17

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ

ΤΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΟΜΩΝΥΜΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΑΙ

ΧΑΡΑΛΑΜΠΗΣ ΑΝΝΙΝΟΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΧΡΙΣΤΟΦ. ΣΑΜΑΡΤΣΙΔΗΣ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

ΤΟΜΟΣ ΙΖ'.
Φυλλάδιον 1. Σεπτέμβριος.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
ΟΔΟΣ ΟΦΘΑΛΜΙΑΤΡΕΙΟΥ ΑΡΙΘΜΟΣ 3.
1894

'Αριθ. Πρωτ. 651.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς τοὺς κ. κ. Γυμνασιάρχας.

Ὁ ἐνταῦθα «Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσὸς» πρὸς ἄλλαις κοινωφελέσιν ἐργασίαις αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἐνισχύσεως τῆς ἐθνικῆς παιδεύσεως καὶ τῆς τῶν γραμμάτων προαγωγῆς καὶ διαδόσεως, ἤρξατο ἀπὸ ἑνὸς ἤδη ἔτους ἐκδίδων καὶ ἄξιον λόγου μηνιαῖον περιοδικὸν φιλολογικὸν καὶ ἐν γένει ἐπιστημονικὸν σύγγραμμα ὑπὸ τὸ ὄνομα **Παρνασσός.** Ἐκ τῶν ἄχρι τοῦδε ἐκδοθέντων τευχῶν αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων καταδεικνύεται ἡ χρησιμότης του. Ἐπιθυμοῦντες νὰ παράσχωμεν τὴν δυνατὴν ἡμῖν ὑποστήριξιν εἰς τὸ προκείμενον κοινωφελὲς ἔργον, συνιστῶμεν ὑμῖν τε καὶ τοῖς παρ' ὑμῖν κ. κ. καθηγηταῖς αὐτό, ἵνα γένωνται ὅσοι ἂν προαιρῶνται συνδρομηταὶ αὐτοῦ, ὅπως διὰ τούτου ἐνισχυθῇ ἡ ἔκδοσις.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 8 Ὀκτωβρίου 1877.

Ὁ Ὑπουργὸς
Θ. Π. ΔΗΛΙΓΙΑΝΝΗΣ

'Αριθ. Πρωτ. 5113.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς τοὺς κ. κ. Γυμνασιάρχας καὶ Σχολάρχας.

Καὶ ἄλλοθεν καὶ ἐκ τῆς ὑπ' ἀριθ. 651 ἐγκυκλίου τοῦ καθ' ἡμᾶς ὑπουργείου, τῇ 8 'Οκτωβρίου 1877 ἐκδοθείσης, γνωρίζετε ὅτι ὁ ἐνταῦθα «Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσὸς» ἐκδίδει χάριν τῆς κοινῆς ὠφελείας, συμφώνως δὲ καὶ πρὸς τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ, περιοδικὸν σύγγραμμα φερώνυμον τοῦ Συλλόγου. 'Εν τούτῳ καταχωρίζονται λόγου ἄξιαι διατριβαί, καὶ ποικίλων γνώσεων πάροχοι σημειώσεις, ἔργα λογίων. 'Επιθυμοῦντες χάριν τῆς ἐκ τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ ὠφελείας νὰ ἐνισχυθῇ κατὰ τὸ δυνατὸν αὐτό, ἐθεωρήσαμεν ὅτι συμβάλλεται ἱκανῶς εἰς τοῦτο ἡ ἐν αὐτῷ καταχώρισις διατριβῶν καὶ σημειώσεων ἀρχαιολογικῶν ἀνακαλύψεων, περὶ λειψάνων ἀρχαίων ἠθῶν καὶ ἐθίμων σωζομένων αὐτουσίως ἢ καὶ κατὰ τύπον καὶ παραλλαγὰς ἐν ταῖς νῦν συνηθείαις τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου, περὶ λέξεων καὶ ὅρων ἐν τῇ διαλέκτῳ τοῦ κοινοῦ λαοῦ διατηρουμένων ἐν τύπῳ παροιμιῶν ἢ ἀξιωμάτων. 'Η διὰ περιοδικοῦ διακοίνωσις τοιούτων ἀντικειμένων παρέχει ἀφορμὴν ἄλλως καὶ τοῖς λογίοις εἰς περαιτέρω ἐρεύνας καὶ ἐξιχνιάσεις τῶν φυλετικῶν σχέσεων τῶν διαφόρων κοινοτήτων καὶ τοῦ ἐθνικοῦ βίου, σώζει δὲ ταῦτα ἐκ τοῦ ἐξαφανισμοῦ, εἰς ὃν ὁ χρόνος καὶ ἡ ὁσημέραι ἐπισυμβαίνουσα μετατροπὴ τῆς βιώσεως τὰ καταδικάζει.

Οἱ προαιρούμενοι ἵνα καὶ οὕτω χρήσιμον τὴν φιλομουσίαν καὶ ἱκανότητα αὐτῶν καταστήσωσι θέλουσι στέλλει τὰ ἑκάστοτε εἰς γνῶσιν αὐτῶν περιερχόμενα ὁπωςδήποτε τοιαῦτα εὑρήματα κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὴν ἐπιστασίαν τῆς ἐκδόσεως τοῦ οὑτωσὶ συσταινομένου περιοδικοῦ ὁ **Παρνασσός.**

'Εν 'Αθήναις, τῇ 23 'Ιουνίου 1880.

'Ο 'Υπουργὸς
Ν. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ

Εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ περιοδικοῦ συνεπιτηρεῖ καὶ εἰδικὴ ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. Ν. Γ. Πολίτου καὶ τῶν μελῶν κ. κ. Τιμ. Ἡλιοπούλου, Π. Ι. Φέρμπου, Ἰγν. Μοσχάκη καὶ Ἐπαμ. Ἐμπειρίκου.

ΟΙ ΑΙΤΩΛΟΙ ΣΥΜΜΑΧΟΙ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ

Μετὰ τὴν ἐξάντλησιν τῶν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος διαφιλονεικησασῶν πόλεων τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Θηβῶν, ἀνεφάνησαν ἐν τῷ πολιτικῷ τῆς Ἑλλάδος ὁρίζοντι δύο νέαι ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι, ἡ τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῶν Αἰτωλῶν, αἵτινες ἐδείκνυον ἀμφότεραι σημεῖα νεανικῆς ζωῆς καὶ διαρκείας, ἐὰν μὴ ἐνέπιπτον εἰς τὸν πρὸς ἀλλήλας πόλεμον, τὸν καταστήσαντα ἀμφοτέρας εὐαλώτους μετά τινα χρόνον.

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ κριτικωτάτου ἱστορικοῦ Πολυβίου, τοῦ ἀκμάσαντος κατ'αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἐποχήν [1], οἱ Αἰτωλοί, εἰ καὶ εἶχον συμμαχήσει μετὰ τῶν Ἀχαιῶν, φθονήσαντες μετὰ ταῦτα τὴν αὔξησιν αὐτῶν, πρὸς δὲ καὶ ἐκ τῆς ἐμφύτου αὐτῶν πλεονεξίας ἐλαυνόμενοι, μὴ θέλοντες νὰ διάγωσιν ἐν εἰρήνῃ, ἀπέστησαν τῆς συμμαχίας καὶ ἤρχισαν νὰ λεηλατῶσι τὰς χώρας αὐτῆς.

Αἱ περὶ Αἰτωλῶν κρίσεις τοῦ Πολυβίου εἶνε λίαν αὐστηραί. Οὗτος λέγει περὶ αὐτῶν ὅτι ἐπορίζοντο τὰ τῆς πολυτελοῦς διαίτης των ἀπὸ τῶν ληστειῶν σχεδὸν καὶ ἀπὸ τῶν παντοίων πρὸς τοὺς γείτονας αὐτῶν ἀδικημάτων. Ἴσως ὁ Πολύβιος, Ἀχαιὸς ὢν αὐτὸς καὶ σφόδρα ζηλωτὴς τῆς Ἀχαϊκῆς Συμμαχίας, ἴσως, λέγομεν, ἐξ ἀγανακτήσεως διὰ τὴν ἐπιζήμιον τῶν Αἰτωλῶν διαγωγήν, περιέγραψε τὴν εἰκόνα τοῦ λαοῦ ἐκείνου διὰ ζοφερωτέρων τοῦ δέοντος χρωμάτων. Δυστυχῶς ὅμως καὶ αὐτὰ τὰ πράγματα μαρτυροῦσιν ὅτι οἱ Αἰτωλοὶ δὲν εἶχον σαφεῖς ἰδέας περὶ δικαίου καὶ ἀδίκου· γνωστὸν δ'εἶνε ὅτι παρὰ τῷ λαῷ ἐκείνῳ ἴσχυε νόμιμόν τι, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁσάκις δύο λαοὶ σύμμαχοι αὐτῶν διετέλουν ἐν πολέμῳ, ἐδύναντο οἱ Αἰτωλοὶ ἄνευ ἀποφάσεως τῆς Βουλῆς νὰ ἐπιδράμωσιν ἀκηρυκτεὶ τὴν χώραν ἀμφοτέρων καὶ νὰ λεηλατήσωσιν αὐτήν· ὅτε δὲ πρεσβεία ἐξ ἄλλων πόλεων προέτρεπεν αὐτοὺς νὰ καταργήσωσι τοιοῦτον νόμον ἀντιβαίνοντα πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ δικαίου, οὗτοι ἀπήντων ὅτι προὐτίμων πρότερον Αἰτωλίαν αἱρεῖν ἢ τοῦτον τὸν νόμον. Ἕτερον μαρτύριον τῆς εἰς τὰς ἁρπαγὰς ῥοπῆς τῶν Αἰτωλῶν ἔχομεν τὴν ὑπ'αὐτῶν γενομένην σύλησιν τοῦ ἀρχαιοτάτου μαν-

[1] Ὁ ἱστορικὸς Πολύβιος ἐγεννήθη ἐν Μεγαλοπόλει τῆς Ἀρκαδίας τῷ 204 π. Χ. ἀπέθανε δὲ τῷ 122 π. Χ.

τείου της Δωδώνης, τὸ ὁποῖον οὐδ' ἀνέλαβέ ποτε ἐκ τῆς καταστροφῆς του ἐκείνης (218 π. Χ.).

Μεθ' ὅλα ταῦτα ὁ λαὸς ἐκεῖνος κάλλιστα διωργανωμένος ἦτο ἀνδρεῖος καὶ φίλος τῶν μαχῶν. Τὸ αἰτωλικὸν κράτος ὑπῆρξεν ἱκανῶς ἰσχυρὸν καὶ περιελάμβανε μεγίστην ἔκτασιν χώρας, διότι ἐν μὲν τῇ κεντρικῇ Ἑλλάδι κατεῖχε τὰς Θερμοπύλας, τὴν Λοκρίδα, τὴν Φωκίδα καὶ τὰς μεσημβρινὰς τῆς Θεσσαλίας χώρας. Ἔχοντες δὲ πολλοὺς συμμάχους ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν Θράκῃ καὶ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐξήσκουν οἱ Αἰτωλοὶ σπουδαίαν ἐπιρροὴν εἰς τὰ πολιτικὰ τῶν χρόνων ἐκείνων πράγματα [1]. Ἡ σπουδὴ μεθ' ἧς οἱ Ρωμαῖοι ἐπεδίωξαν τὴν συμμαχίαν τῶν Αἰτωλῶν, ὅτε ἐπολέμουν τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Φίλιππον, τὸν πατέρα τοῦ Περσέως, μαρτυρεῖ τὴν πολεμικὴν σημασίαν τοῦ λαοῦ ἐκείνου, ἡ δὲ σπουδαία ἀρωγή, ἣν ἐχορήγησαν τότε πρὸς αὐτοὺς κατὰ τὴν ἐν «Κυνὸς Κεφαλαῖς» πολυθρύλητον μάχην, ἀποδεικνύει ὅτι οἱ Ρωμαῖοι εἶχον ὀρθῶς ἐκτιμήσει τὴν συμμαχίαν τῶν Αἰτωλῶν.

Μετὰ τῶν Αἰτωλῶν συνῆψαν τότε συμμαχίαν καὶ οἱ Κεφαλλῆνες, οἵτινες ἔχοντες πολυπληθῆ μικρὰ πλοῖα, διηυκόλυνον δι' αὐτῶν τοὺς Αἰτωλοὺς εἰς τὰς κατὰ τῶν γειτόνων των διὰ θαλάσσης ἐπιδρομάς, καὶ εἰς πάσας τὰς ληστρικὰς αὐτῶν πράξεις ἐβοήθουν αὐτούς. Ἡ τοιαύτη ὅμως μετὰ τῶν Αἰτωλῶν συμμαχία τῶν Κεφαλλήνων ἐγένετο πρόξενος συμφορῶν εἰς αὐτοὺς καὶ ἐπὶ τέλους ἐπέσπευσε τὴν πρόωρον τῆς νήσου ὑποδούλωσιν εἰς τοὺς Ρωμαίους, ὡς θέλομεν ἐκθέσει ἀκολούθως.

Οἱ Ἀχαιοὶ ἀπαυδήσαντες ἐκ τῶν καθημερινῶν κακώσεων καὶ λεηλασιῶν τῶν Αἰτωλῶν, μὴ δυνάμενοι δὲ μόνοι ν' ἀντιταχθῶσι κατ' αὐτῶν, προσέλαβον νέους συμμάχους καὶ προσέτι τὸν Φίλιππον βασιλέα τῆς Μακεδονίας, μετὰ τῶν ὁποίων ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Αἰτωλῶν, ἔχοντες ἀπόφασιν νὰ θέσωσι τέρμα εἰς τὴν αἰτωλικὴν πλεονεξίαν καὶ αὐθάδειαν. Διὰ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀχαιῶν Ἀράτου ἀναδειχθεὶς ὁ Φίλιππος στρατηγὸς τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων, ἔπλευσε κατὰ πρῶτον εἰς Κεφαλληνίαν, ὅπως καθυποτάξῃ τὴν νῆσον καὶ στερήσῃ οὕτω τοὺς Αἰτωλοὺς τῆς ναυτικῆς τῶν Κεφαλλήνων δυνάμεως. Πολιορκήσας τότε τὴν Πάλην, μίαν τῶν τεσσάρων τῆς νήσου πόλεων, καὶ ἀποτυχὼν νὰ κυριεύσῃ αὐτήν, ἀπεσύρθη ἄπρακτος, εἰ καὶ εἶχε κατακρημνίσει μέγα μέρος τῶν τειχῶν αὐτῆς καὶ ἀπολέσει πλείστους ἄνδρας, διανοούμενος νὰ φέρῃ τὸν πόλεμον εἰς τὴν καρδίαν τῆς Αἰτωλίας.

Ὁ βασιλεὺς οὗτος τῆς Μακεδονίας, ὁ διευθύνων τὸν πόλεμον τῶν συμμάχων, ἦτο μὲν ἀνδρεῖος καὶ ρέκτης, ἀλλ' ἦτο ἀνακόλουθος καὶ

[1] Duruy, Histoire des Romains.

ἄστατος εἰς τὰς πολεμικὰς αὐτοῦ ἐπιχειρήσεις. Κατὰ τὴν κρίσιν νεωτέρου ἱστορικοῦ, ἐὰν ὁ Φίλιππος προσηλοῦτο ἐπιμόνως εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἅπαξ καλῶς ἐπινοηθέντος στρατηγικοῦ σχεδίου, καὶ ἐὰν μὴ κατηνάλισκεν ἀσυνέτως τὰς δυνάμεις του, ἤθελεν ἴσως δυνηθῇ νὰ ἐπικρατήσῃ ἐν Ἑλλάδι· ἀλλ' οὗτος διεξῆγε τὸν πόλεμον μᾶλλον ὡς ἀρχηγὸς συμμορίας ἢ ὡς βασιλεύς. Ἔτρεχεν ἀπὸ τῆς Μακεδονίας εἰς Κεφαλληνίαν, καὶ ἀπὸ Κεφαλληνίας εἰς τὰ Θέρμα τῆς Αἰτωλίας, ἐκεῖθεν δὲ εἰς Σπάρτην, οὐδένα καταβάλλων τῶν πολεμίων καὶ οὐδεμίαν τῶν πολεμικῶν του ἐπιχειρήσεων φέρων εἰς πέρας [1].

Ὁ μεταξὺ τῶν Αἰτωλῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν Ἀχαιῶν μετὰ τοῦ Φιλίππου ἀφ' ἑτέρου πόλεμος οὗτος, ὁ ἐπικληθεὶς συμμαχικός, διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ ἔτους 220 μέχρι τοῦ ἔτους 217 π. Χ. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πρεσβευταὶ οὐδετέρων ἑλληνικῶν πόλεων προέτρεπον θερμῶς τοὺς Αἰτωλοὺς εἰς τὴν εἰρήνην, φοβούμενοι μὴ τὸ πῦρ τοῦ πολέμου μεταδοθῇ καὶ εἰς τὴν οἰκείαν αὐτῶν χώραν, καὶ ὑπεδείκνυον διὰ λογικωτάτων ἐπιχειρημάτων τὸν φερόμενον κίνδυνον ἀπὸ τοῦ ἐκ τῆς Ἰταλίας ἐγειρομένου νέφους. Οἱ πρεσβευταὶ ἐκεῖνοι ἔλεγον πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς μετὰ προφητικῆς διορατικότητος, ὅτι οἱ Ρωμαῖοι, ἀπαλλασσόμενοι τοῦ Ἀννίβα, θέλουν ἀναμφιβόλως στρέψει ἅπασαν τὴν προσοχήν των πρὸς τοὺς κατὰ τὴν Ἑλλάδα τόπους, προφάσει μὲν εἰς βοήθειαν τῶν Αἰτωλῶν, ἀληθῶς δὲ εἰς ὑποδούλωσιν τῆς ὅλης Ἑλλάδος. Αἱ καταβληθεῖσαι τότε προσπάθειαι πρὸς ἐπίτευξιν τῆς εἰρήνης μεταξὺ τῶν ἐμπολέμων δὲν ἀπέβησαν ὅλως μάταιαι, διότι ἐν τῷ συγκροτηθέντι Συνεδρίῳ εἰς τὰ Κοῖλα τῆς Ναυπακτίας, ὅπου προσῆλθον ἅπαντες οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν συμμάχων, ἀπεφασίσθη ἡ εἰρήνη, ἐπὶ τῇ συμφωνίᾳ τοῦ νὰ τηρήσῃ ἕκαστος τῶν συναλλαττομένων ὅ,τι εἶχεν εἰς τὴν κατοχήν του κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ὑπογραφῆς τῆς εἰρήνης. Κατὰ τὴν γενικὴν ἐκείνην συνέλευσιν ὁ ἐκ Ναυπάκτου Ἀγελάας ἠγόρευσεν ὡς ἀληθὴς Ἕλλην, ὑποδείξας δὲ εἰς τοὺς ἐκεῖ συνηγμένους τὸν ἀπὸ δυσμῶν ἐρχόμενον κίνδυνον, παρέστησε τὴν κατεπείγουσαν ἀνάγκην τοῦ νὰ συνδεθῶσιν ἅπαντες οἱ Ἕλληνες διὰ γενικῆς συμμαχίας, ὅπως δυνηθῶσι ν' ἀποκρούσωσι τὸν παρασκευαζόμενον τῆς Ἑλλάδος ὄλεθρον.

Ἡ εἰρήνη ἐγένετο ἐπὶ τέλους ἐν Ναυπάκτῳ, ἀλλ' ὀλίγα ἔτη διήρκεσεν. Οἱ Αἰτωλοί, φύσει ὄντες πλεονέκται καὶ ἄδικοι, ὡς αναφέρει καὶ πάλιν ὁ Πολύβιος, ἐπεδίωκον ἀείποτε ἔριδας ὑπὸ δια-

[1] Duruy, Histoire des Romains. Ταῦτα λέγει περὶ Φιλίππου ὁ κ. Δουρουΐ, ἀλλὰ πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπικρατήσῃ τῶν πραγμάτων ἄνθρωπος, ὅστις μετ' ὀλίγον ἀπεδείχθη αἰσχρότατος καὶ ἀνοσιώτατος τύραννος;

φόρους προφάσεις, ὅθεν ὅτε οἱ Ρωμαῖοι, φοβούμενοι τὴν εἰς Ἰταλίαν διατυμπανιζομένην ἀπόβασιν τοῦ Φιλίππου εἰς βοήθειαν τοῦ πολεμοῦντος καὶ νικήσαντος αὐτοὺς Ἀννίβα, ἐπρότεινον αὐτοῖς συμμαχίαν, ἐδέχθησαν ἀμέσως, τὰ μάλιστα γαργαλισθέντες ἐκ τῶν ἀφθόνων ὑποσχέσεων τοῦ Μάρκου Οὐαλερίου Λεβίνου, ἐπίτηδες μεταβάντος εἰς Αἰτωλίαν καὶ παραστάντος ἐν τῷ Αἰτωλικῷ συνεδρίῳ (211 π. Χ.).

Ἐν τῇ μεταξὺ Αἰτωλῶν καὶ Ρωμαίων γενομένῃ συνθήκῃ, ἥτις ἔμεινε μυστική, ἐλέγετο μεταξὺ ἄλλων ὅτι οἱ Αἰτωλοὶ ὑποχρεοῦνται νὰ κινήσωσιν ἀμέσως πόλεμον κατὰ γῆν κατὰ τοῦ Φιλίπου, οἱ δὲ Ρωμαῖοι θέλουσι βοηθήσει αὐτοὺς κατὰ θάλασσαν δι' εἴκοσι τοὐλάχιστον πεντηκοντόρων πλοίων. Πρὸς τούτοις εἶχε συμφωνηθῆ ὅτι ἅπασα ἡ χώρα, ἡ διήκουσα ἀπὸ τῆς Αἰτωλίας μέχρι Κερκύρας μετὰ τῶν οἰκιῶν, τῶν τειχῶν καὶ τῶν ἀγρῶν θέλουσιν ἀνήκει τοῖς Αἰτωλοῖς, πάντα δὲ τὰ λοιπὰ λάφυρα θέλουσιν ἀνήκει τοῖς Ρωμαίοις. Τέλος οἱ τελευταῖοι οὗτοι ὑπεχρεοῦντο νὰ ἐργασθῶσιν, ὅπως οἱ Αἰτωλοὶ ἀνακτήσωσι τὴν ἀπ' αὐτῶν ἀποσπασθεῖσαν Ἀκαρνανίαν, τοῦθ' ὅπερ ἦν τὸ προσφιλὲς αὐτῶν ὄνειρον. Μετὰ τὴν συνομολόγησιν καὶ ἐπικύρωσιν τῆς συνθήκης ὑπὸ τῆς ρωμαϊκῆς Συγκλήτου, ὁ στρατηγὸς Λεβῖνος, θελήσας καὶ δι' ἔργων νὰ δώσῃ δείγματα τῆς εἰλικρινείας τῶν προθέσεών του, ἐπετέθη κατὰ τῆς πόλεως τῶν Ζακυνθίων, ἥτις διετέλει οὖσα ὑπὸ τὸν Φίλιππον, καὶ κυριεύσας ἐξ ἐφόδου αὐτήν, πλὴν τῆς ἀκροπόλεως, παρέδωκε τὴν νῆσον τοῖς Αἰτωλοῖς (211 π. Χ.). Εἶτα κυριεύσας τὰς Οἰνιάδας καὶ τὴν Νῆσον (Αἰτωλικὸν ἴσως), παρέδωκε καὶ τὰς πόλεις ταύτας εἰς τοὺς ἰδίους [1].

Οἱ Αἰτωλοὶ ἔχοντες ἤδη συμμάχους τοὺς Ρωμαίους, ἐθρασύνθησαν ἔτι μᾶλλον, ἐνθαρρυνόμενοι δὲ καὶ ἐκ τῆς παρουσίας ἑτέρου συμμάχου αὐτῶν, τοῦ Ἀττάλου, ἐπετίθεντο καθ' ἁπάντων τῶν Ἑλλήνων κατὰ γῆν, ἐνῷ οἱ Ρωμαῖοι καὶ ὁ Ἄτταλος ἐπετίθεντο κατὰ θάλασσαν. Οὕτω τὰ πράγματα τοῦ Φιλίππου ἔβαινον προφανῶς εἰς κακὸν τέλος, διότι οἱ Ρωμαῖοι διαπαιδαγωγοῦντες τοὺς πάντας διὰ τοῦ ἑλληνίζοντος Τίτου Κοΐντου, δεξιωτάτου καὶ πολιτικωτάτου ἀνδρός, ἐγένοντο ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ ἐπικρατέστεροι ἐν Ἑλλάδι. Ὁ Ἄρατος εἶχεν ἤδη ἀποθάνει τῷ 213 π. Χ. δηλητηριασθεὶς κατὰ διαταγὴν τοῦ Φιλίππου, ὃν ὁ ἴδιος εἶχεν ἄλλοτε περιθάλψει νέον ὄντα καὶ ἀκολούθως εἶχεν ἀναμίξει, ὡς ἀνωτέρω εἴδομεν, εἰς τὰς μετὰ τῶν Αἰτωλῶν διενέξεις τῆς ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας. Στρατηγὸς τῶν Ἀχαιῶν τότε ἦτο ὁ Ἀρίσταινος. Οὗτος ἀκολουθῶν ἀντίθετον πολιτικὴν τῆς τοῦ Φιλοποίμενος, ἐδέχθη προθύμως τὰς περὶ συμμαχίας προτάσεις τῶν Ρωμαίων, καὶ τότε

[1] Τίτος Λίβιος XXVI, § 34.

οἱ Ἀχαιοὶ ἐγκαταλείψαντες καὶ οὗτοι τὸν Φίλιππον, ἡνώθησαν κατ'αὐτοῦ μετὰ τῶν Ρωμαίων (198 π. Χ.). Κατηγορήθη τότε ὁ Ἀρίσταινος ὡς προδότης, διότι τῇ προτροπῇ αὐτοῦ τὸ Συνέδριον ἐψήφισε τὴν μετὰ τῶν Ρωμαίων συμμαχίαν, ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν του ὅμως ἐθεωρήθη ὡς σωτὴρ τοῦ ἔθνους του. Ὁ ἱστορικὸς Πολύβιος δικαιολογεῖ τὴν διαγωγὴν τοῦ Ἀρισταίνου, θεωρῶν αὐτὴν συνετὴν καὶ ὡς ἀποτρέψασαν ἀπὸ τῆς πατρίδος του μεγάλας συμφοράς. Τοιαύτην φέρων γνώμην ὁ ἱστορικὸς ἐκεῖνος εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὰ κακά, εἰς ἃ ἔμελλον νὰ περιπέσωσωσιν οἱ μὴ συμμαχήσαντες μετὰ τῶν Ρωμαίων, πρὸς οὓς καταφανῶς ἀπέκλινεν ἡ πλάστιγξ καὶ προσεμειδία ἡ τύχη. Ἀλλ' ἦτο ἆρά γε βέβαιον ὅτι οἱ Ρωμαῖοι ἐὰν μὴ εἶχον συμμάχους τοσούτους Ἕλληνας ἔμελλον νὰ νικήσωσι τὸν Φίλιππον ; Ἦτο ἄρα πάντῃ ἀπίθανον δι' ἑνὸς παγκοίνου καὶ ὑπερτάτου ἀγῶνος νὰ ἀποσοβηθῇ ἡ ὑποδούλωσις τῆς Ἑλλάδος ; διότι περὶ τούτου ἀκριβῶς ἐπρόκειτο.

Οἱ δύο ἀντίπαλοι στρατοὶ συνηντήθησαν ἐν Θεσσαλίᾳ, εἴς τινα θέσιν «Κυνὸς Κεφαλαί», ὀνομαζομένην, οὕτω διότι πολλοὶ μικροὶ λόφοι ἀνακύπτοντες ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, ὁμοιάζουσι πρὸς κεφαλὰς κυνῶν. Οἱ Αἰτωλοὶ κατὰ τὴν συναφθεῖσαν ἐκεῖ μάχην (197 π. Χ.), παρέταξαν ἑξακισχιλίους πεζοὺς καὶ τετρακοσίους ἱππεῖς, πρὸς τὰς εἰκοσιὲξ χιλιάδας ἀνδρῶν, οὓς παρέταξαν οἱ Ρωμαῖοι. Ὁ στρατὸς τῶν δύο συμμάχων διῳκεῖτο ὑπὸ τοῦ Τίτου Κοΐντου Φλαμινίνου, οἱ δὲ Μακεδόνες ἴσοι περίπου τὸν ἀριθμόν, εἶχον στρατηγὸν αὐτὸν τὸν Φίλιππον. Μετά τινα ἀμφιταλάντευσιν, καθ' ἣν ἡ νίκη ἀπέκλινε πρὸς τὸν Φίλιππον, τὰ πράγματα μετεβλήθησαν τάχιστα καὶ οἱ Μακεδόνες ἐτράπησαν εἰς φυγήν. Ἐνῷ δὲ οἱ Ρωμαῖοι κατεδίωκον τοὺς φεύγοντας, οἱ Αἰτωλοὶ ἔμενον διαρπάζοντες καὶ σφετεριζόμενοι τὰ ἐκ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου λάφυρα. Οἱ Ρωμαῖοι ἐπανελθόντες ἐκ τῆς καταταδιώξεως οὐδὲν εὗρον, διαρπασάντων τῶν Αἰτωλῶν τὰ πάντα, εἰς τὴν πλεονεξίαν δὲ ταύτην τῶν Αἰτωλῶν ἀπεδόθη κατὰ μέγα μέρος ἡ ἐν ἀσφαλείᾳ κατορθωθεῖσα ὑποχώρησις τοῦ Φιλίππου [1]. Ὁ Τίτος τότε θέλων νὰ προλάβῃ πᾶσαν ἕνωσιν τῶν ἀναγεννωμένων ἑλληνικῶν συμμαχιῶν καὶ νὰ διασπάσῃ αὐτάς, ἀνεκήρυξεν ἐλευθέρας ἁπάσας τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, καὶ πράγματι ἀπεδίωξε τὰς εἴς τινας ἐγκατεστημένας μακεδονικὰς φρουράς, ἀφήσας εἰς τοὺς δήμους τὴν διαχείρισιν τῶν ὑποθέσεών των.

Μετὰ τὴν ἐν Κυνὸς Κεφαλαῖς νίκην ἀνεφάνισαν μεταξὺ τῶν Αἰτωλῶν καὶ Ρωμαίων πλεῖσται δυσαρέσκειαι, γενόμεναι μετ' ὀλίγον τὰ σπέρματα τοῦ μεταξὺ τῶν δύο συμμάχων ἐκραγέντος πολέμου. Οἱ Αἰ-

[1] Πλούταρχος, ἐν βίῳ Τίτου.

τωλοὶ πλὴν τῶν ἀπὸ τῆς νίκης λαφύρων, τὰ ὁποῖα διήρπασαν οὗτοι παρὰ τὰς συνθήκας, ἐκαυχῶντο προσέτι ὑπὲρ τὸ δέον ὅτι δι' αὐτῶν ἐπετεύχθη ἡ νίκη. Ἰδίᾳ δὲ καὶ αὐτὸν τὸν Τίτον ἐπισκώπτων ὁ Αἰτωλὸς Ἀρχέδημος ἔλεγεν ὅτι ἐνῷ αὐτὸς ἐπετίθετο κατὰ τῶν μαχομένων ἐχθρῶν ἔχων ἐσπασμένην τὴν μάχαιραν, ὁ Τίτος ἀνατείνων τὰς χεῖρας πρὸς τὸν οὐρανὸν ἔμενε προσευχόμενος. Ταῦτα ἐλύπουν τὸν φιλότιμον καὶ ἄλλως φθονερὸν Τίτον καὶ ἔτι μᾶλλον παρώξυνεν αὐτὸν ὅτι ποιηταὶ καὶ ἰδιῶται ἐξύμνουν τὸ ἔργον ὡς νίκην δῆθεν τῶν Αἰτωλῶν, διὸ ἔπαυσε τοῦ λοιποῦ νὰ προσκαλῇ αὐτοὺς εἰς τὰ συμβούλια καὶ οὐδὲν ἀνεκοίνου τοῖς Αἰτωλοῖς περὶ τῶν τοῦ πολέμου ἀποφασιζομένων. Οἱ Αἰτωλοὶ καὶ οὗτοι τὴν αὐτὴν ᾐσθάνοντο κατὰ τοῦ Τίτου ἀπέχθειαν, διὸ κατηγόρουν πᾶσαν αὐτοῦ πρᾶξιν. Ὅτε δὲ ἐδέχθη τὴν παρὰ τοῦ Φιλίππου ἀποσταλεῖσαν πρεσβείαν πρὸς σύμβασιν, οἱ Αἰτωλοὶ περιτρέχοντες τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς πόλεις, ἐβόων κατὰ τοῦ Τίτου ὡς πωλοῦντος τὴν εἰρήνην εἰς τὸν Φίλιππον, ἐνῷ ἐδύνατο νὰ καταλύσῃ τὴν δύναμιν ἐκείνην, ὑπὸ τῆς ὁποίας ὑπεδουλώθη τὸ πρῶτον ἡ Ἑλλάς. Ἀλλ' ὁ Τίτος εἶχε τὸ πολιτικὸν συμφέρον νὰ κλείσῃ τάχιστα τὴν εἰρήνην, διότι ἔβλεπε παρασκευαζόμενον τὸν βασιλέα Ἀντίοχον εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Ρώμης. Ἄλλως τε ὁ Φίλιππος ἀφῆκεν εἰς τὸν Τίτον νὰ ὁρίσῃ τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης, δι' ἧς κατέστησεν οὗτος τὸν Φίλιππον ἀνίσχυρον μὲν νὰ διαπράξῃ τι κατὰ τῆς Ρώμης, ἰσχυρὸν ὅμως ὅπως ἐξασθενίσῃ καὶ τηρῇ ἐν ἀγωνίᾳ τοὺς γείτονας αὐτοῦ.

Ὅπως ἐπέλθῃ τελεία ἡ ῥῆξις μεταξὺ τῶν πρώην συμμάχων, ἔδει νὰ δοθῇ ἀφορμή τις, καὶ ἡ ἀφορμὴ ἐδόθη, ὅτε ὁ βασιλεὺς Ἀντίοχος, κατὰ προτροπὴν τοῦ παρ' αὐτῷ ξενιζομένου Καρχηδονίου φυγάδος, ἐκηρύσσετο ἀναφανδὸν πολέμιος τῶν Ρωμαίων. Οἱ Αἰτωλοὶ τότε συνεδριάσαντες ἐν τῷ Παναιτωλίῳ, ἐξέδωκαν, παρόντων τῶν Ρωμαίων, ψήφισμα, δι' οὗ προσεκάλουν τὸν Ἀντίοχον, νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τῆς τῶν Ρωμαίων δεσποτείας καὶ νὰ τελειώσῃ τὰς μεταξὺ Ρωμαίων καὶ Αἰτωλῶν διαφοράς. Τοσαύτη δ' ὑπῆρξεν ἡ αὐθάδεια τῶν Αἰτωλῶν ἐκ τῆς προσδοκωμένης τοῦ Ἀντιόχου ἐπικουρίας, ὥστε ὁ στρατηγὸς αὐτῶν Δαμόκριτος πρὸς τὸν ζητήσαντα ἀντίγραφον τοῦ ψηφίσματος Τίτον, παρόντα τότε ἐν τῷ Συνεδρίῳ, εἶπε κομπορρημονῶν ὅτι θέλει τῷ δώσει τὸ ψήφισμα μετ' ὀλίγον εἰς τὴν Ἰταλίαν, στρατοπεδεύων αὐτὸς παρὰ τὸν Τίβεριν [1].

Ὁ βασιλεὺς Ἀντίοχος ἀφιχθεὶς εἰς Ἑλλάδα μετὰ μικρῶν δυνάμεων, δυσαναλόγων πρὸς τὸ μελετώμενον ἐπιχείρημα τοῦ νὰ ἐλευθε-

[1] Πλούταρ. αὐτόθι.

ρώση δῆθεν τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, αἵτινες ὅμως εἶχον κηρυχθῆ ἤδη ἐλεύθεραι ὑπὸ τοῦ Τίτου, ἀντὶ νὰ σπεύσῃ τοὐλάχιστον καὶ νὰ ἐπιδοθῇ ἐνεργῶς εἰς τὰ τοῦ πολέμου ἔργα, αὐτὸς ἔμεινεν ἐν Χαλκίδι τῆς Εὐβοίας τρυφῶν καὶ συνάπτων παρακαίρους γάμους, διὸ οὐδὲν ἄλλο ἐπέτυχεν ἢ νὰ γενῇ αἴτιος αἱματοχυσιῶν καὶ ἀσκόπων καταστροφῶν. Νικηθεὶς καὶ οὗτος ἐν Θερμοπύλαις ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Μανίου Ἀκιλίου, ὃν ἡ Σύγκλητος εἶχε πέμψει κατ'αὐτοῦ, μ' ὅλην τὴν εἰς αὐτὸν χορηγηθεῖσαν συνδρομὴν τῶν Αἰτωλῶν, ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ κατῃσχυμμένος εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ κατεδίωξαν αὐτὸν οἱ Ρωμαῖοι καὶ τὸν ἠνάγκασαν μετά τινας μάχας νὰ δεχθῇ ἀτιμωτικὴν εἰρήνην, καὶ ἐγκαταλείπων τὴν μικρὰν Ἀσίαν, νὰ δεχθῇ τὸν Ταῦρον ὡς ὅριον τῶν ἐπαρχιῶν αὐτοῦ.

Ἀπαλλαγέντες τοῦ Ἀντιόχου οἱ Ρωμαῖοι ἀνεμιγνύοντο ἔτι μᾶλλον εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα, στενοχωροῦντες τοὺς Ἀχαιούς. Ὁ Φιλοποίμην τότε, ὁ ἔσχατος τῶν Ἑλλήνων, ὡς ὀρθῶς ἀπεκαλέσθη, ἐσπούδαζεν ὅσον ἐδύνατο ἵνα παρατείνῃ τὸ τέλος τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, ὃ προέβλεπε προσεχὲς καὶ βέβαιον. Ἀκούων ποτὲ τὸν συμπατριώτην του Ἀρίσταινον, μεγίστην ἔχοντα ἐπιρροὴν καὶ δύναμιν, συμβουλεύοντα τοῖς Ἀχαιοῖς νὰ μὴ ἀρνῶνται τὰ αἰτήματα τῶν Ρωμαίων καὶ νὰ μὴ φέρωνται ἀχαρίστως πρὸς αὐτούς, ἐπί τινα χρόνον ἐσιώπα καὶ βαρέως ἔφερεν· ἐπὶ τέλους δὲ δυσανασχετῶν, εἶπε μετ' ὀργῆς· «ὦ Ἀρίσταινε, τί βιάζεσαι τόσον νὰ ἴδῃς τὴν πεπρωμένην τῆς Ἑλλάδος τύχην;[1]» Ἀλλὰ τοῦ Ἀρισταίνου τοὐλάχιστον ἡ διαγωγὴ ὑπῆρξεν εἰλικρινής. Οὗτος ἐφρόνει ὅτι ἡ εἰρηνικὴ μετὰ τῶν Ρωμαίων συμβίωσις καὶ ἡ ἐνδοτικὴ πολιτικὴ ἦτο προτιμοτέρα, ἀφοῦ ἡ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος δὲν ἐπέτρεπεν ἑτέραν. Μετὰ τὸν Ἀρίσταινον ὅμως ἕτεροι ὑπῆρξαν αἰσχροὶ τῆς πατρίδος των Ἐφιάλται.

Οἱ Αἰτωλοὶ μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ Ἀντιόχου ἐσκέπτοντο τίνι τρόπῳ νὰ ἀμυνθῶσι κατὰ τῶν Ρωμαίων, οἵτινες ἔστρεφον ἤδη τὰ ὅπλα των κατ'αὐτῶν. Μετά τινας ἀτυχεῖς μάχας, καθ' ἃς ἡλώθη ἡ Ἡράκλεια, πόλις κατεχομένη παρὰ τῶν Αἰτωλῶν, καὶ ἐταπεινώθησαν ἀρκούντως οὗτοι, οἱ Ρωμαῖοι προσέφερον εἰς αὐτοὺς τὴν εἰρήνην, ἀλλ' οἱ ὅροι ἦσαν τοσοῦτον ἐπαχθεῖς, ὥστε οἱ Αἰτωλοί, καί τοι δεινῶς δεδαμασμένοι, ἐθεώρησαν ἀπαραδέκτους. Ὁ Ρωμαῖος στρατηγὸς πλὴν χιλίων ταλάντων, ποσοῦ ὑπερβολικοῦ διὰ τοὺς Αἰτωλούς, ἀπῄτει προσέτι καὶ τὴν παράδοσιν τριῶν ἐπιφανῶν Αἰτωλῶν. Τεσσαράκοντα ἕτεροι Αἰτω-

[1] Ὦ ἄνθρωπε, τί σπεύδεις τὴν πεπρωμένην τῆς Ἑλλάδος ἐπιδεῖν; Πλ. Φιλοποίμην.

λοὶ συλληφθέντες αἰχμάλωτοι κατὰ τὰς γενομένας ἐχθροπραξίας, εἶχον ἤδη προαποσταλῆ εἰς Ρώμην, ὅπου ἔμενον φυλακισμένοι: Μετ'αὐτῶν ὑπῆρχε καὶ ὁ προαναφερθεὶς Δαμόκριτος, αἰχμαλωτισθεὶς κατὰ τὴν ἅλωσιν τὴν Ἡρακλείας. Οὗτος ἀποδράσας τῆς φυλακῆς του καὶ διωκόμενος ὑπὸ τῶν φυλάκων, ἐσφάγη διὰ τῆς ἰδίας σπάθης παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Τιβέρεως, ἀκριβῶς ἐκεῖ ἔνθα ἠπείλησε νὰ παραδώσῃ τὸ ψήφισμα τοῦ αἰτωλικοῦ Συνεδρίου πρὸς τὸν Τίτον Κοΐντον.

Οἱ Ρωμαῖοι ἔμενον ἀνένδοτοι εἰς τὰς ἀπαιτήσεις των, διότι οἱ Αἰτωλοί, ἀντὶ νὰ προσαρμόσωσι τὴν γλῶσσάν των πρὸς τὴν παροῦσαν αὐτῶν κατάστασιν, ὑπενεθύμιζον ἀκαίρως καὶ ὀχληρῶς τὰς πρὸς τοὺς Ρωμαίους πολλὰς καὶ μεγάλας ὑπηρεσίας των. Ὅθεν ἡ εἰρήνη δὲν ἐγένετο τότε, ἡ δὲ Ρωμαϊκὴ Σύγκλητος ἀπέστειλε τὸν στρατηγὸν Μάρκον Φούλβιον μετὰ στρατιωτικῶν δυνάμεων εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως τελειώσῃ τὸν κατὰ τῶν Αἰτωλῶν πόλεμον. Οὗτος διεκπεραιωθεὶς εἰς τὴν Ἤπειρον, ἀπεφάσισε, κατὰ προτροπὴν τῶν Ἠπειρωτῶν, νὰ πολιορκήσῃ τὴν Ἀμβρακίαν, πόλιν πολυτελῶς κεκοσμημένην ὑπὸ τοῦ βασιλέως Πύρρου καὶ συμπολιτευομένην τοῖς Αἰτωλοῖς. Ἡ πόλις αὕτη, μὴ δυνηθέντων τῶν Αἰτωλῶν νὰ βοηθήσωσιν αὐτήν, μετὰ ἰσχυρὰν ἀντίστασιν παρεδόθη τέλος εἰς τοὺς Ρωμαίους (189 π. Χ.). Μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς Ἀμβρακίας, οἱ Αἰτωλοὶ ἔτυχον τῆς τοσούτω ἐπιθυμητῆς εἰρήνης ὑπὸ μετριωτέρους μὲν ὅρους, ἀλλὰ καὶ τούτους ἱκανῶς ἐξευτελιστικοὺς διὰ τὴν αἰτωλικὴν ἀγερωχίαν καὶ λίαν περιστέλλοντας τὴν ἔμφυτον πλεονεξίαν των. Οἱ κυριώτεροι ὅροι τῆς συμφωνηθείσης καὶ ὑπὸ τῆς ρωμαϊκῆς Συγκλήτου κυρωθείσης εἰρήνης ἦσαν οἱ ἑξῆς· ἐκ μέρους τοῦ τῶν Αἰτωλῶν δήμου θέλει τηρεῖται ἄδολος σεβασμὸς πρός τε τὸ κράτος καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ ρωμαϊκοῦ δήμου. Οἱ Αἰτωλοὶ δὲν θέλουσιν ἐπιτρέπει τοῦ λοιποῦ τὴν διὰ τῆς χώρας αὐτῶν διάβασιν στρατοῦ πορευομένου κατὰ τῶν Ρωμαίων ἢ κατὰ τῶν συμμάχων καὶ φίλων αὐτῶν, οὔτε θέλουσι χορηγεῖ τι εἰς τοιοῦτον στρατόν. Θέλουσιν ἔχει τοὺς αὐτοὺς φίλους καὶ τοὺς αὐτοὺς τῶν Ρωμαίων ἐχθρούς, ἐὰν δὲ οἱ Ρωμαῖοι πολεμῶσι πρός τινας, θέλει πολεμεῖ αὐτοὺς καὶ ὁ τῶν Αἰτωλῶν δῆμος. Οἱ Αἰτωλοὶ θέλουν δώσει παραχρῆμα εἰς ἄργυρον ὅμοιον τοῦ ἀττικοῦ τάλαντα εὐβοϊκὰ διακόσια πρὸς τὸν ἐν Ἑλλάδι στρατηγὸν Ρωμαῖον, ἐὰν δὲ προκρίνωσι νὰ πληρώσωσι τὸ τρίτον εἰς χρυσόν, ὀφείλουν νὰ δώσωσι μίαν μνᾶν χρυσίου ἀντὶ δέκα μνῶν ἀργύρου. Προσέτι κατὰ τὸ διάστημα τῶν πρώτων ἓξ ἐτῶν, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀνταλλαγῶσιν οἱ ὅρκοι, ἐσυμφωνήθη νὰ δίδωσι κατ' ἔτος πεντήκοντα τάλαντα πληρωνόμενα ἐν Ρώμῃ. Οἱ Αἰτωλοὶ ὤφειλον νὰ παραδώσωσιν

εἰς τὸν στρατηγὸν τῶν Ρωμαίων τεσσαράκοντα Αἰτωλοὺς ὡς ὁμήρους ἐπὶ ἓξ κατ' ἐκλογὴν τῶν Ρωμαίων, οὔτε νεωτέρους τῶν δώδεκα ἐτῶν οὔτε πρεσβυτέρους τῶν τεσσαράκοντα. Ἐξῃρέθησαν δὲ τῆς ὁμηρίας ὁ στρατηγὸς τῶν Αἰτωλῶν, ὁ ἵππαρχος, ὁ δημόσιος γραμματεὺς καὶ οἱ ἐν Ρώμῃ διατελέσαντες τὸ πρὶν ὡς τοιοῦτοι[1]. Οἱ δοθησόμενοι ὅμηροι θέλουσι διαμένει πάντοτε ἐν Ρώμῃ, ὁσάκις δὲ ἀποθνήσκῃ τις αὐτῶν, οἱ Αἰτωλοὶ ὀφείλουσι νὰ πέμπωσιν ἕτερον ἀντ' αὐτοῦ[2].

Διὰ τῆς συνθήκης ταύτης οἱ Αἰτωλοὶ ἀνεγνώριζον τὴν κυριαρχίαν τοῦ ρωμαϊκοῦ δήμου καὶ ὑπεχρεοῦντο νὰ πολεμῶσι κατὰ παντὸς πολεμίου τῶν Ρωμαίων, ἐνῷ οὗτοι οὐδεμίαν ὑποχρέωσιν ἐλάμβανον νὰ πολεμήσωσιν ὑπὲρ τῶν Αἰτωλῶν, ὁσάκις ἐχθρός τις ἐπεχείρει κατὰ τῶν Αἰτωλῶν πόλεμον. Διὰ τοῦ ὅρου τούτου ἐτίθεντο οἱ Αἰτωλοὶ ἐν εἱλώτων μοίρᾳ, καὶ ἠμείβοντο ἐπαξίως διὰ τὴν μετὰ τῶν Ρωμαίων συμμαχίαν των. Ἐνῷ δὲ προηγουμένως οἱ Ρωμαῖοι ὑπεδείκνυον τοῖς Αἰτωλοῖς ὡς δέλεαρ τὴν εἰς τὸ Αἰτωλικὸν κράτος προσάρτησιν τῆς Ἀκαρνανίας, διὰ τῆς συνθήκης ἀπεδίδετο ἡ πόλις καὶ ἡ χώρα Οἰνιάδων εἰς τοὺς Ἀκαρνᾶνας. Προσέτι ἡ Κεφαλληνία, καθὸ σύμμαχος τῶν Αἰτωλῶν, ἔδει φυσικῶς νὰ συμπεριληφθῇ ἐν τῇ γενομένῃ εἰρήνῃ, ἀλλ' οἱ Ρωμαῖοι ἀπήτησαν νὰ ἐξαιρεθῇ. Τοῦτο ὑπῆρξε τὸ κέρδος, ὃ ἐπορίσαντο οἱ Αἰτωλοὶ ἐκ τῆς συμμαχίας τῶν Ρωμαίων, καὶ οἱ ὁποῖοι πρῶτοι προυκάλεσαν αὐτοὺς ν' ἀναμιχθῶσιν εἰς τὰς μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων ἔριδας καὶ νὰ καταστῶσι μετ' ὀλίγον αἱρετοκριταὶ καὶ τελευταῖον οἱ κατακτηταὶ τῆς ὅλης Ἑλλάδος.

Ἔμενεν ἤδη νὰ λυθῇ ἡ ἀπορία, ἐὰν ὑπῆρχε τοιαύτη, τίνος ἕνεκα ἡ νῆσος τῆς Κεφαλληνίας δὲν συμπεριελήφθη εἰς τὴν γενομένην εἰρήνην. Οἱ Ρωμαῖοι εἶχον ἀποφασίσει νὰ τιμωρήσωσι τὴν νῆσον καὶ καταστήσωσιν αὐτὴν ἐπαρχίαν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, διότι, ἐν ᾧ χρόνῳ ἐπολέμουν ἐν Ἀσίᾳ κατὰ τοῦ βασιλέως Ἀντιόχου, οἱ Κεφαλλῆνες ὑπὸ τὸν Σπαρτιάτην Ἰβρίστην ἐνεδρεύοντες ἐν τῷ στενῷ τῆς Κεφαλληνίας, παρηνώχλουν καὶ ἐλήστευον τὰ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας σιταγωγὰ πλοῖα τὰ κομίζοντα τροφὰς καὶ ἄλλα χρειώδη εἰς τὸν ἐν Ἀσίᾳ στρατόν. Ἄλλως τε δὲ ἡ νῆσος ἐκείνη, κειμένη εἰς τὸ στόμιον τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, ἦτο χρήσιμος τοῖς Ρωμαίοις διὰ τὰς ἐν τῷ μέλλοντι πολεμικὰς ἐν Ἑλλάδι ἐπιχειρήσεις. Τῷ ὄντι ὁ Μάρκος Φούλβιος μετὰ τὸ κλείσιμον τῆς

[1] Ὁ κ. Δουρουΐ ἀναφέρων τὴν συνθήκην ταύτην, ἐσφαλμένως λέγει ὅτι μεταξὺ τῶν ὁμήρων συμπεριελαμβάνοντο καὶ οἱ στρατηγοὶ τῶν Αἰτωλῶν καὶ ὁ ἵππαρχος καὶ ὁ δημόσιος γραμματεύς, ἐνῷ οὗτοι ἐξῃρέθησαν.

[2] Ἴδε Πολύβιον, Βιβλ. ΚΒ' καὶ Τίτου Λίβιον Libr. XXXVII.

εἰρήνης ἔπλευσεν ἀμέσως εἰς Κεφαλληνίαν, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ ἁπάσας τὰς πολεμικὰς μηχανάς, αἵτινες τῷ εἶχον χρησιμεύσει κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀμβρακίας. Τοιαύτην φοβερὰν συνοδίαν ἔχων ὁ Φούλβιος προσεκάλεσεν ἀμέσως ἀφιχθεὶς τοὺς κατοίκους τῶν τεσσάρων αὐτῆς πόλεων ν' ἀποφανθῶσιν, ἐὰν παραδίδωνται ἀμαχητὶ εἰς τοὺς Ρωμαίους ἢ ἐὰν θέλωσι νὰ δοκιμάσωσι τὴν τύχην τῶν ὅπλων. Καταπτοηθέντες οἱ Κεφαλλῆνες ἐκ τῆς ἀπειλητικῆς τοῦ στρατηγοῦ Φουλβίου προσκλήσεως, γινώσκοντες δὲ καὶ τὴν κατατρόπωσιν τῶν συμμάχων των Αἰτωλῶν, καὶ προσέτι τὴν ἧτταν τοῦ τε Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀντιόχου, τὴν δὲ Ἑλλάδα ἅπασαν φρονοῦσαν τὰ τῶν Ρωμαίων, ἐνόμισαν συνετὸν νὰ δεχθῶσι τὸν εἰρηνικῶς προσφερόμενον αὐτοῖς ζυγόν, ἢ νὰ ἀναλάβωσι πόλεμον, τοῦ ὁποίου τὸ ἀποτέλεσμα θὰ ἦτο καταστρεπτικὴ ὅσον καὶ βεβαία ἧττα. Οὕτως ἅπασαι αἱ πόλεις τῆς νήσου ἀνήγγειλαν τὴν ὑποταγήν των, εἰς βεβαίωσιν τῆς ὁποίας παρέδωκαν ἑκάστη εἴκοσι τῶν ἰδίων πολιτῶν ὡς ὁμήρους. Αἴφνης ὅμως, ἀγνοεῖται τί παθόντες οἱ κάτοικοι τῆς Σάμης, εἰ καὶ εἶχον παραδώσει τοὺς ὁμήρους των, μεταμεληθέντες ἔκλεισαν τὰς πύλας των καὶ ἀπεφάσισαν ν' ἀντιστῶσι διὰ τῶν ὅπλων εἰς τοὺς Ρωμαίους. Μάτην οἱ ἀποσταλέντες ὅμηροι ὑπὸ τοῦ Φουλβίου ἵνα κινήσωσιν εἰς οἶκτον τοὺς συγγενεῖς καὶ λοιποὺς συμπολίτας των, καθικέτευον αὐτοὺς νὰ ἐνδώσωσιν εἰς τὴν ἀνάγκην καὶ νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν παράτολμον καὶ ἀπονενοημένην ἀπόφασίν των. Οἱ Σαμαῖοι ἔμενον στερεοὶ καὶ ἀκλόνητοι εἰς τὰς ἱκεσίας τῶν ὁμήρων, τὸ αἴτιον δὲ ἦτο ὁ φόβος μὴ ἀναγκασθῶσιν ὑπὸ τῶν Ρωμαίων νὰ μετοικισθῶσιν ἀλλαχοῦ. Τότε ὁ Φούλβιος, μὴ λαμβάνων εἰρηνικὴν ἀπάντησιν, ἔστησε τάχιστα τὰς μηχανάς του καὶ ἤρχισε πολιορκῶν τὴν πόλιν.

Τὰ καθέκαστα τῆς τετραμήνου ταύτης πολιορκίας, καθ' ἣν οἱ Σαμαῖοι ἀντέταξαν ὑπεράνθρωπον ἀνδρίαν, διηγεῖται λεπτομερῶς ὁ Τίτος Λίβιος ἀκολουθῶν καὶ κατὰ τοῦτο τὸν Πολύβιον, οὗ ἀπωλέσθη τὸ μέρος τοῦτο τῆς ἱστορίας του [1]. Οἱ Σαμαῖοι ἀπέκρουον ἐρρωμένως τὰς ἐπαναλαμβανομένας ἐφόδους τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἠμύνοντο καρτερικῶς, ἕως οὗ ἐξαντληθέντες ὑπὸ τοῦ καμάτου καὶ δεκατιζόμενοι ὑπὸ τῶν πελοποννησίων σφενδονητῶν, οὓς εἶχε προσλάβει ἐπικούρους ὁ Φούλβιος, μόλις παρεδόθησαν, ὅτε εἶδον τὸν πολιορκητικὸν στρατὸν καταλαβόντα νύκτα

[1] Διεσώθη μόνον παρὰ Σουΐδᾳ ἐν λέξει «πραξικόπησις» ἀπόσπασμά τι αὐτοῦ τοῦ Πολυβίου, δι' οὗ λέγει ὅτι «ὁ Φούλβιος πραξικοπήσας κατέλαβε νυκτὸς τὸ μέρος τῆς ἀκροπόλεως καὶ τοὺς Ρωμαίους εἰσήγαγε».

τινὰ αἰφνιδίως τὴν ἀκρόπολιν. Ἡ πόλις τότε διηρπάγη, οἱ δὲ κάτοικοι ἠνδραποδίσθησαν ἅπαντες [1].

Ὁ Σικελιώτης Διόδωρος ἐξαίρων τὸ ρωμαϊκὸν πολίτευμα λέγει ὅτι παρὰ Ρωμαίοις βλέπομεν τοὺς ἐπιφανεστάτους αὐτῶν ἀνθαμιλλωμένους ὑπὲρ δόξης καὶ κατορθοῦντας τὰ μέγιστα τῶν πολεμικῶν ἔργων. Παρ' ἄλλοις ὅμως λαοῖς οἱ ἐπιφανεῖς ἄνδρες ζηλοτυποῦσιν ἀλλήλους, ἐνῷ οἱ Ρωμαῖοι ἀποδίδουσι τὸν προσήκοντα ἔπαινον εἰς τοὺς ἀξίους ἐπαίνου. Μία τῶν διδομένων ἀμοιβῶν εἰς τοὺς ἐπανερχομένους εἰς τὴν πρωτεύουσαν μετὰ τὴν νίκην κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἦτο καὶ ὁ ὑπὸ τῆς Συγκλήτου χορηγούμενος θρίαμβος, τιμὴ πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ὁποίας ἐκεντᾶτο καὶ ἐξήπτετο ἡ φιλοτιμία τῶν υἱῶν ἐκείνων τῆς μεγαλουργοῦ Ρώμης. Τὴν τιμὴν ταύτην ἐζήτησε παρὰ τῆς Συγκλήτου καὶ ὁ Μάρκος Φούλβιος ἐπανελθὼν εἰς Ρώμην. Ἐκθέσας τότε καὶ οὗτος ἐνώπιον τῆς ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀπόλλωνος συνεδριαζούσης Συγκλήτου τὸν ὑπ' αὐτοῦ αἰσίως περατωθέντα πόλεμον ἔν τε τῇ Αἰτωλίᾳ καὶ Κεφαλληνίᾳ, ᾔτησεν ἐν πρώτοις νὰ διαταχθῶσι δημόσιαι εὐχαριστίαι πρὸς τοὺς ἀθανάτους θεοὺς διὰ τὴν αἰσίαν ἔκβασιν τῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους, καὶ προσέτι ν' ἀποδοθῶσιν εἰς αὐτὸν αἱ τοῦ θριάμβου τιμαί. Ἡ περὶ θριάμβου αἴτησις τοῦ Φουλβίου διεφιλονεικήθη ὑπό τινος τῶν δημάρχων, προτείναντος τὴν ἀναβολὴν τοῦ ζητήματος μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ ἀπόντος Ὑπάτου Μάρκου Αἰμιλίου, προσωπικοῦ ἐχθροῦ τοῦ Φουλβίου. Ἀλλ' οὗτος ἀποκρούων τὴν πρότασιν, ἔλεγεν ὅτι ἦτο ἀνυπόφορον ν' ἀναβληθῶσιν αἱ πρὸς τοὺς θεοὺς ὀφειλόμεναι εὐχαριστίαι καὶ νὰ βραδύνῃ ὁ ὀφειλόμενος αὐτῷ θρίαμβος ἕνεκα τῆς ἀπουσίας τοῦ Ὑπάτου. «Δὲν εἶνε παντάπασιν ὀρθόν, ἀνεκραύγασε, στρατηγὸς μεγάλα διαπράξας ἔργα καὶ μετ' αὐτοῦ στρατὸς τροπαιοῦχος νὰ μένωσι μετὰ τῶν λαφύρων καὶ τῶν

[1] Ὁ ἱστορικὸς Δουρουῒ περιπίπτει καὶ ἐνταῦθα εἰς ἕτερον λάθος, συγχέων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ρωμαίων (τόμος β'. σελ. 48) τὰ πράγματα, διότι τὰ περὶ Ζακύνθου ἱστορούμενα ἀναφέρει αὐτὰ εἰς τὰ περὶ Κεφαλληνίας. Ὁ Πλούταρχος καὶ ὁ Τίτος Λίβιος λέγουσιν ὅτι ἡ νῆσος Ζάκυνθος εἶχε περιέλθει εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἀχαιῶν, ἣν εἶχον ἀγοράσει οὗτοι παρὰ τοῦ ἐξ Ἀκράγαντος Ἱεροκλέους. Μετὰ τὴν ἐν Θερμοπύλαις μάχην ὁ Τίτος ἠξίου νὰ δοθῇ αὕτη εἰς τοὺς Ρωμαίους, ὑποστηρίζων δῆθεν ὅτι συνέφερεν εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς νὰ περιορισθῶσιν ἐντὸς μόνης τῆς Πελοποννήσου, ὅτε θὰ ἦτο εὐχερέστερον εἰς αὐτοὺς νὰ ὑπερασπίζωσι τὴν χώραν των καθὼς ἡ χελώνη, ἥτις συμμαζευομένη ἐντὸς τοῦ ὀστράκου της καθίσταται ἄτρωτος καθ' οἵας δήποτε ἐπιθέσεως. Τὸ συνέδριον τῶν Ἀχαιῶν πεισθὲν εἰς τὸ ἀστεῖον ἐπιχείρημα τοῦ Τίτου, ἢ μᾶλλον ὑπεῖκον εἰς αὐτόν, ἐψήφισε τὴν παράδοσιν τῆς νήσου εἰς τοὺς Ρωμαίους (191 π. Χ.) ἴδε Τίτον Λίβιον Βιβλ. XXXVI, § 32 καὶ Πλούτ. ἐν βίῳ Τίτου.

αἰχμαλώτων ἔξω τῶν πυλῶν, ἑωσοῦ εὐαρεστηθῇ ὁ Ὕπατος νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ρώμην, ἐνῷ εἶνε γνωστὸν ὅτι θὰ βραδύνῃ ἐπίτηδες τὴν ἄφιξίν του». Ἡ Σύγκλητος πεισθεῖσα εἰς τοὺς ἐπιτηδείους λόγους τοῦ Φουλβίου, ἐπέτρεψεν αὐτῷ τὸν θρίαμβον, μεθ' ὃ εὐχαριστήσας οὗτος τοὺς Συγκλητικούς, προσέθηκεν ὅτι καθ'. ἣν ἡμέραν περιῆλθεν εἰς τὴν κατοχήν του ἡ Ἀμβρακία, ὑπεσχέθη νὰ τελέσῃ δημοσίους ἀγῶνας εἰς τιμὴν τοῦ ὑπερτάτου Διός, καὶ ὅτι πρὸς τοῦτο ἔλαβεν ἀπὸ τῶν πόλεων ἑκατὸν λίτρας χρυσίου, τὰς ὁποίας ᾔτει νὰ χωρισθῶσιν ὑπὸ τοῦ εἰς κόσμον τοῦ θριάμβου ὡρισμένου χρυσίου, τοῦ μέλλοντος νὰ κατατεθῇ εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον. Ἡ Σύγκλητος ἠρώτησε τότε τοὺς ἱερεῖς, ἐὰν ἔπρεπε νὰ δαπανηθῇ ὁλόκληρον τὸ ποσὸν τῶν ἑκατὸν λιτρῶν εἰς τέλεσιν τῶν προτεινομένων ἀγώνων. Ἀλλ' ἀποφανθέντων τῶν ἱερέων ὅτι ὁ προσδιορισμὸς τῆς δαπάνης δὲν ὑπήγετο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν των, ἡ Σύγκλητος ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν τὸν Φούλβιον νὰ ὁρίσῃ αὐτήν, ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ μὴ ὑπερβῇ αὕτη τὸ ποσὸν τῶν ὀγδοήκοντα χιλιάδων ἀσσαρίων [1]. Οἱ ἀγῶνες διαρκέσαντες ἐπὶ δέκα ἡμέρας, ἐτελέσθησαν μετὰ πλείστης πολυτελείας, χάριν δὲ τοῦ Φουλβίου ἦλθον ἐξ Ἑλλάδος διάφοροι ἠθοποιοὶ καὶ πρώτην ἤδη φορὰν εἶδον τότε οἱ Ρωμαῖοι ἀθλητικῶν παραστάσεων θεάματα.

Ὁ ἐπὶ τῶν Αἰτωλῶν καὶ τῶν Κεφαλλήνων θρίαμβος τοῦ Μάρκου Φουλβίου εἶνε οἱονεὶ ὁ ἐπίλογος τῆς μεταξὺ τῶν Ρωμαίων καὶ Αἰτωλῶν συμμαχίας, διὸ ὀφείλομεν ν' ἀναφέρωμεν τὰ περὶ αὐτοῦ κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Τίτου Λιβίου γενομένην λεπτομερῆ περιγραφήν.

Πρὸ τοῦ θριαμβικοῦ ἅρματος ἐφέροντο χρυσοῖ στέφανοι ἑκατὸν καὶ δώδεκα λιτρῶν· χίλιαι καὶ ὀγδοήκοντα τρεῖς λίτραι ἀργύρου· διακόσιαι καὶ τεσσαράκοντα τρεῖς λίτραι χρυσοῦ. Ἑκατὸν δέκα καὶ ὀκτὼ χιλιάδες τετράδραχμα ἀττικά· δώδεκα χιλιάδες καὶ τετρακόσιοι εἰκοσιδύο Φιλίππειοι. Εἶτα ἐφέροντο διακόσιοι καὶ ὀγδοήκοντα πέντε ἀνδριάντες χάλκινοι καὶ ἕτεροι διακόσιοι τριάκοντα ἐκ μαρμάρου. Προσέτι διάφορα ὅπλα, οἷον καταπέλται, κριοί, καὶ ἄλλαι πολιορκητικαὶ μηχαναὶ καὶ πλεῖστα ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν διάφορα λάφυρα. Τελευταῖοι δὲ κατὰ τὴν τάξιν εἵποντο αἰχμάλωτοι εἴκοσιν ἑπτὰ ἀρχηγοὶ τῶν ἡττηθέντων Αἰτωλῶν καὶ Κεφαλλήνων, ἐν οἷς ἦσαν καί τινες ἐκ τῶν τοῦ Ἀντιόχου.

[1] Δύο ἥμισυ ἀσσάρια ἤξιζον ἓν μικρὸν σηστέρτιον, τὸ δὲ σηστέρτιον ἦτο τὸ τέταρτον τοῦ δηναρίου, ἑπομένως ἓν δηνάριον ἦτο ἴσον πρὸς τέσσαρα σηστέρτια, ἢ δέκα ἀσσάρια. Ἐπὶ δημοκρατίας μέχρι τοῦ Αὐγούστου ἡ ἀξία ἑνὸς σηστερτίου ἦτο ἴση πρὸς εἴκοσιν ἑκατοστὰ τοῦ γαλλικοῦ φράγκου. Πλὴν τοῦ μικροῦ σηστερτίου, ἦτο καὶ τὸ μέγα σηστέρτιον, μονὰς ὀνομαστική, ἴσον πρὸς χίλια μικρὰ σηστέρτια.

Τὴν προτεραίαν τῆς εἰς Ῥώμην εἰσόδου του διένειμεν ὁ Φούλβιος ἐν τῷ Φλαμινίῳ θεάτρῳ στρατιωτικὰς δωρεὰς εἰς τοὺς δημάρχους, ἐπάρχους, ἱππεῖς καὶ ἑκατοντάρχους· ἀπὸ δὲ τῶν λαφύρων ἔδωκεν εἰς ἕκαστον στρατιώτην ἀνὰ πέντε καὶ εἴκοσι δηνάρια, τὸ διπλάσιον τούτων εἰς ἕκαστον ἑκατόνταρχον, καὶ τὸ τριπλάσιον εἰς ἕκαστον ἱππέα.

Οὕτω περιγράφει ὁ Τίτος Λίβιος [1] τὸν τελεσθέντα θρίαμβον τοῦ Φουλβίου μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς Ἀμβρακίας καὶ τὴν ἅλωσιν τῆς Σάμης, ἀπορεῖ δέ τις ὅτι ἀπὸ δύο μόνων πόλεων τοσαῦτα καλλιτεχνήματα καὶ τοσοῦτος χρυσὸς καὶ ἄργυρος ἐκόσμησαν τὸν θρίαμβον τοῦ νικητοῦ. Δέον ὅμως νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τὰ καλλιτεχνήματα, ἅπαντα ἴσως, ἡρπάγησαν ἀπὸ μόνης τῆς Ἀμβρακίας, διότι ἡ πόλις τῶν Σαμαίων δὲν ἦτο πιθανὸν ὅτι ἐπλούτει ἐκ πολλῶν τοιούτων ἔργων. Ὁ Πολύβιος ῥητῶς λέγει, ὅτι ὁ Μάρκος παραλαβὼν τὴν Ἀμβρακίαν τοὺς μὲν Αἰτωλοὺς ἀφῆκεν ὑποσπόνδους, τὰ δὲ ἀγάλματα καὶ τὰς γραφὰς ἀπήγαγεν ἐκ τῆς πόλεως, ὄντα καὶ πλείω, διὰ τὸ γεγονέναι βασίλειον Πύρρου τὴν Ἀμβρακίαν [2]. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Τίτου Λιβίου μανθάνομεν ὅτι πρεσβεία Ἀμβρακιωτῶν ἀφιχθεῖσα ὕστερον εἰς Ῥώμην, κατεμήνυσεν ἐνώπιον τῆς Συγκλήτου τὸν Μ. Φούλβιον ὅτι πλὴν τῶν ἄλλων ἀδικημάτων, ὅσα κατ' αὐτῶν διέπραξε, ἀφήρεσε καὶ αὐτοὺς τοὺς θεοὺς ἀπὸ τῶν ναῶν, ὥστε δὲν τοῖς ἀπέμενον αἰσθητὰ κἂν εἴδωλα, ὅπως προσφέρωσιν εἰς αὐτὰ τὴν λατρείαν των.

Γ. Μαυρογιάννης.

ΤΟ ΙΕΡΟΝ ΚΟΙΝΟΒΙΟΝ ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ

(Ἐξ ἀνεκδότου περιηγήσεως εἰς τὸν Ἄθωνα).

Μετὰ εἰκοσαήμερον περιοδείαν ἀνὰ τὰς ἱερὰς τοῦ Ἁγίου Ὄρους Μονάς, ἀρχὰς Αὐγούστου, ἀπεφάσισα νὰ ἐπισκεφθῶ καὶ τὰς Σκήτας, καὶ ἰδίως τὴν περίφημον Ἁγίαν Ἄνναν, ἧς αἱ καλύβαι, ὅτε κατέπλεον, μοὶ ἐφάνησαν ἀπὸ τοῦ πελάγους ὡς κοπάδιον ἀγρίων ζῴων, ἀναρριχωμένων εἰς τοὺς βράχους ἐκεῖ τοὺς ἀποτόμους, πρὸς τὴν νοτιοδυτικὴν κλιτὺν τοῦ Ἄθωνος.

[1] Βιβλίον XXXIX § V.

[2] Πολύβιος Βιβλ. ΚΒ' § 13. Μεταξὺ τῶν ἀπὸ τῆς Ἀμβρακίας ἁρπαγέντων καλλιτεχνημάτων ἦσαν καὶ τὰ ἀγάλματα τῶν Μουσῶν, τὰ ὁποῖα ὁ Φούλβιος ἔστησεν ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ ἀνεγερθέντι ναῷ, ἀφιερώσας αὐτὰ τῷ Μουσηγέτῃ Ἡρακλεῖ. Duruy, Histoire des Romains.

Ἦτο παραμονὴ τῆς Μεταμορφώσεως. Λειτουργηθεὶς ἐν τῷ κομψῷ παρεκκλησίῳ τοῦ Σταυροῦ, τῆς φιλοξενωτάτης Μονῆς τοῦ Ξηροποτάμου, πρωΐ-πρωΐ, κατῆλθον εἰς τὸν Ἀρσανᾶν τῆς Μονῆς, κ' ἐπιβὰς κομψοτάτης λέμβου, μὲ τένταν λευκήν, διέπλεον τὸν Σιγγιτικόν, ἀκίνητον ὡς ἐξ ἐλαίου, κατευθυνόμενος πρὸς ἀνατολάς, ὅπου ἡ Ἁγία Ἄννα.

Ὁ καύσων ἦτο ἀφόρητος, ἀρξάμενος ἀπὸ πρωΐας κ' ἐντεινόμενος σὺν τῇ ἀνυψώσει τοῦ ἡλίου.

— *Ἄλλα,* Ἀποστόλη!

Παρεθάρρυνον τὸν ἀσθμαίνοντα κωπηλάτην μου, μεσόκοπον ἄνδρα, κοσμικόν.

— Μὰ τί; Παπόρι εἶνε;

Ἀνταπήντα κάθιδρος ὁ κωπηλάτης, ἐντείνων ἐν τούτοις τὰς δυνάμεις του, ἢ τοὐλάχιστον προσποιούμενος.

— Τὸ ξεύρω, δὲν εἶνε παπόρι! διέκοπτον ἐνίοτε τὴν φλέγουσαν σιωπήν, ἐξηπλωμένος ἐν τῇ πρύμνῃ τῆς ὡραίας λέμβου, ὑπὸ τὴν σκιάζουσαν, ἀλλ' οὐδόλως δροσίζουσαν τένταν.

Ἤδη ἀπεθαύμαζον τὴν Σιμόπετραν, Κοινόβιον αἰωρούμενον ὡς ἀπὸ τῶν οὐρανίων καὶ μόλις ἐπακκουμβῶν ἐπὶ τῆς φαλακρᾶς κορυφῆς ἀποτόμου κώνου, εἶδος φραγκικοῦ πύργου, μὲ τὰς πέντε σειρὰς τῶν παραθύρων του, ὡς φωλεὰς χελιδόνων. Κατόπιν ὀπτασίας ἐκεῖ ὁ ἅγιος Σίμων ἀπεφάσισε νὰ πήξῃ τὴν ἀσκητικὴν καλιάν του. Οἱ κτίσται, πρὸς οὓς ἀπετάθη κατὰ πρῶτον, ἐξέλαβον αὐτὸν ὡς παράφρονα. Τόσον ἡ κορυφὴ ἦν στενή, δύσβατος καὶ ἀκατάλληλος πρὸς οἰκοδομίαν. Ἐν τούτοις ὁ ἅγιος ἐπέμεινε, πεποιθὼς εἰς τὴν θείαν δύναμιν. Ἀλλ' ἡμέραν τινὰ ὁ διάκονος, ἐκεῖ ποῦ ἐκερνοῦσε τοὺς κτίστας, παραπατήσας, εὑρέθη αἴφνης κάτω εἰς τὴν ἄβυσσον, ὁπόθεν μετ' ὀλίγον ἀνῆλθε πάλιν, βαστάζων τὴν βαύκαλιν σώαν καὶ τὸ ποτήριον πλῆρες ἀκόμη ρακῆς. Οἱ κτίσται πρὸς τὸ θέαμα τοῦτο καταπλαγέντες, ἐθάρρησαν, κ' ἐξηκολούθησαν ἀγογγύστως τὴν οἰκοδομήν. Ἐνταῦθα κατόπιν, ἀπρόσιτος, ἐπὶ ἀπροσίτου χώρου, ἔζησε μεταξὺ χολοκυνθίων καὶ σικυῶν ὁ βασιλόπαις Ἰωάννης, καὶ μόνον τὴν ὥραν τοῦ θανάτου ἐδήλωσε τὸ ὄνομά του καὶ τὸ γένος του....

Παρέκει θαλασσόβρεκτος ἡ Μονὴ τοῦ Γρηγορίου, θαρρεῖς καὶ λούεται εἰς τὰ προσμειδιῶντα κύματα τοῦ Σιγγιτικοῦ, χαμαρόνουσα τὴν κατέναντι λοφώδη Σιθωνίαν, εἰς τὴν κωνικὴν ἄκραν τῆς ὁποίας περιπετῶσιν οἱ ἀετοί, ὡς ἐναέριοι ἐρημῖται.

Ἁλιάδες καλογηρικαὶ ἐδῶ κ' ἐκεῖ ἐχάνευον διὰ τὴν αὔριον ἰχθυοφάγον τῆς Μεταμορφώσεως ἡμέραν. Οἱ ἁλιεῖς μοναχοί, ἱλαροί, κύπτον-

τες ὑπὸ τὸ καῦμα, ἀνέσυρον τὴν καθετήν, φέρουσαν ὁρμαθὸν περκῶν καὶ χάνων, σιωπῶντες, πλὴν νοερῶς ἐπιλέγοντες τὴν εὐχὴν τό: Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ....

— *Ἄλλα*, Ἀποστόλη!

— Μὰ τί; ψαπόρι εἶνε;

Ἄνω αἱ ἄγριαι καὶ ἀπότομοι καὶ γυμναὶ κορυφαὶ τοῦ Ἄθωνος πλήρεις μεγαλείου. Κατωτέρω τ' ἀμύθητα δάση τῶν καστανεῶν, λοφωτά, κατάμαυρα, ἀκίνητα, φλογιζόμενα ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ καίοντος ἡλίου καὶ ὁλονὲν πυκνούμενα, πυκνούμενα, ὡς θέλοντα νὰ σχηματίσωσι μίαν μεγάλην, ἀδιαπέραστον ἀσπίδα ἐκ τῶν ἀκτινωτῶν φύλλων των, ὥσπερ φολιδωτήν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐναρμονίως κελαρύζουσιν ὕδατα, πτηνά, σήμαντρα καὶ προσευχαί.

Κάτω ἡ θάλασσα λεία, ἀκύμαντος, λιμνοειδής, ζεστή, νερόβραστος. Καὶ ὁ πυθμὴν ζοφερός, ἀθέατος, ἀπέραντος.

— Νά, ὅσο ψηλὰ εἶνε τὰ βουνά, ἄλλο τόσο εἶνε βαθειὰ τὰ νερά! Εἶπεν ὁ κωπηλάτης· καὶ ἔστη, ὡς διὰ ν' ἀνασάνῃ.

— Βεβαίως ἄγρια ψάρια, σκυλόψαρα....

Διέκοψα.

— Γκαβοντόλια τὰ λένε. Χίλιαις ὀκάδες τὸ ἕνα! Ὀχτακόσιαις ὀκάδες: ταὶς προάλλαις ἔπεσεν ὄξω ἕνα....

— Καράβι;

— Ἕνα Γκαβοντόλι! Κάθησε σὲ μιὰν ἀμμούδα καὶ ἐμιαούριζε σὰν γατί.

— Ὥστε δὲν ἦτο ἄφωνον ὡς ἰχθύς!...

— Μωρὲ ἔκανε σὰν νἄκλαιγε παιδί!

Εἶνε οἱ λεγόμενοι φυσητῆρες, τὰ δυσκίνητα ἐκεῖνα κήτη, ἅτινα συνεχῶς ἐπιφοιτῶσιν ἐν τῇ θαλάσσῃ τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

Ἤδη ἀπό τινος ἄκρας, παρακάμψασα, ἐπεφάνη μεγάλη, βαρεῖα λέμβος, πλήρης μοναχῶν. Ἔφηβοι, πρεσβύτεροι, γηραλέοι, πολιοί, μιξοπόλιοι· πώγωνες καὶ ὀφθαλμοὶ καὶ ὠχραὶ ὄψεις ἐπὶ μέλανος βάθους, ἄλλοι φαιδρῶς προσβλέποντες τὸ κῦμα, ἄλλοι σκυθρωποὶ καὶ κατηφεῖς, ἄλλοι ρεμβώδεις καί τινες μετὰ περιεργείας θεωροῦντές με ὥς τινα κάτοικον ἄλλου ἀγνώστου ἡμισφαιρίου, κάτοικον τῆς γῆς, ἐὰν ἐκεῖνοι ἦσαν τῶν οὐρανῶν. Καὶ πάντες ἀψηφοῦντες τὰς καυστικὰς τοῦ ἡλίου ἀκτῖνας.

Κωπηλάται τέσσαρες ἐκωπηλάτουν καὶ μόλις ἐκινεῖτο ἡ βαρεῖα καὶ ὑψηλὴ λέμβος, μαύρη μὲ μαῦρον φορτίον, διελθοῦσα ἐγγὺς τῆς λευκῆς βαρκούλας μου ὥς τι πενθηφοροῦν θαλάσσιον κῆτος, ἁγιορειτικὸν Γκαβοντόλι, ἀνελθὸν ἐκ τοῦ ἀγνώστου πυθμένος.

— Τί εἶνε ; ἠρώτησα.

— Εἶνε ἡ βάρκα τῆς Ἁγίας Ἄννας. Τὸ Ρούσικο μοναστῆρι κάθε παρασκευὴ μοιράζει ἐλεημοσύνη. Καὶ οἱ ἀσκηταὶ ἀπὸ τὰ Καψοκαλύβια καὶ ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Ἄνναν πηγαίνουν νὰ πάρουν τῆς ἑβδομάδος τὴν ἐλεημοσύνη.

— Καὶ πῶς δὲν βάζουν πανὶ σὲ τόσον μεγάλη βάρκα ;

— Ταὶς προάλλαις, ἐκεῖ ποῦ πήγαιναν μὲ τὸ πανί, πάφ ! ἕνα ἄγριο σαγανάκι ἀπὸ τὸν γέρω-Παπποῦ, τὸν Ἄθωνα. Ἡ βάρκα ἀναποδογύρισε κ' ἐπνίγηκαν κάμμιὰ εἰκοσαριά ! Ἀπὸ τότες ἡ Μεγάλη Μέση ἐδιάταξε νὰ μὴ βάζουν πλειὰ πανί.

Ἤδη ἐβλέπομεν τὸ ἱερὸν Κοινόβιον τοῦ Διονυσίου ἐπὶ ὑψηλοῦ στακτεροῦ, γυμνοῦ βράχου, ἀπολήγοντος εἰς τὴν θάλασσαν ἀποτόμως. Τόσον, ὥστε τὴν νύκτα ἀπὸ τῆς ἀκτῆς, ἐὰν ἀνατείνῃς τὰ ὄμματα πρὸς οὐρανόν, ἀντὶ ἄστρων, θὰ ἴδῃς τὰ φῶτα τῶν κελλίων τοῦ Κοινοβίου, ὅπερ ὡς λαξευτὸν φαίνεται ἐν τῇ κορυφῇ τοῦ βράχου, μετασχηματισθείσῃ εἰς θόλους, πύργους κ' ἐπάλξεις.

— Ἡ Ἁγία Ἄννα ;

— Ποῦ ἀκόμα ; Ἀπήντησεν ἀναστενάζων ὁ κωπηλάτης μου. Θὰ φᾶμε πολὺ ψωμὶ ἀκόμα !

— Ἤλιο, θέλεις νὰ πῇς !

Εἴτε διότι ἐκουράσθη τωόντι ὁ κωπηλάτης μου, εἴτε διότι δὲν ἦτο θέλημα Θεοῦ νὰ ἴδω τὴν Ἁγίαν Ἄνναν, θεωρήσας πρὸς τὰ κάτω, ὅπου μοῦ ἔδειξεν ὁ Ἀποστόλης, θολὸν τὸν ὁρίζοντα ὡς φλόγα ἀπὸ καμίνου θολὴν καὶ καπνισμένην, κ' αἰσθανόμενος ἤδη φλέγουσαν τὴν λευκὴν τένταν ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς μου, ἀπεφάσισα νὰ ἑορτάσω τὴν ἁγίαν Μεταμόρφωσιν εἰς τὸ σεμνότατον τοῦ Διονυσίου Κοινόβιον.

Ἠγκυροβολήσαμεν εἰς ἀπόκρυφον ὁρμίσκον, ὅπου ὁ Ἀρσανᾶς τῆς Μονῆς, μὲ τὰς ἐσχάρας τὰς ξυλίνους διὰ τὰς λέμβους τοῦ Κοινοβίου, αἵτινες ἀνασύρονται ὑψηλὰ ὑπὸ στέγας, προφυλασσόμεναι ἀπὸ τῶν ἀγρίων τρικυμιῶν τοῦ νότου, ὅστις εἰσβάλλει μανιώδης, ἀναταράσσων τὸν Σιγγιτικὸν ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀοράτων πυθμένων του. Διελθόντες εἶτα δροσεροὺς πλατάνους καὶ καρυάς, σκιαζούσας τὴν δελτοειδῆ ἄμμον ξηροῦ χειμάρρου, κατερχομένου ἀπὸ τοῦ Ἄθωνος, δι' ἑλικοειδοῦς δρόμου καλδεριμωμένου, μετὰ ἐπίπονον καὶ ἀνωφερῆ πορείαν ἡμισείας ὥρας, ἐφθάσαμεν εἰς τὸν πυλῶνα τοῦ Μοναστηρίου, ὡς φρουρίου πυλῶνα, ἄνω τοῦ ὁποίου ὑψοῦται πύργος πολεμικός, τοῦ Κοινοβίου ὁ πέτρινος ὁπλίτης.

* *
*

Ἐξηπλωμένος ἐπὶ μαλακοῦ ἀνακλίντρου, σοφᾶ προγονικοῦ, ἔκπληκτος, ἀντὶ τῆς λευκῆς τέντας ἐθεώρουν πλέον καθαρὰν ὀροφήν, τὴν ὀροφὴν τοῦ ὑψηλοῦ ἀρχονταρικίου. Πολιὸς ἀρχοντάρης, σεβάσμιος μεγαλόσχημος, μᾶς προσέφερε κατὰ τὸ ἁγιορειτικὸν ἔθος τὸ γλυκὸ μετὰ ψυχροῦ ὕδατος καὶ ρακῆς, ὁ γραμμματεὺς δὲ τῆς Μονῆς, ὁ ἐξ Ἑλλάδος Χαραλάμπης, πλήρης ἀγαλλιάσεως μὲ προσηγόρευε καὶ μ' ἐπεριποιεῖτο, ἀντιπρόσωπος γλυκὺς τῆς ἁγιορειτικῆς φιλοξενίας, ἀπονεμομένης κοινῶς πρὸς πάντα, ἀλλ' ἰδίως πρὸς τοὺς ἐκ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος. Τότε ἡ χαρὰ τῆς καρδίας τῶν μοναχῶν ἀναβλύζει εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ὡς ἡδὺ δάκρυ. Μᾶς ἀγαπῶσιν ὑπερβαλλόντως ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου, μᾶς μακαρίζουν καὶ μᾶς ζηλεύουν. Μᾶς θεωροῦσιν ὡς φύλακας τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος, ὡς αὐτοὶ πάλιν, νεκροὶ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, ἀλλὰ ζῶντες ἐν τῷ παρελθόντι, κ' ἐλπίζοντες νὰ ζήσουν ἐν τῷ μέλλοντι, θεωροῦνται φύλακες τῆς πίστεως τοῦ Γένους, ἐλευθέρου καὶ δούλου. Τῆς ἁγίας πίστεως, ὡς ἐμορφώθη αὕτη καὶ διεπλάσθη ὑπὸ τῶν Πατέρων καὶ τῶν Συνόδων, ὑπερτελής, σεπτὴ καὶ ἄμωμος.

Τωόντι, ἐὰν ἐν Ἑλλάδι διακρίνῃς πολλὰς διατυπώσεις τῆς ἀρχαίας τῶν Ἀθηναίων πολιτείας, μεταμορφωμένας ὅμως, ὥς τινα Πλάτωνα παραδείγματος χάριν φραγκοφοροῦντα, ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ἐκκλησιαζόμενος, θὰ φαντασθῇς ὅτι παρίστασαι ἐν μέσῳ Χριστιανῶν τῆς βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Ὅτε μάλιστα μνημονεύονται τὰ μεγάλα ὀνόματα τῶν βασιλέων καὶ βασιλισσῶν, κτιτόρων καὶ ἀφιερωτῶν τῶν Ἱερῶν μοναστηρίων ἐν μακρᾷ σειρᾷ συγγενῶν καὶ τέκνων, τόσον ἡ ἀπάτη προβαίνει, ὥστε στρέφεις γύρῳ σου ἐν φόβῳ προσαναμένων νὰ συναντήσῃς στέμματα βυζαντινὰ καὶ σκῆπτρα καὶ σκαραμάγγια, ὅλα κύπτοντα καὶ σιωπηλὰ πρὸ τῶν Ἁγίων ἐν τῇ μεγάλῃ εἰσόδῳ.

Δὲν παρήλλαξεν ἡ θεία ἀκολουθία ἐν τῷ Ἄθωνι κατὰ τὴν μακρὰν τῶν αἰώνων περιφορὰν οὔτε κατὰ ἕνα βηματισμόν, οὔτε κατὰ ἓν ἰῶτα. Τὰ πάντα θαρρεῖς νὰ ἐχορδίσθησαν ὑπὸ τοῦ τελευταίου Αὐτοκράτορος καὶ Πατριάρχου κ' ἔκτοτε κανονικῶς καὶ δι' ἐπηκριβωμένων κινήσεων ἡ θρησκευτικὴ τοῦ τυπικοῦ μηχανὴ ἐνεργεῖ στερεὰ καὶ ἀσφαλής. Οἱ κατὰ καιροὺς μοναχοί, ὄργανα τῆς θαυμασίας ταύτης μηχανῆς, ἐκτελοῦσι τὰς ὡρισμένας αὐτοῖς ἱερὰς ὑπηρεσίας ἐν ἀπταίστῳ τάξει. Οἱ πρῶτοι παρέρχονται, κ' ἔρχονται κατόπιν ἄλλοι, ἵνα διαδεχθῶσιν αὐτοὺς ἕτεροι καὶ ἡ μηχανὴ τῆς Ἐκκλησίας: τὶκ-τάκ, τὶκ-τάκ, τὶκ-τάκ! θέλγουσα, κατανύγουσα, γοητεύουσα, πρὸ τοῦ ἀκατανοήτου μυστηρίου τῆς ὁποίας νόθοι μόνον ἠμπορεῖ νὰ μείνωσιν ἀπαθεῖς καὶ ἀναίσθητοι, νόθου γενεᾶς νόθα τέκνα, ὧν τὸ στόμα οὐδέποτε ἐψέλλισεν

ἱερὸν ὕμνον, καὶ ὧν ἡ ῥὶς οὐδέποτε ὠσφράνθη τοῦ θυμιάματος, ἀλιβάνιστοι ἄνθρωποι, μὲ τὰς σάρκας τὰς παχείας, προβάλλοντες κριταὶ τῶν ἀΰλων τῆς Ἐκκλησίας μας παρατάξεων.

Ἰδὼν εἰς τὰς Βασιλικὰς Μονὰς τοὺς φρουρούς, τοὺς χρυσοστολίστους Μακεδόνας μὲ τὰ χρυσᾶ τσαπράζια καὶ τ' ἀργυρᾶ χαϊμαλιά, τοὺς πανόπλους Σεϊμένιδες, οὕτω Σεϊμένην τῆς πίστεως ἐστρατοπεδευμένον ἐκάλεσα καὶ τὸν πολιὸν Ἄθωνα....

* * *

Ἦτο μεσημέρι πλέον. Καὶ μετ' ὀλίγον παρεκάθισα εἰς τὴν τράπεζαν τῶν ξένων μετὰ καὶ ἄλλων τινῶν ὁδοιπόρων, τράπεζαν λιτὴν καὶ νηστήσιμον. Δεκαπενταύγουστος βλέπετε, καὶ πρὸς τούτοις παραμονὴ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος. Τὴν πρωτοκαθεδρίαν κατέλαβε δικαιωματικῶς πολιὸς κελλιώτης ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς Λαύρας, ἐλθὼν διὰ τὴν πανήγυριν. Παρεκάθισεν ὡσαύτως καί τις ἐξ Ἀταλάντης ἱερεύς, ἔχων τὴν ὑπομονὴν πεζῇ νὰ διέρχηται τὰς μονάς.

Ἐν ᾧ δ' ἠρχίσαμεν νὰ τρώγωμεν, ἐσήμανεν ὁ μικρὸς κώδων τοῦ ναοῦ καὶ μετ' ὀλίγον ἠκούομεν ἐγγὺς ἡμῶν ψαλλόμενον τὸν παρακλητικὸν τῆς Θεοτόκου κανόνα, ὃν ἀπαραβάτως κάθε μεσημέρι ψάλλουσιν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, ἀφιερωμένῳ ἀρχῆθεν εἰς τὴν προστασίαν τῆς Ἀειπαρθένου Θεομήτορος, ἧς καὶ περιβόλι ὁ Ἄθως προσωνυμεῖται.

Ἐτρώγομεν σιωπηλοί. Ἀλλὰ τότε ὁ πρωτοκάθεδρος κελλιώτης λαβὼν τὸν λόγον λέγει :

— Οἱ πατέρες, ξεύρετε, τρώγουν ἀκούοντες τὴν ἀνάγνωσιν.

Καὶ ἤρχισε νὰ μᾶς διηγῆται περὶ τοῦ φοβεροῦ λῃστοῦ Σαλονίκα, ὅστις ἐκείνας τὰς ἡμέρας εἶχε διαπράξει πρωτάκουστον λῃστείαν, συλήσας τοὺς Γιασαφαίους, τοὺς περιφήμους ἁγιογράφους τῶν Καψοκαλυβίων.

— Μὰ τὸ παράκαμαν οἱ εὐλογημένοι! Μέσα 'ς τὸ δάσος πῆγαν νὰ χτίσουν παλάτια!

— Καὶ σφάξανε καὶ ζωντανά, πρώτη φορὰ μέσ' 'ς τὰ Καψοκαλύβια!

Προσέθηκεν ὁ γηραιὸς ἀρχοντάρης, ἐπισείων τὴν πολιὰν κεφαλὴν ταλανιστικῶς.

— Εἶχε κιάλι, μωρὲ-γυιέ μου, ὁ Σαλονίκας καὶ τήραζε. Φαντασθῆτε, ἐγνώρισε τὸν προηγούμενο τὸν Ναθαναήλ, τὸν Ξηροποταμινό, ποῦ εἶχε πάει 'ς τὴ Λαύρα 'ς τὴν πανήγυρι τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. Αὐτὸν εἶχαν σκοπὸ νὰ πιάσουν, γιατὶ εἶνε παχύς. Ὁ προηγούμενος τῆς Λαύρας, ὁ λόγιος Ἀλέξανδρος, τοὺς ἐπῆρε γιὰ τοὺς νέους σερδαρέους τῆς Κοινότητος κ' ἔστειλε τὸν ὑπηρέτην του νὰ βάλῃ 'ς τὰ παιδιὰ νὰ φάγουν....

* * *

Μετ' ὀλίγον ἀπομονωθεὶς ἐρρέμβαζον ἀπὸ τοῦ ὕψους ἐκείνου τοῦ δροσεροῦ ἀρχονταρικίου, θεωρῶν τὴν περὶ ἐμὲ ἀγρίαν καὶ πετρώδη φύσιν, ἥτις ἐδῶ ἀντικαθιστᾷ στακτερῶς τὴν θαυμασίαν τῆς Χερσονήσου Χλωρίδα. Ἔβλεπον κάτω τὰς ὀροφὰς τῶν νεοσοίκων, ὡς σπιτάκια παιδιῶν ποῦ παίζουν, καὶ τοὺς λεμβούχους ἐν τῇ παραλίᾳ ὡς καρκίνους βόσκοντας, ἐν ᾧ ἄνωθέν μου ὑψοῦντο αἱ καίουσαι γυμναὶ ράχεις τῶν πετρωδῶν βουνῶν, ἐν αἷς ἡ δίκορφος ξηρὰ πέτρα, ὅπου ἠσκήτευεν ὁ ἅγιος Διονύσιος, φέγγων τὴν νύκτα ἐν τῇ προσευχῇ, ὡς λαμπάς, πυρσεύουσα τὰ πέριξ. Ὁδοὶ περικαμπεῖς, λιθόστρωτοι, λαξευτοί, ἄγουσι πρὸς τὸ ἱερὸν τοῦτο ἐνδιαίτημα. Κοίτη ἀγρία χειμάρρου κατέρχεται ἀπότομος, πρὸς τὸν μικρὸν ἀμμώδη ὅρμον, ὅπου προκυμαία ὑψηλὴ κωλύει τὰ κύματα τοῦ νότου καὶ προστατεύει τὴν θαλερὰν συστάδα τῶν πλατάνων καὶ καρυῶν, αἵτινες καλλύνουσιν εὐαρέστως ἐν πρασίνῳ χρωματισμῷ τὴν φαιὰν μονοτονίαν τῶν πέριξ, σαπφείρινον στρῶμα ἐπάνω εἰς τέφραν.

Ὁ ἥλιος φλέγει τὸ δειλινὸν καὶ καταφλεγεῖσαι ἔνθεν κἀκεῖθεν αἱ ξηραὶ πέτραι καὶ αἱ κροκάλαι τοῦ χειμάρρου, πυρπολοῦν, θαρρεῖς, τὴν Μονήν, στενοχωρημένην ἐκεῖ ἐπὶ τοῦ βράχου μετὰ πληκτικοῦ προαυλίου.

Οἱ μοναχοὶ κοιμῶνται. Ἄκρα ἡσυχία βασιλεύει. Δὲν σείεται οὔτε φύλλον . . . οὔτε βράχος ἤθελα νὰ εἴπω.

Ἀλλ' ἓν κελλίον ἐν μέσῳ τοῦ φαλακροῦ τούτου βουνοῦ, ἐρημικὸν κελλίον, μικρὸν κελλίον, μὲ τὸν ναΐσκον του τὸν βυζαντινὸν ὡς ζωγραφιστὸν ἐκεῖ, ὡς λαξευτὸν ἐπὶ τοῦ βράχου, τὸ κελλίον τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, δεσμεύει τὴν προσοχήν μου, ἐπὶ ὥραν τὸν πόθον μου. Καὶ φαντάζομαι τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναΐσκου μὲ τῆς Παναγίτσαις του, τὰ κανδυλάκια του καὶ τὰ στασιδάκια του. Καὶ φαντάζομαι τὸν οἰκιστήν του, μικρὸν καὶ αὐτόν, ἀσκητήν, ξηρόν, χωρὶς σάρκας, αἱ ὁποῖαι σήπονται, μὲ ὀστᾶ μόνον, τὰ ὁποῖα εὐωδιάζουν, μικρὸν ὡς μίαν ψυχήν, ἄϋλον ὡς ζωγραφιστὸν καὶ αὐτόν, ὡς φαίνεται μακρόθεν λαξευτὸς ὁ ναΐσκος καὶ τὸ κελλίον, ἄνθος πέτρινον τοῦ φαιοῦ βράχου . . .

* *
*

Τὸ Καθολικὸν τοῦ Διονυσίου δὲν εἶνε ἐν μέσῳ τῆς αὐλῆς, ὡς ἐν ἄλλαις μοναῖς, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἄκραν, ἀνατολικῶς συνεχόμενον μετὰ τῆς κόρδας τῶν κελλίων, διότι δὲν ὑπῆρχε χῶρος ἱκανός, ὅπως εὐρυνθῇ τὸ τετράγωνον.

Ἐπ' ὀνόματι τοῦ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου τιμώμενον ἐκτίσθη τὸ ἱερὸν τοῦτο Κοινόβιον ὑπὸ τοῦ ὁσίου πατρὸς Διονυσίου, Διονυσάτικο κοινῶς

λεγόμενον, δι' ἐξόδων τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Τραπεζοῦντος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, κατόπιν θαυμασίου θεάματος, ἐκεῖ ὅπου μία «μεγάλη λαμπάδα ἀπτουμένη» ἔφεγγεν ἕως τὸ ξημέρωμα. Ὁ ὅσιος ἐξομολογηθεὶς τὸ φανὲν πρός τινα διακριτικὸν ἀσκητὴν μετέβη μετ' αὐτοῦ ἐπὶ τόπου.

«Καὶ εἴδασιν ὀφθαλμοφανῶς τὸ θαυμάσιον. Καὶ εἴδασι τὸ θεῖον ἐκεῖνο λαμπρότατον φῶς ὡς λαμπάδα πυρὸς καιομένην . . . Τὸ ταχὺ ἐπήγασιν εἰς τὴν πέτραν, ὅπου τὸ ἔβλεπον, καὶ ἐγύρευσαν ἐὰν ἦταν ξύλα καϋμένα ἢ κάρβουνα, καὶ δὲν εὑρήκασι τίποτα. Τότε ὁ ἀσκητὴς ἐκεῖνος εἶπε προφητικῶς πρὸς τὸν θεσπέσιον Διονύσιον: Θέλημα Θεοῦ εἶνε νὰ κτισθῇ ἐδῶ ἱερὸν Μοναστήριον, νὰ συναχθῶσι πολλοὶ ἐνάρετοι» . . .

«Μετὰ καιρὸν ὁ ὅσιος, καθὰ διαλαμβάνει ὁ κατὰ πλάτος βίος αὐτοῦ, μαθὼν ὅτι ὁ ἀδελφός του ἐγένετο Μητροπολίτης Τραπεζοῦντος, μετέβη νὰ τὸν ἀπολαύσῃ καὶ συνάμα νὰ παρακαλέσῃ τὸν βασιλέα, ὅστις διέτριβε τότε ἐν Τραπεζοῦντι, νὰ τοῦ δώσῃ ἔξοδον νὰ κτίσῃ τὸ μοναστήριον. Καὶ ἀφοῦ ἐχαιρετίσθησαν, ἠρώτησεν ὁ αὐτοκράτωρ τὸν ὅσιον, πῶς ἐκοπίασεν ἕως ἐκεῖ καὶ πῶς περνοῦσι τοῦ Ἄθω τὰ μοναστήρια. Ὁ δὲ ὅσιος μὲ πραεῖαν καὶ ἱλαρὰν φωνὴν ἀπήντησεν εἰς τὰς ἐρωτήσεις τοῦ βασιλέως καὶ τέλος τὸν ἐπαρακίνησε νὰ γείνῃ κτίτορας τοῦ μοναστηρίου, νὰ ἔχῃ τὸ μνημόσυνόν του αἰώνιον.

»Ταῦτα ἀκούσας ὁ βασιλεὺς καὶ βλέποντας ἐκεῖνο τὸ χαριέστατον πρόσωπον, τὸ σεμνοπρεπὲς καὶ ἡδύτατον, καὶ τὴν λοιπὴν συνετὴν κατάστασιν, τὸν ἠγάπησεν ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας του. Καὶ κρίνοντας ὅτι καθολικὰ ὁ Θεὸς τοῦ τὸν ἔστειλεν, ἀπεκρίνατο λέγοντας. Ἐγώ, πάτερ, νὰ πληρώσω τὸν πόθον σου, νὰ σοῦ δώσω ὅσην ἔξοδον χρειάζεται. Μόνον νὰ εἶστε χρεῶσται μὲ ὅλους τοὺς διαδόχους σου νὰ μὲ μνημονεύετε εἰς τὰς εὐχὰς καὶ λειτουργίας σας πάντοτε μὲ ὅλους τοὺς προγόνους καὶ ἀπογόνους μου ... Ὁ δὲ βασιλεὺς παρευθὺς ἔμπροσθεν πάντων ἔκαμε γράμμα χρυσόβουλλον νὰ ὀνομάζεται ἡ Μονὴ τοῦ μεγάλου Κομνηνοῦ. Καὶ τότε μὲν ἔδωσε τοῦ ὁσίου χρυσίον φλωρία 50 καὶ ἔταξε νὰ τοῦ δώσῃ ἄλλα τόσα εἰς ὀλίγον διάστημα, νὰ κτίσῃ ὅσα χρειάζεται. Εἰς δὲ τὸ χρυσόβουλλον ἔγραφε νὰ δίδουν κάθε χρόνον τοῦ μοναστηρίου ἀπὸ τὸν βασιλικὸν θησαυρὸν χίλια ἀργύρια . . .»

Οὕτω λοιπὸν ἐκτίσθη τὸ ἱερὸν τοῦ Διονύσου Κοινόβιον τὸν ΙΔον αἰῶνα ἐν τῇ κορυφῇ τοῦ ἀποτόμου βράχου, στενοχωρημένον, καὶ ἄβατον, μέχρι τοῦ νῦν δὲ τρὶς τῆς ἡμέρας ἐν τῷ ὄρθρῳ καὶ τῇ λειτουργίᾳ καὶ τῷ ἑσπερινῷ ὁ διάκονος μνημονεύει ἐν τῇ στήλῃ τῶν τεθνεώτων:

«Ἔτι δεόμεθα ὑπὲρ μακαρίας μνήμης καὶ αἰωνίου ἀναπαύσεως τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει γενομένου ἀοιδίμου βασιλέως ἡμῶν Ἀλεξίου τοῦ

Κομνηνοῦ, τοῦ κτίτορος τῆς Ἁγίας Μονῆς ταύτης. Καὶ ὑπὲρ τοῦ συγχωρηθῆναι αὐτῷ πᾶν πλημμέλημα ἑκούσιόν τε καὶ ἀκούσιον».

Καὶ ἔχει λοιπὸν ὁ εὐσεβὴς βασιλεὺς τὸ μνημόσυνόν του αἰώνιον, καθὰ ὑπεδήλωσεν αὐτῷ ὁ ὅσιος . . .

Πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἐκάη ὁλόκληρον τὸ καθολικὸν κ' ἐσώθη μόνον μία εἰκὼν τοῦ Προδρόμου, φέρουσα ἔτι τὰ ἴχνη τῆς πυρᾶς. Ἡ εἰκὼν αὕτη κεῖται νῦν ἐν ἰδίῳ εἰκονοστασίῳ, ὄπισθεν τοῦ Δεσποτικοῦ, ἔχουσα τὰς πτέρυγας τοῦ Προδρόμου ἐπηργυρωμένας διὰ λεπτοτάτης βυζαντινῆς ἀργυρογλυπτικῆς τέχνης. Ὁ Βαπτιστὴς εἰκονίζεται μέχρις ὀσφύος καὶ κρατεῖ σταυρὸν ἐπὶ κονταρίου.

Ἐπιγραφὴ ἔνδον ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τοῦ Καθολικοῦ φέρει τάδε:

«Ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων καὶ ἀνιστορήθη ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος ναὸς οὗτος τοῦ τιμίου καὶ ἐνδόξου προφήτου Προδρόμου, Βαπτιστοῦ Ἰωάννου, διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδων τοῦ εὐσεβεστάτου αὐθέντου πάσης Μολδοβλαχίας Πέτρου Βοεβόδα, ἡγουμενεύοντος τοῦ κὺρ Ματθαίου, ἐν ἔτει ΖΝΕ' μαΐου 5».

Ἡ ζωγραφία τοῦ καθολικοῦ εἶνε πολὺ εὔμορφος. Ἡ Κοίμησις ἐν τῇ θέσει της πολυσύνθετος. Ἐν τῇ δεξιᾷ κόγχῃ τῶν χορῶν ἡ Μεταμόρφωσις, ἐν τῇ ἀριστερᾷ ἡ Ἀνάστασις. Οἱ μάρτυρες δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ μεγάλοι μὲ τοὺς Σταυρούς. Ὁ Εὐαγγελισμὸς ὡσαύτως ἐν τῇ θέσει του, ἤτοι ἡ Θεοτόκος ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ πινσοῦ πρὸς τὸ ἅγιον βῆμα, ὁ δὲ ἀρχάγγελος ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ, ὑπὸ τὰ τόξα πάλιν τὰ θαύματα τοῦ Ἰησοῦ· καὶ ὁ Παντοκράτωρ ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ θόλου, ὠχρός, μέγας, ἐξάγων ἀπὸ τοῦ ἱματίου τὴν εὐλογοῦσαν χεῖρα, φέρων τὴν πυκνὴν καστανὴν κόμην πρὸς τὸν δεξιὸν ὦμον, κατὰ τὸν τύπον τῶν εἰκόνων τοῦ Πανσελήνου.

Εἰς μίαν γωνίαν δεξιὰ εἶνε ζωγραφισμένος καὶ ὁ νέος κτίτωρ Πέτρος ὁ βοεβόδας μετὰ τῶν τέκνων του.

Ὄπισθεν τοῦ ἀριστεροῦ χοροῦ, ἀπέξω, ἐπὶ τοῦ βράχου, ὑπάρχει μικρὸν προσκύνημα, εἰς ὃ εἰσερχόμεθα διὰ μικρᾶς θυρίδος. Εἶνε ὁ βράχος, ἐφ' οὗ ὁ ὅσιος ἔβλεπε τὴν καιομένην λαμπάδα, ὡς εἴπομεν.

Τὰ κελλία εἶνε μικρά, κοινοβιατικά, μετὰ μικρῶν θυρίδων, βυζαντινῶν. Ἡ τράπεζα δὲ κεῖται, ὡς συνήθως, κατέναντι τῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ. Εἰς ταύτην εἰσερχόμεθα διά τινος στοᾶς, εἰς τοὺς τοίχους τῆς ὁποίας εἶνε ζωγραφισμέναι σκηναὶ ἐκ τῆς Ἀποκαλύψεως πολυσύνθετοι καὶ πολυπρόσωποι. Ἐντὸς δ' αὐτῆς ἐν σχήματι Γ ἐκτεινομένης ὑπάρχουσιν ἐξαίρετοι τοιχογραφίαι παριστῶσαι τὴν Κλίμακα τοῦ Ἰωάννου, τὴν πτῶσιν τοῦ Ἑωσφόρου, τοὺς ἑπτὰ κοιμωμένους παῖδας καὶ τὸν Μυστι-

κὸν δεῖπνον, ἐπάνω ἐν τῇ κόγχῃ, ὅπου ἡ θέσις τοῦ ἡγουμένου καὶ τῶν ἱερέων εἰς τὸ κάτω ἄκρον τοῦ στοιχείου Γ. Ὁ ἄμβων αὐτῆς, ἔνθα κατὰ τὴν ὥραν τῆς τραπέζης γίνεται ἡ ἀνάγνωσις, εἶνε χρυσοῦς, σκαλιστός, τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Κατὰ πρόσωπον αὐτοῦ φέρεται εἰκὼν τοῦ Προδρόμου καὶ ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς κλίμακος ὁ ὅσιος Νήφων ὁ Πατριάρχης καὶ ἀσκητής, παραιτήσας τὸν θρόνον κ' ἐδῶ κοιμηθείς.

Ἀναγινώσκονται δὲ καλλιγραφικῶς γεγραμμέναι ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος αἱ ἑπόμεναι ἰαμβικαὶ ἐπιγραφαί :

Ἴθι προφητῶν ἀκρέμων τε καὶ κλέος
ἀστὴρ φαεινέ, μακρόφων Ἠσαΐα,
πληθὺν ἀστέρων τῶν μοναζόντων γένος
ἅπας ὁ διψῶν ἐκβοῶν μακρὸν ἔπος.
Ἴτω, τρυγάτω, δαψιλῶς δῶρον μέγα
τιμῆς τ' ἀργύρου ἐμφορούμενος ἄτερ
πᾶσί περ Χριστὸς προῖκα τουτὶ παρέχει.
Αὕτη ἡ μονὴ τοῦ σεβαστοῦ Προδρόμου
μεσίτου ὄντος παλαιᾶς τε καὶ νέας
σεμνεῖον ὄντως μεστὸν ἁγιασμάτων,
τοῦ περ μέρος φέριστον οὗτος ὁ ἄμβων,
ὅνπερ ἀνεστήσατο θεοῦ εἰς δόξαν
πόθῳ καὶ ζήλῳ εὐσεβεῖ ἐξ οἰκείων
πόνων, ὁ κλεινὸς προηγούμενος Νήφων,
ἐκ Σαντορίνης καὶ ἀγχιστεὺς τοῦ πάνυ
σκευοφύλακος Ἰωακείμ, πρὸ χρόνων,
τέρμα τεχνικὸν καὶ χερσὶ τοῦ ζωγράφου
καλλύνας τοῦτον εὐφυῶς πως ἂν φράσῃς,
λέλοιπεν ἡμῖν κόσμον λαμπρὸν καὶ μέγαν·
ᾧ καὶ παράσχοις ἀγγέλων συναυλίαν,
Χριστὲ βασιλεῦ, πανδερκὲς παντοκράτωρ.
ΑΨΛ μαΐου 12 ἡγουμενεύοντος
κυρίου κὺρ Σεραφείμ.

Ἡ ἐπιγραφὴ φέρεται καταλογάδην, σημειοῦνται δὲ οἱ στίχοι διὰ στιγμῶν ἐρυθρῶν.

Ἐπὶ δὲ τοῦ πρεβαζίου φέρεται ἄλλη ἐπιγραφή :

Ἄμβων αἰσθητῆς τραπέζης τετυγμένος
τεχνούργημα πέφυκα εὐφυῶς ἄμφω
δαπάνῃ καὶ σπούδασμα ἑνὸς τῶν ὧδε
Νήφωνος ἀνδρὸς τοῦ προκαθηγουμένου
εὐνομούσης γόνου τε τῆς Σαντορίνης.

Καὶ κατωτέρω :

. . . τρῶγε τὰ προκείμενα φίλε,
ἀθόρυβον σαυτὸν πάντα τήρει·
ὠτὶ δὲ τρέφε τὰς ψυχικὰς αἰσθήσεις.
Τὸ πνεῦμα κάτω, τὸ βλέμμα δ' ἔχων ἄνω.
Μηδόλως φθέγγου, τῶν πάλ' ἀκούων λόγων,
σιγᾶν μονασταῖς ἐντελλομένων πρέπειν
ἐν παντὶ ἔργῳ, ἐν δὲ τραπέζῃ πλέον.

Ἐνταῦθα μετὰ τὴν λειτουργίαν τῆς Μεταμορφώσεως ἐγευμάτισα μετὰ τῶν πατέρων γενόμενος θεατὴς τῆς λαμπρᾶς τῳόντι κοινοβιακῆς τάξεως, καθ' ἣν καὶ ἡ τροφὴ ὡς προσευχὴ λογίζεται, οὕτω, μετὰ πολλῆς κατανύξεως τελουμένου τοῦ γεύματος, ὅτε ὁ εὐλαβὴς μοναχὸς δὲν γνωρίζει τί νὰ προτιμήσῃ: τὴν ὑλικὴν τροφὴν παρακειμένην ἐμπρός του ἐν μεταλλίνῳ πινακίῳ ἢ τὴν πνευματικὴν καὶ ἄϋλον, τὸν θεῖον λόγον, ὅστις ἀπαγγέλλεται μεγάλῃ καὶ βραδείᾳ τῇ φωνῇ ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος. Καὶ μὲ τοὺς λογισμοὺς αὐτοὺς ἵσταται ὁ μοναχός, ὁ εὐλαβὴς μοναχός, κρατῶν ἀκίνητον τὴν χεῖρα μὲ τὸ τεμάχιον τοῦ ἄρτου, ἐνατενίζων πρὸς τὸν ἄμβωνα, τὸν διαλαλοῦντα τὸν θεῖον λόγον. Τότε ἔρχεται εἰς τὴν διάνοιαν κανενὸς νὰ εἴπῃ πρὸς τὸν μὴ τρώγοντα μοναχὸν τὸ τοῦ Εὐαγγελίου:

— Ραββί, φάγε!

Ἀλλ' ὁ εὐλαβὴς μοναχὸς ἐκεῖνος θ' ἀπαντήσῃ ὡσαύτως:

— Ἐγὼ βρῶσιν ἔχω φαγεῖν, ἣν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε . . .

Μετὰ τὴν λειτουργίαν λοιπόν, ποῦ λέτε, κρουομένων τῶν κωδώνων, τῶν ψαλτῶν ψαλλόντων τῆς Μεταμορφώσεως τὸ ἀπολυτίκιον καὶ προηγουμένων δύο λαμπάδων, μετέβη εἰς τὴν Τράπεζαν ὁ ἡγούμενος, φέρων τὸν χρυσόπαστον μανδύαν καὶ κρατῶν τὴν λιθοκόλλητον πατερίτσαν, ἀκολουθούντων ὅλων τῶν μοναχῶν μὲ τὰ κουκκούλια καὶ τὰ κομβοσχοίνια. Παράταξις μεγαλοπρεπής. Ἡ Τράπεζα ἦτο ἕτοιμος, ἐστρωμένη· Μετὰ τὴν εὐλόγησιν τῶν ὄψων ἤρξατο ἡ ἀνάγνωσις ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος καὶ συγχρόνως ἤρξαντο τρώγοντες καὶ οἱ μοναχοὶ μετὰ φόβου καὶ προσοχῆς. Περὶ τὸ μέσον ὁ ἡγούμενος, κρούσας τὸ περούνιόν του ἐπὶ τοῦ πινακίου, ἀνήγγειλεν εἰς τὸν ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος τῆς πόσεως τὴν στιγμήν. Ἡ ἀνάγνωσις διεκόπη. Ἔπιε πρῶτον ὁ ἡγούμενος καὶ εἶτα κατόπιν οἱ ἀδελφοί· καὶ πάλιν εἶτα ἐπανήρχισεν ἡ ἀνάγνωσις, ἕως οὗ οἱ μοναχοὶ ἀπετελείωσαν τὸ γεῦμά των, τῶν ὑπηρετῶν περιφερομένων καὶ διδόντων ὕδωρ ἢ ἄρτον εἰς τοὺς αἰτοῦντας. Τέλος ἐγείρονται ὅλοι καὶ ἵστανται ἐν παρατάξει. Ὁ διαβαστὴς καταβαίνει ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος καὶ περιέρχεται τὰς τραπέζας ἐπιλέγων: δι' εὐχῶν τοῦ ἁγίου Πατρὸς ἡμῶν . . . ἕως οὗ φθὰς ἐπάνω, φιλεῖ τὴν χεῖρα τοῦ ἡγουμένου.

Οἱ ψάλται ψάλλουσι τὸ μεγαλυνάριον, τελεῖται ἡ ὕψωσις τοῦ ἄρτου εἰς τιμὴν τῆς Θεοτόκου, οὗ μεταλαμβάνουσι πάντες, τσιμπῶντες ὀλίγον παρὰ τοῦ ἐπιφέροντος αὐτὸν ἐφημερίου, ὁ τραπεζάρης ἀπαγγέλλει τὴν εὐχαριστίαν καὶ ἀπέρχονται, τοῦ ἡγουμένου ἱσταμένου παρὰ τῇ θύρᾳ κ'εὐλογοῦντος τοὺς μοναχοὺς ἐξερχομένους καὶ ἀσπαζομένους τὴν χεῖρά του, ἐνῷ οἱ μάγειροι γονυπετεῖς πρὸ τῆς θύρας ἀναφωνοῦσι πρὸς τοὺς ἐξερχομένους: Συγχώρησον, ἀδελφέ . . ; Μὴ τυχὸν τάχα καὶ δὲν ἤρεσεν εἴς τινα τὸ φαγητόν . . .

* *
*

Τὸ Κοινόβιον τοῦτο εἶνε ἐκ τῶν καλῶν τοῦ Ὄρους Μοναστηρίων, τέταρτον ἐν τῇ σειρᾷ, ἔχον κτήματα ἐν τῇ Χαλκιδικῇ, μετόχια ἕνδεκα. Ἐν τῷ μοναχολογίῳ φέρονται ἀναγεγραμμένοι 125 μοναχοί, ὧν οἱ 50 μόνον παραμένουσιν ἐν τῇ Μονῇ, οἱ μᾶλλον γέροντες. Οἱ λοιποί, ὧν οἱ πλεῖστοι δόκιμοι, διαμένουσιν ἐν τοῖς μετοχίοις, καλλιεργοῦντες τὰ κτήματα, παρ' ὧν εἰσάγεται ὁ σῖτος, καὶ ὁ οἶνος καὶ τὰ λοιπὰ χρειώδη ἤτοι τυρός, ᾠά, ὄσπρια. Ὁ προϋπολογισμὸς τῶν δαπανῶν ἀνέρχεται εἰς 3000 λιρῶν ἐτησίως. Ὥστε ἡ Μονὴ θεωρεῖται ἐκ τῶν πλουσίων. Ἀλλ' ἰδίως διακρίνεται μεταξὺ τῶν ἄλλων διὰ τὴν αὐστηρὰν κοινοβιακὴν τάξιν, ἀπαρασάλευτον ἀπὸ αἰώνων. Πάντες οἱ ἐν αὐτῷ μοναχοὶ πρέπει νὰ φέρωσι τὸ Ἀγγελικὸν Σχῆμα. Ἀμόναχοι μοναχοὶ δὲν εἶνε δεκτοί. Τὸ κάπνισμα ἀπαγορεύεται. Εἰς τὰ κελλία δὲν ἐπιτρέπεται τὸ παραμικρὸν ἴδιον πρᾶγμα νὰ ἔχῃ ὁ μοναχός. Ἡ ἀκτημοσύνη εἰς ὅλους. Τὰ πάντα κοινὰ τοῖς πᾶσιν. Ὁ ἡγούμενος ἰσοβίως ἐκλεγόμενος, διοικεῖ αὐταρχικῶς. Ἀφ' ἑσπέρας δίδει τὰς δεούσας παραγγελίας περὶ τῶν ἔργων τῆς αὔριον εἰς τοὺς διακονητάς, οἵτινες, τὸ βράδυ ἐμφανιζόμενοι πρὸ αὐτοῦ, ζητοῦσι τὰς διαταγάς του. Ὡσαύτως ἀφ' ἑσπέρας δηλοῖ εἰς τὸν μάγειρον τὸ εἶδος τῆς τροφῆς διὰ τὴν αὔριον.

Ὁ εἰσερχόμενος εἰς τὸ Κοινόβιον ξένος πάραυτα αἰσθάνεται τὰ καλὰ τῆς τάξεως εὑρισκόμενος ἐνώπιον σιωπῆς ὡς ἐν ἐρημίᾳ, ἑκάστου τῶν μοναχῶν καταγινομένου μὲ τὸ διακόνημά του. Οἱ μοναχοὶ σέβονται τὸν ἡγούμενον ὡς πατέρα, καὶ οὗτος ἀγαπᾷ αὐτοὺς ὡς τεκνία του. Ὅτε ἔληξεν ὁ ὄρθρος τῆς Μεταμορφώσεως, ἀνεγνώσθη ἡ Μετάληψις, καὶ εἶτα πάντες ἐγονυπέτησαν ἐν τῷ ἐδάφει, ὁ δὲ ἡγούμενος ὄρθιος ἐν μέσῳ ἱστάμενος ἀνέγνω ἐπ' αὐτοῖς τὴν συγχωρητικὴν εὐχήν. Τῇ ἐπαύριον δὲ μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν πάντες, φέροντες τὰ κουκούλια καὶ τὰ ἐρυθροποίκιλτα Σχήματα, ἐκοινώνησαν τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων. Οἱ πλείονες τῶν μοναχῶν κατάγονται ἐκ τῶν ὑποδούλων ἐπαρχιῶν

καὶ ἰδίως ἐκ τῆς μεγάλης Μακεδονίας, τινὲς ὅμως κατάγονται κ' ἐξ Ἑλλάδος, ἐν οἷς ὁ κάλλιστος γραμματεὺς τῆς Μονῆς Χαραλάμπης, ἔχων καὶ τὸ διακόνημα τοῦ Κανδηλάπτου. Ὅτε ἐν τῇ ἀγρυπνίᾳ ἐνεφανίσθη εἰς τοὺς χορούς, φέρων τὸν μαῦρον μανδύαν καὶ τὸ μακρὸν ἐπανωκαλύμμαυχον, κ' ἔβαλε μετάνοιαν ἵνα ἅψῃ τὰς λαμπάδας, ἦτο ἀγνώριστος ὑπὸ τὴν σεμνὴν περιβολήν του. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πάντες φέρουσιν ἐμβάδας συρτάς, ἵνα μὴ θορυβῶσι βαδίζοντες νὰ προσκυνήσωσιν. Εἰς ἐμὲ ὡσαύτως ἔδωκαν ἐμβάδας κ' ἐφόρεσα. Τόσον φροντίζουσι περὶ τῆς ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ ἡσυχίας. Ἐν τῷ ναῷ οὐδὲν ἄλλο ἀκούει ὁ προσευχόμενος ἢ τὴν φωνὴν τοῦ ψάλτου καὶ διαβαστοῦ καὶ τὸν ρυθμικὸν τοῦ ἐκκρεμοῦς κτύπον. Ἐνίοτε ὁ πλέον εὐαίσθητος ἀκούει καὶ τοὺς παλμοὺς τῆς καρδίας του . . .

Ἐν τῇ ἐκτεταμένῃ περιοχῇ τῆς Μονῆς οὐδεὶς ρῶσσος ὑπάρχει, οὐδὲ εἶνε δεκτὸς πρὸς ἄσκησιν . . . καταχτήσεως.

— Φοβοῦ τοὺς ρώσσους καὶ χαβιάριον φέροντας, λέγουν οἱ Διονυσᾶται. Μὲ πολὺ δίκαιον.

* *
*

Πλὴν τῆς σπουδαίας βιβλιοθήκης, ἐν ᾗ κεῖνται πολλὰ χειρόγραφα, τὸ Κοινόβιον τοῦ Διονυσίου κέκτηται σεμνὰ κειμήλια, πάντα ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ ἀποκείμενα, ἐν τῷ ἁγίῳ Βήματι ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ Βηματάρη, ὅστις ἐκλέγεται μεταξὺ τῶν μᾶλλον εὐλαβῶν καὶ πεπαιδευμένων. Μεταξὺ ἄλλων μετὰ πίστεως προσκυνεῖται αὐτόθι ἡ δεξιὰ τοῦ τιμίου Προδρόμου ἐν ἀργυροτεύκτῳ θήκῃ, ἀρίστης ἐργασίας λεπτουργικῆς, κεκοσμημένῃ διὰ πολυτίμων λίθων καὶ μαργαριτῶν. Ἡ θήκη αὕτη μόνον εἰς ἓν μέρος, ἐπὶ τῆς παλάμης, εἶνε ἀνοικτή, ὅθεν φαίνεται ἡ βαπτίσασα τὸν Κύριον χείρ, ἡ ἀψαμένη τῆς θείας κορυφῆς, ξηρά. μαυροκίτρινος, εὐωδιάζουσα. Σφραγῖδες αὐτοκρατορικαὶ καὶ πατριαρχικαὶ βοῦλλαι μαρτυροῦσι περὶ τῆς γνησιότητος αὐτῆς, ἧς ἡ θήκη οὐδέποτε ἀνοίγεται, οὕτως ἀείποτε ἐσφραγισμένη. Ὡσαύτως ἀπόκειται ἐκεῖ ἡ δεξιὰ τοῦ Ἀποστόλου Λουκᾶ, ἡ τοῦ ἱερομάρτυρος Ἀντύπα, ἡ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος, ἡ τῆς ἁγίας ὁσιομάρτυρος Παρασκευῆς, ὅλα δῶρα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Τραπεζοῦντος Κομνηνοῦ ἐν θήκαις ἀργυροτεύκτοις. Πρὸς τούτοις μέρος τῆς ἁλύσεως τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου, λείψανον τοῦ Χρυσοστόμου καὶ τὰ λείψανα πάντα τοῦ Πατριάρχου Νήφωνος, πλὴν τῆς ἁγίας Κάρας, ἀποκείμενα ἐντὸς ὡραίου σκαλιστοῦ κιβωτίου ἐν σχήματι θολοσκεποῦς ναοῦ.

Ὡσαύτως ἐν τῷ ἁγίῳ Βήματι ἀπόκεινται πέντε μεγάλαι εἰκόνες τοῦ

Πανσελήνου, ὁ Χριστός, ἡ Θεοτόκος, ὁ Πρόδρομος καὶ οἱ ἀπόστολοι Πέτρος καὶ Παῦλος.

Μεταξὺ τῶν κειμηλίων καταλογίζεται καὶ ἄλλη τις μικρὰ εἰκών, παριστῶσα τὴν Γέννησιν τοῦ Προδρόμου, εἰς τιμὴν τῆς ὁποίας εἶνε κυρίως ἀφιερωμένον τὸ Μοναστήριον, ἐπηργυρωμένον φέρουσα μόνον τὸ περιθώριον αὐτῆς μετὰ τῶν ἑξῆς στίχων :

Φάους προφῆτα, λύχνε τοῦ θείου λόγου,
ὁ Μητροφάνης ἄζυγός τε καὶ θύτης
μονῆς ποτ' ἀρχὸς τῆς τοῦ Διονυσίου
Γενεθλίων σῶν εἰκονίζων τὸν τόκον,
δέδωκε δῶρον τοῖς ἐκεῖσε πατράσι
λαβεῖν σε δ'αἰτεῖ πλημμελημάτων λύσιν.

Ἀλλὰ σεπτοτάτη κεῖται μικρὰ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου, ἡ ἀναβλύσασα μύρον. Αὕτη ἀπόκειται ἐν ἰδίῳ παρεκκλησίῳ, ἀρχαιοτάτῳ, κυκλικῷ, ἀριστερᾷ τοῦ νάρθηκος, προσκεκολλημένῳ πρὸς τὸ Καθολικόν. Εἶνε μικρὰ ἡ Παναγίτσα αὕτη, μιᾶς σπιθαμῆς καὶ πέντε δακτύλων τὸ μῆκος, μιᾶς σπιθαμῆς καὶ τριῶν δακτύλων τὸ πλάτος. Εἶνε χρυσοποίκιλτος, ἐντὸς εὐρυτάτου πλαισίου, ἐφ'οὗ εἶνε ζωγραφισμένοι γύρῳ-γύρῳ οἱ χαιρετισμοί. Τὸ ἀναβλῦσαν μύρον κατεκάλυψε τὴν ζωγραφίαν καὶ φαίνεται μαύρη ὡς κεκαυμένη. Δῶρον ἀνεκτίμητον καὶ αὕτη τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ. Ἐπὶ τοῦ ἀργύρου φέρεται ἐπιγραφή : Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἱερεμίου ἀρχιερέως 1786.

* * *

Ὡς εἴπομεν, ἡ περὶ τὴν Μονὴν φύσις εἶνε ἀγρία, πετρώδης, αὐχμηρά, ἄβατος. Οὐχ ἧττον ὑπάρχουσι κλιμακωτοὶ κῆποι ἐπὶ τοῦ βράχου, ἀρδευόμενοι ὑπὸ ἀφθόνου ὕδατος, ἐν οἷς θάλλουσι καταπράσινα λαχανικὰ καὶ λεμονέαι, κατάφορτοι καρποῦ. Τὴν ἑσπέραν, ὅτε, δύσαντος τοῦ ἡλίου, ἐδροσίσθη ὀλίγον ἡ φύσις, περιεπάτησα ἐντὸς τῆς ποτισμένης αὐτῶν πόας, ἐξῆλθον δὲ καὶ πέραν ἀκόμη, ὅπου ὁ τάφος τοῦ ἁγίου Νήφωνος, κτιστὸς ὡς οἰκίσκος, ἐν ᾧ εἰσέρχεται κανεὶς διὰ θυρίδος καὶ προσκυνεῖ. Καθήμενος δ'εἶτα παρὰ τὴν γηραιὰν κυπάρισσον, τὴν αἰωνόβιον, τὴν ἀριθμοῦσαν τεσσάρων αἰώνων ἀσκητικὸν βίον, τὴν σιωπηλὴν δορυφόρον τοῦ μνήματος ἑνὸς ἁγίου, ἀναπολῶ τὴν ἀφελῆ ἱστορίαν τοῦ Πατριάρχου, ὅστις κατὰ τὸ 1360 καταλιπὼν τὸν θρόνον τῶν Χρυσοστόμων, ἦλθε ξένος καὶ ἄγνωστος, ἁπλοῦς μοναχός, ἐργατικὸς καὶ ἀπαίδευτος καὶ κοινοβιάσας ἔλαβε τὴν βαρεῖαν διακονίαν νὰ περιποιῆται τοὺς ἡμιόνους τῆς Μονῆς, ἕως οὗ ἡ ἀρετή, ἥτις καίει καίει κρυφά, πλὴν ἐπὶ τέλους

ἀναλάμπει, ἐφανέρωσεν εἰς τὴν ἀποροῦσαν ἀδελφότητα ὅτι ὑπὸ τὸ τρυπημένον κουκούλιον ἐκρύπτετο ἡ πατριαρχικὴ μίτρα καὶ ὑπὸ τὸ ἁπλοῦν καὶ ἀγροῖκον ἐκεῖνο σῶμα ἡ ψυχὴ ἑνὸς ἁγίου.

Προχωρήσας ἀκόμη πορρωτέρω ἐπὶ τοῦ βράχου, διέκρινα μακρόθεν τὰς καλύβας τῆς Ἁγίας Ἄννης ὑπὸ σκιερὰς ἀναδενδράδας καὶ ἀναβλέψας εἶδον ἐπάνω μου τὸν Ἄθωνα ὑψηλόν, ἄβατον, φαλακρὸν ὡς γυμνὴν κεφαλὴν ἀσκητοῦ καὶ ἐπ'αὐτῆς ὡς στίγμα μόλις φανταστὸν τὸν ναὸν τῆς Μεταμορφώσεως, ἀπὸ τοῦ ὁποίου σπανίως ἀποχωρίζονται τὰ νέφη καὶ μεθ' οὗ οἱ κεραυνοὶ παίζουσι συνεχῶς φρικτὸν καὶ πύρινον παιγνίδιον.

* *
*

Ἂν κ' ἐπόθουν νὰ διαμείνω εἰσέτι ἐν τῷ ὡραίῳ τούτῳ κοινοβίῳ, ὅμως, ἕνεκα τοῦ ἐκτάκτου καύσωνος τὰς ἡμέρας ἐκείνας, ἀπῆλθον μετὰ δύο ἡμέρας, πρὸς μεγάλην χαρὰν τοῦ γέρω-Ἀποστόλη, ὃν ἐκράτουν δέσμιον δύο ὅλας ἡμέρας.

Ἀλλ' ἐνῷ ἐπλέομεν πρωῒ-πρωῒ κατευθυνόμενοι πρὸς τὴν Δάφνην, ὁ κωπηλάτης ὡς νὰ ἦτο ἁλιεύς, ἔβλεπε συνεχῶς πρὸς τὴν ἀκτήν.

— Τί θὰ χαμακίσῃς ; Τὸν ἠρώτησα.

— Κανένα ρούσσο ! ἀπήντησε.

Τῳόντι μετ' ὀλίγον προσηγγίσαμεν εἰς τὴν παραλίαν καὶ παρελάβομεν δύο χαριεστάτους μοναχούς, νεαροὺς Ρώσσους, οἵτινες κατήρχοντο ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἄθωνος, ἀναβάντες χάριν τῆς πανηγύρεως.

Κατὰ τὸν πλοῦν ὁ γέρω-Ἀποστόλης χαμακίσας οὕτω δύο ρούβλια ρωσσικά, τὸν ναῦλον τῶν μοναχῶν, ἤρχισε νὰ χαμακίζῃ καὶ ρούσσικα, διαλεγόμενος μετ' αὐτῶν περὶ τῆς ἐφετεινῆς πανηγύρεως ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἄθωνος, ἥτις τελεῖται πάντοτε κατ' ἔτος τῇ 6 Αὐγούστου καὶ ὅπου οἱ ἀναβαίνοντες μοναχοὶ λαμβάνουσι μεθ' ἑαυτῶν καὶ ἀνὰ ἓν μέγα καυσόξυλον ὡς ράβδον, ἵνα χρησιμεύσῃ αὐτοῖς διὰ τὴν πυρὰν τῆς παγερᾶς νυκτός. Ἤκουον δὲ μετὰ περιεργείας τὴν ἄκομψον καὶ τραχεῖαν σλαβικὴν γλῶσσαν, ἐπαναλαμβάνων συνεχῶς κ' ἐγὼ τὸ τῶν νεαρῶν Μοναχῶν :

— Χαρασσό ! Χαρασσό !

Δι'οὗ ἐξέφραζον τὴν εὐχαρίστησίν των διὰ τὴν συντροφίαν μας.

Ἀλλ' ὁ πονηρὸς κωπηλάτης, πλέον ἀκόμη εὐχαριστημένος, διότι εἰς τὸ ἰδικόν μου δεκάδραχμον προσετίθεντο, δύο ρωσσικὰ ρούβλια καὶ συχνότερον ἐπανελάμβανε τὴν σλαβικὴν λέξιν :

— Χαρασσό ! Χαρασσό !

Κατορθώσας νὰ δώσῃ γλυκυτάτην εἰς αὐτὴν προφοράν, ὥστε ν'ἀντηχῇ εἰς τὴν ἀκοήν μου ὡς ἡ ἑλληνικὴ φράσις :

— Τί καλά ! Τί καλά !

Καὶ νὰ φαίνεται εὔμορφος ὡς τὸ μπουκετάκι τοῦ ἀμαράντου, τὸ ὁποῖον μοῦ ἐχάρισαν οἱ ἀγαθοὶ Ρῶσσοι, τοῦ σεμνοῦ ἀμαράντου, ὅστις στιλπνός, ῥοδόχρους, ὡς ἀποκρυσταλλωμένα χείλη, φύεται εἰς τὴν φαλακρὰν τοῦ Ἄθωνος κορυφήν, ἀμάραντος ἀνάμνησις ἐκείνων, οἵτινες, περιφρονοῦντες τοὺς κεραυνούς, διανυκτερεύουσι μίαν νύκτα ἐπὶ τῆς αἰθερίας κορυφῆς τοῦ ἁγίου Ὄρους, γινόμενοι θεαταὶ ἀλησμονήτου θεάματος.

— Χαρασσό ! Χαρασσό !

Ἀπήντησα εἰς τοὺς νεαροὺς μοναχοὺς σὰν νὰ τοὺς ἔλεγα φαφούτικα Ἑλληνικά.

— Εὐχαριστῶ ! Εὐχαριστῶ ! **Α. Δ. Μωραϊτίδης.**

ΛΙΓΟ ΑΠ' ΟΛΑ[1]

ΠΡΑΞΙΣ Α'

Ἡ σκηνὴ παριστᾷ τὸν σταθμὸν τοῦ Σιδηροδρόμου ΠΑΠ.

ΣΚΗΝΗ Α'.

Εἰσέρχεται παῖς πωλητὴς ἐφημερίδων.

Τὸ παράρτημα καὶ ἡ ἄφιξις τῶν Τριπολιτῶν (ᾄδει).

Πάρτε, πάρτ' ἐφημερίδες
Νὰ διαβάσετε τὰ νέα
Ἔλα πάρτε, μουστερῆδες,
Γράφουνε πολλὰ ὡραῖα.

Γράφουν γιὰ τὰς διασκεδάσεις
Ποῦ σὲ κάνουν νὰ τὰ χάσῃς,
Γράφουν γιὰ τοὺς Τριπολίτας
Ποῦ θὰ φθάσουν τώρα ἐδῶ . . .
Ἔ ! γι' αὐτοὺς τοὺς συμπολίτας
Κι' ἐγὼ τώρα τραγουδῶ.

Τὸ παράρτημα καὶ ἡ ὑποδοχὴ τῶν Τριπολιτῶν μία πεντάρα.

Σημ. Δ. Π. Τὸ ἔργον τοῦτο, οὗτινος δημοσιεύομεν τὴν Α' πρᾶξιν εὐμενῶς χορηγηθεῖσαν ἡμῖν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως, ἀνήκει εἰς τὸ εἶδος τῶν λεγομένων κωμικῶν ἐπιθεωρήσεων, ὅπερ πρώτην φορὰν διὰ τοῦ «Λίγο ἀπ' ὅλα» εἰσήχθη ἐφέτος εἰς τὴν ἑλληνικὴν σκηνήν. Περὶ τῆς ἐπιτυχίας αὐτοῦ ἀρκεῖ νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐν διαστήματι ἑνὸς μηνὸς μόλις παρεστάθη ὑπὸ τοῦ θιάσου «Προόδου» εἴκοσι φοράς, μέχρι σήμερον, ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ Παραδείσου καὶ κατόπιν ἐν τῷ τῆς Ὁμονοίας.

ΣΚΗΝΗ Β'.

Εἰσέρχονται Κουριέριδες ξενοδοχείων, ὁ ἄνω.

Κουριέριδες.

Πώ, πώ, κόσμο ποῦ θἄχουν τὰ τραῖνα
Δὲν θἄχῃ τὸ πλῆθος παιδιὰ μετρημό.
Πώ—πώ—πώ!
Λόρδοι θἄρθουν τρανοὶ ἀπ' τὰ ξένα,
Κουριέριδες ὅλοι ἐμπρὸς στὸ Σταθμό.
Σταθῆτε, σταθῆτε,
Φευγᾶτ' ἀπ' τὴ μέση,
Παρᾶς δὲν θὰ πέσῃ
Σἂν τώρα ποτέ.
Μπρέ!

Πώ, πώ, κέρδη πώ, πώ, εὐτυχία,
Θὰ χάσουμε πλέον τὸ λογαριασμό,
Πώ—πώ—πώ!
Ὅλα τώρα τὰ ξενοδοχεῖα,
Θὰ βροῦν ἐργασίες χωρὶς τελειωμό.
Σταθῆτε, σταθῆτε
Φευγᾶτ' ἀπ' τὴ μέση,
Παρᾶς δὲν θὰ πέσῃ,
Σἂν τώρα ποτέ.
Μπρέ!

Α'. Κουριέρης. Τί εἶνε αὐτὸ βρὲ σύ; Τί παράρτημα.

Ὁ Παῖς. Νὰ τὸ παράρτημα καὶ ἡ ἄφιξις τῶν Τριπολιτῶν.

Α'. Κουριέρης. Καμμία ψευτιὰ πάλη. Φέρε ἰδῶ (τὸ ἀγοράζει καὶ ἀναγινώσκει).

Β'. Κουριέρης. Γιὰ διάβασε δυνατά.

Α'. Κουριέρης. «Σήμερον δι' ἐκτάκτου ἁμαξοστοιχίας ἀφικνεῖται ἐκ Τριπόλεως ἡ συντεχνία τῶν φανοποιῶν καὶ ἡ συντεχνία τῶν σιδηρουργῶν. Εἰς τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν τούτους ἀφικνουμένους ἵνα δώσωσι μεθ' ἡμῶν τὸν ἀδελφικὸν ἀσπασμόν, ἐπιβάλλεται ἵνα γίνῃ ὡς οἷόν τε μεγαλοπρεπεστέρα ὑποδοχή. Τὰ προεδρεῖα τῶν ἐνταῦθα συντεχνιῶν τῶν φανοποιῶν καὶ τῶν σιδηρουργῶν συνεδριάσαντα ἐψήφισαν, ἵνα τὰ μέλη μετὰ τῶν οἰκείων σημαιῶν συνέλθωσιν ὥρᾳ 5 μ. μ. εἰς τὸν σταθμὸν Ἀθηνῶν καὶ ὑποδεχθῶσι τοὺς ἀφικνουμένους ἀδελφούς. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν λαὸν ἐν γένει τῆς πρωτευούσης ἐπιβάλλεται τὸ καθῆκον, ἵνα ὑποδεχθῇ σύσσωμος τοὺς Τριπολίτας. Ἡ Τρίπολις κέντρον καὶ ἀφετηρία οὖσα . . .

Γ'. Κουριέρης. Βρὲ ἀδελφὲ σώνει. Ἱστορία τώρα θὰ μᾶς μάθῃς;

Α'. Κουριέρης. Ἡ Τρίπολις . . .

Β'. Κουριέρης. Τί μᾶς μέλλει. Ἄστ' αὐτά.

Α'. Κουριέρης. Ξεύρεις φίλε μου ποῦ μὲ αὐτὰς τὰς ἐκδρομάς, πᾶνε νὰ λυσσάξουν τὰ ξενοδοχεῖα, καὶ τὸ κυριώτερον πᾶμε νὰ λυσσάξωμε ἐμεῖς. Τώρα ποῦ βγῆκε ἡ μόδα νὰ ταξειδεύουν μὲ φθηνὸ ναῦλο πάει καὶ ἔλα, ἔρχονται στὴν Ἀθήνα, κάθονται μία δύο ἡμέρας καὶ ἔπειτα χαιρετίσματα καὶ καλή σας νύκτα.

Φύλαξ σταθμοῦ. Καὶ τί κακὸ σᾶς κάνει αὐτό ;

Α'. Κουριέρης. Μᾶς κάνει πρῶτον ὅτι αὐτοὶ ποῦ ἔρχονται δὲν ἔρχονται στὰ ξενοδοχεῖα, μόνον οἰκονομοῦνται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ στὰ δικά τους πατριώτικα σπίτια, δεύτερον ὁποῦ μαζὺ μ'αὐτοὺς ἔρχονται καὶ δύο τρεῖς καλοὶ οἱ ὁποῖοι ἂν δὲν ἦτον ἡ ἐκδρομὲς θὰ ἔρχωνταν στὴν Ἀθήνα καὶ θὰ ἔμεναν ὄχι δύο ἡμέρες ἀλλὰ μίαν ἑβδομάδα, καὶ τρίτον καὶ κυριώτερον ὅτι σοῦ ἔρχονται ὅλοι μπουλοῦκι, μπουλοῦκι φεύγουν ἀπὸ τὸν σταθμὸν καὶ ἄϊντε νὰ τσακώσῃς κανένα νὰ τὸν πάρῃς εἰς τὸ ξενοδοχεῖον νὰ πάρῃς τὸ μπαξῆσί σου.

Φύλαξ σταθμοῦ. Ὥστε ὁ καυγᾶς γιὰ τὸ πάπλωμα.

Β'. Κουριέρης. Μήπως σεῖς οἱ σιδηροδρομικοὶ δὲν τὸ κάνετε γιὰ τὸ πάπλωμα ; Βλέπετε τώρα ποῦ τὰ βαπόρια σᾶς ἔδωκαν καὶ καταλάβετε στοὺς καθημερινοὺς δρόμους, τώρα ποῦ μὲ τὰ βαπόρια τραβάει κανεὶς χάρισμα στὴν Πάτρα, στὸ Ναύπλιο καὶ παντοῦ, ἀναπνέει τὸν μπάτη τὸν ὁλόφρεσκο, μοῦ βγάλατε τὰς ἐκδρομάς, τὴν ἀδελφότητα τῶν πόλεων, τὴν ἐπικοινωνίαν τῶν κατοίκων, λόγια τόσῳ μεγάλα καὶ παχειὰ ὅσῳ μικρὰ καὶ ἐλεεινὰ εἶναι τὰ βαγόνιά σας καὶ ἡ γραμμές σας.

Φύλαξ σταθμοῦ. Βρὲ ἀμὰν κάμε νισάφι. Πῆρ' ἡ γλῶσσά σου κατήφορο. Αὐτὸ γίνεται γιὰ τὸ καλὸ τοῦ ἔθνους.

Α'. Κουριέρης. Γιὰ τὸ καλὸ τῆς Ἑταιρίας. Σὰν θέλετε τὸ καλὸ τοῦ ἔθνους, βάλτε δύο τρία τραῖνα χάρισμα κάθε τόσο νὰ φέρνουν τὸ φτωχὸ κόσμο. Σὰν θέλετε τὸ καλὸ τοῦ ἔθνους κατεβάστε τοὺς καθημερινοὺς ναύλους. Σὰν θέλετε τὸ καλὸ τοῦ ἔθνους. . . .

(Ἀκούονται ἦχοι μουσικῆς· σπεύδουν ὅλοι πρὸς θέαν).

Α'. Κουριέρης. Μωρὲ εἶναι οἱ τενεκετζῆδες μὲ τὴ σημαία. Ἔρχονται νὰ ὑποδεχθοῦν τοὺς τενεκετζῆδες. Τενεκὲς ποῦ τοὺς λείπει!

(Εἰσέρχονται αἱ συντεχνίαι μὲ μουσικὴν καὶ σημαίας. Κόσμος πολύς. Ἐφημεριδοπῶλαι παῖδες καὶ ὑποδηματοκαθαρισταὶ καὶ ἐπὶ κεφαλῆς ὁ μικρὸς ἐν ἀρχῇ πωλητής).

ΣΚΗΝΗ Β'.

Ὁ Πρόεδρος τῶν Φανοποιῶν, ὁ Γραμματεύς. Κόσμος πολύς. — Ἀστυφύλαξ.

Φωναί. Ζήτω ἡ συντεχνία. Ζήτω ἡ Τρίπολις

Ἀστυφύλαξ. Ἐν ἡσυχίᾳ καὶ τάξει. Αἱ φωναὶ νὰ λείπουν. Ἄλλως θὰ πράξω τὸ καθῆκόν μου.

Ὁ Πρόεδρος. Ἔννοιά σου, κύριε Ἀστυφύλακα. Θὰ φωνάζουμε σιγὰ καὶ ὀλίγο, θὰ φωνάζουμε μὲ μέτρον.

Ἀστυφύλαξ. Ἔχει καλῶς.

Ὁ Πρόεδρος. Μέλη καὶ συνέταιροι τῆς συντεχνίας. Ἐνώπιον ὑμῶν ἔχετε τὸν Πρόεδρον τὸν ὁποῖον ἡ ἀγάπη καὶ ὁ σεβασμὸς περιβάλλει διὰ τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ σεβασμοῦ σας. Οἱ φανοποιοὶ οἱ ὁποῖοι ἔρχονται σήμερον καὶ οἱ ὁποῖοι εἶναι συνάδελφοι, συνέταιροι καὶ οἱ περισσότεροι συμπολῖται πρέπει νὰ τοὺς ὑποδεχθῶμεν μὲ θάρρος καὶ ζέσιν. Πρέπει νὰ τοὺς προσφωνήσωμεν καὶ ἡ προσφώνησις νὰ γίνῃ ἀπὸ ἄνδρα ἐννοοῦντα τὸ ὕψος καὶ τὸ βάθος τῆς ὑποδοχῆς. Καὶ τοιοῦτος ὑποδεικνύομαι ἐγὼ (Ψιθυρισμοί). Ἐγὼ ὁ ὁποῖος ἐννοῶ καὶ ἐννοοῦμαι. Ἂς λείψῃ πᾶσα μικροφιλοτιμία καὶ ἐγωϊσμὸς καὶ ἐνώπιον τοῦ μεγαλείου τῆς ἡμέρας ὅλοι δεχθῆτε τὴν πρότασιν.

Εἷς Φανοποιός. Καὶ διατὶ νὰ μὴ τοὺς μιλήσῃ ὁ γραμματεύς. Αὐτὸς ἠξεύρει γράμματα περισσότερα καὶ ἔπειτα αὐτὸς ἐξελέχθη παμψηφεὶ γραμματεύς. ἐνῷ τοῦ λόγου σου πρόεδρος ἐξελέχθης μὲ μίαν ψῆφον τὴν ἰδικήν σου καὶ ἂν δὲν ἐψήφιζες ὅπως εἶναι γενικῶς παραδεδεγμένον τὸν ἑαυτόν σου, δὲν θὰ ἦσουν σήμερον πρόεδρος.

Πρόεδρος. Τὰς προσφωνήσεις τὰς κάμνουν οἱ πρόεδροι.

Γραμματεύς. Τοῦ φίλου τὴν γνώμην καὶ παραδέχομαι καὶ δὲν παραδέχομαι. Τὴν παραδέχομαι καθόσον εἶναι παραδεκτή, δὲν παραδέχομαι ὅμως τὰ μὴ παραδεκτὰ αὐτῆς μέρη καὶ δι'αὐτὸ πρέπει νὰ προβῶμεν εἰς ψηφοφορίαν.

Πρόεδρος. Τί ψηφοφορία καὶ κολοκύθια; Ψηφοφορίαν θὰ κάμωμεν ἐδῶ εἰς τὸ ὕπαιθρον; Ἡ ψηφοφορία γίνεται εἰς κλειστὰ μέρη διὰ νὰ βλέπῃς ποῖοι κάθονται καὶ ποῖοι θὰ σηκωθοῦν. Ἐδῶ εἶναι ὅλοι σηκωμένοι. Τί θὰ καταλάβετε;

Μέλος. Μὴ μᾶς τὰ φέρνῃς ζερβόδεξια.

Πρόεδρος. Τί ζερβὰ καὶ δεξιά. Τὰ σωματεῖα εἶναι σωματεῖα καὶ αἱ συντεχνίαι συντεχνίαι. Ὁ πρόεδρος εἶναι ἡ κεφαλή των, ὁ ἀντι-

πρόσωπός των παντοῦ καὶ πάντοτε. Ἐγὼ εἶμαι πρόεδρος, ἐγὼ θὰ ὁμιλήσω.

Β'. Κουριέρης (πρὸς τὸν Α'). Μωρὲ ξέρετε πῶς ἔχει γοῦστο καὶ μοῦ φαίνεται πῶς θὰ τελειώσῃ μὲ κανένα καυγατζῖκο.

Μέλος. Τί λὲς τοῦ λόγου σου, κύριε γραμματεῦ. Τοῦ λόγου σου ἔκαμες τὸν κανονισμὸν καὶ τὸν ἔχεις στὸ κεφάλι σου.

Γραμματεύς. Ὁ κανονισμὸς εἶναι ἡ βάσις τῶν σωματείων. Ὁ κανονισμὸς διὰ τὰς συντεχνίας εἶναι ὅ,τι το Σύνταγμα διὰ τὴν Ἑλλάδα, διὰ τὴν πατρίδα. Ὁ κανονισμὸς δὲν ἠμπορεῖ νὰ μεταβληθῇ, δὲν ἠμπορεῖ νὰ μεταλλάξῃ. Ὃ γέγραπται, γέγραπται.

Μέλος. Βρὲ ἀδελφὲ μίλα καθαρά. Τί ἐννοεῖς ; Θέλεις καὶ τὸν Θεὸν νὰ δουλεύῃς καὶ τὸν Μαμμωνᾶν; ἠμπορεῖ νὰ ὁμιλήσῃ ὁ πρόεδρος ἢ δὲν ἠμπορεῖ ; Τί κασκαρίκαις εἶναι αὐτὰ ποῦ μᾶς ἀραδειάζεις ;

Γραμματεύς. Καὶ τὸ γράμμα τοῦ κανονισμοῦ καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ δὲν ἀφίνουσι κενὴν ἔννοιαν. Αἱ ἔννοιαι συμπτύσσονται καὶ ἀναπτύσσονται.

Α'. Κουριέρης. Σὰν τὰ λάστικα.

Γραμματεύς. Ἐνώπιον τῆς ἐννοίας ἐπικρατεῖ πάντοτε ἡ συνείδησις τοῦ γεγονότος καὶ τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι δὲν ἠμποροῦμεν νὰ πράξωμεν ἄλλως.

Μέλος. Ἄλλως ἀπὸ τί ;

Γραμματεύς. Ἀπὸ τὴν γνώμην τῆς πλειοψηφίας.

Πρόεδρος. Βρὲ τί πλειοψηφίας καὶ μειοψηφίας, Βουλὴ εἴμαστε ; Σὺ δὲν μοῦ εἶπες ὅτι πρέπει νὰ ὁμιλήσω καὶ μάλιστα μοῦ ἔγραψες καὶ τὸν λόγον καὶ σοῦ ἔδωκα ἕνα δεκάρικο, διότι μοῦ εἶπες ὅτι καὶ προχθὲς ὁ πρόεδρος τῶν ἁμαξάδων τόσον σοῦ ἔδωκε διὰ τὸν λόγον ποῦ ἔβγαλε τὴν βραδειὰν τῆς ἐπιτυχίας του ;

Μέλος. Βρὲ τὸν ἀρχιλωποδύτη. Ἔτσι τὰ φτιάνεις ; Καὶ τί ἦλθες καὶ μοῦ κόλλησες σὰν τσιμποῦρι καὶ μοῦ εἶπες νὰ εἰπῶ ὅσα εἶπα καὶ νὰ προτείνω νὰ μιλήσῃς ἔτσι διὰ νὰ σὲ γνωρίσουν καὶ σὲ κράξουν στὴν ἐπαρχία νὰ διοργανώσῃς τὰ σωματεῖά τους καὶ τὰς συντεχνίας, ὅπως διωργάνωσες καὶ τὰ ἰδικά μας ἐδῶ καὶ τἄκαμες ροΐδο καὶ τρώγονται τὰ περισσότερα σὰν τὰ σκυλιὰ καὶ κατάντησεν ἀπὸ ἐκεῖ ποῦ δὲν εἴχαμε ἄλλη φορὰ κανένα σωματεῖον νἄχουμε τώρα κάθε συντεχνία ἀπὸ διπλᾶ καὶ διπλοῦς προέδρους καὶ τὴν ἡμέρα τῆς ἐκλογῆς δόστου φόρα κάμες καὶ κουμπούρια. Καὶ πάει στὸ διάολο ἡ δουλειὰ καὶ δεκαπέντε ἡμέραις πρὶν τῆς ἐκλογῆς ὅλοι ἄλλο δὲν μιλοῦμε παρὰ δι' ἐκλογὰς καὶ ποιὸς θὰ γίνῃ πρόεδρος καὶ ποιὸς ταμίας καὶ ποιὸς σύμβου-

λος. Καὶ δὲν κοτᾶνε τ' ἀφεντικὰ νὰ μιλήσουν στοὺς καλφάδες γιατὶ τοὺς θέλουν διὰ τὴν ψῆφο καὶ χρεόνονται διὰ βεγγαλικὰ καὶ διὰ γεύματα καὶ ὅλη αὐτὴ ἡ φασαρία διατί; Διὰ νὰ κράζουν τὴν πρώτη τοῦ χρόνου τὸν πρόεδρο εἰς τὸ χορὸ τοῦ παλατιοῦ καὶ γιὰ νὰ μοῦ τραβᾷς τοῦ λόγου σου, κὺρ γραμματέα, ἀπὸ ὅλα τὰ σωματεῖα ἕναν καλὸ λουφέ. Καὶ τί ἄλλο, τί ἄλλο; Τὰ πανηγύριά μας ὅπου ἦταν μιὰ φορὰ λαμπρὰ καὶ ὡραῖα τώρα γίνονται μισὰ καὶ σακάτικα, ἀπὸ τοὺς φίλους τοῦ προέδρου ἢ ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς του, ἡ δύναμις ὁποῦ εἴχαμε καὶ ἐπιβαλλόμαστε σὰν συντεχνίαις πάει πάει, γιατὶ βλέπεις γιὰ νὰ γίνουν οἱ πρόεδροι κολλοῦν σήμεοον στὸν ἕνα καὶ αὔριο στὸν ἄλλο δυνατὸ τῆς ἡμέρας καὶ τοὺς παίζουν σὰν τόπι καὶ τοὺς ἐξευτέλισαν καὶ μαζύ τους ἐξευτελιστήκαμε καὶ μεῖς καὶ πάει ἡ δύναμίς μας, πάει ὁ λαός. Ἄλλοτε οἱ δυνατοὶ τὸν ἐφοβοῦντο, τώρα τὸν τσαλαπατοῦν.

Τὰ περισσότερα τῶν μελῶν. Μπράβο, μπράβο.

Β'. Κουριέρης. Φίλε μου νὰ σὲ συγχαρῶ. Βρὲ τὰ λὲς σὰν Θεός. Πάλε καλλίτερα ἐμεῖς οἱ κουριέρηδες ποῦ δὲ ἔχουμε σωματεῖο. Εἴχαμε κάμει μία φορὰ καὶ τὸ χαλάσαμε ἀμέσως. Οὔτε ψηφοφορίαις, οὔτε σκοτούραις. Ἅμα ἐλθῇ τὸ τραῖνο καὶ πάρουμε τοὺς ξένους εἰς τὰ ξενοδοφεῖα μαζευόμασθε ὅλοι στοῦ Μανώλη τὴν ταβέρνα . . .

Ὁ μικρὸς ἐφημεριδοπώλης. Ρίχνετε μίαν κουμπουριὰ καὶ ἀνοίγουν τὰ βαγένια καὶ χύνονται τὰ κρασιά.

Α'. Κουριέρης. Βρὲ ἄϊντε χάσου λοῦστρο.

Ὁ μικρὸς ἐφημεριδοπώλης. Ἐγὼ δὲν εἶμαι λοῦστρος εἶμαι ἄπορος παῖς.

Β'. Κουριέρης. Πᾷς στὸ σχολεῖο;

Ὁ μικρὸς ἐφημεριδοπώλης. Καὶ βέβαια, καὶ θὰ πάρω τὸ πρῶτο βραβεῖο καὶ θὰ κερδήσω τὸ λαχεῖο. Γιατὶ τώρα βλέπεις ὁ Θεὸς εὐλογεῖ τοὺς ἀπόρους παῖδας καὶ σ'αὐτοὺς πέφτουν τὰ λαχεῖα. Δὲν εἶδες τὸν Σταθόπουλο, τὸν Γιαταγάνα.

Β'. Κουριέρης. Ποῖοι εἶναι αὐτοί;

Ὁ μικρὸς ἐφημεριδοπώλης. Νὰ οἱ συμμαθηταί μου ποῦ ἐκέρδησαν τὸ λαχεῖο. Ὁ ἕνας 20,000 ὁ ἄλλος 2,500.

Α'. Κουριέρης. Καὶ τί θὰ τὰ κάμῃς τὰ χρήματα σὰν κερδήσῃς τὸ λαχεῖο.

Ὁ μικρὸς ἐφημεριδοπώλης. Πρῶτα θὰ δώσω ἕνα βραβεῖο διὰ τὸ Σχολεῖο, ἔπειτα ἕνα δῶρο στὸ Σύλλογο γιατὶ μᾶς ξεστράβωσε, ἔπειτα θὰ παντρέψω τὲς ἀδελφές μου, θὰ ξεχρεώσω τὸν γέρο μου καὶ θ'ἀνοίξω ἕνα μαγαζάκι.

Β'. Κουριέρης. Μὰ πῶς σοῦ καταιβαίνουν αὐτὲς ἡ ἰδέες ;

Ὁ μικρὸς ἐφημεριδοπώλης. Πῶς ; νὰ ἔτσι.—Καὶ τί ἀνάγκη ἔχουν νὰ μοῦ κατεβοῦνε ἰδέες, αὐτὰ εἶναι πράγματα φυσικά, αὐτὰ μαθαίνουμε εἰς τὸ σχολεῖον.

Τὸ μέλος. Τάκοῦς τοῦ λόγου σου, κὺρ γραμματέα ; Αὐτὰ εἶναι πράγματα, καὶ ὄχι ἡ θεωρίες ἡ δικαίς σου.

('Ακούεται μακρόθεν σφύριγμα).

'Αστυφύλαξ. Κύριοι, μακρυὰ ἀπὸ τὴν γραμμήν. Μετ' ὀλίγον θὰ ἔλθῃ τὸ τραῖνον, ἀφήσατε τὴν κυκλοφορίαν ἐλευθέραν.

Πρόεδρος. Λοιπὸν τὸ ζήτημα ἔληξε. Συγκεντρωθῆτε συμμαζευθῆτε, ἡ σημαία ἐπὶ κεφαλῆς καὶ πλησίον μου τὰ ὄργανα.

Μέλος. Βρὲ τί ὄργανα καὶ ξὄργανα. Τοῦ λόγου σου εἴπομεν καὶ τὸ λέμε δὲν θὰ ὁμιλήσῃς.

Ἕτερον μέλος. Ἄμ, ποιὸς θὰ ὁμιλήσῃ ; ὁ γραμματεύς;

Πολλοί. Ὄχι κἀνένας κἀνένας (ὁ γραμματεὺς φεύγει).

Τὸ β'. μέλος. Θὰ ὁμιλήσῃ ὁ Πρόεδρος. Ἔτσι γίνεται πάντοτε ἔτσι θὰ γίνῃ καὶ τώρα.

Τὸ α'. μέλος. Γιὰ ἐσύ. Νὰ τὰ ποῦμε καθαρὰ καὶ σκέτα. Κύτταξε νὰ μὴ γίνῃ κἀνένα ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ πράγματα ποῦ κἀνένας μας δὲν θέλει νὰ γίνῃ. 'Αφῆστε τὰς ὁμιλίας καὶ ἂς ὑποδεχθοῦμε ἔτσι τοὺς ξένους.

Τὸ β'. μέλος. Ἡ ὁμιλία θὰ γίνῃ.

Τὸ α'. μέλος. Δὲν θὰ γίνῃ.

Τινές. Θὰ γίνῃ.

Ἄλλοι. Δὲν θὰ γίνῃ.

(Συμπλέκονται. 'Απὸ ὠθισμῶν ἔρχονται εἰς χεῖρας καὶ ράβδοι ἐπιπίπτουν κατὰ κεφαλῶν, ὁ ἀστυφύλαξ παρεμβαίνει. Τὸ σύριγμα τοῦ σιδηροδρόμου.—'Απάγονται δύο τρεῖς. Ἡ ἡσυχία ἐπανέρχεται. 'Ακούεται ἔξωθεν ὁ συρμὸς φθάνων καὶ ἡ φωνὴ τοῦ ὁδηγοῦ.

— 'Αθῆναι, δέκα λεπτά).

ΣΚΗΝΗ Γ'.

Εἰσέρχονται πολλοὶ μετὰ σημαίας ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἐπὶ κεφαλῆς φουστανελλοφόρος. Ὄργανα ἐγχώρια.

Ὁ Πρόεδρος. Ζήτω ἡ Τρίπολις. Καλῶς ὡρίσατε, ἀδέλφια.

Πολλοί. Ζήτω ἡ 'Αθήνα. (Ἠχοῦν τὰ βαρβαρόφωνα, ἐνῷ ἄρχονται αἱ περιπτύξεις καὶ οἱ ἀλληλοασπασμοί).

Πρόεδρος. Κύριοι, *(οἱ ἀφικόμενοι ξένοι ἄρχονται ἀπομακρυνό-*

μενοι). Κύριοι, σταθῆτε μίαν στιγμήν. Ἔχει λόγον. *(Συνεννοήσεις πρὸς ἀλλήλους, ὁ ἡγούμενος τῶν Τριπολιτῶν σταματᾷ τούτους διὰ χειρονομίας).* Κύριοι, ὑπερήφανος διὰ τὸ καθῆκον καὶ τὴν εὐχαρίστησιν τὴν ὁποίαν μοῦ παρέχει ἡ ὑψηλὴ αὐτὴ στιγμὴ σᾶς χαιρετῶ. Γιά σας ἀδέλφια, γιά σας σεῖς οἱ ἀντιπρόσωποι συνάμα καὶ συμμέτοχοι βιομηχανίας κραταιᾶς καὶ πόλεως μεγάλης. Χαρὰ εἰς σᾶς, εὐγενεῖς συνάδελφοι. Μὴ λησμονῶμεν ὅτι διαχειριζόμεθα τὸ πῦρ τὸ ὁποῖον ἔφερεν ὁ ἀρχαῖος ἡμῶν προπάτωρ Προμηθεὺς (Ζήτω ὁ Προμηθεὺς) καὶ ἀνέπτυξεν ὁ Ἥφαιστος (Ζήτω ὁ Ἥφαιστος) καὶ ἂν ὁδὸς ἡμῶν ἡ συνοικία ἡμῶν φέρῃ, τὸ ἱερὸν τοῦ Ἡφαίστου ὄνομα (Ζήτω ὁ Ἥφαιστος), ἀλλ' ὅλοι ἡμεῖς δὲν λησμονοῦμεν ὅτι ὁ Προμηθεὺς (Ζήτω ὁ Προμηθεὺς) ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἐφευρέτης τοῦ πυρὸς καὶ ὅτι ἠμπορεῖ νὰ καυχηθῇ καὶ νὰ γραφῇ εἰς τὴν ἱστορίαν ὅτι εἰς τὸν Προμηθέα κατατρωγόμενον ὑπὸ τοῦ γυπὸς ἐδόθη ἀπὸ τὴν Τρίπολιν νέον ἧπαρ καὶ νέα ρώμη. Τὴν ρώμην ταύτην κατόπιν κατέλαβεν ἡ Δημοκρατία καὶ ἡ Αὐτοκρατορία ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἑπτὰ αὐτῆς λόφων ἀνέτειλε ζωογόνον τὸ νέον πῦρ τοῦ νέου κόσμου, ἡ νέα θρησκεία ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, κτίσας τὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν φερώνυμον αὐτῷ πόλιν ἐγένετο ὁ πρωτοστάτωρ καὶ πρόδρομος τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Τριπόλεως. Ζήτω ἡ Τρίπολις ζήτω αἱ Ἀθῆναι (Ζήτω).

Εἷς Τριπολίτης. Ἐκαταλάβετε τίποτε ;

Ἄλλος. Ὄχι· ἀδιάφορον ὡραῖα μιλεῖ.

Ὁ Α'. Μωρὲ πρωτεύουσα μία φορά. Εἶδες λόγον ἀδελφέ, εἶδες κρίσιν.

Τὸ μέλος. Ἀκρισίαν δηλαδὴ καὶ κουταμάραν. Αὐτὰ εἶναι ἡ μπουρμπουλίθρες τοῦ κὺρ γραμματέα ποῦ δὲν λένε τίποτα καὶ κάνουν τοὺς κουτοὺς νὰ τὸν πιστεύουνε μεγάλον ἄνθρωπο. Σιωπή, γιατὶ θὰ μιλήσουνε αὐτοί.

Ὁ ἡγούμενος τῶν Τριπολιτῶν. Ἀδελφοὶ ἀγαπητοὶ Ἀθηναῖοι τενεκετζῆδες. Σᾶς ἀγαπῶ, σᾶς ἀγαποῦμεν, σᾶς εὐχαριστῶ, σᾶς εὐχαριστοῦμεν. Τί εἴμεθα τί εἶσθε ; ὁ λόγος ἡ σύμπνοια, ἡ ἀγάπη μᾶς ἐνθουσιάζουν, γιάσας ἀδέλφια. Ἄϊντε κι' ἂς φέξῃ. Ζήτω ἡ Ἀθήνα.

(Αἱ μουσικαὶ παιανίζουσιν).

Α'. Κουριέρης. Ἐλᾶτε εἰς τὸ ξενοδοχεῖον ὁ Ἀριστοτέλης.

Β'. Ξενοδοχεῖον Φίλιππος ὁ Μακεδών.

Α'. Κουριέρης. Ὁ Φρουρὸς τῆς Τριπόλεως.

Ἄλλοι. Σουηδίας, Νορβηγίας, τὸ Σικάγον.

(Ἐπιτίθενται κατὰ τῶν ξένων, ὧν σύρουσι τὰ πράγματα, γίνεται ὠθισμὸς μέγας καὶ σύγχυσις).

'Αστυφύλαξ. Ἔ! σεῖς κύριοι, σεβασθῆτε τοὺς ξένους τῆς πόλεως. Σεβασθῆτε τοὺς εὐγενεῖς Τριπολίτας.

Ὁ ἡγούμενος τῶν Τριπολιτῶν. Ἔλατε, ἀφῆστέ μας. Εὐχαριστοῦμεν διὰ τὴν περιποίησιν. Κύριε πρόεδρε, εὐχαριστοῦμεν καὶ πάλιν διὰ τὸν λόγον. Τώρα ποῦ θὰ πᾶμε;

Ὁ Πρόεδρος. Ὅλοι μαζὺ θὰ σᾶς συνοδεύσωμεν εἰς τὴν πόλιν. Εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Συντάγματος νὰ διαλυθῶμεν.

Ὁ ἡγούμενος τῶν Τριπολιτῶν. Ἄϊντε ντέ. Βαρῆτε τἄργανα. Ἔλατε νὰ στήσωμεν καὶ ἕνα χορόν. Βαρῆτε τὰ νταούλια.

(Στήνεται χορός. Ὁδηγεῖ τοῦτον ὁ πρόεδρος ἐρχομένου δευτέρου τοῦ Τριπολίτου καὶ κατόπιν ἀλλάσσουσιν).

(Ὁ χορὸς ἀναπτύσσεται. Αἱ πλῶσκαι ἑκατέρωθεν κυκλοφοροῦσι πλήρεις οἴνου).

(Κτυπᾷ ὁ κώδων τοῦ σιδηροδρόμου. Ὁ ὁδηγὸς φωνεῖ; *Ἕτοιμοι. Ἀναχώρησις).*

Ἀστυφύλαξ. Κύριοι, ἐμπρὸς κυκλοφορεῖτε. Ὁ σταθμὸς θὰ κλείσῃ.

Ὁ Πρόεδρος. Νὰ πᾶμε εἰς τὴν πλατεῖαν ἔξω νὰ χορεύσωμεν, ἔξω εἰς τὴν πλατεῖαν.

(Ἐξέρχονται ὅλοι).

ΣΚΗΝΗ Δ'.

Ὁ Ἀγροικογιάννης εἰσέρχεται ὡσεὶ περιδεὴς καὶ συρόμενος.

Βρὲ ἀδελφέ, τί κακό. Εἶδα κ' ἔπαθα νὰ γλυτώσω· αὐτοὶ μάτια μου σὲ λίγο θὰ ἦναι ὅλοι στουπί. Νᾶμε πάλι στὴν Ἀθήνα. Δὲν γνωρίζω ἂν μὲ ἐνθυμῆσθε. Εἶμαι ὁ Ἀγροικογιάννης ἀπὸ τὸ χωρίον Ποντικότρουπα τοῦ δήμου Παραβυστίων, παλαιὸς τῶν ἡμερῶν καὶ τῶν ἔργων. Ἡ ἱστορία μου εἶναι γνωστὴ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς μαθητὰς τῶν δημοτικῶν σχολείων. Μὲ ὕμνησεν ὁ Ραγκαβῆς πρῶτα εἰς τὸ πεζὸν καὶ ἔπειτα εἰς τὸ ἔμμετρον. Ἦλθα εἰς τὰς Ἀθήνας νὰ πάρω τὴν Ἀρχοντοῦλα . . . καὶ μὴ πρὸς κακοφανισμόν σας μόλον τοῦτο . . . καὶ τὴν ἔπαθα· διωρίσθην εἰσπράκτωρ καὶ ὁ Ὑπουλίδης ἐπῆρε τὴν ἀνεψιάν μου Ἀσπασίαν. Κἄτι μοῦ ἔμενεν ἀπὸ τὴν εἰσπρακτορίαν, ἐπῆρα καὶ τὴν σύνταξίν μου, ἀλλὰ μοῦ ἦλθεν ὄρεξις νὰ πάρω καὶ γυναῖκα. Ἂς ἦναι ἕνα πρωΐ ἠξεύρετε . . . ὁ γραμματεὺς τῆς Ἐφορείας . . . τέλος πάντων τί σᾶς μέλλει; Ἔφυγεν ἀνεπιστρεπτεί, καὶ τὸ χειρότερο μοῦ ἐπῆρε καὶ κἄτι λιανώματα. Ὁπωσδήποτε δὲν εἶμαι δυσαρεστημένος. Ἦτο ἀσυμβίβαστος γυναῖκα . . . Διὰ νὰ ξεσκάσω ἀπεφάσισα νὰ τα-

ξειδεύσω καὶ νὰ ἔλθω πάλιν στὴν 'Αθήνα. 'Εδιάβασα εἰς τὰς ἐφημερίδας τὰς ἐκδρομὰς ποῦ κάνουν οἱ σιδηρόδρομοι, κατέβηκα ἀπὸ τὴν Ποντικότρουπα ποδαρηδὸν στὴ Μάσκλαινα καὶ ἐκεῖ στὸ σταθμό, τὴν στιγμὴν ποῦ περνοῦσε τὸ τραῖνο χώθηκα σένα βαγόνι καὶ εἰς ἔτη πολλὰ καὶ καλά. Σιδηρόδρομος; σοῦ λέει ἄλλος. Βρὲ ἀδελφέ, τί ἐφεύρεσις. Περνᾷς καὶ χάνεις τὰ πράγματα καὶ τὰ δάση καὶ τὰ χωριά. Σὺ ἔρχεσαι στὴν 'Αθήνα καὶ αὐτὰ τραβοῦν διὰ τὴν Τρίπολιν. 'Αλλὰ βάσανο. Κατεβαίνω στὸν 'Αχλαδόκαμπο νὰ πιῶ ὀλίγο νερό. Εἰς τὰς θέσεις σας. Χτυπάει ἕνα κουδοῦνι καὶ φρ . . . φωνάζω, μὲ ἀνεβάζουν μὲ χίλια στανιὰ καὶ ἀπὸ τότε ἐγὼ ἐκεῖ χαρφωμένος· οὔτε βῆμα. 'Αλήθεια ἂν σοῦ ἔλθῃ καὶ τίποτε ἀλλοίμονον. Ἄλλη χάρι ἔχει, ἀδελφέ, ἡ θάλασσα. Τραβοῦμε στὴν Κόρινθον, βλέπω ἐκεῖ ποῦ κόψαν τὴν θάλασσα, ὄχι θέλω νὰ πῶ τὴν στεριά, καὶ νά με στὴν 'Αθήνα. Καὶ πῶς εἴσθε καλά ; Πολὺ καλὰ εὐχαριστῶ. 'Α ! ἀλήθεια ποῦ νὰ φυλάξω τοῦτο τὸ χαρτάκι ; Μ'αὐτὸ λέει θὰ γυρίσω στὴ Μάσκλαινα. — Τί κάμνουν οἱ σύντροφοί μου ; (ἀκούεται τὸ ντασοῦλι). 'Α ! χορεύουν. 'Εγὼ τὸ στρήβω, ἀλλὰ ποῦ νὰ πάω καὶ ἀπὸ ποῦ. 'Εδῶ, ἀδελφέ, ὁ σταθμὸς εἶναι στὴν ἄλλη ἄκρη τοῦ κόσμου. — Ἔχουμε δρόμο καὶ δρόμο. — Ἄς τραβῶ.

ΣΚΗΝΗ Ε'.

Εἰσέρχεται ἡ Δημαρχία. 'Ο ἄνω. 'Η Δημαρχία ἔχει περιβολὴν ἀρχαϊκὴν καὶ μεγάλα ὑποδήματα. Κρατεῖ εἰς χεῖρας ῥάβδον.

'Αγρ. Μωρὲ τί περίεργη γυναῖκα εἶναι αὐτή ;

Δημ.

'Εγώ 'μαι ἡ Δημαρχία
Μὲ περικεφαλαία,
Σᾶς φαίνομαι ὡραία,
Καὶ εἶμ' ἀληθινά.

'Εγὼ μεγάλην ἔχω
Στὸ κράτος σημασίαν
Γιατ' ὑπὸ προστασίαν
Μὲ ἔχ' ἡ 'Αθηνᾶ.

Κι' ἂν σκόνην σᾶς προσφέρω
Καὶ λάσπες τὸν χειμῶνα,
Δὲν εἶν' αὐτὰ τὰ μόνα
Καλὰ ποῦ δίδω ἐγώ.

Καμμιὰ φορὰ σᾶς δίδω
Νοσήματα παντοῖα,
Καὶ στὰ νεκροταφεῖα
Εὐθὺς σᾶς ὁδηγῶ.

Δημ. Ποῖος εἶσαι τοῦ λόγου σου ;

'Αγρ. Γιάννης 'Αγροικογιάννης μὲ τοὺς ὁρισμούς σας καὶ μὴ πρὸς κακοφανισμόν σας. 'Από τὸ χωρίον Ποντικότρουπα τοῦ Δήμου Παραβυστίων. Ἦλθον ἐδῶ μὲ τοὺς Τριπολίτας.

Δημ. Καὶ διατὶ ἀφῆκες τοὺς συντρόφους σου ;

'Αγρ. 'Ηξεύρετε ἐγώ, κυρία, εἶμαι ἕνας φιλήσυχος ἄνθρωπος. Ἕνα κομμάτι μάλαμα. Θὰ μὲ ἔχετε ἀκουστά. Θέλω νὰ ὑπάγω ἤσυχα ἥσυχα εἰς τὸ σπῆτι.

Δημ. Γνωρίζεις τὰς 'Αθήνας ;

'Αγρ. Μάλιστα καὶ ὄχι. 'Ηξεύρετε τὸν καιρὸ τὸν περασμένο ἄλλοι χρόνοι. Τότες ἡ πολιτεία ἦτον μικρή, τώρα βλέποντας τὰ ἔχω χάσει. 'Από τὸν σιδηρόδρομον ἄλλο δὲν ἔβλεπα παρὰ σπήτια καὶ σπήτια. Ἐσάστισα. Καὶ εἶναι νὰ μὴ σαστίσῃς. Καὶ μὲ συγχώρησιν, ποία εἶσαι τοῦ λόγου σου ;

Δημ. Ἡ Δημαρχία. Μὲ ἔστειλεν ὁ Δήμαρχος διὰ νὰ ὑποδεχθῶ τοὺς ξένους.

'Αγρ. Καὶ διατὶ κρατεῖς μπαστοῦνι ;

Δημ. Εἶναι τῆς μόδας.

'Αγρ. Καὶ διατὶ δὲν ἦλθεν ὁ Δήμαρχος ;

Δημ. Δὲν εὐκαιρεῖ· ἔχει συνεδρίασιν μὲ τὸ συμβούλιον.

'Αγρ. Καὶ κάμνει συχνὰ συνεδριάσεις ;

Δημ. Κάθε ἡμέρα ;

'Αγρ. Ἐμεῖς εἰς τὸν δῆμον Παραβυστίων κάμνουμε κάθε χρόνο. Καὶ τί κάνουν κάθε ἡμέρα εἰς τὸ συμβούλιον;

Δημ. Τίποτε.

'Αγρ. Πῶς ;

Δημ. Ἡ συνεδρίασις προσκαλεῖται εἰς τὰς 5 μαζεύονται εἰς τὰς 6 ἀρχίζουν τὰς 6 $^1/_2$ διαβάζουν τὰ πρακτικά, μαλόνουν, φεύγουν δύο τρεῖς, εἰς τὰς 7 δὲν εἶναι ἀπαρτία, καὶ τὴν ἄλλην ἡμέραν τὰ αὐτὰ ἐξ ἀρχῆς.

'Αγρ. Δὲν εἶναι κακὴ ἰδέα αὐτή. Ἔτσι φαίνονται πῶς κἄτι κάνουν. Καὶ ὁ Δήμαρχος τί κάνει ;

Δημ. Κάθεται καὶ τοὺς βλέπει, καὶ ὅταν φεύγουν φεύγει καὶ αὐτός.

'Αγρ. 'Αμ' ὁ πρόεδρος ;

Δημ. Δὲν ἔχουν πρόεδρον.

'Αγρ. Καὶ ὁ νομάρχης ;

Δημ. Δὲν ἔχει νομάρχην.

'Αγρ. Εὐτυχισμένος τόπος. Ἄμ πῶς λοιπὸν γίνονται τὰ πράγματα, αἱ ὑποθέσεις ;

Δημ. Μὰ δὲν σοῦ εἶπα πῶς δὲν γίνεται τίποτα.

'Αγρ. Καὶ ὁ κόσμος τί λέει ;

Δημ. Τίποτε, δὲν λέει τίποτε. Μόνον αἱ ἐφημερίδες γράφουν ἐνίοτε κατά, ἀλλὰ βάζομεν καὶ ἡμεῖς ἄλλας καὶ γράφουν ὑπὲρ καὶ ἐρχόμεθα ἴσα ἴσα.

'Αγρ. Ἔχει εἰσπράκτορα ὁ δῆμος ;

Δημ. Ὄχι, ἔχει ὑποταμίαν.

'Αγρ. Γιατί ὑποταμίαν ; Κοτσὰμ δῆμος σὰν τῶν 'Αθηνῶν ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ὁλάκερον ταμίαν.

Δημ. Ἔτζι θέλει ὁ νόμος.

'Αγρ. Ἐμεῖς στὴν Ποντικότρουπα ἔχομεν εἰσπράκτορα. Τώρα μάλιστα ποῦ ἐπῆρα τὴν σύνταξίν μου ἀπὸ εἰσπράκτωρ τοῦ Δημοσίου, θὰ μὲ κάμουν ἐμένα.

Δημ. Καὶ τί εἰσπράξεις ἔχει ὁ δῆμος ;

'Αγρ. Ἔχει παραπάνω ἀπὸ 1000 δραχμάς.

Δημ. Καὶ σὺ τί ἀπολαβὴν θὰ ἔχῃς.

'Αγρ. Παραπάνω ἀπὸ 1000 δραχμάς.

Δημ. Πῶς ;

'Αγρ. Αὐτὰ εἶναι μυστικά. Ἔπειτα ὁ δῆμος Παραβυστίων εἶναι καὶ γ' τάξεως καὶ δι' αὐτὸ θὰ ἔχω 1000 δραχμάς· εἰς ἄλλους δήμους οἱ εἰσπράκτορες ἔχουν πολλὰς χιλιάδας καὶ ὅταν δὲν μποροῦν νὰ τὰς πάρουν, κάμνουν τρόπον καὶ πέρνουν αἱ χιλιάδες τοὺς εἰσπράκτορας καὶ φεύγουν. Δὲν μοῦ λές, κυρία, ἔχει πολλὰς εἰσπράξεις ὁ Δῆμος ;

Δημ. Πολλάς, περισσότερον ἀπὸ ἑκατομμύριον.

'Αγρ. Καὶ θὰ σᾶς περισσεύουν πολλά.

Δημ. Πεντάρα. Δὲν ἔχουμε νὰ πληρώσουμε τὰ τακτικά μας ἔξοδα.

'Αγρ. Καὶ διατί ;

Δημ. Διότι πᾶνε ὅλα.

'Αγρ. Ποῦ ;

Δημ. Νὰ δεξιὰ καὶ ἀριστερά. Πρῶτον ἔχομεν στὸ Δημαρχεῖον περισσοτέρους ὑπαλλήλους ἀπὸ ὅσους χρειάζονται.

'Αγρ. Καὶ διατὶ δὲν τοὺς παύει ὁ Δήμαρχος ;

Δημ. Κοτᾶ ; ἅμα παυθῇ κανένας, ἀμέσως ἀναφορὰ στὸ συμβούλιο καὶ ἡ θέσις ξαναφκιάνεται, καὶ ἂν τὴν παύσῃ τὸ συμβούλιον, τὴν φκιάνει καὶ ὁ νομάρχης, καὶ ἂν τὴν παύσῃ ὁ νομάρχης, τὴν φκιάνει ὁ Ὑπουργός. Ἔπειτα αὐτοὶ οἱ ὑπάλληλοι πληρόνονται διπλὸ ἀπὸ ὅ,τι πρέπει. Ἂν κόψῃ ὁ Δήμαρχος τοὺς μισθοὺς γίνεται πάλιν ἡ αὐτὴ ἱστορία.

'Αγρ. Αὐτὰ δι' ἐμὲ εἶναι ἀνεξήγητα πράγματα.

Δημ. Ἔπειτα ἔχομεν τὰς ἀγαθοεργίας ποῦ πληρόνομεν ἑκατὸν χιλιάδας δραχμάς.

Ἀγρ. Τί εἶναι αἱ ἀγαθοεργίαι;

Δημ. Νὰ εἰς τὰ φιλανθρωπικὰ καταστήματα...

Ἀγρ. Μὰ αὐτὸ εἶναι σωστό. Εἰς τὸ Νοσοκομεῖον, τὸ Βρεφοκομεῖον...

Δημ. Ὄχι καλὲ ἔξω ἀπ'αὐτά. Αὐτὰ ἔχουν χωριστοὺς προϋπολογισμούς. Ἠξεύρεις ἐδῶ τώρα ἔπιασεν ὅλον τὸν κόσμον μία μεγάλη μανία εἰς τὸ νὰ ἀγαθοεργῇ μὲ τὴν τσέπη τοῦ ἄλλου καὶ δός του κάθε ἡμέραν σύλλογοι καὶ ἑταιρίαι δι' αὐτὸν τὸν σκοπόν. Τὸ νοσοκομεῖον μόλις διατηρεῖται καὶ νάσου καὶ ἔγινε καὶ ἄλλο καὶ οὔτε τὸ ἕνα προκόβει οὔτε τὸ ἄλλο· δὲν σοῦ σώνουν τὰ δύο καὶ ἀμέσως σοῦ κορδίζουν ἕνα σωρὸ ἄσυλα. Τὸ βρεφοκομεῖόν μας μόλις ζῇ καὶ νάσου γίνονται καταστήματα διὰ νὰ βυζαίνουν τὰ παιδιὰ τὴν ἡμέραν, ἄλλα γιὰ νὰ μὴ βυζαίνουν διόλου καὶ ἔτσι τὸ χρῆμα σκορπάει, καὶ κανένα ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἠμπορεῖ νὰ ζήσῃ καὶ δός του καὶ εἰς τὸν Δῆμον. Καὶ εὑρίσκουν κανένα σύμβουλον καὶ τὸ προτείνει εἰς τὸ συμβούλιον καὶ αἱ χιλιάδες ψηφίζονται ἀκαταπαύστως.

Ἀγρ. Πολλαί;

Δημ. Ὑπερβολικαί. Ἔπειτα ἔχομεν τὰς ὑποτροφίας, τοὺς συλλόγους καὶ τοὺς ὁμίλους, οἱ ὁποῖοι κάθε ἡμέραν ξεφυτρόνουν σὰν μανιτάρια.

Ἀγρ. Διατὶ τοὺς λένε ὁμίλους; ἐπειδὴ ὁμιλοῦν;

Δημ. Ἀκριβῶς τὸ ἐναντίον. Δὲν ὁμιλοῦν διόλου δυστυχῶς.

Ἀγρ. Ἀλλὰ τί κάμνουν;

Δημ. Λένε πῶς καλλιεργοῦν τὰς τέχνας, τὴν μουσικήν, τὰ ὅπλα, ἀλλὰ τὸ σωστὸν εἶναι ὅτι καλλιεργοῦν τὰ χαρτιὰ καὶ μόνον.

Ἀγρ. Τῆς τράπουλας;

Δημ. Ἀκριβῶς.

Ἀγρ. Μὰ ἐπιτρέπεται ἡ χαρτοπαιξία; Ἐγὼ ἄκουσα ποῦ ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Μπαϊρακτάρη οἱ χαρτοπαῖκται δὲν ἔχουν ποῦ νὰ σταθοῦν στὴν Ἀθήνα.

Δημ. Οἱ μικροί. Οἱ μεγάλοι ὄχι. Συμβαίνει, ὅ,τι μὲ τὴν ἀράχνην...

Ἀγρ. Κατάλαβα. Ἡ μεγάλες μυῖγες τὴν τρυποῦν καὶ φεύγουν καὶ αὐτὴ πιάνει τὲς μικρές.

Δημ. Ἔπειτα βλέπεις ἐκτὸς ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα παιγνίδια μᾶς ἐκόλλησε καὶ τὸ μάους.

Ἀγρ. Τί εἶναι τὸ μάους;

Δημ. Νὰ παιγνίδι. Ἀρχίζει ἀπὸ δεκάρες καὶ τελειώνει μὲ χιλιάδες.

Ἀγρ. Ἂς ἦναι· δὲν καταλαμβάνω.

Δημ. Κατόπιν ἔχομεν τοὺς λυσσοδήκτους.

'Αγρ. Τοὺς λυσσιασμένους;

Δημ. Τοὐλάχιστον ὅσους λέγουν ὅτι εἶναι. Καθένας ὁποῦ τὸν ἐδάγκασεν ἕνας σκύλος σοῦ παρουσιάζει ἕνα πιστοποιητικὸν ὅτι τὸ σκυλὶ ἦτον λυσασμένο καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάγῃ εἰς Παρισίους. Δός του λοιπὸν καὶ πιστώσεις καὶ χρήματα.

'Αγρ. Μὰ δὲν ἠμπορεῖτε νὰ ἀποφύγετε αὐτά;

Δημ. Πῶς;

'Αγρ. Πρῶτον οἱ ἰατροὶ νὰ δίδουν πιστοποιητικὰ δι' ἐκείνους μόνον ποῦ ἐδάγκασαν λυσσασμένα σκυλιά.

Δημ. Καὶ μήπως τὰ γνωρίζουν;

'Αγρ. Καὶ ἔπειτα τὸ συμβούλιον νὰ ψηφίζῃ πιστώσεις μόνον δι' αὐτούς.

Δημ. Καὶ ποῦ νὰ τοὺς μάθωμεν;

'Αγρ. Ἒ! μὰ τότε τί νὰ σᾶς εἰπῶ. Καὶ μὲ ὅλα τὰ σχολεῖά σας, μὲ ὅλους τοὺς σοφούς σας, μὲ ὅλα τὰ γράμματά σας, ἕνα ξεύρω, πῶς δὲν ξεύρετε τίποτε ἐδῶ στὴν 'Αθήνα.

Δημ. Δυστυχῶς ναί. Ἔπειτα . . .

(σφύριγμα σιδηροδρόμου).

ΣΚΗΝΗ Ϛ'.

Εἰσέρχονται οἱ κουριέρηδες. Οἱ ἄνω.

Κουρ.

Νὰ τὸ τραῖνο φθάνει,
Τρίλα, ρίλα, τριλαρό.
Παίρνει ὅσους προφθάνει,
Τρίλα, ρίλα, τριλαρό,
Ξένους ὅσους θέλει,
Παίρνει ἕνα σωρό.

Κι' ἀπὸ ξένους τόπους
Φέρνει στ' ἄστυ τὸ κλεινὸν
Τοὺς ἀντιπροσώπους
Τόσων τόσων δανειστῶν,
Γιὰ νὰ πάρουν τόκους
Τόσο τὰ ἑκατόν.

Α'. Κουρ. Τὸ τραῖνο πλησιάζει.

Β'. Κουρ. Ποιὸς εἶναι αὐτός; 'Επιθυμεῖτε ξενοδοχεῖον, κύριε. Ξενοδοχεῖον Φίλιππος ὁ Μακεδών.

Α'. Κουρ. Ξενοδοχεῖον ὁ 'Αριστοτέλης.

'Αγρ. 'Αφῆστέ με ἥσυχον καὶ μὴ πρὸς κακοφανισμόν σας μόλον τοῦτο. Δὲν θέλω ξενοδοχεῖον. Θέλω ἡσυχίαν.

ΣΚΗΝΗ Ζ'.

Ἀστυνόμος μετὰ δύο ἀστυφυλάκων, φύλαξ σταθμοῦ. Οἱ ἄνω.

Ἀστυν. Τί τραῖνον ἔρχεται τώρα ;

Φύλαξ. Τὸ κατ'εὐθεῖαν τῶν Πατρῶν.

Ἀστυν. Καλά. Προσοχή. Ἀπομακρύνατε τοὺς περιέργους.

Δημ. Τί τρέχει ; πρόκειται τίποτε ;

Ἀστυν. Ἔλαβον ἐντολήν. Ἔρχονται οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν δανειστῶν.

Ἀγρ. Τί νὰ κάμουν ;

Δημ. Διὰ τὸν συμβιβασμόν.

Ἀγρ. Ποῖον συμβιβασμόν ;

Α'. Κουρ. Μωρὲ ἀπὸ ποῦ ἔρχεσαι τοῦ λόγου καὶ δὲν ξεύρεις τίποτε ; Καὶ δὲν ξεύρεις πῶς ἔρχονται τώρα ἀπὸ τὴν Γαλλίαν, ἀπὸ τὴν Γερμανίαν καὶ ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν διὰ νὰ συμβιβασθοῦμε εἰς τὰ δάνεια.

Ἀγρ. Μὰ διατί νὰ συμβιβασθοῦμε ;

Β'. Κουρ. Γιατὶ δὲν ἔχουμε νὰ πληρώσουμε. Γιατὶ ἐσκάσαμε κανόνι.

Ἀγρ. Καὶ εἶναι σωστὸ αὐτό ;

Α'. Κουρ. Σωστὸ ξεσωστὸ ἔτσι ἔγεινε τώρα καὶ φαίνεται πῶς ἔτσι γίνεται παντοῦ. Δὲν βλέπεις πόσοι ἄλλοι ἐσκάσανε κανόνι προτήτερα ἀπὸ μᾶς καὶ πόσοι ἄλλοι ἑτοιμάζονται νὰ τὸ σκάσουν κατόπιν.

Ἀγρ. Μὰ γὼ ξεύρω πῶς ὁ Σπῦρος ὁ Πατσοθέμος ὁ μπακάλης στὴν Ποντικότρουπα ποῦ ἔσκασε κανόνι τὸν ἔβαλαν μέσα.

Α'. Κουρ. Μὰ ἔτσι φαίνεται θὰ γίνῃ καὶ ἐδῶ καὶ διὰ τοῦτο ἦλθεν ὁ Ἀστυνόμος.

Δημ. Ἀφῆτε τὸν ἄνθρωπον ἥσυχον.

(Νέον σφύριγμα).

ΣΚΗΝΗ Η'.

Διέρχονται ἐπιβάται πολλοί. Πολλὰ κιβώτια πραγμάτων ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κόσμου, ὁ Ἀστυνόμος ἀνοίγει τὸν δρόμον.

Α'. Κουρ. Σὲ ποῖον ξενοδοχεῖον θὰ πᾶνε ;

Β'. Κουρ. Δὲν βλέπεις πέρα τὸν ἄνθρωπον τοῦ Κούκ ; Εἰς τὴν Μεγάλην Βρεττανίαν. Ἐνοικίασαν ὁλόκληρον πάτωμα πεντακόσια χρυσᾶ φράγκα τὴν ἡμέραν.

Ἀγρ. Πόσον κάμνουν ;

Α'. Κουρ. Πὲς χίλιες δραχμές.

'Αγρ. Καὶ ποῖος ταῖς πληρόνει αὐτές;

Α'. Κουρ. Μὰ ἐκεῖνοι ποῦ τοὺς ἔστειλαν.

Β'. Κουρ. Ὁ συμβιβασμός.

'Αγρ. Θὰ μείνουν πολλὰς ἡμέρας;

Α'. Κουρ. Ὡς ποῦ νὰ γίνῃ ὁ συμβιβασμός.

'Αγρ. Καὶ εἰς αὐτὸ τὸ διάστημα φόβος εἶναι νὰ φᾶνε ὅσα χρήματα ἔμειναν.

Β'. Κουρ. Ἔτζι φαίνεται.

(Τέλειον σκότος. 'Ακούονται φωναί.—Εἰσέρχονται ὁ Πρόεδρος καὶ οἱ 'Αθηναῖοι).

ΣΚΗΝΗ Θ'.

Πρόεδρος, 'Αθηναῖοι. Οἱ ἄνω

Κουρ. Τί τρέχει;

Πρ. Μὰ αὐτὸ εἶναι φοβερόν. Νὰ ἦλθαν κάτι ξένοι καὶ μόλις ἐξεκίνησεν ἡ ἅμαξα, ἔπεσεν εἰς ἕνα ἀπὸ τοὺς λάκκους ὁποῦ εἶναι ἔξω εἰς τὸν δρόμον καὶ ἔσπασε. Τοὺς ἔβαλαν σ' ἄλλην ἅμαξα, ἀλλὰ ὁ ἕνας ἔβγαλε τὸ χέρι του.

'Αγρ. Μὰ τί διάολο δὲν ἐπρόσεχεν ὁ ἀμαξᾶς.

Πρ. Τί νὰ προσέχῃ; Εἶναι σκοτάδι. Δὲν ἄναψαν τὰ φανάρια τοῦ γαζιοῦ.

'Αγρ. Μήπως εἶναι Πανσέληνος ἀπόψε;

Πρ. Τί Πανσέληνος; Ἡ 'Εταιρία τὰ χάλασε μὲ τὸ Δῆμο καὶ δὲν ἀνάφτει τὰ φῶτα τοῦ γαζιοῦ.

'Αγρ. Καὶ γιατί;

Πρ. Διότι τῆς χρεωστοῦν 400,000 χιλ. δραχμάς.

'Αγρ. 400,000!! (πρὸς τὴν Δημαρχίαν). Πῶς;

Δημ. Πῶς; εἶναι μακρὰ ἱστορία. Μᾶς χρεωστεῖ καὶ αὐτὴ 400,000 ἀπὸ πρόστιμα. Τώρα πρόκειται νὰ τὰ συμψηφίσουμε. Ἔγειναν ἕως τώρα δεκατέσσαρες συμβάσεις, ἀλλὰ πότε δὲν συμφωνεῖ ὁ Νομάρχης καὶ πότε τὸ συμβούλιον καὶ τὰ πράγματα μένουν ἐκκρεμῆ.

'Αγρ. Καὶ ἡ πόλις στὸ σκοτάδι. Καὶ τώρα ἐγὼ ποῦ δὲν ξεύρω τοὺς δρόμους πῶς θὰ πάω μέσα στὴν Πολιτεία.

Δημ. 'Ακολούθει ἐμέ. Θὰ σοὶ χρησιμεύσω ὡς ὁδηγὸς καὶ θὰ μάθῃς καὶ θὰ ἴδῃς λίγο ἀπ' ὅλα, ἀφοῦ ἦλθες ἐδῶ νὰ σπουδάσῃς.

('Απέρχονται)

ΣΚΗΝΗ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ

Εἰσέρχονται οἱ Τριπολῖται καὶ ὁ ἡγούμενος αὐτῶν.
Ὁ Πρόεδρος καὶ αἱ συντεχνίαι.

Ὁ Ἡγ. Τώρα καλὰ χορέψαμε καὶ καλὰ ἤπιαμε. Τί θὰ κάμουμε ; Πρέπει νὰ πᾶμε μέσα. Μ'αὐτὸ τὸ σκοτάδι.

Πρ. Ἔννοια σας, φίλοι καὶ ἀδελφοί. Ἐγὼ ἐπρονόησα δι' ὅλα. Ἐφέραμε βεγγαλικὰ καὶ ρουκέταις καὶ θὰ γίνῃ διαδήλωσις φοβερά. Καλλίτερα ποῦ εἶναι σκοτάδι. Ἐμπρὸς τὰ ὄργανα. Αἱ σημαῖαι. Καὶ Ζήτω ἡ Ἀθήνα καὶ ἡ Τρίπολις.

Ὅλοι. Ζήτω.

(Ἄδουσιν ὅλοι ὁμοῦ).

Ζήτω, ζήτω ἡ Ἀθήνα μας,
Ζήτω ἡ Τριπολιτσά μας,
Ζήτω, ζήτω ἡ Ἀθήνα μας
Ζήτω καὶ ἡ Τριπολιτσά.

(Διαδήλωσις. Καταπίπτει ἡ αὐλαία).

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΗΣ ΦΥΛΗΣ ΤΟΥ

Οἱ πάντοτε κουρασμένοι πόδες του κατήρχοντο προσεκτικῶς, μὲ βραδύτητα ἔκτακτον, τὰς βαθμίδας τῆς περιστρεφομένης κλίμακος. Μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς χαμηλομένους εἰς τὴν λευκότητα τοῦ τοίχου καὶ ἀφηρημένους χωρὶς συνείδησιν κατήρχετο τοῦ δωματίου τοῦ ἰατροῦ νομίζων παντοτε ὅτι εἰς τὰ ὦτά του σβέννυται ἀκόμη ἡ ἠχὼ τῆς καταδίκης τὴν ὁποίον εἶχον ἀκούσῃ.

Ἤνοιξε ἔπειτα τὴν θύραν ἡσύχως, μὲ τὴν αὐτὴν πάντοτε ψυχραιμίαν τῶν κινήσεων καὶ ἐξῆλθε εἰς τὴν ὁδὸν τὴν πλήρη κινήσεως καὶ βόμβου.

Ὅλη ἡ ἔκφανσις ἡ πολυτάραχος ἡ πάλλουσα τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ἡ ὁποία ἡπλοῦτο μυριόμορφος ἔμπροσθέν του, ὑπὸ τὴν δόξαν τὴν λευκὴν καὶ χρυσῆν τοῦ μεσουρανοῦντος ἡλίου, τοῦ ὑπέκαυσε τὸν πόνον, τοῦ ἠρέθισε, τοῦ ἐγαλβάνισε τὴν ἄπειρον λύπην καὶ τὴν ἀπελπισίαν τὴν ἀδρανῆ, καὶ ἤρχισεν ἤδη ὠχρότατος νὰ τρέχῃ μᾶλλον νὰ σπεύδῃ πρὸς τὴν μεγάλην ὁδὸν ἐκ τῆς ὁποίας τὸ ἄκρον μόλις ἔβλεπε πλαισιουμένην ἐν πρασίνῳ καὶ κυανῷ τὴν ἐξοχήν.

Ἐξ ὅλης τῆς συγχύσεως τοῦ ἐγκεφάλου του μία μόνον ἰδέα, μία μόνον συναίσθησις ὑψοῦτο καθαρὰ σχηματισμένη, ἀναπόφευκτος, ἡ ἰδέα, ἡ συναίσθησις τῆς δυστυχίας του.

Ἦτο δυστυχής! δυστυχής! δυστυχής!

Τὸ σῶμά του αὐτὸ τὸ ἀσθενικόν, τὸ δυστυχὲς ἤδη, μὲ τὰ νεῦρα τὰ εὐέξαπτα, τὰ πάντοτε πληγωμένα, τὰ τεταμένα πάντοτε, τὰ ἐξησθενημένα καὶ παράξενα καὶ τρελλά, ἔμελλε νὰ καταστραφῇ νὰ βυθισθῇ εἰς τὸν θάνατον τῆς ἀκινησίας χωρὶς δύναμιν μυῶν πλέον, μὲ θραυσμένην τὴν συγκοινωνίαν, σάκκος σαρκῶν ζωντανῶν καὶ παραλυμένων ἀνικάνων πρὸς ὑπηρεσίαν, μὲ τὴν ζωὴν ἐνοικοῦσαν μόνον ὡς εἰρωνείαν ἐντὸς αὐτῶν.

Ὀλίγος καιρὸς ἀκόμη ἀπέμενεν εἰς τὴν ἐλευθέραν, τὴν βουλητικὴν κίνησιν τῶν μυῶν του καὶ ἔπειτα θὰ ἐσυντρίβετο ἡ μηχανὴ καὶ θὰ ἀπέμενεν αὐτὸς ἐρείπιον παράλυτον, ἀσθενὲς καὶ βαρετὸν εἰς τὸν κόσμον, μὲ τὴν συναίσθησιν τοῦ ἐκμηδενισμοῦ τῆς δυνάμεώς του καὶ τῆς ἐλευθερίας του ἀπόμαχος ἄχρηστος καὶ ἀσθενὴς τοῦ μεγάλου ἀγῶνος τῆς ἐξελίξεως.

Πρὸ μιᾶς ὥρας οὐδεμία ὑποψία δὲν τὸν ἐβασάνιζε καὶ εἶχε ἀνέβη ἥσυχος, ἀδιάφορος, σχεδὸν τυφλὸς πρὸς τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον, τὴν κλίμακα τοῦ ἰατροῦ μὲ ἐσκοτισμένην ἀκόμη τὴν κεφαλὴν ἐκ τῆς μελέτης, τῆς διηνεκοῦς μελέτης, ἡ ὁποία εἶχε καταστῆ τὸ μόνον του πάθος.

Καὶ ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ μικροῦ ἐκείνου γέροντος τοῦ νευρικοῦ μὲ τὸ λεπτὸν ὅλως ἀσυνείδητον εἰρωνικὸν μειδίαμα, τὸ ὁποῖον ἔτρεχε πάντοτε ἀπὸ τῶν χειλέων εἰς τὰς πτυχὰς τῶν παρειῶν του, ἤκουσε τότε ἀπαγγελλομένην φοβερὰν καὶ ἐπίσημον τὴν μοιραίαν ἀποκάλυψιν τῆς καταστροφῆς.

Ἦτο φίλος του καὶ παλαιὸς φίλος τῆς οἰκογενείας ὁ ἰατρὸς καὶ ἐγνώριζε τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν ψυχραιμίαν του. Τοῦ εἶχεν ὁμιλήσει κάπως προφυλακτικῶς κατ' ἀρχάς, ἀλλ' ἔπειτα κατ' ὀλίγον ἡ ὁμολογία ἔρρευσε μὲ δισταγμούς, μὲ συμπληρούμενα κενά, ἀπερίσκεπτος, ἐκ τῶν χειλέων του.

Ἦτο ἀναπόφευκτον ἀποτέλεσμα — τοῦ εἶπε — τῆς κληρονομικότητος καὶ τῶν σφαλμάτων τοῦ πατρός του, ὅστις εἶχε κληρονομήσει τὴν ἐπιληψίαν ἐκ τῆς οἰκογενείας του καὶ εἶχε διασαλεύσει καὶ εἶχε μολύνει καὶ εἶχε μετασχηματίσει εἰς πύον ἐντὸς τῶν ἀρτηριῶν τὸ αἷμά του κατὰ τὴν νεότητα τὴν τρελλὴν τὴν ἐκφαυλισμένην.

Ὁ ἰατρὸς ὁ γηραιὸς εἶχε παραστῆ εἰς τὸν θάνατον τοῦ πάππου τοῦ ἀποθανόντος ἐκ πτώσεως κατὰ παροξυσμὸν ἐπιληπτικόν, καὶ εἶχε περι-

ποιηθῇ τὸν πατέρα τὸν ἀκμαῖον, τὸν οἰκτρῶς νεάζοντα ἀκόμη κατὰ τὴν μακρὰν τὴν βαρεῖαν περίοδον τῆς δηλητηριώδους νόσου.

Ἐγνώριζεν ὅλην τὴν ἱστορίαν τῆς οἰκογενείας καὶ εἶχε προΐδει τὴν ἀναπότρεπτον, τὴν μοιραίαν τοῦ υἱοῦ καταδίκην, τὴν κληρονομίαν τοῦ αἵματος τοῦ παθολογικοῦ, τοῦ δηλητηριασμένου — καὶ τὴν διαιώνισιν τῆς προγονικῆς ἀτελείας καὶ τῆς πατρικῆς ἁμαρτίας εἰς ὁλόκληρον κλάδον δυστυχῶν.

Ἔπρεπε καὶ αὐτὸς νὰ λάβῃ τὸ μερίδιον τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς ἐκμηδενίσεως τῆς οἰκογενείας καὶ νὰ βυθισθῇ καὶ αὐτὸς εἰς τὴν ἀσθένειαν καὶ νὰ ἐξοφλήσῃ καὶ αὐτὸς μέρος τῶν ἁμαρτιῶν, μεταβιβάζων αὐτὰς εἰς ἄλλους ἔπειτα, δυστυχεῖς ἀπογόνους.

Ὅταν τὸν ἐξήτασεν ὁ ἰατρὸς καὶ ἤκουσε τοὺς φοβεροὺς προαγγέλους τῆς κινητικῆς ἀταξίας, τὰς ὀξείας κεφαλαλγίας καὶ τὰ ἀνησυχητικὰ συμπτώματα τῆς βαρείας νευρασθενείας, ἐκίνησε τὴν κεφαλὴν καὶ πρὶν ὁμολογήσῃ τοὺς φόβους του, πρὶν ἐξηγηθῇ εἰς τὸν νέον, τὰ εἶχεν ὅλα ἐννοήσει ἐκ τῆς προηγουμένης γνώσεως τῆς ἱστορίας τοῦ ἀσθενοῦς.

Καὶ κατῆλθεν αὐτὸς ἄπελπις καταδικασμένος τὴν κλίμακα μὲ ὁλόκληρον ὁρίζοντα δυστυχίας, ὁλόκληρον τὴν ἀποκάλυψιν τῆς καταδίκης αὐτῆς τῆς φυλῆς του καὶ τῆς καταστροφῆς καὶ τοῦ φοβεροῦ μέλλοντος, τὸ ὁποῖον ἀπαίσιον, χωρὶς μυστήρια ἵστατο πρὸ αὐτοῦ, καλύπτον τὴν ἀτμόσφαιραν ἅπασαν διὰ τῆς θανατικῆς ἀποφάσεως, διὰ τῆς ὑποσχέσεως τῆς δυστυχίας του.

* *
*

Ἐβάδιζε τόρα ἐν μέσῳ δένδρων καὶ ἐστάθη μίαν στιγμὴν μὲ ἔκφρασιν ἀπερίγραπτον ὀδύνης, καταληφθεὶς ὑπὸ βαθυτάτου ἄλγους τοῦ δεξιοῦ ἄκρου. Ὁ πόνος ἦτο ὑπερμέτρως ὀξὺς καὶ μία μικρὰ παρατεταμένη κραυγὴ ἐξῆλθε τῶν χειλέων του καὶ τὸν ἔκαμε νὰ πέσῃ ἐπὶ τοῦ λιθίνου περιζώματος, τὸ ὁποῖον ἔκλειεν ἐκεῖ τὴν ὁδόν.

Ἦτο ὁ προάγγελος τῆς δυστυχίας καὶ τῆς καταστροφῆς ὁ πόνος ἐκεῖνος τοῦ ὁποίου δὲν γνωρίζει ὀξύτερον ἡ ἐπιστήμη, ὁ πόνος ὁ νύσσων, ὅστις τοῦ κατελάμβανε τοὺς πόδας, ὅστις θὰ τοῦ ἐχαλάρωνε βραδύτερον τὸν χαλινὸν τῶν μελῶν του, τὰ ὁποῖα θὰ ἐσπασμώδουν, θὰ ἐκινοῦντο ἀτάκτως καὶ θὰ παρελύοντο ἔπειτα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ δηλητηρίου, τὸ ὁποῖον τοῦ ἐνέχυσεν ὁ πατὴρ εἰς τὰς φλέβας.

Ἀλλ' ἦτο λοιπὸν καταδικασμένος, δὲν ἐδύνατο νὰ λυτρώσῃ, δὲν ἐδύνατο νὰ τὴν ἀποφύγῃ τὴν ἀσθένειαν αὐτήν ;

Διατί έγεννήθη, διατί τον εγέννησεν ο πατήρ του, διατί του έδωσε το μαρτύριον της υπάρξεως αυτής της δυστυχούς, της ελαττωματικής, της γεμάτης από πόνον και από ασθένειαν;

Και το μεγάλον έγκλημα του γεννήτορος εξετυλίσσετο τόρα εν όλη του τη φρίκη. Έβλεπε την οικογένειάν του και τους απογόνους του, ολόκληρον φυλήν, ολόκληρον κλάδον ατόμων γεννωμένην όπως, αντιστή όπως παλαίση εις την επικράτησιν του ισχυροτέρου και την αμείλικτον εκλεκτικότητα, η οποία καταστρέφει τους αδυνάτους και τους ασθενείς, — την έβλεπε πλήρη πληγών και ασθενειών κληρονομούσαν την διπλήν ασθένειαν του πατρός του. Και απέθνησκον όλοι ως αδύνατα πλάσματα νικώμενα, καταδιωκόμενα υπό το βάρος της πατρικής κληρονομίας της φρικώδους.

Αυτός και οι μέλλοντες αδελφοί του και τα παιδιά του και όλοι του οι απόγονοι ήσαν καταδικασμένοι. Η εκφύλισις με τους φοβερούς συνοδούς της, με την τρέλλαν και την νευρασθένειαν και την διαστροφήν των ιδεών και της ηθικής θα τους κατέστρεφεν αυτούς όλους και θα τους ηφάνιζε.

Το σπέρμα το φοβερόν, ο Πρωτεύς ο φρικώδης, όστις είχε μεταβληθή εις κινητικήν αταξίαν, εις τας ιδικάς του φλέβας, θα μετετρέπετο ίσως εις διαστροφήν των ενστίκτων και φαυλότητα διά τα τέκνα του, εις παραφροσύνην και εγκληματικότητα διά τους εγγόνους του.

Και έβλεπε τόρα τον πατέρα του τον ένοχον καταδιωκόμενον υπό ολοκλήρου της πατρίου γενεάς του, καταρωμένης αυτόν και ελεγχούσης και καταδικαζούσης το φοβερόν του έγκλημα: την σποράν τόσων δυστυχών.

Εσηκώθη ως ανατιναχθείς, ως φοβηθείς την εικόνα την οποίαν η φαντασία του του παρουσίαζε και ήρχισε να τρέχη τόρα προς την οικίαν του. Όλη η απελπισία και η αγρία μελαγχολία της δύσεως υπό την οποίαν επένθει τόρα η φύσις, κατήρχετο και εμιγνύετο με την δυστυχίαν της ψυχής του.

Με την φρίκην όλου του βάρους της φοβεράς ασθενείας, η οποία θα επολλαπλασιάζετο και θα διηωνίζετο διά του αίματός του, έσπευδε να φθάση εις την οικίαν με την καρδίαν εκχειλίζουσαν εκ πικρίας, εξ απελπισίας και αγανακτήσεως.

* *
*

Όταν κατήλθεν όπως γευματίση μετά της οικογενείας του, η απόφασις είχε ληφθή. Κατά τας μακράς ώρας, κατά τας οποίας ερριμένος

ἐπὶ τῆς κλίνης μὲ ὅλον τὸν πρόσωπον κρυμμένον εἰς τὸ καλὸν προσκεφάλαιον, τὸ ὁποῖον ἐδέχετο ὑπομονητικῶς ὅλα τὰ δάκρυα καὶ ἔπνιγε καὶ ἔτρωγεν ὅλους τοὺς λυγμούς, εἶχεν ἀναμετρήσει τὴν ἄβυσσον εἰς τὴν ὁποίαν ἔπλεεν, εἶχεν ἀναπαραστήσει τὴν μαρτυρικήν, τὴν ἀπέλπιδα ζωὴν τῆς ἀσθενείας, τὴν ὁποίαν τῷ ἐπεφύλασσον τὰ μακρὰ ἀνιαρὰ ἔτη τῆς ζωῆς του, καὶ εἶχε συλλογισθῆ τὸ μέλλον τὸ ὁποῖον αὐτὸς καὶ ὁ πατήρ του προητοίμαζον εἰς τὴν δυστυχῆ του φυλήν. Καὶ αἰφνιδίως ἀπεφάσισεν.

Ἦτο εἰς τὴν κοινωνίαν βάρος καὶ μόλυσμα, ἦτο εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ εἴδους ὀπισθοδρόμησις καὶ ἐμπόδιον, ἡ φυλὴ ἐκείνη τῶν ἀσθενῶν τῶν ἐκφυλισμένων τῶν ἀδυνάτων καὶ ἀνεπιτηδείων εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς διαιωνίσεως τῆς ἐκλεκτικῆς, καὶ δι᾽αὐτὸ ἔπρεπε νὰ ἐκλείψῃ, ἔπρεπε νὰ παύσῃ ὑπάρχουσα, νὰ παύσῃ πληθυνομένη.

Τὸν ἐφόβιζε, τὸν ἔκαμνε νὰ τρέμῃ ἡ πιθανὴ ὕπαρξις ἄλλων ἀδελφῶν του, βλαστῶν τοῦ ἰδίου πατρὸς οἱ ὁποῖοι θὰ ἐγεννῶντο καὶ θὰ ἐπληθύνοντο καὶ θὰ μετέδιδον καὶ τὴν ζωὴν τὴν δηλητηριασμένην, ὅπως θὰ μετέδιδον καὶ τὰ ἴδια τέκνα του, ἂν ἀπέκτα.

Ἡ φυλὴ ἡ περιττὴ ἔπρεπε νὰ ἐκλείψῃ, νὰ ἀφαιρεθῇ εἰς τὰς ρίζας της.

Καὶ διὰ τοῦτο ὅταν ἐστάθη ἀντιμέτωπος τοῦ πατρός του τοῦ ἐξηλκωμένου, τοῦ οἰκτρῶς νεάζοντος, τοῦ ἀνυπόπτου, εἰς τὴν τράπεζαν, —ὁ υἱὸς μὲ τὸν θάνατον ἐγκαθιδρυμένον ἀπὸ τόρα ἐν τῇ καρδίᾳ, μὲ διεστραμμένον τὸν ἔκφυλον νοῦν ἐξέβαλεν ἡσύχως τὸ μικρὸν πολύκροτον, τὸ ὁποῖον εἶχε λάβει ἀπὸ τὸ συρτάριόν του καὶ ἔστρεψε τὸν κοντὸν σωλῆνα κατὰ τοῦ στήθους τοῦ πατρός του.

Καὶ ἔπειτα ὅταν ὁ μόλυβδος ἐβυθίσθη εἰς τὸ ἀσθενὲς αἷμα τῆς πατρικῆς καρδίας, ἐκόλλησε τὸ ὅπλον εἰς τὸ ἰδικόν του μέτωπον τὸ δυστυχές, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔκφρων ἐπάλαιε καὶ ἐσκίρτα ὁ νοῦς........

Καὶ μὲ τὸν θάνατον τοῦ ἐγκεφάλου του ἐξέλειψεν, ἀπέθανε καὶ ὅλη ἡ ἀσθενὴς φυλή του.

Ν. Δ. Ἐπισκοπόπουλος.

ΠΕΡΙ
ΤΕΛΩΝΙΑΚΟΥ ΔΑΣΜΟΛΟΓΙΟΥ
ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΒΙΟΤΕΧΝΙΑΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ[1]

Ἡ συγγραφὴ ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς τελωνιακῆς νομοθεσίας τυγχάνει ἔργον οὐχὶ τοσοῦτον εὐχερὲς ὅσον ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ. Ἐξαιρέσει βιβλίων καὶ φυλλαδίων τινῶν Πολιτικῆς Οἰκονομίας, ἅτινα ἐν συνόψει καὶ ἀπὸ θεωρητικῆς ὅλως ἐπόψεως ἐξετάζουσι τὸ ζήτημα, οὐδὲν ἕτερον ἔχει τις βοήθημα πρὸς πορισμὸν τῆς ἀναγκαίας ὕλης ἢ αὐτοὺς τοὺς κειμένους νόμους καὶ τὰ κοινοβουλευτικὰ πρακτικά. Ἔργον τῷ ὄντι ἐπίμοχθον τὸ τῆς ἀναδιφήσεως τῆς Ἐφημερίδος τῶν Συζητήσεων τῆς Βουλῆς ἀπὸ τῆς ἱδρύσεώς της καὶ τῆς τῆς Κυβερνήσεως ἀπὸ τοῦ 1845 καὶ ἐντεῦθεν, ὅτε ἐδημοσιεύθη ὁ ὀργανικὸς περὶ τελωνείων νόμος, συνοψίζων τὰ ἀπὸ τοῦ 1833 διατάγματα καὶ τὸν νόμον τοῦ 1842, ὁ διατελῶν εἰσέτι καὶ νῦν ἐν ἰσχύϊ, πλὴν εὐαρίθμων τινῶν μεταβολῶν ἐπενεχθεισῶν διὰ νεωτέρων νόμων· καὶ μόλαταῦτα δὲν δύναταί τις νὰ ᾖ βέβαιος ὅτι θὰ ἐπιτύχῃ νὰ ἀνεύρῃ τίνες ἀρχαὶ διεῖπον ἑκάστην γενικὴν μεταρρύθμισιν τοῦ τελωνιακοῦ δασμολογίου. Δυστυχῶς αἱ κοινοβουλευτικαὶ συζητήσεις καὶ πρακτικὰ εἰσὶ σχεδὸν πάντοτε πτωχόταται, καταλήγουσαι εἰς συνοπτικὴν ἔκθεσιν ὑποβαλλομένην ὑπὸ τοῦ ἁρμοδίου ὑπουργοῦ συνάμα τῷ περὶ τούτου νομοσχεδίῳ. Ἀφ' ἑτέρου οἱ γενικοὶ στατιστικοὶ πίνακες τῆς ἐμπορίας, ὧν ἀναμφισβήτητος τυγχάνει ἡ χρησιμότης, μόνον ἀπὸ τοῦ 1887 ἤρξαντο συντασσόμενοι τακτικῶς πως· ἄνευ τῆς ἀκριβείας τούτων, καθίσταται ἀδύνατος ἡ ἐξακρίβωσις τῶν καρπῶν ἑκάστου νέου δασμολογίου, οὐ μόνον ὑπὸ ἐμπορικὴν καὶ βιομηχανικὴν ἔποψιν, ἀλλὰ καὶ ταμιευτικήν.

Οὐχ ἧττον ὀφείλει τις ν' ἀναζητήσῃ ὑπὸ ποίων ἀρχῶν ἐνεφορήθη ὁ Ἕλλην νομοθέτης ἀπὸ τοῦ 1884 καὶ ἐφεξῆς· ἐπεκράτησεν ἆρά γε προστατευτικὸν ἢ ἁπλῶς ταμιευτικὸν πνεῦμα ; Ἀμφότερα, ἀπαντᾷ ὁ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Ὑπουργὸς ἐν τῇ τελευταίᾳ ὑπ' αὐτοῦ ὑποβληθεί-

[1] Ἔκθεσις ὑποβληθεῖσα εἰς τὸ ἐν Ἀμβέρσῃ διεθνὲς συνέδριον περὶ τελωνιακῆς Νομοθεσίας.

σει τῷ κοινοβουλίῳ ἐκθέσει, σπεύδει δὲ πάραυτα νὰ ἐλέγξῃ ἑαυτὸν ἀσυνεπῆ διὰ τῆς ὅλως ταμιευτικῆς φύσεως τοῦ ἐπισυνημμένου τῇ ἐκθέσει δασμολογίου. Πράγματι, φρονοῦμεν ὅτι οὐδέποτε ἐν Ἑλλάδι σοβαρῶς ἐτέθη τὸ ζήτημα τῆς ἐλευθέρας συναλλαγῆς καὶ τοῦ προστατευτικοῦ συστήματος· ὁ ταμιευτικὸς σκοπὸς ὑπῆρξεν ἀείποτε ὁ μόνος σκοπός, ἀδιάφορον τὸ σχῆμα δι' οὗ περιεβάλλετο, τὸ δὲ τελωνιακὸν δασμολόγιον, εἰς ὃ προσθετέον καὶ τὸ χαρτόσημον, εἰς οὐδὲν ἄλλο συντελοῦσιν ἢ ὡς ἀσφαλέσταται ἀναρροφητικαὶ ἀντλίαι, ἀντλοῦσαι συνεχῶς καὶ ἀκόπως ἐκ τοῦ ἰδιωτικοῦ πλούτου πρὸς πόρον τῶν ὀρέξεων τῆς δημοσίας σπατάλης.

Ἐν ἔτει 1884, ὅτε γενικὴ τοῦ δασμολογίου ἀναθεώρησις ἔλαβε χώραν, ἐφαίνετο ὅτι ἐπρόκειτο νὰ δοθῇ ἐπιστημονικωτέρα τις χροιὰ εἰς τὸν θεσμὸν τοῦτον, ἐπὶ τῷ τέλει δὲ τούτῳ συνέστη ἐπιτροπὴ ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν Οἰκονομικῶν ὑπὸ τὴν προεδρείαν αὐτοῦ τοῦ Ὑπουργοῦ, πρὸς συζήτησιν τῶν διαφόρων θεμάτων καὶ βιομηχανικῶν συμφερόντων.· Τὰ αὐτὰ ἔλαβον χώραν καὶ διὰ τὸ δασμολόγιον τοῦ 1887, ὅπερ ὑποτίθεται ὅτι ἔδει νὰ ἑδραιοῦται ἐπὶ τῶν ἔκτοτε παραχθέντων ἀποτελεσμάτων. Νομίζω ὅμως, ὅτι αὐτὰ τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς ἐν ἀμηχανίᾳ θὰ ἦσαν, ἐὰν ἠρωτῶντο ὑπὸ ποίων ἀρχῶν καθωδηγήθησαν, ποῖα πορίσματα ἠδυνήθησαν νὰ σχηματίσωσιν ἐκ τῶν διαφόρων ὑπηρεσιακῶν ἐκθέσεων, ποίας ἐπισήμους πληροφορίας εἶχον ὡς πρὸς τὴν γεωργικὴν παραγωγὴν τῆς χώρας καὶ τὴν ναυτιλιακὴν κίνησιν, δύο κυριωτάτων παραγωγικῶν πηγῶν τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου· ἄγομαι δὲ τοσοῦτο μᾶλλον εἰς τὴν πεποίθησιν ταύτην, καθ' ὅσον εἰς μάτην ἀνεζήτησα τὰ ἔγγραφα καὶ πρακτικὰ τῆς ἐπιτροπῆς. Αἱ πληροφορίαι, ἃς δύναταί τις νὰ ἀρυσθῇ ἐκ τῶν συνοδευουσῶν τὸ νομοσχέδιον ἐκθέσεων, εἰσὶν ἐλαχίστης σπουδαιότητος, περιοριζόμεναι εἰς τὴν ἀτελῆ κατάδειξιν τῶν ἀδικαιολογήτως εἰσαχθεισῶν καινοτομιῶν. Ἔτι μηδαμινωτέρας ἀξίας τυγχάνει ἡ ἔκθεσις τοῦ ἁρμοδίου τμήματος τῆς βουλῆς, εἰς οὗ δῆθεν τὸν ἔλεγχον ὑπήχθη τὸ νομοσχέδιον· τὸ τμῆμα τοῦτο, ὡς καὶ πάντα τὰ ἄλλα τμήματα τῆς βουλῆς, σχηματίζονται κατὰ μέγιστον μέρος ἐκ τῆς πλειονοψηφίας, ἑπομένως ἐκ τῶν τῆς κυβερνήσεως, εἰς οὓς οὐδεμία ἀντιλογία ἐπιτρέπεται· ἡ μειοψηφία κωφεύουσα εἰς πάντα τὰ ζητήματα πλὴν τοῦ προϋπολογισμοῦ, εἰς ὃν μόνον συσσωματοῦται, ἀνωφελῶς ἔστιν ὅτε, συντελεῖ εἰς τὴν σύνταξιν βραχυτάτης ἐξ ὀλίγων λέξεων ἐκθέσεως, ἑνὸς οἱονεὶ καλῶς ἔχει. Δῆλον εἶναι ὅτι δὲν δύναταί τις ν' ἀπαιτήσῃ ἐργασίαν οἵα κατηναλώθη πρὸς καταρτισμὸν τοῦ τελευταίου Γαλλικοῦ ἢ τοῦ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν δασμολογίου· παρ' ἡμῖν καὶ τὰ ζητήματα τυγ-

χάνουσιν ἁπλούστερα καὶ ἡ ἐπήρεια τῶν διαφόρων συμφερόντων πολὺ σμικροτέρα. Ἀλλ' ὅπως ποτ' ἂν ᾖ, ἀλγεῖ τις βλέπων δι' ὁποίου συνοπτικοῦ τρόπου μεταποιεῖται τὸ ἡμέτερον τελωνιακὸν δασμολόγιον, ἐπὶ σκοπῷ ἁπλῶς ταμιευτικῷ, ἐναντίον πάσης ὑγιοῦς ἀρχῆς τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας.

Τῷ ὄντι, τίνα ἰδέαν δύναταί τις νὰ σχηματίσῃ περὶ δασμολογίου, οὗτινος ὀλίγον κατ' ὀλίγον αὐξάνονται τὰ δικαιώματα κατὰ 15 %, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τῆς διὰ τοῦ τρόπου τούτου πληρώσεως παμμεγέθων ἐλλειμμάτων τοῦ προϋπολογισμοῦ; Ἐζητήθη πρὸ ἐτῶν ἤδη ἡ θεραπεία τῆς οἰκονομικῆς ἡμῶν φαγεδαίνης ἐν τῇ συνεχεῖ ἐπιβαρύνσει τῶν ἐμμέσων φόρων, εὐχερὲς δὲ καὶ ἀνώδυνον ἐθεωρήθη ἔργον ἡ ὑποβολὴ προσθέτων δικαιωμάτων εἰς τὴν ἔμμεσον φορολογίαν, ἐν ᾧ οἱ ἄμεσοι φόροι ἐξακολουθοῦσιν εἰσπραττόμενοι διὰ τρόπου ἄγαν πλημμελοῦς. Ἡ εὐχέρεια τῆς εἰσπράξεως τῶν φόρων τούτων ἀπαλλάττουσα ἀπὸ τῆς ἀνάγκης ὁλοκλήρου στρατιᾶς ὑπαλλήλων εἰσβαλλόντων εἰς τὰς κώμας καὶ τὰ χωρία, συντελεῖ τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἐπαύξησιν αὐτῶν, παρὰ τὴν πικρὰν παρατήρησιν, ὅτι οὐδέποτε ἐλήφθη ἡ ἐλαχίστη κἂν μέριμνα ὑπὲρ τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς φθινούσης ἡμῶν βιομηχανίας, ἥτις πόρρω ἀπέχει τοῦ προοδευτικοῦ σημείου, εἰς ὃ ἐδικαιοῦτό τις νὰ ἐλπίσῃ. Οἱ ἐν τῷ συνημμένῳ πίνακι ἀριθμοὶ καταδεικνύουσι τοῦτο σαφῶς. Ὁ ἄδικος οὗτος τρόπος φορολογίας, οὗτινος κύριον στοιχεῖον ἀποτελεῖ τὸ δασμολόγιον, ἐπιβαρύνει ἀδιακρίτως πάσας τὰς κοινωνικὰς τάξεις· ἄλλως τε ἀπεδείχθη ὅτι κράτος τι δὲν δύναται νὰ εὐδοκιμήσῃ ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοιαύτης νομοθεσίας. Ὅθεν μεταρρύθμισις ἐπιβάλλεται, καίτοι δυστυχῶς ἡ ἀκροσφαλὴς οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ κατάστασις τῆς χώρας ἐξαντλεῖ καθ' ὁλοκληρίαν τὸν νομοθέτην, ὅστις ἀρκεῖται, ὁσάκις ἡ ἀνάγκη γείνῃ ἐπαισθητοτέρα, εἰς τὴν ἐπαύξησιν κατὰ δεκατημόριά τινα τῶν μᾶλλον εὐεισπράκτων φόρων. Κρίνοντες ὅμως ὅλως ἀντιθέτως νομίζομεν ὅτι τὰ τελωνεῖα ἠδύναντο πολυτίμους νὰ παράσχωσιν ὑπηρεσίας, κατὰ τὴν μαστίζουσαν ἡμᾶς κρίσιν, δι' ὃ καὶ πρῶτοι ὑπεστηρίξαμεν πρό τινων ἐτῶν μετά τινος φίλου βουλευτοῦ σύστημα, οὗτινος ἡ ἀρχὴ συνίστατο εἰς τὴν ἐν τοῖς τελωνείοις παραδοχὴν τῶν ληξάντων τοκομεριδίων τῶν ἐθνικῶν δανείων πρὸς πληρωμὴν ἀντὶ τιμήματος. Τοῦτο ἐκτὸς τῶν ἄλλων οἰκονομικῶν πλεονεκτημάτων, ἅτινα ἀναμφηρίστως ἐπαρουσίαζε, θὰ ἦτο συνάμα ἡ καλλιτέρα ἀσφάλεια διὰ τοὺς κατόχους τῶν ἑλληνικῶν χρεωγράφων, διότι ἐπερχομένου λυσιτελοῦς συμβιβασμοῦ, αἱ τελωνιακαὶ εἰσπράξεις μόναι θὰ ἠδύναντο νὰ ἐπαρκέσωσι διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ δημοσίου χρέους, οὕτω δὲ θ' ἀπεφεύγετο τὸ ἠθικῶς

ἐπαχθὲς τοῦ ἐλέγχου ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ ὁμολογιοῦχοι θὰ ἦσαν βεβαιότατοι περὶ τῆς πληρωμῆς τῶν τόκων των, προεξοφλοῦντες ἐν ἀνάγκῃ τὸ προσεχὲς τοκομερίδιον, ἀντὶ τῆς παραδοχῆς συστήματος συμβιβασμοῦ, ὅπερ ἐπαπειλεῖ νὰ ἐπαναφέρῃ ὡς τάχιστα τὴν αὐτὴν κατάστασιν.

Ὀφείλω ὅμως νὰ ὁμολογήσω, ὅτι ἡ κυβέρνησις τοῦ 1891 ἐμφορουμένη ὑπὸ τῆς γενικῆς τάσεως πρὸς ἀναθεώρησιν τῆς τελωνιακῆς Νομοθεσίας ἀπὸ ἀπόψεως ὅλως νεωτέρας καὶ ἐπιστημονικῆς, ἤρξατο συστηματικῆς πρὸς διαρρύθμισιν τοῦ δασμολογίου ἐργασίας, ἥτις ἄγνωστον διατί διεκόπη, ἴσως δὲ ἵνα μὴ ἐπαναληφθῇ ἐν τῷ μέλλοντι. Ὁ τότε Ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν ἀπηύθυνε κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον εἰς τοὺς προϊσταμένους τῆς τελωνιακῆς ἀρχῆς, οἰκονομικοὺς ἐφόρους καὶ λιμενάρχας τοῦ κράτους ἐγκύκλιον, δι' ἧς, ἀναγνωρίζων τὴν ἀτέλειαν τῆς τελωνιακῆς νομοθεσίας, ἐπεθύμει νὰ προκαλέσῃ εὐρεῖαν καὶ ἐπισταμένην τῆς ὅλης ἡμῶν δασμολογικῆς νομοθεσίας μελέτην καὶ συζήτησιν, πρὸς ἀναθεώρησιν καὶ μεταρρύθμισιν αὐτῆς. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ συνέστη ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν Οἰκονομικῶν ἐπιτροπή, εἰς ἣν ἀνετέθη πᾶσα ἡ ἐπεξεργασία αὕτη· συγχρόνως συνετάχθη ἐρωτηματολόγιον, εἰς ὃ ἀνέγραψαν εἰδικὰ καὶ γενικὰ ἐρωτήματα ἐπὶ ὅλων τῶν ζητημάτων, ἅτινα ἀπήτει ἡ ἀναθεώρησις τοῦ δασμολογίου. Ἀντίτυπα τοῦ ἐρωτηματολογίου τούτου συνημμένα τῇ ἐγκυκλίῳ ἀπεστάλησαν εἰς πάσας τὰς μνησθείσας ἀρχάς, μὲ διαταγὴν ὅπως διανεμηθῶσιν εἰς τὰ λειτουργοῦντα ἐν ἑκάστῃ περιφερείᾳ ἐμπορικὰ ἐπιμελητήρια, εἰς τοὺς ἐμπορικοὺς συλλόγους, εἰς τὰς ἐγκρίσει τῆς κυβερνήσεως κατηρτισμένας συντεχνίας, εἰς ἕκαστον τῶν σπουδαιοτέρων ἐμπόρων, βιομηχάνων, γαιοκτημόνων, ναυτιλλομένων, εἰς τοὺς διευθύνοντας οἱανδήποτε σπουδαίαν ἑταιρικὴν ἐπιχείρησιν, σχετιζομένην πρὸς ἕνα τῶν παραγωγικῶν ἐν τῷ τόπῳ κλάδων, μὲ τὴν παράκλησιν ὅπως οὗτοι διατυπώσωσιν ἐγγράφως, ἣν ἕκαστος ἔχει γνώμην περὶ τῶν τεθειμένων ἐρωτημάτων, κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις τῶν γνώσεων αὐτοῦ καὶ τῆς πείρας. Τὸ ἐρωτηματολόγιον εὐρύτατα διενεμήθη, πλεῖσται δ' ἐπεστράφησαν ἀπαντήσεις ὑπὸ ἀνδρῶν πεπειραμένων καὶ εἰδημόνων τῶν διαφόρων κλάδων τῆς ἐμπορίας. Ἄδηλον ποία ὑπῆρξεν ἡ τύχη τῶν ἐγγράφων τούτων, ἅτινα οὐδέποτε συνεβουλεύθησαν, οὐδ' ἐγένετό ποτε χρῆσις αὐτῶν πρὸς τοῦτο, εἰ μή τις ἄλλη, μὲ ὅλην τὴν ἐπελθοῦσαν ἀναθεώρησιν τοῦ 1892, ὡς ὁμολογεῖ αὐτὸς ὁ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Ὑπουργὸς ἅμα τῇ ὑποβολῇ τῆς αἰτιολογικῆς εἰδήσεως μετὰ τοῦ σχετικοῦ νομοσχεδίου. Φοβοῦμαι ὅτι ἐὰν ὑπάρχωσιν εἰσέτι τινὰ τούτων, εὑρίσκονται

ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Ὑπουργείου ὅπως ταφῶσιν ἐκεῖ ἐν τῷ ἐρέβει τοῦ χρόνου.

Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο ἐὰν ἐπήρχετο, προκειμένου περὶ τελωνιακῆς νομοθεσίας, βαθμιαία μεταρρύθμισις, βασιζομένη ἐπὶ τῆς λογικῆς καὶ τῆς πείρας, ἐὰν ἄνδρες λογάδες, ὅσοι δύνανται νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἀρτιότητα τοῦ ἔργου καὶ εἶναι ἱκανοὶ νὰ συγκομίσωσι, λόγῳ ἐπιστήμης, πρακτικῆς ἐμπειρίας καὶ ἐπαγγέλματος γνώσεις καὶ φῶτα, ἐκαλοῦντο πρὸς σχηματισμὸν ἐπιτροπῆς, ἥτις ἔδει συνεχῶς καὶ ἐνδελεχῶς ὡς κύριον νὰ ἔχῃ μέλημα τὰς ἀνάγκας τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς βιομηχανίας, νὰ πορίζηται τὰς πληροφορίας της παρὰ τῶν ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν ἐπιμελητηρίων, ἅτινα δὲν ὑπάρχουσι καὶ ὧν ἡ σύστασις ἐπιβάλλεται, καὶ τέλος νὰ συστηθῇ γενικὴ διεύθυνσις τῶν τελωνείων, ἀντὶ τοῦ νῦν ὑπάρχοντος τμήματος ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῶν Οἰκονομικῶν, ἔργον δικαιότατον, ἀφοῦ γενικαὶ διευθύνσεις ὑπάρχουσι δι' ὑπηρεσίας ἥττονος σπουδαιότητος. Μήπως θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ κλάδος ἄλλος σπουδαιότερος ἐκείνου, ὅστις οὐ μόνον ρυθμίζει τὴν παραγωγὴν τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου, ἀλλὰ καὶ ἀποφέρει μόνος τῷ δημοσίῳ σχεδὸν τὸ ἥμισυ τῶν βεβαίων ἐσόδων αὐτοῦ;

Ἐν διαστήματι τῆς τελευταίας δεκαετίας αἱ τελωνιακαὶ πρόσοδοι ὑπερεδιπλασιάσθησαν ὄντως· ἐν ᾧ τότε ἀνήρχοντο εἰς δεκαπέντε περίπου ἑκατομμύρια δραχμῶν, ἀπὸ τὸ 1891 ἔφθασαν εἰς τὸ ποσὸν 36,576,377 δραχμῶν, οὕτως ὥστε οἱ τελωνιακοὶ δασμοὶ ἀπέφερον αὐτοὶ μόνοι περίπου τὸ ἥμισυ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ κράτους, τοῦθ' ὅπερ ἐκτὸς πάσης ἀναλογίας τυγχάνει, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει ὅτι, τὰ δικαιώματα ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀξίαν τῶν ἀντικειμένων εἰσὶ κατὰ μέγιστον ὅρον 200% καὶ κατ' ἐλάχιστον 25%.

Ὑπερησπίσθησάν τινες τὸ σύστημα τοῦτο διισχυριζόμενοι ὅτι, ἔθνος νέον, ὡς ἡ Ἑλλάς, εἶχεν ἀνάγκην τῆς προστασίας πρὸς ἀνάπτυξιν αὐτοῦ· ἀλλ' ἐλέγχεται αὐτὸ ψευδὲς καὶ σφαλερόν, διότι λησμονοῦσιν ὅτι ἡ ἐπιστήμη διδάσκει ἡμᾶς ὅτι τὸ ἀνέσπερον φῶς τῆς ἐλευθερίας εἶναι ἀχώριστον καὶ κυριώτατον στοιχεῖον τῆς προόδου ἑκάστου ἔθνους, ὅπερ δὲν δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς ἑαυτοῦ ἀνάγκας.

Παραπλήσιος τῇ θεωρίᾳ ταύτῃ εἶναι ἡ τοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου, ἣν τὰ τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου φύλλα συχνάκις ἐπικαλοῦνται πρὸς ἐξήγησιν τῆς οἰκονομικῆς ἡμῶν δυσχερείας. Κατὰ τὸ περίφημον τοῦτο σύστημα, τὸ χρυσίον θεωρεῖται ὡς ὁ κατ' ἀρχὴν πλοῦτος. Ὅθεν ἕκαστον ἔθνος περὶ πολλοῦ ποιούμενον τὴν ἑαυτοῦ εὐημερίαν, δέον νὰ ἐπισύρῃ ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ ὅσον ἔνεστι πλειότερον χρυσίον, τοῦτο δὲ κατορθοῖ

διὰ τῆς πρὸς τοὺς ἄλλους μείζονος πωλήσεως ἢ ἀγορᾶς. Λέγεται δὲ κοινῶς ὅτι τὸ ἰσοζύγιον κλίνει ὑπέρ τινος ἔθνους, ὅταν τοῦτο πωλοῦν πλέον ἢ ὅ,τι ἀγοράζει, λαμβάνῃ εἰς χρῆμα τὴν διαφοράν, ἐὰν δὲ ἡ εἰσαγωγὴ ὑπερβαίνῃ τὴν ἐξαγωγήν, τὸ ἰσοζύγιον καταδείκνυσι ζημίαν.

Πρῶτον μὲν καθ' ὁλοκληρίαν τυγχάνει ψευδὲς τὸ ὅτι τὸ χρυσίον εἶναι ὁ κατ' ἀρχὴν πλοῦτος ἔθνους τινός. Ἀφ' ἑτέρου εἶναι ἀνακριβὲς τὸ νομίζειν, ὅτι ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος δὲν εἶναι καὶ οὗτοι ἐμπορεύματα, ἢ μᾶλλον προϊόντα ὁμοίας φύσεως τῶν ἄλλων προϊόντων. Ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος εἶναι προϊὸν ἀνταλλασσόμενον πρὸς ἕτερον προϊόν. Γεωργὸς πωλεῖ τὸν σῖτόν του, ἐκ τοῦ ἀντιτίμου δ' αὐτοῦ ἀγοράζει ἐνδύματα· τί διαφέρει ἡ πρᾶξις αὕτη, ἂν ἔδιδε τὸν σῖτον ὃν παρήγαγον οἱ ἀγροί του, κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸν ἐνδυματοπώλην; Ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος οὐδὲν ἄλλο εἰσὶν ἢ ἀξίαι ἀντιπροσωπεύουσαι προϊόντα καὶ εὐχερῆ μέσα συναλλαγῆς καὶ κυκλοφορίας. Ἡ Βελγικὴ χώρα καταναλίσκει τοὺς ἡμετέρους οἴνους καὶ ἔλαιον, τί δὲ θ' ἀποδώσῃ εἰς ἀντάλλαγμα; Φαινομενικῶς μὲν ἀργύριον, ἀλλ' ἐν πράγματι τὸν ἑαυτῆς σίδηρον. Θὰ ἀποδώσῃ ἡμῖν τὸ τίμημα δι' ἀργυρίου ὅπερ ἐπροσπορίσατο ἐκ τῆς πωλήσεως σιδήρου. Ἑπομένως οὐχὶ ὁ χρυσός, ἀλλ' ὁ πλοῦτος φέρει τὸν χρυσόν.

Σὺν τούτους λησμονοῦσιν οἱ προστατευτικοὶ τὸ μέγα οἰκονομικὸν ἀξίωμα, τὸ ἀκριβῶς ἀναπτυχθὲν καὶ καθορισθὲν ὑπὸ τοῦ J. B. Say, ὅτι τὰ προϊόντα πρὸς προϊόντα μόνον ἀνταλλάσσονται, διαφόρου μὲν φύσεως, ἀλλ' ἴσης ἀξίας. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου οἱ προστατευτικοὶ καθίστανται θύματα τῶν τελωνιακῶν πινάκων· δὲν θεωροῦσιν ὅτι οἱ πίνακες οὗτοι ἐν τῇ περὶ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου θεωρίᾳ ἰσοδυναμοῦσι πρὸς στοιχεῖα, ὧν ἡ μία μόνον ὄψις εἶναι ὁρατή, ἡ δ' ἄλλη ἀόρατος, καὶ οἰκοδομοῦσιν ἐπὶ τῆς μιᾶς μόνον ὄψεως μὴ φροντίζοντες ποσῶς περὶ τῆς ἑτέρας.

Τὸ ἐμπορικὸν ἰσοζύγιον ἑδραζόμενον μόνον ἐπὶ τῶν τελωνιακῶν πινάκων, ὡς συνήθως συμβαίνει, δὲν δύναται ἢ σφαλερὸν νὰ ἐπιφέρῃ συμπέρασμα· ὅθεν δέον νὰ συμπεριλαμβάνῃ πάντας τοὺς ἄλλους ἀδήλους πόρους, οἵτινες μέγιστον ἀποτελοῦσι κεφάλαιον ἐν τῷ περὶ ἰσοζυγίου ὑπολογισμῷ, δέον νὰ σημειοῖ τὰ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κυκλοφοροῦντα ἐθνικὰ χρηματικὰ κεφάλαια, τὰ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ὑπὸ τῶν ξένων δαπανώμενα, τὰς ἐπὶ τόπου γενομένας ἀγοραπωλησίας καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, τὰ διαφεύγοντα τὸν τελωνιακὸν ἔλεγχον, καὶ τέλος τὰς ναυλώσεις τῶν ἑλληνικῶν πλοίων, αἵτινες ἀποφέρουσιν οὐχὶ εὐκαταφρόνητον ποσὸν ὡς ἐκ τῆς σπουδαιότητος τῆς ἑλληνικῆς ναυτιλίας.

Τὸ σύστημα τοῦτο φέρει ἡμᾶς εἰς παραλογισμούς· καὶ ἐπὶ παραδείγ-

ματι: Ἕλλην ἔμπορος ἀποστέλλει τὰ προϊόντα αὐτοῦ εἰς Βέλγιον, διὰ δὲ τοῦ ἀντιτίμου τούτων ἀγοράζει μετοχὰς καὶ ἀξίας τραπέζης, ἥτις βραδύτερον καθίσταται εἰς κατάστασιν πτωχεύσεως· εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ ἐπιχείρησις αὕτη ἀπέβη ὀλεθρία τῷ ἐμπόρῳ, καὶ ὅμως τὸ τοιοῦτο, κατὰ τὸν συλλογισμὸν τῶν προστατευτικῶν, ἔδει νὰ ᾖ ἐπιζήτητον, ἀφοῦ ἐγένετο ἐξαγωγὴ ἄνευ ἀντιστοίχου εἰσαγωγῆς. Ἰδοὺ ἑτέρα πρᾶξις, ἥτις, κατὰ τὸ σύστημα τοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου, ἔδει νὰ θεωρῆται ἐπιζήμιος: ἔμπορος ἀποστέλλει τὰ προϊόντα αὐτοῦ, ἀξίας 100,000 δραχμῶν, εἰς Βέλγιον ἅτινα ὡς ἐκ τῆς μεταγωγῆς αὐτῶν ὑπερτιμώμενα, πωλοῦνται 130,000 δραχμῶν, δι' ὧν ὁ ἀποστολεὺς ἀγοράζει διάφορα ἰσάξια ἀντικείμενα, ἅτινα μεταφερόμενα εἰς Ἑλλάδα ὑπερτιμῶνται, διὰ τὸν αὐτὸν ὡς ἀνωτέρω λόγον, κατὰ 30,000 δρχ. ὁλικὸν ἄθροισμα δραχμαὶ 160,000· τὸ τελωνεῖον τοιουτοτρόπως ἐσημείωσεν ἐν τῇ εἰσαγωγῇ ποσὸν κατὰ 60,000 δρχ. ἀνώτερον τοῦ τῆς ἐξαγωγῆς, ἐπομένως ἡ χώρα κατέστη πενεστέρα, ἐνῷ συνέβη ὅλως τοὐναντίον. Κατ' αὐτοὺς εὐκταία θὰ ἦτο ἡ πτώχευσις τοῦ Βέλγου ἐμπόρου, διότι ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ δὲν θὰ ἠδύνατο ν' ἀποτίσῃ τὸ πρὸς Ἕλληνα ἔμπορον ὀφειλόμενον τίμημα, οὕτω δὲ θὰ ἀπεφεύγετο ἡ εἰσαγωγή, ὅπερ καὶ τὸ σπουδαιότερον.

Πλεῖστ' ἄλλα ἐπικαλοῦνται ἐπιχειρήματα οἱ προστατευτικοὶ πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ συστήματος αὐτῶν, παρακολουθούμενα ὑπὸ ὁλοκλήρου σειρᾶς δῆθεν εὐεργετημάτων, δι' ὧν σκοτίζουσι τὴν ὅρασιν τῶν πολλῶν, ἀποφεύγουσι δὲ διαρκῶς νὰ ὁμολογήσωσι τὸν ταμιευτικὸν μόνον σκοπὸν τοῦ δασμολογίου μας. Ἐὰν τοῦτο ἔπραττον, θὰ ἦσαν κατά τι συγγνωστοί, λαμβανομένης ὑπ' ὄψει τῆς ἀθλίας ταμιευτικῆς καταστάσεως τῆς χώρας· λησμονοῦσιν ἐν τούτοις, ὅτι τὸ ἐμπόριον χώρας τινὸς καὶ αὐτὴ ἡ χώρα δὲν δύνανται νὰ εὐημερήσωσιν, ὅτε μεγάλοι τινὲς βιομήχανοι εὐνοοῦνται ἐπὶ βλάβῃ τοῦ πλήθους. Ἡ ἀπόδειξις εὕρηται ἐν τοῖς συνημμένοις πίναξιν, οἵτινες ἐναργῶς καταδεικνύουσιν ὅτι μὲ ὅλην τὴν ἐκ τῶν ἀναθεωρήσεων τοῦ 1884, 1887 καὶ 1892 ἐπελθοῦσαν αὔξησιν τῶν τελῶν, ἡ ἐμπορικὴ κίνησις τῆς χώρας δὲν ἐποιήσατο τὰς προσδοκωμένας προσόδους, οὐδ' αἱ τελωνιακαὶ εἰσπράξεις ηὔξησαν κατ' ἀναλογίαν. Τὸ αὐτὸ τοῦτο συνέβη ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις τῆς Ἀρκτῴας Ἀμερικῆς, αἵτινες, ἐν ᾧ πρὸ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ περιφήμου bill Mac-Kinley ἔφερον ἐν τῷ προϋπολογισμῷ αὐτῶν περίσσευμα 500,000,000, σήμερον ἀναγκάζονται μετὰ τεσσάρων ἐτῶν δοκιμαστικὴν πάροδον, νὰ ἐπιβάλλωσι νέους φόρους.

Ἐπεκαλέσθησαν ὑπὲρ αὐτῶν οἱ προστατευτικοὶ ἐπιχείρημα σεσα-

θρωμένον, καὶ δι' αὐτοῦ ἐζήτησαν νὰ σαγηνεύσωσι τὰς ἐργατικὰς τάξεις, ὅπως κτήσωνται ὑπὲρ αὐτῶν τὰ πλήθη· διισχυρίσθησαν ὅτι τὸ σύστημά των ἐξυπηρετεῖ τὰ συμφέροντα τῶν ἐργατῶν, ἀφοῦ δι' αὐτοῦ ἐπιδιώκεται ἡ αὔξησις τῆς ἐγχωρίου παραγωγῆς, ἄρα καὶ ἡ τιμὴ τῆς ἐργασίας αὐξάνει, ἑπομένως καὶ τὸ ἡμερομίσθιον. Ἀλλὰ ποία ποτὲ δύναμις ἐν τῷ κόσμῳ δύναται νὰ ἐξαναγκάσῃ τοὺς ἐργοστασιάρχας, τοὺς διευθύνοντας τὰς μεγάλας ἐπιχειρήσεις νὰ αὐξήσωσι τὸ ἡμερομίσθιον τῶν ἐργατῶν των; Οἱ προστατευτικοὶ δὲν βλέπουσιν ὅτι ἡ δῆθεν αὕτη αὔξησις τῶν ἡμερομισθίων εἰς προσδοκίας μόνον περιορίζεται, καὶ ὅτι ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον οἱ ἀτυχεῖς χειρώνακτες δι' ὑποσχέσεων μόνον θὰ βαυκαλίζωνται. Ἀλλὰ πρὸς τί, προκειμένου περὶ προστασίας, νὰ μὴ ἐφαρμοσθῇ αὕτη πρῶτον ὑπὲρ τῶν τελευταίων τούτων, ἤ, ὡς ἐγένετο, ὑπὲρ τῶν βιομηχάνων; Ἡ εὐθύνη εἶναι ἡ αὐτὴ διὰ πάντας, ἔλεγεν λίαν εὐφυῶς ὁ Michel Chevallier, ἀλλ' ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ γείνῃ ἐξαίρεσίς τις, νομίζω ὅτι ἔδει αὕτη νὰ γείνῃ μᾶλλον ὑπὲρ τῶν πασχουσῶν τάξεων.

Ὅπως ἐξευμενίσωσι τὰς ἐργατικὰς τάξεις προσέθεντο, ὅτι αἱ δασμολογικαὶ κλάσεις δὲν περιεῖχον ἀντικείμενα τῆς χρήσεως καὶ συντηρήσεως τῶν τάξεων τούτων· λησμονοῦσιν ὅμως, φαίνεται, ὅτι ὁ ἐργάτης τῆς σήμερον ἐπαισθητῶς μετεβλήθη, οὐδ' εἶναι οἷοι πρὸ πεντακονταετίας ἦσαν· νῦν ποιοῦνται χρῆσιν κλίνης, σινδονῶν καὶ πλείστων ὅσων ἄλλων ἀντικειμένων βαρέως φορολογουμένων. Ἄλλως τε ἐπιδιώκοντες τὸν ταμιευτικὸν αὐτῶν σκοπόν, καλῶς ἐνόησαν, ὅτι οἱ ἐπ' ἀντικειμένων συχνῆς καταναλώσεως δασμοὶ εἶναι οἱ μᾶλλον ἀποφέροντες, καὶ ἐντεῦθεν φανερὸν ὅτι ἠναγκάσθησαν νὰ παραμελήσωσι τὰ συμφέροντα τῶν ἐργατικῶν τάξεων.

Ἀξίωμα οἰκονομικὸν διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι ἑκάστη εἰσαγωγὴ ἔχει ἀντίστοιχον ἐξαγωγήν, καὶ τἀνάπαλιν ὅτι ἑκάστη ἐξαγωγὴ ἔχει ἀντίστοιχον εἰσαγωγήν, ἑπομένως πᾶς φραγμὸς τεθεὶς εἰς τὴν μίαν τούτων τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα ἐπιφέρει ἐπὶ τῆς ἑτέρας. Νομίζω λοιπὸν ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἔδει διαρκῶς νὰ ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν οὐ μόνον ὁ νομοθέτης, ἀλλὰ καὶ πᾶς ὅστις ἀναζητεῖ ἐν τῷ προστατευτικῷ συστήματι τὴν ἀληθῆ εὐημερίαν τῆς χώρας. Ρίπτοντες ἤδη βλέμμα πρός τινας ξένας χώρας, ὧν τὸ δασμολόγιον ἠδύνατο μετ' ὠφελείας νὰ μελετηθῇ ὑφ' ἡμῶν, βλέπομεν ὅτι ἡ Ἑλλάς, γεωργικὴ κατ' ἐξοχὴν χώρα, μὲ πληθυσμὸν δύο ἑκατομμυρίων ἀντλεῖ διὰ τοῦ δασμολογίου αὐτῆς ἐτησίως 32 ἑκατομμύρια ἐκ τοῦ ἰδιωτικοῦ πλούτου, ὅτε ἄλλα βιομήχανα κράτη, ὡς τὸ Βέλγιον, μὲ τριπλάσιον πληθυσμόν, 30 μόνον ἑκατομμύρια

ἔχει τελωνιακὰς εἰσπράξεις, 15 δὲ μόνον αἱ Κάτω Χῶραι, ἀδιάφορον ἐὰν ὁ πληθυσμὸς εἶναι διπλάσιος τοῦ τῆς Ἑλλάδος.

Ὡς ἀνωτέρω ἐρρήθη, ἡ Ἑλλὰς εἶναι χώρα γεωργικὴ μᾶλλον ἢ βιομήχανος· οἱ ἀπέραντοι ἀμπελῶνες καὶ ἐλαιῶνες τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν Ἰονίων νήσων, αἱ εὔφοροι πεδιάδες τῆς Θεσσαλίας, ἡ φυτεία τοῦ καπνοῦ ἐν τῇ Στερεᾷ, εἰσὶ τοσαῦτα μαρτύρια. Προσθετέον ὅτι ἡ τελευταία στατιστικὴ περὶ πληθυσμοῦ καταδείκνυσι τὸ ἥμισυ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ γεωργικόν.

Ἡ γῆ ἀπόκειται πηγὴ πλούτου, οὐδὲν πλέον ζητεῖ ἢ τὴν ἁρμοδιωτέραν ἐκμετάλλευσιν αὐτῆς διὰ μηχανημάτων ὑπαγορευομένων ὑπὸ τῆς προόδου τῆς ἐπιστήμης, ὅπως ἑκατονταπλασίονα ἀποδώσῃ τὰ αὐτῇ ἐμπιστευθέντα, ὑπὸ ἄλγους δὲ καταλαμβάνεται ὁ παρατηρητής, ὅτι οὐδέποτε ἡ γεωργία κατέστη ἀντικείμενον ἀληθοῦς τινος προστασίας καὶ ὅτι καὶ νῦν ἔτι εἰς ὅλως ἀρχέγονον εὑρίσκεται κατάστασιν. Ποῖος λοιπὸν ὁ λόγος τῆς δαπάνης 26 ἑκατομμυρίων διὰ προμήθειαν τοῦ πρὸς ζωάρκειαν ἀναγκαίου σίτου, καὶ 6 ἑκατομμυρίων διὰ τὴν ἀγορὰν τῆς οἰκοδομησίμου ξυλείας, ἀφοῦ ἔχομεν 6,000,000 στρέμματα ἀποφέροντα ὅμως μόνον 80,000 δρ. καὶ ἕτερα 2,500,000 γῆς πρὸς βοσκήν, ἅτινα δὲν ἀπαλλάττουσιν ἡμᾶς τῆς δαπάνης 5 ἑκατομμυρίων πρὸς συντήρησιν τῶν διαφόρων ζῴων; Οἱ ἑλληνικοὶ οἶνοι, οἱ τοσοῦτον πνευματώδεις καὶ πλήρεις ὠφελίμων συστατικῶν, κατασκευάζονται δι' ἀρχετύπου ὅλως τρόπου. Ἀλλὰ παρὰ τὰς ἀτελείας ταύτας καὶ τὰ ἐλαττώματα, ἐὰν κατὰ τύχην ἡ ἐσοδεία δὲν εἶναι ὅσον προσεδοκᾶτο ἄφθονος, ἡ γῆ εἶναι ἡ ἀμέσως ὑπεύθυνος, εἰς αὐτὴν ἀποδίδονται τὰ αἴτια τῆς κακοδαιμονίας καὶ κατ' αὐτῆς στρέφομεν γλῶσσαν καὶ ὅπλα, ὡσεὶ μὴ ἐδικαιοῦτο καὶ αὕτη ἀπηυδηκυῖα νὰ μὴ ὑποκύπτῃ διαρκῶς εἰς τὰς τῶν ἀνθρώπων ὀρέξεις, καὶ ν' ἀπαιτήσῃ εἰς ἀντάλλαγμα περισσοτέραν προθυμίαν παρὰ τῶν ἀνθρώπων, αὕτη, ἥτις οὐδὲν ἀρνεῖται ἡμῖν, ἐν τῇ ζωῇ τὰ πάντα ἀφθόνως παρέχουσα καὶ μετὰ θάνατον προσφέρουσα τοῖς πᾶσιν ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς ἄσυλον γαλήνης.

Ἡ προστασία τῆς γεωργίας δὲν ἐπιτυγχάνεται δι' ἐπιβολῆς ὑπερόγκου τελωνιακοῦ δασμοῦ. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς φορολογίας εἰς οὐδὲν ἄλλο συντελεῖ ἢ ὡς κώλυμα τῆς ἐν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ πωλήσεως τῶν ἐγχωρίων προϊόντων. Καθίσταται ἐγχώριος ἀγορὰ δι' ἐγχωρίων προϊόντων, καὶ ἐν περιπτώσει μὲν εὐφορίας, τὸ κακὸν δὲν εἶναι αἰσθητόν, ἀλλ' ἐν περιπτώσει ἐναντίᾳ, ποῦ θὰ καταφύγῃ τις, ἐὰν δὲν θέλωμεν νὰ ἀποτίσωμεν τοὺς ὑπερόγκους δασμούς;

Οὐδὲν τὸ μᾶλλον εὔνουν τῇ προστασίᾳ τοῦ λαθρεμπορίου, ὅπερ ἀσκεῖ-

ται ἐν Ἑλλάδι εἰς μεγάλας διαστάσεις, ὑποβοηθούμενον ὑπὸ τῆς κακοπιστίας τῶν ὑπαλλήλων. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἀπὸ τῶν ἀνωτάτων μέχρι τῶν κατωτάτων λειτουργῶν καὶ ὑπηρετῶν, πλὴν εὐαρίθμων ἐξαιρέσεων, παρὰ τὸν συγκριτικῶς γλίσχρον αὐτῶν μισθόν, 450 δραχμῶν κατ' ἀνώτατον ὅρον, δυνάμενον νὰ φθάσῃ τὰς χιλίας περίπου διὰ τῶν ποσοστῶν καὶ ἐπιμισθίων ἐξόδων, καὶ 60 κατὰ κατώτατον, κατορθοῦσι νὰ ἀποχωρῶσι μετὰ εἰκοσαετῆ ὑπηρεσίαν, μὲ σύνταξιν ἀνερχομένην εἰς τὸ ἥμισυ τοῦ μισθοῦ των, ἐκ περισσοῦ δὲ μετ' ἐσχηματισμένων περιουσιῶν. Τὸ λαθρεμπόριον ἠδύνατό τις νὰ διαιρέσῃ εἰς δύο κατηγορίας: εἰς τὸ μέγα ὅπερ ἀσκεῖται ὡς ἐπάγγελμα, καὶ εἰς τὸ μικρὸν ὅπερ ἀσκεῖται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ καταναλωτοῦ. Τὸ πρῶτον ἐκμεταλλεύονται οἱ πράκτορες τῆς Κυβερνήσεως δ' ἐπαισχύντου συνεννοήσεως μετὰ τῶν ἐμπορευομένων, ἵνα δὲ συγκαλύψωσι τὸ αἶσχός των, δεικνύουσιν ἀγροῖκόν ἐστιν ὅτε αὐστηρότητα εἰς τοὺς ταξειδιώτας.

Ἡ ἄρσις τοῦ κακοῦ τούτου ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τῆς προσλήψεως χρηστοτέρου προσωπικοῦ, ἠθικῶς, ἐπιστημονικῶς καὶ τοὺς τρόπους μεμορφωμένου, οὐχὶ δὲ διὰ τῶν δῆθεν προσόντων, ἅτινα νῦν ἀπαιτοῦνται, καὶ διὰ τῆς αὐξήσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐπιθεωρητῶν, διαρκῶς περιφερομένων καὶ μὴ προσκεκολλημένων εἰς τὸ ὑπουργεῖον ἢ εἰς ἄλλην τινὰ θέσιν, δίκην κοινῶν ἀργομίσθων ὑπαλλήλων.

Ἀθ. Τυπάλδος Μπασιᾶς.

ΑΙ ΟΡΧΗΣΤΡΙΔΕΣ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

Ὁ δύων ἥλιος ἐκρύβη ὁλοτελῶς ὄπισθεν παραπετάσματος πυριφλεγῶν συννέφων, ἅτινα πέραν ἐκεῖ εἰς τὴν ἐσχατιὰν τῆς ἀτέρμονος ἐκτάσεως τῶν ἀγρῶν ἐπιρρίπτουσιν ἐπὶ τῆς πρασίνης θαλάσσης τῶν σπαρτῶν ἀντανάκλασιν αἱματόχρουν. Ἡ σκιὰ τῶν ὑψιτενῶν φοινίκων ὑποτρέμει κατοπτριζομένη ἐντὸς τοῦ στιλπνοῦ καὶ ὀκνηροῦ ῥείθρου τοῦ Νείλου· σειραὶ καμήλων μὲ τὴν ἰδιάζουσαν ἔρρυθμον ταλάντευσιν τῶν νώτων, διαβαίνουσι μετὰ χλωροῦ φορτίου· οἱ βόες καὶ οἱ βούβαλοι νωθρῶς μηρυκάζοντες καὶ τὰ γοργὰ ὀνάρια λυγιζόμενα ὑπὸ τὸ βάρος εὐρώστων μελαψῶν καὶ γυμνοπόδων ἀναβατῶν ἐπιστρέφουσιν ἀπὸ τὸν κάματον τῆς ἡμέρας. Εἰς τὴν βραχεῖαν λύκην τῆς σχεδὸν χειμερινῆς ἡμέρας διαγράφεται σκιερὸν τὸ ἀνάστημα τῶν γυναικῶν, εὐλύγιστον καὶ

εὔπλαστον ὑπὸ τὸν ἀμαυρὸν ποδήρη χιτῶνα, αἵτινες ἀφοῦ ὑδρεύθησαν εἰς τὸν εὐεργετικὸν ποταμόν, ἐπιστρέφουσι φέρουσαι μετὰ θαυμαστῆς ἀσφαλ[illegible] στάμνον ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς κεφαλῆς. Βαδί-

καετίαν ἀπὸ τοῦ 1882-1893

387-1892.

889		1890		1891		1892		1893	
χ.	Λ.	Δραχ.	Λ.	Δραχ.	Λ.	Δραχ.	Λ.	Δραχ.	Λ.
2,146	86	24,393,046	02	26,061,511	64	26,753,648	47	22,378,260	22
7,675	61	1,826,233	27	4,023,643	17	2,000,389	84	2,157,448	73
4.579	18	100,557	16	108,440	95	106,333	65	103,888	38
9,165	89	85,209	06	141,642	76	162,679	16	131,402	77
2,230	55	5,238,172	58	6,204,651	47	4,820,862	30	4,716 037	84
8,552	68	31,980	79	36,487	96	62,737	22	52,200	95
2,867	—	153,657,090	—	155,514,982	—	116,041,594	—	— —	—
4,249	—	102,143,951	—	110,443,501	—	85,964,601	—	— —	—
3,248	—	120,785,604	—	140,359,674	—	119,306,007	—	— —	—
7,808	—	95,791.684	—	107,489,713	—	82,261,464	—	— —	—

δμὶ [illegible]
δομῶν, τὴν ὁποίαν διατέμνει μαίανδρος δρομίσκων σκολιῶν καὶ βορβορωδῶν, εἰς τὴν Μανσούραν αὐτήν, ἥτις χάρις εἰς τοὺς πεντακισμυρίους κατοίκους της δύναται ἐπιεικῶς ν᾿ ἀποκληθῇ πόλις, οἱ τόποι τῆς

ται ἐν Ἑλλάδι εἰς μεγάλας διαστάσεις, ὑποβοηθούμενον ὑπὸ τῆς κακοπιστίας τῶν ὑπαλλήλων. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἀπὸ τῶν ἀνωτάτων μέ- [illegible] εὐαρίθμων ἐξαι-

μηρυκάζοντες καὶ τὰ γοργὰ ὀνάρια λυγιζόμενα ὑπο τὸ βάρος εὐρώ- ν μελαψῶν καὶ γυμνοπόδων ἀναβατῶν ἐπιστρέφουσιν ἀπὸ τὸν κά- ατον τῆς ἡμέρας. Εἰς τὴν βραχεῖαν λύκην τῆς σχεδὸν χειμερινῆς ἡμέρας διαγράφεται σκιερὸν τὸ ἀνάστημα τῶν γυναικῶν, εὐλύγιστον καὶ

εὔπλαστον ὑπὸ τὸν ἀμαυρὸν ποδήρη χιτῶνα, αἵτινες ἀφοῦ ὑδρεύθησαν εἰς τὸν εὐεργετικὸν ποταμόν, ἐπιστρέφουσι φέρουσαι μετὰ θαυμαστῆς ἀσφαλείας τὴν κωνοειδῆ στάμνον ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς κεφαλῆς, βαδίζουσαι μὲ βῆμα ταχὺ καὶ ἀπρόσκοπτον, ἐνῷ αἱ χεῖρές των ὡς βάρη ἐκκρεμοῦς σειόμεναι διατηροῦσι τὴν ἰσορροπίαν τοῦ σώματος.

Ἡ δύσις ἐχαιρετίσθη μετ' ἐνδομύχου ἀγαλλιάσεως ὑπὸ τῶν πιστῶν καὶ ἡ τελευταία ἀκτὶς τοῦ δύοντος Φοίβου ἀντίκρυσε καθ' ἅπασαν τὴν γῆν τῆς Αἰγύπτου πρόσωπα ἐμψυχούμενα ὑπὸ περιχαροῦς προσδοκίας. Ἀφοῦ δὲ ὁ κρότος τοῦ τηλεβόλου ἐπιστοποίησε τὸ πασιφανὲς γεγονὸς καὶ ἐκήρυξε τὴν λῆξιν τῆς νηστείας, ὅλαι αἱ χεῖρες ἐξετάθησαν ἀπλήστως πρὸς τὸ πρῶτον ἐντυχὸν φαγώσιμον καὶ αἱ σιαγόνες ἐκινήθησαν μετὰ ρώμης καὶ τὰ χείλη ἐβυθίσθησαν μετὰ τρυφῆς εἰς τὸ δροσερὸν ὕδωρ καὶ οἱ μυκτῆρες ἀπέδωκαν μετὰ θορυβώδους ἀποπνοίας τὸν ροφηθέντα καπνὸν τοῦ σιγάρου καὶ ἀπὸ τὰ στήθη ὅλων ἐξῆλθε στεναγμὸς ἀνακουφίσεως, ὡσεὶ ὕμνος εὐχαριστίας πρὸς τὸν Προφήτην, οὗ χάριν τελεῖται ἡ νηστεία αὕτη τοῦ Ραμαζανίου. Διότι λέγουσιν ὅτι ὁ Μωάμεθ ἐξελθὼν πρὸς ἀναζήτησιν ἀπολεσθείσης καμήλου, περιεπλανήθη εἰς τὴν ἔρημον καὶ ἔμεινεν ἄνευ τροφῆς καὶ ὕδατος ἐπὶ ὁλόκληρον ἡμέραν. Καὶ ὁ μὲν μὴν καθ' ὃν συνέβη τὸ γεγονὸς τοῦτο ἦν γνωστός, οὐχὶ ὅμως καὶ ἡ ἡμέρα τοῦ μηνός· τούτου δ' ἕνεκα ἀπεφασίσθη πρὸς ἀνάμνησιν νὰ διαρκῇ ἡ νηστεία ὁλόκληρον τὸν μῆνα, εἰς ὃν ἐξ ἀνάγκης συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ ἄγνωστος ἡμέρα.

Ἤδη ὁ χότζας τοῦ γειτονικοῦ τζαμίου ἀνῆψε τοὺς φανοὺς τοὺς κρεμαμένους πανηγυρικῶς πέριξ τοῦ κυκλοτεροῦς διαζώματος τοῦ ὑψηλοῦ μιναρέ. Οἱ πιστοὶ κορεσθέντες ἐκ τῆς πλουσίας εὐωχίας, ἐξέρχονται τῆς κατοικίας των, διὰ νὰ μὴ παραδοθῶσιν ἐνωρὶς εἰς ὕπνον. Ὅσον περισσότερον φάγωσι τὴν νύκτα, τόσον γενναιότερον θὰ ὑποφέρωσι τὴν νηστείαν τῆς ἑπομένης. Εἰς τὰς κώμας μάλιστα καὶ τὰ χωρίδια, ὅπου δὲν ὑπάρχουσι κέντρα συναθροίσεως, μισθωτὸς αὐλητὴς δι' ὅλης τῆς νυκτός, μέχρι τοῦ ὄρθρου, αὐλεῖ καὶ κρούει μονοτόνως τὸ τύμπανον περιερχόμενος τὰς στενὰς καὶ βορβορώδους ρύμας καὶ ἐξεγείρει διὰ τοῦ θορύβου τοὺς νυστάζοντας διὰ νὰ ἐγερθῶσι νὰ φάγωσι καὶ νὰ πίωσι . . . Φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γάρ . . . οὐχὶ ἀποθανούμεθα, ὡς λέγει τὸ ρητόν, ἀλλὰ νηστεύσομεν. Εἰς τὴν μεγάλην ὅμως αὐτὴν μᾶζαν τῶν σαθρῶν καὶ συμπεπυκνωμένων ρυπαρῶν οἰκοδομῶν, τὴν ὁποίαν διατέμνει μαίανδρος δρομίσκων σκολιῶν καὶ βορβορωδῶν, εἰς τὴν Μανσούραν αὐτήν, ἥτις χάρις εἰς τοὺς πεντακισμυρίους κατοίκους της δύναται ἐπιεικῶς ν' ἀποκληθῇ πόλις, οἱ τόποι τῆς

ἑσπερινῆς συγκεντρώσεως, κατὰ ταύτην ἰδίως τὴν ἐποχήν, δὲν λείπουσιν. Διὸ οἱ μὲν διεσπάρησαν εἰς τὰ καφενεῖα τὰ ἐγχώρια, ὅπου ἐκμυζῶντες τὴν σύριγγα τοῦ καπνοῦ, ἀναμιγνυομένου μετὰ μικρᾶς δόσεως χασίς, ἀκροῶνται ὀκλάζοντες ἐν μακαρίᾳ νάρκῃ τῶν ἐπῶν τῶν ῥαψῳδῶν· ἄλλοι συναθροίζονται εἰς τὰ ἐργαστήρια, παραμένοντα ἐκτάκτως ἀνοικτὰ μέχρις ὥρας προκεχωρηκυίας, ὅπου εἰδικοὶ ἀναγνῶσται ἀπαγγέλλουσι λογαοιδικῶς φαιδρὰς διηγήσεις ἐξ ἐντύπων κειμένων. Ἕτεροι δὲ—καὶ οὗτοι εἶναι οἱ εὐπορώτεροι, οἱ μᾶλλον ἀνεπτυγμένοι, οἱ αἰσθανόμενοι τὴν ἀνάγκην ἀπολαύσεως καλλαισθητικωτέρας,—πορεύονται εἰς τὸ ᾠδικὸν καφενεῖον, το καλούμενον ἀραβιστὶ Ἀλλατία.

Ἂς εἰσέλθωμεν εἰς αὐτό, ἀφοῦ μάλιστα δὲν ἀπαιτεῖται τίμημα εἰσόδου. Μόνον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπλήρωσα τοιοῦτο τίμημα, εὐτελέστατον ἄλλως τε, εἰς ᾠδικὸν καφενεῖον ἐγχώριον· ἐν Καΐρῳ, ὅπου ὑπάρχουσι τὰ περιφημότερα καὶ ἀλλαχοῦ ἔτι τῆς Αἰγύπτου, ἡ εἴσοδος εἰς αὐτὰ εἶνε ἐλευθέρα καὶ οἱ καταστηματάρχαι—ὁμοεθνεῖς ἡμῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ—ἀρκοῦνται εἰς τὸ ἐκ τῆς καταναλώσεως τῶν ποτῶν, σχετικῶς ὑπερτετιμημένων, κέρδος. Ἀλλὰ καὶ τιμὴ εἰσόδου ἂν ὑπῆρχε, καὶ βαρεῖα ἔστω, πάλιν ἡ θυσία διὰ τὸν ξένον θὰ ἦτο ἐπιβεβλημένη χάριν τοῦ τόσον πρωτοφανοῦς καὶ ἐνδιαφέροντος θεάματος. Αἴθουσα ἐπιμήκης, δαψιλῶς φωτιζομένη ὑπὸ λυχνιῶν κρεμαστῶν πετρελαίου ἀπαρτίζει ὁλόκληρον τὸ καφενεῖον. Ὁ συνήθης διάκοσμος εἰς τὰ τοιούτου εἴδους καφενεῖα, τὰ διατηροῦντα τὸν ἐγχώριον τύπον εἶνε κάπως πλουσιώτερος. Ὁμοῦ μὲ τὰς λυχνίας κρέμανται ἀπὸ τῆς ὀροφῆς ὑάλινοι σφαῖραι χρωματισταί, παρεκτὸς δὲ τῶν εἰκόνων, οἱ τοῖχοι στολίζονται καὶ διὰ ῥητῶν ἀραβικῶν, χρυσοῖς γράμμασι γεγραμμένων ἐντὸς πλαισίων, συνήθως ἐρυθροβαφῶν. Τὴν μίαν ἄκραν τῆς αἰθούσης κατέχει ἡ σκηνή, συνισταμένη εἰς ἁπλῆν ἐξέδραν σανιδόπηκτον, ὑψουμένην περὶ τὸ ἓν μέτρον ὑπεράνω τοῦ ἐδάφους. Αὐλαῖαι, παραπετάσματα, παρασκήνια δὲν ὑπάρχουσιν· ἡ σκηνὴ μόνον φωτίζεται ὁπωσοῦν πλουσιώτερον καὶ οἱ τοῖχοί της κοσμοῦνται δι᾽εἰκόνων, μεταξὺ τῶν ὁποίων νομίζω ὅτι διακρίνω χρωματιστὴν λιθογραφίαν παριστῶσαν τὴν ἐπίσκεψιν τῆς βασιλίσσης τῆς Σαβὰ πρὸς τὸν Σολομῶντα. Ἴσως τις ὑποθέσῃ ὅτι ἡ εἰκὼν ἐξελέγη ἐπίτηδες χάριν τοῦ couleur local ἢ τοῦ ὁπωσδήποτε συγγενοῦς τοῦ θέματος αὐτῆς πρὸς τὴν φύσιν τῆς χώρας· ἀλλ᾽ ὄχι, ἐτέθη αὕτη κατὰ τύχην. Ἔτυχε νὰ ἴδω εἰς ἄλλα τοιαύτης φύσεως καφενεῖα εἰκόνας παριστώσας τὸν Βύρωνα ἐν Μεσολογγίῳ καὶ τὸν Γερμανὸν ἀνυψοῦντα τὴν σημαίαν ἐν Ἁγίᾳ Λαύρᾳ. Οἱ σημερινοὶ Αἰγύπτιοι δεικνύουσι πρὸς τοῦτο θρησκευτικὴν καὶ πολι-

τικὴν ἀνοχὴν ἀξιοθαύμαστον, καὶ οὐ μόνον εἰκόνας παριστώσας πρόσωπα ἢ σκηνὰς τοῦ Ἀγῶνος εἶδον μετ' ἐκπλήξεως εἰς ἐντευκτήρια ἰθαγενῶν πολλαχοῦ τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ καὶ ἤκουσα μουσικοὺς ἰθαγενεῖς προπορευομένους πομπῆς γαμηλίου ἢ ἄλλης θεαματικῆς ἐπιδείξεως ἀνακρούοντας ἀνυπόπτως ἑλληνικὰ ἐμβατήρια, τὸ «Μαύρ' εἶν' ἡ νύχτα στὰ βουνά», ἢ τὸ «Μὴ φοβεῖσθε, Γραικοί» τοῦ Ρήγα, ἐν τῇ πλατείᾳ τῆς Ἀλεξανδρείας, ὀλίγα βήματα μακρὰν τοῦ χαλκίνου ἐφίππου ἀνδριάντος τοῦ πρώτου σατράπου τῆς Αἰγύπτου, τοῦ Μεχμὲτ-Ἀλῆ.

Ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀριστερὰ τοῦ θεατοῦ κάθηνται ἐπὶ μακροῦ θρανίου ὀκλάδην οἱ μουσικοί. Εἷς αὐλός, σύριγξ καλάμινος, ἓν τύμπανον καὶ μία σαμβύκη πολύχορδος ἀπαρτίζουσι τὴν ὀρχήστραν, ἐξ ὅλων δὲ τούτων τῶν ὀργάνων ἀποτελεῖται στρηνὴς καὶ παράτονος συμφωνία. Πλησίον τῆς ὀρχήστρας κάθηνται αἱ ὀρχηστρίδες· διότι τὸ καφενεῖον μᾶλλον ὀρχηστικὸν ἢ ᾠδικὸν δύναται ν' ἀποκληθῇ, ἀφοῦ ἡ ὄρχησις ἀποτελεῖ τὸ κύριον θέαμα. Φέρουσι στολὴν θεατρικῶς πολυτελῆ, ἐσθῆτα μεταξίνην χρώματος κυανοῦ ἢ πορφυροῦ ἢ ἰώδους, μὲ παρυφὰς χρυσοποικίλτους ἢ ἀργυροπικίλτους, καὶ ὑποδήματα κομψὰ εὐρωπαϊκῆς κατασκευῆς. Ἔχουσι γυμνὰς τὰς ὠλένας καὶ ἀσκεπὲς τὸ πρόσωπον, κάθηνται δὲ ἐν νωχελεῖ στάσει αἱ μὲν ἐπὶ τοῦ εὐρέος διβανίου, σκεπαζομένου ὑπὸ τάπητος, μὲ τὰς κνήμας διασταυρουμένας, κατὰ τὸν ἀνατολικὸν τρόπον, αἱ δὲ ἐπὶ καθίσματος, ἀναμένουσαι τὴν ἔναρξιν τῆς παραστάσεως. Ἡ μελανὴ βαφὴ δι' ἧς εἰσι βεβαμμέναι αἱ ὀφρῦς καὶ αἱ βλεφαρίδες των προσδίδουσι ζωηρότητα εἰς τοὺς ὀφθαλμούς των, ἐνῷ τὸ ψιμμύθιον ζωογονεῖ τὰ χείλη καὶ χρωματίζει ἐλαφρῶς τὰς παρειάς των. Οἱ δάκτυλοι τῶν χειρῶν καὶ οἱ βραχίονες εἶνε κατάφορτοι ἐκ δακτυλίων καὶ ψελλίων μετὰ πολυτίμων λίθων, περιδέραια δὲ τιμαλφῆ κοσμοῦσι τὸν γυμνὸν κόλπον. Ἡ μαύρη κόμη, διῃρημένη εἰς ἀφθόνους βοστρύχους κατερχομένους ἐπὶ τοῦ αὐχένος, εἶνε ἐπίσης κατάφορτος ὑπὸ ὁρμαθῶν χρυσῶν νομισμάτων. Νομίσματα χρυσᾶ παντοδαπά, ὀθωμανικὰ καὶ αἰγυπτιακά, ἀρχαῖα καὶ νεώτερα κυκλοφοροῦντα εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα, φλωρία ἑνετικὰ καὶ δουβλόνια ἱσπανικὰ καὶ σκοῦδα ὑπερμεγέθη φέροντα τὴν προτομὴν τῆς Μαρίας Θηρεσίας, ἄλλα συμπεπλεγμένα μετὰ τῶν τριχῶν τῆς κόμης, ἄλλα κρεμάμενα ἐκ τοῦ ἄκρου τῆς πλεξίδος, ἄλλα λεπτότερα σχηματίζοντα στίλβουσαν ὁρμαθιὰν ἀποτελοῦσι τὸν κόσμον τῆς κεφαλῆς, κόσμον παράδοξον καὶ βαρύτιμον. Ὅλα τὰ κέρδη των αἱ γυναῖκες αὗται, αἱ φύσει ἄλλως τε λιτοδίαιτοι, ἀφιεροῦσιν εἰς τὴν ἀγορὰν χρυσῶν νομισμάτων καὶ τιμαλφῶν ἀντικειμένων, ἅτινα πάντα φέρουσιν ἐφ' ἑαυτῶν,

ἀποτελοῦντα ἐνίοτε περιουσίαν οὐκ εὐκαταφρόνητον. Μὲ διεβεβαίωσαν εἰδήμονες ὅτι ὀρχηστρὶς ἐκ τῶνμᾶλλον πεφημισμένων, καὶ ἑπομένως περισσότερον ἀμειβομένων, φέρει πολλάκις εἰς τοιαῦτα κοσμήματα τὴν ἀξίαν ἱκανῶν χιλιάδων φράγκων. Καὶ ὁ φαιδρὸς κροταλισμὸς αὐτῶν ὁ παραγόμενος κατὰ πᾶσαν κίνησιν τῶν κατόχων των ἐξεγείρει εἰς τὸ πνεῦμά μου παλαιὰς ἀναμνήσεις καὶ γεννᾷ πρώτιστα τὴν ἀπορίαν πῶς τὰ φορητὰ ταῦτα νομισματικὰ μουσεῖα φαίνονται τόσον ἀσφαλῆ, ἐνῷ εἰς ἄλλας χώρας, καίπερ προφυλασσόμενα ὑπὸ σιδηροφράκτου θύρας μὲ βαρέα κλεῖθρα καὶ παχείας κιγκλίδας, ὑπόκεινται οὐχ ἧττον εἰς εὐκόλους ἐπιδρομὰς καὶ συλήσεις.

Ἀλλ' ἰδοὺ τὸ καφενεῖον ἐπληρώθη ἤδη θαμώνων· τὰ τραπέζια κατελήφθησαν πάντα. Ἰθαγενεῖς φέροντες τὸν ποδήρη μαῦρον χιτῶνα καὶ κιδάρεις λευκὰς ἢ πρασίνους περὶ τὴν κεφαλήν, κτηματίαι εὔποροι ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, καταναλίσκοντες ἐλευθερίως τὰς προσόδους, ἃς παρέχει αὐτοῖς ἡ ἀνεξάντλητος τῆς Αἰγύπτου ἄρουρα, ἕτεροι ἐκπολιτισθέντες ἤδη καὶ φέροντες μόνον τὸ φέσιον μετὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐνδυμασίας, Σῦροι πολυμήχανοι, οἵτινες τὰ πάντα εὐφυῶς καὶ δραστηρίως μετερχόμενοι καὶ χρηματίζοντες ἀποτελοῦσι τὸν παράσιτον τῆς χώρας πληθυσμόν, μερικοὶ Εὐρωπαῖοι ἐμπορευόμενοι ἢ ἐγκατεστημένοι ὡς ἐπιστήμονες ἢ ἀνήκοντες εἰς τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς δημοσίου ὑπηρεσίας, ἀπαρτίζουσι τὸ συμμιγὲς ἀκροατήριον. Οἱ ἰθαγεῖς κάθηνται σοβαροί, διαλεγόμενοι χαμηλῇ τῇ φωνῇ κατὰ ὁμίλους, ροφῶντες τὸ σίγαρόν των, καὶ πίνοντες τὸν καφὲν ἢ τὸ σιρόπιον ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ἐκκοκίζοντες τὸ κομβολόγιόν των. Δὲν λείπουσι δὲ καὶ τὰ θύματα, ὅπως καλοῦνται εὐφυῶς παρ' ἡμῖν οἱ ἐνθουσιώδεις ζηλωταὶ τῶν τοιούτων ἀπολαύσεων, ὅσοι τρωθέντες ἀπὸ τὰ θέλγητρα τῶν γυναικῶν τῆς σκηνῆς, δαπανῶσιν ἀσώτως χάριν αὐτῶν τὰ χρήματά των πρὸς ἐπίδειξιν καὶ ἱκανοποίησιν τῆς ματαιοδοξίας των. Μοῦ δεικνύουσιν εἰς τὸ παρακείμενον τραπέζιον Ἄραβα βιομήχανον, βεβλαμμένον ἔχοντα τὸν ἕτερον τῶν ὀφθαλμῶν καὶ κατάστικτον τὸ πρόσωπον ἐκ τῆς εὐφλογίας, οὗτινος τὸ ἐπὶ τῶν χονδρῶν χειλέων κτηνῶδες μειδίαμα καὶ ἡ τρυφηλῆς χαυνότητος ἔκφρασις προδίδουσι τὴν μέθην, εἰς ἣν καθ' ἑσπέραν ἀρέσκεται νὰ παραδίδηται παρὰ τ' αὐστηρὰ τῆς θρησκείας του παραγγέλματα, σπαταλῶν ἀφειδῶς εἰς τοιαύτας ἡδονὰς τὴν καταλειφθεῖσαν αὐτῷ σημαντικὴν περιουσίαν. Ἰδοὺ εἷς βέης μεσῆλιξ, προγάστωρ, τοῦ ὁποίου ἡ εἴσοδος προκαλεῖ τὸν ψίθυρον τοῦ ἀκροατηρίου. Βαδίζει μεγαλοπρεπῶς συνοδευόμενος ὑπὸ ἐπιτελείου ρίλων καὶ πελατῶν, καταλαμβάνει θέσιν ἐν τῇ πρώτῃ γραμμῇ καὶ ἡ πρώτη του πρᾶξις εἶνε νὰ προσφέρῃ ἀναψυκτικὰ εἰς τὰς ἐπὶ τῆς

σκηνῆς ὀρχηστρίδας. Ὅπως αἱ ἁπανταχοῦ συνάδελφοί των καὶ αἱ αἰγύπτιαι γυναῖκες τῆς σκηνῆς δείκνυνται λίαν εὐαίσθητοι πρὸς τὰς τοιαύτας τῶν θαυμαστῶν των περιποιήσεις. Ὅσα περισσότερα κεράσματα προσφέρωσι πρὸς αὐτάς, τόσον περισσότερον δικαιοῦνται νὰ ἐπαίρωνται καὶ τόσα περισσότερα δικαιώματα ἀποκτῶσιν ἐπὶ τῆς ὑπολήψεως τοῦ ἀκροατηρίου καὶ προπάντων τοῦ καταστηματάρχου, ὅστις εἶνε καὶ ὁ θεατρώνης. Τὰ ποτὰ κομίζονται ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὑπὸ τοῦ ὑπηρέτου καὶ ἀπάγονται σχεδὸν ἀμέσως, εὐθὺς ὡς τὰ ἐγγίσῃ μόλις διὰ τῶν χειλέων ἡ πρὸς ἣν προσφέρονται. Εἰς τὰς φιλοδωρίας ταύτας διαδραματίζει μέρος ἔξοχον ὁ ζῦθος, ὅστις τιτλοφορεῖται μὲν ὡς προϊὸν δῆθεν τοῦ περιφήμου ἐργοστασίου Δρέερ, ἀλλ'εἶνε πράγματι ὑγρὸν μαυροκίτρινον, κατασκευῆς ἴσως ἐγχωρίου καὶ ἀνούσιον μέχρις ἀηδίας. Προσφορὰ φιάλης ζύθου, τιμωμένης ἐκεῖ ἀντὶ ἡμίσεος ταλλήρου, θεωρεῖται ὡς τὸ ἔπακρον τῆς ἐλευθεριότητος. Καὶ αἱ φιάλαι κομίζονται καὶ ἀνοίγονται καὶ ἀπάγονται, καὶ πάλιν σφραγίζονται διὰ νὰ προσφερθῶσι μετ' ὀλίγον εἰς τὴν ἰδίαν ἢ εἰς ἄλλην ἐκ τῶν θεοτήτων τῆς σκηνῆς. Ποῦ κατασταλάζει ἐπὶ τέλους τὸ πόμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον ὑποθέτω ὅτι ἀποτροπιάζεται καὶ αὐτὸς ὁ τόσον συγκαταβατικὸς τῶν ἰθαγενῶν φάρυγξ, ἀγνοῶ. Τὰ τάλληρα ὅμως τῶν γενναιοδώρων εἶνε βέβαιον ὅτι κατασταλάζουσιν εἰς χεῖρας τοῦ θεατρώνου, ὅστις ἐξ αὐτῶν κυρίως προσδοκᾷ νὰ καλύψῃ τὰς δαπάνας.

Ἡ παράστασις τέλος μετὰ μακρὰν προσδοκίαν ἄρχεται. Ἠγέρθη ἤδη μία τῶν χορευτριῶν, ἡ νεωτέρα καὶ ἑπομένως ἡ ὀλιγώτερον ἔμπειρος καὶ ἠσκημένη. Ἀπέβαλε τὸ λεπτὸν ἐπανωφόριον καὶ ἔμεινε μὲ τὴν ἐνδυμασίαν τὴν ὀρχηστικήν, χρώματος κυανοῦ ἀνοικτοῦ, μετὰ χρυσῶν κροσσίων, κομψὴν τὸ σχῆμα καὶ ἐπιχαρίτως ἁρμοζομένην εἰς τὸ λιγυρόν της σῶμα. Σημειωτέον ὅτι καὶ τοῦτο εἶνε νεωτερισμός, εἰσαχθεὶς ἀφότου αἱ αἰγύπτιαι χορεύτριαι μετέβησαν εἰς Παρισίους κατὰ τὴν τελευταίαν μεγάλην Ἔκθεσιν πρὸς ἐπίδειξιν τῆς τέχνης των, ὅτε οἱ Γάλλοι κατεθέλχθησαν ἐκ τοῦ ἀήθους θεάματος τῆς καλουμένης παρ'αὐτῶν danse de ventre. Αἱ ἀφρικαναὶ χορεύτριαι ἐζήλευσαν τότε τὴν εὐρωπαϊκὴν ἀμφίεσιν καὶ ἀπεδέχθησαν αὐτήν, καὶ ἀπέβαλον τὴν ἐγχώριον, ἥτις ἦτο ἴσως γραφικωτέρα. Φεῦ! ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς καὶ τὰ ἤθη του εἰσήλασαν ἀκράτητα εἰς τὴν χώραν τῶν Φαραὼ καὶ ἂν πρὸ ἑνὸς περίπου αἰῶνος εἰς τὴν εἰσβολὴν τοῦ Βοναπάρτου ἀντεπαρατάσσοντο αἱ φοβεραὶ ἶλαι τῶν Μαμελούκων, σήμερον τίποτε δὲν ἀνθίσταται εἰς τὴν ραγδαίαν ἐπιδρομήν του. Ἡ τυραννική του ὁμοιομορφία ἐπιβάλλεται πανταχοῦ, καταργοῦσα βαθμηδὸν ὅ,τι ἀπετέλει τὸν ἰδιάζοντα τύπον τῆς χώρας. Οἱ κροκόδειλοι ἐξωρίσθησαν

πέραν τῶν καταρρακτῶν τοῦ Νείλου καὶ τὰ παλαιὰ ἤθη ὁμοῦ μὲ τὴν περίεργον σκηνογραφίαν των ἐξωθοῦνται ἤδη εἰς τὰ σκότη τοῦ παρελθόντος, ὁπόθεν μετὰ κόπου καὶ σήμερον ἀκόμη ἀρχίζει νὰ τὰ ἐκθάπτῃ ἡ χεὶρ τοῦ καλλιτέχνου ἢ τοῦ ἀρχαιολόγου.

Οἱ ἦχοι τοῦ αὐλοῦ καὶ τοῦ τυμπάνου γίνονται ὀξύτεροι καὶ γοργότεροι. Ἡ νεᾶνις προχωρεῖ μὲ μικρὰ βήματα, θέτει τὰς χεῖρας ἐπὶ τῆς ὀσφύος καὶ ἀρχίζει τὰς κινήσεις. Σείει κατ' ἀρχὰς τὸ σῶμά της ἐλαφρῶς, οἱονεὶ ἀκκιζομένη ὡς σεισοπυγίς· ἔπειτα ἡ κίνησις γίνεται ἐντονωτέρα καὶ καταντᾷ τέλος σπασμωδική. Αἱ χεῖρες συμπλέκονται εἰς μικρὰν ἀπὸ τοῦ στήθους ἀπόστασιν, ἡ κεφαλὴ καὶ οἱ πόδες μένουσιν ἀκίνητοι, ὁ δὲ λοιπὸς κορμὸς τοῦ σώματος, ἀπὸ τοῦ τραχήλου μέχρι τῶν λαγόνων, πάλλει, ταράσσεται, σκιρτᾷ· κάμπτεται τὸ σῶμα, ἑλίσσεται ἠρέμα, ὡς νὰ συνέκειτο ἀπὸ σπείρας ὄφεως, ταλαντεύεται ὁτὲ μὲν ρυθμικῶς, ὁτὲ δὲ βιαίως, συγκλονεῖται. Ἡ γαστὴρ ἰδίως ἀποκτᾷ παράδοξον καὶ ἀπίστευτον εὐκινησίαν· ὡς νὰ ἦτο μέλος τοῦ σώματος ἐκ τῶν μᾶλλον διακεκριμένων καὶ ἠσκημένων εἰς συχνὴν κίνησιν, ὑπείκει μετὰ θαυμαστῆς πειθηνιότητος εἰς τὴν θέλησιν τῆς χορευτρίας καὶ ἐκτελεῖ μετ' ἀπιστεύτου εὐχερείας κινήσεις, αἵτινες θὰ ἐφαίνοντο δι' αὐτὴν ὡς ἐκ τῆς θέσεως καὶ τῆς κατασκευῆς της ἀδύνατοι· στρέφεται δεξιά, στρέφεται ἀριστερά, προβάλλει πρὸς τὰ ἐμπρός, ἀποσύρεται, ὑπανεγείρεται ἢ καταπίπτει κανονικῶς, ἀνέρχεται καὶ κατέρχεται μετὰ κλονισμοῦ ραγδαίως. Ὁ περίφημος μῦθος, δι' οὗ ὁ συνετὸς Μενήνιος Ἀγρίππας ἔπεισε τοὺς στασιάσαντας ἐν Ρώμῃ πληβείους, εἰς τὴν περίστασιν ταύτην παρουσιάζει τοὺς ὅρους ἐντελῶς ἀνεστραμμένους· παρὰ ταῖς χορευτρίαις τῆς Αἰγύπτου δὲν ἐργάζονται τ' ἄλλα μέλη διὰ νὰ θρέψωσι τὴν ἀκινητοῦσαν κοιλίαν, ἀλλὰ τοὐναντίον αὐτὴ δρᾷ, τῶν λοιπῶν μελῶν ἀκινητούντων. Ἡ νεᾶνις ἐκτελεῖ ἔπειτα βηματισμούς τινας ἐπὶ τῆς σκηνῆς· ἁρμόζει εἰς τοὺς δακτύλους τὰ κρόταλα καὶ προχωρεῖ κρούουσα αὐτά, σείουσα τὸ σῶμα, ὁτὲ μὲν παρουσιάζουσα τὰ πλευρά, ὁτὲ δὲ στρέφουσα τὰ νῶτα πρὸς τοὺς θεατάς, καὶ κινοῦσα τὸ ὀπίσθιον τοῦ σώματος μέρος ἀπὸ τῶν νεφρῶν καὶ κάτω μετ' ἴσης εὐχερείας καὶ ἐπιδεξιότητος. Αἱ στάσεις τὰς ὁποίας λαμβάνει τὸ σῶμά της εἶνε ἄλλοτε μὲν χαρίεσσαι, ἄλλοτε ἡδυπαθεῖς καὶ χαῦνοι, ἄλλοτε ἄσεμνοι καὶ πολλάκις χονδροειδῶς κωμικαί. Σταματᾷ ἀκολούθως καὶ στρέφεται κατὰ μέτωπον καὶ ἀρχίζει πάλιν τὴν κίνησιν τοῦ κορμοῦ. Τὸ σῶμά της ἀσπαίρει, τὸ στῆθός της κολποῦται καὶ ἐξογκοῦται ἀναπαλλόμενον. Οἱ μῦς συσπῶνται καὶ χαλαροῦνται καταφανῶς· θρόμβοι ἱδρῶτος πίπτουσι στάγδην ἀπὸ τοῦ προσώπου της καὶ ἡ ἀναπνοή της φαίνεται κοπιώδης. Αἱ κινήσεις της

δὲν εἶνε πάντοτε ρυθμικαί. Ἐνίοτε εἶνε ἄτακτοι καὶ ἀνώμαλοι καὶ αἰφνίδιοι, ἄλλοτε χαλαραὶ μέχρις ἐξαντλήσεως, ἄλλοτε γοργαὶ καὶ ἐσπευσμέναι μέχρι φρενίτιδος. Κἄποτε ἀνατείνουσα τὰς χεῖρας συνοδεύει τὰς κινήσεις διὰ τοῦ ξηροῦ ἤχου τῶν κροτάλων, διαρκῶς δὲ ἄνευ μέτρου, ἄνευ ρυθμοῦ σχεδὸν ἀντηχεῖ μονότονος καὶ ὀξεῖα ἡ συμφωνία τῶν μουσικῶν ὀργάνων· ὅταν δὲ ἐπιστῇ ἡ θερμοτέρα στιγμὴ τῆς ὀρχήσεως καὶ αἱ κινήσεις τῆς ὀρχηστρίδος καταστῶσι ταχύτεραι καὶ βιαιότεραι, ἡ ὀρχήστρα ἠλεκτρίζεται καὶ ἐνθουσιᾷ, καὶ ὁ αὐλὸς ἐκπέμπει ἤχους διατόρους μέχρι σπαραγμοῦ καὶ ἡ σαμβύκη κρούεται ἰσχυρότερον καὶ τοῦ τυμπάνου ὁ κρότος καθίσταται ἐντονώτερος, ἐνῷ οἱ ὀχλάζοντες μουσικοὶ σείουσι τὰς κεφαλὰς καὶ κινοῦσι τὸ σῶμα. Ἔστιν ὅτε εἷς αὐτῶν τονίζει ᾆσμά τι, τὸ ὁποῖον ἐπαναλαμβάνουσιν ἐν χορῷ οἱ σύντροφοί του καὶ αἱ ἐπὶ τῆς σκηνῆς γυναῖκες. Τοῦ ᾄσματος μετέχει ἐνίοτε καὶ ἡ χορεύτρια, ὅταν εἶνε καλλίφωνος, παύουσα τότε ἐντελῶς ἢ μετριάζουσα τὰς κινήσεις. Εἶνε δὲ συνήθως τὰ ᾄσματα ταῦτα ἐρωτικά, πολλάκις ὅμως ἐκτρέπονται εἰς ἀπροκάλυπτον βωμολοχίαν, καὶ τὴν ἄσεμνον αὐτῶν ἔννοιαν ἐξαίρει ἡ χορεύτρια διὰ καταλλήλου κινήσεως. Τὸ ἀκροατήριον τέρπεται ἐκ τῆς μουσικῆς καὶ μιμικῆς ταύτης παρενθέσεως καὶ ἑκάστη στροφὴ γίνεται δεκτὴ μετὰ παρατεταμένου ἀλαλαγμοῦ ἐπευφημίας.

Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ὀρχήσεως τὸ ἀκροατήριον σιγᾷ παρακολουθοῦν μετὰ προφανοῦς τρυφῆς τὰς κινήσεις, καὶ τοσοῦτο μᾶλλον ἐντρυφῶν, ὅσον μᾶλλον εἶνε αὗται ἀκόλαστοι, καὶ τὴν σιγὴν διακόπτει μόνον ἑκάστοτε ὁ ἰθαγενὴς ὑπηρέτης, ὅστις, ἐνῷ περιέρχεται ἐκτελῶν τὰς παραγγελίας τῶν θαμώνων, ἐκφέρει ἑκάστοτε ἐπιφωνήματα ἐπαίνου ἢ παροτρύνσεως, μετὰ θαυμαστικῶν ἢ ἐγκωμιαστικῶν φράσεως πρὸς τὴν ὀρχουμένην, παρενείρων ἐνίοτε παραδόξως καὶ τὴν γαλλικὴν λέξιν Silence ! καὶ τὸ κέλευσμα τοῦτο ἀντηχοῦν ἐν τῷ μέσῳ βαθείας σιγῆς προξενεῖ ἀστείαν ἐντύπωσιν.

Ἡ ὄρχησις διαρκοῦσα συνήθως ἀπὸ εἴκοσι λεπτῶν μέχρις ἡμισείας ὥρας, παύει τέλος. Ἡ ὀρχηστρὶς κατέρχεται ἀπὸ τῆς σκηνῆς καὶ περιφέρει τὸν δίσκον, ἐνῷ δὲ συνάζει τὰ γρόσια, ἀκούει φιλαρέσκως μειδιῶσα τοὺς ἐπαίνους καὶ τὰς φιλοφρονήσεις καὶ τὰς ἐρωτικὰς ἐξομολογήσεις τῶν θαυμαστῶν της. Οἱ ζωηρότεροι ἐξ αὐτῶν τὴν προσκαλοῦσι νὰ παρακαθίσῃ εἰς τὸ τραπέζιόν των καὶ προσφέρουσιν αὐτῇ κεράσματα, τὴν πρόσκλησιν δὲ ταύτην οὐδέποτε ἀποκρούουσιν αἱ χορεύτριαι τῆς Αἰγύπτου, καὶ ὁ ἀπαίσιος ζῦθος τοῦ ἡμίσεος ταλλήρου ἐπιτελεῖ συχνάκις τὴν ἐμφάνισίν του ἐπὶ τῶν τραπεζῶν. Ὁ φιλικὸς ὅμιλος εἰς ὃν

ἀνῆκον προσεκάλεσε τὴν περιφερομένην χορεύτριαν νὰ καθίσῃ πλησίον ἡμῶν καὶ ἐκ τούτου ἔσχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ τὴν ἐξετάσω προσεκτικώτερον ἐκ τοῦ σύνεγγυς. Τὸ πρόσωπόν της εἶνε ᾠοειδές, σιτόχρουν, τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς μορφῆς κανονικά, οἱ ὀφθαλμοὶ μεγάλοι καὶ ἐκφραστικοί, ὡς τῶν πλείστων αἰγυπτίων γυναικῶν καὶ οἱ ὀδόντες μαργαριτώδεις. Ἰδιάζον ἐν τῇ μορφῇ της εἶνε στίγμα κυανοπράσινον μεταξὺ τοῦ κάτω χείλους καὶ τοῦ πώγωνος, τὸ ὁποῖον μακρόθεν ἐφαίνετο ὡς φακός, ἐκ τῶν συνήθων τοῦ προσώπου, καὶ τὸ ὁποῖον μετ' ἐκπλήξεως παρετήρησα ἐγγύθεν ὅτι ἦτο ἐκ τῶν κεντωμένων καὶ παρ' ἡμῖν εἰς τὸν βραχίονα καὶ τὸ μετακάρπιον πρὸς ἐπίδειξιν παλληκαρισμοῦ παρά τινων ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ. Τὸ στίγμα τοῦτο παραλλάσσον κατὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸ σχῆμα φέρουσι πολλαὶ γυναῖκες αἰγύπτιαι τῆς κατωτάτης τάξεως καὶ ἰδίως αἱ χωρικαὶ ἐπὶ τοῦ πώγωνος, τὸ περιεργότερον δὲ εἶνε ὅτι ἡ συνήθεια αὕτη εἶνε παμπάλαιος, ἀφοῦ παρατηρεῖται εἰς ἀρχαιοτάτας αἰγυπτιακὰς ἀπεικονίσεις γυναικῶν. Χάρις εἰς τὰ ὀλίγα ἰταλικά, τὰ ὁποῖα ἡ νεᾶνις ὁμιλεῖ, μαθοῦσα αὐτὰ ἐν Καΐρῳ, ὅπου διέμεινεν ἐπί τινα χρόνον εἰς οἴκους εὐρωπαϊκοὺς βεβαίως οὐχὶ λίαν εὐαγεῖς, μανθάνω παρ' αὐτῆς ὅτι καλεῖται Μπατία, ὅτι ἐδιδάχθη τὸν χορὸν ἐν Καΐρῳ, ὅπου ὑπάρχουσιν εἰδικὰ χοροδιδασκαλεῖα ἰθαγενῶν, ἔνθα ἐκγυμνάζονται πολλαὶ τοῦ λαοῦ νεάνιδες, ἀγωγῆς καὶ ἠθικῆς, ἐννοεῖται, παρημελημένης, ἐξ ὧν βρίθουσιν αἱ διάφοροι τῆς Αἰγύπτου πόλεις, καὶ ὅτι ὁ μισθός της ἀνέρχεται εἰς τριάκοντα ναπολεόνια κατὰ μῆνα. Τὸ ποσὸν μοὶ φαίνεται ὑπερβολικόν, ἀλλ' οἱ φίλοι μου μὲ διαβεβαιοῦσιν ὅτι τῷ ὄντι αἱ χορεύτριαι αὐταὶ μισθοδοτοῦνται ἁδρότατα, αἱ μᾶλλον δὲ ἔμπειροι καὶ πεφημισμέναι, αἱ Ταλιόνι, ὡς νὰ ἐλέγομεν, λαμβάνουσιν ὡς ἀμοιβὴν καὶ μέχρι πεντήκοντα λιρῶν κατὰ μῆνα. Ἡ Τερψιχόρη εἶνε ἀριστοκρατικὴ θεότης καὶ ἀπαιτεῖ ν' ἀμείβωνται πλουσιοπαρόχως αἱ ἁπανταχοῦ διαπρέπουσαι ἱέρειαί της· καὶ διὰ τοῦτο οἱ πόδες—κάποτε δὲ καὶ ἡ κοιλία—κερδίζουσι πολλάκις ὅ,τι δὲν ὠνειροπόλησάν ποτε νὰ κερδήσωσι πολλαὶ προνομιοῦχοι καὶ γόνιμοι κεφαλαί.

Κατὰ τὸ διάλειμμα, πωληταὶ πιστακίων, λεπτοκαρύων, ἀμυγδάλων, περιέρχονται ἐντὸς τῆς αἰθούσης καὶ οἱ θεαταὶ ἀγοράζουσι καὶ αἱ σιαγόνες τίθενται εἰς διαρκῆ κίνησιν. Ὅσην περισσοτέραν τροφὴν ἀποθηκεύσουσιν εἰς τὸν στόμαχόν των, τόσον ὀλιγώτερον ἀπαιτητικὸς θὰ εἶνε οὗτος κατὰ τὴν ἀνιαρὰν νηστείαν τῆς ἐπαύριον. Ἀλλ' ἤδη ἡ κοπάσασα πρὸς ἀναψυχὴν ὀρχήστρα ἐπαναλαμβάνει τὴν θορυβώδη συναυλίαν καὶ ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἐμφανίζεται ἡ δευτέρα χορεύτρια. Λέγεται αὕτη Ζακία, φέρει ἀμφίεσιν ἐπίσης κομψήν, χρώματος κιτρίνου, εἶνε

μεγαλειτέρα τὴν ἡλικίαν καὶ μικροτέρα ὁπωσοῦν τὸ ἀνάστημα τῆς πρώτης, χωρὶς δὲ νὰ εἶνε εὐειδής, ἔχει ἐν τούτοις, μακρόθεν τοὐλάχιστον, φυσιογνωμίαν ἑλκυστικὴν καὶ νοήμονα. Εὐθὺς ἀπὸ τῶν πρώτων αὐτῆς κινήσεων καταφαίνεται ἡ περὶ τὴν τέχνην ὑπεροχή της· εἶνε μᾶλλον ταχεῖαι, μᾶλλον φυσικαὶ καὶ ἀβίαστοι αἱ κινήσεις της καὶ ἡ στάσις της ἐν γένει ἐπὶ τῆς σκηνῆς προδίδει τὴν ἄσκησιν καὶ τὴν ἕξιν. Ἡ θέα τοῦ ἀκροατηρίου οὐδαμῶς πτοεῖ τὴν Ζακίαν· τί εἶνε τὸ κοινὸν ἐπαρχιακῆς πόλεως τῆς Αἰγύπτου δι'αὐτήν, ἥτις καυχᾶται ὅτι ἐπέδειξε τὴν τέχνην της ἐν Σικάγῳ, πρὸ τῶν κατοίκων τοῦ νέου κόσμου καὶ τῶν συνηγμένων ἐκεῖ ἐπισκεπτῶν ἀπὸ τῶν πέντε ἠπείρων ; Διότι πέρυσιν ὅτε ἐγένετο ἡ πολυθρύλητος ἔκθεσις ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ, κερδοσκόπος τις εὐφυὴς ἐσκέφθη νὰ μεταφέρῃ ἐκεῖ καὶ ὀρχηστρίδας αἰγυπτίας, θέαμα πρωτοφανὲς βεβαίως διὰ τοὺς Ἀμερικανούς, μεταξὺ δὲ τοῦ συγκροτηθέντος θιάσου κατελέγετο καὶ ἡ Ζακία. Ἀγνοῶ ἂν οἱ κτηνέμποροι τοῦ Ἰλλινοὰ καὶ οἱ λοιποὶ Γιάγκη ηὐφράνθησαν πολὺ ἐκ τῶν κορδακισμῶν τῶν μελαψῶν κορῶν τῆς Αἰγύπτου· ἀλλ' ἂν προσέξῃ τις εἰς τὸν φόρτον τῶν χρυσῶν νομισμάτων, δι' ὧν κοσμεῖται ἡ κόμη τῆς Ζακίας καὶ εἰς τὰ πολύτιμα αὐτῆς δακτυλίδια καὶ ψέλλια, εὐχερῶς συμπεραίνει ὅτι δὲν θὰ ἔμεινεν αὕτη δυσηρεστημένη ἀπὸ τὸν ὑπερωκεάνειον πλοῦν της.

Μετὰ νέον διάλειμμα, μετὰ νέαν περιφορὰν τοῦ δίσκου, μετὰ νέαν ἀνάπαυλαν καὶ τῶν ὀρχηστρίδων καὶ τῶν μουσικῶν καὶ τῶν θεατῶν, μετὰ τὴν κατανάλωσιν πολλῶν ἀκόμη κερασμάτων ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ ἐντὸς τῆς αἰθούσης, ἔρχεται ἡ σειρὰ τῆς Ναφούσας. Εἶνε ἡ μᾶλλον ἡλικιωμένη, ὑπερτριακοντοῦτις ἴσως, ἔχουσα τύπον φυσιογνωμίας ὁμοιάζοντα πρὸς τὸν τῶν Ἀρμενίων γυναικῶν, ὀφθαλμοὺς μέλανας, ὀφρῦς ἐπίσης μελαίνας, παχείας, τοξοειδεῖς, μὲ πρόσωπον εὔχρουν, μὲ κόλπον πλούσιον. Εἶνε ἡ ἀνεγνωρισμένη πρώτη χορεύτρια, χαίρουσα φήμην πολλὴν διὰ τὴν τέχνην της καὶ διὰ τοῦτο ἔμεινε τελευταία, διὰ νὰ ἐπιδείξῃ τὴν ἱκανότητά της, διὰ νὰ συγκρατήσῃ ἡ προσδοκία ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον χρόνον τοὺς θεατάς. Καὶ τῷ ὄντι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν παρέμειναν χάριν αὐτῆς καὶ μόνης, ἡ δὲ ἐμφάνισίς της προκαλεῖ τὸν ψίθυρον τῆς ὁμηγύρεως. Ἡ Ναφούσα δὲν διαψεύδει τὴν φήμην της, ἡ χάρις δὲ καὶ ἡ ἐλευθερία μεθ' ἧς ἐκτελεῖ τὰς δυσκολωτάτας ἐκείνας κινήσεις, καμμύουσα ἐνίοτε τοὺς ὀφθαλμούς, ἡ ἀκαμψία της, ἡ προκλητικὴ μέχρι λαγνείας στάσις τὴν ὁποίαν λαμβάνει, ἡ ἀκινησία τοῦ λοιποῦ σώματος, ἐνῷ ὁ κορμὸς σείεται, περιστρέφεται, σφαδάζει, ἀποσπῶσι συχνὰ τὰ ἐπιφωνήματα καὶ τὴν βοὴν τῆς ἐπιδοκιμασίας τῶν θεατῶν. Καὶ ὁ ξένος ὁ πρώτην φορὰν παριστάμενος εἰς τὸ θέαμα τοῦτο,

ὁ βλέπων τὴν σάρκα ἀνατιναssομένην ἄνευ ἐμφανοῦς προσπαθείας, ὡσεὶ ὑπὸ ἀοράτων ἐλατηρίων καὶ ἀνυψουμένην ἢ ταπεινουμένην κατὰ βούλησιν γοργῶς καὶ ρυθμικῶς, ἀπορεῖ καὶ ἐκπλήσσεται ἀναλογιζόμενος ὁποῖοι κόποι καὶ ὁπόση ἄσκησις ἐχρειάσθησαν ἕως νὰ ὑποκύψωσιν οἱ ἀδρανεῖς συνήθως μυῶνες τοῦ μέρους ἐκείνου τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος εἰς τοιαύτην κοπιώδη ἐργασίαν. Καὶ ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ ἐκείνῃ τῇ βαρείᾳ καὶ σχεδὸν ὁμιχλώδει ἐκ τοῦ πολλοῦ καπνοῦ τῶν σιγάρων, ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς ἐλαφρᾶς ζάλης, τῆς παραγομένης ἐκ τῆς ἀφθόνου πόσεως πνευματωδῶν ποτῶν, σχεδὸν ἐπιβεβλημένης ὡς ἐκ τῆς παρατάσεως τοῦ θεάματος, ὁ νοῦς ἀνατρέχει ἀκουσίως εἰς τὰς διηγήσεις τῶν ἀραβικῶν μύθων, τὰς καταθελξάσας τὴν παιδικὴν πάντων ἡλικίαν, καὶ φαντάζεται τὴν αὐλὴν τῶν Καλιφῶν τῆς Βαγδάτης καὶ τὰ μυθικὰ πλούτη αὐτῆς καὶ τὰ ὀρχηστικὰ θεάματα, δι' ὧν ἀπεδίωκον τὴν ἀνίαν οἱ τρυφηλοὶ ἐκεῖνοι μονάρχαι. Καὶ ἀπὸ τὸν δαίδαλον τῶν μυθολογικῶν εἰκόνων ἡ σκέψις ἐπανίπταται λεληθότως εἰς τὰ ἐδάφη τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς καὶ ἐνθυμεῖται τοὺς Λαγίδας καὶ τὰ μεγαλοπρεπῆ βασίλειά των καὶ τὴν φιλήδονον ἐκείνην μάγισσαν, τὴν ἐστεμμένην ἑταίραν Κλεοπάτραν, ἥτις πρὸς πεῖσμα τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ, οὗ τὸ κατ' αὐτῆς μῖσος ἀπεκρυσταλλώθη εἰς τοὺς στίχους τοῦ Ὁρατίου, διὰ παρομοίων βεβαίως ἐξεγερτικῶν θεαμάτων ὑπέτρεφε τὸ πάθος τοῦ παρ' αὐτῆς τιθασσευθέντος τραχέος πολεμιστοῦ. Ἔπειτα ἔρχονται αἱ ἀναμνήσεις τῆς Γραφῆς καὶ ἀναπαρίσταται εἰς τὸ πνεῦμα ἡ εἰκὼν τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἡρώδου, ἐκεῖ κάτω εἰς τὴν καυματηρὰν Γαλιλαίαν. Ἐξημμένος ὁ τετράρχης ἐκ τοῦ πότου, τοσοῦτον ἐνεθουσιάσθη ἐκ τῆς ὀρχήσεως τῆς θυγατρὸς τῆς Ἡρωδιάδος, ὥστε ἀναφωνεῖ: «Αἴτησόν με »ὃ ἐὰν θέλῃς, καὶ δώσω σοι· καὶ ὤμοσεν αὐτῇ: Ὅ,τι ὃ ἐὰν μὲ αἰ»τήσῃς, δώσω σοι ἕως ἡμίσεος τῆς βασιλείας μου». Καὶ ἡ νεᾶνις τότε τῇ συμβουλῇ τῆς πονηρᾶς μητρός της αἰτεῖται τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἰωάννου, καὶ ὁ βασιλεὺς «ἀποστείλας σπεκουλάτωρα ἐπέταξεν ἐνε»χθῆναι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ· ὁ δὲ ἀπελθὼν ἀπεκεφάλισεν αὐτὸν ἐν τῇ »φυλακῇ, καὶ ἤνεγκε τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐπὶ πίνακι, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν »τῷ κορασίῳ· καὶ τὸ κοράσιον ἔδωκεν αὐτὴν τῇ μητρὶ αὐτῆς» τρόπαιον εἰδεχθὲς τῆς νίκης τόσων χαρίτων καὶ τόσων θελγήτρων!..

Αἱ ὧραι ἐν τοσούτῳ παρέρχονται καὶ τὸ θέαμα διαρκεῖ ἀκόμη. Αἱ γνάθοι τῶν αὐλητῶν ἐξογκοῦνται μέχρι διαρρήξεως· αἱ χορεύτριαι διαδέχονται ἐκ περιτροπῆς ἀλλήλας καὶ ἐκ διαλειμμάτων τὸ ᾆσμα ἀντηχεῖ αἰφνίδιον, ποικίλον τὴν μονοτονίαν· καὶ οἱ θεαταὶ πάντοτε διὰ βοῆς παρατεταμένης ἐπευφημοῦσι καὶ τὰ ποτήρια μὲ τὰ κερά-

σματα ἀδιακόπως μεταφέρονται μετ' ἐπιδείξεως ἐπὶ τῆς σκηνῆς, καὶ οἱ μᾶλλον αἰσθηματίαι χαριεντίζονται μετὰ τῶν ὀρχηστρίδων κατερχομένων ἀπὸ τῆς σκηνῆς καὶ παρακαθημένων εἰς τοὺς ὁμίλους των, καὶ ὁ λοκούστειος ζῦθος ἐμφανίζεται συχνὰ πάροχος γαστρικῶν διαταράξεων εἰς τοὺς καταναλωτὰς καὶ εἰσοδήματος γενναίου εἰς τὸν θεατρώνην. Καὶ ὁ ὑπηρέτης ἐκεῖνος ὁ ἀλλόκοτος μὲ τὸν μαῦρον ποδήρη χιτῶνα ἐξακολουθεῖ νὰ περιέρχηται ἐντὸς τῆς αἰθούσης, ἐκφωνῶν τὰ ἐγκωμιαστικὰ ἐπιφωνήματά του καὶ ἐπιβάλλων κωμικῶς τὴν σιγὴν διὰ γαλλικοῦ παραγγέλματος εἰς τὸ ἄφωνον ἀκροατήριον.

Τὸ πλῆθος τῶν θεατῶν ἠραιώθη· ἀλλὰ πολλοὶ θὰ παραμείνωσιν ἀκόμη, μέχρι τῆς στιγμῆς ἴσως καθ' ἣν ὁ κρότος τοῦ τηλεβόλου θ' ἀναγγείλῃ ὅτι λήγει ἡ ὥρα τῆς εὐωχίας καὶ ἄρχεται ἡ ὥρα τῆς νηστείας. Ἡμεῖς ἀπερχόμεθα κεκμηκότες ἤδη πρὸς ὕπνον, μὲ τὸ πνεῦμα ἔμπλεον ἀπὸ παντοίας εἰκόνας καὶ ἀπὸ παντοίας σκέψεις.

Ἀλλ' ἐξ ὅλων τούτων, δι' ἡμᾶς τοὺς ξένους, τοὺς ἐρχομένους ἀπὸ τὸν τόπον τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν καὶ τῶν φιλελευθέρων δογμάτων, μία ἐντύπωσις πρωτεύει καὶ μία σκέψις κυριαρχεῖ, πῶς ἐν χώρᾳ μὴ καταλεγομένῃ μεταξὺ τῶν πεπολιτισμένων, παρὰ λαῷ, ὅστις δὲν διεκδικεῖ μεγάλην ἀποστολήν, διεξάγονται τὰ τοιαῦτα θεάματα μὲ τόσην τάξιν καὶ μὲ τόσην ἡσυχίαν, ἄνευ τῆς παρουσίας ἀστυνόμων, ἀστυφυλάκων, ὑπομοιράρχων, καὶ ἄλλων παμπληθῶν φρουρῶν τῆς δημοσίας τάξεως. Εἰς ἄλλας χώρας προηγμένας εἰς τὰς πολιτικὰς θεωρίας, εἰς χώρας ἔνθα συγκροτοῦνται συλλαλητήρια καὶ ἔνθα αἱ ἐφημερίδες ἀρχίζουσιν ἀξιεπαίνως νὰ ὑποστηρίζωσι τὰ ἱερὰ τοῦ σοσιαλισμοῦ διδάγματα, ἐν καφενείῳ πόλεως ἐπαρχιακῆς, ἢ καὶ αὐτῆς τῆς πρωτευούσης διὰ νὰ ἤμεθα δίκαιοι, ἡ τοιαύτη διασκέδασις πολὺ ταχέως θὰ μετετρέπετο εἰς Τρωϊκὸν πόλεμον μὲ Πάριδας καὶ μὲ Μενελάους καὶ μὲ Ἑλένας καὶ μὲ Ἀχιλλεῖς καὶ Ἀγαμέμνονας καὶ Βρυσηΐδας, καὶ τὰ πράγματα τῆς Ἀλλατίας θὰ μετεβάλλοντο ὀλίγον τι εἰς... σαλατίαν·

Καὶ ἱλάσθητέ μοι διὰ τὸ λογοπαίγνιον αὐτό, ὦ ἐπιεικεῖς ἀναγνῶσται, διότι ἐγένετο χάριν τῆς κυριολεξίας.

Χαραλάμπης Ἄννινος.

ΠΕΝΤΕΛΗ

'Στὸν ἀγαπημένον μου Τάκην 'Αραβαντινόν.

Ὅσες βολὲς κινάω νάρθῶ,
Βουνό, νὰ σὲ ἀπολάψω,
—Βουνό, ποῦ μέσ' 'ς τ' ἀνέγνωρα,
Καὶ μυστικά μου βάθια,
Πῶς μοῦ ἐμεταμορφώθηκες
Καὶ μὤγεινες ἀγάπη
Κρυφοθιαμαίνομαι κι' ἐγὼ
Καὶ μ' ἀγνωμιὰ ἀπομνέσκω—,
Ὅσες βολὲς κινάω νάρθῶ,
Βουνό, νὰ σ' ἀπολάψω,
Μέσ' ἀφ'τοῦ χαμηλόκαμπου
Τὰ βαρετὰ τὰ πλάτια,
Τὰ βαρετὰ καὶ τἄδροσα,
Τὰ λιοπυροκαμένα,
Ὁ εὐωδερὸς ἀγέρας σου
Κι' ὁ δροσοβολισμένος
Μοῦ ροβολάει καὶ μὤρχεται
Νὰ μὲ συναπαντήσῃ
Καὶ 'μέσα μου νέα ὕπατα,
Νέα δύναμι μοῦ δίνει,
Νὰ ξεκαμπίσω, τὰ ἰσκερά,
Νὰ φτάκω τὰ ῥιζά σου.
Καὶ φθάνω, ὀχ' τὴν ἀγάπη σου
Θερμὸς καὶ ξαναμμένος,
Καὶ σοῦ ἀγκαλιάζω τοῦ κορμιοῦ
Τ' ἀσύγκριτα τὰ κάλλη
Μὲ τὴ θαμπὴ κι' ἀδύνατη
Κι' ἀνέτολμη ματιά μου,
Γιατὶ δὲν φτάν' ἡ ἀγκαλιὰ
Δὲν φτάνουν μου τὰ χέρια, -
Καὶ βόσκω καὶ κορφολογῶ,
Βουνό, τὲς ὠμορφιές σου,
Τὲς ὠμορφιές σου ποὖν' θεϊκές.
Παραδεισοπλασμένες,—
Τὰ πολλὰ δάση, τὲς κορφὲς
Καὶ τὰ δροσόνερά σου.

Ἄλλοι τ' ἀφράτα μάρμαρα
Τοῦ κόρφου σου ἂς παινέσουν,
Ὁποῦ εἰς ἀγύριστους καιροὺς
Θεοὺς ἔπλασε ἡ τέχνη.
Ἄλλοι τῆς φράγκισας Κυρᾶς
Ἂς περιτραγουδήσουν
Τὴν ἐρωτάρικη ζωὴ
Καὶ τὸ θλιμμένο τέλος.
Ἐγὼ 'ς τοὺς ἄσπρους κόρφους σου
Δὲ θαν' ἁπλώσω χέρι,
Οὔτε γιὰ ξένες, γιὰ παληὲς
Θὰ γλυκοψάλω ἀγάπες.
Ἐγὼ μὲ τὸ τραγοῦδί μου
Νὰ διαλαλήσω θέλω
Τὰ ἐξωτικά, τὰ ἡλιόβλεφτα
Τὰ ὁλόφαντά σου κάλλη,
Ὁποῦ τοὺς πόθους μου ξυπνοῦν
Κ' ἀνοίγουν μου τὰ μάτια
Καὶ βλέπουν μέσ''ς τὰ κάλλη σου
Ἄλλων βουνῶνε κάλλη.
Νάξερες, ὤμορφο βουνό,

Σημ. Δ. Π. Τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο ποίημα εὐγενῶς παραχωρηθὲν ἡμῖν παρὰ τοῦ κατόχου του κ. 'Αραβαντινοῦ, εὐχαρίστως δημοσιεύομεν ὡς φόρον συμπαθείας εἰς τὴν μνήμην τοῦ τόσον ἀώρως ἀποθανόντος δυσμοίρου ποιητοῦ.

Τί μοῦ θυμίζει ἐμένα
Ἕνα κεντρί, ἕνας πεῦκός σου,
Μιὰ ῥεμματιά, μιὰ βρύση!
Νἄξερες πῶς ξαφνιάζομαι
Καὶ πῶς αἰτιολογοῦμαι
Ἐς τῆς ἄγριάς σου βαλανιδιᾶς
Τὸ μυστικὸ μουρμοῦρι·
Νἄξερες πῶς κ' ἡ κάκοψη
Πῶς κι' ἡ τραχιά της φλοῦδα
Γένεται μέσ' 'ς τὰ χέρια μου
Ἡ πλιὸ ἁπαλὴ σαρκίδα.
Νἄξερες ὤμορφο βουνό,
Τί ἐνθύμησες μοῦ φέρνουν
Τ' ἀπάτητα τὰ βάθητα
Τῆς μαύρης λαγκαδιᾶς σου.
Νἄξερες πῶς ἡ ἄβυσσο
Καὶ τὸ τρανό της χάο
Λησμονημένα καὶ παληὰ
Κρυφὰ μοῦ ἀποσκεπάζουν.
Νἄξερες, ὤμορφο βουνὸ
Τί κελαϊδεῖ 'ς ἐμένα
Τῆς βρύσης σου τὸ γάργαρο
Καὶ δροσερὸ νεράκι.
Νἄξερες πῶς κι' ἡ πλιὸ μικρὴ
Γλυκειὰ σταλαματιά του
Μέσ' 'ς τὴν καρδιά μου ἀρίφνητα
Μοῦ ξανανιώνει μάγια.
Νἄξερες, ὤμορφο βουνό,
Τί πόθους μοῦ ξανάφτει
Κι' ἕνας ἀνθός σου ταπεινὸς
Μὲ τὴ μοσχοβολιά του.
Νἄξερες πῶς κι' ἡ μυρουδιὰ
Τοῦ χόρτου σου, τοῦ βάτου,
Ὀνειροβότανου ἀκριβοῦ
Γιὰ ἐμένα μυρουδιὰ εἶνε!

Γι' αὐτό, βουνό μου, σ' ἀγαπῶ
Περίσσ' ἀπ' ὅλα τἄλλα,
Γι' αὐτὸ μέσα 'ς τ' ἀνέγνωρα
Καὶ μυστικά μου βάθια
Τόσο κρυφά, τόσ' ἄστοχα
Θερμὴ ἔχεις γένει ἀγάπη.

Ἀθῆναι 15 Ἰουλίου 1893.

† **Κώστας Κρυστάλλης.**

ΜΑΝΙΑΤΙΚΑ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

(ἀπὸ ἀνέκδοτη συλλογή).

Β'.

ΑΡΧΕΣ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΩΝ

(1)

Κάτου στὰ Τάρταρα τῆς γῆς, κάτου στὸν Κατουκόσμο,
Κάθουντε πέντε λυγερὲς καὶ δέκα παλληκάρια·
Μοιρολογοῦν αἱ λυγερές, κλαῖνε τὰ παλληκάρια ;
— Τάχα νὰ στέκῃ ὁ οὐρανός, νὰ στέκῃ ὁ πάνου κόσμος ;
Καὶ νὰ σημαίνουν οἱ ἐκκλησιές, νὰ λειτουργοῦν παπάδες ;

(2)

Πλάκα χρυσῆ, πλάκ' ἀργυρῆ, πλάκα μαλαματένια,
Αὐτὴν τὴν νειὰ ποῦ στέλνουμε πολλᾶνε χαϊδεμένη·
Θέλει καφὲ τὴν κονταυγή, κρασὶ τὸ μεσημέρι,
Καὶ μὲ τὰ λιοκαθίσματα νὰ ψενομαγερεύῃ.
Θέλει καινούργιο πάπλωμα, θέλει παχὺ κρεββάτι,
Θέλει τὸ μαξιλάρι της μὲ πούπουλα γιομάτο.

(3)

Μιὰ λυγερὴ μασούριζε μετάξι καὶ χρυσάφι
Στἄγρια βουνὰ μασούριζε 'στοὺς κάμπους τὸ τυλίγει
Καὶ μὲ τὴν Παναγιὰ μπροστὰ σταίνει τὸν ἀργαλειό της·
Πέρνει βορειᾶς τὸν ἀργαλειὸ κι' ἀγέρας τὸ μετάξι.

(4)

Παγόνι μὲ χρυσὰ φτερά, καὶ μάσημένια πόδια,
Πὤχεις στὰ νύχια μάλαμα καὶ στὴν κορφὴ λογάρι,
Κἄχεις καὶ μέσα στὴν καρδιὰ κοῦπα μαργαριτάρι.

(5)

Ὅλον τὸν Ἅδη γύρισα μὲ δυὸ κεριὰ στὰ χέρια·
Μὰ γὼ 'βρα νειοὺς καὶ κλαίγανε καὶ νειὲς μοιρολογοῦσαν
Κ'ηὗρα καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ καὶ πουπουλομαδοῦσαν.

(6)

Σιμιγδαλένιο μου ψωμί, κι' ἀφράτο παξιμάδι,
Ἄδικο, κρῖμα καὶ πολύ, νὰ κατεβῇς στὸν Ἅδη.

(7)

Νὰ ἤμουνα κλέφτης στὸν Ἅδη,
Μιὰν ἡμέρα κἕνα βράδυ·
Νἄκλεφτα τοὺς βουλευτάδες
Ὑπουργοὺς καὶ γεροντάδες
Νἄκλεφτα καὶ τοὺς παπάδες·
Καὶ τοὺς χρυσολειτουργάδες·
Νἄκλεφτα τὰ παλληκάρια
Ὅπου εἶνε σὰν βλαστάρια·
Νἄκλεφτα καὶ τὲς κοπέλλες

Ποῦ εἶνε σὰν τὲς μπαμπακέλες·
Νἄκλεφτα τὲς παντρεμένες
Ποῦ εἶνε νοικοχυρεμένες,
Ὀπ' ἀφίνουν τὰ παιδιά τους
Τὰ μαυροκακόμοιρά τους.

(8)

Δὲν σῶπρεπε, δὲν σῶμοιαζε
Χάμου στὴ γῆς νὰ πέσῃς,
Μόν' σῶπρεπε καὶ σῶμοιαζε
Σὲ περιβόλι μέσα,
Νὰ πέφτουν τἄνθη ἀπάνου σου
Τὰ μῆλα στὴν ποδιά σου,
Τὰ κόκκινα τριαντάφυλλα
Στὰ ροδομάγουλά σου.

(9)

Ἄδικο πολὺ καὶ κρῖμα,
Τέτοιος νειὸς νὰ πάῃ στὸ μνῆμα!
—Τέτοιος νειὸς καὶ παλληκάρι
Πῶς νὰ κατεβῇ στὸν Ἅδη;
—Πῶς νὰ βγῇ ἀπ' τὴ λυοτέρα
Καὶ νὰ πέσῃ στὴν κασσέλα;
—Νὰ τὸν τρῶνε τὰ σκουλίκια
Νὰν τὸν γλείφουν τὰ χαλίκια;
—Χωρὶς φῶς, χωρὶς φανάρι
Πῶς νὰ κατεβῇ στὸν Ἅδη;
—Δίχως πάπλωμα καὶ στρῶμα
Πῶς νὰ πέσῃ μὲς τὸ χῶμα;

(10)

Κομπώθηκες γελάστηκες καὶ πᾶς στὸν Κατουκόσμο·
Θάρρεψες τ' εἶνε ἡ Κατουγῆς ὅσο καὶ τὴν ἀπάνου; . .
Ἐκεῖ δὲν εἶνε μαγαζιά, δὲν εἶνε καφενέδες,
Μον' οἱ ἄσπροι μαῦροι γίνονται κ'οἱ ρόδινοι φλωμάτοι
Κ'οἱ τριανταφυλλοπρόσωποι μαυρίζουν κι' ἀραχνιάζουν.

(11)

Πόρτες καὶ τάβλες τοῦ σπιτιοῦ, ὅλα ματατοπῆστε,
Τί ὁ νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ δὲ ματασεριανίζει.

(12)

Ὁ χάρος ἐβουλήθηκε νὰ φτειάσῃ περιβόλι.
Τὤσκαψε, τὸ καλλιέργησε νὰν τὸ δενδροφυτέψῃ·
Φυτεύει νειὲς γιὰ λεμονιές, τοὺς νειοὺς γιὰ κυπαρίσσια,
Φύτεψε τὰ μικρὰ παιδιὰ τριανταφυλιὲς τρωγύρῳ,
Ἔβαλε καὶ τοὺς γέροντες φράχτη στὸ περιβόλι.

(13)

Ἕνας ἀετὸς καθότανε στ' Ἅδη τὸ περιβόλι
Καὶ πουπουλομαδιώτανε καὶ ρεῦγαν τὰ φτερά του.
Τἄλλα πουλιὰ τοῦ λέγανε καὶ τἄλλα τὸν ρωτοῦσαν:
—Τί ἔχεις, ἀητέ, ποῦ θλίβεσαι καὶ πουπουλομαδιέσαι;
—Τὸ σπίτι μου ἀναζήτησα καὶ δὲν μπορῶ νὰ στέκω . . .
Πἄψ', ἄνεμε, πἄψε, καιρέ, καὶ πἄψ' ἡ τραμουντάνα,
Νὰ πάω νὰ ἰδῶ στὰ σπίτια μου νὰ ἰδῶ τὸ ποιὸς μὲ κλαίει,
Νὰ ἰδῶ ἂν μὲ κλαῖν οἱ φίλοι μου, μὲ κλαῖνε οἱ ἰδικοί μου . . .
Ὅπως μὲ κλαίει ἡ μάνα μου, κανένας δὲ μὲ κλαίει.

(14)

Ἤθελα νὰ περπάτουνα μιὰ ἡμέρα μὲ τὸ χάρο
Καὶ νἄνε ἡ στράτα μας μακριὰ κι' ὁ δρόμος μας ἀλάργα,
Νὰ κάτσω νὰ τὸν ἐρωτῶ καὶ νὰ τὸν ἐξετάζω.
Νὰ ἰδῶ ἂν περνοῦν οἱ ἄρρωστοι καὶ γιαίνουν οἱ λαβωμένοι,
Νὰ ἰδῶ ἂν ξαναπαντρεύωνται οἱ ματαπαντρεμένοι,
Κι' ἂν μεγαλώνουν τὰ μικρὰ τὰ καλοχαϊδεμένα.

(15)

Ἀντίκρυ ἀπ' τὸ Βενέτικο ἔρχονται τρία καράβια·
Τὤνα 'χει μέσα γέροντες, τἄλλο 'χει παλληκάρια
Τὸ τρίτο τὸ καλλίτερο ἔχει τὲς κορασίδες.
—Θέ μου, ναρθοῦν ναράξουνε στῆς Τίχλας [1] τὸ μπογάζι,
Ποὖν' ὁ λιμιόνας ἀγαθὸς κι' ἀράζουν τὰ καράβια.
Νὰ τρέξουν οἱ μάνες μὲ φλωριὰ κ'οἱ ἀδερφὲς μὲ γρόσια,
Νὰ τρέξουν κ'ἡ μαυρόχηρες μὲ τὰ κλειδιὰ στὰ χέρια.

(16)

—Σήκω ἀπάνου, μὴν κοιμᾶσαι
Τὴ μανοῦλα δὲ λυπᾶσαι;

[1] Ὁ λιμένας τῆς Σκαρδαμούλας.

—Πῶς νὰ σηκωθῶ ὁ καϋμένος
Ποῦ εἶμαι χάμου ξαπλωμένος ;
Ποῦ εἶν' τὰ χέρια μου δεμένα,
Καὶ τὰ μάτια μου κλεισμένα ; . . .

(17)

Ἤθελα νὰ γενότανε στὸν Ἅδη πανηγύρι,
Νἄμουν κ' ἐγὼ πραγματευτὴς 'ς αὐτὸ τὸ πανηγύρι,
Νὰ βάστουνα στὸν ὦμό μου παλληκαριοῦ τουφέκι,
Νὰ βάστουνα στὰ χέρια μου τῶν γυναικῶν στολίδια,
Νἄχω καὶ μὲς τὴν τσέπη μου ἀσκάδια καὶ καρύδια,
Νἄχω 'ς ἕναν χρυσὸν ποξᾶ παπάδων πετραχήλια.
Νἀρθοῦν οἱ νειοὶ γιὰ τ' ἄλογα (;)[1] κ' ἡ νειὲς γιὰ τὰ στολίδια,
Νἀρθοῦν καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ γιὰ ἀσκάδια γιὰ καρύδια,
Νἀρθοῦν καὶ τὸ παπαδικὸ νὰ πάρουν πετραχήλια . . .

(18)

Ὁ χάρος τοὺς ἐμάζωξε σὲ μιὰ καϋμένη ράχη·
Καὶ ὄντας τοὺς ἐμάζωξε, πιάνει τοὺς κογιονάρει,
—Ἄρχοντες, ποῦν' τὰ γρόσια σας, ποῦνε καὶ τὰ σκουτιά σας ;
Καὶ σεῖς, καλὲς κοδέσποινες, πὤχετε τὰ παιδιά σας ;
—Τὰ γρόσια μας τἀφήκαμε κι' ἄλλοι τὰ ξεφαντώνουν·
Καὶ τὰ σκουτιὰ τἀφήκαμε κ' ἄλλα κορμιὰ τὰ λυώνουν,
Καὶ τὰ παιδιὰ τἀφήκαμε κ' ἄλλοι μᾶς τὰ μαλλώνουν . . .

(19)

Στὴν μέση τῆς ἀκρογιαλιᾶς, στὴν ἄκρη τοῦ πελάγου
Κ' εἶνε μπαξὲς μὲ λεμονιὲς κι' ἔχει κιτριὲς μὲ κίτρα.
Ἀνάμεσα μὲς τὸν μπαξὲ εἶνε μία βρυσοῦλα
Κ' ἔχουν οἱ νειοὶ τὸ μπαρμπερειὸ κ' ἔχουν ἡ νειὲς τὴν πλύστρα.
Ἐκεῖ θὰ πᾷ νὰ ξουριστῇς κ' ἐκεῖ θὰ πᾷ νἀλλάξῃς.

(20)

Νὰ σᾶς εἰπῶ, θλιμμένες μου, ἕνα καλὸ χαμπέρι.
Τὸ χάρο τὸν ἐπιάσανε καὶ πᾶν νὰ τὸν κρεμάσουν·
Τἀκοῦσαν νειοὶ καὶ χαίρονται κ' ἡ νειὲς κι' ἀρδινιαζόνταν,
Λουσάρουν τὰ παπούτσια τους, κουρδίζουν τὰ ρολόγια·

[1] Ἴσως ἅρματα καὶ ὄχι ἄλογα.

Καὶ οἱ καλοὶ ἀξιωματικοὶ βάνουν στὴν πάντα τὸ σπαθί·
Μᾶρθαν στὴν πόρτα γιὰ νὰ βγοῦν, κι 'αὐτὴ τὴ βρίσκουν σφαλιστή.

(21)

—Παπᾶ μου, ὄντας ἠθέλησες νὰ πᾶς νὰ λειτουργήσῃς
Ἡ στράτα ρόδα ἐγέμισε κ' ἡ ἐκκλησιὰ ἀγγέλους,
Οἱ ἅγιοι σὲ θαμάζανε κ' ἡ εἰκόνες σὲ εὐχιόνταν
Καὶ τὰ μικρὰ κονίσματα ὅλα περικαλιόνταν,
Παπᾶ μου ἀγγελοστόριστε, παπᾶ μου χρυσολειτουργέ,

(22)

Τρεῖς ἀντρειωμένοι βούλονταν νὰ βγοῦν ἀπὸ τὸν Ἅδη·
Κλέψαν τοῦ χάρου τὰ κλειδιά, τοῦ χάρου τἀντικλείδια.
Κανεὶς καὶ δὲν τοὺς ἄκουσε, μιὰ λυγερὴ τοὺς εἶδε,
Μιὰ λυγερὴ τοὺς ἄκουσε, μιὰ λιγερὴ τοὺς εἶδε,
—Γιὰ πᾶρτέ με, ἀντρειωμένοι μου, πᾶρτέ με ἀπὸ τὸν Ἅδη.
Γιατὶ ἄφηκα μικρὸ παιδὶ καὶ ἄντρα παλληκάρι . . .
—Τρίζουν τὰ παπουτσάκια σου καὶ μᾶς ἀκοῦνε κι' ἄλλοι . . .
— Ἐγὼ τὰ βγάνω τἄρημα καὶ τὰ πετῶ στὸν Ἅδη . . ,

(23)

Ἤλιε μου, στὸ βασίλεμα θενὰ σοῦ παραγγείλω,
Τὰ λιοβαρέματα θαρθῶ νὰ σὲ ξαναρωτήσω,
Μὴν εἶδες μιὰ νειὰ καλή, καὶ μιὰ καλὴ κοπέλλα;
—Γιὰ πές μου τὰ σημάδια της μὴν τύχῃ καὶ τὴν εἶδα . . .
—Ψηλόλιγν' ἦταν στὸ κορμὶ κι' ἀσπροδερὴ στὰ κάλλη,
Εἶχε τὰ μάτια, σὰν ἐληές, τὰ φρύδια σὰ γαϊτάνι,
Εἶχε τὸν ἥλιο πρόσωπο, τὰ χείλη της μερτζάνι
Καὶ μὲς τῆς Μάνης τὰ χωριὰ σὰν κείνη δὲν εἶν' ἄλλη·
— Ἐψεβραδὺς ἐπέρναγα στ' Ἅδη τὸ περιβόλι,
Ἐκεῖ τῆς γράψαν τὄνομα μὲ τοὺς ἀποθαμένους,
Μοῦπε νὰ εἰπῶ στὸ σπίτι της νὰ μὴ τὴν περιμένουν . . .

(24)

Νὰ ρίξω κ' ἐγὼ τἄσπρο μου μὲς τοῦ φτωχοῦ τὴν πόρτα,
Σὰ λαχιστὸς ὀπῶλαχα κι' ὄχι πηλιονικάτα [1]
—Τί ἄνθρωπος ὀπῶλαχε καὶ δὲν τονεγνωρίζω
Ποῦ χρειώνει δίχως νὰ χρωστᾷ καὶ γίνεται ὀφειλέτης ! . .

[1] Ἐπίτηδες

Κ. Πασσαγιάννης.

ΤΟ ΕΘΙΜΟΝ

ΤΗΣ ΘΡΑΥΣΕΩΣ ΑΓΓΕΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΚΗΔΕΙΑΝ

Τὸ κοινὸν καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους λαοὺς ἔθιμον τῆς θραύσεως παρὰ τοὺς τάφους ἀγγείων, ἀφιερωμένων εἰς τοὺς νεκροὺς ἢ εἰς τὴν κηδείαν χρησιμευσάντων, τηρεῖται καὶ παρὰ τῷ καθ' ἡμᾶς ἑλληνικῷ λαῷ, περίλειμμα ὃν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τῆς ἀπωτάτης ἀρχαιότητος. Διότι διὰ τοῦ ἐθίμου τούτου δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ εὕρεσις θραυσμάτων κεραμείων ἀγγείων ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ ἀνωτάτου ἀνοίγματος τῶν ὑπὸ τοῦ Χ. Τσούντα ἀνασκαφέντων Μυκηναίων τάφων σχηματιζομένῳ βόθρῳ, τῷ προωρισμένῳ ἴσως εἰς χοάς [1]· καθὼς ἐπίσης καὶ οἱ μεγάλοι τῶν κεραμίων σωροὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἀλεξανδρείᾳ, ἧς αἱ πρὸς ἀνατολὰς καὶ μεσημβρίαν τῆς νεωτέρας πόλεως ἀνωφέρειαι καὶ οἱ βουνοὶ συνίστανται ἀπὸ τῆς κορυφῆς μέχρι τοῦ εἰς βάθος 8—16 καὶ πλειόνων μέτρων παλαιοῦ ἐδάφους ἐκ στρωμάτων τεθραυσμένων κεράμων αἰγυπτιακῶν, ἑλληνικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν διαφόρων περιόδων, ἀπὸ τῆς κτίσεως τῆς πόλεως ὑπὸ Ἀλεξάνδρου μέχρι τῆς ἁλώσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ἀράβων [2]. Οὗτος δὲ κατά τινας εἶναι ὁ λόγος, δι' ὃν ἐνίοτε τὰ ἐν τοῖς ἀρχαίοις ἑλληνικοῖς τάφοις εὑρισκόμενα ληκύθια ἔχουσιν ἀποκεκρουσμένον τὸν πυθμένα [3], καὶ πολλὰ καθόλου τῶν κτερισμάτων φέρουσι τὰ ἴχνη ἐπίτηδες ἐπενεχθείσης αὐτοῖς βλάβης ἐν ἑλληνικοῖς τάφοις [4] καὶ ἐν προϊστορικοῖς τῆς βορείου Εὐρώπης [5].

Ἐν Ἑλλάδι δὲ νῦν θραύονται πήλινα ἀγγεῖα ἐπὶ τοῦ τάφου καὶ

[1] Βλ. Chr. Belger ἐν Berliner philol. Wochenschrift 1891 στ. 707.—Βλ. νῦν καὶ Χ. Τσούντα Μυκῆναι σ. 148.

[2] Τ. Νερούτσου, Κεραμίων λαβαὶ ἐνεπίγραφοι, ἀνευρισκόμεναι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἀλεξανδρείᾳ σ. 3 κἑ. καὶ ἐν Ἀθηναίῳ 1874 τ. Γ' σ. 215 κἑ.

[3] Hermann—Blümner Griechische Privatalterthümer 1882 σ. 382.

[4] Αὐτ.

[5] Olshausen ἐν Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie etc. 1892 σ. 166 κἑ. — Νῦν ἐν Ἑλλάδι σχίζουσι τὰ συνθαπτόμενα τῷ νεκρῷ ἐνδύματα καὶ ὑφάσματα· ἀλλὰ τοῦ ἔθους τούτου λόγος φέρεται ἡ προφύλαξις ὑπὸ τῆς ἱεροσυλίας τῶν τυμβωρύχων, οὐδεμία δ' ἀνάγκη ὑπάρχει ν' ἀναζητήσωμεν ἄλλον.

πρὸ τῆς οἰκίας κατὰ τὴν ἔξοδον τοῦ νεκροῦ, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ἐν τῇ ὁδῷ, τὴν ὁποίαν ἡ ἐπικήδειος πομπὴ διέρχεται. Ἀπανταχοῦ σχεδὸν τῆς Ἑλλάδος, καθ' ἣν στιγμὴν οἱ νεκροθάπται καταβιβάζουσι τὸν νεκρόν, ὁ ἱερεὺς ἐκφωνῶν τὸ γραφικόν: Γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ [1], ἐπιχέει ἐπὶ τοῦ τάφου ὀλίγον ὕδωρ ἐκ λαγήνου πρὸς τοῦτο κομιζομένης, ἥτις πάραυτα θραύεται, καὶ βάλλει δράκα χώματος· ὁμοίως καὶ οἱ παριστάμενοι εἰς τὸν ἐνταφιασμὸν νομίζουσι θρησκευτικὸν καθῆκον νὰ ῥίψωσι χῶμα ἐπὶ τοῦ νεκροῦ, ἐκφωνοῦντες: Θ̣ιὸς σχωρέσ' τον, ἑπόμενοι οὕτως ἀνεπιγνώστως τῷ παλαιοτάτῳ ἑλληνικῷ νόμῳ, τῷ κελεύοντι τοῖς περιτυχοῦσιν ἀτάφῳ σώματι ἐπιβάλλειν αὐτῷ γῆν [2]. Εἶναι δ' ἄξιον παρατηρήσεως, ὅτι ἡ τοιαύτη ἱεροτελεστία, ἣν οὐδεὶς Ἕλλην ἱερεὺς παραλείπει κατὰ τὸν ἐνταφιασμόν, δὲν ἐκυρώθη ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, διότι οὐδεμία μνεία ταύτης γίνεται ἐν τῇ νεκρωσίμῳ ἀκολουθίᾳ [3].

Ὁ Edward Tylor μετὰ θαυμαστῆς πολυμαθείας καταδείξας τὴν ὕπαρξιν παραπλησίων ἐθίμων παρὰ λαοῖς τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς Αὐστραλίας, ἐπιφέρει πολλὰς εὐφυεῖς εἰκασίας περὶ τῶν δοξασιῶν, αἵτινες παρέσχον ἀφορμὴν εἰς τὴν γένεσιν τῶν ἐθίμων ἐκείνων [4].

Παρ' ἡμῖν δ' οἱ ἱερεῖς καὶ τῶν λαϊκῶν οἱ λογιώτεροι, ἐρωτώμενοι περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ἐθίμου, ὅπερ ὑπολαμβάνουσι θρησκευτικὸν νόμιμον, ἀποκρίνονται ὅτι εἶναι συμβολικὴ παράστασις τῆς διαλύσεως τοῦ ἀψύχου σώματος εἰς τὰ στοιχεῖα, ἐξ ὧν εἶναι συντεθειμένον, τὴν γῆν καὶ τὸ ὕδωρ. Ἡ ἀληθὴς ὅμως ἔννοια τούτου εἶναι δυνατὸν νομίζομεν ν' ἀνευρεθῇ διὰ τῆς ἀντιβολῆς πρὸς ἄλλα παραπλήσια ἔθιμα καὶ τὰς συναφεῖς αὐτοῖς δοξασίας. Ἐξετάζοντες δὲ μετ' ἐπιστάσεως ταῦτα, συνάγομεν ὅτι δύο ἦσαν αἱ κύριαι ἰδέαι, ἐξ ὧν προῆλθε τὸ ἔθιμον τῆς θραύσεως τῶν ἀγγείων: Πρῶτον ἡ ἰδέα ὅτι πᾶν τὸ χρησιμεῦσαν πρὸς καθαρμοὺς πρέπει νὰ καταστραφῇ, ὅπως μὴ βεβηλωθῇ δι' ἄλλης χρήσεως καὶ μειωθῇ οὕτως ἡ τῶν καθαρμῶν ἐνέργεια· καὶ δεύτερον ὅτι τἀφιερωμένα εἰς τοὺς νεκροὺς πρέπει ἐπίσης νὰ καταστρέφωνται, ὅπως ἐξασφαλίζηται τῆς ἀφιερώσεως ὁ σκοπός, ὅστις θὰ ἐματαιοῦτο ἂν ἐγίνετο ἄλλη τις χρῆσις αὐτῶν. Ὡς δὲ τὰ ἐπὶ τοῦ τάφου ἐναγιζόμενα ἔμ-

[1] Γένεσ. Γ', 19.

[2] Βλ. πρὸς τοῖς ἄλλοις Αἰλιανὸν Ποικ. ἱστ. Ε', 14.

[3] Καθ' ὅσον γινώσκομεν μόνον ἐν Γορτυνίᾳ τηρεῖται μὲν ἡ ἄλλη ἱεροτελεστία, δὲν συνειθίζονται δ' ἡ ἐπίχυσις τοῦ ὕδατος καὶ τῆς λαγήνου ἡ θραῦσις.

[4] Tylor, Primitive Culture· 3ης ἐκδ. Lond. 1891 τ. I. σ. 483—4.

ψυχα ὑπετίθετο ὅτι διὰ τοῦ θανάτου αὐτῶν καθίσταντο ὑπηρετικὰ τῷ τιμωμένῳ νεκρῷ, οὕτω καὶ τὰ σκεύη, ἔμψυχα ἐπίσης ὑπολαμβανόμενα παρὰ τοῖς κατὰ φύσιν λαοῖς, πρέπει νὰ καταστραφῶσιν, ἵνα χρησιμεύσωσιν αὐτῷ, ἀνεπιτήδεια ὄντα πρὸς πᾶσαν ἄλλην χρῆσιν.

Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον παρατηροῦμεν ὅτι καὶ νῦν, καθὼς τὸ πάλαι, συνειθίζονται καθαρμοὶ κατὰ τὰς κηδείας. Καὶ ἐν μὲν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις οἱ ἐπὶ τὴν οἰκίαν τοῦ πενθοῦντος ἀφικνούμενοι ἐκαθαίροντο κατὰ τὴν ἔξοδον περιρραινόμενοι ὕδατι· τοῦτο δὲ προὔκειτο ἐν ἀγγείῳ κεραμέῳ, ἐξ ἄλλης οἰκίας κεκομισμένον, τὸ δ' ἀγγεῖον ἐκαλεῖτο ἀρδάνιον [1]. Νῦν δ' ἐν πλείστοις ἑλληνικοῖς τόποις ἡ κάθαρσις γίνεται κατὰ τὴν ἐπάνοδον ἀπὸ τῆς κηδείας, συνισταμένη εἰς νίψιν τῶν χειρῶν τῶν μετασχόντων αὐτῆς, ἥτις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γίνεται ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ νεκροῦ [2]. Κατ' ἐξαίρεσιν δ' ἐν Κύπρῳ νίπτουσι τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτοῦ τοῦ τάφου, θραυομένων εἶτα τῶν λαγήνων τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ πρὸς ἄλλον σκοπὸν κομιζομένου ἐλαιοδόχου ἀγγείου [3]. Ὁμοίως καὶ πολλαχοῦ τῆς Ἠπείρου οἱ χωρικοὶ ἀφ' οὗ ἐνταφιάσωσι τὸν νεκρὸν νίπτουσι τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ τάφου [4]. Ἐν Αἴνῳ δὲ τῆς Θράκης νίπτονται ἐπὶ τοῦ τάφου πάντες οἱ συνοδεύσαντες τὴν κηδείαν, τοῦτο δὲ ποιοῦσιν ὡς λέγουσιν «ἵνα μὴ βλέπωσι τὸν νεκρὸν καθ' ὕπνον [5]».

Σαφῶς δ' ἐμφαίνεται ἡ ἔννοια τοῦ καθαρμοῦ ἐν τοῖς ἀρκαδικοῖς ἐθίμοις τῆς θραύσεως τῶν ὑδριῶν κατὰ τὴν διάβασιν τῆς νεκρικῆς πομπῆς, ἣν ἀλλαχοῦ ἄλλως ἐξηγοῦσιν, ὡς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν. Ἐν τοῖς

[1] Πολυδ. Η' 65.—Σχολ. Ἀριστοφ. Νεφ. 838 : «ἔθος ἦν μετὰ τὸ ἐκκομισθῆναι τὸ σῶμα καθαρμοῦ χάριν ἀπολούεσθαι τοὺς οἰκείους τοῦ τεθνεῶτος».—Ἡσύχ. λ. ἀρδάνιον.—Τὸ ἀρδάνιον ἐτίθετο πρὸ τῆς θύρας τῆς οἰκίας. Ἀριστοφ. Ἐκκλησ. 1033.—Βλ. καὶ Hermann-Blümner ἔνθ. ἀν. σ. 365.—Περὶ ὁμοίων καθαρμῶν παρὰ Ῥωμαίοις βλ Bekker, Gallus τ. III σ. 378.

[2] Κοραῆ, Ἄτακτα τ. Β' σ. 404 κ. ἑ.—Ἰω. Πρωτοδίκου, περὶ τῆς παρ' ἡμῖν ταφῆς. Ἀθ. 1860 σ. 13.—Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλλ. φιλολ. σύλλογος τ. ΙΘ' σ. 139 (ἐν Τσεσμὲ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας).—Ἐξ ἰδίων δὲ πληροφοριῶν γινώσκομεν ὅτι τοῦτο συνειθίζεται ἐν Ἀθήναις, Τριχωνίᾳ, Γορτυνίᾳ καὶ ἔν τισι τῶν Κυκλάδων.—Ὁμοίως ἔν τισι τῶν χωρίων τῆς Γαλλίας, οἱ ἐπανερχόμενοι ἐκ κηδείας νίπτουσι τὰς χεῖρας, τὸ δὲ μάκτρον δι' οὗ πάντες σπογγίζονται ῥίπτουσιν εἰς τὴν στέγην (Noel, Coutumes, mythes et traditions de France σ. 94). Ὅθεν καὶ ἐνταῦθα διαβλέπομεν προσπάθειαν πρὸς παρακώλυσιν τῆς βεβήλου χρήσεως τοῦ χρησιμεύσαντος εἰς καθαρμόν.

[3] Γ. Λουκᾶ, Φιλολογικαὶ ἐπισκέψεις. Ἀθήν. 1874 σ. 98.—Ἀθ. Σακελλαρίου, Κυπριακὰ Ἀθήν. 1890 τ. Α' σ. 738.

[4] Γρηγορίου Παλιουρίτου, Ἀρχαιολογία ἑλληνική. 1815 τ. Β' σ. 257.

[5] Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλλην. φιλολ. σύλλογος τ. ΙΘ' σ. 549.

πλείστοις χωρίοις τῆς ἐπαρχίας Μαντινείας καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Τριπόλει λέγουσιν ὅτι «ἅμα προσπεράσῃ τὸ λείψανο, πρέπει ἀμέσως νὰ πάρῃς ἕνα κανάτι ἢ νιὰ (=μίαν) στάμνα ἢ νιὰ λαῆνα γεμάτη νερὸ καὶ νὰ τὸ χιούσῃς ἀπὸ τὴ νιὰ ἄκρη τοῦ δρόμου ὡς 'ς τὴν ἄλλη ἢ χάμου 'ς τἀγκωνάρι τοῦ σπιτιοῦ σου, ἢ μπροστὰ 'ς τὴν πόρτα σου μὲ οὖλο τἀγγειὸ ἢ μέσα 'ς ταῖς τίσσερες ἀγκωναῖς τοῦ σπιτιοῦ, καὶ νὰ σπάσῃς τἀγγειὸ καὶ νὰ εἰπῇς: Διὸς (=Θεὸς) σχωρέσ' τονε! τὸ κακό του νὰ μὴ μᾶς βρῇ!» Ἐνίοτε οἱ δεισιδαιμονέστεροι χύνουσιν ὅλον τὸ ὁπουδήποτε τῆς οἰκίας ὑπάρχον ὕδωρ, ἐὰν τύχῃ καὶ διέλθῃ λείψανον πρὸ τῆς οἰκίας, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει «τὸ νερὸ εἶναι θράσιο» (=θρασὺ) ἤτοι ἀκάθαρτον, ἄχρηστον, μίασμα τῆς οἰκίας, καὶ πρέπει διὰ τοῦτο νὰ χυθῇ ἀμέσως ἵνα καθαρισθῇ ἡ οἰκία, «γιατὶ σκουληκιάζει τὸ νερό», ὅταν διέλθῃ τὸ λείψανον. Ἐπίσης χύνουσι τὸ ὕδωρ γιὰ τὸ καλὸ ἢ γιὰ νὰ παστρευτῇ τὸ σπίτι[1].

Ἐκ δὲ τῆς δευτέρας τῶν ἀναγραφεισῶν ἰδεῶν ἀπορρέουσι πολλαὶ συνήθειαι μαρτυροῦσαι τὴν πεποίθησιν τοῦ λαοῦ, ὅτι τὸ ἐν ταῖς θραυομέναις λαγήνοις ὕδωρ εἶναι προωρισμένον διὰ τὸν νεκρόν, καὶ ὅτι ἡ χύσις τοῦ ὕδατος εἰς τὴν γῆν καὶ ἡ καταστροφὴ τοῦ περιέχοντος αὐτὸ ἀγγείου θεωροῦνται ὡς οἱ καταλληλότατοι τρόποι ὅπως λάβῃ τὸ προσφερόμενον ὁ νεκρός. Ὡς παρὰ τοῖς πλείστοις λαοῖς ἀκμαία διατηρεῖται καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἡ δοξασία περὶ ἐπιβιώσεως τῶν νεκρῶν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἡ παρεπομένη τῇ δοξασίᾳ ταύτῃ συνήθεια τῆς προσφορᾶς τροφῶν εἰς αὐτούς. Πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐξακολουθοῦσιν ἐναγίζοντες τοῖς νεκροῖς, ὡς ἐν ἄλλῳ τόπῳ διαλαμβάνομεν[2]. Ἐνταῦθα δ' ἀρκούμεθα ν' ἀναφέρωμεν ὅτι ἐν ταῖς πλείσταις ἑλληνικαῖς χώραις ἐπὶ τρία ἡμερονύκτια ἀνάπτουσιν ἐν τῷ δωματίῳ ὅπου ἐξεψύχησεν ὁ νεκρὸς ἀκοίμητον λύχνον καὶ παραθέτουσιν ἄρτους καὶ λάγηνον πλήρη ὕδατος[3]. Ἐν Κρήτῃ ἀποτίθεται ἐπὶ τοῦ τάφου λάγηνος ὕδατος καὶ

[1] Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Α. Σ. Ἀρβανιτοπούλου, Ἀρκάδος τελειοφοίτου τῆς φιλολογίας.

[2] Ν. Γ. Πολίτου, τὰ κατὰ τὴν τελευτὴν ἐν Παρθενῶνι 1872 τ. Β' σ. 1142 κέ.

[3] Χ. Μεγδάνου, Λύχνος Διογένους 1818 σ. 273 (Μακεδονία). Ὅτι τὸ ἔθιμον τοῦτο κρατεῖ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος γινώσκομεν ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως. Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Καρδίτσης τῆς Θεσσαλίας, ὡς μας ἀνεκοίνωσεν ὁ δημοδιδάσκαλος κ. Ἀ. Λαδιᾶς, ἐπὶ τρεῖς κατὰ συνέχειαν ἑσπέρας μετὰ τὴν κηδείαν συνειθίζουσι ν' ἀνάπτωσι κανδήλιον ἐπὶ τοῦ τόπου ὅπου ἔκειτο ὁ νεκρός, πλησίον δὲ τοῦ κανδηλίου θέτουσιν ἐντὸς μικροῦ ἀγγείου καὶ ὕδωρ, τινὲς δὲ συνειθίζουσι νὰ θέτωσι καὶ σῖτον.

ἀφίεται ἐπὶ ἡμέρας τεσσαράκοντα, διότι δοξάζουσιν ὅτι κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἡ ψυχὴ τοῦ νεκροῦ περιφερομένη εἰς τοὺς τόπους εἰς οὓς ζῶν παρευρέθη, πίνει ἐκ τοῦ ὕδατος ἐκείνου ἐπανερχομένη τὴν ἑσπέραν [1]. Ἐνιαχοῦ ὅμως λησμονηθείσης τῆς ἐννοίας τοῦ ἐθίμου ἐπλάσθη ἄλλη δικαιολογία, ὅτι δηλαδὴ τὸ ἀγγεῖον τοῦ ὕδατος ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ θανόντος χρησιμεύει ὅπως πέσῃ μέσα ὁ διάβολος, ὁ ὁποῖος γίνεται σὰν μῦγα καὶ ἔρχεται νὰ πάρῃ τὴν ψυχὴ τοῦ πεθαμένου [2]. Ἢ ὅτι διὰ τοῦ κρότου τῶν θραυσμένων ἀγγείων ἐκδιώκονται οἱ δαίμονες, ὅσοι περιτρέχουσι ζητοῦντες νὰ σύρωσι διὰ τῆς βίας εἰς τὴν κόλασιν τὴν ψυχήν [3]. Ἐν Τριπόλει δὲ καὶ ἐν πολλοῖς χωρίοις τῆς Μαντινείας πιστεύουσιν ὅτι τἀγγεῖα θραύονται πρὸς ἐκφόβησιν τοῦ Χάρου καὶ ἀποτροπὴν αὐτοῦ. Συνειθίζουσιν ἐκεῖ κατὰ τὴν ἐκφορὰν τοῦ νεκροῦ νὰ θραύωσιν οἱ μὲν εὐπορώτεροι καινουργῆ ὑδρίαν ἢ λάγηνον, οἱ δ' ἀπορώτεροι παλαιόν τι ἀγγεῖον ἢ ἁπλῶς κέραμον πρὸ τῆς θύρας τῆς οἰκίας ἢ πρὸ τῆς θύρας τοῦ δωματίου ἐν ᾧ ἐτελεύτησεν ὁ νεκρός, ἢ ἐν ᾧ δωματίῳ ἐξετέθη, ἤτοι ἐν τῷ δωματίῳ τῶν εἰκονισμάτων. Τὸ ἀγγεῖον θραύει στενὸς συγγενὴς ἢ φίλος τοῦ θανόντος, συνηθέστατα δὲ γυνή, ἀλλὰ πρεσβῦτις, ἡλικίας ἄνω τῶν πεντήκοντα ἐτῶν· εἰς νέον δὲν ἐπιτρέπεται τοῦτο, διότι οἱ νέοι εἶναι ἀνίσχυροι ν' ἀντιμετωπίσωσι τὸν Χάρον (νὰ τὰ βάνουν μὲ τὸ Χάρο) ἤ, ὅπερ ἀληθέστερον, διότι φοβούμενοι ἐκδίκησιν τοῦ Χάρου προτιμῶσι νὰ ἐκθέσωσιν εἰς αὐτὴν πρεσβύτην μᾶλλον ἢ νέον. Πιστεύουσι δ' ὅτι ἡ θραῦσις τοῦ ἀγγείου, ἐκφοβίζουσα τὸν Χάρον, ἐξασφαλίζει τὴν ζωὴν τῶν ἄλλων. Καὶ ἐπιλέγουσι, θραύοντες τὸ ἀγγεῖον : Ἕνανε μᾶς ἐπῆρες, μωρὲ Χάρο, νάντοτος ! (=ἰδοὺ αὐτός)—ἐνταῦθα θραύεται τὸ ἀγγεῖον· ἄλλονε δὲν μᾶς πέρνεις ! Ἢ : ὅπως σπάζει τὸ κεραμίδι, ἔτσι, ρὲ Χάρο, νὰ σπάσῃ τὸ κεφάλι σου ἂν ξανάρθῃς ! (ἢ : ἂν ξανάμπῃς 'ς τὸ σπίτι μας !) ἢ : Νά 'ναι σιδερένιοι οἱ πισινοί ! ἢ : Σιδερένιοι νὰ εἴσαστε ! (ἢ

[1] Bybilakis, Neugriech. Leben σ. 67.—Πανδώρα 1876 τ. ΙΖ' σ. 331.

[2] Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Γ. Δροσίνη.—Παρεμφερὴς πρόληψις ἐπικρατεῖ πολλαχοῦ τῆς Γαλλίας, ὅπου κενοῦσι πάντα τἀγγεῖα ἵνα μὴ πέσῃ εἰς τὸ ὕδωρ καὶ πνιγῇ ἡ ψυχὴ τοῦ τεθνεῶτος. (Mélusine, τ. I στ. 97. 320. 456.—Rev. des tradit. popul. 1893 σ. 420).

[3] Ἀντωνιάδου Κρητηΐς σ. 346—7.—Τὸν αὐτὸν σκοπόν, ἤτοι τὴν διὰ τῶν κρότων ἀποπομπὴν τῶν δαιμόνων, ἔχει καὶ ἡ θραῦσις πηλίνων ἀγγείων κατὰ τὸ μέγα Σάββατον, συμπληρουμένη διὰ πυροβολισμῶν (ὡς ἐν Ζακύνθῳ. Βλ. Ἑστίαν 1889 τ. ΚΖ' σ. 338). Ἐν Κερκύρᾳ ὅμως, ὅπου μεθ' ὑπερβολικοῦ ζήλου τηρεῖται τὸ ἔθιμον, ἀποδίδεται εἰς αὐτὸ ἄλλη ἔννοια, ἡ τοῦ ἐμπαιγμοῦ τοῦ Ἰούδα. (Ἑστίαν αὐτ. σ. 333).

νὰ εἴμαστε!) ἤ: Ἕνας ἐχάθη, οἱ ἄλλοι σιδερένιοι! Λέγουσι δ' ὅτι θραύουσι τὸ ἀγγεῖον γιὰ νὰ σκιάξουνε τὸ Χάρο, ἢ Νὰν τάκούσῃ ὁ Χάρος καὶ νὰ μὴν ξανάρθῃ, ἢ γιὰ νὰ μὴν ξανάρθῃ ὁ Χάρος, ἢ νὰ μὴ σώσῃ νάρθῇ πλιὰ ὁ Χάρος, ἢ Νὰ μὴ σώσῃ πλιὰ νάρθῇ καὶ ἄλλη βολὰ 'ς τὸ σπίτι μας, ἢ Γιὰ νὰ μὴν τοῦ περνάῃ πλιά, ἢ Νὰ ξεσπάσῃ τὸ κακὸ 'ς τὸ κεφάλι τοῦ Χάρου· ἢ Γιὰ νὰ φύγῃ τὸ κακὸ ἀπὸ τὸ σπίτι μας· ἢ Γιὰ νὰ μὴν μᾶς ξαναύρῃ τὸ κακό· ἢ Γιὰ νὰ ζήσουνε οἱ ἄλλοι· ἤ: Γιὰ νὰ μὴν πεθάνῃ ἄλλος· ἢ Γιὰ νὰ μείνουνε οἱ ἀποδέλοιποι· ἢ Γιὰ νά ναι οἱ ἄλλοι γεροί [1].

Ἀλλὰ διὰ τὸ χεόμενον κατὰ γῆς ὕδωρ ζωηρὰν ἔχουσι τὴν συνείδησιν οἱ τὸ ἔθιμον τοῦτο τηροῦντες ὅτι γίνεται διὰ νὰ δροσισθῇ ἡ ψυχὴ τοῦ νεκροῦ. Συνήθως ἡ λάγηνος τοῦ ὕδατος θραύεται παρὰ τὴν θύραν τῆς οἰκίας κατὰ τὴν ἔξοδον τοῦ νεκροῦ [2]. Ἐν Χίῳ δοξάζουσι μὲν συμφώνως πρὸς τοὺς θρήνους τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας, ὅτι ἐπιπονώτατον ἀγῶνα καταβάλλει ἡ ψυχὴ χωριζομένη ἐκ τοῦ σώματος, πρὸς ἀνακούφισιν δ' αὐτῆς ῥίπτουσιν εἰς τὴν ὁδὸν πήλινα ἀγγεῖα ὕδατος, ὅταν ἐξαχθῇ τὸ λείψανον τῆς οἰκίας· πλὴν δὲ τούτου πολλοὶ τῶν φίλων καὶ συγγενῶν ῥίπτουσι τοιαῦτα καὶ ὅταν διέρχηται ἡ πομπὴ πρὸ τῆς οἰκίας των, διὰ νὰ δροσίσουν τὴν λαύρα τῆς ψυχῆς τοῦ νεκροῦ [3]. Ἐν Κύπρῳ δὲ κατὰ τὴν ἐκκομιδὴν τοῦ νεκροῦ χύνουσιν ὅθεν καὶ ἂν διέρχηται ἡ νεκρικὴ πομπὴ πρὸς ἀνακούφισιν τῆς ψυχῆς τοῦ νεκροῦ ὕδωρ καθαρὸν ἐκ πηλίνων ἀγγείων, ἅπερ ἀμέσως ῥίπτοντες χαμαὶ συντρίβουσι [4]. Συνειθίζουσι προσέτι νὰ ἐκχέωσιν εἰς τὰς ὁδοὺς

[1] Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Α. Σ. Ἀρβανιτοπούλου. Ἕτεροι τρόποι πρὸς ἐκφόβισιν τοῦ Χάρου κατὰ τὰς κηδείας συνειθίζονται οἱ ἑξῆς ἐν Ἀρκαδίᾳ, κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ αὐτοῦ. Ἐνίοτε θραύουσι τὸ καλαμίδι ἢ καλάμι τοῦ ἀργαλειοῦ (κάλαμον μήκους $1^1/_2$ μέχρι δύο πήχεων) ἐπιλέγοντες: *Τὸ καλάμι τό σπασες, μωρὲ Χάρο, μὰ τὸ σίδερο δὲ θὰ μπορέσῃς!* ἢ *Σιδερένιοι οἱ πισινοί.* Ἐνιαχοῦ δὲ τῆς Μαντινείας, καὶ δὴ καὶ ἐν Τριπόλει, κόπτουσιν ἐκ τοῦ σαβάνου μακρὰν λωρίδα, ἣν ἀναρτῶσι πρὸ τῆς θύρας τῆς οἰκίας ἢ εἰς τὴν δοκὸν τῆς στέγης (*εἰς τὸ πάτερο) «γιὰ νὰ δέσουνε τὸ Χάρο ἂν ξανάρθῃ»*, πιστεύοντες ὅτι ὁ Χάρων ἂν θελήσῃ νὰ ἐπανέλθῃ, ὅπως ἀποκτείνῃ ἄλλον τινὰ ἐκ τῆς αὐτῆς οἰκίας, βλέπων τὸ προωρισμένον πρὸς δέσιμον αὐτοῦ σχοινίον, θὰ φοβηθῇ καὶ θὰ φύγῃ.

[2] Pouqueville, Voyage de la Grèce 1827 τ. VI σ. 147.—Πρωτόδικος ἔνθ. ἀν. σ. 13. Τὸ ἔθιμον παρετηρήθη καὶ ὑπ' ἐμοῦ ἐν Ἀθήναις καὶ πολλαχοῦ τῆς Πελοποννήσου.

[3] Κ. Κανελλάκη, Χιακὰ ἀνάλεκτα. Ἀθήν. 1890 σ. 338.

[4] Σακελλάριος ἔνθ. ἀν.

κατόπιν τοῦ νεκροῦ καὶ ὅλον τὸ ἐν ταῖς ὑδρίαις τοῦ οἴκου ἀποτεταμιευμένον ὕδωρ πιστεύοντες ὅτι ἔχει μιανθῇ, διότι ἀπέπλυνεν ἐν αὐτῷ τὴν αἱμοσταγῆ μάχαιραν, δι' ἧς ἀπέκτεινε τὸν νεκρὸν ὁ Χάρων ἢ ὁ ψυχοπομπὸς Ἄγγελος [1].

Δηλονότι παρέχεται οὕτω καὶ ἄλλη, μυθολογικὴ αὕτη, ἐξήγησις τοῦ ἐθίμου, ἥτις ὅμως ἐπισκοτίζει τὴν κοινῶς κρατοῦσαν δόξαν, ὅτι τὸ ὕδωρ εἶναι προσφορὰ πρὸς τὸν νεκρὸν καὶ ὅτι ἑπομένως ἡ θραῦσις τῶν ἀγγείων σκοπεῖ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ὑπὸ τοῦ νεκροῦ χρήσεως τῆς προσφορᾶς ταύτης [2].

Ν. Γ. Πολίτης

Η ΠΟΛΙΣ ΣΟΥΑΚΕΙΜ

Ἡ ἐπὶ τῆς Ἀφρικανικῆς παραλίας τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης κειμένη πόλις τοῦ Σουάκειμ, ὁ τελευταῖος οὗτος σταθμὸς τοῦ αἰγυπτιακοῦ κράτους, τυγχάνει ὁ λιμήν, δι' οὗ διενεργεῖται τὸ μέγα μετὰ τοῦ Σουδὰν ἐμπόριον.

Ἐνταῦθα θὰ περιορισθῶ μόνον εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς πόλεως, τῆς ἄλλως τε ἀγνώστου ἴσως τοῖς πολλοῖς· διότι κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, ὅτε ἐπεχείρουν ταξείδιον ἀναψυχῆς ἐκτὸς τῆς Αἰγύπτου, ἠπόρουν ἀκούων παρὰ πολλῶν, ὅτι ἠγνόουν ἐὰν ὑπῆρχε τοιαύτη τις πόλις καὶ ποῦ ἔκειτο.

Τὸ ὄνομα τῆς πόλεως ταύτης εἶναι λίαν περίεργον καὶ προφέρεται

[1] Λουκᾶς ἔνθ. ἀν. σ. 97.—Ἐν Poitou τῆς Γαλλίας ὡς λόγον τῆς ἐκχύσεως τοῦ ὕδατος πλὴν τοῦ κινδύνου πνιγμοῦ τῆς ψυχῆς τοῦ νεκροῦ φέρουσι καὶ τοῦτον, ὅτι ἡ ψυχὴ ἐλούσθη ἐν τῷ ὕδατι καὶ δὲν πρέπει νὰ χρησιμοποιήσωσιν αὐτὸ εἰς ἄλλην τινὰ χρείαν (Rev. des trad. pop. 1893 σ. 420).

[2] *Σημ. τῆς Διευθ.* Ἡ προκειμένη διατριβή, πραγματευομένη περὶ ἐθίμου περιεργοτάτου τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ἄλλων λαῶν, ἐγράφη κατ' αἴτησιν τοῦ διασήμου ἐθνολόγου κ. Edw. Tylor, ἀνακοινωθεῖσα δ' εἰς συνεδρίασιν τοῦ ἐν Λονδίνῳ ἀνθρωπολογικοῦ Ἰνστιτούτου, ἐδημοσιεύθη κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐν τῷ ὑπὸ τούτου ἐκδιδομένῳ περιοδικῷ συγγράμματι (Journal of the Anthropological Institute) μετ' ἀγγλικῆς μεταφράσεως τοῦ κ. Louis Dyer. Τὴν ἀναδημοσίευσιν τῆς διατριβῆς ταύτης μετά τινων προσθηκῶν τοῦ συγγραφέως ἐκρίναμεν χρήσιμον, ἀφ' οὗ μάλιστα τὸ ἐν τῷ ἀγγλικῷ περιοδικῷ δημοσιευθὲν ἑλληνικὸν κείμενον βρίθει τυπογραφικῶν ἁμαρτημάτων.

διαφορoτρόπως, οἷον Σουάκειμ, Σαβάκειμ καὶ Σουϊγκήν, κατὰ τοὺς ἰθαγενεῖς. Κατά τινα ἱστορικὴν παράδοσιν, ἑπτὰ παρθένοι κόραι κατῴκησαν νῆσόν τινα ἔρημον τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, ἔνθα οὐδεὶς ἕτερος ὑπῆρχεν. Ἡμέραν τινὰ ἁλιεῖς τινες ἐπεσκέφθησαν ἐκ συμπτώσεως τὴν ἔρημον ταύτην νῆσον, εὗρον δὲ τὰς παρθένους ἐγκύους καὶ μετ' απορίας ἠρώτων αὐτὰς πῶς συνέβη τοῦτο, ἀφοῦ οὐδεὶς εὑρίσκετο ἐν τῇ νήσῳ. Εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην τῶν ἁλιέων, αἱ παρθένοι ἀπήντησαν, λέγουσαι, ὅτι ἡ σύλληψις ὑπῆρξεν αὐτόματος, τοῦτο δὲ κατὰ πόσον εἶναι ὀρθὸν καὶ πιστευτὸν ἂς κρίνωσιν οἱ πολυάριθμοι τοῦ «Παρνασσοῦ» ἀναγνῶσται. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον τυγχάνει καὶ πιθανώτερον περὶ τῆς παραγωγῆς τοῦ ὀνόματος εἶναι τὸ ἑξῆς, ὅτι ὁ μῦθος τῆς αὐτομάτου ταύτης συλλήψεως τῶν ἑπτὰ παρθένων ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ νυκτί, ὑπονοεῖ κατάχρησιν ἐρωτικήν, ὡς μαρτυρεῖ καὶ αὐτὴ ἡ σύνθετος λέξις, σημαίνουσα αὐτολεξεὶ σούϊ μὲν κακὴ χρῆσις, γκὴν δὲ γυνή. Ἐκ τῶν δύο ἄρα τούτων λέξεων ἐσχηματίσθη ἡ λέξις Σουϊγκήν, ἥτις μετέπεσεν ἀργότερον εἰς τὸ Σαβάκειμ καὶ τὸ σημερινὸν Σουάκειμ.

Ὑποτίθεται λοιπόν, ὅτι ἡ νῆσος ἔνθα διέμενον αἱ ἑπτὰ ἐκεῖναι παρθένοι εἶναι τὸ Σουάκειμ, ὅπερ πράγματι τυγχάνει νῆσος, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, οἱ δὲ σημερινοὶ αὐτοῦ κάτοικοι, οἱ ἰθαγενεῖς βεβαίως, εἶνε οἱ ἀπόγονοι τῶν ἑπτὰ παρθένων.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς παραγωγῆς τῆς λέξεως Σουάκειμ, ἅτινα ἐθεώρησα καλὸν νὰ προτάξω τῆς περιγραφῆς τῆς πόλεως.

Εἰσερχόμενός τις εἰς τὸν λιμένα ἐκ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, διὰ νὰ φθάσῃ ἀκριβῶς εἰς τὸ μέρος, ἔνθα σταθμεύουσι τὰ ἀτμόπλοια τῆς Ἑταιρίας Χεδιβιέ, 30 ἕως 40 βήματα ἀπέναντι τῆς νήσου, δέον νὰ διέλθῃ ἓν εἶδος διώρυγος, ἐχούσης πλάτος ποῦ μὲν 100, ποῦ δὲ 150 μέτρων, ἐν ᾧ ἀπὸ τῆς παραλίας καὶ πρὸς τὴν θάλασσαν, πλέον τῶν 40 μέτρων τὰ ὕδατά εἰσιν ἀβαθῆ, τὸ δὲ βάθος αὐτῶν οὐχὶ πλειότερον τοῦ ἑνὸς ἢ δύο μέτρων, ὥστε τὰ ἀτμόπλοια διὰ νὰ ἀγκυροβολήσωσιν εἰς ὃ ἀνωτέρω ἐλέχθη σημεῖον, διέρχονται ἐν τῷ μέσῳ τοῦ λιμένος εἰς 20 ὡς ἔγγιστα μέτρων βάθος. Πλοίαρχοι ἐπισκεπτόμενοι τὸν λιμένα διὰ πρώτην φορὰν ἀδυνατοῦσι νὰ προχωρήσωσιν ἄνευ τῆς βοηθείας τῶν ἰθαγενῶν ὁδηγῶν, οἵτινες γινώσκουσι τὸν λιμένα καὶ ἐν γένει τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν κατὰ σπιθαμήν.

Καὶ ἅμα μὲν τῇ εἰσόδῳ εἰς τὸν λιμένα, βλέπει τις πρὸς τὰ δεξιὰ τὸ νέον λοιμοκαθαρτήριον, ὅπερ συνεστήθη ὑπὸ τοῦ συμπαθοῦς ἡμῖν φίλου ἰατροῦ καὶ διευθυντοῦ τοῦ ἐνταῦθα ὑγειονομείου κ. Ἐμμανουὴλ Γαϊτάνου, ἐν ᾧ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος τοῦ ἐπονομασθέντος ἀκρω-

τηρίου τοῦ Γκράχαμ (Grahams point) εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ἄγγλου στρατηγοῦ Γκράχαμ, ὅστις ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν ἐν ἔτει 1885, διακρίνει ὁ εἰσερχόμενος τὸν τάφον ἀποθανόντος σεΐχου (ἀρχηγοῦ φυλῆς) ἐφ' οὗ οἱ ἐκτὸς τοῦ λιμένος καὶ πρὸς ἁλιείαν μεταβαίνοντες ἰθαγενεῖς δέον διερχόμενοι ἐκεῖθεν νὰ προσευχηθῶσι. Προχωρῶν ὀλίγον πρὸς τὰ ἐντὸς καὶ εἰς ἀπόστασιν 800 μέτρων ἀπὸ τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου, ὁ ἐπισκέπτης θαυμάζει τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ ἡμετέρου κοιμητηρίου διὰ τοὺς ἐν αὐτῷ τάφους ἐκ μαρμάρου λευκοτάτου. Τὸ κοιμητήριον τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ τελειότερον μνημεῖον τῆς πόλεώς μας, διά τε τὴν ἐν αὐτῇ ὑπάρχουσαν καθαριότητα καὶ περιποίησιν τῶν τάφων. Ἀκριβῶς ἀπέναντι τούτου καὶ ἐπὶ τῆς ἑτέρας ὄχθης ἐφελκύει τὴν προσοχὴν τοῦ παρατηρητοῦ, μικρὸς οἰκίσκος, ἔνθα εἰσὶ προσδεδεμένα τὰ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐρχόμενα ὑποβρύχια καλώδια, ἅτινα ἐκεῖθεν πάλιν προεκτείνονται μέχρι τῆς νήσου διὰ μικροτέρων. Παραπλεύρως τοῦ κοιμητηρίου ὑπάρχει ἓν εἶδος πορθμοῦ πλωτοῦ, ἔνθα ἀγκυροβολοῦσιν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τὰ ἀπὸ χρόνου εἰς χρόνον ἐπισκεπτόμενα τὸν λιμένα ἡμῶν ἀγγλικὰ πολεμικὰ πλοῖα καὶ ἡ αἰγυπτιακὴ ἀκταιωρός, ἐν ᾧ ὀλίγον ἀπωτέρω καὶ ἐπὶ τεναγώδους παραλίας ὑπάρχει προεκβολή τις, ἥτις σχηματίζει μικρὰν χερσόνησον, καὶ ἡ ὁποία φέρει τὸ ὄνομα Quarantine Island, ἤτοι νῆσος τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου, ἔνθα πρὸ τῆς ἐκστρατείας τοῦ 1885 εὑρίσκετο τὸ λοιμοκαθαρτήριον, σήμερον δὲ ὑπάρχουσι, τὸ στρατιωτικὸν νοσοκομεῖον, εἷς μέγας στρατών, ἀποθήκη ἀνθράκων, διάφοροι ἄλλαι μηχαναί, ξύλινα παραπήγματα καὶ δύο ὑψηλαὶ καπνοδόχοι, ἀνήκουσαι εἰς διυλιστικὴν μηχανήν, ἥτις τὸ θαλάσσιον ὕδωρ διϋλίζουσα καὶ εἰς γλυκὺ μεταβάλλουσα παρέχει τοῦτο πρὸς πόσιν τοῖς διαμένουσιν ἐν Σουακεὶμ Εὐρωπαίοις, αἰγυπτίοις ὑπαλλήλοις καὶ στρατιώταις. Ἡ μηχανὴ αὕτη δύναται νὰ παραγάγῃ καθ' ἑκάστην 300 τόνους ὕδατος. Ἐπὶ τῆς χερσονήσου ταύτης παρατηρεῖ τις τὰ λείψανα σιδηροδρομικῆς γραμμῆς, ἥτις ἔμελλε νὰ συνδέσῃ τὸ Σουάκειμ μὲ τὸ Βέρβερ, πόλιν κειμένην ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Νείλου καὶ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας κατὰ διακόσια τεσσαράκοντα μίλια ἀπέχουσαν. Δυστυχῶς τὸ λαμπρὸν τοῦτο ἔργον, ὅπερ θὰ καθίστα τὴν πόλιν μας μεγαλήτερον κέντρον ἐμπορικῶν ἐργασιῶν, διότι τὰ ἐμπορεύματα ἐκ Βέρβερ θὰ ἔφθανον διὰ σιδηροδρόμου πολὺ ἐνωρίτερον, ἐν ᾧ σήμερον φθάνουσιν ἐντὸς δέκα ἡμερῶν διὰ τῶν φορτηγῶν καμήλων, ἔμεινεν ἀπραγματοποίητον διὰ λόγους, οὓς μόνα τὰ τέκνα τῆς Ἀλβιῶνος οἴδασιν.

Ἀκριβῶς ἀπέναντι τῆς χερσονήσου ταύτης καὶ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς

ὄχθης, ὑπάρχει τὸ νεωστὶ ὑπὸ ὁμογενοῦς τινος κατασκευασθὲν ἀσβεστοποιεῖον, ὅπερ ἀνεπλήρωσε σπουδαιοτάτην ἔλλειψιν εἰς τὸν τόπον παράγον λευκοτάτην καὶ καθαρὰν ἄσβεστον, ἐν ᾧ ἄλλοτε ἡ ἄσβεστος προήρχετο ἐξ Ἀγκὴκ, παραλίου πόλεως ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ καὶ ἐξαρτωμένης ἐκ τοῦ διοικητηρίου Σουάκειμ, εἰς ἐξάωρον δ' ἀπόστασιν πρὸς νότον ἀπὸ τῆς ἡμετέρας κειμένην.

Παραπλεύρως τοῦ ἀσβεστοποιείου καὶ εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς τετάρτου τῆς ὥρας βλέπει τις τὸ τῶν ἰθαγενῶν κοιμητήριον, φέρον ἐν τῷ μέσῳ μέγαν τάφον ἀποθανόντος σεΐχου καὶ πέριξ τούτου μυριάδας ἄλλων ἰθαγενῶν ἀναπαυομένων εἰς τὰς αἰωνίους μονάς. Τὸ κοιμητήριον τοῦτο μὴ τυγχάνον περιπεποιημένον καὶ περιτετειχισμένον διὰ σιδηρῶν κιγκλίδων, ὡς τὸ ἡμέτερον, εὑρίσκεται εἰς διάθεσιν τῶν ἐν ὥρᾳ νυκτὸς ἐκ τῶν ὀρέων τοῦ ἐσωτερικοῦ κατερχομένων ὑαινῶν, αἵτινες εὑρίσκουσιν ἄφθονον τροφὴν ἐν τοῖς μνημείοις πρὸς κορεσμὸν τῆς πείνης των· διὸ καὶ ὁ χάριν περιπάτου τὴν ἡμέραν διερχόμενος ἐκεῖθεν, παρατηρεῖ πολλοὺς ἡμιανεῳγμένους τάφους καὶ δὴ τὰ ὀστᾶ τῶν ἐν αὐτοῖς κειμένων ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῇδε κἀκεῖσε διεσπαρμένα. Πολλάκις μάλιστα ῥιψοκινδυνεύει νὰ συναντήσῃ καὶ αὐτὴν τὴν ὕαιναν ἐκ παρακειμένης τινὸς μεγάλης ὀπῆς ἐξερχομένην, πρᾶγμα ὅπερ συνέβη εἰς ἐμὲ αὐτὸν καὶ ἀρκετόν μοὶ ἐνεποίησε τρόμον, εὐτυχῶς ὅμως ἄνευ τινὸς ἀπευκταίου. Ὀλίγον ἀπωτέρω τοῦ κοιμητηρίου τούτου καὶ εἰς εἴκοσι λεπτῶν ἀπόστασιν ὑπάρχει ἡ τῶν ἄγγλων ἀξιωματικῶν λέσχη, ἐν ᾗ συναθροιζόμενοι διέρχονται τὰς ὥρας, παίζοντες διάφορα ἀγγλικὰ παιγνίδια.

Καὶ τοιοῦτος ὁ μικρὸς λιμὴν τῆς πόλεως μετὰ τῶν πέριξ μερῶν ἐν γενικῇ τινι ἀπόψει· ἤδη στρέψωμεν τὸ βλέμμα ἐπὶ τῆς πόλεως, διὰ νὰ ἴδωμεν τί τὸ περίεργον μᾶς παρουσιάζει.

Καὶ τὰ μὲν ὕδατα τοῦ λιμένος εἰσδύοντα ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ ἀριστερῶν ἀπομονοῦσιν αὐτὴν ἐπὶ μικρᾶς τινος νήσου, ἥτις, κατά τινας ἰθαγενεῖς, ἐσχηματίσθη ἐκ τῆς μεγάλης συρροῆς ὀστράκων καὶ κοραλίων, κατ' ἄλλους δέ, ἡ νῆσος αὕτη τυγχάνει εἷς καὶ μόνος μέγας κοραλλιώδης ὕφαλος ἐκ τῶν φυομένων ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ. Ἄλλως τε τὸ ἔδαφος αὐτῆς εἶναι πετρῶδες ἢ μᾶλλον κοραλλιῶδες, καλυπτόμενον ὑπὸ ἄμμου, ἐξ οὗ εἰκάζεται ὅτι ὁ τόπος οὗτος κατῳκήθη κατ' ἐποχὰς πολὺ προγενεστέρας ἡμῶν.

Ἐπὶ τῆς νήσου λοιπὸν ταύτης καὶ ἐπὶ τῆς προκυμαίας ὑπάρχουσι τὸ διοικητήριον, τὸ τηλεγραφεῖον τῆς ἀνατολικῆς ἑταιρίας τῶν ὑποβρυχίων καλῳδίων, τὸ ὑγειονομεῖον καὶ ἡ οἰκία τῶν ἄγγλων ἀξιωματικῶν. Ἡ τελευταία αὕτη, ἥτις ἀριθμεῖ δέκα καὶ μόνα ἔτη ὑπάρξεως,

ἐφαίνετο πολὺ παράδοξος εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς διὰ τὸ μέγεθος αὐτῆς, ἅμα ὡς ἤρξατο ἡ οἰκοδομὴ καὶ τοῦτο διὰ τὴν ἔλλειψιν ἄλλης ὁμοίας αὐτῇ ἐν τῇ πόλει κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, διὸ καὶ μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν, ἐπωνομάσθη ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν Βὲδ γκεδήδ, ἤτοι νέα οἰκία, ἡ δὲ ἐπωνυμία αὕτη διατηρεῖται μέχρι σήμερον.

Ἀποβιβαζόμενός τις τοῦ ἀτμοπλοίου, ὅπερ, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, σταθμεύει εἰς ἀπόστασιν 30—40 βημάτων ἀπὸ τῆς παραλίας, ἀκριβῶς δὲ μεταξὺ τοῦ ἀγγλικοῦ τηλεγραφείου καὶ τῆς οἰκίας τῶν ἄγγλων ἀξιωματικῶν, δέον νὰ ἐξέλθῃ εἰς τὸ τελωνεῖον, ὅπερ κεῖται παραπλεύρως τοῦ διοικητηρίου· ἔπειτα διέρχεται τοῦ περιβόλου καὶ τῆς μεγάλης αὐτοῦ πύλης καὶ εὑρίσκεται ἐνώπιον πλατείας ἀρκετὰ εὐρείας διὰ τὸν τόπον τοῦτον. Ἐπὶ τῆς πύλης τοῦ τελωνείου σώζεται εἰσέτι, τεθεὶς πρὸ καιροῦ, λέων μαρμάρινος, ἔχων πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀνὰ ἓν ὀβούζιον· ὅτε λέων καὶ τὰ δύο ταῦτα κενὰ ὀβούζια τυγχάνουσι παρὰ τοῖς ἰθαγενέσι τὸ σύμβολον τῆς δυνάμεως, ὡς τοὐλάχιστον μ' ἐβεβαίωσαν ἰθαγενεῖς τινες.

Εὑρισκόμενός τις ἐν τῷ μέσῳ τῆς πλατείας, ἔχει πρὸς τ'ἀριστερὰ τὴν μεγάλην πύλην τοῦ διοικητηρίου, πρὸ τῆς ὁποίας ὑπάρχουσι δύο ὀρεινὰ τηλεβόλα ἐκ τῶν ἐπαναστατῶν ληφθέντα, ἐν ᾧ πρὸς τὰ δεξιὰ ἔχει μακρὰν καὶ εὐρεῖαν ὁδὸν πλάτους δέκα ἴσως μέτρων, ἀρχομένην ἀπὸ τῆς εἰσόδου τοῦ τελωνιακοῦ περιβόλου καὶ ἀπολήγουσαν εἰς τὴν πύλην τῆς γεφύρας, ἣν θὰ ἴδωμεν περαιτέρω καὶ ἥτις συνδέει τὴν νῆσον μετὰ τῆς Σουδανικῆς γῆς. Παραπλεύρως τῆς ὁδοῦ ταύτης εὕρηται ἑτέρα, ἡ τῆς ἀγορᾶς, ὀλιγώτερον ἔχουσα πλάτος καὶ ἀπολήγουσα εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον εἰς ὃ καὶ ἡ πρώτη, ἐν ᾧ αἱ λοιπαὶ ὁδοὶ τῆς νήσου εἰσὶ σκολιαὶ καὶ στεναί, τινὲς δὲ τούτων δύσβατοι. Ἐπὶ τῆς νήσου ταύτης, ἥτις ἔχει ἐπιφάνειαν 250,000 τετραγωνικῶν μέτρων, κεῖται τὸ ἀγγλικὸν Προξενεῖον, τὸ ἡμέτερον Προξενικὸν Πρακτορεῖον, τὸ Φρουραρχεῖον, ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ Σχολεῖον τῶν καθολικῶν καὶ ἡ ἀγορά, ἔνθα διενεργεῖται τὸ μετὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐμπόριον, ἤτοι τοῦ ἀραβικοῦ κόμμεος, τοῦ καὶ σπουδαιοτέρου ἐμπορίου τοῦ Σουδάν, τῶν πτερῶν στρουθοκαμήλου, τοῦ ἐλεφαντόδοντος, τῆς σιναμικῆς καὶ τοῦ σεδεφίου, πρωταγωνιστούντων ὅμως πάντοτε τῶν ἡμετέρων, ἐν οἷς διακρίνονται οἱ κ. κ. ἀδελφοὶ Γρίβα, Ἄγγελος Καπᾶτος, Κωνσταντῖνος Παπαθανασόπουλος καὶ Κ. Λυμπερόπουλος, ὧν οἱ δύο τελευταῖοι τυγχάνουσιν οἱ ἀρχαιότεροι ἐν τῇ πόλει. Ἐκτὸς τῶν Ἑλλήνων, ὑπάρχουσι καί τινες Αἰγύπτιοι, Σύροι καὶ Ἰνδοὶ ἐκ τῆς φυλῆς τῶν Βουδδιστῶν, οὓς ἀπο-

καλοῦσι Μπανιάνιδες. Ἡ νῆσος Σουάκειμ μετὰ τοῦ προαστείου Γκέφ, ἔχει πληθυσμὸν 8—10,000 κατοίκων.

Ἡ νῆσος αὕτη, ἧς τὸ ἔδαφος, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, εἶναι πετρῶδες ἢ μᾶλλον κοραλλιῶδες καὶ ἀμμοσκεπές, καλύπτεται ὑπὸ οἰκιῶν, ὧν ὁ ῥυθμὸς οὔτε πρὸς ἰνδικόν, οὔτε πρὸς ἀραβικὸν ὁμοιάζει, ἀλλὰ δύναται νὰ ἐπονομασθῇ ἰδιόρρυθμος, καὶ τοῦτο διότι ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐνταῦθα ἰθαγενῶν εὑρίσκεται εἰσέτι εἰς τὰ σπάργανα αὐτῆς· πλεονάζουσι δὲ τῶν οἰκιῶν αἱ καλύβαι τῶν ἰθαγενῶν, ἃς ἀποκαλοῦσι ζαρίμπας.

Αἱ οἰκίαι ἐνταῦθα οἰκοδομοῦνται ἄνευ θεμελίων, τοῦθ' ὅπερ πολλοὶ τῶν ἀναγνωστῶν ἡμῶν θὰ θεωρήσωσιν ἀπίστευτον, ἀλλ' εἶναι ἀληθέστατον, τὸ δὲ ὑλικόν, ὡς οἱ λίθοι καὶ ὁ πηλός, λαμβάνονται ἐκ τῆς θαλάσσης. Καὶ οἱ μὲν λίθοι εἰσὶν εἶδος συμπαγῶν κοραλλίων συστάσεως τιτανώδους, οἵτινες καθαριζόμενοι ἀπὸ τὰς προεκβολὰς καὶ τὰς ἀνωμάλως ἐξεχούσας αὐτῶν γωνίας, μεταβάλλονται εἰς λίθους κανονικοὺς καὶ ἑτοίμους πρὸς οἰκοδομήν, ὁ δὲ πηλός, ὅστις ἐπίσης μεταφέρεται ἐκ τῶν ἀκτῶν τῆς θαλάσσης ἐντὸς σπυρίδων πλεκτῶν, διατίθεται εἰς σωροὺς καὶ ἕτοιμος εἰς χρῆσιν, ἀπαλύνεται δ' ὅταν ἀποξηρανθῇ διὰ θαλασσίου πάλιν ὕδατος, ἐν ᾧ διὰ τοῦ γλυκέος χάνει οὐχὶ μόνον τὴν ἀργιλλώδη σύστασιν, ἀλλὰ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Διὰ τοῦ ὑλικοῦ δὲ τούτου ἄρχεται ἡ οἰκοδομὴ τῶν οἰκιῶν ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, ἡ δὲ κατασκευὴ τῶν θεμελίων θεωρεῖται περιττή, διότι οἱ λίθοι συγκολλώμενοι διὰ τοῦ πηλοῦ ἐπὶ τοῦ πετρώδους καὶ κοραλλιώδους ἐδάφους καθίστανται ἓν σῶμα στερεὸν καὶ συμπαγές.

Τί ὅμως θὰ συνέβαινεν ἐν περιπτώσει σεισμοῦ, ὅπερ ἀπεύχομαι ἐκ καρδίας, δὲν δύναμαι ν' ἀποφανθῶ ἀπὸ τοῦδε, φοβοῦμαι ὅμως ὅτι ὅλαι αἱ οἰκοδομαὶ θὰ μετεβάλλοντο ἐκ νέου εἰς λίθους καὶ πηλόν.

Αἱ οἰκίαι τῆς πόλεως μικραί τε καὶ μεγάλαι συμποσοῦνται περὶ τὰς 100· εἶναι ὑψηλαὶ καὶ μεμονωμέναι πανταχόθεν, προσβαλλόμεναι ἀενάως ὑπὸ τῶν καυστικῶν τοῦ ἡλίου ἀκτίνων. Ἔχουσιν ἅπασαι σχεδὸν ξυλίνους ἐξώστας ἐξέχοντας ἀπὸ τοὺς τοίχους καὶ φέροντας ἄνωθεν ἀναλόγως τοῦ μήκους αὐτῶν δύο ἢ τρεῖς κώνους, ἀντὶ δὲ παραθύρων, θυρίδας ἄνευ ὑαλωμάτων, ὧν τὸ μὲν ἥμισυ ἀνοίγεται ἔξωθεν πρὸς τὰ ἄνω, τὸ δὲ ἕτερον πρὸς τὰ κάτω ὁριζοντείως στηριζόμενον καὶ ἐφ' οὗ τίθεται τὸ ἀγγεῖον τοῦ ὕδατος ἵνα ψυχρανθῇ εἰς τὸ ρεῦμα τοῦ ἀέρος. Τινὰ τῶν παραθύρων τούτων εἰσὶ πεφραγμένα ἔσωθεν διὰ ξυλίνων δικτυωτῶν (καφασίων), ἵνα μὴ οἱ ἔξωθεν ἀποθαυμάζωσι τὰς ἐντὸς καλλονάς, περὶ ὧν ἐς ἄλλοτε.

Αἱ οἰκίαι αὗται, αἵτινες ἔξωθεν ἐν εἴδει στολισμοῦ ἀπολήγουσι πρὸς

τὰ ἄνω εἰς ἐξοχὰς πυραμιδοειδεῖς καὶ ὀξείας, οὐδεμίαν ἔχουσι κανονικὴν ἐσωτερικὴν διάταξιν, ἀλλ' ἡ διάταξις αὐτῶν εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνατολική, ἐκτὸς νεωτέρων τινῶν, αἵτινες ᾠκοδομήθησαν ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον καὶ κατοικοῦνται ὑπὸ Εὐρωπαίων καὶ πλουσίων Ἀράβων ἐκ τῆς φυλῆς τῶν Χαδρεμλήδων τῆς Ὑεμένης, ἐν ᾧ οἱ πλούσιοι ἰθαγενεῖς προτιμῶσι τὴν καλύβην ἀντὶ πάσης ἄλλης οἰκίας, ἥτις, ὡς διϊσχυρίζονται, προώρισται διὰ τοὺς Εὐρωπαίους καὶ Χαβαγκάδες (διὰ τῆς λέξεως ταύτης, ἥτις σημαίνει Κυρίους, ἐννοοῦσι τοὺς Ἕλληνας), οὓς γενικῶς ἀποκαλοῦσι Νουσράνιδες, ἤτοι Ναζωραίους.

Αἱ καλύβαι ἢ ζαρίμπαι τῶν ἰθαγενῶν, κατὰ μικρὰς ἢ μεγάλας ὁμάδας ἀνὰ τὴν νῆσον κείμεναι, δὲν ὁμοιάζουσι παντάπασι πρὸς τὰς τῶν Αἰγυπτίων, αἵτινες κατασκευάζονται ἐκ χώματος τῶν γαιῶν αὐτῶν. Αἱ ζαρίμπαι τῶν ἰθαγενῶν εἶναι σκελετοὶ ἐκ μακρῶν δοκάδων 10—15 ὑφεκατομέτρων, τεθειμένων καθέτως καὶ ὁριζοντείως ἐπ' ἀλλήλων, σχηματιζουσῶν δὲ εἶδος ξυλίνου δικτυωτοῦ. Ἔχουν ἀναλόγους διαστάσεις μὲ στέγην κωνοειδῆ ἢ ἡμικυλινδρικήν, καλύπτονται δ' ἔξωθεν πρὸς τὰ κάτω καὶ ἔσωθεν πρὸς τὰ ἄνω, τῶν μὲν εὐπορωτέρων ἰθαγενῶν διὰ ψιάθων, τῶν δὲ πενεστέρων διὰ φύλλων φοίνικος.

Ἐκτὸς τῆς πληθώρας τῶν καλυβῶν ἔχομεν καὶ οὐκ ὀλίγα πεπαλαιωμένα τεμένη κατὰ διαφόρους ἀποστάσεις ἐν τῇ νήσῳ, ἅτινα βρίθουσι πιστῶν καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν, οὐδὲν δ' ἕτερον ἐν τῇ πόλει ἄξιον μνείας ὑπάρχει, πλὴν τῶν ἐμπορικῶν καταστημάτων καί τινων εὐαρίθμων καφφενείων ὑπὸ τῶν ἡμετέρων διευθυνομένων, μετὰ δύο ἢ τριῶν τάφων, ἔνθα κεῖνται ἀρχηγοὶ διαφόρων φυλῶν, οἵτινες ἀπέθανον ἐκ φυσικοῦ θανάτου ἢ ἔπεσον εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῆς δόξης καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς πατρίδος των.

Ἀφίνων τις τὸ Σουάκειμ, φθάνει διὰ τῶν δύο μεγάλων ὁδῶν, ἢ ἄλλης τινὸς στενῆς, πρὸ τῆς πύλης τῆς γεφύρας τῆς ἑνούσης τὴν νῆσον μὲ τὴν Σουδανικὴν γῆν. Ἡ γέφυρα αὕτη, ἥτις ἔχει μῆκος 10 μέτρων, πλάτος δὲ 7, κατεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ τότε ἄγγλου διοικητοῦ τῆς πόλεως συνταγματάρχου Gordon, τοῦ ἀτυχοῦς ἐκείνου μετὰ ταῦτα στρατηγοῦ τοῦ κρεουργηθέντος ἐν Χαρτοὺμ ὑπὸ τῶν ἀγρίων ἐπαναστατικῶν στιφῶν τοῦ Ψευδομάγδη.

Ὁ διελθὼν ταύτην θέτει τὸν πόδα ἐπὶ τῆς Σουδανικῆς πλέον γῆς, ἧς ἡ παραλία εἶναι ἐπίσης ἀμμώδης καὶ πετρώδης, ἔχει δὲ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του καὶ πρὸς τὰ δεξιὰ μεγάλην καὶ ἀπέραντον οἰκίαν, ἐν εἴδει χανίου, ἀνήκουσαν, ὡς καὶ ἡ τῶν ἄγγλων ἀξιωματικῶν ἐπὶ τῆς νήσου, εἰς τὸν οἶκον Συνάουϊ, ἕνα τῶν πλουσιωτέρων καὶ ἀρχαιοτέρων τοῦ τόπου.

Ἡ οἰκία αὕτη ἐχρησίμευσε κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ 1885 ὡς στρατὼν διὰ τοὺς ἄγγλους καὶ ἰνδοὺς στρατιώτας, σήμερον ὅμως εἰς τὸ ἰσόγειον τίθενται τὰ ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ κομιζόμενα ἐμπορεύματα, ἐν ᾧ τὸ ἄνω μέρος ἐνοικιάζεται κατὰ δωμάτια. Παραπλεύρως τῆς οἰκίας ταύτης ὑπάρχει εὐρεῖα πλατεῖα καὶ ἐπ' αὐτῆς μεγάλη φυλακὴ διὰ τοὺς ἐξ Αἰγύπτου ἀποστελλομένους καταδίκους καὶ μηχανή τις, ἐν ᾗ καταστρέφονται καὶ εἰς τέφραν μεταβάλλονται ἅπασαι αἱ ἀκαθαρσίαι τῆς πόλεως, ἐν ᾧ ἀπέναντι τῆς οἰκίας ταύτης πρὸς τὰ ἀριστερὰ εὑρίσκονται ἡ ἀποθήκη τῆς κυβερνήσεως, τὸ πολιτικὸν νοσοκομεῖον καὶ μηχανὴ πρὸς καθαρισμὸν βάμβακος.

Προχωρῶν τις πρὸς τὰ ἐμπρὸς εὑρίσκεται ἐν τῷ ἀραβικῷ προαστείῳ, ὅπερ διατεμνόμενον ὑπὸ μακρᾶς καὶ πλατείας ἀγορᾶς, συνίσταται μόνον ἐκ καλυβῶν τῶν ἰθαγενῶν, αἱ ὁποῖαι λαμβάνουσι μεγαλητέραν ἔκτασιν τῶν τοῦ Σουάκειμ.

Τὸ προάστειον τοῦτο ὀνομάζεται Γκέφ, θεωρεῖται δὲ ὡς μέρος τοῦ Σουάκειμ, περικυκλωθὲν ἅμα ὑπὸ τείχους λιθίνου ἀρκούντως παχέος καὶ ἰσχυροῦ, ὅπως παρακωλύῃ τὴν εἰς τὴν πόλιν εἰσβολὴν τῶν ἐπαναστατῶν.

Ἔσωθεν τοῦ τείχους καὶ κατὰ διαφόρους ἀποστάσεις ὑπάρχουσι πέντε στρατῶνες ἱκανοῦ μεγέθους, ἔνθα διαμένουσι τὰ φρουροῦντα τὴν πόλιν μας τρία αἰγυπτιακὰ τάγματα ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ἄγγλων ἀξιωματικῶν. Τὸ τεῖχος τοῦτο ὕψους πέντε μέτρων, ἔχει τρεῖς πύλας, μίαν ἐν τῷ μέσῳ, τὴν καὶ μεγαλητέραν, ἑτέρας δὲ δύο εἰς τὰ ἄκρα.

Αἱ τρεῖς αὗται πύλαι ἀνοίγονται περὶ τὴν ἕκτην εὐρωπαϊστὶ τῆς πρωΐας καὶ κλείουσι τὸ ἑσπέρας περὶ τὴν ἑβδόμην, ἐπιτρέπουσαι τὴν εἴσοδον εἰς τοὺς ἐρχομένους ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἰθαγενεῖς ἐμπόρους καὶ ἄλλους συνδιαλλαττομένους μὲ τὴν πόλιν μας· παρελθούσης ὅμως τῆς ἑβδόμης ἑσπερινῆς ὥρας, οὐδεὶς δύναται νὰ εἰσέλθῃ, ἐκτὸς δι' εἰδικῆς ἐπὶ τούτῳ ἀδείας.

Ὀλίγα βήματα πρὸ τῆς μεσαίας πύλης πρὸς τὰ ἔσω, ὑπάρχουσι τὸ πυροβολικὸν καὶ ἡ ἀστυνομία μετὰ τῶν γραφείων αὐτῆς, ἣν διευθύνει δεξιὸς ἀστυνόμος, ὁ μοχλὸς οὗτος τῆς ἀσφαλείας τοῦ τόπου, μετὰ τὸν διοικητὴν ἐρχόμενος.

Ἐξερχόμενός τις ἐκ τῆς μεσαίας ταύτης πύλης εὑρίσκεται ἐπὶ πεδιάδος ἀμμοσκεποῦς, καλλιεργουμένης κατ' ἀποστάσεις· ὑπάρχουσι δὲ ἐν αὐτῇ ἀγροὶ καλυπτόμενοι ὑπὸ ὑδροπεπόνων, οἵτινες ὡριμάζουσιν ἐνταῦθα ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου. Ἀκολουθοῦντες τὸν δρόμον ἐπὶ τῆς πεδιάδος ταύτης πρὸς τὰ ἐνδότερα, εἰς ἀπόστασιν 20 περίπου λεπτῶν τῆς ὥρας ἀπαν-

τῶμεν πρόχωμα ὕψους πέντε μέτρων, ἐκτεινόμενον εἰς ἱκανὸν μῆκος καὶ εἰς σχῆμα μηνοειδές, οὗ τὰ ἄκρα ἀποκλίνουσι πρὸς τὰ ἐνδότερα, ἡ δὲ ἐξωτερικὴ κυρτότης πρὸς τὴν πόλιν. Ἐπὶ τοῦ προχώματος τούτου, ὅπερ ἐγένετο ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αἰγυπτίου διοικητοῦ, ὥστε νὰ ἐμποδίζῃ τὰ ἐκ τῶν ἀπέναντι ὀρέων κατερχόμενα ὕδατα, ἀπὸ τοῦ νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὸ Γκέφ, ἐλλείψει κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τοῦ παχέος τείχους, ὅπερ περιτειχίζει αὐτὸ σήμερον, φαίνονται προμαχῶνες εἰς ἱκανὴν καὶ ἴσην ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν κείμενοι καὶ εἰς κύκλον διατεθειμένοι, ἀπέχοντες ἡμίσειαν περίπου ὥραν τοῦ Γκέφ. Οἱ προμαχῶνες οὗτοι, οἵτινές εἰσιν ὀκτὼ τὸν ἀριθμόν, ἐξυπηρετούμενοι ἐν καιρῷ ἀνάγκης ὑπὸ σιδηροδρομικῆς γραμμῆς κειμένης ἐπὶ τῆς ἀμμώδους πεδιάδος, εἰσὶν εἶδος πύργων περικυκλωμένων ὑπὸ μακρᾶς τάφρου ἀνορυχθείσης ἐν τῷ χώματι καὶ περιβάλλονται ἔξωθεν ὑπὸ σιδηρῶν ταινιῶν, ὁμοίων πρὸς ἐκείνας δι' ὧν περιδένονται τὰ ἐμπορικὰ δέματα, τῇδε κἀκεῖσε ἐρριμμένας, ἔσωθεν δὲ ὑπὸ μεγάλων τεμαχίων φιαλῶν τεθραυσμένων, συγκρατουμένων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους στερεῶς δι' ἐπὶ τούτῳ μίγματος. Ὠχυρωμένοι δὲ διὰ τηλεβόλων κωλύουσι τὴν εἴσοδον τοῦ ἐχθροῦ εἰς τὴν πόλιν, ἥτις ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν ὅπλων καὶ τῶν μέσων δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς φρούριον ἱκανῶς ἰσχυρὸν καὶ ἀπόρθητον. Πέραν τῶν προμαχώνων τούτων ὑπάρχει ἀπέραντος πεδιάς, καλυπτομένη ὑπὸ θάμνων ἀγρίων καὶ ἀκανθωδῶν, περιοριζομένη δὲ ὑπὸ τῶν ἀπέναντι ὀρέων· ἐν αὐτῇ οἱ ἰθαγενεῖς τὸ ἔδαφος εἰς μικρὰ κηπάρια μεταβάλλοντες, ποτίζουσι ταῦτα διὰ στενῶν φρεάτων ἐν αὐτοῖς ἀνορυχθέντων καὶ παράγουσιν ὀλίγην ρόκαν, μικρὰν ποσότητα λευκῶν καὶ ἐρυθρῶν ραφανίδων, τοματῶν καὶ ἄλλα τινὰ προϊόντα τῆς κηπουρικῆς, ἅτινα ἀποτελοῦσι τὴν ποσότητα τῶν εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ Σουάκειμ πωλουμένων λαχανικῶν.

Τὰ κηπάρια ταῦτα μετὰ τῶν ἐν αὐτοῖς φρεάτων προφυλάσσονται κατὰ πάσης τῶν ἐπαναστατῶν ἐπιθέσεως ὑπὸ τῶν προκειμένων προμαχώνων, τὸ δὲ πρόχωμα μετὰ τῶν παρακειμένων κήπων, ὀφείλονται, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, εἴς τινα διοικητὴν Αἰγύπτιον, ὅστις παρατηρήσας τὸν ροῦν τῶν ὀμβρίμων ὑδάτων τῶν καταρρεόντων ἐκ τῶν ἀπέναντι ὀρέων, πρὸς παρεμπόδισιν ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς αὐτῶν εἰς τὸ Γκέφ, ἀνύψωσε τὸ μηνοειδὲς τοῦτο ἔργον εἰς ἱκανὸν μῆκος καὶ κατώρθωσεν ἵνα τὰ πέριξ μέρη τῆς πεδιάδος καταπλημμυρῶνται, τὰ κατακλυζόμενα μέρη λιπαίνωνται, οἱ δὲ ἰθαγενεῖς ἔχωσι πάντοτε ὕδωρ πρὸς πόσιν. Ὅταν ὅμως ἐκ τῆς θερμότητος τοῦ ἡλίου ἀπορροφηθῶσι τὰ ὕδατα ταῦτα, τὸ δὲ ἔδαφος ἀποξηρανθῇ, τότε οἱ ἰθαγενεῖς καλλιεργοῦσι τὴν ὑπ' αὐτῶν λιπανθεῖσαν ἔκτασιν, ἀναζητοῦντες τὸ ὕδωρ ἐντὸς τῆς γῆς διὰ τῶν φρεά-

των, ἅτινα ἀνορύττουσιν εἰς βάθος τεσσάρων μέτρων καὶ πλάτος ὡς ἔγγιστα δύο, καὶ οὕτω προμηθεύονται ὕδωρ ἐν ἀρχῇ γλυκύ, ὀλίγον δ' ὕστερον ὑφάλμυρον, ἀλλὰ πάντοτε πόσιμον, οὐχὶ μόνον παρὰ τῶν ἰθαγενῶν, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῶν Εὐρωπαίων, ὧν ὅμως οἱ πλεῖστοι μεταχειρίζονται τοῦτο μᾶλλον πρὸς καθαρισμὸν καὶ ἄλλας οἰκογενειακὰς ἀνάγκας.

Τὸ κλίμα τοῦ Σουάκειμ εἶναι ὑγιεινὸν καὶ ἐκτὸς ἡλιάσεών τινων, οὐδεμία ἄλλη εὐτυχῶς ἐπιδημικὴ νόσος ἐμφωλεύει· ἕνεκα ὅμως τοῦ πλάτους τῶν 18 μοιρῶν, εἶναι θερμόν, ἡ δὲ θερμότης κυμαίνεται κατὰ τοὺς μῆνας Ἰούνιον, Ἰούλιον, Αὔγουστον καὶ Σεπτέμβριον μεταξὺ 40—45 βαθμῶν ἑκατονταβάθμου. Ἡ ὑπερβολικὴ αὕτη ὕψωσις παρατείνεται ἰδίως κατ' Αὔγουστον ἐπὶ εἴκοσιν ἡμέρας, ὅτε ἡ διαμονὴ καθίσταται ἀφόρητος ὡς ἐκ τοῦ συνεχοῦς καὶ ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ πνέοντος θερμοῦ ἀνέμου μετὰ κονιορτοῦ, εἰς ὃν οἱ ἰθαγενεῖς ἔδωκαν τὸ ὄνομα τοῦ Ὀσμὰν Δίγνα τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ἐπαναστατῶν, τοῦ Ψευδομάγδη, διϊσχυριζόμενοι ὅτι ὅσον φοβερὸς καὶ τρομερὸς τυγχάνει ὁ Ὀσμὰν τόσον εἶναι καὶ ὁ ἐκ τῶν μερῶν του πνέων ἄνεμος, κατὰ τοῦτο δ' οἱ ἰθαγενεῖς μοὶ φαίνεται ὅτι ἔχουσι δίκαιον, διότι καθ' ἣν ὥραν χαράσσω τὰς ὀλίγας ταύτας γραμμάς, ὁ Δίγνας ἐξακολουθεῖ πνέων, τὸ δ' ἐν τῷ δωματίῳ μου θερμόμετρον ταλαντεύεται μεταξὺ 40—42 βαθμῶν, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου ὁ ἱδρὼς ῥέει ποταμηδὸν ἀπὸ τοῦ μετώπου μου.

Ἐκτὸς τοῦ ὅτι τὸ κλίμα εἶναι θερμόν, εἶναι συνάμα καὶ ὑγρὸν ἕνεκα τοῦ χθαμαλοῦ ἐδάφους, τῆς παραλίου θέσεως καὶ τῆς περιβρεχούσης αὐτὸ θαλάσσης. Ἐνίοτε συμβαίνει νὰ εἴμεθα κάθυγροι ἐκ τῆς ὑγρασίας ὡς ἐντὸς βαλανείου εὑρισκόμενοι, ἀλλ' ἡ ὑγρασία αὕτη εὐτυχῶς δὲν βλάπτει ὡς ἡ τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῶν ἄλλων μερῶν τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης.

Ἐνταῦθα οἱ ἰθαγενεῖς διάγουσιν ἡμίγυμνοι ἢ καλύπτονται δι' ὑφάσματος λευκοῦ, ὅπερ ἐκ τῶν ὄπισθεν πρὸς τὸ κάτω ἥμισυ τοῦ σώματος περιτυλίσσοντες, διασταυροῦσιν ἔμπροσθεν τὰ δύο ἄκρα, ἅτινα ῥίπτουσιν ἀπὸ τῶν ὤμων αὐτῶν πρὸς τὰ ὄπισθεν, ἐν ᾧ οἱ Εὐρωπαῖοι κατὰ μὲν τὸ θέρος ἐνδύονται λεπτότατα, κατὰ δὲ τὸν χειμῶνα φέρουσι τὰ ἐνδύματα τοῦ θέρους.

Οἵ τε Εὐρωπαῖοι καὶ ἰθαγενεῖς κοιμῶνται ἐκτὸς τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν στεγῶν αὐτῶν κατὰ τοὺς τέσσαρας ἀνωτέρω μῆνας, ἀντὶ δὲ κλίνης μεταχειρίζονται τὰ τῶν ἰθαγενῶν Ἀγγαρέπ, ἤτοι πλαίσια ξύλινα στηριζόμενα ἐπὶ τεσσάρων ποδῶν, ὧν τὸ ἐμβαδὸν καλύπτεται διὰ δικτυωτοῖ πλεκομένου διὰ σχοινίων ἢ ἐκ φύλλων φοίνικος κεκλωσμένων· καὶ

ὅμως πυρετοί, ὀφθαλμίαι, στομαχικαὶ ἢ ἡπατικαὶ παθήσεις ἢ καρδιακὰ νοσήματά εἰσι σχεδὸν ἄγνωστα ἐνταῦθα, τὸ μόνον δὲ νόσημα ἐξ οὗ δέον νὰ προφυλάσσηταί τις εἶναι ἡ ἡλίασις, διότι ἅπαξ προσβληθεὶς δυσκόλως θεραπεύεται.

Αἱ κανονικαὶ βροχαὶ πίπτουσι κατὰ τοὺς μῆνας τοῦ χειμῶνος, ἐνίοτε ὅμως ἐπισυμβαίνουσι καὶ κατὰ Ἰούλιον καὶ Αὔγουστον μετὰ κατάστασιν ἀτμοσφαιρικὴν θερμήν, πνιγηρὰν καὶ τεθολωμένην ὑπὸ πυκνοτάτου κονιορτοῦ καὶ μετὰ σφοδρὸν ἄνεμον ὑπὸ τῆς θερμότητος ἐξεγειρόμενον, ἀληθῆ δὲ ἀναστάτωσιν τῶν στοιχείων συνεπαγόμενον, ὅτε ἐπέρχονται βροχαὶ ραγδαῖαι μετ' ἀστραπῶν καὶ βροντῶν, αἵτινες κατευνάζουσί πως τὸν ἄνεμον, ἀλλ' ἐπιφέρουσι καύσωνα πνιγηρὸν καὶ ἀφόρητον.

Καὶ τοιοῦτον ἐν ὀλίγοις τὸ μικρὸν Σουάκειμ, ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ ὁποίου προσεπάθησα νὰ μὴ παραλείψω ὅ,τι ἦτο ἄξιον μνείας, ἐλπίζω δὲ προσεχῶς νὰ ἐπανέλθω καὶ πάλιν ἀφηγούμενος τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τῶν ἰθαγενῶν, ἅτινα ὅσον περίεργα, τόσον καὶ ἄξια προσοχῆς τυγχάνουσιν.

Σουάκειμ

Ἀσκληπιὸς Βαφειάδης
Βοσπορίτης

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΔΙΑ ΤΗΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗΣ

Ὁ γνωστὸς ἀρχαιολόγος Θεόδωρος Ρεϊνάχ, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπετράπη ἐσχάτως ἡ παράδοσις τοῦ ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον μαθήματος ἐν τῇ Σορβώνῃ, ἐδράξατο τῆς περιστάσεως ἐν τῷ ἐναρκτηρίῳ αὐτοῦ λόγῳ νὰ θέλξῃ τὸ πολυπληθὲς ἀκροατήριον, παρενείρων, ἐκτὸς τῆς ἀναπτύξεως τοῦ νέου τούτου μαθήματος, πολλὰ περὶ Ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ νομισματικῶν εὑρημάτων.

Τὸ μάθημα τοῦτο εἰσήχθη κατὰ πρῶτον ἐν τῇ Σορβώνῃ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1894. Δικαίως δὲ παρεπονήθη ὁ Ρεϊνὰχ διὰ τὴν παραμέλησιν μαθήματος δυναμένου τὰ μάλα νὰ ὠφελήσῃ τοὺς κλάδους τῆς ἀρχαιολογίας καὶ πρὸ πάντων τῆς ἱστορίας. Δι' αὐτοῦ ὁ Γάλλος καθηγητὴς ἐξετάζει τὸ νόμισμα ὑπὸ τὰς τέσσαρας ἱστορικὰς ἐπόψεις αὐτοῦ, αἵτινές εἰσι πάνυ ἐνδιαφέρουσαι εἰς τὴν μελέτην τῆς τέχνης, τῆς πολιτικῆς, τῆς θρησκείας καὶ τῆς οἰκονομικῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἐξ αὐτῶν, μὴ δυνάμενοι νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα ὁλόκληρον τὴν ὡραίαν μελέτην ταύτην, ἐρανιζόμεθα τὰ κυριώτερα, ἐξε-

τάζοντες τὰ διάφορα ταῦτα μέρη, κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ διαγραφεῖσαν σειράν.

Α'.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν, παρατηροῦμεν ὅτι αὕτη στηρίζεται ἐπὶ δύο σταθερῶν βάσεων: τῆς χρονολογίας καὶ τῆς γεωγραφίας: Πᾶν ἱστορικὸν γεγονὸς καθορίζεται ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου ἔνθα ἔλαβε χώραν. Ὅθεν ἵνα τις ἐξασφαλίσῃ τὰς δύο ταύτας βάσεις, ὧν ἄνευ τὸ ἱστορικὸν οἰκοδόμημα εἶνε ἐπισφαλές, ὀφείλει νὰ προστρέξῃ εἰς τὴν νομισματικήν. Ὡς ἐκ τῆς πολυπληθοῦς πολιτικῆς διαιρέσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐλευθέρων πόλεων, αἵτινες ἔκοψαν νόμισμα, μετρεῖται ἀνὰ ἑκατοντάδας. Ἐν τῇ νήσῳ Κέῳ, ἧς ἡ ἔκτασις εἶνε σχεδὸν τὸ τριακοστὸν τῆς ἐκτάσεως γαλλικοῦ νομοῦ, ὑπῆρχον τέσσαρες πολιτεῖαι αὐτόνομοι, ὧν ἑκάστη ἀφῆκε νομισματικὸν θησαυρόν.

Τὰ νομίσματα οὐ μόνον διδάσκουσιν ἡμᾶς τὴν ὀρθογραφίαν τῶν ὀνομάτων τῶν πόλεων, ἅτινα πολλάκις παραμορφοῦνται ὑπὸ τῶν ἱστοριογράφων, ἀλλὰ καὶ καθορίζουσι τὴν τοποθεσίαν αὐτῶν, χάρις εἰς τοὺς ἀνευρεθέντας θησαυρούς, καθότι, ἐν ταῖς μικραῖς πόλεσι μᾶλλον τῶν ἄλλων, τὸ νόμισμα δὲν ἐκυκλοφόρει ἐκτὸς τῆς νομισματοκοπούσης πολιτείας. Πλὴν τούτου ἡ φιλολογία τῆς ἀρχαίας ἱστορίας περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς ἐν τοιαύτῃ τμηματικῇ καταστάσει, ὥστε πολλαὶ πολιτεῖαι καὶ ἐξ αὐτῶν πολλαὶ ἀκμάσασαι ἐν τῷ Ἑλληνικῷ κόσμῳ, ἤθελον μείνῃ ἐντελῶς ἄγνωστοι ἡμῖν καὶ κατ' ὄνομα ἔτι, εἰ μὴ ἀνεκαλύπτοντο τὰ νομίσματα αὐτῶν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν οὕτως εἰπεῖν ἀναζησασῶν τούτων πόλεων τῆς Θρᾴκης, Μικρᾶς Ἀσίας καὶ Ἰταλίας εἶνε ἤδη οὐ σμικρὸς καὶ ἐξακολουθεῖ αὐξάνων κατ' ἔτος.

Ἡ χρησιμότης τῶν νομισμάτων πρὸς ἐξακρίβωσιν τῶν χρονολογιῶν καταφαίνεται κυρίως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Τότε τὸ πρῶτον ἤρξατο ἡ κανονικὴ χάραξις τῆς χρονολογίας ἐπὶ τῶν νομισμάτων, ἅτινα συνέτειναν εἰς τὸν ἀκριβῆ προσδιορισμὸν τῶν χρονικῶν τῶν διαφόρων δυναστειῶν, αἵτινες προέκυψαν μετὰ τὸν διαμελισμὸν τοῦ κράτους τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἐξ αὐτῶν ἠδυνήθημεν νὰ ἐξακριβώσωμεν γεγονότα μνημονευόμενα ἐν ἐπιγραφαῖς καὶ βιβλίοις. Πολλαὶ δὲ πολιτεῖαι σὺν τῇ χαράξει τοῦ ἔτους προσθέτουσι καὶ τὴν τοῦ μηνός. Ἡ εὐτυχὴς αὕτη σχολαστικότης ἐπιχέει φῶς εἰς τὸ σύστημα τοῦ ἡμερολογίου ἑκάστης χώρας. Δι' αὐτῆς ἠδυνήθησαν, συλλέγοντες τὰ νομίσματα τῶν βασιλέων τῶν Πάρθων, νὰ ἀποδείξωσιν ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς Βαβυλωνίας μετεχειρίζοντο τὸν κύκλον τοῦ Μέτωνος, ὃν ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία μεταχειρίζεται σήμερον πρὸς ὁρισμὸν

τῆς ἐποχῆς τοῦ Πάσχα. Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἀνωτέρω ἡ χρονολογία τῶν νομισμάτων δύναται νὰ ἀγάγῃ καὶ ἕτερα συμπεράσματα. Οὕτω εὑρίσκων τις ὅτι πλείονες πολιτεῖαι ἔκοψαν ταὐτοχρόνως νόμισμα ὅμοιον ἢ ὅτι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ νομίσματος ὑπάρχουσι τὰ σήματα δύο διαφόρων πόλεων, δύναται νὰ συμπεράνῃ ὅτι τὸ τοιοῦτον προήρχετο ἐκ νομισματικῆς συμβάσεως, ἥτις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑποκρύπτει ἕνωσιν πολιτικήν. Οὕτω σκεφθεὶς ὁ Οὐάδιγκτων ἀνεκάλυψεν ἕνωσιν συναφθεῖσαν τῷ 394 π. Χ. ὑπὸ τῶν πόλεων Ῥόδου, Σάμου, Κνίδου, Ἰάσου καὶ Ἐφέσου, ἧς οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀπηξίωσαν νὰ ποιήσωνται μνείαν.

Ὁ Ρεϊνὰχ εἶτα ὁμιλεῖ περὶ τῶν νομισμάτων τῶν φερόντων τὴν εἰκόνα τῶν βασιλέων, τοὺς τίτλους καὶ ἐπίθετα ἑκάστου. Λέγει δὲ ὅτι καὶ δι' αὐτῶν ἐπανῆλθον εἰς τὴν ἱστορίαν οὐ μόνον ὀνόματα πόλεων, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληροι δυναστεῖαι ὡς αἱ τῶν βασιλέων τῆς Βακτριανῆς καὶ Χωρακηνῆς χώρας, τῶν Ἰνδιῶν καὶ τοῦ Κιμμερικοῦ Βοσπόρου, ὧν τὰ νομίσματα εὑρέθησαν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Εὐφράτου, τοῦ Ὤξου καὶ τοῦ Ἰνδοῦ. Τὰ ἀπεικάσματα ταῦτα τῶν βασιλέων εἶνε ἐπίσης ἱστορία. Φαίνεται ὡς νὰ ἐλλείπῃ τι εἰς τὴν περὶ τῶν μεγάλων ἐκείνων προσωπικοτήτων φαντασίαν ἡμῶν, ὅταν δὲν δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν τοὺς φυσικοὺς αὐτῶν χαρακτῆρας. Ὡς ἐκ τούτου φαίνονται ἡμῖν Κάρολος ὁ Μέγας καὶ ὁ Μωάμεθ ἐν πολλῷ πλέον ἀπομεμακρυσμένῳ χρόνῳ ζήσαντες ἢ ὁ Αὔγουστος καὶ ὁ Τραϊανός.

Ἡ ἑλληνικὴ εἰκονογραφία, ἡ μήτηρ τῆς ρωμαϊκῆς, σώζεται παρ' ἡμῖν μόνον ἐπὶ τῶν νομισμάτων τούτων· εἶνε δὲ ταῦτα πολλάκις ἐξαισίας τέχνης ἀναπαριστώσης πιστότατα τὰ πολεμικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν μεγάλων ἐκείνων βασιλέων, διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν ἰσχυρῶν ἐχθρῶν τῆς Ρώμης, τοῦ Περσέως, Μιθριδάτου καὶ Κλεοπάτρας, οἵτινες πάντες εἰσὶ χάρις τοῖς νομίσμασιν ἐνώπιον ἡμῶν.

Λυπηρὸν ὅτι τὸ σύστημα τῆς ἐπὶ νομισμάτων ἀπεικονίσεως τῶν ἐξεχόντων προσώπων δὲν εἰσήχθη πρότερον καὶ ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς δημοκρατίαις (ὡς τοῦτο ποιοῦσι νῦν αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι ἐπὶ τῶν γραμματοσήμων). Βεβαίως τοιαύτη τιμὴ ἤθελε προσβάλῃ τὴν δημοκρατικὴν ἰσότητα, ἴσως δὲ μάλιστα ἤθελε ταράξῃ τὴν συνείδησίν των ὑπὸ θρησκευτικὴν ἔποψιν· ἀλλὰ δι' ἡμᾶς τὸ τοιοῦτον ἤθελε συντελέσῃ πολὺ εἰς ἐξακρίβωσιν τῆς ἰδέας, ἣν περὶ τῶν Περικλέους, Θεμιστοκλέους, Ἐπαμεινώνδα κ.τ.λ. εἶχον οἱ σύγχρονοι αὐτῶν. Ὑπάρχει ἐν τούτοις νόμισμα ἐκτυπωθὲν πρὸς τιμὴν τοῦ Θεμιστοκλέους, ὅπερ εἰς πολλὴν μελέτην ἐνέβαλε τοὺς μεταγενεστέρους. Τὸ νόμισμα τοῦτο εἶνε σπανιώτατον, καθότι μέχρι τοῦδε δύο μόνον τοιαῦτα εὑρέθησαν, ἐξ ὧν τὸ

μὲν ἓν κατέχει ἡ ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Γαλλίας, τὸ δὲ ἕτερον εὑρίσκεται ἐν τῷ Βρεττανικῷ Μουσείῳ. Ἐπ' αὐτοῦ εἶνε κεχαραγμένον ὁλόκληρον τὸ ὄνομα τοῦ Θεμιστοκλέους· ὁ χαρακτὴρ τῆς γραφῆς, τὸ σχῆμα τῶν ἀπεικονίσεων (ὁ δαφνηφόρος Ἀπόλλων καὶ ὁ θαλάσσιος ἀετὸς) συμφωνοῦσι πιστότατα μετὰ τῆς ἐποχῆς του· τέλος τὰ στοιχεῖα Μ Α, ἅτινα εὑρίσκονται ἐπὶ τῶν πλευρῶν, ἐνδεικνύουσι τὴν πόλιν τῆς ἐκτυπώσεως, Μαγνησίαν τῆς Ἀσίας, εἰς ἣν ὁ νικητὴς τῆς Σαλαμῖνος ἐξοστρακισθεὶς καὶ κατόπιν εἰς ἀειφυγίαν καταδικασθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, κατέφυγεν, ὅπως σωθῇ καὶ διατελέσῃ μισθωτὸς τοῦ ἀσπόνδου ἐχθροῦ του, τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν.

Ἐκτὸς ὅμως τῆς ἀρχαιολογικῆς ἀξίας αὐτοῦ, τὸ νόμισμα τοῦ Θεμιστοκλέους ἐνέχει καὶ ἱστορικήν. Ἐν πρώτοις ἐπικυροῖ τὸ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου γραφόμενον, ὅτι οὗτος ἐγκατέστη ἐν Μαγνησίᾳ, οὐχὶ ἁπλῶς ξενιζόμενος ὑπὸ τοῦ Πέρσου, ἀλλ' ὡς ἄρχων τῆς πόλεως ταύτης. Καὶ δὲν ἦτο μόνον ἄρχων, διότι τὸ δικαίωμα τοῦ κόπτειν νόμισμα ἀνῆκε κατὰ τὸν 5ον π. Χ. αἰῶνα ἀποκλειστικῶς εἰς δυνάστας· ἀναμφίβολον λοιπὸν ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ὑπῆρξεν ἢ δυνάστης ἢ δεσπότης τῆς Μαγνησίας ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, ὡς ὁ Γόγγυλος τῆς Ἐρετρίας καὶ ὁ Δημάρατος τῆς Λακεδαίμονος, οἵτινες εἶχον ἐπίσης λάβει μεγάλα ἀξιώματα, ὅτε κατέφυγον παρ' αὐτῷ.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω παρουσιάζει ἡμῖν τὸ ἕτερον τῶν ἀνευρεθέντων νομισμάτων τούτων καὶ περίεργον ἀντικείμενον προϋποθέσεων δυναμένων κάλλιστα νὰ ὦσιν ἀληθεῖς. Τὸ ἐν τῷ Βρεττανικῷ μουσείῳ εὑρισκόμενον νόμισμα δὲν εἶνε καθαρῶς ἀργυροῦν, ἀλλὰ τὸ μὲν ἐσωτερικὸν αὐτοῦ εἶνε μόλυβδος, εἰς δὲ τὴν ἐπιφάνειαν ὑπάρχει μόνον φλοιὸς ἀργύρου. Εἰς τὸ μέτρον τοῦτο τῆς κιβδηλείας προέβαινον ἐνίοτε οἱ τῆς ἀρχαιότητος βασιλεῖς πρὸς κερδοσκοπίαν, ὅτε εὑρίσκοντο ἐν χρηματικῇ ἀμηχανίᾳ· τὸ δὲ νόμισμα τοῦτο ἐκυκλοφόρει ἀναγκαστικῶς. Τὸ τοιοῦτον συμφωνεῖ πληρέστατα μὲ τὸν ὑπὸ τῶν διαφόρων ἱστορικῶν διαγραφόμενον χαρακτῆρα τοῦ πολυμηχάνου καὶ πανούργου Θεμιστοκλέους. Εἴτε πρόκειται νὰ τρέψῃ εἰς φυγὴν τὸν Ξέρξην, εἴτε νὰ διασκεδάζῃ τοὺς Λακεδαιμονίους διαρκούσης τῆς περιτειχίσεως τῶν Ἀθηνῶν, εἴτε προτίθεται νὰ ἐξεύρῃ χρήματα, ὁ Θεμιστοκλῆς εἶνε πάντοτε Θεμιστοκλῆς δηλ. ὁ ἀξιοθαύμαστος ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς, ὡς τὸν ἀποκαλεῖ ὁ Θουκυδίδης [1]. Ἰδοὺ λοιπὸν ὅτι ἡ νομισματικὴ παρουσιάζει ἐνίοτε λίαν ἐνδιαφερούσας ἱστορικὰς ἀποκαλύψεις.

[1] Θουκυδίδης. Βιβλ. Α. § 138: Ἦν γὰρ Θεμιστοκλῆς κ.τ.λ. εἰς αὐτὸ μᾶλλον ἑτέρου ἄξιος θαυμάσαι κ.τ.λ.

Β'

Ὁ Ρεϊνὰχ ἐνταῦθα ἐξετάζει τὸ νόμισμα ὑπὸ καλλιτεχνικὴν ἔποψιν, ἐκφράζων τὸν θαυμασμὸν αὐτοῦ διὰ τὴν λεπτότητα, ἣν ἐν παντὶ πράγματι ἐπεδείκνυον οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες. Ὄντως εἶνε ἀξία θαυμασμοῦ ἡ συνήθεια ἣν εἶχον τοῦ νὰ προσδίδωσιν αἰσθητικὸν χαρακτῆρα εἰς πᾶν ἀντικείμενον χρήσεως, ἔστω καὶ εἰς τὰ κοινότερα, οὐδέποτε χωρίζοντες τὸ καλὸν ἀπὸ τοῦ λυσιτελοῦς καὶ τὸ φιλοτεχνικὸν ἀπὸ τοῦ φιλοκάλου. Τὸ ἕδρανον τοῦ μετριωτέρου τεχνίτου, τὸ ἐλαιοδοχεῖον καὶ οἰνοφόριον τῆς οἰκοδεσποίνης, τὸ κάτοπτρον τῆς κόρης, τὰ παίγνια τῶν παίδων, τὸ κράνος τοῦ μαχητοῦ, πάντα ἐλάμβανον ἐν ταῖς χερσὶ τῶν ἑλλήνων τεχνιτῶν σχῆμα χαρίεν, ποικίλον καὶ κομψόν. Τῇ αὐτῇ λοιπὸν λεπτεπιλέπτῳ ἐργασίᾳ χρώμενοι καὶ ἐν τοῖς νομίσμασι, κατώρθουν οἱ νομισματοχαράκται, τελειοποιούμενοι ὁσημέραι, νὰ παράγωσιν ἔργα καλλιτεχνικώτατα, ἅτινα τὴν σήμερον ἑλκύουσι τὸν θαυμασμὸν πάντων. Ἡ τελειότης αὕτη τῆς ἐργασίας ἀπέβη λίαν χρήσιμος εἰς διαφόρους ἱστορικὰς καὶ ἀρχαιολογικὰς μελέτας, ὡς παρακατιόντες θέλομεν ἴδει· διὰ τοῦτο δὲ δικαίως ἐκλήθησαν τὰ ἑλληνικὰ νομίσματα «ἡ γραμματικὴ τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς τέχνης», καθότι ἐκτὸς τῶν πιστῶν ἀπεικονίσεων, δι' ὧν πολλὰ ὠφελήθη ἡ ἱστορία, δι' αὐτῶν δύναταί τις νὰ παρακολουθήσῃ καὶ τὴν κατὰ καιροὺς πρόοδον τῆς τέχνης.

Καὶ εἰς αὐτὴν ἔτι τὴν ἐποχὴν τῆς πλήρους παρακμῆς τῆς χαράξεως τῶν νομισμάτων, καθ' ἣν αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις κόπτουσι μόνον χάλκινα νομίσματα μετρίας ὅλως τέχνης, πάλιν εὑρίσκει ὁ ἐπιστήμων ἱκανὴν ὕλην τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης διὰ τῆς νομισματικῆς. Ἡ Ἑλλὰς ὡς ρωμαϊκὴ ἐπαρχία ἔζη μόνον δι' ἀναμνήσεων τοῦ ἀποιχομένου μεγαλείου αὐτῆς. Πολλάκις οἱ χαράκται τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀντέγραφον ἔργα τῆς καλῆς τέχνης τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἐφ' ᾗ ἐσεμνύνοντο αἱ ἤδη παρακμάσασαι πόλεις.

Αἱ ἀντιγραφαὶ αὗται εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μετρίας ὅλως τέχνης, πλὴν τὴν σήμερον, ὅτε τὰ πρωτότυπα ἐξέλιπον, ἔχουσι μεγίστην σημασίαν, καθότι δι' αὐτῶν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὴν ἄποψιν τόσων μεγάλων ἔργων ἐκθειαζομένων ὑπὸ τῶν συγγραφέων καὶ νὰ εὕρωμεν κατόπιν τὰς μιμήσεις αὐτῶν ἐν τοῖς ρωμαϊκοῖς ἀγάλμασιν, ἅτινα κοσμοῦσι τὰ μουσεῖα ἡμῶν. Οὕτως οἱ Τυραννοκτόνοι τοῦ Κριτίου καὶ Νησιώτου, ὁ Ὀλύμπιος Ζεὺς τοῦ Φειδίου, ἡ Κνιδία Ἀφροδίτη τοῦ Πραξιτέλους καὶ πολλὰ ἄλλα ἔργα ὀφείλουσι τὴν διατήρησιν αὐτῶν εἰς

τὰς ἀναπαραστάσεις ταύτας. Δι' αὐτῶν ἡ ἱστορία τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ὠφελήθη τὰ μάλα, ὁ δὲ Ἄγγλος Δόναλδσων ἠδυνήθη νὰ συγγράψῃ περὶ αὐτῶν ὁλόκληρον τόμον ἐπιγραφόμενον «Architectura numismatica».

Ἐνίοτε τὰ ἀρχαῖα ἀγάλματα περιέρχονται ἡμῖν ἠκρωτηριασμένα. Καὶ πάλιν προστρέχοντες εἰς τὴν νομισματικὴν εὑρίσκομεν τὴν ἀληθῆ αὐτῶν παράστασιν, ἣν δυνάμεθα νὰ συμπληρώσωμεν διὰ γύψου. Οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, ἀνακαλυφθέντος νομίσματος ἐν Τραλλίᾳ, ἠδυνήθησαν νὰ συμπληρώσωσι τὸ σύμπλεγμα τοῦ Φαρνεσίου Ταύρου τοῦ ἐν τῷ μουσείῳ τῆς Νεαπόλεως εὑρισκομένου. Ἐσχάτως πάλιν εὑρέθη ἐπὶ νομίσματος τῆς Ἀγχιάλου τῆς Θρᾴκης, τὸ ὁμοίωμα τοῦ Ἑρμοῦ τοῦ Πραξιτέλους, ὅπερ οὐδεμίαν ἀφίνει ἀμφιβολίαν πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἠκρωτηριασμένου βραχίονος· δι' αὐτοῦ ἐβεβαιώθημεν ὅτι ὁ Ἑρμῆς ἐκράτει βότρυν σταφυλῆς, δι' οὗ ἠρέθιζε τὸν μικρὸν Βάκχον.

Ἕτερον παράδειγμα νομισματικῆς ἐπανορθώσεως ἔτι μᾶλλον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡμῖν ἡ περίφημος Νίκη τῆς Σαμοθρᾴκης. Πᾶς τις γνωρίζει τὸ θαυμάσιον ἄγαλμα, τὸ κείμενον ἔμπροσθεν τῆς μεγάλης κλίμακος τοῦ Μουσείου τοῦ Λούβρου, ὅπερ ἐκομίσθη ὑπὸ τοῦ Champoiseau ἐπὶ τῆς κολοσσιαίας βάσεως αὐτοῦ, τῆς παριστώσης πρῷραν νηός. Τὸ ἄγαλμα εἶνε δυστυχῶς ἔτι πλέον ἠκρωτηριασμένον τοῦ τῆς Ἀφροδίτης τῆς Μήλου, εἰ δὲ καὶ ἀπεπειράθησαν τὴν συμπλήρωσιν αὐτοῦ, ἀφῆκαν ὅμως κενὴν τὴν θέσιν τῆς κεφαλῆς καὶ τῶν βραχιόνων. Ἐν τούτοις εὑρέθη νόμισμα, καὶ τοῦθ' ὅπερ περιεργότερον, νόμισμα σύγχρονον τοῦ ἔργου, εἰς ὃ ὀφείλομεν τὴν ἀκριβῆ ἀναπαράστασιν αὐτοῦ, ὡς εἶχε. Τὸ νόμισμα τοῦτο εἶνε τοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, βασιλέως τῆς Μακεδονίας, φέρον ἐπὶ τῆς μιᾶς μὲν πλευρᾶς τὸν Ποσειδῶνα σείοντα τὴν τρίαιναν, ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας Νίκην ἐπὶ νηός. Ἐκτὸς τῆς κινήσεως τῶν πτερύγων, ἃς ὁ χαράκτης ἠναγκάσθη, ὡς ἐκ τοῦ στρογγύλου σχήματος τοῦ νομίσματος, νὰ στρέψῃ πρὸς τὰ κάτω, τηλικαύτη εἶνε ἡ ὁμοιότης τῆς Νίκης τοῦ Λούβρου πρὸς τὴν τοῦ νομίσματος, ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ ἀμφιβάλλωμεν ὅτι τὸ εὑρεθὲν νόμισμα εἶνε ἀντίγραφον τοῦ ἀγάλματος, ὅπερ εἶνε ἀνάθημα προσφερθὲν ὑπὸ τοῦ Δημητρίου τοῖς θεοῖς τῆς Σαμοθρᾴκης, εἴτε μετὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατὰ θάλασσαν νίκην κατὰ τῶν Κυπρίων τῷ 306 π. Χ., εἴτε, τοῦθ' ὅπερ πιθανώτερον, τῷ 293 π. Χ., ὅτε οὗτος ὅλως ἀνελπίστως ἐγένετο κύριος τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας καὶ τοῦ μεγαλειτέρου μέρους τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν νήσων. Οὐ μόνον τὸ νόμισμα ὁρίζει τὴν χρονολογίαν τοῦ ἀγάλματος, ὅπερ σπουδαιότατον διὰ τὴν

ἱστορίαν τῆς τέχνης, ἀλλ' ἐπιτρέπει ἡμῖν τὴν πιστὴν συμπλήρωσιν αὐτοῦ: Διὰ μὲν τῆς μιᾶς τεταμένης χειρὸς ἐκράτει σάλπιγγα, ἐν ᾗ ἡτοιμάζετο νὰ φυσήσῃ δι' ὅλης αὐτῆς τῆς δυνάμεως, διὰ δὲ τῆς ἄλλης ἐκράτει σιδήρωμα ὅπλου, ὅπερ δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς μάκτρον τροπαίου.

Γ'.

Ἐνταῦθα ὁ Ρεϊνὰχ ἐξετάζει τὸ νόμισμα καθ' ὅσον ἀναφέρεται εἰς τὰ τῆς θρησκείας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Τὸ νόμισμα, λέγει, ὡς ἐμφαίνει ἡ λέξις, κοπτόμενον συνεπείᾳ νόμου καί ὂν ἔργον τῆς τέχνης, ἔδει πάντως παρὰ τοῖς ἀρχαίοις νὰ συνδέηται στενῶς μετὰ τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων αὐτῶν.. Διὰ τοῦτο, ἐξαιρέσει ὀλίγων, πάντα τὰ νομίσματα ἔφερον παραστάσεις θεοτήτων ἢ σύμβολα αὐτῶν. Βραδύτερον δὲ κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα, εἰ καὶ τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα ἤρξατο καταπῖπτον, χαράσσεται μὲν ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς ἡ εἰκὼν τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας ἢ τῶν ρωμαίων αὐτοκρατόρων, ἐξακολουθεῖ ὅμως ἡ ἑτέρα πλευρὰ χρησιμοποιουμένη εἰς ἀναπαράστασιν θεοτήτων.

Ἐν αὐτοῖς δὲ τοῖς νομίσμασι τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς ἀνευρίσκει τις τὴν πιστοτέραν εἰκόνα πολλῶν μύθων τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας.

Ἡ ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἀναπαράστασις θρησκευτικῶν εἰκόνων εἶνε πολλῷ ὠφελιμωτέρα τῆς τῶν ἐπὶ ἀγγείων, ἥτις ἐπίσης εἶνε πηγὴ γνώσεων τῆς θρησκείας δι' ἡμᾶς. Ὁ ζωγράφος ἀγγείων ἦτο ἐλεύθερος ἐργάτης, ἐργαζόμενος διὰ τὴν πελατείαν αὐτοῦ· ἑπομένως ἠδύνατο νὰ δίδῃ πολλάκις ἐλευθερίαν εἰς τὴν φαντασίαν αὐτοῦ ἢ εἰς τὴν τῶν πελατῶν του· διὰ τοῦτο ἔστιν ὅτε βλέπομεν τόσον διαφόρους ἐκτελέσεις τῆς αὐτῆς παραστάσεως. Ὁ νομισματοχαράκτης ὅμως διατελεῖ ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς πολιτείας. Τὸ ἔργον αὐτοῦ προώρισται νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν κατοχὴν χιλιάδων ἀνθρώπων, οἵτινες θέλουσιν ἐξετάσει λεπτομερῶς αὐτό· προώρισται νὰ ἐπιβάλῃ αὐτοῖς θρησκευτικὴν σκέψιν καὶ νὰ ἐννοηθῇ ὑπ' αὐτῶν, πολλάκις δὲ καὶ νὰ κυκλοφορήσῃ ἐν ξέναις χώραις, ἔνθα ἔσεται τὸ σύμβολον τοῦ τόπου ἔνθα ἐχαράχθη. Διὰ τοῦτο εὐνόητον ὅτι ὁ χαράκτης μετὰ πολλῆς τῆς προσοχῆς καί, οὕτως εἰπεῖν, εὐλαβείας ἐκτελεῖ τὸ ὑπὸ τῆς πολιτείας ἀνατεθειμένον αὐτῷ ἔργον καὶ ὅτι ἀναπαριστᾷ τὰς θεότητας οὐχὶ ἁπλῶς ὡς κόσμημα τοῦ νομίσματος, ἀλλ' ὅσον οἷόν τε πιστότερον καὶ ὡς σύμβολον ἱερώτατον, ἐπιβληθησόμενον εἰς πάντα κάτοχον καὶ εἰς τοὺς ὁμόρους ἔτι λαούς, οἵτινες ἤθελον δεχθῇ τὴν κυκλοφορίαν αὐτοῦ.

Ἐκτὸς ὅμως τῆς δι' αὐτῶν ἀκριβοῦς γνώσεως τῶν θρησκευτικῶν

μύθων, τὰ νομίσματα χρησιμεύουσι τὰ μάλα εἰς ἐκμάθησιν τῶν τῆς θρησκείας πλείστων ἄλλων λαῶν, περὶ ὧν ὁ κυριώτερος ἡμῶν ὁδηγὸς Παυσανίας οὐδεμίαν ἐποιήσατο μνείαν. Οὗτος περιορίζεται εἰς τὸ κέντρον μόνον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, παραλείπων τὴν Κρήτην, τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Θρᾴκην, τὴν Σικελίαν, ἔνθα ἡ τοῦ Ὀλύμπου θρησκεία διαδοθεῖσα ὑπὸ Ἑλλήνων ἀποίκων συνεχωνεύθη τόσον ποικιλοτρόπως μετὰ τῆς ἤδη ὑπαρχούσης θρησκείας καὶ τῶν βαρβάρων μύθων. Τοῖς νομίσμασιν ἄρα ἀπόκειται ἡ τούτων ἐξακρίβωσις, εὔκολος δὲ ἀποβαίνει αὕτη ὡς ἐκ τῶν πολλῶν τοιούτων ὑπαρχόντων. Αὐτῶν ἄνευ ἠθέλομεν ἀγνοεῖ τοὺς Ποταμίους Θεοὺς τῆς Σικελίας, τοὺς Σεληναίους Θεοὺς τῆς Ἀνατολῆς, τὸν Βέλχανον Δία τοῦ Φαιστοῦ τῆς Κρήτης καὶ πολλὰς ἄλλας θεότητας.

Περίεργον ἐξέτασιν ποιεῖται ἐνταῦθα ὁ Ῥεϊνὰχ νομισμάτων φερόντων παράδοσιν τῆς Γραφῆς. Ὁμιλεῖ περὶ τῶν περιφήμων νομισμάτων τῆς Ἀπαμείας, πόλεως τῆς Φρυγίας, τῶν κοπέντων ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Σεπτιμίου Σεβήρου, Μακρίνου καὶ Φιλίππου τοῦ Ἄραβος, δηλ. κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ τρίτου μ. Χ. αἰῶνος.

Τὰ νομίσματα ταῦτα φέρουσιν ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς πλευρᾶς τὴν εἰκόνα τοῦ βασιλεύοντος αὐτοκράτορος, ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας παράστασιν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς καθημένων ἐν κιβωτίῳ πλέοντι ἐν τοῖς ὕδασι· τὸ κιβώτιον εἶνε ἡμίκλειστον, πτηνὸν δὲ — πιθανῶς κόραξ — ἐπικάθηται αὐτῷ. Ἀριστερόθεν ὑπάρχει ἄλλη εἰκών, ἥτις εἶνε συνέχεια τῆς πρώτης· ἐνταῦθα τὰ δύο πρόσωπα ἵστανται ἐπὶ ποδὸς ὑψοῦντα τὰς χεῖρας ὡς ἐν λατρείᾳ· ἕτερον πτηνὸν — περιστερὰ — φέρει αὐτοῖς κλάδον ἐλαίας.

Ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ διαβλέπει τις ῥᾳδίως τὸ τέλος τοῦ κατακλυσμοῦ, ὡς διδάσκει τοῦτο ἡ Γένεσις· ἵνα δὲ πᾶσα ἀμφιβολία ἐκλείψῃ, τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου Νῶε ἐχαράχθη ὁλογράφως ἐπὶ τοῦ ἐπιπλέοντος κιβωτίου. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ὄνομα τῆς συντρόφου του, δὲν μανθάνομεν αὐτὸ ἐκ τῆς Γραφῆς, ἀλλ᾽ ἔκ τινος λειψάνου ἀποκρύφου βιβλίου, ὅπερ ἐκυκλοφόρει ἐν τῇ πρώτῃ χριστιανικῇ ἐκκλησίᾳ: ὠνομάζετο Νωρία.

Ὁ Ῥεϊνὰχ διὰ μακρῶν ἐξετάζει τὸ νόμισμα τοῦτο, ἐξηγῶν τίνι τρόπῳ εὑρίσκεται ἡ Γραφικὴ αὕτη παράστασις ἐπὶ νομίσματος κοπέντος ἐν μέσῃ εἰδωλολατρείᾳ. Ἐν ὀλίγοις μόνον θέλομεν μεταδώσῃ τὰ ὑπ᾽ αὐτοῦ λεχθέντα. Ἐν Φρυγίᾳ, ἔνθα ἔκειτο ἡ πόλις Ἀπάμεια, ἐπίστευον εἰς μῦθον περὶ κατακλυσμοῦ, λαβόντος χώραν ὑπὸ τὰς ἑξῆς περιστάσεις. Ὑπῆρξέ ποτε βασιλεὺς τῆς Φρυγίας ὀνόματι Νάνναχος, ζήσας τριακόσια ἔτη· ἡ πολυζωΐα του αὕτη, ὡς εἰκός, ἀνησύχησε τοὺς ἀνυπομόνως προσδοκῶντας τὴν τελευτὴν αὐτοῦ συγγενεῖς καὶ φίλους, οἵ-

τινες ἐρωτήσαντες τὸ μαντεῖον ἐπὶ πόσα ἔτη ἤθελεν ἀκόμη ζήσῃ ὁ ἀδιάκριτος βασιλεύς, ἔλαβον τὴν ἀπάντησιν, ὅτι ὅταν οὗτος ἤθελεν ἀποθάνῃ, ὁλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος ἤθελε συναποβιώσῃ αὐτῷ. Ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τούτῳ ὅ,τε βασιλεὺς καὶ ὁ λαὸς ἅπας κατέκλυσαν τοὺς ναοὺς καὶ ἱκέτευον τοὺς θεοὺς χύνοντες δάκρυα ἄφθονα. «Τὰ δάκρυα τοῦ Ναννάκου», ἅτινα ἔμειναν παροιμιώδη, εἰς οὐδὲν συνετέλεσαν, καθότι ὁ κατακλυσμὸς ἐπῆλθε καὶ ὁ χρησμὸς ἐξεπληρώθη. Ὅτε τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐξέλιπεν ἀπὸ τῆς γῆς, ὁ Ζεὺς διέταξε τὸν μὲν Προμηθέα καὶ τὴν Ἀθηνᾶν νὰ πλάσωσιν ἀνθρώπους ἐξ ἀργίλου, τοὺς δὲ Ἀνέμους νὰ ἐμφυσήσωσιν αὐτοῖς ζωήν.

Ἐν τούτοις ὁ μῦθος οὗτος δὲν ἐξηγεῖ πῶς, ἐνῷ ἠδύναντο οἱ Φρύγες νὰ παραστήσωσιν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τὸν ἴδιον αὐτῶν κατακλυσμόν, ἐχάραξαν ἐπ' αὐτῶν τὸν ἑβραϊκόν. Πρὸς ἐξήγησιν τούτου ἀνατρέχει ὁ Ρεϊνὰχ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Φρυγῶν καὶ λέγει ὅτι ὁ Ἀντίοχος Γ' ὁ Μέγας, βασιλεὺς τῆς Φρυγίας, ἵνα διαδώσῃ τὸ ἐμπόριον ἐν τῇ χώρᾳ αὐτοῦ, προσεκάλεσε πλῆθος ἀποίκων, ἐν οἷς καὶ πολλοὺς Ἑβραίους. Οἱ Ἑβραῖοι ἀκούσαντες τὸν ἀνωτέρω μῦθον τοῦ κατακλυσμοῦ καὶ κατεχόμενοι ὑπὸ τῆς μανίας τοῦ προσηλυτισμοῦ, κατώρθωσαν νὰ συγχισθῶσιν οἱ δύο κατακλυσμοὶ εἰς μίαν παράδοσιν οὕτως ὥστε, προκειμένου βραδύτερον νὰ κοπῇ νόμισμα, ἐχαράχθη ἐπ' αὐτοῦ ἡ παράστασις τῆς κιβωτοῦ τοῦ Νῶε. Τὸ τοιοῦτον ὅμως δὲν ἐμφαίνει ποσῶς τὸν προσηλυτισμὸν τῶν κατοίκων τῆς Ἀπαμείας εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν. Εἶνε ἁπλῶς ἀπόδειξις τοῦ θρησκευτικοῦ συγκρατισμοῦ, ὅστις ἐχαρακτήριζε τότε τὸν Ἑλληνορρωμαϊκὸν κόσμον· συνᾴδει δὲ ἀκριβῶς τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ, καθ' ἣν ὁ Ἀλέξανδρος Σεβῆρος ἐτοποθέτει ἐν τῷ προσευκτηρίῳ δωματίῳ αὐτοῦ τὴν προτομὴν τοῦ Ὀρφέως μεταξὺ τῶν τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Δ'.

Περὶ τῆς τετάρτης διαιρέσεως τῶν ἱστορικῶν ἀπόψεων τῆς νομισματικῆς, δηλαδὴ τῆς χρησιμότητος αὐτῆς ὡς πρὸς τὴν οἰκονομικὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἐλάχιστα λέγει ὁ Ρεϊνάχ, καθότι τὸ ζήτημα εἶνε σπουδαιότατον καὶ ἐπιφυλάσσεται νὰ ἀναπτύξῃ αὐτὸ εἰς προσεχῆ παράδοσιν. Τὸ νόμισμα πρὶν ἢ ἐξετασθῇ ὡς ἀντικείμενον ἱστορικῆς, ἀρχαιολογικῆς ἢ μυθολογικῆς μελέτης, πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ὡς ποσότης τις πολυτίμου μετάλλου, ἐφ' ἧς τίθεται ἡ σφραγὶς τῆς πολιτείας καὶ ἥτις χρησιμεύει ὡς νόμιμον διάμεσον ἐν ταῖς συναλλαγαῖς καὶ ὡς σύμβολον τῶν ἀξιῶν. Τὴν σήμερον ὡς τὸ πάλαι, σταθερὸν καὶ εὐυπόληπτον νόμισμα εἶνε ἀπαραίτητος ὅρος πρὸς τακτικὴν καὶ ἀσφαλῆ

ἐργασίαν Κράτους, ὡς καὶ ἡ ἐπισημοτέρα ἔνδειξις τῆς οἰκονομικῆς αὐτοῦ εὐπραγίας.

Πόσον τερπνὸν καὶ ὠφέλιμον εἶνε τὸ μάθημα, ὅπερ οἱ εὐτυχεῖς Παρισινοὶ ἀκούουσι παραδιδόμενον ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Ρεϊνάχ! Ἡ «Ἑλληνικὴ Ἱστορία διὰ τῆς Νομισματικῆς» ἐκτὸς τῶν σπουδαστῶν εἵλκυσε πολλοὺς ἀκροατάς, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνονται καθηγηταὶ καὶ λόγιοι, οἵτινες τακτικώτατα παρευρίσκονται εἰς τὰς παραδόσεις.

Ἆρά γε ἤθελεν εἶναι τόσον ἀνέφικτος ἡ καὶ παρ' ἡμῖν εἰσαγωγὴ τοῦ μαθήματος τῆς Νομισματικῆς, ἐὰν ἐγίνετο δοκιμή; Νομίζομεν ὅτι, ὅταν ἔχωμεν νομισματικὴν συλλογήν, οἵα ἡ ἡμετέρα καὶ ἐπιστήμονα διακεκριμένον, οἷος ὁ κ. Σβορῶνος, τοῦτο ἀρκεῖ ὅπως ἐνθαρρύνῃ τὴν μελέτην τοῦ κλάδου τούτου τῆς ἀρχαιολογίας.

Λέων Μ. Μελᾶς

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΜΕΣΣΗΝΙΑΝ [1]

Γ'.

Οἱ ἡμέρες περνοῦσαν ἥσυχες καὶ εὐχάριστες 'ς τὸν οἰκίσκον ποῦ ἐπιάσαμε κάτω 'ς τὸ ἐπίνειον τῶν Καλαμῶν καὶ ποῦ εἶχε δεξιὰ κ' ἀριστερὰ δυὸ 'ψηλοὺς πλατάνους καὶ ἐμπρὸς ἕνα εὔμορφο καλαμιῶνα. Τὴν ἡμέρα ὅλη ἐμελετοῦσα τὴν καλή μου ἐπιστήμη, τὴν γλυκεῖα φιλολογία, ποῦ τρέφει τόσο ὄμορφο τὸ νοῦ σου καὶ δὲν ἀφίνει καὶ τὴν καρδιά σου παραπονεμένη . . . Πρωΐ πρωΐ ἐσηκωνόμουν καὶ ἐπήγαινα καμμιὰ φορὰ 'ς τὸ μῶλο ἔξω ἔξω καὶ ἔβλεπα τὸ Μεσσηνιακὸ κόλπο τὴν ὥρα ποῦ ἡ φύσις ἐξυπνοῦσε κ' ἐπροσκαλοῦσε τὰ πουλάκια καὶ τὲς χαρούμενες καρδιὲς 'ς τὸ γλυκερὸ τραγοῦδι, ὁποῦ τραγουδεῖ τὲς ὀμορφιὲς τοῦ βίου. Ἦταν ὡραῖο τὸ θέαμα ἐκεῖνο· ἐνόμιζες πῶς τὴν ὥρα ποῦ ἔβγαινε ἡ Αὐγούλα μὲ τὸ κατάλευκο καὶ ἀστραπηβόλο ἅρμα της, ἐνόμιζες πῶς ἀπὸ τὴν θάλασσαν σηκονόντησαν μύριες ἀσπροντυμένες νεράϊδες καὶ μέσα 'ς τὰ νέφη τὰ ἐλαφρὰ καὶ τὴν καταχνιὰ τὴ λεπτὴ ποῦ ἐκάλυπτε τὴ θάλασσα πῶς ἔσταιναν πιασμένες ἀπ' τὸ χέρι μαγικὸ καὶ ἀπέραντο ἐπάνω σ' ὅλη τὴ γαλανὴ κι' ἀρρυτίδωτη πλάκα τῆς θάλασσας χορό. Ὁ ἥλιος ὅταν ἀνέτειλε, ἔμενε κρυμμένος πίσω ἀπὸ

[1] Συνέχεια· ἴδε φυλλάδιον 11 ΙϚ' τόμου.

τὸ ψηλὸ Σταυροπήγι· ἀλλ'ἀπὸ μερικὲς σχισμάδες του ἔβγαιναν οἱ χρυσές του ἀκτῖνες 'σὰν μία δέσμη . . . καὶ ἔπεφταν 'ς τὴ θάλασσα· γύρω γύρω ἐκάλυπτε τὸ βουνὸ καταχνιά, ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴν ὁποία ἐφαίνοντο ἀμυδρὰ τὰ δάση ποῦ καλύπτουν τὸ βουνό, τὸ χωριὸ Σέλτσο, ποῦ εἶναι κτισμένο 'ς τὴ ράχι του, τὰ περιβόλια, οἱ κάμποι, οἱ χαράδρες ποῦ στεφανώνουν γύρω τὸ χωριό. Κ' ἂν ἐγύριζα 'πίσω τὸ βλέμμα— ὢ τὸ θέαμα δὲν ἦταν καθόλου κατώτερο. Πέρα 'ς τὴν πεδιάδα φαινόντανε τὸ Νησί, κρυμμένο 'ς τὸ λευκὸ καὶ λεπτὸ μανδύα τῆς πρωϊνῆς ὁμίχλης, κρυμμένο 'ς τὰ δένδρα, 'ς τοὺς κήπους· κ' ἐκεῖνες οἱ λεῦκες οἱ πλάτανοι ! . . . ἠμπορῶ νὰ σᾶς 'πῶ ὅτι πολλοὶ ἦταν τόσον ὑψηλοί, ὥστε ἡ κορυφή τους περνοῦσε καὶ τὴν καταχνιὰ ἀκόμη, ποῦ ἦταν ἐπάνω τους ἁπλωμένη . . .

Ὅταν ἐπροχωροῦσε ἡ ἡμέρα, ἐγύριζα 'ς τὸν οἰκίσκον μας, ἔπαιρνα τὸ βιβλίο μου καὶ ξαπλωμένος κάτω ἀπὸ ἕνα ψηλὸ πλάτανο δίπλα 'ς ἕνα καλαμιῶνα ἐδιάβαζα. Καμμιὰ φορὰ ἔκλεινα τὸ βιβλίο μου καὶ ἔδινα ὀλίγη προσοχὴ 'ς τὸ τραγοῦδι ὁποῦ ἔψελναν μαζὶ ὁ ἄνεμος καὶ τὰ φύλλα τοῦ πλατάνου καὶ ὁ διπλανός μου καλαμιῶνας.

Τὸ ἴδιο θέαμα, λαμπρό, μεγαλοπρεπὲς μοῦ ἐξεδηλώνετο 'ς τοὺς ὀφθαλμοὺς ὅταν καὶ κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἐκαθήμην 'ς τὲς πέτρες τοῦ μώλου. Ἐνόμιζες πῶς ἐκαίετο ὁ δυτικὸς οὐρανὸς ὅλος καὶ οἱ φωτιὲς ἀντανακλῶνταν 'ς τὰ νερὰ τοῦ ὡραίου κόλπου καὶ ἐχρύσιζαν τὴν πεδιάδα καὶ τὰ φύλλα τῶν δένδρων· ἔπειτα ἤρχετο σκοτάδι σιγὰ σιγὰ καὶ ἔδινε 'ς τὴν πεδιάδα μιὰ τέτοια ὄψι ἠρέμου μελαγχολίας καὶ γλυκυθύμου κατηφείας, ποῦ εἰς μάτην θὰ πασχίσῃ κανεὶς νὰ τὴν ἐκφράσῃ.

* * *

Ἡ Ντουάνα εἶναι, ὡς δεικνύει καὶ τὸ ὄνομα, τὸ ἐπίνειον τῶν Καλαμῶν. Εἶναι μία μικρὰ πολίχνη, ὅπου εἶναι τὸ τελωνεῖο, τὰ πρακτορεῖα, ξενοδοχεῖα καὶ ἀρκεταὶ οἰκίαι διὰ τὰς παραθεριζούσας οἰκογενείας. Τὸ ὄνομα Ντουάνα βέβαια δηλοῖ τὸ τελωνεῖον ποῦ 'ς τὰς ἀρχὰς ἦτο ἐκεῖ· κατόπιν ὅλη ἡ πολίχνη οὕτως ὠνομάσθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ, νομίζω δὲ πῶς ἐπισήμως λέγεται Νέαι Καλάμαι. Ἀνάμεσα 'ς τὰ σπίτια εἶναι κόλποι ὡραῖοι καὶ μεγάλοι, μάλιστα δὲ 'ς τὸ τέλος τοῦ χαριτωμένου αὐτοῦ προαστείου. Δεξιὰ—δι' ἐκεῖνον ποῦ κατεβαίνει 'ς τὴ θάλασσα ἀπὸ τὰς Καλάμας—εἶναι ἡ ξηραμμένη κοίτη τοῦ ποταμοῦ Νέδωνος, στρωμένη μὲ ἄμμο καὶ χαλίκια τῆς θαλάσσης. Εἶναι πλατεῖα ἡ κοίτη καὶ μάλιστα πειὸ 'ψηλά, δίπλα 'ς τὴν πόλι τῶν Καλαμῶν πρὸς Δ. γίνεται πειὸ πλατειὰ καὶ ἀφίνει οὕτως εἰπεῖν ν' ἁπλώ-

νεται ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ κάστρο τῶν Ἑνετῶν μιὰ μικρὰ καὶ ὡραία κοιλὰς ἀπὸ ἄμμο καὶ χαλίκια, ποῦ ἔχει ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος τὸ κάστρο, ἀπὸ τὸ ἄλλο καλαμιῶνες καὶ περιβόλια καὶ νερόμυλους· εἶναι πολὺ ὡραῖο τὸ μέρος ἐκεῖνο, μάλιστα ὅταν τὸ βλέπῃ κανεὶς ἀπὸ τὸ κάστρο ἐπάνω. Τὸ ἄνοιγμα στενεύεται ὀλίγο 'ψηλότερα καὶ ἡ κοίτη τοῦ ποταμοῦ χάνεται 'ς τὰ Γεμο-Βούνια, ποῦ σχηματίζουν ἕνα ψηλὸ καὶ ἀπότομο καταρράκτη τὸν χειμῶνα. Δεξιᾷ δὲ καὶ ἀριστερᾷ πρὶν ἀρχίσουν τὰ βουνά, ποῦ σοῦ κρύβουν τὸ ρεῦμα, βλέπεις κτήματα ἀπὸ ἐλιές, ἀμπέλια ἐπάνω σὲ γραφικοὺς λοφίσκους, καλαμιῶνες, καλύβες, νερομύλους, σπιτάκια. Τὸ καλοκαῖρι ὁ Νέδων δὲν ἔχει καθόλου νερό, τὸν χειμῶνα πλημμυρίζει ὅπως καὶ ὁ Πάμισος καὶ κάμνει μάλιστα καὶ καταστροφὲς καμμιὰ φορά. Δύο γέφυραι ἑνώνουν τὰς Καλάμας μὲ τὸν δρόμον ποῦ πηγαίνει 'ς τὸ Νησί. Ἡ εἰκὼν αὐτῆς τῆς μικρᾶς κοιλάδος τοῦ Νέδωνος ἐπαρουσιάζετο 'ς τὴ φαντασία μου ἀπὸ μικρὸ παιδὶ σχεδὸν ὁμοία ὅπως σᾶς τὴν περιέγραψα, τόσο πολὺ εὔμορφη εἶναι καὶ τόση ζωηρὴ ἐντύπωσι ἀφίνει.

Οἱ ἄνθρωποι 'ς τὴ Ντουάνα ὁποῦ μένουν ἐκεῖ διαρκῶς εἶναι λεμβοῦχοι, ἁλιεῖς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἄνθρωποι συνειθισμένοι μὲ τὴ θάλασσα. Ἐμπρὸς 'ς τὴν προκυμαία μόλις ἔβγῃς εἶναι τὰ καφφενεῖα, ὅπου πρωτοκάθηται ὁ ταξειδιώτης ἢ ἐπισκέπτης. Περιμένουν δὲ ἅμαξες πολλὲς διὰ νὰ τοὺς πηγαίνουν 'ς τὰς Καλάμας. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον μοῦ 'καμεν ἐντύπωσι εὐχάριστο πολὺ ἦταν ὅτι 'ς ἕνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ καφφενεῖα καὶ ξενοδοχεῖα συγχρόνως ἦτο γραμμένο μὲ μεγάλα γράμματα τὸ ἑξῆς φιλοσοφικὸ ρητό : θὰ περάσῃ καὶ τοῦτο.

Τὸ βράδυ, ὅταν βασιλεύῃ ὁ ἥλιος, βγαίνουν 'ς τὸν περίπατο· καὶ τότε τῆς ἔμορφης χώρας ἠμπορεῖς ν' ἀπολαύσῃς μὲ πειὸ μεγάλη εὐχαρίστησι τὰ κάλλη, τὲς δροσιὲς καὶ τὲς μυρωδιὲς τῶν ἀπείρων κόλπων. Κατεβαίνουν καὶ ἀπὸ τὰς Καλάμας οἰκογένειες διὰ τὰ καθίσουν κοντὰ 'ς τὴ θάλασσα καὶ ν' ἀναπνεύσουν τὴν ἀρωματισμένην αὔρα τοῦ Μεσσηνιακοῦ κόλπου, ποῦ θωπεύει καὶ γλυκοφιλεῖ τὲς εὔμορφες κόρες τῶν Καλαμῶν· πολλοὶ κατεβαίνουν καὶ τρώγουν 'ς τὰ τραπέζια, ποῦ εἶναι 'ς τὴν ἀκρογιαλιὰ καὶ φωτίζονται ἀπὸ φανάρι κρεμασμένο 'ς ἕνα κοντάρι χωμένο 'ς τὴν ἄμμο. Εἶναι ἀλήθεια ὡραῖα νὰ κάθηται κανεὶς ἐκεῖ τὸ βράδυ· ἐπήγαινα καμμιὰ φορὰ μὲ τὴ μητέρα μου καὶ τὴ θεία μου· μάλιστα ἕνα βράδυ ποῦ ἐκαθήμεθα κοντὰ κοντὰ 'ς τὴ θάλασσα δὲν ἠμπορῶ νὰ τὸ ξεχάσω. Ἐφυσοῦσε σιγὰ σιγὰ τὸ ἀεράκι καὶ τὸ κῦμα ἐφλοίσβιζε 'ς τὰ πόδια μας· ἀπὸ μακρυὰ ἤρχοντο τῶν λουλουδιῶν οἱ εὐωδίες καὶ τῆς θαλάσσης ἡ νυκτερινὴ αὔρα ἐθώπευε τὸ πρό-

σωπόν μας· ἦταν φεγγάρι ἐκείνη τὴ βραδυά· τὸ ἔβλεπα σιγὰ σιγὰ ν' ἀνεβαίνῃ ἀπὸ τὸ ψηλὸ βουνὸ τοῦ Σταυροπηγιοῦ, ποῦ ἦταν πρὸς τ'ἀριστερά μας, ὅταν ἐκυττάζαμε τὴ θάλασσα. Δίπλα μου ὅλοι ὡμίλουν, ἐγέλουν· μὰ ἐγὼ δὲν ἠμπορῶ οὔτε νὰ 'μιλήσω οὔτε τίποτε νὰ κάμω ἄλλο, ὅταν εὑρίσκωμαι ἐμπρὸς εἰς τόσο μεγαλοπρεπεῖς σκηνάς, ποῦ μας δίδει ἡ φύσις· εἶναι ἀκριβῶς σὰν νὰ εἶσαι 'ς τὸ θέατρο· ἀνοίγει ἡ σκηνή, σοῦ παρουσιάζεται μία ὡραία σκηνογραφία· ἔχεις ὄρεξι νὰ 'μιλήσῃς μὲ τὸ διπλανό σου ; Χίλιες φορὲς ἕως τώρα ὅλοι οἱ σοφοὶ παρωμοίασαν τὸν κόσμο μ' ἕνα μεγάλο θέατρο· 'ς αὐτὸ τὸ θέατρο εὑρίσκεις καὶ τὴ σκηνὴ καὶ τὴ σκηνογραφία—ὡραία ἀληθῶς καμμιὰ φορὰ—καὶ τοὺς ὑποκριτὰς—μὲ τὸ πάρα πάνω μάλιστα, περισσότερο ἴσως παρ'ὅσο ἠμποροῦσες νὰ ἐπιθυμῇς . . . Δὲν λείπει τίποτε. Ἔχει πολὺ δίκαιο ὁ Σαίκσπηρ, ὁ βαθὺς αὐτὸς καὶ ψυχρὸς τῶν ἀνθρωπίνων μελετητής, νὰ λέγῃ 'ς τὸν Μάκβεθ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἕνας κωμῳδός, ποῦ ἔρχεται ἐπάνω 'ς τὴ σκηνὴ κορδωμένος καὶ κοκορευόμενος, μᾶς λέγει μὲ ἦθος τραγικὸ χίλιες δύο ἀνοησίες, ἔπειτα φεύγει καὶ ὁ θεατὴς δὲν τὸν ξαναβλέπει πλέον. Ἀλλ' ἂς τ' ἀφήσουμε αὐτά· ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἔμεινε 'ς τὴν καρδιά μου ἀλησμόνητο ἐκεῖνο τὸ βράδυ. «Κύτταξε, Ἀδαμάντιε, μοῦ λέγει ἡ θεία, τί μεγαλοπρεπὲς ποῦ εἶναι αὐτὸ τὸ βουνό». Ἦταν ἀλήθεια σεμνὸ καὶ ἐπιβλητικὸ τὸ βουνὸ ἐκεῖνο· οἱ πρόποδές του ἐχωρίζοντο ἀπὸ ἡμᾶς διὰ μιᾶς ἀμμουδιᾶς, τὴν ὁποίαν ἠδύνασο νὰ διατρέξῃς εἰς μίαν περίπου ὥραν· ἔπειτα ἤρχιζε ν' ἀνεβαίνῃ καὶ ἐπήγαινε 'ψηλά, πολὺ 'ψηλά· ἡ σελήνη ἐφώτιζε τὸ Μεσσηνιακὸ κόλπο καὶ ἔκαμνε ἕνα ἀργυρόστρωτο δρόμο ἐπάνω 'ς τὸ νερὸ τὸ σκοτεινό· ἀλλὰ τῆς σελήνης οἱ μεθυστικὲς ἀκτῖνες δὲν ἔπεφταν 'ς τὴ ράχι τοῦ βουνοῦ καὶ τὸ ἄφιναν ἀφώτιστο σκοτεινό, μυστηριῶδες . . . Ἐνόμιζες πῶς τὸ περιέβαλλε κάποια μυστηριώδης ποιητικὴ αἴγλη, ὅταν μάλιστα ἐσήκωνες τὰ ὄμματά σου καὶ ἔβλεπες πάρα πάνω τὴ γλυκειὰ μορφὴ τοῦ φεγγαριοῦ «τοῦ θύματος αὐτοῦ δυστυχοῦς ἔρωτος, ὁποῦ κατεδικάσθη αἰωνίως νὰ πλανᾶται», καθὼς λέγουν οἱ ἄγριοι τῆς Αὐστραλίας. Πρὸς τὸ μέρος τῶν Καλαμῶν ἦσαν τὰ δάση τῶν ἐλαιῶν καὶ οἱ κῆποι σκοτεινοί· μόνο τὴν κορυφὴ τῶν δένδρων ἐθώπευαν τοῦ φεγγαριοῦ οἱ ἀκτῖνες· ὅταν δ' ἔστρεφα τὰ βλέμματά μου πρὸς τὸ Μεσσηνιακὸ κόλπο, τὸν ἔβλεπα νὰ χάνεται μακρυὰ σκοτεινός, γεμᾶτος μυστήρια, ἐν ᾧ σὲ μεγάλη ἀπόστασι ἐτρεμόσβυνε ὁ φάρος τῆς Μεσσήνης. Σὲ παρόμοιες νύκτες θὰ παρευρίσκοντο καὶ οἱ ποιηταὶ ἐκεῖνοι οἱ ἀρχαῖοι, ὁποῦ μὲ τὴν τόσο δροσερὴ καὶ ἀμάραντη φαντασία τους ὠνειρεύθησαν ὑπὸ τὸ ἤπιο καὶ ἱλαρὸ φῶς τῆς σελήνης τὲς Νύμφες,

οἱ ὁποῖες μὲ τὰ πόδια γυμνά, καὶ τὰ χέρια γυμνὰ ἕως τοὺς ὤμους, τὴν κόμη τους λυμένη καὶ σκεπάζουσαν τοὺς ὡραίους των ὤμους, ζωσμένες τὴ στενή τους μέση καὶ γλυκὸ μειδίαμα 'ς τὸ πρόσωπό τους ἔχουσαι, χορεύουν 'ς τὰ δάση ποῦ ἐγήρασαν καὶ τραγουδοῦν τόσο γλυκὰ ὥστε ποτὲ δὲν θὰ περάσῃ τὸ τραγοῦδί τους 'ς τὴ γλυκύτητα τ' ἀηδόνι, ὁποῦ κελαδεῖ κρυμμένο μέσ' 'ς τὰ φύλλα τὰ πράσινα τοῦ καλοκαιριοῦ.

Δὲν ἠξεύρω ἂν οἱ ἄλλοι ποῦ ἦσαν τριγύρω μου καὶ οἱ κόρες ποῦ ἔβλεπα νὰ περιπατοῦν μὲ τὸ γέλοιο 'ς χείλη καὶ τὴν εὐτυχία ζωγραφισμένη 'ς τὸ πρόσωπο, δὲν ἠξεύρω ἂν ἐπρόσεχον σ' ὅλα αὐτά. Ὅταν ὅμως αἰσθάνεται κανένας πῶς πολλὲς φορὲς σ'αὐτὸν τὸν κόσμο ὁ ἄνθρωπος παθαίνει πέσιμο χειρότερο καὶ ἀπὸ τοῦ Ἰκάρου τὸ πέσιμο, ὅταν αἰσθάνεται πῶς ἂν μένῃ πάντα προσηλωμένος 'ς τὸν κόσμο αὐτόν, γρήγορα, πολὺ γρήγορα θὰ μαραθῇ τῆς καρδιᾶς του τὸ λουλοῦδι—μὰ τὴν ἀλήθεια αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη καμμιὰ φορὰ ν' ἀφίσῃ τὸ νοῦ του νὰ πετᾷ ἀχαλίνωτος, νὰ φεύγῃ ἀπὸ αὐτὴ τὴ γῆ, τὴ γεμάτη πίκρες καὶ ἀπογοητεύσεις καὶ νὰ πηγαίνῃ 'ς τὲς ἀνέφελες ἐκεῖνες χῶρες, ὁποῦ εἶναι δροσιά, δροσιὰ μεγάλη, ἀρκετὴ νὰ γιάνῃ τὴν καρδιά, ὁποῦ πονεῖ καὶ πάσχει ἀπὸ τοῦ κόσμου τὲς πικρίες, εἰς τὸν ὁποῖον παραδίδεται ἄφοβη χωρὶς σκέψι, χωρὶς προφύλαξι . . . Αὐτὲς εἶναι οἱ χῶρες τῶν ὀνείρων, ὅπως τὲς ὀνομάζει ὁ θεῖος Πλάτων, ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ὁποῦ ἐφαντάζετο νὰ κάμῃ ἀνθρώπους ποῦ νὰ φθάνουν 'ς τὸν οὐρανό . . . Ἠμποροῦμε νὰ εἰποῦμε δι'αὐτὲς τὲς χῶρες ὅτι περνᾷ ἐκεῖ ἡ ψυχὴ ὅπως περνοῦσαν τὸ βίο τους οἱ θεοὶ καὶ οἱ ἥρωες τῶν χρυσῶν ἐκείνων χρόνων τοῦ ἔπους—τῆς μόνης ἐποχῆς 'ς τὸ βίο τῆς ἀνθρωπότητος, ὁποῦ ἐγέλασεν αὐτὴ μὲ γέλοιο ἁγνό, καθαρό, παρθενικό, καὶ ποῦ πάντα μὲ συγκίνησι καὶ μὲ ζηλοτυπία θὰ τὴν βλέπουμε νὰ περνᾷ ἐμπρός μας μὲ λουλούδια δροσερὰ στεφανωμένη. Ἔτσι βλέπεις καμμιὰ φορὰ καὶ 'ς τὸν κόσμο αὐτὸ τὴ λαμπερὴ τὴν ὄψι μιᾶς μικρῆς κόρης, ποῦ χαίρει καὶ γελᾷ καὶ εὐχαριστεῖται μέσα ἡ ψυχή σου. Ἠμποροῦμε νὰ 'ποῦμε διὰ τὲς χῶρες αὐτὲς τῶν ὀνείρων μας ἀκριβῶς ὅ,τι λέγει καὶ ὁ ποιητὴς διὰ τὸν Ὄλυμπον τῶν θεῶν, ὅτι οὔτε ἀπὸ ἄνεμο τινάζονται, οὔτε ἀπὸ χιόνια ἀσπρίζονται, ἀλλὰ ἀνέφελος αἰθρία τὲς περιτριγυρίζει καὶ τὲς φωτίζει μὲ λάμψι ποῦ δὲν σβύνεται ποτέ. Ἐκεῖνο τὸ καλλιτέχνημα, λέγει ὁ Πλάτων, εἶναι ἄξιο τοῦ ὀνόματος ὁποῦ μᾶς κάνει νὰ χύνουμε δάκρυα καὶ νὰ πετοῦμε 'ς τὲς χῶρες τῶν ὀνείρων μας. Ἡ φύσις εἶναι τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ τὸ καλλιτέχνημα δὲν ἠμπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι μεγαλύτερο ἀκόμη ἀπὸ ὅ,τι ἐφαντάζετο ὁ Πλάτων τῶν ἀνθρώπων τὰ καλλιτεχνήματα. Τί πταίει λοιπὸν ἡ εὐαί-

σθητος ψυχή, όταν βλέπῃ τοῦ Θεοῦ τὸ καλλιτέχνημα, ἂν χύνῃ δάκρυ καὶ πετᾷ 'ς τὲς χῶρες τῶν ὀνείρων ;

Κἄποιος Γερμανὸς φιλόσοφος ὁ Feuchtersleben, σ' ἕνα ὡραῖο βιβλίο «Ὑγιεινὴ τῆς ψυχῆς», ἀποδεικνύει πόση μεγάλη ἐπίδρασι 'ς τὴν ὑγεία τοῦ σώματος ἔχουν τὰ ὄνειρα τῆς ψυχῆς. Ἔπειτα ἡ οὐρανία ἐκείνη εὐμορφιὰ ποῦ ἀποτυπώνεται καμμιὰ φορὰ 'ς τὴ φύσι ἐδῶ κάτω, ἡ ὑψηλὴ ἐκείνη ἁρμονία γεμίζει τὴν ψυχή σου μὲ μίαν γλυκύτητα, μὲ μίαν ἀγάπην πρὸς ὅλον τὸν κόσμον καὶ δὲν πρέπει κανεὶς τέτοιες στιγμὲς νὰ τὲς ἀφίνει νὰ περνοῦν χωρὶς νὰ σκεφθῇ λιγάκι, ἀφοῦ ἡ σκέψις εἶναι τὸ μόνο ποῦ διακρίνει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸ ζῶον.

Ἀλλὰ ἴσως νομίζετε πῶς σᾶς παρέσυρα· ὄχι· δὲν ὑπεσχέθην νὰ σᾶς εἴπω τὰς ἀναμνήσεις μου ; ἕ λοιπόν ! αὐτὰ ἐσκεπτόμην ἐκεῖνο τὸ βράδυ, ποῦ τὸ φεγγαράκι ἐκρεμότανε ἀπ' ἐπάνω ἀπὸ τὸν Ταΰγετο καὶ ἀργυρόστρωναν οἱ ἀκτῖνές του τὸ Μεσσηνιακὸ κόλπο καὶ τὲς κορυφὲς τῶν δένδρων.

* * *

Κάθε Κυριακὴ καὶ Πέμπτη κατέβαινε καὶ ἡ μουσικὴ κ' ἔπαιζε κάτω 'ς τὴν παραλία. Διότι—αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ εἰξεύρετε—ἔχουν οἱ Καλαματιανοὶ πρὸ πολλοῦ καὶ μίαν φιλαρμονικήν· αὐτὸ τοὺς τιμᾷ πολὺ καὶ μάλιστα τὸν κύριον αἴτιον τῆς συστάσεως, τὸν κ. Σάββαν Δουκάκιν, ἀδελφὸν τοῦ καλοῦ μας γυμνασιάρχου Σπυρίδωνος Δουκάκι. Ἤρχισαν 'ς τὰς Καλάμας νὰ ἐνασχολοῦνται καὶ μὲ τὴ μουσική, τὴν εὔμορφη καὶ θεία αὐτὴ τέχνη, ὁποῦ μᾶς ὑψώνει καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλη—ὕστερα ἀπὸ τὴν ποίησι—'ς τὲς χῶρες τῶν ὀνείρων μας—φθάνει αὐτό, τί χρειάζονται τἄλλα ἐγκώμια ! αὐτὸ τὰ λέγει ὅλα. Θὰ εἶναι 'ς τὰς Καλάμας 6 ἢ 8 πιάνα, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν πιστεύω νὰ πολυχρησιμεύουν, διότι σπανίως κουρδίζονται δι' ἔλλειψιν τεχνίτου· ἀλλὰ εἶναι διαδεδομένη ἐκεῖ ἡ κιθάρα καὶ τὸ μανδολῖνο· πολλὲς κόρες τῶν Καλαμῶν μανθάνουν μάλιστα μανδολῖνο, τὸ ἀγαπητὸ αὐτὸ ὄργανο τῶν μεσημβρινῶν χωρῶν, ὁποῦ ὅταν παίζεται καλὰ γεμίζει τὴν καρδιά σου μὲ μιὰ τρελλὴ χαρά· κιθάρα δὲν παίζουν πολλοὶ διὰ τὴν δυσκολία της, ἀλλὰ τὴν ἀγαποῦν. Οἱ μουσικοὶ τῆς φιλαρμονικῆς εἶναι διάφορα παιδιὰ ἀπὸ τὰς Καλάμας τῆς ἐργατικῆς τάξεως καὶ συγχρόνως μὲ τὸ ὄργανο ποῦ παίζουν, μαθαίνουν καὶ κανὲν ἄλλο, σχεδὸν δὲ ὅλοι τὸ πολὺ εὔκολο καὶ μελῳδικὸ μανδολῖνο· ἔτσι τὸ μανδολῖνο ὁποῦ ἔκανε θαύματα ἄλλοτε 'ς τὴν Ἱσπανία καὶ τὴν Ἰταλία, θεωρούμενον ἀπὸ τὸν Ἱσπανὸν ἱππότη τόσο σπουδαῖον σχεδὸν ὅσον καὶ τὸ ἐγχειρίδιόν του καὶ παιζόμενο 'ς τὲς ἥσυχες νύκτες ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ παράθυρο τῆς

μαυρομμάτας δεσποίνης ἢ δίπλα της σὲ κῆπο μυρωμένο ἢ μέσα σὲ γονδόλα ποιητικὴ—βλέπετε πῶς ἔχει πέρασι καὶ 'ς τὴν ὡραία ἐκείνη χώρα τῆς Ἑλλάδος, ποῦ ἔχει πολλὲς ὁμοιότητες μὲ τὴν Ἰταλία καὶ τὴν Ἰσπανία, σὰν μεσημβρινὴ ὁποῦ εἶναι. Εἶναι πολὺ εὐχάριστον τοῦτο ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν εἶναι σταθεροὶ οἱ νέοι μουσικοὶ καὶ λιποτακτοῦν συχνά· θὰ ἐσυμβουλεύομεν τοὺς Καλαματιανοὺς νὰ κρατήσουν μὲ τὰ 'δόντια τους τὴ μουσική· καὶ νὰ μὴ τὴν ἀμελοῦν 'ς τὰ σπίτια των· ἠμπορεῖ νὰ τοὺς φέρῃ εἰς συναίσθησι διὰ τὴν ὡραία φύσι ποῦ τοὺς περιβάλλει καὶ τότε θὰ 'δῆτε πολλὰ καλὰ ἀπὸ τὴν εὔμορφη πατρίδα μου. 'Σ τὸν παρελθόντα αἰῶνα δὲν ἦτο τίποτε κάτω 'ς τὴν Ντουάνα, ὅπως βλέπουμε ἀπὸ τὴν περιήγησι τοῦ Chateaubriand καὶ τοῦ Pouqueville. Μόνο αἱ Καλάμαι ἦσαν ἕνα ὡραῖο ὡραῖο χωριὸ καὶ ποιητικὸ καθὼς θὰ ἴδετε· κατόπιν, ὅταν ἐλευθερώθημεν, ἔγεινε ἕνα τελωνεῖο καὶ τελευταῖα ἡ τόσον ὤμορφη ἐξοχικὴ καὶ παραθαλασσία πολίχνη.

*
* *

Αἱ Καλάμαι ἀπέχουν ἀπὸ τὴ Ντουάνα περὶ τὰ 40 λεπτὰ σχεδὸν $2^1/_2$ στάδια καὶ ὄχι 5, ὅπως λέγει ἡ κ. Αἰκατερίνη Ζάρκου εἰς τὰςΜεσσηνιακάς της ἐντυπώσεις. Εἶναι ἕνας ὡραῖος περίπατος τὸ βράδυ καὶ τὸν κάμνουν πολλοὶ ἀπὸ τὰς Καλάμας εἰς τὴν παραλίαν. Αἱ ἀρχαῖαι Φαραὶ πιθανώτατα ἔκειντο ὅπου αἱ σημεριναὶ Καλάμαι· τὴν διὰ τῶν αἰώνων ἱστορίαν τῆς πόλεως εἶναι δύσκολον νὰ παρακολουθήσωμεν, ἄλλως δὲν εἶναι καὶ τοῦ παρόντος. Νὰ σᾶς εἴπω μόνον εἰς ποίαν κατάστασιν εὗρε ὁ Chateaubriand τὰς Καλάμας, ὅτε κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐπεσκέφθη τὴν Ἑλλάδα· ὡς καὶ πρὶν ἐλέγομεν, αὐτὸ μᾶς ἐνδιαφέρει περισσότερον. Ἦτο χωρίον τότε ἡ σήμερον ἀρκούντως αὐξηθεῖσα πόλις· «ἥσυχον καὶ ἀθόρυβον ἀνάμεσα σὲ κήπους ἀναριθμήτους καὶ περιβόλια γεμάτα ἀπὸ κιτριὲς καὶ πορτοκαλλιὲς χωρισμένα τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο δι' ἑνὸς φράκτου. Συκηές, μουρηές, δάση ἐληῶν, ἀμπελῶνες θαυμάσιοι περιτριγυρίζουν τὸ χωριό· 300 χριστιανικαὶ οἰκογένειαι κατοικοῦν ἀνάμεσα 'ς τὰ ὡραῖα αὐτὰ ἄλση καὶ αἱ οἰκίαι των σκεπάζονται ἀπὸ τὸ πυκνὸ φύλλωμα τῶν δένδρων καὶ ἀρωματίζονται μὲ τὲς εὐωδίες των.

«Αἱ οἰκίαι εἶναι διώροφοι· κάτω εἶναι τὸ μαγαζί, ἐπάνω δὲ δωμάτια τοῦ ὕπνου μὲ πουρίκια, μαχαίρας, κρεμασμένας 'ς τὸν τοῖχο, εἰς τὸν ὁποῖον εἶναι ἀνοιγμένες πολεμίστρες διὰ τὸν φόβο τῶν πειρατῶν, ἂν καὶ ἀπέχει ὀλίγο ἀπὸ τὴ θάλασσα ἡ Καλαμάτα. Ὅλα αὐτὰ ὁμοιάζουν μὲ ἠλύσια πεδία· ὡς πρὸς τὰς πολεμίστρας τὲς πολεμικὲς παρα-

σκευὲς καὶ τὴν ὡραία αὐτὴ θέσι, ὁμοιάζει μὲ τὲς πόλεις τῆς Γαλλίας τοῦ 10ου αἰῶνος καὶ οἱ συγγραφεῖς τῶν ἱστορικῶν μυθιστορημάτων ἠμποροῦσαν νὰ τὴν κάμουν σκηνὴν ἑνὸς μυθιστορήματος ποῦ νὰ εἶχε εἰκόνες καὶ περιγραφές, τὲς ὁποῖες σὲ κανένα ἄλλο μέρος τῆς Εὐρώπης δὲν θὰ ἠδύνατο κανεὶς νὰ εὕρῃ». Οἱ νέοι μας καλλιτέχναι νὰ λάβουν ὑπ' ὄψει τὰς ὡραίας καὶ δικαίας αὐτὰς λέξεις τοῦ ἐνθουσιώδους ποιητοῦ καὶ ἀφοῦ ἐπισκεφθοῦν πρωτύτερα τὰ ὡραῖα αὐτὰ μέρη καὶ μελετήσουν καλὰ τὴν ἱστορία τους καὶ γενικῶς τὴν ἱστορία τῆς ὅλης πατρίδος των, μὰ καλά, νὰ εἶναι βέβαιοι, πῶς, ἂν ἔχουν τὸ δαιμόνιον μέσα τους, θὰ γράψουν θαυμάσια πράγματα. Νὰ τὰ ἐνθυμῆσθε τὰ λόγια αὐτά, ποῦ τὰ εἶπε ἄνθρωπος ἄξιος νὰ κρίνῃ, ἄνθρωπος ποῦ ἐπεσκέφθη τὸ περισσότερο μέρος τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ τοῦ νέου τὲς ὡραιότερες χῶρες, τὰ ἄγρια ἢ παρθενικά του δάση, τὰ ὁποῖα τὸν ἐνέπνευσαν νὰ γράψῃ ὡραῖα πράγματα. Ἠμπορεῖ νὰ εἶχε συλλάβῃ 'ς τὴν θέα τῶν ἠλυσίων, αὐτῶν, ὅπως τὰ λέγει, τὴν ἰδέαν κανενὸς ὡραίου μυθιστορήματος . . .

Ὡς πρὸς τὴν τότε διοίκησιν, λέγει ὁ Chateaubriand ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχαν πολλὲς εὐκολίες ἀπὸ τοὺς Τούρκους· διοικοῦνται ἀπὸ ἓν συμβούλιον Ἑλλήνων, ἐκλεγομένων ὑπὸ Ἑλλήνων μὲ τὴν ἁπλῆν ἐπιδοκιμασίαν τοῦ Βεζύρου. Γίνεται δὲ ἡ μεγαλυτέρα ἀγορὰ ὅλης τῆς πεδιάδος ἐκεῖ· ἡ δευτέρα ἀγορὰ εἶναι 'ς τὸ Νησὶ καὶ ἡ μικροτέρα 'ς τὴν Ἀνδροῦσσα. Αὐτὰ 'ς τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος.

Σήμερα ἡ πόλις εἶναι ἀρκετὰ μεγάλη· ἤρχισαν δὲ τώρα νὰ κτίζωνται καὶ οἰκοδομαὶ ὡραῖαι καὶ ἔχει ἐμπόριον ὄχι εὐκαταφρόνητον· θὰ γείνῃ μία ἀπὸ τὰς κυρίας πόλεις τοῦ κράτους, ὅταν ἑνωθοῦν οἱ σιδηρόδρομοι. Ἄλλο τίποτε διὰ τὰς Καλάμας δὲν ἠμπορῶ νὰ σᾶς εἴπω· διότι ὀλίγον ἔμεινα ἐκεῖ. Μόνον διὰ τὸ φρούριον νὰ εἴπω ὀλίγα. Εἶναι κτίσμα τῶν Φράγκων, οἱ ὁποῖοι διεσπάρησαν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα ὅλην μετὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως· πιθανώτατα τοῦ Βιλλαρδουίνου καὶ Σαμπλίτου τὸν 13ον αἰῶνα· φαίνεται τότε ὅτι αἱ Καλάμαι ἦσαν ἓν ἀπὸ τὰ καλύτερα κέντρα τῆς γαλλικῆς κυριαρχίας καὶ ὅτι συνέρρεεν ἐκεῖ τὸ ἄνθος τῶν Γάλλων ἱπποτῶν καὶ τῶν Γαλλίδων δεσποινῶν· ἄλλως τότε καθ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον διεσπείροντο ἐπιφανεῖς Γάλλων οἶκοι καὶ διενέμοντο δουκάτα καὶ βαρωνεῖες καὶ κομητεῖες· πλοῖα, τυχοδιῶκται, ἔμποροι ἄπειροι διεσταυροῦντο καὶ καθὼς λέγει εἷς χρονογράφος τῆς ἐποχῆς, ἠμποροῦσες νὰ εἴπῃς ὅτι ἡ καλύτερη ἱπποτεία τῆς Γαλλίας ἦταν 'ς τὸν Μορέα. Χρόνος ὡραῖος διὰ τὴν καλλιτεχνικήν μας φιλολογίαν καὶ χῶραι τόσον

ὡραῖαι, ποῦ ἠμποροῦν καὶ τὴ δυσκολώτερη φαντασία νὰ εὐχαριστήσουν. Κοντὰ 'ς τὰ ἐρείπια ναοῦ τοῦ Διὸς ἠμπορεῖς νὰ εὕρῃς δυτικῆς ἐκκλησίας λείψανα καὶ μέσα σὲ ἄλσος βαθύ, ὅπου θὰ ἦτο τῆς Ἀρτέμιδος, ἐκτίζετο ἔπαυλις ρωμαντική, πύργος ἱπποτικός.

Εἶναι ἡ θέα θαυμασία ἀπὸ τὸ κάστρο ἐπάνω. Ἐνθυμοῦμαι ἓν ἀπόγευμα μὲ τὴν θεία μου καὶ τὴ μικρή μου ἐξαδέλφη. Ἐκαθίσαμεν πρὸς τὸ ΝΔ. μέρος τοῦ φρουρίου· κάτω ἡ πόλις ἐξηπλώνετο μεγάλη, ὡραία, μὲ καλὰς οἰκοδομάς, μὲ τοὺς τρούλλους τῶν ἐκκλησιῶν ποῦ τοὺς ἐχρύσωνε ὁ δύων ἥλιος, μὲ τὰ δένδρα τὰ ὑψηλά, κυπαρίσσια, ἐληές, μουρηὲς ποῦ ἦσαν φυτεμμένα ἀνάμεσα 'ς τὲς οἰκίες. Ποῦ καὶ ποῦ καὶ κανένας φοίνικας, τὸ δένδρον αὐτὸ τῶν μεσημβρινῶν κλιμάτων. Ἀριστερὰ ἦσαν κῆποι πολλοὶ καὶ πάρα πέρα ἕνα δάσος μικρὸ ἀλλὰ πυκνὸν ἀπὸ ἐληές, ποῦ ἔφθανε ἕως τὴ θάλασσα ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος,ἕως τοὺς πρόποδας τοῦ Σαυροπηγιοῦ ἀπὸ τὸ ἄλλο. Δεξιὰ εἶναι ἡ κοίτη τοῦ Νέδωνος μὲ τὰ χαλίκια καὶ τὴν ἀμμουδιὰ 'σὰν λευκὴ ταινία καὶ πέρα ἀπὸ αὐτὴ βλέπεις νὰ ἐξαπλώνεται ὕστερ' ἀπὸ μερικὰ σπιτάκια ἡ πεδιὰς τῆς Μεσσηνίας μὲ τοὺς κήπους της, τὰ δάση της, τ' ἀμπέλια της, τὰ χωράφια της, τὲς καλύβες της· μακρυὰ φαίνεται τὸ Νησὶ ἀμυδρὸ χωμένο μέσα 'ς τὸ ἀγροκήπιο αὐτό, ὅπως λέγει ὁ πολὺς Κούρτιος τὴν πεδιάδα τῆς Μεσσήνης. Ἐμπρός μας ἦταν ὁ κόλπος ὁ Μεσσηνιακὸς γαλανὸς γαλανὸς καὶ ἦταν ὡραία ἡ καμπύλη ὁποῦ ἐσχημάτιζετο 'ς τὴν ἄκρη τῆς ξηρᾶς. Ὁ ἥλιος ἔδυνε ἀπὸ 'πίσω ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς δύσεως, πρὸς τὸ μέρος τοῦ Νησιοῦ καὶ οἱ ἀκτῖνές του γλυστροῦσαν χρυσώνουσαι τὴν πεδιάδα καὶ τὲς κορυφὲς τῶν δασιδίων καὶ τῶν λόφων. Ξαπλωμένοι 'ς τὰ χόρτα ποῦ φυτρώνουν ἐπάνω 'ς τὸ κάστρο, ἐβόσκαμε τὰ βλέμματά μας 'ς τὴν ὡραία πανήγυρι ὁποῦ μᾶς εἶχεν ἑτοιμάσῃ ἡ φύσις· ἦταν ὡραῖο τὸ δυτικὸ μέρος καὶ οἱ μακρυὲς σειρὲς τῶν χρυσῶν νεφυδρίων, ποῦ ἐλάμβανον διάφορα φανταστικὰ σχήματα καὶ ὁ δίσκος τοῦ ἡλίου, ποῦ μεγεθυνόμενος ἐχάνετο ὁλοπόρφυρος μέσα 'ς τὸν καιόμενο ἐκεῖνο ὠκεανό . . .

Καὶ ἡ ψυχή μας ἀπὸ τὸ θέαμα αὐτὸ καὶ τὴν ἡσυχία τῆς πέριξ φύσεως εἶχε καταληφθῆ ἀπὸ μία γαλήνη καὶ ἁρμονία ὑψηλή, ὅπως πάντοτε εἰς τοιαύτας περιστάσεις. Ἔξαφνα κατεβάζουμε τὰ μάτια μας καὶ βλέπουμε κάτω τὲς φυλακὲς καὶ τοὺς φυλακισμένους σὲ μιὰ αὐλή, ποῦ εἶχαν ἐξέλθει ὀλίγο ν' ἀναπνεύσουν . . . στρέφουμε τὰ μάτια μας ἀριστερὰ καὶ βλέπουμε τὰ 'ψηλὰ κυπαρίσσια τοῦ νεκροταφείου. Τί ἀντίθεσις ! ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος περιβόλια, κάμποι, ἄνοιξις, ζωή, ἀρώματα ἑσπερινῆς αὔρας, οἱ ἐργάται ἐπιστρέφοντες ἀπὸ τὴν ἐργασίαν των

μὲ γέλοια καὶ τραγούδια καὶ χαρὲς—ἀπὸ τὰ ἄλλα δύων ἥλιος καὶ φυλακές, νεκροταφεῖο! Ὦ καμμιά, καμμιὰ 'ς τὸν κόσμο τοῦτο εἰκόνα χωρὶς τὴ σκιά της, καμμιὰ εὐχαρίστησις χωρὶς τὴ λύπη της, καμμιὰ γαλήνη χωρὶς τὸ κῦμά της . . .

Τὸ ἐνθυμοῦμαι τὸ κάστρο τῶν Καλαμῶν, ὅταν πηγαίνω καμμιὰ φορὰ 'ς τὴν 'Ακρόπολι, ὅταν βλέπω ἀπὸ τὴν ἐξέδρα τὴ δυτικὴ τοὺς ἀνθρώπους ποῦ κάμνουν τὸν περίπατό τους 'ς τὸ Ζάππειο, πολλοὶ 'σὰν τὰ μυρμήγκια χαίροντες, γελῶντες καὶ δίπλα τὰ 'ψηλὰ κυπαρίσσια τοῦ νεκροταφείου, ἀρκετὰ 'ψηλὰκαὶ πυκνα, ὥστε νὰ σκεπάσουν μὲ τὴ σκιά τους τὴ μαύρη καὶ τὴ σκοτεινὴ ὅλον τὸν κόσμον ἐκεῖνον . . .

Μίαν ἄλλην ἡμέραν ἐπῆγα μόνος μου 'ς τὸ κάστρο πρωΐ, ἐκάθισα τότε 'ς τὸ Β. μέρος ἀπὸ κάτω ἀπὸ ἕνα θόλο ἑτοιμόρροπο, ποῦ εἶχε ἐμπρός ἕνα ἄνοιγμα. 'Απὸ ἐκεῖ ἦταν μεγαλοπρεπὴς καὶ μοναδικὴ ἡ θέα τοῦ Νέδωνος καὶ τῶν βουνῶν, ἀνάμεσα εἰς τὰ ὁποῖα χάνεται καὶ ἀπὸ τὰ ὁποῖα καταχρημνίζεται. Κάτω 'ς τὸ ἄνοιγμα τοῦ Νέδωνος, ποῦ εἶναι 'σὰν μικρὰ κοιλὰς ἔχουσα πλάτος 500 μέτρων, ἐφαίνοντο μικρὰ μικρὰ τὰ χάρρα ποῦ αὐλάκωναν τὴν ἄμμο καὶ τὰ χαλίκια, δεξιὰ λοφίσκοι κατάφυτοι ἀπὸ ἐληὲς καὶ ἀμπελῶνες, καλύβες σπαρμένες 'ς τὸ λόφο καὶ μακρυὰ οἱ διακλαδώσεις τῶν ριζῶν τοῦ Ταϋγέτου ἢ Πενταδακτύλου, ὅπως γραφικώτατα ὁ λαὸς τὸν λέγει διὰ τὰς πολλάς του διακλαδώσεις. 'Εκαθήμην ἐγὼ 'ς τὸ θόλο ἀπὸ κάτω καὶ ἐβύθιζα τὸ μάτι 'ς τὸ ὡραῖο αὐτὸ θέαμα· τὰ κατσικάκια ἐσκάλωναν 'ς τοὺς βράχους τοῦ φρουρίου, ἀνέβαιναν μέχρις ἐμοῦ, μὲ ἔβλεπαν μὲ μάτι ἔκπληκτο, ἔφευγαν τρομαγμένα, ἐστέκοντο, ἐξαναγύριζαν καὶ μὲ ἔβλεπαν... 'Απὸ τὰ βουνὰ αὐτὰ ποῦ εἶχα ἐμπρός μου καὶ μέσα 'ς τὰ ὁποῖα ἐχάνετο ὁ Νέδων ἀρχίζει 4—6 ὧρες μακρυὰ χώρα πετρώδης, ἄγονος, χωρὶς δρόμους, μὲ πολλὲς χαράδρες βαθειές, καὶ μὲ ὀλίγες χαλικώδεις πεδιάδες. Οἱ τόποι αὐτοὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὠνομάζοντο Δενθάλιοι, καὶ αὐτὰ τὰ βουνὰ ὁ αὐτοκράτωρ Τιβέριος ἔθηκεν ὅρια τῆς Μεσσηνίας καὶ Λακωνίας. 'Σ αὐτὲς τὲς χῶρες ἦταν καὶ τὸ ἱερὸ τῆς Λιμνάτιδος 'Αρτέμιδος, ὅπου ἐπήγαιναν κ' ἐχόρευαν οἱ κόρες τῶν Σπαρτιατῶν τοὺς ὡραίους καὶ πλαστικοὺς χορούς των· αὐτὰς ἥρπασαν οἱ Μεσσήνιοι, λέγει ἡ παράδοσις, καὶ ἧναψε ἡ πυρκαϊὰ τῶν φοβερῶν ἐκείνων πολέμων, ὁποῦ μὲ ὅλη τους τὴ δύναμι ὑπερησπίσθησαν οἱ δυστυχεῖς Μεσσήνιοι τὴν ὡραία τους χώρα. Τὰ χωριὰ ποῦ εἶναι ἀπὸ αὐτὸ τὸ μέρος ἔχουν τὰ περισσότερα κατάληξι εἰς οβα (Κούτσοβα, Ζίτσοβα, 'Αναστάσοβα). Εἶναι ἄξιο προσοχῆς τοῦτο· διότι ἀπὸ μία τοιαύτη μελέτη τοῦ εἴδους τῶν ὀνομάτων εἴτε χωρῶν εἴτε προσώπων ποῦ συνει-

θίζονται σ' ένα μέρος ἠμπορεῖ, νομίζω, νὰ ὠφεληθῇ ἕνας ἱστορικός· ἔτσι ἐκεῖ κάτω συνειθίζεται πολὺ 'ς τὲς γυναῖκες τὸ ὄνομα 'Αφροδίτη, μάλιστα 'ς τὸ Νησί, καὶ τὸ ὄνομα 'Ελένη.

* * *

'Σ τὴ Ντουάνα ἐμείναμε σχεδὸν ἕνα μῆνα, ἕως τὸ Δεκαπενταύγουστο. 'Εκδρομὲς μακρυνές, 'ς τὸ διάστημα αὐτὸ δὲν ἔκαμνα, παρὰ μόνο καμμιὰ φορὰ τὸ πρωΐ ἐπήγαινα 'ς τὰ περίχωρα ὄχι πολὺ μακρυά. Ἕνα ἀπόγευμα ἐχάθηκα πρὸς τὸ μέρος τοῦ Νησιοῦ μέσα 'ς τὰ ἀμπέλια, 'ς τὰ χωράφια, ἀρκετὰ μακρυὰ ἀπὸ τὴ Ντουάνα, ἐχάθηκα 'ς τ' ἀναρίθμητα μονοπάτια· τὰ 'ξεύρουν μόνον ἐκεῖνοι ὁποῦ κάθηνται ἥσυχοι 'ς τὲς καλύβες των καὶ καλλιεργοῦν τὰ κτήματά των· αὐτοὶ εἶναι οἱ δρόμοι τους· καὶ θέλω νὰ σᾶς εἴπω πῶς εἶναι τόσο περίπλοκοι, ὥστε εὔκολα χάνεται κανένας· ἔτσι ἐχάθηκα κ' ἐγώ· εὑρίσκω ἕνα ποιμένα ποῦ ἐπρόσεχε τὰ πρόβατά του, ἐν ᾧ πάρα κάτω ἔκοβε χόρτα μιὰ γυναῖκα. Ἅμα μὲ εἶδε καὶ ἐκύτταζα γύρω μου μὲ ἀπορία «-- Τί γυρεύετε, κύριε;» μοῦ φωνάζει· αὐτὴν τὴν ἐρώτησι συχνὰ μοῦ τὴν ἔκαναν ἐκεῖ κάτω οἱ χωρικοὶ καὶ οἱ χωρικὲς καὶ μὰ τὴν ἀλήθεια δὲν ἤξευρα κ' ἐγὼ τί νὰ τοὺς εἴπω . . . Τὸν παρεκάλεσα καὶ μοῦ 'δειξε τὸ δρόμο· ἀλλὰ μόλις ἐπῆγα πάρα κάτω, πάλι τὸν χάνω· ἤμουνα ὁλομόναχος, ὁ ἥλιος εἶχε δύσῃ, καὶ θὰ ἀπεῖχα καμμία ὥρα ἀπὸ τὴ Ντουάνα καὶ χωρὶς νὰ ἐντρέπωμαι, λέγω πῶς εἶχα ἀρχίσῃ ν' ἀνησυχῶ 'λιγάκι· 'ς τὰ μονοπάτια ὁποῦ ἐπερπατοῦσα εὕρισκα ἴχνη φωτιᾶς, δένδρα σπασμένα· ἔβλεπα μακρυὰ πολὺ τὲς κορυφὲς τῶν πλατάνων ποῦ ἦσαν 'ς τὴ Ντουάνα κ' ἐπροσπαθοῦσα νὰ εὕρω ἕνα μονοπάτι διὰ νὰ φθάσω ἐκεῖ· μὰ δὲν εὕρισκα· ἐπὶ τέλους εὑρέθηκα 'ς ἕνα ἀμπέλι ὅπου ἦταν μιὰ οἰκογένεια διὰ τὴ σταφίδα τους· μὲ μεγάλη προθυμία μιὰ κόρη μοῦ 'δειξε ἕνα δρόμον, ὁ ὁποῖος μ' ἔβγαλε κάτω 'ς τὴ θάλασσα. Ὅταν ἔφθασα 'ς τὴν ἀκτὴ τοῦ Μεσσηνιακοῦ κόλπου, ἦταν πειὰ νύκτα· ἐξαπλώθηκα 'λιγάκι 'ς τὸ ἀκρογιάλι· ὕστερα ἐπῆρα τὸ δρόμο τῆς ἀκρογιαλιᾶς πρὸς Α. καὶ μετὰ μίαν ὥραν ἤμουν 'ς τὸν οἰκίσκον μας.

Μίαν ἄλλην Κυριακὴν πρωῒ πρωῒ ἐσηκώθηκα νὰ πάω 'ς τὸ 'Αλμυρό. 'Επῆρα τὸ δρόμο τῆς ἀκρογιαλιᾶς διευθυνόμενος κατὰ τὸ Σταυροπῆγι. 'Απὸ τὴν Ντουάνα ἕως τὸ Σταυροπῆγι εἶναι μία ὡραία καμπύλη λωρίδα ἀπὸ χαλίκια καὶ ἄμμο, ἐπάνω εἰς τὴν ὁποίαν ἐβάδιζα ὄχι καὶ μὲ μεγάλην εὐκολίαν. Ὕστερ' ἀπὸ ἀρκετὸ περπάτημα ἐχώθηκα σ' ἕνα δάσος συκηῶν καὶ ἐληῶν, ποῦ εἶναι ἀπ' ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἀμμουδιὰ καὶ ηὗρα τὸ δρόμο τὸ βασιλικό, Μετὰ μίαν ὥρα ἤμουν 'ς

τὸ Ἁλμυρό. Τὸ Ἁλμυρὸ εἶναι ἕνας μικρὸς λιμενίσκος, ὁποῦ ἐπήγαιναν ἄλλοτε—πρὶν γείνῃ ὁ λιμὴν τῶν Καλαμῶν—τὰ πλοῖα σὲ ὥρα τρικυμίας. Εἶναι χωριουδάκι πολὺ μικρό· πάρα πάνω ἀπὸ 20 σπίτια δὲν πιστεύω νά 'χῃ· οἱ ἄνθρωποι ψαρεύουν, ἔχουν μερικὰ κτήματα· εἶναι καὶ δυὸ μαγαζειὰ ὄχι βέβαια διὰ τοὺς ὁδοιπόρους. Εἶναι κτισμένο ὀλίγο 'ψηλὰ ἀπὸ τὴ θάλασσα· ἐ κάθισα σ' ἕνα βράχο· ἀπὸ κανένα ἄλλο μέρος δὲν ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ θαυμάσῃ καλύτερα τὸ Μεσσηνιακὸ κόλπο. Ἦταν πρωὶ ἀκόμα καὶ οἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου ἐχρύσωναν τὰ νερά του, καθαρὰ καθαρά, ὥστε ἀπὸ κάτω ἐφαίνοντο τὰ χόρτα τῆς θαλάσσης καὶ ἡ ἄμμος καὶ οἱ βράχοι καὶ τὰ χαλίκια. Ἀπὸ τὴ θάλασσα ἐνόμιζες πῶς ἔβγαινε ἡ δροσιὰ ἐκείνη τῆς πρωΐας, ὁποῦ εὐχαριστεῖ τόσο πολὺ τὴν ψυχή σου· ἦταν πρὸ πάντων πολλὴ ὡραία καὶ ζωγραφικὴ ἡ λωρίδα τῆς ἄμμου, ὁποῦ τραβάει ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος τοῦ κόλπου ἕως τὸ ἄλλο. Τὴν κρύπτει ὀλίγο ἡ παραθαλάσσιος πολίχνη, ἔπειτα ἐξακολουθεῖ ἕως τὸ Πεταλίδι, ὅπου σῴζονται ἐρείπια τῆς παλαιᾶς Κορώνης Ἡ λωρίδα αὐτὴ δὲν εἶναι πολὺ πλατειά· λίγο πάρα πάνω ἀρχίζουν τὰ δασίδια ἐληῶν καὶ μουρηῶν καὶ συκηῶν, τὰ περιβόλια γεμάτα κιτρονιὲς καὶ πορτοκαλλιὲς καὶ λεμονιές, καὶ ἀμπέλια καὶ ἄλλα καλλιεργημένα χωράφια ἀπείρων εἰδῶν, ποῦ οὔτ' ἐγὼ δὲν τὰ 'θυμοῦμαι. Εἶναι πολὺ ὡραία ἡ θέα αὐτή· κυττάζων αὐτὰ καὶ δίπλα μου ἕνα ὡραῖο σπιτάκι κτισμένο 'ς τὸ βράχο, ἐσκεπτόμην πόσον ὡραία θὰ εἶναι ἐκεῖ δι' ἐργασίαν. Οἱ γυναῖκες τοῦ χωριοῦ ἐγύριζαν ἀπὸ τὸ λουτρό· ὡμίλουν μὲ βία, μὲ θυμὸ κι' ἀπὸ τὰ λόγια ποῦ ἤκουα, ἐκατάλαβα πῶς κάτι θὰ εἶχε συμβῇ τὴν προηγουμένην νύκτα.—Ἐγὼ εἶμαι σαββατογεννημένη, ἔλεγε μιὰ γρηά, καὶ ἡ κατάρα μου θὰ πιάσῃ . . . Ἐμένα μὲ ἐκύτταζαν μὲ μεγάλη περιέργεια ποῦ ἤμουν μόνος, ὅπως 'ς ὅλες μου τὲς ἐκδρομές· ἐννοοῦσα πῶς ἐθαύμαζαν οἱ ἄνθρωποι τί καταλαβαίνω νὰ περπατῶ μόνος μου· ἔκαναν οἱ γρηὲς ὁμίλους καὶ μ' ἔδειχνε ἡ μία 'ς τὴν ἄλλη· ἐγὼ ἐκαθήμην καὶ ἔβλεπα . . . πότε τὲς γρηές, πότε τὸν κόλπο· καὶ τὰ δύο ἦσαν ἀξιοπερίεργα . . . Ἐπάνω ἀπ' τ' Ἁλμυρὸ εἶναι τὸ χωριὸ Σέλτσο· ἀπέχει κανένα τέταρτο, μέσα σὲ μιὰ πολὺ εὔμορφη χαράδρα· πρὸς τὸ ΝΑ. εἶναι ὁ δρόμος ποῦ πηγαίνει 'ς τὴν Μαντίνεια (τὰς ἀρχαίας Ἀβίας) καὶ ἀπὸ ἐκεῖ εἰς ἄλλα χωρία τῆς Μάνης· διότι ἀπὸ 'δῶ πλέον ἀρχίζει ἡ Μάνη μὲ τὰ παράξενα ἔθιμά της, χωράφι ἄγριο, μὰ τὸ ὁποῖον ὅταν καλλιεργηθῇ, θὰ δώσῃ θησαυροὺς καὶ 'ς τὸν ἐπιστήμονα καὶ 'ς τὸν καλλιτέχνη.

Ἀδ. Ἰωαννίδης Ἀδαμαντίου.

ΕΝ ΤΩι ΠΛΗΜΜΕΛΕΙΟΔΙΚΕΙΩι [1]

'Απέναντι τοῦ Μητροπολιτικοῦ ναοῦ τὸ Πλημμελειοδικεῖον! ὁ Θεὸς καὶ ἡ Δικαιοσύνη! Ἡ γειτνίασις αὕτη διεγείρει ἐν τῷ νῷ πολλὰς σκέψεις σοβαρὰς καὶ ὑποβάλλει εἰς τὴν διάνοιαν ζητήματα πρὸς λύσιν λίαν σπουδαῖα ἐν σχέσει πρὸς τὴν θείαν δικαιοσύνην καὶ πρὸς τὸ Δίκαιον τῶν ἀνθρώπων. Ὁ ναὸς ὑψοῦται μεγαλοπρεπής, ἐπιβλητικὸς καὶ ὁ μέγας αὐτοῦ ὁλόχρυσος σταυρὸς τοῦ κεντρικοῦ θόλου λάμπει θαυμασίως, ὁπόταν αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου ἢ τὸ φῶς τῆς σελήνης προσπίπτουν ἐπ' αὐτοῦ. Τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ εἶνε ηὐτρεπισμένον καταλλήλως, ὁ διάκοσμος θαυμάσιος καὶ ἡ περὶ τῶν καθ' ἕκαστα διάταξις τελεία. Μετὰ σεβασμοῦ εἰσέρχεταί τις καὶ εὐλαβῶς ἀποκαλύπτεται ἐν τῷ ἱερῷ ἐκείνῳ χώρῳ, ἐν ᾧ τελεῖται ἡ θεία μυσταγωγία. — Ἐν καταπληκτικῇ ἀντιθέσει εὑρίσκεται ὁ ναὸς τῆς Θέμιδος. Εἶνε ἰσόγαιον ἀθλιώτατον, κτίριον μὴ ὑποκείμενον εἰς οὐδένα ἀρχιτεκτονικὸν κανόνα, ῥυπαρόν, ἀποθήκη μᾶλλον ἢ αἴθουσα Δικαστηρίου, μὲ χιλίας δύο ἐλλείψεις, ὁμοιάζον κατὰ τοῦτο πρὸς τὸ ἀνθρώπινον δίκαιον τὸ παρουσιάζον καθ' ἑκάστην πολλὰ κενά, πλείστας ἀτελείας, ἀναρίθμητα ἐλαττώματα. Καὶ διὰ τοῦτο ἀνευλαβῶς εἰσέρχονται τὰ πλήθη εἰς τὸν χῶρον ἐκεῖνον, ἐν ᾧ ἀπονέμεται ἡ δικαιοσύνη καὶ ἀναιρεῖται ἡ ἀδικία, ἐκεῖ ἔνθα ὁ σεβασμὸς πρὸς τὸ δικαστήριον, εἶναι ὅπως ἡ πειθαρχία ἐν τῷ στρατῷ, ἄνευ τῆς ὁποίας τὰ πάντα παραλύουσιν, ἐξευτελίζονται, καταστρέφονται.

Εἶνε πολὺ περίεργοι αἱ συνεδριάσεις τοῦ Πλημμελειοδικείου. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αἱ ἐκδικαζόμεναι ποικίλαι μικροϋποθέσεις διεγείρουσι τὴν θυμηδίαν, προκαλοῦσι τὸν γέλωτα. Ἐνίοτε ἀναφαίνονται καί τινες σοβαραὶ ὑποθέσεις ἐπισκιάζουσαι τὴν φαιδρότητα τοῦ ἀκροατηρίου, ἀλλ' αὗται ἀποτελοῦσιν ἐξαίρεσιν, περὶ ἧς ἐν παρόδῳ θέλομεν ὁμιλήσει. Οἱ γελοιογράφοι, αἱ σατυρικαὶ ἐφημερίδες, οἱ εὐτράπελοι κάλαμοι ἐκ τοῦ Πλημμελειοδικείου ἠρύσθησαν πάντοτε τερπνὴν ὕλην, εἴτε πρὸς παράστασιν κωμικῶν τύπων, εἴτε πρὸς ἀναγραφὴν χαριεστάτων ἀνεκδότων ἢ νοστιμωτάτων ἐπεισοδίων. Ὁ πνευματώδης γάλλος συγγραφεὺς J. Moinaux εἰς τέσσαρας τόμους ὑπὸ τὸν τίτλον «Les tribunaux co-

[1] 'Ανεγνώσθη ἐν τῷ συλλόγῳ «Παρνασσῷ» τὴν 18 Μαρτίου 1894.

miques illustrés» περιέλαβε πληθὺν νοστιμωτάτων μικροϋποθέσεων, ὧν τοὺς ἥρωας, τὰς ἡρωΐδας καὶ τὰς κωμικὰς σκηνὰς ἀπεικόνισεν ἐν ἐπιτυχεστάταις γελοιογραφίαις ὁ πολὺς Stop. Ἡ ἀμίμητος γραφὶς τοῦ κ. Θέμου Ἀννίνου ἐκ τοῦ Πλημμελειοδικείου θὰ ἠρύετο ποικίλην καὶ τερπνὴν ὕλην, εὐτυχὴς δὲ θὰ ἐλογιζόμην, ἐὰν τὰς σελίδας ταύτας ἐκόσμουν αἱ καλλιτεχνικώταται αὐτοῦ εἰκόνες.

Εἰσερχόμενός τις εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν συνεδριάσεων, ἐν ᾗ τὰ σεσαθρωμένα ἔπιπλα ἁμιλλῶνται πρὸς τὴν ρυπαρότητα τοῦ δαπέδου καὶ οἱ κονισαλέοι ὑαλοπίνακες τῶν παραθύρων πρὸς τὴν ἀκαθαρσίαν τῶν τοίχων, ἵσταται ἐκπεπληγμένος καὶ ἀναφωνεῖ : «Ὦ, ὁ θαυμάσιος Ναὸς τῆς Θέμιδος !» Καὶ αὐτομάτως ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν τὸ ἀλληλοδιδακτικὸν σχολεῖον τοῦ Ναυπλίου, ὅπερ πρὸ 60 ἐτῶν ἐχρησίμευεν ὡς αἴθουσα Δικαστηρίου, τὸ μόνον κτίριον ἴσως τὸ δυνάμενον νὰ συγκριθῇ πρὸς τὸ ἡμέτερον Πλημμελειοδικεῖον ! Καὶ εἶνε, τῇ ἀληθείᾳ, πολὺ λυπηρὰ ἡ κατάστασις αὕτη τῶν Δικαστηρίων μας ἐν Ἀθήναις, ὅπου πλεῖστα καλλιμάρμαρα μέγαρα ᾠκοδομήθησαν καὶ οἰκοδομοῦνται ἔτι τῇ ἀρωγῇ πλουσίων ὁμογενῶν, χωρὶς νὰ ληφθῇ ποτε, παραδόξως πως, φροντὶς περὶ ἀνεγέρσεως εὐπροσώπου δικαστικοῦ καταστήματος.

Διὰ Β. Διατάγματος δημοσιευθέντος ἐν Ναυπλίῳ τὴν 22αν Φεβρουαρίου 1833, συνεστήθησαν καθ' ὅλον τὸ κράτος τρία τακτικὰ Δικαστήρια εἰς Ναύπλιον, Μεσολόγγιον καὶ Θήβας, τὰ ὁποῖα ἐδίκαζον καὶ πάντα τὰ πταίσματα καὶ ἐγκλήματα τὰ πραττόμενα ἐντὸς τῆς περιφερείας των. Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Ἑλλάδος, ἦτο ἡ πρώτη γενομένη ἐνέργεια πρὸς συγκρότησιν ἐπὶ τὸ συστηματικώτερον τακτικῶν Δικαστηρίων, ἐν οἷς θὰ ἀπενέμετο ἡ δικαιοσύνη εἰς τοὺς ἀδικουμένους πολίτας καὶ θὰ ἐτιμωροῦντο οἱ ἔνοχοι ἀθεμίτων πράξεων. Σήμερον ὁ ἀριθμὸς τῶν Δικαστηρίων ηὐξήθη καταπληκτικῶς. Καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα ὑπάρχουσιν 22 Πλημμελειοδικεῖα, ἐνώπιον τῶν ὁποίων καθ' ἑκάστην τριμηνίαν εἰσάγονται πρὸς ἐκδίκασιν 18,000 ὑποθέσεις δηλ. 72,000 κατ' ἔτος.

Ἐν τῷ Πλημμελειοδικείῳ, ὡς γνωστόν, δικάζουσι πέντε δικασταὶ παρισταμένου τοῦ Εἰσαγγελέως καὶ τοῦ γραμματέως. Ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ εἰσάγονται ἐν τῷ Πλημμελειοδικείῳ Ἀθηνῶν 50—70 ὑποθέσεις συνήθως, σπανιώτατα δὲ ἐν τῷ πινακίῳ ἀναγράφονται ὀλιγώτεραι. Οἱ ζωοκλόποι, οἱ παρανόμως ὑλοτομοῦντες, οἱ καταστροφεῖς τῶν δασῶν, οἱ παραβάται τοῦ νόμου περὶ καπνοῦ, οἱ ὑβρισταί, οἱ κλέπται, οἱ αὐτοδικοῦντες καὶ τέλος οἱ κουτσαβάκιδες, οἱ διὰ μηδαμινὴν αἰτίαν τραυματίζοντες ἢ ἐπιτιθέμενοι ἀδίκως κατὰ φιλησύχων πολλάκις πολιτῶν,

ὅλη αὐτὴ ἡ ἔντιμος χορεία τῶν ἐγκληματιῶν, ἐν ᾗ ἀπαντᾷ τις περιεργοτάτους τύπους, παρελαύνει πρὸ τοῦ Δικαστηρίου μὲ σιδηροδρομικὴν ταχύτητα. Ὁ πρόεδρος κρούων τὸν κώδωνα κηρύσσει τὴν ἔναρξιν τῆς συνεδριάσεως καὶ ἐκφωνεῖ τὰ ὀνόματα τῶν κατηγορουμένων καὶ μαρτύρων, ἅτινα ἐπαναλαμβάνει μεγαλοφώνως ὁ ἀγαθὸς τὴν βοὴν κλητήρ. Οὗτος ἐνίοτε ἄνευ Β. Διατάγματος ἀλλάσσει κατὰ τὴν ἐπανάληψιν τὰ ἐπώνυμα πρὸς μεγάλην σύγχυσιν τοῦ ἀκροατηρίου, διότι ὁ ὀνομαζόμενος ἐπὶ παραδείγματι Λαχανᾶς ἀδυνατεῖ βεβαίως ν' ἀνακαλύψῃ τὸν ἑαυτόν του ὑπὸ τὸ ὄνομα Λάχας. Ἐμφανίζεται τέλος ὁ κατηγορούμενος, λαμβάνεται ἡ ταὐτότης του καὶ κάθηται εἰς τὸ ἄσχημο σκαμνί, ὡς κοινῶς ὀνομάζεται τὸ ἐν τῷ Πλημμελειοδικείῳ ἑδώλιον τοῦ κατηγορουμένου. Ἄρχεται εἶτα ἡ ἐξέτασις τῶν μαρτύρων ταχέως, συντόμως, τῆς τε κατηγορίας καὶ τῆς ὑπερασπίσεως, ἀπολογεῖται ὁ κατηγορούμενος, ὁμιλεῖ ὁ Εἰσαγγελεύς, ἀγορεύει ὁ συνήγορος, συσκέπτονται οἱ Δικασταὶ καὶ εὐθὺς ὁ Πρόεδρος ἀπαγγέλλει τὴν ἀπόφασιν, δι' ἧς καταδικάζεται ἢ ἀθῳοῦται ὁ κατηγορούμενος. Διαδικασία καὶ τῆς ἀστραπῆς ταχυτέρα ἐκ πρώτης ὄψεως μονότονος, πληκτική, ἀνούσιος, ἀλλὰ ποικίλη, τερψίθυμος, διασκεδαστική, ὁπόταν ἐπισταμένως θελήσῃ τις νὰ παρακολουθήσῃ τὰς διαφόρους αὐτῆς φάσεις καὶ τὰ γεγονότα τὰ κατ' αὐτὴν ἐκτυλισσόμενα μετὰ περισσῆς χάριτος καὶ εὐτραπελίας.

Ἂς παρακολουθήσωμεν νῦν τὴν ἐκτύλιξιν ὑποθέσεών τινων περιεργοτάτων. Εἰς τὸ «ἄσχημο σκαμνὶ» κάθηται ἡ Μαρία Π. Μηχανίδου γυνὴ 40—45 ἐτῶν εὔσαρκος, ἀσυμπαθὴς τὴν μορφήν, λογία, ἀρκετὰ εὐφυής, ὑπὲρ τὸ δέον πολύλαλος, κατηγορουμένη ἐπὶ ἐξυβρίσει τοῦ ἀρχιρραβίνου τῆς ἐνταῦθα ἰσραηλιτικῆς κοινότητος. Ἐχθρὰ ἄσπονδος τῆς ἰουδαϊκῆς φυλῆς, ἐξέδωκε βιβλίον ὑπὸ τὸν λίαν ἀλλόκοτον τίτλον «Ἡ ἀνθρωποθυσία παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, δρᾶμα πρωτότυπον ἀπολῆγον εἰς κωμῳδίαν, Ἑλληνοεβραϊκὸν συμπόσιον, εἰς πράξεις πέντε» ὅπερ ἀφιεροῖ εἰς τὴν Α. Α. Μεγαλειότητα τὸν φιλόλαον καὶ φιλόμουσον Βασιλέα καὶ Αὐθέντην τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους Σουλτὰν Ἀβδοὺλ Χαμὶτ Χάν, ἐν ᾧ δριμέως καταφέρεται κατὰ τῶν Ἰουδαίων καὶ τοῦ ἀπανθρώπου αὐτῶν θρησκευτικοῦ ἐθίμου, τοῦ θυσιάζειν παῖδας Χριστιανοὺς κατὰ τὰς ἑορτὰς τοῦ Πάσχα. Τὸ περίεργον βιβλίον περιέχει εἰκόνας μοναδικῆς . . . ἀφιλοκαλίας, μία τῶν ὁποίων ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ ὑπάρχουσα παριστάνει τοὺς Ἑβραίους θυσιάζοντας κοράσιόν τι μὲ τὴν ἑξῆς σημείωσιν κάτωθι : «ἡ ἐν Οὐγγαρίᾳ παρὰ τῶν Ἑβραίων συσταθεῖσα κορασὶς Τίζα Ἐσχὰρ τὸ 1882». Ὁ ἀρχιρραβῖνος κατέσχε διὰ τῆς

ἀστυνομίας τὸ παράδοξον τοῦτο σύγγραμμα ὡς ἐπικίνδυνον τοῖς ὁμοφύλοις του, ἔκτοτε δὲ χρονολογεῖται ἡ μῆνις τῆς γυναικὸς ταύτης κατ'αὐτοῦ. Ἡμέραν τινὰ συναντήσασα αὐτὸν παρὰ τὴν Νέαν Ἀγορὰν τοῦ ἐπετέθη διὰ τοῦ ἀλεξηλίου καί . . . τῆς γλώσσης της! Εὐτυχῶς τῇ ἐγκαίρῳ παρεμβάσει ὀπωροπώλου τινὸς ὁ ἀρχιρραβῖνος διέφυγε τὸ κτύπημα τοῦ ἀλεξηλίου, δὲν ἠδυνήθη ὅμως ν' ἀποφύγῃ καὶ τὸ ὑβρεολόγιον τῆς μανιώδους πλέον καταστάσης κυρίας Μηχανίδου! Ἀλλὰ ποία ἀνθρώπινος δύναμις εἶνε ἱκανὴ νὰ συγκρατήσῃ τὴν γλῶσσαν γυναικός; Ἐκ τῆς ἀποδεικτικῆς διαδικασίας ἀπεδείχθη συγχρόνως, ὅτι ὁ ἀνθρωποθύτης (οὕτως ἀπεκάλεσεν αὐτὸν ἡ κατηγορουμένη) ἱερεὺς τοῦ Ἰεχωβᾶ ἥκιστα ἁβρὸς ἐδείχθη πρὸς τὴν γυναῖκα ταύτην, τὸ δὲ Δικαστήριον παρεδέχθη, ὅτι ἐπῆλθε συμψηφισμὸς τῶν ὕβρεων καὶ συνεπῶς ἠθῴωσε τὴν κατηγορουμένην· ἂν καὶ κάλλιστα δύναταί τις νὰ εἴπῃ, χωρὶς νὰ προσκρούσῃ εἰς τὴν ἀλήθειαν, ὅτι μεταξὺ γυναικὸς καὶ ἀνδρὸς ὁ συμψηφισμὸς τῶν ὕβρεων εἶνε πρᾶγμά τι ἀκατανόητον! Χάριν περιεργείας παραθέτομεν ἐνταῦθα καὶ τοὺς λίαν παραδόξους τίτλους τῶν διαφόρων αὐτῆς συγγραμμάτων τῶν κατὰ περιόδους ἐκδοθέντων. α') Τὰ φάσματα τῆς Αἰγύπτου, διήγημα πρωτότυπον· β') Ὁ ψευδοϊερεὺς Ἰουδαῖος, δρᾶμα πρωτότυπον· γ') Ἡ ἐσχάτη ἔνδεια, δρᾶμα πρωτότυπον ἀπολῆγον εἰς κωμῳδίαν ὁ Βρυκόλακας. Ἡ σκηνὴ ἐν Μασσαλίᾳ· δ') Νέα ἐφεύρεσις γάμου, ἀστειοτάτη κωμῳδία πρωτότυπος. Ἡ σκηνὴ ἐν Καΐρῳ· ε') Ἡ ὡραία Ὀθωμανὶς καὶ ς') Ἡ ἑξηκοντοῦτις χήρα μελλόνυμφος, κωμῳδία πρωτότυπος. Ἡ σκηνὴ ἐν Πειραιεῖ.

Ὁ εἰσαγγελεὺς διὰ μηχανικῆς κινήσεως τῆς χειρὸς δίδει νέαν δικογραφίαν εἰς τὸν Πρόεδρον καὶ τὴν κυρίαν Μηχανίδου ἀντικαθιστᾷ διαβόητος λωποδύτης, νέος ἀμύσταξ, μόλις δεκαοκταέτης, μὲ φυσιογνωμίαν ὕπουλον καὶ πονηράν, Γεώργιος Ἀπλοχέρης ὀνομαζόμενος. Κατηγορεῖται, ὅτι νύκτα τινὰ τοῦ μηνὸς Δεκεμβρίου τοῦ σωτηρίου ἔτους 1892 ἔκλεψε δύο . . . χῆνας! Κατὰ τὴν ἀναγνωσθεῖσαν δὲ ἔκθεσιν τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἀστυνομίας, ὁ κ. Ἀπλοχέρης ἰδιαιτέραν τρέφων στοργὴν πρὸς τὰ πουλερικά, εἶχε καταστῇ ἡ μάστιξ ὅλων τῶν συνοικιῶν τῶν Ἀθηνῶν καὶ διὰ τοῦτο τὸν ὠνόμασαν λίαν προσφυῶς ἀλεπού. Ἰδοὺ καὶ νοστιμώτατος διάλογος διαμειφθεὶς μεταξὺ τοῦ Προέδρου καὶ τοῦ κατηγορουμένου. Πρόεδρος—Ἀρνεῖσαι, ὅτι ἔκλεψες τῆς δύο χῆνες, ἀφοῦ ὁ κλητὴρ βεβαιοῖ, ὅτι εὑρέθησαν εἰς χεῖράς σου; Κατηγορούμενος—Μὲ τὸ παρδόν, κύριε Πρόεδρε, τὴν νύχτα ἐκείνη ἤμουν μεθυσμένος καὶ δὲν κατάλαβα πῶς ἡ χῆνες 'βρέθηκαν στὰ χέρια μου! Εἶνε

περιττὸν νὰ προσθέσωμεν, ὅτι κατεδικάσθη εἰς τριῶν μηνῶν φυλάκισιν.

Εἶτα τὸν λωποδύτην διαδέχεται ὁλόκληρος οἰκογένεια ἀποτελουμένη ἐκ τοῦ πατρός, τῆς μητρὸς καὶ δύο θυγατέρων, κατηγορουμένη ἐπὶ ἀδίκῳ ἐπιθέσει καὶ διαταράξει τῆς οἰκιακῆς εἰρήνης τῆς χήρας Δ . . . Ὡραιότατον σύμπλεγμα, ποικιλώτατον, ἄξιον φωτογραφικῆς ἀποτυπώσεως. Ὁ πατὴρ μικρὸς τὸ ἀνάστημα, μὲ μύστακας πελωρίων διαστάσεων, ὧν αἱ σουβλεραὶ ἄκραι βλέπουσι τὴν γῆν, μὲ ὀφθαλμοὺς ὑαλίνους, βλακώδεις, ἀτενίζει πάντοτε τὰ προσφάτως στιλβωθέντα ὑποδήματά του· ἡ μήτηρ κομψὴ τὴν περιβολήν, φοροῦσα κεκρύφαλον, μὲ ὀφθαλμοὺς καστανούς, γλυκυτάτους, πλήρεις νοημοσύνης, προσβλέπει ἀλληλοδιαδόχως πάντοτε μειδιῶσα, τοὺς Δικαστάς, τὸν Εἰσαγγελέα, τὸν δικηγόρον της. Αἱ δὲ δύο θυγατέρες λίαν συμπαθεῖς τὴν μορφήν, φέρουσαι ἐπὶ τῶν κεφαλῶν αὐτῶν πίλους ἀρχαιολογικῆς ἀξίας καὶ ἐνδύματα, ἐν οἷς ἀντιπροσωπεύονται ὅλα τὰ εἰς τὴν ὑφήλιον γνωστὰ χρώματα, ἐρυθριῶσαι ἐξ ἐντροπῆς, συσπειροῦνται πλησίον τῆς μητρός των, ἀποφεύγουσαι τὰ ἀδιάκριτα βλέμματα τῶν παρεστώτων. Ἡ ὑπόθεσις εἶνε κοινή, κοινοτάτη. Ἡ χήρα Δ . . . ἐδυσφήμισε τὰς θυγατέρας τῆς κυρὰ-Δημήτραινας, αὐτὴ δὲ ἔχουσα τὴν τιμὴν ν' ἀνήκῃ εἰς τὴν πολυτελῆ τάξιν τῆς ἀριστοκρατίας, κατὰ τὴν πρωτότυπον φράσιν της, ἐθεώρησε καλὸν νὰ ἐκδικηθῇ διὰ τὴν γενομένην προσβολὴν τῆς ὑπολήψεώς της καὶ ἡμέραν τινὰ ἁρπάζει ἡ καλή σου τὴν χήραν ἀπὸ τὰ μαλλιά, τρέχει ὁ σύζυγος, αἱ θυγατέρες, καὶ φαντάζεσθε πλέον τὰ ἐπακόλουθα τοῦ κωμικοτραγικοῦ αὐτοῦ γυναικοκαυγᾶ! — Πρόεδρος: Διατὶ ἐκτυπήσατε τὴν Δ . . . δὲν ἐντρέπεσθε, ἀφοῦ μάλιστα εἴσθε καὶ ντισταγκέδες; — Ἡ σύζυγος ἀντιπροσωπεύουσα καὶ τοὺς ἄλλους συγκατηγορουμένους: Κύριε Ὑψηλότατε (ἀντὶ κύριε Πρόεδρε), ἱκανοποίησα τὴν τιμὴν τῶν κοριτσιῶν μου. Ἡ τιμὴ εἶνε ἕνα πρᾶγμα ποῦ δὲν ἔχει τιμή· ὅσο καὶ ἂν δώσῃς δὲν τὴν πέρνεις, ὅταν τὴν χάσῃς! ἡμεῖς μάλιστα στὴ γλῶσσά μας λέμε:

Ἡ τιμὴ τιμὴ δὲν ἔχει
καὶ τιμή του ὅποιος τὴν ἔχει.

κατάλαβες; Καὶ τὸ Δικαστήριον ἐν μέσῳ γελώτων τοῦ ἀκροατηρίου ἐκήρυξεν ἅπαντας τοὺς κατηγορουμένους ἀθῴους.

Τέλος ἐνώπιον τοῦ Δικαστηρίου ἐμφανίζεται ἡ κυρὰ-Γεώργαινα ἐκ Μεγάρων, μηνυθεῖσα ὑπὸ τῆς ἀντιζήλου της κυρὰ-Σταύραινας, ὅτι ἄνευ ἀδείας τῆς ἁρμοδίου ἀρχῆς μετήρχετο τὸ ἐπάγγελμα τῆς μαίας. Καὶ αἱ δύο ἔφερον κομψὴν περιβολὴν Μεγαρίτισσας οἰκοκυρᾶς. Εἰς τὰ

Μέγαρα αἱ φιλονεικίαι, οἱ διαπληκτισμοὶ καὶ αἱ ἔριδες τῶν δύο αὐτῶν γυναικῶν εἶχον λάβει ἐπιφόβους διαστάσεις. Ἡ κυρὰ-Σταύραινα καίτοι ἐφωδιασμένη μὲ ἄδειαν τοῦ Ἰατροσυνεδρίου, ἔβλεπεν ὁσημέραι τὴν πελατείαν της ἐλαττουμένην, ἐνῷ ἡ ἀντίζηλός της διαπρεπῆ κατελάμβανε θέσιν ἐν τῇ μικρᾷ πόλει. Πρὸς ὑποστήριξιν τῆς μηνύσεώς της ἐσφαγίασεν ὅλους τοὺς ἐπιστημονικοὺς ὅρους, ἀνέπτυξε λεπτομερῶς ποίας γνώσεις ἰατρικὰς πρέπει νὰ ἔχῃ ἑκάστη μαῖα, ᾤκτιρε τοὺς μωροὺς ἄνδρας, οἱ ὁποῖοι παραδίδουν τὰς συζύγους αὐτῶν εἰς τὰς χεῖρας τῆς κομπογιαννίτισας καί . . . ἐζήτησεν εὐσεβάστως παρὰ τῶν Δικαστῶν νὰ τιμωρήσωσιν ἀλύπητα τὴν προκομμένη μαμμή, ἥτις ἐβάλθηκε μὲ τὰ παστρικά της τὰ χέρια νὰ 'ξεγεννήσῃ ὅλα τὰ Μέγαρα. Ἡ δὲ κατηγορουμένη πρὸς ὑπεράσπισίν της ἐκάλεσε πολλοὺς μάρτυρας, οἱ ὁποῖοι κατέθεσαν, ὅτι χάρις εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὴν κυρὰ-Γεώργαιναν τὰ τρυφερὰ αὐτῶν ἡμίση ἐγέννησαν πολλὲς φορὲς χωρίς . . . πόνο! — Ἀμ' τί θαρρεῖς κὺρ-Πρόεδρε, ἔλεγεν αὕτη ἀπολογουμένη, τὴ δουλειά μου νὰ ξέρω καὶ για χαρτὶ δὲν σκοτίζουμαι . . . Οὔτε ἔμπλυσες οὔτε ἔχθρωσες ἔκαμα, σὰν αὐταὶς πῶχουν τὰ πολλὰ χαρτιὰ καὶ τὸ λίγο μυαλό! Τὸ Δικαστήριον πεισθέν, ὅτι πράγματι ἡ κυρὰ-Γεώργαινα ἐξήσκει ἄνευ ἀδείας τὸ ὄντως σοβαρὸν ἐπάγγελμα τῆς μαίας, ἐτιμώρησεν αὐτὴν διὰ τριημέρου φυλακίσεως καὶ οὕτως ἔληξε μὲν ἡ περίεργος δίκη, οὐχὶ ὅμως καὶ ἡ σφοδρὰ ἔρις τῶν δύο ἀντιζήλων.

Ὁ εἰσαγγελεὺς ἐξακολουθεῖ διὰ τῆς αὐτῆς μηχανικῆς κινήσεως τῆς χειρὸς νὰ δίδῃ νέας δικογραφίας εἰς τὸν Πρόεδρον καὶ ἐνώπιον τοῦ Δικαστηρίου παρουσιάζονται ἀλληλοδιαδόχως νέοι τύποι κατηγορουμένων ἀξιοσημείωτοι, ἀξιοπερίεργοι. Ἀλλὰ συγχρόνως ἐμφανίζονται καὶ οἱ μάρτυρες οἱ ὑπὸ τοῦ Νόμου καλούμενοι, ἵνα διαφωτίσωσι τὴν Δικαιοσύνην περὶ τῆς ἀληθείας τῶν πραγματικῶν γεγονότων, ἐφ' ὧν κυρίως στηρίζεται ἡ καταδίκη ἢ ἡ ἀθῴωσις τοῦ ἐγκληματήσαντος. Σπανίως ὅμως οἱ αὐτόπται οὗτοι μάρτυρες παρουσιάζουσιν ἐνώπιον τῶν Δικαστῶν γυμνὴν τὴν ἀλήθειαν. Ὑπὲρ τὸ δέον σεμνότυφοι, ὡς φαίνεται, περικαλύπτουσιν αὐτὴν διὰ πυκνοτάτου πέπλου καὶ πολὺ δυσκόλως διαγινώσκει τις, ἐὰν ὑπὸ τὴν σωρείαν τῶν ἀκατανοήτων λέξεων, φράσεων καὶ συλλογισμῶν των κρύπτηται ἡ ἀλήθεια ἢ τὸ ψεῦδος. Κάλλιστα γνωρίζουσιν ὅτι ἐξ αὐτῶν κατὰ μέγα μέρος ἐξαρτᾶται ἡ τύχη τῶν κατηγορουμένων καὶ διὰ τοῦτο, ὅταν θέλωσι, παραπλανῶσι τὴν Δικαιοσύνην, καταθέτοντες ὑπὲρ ἢ κατὰ τοῦ κατηγορουμένου ἀναλόγως

τῶν παθῶν καὶ συμφερόντων των. Περὶ αὐτῶν δύναταί τις νὰ εἴπῃ τὸ τοῦ Μολιέρου :

Κατὰ τὰ πάθη ἕκαστος ἢ τὰ συμφέροντά του,
ὁ μὲν σὲ δίδει στέφανον, ὁ δ' ὄστρακον θανάτου.

Οἱ εὐφυεῖς Ρωμηοί, οἱ πολυμήχανοι, οἱ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἐνισχύοντες τὸ ψεῦδος ἐκ τῶν ἀπευθυνομένων αὐτοῖς ἀλλεπαλλήλων ἐρωτήσεων ὑπὸ τῶν δικαστῶν, εἰσαγγελέως, συνηγόρων, οἱ τεχνηέντως ἀποφεύγοντες ν' ἀπαντήσωσιν εἰς τὰς ὑποβαλλομένας αὐτοῖς παραπειστικὰς ἐρωτήσεις, σπανίως συλλαμβάνονται ὡς ψευδομάρτυρες. Ὑπάρχουν πολλὰ εἴδη ψευδομαρτύρων. Ἔχομεν τοὺς μελανοῦντας τὴν δεξιὰν χεῖρα, πρὶν θέσωσιν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου, διότι παρὰ τοῖς ἀνθρώποις τούτοις ἐπικρατεῖ ἡ μωρὰ ἰδέα, ὅτι ὁ ὅρκος δὲν πιάνει διδόμενος κατὰ τοιοῦτον τρόπον. Ἀνεξήγητον τῷ ὄντι, ἡ μελάνη νὰ χρησιμεύῃ ὡς ἀλεξιτήριον κατὰ τῆς ψευδομαρτυρίας ! Ἐκεῖνο δὲ τὸ ὁποῖον προξενεῖ τὴν χειρίστην ἐντύπωσιν εἶνε, ὅτι καὶ οἱ γέροντες, ὧν τοὺς ὀφθαλμοὺς εἶνε ἕτοιμος ὁ θάνατος νὰ κλείσῃ, καταφεύγουσιν εἰς τὸ ἀξιοκατάκριτον τοῦτο μέσον, ὅπως ψευδομαρτυρήσωσιν. Ἄλλοι προδιατεθειμένοι ν' ἀποκρύψωσι τὴν ἀλήθειαν, δὲν θέτουσι τὴν χεῖρά των ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλὰ κρατοῦσιν αὐτὴν μετέωρον. Φρονοῦσι δέ, ὅτι ἀφοῦ δὲν ἐγγίζουσι τὸ Εὐαγγέλιον, δύνανται ἀφόβως νὰ εἴπωσι τὰ χονδροειδέστερα ψεύδη.

Ἕτεροι ψευδομάρτυρες εἶνε, οἱ καὶ πολυπληθέστεροι, οἱ ἐπιμόνως ἀρνούμενοι νὰ μαρτυρήσωσιν ἐνώπιον τοῦ ἀκροατηρίου καὶ στερεοτύπως ἀναφερόμενοι εἰς ὅσα κατέθεσαν ἐν τῇ προανακρίσει των, δικαιολογούμενοι ὅτι παρῆλθε πολὺς καιρὸς καὶ δὲν ἐνθυμοῦνται. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ τοιοῦτον ψευδομαρτυρικὸν τέχνασμα πολλάκις ἐπιτυγχάνει ἐνώπιον τοῦ Πλημμελειοδικείου, εἴτε διότι δὲν ὑπάρχει προανάκρισις καὶ τότε θαρραλέως πλέον ψευδομαρτυροῦσιν, εἴτε διότι ἀτελῶς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐνεργεῖται ἡ προανάκρισις καὶ τότε αὐτοὶ ἔχουσι τὸ στάδιον ἐλεύθερον, ἵνα συμπληρώσωσι τὰ κενὰ διὰ ψευδολογημάτων.—Τελευταῖοι ἔρχονται οἱ Ἀλβανόφωνοι, οἱ προφασιζόμενοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄγνοιαν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης μόνον καὶ μόνον, ἵνα ἀποφύγωσι τὴν μαρτυρίαν καὶ εὐκολώτερον ἀποκρύψωσι τὴν ἀλήθειαν. Νομίζουσιν ἐν τῇ ἀφελείᾳ των, ὅτι τὸ Δικαστήριον δὲν δύναται διὰ διερμηνέως νὰ μάθῃ παρ' αὐτῶν ὅ,τι χρήσιμον πρὸς μόρφωσιν τῆς πεποιθήσεώς του. Ὑπάρχουσιν ὅμως πολλοὶ μεταξὺ αὐτῶν ἀγνοοῦντες πράγματι τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τοῦτο εἶνε λίαν δυσάρεστον, διότι αἱ διὰ τὴν

ἐκπαίδευσιν τοῦ ἔθνους δαπανᾷ ὁλόκληρον τὸ ἔθνος· πρέπει λοιπὸν ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὸ ν' ἀπολαμβάνωσι τοὺς καρποὺς τῆς ἐκπαιδεύσεως».—Εἶνε ἀδύνατον νὰ περιγράψῃ τις πιστῶς τοὺς διαφόρους τύπους τῶν ψευδομαρτύρων, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὴν κοινὴν φράσιν παλαμίζουν τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἀναισχύντως ψευδόμενοι, ἄπιστοι καὶ ἄθρησκοι καθ' ὅλην τῆς σημασίαν τῆς λέξεως, ἀσεβοῦντες πρὸς τὸ Θεῖον καὶ περιφρονοῦντες τοὺς Νόμους τῆς Πολιτείας, ἐφ' ὧν ἐρείδεται ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ἡσυχία τῶν πολιτῶν. Ἡ ψευδομαρτυρία εἶνε τὸ μικρόβιον τῆς Ποινικῆς Δικαιοσύνης τὸ καταστρέφον τὸν ὑγιᾶ αὐτῆς ὀργανισμὸν καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις ἀτελῶς αὕτη λειτουργεῖ, ὁτὲ μὲν ἀπαλλάσσουσα τὸν ἔνοχον, ὁτὲ δὲ τιμωροῦσα τὸν ἀθῷον!

Ἀλλ' ἐν τῇ χορείᾳ τῶν ψευδομαρτύρων ἐπίζηλον κατέχει θέσιν ἄνθρωπός τις, Ἀριστείδης Χριστοφόρου ὀνομαζόμενος, ἐξ ἐπαγγέλματος ψευδομάρτυς, ὁ ἀντὶ τριῶν δραχμῶν προσφερόμενος νὰ ἐλαφρύνῃ τὴν θέσιν τοῦ κατηγορουμένου, χωρὶς οὔτε ἰδέαν κἂν νὰ ἔχῃ περὶ τῆς ὑποθέσεως, περὶ ἧς πρόκειται νὰ ἐξετασθῇ. Ὁ περίεργος αὐτὸς ἄνθρωπος εἶνε μετρίου ἀναστήματος, μᾶλλον εὐτραφής, ἔχων φυσιογνωμίαν εἰδεχθῆ καὶ ὀφθαλμοὺς πανούργους, ἀπότομος, ἀναιδὴς καὶ εἰς ἐπίμετρον ραιβοσκελής. Ἀπό τινος ὅμως καιροῦ ἡ διάσημος αὕτη προσωπικότης ἐγένετο πολὺ γνωστὴ εἰς τὸ Δικαστήριον καὶ οἰκτρῶς πάντοτε ἀποπέμπεται, ὁσάκις τύχῃ νὰ παρουσιασθῇ ἐνώπιον τοῦ ἀκροατηρίου. Σημειωτέον δέ, ὅτι ὁ ἀνάπηρος αὐτὸς διατιμᾷ τὸ ψεῦδος ἀναλόγως τῆς σοβαρότητος τῆς ὑποθέσεως καὶ οὕτω λαμβάνει τρεῖς μὲν δραχμὰς διὰ τὰς μικρὰς ὑποθέσεις καὶ πέντε διὰ τὰς μεγάλας! Οἱ χωρικοὶ πρὸ πάντων εἰσὶν εἰς θέσιν νὰ μᾶς εἴπωσι πόσας χρηματικὰς ἀφαιμάξεις κατὰ καιροὺς ὑπέστησαν ἀπὸ τὸν περίφημον κουτσόν.

Ὁ γραμματεὺς τοῦ Πλημμελειοδικείου συνήθως εἶνε νεαρὸς φοιτητὴς τῆς Νομικῆς, ὅστις ἐνταῦθα τὸ πρῶτον καταγίνεται εἰς ἔκθεσιν ἰδεῶν συντάττων τὰ πρακτικὰ ἑκάστης δίκης. Τὸ ἔργον του ἀληθῶς εἶνε λίαν ἐπίπονον κα ἀπαιτεῖται μεγάλη ἀντίληψις, ἵνα ἀναγράψῃ ἀκριβῶς ὅ,τι οὐσιῶδες ἐκτίθεται σχετικῶς πρὸς τὴν δικαζομένην ὑπόθεσιν. Ἐπὶ παραδείγματι: Ὁ μάρτυς Ἐρωτόκριτος φλυαρεῖ; Εἶνε ὑποχρεωμένος ἐκ τοῦ προχείρου νὰ κάμῃ περίληψιν οὐσιώδη τῆς καταθέσεώς του, ἐὰν δὲν θέλῃ νὰ γράφῃ ἐπὶ ὁλόκληρον ἑβδομάδα. Ὁ μάρτυς Ἀνανίας ἐκστομίζει φράσεις καὶ λέξεις χωρὶς νόημα, χωρὶς σειράν; Αὐτὸς ἐν τούτοις εἶνε ἠναγκασμένος νὰ ἐξαγάγῃ ἐννοίας, νὰ σχηματίζῃ παραγράφους. Ὁ μάρτυς Στρατηγὸς ὁμιλεῖ χαμηλοφώνως,

ὡσὰν νὰ καταθέτῃ τι ὑπὸ ἐχεμύθειαν; Καὶ ὅμως ὁ πτωχὸς γραμματεὺς πρέπει νὰ ἀκούσῃ καὶ ἂν δὲν ἀκούσῃ, πρέπει νὰ μαντεύσῃ τὰ λεγόμενα, διότι ἄλλως εἶνε ἀδύνατον νὰ κρατήσῃ πρακτικά. Οὕτως ἐν μέσῳ τόσων μαρτύρων αὐτὸς ὑφίσταται ἀληθὲς μαρτύριον ὑπηρετῶν μετὰ φιλοσοφικῆς ἐγκαρτερήσεως τὴν Δικαιοσύνην τῆς πατρίδος του, ἐνώπιον τῆς ὁποίας παρουσιάζονται οἱ κ. κ. Ταλλαρᾶς, Φαλαγγίτης, Παλληκάρης, Ποδαρᾶς, Μουστακάτος, Λύκος, Γιανακλαρᾶς, Μουλαρᾶς, Νυφίτσα, Μιχάλαρος, Πατσαβούρας, Παπανικολετόπουλος, Τρόκας, Καρβουνιάρης, Περιστέρης καὶ Περδικούλης κ.τ.λ. Ὡραῖα ὀνόματα, ἴσως τὰ ὡραιότερα ἐκ τοῦ μητρῴου τῶν ἀρρένων! Χάριν περιεργείας παραθέτομεν ἀπόσπασμα ἔκ τινων πρακτικῶν, ἵνα ἐκτιμήσητε τὴν περὶ τὸ γράφειν δεινότητα τοῦ γραμματέως: «Συνευθυμοῦντες κατὰ τὴν πανήγυριν καὶ μεταβάντες κατόπιν, ὅπως κοιμηθῶμεν καθ' ὁδὸν ὁ κατηγορούμενος, ἐνῷ ἐπηγαίναμεν τραγῳδοῦντες, ἐπυροβόλησε διὰ τοῦ περιστρόφου καὶ κατὰ τὸν δεύτερον πυροβολισμὸν ἡ σφαῖρα φαίνεται ἐκτύπησεν εἰς βράχον, διότι ἦσαν ἔμπροσθεν πέτραις καὶ φαίνεται ἢ ἡ πέτρα ἢ ἡ σφαῖρα ἐπιστρέψασαι τὸν ἐκτύπησεν εἰς τὸν ἀριστερὸν ὀφθαλμόν».

Ἐν τῷ Πλημμελειοδικείῳ, ὅπως καὶ εἰς τὸ Κακουργιοδικεῖον, συνήγοροι τῶν κατηγορουμένων παρίστανται συνήθως βουλευταὶ—δικηγόροι. Ἡ πολιτική, ἡ φαγέδαινα αὕτη τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἔχει εἰσέλθει εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς Διοικήσεως καὶ δὴ εἰς τὸν τῆς Δικαιοσύνης, ἥτις ἔδει ἀείποτε νὰ μένῃ ἀπρόσβλητος, ἵνα ἐπιτελῇ τὸν μέγαν αὐτῆς προορισμόν. Αἱ ἀγορεύσεις των εἰσὶ τετριμμέναι, οὐδεμίαν ἔχουσαι πρωτοτυπίαν, στερούμεναι δεινότητος δικανικῆς. Δὲν σκοποῦσι δι' αὐτῶν νὰ πείσωσι τὸ Δικαστήριον, ἀλλὰ μᾶλλον ἵνα πείσωσι τὸν πελάτην των καὶ ψηφοφόρον, ὅτι ἐκθύμως ὑπὲρ αὐτοῦ συνηγοροῦσι πρὸς ἀνόρθωσιν τοῦ καταπατηθέντος δικαίου του. Σπανιώτατα ὁ ἀγορητὴς ἐξικνεῖται εἰς ὕψος ἰδεῶν ἐμπνεόμενος ὑπὸ σοβαρᾶς τινος ὑποθέσεως καὶ μεταχειρίζεται ἐπιχειρήματα, δι' ὧν προκαλεῖ τὴν προσοχὴν τοῦ Δικαστηρίου καὶ διεγείρει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀκροατηρίου. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ διακεκριμένοι δικανικοὶ ῥήτορες εὐχαρίστως ἀκουόμενοι ἐν τῷ Πλημμελειοδικείῳ, ὧν αἱ σθεναραὶ ἀγορεύσεις διακόπτουσι τὴν ἀνιαρὰν μονοτονίαν τῶν κοινοτοπιῶν τῶν συναδέλφων των. Ἡμέραν τινὰ καταδικάζεται εἰς πρόστιμον δρχ. 100 εἰς καρραγωγεὺς καὶ ὁ συνήγορος αὐτοῦ ἀγορεύει ἐπὶ τῆς ποινῆς ἐν μέσῳ γενικῆς εὐθυμίας ὡς ἑξῆς: «Ὁ πελάτης μου δυστυχῶς δὲν δύναται νὰ πληρώσῃ τόσον βαρὺ πρόστιμον, καθότι εἶχεν ὁμολογίας τῶν Ἑλληνικῶν

δανείων, ἀπὸ τὰς ὁποίας σήμερον δὲν πληρώνεται, ἀλλὰ λαμβάνει Σκρίπ».—Μίαν ἄλλην ἡμέραν κατηγορεῖτο χωρικός τις, ἔχων τὸ πρόσωπον πλῆρες ἀσβόλης, ὅτι παρὰ τὸν Νόμον κατεσκεύαζεν ἄνθρακας καὶ ὁ συνήγορος ἐν τῇ ἀγορεύσει του : «Ὁ παρὼν κατηγορούμενος εἶνε ἀθῷος τῆς ἀποδιδομένης αὐτῷ πράξεως, διότι ἐκ τῶν καταθέσεων τῶν μαρτύρων τῆς τε κατηγορίας καὶ τῆς ὑπερασπίσεως ἀπεδείχθη, ὅτι οὐχὶ αὐτὸς ἀλλ' ὁ ἀδελφός του εἶχε καμίνι. Μὴ σᾶς κάμνῃ δὲ ἐντύπωσιν, κύριοι δικασταί, ἐὰν ἔχῃ τὸ πρόσωπον καὶ τὰς χεῖρας μαύρας. Τοῦτο εἶνε τῆς ἰδιοσυγκρασίας του ! ». Πρόκειται περὶ τραυμάτων ἀπρομελετήτων. Ἡ δίκη εἶνε ἀρκετὰ ἐνδιαφέρουσα καὶ πολὺ περίεργος. Ὁ οὐσιωδέστερος μάρτυς τῆς κατηγορίας κ. Φωτεινὸς καταθέτει πολλὰ ἀκατάληπτα πράγματα. Καὶ ὁ συνήγορος τῶν κατηγορουμένων : «Κύριοι δικασταί, ὁ μάρτυς κ. Φωτεινὸς παραδόξως πως διέψευσε τὸ ὄνομά του ἐν τῇ προκειμένῃ δίκῃ, καθότι ὑπῆρξεν ὑπὲρ τὸ δέον σκοτεινός. Τὸ Δικαστήριόν σας δὲν ἐφωτίσθη ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ, ἀλλὰ μᾶλλον, ἐὰν ἐπιτρέπηται ἡ φράσις, ἐσκοτίσθη. Ἕνεκα τούτου ζητῶ τὴν ἀθῴωσιν τοῦ πελάτου μου λόγῳ ἀμφιβολιῶν».

Ἕνεκα τῆς πληθώρας τῶν ἐκδικαζομένων ὑποθέσεων ὁ Εἰσαγγελεὺς δὲν καταναλίσκει τὸν πολύτιμον χρόνον εἰς ἀγορεύσεις, ἀλλ' ἁπλῶς ζητεῖ τὴν ἐνοχὴν ἢ ἀθῴωσιν τοῦ κατηγορουμένου. Ἐννοεῖται εἰς τὴν τελευταίαν αὐτὴν αἴτησιν εἶνε πολὺ φειδωλός. Ἐνίοτε σοβαρά τις ὑπόθεσις προκαλεῖ τὴν προσοχήν του καὶ ἀμέσως ἐγείρεται, ὅπως κατηγορήσῃ τοῦ πταίσαντος. Ἀλλ' ἡ ἀγόρευσις αὕτη ἡ παρὰ τὸν κανόνα γενομένη, ἔχει σκοπὸν μᾶλλον, ἵνα δώσῃ σπουδαιότητα εἰς τὴν ὑπόθεσιν καὶ ἐντείνῃ τὴν προσοχὴν τοῦ Δικαστηρίου, παρὰ νὰ πείσῃ δι' ἀκαταμαχήτων ἐπιχειρημάτων καὶ διὰ τεχνικῆς ἀναπτύξεως τῶν μαρτυρικῶν καταθέσεων. Συνήθως τὴν ἕδραν τοῦ Εἰσαγγελέως καταλαμβάνει νεαρὸς ἀντεισαγγελεύς, ὅστις πολλάκις φέρει ὅλα τὰ ἐφόδια πρὸς εὐδοκίμησιν ἐν τῷ Εἰσαγγελικῷ κλάδῳ. Δυστυχῶς ὅμως ὁ νέος Νόμος περὶ προσόντων τῶν δικαστικῶν ὑπαλλήλων ἀνακόπτει τὸ στάδιον αὐτοῦ ἀκριβῶς καθ' ἣν ἐποχὴν ἀρχίζει οὗτος νὰ κατανοῇ τὰ μυστήρια τῆς Ποινικῆς Δικαιοσύνης. Διότι μετὰ ἓν ἔτος ὁ ἔμμισθος πάρεδρος Δικαστὴς παύει ἀντεισαγγελεύων καὶ ἐπιδίδεται κατόπιν εἰς ἔκδοσιν πολιτικῶν ἀποφάσεων. Ἀκόμη δὲν θέλομεν νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι ἡ εἰσαγγελικὴ θέσις πρέπει νὰ εἶνε αὐτοτελής, ἔχουσα ἴδιον προσωπικόν, καταρτιζόμενον πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀνιχνεύσεως καὶ καταδιώξεως τῶν ἐγκλημάτων δι' ἐμβριθοῦς μελέτης τοῦ Ποινικοῦ Νόμου καὶ διὰ μακρᾶς πείρας, ἥτις ἀποκτᾶται διὰ τῆς πολυχρονίου ὑπηρεσίας ἐν τῷ αὐτῷ

κλάδῳ. Ὁ εἰσαγγελεὺς ἐν πάσῃ ποινικῇ ὑποθέσει εἶνε ἓν τῶν κυριωτέρων δικαστικῶν προσώπων. Ἀπ' αὐτοῦ κατὰ μέγα μέρος ἐξαρτᾶται ἡ τύχη τοῦ κατηγορουμένου καὶ διὰ τοῦτο ἡ ὑπεράσπισις ἐναντίον αὐτοῦ βάλλει τὰ ἐπιχειρήματά της, προσπαθοῦσα παντὶ σθένει ν' ἀνασκευάσῃ τὴν ἀγόρευσιν αὐτοῦ, ἥτις ἐνίοτε ἀκάθεκτος καὶ ὁρμητικὴ συμπαρασύρει πᾶν τὸ προστυχόν. Εἰς τὴν συνήθη ἐρώτησιν τοῦ Προέδρου: Κατηγορούμενε, ποῖον ἔχεις νὰ σὲ ὑπερασπισθῇ; νέος δεκαπενταετὴς ἀπήντησεν: ἔχω τὸν κύριον Εἰσαγγελέα! Ἡ ὡραία αὕτη ἀπάντησις τοῦ νέου τούτου ἐνέχει μεγάλην σπουδαιότητα καὶ ἐμφαίνει ἀριδήλως, ὅτι ὁ Εἰσαγγελεὺς δὲν πρέπει ἐκ συστήματος νὰ εἶνε πάντοτε κατήγορος, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ ὑπερασπιστὴς τοῦ ἀδικουμένου πολίτου.

Εἷς τῶν Ἀρεοπαγιτῶν ἐν τῇ ἀρχαιότητι κατεδικάσθη, διότι ἔπνιξε πτηνόν, τὸ ὁποῖον ὑπὸ φόβου κατέφυγεν εἰς τοὺς κόλπους του, ὥστε διὰ τούτου τὸν ἐδίδαξαν, ὅτι ἡ ἀσυμπαθὴς καρδία εἶνε ἀναξία ν' ἀποφασίζῃ περὶ τῆς ζωῆς τῶν πολιτῶν. Καὶ τῷ ὄντι οἱ Δικασταὶ οἱ μέλλοντες νὰ δικάσωσι πρέπει νὰ εἶνε ὄχι μόνον καλῶς κατηρτισμένοι ἐπιστημονικῶς, ἀλλὰ νὰ ἐμφορῶνται καὶ ὑπὸ εὐγενῶν αἰσθημάτων. Ἀκούσατε τὰς συγκινητικὰς καὶ θαυμασίας ταύτας λέξεις ἑνὸς δικαστοῦ, τοῦ μαρκησίου δὲ-Παστορέ, ὅστις ἐφιλοσόφει καὶ ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε συγγραφεύς, νομομαθὴς καὶ ἔντιμος ἄνθρωπος: «Ὁμολογῶ μεθ' ὅρκου, ὅτι ποτέ, ποτὲ δὲν ἐνεφανίσθη ἐνώπιόν μου κατηγορούμενος, χωρὶς νὰ μοὶ προξενήσῃ σφοδρὰς συγκινήσεις. Ἀκόμη καὶ σήμερον διατηρῶ ἐν τῇ μνήμῃ μου πᾶν ὅ,τι ᾐσθάνθην τὴν πρώτην φορὰν καθ' ἣν μοὶ ἀνετέθη ἡ διεξαγωγὴ ποινικῆς τινος ὑποθέσεως.

«Τὸ πρόσωπόν μου ἦτο ὠχρὸν καὶ τὰ δάκρυα ἐπλήρουν τοὺς ὀφθαλμούς μου. Ἐκ τοῦ στόματός μου ἐξήρχοντο λέξεις διακεκομμέναι, τρόμος εἶχε καταλάβει ὅλον μου τὸ σῶμα καὶ κρυφία φρίκη συνετάρασσε τὰς αἰσθήσεις μου.

«Ἐν τούτοις ὁ κατηγορούμενος ἔμενεν ἀπαθής. Ἐὰν δὲ ἤθελε κρίνει τις, χωρὶς νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὴν διαφορὰν τῶν ἐνδυμάτων μας, ἐκ τῆς ἠρέμου αὐτοῦ καταστάσεως καὶ τῆς κατεχούσης με ταραχῆς, θὰ ἐξελάμβανεν αὐτὸν μὲν ὡς δικαστήν, ἐμὲ δὲ ὡς κατηγορούμενον».

Οἱ πλημμελειοδίκαι οἱ ἐπιλαμβανόμενοι τῆς ἐκδικάσεως τῶν μικροϋποθέσεων τούτων εἰσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς χορείας τῶν εὐαρίθμων ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες τιμῶσι τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα. Ἄλλοτε μειλίχιοι, προσηνεῖς, ἄλλοτε τραχεῖς, ἀπότομοι, βίαιοι, ἀναλόγως τῶν περιστάσεων καὶ τῶν προσώπων, πάντοτε ὅμως κατὰ βάθος καλοί,

ἀγαθοί, διεξάγουσιν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἑξήκοντα καὶ πλέον ὑποθέσεις ἐργαζόμενοι ἀπὸ πρωΐας μέχρις ἑσπέρας. Ὅστις παρηκολούθησε μετὰ προσοχῆς τὰς συνεδριάσεις τοῦ Πλημμελειοδικείου Ἀθηνῶν, θέλει συνομολογήσει μεθ' ἡμῶν, ὅτι τὸ ἔργον τῶν Δικαστῶν εἶνε λίαν ἐπίπονον καὶ κοπιῶδες. Εἰσὶν ὑποχρεωμένοι ν' ἀκροασθῶσι μὲ ἰώβειον ὑπομονὴν 150 καὶ πλέον ἀνθρώπους, νὰ ὑπομείνωσι τὴν φλυαρίαν τῶν περισσοτέρων ἐξ αὐτῶν, ν' ἀκούσωσι τὰ τερατωδέστερα ψεύδη, τοὺς τραγελαφικωτέρους συλλογισμοὺς καὶ ἐν τέλει εἰσὶν ἠναγκασμένοι ἐκ τῆς πολυσχιδοῦς ταύτης διαδικασίας νὰ μορφώσωσιν ἀμερόληπτον κρίσιν, ἀκράδαντον πεποίθησιν: τίς ὁ ἔνοχος καὶ τίς ὁ ἀθῷος, σύμφωνα μὲ τοὺς Νόμους τῆς Πολιτείας, εἰς ἣν ὡρκίσθησαν πίστιν καὶ ὑποταγήν. Ἡ σπουδὴ μεθ' ἧς δικάζουσιν ἀναμφηρίστως ἐστὶ κακὸς σύμβουλος. Ἐνῷ τοὐναντίον ἡ ἤρεμος καὶ λελογισμένη ἐξέτασις τῆς ὑποθέσεως ἄγει εἰς εὐάρεστα ἀποτελέσματα καὶ ἀπομακρύνει ἐκ τῆς ποινικῆς διαδικασίας τὰς πλάνας, αἱ ὁποῖαι ἀνυπολογίστους προξενοῦσι ζημίας εἰς πᾶσαν κοινωνίαν. «Καλλίτερον εἶνε νὰ κρίνῃ τις δικαίως καὶ νὰ μεμφθῇ ἀναξίως παρὰ τοῦ καταδικασθέντος, παρὰ νὰ κρίνῃ ἀδίκως καὶ νὰ ψέγηται δικαίως ἐνώπιον τῆς φύσεως», λέγει ὁ Ἐπίκτητος.

Ἀξιοσημείωτος προσωπικότης ἐν τῷ Πλημμελειοδικείῳ εἶνε ὁ ὑπογραμματεὺς Γρηγόριος Μαυροκέφαλος, ἐπὶ 17 ἔτη ὑπηρετῶν τὴν πατρίδα του μετὰ ζήλου καὶ ἀφοσιώσεως ἀντὶ ἀμοιβῆς δεκάδων τινῶν δραχμῶν. Κάλλιστα δύναταί τις νὰ τὸν παρομοιάσῃ πρὸς τοὺς μελανωτὰς τῶν τυπογραφικῶν πιεστηρίων. Τὸ πρόσωπόν του, αἱ χεῖρές του, τὰ ἐνδύματά του κοσμοῦνται διὰ μελανῶν στιγμάτων παριστώντων διάφορα ἀραβουργήματα ἀναλόγως τῆς ἰδιοτροπίας τῆς πέννας του, ἣν πάντοτε κρατεῖ πλήρη μελάνης εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα. Ἡ ὑπηρεσία του συνίσταται εἰς τὸ νὰ φέρῃ τὰ πρακτικὰ τῶν διαφόρων ποινικῶν ὑποθέσεων εἰς τοὺς δικαστὰς πρὸς ὑπογραφήν. Ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ ἐργασία αὕτη φαίνεται ἁπλουστάτη. Καὶ ὅμως πόσα βάσανα, πόσα μαρτύρια δοκιμάζει ὁ πτωχὸς Γρηγόρης, ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ πολυασχόλου δικαστοῦ. Πάντοτε μὲ τὸ μειδίαμα εἰς τὰ χείλη, χαριέστατος, προσηνέστατος εἰς ὅσους συμπαθεῖ, ἀδιάφορος, ψυχρὸς ἀπέναντι ἐκείνων οὓς δὲν νοστιμεύεται, στερεοτύπως προσαγορεύει πάντας ἀνεξαιρέτως μὲ τὸ «ψυχοῦλά μου» καὶ τρέχει ὡς ἀτμομηχανὴ παντοῦ, ὅπου ἐλπίζει νὰ ἐπιτύχῃ τὸν δικαστὴν ἢ τὸν δικηγόρον, παρ' ὧν μετὰ φορτικότητος ζητεῖ μίαν μίαν καὶ μόνην ὑπογραφοῦλαν. Ὁσάκις δὲ παρατηρῇ τὰ πρακτικὰ ἐκ φόβου μήπως παρελείφθη ὑπογραφή τις, εἶνε τῇ ἀληθείᾳ ἀμίμητος. Τὸ πρόσωπόν του λαμβάνει σοβαρὸν

ὕφος, τὸ κάτω ἐξέχον πλατὺ χεῖλός του τίθεται εἰς τρομώδη κίνησιν καὶ χαμηλοφώνως ἀναγινώσκει τὴν ἐξελεγχομένην ὑπογραφήν, μὲ τὴν πένναν πάντοτε εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα καὶ μὲ ζεῦγος ὀμματοϋαλίων ἀμφιβόλου καθαριότητος, τὰ ὁποῖα μόλις καὶ μετὰ βίας συγκρατοῦνται εἰς τὰ πτερύγια τῆς ρινός του, ἕνεκα τῆς σπασμωδικῆς κινήσεώς της. Ἀνεκτὸς ὑπὲρ τὸ δέον δέχεται πᾶσαν ἀστειότητα, ἀλλ' οὐδενὶ ἐπιτρέπει νὰ τὸν μεταχειρίζεται ὡς ὑπηρέτην. Καίτοι εἶνε ἡλικίας 48 ἐτῶν, μόλις φαίνεται τριακοντούτης.—Ξέρεις, μοὶ ἔλεγεν ἡμέραν τινά, δὲν φαίνομαι γιατ' εἶμαι καλοφτιασμένος (;) Ἔχει περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του ὡς βλέπετε καλὴν ἰδέαν καὶ τοῦτο εἶνε λίαν παρήγορον. Δυστυχῶς ὅμως ὑπάρχει σπουδαία ἀντίρρησις ὡς πρὸς τὴν καλὴν διάπλασιν τοῦ σώματός του. Ὅσοι ἐξ ὄψεως γνωρίζουν τὸν Γρηγόρην δύνανται νὰ μαρτυρήσωσιν, ἐὰν αὐτὸς ἢ οἱ ἀντιλέγοντες ἔχουν δίκαιον. Ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος εἰς τὰς σημερινὰς ὑπερόγκους βιωτικὰς ἀνάγκας κατορθώνει νὰ τρέφῃ μὲ 90 μόνον δραχμὰς μητέρα καὶ δύο ἀδελφὰς εἶνε ἄξιος παντὸς ἐπαίνου καὶ πολὺ ἀνώτερος μάλιστα πολλῶν μαμμοθρέπτων νέων, οἱ ὁποῖοι ἀφειδῶς σπαταλῶσι κολοσσιαίας περιουσίας, ἀφήνοντες κατόπιν εἰς τοὺς πέντε δρόμους μητέρα καὶ ἀδελφάς!

Ἡ ἐγκληματικότης ἐν Ἑλλάδι ἀπό τινος καιροῦ λαμβάνει σοβαρὰς διαστάσεις. Τὰ δικαστήρια νυχθημερὸν σχεδὸν ἐργάζονται εἰς τὸ νὰ τιμωρῶσι τὴν κακίαν, αὕτη δὲ ἐξ ἄλλου καθ' ἑκάστην κατὰ μείζονα λόγον φροντίζει εἰς τὸ νὰ παρέχῃ εἰς αὐτὰ ἄφθονον ὕλην. Ὅλα τὰ πινάκια τῶν ποινικῶν δικαστηρίων πάσχουσιν ἀπὸ ὑπερτροφίαν καὶ οἱ ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῆς Δικαιοσύνης καθ' ἑκάστην ἑξαμηνίαν συγκεντρούμενοι στατιστικοὶ πίνακες δεικνύουσιν, ὅτι ἀναλόγως τοῦ πληθυσμοῦ ἡ ἐγκληματικὴ κίνησις λαμβάνει μεγάλας διαστάσεις καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Καταπληκτικὴ εἶνε ἡ κατ' ἔτος γενομένη αὔξησις τῶν εἰς τὰ διάφορα Πλημμελειοδικεῖα εἰσαγομένων ὑποθέσεων πρὸς ἐκδίκασιν. Ἔχομεν προχείρους τοὺς στατιστικοὺς πίνακας τοῦ Πλημμελειοδικείου Ἀθηνῶν τῶν ἐτῶν 1890, 1891, 1892, καὶ 1893. Κατὰ τὸ 1890 εἰσήχθησαν πρὸς ἐκδίκασιν 2,890 ὑποθέσεις, τὸ 1891 : 3,643, τὸ 1892 : 5,245 καὶ τὸ 1893 : 7,274. Ὡς βλέπετε, κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος αἱ ὑποθέσεις ἐτριπλασιάσθησαν, ἐὰν δὲ ἡ αὔξησις αὕτη ἐξακολουθήσῃ οὕτω βαίνουσα καὶ εἰς τὸ μέλλον, ἀναμφιβόλως μετὰ πάροδον δεκάδων τινῶν ἐτῶν οἱ μὴ διελθόντες ἐκ τοῦ Πλημμελειοδικείου θὰ μετρῶνται εἰς τὰ δάκτυλα.

Παρακολουθήσατε τὰς συνεδριάσεις τοῦ Πλημμελειοδικείου Ἀθηνῶν

καὶ θέλετε ἰδίοις ὄμμασιν ἀντιληφθῆ ποία ἐξαχρείωσις βασιλεύει παντοῦ. Χωρικὴ μὲ θηλάζον βρέφος παρουσιάζεται ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου κατηγορουμένη διὰ τραῦμα θανατηφόρον κατὰ μιᾶς ἐξαδέλφης της. Ἐκ τῆς διαδικασίας ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ πρᾶξις αὐτῆς φέρει βαρύτερον χαρακτῆρα καὶ παραπέμπεται νὰ δικασθῆ ἐνώπιον τοῦ Κακουργιοδικείου. Διατάσσεται λοιπὸν ἡ προφυλάκισίς της καὶ ὁδηγεῖται εἰς τὰς φυλακάς, συναποκομίζουσα καὶ τὸ δύστηνον βρέφος, τὸ ὁποῖον μὴ δυνάμενον νὰ ζήσῃ ἄνευ τοῦ μητρικοῦ γάλακτος, ἐγκλείεται ἐντὸς τῆς τρώγλης μετὰ τῆς κατηγορουμένης μητρός! Ὀδυνηρὰ εἰκὼν συγκινοῦσα καὶ τὴν μᾶλλον πεπωρωμένην καρδίαν.—Ὁλόκληρος περίπολος ἐκ πέντε συγκειμένη ἀτόμων συλλαμβάνει μίαν ἑσπέραν μέθυσόν τινα, τὸν δέρει ἀνηλεῶς καὶ διὰ τῶν ξιφῶν καθιστᾷ ἄχρηστον τὴν δεξιὰν χεῖρά του. Αὐτὸ θὰ εἰπῆ τήρησις τῆς δημοσίας τάξεως καὶ ἐξασφάλισις τῆς ζωῆς τῶν πολιτῶν. Οἱ ἀρειμάνιοι οὗτοι σπαθοφόροι, ἐνῷ ἠδύναντο εὐκολώτατα νὰ ὁδηγήσωσι τὸν μέθυσον εἰς τὸ κρατητήριον, δὲν τὸ ἔπραξαν, ἀλλ' ἐβασάνισαν αὐτὸν ἄνευ λόγου, ἄνευ ἀφορμῆς. Καὶ πολὺ δικαίως τὸ δικαστήριον ἐπέβαλεν εἰς αὐτοὺς ὀκτάμηνον φυλάκισιν. Παροιμιώδεις πλέον κατέστησαν καὶ οἱ καθ' ἑκάστην σχεδὸν διαπραττόμενοι φόνοι ἐξ ἀμελείας ὑπὸ ἁμαξηλατῶν καὶ καραγωγέων, οὓς τὸ Πλημμελειοδικεῖον πάντοτε ἀμειλίκτως ἐτιμώρησεν. Παρουσιάζομεν ἀμυδρὰν εἰκόνα τῆς σημερινῆς θλιβερᾶς καταστάσεως. Φαντάσθητε, ὅτι καθ' ἑκάστην ἑβδομάδα ἐκδικάζονται πλέον τῶν 160 ὑποθέσεων. Φρονοῦμεν, ὅτι ὁ ἀριθμὸς οὗτος εἶνε ἀρκετὰ ἐνδεικτικὸς τῆς μεγάλης ἡμῶν ἐκλύσεως καὶ διαφθορᾶς.

Εἰς τὸ Πλημμελειοδικεῖον, ἔνθα κωμικοτραγικαὶ συμβαίνουσι σκηναὶ καὶ πληθὺς ἀστείων ἐπεισοδίων, δύναταί τις νὰ ἁλιεύσῃ νοστιμώτατα ἀνέκδοτα. Καὶ ἐπειδὴ καλὸν εἶνε ν' ἀποκομίζῃ τις ἔκ τινος ἀναγνώσματος τερπνὰς ἐντυπώσεις, παραθέτομεν μερικὰ ἀνέκδοτα ἀρκετὰ διασκεδαστικά.—Πατὴρ καὶ υἱὸς κατηγοροῦνται ἐπὶ παρανόμῳ ὑλοτομίᾳ. Πρόεδρος.—Λοιπὸν γέροντα, σὺ εἶσαι ὁ ἠθικὸς αὐτουργὸς καὶ ὁ υἱός σου φυσικός. Ὁ πατήρ.—Μάλιστα, κύριε πρόεδρε, τὸ παιδί μου εἶνε φυσικὸ δὲν εἶνε νόθο!=Κυρία τις ἐμφανίζεται ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου. Ὁ πρόεδρος τὴν ἐρωτᾷ:—Κυρία, εἶσθε ἔγγαμος; Ἡ κυρία μετὰ δισταγμόν.—Μάλιστα, κύριε. Μία φωνὴ ἐκ τοῦ ἀκροατηρίου:—Ὄχι.—Ὁ πρόεδρος.—Ναὶ ἢ ὄχι; πρέπει τὸ πρᾶγμα νὰ διευκρινισθῆ! Ὁ συνήγορος.—Ἡ πελᾶτις ἀφίνει τὴν ἐξήγησιν εἰς τὴν κρίσιν τοῦ δικαστηρίου (ἱλαρότης).=Δικαστής.— Εἶσαι βέβαιος, μάρτυς, ὅτι ὁ κατηγορούμενος ἦτο πολὺ μεθυσμένος τὴν ἡμέραν ἐκείνην; Μάρ-

τυς.—Μάλιστα, κύριε, ἦταν ἐπὶ κραιπάλης μέθης. Δικαστής.— Διὰ τοῦτο φαίνεται καὶ σὺ εὑρίσκεσαι εἰς γλωσσολογικὴν κραιπάλην!= Πρόεδρος. — Ποίας ὕβρεις τοῦ ἔλεγεν ὁ κατηγορούμενος; Μάρτυς.—Πολλὰς καὶ διαφόρους, ἀλλὰ ὕβρεις ἐναερίους, χωρὶς νὰ ἔχῃ σκοπὸ νὰ τὸν βλάψῃ!=Εἰσαγγελεύς.—Ἐπιμένεις, ὅτι δὲ τὸν 'κτύπησεν ὁ κατηγορούμενος μὲ τὸ μπαστοῦνι στὸ κεφάλι· ἄμ' τὸ καπέλλο του πῶς 'βρέθηκε τότε ξεσχισμένο; Μάρτυς.—Εἶνε ψέμματα, κύριε Εἰσαγγελέα, γιατὶ τὸ καπέλλο τοῦ κυρίου ἀπ' ἐδῶ (δεικνύει τὸν παθόντα) ἐγὼ τὸ 'πῆρα ἀπ' τῆς λάσπες καὶ τοῦ τῶδωκα ἰσόδιο στὰ χέρια!=Λοιπὸν κατηγορούμενε, ἐπιμένεις νὰ τὸ ἀρνῆσαι;—Μάλιστα!—Καὶ ἐνῷ ὑπάρχουν τοιαῦται ἀποδείξεις ἐναντίον σου, σὺ ἐπιμένεις;—Ὁ τίμιος ἄνθρωπος, κύριε πρόεδρε, ὅταν εἰπῇ μιὰ φορὰ τὸν λόγον του . . . δὲν τὸν πέρνει 'πίσω!!!

Ἡ Ἑλλὰς σήμερον διεφημίσθη ὡς ἡ ἐγκληματικωτέρα χώρα τῆς ὑφηλίου. Αἱ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσαχθεῖσαι καὶ ἐμφυτευθεῖσαι ἐν τῇ ἡμετέρᾳ κοινωνίᾳ νέαι ἕξεις τοῦ καθημερινοῦ βίου, δημιουργήσασαι νέας ἀνάγκας καὶ καταστρέψασαι τὴν ὀλιγάρκειαν τοῦ Ἕλληνος, ὑπῆρξαν οἱ κυρίως παράγοντες τῆς καταπτώσεως τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς ἐκλύσεως τῶν ἠθῶν. Εὐτυχῶς τὰ παρ' ἡμῖν τελούμενα ἐγκλήματα φέρουσι πολὺ ἠπιώτερον χαρακτῆρα τῶν ἀλλαχοῦ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου διαπραττομένων. Τὸ σύνηθες ἔγκλημα τοῦ Ἕλληνος εἶνε ἡ ἐν βρασμῷ ψυχικῆς ὁρμῆς ἀναίρεσις καὶ τὰ τραύματα, ἀποτέλεσμα τοῦ φύσει ζωηροῦ καὶ ἀψιχόλου αὐτοῦ χαρακτῆρος. Ἄς ἐλπίσωμεν, ὅτι ἡ Ἐκκλησία, ἡ κυβέρνησις, ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία, ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἐκπαίδευσις, τὰ ἄτομα, ἡ οἰκογένεια καὶ ἡ δημοσιογραφία, θέλουσι καταβάλει πᾶσαν φροντίδα εἰς τὸ μέλλον, ὅπως μορφώσωσιν ἐπὶ τὸ ἠθικώτερον τὴν καρδίαν τοῦ Ἕλληνος καὶ διαπλάσωσι πολίτας ἀγαθούς, χρηστοὺς καὶ ὑψηλόφρονας, ἵνα τοῦ λοιποῦ οἱ ξένοι εὐφήμως ὁμιλῶσι περὶ τῆς μικρᾶς μέν, ἀλλ' ἐνδόξου ταύτης ἑλληνικῆς γῆς!

Μάρτιος 1894 **Κ. Δ. Καπράλος.**

ΟΙ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΝΤΑ ΜΑΡΤΥΡΕΣ

(Θεσσαλικὴ ἀνάμνησις).

Ἐνύκτωνεν.

Ὁ ἥλιος εἶχε δύσει πρὸ μικροῦ καὶ αἱ πρῶται σκιαὶ τοῦ λυκόφωτος ἐπτερύγιζον εἰς τὸ βαθυκύανον στερέωμα. Κάτω ὁ δρόμος ἦτο βυθισμένος εἰς μελαγχολικὴν σιγὴν ἐν τῇ ἐρημίᾳ διαβατῶν, ὑπὸ τὴν πένθιμον καὶ σιωπηρὰν ὄψιν τῶν οἰκιῶν του μὲ τοὺς κρημνιζομένους τοίχους, τὰ χαλασμένα παράθυρα καὶ τὰ καταρρέοντα καφάσια. Ἀραιὸν κοπάδι ἀπὸ κάργαις ἐπετοῦσεν ἄνωθεν μιᾶς γκρεμισμένης μάνδρας καὶ τὸ πτερύγισμα τῶν μαύρων πτηνῶν ἦτο ἕνας ἀκόμη χρωματισμὸς πένθους καὶ μελαγχολίας εἰς τὸν ἔρημον αὐτὸν δρομίσκον. Καὶ ἐπὶ τῆς στέγης τῆς πέραν ὑψηλῆς οἰκίας ὑψαύχην πελαργὸς ἵστατο μὲ τὸν ἕνα πόδα, προτείνων τὸν μακρόν του λαιμὸν ἑλικοειδῶς εἰς τὸ κενὸν ἐν στάσει μελέτης καὶ ρεμβασμοῦ. Κατὰ διαλείμματα, ὡσεὶ συνερχόμενον ἐκ τῆς ρέμβης τὸ ὄρνεον ἐκτυποῦσε δυνατὰ καὶ ρυθμικῶς ἐπί τινα λεπτὰ τὸ μέγα αὐτοῦ ἐπίμηκες ράμφος καὶ τότε ἡ στενωπὸς ἐπληροῦτο μονοτόνου θορύβου, ὁ ὁποῖος ηὔξανε τὴν στυγνὴν καὶ μαύρην μελαγχολίαν της, ποῦ ἦτο ὡς ἐὰν εἶχεν ἐγκαταλειφθῇ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων πανοικεί.

* *
*

Κάπου ἐκεῖ ἠγείρετο τὸ κοιμητήριον τῶν Τεσσαράκοντα Μαρτύρων, τῶν ὁποίων αἱ ψυχαὶ εἶχον τὴν δύναμιν τοῦ θαυματουργεῖν καὶ θεραπεύειν τὰ ἀνθρώπινα πάθη. Μεγάλη πύλη ὡς σταύλου ἀπὸ σανίδια ἀχρωμάτιστα ἔφερε πρὸς αὐτό, ταπεινὸν οἰκοδόμημα, ὅπερ ἐκ τῆς ὁδοῦ θεώμενον τίποτε τὸ ἐξαιρετικὸν δὲν ἐπαρουσίαζε καὶ ἦτο στενότατος κατάλευκος τοῖχος μὲ δύο μικρὰ παράθυρα, στερεῶς καρφωμένα. Μέσα τὸ προαύλιον ἐξετείνετο εἰς ἐπίμηκες μακρυνάρι, γεμάτο ἀπὸ τσικουνίδαις καὶ ἄγριαις μολόχαις. Ἀριστερᾷ ἠνοίγοντο τρία σιδηρόφρακτα παράθυρα καὶ ἐπὶ τῶν σιδηρῶν αὐτῶν κιγκλίδων ἐφαίνοντο δεμένα πολυάριθμα ράκη, κουρέλια μυρίων χρωμάτων ἀπὸ λινὰ καὶ μάλλινα ὑφάσματα. Ἦσαν ἐξορκισμοὶ καὶ ἀναθήματα τῶν πιστῶν, ὅσοι προσεβλήθησαν τυχὸν ἐκ πυρετῶν καὶ ἄλλων νοσημάτων καὶ ὅταν προσέδενον αὐτά, ἐὰν μὲν ἔπασχον, ἐθεραπεύοντο, διωκομένου

τοῦ μολύσματος, καὶ ἐὰν ἦσαν ὑγιεῖς, παρέμενον ἀλώβητοι καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν ζωήν.

Ὄπισθεν τῶν παραθύρων αὐτῶν ἐκοιμῶντο εἰς τὰ τεράστια λευκά των φέρετρα οἱ ἔχοντες τὴν θαυματουργὸν ταύτην δύναμιν τοῦ θεραπεύειν τὰ ἀνθρώπινα πάθη μάρτυρες. Τὰ φέρετρα ἐξετείνοντο ἀνὰ τέσσαρα, ἀνὰ πέντε εἰς παραλλήλους γραμμὰς τὴν μίαν ὄπισθεν τῆς ἄλλης. Τὰ πράσινα σαρίκια τῶν τεθνεώτων διεκρίνοντο ἐπὶ τοῦ ἄκρου τῶν φερέτρων, ἐν ᾧ εἰς αὐτὰ ἐπιμελῶς εἶχον ἐναποτεθῆ λευκὰ μάκτρα τοῦ προσώπου. Διότι ἠγείροντο τὴν νύκτα οἱ τεθνεῶτες καὶ πρὸ τῆς προσευχῆς των ἐκαθάριζον τὸ σῶμα καὶ ἔπλενον τὰς χεῖρας αὐτῶν καὶ τοὺς πόδας. Κυρίως δὲν ἠγείροντο αὐτοὶ ἀπὸ τῶν φερέτρων· αἱ ψυχαὶ αὐτῶν κατήρχοντο ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Ὁ ὁδηγός μᾶς εἶπεν, ὅτι τὰ φέρετρα ἦσαν κενά, καὶ ὅτι τὰ ὀστᾶ τῶν κεκοιμημένων ἀνεπαύοντο κάτω ὑπὸ τὴν γῆν καὶ μόνον κάθε ξύλινον φέρετρον ἐσυμβόλιζε τὴν ὕπαρξιν ἑνὸς μάρτυρος. Αἱ ψυχαί των ἤδη βεβαίως, ψυχαὶ ἡρώων γενναίως ἀγωνισθέντων ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος, ἐνετρύφων εἰς τὸν παράδεισον τοῦ προφήτου, ἐκεῖ ὅπου ῥέει ἡ ἀθόλωτος ἐξ ὕδατος καὶ γάλακτος πηγὴ καὶ ὁ οἶνος ὁ ἡδὺς καὶ τὸ μέλι τὸ γλυκύ, ὅπου χυλίουν διαυγῆ τὰ νάματά των ἡ Καφουρὰ καὶ ἡ Σαλάμιλλα καὶ ἡ Θανείμ, ὅπου τελοῦνται τόσαι ἑορταὶ τρυφῆς καὶ σαρκικῶν ἀπολαύσεων. Καὶ παρέμενον τὰ ξύλινα κιβούρια ὡς ἡ ταπεινὴ ἐπὶ τῆς γῆς κατοικία των, ἵνα προσέρχωνται βοηθοὶ καὶ ἀντιλήπτορες τῶν πασχόντων, τῶν ἐνδεῶν, τῶν ἀπηλπισμένων

* *
*

Εἶχε κάτι τὸ φοβερὸν ἡ ὑπὸ τοὺς χαμηλοὺς θόλους τοῦ μαυσωλείου θέα τῶν φερέτρων μέσῳ τῆς ἀχλύος τοῦ ἡμίφωτος, ὑπὸ τὰς ἀράχνας, αἱ ὁποῖαι ἄνωθεν ἐκρέμαντο καὶ ἐπλήρουν τὰς γωνίας τῶν τοίχων.

Μικρὸν καὶ θὰ λησμονηθοῦν ὁλότερα οἱ τεσσαράκοντα αὐτοὶ ἅγιοι. Ὑπὲρ τὰ φάσματα αὐτῶν κυριαρχεῖ τῆς μοιραίας ἐγκαταλείψεως τὸ φάσμα καὶ ἂν ἄλλοτε ὁλόκληρος ἡ πόλις προσήρχετο ν' ἀποδώσῃ τὰς τιμὰς εἰς τοὺς νεκροὺς καὶ νὰ ζητήσῃ παρ' αὐτῶν τὴν προστασίαν καὶ τὴν ἀντίληψιν, σήμερον, ὅτε ἡ γῆ ἐγένετο καὶ αὖθις ἑλληνικὴ καὶ ἐφυγαδεύθησαν ἐξ αὐτῆς οἱ πιστοί, διὰ τοὺς τεσσαράκοντα αὐτοὺς ἡγιασμένους νεκροὺς εὐάριθμοι ἀπέμειναν θεράποντες. Καὶ ἦσαν τὰ ἐξορκιστικὰ ἀναθήματα ἀπὸ χρόνων ἐκεῖ πολλῶν προσδεδεμένα καὶ τὰ μάκτρα δὲν ἠλλάσσοντο ὡς πρότερον, ἀλλ' ἔμενον ῥυπαρὰ καὶ κονιορτόβλητα ἔτη ὁλόκληρα ἐπὶ τῶν φερέτρων. Ὁλόκληρον τὸ τέμενος ἀπὸ

τῆς αὐλῆς, τὴν ὁποίαν ἠσχήμιζον ἡ τσικουνίδες, ἕως τὸν ξενῶνα, τοῦ ἠνοίγετο εἰς τὸ βάθος ἑτοιμόρροπος καὶ βρωμερός, ἐνέφαινε τὴν ἀπαισίαν εἰκόνα τῆς ἐγκαταλείψεως καὶ τῆς φθορᾶς. Μία μόνον ὕπαρξις, μία γηραιὰ αἰθίοψ, καθ' ἃ μᾶς ἔλεγεν ὁ ὁδηγός, παρέμενεν ἡ ἐπόπτις, ἡ ἀφωσιωμένη φύλαξ τοῦ ἐγκαταλελειμμένου μαυσωλείου καὶ τοῦ τεμένους, ὅπερ κατέναντι τοῦ ξενῶνος ἐφθείρετο καὶ αὐτὸ ὁλονέν, καταρρέον εἰς ἐρείπια.

Ἦτο δὲ ὁ ξενὼν χθαμαλὸν οἴκημα μὲ ξύλινον πρόστεγον, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἀνερριχᾶτο μία κληματαριά, ἡ μόνη εὐγενὴς βλάστησις εἰς τὴν αὐχμηρὰν γῆν, τὴν ὁποίαν ἐμόλυναν τὰ ἄγρια καὶ δηλητηριώδη χόρτα. Κατὰ τῶν πρασίνων καὶ δροσερῶν φύλλων της διηύθυνον τὰ ἄπληστα βλέμματά των οἱ ἄνωθεν ἱπτάμενοι ἱέρακες καὶ ἡ αἰθίοψ διὰ νὰ τὴν προφυλάξῃ ἐκ τῶν ἐπιθέσεών των, εἶχεν ἀναρτήσει ἀπό τινος ξυλίνου δοκοῦ τὸ πτῶμα κάργας φονευμένης. Τὸ μαῦρο πουλὶ ᾐωρεῖτο εἰς τὸ κενὸν κρεμασμένο ἀνάποδα καὶ τὰ πτερά του τὰ στιλπνὰ ἔκλινον ἀδρανῆ, ἐνῷ αἱ σάρκες του εἶχον ἐξαφανισθῇ διὰ τῆς σήψεως καὶ ἀπέμενε τὸ κουφάρι του κατάξηρον καὶ ζαρωμένο. Μυῖαι ἵπταντο ἄνωθεν βομβοῦσαι καὶ οἱ ἱέρακες ὑψηλότερον ἐστρηφογύριζον ταχέως εἰς τὸ πτερύγισμά των χωρὶς νὰ τολμοῦν νὰ κατέλθουν . . .

* *
*

Ἤδη ἡ νὺξ εἶχεν ἐπέλθει.

Τὸ βαθὺ αὐτῆς σκότος ἐχρωμάτιζε πενθιμώτερον ἀκόμη τὸν ἔρημον καὶ ἐγκαταλελειμμένον αὐτὸν τόπον, ὁ ὁποῖος μολονότι ἦτο καταφύγιον εἰρήνης καὶ ἀγάπης καὶ σωτηρίας ψυχῶν, ἀναπαυόμενος εἰς τὴν αἰωνίαν γαλήνην μιᾶς θρησκείας, δὲν ἠξεύρω διατὶ μᾶς ἐπροξένει φόβον καὶ φρίκην. Εἴπομεν εἰς τὸν ὁδηγὸν ν' ἀπέλθωμεν ἐκεῖθεν καὶ φεύγοντες μέσῳ τῶν χαλασμένων στενωπῶν τῆς ἑβραϊκῆς συνοικίας, ἐφανταζόμεθα τοὺς Τεσσαράκοντα αὐτοὺς Μάρτυρας ἀνεγειρομένους ἀπὸ τῶν τάφων των ἐν πλήρει τῇ πανοπλίᾳ τῶν πολεμικῶν των θριάμβων καὶ δεομένους ἐν γαλήνῃ πρὸς τὸν Ὕψιστον ὑπὲρ τῶν δεινῶν τῆς πασχούσης ἀνθρωπότητος.

Γεράσιμος Βῶκος.

’Σ ΤΗ ΜΑΡΙΑ

’Αφιερόνεται εἰς ὅσαις δὲν ἔγειναν ἀκόμη μανάδες.

Δὲν ἔρχομαι σ’ ἐσέ, χρυσῆ Μαρία,
Νὰ σοῦ προσφέρω ἀγάπη φλογερή,
Ἔρωτα πλειὰ δὲν ἀγροικᾷ ἡ καρδία,
Νεκρώσανε ’ς τὰ στήθη μου οἱ παλμοί.

Ἔρωτα μὴ ποθῇς, μὴ μοῦ ζητήσῃς
Τὰ μάτια σου νὰ ὑμνήσω τὰ γλυκά,
Μὴ θέλῃς ’ς τὰ τραγούδια μου νὰ ζήσῃς
Ὡς ὕλη μοναχὴ κι’ ὡς ὠμορφιά.

Αὐτὸς ὁ αἰῶνας ’ς τὰ στερνά του χρόνια
Ἕνα σου γέλοιο θέλει, μία ματιά·
Δεῖξέ του φανερὰ τὴν καταφρόνια
Ὅπου κρύβεις βαθειὰ ’ς τὰ σωθικά.

Ὡς ἀδελφή μου τρέξε νὰ σὲ σφίξω
’Σ τὴν ἀγκαλιά μου μέσα τρυφερά,
Ἔλα μαζί μου, κόρη, νὰ σοῦ δείξω
Γιατὶ τὸ στῆθος πρέπει νὰ κτυπᾷ,

Ἂν τὴν ἀνάγκη αἰσθάνεται νὰ πάλλῃ
Γιὰ τὸ θνητὸ ἡ ἀπέραντη καρδιά,
Ἂν δάκρυα ἐπιθυμῇς νὰ χύσῃς πάλι,
Ἂν θὲς νὰ δοκιμάσῃς τὴ χαρά,

Κλάψε πικρὰ γιὰ κεῖνο ποῦ ὑποφέρει,
Γιὰ τὸ φτωχό, γιὰ κεῖνο ποῦ πονεῖ,
Εἰς τὸ θλιμμένο πρόσφερε τὸ χέρι,
’Σ τὸ βρέφος δόσε ὁλόθερμο φιλί.

Ἔλα μαζί μου τρυφερὰ νὰ σφίξῃς
Τὴν ἔρημη τὴν κόρη, τ’ ὀρφανό,
Ἔλα ρόδα καὶ βάλσαμο νὰ ρίξῃς
Ἔλα μ’ ἐμὲ νὰ ρίξῃς κεραυνό.

Ἂν θέλῃς νὰ θωρῇς ὁλόγυρά σου
Καμμιὰ μορφὴ νὰ λάμπῃ μαγική,
Ἀνάστησε σὰ μάνα τὰ παιδιά σου,
Ἀλλοιῶς κρύψου 'ς τὸ μνῆμα ζωντανή.

Πόσα παιδάκια δύστυχα, Μαρία,
Τρέχουνε χωρὶς μάνα ἐδῶ κ' ἐκεῖ
Ἔρμα, φτωχά, χωρὶς παρηγορία!
Ἔγεινε ἡ μάνα λέξι ἰδανική.

Τοῦ ἔρωτα ἡ χαρὰ 'ς τὴν ὕλη μένει·
Ἔλειψε ἡ μάνα, ἐχάθηκε ὁ θνητός.
Χωρὶς πατρίδα ὁ ἄνθρωπος πεθαίνει,
Ἔλειψε ἡ μάνα, ἐνέκρωσε ὁ Θεός.

Ἄνοιξέ μου τὰ σπλάγχνα σου, Μαρία,
Καὶ δεῖξέ μου ἐκεῖ μέσα μιὰ πληγή,
Μὰ μὴ πῇς πῶς ἡ δόλια σου καρδία
Γιὰ τὴν ἀγάπη φθείρεται, πονεῖ.

Πέσμου πῶς ὑποφέρεις γιατὶ βλέπει
Ἡ ψυχή σου θλιμμένο τ' ὀρφανό,
Χωρὶς ψωμί, τὸ γέρο χωρὶς σκέπη,
Χωρὶς φωτιὰ τὸν ἄπειρο οὐρανό.

Πέσμου πῶς τὴν πατρίδα σου λατρεύεις
Κ' ἕνα θεὸ ἡ ψυχή σου ἀναζητεῖ,
Πέσμου πῶς 'ς τὴν ἀγάπη δὲν πιστεύεις
Καὶ νομίζεις θρησκεία τὴν ἀρετή.

Πέσμου πῶς πάσχεις νὰ θωρῇς ἐμπρός σου
Νὰ κυλιέται 'ς τὸ χῶμα τρομερὰ
Κάθε σου σκέψι, κάθε ἰδανικό σου
Καὶ γιὰ τὴ λάσπη νὰ κτυπᾷ ἡ καρδιά.

Ἡ λύρα μου χορδὴ καμμιὰ δὲν ἔχει
Γιὰ τὰ πλούτη τοῦ κόσμου τὰ φθαρτά·
Ὅπου ἀγροικᾷ παράπονο ἐκεῖ τρέχει,
Ὅπου βογγάει μεγάλη τρικυμιά.

Ὁ ποιητὴς τραγούδια πλειὰ δὲ θέλει,
Τὰ μάτια τὰ γλυκὰ πλειὰ δὲν ὑμνεῖ,
Πολεμιστὴς ἐγίνηκε καὶ βέλη
Σκορπίζει 'ς τὴν ἀχάριστη τὴ γῆ.

Στέφανος Μαρτζώκης.

ΠΩΣ ΚΑΙ ΔΙΑ ΤΙΝΩΝ ΑΠΕΔΙΔΕΤΟ ΤΟ ΔΙΚΑΙΟΝ
ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ [1]

Αἱ ἱστορικαὶ καὶ νομικαὶ μελέται ἀμοιβαίως συμπληρούμεναι παρέχουσι ταῖς κοινωνίαις διδακτικὰ πορίσματα, ἀφ' ὧν ῥυθμίζονται ἐπὶ τὸ βέλτιον. Φωτίζοντες τοὺς νόμους διὰ τῆς ἱστορίας καὶ τὴν ἱστορίαν διὰ τῶν νόμων, εὑρίσκομεν τὸ μέσον, δι' οὗ δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν εἰς ὁριστικὰ συμπεράσματα καὶ νὰ ἐκτιμήσωμεν τὰ νομοθετήματα καὶ τὴν ἐργασίαν τοσούτων αἰώνων καὶ τόσων λαῶν.

Ἡ ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ πολιτείᾳ ἐκπροσώπησις τῆς δικαιοσύνης, θεμελιώδους βάσεως τοῦ ὀργανισμοῦ αὐτῶν, ἀπετέλεσεν ἀείποτε τὸ κυριώτατον ἔργον τῆς συντάξεως αὐτῶν. Ἐν τοῖς προϊστορικοῖς χρόνοις, ὅτε εἷς μόνον ἦν ὁ ἀντιπροσωπεύων τὴν δημοσίαν ἐξουσίαν καὶ τὸ κράτος τῆς πολιτείας, οὗτος ἦν νομοθέτης ἅμα καὶ δικαστής. Βραδύτερον αἱ ἰδιότητες αὗται ἐχωρίσθησαν καὶ ἡ δικαιοσύνη ἠσκεῖτο κατ' ἐπιτροπὴν ῥητὴν ἢ σιωπηρὰν τῆς δημοσίας ἐξουσίας, ἀρκεσθείσης μόνον εἰς τὸ νομοθετεῖν· ὁ νομοθέτης διαγράφει τοὺς κανόνας, καθ' οὓς αἱ μεταξὺ τῶν πολιτῶν σχέσεις, εἴτε αἱ ἰδίᾳ ἑκάστου αὐτῶν, εἴτε αἱ ἐν συνόλῳ, ῥυθμίζονται· ὁ δὲ δικαστὴς ἐπιλαμβάνεται αὐτῶν πρὸς ἐφαρμογὴν κατὰ τὰς ἑκάστοτε παρουσιαζομένας περιστάσεις. Ὁ νομοθέτης παρασκευάζει διὰ τὸ μέλλον· ὁ δικαστὴς ἐπιλαμβάνεται μόνον τοῦ παρελθόντος. Ἡ ἐν ἑνὶ καὶ μόνῳ προσώπῳ συγκέντρωσις τῶν ἐξουσιῶν τούτων καθίστησι τὴν τυραννίαν, ἧς ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ ἐν τῇ πολιτείᾳ διαρκὴς σύγκρουσις καὶ ἀναρχία. Ἡ κατάπτωσις τοῦ ἰουδαϊκοῦ ἔθνους ἐγένετο διότι ἡ ἀγνότης τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου διεφθάρη ὑπὸ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ, ὄντων νομοθετῶν ἅμα καὶ δικαστῶν.

Τοῦτ' αὐτὸ παρατηρητέον καὶ ἐν τῇ προϊστορικῇ τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν ἀνελίξει. Ἡ δικαιοσύνη ἀντικαθίστατο ὑπὸ τοῦ δικαίου τοῦ ἰσχυροτέρου. Ἡ βία ἦν τὸ δίκαιον. Βραδύτερον ὅτε ὁ πληθυσμὸς τῶν

[1] *Σημ. Δ. Π.* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ Παρνασσῷ.

πόλεων ἐγένετο μείζων, ἡ ἐπὶ τοῦ πλήθους ἄσκησις τοῦ δικαίου τούτου κατέπεσε βαθμηδὸν καὶ ἡ βαθμιαία ἀνάπτυξις ἐπήνεγκε τὸν διχασμὸν τῆς ἐξουσίας. Τὸ νομοθετεῖν ἀφέθη τοῖς ἄρχουσι, τὸ δὲ τοῦ δικάζειν δικαίωμα ἠσκεῖτο μὲν ὑπ'αὐτῶν ἢ ὑπ' ἀντιπροσώπων, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει παραδεδεγμένων κανόνων, ὧν ἡ παραβίασις δὲν ἐπετρέπετο αὐτοῖς ἢ ἐπὶ κινδύνῳ καταρρίψεως ἢ ἀποβολῆς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς. Κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς αἰῶνας, ὅτε σὺν τῇ μορφώσει ἐπῆλθεν ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ φρονήματος, τὸ τοῦ δικάζειν δικαίωμα ἀφῃρέθη τελείως ἀπὸ τῶν ἀρχόντων, μεταβιβασθὲν εἰς δικαστήρια,ὀργανωθέντα ἀναλόγως τῷ πολιτεύματι καὶ τῇ ἀναπτύξει τῶν πόλεων. Αἱ 'Αθῆναι καὶ ἡ Ῥώμη, τὸ 'Αττικὸν καὶ τὸ Ῥωμαϊκὸν δίκαιον, ἀνεπτύχθησαν οὕτω, καὶ καθώρισαν τὰς ἀρχάς, αἵτινες γενόμεναι κανόνες, προσέλαβον τὴν τελείαν ἐκείνην ὄψιν, ἧς οἱ νεώτεροι χρόνοι οὐδ' ἀρτιωτέραν οὐδ' ἀκριβεστέραν ἠδυνήθησαν νὰ διαπλάσωσι. Τὸ 'Αττικὸν δίκαιον, ὅπερ ἡ συγκεντρωτικὴ τῶν ἀρχαίων 'Αθηνῶν πολιτεία δὲν ἀφῆκεν ἵνα λειτουργήσῃ καὶ ἀναπτυχθῇ ἀσχέτως πρὸς αὐτήν, ἀπ'αὐτῆς ἐν τῷ γενικῷ αὐτοῦ χαρακτῆρι ἀπορρέει καὶ λειτουργεῖ· τὸ δὲ Ῥωμαϊκόν, ἀπ' ἐκείνου λαβὸν τὰς βάσεις καὶ τὰς ἰδέας, ἀναπτυχθὲν κατὰ τοὺς μακροὺς καὶ μεγαλεπηβόλους τοῦ βίου τῆς Ῥώμης αἰῶνας, σχετισθὲν πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς γνώσεις τῶν πολλῶν λαῶν, οὓς τὸ Ῥωμαϊκὸν δόρυ ὑπέβαλε τῇ κυριαρχίᾳ αὐτῆς, ὑπέστη τοσαύτας μεταβολὰς καὶ τοσαύτας ἀνακαθάρσεις, ὥστε ἐπὶ τέλει νὰ ἐξέλθῃ τοιοῦτον, οἷον οἱ νεώτεροι χρόνοι, οἱ χρόνοι τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ πνεύματος, ν' ἀποδεχθῶσιν αὐτὸ ὡς βάσιν τοῦ δικαίου αὐτῶν. Τὸ δίκαιον τοῦτο, αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἐξεταζόμενον, τὴν αὐτὴν εἶχεν ἔννοιαν. 'Αλλ' ἡ ἐξωτερικὴ αὐτοῦ διατύπωσις καὶ μορφὴ ἐποίκιλλεν ἀναλόγως τῶν διεπόντων ἑκάστην πολιτείαν θεσμῶν, κατὰ τοῦτο δὲ τὸ Ῥωμαϊκὸν ὑπερέχει ὅτι οἱ θεσμοὶ αὐτοῦ καὶ αἱ ἰδέαι διετυπώθησαν εὐκρινέστερον καὶ ἁρμοδιώτερον πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ καθ' ἡμέραν βίου.

Διὰ τὸν μελετῶντα τὴν ἱστορίαν ἡ νομοθετικὴ καὶ δικαστικὴ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ Ῥώμης σύνταξις εἶναι μαρτύριον καὶ παράδειγμα περιφανὲς τῆς μεταξὺ τῶν ἰδεῶν καὶ φρονημάτων τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας καὶ τῆς κοινωνικῆς μορφώσεως ὑφισταμένης στενῆς σχέσεως. 'Αλλ' ἐκτὸς τοῦ ὑπὸ νομικὴν ἔποψιν συνδέσμου τῶν δύο ἀθανάτων πολιτειῶν τῆς ἀρχαιότητος, ἡ κατ' ἰδίαν ἐξέλιξις καὶ μελέτη τῶν ποικίλων φάσεων τῆς ἱστορίας αὐτῶν δύναται κατὰ πολὺ νὰ συμβάλῃ καὶ διδάξῃ τὰς πολιτείας τῶν νεωτέρων χρόνων. Ἐκπλήττει ἀληθῶς ἡ ἀντίθεσις τῶν χαρακτήρων τῶν δύο δημοκρατιῶν, αἱ ἥσυ-

χοι καί, ὡς εἰπεῖν, ὁμαλαὶ περίοδοι τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας πρὸς τοὺς ταραχώδεις καὶ αἱματηρούς, ἀλλὰ μεγαλεπηβόλους χρόνους τῆς Ρωμαϊκῆς μεγαλουπόλεως, τὸ ἀφῃρημένον πνεῦμα τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας πρὸς τὸ ζωηρὸν καὶ ἀναπεπταμένον τῆς ρωμαϊκῆς ἀγορᾶς, αἱ ἀρεταὶ καὶ κακίαι τῶν πολιτῶν ἀμφοτέρων τῶν λαῶν, ἡ σφοδρότης καὶ τὸ ἥσυχον τῶν παθῶν αὐτῶν, ἡ ἀμοιβαία φιλοπατρία, τὸ νομοθετικὸν πνεῦμα τῶν πολιτειακῶν αὐτῶν ὀργανισμῶν. Οἱ νεώτεροι χρόνοι ἀπεδέχθησαν καὶ συνετάχθησαν εὐκολώτερον πρὸς τὰς ρωμαϊκὰς ἰδέας καὶ ἀρχάς, ὡς πρακτικωτέρας καὶ μᾶλλον εὐαρμόστους ἢ πρὸς τὸ ἀφῃρημένον καὶ ἰδεῶδες τῶν ὀργανισμῶν τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν. Τοῦτο δὲ διότι ἡ Ρώμη ἔζησε πλειότερον τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ διάφοροι αὐτῆς πολιτειακοὶ ὀργανισμοὶ ἔλαβον σταθερωτέραν τινὰ ὄψιν ὡς ἐκ τοῦ χρόνου, οἱ χαρακτῆρες ἐν αὐτῇ ἐμορφώθησαν παγιώτεροι, ὁριστικώτεροι καὶ πρακτικώτεροι, τὸ δίκαιον αὐτῆς ἐνετυπώθη καὶ συνεσωρεύθη, ὡς εἰπεῖν, ἀπὸ αἰῶνος εἰς αἰῶνα, εἰς πολυαριθμότερα καὶ κάλλιον συντεταγμένα νομοθετικὰ μνημεῖα, περισωθέντα μέχρις ἡμῶν πολὺ πλείονα τῶν μνημείων τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν. Δὲν ἕπεται ὅμως ἐκ τούτου ὅτι ὁ μηχανισμὸς τοῦ ἀθηναϊκοῦ πολιτεύματος ἦν ἁπλούστερος τοῦ τῆς Ρώμης. Κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς δημοκρατίας ἡ Ρώμη μετὰ τῶν ὑπάτων, τῶν τιμητῶν, τῶν πραιτώρων, τῶν ἀγορανόμων της, τῶν ταμιῶν καὶ τῶν δημάρχων της, εἶχε βεβαίως πολὺ πλείονας ἀρχὰς τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλ' ἐν Ρώμῃ ἑκάστη τῶν ἀρχῶν τούτων εἶχεν ὡρισμένα καθήκοντα καὶ δὲν ὑπῆρχεν ἐν Ρώμῃ δημοσία ὑπηρεσία οἱαδήποτε, εἰς ἣν ὁ νόμος νὰ μὴ καθώριζε λεπτομερῶς τὴν θέσιν της. Ἀφ' ἑτέρου ἡ Ἀθηναϊκὴ δημοκρατία ἔσχε μικρὰν μόνην περίοδον βίου. Ἀπὸ τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ Κλεισθένους μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Δημοσθένους, δύο μόνον αἰῶνες παρῆλθον καὶ κατὰ τὸν δεύτερον τοῦτον μόνον, κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀριστείδου, τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Ἐφιάλτου, δυνατὸν εἰπεῖν, ὅτι ἡ Ἀθηναϊκὴ δημοκρατία ἔλαβε τὴν ὁριστικὴν αὐτῆς μορφήν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡ ἀνεξαρτησία τῶν Ἀθηνῶν ὑπέκυψεν εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἐντεῦθεν ἡ χρονικὴ αὕτη περίοδος τέσσαρας μόνας γενεὰς περιλαβοῦσα, ἔχει λίαν στενὰ τὰ ὅρια αὐτῆς ἵνα διακριθῇ καὶ ἀποτυπώσῃ τὸν χαρακτῆρα αὐτῆς ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ ἐπιζήσῃ καὶ ἐφαρμοσθῇ ἐπὶ τῶν μετέπειτα χρόνων.

Ἐκ τῆς ἱστορικῆς τῶν προϊστορικῶν χρόνων ἐρεύνης μικρὰ ἔχομεν ἵν' ἀντλήσωμεν διδάγματα. Ἄλλως δὲ τῆς μακραίωνος ἐκείνης ἐποχῆς αἱ ἱστορικαὶ πληροφορίαι ἐλλείπουσιν ἡμῖν παντελῶς, καὶ ἡ θεὰ

τῆς δικαιοσύνης δὲν εἶχεν ἔτι στήσει τὸν θρόνον αὐτῆς ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου. Ἀληθῶς μακρὸς παρῆλθε χρόνος, ἵνα οἱ λαοὶ τῶν αἰώνων ἐκείνων δυνηθῶσι νὰ διατυπώσωσι τὰς ἰδέας αὐτῶν καὶ τὸν λόγον ἐγγράφως καὶ νὰ καταστήσωσι ταῦτα διαρκῆ καὶ μόνιμα. Ἐὰν πιστεύσωμεν τὰς ἐλαχίστας σῳζομένας ἑκασταχοῦ ἐν ταῖς τῶν ἀρχαίων συγγραφαῖς καὶ τῷ Ὁμήρῳ πληροφορίαις, πᾶσαι αἱ πράξεις, αἱ μεταξὺ τῶν κατοίκων συνομολογούμεναι διεξήγοντο τότε προφορικῶς, καὶ ἡ μόνη μέθοδος ἵνα καθιστῶσιν αὐτὰς δημοσίας καὶ ἐντεῦθεν ὑποχρεωτικὰς ἦν ἡ ἐνώπιον μαρτύρων περὶ αὐτῶν ὁμολογία τῶν συμβαλλομένων [1]. Συνήθως δὲ ἡ ὁμολογία αὕτη ἐγίνετο δημοσίᾳ καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ. Ὅτε ὁ Ἀβραὰμ ἠγόρασεν ἀπὸ τὸν Ἐφραὶμ σπήλαιόν τι ἵνα ἐνταφιάσῃ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Σάρραν, ἡ ἀγοροπωλησία αὕτη ἐγένετο ἐνώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ [2]. Ὁ Ὅμηρος ἐν τῇ περιωνύμῳ ἐκείνῃ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως περιγραφῇ, παρέστησε δύο ἄνδρας φιλονεικοῦντας ἐν πληθούσῃ ἀγορᾷ διὰ τὴν ὀφειλομένην ἕνεκα τελεσθέντος ὑφ' ἑνὸς αὐτῶν φόνου ἀποζημίωσιν, καὶ

. . . . . . ὁ μὲν εὔχετο πάντ' ἀποδοῦναι
δήμῳ πιφαύσκων, ὁ δ' ἀναίνετο μηδὲν ἑλέσθαι [3].

Ἐν τέλει δὲ καταφεύγουσιν ἀμφότεροι εἰς τοὺς μάρτυρας, ἵν' ἀποδείξωσι τοὺς ἰσχυρισμούς των. Ἀλλὰ μήτοι καὶ σήμερον δὲν εὕρηνται ἔτι λαοὶ οὐδεμίαν κατέχοντες γραφὴν καὶ παρομοίοις μέσοις χρώμενοι πρὸς βεβαίωσιν τῶν πράξεων καὶ τῶν συμβάσεων αὐτῶν;

Ἀπεδίδετο δέ, ὡς εἴπομεν, ἡ δικαιοσύνη ἐνώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ, ἀθροιζομένου συνήθως ἔξω τῶν πόλεων πρὸ τῶν πυλῶν αὐτῶν. Ὁ Ἰὼβ ἀναφέρει ὅτι τοιαύτη ἦν ἡ πρακτικὴ τῶν χρόνων του [4]. Ὁ Μωϋσῆς ὡσαύτως μνημονεύει τοῦ ἀρχαίου τούτου ἐθίμου, ὅπερ κατὰ τὸν Ὅμηρον ὑφίστατο ἔτι κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς τῆς Ἑλλάδος χρόνους [5]. Ἡ τῆς τέχνης τοῦ γράφειν ἄγνοια κατέστησε τὴν δημοσιότητα τὸ μόνον μέσον πρὸς βεβαίωσιν τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων.

Οἱ πρῶτοι πάντων τῶν λαῶν νόμοι ἦσαν εἶδός τι ἐμμέτρων ποιημάτων, ἅτινα ἐψάλλοντο [6]. Ὁ Ἀπόλλων κατ' ἀρχαιοτάτην τινὰ παρα-

[1] Ὁμήρου Ἰλιάδος Σ. 499.—Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως 1. II. 134.
[2] Γενέσεως κεφ. 23.
[3] Ὁμήρου Ἰλιάδος Σ. 499.
[4] Γενέσεως κεφ. 9.
[5] Γενέσεως κεφ. 23 ν. 28.—Ὁμήρου Ἰλιάδ. Σ. 497.
[6] Πλάτων ἐν Μιν. 507.—Ἀριστ. προβ. 19.

δοσιν, ἣν εἷς τῶν πρώτων νομοθετῶν, τοὺς δὲ νόμους αὐτοῦ συνέθηκε καὶ ἔψαλεν ὑπὸ τοὺς ἤχους τῆς λύρας του[1]. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι τῶν προϊστορικῶν χρόνων, φαίνεται ὅτι οἱ πρῶτοι αὐτῆς νόμοι διετυπώθησαν ἐν εἴδει ᾀσμάτων, ὡς καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἱσπανίᾳ, ἧς οἱ κάτοικοι ἔψαλλον τοὺς νόμους αὐτῶν, ὡς ὁ Στράβων διηγεῖται[2], ἐκμανθάνοντες ἀπὸ στήθους. Ταὐτὸν ἦν καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Γερμανοῖς. Ὁ Taistin ἐθεωρεῖτο παρ' αὐτῶν ὡς ὁ πρῶτος νομοθέτης, οὗ οἱ νόμοι ἐγράφησαν διὰ στίχων καὶ ᾀσμάτων[3].

Ἀλλὰ δὲν ἤρκει μόνον ἡ τῶν νόμων καθίδρυσις, ἔδει καὶ ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῶν καὶ ἡ πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐρίδων, αἵτινες ἠδύναντο νὰ γεννηθῶσι μεταξὺ τῶν διαφερομένων, ἐξεύρεσις τῶν καταλλήλων μέσων. Ἡ τῆς δικαιοσύνης διεύθυνσις εἶναι ἡ βάσις καὶ τὸ θεμέλιον πάσης κοινωνίας[4]. Ἐν τοῖς πρώτοις χρόνοις πᾶς πατὴρ ἦν ὁ φυσικὸς δικαστὴς τῶν ἀναφυομένων μεταξὺ τῶν τέκνων του διενέξεων. Ἀλλ' ὅτε πλείονες οἰκογένειαι συνηνώθησαν ἐν κοινῷ, ἐδέησε πρὸς ἐξομάλυνσιν τῶν γινομένων, μεταξὺ τῶν οἰκογενειῶν νῦν, ἐρίδων καὶ διαφορῶν, νὰ ἐκλέξωσιν ἕνα διαιτητὴν κοινόν, οὗτινος ὁ χαρακτὴρ καὶ ὁ βίος παρεῖχον πᾶσαν βεβαιότητα περὶ τῆς ἐντίμου διαχειρίσεως τῆς ἐμπιστευθείσης αὐτῷ ὑπηρεσίας. Αὕτη δὲ εἶναι ἡ πρώτη μορφὴ ὑφ' ἣν ἤρξατο ἡ δικαιοσύνη φαινομένη. Βεβαίως ὑπῆρξαν χρόνοι κατὰ τοὺς πρωτογενεῖς τῶν κοινωνιῶν αἰῶνας, καθ' οὓς ἡ ἁπλῆ τεμαχίου γῆς κατοχὴ ἢ οἱονδήποτε ἄλλο φυσικὸν προνόμιον ἤρκει τινὶ ἵν' ἀντιποιηθῇ τὸ τοῦ δικάζειν καὶ ἄρχειν δικαίωμα, ἀλλ' οἱ χρόνοι ἐκεῖνοι ἦσαν χρόνοι πιέσεως καὶ βίας, καθ' οὓς τὸ δίκαιον ἦν εἰκονικὸν καὶ ψευδές. Ἡ πρώτη διατύπωσις τῆς ἰδέας κοινοῦ διαιτητοῦ ἢ δικαστοῦ ἐγένετο ἐντεῦθεν ἡ πρώτη τοῦ πολιτισμοῦ ἐμφάνισις καὶ ἡ σύστασις τῆς ἀρχῆς ταύτης, ἣν διὰ τῆς ἰδίας δυνάμεως περιέβαλεν ἡ νεοσύστατος κοινωνία, ἐγένετο ἡ πρώτη ἀναγνώρισις τοῦ δικαίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ δικαιοσύνη ὑφίσταται καὶ ζῇ δι' ἑαυτῆς ὡς φῶς καὶ ὡς ἀλήθεια, ἀλλ' ἵνα ἐφαρμόζηται ἐν ταῖς ἀνάγκαις τῆς κοινωνίας, δέον νὰ δεικνύηται ὑπό τινα τύπον αἰσθητόν, νὰ ὑπάρχῃ ἐν μέσῳ αὐτῆς ὡς νόμος γραπτός, ἐνεργὸς καὶ κάτοχος πάντων τῶν ἀναγκαίων μέσων, ἵνα φοβῶνται καὶ ὑπακούωσιν αὐτῇ. Δεῖται οὖν δικαστῶν, λειτουργῶν καὶ ὀργάνων, ἀνδρῶν ἀγ-

[1] Στράβωνος γεωγρ. 1. IX. 646.

[2] Στράβωνος I. III 204.

[3] Αἰλιανοῦ ἱστορ. ποικιλ. 1. 39.

[4] «Κοινωνικὴν γὰρ ἀρετὴν φαμὲν τὴν δικαιοσύνην, ᾗ πάσας ἀναγκαῖον ἀκολουθεῖν τὰς ἄλλας» Ἀριστοτέλους πολιτ. III. Z. § 8.

γελλόντων αὐθεντικῶς τοὺς νόμους αὐτῆς, δικαστηρίων ἐφαρμοζόντων αὐτοὺς καὶ δημοσίας δυνάμεως ἀναγνωριζούσης τὴν φωνὴν τῶν ἀρχόντων ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν ἀποφάσεων αὐτῆς.

Προβαίνοντες δὲ εὑρίσκομεν οὕτως ὅτι ἐν οἷς κράτεσιν ἡ διοίκησις ἀνῆκεν ἑνὶ μόνῳ, αὐτῷ ἀνῆκεν ἡ τῆς δικαιοσύνης ἀπονομὴ καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἐγίνετο. Ἀλλ' ὅτε βραδύτερον, ὡς προοιμιαζόμενοι εἴπομεν, ἐγένοντο οἱ κάτοικοι πολυαριθμότεροι, ἡ δὲ τῆς δικαιοσύνης ἀνάγκη μείζων, ἐδέησε τότε νὰ ἐκλέξῃ οὗτος ὡρισμένον τινὰ ἀριθμὸν ἐμπείρων καὶ ἀνεγνωρισμένης ἱκανότητος καὶ χρηστότητος προσώπων, εἰς οὓς ὁ ἡγεμὼν ἐνεπιστεύθη καὶ μετέδωκε μέρος τῆς πρὸς ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης ἐξουσίας του. Ἡ Ἁγία Γραφὴ ταύτην ἀναφέρει ὡς τὴν πρώτην τῶν δικαστῶν καταγωγήν. Βλέπομεν τὸν Μωϋσέα καταβεβλημένον ὑπὸ τὸ βάρος τῆς πληθύος τῶν δικαστικῶν ὑποθέσεων, ἀναγκαζόμενον ἐπὶ τέλει ἵνα ἐκλέξῃ πεπειραμένους τινὰς Ἰσραηλίτας, ἵν' ἀποδίδωσι τὴν δικαιοσύνην τῷ λαῷ. Οἱ δικασταὶ οὗτοι ἐξεδίκαζον τὰς κοινοτέρας καὶ ἁπλουστέρας τῶν διαφορῶν, ἐπὶ δὲ τῶν σπουδαιοτέρων ἐζήτουν τὴν γνώμην καὶ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Μωϋσέως[1]. Συνήθως δὲ οἱ ἄνδρες οὗτοι ἐλαμβάνοντο ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἱερέων, λόγῳ τοῦ σεβασμοῦ, ὃν τὸ θρησκευτικὸν αὐτῶν ἀξίωμα ἐνέπνεε καὶ ἀληθῶς ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις ἔθνεσιν, οἱ ἱερεῖς φαίνονται οἱ πρῶτοι τῆς δικαιοσύνης ἀπονομεῖς, περὶ ὧν ὁμιλεῖ ἡ ἱστορία[2].

Οὕτω δὲ ἐν τῇ ἱστορικῇ ἀνελίξει τῶν χρόνων ἐκείνων πρώτους εὑρίσκομεν τοὺςΑἰγυπτίους διοργανώσαντας καὶ διαμορφώσαντας τὴν τῆς δικαιοσύνης ἀπονομὴν ὑπὸ ἀκριβῆ τινα τύπον τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν. Ἐὰν τὰ παρ' Ἑβραίοις περὶ τοῦ δικαίου αὐτῶν κρατοῦντα γινώσκομεν μόνον ἐκ τῆς Βίβλου, τοὺς Αἰγυπτίους γινώσκομεν ἐξ αὐτῶν τῶν νόμων αὐτῶν καὶ ἐκ τῶν σῳζομένων περὶ αὐτῶν μνημείων δυνάμεθα ἀσφαλῶς σχεδὸν νὰ εἴπωμεν ὅτι, ὅτε οἱ Ἑβραῖοι ἐξήρχοντο τῶν ὁρίων τῆς βαρβαρότητος, οἱ Αἰγύπτιοι εἶχον ἤδη μακρὸν παρελθὸν πολιτισμοῦ. Παρὰ τοῖς Ἑβραίοις τὸ δίκαιον, καὶ ἰδίᾳ τὸ ποινικόν, γέμει βαρβαρικῶν ἐθίμων, ἐνῷ τὸ τῶν Αἰγυπτίων φαίνεται ἀπηλλαγμένον σχεδὸν τελείως αὐτῶν, προϊὸν μακροῦ πολιτισμοῦ καὶ μακρᾶς κοινωνικῆς μορφώσεως. Τὸ τοῦ ἀντιπεπονθότος ἀξίωμα, ὅπερ ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις τοῦ ἰουδαϊκοῦ νόμου καὶ πάντων τῶν πρωτογενῶν δικαίων, οἱ Αἰγύπτιοι ἀπὸ πολλοῦ εἶχον ἀπαλείψει ἐκ τοῦ κώδικος αὐτῶν. Παρ' αὐτοῖς ἡ κοινωνία ὑποκαθίστατο ἐν τῇ τιμωρίᾳ τῶν ἐνόχων καὶ πάντα τὰ ἀξιώματα

[1] Ἐξόδου κεφ. 18.

[2] **Pastoret. Histoire de la législation tom. III σελ. 225—279.**

τῆς πολιτείας, τὰ παρ' Ἑβραίοις καὶ τοῖς ἄλλοις λαοῖς ἐν ταῖς χερσὶν ἑνὸς μόνου ἀνήκοντα, διενέμοντο παρ' αὐτοῖς καὶ εἰδικῶς ἀνετίθεντο τοῖς πολλοῖς ἐν τῇ εὐφόρῳ ἐκείνῃ παρὰ τὸν Νεῖλον χώρᾳ.

Ἐντεῦθεν δὲ μεγάλως φαίνεται ἐπιδρᾶσαν τὸ Αἰγυπτιακὸν δίκαιον ἐπὶ τῶν δικαίων τῶν ἄλλων τῆς ἀρχαιότητος ἐθνῶν. Εἷς τῶν νεωτέρων γάλλων συγγραφέων, ὁ κ. Rabillout, ὁμιλῶν ὁπόσον ἐπέδρασεν ἐν τῷ ρωμαϊκῷ δικαίῳ τὸ αἰγυπτιακόν, ἀποφαίνεται λέγων ὅτι ἐν αὐτῇ τῇ Δωδεκαδέλτῳ αἱ ὑπ' αὐτῆς διατυπούμεναι ἀρχαὶ παρ' Αἰγυπτίων ἐλήφθησαν. Τὸ jus gentium, τὸ διεθνὲς δίκαιον, περὶ οὗ οἱ ρωμαῖοι νομοδιδάσκαλοι ἐπὶ τοσοῦτον ἠσχολήθησαν, ἀντιτιθέμενοι αὐτὸ πρὸς τὸ ρωμαϊκόν, δὲν ἦν, ὡς ἐπιστεύετο, προϊὸν τοῦ ἰδίου αὐτῶν πνεύματος, ἀλλὰ δίκαιον ὑφιστάμενον ἤδη καὶ λειτουργοῦν. Πληθὺς αὐθεντικῶν κειμένων, πράξεις καὶ κείμενα νόμων καὶ διατάξεων, ἐκ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Χαλδαίας τελευταῖον ἀνευρεθέντα, ἀποδεικνύουσιν ἤδη ὅτι οἱ δύο μεγάλοι τῶν προϊστορικῶν χρόνων λαοί, οἱ παρὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἀναγνωριζόμενοι ὡς μύσται αὐτῶν καὶ διδάσκαλοι, ἀπὸ χιλιάδων ἐτῶν εἶχον ἤδη δημιουργήσει τὸ δίκαιον τοῦτο.

Ὑπέρτατος τῆς δικαιοσύνης ἀρχηγὸς ἐν Αἰγύπτῳ ἦν ὁ βασιλεύς. Ἐτιμώρει, ἀπέλυεν ἢ ἐδίδει χάριν κατ' ἰδίαν βούλησιν. Ἀλλ' ἡ αὐτοπρόσωπος ὑπ' αὐτοῦ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης σπανιώτατα ἐλάμβανε χώραν. Κατὰ Διόδωρον τὸν Σικελιώτην, τὸ δικαστικὸν τῆς Αἰγύπτου σύστημα εἶχεν ὡς ἑξῆς. Τριάκοντα δικασταὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐκλεγόμενοι ἐκ τῶν πρωτευουσῶν τῆς Αἰγύπτου πόλεων, τῆς Ἡλιουπόλεως, τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Μέμφιδος, καὶ ἐκ τῶν ἐντιμοτέρων τοῦ βασιλείου ὀνομάτων, ἐδίκαζον τὰς κατὰ τὸ κράτος διαφοράς. Πρόεδρος διωρίζετο ὁ ἄριστος αὐτῶν. Ἡ δικαιοσύνη παρείχετο δωρεὰν τῷ λαῷ, οἱ δὲ δικασταὶ ἀντημείβοντο γενναίως ὑπὸ τοῦ βασιλέως [1]. Ἡ κατὰ τὰς συζητήσεις τῶν δικῶν διαδικασία ἐτελεῖτο ἐγγράφως [2], ἀλλ' ἵνα μὴ βραδύνῃ ἐπὶ πολὺ ἡ ἐκδίκασις τῶν ὑποθέσεων, δὲν ἐπετρέπετο ἢ μία μόνον ἀνταπάντησις [3]. Ὁ τοῦ δικαστηρίου πρόεδρος ἔφερε περιλαίμιον ἐκ χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων, ἐκ τοῦ μέσου τοῦ ὁποίου ἐκρέματο εἰκὼν παριστῶσα τὴν ἀλήθειαν γυμνὴν καὶ τυφλήν. Ἡ περὶ τὸν λαιμὸν τοῦ προέδρου περιβολὴ τοῦ κοσμήματος τούτου ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ ἔναρξις τῆς συνεδριάσεως. Μετὰ τὸ πέρας τῆς συζητήσεως καὶ τὴν τῶν δικαστῶν διάσκεψιν, ὁ πρόεδρος ἐδίδε τὴν εἰκόνα πρὸς τὸ διάδικον μέ-

[1] Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου I σελ. 86—87.

[2] Διοδώρου αὐτόθι.

[3] Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου I σελ. 87.

ρος, ὅπερ ἐθεωρεῖτο ἔχον δίκαιον καὶ ἡ πρᾶξις αὕτη ἦν ὁ τύπος τῆς ἐκδόσεως τῆς ἀποφάσεως [1]. Χαρακτηριστικὸν δὲ τῆς εὐνομίας τοῦ Αἰγυπτιακοῦ λαοῦ ἦν ὁ πρὸς τοὺς νόμους ἄκρος αὐτῶν σεβασμὸς καὶ ἡ πρὸς τοὺς πατρίους αὐτῶν θεσμοὺς καὶ τὰ ἔθιμα ἐμμονὴ αὐτῶν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε σπανιώτατον ἢ ἀδύνατον ἦν διὰ τὴν Αἴγυπτον ἡ κατάργησις ἢ σύστασις νέων ἐθίμων καὶ νόμων.

Μετὰ τοὺς Αἰγυπτίους καὶ πρὸς ἀνατολὰς χρονολογικῶς πάντοτε βαίνοντες ἐν τῇ ταχείᾳ ταύτῃ ἐπιθεωρήσει τῶν δικαστικῶν ὀργανισμῶν τῶν προϊστορικῶν ἐθνῶν, ἐρευνήσωμεν ἤδη τὸ κατὰ τοὺς Πέρσας καὶ Ἀσσυρίους δίκαιον. Παρ' αὐτοῖς ἔτι, ὡς προοιμιαζόμενοι εἴπομεν, βασιλεὺς καὶ δικαστὴς ἦν ταὐτόν. Ὁ θρόνος ἦν δικαστήριον καὶ ἡ ὑπερτάτη αὐτοῦ ἐξουσία διὰ τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης ἐδείκνυτο. Ἀπ' αὐτῆς τῆς παιδικῆς καὶ νεανικῆς ἡλικίας οἱ βασιλεῖς ἐσπούδαζον καὶ ἐδιδάσκοντο τοὺς νόμους τῆς χώρας, ἡ δὲ διδασκαλία αὕτη ἦν κοινὴ καὶ καθωρισμένη ἐν τοῖς σχολείοις ὡς τὰ ἄλλα μαθήματα. Ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης, γινομένη πολλάκις καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰδίων, ἠσκεῖτο ὑπὸ προσώπων ἐκλεγομένων ἰσοβίως ὑπὸ τὴν ἰδίαν ἐπίβλεψιν καὶ φροντίδα, ἣν βραδύτερον οἱ διαδεξάμενοι τοὺς Ἀσσυρίους Πέρσαι βασιλεῖς ἤσκουν ἐνδελεχῶς, κολάζοντες ἀμειλίκτως τοὺς ἐκτρεπομένους τῶν καθηκόντων των ἀντιπροσώπους αὐτῶν δικαστάς. Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει ὅτι ὁ Καμβύσης ἐτιμώρησε θανάτῳ δικαστὴν δωροδοκηθέντα, καὶ ὅτι τὸ δέρμα αὐτοῦ ἡπλοῦτο ἐπὶ τῆς ἕδρας, ἐφ' ἧς ἐδίκαζεν, ἵνα χρησιμεύῃ ὡς προειδοποίησις διὰ πάντας τοὺς διαδόχους του. Οἱ δικασταὶ δὲ οὗτοι ὤφειλον νὰ ἔχωσιν ὑπὲρ τὰ πεντήκοντα ἔτη [2], οὐδεὶς δὲ ἀνελάμβανε τὸ ἀξίωμα πρὸ τοῦ χρόνου τούτου, φρονοῦντες ὅτι ἡ ἐκπλήρωσις τῶν δικαστικῶν καθηκόντων, ἀφ' ὧν ἤρτητο ἡ περιουσία, ἡ τιμὴ καὶ ἡ ζωὴ τῶν πολιτῶν, ἀπῄτει τὴν σεμνότητα καὶ τὴν ὡριμότητα τῆς ἡλικίας.

Ἐπὶ τῶν αὐτῶν σχεδὸν βάσεων ἐρρυθμίζετο καὶ τὸ δικαστικὸν τῶν Ἑβραίων σύστημα. Καὶ ἀληθῶς μὲν ὁ δικαστικὸς ὀργανισμὸς αὐτῶν συγχέεται μετὰ τοῦ τῆς πολιτείας αὐτῶν, ἀλλ' οὐχ ἧττον εἶναι ἐνδεικτικὸς τῆς πολιτικῆς μορφώσεως τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, καθ' οὓς ἐν ταῖς ἄλλαις χώραις τὸ δίκαιον εὑρίσκετο ἔτι

[1] Αὐτόθι 58—86.

[2] «Οἱ δὲ βασιλήϊοι δικασταὶ κεκριμένοι ἄνδρες γίνονται Περσέων, ἐς οὗ ἀποθάνωσι ἤ σφι παρευρεθῇ τι ἄδικον, μέχρι τούτου: οὗτοι δὲ τοῖσι Πέρσῃσι δίκας δικάζουσι καὶ ἐξηγηταὶ τῶν πατρίων θεσμῶν γίνονται καὶ πάντα εἰς τούτους ἀνακέεται» Ἡροδότου Ἱστορ. Γ. § 31.

ἐν τοῖς σπαργάνοις αὐτοῦ. Βάσις αὐτοῦ ἐγένετο ἡ θεοκρατία, ἥτις ἀπὸ τοῦ νομοθέτου αὐτῶν, τοῦ Μωϋσέως, μέχρι σήμερον διέπει ἔτι καὶ συγκρατεῖ εἰς ἔθνος τοὺς ἀπογόνους αὐτοῦ, καίτοι διεσκορπισμένους ἁπανταχοῦ τῆς γῆς. Ἄλλως δέ, ὡς εἴπομεν καὶ ὡς θέλομεν ἴδει, ἡ θρησκεία ἀπετέλεσεν ἁπανταχοῦ καὶ ἀείποτε τὴν βάσιν παντὸς πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ πάσης πολιτείας, ἰδίᾳ δὲ ἐν Ἀνατολῇ. Παρὰ τοῖς Πέρσαις καὶ παρὰ τὸν Ἰνδὸν ποταμόν, παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις καὶ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις, τὰ ἱερατικὰ πνεύματα καὶ αἱ θρησκευτικαὶ προλήψεις ἐγένοντο ἡ πηγὴ τοῦ κοινωνικοῦ αὐτῶν βίου καὶ μετ' αὐτῶν συνεμίγνυτο καὶ ἡ νομοθεσία αὐτῶν.

Ἐν τῷ Μωσαϊκῷ νόμῳ ἅπασα ἡ δικαιοσύνη περιείχετο ἐν τῷ ἀξιώματι, ὅπερ ἡ ἱστορία διέσωσε διάσημον, αψυχὴν ἀντὶ ψυχῆς, ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος, χεῖρα ἀντὶ χειρός, πόδα ἀντὶ ποδός, κατάκαυμα ἀντὶ κατακαύματος, τραῦμα ἀντὶ τραύματος, μώλωπα ἀντὶ μώλωπος»[1]. Ἦν ἀξίωμα ἀντάξιον τοῦ λαοῦ ἐκείνου, ὅστις οὐδ' ἐπιεικὴς οὐδὲ δίκαιος ἐγένετό ποτε πρὸς τοὺς γειτονάς του καὶ πρὸς ἑαυτόν, καὶ περὶ οὗ ὁ Bossuet μετὰ τόσης δριμύτητος ἔγραψεν ὅτι ἦν λαὸς τερατώδης, οὐδὲ πῦρ οὐδὲ γῆν ἔχων, ἄνευ χώρας καὶ ἀπὸ πάσης χώρας, ὁ εὐτυχέστατος τῶν λαῶν ἄλλοτε, νῦν δὲ ὁ τὸ μῖσος καὶ τὴν ὀργὴν τοῦ κόσμου παντὸς ἐμπνέων, ἄθλιος χωρὶς νὰ ᾖ τοιοῦτος, ἄξιος οἴκτου χωρὶς νὰ ᾖ ἄξιος αὐτοῦ, περιελθὼν ἐν τῇ ἀθλιότητι ἐκ τῆς κατάρας, ἥτις ἐβάρυνε κατ' αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ[2]. Ἀξίωμα ἀμοιβαίας ἐξολοθρεύσεως ἐφαρμοσθὲν ὑπὸ τοῦ λαοῦ τοῦ θεοῦ ἐν τῇ πολιτείᾳ αὐτῶν καὶ κατ' αὐτῆς ἐπὶ τέλει ἐκτελεσθέν. Ἀνεξαρτήτως ὅμως τῶν ἰδεῶν τούτων, τὸ τοῦ ἀντιπεπονθότος ἀξίωμα ἦν ἡ κυριαρχοῦσα ἰδέα ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ τῆς ἀρχαιότητος, ἐδίδασκε δὲ αὐτὸ καὶ ὁ Πυθαγόρας ἐν τῇ σχολῇ αὐτοῦ. Πιθανὸν δὲ εἶναι ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ δὲν φαίνεται οὖσα, τοὐλάχιστον ἐν τῇ ἐσωτερικῇ δικαιοσύνῃ τῶν Ἰουδαίων, ἀκριβής. Τινὲς τῶν συγγραφέων, ὑπομνηματίζοντες τὸ ἐν λόγῳ ἀξίωμα, ὑποστηρίζουσιν ὅτι οἱ δικασταὶ ἐξετίμων τὴν ζημίαν καὶ χρήμασιν ἀντικαθίστων τὴν βλάβην τοῦ μέλους. Τοῦτο δὲ ἐπρέσβευον καὶ οἱ ἑρμηνευταὶ τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου[3].

Παρ' Ἑβραίοις ἦσαν πολλῶν εἰδῶν τὰ δικαστήρια, ἀλλὰ κυρίως τρία ἀπετέλουν τὴν δικαστικὴν ἱεραρχίαν καὶ τάξιν, τὸ κοινὸν δικα-

[1] Ἐξόδου ΚΑ. 24—25.—Λευϊτικὸν ΚΑ. 20.—Δευτερονόμ. 10, 21.

[2] Bossuet. Sermons. σελ. 320.

[3] Selden. De juris naturalis et gent. VI. 8.—Pastoret. Histoire de la législation t. IX. 125.

στήριον, τὸ συμβούλιον τῶν γερόντων τῶν πόλεων καὶ τὸ μέγα Συνέδριον. Ἐρευνήσωμεν ἐν τάχει τὰ καθ' ἕκαστον αὐτῶν.

Τὸ κοινὸν δικαστήριον ἀκριβῶς εἰπεῖν ἦν εἶδός τι διαιτητικοῦ δικαστηρίου, συντεταγμένον κατὰ τύπους ὡρισμένους καὶ ἀπετελεῖτο ἐκ τριῶν δικαστῶν. Ἐκ τούτων δύο ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν διαδίκων, ὁριζόντων ἀνὰ ἕνα, τοῦ τρίτου διοριζομένου ὑπὸ τῶν δύο ἄλλων. Ὁ τρίτος οὗτος ἔδει νὰ ἐκλεγῇ μεταξὺ τῶν ἀνεγνωρισμένης ἀξίας καὶ εὐθύτητος ἀνδρῶν. Ἡ ἐκλογὴ αὕτη τῶν τοιούτων προκρίτων δὲν ἦν ἐν τούτοις προϊὸν κενῆς τοῦ δημοσίου φρονήματος ἐκτιμήσεως. Ἐκ τῆς Μίσχνας[1] μανθάνομεν ὅτι πολιτικαὶ συνελεύσεις τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ ἐλάμβανον χώραν κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ σαββάτου, τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ σεληνιακοῦ μηνὸς καὶ καθ' ὡρισμένας τινὰς ἐπισήμους ἑορτάς. Κατὰ τὰς συνελεύσεις ταύτας οἱ προφῆται προσηγόρευον τὸν λαὸν καὶ ὁ λαὸς μεταξὺ ἄλλων ἀποφάσεων, ἃς ἠδύνατο νὰ λάβῃ, καθώριζε διὰ χειροτονίας τοὺς δυναμένους νὰ καθέξωσι τὴν τάξιν τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες ἦσαν ἄξιοι τῆς συστάσεως ταύτης, καὶ ἐξ ἧς οἱ δύο ἐκλεγόμενοι δικασταὶ τοῦ κοινοῦ δικαστηρίου ἐξέλεγον τὸν τρίτον. Τὸ κοινὸν δὲ τοῦτο δικαστήριον συνηδρίαζεν ἐν ταῖς πύλαις τῶν πόλεων ἢ ἐν ταῖς ἄκραις τῶν ὁδῶν, ἐκδικάζον ἢ ἀποφαινόμενον ἐπὶ τῶν κοινῶν πολιτικῶν καὶ τῶν ἄνευ διαφέροντος ποινικῶν ὑποθέσεων, ἐφ' ὧν μόνον τὴν ποινὴν τῆς μαστιγώσεως ἢ τοῦ προστίμου ἐδικαιοῦτο νὰ ἐπιβάλλῃ.

Ἐὰν τὸ κοινὸν δικαστήριον εἶχε τὸν διαιτητικὸν τοῦτον χαρακτῆρα, ἵν' ἀποφαίνηται ἐπὶ τῶν κοινῶν καὶ εὐκόλων διαφορῶν μόνῃ τῇ συνδρομῇ τῆς λογικῆς, τὸ λεγόμενον δικαστήριον τῶν γερόντων τῶν πόλεων εἶχεν εὐρυτέραν καὶ μείζονα δικαστικὴν ἐξουσίαν. Ἕδρα τοιούτου δικαστηρίου ἦν πᾶσα πόλις πληθυσμὸν ἔχουσα τοὐλάχιστον εἴκοσι καὶ ἑκατὸν οἰκογενειῶν, ἐν μόνῃ δὲ τῇ Ἱερουσαλήμ, τῇ τοῦ κράτους πρωτευούσῃ, ἥδρευον δύο. Ἦν δὲ ἰσόβιον τὴν ἀρχὴν καὶ οἱ δικασταὶ προεχειρίζοντο διὰ χειροτονίας· πρόεδρος αὐτῶν ἦν ὁ πρεσβύτερος τὴν ἡλικίαν καὶ αἱ ἀποφάσεις ἐξεδίδοντο διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας. Τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐκλέγεσθαι καὶ δικάζειν ἀπεκλείοντο οἱ νόθοι, οἱ τοκογλύφοι, οἱ ἄσωτοι καὶ ἐν γένει πάντες οἱ ἐπιλήψιμον ἔχοντες τὸν

[1] Ἡ Μίσχνα ἦν συλλογὴ τῶν πολιτικῶν νόμων καὶ τῶν ραββινικῶν παραδόσεων τῶν Ἑβραίων. Οἱ Ἰουδαῖοι ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ Μωϋσῆς, λαβὼν ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ τὸν δεκάλογον, ἔλαβε ταὐτοχρόνως παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ἑτέρους νόμους, οὓς ἐκ παραδόσεως ἐτήρουν μέχρι τοῦ Ἰούδα, ὃς συνέλεξεν αὐτοὺς ἐν κώδικι. Φαίνεται δὲ γραφεῖσα ἡ Μίσχνα κατὰ τὸν δεύτερον μ. Χ. αἰῶνα καὶ ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον μέρος τοῦ Ταλμούθ.

βίον. Ἡ ἐκλογὴ αὐτῶν ἐγίνετο κατὰ τοὺς πρώτους μὲν χρόνους ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς Βασιλείας οἱ δικασταὶ πάντες διωρίζοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως[1]. Ἐδίκαζε δὲ τὰς διαφορὰς ἐκείνας, αἵτινες ἐσχετίζοντο πρὸς τὸν νόμον καὶ ἀπετελεῖτο ἐξ εἴκοσι καὶ τριῶν μελῶν. Ἐκτὸς τῶν περιπτώσεων, ἐφ' ὧν ὑπῆρχεν ἀμφισβήτησις τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου καὶ ἐφ' ὧν, ἐν περιπτώσει δυσκολίας, ὤφειλε νὰ ζητήσῃ τὴν γνώμην τῆς γερουσίας καὶ τῶν ἀρχιερέων, τὸ δικαστήριον τῶν γερόντων τῶν πόλεων εἶχε μόνον τὸ δικαίωμα ἵν' ἀπαγγέλλῃ τὴν κεφαλικὴν ποινήν. Ἐν ἑκάστῃ δὲ τῶν δέκα φυλῶν ὑπῆρχε παρόμοιον δικαστήριον καὶ πρὸς καταδίκην ἀπητοῦντο τρισκαίδεκα ψῆφοι.

Ἡ ἀποδεικτικὴ διαδικασία ἐξετελεῖτο, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, διὰ μαρτύρων, τῆς μαρτυρίας ἑνὸς μόνου μὴ οὔσης ἐπαρκοῦς, διότι ὁ νόμος ἀπῄτει τὸ σύμφωνον τῶν καταθέσεων τῶν καταμαρτυριῶν, ἰδίᾳ δὲ ἐν ταῖς ποινικὸν χαρακτῆρα ἐχούσαις δίκαις[2]. Τῆς ὑποχρεώσεως ταύτης τοῦ καταμαρτυρεῖν ἀπηλλάσσοντο ὁ μέγας Ἀρχιερεύς, διὰ τὸ σεβαστὸν τοῦ ἀξιώματος, ἀπεκλείοντο δὲ οἱ δοῦλοι, αἱ γυναῖκες, οἱ ξένοι καὶ ἐκ τῶν πολιτῶν ὅσοι δι' ἀτιμίαν ἀπεκλείοντο τῆς δικαστικῆς λειτουργίας.

Ἡ δίκη δ' ἐγίνετο δημοσίᾳ· ἡ ὑπὸ τοῦ κατηγορουμένου ἀπολογία ἐν ταῖς ποινικαῖς δίκαις ἀπηγγέλλετο ὑπὸ τοῦ ἰδίου, μὴ ἐπιτρεπομένων συνηγόρων[3]. Ἔδει δὲ αὕτη νὰ ᾖ σύμφωνος πρὸς τὰς μαρτυρικὰς καταθέσεις, ἐν περιπτώσει δὲ διαφωνίας αὐτῶν ἡ ποινὴ ἦν μετριωτέρα, ἀποδεικνυομένης ἐν μέρει τῆς ἐνοχῆς. Αἱ βάσανοι ἀπηγορεύοντο. Καταδικαζομένου δὲ τοῦ κατηγορουμένου εἰς τὴν τοῦ θανάτου ποινήν, αὕτη ἐξετελεῖτο, μὴ ὑπαρχόντων δημίων, διὰ λιθοβολίας, πρώτων βαλλόντων τῶν μαρτύρων ἐπ' αὐτόν[4].

Τὸ μέγα Συνέδριον εἶχεν ὀργανισμὸν μᾶλλον διοικητικὸν ἢ δικαστικὸν καὶ ἥδρευεν ἐν Ἱερουσαλήμ. Ἀπὸ τοῦ Μωϋσέως μέχρι τοῦ Ἔσδρα ἀπετελεῖτο ἐξ ἑβδομήκοντα μελῶν, ὁ τελευταῖος δὲ ἀνεβίβασε τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν εἰς ἑκατὸν εἴκοσι. Τὰ δικαστικὰ αὐτοῦ καθήκοντα συνίσταντο εἰς τὴν αὐθεντικὴν τῶν νόμων ἑρμηνείαν καὶ τὴν ἐκδίκασιν

[1] Pastoret. Histoire de la législation τόμ. III. σελ. 225—275.

[2] Σαριπόλου. Ἱστορία τῆς ποινικῆς νομοθεσίας τόμ. I. σελ. 200 καὶ ἑπόμ.

[3] Ἰδὲ πλείονα περὶ τούτων καὶ τῆς ἐπὶ δικαστηρίων ὑπερασπίσεως ἐν τῇ ἡμετέρᾳ μελέτῃ «Δικηγόροι καὶ Δικηγορία» Ἀθήνησι 1890.

[4] «Καὶ ἡ χεὶρ τῶν μαρτύρων ἔσται ἐπ' αὐτοῖς ἐν πρώτοις θανατῶσαι αὐτὸν καὶ ἡ χεὶρ παντὸς τοῦ λαοῦ ἐπ' ἐσχάτῳ» Δευτερονόμ. ΙϚ'. 9. καὶ ΙΖ'. 4—7.

τῶν μεγάλου ἐνδιαφέροντος ὑποθέσεων. Οὕτω δὲ ἐδίκαζε τὰ πολιτικὰ ἐγκλήματα, τὴν κακοδικίας δίκην, τὴν ἐπὶ μοιχείᾳ κατηγορίαν, τὰς κατὰ τῶν ψευδοπροφητῶν δίκας, καὶ διέτασσε τὴν ἐνώπιον αὐτοῦ ἐμφάνισιν τοῦ μεγάλου Ἀρχιερέως, ἐὰν κατηγορεῖτο ἐπὶ πράξει ἐπαγούσῃ τὴν κεφαλικὴν ποινήν, καὶ ἀπεφαίνετο ἐπὶ τῶν κατὰ τῶν γερουσιαστῶν, τῶν προφητῶν ἢ τῶν στρατηγῶν κατηγοριῶν. Ἠδύνατο νὰ τιμωρήσῃ πόλεις ἢ καὶ φυλὰς ὁλοκλήρους, ἐὰν μεθίσταντο τῆς θρησκείας καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ τὸ μέγα συνέδριον ὠνόμαζε καὶ καθώριζε τὰς ἐπιτροπὰς ἐκείνας, αἵτινες ὤφειλον νὰ ὑποστῶσι τὴν ποινήν. Ὁ δικαστικὸς οὗτος διοργανισμὸς τῶν Ἰουδαίων ἐνέμεινε παρὰ τὰς πολιτικὰς μεταβολάς, αἵτινες ἐγένοντο παρ' αὐτοῖς διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν δικαστῶν καὶ εἶτα τῶν βασιλέων, καὶ ἐπέζησε καὶ μετὰ τὴν ρωμαϊκὴν κατάκτησιν, ἀλλ' ἀπ' αὐτῆς αἱ θανατικαὶ καταδίκαι αἱ ὑπὸ τῶν δικαστηρίων αὐτῶν ἀπαγγελλόμεναι ἔδει ἵνα ἐπικυρῶνται ὑπὸ τοῦ ρωμαίου διοικητοῦ ἢ ἀνθυπάτου, ὡς βλέπομεν τοῦτο ἐπὶ τῆς δίκης καὶ καταδίκης τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Τοιαῦται περιεσώθησαν ἡμῖν αἱ τῶν προϊστορικῶν ἐθνῶν περὶ δικαιοσύνης πληροφορίαι καὶ παραδόσεις. Ἐν τῇ βαθμιαίᾳ τῶν χρόνων ἀνελίξει ἡ πρώτη τῆς δικαιοσύνης μορφὴ μετεβλήθη καὶ ἀνεδείχθη ἀναλόγως τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν, ἀλλ' οὐχ ἧττον δὲν ἔλαβε τὴν ὄψιν οὐδὲ τὸν χαρακτῆρα, μεθ' ὅλην τὴν παρέλευσιν αἰώνων, ὃν διεμόρφωσαν ἐν τάχει οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ Ρωμαῖοι, καὶ ὅστις ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις τοῦ νομοθετικοῦ καὶ δικαστικοῦ συστήματος τῆς νεωτέρας ἐποχῆς. Ἐκ τῆς βραχείας ταύτης ἐπιθεωρήσεως τοῦ δικαστικοῦ ὀργανισμοῦ τῶν τῆς Ἀνατολῆς λαῶν καταφαίνεται ἡ πνευματικὴ διαφορὰ τῶν δύο μεγάλων τῆς ἀρχαιότητος ἐθνῶν πρὸς τὸν ἄγονον ἰδεῶν καὶ ἀποχαυνωτικὸν χαρακτῆρα τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν, οἵτινες μεθ' ὅλον τὸν ὄγκον, τὸν πλοῦτον καὶ τὸν ἀριθμόν, οὐδέποτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐχρησίμευσαν ὡς μέσα τῆς πολιτικῆς καὶ πολεμικῆς ἀναδείξεως τῶν τε Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων.

Ἐκεῖθεν τῶν ὁρίων τῶν ἱστορικῶν χρόνων μόνη ἡ ἰσχυρὰ καὶ γόνιμος τῶν Ἑλλήνων φαντασία ἔθηκεν ὁλόκληρον κόσμον πλήρη φωτὸς καὶ ζωῆς, ἐν ᾧ οἱ θεοὶ καὶ οἱ ἄνθρωποι ἁμιλλώμενοι ἐξ ἡρωϊσμοῦ καὶ πνεύματος, συνεκρότουν μάχας, ἔκτιζον πόλεις, ἵδρυον δυναστείας καὶ ἐφεύρισκον τέχνας, αἵτινες ἔμελλον νὰ δοξάσωσι τὸ προνομιοῦχον τῶν Ἑλλήνων γένος. Ὅπως δὲ οἱ τῆς Ἀνατολῆς λαοί, οἱ τῆς ἡρωϊκῆς περιόδου Ἕλληνες τὴν πηγὴν τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης ἔθηκαν ἐν χώρᾳ ὑψηλοτέρᾳ καὶ ἁγνοτέρᾳ τοῦ στενοῦ χώρου, ἐν ᾧ ἐκινοῦντο καὶ

ἐπάλαιον τ' ἀνθρώπινα πάθη. Ἡ δύναμις καὶ τὸ δίκαιόν εἰσιν ἀπόρροιαι τοῦ Διός, τοῦ παντοκράτορος καὶ κυρίου τοῦ Ὀλύμπου, τοῦ δημιουργοῦ καὶ συντηρητοῦ τῆς παγκοσμίου τάξεως. Ἐν ὀνόματι αὐτοῦ οἱ βασιλεῖς ἐβασίλευον καὶ ἐδίκαζον τὰς μεταξὺ τῶν λαῶν των ἐγειρομένας διαφορὰς [1] καὶ ὅπως ὁ Νέστωρ, διὰ τοῦ Ὁμήρου, λέγει ὁμιλῶν πρὸς τὸν Ἀγαμέμνονα :

> .... σέο δ' ἄρξομαι, οὕνεκα πολλῶν
> λαῶν ἐσσὶ ἄναξ, καί τοι Ζεὺς ἐγγυάλιξεν
> σκῆπτρον τ' ἠδὲ θέμιστας, ἵνα σφίσι βουλεύησθα [2].

Πάντα τὰ πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἀσθενῶν ἔθιμα, δι' ὧν ὑποκαθίστατο ἡ τάξις πρὸς τὴν βίαν καὶ συνεκροτεῖτο ἡ ὁμόνοια ἔν τε ταῖς πόλεσι καὶ ταῖς οἰκογενείαις, ἦσαν προϊόντα τῆς ἀμέσου καὶ διαρκοῦς τῆς θείας βουλήσεως ἐκδηλώσεως. Ἡ ἰδέα τοῦ νόμου ὑπὸ τὴν ἔννοιαν καὶ τὸν σκοπόν, ἅτινα τὰ νεώτερα ἔθνη ἀποδίδουσιν αὐτῷ, δὲν ὑπῆρχε κατὰ τὰς ἐποχὰς ἐκείνας ἐν τῇ ὁμηρικῇ κοινωνίᾳ, ἐν ᾗ ἡ αὐτὴ λέξις ἐχρησίμευσεν ἵνα ὑποδεικνύῃ τοὺς χρησμοὺς καὶ τὰ δικαιώματα ἅμα τῶν θνητῶν [3]. Ὁ Ὅμηρος αὐτὸς δὲν ἐγίνωσκε τὸν ὅρον τοῦτον, ὃν οἱ ἐγγύτερον ἡμῖν ποιηταί, ἱστορικοὶ καὶ φιλόσοφοι μετεχειρίσθησαν ἵνα διαγράψωσι τοὺς ἀνθρωπίνους νόμους. Αἱ διακεκριμέναι τὴν σήμερον ἰδέαι τῆς θρησκείας, τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ δικαίου συνεχέοντο καὶ ἐν τοῖς ὀργανισμοῖς αὐτῶν ἦσαν δυσδιάκριτοι.

Διὰ τῆς ἰσχυρᾶς καὶ ἁγνῆς ἅμα φαντασίας τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς αἱ ἀρχέτυποι αὗται ἰδέαι ἀνεδημιουργήθησαν, ὡς εἰπεῖν, ὑπὸ νέον καὶ λαμπρὸν τύπον ἐν τῇ χαρακτηριζούσῃ τὴν μυθολογίαν τῆς πρωτογενοῦς Ἑλλάδος εὐφυεῖ καὶ σφριγώσῃ ὄψει. Πάντα τὰ σπουδαιότερα μέρη τῆς κοινωνικῆς τάξεως κατέστησαν διαδοχικῶς πνεύματα ἰσχυρά, θεοὶ ἀθάνατοι. Ἡ Θέμις, ἡ Δίκη, ἡ Εὐνομία καὶ ὁ Ὅρκος [4], μεταβληθέντα εἰς προσωπικότητας ζώσας καὶ θείας, ἐπιφυλάττουσιν αὐστηρὰν τὴν τιμωρίαν εἰς τὸν Δόλον, τὴν Βίαν καὶ τὴν πολύμορφον Ἀδικίαν. Ἡ Δικαιοσύνη, θυγάτηρ τῆς Θέμιδος καὶ τοῦ βασιλέως τῶν

[1] «Κύριοι ἦσαν οἱ βασιλεῖς τῆς τε κατὰ πόλεμον ἡγεμονίας καὶ τῶν θυσιῶν ὅσαι μὴ ἱερατικαί, καὶ πρὸς τούτοις τὰς δίκας ἔκρινον» Ἀριστοτέλους πολιτ. Γ. Ο § 7. 2 Ἰλιάδος Α. 238—239. Β. 197. Ι. 98—99. Ὀδυσσείας 1.179. Ἡσιόδου. Ἔργα καὶ Ἡμέραι σ. 279—280.

[2] Ὁμήρου Ἰλ. Ι. 98—100.

[3] Αὐτόθι Ι. 238.

[4] Ἡσιόδου Θεογονία Τ. 301.

θεῶν, ἑδρεύουσα παρὰ τὸν θρόνον τοῦ πατρὸς αὐτῆς, οὐδέποτε ἀποκάμνει καταγγέλλουσα τὰ ἐγκλήματα καὶ ζητοῦσα τὴν παραδειγματικὴν αὐτῶν τιμωρίαν [1].

Οὕτω δὲ οἱ νόμοι, ἤ, κάλλιον εἰπεῖν, τὰ ἐθνικὰ ἔθιμα δὲν ἦσαν ἀρχαῖα λόγῳ μόνον καταγωγῆς, ἀλλ' ἀπελάμβανον τῆς ἀπαύστου καὶ ἀοράτου φυλακῆς τῶν ἀθανάτων τοῦ Ὀλύμπου κατοίκων. Ἡ πολιτικὴ καὶ ποινικὴ νομοθεσία παρίστατο ὡσαύτως διὰ συμβόλων ἐν ταῖς δημώδεσι παραδόσεσιν. Ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Διός, τοῦ ἀπηνοῦς τοῦ Ἄρεως ἀντιπάλου, ἡ Δίκη, ἡ Εὐνομία καὶ ἡ Εἰρήνη, σεμναὶ τῆς Θέμιδος καὶ τοῦ βασιλέως τῶν θεῶν θυγατέρες, συνεβάδιζον καὶ ἠγρύπνουν ἐπὶ τῶν ἔργων τῶν θνητῶν [2].

Πᾶσαι δὲ αὗται αἱ δοξασίαι καὶ ἰδέαι βάσιν εἶχον τὴν θρησκείαν καὶ τὴν οἰκογένειαν. Ἡ Ἑλληνικὴ οἰκογένεια ἐγεννήθη ἐκ τῆς πρωτογενοῦς ταύτης θρησκείας, ἥτις παρήγαγεν ὡσαύτως τὸν γάμον καὶ τὴν πατρικὴν ἐξουσίαν, συνέσφιγξε τοὺς συγγενικοὺς δεσμοὺς καὶ ἐδημιούργησε τὸ δίκαιον τῆς κληρονομίας. Ἡ θρησκεία δὲ αὕτη ἀφοῦ ἀνέπτυξε τὴν οἰκογένειαν, ἐμόρφωσε καὶ ἀνέδειξεν εἶτα τὴν πολιτείαν, ἐν ᾗ ἐνέμεινε διοικοῦσα ὡς τὸ πρὶν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ. Ἀπ' αὐτῆς ἡ πολιτεία ἤντλησε τὰς ἀρχάς της, τὰ ἔθιμα καὶ τὰς παραδόσεις της. Ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ αἱ γηραιαὶ αὗται παραδόσεις μετερρυθμίσθησαν ἢ ἐξέλιπον, τὸ δὲ ἰδιωτικὸν δίκαιον καὶ αἱ πολιτικαὶ δοξασίαι συμμετέσχον τῶν μεταβολῶν τούτων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀνεπτύχθη τὸ κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν πνεῦμα, ἐξ οὗ ἀνεδείχθησαν αἱ ἀρχαῖαι Ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι.

Ἐντεῦθεν δὲ βαθμηδὸν ἀνεπτύχθη καὶ ἐμορφώθη χαρακτήρ τις δημοσίου βίου ἀπὸ τῶν θεοκρατικῶν τούτων ἰδεῶν. Ἡ θρησκεία ἀπῄτει ἵνα πᾶσα ἑστία ἔχῃ τὸν μέγαν αὐτῆς ἱερέα, οὐδ' ἐπέτρεπε τὴν εἰς πολλοὺς διανομὴν τῆς θρησκευτικῆς ἐξουσίας. Ἡ ἑστία τοῦ οἴκου εἶχε τὸν ἀρχιερέα αὐτῆς, ὅστις ἦν ὁ πατὴρ τῆς οἰκογενείας· ἡ ἑστία τοῦ δήμου ἢ τῆς φρατρίας εἶχεν ὡσαύτως τὸν ἀρχηγὸν αὐτῆς φρατρίαρχον καὶ ἑκάστη φυλὴ εἶχε τὸν θρησκευτικὸν αὐτῆς ἀρχηγόν, ὃν οἱ Ἀθηναῖοι ἐκάλουν βασιλέα, πρύτανιν ἢ ἄρχοντα [3]. Τὸ πρώτιστον τῶν κα-

[1] Σοφοκλέους Οἰδίπους ἐν Κολωνῷ 1382. «Τὴν τὰ δίκαια ἀγαπῶσαν Εὐνομίαν ἣ πάσας καὶ πόλεις καὶ χώρας σώζει, καὶ τὴν ἀπαραίτητον καὶ σεμνὴν Δίκην, ἣν ὁ τὰς ἁγιωτάτας ἡμῖν τελετὰς καταδείξας Ὀρφεὺς παρὰ τὸν τοῦ Διὸς θρόνον φησὶ καθημένην πάντα τὰ τῶν ἀνθρώπων ἐφορᾶν». Δημοσθένους κατὰ Ἀριστογείτονος I. 11.

[2] Ὁμήρου Ἰλ. Ε. 888. Ἡσιόδου Θεογονία 901—3.

[3] Ἀριστοτέλους πολιτικὰ VII. 5. 11.—Θουκυδίδου 11. 15.

θηκόντων αὐτοῦ ἦν ἡ τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν ἐκπλήρωσις, ἡ δὲ ἄγνοια ἢ ἀνικανότης πρὸς τοῦτο συνεπῆγεν ἅμα καὶ τὴν τῶν βασιλικῶν καθηκόντων. Οὕτως ἀρχαῖός τις τῆς Σικυῶνος βασιλεὺς ἀπεβλήθη τοῦ θρόνου, διότι ἡ χεὶρ αὐτοῦ μολυνθεῖσα διὰ φόνου, δὲν ἦν πλέον ἁγνὴ πρὸς ἀπόδοσιν θυσιῶν τοῖς θεοῖς. Ἀμφότεροι οἱ μεγάλοι τῆς ἀρχαιότητος ποιηταί, ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Βιργίλιος, ἀναφέρουσι τοὺς βασιλεῖς ἀπαύστως ἀσχολουμένους εἰς τὴν τελετὴν τῶν θρησκευτικῶν διατυπώσεων, καὶ ἐν τῷ Δημοσθένει ἀνευρίσκομεν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι τῆς Ἀττικῆς βασιλεῖς ἐτέλουν αὐτοὶ οὗτοι τὰς ὑπὸ τῆς θρησκείας τῆς πόλεως ἐπιβαλλομένας θυσίας, ἐν ᾧ ὁ Ξενοφῶν ἀναφέρει τοὺς τῆς Σπάρτης βασιλεῖς ὡς ἀρχηγοὺς τῆς Σπαρτιατικῆς θεολατρείας[1]. Τοῦτ' αὐτὸ ἦν καὶ ἐν Ῥώμῃ· ὁ βασιλεὺς Νουμᾶς ἐξεπλήρου πάντα τὰ θρησκευτικὰ καθήκοντα, ἀλλ' ὡς ἐκ τῶν πολέμων ἀπασχολούμενος, ἐσύστησε πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων τούτων, ἐν τῇ ἀπουσίᾳ αὐτοῦ, τοὺς ποντίφηκας[2].

Σὺν τοῖς θρησκευτικοῖς τούτοις καθήκουσιν, ὁ πατήρ, ὁ φρατρίαρχος ἢ ὁ βασιλεὺς ἤσκουν ταὐτοχρόνως ἐν τῇ ἰδίᾳ δικαιοδοσίᾳ τήν τε δικαστικὴν καὶ πολιτικὴν ἐξουσίαν. Οὕτω δὲ ἐφ' ὅσον ἡ θρησκεία ἀνεμίγνυτο ἐν τῇ πολιτικῇ τῶν ἀρχαίων πόλεων διοικήσει, ἐν τῇ δικαιοσύνῃ, ἐν τῷ πολέμῳ, ἀναγκαίως οἱ ἐκπροσωποῦντες αὐτὴν ἦσαν ταὐτοχρόνως βασιλεῖς, δικασταί, ἱερεῖς[3].

Ἡ πρώτη ἄλλως τε τῆς Ἑλλάδος προϊστορικὴ ἐποχὴ δὲν δύναται νὰ δώσῃ ἡμῖν εὐκρινῆ ἰδέαν τοῦ ἐν γένει πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ τῶν πολιτειῶν της. Ὁ πολιτικὸς αὐτῶν βίος διετέλει ἔτι ἐν νηπιώδει καταστάσει. Πολίτευμα περιλαμβάνον καὶ κανονίζον τὰς ἰδιωτικὰς καὶ δημοσίους σχέσεις τῶν κατοίκων δὲν ἦν ἔτι μεμορφωμένον, πᾶσαι δὲ αἱ περὶ τούτου ἰδέαι διετέλουν ἐν σκοτεινῷ καὶ ἀορίστῳ, ὡς εἰπεῖν, σχήματι. Αἱ πρὸς ἄλλας πολιτείας ἐξωτερικαὶ σχέσεις δὲν ὑπῆρχον, ὁ δ' ἐσωτερικὸς τῶν πόλεων διοργανισμὸς βάσιν εἶχε τὴν δύναμιν τοῦ ἰσχυροτέρου. Ταὐτὸν δυνατὸν εἰπεῖν καὶ περὶ ἐθνικοῦ δικαίου, οὗτινος μόνον ἀμυδρὰ ἴχνη ἀπαντῶμεν, ὡς τὸ ἀπαραβίαστον τῶν κηρύκων. Ἐντεῦθεν δὲ τὸ ὡς ἀρχαιότατον πολίτευμα ἐν τῇ μεμακρυσμένῃ ἐκείνῃ ἐποχῇ ἀπαντώμενον ἦν ἡ πατριαρχικὴ βασιλεία, ἐκ τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου λαβοῦσα τὴν ἀρχήν, κατὰ μικρὸν δὲ καταλήξασα εἰς

[1] Δημοσθένους κατὰ Νεαίρας.—Ξενοφῶντος Πολιτεία Λακεδαιμ. 13.

[2] Βιργιλίου Σ. 175. Τίτος Λίβιος V.

[3] «Κύριοι δ' ἦσαν τῆς τε κατὰ πόλεμον ἡγεμονίας καὶ τῶν θυσιῶν, ὅσαι μὴ ἱερατικαί, καὶ πρὸς τούτοις τὰς δίκας ἐδίκαζον.» Ἀριστοτέλους Πολιτικὰ III 9.

στρατιωτικὴν τοιαύτην, καθ' ἣν αἱ μεταξὺ τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν λαῶν σχέσεις οὐδ' ἀκριβῶς ὡρισμέναι ἦσαν, οὐδ' ἐπὶ κανόνων ἐστηρίζοντο. Τὴν σύγχυσιν ταύτην τῶν ὁρίων καὶ τῶν ἀμοιβαίων σχέσεων τῶν πολιτικῶν τούτων στοιχείων οἱ λαοὶ βραδύτερον ἠδυνήθησαν νὰ καθορίσωσι καὶ νὰ διατυπώσωσιν εἰς ὁριστικοὺς κανόνας, ἀλλὰ καὶ τούτους πολλάκις παραβιαζομένους καὶ συγχεομένους ὡς ἐκ τῶν διαφόρων περιστάσεων καὶ τῶν ἑκάστοτε ἀναφαινομένων συμφερόντων τῶν ἰσχυροτέρων καὶ πλουσιωτέρων μερίδων.

Οὕτως ἐν ταῖς κατὰ τὴν πρώτην ἐκείνην ἐποχὴν πολιτείαις πρῶτον εὑρίσκομεν τὸν βασιλέα, οὗ τὸ γένος καὶ τὸ ἀξίωμα ἐλογίζοντο ἱερά, ἡ δὲ δύναμις ἀπὸ τῶν Θεῶν παρεχομένη. Ἐξαιρέτως δὲ προστάτης αὐτῶν ἐνομίζετο ὁ Ζεύς, ὡς περὶ τοῦ Ἀγαμέμνονος ὁ Ὅμηρος λέγει,

«Τιμὴ δ' ἐκ Διός ἐστι, φιλεῖ δὲ ἡ μητίνεα Ζεύς»[1].

καὶ διοτρεφεῖς καὶ διογενεῖς ἀποκαλεῖ αὐτούς, ὁ δὲ Ἡσίοδος ἐκ Διὸς βασιλῆας[2].

Ἡ τῆς τάξεως τήρησις καὶ ἡ τῶν ἐθνικῶν ἐθίμων καὶ παρ δόσεων συντήρησις ἦσαν τὸ πρῶτον τῶν καθηκόντων αὐτῶν. Ἡ διοίκησις καὶ ἡ τῆς δικαιοσύνης ἀπονομὴ ἦσαν τὰ σύμβολα τοῦ σκήπτρου, ὅπερ ὁ βασιλεὺς τῶν θεῶν εἶχε παραδώσει αὐτοῖς. Ἐν τῇ ζωηρᾷ καὶ ἀφελεῖ τοῦ Ὁμήρου γλώσσῃ, οἱ βασιλεῖς ἦσαν ἐξαιρέτως οἱ δικασπόλοι ἢ θεμιστοπόλοι τῶν λαῶν αὐτῶν[3]. Ὁ Ζεὺς ἐμπνέει αὐτοὺς καὶ ἡ Ἑκάτη, ἀόρατος τοῖς θνητοῖς αὐτῶν ὀφθαλμοῖς, κάθηται περὶ τὸ πλευρὸν αὐτῶν, ὅταν ἀποδίδωσι τῷ λαῷ τὸ δίκαιον[4]. Ὁ Ὅμηρος ἀγνοεῖ δόξαν μείζονα καὶ λαμπροτέραν τῆς τοῦ δικαστοῦ βασιλέως,

ὅστε θεουδὴς
ἀνδράσιν ἐν πολλοῖσι καὶ ἰφθίμοισιν ἀνάσσων
εὐδικίας ἀνέχῃσι · . . . .

καὶ οὕτω καθίστανται ἐνάρετοι οἱ λαοὶ ὑπ' αὐτόν[5]. Καίτοι δὲ τὰ ὅρια τῆς δυνάμεως καὶ τῶν ἔργων τοῦ βασιλέως δὲν ἦσαν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα ὡρισμένα, οὐχ ἧττον τὰ καθήκοντα αὐτῶν δὲν ἦσαν ἄγνωστα καὶ ἐν πολλοῖς τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα ὑπέκειτο εἰς περιορισμούς τινας, διὰ τὴν παράβασιν τῶν ὁποίων κατεκρίνετο ἢ τοὐναντίον, ἐν ἐκπλη-

[1] Ὁμήρου Ἰλ. Β. 179.
[2] Ἡσιόδου Θεογονία 96.
[3] Ὁμήρου Ἰλ. Α. 238. Ι. 96. Ὀδυσσ. Μ. 86. τ. 109.
[4] Ὁμήρου Ἰλιάδος.
[5] Ὁμήρου Ὀδυσσ. τ. 109—111.

ρώσει, ἐπῃνεῖτο. Ἡ διαρκὴς περὶ τῶν δημοσίων μέριμνα καὶ φροντὶς ἐπεβάλλετο αὐτῷ καὶ καθῆκον εἶχε πρὸ πάντων νὰ προβλέπῃ καὶ ἐφορᾷ, διότι, ὡς ὁ Ὅμηρος λέγει,

«Οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα
ᾧ λαοί τ' ἐπιτετράφαται καὶ τόσσα μέμηλεν» [1].

Ἰδίᾳ δὲ τὸ μέγιστον τῶν καθηκόντων τούτων ἦν ἡ τῆς δικαιοσύνης ἀπονομή. Τὸ δίκαιον δὲ ἐστηρίζετο εἰς πατροπαραδότους τινὰς καὶ ἐκ τῆς συνηθείας παραδεδομένους ὁρισμούς, οἵτινες ὡς νόμοι ἐθεωροῦντο καὶ ἐνομίζοντο ὡς παρὰ τῶν θεῶν δεδομένοι, ἰδίᾳ δὲ ὡς παρὰ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Θέμιδος προστατευόμενοι. Ὤφειλον δὲ οἱ βασιλεῖς νὰ γινώσκωσιν αὐτούς, καθόσον νόμοι ἔγγραφοι δὲν ὑπῆρχον, οὐδ' ἡ λέξις αὕτη παρ' Ὁμήρῳ εὕρηται. Ἐδίκαζον συνήθως μετὰ τῆς βουλῆς τῶν γερόντων τὰς σοβαρωτέρας τῶν ἰδιωτικῶν διενέξεων καὶ διαφορῶν, καθόσον ἡ πολιτεία ἐνδιεφέρετο δι' αὐτάς. Πᾶσαι αἱ ἄλλαι ἰδιωτικαὶ διαφοραὶ ἐλύοντο συνήθως διὰ διαιτησίας, ἐκτὸς ἂν οἱ ἐνδιαφερόμενοι ἤτουν τὴν δημοσίᾳ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐκδίκασιν τῆς διαφορᾶς των. Τοιαῦτα δὲ ἦσαν συνήθως τὰ περὶ τὴν περιουσίαν ἀδικήματα.

Ἐντεῦθεν δὲ οἱ βασιλεῖς δὲν ἦσαν οἱ μόνοι τῆς δικαιοσύνης ἀπονομεῖς. Ἐν τοῖς Ὁμηρικοῖς ἔπεσιν, ὡς ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρονικοῖς τοῦ Ἰσραήλ, ἀναφέρονται καὶ οἱ γέροντες, ἑδρεύοντες ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ ἀποφαινόμενοι ἐπὶ τῶν ὑποβαλλομένων αὐτοῖς ὑποθέσεων ἐν ὑπαίθρῳ καὶ ἐνώπιον τοῦ λαοῦ.

Ἡ ἁπλότης αὕτη τοῦ δικαστικοῦ τούτου ὀργανισμοῦ ἐξισοῦτο πρὸς τὴν τῶν δασονομικῶν τύπων.

Συνεδριάζοντες ἀπὸ τῆς πρωΐας μέχρις ἑσπέρας [2] οἱ δικασταὶ οὗτοι συνηθροίζοντο ἐν τῇ ἀγορᾷ παρὰ τοὺς βωμούς [3] ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ λαοῦ καὶ τῶν θεῶν, ἐνῷ οἱ κήρυκες, φέροντες σκῆπτρον, ἐτήρουν τὴν τάξιν καὶ περιώριζον τὰς ἐνίοτε θορυβώδεις ἐκδηλώσεις τῶν συμπαθειῶν τοῦ πλήθους. Ὁ Ὅμηρος καλεῖ τούτους *ἀρωγούς*. Καθήμενοι ἐπὶ λιθίνων ἑδωλίων, ἱερῷ ἐνὶ κύκλῳ, χωρίζοντι αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἀκροατῶν, εἶχον ἀπέναντι αὐτῶν τὸν ἐνάγοντα καὶ τὸν ἐναγόμενον, καθημένους ὡσαύτως, ἀλλ' ἐγειρομένους ἀλληλοδιαδόχως ἵνα ἐκτιθῶσι τὰς αἰτήσεις των [4]. Μετὰ τοῦτο ἐξητάζοντο οἱ μάρτυρες καὶ εἶτα συνεσκέπτοντο, χωρὶς νὰ κινηθῶσιν ἐκ τῆς θέσεώς των, περὶ τῆς λύσεως ἢ

[1] Αὐτόθι Β. 133.
[2] Αὐτόθι Μ. 439.
[3] Αὐτόθι Λ. 807.
[4] Ὁμήρου Ὀδύσσ. Λ. 568.

ἀποφάσεως τῆς δίκης. Μετὰ τὴν σύσκεψιν ταύτην ἠγείροντο, ἐλάμβανον εἰς χεῖρα τὰ σκῆπτρα τῶν κηρύκων καὶ ἀπήγγελλον τὴν ἀπόφασιν. Ὡρισμένον χρηματικὸν τίμημα κατετίθετο ἐν τῷ κύκλῳ προηγουμένως καὶ ἐδίδετο τῷ κερδήσαντι [1].

Πλείονες λεπτομέρειαι περὶ τῶν δικαστικῶν τύπων καὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης τῶν προϊστορικῶν ἐκείνων χρόνων δὲν περιεσώθησαν ἡμῖν. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ δικαίωμα, ὅπερ ἤσκουν οἱ πρῶτοι οὗτοι δικασταὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, περιωρίζετο εἰς συμβιβαστικὴν λύσιν τῶν διενέξεων, προκειμένου περὶ προσωπικῶν ἀδικημάτων καὶ εἰς ἀνόρθωσιν καὶ ἀποζημίωσιν τῶν κατὰ τῆς ἰδιοκτησίας γενομένων προσβολῶν. Προκειμένου δὲ περὶ ποινικῆς διαδικασίας, πιθανωτάτη φαίνεται ἡ γνώμη ὅτι τοιαύτη δὲν ὑπῆρχεν ἐν τῇ Ὁμηρικῇ Ἑλλάδι, ἐν ᾗ αἱ ἐπὶ τῶν τοιούτων διενέξεων ἀποφάσεις περιωρίζοντο πάντοτε εἰς χρηματικὰς ἀποζημιώσεις.

Ἀλλ᾽ ἀπὸ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἀριστοκρατικῶν τάξεων, τὸ πολίτευμα τοῦτο ἤρξατο ἐν μέρει μεταβαλλόμενον καὶ ἡ ἀριστοκρατία περιώρισε τὰ βασιλικὰ καθήκοντα μεταλαβοῦσα ἐμμέσως αὐτῶν, ἀφήσασα δὲ μόνον τῇ βασιλείᾳ τὸν θρησκευτικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα. Ἐν Ἀθήναις ἰδίᾳ, ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ τελευταίου αὐτῶν βασιλέως, τοῦ Κόδρου, πᾶσα ἡ ἐξουσία περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῆς ἀριστοκρατικῆς τάξεως. Διεχειρίζετο δὲ μόνη ἁπάσας τὰς ἐξουσίας, τὴν θρησκείαν καὶ τὴν δικαιοσύνην, ἧς ἄλλως τε τοὺς νόμους καὶ τὰ ἔθιμα, ἤτοι τὸ κρατοῦν τότε δίκαιον, μόνη ἐγίνωσκε, μεταβιβαζόμενα ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱὸν ἐκ παραδόσεως. Τὸ ἐκ παραδόσεως δὲ τοῦτο δίκαιον ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς κοινότητος ὡρισμένων τινῶν κληρονομικῶν τύπων ἢ θεσμῶν, ἀδύνατος δὲ ἦν ἐντεῦθεν ἡ ἀνακοίνωσις αὐτῶν εἰς ἄλλους μὴ μεμυημένους αὐτοῦ. Εἰς τὰς ὑποχρεώσεις, ἃς ἐδημιούργει, στηριζόμενον ἐπὶ τῆς προλήψεως συγγενείας ἐξ ἀρχῆς ὑπαρχούσης, δὲν ἦν δυνατὸν νὰ συμπεριλάβωσι καὶ ἐκείνους, οἵτινες οὐδεμίαν εἶχον σχέσιν ἢ δεσμὸν τοιαύτης τινὸς φύσεως. Τὸ δίκαιον δὲ τοῦτο, ὡς εἴπομεν, οὐδὲ γραπτὸν ἦν οὐδὲ κοινὸν πρὸς τὸν λαόν.

Ἐντεῦθεν δὲ αἱ τὴν ἀριστοκρατίαν ἀποτελοῦσαι οἰκογένειαι διετήρησαν κατὰ τὸ δυνατὸν τοὺς ἀρχαίους τύπους τοῦ πατριαρχικοῦ βίου. Δὲν ἔζων συνηνωμέναι ἐν τῇ πόλει. Ἔμενον διεσπαρμέναι ἐν τῇ Ἀττικῇ, ἐν ταῖς μεγάλαις αὐτῶν ἰδιοκτησίαις, περιβαλλόμεναι ὑπὸ μεγάλου ἀριθμοῦ δούλων καὶ ἄλλων ὑπηρετῶν καὶ διοικούμεναι ἑκάστη

[1] Ὁμήρου Ἰλ. Λ. 807. Ξ. 387. Ὀδύσσ. Μ. 439.

αὐτῶν ὑπὸ ἰδίου ἀρχηγοῦ[1]. Οὕτω δὲ ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν τούτων ἀρχηγῶν τῶν διαφόρων ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν, οἵτινες συνερχόμενοι καθ' ὡρισμένας ἡμέρας ἔθυον τοῖς θεοῖς καὶ εἶτα συνεσκέπτοντο ἐπὶ τῶν κοινῶν τῆς πόλεως ὑποθέσεων. Ἡ ἱστορία ἐν τῇ μακρᾷ ταύτῃ χρονικῇ περιόδῳ τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν πολὺ ὀλίγας παρέχει ἡμῖν πληροφορίας. Μνημονεύουσα πολλὰ τῶν γεγονότων τῶν χρόνων τῶν ἀρχαίων βασιλέων, οὐδὲν σχεδὸν διετήρησεν ἐξ αὐτῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς κυβερνήσεως τῶν ἀριστοκρατικῶν τάξεων. Πιθανῶς δὲ τοῦτο καθόσον πολὺ ὀλίγα γεγονότα ἦσαν ἄξια ἐνδιαφέροντος. Ἡ εἰς τὸν ἀρχαῖον πατριαρχικὸν βίον ἐπάνοδος συνεκράτησεν ἁπανταχοῦ καὶ ἠμπόδισε τὴν πρόοδον τοῦ ἐθνικοῦ βίου.

Ἀλλ' ἀπὸ τῆς δεκάτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος πνεῦμά τι φιλελεύθερον καὶ πολιτικώτερον ἤρξατο ἐπιπνέον ἐπὶ τῶν πολυαρίθμων ἐκείνων Ἑλληνικῶν πολιτειῶν. Τὰ μοναρχικὰ πολιτεύματα τὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κρατοῦντα ἤρξαντο κατὰ μικρὸν καταρρέοντα καὶ τὸ δημοκρατικὸν πνεῦμα ἐπέπνευσεν οὕτως ὁρμητικῶς, ὥστε ἐν ταῖς μετέπειτα ἑκατονταετηρίσι, μέχρι σχεδὸν τῆς ἱστορικῆς περιόδου, ἐν ὀλίγαις μόνον πόλεσιν ἠδυνήθη ἵνα περισωθῶσιν. Ἡ ἔμφυτος πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν τῶν Ἑλλήνων ἀγάπη, ἡ φυσικὴ αὐτῶν εὐφυΐα καὶ ὁ βαθμηδὸν ἀναπτυχθεὶς πνευματικὸς βίος, συνδυαζόμενος πρὸς τὴν μικρὰν τῶν πολιτειῶν ἐκτίμησιν καὶ τὴν ἀπὸ τῆς κοινῆς συμβιώσεως δημοτικὴν ἀνάπτυξιν, συνέτεινεν εἰς τὴν παραδοχὴν καὶ ἁπανταχοῦ σχεδὸν διαμόρφωσιν δημοκρατικοῦ πολιτεύματος. Ἡ ἐκπαίδευσις τῶν κατωτέρων τάξεων, μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης οὖσα προνόμιον μόνον τῶν ἀνωτέρων, ἡ ἁπλότης τῶν πρὸς ἀλλήλας πόλεις πολιτικῶν σχέσεων καὶ ἡ γενικὴ χρῆσις τῶν δούλων κατέστησαν πάντας τοὺς πολίτας πασῶν τῶν τάξεων ἀνεξαρτήτους καὶ δυναμένους νὰ σκεφθῶσι περὶ τῶν γενικῶν τῆς πόλεως συμφερόντων, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ταῦτα διευθυνόμενα ὑπὸ ἀνοήτων ἡγεμόνων ἢ βασιλέων παρεκτρεπομένων πολλάκις εἰς ἀνομήματα, ἐκινδύνευσαν ἐγκαταλειπόμενα εἰς τὰς αὐθαιρέτους ὀρέξεις τῶν διοικούντων.

Ἡ ἱστορία δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀπομνημονεύσῃ ἀκριβῶς τὴν ἀρχὴν τοῦ περιορισμοῦ τούτου τῶν βασιλικῶν προνομίων διὰ τῆς συμμετοχῆς τοῦ λαοῦ ἐν τοῖς δημοσίοις τῶν πολιτειῶν πράγμασι. Τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι αἱ λαϊκαὶ συνελεύσεις ἐν αἷς ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν βασιλέων ἀπεφασί-

[1] Θουκυδίδου II. 15—16.

ζοντο τὰ τῆς πολιτείας, ἀναφαίνονται ἐπ' αὐτῶν τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἐμφανίσεως τῶν δημοκρατικῶν ἰδεῶν. Ἐν τοῖς Ὁμηρικοῖς ἔπεσιν, ἐν οἷς ἡ ἀπόλυτος μοναρχία φαίνεται καταπίπτουσα διὰ τῆς ἀπαύστως αὐξομένης ἐπικρατήσεως τῆς ἀριστοκρατικῆς τάξεως, βλέπομεν ἤδη τὸν λαὸν ὁλόκληρον συνερχόμενον εἰς συνελεύσεις, ἐν οἷς δὲν ἐξέφραζε μὲν τὴν γνώμην αὐτοῦ οὐδ' ἀπεφάσιζεν ὁριστικῶς περὶ τῶν δημοσίων, ἀλλ' ἐλάμβανεν ἁπλῶς γνῶσιν τῶν ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν αὐτοῦ, ἤτοι τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ περὶ αὐτὸν συμβουλίου τῶν ἀρίστων ἢ γερόντων ἀποφασισθέντων.

Ὁ ἀγὼν δ' οὗτος διήρκεσεν ἐπὶ πολύ. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἡ μεταξὺ τοῦ δήμου καὶ τῶν ἀριστοκρατικῶν τάξεων πάλη ἀπέληξεν ὑπὲρ τοῦ πρώτου καὶ τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα καθιδρύθη ὁριστικῶς ἐν ταῖς πλείσταις τῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν, διαμορφωθὲν καὶ τελειοποιηθὲν ἰδίᾳ ἐν Ἀθήναις περὶ τὰ τέλη τῆς 7ης ἑκατονταετηρίδος. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐπεβλήθη τοῖς εὐπατρίδαις ἡ σύνταξις πολιτικοῦ δικαίου, ὁρίζοντος τὰς ἰδιωτικὰς τῶν πολιτῶν σχέσεις. Τὸ ὄνομα τοῦ Δράκοντος διέμεινεν ἐν τῇ νομοθεσίᾳ ταύτῃ καὶ τῇ ἐποχῇ, καθόσον αἱ ἐπιβληθεῖσαι ποινικαὶ διατάξεις διεσώθησαν διάσημοι ἐκ τῆς αὐστηρότητος αὐτῶν. Ἀλλ' οὐχ ἧττον μέρος τοῦ ποινικοῦ τούτου δικαίου διέμεινεν ἐν ἰσχύϊ ἐν Ἀθήναις μέχρι τοῦ τετάρτου αἰῶνος. Κατὰ τὸ 612 ὁ Κύλων, γαμβρὸς τοῦ Θεαγένους τυράννου τῶν Μεγάρων, ἐζήτησε τὴν ἀνασύστασιν τῆς τυραννίας. Κατέλαβε τὴν Ἀκρόπολιν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη ἵνα ὑπερισχύσῃ καὶ πάντες οἱ ὀπαδοί του ἐσφάγησαν ἀνηλεῶς. Διῃρημένοι οὕτως οἱ Ἀθηναῖοι ἐσωτερικῶς, ἡττημένοι δὲ ἁπανταχόθεν ὑπὸ τοῦ Πιττακοῦ τῆς Μυτιλήνης καὶ τῶν Μεγαρέων, καταλαβόντων τὴν Σαλαμῖνα, ἔρριψαν τότε τὸ ὄμμα πρὸς τὸν Σόλωνα, ᾧτινι ἀνέθηκαν τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων καὶ τὴν ἀνακαίνισιν καὶ διοργάνωσιν ἐν γένει τῆς πολιτείας καὶ τῆς δικαιοσύνης.

Ἡ τοῦ Σόλωνος νομοθεσία μεταρρυθμίσασα τὴν πολιτικὴν τῶν Ἀθηνῶν σύνταξιν καὶ ἀναδιοργανώσασα τὰ δικαστήρια, ἐγένετο ἡ ἀφετηρία, ἀφ' ἧς ὥρμησεν ἡ Ἀθηναϊκὴ πολιτεία πρὸς τὴν μετέπειτα ἀΐδιον δόξαν, καὶ ἣν οἱ μετέπειτα χρόνοι ἐπὶ μικρὸν μόνον μετέβαλον. Τὸ νεωτεριστικὸν πνεῦμα, ὅπερ ὁ Σόλων ἐν τῇ ἐν γένει νομοθεσίᾳ αὐτοῦ ἠκολούθησε, καταρρίψας τὰς πλείστας τῶν ἀρχαίων παραδόσεων καὶ ἐθίμων, ὧν ἀπηγόρευσε τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ἐφαρμογὴν καὶ χρῆσιν, διατυπώσας δὲ πάσας εἰς νόμους, ἣν καταφανὲς τεκμήριον τῆς πολιτικῆς ἀναπλάσεως τῶν πολιτειῶν τῶν χρόνων ἐκείνων, αἵτινες μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔζων διὰ τῶν παραδόσεων καὶ ἐντυ-

πώσεων τῆς μυθολογικῆς πολιτείας, τῶν πατριαρχικῶν ἕξεων καὶ τῶν θρησκευτικῶν καὶ θεοκρατικῶν ἰδεῶν, ἀποτελεῖ δὲ ἀληθῆ σταθμὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων ὅτε ἡ μυθολογία παύει μετέχουσα τῆς συντάξεως τῶν πολιτειῶν καὶ τὸ θεοκρατικὸν πνεῦμα ἀποσύρεται ἐν τῇ τῶν θεῶν ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου κατοικίᾳ, ἡ πολιτειακὴ σύνταξις καὶ τάξις ἔλαβε πραγματικωτέραν καὶ ὁριστικωτέραν ὄψιν, τὸ δίκαιον ἔλαβε μορφὴν διὰ τῶν νόμων καὶ ἡ πρόοδος ἐντὸς τῶν ὀλίγων μετέπειτα χρόνων ἀνεπτύχθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ δημιουργήσῃ τὸ πολιτειακὸν ἐκεῖνο σύστημα, ὅπερ οἱ νεώτεροι χρόνοι θεωροῦσιν ὡς τὸ ἰδανικὸν τῆς ἀναπτύξεως καὶ μορφώσεως ἑνὸς λαοῦ.

Στέλπων Π. Ἰωαννίδης
Δικηγόρος.

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ
ΕΙΣ ΤΑ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΑ

§ 1.

Δ (Η). 8. 1328 α, 19—21[1]: «οὐ γὰρ τὴν αὐτὴν ἀκρίβειαν δεῖ ζητεῖν διά τε τῶν λόγων καὶ τῶν γινομένων διὰ τῆς αἰσθήσεως».

Τίνα εἶνε τὰ «γινόμενα διὰ τῆς αἰσθήσεως» ;

Νομίζομεν ὅτι αἱ λέξεις διὰ τῆς αἰσθήσεως εἶνε σχόλιον ἤτοι παρέμβλημα (interpolatio), παραγραφὲν ἢ παρεγγραφὲν πρὸς ἐξήγησιν τοῦ ὅρου τῶν γινομένων.

Ὅθεν τὸ χωρίον κατ' ἐμὴν γνώμην εἶχεν ἀρχικῶς ὡς ἑξῆς : «οὐ γὰρ τὴν αὐτὴν ἀκρίβειαν δεῖ ζητεῖν διά τε τῶν λόγων καὶ τῶν γινομένων».

Πολλαχοῦ παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει ἀντιδιαιροῦνται ὁ λόγος (ἢ οἱ λόγοι) καὶ τὰ γινόμενα, δηλαδή, ὡς λέγομεν σήμερον, ἡ θεωρία καὶ ἡ πρᾶξις.

Ἐν Α. 5. 1254 α, 20—21 λέγεται : «οὐ χαλεπὸν δὲ καὶ τῷ λόγῳ θεωρῆσαι καὶ ἐκ τῶν γινομένων καταμαθεῖν».

Ὡσαύτως ἐν Δ (Η). 14. 1334 α, 2—6 ἀναγινώσκομεν τάδε :

[1] Τὸ κείμενον τῶν Πολιτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅπερ κατὰ τὰς διορθώσεις ταύτας εἴχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν, εἶνε τὸ τῆς τρίτης ἐκδόσεως τοῦ Φραγκίσκου **Susemihl.**

αὔτι δὲ δεῖ τὸν νομοθέτην μᾶλλον σπουδάζειν ὅπως καὶ τὴν περὶ τὰ πολεμικὰ καὶ τὴν ἄλλην νομοθεσίαν τοῦ σχολάζειν ἕνεκεν τάξῃ καὶ τῆς εἰρήνης, μαρτυρεῖ τὰ γινόμενα τοῖς λόγοις».

Παραβολῆς δὲ ἄξια πρὸς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίον, ὡς ὑφ' ἡμῶν ἀνεγνώσθη, νομίζομεν καὶ τὰ ἐν Ε (Θ). 3. 1338 β, 4—8 λεγόμενα: «ἐπεὶ δὲ φανερὸν πρότερον τοῖς ἔθεσιν παιδευτέον ἢ τῷ λόγῳ εἶναι, καὶ περὶ τὸ σῶμα πρότερον ἢ τὴν διάνοιαν, δῆλον ἐκ τούτων ὅτι παραδοτέον τοὺς παῖδας γυμναστικῇ καὶ παιδοτριβικῇ· τούτων γὰρ ἡ μὲν ποιάν τινα ποιεῖ τὴν ἕξιν τοῦ σώματος, ἡ δὲ τὰ ἔργα».

Ἐν τοῖς Εὐδημίοις Ἠθικοῖς (Α. 6. 1216 β, 26—29. Susemihl.) ἀντιτίθενται οἱ λόγοι πρὸς τὰ φαινόμενα: «πειρατέον δὲ περὶ πάντων τούτων ζητεῖν τὴν πίστιν διὰ τῶν λόγων, μαρτυρίοις καὶ παραδείγμασι χρώμενον τοῖς φαινομένοις». Καὶ κατωτέρω (Α. 6. 1217 α, 10—23): «καλῶς δ' ἔχει καὶ τὸ χωρὶς κρίνειν τὸν τῆς αἰτίας λόγον καὶ τὸ δεικνύμενον, διά τε τὸ ρηθὲν ἀρτίως, ὅτι προσέχειν οὐ δεῖ πάντα τοῖς διὰ τῶν λόγων, ἀλλὰ πολλάκις μᾶλλον τοῖς φαινομένοις (νῦν δ' ὁπότ' ἂν λύειν μὴ ἔχωσιν, ἀναγκάζονται πιστεύειν τοῖς εἰρημένοις), καὶ διότι πολλάκις τὸ μὲν ὑπὸ τοῦ λόγου δεδεῖχθαι δοκοῦν ἀληθὲς μέν ἐστιν, οὐ μέντοι διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν δι' ἥν φησιν ὁ λόγος· ἔστι γὰρ διὰ ψεύδους ἀληθὲς δεῖξαι· δῆλον δ' ἐκ τῶν ἀναλυτικῶν».

Ἡ διόρθωσις ἡμῶν αὕτη ἀνεκοινώθη τῇ 28 Δεκεμβρίου 1891 εἰς τὸ Φιλολογικὸν καὶ Ἀρχαιολογικὸν Τμῆμα τοῦ συλλόγου «Παρνασσοῦ».

§ 2.

Δ (Η). 13. 1332 α, 35—38: «τοῦτ' ἄρα σκεπτέον, πῶς ἀνὴρ γίνεται σπουδαῖος. καὶ γὰρ εἰ πάντας ἐνδέχεται σπουδαίους εἶναι, μὴ καθ' ἕκαστον δὲ τῶν πολιτῶν, οὕτως αἱρετώτερον. ἀκολουθεῖ γὰρ τῷ καθ' ἕκαστον καὶ τὸ πάντας».

Κατ' ἐμὴν γνώμην τοῦτο τὸ χωρίον ἐν τοῖς τελευταίοις ῥήμασι νοσεῖ, ἅτε τῆς ἐννοίας αὐτῶν ἀντιφατικῶς ἐχούσης πρὸς τὰ προλεγόμενα, ὑγιάζεται δὲ τελείως γραφόμενον ὧδε: «ἀκολουθεῖ γὰρ τῷ πάντας καὶ τὸ καθ' ἕκαστον».

Ὁ δὲ νοῦς τοῦ χωρίου τοιουτοτρόπως μετατυπουμένου, εἰς ὃν προδήλως προσέκρουσαν οἱ ἀφιλοσόφητοι βιβλιογράφοι, εἶνε ὁ ἀκόλουθος: «Ὀφείλομεν λοιπὸν νὰ σκεφθῶμεν τοῦτο, δηλαδὴ τίνα τρόπον γίνεται ἀνήρ τις σπουδαῖος (δηλαδὴ καθ' ὅλου, ἀφῃρημένως, in abstracto). Διότι, ἂν εἶνε δυνατὸν πάντες (in abstracto) νὰ ὦσι σπουδαῖοι, οὐχὶ

δὲ καὶ ἕκαστος τῶν πολιτῶν (δηλαδὴ μερικῶς, συγκεκριμένως, in concreto), προτιμότερον τοῦτο· διότι ἀκολουθεῖ εἰς τὸ πάντας (in abstracto) εἶναι σπουδαίους καὶ τὸ καθ' ἕκαστον (in concreto) εἶναι τοιούτους».

Πρὸς ἐντελεστέραν δὲ τῆς γνώμης ταύτης τοῦ Ἀριστοτέλους κατανόησιν παραβαλέτω τις τὸ ἑξῆς τῶν Πολιτικῶν (Α. 2. 1252 α, 19—29) χωρίον: «καὶ πρότερον δὲ τῇ φύσει πόλις ἢ οἰκία καὶ ἕκαστος ἡμῶν ἐστιν· τὸ γὰρ ὅλον πρότερον ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ μέρους· ἀναιρουμένου γὰρ τοῦ ὅλου οὐκ ἔσται ποὺς οὐδὲ χείρ, εἰ μὴ ὁμωνύμως, ὥσπερ εἴ τις λέγει τὴν λιθίνην· διαφθαρεῖσα γὰρ ἔσται τοιαύτη, πάντα δὲ τῷ ἔργῳ ὥρισται καὶ τῇ δυνάμει, ὥστε μηκέτι τοιαῦτα ὄντα οὐ λεκτέον τὰ αὐτὰ εἶναι ἀλλ' ὁμώνυμα. ὅτι μὲν οὖν ἡ πόλις καὶ φύσει [καὶ] πρότερον ἢ ἕκαστος, δῆλον· εἰ γὰρ μὴ αὐτάρκης ἕκαστος χωρισθείς, ὁμοίως τοῖς ἄλλοις μέρεσιν ἕξει πρὸς τὸ ὅλον, ὁ δὲ μὴ δυνάμενος κοινωνεῖν ἢ μηδὲν δεόμενος δι' αὐτάρκειαν οὐδὲν μέρος πόλεως, ὥστε ἢ θηρίον ἢ θεός».

Ὁμοιότατα ἐν Α. 13. 1260 β, 13—18 διδάσκονται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους τάδε: «ἐπεὶ γὰρ οἰκία μὲν πᾶσα μέρος πόλεως, ταῦτα δ' οἰκίας, τὴν δὲ τοῦ μέρους πρὸς τὴν τοῦ ὅλου δεῖ βλέπειν ἀρετήν, ἀναγκαῖον πρὸς τὴν πολιτείαν βλέποντας παιδεύειν καὶ τοὺς παῖδας καὶ τὰς γυναῖκας, εἴπερ τι διαφέρει πρὸς τὸ τὴν πόλιν εἶναι σπουδαίαν καὶ τοὺς παῖδας εἶναι σπουδαίους καὶ τὰς γυναῖκας σπουδαίας».

Περὶ τοῦ μετατυπωθέντος ὑφ' ἡμῶν χωρίου τοῦ Σταγιρίτου [1] ποιεῖται λόγον ἐκ τῶν ἡμετέρων καὶ ὁ Ἰωάννης Ἀργυριάδης ἐν ταῖς Διορθώσεσιν εἰς τὰ Ἀριστοτέλους Πολιτικὰ [2] ταῖς δημοσιευθείσαις τὸ 1893. Ἀλλὰ τὰ Ἀριστοτελικὰ χωρία, εἰς ἃ παραπέμπει, εἶνε παντελῶς ἄσχετα πρὸς τὴν ὑπ' αὐτοῦ προτεινομένην ἀνάγνωσιν.

Ἡ ἡμετέρα διόρθωσις ἀνεκοινώθη τῇ Ἐπιστημονικῇ Ἑταιρείᾳ κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 1 Δεκεμβρίου 1891.

Σταμάτιος Δ. Βάλβης.

---

[1] Παρὰ τοῖς παλαιοῖς Ἕλλησιν ἡ λέξις Στάγιρος, ὅθεν τὸ ἐθνικὸν ὄνομα Σταγιρίτης, ἐγράφετο διὰ τοῦ ἰῶτα καὶ οὐχὶ διὰ διφθόγγου (Στάγειρος-Σταγειρίτης). Ἴδε Κωνσταντῖνον Σ. Κόντον ἐν Ἀθηνᾶς τόμ. Γ', σελ. 351.

[2] Τεύχει Α', σελ. 35.—Ἡ διατριβὴ αὕτη κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῷ Ε' τόμῳ (σελ. 377—424) τῆς Ἀθηνᾶς, συγγράμματος περιοδικοῦ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας, ὅθεν ἀπεσπάσθη εἰς ἰδιαίτερον τεῦχος. Ἴδε σελ. 411 τοῦ περιοδικοῦ συγγράμματος.

ΟΙ ΠΡΟΙΚΟΘΗΡΑΙ ΤΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ ΑΙΩΝΟΣ
ΚΑΙ ΤΑ ΤΡΑΧΩΜΑΤΑ

Οἱ παρακολουθοῦντες τὴν ἐμφάνισιν καὶ ἐξαφάνισιν τῶν διαφόρων ἑταιρειῶν, βεβαίως δὲν ἀπήντησαν ποτὲ ἑταιρείαν ἀποτελουμένην ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἀπὸ πενθερούς. Καὶ μολαταῦτα ἐν Ἀθήναις συνέστη ποτὲ τοιαύτη· ἄνευ καταστατικοῦ ὅμως, διοικητικοῦ συμβουλίου καὶ σκανδάλων. Ὁ κοινὸς καὶ ἀληθὴς πόνος, ὅστις ἥνωσεν αὐτούς, δὲν ἐπέτρεπε τὴν γέννησιν ἰδιοτελῶν ἐνεργειῶν καὶ συγκρουομένων κομμάτων..

Ἀπαυδήσαντες οἱ πενθεροὶ νὰ καταβάλλωσιν ὑπερόγκους καὶ ἀνωτέρας τῶν δυνάμεών των προῖκας, συνηνώθησαν ποτὲ ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Μητροπολίτου Ζαχαρίου, τῷ 1733, πρὸς κοινὴν ἐνέργειαν παρὰ τῷ ἀντιπροσώπῳ ἐπὶ τῆς γῆς τοῦ Θεοῦ τῶν ὀρθοδόξων, τῷ Πατριάρχῃ, ζητοῦντες σωτηρίαν καὶ ἔλεον. Καὶ εἰσηκούσθησαν, οἱ δὲ προικοθῆραι δεινὸν ὑπέστησαν τραῦμα.

Καὶ ἕως ἐδῶ μὲν τὰ πράγματα εἶναι εὐνόητα· τί σημαίνουσιν ὅμως τὰ ἐν τῷ τίτλῳ τοῦ ἄρθρου τραχώματα; τίς ἡ σχέσις τῆς νόσου ταύτης τῶν ὀφθαλμῶν πρὸς τοὺς προικοθήρας; Τοῦτο θὰ ἐξηγηθῇ κατόπιν.

Πρό τινων ἐτῶν ἐδημοσιεύθη γράμμα τι τοῦ Πατριάρχου Νεοφύτου περὶ «ὅρου προικοδοσίας», ἀποσταλὲν ἐν ἔτει 1734 πρὸς τὸν τότε Μητροπολίτην Ἀθηνῶν. Τοῦ γράμματος τούτου προτάσσεται εἰσαγωγή, ἐν ᾗ ὁ ἐκδότης ἐνθουσιασθεὶς φαίνεται ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ γράμματος ἀναφωνεῖ:

«Ἡ προὶξ ἀντικαθιστᾷ τῆς ψυχῆς τὴν εὐγένειαν».

«Ἡ προὶξ τὴν ἀρετήν».

«Ἡ προὶξ τὴν ἀγωγὴν καὶ τῶν ἠθῶν τὴν κοσμιότητα».

«Ἡ προὶξ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν σύνεσιν».

«Ἡ προὶξ τὴν εὐρωστίαν, τὴν ὑγείαν, τὸ κάλλος, τὸν ἔρωτα»...

«Ἡ προὶξ εἶναι τῆς κοινωνίας ὁ ὄλεθρος» κλ.

Καὶ περατοῖ τὸν φιλιππικόν του διὰ τοῦ ἑξῆς ἀποφθέγματος:

«Κατάργησις τῆς προικὸς παντελὴς καὶ ἐκλογὴ ἱερέων καὶ διακόνων (!) ἐγγάμων, θέλει μεγαλύνῃ καὶ τιμήσῃ πολλαπλασίως τὸ ἔθνος».

Ἀφίνοντες ἄνευ σχολίων ταῦτα μεταβαίνομεν εἰς τὰ τοῦ Πατριαρχικοῦ γράμματος.

«Ἱερώτατε Μητροπολῖτα Ἀθηνῶν, λέγει τὸ γράμμα, ὑπέρτιμε καὶ ἔξαρχε πάσης Ἑλλάδος, ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητὲ ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργέ· ἐντιμότατοι κληρικοί, εὐλαβέστατοι ἱερεῖς, χρήσιμοι ἄρχοντες καὶ γέροντες καὶ προεστῶτες καὶ λοιποὶ ἀπαξάπαντες εὐλογημένοι χριστιανοὶ τῆς ἐπαρχίας ταύτης, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος, χάρις εἴη ἡμῖν ἅπασι καὶ εἰρήνη καὶ ἔλεος παρὰ Θεοῦ Κυρίου παντοκράτορος, καὶ παρ' ἡμῶν εὐχή, εὐλογία καὶ συγχώρησις».

Μετὰ τὰ ἀπαραίτητα ταῦτα καὶ ἀτελευτήτων φιλοσοφικῶν σκέψεων παράταξιν εἰσέρχεται εἰς τὸ θέμα, λέγων ὅτι : Ἐπειδὴ οἱ τῶν Ἀθηνῶν χριστιανοὶ ἐκ τῶν ὑπερβολικῶν προικῶν ἔφθασαν εἰς κοινὴν δυστυχίαν καὶ δυσπραγίαν, διότι ἐπεκράτησε νὰ δίδωσιν εἰς τὰς ὑπανδρευομένας θυγατέρας των ὄχι μόνον ἄσπρα μετρητά, ἀλλὰ νὰ προικοδοτῶσι ταύτας καὶ μὲ πράγματα καὶ κτήματα, ἐλαιόδενδρα δηλ. ἀμπέλια, χωράφια, μάλαγμα, μαργαριτάριον καὶ φορέματα ρουχικὰ ὄχι μικρᾶς τιμῆς, καὶ ἔπειτα ἕνεκα κακῶς ἐννοουμένης φιλοτιμίας τὸ κακὸν ὁλονὲν αὐξάνει καὶ οὕτω οἱ πενθεροὶ ἀναγκαζόμενοι νὰ δίδωσιν ὅλην τὴν περιουσίαν των εἰς τὰς θυγατέρας των, ἀφίνουσι τοὺς υἱούς των «ἀπρονοήτους καὶ ἀκυβερνήτους» . . . συσκεφθέντες (οἱ πενθεροὶ τῶν Ἀθηνῶν) ἀπεφάσισαν νὰ θέσωσι φραγμόν τινα, καὶ ὥρισαν ὅπως ἡ μὲν τῆς πρώτης τάξεως προικοδοσία ἀνέρχεται εἰς γρόσια 1050[1] δηλ. πάντων τῶν προικοδοτουμένων πραγμάτων εἰς μέσον προτιθεμένων, τῶν μουλκίων, τοῦ μαλάγματος, τοῦ μαργαριταρίου, τοῦ χαλκώματος, τοῦ στάγκου, ἔτι δὲ καὶ τῶν διωρισμένων σὺν τούτοις ρουχικῶν, ἤτοι δέκα ὑποκαμισοβράκων, δέκα μπολίων, δύο κρεββατοστρωσίων μετὰ τῶν ἐπακολουθούντων αὐτοῖς νυμφικῶν στολισμάτων. Ἐὰν δὲ ταῦτα ἐκτιμηθέντα δὲν φθάνωσι τὸ ποσὸν τῶν 1050 γροσίων, ν' ἀναπληρῶται ἡ ἔλλειψις διὰ μετρητῶν· ὡρίσθησαν δὲ ἀναλόγως καὶ δευτέρας καὶ τρίτης τάξεως προῖκες.

Ἀποφασίσαντες οὕτως οἱ ἐν Ἀθήναις, ἐδεήθησαν τοῦ Πατριάρχου διὰ κοινῆς ἀναφορᾶς, ὅπως ἐπιβεβαιωθῶσι ταῦτα διὰ συνοδικοῦ γράμματος.

Τὴν αἴτησιν τούτων εἰσακούων ὁ Πατριάρχης Νεόφυτος ἀπέλυσε τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος γράμμα, ἀπειλῶν δι' ἀρῶν καὶ φρικτῶν ἀφορισμῶν τοὺς παραβάτας.

Μετὰ τοῦ γράμματος τούτου συνεξεδόθη καὶ ποίημά τι ἐπιγραφό-

[1] Ἐξ αὐτοῦ ἡ φράσις «πῆρε τὴ χήνα» δηλ. τὰ χίλια γρόσια.

μενον «Προτροπὴ εἰς τοὺς νέους ἕνεκα γάμου καὶ κατὰ τοῦ τραχώματος».

Δι' αὐτοῦ προσκαλοῦνται οἱ νέοι νὰ νυμφευθῶσι τώρα, ὅτε :

'Εσηκώθη ἀπ' τὴ μέση
τράχωμα τὸ ὡργισμένον.

Ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται ἀληθῶς παράδοξος ἡ ἰδέα τοῦ ποιητοῦ, τοῦ νὰ προτρέψῃ τοὺς νέους ὅπως σπεύσωσι καὶ νυμφευθῶσι τόρα ὅτε μέχρις ἐκμηδενισμοῦ ἐσμικρύνθη ἡ προίξ. 'Αλλὰ μετά τινα σκέψιν πείθεταί τις ὅτι ὁ ποιητὴς ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς νέους, ὡς πρὸς μέλλοντας πενθερούς.

Τὸ ποίημα τοῦτο ὡς κυριώτατον χαρακτηριστικὸν ἔχει τὸ ὅτι εἶναι τὸ ἀνοητότατον προϊὸν τῆς νεοελληνικῆς μούσης.

«Φίλοι μου ἡλικιῶται.
νὰ καιρὸς νὰ παντρευθῆτε,
πλιὸ δὲν ἔχετε αἰτίας
νἆστε τόσον τρομασμένοι» . . . .

καὶ κατωτέρω :

Τώρα τῶν ἀνδρῶν τὸ τάγμα
κεφαλὴ κι' ὄχι ποδάρια κλπ.»

Ἐξακολουθεῖ δὲ ὁ ποιητὴς παρατάσσων ἀηδεστάτους ἀληθῶς στίχους.

Φαίνεται ὅμως ὅτι ὀλίγον ἴσχυσαν οἱ ἀφορισμοὶ τοῦ Πατριάρχου, καὶ ἔτι ὀλιγώτερον οἱ στίχοι τοῦ ποιητοῦ πρὸς περιστολὴν τοῦ κακοῦ, ἀφοῦ μετά τινα ἔτη, τῷ 1767, ἀντεπεξέρχεται ἐν γένει κατὰ τῶν ὑπερόγκων προικῶν ὁ Πατριάρχης Σαμουὴλ, εὑρὼν ὅμως ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντίστασιν παρά τε τῶν Φαναριωτῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ Κλήρου· διὸ ἀναγινώσκομεν εἰς τὰ «Μετὰ τὴν ἅλωσιν» τοῦ 'Υψηλάντου: «'Εν ἔτει σωτηρίῳ 1767 ἐμποδίζει μὲ ἀφορισμοὺς βαρυτάτους ὁ Πατριάρχης τὰ τραχώματα. Νικόλαος ὁ Σοῦτσος σὺν τῷ Κυζίκου καὶ τῷ Προύσης Μελετίῳ ἀπαρέσκονται καὶ ἤρξαντο λαλεῖν τοῖς προὔχοσιν ὅτι δὲν εἶναι εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὸν Πατριάρχην κλπ.»

Σημειωτέον ὅτι ὁ Σαμουὴλ δὲν περιωρίσθη εἰς τὸ γράμμα, ἀλλὰ καὶ δι' ὁμιλιῶν ἐκεραύνωσε τοὺς προικοθήρας. Λέγει λοιπὸν περὶ τῆς συζύγου τοῦ «ἀργυροαγορασμένου δούλου», ὡς ὀνομάζει τὸν προικολήπτην σύζυγον: «Κυρία εἰς τὰ πράγματα, κυρία εἰς τὰ ἄσπρα, μέσα καὶ ἔξω ἡ προσταγαίς της, ὁ ταλαίπωρος ὁ ἄνδρας της ἂς κοπιάζῃ, ἂς ταλαιπωρῆται, ἂς ξενιτεύεται, ἂς θαλασσομαχῇ, ἂς φέρνῃ καὶ ἂς μὴν προφθάνῃ, ἂς τρέχῃ ὁλημέρα, καὶ τὸ βράδυ ; μηδ' ἕνα σπολλάτη»

Ἀποδίδων δὲ εἰς τὸ τράχωμα πάντα τὰ κακὰ ταῦτα καὶ ἀποστρεφόμενος πρὸς τοὺς νέους λέγει: «ἕνας θέλει νὰ λάβῃ μίαν κόρην καὶ ξεγυμνόνει πρῶτα τοὺς γονεῖς της! σμίγει τὴν ἰδικήν του χαρὰν μὲ τοὺς στεναγμούς των, κλπ.»

Δίδων δὲ σάρκα εἰς τὰς ἰδέας ταύτας προέβη εἰς τὴν ἔκδοσιν ὅρων καὶ κανόνων περὶ προικοδοσιῶν. Ὁ α' τῶν κανόνων τούτων ἔχει ὡς ἑξῆς, ὀρθὰ κοφτά· «ὁ ἐπὶ χρήμασι κόρην μνηστευόμενος καὶ χρήματα προβάλλων καὶ ἐξαιτῶν, ὁποίας ἂν εἴη τάξεως, ἐπικατάρατος ἔστω».

Εἰς τὸν δ' κανόνα ὁρίζονται αἱ προῖκες κατὰ τάξεις· προστίθεται δὲ ὅτι: «δῶρα ἐκτὸς τῆς προικὸς δικαιοῦται νὰ προσφέρῃ ὁ πατὴρ ὄχι χρήματα ἢ ἐκ δανείων, ἀλλὰ πράγματα ἢ κτήματα χωρὶς τὴν βλάβην τοῦ κληρονομικοῦ δικαιώματος τῶν λοιπῶν τέκνων».

Ἐπίσης ἐν τῷ Κώδηκι τῆς Μητροπόλεως Λαρίσης ὑπάρχει γράμμα τοῦ Μητροπολίτου Διονυσίου καὶ τῶν παρεδρευόντων δύο Ἐπισκόπων Τρίκκης καὶ Ἐλασσῶνος τοῦ ἔτους 1795, δημοσιευθὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Α. Μομφερράτου εἰς τὴν Ἐφημερίδα. Ἐν αὐτῷ διαιροῦνται ἐπίσης αἱ προικοδοσίαι εἰς τάξεις, προστίθενται δὲ καὶ ἕτεραι διατάξεις ἀφορῶσαι εἰς τὴν ἐνδυμασίαν τῶν γυναικῶν,(ὧν τὰς μὴ φερούσας φερετσὲν ἀποκαλεῖ γυμνάς (!): «αἴσχιστον, λέγει, καὶ ἀπαίσιον εἶναι χωρίς τινος ἐπανωφορίου σεμνοῦ νὰ περιπατοῦν αἱ γυναῖκες ἐπὶ τῆς λεωφόρου, εἰς καιρὸν ὅπου εἶναι ἄτιμον καὶ ἀποτρόπαιον καὶ τίμιοι ἄντρες νὰ περιπατοῦν ἐπ' αὐτοφώρῳ χωρὶς μπινίσι, πόσῳ μᾶλλον αἱ γυναῖκες» κλ.

Ἐὰν ἔζη σήμερον ὁ μακαρίτης Διονύσιος, πόσους καὶ πόσας θὰ συνελάμβανεν ἐπ' αὐτοφώρῳ ὑπὸ τοιαύτην βεβαίως ἔποψιν!...

Πολλάκις ἔκτοτε ἐπανελήφθησαν τὰ αὐτὰ ἄνευ ὁριστικοῦ τινος ἀποτελέσματος καὶ κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα δέ, ὁ Πατριάρχης Ἀγαθάγγελος, τῷ 1827, ἐξέδωκε κανόνα συνοδικόν, ἐν ᾧ ἀπαγορεύει μήτε πρὸ τοῦ γάμου μήτε μετὰ τὸν γάμον νὰ δίδωνται μετρητὰ ἄσπρα τὰ λεγόμενα τραχώματα καὶ μήτε ὁ γαμβρὸς νὰ ἀπαιτῇ καὶ λαμβάνῃ χρήματα ἕνεκα τραχώματος, μήτε ὁ προικοδοτῶν νὰ δίδῃ, «ὡσὰν ὁποῦ τὸ μυστήριον τοῦ γάμου μήτε πωλεῖται μήτε ἀγοράζεται». Ἐπίσης ὁ γαμβρὸς ἀπαλλάσσεται «ἀπὸ κάθε βάρος κακοσυνειθισμένον (δηλ. δῶρον) ὁποῦ ὑποχρεοῦται νὰ ἐκτελέσῃ ἐξ αἰτίας τοῦ τραχώματος».

Μετὰ ταῦτα ἐγκαταλείπεται ἡ διὰ τοιαύτης ὁδοῦ περιστολὴ τοῦ κακοῦ, τοῦ Πατριάρχου μάλιστα Γερμανοῦ τῷ 1844 λύσαντος τῶν

ἀρῶν πάντας τοὺς παραβάντας τὰς σχετικὰς διατάξεις τοῦ Ἀγαθαγγέλου.

* *
*

Καὶ ἐν Ἰωαννίνοις δὲ οἱ πενθεροὶ ματαίως ἠγωνίσθησαν, ἀπὸ τοῦ Πατριάρχου Καλλινίκου, τῷ 1701, μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων, προκαλοῦντες Πατριαρχικὰ γράμματα καὶ ἐκδίδοντες τόμους, δι᾽ὧν ἐπενέβαινον μέχρις ὑπερβολῆς οὐ μόνον εἰς τὰ τοῦ διακανονισμοῦ τῶν προικῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἀμοιβὰς τῶν προξενητῶν καὶ τὰς ἐνδυμασίας τῶν γυναικῶν καὶ εἰς ἄλλα σχετικὰ πρὸς τὸν οἰκογενειακὸν βίον ζητήματα.

Οὕτως εἰς τὸν τόμον τοῦ 1776, τῆς μὲν πρώτης τάξεως ἡ προὶξ ὡρίσθη ὡς πρὸς τὰ μετρητὰ μὲν εἰς «ἄσπρα τζουρούκικα 180,000» ὡς πρὸς τὰ *ἀκόλουθα* δέ, («απανικά, σκουτικά, ἀγγεῖα, χρυσαφικά, ἀσημικὸν κλ.») εἰς ἄσπρα 90,000, ὡρίσθησαν δὲ ἑπτὰ διάφοροι τάξεις προικοδοσιῶν.

Ἀκούσατε ἤδη καί τινας λεπτομερείας: «Εἰ μὲν εἰς τὰ ἀκόλουθα εἶναι μαξηλάραις, ὁμοίως καὶ προσκέφαλα, χρυσαῖς ἢ κερκεφένιαις, ἠμποροῦν νὰ ἔχουν καὶ ἀπὸ μέσα ἕνα σόντισμα κεντητόν, μὲ ἐλαφρὰ κεντήματα ὅμως μόνον· εἰ δὲ καὶ εἶναι μοναχὰ κεντημέναι καὶ μὲ βαριὰ κεντήματα, νὰ μὴν εἶναι διπλᾶ τὰ σοντίσματα, ἀλλὰ τὸ κεντημένον καὶ ἕτερον ἀπὸ μέσα ἀκέντητον».

Ὡς πρὸς τὰ δῶρα ἀπεφασίσθη: «Τὰ χαρίσματα καὶ τὰ δῶρα νὰ λείψουν παντελῶς καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη· ὁμοίως καὶ τὰ σταλσίματα τῆς ἀπόκρεω καὶ τῆς τυρινῆς καὶ τῆς λαμπρᾶς ἤγουν ὄρνιθες, ψάρια καὶ ἀρνία κλ.»

Ὡς πρὸς τὴν ἀμοιβὴν τοῦ προξενητοῦ ὡρίσθη: «Τὰ προξενητικὰ νὰ δίδωνται πρὸς πέντε τὰ ἑκατόν, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ μὲν τρίτον μέρος νὰ τὸ λαμβάνῃ ὁ προξενητὴς ἢ οἱ προξενηταί, τὰ δὲ λοιπὰ οἱ συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ».

Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἐνδυμασίαν τῶν γυναικῶν ἐκανονίσθη: «Αἱ γυναῖκες νὰ μὴν ἔχουν τὴν ἄδειαν νὰ φοροῦν εἰς τὰ σοκάκια ἢ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἄλλο κανένα ἀπὸ τὰ συνειθισμένα τζοβαϊρικά, εἰμὴ μόνον τὸ κεμέρι καὶ τὰ σκουλαρίκια καὶ αὐτὰ χωρὶς φλουριά, καὶ ταὶς λεγόμεναις πόχαις ἀπὸ μαργαριτάρι, ἔξω ἀπὸ ταὶς νύμφαις, διὰ μίαν καὶ μόνην φορὰν ὅταν μετὰ τὸν γάμον τὰς εὐγάλουν πρώτην φορὰν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, μετὰ ταῦτα νὰ ἀκολουθοῦν καὶ αὐταὶς ὡσὰν αἱ ἄλλαις.»

* *
*

Ἀλλὰ τί κυρίως σημαίνει λοιπὸν τράχωμα;

Ὁ κ. Θ. Ν. Φιλαδελφεὺς ἐν ἀξιολόγῳ αὐτοῦ διατριβῇ δημοσιευθείσῃ ἐν τῇ Ἑβδομάδι σημειοῖ: «Τὴν προικοδοσίαν ἐκάλουν τράχωμα, τίς οἶδε πόθεν τῆς λέξεως ταύτης κατὰ παραφθορὰν ἂν ὄχι μεταφορικῶς ληφθείσης». Ἐν μεταγενεστέρᾳ του δὲ διατριβῇ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος ἀποφαίνεται ὅτι «οἱ γαμβροὶ ἐζήτουν ἐκτὸς τῆς προικὸς καὶ εἶδός τι προγαμιαίας δωρεᾶς τὸ καλούμενον τράχωμα».

Ὁ Τ. Νεροῦτσος ἐν τοῖς ἡμετέροις Μνημείοις σημειοῖ: «Τί σημαίνει τράχωμα; Δὲν εἶναι βεβαίως ἡ γνωστὴ νόσος τῶν βλεφάρων »καὶ τῶν ὀφθαλμῶν. Ἀλλὰ τί εἶναι; Ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς λεξικοῖς δὲν »ἀπαντᾷ ἄλλη ἐξήγησις, ἀλλ' οὐδ' ἐν τοῖς τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν γλώσ»σης καὶ τοῦ ἰδιώματος τῶν Βυζαντίνων. Κατ' ἐμὲ ἡ λέξις τράχωμα »συνήθης ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ φρασεολογίᾳ τῆς μετὰ τὴν ἅλωσιν ἐπο»χῆς εἶναι συνώνυμος τῆς λέξεως προικοδοσία καὶ σημαίνει ἴσως ἰδίᾳ τὰ »ἀντίπροικα. Πράγματι ἡ τελευταία ἀπάντησις τοῦ Πατριαρχείου τῆς »Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν νέαν διακοίνωσιν τῆς Πύλης μεταξὺ »ἄλλων φέρει αὐτολεξεὶ τὰ ἑξῆς: Ὑψηλὰς διαταγάς, ἀφορώσας ὅρους »τινὰς σχετικοὺς πρὸς τὰ πνευματικὰ ἡμῶν συμβούλια, ἐν οἷς διεξά»γονται αἱ περὶ γάμου, προικός, τραχώματος, διατροφῆς καὶ δια»θηκῶν ὑποθέσεις. Ἐκ τούτου, προστίθησιν ὁ Νεροῦτσος, ὑπολαμβάνω »ὅτι τράχωμα σημαίνει πιθανὸν τὰ ἀντίπροικα, προγαμιαίαν δωρεάν, »ἢ τὴν ὀφειλομένην διαζευχθείσῃ συζύγῳ χορηγίαν διατροφῆς, τὴν λεγομένην φραγκιστὶ traitement».

Ὁ δὲ Μ. Γεδεών, ὅστις πάντα σχεδὸν τὰ σχετικὰ ταῖς προικοδοσίαις ἔγγραφα εἰς τὸ σύγγραμμά του *Κανονικαὶ διατάξεις* ἐδημοσίευσεν, ἐν ἐπιστολῇ του πρὸς ἡμᾶς σημειοῖ: «Περὶ τραχώματος ἀγνοῶ παραγωγάς· τράχωμα συνήθως ἐλέγετο παρ' ἡμῖν τὰ μετρητά, προικοδοσία δὲ πάντα τὰ εἰς εἴδη διδόμενα· ὁ λαὸς οὕτως ἔλεγεν, οὕτως ἤκουσα παρὰ γραῶν ἄλλοτε καὶ γερόντων».

Σπουδαστής τις ὁ κ. Σ. Σταμούλης ἔγραψεν ἡμῖν ἀναφορικῶς πρὸς τὰ ἐν τοῖς Μνημείοις δημοσιευθέντα: «Παρ' ἡμῖν (ἐν Σηλυβρίᾳ) ἡ λέξις αὕτη εἶναι ἐν μεγάλῃ χρήσει· σημαίνει δὲ τὰ εἰς τὸν γαμβρὸν ἐκ μέρους τῆς νύμφης διδόμενα κτήματα καὶ χρήματα· ἐνῷ προῖκα καλοῦμεν μόνον τὰ ἐνδύματα καὶ ἔπιπλα, ἅτινα φέρει μετ' αὐτῆς ἡ νύμφη· ὁ πάππος μου ἔλεγεν ὅτι ἡ λέξις παρήχθη ἐκ τοῦ τραχοκοπέλλα (=ἡ προβεβηκυῖα τὴν ἡλικίαν ἄγαμος κόρη) διότι κατ' ἀρχὰς μόνον εἰς τὰς τοιαύτας ἐδίδετο τράχωμα, ἵνα ἀποβλέποντες εἰς τοῦτο οἱ νέοι, λαμβάνωσι ταύτας ὡς συζύγους».

Προφανῶς ἐκ τοῦ τραχώματος προέρχεται τὸ τραχοκοπέλλα.

Ὁ φίλος ἱστοριοδίφης Σπ. Παναγιωτόπουλος ἐν σημειώσει δοθείσῃ ἡμῖν, συμφωνούσῃ πρὸς τὰ τοῦ ἐκ Σηλυβρίας φοιτητοῦ, λέγει ὅτι «τράχωμα ἢ τράγωμα λέγεται ἐν Πόντῳ ἡ προὶξ κυρίως πᾶσα ἡ εἰς ἀκίνητον περιουσίαν ἢ χρήματα συνισταμένη· ἐξαιρέσει δηλ. ρουχισμοῦ, πολυτίμων ἀντικειμένων καὶ ἐπίπλων, ἅτινα καλοῦσι προῖκα».

Τέλος ἐν τῷ λεξικῷ τῆς καθ'ἡμᾶς Ἑλληνικῆς διαλέκτου τοῦ Σκαρλάτου Βυζαντίου, σημειοῦται ἐν λέξει τράχωμα «ἀπὸ τὸ τράγημα (λέγει ὁ Κ. Οἰκονόμος) ὠνομάσθησαν τὰ μετρητὰ ποῦ ἔδιδεν ὁ πενθερὸς εἰς τὸν γαμβρόν».

Καταφανὴς εἶναι ἡ σύγχυσις τῶν λογίων ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἐν τοῖς ἐγγράφοις ποιουμένων τοῦ ὅρου τούτου χρῆσιν.

Ἐν τούτοις ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Πύλη ῥητῶς διαχωρίζει τοὺς ὅρους προὶξ καὶ τράχωμα. Οὕτως εἰς τὸν Τεσκερὲ τῆς 21 Ἰουλίου 1890 σημειοῦται: «Ἐκ τῶν περὶ οὗ ὁ λόγος ὑποθέσεων αἱ μὲν καθαρῶς θρησκευτικαί, ἤτοι ἡ συγκρότησις τοῦ γάμου καὶ ἡ διάλυσις αὐτοῦ, ὡς καὶ αἱ περὶ τραχώματος καὶ προικὸς ὑπάρχουσι δυνάμει τοῦ Βερατίου» κλ.

Καθ' ἡμᾶς λοιπὸν μετὰ πάντα ταῦτα, προὶξ ἀληθῶς φαίνεται ὅτι λέγονται τὰ ἐνδύματα, ἔπιπλα καὶ λοιπὰ προικιά· τράχωμα δὲ ἡ προκαταβαλλομένη συνήθως τῷ γαμβρῷ χρηματικὴ ποσότης καὶ τὰ διδόμενα αὐτῷ διατετιμημένα κτήματα. Ἡ λέξις τράχωμα παράγεται ἐκ τοῦ λατινικοῦ traho = ἕλκω, φέρω (τὸ παρ' ἡμῖν τραβῶ), ἀνάλογος οὖσα πρὸς τὸ ἀρχαῖον φερνή.

Ἀπηντήσαμεν δ'ἐν σχετικοῖς ἐγγράφοις καὶ τὸ ῥῆμα τραχοδοτῶ καὶ τὴν φράσιν γάμος ἀτραχώματος. **Δ. Γρ. Καμπούρογλους.**

Μ. Γ. ΛΕΡΜΟΝΤΩΦ

Ο ΒΟΓΙΑΡΟΣ ΟΡΣΣΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ἐν Μόσχᾳ ἔζη κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν
βογιάρος τις Μιχαὴλ Ὄρσσατ ὤνομα.—
Σπουδαῖον ἔδωκεν αὐτῷ ὑπούργημα
ὁ Τσάρος Ἰωάννης Τρομερός, πρὸς δὲ
δακτύλιον τῷ ἔδωκεν ἐκ τῆς χειρὸς
αὐτοῦ, τῶν βασιλέων κληρονόμημα,

καὶ ἐν στιγμῇ εὐθύμῳ, ἐκ τῶν ὤμων του
διφθέραν ἐξ ἰκτίδος. Τὴν ἡμέραν δὲ
τῆς τοῦ Χριστοῦ ἁγίας Ἀναστάσεως
ἠσπάσθη τὸν βογιάρον εἰς τὸ στόμα, καὶ
αὐθημερὸν τῷ ἔδωκεν ὑπόσχεσιν
νὰ ἐκχωρήσῃ εἰς αὐτὸν τριάκοντα
βασιλικὰ χωρία, ἂν εἰς τὴν αὐλὴν
παρέμενεν ὁ Ὅρσσα μέχρι τέλους.

Πλὴν
τὸ ἦθος εἶχεν ὁ βογιάρος σκυθρωπόν:
τὴν τύρβην δὲν ἠγάπα τῆς βασιλικῆς
αὐλῆς, τοὺς τρόπους βλέπων τῶν δουλοπρεπῶν
κολάκων, τὰ ἄκρα ἔστρεφε τῶν πολιῶν
αὐτοῦ μυστάκων, καί ποτε ὑπό τινος
τῶν ὀπριτσνίκων[1] πικρανθείς, εἶπεν αὐτὰ
τῷ Ἰωάννῃ:

«Βασιλεῦ! Ἐπίτρεψον
εἰς τὴν πατρίδα μου ν' ἀπέλθω. Ἄχρηστον
τὸ γῆρας μὲ κατέστησε· καὶ τοῦ ἐχθροῦ
τὴν ὕβριν μάλιστα δὲν ἔχω δύναμιν
νὰ ἐκδικήσω. Δούλους ἔχεις παρὰ σοὶ
πολλούς. Ἀπάλλαξόν με! Ἡ ἀρχαία μου
οἰκία ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τῶν κρημνωδῶν
τοῦ ποταμοῦ Δνειπέρου, εἰς τὸ κράσπεδον
τῆς Λίτβας, ἀπὸ χόρτον ἐπιτάφιον
κατεκαλύφθη· ἂν δ' ἀκόμη ἔτος ἓν
ἐνταῦθα παραμείνω, ἡ οἰκία μου
θὰ καταρρεύσῃ. Ἄφες εἰς προσκύνησιν
ν'ἀπέλθω τοῦ Δνειπέρου, βασιλεῦ... ἐκεῖ
τὸ φῶς τὸ πρῶτον εἶδον, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς
ἐκεῖ νὰ κλείσω θέλω!»

Κ' εἰς τὴν παλαιὰν
οἰκίαν του ἐπέστρεψε. Τὰ δώματα
αὐτῆς τὰ σκοτεινὰ περιεκόσμησε
διὰ χρυσοῦ κι' ἀργύρου· μὲ ἀμφίεσμα
πολυτελές, μὲ μαργαρίτας, μὲ γλυφάς,

1 Ὀπρίτσνικοι — τάγμα σωματοφυλάκων ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Τρομεροῦ ἱδρυθέν.

μ' ἀδάμαντας κεκοσμημένας, ἱερὰς
εἰκόνας εἰς ἁπάσας τὰς γωνίας των
ἀνήρτησε, τὸ δάπεδον δ' ἐκάλυψε
μὲ τάπητας μεταξωτοὺς ποικιλανθεῖς.
Ἀλλ' ἐκ τῶν δωρεῶν τοῦ Τσάρου κράτιστον
τὸ δῶρον ἦτο τοῦ Θεοῦ — ἡ νεαρὰ
θυγάτηρ του ! Περὶ αὐτῆς ἐσκέπτετο
νύκτα κ' ἡμέραν. Εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς
αὐτοῦ ἡ νέα ἀνεπτύσσετο φαιδρά,
ἀθώα, δροσερά, — ἄνθος τοῦ μέλλοντος,
τοῦ παρελθόντος ζῶν μνημεῖον. Οὕτω πως,
ἐν μέσῳ ἐρειπίων ἀναφύεται
ἐνίοτε συμήδα: νέα, συμπαθής,
ἀνὰ τὰς πλάκας παίζουσα τῶν τάφων μὲ
τὸν ψίθυρον τῶν φύλλων της, καὶ τὰ ψυχρὰ
ἐκεῖνα τείχη μὲ τὴν καλλονὴν αὐτῆς
ζωογονοῦσα !...
. . . .

Σκοτεινὴ ἡ πεδιὰς
καὶ ὀμιχλώδης εἶνε. Φέγγει μόνον ἓν
παράθυρον τοῦ οἴκου τοῦ βογιαρικοῦ,
ὡς ἄστρον, ὅπερ μέσῳ νέφους σκοτεινοῦ
ἐνίοτε προβάλλει. Ἤδη ὁ μοχλὸς
τῆς θύρας ἤχησε βαρύς, μὲ πάταγον,
ἡ δὲ εὐρύχωρος αὐλὴ ἦν ἔρημος
καὶ σκυθρωπή. Ἰδοὺ ὁ φύλαξ τῆς αὐλῆς,
ἀφοῦ τὰ κλεῖθρα τῶν θυρῶν ἐξήτασε,
μετὰ κροτούσης κλειδῶν δέσμης, προχωρεῖ
πρὸς τὴν θυρίδα τῆς αὐλαίας πύλης καὶ
τὰ βλέμματά του ἀνυψοῖ πρὸς οὐρανούς:
«Μεγάλη αὔριον θὰ γείνῃ καταιγίς !»
ὁ πολιὸς ὁ γέρων εἶπε, τοῦ σταυροῦ
ποιήσας τὸ σημεῖον: Νά, ἐκεῖ μακρὰν
ἀστράπτει τόσον χαμηλά· καὶ ἡ λευκὴ
σελήνη ἐτυλίχθη ὡς καλόγηρος
εἰς νέφη μαῦρα· ὡς θηρίον ἄγριον
ὁ ἄνεμος μυκᾶται. Καὶ σωρὸν χρυσοῦ
ἂν τώρα μοῦ προσφέρουν, ἐκ τοῦ σταύλου δὲ

τὸν ἄριστον ἂν ἐπισάξουν ἵππον μας,
ἀπὸ τοῦ περιπτέρου τούτου οὔτε ἓν
θὰ κάμω βῆμα καὶ ἐὰν ἐπρόκειτο
καὶ δι' αὐτὸν ἀκόμη τὸν πατέρα μου!»
Καὶ οὕτω πως καθ' ἑαυτὸν σκεπτόμενος
ὁ γέρων, κλονιζόμενος εἰσέρχεται
εἰς τὴν οἰκίαν του. Καὶ μόνον ἀντηχεῖ
μακρόθεν ἀσθενῶς ὁ κρότος τῶν κλειδῶν...
Ἐκ νέου σκότος περὶ τὸ παλάτιον
καὶ ἠρεμία· μόνον τὸ παράθυρον
ἐκεῖνο φέγγει.
Ἅπαντες ὑπνώττουσιν
ἐν τῇ οἰκίᾳ, — δὲν κοιμᾶται μόνον εἷς —
ὁ σκυθρωπός της κύριος ἐν δώματι
μεγάλῳ καὶ κομψῷ, ἐπὶ τῆς κλίνης του
τῆς ὁλοσηρικῆς. Τὸ ἔμπροσθεν αὐτοῦ
ἡμίκαυστον κηρίον, σπινθηρίζον καὶ
κροτοῦν, παράδοξόν τι τρεμοσβῆνον φῶς
εἰς ὅλα διαχέει τ' ἀντικείμενα.
Τῆς κλίνης ἄνωθεν, εἰκόνες ἱεραὶ
εἰσὶν ἀνηρτημέναι, καὶ τὰ πλεῖστ' αὐτῶν
μαρμαίρουσιν· οἱ δ' ὀφθαλμοὶ αὐτῶν
ζωογονοῦνται αἰφνιδίως, βλέπουσιν —
ἀλλὰ μὲ τί νὰ συγκριθῇ τὸ βλέμμα των;
Ἐκ πάντων τῶν ὀμμάτων ζώντων καὶ νεκρῶν,
τὸ βλέμμα τοῦτο εἶνε φοβερώτερον
καὶ μᾶλλον ἀκατάληπτον! Καὶ τήκεται
μελαγχολῶν ὁ Ὄρσσα... Ἤδη εἶν' ἀργά.
Μετὰ θορύβου ὑπὸ τὸ παράθυρον
ὁ ποταμὸς κυλίεται, ἡ δὲ βροχὴ
μετὰ τῆς καταιγίδος τὸ παράθυρον
παταγωδῶς κτυπῶσι. Πανταχοῦ σκιά...
Παράδοξον! — Ὁ φόβος τὸν κατέλαβεν...
Εὑρέθη, — καίτοι ἤδη γέρων, — εἰς πολλὰς
ὁ Ὄρσσα κατὰ τῶν Τατάρων μάχας καὶ
κατὰ τῶν Πολωνῶν· τοῦ Τσάρου ἤκουσε
τὴν τρομερὰν φωνήν, εἰς ὥραν δὲ κακὴν
τὸ βλέμμα του συνήντησεν — οὐδέποτε

ἐν τούτοις ἐξησθένησε τὸ πνεῦμά του
τ' ἀγέρωχον πρὸ τοῦ κινδύνου. Ἀλλ' ἰδοὺ
συρίζει, καὶ ὁ εὐνοούμενος αὐτοῦ
οἰκέτης, Σωκόλ, ἔρχεται.
Πρὸς τοῦτον δὲ
ὁ Ὄρσσα λέγει: «Πλήττω, σκέψεις ζοφεραὶ
μ' ἀπασχολοῦσι διαρκῶς. Ἐγγύτερον
εἰς τὸ θρανίον κάθησε κ' εἰπέ μοι τι
τὴν θλῖψίν μου ν' ἀποδιώξῃς... Ἄρχισον
καὶ μῦθόν τινα ἔστω, περὶ τῶν χρυσῶν
τοῦ παρελθόντος ἡμερῶν, ἐνῷ ἐγώ,
τὴν ἀρχαιότητα ἀναμιμνησκόμενος
ὑπὸ τὴν λαλιὰν αὐτῶν τῶν λόγων σου
θὰ ἀποκοιμηθῶ».
Κ' ἐκάθησ' ὁ Σωκὸλ
καὶ ἤρχισε νὰ διηγῆται ὡς ἑξῆς:
»Ἐζοῦσε κἄπου μ̯ιὰ φορὰ κ' ἕνα καιρὸ
ἕνας σοφώτατος καὶ μέγας βασιλειάς.
Οὔτε στὴν ἐποχή μας, οὔτε ἄλλοτε
'σὰν τὰ παλάτια του κανένας πουθενὰ
δὲν εἶδε πλουσιώτερα· καὶ εὔθυμα
περνοῦσε ἡ ζωή του, ὡς ποῦ ἡ κόρη του
ἐγίνηκε μεγάλη. Ἦταν γέροντας
ὁ βασιλειὰς ἐκεῖνος καὶ ἀδύνατος
καὶ ἀρρωστιάρης, καὶ τὴν κόρη του—
γερὴ πραμμάτεια, βλέπεις, δὲν εἶνε κι' αὐτή;—
σὰν τ' ἀκριβὸ διαμάντι τὴν ἐφύλαγε,
μὴν τύχῃ μάτι κανενὸς παλληκαριοῦ
τὴν 'δῇ· καὶ τὴν βασιλοπούλα κόρη του
ὀλίγο τῆς ἡμέρας φῶς τὴν ἔβλεπε
κ' ἡ σκοτεινιὰ τῆς νύχτας, καὶ τὴν ὤμορφη
τὴ νειὰ περαστικὸ ἀγέρι μοναχὰ
νὰ τὴν φιλήσῃ 'μπόρεσε. Κι' ὁ βασιλειὰς
αὐτός, τρεῖς τὴν ἡμέρα ἤρχετο φορὲς
τὴν κόρη του νὰ βλέπῃ. Ἀλλὰ ἔξαφνα,
μιὰ νύχτα σκοτεινὴ νὰ ἰδῇ ἐσκέφθηκε
τὴ νέα πῶς κοιμᾶται. Πέρνει τὸ κλειδὶ
τὸ ἀσημένιο του, καὶ τὰ μεταξωτὰ

παπούτσια βγάνει καὶ στὸν πύργο ἔρχεται,
ποῦ εἶχε κρύψει τὴ βασιλοποῦλά του...
»Ἐμπῆκε. Ἡσυχία στὰ δωμάτια·
ἡ κόρη του κοιμᾶται ἥσυχα, γλυκά,
μὰ ὄχι μοναχή· στὰ μαρμαρένια της
τὰ στήθια ἀκουμποῦσε τὸ κεφάλι του
τοῦ βασιλειὰ ὁ ἱπποκόμος — Ὤμορφο
καὶ νέο παλληκάρι. Ἐξωργίσθηκε
ὁ βασιλειὰς κ' ἐπρόσταξε τοὺς δυὸ μαζύ,
χωρὶς νὰ τοὺς δικάσῃ, νὰ τοὺς κλείσουνε
σ' ἕνα βαρέλι πισσωμένο, καὶ εὐθὺς
εἰς τὰ γαλάζια νὰ τοὺς ρίξουν κύματα...»
Καὶ ὡς νὰ ἐτελεῖτο κρύφιος ἀγὼν
ἐντὸς τοῦ στήθους του, εὐθὺς μειδίαμα
ἀνῆλθε τότε ἐπὶ τῶν χειλέων του.
Καὶ εἶτα, ἀνυψώσας πρὸς τὸν οὐρανὸν
τοὺς ὀφθαλμούς, ἐστέναξε κ' ἐσίγησε.
«Καὶ τώρα πήγαινε, Σωκόλ!» τὴν τρέμουσαν
κινήσας χεῖρά του ὁ Ὄρσσα, εἶπε, καὶ
τοῦ μύθου τούτου, περὶ τοῦ γεννήτορος
τοῦ ὑβρισθέντος, διηγεῖσαι ἄλλοτε
τὸ τέλος!»
Καὶ ὡς νέφους ἐλαφρὰ σκιά,
τὸ ρυτιδῶδες πρόσωπον τοῦ γέροντος
διέδραμον σκιαὶ ζοφερῶν σκέψεων,
ἡ δὲ ὀξεῖα καὶ τεταραγμένη του
διάνοια ἐγγὺς προεῖδε συμφορῶν
πληθύν: ἐν μέσῳ τῶν ἀνθρώπων ἔζησε
κ' ἐγνώριζε τὸν κόσμον· ἡ κακία δὲ
οὐδόλως τὸν ἐξέπληττε· τῆς ἀρετῆς
τὴν ὕπαρξιν ἀδύνατον ἐπίστευε,
καὶ δὲν ἐπίστευε, διότι ἄλλοτε
ἐπίστευεν εἰς ὅλα!
Καὶ ἡ ἐν αὐτῷ
ἀπολειφθεῖσα ἐξηγέρθη δύναμις.
Ἐκ τῆς ἁβρᾶς του κλίνης ἀνεσκίρτησε,
τὴν ἐξ ἰκτίδος μηλωτήν του ἔρριψεν
ἐπὶ τῶν ὤμων, ἔλαβε κηρίον, καὶ

ἰδοὺ εἰς τὰ δωμάτια τῆς θυγατρὸς
αὐτοῦ πορεύεται ταχέως. Τρίζουσιν
ὑπὸ τὸ βῆμα τὸ βαρὺ τῆς κλίμακος
τῆς ἀποτόμου αἱ βαθμίδες, καὶ ἐκ τῶν
χειρῶν του παρ' ὀλίγον τὸ κηρίον δὶς
νὰ καταπέσῃ.

Ἐπὶ παλαιοῦ τινος
ἐν τῇ γωνίᾳ κιβωτίου τὴν τροφὸν
τῆς θυγατρός του βλέπει καθημένην καὶ
ὑπνώττουσαν βαθέως, καὶ ἑκάστοτε
τὴν κεφαλὴν κινοῦσαν εἰς τὸν ὕπνον της.
Ἀμέσως ἐπ' αὐτῆς, ἐκ προαισθήσεως
ὁ Ὄρσσα κατεχόμενος, προσήλωσε
τὸ βλέμμα καὶ ἐπλησίασεν ἐγγύς. Ἀλλά,
ἀκούσασα τὸν κρότον τῶν βημάτων του
ἡ γραῖα ἀφυπνίσθη αἴφνης, τοῦ σταυροῦ
ποιοῦσα τὸ σημεῖον, ἀκολούθως δὲ
ἀπεκοιμήθη πάλιν κ' ἐπανήρχισεν,
ἀσχολουμένη εἰς τὰ ὄνειρα αὐτῆς,
τὴν κεφαλὴν κινοῦσα αὖθις.

Ἵσταται
παρὰ τὴν θύραν τῶν τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ
δωμάτων ὁ βογιάρος, καὶ εἰς τὴν ὀπὴν
τοῦ κλείθρου προσηλώσας μετὰ προσοχῆς
τὸ οὖς αὐτοῦ, ὁ γέρων σκέπτεται: «Οὐχί,
ἀθῷα εἶνε ἡ θυγάτηρ μου, σὺ δέ,
σύ, δοῦλε, ὄφι, διὰ τὸν αὐθάδη σου
καὶ δόλιον ὑπαινιγμόν, ὀλέθριον
θὰ λάβῃς μάθημα!» Ἀλλ' αἴφνης... ἤρεμον
ἀκούει συνδιάλεξιν! Ὦ συμφορά!
ὢ αἶσχος!

Πρώτη φωνή.

«Ὦ Ἀρσένιέ μου, μεῖνε! Χθὲς
ἀλλοῖος ἦσο παντελῶς. Μακρὰν ἐμοῦ
ἡμέραν ὅλην — μετ' ἐμοῦ στιγμήν!...

Δευτέρα φωνή.

Ὦ μή,
μὴ κλαίῃς... παῦσε!—Ἔφθασ' ἡ στιγμή, καθ' ἣν
ὁ κόσμος οὗτος ἔσται δι' ἡμᾶς μηδέν.

Εἰς ξένην χώραν, ἀλλ' ἐγγὺς ἀπέχουσαν,
ἡμεῖς θὰ ζῶμεν μόνοι καὶ εὐδαίμονες·
κ' ἐν μέσῳ τοῦ μεσονυκτίου σκότους, σὺ
οὐχὶ τὸν δοῦλον θὰ ἐναγκαλίζεσαι.
'Αφ' ἧς, ὡς ἐνθυμεῖσαι, μ' ἔφερεν ἐδῶ
ὁ μοναχός, καὶ ὁ πατήρ σου ἔδωκεν
εἰς τοῦτον τὸ βαλάντιόν του, ἔκτοτε
μεμονωμένος, σκυθρωπός, ἀποκαμὼν
ἀπὸ τὸ αἶσχος τῆς δουλείας, ἀλλ' ἐκ τῆς
γλυκείας σου φωνῆς καὶ τῆς μαρμαρυγῆς
τῶν οὐρανίων σου ὀμμάτων δέσμιος
παρὰ τὴν φυλακήν μου, τὴν πατρίδα μου
ἐσκέφθην νὰ ἐγκαταλίπω ἐς ἀεί,
πλὴν μετὰ σοῦ ! Καὶ εἰς τὰ δάση εὕρηκα
τὰ ξένα τάχιστα ἑταίρους τολμηρούς, -
ἀφόβους, σταθεροὺς ὡς χάλυψ. Δι' αὐτοὺς
ὁ νόμος ὁ ἀνθρώπινος εἶνε μηδέν,
τὸν πόλεμον — παράδεισον νομίζουσι,
τὴν δὲ εἰρήνην — κόλασιν· ἐνέχυρον
εἰς τούτους τὴν ψυχήν μου ἔδωκα, ἀλλά,
μοὶ ἀπομένεις σύ — καὶ εἶμαι πλούσιος !»
Καὶ αἴφνης αἱ φωναὶ ἐσίγησαν. Ὁ δὲ
βογιάρος, ἦχον ἤρεμον φιλήματος
ἀκούει... κ' ἕτερον... Ὀργὴ κατέλαβεν
αὐτόν, τὴν θύραν διὰ τῆς χειρὸς ὠθεῖ,
καὶ ἄφωνος, κατάπληκτος, πρὸ τοῦ ὠχροῦ
παρουσιάσθη ζεύγους...............
Ὁ βογιάρος ἓν
ὀπίσω βῆμα ἔκαμε κ' ἠτένισε
τὴν κόρην του ὀργίλως. Συνηντήθησαν
τὰ βλέμματά των, καὶ ἐν ἀκαρεῖ, κραυγὴ
ἀντήχησε φρικωδεστάτη, ἀλγεινὴ
κ' ἐσίγησε, καὶ ὁ ἀκούσας τὴν κραυγὴν
αὐτήν, ἀναμφιβόλως θὰ ἐσκέφθη, ἢ
θὰ εἶπεν, ὅτι παρομοία τις κραυγὴ
δὶς ἐξ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀδύνατον
νὰ φύγῃ στήθους. Καὶ ἐπὶ τοῦ τάπητος
τοῦ πολυχρώμου, ὥς τι πτῶμα ἄψυχον

πρὸ χρόνου ὑπὸ ἀμελοῦς ριφθὲν χειρός,
βαρὺ κατέπεσέ τι μὲ ὑπόκωφον
ἠχώ. Εἰς τοῦ βογιάρου τὴν ἐπίκλησιν,
πληθὺς ὑπηρετῶν — εἰς πάντα εὐπειθὴς
ὀρθὴ — μὲ θόρυβον εὐθὺς προσέδραμε,
κ' οἱ δοῦλοι, ἄνευ ἀντιστάσεως, χωρὶς
ἀγῶνα τὸν 'Αρσένιον συνέλαβον.

'Ενόσῳ τὸ σχοινίον περιείλισσε
τὰ μέλη του ὡς ὄφις, οὗτος ἵστατο
ἀκίνητος καὶ ἄφωνος· κατέλαβεν
αὐτὰ τοῦ τάφου παγερότης καὶ σφοδρῶς
ἐκτύπα εἰς τὰ στήθη ἡ καρδία του
ἐκ θλίψεως, αἰσχύνης, ἀπογνώσεως.
'Οπόταν δὲ τὸν ἄφρονα ἀπήγαγον,
καὶ τῶν βημάτων ἔπαυσεν ὁ θόρυβος
μακράν, ἀπέμεινε δὲ μόνος μετ' αὐτοῦ
ὁ Σωκόλ, πρὸς τὴν θύραν ἐπλησίασεν
ὁ Ὅρσσα καὶ τὸ ὕστατον προσέβλεψεν
αὐτήν, χωρὶς νὰ ταραχθῇ καὶ μάλιστα
χωρὶς ν' ἀναστενάξῃ, καὶ τὴν κλεῖδα τρὶς
εἰς τὸ σκωριασμένον κλεῖθρον ἔστρεψεν...
'Αλλ' ὅμως...Ἔτρεμ' εἰς τὴν χεῖρά του ἡ κλεὶς !
'Ηνέῳξε κατόπιν τὸ παράθυρον, —
σκότος βαθὺ τὸν οὐρανὸν ἐκάλυπτε
καὶ κάτωθεν τοῦ παραθύρου, μεταξὺ
τῶν ἀπορρώγων βράχων, ἐκυλίετο
ὁ ταραχώδης Δνείπερος, — καὶ ἔρριψε
μὲ δύναμιν τὴν κλεῖδα εἰς τοῦ ποταμοῦ
τὰ κύματα, καὶ τὸ ἀπαίσιον αὐτὸ
κλειδίον ὁ ψυχρὸς ἐδέχθη ποταμός.

Περὶ τῆς τύχης του ἀποφασίσας ὁ
βογιάρος τότε, πρὸς τὸν δοῦλον τὸν πιστὸν
τὰ κύματα τοῦ ποταμοῦ ἐπέδειξε
σιγῶν, ἐκεῖνος δὲ δι' ὑποκλίσεως
ἀπήντησεν εἰς τοῦτο... Καὶ μετά τινας
στιγμὰς ἐν τῇ οἰκίᾳ ταύτῃ ἅπαντες
εἰς ὕπνον αὖθις ἐβυθίσθησαν βαρύν,

καὶ μόνον εἷς δὲν ἐκοιμᾶτο ἐν αὐτῇ —
εἷς ναί, — ὁ σκυθρωπὸς οἰκοδεσπότης της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'..

Εἶν' ἔμπλεων λαοῦ τὸ μοναστήριον·
παρὰ τὴν πύλην τὴν ἁγίαν τῆς μονῆς
κ' εἰς τὴν αὐλήν, οἱ τοῦ βογιάρου εἵλωτες
παρίστανται. Τὰ χάλκινά των δόρατα
ἀστράπτουσιν, οἱ πῖλοί των οἱ ὑψηλοὶ
μὲ δέρμα περιβάλλονται παχύμαλλον
ἰκτίδος, στίλβουσιν εἰς τὴν ὀσφὺν αὐτῶν
ἐγχειριδίων βαρυτίμων κολεοί...
Ἐν μέσῳ τούτων, ἱπποκόμος νεαρός,
κρατῶν ἀπὸ τῆς χαίτης τὸν βογιαρικὸν
τοῦ Ὄρσσα ἵππον, ἵσταται· ἑκάστοτε,
ἠχοῦντες οἱ ἀναβολεῖς, εἰς τὰ πλευρὰ
συγκρούονται τοῦ ἵππου· ἀπὸ τῶν ποδῶν
τοῦ ἀναβάτου, τετριμμένος, ἔμπλεως
κονιορτοῦ εἶν' ὁ ἰόχρους κασᾶς·
καὶ ὁ ψαρόχρους κέλης, ὅστις τὴν πυκνὴν
ἀναταράσσει χαίτην του, κτυπᾷ τὴν γῆν
μὲ τὸν νευρώδη πόδα του, τὸν χαλινὸν
αὐτοῦ ὀργίλως δάκνει· κοῦφος δὲ ἀφρός, —
λευκὸς καὶ ἄσπιλος, ὡς τῶν ἀγρῶν χιὼν
ἡ πρώτη, καταπίπτει εἰς τὸ ἔδαφος
ἐκ τοῦ σιδήρου.
Ἐτελείωσεν ἰδοὺ
ἡ λειτουργία· βρέμουσιν οἱ κώδωνες·
ἀκούεται ἡ ψαλμῳδία· φαίνεται
κηρίων ἐκ τῆς θύρας συνεχὴς γραμμή,
μακρά. Προβαίνει ὁ πατὴρ ἡγούμενος
πρὸς τὸ περίπτερον, ἀκολουθούμενος
ὑπὸ τῶν μοναχῶν καὶ διευθύνονται
εὐθέως πρὸς τὴν τράπεζαν: ὁ ἅγιος
πατὴρ ἐκεῖ θὰ ἀπαγγείλῃ φοβερὰν
καὶ τελικὴν ἀπόφασιν κατὰ πτωχῆς
κ' ἐνόχου κεφαλῆς! Ἐπικρατεῖ σιγὴ

ἐν τῇ αἰθούσῃ ἄκρα· πρὸς τ'ἀριστερά,
παρὰ τὸν τοῖχον, εἶνε δύο τράπεζαι,
καθέδραι δὲ περὶ αὐτὰς πολυτελεῖς —
τῶν καλογήρων ἔργα — ἀπεθάμβονον
τοὺς ὀφθαλμοὺς μὲ τὰ χρυσοῦφῆ αὐτῶν
καλύμματα· διὰ λευκῆς γραμμῆς τὸ φῶς
ἐκ τῶν μεγάλων παραθύρων εἰσορμῶν,
ἐθλᾶτο εἰς σπινθῆρας εἰς τὴν ὕαλον
κ' ἐπὶ τοῦ λιθοστρώτου ἐσελάγιζεν
ἐδάφους· τεχνηέντως, μὲ λεπτὰς γλυφὰς
οἱ τοῖχοι ἦσαν κοσμημένοι, κ'ἔλαμπον
ἐντὸς χρυσῶν κυκλίσκων εἰκονίσματα
ἁγίων ἐπὶ τῶν θυρῶν. Τὴν χθαμαλήν,
βαρεῖαν στέγην μὲ γραφὰς ἐκόσμησεν
ἐκ τῶν ἐνόντων ρέκτης μοναχός . . .
Εἰς μάτην κόπος καταναλωθείς! πολλὰς
στιγμὰς εἰς σκέψεις ἀφαιρέσας ἱερὰς
καὶ ἔργα πρὸς Θεόν: ἀξιοθρήνητος
τῆς τέχνης κλῆρος!...
Παρὰ τράπεζαν, ἐπὶ
καθέδρας ἁπαλῆς ὁ Ὄρσσα κάθηται
ἐν ἀπραξίᾳ σιγηλῇ. Ἐνίοτε
οἱ πολιοί του μύστακες, ὁ πώγων του,
μ' ἀκτῖνα φιλοπαίγμονα συμπίπτοντες,
ἐλάμβανον χροιὰν ἀργύρου· καὶ συχνὰ
οἱ βόστρυχοι τοῦ γέροντος εἰς τὴν πνοὴν
τῆς αὔρας ἐλαφρῶς ἀνερριπίζοντο.
Οἱ βλοσυροί του ὀφθαλμοὶ ἑκάστοτε
τὴν θύραν ἀνεζήτουν, κι' ἀνυπόμονος
τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς τραπέζης ἔκρουεν.
Εἰς τῆς αἰθούσης τὴν ἀντίθετον πλευράν,
τὰ νῶτα ἔχων ἐστραμμένα πρὸς αὐτόν,
πλησίον στήλης, δούλου φέρων ἔνδυμα
κι' ἀλύσεις, μόνος ἵστατ' ὁ Ἀρσένιος.
Ἀλλ' εἰς τὸ νεαρόν του πρόσωπον οὐδὲν
παρετηρεῖτο αἴσθημα παρόμοιον
ἐκείνων, ὧν τὸ σμῆνος μετὰ ταραχῆς
συστρέφεται, δονεῖται ἀνὰ τὴν ψυχήν,

καθ' ἣν στιγμὴν ἀποχωρίζεται τῆς γῆς.
Πρὸ τοῦ ἐχθροῦ του μήπως οὗτος ἤθελε
νὰ παρουσιασθῇ μ' ἀναίσθητον μορφήν,
μὲ σοβαρότητα ψυχράν, καὶ δι' αὐτοῦ
ἐκδίκησιν νὰ λάβῃ μέχρι τέλους; ἢ
χωρὶς νὰ θέλῃ κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν
ἐσυλλογίσθη, ὅτ' εἰς τῶν ὑπάρξεων
τὴν ἅλυσιν δὲν ἀπετέλει πρὸ πολλοῦ
ἢ κρίκον ἴσως περιττόν;... Καὶ σκεπτικός,
τὸν κυανόχρουν ἐθεώρει οὐρανὸν
διὰ τοῦ παραθύρου, οὗ ἡ καλλονὴ
κατέθελγεν αὐτόν. Τολύπαι ἐλαφρῶν
νεφῶν — ὡς πέπλος ἀργυροῦς τῶν οὐρανῶν,—
ἐφέροντο ταχέως κ' ἐλευθέρως, τὴν
σκιὰν αὐτῶν ἐπὶ τῶν λόφων ρίπτουσαι.
Καὶ εἶδεν οὗτος: παρὰ τὸ παράθυρον,
μετὰ μερίμνης παιγνιώδους, χελιδών,
ὁτὲ μὲν χαμηλὰ ὁτὲ δὲ ὑψηλὰ
ἐφίπτατο ἐκεῖ ὑπὸ τὸ λίθινον
διάζωμα, ὁρμῶσα μετὰ θαυμαστῆς
ταχύτητος καὶ κρυπτομένη ἐν ὑγρᾷ
ρωγμῇ, ὁτὲ δ' ὡς βέλος εἰς τὸν οὐρανὸν
περιελισσομένη, ἐδυθίζετο.
ἐντὸς ἀκτίνων φλογωδῶν... Κ' ἐστέναξεν,
ἀναμνησθεὶς ἀρχαίων ἡμερῶν, καθ' ἃς
ἐβίου ξένος πρὸς τὰ πάθη, τὴν ζωὴν
τῆς φύσεως γνωρίζων μόνην. Ἔλαμψαν
τὰ θολερά του ὄμματα, δὲν ἦτο πλὴν
ἡ λάμψις αὕτη δάκρυ· ἐμειδίασεν,
ἀλλὰ εἰς τὸ μειδίαμα αὐτὸ μομφὴ
ἀγρία ἐνυπῆρχε.

Καὶ ἀντήχησε
βημάτων αἴφνης κρότος, λαλιὰ φωνῶν
ἀκαταλήπτων, εἶτα θύρας τρίξιμον
ἀνοιγομένης... Εἶν' αὐτοί! — Εἰσέρχονται!
'Ανθρώπων ὅμιλος, μὲ μαῦρα, ὑψηλὰ
καλύμματα, κρατούντων εἰς τὰς χεῖράς των
μακρὰς λαμπάδας. Κύπτων ὑπὸ τὸ βαρὺ

τῶν ἐγκολπίων πλῆθος, προπορεύεται
ἐκείνων ὁ πατὴρ ἡγούμενος, τυφλὸς
πρεσβύτης. Ἐπὶ ἔτη τεσσαράκοντα
δὲν εἶδεν ἤδη οὗτος τοῦ Θεοῦ τὸ φῶς·
πλουσία ὅμως ἡ διάνοια αὐτοῦ
κι' ἀκμαία ἦτο, ὡς πρὸ τεσσαράκοντα
ἐτῶν. Ἐβάδιζεν ἐπὶ τῆς ράβδου του
προσκύπτων κ' ἔμπροσθεν αὐτοῦ σταυρὸν κρατῶν.
καὶ ἦτο οὗτος ὁ σταυρὸς κατάστικτος
ἐκ πλήθους ἀδαμάντων καὶ μαργαριτῶν,
ἡ ράβδος δὲ τοῦ ἡγουμένου, ἐξ ὀστοῦ
ἐλέφαντος, ἐπὶ τοσοῦτον ἦν λευκή,
ὥστε μετὰ τοῦ πολιοῦ του πώγωνος
νὰ συγκριθῇ μόλις αὐτὴ ἠδύνατο
εἰς τὴν λευκότητα.
Τὸ τοῦ σταυροῦ ποιῶν
σημεῖον, ἐπισήμως ἐκαθέσθη καὶ
τὸν δέσμιον ἐπρόσταξε νὰ φέρωσι
καὶ ἕνα ἐκ τῶν μοναχῶν ἐκάλεσε
κατ' ὄνομα: ἡ τοῦ ὁσίου μοναχοῦ
ἐκείνου ὄψις ἦν ψυχρὰ καὶ σκυθρωπή.
Καὶ κύψας ἀκολούθως ὁ ἡγούμενος,
τῷ Ὄρσσᾳ εἶπε δύο λέξεις εἰς τὸ οὖς
γελῶν. Ὁ δὲ Βογιάρος, εἰς ἀπάντησιν
τῆς ἐρωτήσεως αὐτῆς ἢ συμβουλῆς,
κατένευσε τὴν κεφαλήν... καὶ ὁ τυφλὸς
ἐκίνησε τὴν χεῖρα! ὁ δὲ μοναχὸς
τὴν ἔννοιαν τοῦ σχήματος ἐνόησε,—
μομφήν, ἑτοίμην εἰς τὰ χείλη ἐξ αὐτῶν
τῶν ἱερῶν παρέλαβε βιβλίων καὶ
ἐκόσμησεν αὐτήν, καὶ οὕτω πως λαλεῖ
πρὸς τὸν ἐγκληματίαν: «Ἄφρον, ἄφθαρτε
υἱὲ τῆς γῆς! Τὰ πάθη καὶ τὸ πονηρὸν
τὸ πνεῦμα, διὰ τῆς ὁδοῦ τοῦ μέλιτος
πρὸς τὴν χθονίαν ταύτην σ' ἔφερον ζωήν.
Κατὰ πολλὰ ἡμάρτησας· ἀλλ' ἐκ πασῶν
τῶν σῶν ἁμαρτιῶν φρικωδεστέρα ἦν
ἡ τελευταία αὕτη ἁμαρτία σου.

Τὸ γήϊνον κριτήριον δὲν δύναται
νὰ συγχωρήσῃ, ἀλλ' ὑπάρχει ἕτερος
εἰς τὰ οὐράνια Κριτής, φιλεύσπλαγχνος,—
καὶ ἤδη εἰς Αὐτὸν ἐνώπιον ἡμῶν
τὰς πράξεις ἐμπιστεύθητι τὰς σάς!»

'Αρσένιος.

'Ενταῦθα ἦλθες τὴν ἐξομολόγησιν
ν' ἀκούσῃς τὴν ἐμήν,— εὐχαριστῶ. 'Αλλὰ
δὲν ἐννοῶ ὁποῖαι αἱ ἰδέαι σας.
Τὰς πράξεις μου, κ' ἐκτὸς ἐμοῦ, σὺ ὤφειλες
νὰ τὰς γνωρίζῃς, ἀλλὰ δύναταί ποτε
νὰ ὁμιλήσῃ ἡ καρδία; Καὶ ἐὰν
τὸ στῆθος τοῦτο ν' ἀνοιχθῇ ἠδύνατο
ἐνώπιόν σου, σὺ δὲν θ' ἀνεγνώριζες
βεβαίως ἐν αὐτῷ ὡς ἀσυνείδητον
ἐμὲ κακοῦργον! "Αν ὁ νόμος σας
διὰ χειρὸς Κυρίου ἐκυρώθη, πλὴν
ἐν τῇ καρδίᾳ ταύτῃ νόμος ἕτερος
ὑπάρχει, οὐχὶ ἧσσον τούτου ἱερός:
ἐκεῖνος μὲ ἠθώωσε—μόνος δ' Αὐτὸς
ἐξουσιάζει πλήρως τὴν καρδίαν μου!
'Εὰν διὰ τῆς εὐτελοῦς μου τῆς στολῆς
δὲν διεπέρα ἴσως δηλητήριον
μέχρι καρδίας, τότε ἴσως ἔνοχος
θὰ ἤμην: ἀλλ' ἐξ ἴσου πάντας πρὸ πολλοῦ
τὸ πεπρωμένον σύρει, κ' ὑπὸ τὴν στολὴν
τοῦ δούλου, ἀλλὰ ἔμπλεως νεανικῆς
ζωῆς, εἶμ' ἄνθρωπος, καθὼς καὶ οἱ λοιποί.
Καὶ σύ, καὶ σύ, γέρον τυφλέ, ἐάν ποτε
τὴν οὐρανίαν αὐτῆς ἔβλεπες μορφὴν
καθ' ὕπνους ἔστω, θὰ μ' ἐφθόνεις κ' ἴσως δέ,
ἐπίσης ἔνθους, θ' ἀπεφάσιζες καὶ σὺ
νὰ ἁμαρτήσῃς· καὶ τοὺς ὅρκους λησμονῶν
τοὺς φοβερούς, προθύμως θὰ ὑφίστασο,
δι' ἕνα λόγον, βλέμμα, ἢ θωπείαν της,
τὴν βάσανόν μου καὶ τὴν καταισχύνην μου!...

Ὄρσσα.

Μὴ ἐνθυμῆσ' ἐκείνην πλέον : μάταιον!
Ἂν καὶ βραδέως, βλέπω ὅμως σήμερον
ὅτι ἐντὸς τῶν κόλπων μου ἀνέπτυξα
κ' ἐθέρμανα τὸν ὄφιν! Ἀλλὰ σήμερον
θὰ μοῦ πληρώσῃς τὴν φιλοξενίαν μου,
ὤ, πίστευσον· καὶ διὰ τὴν καρδίαν δὲ
τῆς θυγατρός μου, παρ' ἐμοῦ τὴν ἀμοιβὴν
θὰ πληρωθῇς κακοῦργε, — σύ, ὦ ἔκθετε
καὶ περιφρονημένε, δοῦλε, ἔρημε!...

Ἀρσένιος.

Εἶν' ἀληθές· ποῦ ἐγεννήθην — ἀγνοῶ.
Τίς εἶνε ὁ πατήρ μου καὶ ἂν ζῇ —
οὐδὲν γνωρίζω... Λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι
ὅτ' ἤμην βρέφος ὅταν μὲ παρέλαβες
καὶ μὲ παρέδωκες ὑπὸ τὴν αὐστηρὰν
τῶν μοναχῶν ἐπίβλεψιν εἰς βρεφικὴν
ἀκόμη ἡλικίαν, ἀνεπτύχθην δὲ
ἐντὸς τῶν στενῶν τοίχων, κατὰ τὴν ψυχὴν
παιδίον — μοναχὸς ἐκ περιστάσεως!
Οὐδεὶς τὰς ἱερὰς νὰ εἴπῃ λέξεις εἰς ἐμὲ
ἐδῶ ἐτόλμα «μήτηρ» καὶ «πατήρ»· σὺ δέ,
βεβαίως, γέρον, τὰ ὀνόματα αὐτὰ
τὰ προσφιλῆ νὰ λησμονήσω ἤθελες
ἐν τῇ μονῇ; Εἰς μάτην· ἡ φωνὴ αὐτῶν
τῶν ὀνομάτων ἐγεννήθη μετ' ἐμοῦ.
Εἰς ἄλλους ἔβλεπον πατρίδα, συγγενεῖς,
οἰκίαν, φίλους, καὶ ἐγὼ δὲν εὕρισκον
οὐδὲ τοὺς τάφους τῶν ἀγαπητῶν ψυχῶν!
Πλὴν σήμερον δὲν θέλω εἰς τὸν δήμιον
νὰ παραδώσω τ' ὄνομα αὐτῶν, καὶ πᾶν
ὅ,τι ὑπάρχει εἰς ἐκεῖνο ἔνδοξον
νὰ περιλούσω διὰ αἴσχους καὶ αἵματος·
θὰ ἀποθάνω δοῦλός σου ὡς ἔζησα!...
— Οὐχί, μὴ ἀπειλῇς, ὦ πάτερ ὅσιε·
πρὸς τί νὰ φοβηθῶμεν; Καὶ ἐμὲ καὶ σὲ
ὁ τάφος ἀναμένει... ἀδιάφορον
ἂν σήμερον ἢ αὔριον ἀπέλθωμεν.

Δὲν ἔχομεν κανένα ἤδη κύριον.
σὺ εἰς παράδεισον ἀπέρχεσαι, ἐγὼ
εἰς κόλασιν — ἀλλ'εἶνε ἡ αὐτὴ ὁδός.
'Αφ' ἧς τὸν κόσμον εἶδον, δὶς ἐλεύθερος
εὑρέθην· καὶ τὸ τελευταῖον — σήμερον...
Τὸ πρῶτον δέ, ὁπόταν μεταξὺ ὑμῶν
ἀκόμη ἔζων, ἐν τῷ μέσῳ προσευχῶν,
βίβλων κεκονιαμένων, κατὰ νοῦν
μ' ἐπῆλθεν ἡ ἰδέα, ἔστω πρὸς στιγμήν,
νὰ ἴδω τοὺς λαμπροὺς ἀγρούς, νὰ μάθω ἂν
ἡ γῆ εἶνε ὡραία, ἐὰν εἰς αὐτὸν
τὸν κόσμον διὰ τὴν ἐλευθερίαν ἢ
διὰ τὴν φυλακὴν ἡμεῖς ἐπλάσθημεν...
Καὶ ἐν νυκτίᾳ ὥρᾳ, ὥρᾳ φοβερᾷ,
ὁπόταν σᾶς ἐφόβιζεν ἡ καταιγίς,
ὁπόταν παρὰ τὸ θυσιαστήριον
συνηθροισμένοι εἰς τὴν γῆν κατέκεισθε
πρηνεῖς, ἐγὼ ἀπὸ τῶν ἱερῶν τειχῶν,
ὑπὸ τὴν λάμψιν ἀπαισίων ἀστραπῶν
ἐκ τοῦ μοναστηρίου ἐδραπέτευον.
'Απέρριψα καὶ φόβον καὶ ἐνδύματα,
τὴν νύκτα καὶ τὸ ψῦχός της ηὐλόγησα,
τὰς θλίψεις ἐλησμόνησα τοῦ βίου, καὶ
τὴν καταιγίδα ἀδελφὸν ὠνόμασα.
Ὑπὸ λυσσώδους τότε κατεχόμενος
ἐκστάσεως, θὰ ἀπηρχόμην μετ' αὐτῆς
προθύμως· τὰς νεφέλας μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς
παρηκολούθουν, διὰ τῆς χειρός μου δὲ
τὸν κεραυνὸν ἀνήρπαζον! Ὦ γέρον, τί
ἐν μέσῳ τούτων τῶν τειχῶν ἠδύνασθε
νὰ δώσητ' εἰς ἐμὲ ἀντάλλαγμα, ἀντὶ
ἐκείνης τῆς φιλίας, τῆς βραχείας μὲν
πλὴν ζωντανῆς, μεταξὺ καταιγίδος καὶ
καρδίας θυελλώδους;...

Ἡγούμενος.

Εἶν' ἀνωφελὲς
τὰ ὄνειρά σου νὰ γνωρίζωμεν ἡμεῖς.
Δὲν ἦλθες δι'αὐτὸ ἐνώπιον ἡμῶν,

Δι'ἄλλο τι κατηγορεῖσαι σήμερον,
ζητῶν τοῦ νόμου τὴν ἀλήθειαν,—λοιπόν,
τοὺς σοὺς ν'ἀποκαλύψῃς φίλους, τοὺς φονεῖς,
ὧν αἱ φρικώδεις πράξεις ἀποπλύνονται
δι' αἵματος καὶ κρύπτονται εἰς ζοφερὰν
σκοτίαν· μετὰ τῶν ὁποίων πᾶσαν σὺ
τιμὴν ἀπολακτίσας, τὴν ταλαίπωρον
ἐσκόπεις ν' ἀπαγάγῃς.

'Αρσένιος.

Τίς ; ἐγὼ αὐτοὺς
νὰ ὀνομάσω ; Πάτερ ὅσιε, ἰδοὺ
πᾶν ὅ,τι θὰ συναποθάνῃ μετ' ἐμοῦ.
Τὸ μυστικὸν αὐτῶν—καὶ ὄχι τὸ ἐμὸν—
ἀμετατρέπτως θὰ τηρήσω, μεχρισοῦ
ἡ γῆ, ὡς δύο φίλους θὰ δεχθῇ ἡμᾶς
κατὰ τὴν ὡρισμένην ὥραν. Κόλασον
διὰ σιδήρου καὶ πυρός—οὐδέν, οὐδὲν
θὰ εἴπω. Στιγμιαία δὲ κραυγὴ ἐὰν
μοῦ διαφύγῃ...Τότε, ὦ πάτερ, ὅσιε,
τὴν ἀσθενῆ θὰ ἀποσπάσω γλῶσσάν μου !

Μοναχός.

Μωρέ ! Πρὸς τί ἡ τόση σου ἐπιμονή ;—
Τὸ τέλος σου ἐγγίζει. 'Αποκάλυψον
τὸ μυστικὸν ταχέως. Εἰς τὴν μέλλουσαν
ζωὴν ὑπάρχει ᾅδης καὶ παράδεισος,—
ἀλλὰ κ' αἰωνιότης εἰς ἐκεῖνον ἢ
εἰς τοῦτον...

'Αρσένιος.

Ἄκουσον, χθὲς ἐν τῇ φυλακῇ
ἀπεκοιμήθην. Ἦχον προσεγγίζοντα
ἀκούω αἴφνης, λαλιὰν ἀγαπητήν,
γνωστήν, καὶ ὡς νὰ εἶδον βλέμμα φαεινόν...
'Αφυπνισθεὶς ἀμέσως, ἀνεζήτησα
τὰ βλέμματα ἐκεῖνα καὶ τὴν λαλιὰν
ἐν τῇ σκοτίᾳ. Οἴμοι ! Ἐν τῷ στήθει μου
ὑπῆρχον ταῦτα ! Ἐπὶ τῆς καρδίας μου
ὡσεὶ σφραγὶς ἐτέθησαν, διὰ νὰ μὴ

τολμῶ αὐτὰ νὰ λησμονήσω πώποτε,
καὶ καίουσι κ' ἐκ νέου τὴν ζωογονοῦν...
Αὐτὰ εἶνε παράδεισος καὶ ᾅδης μου!
Εἰς τὴν ἀνάμνησιν αὐτῶν—μηδὲν
ὁ βίος καὶ αἰωνιότης ἡ στιγμή!

Ἡγούμενος.

Σιώπα, παῦσε, βλάσφημε! Πέσ' εἰς τὴν γῆν,
κλαῦσε, δεήθητι, φοβήσου τὸν Θεόν...
Αἱ κακαὶ σκέψεις — τιμωρία θεϊκή!
Δεήθητι Αὐτοῦ...

Ἀρσένιος.

Ὁ κόπος μάταιος!
Μὴ λέγῃς ὅτ' ἡ θεία δίκη εἰς ἐμὲ
τὸ τέλος καθορίζει, ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι,
οἱ ἄνθρωποι, ὦ πάτερ, πάντοτε! Ἐγὼ
ἂς ἀποθάνω...Ἀλλὰ τὴν ζωὴν αὐτῶν
ὁ θάνατός μου δὲν θὰ παρατείνῃ καὶ
αἱ μέλλουσαι ἡμέραι εἰς αὐτοὺς οὐδὲν
προσθέτουσι,—καὶ εἰς τὸ αἷμα τὸ χυθὲν
ἀδίκως, εἰς τὸ αἷμα νέου ἄφρονος
δὲν εἵμαρται τὰς πρὸ πολλοῦ ψυχρὰς αὐτῶν
καρδίας νὰ θερμάνωσιν· ὁ τάφος δὲ
ὁ ἄνευ λίθου καὶ σταυροῦ — ὁσία κἂν
ὑπῆρξεν ἴσως ἡ ψυχή των, — οὐδαμῶς
γενήσεται τῶν ἀσθενῶν αὐτῶν ποδῶν
νέα βαθμὶς πρὸς οὐρανούς· καὶ ἡ σκιὰ
τοῦ δυστυχοῦς, ὦ πίστευσον! οὐδέποτε
τὴν θύραν θὰ ἀνοίξῃ εἰς αὐτοὺς
τοῦ παραδείσου... Καὶ τὸν τάφον οὐδαμῶς
φοβοῦμαι λέγουσιν, ἐκεῖ οἱ ἄνθρωποι
καθεύδουσιν εἰς αἰωνίαν καὶ ψυχρὰν
γαλήνην... Πλὴν λυποῦμαι ν' ἀποχωρισθῶ
τὸν βίον! Εἶμαι νέος, νέος...Ἆρά γε
ἐγνώρισας νεότητα καὶ ὄνειρα,
ἢ δὲν ἐγνώρισας; Ἢ ἐλησμόνησας
ὅτι καὶ σὺ ἠγάπησας κ' ἐμίσησας;
Πῶς ἡ καρδία τότε ζωηρότερον

ἐσκίρτα εἰς τὴν θέαν τῶν ἀγρῶν καὶ τοῦ·
ἡλίου ἐκ τοῦ γωνιαίου, ὑψηλοῦ
πυργίσκου, ὅπου αὔρα πνέει δροσερὰ
καὶ ὅπου ἐν τῷ τοίχῳ εἰς ρωγμήν τινα
ἐκεῖ βαθεῖαν, ἀπὸ χώραν ἄγνωστον
παιδίον — νεοσσὸς ἀγνῆς περιστερᾶς, —
συσπειρωμένον κάθεται, ἐκφοβισθὲν
ὑπὸ τῆς καταιγίδος ;...Ἂν ὀλιγωρῇς
διὰ τὰς καλλονὰς τοῦ κόσμου σήμερον
τυφλὸς καὶ γέρων εἶσαι, καὶ ἀπέμαθες
τοὺς πόθους...Τί πρὸς σὲ αὐτοί ; — σὺ ἔζησας,
ὦ γέρον, εἰς τὸν κόσμον δὲ ἔχεις πολλὰ
νὰ λησμονήσῃς...Ἔζησας, — ἀλλὰ κ' ἐγὼ
νὰ ζήσω ἠδυνάμην !

Τότε, ἐγερθεὶς
Τῆς θέσεώς του ὁ πατὴρ ἡγούμενος
τὸν λόγον του τὸν ἀσεβῆ διέκοψε,
καὶ πάντες πέριξ δυσφοροῦντες διὰ τὴν
ἀγέρωχόν του ὄψιν καὶ τὸ φρόνημα
τὸ ὑπερήφανον, τὸ τόσον ἄκαμπτον
ἐμπρὸς τῆς Εἱμαρμένης, ἀπειλητικῶς
ἐγόγγυζον καθ' ἑαυτούς, κ' ἐδῶ κ' ἐκεῖ
ἡ λέξις — «βάσανος» — ἐπὶ τὰ χείλη των
ἐν ἀκαρεῖ διέδραμεν. Ἀτάραχος
πλὴν ἦτο ὁ δεσμώτης κ' ἤκουεν αὐτῶν
ἀναίσθητος, ὡς τὸ σαθρὸν καὶ ἀσθενὲς
ἀκάτιον, τὸ ἐπὶ τῆς ἀκτῆς ριφθὲν
ὑπὸ θυέλλης, στερημένον δὲ κωπῶν
καὶ ἐρετῶν, ἀκίνητον τὴν ὤθησιν
προσμένει τῶν κυμάτων...

. . . .

Ἡ ἠὼς ἰδοὺ
προβάλλει. Εἶνε ἤρεμος ἡ πεδιάς·
πυκνὴ ὁμίχλη, ὡς ὀθόνη ἐλαφρά,
μὲ ἐπηργυρωμένα κράσπεδα, ὑπὲρ
τὸν Δνείπερον ἀναδινεῖται ποταμόν,
καὶ διὰ μέσου τῆς ὁμίχλης κοίλωμα,
σχηματιζόμενον εἰς τὸ πρανὲς ἐπὶ

τῶν ὑψηλῶν ὀρέων κατοπτρίζεται
ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ σιωπηλῶς, μακρὰν
μαυρίζον μόλις. Ὄπισθεν δὲ τῶν πυκνῶν
δασῶν ἐκείνων, σμήνη ἄπειρα νεφῶν
ἐξέρχονται, καὶ ἀνατέλλει ὄπισθεν
αὐτῶν πυριφλεγὴς ἡ πορφυρᾶ ἠώς.
Ἀστράπτουν τοῦ μοναστηρίου οἱ σταυροί·
Ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν τῶν πύργων τῆς μονῆς,
τῶν τοίχων, τῶν διαποικίλων της πυλῶν,
ὡραῖαι, ζωηραί, γλυκεῖαι, ὡς ζωῆς
νεανικῆς ἡ εὐτυχία, — παίζουσιν
αἱ τῆς ἠοῦς χρυσαῖ ἀκτῖνες.
Ὁ βαρὺς
ὁ ἦχος τῶν κωδώνων, ἤδ' εἰς τὸν ναὸν
τοὺς ἀγαθοὺς πατέρας συνεκάλεσε·
τῶν θυμιατηρίων ἤδη ὁ καπνὸς
ἐν μέσῳ τῶν στηλῶν περιελίσσεται
καὶ ἀντηχεῖ ἡ ψαλμῳδία τοῦ χοροῦ...
Ἐξαίφνης ὑπηρέτης τις εἰς τὸν ναὸν
προσέδραμε, χαμηλοφώνως εἶπέ τι
εἰς τὸν ἡγούμενον ἐν τάχει, οὗτος δὲ
ἀνασκιρτήσας, εἶπε: «Ποῦ εἶνε λοιπόν,
ποῦ εἶνε ὁ ταμίας; Πήγαινε εὐθὺς
ἐρώτησέ τον, μὴ τυχὸν ἀπώλεσε
τὰς κλεῖδας;» Ἀπὸ τὸ θυσιαστήριον
προσῆλθεν ὁ ταμίας, τρέμων σύσσωμος
καὶ λέγων, ὅτι τὰ κλειδία ἅπαντα
αὐτὸς κατέχει ἔτι, ὅτι δὲ παντάπασιν
ὑπαίτιος δὲν εἶνε! Ἐταράχθησαν
οἱ μοναχοὶ καὶ τρέχουσιν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ,
ὁ θόλος δὲ συχνὰ ἐπανελάμβανε
τὰς λέξεις ταύτας: Ἐδραπέτευσε! Τίς; Πῶς;!
Καὶ οἱ τῆς ἱερᾶς μονῆς καλόγηροι,
ἐκ τοῦ ἁπλοῦ αὐτοῦ βασανιζόμενοι
αἰνίγματος, εἰς τῆς μονῆς τὴν φυλακὴν
ἀπῆλθον ἐναλλάξ.
Προσῆλθον, βλέπουσι:
πριονισμένον εἶνε τὸ κιγκλίδωμα

τοῦ στενοῦ παραθύρου, εἰς τὴν τάφρον δὲ
ἡ πατημένη ἄμμος διετήρησε
πολλῶν ποδῶν σημεῖα· ἐγχειρίδιον
ὀδοντωτόν, χαλύβδινον κατέκειτο
λησμονηθὲν ἐπὶ τῆς ἄμμου, ζώνη δὲ
μεταξωτή, πολωνικῆς κατασκευῆς,
σχισμένη κ' ἐστρημμένη ὅπως ὅπως πρὸς
τοὺς κλάδους τῆς τοῦ παραθύρου κάτωθεν
σημύδας, ἦτο διὰ κόμβου ἰσχυροῦ
ἐκεῖ προσδεδεμένη.

'Ηκολούθησαν
τὰ ἴχνη, τὰ ὁποῖα πρὸς τὸν Δνείπερον
ὡδήγουν—παρετήρησαν δ' εὐθὺς ἐκεῖ,
εἰς τ' ἀβαθῆ, σχηματισθεῖσαν αὔλακα
ἀποσυρθέντος ἀκατίου. Οὐ μακράν,
ἐπὶ καλάμου, ράκος τι ἐκ τῆς αὐτῆς
ἐκείνης ζώνης, μὲ τὴν μίαν ἄκραν του
ἐκρέματο εἰς τὸ νερὸν κ' ἐσείετο
ὑπὸ τῆςαὔρας

«'Εδραπέτευσεν !—'Αλλὰ
τίς ἐβοήθησεν αὐτόν ; Οἱ ἄνθρωποι,
βεβαίως, ὄχι ὁ Θεός !...'Αλλ' ὅμως ποῦ
τοὺς φίλους εὗρεν ; Ὥστε ἦτο, πράγματι,
ὡς φαίνεται, κακοῦργος μέγας !» Οὕτω πως,
συναθροιζόμενοι οἱ μοναχοί, συχνὰ
καθ' ἑαυτοὺς συνδιελέγοντο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Χειμών.

'Από τοῦ βάθους τῶν χιόνων, μελανοὶ
ἐγείρονται τῶν δένδρων οἱ κορμοί, ὡσεὶ
φαντάσματα, τὰς κεφαλάς των κλίνοντα
ἐπὶ τὸν παγωμένον Δνείπερον. 'Εκ τῶν
κρυστάλλων τῆς ὑάλου τῶν διαφανῶν,
ζοφώδης ἡ ἡμέρα διαφαίνεται
καὶ ἡ χιὼν τὰς αὔλακας κατέκλυσε.
Τὸ λυκαυγὲς λαγώς τις μόλις κρύπτεται

παρὰ τὴν φωλεάν του, καὶ σκιρτῶν ἐμπρός—
ὀπίσω, περιπλέκει τὰ πατήματα
αὐτοῦ· κ' ἐνίοτ' ἀντηχοῦν εἰς τῆς νυκτὸς
τὸ σκότος παρατεταμέναι ὑλακαὶ
κυνῶν, ἐνῷ λύκος πεινῶν καὶ κάτισχνος,
ἀλώνιόν τι κύκλῳ περιέρχεται.
Κ' εἰς τὴν γαλήνην τοῦ πεδίου μάλιστα
τὸ βῆμα τὸ βαρὺ αὐτοῦ ἀκούεται
καὶ ὁ βρυγμὸς καὶ κρότος τῶν ὀδόντων του·
καὶ κατὰ πᾶσαν δὲ ἑσπέραν, μεταξὺ
τῶν θάμνων, σπινθηροβολούντων ὀφθαλμῶν
ἑκατοντάς, ὡσεὶ λαμπάδες ἐν γραμμῇ
σκιρτῶσιν ἐν τῷ σκότει καὶ μαρμαίρουσιν....
'Αλλ' ὁ βογιάρος Ὄρσσα, μὴ φοβούμενος
τὰς καταιγῖδας τοῦ χειμῶνος, ἔδωκε
διαταγὴν ἐν ὥρᾳ λίαν πρωϊνῇ,
νὰ συναχθῶσιν οἱ θεράποντες αὐτοῦ,
τὰ ξίφη ν' ἀκονίσουν καὶ τοὺς ἵππους των
νὰ ἐπισάξωσι. Καὶ διεσάλπισεν
ἡ φήμη πανταχοῦ, ὅτ' ἡ ἀνήσυχος
Λιθουανία μετὰ πλήθους στρατηγῶν
θρασέων κατὰ τῆς Ρωσσίας ἔρχεται.
Διαγγελεῖς τοῦ ρωσσικοῦ στρατεύματος
εἰς ὅλα ἔτρεχον τὰ μέρη· προσκαλοῦν
εἰς εὐωχίαν ἔνδοξον—εἰς τῶν ξιφῶν
τὴν εὐωχίαν, τοὺς βογιάρους ἅπαντας
καὶ τοὺς ἀνθρώπους των.
Ὁ Ὄρσσα κάθηται
ἐπὶ τοῦ ἵππου. Διὰ τῆς χειρὸς αὐτοῦ
σημεῖον δίδει, καὶ ἐν μέσῳ οἰμωγῶν
τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδίων, τῆς κλαγγῆς
τῶν ὅπλων, ἅπαντες ἐπὶ τῶν ἵππων των
πηδῶσι· φέρων δ' ἕκαστος τὴν τοῦ σταυροῦ
σημαίαν, ἠκολούθησεν αὐτὸν παρὰ
τὴν πύλην. Μόνος ἄφωνος αὐτός, χωρὶς
ποσῶς νὰ κάμῃ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ,
ὡς Μουσουλμάνος τις, ὡς πρίγκηψ Τάταρος,
τὴν πύλην πλησιάσας τῆς οἰκίας του,

τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ἀνύψωσεν, οὐχὶ
πρὸς οὐρανόν, ἀλλὰ πρὸς τὸ παλάτιον
ἐκεῖνο, ὅπου πρότερον ἀμέριμνος
κατῴκει, ὅπου σήμερον ὁ ἄνεμος
εἰς τοῦτο κατοικεῖ, καὶ ὅπου σείουσα
ἑκάστοτε τὴν ἄνευ κλείθρου καὶ κλειδὸς
ἐκείνην θύραν, ὅπως ἡ τροφὸς κινεῖ
τὸ λίκνον,— ᾄδει ἡ χιονοθύελλα.
....

Συνήφθη πέραν κρατερώτατος ἀγών,
ἀφίνων ὄπισθέν του ἴχνη πορφυρᾶ...
Ἐν μέσῳ φονευμένων ἵππων, μεταξὺ
τῶν συντριμμάτων τῶν δοράτων καὶ ξιφῶν,
ἱππεύς τις διελαύνει, κἄτι προφανῶς,
ἀναζητῶν, διότι πότε χαμηλὰ
τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῆς χαίτης ἔκλινε
τοῦ μαύρου ἵππου του, καὶ πότε ἔξαφνα
εἰς τοὺς ἀναβολεῖς του ἀνυψοῦτο...Τίς
λοιπὸν νὰ ἦτο οὗτος; Οὔτε Πολωνός,
ἀλλ' οὔτε Ρῶσσος — καίτοι τὴν πολωνικὴν
στολήν του ζωηρότατα ἐποίκιλλον
κοσμήματ' ἀργυρᾶ, καὶ ἡ πολωνικὴ
ἡ σπάθη του μετὰ πατάγου ἔτυπτε
τοῦ ἵππου τὰ πλευρά. Τῆς ἀποτόμου του
μορφῆς ἡ μελαψὴ χροιά, οἱ ὀφθαλμοί,
ἐν οἷς τὸ σκότος καὶ τὸ φῶς συχνὰ
κατέσχον ἐν τῇ πάλῃ θέσιν ἐναλλάξ,
κατέπειθον σχεδόν, ὅτ' εἰς τὰς φλέβας του
ἐκόχλαζε Τατάρων αἷμα... Νεαρὸς
δὲν ἦτο—οὐδὲ γέρων· ἀλλὰ τῆς μορφῆς
αὐτοῦ οἱ χαρακτῆρες τὴν ἀνέκφραστον
πλὴν ζωντανὴν ἐκείνην εἶχον καλλονήν,
εἰς τὴν ὁποίαν σκέψις ἀναλλοίωτος
προσέδωκε τὴν λάμψιν της τὴν πένθιμον,
ὅπου πᾶν ὅ,τι ἀγαθὸν ἢ πονηρὸν
ὑπάρχει εἰς ψυχὴν καθηλωμένην πρὸς
τὴν γῆν ἀντανακλᾶται ὡς εἰς κάτοπτρον,

ἀναστενάζων δ' ἕκαστος θὰ ἔλεγεν
ὅτι ὑπέφερε πλειότερον παρὰ
ὅτ' ἔζησεν.
Ὑπῆρχε γήλοφος ἐκεῖ
ἐν μέσῳ τῆς κοιλάδος. Δρῦς παχύρριζος,
ὡς γίγας τις τὴν πτέρναν της ἐστήριζε
κ' ἐφήπλωνεν ὑπερηφάνως ἐπ' αὐτοῦ
σκιάδα, κατ' ἀρέσκειαν, τῶν ἀμαυρῶν
αὐτῆς τῶν κλάδων. Φοβερὸς ἐδῶ ἀγὼν
συνήφθη κ' ἐτελείωσεν ἐδῶ. Σωροὶ
πτωμάτων, τὰ ὁποῖα παρεμόρφωσε
τὸ ξίφος, εἰς τὸν λόφον τοῦτον ἔκειντο.
Καὶ ἡ χιών, βαμμένη ἐν τῷ αἵματι
ἐτήκετο ποῦ καί που ἕως τὴν γῆν·
εἰς τὸν φλοιὸν τῆς γηραιᾶς δρυὸς τομαὶ
πελέκεων ὑπῆρχον πέριξ, κ' ἐπ' αὐτοῦ
ἐφαίνετο τὸ αἷμα, ὡς νὰ ἔρρεεν
ἀπὸ τοῦ βάθους τῶν νωπῶν αὐτῆς πληγῶν.
Καὶ ὁ ἱππεὺς ἀνῆλθεν εἰς τὸν γήλοφον,
ἐπήδησεν ἀπὸ τοῦ ἵππου, σύννους δὲ
εἶπεν αὐτά:
«Ἰδοὺ ἡ θέσις,— ἢ νεκρὸς
ἢ ζῶν — εἶνε ἐδῶ... Ἰδοὺ ἡ δρῦς αὐτή,—
ἐκεῖ τὰ νῶτά του στηρίξας πρὸς αὐτὴν
ὁ λυσσαλέος γέρων ἠγωνίζετο...
Τὸν εἶδον πρὸς στιγμὴν περιστοιχούμενον
ὑπὸ πεντάδος δούλων καὶ μαχόμενον.
Καὶ σοὶ ἐστοίχισεν, ὦ Λίτβα, ἀκριβὰ
ἡ κεφαλὴ αὐτή!... Ἐδῶ ἀπὸ μακράν,
ἐν μέσῳ πλήθους, εἶδον πῶς ἡ χεὶρ αὐτοῦ
τρὶς ὕψωσε τὴν σπάθην καὶ κατέπεσεν·
ὁσάκις δὲ καὶ πάλιν ἀνηγείρετο,
τὸαἷμα ἔρρεεν ἐκ ταύτης κρουνηδόν...
Ἐπὶ μακρὸν τὸ πλῆγμ' ἀνέμεινα
τὸ τέταρτον! Ἐκ τοῦ πεδίου πλὴν αὐτὸς
δὲν ἔφυγε,— νὰ φύγῃ δὲν ἠδύνατο
κἂν τοῦτο ἐπεθύμει!» Αἴφνης ἀσθενῆ
ἀκούει στόνον· πλησιάζει: «εἶν' αὐτός!...»

Ὁ Ὄρσσα τὴν αἱμοσταγῆ του κεφαλὴν
ἀπὸ τῆς γῆς ὀλίγον ἀνεσήκωσε
καὶ εἶπε μ' ἀσθενῆ κ' ἐκπνέουσαν φωνήν:
«Κ' ἐγώ, κ' ἐγὼ σ' ἐγνώρισα! οὐδ' ὁ καιρὸς
οὐδὲ τὸ ξένον ἔνδυμα μετέβαλον
τ' ἀπαίσιόν σου βλέμμα καὶ τὸ πρόσωπον
αὐτὸ τὸ πελιδνόν, ἐν οἷς τὸ ἔγκλημα
καὶ ἡ κακία ἀπετύπωσαν πιστῶς
τὴν ἑαυτῶν σφραγῖδα. Ναί. Ἀρσένιε!
ἂν κ' εἰς τοῦ μνήματος τὸ χεῖλος ἵσταμαι,
γνωρίζω πλὴν τὸ πρῶτόν σου μειδίαμα
καὶ τὸν ὑπάρχοντα εἰς τοῦτο συριγμὸν
τοῦ ὄφεως! Κ' ἐν μέσῳ φθόγγων ξένης γῆς
γνωρίζω τὴν φωνήν σου, ἣν σὺ προσπαθεῖς
νὰ μεταβάλῃς ἴσως. Τοὺς δολίους σου
σκοποὺς μαντεύω, διατὶ εἶσαι ἐδῶ
γνωρίζω· πλὴν πιστὸς εἰς τὴν πατρίδα μου
τοὺς ὀφθαλμοὺς δὲν ἀποστρέφω πλέον, ἂν
καὶ σύ, προδότ' ἀλλόπιστε, ἐπιθυμεῖς
νὰ ἴδῃς θλῖψιν εἰς αὐτούς, συμπάθειαν,
θανάτου προσεγγίζοντος κατάπληξιν.
Ἀλλ' ὅμως μάθε, — δὲν λυποῦμαι τὴν ζωήν·
λυποῦμαι μόνον τοῦτο: ὅτ' ἡ ὥρα μου
ἐσήμανε πρὶν ἢ ἐγὼ ἐκδικηθῶ,
ὅτι τὸ ξίφος νὰ ἐγείρω τὸ βαρὺ
δὲν δύναμαι, ὅτ' εἰς τὸ αἷμα τῶν ἐχθρῶν,
δι' οὗ εἶνε βαμμέν' αἱ χεῖρές μου, ρανὶς
κἂν μία ἔστω ἐκ τοῦ αἵματός σου δὲν
ὑπάρχει!»
— Γέρον, παρατήρησον ἐδῶ,
ἐδῶ, τὸ στῆθος τοῦτο, καὶ τὸ παρελθὸν
λησμόνησον!... Πληγὰς τὸ στῆθός μου αὐτὸ
δὲν ἔχει ὡς τὸ ἰδικόν σου, ἀλλ' ἐντὸς
αὐτοῦ τὸν ὄφιν φέρει θλίψεως δεινῆς!
Ἐξεδικήθης πρὸ πολλοῦ καιροῦ — πλὴν πῶς
καὶ τίνα, — δὲν εἶνε τὸ ἴδιον; Ἀλλὰ
πεῖέ μοι κάλλιον, σὲ ἱκετεύω, ποῦ
ν' ἀνεύρω δύναμαι τὴν θυγατέρα σου;

Ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν τῆς χώρας σου,
τὰ βέβηλα φιλήματα καὶ ξίφη των
ὡρκίσθην νὰ τὴν σώσω, καίτοι σήμερον
εὑρίσκομαι μαζί των!...
— Σπεῦσε γρήγορα
εἰς τὴν ἀρχαίαν μου οἰκίαν, καὶ ἐκεῖ,
ἐκεῖ τὴν κόρην μου θὰ εὕρῃς· ἄσιτος
καὶ ἄϋπνος, νυχθημερὸν τὸν φίλτατον
προσμένει ἀνυπόμονος! Τὸ τέλος μου
ἐγγίζει! Σπεῦσον... Τώρα ὁ ἀδικηθεὶς
πατὴρ δὲν εἶνε ἢ ἀπαίσιος νεκρός!...»
Νὰ ὁμιλήσῃ ἔτι ἤθελεν, ἀλλὰ
παρέλυσεν ἡ γλῶσσά του· ἠθέλησε
σημεῖόν τι νὰ κάμῃ διὰ τῆς χειρός,
ἀλλὰ τὰ δάκτυλα αὐτῆς ἐκάμφθησαν
πρὸς ἄλληλα, καὶ ἐπὶ τῆς μορφῆς αὐτοῦ
σκιὰ θανάτου διὰ μελανῆς γραμμῆς
διέδραμε. Τὸ πρόσωπόν του πρὸς τὴν γῆν
ἐξαίφνης ἔστρεψεν, ἀφῆκε ρογχασμόν,
ἐτάνυσε τὰ μέλη του — κ' ἐξέπνευσε.
Προσῆλθεν ὁ Ἀρσένιος καὶ ἔλυσε
τὰς χεῖρας τὰς συνεσφιγμένας, κ' ἐκ τῆς γῆς
ἀνήγειρε τὴν κεφαλὴν τοῦ γέροντος·
καὶ εἶδε πίπτοντα ἀπὸ τὰ θολερὰ
καὶ νεκρωμένα ὄμματά του δάκρυα
μαρμαίροντα ὡς ὁ ἀδάμας· ἤρεμον
τὴν φυσιογνωμίαν εἶχε, πλήρη δὲ
τῆς καλλονῆς ἐκείνης, ἥτις καὶ νοὸς
κ' αἰσθήσεων στερεῖται, ὡς ὁ θάνατος
αὐτὸς μυστηριώδης.
Καὶ ἐπὶ μακρὸν
ὁ νεανίας ἄνωθέν του ἵστατο
ἀπὸ μετάνοιαν καταθλιβόμενος,
ἄκων τὸ παρελθὸν αὐτοῦ ἀναπολῶν,
συγγνώμην δίδων, ὁ τοιαύτην μὴ λαβών.
Ἠρέμα δὲ κατόπιν ἀνεπέτασεν.
ἐπὶ τοῦ στήθους τὸ καφτάνιον αὐτοῦ
κ' ἐφάνησαν σημεῖα αἱματόεντα

πληγῶν ἀρχαίων καὶ νωπῶν—μαυρίζουσαι
κ' ἐξέχουσαι γραμμαί. Πρὸς τὴν καρδίαν του
ἐπέθηκε τὴν χεῖρα καὶ τῶν ἀδρανῶν
ἀρτηριῶν της οἱ παλμοὶ ἀνήγγελλον
αὐτῷ ἀδήλως, ὅτ' εἰς τὴν βιαίαν του
καρδίαν μέχρι τῆς ὑστάτης του στιγμῆς
ἐκόχλαζον τὰ πάθη, ὅτι πρότερον
πολὺ ἡ πένθιμος τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν
ἐσβέσθη λάμψις . . .

Ἤδη ἐπλησίαζεν
ἡ δύσις τῆς ἡμέρας : ὁ δ' Ἀρσένιος
ἱππεύσας, τὰ πλευρὰ τοῦ ἵππου του κεντᾷ
διὰ τῶν χαλυβδίνων πτερνιστήρων του,
κ' εἰς δύο καλπασμοὺς μακρὰν τῆς θέσεως
τῆς ὀλεθρίας μάχης ἦτο.—Ἡ κοιλὰς
διὰ γραμμῆς εὐρείας ἐξετείνετο
κατόπιν του· εἰς τὰς πλαγίας τοῦ φωτὸς
ἀκτῖνας ἡ λευκὴ χιὼν ἐξήστραπτε
διὰ μυρίων φώτων· τεῖχος σκιερὸν
ἐνώπιον αὐτοῦ εἰς τὸν ὁρίζοντα
ὑψοῦτο—δάσος εἰς αὐτὸν γνωστότατον·
ὑπὸ τῶν δένδρων τὴν σκιὰν τὸν ἵππον του
διηύθυνε· γαλήνη ἄκρα, πανταχοῦ
θανάτου ὕπνος· ἐκ φαιοῦ τινος
ἐνίοτε στελέχους δένδρου, στοναχὴν
ἀκούσας ἵππου διαβαίνοντος ἐγγύς,
κόραξ βαρύς, τῶν πεδιάδων βασιλεύς,
ἀφίπταται καὶ ἐπὶ ἄλλου κάθηται
κορμοῦ, τὸ ῥάμφος τὸ αἱμοδιψὲς αὐτοῦ
ἐπὶ τῶν κλάδων καθαρίζων τῶν ξηρῶν.
Ἀπομεμακρυσμένος μόλις ὠρυγμὸς
ἀγέλης πειναλέων λύκων, λυσσωδῶς
σπευδούσης εἰς τῆς μάχης τὸ ἀπαίσιον
πεδίον, εἰς τὴν ἠρεμίαν τῶν στεππῶν
ἐξέπνεεν. Ὡς βοστρυχῶδες κράσπεδον
ἐκρέματο ἡ δρόσος, περιβάλλουσα
τοὺς κλάδους δάσους συμηδῶν καὶ πιτυῶν,
ὑπὸ τὸ διαυγὲς δὲ στέγασμα αὐτῶν

διήρχετο ὁ δρόμος· ὅταν δὲ συχνὰ
ὁ πῖλος ἢ ἡ χεὶρ τοὺς κλάδους ἤγγιζε,
μὲ κόνιν ἐπληροῦτο ἀργυρίζουσαν
τὸ πρόσωπόν του . . . Καὶ ἐκάλπαζε ταχὺς
εἰς σκέψεις βυθισμένος. Κατεπόνησε
τὸν ἵππον του τοῦ δρόμου τὸ ἀσύνηθες,
βυθίζεται συχνάκις εἰς τὴν ἄφθονον
χιόνα . . . Κοπιώδης ἡ πορεία του!
καπνίζει ὡς ἡ κάμινος τὸ στῆθός του.
Ἐκ δυσφορίας τοῦ ἱππέως, μὲ ἀφροὺς
καὶ αἵματα πληροῦνται τὰ πλευρὰ αὐτοῦ.
Ἀλλ' ἤδη πλησιάζει, ἔφθασεν . . . Ἰδού,
ἰδοὺ ἐνώπιον αὐτοῦ ἐγείρεται
καὶ ἡ οἰκία ἐκ τοῦ ὄρους ὄπισθεν,
ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ βραχώδους ποταμοῦ
Δνειπέρου. Αἱ αὐλαί, τὰ περιφράγματα,
καὶ αἱ καλύβαι εἰς σωρὸν ποικίλλουσι
χαρίεντα· καὶ μόνον, μεταξὺ αὐτῶν,
ὁ οἶκος τοῦ βογιάρου Ὄρσσα σκυθρωπὸς
καὶ ἤρεμος ὡς φάσμα μένει . . . Εἰς αὐλὴν
εὐρύχωρον εἰσῆλθεν: ἔρημα ἐκεῖ
τὰ πάντα ἦσαν . . . ὡς ἂν πεῖνα ἢ λοιμὸς
συμπόσιον ἐκεῖ ἐτέλουν πρὸ μικροῦ.
Ἀφίππευσε, πεζὸς προβαίνει . . . Ὅμιλος
παιζόντων παίδων, ἔντρομος ἐκ τοῦ πυρὸς
τῶν ὀφθαλμῶν, τῆς ξενικῆς αὐτοῦ στολῆς
καὶ τῆς ὠχρᾶς μορφῆς του, ὑποδέχεται
αὐτὸν εἰς τὸ περίπτερον, καὶ μὲ κραυγὴν
ἀπομακρύνεται ταχὺς . . . Εἰσέρχεται
εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ βογιάρου: εἶνε νὺξ
εἰς τοὺς θαλάμους· τὰ παράθυρα κλειστά,
ἐπὶ τῶν παλαιῶν σανίδων τὰ κενὰ
συγκρούονται δοχεῖα καὶ τὸ δάπεδον
τριζοκοπᾷ· ἐνίοτε διὰ λευκῆς
πλατείας ζώνης εἰκονίζεται ἐκεῖ
ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς θερμάστρας, ἐκ ῥωγμῆς
τῶν παραθυροφύλλων διερχόμενον,
ψυχρὸν φῶς τῶν ἀκτίνων τῆς ἡμέρας.

Καὶ
εἰς τὸ σκιόφως, βλέπει ὁ Ἀρσένιος
τὴν βάσιν κλίμακος. Πετᾷ, ἀνέρχεται
τὰς σφαλερὰς βαθμίδας· καὶ ἰδοὺ τὸ φῶς
ἀστράπτει εἰς τὰ ὄμματά του : πρὸ αὐτοῦ
παράθυρόν τι παγωμένον : πρὸ πολλοῦ
εἶν' ἀνοικτόν· ὑπάρχει μέγας ὑπ' αὐτὸ
σωρὸς χιόνος ἄτακτος . . . Καὶ εἶνε, φεῦ !
γνωστὰ τὰ μέρη ταῦτα ! Πρὸς τ' ἀριστερὰ
ὑπάρχει θύρ' ἀλλὰ κλειστή, καὶ ἐπ' αὐτῆς
ἓν μέγα κλεῖθρον, οἱονεὶ αἱμοβαφὲς
ἐκ τῆς σκωρίας, κρέμαται. Ἐξαγαγὼν
ἀπὸ τῆς ζώνης ἐγχειρίδιον ὀξύ,
ἐμπήγ' εἰς τὴν ὀπὴν τοῦ κλείθρου, τοῦτο δὲ
ἐνέδωκεν ἀνοῖξαν μέ τινα τριγμόν . . .
τὴν θύραν ἐλαφρῶς ὠθῶν, εἰσέρχεται
μὲ βῆμα ὑποτρέμον εἰς τὸν θάλαμον
τῆς νεαρᾶς παρθένου.

Μετὰ σπαραγμοῦ
ἐξέτεινε τὴν χεῖρα, μὲ τὸ βλέμμα του
τὸ βλέμμα της ἀναζητεῖ τὸ προσφιλές,
καὶ ψιθυρίζει ἀσθενῆ χαιρετισμόν :
ἀλλ' οὔτε εἰς τὸ βλέμμα, οὔτε εἰς αὐτὸν
τὸν λόγον του ἀπάντησις ἐδόθη ! Πλὴν
ἀλλ' ὅμως, ἡ τοῦ ὕπνου κλίνη ἄθικτος
δὲν εἶνε· ὡσὰν ἐπ' αὐτῆς, ἀκόμη χθές,
πρὸ μιᾶς ὥρας ἔτι, συνεχῶς ἀνέπαυσε
τὴν κεφαλήν της πλέουσα εἰς ὄνειρα
νεανικά. Καὶ προχωρῶν ἐγγύτερον
ἀκόμη, βλέπει ἐπὶ τῶν λεπτοφυῶν,
λευκῶν τριχάπτων μέλανα σποδοῦ σωρὸν
κ' ἱστὸν ἀράχνης περὶ τὰ χρυσόπλεκτα
παραπετάσματα.

Εἰς τὸ παράθυρον
τοῦ δωματίου τούτου ἔπεσεν ἀκτὶς
τῆς δύσεως χρυσῆ ἐπὶ τοῦ τάπητος
τοῦ πολυχρώμου παίζουσα. Τὴν κεφαλὴν
προσκλίνει ὁ Ἀρσένιος . . . Ἀλλ' ἔξαφνα

ἀνεταράχθη, ἀνεσκίρτησε, κραυγὴν
ἀφῆκε γοεράν, ὡς ἂν ὁ ποῦς αὐτοῦ
ἐπάτησ' ἐπὶ ὄφεως . . . Καὶ τώρα, φεῦ!
θὰ ἐπροτίμα ἴσως ἂν ταχύτερον
καὶ τῆς ἰδέας ἔτι ἢ τοῦ βλέμματος
θανατηφόρον δηλητήριον αὐτὸν
κατέτρωγε. Σωρὸν ὀστέων καὶ ὠχρὸν
κρανίον, ἄνευ ὀφθαλμῶν, μ' αἰώνιον
καὶ ἄφωνον μειδίαμα,—ἐνώπιον
αὐτοῦ ἰδοὺ πᾶν ὅ,τι ἔβλεπε. Μακρά,
μαρμαρολεύκων ὤμων κόσμημα ἁβρόν,
πλουσία κόμη, σκορπισθεῖσα ἐπὶ τῶν
ξηρῶν ὀστέων ἐκολλήθη ποῦ καὶ ποῦ . . .
κ' ἐκεῖ ὅπου ἁγνὴ καρδία ἔπαλλεν
ἐξ ἔρωτος φλογώδους, ἤδη πρὸ πολλοῦ
αἱμοχαρὴς τῶν τάφων κάτοικος, ἐκεῖ
ἀπαίσιος πλανᾶται σκώληξ . . .

. . . .

«Καὶ ἰδοὺ
πᾶν ὅ,τ' ἠγάπησα! Τὴν κόνιν τὴν ψυχρὰν
καὶ ἄψυχον, τὴν καύσασαν τὰ χείλη μου,
θὰ θλίψῃ νῦν, ἀναίσθητον, ἀνέραστον
ἡ γῆ ἐν τῇ ἀγκάλῃ της τῇ παγερᾷ.
Ἡ πάγκαλος ψυχή της ἄλλην ὕπαρξιν
λαβοῦσα, ἤδη φέρεται εἰς ἱερὰ
τεμένη. Καὶ ἐνώπιόν μου, ὡς μομφὴ
τὰ ἴχνη μένουν τοῦ προσκαίρου βίου της!
Ἀπέθανεν ἐν ἡλικίᾳ ἀνθηρᾷ,
ἐν μέσῳ ἴσως μυστικῶν βασάνων, ἢ
χωρὶς ἀνησυχίας ψυχικῆς, καὶ πῶς;
καὶ πότε; Ὁ Θεὸς γινώσκει! δι' αὐτὴν
ἦτο πατὴρ ἐκεῖνος, ἀλλὰ δι' ἐμὲ
ἐχθρός,—καὶ μάρτυς τούτου ἡ σποδὸς αὐτή,
ἡ στερηθεῖσα τῆς σκιᾶς τοῦ μνήματος
καὶ μόνον εἰς ἐμὲ τυγχάνουσα γνωστή.
«Ἐγκληματίας καὶ κακοῦργος εἶμαι, ναί!
Ἀλλ' εἶνε ἡ ποινή μου τοῦ ἐγκλήματος
ἀξία; Ἤδη ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ,

οὐδ' εἰς τὴν γῆν, ἀλλ'οὔτε εἰς τοὺς οὐρανοὺς
θὰ ἴδωμεν ἀλλήλους . . . Καὶ τοῦ χωρισμοῦ
ἡ πρώτη φοβερὰ στιγμὴ ἐγένετο
αἰών, αἰωνιότης δι' ἡμᾶς· ὤ, ἂν
ἐνώπιόν μου ἀπὸ θείαν δύναμιν
ἠνοίγετ' ὁ παράδεισος,—ὀρκίζομαι,
πρὶν ἢ εἰσέλθω παρὰ τὴν ἁγίαν του
τὴν εἴσοδον, θ' ἀπέτεινον ἐρώτησιν :
ἐν μέσῳ τῶν ἁγίων εἶνε ἆρά γε
ὁ τῶν ἐλπίδων μου ἀπολεσθεὶς παράδεισος ;
Ὦ Πλάστα ! Σὺ ἀπόδος μοι τὸ βλέμμα της
τὸ τρυφερόν, τὰ χείλη της τὰ δροσερὰ
καὶ τὸ μειδίαμά της, τὴν φωνὴν αὐτῆς
ἀπόδος μοι, τὴν ὡς ὀνειροπόλησιν
γλυκεῖαν· ἕνα μόνον φθόγγον ἀσθενῆ
ἀπόδος μοι ! . . Χωρὶς αὐτῆς—τί εἶν' ἡ γῆ ;
τί εἶνε ὁ παράδεισος ; Ὀνόματα
καὶ μόνον ἠχηρά, ὑπέρλαμπρος ναὸς
χωρὶς θεότητος ! . .

«Καὶ τώρα, μόνον ἓν
μοὶ ἀπομένει, ἕν : Πηγαίνω ! Ἀλλὰ ποῦ ;—
Δὲν εἶνε μήπως τὸ αὐτό, ἂν τὴν ὁδὸν
ἀκολουθήσω ἢ ἐκείνην ἢ αὐτήν ;
Ἐνταῦθα εἶν' ἡ κόνις της—οὐχὶ αὐτή !
Ἀπέρχομαι ἐντεῦθεν καὶ διὰ παντός,
ἀκόπως, ἄνευ σκέψεων, χωρὶς σκοπὸν
οὐδένα, μόνος μετὰ τῶν βασάνων μου
εἰς τῆς νυκτὸς τὸ σκότος,—καὶ ἡ θύελλα
θὰ ἐξαλείψῃ παντελῶς τὰ ἴχνη μου ! . .

(Ἐκ τοῦ ῥωσσικοῦ)

Ἀγαθοκλῆς Γ. Κωνσταντινίδης

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΙΤΑΛΟΙ

Ὁ περιερχόμενος πρωτεῦον Εὐρωπαϊκὸν Μουσεῖον, ὅπου δύναται νὰ θαυμάσῃ παράλληλα τὰ κάλλιστα προϊόντα τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νεωτέρας τέχνης, δὲν βραδύνει νὰ παρατηρήσῃ ὅτι, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς γλύπτας τῆς λεγομένης Ἀναγεννήσεως, οἱ Ἕλληνες καὶ ἰδίως οἱ ἀρχαιότεροι αὐτῶν ἠσχολήθησαν καὶ διέπρεψαν περὶ τὴν πιστὴν ἀπεικόνισιν τοῦ ὅλου γυμνοῦ σώματος πολὺ μᾶλλον παρὰ τῆς ἐκφράσεως τοῦ προσώπου. Ἡ κεφαλὴ ἦτο δι' αὐτοὺς ἁπλοῦν μέρος τοῦ σώματος, οὐδ' ἴσως τὸ σπουδαιότατον. Ἡ τοιαύτη διαφορὰ ἐκτιμήσεως ἀποδίδεται συνήθως εἰς τὴν ὑπάρχουσαν μεταξὺ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν ἔπειτα ἠθῶν καὶ ἐθίμων. Εἰς μὲν τὸν Ἕλληνα τεχνίτην παρεῖχεν ἡ παλαίστρα καὶ αὐτὸς ὁ ἱματισμὸς συνεχεῖς εὐκαιρίας μελέτης τοῦ ἐν ἐνεργείᾳ γυμνοῦ σώματος, ἐνῷ ὁ τῆς Ἀναγεννήσεως ἀναγκαζόμενος ν' ἀρκῆται πρὸς μελέτην αὐτοῦ εἰς πτώματα ἢ μισθωτὰ πρότυπα ἀκινητοῦντα ἐν τῷ σπουδαστηρίῳ του, ἤχθη ἐκ τῆς ἀνεπαρκοῦς μελέτης τῆς γυμνότητος νὰ περιορίσῃ τὴν ὅλην ἔκφρασιν εἰς τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου.

Ἡ ἐξήγησις αὕτη εἶναι βεβαίως εὔλογος καὶ μέχρι τινὸς ἐπαρκής· πρὸς συμπλήρωσιν ὅμως αὐτῆς πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ τοῦτο τὸ καλῶς γνωστὸν εἰς πάντα σπουδαστὴν τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν, ὅτι ἡ ἀποτύπωσις τῆς ἐκφράσεως τοῦ προσώπου εἶναί τι πολὺ μᾶλλον πολύπλοκον καὶ δυσκατόρθωτον τῆς παραστάσεως τοῦ λοιποῦ σώματος. Πρὸς ἀλλοίωσιν τῆς φυσιογνωμίας ἀρκοῦσι διαφοραὶ τόσον ἀνεπαίσθητοι, ὥστε ἀδύνατον εἶναι νὰ ἐκτιμηθῶσιν ἀκριβῶς παρὰ τοῦ στερουμένου τῆς ἀπαιτουμένης μακρᾶς πείρας. Ἡ ἐλαχίστη τῷ ὄντι τῆς σμίλης παρεκτροπὴ ἀρκεῖ νὰ μεταβάλῃ ἀπὸ ἱλαρᾶς εἰς κατηφῆ ἢ ἀπὸ μειλιχίου εἰς ὀργίλην τὴν ὅλην φυσιογνωμίαν. Καλῶς λοιπὸν πράττοντες ἤρχισαν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τὰ εὐκολώτερα, ἀγωνισθέντες νὰ ὁρίσωσιν ἀκριβῶς τὰς ἀναλογίας καὶ τοὺς διαφόρους σχηματισμοὺς τοῦ ὅλου σώματος, πρὶν ἢ ἐπιχειρήσωσι νὰ ὑποδείξωσι τὴν ψυχικὴν διάθεσιν διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν χειλέων ἢ τῆς κλίσεως πρὸς τὰ κάτω τῆς ἄκρας αὐτῶν, τῆς διαστολῆς τῶν ῥωθώνων, τῆς συσπάσεως τῶν ὀφρύων ἢ τῶν πτυχῶν τοῦ μετώπου.

Ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας τῶν ἀνωτέρω παρέχει τὸ πασίγνωστον στερεότυπον μειδίαμα τῶν ἀρχαϊκωτέρων ἀγαλμάτων τῆς ἑλληνικῆς τέ-

χνης. Ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ τρόπου τῆς παραστάσεως τοῦ σώματος καὶ τῆς τοῦ προσώπου εἶναι πρὸ πάντων καταφανὴς εἰς τὰ μάρμαρα τῆς Αἰγίνης. Ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰκονίζεται μετὰ θαυμαστῆς ζωηρότητος καὶ ἀκριβείας ἡ ἐπίδρασις τῶν περιπετειῶν πεισματώδους ἀγῶνος ἐπὶ τοῦ γυμνοῦ σώματος τῶν μαχητῶν, ἡ προβολὴ τοῦ στήθους, ἡ ἔντασις τῶν μυώνων, ἡ ὄγκωσις τῶν φλεβῶν τοῦ τραχήλου, οἱ σπασμοὶ τῆς ἀγωνίας καὶ αὐτὴ τῶν πτωμάτων ἡ ἀκαμψία, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰ πρόσωπα μένουσιν ἀπαθῆ καὶ ἱλαρά. Οἱ ἄγριοι ἐκεῖνοι πολεμισταὶ ἀγωνίζονται νὰ ἐξοντωθῶσι γλυκομειδιῶντες πρὸς ἀλλήλους.

Ἡ τοιαύτη τοῦ προσώπου ἀπάθεια δὲν φαίνεται ἔχουσά τι κοινὸν πρὸς τὴν πολυύμνητον ἐκείνην γαλήνην, τὴν ὁποίαν κατὰ τοὺς τεχνοκρίτας ἀπετύπωσαν ἐπίτηδες οἱ ἕλληνες γλύπται ἐπὶ τοῦ προσώπου τῶν θεῶν, ὡς σύμβολον ἀνυψώσεως ὑπεράνω τῶν ἐπιγείων παθῶν. Ἂν εὔλογον φαίνεται νὰ ἐξηγηθῇ οὕτω τὸ μειδίαμα τοῦ Ἀπόλλωνος ἢ τῆς Ἥρας, δυσκολώτατον ἀφ' ἑτέρου εἶναι νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἐκ προθέσεως ἠθέλησαν οἱ διακοσμηταὶ τοῦ αἰγινητικοῦ ναοῦ νὰ παραστήσωσιν ἀόργητα ἢ ἀναίσθητα εἰς τὸν πόνον τὰ πρόσωπα μαχομένων καὶ πληγωμένων. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι εὑρέθησαν καὶ χριστιανοί τινες ζωγράφοι παραστήσαντες μάρτυρας μειδιῶντας ἐν μέσῳ τῶν βασανιστηρίων ἢ καὶ ἐπὶ τῆς πυρᾶς. Τὸ ἐκστατικὸν ὅμως ἐκεῖνο μειδίαμα, τὸ δυνάμενον νὰ ἐξηγηθῇ διὰ τῆς ὀπτασίας τοῦ διανοιγομένου παραδείσου, οὐδεμίαν βεβαίως ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν ψυχικὴν διάθεσιν ἀνθρώπων καταγινομένων εἰς ἀλληλοσφαγίαν. Πολὺ εὐλογωτέρα λοιπὸν φαίνεται ἡ ὑπόθεσις ὅτι οὐχὶ ἐκ προθέσεως, ἀλλ' ἐξ ἀπειρίας ἀπεῖχον οἱ ἀρχαιότεροι τεχνῖται νὰ μεταδώσωσιν εἰς τὸ πρόσωπον τὴν ἔκφρασιν τῆς ὀργῆς, τοῦ ἄλγους, τοῦ πένθους ἢ ἄλλης ψυχικῆς καταστάσεως ἀνωμάλου. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἐν τούτοις ἀέτωμα τοῦ ναοῦ διακρίνονται δύο κεφαλαί, τὰς ὁποίας φαίνεται προσπαθήσας ὁ γλύπτης νὰ καταστήσῃ κάπως ἐκφραστικωτέρας τῶν λοιπῶν. Ἡ ἀπόπειρα αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς προάγγελος τῆς ὑπὸ τῶν διαδόχων τοῦ Φειδίου κατορθωθείσης προσαρμογῆς τῆς ἐκφράσεως τοῦ προσώπου πρὸς τὴν διάθεσιν τῆς ψυχῆς, τῆς ὁποίας πρόκειται τέλεια πρότυπα τῆς Νιόβης καὶ τοῦ Λαοκόοντος αἱ κεφαλαί.

Ἡ τοιαύτη ἀνέλιξις τῆς τέχνης ἤγαγε τοὺς Ἕλληνας ν' ἀσχοληθῶσιν εἰς τὴν ἀπεικόνισιν τῶν λεγομένων καθολικῶν πολὺ μᾶλλον παρὰ τῶν προσωπικῶν τύπων. Πασίγνωστον εἶναι ὅτι οἱ ἄνθρωποι διακρίνονται ἀλλήλων πρὸ πάντων ἐκ τοῦ προσώπου, τοῦ δὲ λοιποῦ σώματος αἱ διαφοραὶ εἶναι ὄχι μόνον πολὺ μικρότεραι, ἀλλὰ καὶ δύνανται αἱ

πλεῖσται ν' ἀναχθῶσιν εἰς γενικάς τινας κατηγορίας, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἡλικίαν, τὴν δίαιταν, τὴν κατάστασιν τῆς ὑγείας καὶ τὰς ἐπιβαλλομένας ὑπὸ τοῦ ἐπαγγέλματος ἕξεις, ἐνῷ ὁ ἐξαιρέσει τῆς κεφαλῆς παραβάλλων πρὸς ἄλληλα τὰ σώματα δύο ὁμηλίκων καὶ ὁμοτέχνων ἀνδρῶν ἀνευρίσκει παρ' αὐτοῖς τὰ ὁμοιάζοντα πολὺ περισσότερα τῶν ἀνομοίων. Οἱ Ἕλληνες ἐπιδοθέντες ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον περιορισθέντες εἰς τὴν μελέτην τῶν γενικωτέρων τούτων χαρακτηριστικῶν ἐπέτυχον νὰ καταστήσωσι τὴν γυμνότητα οὕτως εἰπεῖν ἐκφραστικήν, ἀποδώσαντες ἰδιάζουσαν καὶ σταθερὰν ἔννοιαν εἰς τὰς οὐσιωδεστέρας διαφοράς, αἱ ὁποῖαι παρατηροῦνται εἰς ἀνθρώπινον σῶμα ὑπὸ διαφόρους ὡρισμένας συνθήκας. Οὕτω κατώρθωσαν νὰ δημιουργήσωσιν ἀνυπερβλήτους τελειότητος τύπους ἐφήβου, ἀνδρός, πρεσβύτου, παρθένου, γυναικός, ἐργάτου, ἢ ἀθλητοῦ, οἵτινες ἀποθεωθέντες ὠνομάσθησαν Ἀπόλλων, Ἥρα, Ἥβη, Ἥφαιστος ἢ Ἡρακλῆς.

Ἐφάμιλλοι τῶν ἀρχαίων ὄχι μόνον κατὰ τὸν ἔρωτα ἀλλὰ καὶ τὴν αἴσθησιν τοῦ κάλλους ἀπεδείχθησαν τῆς ἰταλικῆς ἀναγεννήσεως οἱ τεχνῖται. Δύσκολον ὅμως ἦτο εἰς αὐτοὺς νὰ ἐγκύψωσιν εἰς τὴν μελέτην τῆς γυμνότητος μεθ' ὅσης οἱ Ἕλληνες ἀκριβείας. Τὰ ἄκαμπτα πτώματα τῶν ἀνατομείων καὶ οἱ ἀχθοφόροι τοὺς ὁποίους ἐγύμνωσαν ἐν τῷ σπουδαστηρίῳ των ἦσαν βεβαίως πρότυπα πολὺ κατώτερα τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ παλαιστῶν καὶ δισκοβόλων. Καὶ ὄχι μόνον δυσχερής, ἀλλὰ καὶ ὀλίγον χρήσιμος ἦτο εἰς αὐτοὺς τῆς γυμνότητος ἡ μελέτη, ἀφοῦ ἐπέβαλεν ἡ ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις νὰ ἐνδύωσι μὲ μακροὺς πέπλους καὶ ποδήρεις χιτῶνας τὰς παρθένους καὶ τοὺς ἁγίους. Πρὸς ἀντιστάθμισιν τοῦ μειονεκτήματος τούτου ἠναγκάσθησαν οἱ Ἰταλοὶ γλύπται νὰ καταφύγωσιν εἰς νεωτερισμοὺς καὶ τεχνάσματα τελείως ἄγνωστα εἰς τοὺς ἀρχαίους. Εἰς μὲν τὰ ἀνάγλυφα ἐτοποθέτησαν ὡς οἱ ζωγράφοι τὰ πρόσωπα ἐν μέσῳ ποικίλης σκηνογραφίας καὶ εἰς διαφόρους ἀπὸ τοῦ θεατοῦ ἀποστάσεις κατὰ τοὺς κανόνας τῆς προοπτικῆς, εἰς δὲ τὰ ἀγάλματα ἠγωνίσθησαν νὰ διατάξωσι γραφικώτερον τὰς πτυχὰς τοῦ ἐνδύματος καὶ νὰ μεταδώσωσιν εἰς τὰ πρόσωπα ποσὸν ἐκφράσεως ἀνώτερον τοῦ θεωρουμένου ἐπαρκοῦς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων. Κατὰ τοῦτο πιθανὸν εἶναι ὅτι ἀντὶ νὰ ζημιώνῃ ὑπεβοήθει τοὺς καλοὺς γλύπτας ἡ ὑποχρέωσις νὰ σκεπάζωσι τὸ σῶμα, τοῦ ὁποίου ἡ γυμνότης δυσκολώτερον συμβιβάζεται πρὸς τὴν ἐκ σφοδρᾶς συγκινήσεως ὑπερβάλλουσαν ἀλλοίωσιν τῆς φυσιογνωμίας. Ἐφ' ὅσον τῷ ὄντι δὲν προκαλεῖ ἡ ὀξύτης τοῦ ἄλγους νοσηρὰν συστολὴν τῶν νεύρων, τὰ σημεῖα τῆς ψυχικῆς συγκινήσεως δὲν εἶναι βεβαίως ἐξ ἴσου εὐδιάκριτα εἰς τὸ λοιπὸν σῶμα, ὅσον

καὶ εἰς τοὺς χαρακτῆρας τοῦ προσώπου. Ἐκ τούτου συμβαίνει ὅτι κεφαλὴ ὑπὲρ τὸ μέτρον ἐκφραστικὴ φαίνεται ἐπὶ γυμνοῦ σώματος ἀνάρμοστος ἢ ἁρμόζουσα μόνον εἰς Μαινάδας, Ἐριννύας καὶ Σατύρους. Ἡ τοιαύτη ἐντύπωσις δυσαρμοστίας ἐνδέχεται νὰ ἦναι ἐν μέρει ἀποτέλεσμα τῆς μακρᾶς ἡμῶν ἕξεως νὰ συνδυάζωμεν τὴν γυμνότητα μετὰ τῆς ἀπαθεστέρας φυσιογνωμίας τῶν ἀρχαίων ἔργων, καὶ τοῦτο ὅμως ἂν δεχθῶμεν, βέβαιον πάλιν ἀπομένει ὅτι δύναται ὁ τεχνίτης ἄνευ προσκρούσεως εἰς τὸ αἴσθημα ἢ καὶ τὴν πρόληψιν τοῦ θεατοῦ νὰ μεταδώσῃ εἰς ἄγαλμα πεπλοφόρον ποσὸν ἐκφράσεως πολὺ ἀνώτερον παρὰ εἰς γυμνόν.

Συνοψίζοντες τὰ ἀνωτέρω δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἀρχαίους ἤχθησαν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ὅλως ἀλλοίων περιστάσεων οἱ νεώτεροι ν' ἀναζητήσωσιν ἀντὶ τῶν κοινῶν χαρακτήρων, τῶν δυναμένων νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς καταρτισμὸν ὡρισμένου τινὸς καὶ σταθεροῦ τύπου, τοὺς διακρίνοντας τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν ἄνθρωπον διατελοῦντα ὑπὸ τὸ κράτος αἰσθήματος ἀλλοιοῦντος τὴν συνήθη αὐτοῦ φυσιογνωμίαν. Ὅλοι οἱ Ἀπόλλωνες, ὅλοι οἱ Ποσειδῶνες καὶ ὅλοι οἱ Ἡρακλεῖς τοσοῦτον ὁμοιάζουσιν ἀλλήλους, ὥστε καὶ ἄνευ λύρας, τριαίνης ἢ κεφαλῆς ἂν ἀνεσκάπτοντο, δὲν θὰ ἦτο ἀδύνατον εἰς ἔμπειρον ἀρχαιολόγον ν' ἀνεύρῃ τίνος θεοῦ εἶναι τὸ ἠκρωτηριασμένον εἴδωλον, ἐνῷ δυσκολώτατον εἶναι ν' ἀνευρεθῇ πλὴν τοῦ ἀκτινωτοῦ στεφάνου ἄλλο τι κοινὸν μεταξὺ τῶν ὁμοιωμάτων τοῦ αὐτοῦ προφήτου ἢ ἁγίου, ὅπως τὸν παρέστησαν αὐτὸν ὁ Ὀρκάνιας, ὁ Βερόκιος ἢ ὁ Δονατέλλος.

Καὶ τοιαύτη μὲν εἶναι ἡ μεταξὺ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς ἰταλικῆς τέχνης διαφορά, περὶ δὲ τῆς ἀξίας ἑκατέρας τούτων, ἀποφεύγοντες ν' ἀναμασσήσωμεν τὰς πασιγνώστους τεχνοκριτικὰς κοινοτοπίας περιοριζόμεθα εἰς τοῦτο μόνον, ὅτι ἡ θέα τοῦ Μωϋσέως τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου ἢ τῶν ἀναγλύφων τοῦ Γιβέρτη ἐκπλήττει καὶ συγκινεῖ καὶ αὐτοὺς τοὺς αἰγοβοσκοὺς τῶν Ἀπεννίνων καὶ τοὺς Ζουάβους τῆς Ἀφρικῆς, ἐνῷ πρὸς ἐκτίμησιν τῆς τελειότητος τῶν ἠκρωτηριασμένων ἔργων τοῦ Φειδίου ἀπαιτεῖται ἀναπλαστικὴ ἱκανότης καὶ περίσσεια γνώσεων, τῶν ὁποίων δύσκολον εἶναι νὰ ὑποθέσωμεν κάτοχον τὴν πλειονοψηφίαν τῶν ἐπαγγελλομένων ὅτι θαυμάζουσι ταῦτα. Τὸ αὐτὸ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ περὶ παντὸς ἄλλου λειψάνου τῆς ἀρχαίας τέχνης, μὴ ἐξαιρουμένου οὐδὲ τοῦ Παρθενῶνος, πρὸ τοῦ ὁποίου τὰ ἐννέα τοὐλάχιστον δέκατα τῶν προσκυνητῶν ἀποκρύπτουσι τὴν ἐνδόμυχον αὐτῶν ἀδιαφορίαν ὑπὸ στερεότυπα ἐπιφωνήματα θαυμασμοῦ. Τὰς ἀρχαίας γλαῦκας ἀντικαθιστῶσι σήμερον ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως οἱ ψιττακοί.

Ἐμ. Ροΐδης

ΕΡΜΑΝΝΟΣ ΛΟΥΝΤΖΗΣ[1]

Δὲν θὰ ἀφηγηθῶμεν ἐν ἐκτάσει τὸν βίον καὶ τὴν ἐν τῇ πολιτικῇ καὶ ἐν τοῖς γράμμασι δρᾶσιν τοῦ Ἑρμάννου Λούντζη, ἀλλ' ἁπλᾶς σημειώσεις θὰ δημοσιεύσωμεν, μὴ ἐχούσας οὐδὲ τὴν ἀξίωσιν μελέτης. Ὁ Ἑρμᾶννος, τέκνον γνήσιον τῆς Ἑλλάδος, ἐκ διαπρεποῦς οἴκου τῶν ἐν Ζακύνθῳ κομήτων Λούντζη καὶ ἐκ τῶν τὰ πρῶτα ἐν Ἑπτανήσῳ φερόντων ἐπὶ πλούτῳ, διὰ τῶν ἱστορικῶν ἰδίως μελετῶν αὐτοῦ περὶ τῆς Ἑπτανησιακῆς ἱστορίας, ἀπέκτησε δικαίως φήμην ἐνόσῳ ἔζη, παρὰ δὲ τοῖς μεταγενεστέροις εὐφήμως θὰ ἀναφέρηται τὸ ὄνομά του, ὅπερ διαπρέπουσαν θὰ καταλάβῃ θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς νεοελληνικῆς γραμματολογίας.

Ἐγεννήθη ὁ Ἑρμᾶννος Λούντζης ἐν Ζακύνθῳ τῇ 16 Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 1806, καὶ εἰς τρυφερωτάτην ἡλικίαν ἀπώλεσε τὸν πατέρα, διὸ ἡ ἀνατροφὴ αὐτοῦ ἀφέθη ἀποκλειστικῶς εἰς μόνην τὴν μητέρα του, διακρινομένην ἐπὶ φρονήσει καὶ ἀρετῇ. Ἡ μήτηρ αὐτοῦ δὲν ἦτο Ζακυνθία, ἀλλὰ κατήγετο ἐκ γερμανικῆς οἰκογενείας ἐγκατεστημένης εἰς Ἐνετίαν. Ὁ γάμος τοῦ πατρός του μετὰ τῆς Γερμανίδος ταύτης συνέβη οὕτω πως. Ὁ πατήρ του, Ἀναστάσιος τὸ ὄνομα, εἶχεν ἀδελφὸν ὀνόματι Φραγκῖσκον, ὁ ὁποῖος μεμνηστευμένος ὢν μετ' εὐγενοῦς νεάνιδος ἐκ Ζακύνθου, ἀπῆλθεν εἰς Ἐνετίαν, ἔνθα συνῆψε σχέσεις μὲ τὴν αὐτόθι διαμένουσαν γερμανικὴν οἰκογένειαν τοῦ Γουλιέλμου Μάρτενς. Συνδεθεὶς μετ' αὐτῆς διὰ φιλίας, ἠράσθη τῆς κόρης τῆς οἰκογενείας ταύτης Μαρίας· ἀλλ' ἐπειδή, ὡς εἴπομεν, εἰς ἄλλην ἤδη εἶχε δώσει τὸν λόγον, ἠναγκάσθη νὰ πνίξῃ εἰς τὴν καρδίαν του τὸ αἴσθημά του καὶ νὰ μὴ τὸ ἐκφράσῃ. Ἐπανακάμψας εἰς Ζάκυνθον ἐνυμφεύθη τὴν γυναῖκα, εἰς ἣν εἶχε δώσει ἀρραβῶνα. Δυστυχῶς αὕτη ἀπεβίωσεν ἐνωρίς, ἐκεῖνος δὲ ἐπίσης τηκόμενος ὑπὸ θανατηφόρου νόσου, ἐπλησίαζεν ὁλονὲν εἰς τὸν τάφον. Τότε προσκαλέσας τὸν ἀδελφόν του Ἀναστάσιον, ἀπεκάλυψεν αὐτῷ τὸν εἰσέτι διατηρούμενον ἐν τῇ καρδίᾳ του ἔρωτα

[1] Αἱ βιογραφικαὶ εἰδήσεις τῆς πραγματείας ταύτης ἐλήφθησαν ἐκ δύο ἀνεκδότων αὐτοβιογραφιῶν, τῆς μιᾶς ἑλληνιστὶ καὶ τῆς ἄλλης ἰταλιστὶ γεγραμμένων, σῳζομένων δὲ παρὰ τῷ ἀξιοτίμῳ αὐτοῦ υἱῷ κ. Ἀναστασίῳ Λούντζῃ, δημάρχῳ Ζακυνθίων.

πρὸς τὴν Μαρίαν Μάρτενς, πείσας δὲ αὐτὸν οὐδεμίαν ἄλλην γυναῖκα νὰ νυμφευθῇ, εἰμὴ τὴν Μαρίαν καὶ λαβὼν τὴν ὑπόσχεσίν του, ἀπέθανεν ἥσυχος. Ὁ Ἀναστάσιος ὑπερηγάπα τὸν ἀδελφόν του καὶ μὴ θέλων νὰ τὸν λυπήσῃ κατὰ τὴν ὑστάτην ὥραν τοῦ θανάτου του, ὡρκίσθη νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ψυχορραγοῦντος καὶ ἐτήρησε τὸν λόγον του. Μετέβη λοιπὸν εἰς Ἐνετίαν καὶ ἀνεκοίνωσεν εἰς τὴν οἰκογένειαν τῆς Μαρίας τὸ αἴτιον τοῦ ταξειδίου αὐτοῦ. Συγκινηθεῖσα ἡ εὐαίσθητος νεᾶνις διὰ τὸν τρυφερὸν τοῦ Φραγκίσκου ἔρωτα, ἐνίκησε, μετὰ πάλην, τὴν ἀντιπάθειαν ἣν κατὰ πρῶτον ᾐσθάνθη πρὸς τὸν Ἀναστάσιον, καθ' ὅσον ἐν αὐτῷ δὲν διέκρινε τὴν συμπεριφορὰν καὶ τὰ ἄλλα ἐξωτερικὰ χαρίσματα τοῦ μακαρίτου ἀδελφοῦ του, καὶ τέλος ἐδέχθη τὸ προτεινόμενον συνοικέσιον· ἀγαπῶσα εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀναστασίου τὸν Φραγκῖσκον, εἰς τὴν μνήμην τούτου ἀφιέρωσε τὰ τρυφερώτατα αἰσθήματα τῆς εὐαισθήτου καρδίας της, ἁγνὴν ἐνταυτῷ τὴν συζυγικὴν πίστιν καὶ τὴν στοργὴν τηροῦσα πρὸς τὸν συνδεθέντα μετ' αὐτῆς.

Διὰ νὰ λάβῃ ὁ ἀναγνώστης ἰδέαν τινὰ περὶ τῆς ἐν Ζακύνθῳ ἐκπαιδεύσεως, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος, παρατίθεμεν ἐπὶ λέξει ὅ,τι ὁ ἴδιος Λούντζης διηγεῖται ἐν ταῖς ἀνεκδότοις αὐτοβιογραφίαις [1]. «Ἐκ τῆς νηπιότητός μου ἐνθυμοῦμαι τὸ πρῶτον σχολεῖον εἰς τὸ ὁποῖον »ἐσύχναζον. Πρὸς τὸ τέλος τῆς Πλατείας Ῥούγας, κατὰ τὸ βόρειον »μέρος κεῖται ἐκκλησία, εἰς τὸν ἅγιον Στέφανον ἀφιερωμένη· ὄπισθεν »αὐτῆς, εἰσερχομένου τινὸς ἐκ τῆς πύλης, ὑπὸ τὸ κωδωνοστάσιον, εἴς »τινας τότε οἰκίσκους, ἐν ὥρᾳ θέρους, καὶ τὸν χειμῶνα εἰς τὸν γυναι»κωνίτην, ὁ Ἀναγνώστης Κυριαζῆς εἶχε τὸ σχολεῖόν του. Ἀφ' οὗ »ἐν αὐτῷ τῷ σχολείῳ ἔμαθον τὸ ἀλφάβητον, ἤρχισα καὶ τὴν ἀνάγνω»σιν εἰς τὸ Ὀκτωῆχι, ἀλλ' ἡ οὕτω λεγομένη ἀνάγνωσις συνίστατο εἰς »τὸ νὰ διακρατῶ εἰς τὴν μνήμην μου λέξεις, τὰς ὁποίας οὐδαμῶς ἠννόουν. »Κυκλώσατε λαοί, ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἦσαν αἱ πρῶται λέξεις τοῦ τροπαρίου, »πρώτου κειμένου τῆς ἀναγνώσεως· τὸ κυκλώσατε διὰ τῆς ἀναλογίας »τῆς φωνῆς μὲ τὴν λέξιν κλῶσσα, εἶχεν ἴσια ἴσια διεγείρει εἰς τὸν νοῦν »μου τὴν ἰδέαν τῆς κλώσσας, ὅταν δὲ ἐψιττάκιζον τὸ τροπάριον, πάν»τοτε ἐπαρίστατο εἰς τὸν νοῦν μου κλῶσσα περιεστοιχισμένη ἀπὸ »τὰ κλωσσόπουλά της. Τοιουτοτρόπως ἐφήρμοζα τὰς ἐννοίας εἰς τὰς »λέξεις. Ἐνθυμοῦμαι τὸ βιβλίον μου τετριμμένον, ἐσχισμένον, διεστιγ-

[1] Διατηροῦμεν τὴν ἁπλότητα τοῦ ὕφους καὶ τῆς γλώσσης τοῦ αὐτοβιογραφουμένου συγγραφέως.

»μένον ὑπὸ τῶν κηλίδων, ἃς ἄφινον τὰ δάκρυά μου, ὡς ἐνθυμοῦμαι »καὶ τὰ πορτοκάλλια, τὰ ὁποῖα ἠγόραζον ἀπὸ ὀπωροπώλην πλησίον »τοῦ ἁγίου Στεφάνου καὶ λαθραίως ἔτρωγον, διαρκούσης τῆς μελέτης, »καθ' ἣν ὁ νοῦς μου περιεπλανᾶτο ἔνθεν κἀκεῖθεν, ἐνασχολούμενος μᾶλ-»λον μὲ τὰς μυίας τὸ καλοκαίριον καὶ τὸν χειμῶνα παρατηρῶν τὰς εἰ-»κόνας τῶν Ἁγίων καὶ τὰ κανδύλια τῆς ἐκκλησίας καὶ τὰς ἀρά-»χνας τὰς ὁποίας ἔβλεπον διὰ τῶν κιγκλίδων τοῦ γυναικωνίτου. Ἔ-»πειτα ἀπὸ αὐτὸ τὸ σχολεῖον ἐμαθήτευσα εἰς ἄλλο, καὶ ἄλλος ἀνα-»γνώστης γεροντότερος, καλούμενος Δαρεῖος, ὑπῆρξεν ὁ δεύτερος δι-»δάσκαλός μου, διάφορος τοῦ πρώτου μόνον κατὰ τὴν μορφὴν καὶ »τὴν μᾶλλον τρομακτικὴν ὄψιν, πάντοτε νεφελώδης καὶ ἐπαπειλῶν »θύελλαν ῥαβδισμάτων εἰς τοὺς ἀτακτοῦντας μαθητάς. Ἀφ' ἑνὸς »βαρυνθείσης τῆς μητρός μου νὰ ἀγοράζῃ Ὀκτωήχια, τῶν ὁποίων »δὲν εἰξεύρω οὐδ' ἐγὼ πόσα ἀντίτυπα εἶχον ἐξολοθρεύσῃ, καὶ ἀφ' ἑτέ-»ρου θέλοντος τοῦ διδασκάλου μου νὰ κολακεύσῃ τὸ φιλότιμόν μου διὰ »προβιβασμοῦ τινος, ἐπροβιβάσθην πραγματικῶς εἰς τὸ Ψαλτήριον καὶ »εἴς τι περισσότερον ἀκόμη. Ἐνθυμοῦμαι θρίαμβόν τινα τῆς τρυφερᾶς μου »ἡλικίας. Μίαν Κυριακὴν ἀνέγνωσα τὸν Ἀπόστολον ἐν τῇ ἐκκλη-»σίᾳ τοῦ ἁγίου Παύλου, ὅπου ὁ διδάσκαλός μου ἦτο ψάλτης. Μέγας »ἆθλος μνημονικοῦ καὶ σπουδαῖος ἀγών! Μοὶ ἐφάνη ὅτι δὲν εὐδοκί-»μησα ὡς ἐπεθύμουν· ἐπῃνέθην ὅμως, ἐνεθαρρύνθην, ἐθωπεύθην καὶ τέ-»λος πάντων εὐχαριστήθην».

Αὐτὰ ἦσαν τὰ μέσα τῆς δημοτικῆς, οὕτως εἰπεῖν, ἐκπαιδεύσεως, τὴν ὁποίαν καὶ αὐτοὶ οἱ εὐπατρίδαι καὶ οἱ πλούσιοι ἐλάμβανον, ὅπως μάθωσι τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἀλλ' ἡ κατ' οἶκον διδασκαλία ἦτο ἐκείνη, ἥτις ἐμόρφωνε καὶ διέπλαττε τὰ παιδία. Δυστυχῶς τοῦτο ἦτο προνόμιον ὀλίγων, καθ' ὅσον οὐχὶ ἅπαντες εἶχον τὰ μέσα, οὐδ' ἅπασαι αἱ μητέρες εἶχον ἀρκετὰς γνώσεις καὶ κρίσιν πρὸς παιδαγώγησιν τῶν τέκνων των. Ὁ Λούντζης αὐτοβιογραφούμενος λοιπὸν ἔλεγεν. «Ἡ μήτηρ μου ἦτο ὁ ἀληθὴς διδάσκαλός μου· »αὐτὴ μοὶ παρέδιδε τὰ ἰταλικά, καὶ τὰ ἰταλικὰ ἐμάνθανον. Ἐπειδὴ »ἡ μήτηρ μου ἦτο διαμαρτυρομένη, ἵνα ἐκτελῇ τὰ θρησκευτικὰ κα-»θήκοντα τοῦ δόγματός της, εἴχομεν εἰς τὴν οἰκίαν γερμανὸν ἱερέα, »ὅστις ἐχρησίμευε ταὐτοχρόνως καὶ ὡς διδάσκαλος πρὸς ἐμὲ καὶ τοὺς »ἀδελφοὺς καὶ τὰς ἀδελφάς μου. Οὗτος ἐπεχείρησε νὰ μὲ διδάξῃ τὴν »γλῶσσάν του, καὶ ἐγὼ κατώρθωσα νὰ μάθω τὰ γοτθικὰ στοιχεῖα »τοῦ ἀλφαβήτου, ἔπειτα νὰ συλλαβίζω τὰ γράμματα καὶ τελευταῖα »νὰ προφέρω ὁλοκλήρους τὰς λέξεις· ὀλίγον κατ' ὀλίγον τοιουτοτρόπως

»έμαθον νὰ ἀναγινώσκω εὐκρινῶς. Ὁ ἱερεὺς μὲ κατεδίκαζε νὰ δια»βάζω ὁλόκληρα βιβλία γερμανικῶν διδαχῶν, διὸ καὶ μετεβλήθην »εἰς εἶδός τι μηχανῆς ὀρθῶς ἀναγινωσκούσης πρὸς χρῆσιν τοῦ διδα»σκάλου, ὁ ὁποῖος τοιουτοτρόπως προητοιμάζετο διὰ τὴν ἀπαγγελίαν »τῶν ἰδίων διδαχῶν κατὰ τὴν ἱερουργίαν. Ἀφοῦ μὲ ἀνεκδιηγήτους »κόπους καὶ βασάνους ἀνέγνωσα δύο ὀγκώδεις τόμους διδαχῶν, ἐξ »ἀρχῆς μέχρι τέλους, πρὸς ἀμοιβὴν ὁ διδάσκαλος μοὶ ἐχάρισε τοὺς »δύο περὶ ὧν ὁ λόγος τόμους, στερεῶς δεδεμένους. Ἐνεπλήσθην χαρᾶς »ἀνεκφράστου, οἱ δὲ δύο τόμοι ἔγιναν τὸ θεμέλιον τῆς βιβλιοθήκης, ἣν »ἐσκόπευον νὰ σχηματίσω».

Τὰ δυστυχήματα λαοῦ τινος ἐνίοτε χρησιμεύουσι πρὸς ὄφελος ἄλλου. Τοῦτο συνέβη ἐν Ἑπτανήσῳ. Τὰ δεινοπαθήματα τῶν ἀδελφῶν Ἰταλῶν, αἱ τοῦ Πάπα καὶ τῶν Αὐστριακῶν πιέσεις συνέτειναν κατά τι εἰς τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν δόξαν τῆς Ἑπτανήσου. Οἱ μεγάθυμοι συμπολῖται τοῦ Δάντου καὶ Μακιαβέλη, πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν νομιζομένων ὀνειροπολημάτων τῶν δύο τούτων μεγάλων ἀνδρῶν, δῆλα δὴ τῆς ἰταλικῆς ἑνότητος, ἠγωνίζοντο διὰ τοῦ καλάμου καὶ διὰ τῶν ὅπλων καὶ ἐξόριστοι ἢ φυγάδες περιεφέροντο εἰς τὸν κόσμον. Ἡ Ἑπτάνησος πολλοὺς τούτων ἐφιλοξένησεν [1]. Ὁ διαπλάσας τὸ πρῶτον τὴν εὐαίσθητον καὶ πατριωτικὴν καρδίαν τοῦ μεγάλου ἀοιδοῦ τῆς Ἐλευθερίας Σολωμοῦ ἦτο ὁ ἐκ Κρεμώνης ἱερεὺς Santo Rossi. Καὶ ὁ Λούντζης παρ' ἑνὸς τῶν Ἰταλῶν τούτων ἔλαβε τὴν πρώτην πραγματικὴν ἔμπεδον ἐκπαίδευσιν. Ἰδοὺ πῶς ὁ ἴδιος ἐν ταῖς ἀνεκδότοις αὐτοβιογραφίαις ἀφηγεῖται τοῦτο :

«Ἐπλησίαζον εἰς τὸ δέκατον ἔτος τῆς ἡλικίας μου, ὅτε κατ' ἐκεῖ»νον τὸν καιρόν, περὶ τὸ 1816, ἦλθεν εἰς τὴν Ζάκυνθον ὁ Ἰωάννης »Βαπτιστὴς Μορατέλης ἐκ Μοδένης, μοναχὸς τοῦ τάγματος τῶν λε»γομένων Somaschi, ὅστις κατὰ τὰς ἐπαναστάσεις τῆς Ἰταλίας »ἀπεκδυθεὶς τὸ μοναστικὸν ἔνδυμα κατέφυγεν εἰς τὴν Ζάκυνθον, κρύ»πτων τὸν ἱερὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα τόσον ἐπιτηδείως, ὥστε οὐδεὶς ὑπω»πτεύετο ὅτι ἦτο ἱερεὺς καὶ καλόγηρος. Ὁ Μορατέλης διωρίσθη κα»θηγητὴς τῆς ἰταλικῆς καὶ λατινικῆς φιλολογίας ἐν τῷ γυμνασίῳ »τῆς Ζακύνθου, καὶ εἷς πρεσβύτερος ἀδελφός μου κατετάχθη μεταξὺ »τῶν μαθητῶν του. Ἀλλὰ σκοπὸν εἶχεν ὁ Μορατέλης νὰ ἀνοίξῃ καὶ

[1] Περὶ τῶν ἐν Ἑπτανήσῳ Ἰταλῶν πολλὴν ὕλην συνελέξαμεν καὶ ἤδη ἑτοιμάζομεν ὀγκῶδες βιβλίον ἰταλιστὶ ὑπὸ τὸν τίτλον Gli Italiani nelle isole Ionie.

»μερικὸν σχολεῖον. Ἡμέραν τινὰ ἐλθὼν νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν μητέρα μου, »ἐν ᾧ ἐγὼ ἔμενον ζαρωμένος καὶ ἐντροπαλὸς πλησίον αὐτῆς, κρυφὰ »κρυφὰ ἐνητένιζον πρὸς τὸν Μορατέλην, τοῦ ὁποίου ἡ γαλήνιος καὶ »προσηνὴς φυσιογνωμία ἀπετέλει εἰς ἐμὲ ἄλλην ἐντύπωσιν παρὰ τὴν »τῶν ῥασοφόρων διδασκάλων μου. Ἐθελγόμην βλέπων εἰς αὐτὸν ἀν»θρώπινόν τι, ἐθαύμαζον παρατηρῶν αὐτὸν νὰ μειδιᾷ μὲ χαριέστατον »μειδίαμα, ὄχι μὲ στραβοχείλισμα διδασκαλικόν, ἠπόρουν πῶς δὲν »εἶχε τὸ ξηρόν, τὸ ἀπαθὲς τοῦ Κυριαζῆ, πῶς δὲν ἔβλεπον τὴν ὀφρὺν »τοῦ Δαρείου, ἡ ὁποία μοῦ ἐπάγωνε τὸ νεανικόν μου αἷμα. Οὐδὲν ἀπο»τρόπαιον, οὐδὲν ῥυπαρόν. Ἐνώπιόν μου παρίστατο ἄνθρωπος, καὶ »τοῦτο ἦτο τὸ παραδοξότερον καὶ ἀσυμβίβαστον εἰς τὴν κεφαλήν μου, »ὅτι δῆλα δὴ ἠδυνάμην νὰ ἀγαπήσω ἄνθρωπον διδάσκαλον ὄντα. »Τοιαύτας ἔκαμνον παρατηρήσεις, καθ' ὃν καιρὸν ἡ μήτηρ μου συνδι»ελέγετο μὲ τὸ νεοφανὲς ἐκεῖνο παιδαγωγικὸν φαινόμενον, ὅταν τῷ »λέγει δεικνύουσά με :

— »Εἰς ὀλίγα ἔτη θὰ σᾶς προσφέρω καὶ ἄλλον μαθητήν.

— »Καὶ διατὶ ὄχι ἀμέσως ;

»Ἀκούων τοῦτο ἐσκίρτησα, ἔγεινα ὁλοκόκκινος· καρδιοκτυπῶν περι»έμενον τὴν ἀπάντησιν τῆς μητρός μου, ἥτις σιωπῶσα μὲ ἐθώπευσεν. Εἰς »τὰ μητρικὰ θωπεύματα προσέθετεν ὁ Μορατέλης τὰ ἴδικά του. »Καὶ τότε νέα ἀνακάλυψις! εἶδον χεῖρα καθαράν, σύμμετρον, καλο»καμωμένην, ὄνυχας ὄχι βρωμερούς, ἐναντία προσόντα τῶν πρώτων »διδασκάλων μου, ἐξαιρουμένου τοῦ Γερμανοῦ, μὲ τὴν χεῖρα ὅμως »τοῦ ὁποίου οὐδέποτε ἔλαβα φιλικὰς σχέσεις· ἀπεφασίσθη νὰ γείνω »μαθητὴς τοῦ σχολείου, τὸ ὁποῖον ὁ Μορατέλης ἐμελέτα νὰ ἀνοίξῃ.»

»Ἐπρώτευον μεταξὺ τῶν μαθητῶν τοῦ σχολείου τούτου· ἀγνοῶ τί »γοήτευμα ἐξήσκησεν ἐπ' ἐμοῦ ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος· τὸν ἠγάπησα, »ἠγάπησα τὴν σπουδήν, βοηθούμενος ὑπὸ τῆς μητρός μου· ὅσον ἐπρο»ώδευον τόσον μᾶλλον ἐφλεγόμην ὑπὸ τοῦ ἔρωτος τῶν ἰταλικῶν γραμ»μάτων· μὲ ἤδυνεν ὅ,τι πρότερον μὲ ἀηδίαζε, καὶ ἔκτοτε ἐγεννήθη »εἰς ἐμὲ ἡ φαντασιοπληξία νὰ γείνω καὶ συγγραφεύς. Ἀσθενήσας, »κατὰ τὴν μακρὰν ἀνάρρωσίν μου ἐβάλθην νὰ γράφω κωμῳδίας, καὶ »ἐντὸς ὀλίγων μερῶν ἐμουτζούρωσα κάμποσον χαρτί. Ἔγραψα μίαν αὐτο»καλουμένην κωμῳδίαν, κατὰ τὴν ἰδέαν μου κωμῳδίαν, ἡ ὁποία μετὰ »ταῦτα δεδεμένη εἰς βιβλιάριον συναπετέλει μέρος τῆς βιβλιοθήκης »μου. Ἐνόμισα πρέπον νὰ παραστήσω καί τινας τῶν κωμῳδιῶν μου, »διὸ μοῦ ἐκατεσκεύασαν κούκλας, διὰ τῶν ὁποίων ἔγεινεν ἡ παράστα»σις πρὸς μεγίστην ἀγαλλίασιν τῆς μητρός μου, ἥτις οὐδενὸς ἐφείδετο

»μέσου δυναμένου νὰ μὲ εὐχαριστήσῃ, συμβοηθουμένη καὶ ὑπὸ τοῦ »ἰατροῦ τῆς οἰκογενείας Παύλου Βούτου, ὁ ὁποῖος ἠκροάζετο μετ' »ἄκρας ὑπομονῆς τὰς κωμῳδίας μου».

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὁ ἀναγνώστης βλέπει πόσον ἐπιδρᾷ ἡ καλὴ συμπεριφορὰ καὶ ἡ μέθοδος τῆς διδασκαλίας καὶ ἡ εὐκοσμία εἰς τὴν ἁπλῆν καρδίαν τῶν μικρῶν παιδίων. Ἐξακολουθοῦμεν παραθέτοντες ἐκ τῶν ἀνεκδότων αὐτοβιογραφιῶν τοῦ Λούντζη καὶ ἄλλας περικοπάς, ὅπως χρησιμεύσωσιν ὡς δίδαγμα εἰς τοὺς παιδαγωγούς, διδασκάλους καὶ γονεῖς, ἅμα δὲ καταδείξωσι τὴν εὐγνώμονα μνήμην, ἣν ὁ Λούντζης ἐν τῇ ἀνδρικῇ του ἡλικίᾳ, ἐτήρει πρὸς τὸν εὐγενῆ, ἱκανὸν καὶ φιλέλληνα διδάσκαλόν του.

«Ἀπέθανεν ὁ Μορατέλης τὸ 1818. Οὕτω δὲ ἐξέλειψεν ὁ κυριώτερος »μοχλὸς τῆς ἀνατροφῆς μου, στηριζομένης ἐπὶ τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ »σεβασμοῦ. Ὁ θάνατος αὐτοῦ ὑπῆρξε συμφορὰ ὡς πρὸς τὴν ἐκπαίδευ»σίν μου· τὸν ἔκλαυσα ὡς ἄλλον πατέρα. Ἀλλ' ἡ τόσον ἁρμονικῶς »ἀναπτυσσομένη ἀνατροφή μου ἐκινδύνευσε νὰ φθαρῇ. Ἐκτὸς τῶν »ἠθικῶν προτερημάτων καὶ τῆς παιδαγωγικῆς ἀξίας του, ἦτο ἀνὴρ »προικισμένος μὲ πολλὰς καὶ ποικίλας γνώσεις. Εἶχε χρηματίσει κα»θηγητὴς τῆς φυσικῆς ἐν Ἰταλίᾳ καὶ περὶ τῆς ἐπιστήμης ταύτης εἶ»χεν ἐκδώσει σύγγραμμα, ὡς καὶ ἐπιστολὰς ἀπευθυνομένας εἰς κυρίαν »τινὰ περὶ φυσικῆς ἱστορίας. Ἦτο φιλέλλην ἔνθερμος, καὶ ἐνθυμοῦμαι »ὅτι, ὅτε ἐνίοτε τὸν συνώδευον εἰς τὸν περίπατον πρὸς ἀμοιβὴν τῆς »ἐπιμελείας μου καὶ εὑρισκόμεθα εἰς τόπον ὅθεν ἐβλέπομεν τὴν ἀπέ»ναντι Πελοπόννησον, τότε ὑπὸ τὸν ζυγὸν εἰσέτι διατελοῦσαν, ἔμπλεως »ἐνθουσιασμοῦ αὐτοσχεδίαζε στίχους, πότε μὲν ἐλεεινολογῶν τὴν κατά»στασιν, πότε δὲ προσδοκῶν τὴν ἔγερσιν τῆς Ἑλλάδος, καὶ οὕτω »διήγειρεν εἰς τὰς νεαρὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν τὸν ἔρωτα τῆς πατρί»δος καὶ τῆς ἐλευθερίας, πρὸς τὸν ὁποῖον σκοπὸν ἔτεινε καὶ ἅπασα ἡ »διδασκαλία του. Ἀπὸ τὸν ξένον τοῦτον ἔμαθον ὅτι ἀνήκω εἰς ἔνδο»ξον ἔθνος, ἀπὸ τὸν ξένον ἔμαθον τὰ ὀνόματα τῶν μεγάλων ἀνδρῶν »τῶν ἀπαθανατισάντων τὸ πάλαι τὸ ἔθνος μου, τὰ ὁποῖα δὲν ἠδυνά»μην νὰ μάθω οὔτε ἀπὸ τὸ Ὀκτωῆχι οὔτε ἀπὸ τὸ Ψαλτήριον . . . »Κατὰ τὰς ἐξετάσεις τοῦ Γυμνασίου τοῦ 1816 εἶχεν ὁ Μορατέλης »ἐκφωνήσει λόγον, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν ἑλληνικὴν μετάφρασιν ἐτυπώθη τὸ »ἀκόλουθον ἔτος ἐν Κερκύρᾳ, δαπάναις τῶν μαθητῶν. Μεγάλως ὑπε»ρηφανεύθην, ὅταν ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν συνδρομητῶν ἀνέγνωσα ἔν»τυπον τὸ ὄνομά μου· μοὶ ἐφάνη ὅτι δὲν ἤμην πλέον ἀσήμαντον ἑνδεκα»ετὲς παιδάριον, ἀλλ' ἀνὴρ ἤδη γνωστός. Ἐξέδωκε προσέτι ὁ Μορα-

»τέλης καὶ διατριβὴν περὶ οἰνοποιίας, τυπωθεῖσαν ἐν τῷ τότε τυ-»πογραφείῳ τῆς Ζακύνθου [1].

«Οἱ διδάσκαλοί μου οἱ διαδεχθέντες τὸν Μορατέλην μὲ ἔκαμον σχε-»δὸν να λάβω ἀποτροφὴν πρὸς ὅ,τι αὐτὸς εἶχε κάμει νὰ ἀγαπήσω. »Ἤρχισα νὰ φοιτῶ εἰς ἕκαστον σχολεῖον, νὰ συναναστρέφωμαι μὲ διε-»στραμμένα παιδάρια, ὀλίγα μανθάνων, πολλὰ ὅμως ἀποκτῶν ἐλατ-»τώματα, ἕως ὅτου ἡ μήτηρ μου ἀπεφάσισε νὰ μὲ ἐκβάλῃ ἀπὸ ἐκεῖνο »τὸ σχολεῖον καὶ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεώς μου κατ' οἶκον, »δι' ἰδιαιτέρων διδασκάλων. Ἔλαβον διὰ τὰ ἑλληνικὰ τὸν διδάσκα-»λον Ἀναστάσιον Καραβίαν μεταξὺ τῶν σχολαστικῶν σχολαστικώ-»τατον, εἰδεχθῆ τὴν μορφήν. Ἐνθυμοῦμαι τὴν δυσώδη πληγὴν ἣν »εἶχε τότε εἰς τὸν λαιμόν, ἐκ τῆς ὁποίας ἔσταζε τὸ πύον· ἡ εἰδέχθεια »τοῦ προσώπου του, τὰ ἄγρια μαλλιά του, τὰ ὁποῖα ἄλλο κτένι παρὰ »τοὺς ὄνυχας δὲν ἐγνώριζον, οἱ μικροὶ τζιμπλιασμένοι ὀφθαλμοὶ μὲ τὰ »βλέφαρα καταφαγωμένα ὑπὸ τῆς εὐλογιᾶς, ἡ ὁποία τῷ εἶχε διεστιγ-»μένον τὸ πρόσωπον, τὸ ἄλογον τῆς διδασκαλίας του, ἡ κόλασις τῆς »γραμματικῆς, ἡ σκαιότης τοῦ ἤθους, τὸ βάναυσον τῆς συμπεριφορᾶς »τοῦ διδασκάλου τούτου, ὅλα ταῦτα συνετέλεσαν, ὥστε νὰ συλλάβω »ἀκάθεκτον ἀποστροφὴν πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Ἐξ ἐναντίας »ἔμαθον τὰ γαλλικὰ χάριν τοῦ διδασκάλου μου. Ὠνομάζετο δὲ οὗτος »Ἰάκωβος Πινέλ, πρόσφυξ εἰς τὴν Ζάκυνθον, καθὸ χρηματίσας μέλος »τῆς διαρκούσης τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως Συνελεύσεως καὶ εἷς τῶν »ψηφισάντων τὸν θάνατον τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου ις'. Ἀπὸ τὸν ἀ-»γαθὸν κανονικὸν Γιραρδίνην, ὅστις παρέδιδε τὰ ἰταλικὰ καὶ λατινικὰ »ὀλίγα ἔμαθον, δὲν ἀπέμαθον ὅμως τὰ μεμαθημένα καὶ διὰ τοῦτο πε-»ρισσότερα παρὰ εἰς τὸν διδάσκαλον ὀφείλω νὰ ἀποδώσω χάριτας εἰς »τὴν ἀκάματον καὶ νοήμονα μητέρα μου. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἡ φι-»λομάθεια ἐξέλιπεν, ἡ δὲ σπουδὴ κατήντησε δι' ἐμὲ βάρος καὶ ἄλ-»γος. Ἔγεινα θορυβῶδες, ἀνήσυχον, δυσάγωγον παιδάριον καὶ ἤθελον »καταντήσει ἀπὸ κακοῦ εἰς τὸ χεῖρον, ἂν δὲν μὲ ἀνεχαίτιζεν ἡ θερμο-»τάτη ἀγάπη καὶ ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴν μητέρα μου.»

[1] Τὸ βιβλίον τοῦτο τοῦ Μορατέλη φέρει τίτλον «Dei mezzi più facili per migliorare e conservare i vini di Zante. Memoria economica rurale di G. B. Moratelli, professore d'italiana e latina filologia nel liceo Zacintio, membro dell' Academia Jonia. Zante 1817 εἰς ὄγδοον VIII—73 ἀφιεροῦται εἰς τὸν κόμητα Πέτρον Μακρῆν. Ἐν Ζακύνθῳ τῷ 1817 ἐξέδωκε καὶ τὴν δευτέραν ἔκδοσιν τοῦ λόγου αὐτοῦ. Vantaggio della pubblica istruzione a preferenza della privata, per formare un carattere ragionale σελ. 38. Ὅλα τὰ ὀλίγα ἔργα τοῦ Μορατέλη ἦσαν, ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, κοινωφελῆ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται ὅτι μία τῶν αἰτιῶν διὰ τὰς ὁποίας πολλοὶ ἐν Ἑπτανήσῳ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ὀλίγον κατεγίνοντο εἰς τὴν τῶν ἑλληνικῶν μελέτην, ἦτο καὶ ἡ ἔλλειψις καταλλήλων διδασκάλων, ὧν τινες, ἂν καὶ ἦσαν δόκιμοι ἑλληνισταί, ἐστεροῦντο μεθόδου. Τούτου ἕνεκα προετιμῶντο οἱ Ἰταλοὶ διδάσκαλοι, παρ' ὧν ἐμάνθανον καὶ τὴν ἑλληνικὴν γραμματολογίαν. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀποδεικνύεται προσέτι ὁποίας μεγίστης ὠφελείας πρόξενος δύναται νὰ γείνῃ εἰς τὴν οἰκογένειαν ἡ μήτηρ, ὁσάκις ἔχει τὰς δυνάμεις αὐτὴ ἡ ἰδία νὰ εἶνε ἡ πρώτη παιδαγωγὸς καὶ διδάσκαλος τῶν τέκνων της. Ἡ κατ' οἶκον ἀνατροφὴ εἶνε σπουδαία· αὕτη μορφώνει καὶ διαπλάσσει τὴν καρδίαν, αὕτη καθιστᾷ τοὺς ἀρίστους πολίτας. «Ἡ μήτηρ μου, λέγει ὁ Λούντζης, μὲ εἶχεν ἀναθρέψει μᾶλλον εἰς τὴν »ἀγάπην τοῦ Θεοῦ παρὰ εἰς τὸν φόβον τοῦ διαβόλου, μὲ εἶχε περισσό»τερον διδάξει τὰ καθήκοντα καὶ τὰς ἀρετὰς τοῦ χριστιανοῦ παρὰ τὰ »ἐξωτερικὰ ἔργα, μὲ εἶχε περισσότερον δὲ ὁμιλήσει περὶ συνειδή»σεως, παρὰ περὶ κολάσεως».

Ἐνῷ ὁ Λούντζης εὑρίσκετο εἰς θέσιν οὐχὶ τόσον εὐχάριστον ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως καλῶν διδασκάλων, ἐξερράγη αἴφνης ὁ Ἀγὼν καὶ πάντες σχεδὸν οἱ Ἑπτανήσιοι ἔστρεψαν τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸ μέγα γεγονός, οὗ τὸ ἀποτέλεσμα θὰ ἦτο ἡ ἀναγέννησις τῆς πατρίδος. Ὁ Λούντζης αὐτοβιογραφούμενος ἱστορεῖ «. . . ἦλθε καιρὸς καθ' ὃν ἄκρα»τος ὁ ἐνθουσιασμός, ζέσις τις τῆς ψυχῆς καὶ τῆς καρδίας, ἡ ὁποία »εἶχε μεταβληθῆ σχεδὸν εἰς μανίαν, κατεκυρίευσε τοὺς κατοίκους »ἅπαντας τῆς νήσου. Ἐγὼ δὲ εἴτε ἐξ ἐνστίκτου, εἴτε ἐκ πιθη»κισμοῦ ἄφινον νὰ μὲ παρασύρῃ ἡ ὁρμὴ τοῦ χειμάρρου· ἐν μέσῳ τῆς »γενικῆς ἐκείνης ἀλλ' εὐγενεστάτης γενναίας παραφορᾶς, ἐγὼ μέ »τινα ἄλλα τρελλὰ παιδάρια ἐσχεδιάσαμεν λαθραίως νὰ δραπετεύ»σωμεν καὶ νὰ δράξωμεν τὰ ὅπλα ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν ἀ»δελφῶν μας.

«Στίφη ἐνόπλων ἀνδρῶν νυχθημερὸν ἀνεχώρουν ἀπὸ ὅλα τὰ παρά»λια τῆς νήσου, ἵνα ἑνωθῶσι μὲ τοὺς ἐν τῇ ἀπέναντι στερεᾷ μαχομένους, »ὥστε δὲν ἤθελε μᾶς ἀποβῇ δύσκολος ἡ δραπέτευσις, πολλῷ μᾶλλον καθ' »ὅσον ὑπῆρχον ἄνθρωποι τόσον μωροὶ διὰ νὰ μᾶς βοηθήσωσιν. Ἡ ἀ»γαθή μου μήτηρ ἀφ' ἑνὸς μὲν βλέπουσα ὅτι τὰ παιδοκαμώματα ἠ»δύναντο νὰ μεταβληθῶσιν εἰς ὀλεθριωτάτην τινὰ παρεκτροπήν, ἀφ' »ἑτέρου δὲ σκεπτομένη ὅτι ἦτο μεγίστη ἀνάγκη νὰ προβλέψῃ διὰ τὴν »ἐκπαίδευσίν μου, ἀπεφάσισε νὰ μὲ στείλῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐκεῖ δὲ »νὰ εὕρω τὰ μέσα διδασκαλίας, ἅτινα δὲν ἠδύνατο νὰ μοὶ παρέξῃ ἡ

»πατρίς, ὅπου πολλοὺς μὲν εἶχα διδασκάλους διὰ τὰ κακὰ καὶ ἀξιό»μεμπτα, ὀλιγίστους δὲ διὰ τὰ καλὰ καὶ ἐπαινετὰ ἔργα».

* * *

Τῷ 1823 ἐπιβιβασθεὶς ἐμπορικοῦ πλοίου, ὁ Λούντζης, συνοδευόμενος δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ του, ἀνεχώρησε. Φθάσας εἰς Ἀγκῶνα, μετέβη εἰς τὴν Ῥώμην. Τὸ θέαμα νέων τόπων ἄλλων ἀνθρώπων, διαφόρων ἠθῶν, τὸ μεγαλεῖον τῆς Ῥώμης, οἱ θαυμάσιοι ναοί της, τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς λατρείας, κατὰ τὴν ἑορτὴν ἰδίως καθ' ἣν ἔλαχε τῆς Ἀναλήψεως, καθ' ἣν ὁ Πάπας ἐκ τοῦ παραθύρου τῶν ἀνακτόρων του ηὐλόγει τὴν πόλιν καὶ τὴν οἰκουμένην, urbem et orbem, πάντα ταῦτα, ὡς ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ, διεσκέδασαν τὴν θλῖψίν του. Μετ' οὐ πολὺ μετέβη εἰς τὴν Σιένην, ὅπου ἐνεγράφη ὑπότροφος ἐν τῷ ἐκεῖσε ἐκπαιδευτηρίῳ, τοῦ ὁποίου καὶ οἱ διδάσκαλοι καὶ οἱ διευθύνοντες ἦσαν μοναχοὶ τοῦ τάγματος delle Scuole pie. Μετὰ τὴν παρέλευσιν ἑνὸς ἔτους, ἡ μοναστικὴ ζωὴ τοῦ ἐκπαιδευτηρίου τοῦ ἐφάνη ἀφόρητος, διότι, ὡς ὁμολογεῖ, οἱ φοιτηταὶ ἠναγκάζοντο νὰ εἶναι καλογηρικώτεροι τῶν ἰδίων καλογήρων. Ἡ ἀγαθὴ μήτηρ, μαθοῦσα τοῦτο, ὅπως εὐχαριστήσῃ τὸν Ἑρμάννον της, τῷ ἐπέτρεψε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ ἐκπαιδευτήριον καὶ οὕτω τὸ φθινόπωρον τοῦ 1824 μετέβη μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του, ὅστις ἐπὶ τούτῳ παρευρέθη, εἰς Βονωνίαν, ὅπου ἔσχε τὴν μεγάλην τύχην νὰ τὸν δεχθῇ ὁ περικλεὴς Παῦλος ὁ Κώστας, ὁ γνωστὸς τῆς Ἰταλίας συγγραφεύς, ὅστις, ἀφοῦ ἀπελύθη τῆς δημοσίας διδασκαλίας, παρὰ τῆς παπικῆς κυβερνήσεως καταδιωκόμενος, ἐλάμβανε παρ' αὐτῷ νέους, ὡς ἐπὶ τῷ πολὺ ξένους, οὓς ἐδίδασκεν ἰδιαιτέρως. «Ἡ οἰκία τοῦ Κώστα, λέγει ὁ Λούντζης, παρίστανεν ἓν εἶδος Ἀκαδημίας, ἥτις, ὅπως κάλλιον ὁμοιάζῃ πρὸς τὴν »ἀρχαίαν, εἶχε καὶ τερπνὸν κῆπον καὶ ἐπισκέψεις περιβλέπτων ἀνδρῶν.» Ἡ ἀρχὴ ὅμως ἐκτιμῶσα τὸν Κώσταν, διώρισεν αὐτὸν καθηγητὴν ἐν τῷ Λυκείῳ τῆς Βονωνίας, ἀλλ' ἕνεκα τῆς μεταλλαγῆς τῶν πραγμάτων, οἱ δυνάσται ἐκ νέου ἐπανῆλθον καὶ ὁ Κώστας δὲν ἦτο βεβαίως εὐχαριστημένος. Αἱ παράδοξοι καὶ αἰφνίδιαι τύχαι τῆς Ἰταλίας πολλὴν λύπην προυξένουν εἰς τὸν μέγαν πατριώτην, ὅστις ἀκράδαντον εἶχε τὴν πίστιν ὅτι ἡ ἀνθρωπότης δὲν δύναται νὰ ὀπισθοδρομήσῃ, διὸ μετέβη εἰς Νεάπολιν, συνοδευόμενος παρ' ἄλλων ἐνδόξων Ἰταλῶν· φυγάς, μὲ τὴν καρδίαν μεστὴν πικρίας, ἐπέστρεψεν εἰς Βονωνίαν, ὅπου ἀπελύθη τῆς ὑπηρεσίας, καταργηθέντος τοῦ Λυκείου. Ἀπὸ τὸν Κώσταν ὁ Λούντζης πολὺ ὠφελήθη, καθότι εἶχε κλίσιν εἰς τὴν φιλολογίαν καὶ γραμματολογίαν καὶ οὐχὶ εἰς τὴν ἐπιστήμην. Ἰδοὺ τί

ὁ ἴδιος λέγει· «Ἐπεκράτει παρ' ἡμῖν συνήθεια ὅσοι νέοι μετέβαινον »εἴτε εἰς Ἰταλίαν εἴτε ἀλλαχοῦ νὰ σπουδάζουν τὴν ἰατρικὴν ἢ »τὰ νομικά. . . . Ἐγὼ προσδιωρισμένος ὢν διὰ τὰ νομικὰ, ἀδιά»φορον ἂν εἶχον ἢ δὲν εἶχον κλίσιν, κατεγράφην φοιτητὴς τοῦ Πανε»πιστημίου εἰς τὴν νομικὴν σχολήν. Τὰ νομικὰ μαθήματα ἦσαν ἡ »τελευταία ἐνασχόλησίς μου· μὲ ζῆλον κατεγινόμην εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ »Κώστα παραδιδόμενα. Ἐκ φύσεως ἔρρεπον πρὸς τὰ ἰταλικὰ γράμ»ματα καὶ ἡ κλίσις μου ταχέως μετεβλήθη εἰς πάθος, ὑπὸ τὴν ὁδη»γίαν τοιούτου διδασκάλου, τοῦ ὁποίου τὰ μαθήματα δὲν περιωρί»ζοντο εἰς τὴν φιλολογίαν, ἀλλὰ συμπεριελάμβανον καὶ τὴν φιλοσο»φίαν.»

Ὁ Λούντζης συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ μάθῃ τὰ μαθηματικά, διὸ λαβὼν διδάσκαλον, μετὰ πολλοὺς κόπους ἐνόησεν ὅτι δὲν ἦτο γεννημένος διὰ τοιαύτας μελέτας, ἀφοῦ ὁ ἴδιος καθηγητὴς ὡμολόγησεν ὅτι εἶχεν ἀντιμαθηματικὸν ἐγκέφαλον. Κατὰ τὰς διακοπὰς μετέβαινεν εἰς ἄλλα τῆς Ἰταλίας μέρη, ἔνθα συνέδεσε φιλίαν καὶ σχέσεις μετὰ διαπρεπῶν ἀνδρῶν, ἀδιακόπως πλουτιζόμενος μὲ νέας γνώσεις. Ἀξιοσημείωτον εἶνε τὸ ἑξῆς, ὅπερ διηγεῖται « . . . Μετέβην εἰς Φλω»ρεντίαν, ὅπου ἐγνώρισα τὸν Τερέντιον Μαμιάνην, τόσῳ τῷ καιρῷ »ἐκείνῳ καταδιωκόμενον ὑπὸ τῆς τύχης, ὅσον μετὰ ταῦτα παρ' »αὐτῆς εὐνοηθέντα. Τοιαύτη ἦτο τότε ἡ κατάστασις τοῦ ἀνδρὸς »τούτου, ὥστε διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν καταδιωγμῶν τῆς παπικῆς »κυβερνήσεως, ἧς τινος ἦτο ὑπήκοος, καθὰ ἐν Πεζάρῳ γεννηθείς, μὲ »παρεκάλει νὰ μεσολαβήσω ὅπως ἐπιτύχῃ θέσιν οἰκοδιδασκάλου εἰς »Ζάκυνθον.» Τὰ πράγματα ἤλλαξαν καὶ οὕτως ἐστερήθη ἡ Ζάκυνθος τῶν φώτων τοῦ μεγάλου τούτου τῆς Ἰταλίας τέκνου.

Ἐν ταῖς αὐτοβιογραφίαις ὁ Λούντζης διηγεῖται τὰς ἐξ Ἰταλίας ἐντυπώσεις του καὶ ἄλλα, ἅτινα νομίζομεν ἄσχετα μὲ τὸν σκοπὸν τοῦ παρόντος ἄρθρου· παραλαμβάνομεν μόνον τὰ ἑξῆς, ἅτινα συνδέονται μὲ τὸν πνευματικόν του βίον. «Ἐν τοσούτῳ ἡ ἐλπὶς νὰ γείνω συγγρα»φεὺς ἐπληροῦτο, ἀδιάφορόν πως. Εἶχε σχολιάσει ὁ Κώστας τὴν θείαν »Κωμῳδίαν τοῦ Δάντε Ἀλλιγιέρη, ἀφ' οὗ δὲ ὁ τυπογάφος ἐδημο»σίευσε τὴν πρώτην μᾶλλον πολυδάπανον ἔκδοσιν, ἐσκέπτετο νὰ τυ»πώσῃ ἄλλην εὐθηνοτέραν. Ὁ τυπογράφος εἰς τὴν οἰκονομικὴν ταύ»την ἔκδοσιν ἠθέλησε νὰ προσθέσῃ προοίμιον, τὸ ὁποῖον ἐπεφορτί»σθην νὰ συντάξω. Τὸ ἔγραψα καὶ εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος. »Καί τοι μὴ ὑπάρχοντος τοῦ ὀνόματός μου ἐν ἐκείνῳ τῷ προοιμίῳ, ἐνη»βρυνόμην βλέπων τυπωμένον αὐτὸ τὸ οἱονδήποτε γέννημα τοῦ κον-

»δυλίου μου, αὐτὴν τὴν ἀπαρχὴν τῶν φιλολογικῶν κόπων μου. Αἱ δὲ »εὐχαριστίαι τοῦ τυπογράφου ὑπῆρξεν ἡδύτατον θυμίαμα εἰς τὴν φι- »λοδοξίαν μου. Τὸ πρῶτον βῆμα ἔμελλε ταχέως καὶ δεύτερον νὰ ἐπα- »κολουθήσῃ».

«Ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Πίσης ἐλάμβανον τὸν διδακτορικὸν στέ- »φανον δύο νέοι συμπολῖταί μου, ἐν αὐτῇ δὲ τῇ περιστάσει ἐστοχά- »σθην νὰ γράψω πρὸς αὐτοὺς συγχαρητήριον ἐπιστολήν, ἥτις τῷ »1827 ἐδημοσιεύθη διὰ τοῦ τύπου ἐν Βονωνίᾳ. Δὲν περιεῖχε μωρολο- »γίας, ἀλλὰ σπουδαίας σκέψεις, κυρίως εἰς τῆς πατρίδος τὰ δεινὰ ἀ- »ποβλεπούσας καὶ ἐνδεικνυούσας τὰ τῆς θεραπείας. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη »ἐπῃνέθη καὶ χάρις εἰς αὐτὴν ἔλαβον διαβατήριον, δι' οὗ νὰ περιη- »γῶμαι τὰς χώρας τῆς πολιτείας τῶν γραμμάτων.» Ἀπέκτησεν οὕτω καὶ διαπρεπεῖς φίλους, ἐν οἷς τὸν Πέτρον Γιορδάνην καὶ τὸν τραγικὸν Νικολίνην.

Τέλος ἐσκέφθη ὅτι ὁ καιρὸς παρήρχετο καὶ ἔπρεπε νὰ λάβῃ τὸ δί- πλωμα. Ἐπιστρέψας εἰς Βονωνίαν ἐπεδόθη σοβαρῶς εἰς τὰς νομικὰς με- λέτας, ὅπως λάβῃ τὰς σχετικὰς ἀποδείξεις καὶ μεταβῇ εἰς ἄλλο Πα- νεπιστήμιον καὶ ἀξιωθῇ τοῦ διδακτορικοῦ διπλώματος, ὅπερ δὲν ἠδύ- νατο νὰ λάβῃ ἐν Βονωνίᾳ, καθὸ ἑτερόδοξος. Μεταβὰς λοιπὸν εἰς Πίζαν, ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς νομικῆς τῇ 22 Δεκεμβρίου τοῦ 1827. Οὕτως ἔγεινεν ἡ ἐπιθυμία τῆς μητρός του. Διδάκτωρ γενόμενος, ἐπα- νέκαμψεν εἰς Βονωνίαν καὶ ἀκολούθως διηυθύνθη εἰς Βενετίαν, ὅπως ἴδῃ τοὺς ἐκ μέρους τῆς μητρός του συγγενεῖς του. Περὶ τῆς Βενετίας σὺν τοῖς ἄλλοις λέγει· «Εἰς πολλὰ ἐπείσθην ὅτι ἤμεθα τότε οἱ Ζακύνθιοι »καὶ ἔτι μᾶλλον οἱ Κερκυραῖοι οἱ ἄμεσοι κληρονόμοι τῶν Ἐνετῶν.»

Τὴν 3 Μαΐου τοῦ 1828 ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ζάκυνθον, τὴν ποθητήν του γενέτειραν, ἐπιστήμων ἢ μᾶλλον εὐπαίδευτος λόγιος.

Σπυρίδων δὲ Βιάζης.

Ο ΣΤΡΑΤΑΡΧΗΣ ΣΟΥΒΑΡΩΦ

Ἡ τελευταία ἀσθένεια τοῦ ἀποβιώσαντος αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας Ἀλεξάνδρου τοῦ Γ' κατέστησε πασίγνωστον τὸ ὄνομα τοῦ θεραπεύοντος αὐτὸν ἰατροῦ Σαχάριν καὶ αἱ ἰδιοτροπίαι τοῦ περιφήμου ῥώσσου καθολόγου διελαλήθησαν διὰ τῶν ἐφημερίδων καθ' ἅπασαν τὴν ὑφήλιον. Ἀλλ' οἱ ἀλλόκοτοι αὐτοὶ χαρακτῆρες ἐν Ῥωσσίᾳ δὲν εἶνε, ὡς φαίνεται, σπάνιοι, καὶ ἡ ἔκτροπος συμπεριφορὰ τοῦ Σαχάριν ὑπενθυμίζει ἐν πολλοῖς ἄλλον ἐπιφανῆ ὁμοεθνῆ του, τὸν περιβόητον στρατηγὸν Σουβάρωφ, μετὰ τοῦ ὁποίου ἔχει πολλὰ σημεῖα ὁμοιότητος. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ καλὸν κρίνομεν ν' ἀφηγηθῶμέν τινας τῶν περιφημοτέρων ἰδιοτροπιῶν τοῦ στρατηγοῦ τούτου, αἵτινές εἰσι τόσον πολλαὶ καὶ τόσον ἀλλόκοτοι, ὥστε βεβαίως διστάζει πᾶς τις ἂν πρέπῃ νὰ τὸν θεωρήσῃ ὡς ἔχοντα σώας τὰς φρένας καὶ ἀπορεῖ πῶς τοιοῦτος ὢν διετήρησεν ἕως τέλους τὸ ὑψηλόν του ἀξίωμα καὶ διέπρεψε μάλιστα ἐν αὐτῷ.

Διὰ τοὺς ἀγνοοῦντας τὸν βίον τοῦ ἐπιφανοῦς τούτου ῥώσσου στρατηλάτου, παραθέτομεν ἐνταῦθα μερικὰς βιογραφικὰς πληροφορίας. Ὁ Ἀλέξιος Βασιλείεβιτζ, κόμης Σουβάρωφ ἐγεννήθη ἐν Μόσχᾳ τῷ 1729 καὶ ἀπέθανεν ἐν Πετρουπόλει τὴν 6 Μαΐου 1800. Ὁ πατήρ του στρατηγὸς καὶ γερουσιαστὴς ὀνόματι Σουβόρ, κατήγετο ἐκ Σουηδίας. Ὁ Σουβάρωφ κατετάχθη ἀνώτατος εἰς τὸν στρατὸν καὶ διαπρέψας ἀνῆλθε ταχέως εἰς τὰ ἀνώτατα στρατιωτικὰ ἀξιώματα. Ἐνυμφεύθη μίαν ἀνεψιὰν τοῦ Ρομαντζώφ, ἀλλὰ μετ' ὀλίγου καιροῦ συμβίωσιν, διεζεύχθη αὐτήν. Μετέσχε τοῦ ἑπταετοῦς πολέμου, ἰδίως ὅμως διεκρίθη εἰς τοὺς κατὰ τῶν Πολωνῶν καὶ Τούρκων ἀγῶνας. Εἰς μίαν κατὰ τῶν Τούρκων μάχην τῷ 1717 ἐπληγώθη βαρέως καὶ ἐνομίσθη νεκρός· ἀλλὰ συνελθὼν ὥρμησε κατόπιν τῶν εἰς φυγὴν τραπέντων στρατιωτῶν του, ἐπανήγαγεν αὐτοὺς εἰς τὴν μάχην καὶ κατετρόπωσε τὸν ἐχθρόν. Ἄλλοτε πάλιν ἕνεκα τῆς εὐτολμίας του θὰ ἠχμαλωτίζετο, ἐπιτεθεὶς μετ' ὀλίγων ἀνδρῶν καὶ περικυκλωθεὶς ὑπὸ πολυαρίθμων ἐχθρῶν, ἂν δὲν ἔσωζεν αὐτὸν ἐγκαίρως ἐπελθὼν ὁ πρίγκιψ Ρέπνιν. Ἐνίκησε τὸν μέγαν βεζύρην Μεχμὲτ ἐν Φοξανίῳ καὶ κατόπιν ἐν Ρίμνικ, ὁμοῦ μετὰ τοῦ δουκὸς Σὰξ—Κοβούργου, κατατροπώσας μετὰ 10 χιλιάδων ἀνδρῶν

δεκαπλασίους ἐχθρούς. Διὰ τὸ ἀνδραγάθημά του τοῦτο ἐτιμήθη διὰ τοῦ τίτλου τοῦ κόμητος, ἀπονεμηθέντος αὐτῷ ταὐτοχρόνως παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας καὶ παρὰ τῆς Αἰκατερίνης τῆς Β', ἥτις ἰδιαιτέρως ἐχορήγησεν αὐτῷ καὶ σημαντικὴν δωρεάν. Ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφόδου τὸ Ἰσμαήλιον τῷ 1789, κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην δ' ἐσφάγησαν κατὰ διαταγήν του 30 χιλιάδες Τούρκων καὶ διὰ τὴν φοβερὰν ταύτην αἱματοχυσίαν ἐπωνομάσθη σφαγεύς. Καταστείλας τὴν ἐξέγερσιν τῆς Πολωνίας ἐν ἔτει 1794, διεκρίθη καὶ πάλιν διὰ τὴν θηριωδίαν του, θανατώσας ἐννέα χιλιάδας ἐκ τῶν κατοίκων τοῦ προαστείου Πράγα, ὅπερ ἐκυρίευσε πρὶν εἰσελάσῃ εἰς τὴν Βαρσοβίαν. Τότε ἀπενεμήθη αὐτῷ ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείρας ὁ βαθμὸς τοῦ στρατάρχου καὶ τοῦ ἐδωρήθησαν ὡς ἀμοιβὴ ἀπέραντοι γαῖαι. Ὁ αὐτοκράτωρ Παῦλος, διαδεξάμενος τὴν μητέρα του καὶ ἀποστρεφόμενος πάντας ὅσους ἐκείνη ηὐνόει, τὸν ἀπέστειλεν οὐχ ἧττον εἰς Ἰταλίαν ἐπὶ κεφαλῆς στρατοῦ, ὅπως ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Αὐστριακῶν ἐξώσωσιν ἐκεῖθεν τοὺς Γάλλους. Ἐκεῖ κατεφάνη ἰδίως ἡ στρατηγικὴ του ἀξία, διότι κατετρόπωσεν ἀλληλοδιαδόχως τοὺς Γάλλους στρατηγοὺς Σερέ, Μακδονὰλ καὶ Ζουμπέρ, διὰ τὰ κατορθώματά του δὲ ταῦτα ἐπωνομάσθη ὁ Ἰταλικός. Ἀλλὰ κατὰ τὴν εἰς Ἑλβετίαν ἐκστρατείαν ἠτύχησεν, ἡττηθεὶς παρὰ τὴν Ζυρίχην ὑπὸ τοῦ Μασσένα καὶ μετὰ φθορᾶς ὑποχωρήσας. Διηγοῦνται ὅτι κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, ἐπειδὴ οἱ στρατιῶταί του ἀποθαρρυνθέντες καὶ λιποψυχήσαντες ἠρνοῦντο νὰ διέλθωσι διὰ στενοπορίας κατειλημμένης ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ὁ Σουβάρωφ διέταξε νὰ ὀρύξωσι λάκκον καὶ κατακλιθεὶς ἐν αὐτῷ, εἶπε πρὸς τοὺς στρατιώτας του: «Ἀφοῦ ἀρνεῖσθε νὰ μὲ ἀκολουθήσητε, δὲν εἶμαι πλέον στρατηγός σας. Μένω ἐδῶ· αὐτὸς ὁ λάκκος εἶνε ὁ τάφος μου. Στρατιῶται, καλύψατε μὲ χῶμα τὸ σῶμα ἐκείνου, ὅστις τοσάκις σᾶς ὡδήγησεν εἰς τὴν νίκην. Ἠλεκτρισθέντες δὲ ἐκ τῶν λόγων τούτων καὶ συγκινηθέντες οἱ στρατιῶται, ὥρμησαν εἰς τὸ στενὸν καὶ ἐξεβίασαν τὴν διάβασιν. Ἀλλ' ἡ ἔκβασις τῆς τελευταίας ταύτης ἐκστρατείας ἀπήρεσεν εἰς τὸν Παῦλον, ὅστις τὸν ἀνεκάλεσεν, ἐνῷ δὲ κατ' ἀρχὰς εἶχε διατάξει νὰ γείνῃ αὐτῷ θριαμβευτικὴ ὑποδοχή, ἀνεκάλεσε καὶ τὴν διαταγὴν ταύτην. Ὁ Σουβάρωφ ἐπανελθὼν εἰς Πετρούπολιν καὶ βαρέως φέρων τὴν δυσμένειαν, ἀπεβίωσε 15 ἡμέρας μετὰ τὴν ἄφιξίν του. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ὁ Α' ἅμα τῇ ἀναβάσει του εἰς τὸν θρόνον, ἀνήγειρεν αὐτῷ ἀνδριάντα εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως ἐν Πετρουπόλει.

Ὁ ξένος ὁ ἐπισκεπτόμενος διὰ πρώτην φορὰν τὴν Ῥωσσίαν, λέγει

ὁ ἀνώνυμος συγγραφεὺς τῶν περὶ τῆς χώρας ταύτης Ἀποκρύφων Ἀπομνημονευμάτων, καὶ ζητῶν ἐκ περιεργείας νὰ ἴδῃ τὸν ἥρωα Σουβάρωφ, ἐξεπλήσσετο εἰς ἄκρον, ὅτε τοῦ ἐδείκνυον ἰσχνὸν καὶ ῥικνὸν γερόντιον, τὸ ὁποῖον περιήρχετο τὰς αἰθούσας τοῦ ἀνακτόρου πηδῶν μὲ τὸν ἕνα πόδα, ἢ περιήρχετο τὰς ὁδοὺς τροχάδην παρακολουθούμενον ὑπὸ σμήνους παιδίων, πρὸς ἃ ἔρριπτε μῆλα, κραυγάζων δ' ἐνταυτῷ : «Εἶμαι ὁ Σουβάρωφ ! εἶμαι ὁ Σουβάρωφ !» Δὲν ἐφαντάζετο κανεὶς βεβαίως τοιοῦτον τὸν περίφημον νικητὴν τῶν Τούρκων καὶ τῶν Πολωνῶν· ἀλλ' ὅμως τὰ ἄγριά του βλέμματα καὶ τὸ ἄσχημον καὶ ἀφρίζον στόμά του ἐνέφαινον τὸν σκληροκάρδιον πολεμιστήν, ὅστις εἶχε δείξει ὅλην τὴν ἀπήνειαν τῆς ψυχῆς του πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Πράγας. Ἐν τούτοις οἱ τρόποι του αὐτοὶ οἱ κωμικοὶ καὶ ἀγροῖκοι εἶχον ἐμπνεύσει εἰς τοὺς στρατιώτας του ἀπεριόριστον ἐμπιστοσύνην, καὶ εἰς τοῦτο ἀποδίδουν τινὲς τοὺς στρατιωτικούς του θριάμβους, ἀρνούμενοι οὐχὶ δικαίως τὰ λοιπά του στρατιωτικὰ προσόντα. Εἰς τὸν στρατὸν ἔζη ὡς ὁ τυχὼν Κοζάκος· καὶ ὁσάκις μετέβαινεν εἰς τ' Ἀνάκτορα, παρουσιάζετο ὡς Σκύθης, μὴ δεχόμενος ἄλλο κατάλυμα εἰμὴ τὸ φορτηγὸν ἁμάξιον, τὸ ὁποῖον τὸν εἶχε μεταφέρει ἐκεῖ.

Ὁ τρόπος τοῦ βίου του ἦτο περιεργότατος. Κατεκλίνετο τὴν ἕκτην τῆς ἑσπέρας καὶ ἠγείρετο τὴν δευτέραν τῆς πρωΐας· ἐλούετο τότε διὰ ψυχροῦ ὕδατος καὶ διέτασσε νὰ τοῦ χύσωσιν ὑδρίας τινὰς ἐπὶ τοῦ γυμνοῦ του σώματος. Ἐπρογευμάτιζε κατὰ τὴν ὀγδόην ὥραν, τὸ πρόγευμά του δέ, ὡς καὶ τὸ γεῦμά του, συνίστατο εἰς ρακὴν καί τινα χονδροειδῆ ἐδέσματα τῆς στρατιωτικῆς μαγειρικῆς. Καθεὶς ἔτρεμε μὴ τυχὸν προσκληθῇ εἰς τοιοῦτο συμπόσιον. Πολλάκις ἐν τῷ μέσῳ τοῦ γεύματος εἷς τῶν ὑπασπιστῶν του ἠγείρετο, ἐπλησίαζε πρὸς αὐτὸν καὶ τοῦ ἀπηγόρευε νὰ φάγῃ περισσότερον. — Κατὰ διαταγὴν τίνος ; ἠρώτα ὁ Σουβάρωφ.

— Κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ τοῦ στρατάρχου Σουβάρωφ; ἀπήντα ὁ ὑπασπιστής. Ὁ Σουβάρωφ ἠγείρετο τότε καὶ αὐτὸς λέγων : — Πρέπει νὰ τὸν ὑπακούσωμεν. Παρομοίας διαταγὰς αὐτοῦ πρὸς τὸν ἑαυτόν του ἐπέβαλλε καὶ ὡς πρὸς τὸν περίπατον καὶ ὡς πρὸς ἄλλας ἕξεις τοῦ βίου του.

Ὅτε διέμενεν εἰς Βαρσοβίαν, πολλοὶ ἀξιωματικοὶ Αὐστριακοὶ καὶ Πρῶσσοι, μετέβαινον ἐκ περιεργείας πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ ἰδιοτρόπου στρατηγοῦ. Οὗτος, πρὶν ἐμφανισθῇ, ἐπληροφορεῖτο τίνες ἦσαν οἱ περισσότεροι. Καὶ εἰ μὲν ἦσαν οἱ Αὐστριακοί, ἐκοσμεῖτο δι' ἐγκολπίου φέροντος τὴν εἰκόνα Ἰωσὴφ τοῦ Β', εἰσήρχετο εἰς τὸν προθάλαμον πηδῶν

μὲ τοὺς δύο πόδας συνηνωμένους ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κύκλου τῶν ἀξιωματικῶν καὶ παρουσίαζεν εἰς ἕνα ἕκαστον αὐτῶν τὴν εἰκόνα τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς ἀσπασμὸν λέγων : « Ὁ αὐτοκράτωρ σας μὲ γνωρίζει καὶ μὲ ἀγαπᾷ.» Ἂν πλείονες ἦσαν οἱ Πρῶσσοι, ἐφόρει τὸ παράσημον τοῦ Μέλανος Ἀετοῦ καὶ ἔπραττε τὰ αὐτά. Εἰς τὴν αὐλὴν ἐφαίνετο πολλάκις περιερχόμενος ἀπὸ κυρίαν εἰς κυρίαν καὶ ἀσπαζόμενος μετὰ σταυροκοπημάτων καὶ γονυκλισιῶν τὴν εἰκόνα τῆς αὐτοκρατείρας Αἰκατερίνης, ἣν αἱ κυρίαι ἔφερον ἐπὶ τοῦ στήθους των.

Ἐνίοτε ἐπεσκέπτετο τὰ ἐν τῷ στρατοπέδῳ νοσοκομεῖα, παρουσιαζόμενος ὡς ἰατρὸς δῆθεν. Ὅσους εὕρισκε πάσχοντας, ἠνάγκαζε διὰ τῆς βίας νὰ λάβωσι ῥῆον καὶ ἄλλα καθάρσια. Ἔτυπτε διὰ τῆς ῥάβδου ὅσους εὕρισκε μόνον ἀδυνάτους. Πολλάκις ἐξεδίωκε πάντας ἐκ τοῦ νοσοκομείου, λέγων ὅτι δὲν ἐπετρέπετο εἰς τοὺς στρατιώτας τοῦ Σουβάρωφ νὰ εἶνε ἀσθενεῖς.

Ἐν τῷ στρατῷ κατήργησεν ὅλα τὰ γυμνάσια τὰ ἀναγόμενα εἰς τὴν ὑποχώρησιν, λέγων ὅτι ἦσαν περιττά. Ἐξήσκει ὁ ἴδιος τοὺς στρατιώτας εἰς τὴν ἔφοδον διὰ τῆς λόγχης, διδάσκων αὐτοὺς τρεῖς διαφορετικὰς μεθόδους κατὰ τὴν τοιαύτην περίπτωσιν. Ὅταν διέτασσε : Κατὰ τῶν Πολωνῶν ! ὁ στρατιώτης ὤφειλε νὰ λογχίσῃ ἅπαξ· ὅτε τὸ παράγγελμα ἦτο : Κατὰ τῶν Πρώσσων ! οἱ λογχισμοὶ ἔπρεπε νὰ εἶνε δύο. Ὅτε δὲ παρήγγελλε : Κατὰ τῶν μυσαρῶν Γάλλων ! ὁ στρατιώτης ὤφειλεν, ἀφοῦ ἤθελε λογχίσει δίς, νὰ καταφέρῃ καὶ ἕνα λογχισμὸν χαμαὶ καὶ εἶτα νὰ βυθίσῃ καὶ νὰ περιστρέψῃ τὴν λόγχην. Τὸ κατὰ τῶν Γάλλων μῖσός του ἦτο σφοδρότατον. Γράφων ἐκ Βαρσοβίας πρὸς τὴν Αἰκατερίνην, πολλάκις ἐπέραινε τὴν ἐπιστολήν του διὰ τῆς στερεοτύπου φράσεως : «Μῆτερ, διάταξέ με νὰ βαδίσω κατὰ τῶν Γάλλων !» Καὶ ἐβάδιζε τῷ ὄντι ἐναντίον των ἐν Γαλλικίᾳ ἐπὶ κεφαλῆς τεσσαρακοντακισχιλίων ἀνδρῶν, ὅτε ἐπῆλθεν ἀπροόπτως ὁ θάνατος τῆς Αἰκατερίνης.

Πολλάκις περιήρχετο τὸ στρατόπεδον μὲ τὸ ὑποκάμισον, ἐπιβαίνων γυμνοῦ ἵππου Κοζάκου. Τὴν πρωίαν δὲ ἀντὶ νὰ διατάξῃ νὰ σημάνῃ τὸ ἐγερτήριον ἢ ἡ σύναξις, ἐξήρχετο τῆς σκηνῆς του καὶ ἀπεμιμεῖτο τὴν φωνὴν τοῦ ἀλέκτορος τρίς. Τοῦτο ἦτο τὸ σημεῖον τῆς ἑωθινῆς ἐγέρσεως, ἐνίοτε δὲ καὶ τὸ τῆς πορείας ἢ τῆς μάχης.

Ἦτο ἀφιλοκερδὴς καὶ πολλάκις γενναιόδωρος, ἀρνούμενος τὰ δῶρα τῆς Αὐτοκρατείρας ἢ διανέμων αὐτὰ εἰς τοὺς περὶ αὐτόν. Πολλάκις ἐφαίνετο τρίζων τοὺς ὀδόντας ὡς μανιώδης, γελῶν καὶ μορφάζων ὡς πίθηκος, ἢ θρηνῶν ὡς γραΐδιον.

Πιεζόμενος ὑπὸ φυσικῆς τινος ἀνάγκης, λέγει ἕτερος συγγραφεὺς προσωπικῶς γνωρίσας αὐτόν, ἐν ὥρᾳ γυμνασίου ἢ ἐν ὥρᾳ παρατάξεως, ἐξεπλήρου αὐτὴν ἀσυστόλως ἐνώπιον ὅλου τοῦ κόσμου, διὰ νὰ τὸν μιμῶνται οἱ στρατιῶται καὶ πράττωσι τὸ αὐτό, δημοσίᾳ ἐκτελοῦντες τὰς ἀνάγκας, εἰς ἃς πάντες οἱ ἄνθρωποι ἦσαν ὑποκείμενοι. Εὐθὺς δὲ μετὰ τοῦτο διέτασσε νὰ τοῦ φέρωσιν ὕδωρ καὶ χειρόμακτρον καὶ ἔνιπτε τὰς χεῖρας, διὰ νὰ ἐξοφλήσῃ τοιουτοτρόπως τὰς πρὸς τὴν καθαριότητα καὶ τὴν εὐπρέπειαν ὑποχρεώσεις του. Τὸν εἶδα πολλάκις, προστίθησιν ὁ εἰρημένος συγγραφεύς, κατάφορτον ἐξ ἀδαμάντων, φέροντα στολὴν στρατάρχου περίχρυσον, ἀπομυττόμενον μὲ τοὺς δακτύλους καὶ ἀπομάσσοντα κατόπιν αὐτοὺς διὰ τῆς χειρίδος τῆς στολῆς του, διότι εὑρίσκετο ἐνώπιον τῶν στρατιωτῶν του. Τὴν πρώτην φοράν, καθ' ἣν εἶδα τὴν ἀλλόκοτον ταύτην συμπεριφοράν του, παρετήρησεν ὅτι δὲν ἠδυνήθην νὰ καταστείλω κίνημα ἐκπλήξεως καὶ μοὶ εἶπεν: «Ὅταν οἱ στρατιῶται βλέπωσι τὸν στρατηγόν των ἀπομυττόμενον ὡς αὐτοὶ μὲ τοὺς δακτύλους, δὲν θὰ ἐντρέπωνται οὐδὲ θὰ λυπῶνται διότι δὲν ἔχουν ρινόμακτρα».

Ἀπεδοκίμαζεν ἐπίσης καὶ τὴν ἐπικρατοῦσαν μεταξὺ ἀνθρώπων εὖ ἠγμένων συνήθειαν τοῦ πτύειν ἐν ὥρᾳ συναναστροφῆς εἰς τὸ μανδήλιον, καὶ ἡ ἀηδία του ἐζωγραφεῖτο ἐπὶ τῆς μορφῆς του ζωηρότατα ἐν παρομοίᾳ περιπτώσει. «Πτῦε μακράν σου, ἔλεγε, καὶ μὴ φύλαττε ἐπιμελῶς εἰς τὸ θυλάκιόν σου ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εὑρίσκεις ἀρκετὰ ῥυπαρὸν νὰ ῥίψῃς χαμαί.»

Ὁ δὲ Σεγῆρος, ὁ χρηματίσας πρέσβυς τῆς Γαλλίας ἐν Πετρουπόλει κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν, διηγεῖται περὶ τοῦ Σουβάρωφ τὰ ἑξῆς:

« Ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἐρωτήσας ποτὲ τὸν Σουβάρωφ ἂν ἦτο ἀληθὲς ὅτι εἰς τὸν στρατὸν δὲν ἐκοιμᾶτο σχεδὸν ποτέ, δαμάζων τὴν φύσιν, ἄνευ ἀνάγκης μάλιστα, κατακλινόμενος ἐπὶ ἀχύρου καὶ οὐδέποτε ἀφαιρῶν τὰ στρατιωτικά του ὑποδήματα καὶ τὰ ὅπλα του, μοὶ ἀπήντησε: — Ναί, μισῶ τὴν ὀκνηρίαν καὶ φοβούμενος μὴ ἀποκοιμηθῶ, ἔχω πάντοτε ἕνα ἀλέκτορα εἰς τὴν σκηνήν μου, διὰ νὰ μὲ ἀφυπνίζῃ συχνά. Ὅταν ἐνίοτε θέλω νὰ ἐνδώσω εἰς τὴν μαλθακότητα καὶ ν' ἀναπαυθῶ ἀνετώτερον, ἀφαιρῶ τὸν ἕνα τῶν πτερνιστήρων του.»

«Ὅτε προήχθη εἰς στρατάρχην, ἑώρτασε τὸν διορισμόν του ἐνώπιον τῶν στρατιωτῶν κατὰ τρόπον ὅλως παράδοξον. Ἐτοποθέτησεν ἐντὸς ναοῦ, εἰς τὴν μίαν πλευρὰν τόσας ἕδρας κατὰ στοῖχον, ὅσοι ἦσαν οἱ ἀρχαιότεροι αὐτοῦ στρατηγοί. Εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν εἶτα μὲ τὸν κοιτωνίτην του καὶ ἐπήδησεν ὅλας τὰς ἕδρας ἀνὰ μίαν, ὅπως πράττουσιν

οἱ μαθηταὶ εἰς τὰς παιδιάς των, διὰ νὰ δείξῃ ὅτι ὑπεσκέλισε πάντας τοὺς ἀντιζήλους του, ἀκολούθως περιεβλήθη τὴν μεγάλην στολὴν τοῦ στρατάρχου μεθ' ὅλων τῶν πολυαρίθμων παρασήμων του καὶ διέταξε τοὺς ἱερεῖς νὰ ψάλωσι δοξολογίαν.

«Λέγεται ὅτι, ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας τοῦ ἀπένειμε τὸ ἀνώτατον τῶν παρασήμων του, προεχειρίσθη αὐτὸς ὁ ἴδιος εἰς ἱππότην δημοσίᾳ, ἔμπροσθεν μεγάλου κατόπτρου μετὰ ἀλλοκότων διατυπώσεων.»

Εἶχεν ὅμως ὁ παράδοξος οὗτος ἀνὴρ ἀνεξαρτησίαν φρονήματος καὶ εἰλικρίνειαν καὶ παρρησίαν· ἀλλὰ καὶ τὰς ἀρετάς του ταύτας ἐξεδήλου μὲ τὸν αὐτὸν παράδοξον τρόπον. Ὁ αὐτοκράτωρ Παῦλος, ὡς προείπομεν, δὲν τὸν ἠγάπα, καὶ ἅμα τῇ ἀναρρήσει του, τὸν ἐξώρισεν. Ἔπειτα ὅμως τὸν ἐκάλεσεν ἐκ τῆς ἐξορίας καὶ ἔπεμψε τὸν εὐνοούμενόν του, κόμητα Κ... νὰ τὸν χαιρετίσῃ ἐξ ὀνόματός του. Ὅτε ἀνηγγέλθη αὐτῷ ἡ ἐπίσκεψις τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ Σουβάρωφ ἀνέκραξεν:

— Ὁ κόμης Κ... ! Δὲν γνωρίζω καμμίαν ρωσσικὴν οἰκογένειαν φέρουσαν τοιοῦτον ὄνομα. Ἂς εἰσέλθῃ ὅμως.

Ὁ κόμης εἰσήχθη καὶ ὁ στρατάρχης προσποιούμενος τὸν ἐκπεπληγμένον, ἠρώτησεν αὐτὸν τέλος πόθεν κατήγετο.

— Ἐγεννήθην εἰς Τουρκίαν, ἀπήντησεν ὁ κόμης· τὸν τίτλον μου ὀφείλω εἰς τὴν εὐμένειαν τοῦ αὐτοκράτορος.

— Ἆ ! καὶ θὰ προσεφέρετε βεβαίως ἐξόχους ὑπηρεσίας. Εἰς ποῖον σῶμα ὑπηρετήσατε ; Εἰς ποίας μάχας παρευρέθητε ;

— Δὲν ὑπηρέτησα ποτὲ εἰς τὸν στρατόν.

— Ποτέ ! Τότε λοιπὸν θὰ ἀνήκετε εἰς τὴν πολιτικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Κράτους. Εἰς ποῖον ὑπουργεῖον ὑπηρετήσατε ;

— Εἰς κανέν. Διέμεινα πάντοτε πλησίον τοῦ σεβαστοῦ προσώπου τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος.

— Ἆ, ἐξαίρετα. Καὶ ὑπὸ ποίαν ἰδιότητα ;

— Ἤμην ὁ πρῶτος θαλαμηπόλος τῆς Αὐτοῦ Αὐτοκρατορικῆς Μεγαλειότητος.

— Πολὺ ὡραῖα ! εἶπεν ὁ Σουβάρωφ.

Εἶτα στρεφόμενος πρὸς τὸν ὑπηρέτην του, εἶπεν :

— Ἰβάν, βλέπεις αὐτὸν τὸν κύριον ; Ὑπῆρξεν ὅ,τι εἶσαι καὶ σύ. Ἦτο ὅμως εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ χαριτοβρύτου ἡμῶν ἡγεμόνος. Βλέπεις πόσον προώδευσεν ; Ἔγεινε κόμης. Φέρει ρωσσικὰ παράσημα !... Λοιπόν, Ἰβάν, νὰ φέρεσαι καλῶς. Ποῖος ἠξεύρει τί ἠμπορεῖς νὰ γείνῃς καὶ σύ !...

Ἄλλοτε, ὅτε ὁ Παῦλος τὸν προσεκάλεσε διὰ νὰ τοῦ ἀναθέσῃ τὴν ἀρχηγίαν τῆς εἰς Ἰταλίαν ἐκστρατείας, ὁ Σουβάρωφ μετέβη εἰς τὴν αὐλὴν καὶ παρουσιάσθη ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος, ἱσταμένου ἐπὶ τοῦ θρόνου του καὶ περιστοιχιζομένου ὑπὸ τῶν αὐλικῶν του, φέρων πάνινον ἐπενδύτην, ἄνευ ξίφους καὶ ἄνευ παρασήμων. Πίπτει εὐθὺς πρηνὴς καὶ συρόμενος ἐπὶ τῆς κοιλίας προχωρεῖ μέχρι τοῦ θρόνου.

Ἔκπληκτος ὁ αὐτοκράτωρ ἀναφωνεῖ :

— Τί κάμνεις, Βασιλειέβιτζ ;... στρατάρχα !...υἱέ μου...ἐτρελλάθης ;... ἐγείρου ἀμέσως !...

— Ὄχι, ὄχι, Μεγαλειότατε, ἀπήντησεν ὁ στρατηγός· θέλω νὰ προοδεύσω καὶ γνωρίζω ὅτι μόνον ἕρπων δύναταί τις νὰ φθάσῃ μέχρι τῆς Μεγαλειότητός Σου.

Ἂς τελειώσωμεν τ' ἀνέκδοτα ταῦτα μὲ μίαν εὐφυολογίαν περὶ τοῦ Σουβάρωφ τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσσίας. Ὅτε εἶπον εἰς αὐτὸν ὅτι ὁ ῥῶσσος στρατηλάτης μετὰ τὴν ἐν Ζυρίχῃ ἧττάν του ἀπηύθυνε πομπώδη προκήρυξιν πρὸς τοὺς στρατιώτας του, ὁ βασιλεὺς ἀπήντησε μειδιῶν.

— Ὁ Σουβάρωφ ὁμοιάζει μὲ τύμπανον· ὅταν τὸν κτυποῦν, τότε κάμνει θόρυβον.

Ξενοφῶν Λαέρτιος.

ΑΝΘΟΚΟΜΙΑ

ΤΑ ΧΡΥΣΑΝΘΕΜΑ

Ὁ ἔρως τῆς φυτοκομίας, ὁ πόθος τῆς καλλιεργείας ἀνθοφόρων φυτῶν εἶνε κοινὸς εἰς πάντας τοὺς πολιτισμένους λαούς. Φυσικῶς ὁ ἄνθρωπος ἀγαπᾷ καὶ ζητεῖ τὸ καλὸν ὅπερ, κατὰ τοὺς τὴν αἰσθητικὴν μορφώσαντας μεγάλους γερμανοὺς φιλοσόφους Σχελίγγιον καὶ Ἕγελον, εἶναι ἡ αἰσθητὴ δήλωσις τῆς ἀρχῆς τῆς ἀποτελούσης τὴν ὑπόστασιν καὶ τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων. Τί δὲ ὡραιότερον, δι' εὐαίσθητον ἄνθρωπον, τοῦ βλέπειν ποικιλόχροα καὶ πλήρη ζωῆς ἄνθη καὶ τοῦ γινώσκειν ὅτι αὐτὸς οὗτος περιεποιήθη καὶ εἶδεν αὐτὰ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ὁσημέραι καὶ βαθμιαίως ἀναπτυσσόμενα ; Πανταχοῦ δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν οὐ μόνον τοὺς πλουσίους περιποιουμένους ἐντὸς κήπων καὶ θερμοκηπίων

σπανιώτατα εἴδη ἀνθέων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ πτωχότερα καὶ ταπεινότερα, χωρικοὺς μετὰ στοργῆς φυτεύοντας ἐν τοῖς περιβόλοις τῶν οἰκίσκων αὐτῶν καρποφόρα δένδρα, ἀνθοφόρους πόας καὶ θαμνώδη ἀνθοφόρα φυτά. Καὶ ἐν ταῖς πόλεσι δὲ τίς διερχόμενος ἀπόκεντρον ὁδὸν δὲν βλέπει μετὰ γλυκυθυμίας πτωχὰς γυναῖκας καὶ κόρας τοῦ λαοῦ ποτιζούσας μετὰ στοργῆς μικρὰν γάστραν κοσμοῦσαν τὸ παράθυρον τοῦ πτωχικοῦ ἀσύλου αὐτῶν; Εἶνε ἀληθὲς ὅτι παρ' ἡμῖν ἡ ἀνθοκομία δὲν ἀνεπτύχθη εἰσέτι ὑπὸ ἐπιστημονικὴν κυριολεκτικῶς ἔποψιν· ὁ ζῆλος ὅμως καὶ ὁ ἐνθουσιασμός, μεθ' οὗ ἀνθοκομοῦσι πολλοὶ ὁμογενεῖς ἐνταῦθά τε καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ κράτους, ἐπιτρέπει νὰ ἐκφράσωμεν τὴν ἐλπίδα ὅτι μετ' οὐ πολὺ θὰ ἀναπτυχθῇ καὶ πάλιν παρ' ἡμῖν σπουδαίως ἡ ἀνθοκομία.

Μεταξὺ τῶν φυτῶν ἅτινα μετὰ ζήλου καὶ ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας εἴδομεν ἐσχάτως ἐν Ἀγγλίᾳ καλλιεργούμενα τὴν πρώτην ἀναμφηρίστως θέσιν κατέχουσι τὰ χρυσάνθεμα, ἅτινα καὶ ἠξιώθησαν τοῦ πρώτου βραβείου κατὰ τὴν ἐν Λονδίνῳ τελευταίως γενομένην ἔκθεσιν ἀνθέων. Τὰ χρυσάνθεμα εἰς τὴν τάξιν τῶν συνθέτων, καὶ τὴν οἰκογένειαν τῶν συνανθέμων ἀναγόμενα μικρὸν διαφέρουσι τῶν ἀνθεμίδων. Διὰ τῆς περιποιήσεως καὶ τῆς καλλιεργείας τῶν φυτῶν τούτων αἱ ποικιλίαι ὑπερέβησαν τὰς τρισχιλίας καὶ ἑπτακοσίας, ταύτας δὲ πάσας δύναταί τις νὰ θαυμάσῃ ἐν τοῖς παραδείσοις τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ἰαπωνίας, ἐν οἷς εὑρίσκονται πεφυτευμέναι ἐν τῇ γῇ καὶ ἐν ὑπαίθρῳ. Αἱ διάφοροι αὗται ποικιλίαι διατηροῦνται διὰ μοσχευμάτων, διότι τὰ σπέρματα τῶν χρυσανθέμων εὑρισκόμενα ἐν τῇ βάσει τῶν πετάλων, πίπτουσι μετ' αὐτῶν, ὅταν τὸ ἄνθος μαρανθῇ, πρὶν ὡριμάσωσιν ἐντελῶς καὶ οὕτως ἡ συλλογὴ αὐτῶν ἀποβαίνει δυσκολωτάτη. Ἀλλὰ καὶ ἐν ᾗ περιπτώσει σπέρμα φυτευόμενον εὐδοκιμήσῃ καὶ φυτὸν ἐξ αὐτοῦ ἀναβλαστήσῃ, τὸ ἐξ αὐτοῦ ἄνθος θὰ εἶνε διάφορον τοῦ ἄνθους ἐκ τοῦ σπέρματος τοῦ ὁποίου παρήχθη, κατὰ ἐννενήκοντα δὲ ἐπὶ τοῖς ἑκατόν, τὸ ἄνθος τοῦτο θὰ εἶνε ἁπλοῦν καὶ ἄνευ ἀξίας, καθ' ὃ ἐπανερχόμενον εἰς τὴν ἀρχικήν του κατάστασιν. Τὰς τῶν χρυσανθέμων ποικιλίας διατηροῦμεν, ὡς εἴπομεν, διὰ μοσχευμάτων. Περὶ τὰς ἀρχὰς ἢ μέσα Δεκεμβρίου, τοῦτο ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τῶν φυτῶν· ἀποκόπτομεν τὰ καλλιεργούμενα φυτά, οὕτως ὥστε τὰ στελέχη αὐτῶν νὰ ὑψῶνται ἓν περίπου ἑκατοστὸν τοῦ μέτρου ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς. Ὁπόταν θὰ ἐκπεμφθῶσιν οἱ νέοι βλαστοί, ἀποσπῶμεν τοὺς μεγαλειτέρους αὐτῶν περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου ἢ καὶ ἀρχὰς Μαρτίου μηνός, ἂν ἐπιθυμῶμεν τὰ ἄνθη τῶν χρυσανθέμων νὰ διατηρηθῶσι πλείονα χρόνον,

φυτεύομεν δ' αὐτοὺς εἰς μικρὰς γάστρας, ἃς ἐπὶ δύο περίπου μῆνας διατηροῦμεν ἐν μετρίᾳ θερμοκρασίᾳ ἐντὸς θερμοκηπίου. Παρελθόντος τοῦ χρονικοῦ τούτου διαστήματος, ἐξάγομεν τὰ φυτὰ ἐκ τῶν μικροτέρων καὶ μεταφυτεύομεν αὐτὰ εἰς γάστρας μεγαλειτέρας, ἃς τοποθετοῦμεν ἐν τῷ κήπῳ, ἐκθέτοντες αὐτὰς εἰς τὸν ἥλιον καὶ τὸν ἀέρα. Ἡ ἀπὸ μικροτέρων εἰς μεγαλειτέρας γάστρας μεταφύτευσις τῶν φυτῶν ἐπαναλαμβάνεται πεντάκις. Οὕτως ἀφοῦ τὰ ἐν ταῖς γάστραις φυτὰ ἀναπτυχθῶσιν, ἢ ἀφίνομεν τὰ φυτὰ νὰ ἐπιδώσωσιν εἰς ὕψος καὶ νὰ παραγάγωσι τὰ ἄνθη αὐτῶν, ἢ συνεχῶς ποιοῦμεν ἐντομὰς ἐπὶ ὑψηλοτέρων καυλῶν, ὅπως μὴ δαπανῶνται ἐπὶ ματαίῳ οἱ χυμοὶ καὶ ἀφαιρῆται οὕτως ἡ δύναμις, δι' ἧς τὰ ἄνθη θὰ δυνηθῶσι νὰ ἐπιδώσωσιν εἰς κάλλος, μέγεθος καὶ ποιότητα. Κατὰ τὸν πρῶτον τρόπον ἔχομεν ἄνθη μετ' ἀραιῶν πετάλων, μαραινόμενα τάχιον, ὅπερ εἶνε σαφὲς σημεῖον τῆς ἀδυναμίας αὐτῶν· κατὰ δὲ τὸν δεύτερον ἔχομεν ἄνθη διαρκέστερα, εὐτραφέστερα καὶ ὡραιότερα.

Ἐπανέλθωμεν νῦν εἰς τὰς φροντίδας, ὧν ἀνάγκην ἔχουσι τὰ εἰς τὰς γάστρας κατανεμηθέντα χρυσάνθεμα. Κατὰ τὸ μέχρι τῆς ἀνθήσεως αὐτῶν χρονικὸν διάστημα τὸ ἐν ταῖς γάστραις χῶμα ἀνάγκη νὰ εἶνε ἀμμῶδες· ὅταν δὲ τὰ χρυσάνθεμα δώσωσι κάλυκας, ἀναμιγνύομεν αὐτὸ μετ' ὀλίγης κόνεως ὀστρέων ἢ ὀστῶν, ποτίζομεν δὲ τρὶς ἢ τετράκις διὰ ρευστοῦ μίγματος ἀποστάγματος κοπρίας καὶ καφφὲ καὶ 10 $^0/_0$ θειϊκοῦ σιδήρου (Sulfate de fer). Τὸ τοιοῦτο πότισμα ἐνδυναμόνει τὰ φυτὰ καὶ διατηρεῖ ἀκμαῖα καὶ ζωηρὰ τὰ χρώματα αὐτῶν.

Ὅταν οἱ κάλυκες ἄρχωνται διανοιγόμενοι, πρέπει νὰ μεταφέρωμεν τὰς γάστρας εἰς μέρος σκιερόν πως, νὰ προφυλάττωμεν δὲ αὐτὰς ἀπὸ τῆς ὑγρασίας. Εἴπωμεν νῦν καὶ ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς κλαδεύσεως, περὶ ἧς διχογνωμοῦσιν οἱ ἀνθοκόμοι.

Ὁ παρ' ἡμῖν ὁμοεθνὴς κ. Παῦλος Στεφάνοβικ ἐν τῷ ἐν Μόδᾳ τῆς Χαλκηδόνος θερινῷ αὐτοῦ μεγάρῳ, ἐντομὰς ποιούμενος ἑκάστοτε ἐπὶ τῶν ὑψηλοτέρων καυλῶν τῶν χρυσανθέμων, εἶδεν ἀναπτυσσόμενα ἐντὸς τοῦ κήπου αὐτοῦ ποικιλώτατα, εὐρωστότατα καὶ ὡραιότατα χρυσάνθεμα. Ὁ κ. Παῦλος Στεφάνοβικ ἐκ τῶν πρώτων ἐν τῇ πόλει ἡμῶν ἐπιδοθεὶς εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν χρυσανθέμων καὶ πεῖραν ἐκ μακρᾶς μελέτης κτησάμενος, φρονεῖ ὅτι τὸ ὕψος τῶν φυτῶν τούτων δὲν πρέπει νὰ εἶναι μεῖζον τοῦ ἑνὸς μέτρου καὶ τριάκοντα ἑκατοστῶν. Οὕτω, λέγει, δύνανται νὰ διατηρήσωσι τὰ φυτὰ ταῦτα ἀρκοῦσαν θρεπτικὴν δύναμιν, ὅπως καὶ συμπεπυκνωμένα καὶ διαρκέστερα ἄνθη παράγωσιν. Ὅταν δὲ οἱ κάλυκες ἄρχωνται σχηματιζόμενοι, κόπτει

πάντας τοὺς ἐπὶ ἑνὸς ἄξονος πλαγίως εὑρισκομένους τοιούτους, ἀφίνει δὲ μόνον τὸν κάθετον, ὅστις οὕτως ἰδιαιτέρας τυγχάνων περιποιήσεως τρέφεται, αὐξάνει κανονικῶς καὶ κρατυνόμενος καθίσταται εὔρωστος, εὔρωστα καὶ μᾶλλον ἔμμονα παρέχων ἄνθη.

Οὕτω πως καλλιεργῶν τὰ ἐν τῷ παραδείσῳ αὐτοῦ ποικιλώτατα καὶ σπανιώτατα χρυσάνθεμα, εἶδε στεφομένας ὑπὸ πλήρους ἐπιτυχίας τὰς προσπαθείας αὐτοῦ ὁ ταῖς Μούσαις, ταῖς Χάρισι καὶ τῇ Χλωρίδι θύων κ. Παῦλος Στεφάνοβικ. Τὰ ἐν τοῖς κήποις αὐτοῦ καλλιεργηθέντα κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο χρυσάνθεμα ὑπήγοντο εἰς τέσσαρας κατηγορίας :

Α') Εἰς τὰ ἀνεμωνοειδῆ χρυσάνθεμα. (Chrysanthèmes Anémones) τὰ ἔχοντα τὸ κέντρον κίτρινον ὡς τὸ τοῦ χαμαιμήλου.

Β') Εἰς τὰ λοφοφόρα (Pomponés).

Γ') Εἰς τὰ βοστρυχώδη (Bouclés), ὑποδιαιρούμενα πάλιν εἰς τὰ ἔχοντα τὰ πέταλα ἐστραμμένα πρὸς τὸ κέντρον τοῦ ἄνθους (incurvés) καὶ εἰς τὰ ἁπλᾶ.

Δ') Εἰς τὰ ἐπίχνοα ἢ χνοώδη (duveteux), γνωσθέντα κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο.

Τὰ ὀνόματα τῶν καλλίστων χρυσανθέμων, ἅπερ μοχθήσας ηὐτύχησε νὰ ἴδῃ κοσμοῦντα τὸν κῆπον αὐτοῦ ὁ κ. Π. Στεφάνοβικ καὶ ἐθαύμασαν πρὸ μηνὸς οἱ εἰς ἐπίσκεψιν αὐτοῦ μεταβάντες φιλανθεῖς, μεταξὺ τῶν ὁποίων κατατάσσομαι καὶ ἐγώ, εἶνε τὰ ἑξῆς :

1ον Τὸ «Waban» χρώματος ἰολεύκου μετὰ σκιῶν ἰοχρόων, διαμέτρου 21 ἑκατοστῶν. Ἡ ποικιλία αὕτη ἠξιώθη τοῦ πρώτου βραβείου ἐν τῇ ἐν Λονδίνῳ ἐκθέσει ἀνθέων.

2ον «Edwin Molineux», χρώματος ἔσωθεν μὲν βαθέος ἐρυθροῦ, ἔξωθεν δὲ χρυσοειδοῦς, διαμέτρου 18 $^1/_2$ περίπου ἑκατοστῶν.

3ον «Mrs Coleman», χρώματος ἐκλεύκου, διαμέτρου 20 περίπου ἑκατοστῶν. Ἓν τῶν ὡραιοτέρων τῆς συλλογῆς.

4ον «Mrs Thompson», χρώματος λευκοῦ καὶ ἰώδους, διαμέτρου 19 περίπου ἑκατοστῶν.

5ον «Comte de Germiny» χρώματος κεράμου ἔσωθεν καὶ χρυσοειδοῦς ἔξωθεν, διαμέτρου 15—16 ἑκατοστῶν. Κάλλιστον τό τε σχῆμα καὶ τὸν χρωματισμόν.

6ον «Mrs Cannel», τὸ φέρον τὸ ὄνομα τῆς συμβίου ἑνὸς τῶν διασημοτέρων ἐν Ἀγγλίᾳ ἀνθοκόμων, χρώματος ἐκλεύκου, διαμέτρου 16 ἑκατοστῶν.

7ον «Louis Boechmer» (ἐπίχνοον), χρώματος ὑποκυάνου (mauve), διαμέτρου 17 ἑκατοστῶν.

8ον «Alphéus Hardy» (ἐπίχνοον), χρώματος ὑποκιτρίνου, τοῦ αὐτοῦ τῷ ἀνωτέρω μεγέθους.

9ον «Enfant des deux mondes» (ἐπίχνοον), χρώματος ἐκλεύκου. Ταῦτα μὲν τὰ ἐξέχοντα μεταξὺ τῶν ἐξ Ἀγγλίας προερχομένων. Μεταξὺ δὲ τῶν ἐκ Γαλλίας καὶ Ὀλλανδίας, εἴδομεν ἀνθοῦντα τὰ ἑξῆς:

1ον «La Belle Hélène» χρώματος ἰόχρου ἔσωθεν, ἔξωθεν δὲ βαθέος ἐρυθροῦ, διαμέτρου 19 ἑκατοστῶν.

2ον «Sabine»», χρώματος ζωηροῦ κιτρίνου. (Θελκτικώτατον).

3ον «Mme Marchand» ὑποκύανον ἔσωθεν, ἔξωθεν δὲ κυανοῦν. (Μικρὸν μὲν ἀλλὰ περιεργότατον. Μακρόθεν φαίνεται ὡς μαρανθέν).

4ον «Monpou», ἔχον πέταλα σωληνοειδῆ (tubullés), χρώματος ἔξωθεν μὲν βαθέος κεραμοχρόου, ἔσωθεν δὲ κεραμοχρόου ἀνοικτοῦ.

Ἀλλ' ἅλις.— Ἀρκεῖ νὰ εἴπω, ὅτι καθ' ἣν ἡμέραν ἐν τῷ ἐν Μόδᾳ τῆς Χαλκηδόνος παραδείσῳ τοῦ κ. Παύλου Στεφάνοβικ ἐγένετο ἡ ἔκθεσις τῶν καλλιεργηθέντων χρυσανθέμων, ἠδυνήθην νὰ μετρήσω 180 ποικιλίας αὐτῶν καὶ ν' ἀπέλθω κατατεθελγμένος μετὰ τῶν λοιπῶν ἐπισκεπτῶν.

Ἀλλὰ κατὰ τὸ λόγιον τοῦ οἰκοσήμου τοῦ Κ. Π. Στεφάνοβικ «Nihil semper floret». (Οὐδὲν ἀεὶ ἀνθεῖ), νῦν τὰ ὡραῖα ἐκεῖνα χρυσάνθεμα ἐμαράνθησαν. Δὲν ἐμαράνθη ὅμως ἡ πρὸς αὐτὰ στοργὴ καὶ ὁ διὰ τὴν καλλιέργειαν καὶ περιποίησιν αὐτῶν ἐνθουσιασμὸς τοῦ εὐγενοῦς ἀνθοκόμου των, ὅστις καὶ πάλιν κατὰ τὸ προσεχὲς θέρος θὰ παρουσιάσῃ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν φιλανθῶν ἐπισκεπτῶν τοῦ κήπου αὐτοῦ τίς οἶδε πόσας νέας ποικιλίας τῶν ἀγαπητῶν αὐτῷ χρυσανθέμων, ἅπερ λυποῦμαι ὅτι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο δὲν ἠδυνήθησαν νὰ θαυμάσωσι μετ' ἐμοῦ καὶ τῶν λοιπῶν ἐπισκεπτῶν αἱ γνωσταὶ διὰ τὴν πρὸς τὰ ἄνθη στοργὴν δεσποινίδες τοῦ high-life.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Εὐστράτιος Ι. Ζῖφος.

ΑΠΟ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΕΙΣ ΜΑΣΣΑΛΙΑΝ

(ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΕΠΙΒΑΤΟΥ).

Κυριακή, 25 *Σεπτεμβρίου.*

Ὁ ἡλιακὸς φωστὴρ ἀπέκρυψεν ἤδη τὸ φαεινὸν πρόσωπον ὀπίσω τῆς Ἑπταλόφου καὶ ἡ γλαυκὴ Φοίβη τὸ ἥμισυ τῆς ἀργυρᾶς αὐτῆς μορφῆς αἱμύλως δεικνύουσα ἤρχισε διασχίζουσα τὸν γνοφώδη τῶν νεφελῶν πέπλον, αἵτινες ἐκάλυπτον τὸν συνήθως αἴθριον τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων οὐρανόν, ὅτε ὁ πλοίαρχος—Ὑδραῖος διαπλέων ἐπὶ τριακονταετίαν καὶ πλέον τὰς θαλάσσας τοῦ παλαιοῦ καὶ νέου κόσμου—ἔδωκε τὰ τοῦ ἀπόπλου κελεύσματα. Τὸ ἀνασπαστικὸν τῆς ἀγκύρας μηχάνημα ἀτμίζει, ὁ πηδαλιοῦχος δράττεται τοῦ πηδαλίου, οἱ ναῦται καὶ θερμασταὶ διασπείρονται ἕκαστος εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν, οἱ τέσσαρες τέλος ἐπιβάται στρέφουσι τὸ ὄμμα πρὸς τὴν πόλιν τοῦ Κωνσταντίνου, ἥτις κρύπτουσα τὴν ἑπτακόρυφον αὐτῆς κεφαλὴν ἐν τῷ ἑσπερινῷ λυκόφωτι ἐξαφανίζεται βαθμιαίως ἀπὸ τοῦ ὁρίζοντος. Μετ' οὐ πολὺ οἱ ὀξυκόρυφοι τῶν τεμενῶν μιναρέδες συγχέονται ἐν τῇ σκοτίᾳ καὶ μόνον τὰ διαλείποντα τῶν φάρων τοῦ Ἀχμεδιὲ καὶ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου φῶτα διακρίνονται ὡς τὰ ἀκρότατα τῆς βασιλευούσης φωτεινὰ κράσπεδα. Τὸ διπλοῦν ὅμως αὐτῶν φῶς μειούμενον ὑπὸ τῆς αὐξούσης ἀποστάσεως ἐξαλείφεται τέλος ὁλοσχερῶς. Οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν δύο νεωτέρων ἐπιβατῶν ἀτενῶς ἔτι προσηλοῦνται πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς πρωτευούσης· ἡ νυκτερινὴ αὔρα ὕγρανεν ἴσως τὰ κεκμηκότα αὐτῶν βλέφαρα καὶ σιωπηλοὶ ἀποσύρονται εἰς τὰ δωμάτια αὐτῶν, ἐν ᾧ ὁ «Δημήτριος Σ. Σχυλίτσης» διασχίζει ὁλοταχῶς πρὸς λίβα τὴν Προποντίδα καὶ τὸ τῶν ἠλεκτρικῶν λαμπτήρων αὐτοῦ φῶς ἁμιλλᾶται πρὸς τὰς ὁμογενεῖς ἀστραπάς, ἡ δὲ ἡμικυκλοειδὴς σελήνη τεφρόχρουν ἐπὶ τῶν μελανῶν φυμάτων ῥίπτει πέπλον.

Ὁ ὑποπλοίαρχος ἀντικαθιστᾷ ἐπὶ τῆς γεφύρας τὸν πλοίαρχον καὶ παρὰ τὴν ὡριαίαν ραγδαίαν βροχὴν περιδιαβάζει σύννους ἐρευνῶν τὸν ὁρίζοντα, ἐν ᾧ οἱ ἐπιβάται ἡγουμένου τοῦ πλοιάρχου τιμῶσι διὰ τῶν γευστικῶν ὀργάνων των τὰ ἔργα τῶν χειρῶν τοῦ «κὺρ μάγειρα». Οἱ ἐπιβάται ἔχουσι νῦν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσωσιν ἀλλήλους καὶ τὸν πλοίαρχον. Ἡ λευκὴ γενειάς, ἡ παμμέλαινα ἔτι κόμη του, τὸ ἀρρενωπὸν

καὶ ἐμπιστοσύνην ἀποπνέον πρόσωπον αὐτοῦ, ἡ εὐγένεια καὶ ἑτοιμότης, μεθ' ἧς παρέχει πᾶσαν αἰτουμένην πληροφορίαν, δεσμεύουσι παραχρῆμα τὰς καρδίας πάντων. Ἡ ὁμιλία ἔχει θέμα τὰ περὶ τοῦ πλοίου καὶ τοῦ ἐκ σιτηρῶν καὶ γλυκανίσου φορτίου αὐτοῦ, καὶ τὰ τοῦ σκοποῦ τοῦ ταξειδίου ἑκάστου τῶν ἐπιβατῶν. Οἱ δύο τούτων, Κεφαλλῆνες, σκοποῦσι νὰ μεταβῶσιν εἰς Ἀγγλίαν πρὸς ἀγορὰν πλοίου, οὗτινος τὴν κυβέρνησιν θέλει ἀναλάβει ὁ ἕτερος αὐτῶν. Οἱ δύο νεώτεροι μεταβαίνουσιν εἰς Εὐρώπην χάριν σπουδῶν. Τὸ δεῖπνον περατοῦται ἐν ἀμεταπτώτῳ φαιδρότητι, ἀφ' οὗ μάλιστα, ὡς συγγραφεύς τις σύγχρονος πάνυ ὀρθῶς ἐξεφράσθη, οἱ Ἕλληνες ἀρχίζουσι τὴν γνωριμίαν των διὰ τοῦ «κύριε» καὶ μετὰ ἡμίωρον συνδιάλεξιν προσφωνοῦσιν ἀλλήλους διὰ τοῦ «ἀδελφέ».

Δευτέρα.

Τὸ ἀτμόπλοιον διελθὸν τὴν νύκτα μεταξὺ τῶν νήσων τοῦ Μαρμαρᾶ καὶ τῆς Θρᾳκικῆς παραλίας ὑπὸ τὸ φῶς τῶν φάρων τῆς Ἡρακλείας, τοῦ Μαρμαρᾶ, τῆς Κουτάλεως καὶ τῆς Κόρας, εἰσπλέει τὸν Ἑλλήσποντον ἅμα τῇ ἀνατολῇ. Τὸ πανάρχαιον τῆς Ἕλλης μνῆμα—τρίγωνον σχεδὸν ἰσοσκελές, τὴν βάσιν ἔχον πρὸς Μέσην—κυλίει ἠρέμα τὰ φλοισβίζοντα κύματά του. Ἡ Καλλίπολις ἀμυδρῶς διαφαίνεται. Ἔναντι αὐτῆς τὸ Τσαρδίκιοϊ παρεμφερὲς πρὸς πελώριον ἀετοῦ φωλεόν. Κατωτέρω ἡ ἱστορικὴ Λάμψακος, ἐν τῇ Χερρονήσῳ τὰ Γαλατάρια, διακόπτοντα διὰ τῶν ἀκανονίστων κοκκινωπῶν στεγῶν αὐτῶν τὸ μονότονον τῶν πέριξ ἀηδῶν καὶ ἀκαλλιεργήτων τοπείων. Περαιτέρω ἐπὶ τῆς Ἀσίας λευκάζουσι τὰ φρούρια τοῦ Ναγαρᾶ. Τὸ πλοῖον ἀνακόπτει τὸν δρόμον. Ὁ ὑποπλοίαρχος ἐπιβαίνει μετὰ τεσσάρων ναυτῶν λέμβου καὶ διευθύνεται πρὸς τὴν ξηράν, ἔνθα ἐπιδίδει τὴν ὑγειονομικὴν ἐκ Καβακίων πιστοποίησιν. Ἡ Μάδυτος διακρίνεται ἤδη ἐναργέστατα παρὰ τὰς ὑπωρείας ἀποκρήμνου καὶ σχεδὸν καθέτως ἐπὶ τὴν θάλασσαν καθήκοντος λόφου, οὗτινος ὁ κορυφαῖος ζυγὸς ἀποτελεῖ παράλληλον πρὸς τὴν θαλασσίαν ἐπιφάνειαν. Τὸ πλοῖον ἄρχεται τῆς πορείας καὶ διανῦον 9—9,5 μίλια τὴν ὥραν ἀφικνεῖται περὶ τὴν 8ην μεταξὺ Τσανάκ-καλὲ καὶ Κιλὶδ-Μπαχάρ. Ἀπαστράπτουσι νῦν ἀπειλητικῶς τὰ φονικὰ τῶν τηλεβόλων ρύγχη, παρ' αὐτὰ δ' ἐπὶ τῆς παραλίας ὑψοῦνται πυραμίδες ἀρχαίων μαρμαρίνων σφαιρῶν. Οἱ Πύργοι τῶν φρουρίων ὑπομιμνήσκουσι τὰς ἱστορικὰς τοῦ Ρ. καὶ Α. Χισσὰρ ἐπάλξεις. Οἰκίαι τινὲς λίθινοι παρὰ τὴν χθαμαλὴν παραλίαν, ἃς πρὸς τὸ μέρος τοῦ φρουρίου διαδέχεται πληθὺς ξυλίνων, οἱ θόλοι δύο ἐκκλησιῶν, ὁ μιναρὲς τοῦ τεμένους, ἡ ἀποβάθρα

τοῦ ὑγειονομείου, τὸ κωδωνοστάσιον ἀποτελούμενον ἐκ ζεύγους Π ἐπικειμένων εὐθυτενέστατα τοῦ ἑνὸς ἐπὶ τοῦ ἄλλου, ἰδοὺ τὰ προσπίπτοντα εἰς τὸ βλέμμα τοῦ θεατοῦ. Ἔναντι τὸ Κιλὶδ—Μπαχὰρ ὑψοῦται ἐπὶ πρανοῦς λόφου, κατὰ τὴν βάσιν τοῦ ὁποίου δεσπόζει ὁ διπλοῦς κυλινδρικὸς τοῦ φρουρίου πύργος. Μέλαν σημεῖον διακρίνεται νῦν. Ὁ πλοίαρχος ἀνεγνώρισεν αὐτὸ ἀμέσως. Εἶναι ἀγγλικὸν ἀτμόπλοιον. Δράττεται παρευθὺς τῆς διόπτρας καὶ ἅμα βεβαιωθείς, κελεύει τὴν πρὸς τὰ δεξιὰ πηδαλιούχησιν εἰδοποιῶν τὸν ἄγγλον πλοίαρχον δι' ἑνὸς παρατεταμένου συρίγματος νὰ διέλθῃ ἀριστερόθεν. Τῇ ἀληθείᾳ αἱ προφυλάξεις αὐταί εἰσι πλέον ἢ ἀπαραίτητοι· διότι οἱ ἄγγλοι πλοίαρχοι κατήντησαν ἤδη διαβόητοι ἐπὶ τῇ ἀπροσεξίᾳ καὶ ἰδιοτύπῳ αὐτῶν ἀδιαφορίᾳ. Προκαλοῦσι μετ' ἀλβιωνικοῦ φλέγματος τὰς συγκρούσεις καὶ τοὺς καταποντισμούς, βέβαιοι ἐκ τῶν προτέρων ὅτι ἡ δραστήριος τῆς χαριτοβρύτου ἀνάσσης κυβέρνησις δὲν θέλει λείψει ν' ἀποζημιώσῃ αὐτοὺς ἀδρῶς ἐκ τοῦ βαλαντίου, ἐννοεῖται, τοῦ ἀλλοεθνοῦς πλοιάρχου. «Ἔχουνε πλάτες» κατὰ τὴν ἔκφρασιν ἐπιβάτου.

Εὐτυχῶς ὁ «Ροῦβενς» διῆλθεν ἄνευ οὐδενὸς ἀπευκταίου. Ἡ λέμβος μεταφέρει νῦν ναύτας τινὰς εἰς Τσανὰκ-καλὲ πρὸς ἀγορὰν τροφίμων. Ὁ ὑγειονόμος ἀπαγορεύει αὐτοῖς τὴν ἀπόβασιν, δύο δὲ πωληταὶ φέρουσιν εἰς τὴν λέμβον τὰ αἰτηθέντα. Περὶ ὥραν 9ην ἀναπετάννυται ἡ κυανῆ τοῦ Αἰγαίου ὀθόνη. Μετ' οὐ πολὺ τὸ Χὲλ-Μπαχὰρ καὶ οἱ ἀνεμόμυλοι τοῦ Κοὺμ-καλέ, παρ' ὃ ἐκβάλλει ὁ Σκάμανδρος, συγχέονται μετὰ τοῦ συννεφώδους ὁρίζοντος. Ἡ οἰνοφόρος Τένεδος νωχελῶς ἐπικάθηται ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου, τὰ Μαβιά, νησίδες ἐπίπεδοι καὶ ἀκατοίκητοι φαίνονται ὡς ἐπιπλέουσαι ἐπὶ τοῦ πελάγους, τὰ Βεσίκια διακρίνονται πρὸς στιγμὴν ἐπὶ τῆς Ἀσίας, ἡ Ἴμβρος ὡς ἀφρώδης ὄγκος ὑψοῦται. Ἡ πορεία τοῦ πλοίου μετατρέπεται πρὸς νότον. Ἰδοὺ νῦν ἡ θέσις τοῦ ὁμηρικοῦ Ἰλίου παρὰ τοὺς πρόποδας τρικαρήνου λόφου. Ἐκεῖ ἐμεγαλούργησαν οἱ πανάρχαιοι ἐκεῖνοι γίγαντες. Σήμερον δ' οὐδὲν ἄλλο διακρίνει ὁ θεατὴς εἰ μὴ βαθυπρασίνους θάμνους καὶ χώραν ἔρημον καὶ ἀκαλλιέργητον. Εὐτυχῶς ἡ σκαπάνη τοῦ ἀρχαιοδίφου δραστηρίως ἀνασκαλεύει τὸ κλασικὸν ἔδαφος, ἀνάγουσα εἰς φῶς πολυπληθῆ τοῦ παναρχαίου ἐκείνου πολιτισμοῦ τεκμήρια. Ὁ «Δημήτριος» τρέψας τὴν πρῷραν πρὸς Λίβαν διασχίζει τὰ βαθυκύανα τοῦ Αἰγαίου κύματα. Περὶ τὴν 2αν μ. μ. κάμπτει τὸ ἀκρωτήριον Μπαμπᾶ, τὸ δυτικώτατον τοῦτο τῆς Ἀσίας πέρας. Ἡ Λέσβος εἶναι ἤδη καταφανὴς καὶ ἄχρις ἑσπέρας ἀναλόγως τῆς ἀπ' αὐτῆς ἀποστάσεως τοῦ πλοίου ἀλλάσσει μορφὴν καὶ ἔκτασιν. Ἰδοὺ ἡ μυροβόλος Χίος ὡς ἀφρόεσσα **Μέδουσα**

προβάλλει πρὸς νότον, οὐ μακρὰν αὐτῆς τὰ Ψαρά, ἡμισφαίριον νηχόμενον ἐπὶ τοῦ πελάγους, καὶ πρὸς Ζέφυρον σχεδὸν ἀδιόρατος ἡ χθαμαλὴ Λῆμνος. Τὰ ἱστία ἀνεπετάσθησαν καὶ ἐλαφρὸς ὁ Ζέφυρος κολποῖ αὐτὰ δροσίζων πως τὴν ὑπόθερμον ἀτμόσφαιραν. Ὁ ἥλιος δύει ὄπισθεν τῆς Σκύρου, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ ἀνθυποπλοίαρχος, διὰ τοῦ παλινωρίου (Course corrector) βεβαιοῦται περὶ τῆς ἀκριβοῦς τοῦ πλοίου πορείας. Ἡ ἕλιξ τοῦ «Δημητρίου» σχίζει νῦν τὰ ἑλληνικὰ ὕδατα. «Ἔχουμε κ' ἐμεῖς θάλασσα», ἀναφωνεῖ μετ' ἐθνικῆς ὑπερηφανείας ὁ πλοίαρχος. Τὰ σπάνια τοῦ στερεώματος νεφύδρια χρωματίζονται, τὰ κύματα λαμβάνουσιν οἰνώδη ἀπόχρωσιν...,ὁ οἶνοψ πόντος τοῦ Μελησιγενοῦς ἀοιδοῦ πρὸς μικρὸν διατηρηθεὶς ὑποχωρεῖ εἰς τὴν νύκτα. Ὁ φάρος τῆς Ἄνδρου ὁ τὴν μεγίστην τῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου ἔντασιν ἔχων λαμπυρίζει ὁλονὲν φαεινότερον. Δεξιόθεν ἡ Εὔβοια ἁπλοῦται οἱονεὶ ἀτελεύτητος παμμέλας κροκόδειλος.

Τρίτη.

Εἰς τὰ πέρατα τοῦ ὁρίζοντος ὑψοῦνται κορυφαὶ νήσων, ὀξεῖαι ἢ πεπλατυσμέναι, πολυσχήμονες ἢ κωνοειδεῖς. Κατὰ τὴν νύκτα, περὶ μεσονύκτιον ὁ «Δημήτριος» διέπλευσε τὸν Καφηρέα καὶ εἶτα τὸν μεταξὺ Κέας καὶ Μακρονησίου πορθμόν. Πρὸς Ζέφυρον ὑψοῦται ἤδη ὁ Ἅγιος Γεώργιος καὶ ἡ Ὕδρα! Πόσοι τῶν ἐν τῷ πλοίῳ ναυτικῶν ἀποβλέπουσι πρὸς αὐτὴν μὲ τὸ ὄμμα δακρυόεν. Παρὰ τοὺς πρόποδας τῶν ἐρυθροκυάνων λόφων της ἐν τῷ πατρικῷ οἰκίσκῳ κατοικεῖ ἡ σύζυγος, τὸ τέκνον, ἀσθενεῖ ἴσως ἡ γραῖα μήτηρ. Καὶ ὅμως ἀδυνατεῖ ὁ ναυτίλος νὰ στρέψῃ διὰ μιᾶς τοῦ πηδαλίου ὤσεως τὸ πλοῖον πρὸς τὸ γενέθλιον ἔδαφος. Ὀφείλει νὰ βλέπῃ ὡς ἐμπαιγμὸν τοὺς λόφους αὐτῆς δὶς σχεδὸν κατὰ μῆνα βαθμιαίως ἐξαφανιζομένους τῆς ὄψεώς του καὶ διαπλέων τὸν ἀτέρμονα πόντον νὰ φθάνῃ εἰς αἰγιαλοὺς ἀξένους. Ἡ Κέα, ἡ Κύθνος καὶ ἡ Σέριφος κατὰ τὸ ἀριστερὸν τῆς πρύμνης μέρος ἀποτελοῦσιν ἤδη σύμπλεγμα σχεδὸν ἀφανές. Ἡ Μῆλος καὶ ἡ Ἀντίμηλος, κῶνοι ὁμοιότατοι, ἡ Φαλκονέρα καὶ ἡ Μπελλοποῦλα μετὰ τοῦ φάρου της ὑψοῦνται εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος. Ἱστιοφόρα καὶ ἀτμόπλοια διασχίζουσι τὸ πέλαγος εἰς διαφόρους ἀποστάσεις καὶ διευθύνσεις. Ὁ ὁρίζων ἤδη μεταβάλλεται. Πρὸς ΝΔ τῆς Μπελλοποῦλας διακρίνεται τὸ Πετροκάραβον, βράχος ἀπορρὼξ ἔχων κατὰ τοὺς ναυτικοὺς μορφὴν ἱστιοφόρου. Ἡ ἔλλειψις φάρου ἐπὶ τοῦ σκοπέλου τούτου κειμένου ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ ἀπὸ Καφηρέως εἰς Μαλέαν δρόμου ἀναγκάζει πάντα πλοίαρχον νὰ μετατρέπῃ πως τὴν πορείαν του, διευθυνόμενος πρὸς τὴν Μπελ-

λοποῦλαν. Ἡ Λακωνικὴ χερσόνησος προβάλλει νῦν ὡς ὀστεώδης δάκτυλος ἐν τῇ θαλάσσῃ. Περὶ μεσημβρίαν ὁ «Δημήτριος» κάμπτει τὸν κινδυνώδη Μαλέαν, τὸν «Κάβο-Μαλιᾶ» τῶν Ἑλλήνων ναυτικῶν. Οἱ ἐπὶ τὴν θάλασσάν καθέτως καταπίπτοντες ὑπερύψηλοι βράχοι βεβαιοῦσιν ἐκ πρώτης ὄψεως τὸν θεατὴν περὶ τοῦ κινδυνώδους περὶ τὸ ἀκρωτήριον τοῦτο πλοῦ.

Πᾶν ἴχνος βλαστήσεως ἐλλείπει. Βρύα μόνον καὶ ταῦτα σπάνια χλοάζουσι κατὰ τὰ κοιλώματα τῶν βράχων, ἔνθα ὁ ἄνεμος ἀπὸ αἰώνων ἤδη διὰ τῶν πτερύγων αὐτοῦ μεταφέρει κόνιν φυτογῆς καὶ φυτικὰ λείψανα. Φάρος μικρᾶς ἐντάσεως πρὸς τὸ Αἰγαῖον ἀποβλέπων, παρ' ὃν διακρίνεται ἀτραπός εἰσι μέχρι τοῦδε τὰ μόνα τεκμήρια ὅτι εἰς τὸ μέρος τοῦτο τῆς ὑδρογείου σφαίρας πατεῖ ἀνθρώπινος πούς. Ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἐσχάτην τοῦ Μαλέα ἄκραν διακρίνεται τεῖχος καὶ παρ' αὐτὸ βυζαντινὸς ναΐσκος τῶν ἁγίων Τεσσαράκοντα, οὐ μακρὰν δ' αὐτοῦ ἕτερος ναΐσκος τοῦ ἁγίου Γεωργίου, καὶ πάλλευκος λιθίνη καλύβη μετὰ κήπου. Ἐκεῖ κατοικεῖ ὁ «καλόγηρος τοῦ Κάβο-Μαλιᾶ». Οἱ Ἕλληνες ναυτικοὶ σέβονται αὐτὸν ὡς ἅγιον, ὡς καταπραΰνοντα διὰ τῶν δεήσεών του τὴν δικαίαν πρὸς αὐτοὺς ὀργὴν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Νικολάου, οἵτινες ἀναμφιβόλως θὰ εἶχον ἤδη καταστρέψει αὐτοὺς ἕνεκα τῶν ἁμαρτιῶν των, ἐὰν μὴ ὑπὸ τῶν δεήσεων τοῦ ἐρημίτου ἐξιλεούμενοι ηὐδόκουν ἐν τῇ ἀμετρήτῳ συγκαταβάσει των «νὰ βάλλουνε τὸ χέρι των ἀπάνω 'στὴ θάλασσα». Δι' ὃ οἱ ναυτικοὶ κάμπτοντες τὸν Μαλέαν, οὐδέποτε λησμονοῦσι νὰ συρίξωσιν ὅπως εἰδοποιήσωσι τὴν διόδόν των τῷ μοναχῷ, ὅστις, τοῦ καιροῦ ἐπιτρέποντος, ἐξέρχεται τοῦ οἰκίσκου καὶ χαιρετίζει σείων σημαίαν ἑλληνικήν. Πολλάκις μάλιστα ἡ λέμβος τοῦ πλοίου προσεγγίζει εἰς τὴν ξηρὰν φέρουσα τροφὰς τῷ μοναχῷ καὶ ἀφιερώματα διὰ τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου.

Ἀκριβῶς ἀπέναντι τοῦ Μαλέα ἐκτείνεται ἡ βόρειος ἀκτὶς τῶν Κυθήρων μετὰ φάρου. Ἐὰν ἡ νότιος τῆς νήσου παραλία ὁμοιάζῃ τῇ βορείᾳ — οἱ κάτοικοι οὐδόλως τῇ ἀληθείᾳ εἰσὶν ἄξιοι συγχαρητηρίων. Γαῖαι ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου ἴχνους οὐχὶ καλλιεργείας, ἀλλὰ καὶ αὐτοφυοῦς κἂν χλωρίδος, γαῖαι φαιαί, χθαμαλαί, γυμναί, ἔρημοι ἀποτελοῦσι τὸ βόρειον τμῆμα τῆς νήσου, ἥτις θὰ ἦτο φαίνεται ἀλλοία κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ὥστε νὰ ἐκλεγῇ ὑπὸ τῆς φιλομειδοῦς Κυθήρης ὡς ἐνδιαίτημα. Ὁ Μαλέας καὶ ἡ παρ' αὐτὸν Ἐλαφόνησος μικρὸν κατὰ μικρὸν ἀφανέστεροι καθίστανται καὶ τοῦ πλοίου διευθυνομένου νῦν πρὸς Ζέφυρον, ἐμφανίζεται μακρόθεν τὸ Ταίναρον, ὁ Κάβο—Ματαπᾶς τῶν ναυτικῶν, ἡ νοτιωτάτη τῆς Εὐρώπης ἐσχατιά. Ὁ Λακωνικὸς

κόλπος ἀναπετάννυται ἤδη πρὸς βορρᾶν καὶ ἡ νεφελογείτων τοῦ Ταϋγέτου κορυφὴ συγχέεται μετὰ τῆς περιφερείας τοῦ διηνεκῶς μεταβαλλομένου ὁρίζοντος. Ἀκριβῶς κατὰ τὴν 5 μ. μ. κάμπτει ὁ «Δημήτριος» τὸ Ταίναρον ἀλλάσσων πορείαν πρὸς Σκίρωνα — Ζέφυρον. Πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ θεατοῦ ἐκτείνεται ἡ Μάνη καὶ τὸ ἀκρότατον αὐτῆς σημεῖον, τὸ σπηλαιῶδες Ταίναρον, οὗτινος ἡ λευκὴ καὶ διάτρητος τῶν βράχων σύστασις εἰς οὐδὲν μέρος τοῦ Μαλέα παρατηρεῖται. Κομψότατος πυργοειδὴς φάρος μετὰ δύο συμμετρικῶν ἑκατέρωθεν οἰκίσκων ὑψοῦται εὐθυτενὴς ἐπὶ τῆς ἀκροτάτης τοῦ ἀκρωτηρίου ἄκρας. Ὀλίγον ἐνδοτέρω ἔκειτο ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος, οἱ δὲ τῇδε κἀκεῖσε διὰ τῶν ταχυπλόων αὐτῶν πτερυγίων σχίζοντες τὸ ἁλμυρὸν ὕδωρ δελφῖνες ἀναμιμνήσκουσι τὸ θαυμάσιον τοῦ Μηθυμναίου ἀοιδοῦ ταξείδιον. Χωρίδια μετὰ πρασίνων περιχώρων, ἀγροὶ καλλιεργημένοι καὶ κεχωρισμένοι δι' αἱμασιῶν, ὁδοὶ καὶ ἑλικοειδές τι ποτάμιον διακρίνονται κατὰ τὴν λοφώδη παραλίαν. Ἐὰν μὴ ὁ ἥλιος ἔκλινεν ἤδη πρὸς τὸ τέρμα τῆς ἡμερησίας αὐτοῦ πορείας, θὰ ἠλίευον ἴσως παρὰ τὴν ἀκτὴν Μανιᾶται κατὰ τὸ πατροπαράδοτον αὐτῶν σύστημα, ἐποχούμενοι δῆλον ὅτι ἕκαστος ἐπὶ αἰγείου ἀσκοῦ πλήρους ἀέρος, κωπηλατοῦντες διὰ τῶν ποδῶν καὶ μεταχειριζόμενοι ἁπλῆν σανίδα ἀντὶ πηδαλίου. Κατὰ τὴν δύσιν διακρίνεται ἀμυδρῶς ἡ παρὰ τὴν νοτίαν τῆς Μεσσηνιακῆς χερσονήσου ἄκραν νῆσος τῆς Σαπιέντζας, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον τὸ σκότος ἁπλοῦται καθ' ὁλοκληρίαν καὶ νέφη παμμέλανα ἀποκρύπτουσι τὸ φαεινὸν τῆς σελήνης εἶδος. Τὸ μόνον σημεῖον πρὸς ὃ ὁ πηδαλιοῦχος ἀποβλέπει ἐν μέσῳ τοῦ γνοφώδους χάους εἶναι τὸ διαλεῖπον φέγγος τοῦ φάρου τῆς Σαπιέντζας, ἔχον ἔντασιν 27 ὅλων μιλλίων. Περὶ ὥραν 9ην π.μ. τὸ πλοῖον διῆλθε πρὸ τοῦ φάρου καὶ ἤδη διαπλέει τὸ τμῆμα ἐκεῖνο τοῦ Ἰονίου πέλαγος, ὅπερ οἱ ναυτικοὶ καλοῦσι «Κανάλι τῆς Μάλτας».

Τετάρτη.

Ἀπὸ πρωΐας μέχρις ἑσπέρας οὐρανὸς καὶ θάλασσα. Ἐπὶ δίωρον πρὸ μεσημβρίας βροχὴ ῥαγδαία ἄνευ τῆς ἐλαχίστης τῆς θαλάσσης ἐξογκώσεως. Ὁ πλοίαρχος καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ ἀσχολοῦνται εἰς διόρθωσιν τῆς πορείας διὰ τοῦ παλινωρίου, εἰς παρατηρήσεις τοῦ ἡλιακοῦ ὕψους διὰ ἑξᾶντος καὶ εἰς λογαριθμικοὺς ὑπολογισμοὺς πρὸς εὕρεσιν τοῦ μήκους. Περὶ τὴν 7 μ.μ. εἰς 100 περίπου μιλλίων ἀπόστασιν τοῦ πορθμοῦ τῆς Μεσσήνης ὁ ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως πλέων Ζέφυρος μετατρέπεται εἰς ἀρκούντως σφοδρὸν βορρᾶν, ὅστις προσβάλλων δεξιόθεν τὸ πλοῖον ἀνεγείρει αὐτὸ εἰς ὕψος σημαντικόν, ἵνα τὸ καταρρίψῃ αὐτοστιγμεὶ εἰς θα-

λασσίαν χαράδραν. Τὰ κύματα ὑπὸ τοῦ ἀδιαλείπτως σφοδροτέρου καθισταμένου ἀνέμου ἐξογκούμενα καταβρέχουσι τὸ κατάστρωμα καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν γέφυραν, ἔνθα ὁ πλοίαρχος περιβεβλημένος μακρὸν ἐπανωφόριον, τὴν κατὰ τοὺς ναυτικοὺς «ἰντσεράδα», περιδιαβάζει ἔχων τὴν διόπτραν ἀνὰ χεῖρας καὶ ἀμεριμνῶν περὶ πάντων πλὴν τοῦ καθήκοντος

Πέμπτη.

Ὁ σφοδρὸς τῆς νυκτὸς βορρᾶς μετετράπη εἰς ἐλαφρότατον Σκίρωνα. Ἤδη αἱ πρῶται τῆς ἠοῦς λάμψεις προαγγέλουσι τὴν προσεχῆ τοῦ φωστῆρος τῆς ἡμέρας ἐμφάνισιν, ἐν ᾧ διὰ μέσου τῆς νεφελώδους τοῦ ὁρίζοντος περιβολῆς πρὸς Εὖρον προβάλλει ἡ χαίνουσα τῆς νεφελογείτονος Αἴτνης κορυφή. Μικρὸν κατὰ μικρὸν ἡ εὔφορος Σικελία εὐκρινέστερον διακρίνεται, συγχρόνως δ' ἐκ τῶν συγκεχυμένων τοῦ ὁρίζοντος ἄκρων διαφαίνονται πρὸς Σκίρωνα τὰ γλαυκὰ τῆς Καλαβρίας ὄρη. Περὶ τὴν 6 π. μ. τὸ ἀτμόπλοιον διαυλακοῖ τὸν πορθμὸν τῆς Μεσσήνης. Τὸ Ρήγιον (Reggio) δεξιόθεν ἐπὶ τῆς ἰταλικῆς ἀκτῆς ἐν μέσῳ καταφύτων περιχώρων μετὰ πολυπληθῶν οἰκιῶν ἁπασῶν λιθίνων; δεικνύει ὑπερηφάνως τὰ ὀγκώδη κυβερνητικὰ αὐτοῦ οἰκοδομήματα, ἐν ᾧ ἡ ἁτμάμαξα συρίζουσα ἀναπέμπει νέφη λευκοτάτων ἀτμῶν. Ἀγροὶ χλοερώτατοι, γαῖαι μεγίστης ἐκτάσεως λαμπρότατα καλλιεργημέναι, πλῆθος φάρων, ναῶν καὶ μοναστηρίων παντὸς ῥυθμοῦ καὶ μεγέθους καλλύνουσιν ἀμφοτέρας τὰς παραλίας. Ἐπὶ τῆς σιτοφόρου Σικελίας ἁπλοῦται γραφικῶς ἡ Μεσσήνη. Ἰδοὺ ὁ δρεπανοειδὴς λιμήν, τὸ ἀπέραντον δημαρχεῖον, πρὸ τῶν θυρῶν τοῦ ὁποίου εἰσιν εἰσέτι ἐγκαθιδρυμένοι δημόσιοι γραφεῖς, ἀναλαμβάνοντες ἐπὶ ἀμοιβῇ τὴν σύνταξιν ἐγγράφων καὶ ἐπιστολῶν, τοῦθ' ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι οὐδόλως θὰ ἐβλάπτοντο οἱ Σικελοί, ἐὰν τὰ πρὸς συντήρησιν τῶν ἐν Ἀνατολῇ ἰταλικῶν σχολῶν ἐδαπανῶντο πρὸς βελτίωσιν τῶν ἐκπαιδευτικῶν τῆς νήσου. Ἰδοὺ περαιτέρω οὐ μακρὰν τῆς πόλεως ἐκτεταμένον νεκροταφεῖον μετὰ μνημείων πολυτελῶν, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ἀνεγείρεται τανῦν λαμπρότατον δημόσιον μαυσωλεῖον. Εἰς πᾶσαν τῶν λόφων χαράδραν, εἰς πάντα τῆς παραλίας κολπίσκον ἀκμάζουσι χωρία πολυάνθρωπα, παχύνοντα τὰ βαλάντια τῶν πλουσίων γαιοκτημόνων, οἵτινες ἀπὸ τῆς Ἱσπανοκρατίας ἔτι διατηροῦσι τὸν τίτλον Δὸν ὡς γνώρισμα τῆς εὐγενοῦς αὐτῶν καταγωγῆς, ἀμεριμνοῦντες περὶ τοῦ ἀγρότου, ὅστις κάμπτει ἐξ ἀπογοητεύσεως τὸ βεβαρημένον μέτωπον πρὸς τὴν πλουτοδότειραν γῆν. Λέμβος μετὰ πεντάδος ὀρθίων κωπηλατῶν διέρχεται παρὰ τὸ πλοῖον.

Τά τε ἐνδύματα καὶ τὰ καλύμματα τῶν κεφαλῶν αὐτῶν κατ' οὐδὲν διαφέρουσι τῶν ἐν Γαλατᾷ τῆς πόλεως λεμβούχων· ἐν χρῷ ὅμως ὁ κεκαρμένος μύσταξ καὶ τὸ ἀθλιέστατα ἐξυρισμένον γένειον ἀπεργάζονται αὐτοὺς ζῶντα ἀντίγραφα τῶν μακαρίων παχυτραχήλων τῆς Ρωμάνας ἐκκλησίας ἀββάδων. Περὶ τὴν 8ην π. μ. παφλάζει ἀπειλητικῶς τὸ βόρειον τοῦ πορθμοῦ στόμιον, τὸ στενὸν μεταξὺ Σκύλλης καὶ Χαρύβδεως. Παρ' ὅλην τὴν γαλήνην καὶ τὸν σχεδὸν ἀνύπαρκτον ἄνεμον τὸ ῥεῦμα εἶναι σφοδρότατον, πάλλευκοι δ' ἀφροὶ ἐπιστέφουσι τὰ μολυβδόχροα κύματα. Κατὰ τὴν ΒΑ γωνίαν τῆς νήσου, παρὰ τὴν ὑπὸ τῶν ἑρμηνευτῶν τοῦ πατρὸς τῆς ποιήσεως ὁριζομένην τοποθεσίαν τῆς τερατώδους Χαρύβδεως, ἐπὶ τῆς χθαμαλοτάτης παραλίας ἀκανονίστου τριγωνικοῦ ἀκρωτηρίου κεῖται ἡ πόλις Faro, καλουμένη οὕτω ἐκ τοῦ φάρου αὐτῆς, ὅστις μακρόθεν ὁρώμενος κατ' οὐδὲν διαφέρει τοῦ ἐν Φενὲρ-Βαξὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ πρὸς ΒΔ συστὰς τῶν νήσων τοῦ Αἰόλου συμπληροῖ κάλλιστον τὴν ὀπτικὴν ταύτην ἀπάτην, ἐκλαμβανομένη ὡς τὸ σύμπλεγμα τῶν Πριγκηποννήσων. Ἀπέναντι τοῦ Faro ἐπὶ τῆς ἀποκρήμνου ἀκτῆς κεῖται ἡ πόλις Σκύλλα παρὰ βράχον πελώριον, πρὸ τοῦ ὁποίου ὀρθοῦται μακρότερος ὁμοιότατος σκόπελος, τὸ ἐνδιαίτημα τῆς ὁμηρικῆς Σκύλλης. Τὸ πλοῖον εἰσέρχεται νῦν εἰς τὸ Τυρρηνικὸν πέλαγος. Ἡ βόρειος τῆς Σικελίας ἀκτὴ βαθμιαίως ἀφανίζεται ἀπὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ παρατηρητοῦ, μεταβάλλουσα ὁλονὲν χρῶμα, ἐν ᾧ μόνη ἡ βραχώδης τοῦ Milazzo χερσόνησος διὰ τοῦ μελανοῦ αὐτῆς χρώματος ἀποτελεῖ κηλῖδα ἐν μέσῳ τῶν γλαυκῶν ὀροσειρῶν. Ὁ πηδαλιοῦχος διευθύνει τὸ σκάφος πρὸς Σκίρωνα—ἥμισυ βορρᾶν. Αἱ οἰνοφόροι Λιπάραι ἢ νῆσοι τοῦ Αἰόλου διακρίνονται ἤδη κεχωρισμέναι. Πρῶτον ἀριστερόθεν τῆς πρῴρας προκύπτει τὸ Vulcano, ἀναδίδον ἀπὸ πολλῶν τοῦ ἐδάφους μερῶν ἀτμοὺς λευκοτάτους,—παρ' αὐτὸ ἡ μεγίστη τῆς νησιωτικῆς τοῦ Αἰόλου συστάδος Λιπάρα, κατάφυτος μέχρι σχεδὸν τῶν ἀκρωρειῶν αὐτῆς ὑπὸ χλοαζόντων ἀμπελώνων, ὧν ἡ ἔκτακτος εὐδοκίμησις ἀποδοτέα εἴς τε τὴν πρὸς τοῦτο ἁρμοδίαν τοῦ ἐδάφους ποιότητα καὶ τὰς συχνοτάτας ὑετώδεις καταπτώσεις· εἶτα ἡ δυτικώτερον Salina ὡσαύτως εὔφορος καὶ ἐξαιρέτως καλλιεργημένη, ἡ Panaria καὶ αἱ παρ' αὐτὴν μικραὶ Lisca Bianca καὶ Busiluzzo, ἐσχάτη δὲ πασῶν ἡ Stromboli, κῶνος κόλουρος κανονικώτατος· ἡ ἄνω βάσις αὐτοῦ ἀποτελεῖται ἐξ ὀροπεδίου μικρᾶς ἐκτάσεως μετὰ κρατῆρος ἐνεργοῦ, ἀναπέμποντος κατὰ διαλείμματα 12—15 λεπτῶν φλόγας καὶ πεπυρακτωμένους μύδρους. Τὸ θέαμα εἶναι ἐπιβάλλον, ἰδίᾳ τὴν νύκτα, τοῦ πλοίου παραπλέοντος τὴν νῆσον, ἐν ᾧ τὴν ἡμέραν ἕνεκα τῆς ἐντάσεως τοῦ ἡλιακοῦ

φωτὸς οὐδὲν ἄλλο διακρίνει ὁ θεατὴς εἰμὴ καπνὸν μέλανα ἐκθρώσκοντα τοῦ κρατῆρος κατὰ τὰ προμνησθέντα χρονικὰ διαλείμματα. Ἀκριβῶς κατὰ μεσημβρίαν ὁ «Δημήτριος» διέρχεται μεταξὺ Salina καὶ Panaria. Αἱ δύο τελευταῖαι τῶν Λιπαρῶν Filicudi καὶ Alicudi καθίστανται ὁραταί. Μεταξὺ τούτων μᾶλλον παρὰ τὴν πρώτην ὀρθοῦται σκόπελος ὕψους 128 ποδῶν, ὀνόματι Canna, ὁμοιότατος μακρόθεν πρὸς πλησίστιον ἱστιοφόρον.

Τὸ πλοῖον πορεύεται νῦν πρὸς Σκίρωνα-1|4 Βορρᾶν,- ἀφίνον ὄπισθεν τὰς Λιπάρας, αἵτινες μετ'οὐ πολὺ ἐξαλείφονται τοῦ ὁρίζοντος. Τὸ φωσφορίζον τυρρηνικὸν πέλαγος ἁπλοῦται ἀχανές, ἡ δὲ σχεδὸν πλήθουσα σελήνη κατοπτρίζει τὴν ἀργυρᾶν αὐτῆς ὄψιν ἐπὶ τῶν ἀκινήτων ὑδάτων.

Παρασκευή.

Ἡ θάλασσα γαληνιαία, ὁ δὲ πλοῦς ἐξαίρετος. Κατὰ τὸ γεῦμα παρετέθη τοῖς ἐπιβάταις εὐγευστότατον ναυτικὸν ἔδεσμα, μπρόδο ὀνόματι (ἤτοι ζωμός, ἰταλιστί), παρασκευαζόμενον ὡς ἀκολούθως. Ἀλίπαστον κρέας βράζεται καλῶς, ἐν δὲ τῷ ζωμῷ αὐτοῦ ἐμβάπτεται διπυρίτης (γαλέτα) χρησιμεύων ἀντὶ ἄρτου κατὰ τὴν βρῶσιν τοῦ ἐδέσματος, ὅπερ πολλοὶ ἀρτύουσι δι'ἀγγλικοῦ ἐμβάμματος (Worcester sauce) καὶ καππάρεως. Περὶ 2αν μ. μ. διαφαίνονται αἱ παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Coda Gavallo ἀκταὶ τῆς Σαρδηνίας, βαθμηδὸν δὲ καθορῶνται αἱ νῆσοι Ταβολάρα, Καπρέρα καὶ Maddalena. Ἐπελθούσης τῆς νυκτὸς λάμπουσι κύκλῳ ἑπτὰ φάροι, ὁ τῆς Ταβολάρας, οἱ τῶν νησίδων Razzoli καὶ Lavezzi ἐν τῷ μεταξὺ Κορσικῆς καὶ Σαρδηνίας πορθμῷ τοῦ Βονιφατίου, ὁ τοῦ ἀκρωτηρίου Testa κατὰ τὴν βόρειον τῆς Σαρδηνίας ἀκτὴν καὶ οἱ τοῦ Pertusato καὶ Chiape ἐπὶ τῆς Κορσικῆς. Ὁ ἀριθμὸς τῶν φάρων πληροφορεῖ τὸν θεατὴν περὶ τοῦ κινδυνώδους τοῦ πορθμοῦ καὶ τῶν ἀκτῶν, ὃν τρόπον οἱ ἀπὸ τῶν οἰκιῶν τῶν Κινέζων ἰατρῶν κρεμάμενοι φανοὶ ἐμφαίνουσι τὸν ἀριθμὸν τῶν θυμάτων αὐτῶν. Τῇ ἀληθείᾳ ὁ διάπλους τοῦ πορθμοῦ ἕνεκα τοῦ πλήθους τῶν ὑφάλων καὶ νησίδων καὶ τῶν ἀποκρήμνων καὶ βραχωδῶν ἀκτῶν ἀπαιτεῖ μεγίστην ἐμπειρίαν. Πολλοὶ πλοίαρχοι, Ἄγγλοι ἰδίᾳ, διέρχονται τὸν πορθμὸν μόνον ἐν καιρῷ ἡμέρας, τὴν νύκτα δὲ σταθμεύουσιν ἔξω αὐτοῦ ἢ λοξοδρομοῦσι πρὸς βορρᾶν κατὰ τὸν κόλπον τῆς Γενούης. Ὁ «Δημήτριος» ὅμως χάρις τῇ ἐμπιρίᾳ τοῦ πλοιάρχου διῆλθε περὶ ὥραν 9ην μ. μ. μεταξὺ μεγάλης ὑφάλου, ἐφ' ἧς ὑψοῦται παχεῖα μέλαινα στήλη καὶ τῆς νησίδος Lavezzi, ἔνθα κεῖται ὁ τάφος τοῦ ἐκ 1,500 ἀτόμων πληρώματος γαλλικοῦ πολεμικοῦ ναυαγήσαντος ἐνταῦθα.

Σάββατον.

Μέχρι τῆς 2 μ. μ. πνέει σφοδρὸς Ἀπηλιώτης καὶ τὸ πλοῖον ταλαντεύεται, ταράσσον τὰ ἐντόσθια τῶν ἐπιβατῶν. Περὶ τὴν 4ην διακρίνονται μακρόθεν αἱ Ὑέραι νῆσοι καὶ ὁ πορθμὸς τῆς Τουλῶν. Περὶ 9ην ἐπιβαίνει ἀπὸ τῆς νησῖδος If ὁ πλοηγός, ὅστις ὀλίγου δεῖν συνέκρουε τὸν «Δημήτριον» μετὰ ἀγγλικοῦ ἀτμοπλοίου, ἐὰν μὴ παρῆν ὁ πλοίαρχος. Τὴν 10 ὥραν ἀκούεται ἡ βροντερὰ τοῦ πλοιάρχου φωνὴ κράζουσα τῷ ναυκλήρῳ «πόντισον» καὶ ὁ «Δημήτριος» ἀγκυροβολεῖ ἐν τῷ θολῷ Bassin d'arrêt παρὰ τὴν Joliette, οἱ δ' ἐπιβάται αὐτοῦ ἀναπνέουσι τὴν βρωμερὰν τῆς Μασσαλίας ἀτμόσφαιραν.

Γ. Ι. Βασματζίδης.

Ο ΓΑΜΒΡΟΣ ΤΟΥ ΠΕΙΣΙΣΤΡΑΤΟΥ

Komm herab, du schöne Holde,
Und verlass dein stolzes Schloss !
Blumen, die der Lenz geboren,
Streu'ich dir in deinen Schoss.
Horch, der Hain erschallt von Liedern,
Und die Quelle rieselt klar !
Raum ist in der kleinsten Hütte
Für ein glücklich liebend Paar.

(SCHILLER, *Der Jüngling am Bache)*.

Α'

Ὁ ἥλιος τοῦ Σόλωνος ὠχρίασ' αἰφνιδίως,
καὶ ὁ ἀστὴρ ἀνέτειλε λαμπρὸς τοῦ Πεισιστράτου·
ὁ τύραννος τῶν Ἀθηνῶν δεσπόζει μειλιχίως,
καὶ θάλλων ὁ χρυσοῦς αἰών, ὁ ἐπὶ Κρόνου βίος,
ἐπανακάμπτει εἰς τὴν γῆν ἐκ χρόνου παλαιτάτου !

Β'

Χαρά, εἰρήνη πανταχοῦ γλυκεῖα βασιλεύει·
ἡ τῆς Πενίας Ἐριννὺς ἐξέλιπε τελέως·
ὁ Ἔρως πάλιν εἰς τὴν γῆν τοῦ Ἰλισσοῦ κατέβη,
καὶ λύει πάγους καρδιῶν καὶ σχέσεων ἐρέβη,
καὶ ἀνατέλλει τῶν ψυχῶν ἡ ζωογόνος Ἔως !

Γ'

Καὶ ὁ χρυσοῦς Θρασύβουλος, τὸ ἄνθος τῶν Χαρίτων,
ὁ νέος ὁ εἰς τοὺς θεσμοὺς τοῦ Σόλωνος ἐμμένων,
ὁ ξένος πρὸς τὸν τύραννον, ὁ τοῦ τυράννου γείτων,—
τοῦ Πεισιστράτου ἀγαπᾷ τὴν κόρην, καταπλήττων
διὰ τοῦ θάρρους τὸν λαόν, τοὺς φίλους, τὴν παρθένον.

Δ'

Ἀλλ' ὅμως ἡ σεμνὴ Ἀτθὶς περιφρονεῖ τὸν νέον!
Ναί, τοῦ πατρὸς καλῶς αὐτὴ νοεῖ τὸ μεγαλεῖον,
καὶ βλέπει τὸν Θρασύβουλον, τὸν ἄνδρα τὸν ὡραῖον,
ὡς ἕνα τῶν συμπολιτῶν ἐκείνων τῶν χυδαίων,
ἐφ' ὧν ἁπλοῦται κραταιὸς ὁ πατρικὸς βραχίων!

Ε'

Καὶ ἀναγγέλλει εἰς αὐτὸν διὰ κορυνηφόρων
ὅτι θ ρ α σ έ ω ς φέρεται καὶ θὰ μετανοήσῃ,
καὶ ὅτι, σέμνωμα αὐτὴ ἀνάκτων γεννητόρων,
δὲν δύναται εἰς ἑρπετὸν τῶν Ἀττικῶν βορβόρων
νοῦν καὶ καρδίαν καὶ ζωὴν ἀφρόνως νὰ δωρήσῃ!

Ϛ'

Ἀκούει ὁ Θρασύβουλος τὴν ὕβριν τὴν βαρεῖαν,
καὶ μαίνεται καὶ ὠχριᾷ! ... Εἰς τὸν κορυνηφόρον
νὰ ἐφορμήσῃ σκέπτεται, πληγὴν δωρῶν καιρίαν,
ἀλλ' ὑποτάσσει τὴν ὁρμὴν εἰς σκέψιν αἰφνιδίαν,
καὶ λέγει: «Ἔστω· σεβασμοῦ θὰ ἀποτίσω φόρον».

Ζ'

Καὶ τὴν ἐπαύριον, ἰδὼν τὴν κόρην τοῦ τυράννου
κανηφοροῦσαν, σοβαρὸς εἰς ταύτην προσεγγίζει,
προσβλέπει μετὰ βλέμματος αὐτὴν ὑπερηφάνου,
καί, ἀσπασθεὶς δι' ἐλιγμοῦ τὴν κόρην εὐμηχάνου,
«Τοιοῦτον, λέγει, σεβασμὸν ὁ β ό ρ β ο ρ ο ς χαρίζει!».

Η'

Εἰς τῆς παρθένου τὴν μορφὴν ἐπέχυσεν ἀφθόνως
τὰ θεῖα ῥόδα ἡ Αἰδώς. Ἡ κόρη, ἐκπλαγεῖσα,
εἰς δάκρυ' ἀναλύεται,—καὶ ἀπαιτεῖ ἐντόνως

νὰ ὑποστῇ ὁ συλληφθεὶς Θρασύβουλος ἀπόνως
ὅ,τι ἐμπνέει εἰς ψυχὴν τυραννικὴν ἡ λύσσα!

Θ'

Τὸ θέλημα τὸ φοβερὸν θερμῶς ὑποστηρίζει
ἡ μήτηρ, ἡ Τιμώνασσα, θερμῶς καὶ ὁ Ἱππίας.
Ὁ Θεσσαλὸς τὴν ἑαυτοῦ χλαμύδα ἔκφρων σχίζει,
ὁ Ἵππαρχος τὸ ἔγκλημα τ ε ρ ά σ τ ι ο ν νομίζει,
καὶ τὴν ἀπόφασιν ζητεῖ τῆς π α τ ρ ι κ ῆ ς κ α ρ δ ί α ς.

Ι'

Ἀλλ' ὁ γλυκὺς Πεισίστρατος τὴν κρίσιν δὲν ταχύνει.
«Σιγᾶτε, λέγει, τέκνα μου, καὶ σύ, ὦ γύναι, σίγα!
Καλῶς κατηγορήσατε· ἀλλ' ἡ Δικαιοσύνη
ἀναπολόγητόν τινα δὲν δύναται νὰ κρίνῃ.
Ἀπολογήθητι λοιπόν, Θρασύβουλε, ὀλίγα».

ΙΑ'

«Πεισίστρατε», τῷ ἀπαντᾷ ὁ νέος παραχρῆμα,
«δεσπότης εἶσαι κραταιὸς ἡμῶν τῶν Ἀθηναίων,
διότι — οὕτως ἡ Κλωθὼ ἐπέκλωσε τὸ νῆμα,
διότι — κεῖνται οἱ θεσμοὶ τοῦ Σόλωνος νῦν θῦμα,
διότι — ἀπηρνήθημεν τὸ ἦθος τὸ ἀρχαῖον!..

ΙΒ'

«Ὑπῆρχεν ὅμως μέχρι χθὲς εἷς νέος ἐν τῇ πόλει
— Ἐλέγετο Θρασύβουλος — εἷς νέος, ὅστις μόνος
οὐδέποτ' ἐλησμόνησε τὴν ἐν τῇ Ἀκροπόλει
τοῦ Κύλωνος καταστροφήν, εἷς νέος, ὃν οἱ θόλοι
τοῦ οὐρανοῦ ἐπέπληττον ὡς ἄπειρον ἀγῶνος!

ΙΓ'

«Ὁ νέος οὗτος ὁ θ ρ α σ ύ ς, ὁ μὴ τιμῶν τ υ ρ ά ν ν ο υ ς,
καὶ ἄν, ὡς σύ, δεσπόζωσι τῶν πολιτῶν ἠπίως,
ὁ εἰς τὰ θ ύ μ α τ' ἀφορῶν καὶ ὄχι τοὺς σ τ ε φ ά ν ο υ ς,
ὁ νέος οὗτος λογισμοὺς εὑρέθη τρέφων πλάνους,
ἠ γ ά π η σ ε τὴν κ ό ρ η ν σ ο υ, — ἐσβέσθη τρισαθλίως!..

ΙΔ'

«Τίς τιμωρία δύναται αὐτὸν νὰ ἐξαγνίσῃ;
Ὦ πόλις ἰοστέφανος τῆς θείας Τριτωνίδος,
τί ὁ π ρ ο δ ό τ η ς σου υἱὸς ὀφείλει ν' ἀποτίσῃ;...

Πεισίστρατε, ἡ χείρ σου νῦν δεινῶς ἂς τιμωρήσῃ
ἕνα προδότην, ἄστοργον βλαστὸν χ ρ υ σ ῆ ς πατρίδος !..»

ΙΕ'

Ἐσίγησεν ὁ τολμηρὸς ἐκεῖνος νεανίας,
καὶ πᾶς τις τὴν θανάτωσιν τοῦ ἥρωος προτείνει·
ἀλλ' ὁ Πεισίστρατος, γελῶν μετ' ἄκρας προσηνείας,
«Ἀκούσατε, ἀναφωνεῖ, τῆς ἐτυμηγορίας
τοῦ δικαστοῦ τὸ κείμενον»,—καὶ τότε οὕτω κρίνει :

ΙϚ'

«Καταδικάζω, τέκνα μου, ὑμᾶς καὶ τὴν μητέρα,
—Ἐκπλήττεσαι, Τιμώνασσα ;—ν' ἀνταγαπᾶτ' ἐκεῖνον,
ὅστις θερμῶς τὴν ἀδελφὴν ὑμῶν καὶ θυγατέρα
ἠγάπησε καὶ ἀγαπᾷ, καὶ μόνον τὸν πατέρα
μισεῖ ὡς ἄλλον Κύλωνα, τὸν Σόλωνα προκρίνων !

ΙΖ'

»Καταδικάζω ἔπειτα καὶ σέ, καλή μου κόρη,
νὰ θεωρῇς ὡς καύχημα τὴν ἀ ρ ε τ ὴ ν καὶ μόνην,
ἐκείνην, ἥτις ὁδηγεῖ τὸ τοῦ πατρός σου δόρυ,
εἰς ἣν ὀφείλομεν τὸ πᾶν, καὶ ἥτις κ α ὶ ε ἰ ς ὄ ρ η
κατέρχετ' ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κ α ὶ εἰς τ ρ ι ό δ ω ν κ ό ν ι ν !

ΙΗ'

»Καταδικάζω ὕστερον καὶ σὲ ἰδιαιτέρως,
ἀ γ α π η τ ὲ Θρασύβουλε, τὴν κόρην μου νὰ λάβῃς
ὡς σύζυγόν σου, νὰ πεισθῇς ὅτι ὁ θεῖος Ἔρως
μισεῖ τὸν ἐργαζόμενον πολὺ φ ι λ ε λ ε υ θ έ ρ ω ς,
καὶ μετ' ἐμοῦ τῶν ἀγαθῶν ἁπάντων ν' ἀπολαύῃς !

ΙΘ'

Καταδικάζω καὶ ἐμὲ τὸν τ ύ ρ α ν ν ο ν ἐκεῖνον,
ὃν ὁ χρυσοῦς Θρασύβουλος νὰ ἐκδιώξῃ μέλλει
(ἢ μέχρι τοῦδε ἔμελλε—μετά τ ι ν ω ν κινδύνων),
νὰ καταδείξω, τοῦ πατρὸς τὸ ἦθος ἐπιτείνων,
ὅτι π α τ έ ρ α ς ἡ π α τ ρ ὶ ς τ ῶ ν Θ ρ α σ υ β ο ύ λ ω ν θέλει.»

Κ'

Ἡ κρίσις ἐτελείωσεν. Ὁ τύραννος δακρύων

ἀσπάζεται περιπαθῶς τὸν δικασθέντα νέον,
ἡ κόρη καταπνίγεται ὑπὸ λυγμῶν μυρίων,
καὶ μετ' εὐχῶν ἡ π ε ν θ ε ρ ὰ καὶ συγχαρητηρίων
οἱ ἀδελφοὶ πρὸς τὸν γ α μ β ρ ὸ ν ὁρμῶσι τὸν γενναῖον!

1 Νοεμβρίου 1894.

Σταμάτιος Δ. Βάλβης

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Σεπτέμβριος, Ὀκτώβριος, Νοέμβριος 1894.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Συνεκροτήθησαν ἓξ τακτικαὶ συνεδριάσεις κατὰ τοὺς μῆνας τούτους.

Ἐπεψηφίσθη ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ τρέχοντος ἔτους, καθ' ὃν τὰ μὲν ἔσοδα ἀνέρχονται εἰς δρ. 34.269.30 καὶ τὰ ἔξοδα εἰς δραχ. 33.625 55.

Ἀνεγνώσθη ἡ ἔκθεσις τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς, ἥτις προέτεινε καὶ ὁ Σύλλογος ἀπεδέξατο ἵνα ἐκφρασθῶσιν αἱ εὐχαριστίαι αὐτοῦ πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ Συλλόγου καὶ τὴν κοσμητείαν τῆς Σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων διὰ τὴν ἐν πᾶσιν εὑρεθεῖσαν τάξιν καὶ ἀκρίβειαν.

Ὁ Σύλλογος ἀπεδέξατο τὸν ὀργανισμὸν τῆς ἐπιτροπῆς, ἥτις θέλει διαχειρίζεσθαι τὴν ἀπονομὴν προστασίας καὶ περιθάλψεως τοῖς ἀπολυομένοις ἐκ τῶν φυλακῶν ἀπόροις. Κεφάλαια ὁρίζονται πρὸς ἐκπλήρωσιν τούτου οἱ ἐτήσιοι τόκοι τῶν ὑπὲρ τῶν φυλακισμένων εἰς χεῖρας τοῦ Συλλόγου κατατεθειμένων χρημάτων, ὡς ἀναφέρονται ἐν τοῖς οἰκείοις αὐτοῦ προϋπολογισμοῖς. Μέλη δὲ τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης διατελούσης ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Προέδρου τοῦ Συλλόγου ἐξελέχθησαν οἱ κ.κ. Σῖμος Μπαλάνος, Στέφανος Ναύτης, Τιμολέων Ἠλιόπουλος καὶ Σπυρίδων Δαμασκηνός.

Ὁ Σύλλογος συνῆψε σχέσεις τῇ αἰτήσει αὐτῶν πρὸς τὸν ἐνταῦθα Σύλλογον τῶν ἐμπορoϋπαλλήλων καὶ πρὸς τὸν Παναιτωλικὸν Σύλλογον ἐν Μεσολογγίῳ.

Ὁ κ. Σπυρίδων Π. Λάμπρος προέτεινε καὶ ὁ Σύλλογος παρεδέξατο ὅπως ἀναλάβῃ αὐτὸς τὴν φροντίδα καὶ ἐπιμέλειαν ἀνεγέρσεως ἀνδριάντος εἰς τὸν πρωτομάρτυρα Ῥήγαν τὸν Φεραῖον ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ καὶ τὴν τέλεσιν ἑορτῆς ἐθνικῆς κατὰ τὴν 11 Ἰουνίου 1898, ὅτε συμπίπτει ἑκατονταετηρὶς ἀπὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Ἡ ἐπιμέλεια τοῦ ὅλου

ἔργου ἀνετέθη ὑπὸ τοῦ Συλλόγου εἰς ἐπιτροπὴν συγκειμένην ἐκ τοῦ προεδρείου αὐτοῦ καὶ τριῶν μελῶν ἐκλεχθησομένων ὑπὸ τῆς ἐφορείας.

Τὴν 2 Νοεμβρίου ἤρξαντο τὰ ἀναγνώσματα τοῦ Συλλόγου καὶ ὡμίλησαν κατὰ τὸν μῆνα Νοέμβριον οἱ ἑξῆς:

Ὁ βαρῶνος δὲ Κουμπερτὲν ἀντεπιστέλλον μέλος περὶ Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων.

Ὁ κ. Σπυρίδων Π. Λάμπρος τακτικὸν μέλος περὶ τῆς πατρίδος τοῦ Ῥήγα.

Ὁ κ. Γ. Σωτηριάδης πάρεδρον μέλος περὶ τῆς τοπογραφίας τοῦ Ἰλίου.

Ὁ κ. Θ. Πολυχράτης πάρεδρον μέλος περὶ τῆς μουσικῆς τοῦ ὕμνου τοῦ Ἀπόλλωνος. Ὀρχήστρα δὲ καὶ χορὸς ἀνέκρουσαν μετὰ τὸ ἀνάγνωσμα τὸν εἰς Ἀπόλλωνα Δελφικὸν ὕμνον, τὸν εἰς Ἀπόλλωνα ἢ Ἥλιον ὕμνον τοῦ Μεσομήδους, τὸν εἰς Μοῦσαν τοῦ Διονυσίου Ἁλικαρνασσέως καὶ τὸν Α' τῶν Πυθιονικῶν τοῦ Πινδάρου.

Τὴν 27 Ὀκτωβρίου ἤρξαντο τὰ διὰ Κυρίας μαθήματα τοῦ Συλλόγου καὶ μέχρι τοῦδε ἐδίδαξαν οἱ ἑξῆς.

Ὁ κ. Τιμ. Ἀργυρόπουλος φυσικὰ ἀκροάματα, μαθήματα τρία.

Ὁ κ. Σπυρ. Κ. Σακελλαρόπουλος περὶ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ποιήσεως, μαθήματα τρία.

Ὁ κ. Σπυρ. Μηλιαράκης οἰκιακὴν βοτανικὴν μαθήματα δύο.

Τὴν 17 Νοεμβρίου ἤρξαντο αἱ θρησκευτικαὶ ὁμιλίαι, ἐγένοντο δὲ δύο τοιαῦται, μία μὲν ὑπὸ τοῦ κ. Α. Διομήδους Κυριακοῦ, ἑτέρα δὲ ὑπὸ τοῦ κ. Ἰγνατίου Μοσχάκη.

Ἐψηφίσθησαν νέα μέλη οἱ ἑξῆς. Πάρεδρα οἱ κκ. Ἀλέξ. Ἀγέλαστος, Σῖμος Δελαγραμμάτης, Κωνστ. Δ. Ζέγγελης, Μιλτ. Ἠλιάδης, Α. Π. Ἀραβαντινός, Π. Ι. Π. Λάμπρος. Μέλη ἀντεπιστέλλοντα ὁ κ. Δημ. Μεταξᾶς ἐν Βελιγραδίῳ, βαρόνος Α. δὲ Κουμπερτὲν ἐν Παρισίοις, ὁ αἰδέσιμος Νεόφυτος Καλόγερος ἀρχιμανδρίτης ἐν Βουκουρεστίῳ.

Μετετέθησαν ἀπὸ τῆς τάξεως τῶν Παρέδρων εἰς τὰ τακτικὰ οἱ κκ. Θ. Πολυχράτης, Γ. Παπακωνσταντίνου καὶ Γ. Μπουκουβάλας.

Ἀπεβίωσαν ἐκ τῶν ἐπιτίμων μελῶν τοῦ Συλλόγου ὁ **Ἐρρῖκος Βροὺν** ἐν Μονάχῳ, ὁ **Στέφανος Ζαφειρόπουλος** ἐν Μασσαλίᾳ, ὁ ἀρχιεπίσκοπος **Διονύσιος Λάτας** ἐν Ζακύνθῳ. Ἐκ τῶν ἀντεπιστελλόντων ὁ **Λεωνίδας Ἐμπειρῖκος** ἐν Βραΐλᾳ, ὁ **Λεωνίδα Ῥοζάκης** ἐν Λαμίᾳ, ὁ **Γεώρ. Κ. Ῥώμας** ἐν Ζακύνθῳ, ὁ **Ἰω. Σκαραμαγκᾶς** ἐν Μασσαλίᾳ.

Πρὸς τὰς οἰκογενείας πάντων τῶν ἀποθανόντων ὁ Σύλλογος ἐψήφισε τὴν ἀποστολὴν συλλυπητηρίων.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΜΗΜΑΤΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΦΥΣΙΟΓΝΩΣΤΙΚΟΝ. Συνῆλθε τρὶς εἰς συνεδριάσεις. Κατὰ τὴν πρώτην τούτων ἐξελέξατο ἐκ νέου τὸ προεδρεῖον αὐτοῦ, ἤτοι πρόεδρον τὸν κ. Γ. Μακκᾶν, ἀντιπρόεδρον τὸν κ. Α. Χρηστομάνον καὶ γραμματέα τὸν κ. Γερ. Φωκᾶν. Ὁ κ. Κ. Π. Λάμπρος ὡμίλησε περὶ ἀρχαίων χειρουργικῶν ἐργαλείων καὶ ἰδίᾳ περὶ σικυῶν. Ἐπέδειξε δὲ διάφορα χειρουργικὰ ἐργαλεῖα ἐκ τῆς ἰδιαιτέρας αὐτοῦ συλλογῆς.

Κατὰ τὴν β' συνεδρίασιν ὁ κ. Γ. Πιλάβιος ὡμίλησε περὶ τῆς ἰαματικῆς ἰδιότητος τῆς Μαλεΐνης, ἣν αὐτὸς πρῶτος εἶχε τὴν τύχην νὰ παρατηρήσῃ ἐνταῦθα κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος κατὰ τὴν σειρὰν τῶν διὰ Μαλεΐνης ἐπὶ μαλιώντων ἵππων πειραματισμῶν του.

Κατὰ τὴν γ'. συνεδρίασιν ὁ κ. Θ. Χελδράϊχ ὡμίλησε περὶ τοῦ φυτοῦ παρθενίου, ὅπερ ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει ἐν τῷ βίῳ τοῦ Περικλέους (13,5). Ὥρισε τοῦτο δὲ ὅτι εἶναι ἡ Parietaria judaica καὶ τὸ παρὰ τῷ λαῷ καλούμενον περδικοῦλι. Μετὰ τοῦτον ὁ κ. Ν. Χ. Ἀποστολίδης ὡμίλησε περὶ τῶν ἰχθύων τῶν λιμνῶν Λυσιμαχίας καὶ Τριχωνίδος, ἃς τελευταῖον ἐξηρεύνησε. Τὰ εἴδη τούτων ἀνέρχονται εἰς δώδεκα, τινὰ τῶν ὁποίων εἰσὶ θαλάσσια ἀνερχόμενα εἰς ταύτας διὰ τοῦ Ἀχελῴου ποταμοῦ τοῦ συγκοινωνοῦντος μετὰ τῶν λιμνῶν, ἕτερα δ' εἰσὶν ἐκ τῶν ἀποζώντων μόνον εἰς τὰ γλυκέα ὕδατα.

ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ.— Συνῆλθε τρὶς εἰς συνεδριάσεις. Κατὰ τὴν α' συνεδρίασιν ἐγένοντο αἱ ἀρχαιρεσίαι, ἐκλεχθέντος προέδρου τοῦ κ. Σπυρ. Π. Λάμπρου, ἀντιπροέδρου τοῦ κ. Σπυρ. Σακελλαροπούλου καὶ γραμματέως τοῦ κ. Γ. Μπουκουβάλα.

Κατὰ τὴν β' συνεδρίασιν ὁ πρόεδρος κ. Σπυρ. Π. Λάμπρος εἶπέ τινα περὶ τῆς ὑπὸ Μανουὴλ Γεδεὼν συνταχθείσης πραγματείας «Παιδεία καὶ πτωχεία παρ' ἡμῖν κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας», καὶ κατέθηκε τὰ ὑπ' αὐτοῦ σταλέντα ἀντίτυπα. Ὁ κ. Ἰω. Τσέτσης ὡμίλησε περὶ διαφόρων χειρογράφων εὑρισκομένων ἐν ταῖς μοναῖς ἁγ. Γερασίμου καὶ Κηπουρείων τῆς Κεφαλληνίας ὡς καὶ ἐν ἰδιωτικαῖς τισι συλλογαῖς. Ἐκ τούτων ἐξῆρε τὴν ἀξίαν τοῦ περιέχοντος διάφορα λεξικὰ καὶ τοῦ περιέχοντος Εὐαγγέλιον τοῦ Σωκράτους Κατσαΐτου ὡς καὶ τὸ χειρόγραφον τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Γερασίμου, περιέχον διάφορα ἀποσπάσματα ἀποκρύφων Εὐαγγελίων. Τῇ προτάσει τοῦ κ. Τσέτση τὸ τμῆμα παρεδέξατο ὅπως συστήσῃ τῷ ὑπουργείῳ τῆς Παιδείας τὴν ἐκ τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Γερασίμου εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην μεταφορὰν τῶν χειρογράφων. Τέλος ὁ κ. Διονύσιος Π. Λάμπρος ὡμίλησε περὶ τύπου νομίσματος Μαντινείας ἀνδρὸς φέροντος πῖλον καὶ ὑποδή-

ματα καὶ ἐν γένει περιβολὴν μὴ ἑλληνικήν. Ὁ τύπος οὗτος ἐξηγήθη ὑπὸ πολλῶν διαφόρως. Ἀλλ' ὁ κ. Λάμπρος βασιζόμενος εἰς τὸν περὶ Καλλιστοῦς μῦθον προτείνει νὰ ἐξηγηθῇ ὁ ἀνὴρ οὗτος ὡς Ἀρκτοῦρος.

Κατὰ τὴν γ' συνεδρίασιν ὁ κ. Ν. Γ. Πολίτης ἐπραγματεύθη περὶ τοῦ μύθου τῆς Πανδώρας παρ' Ἡσιόδῳ. Ἐξετάσας τὰς προταθείσας ἑρμηνείας ὑπό τε τῶν φιλολόγων καὶ μυθολόγων, ἃς καὶ αὐτοὶ οἱ προτείνοντες δὲν θεωροῦσι πολλάκις ἐπαρκεῖς, κατέδειξεν ὅτι ἡ ἐν ἀρχῇ ἔννοια τοῦ ὑπὸ τῶν πλείστων παρανοηθέντος μύθου τούτου δύναται νὰ ἐξευρεθῇ τῇ βοηθείᾳ δημωδῶν δοξασιῶν. Τοιαύτας δ' ἀνέφερε τὰς παρ' ἡμῖν δοξασίας περὶ δεσμεύσεως καὶ καταλύσεως τῶν ἀσθενειῶν, ἀνευρὼν τὰ ἴχνη αὐτῶν παρά τε τοῖς Βυζαντίνοις καὶ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι. Κατόπιν ὁ κ. Σπυρ. Π. Λάμπρος ὡμίλησε περὶ τῆς ἀλβανικῆς ἐποικίσεως εἰς τὴν Ἀττικήν. Βασιζόμενος ἐπὶ τῶν ἐν τῇ χώρᾳ ἀλβανικῶν τοπικῶν ὀνομάτων, ὧν τινα εἶναι ὀνόματα γενῶν, ἐθεώρησε γενομένην τὴν ἐποίκισιν ταύτην ἐπὶ τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Ἀντωνίου Ἀτζαγιώλη μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1418 καὶ 1426. Τότε, ὡς εἰκάζει, πολλοὶ Ἀλβανοὶ ἰσχυροὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Καρόλου Τόκκου κατάλυσιν τῆς ἐν τῷ δεσποτάτῳ τῆς Ἠπείρου κυριαρχίας τῶν Ἀλβανῶν, ἐγκατεστάθησαν μετὰ τῶν περὶ αὐτοὺς ἐν Ἀττικῇ, ὅπου σποράδην ἤδη εἶχον οἰκήσει τινὲς ὁμόφυλοι πρότερον, ἴσως κατὰ πρόσκλησιν τοῦ πρώτου ἐκ τῶν τοῦ οἴκου τῶν Φλωρεντίνων Ἀτζαγιωλῶν δουκὸς Νερίου.

ΤΜΗΜΑ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ. Συνῆλθεν εἰς δύο συνεδριάσεις. Κατὰ τὴν α' τούτων ἐγένοντο αἱ ἀρχαιρεσίαι τοῦ τμήματος. Καὶ πρόεδρος μὲν ἐξελέχθη ὁ κ. Ἀν. Θεοφιλᾶς, ἀντιπρόεδρος ὁ αἰδέσιμος Δὸν Μιχαὴλ Ῥιβέλλης καὶ γραμματεὺς ὁ κ. Θεμιστοκλῆς Πολυχράτης. Μεθ' ὃ ὁ κ. Πολυχράτης προέβη εἰς ἀνακοίνωσιν ἐξελληνίσεως ὅρων τινῶν τῆς νεωτέρας μουσικῆς. Καὶ πρῶτον μὲν καθόσον ἀφορᾷ τὰς φωνάς, εἶτα δὲ καθόσον ἀφορᾷ τὰ ὄργανα τῆς ὀρχήστρας. Κατὰ δὲ τὴν β' συνεδρίασιν ἡ κ. Καλλιόπη Κεχαγιᾶ προέτεινεν ὅπως τὸ τμῆμα ἀναλάβῃ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ὕμνου τοῦ Ἀπόλλωνος ὑπὸ πολυπληθοῦς χοροῦ ἀνδρῶν καὶ παίδων καὶ ἰσαρίθμου ὀρχήστρας κατὰ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας, ἵνα φανῇ ἡ μεγαλοπρέπεια τοῦ ὕμνου. Ἡ πρότασις ἐγένετο κατ' ἀρχὴν ἀποδεκτή, ἐπεφυλάχθη ὅμως τὸ τμῆμα νὰ κανονίσῃ τὰ κατ' αὐτὴν ἐκ τῆς πορείας, ἣν θὰ λάβῃ καὶ ἡ τέλεσις τῶν ἀγώνων. Μετὰ ταῦτα ὁ κ. Πολυχράτης ἀνεκοίνωσε τὴν συνέχειαν καὶ τὸ τέλος τῆς περὶ μουσικῶν ὅρων ὁμιλίας του.

ΕΚ ΡΩΜΗΣ

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Τρία κατ' ἐξοχὴν ἀντικείμενα ἐφείλκυσαν ἐπανειλημμένως τὴν προσοχήν μου ἐν τῷ ἀπεράντῳ τῆς Ρώμης οἰκοδομήματι, τῷ καλουμένῳ Βατικανῷ: ἡ Βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Πέτρου, τὸ Σίξτειον Παρεκκλήσιον καὶ ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν. Ἕκαστον τούτων ἐκπροσωπεῖ ἰδίαν παράστασιν καὶ ἰδίαν ἰδέαν. Ἐν τῇ πρώτῃ ὁ ἀρχιτέκτων Βραμάντης ὑπετύπωσε τὴν σύνθεσιν τῆς θρησκευτικῆς ἰδέας, τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀπείρου, τὸν μυστικὸν δεσμόν, ὅστις ὑφίσταται μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ οὗτινος τυγχάνει ἀφετηρία ἡ λαμπρὰ αὕτη Βασιλικὴ τοῦ καθολικοῦ κόσμου. Ἐν τῷ Σιξτείῳ Παρεκκλησίῳ ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος, ἰσχυρῶς ἀλλ' ἀκανονίστως, ἔρριψε τὰς βαθυτάτας τῶν σκέψεων καὶ τῶν σελίδων, αἵτινες ἀνεγράφησάν ποτε ἐν τοῖς χρονικοῖς τῆς ἱστορίας. Τραγικὴ ἰδέα διήκει διὰ πάσης τῆς συνθέσεως. Εἶνε, τὸ εἶπον ἤδη ἀλλαχοῦ, τὸ ὕστατον ἔπος τῆς Ἀναγεννήσεως ἐκπνεούσης, ὁ ζοφερώτερος αὐτῆς ὕμνος, τελευτῶντος τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος ὑπὸ τὸ βάρος τῆς σκέψεως καὶ τῆς ἀμφιβολίας[1]. Ἡ φιλοσοφικὴ Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν, ἓν τῶν ἀριστουργημάτων τοῦ Ραφαήλου, προὐκάλεσεν ἐν τῷ πνεύματί μου ἀείποτε διάφορα αἰσθήματα καὶ σκέψεις. Οὐδεμία ὑπάρχει συγγένεια μεταξὺ αὐτῆς, τῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Πέτρου καὶ τοῦ Σιξτείου Παρεκκλησίου. Διστάζεις ἐπὶ μακρὸν εἰς τίνα τεχνίτην θέλεις ἀποδώσῃ τὸ γέρας τῆς δάφνης, ἀλλ' ἡ προτίμησις ἡ προσωπικὴ μὲ ὠθεῖ πρὸς τὸ ἔργον τοῦ Ραφαήλου.

Εὑρισκόμενός τις πρὸ αὐτοῦ εὑρίσκεται οὐχὶ πρὸ ἀσάρκου ἰδέας, ἀλλὰ πρὸ ἐνσάρκου πραγματικότητος.

Εἶνε ἡ ἰδέα τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ἡ παράστασις τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως, ἥτις οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ εὗρε πραγμάτωσιν καὶ ὑπόστασιν, ὅσον ἐν Ἑλλάδι, ἥτις πάλιν εὑρίσκει τὴν πληρεστάτην αὐτῆς ἐκπροσώπησιν καὶ ἐνσάρκωσιν ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀθηνῶν.

Τῆς ἰδέας ταύτης ἀνέλαβε νὰ ὑποτυπώσῃ τὴν εἰκόνα ὁ γνησιώ-

[1] *Ἀσωπίου.*— Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ 1889.— Τὸ Σίξτειον Παρεκκλήσιον.

τατος τῶν ζωγράφων τῆς Ἀναγεννήσεως, ὁ ἐξ Οὐρβίνου Ραφαῆλος ὁ Σάντιος.

Ἡ φιλοσοφικὴ Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν εἶνε τμῆμα μόνον τῆς μεγάλης καλλιτεχνικῆς παραστάσεως, ἣν ἐν ἔτει 1508, ἄγων μόλις τὸ εἰκοστὸν πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας, ἀνέλαβε νὰ γράψῃ ὁ Ραφαῆλος. Ἡ σύνθεσις αὕτη, ὑπερφυὴς ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, εὕρηται ἐν τῷ διαμερίσματι τοῦ Βατικανοῦ, τῷ καλουμένῳ διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ τεχνίτου *Stampe e Loggie di Raffaello*.

Πρὶν ἢ ρίψω τὸ βλέμμα μου ἐπὶ τῆς φιλοσοφικῆς Σχολῆς, τὸ πρῶτον ἀντικείμενον, τὸ προσβαλὸν τὴν ὅρασίν μου, ἦτο τὸ τῆς Θεολογίας. Ὁ ὁδηγός μου λέγει *divinarum rerum notitia*. Ἀληθῶς, οὐδέποτε ὁ ἄνθρωπος, ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ βίου του, ηὐχαριστήθη ἀναζητῶν μόνον τὰ ἐπίγεια. Τὸ πρόβλημα τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους, ἠθέλησε πάντοτε ν' ἀναζητήσῃ ἐκτὸς τοῦ κόσμου τούτου. Φιλοσοφῶν, ἠναγκάσθη νὰ θεολογήσῃ· φυσιολογῶν, ὑπέστη ἐπίσης τὴν ἐπίδρασιν τῆς θεολογίας. Πιστοὶ καὶ ἄπιστοι, φανατικοὶ καὶ ἀδιάφοροι, δὲν δύνανται νὰ καυχηθῶσιν, ὅτι ὑπῆρξαν ἀνώτεροι θεολογικῶν ἐπιδράσεων.

Ἡ ἀνθρωπότης ἤρξατο τοῦ σταδίου αὐτῆς ἀπὸ τῆς θεολογικῆς συλλήψεως καὶ ἐπιδράσεως. Ὁ θεός, ὁ πατὴρ τῶν ὄντων, εἶνε ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τοῦ κόσμου τούτου. Ἀπ' αὐτοῦ ἐξῆλθε πᾶσα κίνησις, πᾶσα ζωὴ καὶ πᾶσα νόησις· περὶ αὐτὸν φέρεται διηνεκῶς ὁ κόσμος—ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τέλους. Ὡς πρὸς τοῦτο ἡ Πανθεΐα καὶ ἡ Μονοθεΐα, τὰ δύο κυριώτατα τῶν θρησκευμάτων, ἅτινα ἐδημιούργησε μέχρι τοῦδε ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ τὸ πνεῦμα τῆς ἀνθρωπότητος, συναντῶνται ἐξίσου. Εἴτε ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖ μέλος τῆς θεότητος, τοῦ ὑπερτάτου παντός, εἴτε ζῇ καὶ δρᾷ ἐκτὸς αὐτοῦ, στερεῖται πλήρους βουλήσεως καὶ αὐτονομίας. Τὸ δ' ἐλλεῖπον ἐξ ἑαυτοῦ ζητεῖ ν' ἀναπληρώσῃ ἐκ τῆς θείας ὑποστάσεως καὶ ἐννοίας.

Ἐντεῦθεν ἡ πρώτη ἱστορικὴ περίοδος τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ὑφίσταται κατ' ἀνάγκην θεολογικὴν ἐπίδρασιν· ὁ χαρακτὴρ αὐτῆς εἶνε ἐξ ὁλοκλήρου θρησκευτικός· οὐδ' ἐκλείπει οὗτος ἀμέσως· κρατεῖ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐπὶ τῶν μετὰ ταῦτα περιόδων. Ἴσως δύναται νὰ θεωρηθῇ ὑπό τινα ἔποψιν ἀσθένεια τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος· ἀλλ' ἐξ ἑτέρου ἐνισχύει αὐτό, αἶρον πρὸς τὰ ὕψιστα τῶν προβλημάτων, πρὸς ὧν τὴν λύσιν φέρεται μετὰ πεποιθήσεως, οἷα ἐκδηλοῦται μόνον ἐν τῇ ἀναζητήσει καὶ τῇ λύσει τῶν θρησκευτικῶν προβλημάτων.

Τὴν ἰδέαν ταύτην τῆς πίστεως, συμφυᾶ τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι,

ἀναπόσπαστον ἀπ' αὐτοῦ κατὰ χρόνον καὶ τόπον, ἠθέλησε νὰ ἀποτυπώσῃ ἐν τῇ συνθέσει αὐτοῦ ὁ ζωγράφος τοῦ Βατικανοῦ.

Ἐν τῷ εὐσεβεῖ ἐκείνῳ αἰῶνι, καθ' ὃν ἠγείροντο τὰ θαυμασιώτατα τῆς πίστεως μνημεῖα, οἷα γινώσκει ν' ἀπαθανατίζῃ ἡ τέχνη, ἠδυνήθη ὁ ζωγράφος τῆς Παρθένου νὰ ἐκπέμψῃ τὸ ἱερώτερον ὡσαννὰ πρὸς τὸν δημιουργόν, ἐξύψωσιν πρὸς αὐτὸν τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Ὅ τι ἰδίᾳ εἶνε ἄξιον θαυμασμοῦ ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ, τῷ ὑπὸ τῆς τέχνης καθιερωθέντι, εἶνε ἡ **Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν**.

Ἐν ταῖς λοιπαῖς συνθέσεσιν αὐτοῦ ὁ ζωγράφος αἴρεται πρὸς τὸ θεῖον καὶ μετ' αὐτοῦ ἐξαναγκάζει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἱερὰν ταύτην ἀποδημίαν. Ἀλλ' ἐν τῷ πίνακι τούτῳ ἡ σκηνὴ ἐξελίσσεται ὅλως ἐπὶ τῆς γῆς. Ἡ Φιλοσοφία (Causarum cognitio) εἶνε ἐκ τῶν τοῦ κόσμου τούτου. Ἡ ἀποστολὴ αὐτῆς εἶνε κατ' ἐξοχὴν ἀνθρωπίνη. Φύσει τοῦ εἰδέναι ὀρέγεται ἄνθρωπος. Ἐν τούτῳ κεῖται ἡ δύναμις αὐτοῦ: ἡ γνῶσις τοῦ κόσμου, ἡ γνῶσις τῶν αἰτίων καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων, ἐν γένει τοῦ παρελθόντος, τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος.

Σπανίως προσηνέχθη μείζων θαυμασμὸς πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Ἑλλάδος, πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν Ἀθηνῶν· εἶνε ὁ φόρος τῆς εὐγνωμοσύνης, ὃν αἰσθάνεται πᾶς ἄνθρωπος πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν σοφίαν. Τοιοῦτο εἶνε τὸ ἀντικείμενον τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν.

Εἶνε ὁ ναὸς τῆς ὑπερόχου σοφίας, ἐκεῖνος, ὃν κατ' ἐξοχὴν ἐνόησε καὶ ἵδρυσεν ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ οὗ τὰ ἴχνη ἔσονται ἀνεξίτηλα. Ὁ ναὸς τοῦ Παρθενῶνος θέλει ὑποστῇ τὴν μοῖραν τῶν ἀνθρωπίνων κατασκευασμάτων· ἀλλ' ὁ ναὸς τῆς ἀπείρου σοφίας, ὃν ἐδημιούργησεν ὁ ἑλληνικὸς κόσμος, οὐχὶ διὰ τῶν φθαρτῶν μαρμάρων, ἀλλὰ διὰ τῶν ἀφθάρτων ἰδεῶν, ἔσται ἀθάνατος. Αἱ ὑλικαὶ αὐτοῦ θεοποιήσεις καὶ τὰ ἀναθήματα θέλουσιν ἐκλίπῃ· ἀλλ' ἡ μνήμη αὐτοῦ, ἡ ζωή, ἡ ἐνέργεια θέλουσι διατελῇ ἄρθιτα ἐπὶ αἰῶνας.

Δυσχερὴς ἡ πλήρης ἀνάλυσις τῆς λαμπρᾶς ταύτης συνθέσεως, περὶ ἧς τοσαῦτα μέχρι τοῦδε ἐγράφησαν. Θαυμασία εἶνε ἡ ἄποψις τῆς σκηνῆς, ἐν ᾗ ἐκδηλοῦται τὸ κατ' ἐξοχὴν ἀνθρώπινον δρᾶμα, τὸ δρᾶμα τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς γνώσεως. Εἶνε τὸ δραμα τοῦ σκεπτομένου ὄντος, ἀναζητοῦντος τὸ πρόβλημά του διὰ τῶν μεγάλων μυσταγωγῶν τῆς ἐπιστήμης, οἵτινες ἀπεκάλυψαν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τοὺς ἀϊδίους κανόνας τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καλοῦ.

Ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν εἶνε ἡ ἀποκάλυψις τοῦ πνεύματος τῆς Ἑλλάδος, οἷον ἀντελήφθη αὐτὸ καὶ ἐπόθησε νὰ πραγματώσῃ ἡ Ἀναγέννησις. Εἰς τὸ βάθος τῆς σκηνῆς, ἐφ' ἧς ἐξελίσσεται ἡ ἀπα-

ράμιλλος όπτασία τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, παρατηρεῖ ὁ θεατὴς πρὸς τοῖς ἄλλοις τὰ ἀγάλματα τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦ θεοῦ τοῦ φωτός, καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, τῆς θεᾶς τῆς σοφίας. Ἐκ τῆς πνευματικῆς συμμίξεως τῶν δύο τούτων θεοτήτων θέλει ἐξέλθῃ ὁ ἑλληνικὸς κόσμος, ἡ ἱστορικὴ πραγμάτωσις τοῦ φωτὸς καὶ τῆς σοφίας.

Καθηγεμόνες τοῦ κόσμου τούτου ἐμφανίζονται οἱ δύο ἐπιφανέστατοι Διόσκουροι τῆς ἑλληνικῆς σοφίας—ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Ὁ πρῶτος τούτων εἶνε ὁ κατ' ἐξοχὴν φιλοσοφικὸς ἥρως τῆς Ἀναγεννήσεως· ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ διήκει διὰ πάσης ἐκείνης τῆς θαυμασίας ἐξεγέρσεως τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου. Πνεῦμα μυστικόν, ἀγέρωχον, στρέφεται πρὸς τὸν οὐρανόν, παρ' οὗ ζητεῖ νὰ ἐμπνευσθῇ καὶ ν' ἀποκαλύψῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὰ ἀπόρρητα τῆς γνώσεως, τὰ αἴτια τῶν πραγμάτων. Ὁ κληθεὶς θεῖος Πλάτων ἦτο ἄξιος ὑπὲρ πάντα ἄλλον νὰ τύχῃ τῆς ὑπερτάτης ἀποθεώσεως ἐν τῇ φιλοσοφικῇ Σχολῇ τῶν Ἀθηνῶν. Ὀλίγῳ τι ἀπώτερον τοῦ φιλοσόφου τῆς Ἀκαδημείας ἵσταται ὁ σκεπτικώτατος καὶ ἐγκυκλοπαιδικώτατος τῶν φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος—ὁ Ἀριστοτέλης, ἐκεῖνος, ὅστις κατ' ἐξοχὴν ἡγεμόνευσε τῆς σκέψεως τοῦ μέσου αἰῶνος—τὸ αὐτὸς ἔφα τοῦ κόσμου ἐκείνου. Ἡ Ἀναγέννησις ἐν τῇ φιλοσοφικῇ αὐτῆς συλλήψει ἦτο ἡ κατὰ τοῦ Ἀριστοτέλους ἀντίδρασις. Ἐμπεπλησμένη πλατωνικῶν ἰδεῶν καθ' ὅλην τὴν δρᾶσιν αὐτῆς, δὲν ἠδύνατο, ἢ μᾶλλον ἀπηξίου νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἐμπειρικὴν σκέψιν τοῦ Σταγιρίτου.

Ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης εἶνε τὰ ἐξέχοντα πρόσωπα τῆς ὑψηλῆς ταύτης σκηνογραφίας, ὑπὲρ τοὺς πρὸς αὐτοὺς σπεύδοντας φιλοσόφους καὶ ἐπιστήμονας, οὐ μόνον τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ ἄλλων χωρῶν, διακρινόμενοι. Εὐκόλως ἀναγνωρίζονται ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Διογένης ἐκ τῆς φυσιογνωμίας αὐτῶν, Πτολεμαῖος ὁ ἀστρονόμος καὶ Ζήνων, ὁ ἱδρυτὴς τῆς Στοᾶς· ὁ Ἐμπεδοκλῆς προσβλέπει τὸν Πυθαγόραν. Ἀλλαχοῦ ξένος τις γράφει. Εἶνε Ἀβερρόης ὁ Ἄραψ, εἷς τῶν ἐπιφανεστάτων φιλοσόφων τοῦ μέσου αἰῶνος. Διακρίνεται ἐπίσης καὶ ὁ Ραφαῆλος. Ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ ἐμφαίνει τὴν ἰδανικὴν ἐκείνην καὶ ἄρρητον ἔκφρασιν τοῦ καλοῦ. Ἐγίνωσκε ν' ἀπεικονίζῃ ἀληθῶς τὸ καλὸν ἐν πάσῃ τῇ ἐντελείᾳ, διότι ἡ φύσις ἐπροίκισεν αὐτὸν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν. Ἦτο ὁ ἐκλεκτὸς αὐτῆς καὶ διὰ τοῦτο ἐθαυματούργησεν, ὅσον ὀλίγοι τῶν συγχρόνων.

Ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν εἶνε μεγαλοπρεπὴς παράστασις τῆς φιλοσοφικῆς κινήσεως καὶ δράσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Σπανίως ἡ συνθετικὴ δύναμις ζωγράφου ἐξεδηλώθη τοσοῦτον ἰσχυρά. Δὲν

εἶνε ἀλληγορική, συμβολική, ὅπως ἄλλαι τῶν συνθέσεων τοῦ Ραφαήλου καὶ τῶν ζωγράφων τῆς Ἀναγεννήσεως· εἶνε πραγματικὴ σύνθεσις.

Ἡ θεωρία αὐτῆς δὲν εἶνε καλλιτεχνικὴ σπουδὴ μόνον, εἶνε φιλοσοφικὴ διδασκαλία, ἀποκάλυψις τῆς πνευματικῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπου, ἀναζητοῦντος διὰ τῶν αἰώνων τὸ ἀπόρρητόν του.

Ἐξῆλθον τῆς αἰθούσης ἐκείνης, χωρὶς νὰ μὲ ἀπασχολήσῃ ἐπιπλέον ἄλλη τις σύνθεσις. Ἀλλ' ἐξηρχόμην φέρων ἐν ἐμοὶ τὸν κόσμον τῆς Ἑλλάδος, τὴν ἰδέαν αὐτῆς, τὰ ὄνειρα, τὰς ὀπτασίας, τὰς σκέψεις.

Μόνον ὁ ἑλληνικὸς κόσμος δύναται νὰ ἐμπνεύσῃ τοιαύτην ἰσχυρὰν σύνθεσιν, οἵα διετυπώθη ὑπὸ τοῦ Ραφαήλου διὰ τῆς **Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν**.

Ν. Καζάζης.

Ο ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΗΣ ΚΡΟΥΜΕΣΚΟΣ

Τὸ Χαλασουσέστι εἶναι ὡραία ἡγεμονικὴ γαιοκτησία τῆς Μολδαυΐας. Ἡ ἔπαυλις αὐτῆς, ἀρχαίου ὅλως ρυθμοῦ, κεῖται ἐντὸς εὐρέος παραδείσου, μεστοῦ ἀνθοσκεπῶν τοπείων, πυκνοδένδρων λεωφόρων καὶ βαθυσκίων δασῶν. Μικρὰ ἐκκλησία μὲ τὸ παρ' αὐτὴν νεκροταφεῖον, ὅπερ χρησιμεύει ὡς ἡ τελευταία κοιτὶς τῶν προγόνων τῶν ἰδιοκτητῶν, ὑπομιμνήσκει τοῖς πᾶσι τὴν μικρὰν ἀπόστασιν τῆς ζωῆς ἀπὸ τοῦ θανάτου, χωρὶς ὅμως νὰ ἐμποδίζῃ ποσῶς τοὺς γαιοκτήμονας νὰ διαθερίζωσιν ἐκεῖ, προσκαλοῦντες συνεχῶς τοὺς φίλους των καὶ παρέχοντες αὐτοῖς τὴν παροιμιώδη βογιαρικὴν φιλοξενίαν.

Πέρυσι διέμεινεν ἡμέρας τινὰς μόνος ὁ Κύριος. Μὲ ἐτίμησε διὰ προσκλήσεως, ὅτε δὲ ἔφθασα ἐκεῖ, εὗρον τρεῖς ἀκόμη ξενιζομένους· τὸν νομάρχην τοῦ Ρόμαν, τὸν νεαρὸν Γ* ἀπόγονον μιᾶς τῶν πολλῶν τοῦ τόπου ἡγεμονικῶν οἰκογενειῶν καὶ διὰ τοῦτο ἐπικαλούμενον πρίγκιπα, καὶ τὸν συνταγματάρχην Κρουμέσκον. Ἡμίσειαν περίπου ὥραν μετὰ τὴν ἄφιξίν μου προσεκλήθημεν εἰς τὸ πρόγευμα.

Οἱ Ρωμοῦνοι, μεθ' ὅλην τὴν παρ' ἡμῖν ἐπικρατοῦσαν ἰδέαν περὶ τοῦ μισελληνισμοῦ αὐτῶν, εἶναι συνδαιτυμόνες πολὺ εὐχάριστοι. Ζωηροί, φιλογέλωτες, εὔθυμοι, ὀλίγον αὐτάρεσκοι καί πως κομπορρήμονες, διηγοῦνται μετὰ πολλῆς χάριτος, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐμβριθείας, πληθὺν γεγο-

νότων καὶ ἀνεκδότων. Εἰς τὸ δεύτερον φαγητὸν συνδιελεγόμεθα ἤδη ὡς παλαιοὶ γνώριμοι. Ὁ νομάρχης, ἀρχαῖος ὑπασπιστὴς τοῦ βασιλέως Καρόλου, ἀφηγεῖτο ἐπεισόδια τοῦ ρωσσοτουρκικοῦ πολέμου,—ὁ πρίγκιψ Γ** τὸν ἐν Παρισίοις βίον του, ὁ δὲ Ἀμφιτρύων μας περικλεὴς διπλωμάτης κατώρθωνε διὰ δύο ἀλατισμένων λέξεων νὰ κεντᾷ τὴν εὐθυμίαν καὶ νὰ διατηρῇ αὐτὴν ἀμετάπτωτον. Μόνος ὁ συνταγματάρχης Κρουμέσκος ἔμενε σιωπηλός, ὑπομειδιῶν μελαγχολικῶς εἰς τὰς ὑπὸ τῶν λοιπῶν ἐκφερομένας ἀστειότητας.

Ὁ συνταγματάρχης ἦτο περίπου ἑξηκοντούτης. Νεώτερος, θὰ ἦτο βεβαίως ὡραῖος ἄνθρωπος. Ὑψηλός, εὐρύστερνος, μὲ λευκὸν ἀνεστραμμένον μύστακα, μὲ ὑπογένειον ναπολεόντειον, ἔφερε τὴν στολὴν αὐτοῦ τόσον ἐπιχαρίτως, ὥστε θὰ ἔλεγέ τις ὅτι ἐγεννήθη ἐντὸς αὐτῆς. Καί τοι ἐξ ἀποστάσεως ἐφαίνετο ἀρειμάνιος καὶ τραχύς, ἐκ τοῦ συστάδην ὅμως εἶχε τὸ ὕφος ἀκάκου παιδός. Εἰς τοῦτο συνέτεινον ἰδίως οἱ ὡραῖοι πρασινωποὶ ὀφθαλμοί του, οἵτινες ἦσαν βαθεῖς, ἤρεμοι καὶ γλυκύτατοι. Αἱ βαθεῖαι ῥυτίδες τοῦ μετώπου του ὑπεδείκνυον ἄνθρωπον ὅστις ἔγνω καὶ ὑπέφερε πολλά. Ἀκουσίως ἤρχισα νὰ αἰσθάνωμαι σεβασμὸν ἅμα καὶ συμπάθειαν πρὸς αὐτόν.

Κατὰ τὰ ἐπιδόρπια ὁ λόγος ἐστράφη περὶ τῆς ἐν τῷ βίῳ εὐδαιμονίας. Ὁ νομάρχης μὲ ὕφος στωϊκίζον εἶπεν :

— Ἡ εὐδαιμονία εἶναι λέξις κενή, ζήτημα ἰδιοσυγκρασίας. Διὰ τὸν μέθυσον εἶναι τὸ κρασί, διὰ τὸν φιλήδονον αἱ γυναῖκες, διὰ τὸν νωθρόν, ὁ ὕπνος· ἀπόλυτος ὁρισμὸς κατ' ἐμὲ δὲν ὑπάρχει.

— Ὅπως ἔγεινεν ὁ κόσμος—ὑπέλαβεν ὁ Ἀμφιτρύων μας—ἡ εὐδαιμονία εἶναι συνώνυμος μὲ τὸ χρῆμα. Δι' αὐτοῦ σήμερον τὰ πάντα κατορθοῦνται, ἀγοράζεται δὲ καὶ ἡ εὐδαιμονία ἀκόμη. Τὸ χρῆμα σήμερον εἶναι ὁ παντοδύναμος θεός.

— Ἀφοῦ λοιπόν, ὑπέλαβον τότε, ἡ εὐδαιμονία εἶναι τὸ χρῆμα, τὸ δὲ χρῆμα εἶναι θεός, ἄρα λογικῶς ἡ εὐδαιμονία εἶναι ὁ Θεός. Εἰς τοῦτο συμφωνῶ, διότι ὅπως τὴν εὐδαιμονίαν, οὕτω καὶ τὸν Θεὸν ἕκαστος τὸν φαντάζεται, ἀλλ' οὐδείς ποτε τὸν ἐγνώρισε. Καὶ σεῖς, συνταγματάρχα, τί φρονεῖτε ;

— Ἡ παρομοίωσίς σας εἶναι πρωτότυπος, δὲν συμμερίζομαι ὅμως τὴν γνώμην τῶν κυρίων, εἶπεν ὁ συνταγματάρχης. Ἡ εὐδαιμονία, κατ' ἐμὲ εἶναί τι ἀρνητικόν. Ὅταν τις κατορθώσῃ νὰ μὴ λυπῆται ἐν τῷ βίῳ, τότε εἶναι εὐδαίμων !

— Ἂ ! συνταγματάρχα, εἶσθε βλέπω ὀπαδὸς τοῦ Σχοπενάουερ ! ὑπέλαβε τότε ὁ νεαρὸς πρίγκιψ. Εὐδαίμων εἶναί τις, ὅταν ἐπιτυγχάνῃ τῶν

σκοπῶν καὶ τῶν σχεδίων του. Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ δέ, φυσικὸν εἶναι νὰ προσκρούσῃ, νὰ ὑποφέρῃ, νὰ λυπηθῇ. Ὁποία ὅμως ἡδονή, ὅταν κατόπιν τῶν μόχθων καὶ ἀγώνων του ἀπολαύσῃ τὸ ποθούμενον!

— Ὁμιλεῖτε, φίλε μου, μὲ τὰ εἰκοσιοκτὼ ἔτη σας. Σᾶς λείπει ἡ πεῖρα! Δὲν γνωρίζετε τὴν ἀληθεστάτην παροιμίαν τοῦ τόπου μας: «Προτιμότερον ἓν δράμιον τύχης ἢ ὁλόκληρον φορτίον νοῦ». Σᾶς εὔχομαι νὰ μὴ ὑποφέρητε ἐν τῷ βίῳ σας καὶ νὰ μὴ ἀναμνησθῆτέ ποτε αὐτὴν τὴν παροιμίαν.

Ὁ Ἀμφιτρύων ἔδωκε τὸ σύνθημα καὶ ἠγέρθημεν τῆς τραπέζης, μεταβάντες εἰς τὸ σκιερὸν ἄνδηρον τῆς εἰσόδου τῆς ἐπαύλεως, ὅπου προσεφέρθησαν ἡμῖν καφὲς καὶ σιγαρέττα.

— Ὁ συνταγματάρχης ἔχει δίκαιον! εἶπον τότε ἐπιθυμῶν νὰ δώσω ἀφορμὴν ἐπαναλήψεως τῆς συζητήσεως, ἥτις ἐγένετο ἐνδιαφέρουσα. Δὲν ἐπέτυχον ὅμως, διότι ὁ μὲν νομάρχης ἤρξατο ἀποθαυμάζων καὶ ὀσφραινόμενος τὰ ἄνθη ὡραίας κληματίδος, περιελισσομένης εἰς τὰς κιγκλίδας τοῦ ἀνδήρου, ὁ δὲ πρίγκηψ Γ* ἔπαιζε μετὰ δύο κυνηγετικῶν κυνῶν, τοὺς ὁποίους ἔφερε πάντοτε ὡς συνοδίαν του.

— Θέλετε νὰ ἡσυχάσητε; μᾶς ἠρώτησε τότε ὁ εὐγενὴς οἰκοδεσπότης· — ὑπάρχουσι δωμάτια καὶ κλῖναι δι' ὅλους.

— Ὢ! μάλιστα, ἀπήντησεν ὁ νομάρχης, εἰς τοῦ ὁποίου τὰς παρειὰς ἀνεφαίνοντο ἤδη τὰ χρώματα τοῦ οἴνου, ἐνῷ οἱ ὀφθαλμοί του ἤρχισαν νὰ σμικρύνωνται.

— Καὶ σεῖς;

— Ποτὲ δὲν συνηθίζω νὰ κοιμῶμαι μετὰ τὸ φαγητόν, ἀπήντησεν ὁ συνταγματάρχης. Εἶναι ἀντιστρατιωτικόν.

— Θὰ σᾶς κρατήσω συντροφιάν, ἂν θέλετε, εἶπον τότε ἐγώ.

— Ὢ! εὐχαρίστως. Καὶ σεῖς, πρίγκιψ;

— Θὰ κρατήσω συντροφιὰν εἰς τὸν Κύριον· δὲν θέλω ὡς ξένος ν' ἀποκομίσῃ κακὰς περὶ ἡμῶν ἐντυπώσεις, προσέθηκε χαριτολογῶν. Ἆ! ἐλησμόνησα, ἔχω εἰς τὸ ἐπανωφόριόν μου λαμπρὰ σιγάρα, νὰ σᾶς προσφέρω.

Καὶ διηυθύνθη μετὰ τῶν ἄλλων ἀπερχομένων εἰς τὸ προαύλιον.

— Χαριτωμένος νέος! μοὶ εἶπεν ὁ συνταγματάρχης. Δυστυχῶς σπαταλᾷ κακῶς τὴν μεγάλην περιουσίαν του, ὅπως οἱ πλεῖστοι τῶν εὐγενῶν μας.

— Πιστεύω νὰ σᾶς ἀρέσουν τὰ σιγάρα μου, εἶπεν ἐπανερχόμενος ὁ πρίγκιψ. Ἆ! συνταγματάρχα, τώρα ποῦ εἴμεθα μόνοι, εἶναι καιρός. Ἤκουσα πολλὰ περὶ τοῦ μυθιστορικοῦ βίου σας, ἐπεθύμουν δὲ πάν-

τοτε νὰ μοὶ διηγηθῆτε ὑμεῖς ὁ ἴδιος τὸ δυστυχὲς ἐπεισόδιόν σας. Πιστεύω ὁ κύριος νὰ μὴ στενοχωρηθῇ ἀκούων μίαν δραματικὴν ἱστορίαν, ἀληθῆ καὶ πραγματικήν. Σᾶς παρακαλῶ, συνταγματάρχα, μὴ μᾶς ἀρνῆσθε τὴν χάριν ταύτην.

Π⟨ρο⟩σέβλεψα τὸν συνταγματάρχην, ὅστις ἔθηκε τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ μετώπου του, ὡς ἂν ἤθελε νὰ συγκεντρώσῃ τὰς ἀναμνήσεις του. Μετὰ μικρὸν ἐκίνησε θλιβερῶς τὴν κεφαλήν του καὶ ἀφεὶς στεναγμόν :

— Θέλετε νὰ ἀναξέσητε ἐπουλωθείσας πληγάς, εἶπεν. Ἀλλ᾽ ἀφοῦ ἡ ἱστορία εἶναι γνωστὴ εἰς ὅλον τὸν τόπον, διατί νὰ μὴ τὴν ἀκούσητε καὶ σεῖς ἀπὸ τὸ στόμα ἐμοῦ τοῦ ἰδίου ;

* *
*

Εἰς τὰ 1876 ἤμην ἀκόμη λοχαγός. Παρ᾽ ἡμῖν οἱ στρατιωτικοὶ προβιβάζονται ταχέως, οἱ δὲ συμμαθηταί μου, σήμερον στρατηγοί, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦσαν συνταγματάρχαι. Μολονότι διεκρινόμην καὶ εἰς τὰ γυμνάσια καὶ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν πλειότερον τῶν ἄλλων, ἡ τύχη ὅμως ἐφαίνετο κατατρέχουσά με. Ἐπρόκειτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην νὰ γείνῃ μεγάλη στρατιωτικὴ ἐπιθεώρησις εἰς Ἰάσιον, θὰ παρευρίσκετο δὲ κατὰ τὴν συνήθειάν του καὶ ὁ ἡγεμών, ὁ νῦν βασιλεύς μας. Ἡτοιμάσθημεν ὅλοι, ὁ δὲ λόχος μου ἦτο εἷς τῶν καλλίτερον γυμνασμένων· —προαίσθημά τι μὲ ἔλεγεν ὅτι κατὰ τὴν ἐπιθεώρησιν ταύταν θὰ προεβιβαζόμην. Ἐφθάσαμεν εἰς Ἰάσιον, προητοιμάσθημεν, ὅτε δὲ ἤρξατο ἡ ἐπιθεώρησις καὶ διῆλθε πρὸ τοῦ ἡγεμόνος ὁ ἰδικός μου λόχος, εἶδον αὐτὸν νὰ εἴπῃ λέξεις τινὰς εἰς τὸ οὖς τοῦ παρ᾽ αὐτὸν ἱσταμένου ὑπουργοῦ.— Μὲ διέκρινεν, ἐσκέφθην, καὶ ὑπερηφανευόμενος καὶ προεξοφλῶν, ἐκόμπαζον ἐπὶ τοῦ θυμοειδοῦς ἵππου μου, ὅστις ὡς νὰ ἐνόει τὰς σκέψεις τοῦ ἀναβάτου αὐτοῦ, εἰσήρχετο εἰς τὴν πόλιν χορεύων καὶ βρενθυόμενος. Ὅτε διηρχόμεθα τὴν λεωφόρον τοῦ Κοπό, οἱ ἐξῶσται τῶν οἰκιῶν ἦσαν πλήρεις γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν, οἵτινες ἐθεῶντο τὴν παρέλασιν. Εἰς ἕνα ἐξώστην διέκρινα τὸν φίλον μου Λαβομίρην, ἔγκριτον δικηγόρον, ἐν τῷ μέσῳ ὡραίας ἀνθοδέσμης κυριῶν ἱστάμενον καὶ διὰ τῆς χειρὸς ἀποτείνοντά μοι χαιρετισμόν. Ἀντεχαιρέτισα· μοὶ ἐφάνη δὲ ὅτι ὅλος ὁ ἐξώστης ἐγοητεύετο ἐκ τῆς φιλοπαιγμοσύνης τοῦ ἵππου μου. Μετ᾽ ὀλίγον ὅμως ἐλησμόνησα τὸ πρᾶγμα κατεχόμενος μόνον ὑπὸ τῆς ἐλπίδος τοῦ προβιβασμοῦ.

Ὅτε τὴν ἑσπέραν μετέβην εἰς τὴν Λέσχην, συναντῶ τὸν Λαβομίρην, ὅστις τείνων μοι τὰς δύο χεῖράς του μοῦ φωνάζει :

— Φίλε μου, τὰ θερμά μου συγχαρητήρια. Ἦσθε σήμερον θαυμά-

σιος! Αἱ γυναῖκες μάλιστα μὲ ἠρώτων ἐπανειλημμένως περὶ ὑμῶν. **Sapristi**! Ἤθελον νὰ ἤμην εἰς τὴν θέσιν σας.

— Καὶ δύναμαι νὰ μάθω ποῖαι ἦσαν αἱ χαριέσταται ἐκεῖναι κυρίαι;

— Βεβαίως! καὶ ὠνόμασε πολλάς, τὰς ὁποίας δὲν ἐνθυμοῦμαι τὴν στιγμὴν ταύτην· προσέθηκε δέ: μία αὐτῶν μάλιστα ἀνεστέναξεν εἰποῦσα· — «Εὐτυχὴς ἐκείνη ποῦ θὰ τὸν λάβῃ σύζυγον!»

— Ἆ! μπᾶ! καὶ ποία εἶναι αὐτὴ ἡ καλὴ δέσποινα;

— Δὲν εἶναι τίποτε ἔκτακτον. Ἀπ' ἐναντίας μάλιστα ἔχει ἓν φυσικὸν ἐλάττωμα, εἶναι κυφή. Ἀλλ' ὁποῖα εὐγενῆ αἰσθήματα, πόσαι γνώσεις, τί ἀνατροφή! Εἶναι ἡ χήρα Λουπέσκου.

— Λουπέσκου; ἐκείνου ὁ ὁποῖος ηὐτοκτόνησε τὴν ἐπιοῦσαν τῶν γάμων του; Ἐνθυμοῦμαι τοιοῦτόν τι.

— Ἀκριβῶς, φίλε μου, αὐτὴ εἶναι. Δυστυχισμένη ὕπαρξις! Φαντασθῆτε ὅτι κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθιμον οἱ γονεῖς των ἠρραβώνισαν αὐτοὺς πρὶν γνωρίσωσιν ἀλλήλους. Μετὰ ὀκτὼ ἡμέρας ἔγεινεν ὁ γάμος. Ὁ Λουπέσκος, νεώτατος ἀκόμη, ἐφαντάζετο ὅτι ἡ μνηστή του ἦτο ἔξοχος καλλονή. Ἔμεινεν ἐμβρόντητος ἅμα εἶδε τὴν νύμφην κυφὴν καὶ μικρόσωμον. Προσεκάλεσεν αὐθωρεὶ τοὺς γονεῖς του εἰς τὸ παρακείμενον δωμάτιον καὶ τοὺς παρεκάλεσε ν' ἀναβάλωσι τὸν γάμον. Ἀλλὰ ποῦ; Ὁ πατήρ του ἀρχαῖος βογιάρος, συνειθισμένος νὰ τῷ ὑπακούουν καὶ τὰ δένδρα, ἡ μήτηρ του αὐθαίρετος καὶ δεσποτικὴ γυνή, ἐπιβαλλομένη καὶ εἰς αὐτὸν τὸν σύζυγόν της — τῷ διέταξαν νὰ νυμφευθῇ· αὐτὸς δὲ προσῆλθεν ἐνώπιον τοῦ ἱερέως, ὅπως τὸ πρόβατον εἰς τὸ σφαγεῖον πρὸ τοῦ σφαγέως. Τὸ μυστήριον ἐτελέσθη, οἱ συγγενεῖς συνεχάρησαν ἀλλήλους, ὅτε δὲ οἱ δύο νεόγαμοι ὡδηγήθησαν εἰς τὴν νυμφικὴν παστάδα, ἐνῷ ἡ νέα μὲ καρδίαν πάλλουσαν ἀνέμενε τὰς πρώτας τρυφερὰς λέξεις τοῦ συζύγου της, αὐτὸς ἐξελθὼν τοῦ δωματίου ἐτίναξε διὰ περιστρόφου τὰ μυαλά του εἰς τὸν ἀέρα. Ἐνθυμεῖσθε ἴσως τὰ σχόλια τοῦ γεγονότος τούτου. Πρέπει νὰ εἶναι ἱστορία δέκα ἐτῶν.

— Ὦ! μάλιστα! Ἕνδεκα ἐτῶν... ἐνθυμοῦμαι κάλλιστα. Αἱ ἐφημερίδες τότε ἔδιδον μυρίας ἐξηγήσεις διὰ τὴν αὐτοκτονίαν ταύτην· οἱ δὲ ἀγνοοῦντες τὸ περιστατικὸν ἔμειναν ὅπως πάντοτε ἐν ἀμφιβολίᾳ.

— Τὸ αἴτιον ἦτο ἡ κυφότης καὶ ἡ ἀσχημία τῆς κόρης, ἀλλὰ καὶ ὁ Λουπέσκος ἦτο παιδί. Δὲν ἔπρεπε νὰ γνωρίσῃ ὀλίγον τὴν σύζυγόν του; Εἶμαι βεβαιότατος ὅτι, ἂν τὴν ἐγνώριζεν, οὐ μόνον δὲν θὰ προέβαινεν εἰς τὸ ἀπονενοημένον ἐκεῖνο πραξικόπημα, ἀλλὰ θὰ καθίστατο καὶ εὐτυχέστατος σύζυγος.

— Ὥστε ἡ χήρα Λουπέσκου καταχρηστικῶς φέρει τὸ ὄνομά της, διότι εἶναι ἀκόμη κόρη καὶ θὰ ἠδύνατο νὰ φέρῃ τὸ πατρικόν της ὄνομα.

— Ἐν τῇ εὐθυκρισίᾳ της ἠδίκησε τοὺς γονεῖς της διὸ τὸ γεγονὸς καὶ δὲν ἠθέλησε πλέον νὰ φέρῃ τὸ ὄνομά των. Θρησκευτικῶς εἶναι χήρα Λουπέσκου, φυσιολογικῶς εἶναι δεσποινὶς Κανταμίρ. Ἀλλὰ τί σημαίνει τοῦτο ;

— Καὶ λοιπὸν ἡ δεσποινὶς αὐτὴ χήρα μὲ ἤρεσε ; Τὴν εὐχαχαριστῶ πολύ, ἀπήντησα μετ' ἀλαζονείας. Δυστυχῶς δὲν σκοπεύω νὰ νυμφευθῶ.

— Ἂν ὅμως ἐσκοπεύετε τοιοῦτό τι, λοχαγέ μου, καλλιτέραν σύζυγον αὐτῆς σᾶς βεβαιῶ δὲν θὰ εὑρίσκετε. Au revoir.

Ἀπεχωρίσθην τοῦ Λαβομίρη καὶ μετέβην εἰς τὸ ξενοδοχεῖον, ἐν ᾧ διέμενον. Μεθ' ὅλην τὴν ἀδιαφορίαν τὴν ὁποίαν ἐπέδειξα, ὁμολογῶ ὅτι ἐκολακεύθην, ὅπως πᾶς νέος περὶ οὗ γίνεται εὔφημος λόγος ἐν γυναικείῳ κύκλῳ. Θὰ σᾶς φανῇ ἴσως περίεργον, καὶ ὅμως τὴν νύκτα ἐκείνην ὠνειρεύθην ὅτι προεβιβάσθην εἰς ταγματάρχην καὶ ὅτι παρουσιαζόμην εἰς τὴν χήραν Λουπέσκου, ἥτις μὲ κατεμάγευε διὰ τῶν θελγήτρων τοῦ λόγου της. Ἐξύπνησα οὐχὶ δυσηρεστημένος, ἀλλὰ κατόπιν σκέψεως συνεπέρανα. Ἆ ! μπᾶ ! θὰ λάβω ὡς σύζυγον μίαν κυφήν ; — Μετὰ δύο ἡμέρας ἐγκατελείψαμεν τὸ Ἰάσιον.

Φθὰς εἰς Βουκουρέστιον ἀνέμενον ἐναγωνίως τοὺς προβιβασμούς. Κατέτρωγον τὸν «Ἐπίσημον Μηνύτορα», ὁσάκις ἐξεδίδετο. Τέλος ἠγγέλθησαν οἱ προβιβασμοί. Λαμβάνω τὴν ἐφημερίδα καὶ βλέπω ὅλων τῶν συναδέλφων μου τὰ ὀνόματα· δὲν ἀνακαλύπτω ὅμως τὸ ἰδικόν μου. Οἱ ἄλλοι ταγματάρχαι, ἐγὼ δὲ ἔμενον καὶ πάλιν λοχαγός ! Ἆ ! αὐτὸ ἦτο ἀνεξήγητον. Τρέχω πρὸς τὸν στρατηγόν, τὸν εὑρίσκω καὶ μετὰ συγκινήσεως τὸν ἐρωτῶ :

— Δὲν μ' ἐξηγεῖτε, στρατηγέ μου, διατί αὐτὴ ἡ καταδρομὴ ἐναντίον μου ; Ποῖον εἶναι τὸ σφάλμα μου ; Διατί, ἐνῷ ὅλοι προεβιβάσθησαν, μόνος ἐγὼ ἀπεκλείσθην ;

— Ἠξεύρετε, λοχαγέ, μοὶ λέγει μειλιχίως ὁ στρατηγός, ὅτι δὲν εἶμαι ἐγὼ ὁ διενεργῶν τοὺς προβιβασμούς. Ὁ κατάλογος δίδεται μὲν ὑπ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἡ ἐκλογὴ ἀνήκει εἰς τὸν ἡγεμόνα καὶ εἰς τὸν ὑπουργόν. Θὰ ὁμιλήσω ὅμως περὶ ὑμῶν, διότι ὁμολογῶ ὅτι ἀδίκως παρημελήθητε.

Μάτην ὅμως ἀνέμενον τὸ ἀποτέλεσμα. Τίποτε, τίποτε ! Παρήρχοντο αἱ ἑβδομάδες, οἱ μῆνες καὶ ἐγὼ ἔμενον ἔχων τὸν ἴδιον βαθμόν.

Ἐμελαγχόλησα καὶ ἤρχισα νὰ λευκαίνωμαι. Ἀπέφευγον τὰς συναναστροφὰς καὶ ἐγενόμην μισάνθρωπος. Μίαν ἡμέραν περιπατῶν εἰς τὴν Σωσέ [1], συναντῶ τὸν Λαβομίρην, ὅστις μὲ τὸ μειδίαμα εἰς τὰ χείλη μὲ πλησιάζει λέγων :

— Λοιπόν, ταγματάρχα μου, πῶς τὰ πηγαίνετε ;

— Ταγματάρχης ! Ὄχι δά. Ἀκόμη λοχαγός. Δὲν βλέπετε ;

— Περίεργον ! Καὶ διατί αὐτό ;

— Διότι, φίλε μου, «καλλίτερον νὰ ἔχῃς ἓν δράμιον τύχης, — ἢ ὁλόκληρον φορτίον νοῦ».

— Σωστόν, πολὺ σωστόν ! Θέλεις νὰ μὲ ἀκούσῃς ; Νυμφεύσου· θ' ἀλλάξῃ ἡ τύχη σου. Νυμφεύσου, φίλε μου, καὶ μάλιστα, ἂν ἀκούῃς τὴν εἰλικρινῆ συμβουλήν μου, λάβε ὡς σύζυγον τὴν χήραν Λουπέσκου.

— Τὴν κυφήν ;......

— Μάλιστα, τὴν κυφήν. Ἔχει καλὴν προῖκα καὶ σὲ συμπαθεῖ πολύ. Πάλιν μὲ ἠρώτησε περὶ σοῦ. Ἠξεύρεις ; Εὑρίσκεται μετὰ τῆς θείας της ἐδῶ. Ἦλθαν χθές. Ἂν θέλῃς, σὲ παρουσιάζω.

— Ποῦ νὰ σὲ συναντήσω τὴν ἑσπέραν ;

— Εἰς τοῦ Κάψα [2]. Θὰ σὲ περιμένω περὶ τὰς πέντε.

Νὰ πάρ' ὁ διάβολος, ἐσκέφθην. Ἀφοῦ ὅλα μοῦ πηγαίνουν ἀνάποδα, ἂς ἀναποδιάσω κ' ἐγώ. Ἂς γνωρίσω αὐτὴν τὴν κυρίαν, καὶ κατόπιν βλέπομεν. — Εἰς τὰς πέντε λοιπόν, ἐνδυθεὶς τὴν καλλιτέραν στολήν μου, μετέβην εἰς τὸ καφενεῖον τοῦ Κάψα καὶ εὗρον τὸν Λαβομίρην ἀναγινώσκοντα ἐφημερίδας.

— Ἰδοὺ ἐγώ, τῷ εἶπον. Ἐμπρός ! ὁδήγησόν με εἰς τὰς Κυρίας ! Ἐπιθυμῶ νὰ τὰς γνωρίσω.

— Ἄ ! ἤρχισες βλέπω νὰ πείθεσαι. Ἄγωμεν !

Καὶ μὲ ὡδήγησεν εἰς τὸ Ξενοδοχεῖον Βουλεβάρ. Πέντε λεπτὰ μετὰ τὴν ἀγγελίαν τοῦ ὀνόματός μας ἐδέχθησαν ἡμᾶς εἰς τὴν αἴθουσαν.

Διὰ νὰ εἶμαι εἰλικρινής, ὀφείλω νὰ εἴπω ὅτι ἡ πρώτη μου ἐντύπωσις ἦτο μετριωτάτη. Ἐσκεπτόμην διατί, ἀφοῦ ὑπῆρχε τόσον πλῆθος ὡραίων γυναικῶν, διατί ἐγὼ νὰ λάβω ὡς σύζυγον μίαν κυφήν ; Θὰ ἤμην καταγέλαστος ἀπέναντι τῶν συναδέλφων μου. Ἀλλ' ἡ φωνή της ἦτο τόσον γλυκεῖα, τὸ βλέμμα της τόσον θωπευτικόν, αἱ ἰδέαι της τόσον ὀρθαὶ καὶ εὐρεῖαι, ὥστε τὰ ἠθικά της χαρίσματα ἐπεσκίασαν βαθμηδὸν τὰ σωματικὰ αὐτῆς ἐλαττώματα.

[1] Περίπατος τοῦ Βουκουρεστίου.

[2] Μέγα καφενεῖον καὶ ζαχαροπλαστεῖον τὸ τοῦ Κάψα ἐν Βουκουρεστίῳ.

Ότε ηγέρθημεν, ή θεία της—μεγάλη κυρία καθ' όλην την σημασίαν της λέξεως—είπεν εις τον Λαβομίρην : «Θα θελήση ο φίλος σας να δεχθή να συμφάγωμεν αύριον εσπέρας εδώ ; θα λογισθώ ευτυχής εάν τον φέρετε μεθ' υμών.»

Ο Λαβομίρης με παρετήρησε. — Κυρία μου, υπελαβον, λογίζομαι ευτυχής διά την τιμήν την οποίαν μοι περιποιείτε. Δέχομαι μετ' ευγνωμοσύνης.

— Au revoir λοιπόν. Τρώγομεν εις τας επτά.

Παραλείπω την περιγραφήν του γεύματος. Σας λέγω μόνον ότι η Τασίκα διά των τρόπων της και του λεκτικού της μ' εμάγευσε, τόσον ώστε επεφόρτισα τον Λαβομίρην να ζητήση δι' εμέ την χείρά της.

Με εδέχθησαν μετά χαράς. Ταυτοχρόνως εζήτησα διά του στρατηγού μου από τον υπουργόν την άδειαν να νυμφευθώ. Θα σας φανή ίσως παράδοξον, και όμως με διεβεβαίωσαν ότι ο υπουργός είπεν άμα ιδών την αίτησιν :

— Πώς ; Ο Κρουμέσκος είναι ακόμη λοχαγός ; Και ο ηγεμών μοι εσύστησε να είναι ο πρώτος εκ των προβιβαζομένων. Πώς έγεινεν αυτό το λάθος ;

Λάθος ! φαντασθήτε. Το βέβαιον είναι ότι μετά της αδείας, ήτις μου εδίδετο διά τον γάμον, προεβιβαζόμην εις ταγματάρχην και ταυτοχρόνως επαρασημοφορούμην.

Ενυμφεύθην κατά Σεπτέμβριον του 1877. Αγνοώ τί σκέπτεται ο κόσμος και υμείς περί του γάμου· ομολογώ όμως ότι δι' εμέ υπήρξεν ο επίγειος παράδεισος. Το δράμα του πρώτου της γάμου και η σωματική αυτής έλλειψις κατέστησαν την Τασίκαν τρυφεράν και αφωσιωμένην, όσον ουδέποτε υπήρξε γυνή. Το οίκημά μου ήτο δι' εμέ ολόκληρος μαγείας κόσμος. Εκεί εύρισκον περιποίησιν, θωπείας, φαιδρότητα και παν ό,τι μ' έκαμνε να λησμονώ τας λύπας και τας πικρίας, τας οποίας παρέχει εις όλους ο βίος. Εν τω οίκω μου δεν ήμην ο αυστηρός ταγματάρχης, ουδ' ο απότομος αξιωματικός. Η αέναος της Τασίκας φροντίς, αι τρυφεραί αυτής περιθάλψεις, αι περιπαθείς αυτής θωπείαι με καθίστων ήρεμον, ευτυχή, πανευδαίμονα. Οσάκις ωργιζόμην εις τον στρατώνα, κατέφευγον εις αυτήν ως παιδίον προς την μητέρα του. Μία λέξις της με κατηύναζεν, εν βλέμμα της μ' ενεθάρρυνεν, εν φίλημά της με κατέθελγεν. Ήτο δι' εμέ το παν. Μήτηρ, σύζυγος, αδελφή, φίλη, σύντροφος. Ώ ! πώς να την λησμονήσω ! Έβλεπον ότι έζη δι' εμού· ησθανόμην ότι υφίστατο δι' εμέ. Νοημονεστάτη, ευφυής, αγχίνους, προέβλεπε και τα ελάχιστα και καθώριζε τον βίον

μου ὡς ὡρολόγιον. Μοῦ προητοίμαζεν εὐαρέστους ἐκπλήξεις, ἐμάντευε τὰς ἀδυναμίας μου, ὑπέθαλπε τὰς ὀρέξεις μου Ὢ! τοιαύτη γυνὴ εἶναι βεβαίως σπανία. Ἐνῷ δὲ μοὶ ἔλεγον ὅτι ἦτο μελαγχολική, οὐδέποτε ὅμως ἐπεδείχθη εἰς ἐμὲ τοιαύτη, ἀλλὰ πάντοτε φαιδρά, εὔχαρις, μεστὴ στοργῆς καὶ πλήρης φίλτρου. Τόσον δὲ εἶχα συνηθίσει, ὥστε μοὶ ἐφαίνετο ὅτι προϊόντος τοῦ χρόνου, ἡ κυφότης αὐτῆς ἐξηλείφετο καὶ ὅτι κατ' οὐδὲν διέφερε τῶν λοιπῶν γυναικῶν, αἵτινες μεθ' ὅλα αὐτῶν τὰ κάλλη οὔτε ὡς θεραπαινίδες της θὰ ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν.

Ἤμην τέλος εὐτυχής· ποσάκις ὅμως ἡ εὐτυχία εἶναι ἀπαρχὴ δυστυχίας! Τὴν ὡδήγουν ἐνίοτε εἰς τὰς συναναστροφὰς καὶ ἐνηβρυνόμην διὰ τὸ χαριτολόγον πνεῦμά της. Ὅτε προσεκλήθημεν εἰς τὸν χορὸν τῶν ἀνακτόρων, μὲ ἠρώτησε μετὰ δειλίας ἂν θὰ μετεβαίνομεν.— Βεβαίως, τῇ ἀπήντησα.—Ὅπως θέλεις, ἀκριβέ μου, μὲ εἶπεν. Ἀλλ' ἐγένετο σύννους. Ἡτοίμασεν ἐν τούτοις ὡραίαν ἀλλ' ἁπλῆν ἐνδυμασίαν καὶ μετέβημεν. Ὢ! καλλίτερον νὰ μὴ τὴν ὡδήγουν! Ἀλλὰ μήπως προέβλεπον τί ἠδύνατο νὰ συμβῇ; Ἤμην τετυφλωμένος ἐκ τοῦ πρὸς αὐτὴν αἰσθήματός μου. Ἀγνοῶ ἐπακριβῶς ὁποία ὑπῆρξεν ἡ ἀλληλουχία τῶν σκέψεων αὐτῆς, ἀπὸ τῆς ἡμέρας ὅμως ἐκείνης ἤρχισα νὰ ἐννοῶ ὅτι κἄτι τὴν ἐβασάνιζεν. Ἡ ὄρεξις αὐτῆς ἐμειοῦτο, ἔχανε τὸ χρῶμά της, καὶ βαθμηδὸν ἐλίγνευεν. Ὁσάκις ἀφυπνιζόμην τὴν νύκτα, ἔβλεπον μετὰ λύπης ὅτι δὲν ἐκοιμᾶτο. Ποσάκις ὑποκριθεὶς τὸν κοιμώμενον ἐνόουν ὅτι ἔκλαιε, καὶ ποσάκις ἡμιανοίγων τοὺς ὀφθαλμούς μου διέκρινον τοὺς ἰδικούς της ἐταστικῶς θεωροῦντάς με ἐν τῷ σκότει μετὰ θρησκευτικῆς λατρείας! Τίς ἠδυνήθη ποτὲ νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὴν καρδίαν τῆς γυναικὸς καὶ νὰ κατανοήσῃ τὰ περικλειόμενα ἐν αὐτῇ αἰσθήματα; Ἔβλεπον ὅτι βαθμηδὸν ἐτήκετο· ὁσάκις δὲ μετὰ γλυκύτητος τὴν ἠρώτων: τί ἔχεις; τί αἰσθάνεσαι; μοὶ ἀπήντα μετὰ τῆς μεγαλητέρας τρυφερότητος.— Τίποτε, Σάσα μου! Εἶμαι πολὺ εὐτυχής!

Ἦτο ἡ 25 Μαρτίου, ἡ ἑορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. Πῶς νὰ τὴν λησμονήσω τὴν ἡμέραν ἐκείνην; Ἤμην κεκλημένος ὑπὸ τῶν συναδέλφων μου εἰς δεῖπνον καὶ μετέβην σχεδὸν ἀκουσίως μου. Μετὰ τὸ πέρας, ἐνῷ ὅλοι διεσκέδαζον, ἐγὼ ἐμελαγχόλουν, ἐσκεπτόμην δὲ νὰ ἀπέλθω, ὅτε φθάνει ὁ στρατιώτης τῆς ὑπηρεσίας καὶ μοὶ λέγει μὲ ὕφος μυστηριῶδες ὅτι ἡ Κυρία εἶναι ἀσθενὴς καὶ μὲ παρακαλεῖ νὰ μεταβῶ ἀμέσως εἰς τὸν οἶκον. Χωρὶς ν' ἀποχαιρετίσω, φορῶ τὸν μανδύαν μου, εἰσέρχομαι εἰς ἅμαξαν καὶ σπεύδω πρὸς τὴν οἰκίαν. Ἡ θύρα ἦτο ἀνοικτή. Ἡ ὑπηρέτρια μὲ δακρύοντας ὀφθαλμοὺς μὲ ἀνέμενε καὶ πρὶν τὴν ἐρωτήσω: «Τί τρέχει;» μοὶ λέγει.

— Ἀ ! Κύριε. Ἐτελείωσε. Ἐσκοτώθηκεν ἡ καϋμένη !

Εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦτο ἐνόμισα ὅτι ἡ ὑπηρέτρια παρεφρόνει. Σπρώχνω τὰς θύρας, ἀναποδογυρίζω τὰ πάντα καὶ εἰσδύω εἰς τὸν κοιτῶνα. Ὁποῖον θέαμα ! Ὁ κοιτὼν ἦτο κατάφωτος, ἐκείνη δέ, ὢ ! ἐκείνη ἐξηπλωμένη ἐπὶ τοῦ ἀνακλίντρου νεκρά ! Εἶχεν αὐτοκτονήσει διὰ πολυκρότου, τὸ ὁποῖον ἔκειτο κατὰ γῆς. Προσεκάλεσα ἰατρούς, φίλους, συναδέλφους, ἀλλ' ἅπαντες περίλυποι μοὶ ἔθλιβον τὴν χεῖρα ἐνθαρρύνοντές με καὶ λέγοντές μοι· «τετέλεσται !» Πῶς ; διατί ; Τί συνέβη ; Μάτην ἠρώτων, μάτην ἐξήταζον, μάτην διενοούμην. Ἡ αὐτοκτονία της ἦτο δι' ἐμὲ ἀκατάληπτος· ὅτε συνερχόμενος ἐκ τῆς πρώτης ἐκπλήξεως βλέπω ἐπὶ μικρᾶς τραπέζης ἐπιστολὴν ἀπευθυνομένην πρὸς ἐμέ. Τὴν λαμβάνω καὶ ὅτε τὴν ἀνέγνωσα, ἐνόησα πόσον ἀπό τινος ὑπέφερεν ἡ ἁγία ἐκείνη γυνὴ καὶ πόσον ὑπέμεινεν ἡ ὁσία ἐκείνη μάρτυς.

Τὰ δάκρυα ἀνέβλυζον ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ συνταγματάρχου ἡμεῖς, δὲ συγκεκινημένοι ἐσιγῶμεν. Μετὰ μικρὰν σιωπήν, σπογγίσας τοὺς ὑπερύθρους ὀφθαλμούς του ἐξηκολούθησεν. Ἄ! διατὶ μοὶ ἀνεμνήσατε τὸ παρελθόν ;... Σᾶς ὡμίλησα περὶ μιᾶς ἐπιστολῆς. Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην φέρω πάντοτε ἐπὶ τῆς καρδίας μου. Ἰδοὺ αὐτή ! Δύνασθε νὰ τὴν ἀναγνώσητε ἰδιαιτέρως, διότι εἰς ἐμὲ κάμνει πολὺν κόπον ἡ ἀνάγνωσις αὐτῆς. Καὶ ἀποσυρθεὶς εἰς μίαν γωνίαν ἔκλαιεν ὡς παιδίον στερηθὲν τῶν προσφιλεστέρων αὐτοῦ ἀθυρμάτων.

Ὁ πρίγκιψ Γ* ἔλαβε τὴν ἐπιστολήν, τὴν ἤνοιξε τρέμων καὶ ἤρχισε νὰ τὴν ἀναγινώσκῃ :

«Ἀκριβέ μου Σάσα.

«Συγχώρησόν με. Γινώσκω τὴν ἀγαθὴν καρδίαν σου καὶ εἶμαι βεβαία ὅτι τὸ πραξικόπημα εἰς ὃ προβαίνω θὰ σὲ λυπήσῃ, ἐσκέφθην ὅμως πολὺ καὶ δὲν εὗρον ἄλλην διέξοδον. Ἐὰν ἠδυνάμην ν' ἀλλάξω μορφὴν καὶ σῶμα, ὅπως ἀλλάσσω ἐνδύματα, θὰ τὸ ἔπραττον μὲ πᾶσαν θυσίαν ; Ἀλλ' εἶναι δυστυχῶς ἀδύνατον. Ἐπειδὴ μὲ ἠδίκησεν ἡ φύσις, δὲν ἕπεται ὅτι πρέπει ν' ἀδικῆσαι καὶ σὺ χάριν ἐμοῦ. Ἐνόμιζον ὅτι νυμφευομένη σε θὰ σὲ καθίστων εὐτυχῆ· βαθμηδὸν ὅμως ἀνεγνώρισα ὅτι τοῦτο ἦτο ἀδύνατον. Διὰ τὴν εὐτυχίαν ἑνὸς ἀνδρὸς οἷος σὺ ἀπαιτεῖται πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἡ καλλονὴ τῆς συζύγου. Μὲ ἠνέχθης ἀρκετὸν χρόνον, χωρὶς νὰ δείξῃς τὴν ἐλαχίστην ψυχρότητα καὶ διὰ τοῦτο σὲ εὐλογῶ· ὅτε ὅμως συνέκρινα ἐμαυτὴν πρὸς τὰς ὡραίας δεσποίνας, τὰς ὁποίας συνήντησα εἰς τὸν χορόν, ἐπείσθην ὅτι μίαν ἡμέραν θὰ ἀνεγνώριζες σὺ αὐτὸ τὸ λάθος, ὅπερ διέπραξες νυμφευόμενός με. Πρὶν δὲ ἀκόμη τὸ αἰσθανθῇς, ἀπεφάσισα νὰ θέσω τέρμα εἰς τὴν ζωήν

μου χορηγοῦσά σοι τὴν ἐλευθερίαν. Μὴ μὲ καταδικάσῃς! Τὸ κίνημα τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὑπερβολικοῦ πρὸς σὲ ἔρωτός μου, ἔρωτος ἴσου πρὸς λατρείαν·—Ὅταν τις λατρεύῃ ἕν ὄν, προσφέρει πρὸς αὐτὸ θυσίαν. Τίνα καλλιτέραν θυσίαν ἠδυνάμην νὰ σοὶ προσφέρω ἀπὸ τὸ ἀσθενὲς καὶ ἀνεπαρκὲς διὰ τὴν εὐτυχίαν σου σαρκίον μου; Σὲ καθιστῶ γενικὸν κληρονόμον μου καὶ σοὶ συνιστῶ νὰ συζευχθῇς γυναῖκα καλὴν καὶ ὡραίαν, ἥτις εὔχομαι νὰ σὲ καταστήσῃ εὐδαίμονα. Ἔσο δὲ βέβαιος ὅτι ἡ ψυχή μου, ὁπουδήποτε καὶ ἂν μεταβῇ, θὰ αἰσθάνεται ἄφατον ἀγαλλίασιν ἐπὶ τῇ εὐτυχίᾳ σου.

«Σὲ ἐφίλησα πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς σου· ἦτο τὸ ὕστατον φίλημά μου, τὸ ὁποῖον θὰ συνταφῇ μετ' ἐμοῦ ἐν τῇ τελευταίᾳ μου κατοικίᾳ.

Καὶ πάλιν συγχώρησόν με. Ὑγίαινε καὶ εὐτύχει.

Ἡ μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης
ΤΑΣΙΚΑ ΣΟΥ.»

Ἐπεστρέψαμεν τὴν ἐπιστολὴν εἰς τὸν συνταγματάρχην, ὅστις ἔκλαιεν ἀκόμη. Ὁ δὲ πρίγκιψ λαβὼν τὸν λόγον εἶπε:

— Καὶ διατί δὲν ἠκολουθήσατε τὴν συμβουλήν της νυμφευόμενος ἐκ νέου;

— Ἄ, νέε μου φίλε. Δὲν βεβηλώνουν τοιουτοτρόπως τὴν μνήμην ἑνὸς τοιούτου ἀγγέλου. Ἀπ' ἐναντίας ἐζήτουν τὸν θάνατον διὰ νὰ ἐπανεύρω αὐτήν. Ἀλλὰ αὐτὸς ἐκώφευσε καὶ μοὶ ἔστρεψε τὰ νῶτα. Ἅμα ἐκραγέντος τοῦ πολέμου, ἐρρίφθην ὡς παράφορος εἰς τὰς μάχας. Εἰς τὴν Γριβίτσαν φαίνεται ὅτι ἔκαμα θαύματα. Ἐφιλοξένησα ἐν ἐμοὶ δύο ἐχθρικὰς σφαίρας, καὶ ὅμως μὲ ἐθεράπευσαν καὶ μὲ ἐπροβίβασαν. Ὅτε δὲ βραδύτερον ἐζήτησα νὰ μεταβῶ εἰς Πλεύναν μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι δὲν θὰ ἐπέστρεφον ἐκεῖθεν ζῶν, ἀντὶ τοῦ θανάτου εὗρον τὴν δόξαν καὶ ἠξιώθην τοῦ παρασήμου Ταξιάρχου καὶ τῶν ἐπωμίδων τοῦ συνταγματάρχου....Τοιοῦτος ὁ βίος!

Κ. Μεταξᾶς
Βοσπορίτης

ΕΡΜΑΝΟΣ ΛΟΥΝΤΖΗΣ[1]

Ἐν Ζακύνθῳ ὁ Λούντζης ἔμεινεν ἐπ' ὀλίγον. Μετέβη ἐκ νέου εἰς τὴν Ἰταλίαν, διευθυνόμενος τότε εἰς Παρισίους. Ἐνταῦθα ἐμελέτα, ὁσάκις ἡ ὑγεία τῷ ἐπέτρεπε τοῦτο. Ἀκολούθως ἀπῆλθεν εἰς Γενεύην καὶ κατέγεινεν εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἀγγλικῆς γλώσσης. Μετὰ ἑξάμηνον διαμονήν, διὰ τῶν Ἄλπεων, ἐπανῆλθεν εἰς Παρισίους· — ἐπανῆλθε δὲ ἄλλος ἄνθρωπος, ὡς ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ. Ἐπανέλαβε τὰς μελέτας αὐτοῦ ὁδηγούμενος παρὰ σοφοῦ ἰταλοῦ πρόσφυγος, οὗ δὲν ἀναφέρει τὸ ὄνομα, καὶ ἐφοίτα εἰς διαφόρους σχολὰς πρὸς ἀπόκτησιν γνώσεων νέων. Ὁ κόσμος εἶνε ὁποῖος ἡμεῖς αὐτοὶ τὸν δημιουργοῦμεν· ἂν μαῦρος πέπλος καλύπτῃ τὴν ὅρασιν, τὰ πάντα μέλανα παρίστανται· ἂν ἥσυχοι καὶ εὐχαριστημένοι εἴμεθα, τὰ πάντα γελῶσι πέριξ ἡμῶν. Ὁ ἄνθρωπος μῖγμα ὕλης καὶ πνεύματος, οὐράνιον καὶ γήϊνον ὄν, εἶνε κρᾶμα, σύνθεσις θεότητος καὶ ζῴου· αὐτὰ ἐσκέπτετο ὁ Λούντζης ἐν Παρισίοις καὶ ἐπὶ τούτου τοῦ ἀντικειμένου καὶ ἐπὶ ἄλλων ἐπλήρωσε τῆς αὐτοβιογραφίας αὐτοῦ ἀρκετὰς σελίδας ὡς καὶ περὶ τῶν πολιτικῶν τῆς Γαλλίας, καθ' ὅσον ἦτο ἐκείνη ἐποχὴ ὀργασμοῦ, πάλης, ζωῆς. «Ἂν ἡ τοῦ Ἰουλίου ἐπανάστασις ἔφερεν εἰς τὴν Γαλλίαν πολλὰ »καλά, λέγει ὁ Λούντζης, ἔβλαψεν ὅμως τὴν δημοσίαν διδασκαλίαν, »καθότι ὁ Guizot ὁ Villemain, ὁ Cousin, ἔπαυσαν τὰς παραδόσεις, »ἅτε εἰσελθόντες εἰς τὸ πολιτικὸν στάδιον». Ὁ Jouffroy ἔμενε μόνος, ἀλλ' αἱ παραδόσεις καὶ ἐν γένει ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ ὡς τὴν ἐννόουν οἱ Γάλλοι, δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὰς νέας ἀνάγκας τοῦ Λούντζη, διὸ ἀπεφάσισε σοβαρῶς νὰ σπουδάσῃ τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν, ἧς τὰ στοιχεῖα, ὡς εἴδομεν, εἶχεν ἐκμάθῃ ἐν Ζακύνθῳ παρὰ τοῦ ἐν τῷ οἴκῳ του γερμανοῦ ἱερέως. Κείμενον δὲ ἔλαβε τὸν Κάντ. Ἕνεκα τοῦ λοιμοῦ ἐγκατέλειψε τοὺς Παρισίους καὶ μετέβη εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Πολλὰ ἐπίσης περὶ τῆς Ἀγγλίας γράφει ἐν ταῖς αὐτοβιογραφίαις αὐτοῦ, συμπεραίνει δὲ ὡς ἑξῆς :

«Ἡ ἐν Λονδίνῳ διαμονή μου καὶ ἡ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις περιοδεία μου, »πλήρης ἡδυτάτων καὶ προσφιλῶν ἀναμνήσεων, μοὶ παρέσχεν ὕλην »πολλῶν περιγραφῶν, διότι καὶ ἀφορμὴν ἔλαβον τὰ ἀγγλικὰ ἤθη νὰ

[1] Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου φυλλαδίου.

»παρατηρήσω καὶ πολλὰ ἐσυνέβησαν ἐμὲ μόνον ἀποβλέποντα.— Ταῦτα »μόνον λέγω ὅτι ἐν Ἀγγλίᾳ ἐγνώρισα τί εἶνε οἰκογένεια καὶ τίνιτρόπῳ »ἐξ αὐτῆς δύναται νὰ πηγάσῃ ἡ ἀληθὴς εὐδαιμονία, ἐγνώρισα τὸν »τύπον τῆς γυναικὸς ὡς συζύγου καὶ μητρός, εἶδον τὸ ἰδανικὸν τῆς »ἀγάπης, τῆς ἀφοσιώσεως καὶ τῆς αὐταπαρνήσεως. Ἐνόησα τὴν »ἀλήθειαν τῶν λόγων συγγραφέως τινὸς εἰπόντος ὅτι ἡ ζωὴ τῆς γυ- »ναικὸς εἶνε ἡ ἱστορία τῶν αἰσθημάτων». Μετὰ οκτάμηνον ἐν Ἀγγλίᾳ διατριβήν, ἐπανέκαμψε τῷ 1832 εἰς Παρισίους. Πλὴν μετὰ τέσσαρας μῆνας προσεκαλεῖτο νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ζάκυνθον λόγῳ ἀσθενείας τῆς μητρός του. Πάραυτα ἐξεκίνησεν, ἀλλὰ φθάσας εἰς Γενεύην ἔμαθεν ὅτι ἡ μήτηρ του δὲν ἦτο βαρέως ἀσθενής, καὶ ὅτι ἡ ἀγγελία ἦτο μόνον τέχνασμα, ὅπως ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πατρίδα. Τοῦτο μαθὼν παρῃτήθη τῆς ἰδέας τοῦ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ζάκυνθον, καὶ ἀπεφάσισε νὰ τελειοποιήσῃ τὰς σπουδάς του, διευθυνόμενος εἰς Γερμανίαν, ὅπως ἐκεῖ, κατὰ τὴν ἔκφρασίν του, «ἐπαναλάβῃ τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας». Ἀκολουθεῖ γράφων ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ: «Ὁ ἄκρος ἀρχιερεὺς »τῆς φιλοσοφίας εἶχε τὴν ἕδραν του ἐν Μονάχῳ, διὸ καὶ πρὸς ἐκείνην »τὴν πόλιν διηύθυνα τὰ βήματά του... Ὁ Schelling εἶχεν ἐπιζήσει »εἰς τὸ σύστημά του, εἶχε κλείσει τὸν φιλοσοφικὸν κύκλον, ἐκ τοῦ »ὁποίου εἰς μάτην ἠγωνίζετο νὰ ἐξέλθῃ, εἶχεν εἰπεῖ τὸν τελευταῖον »λόγον τῆς νέας φιλοσοφίας, διὸ καὶ μετὰ τοῦ Hegel, τοῦ πρὸ ὀλίγου »ἀποθανόντος, ἦτο ὁ τελευταῖος ἀντιπρόσωπος τοῦ μεγάλου φιλοσοφι- »κοῦ κινήματος τῆς Γερμανίας, ἀρχομένου κυρίως ἀπὸ τοῦ Κάντ.

«Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ νοῦ μου εἶχε παρακολουθήσει τὴν ἱστορικὴν ἀνά- »πτυξιν τῆς σοφίας καὶ τὸν νεώτατον ἡμῶν αἰῶνα. . . .

«....Παρὰ τῷ μεγάλῳ φιλοσόφῳ Schelling ἔτυχον εὐμενεστάτης »ὑποδοχῆς. Πολλάκις μετὰ τὴν ἀκρόασιν τοῦ μαθήματός του, τὸν ἠκο- »λούθουν εἰς τὸν περίπατον, κατὰ τὸν ὁποῖον προσεπάθει νὰ μοῦ ἐξηγῇ »τὰς ἀκαταλήπτους δι' ἐμὲ θεωρίας του». Ἐν Γερμανίᾳ ἐπίσης συνέδεσε φιλίαν μετὰ πολλῶν σοφῶν καὶ διακεκριμένων Γερμανῶν. Λέγει ὁ ἴδιος ὅτι εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Φρειδερίκου Thiersh εὕρισκε καθ' ἑκάστην ἑσπέραν ἐκλεκτὴν συναναστροφήν. Ἄλλως τε δι' αὐτὸν εὐπατρίδην καὶ εὐπαίδευτον εὐκόλως ἠνοίγοντο αἱ θύραι τῶν ἐπαύλεων καὶ τῶν ἀνακτόρων, καὶ ποθητὸς ἐγίνετο εἰς πᾶν περισπούδαστον κέντρον. Μετέβη καὶ εἰς Βερολῖνον πρὸς εὐρυτέραν μελέτην τῆς φιλοσοφίας. Ἐν τῇ ἰταλικῇ αὐτοβιογραφίᾳ λέγει «...deliberai di tra- »sportarmi a Berlino, dove, se Hegel ron era più, fioriva la »sua bella scuola composta di una schiera d'uomini insigni,

»fra i quali Edoardo Gans». Ἀφοῦ τόσα εἶδε μέρη, ἀφοῦ ἐσπούδασε τοσοῦτον καὶ ἠκροάσθη τόσων σπουδαίων καθηγητῶν ἐν Ἰταλίᾳ, Γαλλίᾳ, Ἀγγλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ, ἐπέστρεψε σοφὸς πλέον εἰς τὴν Ζάκυνθον.

*
* *

Ἐκ τούτων πάντων ὁ ἀναγνώστης ἐσχημάτισεν ἰδέαν τινὰ περὶ τῆς εὐρείας μαθήσεως τοῦ Λούντζη.

Δυστυχῶς ἂν ἐγνώριζε τὴν φιλοσοφίαν, τὴν γραμματολογίαν καὶ τὴν ἐν γένει ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος, τῶν ἀρχαίων χρόνων καὶ τῶν νεωτέρων, δὲν ἐγνώριζεν ὅμως τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Τοὺς συγγραφεῖς καὶ ποιητὰς τῆς μεγάλης πατρίδος του ἐμελέτησεν ἐκ μεταφράσεων.

Τὸ κυριώτερον αἴτιον τῆς ἐλλείψεως ταύτης ἦσαν οἱ ἐν Ζακύνθῳ διδάσκαλοι αὐτοῦ· ἕνεκα τῆς ἀμαθείας τῶν δύο πρώτων καὶ τῆς σχολαστικότητος τοῦ τρίτου, εἶχεν ἀποκτήσει ἀντιπάθειαν πρὸς τὴν πατρικὴν γλῶσσαν. Ἡ μήτηρ ἠγνόει τὴν ἑλληνικήν, ὅπως δυνηθῇ νὰ διευκολύνῃ τὰς μελέτας τοῦ υἱοῦ της. Ὥστε ἐν Ζακύνθῳ τὰ πάντα συνέτεινον εἰς τὴν ἀποστροφὴν τῆς ἐκμαθήσεως γλώσσης, ἣν ἔπρεπε νὰ γνωρίζῃ ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην. Μετὰ τὸ πέρας τῶν μελετῶν του ἐπανακάμψας εἰς Ζάκυνθον, ἐνόησεν ὅτι δὲν ἤρκουν τὰ λατινικά, ἀλλ' ἦσαν ἀναπόφευκτα καὶ τὰ ἑλληνικά, πρὸ πάντων ἀφοῦ εἶχεν ἀείποτε κατὰ νοῦν τὴν ἰδέαν νὰ γείνῃ συγγραφεὺς καὶ μάλιστα σπουδαίων ἔργων. Ἔγραφεν ἰταλιστί, ἀλλὰ τέλος τὰ πράγματα ἤλλαξαν ἐν Ἑπτανήσῳ καὶ ὁ Λούντζης ἀπεφάσισε νὰ μὴ γράψῃ πλέον ἰταλιστί, ἀλλ' ἑλληνιστί, ὡς γράφει ἐν τῇ ἰταλικῇ αὐτοβιογραφίᾳ. Διὸ ἐπεδόθη εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ οὕτως ἐν διαστήματι δύο ἐτῶν ἠδυνήθη νὰ συνθέσῃ λόγον, ὃν ἐσκέπτετο νὰ ἐκφωνήσῃ τῇ εἰκοστῇ πέμπτῃ Μαρτίου τοῦ 1851 ἐν τῷ ἀναγνωστηρίῳ Ζακύνθου «ἡ Πρόοδος», μετέβαλε δὲ γνώμην καὶ ἐδημοσίευσε τὴν μελέτην του τὸ αὐτὸ ἔτος ἐν Ζακύνθῳ, τύποις Σ. Χ. Ῥαφτάνη, ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὸ Μέλλον τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐκ τοῦ παρελθόντος ἐξαγόμενον», τὴν ὁποίαν ἀφιεροῖ εἰς τοὺς συνδρομητὰς τοῦ ἰδίου Ἀναγνωστηρίου.

Ἐν Ἑπτανήσῳ ἀρνησίπατρις δὲν ἐθεωρεῖτο ὁ γράφων ἰταλιστί. Ἀφίνοντες κατὰ μέρος τὸν Φώσκολον, ὁ Μουστοξύδης, ὁ Μάριος Πιέρης, ἡ Θεοτόκη-Ἀλβρίτζη καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ διέπρεπον ὡς συγγραφεῖς δόκιμοι. Ὁ Λούντζης ὅμως ἂν καὶ ἔμαθε τὰ ἑλ-

ληνικά, ἐξηκολούθει νὰ προτιμᾷ τὴν ἰταλικήν, ἥτις, ὡς ὁ ἴδιος ἔλεγεν, «ἐπὶ πολὺ ὡμίλησεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ». [1]

*
* *

Πρὸς ἀνακούφισιν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς μοναξίας καὶ διαφόρων περιπετειῶν κατέφευγεν εἰς μυθιστορικὰς συγγραφάς, αἵτινες εἶναι ἀπαύγασμα τῶν φιλοσοφικῶν καὶ κοινωνικῶν μελετῶν του. Ἀλλ' ὁ τρόπος τῆς συγγραφῆς καὶ τῆς ἐκτυλίξεως τοῦ θέματός του εἶνε τοιοῦτος, ὥστε, καίπερ διδακτικὰ τὰ ἔργα του ταῦτα, δὲν εἶνε ὅμως τερπνά. Τῷ 1843 ἐν Μελίτῃ ἐξέδωκε τὸ μυθιστόρημα *Una vita perduta*[2], ἔνθα δεξιῶς ὁ συγγραφεὺς ἀποδεικνύει ὅτι χάνεται μία ὕπαρξις, ἥτις, ἕνεκα σχετικῶν περιστάσεων προερχομένων ἐκ τῶν χρόνων καθ' οὓς ζῇ, δὲν δύναται πραγματικῶς νὰ δράσῃ, ἀλλὰ τήκεται εἰς μελέτας καὶ ἀφῃρημένας θεωρίας, ἀδιάφορον ἂν ἀπολαμβάνῃ ἐξ αὐτῶν ποιάν τινα ἡσυχίαν πνεύματος. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶνε ἄξιον προσοχῆς. Τῷ 1846 ἐπίσης ἐν Μελίτῃ ἐξέδωκε τὴν *Giulia Santelmo*, ἱστορικὸν μυθιστόρημα, δι' οὗ ἐπισκοπεῖ τὰ σύγχρονα πάθη καὶ τὰς ἀνιάτους κοινωνικὰς πληγάς. Τῷ 1856 ἐδημοσίευσεν ἐν Μεδιολάνοις ἰταλικὴν μετάφρασιν τοῦ μυθιστορήματος τοῦ Ἑλβετοῦ Ροδόλφου Τόπφερ *Rosa e Gertrude*. Ἐπίσης ὁ Λούντζης ἐδημοσίευσεν ὑπὸ τὸν τίτλον *Varietà Letterarie* ἐν Κερκύρᾳ τῷ 1847 συλλογὴν πραγματειῶν ἀφιερωμένων εἰς τὴν μητέρα του. Εἶνε συλλογὴ ἄρθρων, ἅτινα εἶχε τὸ πρῶτον δημοσιεύσει ἐν τῷ *Florilegio*.

*
* *

Καίτοι ὁ Λούντζης ἦτο φίλος τῆς ἡσυχίας, ἐραστὴς τῆς μελέτης καὶ ἐχθρὸς τῆς πολιτικῆς, οὐχ ἧττον συγκατένευσε νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὴν πολιτικὴν κίνησιν καὶ τῷ 1852 ἐξελέγη βουλευτὴς Ζακύνθου, ἀνήκων εἰς τὸ ῥιζοσπαστικὸν κόμμα.

Τὰ πρακτικὰ τῆς βουλευτικῆς ἐκείνης περιόδου δεικνύουσιν ὅτι ὁ Λούντζης ἐλάμβανε τὸν λόγον χρείας τυχούσης. Ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ δὲν ἦτο ὅμως πρόσφορος διὰ τὸ βουλευτικὸν στάδιον, ἀλλ' εἶνε εὐτυ-

[1] Ἐν τῇ γενομένῃ παρ' αὐτοῦ μεταφράσει τῆς Rosa e Gertrude τοῦ Τόπφερ, καὶ εἰδικῶς ἐν τῇ ἀφιερωτικῇ ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Αἰμίλιον Τυπάλδον ἔλεγ περὶ τῆς ἰταλικῆς γλώσσης.... lingua la quale lungamente parlò al cuor mio, ne' di lieti che or più non sono.

[2] Ὁ εὐπαίδευτος φίλος κ. Διονύσιος Τρίκαρδος ὑπὸ τὸν τίτλον Ὁ ἀπολωλὼς βίος ἐξέδωκε τῷ 1878 ἐν Ζακύνθῳ μετάφρασιν τοῦ μυθιστορήματος τούτου τοῦ Λούντζη μετὰ ὡραίων προλεγομένων. Ἡ μετάφρασις προηγουμένως ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ περιοδικὸν Ζακύνθου Κόριννα.

χημα ἀληθῶς ὅτι ἐξελέγη, καθότι ὡς φιλότιμος, μετὰ τὴν ἐκλογήν του, ἐνόμισε πρέπον νὰ γνωρίσῃ καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑπτανήσου, ὅπως ἐκ τοῦ παρελθόντος κρίνῃ τὸ παρὸν καὶ σκεφθῇ κάλλιον περὶ τοῦ μέλλοντος. Κατέγεινεν ἀμέσως εἰς μελέτας, ἠρεύνησεν ἀρχεῖα, καὶ, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ σοφοῦ ἱστορικοῦ Ἀνδρέου Μουστοξύδου, [1] ἐδημοσίευσε τῷ 1856 ἐν Ἀθήναις τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφέως τὴν «Περὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως ἐν Ἑπτανήσῳ ἐπὶ Ἑνετῶν», ἐν ἑλληνικῇ γλώσσῃ, μελέτην, ἥτις λίαν ὠφέλησε τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ μάθωσι τὰ τῆς Ἑπτανήσου, ἀφοῦ καὶ εἰς ἐκτενῆ εἰσαγωγὴν ἐξετάζει τὰ ἐν Ἑπτανήσῳ πρὸ τῆς κυριαρχίας τῶν Ἑνετῶν.

Ἐν τῇ ἀφιερώσει τοῦ πονήματος τούτου εἰς τὸν βουλευτὴν Σωκράτην Κουρῆν λέγει· «Ὅτε, ὑπὸ τῆς αὐθορμήτου ψήφου τῶν συμπολιτῶν »μου ἀντιπρόσωπος ἐν τῇ Ἰονίῳ Βουλῇ ἀναδειχθείς, ἀνέλαβον τὸ δη- »μόσιον ἀξίωμα, δι' οὗ ἡ πατρὶς μὲ ἐτίμησε, πολὺ δὲν ἐβράδυνα νὰ »ἀποκτήσω ἀποχρῶσαν γνῶσιν τῆς ἐνεστώσης πολιτικῆς καταστάσεως »τῆς Ἑπτανήσου. Ἡ δὲ κατάστασις αὕτη, διεγείρασα τὴν περιέρ- »γειάν μου, μὲ ὤθησεν εἰς τὸ νὰ ζητήσω πληροφορίας καὶ περὶ τῆς »παρελθούσης· ὅθεν ἐπεχείρησα ἐπὶ τούτῳ ἱστορικὰς ἐρεύνας. Χωρὶς δὲ »νὰ μὲ δειλιάσωσιν, οὔτε ὁ κόπος, οὔτε ὅ,τι ἐπαχθὲς καὶ ἄχαρι φέ- »ρουσι μεθ' ἑαυτῶν αἱ τοιαῦται ἐργασίαι, κατώρθωσα τέλος πάντων »νὰ συλλέξω ὕλην ἱκανὴν καὶ νὰ συντάξω ἐξ αὐτῆς τὸ παρὸν βι- »βλίον....»

Ἕνεκα τοῦ βουλευτικοῦ αὐτοῦ ἀξιώματος ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ ἐγκύψῃ καὶ εἰς μελέτην περὶ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ζητήματος καὶ τῷ 1857 ἐν Ἀθήναις τύποις Ν. Ἀγγελίδου ἐξέδωκε «Περὶ τῆς ἐν Ἑπτανήσῳ διοργανώσεως τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως». Τὸ κυριώτερον αἴτιον, τὸ ὁποῖον τὸν ἠνάγκασε νὰ καταγίνηται εἰς τὴν μελέτην τοῦ σπουδαίου ἐπὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ζητήματος ἦτο ὅτι ἐν τῇ τελευταίᾳ συνόδῳ τοῦ δεκάτου Κοινοβουλίου τῆς Ἑπτανήσου, οὗτινος ἦτο μέλος, ἐξελέγη πρόεδρος τῆς βουλευτικῆς ἐπιτροπῆς, ἧς σκοπὸς

[1] Ὁ Λούντζης ἐν σελ. γ' τῆς εἰσαγωγῆς τῆς Περὶ καταστάσεως τῆς Ἑπτανήσου ἐπὶ Ἑνετῶν μελέτης ἀναφέρων εὐγνωμόνως τὸ ὄνομα τοῦ Μουστοξύδου λέγει «....Ὀφείλω πρὸς τούτοις χάριτας, δι' ὅσα πρὸς καταρτισμὸν τοῦ πονή- »ματος τούτου παρέσχε μοι βοηθήματα ὁ σοφὸς οὗτος καὶ σεβαστός μου φίλος». Ἐν σελίδι δὲ ξε' λέγει: «Ἐρανιζόμεθα τὰ κυριώτερα τῶν ἐνταῦθα ἱστορουμένων »καὶ τὴν Κέρκυραν ἀποβλέποντα, ἐκ τῆς ἀνεκδότου ἱστορίας τοῦ κλεινοῦ Ἀν- »δρέου Μουστοξύδου, ὅστις ἀείποτε πρόθυμος νὰ μᾶς συνδράμῃ διὰ τῆς πολυμα- »θείας του, καὶ αὐτὰς τὰς χειρογράφους σημειώσεις φιλοφρόνως ἐχορήγησεν ἡμῖν».

ἦτο νὰ ἐνασχοληθῇ εἰς τὸ ζήτημα περὶ τοῦ πῶς ἡ ἐν Ἑπτανήσῳ δημοσία ἐκπαίδευσις ἠδύνατο νὰ βελτιωθῇ.[1]

Ἐξακολουθήσας τὰς μελέτας ἐπὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῶν νήσων ἐπὶ Ἐνετοκρατίας, πολλὰ διώρθωσε καὶ πολλὰ προσέθηκεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν κείμενον τῆς ἱστορίας του, διὰ νὰ γείνῃ τελειοτέρα ἡ ἰταλικὴ μετάφρασις, ἣν ἐπεχείρησαν οἱ κύριοι Μ. Τυπάλδος Φορέστης καὶ Ν. Βαρότζης. Ἐξεδόθη ἡ μετάφρασις αὕτη ἐν Βενετίᾳ τῷ 1860 ὑπὸ τὸν τίτλον. *Della condizione politica delle Isole Jonie sotto il Dominio Veneto, preceduto da un compendio della storia delle isole stesse dalla divisione dell'impero Bizantino.* Ὁ ἐκδότης ἐν τῇ εἰσαγωγῇ λέγει «....L'autore resone informato, aggradì il divisamento dei due amici che si prestavano vicendevole ajuto nella difficile impresa, ed essendosi recato a Venezia coll'intendimento di perfezionare il suo lavoro mediante nuove ricerche negli archivi di'questa città, volle, peritissimo come egli è delle lettere italiane, farsi collaboratore, avvantaggiandosi dei nuovi e copiosissimi materiali, frutto delle sue indefesse investigazioni. Per la qual cosa la presente versione *riusci in molti sue parti un nuovo lavoro.*» Ὥστε ἡ μετάφρασις ἕνεκα τῶν διορθώσεων καὶ προσθηκῶν τοῦ ἰδίου συγγραφέως θεωρεῖται ἔργον νέον καὶ συνεπῶς τὸ ἑλληνικὸν κείμενον δὲν λαμβάνεται πλέον ὑπ' ὄψιν.

Ὁ Λούντζης συνείχισε τὰς ἱστορικὰς αὐτοῦ περὶ Ἑπτανήσου μελέτας. Οὕτω τῷ 1860 ἐν Ἐνετίᾳ ἐξέδωκε *Storia delle isole Ionie sotto il reggimento dei repubblicani Francesi*, τῷ δὲ 1863 ἐν Βονωνίᾳ *Della Repubblica Settinsulare*, ἀμφότερα ἔργα ἀξίας, ἅτινα μετ' ἐκείνου περὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῶν νήσων ἐπὶ Ἐνετῶν εἰσέτι μελετῶνται καὶ μετ' εὐχαριστήσεως ἀναγινώσκονται, ἅτε γεγραμμένα μὲ πολλὴν χάριν.

*
* *

Εἰς ἣν ἐποχὴν ἔγραφεν ὁ Λούντζης τὰς ἱστορίας, δὲν ὑπῆρχεν ἡ ση-

[1] Ἀξιοσημείωτα περὶ τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ ἰδεῶν εἶνε καὶ ὅσα γράφει περὶ ἐλευθεροτυπίας ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ του, ἔνθα φρονιμώτατα περιγράφει τὰς παρεκτροπὰς καὶ τὰ κακὰ ἐν γένει ἀποτελέσματα, ἅτινα συνεπάγεται ἡ ἀχαλίνωτος ἐλευθερία τοῦ τύπου εἰς λαοὺς μὴ ἐπαρκῶς παιδαγωγηθέντας ὑπὸ τοῦ πολιτισμοῦ, κακίζει δὲ τὴν Ἀγγλικὴν Προστασίαν, ἥτις ἀφοῦ παρεχώρησεν ἀσυνέτως καὶ ἀώρως τὴν ἐλευθερίαν ταύτην εἰς τοὺς Ἑπτανησίους, προσεπάθησε κατόπιν διὰ βιαίων καὶ ἀτελεσφόρων ἕνεκα τούτου μέσων νὰ τὴν ἀφαιρέσῃ ἐξ αὐτῶν.

μερινὴ ἄφθονος ὕλη. Οἱ πρὸ τοῦ Λούντζη τῆς Ἑπτανήσου ἱστορικοὶ ἦσαν ὀλίγιστοι καὶ πλημμελεῖς καὶ ἐλλιπεῖς. Εὐτυχῶς, ὡς ὁ ἴδιος λέγει, ὁδηγὸν εἶχε τὸν Μουστοξύδην, τὸν σοφώτερον τῶν ἐν Ἑπτανήσῳ ἱστορικῶν, ὄντα οὐ μόνον ἱστοριοδίφην καὶ ἱστοριογράφον, ἀλλὰ καὶ ἀρχαιολόγον, φιλολόγον, γραμματολόγον καὶ συγγραφέα δόκιμον. Ὁ Λούντζης εὑρίσκετο εἰς ἀκροσφαλῆ θέσιν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκτίμησιν τῶν Ἑνετῶν. Ὁ *Daru* καὶ ὁ *Laugier* ἀφ' ἑνὸς ὡς ἱστορικοὶ καὶ ὁ *Saint Sauveur* καὶ οἱ Στεφανόπουλοι, ἀφ' ἑτέρου, ἕνεκα ἰδιοτελείας παρεμόρφωσαν εἰς πολλὰ μέρη τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν. Οὐχ ἧττον ὁ Λούντζης κάλλιον ἄλλων τῆς Ἑπτανήσου ἱστορικῶν ἠδυνήθη νὰ κρίνῃ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἡ Ἑπτάνησος διετέλει ὑπὸ τοὺς ξένους, καὶ ὀρθότερον ἔκρινε σχετικῶς τοὺς Ἑνετούς. Ἂν ἔζη τὴν σήμερον, τὸ ἔργον αὐτοῦ θὰ ἦτο τελειότερον, καθότι θὰ ἐχρησιμοποίει καὶ τὰ ἔτι ἀνέκδοτα ἔγγραφα, ἅτινα σήμερον γνωρίζομεν ὅτι ὑπάρχουσιν, ὡς θὰ ἐχρησιμοποίει καὶ πολλὰ ἄλλα, ἅτινα ἐξεδόθησαν βραδύτερον πολὺ διαχύσαντα φῶς εἰς τοὺς σκοτεινοὺς ἐκείνους χρόνους. Περὶ Ἑπτανήσου πολλὰ παρὰ ξένων καὶ Ἑλλήνων ἐγράφησαν, ἀλλ' ἀπομένει εἰσέτι πολλὴ ὕλη ἄγνωστος, ἥτις σῴζεται οὐ μόνον εἰς τὰ ἑπτανησιακὰ ἀρχειοφυλακεῖα, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐκεῖνα τῆς Ἰταλίας καὶ Ἱσπανίας. Διὸ ἔχομεν ἀνάγκην συγγραφῆς μονογραφιῶν παρὰ εὐσυνειδήτων ἱστοριοδιφῶν, ἵνα ὁ ἱστορικὸς ἀσχοληθῇ βασίμως. Ὁ Λούντζης, ὅσον αἱ δυνάμεις του τοῦ ἐπέτρεπον, κατέγεινεν εἰς τὴν ἀναδίφησιν τῆς ἱστορικῆς ὕλης, ἵνα δυνηθῇ νὰ γείνῃ ὁ ἱστοριογράφος. Δυστυχῶς καὶ τὴν σήμερον ὁ θέλων νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν σύνταξιν ἱστορίας ἑλληνικῆς χώρας πρέπει νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὰ σοφὰ παραγγέλματα τοῦ γερμανοῦ Roscher [1] εἰπόντος: «Καὶ »ὁ καλλιτέχνης πρέπει νὰ ὑπαχθῇ εἰς ταύτας τὰς ἐργασίας, εἰς τὰς »ὑποχθονίους ταύτας δομάς, ὡς ἐκάλεσεν αὐτὰς ὁ Niebuhr· ἀλλ' »ἅμα τοῦτο κάμῃ, πρέπει νὰ γνωρίσῃ ν' ἀποχωρίσῃ δι' ἀναλύσεως τὰς »σκωρίας ἀπὸ τοῦ μετάλλου, ὅπως παράσχῃ ἀκήρατον τὸ εὐγενὲς μέ»ταλλον καὶ πλουτήσῃ δι' αὐτοῦ ἐν ἀληθείᾳ ἑαυτὸν καὶ τὸν κόσμον. »Τούτου ἕνεκα δὲν πρέπει νὰ προθυμώμεθα ἐν βίᾳ νὰ κηρύττωμεν τὸν »τοιοῦτον ἱστορικὸν ἐρευνητὴν χειρώνακτα ἁπλοῦν. Ὅλαι αἱ ἐργασίαι »τοῦ χειρώνακτος ἐπιβάλλονται καὶ εἰς τὸν καλλιτέχνην, ὁμοίως »ἐπίμοχθοι, ὁμοίως λεπτομερεῖς· ἀλλ' ὅμως πολὺ ἀπέχει οὗτος τοῦ νὰ »περιορίζηται εἰς ταῦτα τὰ ἔργα. Ἀλλὰ καὶ τὰ μηχανικώτατα ἔργα, »ἀντιγραφὴ κωδίκων ἢ ἔκδοσις τοιούτων ἀντιγραφῶν, πολλάκις ἐπιβάλ»λονται ὡς καθήκοντα εἰς τὸν γνήσιον ἱστορικόν». Καὶ παρ' ἡμῖν

[1] **Klio. Beiträge Geschichte der historischen Kunst.**

ἀξιομίμητος εἶνε ἡ ἐργασία τοῦ Μουστοξύδου, τοῦ Ρωμανοῦ, τοῦ Σακελλίωνος, τοῦ Σάθα, τοῦ Σ. Λάμπρου, τοῦ Γεδεὼν καὶ ἄλλων, ὧν αἱ δημοσιεύσεις ἐγγράφων καὶ ἔρευναι πολὺ φῶς ἐπέχυσαν εἰς τὴν ἡμετέραν ἐθνικὴν ἱστορίαν.

Ὁ Λούντζης ἦτο εἰλικρινὴς ἱστορικός· καίτοι δὲ εὐγενής, δὲν ἐδίστασε νὰ ἐπιτεθῇ κατά τινων ἀριστοκρατικῶν. Ἕνεκα τῆς ἀνεπαρκοῦς ἱστορικῆς ὕλης, ἣν ὑπ' ὄψιν εἶχεν, ἐνίοτε ἀδίκως ἐπικρίνει γεγονότα καὶ πρόσωπα, ἅτινα σήμερον, ὡς ἐκ τῆς δημοσιεύσεως νέων αὐθεντικῶν ἐγγράφων, ἄλλως κρίνονται.

Χάρις εἰς τὴν Ἐνετίαν ἡ Ἑπτάνησος δὲν ὑπεδουλώθη, διὸ ὅτε ἡνώθη μετὰ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, τῷ 1864, ἦτο πεπολιτισμένη, εὔπορος, ἔχουσα λαμπρὰν ἱστορίαν. Ἐπὶ Προστασίας δὲν ἦσαν ἁπλαῖ λέξεις ἡ ἀσφάλεια, ὁ νόμος, ἡ τάξις. Ἐν τῇ Ἑπτανησιακῇ ἱστορίᾳ, ὡς καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἱστορίαις, ὑπάρχουσι θύματα. Ὑπάρχουσι πρόσωπα ἢ γεγονότα, ἅπερ ἡ τύχη ἢ ἡ παράδοσις ἐστιγμάτισε καὶ κατεδίκασεν εἰς τὴν κοινὴν ἀποστροφήν, ἥτις, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀπὸ τῶν συγχρόνων ἕνεκα πολιτικῶν ἢ ἰδιωτικῶν λόγων ἢ ἐπιπολαιότητος ἀρξαμένη, μετεβιβάσθη εἰς τοὺς μεταγενεστέρους, καὶ οὗτοι ὑπὸ τῶν ἰδίων κινούμενοι λόγων οὐ μόνον ἀναμασσῶσιν ἀλλὰ ἔτι πλέον αὐξάνουσι τὸ μῖσος, τὴν περιφρόνησιν καὶ τὴν ἀδικίαν τῶν γενεῶν καὶ τῶν αἰώνων. Ὑπάρχουσι προσέτι εὐτυχέστατα ὄντα, ἅτινα εὔφημον καὶ ἔντιμον θέσιν ἀδίκως ἐν τῇ ἱστορίᾳ κατέχουσι. Πόσους ἀδίκως ἀπηθανάτισεν ἡ ἱστορία καὶ πόσους ἀδίκως περιεφρόνησεν, ἐξηυτέλισεν ἢ ἐλησμόνησεν! Ἡ ἱστορία εἶνε ἐπιστήμη. Ἂς σταθμίζωνται δεόντως αἱ ἐποχαί· ἂς μὴ ἀκολουθῶνται δουλικῶς αἱ πεπαλαιωμέναι δοξασίαι· ἂς παύσῃ ὁ ἀνεξέταστος σεβασμὸς ἢ περιφρόνησις πρὸς τὸν δεῖνα ἢ δεῖνα· ἂς μὴ κρίνωνται οἱ παρελθόντες αἰῶνες διὰ τῶν ἀρχῶν τοῦ λήγοντος δεκάτου ἐνάτου. Πρὶν ἢ κρίνωμεν πολιτείαν τινά, ἂς ρίψωμεν βλέμμα ἐπὶ ἄλλων συγχρόνων πολιτειῶν· ἂς ἐρευνήσωμεν τὰς συνειδήσεις, τὰς ἰδέας, τὸ πνεῦμα τῶν ἐποχῶν. Μετὰ τὰς δεούσας ψυχολογικὰς ἐρεύνας, διότι ἄνευ ψυχολογίας ἡ ἱστορία δὲν δύναται νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ὕψος τῆς ἐπιστήμης, μετὰ τὰς δεούσας ἐν ταῖς ἀρχειοφυλακείοις ἐρεύνας, διότι ἄνευ ἐπισήμων ἐγγράφων ἀδύνατον νὰ πεισθῶμεν περὶ τῆς ἀληθείας, μετὰ τὰς ἐρεύνας ταύτας ἂς κηρύττηται ἡ ἀλήθεια, ἂς ἀπονέμηται ἡ ἀπαιτουμένη δικαιοσύνη. Ἡ κριτικὴ καὶ ἡ φιλοσοφία κατέρριψαν τὰς παλαιὰς σαθρὰς βάσεις τῆς ἱστορίας. Ἡ διάνοια εἶνε τώρα ἐλευθέρα τῶν δεσμῶν τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων καὶ οὕτως οἱ εἰδικοὶ καταγίνονται πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ἀληθείας εἰς ἐπισήμους πηγάς, χωρὶς νὰ παρέ-

χωσι τυφλοῖς ὄμμασι πίστιν εἰς τοὺς γράψαντας ὑπὸ τὴν ἔμπνευσιν τοῦ πάθους, τῆς συμπαθείας, τοῦ συμφέροντος, τοῦ φόβου, εἰς τοὺς ὁρμωμένους ἐκ κακῶς ἐννοουμένου ζήλου, εἰς τοὺς μοχθηρούς, εἰς τοὺς ἐπιπολαίους, εἰς τοὺς ψευδολόγους περιηγητάς.

Τῆς ἀρετῆς ἀμοιβὴ εἶνε ἡ δόξα. Πατρίς, ἀρετή, δόξα εἶνε αἱ τρεῖς ἱεραὶ λέξεις, ἡ τριπλῆ βάσις τούτου τοῦ κόσμου, λέγει ὁ De Sanctis [1] Τὰ ἔθνη καθὼς καὶ οἱ ἄνθρωποι ἔχουσι τὴν ἀποστολὴν αὐτῶν ἐπὶ τῆς γῆς.

Οἱ ἄνθρωποι ἄνευ πατρίδος, ἄνευ ἀρετῆς, ἄνευ δόξης εἶνε ἄτομα χαμένα numerus frages consumere nati. Τοιαῦτα εἶνε τὰ νωθρὰ ἔθνη, τὰ μὴ ἀφήσαντα ἴχνη τῆς ὑπάρξεώς των ἐν τῷ κόσμῳ. Ἱστορικὰ ἔθνη εἶνε ἐκεῖνα, ἅπερ ἔδρασαν, ἐξεπλήρωσαν τὴν ἐν τῇ ἀνθρωπότητι ἀποςολήν των. Ὅ,τι συμβαίνει εἰς μίαν οἰκογένειαν, ὅτι μέλη δῆλα δή τινα αὐτῆς διακρίνονται περισσότερον τῶν ἄλλων, τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὰ ἔθνη. Ἐν τῷ Ἑλληνικῷ ἔθνει ἡ Ἑπτάνησος εἶνε ἐκ τῶν μελῶν αὐτοῦ τῶν μᾶλλον δρασάντων ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καὶ εἰς ἐποχὰς καθ' ἃς τὸ ἐπίλοιπον ἔθνος ἐστέναζεν ὑπὸ δουλείαν, ἡ μικρὰ αὕτη γωνία, ἐλευθέρα οὖσα, ἦτο ἐνίοτε ἡ πνευματικὴ οὕτως εἰπεῖν τοῦ ἔθνους ἑστία. Ἐν τῷ κόσμῳ οὐδὲν εἶνε τῆς τύχης παίγνιον, οὐδὲν ὑπερφυσικόν, τὰ πάντα διέπονται, διοικοῦνται ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, διὸ ἡ ἱστορία, ὡς ὀρθῶς ὁ De Sanctis ([2]) λέγει, δὲν εἶνε συσσώρευσις τῶν ἐκ προνοίας καὶ τύχης γεγονότων, ἀλλ' ἀναγκαία συναρμογὴ αἰτιῶν καὶ ἀποτελεσμάτων, τὸ ἐξαγόμενον τῶν δυνάμεων τιθεμένων εἰς ἐνέργειαν παρὰ τῶν δοξασιῶν, τῶν παθῶν καὶ τῶν συμφερόντων τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ Ἑπτάνησος εὐτυχῶς ἀποτελεῖ νῦν μέρος τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου. Παρελθούσης νῦν τῆς ξενοκρατίας, δύναται ἡ ἱστορία νὰ εἴπῃ πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. Πρὸ τῆς Ἑνώσεως, ἡ εἰλικρινὴς ὁμολογία ἐδεσμεύετο ἐκ τῆς φρονήσεως. Ἦτο ἀναγκαῖον κακὸν τὸ κατὰ τῶν ξένων μῖσος. Νῦν ὅμως δυνάμεθα οὐ μόνον τὰ κακά, ἀλλὰ καὶ τὰ καλὰ ἅπερ ἡ Ἑπτάνησος ἔλαβεν ἀπὸ τοὺς ξένους, ἰδίως ἀπὸ τοὺς Ἑνετούς, Γάλλους καὶ Ἄγγλους, νὰ εἴπωμεν. Πολλῶν κακῶν, διὰ τὰ ὁποῖα ψέγομεν τοὺς ξένους, εἴμεθα ἡμεῖς οἱ ἴδιοι Ἑπτανήσιοι παραίτιοι. Ἡ ἱστορία θᾶττον ἢ βράδιον δικαιώνει ἢ τιμωρεῖ πάντας. Ἄλλως τε ὅ,τι κατὰ τοὺς χρόνους ἡμῶν θεωρεῖται ἔγκλημα εἰς ἄλλους χρόνους ἐθεωρεῖτο κατόρθωμα καὶ ὅ,τι σήμερον θαυμάζεται ἄλλοτε ἐθεωρεῖτο γελοῖον ἢ ἐπιζήμιον. Ὡς ἐπίσης ὁ προσπαθῶν ἐνίοτε διὰ θυσιῶν νὰ κατορ-

[1] Storia della Letteratura Italiana κεφ. 15
[2] Ἐνθ. ἀνωτ.

θώση τι ὡς ὠφέλιμον ἐκ τῶν ὑστέρων πείθεται ὅτι ἐπλανήθη καὶ μετανοεῖ, διότι ἀντὶ ὠφελείας ἐπροξένησεν εἰς τὴν πατρίδα ζημίαν. Ἰταλὸς κριτικὸς εἶπεν ὅτι ἡ πολιτικὴ ἢ διοίκησις κατὰ νοῦν ἔχει τὴν ἠθικοποίησιν συμφώνως πρὸς τὸ ἰδεῶδες τῆς συγχρόνου ἠθικῆς. Διὸ μερικαὶ πράξεις τῆς Ἐνετικῆς διοικήσεως, ἃς σήμερον νομίζομεν ἀπανθρώπους ἢ ἀναξίους ἐλευθέρων πολιτῶν, ἐθεωροῦντο τότε ἠθικὰ κατορθώματα, μέτρα πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς τάξεως ἢ πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν πολιτῶν. Σήμερον τὰ τοιαῦτα θὰ ἐθεωροῦντο γελοῖα ἢ ποταπά, ἐνῷ τότε ἦσαν ἐπίνοιαι ἄξιαι λόγου. Ὁ ἄρχων ὁ ἀληθὴς πρέπει νὰ ἐννοῇ, νὰ συγκρατῇ τὰς ἠθικὰς καὶ ὑλικὰς δυνάμεις τῶν ἀρχομένων του καὶ νὰ διευθύνῃ αὐτὰς συμφώνως πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπόν. Ὁ ἄρχων δὲν εἶνε ποιητὴς φαντασιόπληκτος, ὡς δὲν πρέπει νὰ εἶνε τοιοῦτος καὶ ὁ μεταγενέστερος ἱστορικός, ὅστις θὰ κρίνῃ τὰς πράξεις αὐτοῦ. Ἱστορία οὕτω πως γεγραμμένη παρέχει σοφὰ πορίσματα καὶ ἀποβαίνει magistra vitae, ἀφοῦ δὲν εἶνε οὔτε συνήγορος οὔτε κατήγορος ἀλλὰ δικαιοκρίτης. Τούτου ἕνεκα ὁ Taine [1] ὀρθῶς ἀποφαίνεται ὅτι τῆς κριτικῆς ἡ ἀποστολὴ εἶνε μόνον καὶ μόνον νὰ ἐξιστορῇ γυμνὴν τὴν ἀλήθειαν.

* * *

Εἰς ἰταλικὰ περιοδικὰ ἐδημοσίευσεν ὁ Λούντζης πραγματείας ὡς λ. χ. ἐν τῷ Politecnico καὶ ἐν τῇ Rivista Bolognese, ἔνθα εἶδον τὸ φῶς αἱ καλαὶ μελέται αὐτοῦ περὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, φέρουσαι ὡς τίτλον ἡ μὲν *Il Cristianesimo in relazione colla Storia Universale* τῷ 1867 ἡ δὲ *Sullo svolgimento storico del primitivo Cristianesimo* δημοσιευθεῖσα τῷ 1868, ἥτις εἶνε καὶ τὸ τελευταῖον ἐκ τῶν δημοσιευθέντων ἔργων του [2]. Εἰς μνήμην ἀποθανόντων φίλων ἐνθέρμους γραμμὰς ἔγραψεν, ὡς ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἰατροῦ Διονυσίου Σκλίβα καὶ ἄλλων [3]. Μεταξὺ τούτων πάντων ἐξέχει τὸ ἐγκώμιον ἐπὶ τῷ θανάτῳ

[1] Πρβλ. *Essai sur Tite Live* κεφ. Α'.

[2] Ἐν τῇ *Rivista Bolognese*, ἐδημοσίευσεν ὡραίαν βιβλιογραφίαν ἰταλιστὶ τοῦ πονήματος τοῦ Σωτηροπούλου Τριάκοντα ἓξ ἡμερῶν αἰχμαλωσία καὶ συμβίωσις μετὰ τῶν λῃστῶν. Τὰς ἐν τοῖς περιοδικοῖς καταχωρισθείσας πραγματείας του ἐδημοσίευσεν ὁ Λούντζης καὶ ἰδιαιτέρως.

[3] Οὐ μόνον τοὺς ἤδη διαπρέποντας ἐνεθάρρυνε ζῶντας καὶ ἀποθανόντας ἐνεκωμίαζεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς φιλομαθεῖς ἐκείνους νέους οἵτινες διὰ τῶν μελετῶν αὐτῶν ὑπέσχοντο, ἐνεθάρρυνε καὶ ἀποθνήσκοντας ἐθρήνει. Ἀπόδειξις εἶνε ὅτι τῷ 1848 ἐδημοσίευσε περιπαθῆ νεκρολογίαν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ νέου Κωνσταντίνου Λαγούση Καμίλλου ἐτῶν 22, ἑνὸς τῶν καλλιτέρων μαθητῶν τοῦ Ἰ. Λ. Μαρτζώκη.

τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ καὶ διαπρεποῦς φιλολόγου Παύλου Κώστα, τὸ ὁποῖον ἐδημοσίευσεν ἰταλιστὶ ἐν Μελίτῃ τῷ 1847, ἀφιερωμένον εἰς τὸν καθηγητὴν Λουδοβῖκον Ἰγνάτιον Μαρτζώκην.

Ὁ Λούντζης φύσει ἔρρεπε πρὸς τὴν φιλοσοφίαν, πρὸς ἣν ἀείποτε ἔδειξεν ἰδιάζουσαν κλίσιν. Ὁ καλλίτερος αὐτοῦ φίλος ἦτο τὸ βιβλίον, καὶ οἱ πολυτιμότεροι ἄνθρωποι δι' αὐτὸν οἱ εἰς τὰ γράμματα καταγινόμενοι. Παντοῦ παρευρίσκετο ἔνθα ἠδύνατο νὰ ὠφεληθῇ. Ἐλθὼν εἰς Ζάκυνθον τῷ 1837 ὁ ἐκ Βονωνίας διαπρεπὴς πρόσφυξ Λουδοβῖκος Ἰγνάτιος Μαρτζώκης, ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ κατήρτισεν εἶδός τι πανεπιστημίου, οὕτως εἰπεῖν, ἐν ᾧ ὁ ἴδιος Ἰταλὸς ἐδίδασκεν οὐ μόνον τὰ ἰταλικά, λατινικὰ καὶ γαλλικὰ γράμματα, ἀλλὰ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἀρχαιολογίαν.[1] Ὁ Λούντζης καὶ εἰς τὰς παραδόσεις τούτου συχνάκις παρευρίσκετο γενόμενος μετ' οὐ πολὺ φίλτατος τοῦ Μαρτζώκη.

Ὅτε ὁ πρόσφυξ Λουδοβῖκος Μερκαντίνης, τῆς Ἰταλίας διαπρεπὲς τέκνον, περιεπλανᾶτο φεύγων τοὺς διωγμοὺς τῶν ἐχθρῶν τῆς ἀδελφῆς Ἰταλίας, ἀφικόμενος εἰς Ζάκυνθον[2] ἐφιλοξενήθη παρὰ τοῦ Λούντζη, διὸ καὶ μνήμην εὐγνώμονα ὁ Ἰταλὸς πρὸς αὐτὸν διεφύλαττε. Ἐν ἑνὶ λόγῳ ὁ βίος τοῦ Λούντζη, ὑπῆρξεν ἀδιάλειπτος σειρὰ φιλοπονίας καὶ φιλομαθείας. Ἀποφασίσας νὰ νυμφευθῇ, συνεζεύχθη τὴν διακρινομένην ἐπὶ καλλονῇ καὶ πλούτῳ Ἰωάνναν Βολτέρρα Μαρτινέγκου, ἥτις κατέστησεν αὐτὸν πατέρα εὐτυχέστατον. Δυστυχῶς ὅμως παθοῦσα τὰς φρένας ἐτελεύτησεν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, ὅπου ἐστάλη πρὸς θεραπείαν καὶ τὸ ἀτύχημα τοῦτο ὑπῆρξε τραῦμα σκληρότατον εἰς τὴν

Ὁ νέος οὗτος ἰδίως διέπρεπεν εἰς τὴν φιλοσοφίαν, διὸ καὶ ὁ Λούντζης θρηνεῖ τὴν ἀπώλειαν νέου, οὗτινος τὸ μέλλον προεμηνύετο λαμπρὸν ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ἡ νεκρολογία εἶνε ἰταλιστὶ γεγραμμένη.

[1] Πρβλ. περὶ τοῦ Ἰταλοῦ τούτου τὴν παρ' ἡμῶν γραφεῖσαν ἰταλιστὶ βιογραφίαν, ἣν ἐξεδώσαμεν τῷ 1890 καὶ τῆς ὁποίας ἀρίστην ἐν τῇ ἑλληνικῇ μετάφρασιν ἐδημοσίευσεν ὁ εὐπαίδευτος κ. Λ. Χ. Ζώης.

[2] Ἐν Ζακύνθῳ ὁ Μερκαντίνης ἐδημοσίευσε λαμπρὸν ὕμνον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν σημαίαν (1850) καὶ ἕτερον εἰς τὸν Ρήγαν Φεραῖον (1850). Ἐπίσης ἐδημοσίευσεν ἐν Ζακύνθῳ συλλογὴν ποιημάτων (1850). Ὁ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν σημαίαν ὕμνος μετεφράσθη εἰς ἑλληνικοὺς στίχους ὑπὸ τοῦ λαμπρῶς μεμορφωμένου καὶ εὐπαιδεύτου Πέτρου Δομενεγίνη καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν Ζακύνθῳ τῷ 1850. Ὁ Δομενεγίνης ἦτο ἐκ τῶν πολλῶν ἐκείνων, οἵτινες, ἂν καὶ πολλὰ γνωρίζουσι, δὲν καταγίνονται εἰς ὠφελίμους μελέτας καὶ δὲν ἀφίνουσι συνεπῶς ἴχνος τῆς διαβάσεώς των. Ἀπέθανεν ὁ Δομενεγίνης ἐν Κεφαλληνίᾳ τῷ 1893. Περὶ Μερκαντίνη πρβλ. ***Canti di Luigi Mercantini*** μετ' εἰσαγωγῆς τοῦ G. Mestica (Μιλάνον 1884).

εὐαίσθητον καρδίαν τοῦ συζύγου. [1] Ὁ ἄνθρωπος οὐδέποτε ἐν τῷ κόσμῳ εἶνε εὐτυχής. Ἡ φθονερὰ εἱμαρμένη πάντοτε εὑρίσκει μέσον ὅπως διαταράττῃ τὴν εὐτυχίαν του. Ὁ Λούντζης, ὡραῖος τὴν μορφήν, πλουσιώτατος, τὰ μάλιστα εὐπαίδευτος, ἐνῷ ἠδύνατο νὰ εἶνε εἷς τῶν μακαριωτάτων θνητῶν, ἐβασανίζετο ἐκ διαφόρων θλίψεων καὶ περιπετειῶν, καὶ μόνην εὕρισκεν ἀνακούφισιν εἰς τὰς φιλοσοφικὰς αὐτοῦ μελέτας. Ἐν τῇ ἰταλικῇ αὐτοβιογραφίᾳ ἀναφωνεῖ δικαίως «...compresi la verità di questo detto: *La dottrina dover esser a uso e non a pompa della vita*. Imparai ad usare della sventura a mio proprio perfezionamento. . .» Ἡ γενναία ἐκείνη τοῦ Λούντζη ψυχή, ἡ ὅλως βυθισμένη εἰς τὴν μελέτην, πολλὰ ὑπέφερε δεινά. Ἐν ὥρᾳ δὲ ἀπελπισίας καὶ ἀγανακτήσεως εὑρισκόμενος συνέταξε καὶ ἐδημοσίευσεν ἐν Μελίτῃ τὴν *Miscellanea*, ἔργον εὐφυέστατον, πλὴν ἐπίψογον ὡς περιέχον δηκτικωτάτους ὑπαινιγμοὺς κατά τινων συγγενῶν αὐτοῦ, γεγραμμένους μὲ τέχνην, ὥστε μόνον τινὲς τῶν συγχρόνων αὐτοῦ ὡς καὶ οἱ οἰκεῖοί του ἐκ τῶν περιγραφῶν ἠδύναντο νὰ διακρίνωσι τὰ πρόσωπα ἅτινα ὑπῃνίσσετο.

Ὡς εἴδομεν, ὁ τοῦ Λούντζη βίος ἦτο ὁ τύπος τῆς φιλεργίας. Τὰ πλούτη δὲν ἐπάγωσαν τὴν καρδίαν του, οὐδὲ περιώρισαν τὸν νοῦν του ὡς εἰς πολλοὺς παρ' ἡμῖν πλουσίους, οἵτινες ζῶσι μακαρίως ἐν τῷ *dolce far niente*. Ὁ συγγραφεὺς ὡς πολίτης, ὡς πατὴρ [2] ἐξεπλήρωσε τὸ καθῆκον αὐτοῦ, καὶ δὲν ᾐσθάνετο ἔλεγχον τῆς συνειδήσεως. Κατεγίνετο καὶ εἰς ἄλλας μελέτας πρὸς συγγρχφὴν νέων ἔργων, ὅταν αἴφνης ἀπέθανεν ἐν τῇ μεγαλοπρεπεῖ αὐτοῦ ἐν Σαρακίνᾳ ἐπαύλει τὴν 30 Ἀπριλίου τοῦ ἔτους 1868.

Σπυρίδων Δὲ Βιάζης.

---

[1] Ὁ Λούντζης καὶ μετὰ τὸν γάμον μετέβη εἰς Βερολῖνον, Βενετίαν καὶ εἰς Παρισίους.

[2] Εἰς τὰ τέκνα αὐτοῦ ἔδωκεν ἐπιμελεστάτην ἐκπαίδευσιν ἀποστέλλων αὐτὰ εἰς τὴν Ἑσπερίαν. Ἐκ τῶν τέκνων αὐτοῦ ὁ Ἀναστάσιος ἐξελέχθη πολλάκις βουλευτής, νῦν δὲ διατελεῖ Δήμαρχος Ζακυνθίων. Ἐδημοσίευσεν οὗτος ἐν Βερολίνῳ μελέτην λατινιστὶ ὑπὸ τὸν τίτλον, *De pronuntiatione Linguae Graecae* καὶ λόγους ἐπὶ τῇ 25 Μαρτίου, ἐπὶ τῇ τελετῇ τῶν ἀποκαλυπτηρίων τῆς ἀναθηματικῆς πλακὸς τῆς οἰκίας Φωσκόλου κτλ.

Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΜΑΡΙΝΟΥ

Ἐπὶ τοῦ μικροῦ μέν, ἀλλ' ἐνδόξου βράχου τοῦ Ἁγίου Μαρίνου, ὑψοῦται ἡ λαμπρὰ ἐκείνη φωλεά, ἥτις διατηρεῖται ἄθικτος μέχρι τῶν ἡμετέρων χρόνων, ἄθικτος ἐπὶ αἰῶνας μακροὺς ἐν μέσῳ θυέλλης καὶ ἀγώνων ἀτρύτων, τιμίων, ἡρωϊκῶν.

Ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Ἰταλικῆς χερσονήσου, τῆς πεφημισμένης ἐκ τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων καὶ τοῦ θεσπεσίου κάλλους αὐτῆς, ὑψοῦται ἐπὶ τοῦ ὄρους Τιτᾶνος πόλις ἀρχαία, μικρὰ μὲν ἀλλὰ μεγάλη ἐκ τῶν ἐνδόξων αὐτῆς ἀναμνήσεων καὶ ἄθλων. Παρὰ τὸ μικρὸν τοῦτο ἄστυ διῆλθον οἱ βάρβαροι καὶ οἱ Σαρακηνοί, καὶ αἱ ἄπαυστοι ἔριδες τῶν Μέσων αἰώνων κατέκλυζον καὶ κατηρήμουν τὰς εὐγενεῖς ἐκείνας χώρας. Οἱ Πάπαι, οἱ Ἐπίσκοποι, οἱ Μεγιστᾶνες, ἀπεπειράθησαν, ἀλλεπάλληλοι ἐπελθόντες, νὰ δουλώσωσι τὴν εὐδαίμονα ἐκείνην γῆν, τὸν ὑπερήφανον λαὸν τοῦ δημοκρατουμένου Ἁγίου Μαρίνου. Ἀλλ' εἰς μάτην. Οἱ μέγιστοι τῶν κατακτητῶν ἐσεβάσθησαν ἐπὶ τέλους τὴν ἐλευθερίαν τῆς μικρᾶς ἐκείνης τῶν Τιτάνων Δημοκρατίας. Καὶ ὅτε, κατὰ τοὺς νεωτέρους ἡμῶν χρόνους, ἡ Ἰταλία δὲν ἤθελε ν' ἀπαρτίζῃ εἰμὴ ἓν μόνον σῶμα, μίαν μόνην καρδίαν καὶ μίαν μόνην ψυχὴν ἐν τῷ μέσῳ πυρὸς καὶ δῃώσεως, οἱ νικηταὶ ἐχαιρέτισαν μετὰ σεβασμοῦ τοὺς κληρονόμους τῆς Δημοκρατίας τοῦ Ἁγίου Μαρίνου Καὶ ἐνῷ τὰ ὅπλα καὶ αἱ εὐχαὶ τῶν λαῶν ἰσοπέδουν τὰς ἐπαρχίας τῆς Χερσονήσου, ὅπως ἐγερθῇ ἓν καὶ μόνον Κράτος, ἡ μικρὰ Δημοκρατία εἶχεν ἤδη κατορθώσει νὰ τηρήσῃ πρὸ χρόνου μακροῦ ἄθικτον τὸ ἱερὸν αὐτῆς ἔδαφος καὶ τελείαν τὴν αὐτονομίαν καὶ τὴν δημοκρατικὴν αὐτῆς αὐτοτέλειαν.

Αἱ παλαίφατοι ἱστορίαι τῶν δύο φίλων τοῦ Λέοντος καὶ τοῦ Μαρίνου ἀναφέρουσιν ὅτι οἱ δύο οὗτοι φίλοι εἶχον πρὸ χρόνων ἀμνημονεύτων διαπεραιωθῇ εἰς τὴν Ἰταλίαν διὰ τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους. Ἀμφότεροι ἦσαν χριστιανοὶ εὐσεβεῖς, ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ διανύοντες τὸν βίον, καταφρονοῦντες τὰ γήϊνα τοῦ κόσμου ἀγαθὰ καὶ μόνον τὸν Θεὸν λατρεύοντες. Ὁ Μαρῖνος ἐγίνωσκε πᾶσαν τέχνην. Γλυκὺς καὶ πρᾶος, ἠγάπα τοὺς πνευματικοὺς αὐτοῦ ἀδελφούς, θεωρῶν

τοὺς ἐν γήρατι λυγρῷ βιοῦντας ὡς ἰδίους γεννήτορας, τοὺς δὲ νέους καὶ τοὺς ἐν ἀπορίᾳ χειμαζομένους ὡς ἴδια τέκνα. Ἐθεώρει ὁ Μαρῖνος ἑαυτὸν ὡς ἔσχατον πάντων, τύπον δὲ καὶ ὑπογραμμὸν ὑπομονῆς καὶ ταπεινότητος. Ἀλλὰ τότε ὁποῖα μαρτύρια ὑφίσταντο ἐν τῷ πικρῷ ἀγῶνι οἱ ἀληθεῖς ἐκεῖνοι χριστιανοὶ ἀναβαίνοντες ἐπὶ τῶν ἐρήμων καὶ κρημνῶν πρὸς ἐξόρυξιν λίθων καὶ βράχων! Οἱ ἅγιοι ἐκεῖνοι ἄνδρες, ὁ Λέων καὶ ὁ Μαρῖνος, ἀνέβησαν ἐπὶ τοῦ ὄρους Τιτᾶνος καὶ διέμειναν ἐπ' αὐτοῦ τρία ὅλα ἔτη. Ἀλλ' ὁ Μαρῖνος κατόπιν ἀνήγειρε τὰ τείχη τοῦ Ἀριμίνου, ἔνθα διέτριψεν ἐπὶ τέσσαρα καὶ δέκα ὅλα ἔτη· ἀλλὰ δὲν ἀνήγειρε τὰ τείχη μόνα, ἀλλ' ἀνήγειρε καὶ τὰς καρδίας τῶν λαῶν, οἵτινες ἔτρεχον ἔνθεοι κατόπιν αὐτοῦ βαπτιζόμενοι, τὰ δὲ λείψανα τοῦ ἁγίου ἀνδρὸς φυλάσσονται ἔκτοτε ὡς ἱερά. Καὶ κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς ἔτι χρόνους ἡ Δημοκρατία αὐτὴ ἐπαγρυπνεῖ ἐπὶ τῶν πολυτίμων κειμηλίων τοῦ Ἁγίου Μαρίνου, ὅστις πιστεύεται ὡς ἡ ἔξοχος δόξα τοῦ Τιτᾶνος καὶ ὁ ἱδρυτὴς τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τοῦ κλεινοῦ ἄστεως τοῦ Ἁγίου Μαρίνου. Τὰ πρῶτα δὲ στοιχεῖα ἐλευθέρας καὶ εὐκόσμου κοινωνίας ἡδραιώθησαν ἐπὶ τῆς ἀγάπης, τῆς εἰρήνης, τῆς ἐργασίας καὶ τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν. Ἄπειρα δείγματα τῆς ἐλευθερίας τοῦ εὐγενοῦς ἐκείνου λαοῦ δύναταί τις ν' ἀποδείξῃ, οὐδεὶς δὲ δύναται νὰ εἴπῃ ὅτι ἐδουλώθη ποτὲ οὗτος, οὔτε τὸ σῶμα, οὔτε ἡ ψυχὴ αὐτοῦ. Εἶναι λαὸς πρᾷος, μειλίχιος καὶ εὐτυχής, καὶ δὲν δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι τοῦ Τιτᾶνος ἐκείνου ὁ λαὸς δὲν ἔχει ἱστορίαν, ἀφοῦ ἔχει καὶ ἱστορίαν καὶ εὐδαιμονίαν στερεωτέραν, ἁγνοτέραν καὶ ἀληθεστέραν δόξης ψευδοῦς.

Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν βράχων ἐκείνων τοῦ Τιτᾶνος, μὴ ἱκανῶν πλέον νὰ προστατεύσωσι τοὺς συμπολίτας, ἔπρεπε νὰ ἐγερθῇ καὶ ἠγέρθη ἡ ἱερὰ Ἀκρόπολις, περιτειχισμένη καὶ περιβάλλουσα τὸ ἀκήρατον καὶ ὀχυρὸν ἄστυ τῆς Δημοκρατίας τοῦ Ἁγίου Μαρίνου. Ὅτε δὲ τὰ τείχη ὑψώθησαν, ἡ Δημοκρατία ἡτοιμάσθη νὰ ὑποστῇ τὴν πάλην τὴν καλύψασαν τὴν ἔνδοξον γῆν μὲ αἷμα καὶ ἐρείπια. Ἀλλ' ἡ πάλη αὕτη ἀπέληξεν ἐπὶ τέλους ὑπὲρ τῆς πνευματικῆς ἀνεξαρτησίας τῶν γενναίων ἀνδρῶν τοῦ Τιτᾶνος.

Ἀλλὰ τὸ ἀσεβὲς γένος τῶν Χοενστάουφεν εἶχε καλλιεργήσει ἐπιμόνως καὶ κρατερῶς, χάριν τῶν ἰδίων αὐτοῦ φιλοδόξων σκοπῶν, τὰ μίση καὶ τὰς ἔχθρας τῶν Γουέλφων καὶ Γιβελίνων. Κατεσκόπουν καὶ ἐνήδρευον

τὴν ἰταλικὴν γῆν ὡς λείαν· ἤρκει αὐτοῖς νὰ ἄρξωσι προσκαίρως, ὀλίγον δὲ τοῖς ἔμελλεν ἐὰν ἦρχον ἐπὶ καπνιζόντων ἐρειπίων. Οἱ ἀπόστολοι τῶν Χοενστάουφεν ὑπῆρχον πανταχοῦ, ἀναρριπίζοντες τοὺς δεινοὺς ἀγῶνας καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς οἰκογενειακοῖς κόλποις, σπείροντες πῦρ καὶ ἄτην μελανόζυγα.

Ἐν τῇ συνθήκῃ τῆς ἐξωνήσεως τοῦ πύργου τῆς Καζόλης τῇ 6 Δεκεμβρίου 1170, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Φρειδερίκου Βαρβαρόσσα, ἦτο ἀνεγνωρισμένον ὅτι ἡ Δημοκρατία τοῦ Ἁγίου Μαρίνου ἦτο ἐν πλήρει κατοχῇ τῆς χώρας αὐτῆς ἀπὸ χρόνων ἀμνημονεύτων. Μόνη δ' ἡ ἀνάγκη ὤθησεν ἐπὶ μικρὸν τοὺς κατοίκους τοῦ Ἁγίου Μαρίνου νὰ ριφθῶσιν εἰς τὴν δίνην τῶν φατριῶν.

Ὁ πρὸς τὴν εἰρήνην ἔρως, ὁ φόβος τοῦ πολέμου, οἱ ἰσχυροὶ γείτονες, οἱ ἀδικοῦντες ἱεράρχαι, καὶ πρὸ πάντων ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ προστατεύσωσι τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀνεξαρτησίαν καὶ ἐλευθερίαν κατὰ πάντων, ὑπῆρξαν αἱ ἀφορμαὶ αἵτινες ἠνάγκασαν τὴν Δημοκρατίαν νὰ ἑνωθῇ μετὰ τῶν κατοίκων τοῦ Μοντεφέλτρο, οἵτινες σχεδὸν πάντες ἀνῆκον εἰς τὸ κόμμα τῶν Γιβελίνων. Ἐνῷ δὲ τοιαῦτα γεγονότα ἐλάμβανον χώραν, ὁ Τιτὰν τοῦ Ἁγίου Μαρίνου ἔβλεπε τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀνεξαρτησίαν προσβαλλομένην καὶ προπηλακιζομένην ἐν ὀνόματι αὐτοῦ τοῦ δῆθεν δικαίου. Ἀλλ' ὁ Βονιφάτιος Η' μετὰ ἔρευναν λεπτομερῆ, διεβεβαίωσε καὶ διεκήρυξεν, ὅτι οἱ πολῖται τοῦ Ἁγίου Μαρίνου εἶναι ἐλεύθεροι καὶ ἀπηλλαγμένοι παντὸς ζυγοῦ.

Ὁ Πετράρχης, ἠναγκασμένος κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν νὰ μεταβῇ εἰς Ρώμην, ἔγραψεν ἔν τινι τῶν ἰδιαιτέρων ἐμπιστευτικῶν ἐπιστολῶν του τὰ ἑξῆς—«Ἡ εἰρήνη εἶναι πᾶν ὅ,τι δὲν ἠδυνήθην νὰ »εὕρω ἐν Ἰταλίᾳ. Εἶναι ἄρα πεπρωμένον, ἢ ἀμάρτημά τι, ἢ ἐθνικὴ »συμφορά, ἥτις μᾶς σύρει πρὸς τὴν ὀδύνην τοῦ πολέμου; Ἀγνοῶ. Ὁ »ποιμὴν πορεύεται ἔνοπλος πρὸς τὰ δάση, ὅπως ἀμυνθῇ κατὰ τῶν »ἐχθρῶν καὶ οὐχὶ κατὰ τῶν λύκων. Ὁ ἐργάτης τεθωρακισμένος λαμ»βάνει αἰχμὴν ἀντὶ ἀκκίνης πληττούσης διὰ κέντρου τὸν βοῦν, καὶ ὁ »ἁλιεὺς ἀντὶ καλαμίδος φέρει ξίφος. Ἐν ὥρᾳ νυκτὸς ἀκούομεν τὰς »φρικαλέας ὠρυγὰς τῶν ἀπαύστως κραζόντων Ἐστὰ ὅπλα! Ἐστὰ »ὅπλα! Ὁποία μουσικὴ ἀντὶ φθόγγων γλυκυτάτων καὶ ἐναρμονίων, »τοὺς ὁποίους ἐνωτίζομαι ἐκ τῆς βαρβίτου μου εἰς Ἀβινιῶνα! Αὐτὴ ἡ »χώρα εἶναι ἡ εἰκὼν τῆς Κολάσεως. Τὸ πᾶν ἀποπνέει μῖσος, πόλεμον, »σφαγήν».

Ἐν τούτοις κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Ἰννοκέντιος Ζ' συνελάμβανε τὸ σχέδιον τῆς ἐκ νέου ἐγκαθιδρύσεως τῆς Ποντιφικῆς Ἀρχῆς.

Ὁ ΙΕ' αἰὼν ὑπῆρξε τότε διὰ τὴν Ἰταλίαν αἰὼν συμφορῶν καὶ φρίκης. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἐδῄου σύμπασαν τὴν Ἰταλίαν διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου. Καὶ αὐτὴ ἡ ἐξαισία κορυφή, ἡ ἀδάμαστος ἔπαλξις τοῦ Ἁγίου Μαρίνου, ὑπέστη σκληρὰς δοκιμασίας. Ἀλλὰ μὲ ποίαν χαρὰν κατόπιν οἱ σύμμαχοι ἔμαθον ὅτι μετέσχον τῆς συμμαχίας τῶν κατοίκων τοῦ Ἁγίου Μαρίνου, τὸ βλέπομεν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τῶν Φλωρεντίνων, γεγραμμέναις πρὸς τοὺς ἀγαπητοὺς φίλους, τοὺς ἄνδρας τοῦ Ἁγίου Μαρίνου. «Δὲν ἔχετε ἀνάγκην», ἔλεγον οἱ σύμμαχοι «τῶν »ἡμετέρων ἐνθαρρύνσεων, καθότι γινώσκομεν τὴν ὑμετέραν πίστιν, τὴν »ὑμετέραν γενναιότητα, τὸ μεγαλεῖον τῆς ψυχῆς σας...Κατοικεῖτε ἐπὶ »ἐπάλξεως, ἥτις καὶ δι' ἡμᾶς καὶ διὰ τοὺς συμμάχους ἡμῶν εἶναι »θέσις ἀξία μεγάλης τιμῆς...Θαρρεῖτε—ἐπανελάμβανον οἱ σύμμαχοι— »καὶ ἀπολέσατε τὴν ζωήν, ἀλλ' ὄχι τὴν ἐλευθερίαν...Δι' ἄνδρα ἐλεύ- »θερον ὁ θάνατος προτιμότερος τῆς δουλείας»...

Ἐν τῷ κλύδωνι αἰώνων μακρῶν εἶναι, παράδοξον, ὅτι ἡ μικρὰ αὐτὴ τοῦ Ἁγίου Μαρίνου ἔπαλξις ἔμεινεν ἀκλόνητος, ἀκήρατος, παρ' ὅλου τοῦ κόσμου θαυμαζομένη διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν καρτερίαν τῶν ἀνδρῶν αὐτῆς, ἥτις διετήρησεν ἀναλλοιώτους καὶ ἀλωβήτους τοὺς δημοκρατικοὺς θεσμούς.

«Ἔχομεν, ἐκραύγαζον, τοὺς ἡμετέρους νόμους. Εἴμεθα ἐλεύθεροι, καὶ »εἴμεθα ἕτοιμοι νὰ ὑποστῶμεν πάντα τὰ δεινὰ πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς »ἡμετέρας ἀνεξαρτησίας, πρὸς σωτηρίαν τῆς ἐλευθερίας ἡμῶν. Ἐὰν »ἐπιστῇ ἀνάγκη, ἔλεγον, θὰ χύσωμεν τὴν τελευταίαν τοῦ αἵματος »ἡμῶν ῥανίδα, καὶ αὐτῶν τῶν τέκνων ἡμῶν, πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν »ἡμετέρων δικαίων καὶ τὸ ἑκούσιον ὁλοκαύτωμα θ' ἀναχαιτίσῃ τοὺς »πολεμίους τῆς πατρίδος.» Ἀλλὰ κατὰ τὸ τέλος τοῦ ΙϚ' αἰῶνος, ἐχάραξεν ἡ ἱστορία τοῦ Τιτᾶνος τοῦ Ἁγίου Μαρίνου σελίδα πένθιμον καὶ ἀγρίαν. Νέφη πυκνά, κατάμαυρα, ἐπλήρουν τὸν γαλανὸν τῆς Ἰταλίας οὐρανόν, καὶ στίγματα αἵματος ἐλέγετο ὅτι ἐκάλυπτον τὸν Ἥλιον αὐτόν. Οἱ χρόνοι ἐκεῖνοι ἦσαν ἀπαίσιοι καὶ φοβεροί. Αἱ αἱματηραὶ σταγόνες ἐκάλυπτον τὴν γῆν καὶ τὰ οὐράνια δώματα. Τοῦρκοι, Γάλλοι, Γερμανοί, Ἱσπανοὶ διημφισβήτουν σπιθαμὴν πρὸς σπιθαμὴν τὰ ῥάκη τῆς Ἰταλίας. Προδόται τῆς πατρίδος, στρατιῶται μίσθαρνοι, λησταὶ ἀναφανδὸν μετὰ θράσους κατῆγον θριάμβους αἵματος καὶ αἰσχύνης κατ' ἀτυχῶν θυμάτων. Βάρβαροι νικηταὶ εἶχον ὑπερβῆ τὴν θηριωδίαν τῶν Οὔνων, συλοῦντες πόλεις καὶ τὴν Ῥώμην αὐτήν. Ἠρήμονον τοὺς πάντας δι' ἀνηκούστων εἰσφορῶν. Ἐλήϊζον τὸν ἄρτον τοῦ πτωχοῦ καὶ ἐμέθυον οἱ ἄθλιοι ἐν ἀπαύστῳ κραιπάλῃ.

Ἡ σεπτὴ δημοκρατικὴ καὶ ἐλευθέρα κορυφὴ τῆς ἱερᾶς ἐπάλξεως τοῦ Ἁγίου Μαρίνου περιῆλθεν εἰς ἄκραν ἀπορίαν. Οἱ στρατιῶται τῆς Φλωρεντίας καὶ τοῦ Πάπα εἶχον ἁρπάσει τὸν τελευταῖον τοῦ πτωχοῦ ἄρτον. Πάντες ἐστεροῦντο τῶν πάντων, ἡ δὲ πεῖνα κατὰ τὸ ἔτος 1591 ἔμεινεν ἐν τοῖς χρονικοῖς φοβερὰ καὶ ἀνεξάλειπτος.

Bientôt le riche même, après de vains efforts,
éprouva la famine au milieu de trésors.

Ἀλλὰ καὶ ἐναντίον πασῶν τῶν συμφορῶν αὐτῆς ἡ Δημοκρατία τοῦ Ἁγίου Μαρίνου ἦτο ἡ μάλιστα ἐπίφθονος χώρα τῆς Ἰταλικῆς Χερσονήσου, οἱ δὲ ξένοι μεθ' ὑπερηφανείας ἀπεδέχοντο τὸν τίτλον τοῦ πολίτου τοῦ Ἁγίου Μαρίνου.

Ἐπὶ ὅλον κατόπιν αἰῶνα ἡ Δημοκρατία τοῦ Ἁγίου Μαρίνου διετέλει ἐν εἰρήνῃ. Οὐδεὶς τῶν πολυαρίθμων πολεμιστῶν τῶν ἐρημούντων τὴν Ἰταλίαν ἐπειρᾶτο νὰ θίξῃ τὴν οὐδετερότητα τῆς Δημοκρατίας ταύτης. Ἕνεκα τῆς μακρᾶς εἰρήνης οἱ κάτοικοι τοῦ Ἁγίου Μαρίνου ἀπελάμβανον σχετικῶς εὐημερίας, ἀλλὰ καὶ ἔριδες ἐτάρασσον τὸ πνεῦμα καὶ τὰς καρδίας αὐτῶν.

«Ἡ πρώτη βάσις τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας, λέγει ὁ Λεϊβνίτιος, «εἶναι ἡ ἀγαθὴ ἐκπαίδευσις τῆς νεότητος». Ἀληθῶς, διὰ τῆς ἐπιρροῆς τῆς ἀληθοῦς ἐκπαιδεύσεως ἀσκεῖται ἡ ἐμπρέπουσα ἐπιῤῥοὴ ἐπὶ τοῦ τέκνου καὶ τοῦ οἴκου, τῶν πρώτων στοιχείων πάσης κοινωνίας, καὶ ἐνσταλάζονται ἐν αὐτοῖς αἱ ὑγιεῖς κοινωνικαὶ ἀρεταί. Τί ἀπαιτεῖται κυρίως πρὸς διάπλασιν ἔθνους; Πρὸ πάντων πολῖται ἀληθεῖς. Τὰ ἔθνη δὲν ἀνυψοῦνται, δὲν μεγαλύνονται, δὲν συντηροῦνται, δὲν ἀνακαινίζονται εἰμὴ δι' ἀνδρῶν γενναίων. Ὅταν βλέπωμεν τοὺς λαοὺς ἐκτεθηλυμένους, τὸ μεγαλεῖον αὐτῶν καταπεπτωκός, τὴν ἐρήμωσιν ἐπιταχυνομένην, τί πρέπει ν' ἀναμένωμεν; Ὅτι οἱ πολῖται ἐκλείπουσι καὶ ὅτι συνετρίβη πᾶς ὁ ἐθνικὸς καὶ πνευματικὸς κρίκος ὁ συνέχων τοὺς πολίτας.

Ὁ Σισμόνδης ἀποδίδει τὴν κατάστασιν τῶν Ἰταλικῶν Δημοκρατειῶν εἰς τὰ σφάλματα τὰ ἀπὸ συνηθείας καὶ ἕξεως ἐκ τῶν μοναχικῶν ταγμάτων ἀποῤῥέοντα. Χωρὶς νὰ χωρήσωμεν περαιτέρω, ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι, ἐὰν πρέπῃ νὰ κρίνωμεν τὸ δένδρον ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτοῦ, ἡ διδασκαλία ἦτο κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ξηρά, καθότι τῇ ἔλειπεν ὁ ἠθικὸς καὶ πνευματικὸς χυμός.

Διατί τότε ἡ Ἰταλικὴ χερσόνησος ἐφατρίαζε; Διατί τὸ δίκαιον ἠγνοεῖτο ἢ κακῶς ἡρμηνεύετο; Διατί τὰ πάθη παρώρμουν τοὺς πολίτας πρὸς τὸ δεσμωτήριον; Διατί τὸ πᾶν ὤθει πρὸς τὸν δόλον καὶ τὴν

ἔριν; «Διότι αἱ ὑποθέσεις ἀδικώταται ἐπετύγχανον διὰ τοῦ δόλου »καὶ τῶν τεχνασμάτων, ἢ διῃωνίζοντο διὰ τῆς μακροχρονιότητός των. »Οἱ στρεψόδικοι ἔχουσι πάντοτε σαγήνας δολερὰς καὶ τεχνάσματα »πολλά. Ἡττώμενοι ἐν τῷ δικαστηρίῳ ἐκζητοῦσιν ἄσυλον εἰς ἕτερον »δικαστήριον, καὶ μὴ στερούμενον προφάσεων καὶ δόλων, ἐκ νέου ἀρ»χίζουν πόλεμον κατὰ τοῦ δικαίου, ἔτι μᾶλλον ἀμείλικτον καὶ ἐπικίν»δυνον». Οὕτω καὶ αὐτοὶ οἱ δικασταὶ ἐπελανθάνοντο τῶν θείων ἐντολῶν!

Εἰς τὰ αἴτια ταῦτα τὰ ἐπιφέροντα ἄφευκτον τὴν διάλυσιν, προσετίθεντο, ἡ ἵδρυσις εὐγενείας· ἡ πολιτικὴ ἀνηθικότης, ἡ ἀριστοκρατικὴ ἐμπάθεια, ἡ νεότης τῶν κυβερνώντων, συνελόντι δ' εἰπεῖν, τὸ πᾶν συνετέλει εἰς τὴν κατάπτωσιν τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος. Τὸ ὑπὲρ τοῦ ἔρωτος τῆς Πατρίδος πῦρ ἐπλησίαζε νὰ σβεσθῇ, ὡς ἡ προϊστορικὴ λάβα τοῦ ὄρους τοῦ Τιτᾶνος. Τότε κατέστη ἐπάναγκες, ὅπως ὁ κίνδυνος ἐξεγείρῃ τοὺς πολίτας τοῦ Ἁγίου Μαρίνου. Ὁ Ἀλβερόνης ἀνῆψε τότε τὸ ἔναυσμα τῆς πυρᾶς, ἥτις ἀνεζωπύρησε τὸ αἴσθημα τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἐλευθερίας, ἐνῷ συγχρόνως ὁ Δελφικὸς ἐφώνει μεγάλῃ τῇ φωνῇ: ὅτι ἡ ἀλαζονεία καὶ ἡ χαμέρπεια, ὁ δόλος καὶ ἡ βία, ἡ ἀνηθικότης καὶ ἡ δουλόφρων ὑποκρισία εἰσὶ πάντοτε ἕτοιμοι νὰ ὑπηρετήσωσι πᾶσαν μαύρην καὶ δολερὰν ψυχήν.

Ἡ Γαλλικὴ Δημοκρατία ἐν Ἁγίῳ Μαρίνῳ.

Τῇ 17 Φεβρουαρίου τοῦ 1797 ὁ Μόνζ, ἀκολουθούμενος ὑπὸ ἴλης στρατιωτῶν Οὐσάρων, ἀνέβη τὸν Τιτᾶνα τοῦ Ἁγ. Μαρίνου καὶ φθάνει ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ Πιανέλλου, ἐνῷ οἱ κώδωνες πάντων τῶν ναῶν ἤχουν φαιδρῶς καὶ χαρμοσύνως. Ὁ Γάλλος πρεσβευτὴς κληθεὶς ἐν τῇ αἰθούσῃ, ἔνθα εἶχε συνέλθει μετὰ τῶν Συμβούλων καὶ τῶν ἐπιτρόπων, ἀπήγγειλε τὴν πρώτην καὶ ἀληθῶς ἔξοχον προσλαλιάν, ἥν, τιμῶντες τὴν μικρὰν ἀλλ' ὄντως ἔνδοξον δημοκρατίαν, χαράσσομεν πρὸς αἴδιον μνήμην τοῦ Τιτᾶνος καὶ τῶν τιτάνων ἐκείνων τοῦ Ἁγίου Μαρίνου.

«Ἡ ἐλευθερία», φωνεῖ ὁ Γάλλος πρεσβευτής, «ἥτις κατὰ τὰς λαμπρὰς »ἡμέρας τῶν Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν μετεμόρφωσε τὴν Ἑλλάδα εἰς λαὸν »ἡρώων, ἐπετέλεσε θαυμάσια ἐν τοῖς χρόνοις τῆς Δημοκρατίας ἐν βρα»χεῖ χρόνῳ, καὶ ἀνεκαίνισε καὶ ἐλάμπρυνε τὴν Φλωρεντίαν. Ἡ ἐλευ»θερία εἶχεν ἐξορισθῇ σχεδὸν σύμπασα ἀπὸ τῆς Εὐρώπης. Μόνος ὁ »βράχος τοῦ Ἁγίου Μαρίνου ὑπῆχεν ἔνθα διὰ τῆς σοφίας τῆς διοική-

»σεώς σας, πολῖται, καὶ πρὸ πάντων διὰ τῶν ἀρετῶν ὑμῶν, διετηρή»σατε τὴν πολύτιμον ταύτην παρακαταθήκην ἐν μέσῳ τόσων ἐπανα»στάσεων καὶ ὑπερησπίσατε τὸ ἄσυλον τοῦ Ἁγίου Μαρίνου ἐπὶ ἔτη »μακρά.

«Ὁ Γαλλικὸς λαός, μετὰ φῶτα ἑνὸς ὅλου αἰῶνος (ἐρυθριῶμεν ἐπὶ »τόσον μακρᾷ δουλείᾳ) ἀπέσεισε τὸν ζυγὸν καὶ εἶναι ἐλεύθερος. Πᾶσα »ἡ Εὐρώπη, τυφλωθεῖσα κατ' αὐτὰ τὰ συμφέροντα αὐτῆς καὶ τοῦ ἀν»θρωπίνου γένους, ἑνοῦται ἐκ νέου καὶ ὁπλίζεται κατ' αὐτοῦ. Οἱ γείτο»νές του συνέρχονται πρὸς διανομὴν τῆς χώρας. Ἤδη τὰ σύνορά του »πανταχόθεν καταπατοῦνται, τὰ φρούριά του εἶναι εἰς τοῦ ἐχθροῦ τὴν »διάκρισιν, καί, ὅ,τι θλιβερώτερον, τμῆμα πολύτιμον αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, »ἀνάπτει τὸν ἐμφύλιον πόλεμον καὶ πλήσσει διὰ πληγῶν, τὰς ὁποίας »πάντες θὰ αἰσθανθῶσιν.

. . . .

«Ἔρχομαι ἐκ μέρους τοῦ στρατηγοῦ Βοναπάρτου, ἐν ὀνόματι τῆς »Γαλλικῆς Δημοκρατίας, νὰ διαβεβαιώσω τὴν ἀρχαίαν Δημοκρατίαν »τοῦ Ἁγίου Μαρίνου, περὶ τῆς εἰρήνης καὶ ἀπαραβάτου φιλίας αὐτῆς... »Ὡς πρὸς ἐμέ, πολῖται, χαίρω γινόμενος τὸ ὄργανον ἀποστολῆς, ἥτις »πρέπει νὰ ἦναι ἀσπαστὴ εἰς δύο Δημοκρατίας, καὶ ἥτις μοὶ παρέχει »τὴν εὐκαιρίαν νὰ μαρτυρήσω τὸν σεβασμόν, τὸν ὁποῖον ἐμπνέετε εἰς »πάντας τοὺς φίλους τῆς ἐλευθερίας....»

«Ἡ ἡμέρα τῆς ὑμετέρας ἀποστολῆς ἐπὶ τοῦ Τιτᾶνος, πολῖτα πρε»σβευτά, λέγει ἡ ἀντιφώνησις, θέλει καταστῇ δι' ἡμᾶς ἡ ἐνδοξοτάτη »ἐποχὴ ἐν τῷ ἑορτολογίῳ τῆς ἐλευθερίας... Ὁ δὲ πολίτης Μόνζ, πρέ»σβευτὴς ἕνεκα τοῦ διαφέροντος τῆς μικρᾶς ἡμῶν Δημοκρατίας, διέτα»ξεν ὅπως οἱ πολῖται τοῦ Ἁγίου Μαρίνου ἐξαιρεθῶσι πάσης εἰσφορᾶς »καὶ γένωνται σεβαστοὶ ἐν πάσῃ γωνίᾳ γῆς τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας.»

Ἀλλ' εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ περιλάβῃ τις ἐν τῇ βραχείᾳ ταύτῃ ἀφηγήσει πάντα τὰ ἔνδοξα ἔργα τῆς Ἀκροπόλεως τοῦ Ἁγίου Μαρίνου καὶ πάντας τοὺς ἡρωϊκοὺς ἀγῶνας κατὰ βαρβάρων, κατὰ ξένων, κατ' ἐπαναστατῶν, καθ' ἱεραρχῶν καὶ κατὰ ποιμένων, μηδὲν κοινὸν ἐχόντων πρὸς τὸν ἀγαθὸν Ποιμένα. «Τηρήσωμεν τὴν Δημοκρατίαν τοῦ Ἁγίου Μαρίνου ὡς πρότυπον», εἶπεν ὁ μέγας Βοναπάρτης. Τόσον μέγας ἦτον ὁ θαυμασμὸς τοῦ ἐξόχου στρατηλάτου πρὸς τὴν ἔξοχον Δημοκρατίαν ταύτην.

Ὁ Εὐγένιος Βωαρναὶ καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Μυρὰ ἐπροστάτευσαν ἐπίσης τὴν μικρὰν Δημοκρατίαν. «Ἐπιθυμῶ δέ, ἔλεγε πάντοτε ὁ μέγας

αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων, νὰ τηρῆτε πλήρη ἁρμονίαν καὶ δεσμοὺς εἰλικρινοῦς φιλίας μετὰ τῆς Δημοκρατίας τοῦ Ἁγίου Μαρίνου.»

«Ἀσπάζομαι τὴν ἔκφρασιν τῶν εὐχῶν ὑμῶν καὶ αἰσθημάτων», ἔγραφε καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως πρὸς τὰ μέλη τοῦ Μεγάλου Συμβουλίου, λέγων «ὅτι αἱ εὐχαὶ λαοῦ ἐλευθέρου οἷος ὁ τοῦ Ἁγίου Μα»ρίνου εἶναι ἀείποτε εὐπρόσδεκτοι, καθότι εἶναι εἰλικρινεῖς.»

Πολλὰ καὶ οὐ σμικρὰ παραλείποντες, φθάνομεν εἰς τὸν Γαριβάλδην, τὸν ἥρωα καὶ ἱδρυτὴν τῆς Ἰταλικῆς Ἑνότητος. Μετὰ πολιορκίαν δύο μηνῶν, ὁ Oudinot κατελάμβανε τὴν Ῥώμην καὶ ἡ εἴσοδός του εἰς τὸ αἰώνιον ἄστυ εἶχε συντρίψει τὴν Ῥωμαϊκὴν Δημοκρατίαν καὶ σκορπίσει τοὺς στρατιώτας αὐτῆς.

Ὁ Γαριβάλδης, μὴ θέλων νὰ παραδοθῇ, συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ καταλάβῃ τὴν Βενετίαν, ἔνθα εἰσέτι ἐκυμάτιζεν ἡ ἰταλικὴ σημαία. Ἀπωθούμενος μακρὰν τῆς Ῥώμης διὰ τοῦ στρατηγοῦ Μόῤῥις, καταδιωκόμενος παρὰ τῶν ἱσπανικῶν στρατιῶν καὶ τοῦ στρατοῦ τοῦ ἀρχιδουκὸς Ἐρνέστου, ὁ ῥιψοκίνδυνος Γαριβάλδης διεξέφυγε τοὺς μὲν καὶ τοὺς δὲ διὰ πορειῶν ἐπιτηδείων καὶ συντόνων. Πολιορκούμενος καθ' ἑκάστην στενώτερον, δὲν εἶχεν ἕτερον ἄσυλον εἰμὴ τὴν Δημοκρατίαν τοῦ Ἁγίου Μαρίνου· ἀλλ' οἱ Αὐστριακοὶ παρεκώλυον τὴν εἰσβολὴν εἰς τοὺς πολίτας τοῦ Ἁγίου Μαρίνου. Τῇ 31 Ἰουλίου μὲ τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ του ὁ Γαριβάλδης κατέφυγεν εἰς τὴν μονὴν τῶν Φραγκισκανῶν. Οὐδέποτε στρατὸς ἡττημένος παρουσίασε τόσον ἐλεεινὴν κατάστασιν. Ἐπὶ τῆς ὄψεως τῶν δυστυχῶν ἦτο ἐζωγραφημένη ἡ πεῖνα, ἡ δίψα, ὁ κάματος καὶ αἱ στερήσεις πᾶσαι. Ἐπὶ τῇ συμφορᾷ τῶν ἡττημένων καὶ ἀτυχῶν τούτων ἀνδρείων στρατιωτῶν συνετρίβετο πάντων ἡ καρδία.

Ὁ Γαριβάλδης τότε ἀπαλλάξας τοὺς συνεταίρους του, ἀπηύθυνε τὴν ἑξῆς προσφώνησιν·

«Στρατιῶται! Ἐφθάσαμεν ἐπὶ τοῦ καταφυγίου καὶ ὀφείλομεν νὰ »τηρήσωμεν ἀνεπίληπτον διαγωγὴν πρὸς ἄνδρας γενναίους, παρ' ὧν »αἰτοῦμεν τὸ σέβας, τὸ ὁποῖον ἀξιοῖ ἡ δυσμενὴς ἡμῶν τύχη. Ἀπὸ σή»μερον ἀπολύω ὑμᾶς, συστρατιῶταί μου, πάσης ὑποχρεώσεως, ἀλλ' »ὑπομιμνήσκω ὑμῖν ὅτι αἱρετώτερον τὸ θνήσκειν ἢ ζῆν δοῦλος ἐν τῇ »ξένῃ».

Ἡ φυγὴ τοῦ Γαριβάλδη ἔθηκεν αὖθις εἰς κίνδυνον τὴν ὕπαρξιν τῆς Δημοκρατίας τοῦ Ἁγίου Μαρίνου καὶ τῶν κατοίκων αὐτῆς. Ὁ στρατηγὸς Χὰν ἀνέκραξεν, ὅτι εἶχεν ἐμπαιχθῇ ὑπὸ τῶν πολιτῶν τοῦ Ἁγίου Μαρίνου, οἵτινες εἶχον διευκολύνει τὴν φυγὴν τῶν προγεγραμμένων.

Τῆς ἀντιστάσεως οὔσης ἀδυνάτου, οἱ στρατιῶται τοῦ Γαριβάλδη ἐν μέσῳ δύο πυρῶν κατέθηκαν τὰ ὅπλα.

Ὅτε ἐπῆλθε γαλήνη, τὸ Συμβούλιον ἐκάλεσε τὸν ἀρχιδοῦκα Ἐρνέστον πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ Ἁγίου Μαρίνου ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Τιτᾶνος, ὁ δὲ ἀρχιδοὺξ ὑπεσχέθη ὅτι ἡ Αὐστρία ἤθελεν ἐξακολουθήσει τὴν πρὸς τὴν Δημοκρατίαν τοῦ Ἁγίου Μαρίνου φιλίαν.

Κατὰ τὸ 1851 οἱ Αὐστριακοὶ εἰσήλασαν μετὰ πολυαρίθμου στρατοῦ τῆς Δημοκρατίας, ὅπως συλλάβωσι πολιτικοὺς φυγάδας ἐπὶ τοῦ Τιτᾶνος ἕνεκα λόγων πολιτικῶν. Τότε ἡ αὐλὴ τῆς Ῥώμης καὶ ὁ μέγας Δοὺξ τῆς Τοσκάνης ἐζήτησαν νὰ καταλάβωσι διὰ τῶν ὅπλων τὸν Ἅγιον Μαρῖνον, ἀλλ' ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις πάραυτα ἀντέστη.

Ὁ Λουδοβῖκος Βοναπάρτης θαυμαστὴς ἔνθους τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν ἔργων τοῦ θείου του Ναπολέοντος Α' εἶχεν ἀκραιφνῆ στοργὴν πρὸς τὴν Δημοκρατίαν τοῦ Ἁγίου Μαρίνου. Ὁ Ναπολέων Γ' μετὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1859 ἐπίσης δὲν ἦτο δυσμενὴς ὡς πρὸς τὴν ἱερὰν Δημοκρατίαν ταύτην. Ἀλλ' οὐδ' ὁ Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ εἶχέ ποτε διανοηθῆ νὰ συγχωνεύσῃ ἐν τῷ Ἰταλικῷ Βασιλείῳ τὴν μικρὰν ἀλλ' ἐλευθέραν Δημοκρατίαν τοῦ Ἁγίου Μαρίνου.

Κατὰ τὸ 1864 ἡ Δημοκρατία ἐπιθυμοῦσα νὰ παράσχῃ μείζονα ἀπόδειξιν τῆς αὐτονομίας τοῦ Ἁγίου Μαρίνου, ἐτύπωσεν ἴδια γραμματόσημα καὶ νομίσματα πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι πάντες σέβονται τὴν ἀρχαίαν Δημοκρατίαν τοῦ Ἁγίου Μαρίνου.

Ὅτε ὁ βασιλεὺς Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ μετέβη εἰς Βολωνίαν τῇ 10 Νοεμβρίου 1865 κατὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ σιδηροδρόμου Ἀγκῶνος, ἡ Δημοκρατία τοῦ Ἁγίου Μαρίνου πρὸς αὐτὸν ἔπεμψεν ἐπιτροπήν, ἥτις ἐγένετο ἀποδεκτὴ φιλοφρονέστατα. Κατὰ τὸ μέγα γεῦμα τὸ προσενεχθὲν παρὰ τοῦ Βασιλέως τῆς Ἰταλίας, ἡ ἐπιτροπὴ ἔλαβε θέσιν δεξιᾷ τοῦ Βασιλέως.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, ὅτε ἑωρτάζετο ἡ ἕκτη ἑκατονταετηρὶς τοῦ Δάντου, τὸ μέγα Συμβούλιον τοῦ Ἁγίου Μαρίνου ἔκοψε νομισματόσημον πρὸς ἀνάμνησιν καὶ πρὸς τιμὴν τοῦ ἐξόχου ποιητοῦ.

Καὶ ἕτεραι ἐπιτροπεῖαι πολλάκις εὐμενῶς ἐγένοντο δεκταὶ ὑπὲρ τοῦ μικροῦ μὲν ἀλλ' ἀληθοῦς Τιτᾶνος, τοῦ Ἁγίου Μαρίνου.

Οἱ ἄριστοι τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς Δημοκρατίας ὑπῆρξαν τρεῖς, ὁ Δελφικὸς συγγράψας τὰς ἱστορικὰς ἀναμνήσεις τῆς Δημοκρατίας τοῦ Ἁγίου Μαρίνου, ὁ Βοργέζης, ὁ ἱστορικὸς ὁ συγγρά-

ψας τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, χάριν τοῦ ὁποίου ὁ Ναπολέων Γ' διέταξεν ὅπως τὰ ἔργα του τυπωθῶσι δαπάναις τοῦ Γαλλικοῦ κράτους καὶ ὁ *Cibrario* συγγραφεὺς ἔξοχος συγγράψας τὰς ἱστορίας τῆς Μοναρχίας, τῆς Σαβοΐας, Γενούης κλπ.

Ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ Πιανέλλου ἔχει στηθῆ πάλλευκος ἀνδριὰς τῆς Δημοκρατίας, περὶ οὗ γράφει ὁ ἔξοχος συγγραφεὺς τοῦ Ἁγίου Μαρίνου, ὁ Henri Hauttcœr, ὅτι ἔχει λακεδαιμονικὴν ἁπλότητα. Παρὰ τὸ ἀνάκτορον τοῦ ἀνωτάτου Συμβουλίου ὑπάρχουσι τὰ γραφεῖα τῆς Διοικήσεως, τὰ Δικαστήρια, αἱ σχολαί, τὰ ἀρχεῖα, τὸ μέγα ὡρολόγιον, ὁ ἀρχαῖος χάλκινος ἀνδριὰς τοῦ Ἁγίου Μαρίνου κλπ. Τὰ τείχη τοῦ Τιτᾶνος εἶναι κεκαλυμμένα ἐξ ἐπιγραφῶν καὶ ἐκ προτομῶν, ἀγαλμάτων, οἷα τὰ τοῦ Κλήμεντος, τοῦ Γαριβάλδη, τοῦ Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ κλπ. Τὸ ἀνάκτορον κατεσκευάσθη ἐκ μαρμάρου τοῦ Τιτᾶνος, ὑπάρχουσι δ' ἐν αὐτῷ συλλογαὶ ποικίλαι τέχνης. Ἐπίσης ἐκ μαρμάρου ᾠκοδομήθη καὶ ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Μαρίνου.

Ἡ Δημοκρατία τοῦ Ἁγίου Μαρίνου ἔχει λύκειον, νοσοκομεῖον, δύο αἰθούσας ἀσύλων, τέσσαρας μονὰς καὶ τὴν πλουσιωτάτην πασῶν, τῶν ἀδελφῶν Clarisses, καὶ τὸ μνημεῖον τὸ ἐγερθὲν εἰς μνήμην αἰωνίαν τοῦ Γαριβάλδη κατὰ τὸ 1882.

Ἐν τῇ πόλει ὑπάρχει νᾶμα ἄφθονον, ἀπὸ γρανίτου ἐκρέον, ἔνθα αἱ νεάνιδες ἀντλοῦσι τὸ ὕδωρ καὶ ἀναβαίνουσι λιγυραὶ καὶ χαριτωμέναι, φέρουσαι ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν πλήρη τὰ ἀρχαῖα, ὡραῖα ἀγγεῖα, τὰ κατασκευαζόμενα εἰς Σερραβάλλε τοῦ Ἁγίου Μαρίνου.

Ἐξάγονται τὰ μάρμαρα τοῦ Ἁγ. Μαρίνου ἄφθονα ἀπὸ τοῦ Τιτᾶνος πρὸς οἰκοδομὰς καὶ ἔργα διάφορα. Ἐπὶ τοῦ Τιτᾶνος εὑρίσκεται ὡσαύτως ἐν ἀφθονίᾳ θεῖον εἰς Φαετάνο. Τὸ ἔδαφος περιέχει ἐπίσης μαγγανέζιον, ἀλάβαστρον καὶ φλέβας σιδήρου καὶ γαιανθράκων, μὴ ἐκμεταλλευομένων.

Ὡς καὶ ἐν πάσαις ταῖς ὀρειναῖς χώραις, οὕτω καὶ ἐν Ἁγίῳ Μαρίνῳ, τὸ ἔδαφος δὲν εἶναι πολὺ γόνιμον, ἀλλ' οἱ κάτοικοι εἶναι φιλοπονώτατοι. Τὰ κυριώτερα προϊόντα εἶναι ὁ ἐρυθρὸς οἶνος, ἐξόχου ποιότητος, οἱ δημητριακοὶ καρποὶ καὶ κυρίως ὁ σῖτος, τὸ σήσαμον, οἱ καρποί, τὰ βομβύκια τῆς μετάξης, ἔλαιον κλπ. Τὰ ὀρνιθοκομεῖα περιέχουν πάντα τὰ πτηνὰ τοῦ Ἁγίου Μαρίνου πλὴν τῆς χηνός.

Ἡ χώρα τοῦ Ἁγίου Μαρίνου βρίθει κυνηγῶν, οἵτινες φονεύουσιν ἀπείρους νήσσας ἀγρίας, σκολόπακας (μπεκάτσας), πέρδικας, ὄρτυγας κλπ. Πάντα τὰ μεγάλα ζῷα, βόες, χοῖροι, πρόβατα κλπ. ὑπάρχουσιν ἐν ἀφθονίᾳ καὶ εὐθηνίᾳ, ἐπίσης καὶ τὰ προϊόντα τῶν βοείων δερμάτων,

τῶν ἀλιπάστων κρεάτων κλπ. ἀλλὰ δὲν ὑπάρχουσιν ἐπὶ τοῦ Ἁγίου Μαρίνου παντάπασι σιδηρόδρομοι, οἵτινες δυστυχῶς καὶ παρ' ἡμῖν ταχέως, φαίνεται, ἐκλείπουσι. Καὶ ἐάν τι μόριον ἑλληνικοῦ σιδηροδρόμου ὑπολειφθῇ, θὰ ὑπολειφθῇ ἴσως τὸ πάντων ἀτυχέστατον, ἡ ὀνομαστὴ σῆραγξ, περὶ τῆς ὁποίας πάντες δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, κατὰ Ἀλιγιέρην

Guarda e passa
Ἰδὲ καὶ πάρελθε.

Περὶ τοῦ κλίματος τοῦ Ἁγίου Μαρίνου ὁ κ. Παῦλος Δεμερῆ ἀποφαίνεται ὅτι εἶναι δυσμενὲς κατὰ τῶν ἐχόντων ἀσθενὲς τὸ στῆθος ἐπὶ ἓξ μῆνας ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου μέχρι τέλους Φεβρουαρίου, ἀλλ' ὁ Κλαραμόντη βεβαιοῖ ὅτι ἡ θαλασσία αὔρα, καὶ κατὰ τὸν χειμῶνα πραΰνει τὴν δριμύτητα τοῦ ψύχους καὶ δὲν εἶναι ἐπιβλαβὴς εἰς τὴν ὑγείαν, ἐνδημικαὶ δὲ νόσοι δὲν ὑπάρχουσιν. Ὀλίγη χιὼν καταπίπτει, τὸ δὲ θερμόμετρον σπανίως κατέρχεται κάτω τῶν 3°, ἐν ὥρᾳ δὲ χειμῶνος πνέουσι συνηθέστερον ὁ βόρειος καὶ ὁ νοτιανατολικὸς ἄνεμος.

Οἱ κάτοικοι τῆς Δημοκρατίας τοῦ Ἁγ. Μαρίνου δὲν ὑπερβαίνουσι τὰς 8,500. Οἱ κάτοικοι τῶν Ῥωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν, εἶπε σοφός τις, εἶναι οἱ δραστηριώτεροι τῆς χερσονήσου. Ἔχουσι πάθη σφοδρά, δι' ὃ γεννῶνται ἐκ τῶν κρατερῶν τούτων ἀνδρῶν, ἢ ἐγκληματίαι ἢ ἥρωες. Κατὰ πᾶσαν δ' ἐποχὴν κινδύνων καὶ ἀγώνων ὁ βράχος τοῦ Ἁγίου Μαρίνου ἐχρησίμευσεν ὡς ἱερὸν ἄσυλον εἰς τοὺς προγεγραμμένους καὶ καταδιωκομένους. Καταφρονοῦντες τὸν πλοῦτον, τὸν μηδεμίαν παρέχοντα αὐτοῖς ἀληθῆ εὐδαιμονίαν, οἱ πολῖται τοῦ Ἁγίου Μαρίνου πρὸ πάντων τὸ καθῆκον καὶ μόνον τὸ καθῆκον αὐτῶν πράττουσιν.

Ὁ πληθυσμὸς τῶν κατοίκων τοῦ μακαρίου Ἁγίου Μαρίνου συμποσοῦται εἰς 7,080, ἐξ ὧν γυναῖκες (γυναῖκες, ὄχι γύναια) 3463, ἄνδρες δὲ 3,617.

Ἡ Κυβέρνησις τοῦ Ἁγίου Μαρίνου.

Ἡ νομοθετικὴ ἀρχὴ τῆς δεδοξασμένης Δημοκρατίας τοῦ Ἁγίου Μαρίνου ἀποτελεῖται ἐκ Συμβουλίου Ἀνωτάτου, ἐκ μελῶν ἑξήκοντα ἀπαρτιζομένου καὶ ἔχοντος ἑκάστου ἡλικίαν τοὐλάχιστον εἰκοσιπέντε ἐτῶν. Περιλαμβάνει δὲ εἴκοσιν εὐγενεῖς, εἴκοσιν ἀστοὺς καὶ εἴκοσιν ἀγρότας ἰδιοκτήτας. Οἱ Σύμβουλοι οὗτοι ἐκλέγονται διὰ βίου καὶ κατέχουν τὴν ἀρχὴν μέχρις οὗ ἀνακληθῶσιν ἕνεκα βαρέος ἀδικήματος. Ὁ τίτλος δὲν εἶναι κληρονομικός. Ὅταν μέλος τι τοῦ Συμβουλίου ἀποβιώσῃ, οἱ ὑπο-

λειπόμενοι πεντήκοντα ἐννέα ἐκλέγουσι τὸν διάδοχόν του, τηροῦντες σταθερῶς τὴν ὑπάρχουσαν ἐν ταῖς τρισὶ κατηγορίαις ἀναλογίαν. Τὸ ἀνώτατον Συμβούλιον ἀποφασίζει περὶ πασῶν τῶν διοικητικῶν, πολιτικῶν καὶ ἑτέρων ἐπίσης σπουδαιοτάτων ὑποθέσεων. Ὁ διορισμὸς τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν δημοσίων λειτουργῶν, ἡ ψῆφος καὶ ἡ μεταῤῥύθμισις τῶν νόμων, τὸ δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου ἐπὶ τῶν πολιτῶν, τὸ δικαίωμα ἀμνηστείας καὶ χάριτος, τὸ δικαίωμα τοῦ χορηγεῖν τίτλους εἰς εὐγενεῖς, πατρικίους καὶ πολίτας, εἰσὶν αἱ κυριώτεραι ἐξουσίαι τοῦ νομοθετικοῦ τούτου σώματος.

Πάλαι ποτὲ ἐπεβάλλετο πρόστιμον εἰς πάντα, ὅστις δὲν προσήρχετο εἰς τὴν Συνέλευσιν, ἀλλ' οἱ πολῖται τοῦ Ἁγίου Μαρίνου δὲν ἀμελοῦσι τὰ πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων των καὶ σπανιώτατα εὑρίσκονται εἰς τὴν ἀνάγκην οἱ ἐπίτροποι νὰ προστρέξωσιν εἰς τὴν ποινὴν ταύτην, ἄλλως τε ἐλαφράν.

Ἡ ἐνάσκησις τῆς ἐντολῆς τοῦ Συμβούλου εἶναι ἄμισθος. Τὸ ἀνώτατον Συμβούλιονἐκλέγει τὸ μικρὸν Συμβούλιον τῶν Δώδεκα, τῶν ὁποίων τὰ δύο τρίτα ἀνανεοῦνται κατ' ἔτος. Ὀκτὼ Σύμβουλοι πρέπει νὰ λαμβάνωνται ἐκ τῶν κατοίκων τοῦ Ἄστεος καὶ τέσσαρες ἐκ τῶν ἀγροτικῶν διαμερισμάτων. Τὸ μικρὸν τοῦτο Συμβούλιον χρησιμεύει ὡς οἱονεὶ διάμεσον μεταξὺ τῆς νομοθετικῆς καὶ ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Ἐπιτροπεία δὲ διοικητική, συμβουλευτικὴ καὶ δικαστικὴ δικάζει, αἱ ἀποφάσεις τῆς ὁποίας εἶναι ἀνέκκλητοι. Τὸ Συμβούλιον τῶν Δώδεκα παρίσταται ἐν πᾶσι τοῖς συμβολαίοις διά τε τὰς χήρας καὶ τὰ ἀνήλικα ὀρφανά. Οὐδεμία χρηματικὴ ἀμοιβὴ ἀπονέμεται κατὰ τὰς λειτουργίας ταύτας.

Τὸ ἀνώτατον Συμβούλιον ἐκλέγει προσέτι ἕτερα νέα μέλη ὅπως ἀποτελέσωσι τὴν Ἐπιτροπήν, ἥτις ἀσχολεῖται εἰδικῶς εἰς τὰ τῆς διοικήσεως ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν.

Τρεῖς στρατιωτικοὶ ἐπίτροποι ἔχουσιν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν. Εἷς ἐξ αὐτῶν ἀνήκει εἰς τὴν τάξιν τῶν εὐγενῶν, ὁ ἕτερος εἰς τὴν τῶν ἀστῶν καὶ ὁ τρίτος εἰς τὴν τῶν χωρικῶν. Ἐκλέγονται δὲ ὑπὸ τοῦ ἀνωτάτου Συμβουλίου ἐπὶ ἓξ μῆνας μόνον. Οἱ ἐκλεχθέντες ἐλέγχουσι τοὺς λογαριασμοὺς καὶ τὴν διοίκησιν τῶν προκατόχων ἐπὶ δεκαπέντε ἡμέρας.

Ἐπισημοτάτη γίνεται ἡ ἐγκαθίδρυσις τῶν νέων ἀρχῶν μετὰ μεγάλης πομπῆς καὶ μετὰ μουσικῶν, μεταβαίνουσι δὲ πάντες μετὰ τῆς σημαίας εἰς τὰ ἀνάκτορα. Μετὰ βραχεῖαν λαμπρὰν προσλαλιὰν λατινιστὶ τῶν δύο παραιτηθέντων τῆς ἀρχῆς, εὐλογοῦν οἱ ἱεράρχαι τὸ Συμβούλιον καὶ τοὺς πολίτας τοῦ Ἁγ. Μαρίνου καὶ παραλαμβάνοντες

παρὰ τῶν προκατόχων τὴν σημαίαν, τὰς σφραγῖδας τῆς Δημοκρατίας καὶ τὰς κλεῖδας τοῦ Ἄστεος ὀμνύουσιν οἱ ἐν ἀρχῇ ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου.

Οἱ στρατιωτικοὶ ἐπίτροποι πρέπει νὰ εἶναι ἡλικίας τοὐλάχιστον 25 ἐτῶν, οὗτοι δ' ἐξερχόμενοι δὲν ἐκλέγονται πρὸ τῆς παρελεύσεως τριῶν ἐτῶν. Ἕκαστος αὐτῶν κατὰ τὴν ἐνάσκησιν τῶν λειτουργιῶν αὐτῶν λαμβάνει ὡς ἀποζημίωσιν ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα φράγκα. Οὐδείς ποτε τῶν ἐκλεκτῶν τούτων κατεχράσθη τὴν ἀπονεμηθεῖσαν αὐτῷ ἐξουσίαν, οὔτε ἐζήτησε νὰ παρατείνῃ αὐτὴν καταφρονῶν τὸν νόμον.

Ἡ Δημοκρατία ἔχει προσέτι δύο γραμματεῖς, τὸν μὲν ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν, τὸν δὲ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ τῶν Οἰκονομικῶν.

Δικαιοσύνη.

Ἡ Δικαιοσύνη ἀπονέμεται παρὰ τριῶν δικαστῶν, διδακτόρων, ξένων ἐν τῇ χώρᾳ, ἐκλεγομένων ἐπὶ τρία ἔτη. *Judex est semper exterus et legum doctor*. Ἔχει δὲ ἡ Δημοκρατία τοῦ Ἁγίου Μαρίνου κώδικας περὶ πάντων τῶν νόμων, ἔτι δὲ καὶ περὶ τύπου.

Ὁ Βράχος (la Rocca) χρησιμεύει καὶ ὡς εἱρκτή. Οἱ καταδικαζόμενοι εἰς ποινὰς ὑπερβαινούσας φυλάκισιν ἓξ μηνῶν, στέλλονται εἰς εἱρκτὰς ἰταλικάς, δυνάμει συμβάσεως μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν, ἡ δὲ Δημοκρατία τοῦ Ἁγίου Μαρίνου ἀποτίει κατὰ τὴν σύμβασιν ἀνάλογον ποσὸν τῇ Ἰταλικῇ Κυβερνήσει.

Δημοσία Ἐκπαίδευσις καὶ διάφορα ἱδρύματα.

Εἰς ἑκάστην τῶν ἑπτὰ ἐνοριῶν τῆς Δημοκρατίας ὑπάρχουν σχολεῖα, ἓν ἢ πλείονα, ἐπίσης λύκειον πλῆρες καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ διάσημον. Διδάσκονται δὲ οἱ μαθηταὶ φιλοσοφίαν, φιλολογίαν, μαθηματικά, χημείαν καὶ τὸ ἀστικόν, τὸ ποινικὸν καὶ τὸ ἐμπορικὸν δίκαιον, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει, κυρίως εἰπεῖν, Πανεπιστήμιον. Βιβλιοθῆκαι δὲ ὑπάρχουσι σπουδαῖαι, περιέχουσαι δέκα χιλιάδας τόμων ἐκλεκτῶν. Ὁ δὲ βιβλιοφύλαξ—ἴσως φανῇ ἀπίστευτον—εἶναι συγχρόνως καὶ διευθυντὴς τῶν ἀρχείων τῆς Δημοκρατίας. Ἐφημερίδες δὲν ἐκδίδονται νῦν, ὡς ἄλλοτε, ἐν τῇ Δημοκρατίᾳ τοῦ Ἁγίου Μαρίνου ὡς περιτταί, τῶν ἰταλικῶν ἀφθόνως πλημμυρουσῶν καὶ ἐν τῷ Ἁγίῳ Μαρίνῳ.

Ἡ Δημοκρατία τοῦ Ἁγίου Μαρίνου μισθοδοτεῖ τέσσαρας ἰατροὺς καὶ χειρουργοὺς καὶ τέσσαρας φαρμακοποιούς, ὅπως ἄνευ μισθοῦ νοσηλεύωσι

τοὺς ἀσθενοῦντας πολίτας κατὰ πᾶσαν στιγμήν. Κατὰ τὸ 246 ἄρθρον τοῦ ποινικοῦ Κώδικος τιμωρεῖται διὰ χρηματικῆς ποινῆς 50 μέχρι 200 φράγκων ὁ ἰατρὸς ἢ ὁ χειροῦργος, ὅστις ἤθελεν ἀποποιηθῇ νὰ προσέλθῃ καλούμενος πρὸς ἀσθενοῦντας, τὸ δὲ ἄρθρον 341 τοῦ ἰδίου κώδικος τιμωρεῖ διὰ προστίμου 50 ἕως 100 φράγκων καὶ εἰς κάθειρξιν τριῶν ἕως ἓξ μηνῶν τὸν φαρμακοποιὸν τὸν πωλοῦντα απόκρυφα φαρμακεύματα, ἢ χορηγοῦντα ἕτερα τῶν αἰτουμένων φαρμάκων, ἢ παρασκευαζόμενα εἰς δόσεις ἀλλοίας τῶν διατασσομένων. Τὰ φάρμακα πωλοῦνται κατὰ τὴν παρὰ τῆς Δημοκρατίας ὁριζομένην διατίμησιν. Δύο ἀγορανόμοι, ἐπὶ τούτῳ ἐκλεγόμενοι τῇ 1ῃ Ἀπριλίου ἑκάστου ἔτους, ἔχουσι τὸ καθῆκον νὰ ἐπιβλέπωσιν ἐπὶ τῆς καλῆς ποιότητος τῶν ἐδωδίμων, τιμωρούμενοι αὐστηρῶς διὰ ποινῶν καὶ προστίμων, ἐὰν ἀμελήσωσιν.

Ὁ Στρατὸς

Ἡ Δημοκρατία τοῦ Ἁγ. Μαρίνου, ἐντὸς τοῦ βασιλείου τῆς Ἰταλίας οὖσα, δὲν ἔχει πλέον ἀνάγκην ν' ἀγωνίζηται διὰ τῶν ὅπλων πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἀρχαίων αὐτῆς ἐλευθεριῶν. Συνθῆκαι ἐπίσημοι ἀνεγνώρισαν τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς. Ἐν τούτοις ἡ Δημοκρατία τοῦ Ἁγίου Μαρίνου διετήρησε τὸν μικρόν της στρατόν. Συγκείμενος οὗτος ἐκ πάντων τῶν πολιτῶν τῶν δυναμένων νὰ ὑπηρετήσωσιν ἀπὸ τοῦ 18 μέχρι τοῦ 50 ἔτους, διαμερίζεται εἰς 9 λόχους πεζῶν. Ἐξαιροῦνται δ' αὐτοδικαίως τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας οἱ δημόσιοι λειτουργοί, οἱ καθηγηταί, οἱ κληρικοὶ καὶ οἱ σπουδασταί.

Ἡ ἐν ἐνεργείᾳ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία εἶναι ἑξαετής. Τὰ ὅπλα καὶ ἡ ὑπηρεσία βαρύνουσι τὴν Δημοκρατίαν. Οἱ ἐπίτροποι ἔχουσι φρουρὰν εὐγενείας, ἥτις ἔχει διοικητήν, ἀξιωματικοὺς καὶ 24 στρατιώτας Ἡ Ἀκρόπολις εἶναι ἐμπεπιστευμένη εἰς τὴν φρούρησιν φρουράρχου ἐπιτίμου, ἀξιωματικοῦ καὶ 40 ἀνδρῶν, οἵτινες εἶναι οἱ μόνοι ἐν ἐνεργείᾳ.

Ὑπάρχει προσέτι ἐν Ἁγίῳ Μαρίνῳ στρατιωτικὴ μουσικὴ ἐκ 36 ἀνδρῶν, διευθυνομένη ἐξ ἀρχιμουσικοῦ καὶ πληρωνομένη ὑπὸ τῆς Πολιτείας. Πρό τινων ἐτῶν ἐν ταῖς Ἐκθέσεσι τῶν Ἠλυσίων Πεδίων κατέθελξαν οἱ μουσικοὶ οὗτοι τοὺς Παρισινούς, οἵτινες ἐνθέρμως τοὺς ὑπεδέχθησαν.

Θρησκεία

Πλήρης θρησκευτικὴ ἐλευθερία ὑπάρχει ἐν Ἁγίῳ Μαρίνῳ. Ἀλλ' εἶναι πάντες οἱ πολῖται τοῦ Τιτᾶνος δόγματος καθολικοῦ, πάντες ὁμόθρησκοι, φιλόθρησκοι καὶ ἀνεξίθρησκοι, διατελοῦντες πάντοτε ἐν εἰρήνῃ

καὶ ἀγάπῃ καὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τοὺς ἀλλοδαπούς, μὴ ἀναμιγνυόμενοι εἰς ἀλλότρια δόγματα, ἀλλ' ἐργαζόμενοι πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν εἰρηνικῶν αὐτῶν θείων ἔργων.

Τὰ Οἰκονομικὰ

Ἡ οἰκονομικὴ διοίκησις εἶναι διαπεπιστευμένη εἰς γενικὸν Ταμίαν καὶ Θησαυροφύλακα, ὅστις λαμβάνει τοὺς φόρους δὶς κατ' ἔτος καὶ καθ' ἡμέρας τεταγμένας χρέη δημόσια δὲν ὑπάρχουσιν. Οἱ φόροι εἶναι σχεδὸν μηδαμινοί, οἱ δ' ἔμμεσοι φόροι εἶναι ἀσήμαντοι ἐπὶ τοῦ ἄρτου, τοῦ κρέατος, τῶν ἰχθύων, τοῦ ἅλατος, τοῦ καπνοῦ, τῆς θήρας, τῆς πυρίτιδος καὶ τῶν γραμματοσήμων.

Κατὰ τὸ 1881, ἡ Δημοκρατία τοῦ Ἁγίου Μαρίνου εἰσέπραξε	φράγ.	111.12.50
Κατὰ δὲ τὸ 1888	»	139.035.—
ἤτοι ἐπὶ πλέον	φρ. . . .	18.913.50

Κατὰ δὲ τὸ Ἡμερολόγιον τοῦ Gotha, ὁ μέσος ὅρος τῶν εἰσπράξεων τῆς Δημοκρατίας ἀπὸ τοῦ 1887 μέχρι τοῦ 1893 ἀνῆλθεν εἰς φράγ.	227,269
αἱ δαπάναι δὲ ἀνῆλθον εἰς φράγ.	226,236
ὥστε ἡ Δημοκρατία ἐκείνη εἶχε καὶ περίσσευμα ἐκ φρ.	1.033—

Κατὰ τὸ ἔτος 1879 κερδοσκόποι τινὲς ξένοι ἀφίκοντο ἐπὶ τῶν ἱερῶν βράχων τῆς Ἀκροπόλεως τοῦ Ἁγίου Μαρίνου καὶ ἵδρυσαν εἰς τὸ Borgo Maggiore λέσχην παιγνίων κατ' ἀπομίμησιν τοῦ Monaco, ἔνθα μόνον φαῦλοι καὶ διεφθαρμένοι συχνάζουσι. Παραχρῆμα ἡ Δικαιοσύνη τοῦ Ἁγίου Μαρίνου διέταξε νὰ κλεισθῇ ἡ λέσχη τῶν παιγνίων. Οἱ τραπεζῖται ἀπετάθησαν τότε πρὸς τὸ ἀνώτατον Συμβούλιον τῆς ἱερᾶς Δημοκρατίας, ὑποσχόμενοι ν' ἀναλάβωσιν αὐτοὶ πάσας τὰς ὑποχρεώσεις—τὸ budget τῆς Δημοκρατίας—, καὶ συστήσωσι πλεῖστα ἱδρύματα εὐεργετικὰ καὶ νὰ ἐκτελέσωσι μεγάλα ἔργα δημοσίας χρησιμότητος, ὁδούς, σιδηροδρόμους κλπ. Ἡ προσφορὰ προσεμειδία πρός τινα τῶν μελῶν τῆς Δημοκρατίας, ἀλλὰ τότε οἱ ἄρχοντες καὶ ἐπίτροποι τῆς Δημοκρατίας ἀπηύθυναν πρὸς τὸν λαὸν τὴν ἑπομένην μεγάλης σημασίας προκήρυξιν πρὸς πάντας τοὺς λαούς:

«Πολῖται,

«Δὲν εἶναι ἡ εὐημερία ἡ ὑλικὴ ἡ τηροῦσα τὴν ἀγαθὴν φήμην τῶν

»ἐλευθέρων πολιτειῶν· ἀλλ' εἶναι αἱ μεγάλαι ἀρεταὶ τῶν ὑπερηφάνων »καὶ εἰλικρινῶν δημοκρατικῶν, εἶναι ἡ αὐταπάρνησις ἡ γινώσκουσα »ἀπὸ τῆς πενιχρᾶς αἰθάλης νὰ ὑψοῦται ἐν πλούτῳ, εὐτυχίᾳ καὶ εὐμαρείᾳ, »εἶναι τὸ θάῤῥος, τὸ ὁποῖον δὲν φοβεῖται ὅπως δράμῃ κατὰ τοῦ κινδύνου, »εἶναι ἡ μεγαλοψυχία τοῦ πολίτου, ἥτις μόνη γνωρίζει νὰ περιφρονῇ »πᾶν ὅ,τι ἤθελε διαφθείρει τὸν λαὸν καὶ συντρίψει αὐτόν, καίτοι ζῶντα »καὶ ὑγιῶς ἔχοντα. Προσοχὴ κατ' ἐκείνων, οἵτινες δὲν ἔχουσιν ὁμοίας »πρὸς ἡμᾶς γνώμας. Ἡ Κυβέρνησις εἶναι μὲ σᾶς καὶ σεῖς ὀφείλετε »ἐπίσης νὰ εἶσθε μετὰ τῆς Δημοκρατίας καὶ δι' αὐτήν, ἐὰν θέλετε νὰ »ζῶμεν ἐν ὁμονοίᾳ καὶ νὰ μεταβιβάζωμεν εἰς τὰ τέκνα ἡμῶν τὴν κλη»ρονομίαν τῆς ἐλευθερίας ἐν πάσῃ τῇ ἁγιότητι καὶ ἁγνότητι αὐτῆς!»

Ἐπειδὴ οἱ πλεῖστοι τῶν συμβούλων ἐδόξαζον ὅτι ἔπρεπε ν' ἀποποιηθῶσι τὰ κερδοσκοπικὰ παίγνια, οἱ τραπεζῖται ἀπηύθυναν ἰδιαιτέρως πρὸς ἕνα ἕκαστον τῶν μελῶν τοῦ Συμβουλίου τῶν Δώδεκα καὶ ἐζήτουν νὰ ἐπιτύχωσι τὴν ὑποστήριξίν των διὰ ποσῶν χρηματικῶν, ἢ ἱκανῶν πλεονεκτημάτων. Ἡ ἀπάντησις τῶν Δώδεκα δὲν ἦτον ἀμφιῤῥεπής. Προσταγὴ ἀμέσως ἐστάλη ἵνα ῥιφθῶσιν εἰς τὰς φυλακὰς πάντες οἱ πράκτορες τῆς διαφθορᾶς καὶ νὰ καταδιωχθῶσι ποινικῶς. Ἀλλ' ἡ Ἰταλικὴ Κυβέρνησις συνεβούλευσε τοὺς Τιτᾶνας πολίτας νὰ μὴ καταδιώξωσι τοὺς ἐνόχους, ἀλλὰ νὰ τοὺς ἐκδιώξωσιν ἀμέσως, ὅπερ καὶ παράυτα ἐγένετο.

Ἰδοὺ ἡ ἀρετὴ τῆς Δημοκρατίας τῶν Τιτάνων

Δεκαπέντε ὅλους αἰῶνας ἡ μικρὰ Δημοκρατία τοῦ Ἁγίου Μαρίνου ἔδρεψε δάφνας ἀπὸ πάσης γῆς ἐλευθέρας. Ἡ ἱστορία τοῦ Ἁγίου Μαρίνου, ἣν ἐν συνόψει παρουσιάσαμεν ὑμῖν ἐξ αὐθεντικῶν πηγῶν ἀρυσθέντες καὶ παρ' ἱστορικῶν διασήμων, οἷοι κυρίως οἱ συγγραφεῖς Henri Hauttcoeur, Delfico κλπ. ἀπέδειξεν ὅτι οἱ ἀληθεῖς λαοὶ τῆς ἐλευθερίας μόνοι ἔχουσι γενναῖον τὸ φρόνημα, τὴν δὲ καρδίαν εὐθεῖαν.

Πλειστάκις ἠπειλήθη αὐτὴ ἡ ὕπαρξις τῆς Δημοκρατίας τοῦ Ἁγίου Μαρίνου, ἀλλ' ἀντέστη μὲ ὑψηλὸν τὸ μέτωπον καὶ ἰσχυρὸν τὸν βραχίονα, ἐνῷ αἱ ὀχλοκρατικαὶ καὶ ψευδοφιλελεύθεροι Δημοκρατίαι ἄλλων χωρῶν, καίτοι ὑπερτεροῦσαι κατὰ πλοῦτον καὶ ἀγαθά, κατέῤῥευσαν, τινὲς μετὰ πατάγου καὶ θορύβου, ἕτεραι ἄνευ θορύβου καὶ ἄνευ πατάγου, ἀλλὰ πᾶσαι ἐν ἀτιμίᾳ.

Φιλοποίμην Παρασκευαΐδης.

Η ΚΟΡΗ ΤΟΥ ΧΡΥΣΙΚΟΥ.

('Εκ τῶν τοῦ Uhland).

Στ' ἀργαστηριοῦ του ἀνάμεσα τ' ἀτίμητα ζαφείρια
'Ο χρυσικὸς τὴν κόρη του περήφανα κυττάζει·
«Λενιώ, τῆς λέει, τὰ μάτια μου εἶδον πετράδια μύρια,
«Μὰ ἕνα μ' ἐσὲ στὴν ὡμορφιὰ δὲν εἶδα νὰ ταιριάζῃ.»

'Ιππότης πλούσιος, ξακουστὸς εἰς τ' ἀργαστῆρι φθάνει·
—«Καλή σου μέρα, ὡμορφονιά, χρυσοπελεκητή μου·
«Σπάνιο, πολύτιμο, χρυσὸ θέλω ἀπὸ σὲ στεφάνι
«Γιὰ τὴν καλὴν ἀγάπη μου κι' ἀῤῥαβωνιαστική μου.»

Σὰν τὸ στεφάνι ἐτέλειωσε κ' ἔλαμψε στολισμένο
'Απὸ χρυσάφι λαγαρό, πετράδια 'σὰν ἀστέρια,
Μ' ἕνα πικρὸ χαμόγελο καὶ παραπονεμένο
Εἶπε ἡ Λενιὼ κρατῶντάς το εἰς τὰ λευκά της χέρια :

«Εὐτυχισμέν' ἡ κορασιὰ ἡ τόσο ἀγαπημένη,
«Ποῦ τέτοιο ἀτίμητο, λαμπρὸ στεφάνι θὲ νὰ βάλῃ·
«Μὰ περισσότερο ἀπ' αὐτὴ θἄμουνα εὐτυχισμένη
«Τριανταφυλλένιο ἂν μὤβανε ὁ ἱππότης στὸ κεφάλι.»

Δὲν πέρασε πολὺς καιρός, ξανάρχεται ὁ ἱππότης
Καὶ τὸ στεφάνι ἐδῶ κ' ἐκεῖ προσεχτικὰ ξετάζει.
«Τώρα, καλέ μου χρυσικέ, γιὰ τὸ κρινόχερό της
«Θέλω ἀῤῥαβῶνα π' ἄλλη μιὰ στὸν κόσμο νὰ μὴ μοιάζῃ.»

Τὸ δαχτυλίδι τὸ χρυσὸ καὶ διαμαντοδεμένο
Σὰν τέλειωσε, ποῦ ἀπ' ὡμορφιὰ ἄλλο δὲν εἶχε ταῖρι,
Μ' ἕνα πικρὸ χαμόγελο καὶ παραπονεμένο
Εἶπε ἡ Λενιὼ καὶ τὤβαλε εἰς τὸ λευκό της χέρι :

«Εὐτυχισμέν' ἡ κορασιὰ ἡ τόσο ἀγαπημένη,
«'Οποῦ τὸ δαχτυλίδι αὐτὸ στὸ χέρι της θὰ βάλῃ·

«Μὰ περισσότερο ἀπ' αὐτὴ θἄμουνα εὐτυχισμένη,
«Ἂν λίγα ὁ ἱππότης μῶδινε μαλλιά του ἀπ' τὸ κεφάλι,

Δὲν πέρασε πολὺς καιρὸς κι' ὁ ἱππότης πάλι ὀπίσω
Εἰς τ' ἀργαστῆρι ἔρχεται νὰ ἰδῇ τὸ δαχτυλίδι.
—«Κι' αὐτό, καλέ μου χρυσικέ, θὰ σοῦ τ' ὁμολογήσω,
«Θᾆναι τὸ πειὸ λαμπρότερο τῆς νύφης μου στολίδι.»

«Μὰ τὰ στολίδια πῶκαμε τὸ ξακουστό σου χέρι
«Νὰ ἰδῶ ἂν ταιριάζουν ἤθελα σὲ πρόσωπο κανένα.
—«Ἔλα, Λενιώ μου, 'βάλε τα γιὰ τὸ γλυκό μου ταῖρι,
«Ποὖναι καλόκαρδη ψυχὴ κι' ὤμορφη σὰν ἐσένα.»

Τὴ μέρα ἐκείν' ἦταν γιορτὴ καὶ ἡ Λενιὼ φοροῦσε
Τὴν πειὸ λαμπρή της φορεσιὰ στὸ λιγερὸ κορμί της,
Γιατί συχνὰ στὴν ἐκκλησιὰ νὰ πηαίνῃ συνηθοῦσε
Κ' ἐμπρὸς εἰς τὰ 'κονίσματα νὰ λέῃ τὴν προσευχή της.

Εἰς τὸν ἱππότη κόκκινη ἐμπρὸς δειλὴ πλησιάζει
Κ' ἐκεῖνος μὲ τὰ εὐγενικὰ κινήματα ποῦ ξέρει,
Τὸ δαχτυλίδι τὸ χρυσὸ στὸ δάχτυλο τῆς βάζει
Καὶ τὸ στεφάνι τῆς φορεῖ κρατῶντάς την ἀπ' τὸ χέρι.

«'Αγαπημένη μου Λενιώ, τελειῶσαν τὰ παιγνίδια·
«'Εσύ σαι 'κείνη πῶκρυβα γι' ἀῤῥαβωνιαστική μου,
«Ὅλα γιὰ σένα φκιάστηκαν τ' ἀτίμητα στολίδια,
«Πᾶνε τὰ μάγια, τώρα πειὰ γιὰ πάντα εἶσαι δική μου.»

«Εἰς τὰ διαμάντια ἀνάμεσα ἡ μάννα σου ἂν σ' ἐγέννα
«Καὶ στὰ χρυσάφια ἂν ψήλωσε τ' ἀγγελικὸ κορμί σου,
«Ἦταν καλὸ προμήνυμα πῶς θὰ ἑνωθῇς μ' ἐμένα,
«Καὶ δόξαις μεγαλείτερες προσμέναν τὴ ζωή σου.»

'Εν Ζακύνθῳ

Δ. 'Ηλιακόπουλος

ΜΑΝΙΑΤΙΚΑ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

(ἀπὸ ἀνέκδοτη συλλογή).

ΔΕΥΤΕΡΑ ΣΕΙΡΑ

(1)

Νὰ ἦταν ὁ Χάρος βασιλιᾶς,
Νὰ ἦταν ὁ Χάρος ῥήγας,
Νὰ τἄθελε τὰ χρήματα,
Κι' ἂς ἤτανε καὶ χτήματα,
'Αμπέλια μὄλους τοὺς νομοὺς
Καὶ σπίτια μὄλο τὸ κλειδί·
Ὅλα αὐτὰ θὰ τἄδονα,
Νὰ μοῦ δονε τὸ Γιῶργό μου·
Τί ἐκάη ἡ καρδιά μου, χώνεψε·
Τί εἴχανα ἑφτὰ ἀδερφοὺς
Ἔχασα κι' ἀντιλόησα
Κι' ἂν ἤξερα, ἀλησμόνησα...
Λιγάκι μὲ ὑπομονὴ
Νὰ πάῃ ὁ νοῦς μου καὶ ναρθῇ.
Γεώργη καὶ Δημητράκη μου,
Σαράντη καὶ Μιχάλη μου,
Λαύρα μου καὶ ἀναφτὴ φωτιὰ
Μὲ ξύλα καλοκαιρινὰ
Ποῦ μ' ἔκαψε κι ὅλο μὲ καίει

(2)

Παπόρι ἐξαγνάντησε στὴ μέση τοῦ πελάγου·
Διαδόθη λόγος στὸ χωριὸ 'ς ὅλην τὴν ἐπαρχία·
—Γυναῖκες, ἔρχοντ' οἱ ἄντρες σας, μανάδες, τὰ παιδιά σας,
Καὶ σεῖς, καϋμένες ἀδερφές, ἔρχοντ' οἱ ἀδερφοί σας·
Βγῆκαν οἱ μάνες μὲ φλουριὰ κι' οἱ ἀδερφὲς μὲ γρόσια
Κ' οἱ χῆρες οἱ μαυρόχηρες μὲ τὰ κλειδιὰ στὰ χέρια.
Κι' ὁ Χρῆστος ἐκαθότανε στοῦ παποριοῦ τὴν πλώρη·
Τὸν καπετάνιο προσκυνᾷ καὶ τὸν παρακαλάει
Γιὰ νὰ τὸν βγάλῃ στὴ στεριὰ νὰ πάῃ στοὺς ἐδικούς του.
Τύφλες στῆς μάνας τὰ φλουριά, στῆς ἀδερφῆς τὰ γρόσια,
Κ' ἡ χήρα ἡ μαυρόχηρα τὰ χέρια της δεμένα

Γιὰ ἀγροῖκα, Χρῆστο, ἀφέντη μου,
Μωρὲ ντελφίνι καὶ στοιχειὸ
Καὶ παλληκάρι διαλεχτό.

ΕΙΣ ΑΔΙΚΟΣΚΟΤΩΜΕΝΟΝ.

(3)

Στὴ βρύση σφάζουν πρόβατά, στὴ βρύση τὰ κριάρια
Στὴ μέση μὲς τὴν ἀγορὰ σφάζουν τὰ παλληκάρια.
— Σήκω, μάτια μου, νὰ μᾶς πῇς πῶς πέρασες στὸν Ἅδη·
— Ηὗρα τὰ φείδια πλεχταριὰ καὶ τὶς ὀχιὲς κουβάρι·
Κ' ἕνα φεῖδι κατάμαυρο στὰ γόνατά μου ἀπάνου,
Στὰ χείλη μου πίνει νερό, στὴ γλῶσσα μὲ δαγκάνει.
Γιάκου, καϋμένε Περικλῆ, μωρὲ σειστὴ καὶ λυγιστή,
Γιὰ ἔβγα μὲ τὸ πάσο σου, σείνοντα καὶ λυγίζοντα,
Γιὰ ἔβγα μὲς τὴν ἀγορά, νὰ γίνουν τὰ πικρὰ γλυκὰ
Νὰ γίνῃ ἡ λύπη μας χαρά.

ΕΙΣ ΓΕΡΟΝΤΑ

(4)

Θέλει ὁ νιὸς τὰ χάδια του κι' ὁ γέρος τὴν τιμή του,
Ἐδούλεψε, ξεδούλεψε κ' ἔπεσε νὰ πεθάνῃ,
Κ' εἶπε στὰ παιδογγόνια του νἄχουνε τὴν εὐχή του.

ΕΙΣ ΓΕΡΟΝΤΙΣΣΑ

(5)

Ἐδῶ δὲν πρέπουν κλάϋματα, δὲν πρέπουν μοιρολόγια
Μόν' πρέπουν δυὸ ζυγιὲς βιολιά, καὶ μπαταριὲς ντουφέκια.

ΕΙΣ ΓΕΡΟΝΤΑ ΠΑΤΕΡΑ

(6)

Ὁ χάρος ἐβουλήθηκε πύργο νὰ θεμελιώσῃ.
Βάνει τοὺς νιοὺς πατώματα, τοὺς γέρους ἀγκωνάρια,
Βάνει καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ πόρτες καὶ παραθύρια.

Πατέρα μου, χρυσὲ γονῆ, ὁρμήνια μου καὶ συδουλή,
Τ' ἤτανε τοῦτο π' ἔκαμες ; πατέρα, μᾶς ἐπίκρανες.
Καλότυχος καλὸς γονῆς ποῦ κλαῖνε 'γγόνια καὶ παιδιά.
Κακότυχος κακὸς γονῆς ποῦ κλαίει παιδιὰ καὶ 'γγόνια.
Καλάκαμες καὶ πέθανες μὲς τὸν καλό σου τὸν καιρό.
Ἄϊντε, πατέρα, στὸ καλὸ καὶ πὲς τὰ χαιρετίσματα,
Στὸν Ἅδη καὶ στὴ μαύρη γῆ, ἂν ἐγνωρίζουνται οἱ νεκροί,
Δὲν εἶν' ἀνάγκη να 'στὸ εἰπῶ, τὸ ξέρεις ἀπὸ λόγου σου.

ΣΕ ΓΡΗΑ ΜΑΝΑ, ΞΕΝΗΤΕΜΕΝΗ

(7)

'Απ' ὅλα τὰ λαλούμενα κάλλιο λαλεῖ ἡ καμπάνα
Κι' ἀπ' ὅλα τὰ γλυκύτερα γλυκύτερη εἶνε ἡ μάνα·
Γιὰ ἀγροίκα το, μανοῦλά μου, ποῦσουν καλὴ νοικοκυρά,
Σὲ κλαῖνε πέτρες καὶ κλαριά.
Τι' ἤτανε τοῦτο π' ἔκαμες στὰ χαδεμένα σου παιδιά !
Πανάθεμα τὴν ξενητιὰ κι' ἂς τἄχῃ κι' ὅλα τὰ καλά.
Τὸ κοντινὸ τὸ φωτεινό, τὸ μακρυνὸ τὸ σκοτεινό,
Γι' ἂν ἔρθῃ λύπη καὶ χαρά, ἂν εἶν' χαρὰ δὲ χαίρεται
Καὶ λύπη δὲ λυπᾶται...
Μητέρα μου, μητέρα μου
Μοῦκοψες τὸν ἀέρα μου...
Κόπιασε, μάνα, στὸ καλό, κόπιασε στὴν Παράδεισο
Μὲς στὸ Χριστὸ στὴν Παναγιὰ κι'ἂς ἤμαστε στὴν ξενητιά.
Ἂς εἶν' καλὰ οἱ χωριανοί, μητέρα, μᾶς συνδράμανε.

ΣΕ ΠΑΛΛΗΚΑΡΙ ΑΝΥΠΑΝΤΡΟ

(8)

Ἕνας ἀητὸς καθότανε σὲ μαρμαρένια πλάκα,
Μᾶχε τὰ νύχια μάλαμα, τὰ πούπουλ' ἀσημένια,
Μᾶχε καὶ στὸ κεφάλι του τἀτίμητο πετράδι.
Σηκώθη πῆγε στὴ Φραγγιά, γιὰ νὰ τὸ ξετιμήσῃ.
'Εκεῖ τοῦ λέν' οἱ χρυσικοὶ ξετιμημοὺς δὲν ἔχει.
'Αγροίκα, Χρῆστο, ἀφέντη μου, καὶ ἀκριδοκουνιάδε μου.
Μωρέ, μονόριε κι'ἀκριδέ, ὁποῦ εἴσαστ' οἱ πολλοὶ ἀδερφοί,

Ἑφτὰ ἀδερφούλια κι'ἀκριβά, δὲν ἔμεινε κανένα πλιά,
Μούντζα σου, γρηὰ-Γεώργενα,
Τύφλες καὶ μαῦρα φάσκελα μὲς τὰ δικά σου μάτια,
Μάγινες μιὰ κολοκυθιὰ μὲ δεκατέσσερα παιδιὰ
Καὶ στὸ στερόνε τὸν καιρὸ δὲν ἄφησες κανένα 'δῶ.
Ὅλοι ἀπὸ θεϊκὸ σπαθί, ὅλοι ἀπ' αὐτὸ περάσανε.
Ἄλλος κανεὶς δὲ σοὔφταξε μόν' ἡ κακιά σου τύχη,
Νὰ χάσης τοὺς ἑφτά σου γιοὺς καὶ κληρονόμους κι' ἄκληρους·
Νὰ τοὺς παινέψω δὲν μπορῶ, ὅλοι ἤτανε στὸ φανερό,
Καὶ παλληκάρια διαλεχτά.....

ΕΙΣ ΝΕΙΟΝΥΦΗΝ

(9)

Μιὰ λιγερὴ ροβόλαε στοῦ Μάη τὰ περιβόλια.
Σούρνουν τὰ ροῦχά της δροσιὰ καὶ τὰ μαλλιά της μόσχο,
Σούρνουν τὰ πασουμάκια της τοῦ Μάη τὰ λουλούδια.
Ἀϊ, Κατερίνα χήνα μου, ἄσπρη μου κότα καὶ παχειά,
Κρισάρα μου μεταξωτή, ποὔκανες χάσικο ψωμί.
Ἀϊ, γλεντζοῦ καὶ χορευτοῦ, περπάταες καὶ χόρευες,
Ποὔχες γλωσσίτσα σὰ βιολί, δίχως λαβοῦτο νὰ βαρῇ.
Τὰ νιάτα σου τὰ δροσερὰ πῶς θὰν τὰ φᾶν τὰ χώματα!
Καϋμένη, νὰ συλλογιστῇς, λυπήσου τὴ μητέρα σου.
Ἂν δὲν ἐρθῇς κι' ἂν δὲν φανῇς, θενὰ σοῦ κάμη προσβολή,
Θὰ πᾶ νὰ πάρουν τὰ προικιὰ ἀπὸ τὸ σπίτι τἄντρα σου
Γιατί δὲν ἄφηκες παιδί.....

ΕΙΣ ΝΕΙΟΠΑΝΤΡΟΝ

(10)

Στὸν Ἅδη ἀγέρας δὲ φυσᾷ καὶ ἥλιος δὲ διαβαίνει,
Ἐκεῖ συνδυὸ δὲ σμίγουνε, συντρεῖς δὲν περπατοῦνε,
Μόνον πενῆντα κ' ἑκατὸ καὶ πάλε ἀγριοφοβοῦνται
Τί λέτε καὶ τί κάνετε.... ;
Γὤστειλα καὶ ξανάστειλα κι' ἀπάντησι δὲν ἔλαβα.
Στὸν Ἅδη καὶ στὴ μαύρη γῆ δὲν εἶνε γλέντια καὶ χοροὶ
Δὲ βαροῦν τούμπανα, βιολιὰ γιὰ νὰ χορεύουνε οἱ νειοὶ

Γιά σου, καϋμένε Περικλῆ, ποῦσουν γλεντζὲς καὶ χορευτής
Μετανιωμένος θὰ βρεθῇς....
Ὅπου μεσίτης γίνηκες νὰ ταπεινώσῃς τὸ κακὸ
Σὲ πῆρε ἡ μπάλα στὸ μυαλό....
Ἄϊντε, καϋμένε, καὶ νάρθῇς καὶ τὸ Θεὸ νὰ θυμηθῇς,
Γιατί ἄφησες μιὰ φαμελιὰ στὴ λάκα καὶ στὴν καλαμιά.

Σ'ΑΔΙΚΟΣΚΟΤΩΜΕΝΟ ΠΑΛΛΗΚΑΡΙ

(11)

Τίποτα δὲ φοβήθηκε πρώτη βραδειὰ στὸν Ἅδη,
Ποῦ διάει τὸ φεῖδι κ' ἔκατσε ἀπάνου στὸ κεφάλι·
Κάνει ἀρχὴ στὰ μάτιά του τὰ γαλοζυμωμένα,
Ὕστερα στὰ φρυδάκιά του τὰ γαϊτανοπλεγμένα
Κ' ὕστερα στὴ γλωσσίτσα του τὴν ἀηδονολαλοῦσα
Ὁποῦ τὴν εἶχαν τὰ πουλιὰ μαζὶ καὶ κελαϊδοῦσαν.
Σὰν τέτοια νειάτα δροσερὰ καὶ παλληκάρια διαλεχτά,
Νἄχουν στὰ στήθη δυὸ καρδιὲς καὶ εἰς τὴν πάντα δυὸ φωτιὲς
Μπαφοῦνα μαστορική, ντουφέκι ριγαδωτό.
Καὶ παλληκάρι ξακουστό ...
Ὁποῦ δὲ σοῦβγαινε κανεὶς καὶ σοῦλαχε μιὰ ἐποχή.
Καϋμένε, 'ς ἀπιστήσανε κιάδικα σὲ σκοτώσανε.
Γιὰ ἀγροίκα, Ἀλέξη, ἀφέντη μου . . .
Ποῦχες πλάτες πατώματα, θὰ λυώσανε στὰ χώματα
Ποῦχενες ἑφτὰ μαχαιριές. . .
Ἀλέξη, ἄκληρο κορμί,
Ἀγροίκα το, ἄγραφο χαρτί...

ΕΙΣ ΝΕΟΝ

(12)

Πέτρες καὶ ξύλα τοῦ σπιτιοῦ, ὅλα νὰνασειστῆτε,
Γιατὶ θενἄρθῃ ἕνας καιρὸς νὰ τὸν ἀναζητῆστε.
Γιὰ ἄκου το, Μῆτρο, ἀφέντη μου, μωρὲ ἀσίκικο κορμί,
Πάτη μου κι' ἀντιπάτη μου, ὡχοῦ δὲ σοῦβγαινε κανείς,
Ποῦχες τῆς χήνας τὴ θωριὰ καὶ τοῦ λαγοῦ περπατησιά·
Ὠχοῦ, ἄριστέ μου κυνηγὲ γιὰ πέρδικες καὶ γιὰ λαγούς,

Περπάταες καὶ χόρευες κι' ὀπέστεκες τραγούδαες·
Καὶ πάλε ἄκληρο κορμί, καὶ πάλε ἄγραφο χαρτί,
Ὁπού δὲν ἄφησες παιδί, νὰ σοῦ σφραγίσῃ προσφορὰ
Καὶ νὰ σοῦ κάμῃ λειτουργιά...

ΑΛΛΟ ΕΙΣ ΝΕΟΝ

(13)

Δὲ σοῦπρεπε, δὲ σοῦμοιαζε χάμου στῆ γῆ νὰ πέσῃς,
Μὸν σοῦπρεπε καὶ σοῦμοιαζε καρέκλα καρυδένια,
Γιὰ νάκουμπάῃ ἡ μεσοῦλά σου ἡ μαργαριταρένια.
Ποῦχες κορμὶ γιὰ φέρμελη καὶ μέση γιὰ ζωνάρι
Καὶ δάχτυλα μασουρωτὰ γιὰ πέντε δαχτυλίδια.

---

(14)

Ὁ χάρος στὸ περβόλι του ἔχει ἕνα κυπαρίσσι·
Στὴ ρίζα τοῦ κυπαρισσοῦ εἶνε μιὰ κρύα βρύση,
Κ' ἔχουσι οἱ νειοὶ τὸ μπαρμπεριὸ κ' οἱ νειὲς μεταξουργεῖο
Μἄχουν καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ ἑλληνικὸ σχολεῖο.

Γιὰ γροίκα, Γιώργη, ἀσίκη μου,
Στὸν Ἅδη ποῦ θὰ κατεβῆς
Κεῖ μπαϊραχτάρης νὰ γενῇς·
Νὰ γίνῃς κλῶσα μὲ πουλιὰ
Νὰ μάσῃς τὴ λεβεντουριὰ
Καὶ νὰ τοὺς πάρῃς καὶ νάρθῃς·
Ἄϊντε καὶ νἄρθῃς τὴ Λαμπρή,
Νὰ γίνουν τὰ πικρὰ γλυκά,
Νὰ γίνῃ ἡ λύπη μας χαρά,
Κι' ἂν δὲν ἐρθῇς κι' ἂν δὲ φανῇς,
Μετανωμένος θὰ βρεθῇς.

Κωστῆς Πασαγιάννης.

ΤΟ ΔΩΡΟ ΤΣΗ ΜΟΙΡΑΣ

(στὸ λεύκωμα τσῆ δεσποσύνης Ι. Γαρζώνη)

'Απάνου στὴν Παράδεισο
στέκουνταν μαζεμένες
σ'ἕνα τραπέζι ὁλόγυρα,
φωτοπεριχυμένες,
Κυράδες στολισμένες
μὲ κάλλη προφαντά.

'Ανέβηκαν στὸ ἄκουσμα
τσῆ χάρης ποὺ θὰ γίνῃ,
καὶ κάθε μιὰ νυπόμονη
δέηση δὲν ἀφίνει,
ἴσως πιτύχῃ ἐκείνη
τὴν ἔχταχτη δωρεά.

Χίλια σκορπάει ἀρώματα
τ' ἀνθόφορτο πανέρι·
μὰ δυὸ στὴ μέση λούλουδα,
ποὺ λάμπουν σὰν ἀστέρι,
χρυσώνουνε τἀγέρι
μ' ἀχτῖδα ἀγγελική.

Λογιέται τὄνα Φρόνηση,
τἄλλο τὸ λένε Χάρη·
τὸ Πλάσμα πού στὴν κούνια του
τέτοιο βλησίδι πάρῃ
τοῦ κόσμου τὸ καμάρι
μιὰ μέρα θὰ γενῇ.

...Κοιτάζει καὶ μιὰ πόφαση
ἡ Μοῖρα τέλος παίρνει·
μὲ γέλιο πρὸς τὴν Κέρκυρα
τὸ μάτι γλυκογέρνει,
κι ὁλόχαρη τσῆ φέρνει
τὸν ξένο θησαυρό.

Μὲ ρυθμισμένο πάτημα
ἐκείνη κατεβαίνει,
σὲ νερατζιὲς ἀνάμεσα
καὶ λιόφυτα διαβαίνει,
φτάνει καὶ σιγομπαίνει
σὲ σπίτι ἀρχοντικό.

Σὲ μιὰ γωνιὰ κοιμώτανε
ἕνα κορίτσι ἀφρᾶτο·
τοῦ πάει σιμὰ τὸν κάλαθο
τὶς νοστιμιὲς γεμᾶτο,
τ' ἀχεῖλί τις δροσᾶτο
ἡ Κέρκυρα φιλεῖ.

Κι' ἡ κόρη μοσκοαύξησε
μὲ φρόνηση καὶ χάρη,
ἡ νιότη της ἐθάμπωσε
ἀσῆμι καὶ λογάρι,
γιατὶ σωστὸ καμάρι
ἀτίμητο εἶναι αὐτή.

Α. Βελέλης.

Η ΓΕΩΛΟΓΙΑ ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΤΗι ΙΣΤΟΡΙΑι

Μελετῶντες πρό τινος καιροῦ μονογραφίαν τοῦ κ. Albert Gaudry, μέλους τοῦ γαλλικοῦ Πανακαδημίου ('Ακαδημία τῶν ἐπιστημῶν) καὶ καθηγητοῦ τῆς Παλαιοντολογίας ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Φυσικῆς Ἱστορίας, μονογραφίαν τίτλον φέρουσαν: «Οἱ κατὰ τοὺς γεωλογικοὺς χρόνους πρόγονοι τῶν ἡμετέρων ζῴων», ἐπεστήσαμεν τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἐπὶ τοῦ Ε' κεφαλαίου τοῦ ἀξιολόγου τούτου ἔργου, ἐν ᾧ μετὰ πολλῆς τῆς χάριτος καὶ ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας ἀναγράφεται ἡ ἐκ τῆς γεωλογικῆς ἐρεύνης διαφώτισις σημείων τινῶν τῆς ἀρχαίας τῶν Ἀθηνῶν ἱστορίας. Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς ἡμετέρας μελέτης ἐσκέφθημεν ὅτι ἴσως δὲν θὰ ἦτο ἄπο σκοποῦ νὰ δημοσιεύσωμεν ἔν τινι τῶν ἐγκρίτων παρ' ἡμῖν περιοδικῶν, καὶ κατ'ἐκλογὴν ἐν τῷ «Παρνασσῷ», σύντομον μὲν καὶ περιεκτικήν, ἀλλὰ πιστὴν καὶ ἀκριβῆ ἀνάλυσιν καὶ περίληψιν τοῦ ἐν λόγῳ κεφαλαίου, ὡς τὰ μάλιστα ἐνδιαφέροντος τό τε πανελλήνιον, ἀποτελοῦν τὸ σύνολον τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ σοβαροῦ τούτου περιοδικοῦ, καὶ τὴν ἰδιαιτέραν τῆς τε διευθύνσεως αὐτοῦ καὶ τοῦ ὁμωνύμου αὐτῷ Συλλόγου ἕδραν, τὰς ἰοστεφεῖς Ἀθήνας.

Καὶ πρῶτον ἀναγκαῖον θεωροῦμεν νὰ ὑπομνήσωμεν τοὺς ἡμετέρους ἀναγνώστας ὅτι ἡ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ πρυτανεύουσα ἰδέα τῆς ἐπὶ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐν γένει ἀναπτύξεως καὶ μορφώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ τῶν λαῶν ἐπιδράσεως τῆς πέριξ φύσεως δὲν εἶνε νέα, ἀλλὰ πολλάκις διετυπώθη καὶ διὰ σοβαρῶν ἐπιχειρημάτων ὑπεστηρίχθη. Τὸ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον νεφελῶδες ἢ αἴθριον τοῦ οὐρανοῦ, τὸ καθαρῶς γλαυκὸν (ἀέρινον) ἢ ὑπόλευκον αὐτοῦ χρῶμα, ἐξαρτώμενον τὸ πλεῖστον ἐκ τοῦ ποσοῦ καὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἐν τῷ ἀέρι αἰωρουμένων ἑκάστοτε ὑδρατμῶν, ἡ γειτνίασις ἢ ἡ ἀπουσία παρακειμένης θαλάσσης, ἡ ἔκτασις αὐτῆς, τὸ εὖρος τοῦ ὁρίζοντος, ἡ κατασκευὴ καὶ ἡ μορφὴ τῶν παρακειμένων ὀρέων, τὸ ὕψος αὐτῶν, τὸ δασῶδες ἢ ψιλὸν τῆς πέριξ φύσεως, ἡ φύσις καὶ ἡ σύστασις τοῦ ἐδάφους, ὁ σχηματισμὸς καὶ ἡ διαμόρφωσις τῆς παραλίας, ἡ μέση θερμοκρασία τοῦ ἀέρος ὡς καὶ αἱ ἄκραι αὐτοῦ θερμοκρασίαι, τὸ ξηρὸν ἢ ὑγρὸν αὐτοῦ, ἡ διεύθυνσις καὶ ἡ ἔντασις τῶν πνεόντων ἀνέμων καὶ πλεῖστα ἄλλα, ἀποτελοῦσι γεγονότα ἀμέσως ἢ ἐμμέσως καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον σπουδαίως ἐπιδρῶντα ἐπὶ τῆς διαίτης, τοῦ χαρακτη-

ρος, τοῦ βαθμοῦ τῆς προόδου ἐν τῇ τέχνῃ, τῆς καλλαισθησίας, τῆς ἀναπτύξεως τῶν ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων, τοῦ ὑλικοῦ ἐν γένει καὶ πνευματικοῦ βίου. Οὐδὲν νέον θὰ εἴπωμεν, ἐὰν ἐπαναλάβωμεν ἐνταῦθα ὅσα πλειστάκις ἐγράφησαν σχετικῶς πρὸς τὴν δαψίλειαν, μεθ' ἧς ἡ τὰς τύχας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν λαῶν μετὰ περισσῆς περινοίας διευθύνουσα πρόνοια ἐπροίκισε τὴν σχετικῶς μικρὰν γηΐνην λωρίδα, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον καὶ τὴν ἀναποσπάστως πρὸς ταύτην ἀπό τε γεωλογικῆς καὶ κλιματολογικῆς ἀπόψεως συνδεδεμένην Ἐλάσσονα Ἀσίαν, τὴν λωρίδα, ἥτις ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ προικισθεῖσα, προωρίσθη ὑπ' αὐτοῦ ὡς ἡ μοναδικὴ πρωτόγονος τοῦ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ κοιτίς.

*
* *

Τῆς προνομιούχου ταύτης μικρᾶς γηΐνου λωρίδος μικρὸν ἀποτελεῖ τμῆμα ἡ Ἀττική, ὁ ὀμφαλὸς ταύτης, τὸ κέντρον δὲ τοῦ πολιτισμοῦ ἐκείνου. Ἴδωμεν πῶς ὁ σοφὸς καθηγητὴς καὶ ἀκαδημαϊκὸς κ. Gaudry ἀναλαμβάνει νὰ καταδείξῃ τὸ πιθανὸν τῆς πρὸς τὴν γεωλογικὴν τῆς Ἑλλάδος ἐν γένει καὶ τῆς Ἀττικῆς ἰδίᾳ σύστασιν σχέσεως τῶν πρωτογόνων καὶ ἀρχαϊκῶν μυθολογικῶν ἀντιλήψεων πρὸς τὴν ἐν γένει διαμόρφωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ μάλιστα τοῦ ἀθηναϊκοῦ πνεύματος. Ὁ κ. Gaudry δὲν ἐννοεῖ ν' ἀσχοληθῇ εἰδικῶς περὶ τὴν ἔρευναν τῆς ἐν τῇ ἀρχαιότητι καταστάσεως καὶ προόδου τῆς γεωλογικῆς ἐπιστήμης, περὶ ἧς ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ ἔγραψαν (von Hoff, von Lasaulx καὶ Schwarer) θεωρῶν ταύτην ἐκτὸς τοῦ θέματος αὐτοῦ κειμένην, ἀναγράφων δὲ ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἀνεῦρον ἐν τῷ ἐδάφει τῆς γῆς σκελετοὺς καὶ ὀστᾶ ὀρυκτῶν ζῴων, εἰς προγενεστέρας ἀνηκόντων γεωλογικὰς ἐποχάς, δυνατὸν θεωρεῖ τὸ ὅτι ἡ θέα τῶν παλαιοντολογικῶν τούτων εὑρημάτων κατέστησε μᾶλλον ἀπιθάνους τοὺς τότε διαδεδομένους μύθους περὶ τῶν εἰς λίθους μεταμορφώσεων τῶν ζώντων ὄντων, αἵτινες τοσούτῳ σπουδαίαν κατέχουσι θέσιν ἐν ταῖς Μεταμορφώσεσι τοῦ Ὀβιδίου, σημειῶν ἐν τούτῳ ὅτι ὡρισμέναι τινὲς γεωλογικαὶ περιστάσεις συνετέλεσαν ἐπὶ μᾶλλον εἰς τὴν παραδοχὴν τῶν περὶ μεταμορφώσεων μυθευμάτων τούτων. Οὕτως ἀναγράφει ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχον πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν ὁμοιώματα ἀπολιθώσεων ἐκ τοῦ ἐπιπάγου, ὃν καταλείπουσιν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας σωμάτων ἐμβυθιζομένων ἐντὸς αὐτῶν τὰ ὕδατα τὰ πηγάζοντα εἰς χώρας συνισταμένας ἐκ μαρμάρου καὶ συμπαγοῦς ἀσβεστολίθου, ἀναφέρει δὲ περικοπὴν τοῦ Ὀβιδίου, ἐν ᾗ φέρεται ὅτι εἰς τὴν χώραν τῶν Κικόνων· ὑπάρχει ποταμός, οὗτινος τὸ

ὕδωρ ἀπολιθοῖ τὰ ἐσωτερικὰ ὄργανα τοῦ πίνοντος αὐτό, μεταβάλλον εἰς μάρμαρον ἅπαντα τὰ εἰς ἐπαφὴν μετ' αὐτοῦ ἐρχόμενα ἀντικείμενα.

Ἀναφορικῶς δὲ πρὸς τὴν περὶ ὑπάρξεως μυθολογικῶν γιγάντων καὶ τεράτων πίστιν τῶν ἀρχαίων ὁ κ. Gaudry δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν γνώμην τῶν κ. Lasaulx καὶ Schwarer, καθ' ἣν αὕτη ἦτο τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ὑπ' ἐκείνων θέας τῶν ὀρυκτῶν σκελετῶν, ἀποκλίνει δὲ εἰς τὴν παραδοχὴν τοῦ ὅτι ἡ περὶ ὑπάρξεως ὑπερφυσικῶν τεράτων πίστις τῶν ἀρχαίων ἔχει λόγον μᾶλλον τὴν παράδοσιν περὶ ζῴων, ἅτινα κατ' ἀρχαιοτέρας γεωλογικὰς ἐποχὰς ἐγνώσθησαν ζῶντα.

Τὴν γνώμην αὐτοῦ ταύτην στηρίζει ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπὶ τοῦ σήμερον παραδεδεγμένου, ὅτι ἐν ταῖς ἡμετέραις χώραις ὁ ἄνθρωπος ἦτο σύγχρονος πολλῶν ἐκλειψάντων ἤδη ζωϊκῶν εἰδῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπὶ τοῦ ὅτι, καὶ ἂν ἔτι οἱ ἀρχαῖοι ἐγνώρισαν τὰ ἐξ ἀπολιθώσεων ζωϊκῶν σκελετῶν ἀξιόλογα γεωλογικὰ στρώματα, ἅτινα τοσοῦτον ἀφθονοῦσιν ἐν τῇ Ἀττικῇ, εἰς μικρὰν ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν καὶ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ Μαραθῶνος ἀπόστασιν (Πικέρμιον)—περὶ οὗ ἀμφιβάλλει ὁ συγγραφεύς, καθ' ὅσον παρ' οὐδενὶ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, οὐδὲ παρ' αὐτῷ τῷ μετὰ τοιαύτης ἀκριβείας καὶ λεπτομερείας περιγράψαντι τὴν Ἀττικὴν Παυσανίᾳ ἀπαντᾷ σχετική τις περὶ τῶν παλαιοντολογικῶν τῆς Ἀττικῆς θησαυρῶν εἴδησις—,στρώματα, ὧν ἡ ἀνακάλυψις καὶ μελέτη σπουδαίως συνετέλεσαν ἐσχάτως εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἐν μέρει πλήρωσιν τῶν πολυαρίθμων τῆς παλαιοντολογίας χασμάτων, οὐδὲν ἧττον βέβαιον εἶνε ὅτι αἱ περὶ τῶν ὀρυκτῶν τούτων σκελετῶν γνώσεις τῶν ἀρχαίων ἦσαν καὶ ὀλίγαι καὶ ἀσήμαντοι, ὅλως δὲ ἀστήρικτον ἐπιστημονικῶς καὶ ἐσφαλμένον εὑρίσκει ὁ συγγραφεὺς τὸ νὰ ταυτισθῇ **ὁ κάπρος τοῦ Ἐρυμάνθου, ἡ αἲξ τῆς Ἀμαλθείας, ὁ ταῦρος τοῦ Μαραθῶνος, ὁ λέων τῆς Νεμέας**, πολλῷ δὲ ἧττον **ἡ Λερναία ὕδρα**, καθαρὸν τῆς φαντασίας ἀποκύημα, μετὰ τῶν ἐν τῷ ἀνωτέρω μνημονευθέντι ἀττικῷ γεωλογικῷ στρώματι ἀνευρεθέντων σκελετων τῶν ὁμωνύμων ζῴων, πιθανώτερον δὲ νομίζει ὅτι τὰ ἀνωτέρω ἀναφερόμενα μυθολογικὰ ὄντα, πλὴν τῆς Λερναίας ὕδρας, διετυπώθησαν ἐπὶ τῇ βάσει ζώντων ὄντων τῆς τεταρτογενοῦς ἢ καὶ τῆς συγχρόνου γεωλογικῆς περιόδου, ἀφ' οὗ γνωστὸν εἶνε ὅτι πολλὰ εἴδη ζῴων ἐξηφανίσθησαν ἐν πολλῷ μεταγενεστέροις χρόνοις, οἷον ἐκ τῆς Μακεδονίας οἱ λέοντες, ζῶντες ἔτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείας τοῦ Ξέρξου, οἱ ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ, κατὰ τὸν Παυσανίαν, διαιτώμενοι βόνασοι καὶ οἱ ἐπὶ τῆς Πάρνηθος διωκόμενοι κάπροι καὶ ἄρκτοι.

Ἐξετάζων δὲ εἶτα τὸ ζήτημα τῆς παρὰ τῶν ἀρχαίων παρατηρή-

σεως ἢ μὴ τῶν ὀρυκτῶν τῆς Ἀττικῆς κογχυλίων, ὁ κ. Gaudry ἀποφαίνεται ὑπὲρ τοῦ πρώτου, στηριζόμενος ἐπὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Στράβωνος καὶ εἶτα ὑπὸ τοῦ Πλινίου ἀναγραφομένων περὶ Πειραιῶς, ὅστις ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὡς πρώην νῆσος, ὅθεν ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομα,[1] οὐδόλως δὲ διστάζων νὰ παραδεχθῇ ὅτι οἱ ἀρχαῖοι παρατηρήσαντες τὰ ὀρυκτὰ θαλάσσια κογχύλια, ἅτινα ἀφθόνως ἀπαντῶσιν ἐν τῇ μεσημβρινῇ τῆς Ἀττικῆς ἀκτῇ, περιστρεφομένῃ, ὑπὸ στρωμάτων τῆς πλειοκαίνου ἐποχῆς (ἄνω τριτογενὲς κοίτασμα), ἐγνώριζον πρὸ ἡμῶν τὴν σημαντικὴν κατὰ τὴν ἀκτὴν ταύτην τῆς θαλάσσης ὑποχώρησιν, ἐπὶ μᾶλλον δὲ προβαίνων εὑρίσκει ὅτι κατὰ τὸν σχηματισμὸν τοῦ ὀνόματος τῆς Πελοποννήσου (Πέλοψ, νῆσος), ὀνόματος δοθέντος εἰς χώραν, ἥτις δὲν εἶνε πλέον νῆσος ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, πιθανῶς ἐλήφθη ὑπ' ὄψει ἡ ἐκ τῆς παρουσίας τῶν θαλασσίων κογχυλίων ἐν τῷ ἀσβεστολίθῳ τοῦ Κορινθιακοῦ ἰσθμοῦ ἐνδεικνυμένη κατὰ προγενεστέραν ἐποχὴν ὕπαρξις θαλασσίου βραχίονος, χωρίζοντος τὴν τότε νῆσον Πελοπόννησον ἀπὸ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος.

*
* *

Μετὰ τὴν γενικὴν ταύτην προεισαγωγήν, ἥτις μᾶλλον πρὸς τοὺς προϊστορικοὺς τῆς Ἑλλάδος χρόνους σχετίζεται, ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει τὰ φυσικὰ αἴτια τῆς ὑποδιαιρέσεως τῆς Ἑλλάδος εἰς μικρὰ κρατείδια, ἀναφέρων δὲ τὸ γεγονός, καθ' ὃ οὐδαμοῦ τῆς Εὐρώπης καὶ ἐν οὐδεμιᾷ ἐποχῇ παρετηρήθη, ὁ εἰς τοσούτους διακεκριμένους καὶ ἀνεξαρτήτους ἀπ' ἀλλήλων λαοὺς χωρισμός, οἷος ἐν τῇ μικρᾷ ἑλληνικῇ χώρᾳ παρετηρήθη ἀποδίδει κυρίως τοῦτον εἰς τὴν διάταξιν τῶν σειρῶν τῶν ὀρέων τῆς χώρας, καθ' ὅσον αὗται εἶνε μὲν ὀλίγῳ σημαντικαί, ἀλλὰ πολυπληθεῖς, ποικιλοτρόπως διασταυρούμεναι καὶ καταλείπουσαι μεταξὺ αὐτῶν μεμονωμένας πεδιάδας καὶ κοιλάδας, αἵτινες ἀπέβησαν αἱ ἕδραι διακεκριμένων κρατῶν. Οὕτως οἱ λαοὶ τῶν Θηβῶν, τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Κορίνθου, τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Σπάρτης παρέμειναν κεχωρισμένοι ἀπ' ἀλλήλων διὰ τῶν περιβαλλόντων τὰς ὑπ' αὐτῶν κατεχομένας χώρας ὀρέων, μόνον δὲ οἱ πόλεμοι καὶ τὸ θαλάσσιον ἐμπόριον ηὔξησαν διαδοχικῶς τὰς σχέσεις τῶν πλείστων ἑλληνικῶν λαῶν καὶ μάλιστα τῶν Ἀθηναίων. Ἐν τούτοις καὶ σήμερον ἔτι ὁ φραγμὸς τῶν ὀρέων ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς διαιρέσεως τῆς Ἑλλάδος εἰς διακεκριμένους μικρολαούς, παρακωλύων τὴν πρόοδον τοῦ πολι-

[1] Πειραιεὺς ἐκ τῆς ῥίζης ΠΕΡ, σημαινούσης διάβασιν, διαπεραίωσιν, ὅθεν καὶ πέρα, πέραν, πέρας, πόρος, πορθμός, ἔμπορος, κτλ.

τισμοῦ, ἀντιτασσόμενος εἰς τὴν ἐξαφάνισιν τῆς ληστείας καὶ δαπανηρὰν καθιστῶν τὴν ἵδρυσιν τῶν σιδηροδρόμων.

Ἄμεσον συνέπειαν τῶν ἀνωτέρω βιωτικῶν συνθηκῶν θεωρεῖ ὁ συγγραφεὺς τὸ ὅτι οἱ Ἕλληνες προσηλώθησαν πάσῃ δυνάμει εἰς τὴν ἰδίαν ἕκαστοι χώραν· ἐντεῦθεν προέκυψεν ὁ φλογερὸς πατριωτισμὸς τῶν πολιτῶν ἑκάστου τῶν κρατειδίων τούτων· ἐντεῦθεν ὁ πρὸς τὴν ἀνεξαρτησίαν ζωηρὸς αὐτῶν ἔρως· ἐντεῦθεν ἐπίσης προέκυψεν ὁ διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῆς φύσεως ἑκάστης τῶν χωρῶν τούτων μορφωθεὶς ἰδιαίτερος ἑκάστου τῶν ἐν αὐταῖς οἰκούντων λαῶν χαρακτήρ. Οὕτω διεκρίθησαν ἐν τῇ ζωγραφικῇ ἡ Κόρινθος καὶ ἡ Σικυών, ἐξαιρετικὴν μεταξὺ δύο θαλασσῶν κατέχουσαι θέσιν· οἱ Βοιωτοί, καλλιεργηταὶ τῶν εὐφόρων παρὰ τὰς ὄχθας τῆς Κωπαΐδος γαιῶν, ἐχαρακτηρίσθησαν ὡς βαρεῖς καὶ νωθροί· οἱ Σπαρτιᾶται, μεμονωμένοι πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ταϋγέτου, διετήρησαν ἔν τε τοῖς ἀρχαίοις καὶ τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις ἤθη τραχέα, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι εἶχον ἐν τῇ εὐφυΐᾳ αὐτῶν κινητόν τι, ὡς ὁ κονιορτὸς τοῦ ἀπεξηραμμένου αὐτῶν ἐδάφους, θεῖόν τι, προσόμοιον τῇ καλλονῇ τοῦ περιστέφοντος τὴν πόλιν αὐτῶν μαρμαρίνου περιβόλου.

Ἀπὸ τῶν γενικῶν τούτων ὁ συγγραφεὺς μεταβαίνει εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς καταστάσεως τῆς γεωργίας ἐν τῇ Ἀττικῇ, ἣν χαρακτηρίζει μετὰ τοῦ Ὁμήρου, τοῦ Πινδάρου, τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Στράβωνος ὡς ἄγονον, πετρώδη καὶ χέρσον. Ὁ Ὑμηττός, κατ' αὐτόν, ἦτο γυμνὸς ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὡς τοῦτο ἐξάγει καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς παγκοσμίου φήμης ἧς ἀπήλαυε τὸ μέλι αὐτοῦ, διότι αἱ μέλισσαι ἄφθονον παράγουσιν ἐπὶ τῶν ἐκ μαρμάρου ὀρέων τὸ μέλι, καθ' ὅσον σπανίως φύονται ἐπ' αὐτῶν καὶ ἥκιστα προκόπτουσιν αἱ πεῦκαι, οἱ κόμαροι καὶ οἱ σχοῖνοι, ἀδυνατοῦντες διὰ τοῦτο νὰ παρακωλύσωσι διὰ τῆς σκιᾶς αὐτῶν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν μικρῶν φυτῶν, ἐξ ὧν ἐκεῖναι ἀντλοῦσι τὰς πρὸς παρασκευὴν τοῦ μέλιτος ἀναγκαίας πρώτας ὕλας. Ἄλλως τε δὲ ἡ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν γεωργικῶν προϊόντων ὑποδεὴς τῆς Ἀττικῆς θέσις εἶνε ἄμεσος συνέπεια τῆς γεωλογικῆς αὐτῆς συστάσεως, διότι οἱ ἐκ μαρμάρου ὄγκοι ἥκιστα ἐπιτρέπουσι τὴν ἐπ' αὐτῶν ἀνάπτυξιν τῆς φυτείας, τὰ δὲ ὄρη τὰ τὸ πλεῖστον ἐκ μαρμάρου συνιστάμενά εἰσι κατὰ τὸ πλεῖστον γυμνά, οἷον ὁ Ὑμηττός, τὸ Πεντελικὸν καὶ ὁ Λυκαβητός, πολλάκις δὲ καὶ μακρόθεν διακρίνεται ἐκ τῆς ἐλλείψεως πάσης ἐπὶ τοῦ μαρμάρου βλαστήσεως τὸ μέρος ὅθεν ἄρχονται τὰ ἐκ μαρμάρου στρώματα. Ἀλλὰ πλὴν τοῦ γενικοῦ τούτου αἰτίου τῆς ἐλλείψεως πάσης ἐπὶ τοῦ μαρμάρου βλαστήσεως ὑπάρχουσι καὶ λόγοι εἰδικοί, ἐξ ὧν ὁ συγγραφεὺς μνημονεύει τὴν μεγάλην αὐτῶν ἀντα-

νακλαστικὴν τῆς θερμότητος δύναμιν, συνεπείᾳ τῆς ὁποίας κατὰ τὸ θέρος ἀφανίζονται τὰ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χειμῶνος βλαστήσαντα ἐπ' αὐτῶν εὐάριθμα φυτά, τὴν δυσχέρειαν τοῦ ἐκ τοῦ μαρμάρου σχηματισμοῦ φυτοφόρου γῆς καὶ τὴν εὐχέρειαν μεθ' ἧς αὕτη ἅμα τῷ σχηματισμῷ αὐτῆς ἀποπλύνεται ὑπὸ τοῦ ἕνεκα τῆς τοῦ ἐδάφους γυμνότητος ἀκωλύτως καὶ ὁρμητικῶς καταρρέοντος ὕδατος, ἔτι δὲ τὴν εὐχέρειαν μεθ' ἧς τὰ ἐκ τῶν ἄνω καταρρέοντα ὕδατα συμπηγνύουσι διὰ τῆς ἐν αὐτοῖς περιεχομένης ἐν διαλύσει ἀνθρακικῆς ἀσβέστου τὴν ὑπ' αὐτῶν διαβρεχομένην φυτικὴν γῆν καὶ οὕτω μεταβάλλουσιν αὐτὴν εἰς σκληρὰν καὶ ἄγονον. Εἰς τὰ γεωλογικὰ ταῦτα αἴτια δυνατὸν νὰ προστεθῶσι πρὸς συμπλήρωσιν καὶ μετεωρολογικά, οἷον οἱ πνέοντες συχνοὶ καὶ ἰσχυροὶ ἄνεμοι, οἵτινες ἐξαντλοῦσι καὶ ξηραίνουσι τὰ φυτά, ἡ κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ ἔτους ξηρασία, κτλ.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς γεωλογικῆς συστάσεως τῶν πεδιάδων καὶ κοιλάδων τῆς Ἀττικῆς ὁ κ. Gaudry ἑρμηνεύει τὸν λόγον, δι' ὃν καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐχρησιμοποιήθησαν πρὸς τεχνητὴν ἄρδευσιν τοῦ φύσει ἀνύδρου τῆς Ἀττικῆς ἐδάφους τὰ ὕδατα τῶν πηγῶν καὶ μάλιστα τῶν τοῦ Πεντελικοῦ, δὲν διετρήθησαν δὲ ἀρτεσιανὰ φρέατα, ὧν τὴν διόρυξιν ἐγίνωσκον οἱ ἀρχαῖοι, αἱ δὲ μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ γενόμεναι πολλαχοῦ τῆς Ἀττικῆς πρὸς διάτρησιν τοιούτων ἀπόπειραι εἰς οὐδὲν κατέληξαν ἀξιόλογον. Ὁ λόγος εἶνε ὁ ἑξῆς: Τὰ κατ' ἐπιπολὴν στρώματα τῶν πεδιάδων καὶ τῶν κοιλάδων τούτων συνίστανται γενικῶς ἐκ προσχώσεων καὶ τμημάτων βράχων, παρασυρθέντων ὑπὸ τῶν χειμάρρων καὶ κατατεθέντων ἐντὸς λιμνῶν· στεροῦνται ἄρα ταῦτα συνεκτικότητος καὶ εὐχερῆ παρέχουσι διάβασιν τῷ ὕδατι, ὅπερ σχηματίζει ὑπὸ ταῦτα ὑπογείους δεξαμενάς, κειμένας μεταξὺ τῶν δευτερογενῶν καὶ τῶν τριτογενῶν στωμάτων, δυναμένας δὲ διὰ διατρήσεως νὰ δώσωσι γένεσιν εἰς ἀρτεσιανὰ φρέατα. Ἀλλ' ἡ μεγάλη δυσχέρεια ἔγκειται ἐν τῇ εὑρέσει τοῦ σημείου, ὅθεν διέρχονται αἱ ὑπόγειοι αὗται ῥοαί, καθ' ὅσον οἱ δευτερογενεῖς βράχοι δέον νὰ παρουσιάζωσιν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς γῆς ἀνωμαλίας προσομοίας ταῖς ἐπὶ τῆς ἐπιπολῆς ἐπιφανείας παρατηρουμέναις, δυνατὸν δὲ ἡ διάτρησις νὰ φέρῃ εἰς σημεῖα, ἐν οἷς οἱ σχιστόλιθοι καὶ τὰ μάρμαρα σχηματίζουσι μαστὸν ἀντὶ κοιλότητος, ὅπερ προφανῶς ἐπιφέρει τὸ ναυάγιον τῆς ὅλης πολυδαπάνου ἐπιχειρήσεως.

*
* *

Μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῆς συστάσεως τοῦ ἐδάφους τῆς Ἀττικῆς καὶ

τὴν εὕρεσιν τῆς μεταξὺ ταύτης καὶ τῆς καταστάσεως τῆς γεωργίας σχέσεως, ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει τὰς συνθήκας τῆς ἀναπτύξεως τῆς ναυτιλίας, ἃς ἀντιθέτως πρὸς τὰς γεωργικὰς εὑρίσκει δι' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα ἀρίστας. Καὶ εἰκότως· διότι, ὡς ὁ Ampère ἀνέγραψεν, οὐδαμοῦ τοῦ κόσμου ἀπαντᾷ χώρα μᾶλλον νησιωτικὴ τῆς Ἑλλάδος, ἥτις ἀποτελεῖται ἐξ ἀρχιπελάγους καὶ μικρᾶς χερσονήσου, ἐν ᾗ κατὰ πᾶσαν διεύθυνσιν εἰσχωροῦσι πολυπληθεῖς κόλποι, ἐν ᾗ κατὰ πᾶν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ βῆμα ἀπαντᾷ τις τὴν θάλασσαν. Διὰ τῶν πολυαρίθμων τούτων κόλπων τὰ πλοῖα εἰσδύουσι μέχρι τοῦ κέντρου τῆς ξηρᾶς, τὸ βάθος δὲ τῶν θαλασσίων ὑδάτων εὐχερῆ καθίστησι τὴν ἄμεσον εἰς τὰς ἀμμώδεις παραλίας προσέγγισιν.

Εἰς τὸν διὰ τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ δι' αὐτῆς διεξαγομένου ἐμπορίου πλουτισμὸν τῆς Ἑλλάδος συνετέλεσαν τελεσφόρως, φυσικοὺς ἀποτελοῦσαι ναυτικοὺς σταθμούς, αἱ νῆσοι τοῦ Ἀρχιπελάγους, ὧν αἱ μὲν (Ἑλένη ἢ Μακρόνησος, Κέως, Κύθνος, Σῦρος, Σέριφος, Σίφνος, Πάρος, Νάξος, Ἀμοργός) φαίνονται συνιστῶσαι φυσικὴν τῆς Ἀττικῆς προσεκβολήν, αἱ δὲ (ὡς ἡ Ἄνδρος, ἡ Τῆνος καὶ ἡ Μύκονος) προσεκβολὴν τῆς Εὐβοίας. Αἱ νῆσοι αὗται πιθανῶς ἀποτελοῦσι τὰς μέχρι τῆς σήμερον ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης ἐξεχούσας κορυφὰς εὐρείας χώρας, ὑφισταμένης μὲν κατὰ τὴν μειόκαινον ἐποχὴν καθ' ἅπασαν τὴν ἔκτασιν τοῦ νῦν Αἰγαίου πελάγους, καθιζησάσης δὲ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς πλειοκαίνου ἐποχῆς. Αἱ γεωλογικαὶ αὗται ἀνατροπαὶ καὶ μεταμορφώσεις ἐπέδρασαν, κατὰ τὸν κ. Gaudry, λίαν εὐνοϊκῶς ἐπὶ τῶν τυχῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

*
* *

Τὴν ἐξέτασιν τῶν συνθηκῶν τῆς ἀναπτύξεως τῆς ναυτιλίας διαδέχεται ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ κ. Gaudry ἡ τοῦ μεταλλικοῦ τῆς Ἀττικῆς πλούτου, πρώτιστα δὲ πάντων μνημονεύονται τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρίου, ἅτινα, σπουδαίαν πηγὴν πλούτου διὰ τοὺς Ἀθηναίους ἀποτελοῦντα, ἦσαν, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, τὰ πρὸ τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας πληρώσαντα τὸν δημόσιον θησαυρόν, ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος ὡς ἀνεξάντλητα, ἤδη ὅμως ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Στράβωνος ἦσαν ἐξηντλημένα μέχρι τοιούτου, ὥστε νὰ χρησιμοποιῶνται πρὸς ἐξαγωγὴν ἀργύρου αἱ ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων ἐγκαταλειφθεῖσαι ὡς ἄχρηστοι σκωρίαι, αἵτινες τὸ δεύτερον χρησιμοποιοῦνται σήμερον πρὸς ἐξαγωγὴν τοῦ ἐν αὐταῖς ἕνεκα τῶν ἀτελεστέρων μεθόδων τῶν ἀρχαίων ὑπολειπομένου μικροῦ ποσοῦ τοῦ δευτέρου τῶν τιμίων μετάλλων.

Τὰ περιβόητα τοῦ Πεντελικοῦ μάρμαρα μετὰ τῶν ἐν Λαυρίῳ πλουσίων μεταλλείων τοῦ ἀργυρούχου μολύβδου ὑπῆρξαν ὁ πυρὴν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ πλούτου, ἀλλὰ πλὴν τούτου ἔσχον ἐκεῖνα πολλῷ ὑψηλότερον προορισμόν. Διότι εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι πολὺ πρὸ τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰσαγωγῆς τῆς γλυπτικῆς καὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἐκαλλιεργοῦντό πως αὗται ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων καὶ Αἰγυπτίων, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τῶν μαρμάρων τοῦ Πεντελικοῦ καὶ τῆς Πάρου ἔσχον τὴν πλήρη αὐτῶν ἀνάπτυξιν. Ἡ καθαρότης τῶν μαρμάρων τούτων ἐνέπνευσε τὴν καθαρότητα τῶν γραμμῶν, ἥτις ἀποτελεῖ ἓν τῶν ἐξόχων πλεονεκτημάτων τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, ἡ δὲ διαφάνεια αὐτῶν ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς γλύπτας τὴν χάραξιν ἀγαλμάτων, ἅτινα ἀπεμιμοῦντο τὰ ἔμψυχα ὄντα. Ἀναγνωρισθέντος δὲ ὅτι οὐδεμίαν ἔχει ἐπὶ τοῦ μαρμάρου ἐπιρροὴν τὸ εὐεργετικὸν τῆς Ἑλλάδος κλῖμα, οἱ ἕλληνες καλλιτέχναι, γλύπται καὶ ἀρχιτέκτονες καὶ ζωγράφοι, ἐνεπιστεύθησαν αὐτῷ μετὰ στοργῆς τοὺς θησαυροὺς τῆς μεγαλοφυΐας αὐτῶν, οἱ μὲν μετὰ χάριτος ἀνεπιλήπτου αἰσθητοποιοῦντες τὰς περὶ τοῦ ὑλικοῦ καὶ ἀΰλου κόσμου ἀντιλήψεις αὐτῶν, οἱ δὲ ἀποδίδοντες εἰς τὰ ἔμψυχα ἐκείνων ἐκ μαρμάρου πλάσματα τὸν φυσικὸν αὐτοῖς χρωματισμόν, ὡς τοῦτο οὐδόλως ἐν ἀμφιβόλῳ τίθεται πλέον σήμερον μετὰ τὰς ἐπὶ τούτῳ ἐρεύνας τοῦ Hittorff.

Ἐπὶ τούτοις ὁ συγγραφεὺς μετὰ τὴν περιγραφὴν τῆς πρὸς ἐξαγωγὴν τοῦ μαρμάρου ἀπὸ τῶν λατομείων τοῦ Πεντελικοῦ μεθόδου, ἥτις ἦτο μὲν ἁπλῆ ἀλλὰ καὶ ἐπιπονωτάτη, καὶ τὴν ἀναγραφὴν τῶν πρὸς ἐκκοπὴν τῶν μεγάλων τεμαχίων τῶν χρησιμοποιηθέντων κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῶν ἀρχαίων τῶν Ἀθηνῶν μνημείων, ἔτι δὲ καὶ τῶν πρὸς μεταφορὰν αὐτῶν μέχρι τῆς πόλεως ὑπερβληθεισῶν μεγάλων δυσχερειῶν, σημειοῖ τὴν ὑπὸ τοῦ Fiedler γενομένην διάκρισιν τοῦ πεντελικοῦ σακχαροειδοῦς μαρμάρου ἀπὸ τοῦ ὁμοειδοῦς αὐτῷ παρίου καὶ τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ πρώτου ὡς ἀνωτέρου τοῦ δευτέρου, ἰδίᾳ κατὰ τὴν λεπτότητα τῆς κρυσταλλώσεως, ἐξετάζων δὲ τὰς φυσικὰς ἀφορμάς, εἰς ἃς δέον ν' ἀποδοθῇ ἡ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων θαυμασίως ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ διατυπωθεῖσα ἰδέα τοῦ καλοῦ, οὐχὶ δὲ καὶ τοῦ μεγάλου, ὅπερ ἀντεπροσώπευσεν ἡ Αἴγυπτος, ἀνευρίσκει ὡς τοιαύτην τὸ πολυδάπανον τῆς πρὸς οἰκοδόμησιν ὕλης, καθ' ὅσον ἐκεῖνοι μὲν ἐχρησιμοποίησαν ἐν τῇ τέχνῃ τὸ οὐχὶ τοσούτῳ ἄφθονον καὶ δυσχερῶς κατεργαζόμενον μάρμαρον, οἱ δὲ Αἰγύπτιοι ἀντὶ τούτου τοὺς μαλακοὺς ἀσβεστολίθους (calcaire nummulitique), οἵτινες συνιστῶσι τὴν βάσιν τῆς χώρας αὐτῶν. Οὐδὲν ἧττον σημειοῖ ὅτι μόνον ἡ τελεία τῶν Ἀθη-

ναίων καλλαισθησία ἀπέτρεψεν αὐτοὺς τῆς ἐν τῇ οἰκοδομήσει τῶν δημοσίων μνημείων χρήσεως τῶν κοινῶν καὶ ἧττον δαπανηρῶν ὑλικῶν, ἀφοῦ ἐκ κοινῶν, ὑπολεύκων, κυανῶν ἢ καὶ τεφρῶν μαρμάρων συνίστανται τὰ ἀμέσως παρὰ τὰς Ἀθήνας κείμενα ὄρη καὶ λόφοι, οἷον ὁ Λυκαβηττὸς καὶ ὁ Ὑμηττός, δὲν ἐλλείπουσι δέ, ἀλλὰ τοὐναντίον ἀφθονοῦσιν ἐν τῇ χώρᾳ καὶ ἄλλοι πρὸς οἰκοδόμησιν λίθοι, οἷοι ο ἀπαντῶντες ἐν τῷ ἐδάφει τοῦ Πειραιῶς, τοῦ Δαφνίου, τοῦ Μενιδίου, τῆς Δεκελείας κτλ.

Τὴν ἔκπληξιν κατὰ τὸν κ. Gaudry προκαλεῖ τὸ ἐκ τῆς παρατηρήσεως βεβαιούμενον ὅτι, παρὰ τὴν ἀφθονίαν τῶν πρὸς οἰκοδόμησιν ὑλικῶν, αἱ ἰδιωτικαὶ τῶν ἀρχαίων οἰκίαι κατεσκευάζοντο λίαν ἐλαφραί, οὐδὲν δὲ διεσώθη ἴχνος αὐτῶν. Τοῦτο, κατὰ τὸν Πλίνιον, ἀφορμὴν ἔχει τὴν ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων καταδειχθεῖσαν προτίμησιν πρὸς τὰς πλίνθους, ἐξ ὧν καὶ αὐτὸ τὸ πρὸς τὸν Ὑμηττὸν ἐστραμμένον τεῖχος τῶν Ἀθηνῶν ἔκτισαν, προτίμησιν δικαιολογουμένην ἐκ τῆς ἀφθονίας, μεθ' ἧς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Ἀττικῆς, παρὰ τὰς πύλας τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐν Πειραιεῖ ἀπαντᾷ ἡ κατάλληλος πρὸς κατασκευὴν τῶν πλίνθων γῆ.

***

Τὴν μελέτην ταύτην κλείει ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζων τὴν ἐπίδρασιν τῆς πέριξ φύσεως ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως καὶ διαμορφώσεως τοῦ αἰσθητικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ συναισθήματος τῶν Ἑλλήνων, πρῶτον δὲ στοιχεῖον τούτου ἀνευρίσκει τὸ ἀπαραμίλλως γραφικὸν τῶν ἑλληνικῶν ὀρέων, ἅτινα σχηματισθέντα διὰ γεωλογικῆς ἐξάρσεως τοῦ ἐδάφους, ἐχρησίμευσαν ὡς φυσικὰ βάθρα τῶν ἐπ' αὐτῶν ἀνεγερθέντων ναῶν, οἷον ὁ βράχος τῆς Ἀκροπόλεως, ἡ ὑψηλὴ κρημνώδης ἄκρα τοῦ Σουνίου, κτλ. Τὰ ἀκανόνιστα καὶ ἀπότομα πλευρὰ τῶν ὑψωμάτων τούτων εὑρίσκονται εἰς πλήρη ἀντίφασιν πρὸς τὸ σύμμετρον τῶν ἐπ' αὐτῶν ἐγειρομένων δωρικῶν, ἰωνικῶν καὶ κορινθιακῶν κιόνων, ἀλλ' ἀντιθέτως συμπληροῦσι ταῦτα τὸ μικρὸν ὕψος τῶν ἑλληνικῶν ναῶν, οἵτινες φαίνονται ἓν μετὰ τῶν κρηπίδων αὐτῶν, τῶν λόφων καὶ ὑψωμάτων, ἀποτελοῦντες σῶμα καὶ οἱονεὶ ἐπιστέφοντες αὐτούς. Οὐ μόνον δὲ κατὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν ναῶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν τῶν ἀγαλμάτων τῶν θεῶν αὐτῶν οἱ Ἀθηναῖοι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Παυσανίου, ἐπωφελήθησαν τὰς ἀνωμαλίας τοῦ ἐδάφους, στήσαντες ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων εἰς περίοπτον θέσιν τὰ ὁμοιώματα τῶν θεῶν αὐτῶν. Οὕτω δὲ ἔχοντες πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν τὰ ὑλικὰ ὁμοιώματα τῶν

θεῶν καὶ τῶν ἡρώων αὐτῶν, ᾐσθάνοντο γεννώμενον ἐν αὐτοῖς ζωηρὸν θρησκευτικὸν πατριωτισμόν, τὸν πατριωτισμὸν ἐκεῖνον, ὅστις εὗρε τὸν ἀκραιφνέστερον διερμηνέα αὐτοῦ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ὑπάτου τῶν ἀρχαίων ῥητόρων καὶ πατριωτῶν, τοῦ Δημοσθένους.

Ἡ θρησκεία, ὡς καὶ τὸ αἰσθητικὸν συναίσθημα, ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασιν τῆς φυσικῆς τῆς χώρας διαμορφώσεως. Αἱ ἐπιβλητικαὶ τοῦ Ὀλύμπου ὀροσειραὶ ἐθεωρήθησαν ὡς ἡ κατοικία τοῦ Διός· ὁ Ἀπόλλων καὶ αἱ Μοῦσαι ἐτέθησαν ἐπὶ τοῦ Ἑλικῶνος καὶ τοῦ Παρνασσοῦ, δύο ὀρέων ὑψουμένων ὑπεράνω τῆς πεδιάδος ἐπὶ τοσοῦτον, ὅσον ἡ ποίησις ἀνυψοῖ ἡμᾶς ὑπεράνω τοῦ κοινοῦ βίου· ἀπὸ τῆς κορυφῆς αὐτῶν βλέπει τις τὴν Κόρινθον μετὰ τοῦ ὁμωνύμου αὐτῇ κόλπου, οὕτω δὲ ἔχει πρὸ αὐτοῦ ἐξαίσιον πανόραμα χάριτος, ἡδύτητος καὶ μεγαλείου· εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Παρνασσοῦ καὶ ἐν ταῖς ἀγρίαις φάραγξι τῆς Φωκίδος ἔθηκαν τὴν ἕδραν τῶν μαντείων, ἐν τοῖς εὐφόροις πεδίοις τῆς Ἐλευσῖνος ἐλάτρευσαν τὴν θεὰν τῆς γεωργίας Δήμητρα, τέλος δὲ ἡ προσωποποίησις τῆς σοφίας ἡ Ἀθηνᾶ ἐβασίλευσεν ἐπὶ τοῦ Ἀττικοῦ πεδίου, οὗτινος ἅπασαι αἱ λεπτομέρειαι τοσούτῳ θαυμασίως εἶνε διατεταγμέναι.

Ἐν τῷ Πέραν Κων]πόλεως.

Ἠλίας Γ. Βαλσαμάκης.

ΤΟ ΕΝ ΒΟΥΔΑΠΕΣΤΗι ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ

Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ φυσιογνωστικοῦ τμήματος τοῦ «Παρνασσοῦ» ὁ παρ' ἡμῖν ἰατρός, ὑφηγητὴς καὶ μέλος τοῦ Ἰατροσυνεδρίου Ἰωάννης Βάμβας ἀνεκοίνωσε τὰ γενόμενα εἰς τὸ ἐν Βούδα-Πέστῃ συγκροτηθὲν ἐσχάτως Συνέδριον τῆς Ὑγιεινῆς καὶ «Στατιστικῆς». Ἡ πολλῆς σπουδαιότητος ἀνακοίνωσις αὕτη ἔχει ἐν ἐκτάσει ὡς ἑξῆς:

Δοθέντος τοῦ λόγου εἰς τὸν κ. Βάμβαν, οὗτος εἶπεν ὅτι, ὑπακούσας εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ τμήματος ἐκφρασθεῖσαν ἐπιθυμίαν ν' ἀκούσῃ τὰ κατὰ τὸ ἐν Βουδαπέστῃ συνελθὸν Διεθνὲς τῆς Ὑγιεινῆς καὶ Στατιστικῆς Συνέδριον, εὐχαρίστως θέλει ἀνακοινοῖ ἐνώπιον αὐτοῦ ἀπὸ μνήμης ὅσα εἶνε δυνατὸν νὰ εἴπῃ, διότι ἐκτενῆ ἔκθεσιν περὶ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου καὶ τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ ὑπέβαλεν ἤδη ἀπὸ δύο μηνῶν εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν.

Ὁ κ. Βάμβας εἶπεν, ὅτι τὸ ἐν Βουδαπέστῃ συγκληθὲν «VIII Διεθνὲς τῆς Ὑγιεινῆς καὶ Στατιστικῆς Συνέδριον» ὑπῆρξε τὸ πολυαριθ-

μότερον, οὐχὶ μόνον ὡς πρὸς τὰ ἀπαρτίσαντα αὐτὸ μέλη, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν κατ' αὐτὸ ἐκπονηθεῖσαν ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν, διότι οἱ μὲν προσελθόντες εἰς τὰς συνεδρίας καὶ μετασχόντες τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ διαφόρων κλάδων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐπιστήμονες ὑπερέβησαν τοὺς 3,000, αἱ δὲ ἀγγελθεῖσαι καὶ ἀνακοινωθεῖσαι ἐργασίαι ὑπὲρ τὰς 850.

Τὸ ὅλον Συνέδριον διήρηται εἰς δύο μεγάλους κλάδους, εἰς τὸν τῆς **Ὑγιεινῆς** καὶ εἰς τὸν τῆς **Στατιστικῆς**, (κακῶς ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων **Δημογραφίας** κληθείσης).

Ὁ κλάδος τῆς Ὑγιεινῆς διῃρέθη εἰς 19 ὅλα τμήματα, ὁ δὲ τῆς Στατιστικῆς εἰς 7 τμήματα. Ἕκαστον τῶν τμημάτων εἶχε καὶ ἰδίαν ὡρισμένην αἴθουσαν συνεδριῶν ἐν τοῖς παμμεγίστοις καὶ γειτονεύουσιν ἀλλήλοις κτιρίοις τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τῆς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς. Ἅπαντα ὅμως τὰ τμήματα εἰργάζοντο κατὰ τὰς αὐτὰς ὥρας, ἀπὸ τῆς 9ης πρωϊνῆς ὥρας μέχρις ἐνίοτε τῆς 2ας μ. μ. καὶ ἐννοεῖται εὐκόλως, ὅτι ὁ ἐπιστήμων, ὁ ἐπιθυμῶν νὰ ἐργασθῇ κατὰ σπουδαῖον ὁπωσοῦν τρόπον ἐν διαφόροις τμήμασι κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ μιμηθῇ πολλοὺς τῶν συνεδριαστῶν, οἵτινες προστρέχοντες ἀπὸ τμήματος εἰς τμῆμα καὶ ἐπί τινα λεπτὰ παρακαθήμενοι ἐν ταῖς αἰθούσαις, ἐφωρῶντο ὑπὸ μάλην πλεῖστα ἔντυπα φέροντες καὶ ἀενάως κινούμενοι ἀνὰ τοὺς διαδρόμους καὶ τὰς κλίμακας τῶν μεγαλοπρεπῶν αὐτῶν κτιρίων.

Αἱ ἀνακοινωθεῖσαι ἐργασίαι ἐπὶ διαφόρων ζητημάτων Ὑγιεινῆς καὶ Στατιστικῆς, κατὰ τὰ 90 % ἦσαν ὑψίστης ἐπιστημονικῆς ἀξίας καὶ διήγειραν μέγιστον τὸ ἐπιστημονικὸν ἐνδιαφέρον, ἕνεκεν ὅμως τῆς ἐκπλησσούσης πληθύος τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν εἶνε ἀδύνατος καὶ ἡ ἁπλῆ ἀπαρίθμησις αὐτῶν.

Ἡ ἐπίσημος ἔναρξις τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου ἐγένετο ἐν ταῖς εὐρυτάταις αἰθούσαις τοῦ ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν Redoute δημοτικοῦ κτιρίου τῇ 2α 7βρίου (ν. ἔ.) ἡμέρᾳ Κυριακῇ καὶ ὥρᾳ 11η π. μ. ἐνώπιον τοῦ ἀρχιδουκὸς Καρόλου-Ἰωσὴφ ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἀντιπροσώπου αὐτοῦ. Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην οἱ ἐπίσημοι ἀντιπρόσωποι τῶν διαφόρων Κυβερνήσεων, μετὰ τὰς γενομένας πρὸς τὰ μέλη τοῦ Συνεδρίου προσλαλιὰς τοῦ τε ἀρχιδουκὸς καὶ τῶν ἐπισήμων ἀρχῶν, κατὰ σειρὰν ἀλφαβητικὴν ἑκάστου διὰ καταλλήλων λόγων προσηγόρευον καὶ ηὐχαρίστουν τοὺς ὀργανωτὰς καὶ ἰθύνοντας τὸ Συνέδριον. Ὁ κ. Βάμβας, ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, ἀπήγγειλε τὰ ἑξῆς :

Altesse, Mesdames et Messieurs.

Au milieu de cette solennelle et savante Assemblée, je me demande anxieusement comment je vais, moi humble médecin hygiéniste, pouvoir représenter ma patrie, la Grèce, patrie d'Homère, d'Hippocrate, d'Aristote, de Galien, de Plutarque, d'Arétéos le Cappadoce, hygiénistes très remârquables chacun à son époque.

Toutefois, le zèle qu'a montré le Comité d'organisation de notre VIII Congrès et l'enthousiasme qu'il nous a transmis, m'ont donné le courage d'accepter l'importante mission que m'a confié le Gouvernement Hellénique et l'Université Nationale Grecque.

Les grandes nations, disposant de tous les moyens matériels capables de les pousser toujours en avant, ont par cela même le privilège de l'initiative; mais aux petites nations reste le devoir et la bonne volonté d'imiter leurs devancières et de joindre leurs forces à l'effort initial.

C'est ainsi que nous sommes réunis aujourd'hui pour concourir ensemble à l'extension et au perfectionnement de l'Hygiène, d'où dépandent la santé et le bonheur des peuples.

Nous sommes heureux d'avoir à la traiter dans une nation si belle, dans une ville si hospitalière, où le travail semble plus facile à cause de la beauté du cadre et de la réception touchante, qui nous est faite. De cet ensemble parfait découle vraiment pour notre Congrès une réussite entière et splendide.

Mais j'oserai vous confier qu'au sentiment général s'ajoute pour nous autres les Hellènes une satisfaction de cœur et d'amour-propre, celle de voir dans ce pays notre langue étudiée avec zèle et de l'entendre parler avec harmonie.

Permettez-moi alors, en terminant, au nom de Gouvernement Hellénique et notre Université Nationale de féliciter les Autorités de la ville et tous les autres organisateurs du Congrès et de les remercier pour l'aimable accueil qu'ils ont fait au congressistes Hellènes.»

Τὸ πέρας τῆς τοιαύτης προσαγορεύσεως διεδέχθησαν αἱ διὰ πᾶσαν προσφώνησιν ἐπακολουθοῦσαι ζητωκραυγαὶ ὑπὸ τῶν ζωηρῶν καὶ ζωηροτάτων Οὔγγρων καὶ Οὐγγρίδων εἰς οὐγγρικὴν γλῶσσαν καί τινες

δὲ εἰς ἑλληνικὴν ὑπὸ τῶν γιγνωσκόντων ἐν μέρει αὐτὴν κατοίκων Βουδαπέστης Ἑλληνοούγγρων καὶ Οὔγγρων τινῶν.

Ἀπὸ τῆς 3ης Σεπτεμβρίου ἤρξαντο αἱ ἐπιστημονικαὶ ἐργασίαι τοῦ Συνεδρίου, καθ' ἣν ἀνέγραφε τάξιν ἡ ἐν ἰδιαιτέρᾳ ἐφημερίδι τοῦ Συνεδρίου καταρτιζομένη ἡμερησία διάταξις, αἵτινες ἐξηκολούθησαν μέχρι τῆς 8ης τοῦ μηνός, ἡμέρας Σαββάτου καὶ τούτου συμπεριλαμβανομένου, ἐκτὸς τῆς Πέμπτης 16ης τοῦ μηνός, καθ'ἣν ἡμέραν οἱ συνεδριασταὶ εἶχον προσκληθῇ εἰς Tata ὑπὸ τοῦ πλουσιωτάτου Οὔγγρου εὐπατρίδου Esterháy εἰς τὴν ἔπαυλιν αὐτοῦ.

Τῆς Ἑλλάδος ἐπισήμως ἀντιπρόσωπος εἶχον τὴν τιμὴν νὰ εἶμαι ἐγώ, προσέθηκεν ὁ κ. Βάμβας, τῆς ἐπισήμου ὅμως ἑλληνικῆς ἐπιστήμης τὴν ἀντιπροσωπείαν εἶχον τὴν εὐτυχίαν νὰ συμμερισθῶ μετὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Α. Χρηστομάνου, ὅστις καὶ διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, τοῦ ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ κόσμῳ γνωστοτάτου, καὶ διὰ τῶν ἐν τῷ Συνεδρίῳ τούτῳ ἐργασιῶν ἐτίμησε πράγματι αὐτήν.

Εἰς τοὺς Ἕλληνας τούτους ἀντιπροσώπους τὸ Συνέδριον ἔδωκε τοὺς τιμητικοὺς τίτλους ἐπιτίμων προέδρων, ἑκατέρου ἐπὶ δύο τμημάτων.

Ἀνωτέρω ἐλέχθη ὅτι καθ' ἑκάστην ἀπὸ τῆς 9ης πρωϊνῆς ὥρας μέχρι τῆς 1ης καὶ 2ας ἐνίοτε μ. μ. τὰ τμήματα συνήρχοντο πρὸς ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν. Αἱ ἐπίλοιποι ὅμως μεταμεσημβριναὶ ὧραι εἶχον προσδιορισθῇ πρὸς ἐπίσκεψιν εἴτε ἀξιοθεάτων μερῶν τῆς πόλεως Βουδαπέστης, εἴτε κτιρίων, ἐργαστηρίων ἐπιστημονικῶν, σφαγείων, φυλακῶν, νοσοκομείων, λουτρῶν κτλ. ἁπάντων ἐν στενωτάτῃ σχέσει μετὰ τῆς Ὑγιεινῆς εὑρισκομένων. Αἱ δὲ ἑσπεριναὶ ὧραι κατηναλίσκοντο ἐπίσης πρὸς ὡρισμένας ἐν θεάτροις διασκεδάσεις, εἴτε εἰς γεύματα καὶ συναναστροφὰς ἰδιωτικὰς ἢ ἐπισήμους.

Τὴν α' ἡμέραν τῶν ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου ἀνεκοίνωσεν ὁ κ. Βάμβας ἐνώπιον τοῦ Β' τμήματος ἰδίαν ἐργασίαν ἐπιγραφομένην περὶ ἐπιδημίας τυφοειδοῦς πυρετοῦ ἐν Ἀθήναις καὶ τῆς αἰτιολογίας αὐτῆς, ἧς ἡ περίληψις ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ «Γαληνῷ» (ἀριθ. 36—37 ἑ. ἑ.) Ἐν τῇ ἐργασίᾳ ταύτῃ ὑπεστήριξε καὶ δι' ἐπιχειρημάτων ἀπεδείχθη ὅτι ἡ κρατήσασα ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀθηνῶν ἐπιδημία τύφου κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους 1891 καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ 1892 ὠφείλετο οὐχὶ εἰς τὴν μόλυνσιν τοῦ ποσίμου ὕδατος, ἀλλ' εἰς τὴν τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος καὶ ὅτι ὡς ἀφορμὴ αὐτῆς ἐχρησίμευσεν ἡ τότε γενομένη ἐκσκαφὴ τῆς ὁδοῦ Ἀθηνᾶς πρὸς κατασκευὴν τῆς σήραγγος τοῦ σιδηροδρόμου Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς καὶ ἡ κατε-

δάφισις τῆς ὑπὸ τὴν ὁδὸν ταύτην ὑπαρξάσης ὑπονόμου, κακίστης ὑπὸ πᾶσαν ὑγιεινὴν ἔποψιν.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὁ καθηγητὴς κ. Χρηστομάνος ἀνεκοίνωσεν ἐνώπιον τοῦ ΙΗ' τμήματος τὰς περὶ Διεθνοῦς Φαρμακοποιΐας ἀρχὰς αὐτοῦ, ὑποστηρίξας αὐτὰς μετὰ νεανικῆς ὄντως θέρμης καὶ ἐπιστημονικώτατα ἀντικρούσας ἀλλοίας γνώμας ἄλλων ἐπιστημόνων. Καὶ ἡ περίληψις τῆς ἐργασίας ταύτης ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ «Γαληνῷ» (ἀριθ. 36 ἐ. ἑ.), ἐκ ταύτης δὲ καταφαίνεται ὅτι μετὰ συζήτησιν σφοδρὰν ὑπερίσχυσε καὶ ἐγένετο δεκτὴ ἡ ὑπὸ τοῦ κ. Χρηστομάνου ὑποστηριχθεῖσα πρότασις, ὅπως «ἡ μόνιμος τοῦ Συνεδρίου τῆς ὑγιεινῆς ἐπιτρο»πεία πρὸς σύνταξιν διεθνοῦς φαρμακοποιΐας τότε μόνον νὰ προβῇ ἀπὸ »τοῦδε εἰς προκαταρκτικὰς τῆς συντάξεως ἐργασίας, ἐὰν ἐξασφαλισθῇ »ἡ τῆς Κυβερνήσεως σύμπραξις, νὰ ἐξουσιοδοτηθῇ δὲ ἀπὸ τοῦδε νὰ »προβῇ εἰς πάσας τὰς πρὸς τοῦτο ἀπαιτουμένας διεθνεῖς ἐνεργείας, »ὅπως αἱ Κυβερνήσεις λάβωσιν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ »ἔργου....»

Ἐν τῇ Βᾳ συνεδρίᾳ τοῦ αὐτοῦ τμήματος ὁ κ. Χρηστομάνος ὡμίλησε περὶ τῶν ἐμπειρικῶν ὀνομάτων τῶν νεωτέρων χημικῶν φαρμάκων καὶ τῆς καταχρήσεως αὐτῶν καὶ περὶ τῶν ἐξωτερικῶν χρήσεων τοῦ βορικοῦ ὀξέος.

Κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν τῶν ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν ἐνώπιον τῶν τμημάτων Α' Β' καὶ Ε' ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναθροισθέντων ἀνεκοινώθησαν ὑπὸ τῶν διασήμων ἐπιστημόνων Roux, Behring καὶ Löffler αἱ σταθμὸν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καταλιποῦσαι περὶ διφθερίτιδος ἐργασίαι. Τῶν ἐργασιῶν τούτων αἱ περιλήψεις ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ «Γαληνῷ» καὶ ἐγένοντο πάγκοινοι.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐνώπιον τοῦ Ζ' τμήματος ὡμίλησεν ὁ κ. Χρηστομάνος περὶ τοῦ ὕδατος τῆς πόλεως Ἀθηνῶν (Γαληνὸς 1894 ἀριθ. 38). Ἐνώπιον δὲ τοῦ ΙΑ' τμήματος ἀνεκοίνωσεν ὁ κ. Βάμβας τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ περὶ ἐλλείψεών τινων καὶ ἀτελειῶν ὑφισταμένων εἰς τὴν Ὑγιεινὴν τῶν ἐμπορικῶν πλοίων. Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος ἠσχολήθη καὶ ἐνώπιον τοῦ ϛ' Διεθνοῦς Συνεδρίου ἐν Βιέννῃ τῷ ἔτει 1887, ἐν πολλοῖς δὲ ἔκτοτε ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψει γνῶμαί τινες αὐτοῦ ὑπὸ τῶν συνταξάντων ὑγειονομικοὺς κανονισμοὺς τῶν πλοίων ἐπιστημόνων (ἴδε «Γαληνοῦ» ἀριθ. 36—37 ἐ. ἑ.) Τῇ ὁμιλίᾳ ταύτῃ ἐπηκολούθησε πρότασις, δι' ἧς ἐζήτησε νὰ ἐκφράσῃ εὐχὴν τὸ τμῆμα καὶ διὰ τούτου τὸ Συνέδριον· «ὅπως αἱ Κυβερνήσεις συνέλθωσιν ἐν ὑγειονομικῇ συνόδῳ πρὸς σύνταξιν διεθνοῦς κανονι-

σμοῦ ὑποχρεωτικοῦ διὰ συμβάσεως, ἐπιβαλλούσης τὴν ἐφαρμογὴν μέτρων ὑγειονομικῶν τοιούτων, δι᾽ ὧν νὰ ἀσφαλίζηται ἡ ὑγεία τῶν δι᾽ ἀτμοπλοίων, καὶ σιδηροδρόμων καθ᾽ἅπαντα τὰ ἔθνη συγκοινωνούντων».

Τοῦτο ἐγένετο ἀποδεκτὸν ὑπό τε τοῦ τμήματος καὶ ὑφ᾽ ὁλοκλήρου τοῦ Συνεδρίου κατὰ τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐνώπιον τοῦ αὐτοῦ τμήματος ὁ ἐν Ῥώμῃ καθηγητὴς τῆς Ὑγιεινῆς καὶ διευθυντὴς τῆς Δημοσίας ὑγείας κ. Pagliani περιέγραψε καὶ διὰ καταλλήλων πινάκων καὶ εἰκόνων ἐπεξήγησε τὸ νῦν ἐν χρήσει ἐν Ἰταλίᾳ σύστημα ἀποκρούσεως τῶν λοιμωδῶν ἐξωτικῶν νοσημάτων (χολέρας, κιτρίνου πυρετοῦ καὶ πανώλους), ὅπερ ἐν ὀλίγοις οὐδὲν ἄλλο εἶνε εἰμὴ τελειοποιηθὲν καὶ διὰ παντὸς νεωτεριστικοῦ ὑγιεινοῦ μέσου ἐφοδιαζόμενον σύστημα λοιμοκαθαρτηρίων καὶ ἀπομονώσεως ὑπόπτων ἢ πασχόντων, ἔξωθεν δ᾽ἐρχομένων διὰ πλοίων ἀνθρώπων, διότι οἱ ὑγειονομικοὶ οὗτοι σταθμοὶ (stations sanitaires, ὡς ἀποκαλεῖ αὐτοὺς ὁ κ. Pagliani) ἱδρύθησαν ἐν τρισὶ διαφόροις σημείοις τοῦ Ἰταλικοῦ κράτους, ἔξωθεν δηλ. τῆς Βενετίας ἐν ἐρημονήσῳ τινί, παρὰ τὴν Σικελίαν ἐν ἄλλῃ τοιαύτῃ καὶ παρὰ τὴν Σαρδηνίαν ἐν ὁμοίᾳ. Ἐν ταῖς ἐρημονήσοις ταύταις, ἐν αἷς κατωρθώθη ἐπίσης νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἄφθονον πόσιμον ὕδωρ, κατεσκευάσθησαν ἱδρύματα σύνθετα μέν, τέλεια ὅμως πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ πολλαπλοῦς σκοποῦ δι᾽ ὃν προωρίσθησαν. Ἐν αὐταῖς λοιπὸν ἀπομονοῦνται οἱ ἐκ τόπων προσβεβλημένων προερχόμενοι καὶ θεραπεύονται οἱ τυχὸν παθόντες ἐν πλῷ, ἐν τοῖς πλοίοις ἢ καὶ ἐν ἐκείνοις. Κατὰ τὴν συνεδρίαν ταύτην ἐδόθη ἡ πρώτη ἀφορμὴ ὅπως κατακριθῶσι τὰ ἔθνη ἐκεῖνα, ἐν οἷς καὶ ἡ Ἑλλάς, ἅτινα ὡς ὑγειονομικὸν μέτρον κατὰ χολέρας χρησιμοποιοῦσι τὰς καθάρσεις. Ἀλλὰ ὁ κ. Βάμβας, κατὰ καθῆκον δὲν ἀφῆκε τὴν περίστασιν οὔτε κατὰ ταύτην οὔτε κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν συνεδρίαν, καθ᾽ ἣν εὐρέως τὸ ζήτημα τῆς χολέρας ἐνώπιον τριῶν συναθροισθέντων τμημάτων συνεζητεῖτο καὶ καθ᾽ ἣν πάλιν τὰ τὸ σύστημα τῶν καθάρσεων ἐφαρμόζοντα ἔθνη κατειρωνεύθησαν ὑπό τινων ἐπιστημόνων, δὲν ἀφῆκεν, εἶπε, νὰ παραστήσῃ καὶ τὸ ἡμέτερον δίκαιον καὶ νὰ ἐκθέσῃ τοὺς λόγους, δι᾽ οὓς πληρέστατα μέχρι τοῦ νῦν δικαιολογούμεθα ἐφαρμόζοντες ἡμεῖς τὸ ἀπηρχαιωμένον μέν, ἀλλὰ ἀσφαλίζον τὴν ὑγείαν τοῦ Κράτους ὑγιεινομικὸν τοῦτο μέτρον.

Ἐ τοῖς ἐκδοθησομένοις πρακτικοῖς τοῦ Συνεδρίου δημοσιευθήσονται ἐν ἐκτάσει ἅπασαι αἱ ἐπιστημονικαὶ ἐργασίαι, μεταξὺ δὲ αὐτῶν δὲν ἀμφιβάλλει, εἶπεν ὁ κ. Βάμβας, ὅτι καὶ αἱ ὑπὸ Ἑλλήνων ἐπιστημόνων ἀνακοινωθεῖσαι θὰ τύχωσι τιμητικῆς θέσεως, αἵ τε ἀνωτέρω ἐν ὀλί-

γοις περιγραφεῖσαι καὶ ὑπὸ ἄλλων ἔν τε τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι καὶ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ οἰκούντων.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τοῦ Συνεδρίου εἶχε διοργανωθῇ ἐπίσης καὶ ἔκθεσις Ὑγιεινῆς, ἥτις ὅμως κατὰ τὸν κ. Βάμβαν ἐπισκεφθέντα πλείονας τοιαύτας ἀπέτυχε πληρέστατα οὐδὲν ἢ μᾶλλον διά τινας ἐλάχιστα παρουσιάσασα τὰ ἐνδιαφέροντα τοὺς ὑγιεινολόγους ἀντικείμενα. Ἀπέναντι ὅμως ταύτης ἢ μᾶλλον ὡς τμῆμα αὐτῆς ἦτο ἡ ἔκθεσις τῶν μεταλλικῶν ὑδάτων καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν ἀποκτωμένων παντοίων ἁλατούχων σκευασμάτων, ἥτις πράγματι ἐξεικόνιζε κάλλιστα τὸν πλοῦτον τοῦτον τοῦ αὐστροουγγρικοῦ κράτους. Ἐπανειλημμένως ἐπισκεφθεὶς τὸ διαμέρισμα τοῦτο ποσάκις, εἶπε, δὲν ἐσκέφθη ὅτι ἀπώλειαν σημαντικὴν ὑφιστάμεθα ἠθικήν τε καὶ ὑλικὴν ἐν Ἑλλάδι, μὴ θέλοντες νὰ δαπανήσωμεν ὀλίγιστα ἵνα εἰσάξωμεν πάμπολλα, ἐπιδεικνύοντες φειδωλίαν ἐκεῖ, ἀφ' ὅπου καὶ ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία καὶ ἡ Κυβερνητικὴ πρόνοια ἠδύναντο νὰ ἀντλήσωσιν ἀφθονίαν χρήματος.

ΜΕΛΕΤΗ
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΩΝ ΟΡΧΗΣΕΩΣ

ΓΕΝΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΧΟΡΩΝ

Τὴν αἴσθησιν τοῦ καλοῦ, τὴν ἀγάπην τοῦ ἀγαθοῦ, τὴν ζήτησιν τοῦ ἀληθοῦς προβάλλει ὁ φιλοσοφῶν ἠθικολόγος ὡς τὸν ὕψιστον προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς μορφώσεώς του τὸ φωτεινὸν κορύφωμα. Πάντων τῶν ἐπὶ τῆς μεγάλης καὶ ἀφθάρτου σκηνῆς τῆς ἱστορίας ἐμφανισθέντων διαβατικῶν λαῶν, οὐδεὶς ἄλλος ὅπως οἱ Ἕλληνες ᾐσθάνθη τὸ καλόν, ἐζήτησε τὸ ἀληθὲς καὶ δὴ καὶ ἠγάπησε τὸ ἀγαθόν. Πρὸ πάντων τῆς πρὸς τὸ καλὸν αὐτῶν ἀγάπης οὐδεὶς ἄλλος ὅπως αὐτὸς κατέλιπεν ἄφθαρτα καὶ ἀλησμόνητα τεκμήρια, μαρτυροῦντα ἐσαεὶ τὸ ὕψος εἰς ὃ ὡδήγησεν αὐτοὺς ἡ ἐνθουσιώδης ἀγάπη. Τὸ καλὸν ἐθεώρησαν οἱ ἀρχαῖοι μέρος τῆς ἀρετῆς· παραδέχεται τοῦτο ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἐπιφανὴς τοῦ αἰῶνός μας φιλόσοφος, ὁ Renan, τὸ ἐπαναλαμβάνει· δὲν εἶχεν ἄδικον· ὁ καλλιτέχνης τὴν ἔμφυτον ἐν ἑαυτῷ ἰδέαν ἐξωτερικεύων οὐδὲν ἄλλο κάμνει ἢ νὰ μεταβιβάζῃ εἰς τὸ ἔργον του τῆς ἰδίας

ψυχῆς τὸ κάλλος, ἂν εἶνε τοῦ ὀνόματος ἄξιος· τί δ' ἄλλο εἶνε τῆς ψυχῆς τὸ κάλλος εἰ μὴ αὐτὸ τοῦτο ἡ ἀγαθότης;

Ἐκ τούτου ἐξηγεῖται ἡ ἀγάπη αὐτὴ καὶ ἡ μανία, οὕτως εἰπεῖν, νὰ ζῶσι περιτριγυρισμένοι ἀπὸ ἔργα εἰς τὸ καλὸν ἀναφερόμενα καὶ ἡ εὐκολία, μεθ' ἧς ἔκαμνον τοῦτο, ἡ εὐκολία ἐκείνη καὶ γονιμότης, ἣν μετὰ πείσματος ὁ νεώτερος κόσμος βλέπει. Κατὰ δεκάδας ἠριθμοῦντο ἑνὸς τραγικοῦ ποιητοῦ τὰ δράματα καὶ αἱ χορδαὶ τῆς λύρας, λέγει ὁ Ritter, ἐπαίζοντο ἐν ταῖς ὁδοῖς τῶν Ἀθηνῶν· αἱ ὁδοὶ τῶν ἀρχαίων πόλεων ἦσαν μεσταὶ καλλιτεχνικῶν ἔργων· ἐν Ρόδῳ μετὰ τὰς κλοπὰς τῶν Ῥωμαίων—καὶ ἦσαν μεγάλοι κλέπται οἱ Ῥωμαῖοι—ἐσῴζοντο ἀκόμη τρισχίλια ἀγάλματα· ἐν μιᾷ μόνῃ πόλει μικρᾷ, τῷ Θέρμῳ τῆς Αἰτωλίας, ἦσαν δισχίλια καὶ ἐκ τῆς Μακεδονίας ἔκλεψαν οἱ Ῥωμαῖοι 100.000 ἀγαλμάτων.

Τὰς περὶ τὸ καλὸν ἀσχολουμένας τέχνας καλοῦσι καλὰς τέχνας, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς λοιπάς, τὰς βαναύσους τέχνας. Διῄρεσαν δὲ τὰς καλὰς τέχνας εἰς ἀποτελεστικὰς καὶ μουσικάς· εἰς τὰς πρώτας κατέταξαν τὴν πλαστικήν, γραφικὴν καὶ οἰκοδομικήν, εἰς τὰς δευτέρας, τὰς καὶ εὐγενεστέρας, τὴν ποίησιν, τὴν ἰδίως μουσικὴν καὶ τὴν ὄρχησιν. Πᾶσαι αἱ τέχναι αὗται, αἵ τε ἀποτελεστικαὶ καὶ αἱ μουσικαὶ τὴν τοῦ θείου λατρείαν ἰδίως ὑπηρέτουν· τοῦ δὲ θείου τῶν Ἑλλήνων ἡ κυριωτάτη ἰδέα ἦτο τὸ κάλλος, τὸ φαιδρὸν καὶ ἀνέφελον κάλλος· τοιοῦτον ἀπετύπωσαν καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων των τὸ κάλλος οἱ Ἕλληνες καὶ ἐφιλοτιμήθησαν ὅσον τὸ δυνατὸν τελειότερον ν' ἀποτυπώσωσιν αὐτὸ ἐπὶ ἔργων προωρισμένων εἰς τὴν τοῦ θεοῦ των λατρείαν. Καλλιεργήσαντες καὶ ὑψώσαντες ὅσον οὐδεὶς ἄλλος τὴν ὑψηλοτάτην καὶ εὐγενεστάτην τῶν τεχνῶν, τὴν ποίησιν, δὲν ἠμέλησαν οὐδόλως καὶ τῶν λοιπῶν. Καὶ δὲν δυνάμεθα μὲν πάντων νὰ καταμετρήσωμεν ἐξ ἴσου τὸ ὕψος διὰ τὴν φθορὰν τῶν τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐσπαρμένων λειψάνων, εἴτε ὑλικῶν εἴτε πνευματικῶν, ἅτινα μετὰ κόπου καὶ ἀγρυπνιῶν μελετᾷ ὁ φιλόλογος, πορίζόμεθα ἀτελῆ μὲν γνῶσιν, ἀλλ' ἐπαρκῆ τεκμήρια τοῦ ὕψους τούτου.

Τοῦτο συμβαίνει καὶ περὶ τὴν ὄρχησιν, τὴν κατωτάτην τῶν μουσικῶν τεχνῶν. Καὶ περὶ ταύτης ὡς καὶ περὶ τῶν λοιπῶν τεχνῶν ἀδιστάκτως δύναται νὰ εἴπῃ τις, ὅσον ὀλίγον καὶ ἂν μελετήσῃ τὰ κατ' αὐτήν, ὅτι ἀνεπτύχθη εἰς ἄνθησιν καὶ τελειότητα πολὺ μεγαλειτέραν παρ' ὅσην σήμερον ἔχει ἡ ὄρχησις εἴτε τῶν αἰθουσῶν ἡ τεχνικὴ καὶ ἐπιτετηδευμένη, εἴτε τοῦ ἀγροῦ ἡ ἁπλῆ καὶ ἀνεπιτήδευτος. Ἓν ὅμως μόνον μετὰ μεγάλης βεβαιότητος, ὡς πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς τέχνης

ταύτης δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν—ὅτι καὶ αὕτη διεπνέετο ἀπὸ τὸν γενικὸν χαρακτῆρα, ὃν ὁ ἀρχαῖος κόσμος ἀπετύπωσεν εἰς τὰ ἔργα του, τὸν πλαστικόν, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ῥωμαντικὸν τοῦ νεωτέρου. Πλαστικὸν δὲ χαρακτῆρα λέγων ἐννοῶ, κατὰ τὸν ὁρισμὸν τοῦ μεγάλου Böck, τὴν παράστασιν πάσης καλλιτεχνικῆς ἰδέας εἰς βεβαίαν, ἀτομικῶς ὡρισμένην ἀντικειμενικὴν μορφήν, ἥτις ἀντικατοπτρίζει αὐτὴν τὴν πραγματικὴν φύσιν, ἀλλ' ἐν εἰκόνι ἰδανικωτέρᾳ. Ἡ τέχνη πᾶσα τῶν ἀρχαίων, εἴπομεν, ἀπέρρευσεν ἀπὸ τῆς θρησκείας· εἰς ὑπηρεσίαν δὲ ταύτης χρήσιμος, τ.ἔ. ἐν δημοσίαις μάλιστα ἑορταῖς ἐκφαινομένη, εἶχε κατ' ἀνάγκην ἄλλον χαρακτῆρα τῆς σημερινῆς καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ στρέφηται πρὸς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον οὐδ' ἐν αὐτοῖς τοῖς μᾶλλον ὑποκειμενικοῖς αὐτῆς εἴδεσι τόσον πολύ, ὅσον σήμερον ὁ καλλιτέχνης στρέφεται ἀκόμη καὶ εἰς τὰ ἀντικειμενικώτερα εἴδη αὐτῆς, εἰς τὸ ἔπος φέρ' εἰπεῖν. Ὁ λυρικὸς ποιητής, λέγει ὁ Bender,[1] ὅστις ἐποίει μέλος, ἵνα ψαλῇ ὑπὸ χοροῦ κατά τινα ἑορτὴν θεοῦ ἢ ὡς ἐγκώμιον νικητοῦ τινος, δὲν ἠδύνατο νὰ φυσήσῃ εἰς τὸ ἔργον του τὴν αὐτὴν ἰδέαν μὲ σημερινὸν λυρικὸν ποιητήν, οὗτινος τὸ ποίημα θ' ἀναγνωσθῇ ἐν ἐρημίᾳ μεταξὺ τῶν τεσσάρων τοίχων ἑνὸς δωματίου, καθ' ὥρας δηλ. καθ' ἃς ὁ ἀναγνώστης λησμονεῖ τὸν κόσμον καὶ ἀποσύρεται τοῦ θορύβου αὐτοῦ. Τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τὸν ποιητὴν λεκτέον, τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τὸν ὀρχηστήν. Σήμερον χορεύοντες χορεύομεν δι' ἰδίαν ἡδονὴν καὶ μόνον εἰς ἐσωτερικὰ ἡμῶν αἰσθήματα στρεφόμεθα, ἅπερ καὶ προτρέπουσιν ἡμᾶς νὰ χορεύωμεν. Δὲν εἶχεν ὅμως οὕτω καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, παρ' οἷς ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος μᾶλλον ἐπενήργει ἢ ὁ ἐσωτερικός, ὧν δηλ. μὲ ἄλλους λόγους τὰ ἔργα ἦσαν πλαστικὰ καὶ οὐχὶ ῥωμαντικά· διότι αὐτὸ τοῦτο σημαίνει πλαστικὸν καὶ ῥωμαντικόν, τὸ πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν ἢ ἐσωτερικὸν κόσμον στρέφεσθαι καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς αἰτίας δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι προκύπτει ἡ μεγάλη διαφορὰ τῶν ἔργων τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων. Οἱ μὲν στρεφόμενοι πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον καὶ εἰς τὴν ἐκ τῆς ἀπολαύσεως τούτου ἡδονὴν τὴν εὐτυχίαν ζητοῦντες, ἀπετύπωσαν ἐπὶ τῶν ἔργων των τὴν ἐκ τούτου φαιδρὰν ἐντύπωσιν μὲ χάριν καὶ σαφήνειαν καὶ ἁπλότητα· οἱ δὲ πρὸς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον στρεφόμενοι καὶ τὴν πολλαπλῆν ἐσωτερικὴν τούτου ἐκδήλωσιν μὴ δυνάμενοι σαφῶς νὰ ἐννοήσωσιν, ἔκαμαν ἔργα, ἐφ' ὧν ἀντανεκλάσθη ἡ στενοχωρία των αὕτη· ζητοῦντες δὲ τὸ ἰδανικὸν αὐτῶν νὰ συλλάβωσιν ἱπτάμενοι εἰς ὕψη ὑπερνέφελα, ἀπετύπωσαν ἐπὶ τῶν ἔργων τὴν ἐπὶ ταῖς ἰκαρίαις αὐτῶν

[1] *Aug. Böckh* Encyclopädie σ. 274,

[1] *Bender* Griech Litter. σ. 153.

πτώσεσι σκοτεινήν των μελαγχολίαν καὶ ἐπέθηκαν ἐπ' αὐτῶν τὰ νέφη, ἅτινα περιέβαλλον τὴν ψυχήν των καὶ ἐτυράννουν τὴν φαντασίαν των· ἐν τοῖς ἔργοις των ἡ ἁρμονία τῶν μερῶν δὲν καθίσταται ταῖς αἰσθήσεσι προσιτή, ἀλλὰ διαφεύγει διὰ τὸ ἄγαν ἰδεῶδες· αἱ μορφαί, αἱ ἀπὸ τοῦ πραγματικοῦ κόσμου ληφθεῖσαι, δὲν εἶναι σαφῶς καθωρισμέναι, ἀλλὰ χάνονται εἰς σκοτεινὴν ἐλευθερίαν τῆς φαντασίας μέχρι τοῦ ἀπείρου ἐξικνουμένην· νέφη δὲ περικαλύπτουν πολλάκις τὴν ὅλην εἰκόνα καὶ εἰς μάτην θὰ προσπαθήσῃς νὰ τὴν ἀναπαραστήσῃς εἰς τὴν φαντασίαν σου τόσον σαφῆ καὶ καθαράν, ὁποία ἐκ πρώτης ὄψεως προσπίπτει εἰς τοὺς ὀφθαλμούς σου ὡς ὑπὸ κρύσταλλον διαφαινομένη ἡ εἰκὼν ἀρχαίου καλλιτεχνικοῦ ἔργου.

Τοιοῦτον κυρίως πλαστικὸν χαρακτῆρα εἶχε καὶ τῶν παλαιῶν ἡ ὄρχησις· λαμπρῶς δ' ἐπικυροῖ τοῦτο ἡ εἴδησις, ὅτι πολλοὶ ἀρχαῖοι γλύπται ἐσπούδαζον τῶν ὀρχουμένων τὰς στάσεις καὶ ἡ γνῶσις ὅτι ἡ πλαστικὴ τὸ θέμα αὐτῆς ἀπὸ τῆς ὀρχηστικῆς πολλάκις ἔλαβεν. Οἱ ἀρχαῖοι χορεύοντες μᾶλλον πρὸς ἐπίδειξιν ἐν ταῖς ἑορταῖς αὐτῶν, ὅπως καὶ ὁ σημερινὸς Ἕλλην, ἐπεδείκνυον ἐν ταῖς κινήσεσι, λέγει ὁ Krause, πᾶν τὸ πρὸς τὸ καλὸν αἴσθημα, καὶ ἐν τῷ κινουμένῳ σώματι ἀπετύπωνον πᾶν τὸ ἰδεῶδες κάλλος, ὅπερ ἐν τῷ νῷ εἶχον συλλάβει.[1] Ἥρμοζεν ἡ τέχνη αὕτη, ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεώς της, ἄριστα τῷ φαιδρῷ καὶ εὐστρόφῳ τῶν Ἑλλήνων πνεύματι· διὰ τοῦτο καὶ μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἐρρίφθησαν εἰς αὐτήν, τόσον κατάλληλον ἄλλως ὡς πρὸς τὴν λατρείαν τῶν θεῶν των. Τὴν μεγάλην τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν ὄρχησιν ἀγάπην δεικνύει ὄχι μόνον ὁ μακρὸς τῶν ἑλληνικῶν ὀρχήσεων κατάλογος—200 ἀναφέρει ὁ Meursius — ἀλλὰ καὶ ἡ μεγάλη θέσις, ἣν ἔδιδον αὐτῇ ἐν τοῖς μύθοις των, ὅπως ἐκ τῆς προηγουμένης ἡμῶν μελέτης φαίνεται. Φιλοχορώτατοι δὲ πάντων ἦσαν, ὡς εἰκός, οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες ἐθεώρουν ἀγροικίαν ἂν μή τις ὠρχεῖτο προσκαλούμενος[2]. Ὁ δὲ κωμικὸς Ἄλεξις λέγει παρ' Ἀθηναίῳ.[3]

« . . . τοῦτο γὰρ νῦν ἐστί σοι
ἐν ταῖς Ἀθήναις ταῖς καλαῖς ἐπιχώριον
ἅπαντες ὀρχοῦντ' εὐθὺς ἂν οἴνου μόνον
ὀσμὴν ἴδωσι· συμφορὰν λέγεις ἄρ' ἄν,

[1] Agonistik σ. 814 πρβλ. 853. πρβλ. *Grasberger* Die Erziehund ins Kl. Alterth. II, 393. Ὁ *Göll* Kulturbilder 1. 104 λέγει: πᾶν τὸ ἐσωτερικὸν πλαστικῶς ἐπὶ τῆς μορφῆς ἀπετυποῦτο.

[2] Ἀθήναιος 4, 4. 134. Θεοφρ. χαρακτῆρες 15. Ὁ Εὐριπίδης λέγει ἐν Ἡρακλείδαις (στ. 359) τὰς Ἀθήνας «καλλιχόρους».

[3] Ἀθήν. ἔνθα ἀν.

Καὶ βεβαίως ὁ οἶνος προκαλεῖ μᾶλλον παντὸς τὸν ἄνθρωπον εἰς ὄρχησιν, τὴν χαρὰν εἰς τὴν καρδίαν του διεγείρων, ὡραιότατα δὲ ὁ μέγας Εὐριπίδης λέγει ὅτι οἱ Κύκλωπες κατοικοῦντες χώραν μὴ ἔχουσαν «Βρωμίου πῶμα, ἀμπέλων ῥοὰς οἰκοῦσιν ἄχορον χθόνα».[1] Ἐν τοῖς συμποσίοις πρὸ πάντων καὶ δὴ τοῖς πολυθρυλήτοις ἐκείνοις τῶν Ἀθηναίων, ὅπου σὺν τοῖς ἐλαφροτάτοις τῶν πραγμάτων καὶ τὰ ὑψηλότατα ἅμα συνεζητοῦντο, ἦσαν συνηθέσταται αἱ ὀρχήσεις. Ὄχι μόνον ἐν περιγραφαῖς συμποσίων παρὰ συγγραφεῦσι λέγεται τοῦτο, ἀλλὰ καὶ παραστάσεις πολλὰς ἔχομεν, ἰδίως ἐν ἀγγείοις, ὅπου αὐλοῦσι, κιθαρίζουσι καὶ χορεύουσιν· ἔχομεν καὶ παραστάσεις κώμων, ὅπου νέοι μετ' αὐλητρίδων καὶ ὀρχηστρίδων ἐν ᾄσμασι καὶ χορῷ καὶ μέθῃ πορεύονται εἰς τὴν οἰκίαν φίλου ἢ φίλης.[2] Διὰ τοῦτο ὀφείλει ὁ συναναστρεφόμενος ἄνθρωπος, λέγει Δίων ὁ Χρυσόστομος, «ἐπιμελῶς νὰ χορεύῃ ῥυθμῷ τε καὶ μέλει τῷ προσήκοντι.....ὥστε ἐμμελέστερον καὶ φιλικώτερον συνεῖναι ἀλλήλοις».[3]

Εἶναι γνωστὴ ἡ ἀγάπη, ἣν ὁ Σωκράτης ἔτρεφε πρὸς τὸν χορόν· ἡμέραν τινὰ ὁ Χαρμίδης κατέλαβεν αὐτὸν ὀρχούμενον μόνον ὄντα· «ἐνόμισα, λέγει, ὅτι ὁ καλός μας Σωκράτης εἶχε παραφρονήσει· ἀλλ' ὅταν τὸν ἤκουσα νὰ λέγῃ τόσα καλὰ ὑπὲρ τῆς ὀρχήσεως, ἐπανελθὼν καὶ ἐγὼ ἐν τῷ οἴκῳ δὲν ὠρχούμην μέν, διότι δὲν ἤξευρα, ἀλλὰ μὲ τὰς χεῖράς μου διαφόρους ἔκαμνα χειρονομίας».[4] Ὁ Πλάτων ἐν τῇ ἰδεώδει του πολιτείᾳ, τῇ δι' ἀγγέλους προωρισμένῃ, μεγίστην θέσιν δίδει εἰς τὸν χορόν :«ὁ μὲν ἀπαίδευτος ἀχόρευτος ἡμῖν ἔσται, τὸν δὲ πεπαιδευμένον ἱκανῶς κεχορευκότα θετέον.»[5] Ἐν δὲ τῇ τῶν Πυθαγορείων διαίτῃ οὐ μόνον ἡ μουσική, ἀλλὰ καὶ ἡ ὄρχησις ἦτο τῶν σπουδαιοτάτων διὰ τὴν ὑγείαν καὶ τὴν εὐκινησίαν. Ἐν Ἀθήναις ἐπιμελῶς ἐδιδάσκετο εἰς τοὺς παῖδας καὶ ἐφήβους ἡ ὀρχηστικὴ μετὰ τῆς μουσικῆς ἡνωμένη· ἐν ἐπιγραφαῖς συχνὰ ἀναφέρονται «χοροὶ παίδων», καὶ ἦσαν φαίνεται ὡραιότατοι οἱ χοροὶ οὗτοι, ὅπου ἡ γυμναστικὴ ἐδείκνυτο ἐν τῇ εὐγενεστάτῃ αὐτῆς ἀνθήσει καὶ καρπὸς ἀγλαὸς συμπάσης τῆς μουσικῆς καὶ γυμναστικῆς τῶν Ἀθηναίων παιδεύσεως.[6] Περὶ τοῦ Σοφοκλέους

[1] Εὐριπ. Κύκλ. 124 πρβλ. 156,171.
[2] Συχνότατον ἐν τοῖς συμποσίοις ἦτο τὸ ἀκρόαμα λεγόμενον, τ. ἔ. ἡ θέα χοροῦ καὶ ἅμα ἡ ἀκρόασις ᾄσματος καὶ μουσικῆς.
[3] λ. 27.
[4] Ξενοφ. Συμπ. 2.19
[5] Νομ. 2,653. 7.795 κ.λ.
[6] *Grasberger* Die Erziehund d. Gr. II 395.

μαρτυρεῖται «ὅτι παῖς ὢν καὶ ὀρχηστικὴν καὶ μουσικὴν ἦν δεδιδαγμένος παρὰ Λάμπρῳ·» τὸν δὲ Φρύνιχον καλῶς ὀρχησάμενον τὴν πυρρίχην, ὑπάρχει παράδοσις ὅτι ἐξέλεξαν οἱ Ἀθηναῖοι στρατηγόν. Εἰς διασήμους ὀρχηστὰς ἔδιδον στεφάνους, ἵδρυον ἀνδριάντας καὶ δι' ἐπιγραφῶν τὴν μνήμην αὐτῶν τοῖς μεταγενεστέροις παρέδιδον.

Εἶναι δὲ γνωστὸς ὁ περιορισμός, εἰς ὃν ὑπεβάλλοντο αἱ Ἀττικαὶ κόραι καὶ ἡ μικρὰ προσοχή, ἥτις ἐδίδετο εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν αὐτῶν, κυρίως περιοριζομένην εἰς ἀρχὰς ἀναγνώσεως, γραφῆς, μουσικῆς καὶ τὰς ὑπὸ τῆς μητρὸς ἐν τῷ οἴκῳ παντοίας διδασκαλίας. Ὁσάκις ὅμως ἐπέκειτο ἑορτή τις, αἱ κόραι τῶν καλλίστων ἐν Ἀθήναις οἴκων ἐδιδάσκοντο ὑπὸ ἰδιαιτέρων διδασκάλων ἢ ὀρχητοδιδασκάλων νὰ ψάλλωσι καὶ νὰ χορεύωσιν. [1]

Δὲν ὑπελείποντο δὲ πολὺ οἱ Σπαρτιᾶται ἐν τῇ πρὸς τὴν ὄρχησιν ταύτην ἀγάπῃ, μάλιστα ὡς πρὸς τὰς θρησκευτικὰς καὶ πολεμικὰς ὀρχήσεις, ἂν καί, ὡς θὰ ἴδωμεν, ὑπῆρχον καὶ ἐν Σπάρτῃ ὀρχήσεις «ἰδιωτικώτεραι καὶ φορτικώτεραι» Καθ' ὅλου πᾶν τὸ Ἑλληνικὸν μεγάλην πρὸς τὴν ὄρχησιν εἶχεν ἀγάπην καὶ πολὺ ἐτίμα αὐτήν[2]· τοῦ Λουκιανοῦ καὶ Λιβανίου τὸ περὶ ὀρχήσεως εἶναι ὕμνος πρὸς τὴν τέχνην ταύτην, ὁ δὲ Πίνδαρος καλεῖ τὸν χορὸν «ἀγλαΐας βάσιν». Καὶ οἱ νεώτεροι δὲ τιμῶσι τὸν χορόν, ὅστις πρὸς τῇ ἐξασκήσει τοῦ σώματος ἑνώνει καὶ αἰσθητικὴν ἀξίαν, ἐξωραΐζων ἅμα τὸν βίον καὶ τὸν ἄνθρωπον[3]· καὶ ἡ ἐκκλησία ἀναγνωρίζει ὅτι ὁ χορὸς πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ὡς διατριβὴ εὐχάριστος τοῦ πνεύματος, ὡς ἄσκησις τοῦ σώματος, ὡς τέχνη τέλος[4].

[1] *Hermann-Stark* Griech Privaatalt. σ. 64.

[2] Λέγει ὁ Bekker ἐν τῷ *Χαρικλεῖ* ὅτι ἐνωρὶς οἱ Ἕλληνες ἤρξαντο περιφρονοῦντες τὴν ὄρχησιν. Καὶ τοῦτο διὰ τὸν γνωστὸν περὶ Ἱπποκλείδου θρῦλον, τὸν ὑπὸ Ἡροδότου ἀναφερόμενον (6. 137 ἑξ.) καὶ τὸ παρὰ Ξενοφῶντι λεγόμενον (Ἱέρων. 6. 2) περί τινων ὅτι διῆγον ἐν συμποσίοις πολλάκις μὲν μέχρι τοῦ νὰ λησμονῶσιν εἴ τι χαλεπὸν ἐν τῷ τῶν ἀνθρώπων βίῳ ὑπάρχει, πολλάκις δὲ μέχρι τοῦ ᾠδαῖς ἢ θαλίαις ἢ χοροῖς τὴν ψυχὴν νὰ εὐφραίνωσιν. Ἀλλ' ὁ μὲν Ἱπποκλείδης ἔχασε τὴν κόρην ὄχι διότι ἐχόρευσεν, ἀλλὰ διότι «ἀναιδῶς ἐχόρευσεν», ὁ δὲ Ξενοφῶν δικαίως κατηγορεῖ ἀνθρώπους, οἵτινες διὰ τὴν ὄρχησιν τὰ πάντα ἐλησμόνουν. Λέγουν δὲ ὅτι ὁ Ὅμηρος καλῶν τὴν ὄρχησιν «ἀμύμονα», τοῦτο ἔχει σκοπόν, ν' ἀπομακρύνῃ ἀπ' αὐτῆς τοὺς ψόγους, οὓς τῇ ἐπεσώρευον· πόσην σοφίαν ὑποβάλλουσι τῷ ἀφελεῖ ποιητῇ! Ἂν ὁ Πάρις ἐλέγχηται ὡς ὀρχηστής, ἐλέγχεται διότι προτιμᾷ τοῦ πολέμου τὴν ὄρχησιν (Ὁμήρ. Ἰλ. 3, 592. 15, 508. 24, 261).

[3] *Flach* Der Tanz l. d. Griechen σημ. 1 σελ. 27.

[4] *Bergier* Dict. de théol. Bals somptueux. Τινὲς ἐν τούτοις ἔψεξαν τὸν χορὸν ἢ παρώτρυναν τὴν νεότητα ν' ἀπέχῃ· εἷς ἄγριος θεολόγος λέγει: «Ἐν τῷ χό-

Εἶχε δὲ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡ ὄρχησις τόσην τιμήν, διότι καὶ μετὰ τῆς γυμναστικῆς στενώτερον συνέδεον αὐτὴν ἢ σήμερον. Ἦτο λεπτοτέρα τις γυμναστικὴ κατὰ τοὺς ἀρχαίους, ἀφ' οὗ μάλιστα καὶ ἡ γυμναστικὴ ἐν χρόνοις προγενεστέροις καὶ αὕτη ὑπὸ τοὺς ἤχους αὐλοῦ ἐξετελεῖτο.[1] Εἶναι ἡ γέφυρα, ἥτις ἑνώνει ψυχικὸν καὶ σωματικὸν κάλλος, ἡ τέχνη ἥτις δι' ἐξωτερικῶν δυνάμεων δεικνύει ἐσωτερικὰς καλλονάς· ἀποτελεῖ δέ, λέγει ὁ Krause, τὴν γέφυραν τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τῆς γυμναστικῆς εἰς τὴν μουσικήν. Ἦτο δὲ συνάμα καὶ εὐχάριστος παιδιὰ τῶν Ἑλλήνων· ἀλλὰ καλήτερον ν' ἀναφέρω ὅσα λέγει ὁ Krause, ὁ ὁποῖος ἐπὶ πολὺ τὰ τῆς ἀγωνιστικῆς τῶν παλαιῶν μελετήσας καὶ βιβλίον μέγα περὶ αὐτῆς γράψας, δικαίως πρέπει ν' ἀκούηται εἰς τὰ ζητήματα ταῦτα. «Ἦτο ὡραία παιδιὰ νὰ κινῶσι τοῦ σώματος τὰ μέλη ἐν χαριέσσῃ εὐρυθμίᾳ, ἐν ταύτῃ τὸν ἔμψυχον τύπον τοῦ κάλλους ν' ἀποτυπῶσι καὶ τὴν ἐθνικὴν τάσιν καὶ ἀγάπην πρὸς ἰδανικὰς πλαστικὰς μορφὰς νὰ ἐκδηλῶσιν.» Ἀλλαχοῦ δὲ «ἡ ὀρχηστικὴ μὲ τὴν ἄπειρον αὐτῆς ποικιλίαν παρουσιάζεται πρὸ ἡμῶν ὡς εὐφρόσυνος παιδιὰ τῶν εὐφαντάστων Ἑλλήνων ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ βίου, δεικνύουσα τὸ πλαστικὸν τούτων πνεῦμα καὶ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν ὁρμὴν πρὸς ἐκτέλεσιν ἰδεώδους καλλονῆς μορφῶν».[2]

Ἡ κυριωτάτη διαφορά, ἥτις ὑπάρχει μεταξὺ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νεωτέρας ὀρχήσεως, εἶναι ὅτι ἐν ἐκείνῃ «πᾶν τοῦ σώματος μέλος ἐκινεῖτο καὶ δὴ καὶ τράχηλος καὶ σκέλη καὶ χεῖρες ἐγυμνάζοντο.»[3] Ὁ Ἀθήναιος μεταχειρίζεται τὴν ἔκφρασιν «ταῖς χερσὶν ὀρχεῖσθαι». Διὰ χειρονομιῶν καὶ δείξεων, λέγει ὁ Böck, ἐδεικνύοντο τὰ ἀντικείμενα, εἰς ἃ ἀνεφέροντο τὰ ἐσωτερικὰ αἰσθήματα καὶ οὕτως ἀπετελεῖτο ἡ μιμητικὴ παράστασις πράξεώς τινος.[4] Τὰς πρώτας αὐτοῦ προτάσεις, λέ-

σμῳ δύο δυνάμεις ὑπάρχουν, ἡ τοῦ καλοῦ καὶ ἡ τοῦ κακοῦ, ὁ Θεὸς καὶ ὁ Σατανᾶς· οἱ χοροὶ εἶναι ἐφεύρεσις τῆς ἀρετῆς, δημιουργία τοῦ θεοῦ πρὸς σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων; ὄχι βεβαίως· ἄρα εἶναι ἐφεύρεσις τοῦ Σατανᾶ». Ἐν δὲ διατάγματι τοῦ ΙΓ' αἰῶνος τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως φέρεται: «Ὁ χορὸς εἶναι λιτανεία τοῦ διαβόλου, ὅστις δὲ μετέχει χοροῦ,ἀποτελεῖ μέρος τῆς λιτανείας ταύτης. Ὁ διάβολος εἶναι ὁδηγὸς εἰς τὸ μέσον καὶ εἰς τὸ τέλος τοῦ χοροῦ, καὶ ὅσους βηματισμοὺς πᾶς ἄνθρωπος κάμνει εἰς τὸν χορόν, τόσον βαίνει εἰς τὴν κόλασιν.» Λησμονοῦν ὅμως τὴν παράδοσιν, ὅτι μετὰ τὸν μυστικὸν δεῖπνον οἱ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου ἐχόρευσαν ᾄδοντες περὶ αὐτόν.

[1] Πλάτ. Νομ. 7. 795. Ξενοφ. Συμπ. 2. 22 κλ.

[2] σ. 814 853.

[3] Ξενοφ. 2 16.

[4] Encycl 498.

γει ἡ γλωσσολογία, ὁ ἄνθρωπος διὰ χειρονομιῶν ἐξέφρασε καὶ δὴ αἱ πρῶταί του προτάσεις ἦσαν αἱ τῆς προσταγῆς καὶ κλήσεως τ. ἕ. αἱ εὔκολοι νὰ ἐκφρασθῶσι διὰ χειρονομιῶν. Μίμησις τῶν κατεχόντων τὴν τοῦ ἀνθρώπου καρδίαν αἰσθημάτων, μίμησις τῶν λεγομένων, λέγει ὁ Πλάτων [1], σχήμασι γενομένη τὴν ὀρχηστικὴν ἐξειργάσατο τέχνην σύμπασαν. Μιμητικὴ λοιπὸν οὖσα ἡ τῶν παλαιῶν ὄρχησις, ἦν μᾶλλον ἠθοποιητικὴ ἢ ἡ νεωτέρα, καὶ δικαίως λέγει ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι ἡ ὄρχησις διὰ τῶν σχηματιζομένων ῥυθμῶν μιμεῖται καὶ ἤθη καὶ πάθη καὶ πράξεις [2].

Ὡς πρὸς τὰς φυλὰς καὶ ἐνταῦθα παρατηροῦμεν ὅπως καὶ εἰς πάντα τὰ ἔργα τῶν δύο κυρίων φυλῶν Ἰώνων καὶ Δωριέων, ὅτι ἀπετύπωσαν τὴν σφραγῖδα τῆς ἰδίας φύσεως. Οἱ Ἴωνες, οἵτινες ἔζων ὑπὸ οὐρανὸν ἀείποτε γελῶντα καὶ ἐν φύσει μαλακῇ καὶ εὐκράτῳ, ἀνέπτυξαν ἀμφιλαφές, λέγει ὁ Krause [3], τὸ νεανικὸν ἄνθος τοῦ κάλλους, ὑφ' οὗ τὴν εὐφρόσυνον σκιὰν ἠνώθησαν Μοῦσαι καὶ Χάριτες καὶ Νύμφαι, ἵνα παίξωσι χαριέσσας παιδιὰς μετὰ τῶν φίλων αὐτῶν. Ἐν ταῖς τοῦ βίου ἐκδηλώσεσι πάσαις ἀνέπτυξαν οἱ Ἴωνες ἁρμονίαν ὑψίστην καὶ κάλλος μορφῶν, μέτρον καὶ ῥυθμὸν μεμιγμένα μὲ χάριν καὶ γλαφυρότητα, ἀφ' ὧν ὅμως δὲν ἔλειπε καὶ ἡ μαλακότης ἀνάλογος τῆς τοῦ κλίματος. Κατὰ ταῦτα ἡ ὄρχησις κομψοτάτη καὶ χαριεστάτη οὖσα, ἔφερε τὸν τύπον τῆς μαλακῆς καὶ ἐκδεδιῃτημένης τῶν Ἰώνων φύσεως [4]. Ὡς ἐν τῇ γυμναστικῇ οὕτω καὶ ἐν τῇ ὀρχήσει, οἱ Ἴωνες φέρουσιν ἔνδυμα μακρόν, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Δωριεῖς, ἀποβάλλοντας αὐτὸ ἐν τῇ κονίστρᾳ καὶ τῷ χορῷ [5]. Τὴν χάριν καὶ γλαφυρότητα τῶν Ἰωνικῶν χορῶν δὲν ἔχουσι βεβαίως οἱ τῶν Δωριέων. Ὁ Δωριεύς, λέγει πάλιν ὁ Krause [6], εἰς τὸν ἐσωτερικὸν πρὸ πάντων κόσμον ἀποβλέπων εἶναι ἁπλοῦς καὶ εὐσταθής, πλήρης ἐθνικοῦ μεγαλείου καὶ ἀξιώματος· οὕτως εἰς τὴν ὄρχησιν αὐτοῦ ἀπετύπωσε τὴν ἁρμονίαν, τὴν σωφροσύνην, τὴν βαρύτητα. Οἱ Ἴωνες ἐν τῇ ὀρχήσει ἀπέβλεψαν μᾶλλον εἰς τὸ τερπνόν, οἱ Δωριεῖς εἰς τὸ ὠφέλιμον· διὰ τοῦτο καὶ ἡ ὄρχησις αὐτῶν μά-

[1] Νόμ. 7,816.795 πρβλ. Ἀθήν. 1, 27. 14, 33. Πλούτ. Συμ. 1. 15. 2. *Hermann-Starck* Gotth Alterth. σ. 172 Anm. 23 καὶ 24 κλ.

[2] Π. ποιητ. 2.

[3] Ἔνθα ἀν. σ. 54.

[4] Ὁ Ὀράτιος παραπονεῖται, ὅτι «motus Jonicus gaudet natura virgo doceri», ὅπου ὁ σχολιαστὴς παρατηρεῖ ὅτι πρόκειται περὶ ἀσέμνων κινημάτων ὁμοίων τοῖς τῶν Ἰώνων. Οἱ ἀκολαστότατοι χοροὶ ὅμως ἦσαν οἱ τῶν Συβαριτῶν

[5] Ὁμηρ. σ. 593 Ὑμν. εἰς Ἀπόλ.

[6] Ἔνθα ἀν.

λιστα πάντων ἐπλησίαζε τῇ γυμναστικῇ· διὰ τοῦτο καὶ χοροὺς εἶχον ἐν οἷς ὅλως γυμνοὶ ὠρχοῦντο, τὰς γυμνοπαιδίας. Ὡς πρὸς τὰς λεπτομερείας τὰς ἀναφερομένας εἰς τοὺς ἀρχαίους χορούς, ὁποῖαι δηλ. ἦσαν αἱ τῶν μελῶν κινήσεις καὶ πῶς αὗται συνηρμόζοντο τῷ ῥυθμῷ τῆς μουσικῆς, τοῦ ᾄσματος, καὶ ποῖός τις ἦτο ὁ τῆς ὀρχήσεως ῥυθμὸς κλπ. δέν σας ὑπόσχομαι ὅτι θὰ ἠμπορέσω πολλὰ νὰ εἴπω. Ἐν τούτοις εἰς τὸ τέλος τῆς μελέτης μου ταύτης θὰ ἀφιερώσω ἓν κεφάλαιον εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν παραστάσεων καὶ κατὰ τὰς δυνάμεις μου θὰ προσπαθήσω νὰ φθάσω εἴς τι συμπέρασμα. Ἐκεῖ θὰ ἐξετάσω δι' ὀλίγων καὶ τὴν μέχρι τῶν ἡμερῶν μας παράδοσιν τῶν ἀρχαίων χορῶν, ὡς καὶ τὰς περιστάσεις τοῦ βίου, καθ' ἃς ἐξετελοῦντο τότε καὶ σήμερον, ὅπως καὶ εἴ τι γνωρίζομεν περὶ τῆς ὀρχήσεως παρὰ Βυζαντίνοις.

Περισσότερον ὅμως ἀπὸ τὰς παραστάσεις δύναταί τις νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῶν σῳζομένων μαρτυριῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι. Κατὰ ταύτας πολλαπλῆ δύναται νὰ γείνῃ ἡ τῶν παλαιῶν ὀρχήσεων διαίρεσις· κατὰ φυλὰς εἰς Ἰωνικὰς καὶ Δωρικὰς ὀρχήσεις· κατὰ τὸν ῥυθμὸν καὶ τὸ ἦθος· εἰς σεμνὰς καὶ κεκινημένας, κατὰ τὸν χαρακτῆρα εἰς θρησκευτικάς, πολεμικὰς καὶ εἰρηνικάς.

Οἱ νῦν Εὐρωπαϊκοὶ χοροὶ εἶναι τὰ μάλιστα κινητικοὶ καὶ δὴ ἐν τοῖς ποσίν. Ἐλαφρότατοι καὶ χαριέστατοι ἐν τοῖς κούφοις αὐτῶν κινήμασι, νομίζεις ὑπὸ τοῦ Ζεφύρου ὅτι φέρονται καὶ δεικνύουν τὸ ὀρχούμενον ζεῦγος ὡς ἱπταμένας σκιάς, ἐλευθερωθείσας τῶν δεσμῶν τοῦ σώματος, ὡς νύμφας καὶ ἀερίους δαίμονας πετῶντας ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης, ὡς λέμβον, ἥτις ἀθόρυβος ὀλισθαίνει ἐπὶ τῶν ὑδάτων, ῥυθμίζον τὸν πόδα μὲ τῆς μουσικῆς τὰ μελῳδικὰ νάματα, ἐν ᾧ οἱ μινυρίζοντες τῶν χορδῶν ἦχοι αἴρουσιν αἰθέριον τὸ σῶμα.[1] Ἡ ἀρχαία ὀρχηστικὴ βεβαίως τοσαύτην κουφότητα δὲν ἐπετήδευεν, ἀλλ' εἶχε τὰς κινήσεις αὐτῆς, τὰς δείξεις καὶ χειρονομίας εἰς βαθμὸν πολὺ μεγαλήτερον τεχνικωτέρας, δι' ὧν καθίστατο δυνατὴ ἡ παράστασις εἰκόνος, ἡ ἐκδήλωσις πάθους ἢ ἤθους ἐν τελειότητι ἀνεφίκτῳ. Ἐν ᾧ ἐν τῷ συμμετρικῷ εὐρωπαϊκῷ χορῷ ἡ χεὶρ οὐδόλως ἐνεργεῖ, παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καταλληλοτέρα ἢ οἱ πόδες, ὡς εἶναι φυσικόν, οὖσα εἰς τὸ νὰ ἐκφράσῃ συναισθήματα ἐσωτερικά, οὐδέποτε ἔμενεν ἀργή, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον κινουμένη κατὰ διαφόρους διευθύνσεις· ἦτο κυρίως μιμητικὴ τέχνη καὶ καθόλου τὸ περιεχόμενον ποιήματός τινος διὰ διαφόρων εἰδικῶν κινήσεων σαφέστερον καθίστανε· τὸ αὐτὸ καὶ ὡς πρὸς τὴν μουσικὴν συνέβαινε, τ. ἔ.

[1] *Schiller* ἐν τῷ ποιήματί του : der Tanz.

αἱ τοῦ σώματος κινήσεις ἐξέφραζον καὶ αὗται τὴν ἰδέαν τὴν διαπνέουσαν τὸ μέλος. Τόσην στενὴν σχέσιν δὲν εὑρίσκομεν ἐν τοῖς σημερινοῖς χοροῖς· μόνον εἰς τοὺς δημώδεις ἐθνῶν τινων, ἅτινα ἀνέπτυξαν περισσότερον τῶν ἄλλων τὴν ἐθνικὴν ἰδιοφυίαν, ὡς Ἑλλήνων, Ἱσπανῶν, Οὔγγρων, Πολωνῶν. Οἱ χοροὶ τοῦ Strauss, φαντασίας μεγάλης καὶ ἰδιοτρόπου γεννήματα, δεικνύουσιν ἐν μέρει τοιαύτην ἁρμονίαν μεταξὺ μέλους καὶ σωματικῆς κινήσεως.

Καὶ τοιοῦτοι μὲν οἱ γενικοὶ χαρακτῆρες τῆς τῶν παλαιῶν ὀρχήσεως· ταῦτα δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ εἴπωμεν. Ἐν πολλοῖς ἀναγλύφοις καὶ ἀγγείοις ἔχομεν παραστάσεις εἰκόνων, αἵτινες ὀρχοῦνται, ἀλλὰ ἕνεκα τῆς παντελοῦς ἐλλείψεως θεωρητικῶν ἔργων ἐκ τῶν ἀρχαίων,[1] μᾶλλον περιπλέκουν καὶ δυσχεραίνουν τὸ ζήτημα. Ἔχει δίκαιον ἐκτὸς τούτου ὁ Böck, ὅταν λέγῃ, ὅτι πολλὰ ἠδύνατο νὰ κάμῃ ἐδῶ εἷς ἐπιμελὴς χοροδιδάσκαλος· ἀλλὰ ἐχρειάζετο νὰ ἔχῃ καὶ μεγάλην φιλολογικὴν προπαιδίαν, ὅπερ δὲν εἶναι εὔκολον νὰ εὑρεθῇ ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ προσώπῳ· εἷς δὲ φιλόλογος δὲν εἶναι βεβαίως εἰς θέσιν νὰ ἔχῃ τὰς γνώσεις ἑνὸς χοροδιδασκάλου καὶ οὕτως ὀλίγα δύναται νὰ διαφωτίσῃ ἐκ τῆς παραδόσεως, μὴ ἔχων τὰς εἰδικὰς τεχνικὰς γνώσεις.[2] Προσθετέον δ' ὅτι καὶ μουσικὰς γνώσεις πρέπει νὰ ἔχῃ ὁ περὶ τοιαῦτα ζητήματα ἐνασχολούμενος· ταῦτα διὰ τὰς ἐλλείψεις ἃς θὰ ἔχῃ ἡ μελέτη μου, ἥτις μὴ λύουσα τὸ ζήτημα, δίδει ὅμως ἰδέαν τῆςἐκτάσεως τῆς τέχνης ταύτης καὶ τῆς ἐργασίας, ἥτις δύναται νὰ γείνῃ περὶ τοῦτο τὸ θέμα, ὅπερ δὲν εἶναι εὐκαταφρόνητον, ἀποτελοῦν μέρος ἄξιον λόγου τῆς τῶν παλαιῶν καλλιτεχνικῆς μορφώσεως.

Ἰδίως περὶ τὴν τῶν παλαιῶν ὄρχησιν ἐνησχολήθησαν οἱ Γάλλοι φιλόλογοι τοῦ 17ου αἰῶνος καὶ δὴ ὁ Ῥινάλδος Κόρσων, ὁ Φαβρίκιος Καρόσων, ὁ Βουρέττος καὶ ὁ Μεύρσιος. Ὁ Βουρέττος ἔγραψε δύο πραγματείας περὶ ὀρχήσεως[3] καὶ ἐξετέλεσε, λέγουν, ἀρχαῖον ἑλληνικὸν χορὸν πρὸ τῆς βασιλίσσης τῆς Σουηδίας Χριστίνης, ἥτις ἠγάπα νὰ διασκεδάζῃ εἰς βάρος τοῦ σοφοῦ· πρὸ ταύτης ἐχόρευσε καὶ ὁ Möbius τὸν κόρδακα, ὁ δὲ Καῖσαρ Σκαλιγῆρος τὴν πυρρίχην πρὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μαξιμιλιανοῦ. Νὰ τὰ πιστεύσωμεν ;

Τὴν τελευταίαν διαίρεσιν θ'ἀκολουθήσωμεν ἡμεῖς ἐν τῇ μελέτῃ μας

[1] Ὁ Πυλάδης, ὁ εἰσαγαγὼν τὴν ὀρχηστικὴν εἰς τὴν Ῥώμην ἔγραψε περὶ παντομίμου ὀρχήσεως. Ὁ δὲ Ἀριστοκλῆς ἔγραψε φαίνεται πολλά, διότι ὁ Ἀθήναιος (14. 630) λέγει: ὥς φησιν Ἀριστοκλῆς ἐν *ὀγδόῳ* τῶν περὶ χορῶν.

[2] **Böck ἔνθα ἀν. σ. 525.**

[3] **Mém. de l'Acad. des Inscript. t. 8.**

ταύτη, ἥτις θὰ δημοσιευθῇ τμηματικῶς ἐν τῷ «Παρνασσῷ», ὥστε καὶ ἕκαστον κεφάλαιον νὰ δύναται καὶ καθ' ἑαυτὸ ν' ἀναγνωσθῇ. Ἡ εἰς φῦλα διαίρεσις θὰ ἦτο πολὺ δυσανάλογος· διότι δὲν ἠγάπα ὁ βαρὺς καὶ δυσκίνητος Δωριεὺς τὴν ὄρχησιν, ὅσον ὁ φαιδρὸς καὶ εὐκίνητος Ἴων. Ἡ διαίρεσις ἣν θ' ἀκολουθήσωμεν φαίνεται ἡ καλλίστη, ἀφοῦ μάλιστα διὰ μακρῶν ἐν τῇ προηγουμένῃ μελέτῃ ὡμιλήσαμεν περὶ τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ πολεμικοῦ τῆς ὀρχήσεως χαρακτῆρος. Ὁ περὶ θρησκευτικῶν ὀρχήσεων λόγος θὰ εἶναι μακρότερος· διὰ τοῦτο εἰς τὰς πολεμικὰς θὰ καταλέξω καὶ τὰς ἐνοπλίους θρησκευτικὰς ὀρχήσεις· ὁμοίως εἰς τὰς εἰρηνικὰς ὀρχήσεις θὰ περιλάβω καὶ τὰς δημώδεις τῶν παλαιῶν ὀρχήσεις· θὰ προτάξω δὲ μελέτην περὶ τῆς ὀρχήσεως ἐν τῷ ἀρχαίῳ θεάτρῳ, τῆς τε παντομίμου καὶ τῆς ἐν τοῖς δράμασιν ἐκτελουμένης, δημοσιευθησομένην ἐν ἑπομένῳ φυλλαδίῳ τοῦ «Παρνασσοῦ», ὅστις μ' ἔκαμε τὴν τιμὴν ν' ἀνοίξῃ καὶ εἰς ἐμὲ τὰς στήλας του.

Ἐν τῇ παντομίμῳ ὀρχήσει, ἥτις θὰ προταχθῇ, θὰ ἴδωσιν οἱ ἀναγνῶσται τὴν ἄπειρον ποικιλίαν καὶ τὴν μείζονα τοῦ δέοντος δεξιότητα καὶ τὸν πλουσιώτερον κύκλον ἐνεργείας, ὃν κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἔλαβεν ἡ ὀρχηστική. Καὶ ἐνταῦθα ἰσχύει ὁ ὡραῖος τοῦ Winckelmann νόμος, τοῦ πρώτου ὀρθῶς ἐννοήσαντος καὶ μελετήσαντος τὰ καλλιτεχνικὰ τῶν ἀρχαίων ἔργα. Οὗτος εἶπεν: «Οἱ Ἕλληνες ἐν τῇ τέχνῃ αὐτῶν ἤρχισαν τὸ κατ' ἀρχὰς διὰ τοῦ ἀναγκαίου, κατόπιν ἐζήτησαν τὸ κάλλος καὶ τέλος ἐπηκολούθησε τὸ περιττόν.» Ἡ ἀλήθεια αὕτη εἶναι καταφανὴς εἰς πᾶν τῶν Ἑλλήνων ἔργον. Οὕτω φιλοσοφήσαντες τὸ κατ' ἀρχὰς ἐξ ἀνάγκης, ἵνα τὰ φυσικὰ ἑρμηνεύσωσι φαινόμενα, ὕψωσαν τὴν φιλοσοφίαν εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμὴν καὶ τέλος κατεβάρυναν αὐτὴν ὑπὸ τὰς σοφιστικὰς παιδιάς. Ἐν τῇ πλαστικῇ ἤρχισαν μὲ τὰ ξόανα, ἔγλυψαν Ἑρμᾶς καὶ Ἀπόλλωνας καὶ Ἀφροδίτας καὶ τέλος ἀνήγειραν κολοσσοὺς τῆς Ῥόδου καὶ τὰ τοιαῦτα. Τὰ αὐτὰ καὶ ἐν τῇ γυμναστικῇ καὶ τῇ ὀρχηστικῇ. Ἤρχισαν τὸ κατ' ἀρχὰς ἀπὸ τῶν κινήσεων, ἃς ἔχει ἀνάγκην τὸ σῶμα νὰ κάμῃ τὸ νέον, ἀνέπτυξαν τὰς κινήσεις ταύτας εἰς τελειότητα μεγάλην καὶ τέλος παρήγαγον ἀθλητὰς καὶ μόνον ἀθλητὰς ἐν τοῖς ῥωμαϊκοῖς χρόνοις· ὡς πρὸς δὲ τὴν ὄρχησιν ἡ θαυμασία δεξιότης εἰς ἣν εἶχε φθάσει, μικρὸν κατὰ μικρὸν ἔγεινε μείζων παρ' ὅσον ἔπρεπε καὶ τέλος περιέπεσεν, ἰδίως ἐν τοῖς ῥωμαϊκοῖς χρόνοις ἐπὶ Πυλάδου καὶ Βαθύλλου, εἰς τὴν πολυπρόσωπον καὶ πολυποίκιλον παντομιμικήν, ἥτις δὲν ἐλάμβανε πάντοτε τὸ θέμα αὐτῆς ἀπὸ τοῦ περιωρισμένου κύκλου τῆς ἠθικῆς.

Τῆς ὀρχήσεως Μοῦσα ἦτο ἡ Τερψιχόρη, ἧς ὁ ποὺς ὑπακούει τῷ ῥυθμῷ

τῷ ὑπὸ τοῦ αὐλοῦ διδομένῳ. Ταύτην παρίστανον οἱ ἀρχαῖοι ὡς δροσερὰν καὶ ὡραίαν παρθένον, ἐστεμμένην διὰ δάφνης καὶ εἰς τὴν χεῖρα κρατοῦσαν λύραν. Μεταξὺ τῶν ἀγαλμάτων, ἅτινα εὑρέθησαν εἰς Tivoli, εἶναι καὶ ἓν τῆς Τερψιχόρης· παριστάνεται ἡ Μοῦσα τῆς ὀρχήσεως ὡς ὡραία παρθένος, ἥτις καθημένη καὶ τὴν κεφαλὴν δάφνῃ ἐστεμμένη, κρατεῖ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ αὐτῆς μηροῦ λύραν ἐξ ὀστράκου χελώνης· ὁ κομψὸς αὐτῆς χιτὼν συναρτᾶται διὰ περόνης ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου καὶ πίπτει μὲ πτυχὰς πολλὰς ἐπὶ τῆς λύρας. Οἱ νεώτεροι περίπου καθ' ὅμοιον τρόπον παρέστησαν αὐτήν· ἡ σπουδαιοτέρα παράστασις εἶναι ἡ τοῦ διασήμου Ἰταλοῦ γλύπτου τοῦ 18ου αἰῶνος, τοῦ Ἀντωνίου Κανόβα· οὗτος παρέστησεν αὐτὴν ὀρθήν, ἔχουσαν τὴν δεξιὰν ἐστηριγμένην ἐπὶ τῆς λύρας, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατοῦσαν πλῆκτρον· ἡ ὅλη ἐκτέλεσις εἶναι ἁπλῆ, εὐγενής, ἰδεώδης.

Ἀδ. Ἰωαννίδης Ἀδαμαντίου.

ΣΧΙΛΛΕΡΟΥ

ΤΟ ΧΕΙΡΟΚΤΙΟΝ

Ἐν θηριομαχίᾳ παριστάμενος, κατέναντι τοῦ περιβόλου τῶν λεόντων ἐκάθητο ὁ βασιλεὺς Φραγκῖσκος ὑπὸ τῶν μεγιστάνων τοῦ κράτους περιστοιχούμενος· ὑπεράνω τούτων ὅμιλος εὐγενῶν δεσποινῶν ἐπέστεφε τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς ὁμηγύρεως.

Ποιεῖ σημεῖον διὰ τῆς χειρὸς ὁ βασιλεὺς καὶ ἀνοίγεται εὐρὺς κλωβός. Βραδεῖ τῷ βήματι λέων εἰσέρχεται εἰς τὸ θέατρον τῆς πάλης· ἄφωνον τὸ θηρίον θεωρεῖ περὶ αὐτὸ βραδέως χασμώμενον, σείει τὴν χαίτην, τανύεται καὶ κατακλίνεται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους.

Δεύτερον ὁ βασιλεὺς ποιεῖ σημεῖον· δευτέρα μεγάλη ἀνοίγεται θυρίς, ἐξ ἧς διὰ ταχέος ἅλματος τίγρις ἐφορμᾷ. Ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ λέοντος μέγαν ἐκφέρει βρυχηθμόν, πλήττει τὸν ἀέρα διὰ τῆς οὐρᾶς φρικαλέον ἀποτελοῦσα κύκλον, ἐκβάλλει τὴν γλῶσσαν καὶ δειλῶς περιφέρεται περὶ τὸν λέοντα, ὅστις βρυχᾶται ἀγρίως· καὶ εἶτα γογγύζουσα ἐξαπλοῦται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους παρ' αὐτῷ.

Καὶ τρίτον σημαίνει διὰ τῆς χειρὸς ὁ βασιλεύς· ἀπὸ ἀνοιγέντος κλωβοῦ ἐκφεύγουσι ταὐτοχρόνως δύο λεοπαρδάλεις καὶ ἐφορμῶσι διψα-

λέαι τοῦ ἀγῶνος καὶ πῦρ πνέουσαι κατὰ τῆς τίγρεως, ἥτις διὰ φοβερᾶς ὑποδέχεται αὐτὰς προσβολῆς· ἀλλ' ὁ λέων βρυχώμενος ἐγείρεται . . . . ἡσυχία διαδέχεται τὸν θόρυβον, ἐν κύκλῳ δὲ ἠθροισμένα ἐξαπλοῦνται κατὰ γῆς τὰ τρομερὰ καὶ αἱμοδιψῆ θηρία.

Τὴν στιγμὴν ταύτην ἀπὸ τοῦ χείλους τῆς ἐξέδρας, ὡραίας χειρὸς τὸ χειρόκτιον πίπτει ἐν μέσῳ ἀκριβῶς τῆς τίγρεως καὶ τοῦ λέοντος.

Πρὸς τὸν ἱππότην τῆς Λόργης στρέφεται ἡ δεσποινὶς Κυνεγόνδη καὶ τῷ λέγει σκωπτικῶς. — Κύριε ἱππότα, ἂν ὁ ἔρως ὑμῶν εἶναι τόσῳ φλογερός, ὅσῳ πρὸ μικροῦ μοὶ ὠμνύετε, λοιπόν! ἀναλάβετέ μου τὸ χειρόκτιον.

Ἀδιστάκτως ὁ ἱππότης θαρραλέῳ βήματι κατέρχεται εἰς τὸ φοβερὸν στάδιον καὶ ἀπὸ τοῦ μέσου τῶν θηρίων ἀναλαμβάνει εὐτόλμως τὸ χειρόκτιον.

Ἔκπληξις καὶ τρόμος καταλαμβάνουσιν ἐπὶ τῷ θεάματι τῶν ἱπποτῶν καὶ τῶν δεσποινῶν τοὺς ὁμίλους. Ἀλλ' ἰδού, μετὰ τῆς αὐτῆς ἀταραξίας ὁ ἥρως ἐπαναφέρει τὸ χειρόκτιον. Ἐπευφημίαι ἀντηχοῦσι πανταχόθεν καὶ συγχαρητήρια, τρυφερῷ δὲ ἔρωτος βλέμματι—μέλλουσαν ἐπαγγελλομένῳ εὐδαιμονίαν—ὑποδέχεται αὐτὸν ἡ δεσποινὶς Κυνεγόνδη. Ἀλλὰ ῥίπτει αὐτῇ περιφρονητικῶς τὸ χειρόκτιον. Εὐχαριστίας δὲν ζητῶ ποσῶς, κυρία, λέγει.Καὶ ἐγκαταλείπει αὐτὴν διὰ παντός.

Φώτιος Δημητριάδης.

La *Revue des Revues* du 1er Janvier 1895 contient entre autres: Le Troisième Sexe, par le professeur Guillaume Ferrero.— Le Cerveau de la femme, par H. de Varigny.—Le Journalisme au Japon, par Motoyesi-Saizau.—La Puissance paysanne : I. La Propriété paysanne devant l'évolution économique, par Paul Lafargue ; II. La Vraie Propagande, par Fréderic Engels ; III. Une Collectivité russe en Sibérie, par V. Ptytzine.—La Musique au Japon, par Mme Laure A. Smith.—Les Touaregs, par le comte Napoléon Ney.—La Tontine Matrimoniale, avec Participation aux Bénéfices, par Robert Grant.—La Responsabilité criminelle et l'Anatomie du cerveau, par S. Brown.— Gomment nous nous empoisonnons, par le professeur L. Hugounencq.—La Poésie dans les Revues : Les Nostalgiques, par Paul Bourget, Ensevelis, par Jean Aicard et à Mlle Jeanne, par Paul Verlaine.—De l'infIluence récente des littératures du Nord, par Jules Lemaitre.—*Analyse des «Revues» françaises et étrangères.—Revue des Livres.—Correspondance.—Caricatures politiques.—Dernières Inventicns et Découvertes*

Les nouveaux abonnés pour 1895 bénéficient de l'*envoi gratuit* des deux numéros de Novembre et des deux numéros de Décembre 1894.

Paris, 32. rue de Verneuil. France, 14 francs. Union postale, 18 francs par an. Abonnements partant du 1er de chaque mois. Numéro spécimen contre 60 centimes en timbres-poste.

Ι. Ν. ΣΒΟΡΩΝΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ
ΤΩΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΩΝ ΤΥΠΩΝ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ

Δύο τινὰ πρὸ πολλοῦ μὲ ἐξέπληξαν· ἐν πρώτοις, ὅτι οἱ Ἕλληνες οἱ πάσας σχεδὸν τὰς φυσικὰς δυνάμεις λατρεύσαντες καὶ προσωποποιήσαντες, παντοειδεῖς δὲ ἐπὶ τῶν μνημείων αὐτῶν συμβολικὰς μορφὰς παραστήσαντες, φαίνονται παραμελήσαντες τὴν τῶν οὐρανίων σωμάτων παράστασιν. Ὑπάρχουσι πλεῖσται προσωποποιήσεις ὀρέων, ποταμῶν, πηγῶν, κτλ., ἀλλὰ πλὴν ὀλίγων συμβολικῶν παραστάσεων τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, οὐδεμίαν γνωρίζομεν, δυνατὸν εἰπεῖν, προσωποποίησιν τῶν οὐρανίων σωμάτων· ὡς πρὸς τοὺς ἀστέρας δὲ καὶ τὰς τοῦ Ζῳδιακοῦ παραστάσεις, οἱ μὲν πρῶτοι ἀπαντῶσιν ἐπί τινων εἰκόνων ἀγγείων, αἱ δὲ τοῦ δευτέρου ἐπὶ ὀλιγαρίθμων ἀναγλύφων ῥωμαϊκῶν χρόνων· — παρακατιόντες θέλομεν ἀναφέρει περὶ τῶν ἐν τοῖς γεγλυμμένοις λίθοις ἀπαντώντων ἀστέρων. — Δεύτερον δέ, ὅτι ἀνοίγων τις οἱονδήποτε νομισματικὸν κατάλογον, οἱανδήποτε νομισματικὴν μονογραφίαν, ἢ ἐξετάζων οἱανδήποτε νομισματικὴν συλλογήν, θὰ παρατηρήσῃ, ἐπὶ πλήθους ἀρχαίων νομισμάτων, ἀστέρας, εἴτε κυρίους τύπους, εἴτε ὡς ἐπικουρικοὺς τοιούτους (σύμβολα) συνδεδεμένους πρὸς ἑτέρας παραστάσεις.

Πλὴν τούτου γνωστὸς ὁ μέγας τῶν ἀρχαϊκῶν τύπων ἀριθμὸς τῶν μέχρι τοῦδε ἀκατανοήτων ἡμῖν. Τί σημαίνουσιν, ὄντως, οἱ λέοντες, αἱ χελῶναι, οἱ ἰχθῦς, οἱ λαγωοί, οἱ κριοί, οἱ ἀλέκτορες, αἱ περιστεραί, οἱ ἵπποι, οἱ ταῦροι, οἱ ἀετοί, οἱ καρκίνοι, οἱ σκορπίοι, κτλ. οἱ ἐπὶ τόσων ἀρχαϊκῶν νομισμάτων ἀπαντῶντες, ὁτὲ μὲν μόνοι, ὁτὲ δὲ συνοδευόμενοι ὑπὸ ἀστέρων ἢ μηνίσκων, ἐν χώραις ὅπου οὐδεὶς μυθολογικὸς λόγος ἐξηγεῖ τὴν παρουσίαν τοιούτων τύπων ; Πολλάκις ἐσκέφθην, ἐὰν ἦτο δυνατὸν ν' ἀθροίσω τὰ ἀποδεδειγμένα ταῦτα γεγονότα καὶ προβῶ εἰς τὴν ἑνιαίαν καὶ τὴν καθόλου ἐξήγησιν αὐτῶν. Μήτοι ἐκ τῆς μελέτης ταύτης ἠδύνατό τις ν' ἀποδείξῃ ὅτι πλεῖστοι τῶν ἀνεξηγήτων τούτων τύπων ἐκέκτηντο ἀστρονομικὴν σημασίαν ;

Τὰ νομίσματα, οἱ μεταλλικοὶ οὗτοι δίσκοι οἱ ὡς ἀστέρες ἀκτινοβολοῦντες, δὲν εἶναι κατάλληλοι πλέον παντὸς ἄλλου μνημείου εἰς τὴν τῶν οὐρανίων σωμάτων παράστασιν; Γνωστὸν ἄλλως, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἐπίστευον εἰς συμβολικήν τινα μεταξὺ τῶν μετάλλων καὶ τῶν ἀστέρων σχέσιν [1]· πάντων δὲ τῶν χρόνων οἱ ποιηταί, τὰ ἐπίθετα τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου ἀπέδωκαν εἰς τοὺς ἀστέρας. Τὴν πιθανότητα ταύτην προσεπικυροῖ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι αἱ μέχρι τοῦδε ἀναμφίβολοι παραστάσεις τῶν οὐρανίων σωμάτων ἀπαντῶσιν ἰδίᾳ ἐπὶ τῶν γεγλυμμένων λίθων· ὡς δὲ πάντες οἱ πολύτιμοι λίθοι, οὕτω καὶ οἱ γεγλυμμένοι ἐθεωρήθησαν πρωϊαίτατα, ἕνεκα τῆς λάμψεως αὐτῶν, ὡς σύμβολα τῶν ἀστέρων [2].

Ἡ λεπτομερὴς ἐπὶ τῶν νομισματικῶν τύπων τῶν ἀρχαίων μελέτη, ἣν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἀνέλαβον, ἐβεβαίωσε τὰς εἰκασίας μου. Τὴν ἀστρονομικὴν σημασίαν πολλῶν τῶν τύπων τούτων θεωρῶ βεβαίαν [3]. Δυστυχῶς ὁλόκληρος ζωὴ ἀνθρώπου ἀπαιτεῖται πρὸς βαθεῖαν καὶ λεπτομερῆ τοῦ ζητήματος τούτου μελέτην, οὗτινος ἡ σπουδαιότης εἶναι οὐσιωδεστάτη· πρέπει νὰ ἐπιθεωρήσῃ τις πάντας τοὺς νομισματικοὺς τύπους, μελετήσῃ δ' ἐπισταμένως, σὺν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀρχαίας ἀστρονομίας, τοὺς ἐγχωρίους ἑκάστης χώρας καὶ ἑκάστης πόλεως μύθους. Ἡ ἐπιθυμία μου νῦν εἶναι, ὅπως ἑλκύσω τὴν προσοχὴν τῶν σοφῶν ἐπὶ τοῦ προβλήματος τούτου, διὰ δὲ τῆς παραθέσεως τῶν ἐκ τῆς ἐργασίας μου ἐξαχθέντων πορισμάτων, προτρέψω τοὺς νομισματολόγους ὅπως καὶ οὗτοι μελετήσωσι τὸ ζήτημα τοῦτο.

Πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ὑποθέσεώς μου, παρέχω ἐν πρώτοις παραδείγματά τινα ληφθέντα ἐκ νομισμάτων διαφόρων χωρῶν, ἀκολούθως δὲ πρὸς πληρεστέραν ἀπόδειξιν θὰ ζητήσω τὴν ἐφαρμογὴν καὶ βεβαίωσιν τῆς θεωρίας μου ἐν τῇ ἐξετάσει τῆς κρητικῆς νομισματολογίας, ἣν λεπτομερῶς ἐμελέτησα [4].

---

[1] Arles, Sympathia septem metallorum ad planetas, Paris, 1711; Friedrich, Die Weltkœrer in ihrer mythischsym,bolischen Bedeutung, Wuezzburg, 1864. σ. 218.

[2] Friedrich. ἔνθ. ἀν. σ.126.

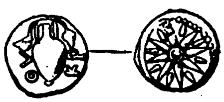
[3] Βλ. τὰς ἐμὰς μελέτας: Sternbilder als Muenztypen, ἐν Zeitschr. für Numismatik, XVI, 1889 καὶ Τύποι κτλ. ἐν Ἀρχ. Ἐφ. 1893, σ. 1—11.

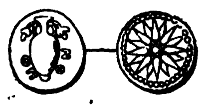
[4] Βλ. τὸ ἐμὸν σύγγραμμα: Numismatique de la Crète ancienne. Mâcon 1890.

Α'

1ον Υπάρχουσιν ἐν πρώτοις νομισματικοὶ τύποι, περὶ τῆς ἀστρονομικῆς τῶν ὁποίων σημασίας οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία, οἱ ἀστέρες δηλ. οἱ ἀπαντῶντες ἐπὶ τῶν νομισμάτων πάντων τῶν μερῶν τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

Οἱ μὴ διαβλέποντες εἰς τὰς εἰκόνας ταύτας ἄλλο τι ἢ ἁπλᾶ κοσμητικὰ παραγνωρίζουσι τὸν θρησκευτικὸν χαρακτῆρα τῶν νομισματικῶν τῆς ἀρχαιότητος τύπων, ἐφ' ὧν λαμπρὰς ἔγραψαν σελίδας οἱ κ.κ. Κούρτιος, P. Gardner καὶ ἄλλοι [1]. Περιττὸν νὰ ἀναφέρω παραδείγματα: οἱ τύποι τῆς πρώτης ταύτης σειρᾶς εἶναι γνωστοὶ εἰς πάντας τοὺς νομισματολόγους, ἀρκοῦμαι δὲ ὅπως παραπέμψω τὸν ἀναγνώστην εἰς τὰς εἰκόνας τῶν Monete dell'Italia antica τοῦ Garrucci, ἢ εἰς τὰς ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Carelli περιεχομένας, ἢ εἰς τὰς τῶν καταλόγων τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου· ὁποῖα οὐράνια σώματα παριστῶσιν οἱ ἀστέρες οὗτοι; Τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν δύναται νὰ λυθῇ ἢ μετὰ μελέτην τῆς μυθολογίας ἑκάστης χώρας.


1.


2.

Ὁ τύπος π. χ. τοῦ ἀστέρος ἀπαντᾷ συχνότατα ἐπὶ τῶν Λοκρικῶν νομισμάτων (εἰκ. 1), ἰδίᾳ δὲ ἐπὶ τῆς τῶν Ὀπουντίων Λοκρῶν (εἰκ. 2). Γνωρίζομεν λοιπὸν ἐκ τοῦ Στράβωνος (σ. 416), ὅτι οἱ Λοκροὶ (εἰς οὓς ἀνήκουσι τὰ νομίσματα τὰ φέροντα τὰ γράμματα ΛΟΚΡ), εἶχον ἐπὶ τῇ δημοσίᾳ σφραγῖδι τὸν ἕσπερον ἀστέρα. Ἐκ τῆς μυθολογίας δὲ μανθάνομεν ἐπὶ πλέον, ὅτι οἱ Λοκροὶ ἐλάτρευον ἐπὶ τοῦ ὄρους Οἴτη τὸν «ἕσπερον» ἀστέρα [2]. Βέβαιον ὅθεν εἶναι ὅτι ὁ ἐπὶ τῶν νομισμάτων εἰκονιζόμενος ἀστὴρ μετὰ τῶν γραμμάτων ΛΟΚΡ ἀναφέρεται εἰς τὸν Ἕσπερον, ὁ δ' ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν Ὀπουντίων Λοκρῶν εἰκονιζόμενος ἀστὴρ παριστᾷ τὸν ἑῷον ἀστέρα τῶν Ἐῴων Λοκρῶν.

2ον Ἐπὶ πολλῶν νομισμάτων εἰκονίζονται καταφανῶς τὰ τοῦ Ζῳδια-

[1] Curtius, Ueber den religiosen Charakter der griechischen Muenzen, dans les Monatsber. der k. p. Akad. der Wiss. zu Berlin, 1869 (ἴδε καὶ ἀγγλικὴν μετάφρασιν ὑπὸ Head, Numism. Chron., 1870. — Percy Gardner, Religions character of coin-types, ἐν τῷ Types of the Greek coins, σ. 43.

[2] Head, Cat. B. M. Central Greece, σ. XIX. καὶ εἰκ. I, 2, 12, εἰκ. II, 5. —Curtius, Arch. Zeit., 1855, σ. 38.— Roscher, Lexicon der Myth. σ. 2601·

χοῦ σημεῖα, ὡς π. χ. ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Θράκης — εἰκ. 3, Πυρίνθου [1], Ἀλεξανδρείας [2], Συρίας [3], Παφλαγονίας [4] κλπ. ἔνθα εἰκονίζεται ὁλόκληρος ὁ Ζῳδιακός, ἐπὶ δὲ τῶν νομισμάτων τῶν αὐτῶν χωρῶν καὶ ἐπ' αὐτῶν ἔτι τῶν νομισμάτων τῶν πόλεων τῆς Κομμαγενῆς, τῆς Συρίας, τῆς Μεσοποταμίας [5] καὶ ἄλλων, ἐν αἷς εἰκονίζονται διάφορα σημεῖα τοῦ Ζῳδιακοῦ.



3.

3ον Ἀλλαχοῦ ἀπαντῶσιν ἐπὶ τῶν νομισμάτων κατάδηλοι παραστάσεις διαφόρων οὐρανίων σωμάτων. Τοιοῦτοι οἱ συμβολικοὶ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης τύποι· τοιοῦτοι οἱ Διόσκουροι, ὧν τῇ κεφαλῇ ὑπέρκειν-

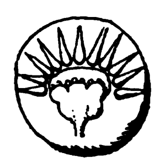

4.


5.


6.

ται ἀστέρες· ἢ καὶ τὰ ὑπὸ ἀκτίνων περιβαλλόμενα ζῷα, ὡς ὁ κύων Σείριος τῆς Κέω (εἰκ. 4), ὁ ἀετὸς καὶ ὁ ταῦρος τῆς Γόρτυνος (εἰκ.5—6)


7.


8.

ἢ ἄλλοι τύποι, ὡς ὁ Ἄρης τῆς Γόρτυνος (εἰκ. 7), τὸ ῥόδον τῆς Ῥόδου [6] τὸ εἰκονίζον συμβολικῶς τὸν ἥλιον (εἰκ. 8). Διὰ τὸν ταῦρον, τὸν ἀετὸν καὶ τὸν Ἄρην τῆς Γόρτυνος βλέπε τὰς παρακατιὼν διδομένας λεπτομερείας.

[1] Cat. British Mus,. Thrace, σ. 157 (Poole).
[2] Feuardent, Catal. de la coll. Demetrio, εἰκ. XX. 1493, 1487. XXI, 1548; XXII,1613; XXIII,1661—1668; 1737; XXVI,2121,XXXV,3453,XXIV,
[3] Babelon, les rois de Syrie, d'Arménie et de Commagène, εἰκ. XXXII, 17.
[4] Cat. British Mus. Pontus, κλ. εἰκ. XX, 13 (Amastris).
[5] Babelon, ἔνθ. ἀν. Feuardent, ἔνθ. ἀν. κλ.
[6] Καὶ αὐτοὶ οἱ σύγχρονοι ποιηταὶ συγκρίνουσι τὸ ῥόδον πρὸς τὸν ἥλιον. Οὕτω ὁ Γερμανὸς ποιητὴς Rueckert :

4ον Ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι τύποι, ὧν τὴν ἐξήγησιν δέον ν' ἀναζητήσωμεν ἐν τῇ ἀστρονομίᾳ, ἕνεκα τοῦ συνοδεύοντος αὐτοὺς ἀστέρος. Ἐὰν π. χ. βλέπωμεν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Καρθέας τῆς Κέω (εἰκ. 9)


9.


10.


11.


12.

βότρυν, ἐπὶ τῶν τῆς Πάρου (εἰκ. 10) αἶγα[1], ἐπὶ τῶν τῆς Μιλήτου[2] — εἰκ. 11 — καὶ τῆς Ἀμοργοῦ λέοντα, ἐπὶ τῶν τῆς Ἀπουλίας — εἰκ. 12[3] ἵππον, κλ. πάντοτε ὑπὸ ἀστέρος συνοδευομένους, πρέπει, καθ' ἡμᾶς, ν' ἀναμνησθῶμεν τοὺς ἀστερισμοὺς τοῦ βότρυος (Βότρυς = Πλειάς), τῆς αἰγός, τοῦ λέοντος, τοῦ ἵππου καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς.

Πολλάκις ὁ αὐτὸς ἀστρονομικὸς τύπος εἶναι κοινὸς πολλαῖς πόλεσι· π. χ. ἐν ταῖς πόλεσιν Ἀκουΐνῳ, Σουέσσῃ, Τεάνῳ, Καλένῳ (εἰκ. 13), Νεαπόλει, Γαιατείᾳ, Βενάφρῳ, Τελεσίᾳ, κλπ.[4] τῆς μεγάλης Ἑλλάδος, ἀπαντᾷ ὁ αὐτὸς τύπος: ἀλέκτωρ, ἐφ' οὗ ὑπέρκειται ἀστήρ, τύπος παριστῶν ἀναμφιβόλως τὸν πρωϊνὸν ἀστέρα (ἑωσφόρον)·[5] Τοὐναντίον ὑπάρχουσι τύποι ἀστρονομικοὶ ἀνήκοντες εἰς μίαν μόνην πόλιν : οὕτως ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς ἐν Μακεδονίᾳ Οὐρανουπόλεως[6] εἰκο-


13.

Die Sonn'ist eine goldene Ros'in Blau
Die Ros'ist eine rothe Sonn'im Gruenen

ὁ δ' ἄραψ ποιητὴς Μελβάνα Τζελαλεδίν:

Ὁ ἥλιος φαντάζει σὰν τριαντάφυλλο ἀνοιγμένο.

Βλ. Friedrich, ἔνθ. ἀν. σ. 30.

[1] Wroth, Cat. B. Mus. Crete and the Islands, εἰκ. XXVI, 18 (Paros). — Svoronos, Zeitschr. für Nuem., 1889, εἰκ. X, 22—23 (Kéos).

[2] Head, Cat. Br. Mus. Ionia, εἰκ XXI, 1—17 καὶ XXII, 1—9.

[3] Head, Hist. num., σ. 39, εἰκ. 24.

[4] Garrucci, Monete dell'Italia antica, εἰκ. LXXXII, 30 — 31, LXXXIII, 1. 12, 16—18; LXXXV, 28; LXXXVIII, 16, 18, 19.

[5] Cavedoni, Spicil, num. σ. 12; Eckhel, Doct. Num. Vet., I, σ. 100.

[6] Zeitschr. für num. V, εἰκ. I, 2. — von Sallet, Beschreibung der ant. Muenzen, II. σ. 162 εἰκ. VI, 56.

νίζονται (εἰκ. 14 — 15) ἐπὶ μὲν τοῦ ἑνὸς μέρους ὁ ἡλιακὸς δίσκος, ὁ σεληνιακὸς καὶ πέντε ἀστέρες, ἐπὶ δὲ τοῦ ἄλλου ἡ Οὐρανία Ἀφροδίτη, καθημένη ἐπὶ τῆς οὐρανίας σφαίρας.

5ον Προδήλως πλεῖστοι ἀστρονομικοὶ τύποι μέχρι σήμερον ἀκατα-



14.



15.

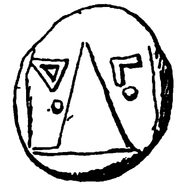
νόητοι θέλουσι, φαίνεταί μοι, ἐξηγηθῇ διὰ τοῦ συστήματος ἡμῶν. Ἤδη οἱ νομισματολόγοι παρεδέχθησαν τὰς ἑρμηνείας, ἃς προέτεινα αἰνιγμάτων τινῶν [1], ἃς ἐπιτραπήτω μοι νὰ ἐπαναλάβω. Ἐπὶ τῶν ὡραίων ἀργυρῶν νομισμάτων τοῦ Μαλλοῦ ἐγγὺς τοῦ βαιτύλου, ὅστις, ὡς γνωστόν, εἶναι μετέωρόν τι, θεωρούμενον ὡς ἀστὴρ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, βλέπει τις παράδοξα σύμβολα· περιστερὰς ὧν τὸ σῶμα ἀποτελεῖται ἐκ



16.



17.



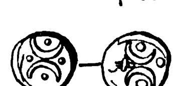
18.

βότρυος (εἰκ. 16). Πολλάκις τὰς περιστερὰς ἀντικαθιστῶσιν ἀληθῶς βότρυες (εἰκ. 17)· πολλάκις τέλος παρὰ τὰς πλευρὰς τοῦ βαιτύλου ἀντὶ τῶν περιστερῶν-βοτρύων τὰ σήματα ∇ καὶ V συνοδευόμενα ὑπὸ μεγάλης στιγμῆς (εἰκ. 18).

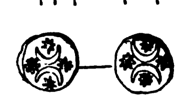
Κατέδειξα ἀλλαχοῦ ὅτι οἱ μεγάλοι κόκκοι οἱ ἀποτελοῦντες τὸ σῶμα τῶν περιστερῶν καὶ συνοδεύοντες τὰ σήματα ∇ καὶ V παριστῶσι βεβαίως ἀστέρας [2] καὶ ἀπέδωκα τὰ περίεργα σύμβολα τῶν περιστερῶν-βοτρύων τῶν ἐκ κόκκων ἀποτελουμένων, καὶ τοὺς ἀστερισμοὺς

[1] Svoronos. Sternbilder als Muenztypen, ἐνθ. ἀν. — Ἐφ. Ἀρχ. 1893, σ. 1—11. Βλ. Head, Num, Chron., 1889, IX. σ. 379.

[2] Βλ. π. χ. τὰ ἐνταῦθα ὑπ' ἀρ. 19-20 εἰκονιζόμενα ἀργυρᾶ νομίσματα τοῦ Τάραντος.

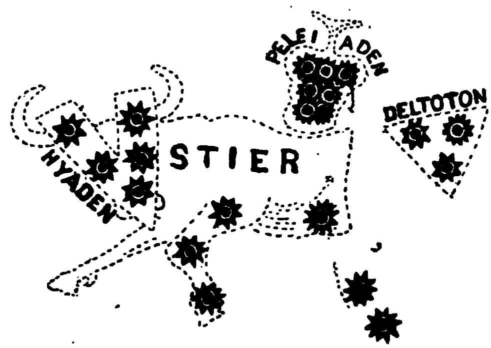


19.



20.

τῶν περιστερῶν (Πλειάδων) τῶν καλουμένων ὡσαύτως βότρυς, καὶ τῶν ∇ καὶ V καὶ τοὺς ἐγγὺς ἀστερισμοὺς τοῦ Δελτωτοῦ καὶ τῶν Ὑάδων, αἵτινες κατὰ τοὺς ἀρχαίους, ἐπακριβῶς ἐκ τῶν γραμμάτων ∇ καὶ V τὰ ἑαυτῶν ὀνόματα παρέλαβον. Οἱ τρεῖς οὗτοι ἀστερισμοὶ εὕρηνται ἠθροισμένοι περὶ τὸν ἀστερισμὸν τοῦ ταύρου, ὅστις εἶναι ὁ Ζεὺς ἢ ὁ Διόνυσος (εἰκ. 21)· ἐξήγησα ὡσαύτως δύο ἄλλους τύπους, τὸν



21.

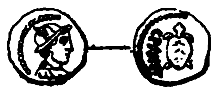
τῆς κυνὸς τῆς θηλαζούσης βρέφος, ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Κυδωνίας (Num. de la Crète, εἰκ. IX, 23—26; X, 2, 10—21) καὶ τὸν τῆς βοὸς θηλαζούσης βρέφος, ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Πραισοῦ (Num. de la Crète, εἰκ. XXVII, 2), συνδέσας αὐτοὺς πρὸς τοὺς μύθους τῶν ἀστερισμῶν τῆς Μεγάλης καὶ τῆς Μικρᾶς Ἄρκτου· εἶνε δηλ. τὸ βρέφος Ζεὺς θηλαζόμενον εἴτε ὑπὸ βοός, εἴτε ὑπὸ κυνός [1]. Ἀλλ᾽ ἡ θεωρία αὕτη ἐφαρμόζεται κάλλιον πρὸς τοὺς ἀρχικοὺς τύπους, πρὸς τὰ ζῷα (ζῴδια) ἐκεῖνα τ᾽ ἀναμιμνήσκοντα τὰ σημεῖα (ζῴδια) τοῦ Ζῳδιακοῦ. Ἀρκοῦμαι εἴς τινα παραδείγματα. Γνωστὸν ὅτι οἱ ἀρχαιότατοι τύποι εἶναι, πλὴν τῶν ἐπὶ τῶν λυδικῶν νομισμάτων λεόντων, αἱ ἐπὶ τῶν αἰγυπτιακῶν νομισμάτων χελῶναι. Μέχρι δὲ τῆς σήμερον οὔτε ἐν τῇ μυθολογίᾳ οὔτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Αἰγίνης εὑρέθη τι τὸ δυνάμενον νὰ ἐξηγήσῃ τὸ κοσμογονικὸν τοῦτο σύμβολον [2]. Ὁ Κούρτιος ὑπέθεσεν ὅτι δύναταί τις νὰ ἴδῃ σύμβολόν τι τῆς Ἀφροδίτης [3], καὶ ταυτίζει τὴν Ἀφροδίτην ταύτην πρὸς τὴν Ἀστάρτην τῶν Φοινίκων, παρατηρῶν ὅτι κατὰ τοὺς ἀρχικοὺς χρόνους ἡ Αἴγινα ἦτο εἷς τῶν σταθμῶν, ἐξ οὗ οἱ Φοίνικες ἀπέστελλον τὰ ἑαυτῶν ἐμπορεύματα εἰς Πελοπόννησον.

[1] Ἀφ. Ἀρχ. 1893, σ. 1—11, εἰκ. I., Ἑστία. 1893, σ. 1094 καὶ ἑξῆς., 1894, σ. 31 καὶ ἑξ.

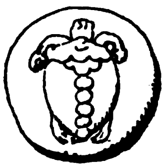
[2] Friedrich, ἔνθ. ἀν. σ. 216.

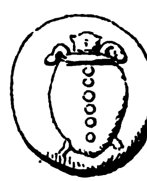
[3] Curtius, ἔνθ. ἀν.— Head. Cat. B. M., Attica, σ. IXV.

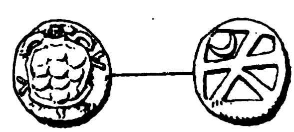
Ἡ ἐξήγησις αὕτη, ἂν καὶ πιθανωτάτη, εἶναι ἐπιστημονικῶς ἀνεπαρκής. Ἐν πρώτοις, ἐὰν ἐφαρμόζηται πρὸς τὴν Αἴγιναν, δὲν συνδυάζεται πρὸς τὰς ἄλλας χώρας, τὴν Λυδίαν π. χ. ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς ὁποίας ἀπαντᾷ ὁ αὐτὸς τύπος (Rev. Num., 1886, εἰκ. VII, 14). Ἐπὶ πλέον ἡ χελώνη εἶναι, ὡς γνωστόν, σύμβολον τοῦ Ἑρμοῦ· γνωστοὶ δ' οἱ μῦθοι οἱ ἀποδίδοντες τὴν χελώνην εἰς τὴν λατρείαν τοῦ θεοῦ, ἔχομεν δὲ καὶ νομίσματα (εἰκ. 22), ἐν οἷς ἡ χελώνη εἰκονίζεται παρὰ τὸν Ἑρμῆν[1]. Προσθέτω δὲ ὅτι οὐδέποτε εἰκονίζεται ἡ Ἀφροδίτη ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Αἰγίνης, ἐν ᾧ ὁ Ἑρμῆς ἀπαντᾷ ἐνίοτε, καὶ ὅτι συνεπῶς εἰς τὴν λατρείαν μᾶλλον τοῦ Ἑρμοῦ πρέπει ν' ἀποδοθῇ ἡ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Αἰγίνης χελώνη.


22.

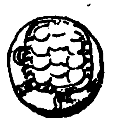
Ἑτέρωθεν ὅθεν πρέπει νὰ ζητήσωμεν ἐξήγησιν. Τὰ μόνα σημεῖα τὰ


23.


24.


25.

συνδέοντα τὴν χελώνην τῆς Αἰγίνης, εἶναι οἱ μηνίσκοι (εἰκ. 25—27) καὶ τὰ σφαιρίδια  (εἰκ. 23) ἢ  (εἰκ.24), τ' ἀντιστοιχοῦντα


26.


27.

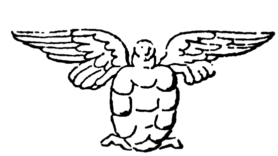
πρὸς τοὺς ἀστέρας, κοσμοῦντα δὲ τὸ ὄστρακον τοῦ ζῴου, καὶ μιμούμενα τὸ φυσικὸν τοῦ ὀστράκου σχῆμα· συχνότατα ὡσαύτως ὅλον τὸ σῶμα τῆς χελώνης ἀποτελεῖται ἐξ ὁμοίων σφαιριδίων—εἰκ. 25—27—[2]. Ὁ μηνίσκος καὶ τὰ σφαιρίδια ἢ ἀστέρες οὐδὲν κοινὸν ἔχουσι πρὸς γήϊνόν τι ζῷον. Κατ' ἐμέ, τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι ἡ χελώνη τῆς Αἰγίνης ἀναφέρεται πρὸς ἀστερισμόν τινα. Ὑπάρχει δὲ τοιοῦτος λύρα ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλούμενος καὶ συχνάκις εἰκονιζόμενος ὑπὸ σχῆμα λύρας συνοδευομένης ὑπὸ ἀστέρος, π. χ. ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς πόλεως Ὀλ-

[1] Babelon. Descr. des monnaies de la Rép. romaine, II, σ. 557, 21.

[2] Head. Cat. M., εἰκ. IXXIIj εἰκ. XXIII. 1—3, 5—8, σ. 134 ἀρ.113—114 καὶ σ. 139. ἀρ. 172—176; εἰκ. XXIV, 15 καὶ XXV, 2, σ. 138, ἀρ. 166—171.

βίας[1], ἀλλ' ὁ ἀστερισμὸς οὗτος συχνότερον ἐκαλεῖτο χέλυς ἤτοι ὄστρακον χελώνης (χελώνη), πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ μύθου τοῦ βρέφους Ἑρμοῦ τοῦ εἰς λύραν μεταβαλόντος ὄστρακον χελώνης ἣν εὗρε[2]. Κατ' ἀρχὰς μάλιστα εἰκόνιζον τὸν ἀστερισμὸν τοῦτον ἁπλούστατα ὑπὸ μορφὴν χελώνης. Γνωρίζομεν ὅτι οἱ Βαβυλώνιοι, οἵτινες, κατὰ τὰς ἀρχαίας παραδόσεις, ἐδίδαξαν τοὺς Ἕλληνας τὴν ἀστρονομίαν, παρίστανον διὰ χελώνης σημεῖόν τι τοῦ Ζῳδιακοῦ· τοῦτο δὲ καταφαίνεται ἐκ τῶν Βαβυλωνίων ἀναγλύφων τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου, τῶν εἰκονιζόντων σειρὰν ἀστερισμῶν καὶ σημείων τοῦ Ζῳδιακοῦ, καὶ ἀναγομένων εἰς τὸν Θ' αἰῶνα π. Χ.[3]. Παρατηρῶ προσέτι ὅτι κατὰ τὸν Οὐλάγ-Πέσχ τὸ ἀραβικὸν ὄνομα τοῦ ἀστερισμοῦ τούτου, Σουλχαφᾶ, εἶναι ἀρχικῶς τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα χέλυς, ἐν τῇ ἀρχικῇ καὶ εἰδικῇ σημασίᾳ τῆς χελώνης.[4]

Τέλος ὁ βωμὸς τῶν Δώδεκα Θεῶν, τοῦ μουσείου τοῦ Λούβρου, παριστᾷ, μεταξὺ τῶν σημείων τοῦ Ζῳδιακοῦ, πτερωτὴν χελώνην[5] ἐν τῇ θέσει τοῦ συμβόλου τοῦ Ἑρμοῦ (εἰκ. 28). Μία ἐπὶ πλέον ἀπόδειξις· ἡ παρουσία τῶν πτερῶν ἐνταῦθα σημαίνει ὅτι πρόκειται, οὐχὶ περὶ γηΐνου ζῴου, ἀλλὰ περὶ ἀστερισμοῦ, ὅστις, ὡς οἱ ἀστέρες κατὰ τὰς τῶν ἀρχαίων ἰδέας, πλανᾶται ἐπὶ τοῦ ἀπείρου ὡς πτηνόν, ἠερόπλαγκτος.[6]


29.

Προσθέτω ἄλλως ὅτι ἡ ἀστρονομικὴ αὕτη ἑρμηνεία δὲν ἀναιρεῖ τὴν θεωρίαν τοῦ Κουρτίου, διότι γνωστὸν ὅτι οἱ Φοίνικες ἔδιδον τῇ οὐρανίᾳ «Ἀφροδίτῃ τὸ ὄνομα τῆς Ἀστάρτης ἢ Ἀστροάρχης, ἀσελήνην εἶναι θέλοντες» (Ἡρωδιανοῦ, 5, 6, 10), καὶ τὸ τῆς Ἀστερίας (Cramer, Anecd, J, 318). Οὕτω, καὶ ἂν δεχθῇ τις μᾶλλον τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Κουρτίου ἢ τὴν ἡμετέραν, ὁ τύπος οὐ παύσηται ἔχων ἀστρονομικὴν σημασίαν.

[1] Sestini, Descr., σ. 29, ἀρ. 1.—Mionnet, Supplément, σ. 25, ἀρ. 98.

[2] Ἀράτ. Φαινόμ. Ε', 12: τὴν (χέλυν) δ' ἄρ' ἔτι καὶ παρὰ λίκνῳ Ἑρμείας ἐτόρησε, λύρην δέ μιν εἶπε λέγεσθαι· καδδ' ἔθετο προπάροιθεν ἀπευθέος εἰδώλοιο.—Ἐρατοσθέν· ἔκδ. Robert. Καταστερισμοί, XXXIV, Λύρα: κατεσκευάσθη δὲ τὸ πρῶτον ὑπὸ Ἑρμοῦ (ἡ Λύρα) ἐκ τῆς χελώνης.

[3] Brit. Mus. Antiquités assyriennes. Guide to the Nimroud central saloon : babylonian section, ἀρ. 99, σ. 45; ἀρ. 113, σ. 54 κλ.

[4] Ideler, Untersuchungen ueber den Ursprung und die Bedeutung der Sternamen, Berin, 1809, σ. 65.

[5] Clarae, Musée de sculpture, Τόμ. Β'. σ. 182 καὶ Τόμ. Β' εἰκ. ἀρ. 171.

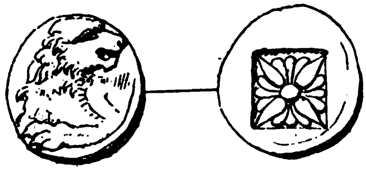
[6] Ὀρφικά, ἔκδ. Ε' Abel Ὕμνος εἰς τοὺς ἀστέρας, Ζ', 8.

Ὡς πρὸς τὰ ἀρχαϊκὰ νομίσματα τῆς Λυδίας, ἐπὶ πάντων σχεδὸν εἰκονίζεται λέων, ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ὁποίου μέγας τάσσεται ἀστὴρ —εἰκ. 29—[1]. Εἶμαι πεπεισμένος ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ ἀστερισμοῦ τοῦ λέοντος, γνωστοτάτου παρ' ἅπασι τοῖς ἀσιατικοῖς λαοῖς. Ἐπὶ τοῦ ὀπισθοτύπου τὰ λυδικὰ νομίσματα φέρουσι συχνότατα ἢ τὸ σημεῖον X (ὅπερ παριστᾷ ἀναμφιβόλως ἠπλοποιημένον ἀστέρα), ἢ ἀλώπεκα[2]. Καὶ ἡ ἀλώπηξ θὰ ἔχῃ ὡσαύτως ἀστρονομικὴν σημασίαν, διότι, ὡς γνωρίζομεν, ὁ ἕβδομος ἀστὴρ τῶν ἀρχαίων Πλειάδων εἰκονίζετο δι' ἀλώπεκος[3]. Τέλος ἐπὶ ἄλλων νομισμάτων τῆς αὐτῆς σειρᾶς, ἀπαντῶμεν ἕνα ἢ δύο μεγάλους ἀστέρας, οἵτινες βεβαίως δὲν ἐτέθησαν ἁπλῶς πρὸς διάκοσμον μόνον αὐτῶν (εἰκ. 30—31).

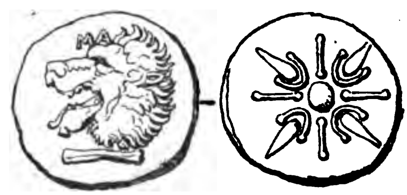


29.

Ὁ αὐτὸς τύπος τοῦ λέοντος ὑπὸ ἀστέρος πάντοτε συνοδευόμενος



30.



31.

ἀνευρίσκεται ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Μιλήτου[4]. Εἰκονίζει δ' ἐνταῦθα εἴτε ἁπλῶς τὸν ἀστερισμὸν τοῦ λέοντος, εἴτα Λέοντα, τὸν γίγαντα τῆς Μιλήτου, τὸν καὶ Ἀστέριον ὡσαύτως καλούμενον καὶ συνδυαζόμενον πρὸς τὴν τῶν ἀστέρων λατρείαν[5]· ὀλίγον, ἄλλως, ἐνδιαφέρει· διότι οἱ ἀρχαῖοι μετέβαλλον, συμφώνως πρὸς τοὺς ἐγχωρίους μύθους, τὰς συμβολικὰς τῶν ἀστερισμῶν παραστάσεις. Οὕτως ὁ ἀστερισμὸς ὀφιοῦχος παρίστα, κατὰ τοὺς διαφόρους μύθους, τὸν Ἡρακλέα, τὸν Προμηθέα, τὸν Τάνταλον, τὸν Θησέα, τὸν Θύβριν, τὸν Ἀσκληπιόν, τὸν Ἰξίωνα· ὁ ἀστερισμὸς παρθένος, εἰκόνιζε τὴν Δήμητρα, τὴν Ἶριδα, τὴν Δίκην, τὴν Ἀτάργατιν, τὴν Τύχην, τὴν Ἠριγόνην, κλπ., ὁ δὲ τῶν Διδύμων εἰκονίζει τοὺς Διοσκούρους, τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὸν Ἡρακλέα, τὸν Ζῆθον καὶ Ἀμφίωνα, τὸν Ἡρακλέα καὶ Θησέα. κλπ.[6]

[1] Head, Historia Numorum, σ. 503 καὶ 545.
[2] Head, ἔνθ. ἀν.
[3] Ideler, Untersuchungen. σ. 145.
[4] Head. Catal. B. M. Ionia, εἰκ. XXI, 1—14; XXII, 1—9.
[5] de Witte, Rev. Numism. 1838, II, σ. 417—421.
[6] Βλ. τοὺς σχολιαστὰς Ἀράτου, Ἐρατοσθένους, κτλ.

Οὐχ ἧττον διδακτικὴ εἶναι ἡ ἐξέτασις τῶν νομισμάτων τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος. Ὁ μὲ ἀνθρωπίνην κεφαλὴν τύπος τοῦ ταύρου ἀπαντᾷ π. χ. ἐπὶ τῶν νομισμάτων τοῦ Σαμνίου (Αἰσερνία, Μοργαντίνη), τῶν Φρεντανῶν (Λαρινόν), τῆς Καμπανίας (Καλλατία, Κάλης Κομπουλτερία, Κύμη, Νεάπολις, Ὑέλη, Σουέσση, Τέανον), τῆς Ἀπουλίας (Ἄρπη, Ὑρία), τῆς Λουκανίας (Λάος, Ποσειδωνία, Σύβαρις), τῆς Σικελίας (Ἀγύριον, Ἀλόντιον, Κατάνη, Ἐντέλλα, Γέλα, Ἱμέρα, Μέγαρα, Σελινοῦς, Ταυρομένιον) κτλ. Πολλὰ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἐγράφησαν καὶ πολλαὶ ἐξηνέχθησαν εἰκασίαι[1] τὸ πάλαι· ἀνεγνώριζον δ'ἐν τῷ τύπῳ τούτῳ τὸν Μινώταυρον, ἢ τὸν Ποσειδῶνα, ἢ τὸν Ἀχελῷον, ἢ τὸν Δία· εἰς μάλιστα διέβλεπεν ἐν τῷ ἀνθρωπίνῃ κεφαλὴν ἔχοντι ταύρῳ σύμβολον τῆς γεωργίας! Βραδύτερον οἱ Burman, Ignarra, Neumann, Ὀδ. Müller, Raoul-Rochette, Torremuzza, Millingen ἐνόμιζον αὐτὸν ὡς συμβολικὴν παράστασιν ποταμοῦ τινος, ἐν ᾧ οἱ Martorelli, Math. Ægyptius, Visconti, Lanzi, Knight, Hirt, Eckhel, Avellino, Greuzer, Streber καὶ ἄλλοι διέβλεπον ἐν αὐτῷ τὸν Διόνυσον. Ἑκάστη τῶν εἰκασιῶν τούτων δὲν στερεῖται ἐπιχειρημάτων· ἀλλὰ τὸ πρόβλημα μένει ἔτι ἄλυτον καὶ ἐξακολουθοῦσι δ' ἔτι αἱ διάφοροι τοῦ τύπου τούτου ἐξηγήσεις.[2] Ἐμὲ κατέπληξε σπουδαία καὶ χαρακτηριστική τις λεπτομέρεια, ὅτι δηλ. τὰ ἀρχαιότατα τῶν νομισμάτων τούτων εἰκονίζουσιν ἢ ταῦρον ὑπ' ἀκτίνων περιβαλλόμενον (εἰκ. 32 : ὁ χαράκτης ἐξ ἀπροσεξίας ἐχάραξε σφαιρίδια ἀντὶ ἀκτίνων περὶ τὸν ταῦρον—Carrucci, CXVIIII, 5), ἢ ταῦρον, ἐπ' αὐτοῦ τοῦ


32.


33.


34.


35.

σώματος τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται μέγας ἀστὴρ—εἰκ. 33—.[3] Ὁ αὐτὸς ἀστὴρ ἀπαντᾷ ἐπὶ νομισμάτων μεταγενεστέρων χρόνων, ὁτὲ μὲν ἐπὶ

[1] Ἐν ἔτει 1836 ὁ Streber ἔδωκε σπουδαίαν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου βιβλιογραφίαν : Ueber den Stier mit dem Menschengesichte auf den Muenzen von Unteritalien und Sicilien (Abhandl. der I Cl. der Ak. der Wiss.,II Th., II Th; II Abth,. σ. 453—555).

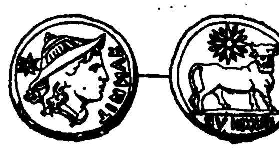
[2] Βλ. Gardner, Types of greek coins, σ. 88 καὶ ἑξ.—Head, Historia Numorum, p. 33.

[3] Garucci, Monete dell' Italia Antica, εἰκ. CVIII, 3-8 ; CIX, 1-2; CXVIII. 5.

τοῦ σώματος [1] τοῦ ταύρου (εἰκ. 34 καὶ 35), ὅτε δὲ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, ἄνωθεν (εἰκ. 36-37) ἢ κάτωθεν (εἰκ. 38) τοῦ ζῴου [2]. Τέλος,



36.



37.



38.

ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἐν οἷς ὁ ταῦρος παρίσταται ἡμίσωμος, ἰδίᾳ δὲ ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτάτων, ἀπαντῶσι τὰ σφαιρίδια — ἀστέρες ἐπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ σώματος τοῦ ταύρου [3]. Δύναταί τις ὥστε νὰ παραδεχθῇ, τῶν ὧν ἐμνήσθημεν ἐξηγήσεων τῶν σοφῶν, πρέπει ὅμως νὰ παραδεχθῇ συγχρόνως τὴν ἀστρονομικὴν σημασίαν τοῦ τύπου. Ἐὰν π. χ. παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ ταῦρος εἰκονίζει ποταμόν, θ' ἀναμνησθῶμεν τὸν ἀστερισμὸν τοῦ ποταμοῦ, ὅστις, κατά τινας ἀρχαίους, παρίστα αὐτὸν τὸν Ἠριδανόν, τὸν μυθικὸν ποταμὸν τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, ἐν ᾗ τὰ νομίσματα ταῦτα ἐκόπησαν. Ἐὰν δὲ τοὐναντίον, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Διονύσου· μὴ λησμονήσωμεν ὅτι ὁ θεὸς οὗτος καλεῖται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους φωσφόρος ἀστὴρ [4] καὶ ὑπὸ τοῦ Σοφοκλέους: χοραγὸς πῦρ πνειόντων ἄστρων, νυχίων φθεγμάτων ἐπίσκοπος [5], καὶ ὅτι ἐνίοτε ἐταυτίζετο πρὸς τὸν Ἥλιον [6]. Γνωστὸν τέλος ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἐβεβαίουν ὅτι ὑπῆρχε σχέσις τις μεταξὺ τοῦ Διονύσου καὶ τοῦ ἀστερισμοῦ τοῦ ταύρου.

Ὅθεν ἡ ἀστρονομικὴ σημασία τοῦ τύπου δὲν εἶναι ἀμφίβολος. Οὕτω δὲ κατανοεῖ τις διατὶ ἀπαντᾷ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τοσούτων διαφόρων πόλεων· ὅπερ ἄλλως θὰ ἦτο ἀνεξήγητον, ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ γηΐνου ποταμοῦ ἀνήκοντος γεωγραφικῶς εἰς μίαν μόνην πόλιν.

Τελευταῖόν τι ἐπιχείρημα προσλαμβάνω ἐκ τῶν νομισμάτων τῆς Χίου, ἅτινα φέρουσι σφίγγα (εἰκ. 39). ἣς οὐδεὶς μέχρι σήμερον ἐξήγησε

[1] Garrucci, ἔνθ. ἀν. εἰκ. LXXXVI, 1; LXXXII, 14,—Rev. Numism; 1840, ἀρ. 377.

[2] Garrucci, ἔνθ. ἀν. εἰκ. LXXXIII, 8; LXXXV, 29, 31, 32, 36.

[3] Garrucci, ἔνθ. ἀν. Εἰκ. LXVXVI, 18.

[4] Ἀριστοφ. Βάτρ. 543.

[5] Ἀντιγόνη, 1140.

[6] Μέγα Ἐτυμολ. Διόνυσος· παρὰ γὰρ Ἠλείοις ὁ αὐτὸς τῷ Ἡλίῳ νομίζεται...

τὴν παρουσίαν [1]. Κατὰ τὴν ἡμετέραν θεωρίαν, ὁ ἀστὴρ ὁ συνοδεύων συχνάκις τὴν σφίγγα [2] δείκνυσι τὴν ἀστρονομικὴν τοῦ τύπου ἀξίαν· ἐπιβεβαίωσιν δὲ τῆς εἰκασίας μου εὑρίσκω ἐν τῇ γραφῇ τοῦ ἀγγείου, ἣν παραθέτω (εἰκ. 40), ἐν ᾗ εἰκονίζεται σφίγξ ὑπὸ ἀκτίνων περιβαλλομένη [3].



40.

B'

Μεταβαίνω ἤδη εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν νομισματικῶν τύπων τῆς νήσου Κρήτης, παραπέμπων τὸν ἀναγνώστην εἰς τοὺς φωτοτυπικοὺς πίνακας τοῦ βιβλίου μου, Numismatique de la Crète ancienne. Ἡ ἀστρονομικὴ σημασία πλείστων τῶν τύπων τούτων εἶναι βεβαία. Εἶναι ἐν πρώτοις οἱ ἀστέρες οἱ ἀπαντῶντες ἐν Ἀνωπόλει (π. I, 5), Κνωσῷ (IV, 23-30 ; V, 3-18, 26 ; VI, 3-5, 26 ; VII, 5, 12, 15-17) Κυδωνίαις (IX, 13, 28-29 ; X, 8-9), Ἐλευθερναῖς (XI, 7), Ἡρακλείῳ (XVII, 45), Ἱεραπύτνᾳ (XVII, 22-23), Ὑρτάκῳ (XVIII, 12), Ἰτάνῳ (XVIII, 21-36 ; XIX, 16, 19, 22-23, 25-29), Λισῷ (XX, 37), Λύττῳ (XXII, 3), Ὀλέρῳ (XXII, 26), Τάνῳ (XXX, 23), καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τοῦ κοινοῦ τῶν Κρητῶν XXXII, 2-4, 8, 21-22 ; XXXIII, 10), εἶτα δὲ οἱ μηνίσκοι τῆς Κνωσοῦ (V, 2-4), τῶν

[1] Cavedoni, Spicileg. numism., σ. 178.—Eckhel, Doctr. N. Vet., II, σ. 564. hujus causa typi hactenus ignoratur.

[2] Head, Cat. B. M., Ionia. σ. 336, ἀρ. 74—78.

[3] Arch. Gennarelli, La moneta primitiva e i monumenti dell' Italia antica, Rome, 1843, εἰκ. II.

Κυδωνιῶν (IX, 13-14, 17, 27-30 ; X, 3-5, 8-9), καὶ τῆς Τάνου (XXX, 23).

Πρὸς ποῖον οὐράνιον σῶμα ἀνάγονται μυθολογικῶς οἱ ἀστέρες οὗτοι; Ὡς πρὸς τοὺς πλείστους τούτων μελετῶν τις τὴν μυθολογίαν τῶν πόλεων, ἐν αἷς τὰ νομίσματα ταῦτα ἐκόπησαν, καὶ ἐξετάζων τὰς συμβολικὰς μορφὰς τὰς συνοδευούσας ἢ ἀντικαθιστώσας αὐτοὺς τούτους τοὺς ἀστέρας, δύναται ν' ἀποφανθῇ μετὰ βεβαιότητος ἢ πιθανότητός τινος. Ἐπὶ τῶν νομισμάτων π. χ. τῆς Κνωσοῦ, καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν ἀρχαιοτάτων, ἀπαντᾷ πάντοτε ἀστὴρ ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ λαβυρίνθου, εἰς ὃ μέρος προσεδόκα τις νὰ εὕρῃ τὸν Μινώταυρον· ἀλλ' ἀναμιμνησκόμεθα τὸν μῦθον, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Μινώταυρος, Ἀστερίων καλούμενος, συνεδυάζετο παρὰ τῶν Κρητῶν εἰς τὴν λατρείαν τῶν ἀστέρων [1], γιγνώσκομεν δὲ καὶ ἕτερα μνημεῖα, ἐν οἷς ὁ Μινώταυρος εἰκονίζεται κατάστερον ἔχων τὸ σῶμα. [2]

Ἐπὶ μεγάλου χαλκοῦ νομίσματος κοπέντος ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῶν Κρητῶν ἐπὶ Τίτου, παρίσταται ὁ Ζεὺς ὄρθιος, κρατῶν κεραυνόν, περιβαλλόμενος ὑπὸ ἑπτὰ ἀστέρων, μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς **ΖΕΥΣ ΚΡΗΤΑΓΕΝΗΣ** (XXXIII, 10). Προφανῶς οἱ ἑπτὰ ἀστέρες παριστῶσιν εἴτε τὴν Μεγάλην εἴτε τὴν Μικρὰν Ἄρκτον [3], ὧν ἑκάστη ἀποτελεῖται ἐξ ἑπτὰ ἀστέρων. Κατὰ τὴν μυθολογίαν, αἱ Ἄρκτοι εἰσήχθησαν μεταξὺ τῶν ἀστερισμῶν ὑπὸ τοῦ Διός, εὐγνωμονοῦντος διότι ἐπροστάτευσαν αὐτὸν κατὰ τὴν βρεφικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν, ἐν Κρήτῃ. Ἐπὶ ἄλλου τινὸς χαλκοῦ νομίσματος τοῦ κοινοῦ τῶν Κρητῶν, κοπέντος ἐπὶ Τραϊανοῦ (XXXX, 1), ἀπαντῶσιν οἱ αὐτοὶ ἑπτὰ ἀστέρες ἄνωθεν τοῦ Διὸς παιδός, καθημένου ἐπὶ οὐρανίας σφαίρας καὶ συνοδευομένου ὑπὸ κυνός.

Ἀπαντῶσιν ὡσαύτως ἐπὶ τῶν ὡραίων ἀργυρῶν νομισμάτων, τῶν ἀφιερωθέντων ὑπὸ τῶν Κρητῶν τῷ Καλιγούλᾳ καὶ Κλαυδίῳ, καὶ ἐν οἷς ὁ Αὔγουστος εἰκονίζεται ὡς Ζεὺς Κρηταγενής, εἴτε ἐπὶ θρόνου, εἴτε ἐπὶ τεθρίππου ἐξ ἐλεφάντων συρομένου, καθήμενος (XXXII, 2, 8). Οἱ ἑπτὰ ἀστέρες διατίθενται περὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ αὐτοκράτορος, ὡς εἶναι διατεθειμένοι ἐπὶ τοῦ οὐρανίου χάρτου : τέσσαρες ἐξ ἑνὸς ἀποτελοῦντες τετράγωνον, τρεῖς ἐξ ἄλλου ἀποτελοῦντες γραμμὴν τεθλασμένην.

Κατέδειξα ἀλλαχοῦ [4] ὅτι ἡ Μικρὰ Ἄρκτος, Κυνόσουρα εἰκονίζετο

[1] Παυσαν. II, 31. 1. Ἀπολλόδ. 3, 1, 4.
[2] Roscher, Lexicon der Myth ; σ. 657.
[3] Ἐφημ. Ἀρχ. ἄρθρ. ἀν.
[4] Ἐφημ. Ἀρχ. 1893, σ. 12.

γενικῶς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διὰ κυνός, ἐκ τοῦ γένους τῶν κυνοσουρῶν : «εἰκόνα κυνὸς εἶναι», ἔλεγεν ὁ Θαλῆς, ὁ πρῶτος γνωρίσας τὸν ἀστερισμὸν τοῦτον τοῖς Ἕλλησιν, — ἐν ᾧ ἡ Μεγάλη Ἄρκτος εἰκονίζετο διὰ βοός. Διὰ τοῦτο ἐκάλουν Βοώτην (φύλακα τῆς βοὸς) τὸν ἀστερισμὸν τοῦ Ἀρκτούρου, ἤτοι τοῦ φύλακος τῆς ἄρκτου. Ἀκριβῶς δέ, τὰ νομίσματα τῶν Κυδωνιατῶν, οὓς ἐκάλουν ὡσαύτως Κυνουρεῖς, εἰκονίζουσιν ἀπὸ τοῦ Ε' αἰῶνος μέχρι τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων, κύνα, (κυνοσουρὶς) θηλάζουσαν τὸν παῖδα Δία, ἐξ οὗ καὶ ὁ Ζεὺς Σκύλιος (ἐκ τοῦ σκύλα=κύων), βλ. Πίν. IX, 22-25 ; X, 2, 10-14, 21, 26. Νόμισμά τι τῆς Πραισοῦ, εἰκονίζει τὸν Δία θηλαζόμενον ὑπὸ βοός. Συνεπῶς, στενὴ ὑπάρχει μεταξὺ τῶν νομισματικῶν τούτων τύπων καὶ τῶν ἀστερισμῶν τῶν δύο Ἄρκτων σχέσις [1].

Ἐκ τῆς μυθολογίας μανθάνομεν ὅτι ὁ Ζεὺς ἐτράφη κατὰ τὴν παιδικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν ὑπὸ πέντε ἄλλων ζῴων ; αἰγός, ἀετοῦ, περιστερῶν, μελισσῶν, ὑός· παρὰ δὲ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων [2] γιγνώσκομεν ὅτι ὁ Ζεὺς εὐγνωμονῶν μετέβαλεν εἰς ἀστερισμοὺς τὴν αἶγα, [3] τὸν ἀετόν, [4] καὶ τὰς περιστεράς, [5] ὡς τὴν κύνα καὶ τὴν βοῦν. Ὡς πρὸς τὴν ὗν καὶ τὰς μελίσσας, στερούμεθα βεβαίων ἀποδείξεων, πιθανώτατα ὅμως ὑπῆρχε μῦθός τις συνδέων τὰς μελίσσας (δελθίδας) πρὸς τὸν ἀστερισμὸν τοῦ Δελτωτοῦ, καὶ τὴν ὗν πρὸς τὸν ἀστερισμὸν τῶν Ὑάδων, τῶν ἀπὸ τῶν ὑῶν, ὡς λέγεται, ἑλκουσῶν τὸ ἑαυτῶν ὄνομα [6]

Ὅπως ποτ' ἂν ᾖ, τὰ ζῶα ταῦτα, τροφοὶ τοῦ Διός, ἐθεωροῦντο γενικῶς μὲν παρ' Ἕλλησιν, ἰδίᾳ δὲ παρὰ τῶν Κρητῶν, ἱερά. Νομίζω ὅθεν ὅτι, ὡς ἡ κύων τῶν Κυδωνιῶν καὶ ἡ βοῦς τῆς Πραισοῦ, ἡ αἴξ, ὁ ἀετός, αἱ περιστεραί, αἱ μέλισσαι καὶ ἡ ὗς, ἅτινα συχνότατα ἀπαντῶσιν ἐπὶ τῶν κρητικῶν νομισμάτων, ἀναφέρονται εἰς τὸν μῦθον τοῦτον τοῦ Διός, ἐκτός τινων, ὧν οἱ τύποι εἰς ἰδίους ἀναφέρονται μύθους, ὡς π. χ. τὰ τῆς Φαιστοῦ τὰ φέροντα ἀφ' ἑνὸς τὸν τύπον τοῦ Τάλω, εἰκονίζοντα ἀφ' ἑτέρου τὴν κύνα τῆς Κρήτης· τὰ ἐφ' ὧν εἰκονίζεται

[1] Ἐφημ. Ἀρχ. ἄρθρ. ἀν.

[2] Ἀράτ. Φαινόμ., 162.—Ζηνοβ., Παρ., II. 48.—Μουσαῖος παρὰ Ἐρατοσθ. Ἐπιτομή, XIII. 100.—Κικέρ. Arat. fragm., 160.—Germanicus, Arat., 167. —Festus Aviénus, Paraph., 405.

[3] Μοῖρ. παρ' Ἀθην. σ. 499β.—Ἐρατοσθ. XXX.—Σχόλ. Γερμαν. BP. 91, 16 ; G. 160, 20.—Ὑγῖν. II. 13 ;—Εὐσταθ. σχόλ. καὶ Ἰλιάδος Θ. 247, κλ,

[4] Μοῖρ. ἔνθ. ἀν.—Ἀράτ. Φαινόμ. 264.—Ὁμήρ. Ὀδύσ. Ε' 273 ; Ἰλιὰς— Β' 632.—Ο. 383. 572, 615. 919 κλ.

[5] Πλίν. Φυσ. Ἱστορ. XVIII, 26.

[6] Σχόλ. Γερμ. Gr., 135, 18.—Columelle. XI, 2, 89.

κίξ συνοδευομένη ὑπὸ βελῶν ἢ τρώγουσα δίκταμον καὶ ὑπαινισσόμενα τὰς περιφήμους κρητικὰς αἶγας καὶ τοὺς διασήμους Κρῆτας τοξότας τοὺς ἔχοντας προστάτην τὸν Ἀπόλλωνα, τὸν εὑρέτην τοῦ τόξου.[1]

Ἡ ἀστρονομικὴ ἡμῶν ἑρμηνεία ἐξηγεῖ ὡσαύτως ἄλλους τινὰς τύπους, ὡς π. χ. τὸν ὑπὸ ἀκτινοειδοῦς κύκλου, ἔν τισι νομίσμασι τῆς Γόρτυνος (XV, I 3), περιβαλλόμενον ἀετόν. Ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Ἰτάνου, ὁ ἀετός, συνήθης τύπος τῶν μεγάλων διαστάσεων νομισμάτων, ἀντικαθίσταται ὑπὸ ἀστέρος, ὅτε ἡ σμικρότης τῆς ἐπιφανείας δὲν ἐπιτρέπει νὰ χαραχθῇ ἀετὸς (XIX, 15-16, 18-19, 21-27). Ὁμοίως, ἀστὴρ ἀντικαθιστᾷ τὸν ἀετὸν ἐπί τινων χαλκίνων νομισμάτων τῆς Λύττου (XXII, 3).

Πλὴν τῶν ζῴων ἅτινα ἀπηριθμήσαμεν, ἀπαντῶσι καὶ τὰ ἑξῆς ἔτι ἐπὶ τῶν κρητικῶν νομισμάτων :

α) Ὁ Ταῦρος, ἐν Γόρτυνι, Φαιστῷ, Πραισῷ, Λάπᾳ, Μυρίνῃ, Μόδᾳ καὶ Πολυρρηνίᾳ εἰκονιζόμενος ὁτὲ μὲν ὁλόκληρος, ὁτὲ δ' ἁπλῶς ἐν προτομῇ ἢ ἡ κεφαλὴ μόνον. Τῇ κοινῇ πάντων γνώμῃ, πρόκειται περὶ τοῦ ταύρου τοῦ μεταγαγόντος τὴν Εὐρώπην ἀπὸ Φοινίκης εἰς Κρήτην. Ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων γιγνώσκομεν ὅτι ὁ Ταῦρος οὗτος ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸν ἀστερισμὸν τοῦ Ταύρου.[2] Ἡ ἀστρονομικὴ ἄλλως ἀξία τοῦ Ταύρου, τοῦ παριστῶντος ὡσαύτως τὸν ἥλιον, εἶναι νῦν παρὰ πάντων ἀνεγνωρισμένη· ὡς πρὸς δὲ τὰ κρητικὰ νομίσματα, καταφανεστάτη. Ἀρκοῦμαι εἰς τὴν ὑπόδειξιν τῶν νομισμάτων τῶν φερόντων τὸν ταῦρον περιβεβλημένον δι' ἀκτίνων, μόνον ἢ ἀπάγοντα τὴν Εὐρώπην (VII, 11-14; XV, 26-27; XVI, 5; βλ. ὡσαύτως εἰκ. 7), ὡς καὶ τῶν μικρῶν διαστάσεων νομισμάτων, ἐν οἷς μέγας ἀστὴρ ἀντικαθιστᾷ τὸν τύπον τῆς Εὐρώπης (VII, 15-17). Ἐπὶ τῶν τῆς Λάπας, ἀπαντᾷ κεφαλὴ ταύρου, μετὰ ἀστέρος ἐπὶ τοῦ μετώπου (XIX, 36).

β) Ὁ Λέων. Τὰ ἀρχαιότατα νομίσματα τῆς Γόρτυνος καὶ τῆς Φαιστοῦ, τοῦ Ε' αἰῶνος, φέρουσιν ἐξ ἑνὸς τὸν οὐράνιον ταῦρον ἁρπάζοντα τὴν Εὐρώπην, ἐξ ἄλλου δὲ τὴν προτομὴν ἢ τὴν κεφαλὴν λέοντος ἀντωπήν. Μὴ ὑπαρχόντων οὐδέποτε λεόντων ἐν Κρήτῃ, οὐδενὸς δὲ μύθου δικαιολογοῦντος τὴν παρουσίαν λεόντων ἐπὶ τῶν κρητικῶν νομισμάτων, δικαιούμεθα νὰ συνδυάσωμεν τὸν τύπον τοῦτον πρὸς τὸν περίφημον ἀστερισμὸν τοῦ λέοντος.

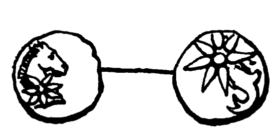
[1] Ἐφημ. Ἀρχ., 1893, σ. 153 καὶ ἑξ.

[2] Ἐρατοσθ. Καταστερ. Ταῦρος... ὁ τὴν Εὐρώπην ἀγαγὼν διὰ πελάγους ἐκ Φοινίκης εἰς Κρήτην. Εὐριπίδης ἐν Φρίξῳ...

γ) Ὁ Δελφίν· ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Ἀρσινόης, τοῦ Κισάμου, τῆς Ὑρτακοῦ, τῆς Ἱεραπύτνας, τῆς Πραίσου, τῆς Φαλασάρνης, τῆς Ῥαύκου, τοῦ Ὀρχῖνος, καὶ τῆς Ρεθύμνης. Ἀναμφιβόλως, οἱ δελφῖνες ἐνταῦθα σημαίνουσιν ὅτι πρόκειται περὶ παραλίων πόλεων ἢ πόλεων ἐν αἷς ἐλατρεύετο ὁ Ποσειδῶν· ταὐτοχρόνως ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ λησμονήσωμεν ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἀστερισμὸς Δελφῖνος, τὸ δὲ Μουσεῖον τῶν Ἀθηνῶν κέκτηται ἀνέκδοτον κρητικὸν νόμισμα κοπὲν πιθανῶς ὑπὸ τῆς πόλεως τῆς Ῥαύκου (εἰκ. 41), φέρον δελφῖνα οὗτινος ἡ κεφαλὴ περιβάλλεται



42.



41.



43.

δι' ἀκτίνων, καὶ δυναμένου νὰ παραβληθῇ πρὸς ἀνάλογα νομίσματα τῆς Λουκερίας [1] καὶ τῶν Συρακουσῶν—εἰκ. 42— [2] ἐν οἷς οἱ δελφῖνες φαίνονται συνοδευόμενοι ὑπὸ ἀστέρος.

δ) Ὁ Ἵππος. Τὸ προαναφερθὲν ἀνέκδοτον νόμισμα τῆς Ῥαύκου φέρει ἐπὶ τῆς ἀντιθέτου ὄψεως κορμὸν ἵππου, οὗτινος ὁ αὐχὴν κοσμεῖται ὑπὸ μεγάλου ἀστέρος, καταδήλου τεκμηρίου σχέσεως μεταξὺ τοῦ τύπου τούτου καὶ τοῦ ἀστερισμοῦ τοῦ ἵππου (εἰκ. 41). Ἡ ἐξέτασις τῶν ἄλλων νομισμάτων τῆς Ῥαύκου ἀποδεικνύει ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ ἵππου τοῦ Ποσειδῶνος Ἱππίου. Γνωρίζομεν δὲ ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἐθεώρουν τὸν ἵππον (ἀστερισμὸν) ὡς υἱὸν τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Μεδούσης Γοργοῦς. [3] Πιθανῶς τούτου ἕνεκα τὰ ἀρχαῖα νομίσματα τῆς Μακεδονικῆς Ποτιδαίας [4] εἰκονίζουσι τὸν Ἵππιον Ποσειδῶνα φέροντα μέγαν ἀστέρα κάτωθεν τοῦ ἵππου (εἰκ. 43).

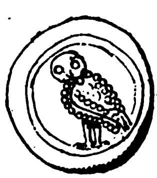
ε) Οἱ Ἰχθῦς. Τὰ ἀρχαιότατα νομίσματα τῆς Ἰτάνου φέρουσιν ἐξ ἑνὸς τέρας ἔχον σχῆμα κατὰ τὸ ἥμισυ ἀνθρώπου, καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ ἰχθύος,

[1] Carelli, Num. Ital. ant., π. LVIII, 1.
[2] Poole, Cat. B. M. Sicily. σ. 182, εἰκ. 287.
[3] Ὑγίν. Ἀστρονομ. 2, 12.
[4] Head, Historia Numorum, σ. 188,—Cat. B. M. Macedonia, σ. 99 (vignette).

συχνάκις ἐκληφθὲν ὡς παράστασις τοῦ φοινικικοῦ θεοῦ Δάγωνος [1], ὃν ταυτίζουσι πρὸς τὸν μεσημβρινὸν τοῦ Ἰχθύος ἀστερισμόν.[2]

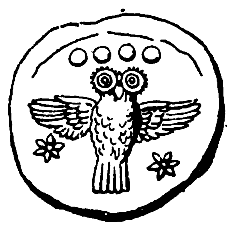
Ἐπὶ τῆς ἀντιθέτου ὄψεως, τ' αὐτὰ νομίσματα φέρουσι δύο ἰχθῦς ἢ θαλάσσια τέρατα (XVIII, 37 ; XIX, 1-9), τύπους ἀνεξηγήτους ἔτι, οἵτινες ἐπὶ τῶν μικρῶν νομισμάτων τῆς αὐτῆς σειρᾶς, ἀντικαθίστανται ὑπὸ ἀστέρων (XIX, 5)· τὰ θαυμάσια ἄλλως τε ταῦτα τέρατα ἀντικατέστησαν τοὺς μεγάλους ἀστέρας τοὺς ἀπαντῶντας ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν προγενεστέρων χρόνων XVIII, 21-36). Μεταξὺ τῶν ἀστερισμῶν τῶν ἀρχαίων, ὑπῆρχέ τις καλούμενος Ἰχθῦς· δυνάμεθα δὲ νὰ συνδυάσωμεν πρὸς αὐτὸν τοὺς ἰχθῦς τῶν νομισμάτων τῆς Ἰτάνου, καθ'ὅσον ἡ πόλις αὕτη ἦτο φοινικικῆς καταγωγῆς·[3] καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς ὁ ἀστερισμὸς τῶν ἰχθύων εἰκόνιζε συμβολικῶς τοὺς ἰχθῦς τῆς συροφοινικικῆς θεᾶς Δερκετοῦς ἢ Ἀταργάτιος [4].

στ) Ἡ Γλαῦξ. Ὁ τύπος οὗτος ἀπαντᾷ ἐπὶ τῶν τετραδράχμων πλείστων Κρητικῶν πόλεων, κοπέντων κατὰ μίμησιν τῶν ἀθηναϊκῶν, καὶ ἐπί τινων χαλκίνων νομισμάτων τῶν Κυδωνιῶν καὶ τῆς Κεραίας (IV, 21 ; X, 8-9). Δὲν ἐπιμένω ἐπὶ τοῦ τύπου τούτου τοῦ ἀναγομένου μᾶλλον εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν μυθολογίαν· παρατηρῶ μόνον, ὅτι ἐπὶ τῶν ἀθηναϊκῶν τετραδράχμων, τῶν ἀπὸ τοῦ 527 μέχρι 220 π. Χ.


44.



45.


46.


47.

(εἰκ. 45) ὁ μηνίσκος συνοδεύει πάντοτε τὴν γλαῦκα [5], ὅτε τὸ σῶμα τῶν ἀρχαιοτάτων ἀθηναϊκῶν γλαυκῶν (εἰκ. 44) σχηματίζεται ἐκ σφαιριδίων—ἀστέρων [6] καὶ ὅτι συχνότατα τέλος ἡ γλαῦξ συνοδεύεται ὑπὸ ἀστέρων, ὡς π. χ. ἐπὶ νομισμάτων τῆς Ποπουλονίας [7] καὶ τῆς Ἐτρουρίας (εἰκ. 46-47). Ἀρκοῦσι ταῦτα ὅπως ἴδῃ τις ἐν τῇ γλαυκὶ

[1] Num. Chron., 1884, σ. 39.
[2] Dupuis, Origine de tous les cultes, I, σ. 270.
[3] Στέφ. Βυζ. ἐπὶ λ. Ἴτανος.
[4] Ὑγίνου. P. A II, 30 καὶ 41 ; Βλ. Ideler, Untersuchungen, σ. 202 καὶ ἑξ.
[5] Head, Cat. B. M., Attica.
[6] Beulé, Monnaies d' Athènes,
[7] Garrucci. ἐνθ. ἀν. σ. LXXIV, 1, 4 ; Carelli, ἔνθ. ἀτ. VIII, 26-28.

ἀστρονομικὸν σύμβολον. Ἄλλως ἡ γλαῦξ εἶναι τὸ ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς πτηνόν, ἣν προσομοιάζουσι πρὸς τὴν σελήνην [1]. Ἴσως ἠδυνάμεθα νὰ συνδυάσωμεν μάλιστα τὸν τύπον τοῦτον πρὸς τὸν ἀστερισμὸν τῆς ὄρνιθος· ἔν τινι αἰγυπτιακῇ ἀστρονομικῇ σφαίρᾳ ἀπαντᾷ ἡ γλαῦξ ὡς ἀστερισμός [2].

ζ) Ἡ Ἔλαφος, ἀπαντᾷ ἐπί τινων ἀβεβαίας κρητικῆς προελεύσεως νομισμάτων (XXXI), καὶ ἐπὶ τῶν τῆς πόλεως Δικτύννης (XI, 1-2). Ἐνταῦθα ἡ ἔλαφος ἀνακαλεῖ τὴν Ἄρτεμιν. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ λησμονήσωμεν, ὅτι ἐπί τινων οὐρανίων χαρτῶν, ἡ ἔλαφος καταλαμβάνει τὴν θέσιν τοῦ ἀστερισμοῦ τῆς Κασσιόπης [3].

Τούτων ἕνεκα φαίνεταί μοι λίαν πιθανὸν ὅτι πάντες οἱ ἐπὶ τῶν κρητικῶν νομισμάτων τύποι ζῴων δύνανται νὰ ἐξηγηθῶσιν ἀστρονομικῶς ἢ ἐκ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τοὺς ἀστέρας, τοὺς ἀστερισμοὺς ἢ τὰ ἄλλα οὐράνια σώματα. Εἰς τὸ αὐτὸ δὲ καταλήγομεν συμπέρασμα μελετῶντες καὶ ἄλλους τῆς νήσου ταύτης τύπους. Ἀρκοῦμαι εἴς τινα παραδείγματα.

α) Ὁ Ἄρης περιβεβλημένος δι' ἀκτίνων, καὶ ἀπαντῶν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Γόρτυνος (XVI, 8-13) εἰκονίζει πιθανώτατα τὸν ὁμώνυμον πλανήτην (εἰκ. 5).

β) Ὁ Τάλης τῆς Φαιστοῦ (XXIII. 2-3; XXIV, 24-26) εἶναι γνωστὸς ὡς σύμβολον τοῦ Ἡλίου. Ὁ Ἡσύχιος λέγει: «Τάλως ὁ ἥλιος».

γ) Ἡ Βριτόμαρτις περιβαλλομένη δι' ἀκτίνων, ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Γόρτυνος (XV, 20), συχνάκις ἐταυτίσθη πρὸς τὴν Σελήνην [4].

δ) Ἡ πρῷρα τοῦ πλοίου ἡ ἰδιαζόντως ἀπαντῶσα ἐν τοῖς νομίσμασι τῶν πόλεων τῆς χερσονήσου, Ἀπολλωνίας, Ἱεραπύτνας, Ἡρακλείου καὶ Λύττου εἶναι ἀναμφιβόλως, ὡς ὁ δελφίς, σύμβολον τῶν παραλίων πόλεων· ταυτοχρόνως ὅμως δύναται νὰ συνδυασθῇ πρὸς τὸν γνωστότατον ἀστερισμὸν τῆς νεὼς Ἀργοῦς, οὕτω δ' ἐξηγεῖται ὁ ἀστὴρ ὁ ὑπερκείμενος ἐνίοτε αὐτῆς, ὡς π. χ. ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Λύττου (XXII, 16) καὶ πλείστων ἄλλων τοῦ ἀρχαίου κόσμου πόλεων.

ε) Τὸ Γοργόνειον τῶν νομισμάτων τῆς Πραίσου (XXVI, 1) τὸ Τρισκελὲς τῆς Ἱεραπύτνας (XVII, 6), ὁ τροχὸς τῶν Ἐλευθερνῶν (XI,

[1] Beulé—Monnaies d' Athénes σ. 19.

[2] Dupuis, ἔνθ. ἀν. VI, π. XXVIII.

[3] Dupuis, ἔνθ. ἀν. III, σ. 557, π. VIII.

[4] Svoronos, Britomartis, la soi-disant Europe sur le platane, Rev. Num. belge, 1894.

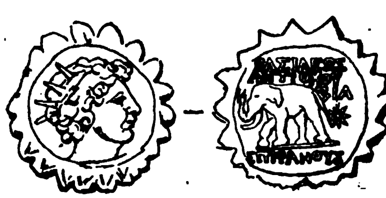
7—8) συνοδευόμενος ὑφ'ἑνὸς ἀστέρος, καὶ ὁ τροχὸς τῆς Ἰτάνου (XIX, 27), οὗτινος οἱ ἀκτῖνες ἀποτελοῦνται ἐκ τῶν ἀκτίνων ἀστέρος τινός, ἐξηγοῦνται ὡσαύτως ἀστρονομικῶς, ὡς κατεδείχθη ἤδη καὶ ἐπὶ νομισμάτων ἄλλων χωρῶν[1].

Γ'

Ἠδυνάμην νὰ πολλαπλασιάσω τὰ παραδείγματα, ἀλλὰ τὰ ἀναφερθέντα ἀρκοῦσι, νομίζω, ν' ἀποδείξωσιν ὅτι ἡ νέα αὕτη θεωρία δὲν εἶναι φαντασία τις, ἀλλὰ στηρίζεται ἐπὶ στερρῶν καὶ ἀληθῶς ἐπιστημονικῶν βάσεων. Ἐπεθύμων ὡσαύτως νὰ καταδείξω οἷον ἐνδιαφέρον θὰ προέκυπτεν ἐκ τῆς ἐκτενεστέρας τοῦ θέματος τούτου μελέτης· θὰ κατέληγε βεβαίως εἰς ἀνεύρεσιν τῆς λύσεως πολλῶν νομισματικῶν προβλημάτων ἀλύτων μέχρι τοῦδε.

Ἡ ἐκτεθεῖσα θεωρία δύναται ἤδη νὰ διαφωτίσῃ ζητήματά τινα νομισματικὰ ἀλλοίας φύσεως, σκοτεινότατα. Θ'ἀναφέρω δ'ἓν παράδειγμα.

Πάντες γνωρίζουσι τὰ νομίσματα ἐκεῖνα τῶν Καρχηδονίων, τῶν Σελευκιδῶν, τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων καὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς Δημοκρατίας, τὰ κοπέντα ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Γ' μέχρι τῶν μέσων τοῦ Α' αἰῶνος π. Χ., καὶ χαρακτηριζόμενα διὰ τῶν γύρων αὐτῶν κεκομμένων ὡς οἱ ὀδοντωτοὶ πρίονες (εἰκ. 48), καὶ καλούμενα γενικῶς νομίσματα ἀκτινωτὰ κερχνοχάρακτα ἢ *nummi serrati*. Οἱ σοφοὶ ἀπὸ πολλοῦ κατέγειναν εἰς τὴν ἐξήγησιν τῆς ὅσον παραδόξου καὶ μὴ πρακτικῆς ταύτης ἰδιοτροπίας. Τινὲς εἶπον ὅτι διὰ τούτου ἤθελον νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἐξευτέλισιν τῶν νομισμάτων· διότι τῶν νομισμάτων ὄντων ἤδη κεκομμένων, ἀδύνατος καθίστατο, ἡ ἀφαίρεσις μέρους τοῦ πολυτίμου μετάλλου, διὰ τῆς περικοπῆς τῶν γύρων. Ἀλλ' ἡ ἐξήγησις εἶναι παράλογος, διότι καὶ τὰ χάλκινα τῶν Σελευκιδῶν καὶ τὰ κοινὰ τῶν Μακεδόνων νομίσματα, τὰ μηδεμίαν ὑλικὴν ἔχοντα ἀξίαν, εἶναι ὡσαύτως κεκομμένα. Εἶπον ἐπίσης ὅτι διὰ τοῦ μέσου τούτου ἐξήλεγχον τὴν δοκιμότητα τοῦ νομίσματος· ἀλλὰ καὶ ἡ ἐξήγησις αὕτη εἶναι σφαλερά, διότι ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἀκτινωτῶν νομισμάτων πολλὰ ὑπάρχουσι κίβδηλα ἀρχαιόθεν[2]. Οἱ τε-



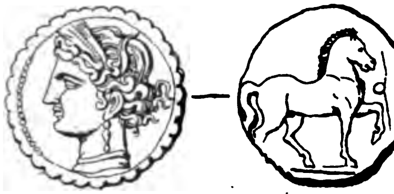
48.

[1] Beulé, Monnaies d'Athènes, σ. 22 καὶ ἑξ.

[2] Babelon, Descript. histor. et chronol. des monnaies de la Rép. Romaine, I, πιν. LIII.

ταίως περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἀσχοληθέντες σοφοί, Φραγκῖσκος **Lenormant**[1], ἐσχάτως δὲ ὁ κ. **Babelon**, ὁ δὴ τὸ ζήτημα τοῦτο πραγματευθείς,[2] ἀπεφάνθησαν ὅτι τὸ ζήτημα μένει ἄλυτον μέχρι τοῦδε.

Ἀλλ' ἐὰν ἡ θεωρία ἡμῶν εἶναι ὀρθή, ἐὰν ἀληθῶς οἱ ἀρχαῖοι ἀπέθετον ἐπὶ τῶν νομισμάτων των τὴν συμβολικὴν παράστασιν τῶν ἀστέρων, τῶν ἀστερισμῶν καὶ τῶν ἄλλων οὐρανίων σωμάτων, ἐπιτρέπεται νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι χαράσσοντες οὕτω τὸν γῦρον τῶν νομισμάτων αὐτῶν ἠξίουν, ὅτι προσέδιδον αὐτοῖς τὸ σχῆμα ἀστέρος, ὡς περιβάλλον-


49.


50.


51.

τες τοὺς νομισματικοὺς αὐτῶν τύπους δι' ἀκτινοειδοῦς κύκλου ἢ σφαιριδίων ἀστέρων, προσέδιδον δὲ εἰς τοὺς τύπους τούτους ἀξίαν ἀστρονομικήν. Καὶ ὄντως τὰ ἀκτινωτὰ νομίσματα ἀναμιμνήσκουσι καταπληκτικῶς ὡς ἐκ τοῦ σχήματος αὐτῶν ἀκτινωτὸν ἀστέρα. Οὕτω κατανοεῖται κάλλιστα ἡ χάραξις τοῦ γύρου τῶν χαλκῶν νομισμάτων, ἣν αἱ ἄλλαι παραδοχαὶ δὲν ἐξηγοῦσιν. Ἡ ἐξήγησις τέλος τῶν ἐπὶ τῶν ἀκτινωτῶν νομισμάτων εἰκονιζομένων τύπων, παρέχει, νομίζω, ἀναντίλεκτον ἀπόδειξιν.

Ἐν Καρχηδόνι τὸ πρῶτον ἐτέθη εἰς ἐνέργειαν ἡ χρῆσις τῶν ἀκτινω-


52.


53.


54.

τῶν νομισμάτων, ἐπί τε τῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν, τῶν κοπέντων κατὰ τὰ μέσα τοῦ Γ' αἰῶνος π. Χ.[3] Ὁ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τούτων πάντοτε παριστανόμενος τύπος εἶναι ἵππος, πάντοτε ὑπὸ ἀστρονομικῶν συν-

[1] Monnaies et médailles, σ. 48.

[2] Babelon, ἔνθ. ἀν. καὶ Catal. des monnaies des rois de Syrie, d'Arménie et de Commagène, σ. CLXXXIX.

[3] Mueller, Numism. de l'ancienne Afrique, II, σ. 86, ἀρ. 70—72.

οδευόμενος συμβόλων: ἀστέρων, δίσκων ἢ ἀκτινωτῶν κύκλων, μηνίσκων, ἐν οἷς ὑπάρχει δίσκος (εἰκ. 49—58). Ὅθεν ὁ ἵππος οὗτος παριστᾷ βεβαίως τὸν ἀστερισμὸν τοῦ Ἵππου[1]. Ἐπὶ τῶν μὴ ἀκτινωτῶν τὴν περιφέρειαν νομισμάτων, ἀπαντᾷ ἔτι μεῖζον ἀστὴρ[2] ἄνωθεν τοῦ ἵππου (εἰκ. 55). Ἐνίοτε τέλος ὁ ἵππος ἀντικαθίσταται ὑπὸ πτερωτοῦ Πηγάσου[3], ὅπερ ἀποδεικνύει, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ οἱουδήποτε ἵππου, ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ τοῦ ἀστερισμοῦ τοῦ Ἵππου, τοῦ φέροντος ὡσαύτως τὸ ὄνομα τοῦ Πηγάσου.[4]


55.


56.


57.


58.

Δεξιά, τὰ αὐτὰ νομίσματα φέρουσι κεφαλὴν Δήμητρος (εἰκ. 49 καὶ 52), ἥτις πιθανὸν παρίστησι τὸν ἀστερισμὸν τῆς Παρθένου: «οἱ μὲν... εἶναι Δήμητρα διὰ τὸ ἔχειν στάχυν .... οἱ δὲ Ἀτάργατιν».[5] Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἡ κεφαλὴ αὕτη συχνὰ συνοδεύεται ὑπὸ ἀστέρων καὶ μηνίσκων.

Κατὰ χρονολογικὴν τάξιν, μετὰ τὰ νομίσματα τῆς Καρχηδόνος ἔρχονται τὰ χάλκινα τῶν Σελευκιδῶν, ἅτινα ἄρχονται ἀναφαινόμενα περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας Ἀντιόχου τοῦ μεγάλου (190 π. Χ.). Ἐπὶ Σελεύκου Δ' (187 — 175 π. Χ.), πάντα σχεδὸν τὰ χάλκινα νομίσματα εἶναι ἀκτινωτά. Ἐπὶ Ἀντιόχου Δ' (175—164) τὰ ἀκτινωτὰ νομίσματα, εἶναι σπάνια, ὑπὸ τοὺς διαδόχους ὅμως αὐτοῦ ἀπαντῶσι συχνά. Ἀπαντῶσιν ὡσαύτως καὶ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου Βάλα, Δημητρίου Β', Νικάνωρος καὶ Ἀντιόχου ΣΤ', Διονύσου. Τὰ ἀκτινωτὰ νομίσματα, ἰδίᾳ δὲ τὰ χάλκινα, ἐκόπτοντο ἐν Συρίᾳ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 190 καὶ 142 π. Χ.[6]

Γνωστὸν ὅτι τὰ νομίσματα πλείστων πόλεων τῆς Συρίας, τῆς Μεσοποταμίας καὶ ἄλλων χωρῶν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Σελευκιδῶν

[1] Mueller, ἔνθ. ἀν. ἀρ. 63, 70 — 71, 85, 87, 91, 93, 108, 116 — 117, 122, 143, 146, 154, 183, 210, 231, 244, 246, 279, 293, 299, κτλ.

[2] Mueller, ἔνθ. ἀν. ἀρ. 126.

[3] Mueller, ἔνθ. ἀν. ἀρ. 127.

[4] Ἀράτ. σ. 205—216.—Ἐρατοσθ. Καταστερ. Equus: ἄλλοι δὲ τὸν Πήγασον εἶναί φασιν.

[5] Ἐρατοσθ. Καταστερ. Virgo Βλ. Ἀράτου σ. 96—136.

[6] Babelon, Monnaies de rois de Syrie, etc. σ. CLXXXVIII.

ὑπαγομένων, φέρουσι συμβολικὰς παραστάσεις τῶν ἀστερισμῶν καὶ τῶν σημείων τοῦ Ζῳδιακοῦ. Συνεπῶς ἐκ τῶν προτέρων, ὑποθέτομεν ὅτι, ἐν ταῖς αὐταῖς χώραις, τὰ ἀκτινωτὰ νομίσματα ἔσχον ἀστρονομικὴν ση-



59.



60.

μασίαν. Καὶ ὄντως οἱ κύριοι τύποι τῶν ἀκτινωτῶν τῆς Συρίας νομισμάτων εἶναι ἡ ἀκτινωτὴ κεφαλὴ τοῦ βασιλέως (εἰκ. 48)· ὁ Ἀπόλλων (εἰκ. 59) καὶ ἡ Ἄρτεμις θεοὶ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης· ὁ ἐλέφας συνοδευόμενος ὑπὸ ἀστέρος σύμβολον τοῦ ἡλίου (εἰκ. 48)· ἡ πρῷρα νεὼς κεκοσμημένη ἢ συνοδευομένη ὑπὸ ἀστέρος.[1] Ὡς χαρακτηριστικὰ μνημονευτέα ἔτι τὰ τετράδραχμα τῶν βασιλέων τῆς Συρίας (εἰκ. 60), τὰ παριστῶντα τὸν Δία, μὲ κεφαλήν, ἧς ὑπέρκειται μηνίσκος, καὶ κρατοῦντα ἐν τῇ δεξιᾷ ἀστέρα.

Φαίνεται ὅμως ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ τὰ ἀκτινωτὰ νομίσματα κατέστησαν κοινῆς χρήσεως ἐν Συρίᾳ, διότι ὑπάρχουσι τοιαῦτα, ὧν οἱ τύποι[2] οὐδεμίαν φαίνονται ἔχοντες ἀστρονομικὴν σημασίαν. Μάλιστα ἐν ἔτει 145 π. Χ. ἡ συνήθεια αὕτη ἐπεξετάθη μέχρι Μακεδονίας, ἐν ᾗ ὅμως ὀλίγον διέμεινεν. Ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἀπαντῶσιν ἀκτινωτά τινα νομί-



61.



62.



63.

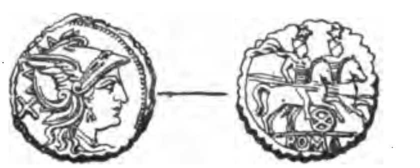
σματα, ὧν ὁ τύπος, κεφαλὴ Ποσειδῶνος (εἰκ. 61), φαίνεται μὴ ἔχων ἀστρονομικὴν σημασίαν. Παρατηρητέον ὅμως ὅτι, ἐπί τινων νομισμάτων, πολὺ ἀρχαιοτέρων τῆς αὐτῆς χώρας, ἀπαντᾷ ὁ Ἵππιος Ποσει-

[1] Babelon, ἔνθ. ἀν. π. X, 5, 13; XI, 16, 20; XIII, 9; XVI, 4 — 8; XVII, 16—22; XIX, 12; XX, 10—11, 15—17.

[2] Babelon, ἔνθ. ἀν. π. XXV, 2—3, κλπ.

δῶν, συνοδευόμενος ὑπὸ μεγάλου ἀστέρος (Βλ. ἀνωτέρω)· οἱ δὲ κύριοι τύποι τῶν νομισμάτων τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων, ἡ μακεδονικὴ ἀσπὶς (εἰκ. 62) καὶ ἡ Ἄρτεμις Ταυροπόλος (Εἰκ. 63) ἔχουσι προφανῶς ἀστρονομικὴν σημασίαν.[1] Οἱ κ.κ. Babelon καὶ Bompois παρετήρησαν ὅτι ἡ ὄψις τῶν ἀκτινωτῶν τούτων μακεδονικῶν νομισμάτων εἶναι ἐντελῶς ὁμοία πρὸς τὴν τῶν χαλκίνων ὀδοντωτῶν νομισμάτων τῆς Συρίας, φρονοῦσι δὲ ὅτι ἐν Μακεδονίᾳ ἑκουσίως ἀπεμιμήθησαν μέθοδον ἐκ τῆς Συρίας προερχομένην,[2] γνώμην, ἣν κἀγὼ ἀσπάζομαι.

Ἐν Ῥώμῃ, τέλος, τὰ ἀκτινωτὰ νομίσματα ἐπιφαίνονται ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς νομισματοκοπίας τοῦ ἀργύρου, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 268 καὶ 200 π. Χ.[3], ἐκόπησαν δὲ πιθανώτατα κατ' ἀπομίμησιν τῶν νομισμάτων τῆς Καρχηδόνος. Εἶναι δὲ δηνάρια (εἰκ. 64). Οἱ τύποι τῶν πρώτων τούτων νομισμάτων ἔχουσι πιθανώτατα ἀξίαν ἀστρονομικήν· οἱ Διόσκουροι π. χ. παριστῶσιν ἀναμφιβόλως τὸν ἀστερισμὸν τῶν Διδύμων· ὡς δὲ πρὸς τὸ ἐν αὐτοῖς ἀπαντώμενον σύμβολον τοῦ τροχοῦ, γνωστὸν ὅτι ὁ φιλόσοφος Ἀναξίμανδρος ἐθεώρει τοῦτον ὡς ἀστρονομι-



64.



65.

κὸν σύμβολον·[4] ἐθεωρεῖτο δ' ὡσαύτως καὶ ὡς σύμβολον τῆς ἀστρῴας κινήσεως.[5] Ὁ τροχὸς ὁ δι' ἀκτίνων περιβεβλημένος, ὁ ἀπαντῶν ἐπὶ τῶν αὐτονόμων νομισμάτων τῆς Θρᾳκικῆς πόλεως Μεσαμβρίας,[6] ἔχει βεβαίως ἀστρονομικὴν σημασίαν (εἰκ. 65).

Ἡ χρῆσις ἄλλως τῶν ἀκτινωτῶν δηναρίων δὲν διήρκεσεν ἐν Ῥώμῃ, ὅπως δ' ἐπανεύρωμεν ὁμοειδῆ νομίσματα παρέρχεται 150 ἐτῶν χρονικὸν διάστημα. Ὁ Mommsen ὥρισε τὴν ἐκ νέου ἐμφάνισιν τοῦ τύπου

[1] Bompois, Monnaies frappées par la communauté des Macedoniens, π. III, 1—4

[2] Συγγράμματα ἀναφερθέντα.

[3] Babelon, monnaies de la Répub. romaine, I, σ. 48

[4] De Luynes, Études numismatiques sur le culte d'Hécate, σ. 56 σημ. 1.

[5] Beulé, Monnaies d'Athènes, σ. 23.

[6] Cat. British Mus. Thrace, σ. 182.

τούτου περὶ τὸ 104 π. Χ., ἔκτοτε δὲ ἡ χρῆσις αὐτῶν παρέμεινε μέχρι τέλους τῆς Δημοκρατίας, τῶν ἀκτινωτῶν νομισμάτων κοπτομένων κατὰ τὴν τάξιν τῶν στρογγύλων καὶ κανονικῶν.[1] Ἀλλ' ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ περιόδῳ, σπανίως ἀπαντῶσιν ἐπὶ τῶν ἀκτινωτῶν νομισμάτων τύποι ἔχοντες ἀστρονομικὴν σημασίαν, ὡς π, χ. ἡ Σελήνη ἢ ἡ Εὐρώπη ἐπὶ τοῦ ταύρου, τῶν δηναρίων τοῦ οἴκου Βολτείας. Πρέπει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι μικρὸν κατὰ μικρὸν ἐλησμονήθη ἐν Ῥώμῃ ἡ ἀρχικὴ ἔννοια τῶν ἀκτινωτῶν, καὶ ὅτι ἐξηκολούθησαν κόπτοντες δηνάρια *serrati*, ἁπλῶς διότι προετίμων ταῦτα οἱ βάρβαροι λαοί, ὡς γιγνώσκομεν ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ Τακίτου.[2]

Νομίζω, ὅτι ἠδύνατό τις νὰ προτείνῃ ἀνάλογον ἑρμηνείαν διὰ τὰς **ἀκτῖνας** τὰς περιβαλλούσας ἐν κύκλῳ τὴν κεντρικὴν μορφήν, ἐν τῇ μεγάλῃ σειρᾷ τῶν ἀρχαίων νομισμάτων τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, χαρακτηριζομένων ἐκ τοῦ ὅτι ἡ μία τῶν ὄψεων αὐτῶν εἶναι κοίλη. Ἠδύνατό τις δ' ἴσως νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἀστρονομικὴν ἑρμηνείαν ἐπὶ πλείστων τύπων ἀρχαϊκῶν νομισμάτων, ἐν οἷς ἀπαντᾷ κύκλος σφαιριδίων περὶ τὸν τύπον. Ἐπὶ πλέον δὲ ὅταν μελετηθῇ ἐπισταμένως τὸ παρ' ἡμῶν τεθὲν σήμερον ζήτημα, θὰ ἐξετασθῇ, ἐὰν πλὴν τῶν ἐν ἀρχῇ τῆς μελέτης ταύτης ἐκτεθέντων λόγων, δύναται καὶ ὁ ἑπόμενος νὰ καταλάβῃ θέσιν. Οἱ ἀρχαῖοι, δηλαδὴ ἐπίστευον, ὅτι οἱ ἀστέρες ἐδείκνυον τὸ μέλλον·[3] ἀλλ' ἡ δοξασία αὕτη δὲν δύναται νὰ ἐξηγήσῃ τὸ γεγονός, ὅτι αἱ πόλεις αἱ ὑπὸ τοιοῦτον ἢ τοιοῦτον οἰωνὸν ἱδρυθεῖσαι—γεννηθεῖσαι ὑπὸ τοιοῦτον ἢ τοιοῦτον ἀστέρα, ὡς λέγομεν ἔτι καὶ νῦν — ἐξέλεξαν τοὺς σχετικοὺς ἀστέρας ὡς νομισματικοὺς τύπους. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα τοῦτο ἀπαιτεῖ ἐκτενῆ μελέτην, ἡμεῖς δ' ἀρκούμεθα σήμερον θέσαντες τὸ θέμα ἐν τῇ γενικότητι αὐτοῦ καὶ δικαιολογήσαντες αὐτό, πιστεύομεν, διά τινων ἀποδείξεων.

Ἰωάννης Ν. Σβορῶνος.

[1]. Babelon, ἔνθ. ἀν.

[2] Germania, 5: «pecuniam probant veterem et diu notam, serratos bigatosque».

[3] Μοιρίδιοι, πάσης μοίρης σημάντορες ὄντες : Ὀρφικά, Ὕμνος εἰς ἀστέρας, Ζ' 6.

Σημείωσις. Ὁ συγγραφεὺς ἐδημοσίευσεν ὡς συνέχειαν τῆς παρούσης διατριβῆς ἐν τῷ Revue Numismatique Belge τοῦ 1894 (σελ. 1—35 Pl. I) μελέτην ἐπιγραφομένην Britomartis, la soi-disant Europe sur le platane de Gortyne, ἐν ᾗ ἐφαρμόζων τὴν νέαν αὐτοῦ θεωρίαν, δίδει τὴν λύσιν ἐπὶ τῶν δυσχερεστάτων καὶ ἀρχαιοτάτων νομισματικῶν καὶ μυθολογικῶν προβλημάτων. Ἡ διατριβὴ αὕτη

μετεφράσθη ἀμέσως ἀγγλιστὶ μὲν ὑπὸ τῶν νομισματολόγων William T. R. Marvin καὶ Lyman H. Low ἐν τῷ American Journal of Numismatics νομισματικῷ περιοδικῷ τῆς ἐν Ἀμερικῇ Βοστώνης (τομ. XXIX φυλ. 1 καὶ 2 ἀρ. 145—146 σελ. 1—9 καὶ 33—41). Ἑλληνιστὶ δὲ ὑπὸ τοῦ πρώην γυμνασιάρχου κ. Α. Βορεάδου ἐν τῷ Ἡρακλείῳ τῆς Κρήτης (1894 ἀρ. 34, 36, 37, 39 καὶ 40).

(Μετάφρασις ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ).

Α. Κ.

ΜΕΤΑΞΥ ΦΙΛΩΝ

Πολλὰ κεφαλάκια γέρνουν τὸ ἕνα ’ς τὸ ἄλλο καὶ ’μιλοῦν μὲ γέλοια. Τὰ δάκτυλα λησμονοῦν τὰ ἐργόχειρα καὶ τὰ πανεράκια τοῦ ἐργοχείρου μένουν ἐκεῖ παρημελημένα.

Ὁ παπποῦς μὲ τὸν ἄσπρο σκοῦφό του, ἐνῷ διαβάζει τὴν ἐφημερίδα ποῦ τὴν βαστᾷ μακρυὰ ἀπὸ τὰ μάτια του, σκιρτᾷ κι’ αὐτὸς ἀπὸ τὸ γέλοιο τῆς νεότητος τὸ τρελλὸ καὶ θυμᾶται τὰ παληά του. Εὐτυχισμένα χρόνια.

Ἴσως ἡ ἀγαπητὴ ἀναγνώστρια, ἡ ὁποία ἐπέρασε τὰ τριάντα καὶ τῆς ὁποίας ὡρίμασεν...ἡ περιέργεια, ἐπιθυμεῖ νὰ μάθῃ τί λέγουν ἐκεῖνα τὰ δροσερὰ χείλη.

—Ἄ, ἐγώ, λέγει ἡ Βιργινία, ξανθὴ καὶ γαλανόφθαλμος κόρη, ἐγὼ δὲν ἀκούω λόγια. Καθόλου δὲν εἶνε εὐτυχὴς ἡ Σμαράγδα. Ἐγὼ διαφορετικὰ ἐννοῶ τὴν εὐτυχίαν ’ς τὸ γάμο. Εἶνε, σοῦ λέγουν, εὐτυχής. Ὁ σύζυγός της εἶνε ἄνθρωπος μὲ καρδιά, μὲ πνεῦμα, μὲ ἐξωτερικὸν λαμπρόν, καὶ ἔχει τόσα προτερήματα, ὥστε ’μπορεῖ νὰ τὴν κάμῃ νὰ λησμονήσῃ τὸν κόσμο, ἀπὸ τοῦ ὁποίου τὴν ἀπεμάκρυνε. Λόγια ἀστόχαστα ! λόγια ! Γιατί παντρεύεται μιὰ γυναῖκα ; Γιὰ νὰ ’μπορέσῃ νὰ φορέσῃ βαρειαὶς τουαλέταις, νὰ πηγαίνῃ ’ς τὰ θέατρα, ’ς τοὺς χορούς, νὰ δέχεται ἐπισκέψεις καὶ νὰ ἀκούῃ νὰ γίνεται λόγος γιὰ τὸ ὡραῖο σαλόνι της καὶ μὲ λίγα λόγια διὰ νὰ λησμονήσῃ τὴν νερόβραστη ζωὴ τῆς οἰκογενείας της. Ἡ καϋμένη ἡ Σμαράγδα ! ἄλλοι ’μπορεῖ νὰ τὴν νομίζουν εὐτυχισμένη, μὰ ἐγὼ τὴν ὀνομάζω ἀδιστάκτως θῦμα.

— Καὶ βέβαια εἶνε θῦμα ! εἶνε μιὰ καστανὴ μὲ λάμποντας ὀφθαλμούς.

— Μὰ γιατί θῦμα ; ἀφοῦ ἀγαπᾷ καὶ ἀνταγαπᾶται, ἐψιθύρισε μία γλυκυτάτη φωνή.

—Ἀ... 'μίλησε καὶ ὁ Δὸν Κισῶτος...βέβαια...ἐσὺ εἶσαι ἱκανὴ νὰ ζηλεύῃς τὴν σκλαβιὰ τῆς δυστυχισμένης...

— Σκλαβιά, ἀληθινὴ σκλαβιά. Ὦ, ἂς λείψῃ τέτοια ἀποκατάστασις! Τὸ λέγω μὲ ὅλη μου τὴν καρδιά, ἂν καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἀποκαταστάσεως ἔγεινε τόσῳ δύσκολον.

— Καλὲ νὰ ἔχῃς καὶ τὸν πατέρα, νὰ νομίζῃ ὅτι θὰ χτυπήσουν τὴν πόρτα του οἱ γαμπροὶ καὶ θὰ τὸν 'ποῦν, ἀφοῦ κάμουν μίαν ταπεινὴν ὑπόκλισιν:

— Κύριε Ἰασμίδη, σᾶς καθικετεύω νὰ μοῦ δώσετε τὴν χεῖρα τῆς θυγατρός σας.

Ἐκεῖνος τότε θὰ ζητήσῃ προθεσμίαν ἑνὸς ἔτους, διὰ νὰ καλοσυλλογισθῇ καὶ ὁ ὑποψήφιος θὰ τὸν φοβερίσῃ, ὅτι θὰ αὐτοκτονήσῃ ἢ θὰ ρίψῃ τὴν λέξιν ἀπαγωγὴ 'ς τὴ μέση, διὰ νὰ ἀποσπάσῃ τὴν γλυκεῖαν ὑπόσχεσιν....

— Χὰ χὰ χὰ χά! Ὅλοι οἱ πατέρες ἔτσι σκέπτονται, καὶ ὅμως 'ξεύρουν πολὺ καλά, ὅτι δὲν 'πῆραν μὲ τόσῳ ἱπποτισμὸ ταὶς μητέρες μας.

—Ἀ, ἡ καϋμένη ἡ μαμᾶ! Πολὺ πρακτικὸς ἄνθρωπος! Ἐκείνη δὰ πάντα μᾶς λέγει·

— Παιδιά, θάρρος! μὲ τὴν τυφλοσεμνότητα τίποτε δὲν βγαίνει: ἔτσι ἐκ θεοῦ δὲν ἔρχονται αὐτὰ τὰ πράγματα· θέλουν προπαρασκευὴν καὶ μελέτην.

— Λοιπόν, ἀγαπητή, ἐπωφελήθης ἀπὸ τὸ μάθημα; Τί γίνεται ἐκεῖνος ὁ Ἀλκιβιάδης σου;

— Δὲν βλέπετε πῶς κοκκινίζει; μὴ τὴν ἐρωτᾶτε;

— Ἐξακολουθεῖ νὰ εἶνε τόσον θερμὰ ἐρωτευμένος;

— Ἀ, βέβαια. Μόνον ἡ μαμᾶ ἤρχισε νὰ εὑρίσκῃ ὅτι ὁ ἔρως του 'πάγει εἰς μάκρος καὶ σκοπεύει νὰ ἐπισπεύσῃ τὰ πράγματα.

— Πῶς;

— Ἀπόψε τοῦ ἐζήτησε συνέντευξιν μὲ τὸ φῶς τῆς σελήνης καὶ ἐκεῖ ἡ μαμᾶ ἔχει ἕνα σχέδιον νὰ βάλῃ εἰς πρᾶξιν . . .

—Ἄχ, εἶσαι εὐτυχής, ἀφοῦ ἡ μαμᾶ σου ἐννοεῖ νὰ σὲ ὑποστηρίξῃ! Αἱ τέσσαρες ἐξάδελφαι ἐξηκολούθησαν νὰ φλυαροῦν καὶ νὰ γελοῦν· νὰ ἀνακατώνουν ὅλον τὸν κόσμον καὶ ἄλλοτε νὰ τὸν περιχοῦν μὲ τριαντάφυλλα καὶ ἄλλοτε νὰ τὸν μαυρίζουν μὲ στάκτη.

Ἡ Ἑλενίτσα δὲν ἔλεγε τίποτε. Ἀ, ἐκείνη ἠγάπα μὲ τρόπον πολὺ διάφορον καὶ εὕρισκεν ὅτι ἂν ἐπρόκειτο νὰ ἀγαπήσῃ καὶ ἐκείνη ὅπως αἱ ἐξάδελφαί της μὲ τόσα μηχανήματα καὶ ὀπισθοβουλίας, θὰ ἦτο

πολὺ δυστυχής. Μέσα 'ς τὰ φυλλοκάρδια της ἔκρυπτε καὶ ἐκείνη ἕνα τρυφερὸ μυστικό . . .

Ὁ παπποῦς ἐκαμάρωνε ταῖς ἐγγοναῖς του ἀπὸ τὸ παράθυρο, καὶ σιγά, σιγά, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃ ἔπεσεν ἡ ἐφημερίδα ἀπὸ τὰ δάκτυλά του καὶ ἐγέμισαν ἀπὸ δάκρυα τὰ μάτια του.

—Ἄχ, ἡ ἄθῳα νεότης! ἔλεγεν, ἐνῷ ἔτρεμε τὸ γεροντικὸ πηγοῦνί του. Ναί, βέβαια ἀκόμη γιὰ ἄνθη καὶ γιὰ κούκλαις 'μιλοῦν καὶ χαίρονται καὶ γελοῦν.

*
* *

Τριγύρω 'ς ἕνα τραπέζι στρωμένο μὲ πράσινη τσόχα καὶ φορτωμένο μὲ χαρτιὰ παιγνιδιοῦ διαφόρων χρωμάτων, κάθηνται νέοι πολλοί. Ναί, ἐδῶ εὑρίσκουν καταφύγιον, ἀφότου ἐξώρισαν τὸν ἑαυτόν των ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν. Καὶ τώρα εἰς τὰς οἰκογενειακὰς ἑσπερίδας βλέπετε προσωπάκια παιδικὰ μόνον καὶ γέροντας, οἱ ὁποῖοι ζητοῦν τὴν ποιὸ ἀναπαυτικὴν *πολθρόνα*, διὰ νὰ μὴ χάσουν τὸν ἀφεσπερινὸ ὕπνο των.

— Ὁμιλοῦν κατὰ τὰ διαλείμματα, ὅσοι δὲν ἔχασαν πολλὰ ἐννοεῖται ἔχουν διάθεσιν ἀκόμη.

— Καὶ τί ἰδέαν ἔχεις γιὰ τὰ συνοικέσια; ἐρωτᾷ ἕνας γνωστὸς Δὸν καὶ Χ*** τὸν παρακαθήμενον φίλον του.

—Ὤ, μὴ μοῦ 'μιλῆτε γιὰ τέτοια νερόβραστα πράγματα! Γιὰ νὰ ἀποφασίσῃ νὰ 'πανδρευθῇ κανείς, πρέπει ἢ νὰ ἦνε ἐντελῶς ἀπένταρος ἢ νὰ θέλῃ νοσοκόμον γιὰ τὰ γερατειά του. Ἐγὼ δόξα τῷ Θεῷ δὲν εὑρίσκομαι εἰς οὐδεμίαν ἀπὸ αὐτὰς τὰς δύο φοβερὰς περιπτώσεις. Λοιπὸν ἐν ὅσῳ δὲν εὑρισκώμεθα ὑπόχρεοι νὰ πάρωμεν εἰς τὸν βίον μας ἕνα νευρικὸν καὶ διεστραμμένον πλάσμα, ἂς χαροῦμε τὴν τρελλὴ νεότητα.

— Μὰ ἐσὺ δὰ λέγουν πῶς εὑρίσκεσαι 'ς ταῖς παραμοναῖς τοῦ γάμου σου μὲ τὴν Ἰασμίδου.

— Ἐγὼ . . . χά . . χά . . χά . . ἁπλούστατα ὑποφέρω χάριν διασκεδαστικῆς δομικῆς τὸ πολυμήχανον πνεῦμα τῆς μαμᾶς της, ἡ ὁποία φημίζεται ὅτι 'πάνδρεψε ταῖς δυὸ κόραις της ταῖς μεγαλείτεραις μόνον μὲ τὸ πνεῦμά της. Ὤ, νὰ ἰδῇς . . . πόσα τεχνάσματα μεταχειρίζεται! πόσαις σοφαῖς συμβουλαῖς δίδει εἰς τὴν κόρην της, ἡ ὁποία ἀτέχνως καὶ ἀδεξίως ἐνίοτε τὰς ἐφαρμόζει! . . ὥστε γελῶ, καὶ τί νὰ σᾶς 'πῶ, ἀδελφοί; θὰ μὲ ἐκέρδιζεν ἂν δὲν ἤμην καλὰ πληροφορημένος.

Τὸ χαρτοπαίγνιον ἐξηκολούθησεν.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἀλεξάνδρα Παπαδοπούλου.

Η ΠΑΡ' ΗΜΙΝ ΠΟΛΥΤΕΛΕΙΑ

('Ανεγνώσθη ἐν τῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ Παρνασσῷ τὴν 13 'Ιανουαρίου 1895).

—

Κυρίαι καὶ Κύριοι,

Τὸ ζήτημα τῆς πολυτελείας, τὸ ὁποῖον θέλομεν ἐξετάσει ἐνώπιον ὑμῶν τὴν ἑσπέραν ταύτην, ἐθεωρήθη πανταχοῦ καὶ πάντοτε ὡς ἓν τῶν σοβαρῶς ἀπασχολησάντων τὴν ἀνθρωπότητα. Πρὸ δύο χιλιάδων ἐτῶν περίπου τὸ ζήτημα τοῦτο συνεζητεῖτο παρὰ τῶν συγγραφέων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μεθ' ὅσου καὶ τὴν σήμερον διερευνᾶται παρὰ τῶν ἁρμοδίων ἐνδιαφέροντος. Τὰ ὅσα δ' ἐγράφησαν περὶ τοῦ θέματος τούτου ἄχρι τοῦδε ἠδύναντο ν' ἀποτελέσωσι βιβλιοθήκην πολύτομον. Ἐξ ἁπάντων ἐν τούτοις τῶν πολυπληθῶν συγγραμμάτων τούτων ἐπιχειρῶν τις ν' ἀποσπάσῃ τὸν κοινῶς παραδεδεγμένον ὁρισμὸν τῆς πολυτελείας, θὰ ᾐσθάνετο τὰς προσπαθείας αὐτοῦ ματαιουμένας, διότι ἐπὶ τοῦ ὁρισμοῦ τούτου δύο γνῶμαι δὲν εὑρίσκονται σύμφωνοι. Καὶ ὄντως ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἴσως θὰ ἐξελαμβάνετο ὡς πολυτέλεια διὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἡμετέρου, παραδείγματος χάριν, Σωκράτους, θὰ ἐθεωρεῖτο βεβαίως ὡς ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖον διὰ τοὺς χρόνους τοῦ Γαλάτου Βολταίρου, διὰ δὲ τὴν σημερινὴν ἐποχὴν θὰ ἦτο πιθανῶς καὶ περιττόν, διότι αἱ ἕξεις, ἡ ἀνατροφή, ἡ ἰδιοσυγκρασία, τὸ κλῖμα, ὁ χρόνος, πάντα ταῦτα ἔχουσι μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ βίου ἡμῶν. Ὁ Σωκράτης ἔσβυνε τὴν δίψαν του ῥοφῶν τὸ ὕδωρ διὰ τῆς παλάμης, ὁ Βολταῖρος διά τινος ἁπλουστάτου κυπέλλου καὶ ὁ πολυτάλαντος τῆς ἐποχῆς ἡμῶν διὰ πολυτίμου ποτηρίου τῆς Βοεμίας ἢ ἄλλου πεοιβοήτου μεγαλουπόλεώς τινος ἐργοστασίου κατασκευάσματος.

Ἡ πρὸς τὴν πολυτέλειαν τάσις τῶν ἀνθρώπων παρατηρεῖται ἀπ' αὐτῶν τῶν μᾶλλον ἀπομεμακρυσμένων τῆς ἀρχαιότητος χρόνων. Αἱ καθ' ἑκάστην γιγνόμεναι ἀνὰ πᾶσαν ἀρχαίαν χώραν ἀνασκαφαὶ φέρουσιν εἰς φῶς μέγαν πλοῦτον, θαυμαστὸν πράγματι κόσμον, ἀποτέλεσμα τῆς κρατησάσης κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους πολυτελείας. Καίτοι δ' οἱ ἀρχαῖοι δὲν εἶχον ἀκριβῆ ἰδέαν τῆς πολυτελείας, ἐνεφοροῦντο οὐχ ἧττον ὑπὸ ἐμφύτου τινὸς οὕτως εἰπεῖν τάσεως πρὸς τὸ ὡραῖον καὶ

πρὸς ἀπομίμησιν παντὸς ἀναφερομένου εἰς τὸν κόσμον τοῦ ἀτόμου ἢ τὴν διακόσμησιν ἐν γένει.

Ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς χώραις ἀναφαίνεται κατὰ πρῶτον ἡ πολυτέλεια ἐπιβλητική. Κάτοχοι, οἱ δεσπόται τῶν μερῶν ἐκείνων, κολοσσιαίου πλούτου ἐντρύφων ἐν τῇ χλιδῇ καὶ τῷ κόσμῳ κατὰ καταπληκτικὸν ὄντως βαθμόν. Ὁ ἡμέτερος Ἡρόδοτος παρέχει πληροφορίας περὶ τῆς πολυτελείας τῶν Περσῶν. Ὅταν οἱ Ἕλληνες, μετὰ τὴν νίκην τῶν Πλαταιῶν, ἐκυρίευσαν τὰ Περσικὰ στρατεύματα, εὗρον ἐν τῷ πεδίῳ ἐγκαταλελειμμένας σκηνὰς χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ πεποικιλμένας, κλίνας ὁλοχρύσους, κρατῆρας καὶ ἄλλα δοχεῖα ἐκ χρυσοῦ, πεπασμένα διὰ πολυτίμων λίθων, περιδέραια δέ, βραχιόλια, ἐνώτια καὶ ἄλλα κοσμήματα ἐκ σπανίων λίθων, ἐν ἀφθονίᾳ.

Ἡ πολυτέλεια αὕτη τῶν Περσῶν ἦτο διαδεδομένη καὶ ἐν Αἰγύπτῳ, περιβληθεῖσα καὶ ἐκεῖ διὰ παντὸς μεγαλοπρεποῦς καὶ ἐπιβλητικοῦ. Ἡ Αἰγυπτία τῶν χρόνων ἐκείνων ἠδύνατο νὰ παραβληθῇ κάλλιστα πρὸς τὴν Παρισινὴν ἢ τὴν Βιενναίαν τῶν ἡμετέρων χρόνων. Ἐκείνη ἔδιδε τὸν τόνον τοῦ συρμοῦ εἰς τὰς ἄλλας χώρας, καὶ ἐν Θήβαις, ὡς νῦν ἐν Παρισίοις, ἐπεξειργάζοντο μετὰ λεπτεπιλέπτου χάριτος πλεῖστα κομψοτεχνήματα καὶ πάντα τὰ εἴδη τῆς πολυτελείας καὶ τοῦ συρμοῦ.

Ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἡ πολυτέλεια μετεδόθη καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐὰν αἱ τέχναι τῶν Αἰγυπτίων συνετέλεσαν σπουδαίως εἰς τὴν τελειοποίησιν ἐκείνων τῶν προγόνων ἡμῶν, πλεῖστα ὅμως ἔθιμα καὶ πολλοὶ ἄλλοι θεσμοί, μεταδοθέντες ἐκεῖθεν, ἔβλαψαν τὰ μέγιστα τὴν χώραν τῶν προγόνων ἡμῶν.

Οἱ πρόγονοι ἡμῶν τὴν πολυτέλειαν ἐσχέτιζον κυρίως μετὰ τῶν ἀπαιτήσεων τῶν γυναικῶν. Παρ' αὐτοῖς ἡ γυνὴ ἐκρίνετο πολὺ αὐστηρότερον ἢ παρ' ἡμῖν σήμερον καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς πηγὴ τῆς διαφθορᾶς, ὡς τὸ μόνον αἴτιον τοῦ κακοῦ τὸ προσγινόμενον εἰς τὴν οἰκογενειακὴν ἑστίαν, εἰς τὴν κοινωνίαν, εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ἐν γένει. Κατ' αὐτοὺς ἡ Πανδώρα, ἕνεκεν τῆς ἀκριτομύθου φιλοπραγμοσύνης αὐτῆς, διέσπειρεν ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους πάντα τὰ κακά, παρὰ τὴν ἀνωτέραν θείαν ἀπαγόρευσιν ἀνοίξασα τὸ ἐμπιστευθὲν αὐτῇ δοχεῖον. Διότι, κατὰ τὸν Ἡσίοδον, αἱ φυλαὶ τῶν ἀνθρώπων ἔζων πρότερον ἐπὶ τῆς γῆς ἀπηλλαγμέναι παντὸς δεινοῦ, πάσης κοπιώδους ἐργασίας καὶ ὅλων τῶν δοκιμαστικῶν ἀσθενειῶν, αἵτινες ἐπέφερον τὸ δυσβάστακτον γῆρας. Μετὰ τὴν παρὰ τῆς Πανδώρας ὅμως ἀφαίρεσιν τοῦ σώματος τοῦ δοχείου, τὰ δεινὰ ἐξῆλθον καὶ διεχύθησαν ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος. Μόνον

δ' ἡ ἐλπὶς ἐναπέμεινεν ἐν τῷ δοχείῳ, εὑρεθεῖσα καὶ αὕτη ἐπὶ τοῦ χείλους καὶ μὴ δυνηθεῖσα νὰ ἐκφύγῃ, διότι κατὰ διαταγὴν τοῦ Διὸς ἐτέθη ἐκ νέου τὸ πῶμα ἐπ' αὐτοῦ.

Ἡ κυρίως ὅμως πολυτέλεια τῶν προγόνων ἡμῶν ἄρχεται ἐπὶ Κίμωνος καὶ τὴν τελείαν αὐτῆς ἀνάπτυξιν λαμβάνει ἐπὶ Περικλέους καὶ Ἀλκιβιάδου. Ὁ Πυθαγόρας ἀντεπεξῆλθε κατὰ τῆς πολυτελείας, ὁ Ἀριστοφάνης κατεδίκασε καὶ ἐκωμῳδοποίησε ταύτην διὰ τῶν περιφήμων του «Νεφελῶν». Ὁ Ξάνθιππος υἱὸς τοῦ Περικλέους, ἕνεκεν τῆς πολυδαπάνου συζύγου του, ἐρίσας τῷ πατρί, ἠγόρευσεν ἐναντίον του δημοσίᾳ ἵνα ἐκθέσῃ αὐτὸν εἰς τὰ ὄμματα τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ ὑποστηρίξει τοιούτων πρὸς τὴν πολυτέλειαν τάσεων. Γνωστὸν δ' ὅτι ἡ περιβόητος σύζυγος αὕτη τοῦ Ξανθίππου ἔπασχε καὶ ἐξ ὀρνιθομανίας, ὅπως καὶ πολλαὶ ἄλλαι γυναῖκες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τὸ δὲ νόσημα τοῦτο συνίστατο οὐχὶ εἰς ἄλλο τι, εἰμὴ εἰς τὴν συλλογὴν τῶν σπανιωτέρων πτηνῶν, λόγῳ πολυτελείας. Πρὸς τὴν παράξενον ἰδιοτροπίαν ταύτην, οἱονεὶ διαμαρτυρομένη, ἡ πρώτη πολῖτις τῆς Γαλλίας, τῆς ἑστίας ταύτης τῆς σημερινῆς πολυτελείας, ἡ σύζυγος τοῦ πρὸ ὀλίγου μόλις παραιτηθέντος τοῦ ὑπερτάτου ἀξιώματος τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας, ἡ κυρία Περιέ, ἀντεπεξῆλθε σφοδρὸν κηρύξασα πόλεμον ἐναντίον τοῦ συρμοῦ τῶν πτερῶν, δι' οὗ αἱ κυρίαι, κατὰ τὴν παραβολὴν τῆς ἰδίας, μεταβάλλονται εἰς Ἰνδοὺς πολεμιστάς.

Ἡ ἰδιωτικὴ πολυτέλεια τῶν Ἀθηναίων ἔλαβεν ἐπικίνδυνον χαρακτῆρα. Ἡ γαστρονομικὴ τέχνη εἶχε φθάσει εἰς τὸ κατακόρυφον· δὲν περιωρίζετο ἀριθμοῦσα εἰς τὰς δέλτους της ἐξόχους μόνον μαγείρους, ἀλλ' ἀνέγραφε καὶ δοκίμους τῆς μαγειρικῆς συγγραφεῖς! Οἱ Ἀθηναῖοι μετέδωσαν τὸ πάθος αὐτῶν καὶ εἰς τοὺς Θηβαίους, οἵτινες, ὡς ἀναγράφεται παρὰ τοῦ Πολυβίου, δὲν ἐγκατέλιπον θνήσκοντες τὴν οὐσίαν αὐτῶν εἰς τὰ τέκνα των, ἀλλ' εἰς τοὺς συνήθεις ὁμοτραπέζους, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ δαπανῶσι ταύτην ἐν ὀργίοις καὶ γαστρονομικαῖς πανδαισίαις.

Οἱ κατὰ τῆς πολυτελείας αὐστηροὶ νόμοι τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ξενοφῶντος εἰς οὐδὲν ἴσχυσαν. Τὸ κράτος εἶχε τραπῆ τὴν πρὸς τὴν ἀπώλειαν ἄγουσαν καὶ ἡ διαφθορὰ εἶχε φθάσει εἰς τὸ κατακόρυφον. Συνέπεια τούτου ἦτο νὰ κατασταθῶσιν αἱ Ἀθῆναι ὑποτελεῖς εἰς τὴν Ῥώμην, ἥτις καὶ αὕτη, ἕνεκεν τῆς πολυτελείας κυρίως καὶ τῆς διαφθορᾶς, κατέστη λεία τῶν βαρβάρων, ὅπως διὰ τοὺς αὐτοὺς ἀκριβῶς λόγους καὶ τὸ Βυζάντιον ὑπεδουλώθη εἰς τὸν Μωάμεθ.

Ἡ πολυτέλεια ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δὲν κατέπαυσεν. Ἐξηκο-

λούθησε καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους, ἀκόμη δὲ καὶ σήμερον κρατεῖ τὸ σκῆπτρον καὶ εἰς τὰ εὔπορα καὶ εἰς τὰ ἄπορα κράτη. Εἰς τοὺς τελευταίους μάλιστα χρόνους ἡ ἐντέλεια τῶν συρμῶν συναντᾶται ἐν τῇ ἐν πᾶσιν ἀπομιμήσει τῶν ἀρχαίων.

Τὸ ἔνστικτον τῆς πολυτελείας εἶνε εἶδός τι διαλανθάνοντος ἀναποφεύκτου ὑγροῦ, τὸ ὁποῖον χύνεται καὶ ἐνσαρκοῦται εἰς τὸ σῶμα μὲ τὰς πρώτας πνοὰς τῆς ζωῆς. Διὸ καὶ ἀπὸ τῶν πρώτων αὐτῶν ἐτῶν τοῦ βίου, μόλις τὰ νεαρώτατα παιδία δοκιμάζουσι τὰς πρώτας λέξεις των, παρατηρεῖται ὅτι ἐπιδεικνύουσιν ἀκατάσχετον ἔρωτα πρὸς τὸν στολισμὸν καὶ τὴν ἐπίδειξιν. Ὅσῳ δὲ πλειότερον τὸ πνεῦμα ἀναπτύσσεται, κατὰ τοσοῦτο μᾶλλον ἡ πολυτέλεια ἐγκαθιδρύεται ἐν τῷ βίῳ.

Ἡ πολυτέλεια καίτοι ἀποτέλεσμα εὐπορίας μὲν ἐν σμικρῷ, ἀπομιμήσεως ὅμως κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐθεωρήθη πάντοτε ἐχθρὰ τῆς εὐτυχίας καὶ τοῦ μεγαλείου τῶν κοινωνιῶν. Ἐὰν δὲ δὲν συμβαίνῃ κἄποτε νὰ ᾖ σύμπτωμα κοινωνικῆς καταπτώσεως, ἀναμφισβητήτως ὅμως δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς τὸ ἀπαίσιον ἄγγελμα ταύτης. Ἡ πολυτέλεια προσβάλλει κατὰ τὸ πρῶτον τὰς εὐπορωτέρας τάξεις τῶν πολιτῶν, διότι αἱ κοινωνίαι διαφθείρονται ἐκ τῆς κεφαλῆς, καὶ εἶτα τὰς λοιπὰς τάξεις.

Διὰ τοῦτο καὶ πάντες ὁμοθυμαδόν, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς σήμερον, καταδικάζομεν τὴν πολυτέλειαν καὶ ῥίπτομεν κατ' αὐτῆς τὸν λίθον τοῦ ἀναθέματος, καί τοι, καθ' ἃ καὶ ὁ Βολταῖρος ἔλεγε, πάντες τὴν λατρεύομεν, μεθ' ὅσα καὶ ἂν ἐγράφησαν ἐμμέτρως καὶ εἰς πεζὸν ἐναντίον ταύτης ἀπὸ δύο χιλιάδων ἐτῶν καὶ πλέον.

Οἱ ἠθικολόγοι ἐν τούτοις καὶ οἱ νομοθέται ἐνησχολήθησαν ἐὰν μὴ περὶ τὴν κατάργησιν, τοὐλάχιστον ὅμως περὶ τὸν περιορισμὸν τῆς πολυτελείας, ἀλλ' αἱ προσπάθειαι αὐτῶν δὲν ἐστέφθησαν ὑπὸ τῆς ἐπιτυχίας, διότι ἡ τάσις αὕτη πρὸς τὴν ματαίαν ἐπίδειξιν, περιφρονοῦσα τὰς διαμαρτυρίας, τοὺς νόμους καὶ τὰ κανονιστικὰ διατάγματα, κατώρθωσεν οὐ μόνον νὰ γενικευθῇ, ἀλλὰ καὶ νὰ εὕρῃ ἐνθέρμους ὑπερασπιστὰς ἐν τοῖς πλείστοις τῶν ἐθνῶν.

Οἱ συγγραφεῖς ὅμως οἱ ἐνδιατρίψαντες ἐν τῷ ζητήματι τῆς πολυτελείας, ἐξέθηκαν γνώμας πολὺ ἀπ' ἀλλήλων διισταμένας. Οὕτω δὲ μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρξάν τινες, οἵτινες διισχυρίσθησαν ὅτι ἡ πολυτέλεια ὠφελεῖ ἐν γένει τὸ ἐμπόριον καὶ ὅτι δίδει μεγαλειτέραν κυκλοφορίαν εἰς τὸ χρῆμα. Ἄλλοι ὅμως ὑπεστήριξαν ὅτι ἐκ τῆς πολυτελείας ἐπέρχεται ἡ γενικὴ τῶν πραγμάτων ἀκρίβεια καὶ ἐξ αὐτῆς ὡς συνέπεια προβάλλει πολλάκις ἡ καταστροφὴ τῶν εὐπόρων τάξεων καὶ συχνότε-

ρον τῆς μεσαίας. Ἄλλοι ἀφ' ἑτέρου ἐπρέσβευσαν ὅτι αἱ καλαὶ τέχναι δὲν ἐπωφελοῦνται ἐκ τῆς πολυτελείας, διότι ἡ εὔωνος πολυτέλεια εἶνε καὶ ἡ χειρίστη, καθ' ὅσον δι' αὐτῆς ἐκδηλοῦται ἁπλῶς μόνον τὸ πρὸς τὴν πολυτέλειαν πάθος, τὸ ὁποῖον ὑποδουλώνει διὰ τῆς χειρίστης ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκλογῆς, τῆς δῆθεν ἱκανοποιούσης τὰ κακὰ ἔνστικτα. Μέγας ὅμως ἀριθμὸς συγγραφέων ἐπέπεσε λαῦρος κατὰ τῶν πλαστῶν ἐπιδείξεων καὶ συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ γεννηθῇ γενικὴ κατὰ τῆς πολυτελείας κατακραυγή.

Ἐν τῇ γενικῇ ταύτῃ κατακραυγῇ ἐναντίον τῆς πολυτελείας σύγχυσις μεγάλη παρήχθη μεταξὺ *καλῆς* καὶ *κακῆς* πολυτελείας καὶ πολλαὶ παραδοξολογίαι ἐξηνέχθησαν, οὐχὶ σπανίως δ' ἐλοιδορήθησαν δημοσίᾳ οἱ πολυτάλαντοι—διότι κατ' αὐτῶν συνήθως διευθύνονται τὰ βέλη—ὡς συντελοῦντες δῆθεν εἰς τὴν διάδοσιν τῆς διαφθορᾶς, διὰ τῆς μεθόδου τῆς πολυτελείας.

Τὴν σύγχυσιν ταύτην μεταξὺ τῆς καλῆς καὶ κακῆς πολυτελείας προτιθέμεθα σήμερον νὰ καταδείξωμεν ἐν τῇ διαλέξει ἡμῶν ταύτῃ καὶ ἐν τῇ ἐρεύνῃ ἡμῶν θὰ ἐξετάσωμεν πάντα τὰ ἱστορικῶς σχετικὰ τῷ θέματι ποικίλα ζητήματα, ἵνα δυνηθῶμεν νὰ θέσωμεν ἐπακριβῶς τὰ ὅρια τῆς ἐπιστημονικῶς θεωρουμένης εὐεργετικῆς ἔν τισι πολυτελείας, ἀπὸ τῆς ἄλλης ἐκείνης τῆς καταστρεπτικῆς, τῆς παραγούσης τὰς πλαστὰς ἀνάγκας, τῆς ἐξογκούσης τὰς ἀληθεῖς καὶ ἀποκαθιστώσης συναγωνισμὸν σπατάλης ὀλέθριον μεταξὺ τῶν πολιτῶν. Τὴν καλὴν δ' ἐκείνην πολυτέλειαν θεωροῦντες νόμιμον καὶ ἀνεκτὴν δι' ἐκείνους ὅσοι δύνανται νὰ τὴν ὑποβαστάζωσι, θέλομεν ὑπερασπίσει, διότι θεωροῦμεν ταύτην σημεῖον εὐτυχίας καὶ φιλοκαλίας τῶν πολιτῶν, ἀποτελοῦσαν ὄντως—ὅταν περιορίζηται ἐντὸς λογικῶν ὁρίων—ἀληθὲς στόλισμα τῶν ἐθνῶν· ἐνῷ τὴν κακὴν πολυτέλειαν, νομίζοντες παράνομον καὶ ἀνάρμοστον καὶ δι' αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς ὡς ἐκ τῆς μεγάλης περιουσίας των ἄνευ στενοχωρίας κατορθοῦντας νὰ τὴν ἐξασκῶσιν, ὑποχρεούμεθα νὰ στιγματίσωμεν καὶ νὰ καταδικάσωμεν, καθ' ὃ ἀντιστρατευομένην πρὸς τὴν ἠθικὴν καὶ ἐκθέτουσαν ἡμᾶς εἰς τοὺς δεινοτέρους τῶν κινδύνων.

Β'

Ἡ πολυτέλεια ἐν τῇ νεωτέρᾳ κοινωνίᾳ ἀνεπτύχθη προώρως καὶ μετὰ τοσαύτης σπουδῆς, μεθ' ὅσης οὐδὲν ἕτερον μᾶλλον συμφωνότερον πρὸς τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν ἡμῶν εἰσήχθη ἔξωθεν. Τὸ μικρόβιον μετεδόθη κατὰ τὸ πλεῖστον διὰ τῶν ἔξωθεν ἐλθόντων ὁμοεθνῶν νεοπλού-

των, οἵτινες διέσπειρον ἀφειδῶς τὸ χρῆμά των ἐν τῇ ἀφελεστάτῃ ἡμῶν κοινωνίᾳ καὶ διὰ τῆς ἐπιδείξεως καὶ τῆς ἀμέτρου πολυτελείας ἐπεδίωξαν νὰ ἐπιβληθῶσιν ἐν τῷ τόπῳ. Ἡ ἀνύποπτος κοινωνία ἡμῶν ἠνέῳξε τοὺς κόλπους εἰς τοὺς ὁμογενεῖς τούτους, οἵτινες ἀπεμιμήθησαν πᾶν τὸ ἐξωτικὸν καὶ τεχνικῶς λάμπον, ἐκ δὲ τῆς συσχετίσεως ἐνεκλιματίσθη παρ' ἡμῖν τὸ γαργαλίζον νόσημα τῆς πολυτελείας. Δὲν εἴμεθα ἐκ τῶν φρονούντων, ὅτι ἐκ τῆς καθόδου τῶν πλουσίων ὁμοεθνῶν τούτων ἠδύνατο νὰ ἐπέλθῃ κακόν τι παρ' ἡμῖν· ἀπεναντίας διισχυριζόμεθα ὅτι πλεῖστα καλὰ ἐπηκολούθησαν. Οὐχ ἧττον ἐκ τῆς ἐπελθούσης ἀμέσως ὅλως παραλόγου ἀπομιμήσεως ταύτης τῶν ἡμετέρων, τὸ κακὸν ἀπειλητικῶς ἐκυκλοφόρησεν. Ἀπεξεδύθημεν τὸν στολισμὸν τῶν οἰκογενειακῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων καὶ ἐπιλήσμονες γενόμενοι τῆς λαμπρότητος παντὸς συνδεομένου πρὸς τὰ πάτρια, ταχέως ἐμυκτηρίσαμεν τὰ συνδεόμενα καὶ πρὸς αὐτὰ ἀκόμη τὰ ἱερὰ ἐκεῖνα λείψανα! Παραλείπομεν δυστυχῶς ἐν Ἑλλάδι νὰ παραλαμβάνωμεν ἐκ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου πᾶν τὸ προοδευτικόν, τὸ ἐπιστημονικόν, τὸ ἐντελές, τὸ σύμφωνον πρὸς τὰς παραδόσεις ἡμῶν καὶ τὰ ἤθη, πᾶν τὸ πρακτικῶς ὠφέλιμον καὶ πᾶν τέλος τὸχ ρήσιμον, παραδεχόμεθα δ', ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, πᾶν τὸ ἰδιότροπον, τὸ ἀσύνηθες καὶ παράδοξον, πᾶν τὸ ἀποτελοῦν ἀλλαχοῦ συνέπειαν στιγμιαίας ἐξάψεως ἀληθοῦς παραφορᾶς, πᾶν τὸ ἐκλαμβανόμενον ὡς προϊὸν συρμοῦ, εἴτε ἐν τῇ ἐνδυμασίᾳ, εἴτε ἐν τῇ διαίτῃ εἴτε ἐν τῇ συμπεριφορᾷ, εἴτε ἐν ταῖς ἐπιστήμαις ἀκόμη καὶ ταῖς τέχναις, πᾶν προσέτι τὸ ἐκθαμβοῦν, τὸ ἐκπλῆσσον, τὸ πομπῶδες, τὸ διαφθεῖρον, πᾶν τὸ νόθον, τὸ πομφολυγῶδες καὶ τὸ πρόσκαιρον, πρὸς τὸ ὁποῖον ἀτενίζουσιν οἱ ὅμοιοί μας μετὰ θαυμασμοῦ, θεωροῦντες αὐτὸ ὡς τὸ τελείως ἐκπολιτιστικὸν καὶ ὡς τὸ μόνον καὶ ἀληθὲς γνώρισμα κοινωνικῆς ὑπεροχῆς καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως.

Ἡ πρὸς τὴν πολυτέλειαν τάσις ἡμῶν ἀνεπτύχθη ἐκτὸς τούτου καὶ ὡς ἐκ τῆς μεγίστης δόσεως τοῦ ἐγωϊσμοῦ, τοῦ εὐφαντάστου καὶ τῆς ματαιότητος, μεθ' ὧν φαίνεται ἡ ἡμετέρα γενεὰ προικισθεῖσα οὐχὶ παρὰ τῆς φύσεως, ἀλλὰ παρὰ τῆς ἐπιπολαιότητος καὶ τῶν κακῶν ἕξεων. Πάντες σήμερον — ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων — ποθοῦμεν νὰ φαινώμεθα ἀνώτεροι τῆς πραγματικῆς ἡμῶν καταστάσεως, εἴτε ὑλικῶς εἴτε ἠθικῶς, καὶ ἐνίοτε φθονοῦμεν τοὺς διακρινομένους ἐπὶ πλούτῳ, ἐπὶ πνεύματι, ἐπὶ κατορθώμασιν, ἐπὶ μορφώσει ἐπιστημονικῇ ἢ τεχνικῇ, ἐν ᾧ ἀνεχόμεθα τοὺς ἐπιζητοῦντας — ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνεπιτυχῶς — νὰ ἀπομιμῶνται τοὺς διακρινομένους ἐπὶ πᾶσι τούτοις. Ὁ πλοῦτος μάλιστα δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ σπάνιον ἐκεῖνο πτηνόν, ὅπερ πάντες,

ἐὰν ἠδύναντο, θὰ ἐπεθύμουν νὰ περιπλέξωσιν ἐν τῇ ἰδίᾳ παγίδι, διότι δι' αὐτοῦ φρονοῦσι δυνατὴν τὴν ἐν τῷ ματαίῳ τούτῳ κόσμῳ πλήρη εὐδαιμονίαν. Διὸ καὶ οἱ μὲν πλούσιοι ἀενάως ἐπιδιώκουσι τὴν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον βελτίωσιν τῆς ἑαυτῶν τύχης, ποθοῦντες νὰ ζήσωσιν ὡς ἀληθεῖς μεγιστᾶνες, οἱ δ' ἄποροι, μὴ δυνάμενοι νὰ περιβληθῶσι τὸ ἱμάτιον τοῦ εὐπόρου, δανείζονται καὶ οὗτοι πολλάκις τὸ ἀλλότριον ἔνδυμα, ἵνα φανῶσιν ἀνώτεροι τῆς πραγματικῆς των θέσεως καὶ ἀπατῶσιν ὀφθαλμοφανῶς ἑαυτούς, ἐν τῇ ματαίᾳ αὐτῶν προσπαθείᾳ πρὸς ἀπάτην τῶν ἄλλων.

Αἱ περὶ πλούτου ἰδέαι αὗται εἰσέδυσαν ἀλληλοδιαδόχως εἰς πάσας τὰς κοινωνικὰς τῶν Ἑλληνικῶν κέντρων τάξεις καὶ λαμβάνουσιν ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ ἀναποφεύκτου. Διὰ τοῦτο καὶ πᾶν ὅ,τι ἄλλοτε ἐθεωρεῖτο ὡς πολυτέλεια, ἐκλαμβάνεται σήμερον ὡς ἀπαραίτητος ἀνάγκη. Οὕτως εἰς ἅπαν τὸ ἔθνος ἐπαπειλεῖται καταστροφή, διότι τὸ κατακυριεῦσαν τοὺς πλείστους πάθος τῶν χρηματικῶν κατακτήσεων πρὸς ἄσκησιν ματαίων ἐπιδείξεων, διέφθειρε τὰς πλέον καθαρὰς καρδίας. Κατήντησε παρ' ἡμῖν δυστυχῶς περὶ οὐδενὸς ἄλλου νὰ σκεπτώμεθα, εἰμὴ περὶ ἐπαρκείας πρὸς ἐπίδειξιν. Οὐκ ὀλίγοι δ' εἰσὶ καὶ οἱ θεωροῦντες τὴν πενίαν ὡς ἀτιμίαν. Ἀδιάφορον διὰ τὸν μέγαν ἀριθμὸν εἶνε, ἐὰν ὑπάρχωσι παρ' ἡμῖν ἐπιστήμονες σοφοί, ἔνδοξοι πολιτικοὶ ἢ στρατιωτικοί, ἐνάρετοι τέλος καὶ φιλόνομοι πολῖται· ἀρκεῖ νὰ ὦσι πένητες διὰ νὰ ἀποστρέψωσιν ἀπ' αὐτῶν τὸ πρόσωπον οἱ διεφθαρμένοι τῆς ἐποχῆς μας.

Ἐὰν παρατηρῆται παρ' ἡμῖν σήμερον ἔκλυσίς τις τῶν ἠθῶν καὶ προοδευτικὴ πορεία τῆς διαφθορᾶς, τὸ τοιοῦτον ὀφείλεται ἀναντιρρήτως εἰς τὴν κακὴν πολυτέλειαν. Ἡ τῶν γυναικῶν κλίσις πρὸς τοὺς ἐπιδεικτικοὺς στολισμοὺς εἶνε τὸ ἄγκιστρον, ὅπερ ἡ πολυτέλεια μεταχειρίζεται διὰ νὰ τὰς προσελκύσῃ καὶ τὰς συλλάβῃ. Ἀρκεῖ νὰ γίνηται λόγος περὶ ἐσθήτων, κοσμημάτων, ποικίλων στολισμῶν, ἵνα κολακεύηται ὁ ἐγωϊσμὸς τῆς γυναικός. Ἀρκεῖ νὰ ἐξαίρηται ἡ ὡραιότης, ἡ χάρις, ἡ νεότης, ἵνα μὴ δύνηται πλέον ἡ γυνὴ νὰ ἀντιστῇ εἰς τὴν γλυκεῖαν ταύτην γλῶσσαν. «Ἡ ὑπέρμετρος πολυτέλεια ἔσχε πάντοτε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν διαφθορὰν τῆς γυναικός». Ἀλλὰ τὴν διαφθορὰν ταύτην παρακολουθεῖ βῆμα πρὸς βῆμα ἡ διαφθορὰ τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἐξ ἀμφοτέρων τούτων ἐπέρχεται ἡ διαφθορὰ τῶν τέκνων, ἥτις ὡς συνέπειαν συνήθως ἔχει τὴν κατάπτωσιν τῶν ἐθνῶν.

Γ'

Πάντες ἡμεῖς, ἀπ' αὐτῆς τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ἔχομεν ἀναμφιβόλως ἀνάγκας τινάς, τὰς ὁποίας ὀφείλομεν νὰ ἱκανοποιῶμεν ἐν ὅσῳ ζῶμεν. Ἐκτὸς τῶν ἀναγκῶν τούτων ὑπάρχουσιν ἀκόμη καὶ πάθη τινά, πρὸς τὰ ὁποῖα ἡ φύσις μᾶς ἔπλασεν ἐκδότους. Ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν ἀναγκῶν τούτων δὲν ἀπολαμβάνει βεβαίως ὁ ἄνθρωπος τῶν πάντων διὰ τῆς ἁπλουστάτης μόνον τροφῆς, διὰ τοῦ τυχόντος ἱματισμοῦ καὶ δι' οἱασδήποτε κατασκηνώσεως ἢ κατοικίας. Οἱ ὅροι οὗτοι, ὡς γνωστόν, ἱκανοποιοῦνται διαφοροτρόπως καὶ ποικιλοτρόπως. Αἱ αἰσθήσεις, μετὰ τὴν πλήρωσιν τῶν πρώτων ἀναγκῶν, ἐπιζητοῦσιν ἑκάστη ἰδίαν εὐχαρίστησιν, ἰδίαν τέρψιν, ἡμεῖς δ' οἱ ὑπηρέται τῶν αἰσθήσεών μας ὑπακούομεν τυφλῶς, ἐπιζητοῦντες τὴν ἱκανοποίησιν πάσης νέας παρουσιαζομένης ἀνάγκης,πάσης ἰδιοτροπίας καὶ παντὸς νεωτερισμοῦ. Οὐδὲν νομιμώτερον καὶ εὐλογώτερον τῆς κλίσεως ταύτης τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸ ὡραῖον, τὸ ὠφέλιμον καὶ τὸ καλόν. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει οἱ ἄνθρωποι κατ' οὐδὲν θὰ διέφερον τῶν ζῴων. Ἀλλ' ἡ κλίσις αὕτη τῶν ἀνθρώπων δέον νὰ κρατῇ τὰ λογικὰ ὅρια, διότι ἅμα τὰ ὑπερβῇ, ὅταν αἱ τάσεις τῶν αἰσθήσεων ὑποπίπτωσιν εἰς σφάλματα, ὅταν χρίωνται διὰ τοῦ ἐλαίου τῆς ματαιότητος καὶ τῆς κούφης ἐπιδείξεως, τότε πλέον ἡ καλῶς ἐννοουμένη πολυτέλεια ἀπομακρύνεται τοῦ ἀρχικοῦ της σκοποῦ, καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες ταύτην βαδίζουσιν ὁδόν, ἥτις ἄγει εἰς ἀνακόλουθα καὶ ἄτοπα μεγάλης σπουδαιότητος.

Ἐμφανιζομένης τῆς πολυτελείας ἐντὸς τῶν λογικῶν ὁρίων, ἄρχονται οἱ δυνάμενοι ν' ἀσκῶσι ταύτην ἐκ τοῦ στολισμοῦ τοῦ ἑαυτῶν ἀτόμου, τοῦ ἑαυτῶν οἴκου, τῆς ἑαυτῶν πόλεως, παντὸς τέλος τὸ ὁποῖον περιβάλλει τὸ ἄτομόν των, καὶ συνεχίζουσιν εἶτα τὸ ἔργον αὐτῶν ἐν τῇ ἐρεύνῃ τῆς λεπτότητος, τελειότητος καὶ ἐφευρετικότητος καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἐλαχίστοις ἀντικειμένοις, τοῦθ' ὅπερ καὶ διαιρεῖ ἐπ' ἄπειρον τὴν ποικιλίαν καὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν χρησίμων καὶ εὐαρέστων πραγμάτων. Καὶ ἐκ τῆς ποικιλίας κυρίως ταύτης παρήχθησαν καὶ ἐτελειοποιήθησαν *αἱ θεῖαι τέχναι,* ἡ ζωγραφική, ἡ γλυπτική, ἡ ἀρχιτεκτονική, ἡ μουσικὴ καὶ αἱ διακοσμητικαὶ τέχναι, αἵτινες χάριν τῶν ἀναγκῶν τῆς πολυτελείας, μεταμορφούμεναι ἐκτός τινων ἐξαιρέσεων ἀπὸ αἰῶνος εἰς αἰῶνα, ἀπὸ ἐνιαυτοῦ εἰς ἐνιαυτὸν καὶ πολλάκις ἀπὸ μηνὸς εἰς μῆνα, ἀποτελοῦσιν ἐκεῖνο, ὅπερ ἡμεῖς ἀποκαλοῦμεν *συρμόν.*

Ἡ μόδα αὕτη, ἤτοι τὸ κοινωνικὸν ἐλατήριον τῶν αναιμάκτων μὲν ἀλλ' ἐπίσης καταστρεπτικῶν θεωρουμένων ἐπαναστάσεων, τῆς ἀδια-

λείπτου ἀστασίας, ὡς δικαιολογίαν πολλάκις προβάλλει τὴν ἀπομάκρυνσιν τῆς ἀποτροπαίου καὶ ἐνοχλητικῆς ἐκείνης μονοτονίας. Καὶ βεβαίως οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὔας οὐδέποτε θὰ ηὐχαριστοῦντο βλέποντες ἑαυτοὺς καταδεδικασμένους ἐν στασιμότητι, προσηλωμένους ἐν τῇ προκατακλυσμιαίᾳ ἐκείνῃ καταστάσει. Τὸ ὡραῖον μάλιστα φῦλον, προικισθὲν παρὰ τῆς φύσεως διὰ τῆς ἐπινοητικῆς καὶ ὄντως τεραστίας δυνάμεως τῆς φαντασίας, καθὼς καὶ διὰ τῆς εὐφυοῦς καὶ ἀτελευτήτου φιλαρεσκείας, ἐξεῦρε τὸν τρόπον τοῦ μεταβάλλειν τὴν μορφὴν καὶ τὸ σῶμα, συχνάκις δὲ βλέπομεν ἐπιτηδείαν Γαλάτιδα, γνωρίζουσαν τὰ μυστήρια τῆς ψαλίδος, νὰ μεταμορφώνῃ σώματα γυναικεῖα παρεμφερῆ πρὸς πίθους, νὰ τὰ μετατρέπῃ πρὸς ἄλλα κατ' ὀλίγον ἀπέχοντα τοῦ σχήματος τῆς κομψῆς καὶ εὐλυγίστου κυπαρίσσου καὶ νὰ τὰ διαχωρίζῃ διὰ στενωτάτου, ὡσεὶ δακτυλίου, κρίκου. Πολλάκις ὡσαύτως ἀντελήφθημεν τῆς ἐξιδιασμένης ἐκείνης Παρισινῆς τέχνης, διὰ τῆς ὁποίας ἡ καινοτροπία διατάσσει ὅπως, αἱ μητέρες, αἱ σύζυγοι ἢ αἱ ἀδελφαὶ ἡμῶν φέρωσιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἀνθέων, τῶν φυτῶν καὶ τῶν καρπῶν τῆς γῆς. Τὰς δ' ὀρέξεις ταύτας τοῦ ὡραίου φύλου ἐπέπρωτο ἐν πολλοῖς ν' ἀκολουθῶμεν καὶ ἡμεῖς, ἐὰν μὴ διὰ τὸν λόγον ὅτι ἐπιθυμοῦμεν νὰ κενῶμεν τὰ ἡμέτερα βαλάντια, πληροῦντες ἐκεῖνα τῶν προμηθευτῶν μας, ἐξ ἅπαντος ὅμως διότι ποθοῦμεν ν' ἀποβαίνωμεν ἀρεστότεροι τῷ ὡραίῳ φύλῳ, ἔστω καὶ διὰ τῆς ἐπὶ τῶν ματαίων ἀπομιμήσεως.

Ἐν τούτοις οὐδεὶς δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι αἱ ὀρέξεις αὗται τῶν ἀνθρώπων συλλήβδην λαμβανόμεναι ἐν πάσῃ τῇ ἰδιοτροπίᾳ των, δὲν ἐπέδρασαν σπουδαίως ἐπὶ πολλῶν ἐφευρέσεων, δι' ὧν κατέστη ὁ βίος ἀνετώτερος, καὶ ἐπὶ τῶν πλείστων ὡραίων τεχνῶν, αἵτινες δὲν θὰ ἐξικνοῦντο εἰς τὸ σημερινὸν ὕψος, ἐὰν μὴ ἡ πολυτέλεια ἀνεμιγνύετο, διὰ τοῦ πλούτου παρέχουσα τὴν ἀναγκαίαν ὤθησιν. Μὴ λησμονῶμεν δ' ὅτι αἱ ὡραῖαι τέχναι εἶνε κόσμημα τῶν ἐθνῶν, ἐξασφαλίζον αὐτοῖς δόξαν διαρκεστέραν καὶ εὐγενεστέραν ἐνίοτε ἐκείνης τῶν μαχῶν. Τοιουτοτρόπως ἡ καλὴ πολυτέλεια βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἐλάμβανε σπουδαίας διαστάσεις παρὰ ταῖς πεπολιτισμέναις κοινωνίαις καὶ προϊόντος τοῦ χρόνου συνεχέετο μάλιστα αὕτη μετὰ τοῦ πολιτισμοῦ. Πᾶσα κοινωνία ἀφικνουμένη εἰς ὡρισμένον σημεῖον ἀναπτύξεως, ἐπιζητεῖ νὰ μὴ τυρβάζῃ πλέον ἐν τῷ γνωστῷ τετριμμένῳ βίῳ, ἀλλ' ἐπιποθεῖ, ὡς προείπομεν, ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῶν ἀναγκῶν τὴν πλήρη ἱκανοποίησιν καὶ τὴν πάντοτε ἐπὶ τὰ κρείσσω μεταβολὴν τῶν βιωτικῶν ὅρων. Ἐκπολιτιζομένων τῶν κοινωνιῶν, καὶ ἡ πολυτέλεια ἐπεκτείνεται. Δύνανται κατὰ

τὸ δοκοῦν νὰ καταδικάζωσιν ἔνιοι τῶν φιλοσοφούντων τὸν πολιτισμὸν ὡς ἀνηθικότητος μετέχοντα, πιθανὸν νὰ ἐφευρίσκωσι καθ' ἑκάστην νέα ἐναντία ἐπιχειρήματα. Ταῦτα δὲν δύνανται νὰ ὦσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἢ μόνον φαινομενικά. Εἰς τὸ βάθος διαυγεστάτη κεῖται ἡ ἀλήθεια, ἐν μέσῳ τῶν ποικίλων ἀρετῶν, τὰς ὁποίας ὁ πολιτισμὸς ἐξευρίσκει καὶ ἀναπτύσσει. Ὁ πολιτισμός, ἐν τῇ εὐρείᾳ τῆς λέξεως σημασίᾳ οὐδὲν ἄλλο εἶνε, εἰ μὴ ἀνάπτυξις διανοητική, ἠθικὴ καὶ ὑλική. Πᾶν τὸ τέλειον σήμερον ἐν ἐπιστήμαις, βιομηχανίᾳ καὶ ταῖς τέχναις εἶνε προϊὸν πολιτισμοῦ, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ πολυτελείας. Ἐὰν δ' ἔν τισι παροδικαῖς ἐποχαῖς, ἢ ἐν παρακμῇ εὑρισκομέναις κοινωνίαις, ἐχώρησαν καταχρήσεις, εἰς τοῦτο δὲν πταίει οὔτε ὁ πολιτισμὸς οὔτε ἡ καλῶς ἐννοουμένη πολυτέλεια. Σημειωτέον μάλιστα ὅτι ἡ κακὴ πολυτέλεια δὲν ἀναμένει τὴν παρουσίαν τοῦ πολιτισμοῦ ὅπως ἐκδηλωθῇ. Στρέψωμεν τὸ βλέμμα ἐν τῇ χώρᾳ ἡμῶν· δὲν θὰ λάβωμεν βεβαίως ἀνάγκην μεγεθυντικοῦ φακοῦ διὰ νὰ ἴδωμεν τὴν πολυτέλειαν διεσπαρμένην καὶ ἐκεῖ ὅπου ὁ ἀληθὴς πολιτισμὸς δὲν εἰσεχώρησε δυστυχῶς ἀκόμη. Καὶ ἐπ' ἐλάχιστον ἐὰν ἀνασύρωμεν τὴν ἄκραν τοῦ πέπλου, θ' ἀντιληφθῶμεν τὰς ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν παραλόγων ἐπιδείξεων γενομένας καταχρήσεις, τὰ ἐκ τῶν ὑπερμέτρων ἐφ' ἃ μὴ δεῖ δαπανῶν ἐπακολουθοῦντα ἄτοπα, αὐτὸν τέλος τὸν ἐκ τῆς συμπαρομαρτούσης ἀνηθικότητος ὑφιστάμενον κίνδυνον.

Τὴν κακὴν ταύτην πολυτέλειαν πρέπει νὰ προσπαθήσωμεν πάντες νὰ ἄρωμεν ἐκ μέσου, κτυποῦντες ταύτην κατὰ κεφαλῆς. Διὰ τὴν ἄλλην, τὴν τῶν εὐπόρων, ἂς μὴ φροντίζωμεν ὑπὲρ τὸ μέτρον. Ἐὰν αὕτη καθιστᾷ τὴν ζωὴν αὐτῶν μᾶλλον εὐχάριστον καὶ γλυκεῖαν, δὲν ἀντιστρατεύεται τοσοῦτον πρὸς τὴν οἰκονομίαν, ἀλλὰ συμπράττει μετ' αὐτῆς δίδουσα χεῖρα βοηθείας πρὸς περίθαλψιν τῶν ἀπόρων καὶ πρὸς μεγαλειτέραν ἄνεσιν τῶν ἐργαζομένων. Διὸ καὶ πάνυ ὀρθῶς ὁ Μοντέσκιος ἐφρόνει ὅτι, ἐπειδὴ αἱ περιουσίαι εἰσὶν ἀνίσως διανεμημέναι, ἀναγκαίως ἡ πολυτέλεια καθίστατο ἀναπόφευκτος, διότι, ἐὰν οἱ πλούσιοι ἔκλειον ἑρμητικῶς τὰς θυρίδας τῶν χρηματοκιβωτίων των, οἱ ἄποροι θ' ἀπέθνησκον ἐξ ἀσιτίας. Ὀρθὸν μάλιστα θὰ ἦτο, προσθέτομεν ἡμεῖς, ἡ παρὰ τῶν εὐπόρων ἐξασκουμένη πολυτέλεια νὰ ἐπετείνετο ἀναλόγως τοῦ πλούτου αὐτῶν· ἀρκεῖ μόνον νὰ μὴ ὑπῆρχεν ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν ἀνοήτων, οἵτινες ζητοῦσιν ἐν παντὶ καὶ πάντοτε ν' ἀπομιμῶνται ἐκείνους, τοὺς ὁποίους εἶνε ἀδύνατον διὰ τῶν πραγμάτων ν' ἀπομιμηθῶσιν.

Ἡ εἰς τὰ εἴδη τῆς πολυτελείας ἄλλως τε διάθεσις τοῦ περισσεύοντος χρήματος, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀντιστρατευομένη εἰς τὰς ἀρ-

χάς τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης. Οὐδεὶς βεβαίως ὑπάρχει ὁ ἀντιλέξων εἰς τὸ ὅτι δυνάμεθα νὰ ζῶμεν, καὶ νὰ ζῶμεν μάλιστα ἀξιόλογα, ἄνευ κοσμημάτων καὶ μεταξωτῶν ἐνδυμάτων, χωρὶς νὰ περικυκλώμεθα ἀπὸ σπάνια ἀντικείμενα κομψοτεχνημάτων, χωρὶς νὰ συχνάζωμεν τὰ τερπνὰ καὶ πολλάκις ὠφέλιμα θεάματα, οὔτε νὰ ἐπιχειρῶμεν τὰ εὐάρεστα καὶ ψυχαγωγὰ ταξείδια· ἀλλ' ὅταν οἰκονομικῶς ἐξετασθῇ τὸ ζήτημα, θὰ γνωσθῇ ὅτι πάντα ταῦτα εἰς οὐδὲν ἕτερον χρησιμεύουσιν, εἰμὴ εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ περισσεύοντος χρήματος πρὸς παροχὴν ἐργασίας εἰς τὸν πένητα ἐργάτην ἢ τὸν ἐπιτήδειον καλλιτέχνην. Διότι, ναὶ μὲν οὐδὲν προσθέτουσι τὰ κοσμήματα τιθέμενα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, τῶν χειρῶν ἢ τοῦ τραχήλου, οὐδὲ προφυλάττουσι τὰ τρίχαπτα καὶ ἡ μέταξα τὸ σῶμα καλλίτερον τῶν μαλλίνων ἢ βαμβακερῶν ὑφασμάτων, οὔτε τὸ ἐκ γνησίας καὶ πολυτίμου ὀπτῆς γῆς πινάκιον καθιστᾷ τὸ ἔδεσμα ἢ τὸν καρπὸν εὐχυμότερον, οὔτε ἡ κρυσταλλίνη φιάλη μεταβάλλει τὸ ὕδωρ τῆς πρωτευούσης ἐξ ἀκαθάρτου εἰς διαυγές, οὔτε αἱ τῶν γνωστῶν ζωγράφων εἰκόνες ἢ τῶν ἐξόχων γλυπτῶν τὰ ἀγάλματα, ἢ καὶ αὐτὰ τὰ ἀναπαυτικὰ καὶ ὠφέλιμα ταξείδια θεωροῦνται ἀναγκαῖα ὅπως ζήσῃ τις ἐπαρκῶς καὶ ἀνέτως, ἀλλὰ πάντα ταῦτα τυγχάνουσιν ἀπαραίτητα διὰ τὸν εὔπορον, ὅστις διὰ τῶν ἀφθόνων μέσων αὐτοῦ πλουτίζων τὸ καλλιτεχνικόν του τάλαντον μεταβάλλει πολλάκις τὸν ἴδιον οἶκον εἰς φαντασμαγορικὸν μουσεῖον, πλῆρες ἐκλεκτῆς καλλιτεχνίας καὶ σπανίων κομψοτεχνημάτων τοῦ κόσμου παντός. Καὶ εἶνε ἀναπόφευκτον διὰ τὰς κοινωνίας, ἐν ταῖς μεγαλουπόλεσι κυρίως, ἔνθα συνήθως οἱ πλούσιοι διάγουσι τὸν βίον, νὰ ὑπάρχωσιν, ἐκτὸς τῶν ἡγεμονικῶν ἀνακτόρων, καὶ τὰ μεγαλοπρεπῆ ἐκεῖνα μαρμάρινα ἰδιωτικὰ μέγαρα τὰ πλήρη λεπτεπιλέπτων ἐπίπλων, πλουσίων χνοωδῶν ταπήτων, πολυτίμων σινικῶν καὶ ἰαπωνικῶν ἀγγείων, εἰκονογραφημάτων καὶ ἀγαλμάτων, συλλογῶν σπανίων Ἑλληνικῶν καὶ Ρωμαϊκῶν ἀρχαιοτήτων, πλουσίων βιβλιοθηκῶν κτλ., διότι ἐκτὸς τοῦ ὅτι διασῴζεται τοιουτοτρόπως ἡ τῆς τέχνης ἐντέλεια, παρέχεται ἀφ' ἑτέρου τοῖς ἐργαζομένοις εὐχερὲς τὸ μέσον τῆς ὑπάρξεως.

Ἄλλως τε, ποῖον ἆρά γε τυγχάνει τὸ ἱερώτερον δικαίωμα παντὸς ἀνθρώπου, ἐὰν μὴ ἐκεῖνο δι' οὗ ἕκαστος ἐργάζεται καὶ προσπαθεῖ νὰ βελτιοῖ τὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἐν γένει καὶ νὰ διαθέτῃ τὴν περιουσίαν του κατὰ τὸ δοκοῦν ἄνευ βλάβης ἑτέρου; Εἰς τίνα καὶ παρὰ τίνος ἐδόθη τὸ δικαίωμα ν' ἀποκληρώσῃ ὁλόκληρον λαὸν τοῦ προνομίου, τὸ ὁποῖον τῷ ἐδόθη παρὰ τῆς φύσεως, ὅπως ᾖ ἀπόλυτος κύριος ἐν τῷ οἴκῳ του, ὅπως διακοσμῇ τοῦτον συμφώνως τῇ ὀρέξει αὐτοῦ, ὅπως ἐνδύῃ

ἑαυτὸν καὶ τὴν οἰκογένειαν ἀναλόγως τῶν μέσων καὶ τῆς φιλοκαλίας του, ὅπως τρώγῃ τὰ φαγητὰ τῆς ἰδιοτροπίας τοῦ στομάχου του καὶ τέλος διαθέτῃ ὅπως κάλλιον τῷ φαίνεται τὴν περιουσίαν του, τὴν ὁποίαν πολλάκις ἐν μέσῳ ἀγώνων καὶ στερήσεων ἀπέκτησεν, ἵνα δυνηθῇ μίαν ἡμέραν νὰ ποιήσηται τὴν νομιζομένην παρ' αὐτοῦ ὡς καλὴν χρῆσιν;

Ἐναντίον τῶν φυσικῶν τούτων κανόνων ἀνεπιτυχῶς πάντοτε ζητοῦσι νὰ ἀντιστρατεύωνται οἱ ὀπαδοὶ τῶν ἐσφαλμένων θεωριῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων βασίζονται ὅπως ἰσχυρισθῶσιν ὅτι ἡ πολυτέλεια διαφθείρει πανταχοῦ καὶ πάντοτε τὰ ἤθη καὶ ὅτι δικαίωμα τῆς πολιτείας εἶνε νὰ θέτῃ φραγμοὺς εἰς τὰ ἐκ ταύτης αἴτια τῶν ἀτόπων. Μεθ' ὅσα καὶ ἐὰν διισχυρίζωνται οἱ φιλοσοφοῦντες οὗτοι οἰκονομολόγοι, ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα παρὰ νὰ πιστεύωμεν ἀδιστάκτως, ὅτι ἡ λελογισμένη πολυτέλεια, ἡ σωφρόνως ἐξασκουμένη, ὑπὲρ ἧς καὶ ὑπερεμαχήσαμεν, δὲν ἐπιβαρύνει εἰ μὴ τοὺς δυναμένους νὰ βαστάσωσι τὰ ἐκ ταύτης βάρη, ἡ δὲ διαφθορὰ τῶν ἠθῶν, ὅταν διεσπαρμένη τυγχάνῃ ἔν τινι κοινωνίᾳ, ἔχει συνήθως ὡς αἴτιον τὴν ἀεργίαν καὶ τὴν ἀπομίμησιν τῆς πολυτελείας παρὰ τῶν ἀδυνατούντων νὰ ἐξασκῶσι ταύτην, ἣν ἡμεῖς παρεδέχθημεν ὡς ἐγκληματικὴν καὶ συνεπῶς κατεδικάσαμεν.

Δ'

Πᾶσα πολυτέλεια, ἀντιστρατευομένη πρὸς τὴν ἠθικήν, τὴν φιλοκαλίαν καὶ τὴν εὐπρέπειαν, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς βλαβερὰ καὶ κακή. Πολυτέλεια δὲν εἶνε ἡ χρῆσις τῶν περιττῶν, ὡς εἶπόν τινες, διότι ἡ χρῆσις αὕτη ἐν τῇ γενικωτέρᾳ αὐτῆς ἐννοίᾳ λαμβανομένη, εἶνε πάντοτε σχετική. Ἀντικείμενον περιττὸν διὰ τὸν μέν, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ χρήσιμον δι' ἕτερον. Διὰ τοῦτο οἱ ἠθικολόγοι ὑπέπεσον εἰς μέγα σφάλμα καταδικάσαντες ἀνεπιφυλάκτως τὴν πολυτέλειαν. Ἡ καταδίκη αὕτη ὑπὸ ἔποψιν οἰκονομικὴν εἶνέ τι τερατῶδες, διότι πᾶν πρᾶγμα δύναται ν' ἀποτελῇ ἀντικείμενον πολυτελείας, κατὰ τὰς ἐποχάς, τὰ ἤθη καὶ τὰς περιστάσεις. Οὕτω κατὰ τὸν ΙΔ' καὶ ΙΕ' αἰῶνα, αἱ θερμάστραι ἐθεωροῦντο ἀντικείμενον μεγάλης πολυτελείας, ὡσαύτως δὲ αἱ στρωμναὶ καὶ αἱ κλῖναι. Ὅταν ἡ περόνη ἀνεπλήρου τὸ ἔργον τῶν δακτύλων, ἐθεωρήθη παρὰ τῶν ἠθικολόγων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὡς μέσον διαφθορᾶς. Ὑπὸ τοιούτους ὅρους ὅμως ἐπιζητουμένης τῆς καταδίκης τῆς πολυτελείας, ἐπέρχεται φυσικῶς ἀναστροφὴ παντὸς θεσμοῦ καὶ ὁ πέλεκυς φοβερὸς καταφέρεται ἐναντίον τοῦ ἐμπορίου, τῆς βιομηχανίας, τῶν τεχνῶν, τοῦ ἐργαζομένου τέλος λαοῦ.

Ἡ πολυτέλεια εἶνε βλαβερὰ ὅταν δυσκολύνῃ τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὰς κακίας καὶ τὰ ἐλαττώματα. Τοιαύτη δ' εἶνε ἡ πολυτέλεια ἥτις γεννᾷ ἀνάγκας ἐπιπλάστους, ἥτις μεγαλοποιεῖ τὰ χρήσιμα τῷ βίῳ, ἥτις ἀποτρέπει τοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ προορισμοῦ των τοὺς πολλούς, ἥτις ἀποκαθιστᾷ ἄσκοπον, ἀνόητον, καὶ ἐξολοθρευτικὸν μεταξὺ τῶν πολιτῶν συναγωνισμόν, ἥτις ἐπὶ τέλους μάτην ζητεῖ νὰ ὁδηγήσῃ τοὺς πολλοὺς πρὸς τὸ σημεῖον τῆς εὐδαιμονίας, τὸ ὁποῖον ἀδύνατον εἶνε νὰ πλησιάσωσιν οἱ τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἀναλαμβάνοντες. «Σάκκος κενὸς ἀδύνατον νὰ μένῃ ὄρθιος»· ἀνὴρ δὲ δαπανῶν πλείονα τῶν ἐσόδων ἀδύνατον νὰ τερματίσῃ καλῶς τὸν βίον. Παρ' ἡμῖν ὁ ἀριθμὸς τῶν πλείονα δαπανώντων τοῦ εἰσοδήματός των εἶνε μέγας, καίτοι μεγαλείτερος τῶν πασχόντων ἐκ πυρετοῦ χρηματιστικοῦ, πυρετοῦ τῶν ἡδονῶν, πυρετοῦ τῶν συρμῶν, πυρετοῦ ἀναζητοῦντος πᾶν τὸ διαλάμπον καὶ πᾶν τὸ πιθηκίζον. Πάντες οὗτοι εἰς πᾶσαν στιγμὴν καταπονοῦσι τὴν διάνοιαν μὲ τὴν ἐξεύρεσιν τοῦ τρόπου, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ κερδήσωσιν εὐχερῶς καὶ τὸ χείριστον ἀκόπως. Διὸ καὶ βλέπομεν παρ' ἡμῖν οὐχὶ σπανίως δημοσίους λειτουργοὺς σφετεριζομένους τὸ δημόσιον χρῆμα, ὑπαλλήλους ἐμπορικῶν καταστημάτων ἐξαφανιζομένους μετὰ τοῦ εἰσπραχθέντος χρήματος διὰ λογαριασμὸν τοῦ κυρίου των, ἀξιωματικοὺς τοῦ στρατοῦ ἐλλειμματίας, πλείστους δὲ ἄλλους καταχρωμένους ποικιλοτρόπως, ἔστι δ' ὅτε καὶ ἐν τῷ χρηματιστηρίῳ ζητοῦντας νὰ ἐπουλώσωσι τὰς ἐκ τῆς σπατάλης ἀνεῳχθείσας πληγὰς ἐν τῷ οἴκῳ των. Πάντα τ' ἀτοπήματα ταῦτα, τὰ ὁποῖα πολλάκις καὶ ὡς ἐγκλήματα παρουσιάζονται, κυρίως ὡς ἀφορμὴν ἔχουσι τὴν κακὴν πολυτέλειαν. Τὴν Ἑλλάδα τῆς σήμερον χαρακτηρίζει ἡ πτωχαλαζονεία. Ἡ ἐπὶ τοῦ ψεύδους καὶ τῆς ἀπάτης στηριζομένη ἐπίδειξις αὕτη κατατρώγει ὡς ὁ σάραξ πᾶν ὅ,τι ἠθικὸν καὶ ὑγιὲς περιλαμβάνει ἡ κοινωνία. Δὲν λέγομεν δέ τι νέον ἀναφέροντες ὅτι ὑπάρχουσι παρ' ἡμῖν ἐνδεεῖς ἀλλ' ἔντιμοι οἰκογενειάρχαι, οἵτινες νομίζουσι τὴν θέσιν των ἐξευτελιστικήν, διότι τὰ μέσα αὐτῶν δὲν τοῖς ἐπιτρέπουσι ν' ἀπομιμῶνται τοὺς εὐπόρους. Καὶ καθίστανται γελοῖοι αὐτοὶ οἱ ἄνευ περιουσίας, ἄνευ φιλοκαλίας, ζητοῦντες, χάριν ἱκανοποιήσεως κούφων ἰδεῶν ματαιότητος, ν' ἀπομιμηθῶσι τοὺς ἐκ τοῦ πλούτου καὶ τῆς θέσεώς των δυναμένους νὰ ζήσωσι πολὺ ἀνετώτερον καὶ πολυτελέστερον βίον· διότι μία ἐκ τῶν ἐλεεινοτέρων καὶ ἐξευτελιστικωτέρων θέσεων, τὰς ὁποίας γνωρίζει ἡ νεωτέρα κοινωνία, εἶνε ἐκείνη ἣν πλάττουσί τινες, πτωχοὶ βεβαίως κατὰ τὸ θυλάκιον καὶ τὸ πνεῦμα, οἱ ὁποῖοι στερούμενοι θάρρους ὅπως διὰ τῆς ἐργασίας των καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως προσπορίσωσιν εἰς ἑαυτοὺς τὰ πρὸς

τὸ ζῆν ἀνέτως, ἀξιοῦσι νὰ βιώσωσιν ὅπως οἱ διακρινόμενοι ἐπὶ περισσείᾳ! Καὶ χάριν τούτου εἰς τίνας ἐξευτελισμοὺς δὲν ἐκτίθενται οἱ δύστηνοι! Εἴς τινας ταπεινώσεις δὲν ὑποβάλλονται ἐνώπιον τῶν τοκογλύφων καὶ τῶν δικαστικῶν κλητήρων! Πάντες γνωρίζομεν τοὺς σοβαροὺς κινδύνους, τοὺς ὁποίους παρακολουθεῖ ἡ λῆξις χρεωστικοῦ γραμματίου. Οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι ὑπάρχουσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἡμῶν πολλοί, οἱ ὁποῖοι τὴν ἐπιοῦσαν χορευτικῆς τινος ἑσπερίδος, (ἧς ἴσως θὰ ἐξῆρεν ὁ φίλτατος ἀρχισυντάκτης τῆς «Νέας Ἐφημερίδος» τὴν λαμπρότητα) μεταβαίνουσι παρὰ τῷ προμηθευτῇ των καὶ παρακλητικῶς ἐκλιπαροῦσι τὴν χορήγησιν καὶ αὐτῶν τῶν ἀναγκαίων διὰ τὴν ἡμέραν τροφίμων, διότι τίς οἶδεν ἐὰν τὸ ὑπάρξαν τὴν προτεραίαν χρηματικὸν ποσὸν δὲν διετέθη εἰς τὴν προετοιμασίαν τῆς ἐνδυμασίας τῆς συζύγου ἢ τῆς θυγατρός! Διὰ πολλοὺς ἐκ τῶν οἰκογενειαρχῶν τούτων τὸ ἔτος ἀποτελεῖται πολλάκις ἀπὸ τεσσαρακοστὴν καὶ μόνον, νηστεία δὲ διαρκὴς ἐπὶ πολλῶν ἀναγκαίων καὶ ὠφελίμων τῇ ὑγείᾳ πληροῖ τὸν βίον. Ὁ τοιοῦτος βίος καθίσταται ἀβίωτος. Ἡ ἡσυχία ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰς εὐλόγους ἰδιοτροπίας τοῦ παντοπώλου, τοῦ ἰδιοκτήτου τῆς οἰκίας, τοῦ ἐμπόρου τῶν νεωτερισμῶν, τῆς ῥαπτρίας καὶ τῶν ἄλλων ὀχληρῶν. Πάντα δὲ ταῦτα συμβαίνουσιν ὅπως ἀπατηθῇ ὁ πλησίον καὶ διὰ νὰ ὑποθέτωσιν οἱ ἀπομιμηταὶ οὗτοι ὅτι εἶνε εὐχερὲς τὸ νὰ προβάλλῃ τις ἀξιώσεις στηριζομένας ἐπὶ πραγματικῆς φρεναπάτης.

Καὶ δεχόμεθα βεβαίως ὅτι, ὅταν οἱ ἄνθρωποι δαπανῶσι πολλά, ἄγονται πρὸς τὴν ἐργασίαν εὐκολώτερον καὶ κερδαίνουσι πλείω, ἀλλ' ἀδύνατον νὰ δεχθῶμεν ὅτι εἶνε δυνατὸν νὰ κερδαίνῃ τις πολλὰ ἄνευ φειδοῦς καὶ ἀποταμιεύσεως, συνεπῶς μακρὰν μερικῶν λελογισμένων στερήσεων. Ἐπειδὴ δ' ὑπάρχει παρ' ἡμῖν τάξις τις, ἥτις δὲν στέργει νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὰς λελογισμένας ταύτας στερήσεις καὶ ἡ ὁποία ἐπιζητεῖ ἐν παντὶ καὶ πάντοτε ν' ἀπομιμῆται τοὺς εὐπόρους, ἐννοεῖ δ' ἄνευ ἐργασίας νὰ ἱκανοποιῇ τὰς παραλογωτέρας τῶν ἀπαιτήσεων, διὰ ταῦτα παρατηρεῖται καὶ παρ' ἡμῖν ἡ ἐν πολλοῖς διαφθορὰ τῶν χαρακτήρων, ἡ δολιότης, ἡ ἀπάτη, αἱ κλοπαὶ καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια, δι' ὧν πάντων ἀποτελεῖται ἐν μέρει ἡ κρατοῦσα παρ' ἡμῖν ἀνώμαλος τῶν κοινῶν πραγμάτων κατάστασις. Ἡ ἐμφάνισις τῆς βλαβερᾶς πολυτελείας ἔν τινι κοινωνίᾳ συνδέεται πάντοτε μετὰ τῆς καταπτώσεως τῶν κοινωνικῶν ἠθῶν, καθὸ προξενοῦσα κυρίως τὰς μεγαλειτέρας καταστροφὰς παρὰ ταῖς οἰκογενείαις. Οἱ κομψοὶ νέοι τῆς ὁδοῦ Σταδίου καὶ αἱ λαμπραὶ τὴν περιβολὴν νεάνιδες τῶν Φαληρικῶν ἀκτῶν μίαν καὶ μόνην ἐπιθυμίαν κυκλοφοροῦσιν ἐν τῇ διανοίᾳ, πῶς δῆλα δὴ νὰ

ἀπατήσωσι τοὺς πολλοὺς καὶ νὰ νομισθῶσιν ὅτι κατέχουσι θέσιν καλλιτέραν οἰκονομικῶς τῆς πραγματικῆς. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ σπατάλη ἐν τῇ περιβολῇ καὶ ταῖς λοιπαῖς ἐπιδείξεσιν ὁσημέραι αὐξάνει, κραταιοῦται δ' ἡ ἐλπὶς ὅτι τὰ ἀθροιζόμενα ἐπὶ τῆς ῥάχεως βαρύτατα χρέη θὰ δυνηθῇ νὰ ἐλαφρύνῃ ἡ δύσμοιρος προίξ. Μὴ ἀναζητῶμεν λοιπὸν τὴν παρ' ἡμῖν τηρουμένην ἐλάττωσιν τῶν γάμων εἰς τὴν ἔλλειψιν τῆς ἐργασίας, ὡς ἰσχυρίσθησάν τινες ἐν τῷ τύπῳ πρό τινος, ἀλλὰ ζητήσωμεν ταύτην εἰς τὴν παρ' ἡμῖν βασιλείαν τῆς βλαβερᾶς πολυτελείας. Καὶ ὄντως μεταξὺ τῆς ἐλαττώσεως παρ' ἡμῖν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν γάμων καὶ τῆς πρὸς τὰς ὑπερβολὰς ἐκτροπῆς τῶν ὀρέξεων, ἢ τῆς πολυτελείας, ὑπάρχει στενώτερος δεσμός, ἢ πρὸς τὴν γνωστὴν θεωρίαν τοῦ Μάλθου. Ὁ βίος σήμερον κατήντησε δυσχερέστατος πανθομολογουμένως. Πλεῖστα ἀναγκαῖα ἡμῖν πράγματα ὑψώθησαν ἐν ταῖς τιμαῖς, διότι ζήτησις περιωρισμένη ἄλλοτε κατήντησε σήμερον γενική. Αἱ δ' ἀπαιτήσεις πρὸς τὴν ἀπολαυστικὴν πολυτέλειαν τυγχάνουσι τὸ κύριον αἴτιον τῶν ὑφισταμένων δυσχερειῶν πρὸς σύναψιν τῶν γάμων. Καὶ ἀποτροπιάζονται οἱ πολλοὶ τὸν γάμον οὐχὶ ἐξ ἄλλων λόγων, ἀλλ' ἐκ τῶν βαρῶν τῆς οἰκογενείας. Δὲν εὑρισκόμεθα πλέον εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Φραγκλίνου, ὅστις ἐφρόνει ὅτι χρειάζονται πολὺ πλειότερα διὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τιμίαν κακὴν ἕξιν, παρὰ διὰ νὰ θρέψῃ πολλὰ τέκνα. Ἡ ἀνατροφὴ τῶν τέκνων σήμερον στοιχίζει πολλὰ καὶ κατόρθωμα τῶν γονέων κατήντησε νῦν νὰ θεωρῆται ἡ ἀπόκτησις ὀλιγωτέρων τέκνων, ἐναντίον τῶν κοινωνικῶν καὶ αὐτῶν τῶν ἐθνικῶν ἰδεῶν. Ὅσοι δὲ ἐκ τῶν ὑποκινούντων τὰ ζητήματα ταῦτα ἐπιθυμοῦσι νὰ ἐπιφέρωσι ποιάν τινα θεραπείαν, ἂς μὴ τρέφωσι ματαίας ἐλπίδας ὅτι θὰ ἐξοστρακίσωσι τὴν κακὴν ταύτην πολυτέλειαν, τὴν διαφθείρουσαν τοὺς χαρακτῆρας καὶ καταστρέφουσαν τὰς ψυχάς, ἐὰν μὴ παραδεχθῶσι καὶ διδάξωσιν εἰς τοὺς πολλοὺς τὰς ὑγιεῖς ἐκείνας οἰκονομικὰς ἀρχάς, δι' ὧν διεγείρεται ὁ πρὸς τὴν ἐργασίαν ἔρως καὶ ἡ διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς φειδοῦς παραγωγὴ τοῦ κεφαλαίου.

Ε'

Κατεστήσαμεν ἤδη γνωστὰ τὰ ἐκ τῆς πλημμελοῦς πολυτελείας ἐπερχόμενα δεινά, τὰ ἐπαπειλοῦντα πολλάκις τὴν ὅλην οἰκονομίαν μιᾶς χώρας. Ἀπεδείξαμεν ὅτι, ὁσάκις ἡ πολυτέλεια κατακτᾷ πάσας τὰς κοινωνικὰς τάξεις καὶ προκαλῇ διὰ τῆς ἀπομιμήσεως καὶ αὐτὰς τὰς κατωτάτας εἰς σπατάλην παντὸς κερδαινομένου, ἔστιν ὅτε μάλιστα καὶ περιπλέον πάντων τῶν κερδαινομένων, τότε λαμβάνει τὰς διαστά-

σεις δημοσίου κακοῦ, διότι παρακωλύει τὴν φειδὼ ἐν γένει καὶ τὴν ἀποταμίευσιν, διαφθείρουσα καὶ ἐξολοθρεύουσα τὴν πρώτην ἀρετὴν τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου : τὴν οἰκονομίαν τοῦ οἰκογενειάρχου.

Μένει νῦν νὰ ἐρευνήσωμεν τὸ ζήτημα, δι' οὗ ἔσεται δυνατὸν νὰ μετριασθῶσι τὰ ἐκ τῆς πολυτελείας ἄτοπα καὶ νὰ ἐπέλθῃ ἡ ἐκ τοῦ κακοῦ ἀνακούφισις.

Εὐτυχῶς διὰ τὴν χώραν ἡμῶν μεθ' ὅλας τὰς καταχτήσεις, τὰς ὁποίας ἀπροσκόπτως σχεδὸν ἐπήνεγκεν ἡ πολυτέλεια ἐν τοῖς σημαντικωτέροις Ἑλληνικοῖς κέντροις, ὑπάρχουσιν ἀνώτεροι καὶ σπουδαιότεροι λόγοι πείθοντες ὅτι αἱ καταχτήσεις αὗται δὲν τυγχάνουσιν ἀσφαλεῖς καὶ ὅτι, ἐὰν ἐγκαίρως ἐργασθῶμεν, εὐχερὴς ἀποβήσεται ἡ ἀποτίναξις τοῦ ζυγοῦ ἀπὸ τῶν τμημάτων τῆς χώρας ἐκείνων, ἔνθα οὗτος ἐπεβλήθη.

Τὴν πολυτέλειαν ἐκείνην, τὴν ὁποίαν ἀπεδοκιμάσαμεν ἀποκαλέσαντες κακήν, ἀρκούντως καὶ τελεσφόρως ἀπομακρύνει ἡ ἐργασία, ἡ μεγίστη δύναμις αὕτη καὶ ὁ κυριώτερος πλοῦτος τῶν ἐθνῶν. Οἱ ἄεργοι, πάντῃ ἀνωφελεῖς διὰ τὸ ἑαυτῶν ἔθνος, καταστρέφουσιν ἐπὶ ματαίῳ τὸν βίον καὶ τὴν διάνοιαν. Πᾶσα ἡ ἐργασία τῶν μὲν εὐπορούντων ἀέργων καταναλίσκεται ἐν ἀηδεστάτῃ ἀνοίᾳ καὶ συγκεντροῦται ἐν τοῖς ἐξερευνητικοῖς συλλογισμοῖς περὶ καλλωπισμοῦ τοῦ ἰδίου ἀτόμου, περὶ θεάτρων καὶ ἑσπερίδων, χορευτικῶν ἢ χαρτοπαικτικῶν, περὶ τέρψεων καὶ ποικιλομόρφων ἡδονῶν, περὶ διαφθορᾶς ἐν ἑνὶ λόγῳ τῆς καρδίας. Οἱ εὐποροῦντες ἄεργοι ἓν μόνον ἐπιζητοῦσι : πῶς νὰ μὴ ἐνοχλῶνται ἐν ταῖς ἀπολαύσεσιν αὐτῶν. Αἱ εὐγενεῖς καὶ πατριωτικαὶ ἰδέαι δι' αὐτοὺς εἶνε χίμαιρα, τὸ πᾶν δὲ συγκεντροῦται ἐν τῇ ὕλῃ. Ὁ βίος των οὗτος εἶνε ὁ κατ' ἐξοχὴν τῆς κακῆς πολυτελείας βίος. Τῶν δ' ἀπορούντων ἀέργων ἡ σκέψις εἶνε πάντοτε ἐπιβλαβής, περιστρεφομένη εἴτε περὶ τὴν ἀργομισθίαν, εἴτε περὶ τὴν ἐξεύρεσιν πόρων ζωῆς ἀμφιβόλου φύσεως, εἴτε καὶ περὶ αὐτὸ τὸ ἔγκλημα. Ἐὰν ἡ ἡμετέρα κοινωνία παριστᾷ σήμερον θέαμα ἀξιόμεμπτον ἕνεκεν τῆς χαλαρώσεως πολλῶν ἠθικῶν συνεκτικῶν ἐλατηρίων, τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ λόγου ὅτι τὸ κοινωνικὸν ἰσοζύγιον διεσαλεύθη, τῶν ὀλίγων μόνον ἐργαζομένων, τῶν δὲ πολλῶν βεβυθισμένων ὄντων ἐν τῇ ἀεργίᾳ. Τὸ ἔθνος ἡμῶν, ἐὰν ἡ ἰσχύουσα φορὰ τῶν πραγμάτων συνεχισθῇ, θὰ δύναται ἴσως νὰ παραβάλληται πρὸς πλοῖον, οὗτινος τὸ φορτίον μετηνέχθη ἅπαν ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς, ἐπαπειλεῖται δ' ἐκ τούτου κίνδυνος καταποντισμοῦ. Διότι κράτος, τὸ ὁποῖον περικλείει ἐν τοῖς κόλποις ἀδιαλείπτως μεγεθυνόμενον τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀέργων, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὑφίσταται· θὰ παύσῃ τοῦ νὰ παραγάγῃ, συνεπῶς δὲν θὰ εἰσάγῃ, θὰ περιπέσῃ εἰς ἔνδειαν καὶ

μετὰ ταῦτα ὁ ἀδρανὴς αὐτοῦ βίος θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν παρὰ γείτονος ἐπικρατείας ἀπορρόφησίν του.

Μετὰ τὴν ἐργασίαν, ἀπόλυτος ἀνάγκη ὑπάρχει τῆς εἰς τὰ τέκνα ἡμῶν διδαχῆς τῶν ὑγιῶν καὶ πατριωτικῶν ἰδεῶν, αἵτινες ἄντικρυς ἀντιτίθενται πρὸς τὴν πολυτέλειαν. Αἱ ὀρθαὶ καὶ πατριωτικαὶ ἰδέαι τῶν ἐναρέτων πολιτῶν χρησιμεύουσι πάντοτε ὡς φάρμακον δραστήριον κατὰ τῆς νόσου τῆς κακῆς πολυτελείας. Ἀναγκαῖον ὅθεν πάντες οἱ ἐνάρετοι πατέρες νὰ διδάξωσιν εἰς τὰ ἑαυτῶν τέκνα τὸ σέβας πρὸς τὴν θρησκείαν, τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν πατρίδα, τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον καὶ τὴν ἐργασίαν, τὴν ὑπακοὴν πρὸς τοὺς νόμους καὶ τὴν τάξιν. Ὅταν τῶν ἑλληνοπαίδων αἱ κεφαλαὶ πληρωθῶσιν ἐκ τῶν ὑγιῶν τούτων ἀρχῶν, ἀφ' ἑαυτῶν τότε οὗτοι θὰ ἐννοήσωσιν ὅτι ἡ ἁπλότης συνδεομένη μετὰ τῆς χάριτος εἶνε πολὺ ἀνωτέρα τῶν πολυτελῶν στολισμῶν, ἐν ᾧ ἀπεναντίας ὅταν αἱ ὑλικαὶ ἀπολαύσεις καταλαμβάνωσιν ἐν ταῖς καρδίαις τῶν τέκνων μας τὴν θέσιν τῶν πατριωτικῶν ἀρετῶν, τότε δὲν ὑπάρχει ποταπότης ἢ ἐξευτελισμός,τὸν ὁποῖον τὰ τέκνα ταῦτα ἀνδρούμενα δὲν θὰ δύνανται νὰ διαπράξωσι. Λαὸς δ' ἔκδοτος εἰς τὰς ἰδιοτροπίας τῆς πολυτελείας καθίσταται εὐκόλως ἄστατος καὶ ἐλαφρός. Αἱ ἰδέαι του μεταβάλλονται τόσον ταχέως, ὡς ἡ βελόνη τῆς πυξίδος ἐν τεθορυβημένῃ θαλάσσῃ. Ἀντὶ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων οἵτινες δύνανται νὰ τὸν διδάξωσι καὶ τὸν καθοδηγήσωσιν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς προόδου, προτιμᾷ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι τὸν διασκεδάζουσι. Τοιοῦτος λαὸς συντόμως ἀπαυδᾷ ἀπὸ πᾶν τὸ περικυκλοῦν αὐτόν. Οὔτε τὸν Θεόν, οὔτε τοὺς νόμους σέβεται καὶ μόνον τὸν πλησίον μισεῖ. Ἀναπνέει ἐν ἀτμοσφαίρᾳ ἀποπνικτικῇ. Ἡ γενικὴ διαφθορὰ θέλει ὅσον οὔπω καταστρέψει καὶ αὐτόν.

Ἐκτὸς τῆς ἐργασίας καὶ τῆς διδαχῆς τῶν ἀληθῶν πατριωτικῶν ἰδεῶν, ἐπεχείρησαν ἐν ἑτέροις κράτεσι διὰ τῶν αὐστηρῶν νόμων ν'ἀπαγορεύσωσι τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πολυτελείας. Κάρολος ὁ VIII διὰ διατάγματός του ἀπηγόρευσε τὴν χρῆσιν τῶν πολυτίμων ἐνδυμασιῶν, Λουδοβῖκος δ' ὁ XII ἀπηγόρευσε διὰ νόμου τὴν χρῆσιν τῶν ἀργυρῶν σκευῶν. Θεωρεῖται παρὰ πολλῶν σήμερον ἐπικίνδυνον τὸ ν'ἀναμιγνύηται τὸ κράτος εἰς τὰς ἰδιωτικὰς ὑποθέσεις τῶν πολιτῶν. Ἡ ἐπέμβασις τούτου ἔν τισιν, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς πατρικῆς τῶν κυβερνήσεων φροντίδος, ἀποβαίνει ἐν πλείσταις περιστάσεσιν ἀρκούντως ὀχληρά. Εὔκολον δ' εἶνε νὰ φαντασθῶμεν τί θὰ συνέβαινεν, ἐὰν ἐπετρέπετο ἀκόμη εἰς τὸ κράτος νὰ εἰσέρχηται εἰς τοὺς οἴκους ἡμῶν, νὰ ἐξετάζῃ τί τρώγομεν, πόσα καὶ ποῖα ἐνδύματα περιλαμβάνει ἡ ἱματιοθήκη μας, πόσους ὑπηρέτας ἔχομεν, πῶς διασκεδάζομεν καὶ τὰ παραπλήσια, διὰ τῶν νόμων δὲ ν' ἀ-

παγορεύῃ πᾶν ὅ,τι θεωρεῖ πολυτελές. Ἡ τυραννία αὕτη θὰ διήρκει βεβαίως ἐπ' ἐλάχιστον, διότι πάντες θὰ προετίμων νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν πάτριον, ὅπως διασωθῶσιν ἐκ τοιαύτης ἀναιδοῦς ἐπεμβάσεως τῶν ὑπαλλήλων τοῦ κράτους, στηριζομένης εἰς νόμους κατὰ τῆς πολυτελείας, οἵτινες θὰ ἐπέβαλλον νὰ μὴ δαπανῶμεν πέραν ὡρισμένου ποσοῦ, θὰ καθώριζον τὸ εἶδος τῶν ἐνδυμάτων μας, θ' ἀπηγόρευον τὴν μέταξαν εἰς τοὺς μὲν καὶ τὰ τρίχαπτα εἰς τὰς δέ, θὰ διέτασσον τὴν διὰ μεμετρημένου ἀριθμοῦ ὑπηρετῶν ἢ ὡρισμένου μεγέθους οἴκων πλήρωσιν τῶν ἀναγκῶν μας καὶ ἄλλας τέλος οὐτοπίας ἀσυμβιβάστους μὲ τὴν λογικὴν καὶ τὸ πρέπον.

Οὐχ ἧττον εὑρέθησαν ἔν τισι καὶ παρ' ἡμῖν, ἐὰν δὲν ἀπατώμεθα, ἀπομιμηταὶ τῆς διὰ νόμου ἀπαγορεύσεως ἢ μετριασμοῦ τῆς πολυτελείας καὶ ὑπεστήριξαν καὶ παρεδέχθησαν οὗτοι, ἐν τῇ ἐξουσίᾳ εὑρισκόμενοι, ὅτι διὰ τῶν ὑψηλῶν τελωνιακῶν δασμῶν θὰ παρεκωλύετο ἡ πρὸς τὴν πολυτέλειαν τάσις, γνωστοῦ ὄντος ὅτι πάντα σχεδὸν τὰ τῆς πολυτελείας εἴδη ἔξωθεν εἰσάγονται παρ' ἡμῖν. Οἱ πολιτικοὶ ὅμως οὗτοι ἄνδρες ἡμῶν τὰς πεπλανημένας ταύτας οἰκονομικὰς ἀρχὰς παραδεχθέντες, ἕτερον σκοπὸν δι' ἑτέρου μέσου ἐπεδίωκον. Ἐξ ἐσφαλμένων αἰτίων ἀναχωροῦντες ἐπεζήτησαν νὰ παραπλανήσωσι τοὺς πολλοὺς καὶ προέβαλον τὸν ἠθικὸν λόγον, ὅπως πράγματι ἐπιτύχωσι τοῦ ἐπιδιωκομένου ταμιευτικοῦ σκοποῦ. Ἀλλ' ἀντὶ τῆς ματαιοπονίας ταύτης, ὤφειλον οἱ Κυβερνῆται ἡμῶν νὰ παρακωλύσωσι τὸ ῥεῦμα, ὅπερ ἔσυρε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ σύρῃ πρὸς τὴν Πρωτεύουσαν καὶ τὰς κυριωτέρας μεγαλουπόλεις τὰ πλήθη, καὶ τὸ ὁποῖον συντελεῖ εἰς τὴν ἀφαίρεσιν τῶν βραχιόνων ἐκ τῶν ἀγρῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ εἰς τὴν διαφθορὰν τῶν ὑγιῶν στοιχείων ἀφ' ἑτέρου. Καὶ κράτιστον μέσον πρὸς καταπολέμησιν τῶν παραπλησίων τάσεων τῶν ἀγροτικῶν πληθυσμῶν ἦτο ἡ βελτίωσις τῆς τύχης τῶν πληθυσμῶν τούτων, περὶ ἧς οὐδεμία ποτὲ φροντὶς ἐλήφθη. Ἀλλὰ περὶ τῶν παραλείψεων τούτων δὲν δύναται νὰ γείνῃ λόγος ἐν τῷ ἀναγνώσματι τούτῳ.

Καὶ ὁ Λουδοβῖκος XIV, δι' αὐστηρῶν κατὰ τῆς πολυτελείας διαταγμάτων, ἐπεζήτησε ν' ἀνακόψῃ τὸν καταστρεπτικὸν διὰ τὸ βασίλειόν του ῥοῦν τῆς πολυτελείας, ἀλλ' οὗτος ὡς προμετωπίδα τῶν ἰδεῶν του ἔθετε κατὰ κύριον λόγον τὸ *καλὸν παράδειγμα* καὶ ἔλεγεν : «Ἵνα ἰσχυροποιήσωμεν τοὺς νόμους ἡμῶν καὶ ἵνα ἐξ αὐτῶν ἐπέλθῃ ἡ κοινὴ ὠφέλεια, ἀναγκαῖον νὰ παρουσιάζωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ὡς παράδειγμα, ἐκτελοῦντες πρῶτοι ἡμεῖς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον παραγγέλλομεν . . . » Εἰς ἐπίμετρον μάλιστα τῶν σκέψεων τοῦ λαμπροῦ ἡγεμόνος ἐκείνου ἤρχοντο

αἱ θεωρίαι τοῦ σοφοῦ Ρουσσώ, ὅστις διεκήρυττεν ὅτι: «Δὲν ἐκριζοῦται ἡ πολυτέλεια διὰ τῶν ἀπαγορευτικῶν νόμων, ἀλλ' αἴρεται διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν καταστρεπτικῶν ἕξεων τούτων ἐκ τοῦ βάθους τῶν καρδιῶν μας. Ἀπαγορεύειν τι ὅπερ οὐ δέον γενέσθαι, εἶνε μέτρον ἄσκοπον καὶ μάταιον, ἐὰν δὲν ἐπιτυγχάνηται συγχρόνως νὰ μισηθῇ τὸ ἀπαγορευόμενον καὶ νὰ περιφρονηθῇ». Καὶ ὄντως ἅμα ὁ πρὸς τὴν πολυτέλειαν ῥέπων λαὸς βλέπῃ τοὺς ἄρχοντάς του καὶ τοὺς τὰ πρῶτα κατέχοντας ἐν τοῖς κέντροις, ἐν οἷς διάγει τὸν βίον, περιφρονοῦντας τὰς ματαίας ἀπολαύσεις ταύτας, δὲν θέλει βεβαίως ἐκδηλώσῃ τὰ ἀπομιμητικὰ αὐτοῦ ἔνστικτα ἐν ζητήμασι πολυτελείας κατὰ τὸ πλεῖστον τέως ἀνυπάρκτοις παρ' αὐτῷ.

Αἱ Κυρίαι τοῦ συρμοῦ πολλὰς πληγὰς ἀνοίγουσι δυστυχῶς εἰς τὰς νεοσυστάτους κοινωνίας. Προφυλαχθῶμεν καὶ ἀπὸ τὰς Κυρίας ταύτας, αἵτινες διὰ τοῦ κακοῦ παραδείγματος γίνονται πρόξενοι μεγάλων καταστροφῶν. Παρὰ ταῖς Κυρίαις ταύταις τοῦ συρμοῦ δὲν εὑρίσκει τις συνήθως οὔτε τὴν στοργὴν τῆς συζύγου, οὔτε τὴν ἀγάπην τῆς μητρός. Πάντα τὰ ἔνστικτα τῆς γυναικός, τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα καὶ αἱ τρυφεραὶ κλίσεις ἐξατμίζονται ἐντὸς τῆς πνιγηρᾶς ἀτμοσφαίρας τῶν αἰθουσῶν τῶν χορῶν καὶ τῶν παρεισάκτων five o'Clock. Προφυλάχθητε σεῖς, οἱ ἀποτελοῦντες τὴν εὐέλπιδα νεολαίαν, ἀπὸ τοῦ νὰ ζητήσητε πλησίον αὐτῶν τὴν ἐπαλήθευσιν τῶν ὀνείρων σας.

Κατὰ καλὴν τύχην, αἱ γλυκεῖαι καὶ σεμναὶ δεσποινίδες, αἱ ἀνατραφεῖσαι ὑπὸ τὴν προστατευτικὴν σκιὰν τῆς ἀφθάρτου οἰκογενειακῆς ἑστίας, δὲν ἐλλείπουσι παρ' ἡμῖν. Ἡ καρδία αὐτῶν κτυπεῖ καὶ δύναται ν' ἀνταποκριθῇ πρὸς τοὺς παλμοὺς τῆς καρδίας σας. Αὗται θὰ ὦσιν αἱ ἀφωσιωμέναι ὑμῶν φίλαι καὶ ἄξιαι σύντροφοι. Εἰς ὑμᾶς τὸ θάρρος καὶ ἡ ἱκανότης νὰ τὰς ἀνακαλύψητε καὶ ταῖς παρουσιάσητε τὰ ἀναγκαῖα προσόντα σας.

Ὅπως ἀποβῇ μάλιστα ἡ διὰ τοῦ παραδείγματος διόρθωσις ἀποτελεσματικωτέρα, δέον τὸ ὡραῖον φῦλον νὰ δώσῃ πρῶτον τὸ παράδειγμα τοῦτο. Δι' ὡραίαν καὶ νέαν γυναῖκα ἁπλουστάτη ἐσθὴς χρησιμεύει καλλίτερον διὰ νὰ δείξῃ ἐπὶ τὸ μεγαλοπρεπέστερον τὴν νεότητα καὶ τὴν καλλονὴν αὐτῆς, παρὰ τὰ ἄφθονα τιμαλφῆ κοσμήματα, τὰ τεχνηέντως ἐναποτεθειμένα ἐπὶ πλουσίας ἐξ ὁλοσηρικοῦ ἐσθῆτος. Ἐὰν ἡ ἀνθηρότης μετὰ τῆς ἡλικίας παρῆλθεν, ὁ βαρὺς καὶ πολυτελέστατος στολισμὸς οὐδὲν ἕτερον θὰ ἔχῃ ἀποτέλεσμα, εἰ μὴ νὰ καταστήσῃ προσεκτικώτερον τὸ ὄμμα τοῦ προσεκτικοῦ παρατηρητοῦ πρὸς ἀνακάλυψιν τῶν κεκρυμμένων ἴσως ἐρειπίων. Ἐὰν δὲ τὴν φυσικὴν ἀσχημίαν ἐπι-

διώκῃ νὰ ἀντικαταστήσῃ ἡ λάμψις τῶν ἀδαμάντων, τοῦ χρυσοῦ καὶ τῆς μετάξης, τὸ αὐτὸ αὐστηρὸν βλέμμα θὰ προσηλωθῇ βεβαίως—ἐὰν προσηλωθῇ—πολὺ πλειότερον ἐπὶ τῶν πολυτελῶν καὶ σπανίων λίθων, καθὼς καὶ ἐπὶ τῆς διὰ Παρισινῆς ἐντελείας κεκομμένης ἐσθῆτος, παρὰ ἐπὶ τοῦ δυσειδοῦς προσώπου.

Ἀπὸ τὰς μητέρας λοιπὸν εἶνε εὐχερέστερον νὰ κηρυχθῇ καὶ παρ' ἡμῖν ὁ κατὰ τῆς βλαβερᾶς πολυτελείας πόλεμος. Ἂς σκεφθῶσιν αὗται ὅτι ἐν τῇ οἰκογενειακῇ ἑστίᾳ εὑρίσκεται ἡ μόνη πραγματικὴ ἀγάπη καὶ ἐν ταύτῃ συναντᾶται ἡ μόνη ἀληθὴς χαρά. Ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ πᾶσα μήτηρ ἀνακηρύσσεται αὐτοδικαίως βασίλισσα. Τὰ δὲ μικροσκοπικὰ βασίλεια ταῦτα ἔχουσιν ὡσαύτως τὰς μεγάλας φροντίδας των. Ὅταν αἱ μητέρες ἐν τῷ οἴκῳ φροντίζωσι περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων των, περὶ τῆς ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων διδαχῆς τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν ἐκείνων, αἵτινες θὰ ὦσιν ἄριστος ὁδηγὸς καὶ λαμπρὸν ἐφόδιον τοῦ βίου των παντός, ὅταν ἐνσταλαχθῇ παρ' αὐτῶν εἰς τὴν καρδίαν καὶ τὴν ψυχὴν τὸ φιλανθρωπικὸν αἴσθημα καὶ ῥιζωθῇ ἐν αὐτοῖς ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη, ὅταν πρὸ παντὸς ἀναζωπυρηθῇ τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα καὶ ὁ πρὸς τὸν Θεὸν φόβος, πάντα ταῦτα διὰ νὰ ἐπιτευχθῶσιν ἀπαιτεῖται νὰ δαπανηθῇ παρὰ τῶν μητέρων χρόνος πολὺς καὶ κόπος μέγας, διὰ τοὺς ὁποίους ἐλάχισται θὰ ὦσιν αἱ ἐλεύθεραι στιγμαί, τὰς ὁποίας αἱ μητέρες θὰ ἐξευρίσκωσιν ἵνα καταναλώσωσι διὰ τὸν συρμὸν καὶ τὸν πολυτελῆ ἐν γένει βίον. Ἀλλ' αἱ εὐάρεστοι φροντίδες αὗται καὶ τὰ καθήκοντα τῶν μητέρων παραμελοῦνται, ἅμ' ὡς τὸ μικρόβιον τῆς πλημμελοῦς πολυτελείας μολύνῃ τὸν νοῦν καὶ ἐν παντὶ ἐπιζητῆται ἡ ἐπίδειξις καὶ ἡ ἀπομίμησις. Τὴν ἐπίδειξιν ταύτην τῆς πολυτελείας διὰ παντὸς θάμποντος ἂς ἀντικαταστήσωσιν ἐν τῷ μέλλοντι αἱ Ἑλληνίδες μητέρες, ὡς ἀντικατέστησε ταύτας ἡ ἔνδοξος ἐκείνη μήτηρ τῶν Γράκχων, ἥτις, καθ' ἣν στιγμὴν τῇ ἐζήτουν νὰ ἐπιδείξῃ τὰ πολύτιμα αὐτῆς καὶ πολυτελῆ κοσμήματα, ὡδήγησεν ἐν τῷ μέσῳ τὰ ἑαυτῆς τέκνα.

Ἐπαμ. Ἐμπειρῖκος.

Η ΝΗΣΟΣ ΠΑΤΜΟΣ

Ἐκ προσφάτου βιβλίου περὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, συγγραφέντος ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὀξφόρδης κ. Ε. Φ. Τῶζερ [1], παραλαμβάνομεν ἐλευθέρως μεταφράζοντες τὰς ἑξῆς καὶ λίαν ἐνδιαφερούσας περικοπὰς περὶ τῆς νήσου Πάτμου, ἣν ὁ συγγραφεὺς ἐπεσκέφθη πρό τινος :

«Ὁ μεταβαίνων ἐκ τῆς Σάμου εἰς τὴν Πάτμον καταλείπει ἔδαφος κλασικῆς ἀρχαιολογίας, ἵνα ἐπισκεφθῇ ἔδαφος, οὗ τὸ ἐνδιαφέρον εἶνε κατὰ πάντα βιβλικὸν καὶ ἐκκλησιαστικόν. Πρὸ τῆς χριστιανικῆς ἐποχῆς τὸ ὄνομα τῆς Πάτμου ἀπαντᾷ μόνον ἔν τισι χωρίοις ἀρχαίων συγγραφέων· περὶ τῆς ἱστορίας της, ἐὰν εἶχεν ἱστορίαν, οὐδὲν γινώσκεται. Μόνον ὅτε κατέστη τόπος ἐξορίας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, καὶ ὅτε κατέστη θέατρον τῆς ἀποκαλυπτικῆς αὐτοῦ ὀπτασίας, προσείλκυσεν ἅπαξ διὰ παντὸς τὴν προσοχὴν τῆς ἀνθρωπότητος . . .

Μετέβην εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Ἀποκαλύψεως, ὅπερ καταλαμβάνει ὑψηρεφῆ τοποθεσίαν ἐπὶ τοῦ ὀρεινοῦ μέρους καὶ κεῖται ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ τόπου, ὃν ἡ παράδοσις ὑποδεικνύει ὡς τὸν ἐφ' οὗ ἐγένετο ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου. Ὁ ἐπισκέπτης κατέρχεται ἐν μέσῳ ποικίλων κτιρίων, διὰ πολυαρίθμων λιθίνων κλιμάκων, ὧν αἱ βαθμίδες εἶνε τεσσαράκοντα. Εἰς τὸ χαμηλότερον σημεῖον, εἰ καὶ εἰς μέγα ἀκόμη ὕψος ὑπεράνω τῆς κοιλάδος, εὕρηται τὸ σπήλαιον, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀποκαλύψεως. Αἱ γυμναὶ πλευραὶ καὶ ἡ στέγη τοῦ σπηλαίου δηλαδὴ εἶνε ἡ ἐκκλησία, καὶ ἔχει μῆκος εἴκοσι δύο ποδῶν, πλάτος δὲ δεκαπέντε. Εἴς τι μέρος τῆς στέγης φαίνεται ῥῆγμα, ἔνθα ὁ βράχος ἐθραύσθη, ὅτε ἡ Ἀποκάλυψις ἤρξατο, ἀπὸ δὲ ἐνδοτέρας τινὸς ῥωγμῆς λέγεται ὅτι ἡ θεία φωνὴ προήρχετο. Λέγεται προσέτι, εἰς μείζονα βεβαίωσιν τῆς ταὐτότητος τοῦ μέρους, ὅτι ὀλίγον κατωτέρω ὑπάρχει ἡ θέσις, ἐφ' ἧς ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ἐπανεπαύετο.

Ἔχει καί τινας εἰκόνας ἀξίας μνείας τὸ ἐκκλησίδιον. Ἡ Παναγία μετὰ τοῦ Ἰησοῦ, προφῆται καὶ ἅγιοι εἶνε ἐζωγραφημένοι ἐπὶ δένδρου. Μία εἰκὼν παριστᾷ τὸν Χριστὸν ἐμφανιζόμενον τῷ Ἁγίῳ Ἰωάννῃ, ὅστις κεῖται πρὸ τῶν ποδῶν του ὡς νεκρός. Ὁ Ἰησοῦς κάθηται ἐν τῷ

[1] **The Islands of the Aegean, by the Rev. H. F. Tozer, M. A., Oxford 1890.**

μέσῳ ἑπτὰ ἀγγέλων, φερόντων εἰς τὰς χεῖράς των ἑπτὰ ἐκκλησίας, ἐνῷ ἑτέρωθεν λυχνία ἵσταται ἐνώπιον ἑκάστης αὐτῶν. Ξίφος ἐκπορεύεται ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ εἰσιν ἑπτὰ ἀστέρες, αἱ δύο δὲ κλεῖδες τῆς κολάσεως καὶ τοῦ θανάτου ἐν τῇ ἀριστερᾷ . . . Πρὶν ἢ προβῶ περαιτέρω, ὀφείλω νὰ κάμω μνείαν ἔργου ἀσκήσαντος ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν παραδόσεων τῆς Πάτμου—τῶν «Πράξεων τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου»—καὶ ἀποδιδομένου εἰς τὸν Πρόχορον, ἕνα τῶν ἑπτὰ διακόνων. Ἡ ἀφήγησις αὕτη, ἧς τὸ κείμενον παρέχεται πλῆρες ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Zahn «Acta Johannis,» ἐγράφη πιθανῶς κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ πέμπτου αἰῶνος. Ἐπί τινα χρόνον ἦτο εἰς μεγάλην χρῆσιν ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ, τὴν δὲ δημοτικότητα αὐτοῦ μαρτυροῦσιν αἱ ἔτι καὶ νῦν σῳζόμεναι πολυπληθεῖς αὐτῆς ἐκδόσεις—λατινιστί — σλαβιστί — κοπτιστὶ καὶ ἀρμενιστί. Περὶ τοῦ ἀποκρύφου χαρακτῆρος αὐτῆς οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἀμφιβολία, διότι, ἵνα μὴ ἀναφέρωμεν ἄλλας ἀποδείξεις, ὁ γράψας διετέλει ἐν πλήρει ἀγνοίᾳ περὶ τῆς θέσεως, τοῦ μεγέθους, καὶ τῆς φύσεως τῆς Πάτμου. Παριστᾷ αὐτὴν ὡς ἀπέχουσαν ἐννεαήμερον ἀπὸ τῆς Ἐφέσου καὶ φαντάζεται αὐτὴν ὡς μεγάλην, πολὺν δὲ πληθυσμὸν ἔχουσαν, νῆσον, σχεδὸν ὡς τὴν Σικελίαν. Ἡ ἀφήγησις ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Ἰωάννου ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Ἀσίαν, συνοδευομένου ὑπὸ τοῦ Προχόρου. Μετὰ τὴν περιγραφὴν τῆς ἐν Ἐφέσῳ διαμονῆς του, ἐξιστορεῖται ἐν πλήρει λεπτομερείᾳ ἡ ἐξορία του εἰς Πάτμον καὶ ἡ ἐκεῖσε διαμονὴ αὐτοῦ. Ἄξια μνείας ὡδέ εἰσι τὰ δύο ἀκόλουθα ἐπεισόδια. Τὸ μὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν πάλην τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου μετὰ τοῦ μάγου Κύνωπος, κατοικοῦντος ἔν τινι ἄντρῳ κειμένῳ εἰς μέρος τῆς νήσου ἔρημον. Φέρεται ὅτι καθ' ὃν χρόνον οἱ ἱερεῖς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Πάτμῳ ἀνεκάλυψαν ὅτι ὁ Ἰωάννης προσηλύτιζε πάντας τοὺς προκρίτους εἰς τὸν χριστιανισμόν, μετέβησαν παρὰ τῷ Κύνωπι ἐξαιτούμενοι παρ' αὐτοῦ νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν ἐπιρροὴν ταύτην τοῦ Ἰωάννου. Συνεπείᾳ τούτου, ὁ Κύνωψ, ἐπὶ παρουσίᾳ μεγάλου πλήθους ἀπέδειξε τὰς μαγικὰς αὐτοῦ δυνάμεις διαφοροτρόπως, οἱονεὶ προκαλῶν τὸν Ἰωάννην καὶ ἐπὶ τέλους ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν προτιθέμενος νὰ ἀναφανῇ αὖθις, ὡς καὶ προηγουμένως εἶχε πράξει πολλάκις. Ἀλλ' ὁ Ἰωάννης ἐκτείνων τὰς χεῖρας ἐν σχήματι Σταυροῦ, ἀνέκραξεν: Ὦ σύ, ὁ δοὺς τῷ Μωϋσῇ διὰ τοῦ σχήματος τούτου τὴν δύναμιν νὰ ἀνατρέψῃ τὸν Ἀμαλίκ, κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, βύθισον τὸν Κύνωπα εἰς τὸν πυθμένα τῆς θαλάσσης, νὰ μὴ ἴδῃ πλέον τὸν ἥλιον, οὐδὲ νὰ ὁμιλήσῃ μετὰ ζώντων». Ἐπὶ τῷ λόγῳ τοῦ Ἰωάννου συνέβη ἀμέσως θόρυβος μέγας ἐν τῇ θαλάσσῃ

καὶ τὸ ὕδωρ ἐσχημάτισε δίνην, ἔνθα ὁ Κύνωψ ἐβυθίσθη. Μετὰ τοῦτο δὲ δὲν ἀνεφάνη πλέον. Τὸ ὄνομα τοῦ μάγου ἐδόθη ἔκτοτε εἰς ἓν τῶν νοτίων ἀκρωτηρίων τῆς Πάτμου, ἄγριον καὶ κρημνῶδες, εἴς τι δὲ μέρος αὐτοῦ δείκνυται σπήλαιον ὅπερ, ὡς ἡ φήμη λέγει, ἐχρησίμευεν ὡς κατοικία αὐτοῦ.

Τὸ ἕτερον ἐπεισόδιον ἀφορᾷ εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἥτις συνδυάζεται μετὰ τῆς ἐκ τῆς νήσου ἀναχωρήσεως τοῦ Ἀποστόλου κατὰ τὸ τέλος τῆς ἐξορίας του. Ὅτε ὁ λαὸς τῆς Πάτμου, ὃν εἶχε προσηλυτίσει, ἀνεκάλυψεν ὅτι ἔμελλε νὰ ἀπέλθῃ, παρεκάλεσαν αὐτὸν νὰ παραδώσῃ αὐτοῖς ἔγγραφον ἀφήγησιν τῶν θαυμάτων τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἅτινα αὐτὸς εἶχεν ἴδῃ, καὶ τῶν λόγων του οὓς εἶχεν ἀκούσῃ, ἵνα οὕτω μένωσιν ἐν τῇ πίστει ἀσάλευτοι. Ὁ Πρόχορος εἶτα διηγεῖται πῶς μετέβη μετὰ τοῦ Ἰωάννου εἰς ἥσυχόν τι μέρος παρὰ χθαμαλῷ λόφῳ, ἀπέχοντι ἓν μίλλιον ἀπὸ τῆς πόλεως. Ἐκεῖ μετὰ μακροχρόνιον νηστείαν καὶ προσευχὴν ὁ Ἰωάννης, τοῦ Προχόρου καθήσαντος παρ' αὐτῷ μὲ χάρτην καὶ μελάνην, ἱστάμενος καὶ ἀτενίζων εἰς τὸν οὐρανόν, ὑπηγόρευσεν αὐτῷ τὸ Εὐαγγέλιον, ἀρχόμενος ἀπὸ τὴν φράσιν: «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος». Τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἀφηγήσεως ταύτης—ἥτις εὕρηται ἐν πλήρει ἀντιφάσει πρὸς ὅλας τὰς ἀρχαίας παραδόσεις περὶ τοῦ Εὐαγγελίου — ἔγκειται ἐν τῷ γεγονότι ὅτι ἐξ αὐτῆς ἐνεπνεύσθησαν ἀρχαῖά τινα ἔργα τέχνης. Ἡ παράστασις πρεσβύτου ἱσταμένου καὶ ὑπαγορεύοντος εἰς νέον καθήμενον ἐν μέσῳ ἐξοχικῆς τοποθεσίας, εὕρηται, παραδείγματος χάριν, εἰς ἑλληνικὸν χειρόγραφον τοῦ Εὐαγγελίου ἐν τῷ Βατικανῷ, εἰς τὸ ἔργον τοῦ Agincourt «Ἱστορία τῆς τέχνης», εἰς τὸν ἐν Ὀξφόρδῃ Ἑβνερικὸν Κώδικα, εἰς τὸ πανομοιότυπον ἀρμενικοῦ χειρογράφου, ἐν τῇ Palaeographia Sacra τοῦ καθηγητοῦ Westwood, καὶ εἰς ἓν τῶν χειρογράφων τῆς ἐν Πάτμῳ μονῆς. Παράδοξον εἰπεῖν, ἐν τῇ πρωτοτύπῳ ἀφηγήσει τοῦ Προχόρου οὐδὲ λέξις κἂν φέρεται περὶ τῆς Ἀποκαλύψεως. Ἔν τισι τῶν μεγαλειτέρων ὅμως χειρογράφων τῶν «Πράξεων τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου», εἶνε παρείσακτόν τι χωρίον, προδήλως προσαρμοσθὲν ἀπὸ τῆς περὶ τῆς συγγραφῆς τοῦ Εὐαγγελίου ἀφηγήσεως, ἔνθα τὸ βιβλίον τῆς Ἀποκαλύψεως λέγεται ὑπαγορευθὲν ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου εἰς τὸν Πρόχορον ἔν τινι σπηλαίῳ τῆς Πάτμου. Οὕτως ἀναμφιβόλως, τὸ σπήλαιον ὅπερ ἐπεσκέφθημεν ἐχαρακτηρίσθη ὡς ἡ σκηνὴ τοῦ συμβάντος τούτου, δυνατὸν δὲ ἡ ἐπὶ τοῦ εἰκονοστασίου εἰκὼν νὰ σκοπεύῃ τὴν περιγραφὴν αὐτοῦ. Ἀξιοσημείωτον εἶνε ὅτι ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Διονυσίου τῶν Ἀγράφων περὶ ζωγραφικῆς, ὅπερ ἀπὸ ἀγνώστων χρόνων τοῦ Μεσαιῶνος μέχρι σήμερον

καθώρισε τὸν τρόπον τῆς παραστάσεως τῶν ἱερῶν θεμάτων ἐν τῇ τέχνῃ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ὁρίζεται ὅτι τόπος τῆς τε Ἀποκαλύψεως καὶ τῆς συγγραφῆς τοῦ Εὐαγγελίου δέον νὰ εἶνε σπήλαιον. Ἀλλ' ἐνῷ ἐν τῷ δευτέρῳ τούτῳ θέματι ὁ Πρόχορος δέον νὰ εἰσάγηται ὡς ὁ γραφεύς, ἐν τῷ πρώτῳ ὁ Ἀπόστολος δέον νὰ παρίσταται μόνος . . .

Ἐξαιρέσει ἑνὸς ἢ δύο ἑλληνικῶν μονῶν ᾠκοδομημένων εἰς τὰ ἐνδότερα σπηλαίων—ὡς ἡ μονὴ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου ἐν Πελοποννήσῳ καὶ τῆς Σούμελης ἐν Τραπεζοῦντι — οὐδεμία, ἐφ' ὅσον ἐνθυμοῦμαι, εἶνε τόσῳ στενῶς καὶ παραδόξως συνεσφιγμένη ὡς ἡ μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ἐν Πάτμῳ.

Αἱ κλίμακες αὐτῆς παριστῶσιν ἀληθῆ δαίδαλον καὶ διόδους ἀπαντᾷ τις εἰς τὰ μᾶλλον ἀπροσδόκητα μέρη καὶ κατὰ ποικιλωτάτας διευθύνσεις.

Ἡ αὐλή, περὶ ἣν ἡ μονὴ εἶνε ᾠκοδομημένη, εἶνε λίαν ἀνώμαλος κατὰ τὸ σχῆμα, πολλαὶ δὲ ἀψῖδες εἰς ὀξὺ ἀπολήγουσαι ἐτέθησαν οὕτως, ὥστε νὰ ἐνισχύωσι τὰ κτίρια ἑκατέρωθεν. Ἐντὸς αὐτῆς εἰσι πλυντήρια καὶ πολλαὶ δεξαμεναὶ πρὸς ἀποθήκευσιν ὕδατος. Τὸ ἄνω μέρος συνίσταται εἰς ἄτακτον πλῆθος καπνοδοχῶν, κωδώνων, τρούλλων καὶ προμαχώνων....

Τὴν φωνὴν τῶν κωδώνων ἠκούσαμεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς νυκτός, καλοῦσαν τὴν κοινότητα εἰς προσευχήν, ἀφοῦ ἡ θύρα ἑκάστου θαλάμου πρῶτον σθεναρώτατα ἐβροντήθη, καὶ τὸ σήμαντρον, ἤτοι ἐξυπνητήριον, οὗ γίνεται χρῆσις ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ, ἤχησεν ἐν τοῖς διαδρόμοις. Οἱ μοναχοὶ ἀριθμοῦνται εἰς τριάκοντα, εἶνε δὲ πάντες Πάτμιοι. Ἔχουσι κτήματα ἐν Κρήτῃ, Σάμῳ καὶ Θήρᾳ, ἀλλ' ἐν τῷ παρόντι παραπονοῦνται ἐπὶ πτωχείᾳ. Ἡ ἵδρυσις τῆς μονῆς χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος, ὅτε μοναχός τις ὀνόματι Χριστόδουλος, διατρίψας πρότερον ἐν διαφόροις μοναῖς, καὶ μηδεμίαν αὐτῶν εὑρὼν αὐστηρὰν εἰς τοὺς κανόνας της ὥστε νὰ συνᾴδῃ πρὸς τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ἀσκητικὴν ἰδιοσυγκρασίαν, ἐπέτυχε παρὰ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Κομνηνοῦ παραχώρησιν τῆς νήσου Πάτμου, ἐπεσφραγισμένην διὰ χρυσοβούλλου, ἐπὶ τῷ τέλει ἵνα ἱδρύσῃ ἐκεῖ κοινότητα κανονιζομένην συνῳδὰ πρὸς τὰς περὶ μοναστικοῦ βίου ἰδέας του. Ῥητῶς λέγεται ἡμῖν ὅτι ἐπί τινα χρόνον πρὸ τοῦ γεγονότος τούτου ἡ νῆσος ἦτο ἀκατοίκητος, τοῦθ' ὅπερ δέον νὰ ὑπολογισθῇ ἐν τῇ ἐκτιμήσει τῆς ἀξίας τῶν ἐγχωρίων παραδόσεων.

Τὸ πανόραμα ἀπὸ τῆς στέγης τῆς μονῆς, εἰς ἣν ἀνέβην τῇ πρώτῃ

μετὰ τὴν ἄφιξίν μου πρωΐᾳ, εἶνε ἀληθῶς θαυμάσιον. Τὸ μέγιστον μέρος τῆς παραδόξου νήσου, μὲ τὰ ποικίλλοντα ὕψη τῆς καὶ τὸν ἀκανόνιστον σκελετόν της, εἶνε ἐκεῖθεν ὁρατὸν καὶ κατὰ μῆκος αὐτοῦ, ὁ εὐρὺς κόλπος, ὃν ἐναγκαλίζονται οἱ κραναοὶ βραχίονές της. Πρὸς βορρᾶν ἐφαίνετο ἡ ἐν ἐπιπέδῳ γραμμὴ τῆς Ἐφορίας, αἱ κορυφαὶ τῆς Σάμου, καὶ τὸ ἀκρωτήριον τῆς Μυκάλης, εἰς δὲ τὴν ἀντίθετον διεύθυνσιν ἡ νῆσος Λέρος, ἐπέκεινα τῆς ὁποίας ὑψοῦντο αἱ ὡραῖαι κορυφαὶ τῆς Καλύμνου, ἐνῷ ἐν τῇ ἀνοικτῇ ἐκτάσει τοῦ Αἰγαίου πρὸς δυσμὰς ἔκειτο ἡ Ἀμοργὸς καὶ ἀπωτέρω τὸ ἡφαίστειον τῆς Θήρας. Ἔτι πλέον ἡ θάλασσα ἦτο καταπεποικιλμένη ὑπὸ πολυαρίθμων νησιδίων, ταῦτα δὲ σὺν τοῖς μεσολαβοῦσι διαστήμασι βαθέος κυανοῦ ὕδατος, ἀπετέλουν τὸ πρωτεῦον χαρακτηριστικὸν τῆς σκηνῆς. Τοιαύτη ἦτο ἡ θέα ἥτις, μὲ συχνὰς μεταλλαγὰς ἀπὸ ἡμέρας εἰς νύκτα καὶ ἀπὸ ἡλιόφωτος εἰς θύελλαν, θὰ παρίστατο ἐνώπιον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐξορίας του. Εἶνε δὲ ἐνδιαφέρον τὸ ζήτημα, ἐὰν ἡ ἐντύπωσις ἣν ἐνεποίει αὐτῷ δύναται νὰ ἐξιχνιασθῇ εἰς τὰς εἰκόνας, αἵτινες χαρακτηρίζουσι τὸ βιβλίον τῆς Ἀποκαλύψεως. Ὁ Dean Stanley ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ Sermons in the East χωρεῖ μέχρι τοσούτου, ὥστε νὰ ὑποθέτῃ ὅτι ὁ δράκων καὶ τὰ πολυκέφαλα θηρία, ὑπηγορεύθησαν ὑπὸ τοῦ ὀφιοειδοῦς σχήματος τῆς νήσου, οἱ δὲ βράχοι αὐτῆς μετεστράφησαν εἰς φανταστικὰς καὶ χονδροειδεῖς μορφάς. Ἐν τούτοις εἶνε βέβαιον ὅτι μνεία τῆς θαλάσσης ἐν τῇ Ἀποκαλύψει γίνεται καὶ συχνὰ καὶ ἐμφαντικώτατα, καὶ ἂν ἔτι μὴ ὑπολογίσωμεν τὰ χωρία ἔνθα ἡ θάλασσα ἀναφέρεται ὑπὸ γενικὴν ἔποψιν ὡς ἓν τῶν συστατικῶν τῆς δημιουργίας. Ἔτι δὲ συχνοτέρα καὶ ἐμφαντικωτέρα εἶνε ἡ μνεία τῶν νήσων (ἴδε Ἀποκαλύψ. 6.14 καὶ 16.20). Ὅπως ἂν ᾖ, ἡ σκηνογραφία τῆς νήσου ὡς ἐκ τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς ἀγρίας μεγαλοπρεπείας της, προσέτι δὲ ἡ τοῦ διαστήματος καὶ τῆς μονώσεως ἐντεῦθεν παρεχομένη συναίσθησις ἦτο λίαν κατάλληλος, ὅπως ἀποτελέσῃ τὴν βάσιν τῶν θαυμασίων ἐκείνων ὁραμάτων τῆς Ἀποκαλύψεως.

Τὸ πρῶτον ἄξιον λόγου μέρος ὅπερ ἐπεσκέφθημεν ἐν τῇ μονῇ εἶνε ἡ βιβλιοθήκη. Εἶνε δὲ αὕτη εὐρύ, εὐάερον δωμάτιον καὶ τὰ βιβλία εἶνε διατεταγμένα εἰς θήκας κατὰ μῆκος τῶν τοίχων, οὕτως ὥστε ἡ βιβλιοθήκη παρέχει ὄψιν πολλῷ διάφορον τῆς περιγραφείσης ὑπὸ τοῦ Κλάρκ, ὅστις εἶδεν αὐτὴν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος, στερήσας αὐτὴν καί τινων ἐκ τῶν πολυτιμοτάτων βιβλίων ἅτινα περιεῖχε. Τὴν σήμερον ὁ πολυτιμότερος αὐτῆς θησαυρὸς εἶνε ὁ περιώνυμος Κῶδιξ Ν., χειρόγραφον τετάρτου μεγέθους τοῦ ΙϚ' αἰῶνος, ἔχον διπλᾶς στήλας

καὶ γεγραμμένον ἐπὶ πορφυρᾶς μεμβράνης διὰ κεφαλαίων ἀργυρῶν γραμμάτων, μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ διὰ χρυσῶν. Τὸ τμῆμα αὐτοῦ ὅπερ ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ σῴζεται, συνίσταται ἐκ τριάκοντα τριῶν φύλλων καὶ περιλαμβάνει τὸ μέγιστον μέρος τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου. Τὸ ἐνδιαφέρον ὅμως αὐτοῦ αὐξάνει ὡς ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἄλλα τεμάχια τοῦ αὐτοῦ χειρογράφου περιλαμβάνοντα ἕτερα τεμάχια τῶν ἄλλων Εὐαγγελίων ὑπάρχουσιν ἀλλαχοῦ—ἓξ φύλλα ἐν τῷ Βρεττανικῷ Μουσείῳ καὶ δύο ἐν Βιέννῃ. Παράδοξον εἰπεῖν, τὸ χειρόγραφον ὅπερ ὡς μάλιστα ὁμοιάζει τῷ ῥηθέντι κατά τε τὸ ἐξωτερικὸν καὶ τὸ κείμενον αὐτοῦ εἶνε ὁ Ροσσάνιος Κῶδιξ Σ, ἀνήκων εἰς τὴν Μονὴν τῶν Ροσσάνων ἐν Καλαβρίᾳ οὐχὶ μακρὰν τοῦ τόπου τῆς ἀρχαίας Συβάρεως. Τόσον στενὴ εἶνε ἡ ἀναλογία μεταξὺ τῶν δύο ὡς πρὸς τὸ ἰδιόρρυθμον τῆς φράσεως ἀμφοτέρων, ὥστε πιστεύεται ὅτι ἴσως ἀντεγράφησαν κατ' εὐθεῖαν ἀπὸ κοινοῦ πρωτοτύπου [1]. Καὶ ὁ Ροσσάνιος Κῶδιξ εἶνε πορφυροῦς καὶ ἀργυροῦς, σπανιώτατον τοῦτο εἶδος χειρογράφου, σπανιώτερον ἔτι, κατὰ τὸν καθηγητὴν Βέστβουδ, τῶν καθ' ὁλοκληρίαν χρυσοῖς γράμμασι γεγραμμένων.

Εὐθὺς μετὰ τὸν Κώδικα Ν κατὰ τὴν σπουδαιότητα ἔρχεται χειρόγραφον τοῦ βιβλίου τοῦ Ἰώβ, ἀναγόμενον ὑπὸ τοῦ κ. Κὼξ εἰς τὸν ἕβδομον ἢ ὄγδοον αἰῶνα [2]. Εἶνε εἰς μέγα σχῆμα καὶ ἐπὶ μεμβράνης γεγραμμένον διὰ κεφαλαίων γραμμάτων, μὲ εἰκόνας παρεντιθεμένας ἐν ταῖς σελίσιν. Αἱ εἰκόνες αὗται μοὶ ἐφάνησαν μεγάλης ἀξίας διὰ τὴν σπουδὴν τῆς μεσαιωνικῆς τέχνης, ἔχουσαι πολλῷ πλείονα πρωτοτυπίαν ἢ ὅση συνήθως ἀνευρίσκεται ἐν βυζαντινοῖς ἔργοις. Μεταξὺ αὐτῶν εἰσι συμπλέγματα παριστῶντα τοὺς υἱοὺς καὶ τὰς θυγατέρας τοῦ Ἰὼβ, μορφὰς ἐλάφων καὶ ἄλλων ζῴων καὶ σκηνὰς ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἰώβ. Καὶ δὲν ἦσαν αὐταὶ χρωματογραφίαι ἐπὶ τοῦ συνήθους χρυσοῦ ἐμβαδοῦ, ἐνιαχοῦ ἁπλῶς ἰχνογραφημέναι. Εἰσὶν ἐπίσης δύο βιβλία τοῦ Εὐαγγελίου εἰς μικρὸν τέταρτον, μὲ τὸ ἀρχικὸν δέσιμον, ἓν ἐκ τῶν ὁποίων ἔχει τὰ ἐμβλήματα τῶν Εὐαγγελιστῶν ἀργυρᾶ, κεχρυσωμένα εἰς τὰς γωνίας, μὲ τὴν μορφὴν τοῦ Ἐσταυρωμένου ἐν τῷ κέντρῳ, ἐνῷ τὸ ἕτερον, ὅπερ εἶνε δεμένον δι' ἐρυθροῦ μεταξίνου ὑφάσματος, ἔχει τὰς κεφαλὰς τῶν Εὐαγγελιστῶν ἀργυρᾶς. Ἀμφότερα ἔχουσι χρωματογραφίας τῶν Εὐαγγελιστῶν τοῦ μεγέθους τῆς ὅλης σελίδος, ἀλλ' εἰς τὸ ἕτερον αὐτῶν ἡ εἰκὼν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου λείπει, ἐνῷ εἰς τὸ ἄλλο ὁ Εὐαγγελι-

[1] Ἴδε Prof. Sanday Studia Biblica Nº VI.

[2] Ἔκθεσις πρὸς τὴν Ἀγγλικὴν Κυβέρνησιν περὶ τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῆς Ἀνατολῆς σῳζομένων ἔτι ἑλληνικῶν χειρογράφων. Σελὶς 27.

στῆς παρίσταται, ὡς εἶπον ἤδη, ὑπαγορεύων τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὸν Πρόχορον. Ἐπεδείχθη ὡσαύτως ἡμῖν χειρόγραφον κατὰ τὸ ἥμισυ διὰ κεφαλαίων γεγραμμένον, ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, μὲ χρονολογίαν 942. Ἦτο ὅμως λίαν παραμεμορφωμένον ὑπὸ τῆς ὑγρασίας. Οὐχ ἧττον ἐνδιαφέρον ἀντικείμενον εἶνε ἡ πρωτότυπος βοῦλλα Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, ἡ ἐπιτρέπουσα τὴν ἵδρυσιν τῆς μονῆς. Αἱ διαστάσεις της εἶνε ἐννέα ποδῶν μήκους καὶ 16 δακτύλων πλάτους, εἶνε δὲ ἐπὶ χάρτου ἐπικολληθέντος εἰς λινὸν ὕφασμα. Οἱ χαρακτῆρες εἶνε μεγάλοι καὶ ἡ ὑπογραφὴ τοῦ αὐτοκράτορος ὅπως καὶ αἱ παρατεθεῖσαι ὑπ' αὐτοῦ λέξεις εἶνε γεγραμμέναι δι' ἐρυθρᾶς μελάνης.

Θὰ περιγράψω ἤδη τὴν μεγάλην Ἐκκλησίαν τῆς μονῆς. Ἡ εἴσοδος εἶνε διὰ μέσου προαυλίου διήκοντος καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς δυτικῆς ἄκρας τοῦ κτιρίου, καὶ ἀνοίγοντος εἰς τὴν αὐλήν. Μαρμάρινοι στῦλοι ὑποστηρίζουσιν αὐτὸ ἔξωθεν. Πηγή τις ἐκεῖ ὑπάρχουσα δέχεται τὸ ὕδωρ, οὗ γίνεται χρῆσις πρὸς ἁγιασμὸν τὰ Θεοφάνεια. Ἐπὶ τῶν τοίχων αὐτῆς εἶνε τοιχογραφίαι παριστῶσαι μεταξὺ ἄλλων ἱερῶν ἀντικειμένων τοὺς πολεμιστὰς ἁγίους, τὸν Ἅγιον Γεώργιον καὶ Ἅγιον Δημήτριον, τὸν Ἅγιον Ἀρτέμιον μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῆς Ἑλένης. Ἐδῶ ἵσταται ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς φέρων ἐσθῆτα καὶ στέμμα καὶ σταυρὸν ἐν τῇ χειρί, ἀλλαχοῦ ὁ μάγος Κύνωψ ῥίπτεται εἰς τὸ ὕδωρ, ἐνῷ ἀνωτέρω τῆς εἰκόνος εἶνε ὁ γηραιὸς Ἅγιος Ἰωάννης μετὰ τῶν ὀπαδῶν του. Εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ διαδρόμου τούτου εἶνε τρεῖς εἴσοδοι, ὧν δύο ἄγουσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἡ δὲ τρίτη εἰς ἐκκλησίδιον, τοῦ Ἁγίου Χριστοδούλου. Διὰ νάρθηκος εἰσερχόμεθα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἥτις εἶνε εἰς ἄκρον σκοτεινή, φωτιζομένη μόνον ἀπὸ τοῦ θόλου καὶ ἀπὸ παραπλεύρου ἐκκλησιδίου.

Ὁ κεντρικὸς θόλος ὑποστηρίζεται ὑπὸ τεσσάρων στύλων καὶ περιέχει τοιχογραφίαν τοῦ Σωτῆρος, τὸ δὲ ἔδαφος ὑποκάτω κοσμεῖται διὰ μωσαϊκοῦ. Τὸ εἰκονοστάσιον εἶνε πλουσίως λεπτουργημένον καὶ παριστᾷ μορφάς, καρποὺς καὶ ἄνθη, τὰ δὲ ἀναλόγιά εἰσιν ἐμπεποικιλμένα διὰ χελωνίου ὀστράκου καὶ μαργάρου. Αὐτόθι εὑρίσκονται δύο ἀρχαῖαι εἰκόνες τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου—μία μεγάλη καὶ ἡ ἄλλη μικρὰ—ἀλλ' ἀμφότεραι παραμεμορφωμέναι ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ ὑπὸ τῆς εὐσεβείας τῶν προσκυνητῶν, δείκνυται δὲ καὶ μικρὸν τρίπτυχον τῆς ἐποχῆς τοῦ ἱδρυτοῦ, φέρον λεπτοτάτας εἰκόνας βιβλικῶν σκηνῶν. Ἐν τῷ ἐκκλησιδίῳ, τὸ σῶμα τοῦ Ἁγίου Χριστοδούλου κεῖται ἐντὸς παστοῦ βαθυνθέντος ἐν τῷ παραπλεύρῳ τοίχῳ. Τὸ σῶμα εἶνε ἐγκεκλεισμένον ἐντὸς θήκης, ἀλλὰ τὸ πρόσωπον εἶνε ὁρατόν. Τὰ σανδάλια καὶ ἡ βακτηρία του σῴζονται ὡς ἱερὰ λείψανα, τὰ

μὲν σανδάλια κατεσκευασμένα ἐκ χονδροῦ βαθυχρόου δέρματος καὶ πολὺ ἐφθαρμένα, ἡ δὲ πατερίτσα διῃρημένη εἰς δύο μέρη, ὧν ἓν ἔχει προσκεκολλημένον σταυρόν, χρησιμεύοντα ἐνίοτε ὡς ἐπακούμβημα διαρκούσης τῆς ἀκολουθίας ἐν ταῖς μοναῖς. Οἱ μοναχοὶ δεικνύουσιν ἐπίσης τὴν ἅλυσιν, δι' ἧς ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ἐδέθη ὡς αἰχμάλωτος, ἀλλὰ τὸ μὴ γνήσιον αὐτῆς, ὅπως ὅλων τῶν λειψάνων τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ἐν τῇ νήσῳ, καταφανέστερον γίνεται ἐκ τῆς γνησιότητος πλείστων ἀντικειμένων συνδεομένων πρὸς τὸν ἱδρυτήν.

Τὸ ἑστιατόριον εἶνε εὐρεῖα καὶ ὑψηλὴ αἴθουσα μὲ στέγην ἀψιδωτὴν καὶ κεντρικὸν θόλον, μακρὰ δὲ λίθινα τραπέζια ἐκτείνονται ἐν τῷ μέσῳ, ὁμοιάζοντα τῇ τραπέζῃ, ὡς εἴδομεν ἐν τῇ Νέᾳ Μονῇ τῆς Χίου. Ἀλλ' ἐνταῦθα αἱ ἕδραι εἰσὶ ξύλιναι, ἐρειδόμεναι κατὰ διαλείμματα ἐπὶ λιθίνων στηριγμάτων. Ἤδη εἶνε ἐν ἀχρηστίᾳ, τοῦ συστήματος τοῦ κοινῇ τρώγειν ἐγκαταλειφθέντος, τοιχογραφίαι ὅμως τινὲς ἀπομένουσι μαρτυροῦσαι τὸ πρόσθεν μεγαλεῖόν της. Συνορεῦον τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ εἶνε μαγειρεῖον ἐξίσου ἀψιδωτῆς κατασκευῆς, μὲ μόνον μίαν ἐσχάραν, ἧς ὑπέρκειται καπνοδόχος διήκουσα μέχρι τῆς κορυφῆς τῆς μονῆς, ὡσεὶ ἀπειρόκαλος χοάνη ἀκανονίστου σχήματος.

Ἀπελθόντες τῆς μονῆς κατέβημεν πρὸς τὴν δυτικὴν ἀκτὴν τῆς νήσου μέχρις οὗ μετὰ παρέλευσιν ἡμισείας ὥρας ἐφάνη πρὸ ἡμῶν κολπίσκος καὶ ἐπὶ τῆς ἀκτῆς αὐτοῦ τεμάχιον καλλιεργημένης γῆς, γνωστῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα ὁ κῆπος τοῦ Ὁσίου. Μῆκος ἔχον τὸ τεμάχιον τοῦτο ἑνὸς τετάρτου μιλλίου ἑκατέρωθεν, περιλαμβάνει ναΐσκον καί τινα οἰκήματα. Ἀλλ' ἡ φήμη ἧς ἀπολαύει ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι κέκτηται μίαν τῶν ὀλίγων κρηνῶν τῆς νήσου, λέγεται δὲ ἡ κρήνη αὕτη ἀναβλύσασα ἐκ τοῦ ἐδάφους συνεπείᾳ δεήσεων τοῦ ἁγίου Χριστοδούλου. Ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου προὐχωρήσαμεν κατὰ μῆκος τῶν τραχειῶν κατωφερειῶν, μέχρις οὗ ἐφθάσαμεν εἰς τὸ ὄπισθεν τῆς σκάλας στόμιον, ἀπὸ τῆς περαιτέρω πλευρᾶς τοῦ ὁποίου ὑψοῦται ὁ λόφος, ὃν κατελάμβανεν ἡ ἀκρόπολις τῆς ἀρχαίας πόλεως. Ἡ τοποθεσία αὐτῆς, ὡς ἤδη περιέγραψα, εἶνε ἀξιοσημείωτος, διότι ἵσταται ἐν μέσῳ δύο ἰσθμῶν καὶ δύο θαλασσῶν. Ἀφικόμενοι εἰς τοὺς πόδας αὐτῆς, προὐχωρήσαμεν ἀναρριχώμενοι ἐπὶ τῆς ἀποτόμου νοτιοδυτικῆς ὄψεως αὐτῆς, οὐχὶ δὲ μακρὰν τῆς κορυφῆς συνηντήσαμεν τὰ λείψανα τῶν ὀχυρωμάτων, ἅτινα κυρίως ἀπετελοῦντο ἐκ πολυγώνων ὄγκων ἐκεῖ συντοποθετουμένων. Ἀλλ' ὅτε ἐπεράσαμεν εἰς τὸ ἀντίθετον μέρος, εὕρομεν γραμμὴν τειχῶν καὶ πύργων πολὺ καλλίτερα διατηρουμένων . . .

Μετὰ ταῦτα ἐπιβάντες τοῦ σαμίου πλοίου μας, ἀπήλθομεν εἰς Λέρον

ἐπὶ τῇ ἐλπίδι νὰ εὕρωμεν τὸ αὐστριακὸν ἀτμόπλοιον τὸ προσεγγίζον εἰς τὴν νῆσον ταύτην ἅπαξ κατὰ δεκαπενθημερίαν ἐκ τῆς ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Ἀλεξάνδρειαν γραμμῆς του . . .

Παράδοξον ἐφάνη ἡμῖν ὅτι τόσῳ λαμπρὸν ἀτμόπλοιον, οἷον ἡ Vesta, προσήγγιζεν εἰς τόσον ἀσήμαντον λιμένα οἷος ὁ τῆς Λέρου, ἀλλὰ κατὰ τὴν εἰς Ρόδον διαμονήν μας ἡ ἀνωμαλία αὕτη ἐξηγήθη ἡμῖν. Φαίνεται ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Λέρου ἔχουσιν ἱκανὸν πλοῦτον καὶ ὅτι ἐσχάτως πολλοὶ αὐτῶν ἐγκατέστησαν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, γενόμενοι ἐκεῖ ἐργοστασιάρχαι. Συνεπείᾳ τούτου ἡ ἐν Αἰγύπτῳ κοινότης ἔκρινε λυσιτελὲς νὰ ἐγγυηθῇ εἰς τὴν ἑταιρίαν τοῦ Λόϋδ περὶ τὰς 25,000 φράγκων ἐτησίως ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ ἐκτελῇ συγκοινωνίας μεταξὺ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Λερίων καὶ τῆς γενετείρας αὐτῶν νήσου. Τοῦτο ἱκανῶς δεικνύει τὴν ἐμπορικὴν ἐπιχειρηματικότητα τῶν νησιωτῶν Ἑλλήνων· οἱ πολῖται τῆς Λέρου κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἦσαν θύματα τοῦ ἑξῆς κακοβούλου ἐπιγράμματος, ἐξενεχθέντος ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ Φωκυλίδου καθ' ἑνὸς ἐξ αὐτῶν καλουμένου Προκλέους . . . Λέριοι κακοί· οὐχ ὁ μὲν ὃς δ' οὔ, πάντες πλὴν Προκλέους καὶ Προκλέης Λέριος. Ποιητής τις Λέριος ὁ Δημόδοτος, ἐπειράθη νὰ μετατρέψῃ αὐτό, ὥστε νὰ ἐφαρμόζηται εἰς τοὺς Χίους, ἀλλὰ φαίνεται ἄνευ πολλῆς ἐπιτυχίας. Λέγεται ὅτι ἂν ρίψῃς ἄφθονον ἀκαθαρσίαν, μέρος αὐτῆς θὰ κολλήσῃ, καὶ τὰ σατυρικὰ ἐπιγράμματα φαίνονται ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν ἀποτελοῦντα τὴν φιλολογικὴν ἀκαθαρσίαν, ἥτις εὐχερέστατα καὶ μονιμώτατα κολλᾷ. Τοῦτο φαίνεται ἀληθεύει ἐν τῇ παρούσῃ περιπτώσει, διότι τὸ σκῶμμα τοῦτο, τὸ ἐξαχθὲν ὑπὸ τοῦ Φωκυλίδου κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα πρὸ Χριστοῦ, ἀναγράφεται κατὰ τῆς Λέρου ὑπὸ τοῦ Στράβωνος, γράψαντος κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχήν. Οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες δείκνυνται οὐχ ἧσσον τῶν ἀρχαίων κακόβουλοι. Λέρα εἶνε ἡ νεοελληνικὴ λέξις ἡ σημαίνουσα ἀκαθαρσίαν καὶ κατὰ συνέπειαν Λέρος, Λέρα, ὁριστικῶς κατέστη παροιμιακὴ ἔκφρασις, ἥτις ἦλθε φυσικῶς εἰς τὰ χείλη τοῦ ἡμετέρου ἐξ Ἀθηνῶν συνοδοῦ, ἐνῷ ἐπλησιάζομεν τὴν νῆσον [1].

Π. Δ.

[1] Ἐλπίζομεν ὅτι θὰ δυνηθῶμεν προσεχῶς νὰ παράσχωμεν τοῖς ἡμετέροις ἀναγνώσταις περικοπὰς καὶ ἐξ ἄλλων κεφαλαίων τοῦ διδακτικοῦ καὶ περισπουδάστου, ὅσῳ καὶ τερπνοῦ βιβλίου τοῦ καθηγητοῦ Τῶζερ.

ΑΧΙΛΛΕΥΣ ΠΑΡΑΣΧΟΣ

Πένθος βαθὺ ἐνέσκηψεν εἰς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, στέρησις ἀλγεινή, δι' ἣν ἐπὶ μακρὸν θὰ πενθήσωσιν αἱ ἑλληνίδες Μοῦσαι. Ὁ **Ἀχιλλεὺς Πάρασχος**, ὁ ἐμπνευσμένος ὑμνῳδὸς τῆς πατρίδος, ὁ περιπαθὴς ψάλτης τοῦ ἔρωτος καὶ πάντων τῶν εὐγενῶν αἰσθημάτων τῆς ζωῆς, ἐτελεύτησεν ἐν Ἀθήναις τὴν 26 Ἰανουαρίου.

Ἡ ἀγγελία τοῦ θανάτου του ἐνέπλησεν ὀδύνης τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν, ἥτις σύμπασα παρηκολούθησε μετ' ἰδιαιτέρας ὅλως στοργῆς τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ ποιητοῦ, τὰ δάκρυα δὲ τὰ ὁποῖα ἔρρευσαν ἐπὶ τοῦ φερέτρου του καὶ τὰ ἄνθη μὲ τὰ ὁποῖα ἐκαλύφθη ὁ τάφος του ἦσαν φόρος εἰλικρινὴς τῆς πανδήμου ἀγάπης καὶ ἐκτιμήσεως ἣν ἔχαιρε. Καὶ ἡ ἐκτίμησις ἦτο δικαία, διότι ὁ **Ἀχιλλεὺς Πάρασχος** ἦτο ἀδιαφιλονεικήτως ὁ ἐξοχώτατος λυρικὸς ποιητὴς τῆς νεωτέρας ἐποχῆς τοῦ ἔθνους ἡμῶν. Αἱ νεώτεραι γενεαὶ ἐνωτίσθησαν μετὰ συγκινήσεως τοῦ ᾄσματος αὐτοῦ, τοῦ τρυφεροῦ καὶ ἐλεγειακοῦ, τοῦ ἀναβλύζοντος ἐκ τοῦ βάθους τῆς καρδίας καὶ εἰς πολλὰς τοῦ βίου περιστάσεις αἱ στροφαὶ αὐτοῦ ἀνήρχοντο ἀκουσίως εἰς ὅλων τὰ χείλη. Ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ἴσως γνωστὸς καὶ ἀγαπητὸς κατέστη, διότι συνέδεσεν ἀρρήκτως τὴν Μοῦσάν του μὲ τὸ ἱερὸν αἴσθημα τῆς φιλοπατρίας καὶ ἐν ἐποχαῖς ἐθνικῆς συγκινήσεως ἢ ἀδημονίας ἠκούετο ἡ ἔνθους φωνή του καὶ διὰ τῶν στίχων αὐτοῦ τῶν ἐμπνευσμένων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἔπαλλεν ἡ καρδία ὁλοκλήρου τοῦ Ἔθνους, διηρμήνευεν εὐγλώττως τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα, ἐξῆπτε τὸν καταπίπτοντα ζῆλον, ἐπράϋνε τὴν ἀθυμίαν, ἐνέπνεε τὴν πίστιν εἰς τὸ μέλλον τῆς πατρίδος καὶ τὴν ἐγκαρτέρησιν, εἴτε ἀποχαιρετίζων τοὺς τελευταίους θνήσκοντας ἄνδρας τοῦ Ἀγῶνος, εἴτε στρέφων τὸ βλέμμα πρὸς τὴν ἔνδοξον ἐκείνην τοῦ ἔθνους ἐποχὴν καὶ ἐξυμνῶν τὰ κλεινὰ αὐτῆς κατορθώματα ἐν ἡμέραις ἐθνικῆς πανηγύρεως. Διὸ ὀρθότατα καὶ προσφυέστατα εἶπε περὶ αὐτοῦ ὁ κ. Βλάχος ὅτι ὠνομάσθη ἐθνικὸς ποιητὴς χωρὶς κανεὶς νὰ τὸ προτείνῃ, χωρὶς κανεὶς νὰ τὸ συζητήσῃ.

Ἡ κηδεία τοῦ ποιητοῦ γενομένη δημοσίᾳ δαπάνῃ ἀπέβη δημοτελεστάτη, καὶ τὸ φαινόμενον τοῦτο ἦτο τὸ μόνον παρήγορον ἐν τῷ μέσῳ τόσης θλίψεως, μαρτυροῦν ὅτι ὁ λαὸς ἡμῶν γινώσκει νὰ ἐκ-

τιμᾷ καὶ νὰ σέβηται τὴν μνήμην τῶν πνευματικῶς ὑπὲρ αὐτοῦ ἐργασθέντων. Πολυπληθεῖς στέφανοι κατετέθησαν ἐπὶ τῆς σοροῦ του πεμφθέντες ὑπὸ τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως, ὑπὸ τῆς Α. Β. Υ. τοῦ Διαδόχου, ὑπὸ τοῦ Δήμου Ἀθηναίων, ὑπὸ τῶν φοιτητῶν τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ὑπὸ διαφόρων φιλολογικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν σωματείων, πάντες δὲ οἱ ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἐν τοῖς γράμμασιν, ἐν ταῖς τέχναις διακρινόμενοι, οἱ φοιτηταὶ ἐν σώματι καὶ πολλαὶ χιλιάδες λαοῦ ἠκολούθησαν τὴν ἐκφορὰν ἀπὸ τῆς πενιχρᾶς κατοικίας τοῦ ποιητοῦ μέχρι τοῦ νεκροταφείου.

Ὁ φιλολογικὸς Σύλλογος «Παρνασσός», οὗτινος ὁ μεταστὰς ἦτο ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ ἐπιφανεστέρων μελῶν, ἐψήφισεν ἐν ἐκτάκτῳ συνεδριάσει τῆς Ἐφορίας, ὅπως διακοπῶσιν αἱ ἐργασίαι αὐτοῦ ἐπὶ τριήμερον, ἀναρτηθῇ μεσίστιος ἡ σημαία εἰς τὸ κατάστημα τοῦ Συλλόγου, κατατεθῇ στέφανος ἐπὶ τοῦ νεκροῦ, παρακολουθήσωσι πάντα τὰ μέλη ἐν σώματι τὴν κηδείαν, προσφωνήσῃ δὲ ἐκ μέρους τοῦ Συλλόγου ὁ ἀντιπρόεδρος κ. Ἀριστ. Ρούκης.

Ἐπὶ τοῦ τάφου του ὁ Ὑπουργὸς τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως κ. Ἄγγελος Βλάχος εἶπε τὰ ἑξῆς :

«Ἀγαπητέ μου Ἀχιλλεῦ, παλαιέ μου σύντροφε καὶ καλέ μου φίλε,

Ὕμνησες μεγάλην παρελθοῦσαν γενεάν, καὶ ἐνανούρισες καὶ ἀνέθρεψες τὴν σύγχρονόν σου. Πρὸς τὰς χορδὰς τῆς λύρας σου ἔπαλλε τοῦ ἔθνους σου ὅλου ἡ καρδία καὶ πᾶς ἐκείνης φθόγγος ἦτο εἰς αὐτῆς παλμός. Διὰ τοῦτο καὶ ὠνομάσθης ἐθνικὸς ποιητής, χωρὶς κανεὶς νὰ τὸ προτείνῃ, χωρὶς κανεὶς νὰ τὸ συζητήσῃ. Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς αὐθόρμητος καὶ ὁρμεμφύτως ἔθηκε περὶ τὴν ἐμπνευσμένην σου κεφαλὴν τὸ καλλίφυλλον στέμμα τοῦ ἐθνικοῦ ψάλτου, καὶ οὐδεὶς ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος Ἕλλην ποιητὴς ἤκουσεν ἀξιώτερον ὄνομα, οὐδ' ἠξιώθη τιμιωτέρου διαδήματος.

Τίς θὰ σὲ ὑμνήσῃ τώρα, ῥαγέντα ὑπὸ τοῦ πόνου, τακέντα ὑπὸ τὸ πῦρ τῆς μεγάλης σου καρδίας, μαρανθέντα ὑπὸ τὴν ψυχρὰν πνοὴν τοῦ κοινωνικοῦ βορρᾶ; Ποῦ θὰ εὑρεθῇ ὁ κληρονόμος τῆς λύρας σου ψάλτης, ὅστις θὰ μέλψῃ παρὰ τὸ μνῆμά σου τὴν μεγάλην ᾠδὴν τῆς ὁποίας εἶσαι ἄξιος ; Ποῦ ἀνακλαδοῦται εἰς τὸ ἀπόπρυμνον δάσος τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἡ δρῦς ἐκείνη, ἥτις θὰ σκεπάσῃ τὸν τάφον σου ;

Ἐγὼ δὲν θὰ σὲ ὑμνήσω νεκρόν, διότι οὐδὲ ὑμνητής σου ἄξιος εἶμαι, οὐδ' ἀνάγκην σὺ ἔχεις ὕμνου παρ' ἐμοῦ, οὐδ' ἡ φωνή μου ἔχει τὴν στιγμὴν αὐτὴν ὕμνου κλαγγήν. Κλαίω μόνον ἐπὶ τῆς σεμνῆς σου μορφῆς, ἧς τὸ

κάλλος δὲν κατώρθωσε νὰ σβέσῃ ὁ θάνατος. Κλαίω σέ, τὸ σέμνωμα τοῦ ἑλληνικοῦ Παρνασσοῦ. Κλαίω τὰ γράμματα τὰ ἑλληνικά, ὧν κατασυνετρίβη εἰς τάφου χάσμα ἡ περίβλεπτος κορυφή. Κλαίω τοὺς ἀπορφανισθέντας οἰκείους σου. Κλαίω ἡμᾶς τοὺς πτωχυνθέντας φίλους σου. Κλαίω τέλος τὸν ἑλληνικὸν λαόν, οὗτινος δὲν θὰ μαγεύσῃ πλέον τὰ ὦτα ἡ γόησσα τῆς λύρας σου φωνή».

Ὁ κ. Ρούκης προσεφώνησεν ὡς ἑξῆς :

«Φέρετε δάφνας ἀπὸ τὰς κορυφὰς τοῦ Παρνασσοῦ, διὰ νὰ στέψωμεν τὸ ὠχρὸν τοῦ ποιητοῦ μέτωπον καὶ σαβανώσατε τὸ ἄψυχον σῶμά του μὲ τὴν σημαίαν τὴν ἐθνικήν. Διότι οὕτως ἥρμοζε νὰ καταβιβασθῇ εἰς τὸν τάφον ὁ ἔνθους τῆς Ἑλλάδος ψάλτης !

Ἀλλ' εἰς τὸν καιρόν μας δὲν δρέπουν πλέον δάφνας ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ μουσόληπτοι προσκυνηταί, ἡ δὲ γαλανόλευκη σημαία μας, ἀφοῦ ἐξέλιπον πάντες ἐκεῖνοι τῶν ὁποίων τὴν ἀθάνατον δόξαν ἔψαλε θεσπεσίως ἡ Μοῦσα τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου, εἶνε σήμερον μόνον τοῦ πολυπαθοῦς ἡμῶν Ἔθνους τὸ ἀναφαίρετον σάβανον.

Οἱ ἥρωες ὅμως τοῦ Ἀγῶνος θὰ δεχθῶσιν ὡς ἰδικόν των ἐκεῖ κάτω τὸν Ἀχιλλέα, διότι ἔζησε καὶ αὐτὸς διὰ τῆς Μούσης του εἰς τὴν θαμβοῦσαν ἐκείνην ἐποποιΐαν καὶ ἀπεικόνισεν εἰς ᾄσματά του τὰ κατορθώματα τῶν ἐλευθερωτῶν τῆς Πατρίδος, ὡς ἐὰν ἦτο αὐτόπτης μάρτυς αὐτῶν.

Εἰς τὴν χορείαν τῶν δαφνοστεφῶν ἀθλητῶν καὶ ἡρώων ὡς οἰκεῖος θὰ τὸν ὁδηγήσῃ ὁ προπορευθεὶς εἰς τὸν τάφον ἀδελφός, ἄλλος ἐκεῖνος τῆς ἐνδόξου τῶν πατέρων γιγαντομαχίας ἐμπνευσμένος ὑμνητής.

Πόσον ἀπηνὴς ὑπῆρξεν ἡ μοῖρα τῶν Διοσκούρων τούτων τοῦ Ἑλικῶνος ! Ἀμείλικτος ὁ θάνατος ἔπληξεν ἀμφοτέρους εἰς τὴν καρδίαν, ὡς ἐὰν ἐζήτησε νὰ θρυμματίσῃ καὶ τῶν δύο τὸν μόνον ἐπίγειον θησαυρόν.

Καὶ ὡς ὁ πρεσβύτερος ἀδελφός, οὕτω καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς ἀπέκαμεν εἰς τὴν πάλην τοῦ βίου, ὅστις ὑπῆρξε δι' αὐτὸν διαρκὴς ἐλεγεία.

Ἀνέκρουε τὴν λύραν του καὶ ἦτο :

Ἕκαστος στίχος, στεναγμός,
Πᾶσα στροφή του, θρῆνος,
Πᾶσα ἰδέα του, παλμός.

Ἀλλ' ἡ καρδία του ἀπηύδησε νὰ πάλλῃ καὶ ὁ ποιητὴς ἐξηπλώθη ν' ἀναπαυθῇ ἐντὸς τοῦ ψυχροῦ τούτου φερέτρου.

Ἂς εἶνε γλυκὺς καὶ γαλήνιος ὁ αἰώνιος ὕπνος του».

Εἶτα ὁ κ. Γ. Σουρῆς ἀπήγγειλε περιπαθὲς καὶ συγκινητικώτατον ἐλεγεῖον· ἀκολούθως, ἀφοῦ προσεφώνησαν καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἐκ μέρους διαφόρων σωματείων, ὁ νεκρὸς ἀπετέθη εἰς τὸν τάφον, ὅπου πρὸ ἐννέα ἐτῶν ἤδη ἀνεπαύετο ὁ πεφιλημένος ἀδελφός του, ὁ ἀείμνηστος καὶ γλυκύτατος ποιητὴς Γεώργιος Παράσχος.

Ἐπιφυλασσόμενοι βραδύτερον νὰ γράψωμεν ἐν ἐκτάσει περὶ τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου, περὶ τῆς ποιητικῆς αὐτοῦ ἐργασίας καὶ τῆς θέσεως ἣν κατέχει ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἡμῶν φιλολογίᾳ, χαράσσομεν μετὰ συγκινήσεως τὰ ὀλίγα ταῦτα ὡς εὐσεβῆ φόρον συμπαθείας πρὸς τὴν μνήμην τοῦ ποιητοῦ, ὅστις συνεδέετο μετὰ τῆς Διευθύνσεως τοῦ «Παρνασσοῦ» διὰ παλαιῶν καὶ ἐγκαρδίων δεσμῶν φιλίας καὶ ὅστις πολλάκις ἐτίμησε τὰς σελίδας τοῦ περιοδικοῦ τούτου διὰ τῆς συνεργασίας του. Πρὸς συμπλήρωσιν δὲ τοῦ παρόντος ἀτελοῦς μνημοσύνου ἀναδημοσιεύομεν κατωτέρω ἓν ποίημα τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου, σχεδὸν ἄγνωστον τοῖς πλείστοις, ὡς γραφὲν μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν ποιητικῶν του ἔργων, δημοσιευθὲν δὲ τὸ πρῶτον εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 9 φύλλον τῆς 25 Ὀκτωβρίου 1882 τοῦ φιλολογικοῦ παραρτήματος τῆς Ἐφημερίδος, Τὸ ποίημα τοῦτο, ἓν τῶν ἀρίστων τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου, διαπνεόμενον ὑπὸ βαθέος αἰσθήματος μελαγχολίας καὶ πόθου τοῦ θανάτου, ἀποκτᾷ κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας, καθ' ἃς νωπὸν εἶνε ἀκόμη τὸ χῶμα τὸ καλῦψαν τὸν ποιητήν, παράδοξον καὶ θλιβερὰν ἐπικαιρίαν.

ΝΕΦΗ

ΡΕΜΒΑΣΜΟΣ

Α'.

Πόσον καλὰ καταλαμβάνω
Πῶς κάτω, κάτω, ὄχι ἄνω
Γλυκύτατα θ' ἀναπαυθῶ !
Ὁ οὐρανὸς ζωὴ ἐκλήθη,
Ἀλλὰ ὁ τάφος εἶνε λήθη
Καὶ θέλω ν' ἀποκοιμηθῶ,

—

Ἀναίσθητον νὰ κεῖμαι πτῶμα
Κ' ἠχὼ σιγῆς, ὑπὸ τὸ χῶμα

Τοῦ τάφου κάτω νὰ σιγῶ!
Ἆ, πόσα δὲν θὰ λησμονήσω,
Ὅταν τὴν ὕπαρξιν ἀφήσω
Αὐτὸ γνωρίζει εἷς... Ἐγώ!

—

Ἐγώ, Θεέ μου, ἐγὼ μόνον·
Σύ, ἔχεις ὑψηλὰ τὸν θρόνον
Καὶ δὲν ἀκούει τὸν τριγμὸν
Τοῦ σκώληκος ἡ ἀκοή Σου·
Τὰ «Ὡσαννὰ» τοῦ Παραδείσου
Τοῦ πένθους πνίγουν τὸν λυγμόν.

Β'.

Ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου
Μετὰ αἰσθήματος μυχίου
Τὸ γέρας βλέπω τὸ λευκόν,
Τὴν γέφυραν τὴν μαρμαρίνην,
Ἥτις μᾶς δίδει τὴν γαλήνην
Καὶ λήθης ὕπνον μυστικόν.

—

Χαῖρε, ὦ γέφυρα ἁγία.
Χαῖρε, πανύστατος πορεία,
Μεταίχμιον σιωπηλὸν
Πολυθορύβου τρικυμίας
Καὶ ἀκυμάντου ἡσυχίας,
Πρῶτον καὶ ὕστατον καλόν.

—

Κτίσμα παράδοξον, σκοτία
Θανάτου καὶ σιγὴ βαθεῖα
Σκέπει τὴν μίαν σου πλευράν·
Τὴν ἄλλην φῶς ζωῆς φαιδρύνει
Καὶ καταπράσινος μυρσίνη,
Ἐρώτων πνέουσα χαράν.

—

Καὶ βήματα χωρίζουν μόνα
Τὴν γλαῦκα καὶ τὴν ἀηδόνα,
Καὶ ἀκροᾶσαι τῆς ᾠδῆς
Τοῦ ἔρωτος καὶ τοῦ θανάτου·
Καὶ συνενοῖ τὸ ἄρωμά του
Ὁ λίβανος μὲ τῆς ῥοδῆς.

Πόσον ἡ θέα σου μ' εὐφραίνει,
Ὦ γέφυρα πεφιλημένη!
Τὸ μάρμαρόν σου τὸ λευκὸν
Λευκὸν μοῦ φαίνεται ἱστίον,
Οἰκτίρμων δάκτυλος, δεικνύων
Λιμένα ξένον, μυστικόν ....

—

Θαρρῶ ἀφώνως ἀπὸ πέραν
Μᾶς λέγει νύκτα καὶ ἡμέραν :
«Δεῦτε ἐν βήματι γοργῷ
«Πρός με οἱ καταπονημένοι·
«Δεῦτε, ὁδῖται κουρασμένοι,
«Εἶμαι ἀνάπαυστος ἐγώ».

—

Καὶ εἰς ἀκύμαντον λιμένα
Κ' εἰς μνήματα ἡγιασμένα
Μυστηριώδης ναῦς, περᾷς
Ἀναίσθητος τοὺς ἀναισθήτους,
Ἀκίνητος τοὺς ἀκινήτους,
Μακρὰν ὀδύνης καὶ χαρᾶς!

—

Ὦ γέφυρα κρυφῆς πορείας,
Τόσας νὰ ἔχῃς εὐλογίας
Ὅσας διέσωσας ψυχὰς
Καὶ ὅσοι λίθοι σ' ἀπαρτίζουν
Τοσάκις νὰ σοῦ ψιθυρίζουν
Χείλη εὐγνώμονα εὐχάς!

—

Εὐλογημένα τὰ ἐδάφη
Ὅπου ὁ κτίτωρ σου ἐτάφη!
Ὕπνον τοῦ εὔχομαι μακρόν.
Ὤ, εἴθε νὰ μὴ ἐξυπνήσῃ
Κ' ἡ σάλπιγξ ὅταν ἀντηχήσῃ
Ἡ πανυστάτη τῶν νεκρῶν.

—

Εὐλογημένοι πλὴν κ' ἐκεῖνοι
Οἱ τέσσαρες, οὓς θὰ βαρύνῃ

Τὸ φέρετρόν μου, κ' εἰς τὴν γῆν
Θὰ μὲ κομίσουν τὴν ἁγίαν,
Ὅπου τῆς λήθης ἀμβροσίαν
Ὁ Χάρων δίδει μὲ στοργήν.

—

Ὦ εὐεργέται ἄγνωστοί μου,
Πρὶν κλείσωσιν οἱ ὀφθαλμοί μου,
Δεχθῆτ' εὐγνώμονα παλμόν.
Φεῦ! ὅταν θὰ μ' εὐεργετῆτε,
Νεκρὸς ὁ φίλος σας θὰ κεῖται,
Μὲ χεῖλος ἄφωνον, χλωμόν,

—

Ζωὴ καὶ φθόγγος θὰ τοῦ λείπῃ
Καὶ δὲν θὰ δύναται νὰ εἴπῃ:
«Ὦ φίλοι μου, εὐχαριστῶ!»

Γ'.

Ἕως θανάτου τεθλιμμένος
Κ' εἰς βακτηρίαν στηριγμένος
Ἐδῶ κ' ἐκεῖ περιπατῶ.

—

Καὶ ὁδοιπόρος νυσταλέος
Μίαν εὐνὴν ζητῶ ματαίως.
Δρόμον δὲν ἄφησα μακρόν,
Ἀλλ' ἦτο ἀκανθῶν ὁ δρόμος,
Ἀλλ' ἦτο ἔρεβος καὶ τρόμος
Καὶ δὲν συνήντα περῶν

—

Δένδρον σκιὰν νὰ μοῦ χαρίσῃ,
Ρυάκιον νὰ μὲ δροσίσῃ
Ἢ ἓν πλανώμενον πτηνὸν
Τὸν δρόμον μου νὰ εὐλογήσῃ,
Ἓν ἄνθος νὰ μ' ἀρωματίσῃ,
Ἔστω νεκράνθεμον ἰσχνόν!

Δ'.

Ἐκ τῶν στηλῶν τοῦ Ὀλυμπίου
Τὴν θύραν τοῦ κοιμητηρίου

Ὡς γενεθλίαν βλέπω γῆν.
Πῶς τὴν καρδίαν μου ἑλκύει
Ἡ θύρα του, ἥτις δὲν κλείει
Ποτέ, καὶ νύκτα καὶ αὐγήν!

—

Ἡ θύρα θῆραν περιμένει,
Κ' ἐκ τούτου εἶνε ἀνοιγμένη.
Τρέμει τὸν μέγαν θηρευτήν,
Ὅστις πρὶν φύγῃ ἐπιστρέφει
Ἀπὸ τὴν γῆν, ἀπὸ τὰ νέφη,
Τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ἀκτήν.

—

Χαῖρε, μυστηριώδης πύλη,
Χαῖρε τῶν τεθλιμμένων φίλη
Καὶ παραλία ἱλαρά,
Ἥτις ναυάγια συνάζεις
Κ' εὐπλάγχνως τὰ ἐνταφιάζεις
Ἐπὶ ἐδάφη ἱερά.

—

Ὡς οἱ δειλοί, ὡς ἡ μωρία,
Ποτέ, ὦ πύλη μακαρία,
Δὲν σ' ἐφοβήθην· ὁ μωρὸς
Ἂς τρέμῃ καὶ ἂς συγκινῆται,
Ὁ ἄνανδρος ἂς σὲ φοβῆται
Καὶ ἂς μακρύνεται ὠχρός.

—

Ὦ, πάντοτε ἐγὼ ἠγάπων
Λιμένα ὀρφανὸν λαιλάπων
Μὲ τὴν προμήτορα σιγήν!
Λατρεύω τὴν καταγωγήν μου,
Τὴν γῆν μου, πάντοτε τὴν γῆν μου,
Καὶ ὄχι οὐρανοῦ αὐγήν!....

—

Πρὸς τὴν πτωχήν μου τὴν μητέρα
Εἶν' ἡ στοργή μου θερμοτέρα·
Μισῶ τὸν ἄθλιον υἱόν,
Ὅστις πτωχοὺς γονεῖς ἀρνεῖται
Καὶ μὲ παράσημα κοσμεῖται
Καὶ τίτλους ξένων εὐκλειῶν!

Φεῦ, εἶνε τόσον, τόσον ξένος
Πρὸς τ' ἀργιλλῶδες ἡμῶν γένος
    Ὁ φωτοβόλος οὐρανός !
Τ' ἄστρα δὲν εἶνε ἀδελφοί μας
Καὶ συγγενεύουσι μαζύ μας
    Κόνις καὶ σκώληξ ταπεινός.

Ε'.

Ὦ θύρα τοῦ κοιμητηρίου,
Κ' ἐγὼ ὡς φύλλον ναυαγίου
    Θὰ ἔλθω μέχρι σοῦ ζητῶν
Τὴν ἀμοιβὴν τοσούτων πόνων,
Τὸν ὕπνον τοῦ μνημείου μόνον
    Καὶ λήθην χρόνων μισητῶν.

—

Φεῦ ! δὲν θ' ἀργήσω, δὲν θ' ἀργήσω·
Ταχύτατα θὰ σοῦ ζητήσω
    Εἰς τοῦ θανάτου τὸν ναὸν
Τοῦ τάφου τὴν λευκὴν σινδόνα·
Σοῦ ἔχω δώσει ἀρραβῶνα
    Πατέρα, ἀδελφήν, υἱόν,

—

Δρῦν καὶ κυπάρισσον καὶ κρίνον,
Κόμην λευκήν, κόμην ἀκτίνων,
    Κόμην ὡς νύκτα μελανὴν ....
Τοῦ κατωφλίου σου, ὦ πύλη,
Διῆλθον οἱ καλοί μου φίλοι
    Καὶ κοίτονται χωρὶς φωνήν.

—

Ὅλα διῆλθον, τὰ πτηνά μου
  Καὶ τ' ἄνθη καὶ τ' ἀρώματά μου
    Καὶ χρόνων φίλων ἡ μολπή.
Μ' ἐγύμνωσε τόσου χρυσίου
Ἡ ἀπληστία τοῦ μνημείου
    Καὶ ἀτελεύτητος κλοπή....

—

Ὅ,τι μοὶ ἔμεινε τὸ θέλω
Καὶ δὲν τὸ δίδω, δὲν τὸ στέλλω ! ....

Ἐκθρονισμένος ἡγεμὼν
Τοῦ διαβήματος τοὺς λίθους
Ἐφύλαξα ἐπὶ τοῦ στήθους
Καὶ τοὺς φρουρῶ μετὰ παλμῶν.

—

Θέλω νὰ μὴ μὲ παραιτήσουν,
Θέλω νεκρὸν νὰ μὲ θρηνήσουν
Οἱ φίλτατοί μου· νὰ θρηνοῦν
Ἀπηύδησαν οἱ ὀφθαλμοί μου·
Πρόλαβε, πρόλαβε, ψυχή μου,
Καὶ φύγε, φύγε πρὶν φανοῦν

—

Καὶ ἄλλαι θλίψεις, ἄλλοι τάφοι·
Εἰς τοῦ θανάτου τὰ ἐδάφη
Δὲν θ' ἀγαπᾷς, δὲν θὰ ποθῇς . . . .
Ἐκεῖ τὸ πᾶν ὁ Χάρων θραύει.
Ἐκεῖ καὶ ἡ ἀγάπη παύει,
Ἐκεῖ ψυχή, θὰ κοιμηθῇς.

Σεπτέμβριος 1881

† **Ἀχιλλεὺς Παράσχος.**

ΕΠΑΡΧΙΑΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΙ

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ

Ἡ μικρὰ ἐπαρχιακὴ πόλις Ζ...κατέχει τὰ πρωτεῖα μεταξὺ ἐκείνων, ἐν αἷς ὁ βίος παρέρχεται ἐν μέσῳ γαλήνης στασίμου καὶ ἀδιαταράκτου. Αἱ σιωπηλαὶ καὶ μονοτόνως ἤρεμοι ὁδοί της, ἐφ' ὅσον ἡ ἡμέρα κλίνῃ πρὸς τὴν δύσιν της καὶ ἀρχίζῃ νὰ ἐπέρχηται ἡ σκοτία τῆς νυκτός, βυθίζονται κατὰ μικρὸν ἐπὶ μᾶλλον εἰς τὴν σιγὴν καὶ τὴν ἡσυχίαν.

Ἐν τούτοις, τὴν ἑσπέραν τῆς 29 Ἀπριλίου τοῦ ἔτους 18.., ἔκτακτος ὅλως κίνησις παρετηρεῖτο ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τῆς πολίχνης, καὶ τόσον ζωηρά, ὥστε θὰ ἔλεγέ τις ὅτι οἱ κάτοικοι ὅλοι εἶχον παραιτήσει τὰς κατοικίας των καὶ ἐξῆλθον εἰς τοὺς δρόμους. Μεταξὺ τῶν περιπατητῶν αὐτῶν πολλοὶ παρετηροῦντο βαστάζοντες μπόγους ὑπὸ μάλης, οὐχὶ δὲ

σπανίως συνήντα τις οἰκοκυραίους κομίζοντας κασσέλαν ἢ σεντούκιον, ἐν ᾧ τὰ συμπορευόμενα τέκνα ἀπεκόμιζον μεθ' ἑαυτῶν παντοῖα φορητὰ οἰκιακὰ σκεύη, ἤτοι λάμπας, δέσμας ὀμβρελλῶν καὶ μπαστουνίων καὶ τὰ τοιαῦτα. Πόθεν προήρχετο ἡ τοιαύτη ἀσυνήθης καὶ παράδοξος κίνησις; Διὰ νὰ ἴδωμεν τὸ αἴτιον τὸ προκαλέσαν αὐτήν, ἂς ἀναδράμωμεν εἰς τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ μνημονευθέντος μηνὸς καὶ ἂς ἀφηγηθῶμεν τὰ πράγματα κατὰ τὴν διαδοχικήν των σειράν.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς λοιπὸν Ἀπριλίου τοῦ 18.., εἶχεν ἐμφανισθῇ εἰς τὴν ἐπαρχίαν, ὁμοίως μὲ δυσοίωνον πτηνόν, καὶ ἄγνωστον πόθεν, εἷς γηραιὸς ἀγρότης, μὲ λευκὴν φλοκκάταν, μὲ μακρὰν πάλλευκον γενειάδα ἐπὶ μορφῆς σεβασμίας, μὲ βακτηρίαν εἰς τὴν μίαν χεῖρα καὶ κομβολόγιον εἰς τὴν ἄλλην, ὅστις ἤρχισε νὰ διακηρύττῃ μὲ τὸ πλέον ἀπαθὲς καὶ σοβαρὸν ὕφος πρὸς τοὺς ἐπτοημένους κατοίκους τῆς πόλεως, ὅτι τὴν προτελευταίαν ἡμέραν τοῦ μηνὸς ἐκείνου, περὶ τὴν νύκτα, θὰ ἐγίνετο εἰς τὸν τόπον ἕνας μεγάλος σεισμὸς «ὅπου δὲν θ' ἄφινε πέτρα 'στὴν ἄλλη πέτρα», καὶ ὅτι οἱ κάτοικοι φρονίμως θὰ ἔπραττον, ἐὰν ἐλάμβανον ἐγκαίρως τὰ μέτρα των.

Οἱ λόγοι αὐτοὶ τοῦ γέροντος τόσῳ μᾶλλον ἤρχισαν νὰ κινῶσι τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἁπλοϊκωτέρων ἐκ τῶν κατοίκων, καθόσον καὶ ὁ Καζαμίας τοῦ ἔτους ἐκείνου προέλεγε παρόμοιόν τι διὰ τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχήν, καί, ὅπερ σπουδαιότερον, πλὴν τοῦ Καζαμία—τοῦ ἀναγράφοντος συνήθως τόσα πράγματα ἀνυπόστατα—καὶ ἄλλη τις ἀκόμη ὑπῆρχε παρομοία πρόρρησις, ἀξία αὕτη πάσης προσοχῆς, καθὸ ἀναγραφεῖσα κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἀπὸ ὅλας τὰς ἐφημερίδας τῆς πρωτευούσης, ἀπὸ ὅλας ἀνεξαιρέτως! Ἦτο πρόρρησις εὐρωπαίου ἀστρονόμου θετικῶς ἀποφανθέντος ὅτι, τὴν ἄνοιξιν τοῦ ἔτους ἐκείνου, μέγας σεισμὸς θὰ ἐγίνετο ἐν Ἑλλάδι. Μόνον ὅτι τὸ μέρος ὅπου θὰ ἐτελεῖτο ἡ καταστροφὴ δὲν ὡρίζετο, ἀλλ' ἰδοὺ ὅτι ὥριζεν αὐτὸ τώρα ὁ χωρικός, ὁ ὁποῖος προεμάντευσε τὸ πρᾶγμα μόνος του, καθὼς γνωρίζουσι καὶ προμαντεύουσι πολλάκις τὰ τοιαῦτα οἱ γηραιοὶ κάτοικοι τῶν ἀγρῶν. Ἡ πεποίθησις δὲ ἡ κρατήσασα περὶ τοῦ ἀξέστου γέροντος τοῦ ἀπὸ τὰ βάθη τοῦ χωρίου του ἐλθόντος, ὅτι οὐδεμίαν γνῶσιν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τῶν εἰς τὸν Καζαμίαν καὶ εἰς τὰς ἐφημερίδας ἀναγραφομένων, παρεκίνει τοὺς ἁπλουστέρους νὰ ἀπονέμωσιν ἐπὶ μᾶλλον κῦρος εἰς τὰ λεγόμενά του, τὰ ὁποῖα ἄλλως τόσον ἐσχετίζοντο πρὸς τὰς ἐγγράφους ἐκείνας προφητείας.

Οἱ ἄνθρωποι ἐν τούτοις τοῦ τόπου οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν καλητέραν καὶ πλέον ἀνεπτυγμένην τάξιν, ἀπηξίωσαν νὰ δώσουν προσοχὴν εἰς τοὺς λόγους ἑνὸς χωρικοῦ. Ὅσον δὲ διὰ τὴν πρόρρησιν τοῦ εὐρωπαίου, τὴν

ἐθεώρησαν ἀναξίαν πάσης σημασίας, καὶ λίαν εὐλόγως, ἀφοῦ ἀπεφαίνετο κατὰ τρόπον ὅλως ἀόριστον. Ἤρχισαν μόνον ἁπλῶς οἱ τελευταῖοι οὗτοι νὰ καλῶσι τὸν γέροντα εἰς τὰς οἰκίας των, ἀφ᾽ ὅτου ἔμαθον ὅτι ἐπαγγέλλεται καὶ τὸν μάγον, διὰ νὰ διασκεδάζουν μὲ αὐτὸν καὶ ποικίλλωσι τὰς ἑσπερινάς των ἐν οἰκογενείᾳ συναθροίσεις. Τὸν εὗρον ἀρκετὰ παράδοξον, καὶ οἱ γέλωτες ἦσαν ἀτελείωτοι ἐν τῇ ὁμηγύρει κατόπιν ἑκάστου χρησμοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ γέρων προεμάντευε τὸν τρόπον τῆς μελλούσης ἀποκαταστάσεώς τινος τῶν παρευρισκομένων νεανίδων, ἀφοῦ προηγουμένως ἐπροχώρει μὲ τὸ εὐσταλὲς παράστημά του πρὸς τὸ ἀνοικτὸν παράθυρον καὶ διέγραφε μὲ τὴν βακτηρίαν του μαγικὰ σχήματα εἰς τὸ ἔναστρον κενόν. Καὶ αἱ μᾶλλον δεισιδαίμονες ἀπὸ τὰς παρισταμένας γραίας ἐσταυροκοποῦντο ἐκστατικαὶ μετὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἔκβασίν τινος τῶν μαγικῶν παιγνιδίων τοῦ γέροντος, ἓν τῶν ὁποίων ἦτο καὶ τὸ ἑξῆς: Ἔλεγε καὶ ἔγραφον εἰς ἓν χαρτίον, ὅ,τι φράσεις ἤθελον, ἔπειτα ἐλάμβανε τὸ χαρτίον καὶ τὸ κατέκοπτεν ἐπὶ παρουσίᾳ ὅλων εἰς ἄπειρα μικρὰ τεμάχια, τὰ ὁποῖα, ἀφοῦ ἀνεκάτευεν ἐντὸς τοῦ φεσίου του, τὰ ἐμάζευε καὶ τὰ παρέδιδεν εἰς τὸ πῦρ, ἀπαγγέλλων ἅμα δὶς ἢ τρίς, μὲ ὕφος ἐπίσημον, μὲ ταπεινὸν τόνον φωνῆς, μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμικλείστους καὶ μυστηριωδῶς προσηλωμένους ἐπὶ τῶν καέντων χαρτίων, τὸν ἐπῳδόν :

Χαρτσουλάκια μου καλὰ
Καὶ πολὺ θαματουργά !
Νὰ κοπῆτε, νὰ καῆτε
Καὶ πάλι ἀκέρηα νὰ παρουσιαστῆτε.

Μεθ᾽ ὅ, ἐβύθιζε καὶ πάλιν τὴν χεῖρα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ φεσίου, καί, ὢ τοῦ θαύματος ! ἡ χείρ του ἐξῆγεν ἀκέραιον ἐκεῖθεν τὸ κατακοπὲν καὶ καὲν χαρτίον, μὲ ὅλα ὅσα εἶχον ἐπ᾽ αὐτοῦ γραφῇ. Τὰ παρευρισκόμενα εἰς τὴν συνάθροισιν παιδία ἀπέμενον τότε πλήρη θάμβους, καὶ ἡ φαντασία των ἐπλανᾶτο περὶ ὥραν εἰς κενοὺς καὶ ἀορίστους ῥεμβασμούς.

Βαθμηδὸν ἐν τούτοις αἱ ἡμέραι τοῦ Ἀπριλίου παρήρχοντο ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην καὶ μετὰ τῆς παρόδου αὐτῶν οἱ περὶ σεισμῶν φόβοι ἐπὶ μᾶλλον ὁσημέραι ἐγενικεύοντο, εἰς τρόπον ὥστε, καὶ ἐκ τῶν ἀπτοήτων τούτων οἰκογενειῶν πολλαὶ—ὀφείλομεν νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν—ἤρχισαν κατ᾽ ὀλίγον νὰ αἰσθάνωνται τὸ θάρρος των κάπως κλονιζόμενον. Καὶ ὅταν ἐπέστη ἡ εἰκοστὴ ἐννάτη, ἡ ἐπίφοβος ἡμέρα, τὸ θάρρος τόσον εὑρέθη γενικῶς χαλαρωμένον, ὥστε πολλαὶ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν ἀφυπνίσθησαν μὲ τὴν ὁριστικὴν ἀπόφασιν νὰ λάβουν διὰ κάθε ἐνδεχόμε-

νον τὰ μέτρα των καὶ νὰ ὑπάγουν νὰ περάσουν τὴν νύκτα των εἰς κήπους φιλικῶν οἰκιῶν, ὅσοι δὲν εἶχον ἐν τῇ οἰκίᾳ των κῆπον, ἢ ὅσοι εἶχον τοιοῦτον νὰ διανυκτερεύσωσιν ἐν αὐτῷ, προσκαλοῦντες ἐκεῖ καὶ τοὺς οἰκειοτέρους τῶν φίλων των. Τινὲς μάλιστα τῶν κατοίκων εἶχον φροντίσει ἀπὸ τῆς ἡμέρας νὰ συναθροίσωσι τὰ ἀξιολογώτερα καὶ τὰ πλέον χρειώδη καὶ εὐμετακόμιστα ἐκ τῶν σκευῶν τῆς οἰκίας, ὅπως τὸ ἑσπέρας τὰ συμπαραλάβωσι κατὰ τὴν ἔξοδόν των.

Ἐντεῦθεν ἡ περίεργος καὶ ἀσυνήθης κίνησις, τὴν ὁποίαν εἴδομεν ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος προοιμίου.

Τὴν πάνδημον αὐτὴν μετοικεσίαν ὑπεβοήθησε τῷ ὄντι πολὺ καὶ ἡ καλοκαιρία, διότι ἡ νὺξ ἐκείνη ἦτο θερμὴ καὶ ἀξία νὰ παραβληθῇ πρὸς νύκτα θέρους. Οὕτως οἱ κῆποι ἀπέβησαν κατὰ τὴν ἑσπέραν ἐκείνην τερπνότατα κέντρα φιλικῶν συναθροίσεων. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι οὐδεὶς σεισμὸς ἐγένετο καὶ ὅτι ἡ προφητεία τοῦ χωρικοῦ ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ὑστέρων παντελῶς ἀνυπόστατος. Ναί, ἀλλ' οἱ καλοὶ κάτοικοι τῆς Ζ.... δὲν ἀπέμειναν ποσῶς μετανενοημένοι διὰ τὴν ἄσκοπόν των ἀγρυπνίαν, διότι διῆλθον τὴν νύκτα κατὰ τρόπον λίαν εὐάρεστον· καὶ ἰδοὺ πῶς. Οἱ κάτοικοι αὐτοὶ ἀγαπῶσι καθ' ὑπερβολὴν τὰς φιλικὰς συγκεντρώσεις καὶ τὰς διηγήσεις, καὶ τὰς νύκτας τοῦ χειμῶνος τὰς διέρχονται οὕτω τερπνότατα περὶ τὴν ἑστίαν των, διηγούμενοι παντοῖα πράγματα, τὰ ὁποῖα τόσον καλῶς ἐκεῖ γνωρίζουν καὶ διηγοῦνται. Τώρα λοιπόν, κατὰ τὴν παροῦσαν ὑπαίθριον διανυκτέρευσίν των, ἡ καλὴ συντροφία εἰς ἕνα ἕκαστον τῶν κήπων τόσον συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ λησμονηθῶσι ταχέως οἱ περὶ ἐπικειμένου σεισμοῦ φόβοι καὶ νὰ ἐπέλθῃ γενικὴ ἐγκαρδίωσις, ὥστε ἐντὸς μικροῦ αἱ ἐκεῖ συγκεντρώσεις ἀπέληξαν εἰς ἀληθεῖς συναναστροφὰς εὐθυμοτάτας καὶ πλήρεις διαχύσεως· τότε δὲ ἤρχισαν καὶ αἱ ἀφηγήσεις μύθων καὶ γεγονότων ἀνὰ τοὺς φιλικοὺς ὁμίλους. Σημειωτέον ἀκόμη ὅτι οἱ φιλόξενοι οἰκοδεσπόται ἐφρόντισαν νὰ ἐφοδιάσωσι τοὺς κήπους των μὲ ἐπαρκῆ φωτισμόν, μὲ καθίσματα καὶ μὲ πᾶν τὸ ἀπαιτούμενον πρὸς συγκρότησιν μιᾶς καλῆς συναναστροφῆς. Ἀλλ' ὁ κῆπος εἰς ὃν ἡ νὺξ ἐκείνη παρῆλθεν ἀσυγκρίτως ὡραία, καὶ διασκεδαστικὴ ὅσον εἰς οὐδένα ἄλλον, ὑπῆρξεν ἀναντιρρήτως ὁ τῆς οἰκογενείας τοῦ κ. Παμφίλου Κοσμᾶ, ὅπου εἶχε συναθροισθῇ ἡ ἐκλεκτοτέρα μερὶς τῆς πόλεως. Καὶ διὰ νὰ μὴ λέγωμεν πολλά, ἀρκεῖ νὰ σημειώσωμεν ὅτι ὁ κῆπος αὐτὸς ἐφιλοξένει κατὰ τὴν ἑσπέραν ἐκείνην καὶ τὸν κύριον Ἀνδρέαν Θεοφάνην. Ὢ, τὸν κάλλιστον καὶ πνευματωδέστατον κύριον Θεοφάνην! Ἰσχνός, ὀλίγον τι ὠχρὸς καὶ φαιόθριξ, μὲ καταπεπονημένην πλὴν ἐκτάκτου νοημοσύνης μορφήν,

καὶ μὲ φαιὰν περιβολὴν ἐπιμεμελημένην, ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ βασιλεὺς τοῦ πνεύματος, ἐν τῷ τόπῳ καὶ λίαν ἐπαξίως. Τόσον λεπτὰ σκώμματα ἤξευρε νὰ εὑρίσκῃ διὰ πᾶν ὅ,τι ἐξέκλινε τῆς συνήθους τάξεως τῶν πραγμάτων καὶ τόσον ὡραῖα πράγματα εὕρισκεν ἑκάστοτε νὰ διηγῆται. Τινὲς ἐψιθύρισαν μεταξύ των περὶ αὐτοῦ,—καὶ δὲν εἶχον ἴσως ἄδικον—ὅτι ἦλθεν εἰς τὸν κῆπον τοῦ κ. Κοσμᾶ ὄχι βεβαίως ἐκ φόβου πρὸς τοὺς σεισμούς, ἀλλ' ὅπως ἀντλήσῃ ὕλην διὰ νέα κωμικὰ ἐπεισόδια, τὰ ὁποῖα νὰ ἔχῃ μετέπειτα νὰ διηγῆται.

Παρευρίσκοντο ἀκόμη ἐν τῷ κήπῳ τοῦ κυρίου Κοσμᾶ, μεταξὺ πολλῶν ἀξιολόγων κυριῶν καὶ χαριεσσῶν τοῦ τόπου νεανίδων, καὶ οἱ ἑξῆς:

Ὁ μοναδικὸς διὰ τὸ εὐτράπελον καὶ διαχυτικὸν τοῦ ὕφους του κ. Λουκᾶς Πετακτός, μεσῆλιξ κτηματίας φουστανελλοφόρος, κοντὸς καὶ ἀεικίνητος, μὲ ὀφθαλμοὺς ἐξοιδημένους, τῶν ὁποίων ἡ ἔκφρασις ἦτο πλήρης φιλοπαιγμοσύνης, καὶ μὲ ῥῖνα ὁλοπόρφυρον τῆς ὁποίας τὸ χρῶμα ἄλλοι κακεντρεχῶς ἀπένεμον εἰς τὰ ποτὰ καὶ ἄλλοι εἰς τοὺς ἀενάους του ἐκρηκτικοὺς γέλωτας τοὺς συνοδεύοντας τὰς ἀενάους του ἀστειολογίας. Μετ' αὐτοῦ ἦσαν καὶ οἱ δύο ἀνεψιοί του Σπυρίδων καὶ Ἱππόλυτος Λαδᾶς, ἐξ ὧν ὁ δεύτερος, σπουδαστὴς τῆς Νομικῆς, εἶχεν ἐπανακάμψῃ ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὴν ἐπαρχίαν του ἀπὸ τῶν ἑορτῶν τοῦ Πάσχα.

Ὁ ἀλαταποθηκάριος κ. Νικήτας Παπαστεργίου, χαίρων ἐν τῇ πόλει φήμην ἀνδρὸς νουνεχοῦς καὶ περιεσκεμμένου. Εἶχεν οὗτος προσέλθῃ συνοδευόμενος ὑπὸ τῆς κυρίας του καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ του Ἀχιλλέως Καφάση, ὁ ὁποῖος ἦτο γραφεὺς τοῦ συμβολαιογράφου τῆς ἐπαρχίας, καὶ βοηθὸς τοῦ ψάλτου τῆς ἐκκλησίας Ἁγίου Νικολάου ἐν ὥραις ἀναψυχῆς. Ἡ ἐνδυμασία ἡ περιβάλλουσα τὸ ἀσθενικὸν τοῦ νέου σῶμα ἦτο πάντοτε τετριμμένη, καὶ τοῦτο δὲν ἦτο ἀπορίας ἄξιον· διότι καὶ ἂν οἱ μικροὶ πόροι τοῦ νεκροῦ κ. Καφάση τῷ ἐπέτρεπον νὰ ἐπιμελῆται κάλλιον τὰ τῆς περιβολῆς του, αὐτὸς παρημέλει τοῦτο, προτιμῶν ν' ἀποταμιεύῃ μετὰ τὰ περισσεύματά του ἄλλον πλοῦτον, τὸν πνευματικὸν πλοῦτον τοῦ Εὐαγγελίου, τὸν ὁποῖον οὔτε ὁ σάραξ ἀφανίζει οὔτε οἱ κλέπται διορύσσουν. Ἐδαπάνα δηλαδὴ τὰ μικρά του περισσεύματα εἰς ἀγορὰν βιβλίων, εἰς ἄκρον φιλαναγνώστης ὤν, καὶ ἐπὶ τοῦ τραπεζίου τοῦ δωματίου του εὕρισκέ τις μεταξὺ παντοίων ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἱστορικῶν βιβλίων καὶ πολλοὺς στερεοτύπους τόμους ἀρχαίων Ἑλλήνων φιλοσόφων καὶ ποιητῶν, διότι ἐπαρκῆ μόρφωσιν εἶχεν, ὅπως ἐννοῇ αὐτούς, καὶ τὰς γυμναστικάς του σπουδὰς εἶχε τελειωμένας καὶ εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς πρωτευούσης εἶχεν ἄλλοτε φοιτήσει ἐπί τινα χρόνον

παρακολουθήσας τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας, τὴν ὁποίαν ἐκ δυσμενῶν περιστάσεων ἠναγκάσθη μετέπειτα νὰ διακόψῃ καὶ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἐπαρχίαν του. Ὅσα ἔλεγεν αὐτὸς ὁ νέος, τὰ ἔλεγε μὲ ἄκραν περίσκεψιν καὶ ὀρθοφροσύνην, καὶ εἰς τοὺς λόγους του ἀπένεμον ὅλοι ἀκρόασιν μετ' ἴσου ἐνδιαφέροντος, διότι ἐγνώριζον ὅτι οὐδέποτε ἤνοιγε τὸ στόμα διὰ νὰ εἴπῃ περιττόν τι.

Ἦσαν ἀκόμη ἐκεῖ ὁ δικηγόρος κ. Συμεὼν Εὐαγγέλου, ὑψηλὸς καὶ σωματώδης ἀνὴρ μὲ ἀφελῆ μορφὴν καὶ ἄνετον περιβολήν, διακεκριμένος εἰς τὸ εἶδός του διὰ τὴν ἁπλότητα καὶ χάριν μὲ τὴν ὁποίαν ἔλεγεν ὅσα διηγεῖτο. Καὶ ὁ διδάσκαλος τῆς Γαλλικῆς κ. Μινιών, ὁ ὁποῖος, ἀπὸ διετίας ἐλθὼν καὶ ἐγκατασταθεὶς ἐν τῷ τόπῳ, ἦτο περιζήτητος διὰ τὸ ὁμιλητικόν του καὶ τὸ κοινωνικὸν τοῦ χαρακτῆρός του καὶ διὰ τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς ἑκάστοτε προσεφέρετο ὅπως ἀφηγῆται τόσα καὶ τόσα, τὰ ὁποῖα ἀνεγίνωσκεν εἰς τὰ γαλλικά του βιβλία.

Ἦσαν ἀκόμη καὶ ἡ κυρὰ Ἀκριβή, μελαγχροινὴ καὶ ἀπωστεωμένη χήρα ὑπερβᾶσα τὴν μέσην ἡλικίαν, μὲ κεφαλόδεσμον ἐκ μαύρου μανδηλίου, καὶ τόσον πολύλογος, ὥστε ἡ γλῶσσά της πολλάκις ἔτρωγε τὸ ἕτερον ἥμισυ τῶν λέξεων καὶ ἠναγκάζετό τις δι' αὐτὸ οὐχὶ σπανίως νὰ μαντεύῃ μᾶλλον ἢ νὰ ἐννοῇ τὰ λεγόμενά της. Καὶ ἡ ἀνεψιά της Φωτεινή, ἡ νεαρὰ καὶ εὔχαρις Φωτεινή, ἡ πάντοτε γελαστὴ καὶ ἀμέριμνος, καὶ ἐν τούτοις προικισμένη ὑπὸ τεραστίου μνήμης· κατώρθωνεν αὕτη νὰ συγκρατῇ πιστῶς εἰς τὸ μνημονικόν της ὅλα τὰ παραμύθια τοῦ παλαιοῦ καιροῦ, τὰ ὁποῖα ἐπεμελεῖτο ν' ἀκούῃ ἀπὸ τὰς γραίας τοῦ τόπου, παραμύθια μὲ τέρατα καὶ μὲ φαντάσματα, ἱκανὰ ὅπως κάμνουν τὸν ἀκροατὴν ν' ἀνατριχιάζῃ. Ἤξευρε δὲ νὰ τὰ διηγῆται καὶ τόσον ὡραῖα! Αἱ στεναί της γνώριμοι τὴν εἶχον δι' αὐτὸ ἐπονομάσει Χαλιμᾶν.

Εἰς μόνον λοιπὸν τὸν κῆπον τοῦ κ. Κοσμᾶ, τόσα πράγματα ἐλέχθησαν παρ' αὐτῶν ὅλων, ὥστε ἀμφιβάλλομεν, ἐὰν ἀπέμεινε μῦθος ἢ ἀνέκδοτον ἢ πραγματικὸν τοῦ τόπου ἐπεισόδιον, τὸ ὁποῖον νὰ μὴ τὸ ἀφηγήθησαν ἐκεῖ κατὰ τὴν ἑσπέραν ἐκείνην. Ἐξ αὐτῶν τῶν διηγήσεων τὰς πλέον φιλαλήθεις, καὶ ἐκ τῶν μύθων τοὺς ὀλιγώτερον τρομακτικούς, θὰ φροντίσωμεν νὰ τὰ ἀνακοινώσωμεν, ὅσον πιστότερον δυνηθῶμεν, εἰς τὰς παρούσας «Ἐπαρχιακὰς Ἱστορίας».

Κ. Ι. Πρασσᾶς.

ΕΝ ΡΩΣΣΙΚΟΝ ΔΡΑΜΑ

Ἡ μανία ἡ ὁποία κατέλαβε τοὺς Γάλλους καὶ τοὺς Γερμανοὺς διὰ τὴν διερεύνησιν ξένων φιλολογιῶν—μανία παροξυνθεῖσα τελευταίως ὑπερβολικά, φαίνεται νὰ ἐπέδρασε καὶ εἰς ἡμᾶς, εἰς τὸ θέατρόν μας τοὐλάχιστον. Ἐνῷ ἐκεῖνοι ἀναζητοῦσι πεισματωδῶς μαργαρίτας εἰς τὴν ὀλλανδικὴν φιλολογίαν καὶ τὴν τσεχικὴν καὶ τὴν Νεοϊρλανδικὴν καὶ τὴν τουρκικὴν καὶ ἐνῷ παρουσιάζουσιν ἀπὸ σκηνῆς δράματα ἰδιόρρυθμα τοῦ Στρίνδβεργ καὶ τοῦ Σούνδερμαν καὶ τοῦ Βγιόρσων καὶ τοῦ Κινέζου βασιλέως Ἀκούνα καὶ τοῦ Μέτερλιγκ καὶ τοῦ Ὀστρόφσκη, ἠρχίσαμεν καὶ ἡμεῖς ἀπὸ ἐδῶ νὰ ἐγκαταλείπωμεν πλέον τὰς συνήθεις μας πηγάς, τὸν Σαρδοὺ δηλαδὴ καὶ τὸν δ' Ἐννερὺ καὶ τὸν Φεγιὲ—σπανίως πότε καὶ τὸν Δουμᾶν — καὶ προσπαθοῦμεν νὰ ἐγείρωμεν μίαν πτυχὴν ἄλλης φιλολογίας, νὰ ἴδωμεν καὶ ἓν ἔργον ἄλλου λαοῦ, ἰδεῶν ἄλλων, γεμᾶτον ἀπὸ ψυχὰς ξένας καὶ ἀπὸ ξένα ἰδανικά.

Καὶ ἰδοὺ εἰς ὀλίγον καιρὸν εἴδομεν ἀπιστεύτως τρία ξένα ἔργα ἀναβιβαζόμενα ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ὄχι ἄνευ ἐπιτυχίας. Τὸ τόλμημα ἤρχισε διὰ τῶν «Βρυκολάκων» τοῦ Ἴψεν, οἱ ὁποῖοι τόσον καλὰ ἐπαίχθησαν καὶ τόσην ἐντύπωσιν ἔκαμαν—ἐξηκολούθησαν δὲ διὰ τοῦ «Γαλεότου» καὶ τοῦ «Κράτους τοῦ Ζόφου».

Διὰ τριῶν ἀριστουργημάτων τῶν τριῶν μεγαλειτέρων συγγραφέων τῆς νορβηγικῆς καὶ τῆς ἱσπανικῆς καὶ τῆς ρωσσικῆς φιλολογίας, ἐνεκαινιάσαμεν τὴν νέαν αὐτὴν μύησίν μας εἰς ξένα ἔργα, ἡ ὁποία, ἂν πιστεύσωμεν τοὺς ἠθοποιούς μας, θὰ ἐξακολουθήσῃ διὰ παραστάσεως καὶ ἄλλων ἔργων τοῦ Ἴψεν καὶ νέων δραμάτων τοῦ Μέτερλιγκ καὶ τοῦ Βγιορσῶν καὶ τοῦ Στρίδβεργ.

Ὁπωσδήποτε μεταξὺ τῶν τριῶν ἔργων τὰ ὁποῖα ἠκούσαμεν, εἴδομεν κἄτι τι νέον, κἄτι τι ἀσυνήθιστον—ἀνθρώπους ἄλλους καὶ ἄλλας ψυχάς, προβλήματα κοινωνικά, τὰ ὁποῖα μᾶς συνέσφιγξαν τὰς ψυχὰς καὶ μᾶς ἐγέμισαν μὲ οἶκτον καὶ μὲ πένθος τὰς καρδίας, καὶ ᾐσθάνθημεν μίαν ἐντύπωσιν ἰσχυρὰν ἀπογοητεύσεως καὶ φρίκης, τὴν ὁποίαν ποτὲ δὲν ἐδοκιμάσαμεν εἰς τὰ γαλλικὰ δραματολόγια.

Περισσότερον πολὺ τοῦ «Γαλεότου», περισσότερον καὶ τῶν «Βρυκολάκων» ἀκόμη τὴν ἐντύπωσιν αὐτὴν τῆς φρίκης καὶ τοῦ σκότους καὶ τῆς ἀθλιότητος μᾶς ἐγέννησε τὸ «Κράτος τοῦ Ζόφου», τὸ φοβερὸν καὶ φρικῶδες ἀληθῶς δρᾶμα τοῦ Τολστόϊ, ἡ πεντάπρακτος αὕτη τραγῳδία

ἡ ἁμιλλωμένη ὡς πρὸς τὴν φρίκην μὲ τὸν «Μάκβεθ» ἢ μὲ τὰς «Ἐριννύας» Αὐτὴν ἤθελον σήμερον νὰ σᾶς διηγηθῶ.

Τὸ «Κράτος τοῦ Ζόφου» εἶνε βεβαίως ἓν τῶν ἀρτιωτέρων δραμάτων τῆς συγχρόνου ρωσσικῆς φιλολογίας, πλῆρες δυνάμεως, πλῆρες ζωῆς, ἀποπνέον τὸν οἶκτον ἐκεῖνον πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην δυστυχίαν καὶ τὴν συγκίνησιν ἐκείνην τὴν ἄμετρον, τὴν τρυφεράν, ἡ ὁποία ἀναδίδεται ἐξ ὅλης τῆς τοῦ Βορρᾶ φιλολογίας.

Ἡ ὑπόθεσις τοῦ παραδόξου τούτου δράματος εἶνε πένθιμος καὶ φοβερὰ κυριαρχουμένη ὁλόκληρος ὑπὸ τοῦ ζόφου, τοῦ ζόφου τῆς ἀμαθείας, τοῦ ζόφου ὑπὸ τὸν ὁποῖον ζῶσιν αἱ δυστυχισμέναι χωρικαὶ τάξεις τῆς Ρωσσίας, αἱ πρωτογενεῖς, μὲ τὰς περιωρισμένας ὅλως ἐνστίκτους ἰδέας. Ἐπὶ ὅλων τῶν χωρικῶν αὐτῶν, ἐπὶ ὅλων τῶν προσώπων τῶν πολλῶν τοῦ δράματος τοῦ Τολστόϊ ἐξαπλοῦται φοβερὸν τὸ Κράτος τοῦ Ζόφου.

Ὁ πλούσιος μουζῖκος Πέτρος Ἰγνάτιος ἐνυμφεύθη εἰς δεύτερον γάμον τὴν Ἀνισσίαν καὶ ἐγέννησεν ἐξ αὐτῆς μίαν θυγατέρα τὴν Ἀνικοῦσαν. Ἐκ τῆς πρώτης του γυναικὸς ἤδη εἶχεν ἀποκτήσει καὶ ἄλλην κόρην τὴν Ἀκουλίναν κωφὴν ὀλίγον καὶ βλακίζουσαν.

Μετὰ βραχεῖαν πάροδον ἐκ τοῦ γάμου ἡ Ἀνισσία βαρύνεται τὸν φιλάσθενον, τὸν μεμψίμοιρον σύζυγόν της καὶ λαμβάνει ὡς ἐραστὴν ἕνα πτωχὸν ἐργάτην τοῦ κτήματός των, τὸν Νικήταν. Οἱ συγγενεῖς ὅμως τοῦ Νικήτα θέλουν νὰ τὸν νυμφεύσουν παρ' ὅλην τὴν θέλησίν του, καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἔρχεται ἤδη ὅπως διορθώσῃ τὰ πράγματα, ὅπως συνθηκολογήσῃ μετὰ τῆς Ἀνισσίας, ἡ ὁποία κρατεῖ τὸν ἐραστήν της καὶ τὸν ἐξορκίζει νὰ μὴ τὴν ἐγκαταλείψῃ. Ἡ διεφθαρμένη μήτηρ διηγεῖται πῶς ὁ υἱός της ἀπεπλάνησε πτωχὴν κόρην τὴν Μαρίναν καὶ πῶς ὁ πατήρ του ὁ Ἀκὶμ ζητεῖ νὰ τὸν νυμφεύσῃ ὅπως καλύψῃ τὸ παράπτωμα. Αὕτη ὅμως εἶνε συγκαταβατική. Ἀρκεῖ νὰ τῆς δώσῃ ἡ Ἀνισσία ὀλίγα χρήματα καὶ παραδέχεται ἐξ ὅλης καρδίας νὰ μείνῃ ὁ υἱός μαζύ της ἀπατῶν τὸν κύριόν του τὸν Ἰγνάτιον. Εἰς τὸ ρεῦμα μάλιστα τῆς ὁμιλίας τῆς δίδει καὶ ὀλίγας κόνεις ἀρσενικοῦ. «Ξεύρω ὅτι τὰ μικρὰ ἔχουν ἀνάγκην ἀπὸ ὑπνωτικὰ τῆς λέγει καὶ δι'αὐτὸ ἔφερα αὐτό». Ἡ Ἀνισσία ἄνευ σχεδὸν ἀντιστάσεως λαμβάνει τὴν κόνιν. Ὁ Ἀκίμ, ἡ μόνη εὐαγγελικὴ καρδία, ἄξεστος, ἀλλὰ μεγαλοπρεπὴς ἐν τῇ ἀκεραιότητί της, εἰσέρχεται εἰς τὴν σκηνὴν ἀνήσυχος. Ἦλθε νὰ μάθῃ ἂν τῳόντι ὁ υἱός του ἠπάτησε τὴν Μαρίναν καὶ κατὰ συνέπειαν χρεωστεῖ νὰ τὴν νυμφευθῇ. Οἱ λόγοι του ἐνέχουσι κἄτι τι μυστηριῶδες καὶ ἀποκαλυπτικὸν ἐν τῇ ἁπλότητί των καὶ φαίνεται μὲ ὅλην τὴν ἀμάθειάν του, ὅτι κατέχει τὴν ἀλήθειαν τὴν ἀπόλυτον, ὅλα τὰ μυστήρια τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς.

Ὁ Νικήτας ὁρκίζεται ὅτι τίποτε δὲν συνέβη μεταξὺ αὐτοῦ καὶ

τῆς Μαρίνας—ὅταν δὲ ὁ πατήρ του ἀπομακρύνηται : «Μοῦ 'φάνηκε, λέγει, σὰν νὰ μὲ σκουντοῦσαν, ὅταν ἔκαμνα τὸν ὅρκο 'μπροστὰ στὴν εἰκόνα. Ἔτσι τώρα ἐτελείωσαν ὅλα. Καὶ λὲν πῶς φοβοῦνται ὅταν ὁρκίζωνται ψέμματα ! Ἀνοησίες ὅλα αὐτά. Εἶνε τόσον εὔκολο πρᾶγμα !»

Ἡ Μαρίνα, ἡ δυστυχὴς ἐγκαταλειφθεῖσα, πρόσωπον δακρύβρεκτον ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα πληροῦν μὲ ἐγκαρτέρησιν καὶ μελαγχολίαν τὰς σελίδας τοῦ Δοστογιέφσκη καὶ τοῦ Τουργκενιὲρ, ἔρχεται νὰ εὕρῃ τὸν Νικήταν. «Ξεύρεις τοῦ λέγει ὅτι δὲν ἠγάπησα ἐγὼ ἄλλον ἀπὸ ἐσέ. Εἴτε μὲ νυμφευθῇς εἴτε ὄχι, δὲν θὰ σὲ μνησικακῶ...Δὲν σοῦ ἔπταισα ὅμως τίποτε· γιατὶ δὲν μὲ ἀγαπᾷς . . . γιατί ; Λυποῦμαι ὄχι τόσον διότι δὲν μὲ νυμφεύεσαι, ὅσον διότι δὲν μὲ ἀγαπᾷς. Μὲ ἀπηρνήθης, μὲ ἐσκότωσες, ἀλλὰ δὲν σὲ μισῶ. Πήγαινε εἰς τὴν εὐχὴ τοῦ Θεοῦ. Ἂν εὕρῃς καλλίτερη, θὰ μὲ λησμονήσῃς, ἄλλως, Νικήτα, θὰ μὲ ἐνθυμηθῇς· χαῖρε ἀφοῦ τὸ θέλεις . . .» Θέλει νὰ τὸν φιλήσῃ, ἀλλὰ τὴν ὠθεῖ βιαίως. «Ὁ Θεὸς δὲν θὰ σὲ κάμῃ εὐτυχισμένον, Νικήτα !» τοῦ λέγει ἐκείνη προφητικῶς φεύγουσα.

Φρικτὴ ὅλη αὐτὴ ἡ πρώτη πρᾶξις· φρικτοτέρα ἡ δευτέρα, φρικτοτάτη ἡ τρίτη, ἀπαισία ἡ τετάρτη, ἀγωνιώδης ὡς ἐφιάλτης ἡ πέμπτη...

Μὲ ὅλην τὴν κόνιν τοῦ ἀρσενικοῦ τὴν ὁποίαν τοῦ ἔδωσεν ἡ σύζυγός του, ὁ γέρων μουζῖκος δὲν ἀποθνήσκει. Ἡ φοβερὰ Ματρώνα, ἡ μήτηρ τοῦ Νικήτα, ἐνθαρρύνει τὴν Ἀνισσίαν. «Μὴν πῇς τίποτε τοῦ Νικήτα ἀπ' ὅλα αὐτά, τῆς λέγει. Εἶνε ἀνόητος καὶ ὁ Θεὸς νὰ μᾶς φυλάξῃ ἂν ἀκούσῃ τίποτε διὰ τὰ λευκὰ αὐτὰ σκονάκια. Εἶνε ξεύρεις πολὺ εὐαίσθητος καὶ οὔτε ἕνα κοτόπουλο δὲν ἠμπορεῖ νὰ σφάξῃ».

Τὰς ἀνησυχεῖ κυρίως ἡ ἁρπαγὴ τῶν χρημάτων τοῦ ψυχορραγοῦντος, τὰ ὁποῖα φοβοῦνται μήπως ἔδωσεν εἰς τοὺς συγγενεῖς του. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἡ Ἀνισσία τὰ ἀνακαλύπτει ἐντὸς τῶν ἐνδυμάτων τοῦ ἐπιθανάτου καὶ τὰ κλέπτει.

Εἰς τὴν τρίτην πρᾶξιν ὁ Νικήτας ἔχει νυμφευθῇ τὴν Ἀνισσίαν καὶ ἤδη εἶνε ἐραστὴς τῆς προγονῆς των Ἀκουλίνας. Τὸν βλέπουσιν εἰσερχόμενον μεθυσμένον καὶ φέροντα δῶρα τῆς ἐρωμένης του. Αἱ ἀντίζηλοι ἡ μητρυιὰ καὶ ἡ προγονὴ ἀνταλλάσσουσι βαρείας ὕβρεις καὶ ἡ Ἀκουλίνα ῥίπτει εἰς τὸ πρόσωπον τῆς Ἀνισσίας τὸ ἔγκλημα τῆς δηλητηριάσεως τοῦ συζύγου της, τὸ ὁποῖον γνωρίζει. Ὁ Νικήτας θέλει νὰ ἐκδιώξῃ τὴν σύζυγόν του, ἀλλ' ἔπειτα καταλαμβάνεται ὑπὸ κρασοκατανύξεως καὶ τὴν συγχωρεῖ, τέλος ὅμως συνερχόμενος αἴφνης λύεται εἰς κλαυθμούς. «Σβύσετε τὸ φῶς, λέγει. Πόσον εἶμαι δυστυχισμένος;, πόσον εἶμαι δυστυχισμένος !»

Ὁ κ. Δ. Βαρδουνιώτης ἀντεπιστέλλον μέλος ὡμίλησε περὶ τῆς ἀφνειοῦ Κορίνθου.

Ὁ κ. Νικόλ. Σχινᾶς ταγματάρχης μέλος πάρεδρον ὡμίλησε περὶ τῆς ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Ἄργος τοπογραφίας.

Ὁ κ. Φιλοπ. Παρασκευαΐδης μέλος πάρεδρον ὡμίλησε περὶ τῶν ἀγώνων καὶ τῶν ἐλευθεριῶν τῶν Ἡνωμένων τῆς Ἀμερικῆς Πολιτειῶν.

Ὁ κ. Ἐπ. Ἐμπειρῖκος μέλος τακτικὸν ὡμίλησε περὶ τῆς παρ' ἡμῖν πολυτελείας.

Ὁ κ. Εὐγ. Γ. Ζαλοκώστας μέλος ἀντεπιστέλλον ἀνέγνω τὴν διατριβὴν αὐτοῦ «ἐκ τοῦ ἄνω Βοσπόρου».

Κατὰ μῆνα Δεκέμβριον ἐγένοντο τρεῖς θρησκευτικαὶ ὁμιλίαι. δύο μὲν ὑπὸ τοῦ κ. Ἀ. Διομήδους Κυριακοῦ, μία δὲ ὑπὸ τοῦ κ. Ἰγνατίου Μοσχάκη.

Κατὰ τοὺς δύο μῆνας ἐγένοντο ἕνδεκα μαθήματα διὰ κυρίας ὡς ἑξῆς.

Ὁ κ. Σπυρ. Μηλιαράκης οἰκιακῆς βοτανικῆς μαθήματα δύο.

Ὁ κ. Σ. Π. Λάμπρος περὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνίδος ἐν τῇ ἱστορίᾳ μαθήματα τρία.

Ὁ κ. Α. Ρούκης οἰκονομικὴν δι' οἰκοδεσποίνας μαθήματα δύο.

Ὁ κ. Γ. Σωτηριάδης περὶ τῶν Ἑλληνίδων γυναικῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας μαθήματα τρία.

Τὴν 21 Ἰανουαρίου ἐγένετο ὁ ἐτήσιος φιλανθρωπικὸς χορὸς ὑπὲρ τῆς Σχολῆς τῶν Ἀπόρων Παίδων. Τὸν χορὸν ἐτίμησαν διὰ τῆς παρουσίας των αἱ ΑΑ. ΒΒ. ΥΥ. ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος καὶ οἱ βασιλόπαιδες Γεώργιος καὶ Νικόλαος. Ἀπέστειλαν δὲ τῷ Συλλόγῳ ὑπὲρ αὐτοῦ ἡ μὲν Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς δρ. 500, ἡ δὲ Α. Β. Υ. ὁ Διάδοχος Δρ. 200.

Ἡ ἐπιτροπὴ εἰς ἣν ὁ Σύλλογος ἀνέθετο τὴν φροντίδα καὶ ἐπιμέλειαν ἀνεγέρσεως ἀνδριάντος εἰς τὸν πρωτομάρτυρα Ῥήγαν τὸν Φεραῖον ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, συνέστη ἐκ τῶν μελῶν τοῦ προεδρείου κκ. Ν. Γ. Πολίτου προέδρου, Α. Ῥούκη ἀντιπροέδρου, Μ.Π. Λάμπρου γεν. γραμματέως καὶ Κ. Κουτσαλέξη ταμίου καὶ τῶν κκ. Κ. Ν. Κωστῆ, Σ. Π. Λάμπρου καὶ Κ. Χατζηπέτρου. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη ἐδημοσίευσεν ἤδη τὴν πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν ἔκκλησιν καὶ προέβη εἰς τὴν σύστασιν κατὰ τόπους ὑποεπιτροπῶν.

Ἡ ἐπιτροπὴ ἥτις ἀνέλαβεν ἐντολῇ τοῦ Συλλόγου τὴν ἀπονομὴν προστασίας καὶ περιθάλψεως εἰς τοὺς ἀπολυομένους ἐκ τῶν φυλακῶν ἀπόρους, ἤρξατο τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς ἐκλεξαμένη ἐκ τῶν μελῶν αὐτῆς γραμματέα τὸν κ. Σπυρ. Δαμασκηνόν. Ἐπὶ ταῖς ἑορταῖς δὲ τῶν Χριστουγέννων προέβη εἰς τὴν ἀπόλυσιν ἑπτὰ κρατουμένων διὰ δικαστικὰ ἔξοδα.

Ἀπεβίωσεν ὁ **Ἀχιλλεὺς Παράσχος** μέλος προσφιλέστατον καὶ ἐκ τῶν παλαιοτέρων τοῦ Συλλόγου. Ἡ Ἐφορεία τοῦ Συλλόγου ἀμέσως συνελθοῦσα ἐξέδοτο ψήφισμα καθ' ὃ αἱ μὲν ἐργασίαι τοῦ Συλλόγου διεκόπησαν ἐπὶ τριήμερον, ἀπηύθυνε τὸν ἐπιτάφιον ἀποχαιρετισμὸν ὁ ἀντιπρόεδρος τοῦ Συλλόγου κ. Ἀρ. Ρούκης, κατετέθη δὲ καὶ στέφανος ἐπὶ τοῦ νεκροῦ. Ἀποφάσει τῶν κανονισάντων τὰ τῆς κηδείας μίαν τῶν ταινιῶν τοῦ φερέτρου ἐκράτει ὁ πρόεδρος τοῦ Συλλόγου κ. κ. Ν. Γ. Πολίτης.

Ἀπεβίωσαν ἐπίσης ἐκ τῶν ἐπιτίμων μελῶν τοῦ Συλλόγου ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῶν ἐν Ἀθήναις Καθολικῶν **Ἰωσὴφ Ζαφφῖνος** καὶ ὁ **Ἰωάννης Θεοφιλάτος**. Ἐκ δὲ τῶν ἀντεπιστελλόντων ἐν Κερκύρᾳ ὁ **Νικόλαος Τιμολέων Βούλγαρης** ἐκ τῶν πρώτων μελῶν τοῦ Συλλόγου.

Πρὸς τὰς οἰκογενείας πάντων τῶν ἀποθανόντων ἀνεστάλησαν συλλυπητήρια γράμματα.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΜΗΜΑΤΩΝ

Τμῆμα νομικὸν καὶ τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν. Τὸ τμῆμα τοῦτο συνῆλθε πεντάκις. Κατὰ τὴν πρώτην συνεδρίασιν προέβη εἰς τὰς ἀρχαιρεσίας αὐτοῦ ἐξελέγησαν δὲ πρόεδρος μὲν καὶ αὖθις ὁ κ. Ν. Δαμασκηνός, ἀντιπρόεδρος δὲ ὁ κ. Μ. Ἠλιάδης καὶ γραμματεὺς ὁ κ. Α. Τυπάλδος Μπασιᾶς. Εἶτα τὸ τμῆμα ἐσκέφθη περὶ τῶν θεμάτων, ἅτινα θ' ἀπασχολήσωσιν αὐτὸ κατὰ τὸ τρέχον ἔτος, καὶ ὡς τοιαῦτα ἀνεγράφησαν ἐν τῇ ἡμερησίᾳ διατάξει τὰ ἑξῆς. Περὶ ἀναθεωρήσεως τῆς παρ' ἡμῖν δημοτικῆς νομοθεσίας τῇ προτάσει τοῦ κ. Τιμολέοντος Φιλήμονος, περὶ προσωπικῆς κρατήσεως τῇ προτάσει τοῦ κ. Χ. Στεκούλη, περὶ νομίμου τόκου τῇ προτάσει τοῦ κ. Δ. Παπαμιχαλοπούλου, περὶ ἀστικῆς ἱκανότητος κράτους τινὸς τοῦ κτᾶσθαι ἀκίνητα ἐν ξένει ἐπικρατείᾳ ὁσάκις οἱ νόμοι ταύτης οὐδεμίαν περὶ τούτου ποιοῦνται μνείαν τῇ προτάσει τοῦ κ. Α. Τυπάλδου Μπασιᾶ καὶ ἀνετέθη εἰς τοὺς προτείναντας ἡ περὶ τῶν θεμάτων εἰσήγησις. Ἀπεφασίσθη πρὸς τούτοις ἵνα παρακληθῇ καὶ ὁ κ. Κ. Ρακτιβὰν νὰ ὑποβάλῃ τὸ πόρισμα τῶν ἐργασιῶν τοῦ τμήματος ἐπὶ τοῦ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος συζητηθέντος νομοσχεδίου περὶ ἀναγκαστικῆς ἐκτελέσεως.

Εἰς τὰς κατόπιν συνεδριάσεις τὸ τμῆμα συνεζήτησε διὰ μακρῶν τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Τ. Φιλήμονος προταθὲν νομοσχέδιον περὶ ἀναθεωρήσεως τῆς παρ' ἡμῖν δημοτικῆς νομοθεσίας, καὶ κατήρτισε τὸ πρῶτον μέρος τούτου

ἀποτελούμενον ἐκ 33 ἄρθρων καὶ ἐπιγραφόμενον περὶ δήμων ἐν γένει, πραγματευόμενον δὲ περὶ διαιρέσεως τοῦ κράτους εἰς δήμους, περὶ διοικήσεως αὐτῶν, περὶ κοινοτήτων, περὶ δημοτικῶν κτιρίων, πρωτευούσης, σφραγῖδος, ὀνομασίας καὶ μετασχηματισμοῦ τῶν δήμων, καὶ ἔφθασε μέχρι τοῦ δευτέρου μέρος τοῦ ἐπιγραφομένου περὶ δημοτῶν.

Τμῆμα φιλολογικὸν καὶ ἀρχαιολογικόν. Συνῆλθε δὶς εἰς συνεδρίασιν. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην ὁ κ. Φίλιππος Οἰκονομίδης ὡμίλησε περὶ ἐπιγραμμάτων ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων καὶ ἰδίως περὶ τοῦ ἐν αὐτοῖς ἐνυπάρχοντος ἐπιγραμματικοῦ κέντρου. Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν πρῶτος ὁ κ. Σπυρ. Π. Λάμπρος ὡμίλησε περὶ τῆς παραγωγῆς τῆς λέξεως *τραχώματα* σχετίσας ταύτην πρὸς τὴν παρὰ Βυζαντίνοις φερομένην λέξιν *τραχέα* νομίσματα. Ὁ κ. Σπυρ. Σακελλαρόπουλος προέτεινε κριτικὰς διορθώσεις εἰς χωρίον τοῦ 11ον κεφαλαίου τοῦ Βρούτου τοῦ Κικέρωνος, εἰς στίχον τινὰ τοῦ Προπερτίου καὶ εἰς τὸν 49ον στίχον καὶ ἑξῆς τῆς 2ας ἐπιστολῆς τοῦ Β'. Βιβλίου τοῦ Ὁρατίου. Ὁ κ. Ἰάκωβος Χ. Δραγάτσης τέλος ἔκαμεν ἀνακοινώσεις περὶ τοῦ μέσου σκέλους τοῦ τείχους τοῦ Πειραιῶς, περὶ τοῦ τείχους τοῦ περιβόλου κατὰ τὴν Β.Δ. πλευράν, περὶ τῶν λειψάνων τῆς ἐν τῷ Τινανείῳ κήπῳ στοᾶς, περὶ τοῦ κτιρίου τοῦ ἀνευρεθέντος κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἐν τῷ δημοτικῷ Παρθεναγωγείῳ Πειραιῶς καὶ περὶ τῆς ἐν αὐτῷ εὑρεθείσης ἐπιγραφῆς «Ἡλίῳ τῷ Μίτρᾳ» καὶ τέλος περὶ τοῦ κατὰ τὸν Ἰλισσὸν ἀνευρεθέντος ἀναγλύφου τοῦ ἀποδοθέντος μὲν εἰς Δία τὸν Νάϊον, ἀλλ' ἀνατεθέντος κατὰ τὸν κ. Δραγάτσην εἰς Δία τὸν Φίλιον.

Τμῆμα φυσιογνωστικόν. Συνῆλθε τρὶς εἰς συνεδρίασιν. Κατὰ τὴν α'. συνεδρίασιν ὁ κ. Ἰω. Βάμβας ἀνεκοίνωσε διὰ μακρῶν τὰ τῶν ἐργασιῶν τοῦ ἐν Βουδαπέστῃ συνεδρίου τῆς ὑγιεινῆς, εἰς ὃ παρέστη ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλλάδος καὶ ὡμίλησε καὶ περὶ τῶν ἐν τῷ συνεδρίῳ ἰδίων αὐτοῦ ἀνακοινώσεων.

Κατὰ τὴν β'. συνεδρίασιν ὁ κ. Α. Χρηστομάνος, ἀφοῦ καὶ αὐτὸς διεξῆλθε τὰς ἐργασίας τοῦ ἐν Βουδαπέστῃ συνεδρίου ἀνέφερε δὲ καὶ τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἀνακοινώσεις, ὡμίλησε περὶ τῶν παρὰ τὴν Βουδαπέστην πηγῶν τοῦ πεφημισμένου καθαρτικοῦ ὕδατος τοῦ Οὐνυάδι Ἰάνος.

Κατὰ τὴν γ'. τέλος συνεδρίασιν ὁ μὲν κ. Κ. Ζέγγελης ὡμίλησε περὶ νέου ὀργανικοῦ ὀξέος ὑπ' αὐτοῦ ἀνακαλυφθέντος καὶ τῶν ἑνώσεων αὐτοῦ, τοῦ τετραϋδροναφθαλικοῦ, ὁ δὲ ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ μηχανικοῦ κ. Γ. Παπακωνσταντίνου, ἐκ τῶν παρακολουθησάντων τὴν τελευταίαν σταλεῖσαν εἰς Κωπαΐδα ἐπιτροπήν, ὡμίλησε περὶ τῶν τεχνικῶν ἔργων τῆς ἀποξηράνσεως τῆς Κωπαΐδος.

ΑΠΟ ΤΟΥ ΑΝΩ ΒΟΣΠΟΡΟΥ[1]

Κυρίαι καὶ Κύριοι,

Σᾶς ἐπαναβλέπω μετὰ τῆς χαρᾶς, τὴν ὁποίαν πάντες αἰσθανόμεθα, ὅταν μετὰ πολυετῆ περιπλάνησιν ἐπανερχώμεθα, ἵνα ἐπανίδωμεν τὴν πεφιλημένην πάτριον γῆν, καὶ τοὺς παλαιοὺς καλοὺς ἡμῶν φίλους. Ἱκανὰ παρῆλθον ἔτη ἀφ' ἧς ἐξεπατρίσθην, τὸ δὲ διαρρεῦσαν χρονικὸν διάστημα, ἐὰν δὲν ἴσχυσε νὰ ἐξασθενήσῃ τὰς ἐκ τῶν προσφιλῶν μοι Ἀθηνῶν ζωηρὰς ἀναμνήσεις μου, ἦτο ὅμως ἱκανὸν ἵνα μὲ ἐξαλείψῃ ἐκ τῆς ὑμετέρας μνήμης.

Ἰδοὺ διατί ἐπανέρχομαι πάλιν, ἵνα ἐπαναφέρω εἰς τὴν ἐνθύμησίν σας φίλον τοῦ παρελθόντος, ὅστις λίαν εὐαρέστους, λίαν εὐφροσύνους διῆλθε μεθ' ὑμῶν ὥρας οἰκειοτάτης συναναστροφῆς ἄλλοτε. Γνωρίζω πάντας ὑμᾶς, καὶ χαίρω κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην βεβαιῶν ὅτι οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν μίαν ὁ παρελθὼν χρόνος μᾶς ἐχώρισε· νομίζω μάλιστα ὅτι χθὲς ἀκόμη φιλοφρόνως εἴχετε σπεύσει νὰ μοῦ ἀκούσητε ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου λέγοντος. Καὶ ὅμως τοσαῦτα παρῆλθον ἔτη, ἀφ' ἧς τὸ τελευταῖον ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Παρνασσοῦ ἐλάλησα!

Ἔρχομαι ἀπὸ τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων, ἀπὸ τῆς Ἑλληνικωτάτης Κωνσταντινουπόλεως, καὶ σᾶς φέρω τοὺς ζεφύρους ὅλους τῆς Προποντίδος, τὸ γλυκύτατον ἄρωμα τῶν Πριγκηποννήσων, τὴν αὔραν καὶ τὰ χρώματα τοῦ Βοσπόρου. Ἔχω προσφάτους τὰς ἐντυπώσεις τῶν ἀπεριγράπτων καλλονῶν τῶν μαγευτικῶν αὐτοῦ τοπείων· μετὰ τοῦ Βοσπόρου συνδέονται αἱ γλυκύτεραι, αἱ ἀλησμόνητοι τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ζωῆς μου ἡμέραι. Θὰ σᾶς παραλάβω κατὰ διάνοιαν μετ' ἐμοῦ, ὅπως ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ τὸν διέλθωμεν. Οὐδαμῶς ἀπατῶμαι ὅτι ὁ ζωγράφος, ὁ ὁποῖος θὰ σᾶς ἀναπαραστήσῃ τὴν εἰκόνα, θὰ δυνηθῇ νὰ ἀποτυπώσῃ εἰς αὐτὴν τὸ φῶς, τὰς σκιάς, τὸ ἀληθὲς πανόραμά της. Ἀλλ' ἐν πάσῃ περιπτώσει θὰ πραγματευθῶ περὶ τοῦ θελκτικωτέρου τμήματος τῆς Κωνσταντινουπόλεως· καὶ αὐτὸ τοῦτο, ὅτι θὰ σᾶς ὁμιλήσω περὶ τῆς ἐπεράστου μεγαλουπόλεως, τὴν ὁποίαν οἱ πλεῖστοι γνω-

[1] Ἀνεγνώσθη τὴν 3ην Φεβρουαρίου 1895 ἐν τῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ Παρνασσῷ

ρίζετε, πρὸς τὴν ὁποίαν πάντες ἔχετε ἐστραμμένα μετὰ πόθου τὰ βλέμματα, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα μόνον διεγείρει τοὺς τρυφερωτέρους τῆς καρδίας παλμούς, θὰ καταστήσῃ ἧττον ἐπαισθητὰς τὰς ἐλλείψεις μου, διότι ἡ ὑμετέρα φαντασία θὰ συμπληρώσῃ τὰ κενά.

Τὸ ἀνάγνωσμά μου ἔχει τύπον ἐπιστολιμαίας διατριβῆς, καθόσον ἐγράφη πρὸς ἐκδότην Ἀθηναϊκοῦ ἡμερολογίου, εὐμενῶς ζητήσαντα πρὸ διετίας τὴν πνευματικὴν συμβολήν μου. Μὴ προφθὰς τότε νὰ ἱκανοποιήσω τὴν ἐπιθυμίαν του, παρεφύλαξα τὸ χειρόγραφον ὅπως, κατὰ τὴν πρώτην εἰς Ἀθήνας μετάβασίν μου, τὸ ἀπαγγείλω ἀπὸ τοῦ βήματος τοῦ πεφιλημένου μοι Παρνασσοῦ. Ὦ! ναί! μετὰ τοῦ Παρνασσοῦ συνδέονται οἱ πρῶτοι νεανικοί μου χρόνοι, οἱ χρόνοι κατὰ τοὺς ὁποίους πάντες ἡμεῖς φιλόδοξα καὶ εὔπιστα παιδία ἀνεπλάττομεν τόσα εὐτυχῆ ἀσφαλοῦς φιλολογικοῦ μέλλοντος ὄνειρα. Ἐὰν ὀλίγοι ἠξιώθημεν νὰ ἴδωμεν πραγματούμενα τὰ ὄνειρα ταῦτα, ἐὰν τοὺς πλείστους ἀπέσπασεν ἀπ' αὐτῶν καὶ περιετύλιξεν ἡ ἀδυσώπητος ἀνάγκη πρακτικῶν ἐνασχολήσεων, μᾶς ἀπέμειναν ὅμως αἱ εὐτυχεῖς ἀναμνήσεις καὶ ἡ φιλόξενος στέγη τοῦ Συλλόγου ἡμῶν, ὑφ' ἣν συνερχόμενοι συναντῶμεν παλαιοὺς συναγωνιστὰς καὶ ἀνταλλάσσομεν ἑκάστοτε ἐντυπώσεις ἡμῶν καὶ ἰδέας. Τὰς ἐκ τοῦ Βοσπόρου ἐντυπώσεις μου θὰ σᾶς ἀναγνώσω ὑφ' ὃν τύπον τὰς ἔγραψα, διότι ὑπὸ τὸν τύπον τοῦτον ὅσα ἀτελῆ καὶ ἀσυναρμολόγητα καὶ ἂν σᾶς εἴπω δὲν θὰ ἔχωσι φιλολογικὰς ἀξιώσεις.

Ἐν Θεραπείοις, τὴν 30 Αὐγούστου 1893.

. . . Σᾶς γράφω ἀπὸ τοῦ ἄνω Βοσπόρου, ἀπὸ τῶν Θεραπείων, τῆς κωμοπόλεως, ἥτις κεῖται καταντικρὺ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, καὶ ἐκαλεῖτο ἄλλοτε Φαρμακίας κόλπος, διότι ἐν ταύτῃ κατὰ τὴν παράδοσιν εἶχεν ἡ Μήδεια ἀποθέσει τὴν κύστιν τῶν φαρμάκων της. Ὁ Φαρμακίας οὗτος κόλπος μετωνομάσθη Θεραπεῖα παρὰ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἀττικοῦ, δευτέρου διαδόχου τοῦ Μεγάλου Χρυσοστόμου, κοσμήσαντος ἐπὶ εἰκοσαετίαν τὸν Οἰκουμενικὸν θρόνον καὶ ἀρεσκομένου νὰ διατρίβῃ ἐν τῇ δροσερᾷ κωμοπόλει.

Δὲν κεῖται μακρὰν τὸ μέρος ἔνθα ἡ πολυκύμαντος Ἀργώ, ἡ εἰς ἁρπαγὴν τοῦ Χρυσοῦ Δέρατος πλεύσασα, διῆλθεν ἀβλαβὴς τὰς φοβερὰς Συμπληγάδας. Ἐὰν οἱ σήμερον παραθερίζοντες ἐν τῷ ἄνω Βοσπόρῳ ἐξέδραμον ἐξ ἱστορικοῦ ἐνδιαφέροντος ἢ μᾶλλον ἁπλῶς χάριν ἀναψυχῆς μέχρι τῶν πετρῶν τούτων, οἱ παλαιότατοι ὅμως κάτοικοι ηὐτήχησαν νὰ ἴδωσι παρερχόμενον πρὸ αὐτῶν τὸ λευκὸν ἱστίον τῆς νηός, ἥτις ἔφερεν εἰς ἀγνώστους ἀκτὰς τὸ ἄνθος τῆς ἀλκίμου μυθικῆς Ἑλλάδος.

Πόσας γλυκυπίκρους ἀναμνήσεις ἀφυπνίζει ἡ χαρίεσσα κωμόπολις. Αὕτη μέχρι τοῦ 1821 ἀπετέλει τὸ θερινὸν ἐνδιαίτημα τῶν ἐξεχουσῶν ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν. Ἐν ταύτῃ οἱ κατὰ καιροὺς Ἡγεμονεύσαντες τῆς Δακίας διήρχοντο τὰς ἡμέρας τῆς ἀπραξίας, ἀνεγείροντες μέγαρα, καλλιεργοῦντες δενδροφυτείας, μακρὰν πάσης μετὰ τῶν ὀθωμανῶν συναφείας. Ἐν Θεραπείοις διασῴζονται τὰ ἐρείπια τῆς οἰκίας τοῦ Μαυρογένους, τοῦ πανισχύρου ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας, ὅστις, ἀφοῦ ἠξιώθη νὰ ἴδῃ ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ ὀθωμανοὺς Σατράπας ἐκλιπαροῦντας τὸ ἔλεός του, ἐκαρατομήθη τῷ 1789 ἐν τῇ βουλγαρικῇ πολίχνῃ Βελᾶ. Ἡ σημερινὴ Γαλλικὴ Πρεσβεία ἀναμιμνήσκει τὸν πάλαι ποτὲ κτήτορά της Ἡγεμόνα Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, ὅστις τὴν αὐτὴν ὑπέστη τύχην τῷ 1807. Τὸ θερινὸν ἐνδιαίτημα τοῦ ἄγγλου Πρεσβευτοῦ ἐπαναφέρει εἰς τὴν μνήμην τὴν οἰκογένειαν τῶν Μουρούζη, οἵτινες ἐκεῖ εἶχον τὸ οἴκημά των.

Κατὰ παράδοξον τῆς Εἱμαρμένης βουλὴν τὸ τερπνότερον τοῦ ἄνω Βοσπόρου χωρίον ὑπῆρξεν ὁ τόπος ὁ ἀναπολῶν ἡμέρας αἱματηράς. Ἐν Θεραπείοις ἐν μηνὶ Ἰουνίῳ τοῦ 1821 ὁ Μητροπολίτης Δέρκων Γρηγόριος εἰς τὰ πρόθυρα τῆς Μητροπόλεως αὐτοῦ ἀπηγχονίσθη ἀκολουθήσας τὸν κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν μαρτυρικὸν θάνατον Δωροθέου τοῦ Ἀδριανουπόλεως, τοῦ σοφοῦ Πρωΐου, καὶ Ἰωαννικείου τοῦ ἀπὸ Θεσσαλονίκης. Ὁ ἀείμνηστος Ἱεράρχης παρηκολούθησε μακρόθεν τῶν συναδέλφων του τὴν ἡρωϊκὴν θανήν, τοῖς ἐξεφώνησε τὴν ἐξόδιον εὐχήν, καὶ ὅτε ἦλθεν ἡ σειρά του, ηὐλόγησε τὸ ἀπαραμύθητον ποίμνιόν του, ἐνουθέτησε καὶ συνεχώρησεν αὐτό, ἀφοῦ δ' ἔλαβε τὴν συγγνώμην του, παρεδόθη εἰς τοὺς δημίους ὡς ἀληθὴς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους μάρτυς.

Ἀλλὰ δὲν προτίθεμαι ν' ἀντιγράψω τὴν ἱστορίαν· πρόκειται ἁπλῶς νὰ περιέλθωμεν ὁμοῦ καὶ παρακολουθήσωμεν τὴν σημερινὴν ἰδίως κίνησιν τοῦ Βοσπόρου. Εἶνε μαγικώτατον τὸ πανόραμά του, τὸ ἀπὸ τῆς Προποντίδος μέχρι τῆς Μαύρης θαλάσσης ἐκτυλισσόμενον. Καὶ αὐτὸς ὁ de Amicis καὶ αὐτὸς ὁ Gautier, οἱ θαυμασιώτερον ἀπεικονίσαντες τὰ μεθυστικὰ κάλλη τοῦ Βοσπόρου, εἶπον ὀλιγώτερα τῆς πραγματικότητος. Σᾶς γράφω καὶ ἀπὸ τῶν παραθύρων τοῦ δωματίου μου ἁπλοῦται μικρὸν τμῆμα τῆς ὅλης ἐκφραστικῆς εἰκόνος. Τὸ χωρίον, ὅπερ τέταρτον ἤδη θέρος μὲ φιλοξενεῖ, εἶνε τὸ προτελευταῖον ἐν τῷ ἄνω Βοσπόρῳ, ἔχον δεξιᾷ εἰς ἀπόστασιν τετάρτου μόλις τῆς ὥρας τὸ Νεοχώριον, καὶ ἀριστερᾷ εἰς ἡμισείας μόνον τὸν Βαθυρρύακα. Τὰ τρία ταῦτα χωρία ἀποτελοῦσι τὸ κέντρον τῆς θερινῆς κοινωνικῆς κινήσεως,

διότι ταῦτα, κατὰ προτίμησιν, ἐκλέγουσιν αἱ εὔποροι τοῦ Σταυροδρομίου οἰκογένειαι. Ἡ συγκοινωνία μεταξὺ τῶν τριῶν τούτων σημείων εἶνε συνεχὴς καὶ ἀδιάλειπτος διὰ τῶν ἀτμοπλοίων τῆς Ἑταιρίας τοῦ Βοσπόρου (Σιρκὲτ ἱ Χαϊριέ), τῶν κομψῶν ἀκατίων καὶ λέμβων ἢ μικρῶν ἀμαξίων ἰδιάζοντος ὅλως ἀνατολικοῦ τύπου (μοχατζήρ).

Ἐὰν ἔλθητε νὰ λάβητε θέσιν εἰς τὸ παράθυρόν μου, θὰ ἔχητε ἀπέναντι ἡμῶν κατάσπαρτον τὴν Ἀσιατικὴν ὄχθην. Δέκα μόλις λεπτὰ τῆς ὥρας ἀποχωρίζουσι τῆς Ἀσίας τὴν Εὐρώπην, καὶ τὰ δέκα ταῦτα λεπτὰ θὰ διέλθητε ἐντὸς λεπτοτάτου, γραφικωτάτου, ἀναπαυτικοῦ ἀκατίου (καΐκι), τὸ ὁποῖον ἐνέχει τόσας τρυφερὰς παραδόσεις, μέρος τοῦ ποιητικοῦ ἀρώματος τῆς Ἀνατολῆς.

Τὴν ὄχθην ταύτην καθορίζει τὸ μικρὸν χωρίον Βεΐκος, ὁ πρῶτος σταθμὸς σχεδὸν κατέναντι ἡμῶν, καὶ τὸ κομψὸν αὐτοκρατορικὸν περίπτερον, τὸ φιλοξενῆσαν ἄλλοτε τὸν Σέρβον Βασιλέα Μιλάνον. Τὴν ὅλην περιοχὴν ἐπιστέφει γραφικὸν βουνόν, εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὁποίου κεῖται τὸ Μνῆμα τοῦ Ἕλληνος. Ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι πράγματι μνῆμα ἐκεῖ ὑφίσταται, τοῦτο, κατὰ τὴν πιθανωτέραν γνώμην, εἶνε τὸ τοῦ Ἀμύκου Βασιλέως τῶν Βεβρύκων, Γίγαντος τῳόντι κατὰ τὴν σωματικὴν ἀνάπτυξιν, καταπυγμαχηθέντος ὑπὸ τοῦ Πολυδεύκους. Ὁπόσον ἐν τούτοις εἶνε ὡραῖαι αἱ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ παραδόσεις! Εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βουνοῦ τούτου, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν σήμερον παρὰ τοῖς ἁπλουστέροις πεποίθησιν, ἐκάθητο πάλαι ποτὲ γιγαντιαῖος Ἕλλην, οὗτινος ἡ κεφαλὴ ἐξικνεῖτο μέχρις οὐρανοῦ, οἱ πόδες ἔθιγον τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης, αἱ δὲ χεῖρες ἔτεινον εἰς σωτηρίαν τῶν πλοίων, ἅτινα δεινῶς συνεκλόνει ἡ ἀγρία ὁρμὴ τῶν θυελλῶν τοῦ Εὐξείνου Πόντου.

Ἐν τῷ ἄνω Βοσπόρῳ ἡ ζωὴ διαρρέει ἠρέμα, μελαγχολικῶς, μονοτόνως σχεδόν. Οὔτε τὰ πολυκύμαντα πλήθη, τὰ περὶ τὸ θέατρον καὶ τὴν εὐρυτάτην προκυμαίαν τοῦ Φαλήρου θὰ ἴδῃ ὁ περιηγητής, οὔτε τῆς ὡραίας Νεαπόλεως τὸν ἀειγελῶντα, χειρονομοῦντα καὶ ᾄδοντα κόσμον. Εἶπον ἄλλοτε ὅτι τὴν Νεάπολιν ἔπλασεν ὁ καλὸς θεὸς διὰ τοὺς πάσχοντας καὶ τοὺς ἀποκλήρους τῆς μοίρας, θέλων νὰ παραστήσω ὅτι ὁ ὁρίζων τοῦ ἀχανοῦς κόλπου της εἶνε τόσῳ εὐρύς, ὁ ἀὴρ τοσούτῳ καθαρός, ἡ ἐν τῇ προκυμαίᾳ κίνησις καὶ ζωὴ τόσῳ αὐθόρμητος, φυσική, ἄφθονος καὶ διαρκής, ὥστε καὶ τοῦ ἐπιθανάτου τὸ χεῖλος θὰ φωτίσῃ τὸ μειδίαμα τῆς χαρᾶς, καὶ τοῦ μᾶλλον δυστυχοῦς τὴν καρδίαν θὰ θερμάνῃ ἡ πρὸς τὴν ζωὴν ἀγάπη.

Τοὐναντίον ὁ Βόσπορος ὡρίσθη ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τὸ ἐνδιαίτημα τῶν προνομιούχων τῆς τύχης τέκνων, τῶν εὐτυχῶν θνητῶν, τῶν δυνα-

μένων νὰ δαπανήσωσι μέρος τῆς ὑγείας των εἰς τὸν ὑγρότατον ἀέρα, ὅστις τοὺς περιβάλλει, εἰς τοὺς σφοδροτάτους ἀνέμους, οἵτινες εἶνε ἱκανοὶ νὰ συγκλονήσωσι καὶ τοῦ μᾶλλον ἀπαθοῦς τὰ νεῦρα. Ὁ Βόσπορος εἶνε ἡ ἥσυχος φωλεά, ἡ τεταγμένη νὰ περικλείσῃ τοὺς αἰσθανομένους τὴν ἀνάγκην νὰ περιορίσωσι τὴν ὑπερεκχειλίζουσαν ζωὴν καὶ χαράν, τοὺς μὴ φοβουμένους τὴν μόνωσιν καὶ τὴν ἠρεμίαν, τοὺς ποθοῦντας νὰ συγκεράσωσι διὰ προσκαίρων τινῶν μελαγχολικῶν ἐντυπώσεων τὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ τὴν ἔξαψιν τῆς εὐτυχίας των.

Καὶ ὅμως ἔχει τὰ θέλγητρά της ἡ μελαγχολικὴ αὕτη καὶ πανομοιότυπος ζωή. Ὅταν κατασιγάσωσι τὰ ὁρμητικὰ πάθη τῆς πρώτης νεότητος, ὅταν ἔζησέ τις ἱκανὰ ἔτη ὁπωσδήποτε περιπετειώδη καὶ ἀποσπᾶται ἐπί τινας ὥρας τῆς ἡμέρας ἀπὸ τῶν βοσποριστικῶν ἀσχολιῶν του, αἵτινες ἀπὸ πολλῶν χρόνων καταπονοῦσι σῶμα καὶ νοῦν, τότε ἔχει ἀνάγκην τῆς ἡσύχου ταύτης καὶ ἀναπαυτικῆς φύσεως, τοῦ ἀθορύβου βίου, ὅστις ἐκτυλίσσεται ἐν τῷ ἄνω Βοσπόρῳ.

Οὔτε θέατρον, οὔτε ζυθοπωλεῖον, οὔτε καφενεῖον κἂν εὐπρόσωπον ἔχουσιν ὁ Βαθυρρύαξ, τὰ Θεραπεῖα καὶ τὸ Νεοχώριον· οὐδεμία ἐπιθαλασσία ἐξέδρα, δυναμένη νὰ συγκλέσῃ τοὺς κατοίκους καὶ ἀποτελέσῃ ζωηροτέραν τινὰ συγκέντρωσιν. Οὐδέποτε σχεδὸν ὁ διαβάτης ἀκούει ἀπὸ τῶν οἰκιῶν τοὺς μελῳδικοὺς ἤχους κλειδοκυμβάλου· τὸ ναυτικὸν ᾆσμα, τὸ μέλος καὶ αἱ νυκτῳδίαι εἶνε ὅλως ξένα πρὸς τοῦ τόπου τὰ ἔθιμα· οὐδαμοῦ τέλος μουσικὴ ὀρχήστρα; καλῶς ὁπωσοῦν κατηρτισμένη, διασκεδάζει τὴν μονοτονίαν τοῦ γαληνιαίου ἡμῶν βίου.

Ὅτε διῆλθον τὸ πρῶτον θέρος ἐν Βοσπόρῳ, ἡ ἀήθης αὕτη ζωή μοῦ ἐπίεζε τὸ στῆθος. Τὸ ἀμέσως προηγηθὲν εἶχε διαρρεύσει ἐν Καστελλαμάρε καὶ Σορρέντῳ, ἡ δὲ ἀπότομος διαφορὰ τῆς ζωῆς ὁμολογῶ ὅτι μὲ ἐστενοχώρει. Καὶ ὅμως, πόσον ἐπηρεάζει τὰς ἰδέας τοῦ ἀνθρώπου ἡ συνήθεια ! Ἐφόσον παρέρχωνται τὰ ἔτη, ἡ πρώτη ἐκείνη ἐντύπωσις οὐ μόνον ἐξασθενεῖ, ἀλλ' ἤρχισα νὰ προσκολλῶμαι ἐπὶ τοσοῦτον εἰς τὰ μελαγχολικὰ κάλλη τοῦ Βοσπόρου, ὥστε προβλέπω ὅτι μετὰ λύπης θ'ἀποσπασθῶ ἐξ αὐτοῦ, ὅταν πέπρωται νὰ ἐγκαταλίπω τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἐὰν ἔλθητε νὰ σᾶς φιλοξενήσω εἰς Θεραπεῖα, θὰ σᾶς προτείνω ἵνα κατὰ πρῶτον ἐκδράμωμεν ἐφ' ἁμάξης χωρικῆς μέχρι τοῦ δάσους τοῦ Βελιγραδίου, ὑπὸ τὰς δροσερὰς σκιὰς τοῦ ὁποίου ἀναπαύουσι τὸν κατὰ τὰς θερμὰς ὥρας κάματον πλεῖστοι ἐκ τῶν κατοίκων τοῦ ἄνω Βοσπόρου. Μεταβαίνοντες εἰς τὸ Βελιγράδιον θ' ἀκολουθήσωμεν μέχρι τινὸς ὡραίαν παρὰ τὴν θῖνα τῆς γαλανῆς ἁλὸς ὁδόν, καὶ πρὶν κάμψωμεν

πρὸς τὴν κοιλάδα, θὰ ἴδωμεν διὰ τοῦ γραφικοῦ στομίου του μέρος τοῦ ἀτέρμονος Εὐξείνου Πόντου. Τὴν ἀρχὴν τῆς εὐρυτάτης κοιλάδος, Λειβάδιον κοινῶς καλουμένης, σημειοῖ πελωρία καὶ γηραλέα πλάτανος, τὴν ὁποίαν, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐφύτευσεν ὁ Σταυροφόρος Γουδεφροὰ de Bouillon, ὁ ἥρως τῆς ἀπελευθερωθείσης Ἱερουσαλὴμ τοῦ Τάσσου, ὁ ἐκεῖ στρατοπεδεύσας τῷ 1096. Πρὶν τραπῶμεν πρὸς τὸ δάσος, θὰ διέλθωμεν τὰς ἁμάρας τοῦ ὑδραγωγείου τοῦ Σουλτάνου Μαχμοὺτ Α', τοῦ ἀναμιμνήσκοντος ἀσθενῶς τὰ κολοσσιαῖα καὶ ἀτελεύτητα ὑδραγωγεῖα τῆς Ῥωμαϊκῆς πεδιάδος.

Τὸ δάσος τοῦ Βελιγραδίου εἶνε τὸ προσφιλὲς καταφύγιον τῶν κυνηγῶν, τῶν ἐπισήμων καὶ εὐπόρων τοῦ ἄνω Βοσπόρου ἡ συνήθης ἀναψυχή. Ἐκεῖ, ὑπὸ τὰ φυλλώματα παναρχαίων δένδρων, ἐπὶ τῆς χλόης, παρὰ τὴν εὐρυτάτην δεξαμενήν του, οἱ λάτρεις τῆς φύσεως αὐτοσχεδιάζουσιν ἐκ ξηρῶν φύλλων καὶ χόρτων ἐξοχικοὺς τάπητας, ὅπως λάβωσι τὸ τέϊον μετὰ προχείρων κρύων ἐδεσμάτων. Ἐκεῖ θὰ συναντήσωμεν διασχίζοντα τὰς δενδροστοιχίας καὶ τὰς ἀτραποὺς τοῦ δάσους πλούσια ὀχήματα, χωρικὰς ἁμάξας, ἐφίππους συντροφίας, καὶ θ' ἀναπολήσωμεν τὰς εἰς τὴν Κηφισίαν ὡραίας περιπλανήσεις μας, εἰς τὴν Πύρναν καὶ τὴν Χελιδονοῦν.

Ἐὰν ἐπιθυμήσητε συντομωτέραν ἐκδρομήν, ἐπιβαίνομεν λέμβου, ἀποβιβαζόμεθα εἰς Βαθυρρύακα καὶ ἐφ' ἁμαξίου ἐλαφροῦ διευθυνόμεθα πρὸς τὸ Τσιρτσίρ, πηγὴν ἁγνοτάτου ποσίμου ὕδατος. Θὰ ἴδωμεν κατὰ τὴν πορείαν ἡμῶν γραφικώτατα τοπεῖα, καταπρασίνους λόφους καὶ κοιλάδας, θ' ἀκούσωμεν μελῳδικὰ ᾄσματα πτηνῶν, θὰ μᾶς δροσίσῃ ζείδωρος τοῦ βουνοῦ αὔρα. Ἐν τῇ πηγῇ τοῦ Τσιρτσὶρ εὕρηται καφενεῖον καθ' ὅλα ἀνατολικόν, ἐν τῷ ὁποίῳ θὰ ῥοφήσωμεν ναργιλὲν ὑπὸ τὰς σκιὰς ὑψικορύφων δένδρων καὶ τὸ μορμύρισμα πολλῶν ἀναβρυτηρίων. Διὰ τοῦ ὑπεράνωθεν καφασωτοῦ, ὄπισθεν τοῦ ὁποίου αἱ ὀθωμανίδες ἐν πλήθει θεῶνται καὶ καπνίζουσι, θὰ δυνηθῇ νὰ διεισδύσῃ τὸ ἀδιάκριτον τοῦ θεατοῦ βλέμμα. Ἐκεῖ, οὐχὶ μακρὰν ἀφ' ἡμῶν, νεαρὸς ὀθωμανὸς σεβνταλῆς, διακαιόμενος ὑπὸ τυφλοῦ πάθους, ζητεῖ ν' ἀνακαλύψῃ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀκτινοβολούντων ὑπὸ τὸ καφασωτὸν ὀφθαλμῶν τὰ ἐκφραστικὰ ὄμματα τῆς ὡραίας του.

Κατ' ἄλλην ἡμέραν διαπεραιούμεθα εἰς τὴν ἀπέναντι ἀσιατικὴν ὄχθην, εἰς τὸ Χουνκιὰρ Ἰσκελεσῆ, τὴν ἀποβάθραν τοῦ Βασιλέως, εἰς παραθαλάσσιον δηλαδὴ τερπνότατον δάσος. Ὁπόσας τῆς ἱστορίας ἀναμνήσεις ἐπαναφέρει εἰς τὴν μνήμην! Ἐν τῷ δάσει τούτῳ πιθανολογεῖται ὅτι ἔκειτο ἡ ἔπαυλις τοῦ Βασιλέως τῶν Βεβρύκων Ἀμύκου· ἐνταῦθα

ἦσαν τὰ ἐνδιαιτήματα τῶν ῥωμαίων αὐτοκρατόρων, τὰ καλούμενα τοῦ Μηλουδίου, παρὰ τὸ σύνδενδρον τοῦτο μέρος ἱστορεῖται ὅτι διέτριβεν Ἀνδρόνικος ὁ Τύραννος, ὅτε ὁ Ἰσαάκιος Ἄγγελος ἐξήγειρε τὴν κατ' αὐτοῦ στάσιν· ἐκεῖ ἐστρατοπέδευσαν οἱ ὑπὸ τὸν Λουδοβῖκον Ζ' Σταυροφόροι, καὶ ἑπτὰ περίπου αἰῶνας μετέπειτα οἱ ὑπὸ τὸν Μουρουβιὲρ Ῥῶσσοι, οἱ ἐλθόντες νὰ προστατεύσωσι τὸν ἀπειλούμενον παρὰ τοῦ Ἰμβραὴμ τῆς Αἰγύπτου θρόνον τῶν Ὀσμανιδῶν. Εἰς τὴν χλοερὰν τέλος ταύτην ἀποβάθραν ὁ Γάλλος πρεσβευτὴς ἐφιλοδώρει ἄλλοτε εἰς τὸν παραθερίζοντα Σουλτάνον σακχαρωτά, ὀπώρας καὶ ἄνθη, ὑπείκων εἰς παλαιᾶς ἐθιμοτυπίας διατυπώσεις.

Ἐν τῇ ἐκτεταμένῃ λοιπὸν κοιλάδι τοῦ Χουνκιὰρ Ἰσκελεσῆ ὑπὸ τὴν ἀνάμνησιν τοσούτων ἱστορικῶν γεγονότων διατελοῦντες, ἐπιβαίνομεν ὄνων ἢ βωδαμάξης, ἵνα ἀνέλθωμεν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βουνοῦ, ἐφ' ἧς τὸ μνῆμα τοῦ Ἕλληνος. Ὁδεύοντες θ' ἀφήσωμεν δεξιᾷ τὴν ὁδόν, ἥτις ἤθελε μᾶς ὁδηγήσει εἰς τὸ Τοκάτι. Τί εἶνε ἡ μικρὰ αὕτη κοιλὰς εἶνε ἀδύνατον νὰ σᾶς εἴπω. Φαντάσθητε ὅτι περιστοιχίζεται ἀπὸ ῥύακας καὶ δεξαμενάς, δρῦς, μελίας, καστανέας, μεταξὺ τῶν ὁποίων φύονται ποῦ καί που πύξοι, δάφναι, πίτυες καὶ κυπάρισσοι. Τὸ παραδείσιον τοῦτο μέρος, τὸ ὁποῖον ἀπομονοῦσι καταπράσινοι λόφοι, εἶνε πράγματι τὸ ἐνδεδειγμένον κρησφύγετον τῆς ἡδονῆς, καὶ διὰ τοῦτο ἦτο ἄλλοτε τὸ πεφιλημένον ἐρημητήριον τῶν Σουλτάνων. Σήμερον μετὰ τῆς δόξης ἐκείνων συμπαρῆλθε καὶ ἡ παλαιὰ εὔκλειά του· οὐχ' ἧττον, καίτοι ἐγκαταλειφθὲν καὶ ἠμελημένον, διατηρεῖ τὴν ἐπίχαριν καὶ δροσοβόλον καλλονήν του.

Ἡ πρὸς τὸ μνῆμα τοῦ Ἕλληνος ἀνάβασις εἶνε γραφικωτάτη. Ἡ ὁδὸς δὲν εἶνε εὐθεῖα, ἑκάστη δὲ καμπὴ αὐτῆς παρουσιάζει καὶ νέαν ἄποψιν. Δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ, πρὸς τὰ κάτω, κλιτύες κατάσπαρτοι· ὕπερθεν, πλευραὶ βουνῶν χλοεραί, καὶ εἰς τὸ βάθος κατέναντι, ἐὰν στρέψωμεν πρὸς τὰ ὀπίσω, πανοραματικώτατα τμήματα τοῦ Βοσπόρου, τοῦ ὁποίου τὴν ὅλην εἰκόνα ἀποκρύπτει ἡ ὀφιοειδὴς γραμμή του.

Ὅταν φθάσωμεν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βουνοῦ, οὐδὲν θὰ μαρτυρήσῃ ὅτι ἐκεῖ κεῖται τὸ Μνῆμα τοῦ Ἕλληνος. Λιθόκτιστοί τινες πενιχροὶ οἰκίσκοι, ἱκανὸς ἀριθμὸς ψωραλέων κυνῶν καὶ δύο ἢ τρεῖς διαβασμένοι ὀθωμανοί, ἰδοὺ τί κατὰ πρῶτον πρόκειται νὰ ἴδῃ ὁ ξένος. Ὑπάρχει ἀληθῶς ἐντὸς περιοχῆς τετειχισμένης τάφος περιφρασσόμενος ἐκ κιγκλίδων καὶ σκιαζόμενος ἐκ δένδρων, ἀλλ' ἡ τουρκικὴ παράδοσις ἱστορεῖ, ὅτι ὁ τάφος περικλείει τὸ θνητὸν σκήνωμα ὀθωμανοῦ Ἁγίου.

Πολλάκις εἰσῆλθον εἰς τὸ ἱερὸν προσκύνημα, ὁδηγηθεὶς παρ' ὀθωμα-

νοῦ μονάζοντος καὶ φέρων ῥυπαρωτάτας ἐμβάδας, ἃς μοὶ ἔδωκεν, ἵνα μὴ μιάνω, ὁ ἄπιστος ἐγώ, τὸ ἔδαφος. Κατάπληξιν ἀληθῶς μοὶ ἐνεποίησαν οἱ κλάδοι τῶν ὑπερκειμένων δένδρων, κατάφορτοι ἐκ πολυχρώμων καὶ πολυσχήμων ταινιῶν, τριχάπτων, ῥακῶν, προσδεδεμένων ἐπ' αὐτῶν. Ἐγνώριζον ὁποία παρ' ὀθωμανοῖς ἐπικρατεῖ πρόληψις, ὅτι, ἀναρτωμένων τῶν ῥακῶν ἐκείνων, συναποτίθεται καὶ ἡ βασανίζουσα αὐτοὺς ἢ τοὺς οἰκείους νόσος· ἀλλὰ μόλις τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἔμαθον ὅτι ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐξωράϊσε τὴν πρόληψιν, πιστεύων ὅτι ὁ προσαρτῶν εἰς τοὺς ἡγιασμένους ἐκείνους κλάδους τεμάχιον οἱουδήτινος ὑφάσματος, ἀνήκοντος αὐτῷ, καὶ πλάττων εὐχήν τινα προσφιλῆ, θὰ ἴδῃ ἐντὸς τοῦ ἔτους ἐκπληρούμενον τὸν μύχιον πόθον του.

Πόσοι ἀτυχεῖς θὰ μετεβάλλοντο εἰς εὐδαίμονας, ἐὰν μόνον ἐλάμβανον τὸν κόπον ν' ἀνέλθωσι τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο ὄρος! Οἱ πένητες μετ' οὐ πολὺ θὰ διέσχιζον τὰ γαλανὰ τοῦ Βοσπόρου κύματα διὰ κομψοτάτων ἀκατίων, ἢ θὰ διέτρεχον τὰ χωρία αὐτοῦ ἐπὶ πολυτελῶν ὀχημάτων· ἡ κόρη θὰ ἔβλεπε μεταβαλλόμενα ταχέως εἰς χρυσῆν πραγματικότητα τὰ παρθενικὰ αὐτῆς ὄνειρα, καὶ ὁ τάφος ἐκεῖνος τοῦ τούρκου ἁγίου θὰ ἦτο τὸ εὐλαβὲς καὶ περιζήτητον προσκυνητήριον συμπάσης τῆς τλήμονος ἀνθρωπότητος, τὴν ὁποίαν πέπρωται νὰ βασανίζουν ἀνεκπλήρωτα σχέδια καὶ φροῦδαι ἐλπίδες!

Δὲν κατώρθωσα νὰ ἀντιστῶ εἰς τὸν πειρασμόν. Ἄλλως τε ὁ πειρασμὸς προήρχετο ἐκ τοῦ ὡραίου φύλου, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν ἐκδρομὴν ἀντεπροσωπεύετο ἀφθόνως. Ἀνήρτησαν αἱ κυρίαι ταινίας καὶ τρίχαπτα, προσεδέσαμεν ἀνὰ ἓν ῥάκος καὶ οἱ ἄνδρες ἡμεῖς. Δὲν γνωρίζω ὁποῖαι ἦσαν αἱ εὐχαί των, οὔτε μοὶ ἐπετρέπετο νὰ διερευνήσω, ἐὰν ἐξεπληρώθησαν. Γνωρίζω μόνον ὅτι ἡ ἐμὴ παραμένει ἀκόμη, μετὰ τρία ὅλα ἔτη, ἀνεκτέλεστος, ἴσως διότι δὲν ὡδήγησε τὴν χεῖρά μου ἡ πίστις, ἀλλ' ἡ ἀσυναίσθητος ἀπομίμησις τοῦ παραδείγματος τῶν συντρόφων μου.

Ἀπὸ τοῦ ὕψους ἐκείνου ὁ ὀφθαλμὸς θὰ περιλάβῃ τὸ πλεῖστον τοῦ πανοράματος τοῦ Βοσπόρου. Θαυμασιώτερον θέαμα μόνον ἀπὸ τῶν κορυφῶν τῆς Τσάμλιτσας εἶδον—βουνοῦ δεσπόζοντος τῆς παρὰ τὴν εἴσοδον τῆς Προποντίδος πολίχνης Χρυσουπόλεως.—Κατωθέν σου ἐκτείνεται ὁ Βαθυρρύαξ, ἀπέναντι τὰ Θεραπεῖα, ὀλίγον ἀπωτέρω τὸ Νεοχώριον, καὶ εἰς τὸ βάθος τῆς εἰκόνος διάφορα χωρία μὲ τοὺς χλοερούς κήπους καὶ τοὺς λευκοὺς μιναρέδες των. Τὰ γαληνιαῖα ὕδατα αὐλακόνουσιν ἐμπορικὰ ἀτμόπλοια, πλοῖα οὐριοδρομοῦντα πλησίστια, λέμβοι καὶ ἀκάτια, κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις. Ὁ Βόσπορος δὲν

ἀκολουθεῖ εὐθεῖαν γραμμήν, ἀλλ' εἶνε ἑλικοειδής, διὰ τοῦτο οἱ ἑκατέρωθεν τῶν ὀχθῶν του λόφοι τὸν ἀποκρύπτουσιν ἐνιαχοῦ· ὥστε, διακοπτομένης τῆς συνεχείας του, τὸν χάνεις ἐπὶ μικρὸν καὶ τὸν ἐπανευρίσκεις ἀπωτέρω πάλιν. Τὸ θέαμα οὕτω ποικίλλει, ἀπὸ τοῦ ὕψους δ' ἐκείνου δὲν βλέπεις πορθμόν, ἀλλὰ δύο, τρεῖς συνεχεῖς λίμνας, ἑωσοῦ ἡ ἀπόστασις συγχύσῃ τὰ ἀντικείμενα, ἀπολλύμενα ἐντὸς ὁμιχλώδους σκιᾶς.

Εἰς τὸ Καλενδέριον ἐν τούτοις ἀναπτύσσεται πᾶσα ἡ θερινὴ τοῦ ἄνω Βοσπόρου κίνησις καὶ ζωή. Ὁ μεταξὺ Νεοχωρίου καὶ Θεραπείων μικρὸς ὁρμίσκος, καλούμενος ἄλλοτε λιμὴν Πιθήκου, ἀπὸ ἀρχηγοῦ τινος βαρβάρων ἐπιδρομέων, καὶ εἰς κατόπιν χρόνους Λιβάδιον, μετωνομάσθη Καλενδέριον, ἀπὸ ὁμωνύμου τάγματος Δερβισῶν Ἐπικουρείων, οἵτινες εἶχον ἱδρύσει ἐκεῖ ἀσκητήριον. Εἰς τὸν ὁρμίσκον τοῦτον συγκεντροῦται τώρα ἡ ἐπίλεκτος κοινωνία κατὰ τὰς ἑσπερινὰς ὥρας τῆς Τετάρτης καὶ Παρασκευῆς. Ὑπὸ τὰ φυλλώματα γηραιῶν λευκῶν πενιχρὸν καφενεῖον σᾶς προσφέρει τραπέζας καὶ καθίσματα, ἐλεεινὸν καφὲν καὶ ἀθλιέστατον ζῦθον, ἀλλὰ θέαν καλὴν καὶ δρόσον ζωογόνον. Ἱκανῶς εὐρύχωρος προκυμαία, ἀναμιμνήσκουσα τὸ εἰς Κωνσταντινούπολιν ταξείδιον τοῦ Γερμανοῦ αὐτοκράτορος, χάριν τοῦ ὁποίου κατεσκευάσθη, περιλαμβάνει τοὺς πεζοὺς καὶ ἐφίππους περιπατητάς. Τὴν προκυμαίαν πληροῦσι τὰ ὀχήματα τῶν πρεσβειῶν, ἅτινα διακρίνει ὁ χρυσοπάρυφος Καβάσης, καὶ αἱ ἅμαξαι τῶν τραπεζιτῶν καὶ ἐμπόρων τοῦ Γαλατᾶ, οἵτινες, μὴ δυνάμενοι νὰ ἔχωσι τοιοῦτον, ἀναπληροῦσι τὴν ἔλλειψίν του διὰ χρυσοποικίλτου Χαρβάτη.

Κομψαὶ λέμβοι, τρίκωπα, δίκωπα καὶ μονόκωπα ἀκάτια, πλήρη ἐπιβατῶν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν φύλων, πληροῦσι τὸν λιμενίσκον· σύριγμα διαπεραστικὸν σᾶς ἀγγέλλει ὅτι ταχύπλους ἀτμάκατος φέρει νέους θεατάς, ἐνῷ καλλιτεχνικὸν καὶ καλλαίσθητον Κότερον αὐλακόνει μὲ τὸ μέγα ἀναπεπταμένον ἱστίον του τὸ ἥρεμον νερόν, ὡς ὑπερήφανος νῆσσα διασχίζει τὰ λιμναῖα ὕδατα.

Ἐν τῇ μυρμηκυιᾷ ἐκείνῃ τῶν ἀνθρώπων, ἥτις συνωστίζεται ἐν τῷ ὅρμῳ τοῦ Καλενδερίου, ἰδοὺ τὸ Καΐκιον τὸ φέρον τὰς νωχελεῖς τῆς Στένιας ἢ τοῦ Ἐμιργιὰν ὀθωμανίδας. Τὸ ἐλαφρὸν ἐκεῖνο ἀκάτιον ἔχει ἱστορίαν ὅλην. Ὁπόταν διασχίζῃ τὸν Βόσπορον, παρερχόμενον ὡς ταχύτατον βέλος, ἀποκαλύπτει μίαν πτυχὴν τοῦ παραπετάσματος, τοῦ ἀποκρύπτοντος τὸν βίον τοῦ Χαρεμίου. Ἀλλὰ τὸ ἀκάτιον ἐκεῖνο οὐδεὶς τολμᾷ νὰ πλησιάσῃ, διότι λέμβος ἀστυνομικὴ περιπλέουσα ἐπιτηρεῖ αὐτὸ ὡς ἄλλος ἄγριος Κέρβερος. Τὸ ὁδηγοῦσι τρεῖς χρυσόστικτοι, ὡραῖοι καὶ ῥωμαλέοι κωπηλάται, ἐπιβαίνει δὲ δυὰς νεαρῶν ὀθωμανίδων,

νωχελῶς ἐξηπλωμένων ἐπὶ κυανῶν βελουδίνων ἑδωλίων. Ὄπισθεν, πρὸς τὴν ὀξεῖαν τοῦ ἀκατίου ἄκραν, ἁπλοῦται πλουσιώτατος μετάξινος τάπης, τοῦ ὁποίου οἱ χρυσοῖ κροσσοὶ θίγουσι σχεδὸν τὴν θάλασσαν. Οἱ λευκότατοι, οἱ ἀραχνοϋφεῖς πέπλοι, οἵτινες μόνον τὸ μέτωπον καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀφίνουσιν ἐλευθέρους, καὶ ἡ ἀλληλουχία τῶν ζωηρῶν χρωμάτων, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζουσι τῆς ὀθωμανίδος τὴν ἐσθῆτα, προσδίδουσιν εἰς τὸ ἀκάτιον τὸ μεθυστικὸν ἄρωμα τῆς Ἀνατολικῆς ποιήσεως.

Τὸν βίον τοῦ χαρεμίου περικαλύπτει μυστήριον, ὅπως τὸν οὐδὸν τῆς νυμφικῆς παστάδος παραφυλάττει ὁ ἄγγελος τοῦ Οὐγκώ, ἐπιβάλλων τὴν σιγὴν διὰ τοῦ λιχανοῦ τῆς χειρὸς ἐπὶ τῶν χειλέων. Ἡ ἄλλοτε ἐν τούτοις αἴγλη καὶ ἡ ποίησις τοῦ γυναικωνίτου συνεξέλιπε μετὰ τῆς εὐκλείας τοῦ παρελθόντος· ἐὰν δὲ ἀκόμη δὲν εἰσέδυσεν ἐν αὐτῇ ὁ Εὐρωπαῖος, ἤρχισεν ὅμως νὰ τὸν ἐπηρεάζῃ ὁ Εὐρωπαϊκὸς πολιτισμός. Ὑπὸ τὸ ἀραχνοϋφὲς γιασμάκι, τὸ λείψανον τοῦ πάλαι αὐστηροῦ Ἀσιατικοῦ βίου, προκύπτει ἐσθὴς διεσκευασμένη καθ' ὅλας τὰς ἰδιοτροπίας καὶ τοὺς νεωτερισμοὺς τῶν Παρισίων καὶ τῆς Βιέννης. Οἱ πλεῖστοι ὀθωμανοὶ σήμερον, κυρίως οἱ ἀνεπτυγμένοι, περιώρισαν τὸν ἀριθμὸν τῶν Χανουμισσῶν, ἡ δὲ νόμιμος ὀθωμανὶς σύζυγος ἐκμανθάνει τὴν γαλλικήν, ἀσκεῖται εἰς τὴν μουσικήν, ἔχει ὡρισμένην ἡμέραν δεξιώσεως τῶν φίλων ἢ ἄλλων ἀλλοδαπῶν κυριῶν. Εἶνε ἐλάχιστα ἀκόμη τὰ τοιαῦτα φαινόμενα, οὐδ' ἐξῆλθον ἔτι τῆς περιοχῆς τοῦ Νισὰν Τᾶς, τῆς συνοικίας ἥτις οἰκεῖται παρὰ τῶν ὀθωμανῶν μεγιστάνων. Αἱ πρῶται ἐν τούτοις τάσεις ἐξεδηλώθησαν.

Τὴν ἄκομψον, τὴν χονδρὴν καλύπτραν, ἥτις ἄλλοτε μόνον τοὺς ὀφθαλμοὺς ἄφινεν ἐλευθέρους, ἀντικαθιστᾷ σήμερον ὁ διαυγὴς πέπλος, διὰ τοῦ ὁποίου διαφαίνονται, ὑπὸ μᾶλλον ἐξωραΐζουσαν ἔποψιν, αἱ λεπταὶ γραμμαὶ τοῦ προσώπου, ἡ διαφάνεια τῆς ἐπιδερμίδος. Εἰς τὰς μᾶλλον ἀπομεμακρυσμένας ἐξοχάς, ἰδίᾳ τὴν Πρίγκηπον, ἔνθα ὁ τουρκικὸς πληθυσμὸς εἶνε ἀραιότατος, αἱ ὀθωμανίδες, εἴτε πεζῇ εἴτε ἐποχούμεναι, δὲν ἀποφεύγουσι τὸν κοινὸν περίπατον· ὁ δὲ πέπλος, μόνον τὴν κεφαλὴν καλύπτων, δὲν σκιάζει τὸ σφριγῶν ἐκ ζωῆς καὶ ἡδυπαθὲς ὡς τὸ πολὺ πρόσωπόν των.

Ὅτε διηρχόμην τὸν πρῶτον χειμῶνα ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐγνώρισα παρὰ γνωστῇ γερμανικῇ οἰκογενείᾳ ἐξέχουσαν ἐπὶ κάλλει καὶ μορφώσει ὀθωμανίδα, συνοδευομένην παρὰ τῶν δύο θελκτικῶν θυγατέρων της. Οὐδεμία μοὶ παρενεβλήθη δυσχέρεια ἵνα παρουσιασθῶ, μετ' ὀλίγας δὲ ἡμέρας εἰσηγόμην παρὰ συναδέλφου μου ἐν αὐτῇ τῇ οἰκίᾳ των. Πῶς! Εἰσέδυσα ἐγώ, ἀνὴρ καὶ δὴ χριστιανός, εἰς ὀθωμανικὸν οἶκον! Μάλιστα· ἦτο οἶκος προσιτὸς εἰς στενόν, εἶνε ἀληθές, κύκλον

ἐπισκεπτῶν, ἀλλ' οἶκος ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ οἰκοδέσποινα καὶ αἱ θυγατέρες αὐτῆς, ἀνήκουσαι εἰς ἐπιφανῆ γενεάν, ἐδεξιοῦντο τοὺς οἰκείους καθ'ὅλως εὐρωπαϊκὴν ἐθιμοτυπίαν. Ἔλειπε τὸ γιασμάκι, τὴν δὲ χαράν μου ὅτι διῆλθον τέλος τὸν οὐδὸν τουρκικοῦ γυναικωνίτου ἐξησθένησεν ἡ πραγματικότης ὅτι αἱ ἐσθῆτες τῶν χανουμισσῶν καὶ ἡ ὅλη διασκευὴ τῆς οἰκίας μοὶ ἀνεμίμνησκον τὰς συνήθεις ἐπισκέψεις μου.

Ἡ ὀθωμανικὴ αὕτη οἰκία, ἥτις ἀπετέλει μοναδικὴν ἀληθῶς ἐξαίρεσιν, παρεῖχε τὸ ἐνδιαφέρον λεπτῆς καθ' ὅλα συναναστροφῆς, οὐ μόνον ὡς πρὸς τὴν διάλεκτον ἐν ᾗ διεξήγετο, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὰ θέματα, ἅτινα τὴν ἐπησχόλουν. Ἦτο ὁ μόνος τουρκικὸς οἶκος ἀνοικτὸς καὶ ἔπρεπε νὰ κλείσῃ. Μιᾷ ἡμέρᾳ, εἷς τῶν φίλων συνήντησεν εἰς ὀλίγων βημάτων ἀπὸ τῆς ἐξωθύρας ἀπόστασιν ζαπτιέν. Ἡ διὰ νευμάτων διεξαχθεῖσα συνεννόησις τὸν ἔπεισεν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπανακάμψῃ. Ἐπανέστρεψεν ἐκεῖνος, πάντες δὲ οἱ συχνάζοντες τὸν οἶκον δὲν τὸν ἐπανείδομεν πλέον, ἀλλὰ διετηρήσαμεν μετὰ τῶν θελκτικῶν χανουμισσῶν θερμὸν χαιρετισμόν, ὅστις ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ ἀποβαίνει ψυχρότερος, ἑωσοῦ ἐκλείψῃ. Τοιοῦτος εἶνε ὁ ἀνθρώπινος βίος! Μία μόνον θὰ παραμείνῃ ἀνάμνησις ἐξ ὅλων τῶν καλῶν ἡμερῶν, τὰς ὁποίας διήλθομεν.

Ἀπὸ δωδεκαετίας ἤδη, ὅτε περιηρχόμην τὴν Θεσσαλίαν, ἀπεκόμισα τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ὁ τουρκικὸς γυναικωνίτης τείνει πρὸς ἀνάκτησιν ποιᾶς τινος κοινωνικῆς ἐλευθερίας. Ἀκριβῶς κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν, ἐπιστέλλων πρὸς Ἀθηναϊκὴν ἐφημερίδα, ἔγραφον ὅτι, ὁπότε καταπέσῃ τὸ γιασμάκι ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς ὀθωμανίδος, θὰ καταρρεύσῃ μετ' αὐτοῦ καὶ τὸ γόητρον τῆς γυναικὸς τῆς Ἀνατολῆς. Δὲν εἶνε τὸ κάλλος, καὶ τοῦτο μόνον, τὸ καταστῆσαν τὸν τουρκικὸν γυναικωνίτην τὸ θέμα τῆς ποιήσεως καὶ τῆς μυθιστορίας τὸ προσφιλές. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι τὸ σῶμα τῆς Χανουμίσσης διακρίνει ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ζωὴ σφριγῶσα καὶ σπαίρουσα, εἶνε ἀληθὲς ὅτι τὸ ὄμμα της ἔχει ἡδυπάθειαν, ὅτι ἡ φωνή, ἡ στάσις, αἱ κινήσεις τὴν νωχέλειαν, τὴν ὁποίαν θαυμασίως ἀπεικόνισεν ἐν τῇ Ναμουνᾷ του ὁ Μυσσέ. Ἐὰν πλὴν ἔλειπεν ὁ ἀραχνοϋφὴς πέπλος, ὁ παρορμῶν τὴν φαντασίαν νὰ ἀναπλάττῃ ἐπαγωγότερον, τρυφηλότερον τὸν σωματικὸν ἐκεῖνον πλοῦτον, ἐὰν καὶ τῆς τουρκίσσης ὁ βίος ἦτο ὅσῳ τῶν Εὐρωπαίων κυριῶν προσιτός, καὶ ἡ Ἀνατολῖτις γυνὴ θὰ ἦτο ἁπλῶς μία ὡραία ἄνευ μυστηρίου, ἄνευ μυθικῆς οἵας δήποτε ὑποστάσεως.

Οἱ ὀθωμανοί, ἀποφεύγοντες ἀνέκαθεν μετ' ἐπιμελείας τὴν μετὰ τῶν χριστιανῶν γειτονίαν, κατοικοῦσι κατὰ προτίμησιν ἐν τῇ Ἀσιατικῇ τοῦ Βοσπόρου ὄχθῃ. Ὁ ἀκτοπλοῶν ὁπωσδήποτε ξένος δύναται νὰ περι-

εργασθῇ—κατ' ἐπιφάνειαν εἶνε ἀληθὲς—τὸν ἰδιάζοντα ταῖς τουρκικαῖς οἰκογενείαις βίον. Ἡ ὄψις τῶν παραθαλασσίων ὀθωμανικῶν οἰκημάτων, ἅτινα καλοῦνται γιαλιὰ καὶ τινὰ τῶν ὁποίων διατηροῦσιν ἀκόμη ἔξωθεν τὸ παλαιὸν ἐρυθρὸν χρῶμα, μαρτυρεῖ ὅτι ἡ τουρκικὴ ζωὴ βασίζεται ἐπὶ ὅρων ἀναπαύσεως καὶ ῥᾳστώνης. Πολλὰ παράθυρα, εὐρύχωροι αὐλαί, κῆποι χλοερώτατοι πέριξ, κρῆναι πανταχοῦ. Φῶς πολύ, πολλὴ θέα, καὶ δρόσος ἄφθονος. Διὰ τῶν παραθύρων, τῶν ὁποίων τὰ καφασωτὰ τύχωσιν ἀναπεπταμένα, βλέπει τις εὐρέα δωμάτια καὶ ἐπίπλωσιν προκαλοῦσαν τὴν μαλθακότητα. Ἑκάστη οἰκία ἔχει τὴν μικρὰν ξυλίνην ἀποβάθραν της, ἥτις ἐπέχει τόπον ἐπιθαλασσίου ἐξώστου. Ἐπὶ τοῦ ἐξώστου τούτου κάθηνται σταυροποδητὶ αἱ ὀθωμανίδες, καπνίζουσαι ἀδιακόπως καὶ ἀναπνέουσαι τὴν ἑσπερινὴν αὔραν τῆς θαλάσσης. Εἶνε πρωτοτύπως περίεργον τὸ θέαμα, καθόσον συμπλέκονται ἐκεῖ, ἐν ἰδιορρύθμῳ ἁρμονίᾳ καὶ καλλαισθησίᾳ ὅλως μουσουλμανικῇ, τὰ ζωηρότερα χρώματα, τὰ ποικιλώτερα σχήματα, καὶ αἱ παραδοξότεραι μορφαί. Αἱ ὀθωμανίδες αὗται, αἱ ἀποτελοῦσαι πρόχειρον τελείαν ἔκθεσιν, δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὸ ἐπίλεκτον γένος. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ἐνέχουσι πλειότερον ἐνδιαφέρον. Γιασμάκι δὲν ὑφίσταται, ἀλλὰ μόνον καλύπτρα, ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν διήκουσα. Τὸ πρόσωπον σχεδὸν ἐλεύθερον· οἱ ὄνυχες τῶν χειρῶν—ἄχαρις καλαισθησία—ἐρυθροί. Ἡ θέα τῆς ἐρυθρᾶς βαφῆς ἐπὶ τοῦ ἁπαλωτέρου τῆς καλλονῆς τῆς γυναικὸς σημείου, τῆς χειρός, ἀκουσίως πάντοτε μὲ ὤθησε ν' ἀποστρέψω τὸ πρόσωπον. Οὐδεμία συνάπτεται ἐκεῖ συνδιάλεξις, ἂν καὶ παρέρχονται ὁλόκληροι ὧραι· οὐδεμία ζωὴ ἐν τῇ εἰκόνι, οὔτε κίνησις. Τί σκέπτονται, ἀφοῦ δὲν ὁμιλοῦσι; τί πράττουσιν, ἀφοῦ δὲν κινοῦνται; Τοιοῦτος εἶνε ὁ τουρκικὸς βίος. Ἀφασία, ἀκινησία, κέφι.

Περαιτέρω ἡ εἰκὼν ἀλλάσσει ὀλίγον μορφήν, ἀλλ' ὄχι χαρακτῆρα. Εἴμεθα πρὸ τουρκικοῦ καφενείου. Ὑπὸ γηραιάν, πολύφυλλον πλάτανον, παρὰ τὴν ὁποίαν κελαρύζει ἡ ἀναπόσπαστος κρήνη, ἢ ἐπὶ ξυλίνου ἐξώστου ἐπὶ τῆς θαλάσσης ἐστημένου παρατάσσονται τράπεζαι καὶ καθίσματα. Ἐκεῖ οἱ ὀθωμανοὶ πίνουσι τὸν καφέν των καὶ ῥοφῶσι τὸν ναργιλέν. Μὴ περιμένητε συζητήσεις περὶ πολιτικῆς ἢ περὶ κοινωνικῶν ζητημάτων. Εὐτυχεῖς κατὰ τοῦτο, οὐδέποτε ἔμαθον τὸ πολιτικολογεῖν, τοῦθ' ὅπερ ἄλλως τε τοῖς ἀπαγορεύεται αὐστηρῶς. Κοινωνικὴ ζωὴ δὲν ὑφίσταται παρ' αὐτοῖς, ἀφοῦ κυρίως εἰπεῖν οἰκογένεια δὲν ὑπάρχει. Τί πράττουσι λοιπόν; Τίποτε. Ῥαχάτι καὶ κέφι. Διέρχεσαι πρὸ αὐτῶν καὶ ἀπαξιοῦσι νὰ σὲ ἴδωσιν ἀφοῦ μάλιστα δὲν φέρεις φέσιον. Ὁμοιάζουσι πρὸς νεκρὰν θάλασσαν, τὴν ὁποίαν οὐδὲ πνοὴ ταράσσει ἀνέμου, οὐδὲ

γραμμὴ ῥυτιδόνει κυματοειδής. Ἡ ἠρεμία αὐτὴ σὲ ἐνοχλεῖ, ἡ τοιαύτη ἀπραξία σοῦ ἐρεθίζει τὰ νεῦρα. Τί τοῖς μέλλει, ἀφοῦ οὕτως αἰσθάνονται τὰς ἀπολαύσεις τῆς ζωῆς ;

Δύο εἶνε τὰ ἠγαπημένα κέντρα τῆς συναθροίσεως τῶν μουσουλμάνων. Τὰ Γλυκὰ νερὰ ἐν Εὐρώπῃ καὶ τὰ ἐν Ἀσίᾳ. Ἀλλὰ πρόκειται περὶ Βοσπόρου καὶ διὰ τοῦτο δὲν θὰ τοὺς παρακολουθήσωμεν μέχρι τοῦ μυχοῦ τοῦ Κερατίου κόλπου. Ἐπὶ τῆς Ἀσιατικῆς πάντοτε ὄχθης, παρὰ τοὺς Πύργους τοῦ Ἀνατολικοῦ Χισσάρ, τοὺς ὁποίους ἔκτισεν ὁ Σουλτάνος Μωάμεθ ὁ Α', ποτάμιον ἀπὸ βάθους ἱκανοῦ ἐξ Ἀσίας εἰσρέει εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀλλ' ἡ πρώτη ἐκ τῆς θέας του ἐντύπωσις εἶνε μᾶλλον ὅτι τὰ ὕδατα τοῦ Βοσπόρου εἰσέρχονται ἐντὸς τῆς εὐφόρου κοιλάδος. Γραφικὴ εἰκών. Ἡ ὑδατώδης γραμμὴ διασχίζει πρασίνην κοιλάδα, δροσεροὺς λόφους καὶ καταλήγει εἰς μυχόν, ἔνθα ἐπήχθη τουρκικὸν καφενεῖον. Εἰσπλέων ἐπὶ ἀκατίου αἰσθάνεσαι ὅτι εἶσαι εἰς τὴν Ἀνατολήν. Λέμβοι, ἀκάτια, κατάφορτα ἐκ Χανουμισσῶν, ὀθωμανῶν, Εὐρωπαίων, ἡγοῦνται, παραπλέουσιν, ἕπονται, διασχίζουσι τὸ ἤρεμον νερὸν μετ' ἀστραπιαίας ταχύτητος, ἀλλὰ καὶ πολλῆς προσοχῆς ἵνα μὴ συγκρουσθῶσι.

Τὸ καφενεῖον ἐκεῖνο εἶνε καφὲ σαντούρ, ἐν τῷ ὁποίῳ πρωταγωνιστοῦσιν ὁ κλαυθμυρὸς ἀμανὲς παχυσάρκου καὶ ῥοδαλῆς Ἀρμενίας, καὶ τὰ ἀστεῖα τούρκου καραγκιόζη. Παρὰ τὰς ἐκτεθειμένας τραπέζας, τὰς φιλοξενούσας μουσουλμάνους ἀναμὶξ καὶ Εὐρωπαίους, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν, ἐν εἴδει θεωρείου θεάτρου, ὑψοῦται καφασωτόν, ὄπισθεν τοῦ ὁποίου αἱ φιλοθεάμονες χανούμισσαι.

Οὔτε τῆς ἀρμενίας ᾀοιδοῦ, οὔτε τοῦ ὀθωμανοῦ γελωτοποιοῦ ἡ τέχνη εἶνε ἱκανὴ νὰ μᾶς κρατήσωσιν ἐκεῖ ἐπὶ πολύ. Χάριν ποικιλίας ἐπιστρέφομεν πεζῇ, παρὰ τὸ ποτάμιον μέχρι τινός, διὰ λοφίσκων καὶ ἀτραπῶν κατόπιν, ὅπως φθάσωμεν εἰς κοιλάδα μακρὰν καὶ πρασίνην, καταλήγουσαν εἰς τὸν Βόσπορον καὶ περιοριζομένην ἐκ παραθαλασσίου, λευκοῦ, κομψοῦ Σουλτανικοῦ περιπτέρου, οὗτινος ὁ ῥυθμὸς ἀναμιμνήσκει τὰς Ἑλληνικὰς γραμμάς, τὴν Ἀναγέννησιν ἅμα καὶ τὴν γλυπτικὴν τῶν Ἀράβων.

Ἐκεῖ ἁπλοῦται πολυποίκιλος, ἐξ ὁλοκλήρου πανοραματικὴ θέα. Τὴν κοιλάδα πᾶσαν, εἰς πολλαπλοῦς στοίχους, καταλαμβάνουσιν αἱ ὀθωμανίδες. Ὁλόκληρος ἀποσκευὴ καὶ πλήρης ὑπηρεσία τὰς συνοδεύει. Ἡ μαύρη δούλη στρώνει ἐπὶ χλόης τὸν τάπητα καὶ ἀνοίγει τὴν κάλαθον τὴν περιέχουσαν ἐδέσματα ἢ τρωγάλια. Τὰ παιδία διασχίζουσι τὴν κοιλάδα τρέχοντα, παίζοντα, γελῶντα, ἄπειροι δὲ πωληταὶ ζαχα-

ρωτῶν καὶ κομψέτων τὰ ἑλκύουσι διὰ φωνῶν ἰδιορρύθμων. Ἀπὸ ἀποστάσεώς τινος ποικίλλουσιν οἱ ζωηροὶ καὶ πολύχροοι χρωματισμοὶ τῶν ἀλεξηλίων, ἅτινά εἰσι τὸ ἀναπόσπαστον τῆς ὀθωμανίδος παρακολούθημα. Ἀλλὰ τὸ ἀλεξήλιον δὲν ἀποδιώκει μόνον τὰς φλεγούσας ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου, ἀλλ' ἰδίως τὰς ἀκτῖνας τῶν ἀδιακρίτων βλεμμάτων. Ὅταν πλησιάσῃς καὶ παρέρχεσαι πρὸ τῶν πυκνῶν στοίχων τοῦ τουρκικοῦ ἐκείνου γυναικείου κόσμου, σειρὰ ἀλεξηλίων καταπίπτουσα σοὶ ἀποκρύπτει πᾶσαν θέαν, ὡς ἡ ἀσπὶς ἄλλοτε ἀπέκρουε τὰ βέλη τοῦ ἐχθροῦ. Ποῦ καί που ἡ καταβιβάζουσα τὸ ἀμυντικὸν ὅπλον φιλάρεσκος χεὶρ σοὶ χαρίζει τὸν καιρὸν ὅπως ὑποκλέψῃς τὸ χάριεν πρόσωπον, τὸ ὄμμα τὸ ἀποστάζον γλυκύτατον ἵμερον.

Εἴδομεν τὸν Βόσπορον ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ διαρκούσης τῆς ἡμέρας, χωρὶς νὰ θαυμάσωμεν αὐτὸν ὑπὸ τὴν ἐκφραστικωτέραν του ἐμφάνισιν. Ὅταν ἀπὸ τῶν βουνῶν τῆς Ἀσίας ἐν ἠρέμῳ καὶ δροσερᾷ νυκτὶ προκύπτῃ πλησιφαὴς ἡ σελήνη. Θαλάσσιος περίπατος μέχρι Καβακίων ἢ ἕως τὸ Ἐμιργιὰν ἐντὸς μικροῦ ἀκατίου, προσομοιάζει πρὸς ὄνειρον χρυσοῦν θερινῆς νυκτός. Ἐξηπλωμένος ἐντὸς τοῦ ξυλίνου ἐκείνου κελύφους διατελεῖς ὑπὸ τοιαύτην μαγευτικὴν ἐπίδρασιν, ὥστε θεᾶσαι, φαιδρύνεσαι ἢ μελαγχολᾷς, χωρὶς νὰ σκέπτησαι τίποτε. Ἐὰν διανοῆσαί τι, τοῦτο εἶνε αἴσθημα θερμῆς ἀγάπης πρὸς τὴν ζωήν, ὁμολογία, τὴν ὁποίαν ἀκουσίως, αὐθορμήτως ἐμπνέεσαι, ὅτι ἡ ἐπίγειος ζωή, καθ' ἧς τοσούτῳ καταγανακτεῖ ἡ ἀνθρωπότης, ἔχει τὰ ἀνεκλάλητα ἀγαθά της. Μία τοιαύτη νὺξ ἐν Βοσπόρῳ τοσούτῳ βαθέως ἀποτυποῦται ἐν τῇ μνήμῃ, ὥστε καὶ ὅλος ὁ μετέπειτα βίος σου δὲν θ' ἀρκέσῃ ἵνα ἐξασθενήσῃ τὴν εἰκόνα. Πολλὰς τοιαύτας νύκτας ἀπέλαυσα ἀπὸ τοῦ ἐξώστου τοῦ ἐν Νεοχωρίῳ μεγάρου τῆς Ἑλληνικῆς πρεσβείας, ὁπόθεν ἐκτείνεται εὐρύτερος ὁ ὁρίζων. Ὁ δοῦπος τῆς κώπης ἐπὶ τῆς θαλάσσης, τὸ πτερύγισμα τοῦ πτηνοῦ, ἡ μεμακρυσμένη ὑλακὴ τοῦ κυνός, αἱ κραυγαὶ τῶν ἁλιέων ὅπως ἀποφύγωσι τὴν περιπλοκὴν τῶν δικτύων, πάντα ταῦτα ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῆς φαντασίας σου κατὰ μυστηριώδη, κατ' ἀνέκφραστον τρόπον.

Ἀλλ' ὅ,τι δὲν θὰ λησμονήσω καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ ζωῇ, ἐὰν ἦνε πεπρωμένον νὰ διατηρήσω τὴν μνήμην τοῦ ἐπιγείου βίου μου, εἶνε τὸ πανόραμα τοῦ Βοσπόρου ἐν φωταψίᾳ. Πρὶν κλείσω τὴν ἐπιστολιμαίαν ταύτην διατριβήν, μὲ ὠθεῖ ὁ πειρασμὸς νὰ μὴ παρέλθω τὴν μᾶλλον ζωντανὴν εἰκόνα του. Πῶς θὰ περιγράψω ὅμως ἀπερίγραπτον θέαμα ; Θὰ σᾶς εἴπω ὀλιγίστας λέξεις καὶ θὰ μὲ παρηγορήσῃ ἡ ἰδέα ὅτι ἀπευθύνομαι

πρὸς Ἀθηναίους, τῶν ὁποίων ἡ φαντασία εἶνε ἱκανὴ ν' ἀναπληρώσῃ διὰ χρώματος καὶ φωτὸς τὰς σκιὰς τῆς εἰκόνος μου.

Ἀπὸ τῶν νήσων τοῦ Πρίγκηπος, αἵτινες ὑπὸ ἀτμόσφαιραν ἐλαφράν, φωτεινήν, δροσοβόλον καταλαμβάνουσιν ὡς ἀναδυόμεναι ἀπὸ λουτροῦ νύμφαι μίαν ἄκραν τῆς Προποντίδος, μέχρι τῶν Καβακίων, παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἄπλετον τεχνητὸν φῶς σᾶς θαμβόνῃ κατὰ τὴν νύκτα τῆς 18ης Αὐγούστου. Πανηγυρίζεται ἡ ἐπετηρὶς τῆς ἀναρρήσεως εἰς τὸν θρόνον τοῦ νῦν Σουλτάνου. Ἐνώπιον παντὸς μεγάρου, πάσης οἰκίας ὑψοῦται ξύλινον ἰκρίον, διάφορον καὶ ποικίλον κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν παράστασιν. Πολεμικὰ τρόπαια, καλλιτεχνικὰ σχέδια, παραστάσεις συμβολικαί, τουρκικὰ ῥητά, πλοῖα — πάνθ' ὅσα ἡ φαντασία δύναται νὰ δημιουργήσῃ. Ἑκάστου κήπου τὰ δένδρα, παντὸς μιναρὲ τὸ ὕψος, τὰ ἱστία καὶ αἱ πλευραὶ τῶν πλοίων, αἱ κοιλάδες τῶν βουνῶν καταλαμβάνονται ὑπὸ ἀπειροπληθῶν μικρῶν φανῶν. Ἐν τῷ μέσῳ ἄλσους προβάλλει ἡ ἡμισέληνος, ἐκ τεχνικοῦ φωτός, ἑλκύουσα οὐχ ἧττον τῆς πραγματικῆς τὴν προσοχήν σου. Ἄλλη ἡμισέληνος, ἐπὶ τοῦ Πύργου τοῦ Λεάνδρου ἀκτινοβολοῦσα, δεσπόζει τοῦ κεντρικοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως λιμένος καὶ τῷ δίδει χαριεστάτην ἄποψιν. Εἰς τὰ ὕψη τοῦ Γιλδίζ, τὰ ἀνάκτορα μόνα εἶνε σκοτεινά, ἀλλ' ὁ λόφος, ἐφ' οὗ ἐγείρονται, πλέει ἐντὸς φωτεινοῦ πελάγους. Κατέναντι τὸ βουνὸν τῆς Τσάμλιτσας νομίζεις ὅτι φλέγεται. Ἐν τῇ κορυφῇ τὸ φῶς εἶνε ζωηρότερον, ἐφόσον δὲ κατέρχεσαι, ἐξασθενεῖ βαθμιαίως, ἑωσοῦ σβεννύηται ἐντὸς τῆς σκιᾶς τῆς νυκτός. Εἰς τὸ Ἐμιργὰν τὰ πλουσιώτερον, τὰ καλλαισθητότερον πεφωταγωγημένα εἶνε τὰ θερινὰ Ἀνάκτορα τοῦ ἄλλοτε Ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου Ἰσμαὴλ Πασᾶ. Εἰς τὴν προκυμαίαν συνωστίζεται μυρμηκυιὰ ἀνθρώπων, ἐνῷ ὁ πρὸ αὐτῆς ὁρμίσκος πληροῦται ἐξ ἀτμακάτων, λέμβων, ἀκατίων, αὐξανουσῶν διὰ τοῦ φωτός των τὸ φῶς τὸ ἐκεῖ κυριαρχοῦν. Ἰδιαίτερα ἀτμόπλοια, φέροντα τοὺς θεατὰς τῶν Πριγκηποννήσων, τοῦ Βυζαντίου, τοῦ Γαλατᾶ, τοῦ Σταυροδρομίου, τοῦ Βοσπόρου, ἐν φωτεινῇ πάντα περιβολῇ, ἵστανται ὑπὸ ἀτμὸν ἐν τῷ ὁρμίσκῳ ἐκείνῳ ἵνα θαυμάσωσι τὸ μοναδικὸν θέαμα. Συρφετὸς παιδίων τρέχει καὶ βοᾷ, κραυγάζουσι τὰ πλήθη, ὁπότε πύραυλος, αἴφνης καταπίπτων, πρόκειται νὰ τὰ διασκορπίσῃ. Ἀδιαλείπτως σοὶ πλήττει τὰ ὦτα ὀξὺς συριγμὸς τῆς ἠρέμα πλεούσης ἀτμακάτου ἢ τοῦ ἀτμοπλοίου, καὶ βροντώδεις φωναὶ τῶν κωπηλατῶν, ζητούντων νὰ ἀποφύγωσι κινδυνώδη σύγκρουσιν.

Τρὶς μέχρι τοῦδε, καταλαμβάνων μίαν θέσιν ἐν ἀτμοπλοίῳ ἐκ τῶν ἐκτελούντων τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Βοσπόρου, παρηκολούθησα τὴν φωτει-

νὴν ταύτην καὶ πρωτοφανῆ εἰκόνα. Αἱ φωταψίαι, ἃς μέχρι τοῦδε εἶδον, οὐ μόνον ἐν Ἀθήναις ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ, ὑπολείπονται κατὰ τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν. Διότι πᾶσα ἴσως χώρα ὑστερεῖ ὡς πρὸς τὰ φυσικὰ ἀγαθά, διὰ τῶν ὁποίων ὁ καλὸς Θεὸς ἐπροίκισε τὸν τόπον τοῦτον. Πολλάκις ἐσκέφθην, περιεργαζόμενος τὰ γραφικὰ κάλλη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ ἥ τε πρωτεύουσα καὶ τὰ προάστειά της ἐκτείνονται, τί θὰ ἦτο ἡ χώρα αὕτη, ἐὰν εἰς τὰ χαρίσματα τῆς φύσεως ἀπετύπου τὴν τελειότητα ἡ καλλαισθησία καὶ ἡ τέχνη.

Εἰς τὴν ἄχαριν, εἰς τὴν μονότονον καὶ ἄγονον ἀτέρμονα πεδιάδα, τὴν ὁποίαν καταλαμβάνουσιν οἱ Παρίσιοι, ἀνῳκοδόμησαν οἱ Γάλλοι τὴν πεφημισμένην αὐτῶν πρωτεύουσαν. Οὐδὲν δένδρον, οὔτε βουνόν, οὐδεμία γραφικὴ ἄποψις ποικίλλει ἐκεῖ τὴν ἀρχικὴν γυμνότητα καὶ στείρωσιν. Ἐὰν ἡ Φιλοκαλία διήρχετό ποτε ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἡ βρωμερὰ τῆς σήμερον καὶ ἄχαρις καὶ ἀκαλλαίσθητος μεγαλούπολις, ἡ ἐντὸς πηλοῦ πλέουσα, ἡ οὐδεμίαν πλατεῖαν ἢ εὐπρόσωπον θέατρον ἔχουσα, ἡ στερουμένη εὐπρεποῦς περιπάτου, ἡ τρέφουσα ἑκατομμύρια ῥαχιτικῶν καὶ ψωραλέων κυνῶν, ἡ διὰ τῶν κακοζήλων καὶ στενῶν καὶ σκολιῶν ὁδῶν της ἐμπνέουσα τὴν ἀποστροφὴν πρὸς πᾶσαν κίνησιν, θὰ μετεβάλλετο αἴφνης εἰς ἀληθῆ γῆν ἐπαγγελίας, εἰς τὴν Νύμφην τῶν πόλεων τῆς Οἰκουμένης, ὁποίαν ἔπλασεν ἡ καλλιτέχνις χεὶρ τοῦ Δημιουργοῦ, καὶ θὰ ἔπαυεν οὖσα ἡ κακόσχημος πρωτεύουσα ὁποία παρουσιάζεται σήμερον.

Ἡ κατὰ διάνοιαν μακρὰ αὕτη ἐκδρομὴ ἀνὰ τὸν Βόσπορον βεβαίως σᾶς ἐκούρασεν. Ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς Θεραπεῖα, ὁπόθεν ἐξεκινήσαμεν, ἵνα ἀναπαυθῶμεν ἀπὸ τῶν μόχθων ἡμέρας πολυταράχου. Πρὶν σημάνῃ ὁ κώδων τοῦ δείπνου δυνάμεθα νὰ περιπατήσωμεν ἀκόμη ἐπὶ τῆς προκυμαίας τῆς κομψῆς κωμοπόλεως. Ἡ προκυμαία αὕτη ἔχει ἱκανὸν πλάτος καὶ ἔκτασιν, ἀπὸ τῶν δύο ξενοδοχείων μέχρι καὶ πέραν τοῦ μεγάρου τῆς Ἀγγλικῆς Πρεσβείας. Ἐν τῇ περιδιαβάσει ταύτῃ θὰ θαυμάσωμεν τοὺς ποικίλους καὶ γλυκεῖς χρωματισμούς, τοὺς ὁποίους ἀποτυπόνει ἐπὶ τῶν ἀπέναντι βουνῶν τῆς Ἀσίας ὁ δύων ἥλιος καὶ θ' ἀναμνησθῶμεν τῆς ἐκπάγλου εἰκόνος τῆς Δύσεως, ὅταν τὸ πορφυροῦν χρῶμά της ἀντανακλᾶται εἰς τὰ γραφικὰ ὄρη τῆς Ἀττικῆς. Εἶνε ἡ ὥρα, καθ' ἣν οἱ θερινοὶ κάτοικοι τῶν Θεραπείων ἐπανέρχονται ἐκ τῶν ἐκδρομῶν καὶ περιπλανήσεων, συνηθίζοντες νὰ περιπατῶσιν ἀκόμη ἐπὶ τῆς προκυμαίας, πρὶν ἐπανακάμψωσιν εἰς τὰ ἴδια.

Ἐκεῖ θὰ γνωρίσητε τὴν Κωνσταντινουπολίτιδα. Δὲν ἐπιθυμῶ νὰ σᾶς τὴν περιγράψω, διότι φοβοῦμαι μὴ ἐξεγείρω τὴν ζηλότυπον μῆνιν τῆς

Ἀθηναίας, μεθ' ἧς καὶ μακρόθεν διακαῶς ποθῶ νὰ τηρῶ καλῆς φιλίας σχέσεις. Ἀφ' ἑαυτοῦ ὅμως θ' ἀποκομίσητε τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἡ Ἑλληνὶς τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶνε κατ' ἐξοχὴν κομψὴ καὶ χαρίεσσα, φιλάρεσκος, λάλος κ' ἐπαγωγός. Ἀλλοίμονον, ἐὰν δὲν ἔχητε πεῖραν τῆς γυναικὸς πρὶν τὴν γνωρίσητε.

Μετὰ τὸ δεῖπνον, καὶ θὰ δειπνήσωμεν ἐξαιρέτως καλὰ εἰς οἷον δήποτε ἐκ τῶν δύο ξενοδοχείων, περιπατοῦμεν πάλιν ἐπὶ τῆς προκυμαίας ὑπὸ τὴν σεληνοφεγγῆ νύκτα, καὶ ὅταν ἐπανέλθωμεν καὶ καταλάβῃ ὁ ἡδὺς ὕπνος τὰ βλέφαρα ἡμῶν, θὰ μᾶς βαυκαλίζῃ δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ὁ δοῦπος τῆς κώπης τοῦ ἁλιέως, καὶ ὁ σιγηλὸς ῥόχθος τοῦ ἀσπαζομένου τὴν ἀκτὴν κύματος. **Εὐγ. Γ. Ζαλοκώστας.**

ΠΕΡΙ ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ

Τῷ κ. Χαραλ. Ἀννίνῳ.

Τώρα, ὅτε ἡ τάσις τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος εἶνε κωμικὴ καὶ ἡ κωμῳδία κατέστη τὸ Α καὶ τὸ Ω, ὁ σκοπὸς καὶ τὸ ἐλατήριον πάσης ἐν Ἑλλάδι πνευματικῆς κινήσεως, πᾶς δὲ ὁ δυνάμενος—ἢ καὶ μὴ δυνάμενος—νὰ χαράξῃ δύο στίχους ἐμμέτρους ἢ πεζούς, νὰ συναρμολογήσῃ δύο πράξεις καὶ νὰ διαγράψῃ ἕνα χαρακτῆρα μετὰ ζήλου ἐπιδίδεται εἰς τὴν σύνταξιν κωμῳδίας καὶ προσπαθεῖ διὰ διαφόρων ἡδυσμάτων—σκηνικῶν ᾀσμάτων, γλωσσικῶν ἰδιωμάτων κλπ.—νὰ σαγηνεύσῃ τὴν εὔνοιαν καὶ τὴν δραχμὴν τοῦ κοινοῦ, μία διατριβὴ περὶ Μενάνδρου δὲν εἶνε ἴσως οὔτε ἄκαιρος οὔτε ἄχρηστος. Ἴσως, ἀναγινωσκομένη, συντελέσῃ κατά τι εἰς τὸν κανονισμὸν τοῦ κωμικοῦ ὀργασμοῦ τῶν συγγραφέων, εἰς φωτισμὸν τῆς παραπαιούσης τοῦ κοινοῦ καλλαισθησίας [1]. Διότι ὁ Μένανδρος δὲν εἶνε ποιητὴς μιᾶς ἐποχῆς καὶ μιᾶς κοινωνίας, ὅπως ὁ Ἀριστοφάνης, ἀλλ' εἶνε κωμικὸς ἠθογράφος, λαμβάνων συνήθως ὡς ὑπόθεσιν κοινήν τινα τοῦ

[1] Κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς ἀνὰ χεῖρας πραγματείας εἶχον ὑπ' ὄψιν κυρίως μὲν τὰ δαφνοστεφῆ ἔργα τῶν Guizot καὶ Benoist, ἐπικουρικῶς δὲ τὰ Fragmenta Comicorum Graecorum τοῦ Meinek, τὴν Ἀνθολογίαν τοῦ Jacobs, τὰ Ἠθικὰ τοῦ Πλουτάρχου, τὸν Ἀθήναιον, τὸν Σουΐδαν, τὸν Διογένη τὸν Λαέρτιον, τὸν Παυσανίαν κτλ., ὅσα μοῦ ἐπέτρεπε νὰ προμηθευθῶ ἡ περιωρισμένη πνευματικὴ κίνησις καὶ αἱ πολλαὶ δυσκολίαι τοῦ τόπου ἐν ᾧ ἐγράφη. Αἰσθητὴ δὲ μάλιστα ὑπῆρξεν εἰς ἐμὲ ἡ ἔλλειψις τῶν χαριτωμένων «Ἑταιρικῶν Ἐπιστολῶν» τοῦ Ἀλκίφρονος, τὰς ὁποίας ἠναγκάσθην νὰ δημοσιεύσω ἐν μεταφράσει.

βίου πρᾶξιν, ὡς ἥρωα δὲ τὸν ἄνθρωπον, τοῦ ὁποίου περιγράφει τὰ πάθη καὶ τὰ ἀτυχήματα καὶ τὰ αἰωνίως γελοῖα σημεῖα τῆς καρδίας του. Κανεὶς δὲ ἐκ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν δὲν ἔρριψεν εἰς τὰ πάντοτε ἀναλλοίωτα βάθη τῆς τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆς τόσον βαθὺ καὶ ἐταστικὸν βλέμμα ὅσον ὁ Μένανδρος, οὐδ' ἐζωγράφησε τοὺς διαφόρους χαρακτῆρας μὲ τὴν θαυμασίαν ἐκείνην ἀλήθειαν, ἡ ὁποία μένει πάντοτε ἡ αὐτὴ μεθ' ὅλην τὴν διαφορὰν τῶν χρόνων, τῶν ἠθῶν καὶ τῶν ἐνδυμάτων.

Διὰ τοῦτο ὁ Μένανδρος ἐθαυμάσθη καὶ ἠγαπήθη καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας καὶ ἀπὸ ὅλους τοὺς πεπολιτισμένους λαούς, ἐνέπνευσε καὶ ἐμόρφωσε ποιητὰς μεγάλους, οἵους ὁ Πλαῦτος καὶ ὁ Τερέντιος, ἐκρίθη δὲ καὶ ἐπῃνέθη ἀπὸ κριτὰς διαφόρων ἐποχῶν, ἐθνικοτήτων καὶ πνευματικῶν μορφώσεων. Ναὶ μὲν ὁ φθόνος τῶν συγχρόνων καὶ ἡ ἀνένδοτος ἐμμονὴ εἰς τὰς ἀρχάς του πολλάκις ἀφήρεσαν ἀπὸ αὐτὸν τὴν νίκην καὶ ἐπίκραναν τὸν καλλιτεχνικὸν καὶ ἰδιωτικὸν αὐτοῦ βίον, ὡς θὰ διαλάβω παρακάτω λεπτομερέστερον, ἀλλ' ὅμως ἡ ὑστεροφημία τὸν ἱκανοποίησε πληρέστατα καὶ οἱ θαυμασταί του δὲν ἔλειψαν ἀπὸ καμμίαν φιλολογικὴν ἐποχήν, οὐδ' ἀπ' αὐτὸν τὸν ἀμαθῆ καὶ σκοτεινὸν Μέσον αἰῶνα.

Ἀναφέρω ὀλίγα ἔτι ἐκ τῶν πολλῶν ὀνόματα.

Ὁ Σάμιος Λυγκεύς, σύγχρονος καὶ ἐν μέρει ἀντίζηλος τοῦ Μενάνδρου, ἐμελέτησεν ὅμως καὶ ἐθαύμασε τὰ ἔργα του ἀνεπιφυλάκτως, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σουΐδα (Λ. Λυγκεύς.)

Ὁ γραμματικὸς Ἀριστοφάνης ὁ Ἀλεξανδρεὺς τοσαύτην εὕρισκεν εἰς τὰ ἔργα του ἀλήθειαν καὶ φυσικότητα, ὥστε ἀναφωνεῖ που μετὰ θαυμασμοῦ· «Ὦ Μένανδρε καὶ βίε, πότερος ἄρ' ὑμῶν πότερον ἐμιμήσατο;» Ἐπίγραμμα δὲ ἀναγινωσκόμενον ἐπὶ μαρμαρίνης βάσεως εὑρισκομένης ἐν Τουρίνῳ, μαρτυρεῖ ὅτι ὁ ὀξύνους κριτικὸς τῆς Ἀλεξανδρείας κατέτασσε τὸν Μένανδρον ἐν τῇ δευτέρᾳ μετὰ τὸν Ὅμηρον τάξει. Ἄλλο ἐπίγραμμα Θεοδώρου τοῦ ἐκ Σάρδεων θεωρεῖ αὐτὸν κατοικοῦντα παρὰ τῷ Διί, καὶ ἄλλο, ποιητοῦ ἀγνώστου, περιγράφει πῶς αἱ μέλισσαι ἐνεστάλαξαν εἰς τὰ χείλη του τὸ εὔοσμον μέλι των καὶ αἱ Χάριτες αὐταὶ τὰ ἐπροίκισαν, ἵνα καταστῇ ἀθάνατος ἐν τῇ δόξῃ. Χριστόδωρος δὲ τέλος ὁ Βυζάντιος ἀποκαλεῖ αὐτὸν Ἑωσφόρον τῆς νέας κωμῳδίας.

Quo ceu lucifero nova se comoedia jactat.

Ἀλλ' ἡ γνώμη ὅλων τούτων τῶν κριτικῶν καὶ ἐπιγραμματογράφων, καὶ ἄλλων ἀκόμη πολλῶν, οἵτινες εἴτε εἰδικῶς ἐπραγματεύθησαν περὶ

τῶν ἔργων του εἴτε ἐν τεχνικαῖς συγγραφαῖς ἐμνήσθησαν καὶ ἐθαύμασαν τὸν ποιητήν, δὲν ἔχει βεβαίως τὸ κῦρος καὶ τὴν ἀξίαν, τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ κρίσις καὶ μόνη τοῦ Πλουτάρχου· καὶ ἰδοὺ τί ἔγραφεν ὁ πρακτικὸς καὶ ἤρεμος φιλόσοφος τῆς Χαιρωνείας, τέσσαρας αἰῶνας μετὰ τὸν ποιητὴν ἐν τῇ συγκρίσει, ἣν ἔγραψε, τοῦ Μενάνδρου καὶ Ἀριστοφάνους, καὶ ἧς δυστυχῶς βραχεῖα σῴζεται σύνοψις ἢ μᾶλλον τεμάχια ἀτελῆ καὶ ἀσυνάρτητα. Κατὰ τὴν ἐπιτομὴν ταύτην, ὁ Πλούταρχος διῄρει τοὺς διδάσκοντας δράματα εἰς δύο· τοὺς γράφοντας διὰ τὸν ὄχλον καὶ τοὺς ἀποβλέποντας εἰς τοὺς ὀλίγους· καὶ τὸν μὲν Ἀριστοφάνη ἐθεώρει, διὰ τὸ βάναυσον καὶ φορτικὸν ἐν τοῖς λόγοις καὶ λίαν θεατρικόν, ποιητὴν τῶν ἀπαιδεύτων καὶ ἰδιωτῶν, τῶν ἀρεσκομένων ἀπὸ ταῦτα τὰ τεχνάσματα, τὰς ἀντιθέσεις καὶ τὰς παρωνυμίας καὶ τὰ ὁμοιόπτωτα, ἐφ' οἷς δυσχεραίνει μᾶλλον ὁ ἀληθῶς πεπαιδευμένος· ὁ δὲ Μένανδρος, λέγει, ἀπέβλεψε μὲν κυρίως εἰς τοὺς ὀλίγους, ἀλλ' ὅμως ἐπέτυχε «τὸ ἐν ἀμφοῖν ἁρμόττον τοῖς γένεσι καὶ μετὰ χαρίτων μάλιστα ἑαυτὸν αὐτάρκη παρέσχηκεν, ἐν θεάτροις, ἐν διατριβαῖς, ἐν συμποσίοις ἀνάγνωσμα καὶ μάθημα καὶ ἀγώνισμα κοινότατον, ὧν ἡ Ἑλλὰς ἐνήνοχε καλῶν παρέχων τὴν ποίησιν, δεικνύς, ὅ,τι δὴ καὶ ὁποῖον ἦν ἄρα δεξιότης λόγου, ἐπιὼν ἁπανταχόσε μετὰ πειθοῦς ἀφύκτου, καὶ χειρούμενος ἅπασαν ἀκοὴν καὶ διάνοιαν ἑλληνικῆς φωνῆς. Τίνος γὰρ ἄξιον ἀληθῶς εἰς θέατρον ἐλθεῖν ἄνδρα πεπαιδευμένον, ἢ Μενάνδρου ἕνεκα, πότε δὲ θέατρα πίμπλαται ἀνδρῶν φιλολόγων κωμικοῦ προσώπου δειχθέντος; ἐν δὲ συμποσίοις τίνι δικαιότερον ἡ τράπεζα παραχωρεῖ καὶ τόπον ὁ Διόνυσος δίδωσιν;......»

Τελευτῶν ὁ γηραιὸς φιλόσοφος παραβάλλει τὸν Μένανδρον πρὸς εὐανθῆ λειμῶνα καὶ σκιερόν, πνευμάτων μεστόν, ὅπου ἡ διάνοια τοῦ σοφοῦ καὶ φιλοπόνου εὑρίσκει ἀνάπαυλαν ἀπὸ τῆς συντόνου ἐργασίας, ὅπως ὁ ζωγράφος ἀναπαύει τὰ πεπονημένα του ὄμματα εἰς τὰ ποώδη καὶ ἀνθηρὰ καὶ τέρποντα χρώματα τῶν λειμώνων. Τὸ ἅλας, λέγει, ἐν τῇ κωμῳδίᾳ τοῦ Μενάνδρου δὲν εἶνε δριμὺ οὐδὲ πικρὸν καὶ ἑλκωτικόν, ἀλλ' ἄφθονον, εὔγευστον καὶ ἱερόν, ὡς ἂν εἰ προῆλθεν ἐξ αὐτῆς ἐκείνης τῆς θαλάσσης, ἐξ ἧς ἐγεννήθη ἡ Ἀφροδίτη.

Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Πλούταρχος. Καὶ οἱ Ῥωμαῖοι δὲ ἐνωρίτατα ἐγνώρισαν, ἐθαύμασαν καὶ ἐμιμήθησαν τὸν Μένανδρον. Ὁ Λίβιος Ἀνδρόνικος, ὁ πρῶτος μετενεγκὼν ἑλληνικὰ δράματα εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν θέατρον 52 ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ποιητοῦ μας (240 π. Χ.), τὸν Μένανδρον ἐμιμήθη πιθανώτατα· διότι τὴν μὲν πολιτικὴν κωμῳδίαν

τοῦ Ἀριστοφάνους ἀπέκλειεν ἡ αὐστηρότης τῆς ῥωμαϊκῆς ἀριστοκρατίας, ὅπως συνέβη μετ' ὀλίγον εἰς τὸν Ναίβιον, εἰς δὲ τὸν Μένανδρον ἠδύνατο νὰ εὕρῃ γενικοὺς χαρακτῆρας σατύρας φιλοσοφικῆς, ἀποβλεπούσης εἰς τὴν ἀνθρωπότητα καθόλου. Εἶνε δὲ μεμαρτυρημένον ὑπὸ τοῦ Τερεντίου (Ἑαυτὸν τιμωρούμενος σελ. 25), ὅτι πέντε ἔτη μετὰ ταῦτα ὁ Ναίβιος μετέφρασε τὸν Κόλακα τοῦ Μενάνδρου.

Ἡ ἐπιρροὴ λοιπὸν τοῦ Ἕλληνος ποιητοῦ ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων ἤρχισε συγχρόνως μὲ αὐτὴν τὴν κωμῳδίαν καὶ μετ' ὀλίγον κατέστη κανών, διότι ὁ Τερέντιος ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ μνημονευθέντος δράματος κρίνει περιττὸν καὶ νὰ δηλώσῃ τὸ ὄνομα τοῦ Ἕλληνος ποιητοῦ, ὡς γνωστὸν τοῖς πλείστοις τῶν θεατῶν.

> Et cuja Graeca (comoedia) sit nisi partem maximam
> existimarem scire vestrum, id dicerem.

Τὸν Μένανδρον καὶ τὸν Πλάτωνα ἐξέλεξεν ὁ Ὁράτιος ὡς συντρόφους τῆς ἐρημίας του ἐν τῇ ἀναπαυτικῇ ἐπαύλει τῶν Τιβούρων· τὸν Μένανδρον ἀνεγίνωσκεν ὁ Προπέρτιος, ἵνα λησμονήσῃ τὸ ἀτυχὲς πρὸς τὴν Κυνθίαν πάθος του καὶ ὁ Ὀβίδιος ἐβεβαίου ὅτι, ἐφ' ὅσον ὁ κόσμος εἶνε οἷος εἶνε, ὁ Μένανδρος θἀναγινώσκεται πάντοτε εὐαρέστως· τὰ αὐτὰ δὲ ἐπανελάμβανεν ἐπὶ Τιβερίου καὶ ὁ Μανίλιος. Καὶ οὐ μόνον οἱ ποιηταί, ἀλλὰ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι σοφοὶ καὶ κριτικοί, ὁ Σενέκας, ὁ Πλίνιος, ὁ Κοϊντιλιανὸς ὁμοφώνως τὸν κηρύττουσι «τὸν μέγιστον τῶν ποιητῶν, πνεῦμα ἀπαράμιλλον, δαιμόνιον, εὐφυὲς πρὸς πᾶσαν ποιητικὴν ἀπόχρωσιν, χρησμὸν ἀληθῆ τῆς κωμῳδίας, συγγραφέα ἔξοχον καὶ τέλειον, τοῦ ὁποίου ἡ αἴγλη ἡ ἀκτινοβόλος ἐπεσκίασε καὶ ἠφάνισε πάντα ἀντίζηλον.»

Ἀλλὰ καὶ ὅτε τὸ ῥωμαϊκὸν πνεῦμα ἐξέπεσε καὶ ἡ ποίησις καὶ τὰ γράμματα ἐξηχρειώθησαν καὶ ἐστρεβλώθη ἡ αἴσθησις τοῦ κοινοῦ καὶ τῶν συγγραφέων, ὁ Μένανδρος ὅμως εὕρισκεν ἀκόμη θαυμαστὰς καὶ θιασώτας. Ὁ Στάτιος ἐπὶ Δομιτιανοῦ καὶ ὁ Αὐσώνιος ἐπὶ Γρατιανοῦ συνίστων εἰς τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα των τὸν ἀξιέραστον Μένανδρον. Τοιαύτης γενικῆς ἐκτιμήσεως ὑπὸ κριτῶν, τοσοῦτον διαφερόντων κατά τε τοὺς χρόνους καὶ τὸν πολιτισμόν, μόνον ἔξοχα ἔργα μεγαλοφυοῦς συγγραφέως δύνανται νὰ ἀπολαύσωσιν, ἔργα φέροντα τὴν σφραγῖδα τῆς αἰωνίου ἀληθείας. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς παρακμῆς πάντες οἱ προγενέστεροι οἱ δευτέραν κατέχοντες θέσιν ἐν ταῖς τέχναις καὶ τοῖς γράμμασι λησμονοῦνται· ὑπερυψοῦνται δὲ αἱ μετριότητες τῆς ἐποχῆς καὶ μόνον ἔργα πρώτης δυνάμεως κατορθώνουν νὰ ἐπιπλεύσωσι τῆς ἀκρί-

του λήθης καὶ συγγραφεῖς τηλαυγεῖς διασχίζουσι τὰ μακραίωνα σκότη τῆς ἀμαθείας.

Καὶ οὐ μόνον ὁ ἀρχαῖος, ὁ ἐθνικὸς κόσμος ἐτίμησε τὸν Μένανδρον, ἀλλὰ καὶ οἱ σοφοὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, μεθ' ὅλην τὴν ἐπικρατήσασαν κατὰ τοὺς πρώτας μάλιστα αἰῶνας ἐχθρικὴν ἀντίθεσιν τοῦ ἐθνισμοῦ καὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως, εὐμενῶς πάντοτε ὑπὲρ αὐτοῦ ἐξεφράσθησαν. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐδανείσθη ἕνα στίχον του, ἵνα συμβουλεύσῃ τοὺς Κορινθίους, χωρὶς μάλιστα νὰ λύσῃ καὶ τὸ μέτρον.

«Μὴ πλανᾶσθε· φθείρουσιν ἤθη χρῆσθ' ὁμιλίαι κακαί.

(Παύλου. Α' πρὸς Κορινθ. καὶ Μενάνδρου Θαΐς. Meinek Fragm Comic Graec § 132).

Ὁ Ἱερώνυμος καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς εἶχον ὑπ' ὄψιν τὰς κωμῳδίας του καὶ ἐξ αὐτῶν ἠρύσθησαν ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ ἐν μέσῳ δὲ τοῦ βαρβαρισμοῦ, εἰς ὃν ῥαγδαίως ἔπιπτεν ὁ κόσμος κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν πνεύματα εὐγενέστερα τῆς ἐποχῆς των ἐνεθυμοῦντο νὰ ἐκφέρωσι μίαν φωνὴν θαυμασμοῦ καὶ ἀγάπης πρὸς τὸν Ἀθηναῖον ποιητήν.

Ὁ βαρβαρώνυμος ἐπίσκοπος τοῦ Χαλεπίου Ἀμπουλφαρόζης ἐν τῇ ἄκρᾳ Ἀνατολῇ καὶ ἡ θρησκευτικὴ ποιήτρια τῆς Σαξωνίας Ἡροβήστα εἶχον ἀναγνώσει τὸν Μένανδρον ἐν πρωτοτύπῳ ἢ ἐν μιμήσει. Μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Χαλκοκονδύλης ἔφερε τὴν ἀγάπην του, ἀλλ' οὐχὶ δυστυχῶς καὶ τὰ ἔργα του, εἰς τὴν Δύσιν, ὁμοῦ μὲ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας συγγραφεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐχρησίμευσαν ὡς ὁ πρῶτος σπινθὴρ τῶν ἀναγεννωμένων φώτων. Τέλος ὁ Ronsard καὶ ἡ Πλειάς του ἐπανέλαβον μετὰ θαυμασμοῦ τὸ ὄνομά του ἐν τῇ Γαλλίᾳ ἀνανηφούσῃ ἐκ τῆς μεσαιωνικῆς ἀμαθείας καί, ὅτε ἐν τῇ νεωτέρᾳ Εὐρώπῃ ἤρχισεν ὁ πυρετώδης ἐκεῖνος ζῆλος πρὸς ἀνεύρεσιν καὶ σπουδὴν τῶν κλασικῶν συγγραφέων, ὁ Μένανδρος, τ. ἔ. τὰ διασωθέντα αὐτοῦ λείψανα, ἔτυχον πολλῶν ἐπαινετῶν καὶ σοφῶν ἐκδοτῶν, οὓς ἐπιφυλάττομαι νὰ ἀναγράψω ἰδιαιτέρως διὰ τοὺς εἰδικώτερον σπουδάζοντας τὴν ἀρχαίαν φιλολογίαν. Ὁ Boileau τὸν ἐπήνεσε καὶ ἡ Γαλλικὴ Ἀκαδημία προὐκήρυξε γέρας πρὸς συγγραφὴν πραγματείας ἱστορικῆς καὶ φιλολογικῆς περὶ Μενάνδρου καὶ τῶν ἔργων του.

Ὁ σπουδαιότερος ὅμως τίτλος τοῦ Ἀθηναίου ποιητοῦ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις εἶνε ὅτι ἐθεωρήθη ὡς διδάσκαλος τοῦ Μολιέρου, σφόδρα ἐπιδράσας εἰς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν κωμικὴν μόρφωσιν τοῦ μεγίστου τῶν νεωτέρων κωμικῶν, καίτοι οὗτος δὲν ἐγνώρισε τὸν Μένανδρον εἰμὴ διὰ μέσου τῶν ἐξησθενημένων μιμήσεων τοῦ Πλαύτου καὶ τοῦ Τερεντίου

καὶ ἐκ τῶν ὀλίγων σποραδικῶν, ἀσυναρτήτων καὶ ἐνίοτε ἀμφιβόλων λειψάνων, τὰ ὁποῖα διέσωσεν ὁ Ἀθήναιος, ὁ Πλούταρχος καὶ ἄλλοι μεταγενέστεροι συγγραφεῖς. «Ἀλλὰ ὁ Μολιέρος, λέγει ὁ Benoist, ἐξ ἐνστίκτου ᾐσθάνετο, ἐμάντευε καὶ ἀνεύρισκε τὸν Μένανδρον, ὡς πᾶσα μεγαλοφυΐα, καὶ ἐδανείσθη ἐξ αὐτοῦ πολλὰς φαιδρὰς καὶ κωμικὰς σκηνὰς διὰ μέσου τοῦ Τερεντίου, πολλοὺς λεπτοὺς χαρακτηρισμοὺς ἢ σκώμματα εὐφυῆ ἐκ τῶν περισωθέντων ἐρειπίων του».

«Θὰ παύσω, ἔγραφεν ὁ Γάλλος κωμικὸς μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν Précieuses, θὰ παύσω νὰ σπουδάζω τὸν Πλαῦτον καὶ τὸν Τερέντιον καὶ νὰ ἀνασκαλεύω τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Μενάνδρου· τοῦ λοιποῦ μόνον τὸν κόσμον θὰ σπουδάζω.» Καὶ ὅμως οὐδέποτε ἔπαυσεν . . .

Ταῦτα ἐθεώρησα πρέπον νὰ προτάξω οἱονεὶ συστατικὰ τοῦ Μενάνδρου, κυρίως πρὸς τοὺς νέους φιλολόγους τοὺς μὴ τυρβάζοντας καὶ πολὺ περὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα· ἡ δὲ ἀξία τοῦ ποιητοῦ καὶ ἡ χρησιμότης ἣν δύναται νὰ ἔχῃ διὰ τοὺς σημερινοὺς κωμῳδιογράφους—τοὐλάχιστον ἐκείνους ὅσοι δὲν ἔφθασαν εἰς τὴν κωμικὴν τελειότητα—θὰ φανῇ κυρίως ἐκ τῆς ἀναλύσεως τοῦ ἔργου του. Ἀλλὰ πρὸ ταύτης ἀπαραίτητον εἶνε νὰ σημειώσω τὰς σῳζομένας εἰδήσεις περὶ τοῦ βίου, τοῦ χαρακτῆρος, τῆς μορφῆς καὶ τῆς τύχης τοῦ ποιητοῦ.

Ὁ Μένανδρος ἐγεννήθη τὸ 3ον ἔτος τῆς 109ης Ὀλυμπιάδος (342 π. Χ.) ἐπὶ ἄρχοντος Σωσιγένους, ἐν τῷ δήμῳ τῆς Κηφισίας, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ἀπολλόδωρος παρὰ Αὔλῳ Γελλίῳ. «Κηφισιεὺς ὢν ἐκ Διοπείθους πατρός.»

Ὁ πατὴρ αὐτοῦ Διοπείθης εἶνε ὁ γνωστὸς στρατηγὸς τῶν κληρούχων Ἀθηναίων τῶν πεμφθέντων εἰς τὴν Χερσόνησον, ὑπὲρ οὗ εἶπεν ὁ Δημοσθένης τὸν «περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ» λόγον του. Περὶ δὲ τῆς μητρός του οὐδὲν ἄλλο παρεδόθη ἡμῖν ἢ ὅτι ὠνομάζετο Ἡγησιστράτη.

Ὁ Σουΐδας μνημονεύει καὶ ἄλλον ποιητήν, τῆς ἀρχαίας κωμῳδίας αὐτόν, φέροντα τὸ ὄνομα τοῦ Μενάνδρου, ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδεὶς ἄλλος τῶν ἀρχαίων συγγραφέων τὸν ἀναφέρει, δικαιούμεθα νὰ ἀμφιβάλλωμεν περὶ τῆς πίστεως τοῦ λεξικογράφου. Ὡς ἓν ἐκ τῶν παραδόξων πρέπει ἴσως νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι ὑπῆρξε νεώτερος φιλόλογος θελήσας νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ Μένανδρος οὔτε Ἀθηναῖος οὔτε Ἕλλην καθόλου ὑπῆρξεν, ἀλλ' ὅτι ἦτο τίποτε ὀλιγώτερον ἢ Γέτης καὶ ταῦτα βασιζόμενος ἁπλῶς εἰς τὴν παρερμηνείαν ἑνὸς ἀποσπάσματος τοῦ ποιητοῦ, διασωθέντος ὑπὸ τοῦ Στράβωνος. Ἀνέκδοτά τινα περὶ τοῦ Μενάνδρου καὶ τῶν σχέσεων

αὐτοῦ πρὸς τὸν Δημοσθένη, τὰ ὁποῖα εὑρίσκομεν εἰς τοὺς σχολιαστὰς τοῦ μεγάλου ῥήτορος, ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν χρονολογιῶν ἀποδεικνύονται ἀνυπόστατα. Οὕτω λέγεται ὅτι ὁ Διοπείθης ὤφειλε τὴν ἔνθυμον ἐκείνην ὑποστήριξιν τοῦ Δημοσθένους εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ ῥήτορος πρὸς τὸν υἱόν του· ἀλλ' ὁ Μένανδρος ἐγεννήθη ἀκριβῶς τὸ ἔτος ἐκεῖνο, καθ' ὃ ἐξεφωνήθη ὁ περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ λόγος.

Ψευδὲς ἐπίσης ἀποδεικνύεται καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Οὐλπιανοῦ ἱστορούμενον ἀνέκδοτον (Δημοσθ. περὶ τοῦ Στεφάνου § 80. Β.), ὅτι δῆθεν ὁ Μένανδρος ἦτο ὁ πολίτης ἢ ὁ δικαστὴς ἐκεῖνος, ὅστις ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ Δημοσθένους διώρθωσε τοῦτον ἐρωτήσαντα ἐπίτηδες ἐσφαλμένως τὸ δικαστήριον «μίσθωτος Αἰσχίνης ;» ἢ καὶ ἁπλῶς ἐρωτήσαντα «μισθωτὸς Αἰσχίνης ;». Ἀλλ' ὁ Μένανδρος τὴν ἐποχήν, καθ' ἣν ἐξεφωνήθη ὁ περὶ τοῦ στεφάνου λόγος (330 π. Χ.) οὔτε δικαστὴς οὔτε πολίτης ἁπλῶς ἠδύνατο νὰ εἶνε, διότι ἦτο μόνον δωδεκαέτης.

Ἀναμφισβήτητος ὅμως εἶνε ἡ σχέσις τοῦ Μενάνδρου πρὸς τὸν Ἐπίκουρον, μεθ' οὗ ἦτο ὁμῆλιξ, εἰς ὃν ἀφιέρωσε δύο στίχους του, παραβάλλοντας αὐτὸν πρὸς τὸν μέγαν Θεμιστοκλέα. (Ἀνθολογία Jacobs. 1. § 136).

> Χαῖρε Νεοκλείδα δίδυμον γένος, ὧν ὁ μὲν ὑμῶν
> πατρίδα δουλοσύνας ῥύσαθ' ὁ δ' ἀφροσύνας.

Πλὴν τούτου συνεδέετο ὁ Μένανδρος πρὸς τὸν Θεόφραστον τὸν ἐκλεκτὸν μαθητὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ ὁποῖος ἀναμφιβόλως ἐπέδρασεν εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ νέου ποιητοῦ. Κατὰ τὸν θάνατον δὲ τοῦ Ἀριστοτέλους ὁ Μένανδρος ἦτο εἰκοσαέτης καὶ εἶχεν ἤδη διακριθῇ ὡς ποιητής, ὥστε, πιθανώτατα, ἐγνώρισε καὶ ἠκροάσθη, τοὐλάχιστον ἐπὶ μικρόν, καὶ τοῦ μεγάλου φιλοσόφου.

Παρεκτὸς ὅμως τούτων ὁ Μένανδρος εὗρεν ἐν αὐτῇ τῇ οἰκογενείᾳ του προστάτην χρησιμώτατον καὶ ὁδηγὸν εἰς τὸ στάδιον, δι' ὃ προωρίζετο, τὸν ἀδελφὸν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἄλεξιν, ἐπίσημον καὶ αὐτὸν ποιητὴν τῆς μέσης κωμῳδίας, μεθ' οὗ συνέζησε τὸ πλεῖστον τοῦ βίου του. Μόλις ἦτο εἰκοσαέτης, ὅταν ἐδίδαξε τὴν πρώτην αὐτοῦ κωμῳδίαν (τὸ 322 π. Χ. τὸ ἔτος ἀκριβῶς τοῦ θανάτου τοῦ Δημοσθένους) καὶ εἴκοσι ἑνὸς ἔτους ἐκέρδησε τὴν πρώτην αὐτοῦ νίκην ἐπὶ τῆς σκηνῆς διδάξας τὴν «Ὀργήν», ὡς λέγει ὁ Εὐσέβιος : «Μένανδρος ὁ κωμικὸς πρῶτον δρᾶμα διδάξας Ὀργὴν ἐνίκησεν», ἐνῷ ἄλλος ἀνώνυμος συγγραφεὺς «περὶ κωμῳδίας» ἰσχυρίζεται ὅτι δὲν ἦτο ἀκόμη εἰκοσαέτης.

Ἐν ἡλικίᾳ λοιπόν, καθ' ἣν ἐπικρατεῖ συνήθως παρὰ τοῖς μέλλουσι καλλιτέχναις ἡ ἄδηλος καὶ σιωπηλὴ παρασκευή, ὁ Μένανδρος κατε-

τάσσετο ἤδη μεταξὺ τῶν σοφῶν, ὡς λέγει ὁ Πρισκιανός, ἦτο ὁ doctus Menander τοῦ Προπερτίου· ὁ δὲ φθόνος τῶν ὁμοτέχνων του καὶ ὁμηλίκων ἦτο ἡ φυσικὴ συνέπεια τῆς πρωΐμου ταύτης δόξης. Τὸν φθόνον τοῦτον ὁ ποιητὴς ἀντεμετώπιζεν, ὡς φαίνεται, μετὰ θάρρους καὶ περιφρονήσεως, ὡς ἄνθρωπος ἔχων συναίσθησιν τῆς ὑπερόχου ἀξίας του καὶ μὴ πτοούμενος ἐξ ἐφημέρου ἐπιτυχίας· οὕτω λέγεται ὅτι εἶπέ ποτε πρὸς τὸν Φιλήμονα τὸν εὐτυχῆ ἀντίπαλόν του· «Καὶ δὲν ἐντρέπεσαι λοιπὸν βλέπων ἐνίοτε τὰς κωμῳδίας σου προτιμωμένας τῶν ἰδικῶν μου;» (Αὖλος Γέλλιος. Noctes Atticae XVII 4).

Παρεδόθη μάλιστα καί τι ἀνέκδοτον περὶ αἰσθητοτέρου καὶ ὑπερηφάνου τρόπου ἀπαντήσεως τοῦ ποιητοῦ πρὸς τοὺς ἐχθρούς του. Λέγεται δηλ. ὅτι ἔφερέ ποτε ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὗν ἐτοιμόγεννον, ἥτις καὶ ἐγέννησε πρὸ τῶν θεατῶν, τότε δὲ ὁ Μένανδρος διέταξε νὰ λάβωσι τὰ χοιρίδια καὶ νὰ τὰ ῥίψωσιν εἰς τὸ ὕδωρ· τὰ ἀρτιγέννητα καὶ σχεδὸν ἡμιθανῆ ζῷα ἤρχισαν ἀμέσως νὰ κολυμβοῦν, ὁ δὲ Μένανδρος ἀποταθεὶς τότε πρὸς τοὺς θεατὰς εἶπεν· «Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἂν σᾶς ἐκπλήττῃ ἡ ποιά τις σοφία, ἣν παρατηρεῖτε ἐν τῇ νεαρᾷ ἡλικίᾳ μου, πρέπει μᾶλλον νὰ ἀπορῆτε τίς ἐδίδαξε τὸ κολυμβᾶν τὰ μικρὰ ταῦτα ζῷα.»

Τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο, τὸ ὁποῖον κλίνει νὰ παραδεχθῇ ὁ Guizot, δὲν φαίνεται συμβιβαζόμενον πρὸς τὴν καλλαισθησίαν τοῦ τε ποιητοῦ καὶ τῶν θεατῶν, καὶ ἄλλως ἥκιστα ἁρμόζει εἰς τὰ καθόλου ἔθιμα τοῦ ἀρχαίου θεάτρου. Ἄλλως τε ἡ πρωϊμότης αὕτη τῆς ποιητικῆς παραγωγῆς δὲν παρατηρεῖται μόνον εἰς τὸν Μένανδρον, διότι, ἂν πιστεύσωμεν τὸν Σουΐδαν, ὁ Εὔπολις, ποιητὴς τῆς ἀρχαίας κωμῳδίας, ἤρχισε τὸ στάδιόν του δέκα ἑπτὰ ἐτῶν.

Τὸ ἀληθὲς εἶνε ὅτι, καίτοι τὸ κωμικὸν αὐτοῦ τάλαντον, προϊούσης τῆς ἡλικίας, ἀνεπτύσσετο τελειότερον, καίτοι εἰργάσθη χάριν τοῦ θεάτρου συντόνως καὶ ἀδιαλείπτως, σπανίως ἐκέρδησε τὴν νίκην καὶ τὰς ἐπευφημίας, ὡς λέγει ὁ Μαρτιάλιος.

Rara coronato plausere theatra Menandro.

Ὁ Φιλήμων διὰ διαφόρων μέσων καὶ ῥᾳδιουργιῶν τοῦ ἀφήρπαζε τόσον συχνὰ τὴν νίκην, ὥστε ὁ Ῥωμαῖος Ἀπουλήϊος ἐρυθριᾷ, λέγει, νὰ τὰς ἀριθμήσῃ. Ἡ δὲ αἰτία τῶν ἀποτυχιῶν τούτων πρέπει ἴσως νὰ ζητηθῇ τὸ μὲν εἰς τὸν φθόνον, τὸν φυσικὸν φθόνον τοῦ ἀνθρώπου πρὸς πᾶσαν ὑπεροχήν, τὸ δὲ εἰς τὸ ἦθος τοῦ ποιητοῦ καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν κωμῳδιῶν του. Ἡ ἐπικούρειος διδασκαλία, ἣν ἠκολούθει ἐν τῷ βίῳ του καὶ ἡρμήνευεν, ὡς λέγεται, ἀπὸ τῆς σκηνῆς, διέθετε δυσμενῶς πρὸς αὐτὸν

τοὺς αὐστηροτέρους τῶν Ἀθηναίων· τοὐναντίον δὲ ὁ δῆμος ἠνωχλεῖτο καὶ ἐβαρύνετο ἴσως ἀπὸ τὸ εὐπρεπὲς καὶ μέτριον ὕφος τῶν κωμῳδιῶν του ἐν συγκρίσει μάλιστα πρὸς τὸν Ἀριστοφάνη, οὗ ἔναυλος ἦτο ἀκόμη ἡ φαιδρὰ ἐλευθεριότης καὶ τὸ εὔτολμον σκῶμμα. Διὰ ταῦτα ἐδίδαξε μὲν ἀλλεπαλλήλως 105 ἢ 108 ἢ 109 κωμῳδίας, διότι περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἔργων του διεφώνουν καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχαῖοι, δὲν ἐνίκησεν ὅμως εἰμὴ ἐννεάκις. Καὶ ὅμως ἔμεινε πιστὸς εἰς τὴν τέχνην, ὅπως αὐτὸς τὴν ἐνόει, μηδέποτε καταδεχθεὶς νὰ κολακεύσῃ τὴν ἀπειροκαλίαν τοῦ κοινοῦ, ἵνα κερδήσῃ νίκας καὶ θριάμβους προσωρινούς. Αὐτοὶ εἶνε οἱ μεγάλοι ποιηταί, οἱ μὴ θυσιάζοντες μηδὲ κεραίαν τῶν ἑαυτῶν ἀρχῶν, ἵνα συμμορφωθῶσι πρὸς τὴν σύγχρονον καλλαισθησίαν, ὅπως μεγάλοι φιλόσοφοι εἶνε οὐχὶ οἱ θεραπεύοντες τὰς προλήψεις τῆς ἐποχῆς των, ἀλλὰ οἱ κρίνοντες μόνον κατὰ τὴν φωτισμένην αὐτῶν διάνοιαν καὶ ἀξιοῦντες αὐτοὶ νὰ χειραγωγήσουν τοὺς πολλούς, τοὺς ὁποίους τυφλῶς ἀκολουθοῦσιν οἱ βιομήχανοι συγγραφεῖς οἱ θηρεύοντες μόνον πλοῦτον καὶ χειροκροτήματα ἐφήμερα. Ἀμφότεροι οἵ τε μεγάλοι ποιηταὶ καὶ οἱ μεγάλοι φιλόσοφοι ἀποβλέπουσιν εἰς τὴν μεγάλην, τὴν αἰωνίαν ἀνθρωπότητα καὶ ἐμπνέονται ἀπὸ τὴν ἀθάνατον, τὴν καθαράν, τὴν ὑπεράνθρωπον τέχνην, δημιουργοῦντες τὰ ἔργα των κτῆμα ἐς ἀεὶ τῶν λαῶν καὶ τῶν αἰώνων.

Ἂν ὅμως παρεγνωρίσθη ἐν τῇ πατρίδι του, δὲν ἔλειψαν ἄνδρες ἔξοχοι καὶ ξένοι ἡγεμόνες ἰσχυροὶ νὰ τὸν τιμήσωσι διὰ τοῦ θαυμασμοῦ των, νὰ τῷ προσφέρωσι τὴν κραταιὰν προστασίαν των. Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς τὸν κατέστησεν ὁμοτράπεζόν του καὶ Πτολεμαῖος ὁ Λάγου ὁ κραταιὸς γενάρχης τῆς ἐν Αἰγύπτῳ ἑλληνικῆς δυναστείας διὰ κολακευτικῆς ἐπιστολῆς τὸν προσεκάλεσεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν.

Διότι τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ἡ ἑλληνικὴ τέχνη, τὴν ὁποίαν μέχρι τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐξεπροσώπησαν κυρίως αἱ Ἀθῆναι, κατέστησαν διὰ τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ δορικτήτορος κτῆμα κοινὸν τοῦ ἡμίσεος κόσμου, ὅπως ἔμελλον μετ' ὀλίγον διὰ τῶν Ῥωμαίων νὰ κυριεύσουν καὶ τὸ ἕτερον ἥμισυ· ἀλλὰ κυρίως ἔστησαν τὴν ἕδραν των εἰς τὴν φιλόξενον ἑστίαν τῶν Ἀλεξανδρινῶν βασιλέων, ὧν οἱ πλεῖστοι ἀνεδείχθησαν ἄνδρες φιλολογώτατοι καὶ φιλομουσότατοι καὶ ἐνεκαίνισαν διὰ τῆς προστασίας των φιλολογικὴν ἐποχὴν φερώνυμον τῆς μεγάλης πρωτευούσης τῆς Ἀλεξανδρείας. Διότι ἐκεῖ εἰς τὸ Μουσεῖον εὕρισκον ἄσυλον βασιλικὸν πάντες οἱ φιλόπονοι καὶ εὐφυεῖς θιασῶται τῆς τέχνης καὶ τῶν γραμμάτων· ἐκεῖ εἶχον ἄφθονα τὰ μέσα τῆς σπουδῆς καὶ εὐνοϊκοὺς τοὺς ὅρους τῆς ἐργασίας· βιβλία πολλὰ καὶ ἔξοχα, δίαιταν ἄνετον καὶ εὐμαρῆ, θέσιν κοινωνικὴν ἐπίζηλον, βασιλεῖς τέλος καὶ προ-

στάτας καὶ βασιλόπαιδας μαθητάς. Ἡ Ἀλεξάνδρεια εἶχε καταστῆ δευτέρα πόλις τοῦ Περικλέους καὶ ὁ Μένανδρος ἀδικούμενος καὶ παραγνωριζόμενος ἐν τῇ πρώτῃ ἠδύνατο νὰ εὕρῃ ἐν τῇ δευτέρᾳ τὴν ἐκτίμησιν, τὴν ἀγάπην καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν, τὰ ὁποῖα, συνοδευόμενα ἀπὸ τὸν πλοῦτον καὶ τὰς τιμάς, ἐθεωρήθησαν πάντοτε ἐπαρκὴς καὶ ἀπαραίτητος ἀμοιβὴ τῆς ἐν τῇ τέχνῃ μεγαλοφυΐας. Ἀλλ' ὁ Μένανδρος, λέγει ὁ Πλίνιος (Φυσικὴ Ἱστορία), ἐτίμησεν ἑαυτὸν περισσότερον, προτιμήσας τῶν λαμπρῶν βασιλικῶν τιμῶν τὰς νηφαλίους καὶ ἀσφαλεῖς ἡδονὰς τῆς τέχνης καὶ τῆς θεωρίας, τὰς τόσον ἀγνώστους καὶ ἀκαταλήπτους εἰς τοὺς βεβήλους.

Τὸ γεγονὸς ὅμως τοῦτο, τῆς προσκλήσεως τοῦ Πτολεμαίου καὶ τῆς ἀρνήσεως τοῦ Μενάνδρου, στενῶς συνδέεται πρὸς ἄλλην βιωτικὴν περιπέτειαν τοῦ ποιητοῦ, ἀνήκουσαν μὲν κυρίως εἰς τὸν ἰδιωτικὸν αὐτοῦ βίον, ἀλλ' οὐχ ἧττον σχετιζομένην καὶ πρὸς τὸν ποιητικόν, σαφῶς δὲ χαρακτηρίζουσαν τό τε ἦθος τοῦ ποιητοῦ καὶ τὰς κοινωνικὰς συνθήκας τῆς ἐποχῆς του, τὸν ἔρωτα τοῦ Μενάνδρου καὶ τῆς Γλυκέρας.

Τὴν μορφὴν τοῦ Μενάνδρου ἔχομεν σήμερον, ἐξιδανικευμένην ἴσως κατά τι, ἐν τῷ ἀνδριάντι αὐτοῦ εὑρισκομένῳ ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Βατικανοῦ, παρὰ τὸν ἀνδριάντα τοῦ Ποσειδίππου, ἑνὸς καὶ αὐτοῦ τῶν ἐξ ἐπισημοτέρων ποιητῶν τῆς Ἀττικῆς νέας κωμῳδίας· ὁ τοῦ Μενάνδρου ἀνδριὰς οὐδὲν φέρει ὄνομα καὶ ἄλλοτε ἐθεωρεῖτο ὡς παριστῶν τὸν Μάριον, ἀλλὰ σήμερον ἀπεδείχθη διὰ παραβολῆς πρὸς ἄλλας εὑρεθείσας εἰκόνας ὅτι εἶνε τοῦ Μενάνδρου, πιθανῶς αὐτὸς ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον ὁ Παυσανίας (περὶ τὰ μέσα τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος) εἶδεν ἐν Ἀθήναις ἐν τῷ Θεάτρῳ, (Παυσανίας 1. C. 21).

Ἐν αὐτῷ παρίσταται ὁ ποιητὴς καθήμενος νωχελῶς ἐπὶ μαρμαρίνου θρόνου καὶ μετὰ χάριτος ἐπακουμβῶν τὴν ἀριστεράν του χεῖρα ἐπὶ τοῦ ἐρεισινώτου, περιβεβλημένος δὲ χιτῶνα δωρικὸν (ἄνευ χειρίδων) καὶ πλατὺ ἱμάτιον ἐπ' αὐτοῦ, καταπῖπτον ἀπὸ τῶν ὤμων ἐν πτυχαῖς εὐρείαις περὶ τὸ σῶμά του.

Ἡ κεφαλή του, κεκλιμένη ὀλίγον πρὸς ἀριστερά, δὲν αὐλακοῦται ἀπὸ ῥυτίδας γήρατος, ἢ δυστυχιῶν, ἀλλὰ τὸ εὐρὺ καὶ ὑψηλόν του μέτωπον ἐνέχει σαφῆ τὰ ἴχνη τῆς σκέψεως καὶ τῆς μελέτης καὶ τὸ στόμα του μόλις συνέχον τὸ μειδίαμα φαίνεται ἕτοιμον νὰ ἐκφέρῃ ὡς εὐφυῆ σκώμματα τοὺς στοχασμούς, οἵτινες γεννῶνται ὑπὸ τὸ ἐμβριθὲς ἐκεῖνο μέτωπον.

Ἠρεμία ψυχική, οἵαν παρέχει ἡ εὐφυΐα καὶ ἡ μακρὰ γνῶσις τῶν ἀνθρώπων καὶ ἑαυτοῦ, χάρις ἀβίαστος καὶ φαιδρά, σκῶμμα λεπτόν,

ἤπιον διαπνέουν τὴν ὅλην μορφήν· καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ ἐκεῖνοι, οἱ ἐστερημένοι κορῶν, φαίνονται ἀτενίζοντες τὸν περὶ αὐτοὺς μαρμάρινον κόσμον καὶ ζητοῦντες οἱονεὶ νὰ ἐμβαθύνουν εἰς αὐτόν, ὅπως ἄλλοτε ὁ ζῶν ἄνθρωπος ἀνεσκάλευε τὰ ψυχικὰ μυστήρια τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του.

Ὁ Μένανδρος κυρίως εἰπεῖν δὲν ἦτο καλός, ὅπως ἦτο ὁ ποιητὴς Ἀγάθων, ὅπως ἦτο ὁ Ἀλκιβιάδης· παραδίδεται μάλιστα ὅτι ἦτο καὶ παραβλώψ· ἀλλ' ὅμως οὐχ ἧττον ἤρεσκεν εἰς τὰς περιφήμους ἑταίρας τῆς ἐποχῆς του καὶ διετέλεσεν ἐπὶ μακρὸν ἐραστὴς τῆς διασήμου Γλυκέρας τῆς θυγατρὸς τῆς Θαλασσίδος. Ἡ διαγωγή του δὲ αὕτη καὶ καθόλου τοῦ βίου του ἡ ἁβρότης ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ ψεχθῇ πολλάκις ὑπό τε τῶν συγχρόνων του καὶ τῶν μεταγενεστέρων ὡς μαλθακός, φιλήδονος καὶ εἰς ἄκρον φιλογύνης, «περὶ γυναῖκας ἐκμανέστατος» ὡς λέγει δριμύτερον ὁ Σουΐδας. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸ ἁβροδίαιτον αὐτοῦ ἔχομεν τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἀνωνύμου «περὶ κωμῳδίας» συγγραφέως, ἀποκαλοῦντος αὐτὸν λαμπρὸν τῷ βίῳ, καὶ τὸν μῦθον τοῦ Φαίδρου, ἐν ᾧ περιγράφεται ὁ ποιητὴς «μύροις ἀληλιμμένος, ἕλκων τὸ μακρὸν ἱμάτιον καὶ βαδίζων μὲ βῆμα νωχελὲς καὶ ἡδονικόν.»

Unguento delibutus vestitu adfluens.
Veniebat gressu delicato et languido.

Περὶ δὲ τῆς ἀκρασίας αὐτοῦ περὶ τὰς γυναῖκας καὶ τῆς φιληδονίας διττὰς ἔχομεν παραδόσεις. Διότι ὁ μὲν Αὐσώνιος κατατάσσει αὐτὸν μεταξὺ τῶν ποιητῶν, τῶν ὁποίων τὰ μὲν ἔργα εἶνε φιλήδονα, ὁ δὲ βίος σώφρων:

Quorum lasciva pagina, vita proba fuit
Quibus severa vita est et laeta materia.

Καὶ ὁ Meinek πείθεται εἰς τὸν Αὐσώνιον, θεωρῶν ὑπερβολικὴν τὴν μνημονευθεῖσαν ἔκφρασιν τοῦ λεξικογράφου· ἄλλαι ὅμως ἐνδείξεις καὶ μαρτυρίαι πείθουσιν ἡμᾶς ὅτι ὁ Μένανδρος δὲν ἦτο κατὰ τοῦτο ἀνώτερος τῶν συγχρόνων του καὶ διάφορος τῶν φίλων του Θεοφράστου καὶ Ἐπικούρου. Καὶ περὶ μὲν τοῦ Θεοφράστου ὁ Ἕρμιππος παρ' Ἀθηναίῳ (I. sect. 38 p. 21) λέγει ὅτι «παρεγίγνετο εἰς τὸν περίπατον καθ' ὥραν λαμπρὸς καὶ ἐξησκημένος»· περὶ δὲ τοῦ Ἐπικούρου παράβαλε τὸ 10ον βιβλίον Διογένους τοῦ Λαερτίου καὶ Ἀλκίφρονος Ἐπιστ. 11. 2. Διότι μεθ' ὅσα καὶ ἂν ἐλέχθησαν περὶ τοῦ ἁγνοῦ βίου τοῦ περιφήμου φιλοσόφου ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν διδασκαλίαν του, ἢ μᾶλλον σύμφωνα πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς φιλοσοφίας του παρανοηθείσης καὶ διαφθαρείσης ὑπὸ τῶν διαδόχων του, δὲν φαίνεται ὅμως πιθανὸν ὅτι ἦσαν σχολεῖον ἐγκρατείας οἱ περίφημοι ἐκεῖνοι κῆποί του, ἐν οἷς ἐδιδάσκετο καὶ ἐδίδα-

σκε τὴν φιλοσοφίαν ἡ περιώνυμος ἐρωμένη του Λεόντιον, ἣν ἡ φιλοσοφία δὲν ἐκώλυεν ἐν τούτοις νὰ εἶνε ἑταίρα καὶ νὰ ἐκλέγῃ τινὰς τῶν ἐραστῶν της μεταξὺ τῶν συμφιλοσοφούντων ἐν τοῖς κήποις. Πιθανώτερον φαίνεται ὅτι καὶ ὁ Μένανδρος καὶ ὁ Ἐπίκουρος ἦσαν κατὰ τοῦτο γνήσιοι ἐκπρόσωποι τῆς ἐποχῆς των, καθ' ἣν ἡ ἁβρὰ καὶ φιλήδονος εὐζωΐα εἶχε καταντήσῃ τὸ ἰδανικὸν τῶν Ἀθηναίων· ἀμφότεροι ὅτε φιλόσοφος καὶ ποιητὴς φαίνονται ἀνίκανοι νὰ ὑψωθῶσιν εἰς ἠθικὰς ἐνθουσιώδεις ἰδέας καὶ ῥέποντες μὲν ἐκ φύσεως εἰς τὴν ἡδονήν, λεπτοὶ ὅμως καὶ μὴ ἀρεσκόμενοι εἰς μόνον τὸν βίον τῶν αἰσθήσεων, προσπαθοῦσι νὰ τηρῶσι τὸ ἰσοζύγιον μεταξὺ τοῦ πνεύματος καὶ τῶν αἰσθήσεων, νὰ ἐκφεύγωσιν ἢ νὰ πραΰνωσι διὰ τῆς σκέψεως τὰς ἀνίας τῆς ζωῆς, αἵτινες ἀληθῶς δὲν εἶνε πολλάκις ἢ θλίψεις φανταστικαὶ καὶ νὰ λαμβάνωσι τὸν βίον ὑπὸ τὴν καλλιτέραν ὄψιν του.

Ἄλλως τε δὲ ὁ Μένανδρος δὲν ἦτο καὶ μόνος μεταξὺ τῶν ὁμοτέχνων του. Αἱ σχέσεις τῶν κωμικῶν ποιητῶν πρὸς τὰς ὡραίας τῆς ἐποχῆς ἑταίρας ἦσαν οὕτως εἰπεῖν ἐπίσημοι καὶ ἀνεγνωρισμέναι· κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀθηναίου, ὁ Φιλήμων διέτριβε παρὰ τῇ Νεαίρᾳ καὶ ὁ Δίφιλος ἦτο ἐραστὴς τῆς εὐφυοῦς καὶ φιλοσκώμμονος Γναθαίνης· ὁ δὲ Benoist παρατηρεῖ ὅτι ὁ Μολιέρος εἶχε καὶ τοῦτο τὸ κοινὸν πρὸς τοὺς ἀρχαίους κωμικούς, καὶ τείνει νὰ παραδεχθῇ τὴν παραδεδομένην τοῦ Μενάνδρου ἐρωτομανίαν, ἀποβλέπων εἰς τὴν ἀπαράμιλλον ἀλήθειαν καὶ ζωηρότητα, μεθ' ἧς περιέγραψε τὸν ἔρωτα, καὶ ἥτις συνάγεται μὲν ἐκ τῶν μιμήσεων τοῦ Τερεντίου, φαίνεται δὲ καὶ ἐν διασωθέντι ἀποσπάσματι τοῦ ποιητοῦ.

Μὰ τὴν Ἀθηνᾶν, ἄνδρες, εἰκόν' οὐκ ἔχω
εὑρεῖν ὁμοίαν τῷ γεγονότι πράγματι,
ζητῶν πρὸς ἐμαυτὸν τί ταχέως ἀπολλύει·
στρόβιλος; ἐν ὅσῳ στρέφεται προσέρχεται,
προσέλαβεν, ἐξέρριψεν, αἰὼν γίγνεται.
Ἀλλ' ἐν πελάγει συγκλυσμός; ἀναπνοὴν ἔχει.
«Ζεῦ σῶτερ» εἰπεῖν «ἀντέχου τῶν σχοινίων»
ἑτέραν περιμεῖναι χἀτέραν τρικυμίαν·
ναυαγίου δ' ἂν ἐπιλάβοι! ἐγὼ δ' ἅπαξ
ἀψάμενός εἰμι καὶ φιλήσας ἐν βυθῷ.

Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ, ἡ μετὰ τῆς Γλυκέρας ἐρωτικὴ σχέσις του εἶνε ἐπισήμως μεμαρτυρημένη καὶ βεβαιωμένη. Ἦτο δὲ ἡ Γλυκέρα μία ἀπὸ τὰς ὡραιοτέρας ἑταίρας τῶν Ἀθηνῶν καὶ πρὶν γείνῃ φίλη τοῦ Μενάνδρου, διετέλεσεν ἐρωμένη τοῦ Ἁρπάλου τοῦ ἀσώτου καὶ ἀκολάστου ταμίου τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Τόσον δὲ ἐτιμᾶτο ὑπ' αὐτοῦ διὰ τὸ

κάλλος καὶ τὴν χάριν της, ὥστε καὶ χαλκοῦς ἀνδριὰς εἶχε στηθῆ πρὸς τιμήν της ἐν Συρίᾳ, καὶ ἐν Ταρσῷ ἐγκατεστάθη ὑπὸ τοῦ Ἁρπάλου εἰς αὐτὰ τὰ ἀνάκτορά του, ἀπειρηκότος, λέγει ὁ Θεόπομπος παρ' Ἀθηναίῳ (XIII sect. 68. p. 595. d.), μὴ στεφανοῦν ἑαυτὸν εἰμή τις στεφανώσειε καὶ τὴν ἑταίραν, ἔστησέ τε εἰκόνα χαλκῆν τῆς Γλυκέρας ἐν Ῥωσσῷ τῆς Συρίας, παρέδωκέ τε αὐτῇ κατοικεῖν ἐν τοῖς βασιλείοις ἐν Ταρσῷ καὶ ὁρᾷ ὑπὸ τοῦ λαοῦ προσκυνουμένην καὶ βασίλισσαν προσαγορευομένην καὶ ταῖς ἄλλαις δωρεαῖς τιμωμένην, αἷς πρέπον ἦν τὴν σὴν μητέρα καὶ τὴν σοὶ συνοικοῦσαν.» **Ἀντ. Τραυλαντώνης.**

ΠΡΟΛΗΨΕΙΣ ΚΑΙ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΑΙ
ΕΝ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙᾼ[1]

Α'—ΑΓΓΕΛΟΙ ΚΑΙ ΔΑΙΜΟΝΕΣ

Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 24 Φεβρουαρίου τοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ.

Σημασία προλήψεων καὶ δεισιδαιμονιῶν. — Ἀρχαιότης καὶ χριστιανισμός. — Ἀγούρια. — Ἀγγέλων ἀόρατος παρουσία. — Καλὸς καὶ κακὸς ἄγγελος. — Πνεύματα εἰς τὰ ἄψυχα. — Ἐνδιαιτήματα δαιμόνων. — Ψυχῆς καὶ πυρὸς ἄγγελος. — Ψυχοπομπὰ πνεύματα. — Ἀρχάγγελοι, βιβλία καὶ ζύγια. — Ἑπτὰ ἀρχάγγελοι. — Παραμονὴ τῆς συνάξεως τῶν Ταξιαρχῶν. — Ὀργὴ Θεοῦ, ὀργικά. — Ὀνομασίαι καὶ ἐπίθετα διαβόλων. — Ὁ σίδηρος καὶ ὁ διάβολος. — Τελώνιον τῆς Μαγδάλως. — Οἱ βλάσφημοι. — Ὁ διάβολος ἐν Θηναίᾳ. — Ἡ γυνὴ καὶ ὁ διάβολος, αἱ ἔγκυοι, ἡ κολυμβήθρα. — Ἀριθμὸς διαβόλων. — Δαιμονιῶντες καὶ ἅγιος Γεράσιμος.

Πρόληψις, ἤτοι κατ' ἀρχαίους δόξα ἡ οὐκ ὀρθή, ἐστὶν ἡ ἄνευ κρίσεως περί τινος δοξασία. Εἰς ὅλας τὰς ἐποχάς, εἰς ὅλους τοὺς λαούς, εἰς πάντα τοῦ βίου τὰ γεγονότα, εἰς τὰς σκέψεις ἡμῶν καὶ πράξεις, ἐν τῇ οἰκογενείᾳ, τῇ κοινωνίᾳ, τῇ θρησκείᾳ, ταῖς πόλεσι καὶ τοῖς ἀγροῖς, εἰς τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας, παρὰ τοῖς μεμορφωμένοις καὶ ἀμαθέσι καὶ ἐν γένει εἰς πᾶσαν σχέσιν καὶ συναλλαγήν, ὁ ἄνθρωπος συναντᾶται μετὰ προλήψεων, ἃς ἐγέννησαν περίεργοι ἐνίοτε συμπτώσεις καὶ ταὐτότητες ἀποτελεσμάτων, ἀναγαγοῦσαι παρὰ τῷ λαῷ ἐκείνας εἰς νόμον δυσπαράβατον, προκαταλαμβανούσας ὡς εἰκὸς τὰς

[1] Ἐκ τῆς συλλογῆς τῶν ἐν Κεφαλληνίᾳ ἐθίμων, ἠθῶν, προλήψεων, δεισιδαιμονιῶν, ὅρκων, καταρῶν, εὐχῶν, παροιμιῶν, λέξεων, τοπωνυμιῶν κλπ. ὧν τινα ἐδημοσιεύθησαν, τὸ ὅλον δὲ μετ' οὐ πολὺ ἐκδοθήσεται ὑπὸ τὸν τίτλον «**Κεφαλληνιακὰ σύμμικτα**».

σκέψεις, ἀποφάσεις καὶ πράξεις περὶ τοῦ αἰσίου ἀποτελέσματος ἢ τ'ἀνάπαλιν. Αἱ προλήψεις, ὡς πλάναι τῆς διανοίας, δύνανται νὰ διαιρεθῶσιν εἰς φυσικάς, ἐπιστημονικάς, ἱστορικὰς καὶ θρησκευτικάς, εἰς τὰς τελευταίας δὲ ταύτας κυρίως καταταχτέαι τυγχάνουσιν αἱ δεισιδαιμονίαι, αἵτινες, καθ'ἃ καὶ ἡ λέξις αὐτὴ δηλοῖ (δέος-δεῖσις-δαίμων),παριστῶσι τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα προκαταλαμβανόμενον καὶ δουλούμενον αὐτόχρημα, οὐχὶ ὑπὸ τοῦ φυσικοῦ καὶ παρὰ τοῦ λογικοῦ ὄντος ὀφειλομένου πρὸς τὸ ὑπέρτατον ὂν σεβασμοῦ καὶ τῆς περὶ ὑπάρξεως ἀνάγκης καὶ δυνάμεως τούτου ἐπιβολῆς, ὅσον ὑπὸ ἀλογίστου καὶ ὑπερβολικοῦ δέους. Ἀλλὰ καὶ τὴν πρόληψιν, ὡς αὕτη ὁρίζεται, δύναταί τις νὰ θεωρήσῃ ταὐτοσήμαντον περίπου τῇ δεισιδαιμονίᾳ, διότι ἐπικρατεῖ πάντοτε εἰς τὰς προλήψεις πεποίθησις ἐκ τῶν προτέρων περὶ τοῦ αἰσίου ἢ τοὐναντίου, ἐξ ἀνωτέρας ἀγνώστου, ἀλλὰ βεβαίως οὐχὶ ἀνθρωπίνης αἰτίας προερχομένου, εἶνε δὲ βέβαιον ὅτι ἐν τῇ παρερμηνείᾳ τῶν φυσικῶν φαινομένων καὶ τῇ ἀπορίᾳ περὶ τῶν δυνάμεων καὶ ἰδιοτήτων τοῦ θείου ἀνάγονται αἱ πρῶται τῶν ἀνθρώπων δεισιδαιμονίαι, ἀσθενῶν καὶ σμικρῶν πρὸ τοῦ ἀπείρου καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς κτίσεως, ἐκταθεῖσαι εἶτα ὑπὸ τὴν γενικωτέραν τῆς προλήψεως σημασίαν κατὰ τὰς διαφόρους πλάνας τῆς διανοίας. Τὴν μέσην, κατὰ Σουΐδαν, βαδίζει ὁδὸν ἡ εὐσέβεια μεταξὺ δεισιδαιμονίας καὶ ἀσεβείας, ὡς βαινουσῶν ἀμφοτέρων μακρὰν τῆς πρεπούσης εἰς τὸ θεῖον λατρείας. Ἡ δεισιδαιμονία εἶνε τιμὴ δουλική [1], οὐχ ἧττον παρ'ἀρχαίοις Ἕλλησιν ἐλαμβάνετο ἐπὶ καλοῦ, παρὰ τοῖς χριστιανοῖς ὅμως τοὐναντίον πλησιέστατα τῇ ἀσεβείᾳ καὶ εἰδωλολατρείᾳ προσκειμένη, κατὰ τοὺς πατέρας τῆς ἐκκλησίας, ἐλέγχουσα οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ δειλίαν ἀστήρικτον καὶ περὶ τὴν πίστιν ἀμφιβολίαν, ἐλαττώματα ταῦτα ψυχῶν ἀσθενῶν εἰς ἀνωφελῆ καὶ ἐπουσιώδη περιοριζουσῶν τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα. — Ὁ φανατισμὸς καὶ τὰ τόσα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν θρησκειῶν ἀναγραφόμενα ἐγκλήματα, ἀφετηρίαν ἔσχον τὸ ἄλογον δέος καὶ τὴν καλὴν πίστιν ὅτι οὕτως ἐξυπηρετεῖται τὸ θεῖον, ἀπειράριθμοι δὲ ἤχθησαν μέχρι μαρτυρίου καὶ λαοὶ ὅλοι πολλάκις παρεσύρθησαν ὑπὸ πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν κερδοσκόπων εἰς ἐμφυλίους σπαραγμοὺς καὶ μακροὺς ἀγῶνας. Αἱ προλήψεις καὶ αἱ δεισιδαιμονίαι μερικώτερον, εἰ καὶ κατὰ τὰ παραδεδεγμένα εἰσὶ πλάναι τῆς διανοίας ἀφορμὴν λαβοῦσαι ἐξ ἁπλῶν συμπτώσεων καὶ συγκυριῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ μὴ ἐπαρκοῦς διανοητικῆς μορφώσεως τῶν λαῶν ἀφ' ἑτέρου, δεσμευσασῶν τὴν κρίσιν περὶ τὴν ἀληθῆ τῶν πραγμάτων ἐκτίμησιν διὰ τῆς προκαταλήψεως ἣν προϋποθέτουσίν εἰσιν, οὐχ ἧττον

[1] Θεοφράστου, Χαρακτῆρες, 25.

ἐν πολλοῖς τεκμήρια εὐλαβείας πρὸς παλαιοτέρας ἰδέας καὶ πεποιθήσεις καὶ ἐμμονῆς καὶ ἀγάπης εἰς τὰ πατροπαράδοτα, ἀφ' ὧν οὐκ εὐαρέστως ἀπομακρύνεται ὁ ἄνθρωπος. Εὑρίσκονται ἐν αὐταῖς λείψανα παρῳχημένων δοξασιῶν καὶ συστήματα, ἃς πίστις καὶ πόνος ἐπιβάλλουσιν ἡμῖν, οἱονεὶ ἀρεσκόμενα καὶ ἐμμένοντα νὰ μὴ ἀφήσωμεν ἄσχετα πρὸς τὰ νεώτερα καὶ ἰσχύοντα, ἀλλ' ὑπὸ τοὺς τύπους καὶ τὰς μορφὰς τούτων νὰ τηρῶμέν πως κεκρυμμένην καὶ ἀλληγορικὴν οὐσίαν τῶν παλαιοτέρων, μέχρις οὗ πάλιν μείζων τοῦ πνεύματος καλλιέργεια καταρρίψῃ πᾶν τὸ μὴ κατ' οὐσίαν πρὸς τὰ ὀρθότερα σύμφωνον, εἰ καὶ τοῦτό ἐστι μονονουχὶ ἀδύνατον ἐν ὅλῳ, διότι ἡ ἱστορία τοῦ πνευματικοῦ ὀργασμοῦ τρανότατα ἀποδεικνύει τὸ λίαν δυσχερὲς τῆς ἐκριζώσεως παλαιοτέρων ἰδεῶν. Ἡ λύσις τῶν δεσμῶν τοῦ πνεύματος καὶ τῶν πεδῶν τῆς ἐλευθερίας καθ' ὅλα πολλὰς ἀκόμη θ' ἀριθμήσῃ τὰς ἑκατόμβας τῶν θυμάτων καὶ τοὺς ποταμοὺς τῆς μελάνης καὶ τοῦ αἵματος ἐν τῷ ἔργῳ τῆς τελείας χειραφεσίας· ἐντεῦθεν αἱ προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι σὺν τόσοις ἄλλοις δεσμοῖς, εἰσὶ κρίκοι ὑπὸ διαφόρους τύπους καὶ χαρακτῆρας συνδέοντες τὰς πολλὰς καὶ ποικίλας διὰ τῶν αἰώνων ἱστορικὰς περιπετείας, δοξασίας, συστήματα γλώσσας, θρησκείας, ἤθη καὶ ἔθιμα τῶν λαῶν, οἵτινες ἐν ἐποχαῖς ἀμαθείας μετέδωκαν τοῖς ἐπιγιγνομένοις, δι' ἀλληγοριῶν, μύθων, παραδόσεων, ἐθίμων καὶ ἄλλων λαϊκῶν δοξῶν, ὅ,τι ἡ ἱστορία διὰ τῶν δέλτων αὐτῆς καὶ τὰ ἄλλα μνημεῖα ἐναργέστερον, συστηματικώτερον καὶ ἐπιστημονικώτερον διασῴζουσιν ἢ παραλείπουσιν ὡς μὴ ἠκριβωμένον ἢ ὡς σχολαστικὴν λεπτομέρειαν ἐν τῷ γενικωτέρῳ τοῦ ἔργου των σκοπῷ. Εἰς τὰς προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίας ὁ ἱστορικὸς καὶ ὁ κοινωνιοδίφης, πολλὰ θὰ εὕρωσι τὰ λείψανα τῶν περιπετειῶν λαοῦ τινος, οὐκ ἄσπουδα δὲ τυγχάνουσι συμπληρώματα αὗται τῶν ἱστορικῶν μελετῶν καὶ βοηθήματα τῆς κριτικῆς ἐν τῇ ἐκτιμήσει τῶν διαφόρων πολιτισμῶν· ἐπιβάλλεται μάλιστα τοιαύτη ἐργασία πρὸς διάσωσιν καὶ ἑρμηνείαν τοῖς κηδομένοις τῆς τῶν ἱστορικῶν καὶ φυσικῶν ζητημάτων τελειοτέρας διαλευκάνσεως. Ἡ ἱστορία τῶν θρησκειῶν πολλὴν δύναται ν' ἀντλήσῃ ἰδίως ὕλην ἀπὸ τῆς γνώσεως, μελέτης καὶ συμπαραβολῆς τῶν προλήψεων παρὰ τοῖς διαφόροις λαοῖς.

Εἰς τὰς δεισιδαιμονίας καὶ προλήψεις, τὸ δυσεξήγητόν πως ἔγκειται ἐν τῇ ἐπαναλήψει καὶ ταὐτότητι τῶν ἀποτελεσμάτων, ὡς ἐπακολούθων τῆς ἀποφυγῆς ἢ ὑποταγῆς εἰς πρόληψίν τινα, καὶ οὐκ ἀτόπως τοῦτο ἠδύνατο νὰ δικαιολογήσῃ τὴν περιέργειαν καὶ τὴν ἔρευναν τῶν αἰτίων. Ὑπάρχουσιν οἱ δοξάζοντες ὅτι ταῦτα δὲν πρέπει νὰ θεωρῶνται ὅλως

τυχαῖαι συμπτώσεις. Ἡ ἀλήθεια βραδύνει σχεδὸν πάντοτε ν' ἀναδειχθῇ ἐν ὅλῳ. Διὰ τῆς μελέτης ἐπὶ ἀποτελεσμάτων, διὰ τῆς ἐξετάσεως φαινομένων ἀνεῦρεν ὁ ἄνθρωπος τὰς πρώτας αἰτίας· τοῦτο βεβαιοῖ ἡ ἱστορία καὶ ἡ πεῖρα. Πολλὰ μέχρι τινὸς θεωρούμενα ἄσπουδα καὶ δὴ γελοῖα, καὶ τόσα κατὰ τὰς περιωρισμένας γνώσεις ἐποχῆς τινος νομιζόμενα ἀδύνατα, ἡ ἐπιστήμη κατόπιν ἀπέδειξε βάσιμα καὶ ἐκύρωσεν ὡς φυσικοὺς νόμους, ὡς ἀληθείας ἀκραδάντους. Διατί νὰ μὴ παραδεχθῶμεν λοιπὸν ὅτι ὑπὸ τὴν πρόληψιν ὑπολανθάνει ἀλήθειά τις ἄγνωστος ἔτι καὶ ὑπὸ τὴν ἐπανάληψιν τοῦ αὐτοῦ ἀποτελέσματος ὅσον καὶ ἂν τοῦτο θεωρῆται ἄλογον, παράδοξον καὶ γελοῖον, αἰτία τις, νόμος τις παραγωγός; Μεθ' ὅλα ταῦτα ὅμως, ἡ ἐπιστήμη δὲν ἀνεκάλυψεν ἔτι τὸ μυστήριον τῆς σχέσεως, ἀλλ' ἐθεώρησε τὰς προλήψεις ὡς πλάνας τοῦ πνεύματος, κρατοῦσα δὲ περὶ αὐτῶν γνώμη τυγχάνει ἡ τοῦ τυχαίου καὶ τῆς συμπτώσεως παρερμηνευθέντων καὶ ὅτι ἡ προκατάληψις δεσμεύει τὸν νοῦν ἡμῶν, ὥστε νὰ συντελῇ ἀκουσίως εἰς τὸ προγνωριζόμενον ἀποτέλεσμα.

Αἱ περὶ καλῶν καὶ κακῶν πνευμάτων δοξασίαι τῶν ἀρχαίων καὶ τὰ περὶ ψυχῆς, ἀγγέλων, πονηρῶν πνευμάτων δόγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐγένοντο αἴτια πολλῶν καὶ ποικίλων παρὰ τῷ λαῷ προλήψεων, τὰ πνεύματα δὲ ἐν γένει παρέχουσιν ἀφθονωτάτην ὕλην εἰς τὸν πραγματευόμενον τοιαῦτα λαογραφικὰ ζητήματα. Αἱ πολλαί, ποικιλόμορφοι καὶ πολυώνυμοι θεότητες τῶν ἀρχαίων, οὐράνιοι, ἐπίγειοι καὶ ἐνάλιοι, αἱ δυνάμεις καὶ αἱ μορφαὶ τοῦ θείου, οἱ ἅγιοι τοῦ Χριστιανισμοῦ, οἱ ἄγγελοι καὶ ἡ Παναγία συνδυάζονται καὶ ἀναφαίνονται ἐν ταῖς προλήψεσι καὶ δεισιδαιμονίαις ὑπὸ διάφορα ὀνόματα, μορφάς, δυνάμεις, ειδικότητας καλῶν ἢ κακῶν πνευμάτων· τὰ τελευταῖα μάλιστά εἰσι πολυάριθμα.[1] Κυρίως τὰ περὶ Θεοτόκου, ἁγίων, ἀγγέλων καὶ διαβόλων παρὰ τοῦ λαοῦ πιστευόμενα ἀποδεικνύουσι πρὸς τούτοις καὶ τὴν ὁποίαν ἤσκησαν μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπ' αὐτοῦ τὰ θρησκευτικὰ μεσαιωνικὰ βιβλία καὶ τὰ συναξάρια, ἅτινα ἐμελέτων καὶ εἰς ἃ ἀκραδάντως ἐπίστευον οἱ ἕνεκα τῶν ἐθνικῶν περιστάσεων τόσον ἀφωσιωμένοι καὶ τόσον ἐλπίζοντες εἰς τὴν ἀρωγὴν τῆς θρησκείας ἡμέτεροι πατέρες, καὶ πόσον εἰς τὰς λαϊκὰς ταύτας δοξασίας συνέτεινεν ὁ τὰ πολλὰ ἀμαθὴς καὶ φανατικὸς κλῆρος, ὁ πλεῖστα, ἂν ὄχι σκοπίμως ἐνίοτε, ἀλλ' ἐξ ὑ-

[1] Ὡς ἡ λάμιαι (ἢ λαδόμιες), ἡ στρίγγλες, οἱ βουρκολάκοι (καὶ βρυκολάκοι), τὰ παγανὰ (ἢ οἱ καλικάντζαροι καὶ καλικαντζαρέοι), τὰ φαντάσματα, ἡ ἀνεράγδες, τὰ στοιχειά, οἱ δράκοντες κλπ. περὶ ὧν θὰ πραγματευθῶμεν ἐν ἰδιαιτέρᾳ διατριβῇ.

περβαλλούσης βεβαίως πίστεως καὶ εὐσεβείας παρερμηνεύσας πράγματα καὶ δόγματα καὶ τοῖς ἁπλουστέροις, ἑπομένως τοῖς πολλοῖς μεταδοὺς στρεβλὰς δοξασίας. Εἰς τὰ καθέκαστα τῶν περὶ ἀγγέλων καὶ δαιμόνων προλήψεων ἐν Κεφαλληνίᾳ εἰσερχόμενοι, ἀπέχομεν νὰ δώσωμεν ἐξηγήσεις εὐρείας ὡς ξένας τοῦ ἔργου ἡμῶν, ἁπλοῦ συλλέκτου ὕλης εἰς τὴν περὶ τῶν ζώντων μνημείων τῆς γλώσσης καὶ ἐν γένει τοῦ ἐθνικοῦ βίου ἐπισπευδομένην συγκομιδὴν ὑλικοῦ, ὅπερ ἄλλοι ἄνδρες εἰδικοὶ καὶ περὶ τὴν συγκριτικὴν μυθολογίαν καὶ γλωσσολογίαν ἐγκρατεῖς ἐπεβάλλοντο πρὸ πολλοῦ ἐργαζόμενοι μετ' ἄκρας φιλοπονίας καὶ τῆς πρεπούσης σπουδαιότητος νὰ καθαρίσωσι, συστηματοποιήσωσιν, ἑρμηνεύσωσι καὶ συνδέσωσι μετὰ τῆς ἀρχαιότητος ἐν γένει καὶ μερικώτερον μετὰ τοῦ βίου τῶν ἡμετέρων προγόνων, ὅπως ἀναδείξωσιν εὐπαρουσίαστον καὶ οὐκ ἄδοξον τὸ ἐνεστὼς τῆς γλώσσης, τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τοῦ νεωτέρου ἑλληνικοῦ λαοῦ [1].

Ἐν Κεφαλληνίᾳ πολλά εἰσι τὰ περὶ δαιμόνων καὶ ἀγγέλων πιστευόμενα. Εἰς τὰ χωρία μάλιστα, ὡς συμβαίνει συνήθως, οἱ ἄνθρωποί εἰσι φιλοθρησκότεροι μέχρι δεισιδαιμονίας ὑπερβολικῆς καὶ προληπτικώτεροι τῶν ἀστῶν, ἀλλὰ κυρίως πάσχουσι δαιμονοφοβίαν. Ὁ Κεφαλλὴν μεθ' ὅλην τὴν σοβαρότητα τοῦ ἤθους του καὶ τὴν γνωστὴν εὐφυΐαν καὶ πρακτικότητα τοῦ πνεύματος, δὲν ἀποτελεῖ κατὰ τοῦτο ἐξαίρεσιν. Ἔχει κατὰ τὴν δημώδη λέξιν, τὰ ἀγούρια του, ἤτοι τοὺς οἰωνούς, τὰς προλήψεις του [2], ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ αὗται περιστρέφονται εἰς τὴν ἐπήρειαν κακοῦ πνεύματος. Τὰ ὀργικὰ μάλιστα παρὰ τοῖς χωρικοῖς, ταῖς γυναιξί, καὶ ἐν γένει τοῖς ἀπαιδεύτοις, εἶνε περιληπτικὴ ὀνομασία τῶν κακῶν πνευμάτων ἐν γένει, ὀργικὸν δὲ καλοῦσι καὶ τὴν ἐκδήλωσιν τῆς δαιμονικῆς ἐπηρείας. Ἕκαστος ἐνταῦθα θεωρεῖται — ἀντιποιούμενος ἰδιότητα θείου — παρὼν πανταχοῦ καὶ ἀκούων διὰ τοῦ ἀντιπροσωπεύοντος αὐτὸν ἀγγέλου. Τοῦτο γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ ὅτι προκειμένου λόγου περί τινος ἀπόντος καὶ ἀναφερομένων ἀναμφισβητήτων αὐτοῦ ἀρετῶν ἢ ἀληθείας γεγονότος τινὸς σχετιζομένου πρὸς τὸ πρόσωπον ἐκεῖνο, ὁ ὁμιλῶν πρὸς μείζονα τῶν λεγομένων του κύρωσιν λέγει· «θὰ 'πῶ ὅλην τὴν ἀλήθειαν, ἐδῶ παραστέκει (ἢ στέκει, ἢ εἶνε) ὁ ἄγγελός του καὶ μᾶς ἀκούει». Εἰς ὅλους ὑπάρχει σύντροφος ἄγγελος μὲν εἰς τὸ δεξιὸν μέρος, διάβολος δὲ εἰς τὸ ἀριστερόν, ἀλλὰ

[1] Οἷος πρώτιστα ὁ περισπούδαστος φίλος καὶ σοφὸς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου κ. Νικόλ. Πολίτης.

[2] Ἐκ τοῦ ἰταλ. augurio, λατ. augurium=οἰωνὸς πρόληψις. Τὤχω ἀγούριο =ἔχω πρόληψιν.

δὲν περιορίζει ὁ λαὸς τὸ πονηρὸν πνεῦμα ἐν τῇ ἐννοίᾳ καὶ τῇ μορφῇ τοῦ διαβόλου μόνον, διότι δέχεται καὶ κακοὺς ἀγγέλους. Αἱ φράσεις π.χ. «εἶμαι σὲ κακὸν ἄγγελον ἢ καλὸν ἄγγελόν» εἰσι συνηθέσταται εἰς τὴν ἐνταῦθα λαλουμένην, πρὸς δήλωσιν, ἐκείνη μὲν τῆς κακοθυμίας, τῆς ὀργιλότητος καὶ τῆς κακῆς ἐν γένει διαθέσεως, αὕτη δὲ τῆς πρὸς τὸ ἀγαθὸν προθυμίας καὶ τῆς τοῦ ἤθους γλυκύτητος. Οἱ τοιοῦτοι καλοὶ ἢ κακοὶ ἄγγελοί εἰσι βεβαίως χριστιανικαὶ παραστάσεις τῆς ψυχῆς κατὰ τὰς διαφόρους αὐτῆς καταστάσεις, τοῦτο δὲ καθιστᾷ βεβαιότερον καὶ ἡ φράσις ἄγγελος τῆς ψυχῆς, ὡς λέγομεν, ἑπομένως τῇ εὐχῇ τῆς ἐκκλησίας πρὸς τὸν ἄγγελον φύλακα καὶ ἐφεστῶτα τῆς ψυχῆς. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἄψυχα ἔχουσιν ἐν αὐτοῖς ἢ παρ' αὐτοῖς φύλακα καλὸν ἢ κακὸν πνεῦμα. Δένδρα τινά, ὡς αἱ συκαῖ καὶ αἱ ἀμυγδαλαῖ, θέσεις τινές, ὡς τὰ παρόχθια ποταμῶν μέρη, αἱ κρημνώδεις ἀκταὶ καὶ αἱ χαράδραι, τὰ τρίστρατα καί τινες οἰκίαι ἔχουσι τὸ κακόν των πνεῦμα, ἐνῷ τοὐναντίον ἡ ἐλαία εἶνε δένδρον τοῦ Θεοῦ κλπ. Ὁ λαὸς ἀδιστάκτως παραδέχεται ὅτι ὁ Χάρακας [1], ὁ Σκαυδολίτης [2], ἡ Σκίζα [3], τὰ Κακὰ λαγγάδια [4], τὸ Χειμωνικὸν [5], τὸ Δρακοντόσπηλο [6], ἡ Διαβολοσπηλιὰ [7] κλπ. εἰσιν ἐνδιαιτήματα πονηρῶν πνευμάτων, οἱ διερχόμενοι δὲ ἐκεῖθεν ἐν νυκτὶ σταυροκοποῦνται καὶ διηγοῦνται πολλάκις ὅτι ἀκούουσι λίθους κυλιομένους καὶ θόρυβον καὶ ῥεύματα βιαίου ἀνέμου, οἶκος δὲ μέχρι σήμερον σῳζόμενος ἐν τῇ συνοικίᾳ Πλάκας τοῦ Ἀργοστολίου λέγεται casa del diavolo, μένων πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἀνενοικίαστος διὰ τὸν φόβον ὅτι εἶνε κατοικητήριον διαβόλων. Εἰς τὸ πῦρ τῆς ἑστίας καὶ τὴν φλόγα τοῦ λύχνου ὑπάρχει ἄγγελος, οἱ δὲ περὶ τὴν ἑστίαν ἢ τὸν λύχνον καθήμενοι, χωρικοὶ καὶ ἁπλοϊκοὶ ὁρκίζονται λέγοντες, «μὰ τὸν ἄγγελο τῆς φωτιᾶς», ἁπτόμενοι διὰ τῶν θηλῶν τοῦ λιχανοῦ καὶ τοῦ ἀντίχειρος τῆς φλογός, ἢ δεικνύοντες τὸ πῦρ, ἡ δὲ τούτου ἀφὴ καὶ συνεπῶς ἡ μετὰ τοῦ ἐν αὐτῷ ἐνοικοῦντος ἀγαθοῦ πνεύματος συνάφεια εἶνε ἐξαγνιστικὸν καὶ ἀποκρουστικὸν τούτου, ὅπερ φέρει ἕκαστος ἐρχόμενος ἐν καιρῷ νυκτὸς ἔξωθεν, ὥρας καθ' ἃς ὁ φιλῶν

[1] Κρημνὸς μεταξὺ Ἐρίσσου καὶ Πυλάρου, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Σάμης.

[2] Κρημνώδης κατωφέρεια ἐπὶ τῆς εἰς Θηναίαν ἀπὸ Ληξουρίου ἀγούσης εἰς τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου τοῦ Λειβαδίου.

[3] Ἀποτομώτατον ἀκρωτήριον εἰς τὰ δυτικὰ τῆς Πάλης, παρὰ τὴν μονὴν Κηπουρίων.

[4] Βαθεῖαι φάραγγες εἰς τὰ ἄνω τῶν Χαυριάτων ὄρη τῆς Πάλης.

[5] Ἀγρία κατωφερὴς ἀκτὴ βορείως τῆς Θηναίας.

[6] Σπήλαιον σταλακτιτῶν παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Κάβο-Γόμπο.

[7] Περὶ αὐτοῦ κατωτέρω.

τὰ σκότη δαίμων περιέρχεται τὰς ὁδούς. Τὸ πῦρ ἀποκρούει καὶ τὴν ἐν τῷ οἴκῳ εἰσόρμησιν τῶν παγανῶν (pagania) ἢ καλικαντζάρων κατὰ τὰ Δωδεκαήμερα, ἐντεῦθεν δὲ αἱ οἰκοκυραὶ τηροῦσι πάντοτε κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας δαυλοὺς ἀσβέστους εἰς τὴν ἑστίαν. Καὶ οἱ εἰς τὸ δωμάτιον λεχοῦς εἰσερχόμενοι ἅπτονται πρῶτον τῆς φλογὸς τοῦ λύχνου ἐν καιρῷ νυκτός, ἐπιβάλλεται μάλιστα τῷ ἀγνοοῦντι τοῦτο πρὶν ἢ καλησπερίσῃ. Κατὰ τὸ ψυχορράγημα τῶν ἐναρέτων παρίσταται ἄγγελος ἀόρατος ἵνα λάβῃ τὰς ψυχάς των, ἐνῷ ὁ δαίμων ἁρπάζει τὰς τῶν ἁμαρτωλῶν, καὶ ἀγγέλους ἰσαρίθμους ταῖς ἀγαθαῖς τοῦ θανόντος πράξεσι καὶ μάλιστα ταῖς εὐποιΐαις, παραδέχεται ὁ λαὸς περὶ τὴν ψυχὴν ἱσταμένους, δι' ὃ πρὸς μακαρισμὸν τῶν τοιούτων λέγουσι φ. ε. «Ὅσους ἐλέησε (ἢ ἐδρόσισε) ἢ ὅσα καλὰ ἔκαμε, ἢ ὅσα ἐδώκανε τὰ χεράκια του, τόσοι ἀγγέλοι καὶ ἀρχαγγέλοι στὴν ψυχούλα του.»

Περὶ τῶν ἀρχαγγέλων ἰδίᾳ νομίζουσιν ὅτι εἰσὶν οἱ κυρίως τῶν ἀποφάσεων τοῦ θείου ἐκτελεσταὶ κατὰ τὸν θάνατον τῶν ἀνθρώπων, πρὸς δὲ οἱ ἐκτιμηταὶ ἢ μᾶλλον εἰπεῖν οἱ ζυγισταὶ τῶν πράξεων τῶν ἀποθνησκόντων, ὅθεν καὶ φέρουσι πάντοτε τὰ ζύγια, ὡς ἔμβλημα τῆς δικαίας κρίσεως, δι' ὃ καὶ ὁ λαὸς θέλων νὰ ἐκφράσῃ τὸ ἀπόλυτον δίκαιον καὶ τὴν ἀκριβῆ κρίσιν ἐπὶ ἀμφισβητουμένων δικαίων, λέγει φ. ε. θὰ μὲ πληρώσῃς (ἢ θὰ μοῦ δώσῃς τὸ μητρικό μου ἢ τὸ δικό μου) μὲ τὰ ζύγια τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ (ἢ τῶν ἀρχαγγέλων). Ὡς ληξίαρχοι τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τῶν θανάτων τηροῦσι μεγάλα βιβλία [1], ἔνθα καταγράφουσι τοὺς ἀποθανουμένους, προφητικῶς περὶ τούτων ἀποφαινόμενοι ἐπὶ ἔτος μόνον, διότι ἡ ἐντολή των αὕτη διαρκεῖ ἀπὸ τῆς ὀγδόης Νοεμβρίου μέχρι συμπληρώσεως ἔτους ὅλου, ἡ δὲ ὑπηρεσία τῆς καταγραφῆς ἀπὸ τῆς πρώτης μέχρι τῆς ἑσπέρας τῆς ἑβδόμης Νοεμβρίου παραμονῆς τῆς ἑορτῆς τῆς συνάξεως τῶν Ταξιαρχῶν καὶ πασῶν τῶν οὐρανίων δυνάμεων, κατὰ τὸ ἑορτολόγιον. Ἐντὸς τῶν ἡμερῶν τούτων γράφουσιν οἱ ἀρχάγγελοι ὅσους θὰ πάρουν, κατὰ τὴν συνήθη φράσιν, τὴν τελευταίαν δὲ ἑσπέραν δύνανται νὰ μαντεύσωσιν οἱ ἄνθρωποι ἂν κατεγράφησαν εἰς τὰ ἀπαίσια βιβλία, τοποθετοῦντες λύχνους καὶ ἱστάμενοι ὄρθιοι· καὶ ἐὰν μὲν ἡ σκιά των εἶνε ὀρθία, ἠσφάλισαν πλέον ἓν ἔτος ζωῆς, ἐὰν δὲ ἡ κεφαλὴ φανῇ πως κλίνουσα πρὸς τοὺς ὤμους, τότε ἀψευδὴς πλέον ἐστὶν ἡ ἀπόδειξις, ὅτι κατ' αὐτῶν ἐβάφη

[1] Ἡ τήρησις βιβλίων ἔνθα γράφονται αἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων στηρίζεται ἐπὶ τῆς γραφῆς, καθ' ἣν «καὶ βίβλοι ἀνοιγήσονται» ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως· ἴσως δὲν εἶναι πρὸς τοῦτο ἄσχετα καὶ τὰ βιβλία τῶν ἀρχαγγέλων κατὰ τὰς λαϊκὰς δοξασίας.

κάλαμος ἀποφάσεως. Ὁ λαὸς πολὺ σέβει καὶ φοβεῖται τοὺς ἀγγέλους, ἀποκαλεῖ δὲ διὰ τοῦ ὀνόματός των ἁπλῶς ἢ ἐν συνθέσει πᾶν τὸ ὡραῖον καὶ τέλειον, [1] θεωρεῖ αὐτοὺς πρότυπα κάλλους ὑπερκοσμίου καὶ ἐπικαλεῖται εἰς νόσους πρὸς ἴασιν τῶν νοσούντων. Ὡς βαπτιστικὸν ὄνομα Ἄγγελος εἶνε κοινότατον, καθὼς Ἀγγελική, Ἀγγέλικα, Ἄγγιολα, Ἀγγιολίνα, Ἀγγελίνα, ἐπὶ θηλέων [2], ἑορτάζουσι δὲ οἱ φέροντες ταῦτα τὰ ὀνόματα τὴν ἡμέραν τῶν Ταξιαρχῶν καὶ οὐχὶ τὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ὡς ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Οἱ ἄγγελοι, πρὸς ἀπόδειξιν ἴσως ὑγιείας καὶ εὐρωστίας, πίνουσι ψυχρὸν ὕδωρ, κατὰ τὸ δημῶδες πρός τινα Ἀγγελικούλαν δίστιχον·

»Ἀγγελικούλα ζάχαρι, Ἀγγελικούλα μέλι,
»Ἀγγελικούλα κρύο νερὸ ποῦ πίνουν οἱ ἀγγέλοι.

Τοὺς εὐτυχεῖς ἐραστὰς ἐπίσης ὀνομάζουσιν ἀγγέλους καὶ ῥῆμα ἀγγελίζω ἐπὶ τῶν τοιούτων, ἐν ἀγγελικῇ τρόπον τινὰ εὐδαιμονίᾳ τυγχανόντων, ὅθεν καὶ δίστιχον προδοθέντος ἐραστοῦ·

»Ἄλλη φορὰ ἤμουν ἄγγελος, τώρ' ἀγγελίζουν ἄλλοι,
»στὴ βρύσι πῶπινα νερό, τώρα τὸ πίνουν ἄλλοι.

Ἀγγελικὸ λέγουσι τὴν ἄπλετον ἐν τοῖς ναοῖς φωταψίαν καὶ τὴν ψαλμῳδίαν, διότι τοὺς ἀγγέλους θεωροῦσι φῶς ἔκλαμπρον ἀποστίλβοντας καὶ ψαλμῳδοὺς ἐξόχους, κυρίως δὲ φωνὴν ὡραιοτάτην κεκτημένους, ὅθεν καὶ ἀγγελικὴ φωνή, ἀγγελικὸ τραγοῦδι. Θηλείας ἀγγέλους δὲν γνωρίζει ὁ λαός, τὰ παιδιὰ ὅμως ζῶντα καὶ νεκρὰ καλεῖ ἀγγελούδια. Εἰς τοὺς ἐξορκισμοὺς ὁ ἄγγελος ἔχει πολὺ μέρος, περίεργον δὲ ὅτι ἔν τινι τοιούτῳ ἀναφέρονται ἑπτὰ ἄγγελοι καὶ ἑπτὰ ἀρχάγγελοι ἐν συνοδίᾳ καὶ δή, ὄχι ὀλιγώτερον, ἢ κλέπτοντας τὸ σημανταρόξυλον τῆς Παναγίας! Πρὸς δήλωσιν δὲ θαυμασμοῦ ἢ ἐκπλήξεως καὶ ὡς ἀποκρουστικὸν ἐπικρεμαμένου κακοῦ φωνοῦσι σταυροκοπούμενοι «Ἄγγελος πρωτοστάτης», τὴν γνωστὴν ἀρχὴν τοῦ πρώτου τῶν χαιρετισμῶν τῆς Θεοτόκου. Οὐχ ἧττον ὅμως ὁ λαὸς εἶνε φειδωλός πως εἰς ἀπονομὴν πολλῶν ἐπιθέτων καὶ ἰδιοτήτων εἰς τοὺς ἀγγέλους, ἐνῷ τανάπαλιν συμβαίνει περὶ τοῦ διαβόλου.

Δαίμονες καὶ διάβολοί εἰσι ταυτόσημα καὶ ἐκφράζουσι γενικώτερον τὴν ἰδέαν τοῦ πονηροῦ πνεύματος. Ἐν αὐτοῖς ἐκπροσωπεῖται ἡ ὀργὴ

[1] Κυρίως ἐπὶ ὡραίων καὶ ἀγαθῶν.—Ἐπίσης πρβλ. ἀγγελικὸ φαΐ, κρασί, τραγοῦδι, μύτη, στόμα, μάτια κλπ., ἐν συνθέσει δὲ πάμπολλα, ἀγγελοκάμωτος, ἀγγελοκαμωμένος.

[2] Πλὴν τοῦ Ἀγγελική, τὰ λοιπὰ ἐκ τῆς ἰταλικῆς.

τοῦ Θεοῦ, ὅθεν καὶ ὀργικὰ καλοῦνται. Ὁ διάβολος θεωρεῖται ἔχων μακρὰν καὶ λεπτοτάτην εἰς τὸ ἄκρον οὐράν, ἐντεῦθεν δὲ τὰ γραΐδια σταυροκοπούμενα ἢ ἐξορκίζοντα φροντίζουσι νὰ συσφίγγωσιν ὅσον τὸ δυνατὸν ἰσχυρότερον τὰ τρία των δάκτυλα, λιχανόν, μέσον καὶ ἀντίχειρα, ἵνα μὴ διέλθῃ δι' αὐτῶν ἡ οὐρὰ τοῦ δαίμονος καὶ ματαιώσῃ τὸ ἐκ τῆς προσευχῆς, σταυροκοπήματος, ἐξορκισμοῦ προσδοκώμενον ἀγαθόν, ἐν γένει δὲ παραδέχεται ὁ λαός, ὅτι ὅπου συμβῇ τι κακόν, διαπληκτισμοί, τουτέστι σκάνδαλα, φόνοι κλπ. ἔχει τὴν οὐράν του, σπανιώτερον δὲ τὸ χέρι του, ὅπερ ὅμως εἶνε σύνηθες ἐπὶ Θεοῦ, Θεοτόκου καὶ ἁγίων ἐπὶ καλοῦ. Ὁ διάβολος εἶνε παμμέλας, κερασφόρος, γαμψῶνυξ, ἐξερεύγεται φλόγας ἀπὸ τοῦ στόματος, ἔχει δύο πόδας, δύο χεῖρας, ὀφθαλμοὺς ἐρυθροὺς καὶ κατοικεῖ ἐν φωλεᾷ, ἐν τῇ ἰδιότητί του ὅμως ὡς ὀργῆς Θεοῦ, νομίζεται πολύπους. «Ὁ διάολος, λέγουσιν, ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἔχει πολλὰ ποδάρια», δῆλα δὴ πρέπει τις νὰ ᾖ πολὺ προσεκτικός, διότι ὁ διάβολος φθάνει ταχύτατα πανταχοῦ πρὸς κακὸν διὰ πολλῶν τρόπων καὶ ἐπηρειῶν δυνάμενος νὰ ζημιώσῃ καὶ φέρῃ δεινά. Δὲν ἤκουσα νὰ λέγηται περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἔχει δέρμα ἀκανθωτόν, οὐχ ἧττον ὅμως τοὺς ἐπιβούλους καὶ μοχθηροὺς καλοῦσι διαόλου ἀγκάθια καὶ σκλῆθρες. Ὁ λαὸς προσπαθεῖ ν' ἀποφεύγῃ νὰ ἐκστομίζῃ τὸ ὄνομά του, ἀντὶ τούτου δὲ λέγουσιν ὁ δεῖνας (καὶ ὁ ὀδεῖνας), ὁ τάδες, ἐκεῖνος, ὁ ἀμελέτητος, ὁ ὀξαποδῶ, ὁ καταραμένος καὶ τὰ τοιαῦτα· ἄλλοτε δὲ διαστρέφουσι καὶ παραφθείρουσι τὴν λέξιν διάβολος λέγοντες διάοτσος, διάφορος, διάσκαντζος, πτύουσι δέ, ὡς καὶ ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ βαπτίσματος γίνεται παρὰ τοῦ ἱερέως κατὰ τὰ διατεταγμένα, καὶ σταυροκοποῦνται πολλάκις, ὅταν ἀναφέρηται τὸ ὄνομά του, αἱ δὲ οἰκοκυραὶ λιβανίζουσι τὰς κλίνας τῶν οἰκείων πρὸς ἀπόκρουσιν αὐτοῦ. Ὅταν ἀναφέρηται τὸ ὄνομά του, καθὼς καὶ κακόν τι μέγα, θέτουσιν ἀμέσως ὀρθίαν ἀνοικτὴν τὴν παλάμην καὶ φωνοῦσι σίδερο στὴ μέση μας, τὸ μὲν διότι τὸ μέταλλον τοῦτο θεωρεῖται ἐχθρὸν τῷ διαβόλῳ, τὸ δὲ διότι παρὰ τῷ λαῷ θεωρεῖται σκληρότερον καὶ μᾶλλον ἀδιαπέραστον τῶν μετάλλων καὶ συνεπῶς καὶ αὐτὸν τὸν διάβολον δυνάμενον νὰ ἐμποδίσῃ ἐρχόμενον καθ' ἡμῶν. Τὰ ὀνόματα σατανᾶς καὶ σοτανᾶς, πειρασμός, πονηρὸ καὶ ἀκάθαρτο, καὶ τελώνιον ἐπίσης εἰσὶ συνήθη, εἰλημμένα ἀπὸ τῶν γραφῶν καὶ τοῦ ἁγιασματαρίου· τελώνιον δὲ τῆς Μαγδάλως λέγουσι τὸ ταραχοποιὸν καὶ ἀνυπότακτον πνεῦμα καὶ μάλιστα τῶν παιδίων, ἐκ μεταφορᾶς βεβαίως τοῦ πονηροῦ πνεύματος, ὅπερ παρέσυρε τὴν Μαγδαληνὴν εἰς τὰς τρίβους τῆς ἀπωλείας. Τὰ ἐπίθετα ἐπικατάρατος καὶ ἀναθεματισμένος εἰσὶν

ἐπίσης λίαν συνήθη, τὸ πρῶτον μάλιστα λέγεται καὶ εἰς μοχθηροὺς ἀνθρώπους, καθὼς καὶ εἰς ὑψηλοὺς καὶ ἰσχνοὺς ὡς ὁμοιάζοντος τῷ διαβόλῳ. Ὁ δαίμων πολλάκις θεωρεῖται γέρων, ὅθεν καὶ ἡ κατάρα «σῦρε (ἢ πήαινε) στὸ γέρο τὸν διάολο», δὲν εἶνε ὅμως καὶ ἀπίθανον νὰ ἐννοῶσι τὸν ἀρχηγὸν τῶν πονηρῶν πνευμάτων. Ὑπάρχουσι καὶ θήλεις διάβολοι (διαόλισσες, δαιμόνισσες) καὶ παιδία (διαολόπουλα, διαολάκιδες), διαολάκην δὲ λέγουσι τὸ μικρόσωμον, ζωηρὸν καὶ δυσυπότακτον παιδίον· ἔχει δὲ καὶ ἐγγόνια, τὰ τέκνα τῶν ἱερέων, κατὰ τὴν παροιμίαν «παιδὶ παπᾶ, διαόλου 'γγόνι». Οἱ διάβολοι εἶνε ἑβδομήκοντα δύο, ἐπὶ λίαν δὲ ἰδιοτρόπου καὶ ὀξυθύμου λέγουσιν ἔχει καὶ τοὺς ἑβδομῆντα δύο μέσα του[1] ὡς γεννήματα καὶ κτήματα τῶν διαβόλων· ὅθεν ἐπὶ τῶν τοιούτων λέγουσιν εἶπε ὁ διάολος καὶ τὸν ἔκαμε. Τοὺς ἁμαρτωλούς, ἀλλὰ κυρίως τοὺς ἀσεβεῖς καὶ βλασφήμους λέγουσι παραδομένους ἢ δοσμένους, παραδίνω δέ τινα δηλοῖ, βλασφημῶ τινὰ παραδίδω τινὰ τῷ διαβόλῳ. Οἱ Κεφαλλῆνές εἰσι βλάσφημοι κατὰ τὴν γνωστὴν ἑπτανησιακὴν παροιμίαν «κεφαλλονίτης βλάστημος κλπ.», αἱ δὲ σχέσεις τῶν μετὰ τοῦ διαβόλου ἔδωκαν ἀφορμὴν νὰ συμπεριληφθῶσιν εἰς τὴν πελοννησιακὴν παροιμίαν·

> «Ὁ διάολος εἶχε τρία παιδιά, τὸν ἕνα κάθισε στὴν Κρήτη,
> »τὸν δεύτερο στὴ Μάνη, καὶ τὸν τρίτον στὴν Κεφαλλονιά[2].

Ὁ δαίμων πολλάκις φαίνεται ὡς μαῦρος κύων, μάλιστα εἰς θέσεις ὅπου ἐγένοντο φόνοι, ἄλλοτε ὡς ῥεῦμα σφοδροῦ ἀνέμου, ἀρέσκεται δὲ νὰ διανυκτερεύῃ εἰς ἀργαλιὰ καὶ ἐλαιοτριβεῖα, τοῦτο δὲ ἀποφεύγουσι σταυρόνοντες ἢ λιβανίζοντες μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἐργασίας τὸ ἑσπέρας τὰ ἐν λόγῳ μηχανήματα. Περίεργον καὶ τὸ ἐπίθετον σκατόφωλος, ὡσανεὶ ἔχει φωλεὰν ἐντὸς περιττωμάτων, εἰς τὰς φράσεις δὲ ἐμπῆκε στὸ καυτρί του ἐπὶ ἥττης τοῦ διαβόλου, φαίνεται ὅτι τὸν θεωροῦσιν ἔχοντα κέλυφος ὡς ἡ χελώνη καὶ κρύπτοντα ἐν ταπεινώσει καὶ φόβῳ τὴν κεφαλὴν ἐν αὐτῷ[3]. Ἡ ἐνέργεια τοῦ πονηροῦ πνεύματος λέγεται συνταρκία[4] ἐπικαταράτου ἢ κουτάλα διαόλου, δι' ἧς ἐκ μεταφορᾶς τοῦ μαγειρικοῦ ὀργάνου, ἀνακατόνει καὶ θολόνει τὲς δουλιές. Ὁ ἄρχων τῶν δαιμόνων λέγεται Βερτζεβούλης, Ἑωσφόρος ἐκ τῆς

[1] Περιέργως ὁ λαὸς κατὰ τὴν δημώδη ἰατρικὴν εἰς ἑβδομήκοντα δύο ἀναβιβάζει καὶ τὰς ἀσθενείας «ἑβδομῆντα δύο ἀνάγκας τοῦ κορμιοῦ», κατά τινα ἐξορκισμόν.

[2] Πάρτς, Κεφαλληνία καὶ Ἰθάκη μεταφρ. Λ. Παπανδρέου σ. 131.

[3] Καυτρὶ κυρίως καὶ καυκὶ τὸ κέλυφος τῆς χελώνης.

[4] Ἴσως ἐκ τοῦ συνταράσσω.

Γραφῆς εἰλημμένα, διὰ τῆς δευτέρας δὲ πάντοτε χαρακτηρίζουσι τὸν ἀλαζόνα. Αἱ μοχθηραὶ οἰκογένειαι καὶ αἱ κακαὶ γενεαὶ ὀνομάζονται διαολοσποραί, διαολοφαμελιές, διαολοσπάρματα, διαολόσπητα, οἱονεὶ γόνοι τοῦ διαβόλου, ὅστις ἀγαπᾷ πολὺ τὰς γυναῖκας καὶ μάλιστα τὰς ἐγκύους, τὰ δὲ τερατογενῆ, ἐκτρωματικὰ καὶ ἠλίθια παιδία θεωροῦνται γεννηθέντα ἐξ ἐπηρείας διαβολικῆς.

Ὁ διάβολος ἔχει κυρίαν κατοικίαν τὰ ἄφανα ἢ καταχθόνια τῆς γῆς, καὶ τὴν κόλασιν ἔνθα ὑπηρετεῖ εἰς τὴν τήρησιν τοῦ ἀενάου πυρὸς τῶν ἐκεῖ λεβήτων, ὅπου, κατὰ τὰς περὶ κολάσεως δοξασίας τοῦ λαοῦ, βασανίζονται οἱ ἁμαρτωλοί· ἔχει δὲ καὶ προσφιλῆ μέρη ἔνθα συχνάκις διαμένει, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐρρήθη, τοὺς κρημνούς, τὰς φάραγγας, τὰ σπήλαια κλ. Ἐν Θηναίᾳ σώζεται παράδοσις περὶ τῆς ἐκεῖ διαολοσπηλιᾶς εἰς θέσιν Κάτω Χαλαιπέδα, εἰς δύσβατον καὶ ἀγρίαν κατωφέρειαν κατὰ τὴν κωμόπολιν τοῦ Ἀγκῶνος. Ὑπῆρχε, λέγουσιν, ἐκεῖ πρὸ χρόνων ποιμήν τις ἁμαρτωλὸς καὶ ἄθρησκος, φίλος δὲ πιστὸς τοῦ διαβόλου, ὅστις ἐπέταξεν αὐτῷ νὰ μὴ πατήσῃ ποτὲ τὸν πόδα εἰς ἐκκλησίαν. Ἄνω τοῦ ἐν λόγῳ σπηλαίου, καθ' ὑπόδειξιν τοῦ δαίμονος, ὁ ποιμὴν ἤγειρε τὸ μανδρί του, ἐντὸς ὅμως του σπηλαίου ἐτυροκόμει. Ἔτυχεν ὅμως μίαν τῶν ἡμερῶν ὁ ποιμὴν νὰ κάμῃ τι καλὸν ἢ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν ἐκκλησίαν· ἀλλ' ὁ διάβολος μαθὼν τοῦτο ἔδραμε μετ' ὀλίγον καὶ εὑρὼν τὸν ποιμένα τυροκομοῦντα ἐν τῷ σπηλαίῳ, ἔθηκε πῦρ εἰς τὸ μανδρί, ἀλλ' ὁ ποιμὴν ἁρπάσας τὴν κουτάλαν πλήρη θερμοῦ γάλακτος ἔρριψεν αὐτὴν κατὰ πρόσωπον τοῦ δαίμονος, ὅστις φυγὼν ξεθερματισμένος δρομαίως, ἐφώναξε καλῶν τοὺς ἄλλους διαβόλους «βοηθᾶτέ μου, ἀδέλφια μου, καὶ μ'ἔκαψαν στὴν Κάτω Χαλαιπέδα»· ἔκτοτε τὸ μέρος ἐκεῖνο θεωρεῖται ἐνδιαίτημα τοῦ δαίμονος καὶ ἐγείρει τὸν τρόμον τῶν διαβατῶν, ἂν καὶ ἐκεῖ ὁ διάβολος ἔφαγε μὲ τὴν κουτάλα.

Ὁ διάβολος κυνηγεῖ τὰ μικρὰ παιδιά, διὰ τοῦτο ἐν καιρῷ νυκτὸς καὶ ἐν μεσημβρίᾳ δὲν τὰ ἀφήνουσι μόνα, φοβούμενοι μήπως τὰ πάρῃ· τόσον δὲ ὀρέγεται τούτων, ὥστε ὅταν ὁ ἱερεὺς βαπτίζῃ τὸ παιδίον, κρύπτεται ὑπὸ τὴν κολυμβήθραν, διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἱερεὺς ἐκφωνῶν ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ βαπτίσματος τὴν περικοπὴν τῆς εὐχῆς «συντριβήτωσαν ὑπὸ τὴν δύναμιν τοῦ Σταυροῦ σου πᾶσαι αἱ ἐναντίαι δυνάμεις», ἐμβαπτίζων ὡς ἔθος τὴν εὐλογοῦσαν χεῖρα καὶ σταυρόνων τὸ ὕδωρ, βυθίζει αὐτὴν μέχρι τοῦ κατωτάτου μέρους τῆς κολυμβήθρας, ἵνα ἀποδιώξῃ τὰ πονηρὰ πνεύματα.

Ἡ γυνὴ δὲν ὑποκύπτει, ὡς φαίνεται, εὐκόλως εἰς τὸν διάβολον, ὅστις

καὶ ταπεινοῦται χάριν αὐτῆς καὶ ἐξαπατᾶται παρ' αὐτῆς. Ὑπάρχει μῦθος, καθ' ὃν ἠράσθη γυναικός τινος καὶ ἐξέφρασεν αὐτῇ ἐρωτικοὺς πόθους μέχρι φιλότητος, ἡ γυνὴ ὅμως μετ' ἀρκετῆς πανουργίας δεχθεῖσα τὰς προτάσεις τοῦ δαίμονος, ἕνα τῷ ἐπιβάλλει ὅρον, νὰ εἰσέλθῃ πρῶτον ἐντὸς κενῆς φιάλης, ὅθεν πρὸς ἀπόδειξιν τῆς δυνάμεως καὶ εὐφυΐας τῶν γυναικῶν λέγουσιν «ἡ γυναῖκα ἔβαλε τὸ διάολο μὲς τὴν μπότσα[1]», ἑτέρα δὲ παροιμία λέγει «ἡ γυναῖκα ἔχει τὸ διάολο μὲς τὸν κότσο της» [2], καὶ ἅμα λύσῃ τοὺς πλοκάμους, ἀπολύει τοὺς διαβόλους της, ἤτοι τὰς κακίας καὶ ἰδιοτροπίας της, ἀπόδειξις τοῦτο ἄλλου βεβαίως ἐρωτικοῦ κατορθώματός της κατὰ ἐνοχλητικοῦ πνεύματος. Διὰ τῶν λογίων τούτων καταδηλοῦται πόσον ὁ λαὸς ὑψοῖ τὴν ἰσχὺν τῆς γυναικὸς ἐπὶ τοῦ ἄρρενος φύλλου, περισσότερον τοῦ τρυφηλοῦ Ἀνακρέοντος, ὅστις μόνον περὶ τοῦ κάλλους αὐτῆς ἔψαλεν ὅτι

νικᾷ καὶ πῦρ καὶ σίδηρον καλή τις οὖσα [3]

ἀφοῦ καὶ αὐτὸν τὸν διάβολον δύναται νὰ νικήσῃ καὶ ἀπατήσῃ.

Τοὺς διαβόλους κυνηγεῖ ὁ σταυρός, τὰ βάϊα, ὁ βασιλικὸς τοῦ σταυροῦ, ὁ ἀμνὸς τοῦ ἐπιταφίου, ὁ λίβανος, τὸ περίαπτον καὶ ἄλλα ἱερὰ ἀντικείμενα, ἀλλὰ μεγάλη ὑπάρχει παρὰ τῷ λαῷ πεποίθησις εἰς τὴν δοθεῖσαν δύναμιν καὶ χάριν τῷ ἁγίῳ Γερασίμῳ πρὸς ἴασιν τῶν δαιμονιώντων, καθ' ἃ καὶ ἡ ἐκκλησία δέχεται καὶ ἐν τῷ ἀπολυτικίῳ αὐτοῦ λέγεται δαιμονῶντας ἰᾶται. Τὴν περὶ δαιμονίων παραλαβὼν ὁ λαὸς ἀπὸ τῶν γραφῶν ἐν πολλοῖς παρηρμήνευσε καὶ διέστρεψεν, ἡ δὲ διὰ τῶν ἁγίων καὶ τῆς Παναγίας ἐπιδιωκομένη ἴασις τῶν πασχόντων ὑπὸ πονηροῦ πνεύματος ἔδωκε πολλὴν τὴν τροφὴν εἰς τὰς προλήψεις καὶ τὸν φανατισμόν. Πάντας σχεδὸν τοὺς φρενοβλαβεῖς ἐντεῦθεν καὶ ἐξ ἄλλων νήσων καὶ ἀπὸ τῆς Στερεᾶς καὶ Πελοποννήσου φέρουσιν εἰς τὴν ἐν Ὀμαλοῖς γνωστὴν μεγάλην γυναικείαν τοῦ ὁσίου μονήν· ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ οἱ προτιμῶντες ἄλλας μονὰς καὶ εἰκόνας, πρὸς ἃς καταφεύγουσι, διαμφισβητούσας, ὡς φαίνεται, τὴν ἀποκλειστικὴν τοῦ ἁγίου Γερασίμου χάριν. Ἐκεῖ μένουσι, πολλάκις ἐπὶ ἔτη, ἐν προσευχῇ καὶ αὐστηρᾷ νηστείᾳ, οἵ τε πάσχοντες καὶ οἱ συνοδεύοντες αὐτούς, ἀναμένοντες τὴν θεραπείαν διὰ τῆς θαυματουργοῦ χάριτος τοῦ ὁσίου. Ἡ τρέλλα, ἡ ἐπιληψία, ἡ μελαγχολία καὶ πᾶσα ἐν γένει διανοητικὴ διατάραξις καὶ νευροπάθεια θεωροῦνται ἐπήρεια δαιμονικὴ καὶ πείραξι, κατὰ τὴν συ-

[1] Λέξις ἰταλ. boccia, bocciuolo.

[2] Εἶδος κτενίσματος, καθ' ὃ οἱ πλόκαμοι δένονται ὄπισθεν εἰς σχῆμα στρογγύλον ἐξέχον· ἡ λέξις ξενική.

[3] Ἀνακρέοντος Τηΐου μέλη, ᾠδὴ Β.

νήθη λέξιν, διότι πειρασμὸς εἶνε ὁ διάβολος. Οὗτος θεωρεῖται εὑρισκόμενος ἐντὸς τοῦ σώματος τῶν τρελλῶν, συνήθως δὲ ὄρθιος, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ δίπλα· τὸ πρῶτον ὅμως δεικνύει δεινὴν διαβολικὴν προσβολήν, ὅθεν καὶ μεταφορικῶς ἐπὶ ὀργίλων, καὶ ἰδιοτρόπων λέγουσι τὸν ἔχει ὀλόρτο μέσα του, ἀλλὰ πολλάκις καὶ πολλοὶ καὶ ὅλοι οἱ διάβολοι εἰσέρχονται ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὅθεν ἔχει τοὺς διαόλους μέσα του καὶ χορεύουνε ἐπὶ τῶν τοιούτων. Ὁ τρελλὸς εἶνε ὄργανον τοῦ πονηροῦ πνεύματος, ὅπερ δι' ἐκείνου ὁμιλεῖ, ἀκούει, βλασφημεῖ, προφητεύει, ὑβρίζει, καταρᾶται, ἀποκαλύπτει μυστικὰ καὶ σκάνδαλα, διαλαλεῖ ἁμαρτήματα παρόντων καὶ ἀπόντων. Ὁ διάβολος διὰ τοῦ ἀσθενοῦς γρυλλίζει καὶ λαλεῖ ὡς ἡ ὄρνις καὶ ἐκπέμπει φωνὰς καὶ ἄλλων ζώων, τὸ λάλημα ὅμως θεωρεῖται ἡ τρανοτέρα ἐκδήλωσις τοῦ δαιμονίου, ὅθεν καὶ κατάρα νάμπη μέσα σου ὁ διάολος καὶ νὰ λαλήση. Πᾶσα ἀποστολὴ πρὸς τὸν διάβολον καὶ πᾶσα πρὸς τοῦτο ἐπίκλησις θεωροῦνται κάκισται καὶ ἀγωγοὶ ταχύτατοι αὐτοῦ καὶ μάλιστα τὴν τρέλλαν προκαλοῦσαι, σύρε (ἢ πήαινε) στὸν διάολο, ὁ διάολος νὰ σὲ πάρῃ καὶ νὰ σὲ τσακίσῃ, διάολέ 'μπα μέσα σου, κλπ. εἰσὶ φράσεις καὶ κατάραι, περίεργοι δὲ δύο τοιαῦται: στὸν διάολο καὶ στοῦ διαόλου τὸν .... καὶ ἡ τοὺς ναύτας ἀφορῶσα δυσεξήγητος πως παροιμία·

«Ὅποιος 'ςτὴ γῆ (ἢ στεργηὰ) πατεῖ καλὰ καὶ θάλασσα γυρεύει
»ὁ διάολος τοῦ .... του κουκκιὰ τοῦ μαγερεύει».

Οἱ ἅγιοι καὶ ἡ Παναγία ὅμως, δὲν ἔχουσι μόνον τὴν δύναμιν τῆς ἰάσεως, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐναντίαν, νὰ δαιμονίζωσι, δῆλα δὴ νὰ καθιστῶσί τινα δαιμονιῶντα, ὅθεν καὶ ὁ ὅρκος φ. ε. νὰ μὲ δαιμονίσῃ ἡ Παναγία, ἢ ὁ ἅγιος Γεράσιμος. Περίεργον ἀληθῶς τοῦτο, οἱ τόσοι ἐχθροὶ τοῦ διαβόλου νὰ γίνωνται ὄργανα καὶ μεσῖται αὐτοῦ κατὰ τῶν ἀνθρώπων, οὓς θέλουσι νὰ βλάψωσιν ἢ ἐκδικηθῶσιν!

Ἀλλ' ἡ διαμονὴ τῶν τρελλῶν ἐν τῇ μονῇ τῶν Ὁμαλῶν παρέχει πολλὴν τὴν ὕλην εἰς μελέτας καὶ σκέψεις ἐπὶ τῆς θρησκευτικῆς τοῦ λαοῦ μορφώσεως. Τὰ ὅσα ἐκεῖ γίνονται ἀνεκτὰ ἢ προκαλοῦνται ὑπὸ τῶν ἱερέων, τὰ ὅσα ἐπινοεῖ ἡ κερδοσκοπία καὶ ὁ φανατισμός, τὰ ἄφθονα τάματα τῶν ἐνδιαφερομένων, κλπ. ἐξευτελίζουσιν αὐτόχρημα τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα, καταβιβάζοντα λίαν τὴν σημασίαν τοῦ θείου καὶ τὴν ἔννοιαν τῶν γραφῶν καὶ μεταβάλλοντα τὰς πρὸς τὸν ὅσιον ὑπὲρ τῶν πασχόντων δεήσεις καὶ ἱεροτελεστίας εἰς ἀληθῆ ἀνθρωπολατρείαν. Ἀλλὰ καὶ ἡ δίαιτα τῶν ἀσθενῶν καὶ ἡ πρὸς αὐτοὺς συμπεριφορὰ τῶν

ἐκεῖ προληπτικῶν εἶνε οἰκτραί· ἐν χρήσει δὲ πολλάκις εἶνε καὶ τὸ ξύλον, διότι νομίζουσιν ὅτι τὰ κατὰ τοῦ πάσχοντος κτυπήματα καταφέρονται κατὰ τοῦ δαίμονος. Κατὰ τὰς ἐξόδους τῶν τιμίων δώρων καὶ τὰς λιτανείας τῶν λειψάνων τοῦ ὁσίου, ῥίπτουσι τοὺς ἀσθενεῖς χαμαὶ ὑπτίους, ἄνωθεν δὲ αὐτῶν διέρχεται ὁ ἱερεὺς ἢ ἡ λάρναξ, γενομένης παρακλήσεως ὑπὲρ τῆς ἰάσεως αὐτῶν. Μεταξὺ τῶν περιέργων ὧν κ' ἐγώ ποτε ἐγενόμην αὐτόπτης, εἶνε καὶ τὸ ὅτι γυμνοῦσι μέλος τι τοῦ ἀσθενοῦς καὶ δεικνύουσι μελανὰ ἐξογκώματα κινούμενα ὑπὸ τὴν ἐπιδερμίδα, ἅτινα ὑπολαμβάνουσιν ὡς τὸν διάβολον, ἐπιθέτουσι δὲ ἐπ' αὐτῶν τὸν σταυρὸν ἢ τὸ πασουμάκιον τοῦ ἁγίου καὶ νομίζουσιν ὅτι βλέπουσι τὸν ὄγκον διαλυόμενον. Διὰ τούτων παραδέχονται ὅτι καταβάλλονται οἱ δαίμονες, οἵτινες κατὰ τὴν συνήθη λέξιν 'πιμυτίζουν καὶ καταμυτώνονται, ἤτοι πίπτουσι πρηνεῖς ἐπὶ ῥῖνα (μύτην) τρόπον τινὰ πρὸς ἀπόδειξιν ἥττης καὶ ταπεινώσεως. Ὁ ὅσιος τῶν δαιμόνων διώκτης, κατὰ τὴν ἰδέαν τοῦ λαοῦ, καίει τοὺς δαίμονας, ὅθεν καὶ καψάλης λέγεται, οἱ ἀσθενεῖς δὲ φωνάζουν, καψάλη, μᾶς ἔκαψες! ὅταν δὲ θ'ἀφήσῃ τὸν τρελλὸν ὁ διάβολος, διηγοῦνται ὅτι γίνεται μέγας θόρυβος ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας, θλῶνται οἱ ὑαλοπίνακες καὶ ὁ ἀσθενὴς μένει ἐπί τινας ὥρας ἐξηντλημένος καὶ ἐν ναρκώσει.

Αὐτὰ ἠδυνήθημεν νὰ συλλέξωμεν περὶ ἀγγέλων καὶ δαιμόνων ἐν Κεφαλληνίᾳ, ἔχοντες κυρίως ὑπ' ὄψει τὰς περὶ τούτων ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Πάλης προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίας.

Εἴχομεν περάνει τὴν ἀντιγραφὴν τῆς πραγματείας, ὅτε ἐμάθομεν τὰ ἑξῆς, ἅτινα πρὸς συμπλήρωσιν αὐτῆς γράφομεν ἐνταῦθα. Ἡ παροιμία ἣν ἀνωτέρω (ἐν σημειώσει) ἀνεφέρομεν, λέγεται καὶ ἐνταῦθα, οὐχὶ περὶ ἀδελφῶν τοῦ διαβόλου, ἀλλὰ περὶ θυγατέρων·

«Ὁ διάολος εἶχε τρεῖς θυγατέρες, τὴν πρώτη ἐπάντρεψε 'ςτὴν Μάνην,
τὴν δευτέρα 'ςτὴν Κρήτη, καὶ τὴν τρίτη 'ςτὴν Κεφαλλονιά.

Οἱ ὑπὸ τοῦ δαίμονος καταλαμβανόμενοι καὶ ἐν γένει οἱ παράξενοι καὶ ἰδιότροποι λέγονται καὶ παρμένοι, αἱ δὲ παράφοροι ὁμιλίαι, τὰ θυμώδη κινήματα καὶ ἐν γένει ἡ ἐκδήλωσις σφοδρᾶς ὀργῆς, λέγονται τὰ παρμένα. Ὁ χορὸς τῶν διαβόλων εἶνε λίαν θορυβώδης, ὅθεν ἐγίνηκε τοῦ διαόλου ὁ χορὸς λέγομεν ἐπὶ τῶν ταραχωδῶν σκηνῶν καὶ συμπλοκῶν.

Ἡ βλασφημία θεωρεῖται ἐπίκλησις τοῦ διαβόλου κατά τινος, πληθὺν δὲ βλασφημιῶν καὶ καταρῶν τοιούτων μεταχειρίζεται ὁ λαός, οὐδενὸς ἱεροῦ καὶ ὁσίου φειδόμενος καὶ οὐδὲ τὸν Θεὸν αἰδούμενος. Καὶ

τὰς ψυχὰς τῶν νεκρῶν καὶ τὰ ὀστᾶ των παραδίδει τῷ διαβόλῳ. Περίεργά πως εἶνε τὰ ἑξῆς: διάολε, πάρ'τὸ στανιὸ ἢ τὸ σταμίκο σου δυσκόλου ἐτυμολογίας καὶ ἑρμηνείας, διάολε, πάρ'τὸν Ἰούδα, τὸν Τοῦρκο ἢ τὸν Ἑβραῖο, ὅταν δὲν θέλωσι νὰ βλασφημήσωσιν ὡρισμένον πρόσωπον, ὅπερ, ἂν καὶ ἔχωσιν αἰτίας νὰ θυμωθῶσι κατ'αὐτοῦ, οὐχ ἧττον τὸ ἀγαποῦν, καὶ ἡ διάολε, πάρ'τὸν πατέρα τσ' ἁγιᾶς Βαρβάρας, ἥτις κατὰ τὸ συναξάριόν της παρεδόθη εἰς τὰς βασάνους ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πατρός της ἐθνικοῦ. Οἱ χαρτοπαῖκται, ὅταν κατὰ τὴν πρώτην τοῦ ἔτους χάνωσι χρήματα, στέλλουσιν εἰς τὸν διάβολον καὶ αὐτὸν τὸν ἅγιον Βασίλειον! Εἰς εἰκόνας ἐν ἐκκλησίαις, εἰς ἃς ζωγραφίζεται ὁ διάβολος, οἱ παῖδες καὶ οἱ κληρικοὶ καταστρέφουσι διὰ γραμμῶν καὶ ξεσμάτων τὸ πρόσωπον καὶ ἰδίᾳ τοὺς ὀφθαλμούς, τοιαύτην δὲ τύχην πάσχει καὶ ὁ Ἰούδας εἰς τὸ Μυστικὸν δεῖπνον, ὁ δήμιος ὁ ἀποκεφαλίζων τὸν Πρόδρομον καὶ ἅγιος τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ὡς εἶδον ἐγώ ποτε τὸν San Francesco d'Assisi καὶ τὸν Sant'Antonio di Padova. Εἰς τὰ ἀποδέματα, ὁ διάβολος ἔχει τὸ κύριον μέρος τῆς λύσεως, ὅθεν ὁ ἀποδένων λέγει «ἐγὼ δένω καὶ ὁ διάολος ἂς λύσῃ.»

Ἐν Ληξουρίῳ κατ' Ἰανουάριον μεσοῦντα τοῦ 1895.

Ἠλίας Α. Τσιτσέλης

ΑΧΙΛΛΕΥΣ ΠΑΡΑΣΧΟΣ[1]

Ἔκλεισε λοιπὸν εἰς τὸ λαμπρὸν φῶς τῆς ἡμέρας τὸ γλυκὺ ὄμμα καὶ ὁ **Ἀχιλλεὺς Παράσχος** καὶ παγερὸς ἠνοίχθη καὶ ἐκλείσθη νεοσκαφὴς ὁ τάφος, ἵνα εἰς αἰώνιον ὕπνον ὑποδεχθῇ τὸ πολυπαθὲς σαρκίον τοῦ ἐθνικοῦ ποιητοῦ! Τὸ πολυκύμαντον σκάφος τοῦ ἀθανάτου ψάλτου ἐπέπρωτο τόσον ἀποτόμως νὰ προσορμισθῇ εἰς τὸν ἀκύμαντον ὅρμον τῆς αἰωνιότητος! Διὰ παντὸς λοιπὸν ἐθραύσθη ἡ εὔηχος Λύρα, ἥτις ἐναλλὰξ καὶ μετὰ γοητείας ἔψαλε τὴν Θρησκείαν, τὴν Πατρίδα, τὸν Ἔρωτα, τὸν ἄνθρωπον, τὸν πάσχοντα καὶ ὑπὸ τὸ βάρος τῆς ἀπηνοῦς Μοίρας στένοντα ἄνθρωπον! Ἀληθῶς ἐκλείσθησαν, ἵνα μηδέποτε πλέον ἀνοιχθῶσιν εἰς μελισταγεῖς στίχους, τὰ εὔλαλα χείλη τοῦ μεγάλου ποιητοῦ καὶ ἐσίγησεν εἰς αἰωνίαν σιγὴν ὁ ἐρωτικὸς στόνος τῆς ἡδυμόλπου ἀττικῆς ἀηδόνος; Ἔπαυσεν ὄντως ἡ πτῆσις τοῦ αἰθε-

[1] Ἀπηγγέλθη ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ Κωνσταντινουπόλεως τῇ 31 Ἰανουαρίου 1895.

ροβάμονος ἀετοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ Παρνασσοῦ καὶ θὰ τρύξωσι λοιπὸν ἐκ χαρᾶς οἱ ἀπτῆνες στρουθοὶ τῆς νεωτέρας ἡμῶν ποιήσεως; Ἔπεσε πράγματι τὴν μοιραίαν πτῶσιν ἡ βαθύκομος καὶ ἀμφιλαφὴς δρῦς, ἡ ἐπὶ ἱκανὰς δεκάδας ἐτῶν σκιάσασα τὸ αὐχμηρὸν ἔδαφος τοῦ νέου Ἑλικῶνος καὶ πρόθυμος θὰ σπεύσῃ πᾶς ἕκαστος διαβάτης ἵνα ξυλευθῇ; Ὁ ἀείρροος ποταμός, ὅστις ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη τόσον γονίμως ἤρδευσε τὴν ἄγονον γῆν, ἐστείρευσε καθ' ὁλοκληρίαν καὶ ἀπωλέσθησαν ἀνεπιστρεπτεὶ τὰ διαυγῆ ῥεῖθρα τῆς Κασταλίας; Οἴμοι! Τοιοῦτος ἐπλάσθη ὁ δύσμοιρος ἄνθρωπος! Ἡμίσεια περίπου ἑκατονταετηρὶς παρῆλθεν ὡς μία καὶ μόνη στιγμή, καὶ μετὰ πολυώδυνον καὶ πολυκύμαντον πορείαν ὁ ἀκατοπόνητος τοῦ βίου Ὁδοιπόρος 'πέρασε.

* * *

Ὁ **Ἀχιλλεὺς Παράσχος** ἀπεκλήθη ὑφ' ὅλου τοῦ ἔθνους ἐθνικὸς ποιητής, διότι οἷον δήποτε θέμα, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἐφαπτόμενον ἐθνικῆς τινος ὑποθέσεως, μόνον δι' αὐτοῦ διηρμηνεύετο. Αὐτὸς καὶ ὁ πολὺ πρὸ αὐτοῦ (τῷ 1879) ἀποβιώσας **Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης** ἀπετέλουν τὴν ξυνωρίδα τῶν ἐθνικῶν ποιητῶν κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας. Ὅτε ἀπέθανε τῷ 1877 ὁ ἀείμνηστος Κωνσταντῖνος Κανάρης, εἰς τὸν Ἀριστοτέλη Βαλαωρίτην ἀνετέθη νὰ ἀπαγγείλῃ ἐπιτάφιον ποίημα, εἰς δὲ τὸν Ἀχιλλέα Παράσχον τὸ ἐπιμνημόσυνον. Ἀμφότεροι οἱ στενοὶ φίλοι μετὰ χαρᾶς ἀνεδέξαντο τὴν ἔξοχον τιμὴν καὶ σύμπαν τὸ Ἑλληνικὸν ἔσπευσε νὰ ἀκροασθῇ τοὺς δύο μεγάλους καὶ διακεκριμένους αὐτοῦ ποιητάς, οὓς ἐξ ἴσου ἐτίμα καὶ ἔσεβε, προθύμως πάντοτε ἀποστηθίζον τοὺς ἁδροὺς δημώδεις στίχους τοῦ πρώτου καὶ τὰς τρυφερὰς στροφὰς τοῦ δευτέρου. Μεταξὺ τῶν ἀκροατῶν τοῦ Παράσχου ἐν τῷ Συλλόγῳ Παρνασσῷ ἦτο καὶ ὁ μακαρίτης ποιητὴς τῶν «Μνημοσύνων»· ἀφ' οὗ δὲ ἐπερατώθη ἡ ἀπαγγελία τοῦ ἀριστουργήματος ἐκείνου, ὅπερ τελειωτικῶς εἶχεν εἰσαγάγει τὸν ποιητὴν αὐτοῦ εἰς τὸ Πάνθεον, ἐξήρχετο ἀπὸ τοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ τὸ ἀμέτρητον ἐκεῖνο πλῆθος τῶν ἀκροατῶν, μία δὲ καὶ γενικὴ παρὰ πάντων ἠκούετο κρίσις: ἀριστούργημα! ἀριστούργημα! Ἀναμφιβόλως ὅμως ὑπὲρ πάντας τὴν ἀληθῆ καὶ ἀνεκτίμητον ἀξίαν τοῦ ποιήματος ἐγίνωσκε πρῶτος αὐτὸς ὁ ποιητὴς καὶ εἶτα ὁ ὁμότεχνος ἀκροατὴς αὐτοῦ.

* * *

Ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος ἦτο κατ' ἐξοχὴν λυρικὸς ποιητής, ὁ λυρικὸς ποιητὴς τῆς νέας Ἑλλάδος. Τὰ ποιήματα αὐτοῦ μετὰ φανατι-

σμοῦ ἀνεγινώσκοντο, ἀπεστηθίζοντο, ἐτραγῳδοῦντο. Εἰς τοὺς στίχους τοῦ ποιητοῦ τούτου κυρίως εὕρισκεν ἡ τετραυματισμένη καρδία τῆς κόρης φάρμακον ἀκεσώδυνον, ὁ δύςερως νεανίας τὴν ἀπήχησιν τῶν ἀλγηδόνων αὐτοῦ. Ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας ὁ ποιητὴς κατέκτησε τὴν κοινὴν συμπάθειαν πάντων τῶν ἀναγινωσκόντων εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε οὐδὲν περιοδικὸν ἢ ἐφημερὶς ἢ ἡμερολόγιον ἐξεδίδετο ἐπὶ 40 περίπου ἔτη, ἐν ᾧ ζηλοτύπως νὰ μὴ ἐθησαυρίζοντο στίχοι γλαφυροὶ τοῦ γονιμωτάτου ποιητοῦ, εὐτυχὴς δὲ ἐθεωρεῖτο ἡ σύνταξις καὶ διεύθυνσις οἵου δήποτε φύλλου, ἂν ηὐτύχει νὰ συγκαταριθμῇ μεταξὺ τῶν τακτικῶν συνεργατῶν αὐτῆς τὸν Ἀχιλλέα Παράσχον, διότι ἦτο βεβαία ὅτι τὸ πολυφίλητον ὄνομα τοῦ λατρευτοῦ ποιητοῦ, αὐτὸ καὶ μόνον, θὰ προσεπόριζεν εἰς τὸ ἔργον σημαντικὸν ἀριθμὸν συνδρομητῶν. Ἀναδιφήσατε οἷον δήποτε περιοδικῶς ἐκδιδόμενον ἑλληνικὸν ἔργον κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας, μάλιστα δὲ οὐ μόνον ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ καὶ ἐν Τουρκίᾳ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Ρωμουνίᾳ καὶ Αὐστρίᾳ καὶ ὅπου δήποτε ἀλλαχοῦ, καὶ θὰ ἴδητε ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου δὲν λείπει ἐξ αὐτῶν. Πολλὰ ποιήματα δημοσιευόμενα διὰ τῆς ὑπογραφῆς ΜΑΡΙΑ . . . καὶ τὸν γενικὸν θαυμασμὸν τῶν ἀναγινωσκόντων ἐπισπώμενα δὲν ἐβράδυναν νὰ ἀποκαλυφθῶσιν ὅτι ἀνῆκον εἰς τὸν Ἀχιλλέα Παράσχον, ὅστις ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐκρύπτετο οὐχὶ σπανίως. Καὶ αὐτὸ τὸ Ὀρφανὸ πρῶτον ἐδημοσιεύθη φέρον ὡς ὑπογραφὴν τὸ ψευδώνυμον τοῦτο, ὅπερ εἶτα ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ ἀληθοῦς ὀνόματος τοῦ ποιητοῦ.

Τὴν μεγάλην ποιητικὴν ἀξίαν τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου ἐξετίμων πανταχοῦ οἱ ὁμογενεῖς καὶ ἀμέριστον ὑπόληψιν ἔτρεφον πρὸς τὸν ἔξοχον τοῦ νέου ἑλληνικοῦ Παρνασσοῦ ἀοιδόν. Μόνον κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐν Ἀθήναις, κριτικοί τινες καὶ ποιηταὶ ἐζήτησαν νὰ ἀνατάμωσι καὶ χλευάσωσί τινα τῶν ποιημάτων τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου, ἀληθῶς δὲ κατώρθωσαν νὰ ψυχράνωσί πως τὸν ποιητήν, ἀλλ' ὁ πολὺς κόσμος, τὸ ἔθνος, ἀφ' οὗ ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἰς μάτην ἀνέμεινε νὰ ἴδῃ, ἔστω καὶ ἓν λόγου καὶ ἀποστηθίσεως ἄξιον ποίημα τῶν αὐτοχειροτονήτων ποιητῶν, καὶ πάλιν ἐστράφη, μετὰ μείζονος μάλιστα ἀγάπης, πρὸς τὸν ἐθνικὸν αὐτοῦ ποιητήν. Τεκμήριον δὲ τούτου εἶνε ὅτι, καθ' ὅσον ἐνθυμοῦμαι, ἐν οὐδεμιᾷ μεγάλῃ καὶ πανδήμῳ τελετῇ ἀνετέθη εἰς ἄλλον, πλὴν τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου, ἡ ἐκφώνησις οἵου δήποτε ποιήματος. Εἰς τὸν Βαλαωρίτην, καὶ μάλιστα εἰς τὸν Παράσχον μέχρι τῆς τελευταίας πνοῆς αὐτοῦ ἀνετίθετο ὑπό τε τῶν σωματείων καὶ τῶν κοινοτήτων ἡ ἀπαγγελία ποιήματος ἀφορῶντος εἰς ἀποκαλυπτήρια ἀν-

δριάντων εἴτε εἰς μεγαλοπρεπὲς μνημόσυνον, εἴτε εἰς οἷον δήποτε ἄλλο ἐθνικὸν ἔργον.

* * *

Κατὰ τοὺς γάμους τοῦ Διαδόχου τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων συνέπιπτε καὶ ἡ 25ετηρὶς τοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ, εἶχε δὲ ὁρισθῇ νὰ κάμῃ ἔναρξιν τῶν ἀναγνωσμάτων κατὰ τὸ συλλογικὸν ἐκεῖνο ἔτος ἡ Α. Β. Ὑψ. ὁ πρίγκιψ Διάδοχος τοῦ Σὰξ Μάϊνιγκεν Βερνάρδος ὁ γλαφυρὸς μεταφραστὴς τοῦ Αἰμυλίας Γαλόττη τοῦ Λέσσιγκ καὶ τοῦ Φιέσκου τοῦ Σχίλλερ, ἀφ' οὗ προηγουμένως θὰ ἀπήγγελλεν ὁ Παράσχος τὸ κατάλληλον ποίημα εἰς τὴν Εἰκοσιπενταετηρίδα τοῦ Συλλόγου καὶ θὰ προσεφώνει δεόντως τὸν ἐπίσημον ἀγορητήν. Καὶ ὁ μὲν ποιητὴς ἔγραψε τὸ ποίημα, ἀλλ' ὁ πρίγκιψ, ὑπὸ πολλῶν ἄλλων ἀσχολιῶν περισπώμενος, δὲν εἶχε παρασκευάσει τὸ θέμα αὐτοῦ, προσῆλθεν ὅμως εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ Συλλόγου ὡς ἀκροατὴς κατὰ τὴν ὡρισμένην ὥραν. Ὁ Παράσχος ἀνῆλθεν εἰς τὸ βῆμα καὶ ἀπήγγειλε τὸ ποίημα, ἐπειδὴ δέ, ὡς εἰκός, ἦτο λίαν σύντομον, ἠναγκάσθη νὰ ἀπαγγείλῃ ὁλόκληρον τὴν πρᾶξιν ἀνεκδότου δράματος αὐτοῦ, τοῦ Λέοντος Καλλέργη, καὶ οὕτω διελύθη ἡ συνεδρίασις τῆς ἑσπέρας ἐκείνης. Ἐν τῷ ποιήματι τούτῳ ὁ ποιητὴς μετὰ λύπης ἀνεπόλει τὰ διαρρεύσαντα 25 ὅλα ἔτη τοῦ Παρνασσοῦ, προσέθετε δὲ ὅτι οἱ ἱδρυταὶ τοῦ Συλλόγου, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς ὁ Παράσχος, «ἐν ᾧ ἤμεθα ἔφηβοι μόλις νεανίαι ἤδη ἐλευκάνθημεν, ἐγηράσαμεν» κτλ. Τὸ ἐλευκάνθημεν τοῦτο τοῦ Παράσχου δὲν ἦτο ἀληθές, τοὐλάχιστον κατὰ τὸ φαινόμενον, διότι δυστυχῶς ὁ ποιητὴς εἶχε τὴν οὐχὶ βεβαίως ἀξιομίμητον ἀδυναμίαν νὰ βάφῃ τὴν μακρὰν καὶ πλουσίαν, ἀλλ' ἤδη πολιὰν κόμην καὶ τὸν σφηνοειδῆ ἀραιὸν πώγωνα. Τὴν αὐτὴν ἑσπέραν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ κ. Ἰφικράτους Κοκκίδου, ὑπασπιστοῦ τῆς Α. Β. Ὑψ., ἦσαν κεκλημένοι ὁ Πρίγκιψ καὶ πάντες σχεδὸν οἱ ἐν Ἀθήναις νεώτεροι ποιηταὶ καὶ λογογράφοι. Ἡ Β. Α. Ὑψ. γελῶν παρετήρησεν ὅτι ὁ Παράσχος εἰς τὸ ποίημα αὐτοῦ εἶπεν ὅτι ἐλευκάνθη, ἀλλ' ἦτο κατάμαυρος! Ἄσβεστος ἐξερράγη ἐν τῇ αἰθούσῃ ὁ γέλως ἐπὶ τῇ εὐφυεῖ παρατηρήσει τοῦ ὑψηλοῦ ξένου, ἤρξατο δέ, ὡς συνήθως, νὰ γίνηται πολὺς οὐχὶ εὔφημος, βεβαίως, περὶ Παράσχου λόγος, πάντες δ' ἀπεφαίνοντο ὅτι ἀληθῶς ὁ Παράσχος ἐποίησέ τινα ποιήματα, ἀλλ' ἤδη παρήκμασε, καὶ μάλιστα τὰ ποιήματα τοῦ ποιητοῦ τούτου ἀδίκως καὶ ὑπὲρ τὴν ἀξίαν αὐτῶν ἐτιμήθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων—ἴσως διότι οὕτω εἶχον ἐμφανισθῇ τὰ ἑαυτῶν. Εἰς τὴν ἀπύλωτον κατὰ τοῦ Παράσχου ταύτην καταλαλιὰν εἰς

μόνος τῶν ἐν τῇ αἰθούσῃ καθημένων οὐδὲν εἶπε, διότι φύσει ὀλίγα, ἐλάχιστα λέγει πάντοτε, ὁ ἀγαθὸς τὴν καρδίαν καὶ δημοφιλέστατος συντάκτης τοῦ Ῥωμηοῦ, ὁ Σουρῆς. Ὁ Πρίγκιψ ὅμως ἀκριβῶς τοῦ Σουρῆ ἤθελε νὰ ἀκούσῃ τὴν γνώμην, ἦτο δὲ βέβαιος ὅτι ὁ μονάκριβος καὶ εὐφυέστατος υἱὸς τῆς σατυρικῆς μούσης θὰ εἶχε καὶ πρόχειρον δηκτικόν τι σκῶμμα κατὰ τοῦ ποιητοῦ τοῦ Ἀλφρέδου.

— Δὲν μᾶς λέγετε, κύριε Σουρῆ, καὶ σεῖς τὴν γνώμην σας περὶ τοῦ κ. Παράσχου ; Σεῖς τί φρονεῖτε ;

— Ὑψηλότατε, ἀπήντησεν ὁ Σουρῆς, οἷα δήποτε ἐλαττώματα καὶ ἂν ἔχῃ ὁ Παράσχος ὡς ἄνθρωπος, ὁ Παράσχος ὡς ποιητὴς εἶναι εἷς τῶν ἀρίστων ποιητῶν τοῦ αἰῶνός μας !

Τὰ λοιπὰ νοοῦνται εὐκόλως. Ἡ οὕτω κατηγορηματικῶς καὶ ἐνώπιον τοῦ ἐπισήμου ξένου ἀπόφανσις τοῦ πολυφιλήτου ποιητοῦ τοῦ «Δὸν Ζουὰν» καὶ τοῦ «Ῥωμηοῦ» ὡς διὰ δαμασκηνοῦ ξίφους ἔκοψε τὴν ἄχαριν συζήτησιν, ἐνέπλησε δὲ χαρᾶς καὶ τὴν καρδίαν τοῦ εὐγενοῦς ἀνδρός, ὅστις οὐδέποτε βεβαίως ἐφαντάζετο ὅτι διὰ τῆς ἀστείας παρατηρήσεως αὐτοῦ ἔθετεν ἔναυσμα εἰς τὰ σεσωρευμένα καὶ πρὸ πολλοῦ ἕτοιμα πρὸς ἀνάφλεξιν ξηρὰ φύλλα τοῦ πάθους μικρῶν ἀντιπάλων μεγάλου καὶ πολαιμάχου ἀθλητοῦ τῆς ποιήσεως.

*
* *

Ὁ Παράσχος ἦτο δεινὸς σατυρικὸς ποιητής. Ἡ σάτυρα ὅμως αὐτοῦ ἦτο δηκτικὴ καὶ μόνον πρὸς τὴν τοῦ Ἀρχιλόχου δριμεῖαν καὶ ἄσπλαγχνον σάτυραν δύναται νὰ παραβληθῇ. Ὁ Ἅγιος Πέτρος εἶναι σάτυρα δριμυτάτη κατὰ ἐπισήμου πολιτικοῦ προσώπου ὑπερβαίνουσα ἀληθῶς τὸ μέτρον. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ποιητὴς ἀνεγνώριζε τοῦτο καὶ πολλάκις ἔλεγε :

— Τὸ 'ξέρω, ἀλλὰ δὲν ἠμπορῶ· τὴν χάριν αὐτὴν μόνος ὁ Σουρῆς τὴν ἔχει· σὲ δαγκάνει καὶ εὐχαριστεῖσαι καὶ θέλεις νὰ σὲ δαγκάνῃ· ἡ 'δική μου σάτυρα φαρμακόνει. Τί νὰ κάμω· δὲν ἠμπορῶ ἀλλέως !

Τὸν Ῥωμηὸν ἀνεγίνωσκε τακτικώτατα καὶ μετὰ τέρψεως ἀνυποκρίτου· ἀνέκφραστος ἦτο ἡ εὐαρέσκεια τοῦ ποιητοῦ τοῦ Γερω-Καπετάνου, ὅτε ἐλάμβανεν εἰς χεῖρας τὸ σαββατιαῖον φύλλον καὶ μεγαλοφώνως καὶ μετὰ τῆς ἰδιαζούσης αὐτῷ στομφώδους ἐκείνης ἐπαγγελίας εἰς ἐπήκοον ἄλλων ἀνεγίνωσκε τοὺς ἀψόγους στίχους τοῦ φίλου αὐτῷ Σουρῆ. Ἰδίᾳ αἴσθησιν βαθυτάτην ἐνεποίει τῷ Παράσχῳ τὸ ἄμεμπτον τῆς ὁμοιοκαταληξίας τῶν στίχων τοῦ Σουρῆ, ὡς καὶ τὸ ὅλως ἀπροσδόκητον καὶ λίαν πρόσφορον αὐτῶν.

— Αὐτὸς ὁ Σουρῆς ἔχει δούλα τὴν ὁμοιοκαταληξία! Ἔλεγε. Χιλιάδες στίχους ἔγραψα, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἔρχεται ὥρα, ποῦ σταματῶ 'ς ἕνα στίχο καὶ δὲν ἠμπορῶ βῆμα νὰ κάμω. Ὁ Σουρῆς ὅ,τι ὥρα θέλει καὶ ὅσας ὁμοιοκαταληξίας θέλει τὰς ἔχει χωρὶς κόπον, χωρὶς στενοχωρία! Φοβερὸ πρᾶγμα!

* * *

Τρεῖς τόμους ἀπαρτίζουσι τὰ ἐκδοθέντα Ποιήματα τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου (τόμος Α', σελίδ. 320.—,Β',σελ. 360.—Γ', σελ. 404), κατέλιπε δὲ πλεῖστα ὅσα ἀνέκδοτα ἔργα, διότι ἐσκόπει νὰ συμπληρώσῃ δέκα τόμους. Ὁ πρῶτος τόμος τῶν Ποιημάτων τοῦ ἐθνικοῦ ποιητοῦ εἶνε ἀφιερωμένος «Τῇ περικαλλεῖ τῶν Ἑλλήνων ἀνάσσῃ ΟΛΓᾼ, σεπτῇ προστάτιδι τῶν Μουσῶν», περιέχει δὲ ἐπικὰ ποιήματα, ἐν οἷς τὴν πρωτίστην κατέχει θέσιν ὁ Ἀλφρέδος, ποίημα λίαν ἐκτενές, περὶ οὗ αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἔλεγε καυχώμενος καὶ μετριοφρονῶν ἅμα:

— Ἂς ἠμποροῦσα νὰ ἔγραφα ἀκόμη ἕνα Ἀλφρέδο! Δυστυχῶς οὔτε ἕνα στίχο 'σὰν τοῦ Ἀλφρέδου μου δὲν ἠμπορῶ τώρα νὰ γράψω!

Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Ἀγνώστου Ποιητοῦ εἶνε τὸ περιπαθέστατον Ἆσμα Παράφρονος, ὅπερ τὸ πρῶτον εἶχεν ἐκδοθῇ φέρον ὑπογραφὴν τὸ ὄνομα τῆς ἀτυχοῦς ἐρωμένης τοῦ ποιητοῦ ΜΑΡΙΑΣ. Ἄλλα ἐπικὰ ποιήματα ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ εἶνε ἡ Λυδία, ἡ Ἐπιορκία· τέλος δὲ ποικίλαι Μεταφράσεις συμπληροῦσιν αὐτόν.

Ὁ δεύτερος τόμος ἀφιερώθη «Τῇ πεφιλημένῃ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἑλληνικῇ Κοινότητι, ἐνθέρμῳ τοῦ Ἑλληνισμοῦ προμάχῳ καὶ γενναίᾳ προστάτιδι τῶν Μουσῶν εὐγνωμόνως», περιέχει δέ, ὡς καὶ ὁ τρίτος, λυρικὰ ποιήματα τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου. Ταῦτα, ἀναλόγως τῶν ὑποθέσεων αὐτῶν, καταλέγει ὑπὸ γενικωτέρους τίτλους: Δάφναι, Ἰτέαι (ἐν ταῖς τελευταίαις περιλαμβάνεται τὸ ἀθάνατον Ἐλεγεῖον εἰς τὸν βασιλέα Ὄθωνα, καὶ ἄλλα ποικίλα καὶ πασίγνωστα).

Ὁ τρίτος καὶ τελευταῖος τόμος τῶν Ποιημάτων τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου εἶνε μὲν ἀφιερωμένος τῷ «Κωνσταντίνῳ Ζάππᾳ, μεγάλῳ τῆς Ἑλλάδος Πολίτῃ», περιέχει δὲ ἐκ τῶν λυρικῶν ποιήσεων αὐτοῦ τὰς Μυρσίνας, ἔνθα σὺν ἀπειραρίθμοις ἄλλοις ἀριστουργήμασι κεῖνται τὸ Φίλημα ἡ Ἄγνωστος, Εἰς ποταμόν, Μυρτὼ καὶ Δάφνη, πρὸ τῆς Παναγίας, ἡ Σιγή μου, καὶ αἱ Ἀναμνήσεις μετὰ τῆς περιφήμου ἀρχῆς:

Ὢ! νὰ τὸ Ἄντρον τῶν Νυμφῶν, καὶ νὰ τὸ μονοπάτι!

Πλὴν τῶν Μυρσινῶν ἐν τῷ τρίτῳ τόμῳ ἀπεθησαυρίσθησαν τὰ

Ἐρώτων Λείψανα, τὰ Φύλλα (ἐν οἷς τὰ Πρὸς τὸν Χριστόν, Πρὸ τῆς εἰκόνος τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, Εἰς δρομίσκον τῶν Ἀθηνῶν, ἡ Ἐλεημοσύνη, Σταυρὸς καὶ μνῆμα κλπ. κλπ.) καὶ τέλος ἡ Χλόη καὶ δύο νεώτατα (τῷ 1881) ποιηθέντα.

Τὰ ποιήματα ταῦτα ἐξεδόθησαν τῷ 1881, ἔκτοτε δὲ ὁ Παράσχος οὐδ' ἐπὶ μίαν ἡμέραν ἐπαύσατο ποιῶν, ὅθεν πάμπολλα τετράδια ὑπάρχουσι πεπληρωμένα ποιημάτων, ὧν οὐκ ὀλίγα ἐδημοσίευσεν ἡ Ἑβδομὰς ἐν Ἀθήναις, ὅτε διηυθύνετο ὑπὸ τοῦ κ. Ι. Μ. Δαμβέργη.

*
* *

Ἀλλὰ κυρίως ὅ,τι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πολυκλαύστου ποιητοῦ μέλλει νὰ καταπλήξῃ τοὺς φίλους τῶν γραμμάτων, ἂν ἐκδοθῇ, εἶνε ἀναντιρρήτως ὁ Λέων Καλλέργης, δρᾶμα θαυμαστόν, κυρίως διὰ τὴν ἐξαίρετον διαγραφὴν τῶν ἐν αὐτῷ πολλῶν χαρακτήρων καὶ τὸ γοργὸν καὶ εὐφυὲς καὶ χαριτόβρυτον τοῦ διαλόγου τῶν δρώντων προσώπων καὶ τὴν ἀκραιφνῆ φιλοπατρίαν τοῦ ἀνδρός. Ἐκ τοῦ Λέοντος Καλλέργη, ὃν ἐπανειλημμένως ἤκουσα ἀπαγγελλόμενόν μοι ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ, εἶνε γνωστὸν τὸ Ἆσμα τοῦ Τρουβαδούρου, ἐν ᾧ ἀμιμήτως ζωγραφεῖται ἡ Βενετία τῶν χρόνων ἐκείνων, ἄρχεται δὲ διὰ τῶν ἑξῆς στίχων :

Γνωρίζετε τὴν γῆν τοῦ κοραλλίου,
τοῦ κύματος καὶ τοῦ χρυσοῦ ἡλίου ;
Τὴν εἴδατε εἰς ἑορτὰς σκιρτῶσαν,
κ' εἰς ᾄσματα ἐρωτικὰ γελῶσαν ;
Γνωρίζετε τὴν χώραν τῶν Σειρήνων,
μεθύουσαν εἰς αἷμα καὶ εἰς οἶνον ; κλπ.

Ὁ Λέων Καλλέργης τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου εἶνε τιμαλφέστατος ἀδάμας, μέλλων νὰ προσθέσῃ πολύτιμον κόσμον εἰς τὸ πλουσίως ἀπαστράπτον ποιητικὸν στέμμα τοῦ ἐθνικοῦ ἀοιδοῦ, θὰ καταλάβῃ δὲ ἀληθῶς θέσιν περίοπτον ἐν τῷ δραματολογίῳ τῶν διαπρεπῶν δραματουργῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος.

*
* *

Ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος ἤκμασεν ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν τὸ γλωσσικὸν ζήτημα δὲν εὑρίσκετο εἰς τὸ ὀξὺ σημεῖον, ἐν ᾧ σήμερον εὑρίσκεται. Τότε δὲν ἐθαυμάζοντο οἱ χυδαϊσμοὶ καὶ τὰ ἄλλα μυστηριώδη ἢ συμβολιστικὰ σοννέττα, ἅτινα τόσον λυρικῶς ὁ ἀθηναϊκὸς τύπος ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ὡς ποιητικοὺς ἀδάμαντας παρουσίασεν εἰς τὸ Πανελλήνιον, οὐδ' ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν ἡ ἄνευ καλλαισθησίας ἰδιότρο-

πος καὶ ἰδιόρρυθμος σφυρηλάτησις λέξεων δῆθεν δημοτικῶν, ὡς ὁ Παρθενὼς καὶ Ἐφτὸς κλπ., ἀλλὰ τότε ἡ γλῶσσα ἁπλούστατα διῃρεῖτο εἰς ἀληθῆ δημώδη, ἀπὸ τῶν σπλάγχνων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἁγνῶς ἐκφυομένην καὶ εἰς καθαρεύουσαν, ἧς χρῆσιν ἐποιοῦντο, χάριν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς **κοινῆς τοῦ ὅλου ἔθνους συνεννοήσεως**, οἱ ποιηταὶ καὶ οἱ λογοτέχναι. Ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος ἀμφοτέρας τὰς γλώσσας ἐχειρίζετο δεξιώτατα· οἱ δημώδεις στίχοι τοῦ ποιητοῦ εὐθὺς ἅμα ἐκτυπούμενοι ἀνεγινώσκοντο ἐπανειλημμένως, ἀπεστηθίζοντο, ἐτραγῳδοῦντο· οἱ ἐν τῇ καθαρευούσῃ γλώσσῃ ἐξεμανθάνοντο καὶ ἀπηγγέλλοντο προκαλοῦντες ἀμέριστον τὸν θαυμασμόν. Ἡ ἄγνοια τῆς γλώσσης τῆς ἑλληνικῆς εἶνε ὁ κυριώτατος λόγος, δι' ὃν φανατικώτατα ὑποστηρίζουσιν ὀλίγοι τινὲς τὴν πλαστὴν καὶ μόνον κατὰ φαντασίαν αὐτῶν δημώδη γλῶσσαν, ἣν θέλουσι καὶ νὰ ἐπιβάλωσιν εἰς τὸ ἔθνος, προσπαθοῦντες νὰ πείσωσιν αὐτὸ ὅτι τὸ τερατούργημα τοῦτο εἶνε ἡ γλῶσσα, ἣν λαλεῖ καὶ ἐννοεῖ, εἶνε ἡ θαυμαστὴ γλῶσσα τῶν δημοτικῶν ᾀσμάτων τῆς παρελθούσης καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος. Ὁ Παράσχος μετὰ βδελυγμίας ἔβλεπε τὰ ἐκτρώματα ταῦτα καὶ δημοσίᾳ ἤλεγχε τὸ κακόζηλον αὐτῶν, διὸ οὐδέποτε εἶχεν ἐμπνεύσει συμπάθειάν τινα εἰς τοὺς ἀμειλίκτους τούτους τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ Προκρούστας. Δὲν εἶχεν ἀνάγκην νὰ μιμηθῇ τὴν γλῶσσαν τῶν σημερινῶν ποιητῶν, διότι δὲν ἤθελε νὰ διαστρέψῃ καὶ τὴν ἰδίαν καὶ τὴν τοῦ λαοῦ γλῶσσαν· ἔγραφε, συμφώνως πρὸς τὸ θέμα αὐτοῦ, ἢ εἰς δημῶδες ἢ εἰς καθαρεῦον ὕφος. Καὶ ἐν τῇ μιᾷ καὶ ἐν τῇ ἑτέρᾳ περιπτώσει ἡ γλῶσσα, ἧς χρῆσιν ἐποιεῖτο, ἦτο ἄμεμπτος, ὡς σαφέστατα ἀποδεικνύει ἡ ἀμέριστος ὑπόληψις τοῦ τε ἁπλοῦ λαοῦ καὶ τῶν λογίων, ἤτοι συλλήβδην ὅλου τοῦ ἔθνους. Καὶ τὰ μὲν ποιήματα τοῦ Παράσχου ἀναμφιβόλως θὰ μείνωσιν ἀθάνατα, ἀλλὰ τὰ ποιήματα τῶν χυδαϊστῶν, μόλις ὡρῶν ἢ ἡμερῶν βίον ζῶντα, ἀποθνήσκουσι καχεκτικά, ὑπὸ ἀνηλεοῦς λήθης καλυπτόμενα.

*
* *

Ἐκ τῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος ἠγάπα τὸν Βύρωνα καὶ Σαίξπηρ, καὶ Οὐγγὼ καὶ Δουμᾶν, τὰ ἔργα δ' αὐτῶν ἐπανειλημμένως ἀνεγίνωσκεν ἐν μεταφράσει, ἰδίᾳ ὅμως ἐλάτρευε τὸν Βύρωνα, ὃν καὶ ἐν πολλοῖς, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ κομμώσει καὶ τῇ περιδέσει τοῦ λαιμοδέτου, ἐμιμεῖτο. Ἄκρατον λατρείαν ἀπένεμεν εἰς τοὺς ποιητὰς καὶ πεζολόγους τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος, ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων ποιητῶν ἠγάπα καὶ ἐτίμα πάντας τοὺς ὀνομαστοὺς ποιητὰς τῆς

Ἑλλάδος, ἰδίᾳ δὲ τὸν Σολωμόν, τοὺς Σούτσους, τὸν Ζαλοκώσταν, τὸν Ὀρφανίδην, Βαλαωρίτην καὶ πάντας ἐκείνους τοὺς ἀγωνιστὰς τοῦ λόγου τῆς ἀποιχομένης γενεᾶς, ὧν τελευταῖον σχεδὸν λείψανον εἶχεν ἀπολειφθῆ αὐτός, μετὰ τὸν πολιοκρόταφον καὶ πολυσέβαστον Α. Ρ. Ραγκαβῆν.

Ὁ Παράσχος τὴν ποίησιν ἐθεώρει ἀναπόσπαστον τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ μέρος, ὅπου δήποτε δὲ ἂν εὕρισκε καὶ παρ' οἵῳ δήποτε ψιχίον τι ἀληθοῦς ἐμπνεύσεως καὶ ποιήσεως, μετ' εὐλαβείας περισυνέλεγεν αὐτό, ἐπισήμως καὶ εἰς ἐπήκοον πολλῶν ἀνεπιφθόνως κηρύττων τὴν ἀξίαν τοῦ στίχου. Ἡ τοσαύτη ὅμως πρὸς τὴν ποίησιν ἰδιαιτέρᾳ ὅλως στοργὴ τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου ἔβλαψεν ἀληθῶς πολλοὺς νέους· διότι ἡ μεγάλη ἐπιείκεια καὶ ἀγαθότης, μεθ' ὧν ἔκρινε τὰ πρωτόλεια πρωτοπείρων στιχουργῶν, ἀπεθράσυνε τοὺς αὐτουργοὺς αὐτῶν καὶ μετ' ὀλίγον ἐπαρουσιάζοντο οὗτοι φέροντες ὑπὸ μάλης ὀγκώδη δέσμην χάρτου πλήρη στίχων καὶ πολλὰ φύλλα ἀγγελιῶν κεκαλυμμένα ὑπὸ ὀνομάτων συνδρομητῶν. Ἤρχοντο πρὸς τὸν ποιητήν, ἵνα λάβωσι τὸ χρῖσμα τῆς ἐπισήμου ἀναγνωρίσεως καὶ ἔβλεπε μὲν ὁ γίγας τὸ ἀσήμαντον ἀνάστημα τῶν πυγμαίων, ἀλλὰ τὸ κακὸν ἐπὶ τοσοῦτον εἶχεν ἤδη προχωρήσει, ὥςτε οὐδὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἀνακόψῃ τὸν ῥοῦν αὐτοῦ. Ἄλλως δὲ ὁ εὔελπις ποιητὴς πάντοτε ἤλπιζεν εἰς τὸ μέλλον. Ἤλπιζεν ὅτι ἐκ τῶν ἀδοκίμων τούτων πρωτολείων ἴσως ποτὲ θὰ ἐξεκολάπτετο γενναῖόν τι ποίημα, ὑψιπέτης τις ἀετὸς ποιητικός. Καὶ παρεδίδοντο εἰς ἐκτύπωσιν αἱ ποικιλώνυμοι συλλογαὶ τῶν ἀετιδέων καὶ κατέπιπτεν ἡ ποίησις καὶ διεφθείρετο ἡ κοινὴ καλλαισθησία. Πᾶς οἷος δήποτε στιχουργὸς ἢ στιχοπλόκος ἔσπευδε νὰ ἀναγινώσκῃ εἰς τὸν Ἀχιλλέα Παράσχον τὰ δοκίμια αὐτοῦ, αὐτὸς δὲ μετὰ μοναδικῆς ἀνεκτικότητος καὶ ὑπομονῆς ὑφίστατο τὸ φοβερὸν μαρτύριον καὶ ἠκροᾶτο ἄνευ διακοπῆς τὸ ἀπαγελλόμενον. Σπανίως ἐξέφερε ψυχράν τινα κρίσιν καὶ ἀπήρχετο εὔθυμος καὶ περιχαρὴς ὁ νέηλυς, ἀναρριχώμενος τὰς ἀπορρῶγας πέτρας τοῦ Παρνασσοῦ, ἀφ' ὧν μετ' οὐ πολὺ καταπίπτων οἰκτρῶς συνετρίβετο. Οἱ ἄλλοι γνωστοὶ καὶ διακεκριμένοι ποιηταὶ οὐδέποτε ἐδέχοντο νὰ θυσιάζωσι τόσας πολλὰς ὥρας εἰς ἀκρόασιν ἀσυναρτήτων καὶ ἀνουσίων στιχουργημάτων, ὁ Παράσχος ὅμως προθύμως καὶ προστατευτικῶς πάντοτε ἔτεινεν αὐτοῖς τὴν γενναίαν χεῖρα.

* * *

Ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος ἦτο κατ' ἐξοχὴν καρδία, ἐπλάσθη ἵνα ἀγαπᾷ καὶ πάσχῃ. Ἠγάπα τὸν Θεόν, τὸν οὐρανόν, τὴν ποίησιν, τὰ ἄνθη, τὴν φύσιν, τὴν ζωήν, τὸν ἄνθρωπον. Ἐλάτρευε τὴν Ἑλ-

λάδα, τὰς Ἀθήνας· ἰδίᾳ δὲ ὁ φιλαθηναϊσμὸς τοῦ ποιητοῦ ἦτο τόσον ἐμπαθής, ὥστε προετίμα νὰ ζῇ ἐν ἐσχάτῃ πενίᾳ καὶ τῶν πάντων στερούμενος καὶ νὰ εὑρίσκηται ἐν Ἀθήναις, νὰ βλέπῃ τὸν γλαυκὸν οὐρανὸν τῶν Ἀθηνῶν καὶ νὰ ἀναπνέῃ τὸν ἀέρα, καὶ τὸν κονιορτὸν ἔστω, αὐτῶν, ἢ νὰ ζῇ ἀλλαχοῦ περιεστοιχισμένος ὑπὸ πάντων τῶν ἐπιγείων ἀγαθῶν, ἐν χλιδῇ καὶ πολυτελείᾳ. Ἀληθὲς μαρτύριον ὑπέστη καθ' ὃν χρόνον ὡς δημόσιος ὑπάλληλος εἶχε σταλῇ ἔπαρχος εἰς τὴν Θήραν καὶ εἶτα πρόξενος εἰς τὸ Ταϊγάνιον. Ἰδίᾳ ἡ ἐν Ῥωσσίᾳ διαμονὴ τόσον ἐστενοχώρει τὸν ποιητήν, ὥστε τὴν λύπην αὐτοῦ ἐξέχυσεν εἰς γλαφυροὺς μέν, ἀλλ' ἀδίκους στίχους περὶ τῆς χώρας, ἥτις μετὰ πολλῆς καὶ εἰλικρινοῦς στοργῆς περιέβαλλε τὸν ἔξοχον ἀναβάτην τοῦ Πηγάσου. Ὁ Παράσχος ἠγάπα τοὺς φίλους αὐτοῦ, ἠγάπα τὸ καλόν, ἀλλὰ κυρίως ἠγάπα τὴν οἰκογένειαν, τὰ τέκνα αὐτοῦ καὶ ἰδιαίτατα τὸν ἴδιον ἀδελφὸν **Γεώργιον Παράσχον**. Ὁ θάνατος τοῦ Γεωργίου κατέβαλεν εἰς βαθμὸν ἀπίστευτον τὸν Ἀχιλλέα, ἔκτοτε δὲ χρονολογεῖται ἡ καταπληκτικὴ κατάπτωσις τῶν σωματικῶν δυνάμεων τοῦ ποιητοῦ τοῦ Ἀγνώστου. Σπανιώτατα ἀδελφοὶ ἠγαπήθησαν μετὰ τοσούτου πάθους, ὡς οἱ δύο Παράσχοι. Ὁ Γεώργιος ἔζη, εἰργάζετο, ἐθυσιάζετο διὰ τὸν Ἀχιλλέα καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ. Ἡ ὑλικὴ στενοχωρία, ἥτις μοιραίως ἐπηκολούθησε τὸν θάνατον τοῦ προσφιλεστάτου ἀδελφοῦ, κατέβαλε τὸν Ἀχιλλέα καὶ ἠθικῶς.

*
* *

Ἐν τούτοις οὐδεὶς δύναται οὐδὲ ὀφείλει νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος ἠυνοήθη ὑπὸ τοῦ ἔθνους, πολυειδῶς καὶ δαψιλῶς, δείξαντος τὴν πρὸς τὸν ἐθνικὸν ποιητὴν ἐκτίμησιν αὐτοῦ.

Οἱ ἐν Ῥωσσίᾳ ὁμογενεῖς διὰ χρηματικῶν συνεισφορῶν ἀξιολόγων ἔσπευσαν νὰ συνδράμωσι τὴν ἔκδοσιν τῶν Ποιημάτων τοῦ Παράσχου, οὐδ' ὑπελείφθησαν ἐκείνων οἱ ἐν τοῖς Παρισίοις Ἕλληνες ἢ οἱ ἐν Τουρκίᾳ, καὶ πρὸ πάντων οἱ ἐν Αἰγύπτῳ. Οἱ πλεῖστοι τῶν μεγαλοδώρων ἡμῶν ὁμοεθνῶν ἐκτιμῶντες τὴν πνευματικὴν ἐργασίαν τοῦ ἀνδρὸς προσῆλθον πολλάκις ἀρωγοὶ αὐτῷ μετ' εὐγενοῦς ἁβρότητος.

Αὐτὸς ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος μοὶ διηγήθη ὅτι, ἐν ᾧ εὑρίσκετό ποτε ἐν ἀπελπιστικῇ δυσπραγίᾳ, αἴφνης καὶ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ἐγχειρίζουσιν αὐτῷ φάκελλον, ὃν ἐν σπουδῇ ἀνοίγει, βλέπει δὲ ἐν αὐτῷ χαρτονόμισμα 500 φράγκων καὶ μικρὸν ἐπισκεπτήριον. Ἐν τῇ συγχύσει τῶν φρενῶν ὑπολαμβάνει ἑαυτὸν παίγνιον ἀστειότητός τινος ἀκαίρου καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐξελέγξῃ τὸ γνήσιον ἢ κίβδηλον τοῦ χαρτονομίσματος·

μόλις δὲ βραδύτερον ἐνθυμεῖται ὅτι τὰ χρήματα συνωδεύοντο καὶ ὑπὸ τοῦ ἐπισκεπτηρίου, ὅπερ, παρὸν ἐκεῖ, θὰ ἐξῆγεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἀπάτης. Καὶ ἀναγινώσκει ἐπ' αὐτοῦ τὸ ὄνομα πλουσίου φιλομούσου καὶ γενναιοδώρου τραπεζίτου, ὅστις ἔγραφεν ὅτι παρακαλεῖ τὸν Παράσχον νὰ δεχθῇ τὸ μικρὸν αὐτὸ δῶρον ἀντὶ τῆς μεγάλης εὐχαριστήσεως καὶ συγκινήσεως, ἃς ᾐσθάνθη ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τοῦ ποιήματος αὐτοῦ, ὅπερ φέρει τὴν ἐπιγραφήν : Ὁ Γέρω—Καπετᾶνος. Δὲν ἀπῃτεῖτο ἄλλο, καὶ ἐῤῥάγη ἡ καρδία τοῦ ποιητοῦ καὶ ἀφθόνως ἔκλαυσε. Δὲν ἦτο λοιπὸν ἐλεημοσύνη ἡ γενομένη πολύτιμος προσφορά, ἀλλ' ἀμοιβή τις, παρεχομένη αὐτῷ ἀντὶ ὑπηρεσίας. Καὶ ἀνέπνευσε. Πόσον αἱ γενναῖαι καρδίαι γινώσκουσι νὰ κιρνῶσι τὸ πικρὸν τοῦ οἴκτου ποτήριον, ὅταν αὐτὸ προσφέρηται εἰς ἀναξιοπαθοῦντα πλησίον !

* * *

Ὁ Παράσχος ὡς ἀληθὴς ποιητὴς περιεφρόνει τὰ χρήματα ἢ μᾶλλον δὲν ἐγίνωσκε νὰ ποιῆται χρῆσιν αὐτῶν ἰδιοτελῆ ἢ συμφεροντολογικήν.

Ὅτε ἐπέστρεψε τῷ 1879 ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰς Ἀθήνας, πολὺ πρὸ αὐτοῦ εἶχον φθάσει ἐκεῖ τὰ συναθροισθέντα χρήματα καὶ ἐπληρώθησαν πολλὰ χρέη, ἀπηλλάγη δὲ τῆς ὑποθηκεύσεως καὶ ὁ πατρικὸς οἶκος, ἔμεινε δὲ ἐν τοῖς θυλακίοις τοῦ ποιητοῦ ἓν εἰκοσάφραγκον, τὸ τελευταῖον. Ὁ Ἀχιλλεὺς ἐκάθητο πρὸ τοῦ καφενείου Γιαννοπούλου, νῦν Ζαχαράτου, ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Συντάγματος καὶ ἀπλήστως ἐκάπνιζε ῥοφῶν ἡδυπαθῶς τὸν ἐρατεινόν, ὡς ὠνόμαζε τὸν καφέν, ὃν ἐμμανῶς ἠγάπα, μάλιστα δὲ πολλάκις ἔλεγε : — Θαυμάζω πῶς ὁ Ὅμηρος ἔγραψε τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσειαν χωρὶς αὐτὸ καὶ αὐτό! — Ἐδείκνυε δὲ τὸ πρὸ αὐτοῦ ἀχνίζον κύπελλον τοῦ καφὲ καὶ τὸ ἡφαιστειῶδες ἐν χερσὶ σιγάρον.

Ἐν τοιαύτῃ μακαρίᾳ ἀπολαύσει εὑρίσκετο, ἀσκόπως προσβλέπων πρὸς τὸ πλῆθος τῶν περιπατητῶν τῆς πλατείας, ὅτε διακρίνει μακρόθεν ἐρχόμενον ὁμοιοπαθῆ συνάδελφον ἐν Μούσαις, φοροῦντα εἰς τὸ ἔπακρον πεπαλαιωμένα ὑποδήματα. Καὶ ἤρξατο μεγαλοφώνως μονολογῶν πρὶν ἢ πλησιάσῃ αὐτὸν ὁ ἐρχόμενος :

— Παράσχος ἢ παπούτσια ; Παράσχος ἢ παπούτσια ; Παράσχος ἢ παπούτσια ;

Καὶ ἐφώνησε τέλος :

— Παπούτσια !

Ἐν τῷ μεταξὺ φθάνει πρὸς τὸ μέρος τοῦ Παράσχου καὶ ὁ περιπατη-

τής, ἐν ἀγνοίᾳ βεβαίως τοῦ τε μονολόγου καὶ τῶν σκέψεων καὶ τῆς ἀποφάσεως τοῦ καθημένου, καὶ χαιρετίζει αὐτόν.

Ὁ Παράσχος, ἀντὶ ἀπαντήσεως, τείνει πρὸς τὸν συνάδελφον τὴν χεῖρα μετὰ τοῦ εἰκοσαφράγκου λέγων :

— Νά ! ἀδελφέ, πᾶρε παπούτσια !

Ἐννοεῖται ὅτι τὸ εἰκοσάφραγκον ἀνηρπάγη αὐτοστιγμεὶ καὶ ὁ Παράσχος ἔμεινε καὶ αὖθις ἄνευ λεπτοῦ.

Ὤκτειρε τὴν δυστυχίαν τοῦ ἄλλου, καὶ ἔμενεν ἀδιάφορος ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ ἑαυτοῦ πενίᾳ ! Τοιοῦτος ἦτο ὁ ἄνθρωπος ! Τοιοῦτος ἐγένετο ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας, καὶ ἀδιόρθωτος κατῆλθεν εἰς τὸν τάφον !

*
* *

Ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος ἐπεσκέψατο καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὰ 1879. Ὁ τότε νεαρὸς Σύλλογος Ἑρμῆς, οὗ ἐπίτιμον ἦτο μέλος, ἐπικαίρως ἐπωφελήθη τῆς ἐκτάκτου περιστάσεως καὶ ὠργάνωσε λαμπρὰν ἑσπερίδα πρὸς τιμὴν τοῦ ἐπιφανοῦς ξένου καὶ παρεκάλεσεν αὐτὸν νὰ ἐκφωνήσῃ τινὰ τῶν ἰδίων ποιημάτων εἰς ἐπήκοον καὶ τῶν ἐνταῦθα ἀπείρων θαυμαστῶν τῆς ἐξόχου ποιητικῆς ἰδιοφυΐας αὐτοῦ. Ὁ Παράσχος προθύμως συγκατένευσε, καὶ ὁ ἡμέτερος Φιλολογικὸς Σύλλογος παρεχώρησε τὴν παροῦσαν αἴθουσαν καὶ ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου ἠκούσθησαν ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ γεννήτορος αὐτῶν γοητευτικοὶ στίχοι, ὧν πολλοί, δὲν ἀμφιβάλλω, ἔτι καὶ νῦν διατελοῦσι παρὰ πολλοῖς τῶν ἀκροατῶν μου ἔναυλοι. Φρονῶ ὅτι ἡ αἴθουσα τοῦ Συλλόγου δίς μόνον μέχρι τοῦ χρόνου ἐκείνου ἐδέξατο τόσον πλῆθος, ἅπαξ μὲν ὅτε ἠγόρευσεν ὁ κλεινὸς μύστης τῆς ὑγιοῦς φιλοσοφίας, ὁ μεγαλόνους καὶ εὐσεβέστατος Πέτρος Βράϊλας Ἀρμένης, καὶ τὸ δεύτερον ὅτε ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἀπαγγελία αὕτη. Ὁ Παράσχος μετ' ἀγάπης πολλῆς ἀνεμιμνήσκετο ἧς ἔτυχεν ἐνταῦθα θερμοτάτης παρὰ τῶν ὁμογενῶν δεξιώσεως, οὐδ' ἐλησμόνει τὰς γλυκείας συγκινήσεις τῶν ἀπείρων ἀκροατῶν αὐτοῦ. Ἡ κοινότης τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ στοργῆς μοναδικῆς ἐδεξιώσατο τὸν πολυφίλητον ἀοιδόν, καθ' ἑκατοντάδας δὲ ἠριθμοῦντο οἱ συνοδεύοντες αὐτῷ, ἀναχωροῦντι, μέχρι τοῦ ἀτμοπλοίου. Ὁ Παράσχος ὅμως κυρίως ἐδοξάσθη καὶ ἐτιμήθη, ὅτε μετέβη εἰς τὴν χώραν τοῦ Φαραώ. Ἐκεῖ ἡ ὑποδοχὴ ὑπερέβαινε πᾶσαν περιγραφήν. Εἶνε δὲ ἀληθέστατον ὅτι ὀλίγοι δύνανται νὰ καυχηθῶσιν, ὅτι ἐλάλησαν δημοσίᾳ ἔχοντες πυκνότερον τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου ἀκροατήριον. Οἱ κλητῆρες τοῦ ἐν Ἀθήναις Συλλόγου

«Παρνασσοῦ», ὁσάκις ἤθελον νὰ εἴπωσι περί τινος ἐκτάκτου ἀγορητοῦ, συμπυκνώσαντος πολὺ πλῆθος, ἔλεγον :

— Εἶχε 'σὰν τὸν Παράσχον ἀκροατήριον !

Τὸ ὄνομα αὐτοῦ μόνον ἤρκει ὅπως γαλβανισθῶσι τὰ πλήθη καὶ ἡ συρροὴ τοῦ κόσμου καθίστατο ἀναρίθμητος.

* * *

Ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος ἐγεννήθη ἐν Ναυπλίῳ τῷ 1838, κατήγετο δὲ ἐκ τῆς εὐάνδρου Χίου. Τὸ ὄνομα Παράσχος ἴσως εἶνε βαπτιστικὸν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ὄνομα. Τὸν Παρασκευᾶν καὶ ἀλλαχοῦ, ἰδίᾳ ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, λέγουσιν ἐπὶ τὸ συντομώτερον : Παράσχον. Τοὐλάχιστον ἐν Τήνῳ ἤκουσα πολλοὺς φέροντας τοῦτο τὸ ὄνομα καὶ ἕτερον ἐπώνυμον. Σπουδὰς συστηματικὰς ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος ἔκαμεν ὀλιγίστας, ἐδιδάσκετο ὅμως ὑπὸ τοῦ ἀγαπητοῦ αὐτοῦ ἀδελφοῦ Γεωργίου, ἀνδρὸς ἐντριβοῦς περὶ τὰ γράμματα καὶ δεινοῦ μεταφραστοῦ τῆς Ἰλιάδος τοῦ Ὁμήρου εἰς ἔμμετρον καθωμιλημένον ὕφος. Ὅσον ὅμως καὶ ἂν ἦτο ἐπιμελὴς ὁ διδάσκαλος καὶ ὅσον φιλότιμος ὁ μαθητής, ἐν τούτοις ὁ Ἀχιλλεὺς δὲν ἀπέκτησε τὴν δέουσαν ἐκπαίδευσιν, οὐδὲ ξένη τις γλῶσσα ἐδιδάχθη αὐτῷ ἐπαρκῶς. Τὴν ξένην φιλολογίαν ἐγίνωσκεν ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος μόνον ἐκ μεταφράσεων· ὅτε δὲ ἤρεσκεν αὐτῷ ὑπόθεσίς τις ξένου ἔργου, οἷον φιλλανδικοῦ ἢ σερβικοῦ ἢ δανικοῦ κλπ., παρεκάλει γνώστην τινὰ τῶν γλωσσῶν τούτων καὶ ἀπέκτα τὴν μετάφρασιν. Ἔχων οὕτω τὴν ὅλην ἔννοιαν πρὸ αὐτοῦ, ἐστιχούργει μεταβάλλων κατὰ τὸ εἰκὸς πολλάκις τὴν ὑπόθεσιν ἢ τὸ ἐπεισόδιον, οὐχὶ δὲ ὀλιγάκις παρήγετο μετάφρασις ἀνωτέρα τοῦ πρωτοτύπου ἐκ τῆς γραφίδος τοῦ ἐξόχου καλλιτέχνου. Ἠγάπα τὴν ἀνάγνωσιν μετὰ πάθους, ἀπλήστως δὲ ἰδίᾳ καὶ ἐπανειλημμένως ἀνεγίνωσκε τὰ ἔργα τοῦ Βύρωνος καὶ Οὐγγώ. Ὀλίγοι ἀληθῶς ἀνέγνωσαν ὅσα βιβλία, κυρίως τῆς ἐλαφρᾶς λεγομένης φιλολογίας, ἀνέγνω ὁ Παράσχος. Ἐκ τῆς ἀκορέστου ταύτης ἀναγνώσεως ὁ ποιητὴς ἤντλησε πολὺν πλοῦτον γνώσεων, ἃς ἐγκατέσπειρεν, εὐκαιρίας διδομένης, εἰς τὰς ποιήσεις αὐτοῦ. Οὗτος δὲ εἶνε ὁ κύριος λόγος, δι' ὃν ὁ Παράσχος ἐγένετο ὑπερρωμαντικός, ὡς καὶ ἡ ἐποχή, καθ' ἣν ἔζησε καὶ ἔδρασεν. Ἀλλ' ὁ ρωμαντισμός, δι' ὃν ὑπὸ πολλῶν, μάλιστα τῶν πολὺ νεωτέρων, ὁ ποιητὴς κατηγορήθη, δὲν ἦτο συμφυὴς τῇ ποιητικῇ τοῦ ἀνδρὸς ὑποστάσει, ἀλλ' ἐπίβλημα, ἔξωθεν ἐπιτεθὲν καὶ βραδέως ὑπεισέδυ καὶ ἀνεπαισθήτως καὶ ἄκοντα ἴσως παρέσυρεν αὐτόν. Ἐπαναλάβετε τὴν ἀνάγνωσιν—δὲν λέγω : Ἀνάγνωτε—τῶν ποιημάτων αὐτοῦ καὶ θὰ παρατηρήσητε ὅτι

ἀληθῶς ἀντὶ νὰ ὠφελήσῃ, ἴσως ἔβλαψε τὴν ἰδιοφυΐαν τοῦ ποιητοῦ ὁ ἐπείσακτος οὗτος ῥωμαντισμός, ἀναντιρρήτως δὲ ἐκεῖνα τῶν ποιημάτων τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου εἶνε τὰ ἄριστα, τὰ στερούμενα τῆς κομμώσεως τοῦ ῥωμαντισμοῦ. Ἐν τούτοις ὁ ποιητὴς τρανῶς ἀπέδειξεν ὅτι καὶ ἐν τοῖς ῥωμαντικοῖς καὶ ἐν τοῖς μὴ ῥωμαντικοῖς ποιήμασι κατεῖχε τὰ σκῆπτρα τῆς ποιήσεως.

* * *

Ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἐτιμήθη ὅσον ὀλίγιστοι τῶν πρὸ αὐτοῦ ποιητῶν. Ἀπὸ τῶν ἀνωτάτων στρωμάτων τῆς Κοινωνίας μέχρι τῶν κατωτάτων ἐξ ἴσου ἐτιμήθη καὶ ἠγαπήθη. Πολλαὶ ἐξέχουσαι κορυφαὶ — καὶ ἐστεμμέναι ἔτι — ἐτίμησαν καὶ ἠγάπησαν τὸν Ἀχιλλέα Παράσχον, ἡ δὲ μεσαία τάξις — τὸ κύριον ἔδαφος ἑκάστου ἔθνους, κατὰ τὸν Ἀμπού—ἐλάτρευσε τὸν μουσόληπτον ψάλτην. Τεκμήριον τούτου ἡ μεγαλοπρεπὴς κηδεία τοῦ ἐθνικοῦ ποιητοῦ, ὁμοίαν τῆς ὁποίας, γράφουσι τὰ Ἀθηναϊκὰ φύλλα, ἀπὸ τῆς κηδείας τοῦ μακαρίτου Α. Κουμουνδούρου δὲν εἶδον αἱ Ἀθῆναι. Καὶ ἡ κηδεία τοῦ περιφανοῦς καὶ γόητος ἀοιδοῦ ἐγένετο αὐθόρμητος, μηδενὸς προτρέποντος ἢ ἐπιστατοῦντος.

* * *

Τρία ἄρρενα τέκνα κατέλιπεν ἀποθνήσκων ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος, τὸν εὐφυέστατον Γεώργιον, τὸν συμπαθητικώτατον Αἰμύλιον καὶ τὸν μικρὸν Τιμολέοντα, ἅπαντας ἀνηλίκους καὶ μόλις γυμνασιακὰ μαθήματα διακούοντας, κυρίως τὸν πρῶτον, τὸ 17ον ἢ 18ον ἔτος τῆς ἑαυτοῦ ἡλικίας διανύοντα.

Ὅτε πρό τινων ἐτῶν ἐπεσκέψατο τὰς Ἀθήνας ὁ σεβαστὸς καὶ πολύτιμος φίλος καὶ συνάδελφος κ. Ἀνδρέας Σπαθάρης, εἶδε καθ' ὁδὸν τρεῖς μορφὰς ὡραιοτάτας καὶ πλήρεις συμπαθείας· δὲν ἐκρατήθη καὶ ἀνεφώνησε:

— Τί ὡραῖα πλάσματα εἶναι αὐτά; τίνος εἶναι τὰ εὐφυέστατα αὐτὰ παιδάκια;

— Τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου, ἀπήντησα.

— Εὖγε! εἶπεν. Εἶναι ἀπὸ τὰ ἄριστα τῶν ποιημάτων τοῦ καλλιτέχνου ποιητοῦ!

Καὶ ἀντιπαρήλθομεν τότε, πολλάκις ὅμως ἔκτοτε ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ θαυμάσω τὴν βαθεῖαν διορατικότητα τοῦ ἀγχινουστάτου διδασκάλου μου, ὅστις δι' ἑνὸς καὶ μόνου βλέμματος εἰσέδυ τόσον βαθέως καὶ ἀνέγνω τόσον δυσανάγνωστα πράγματα!

Ἐκ τῶν τριῶν υἱῶν τοῦ ποιητοῦ ὁ δεύτερος, ὁ Αἰμύλιος Α. Παρά-

σχος, ἴσως κληρονομήσῃ τὴν ποιητικὴν τοῦ ἐνδόξου πατρὸς αὐτοῦ ἰδιοφυΐαν, διότι μικρὸν παιδίον ἔτι ὤν, ἐστιχούργει οὐχὶ πάνυ ἀστόχως· οὗτος καὶ κατὰ τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ προσώπου εἶδος ἔχει πολλὴν τὴν πρὸς τὸν γεννήτορα ὁμοιότητα.

*
* *

Καὶ τέλος ἐκάλυψε βαρὺ τῆς Ἀττικῆς τὸ χῶμα τὸν ἐξαίρετον ποιητὴν τοσούτων ἀριστουργημάτων, ἀκουσίως δὲ ἀνέρχεται εἰς τὰ χείλη πάντων ἡ πικρὰ ἐρώτησις :

— Καὶ τίς ἔσται ὁ διάδοχος τοῦ ἐθνικοῦ ποιητοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου ;

Φοβοῦμαι ὅτι θὰ ἐκληφθῶ λίαν ἀπαισιόδοξος, ἀλλ' ἡ γνώμη μου ἀτυχῶς εἶναι ὅτι, ἐπὶ τοῦ παρόντος τοὐλάχιστον, ὁ παγερὸς τάφος τοῦ Α' Νεκροταφείου Ἀθηνῶν ἐνέκλεισεν ἐν ἑαυτῷ καὶ τὴν τελευταίαν μεγάλην ποιητικὴν ἀκτῖνα τοῦ Ἔθνους. Εὔχομαι ἀπὸ καρδίας μεθ' ἁπάντων ὑμῶν νὰ διαψευσθῇ ἡ κρίσις μου καὶ ἐν προσεχεῖ μέλλοντι νὰ ἐκπλήξῃ πάντας ἡ αἰφνίδιος καὶ ἀπροσδόκητος ἐμφάνισις ἀνδρός, εἰς ὃν θὰ ἐπιφυλάσσηται ἡ μεγάλη δόξα νὰ σκιάσῃ τὴν ποιητικὴν λαμπηδόνα τοῦ πεφιλημένου μοι Ἀχιλλέως Παράσχου ! Ἐγὼ ὅμως ἐσχημάτισα τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ ἀποχώρησις τοῦ ἀνδρὸς ἀπὸ τῆς ζωῆς θὰ ἀποξέσῃ τὴν σκωρίαν τῆς ἐμπαθείας καὶ θὰ προσλάβῃ τοιαύτην καὶ τοσαύτην αἴγλην καὶ στιλβηδόναὁ ἀποθανὼν ποιητής, ὥστε θὰ καταληφθῶσιν ὑπὸ θάμβους πολλοὶ καὶ δυσχερέστατα θὰ εὑρεθῇ ὁ ἀντικαταστάτης τοῦ κοιμηθέντος ποιητοῦ, ὅστις θὰ τολμήσῃ νὰ εἴπῃ πρὸς τὸν νεκρὸν τὸ τοῦ Ἀποστόλου· «Ὁ γὰρ θάνατός σου ζωή μου !» Μᾶλλον δὲ φρονῶ ἐν πεποιθήσει ὅτι ἐπὶ πολὺ ἀπὸ βάθους τοῦ τάφου αὐτοῦ ὁ δαφνοστεφὴς γίγας τῆς συγχρόνου ἑλληνικῆς ποιήσεως θὰ παρῳδῇ τὸν μέγαν τῶν ἐθνῶν Ἀπόστολον, ἀναφωνῶν «Ὁ γὰρ θάνατός μου ζωή μου !»

Ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἰωακεὶμ Βαλαβάνης.

ΕΠΑΡΧΙΑΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΙ

Η ΣΕΙΣΜΟΦΟΒΙΑ

—Όσο γιὰ μᾶς, κὺρ Νικήτα, δὲν εἶνε ἡ πρώτη φορὰ ποῦ τὰ παθαίνομε μὲ τοὺς σεισμοὺς αὐτὰ τὰ νυκτογυρίσματα· καὶ τὸ δὶς ἐξαμαρτεῖν, εἶπαν οἱ παλαιοί, οὐκ ἀνδρὸς σοφοῦ. Χά, χά, χά! μά τί ἦτον κ' ἐκεῖνο ποῦ σ' εὕρηκε τότε (ἄς ὄψεται ὁ προκομμένος ὁ ἀνεψιός μου!) Τὰ θυμᾶσαι λοιπόν, κὺρ Νικήτα, ἐκεῖνα ποῦ σ'ἐκάμαμε κ' ἔπαθες μὲ τοὺς σεισμούς, ὅταν ἤσουν πρωτευουσιᾶνος;

Αὐτὰ ἐφώνησε πρὸς τὸν ἀλαταποθηκάριον ὁ κ. Λουκᾶς, ὅστις ἵστατο ὄρθιος πρὸ τῆς ὁμηγύρεως τῆς σχηματισθείσης εἴς τι ἀνοικτὸν μέρος τοῦ κήπου. Πολλοὶ τῶν παρακαθημένων ἐξέφρασαν τὴν περιέργειάν των ὅπως μάθουν τί ἦτο αὐτὸ τὸ ὁποῖον εἶχε συμβῆ εἰς τὸν κ. Παπαστεργίου, καὶ ὁ ἀλαταποθηκάριος, ἐνδίδων εἰς τὰς ἀπαιτήσεις των, ἤρχισε τὴν ἀφήγησιν τοῦ ἀκολούθου βιωτικοῦ του ἐπεισοδίου.

«Ἤμην τότε ὑπάλληλος εἰς τὴν πρωτεύουσαν, καὶ κατῴκουν μὲ τὴν σύζυγόν μου εἰς τὸ ἐπάνω πάτωμα μιᾶς οἰκίας τῆς ὁδοῦ Σ..., εἴχομεν δὲ γείτονα καὶ τὸν κ. Λουκᾶν, ὅστις ἔτυχε νὰ διατρίβῃ καὶ αὐτὸς τότε προσωρινῶς εἰς τὰς Ἀθήνας μὲ τὴν οἰκογένειάν του. Μὲ τοῦ κ. Λουκᾶ τὴν οἰκογένειαν καὶ μὲ τοὺς ἀνεψιούς του ἐβλεπόμεθα συχνότατα, καὶ μάλιστα τὰς ἑσπέρας. Ἦτο ὁ χειμὼν τοῦ 18..., καὶ ἡ ἐποχὴ αὐτὴ θὰ σᾶς ἦνε βεβαίως ἀξιομνημόνευτος διὰ τοὺς τρομεροὺς σεισμούς, οἱ ὁποῖοι εἶχον προξενήσει καταστροφὰς σημαντικὰς εἰς τόσα ἀλληλοδιαδόχως μέρη τῆς Ἑλλάδος. Οἱ σεισμοὶ ἐκεῖνοι, ἀφοῦ ἀνεστάτωσαν διαφόρους ἐπαρχίας, ἀλλοῦ μὲν κρημνίσαντες οἰκίας, ἀλλοῦ δὲ διανοίξαντες εἰς τὴν γῆν χάσματα καὶ ἀβύσσους, ἐπῆλθον τέλος ὅπως κλονήσουν καὶ τὸ ἔδαφος τῆς πρωτευούσης. Αἱ Ἀθῆναι, καθὼς λέγουν, διὰ γεωλογικὰ αἴτια, δὲν ἔχουν νὰ φοβοῦνται πολὺ ἀπὸ τὰς σεισμικὰς δονήσεις, καὶ ἀπὸ παλαιοτάτων μάλιστα χρόνων δὲν ἀναφέρεται νὰ ἔγινέ ποτε ἐκεῖ καταστροφὴ ὑπὸ σεισμῶν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ὅμως περὶ τῆς ὁποίας σᾶς ὁμιλῶ, οἱ σεισμοὶ εἶχον ἐμβάλει εἰς εὐλόγους φόβους τοὺς κατοίκους τῆς πρωτευούσης. Αἱ πρῶται γενόμεναι δονήσεις ἦσαν τῷ ὄντι ὅλως ἀνεπαίσθητοι καὶ ἀραιαί, ἀλλ' αὐτὰς διεδέχθησαν ἄλλαι, αἱ ὁποῖαι βαθμηδὸν ἀπέβαινον καὶ ἐντονώτεραι καὶ συνεχέστεραι. Μία μάλιστα τῶν τελευταίων τούτων, γενομένη ἐν ἀπόγευμα, τόσον ὑπῆρξε σφο-

δρὰ καὶ διαρκής, ὥστε αἱ οἰκίαι, τὰ καφενεῖα καὶ τὰ καταστήματα ἐκενώθησαν τῶν ἐν αὐταῖς προσώπων διὰ μιᾶς, καὶ ὁ κόσμος ὅλος ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ στιγμῇ εὑρέθη περίτρομος εἰς τὸ ὕπαιθρον. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἡ σεισμοφοβία εἶχε κυριεύσει τοὺς κατοίκους, ἐπιχύσασα εἰς τὰ πρόσωπα ὅλων ὠχρότητα ἀσθενικὴν καὶ τὴν αὐτὴν ὁμοιομόρφως ἔκφρασιν νευρικῆς ἀνησυχίας. Καί τινα ἀκόμη δυσάρεστα φαινόμενα, τὰ ὁποῖα ἐνεποίουν τὴν ἰδέαν προμηνυμάτων καταστροφῆς, δὲν ἔλειπον τοῦ νὰ ἐπιτείνουν τὴν καχεξίαν τῶν κατοίκων· οὕτω λόγου χάριν ὁ οὐρανὸς συχνότατα καθίστατο μολυβδίνως ἀμαυρός, χωρὶς ἡ θόλωσίς του νὰ προέρχεται ἀπὸ νέφη, ἐν ᾧ εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν, πλήρη ξηρασίας, ἐπήρχετο γαλήνη τόσον ἀπόλυτος, ὥστε ἐνέβαλλε τοὺς πάντας εἰς ἀορίστους ἀνησυχίας· ἓν ὄρνεον ἀσυνήθους μεγέθους ἐπεφάνη ἡμέραν τινά, τὸ ὁποῖον, πτερυγίζον χαμηλὰ πρὸς τὴν γῆν, παρήλασε διὰ μιᾶς τῶν κεντρικωτέρων ὁδῶν τῆς πόλεως, ἐστάθμευσεν ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἑνὸς κτιρίου, καὶ ἔπειτα ἐγένετο ἄφαντον. Αὐτὰ ὅλα παρετηροῦντο προσεκτικῶς καὶ παντοιοτρόπως ἐσχολιάζοντο.

Μίαν ἀπὸ τὰς ἑσπέρας ἐκείνας, ἐν ᾧ ἔκλειον τὰ ἐξώφυλλα ἑνὸς τῶν παραθύρων τῆς οἰκίας μου, ἐξαιρετικὴν τῷ ὄντι ἐντύπωσιν ἔκαμε καὶ εἰς ἐμὲ ἡ παραδόξως ζοφερὰ καὶ θολωμένη ὄψις τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἡ βασιλεύουσα εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν ἔξω ἡσυχία. Ἐπιστρέψας ἐν τούτοις εἰς τὸ δωμάτιον, δὲν ἀνεκοίνωσα ποσῶς τὰς ἐντυπώσεις μου εἰς τὴν σύζυγόν μου, διὰ νὰ μὴ τὴν ἐμβάλω εἰς ἀνησυχίαν. Ἐπλησίαζεν ἡ ὥρα τοῦ ὕπνου, διότι ἦτο περίπου δεκάτη, ὁπόταν ἠκούσαμεν τὴν θύραν κρουομένην. Ἦτο ὁ κύριος Ἱππόλυτος, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ κ. Λουκᾶ, ὅστις ἦλθε νὰ μᾶς ἐπισκεφθῇ. Τὸν ἠρωτήσαμεν τί κάμνουν οἱ ἄλλοι καὶ πῶς δὲν ἦλθον καὶ ἐκεῖνοι, αὐτὸς δὲ ἀπήντησεν εἰς ὅλας μας τὰς ἐρωτήσεις λακωνικῶς, καὶ ἡ ἔκφρασίς του ἐνεῖχέ τι τὸ περίφροντι καὶ τὸ ἀπησχολημένον.

Ἠρωτήσαμεν κατόπιν τὸν κ. Ἱππόλυτον ἐὰν θέλῃ καφέν. Ἦτο δὲ ἡ ἐρώτησις αὐτὴ μία ἁπλῆ διατύπωσις, διότι ἐγνωρίζομεν ὅτι ὁ κ. Ἱππόλυτος κατ' οὐδένα λόγον ἔστεργε νὰ δέχεται τὸ ἑσπέρας καφέν, καὶ ὅτι καμμία διαμαρτυρία δὲν ἴσχυεν ὅπως τὸν πείσῃ εἰς τοῦτο. Δι' αὐτό, ἀρκετὰ ἐξεπλάγημεν ὅταν, ἀπαντῶν εἰς τὴν ἐρώτησίν μας, εἶπεν ὅτι ἕνα καφὲν θὰ τὸν ἔπινε λίαν εὐχαρίστως.

Ὅταν ἡ ὑπηρέτρια ἔφερε τὸν καφέν, ὁ κ. Ἱππόλυτος, θέτων αὐτὸν ἐνώπιόν του ἐπὶ τῆς τραπέζης, μᾶς εἶπε μὲ τόνον σοβαρὸν ἅμα καὶ εὐσταθῆ, ὅστις μᾶς ἐπέσυρε τὴν προσοχήν :

» — Ὁ καφὲς πάντοτε μοῦ προκαλεῖ ἀϋπνίαν· δι' αὐτὸ ἀπόψε εὐχα-

ρίστως θὰ τὸν πίω, ἀφοῦ πρόκειται νὰ περάσωμεν τὴν νύκτα ἄγρυπνοι.

»—Νὰ περάσετε τὴν νύκτα ἄγρυπνοι! ἠρώτησε μὲ ἀπορίαν ἡ κυρία μου· καὶ ποῖος ὁ λόγος;

»—Ὄχι ἡμεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ σεῖς, ἐξηκολούθησεν ὁ κ. Ἱππόλυτος· ὅλοι ἀπόψε πρόκειται νὰ ἀγρυπνήσωμεν. Ἀκούσατε. Ὁ διευθυντὴς τοῦ ἀστεροσκοπείου προέβλεψε, δὲν ἠξεύρω πῶς, ὅτι ὑπάρχουν φόβοι διὰ μέγαν σεισμὸν κατὰ τὰς δώδεκα ἀπόψε ἢ τὴν μίαν μετὰ τὸ μεσονύκτιον, καὶ συμβουλεύει τὸν κόσμον νὰ λάβῃ κατ' αὐτὰς τὰς ὥρας τὰς προφυλάξεις του. Τὸ ἤκουσεν ὁ θεῖός μου εἰς τὰ καφενεῖα, τὸ λέγουν, εἶπεν, ἔξω, παντοῦ.

Παρετηρήσαμεν τὸν νέον μετὰ προσοχῆς, ἀφοῦ δὲ ἐκ τῆς ἐκφράσεώς του ἐπείσθην ὅτι ὅσα ἔλεγε τὰ ἔλεγεν ἐκ πεποιθήσεως καὶ ὄχι χάριν ἀστεϊσμοῦ, ἐπτοήθην κατά τι καὶ ἐγὼ ἐνδομύχως.

»—Αὐτὸ θὰ ἦνε κανὲν ἀστεῖον τοῦ θείου σου ἀπὸ τὰ συνηθισμένα, παρετήρησα μὲ τόνον ἀπαθῆ.

»—Ἀστεῖον! ἐφώνησεν ὁ κ. Ἱππόλυτος. Καὶ δὲν ἀνοίγετε λοιπὸν τὸ παράθυρον νὰ ἰδῆτε τί οὐρανὸς εἶνε ἔξω; Ἡ θέα τοῦ οὐρανοῦ καὶ μόνη μοῦ ἐνέβαλε τὸ προαίσθημα ὅτι κἄτι κακὸν ἀπόψε θὰ συμβῇ, καὶ πρὶν ἀκόμη ἀκούσω αὐτὰ ἀπὸ τὸν θεῖόν μου. Ἐγὼ σᾶς συμβουλεύω νὰ σκεφθῆτε, καὶ σεῖς περὶ τοῦ πρακτέου. Καλὸν εἶνε εἰς αὐτὰς τὰς περιστάσεις νὰ λαμβάνῃ κανεὶς πάντοτε τὰ μέτρα του.

»—Καὶ ἂν ὑποτεθῇ λοιπὸν ὅτι πραγματικῶς τὰ εἶπεν αὐτὰ ὁ διευθυντὴς τοῦ ἀστεροσκοπείου, παρετήρησα φλεγματικῶς, μήπως εἶνε προφήτης διὰ νὰ προμαντεύῃ; Ὁ σεισμὸς εἶνε πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὸ προβλέπῃ καὶ νὰ προσδιορίζῃ τὸ πότε θὰ γίνῃ.

Μὲ ὅλα ὅσα ἀντέτασσον, ἐσκεπτόμην ἐν τούτοις ἐνδομύχως ὅτι ὁ νέος δὲν εἶχεν ἄδικον ὡς πρὸς τὸ δυσάρεστον τῆς ὄψεως, τὴν ὁποίαν παρίστα ὁ οὐρανός.

»—Διὰ νὰ τὰ εἰπῇ αὐτὰ ἀστρονόμος, ἀντεῖπε δυσανασχετῶν ὁ νέος, θὰ εἰπῇ ὅτι κἄτι ἤξευρεν. Ἀλλ' ἂς ἀφήσωμεν αὐτὰ πρὸς τὸ παρόν. Τὸ ζήτημα τώρα εἶνε ἂν ἐννοῆτε νὰ μείνετε εἰς τὸ σπῆτι ἢ ὄχι. Ἐὰν ὄχι, κρίνω τότε καλὸν νὰ ὑπάγωμεν κατὰ τὰς δώδεκα εἰς τὴν πλατεῖαν, ὅπου θὰ ὑπάγῃ, καθὼς ἤκουσα, καὶ ἄλλος κόσμος.

»—Εἰς τὴν πλατεῖαν! ἀνέκραξα· αὐτὸ ποτὲ δὲν θὰ τὸ κάμω· δὲν χαλῶ τὴν ἡσυχίαν μου χωρὶς λόγον . . . , καὶ ἄν, ὃ μὴ γένοιτο, συμβῇ τίποτε, ἐβγαίνομεν ἔξω εἰς τὸν διάδρομον.

Ἡ κυρία μου εἶχε πτοηθῇ ἐκ τῆς εἰδήσεως εἰς τοιοῦτο σημεῖον, ὥστε ὅ,τι καὶ ἂν ἔλεγον, ἔβλεπον ὅτι δὲν ἴσχυεν ὅπως τὴν καθησυχάσῃ.

Ἐδήλωσα ἐν τούτοις ῥητῶς ὅτι εἰς τὴν πλατεῖαν κατ' οὐδένα λόγον ἠννόουν νὰ μεταβῶ, καὶ κατὰ τοιαύτην μάλιστα ὥραν. Τὸ πολύ, εἶπον, ἐπειδὴ μένομεν εἰς ἐπάνω πάτωμα, ἠμποροῦμεν νὰ ὑπάγωμεν εἰς κανὲν ἰσόγειον, ὁπόθεν ἡ ἔξοδος ἐν ὥρᾳ κινδύνου θὰ ἦνε εὐκολωτέρα. Αὐτό, ἔστω.

»—Προτείνω τότε νὰ ὑπάγωμεν εἰς τὸ ἰσόγειον τοῦ θείου μου, ἐπροθυμοποιήθη νὰ εἴπῃ ὁ κ. Ἱππόλυτος.

Ἡ πρότασις αὐτὴ ἐγένετο παραδεκτὴ ἐκ μέρους τῆς συζύγου μου, καὶ ἐγὼ δὲ μετά τινας ἀσθενεῖς ἀντιρρήσεις ἐδέησε νὰ ὑποκύψω, καὶ ἀπεφασίσθη οὕτω νὰ μεταβῶμεν εἰς τοῦ κ. Λουκᾶ.

Κατόπιν τούτων, συνδιεσκέφθημεν ὅτι, ἀφοῦ ἀπεφασίσαμεν νὰ μεταβῶμεν εἰς τοῦ κ. Λουκᾶ, πρὸς τί νὰ ὑπάγωμεν ἐκεῖ ἀκριβῶς εἰς τὰς δώδεκα, καὶ νὰ μὴ ὑπάγωμεν κάλλιον ἀπὸ τώρα· καὶ αὐτὸ εὕρομεν τὸ εὐλογώτερον.

Ἀφήκαμεν λοιπὸν πρὸς καιρὸν τὸν κ. Ἱππόλυτον μόνον εἰς τὸ δωμάτιον, καὶ ἀπεσύρθημεν ὅπως προετοιμασθῶμεν. Ἀλλὰ τί προετοιμασία ἦτο ἐκείνη! Ὦ, ἔχει δίκαιον ὁ κ. Λουκᾶς νὰ τὴν ἐνθυμῆται ἔκτοτε καὶ νὰ γελᾷ μὲ αὐτὴν αἰωνίως. Ἀφοῦ ἐπεμελήθην νὰ συλλέξω εἰς τὰ θυλάκιά μου καὶ ἐντὸς ἑνὸς ὁδοιπορικοῦ σάκκου ὅσα εἴχομεν χρήματα καὶ τιμαλφῆ ἀντικείμενα, ἔλαβον, τῇ παραινέσει καὶ τῆς συζύγου μου, καὶ τὴν καπελλιέραν τὴν περιέχουσαν τὸν καινουργῆ μου πῖλον. Ἐν ᾧ δὲ ἐγὼ ἔκαμνον αὐτά, ἡ κυρία μου ἐνησχολεῖτο εἰς προετοιμασίαν ἀκόμη περιεργοτέραν. Ἐφόρει δηλαδή, τὸ ἓν ἐπάνω τοῦ ἄλλου, τὰ καλλίτερα τῶν ἐνδυμάτων της, διὰ νὰ μὴ ἀφήσῃ καὶ χαθῇ κανὲν ἀπὸ αὐτά, ἀφοῦ δὲ ἐνεδύθη δὲν ἐνθυμοῦμαι πόσας ἐνδυμασίας, ἐφόρεσε τελευταῖον καὶ τὸ ἐπανωφόριόν της, καὶ εὑρέθη οὕτω μετά τινας στιγμὰς μετασχηματισμένη εἰς ἕνα παμμεγέθη ὄγκον. Ἡ κυρία μου λοιπὸν οὕτως ἔχουσα, ἐγὼ δὲ μὲ τὰ ἐφόδια τὰ ὁποῖα σᾶς ἀνέφερα, ἐνεφανίσθημεν πρὸ τοῦ κ. Ἱππολύτου λέγοντες ὅτι εἴμεθα ἕτοιμοι, καὶ ἀπήλθομεν μετ' αὐτοῦ διὰ τὴν οἰκίαν τοῦ κ. Λουκᾶ, παραλαβόντες καὶ τὴν ὑπηρέτριάν μας.

Εἰσελθόντες εἰς τοῦ κ. Λουκᾶ, εὕρομεν αὐτὸν καὶ τὴν οἰκογένειάν του ἐν μέσῳ φαιδροτάτης φιλικῆς συντροφίας. Πρὸ τοῦ παραδόξου θεάματος ὅμως τὸ ὁποῖον ἅμα εἰσελθόντες ἐπαρουσιάσαμεν, ἐγὼ καὶ ἡ σύζυγός μου, ἡ φαιδρότης ὅλων μετετράπη εἰς ἄφωνον ἀπορίαν, μόνον δὲ τοῦ κ. Λουκᾶ ἡ φαιδρότης καὶ οἱ γέλωτες ἐξηκολούθουν, φθάσαντες μάλιστα ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει ἡμῶν εἰς τὸ κατακόρυφον. Θὰ ἔμενον δὲ ἴσως ὅλοι ἐπὶ πολὺ ἀκόμη ἔκθαμβοι, ἂν μὴ ὁ κ. Λουκᾶς, συνερχόμενος τέλος

ἀπὸ τοὺς γέλωτάς του, τοῖς ἐπεξήγει τὸ ἀλλόκοτον τῆς ἐπισκέψεώς μας, πράξας τοῦτο κατὰ τρόπον λίαν εὐτράπελον. Διὰ νὰ μὴ περιττολογῶ, ἀπὸ τὰ λεγόμενα αὐτὰ τοῦ κ. Λουκᾶ δὲν ἠργήσαμεν νὰ ἐννοήσωμεν, ἐγὼ καὶ ἡ κυρία μου, πρὸς ἄκραν δυσαρέσκειάν μας, ὅτι οἱ λόγοι τοῦ κ. Ἱππολύτου δὲν ἦσαν ἄλλο τι εἰμὴ ἐπινόημα τοῦ οἰκοδεσπότου ζητήσαντος δι' αὐτοῦ νὰ μᾶς φέρῃ εἰς τὴν οἰκιακήν του συναναστροφήν, καὶ ὅτι ὁ ἀνεψιός του ἦτο τὸ θῦμα τοὐλάχιστον, ἂν μὴ συνεργός, τοῦ ἐπινοήματος. Περιττὸν ἀκόμη νὰ προσθέσω, ὅτι δὲν ἐμείναμεν ποσῶς εἰς τὴν συναναστροφήν, διότι καὶ διάθεσιν πρὸς τοῦτο ἐὰν εἴχομεν, δὲν ἐπέτρεπε τὸ πρᾶγμα ἡ παράδοξος ὅσον καὶ βαρεῖα ἀμφίεσις τῆς κυρίας μου. Αὐτὸ εἶνε τὸ περιστατικόν μου, καὶ τὸ πρᾶγμα, ὡς βλέπετε, δὲν ἔχει τι τὸ ἔκτακτον. Παρόμοια ἐπεισόδια εἰς ὅλους ἐν τῷ βίῳ μας συμβαίνουν . . . Δὲν ἀφίνομεν λοιπὸν αὐτά, διὰ νὰ εἴπωμεν ὁ καθεὶς μας ἀπὸ καμμίαν ἱστορίαν ἀπ' ἐκείνας μὲ τὰς ὁποίας περνᾷ καλλίτερον ἡ ὥρα ; »

Ἡ γνώμη τοῦ κ. Παπαστεργίου ἐκρίθη τόσῳ μᾶλλον ὀρθὴ καὶ ἀσπαστή, καθόσον καὶ οἱ περὶ τοῦ ἀναμενομένου σεισμοῦ φόβοι εἶχον πλέον ἀρκετὰ κατευνασθῇ, ὥστε νὰ ἐπιτρέπωσι τοιοῦτόν τι· μετὰ πολλὰς δὲ συζητήσεις περὶ τοῦ ποῖος θὰ κάμῃ τὴν ἔναρξιν, πρῶτος ἔλαβε τὸν λόγον, κατ' αἴτησιν τῶν παρισταμένων, ὁ γραφεὺς τοῦ συμβολαιογράφου, ὅστις, ἀφοῦ ἐπρόλαβε νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ διήγησίς του ἀναφέρεται εἰς τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχὴν καὶ νὰ ἐρωτήσῃ μετὰ συστολῆς ἐὰν θὰ τὸν ἠξίουν προσοχῆς εἰς ἓν τοιοῦτο παλαιὸν θέμα, ἤρχισε τὴν ἀκόλουθον ἱστορίαν.

Κ. Ι. Πρασσᾶς.

Η ΟΡΧΗΣΙΣ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΠΑΛΑΙΟΙΣ

Η ΟΡΧΗΣΙΣ ΕΝ ΤΩ ΘΕΑΤΡΩ

Ὁ κύριος χαρακτὴρ τῆς τῶν παλαιῶν ὀρχήσεως καθ' ὃν διὰ τῶν σχημάτων τοῦ σώματος ἐκφράζει πάθη τῆς ψυχῆς γίνεται πρὸ πάντων ἐν τῷ θεάτρῳ καταφανής. Ἡ ὄρχησις ἐν τῷ θεάτρῳ ἐχρησίμευεν ἵνα εἰς τοὺς λόγους τοῦ ὑποκριτοῦ διὰ τῶν σχημάτων δοθῇ ἔμφασις καὶ ζωὴ μεγαλειτέρα· ἢ καὶ ἄνευ λόγων μὲ μουσικὴν ἁπλῆν συνοδευομένη καταστήσῃ μυθολογικήν τινα εἰκόνα καταφανῆ εἰς τοὺς θεατάς. Πόσον

δὲ τελείως ἀμφότερα ταῦτα ἐπετεύχθησαν ἐν τῇ ὀρχήσει τοῦ ἀρχαίου θεάτρου, θὰ ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης ἐκ τῶν ἑπομένων. Ἐπειδὴ δὲ τὸ θέατρον δύο ὄψεις ἔχει, τὴν σεμνοτέραν καθ' ἣν ἀπὸ αὐτοῦ διδάσκονται τὰ πάθη τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τὰ δάκρυα ἢ τὰ καταγέλαστα αὐτῆς, καὶ τὴν ἄλλην τὴν ἐλαφροτέραν, καθ'ἣν ὁπωσδήποτε ὁ λαὸς διασκεδάζει—δηλ. τὸ δρᾶμα καὶ τὰς παντομιμικὰς ἢ ἄλλας παραστάσεις, κρίνω καλὸν ὑπὸ τὰς δύο ταύτας ὄψεις χωριστὰ νὰ ἐξετάσω τὴν ἐν τῷ θεάτρῳ ὄρχησιν. Καὶ δὴ ἄρχομαι ὑπὸ τῆς παντομίμου ὀρχήσεως, ὡς τὰ μάλιστα ἐμφαινούσης τὴν θαυμασίαν ὕψωσιν ἐν τῇ μιμητικῇ τέχνῃ τῆς τῶν παλαιῶν ὀρχήσεως.

Α'. Παντόμιμος ὄρχησις.

Ἡ παντόμιμος αὕτη ὄρχησις ἔλαβε πρὸ πάντων θαυμασίαν ἐπίδοσιν ἀπὸ τῶν δύο ἐξόχων τεχνιτῶν αὐτῆς Πυλάδου καὶ Βαθύλλου [1] Ἀνεπτύχθη δὲ μάλιστα ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐν Ῥώμῃ μὲν ἰδίως, ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ τῷ ἀπεράντῳ Ῥωμαϊκῷ κράτει. Εἶχε καταληφθῇ ὁ κόσμος τότε, διεφθαρμένος ὅπως ἦτο, ὑπὸ μανίας, εἰμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν, πρὸς τὰ ἐν τῷ θεάτρῳ θεάματα ταῦτα τῶν μίμων· εἰς τὸν Πυλάδην καὶ τὸν Βαθύλλον ἐπέτρεψαν οἱ Ρωμαῖοι τὰ τῆς πολιτείας πράγματα· οἱ δὲ κατόπιν αὐτοκράτορες οὕτως ἀντήμειβον τοὺς τὴν παντόμιμον ὄρχησιν ὀρχουμένους ἀκολάστως μίμους καὶ ὑποκριτάς, ὥστε ἐγένοντο αἴτιοι ἡ σεμνὴ τραγῳδία νὰ φυγαδευθῇ τῆς ἐκδεδιῃτημένης ἐκείνης πόλεως, διωχθεῖσαν δ'αὐτὴν ἐδέχθησαν καὶ ἐφιλοξένησαν λαοὶ βάρβαροι καὶ ἀγροῖκοι, λαοὶ ἄγριοι τοῦ Καυκάσου καὶ τῶν Πυρηναίων, οἵτινες τόσον πολὺ κατεγοητεύθησαν, ὥς τε «πρὸ τῶν ποδῶν τῶν ὑποκριτῶν πίπτοντες καὶ κυλινδούμενοι πάσας ἠφίεσαν φωνὰς μήποτε αὐτοὺς ἀποστερῆσαι τοιαύτης μακαριότητος καὶ ἡδονῆς» [2]. Καὶ ἐν τῷ Βυζαντίῳ ἡ τοιαύτη παντόμιμος ὄρχησις ἐν μεγάλῃ τιμῇ ἦτο μάλιστα κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ βίου αὐτοῦ· ἀκράτητοι οἱ ὄχλοι συνέρρεον εἰς τὰ τοιαῦτα θεάματα καὶ μάτην ὁ Χρυσόστομος καὶ οἱ ἄλλοι τῆς ἐκκλησίας πατέρες ἐξέπεμπον κατ' αὐτῶν κεραυνοὺς καὶ ἀναθέματα. [3]

[1] Ἡ Πυλάδειος ὄρχησις ἦτο σεμνοτέρα πως καὶ ὠρχοῦντο αὐτὴν ἐν ταῖς τραγῳδίαις· ὁ Πλούταρχος τὴν λέγει «ὀγκώδη καὶ παθητικὴν καὶ πολυπρόσωπον» ἀλλ' ἡ Βαθύλλειος ἦτο ταπεινοτέρα καὶ ἀπρεπεστέρα, τὸν κόρδακα μιμουμένη καὶ ἔχουσα πᾶσαν κακίαν καὶ φορτικότητα.

[2] Εὐναπίου, ἡ μετὰ Δέξιππον ἱστορία 54 (Dindorf H. G. Min. 1. 256.)

[3] *Σάθα*. Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ θεάτρου. σια'., τθ'. κλ. Ὅτι δὲ καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἤκμαζον τὰ παντομιμικὰ δράματα ὅρα σ. τζη'. Δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι οἱ μῖμοι, μῖμαι καὶ μιμάδες, καθ' ὅλα ὅμοιαι πρὸς τὰς

Ἐν Ἑλλάδι ἡ τοιαύτη παντόμιμος ὄρχησις καὶ ἡ δι' αὐτῆς παράστασις μύθων ἐκ τοῦ ἀπείρου φανταστικοῦ κόσμου τῶν ἀρχαίων πρωϊμώτατα ἀνεπτύχθη· ὥστε δὲν ἔπραξα κακῶς ἂν περὶ ταύτης πρῶτον ἐπραγματεύθην, ἀφ' οὗ μάλιστα εἶνε ἀναγκαία πρὸς κατανόησιν τοῦ κυρίου χαρακτῆρος τῆς τῶν παλαιῶν ὀρχήσεων, τοῦ μιμητικοῦ. Ἤδη ὁ Ξενοφῶν [1] λέγει, ὅτι ἔν τινι συμποσίῳ, ὅπου ἐξετελέσθησαν ὀρχήσεις κυβιστητρίδων, ὁ Σωκράτης παρετήρει ὅτι ἥκιστα προσήκουσιν εἰς συμπόσιον τὰ τοιαῦτα ὑποδείγματα, μάλιστα τὸ εἰς μαχαίρας κυβιστεῖν ἐπῄνει δὲ τὰ ὀρχηστικὰ σχήματα, ἐν οἷς Χάριτες, καὶ Ὧραι καὶ Νύμφαι γράφονται, ἅτινα καθιστῶσιν ἐπιχαριτώτερον τὸ συμπόσιον. Ἵνα εὐχαριστήσουν τὸν Σωκράτην, εἰσήγαγον καὶ τοιαῦτα θεάματα· ἐπρόκειτο δὲ νὰ παρασταθῇ ἡ εἴσοδος τῆς Ἀριάδνης εἰς τὸν ἑαυτῆς καὶ τοῦ Διονύσου, θάλαμον. Καὶ πρῶτον μὲν παρῆλθεν ἡ Ἀριάδνη ὡς νύμφη κεκοσμημένη καὶ ἐκαθέζετο ἐπὶ τὸν ἑαυτῆς θρόνον· οὔπω δὲ φαινομένου τοῦ Διονύσου, ηὐλεῖτο μετὰ πολλῆς τέχνης ὁ βακχεῖος ῥυθμός, δηλῶν τὴν προσέγγισιν τοῦ Θεοῦ. Τὰ ὀρχηστικὰ σχήματα ἀμφοτέρων, τῆς τε ὀρχηστρίδος ὑποκρινομένης τὴν Ἀριάδνην καὶ τοῦ παιδὸς ὑποκρινομένου τὸν Διόνυσον, ἦσαν τόσον παραστατικὰ καὶ ὅμως ἀφελῆ καὶ χαρίεντα, ὥστε οἱ συμπόται πάντες ἀνεπτερωμένοι ἐθεῶντο καὶ ἐκρότουν καὶ ἐβόων, αὖθις! Ἐπερωτήσαντος δὲ τοῦ Διονύσου τὴν Ἀριάδνην, ἂν τὸν ἀγαπᾷ, ἐκείνη ἐβεβαίωσεν αὐτὸν μεθ' ὅρκου τοσοῦτον φυσικῶς καὶ ἀληθινῶς, ὥστε ἅπαντες οἱ παρόντες ἠδύναντο νὰ ὁρκισθῶσιν ὅτι ἀληθῶς ὁ παῖς καὶ ἡ παῖς ἀνταγαπῶνται. Τὰ ὀρχηστικά των σχήματα δὲν ἐφαίνοντο προσποίησις, ἐκ διδαχῆς προερχομένη, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς φυσικὴ ἐκδήλωσις πραγματικῶν αἰσθημάτων.

Γνωρίζομεν δ' ὅτι ἐν Ἀσίᾳ ἡ ὄρχησις διεδόθη ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου· ἐν μὲν τῇ Συρίᾳ ἐπὶ τῶν Σελευκιδῶν, ἐν δὲ τῇ Αἰγύπτῳ ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων βλέπομεν ἀνθοῦσαν τὴν ὄρχησιν. Προφανῶς περὶ ταύτης τῆς θεατρικῆς παντομίμου ὀρχήσεως πρόκειται. Ὅτι δὲ θαυμασίως εἶχεν ἐπιδώσει ἡ παντομιμικὴ ὄρχησις ἐν τοῖς καλοῖς χρόνοις, δεικνύουν καὶ αἱ μιμικαὶ θρησκευτικαὶ παραστάσεις. Ἐν Δελφοῖς ἐξετελεῖτο μιμικὴ παράστασις τῆς ἀναγωγῆς τῆς Σεμέλης ἐκ τοῦ Ἅδου, καὶ τῆς πρὸς τὸν Πύθωνα μάχης τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς φυγῆς αὐτοῦ ἐπὶ τὰ Τέμπη, ἐν δὲ τῇ Ἐλευσῖνι παριστάνοντο πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν

σημερινὰς θεατρίνας τῶν ξένων θιάσων, καὶ δὴ καὶ κατὰ τὴν ἀκολασίαν, δὲν ἔλειψαν καθ' ὅλον τὸν βίον τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους.

[1] Συμπόσ. 2. 1. πρβλ. Ἀθήν. 5. 133, ὅπου λέγεται ὅτι συνήθης ἦτο ἡ δι' ὀρχήσεως παράστασις Νυμφῶν, Νηρηΐδων, Μουσῶν, Χαρίτων.

τῶν μυστῶν πᾶσαι αἱ περιστάσεις τῶν περὶ Μητρὸς καὶ Κόρης μύθων, πάντα ὅσα οἱ ποιηταὶ καὶ ὁ λαὸς εἶχον πλάσει ἐν τῇ φαντασίᾳ. Κα οἱ ἀγρόται ἐν τοῖς ἀμπελῶσι τρυγοῦντες ἐμιμοῦντο διὰ χοροῦ μετὰ τὸ ἔργον θαυμασίως, κατὰ τὰς περιγραφὰς τοῦ Λόγγου, ὅλας τὰς κινήσεις τοῦ τρυγοῦντος καὶ παρίστανον αὐτὴν τὴν πρᾶξιν τοῦ τρύγου δι' ὀρχήσεως. Ὥστε ὅσα θὰ εἴπωμεν περὶ τῆς θαυμασίας ἐπιδόσεως, τῆς παντομιμικῆς ὀρχήσεως, καίτοι κυρίως ἀναφέρονται εἰς τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους, δύνανται ἐλλείψει μαρτυριῶν ἄλλων ἀρχαιοτέρων νὰ θεωρηθῶσι καὶ εἰς τοὺς καλοὺς χρόνους τῆς Ἑλλάδος ἀναγόμενα. Ὁ ὀρχούμενος ἐφαίνετο ποτὲ μὲν τρυγῶν, ποτὲ δὲ φέρων κοφίνους σταφυλῶν πλήρεις καὶ ἄλλοτε ὅτι ἐπάτει τοὺς βότρυς, ἄλλοτε ὅτι ἐπλήρου πίθους ἢ ἔπινε γλεῦκος· ἐνόμιζέ τις ὅτι βλέπει καὶ τὰς ἀμπέλους καὶ τὸν ληνὸν καὶ τοὺς πίθους καὶ αὐτὸν τὸν Δάφνιν πίνοντα γλεῦκος. Πολλάκις δ' ἀναμὶξ παρθένοι καὶ ἔφηβοι ὠρχοῦντο τὴν ὄρχησιν ταύτην, εὔϊον καὶ βακχικὸν ἐν ῥυθμῷ βαίνοντες, ἑτέρου διδόντος αὐτοῖς τὸν ῥυθμόν. [1] Ἐν ἄλλῃ τινὶ ὀρχήσει ὁ Δάφνις παρίστανε τὸν Πᾶνα, ἡ δὲ Χλόη τὴν Σύριγγα, ὁ μὲν ἱκέτευε πείθων, ἡ δὲ ἀμελοῦσα ἐμειδία, ὁ μὲν ἐδίωκε καὶ ἐπ' ἄκρων ὀνύχων ἔτρεχεν, ἡ δὲ ἐνέφαινε τὴν κάμνουσαν ἐν τῇ φυγῇ. [2] Καὶ ἄλλοτε ἄλλας ὀρχήσεις ἐποίουν δηλωτικὰς τῆς χαρᾶς καὶ ἀναμνηστικὰς των παλαιοτάτων ἐκείνων απερὶ τοὺς ὄρχους σκιρτημάτων.»

Εἰς ὀρχηστήν τινα παραστήσαντα δι' ὀρχήσεως τὸν τῆς Νιόβης μῦθον φέρεται τὸ ἑξῆς ἐπίγραμμα ἐν τῇ Παλατίνῃ Ἀνθολογίᾳ·

«Ἦ γὰρ ἀπὸ δρυός ἐστι παλαίφατον ἢ ἀπὸ πέτρης
Ὀρχηστής, Νιόβης ἔμπνουν ἀρχέτυπον.»

Ἐν ἄλλῳ ἐπιγράμματι ἐνθουσιωδῶς ἐγκωμιάζεται ὀρχηστής τις Ξενοφῶν Σμυρναῖος παραστήσας παντομιμικῶς τὰς Βάκχας τοῦ Εὐριπίδου. «Ἐνομίσαμεν, λέγει ὁ ἐπιγραμματοποιός, ὅτι αὐτὸν τὸν Ἰόβακχον ἐβλέπομεν, ὁπότε ὁ γέρων ἐν τοῖς ληνοῖς ἦρχε τῆς εἰς τοὺς νέους πρεπούσης χορομανίας, καὶ τὰ ἀπηρχαιωμένα χορεύματα τοῦ Βάκχου καὶ τὸν ἐκ τοῦ δάσους ἄγγελον ἰχνηλάτην τῶν βακχικῶν θιάσων καὶ τὴν μανικῶς φθεγγομένην εὐοῖ ἐν τῷ αἵματι τοῦ παιδὸς αὐτῆς λυσσάδα Ἀγάπην. Πόσον ἦτο θεία τοῦ ἀνδρὸς ἡ ὑποκρισία!»

Πρὸ πάντων ἔξοχος τεχνίτης τῆς Πυλαδείου ὀρχήσεως ἦτο Καράμαλλός τις, περὶ οὗ ὁ Σιδώνιος ἔλεγεν ὅτι ἐλάλει διὰ τῶν κινήσεων τῶν χειρῶν, τῆς κεφαλῆς, τῶν γονάτων καὶ τῶν κνημῶν κάλλιον ἢ διὰ

[1] Λόγγ. Ποιμεν. 2.
[2] Ἀθα. ἀν. 67.

τοῦ κεκλεισμένου στόματος αὐτοῦ· καὶ ὀρχηστρίς τις, Παναρέτη καλουμένη, ἥτις «τῆς φύσεως ἁπάσης ἐναργὴς ὑπάρχει εἰκών, ἀντὶ γλώσσης χειρὶ πολυσχήμῳ κεχρημένη.» Ὡς ὁ μυθολογούμενος ἐκεῖνος Πρωτεὺς ἄλλοτε πρὸς ἄλλα ἐφαίνετο ὅτι μετεβάλλετο πρὸς τὴν εὔμουσον τῶν ὑπορχημάτων ᾠδήν. Ὁ δὲ δῆμος ἀνίστατο ὀρθὸς ὑπὸ θαύματος καὶ φωνὰς ἀμοιβαίας ἄφινε, καὶ τὰς χεῖρας ἐκίνει καὶ τὴν ἐσθῆτα ἔσειεν· ἔπειτα συγκαθήμενος διηγεῖται καθ' ἕκαστον ἄλλος ἄλλῳ τὰ κινήματα τῆς πολυτρόπου σιγῆς καὶ πᾶς θεατὴς ἐκ τῆς ἡδονῆς προσπαθεῖ καὶ αὐτὸς νὰ γείνῃ χειρονόμος καὶ νὰ μιμηθῇ τὴν Παναρέτην.

Εἶναι ἄξια ἀναγραφῆς τὰ τοῦ Βάρρωνος, τοῦ πολυγραφωτάτου Ῥωμαίου περὶ τὰ 600 γράψαντος βιβλία. «Εἰς ταῦτα προσετέθη τῶν ὀρχηστῶν ἡ πολύλαλος χείρ, οἱ λάλοι δάκτυλοι, ἡ θορυβώδης σιωπή, ἡ σιγηλὴ παράστασις, ἣν λέγεται ὅτι εὗρεν ἡ Μοῦσα Πολύμνια, ὥστε νὰ δύνανται οἱ ἄνθρωποι καὶ ἄνευ τῆς τοῦ στόματος βοηθείας νὰ ἐκδηλῶσι τὰ ἑαυτῶν [1].»

Ἐκ τοῦ μακροτάτου καταλόγου μυθολογικῶν παραστάσεων, ὃν δίδει ὁ Λουκιανὸς ἐν κεφ. 37—61, ἃς ἠδύνατο ὁ ὀρχηστὴς τοῦ θεάτρου νὰ παραστήσῃ, καταπλήσσεταί τις διὰ τὴν ἄπειρον ἔκτασιν τῆς ὀρχηστικῆς, δύναται δὲ νὰ πεισθῇ περὶ τῆς μεγίστης δεξιότητος καὶ τῆς δυνάμεως, ἣν ὤφειλον νὰ ἔχωσιν αἱ τῶν χειρῶν κινήσεις καὶ ὅλα τοῦ σώματος καθ' ὅλου πρὸς παράστασιν τοσούτων πολυπλόκων θεμάτων, πολλάκις ὁλοκλήρων σκηνῶν, ὁλοκλήρων πράξεων, ἅτινας σήμερον δὲν θὰ δυνηθῶμεν ποτὲ νὰ ἐννοήσωμεν, ἂν μὴ ὑπὸ πολυαρίθμου παρασταθῶσι θιάσου. Οὕτω χάριν περιεργείας ἀναφέρομεν, ὅτι ὁ ὀρχηστὴς ἠδύνατο καὶ ὤφειλε νὰ γνωρίζῃ νὰ παριστάνῃ τὴν μάχην τῶν Τιτάνων, τὴν ὑπὸ τοῦ Προμηθέως κλοπὴν τοῦ πυρός, τὴν ἰσχὺν ἀμφοτέρων τῶν Ἐρώτων, τὸν Δευκαλίωνα καὶ τὸν μέγαν ἐπ' ἐκείνου κατακλυσμὸν καὶ τὴν μίαν λάρνακα, λείψανον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους φυλάττουσαν, καὶ ἐκ λίθων ἀνθρώπους πάλιν· τὴν πλάνην τῆς Δήμητρος καὶ τὴν εὕρεσιν τῆς Κόρης, τὴν πρὸς λύραν τείχισιν ὑπὸ τοῦ Κάδμου τῶν τειχῶν τῶν Θηβῶν καὶ τὴν μανίαν τοῦ τειχοποιοῦ καὶ τὴν μεγα-

[1] Νόνος ὁ Πανοπολίτης (Διονυσ. 6.104) λέγει περὶ τῆς Πυλυμνίας «καὶ παλάμας ἔσεισεν ἡ Πολύμνια, ἡ τῆς χορείας ἔφορος, μιμητικὴν δὲ εἰκόνα τῆς φωνῆς ἐποίησε φθεγγομένη σαφῶς διὰ τῶν παλμῶν ἐν σιγῇ ἔμφρονι.» Ἀνώνυμος δὲ ποιητὴς ἐν ποιήματι πρὸς τὰς Μούσας λέγει (παρὰ Λουκ. 3 ὀρχήσ. 63), ὅτι ἡ Πολύμνια τὰ πάντα διὰ τῆς χειρὸς δεικνύει, ὁμιλεῖ διὰ τῆς νεύσεως. Πρβλ. Ἀρισταίνετον Epit. 1. XXVI. «Καὶ φύσεως ἁπάσης ἐναργὴς ὑπάρχει, εἰκών, ἀντὶ χρημάτων καὶ γλώσσης χειρὶ πολυσχήμῳ καὶ ποικίλοις ἤθεσι κεχρημένη»

λαυχίαν τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Νιόβης, τὴν τιμωρίαν αὐτῆς καὶ τὴν στυγνὴν αὐτῆς λύπην· τὸν Ὑάκινθον καὶ τὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ἀντεραστὴν Ζέφυρον καὶ τὸν ἐκ τοῦ δίσκου φόνον τοῦ μειρακίου καὶ τὸ ἐκ τοῦ αἵματος γεννηθὲν ἄνθος καὶ τὴν ἐν αὐτῷ αἰάζουσαν [1] ἐπιγραφήν. Πρὸς δὲ τὴν Ἰλιακὴν ὅλην ἱστορίαν, ἥτις εἶναι πολλὴ καὶ πολυπρόσωπος καὶ καθ' ἑκάστην πρᾶξιν καὶ ἓν ἐπὶ τῆς σκηνῆς παρίσταται δρᾶμα [2], πᾶσαν τὴν τοῦ Ὀδυσσέως πλάνην, εἰς διαφόρους ἐννοεῖται εἰκόνας [3] τῆς Καλλιστοῦς τὴν θηρίωσιν καὶ τοὺς ἔρωτας τοῦ Ἀλφειοῦ πρὸς τὴν Ἀρέθουσαν καὶ τὴν ὕφαλον αὐτοῦ ἀποδημίαν, τὴν Ἀργὼ καὶ τὴν λαλοῦσαν αὐτῆς τρόπιν, τὸν Ἠριδανὸν καὶ Φαέθοντα καὶ τὰς αἰγείρους ἀδελφὰς θρηνούσας καὶ ἤλεκτρον δακρυούσας, τὸν μόχθον τοῦ Ἄτλαντος· ἀλλὰ πρὸς τί νὰ μακρύνωμεν τὸν κατάλογον τοῦτον; ἀρκεῖ νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ ὀρχηστὴς ὤφειλεν ἀπὸ χάους εὐθύς, καὶ τῆς πρώτης τοῦ κόσμου γεννήσεως ἀρξάμενος νὰ γνωρίζῃ πάντα μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν χρόνων τῆς Αἰγυπτίας Κλεοπάτρας· «πᾶσα ἡ παλαιὰ ἱστορία εἶναι χορηγία εἰς τὸ ἔργον τοῦ χορευτοῦ καὶ ἡ πρόχειρος αὐτῆς μνήμη καὶ μετ' εὐπρεπείας ἐπίδειξις» [4]. Ἐκ μύθων πασῶν τῶν χωρῶν ἠδύνατο καὶ ὤφειλεν ὁ ὀρχηστὴς ν' ἀντλῇ, τοὺς μύθους πασῶν τῶν χωρῶν νὰ παριστάνῃ· Ἀττικούς, Μεγαρικούς, Θηβαϊκούς, Κορινθιακούς, Σπαρτιατικούς, Ἠλιακούς, Ἀρκαδικούς, Κρητικούς, Θεσσαλικούς, πρὸς δὲ καὶ Ἰταλικοὺς καὶ Φοινικικοὺς καὶ Αἰγυπτιακούς, καὶ τὰς μυθικὰς μεταμορφώσεις ἁπάσας, ὅσαι εἰς δένδρα ἢ θηρία ἢ ὄρνεα ἠλλάγησαν καὶ ὅσαι ἐκ γυναικῶν ἄνδρες ἐγένοντο [5].

Καὶ ἐὰν ὑποθέσωμεν, ὅτι τούτων τινὰ εἶναι ὑπερβολαί, λεγόμεναι ὑπὸ τοῦ Λυκίνου, ὃν ἐν τῷ διαλόγῳ του ὁ Λουκιανὸς παριστάνει ὑπέρ-

[1] Οἱ ἀρχαῖοι ἐπίστευον, ὅτι ἐπὶ τοῦ Ὑακίνθου ἔβλεπον τὰ γράμματα ΑΙ τ. ἔ. *αἰαὶ*=Οἴμοι φεῦ (Ovid. Met. 10.207 Virg. Ecl. 3.106)

[2] Λουκ. ἔνθα ἀν. 46.

[3] Αὕτη φαίνεται ἦτο ὄρχησίς τις *Ἀλητὴρ* καλουμένη, ἀσκουμένη ἐν Σικυῶνι καὶ ἐν Ἰθάκῃ. Παρατηρητέον ὅτι μνημονεύεται, δρᾶμα τοῦ Σοφοκλέους *Ἀλήτης*.

[4] Λουκ. ἔνθα ἀν. 37.

[5] «Ὀφείλει δὲ νὰ γνωρίζῃ καὶ τὴν ἐν Ἅδου ὅλην τραγῳδίαν καὶ τὰς πλάσεις καὶ τὰς ἐφ' ἑκάστῃ αἰτίας καὶ τὴν Πειριθόου καὶ Θησέως μέχρι καὶ τοῦ Ἅδου φιλίαν. Καθ' ὅλου δὲ οὐδὲν δὲν θ' ἀγνοῇ τῶν ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου καὶ Ἡσιόδου καὶ τῶν ἀρίστων ποιητῶν καὶ μάλιστα τῶν τραγῳδίας λεγομένων. Ταῦτα πάνυ ὀλίγα ἐκ πολλῶν, μᾶλλον δὲ ἀπείρων τὸ πλῆθος ἐκλέξας τὰ κεφαλαιωδέστατα κατέλεξα, τἆλλα καὶ εἰς τοὺς ποιητὰς ἀφήσας ν' ᾄδωσι καὶ εἰς τοὺς ὑποκριτὰς νὰ δεικνύωσι καὶ νὰ ἐξευρίσκωσιν ὅσα κατάλληλα καὶ προτεταμιευμένα διὰ τὸν ὀρχηστὴν ὑπάρχουσιν».

μαχον τῆς ὀρχηστικῆς, ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ καταπλαγῶμεν πρὸ τῆς παμποικίλης καὶ καθ' ὅλου τῆς πολυπλόκου καὶ πολυμεροῦς παραστάσεως, ἣν ὁ ὀρχηστὴς παρίστανε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν θεατῶν. Ἔπειτα οὐδόλως παράδοξον ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις νὰ εἶχε τόσον ἀναπτυχθῇ ἡ παντόμιμος ἐν τῷ θεάτρῳ ὄρχησις, ἀφ'οὗ ἤδη ἐπὶ Ξενοφῶντος βλέπομεν ὁλόκληρον μῦθον οὐ φαῦλον δι' αὐτῆς παριστανόμενον. Καὶ ταῦτα, εἷς καὶ μόνος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑποκριτὴς παρίστανε τὴν πρᾶξιν ὅλην—διότι δικαιούμεθα, νομίζω, νὰ τὴν καλῶμεν πρᾶξιν· ἠδύνατο δέ, ἂν ἦτο ἀγαθὸς ἐννοεῖται ὑποκριτής, νὰ ποιήσῃ αὐτὴν σαφῆ καὶ εὐνόητον καὶ ἄνευ τοῦ τερετίσματος τῶν ᾀδόντων καὶ ἄνευ τῶν ἤχων τοῦ αὐλοῦ, ὥστε δικαίως ὁ Λουκιανὸς λέγει, ὅτι ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ αὐτὸν διὰ τῶν χειρῶν ὁμιλοῦντα, δικαίως λέγει τὴν ὀρχηστικὴν «τῶν ἐννοηθέντων ἐξαγορευτικὴν καὶ τῶν ἀφανῶν σημαντικήν.» Καθ' ὅλου πᾶν τὸ ᾀδόμενον ὁ ὑποκριτὴς ἠδύνατο διὰ τῶν κινημάτων ἢ σχημάτων νὰ δείξῃ, ἂν δ'εἶχε τὴν ἀπαιτουμένην, σαφήνειαν, οὐδενὸς ἐξηγητοῦ εἶχεν ἀνάγκην, ἀλλ'ὥσπερ εἶπεν ὁ Πυθικὸς χρησμὸς ὀφείλει ὁ θεώμενος ὄρχησιν καὶ κωφοῦ ὄντος τοῦ ὀρχηστοῦ νὰ τὸν ἐννοῇ καὶ μὴ λαλοῦντος αὐτοῦ νὰ τὸν ἀκούῃ [1].

Οὕτως ἀναφέρει ὁ Λουκιανὸς ὅτι ὁ Δημήτριος ὁ Κυνικὸς κατηγόρει τῆς ὀρχηστικῆς λέγων ὅτι ὁ ὀρχηστὴς εἶνε πάρεργόν τι πρὸς τὸ δρᾶμα, μόνον δὲ εἰς τὸν αὐλὸν καὶ τὰς σύριγγας καὶ τὸν κτύπον καὶ τὴν τῶν ᾀδόντων εὐφωνίαν προσέχουσιν οἱ θεαταί. Ὁ ὀρχηστὴς παρεκάλεσε τὸν Δημήτριον νὰ τὸν ἴδῃ πρότερον ὀρχούμενον καὶ ἔπειτα νὰ τὸν κατηγορῇ, καὶ ὑπέσχετο ὅτι ἄνευ ᾀσμάτων καὶ αὐλοῦ ἤθελεν ἐπιδειχθῇ πρὸ αὐτοῦ καὶ οὕτως ἔπραξε· διότι παραγγείλας ἡσυχίαν καὶ τοῖς κτυποῦσι καὶ τοῖς αὐλοῦσι καὶ αὐτῷ τῷ χορῷ μόνος ὠρχήσατο τὴν Ἀφροδίτην καὶ Ἄρεως μοιχείαν, τὸν Ἥλιον μηνύοντα καὶ τὸν Ἥφαιστον ἐπιβουλεύοντα καὶ τοῖς δεσμοῖς ἀμφοτέρους καὶ τὴν Ἀφροδίτην καὶ τὸν Ἄρη σαγηνεύοντα καὶ τοὺς ἐφεστῶτας Θεοὺς ἕκαστον αὐτῶν, καὶ αἰδουμένην μὲν τὴν Ἀφροδίτην, ὑποδεδοικότα δὲ καὶ ἱκετεύοντα τὸν Ἄρη, καθ'ὅλου πάντα ὅσα ἀναφέρονται εἰς τὴν ἱστορίαν ταύτην. Ἐνθουσιασθεὶς ὁ Δημήτριος ἐφώνησε πρὸς τὸν ὀρχηστὴν τὸν μέγιστον τοῦτον ἔπαινον· «Ἀκούω, ἄνθρωπε, ὅσα πράττεις· δὲν βλέπω μόνον, ἀλλὰ νομίζω ὅτι μὲ αὐτὰς τὰς χεῖρας ὁμιλεῖς» [2]. Ἀκόμη χαρακτηριστικώτερον εἶνε τὸ εἰς τὸν Νέρωνα ἀναφερόμενον [3]. Ἐκ τῶν τοῦ Πόντου βαρβάρων

[1] Λουκ. ἔνθα ἀν.
[2] Λουκ. ἔνθα ἀν. 63.
[3] Ἔνθα ἀν. 64.

ἡγεμόνων ἐλθών τις κατά τινα χρείαν πρὸς τὸν Νέρωνα ἐθεᾶτο μετὰ τῶν ἄλλων ὀρχηστὴν σοφῶς ὀρχούμενον· καί τοι δὲ δὲν ἤκουέ τι τῶν ᾀδομένων—ἦτο ἡμιέλλην ὁ ἀνὴρ—ἐνόει ὅμως πάντα. Ὅτε δὲ ὁ Νέρων τὸν ἠρώτησε τί δῶρον θέλει «Τὸν ὀρχηστὴν ἐὰν μοὶ δώσῃς, τὰ μάλιστα θὰ μὲ εὐχαριστήσῃς», εἶπεν ὁ ἡμιβάρβαρος. Ἐρωτήσαντος δὲ τοῦ Νέρωνος εἰς τί δύναται νὰ τοῦ χρησιμεύσῃ ἐκεῖ, ἀπεκρίθη· «Ἔχω προσοίκους βαρβάρους οὐχὶ ὁμογλώσσους καὶ δὲν ἔχω ἑρμηνεῖς πρὸς αὐτούς· ἂν δ' ἔχω ἀνάγκην τινός, οὗτος διὰ νευμάτων (διανεύων) θὰ εἴπῃ τὰ πάντα.»

Ὅτι δὲ τὰ τοιαῦτα δὲν ἦσαν μόνον τῆς μεταγενεστέρας ἐποχῆς εὑρήματα καὶ δεξιότητες, δεικνύουσι μὲν καὶ ὅσα εἴπομεν ἤδη, δεικνύει δὲ καὶ ὁ Πλάτων λέγων «ὅ,τι τὸ ᾆσμα ἐξέφραζε διὰ τῆς λέξεως, ὅτι ὀρχηστὴς ἐσήμαινε διὰ τοῦ σχήματος» [1].

Ὑποκρίνεται δὲ ἡ ὄρχησις, καθὼς καὶ ὁ Λουκιανὸς λέγει, νῦν μὲν ἐρῶντα, νῦν δὲ ὀργιζόμενόν τινα εἰσάγουσα καὶ ἄλλον μεμηνότα καὶ ἄλλον λελυπημένον, τὸδὲ παραδοξότατον ὅτι κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, ἄλλοτε μὲν ὁ ὀρχηστὴς παριστάνει Ἀθάμαντα ὀργιζόμενον, ἄλλοτε δὲ Ἰνὼ τρέμουσαν καὶ φοβουμένην, ἄλλοτε δὲ τὸν Ἀτρέα ἢ τὸν Θυέστην καὶ μετὰ μικρὸν τὸν Αἴγισθον καὶ Ἀερόπην· καὶ ταῦτα πάντα εἷς καὶ μόνος παριστάνει ἄνθρωπος [2]. Ἀναφέρει δὲ ὁ Λουκιανὸς τὸ ἑξῆς ἀνέκδοτον. Ἐπρόκειτό ποτε πέντε διάφορα πρόσωπα νὰ παραστήσῃ ὁ ὀρχηστής, βλέπων δὲ βάρβαρός τις ἕνα μόνον ὀρχηστήν, ἐζήτει τίνες θὰ εἶνε οἱ μέλλοντες νὰ χορεύσωσι καὶ νὰ ὑποκριθῶσι καὶ τὰ λοιπὰ πρόσωπα· μαθὼν δ' ὅτι οὗτος μόνος θὰ ὑποκριθῇ ὅλα, ἀνέκραξεν, «Ἓν μὲν σῶμα, ὦ βέλτιστε, τοῦτο ἔχεις, πολλὰς δ' ὅμως ψυχάς» [3]. Τὴν ψυχὴν ὁ Πλάτων εἰς τρία διαιρεῖ μέρη· τὸ θυμικόν, τὸ ἐπιθυμητικὸν καὶ τὸ λογιστικόν, καὶ τὰ τρία ταῦτα μέρη, λέγει ὁ Λουκιανὸς [4], καλῶς ὁ ὀρχηστὴς δεικνύει, τὸ θυμικὸν ὅταν προσποιῆται ὅτι ὀργίζεται, τὸ ἐπιθυμητικὸν ὅταν ὑποκρίνηται ὅτι ἐρῶντα, τὸ λογιστικὸν ὅταν χαλιναγωγῇ ἕκαστα τῶν παθῶν αὐτοῦ. Πάντα δὲ τἆλλα ἔργα, ἅπερ δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ πράξῃ, εἶνε ἢ σωματικὰ ἢ ψυχικά· ἐν τῇ ὀρχήσει ὅμως ἀμφότερα ταῦτα εὑρίσκονται συμμεμιγμένα· διότι τὰ γινόμενα ἔχουσιν

[1] Πλάτ. νομ. 7. 816.

[2] Πρβλ. Ἱερώνυμον ἐν τῇ περὶ Ἱλαρίχης ἐπιστολῇ: «In scœnis theatralibus unus atque idem histrio nunc mollis in Venerem frangitur, nunc tremulus in Cybelen».

[3] Λουκ. περὶ ὀρχ. 66

[4] Λουκ. ἔνθα ἀν. 70.

ἐπίδειξιν διανοίας καὶ ἐνέργειαν σωματικῆς ἀσκήσεως [1]. Διὰ ταῦτα δὲ πάντα μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν θεωμένων ἔχει ἡ ὄρχησις. Ὁ θεώμενος συχνὰ τὰς μιμητικὰς ταύτας παραστάσεις γίνεται καλύτερος τὰ ἤθη, ὅταν βλέπῃ τὸ θέατρον ὅτι μισεῖ μὲν τὰ κακῶς γινόμενα, ἐπιδακρύει δὲ ὅταν βλέπῃ τινὰ πάσχοντα καὶ ἀδικούμενον. [2] Σωφρονίζεται δὲ ἐὰν ἐρῶν προσέλθῃ ἵνα ἴδῃ ὀρχηστήν, ὅταν ἴδῃ τὰ κακὰ τοῦ ἔρωτος ἀποτελέσματα καὶ ἐὰν ἡ καρδία του κατέχηται ὑπὸ λύπης, ἐξέρχεται τοῦ θεάτρου φαιδρότερος ὡς ἐάν, κατὰ τὸν ποιητήν, ἔπιε φάρμακόν τι νηπενθὲς καὶ ἄχολον. Τόσον δὲ πολὺ καλῶς ἐγνώριζον καὶ ἐνόουν οἱ θεαταὶ πάντα ὅσα ἐδείκνυντο καὶ διὰ τῆς ὀρχήσεως παριστάνοντο ὥστε πολλάκις ἐδάκρυον, ὁπόταν ἤθελον ἴδῃ τι οἰκτρὸν καὶ ἐλεεινόν [3].

Κατὰ ταῦτα δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι καὶ ἡ ἄλλη μὲν τῶν Ἑλλήνων ὄρχησις μέχρι τῶν λεπτοτάτων ἦτο ἀνεπτυγμένη οὐ μόνον πρακτικῶς ἀλλὰ καὶ θεωρητικῶς [4], μάλιστα ὅμως ἡ παντόμιμος τῶν ἀρχαίων ὄρχησις ἔφθασε τὴν ὑψίστην αὐτῆς ἄνθησιν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ὥστε ἡ τῶν σημερινῶν λαῶν μιμικὴ φαίνεται εἰς τὰ σπάργανα αὐτῆς εὑρισκομένη ἀκόμη [5]. Ποῖον μιμόρχημα τῶν νεωτέρων χρόνων, ὅσους πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ νὰ περιλαμβάνῃ χορευτὰς καὶ χορευτρίας, θὰ δυνηθῇ ποτε νὰ παραστήσῃ πράξεις τόσον περιπλόκους, ἃς εἷς καὶ μόνος χορευτὴς παρίστανε, ἠδύνατο δὲ μὴ ἀκολουθούμενος οὔτε ὑπὸ ᾄσματος, οὔτε ὑπ' αὐλῶν νὰ καταστήσῃ πᾶσι καταληπτὸν περὶ τίνος ἐπρόκειτο;

Ἐν ταῖς παντομιμικαῖς τῶν μεταγενεστέρων χρόνων παραστάσεσι πολλάκις τὸ θέμα ἐλαμβάνετο ἐκ κύκλου ὑπόπτου ἠθικῆς· ἡ ἀρχαϊκὴ ἁπλότης ἐξέλειπε καὶ δὲν ἠρκοῦντο εἰς τὴν ψιλὴν συνοδίαν αὐλοῦ ἢ κιθάρας μόνης, ἀλλ' ὄχι μόνον ἥνωνον ταῦτα—ὅπερ ἄλλως καὶ ἐν τῇ τραγῳδίᾳ συνέβαινε, διότι μαρτυρεῖται ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἠγάπων τὴν συνένωσιν αὐλοῦ καὶ κιθάρας,—ἀλλὰ καὶ τύμπανα καὶ κύμβαλα συνώδευον, εἰς ἃ προσετίθετο καὶ τῶν ᾀδόντων τὸ ᾆσμα, ὥστε δικαίως ὁ Λουκιανὸς λέγει «ἐνταῦθα συγχρόνως δύνασαι νὰ εὕρῃς καὶ μελῶν εὐ-

[1] Λουκ. ἔνθα ἀν. 69. Εἶνε ἐκεῖνο, ὅπερ λέγει ὁ Krause, ὅτι ἡ ὄρχησις εἶνε ἡ γέφυρα ἡ ἑνώνουσα τὸ ψυχικὸν καὶ σωματικὸν κάλλος.

[2] Λουκ. ἔνθα ἀν. 72.

[3] Ἔνθα ἀν. 79.

[4] *Böckh* Encyclopädie 497.

[5] *Göll* Culturbider σελ. 113, ὁ Bischer (αὐτόθι) λέγει: καὶ σήμερον αἱ ὀρχήσεις χορῶν εἶνε ὡραῖαι, ἀλλ' οἱ χοροὶ οἱ μονήρεις (solotänze) οὐδὲν ἐκφράζουσι—ἂν μὴ εἶνε ἐθνικοὶ χοροί—καὶ ἐπιτηδεύουσι μόνον τὴν ἐπίδειξιν ὑπερβαλλομένης δυσκολίας ἐπὶ βλάβῃ τῆς ὡραιότητος.

ρυθμίαν καὶ κήλησιν ὀφθαλμῶν καὶ ἀκοῆς καὶ τέλος ἄκουσμα πολυφωνότατον καὶ ἐμμελέστατον.» [1]

Ὁ Λουκιανὸς κατενθουσιασμένος ἐκ ταύτης τῆς ὀρχήσεως ἀνακράζει. «Πῶς οὖν παναρμόνιον χρῆμα ἡ ὄρχησις, θήγουσα μὲν τὴν ψυχήν, ἀσκοῦσα δὲ καὶ τὸ σῶμα, τέρπουσα δὲ τοὺς ὁρῶντας, διδάσκουσα δὲ πολλὰ τῶν πάλαι γενομένων ἐν συνοδίᾳ αὐλῶν καὶ κυμβάλων καὶ εὐρυθμίᾳ μελῶν καὶ κατακηλήσεως καὶ ὀφθαλμῶν καὶ ψυχῆς. Τὸ κάλλιστον δὲ τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ὑγρότητος τῶν μελῶν δεικνύει ὁ ὀρχηστὴς συγχρόνως καὶ Ἡρακλέους ἰσχὺν καὶ Ἀφροδίτης ἀβρότητα» [2].

Κατὰ μικρὸν δὲ ἐπιλέγει, αὐξανομένη καὶ ἀεὶ πρὸς τὸ βέλτιον ἐπιδίδουσα ἡ ὀρχηστικὴ εἰς τὸ ἀκρότατον σημεῖον ἀφίκετο ποικίλον καὶ παναρμόνιον καὶ πολύμουσον ἀγαθόν [3].

Τελευτῶντες πρέπει νὰ κάμωμεν λόγον καὶ περὶ τῶν ὀρχηστρίδων ἐκείνων, ἃς θαυμάζομεν ἐν ταῖς τοιχογραφίαις τῆς Πομπηΐας. Ὅτε δηλ. ἡ ἀκολασία ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ κράτει ἐκορυφώθη μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀκολάστων τέρψεων ἦσαν καὶ χοροὶ ὀρχηστρίδων, ἃς ἔφερον οἱ πλούσιοι ἐκ πάντων τῶν μερῶν τοῦ κόσμου καὶ δὴ ἐξ Ἱσπανίας. Ἰδίως ἐν τοῖς περιωνύμοις ἐκείνοις ῥωμαϊκοῖς συμποσίοις, ἅτινα πολλάκις ἐνομίζετο ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐξωραϊσθῶσι διὰ χύσεως αἵματος, ἡσμένιζον οἱ πλούσιοι εἰς τὸ νὰ βλέπωσι χοροὺς τοιούτων γυναικῶν ἀκολάστως καὶ ἀσέμνως ὀρχουμένων. Πολλαὶ ὅμως τῶν τοιούτων ὀρχηστρίδων ἀνῆκον καὶ εἰς τὸ θέατρον, ἔνθα παρίστανον καὶ αὗται μυθολογικὰς παραδόσεις ἀναμιγνύουσαι τὸ ἔντεχνον καὶ δυσχερὲς μετὰ τοῦ ἀκολάστου καὶ ἀνηθίκου.

Αἱ πλεῖσται εὑρέθησαν γεγραμμέναι ἐν Πομπηΐᾳ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων οἰκίας, ἥτις ὠνομάσθη Casa delle danzatrici. «Αἱ χαρίεσσαι αὗται εἰκόνες, λέγει ὁ συλλογεὺς τοῦ βουρβωνικοῦ μουσείου, προσφέρουσιν εἰς τὴν σπουδὴν καὶ τὴν μελέτην τοῦ καλλιτέχνου τὰ κάλλιστα πρότυπα, ἅτινα δύναται νὰ εὕρῃ ἀπὸ τῆς ἀρχαίας γραφικῆς, εἴτε ἂν παρα-

[1] Ἐν Μωσαϊκῷ ἐκ Πομπηΐας εὑρίσκομεν κρόταλα, αὐλὸν καὶ κιθάραν (Mus. Borbonico τόμ. 6'. πίν. 34)· ἐκ τῆς Πομπηΐας ἔχομεν καὶ ἄλλας παραστάσεις, διότι ἦτο γενικὴ ἡ συνένωσις αὕτη ἐν τοῖς ῥωμ. χρόνοις.

[2] Λουκ. 72. Ὁ Λιβάνιος (ὑπὲρ ὀρχ. 357) «ποία γὰρ γραφή, τίς λειμὼν ἥδιον ὀρχήσεως καὶ ὀρχηστοῦ θέαμα περιάγοντος ἐν ἄλσει τὸν θεατήν ;» Ἐν ἐπιγράμματι δὲ τῆς Ἀνθολογίας φέρεται. Ἔψαλέ τις τὸν Ἕκτορα, ἡ δ' Ἑλλαδία, ἐνδυθεῖσα χλαῖναν πρὸς τὸ μέλος ἐχόρευσεν (ἠντίασε), ὑπὸ πόθου δὲ καὶ φόβου κατελαμβάνετό τις βλέπων αὐτήν· διότι μὲ τὴν ἄρσενα ῥώμην ἀνεμίγνυε θῆλυν χάριν. (4,25)

[3] Λουκ. ἔνθα ἀν. 7.

τηρήση τὴν χάριν, καθ' ἣν αἱ ὀρχηστρίδες αὗται εἶναι κατὰ μυρίας θέσεις ἐζωγραφημέναι, εἴτε ἂν προσέξῃ εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἐκτελέσεως.»
Ἀληθῶς πρέπει νὰ ἴδῃ τις τὰς χαριέσσας ἐκείνας γυναῖκας, ἵνα ἐξηγήσῃ τὸν θαυμασμόν, ὃν καθ' ὅλον τὸν κόσμον ἐξήγειραν, ὥστε ἐπί τινα χρόνον οἱ κοσμηταὶ τῶν οἰκιῶν οὐδὲν ἄλλο ἢ τῶν ὀρχηστρίδων τούτων ἀντίγραφα ἐπὶ τῶν τοίχων ἐζωγράφιζον. Αἱ πλεῖσται αὐτῶν γυμναὶ κρατοῦσι μανδύαν, ὃν κατὰ μυρίους τρόπους περὶ τὸ σῶμα περιφέρουσαι, μυρία φανταστικὰ καὶ ἐξαισίας πλαστικῆς καλλονῆς λαμβάνουσι σχήματα· τὰ κινήματά των πολλάκις εἶναι ἄσεμνα, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἀκοσμία προσθέτει εἰς τὴν καλλονήν, ὥστε ἐνθυμεῖταί τις τοὺς στίχους τοῦ Ἀριόστου ἐν τῷ Μανιώδει Ὀρλάνδῳ, ποιήματι ἐν ᾧ μετὰ θείας τέχνης ἀναμιγνύεται τὸ κωμικὸν καὶ σοβαρόν, τὸ χαρίεν καὶ φοβερόν :

«Danzan scherzando lascive donzelle,
Che se i rispetti debiti alle donne
Servasser più, sariau forse più belle.»

Ἔκ τινος παραστάσεως, καθ' ἣν ὀρχηστρὶς μετὰ σατύρου χορεύει στροφικὸν βεβαίως χορόν, φαίνεται ὅτι σύνηθες ἦτο τὸ τοιοῦτον καὶ ἤδη οἱ Ῥωμαῖοι ἔβλεπον χοροὺς ἀναλόγους τῶν σημερινῶν στροφικῶν μας χορῶν. Αἱ πλεῖσται παρίστανον ἐν τῷ θεάτρῳ Νύμφας, Νηρηΐδας, Μούσας, Χάριτας [1] καὶ πᾶν ὅ,τι ἡ φαντασία ἡ ζωηρὰ τῆς γυναικὸς ἠδύνατο νὰ πλάσῃ καὶ ὅπερ ἐγνώριζεν ὅτι θ' ἀρέσκῃ καὶ εἰς τοὺς εὐμοιροῦντας καλλαισθητικῆς κρίσεως καὶ εἰς τοὺς ὑπὸ τῆς τρυφῆς τετυφλωμένους.

Πολλοὺς ὅμως τοιούτους χοροὺς καὶ ἐν τοῖς συμποσίοις ἐξετέλουν· ὁ δὲ συλλογεὺς τοῦ αὐτοῦ μουσείου νομίζει ὅτι αἱ ὀρχηστρίδες αἱ φέρουσαι κάνιστρα πλήρη καρπῶν ἢ καλαθίσκους κττ. παρέθετον ταῦτα εἰς τὴν τράπεζαν ἢ παρελάμβανον ἐκ ταύτης χορεύουσαι καὶ παραβάλλει πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Πολυδεύκους ἀναφερόμενον χορὸν τῶν πινακίδων [2]. Δὲν εἶναι παράδοξον ὅμως τοιοῦτοι χοροὶ μετὰ πινακίδων, κανίστρων, καλαθίσκων καὶ ἐν τοῖς θεάτροις νὰ ἐξετελοῦντο.

Εἶναι τόσαι πολλαὶ καὶ ποικίλαι αἱ στάσεις, τὰ κινήματα, τὰ σχήματα, ἡ ἔκφρασις τῶν εἰκόνων τούτων, ὥστε πολλὰ θὰ ἠδύνατό τις νὰ εὕρῃ ἐξ ἰδιαιτέρας περὶ αὐτὰς σπουδῆς.

Ἴσως ἠδύνατο ἐδῶ νὰ γείνῃ λόγος καὶ περὶ τῶν θεαματικωτέρων καὶ κινδυνωδεστέρων ἐκείνων ὀρχήσεων, τῶν μετὰ οἴνου καὶ μέθης γι-

[1] Καὶ ἐν παλαιοτέροις χρόνοις ἤγοντο παραστάσεις τοιαῦται (Ἀθήν. 5.130)
[2] Πολ. Δ. 103.

νομένων, τῶν συμπεριλαμβανομένων πιθανῶς ὑπὸ τὸ κοινὸν ὄνομα «Φρύγιον τῆς ὀρχήσεως εἶδος», ἐν οἷς κταταλέγω καὶ τοὺς αεὶς μαχαίρας κυβιστῶντας.» Πιθανὸν καὶ ἐν τῷ θεάτρῳ νὰ ἐξετελοῦντο τοιοῦτοι χοροί· ἐπειδὴ ὅμως ἰδίως ἦσαν παρακολουθήματα δημωδῶν ἑορτῶν καὶ εὐθύμων συμποσίων, ἐν οἷς ἄφθονος ἔρρεεν ὁ οἶνος, θὰ κάμωμεν τὸν περὶ αὐτῶν λόγον ἐν ἄλλῳ κεφαλαίῳ.

Ἀδαμ. Ἰωννίδης Ἀδαμαντίου.

ΜΑΝΙΑΤΙΚΑ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

(ἀπὸ ἀνέκδοτη συλλογή).

ΤΡΙΤΗ ΣΕΙΡΑ

ΚΛΕΦΤΙΚΑ ΚΑΙ ΑΛΛΑ

ΜΟΙΡΟΛΟΓΙ ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΗ ΚΟΣΟΝΑΚΟΥ [1]

(1)

Ἀνάθεμά την τὴν ἀρχὴ τὸν Ἔπαρχο καὶ τὸ Βοϊδῆ
Πῶβαλε λόγο στὴ βουλὴ νὰ μαζευτοῦν οἱ ἀρχηγοί.
Κι' ὁ Κοσονάκος προστινός, ποὔταν ἀπ' ὅλους γνωστικός,
Μάζεψε στράτεμα πολὺ καὶ πᾶ στοῦ Μαμουτσούμπαση·
Γιωργάκενα ἀγνάντεψε ἀπὸ τὸ μπαλκονάκι της :
—Μάνα, Γιωργάκης ἔρχεται καὶ φέρνει στράτεμα πολὺ
Δὲν εἶνε καὶ δουλειὰ καλή . . .
Κι' ὅσο νὰ μπῆ καὶ ὅσο νὰ βγῆ, γιόμισ' ἡ μάνδρα κ' ἡ αὐλή.
—Μάνα, ψωμί, μάνα, τυρὶ νὰ φᾶν τὰ παληκάρια μου,
Ἦρθα νὰ πάρω τὴν εὐχὴ ἀπὸ καρδιὰ κι' ἀπὸ ψυχή.
—Κάνω νὰ σὲ καταρασθῶ, μὰ πάλε θενὰ σ' εὐχηθῶ :
Καλὰ νὰ πᾷς, καλὰ νάρθῃς, γλήγορα νὰ προβιβασθῇς,
Νὰ γίνῃς πρῶτος ἀρχηγὸς καὶ πρῶτος ἀξιωματικός.
Γιωργάκενα σὰν τἄκουσε, ἀμέσως λιγοθύμησε·
—Γιωργάκη, ποῦ μάπαρατᾷς, χωρὶς τέκνα, χωρὶς παιδιά ;
Τόσο χρονῶν νοικοκυρὰ δὲν ἐσταυρώσαμε γενειά.
Γιωργάκης ἀνεχώρησε στὸ Γύθειο γιὰ νὰ πάῃ

[1] Ὁ Γιώργης Κοσονάκος ἐσκοτώθηκε στὸν πόλεμο τῆς Κρήτης.

Γιωργάκενα τοῦ μίλησεν ἀπὸ τὸ παραθύρι
—Γιώργη δός μου τὴ βοῦλά σου καὶ πάρ' τὴν ἐδική μου
Γιὰ νἄχῃς θύμησι νὰ πῇς, γιὰ νἄρθῃς πάλε νὰ μὲ βρῇς.
'Απέχει ὁ Γιώργης ἀναχωρεῖ, τρέχει κατὰ τὸ Γύθειο . . .

(2)

Σῶσε Μπραΐμη ξάδερφε, Ρουμπῆ καὶ Καραμέλιο,
Νὰ μὤχετε ἔννοια τὰ παιδιὰ τὸν πύργο τῆς Κουρτσούνας
Νὰ μὴν τὸν πιάσῃ ὁ Χοντρολιᾶς κι' ὁ σκύλλος ὁ Ζουλούμης,
Τί μένα μὲ λαβώσανε στῆς Σόφιας τὸ σεφέρι
Παίρνω τὴν πλάκα πεθερά, τὴ μαυρηγῆ γυναῖκα
Κι' ὅλα τὰ λιανοχάλικα ἀδέρφια καὶ ξαδέρφια.

(3)

Νὰ ἦταν ἡμέρα βροχερὴ κ' ἡ νύχτα ποντισμένη
Πὄντες ἐβάλαν τὴν βουλή,
Ὁ Μούρτζινος καὶ Ζαχαριᾶς κι' ὁ Καπετὰν—Γιωργάκης
Πᾶ νὰ χαλάσουν τὴ Φραγγιά (;) μέσά είν' κι' ὁ Θοδωράκης.

(4)

Τῆς χήρας τἀρχοντόπουλο θέλει νὰ σεργιανίσῃ·
Στῆς Ἐρηνιῶς ἐδιάβαινε, στῆς Ἐρηνιῶς πηγαίνει
—Ξαδέρφη, ψῆσέ μου καφέ, γιατ' εἶμαι μεθυσμένο
—Μετὰ χαρᾶς σου, ξάδερφε, κι' ὅ,τι μοῦ εἰπῇς νὰ κάμω . . .
—Σῦρε νὰ πιάσῃς νὰ μετρᾷς κουκκὶ—κουκκὶ τὸν ἄμμο . . .
Μιὰ πιστολιὰ τῆς ἔρρηξε μὲ τριὰ-ἀσημένια βόλια,
Τό'να τὴν παίρνει στὴν καρδιὰ καὶ τἄλλο στὰ πλεμόνια
Τὸ τρίτο τὸ χειρότερο τὴν παίρνει στὸ κεφάλι.
Ψιλὴ φωνίτσα ἔβγαλε, ψιλὴ φωνίτσα βγάνει,
—Φύγε ἀποδῶ βρὲ . . . φύγε ἀπὸ δῶ βρέ...
Μὴν τὸ μάθουν τἀδέρφια μου κ' ἐρθοῦν καὶ σὲ σκοτώσουν....

Η ΞΙΠΠΑΣΜΕΝΗ

(5)

Όντας ήμουνα μικρή, ήμουν χαϊδάρα κι' ακριβή,
Κούρους καὶ κότες μοῦδιναν νὰ μεγαλώσω γλήγορα·
Ἀξιώθηκα μεγάλωσα καὶ πήγαινα στὰ πρόβατα.
Ἐπέρασε ἕνας γέροντας καὶ μᾶς καλοχαιρέτισε,
Καὶ 'γὼ ὡς καλὴ καὶ ἔξυπνος ἔπιασα τὸν ἐδέχτικα·
Ἐπῆγε στοῦ πατέρα μου καὶ γύρεψε συμπεθεριό.
Ἔπιασε καὶ μ' ἐπάντρεψε, μὲ πάντρεψεν ἀρχοντικά,
Ἦταν κι' ὁ ἄντρας μου καλὰ κ' ἔκαμα σερνικὰ παιδιά.
Μιὰ Κυριακὴ σηκώθηκα καὶ διάκαμα στὴν ἐκκλησιά.
Εἶδα γυμνούς, εἶδα λωβούς, εἶδα πολλοὺς ξυπόλυτους
Κ' ἐτότες ἐφαντάστηκα πῶς ἤμουν 'γὼ ἡ Παναγιὰ
Καὶ πῶς ὁ ἄντρας μου Χριστός.
Τοῦτο τὸ πῆρε ὁ Θεὸς βαριά, μοῦ πῆρε καὶ τὰ δυὸ παιδιά·
Μοῦ πῆρε καὶ τὰ δυὸ παιδιά, μοῦ πῆρε καὶ τὸν ἄντρα μου
Ἐπῆγα στὸν πνευματικό· — Γιὰ νὰ μοῦ πῇς, πνευματικέ,
Νὰ φύγω, ἢ νὰ παντρευτῶ, ἢ καλογραῖα νὰ γενῶ ;
— Μὴ φεύγῃς, μὴν παντρεύεσαι, μόνο καλόγρηα νὰ γενῇς
Τότε καλόγρηα γίνηκα, τὰ σπίτια τἄκαμα κελλιὰ
Στὸ μοναστῆρι τἄγραψα . . .

ΜΟΙΡΟΛΟΓΙ ΤΟΥ ΑΡΧΙΛΗΣΤΗ ΠΑΡΗΓΟΡΗ

(6)

Τρεῖς περδικοῦλες κάθουνταν πάνου στον Ἀηδημήτρη,
Τὸν ἥλιον ἐθαμπώνανε ἀπὸ τὰ κλάϋματά τους,
Μοιρολογοῦσαν κ' ἔλεγαν, μοιρολογοῦν καὶ λένε·
— Τὸ κρῖμα νἄχῃ ὁ Μποτσονᾶς καὶ τ' ἄδικο ὁ ἀδελφός του,
Ποῦ πήγανε στοὺς λοχαγοὺς στὸν Κωνσταντῆ Κυβέλο,
Τσῦπαν ὁ Γιώργης κάθεται μὲς τὰ Μουζιὰ στὴ ράχη·
Κι' ὁ Κωσταντῆς περήφανος, μᾶταν καὶ παλληκάρι,
Τὰ παλληκάρια του ἄρπαξε καὶ τἀνηφόρι πάει,
Στὴ ῥάχη ἀπάνου ἀνέβηκε, κ' εἶδε τὸν Παρηγόρη.
Μιὰ μπαταριὰ τοῦ ῥῆξανε οἱ ἄντρες τοῦ Κυβέλου,
Τίποτα δὲν τοῦ κάμανε, κι' ὁ Παρηγόρης φεύγει·

Κι' ὁ Κωσταντῆς τὸν κυνηγᾷ μὲ τὸ σαλμᾶ στὸ χέρι,
—Γιώργη, γιὰ ρίξε τἄρματα, προσκύνα τὸν Κυβέλο...
Κι' ὁ Παρηγόρης γύρισε σκοτώνει τὸν Κυβέλο·
Πέσαν τὰ παλληκάρια του ἀπάνου στὸν Κυβέλο·
Ἕνας Ῥουμελιώτης ἔμεινε, γιὰ τὸ κακό του μπάχτι,
Μιὰ τουφεκιὰ τοῦ τίναξε, ἔπεσε ὁ Παρηγόρης·
Τὴ συντροφιά του μίλησε : —Μικρούτση καὶ Κορώνη,
Πισωγυρίστε, βρὲ παιδιά, πάρτε μου τὸ κεφάλι,
Νὰ μὴν τὸ πάρουν οἱ λοχαγοὶ κι' ὁ ἄτιμος Κυβέλος,
Νὰ μὴν τὸ πᾶνε στὸ Μιστρᾶ, νὰ μὴν τὸ πᾶν στὴ Σπάρτη,
Γιατί ἔχω ὀχτροὺς καὶ χαίρονται, φίλους καὶ μὲ λυποῦνται,
Ἔχω καὶ τὴ γυναῖκά μου, ποῦ θὰ μαυροφορέσῃ...

ΜΟΙΡΟΛΟΓΙ ΣΤΟΝ ΡΟΥΜΕΛΙΩΤΗ ΓΙΑΝΝΗ ΓΡΙΤΖΑΛΗ

(7)

—Γρίτζαλη, τ' εἶσαι κίτρινος, γιατ' εἶσαι μαραμμένος ;
Μὴν εἶσ' ἀπὸ τὴ φυλακή, μὴν εἶσ' ἀπὸ τὴ χάψι ;
—Δὲν εἶμ' ἀπὸ τὴ φυλακή, δὲν εἶμ' ἀπὸ τὴ χάψι·
Ἀπόψ' εἶδα στὸν ὕπνο μου, στὴν ὑπνοφαντασιά μου,
Εἶδα καὶ μᾶς ἐπιάσανε Μανιάτες σταυροφόροι,
Στὴν Ἀρκαδιὰ μᾶς πήγανε, στὴ φυλακὴ μᾶς βάνουν,
Καὶ τὴ δευτέρα τὴν αὐγὴ κάνουν καὶ μᾶς ξετάζουν
Τὰ ποῦθε παίρνουμε ψωμί, ποῦ παίρνουμε φυσέκια,
Μαρτύρα τὸν Κολλιόπουλο καὶ τὸν Κολοκοτρώνη...

ΜΟΙΡΟΛΟΓΙ ΤΟΥ ΠΑΠΑ.

(8)

Παπᾶ, σὲ κλαῖν' ἡ ἐκκλησιές, σὲ κλαῖν τὰ μοναστήρια,
Σὲ κλαίει ἡ ἅγια-τράπεζα μὄλα τἄγια μυστήρια·
Παπᾶ μου, δοῦλε τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς κυρᾶς τῆς Παναγιᾶς,
Κι' ἀφέντη ὀλωνῶνε μας, ἀφέντη μου παπᾶ,
Ποιὸς τὴν καμπάνα θὰ βαρῇ, τὸ πετραχῆλι θὰ φορῇ;..

---

(9)

Καράβι μου τρικάταρτο μὲ τὰ ψηλὰ κατάρτια,
Σὲ τί λιμιῶνα θενὰ μπῇς, σὲ τί νησὶ θαράξῃς
Γιὰ νἄρθῃ ὁ πατέρας σου, νὰ σὲ ξαναγυρίσῃ;...

ΕΙΣ ΑΔΙΚΟΣΚΟΤΩΜΕΝΟ ΝΕΙΟΓΑΜΠΡΟ

(10)

Ἀντώνης ἐπαντρεύτηκε καὶ πῆρε μιὰ γυναῖκα,
Κάνει τὴν πλάκα πεθερὰ τὴ μαύρη γῆ γυναῖκα,
Κι' ὅλα τὰ μαυροχάλικα ἀδέρφια καὶ ξαδέρφια.
Ἀντώνη, ντουβάρι καὶ στοιχιὸ καὶ παληκάρι διαλεχτό,
Ὁποῦ δὲ σεύβγαινε κανεὶς στὰ κάλλη καὶ στὴν ὀμορφιά,
Ὀμπρέλλα μου μεταξωτή, ποῦ ἀποσκιάζαμε πολλοί,
Ἀσίκῃ μου, χρυσέ μου ἀητέ, καὶ μονοστέφανε γαμπρέ,
Μὰ τὸν κακό σου θάνατο, ἀδικοσκοτωμένε μου,
Στὸ αἷμα βουτημένε μου, δίχως αἰτία κι' ἀφορμή,
Δίχως νὰ θέλῃς φονικό, ὤχ! παλληκάρι διαλεχτό...

---

(11)

Γιαννάκη, τὴν ἀγάπη σου πές μου τί νὰ τὴν κάμω,
Νὰ τὴν πουλήσω δὲ μπορῶ, νὰ τὴν χαρίσω ὄχι,
Μὸν θὰ τὴν πάω στὸ χρυσικό, νὰ τὴν περιχρυσώσῃ,
Νὰ φτειάσω γκόλφι καὶ σταυρό, πανώριο δαχτυλίδι,
Τὸ δαχτυλίδι νὰ φορῶ, τὸ γκόλφι νάναγνώνω,
Καὶ τὸν σταυρὸ νὰ προσκυνῶ, τὸν ὅρκο μου νὰ κάνω,
Γιατ' ὁ ἀδερφὸς εἶνε σταυρός, κι' ὁ ἄντρας ἡ κορῶνα,
Καὶ τὸ παιδὶ εἶνε σκοταριά, ποῦ βγαίνει ἀπὸ τὸ σῶμα.
Γιαννάκη ἀθάνατο νερό, παπόρι μου βασιλικό,
Μὲ τὰ κατάρτια τὰ ψηλά, μὲ τὰ φουγάρα τὰ διπλᾶ,
Καὶ παληκάρι διαλεχτό, μὲ τὸ μουστάκι τὸ στριφτό,
Ποὖχες δυὸ μάτια σὰν ἐλιές, κ' ἦταν γιομᾶτα μαργιολιές,
Ποὖχες τὴ γνώμη τὴν καλὴ κι' ἀποσερνόντανε πολλοί.

ΣΤΟΥ ΠΕΘΑΜΕΝΟΥ ΤΑΡΜΑΤΑ

(12)

Τοῦ πεθαμένου τἄρματα δὲν πρέπει νὰ βαστιῶνται,
Μὸν πρέπει νὰ τὰ ῥίξουνε 'ς ἕνα βαθὺ λαγκάδι,
Νὰ τρώῃ ἡ σκουριὰ τὸ σίδηρο κι' ὁ σκόρος τὸ κοντάκι·
Κι' ὅσοι διαβάτες κι' ἂν περνοῦν ὅλοι νὰ τὰ ῥωτᾶνε·
—Ἄρματα, ποῦν'ἀφέντης σας καὶ ποῦν'τἀφεντικό σας ;..
—Ὁ χάρος τὸν ἐκάλεσε, παντρεύει τὸν ὑγιό του,
Καλεῖ τοὺς νειοὺς γιὰ τὸ χορό, τὲς νειὲς γιὰ τὰ τραγούδια,
Κάλεσε καὶ τοὺς γέροντες νὰ σφάξῃ γιὰ κριάρια...
Στὸν Ἅδη καὶ στὴ μαυρηγῆ, δὲν εἶνε γλέντια καὶ χοροί...

---

(13)

Ἡ Μαυρηγῆ νὰ χαίρεται καὶ νὰ βαρῇ παιχνίδια,
Καὶ νἄχῃ δυὸ ζυγιὲς βολιά, καὶ τρεῖς ζυγιὲς λαβοῦτα
Πῶχει τοὺς νειοὺς γιὰ τὸ χορό, τὶς νειὲς γιὰ τὰ τραγούδια...
Τὸ κρῖμα νἄχῃ ὁπῶριξε φωτιὰ στὸν Κατουκόσμο,
Κ' ἔκαψε χίλια σάβανα καὶ μύρια μαξιλάρια,
Κεῖνα δὲν ἦταν σάβανα, δὲν ἦταν μαξιλάρια
Ἦταν μανάδωνε παιδιά, τῶν ἀδελφῶν τ'ἀδέλφια
Ἦταν καὶ τῶν χηράδωνε οἱ εὐλογητικοί τους...

ΣΤΟΝ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΡΟ ΚΑΙ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ

(14)

Μιὰ Κυριακὴ καὶ μιὰ γιορτὴ καὶ μιὰ καλὴν ἡμέρα
Μπῆκαν οἱ κλέφτες στὸ χορό, καὶ ῥίχναν στὸ σημάδι·
Γύρισε ὁ Παναγιώταρος λέει τοῦ Κολοκοτρώνη :
—Τοῦτ' ἡ χαρὰ ποῦ κάνουμε σὲ λύπη θὰ μᾶς βγάλῃ...
Κι' ὁ κὺρ Νικήτας τἄκουσε καὶ τὸν τσακᾶν τὰ γέλοια,
—Ἀκοῦς, τί λέει, συμπέθερε, μὲ τὸν Κολοκοτρώνη ;
Τοῦτ' ἡ χαρὰ ποῦ κάνουμε σὲ λύπη θὰ μᾶς φέρῃ...
Ὅταν θἀσπρίσῃ ὁ κόρακας καὶ γίνῃ περιστέρι,
Τότε καὶ μεῖς χανόμαστε ὅλ' οἱ καπετανέοι...
Παρασκευὴ τὸ λέγανε, Σαβάτο ξημερώνει,
Γιόμισε ὁ κάμπος ἄλογα, κι' ὁ Μπασαβᾶς τσαντήρια
Γιόμισε κι' ἡ Καστάνισα ὅλο παλιομουρτάτες

—Προσκύνα, Παναγιώταρε, μὲ τὸν Κολοκοτρώνη...
Μὰ ὁ Θοδωράκης πονηρός, πολὺ μαργιολεμένος
Πάει στὴ Ζάκυθο ὁ καϋμένος...
Κι' ὁ Θοδωράκης κάθεται στῆς Ζάκυθος τὸ κάστρο
Κ' εἶχε τὸ κιάλι στὴν ποδιὰ καὶ τὸ Μωριὰ ἀγναντεύει,
Κ' εἶδε τῆς Μάνης τὰ βουνά, εἶδε τὰ Πενταλώνια
Μὰ τοὖρθε σὰν παράπονο κι' ἀρχίνησε νὰ κλαίῃ
Καὶ τἀδελφοῦ του μίλησε καὶ τοῦ Γιαννάκη λέει:
—Γιαννάκη, ποὖν τἀδέρφια μου ὁ Γιάννος κι' ὁ Κουντάνης
Κι' ὁ Γιῶργος ἀπὸ τὸν 'Αητὸ ποὖτανε παλληκάρι ;...
Μηδὲ στὴ Μάνη φαίνεται, μηδὲ στὰ Πενταλώνια,
Μηδὲ καὶ στ' 'Αρκουδόρεμα ποὖταν τὸ πέρασμά τους...

Κωστῆς Πασσαγιάννης.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1895

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Συνεκροτήθη ἡ τακτικὴ συνεδρίασις τοῦ Συλλόγου.

Ἐγένοντο τὰ ἑξῆς ἀναγνώσματα.

Ὁ κ. Εὐάγγελος Παπαχατζῆς τακτικὸν μέλος ὡμίλησε περὶ τῶν πολιτευμάτων τῶν ἀρχαίων.

Ὁ κ. Ἠλίας Τσιτσέλης ἀντεπιστέλλον μέλος ἀνέγνω διατριβὴν περὶ δημωδῶν προλήψεων Κεφαλληνίας, α) ἄγγελοι καὶ δαίμονες.

Μαθήματα διὰ κυρίας ἐγένοντο τρία.

Ὁ κ. Πέτρος Ζαλοκώστας ἐδίδαξεν οἰκιακὴν χημείαν.

Ἤρξαντο αἱ θρησκευτικαὶ ὁμιλίαι τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ ἐγένοντο δύο τοιαῦται, μία ὑπὸ τοῦ κ. Α. Διομήδους Κυριακοῦ καὶ μία ὑπὸ τοῦ κ. Ἰγνατίου Μοσχάκη.

Κατ' ἐντολὴν τῆς Α. Β. Υ. τοῦ Διαδόχου ὁ πρόεδρος τοῦ Συλλόγου προσεκλήθη ὅπως λάβῃ μέρος ἐν τῇ ἐπιτροπῇ τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων.

Συνέστη ἐν Βόλῳ σχολὴ ἀπόρων παίδων καὶ κοσμήτορες ἐξελέχθησαν οἱ κ. κ. Κ. Τοπάλης, Περ. Χ.' Αποστολίδης, Μ. Μπολφίδης, Π. Πολίτης καὶ Δημ. Σπορίδης.

Ὁ κ. Μ. Λάμπρος προέτεινεν ὅπως τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ Συλλόγου συνέλθῃ ἐν Ἀθήναις συνέδριον τῶν ἐν Ἑλλάδι συλλόγων. Πρὸς μελέ-

την τῆς προτάσεως ταύτης ἐξελέχθη ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν κ. κ. Μιχ. Λάμπρου, Σπυρ. Λάμπρου, Π. Σκουζὲ καὶ Τιμ. Ἠλιοπούλου.

Ἐγένοντο αἱ ἑξῆς μεταβολαὶ εἰς τὰ μέλη τοῦ Συλλόγου.

Οἱ κύριοι Ἰωάννης Π. Λάμπρος καὶ Σπυρ. Κ. Σακελλαρόπουλος ἀνέλαβον τῇ αἰτήσει των τὴν θέσιν των εἰς τὰ τακτικὰ μέλη μὲ τὴν παλαιὰν ἀρχαιότητά των.

Οἱ κύριοι Περ. Βαρατάσης, Γ.Δ.Ἀντωνόπουλος, Στ. Βαλτῆς, Θάνος Μπασιᾶς μετετέθησαν ἀπὸ τῆς τάξεως τῶν παρέδρων εἰς τὰ τακτικά.

Μετετέθη ἀπὸ τῆς τάξεως τῶν ἀντεπιστελλόντων εἰς τὰ τακτικὰ ὁ κ. Ἰωάννης Σέρμπος.

Ἐξελέχθησαν νέα μέλη πάρεδρα μὲν οἱ κ. κ. Ν. Ἀντωνιάδης, Κ. Ἀντωνόπουλος, Ἀνδ. Καμπᾶς, Μιλ. Καλβοκορέσης, Π. Κουντουριώτης, Π. Κουγιτέας, Γ. Μπαλτατζῆς, Μ. Μ. Νεγρεπόντης, Παντ. Ῥάλλης, Ἰάσ. Μπούμπουλης.

Ἐξελέχθη ἐπίτιμον μέλος ἡ κυρία Ἐλίζα Ἔδμονδς, ἀντεπιστέλλοντα δ' ἐν Βωμὸν ὁ κ. Μ. Μιλλιέν, ἐν Πράγᾳ ὁ κ. Ἰαροσλὰβ Στάστνυ καὶ ἐν Βόλῳ ὁ κ. Π. Πολίτης.

REVUE DES REVUES

Ἰδιαιτέρως συνιστῶμεν τὸ περιοδικὸν τοῦτο ἐκδιδόμενον δὶς τοῦ μηνὸς ἐν Παρισίοις (Rue Verneuil 32), περιέχον πάντοτε ὕλην τερπνὴν καὶ χρησιμωτάτην εἰς πάντα φιλομαθῆ.

Ἰδοὺ τὸ περιεχόμενον τοῦ ἄρτι ἐκδοθέντος τεύχους. N° 21 1er Novembre 1894. Ve Année.—Vol. XI.

La Cité des grands morts (les masques des grands hommes).—Le Suicide par amour, par le professeur Ces. Lombroso. — La Corruption politique, par *Louis Proal* — Le Japon excentrique : I. Le Symbolisme japonais, par Mme *Salwey*. II. Les bizarreries japonaises. — Les Étudiants en Amérique, par *Th. Bentzon*.—Le Bébé à travers les âges, par Dr *Louis Robinson*.—Le Venin des serpents et son antidote, par le Dr *Calmette*.—La Vie au Saint-Sépulcre, par le Rev. *Godfrey Schilling*. — Feuilleton : Pierre Ivanovitch Dinkoff, par *M. V. Krestovsky*.—Le Père du Roman russe.—Physiologie de la Musique, par le professeur *Billroth*.— Théâtres et Concerts, par *Georges Lefèvre*.—Analyse des «Revues» françaises et étrangères.—Revue des Livres : Livres français.—Livres étrangers.—Caricatures politiques.—Dernières Inventions et Découvertes.

ΟΤΙ Ο ΕΚ ΤΗΣ ΧΥΔΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΦΟΒΟΣ ΚΕΝΟΣ[1]

Ὁ σύνδεσμος ὁ συνδέων ἀείποτε τὴν πόλιν τῆς Παλλάδος πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν διετέλεσεν οὕτω στενός, ὡς ὁ τοῦ σώματος μετὰ τῆς ψυχῆς. Ὅ,τι εὐγενὲς καὶ ὑψηλὸν ἐπενόει ὁ νοῦς καὶ συνησθάνετο ἡ καρδία τῶν Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, εὐθὺς ἐξεφαίνετο τοῦτο ἐν τῇ δράσει τῶν Ἀθηναίων. Καὶ τὸ ἀνάπαλιν, ὅ,τι δήποτε κατόρθωμα εἴτε ἐν τῇ θεωρίᾳ εἴτε ἐν τῇ πράξει κατώρθου τὸ δαιμόνιον τοῦτο πτολίεθρον, ἀπήχει ἰσχυρῶς ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ.

Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν περισυνέλεξε τὴν διεσπαρμένην τοῦ Μικρασιάτου Ὁμήρου θείαν ποίησιν καὶ ὑπέθηκεν αὐτὴν βάσιν ἐθνικῆς παιδεύσεως. Τὴν ἐν Μιλήτῳ καὶ Σάμῳ καὶ Κολοφῶνι καὶ Ἐφέσῳ καὶ Κλαζομεναῖς θείᾳ τινὶ μοίρᾳ ἐκβλαστήσασαν καὶ ταχέως εἰς περικαλλέστατον δένδρον αὐξηθεῖσαν δέσποιναν τῶν ἐπιστημῶν, τὴν φιλοσοφίαν, μετὰ σπουδῆς περισυνήγαγεν ἡ φίλη τῆς σοφίας αὕτη πόλις καὶ συνεκέντρωσεν εἰς μίαν φωτοβόλον ἑστίαν, ἧς ἡ θαυμαστὴ ἀκτινοβολία διεθέρμανέ τε καὶ κατεφώτισεν ἔπειτα οὐ μόνον τὴν μητέρα Ἑλλάδα, ἀλλὰ κατ' ἀνάκλασιν καὶ αὐτὴν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὸν κόσμον σύμπαντα.

Ἀναξαγόραν τὸν Κλαζομένιον καὶ Ἀσπασίαν τὴν Μιλησίαν ὑπερφυῶς θαυμάσασα διὰ τὴν σοφίαν ἢ τὰ καλὰ καὶ ὑψηλὰ ζηλοῦσα καὶ ἄριστα ἐκτιμῶσα αὕτη πόλις ἐκάθισε συμπαρέδρους καὶ συμβούλους τοῦ πηδαλιούχου τοῦ πολιτικοῦ σκάφους, τοῦ μεγάλου ἐκείνου Ἕλληνος, τοῦ Ὀλυμπίου Περικλέους, καὶ κατέστησεν ὁδηγοὺς αὐτοῦ καὶ ἀλείπτας εἰς μεγάλα Ἑλληνικὰ διανοήματα καὶ ὑψηλὰς πολιτικὰς πράξεις.

Εἰς τὸν Παῦλον κηρύττοντα τὴν νέαν πίστιν ἀνέῳξεν ἡ εὐσεβὴς καὶ φιλόθεος πόλις τὰς πύλας τοῦ σεμνοτάτου αὐτῆς δικαστηρίου, τοῦ Ἀρείου πάγου, καὶ μετὰ προσοχῆς καὶ εὐλαβείας ἠκροάσατο τοῦ θείου κήρυκος καὶ ἀνεγνώρισεν ἐν τῷ κηρύγματι αὐτοῦ ἴδια περὶ Θεοῦ διανοήματα, ἰδίους πόθους.

Εἰς ἱστορίαν ἀπέραντον θὰ περιέπιπτον, ἂν ἐπεχείρουν νὰ ἐπεξέλθω

[1] Λόγος ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ ἑορτῇ τοῦ Συλλόγου τῶν Μικρασιατῶν «Ἀνατολῆς» ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου Μαργαρίτου Εὐαγγελίδου.

τὰ γεγονότα, τὰ μαρτυροῦντα τὴν προθυμίαν, μεθ' ἧς ἡ πόλις αὕτη ὡς οἰκεῖον ἐδέχετο καὶ ἐτίμα καὶ ἐξιδιοῦτο πᾶν διανοητικὸν ἢ πρακτικὸν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κατόρθωμα.

Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ Μικρὰ Ἀσία ἐθεώρει τὴν μεγαλώνυμον ταύτην πόλιν ὡς καρδίαν ἑαυτῆς. Τοὺς παλμοὺς αὐτῆς ᾐσθάνετο ἡ Μικρὰ Ἀσία πάσης ἄλλης Ἑλληνικῆς χώρας ζωηροτέρους καὶ οἰκειοτέρους. Εἰς τὴν πόλιν ταύτην, τὸ πρυτανεῖον τῆς σοφίας, παρέδιδεν ἡ Μικρὰ Ἀσία τὰ προσφιλῆ αὐτῆς τέκνα πρὸς παιδαγωγίαν. Παρ' αὐτῆς ἔλαβον τὰ φῶτα οἱ ἄριστοι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας υἱοὶ καὶ μέχρι σήμερον εἰς τὰς Ἀθήνας πέμπονται τὰ τέκνα αὐτῆς, ἵνα παραλάβωσι τὸ φῶς τῆς ἐθνικῆς παιδείας καὶ τὴν λαμπάδα τῆς νέας ἐπιστήμης. Εἰς αὐτὴν δωρεῖται ἐλευθερίως ὅ,τι ἂν ἔχῃ τίμιον ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἐν τῇ τέχνῃ, ἐν πάσῃ κοινωνικῇ καὶ ἐθνικῇ δράσει.

Τῆς πόλεως ταύτης τὴν διάλεκτον κατέστησεν ἡ Μικρὰ Ἀσία ἰδίαν ἑαυτῆς καὶ διὰ τῶν ἀξίων αὐτῆς τέκνων συνετέλεσεν, ἵνα καταστῇ αὕτη κοινὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους γλῶσσα.

Ἡ Μικρὰ Ἀσία μετὰ τῆς πόλεως ταύτης ἐσχεδίασαν καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξειργάσαντο τὸ θεσπέσιον ἐκεῖνο ἄγαλμα, οὗ ἔμπροσθεν διαβαίνοντες οἱ αἰῶνες καὶ οἱ λαοὶ τῆς γῆς καὶ ἄκοντες ἀποκαλύπτονται καὶ κύπτοντες προσκυνοῦσιν αὐτὸ εὐλαβῶς καὶ εὐγνωμόνως — λέγω δὲ τὴν ἡμερωτάτην καὶ ἐξανθρωπιστικωτάτην Ἑλληνικὴν παιδείαν, τὸν πολυύμνητον ἑλληνισμόν.

Μετὰ τῆς πόλεως ταύτης ἐχάλκευσεν ἡ Μικρὰ Ἀσία κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν γλωσσικὴν τοῦ ἔθνους ἑνότητα καὶ συνέσφιγξεν αὐτὴν ἔτι μᾶλλον σφυρηλατήσασα καὶ ἕτερον ἄρρηκτον, ἀδαμάντινον, θεῖον δεσμόν, τὴν θρησκευτικὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἑνότητα.

Πόσον εὐεργετικὸς ὑπῆρξεν ὁ θεῖος οὗτος δεσμὸς κατὰ τὰς ὀδυνηρὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους τύχας, εὐκόλως θὰ κατανοήσητε, ἐὰν ἐνθυμηθῆτε ὅτι οἱ Μικρασιᾶται Ἕλληνες ἀπολέσαντες τὴν γλωσσικὴν πρός τε ἀλλήλους καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ὁμοφύλους ἑνότητα ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ ἐν τῷ οἴκῳ διετήρησαν αὐτὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐν τοῖς ἁγίοις τῶν ἁγίων. Διαφυλάττοντες δ' ἐν τῷ ἀδύτῳ τούτῳ τὴν γλωσσικὴν ἑνότητα, ὡς ὁ πολύτλας Προμηθεὺς τὸ πάντεχνον τῶν θεῶν πῦρ ἐν νάρθηκι, λατρεύουσιν αὐτὴν ὡς σοφίζον καὶ ἀποθεοῦν ἅγιον πνεῦμα καὶ ἀγωνίζονται νῦν, ἵνα ἐκ τῶν ἀδύτων ἀναλάβωσιν αὐτὸ εἰς τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς καὶ μεταλαμπαδεύσαντες εἰς τοὺς οἴκους καὶ εἰς τὰς ἀγορὰς συνάψωσι πάλιν μετὰ τοῦ ἐπιλοίπου γένους τὸν διακοπέντα ἐράσμιον τῆς γλώσσης δεσμόν.

Διὰ ταῦτα ὁ καταλύων τὴν θρησκευτικὴν ἡμῶν ἑνότητα οὗτος ἀνατρέπει τὸ ἱερόν, ἐν ᾧ τὸ πάνσοφον διατηρεῖται πῦρ τῆς γλωσσικῆς ἑνότητος, διασπᾷ καὶ συντρίβει τοὺς δεσμοὺς τῆς φυλετικῆς ἑνότητος. Οὗτος εἶνε ὁ θανάσιμος τοῦ Μικρασιάτου ἐχθρός, ὁ ἀδιάλλακτος ἡμῶν πολέμιος καί, ἵνα καθ' Ὅμηρον εἴπω :

Ὡς οὐκ ἔστι λέουσι καὶ ἀνδράσιν ὅρκια πιστά,
οὐδὲ λύκοι τε καὶ ἄρνες ὁμόφρονα θυμὸν ἔχουσιν,

οὕτως ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ συνδιαλλαγὴ καὶ εἰρήνη ἡμῶν πρὸς τοὺς ἐπιβουλεύοντας τῇ θρησκευτικῇ καὶ γλωσσικῇ ἡμῶν ἑνότητι, μεθ' ὧν εἶνε ἀδιασπάστως συνδεδεμένη ἡ φυλετικὴ ἡμῶν ἑνότης.

Διὰ τοῦτο πρὸς τὴν ἑτερόδοξον κατάκτησιν, τὴν σεβασθεῖσαν τὴν γλῶσσαν ἡμῶν καὶ τὴν θρησκείαν συνεφιλιώθημεν καὶ συζῶμεν ὡς φίλοι ἐπὶ πλείστους αἰῶνας, τοὺς δ' ὁμοθρήσκους μὲν ἀλλ' ἐπιβουλεύσαντας τοῖς ὑψίστοις τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως ἀγαθοῖς ἀπεκρούσαμεν ἐν ἀγανακτήσει καὶ θέλομεν ν' ἀγνοῶμεν ὡς ξένους, ὡς ἐπιβούλους, ὡς πολεμίους ἀκηρύκτους.

Ἑνότητα θρησκευτικήν, ἑνότητα γλωσσικήν, ἑνότητα μουσικὴν ἐπιζητεῖ ὁ Μικρασιάτης. Ποθεῖ ἑνότητα μετὰ τῶν ὁμοφύλων τοιαύτην, οἵαν ἀποτελοῦσι τὰ μέλη τελείου ὀργανικοῦ σώματος.

Ὁ διακαέστατος τοῦ Μικρασιάτου πόθος εἶνε, ὅπως οἱ ἐξ Ἑλληνικοῦ στόματος ἐξερχόμενοι φθόγγοι διεγείρωσιν ἐν τῇ ψυχῇ παντὸς Ἕλληνος τὰς αὐτὰς εἰκόνας, τὰ αὐτὰ διανοήματα, τὰ αὐτὰ συναισθήματα.

Διὰ ταῦτα ὁ Σύλλογος ἡμῶν πρὸς τῇ ἱστορικῇ καὶ ἀρχαιολογικῇ καὶ πραγματικῇ ἐρεύνῃ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, πρὸς τῇ καλλιεργίᾳ τῆς ἀδελφικῆς μὲν ἀγάπης τῶν μελῶν τῆς φυλῆς ἡμῶν πρὸς ἄλληλα, τῆς εἰρήνης δὲ καὶ φιλίας καὶ τοῦ συναισθήματος τῆς πατρίδος παρὰ πᾶσι τοῖς συνοίκοις λαοῖς, ἔχει ἀναγεγραμμένην ἐπὶ τῆς σημαίας αὐτοῦ θρησκευτικὴν ἑνότητα, γλωσσικὴν ἑνότητα, μουσικὴν ἑνότητα. Θεωρεῖ ἑπομένως ἐχθρὸν μὲν ἄσπονδον καὶ ἀδιάλλακτον πάντα, ὅστις ὑφ' οἱονδήποτε σχῆμα ἐπιβουλεύει ἑνὶ τῶν τιμιωτάτων τούτων ἀγαθῶν αὐτοῦ, φίλον δὲ καὶ βοηθὸν καὶ εὐεργέτην καὶ προστάτην πάντα συνεργοῦντα πρὸς διαφύλαξιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν ἀγαθῶν τούτων. Πάνυ εὐλόγως ἄρα τὰ ἐσχάτως παρ' ἡμῖν ἀναφανέντα παράδοξα περὶ γλώσσης διδάγματα εἰς μεγίστην ἐνέβαλον ἀθυμίαν ἡμᾶς τοὺς Μικρασιάτας· διότι, ἂν αὐτὰ ὑπερισχύσωσιν, οἱ Ἕλληνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀποκόπτονται τοῦ λοιποῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου. Ἡ τῆς προτεινομένης γλώσ-

σης ἐκμάθησις εἶνε αὐτοῖς ἀδύνατος διὰ τὸ ἀκανόνιστον, ἀκατάσκευον καὶ χαῶδες· διότι θὰ ὑπάρχωσι τόσαι Ἑλληνικαὶ διάλεκτοι ὅσαι χῶραι ὑφ' Ἑλλήνων κατοικούμεναι, καὶ τόσαι πάλιν διαλεκτικαὶ διαφοραὶ μερικώτεραι ὅσαι βαθμίδες ἀναπτύξεως. Οὕτω δὲ θὰ παρεμβληθῇ μεταξὺ τῶν Μικρασιατῶν καὶ τοῦ λοιποῦ Ἑλληνικοῦ χάσμα μέγα, ὅμοιον πρὸς ἐκεῖνο, ὅπερ δὲν ἐδύνατο νὰ διαπεράσῃ ὁ δίκαιος Λάζαρος, ἵνα βρέξῃ τὸ χεῖλος τοῦ ἐν τῇ γεέννῃ τοῦ πυρὸς καιομένου. Ὁ Ἕλλην ἄρα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὁ ἀρμενίζων οὐδὲν ἄλλο πρακτικώτερον ἔχει νὰ πράξῃ τότε ἢ νὰ καλλιεργήσῃ τὴν ἀρμενικὴν καὶ ὁ τουρκίζων τὴν τουρκικὴν καὶ ὁ τουρκοαρμενοελληνίζων τὴν τουρκοαρμενοελληνικὴν καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Οἱ ταῦτα τὰ ἀντεθνικά, τὰ παράκοπα εἰσηγούμενοι ἀπελαύνουσιν εὐπετῶς τοὺς Ἕλληνας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μακρὰν τῶν ὁμοφύλων αὐτῶν.

Τοιούτῳ μιαρῷ ἔργῳ ἐπεχείρησαν οἱ ἀσπονδότατοι τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ θρησκείας ἐχθροί, οἱ τυχοδιῶκται ἐκεῖνοι φράγκοι, οἱ τὴν ὀρθόδοξον Ἀνατολὴν νὰ ἐκπαπίσωσιν ἀγωνιζόμενοι, καὶ ὅσοι ἐκ τῶν νῦν ξένων φθονεροὶ πρὸς ἡμᾶς ὄντες ἀγανακτοῦσιν ὅτι ἡμεῖς ἔθνος πτωχὸν καὶ μικρὸν τολμῶμεν νὰ ἐγείρωμεν ἀξιώσεις ἐπὶ θαυμασιωτάτης γλωσσικῆς κληρονομίας, ἐφ' ᾗ ἐγκαλλωπίζεται ὁ σοφὸς κόσμος. Ὅπως δὲν ἠνείχοντο μέχρι πρό τινος νὰ φέρωμεν τὸ μέγα τοῦ Ἕλληνος ὄνομα, οὕτω δὲν ἀνέχονται νὰ βλέπωσιν εἰς τὰ στόματα ἡμῶν τὴν θείαν τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ξενοφῶντος γλῶσσαν. Οἱ παρ' ἡμῖν ἄρα φίλοι τῆς χυδαιολογίας εἶνε κακόζηλοι μαθηταὶ τῶν ἐχθρῶν τῆς ἡμετέρας φυλῆς.

Ἂν δὲ ποιῶμαι λόγον περὶ αὐτῶν ἐνταῦθα, πράττω τοῦτο οὐχὶ φοβούμενος μὴ ῥιζωθῶσι τὰ γελοῖα αὐτῶν διδάγματα, ἀλλ' ἵνα δείξω τὴν ἀτοπίαν αὐτῶν καὶ παραθαρρύνω τοὺς ἀθυμοῦντας συμπατριώτας μου.

Ἡ ἐπικράτησις τῆς χυδαιολογίας προϋποτίθησι τὴν ἐπικράτησιν τῆς ἀλογίας καὶ τῆς ἀφιλοκαλίας. Ἐφ' ὅσον ὅμως ζῇ ἐν τοῖς Ἕλλησι τὸ συμπεφυκὸς τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει λογικὸν καὶ φιλόκαλον, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ προτιμήσωσι τοῦ λογικοῦ τὸ ἄλογον, τοῦ κάλλους καὶ τῆς εὐμορφίας τὸ δυσειδὲς καὶ δύσμορφον. Ἡ δὲ Ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶνε τὸ ἀπαύγασμα τῆς ἐπὶ 3 χιλιάδας ἐτῶν ἐνεργείας τῶν λογικωτάτων καὶ φιλοκαλωτάτων διανοιῶν· ἀδύνατον ν' ἀποβάλωσιν οἱ Ἕλληνες λαμπρὸν καὶ σοφὸν γλώσσης ὀργανισμὸν καὶ νὰ προτιμήσωσι πενιχρὰ καὶ δύστηνα καὶ κακόηχα συντρίμματα, ὡς εἶνε ἀδύνατον ν' ἀποβάλωσι τἀριστουργήματα τῶν μεγάλων Ἑλλήνων γλυπτῶν καὶ νὰ προτιμήσωσι τὰ δύσμορφα καὶ ἀκίνητα τῶν Ἀσυρίων καὶ Αἰγυπτίων κακοτεχνήματα. Πρέπει πρῶτον

νὰ μεταβάλῃ φύσιν ὁ Ἕλλην, ἵνα ὡς ὁ ὄνος προτιμήσῃ ἀντὶ συρμάτων χρυσοῦ σύρματ' ἀχύρου.

Τὸ ἐπιχείρημα τῶν χυδαϊστῶν ὅτι πρέπει νὰ διαφθαρῇ ἡ γλῶσσα χάριν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ λαοῦ εἶνε ἀτοπώτατον. Ἡ δόξα αὕτη ἀφορμᾶται ἀπὸ τῆς ἀτοπίας ὅτι γλῶσσα καὶ διάνοια εἶνε ἀλλήλων κεχωρισμένα, ὅτι αἱ παραστάσεις καὶ αἱ ἔννοιαι ὑπάρχουσι καθ' ἑαυτὰς ἕτοιμοι, κατόπιν δὲ ὁ νοῦς δημιουργεῖ ἢ εὑρίσκει τὴν γλῶσσαν πρὸς ἔκφρασιν αὐτῶν. Ἀλλὰ γλῶσσα καὶ διάνοια βαίνουσι παραλλήλως καὶ ἀδιασπάστως. Ἐκτείνεται ἡ διάνοια ; ἐκτείνεται καὶ ἡ γλῶσσα· συστέλλεται ἡ διάνοια ; συστέλλεται καὶ ἡ γλῶσσα. Ὁ πεπαιδευμένος ἔχει τὴν γλῶσσαν πλουσίαν, ὁ δὲ ἀμαθὴς πενιχράν· καὶ τἀνάπαλιν, ὅπου γλῶσσα πενιχρά, ἐκεῖ καὶ διανοίας εὐτέλεια, ὅπου δὲ πλοῦτος γλώσσης, ἐκεῖ καὶ διανοίας εὐρύτης. Ὅσοι ἄρα παρ' ἡμῖν ἀρκοῦνται τῇ πενιχροτάτῃ καὶ εὐτελεστάτῃ γλώσσῃ τῆς ἀγροικίας καὶ κακοδαιμονίας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, οὗτοι δὲν ἔχουσι διανοήματα πλουσιωτέραν ἀπαιτοῦντα γλῶσσαν· διότι, ἂν εἶχον, εὐθὺς θὰ ᾐσθάνοντο τὴν ἀνάγκην δημιουργίας ἀναλόγου περιβολῆς. Οἱ πεπαιδευμένοι τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ὅμως, εἰ καὶ ἔχουσιν εἰς χρῆσιν αὐτῶν τὴν πλουσιωτάτην καὶ εὐκαμπτοτάτην καὶ γονιμωτάτην τῶν γλωσσῶν τοῦ κόσμου, ὅμως ἱδρῶτι περιρρέονται, ὁσάκις πρόκειται νὰ ἐκφράσωσιν ἀκριβῶς ἑλληνιστὶ νέας ἐννοίας.

Τοὺς χυδαϊστὰς ἄρα δὲν δυνάμεθα νὰ καθίσωμεν κριτὰς περὶ πράγματος, οὗ τὴν ἀνάγκην δὲν αἰσθάνονται, ὡς οὐδεμίαν θὰ ἐδίδομεν προσοχὴν εἰς τοὺς φιληδοῦντας εἰς τὸν ζουρνᾶν καὶ τὸ τύμπανον, ἂν ἀπεφαίνοντο οὗτοι περιττὴν τὴν μουσικὴν τοῦ Beethoven καὶ τοῦ Strauss καὶ τοῦ Wagner.

Κριτήριον εἶνε οὐχὶ ἡ ἀτέλεια ἀλλ' ἡ τελειότης, οὐχὶ ἡ ἄγνοια ἀλλ' ἡ γνῶσις. Καὶ οὗτοι δέ, οἱ τῆς χυδαιολογίας ἐρασταί, ἂν μορφωθῶσι καὶ γένωνται ἐγκύμονες νοημάτων ἁδρεπηβόλων, θὰ λάβωσιν ἀνάγκην εὐπρεπεστέρων σπαργάνων, ἵνα σπαργανώσωσι τοὺς νέους αὐτῶν τόκους.

Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἀνάπτυξις γλώσσης σημαίνει ἀνάπτυξιν διανοίας, ἡ ἀξίωσις τῶν χυδαϊστῶν, ὅπως ἐπανέλθωμεν εἰς γλῶσσαν βάρβαρον καὶ πενιχράν, ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν ἀπαίτησιν νὰ καταπέσῃ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος εἰς τὴν κατάστασιν τῶν Κυκλώπων, οἵτινες κατὰ τὸν θεῖον Ὅμηρον οὔτε δίκας οὔτε θέμιστας, οὔτε ἀγορὰς οὔτε δικαστήρια εἶχον, οὐδ' ἔμελλεν αὐτοῖς ἀλλήλων παντάπασιν.

Ὁ ἀμαθὴς λαὸς οὐδέποτε δύναται νὰ κατανοήσῃ διανόημά τι, ὅσον

χυδαίαν καὶ ἂν μεταχειρισθῇς πρὸς αὐτὸν γλῶσσαν, ἐὰν μὴ ἔχῃ γνῶσιν τῶν στοιχείων τοῦ διανοήματος. Ἡ δὲ ἀνάπτυξις τοῦ λαοῦ δὲν κατορθοῦται διὰ τῆς καταλύσεως τῆς γλώσσης, ἥτις εἶνε καὶ κατάλυσις τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἐπιστήμης· διότι ἡ γνῶσις καὶ ἡ ἐπιστήμη συναυξάνονται μετὰ τῆς γλώσσης, ἔχουσι πρὸς τὴν γλῶσσαν ὡς τὸ κοῖλον πρὸς τὸ κυρτόν, ὡς τὸ κάτοπτρον πρὸς τὴν κατοπτρικὴν εἰκόνα. Πρέπει νὰ ὑπάρχῃ κάτοπτρον, ἵνα ὑπάρχῃ καὶ κατοπτρικὴ εἰκών, καὶ ὅσῳ καθαρώτερον τὸ κάτοπτρον, τοσούτῳ σαφεστέρα καὶ ἡ κατοπτρικὴ εἰκών. Διὰ τῆς διδασκαλίας λοιπόν, διὰ τῆς μαθήσεως, διὰ τῆς μορφώσεως τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας ἀναπτύσσεται ὁ λαός, καὶ οὐχὶ διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τοῦ ὀργάνου τῆς διδασκαλίας. Εἶνε δὲ παράδοξον πῶς δὲν συνορῶσιν οὗτοι, ὅτι ἑκάστη ἔννοια ἔχει καὶ ἓν σύμβολον λεκτικόν, καὶ ὅτι ἄνευ τοῦ συμβόλου τούτου δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ κατανοήσῃ ὁ αἰσθητικὸς ἄνθρωπος τὴν νοερὰν ἔννοιαν. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἀφορμῶνται, φαίνεται, ἀπὸ τῆς ἀτόπου ὑποθέσεως, ὅτι αἱ ἔννοιαι εὑρίσκονται κεχωρισμέναι τῆς αἰσθητῆς αὐτῶν περιβολῆς, γυμναὶ λέξεων. Τότε προτείνομεν αὐτοῖς νὰ ἀφαιρέσωσι τὴν λέξιν ἀπὸ τῆς ἐννοίας καὶ νὰ δείξωσιν ἡμῖν τὴν ἔννοιαν γυμνήν. Ἀλλὰ θ' ἀντείπωσιν ἴσως· ναί, ὁμολογοῦμεν ὅτι ἡ ἔννοια εἶνε συνημμένη ἀναποσπάστως μετὰ τῆς λέξεως· δὲν ἀρνούμεθα τοῦτο, ἀλλὰ θέλομεν νὰ περιβάλωμεν τὴν ἔννοιαν ἄλλο ἔνδυμα. Τὸν γλωσσικὸν λοιπὸν πλοῦτον, ὃν ἡ ἀριστουργὸς Ἑλληνικὴ διάνοια ἐν ἔτεσιν ὑπερτρισχιλίοις ἐδημιούργησε, θὰ ἀποβάλητε ὡς ἄχρηστον καὶ θὰ δημιουργήσητε ἄλλον νέον; Δὲν ὁμοιάζετε πρὸς τὸν θέλοντα ν' ἀνατρέψῃ τὸν Παρθενῶνα, ἵν' ἀντικαταστήσῃ αὐτὸν διὰ πλινθίνων καὶ ἀχυρίνων καλυβῶν; Δὲν ὁμοιάζετε πρὸς ἄφρονα κληρονόμον, ὅστις ἀποβάλλει τὸν περιελθόντα εἰς αὐτὸν πλοῦτον, ἵνα ἄρξηται συλλέγων λεπτὸν πρὸς λεπτόν; Τοιαῦτα συμβουλεύετε τῷ ἔθνει, τῷ κεκτημένῳ θησαυρὸν πολυτιμότατον, δι' ὃν τιμᾶται ὑπὸ τῶν ἐθνῶν ἁπάντων, εἰς ὃν ὀφείλει τὴν δόξαν αὐτοῦ, τὴν ζωὴν αὐτοῦ, καὶ δι' οὗ θὰ δημιουργήσῃ καὶ μέλλον πολλῷ τοῦ παρελθόντος ἐνδοξότερον, ἂν σωφρονῇ; Συμβουλεύουσιν ἡμῖν πρὸς τούτοις, ὅτι ὀφείλομεν νὰ ἐπιχειρήσωμεν πανταχοῦ γῆς ἀνασκαφαῖς, ἵνα εὕρωμεν τὰ ὑπὸ τῆς προκρουστικῆς ἀπαιδευσίας ἠκρωτηριασμένα, συντεθλασμένα καὶ ἐρρυπωμένα γλωσσικὰ συντρίμματα ἢ τὰ ἀκαλλῶς καὶ γελοίως συγκολληθέντα, ἵνα ταῦτα προβάλωμεν ἡμῖν παραδείγματα μιμήσεως, ἀποσκορακίσωμεν δὲ τὰ τέλεια γλωσσικὰ μνημεῖα, τὰ ὄντα ἔκφρασις ψυχῆς γενναίας καὶ εὐγενοῦς, διανοίας λεπτῆς καὶ σοφωτάτης. Τοῦτό ἐστιν ὅμοιον, ἐάν τις συμβουλεύσῃ νεαρῷ καλλιτέχνῃ νὰ μὴ σπουδάζῃ περὶ τὰ ἀκέραια τῶν

μεγάλων καλλιτεχνῶν ἀριστουργήματα καὶ ὑποβάλλῃ ταῦτα ὑποδείγματα τῆς καλλιτεχνικῆς αὐτοῦ δημιουργίας, ἀλλὰ τὰ συντρίμματα, τὰ ὑπό τε τῆς πολυκαιρίας καὶ τοῦ ῥύπου ἀδιάγνωστα καταστάντα, ἢ τὰ ὑπὸ ἀπειροκάλων τεχνιτῶν δι' ἰδίων ἀκαλλῶν καὶ ἀτέχνων προσθηκῶν συγκεκροτημένα. Δὲν εἶνε μωρία τὸ συμβουλεύειν ὅτι πρέπει ν' ἀνασύρωμεν εἰς τὴν ζωὴν τὸ λ̱ένε καὶ λ̱ὲν καὶ λὲν καὶ λένα καὶ λένι καὶ λέγουνε καὶ λένε καὶ λέγουν καὶ τὰ λέγονταν καὶ λέγουνταν καὶ λεγόντανε καὶ λεγούντανε καὶ λεγόντουσαν καὶ λεγόντουσανε, ἵνα ἔχωμεν παραδείγματα μιμήσεως πρὸς κατασκευὴν καλλιτεχνικῆς γλώσσης, ν' ἀποβάλωμεν δὲ τὸ λέγουσι καὶ ἐλέγοντο, ἅπερ ἐξῆλθον ἐκ τῶν στομάτων τῶν ἀριστέων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ ἔτερψαν Ἑλληνικὰ ὦτα ἐπὶ χιλιάδας ἐτῶν καὶ τέρπουσιν ἔτι καὶ θὰ τέρπωσι τοὺς μύστας τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα; Δὲν εἶνε παράδοξος αὕτη ἡ κλίσις πρὸς τὰ γλωσσικὰ σπαράγματα, πρὸς τὰ Ὁμηρικὰ ἑλώρια;

Συχνάκις ἀκούομεν καὶ ἀναγινώσκομεν τὸ κατ' οὐδὲν λογικώτερον οὐδ' εὐπρεπέστερον τοῦ προηγουμένου ἐπιχείρημα, ὅτι ὥσπερ τὰ νεώτερα ἔθνη ἀποβαλόντα τὴν νεκρὰν Λατινικὴν ἀνέπτυξαν τὰς ἐθνικὰς αὐτῶν γλώσσας, ἀπὸ δὲ τοῦ χρόνου τούτου χρονολογεῖται καὶ ἡ τῶν λαῶν τούτων εἰς τὴν ἐπιστήμην, τὴν τέχνην, τὸν πολιτικὸν καὶ θρησκευτικὸν βίον καὶ καθόλου εἰς τὸν ἐξανθρωπισμὸν ἐπίδοσις, ὥσπερ οἱ τὰ ἐθνικὰ ἰδιώματα ἀντὶ τῆς Λατινικῆς εἰσαγαγόντες θεοποιοῦνται νῦν ὡς πρωτοστάται τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν προόδου, οὕτω, λέγουσιν, ὀφείλει νὰ πράξῃ καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ὑπὲρ τῆς ἐπιδόσεως αὐτοῦ, οὕτως ὀφείλουσι νὰ πράξωσι καὶ οἱ πεπαιδευμένοι Ἕλληνες, ὅπως ἀξιωθῶσιν ὁμοίας δόξης πρὸς τὴν τοῦ Παρακέλσου, τοῦ Λεσιγγίου καὶ τῶν ἄλλων. Ἀλλ' οἱ ταῦτα λέγοντες παντάπασιν ἐπιλανθάνονται ὅτι ἡ μὲν Λατινικὴ ἦτο ξένη τοῖς λαοῖς ἐκείνοις καὶ νεκρὰ γλῶσσα, ἡ δ' Ἑλληνικὴ εἶνε γλῶσσα ζῶσα καὶ σφριγῶσα, ἣν οὐδέποτε ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἐπαύσατο λαλῶν, ὅτι ἀκριβῶς ὅ,τι ὁ Παρακέλσος καὶ οἱ ἄλλοι ἐκεῖνοι ἄνδρες ἔπραξαν ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν γλώσσης, τοῦτο διατελοῦσι πράττοντες οἱ πεπαιδευμένοι τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος, ἤτοι καλλιεργοῦσι καὶ καθαίρουσι τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν γλῶσσαν, ἥτις ἕνεκα τῆς ἀμαθείας καὶ κακοδαιμονίας, εἰς ἣν περιέπεσε τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, ἀπέβαλε τὸν πλοῦτον αὐτῆς καὶ κατερρυπάνθη συνανακραθεῖσα μετὰ ξένων καὶ βαρβάρων γλωσσῶν.

Εἰς φανερὰν δ' ἀντίφασιν περιπίπτουσιν ἅμα μὲν ζητοῦντες κοινὴν τῶν Ἑλλήνων ἢ, ὡς λέγουσιν, ἐθνικὴν γλῶσσαν, ἅμα δὲ ἀποβάλλοντες

τὴν κοινὴν τῶν Ἑλλήνων γλῶσσαν καὶ πειρώμενοι νὰ δημιουργήσωσι γλωσσικὸν κυκεῶνα ὑπ' οὐδενὸς ἄλλου ἀποδεκτὸν γινόμενον ἢ μόνον ὑπὸ τῶν ἐπαινούντων αὐτὸν καὶ δὴ οὐδ' ὑπ' αὐτῶν τῶν ἐπαινούντων αὐτόν.

Φαίνεται δὲ ὅτι οὐδ' ἡ λέξις κοινὴ καὶ ἐθνικὴ ἔχει ὡρισμένην ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτῶν ἔννοιαν. Κοινὴ γλῶσσα εἶνε ἐκείνη, ἧς τὸ ἔθνος ποιεῖται χρῆσιν ἐν τῷ βουλευτηρίῳ, ἐν τοῖς δικαστηρίοις, ἐν τοῖς σχολείοις, ἐν ταῖς αἰθούσαις καὶ ταῖς πλατείαις, ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος, ἐν τῇ ἐφημεριδογραφίᾳ, ἐν ταῖς συγγραφαῖς καὶ πάσαις ταῖς κοινωνικαῖς αὐτοῦ σχέσεσιν, οὐχὶ δὲ ἐκείνη, ἣν οὐδεὶς σεμνολογῶν μεταχειρίζεται, ἀλλὰ μόνον ἡ βωμολοχία, ἡ τὸν γέλωτα τοῦ ἀκροωμένου νὰ διεγείρῃ ἐπιδιώκουσα. Τὰ χυδαϊστὶ γραφόμενα ἀναγινώσκομεν οὐχὶ ὡς διανοητικὴν παραγωγήν, ζωὴν διαρκῆ ἔχουσαν, ἀλλ' ὡς ἄθυρμά τι παράδοξον καὶ παράτροπον καὶ περίεργον καὶ στιγμιαῖον, ὅπερ τὸ πολὺ ἐγείρει ἐν ἡμῖν τὴν εὐαρέσκειαν ὅτι γινώσκει ὁ γράφων νὰ ἀπομιμῆται τὸν ἀπαίδευτον, τὸν ἀγροῖκον, τὸν βωμολόχον, τὴν ἀκομψίαν τῆς γλώσσης καὶ τὴν ἀκαμψίαν τῆς διανοίας. Τοῦτο νομίζουσι θαυμασμὸν καὶ ἐνταῦθα κεῖται ἡ μεγίστη ἀπάτη, ἡ αὐταπάτη τῶν χυδαιολογούντων, ὅτι, ἐν ᾧ ἀναγινώσκονται μετὰ τῆς περιεργίας μέχρι τίνος βαθμοῦ δύνανται νὰ προβῶσιν ἀσχημονοῦντες περὶ τὴν γλῶσσαν καὶ διαστρέφοντες τὴν τοῦ καλοῦ αἴσθησιν, νομίζουσιν ὅτι ἀξιοῦνται τιμῆς καὶ θαυμασμοῦ. Ἀλλ' ὅσον θαυμάζουσιν οὗτοι τοὺς Πτωχοπροδρόμους τῆς δυστυχοῦς ἡμῶν Βυζαντιακῆς περιόδου, τοσοῦτον θαυμασμὸν ὀφείλουσι ν' ἀπεκδέχωνται ὑπὸ τοῦ φιλοκάλου καὶ πεπαιδευμένου Ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Ὁ περὶ χυδαιολογίας θόρυβος δὲν εἶνε προϊὸν πραγματικῆς ἀνάγκης, ἀλλὰ ξένον τι καὶ παρείσακτον, εἶνε οἱ ἀφροὶ τοῦ ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ ἐγερθέντος κλύδωνος ὑπὲρ τῆς προφορικῆς, τῆς ἀγρίας, τῆς ἀχαλινώτου γλώσσης. Ὅπως δὲ τὸ κοινωνικὸν ζήτημα τὸ βαθὺν ἔχον λόγον ἐν ταῖς κοινωνίαις τῆς Ἑσπερίας μετεφυτεύθη γελοιωδῶς καὶ παρ' ἡμῖν, ὅπως πρό τινος ἔτι χρόνου ἦτο τοῦ συρμοῦ τὸ ἐκφαυλίζειν τὴν Βυζαντιακὴν ἡμῶν ἱστορίαν σύμπασαν καὶ ὑπολαμβάνειν τοὺς Βυζαντίνους ἀνθρώπινα βδελύγματα, διότι τοιούτους ἤθελον αὐτοὺς οἱ ἐκ συστήματος ἢ ἐκ συνηθείας ὑβρίζοντες τοὺς Ἕλληνας τοῦ Βυζαντίου, οἱ Παπικοί, παρ' ὧν ἠντλοῦμεν τὰς περὶ Βυζαντίου γνώσεις ἡμῶν, οὕτως ἀλογίστως ἀναμασσώμεθα καὶ περὶ γλώσσης ὡς γελοῖοι ὑποκριταὶ ὅσους μετά τινας δικαίου ἀφορισμοὺς ἐκσφενδονίζουσιν οἱ περὶ τὴν γλωσσολογικὴν ἐπιστήμην ἀσχολούμενοι Ἑσπέριοι περὶ τῆς μορφώσεως τῶν ἰδίων γλωσσῶν.

Ἐντεῦθεν ἔχουσι τὴν καταγωγήν, φίλοι συμπατριῶται, ὅσα ἀσύστατα καὶ ἀσύμφυλα καὶ παράκοπα καταχέουσιν ἡμῶν οἱ χυδαιολόγοι.

Ἀλλὰ ταῦτα οὐδὲν κοινὸν ἔχουσι πρὸς τὸ παρ' ἡμῖν γλωσσικὸν ζήτημα. Ἐκεῖνοι προσπαθοῦσι νὰ μορφώσωσιν ἐξ ὑπαρχῆς γλῶσσαν, ἡμεῖς δὲ ἔχομεν ἤδη τελειοτάτην. Ἔχομεν ἄγαλμα, λαξευθὲν ὑπὸ τοῦ ἔθνους τῶν Φειδιῶν καὶ Πραξιτελῶν. Παρὰ τὸ ἄγαλμα τοῦτο οὐδὲν κακοτέχνημα δύναται νὰ σταθῇ. Εἶνε ἀνάγκη πρῶτον νὰ κλείσῃ τὸ ἡμέτερον πανεπιστήμιον, νὰ διαλυθῶσι τὰ γυμνάσια καὶ τὰ σχολεῖα, νὰ κλεισθῶσιν αἱ ἐκκλησίαι, νὰ ἐκβαρβαρωθῇ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος σύμπαν, ἀλλὰ οὐδὲ τοῦτο ἀρκεῖ, εἶνε ἀνάγκη προσέτι νὰ ἐξορισθῇ ἐκ τῶν πανεπιστημίων καὶ τῶν ἄλλων ἐκπαιδευτηρίων τοῦ παλαιοῦ καὶ νέου κόσμου ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, εἶνε ἀνάγκη νὰ καῶσιν αἱ βιβλιοθῆκαι, νὰ ἐξαλειφθῇ παντελῶς ἐκ τοῦ προσώπου τῆς γῆς ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἵνα τραπῇ ἡ γλῶσσα ἡμῶν τὴν πρὸς τὰ χείρω πορείαν, ἵνα διακοπῇ ἡ συνέχεια αὐτῆς μετὰ τῆς ἀρχαίας. Ἐφ' ὅσον ὑπάρχει καὶ τεμάχιον μόνον Πλάτωνος καὶ Εὐαγγελίου σῳζόμενον, πρὸς αὐτὸ θὰ κανονίζῃ ὁ Ἕλλην τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ.

Μὴ ταράττεσθε λοιπόν. Ἡ γλωσσικὴ συνέχεια δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ διακοπῇ, ἡ πολυπόθητος ἡμῖν γλωσσικὴ τοῦ ἔθνους ἑνότης χωρεῖ πρὸς τὸ τέρμα αὐτῆς ἀκατασχέτως. Αἱ πρὸς ἀλλαγὴν πορείας ἀντιδράσεις ἐγένοντο πρότερον ἀπειλητικώτεραι, ἀλλὰ κατ' οὐδὲν ἴσχυσαν ν' ανακόψωσι τὴν φυσικήν, τὴν ὁρμητικὴν τῆς γλώσσης πορείαν, τὴν ὑπὸ χιλιάδων ἐτῶν ὑποδεδειγμένην.

Ὁ Βιλλαρᾶς καὶ ὁ Κωνσταντᾶς καὶ ὁ Φιλιππίδης ἐγένοντο ἀρχηγοὶ νέας γραμματικῆς, ἀλλ' αὐτοὶ οὗτοι ἐνεῖδον τὸ μάταιον τοῦ ἐγχειρήματος αὐτῶν καὶ ἀνακρουσάμενοι πρύμναν ἢ μᾶλλον ὑπὸ τῆς βίας τῶν πραγμάτων παρασυρθέντες ἠναγκάσθησαν καὶ ἄκοντες, ὡς αὐτοὶ ὁμολογοῦσι, νὰ φυλάττωσι πανταχοῦ τοὺς τύπους τῆς Ἑλληνικῆς.

Μὴ θορυβεῖσθε, ἀγαπητοὶ συμπατριῶται. Ἡ τὴν ἑνότητα αὐτῆς ὑπὲρ πᾶν ἀγαθὸν τιθεμένη Ἑλληνικὴ φυλὴ δὲν δύναταί ποτε σωφρονοῦσα νὰ ἐκλέξῃ ὡς ἑνότητος αὐτῆς ὄργανον γλωσσικὸν χάος, τὸ πάθος τῆς πυργοποιίας, οἷον παρέχουσι τὰ κατὰ χώρας ἰδιώματα τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ θὰ ποθῇ, θὰ ἐπιδιώκῃ ὄργανον ἑνιαῖον. Τοιοῦτον δὲ ὑπὸ τῶν αἰώνων ἐξειργασμένον, κάλλιστον καὶ θαυμαστὸν ὡς τἀριστουργήματα τοῦ Πραξιτέλους καὶ τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Λυσίππου, εἶνε ἡ κοινὴ τῶν Ἑλλήνων γλῶσσα.

Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος κέκτηται ἤδη κοινὴν γλῶσσαν, δι' ἧς ὁ ῥήτωρ τοῦ ἐν Ἀθήναις βουλευτηρίου συγκινεῖ πάντα ὅπου δήποτε γῆς εὑρισκόμενον Ἕλληνα, ἐκτὸς ἂν εἶνε οὗτος ἐκ τῶν ἀποβαλόντων τὴν πάτριον φωνήν· ἔχει κοινὴν γλῶσσαν, δι' ἧς ὁ ἱεροκῆρυξ εἰσάγει τὰς θρησκευ-

τικὰς ἀληθείας εἰς τὰς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων, δι' ἧς οἱ συγγραφεῖς διδάσκουσι καὶ τέρπουσι τοὺς φιλαναγνωστοῦντας τῶν Ἑλλήνων, δι' ἧς ἀνακοινούμεθα ἀλλήλοις τὰ διανοήματα καὶ τὰ συναισθήματα ἡμῶν, ὅπου ἂν εὑρεθῶμεν, ἐν Ἀθήναις, ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν Τραπεζοῦντι, ἐν Ἀμισῷ, ἐν Ἱερουσαλήμ, ἐν Σμύρνῃ, ἐν Κύπρῳ, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, πανταχοῦ τέλος, ὅπου ἂν ὁμόφυλοι ἡμῶν ὑπάρχωσιν. Ἔχομεν πλέον ἢ κοινὴν τῶν Ἑλλήνων γλῶσσαν, ἔχομεν ἤδη παγκόσμιον, διεθνῆ γλῶσσαν, δι' ἧς συγκοινωνοῦμεν μετὰ τῶν πεπαιδευμένων Ἑσπερίων καὶ Ἀμερικανῶν καὶ ὅπου δήποτε ὑπὸ τὸν οὐράνιον θόλον διατρίβουσι πεπαιδευμένοι ἄνδρες· διότι τὰ ἐν τῇ γλώσσῃ ἡμῶν γραφόμενα ἀναγινώσκονται νῦν εὐχερέστατα παρὰ τῶν σοφῶν καὶ ἐπιστημόνων ἀλλοδαπῶν.

Τὸ ἔργον ἡμῶν ὀφείλει νὰ εἶνε οὐχὶ πῶς ν' ἀποβάλωμεν τὴν κοινὴν τῶν Ἑλλήνων γλῶσσαν, τὴν παγκόσμιον καταστᾶσαν ἤδη, ἀλλὰ πῶς νὰ καταστήσωμεν αὐτὴν ὁμαλωτέραν, εὐπρεπεστέραν, ἀξίαν τῆς τιμῆς, ἧς ἠξίωσαν αὐτὴν σοφοὶ ἄνδρες προτείναντες ὡς διεθνῆ τῶν πεπαιδευμένων τοῦ κόσμου γλῶσσαν.

Ἐθνικὸν ἄρα ἔργον εἶνε ὁ περαιτέρω καθαρμὸς αὐτῆς ἀπὸ τῶν ξενισμῶν, τῶν βαρβαρισμῶν, τῶν σολοικισμῶν, τῶν ἀκαιρολεξιῶν καὶ ὁ πλουτισμὸς αὐτῆς ἐκ τοῦ λαμπροτάτου τῆς ἀρχαίας θησαυροῦ καὶ ἡ δημιουργία νέου, κατὰ τὴν φύσιν καὶ τὸν τύπον ἐκείνης φιλοτεχνουμένου. Τοῦτο ἀπαιτεῖ τοῦ ἔθνους ἡ πρόοδος, τὸ μέλλον αὐτοῦ, τοῦτο ὁ ἐξωραϊσμὸς τῆς φαντασίας αὐτοῦ, τοῦτο ἡ εὐπρέπεια, ἡ κοσμιότης, ἡ σεμνότης.

Μὴ ἀθυμεῖτε, φίλοι συμπατριῶται, ἄνω ποταμῶν οὐ χωροῦσι παγαί. Ἡ τροπὴ τῆς γλώσσης πρὸς τὰ ὀπίσω εἶνε ἀδύνατος.

Α'. Ὅσον ἀναπτύσσεται καὶ ἐξανθρωπίζεται τὸ ἔθνος πλουτίζεται ὑπὸ νέων ἐννοιῶν. Πᾶσα δὲ νέα ἔννοια καὶ νέον διανόημα ἀπαιτεῖ καὶ αἰσθητὸν σύμβολον, λέξιν ἢ φράσιν, πρὸς ἐνσάρκωσιν τοῦ διανοήματος. Ἂν μὲν ἡ ἔννοια εἶνε ἤδη γνωστὴ τοῖς ἀρχαίοις καὶ ὑπάρχῃ καὶ αἰσθητὸν αὐτῆς σύμβολον ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς διανοίας κατεσκευασμένον καὶ ἐν τοῖς προγονικοῖς θησαυροῖς ἀποτεταμιευμένον, θὰ εἶνε ἄτοπός τις ἄνθρωπος ὁ Ἕλλην, ἐὰν θελήσῃ νὰ ταλαιπωρῆται πρὸς κατασκευὴν νέας λέξεως καὶ μὴ ἀναγάγῃ προθύμως εἰς τὴν ζωὴν τὴν ἤδη ὑπάρχουσαν καὶ ἐν τῇ ἐθνικῇ αὐτοῦ γραμματείᾳ ἐν χρήσει οὖσαν· ἂν δὲ ἡ ἔννοια εἶνε ὅλως νέα, οὐδεμία δύναμις δύναται νὰ κωλύσῃ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος νὰ σχηματίσῃ ὅρον Ἑλληνικόν, ἤτοι μετέχοντα τῆς φύσεως τῆς Ἑλλη-

νικῆς γλώσσης, ἥτις φύσιν ἔχει νὰ δεικνύῃ τὰς ἐννοίας σαφεῖς, καθαράς, διαυγεῖς, ὡς τὸ κάτοπτρον τὰς τῶν πραγμάτων εἰκόνας.

Τὴν παραδοχὴν ὅρων ξένης γλώσσης ἀποκρούουσι καὶ αἱ νεώτεραι γλῶσσαι, ὧν ἡ σύστασις εἶνε δανειακὸν ἄθροισμα, καὶ ἐν αἷς ὑπάρχει πολὺ τὸ συνθηματικὸν στοιχεῖον. Ἡ δὲ Ἑλληνικὴ διάνοια κατ' οὐδένα τρόπον ἀνέχεται τοιαῦτα, διότι εἶνε συνειθισμένη νὰ διορᾷ διὰ τῶν λέξεων τὰς ἐννοίας, διότι τὸ συνθηματικὸν στοιχεῖον δὲν εἶνε αὐτῇ εὐπρόσδεκτον, διότι ξένα στοιχεῖα δὲν ἀνέχεται.

Β'. Ἄνω ποταμῶν οὐ χωροῦσι παγαί· διότι ἡ γλῶσσα ἐπιζητεῖ τὸ κάλλος. Ὁ λέγων, ὅσον ἀπαίδευτος καὶ ἂν εἶνε, προσπαθεῖ νὰ καλλύνῃ τὸν λόγον αὐτοῦ, νὰ φανῇ σεμνότερος. Ἡ τάσις αὕτη εἶνε τόσον γενικὴ καὶ οὕτως εἰπεῖν ἀνθρωπική, ὥστε καθ' ἑκάστην ἀκούομεν ἀπαιδεύτους ἀνθρώπους ἐκ φιλαρεσκείας ποιουμένους γελοίαν χρῆσιν σεμνῶν ὑπ' αὐτῶν θεωρουμένων λέξεων καὶ φράσεων.

Γ'. Ἄνω ποταμῶν οὐ χωροῦσι παγαί· διότι ἡ γλῶσσα ἐπιζητεῖ τὴν σαφήνειαν, ἤτοι ὁ λέγων θέλει νὰ νοῆται ὑπὸ τοῦ ἀκούοντος· πᾶν ἑπομένως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀντιβαῖνον ἀποκρούεται ὡς διαφθεῖρον καὶ ματαιοῦν τὸν σκοπόν. Τὸ δὲ μεταχειρίζεσθαι διαλεκτικὰς ἐκφράσεις καὶ λέξεις ἀντιβαίνει πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον· διότι ὀλίγοις μόνον εἶνε τὰ διαλεκτικὰ γνωστά. Τὴν ἀναγκαιοτάτην ἄρα πρὸς ὁμιλίαν τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἀλλήλους ἀρετὴν τῆς σαφηνείας κέκτηται μὲν ἡ ἕνα κοινὸν τοῖς πᾶσι καὶ ὡρισμένον τύπον ἔχουσα ἀρχαΐζουσα ἡμῶν γλῶσσα, στερεῖται δὲ παντάπασιν ἡ ἄσχημος καὶ πολυμορφοτάτη χυδαία.

Καὶ ἡ χωροῦσα λοιπὸν τοῦ ἔθνους ἀνάπτυξις ἔν τε τῇ θεωρίᾳ καὶ τῇ πράξει καὶ ἡ κρατερὰ ἀνάγκη τοῦ ἔχειν ὄργανον ἐπιτήδειον πρὸς ἀνακοίνωσιν τῶν διανοημάτων καὶ συναισθημάτων αὐτοῦ, ἤτοι τοῦ ἔχειν γλῶσσαν καθαράν, διαυγῆ, εἰκονικήν, εὔφωνον, σεμνήν, εὔρυθμον καὶ ἁρμονικήν, καὶ ἡ φυσικὴ ῥοπὴ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ γίνεσθαι ἀρεστὸν τῷ ἀκούοντι, πρὸς τὸ κερδαίνειν αὐτὸν διὰ τοῦ κάλλους τῆς φράσεως, καὶ ὁ ἐθνικὸς πόθος ὁ δικαιῶν τὰς τῶν Ἑλλήνων ψυχὰς ἐξ ὅτου ἀφυπνίσθη ἐν αὐτοῖς ἡ ἔννοια τῆς ὁμοφυλίας καὶ τῆς συγγενείας καὶ τῆς στενῆς μετ' ἀλλήλων συνδέσεως, ὁ πόθος τῆς γλωσσικῆς αὐτῶν ἑνότητος, θ' ἀπομακρύνῃ πάντοτε τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος πάσης εἰσηγήσεως, ἐξ ἧς θὰ περιήρχοντο εἰς κίνδυνον τὰ ἐπιδιωκόμενα ταῦτα ἀγαθά, καὶ θ' ἀντέχηται ἀπρὶξ τῆς ὁδοῦ, ἥτις ἄγει πρὸς τὸ ποθητὸν τέλος.

Δὲν θὰ ἀκολουθήσῃ λοιπὸν τῷ τρόπῳ τοῦ ἐκφράζεσθαι τῶν πολλῶν, τῶν ἀγροίκων, τῶν μόνας τὰς ἀπολύτως τῆς ζωῆς ἀνάγκας δι'

ἀρρύθμων φωνῶν μετὰ χειρονομιῶν δυναμένων νὰ ἐκδηλώσωσιν, ἀλλὰ τῇ γλώσσῃ τῶν καλῶν ῥητόρων, τῶν εὐφυῶν καὶ σοφῶν αὐτοῦ συγγραφέων. Θὰ μεταχειρίζηται τὴν γλῶσσαν ἐκείνην, περὶ ἧς ὁ μὲν Κικέρων ἔλεγεν ὅτι, ἂν ὁ Ζεὺς ἀνθρωπίνην ἐλάλει γλῶσσαν, δὲν θὰ μετεχειρίζετο τελειοτέραν τῆς Ἑλληνικῆς, ἕτερος δὲ ὅτι, ἂν ἡ φύσις αὐτὴ ἐλάμβανε φωνητικὰ ὄργανα, διὰ τῆς Ἑλληνίδος φωνῆς θὰ ἡρμήνευεν ἡμῖν τὰ μυστήρια αὐτῆς.

Μὴ φοβεῖσθε λοιπόν, ἡ γλωσσικὴ ἑνότης ὑπ' οὐδενὸς ἀπειλεῖται κινδύνου. Μελετᾶτε τὸν χαριέστατον Λουκιανόν, τὸν Γαληνόν, τοὺς ἄλλους μεγάλους ἡμῶν συμπατριώτας, μελετᾶτε τὸν Πλάτωνα, τὴν Ἀττικὴν μέλισσαν τὸν Ξενοφῶντα, ἐμπλήσατε τὴν διάνοιαν ὑμῶν Ἑλληνικῶν εἰκόνων, τὸ οὖς ὑμῶν Ἑλληνικῆς ἁρμονίας, ἵνα μεταβιβάσητε ταῦτα καὶ εἰς τὸν λόγον ὑμῶν, ἵνα αὐξήσητε τὸν πλοῦτον καὶ τὸ κάλλος καὶ τὴν χάριν καὶ τὴν σαφήνειαν καὶ τὴν λογικὴν καθαρότητα καὶ τὴν εὐκαμψίαν τῆς κοινῆς ἡμῶν γλώσσης, ἵνα καταστήσωμεν αὐτὴν ἐξαίσιον ἐθνικὸν ὄργανον, καὶ ἀσπαστὴν διεθνῆ γλῶσσαν. Συντελέσωμεν καὶ ἡμεῖς, ὡς τὸ πάλαι οἱ ἀρχαῖοι Μικρασιᾶται, ἵνα καταστῇ ἡ Ἑλλὰς διδασκαλεῖον τῆς ὑφηλίου περὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἵνα, ὥς ποτε οἱ Κικέρωνες καὶ οἱ ἄλλοι ἤρχοντο εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἵνα παραλάβωσι τὴν Ἑλληνικὴν σοφίαν, οὕτω καὶ πάλιν εἰς τὰ Ἑλληνικὰ πανεπιστήμια, εἰς τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις ἔρχωνται οἱ ἐφιέμενοι παιδείας Ἑλληνικῆς ἀλλοδαποί. Εἶνε δὲ ὄνειδος, Ἑλληνικοῦ ἔθνους ὑπάρχοντος, νὰ μεταβαίνωσιν εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν πρὸς ἐκμάθησιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης.

Πρὸς δὲ τοὺς παραπικράναντας ἡμᾶς καὶ πρόσκαιρον ἀθυμίαν καταντλήσαντας ἡμῖν λέγομεν ὅτι ὁ βαθὺς καὶ αἰώνιος πόθος πρὸς πρόσκτησιν γλωσσικῆς ἑνότητος ἔτι μᾶλλον ἐκκαίεται διὰ τῆς ἀντιδράσεως ταύτης.

Μὰ τὸν συμπατριώτην ἡμῶν θεῖον Ὅμηρον, μὰ τὴν ἱερὰν γλῶσσαν, ἣν καθηγίασε τὸ Εὐαγγέλιον, δι' ἧς ἐδοξάσθησαν οἱ Γαληνοὶ καὶ οἱ Λουκιανοὶ καὶ οἱ Στράβωνες καὶ οἱ Βασίλειοι καὶ οἱ Χρυσόστομοι καὶ οἱ Φώτιοι καὶ οἱ Εὐγενικοὶ καὶ οἱ Σχολάριοι, οὐδέποτε οὐδαμῶς θὰ παρεκκλίνωμεν τῆς ὁδοῦ, ἣν οἱ πατέρες ἐχάραξαν πρὸς πλήρη ἁπάντων τῶν Ἑλλήνων γλωσσικὴν ἑνότητα.

Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης.

Η ΑΦΝΕΙΟΣ ΚΟΡΙΝΘΟΣ[1]

Κυρίαι καὶ Κύριοι,

Ἂν ἐτόλμησα ν᾽ ἀνέλθω τὸ ὑπέροχον τοῦτο βῆμα, ὅπερ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἐλάμπρυναν εὐπαίδευτοι καὶ εὔγλωττοι ἑταῖροι τοῦ Συλλόγου, τοῦ ὁποίου μέλος ἀντεπιστέλλον ἔχω τὴν τιμὴν νὰ ἦμαι, ἂν ἔλαβον τὸ θάρρος ν᾽ ἀναβῶ εἰς τὰς κλιτύας τοῦ πολυφήμου Παρνασσοῦ, τοῦ ἱεροῦ τῶν Μουσῶν ἐνδιαιτήματος, ἐπαρχιώτης ἐγὼ στρουθὸς ἐν μέσῳ μεγαλοπτερύγων πτηνῶν, σύγγνωτέ μοι τὸ θάρρος, σύγγνωτέ μοι δὲ καὶ τὴν τόλμην. Ἐνδίδω εἰς ἐπιεικῆ καὶ φιλόφρονα ἐκτίμησιν, ἅμα δὲ καὶ καθῆκον εὐάρεστον. Ἐλπίζω δὲ καὶ εὔχομαι νὰ εὐαρεστηθῆτε νὰ μὲ ἀκούσητε καὶ ὑμεῖς μετὰ τῆς αὐτῆς φιλοφροσύνης καὶ ἐπιεικείας, αἵτινες δύνανται νὰ προλάβωσι τὸν κάματον καὶ τὴν πλῆξιν. Θὰ ὁμιλήσω ὑμῖν περὶ τῆς Ἀφνειοῦ Κορίνθου, τῆς περιφήμου καὶ πολυκρότου ἐκείνης πόλεως τῆς ἀρχαιότητος. Τὸ θέμα εἶνε ὡραῖον, ἀλλὰ καὶ εὐρὺ καὶ πολυδαίδαλον. Θὰ προσπαθήσω ἐν τούτοις νὰ εἰκονίσω αὐτό, ὅσον οἷόν τε πιστότερον καὶ ἀναλόγως, ἐννοεῖται, τοῦ δυναμένου νὰ διατεθῇ πρὸς τοῦτο χρόνου. Ἂν δὲ ὁ πτωχός μου χρωστὴρ ἀφήσῃ ὑπὲρ τὸ δέον ὠχρὰν τὴν μεγαλοπρεπῆ εἰκόνα, ἡ φιλόφρων ὑμῶν εὐμένεια ἂς δώσῃ ζωὴν εἰς τὰς γραμμὰς καὶ τὸν χρωματισμὸν καὶ ἡ εὐφυΐα καὶ φαντασία ὑμῶν ἂς ἀναπληρώσῃ πᾶσάν μου ἔλλειψιν.

Ἡ Κόρινθος ἦτο παναρχαία, ὀνομαστοτάτη καὶ πολυύμνητος παρὰ τὸν Ἰσθμὸν πόλις. Ἤκμασεν ἐπὶ αἰῶνας ὅλους καὶ ἐδοξάσθη, ὅσον ὀλίγισται τῶν Ἑλληνίδων πόλεων καὶ ἰδίως μετὰ τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Σπάρτην, ἐνίοτε δ᾽ ἐγένετο τὸ κέντρον τῆς Ἑλλάδος ὅλης. Ὑπὸ ὑλικὴν ἔποψιν ὑπῆρξεν ἡ πλουσιωτάτη πασῶν. Ἡ μυθολογία της ἐνέχει τρυφερότητα καὶ ποίησιν ἐξαισίαν. Ὑπῆρξε δὲ χώρα γόνιμος εἰς μεγάλους ἄνδρας, διαπρέψαντας ἐν τῇ πολιτικῇ καὶ πολεμικῇ, ἐν τοῖς γράμμασι καὶ ταῖς τέχναις, περιλάλητος διὰ τὰς ἑορτὰς αὐτῆς καὶ τὸν Ἰσθμὸν

[1] Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ φιλολογικοῦ συλλόγου *Παρνασσοῦ* ὑπὸ δικηγόρου ἐν Ναυπλίῳ τῇ 9 Δεκεμβρίου 1894.

καὶ διαβόητος διὰ τὰς γυναῖκάς της καὶ τὴν πρὸς τὴν Ἀφροδίτην λατρείαν. Τόση ἔκπαλαι ἦτον ἡ δόξα καὶ τὸ γόητρον τῆς περιφήμου πόλεως, ὥστε οἱ ποιηταὶ καὶ λογογράφοι περιεκόσμουν τὸ ὄνομα αὐτῆς διὰ κολακευτικωτάτων ἐγκωμίων. Οὕτως ἀπεκάλουν αὐτὴν ὁ μὲν Ὅμηρος ἀφνειὸν (ὄνομα τιμητικώτατον, σημαῖνον τὸν πλοῦτον καὶ τὴν εὐμάρειαν αὐτῆς καὶ τὸ ὁποῖον οὐδεμία ἄλλη ἀξία λόγου Ἑλληνὶς πόλις ἔλαβεν), ὁ δὲ Πίνδαρος ὀλβίαν καὶ ἀγλαόκουρον, ὁ Εὐριπίδης ἱερὸν ὄχθον, πόλιν Ἀφροδίτας, ὁ Ἡρόδοτος κλειτὴν καὶ εὐδαίμονα, ὁ Θουκυδίδης ἐμπόριον Ἑλλάδος, ὁ Ξενοφῶν πύλας τῆς Πελοποννήσου, ὁ Διόδωρος Σικελιώτης ἄστρον Ἑλλάδος, ὁ Βακχυλλίδης πύλην καὶ κλεῖδα τῆς Ἑλλάδος, ὁ Ἀλκίφρων προπύλαια τῆς Πελοποννήσου, ὁ νεώτερος Φίλιππος πέδας τῆς Ἑλλάδος, ὁ Πλούταρχος προτείχισμα τῆς ὅλης Πελοποννήσου, ὁ Ἀθήναιος καλήν, δηλ. ὡραίαν Κόρινθον, ὁ Σιμωνίδης ὑψίπυργον καὶ πολυπίδακα, ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος φιλόξενον, ὁ Εὐτρόπιος πόλιν τῶν Ἑλλήνων ἐπιφανεστάτην, ὁ Δίων Χρυσόστομος πρῷραν καὶ πρύμναν τῆς Ἑλλάδος καὶ πόλιν ἐπαφροδιτοτάτην, ὁ σοφιστὴς Λιβάνιος πολύχρυσον χωρίον καὶ κοινὸν ἐμπόριον τῆς Ἑλλάδος, ὁ Ὁράτιος ἀμφιθάλασσον Κόρινθον, καὶ ὁ Κικέρων λαμπτῆρα τῆς Ἑλλάδος ὅλης!

Ἐν τούτοις ἡ πόλις ἐκείνη, ἡ τόσον εὐτυχής, ὑπέστη καὶ σκληροτάτας συμφοράς. Ἡ ἱστορία της ἔχει σελίδας ἐκ τῶν λαμπροτάτων καὶ θελκτικωτάτων, ἀλλὰ καὶ θλιβερὰς καὶ δραματικωτάτας. Ἔζησεν ἐπὶ αἰῶνας καὶ ηὐτύχησε λαμπρῶς, ἀλλὰ καὶ ἐδυστύχησε φρικωδῶς καὶ τόσον, ὥστε ἐξηφανίσθη ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς.

II

Ἡ Κόρινθος ἐκτίσθη καὶ ἔκειτο παρὰ τὸν Ἰσθμόν, πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς αὐτῇ τῇ ῥίζῃ τοῦ Ἀκροκορίνθου.

Ὁ Ἀκροκόρινθος εἶνε ὄρος ἐκ τῶν οὐχὶ ὑψηλοτέρων τῆς Ἑλλάδος. Ἑβδομήκοντα περίπου ἄλλα εἶνε ὑψηλότερα αὐτοῦ. Τὸ ὕψος του εἶνε 575 μόνον μέτρα ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Εἶνε ἐν τούτοις ὄρος ὑψηλόν, ἀγέρωχον καὶ περίοπτον, φαίνεται δέ, ὡς δεσπόζον τῆς κύκλῳ χώρας. Αἱ κορυφαὶ αὐτοῦ ἔχουσιν εὐρεῖαν ἔκτασιν. Ὑπῆρχον δὲ ἐκεῖ τὸ πάλαι φρέατα καὶ ὕδατα πολλά, ἀναβλύζοντα, καὶ ἡ ἔτι καὶ νῦν σῳζομένη περίφημος πηγὴ Πειρήνη, κεκοσμημένη διὰ λευκοῦ λίθου καὶ στοῶν καὶ περιέχουσα ὕδωρ ἄφθονον, ἥδιστον, ψυχρὸν καὶ ἐλαφρότατον πάντων τῶν ἐν Ἑλλάδι. Ἡ πηγὴ αὐτὴ ἔχει τρυφερώτατον

μῦθον. Ἡ Πειρήνη ἦτο θυγάτηρ τοῦ Ἀσωποῦ ποταμοῦ καὶ ὡραία. Τοῦ δροσεροῦ κάλλους της ἠράσθη ὁ Ποσειδῶν καὶ ἐγέννησε μετ' αὐτῆς δύο τέκνα, τὸν Κεγχρίαν καὶ Λέχητα, οὓς ἐλάτρευε. Πρὸς δυστυχίαν αὐτῆς ὅμως, θηρεύουσά ποτε, ἡ Ἄρτεμις ἐφόνευσε κατὰ λάθος τὸν φίλτατον αὐτῆς Κεγχρίαν, ἡ δὲ τρυφερωτάτη καρδία τῆς Πειρήνης, ἥτις ἦτον ἡ ἀποθέωσις τῆς μητρικῆς φιλοστοργίας, τόσον ἐπλήγη καὶ τόσῳ κατεθλίβη καὶ ἔκλαυσεν, ὥστε ἀνελύθη ὅλη εἰς δάκρυα καί, ἄνθρωπος τέως οὖσα, μετεβλήθη εἰς πηγὴν ἐπὶ τοῦ Ἀκροκορίνθου.

Ὁ Ἀκροκόρινθος ἐκοσμεῖτο ὑφ' ἱερῶν καὶ βωμῶν, τῆς Ἴσιδος, τοῦ Σαράπιδος, τοῦ Ἡλίου, τῆς Ἀνάγκης καὶ Βίας, Ἥρας τῆς Βουναίας, τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Σισυφείου. Ἀπὸ τῶν κορυφῶν αὐτοῦ ἡ ἄποψις εἶνε μεγαλοπρεπεστάτη καὶ γοητευτική, κατὰ δὲ τὸν Σπών, ἐκ τῶν ὡραιοτάτων τῆς οἰκουμένης. Ἐξαισία πρὸ πάντων εἶνε ἐκεῖθεν ἡ θέα τῆς αὐγῆς καὶ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου. Πανόραμα θαυμάσιον, καταστίλβον ἐξ ὅλων τῶν χρωμάτων τῆς Ἴριδος, ζωηροτάτων ὅλων καὶ γλυκυτάτων! Πρὸς ἀνατολὰς ἀφορᾶται ἡ χερσονησὶς τοῦ Ἰσθμοῦ, περιβαλλομένη ὑπὸ τῶν δύο κόλπων, ὁ λιμὴν τοῦ Σχοινοῦντος καὶ τῶν Κεγχρεῶν, αἱ νησῖδες τοῦ Σαρωνικοῦ, ἡ Μεγαρική, ἡ Σαλαμίς, ἡ Αἴγινα καὶ ἡ Ἀττική, ἰδίως δὲ ἡ κλεινὴ Ἀκρόπολις. Πρὸς βορρᾶν ἡ Γεράνεια, ὁ Κιθαιρών, ὁ Ἑλικὼν καὶ ὁ Παρνασσός, ὁ Κρισσαῖος κόλπος, ὁ Κορινθιακός, τὸ Λέχαιον καὶ ἡ ἀρχαία Κόρινθος. Πρὸς δυσμὰς ἡ Σικυὼν μετὰ τοῦ καταφύτου καὶ γραφικωτάτου αὐτῆς πεδίου, τὰ ὄρη τῆς Αἰγιαλείας καὶ ἡ μεγαλοπρεπεστάτη Κυλλήνη, καὶ πρὸς νότον τὰ ὄρη τῆς Νεμέας, τῶν Κλεωνῶν καὶ τῆς Ἀργολίδος. Ἐν μέσῳ ὅλων τούτων, τῶν πλήρων μυθικῶν, ποιητικῶν καὶ ἱστορικῶν παραδόσεων, ὑψοῦται ὑπερηφάνως ὁ Ἀκροκόρινθος, ὅστις ἔκπαλαι ἐθεωρεῖτο ἀπόρθητον φρούριον.

Εἰς τοὺς βορείους πρόποδας τοῦ ὄρους τούτου ἐστήριζε τὰ νῶτα ἡ πόλις, ἐπὶ τραπεζώδους ἐπιπέδου χωρίου κειμένη. Ἡ τοποθεσία αὐτῆς καὶ ἡ ἐκεῖθεν ἄποψις εἶνε πολὺ ὡραία καὶ θελκτικώτατος ὁ ὁρίζων μὲ τὸν ὁλοκύανον κόλπον. Τὸ κλίμα αὐτῆς ἦν ὑγιεινὸν καὶ εἶχεν ὕδατα πολλά, φρέατα κρήνας καὶ πηγάς. Ἡ περιφέρεια τῆς πόλεως ἦν 40 σταδίων ἀρχαίων. Ὅτε δὲ εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς περιετειχίσθη καὶ εἰς τὸν περίβολον τῶν τειχῶν συμπεριελήφθη καὶ ὁ Ἀκροκόρινθος, ὅλη ἡ περίμετρος τῆς πόλεως ἐγένετο 85 σταδίων. Τόσῳ δὲ μακρά, ὑψηλὰ καὶ ὀχυρὰ ἦσαν τὰ τείχη της, ὥστε, ἰδών ποτε αὐτά, ὁ Σπαρτιάτης Ἄγις ὁ Ἀρχιδάμου εἶπε· «Τίνες, αἳ τὸν τόπον κατοικοῦσι γυναῖκες;»

Ἡ χώρα ἐν τούτοις αὕτη ἔκπαλαι ἦν κοίλη, σκολιὰ καὶ τραχεῖα. Ἐντεῦθεν ἀπεκάλουν αὐτὴν ὀφρυόεντα Κόρινθον, καὶ ἔλεγον παροιμιωδῶς «Κόρινθος ὀφρυᾶτε καὶ κοιλαίνεται». Πρὸς ἀνατολὰς τῆς πόλεως ὑπῆρχεν ἄλσος κυπαρίσσων, τὸ περίφημον Κράνειον, ἔνθα ἦτο τέμενος τοῦ Βελλεροφόντου καὶ ναὸς τῆς Μελαινίδος Ἀφροδίτης καὶ πολλάκις κέντρον συναθροίσεων καὶ ἡ προσφιλὴς διατριβὴ τοῦ διαβοήτου Διογένους τοῦ κυνός. Μέγας ἀριθμὸς πολυτελεστάτων οἰκοδομῶν, δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν, ἔτι δὲ καὶ ἱερῶν, ἐξωράϊζε τὴν πόλιν. Εἶχε περίφημον ἀγοράν, κατάκοσμον ἐξ ἱερῶν καὶ ἀγαλμάτων, θέατρον καὶ γυμνάσιον. Ὑπῆρχον ναοὶ καὶ ἱερὰ τῆς Ἥρας, τῆς Χαλινίτιδος Ἀθηνᾶς, τῆς Εὐκλείας Ἀρτέμιδος, τῆς Ἀφροδίτης, τοῦ Ποσειδῶνος, τῆς Τύχης, τοῦ Διός, τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ ἱερὸν Θεῶν πάντων. Οἱ περιφανέστεροι δὲ αὐτῶν ἦσαν ὁ τῆς Ἀφροδίτης, λαμπρότατος καὶ ὁ τῆς Χαλινίτιδος Ἀθηνᾶς, ὅστις ἦν ὁ ἀρχαιότατος τῶν ἐν Ἑλλάδι Δωρίου ρυθμοῦ, οἰκοδομηθεὶς περὶ τὰ τέλη τῆς 7ης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Ὁ ναὸς οὗτος ἦτο περίπτερος, ἔχων 34 κίονας, μονολίθους, πωρίνους, ἐπικεκαλυμμένους δι' ἐπιχρίσματος στερεοῦ κεχρωματισμένου. Εἰς δὲ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς οἱ κίονες αὐτοὶ ἦσαν ἐπίχρυσοι, ὡς δύναταί τις ἔτι καὶ νῦν νὰ ἴδῃ ἐκ τῶν σῳζομένων 7, διατηρούντων τὰ ἴχνη τῆς χρυσοκονίας ἐν ταῖς ραβδώσεσιν, ἴσως δὲ ἦν ἐπίχρυσος καὶ ὅλος ὁ ναός, θαῦμα μεγαλοπρεπείας καὶ πολυτελείας.

Ἡ Κόρινθος εἶχε τέσσαρας λιμένας, τὸ Λέχαιον τὰς Κεγχρεάς, οἵτινες ἔλαβον τὸ ὄνομα ἀπὸ τῶν τέκνων τῆς Πειρήνης, τὸ Πείραιον, ἔχον φρούριον καὶ τὸν Σχοινοῦντα. Ἀναφέρεται δὲ καὶ πέμπτος ὁ Πειραιὸς παρὰ τὰ ὅρια τῆς Ἐπιδαυρίας. Ἐξ ὅλων ὅμως τῶν λιμένων τούτων ὁ διασημότερος ἦτο τὸ Λέχαιον, λιμὴν τεχνητός, πρὸς βορρᾶν τῆς πόλεως καὶ συνδεόμενος μετ' αὐτῆς διὰ δύο μακρῶν τειχῶν, ὡς αἱ Ἀθῆναι μετὰ τοῦ Πειραιῶς καὶ τὰ Μέγαρα μετὰ τοῦ λιμένος αὐτῶν.

Ὁ Κορινθιακὸς κόλπος τὸ πρῶτον ἐκαλεῖτο Ἀλκυωνὶς θάλασσα. Τὸ μεγαλείτερον μῆκος αὐτοῦ εἶνε 125 χιλιομέτρων, τὸ δὲ πλάτος 39. ὁ δὲ Ἰσθμός, ὅστις περιεβρέχετο ὑπὸ δύο κόλπων, ἔχει πλάτος ποικίλλον μεταξὺ 21 χιλιομέτρων καὶ 5950 μέτρων. Εἰς τὸ στενώτατον αὐτοῦ πλάτος ὑπῆρχεν ὁδός, καλουμένη Δίολκος, δι' ἧς οἱ Κορίνθιοι μετέφερον διὰ μηχανημάτων τὰ πλοῖα ἀπὸ τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου εἰς τὸν Κορινθιακὸν καὶ τἀνάπαλιν, ἀναπληροῦντες τὴν σημερινὴν διώρυγα. Μακρὸν δὲ τεῖχος συνέδεε τὰς δύο ἀκτὰς καὶ διεχώριζε τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ τῆς Στερεᾶς, προστατεῦον τὴν Κόρινθον ἀπὸ τῶν

ἐκεῖθεν ἐχθρικῶν ἐπιδρομῶν. Ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ ἔκειτο καὶ ἡ περίφημος στήλη τοῦ Θησέως, ἡ ὁρίζουσα τὰ ὅρια τῆς χώρας.

Κῶμαι τῆς Κορινθίας ἀναφέρονται αἱ Κεγχρεαί, ἡ Πέτρα, αἱ Ἀσσαί, ἡ Σολύγεια, ἡ Σιδοῦς, ἡ Κρομμυών, τὸ Πείραιον, ὁ Μέλισσος, καὶ ἡ Τενέα, ἥτις ἦν ἡ μᾶλλον πεφημισμένη. Ἡ κώμη αὐτή, ἐν ᾗ ὁ Πόλυβος ἀνέθρεψε τὸν Οἰδίποδα, ηὐδαιμόνησεν ὑπὲρ πάσας τὰς ἄλλας· φέρεται δὲ περὶ αὐτῆς χρησμός, δοθεὶς εἴς τινα ἐκ τῆς Ἀσίας, ἐρωτήσαντα τὸ μαντεῖον, ἂν ἦτο συμφέρον νὰ μετοικήσῃ εἰς Κόρινθον. «Εὐδαίμων ἡ Κόρινθος, ἐγὼ δ' εἴην Τενεάτης».

Ἐν γένει δὲ τὸ κράτος τῆς Κορινθίας ἐξετείνετο πρὸς ἀνατολὰς μὲν μέχρι τῶν Σκιρωνίδων Πετρῶν, μεθορίων τῆς Μεγαρίδος, πρὸς δυσμὰς δὲ μέχρι τῆς Φλιασίας καὶ πρὸς νότον μέχρι τῆς Ἀργολίδος καὶ Ἐπιδαυρίας.

III

Γενικῶς λέγεται, ὅτι τὴν Κόρινθον ἔκτισεν ὁ Σίσυφος. Πλήν, κατὰ τὰ ἀκριβέστερον μυθολογούμενα, ἡ πόλις αὐτὴ ᾠκίσθη ὑπὸ τῆς Ἐφύρας, θυγατρὸς τοῦ Ὠκεανοῦ, ἐξ ἧς καὶ ὠνομάσθη Ἐφύρα κατ' ἀρχάς.

Ὁ Ποσειδῶν καὶ ὁ Ἥλιος ἤρισαν, ἀντιποιούμενοι τὴν χώραν αὐτήν, καὶ κατέστησαν διαιτητὴν τὸν γίγαντα Βριάρεων· οὗτος δὲ ἐπεδίκασε τῷ μὲν Ποσειδῶνι τὸν Ἰσθμόν, τῷ δὲ Ἡλίῳ τὸν Ἀκροκόρινθον. Ὁ Ἥλιος ἔδωκε τὴν χώραν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Αἰήτῃ· οὗτος δέ, ἀπελθὼν εἰς Κολχίδα, κατέστησε φύλακα τοῦ θρόνου τὸν Βοῦνον, ὃν διεδέχθη ὁ Ἐπωπεύς, καὶ τοῦτον ὁ Πόλυβος, ὁ διάσημος καταστὰς διὰ τὴν ἐν τῇ αὐλῇ του ἀνατροφὴν τοῦ Οἰδίποδος. Μετὰ τοῦτον δὲ ὁ Κόρινθος, ὅστις καὶ ἔδωκε τὸ ὄνομά του εἰς τὴν πόλιν καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Κρέων, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ὁποίου ἦλθεν εἰς Κόρινθον ὁ Ἰάσων καὶ ἡ Μήδεια καὶ ὅπου ἡ διάσημος φαρμακὶς καὶ μάγισσα ἐθανάτωσε φρικτῷ θανάτῳ διὰ τὸν πρὸς τὸν Ἰάσονα ἔρωτα τόν τε Κρέοντα καὶ τὴν θυγατέρα του Γλαύκην καὶ ἐγένετο ἡρωῒς τραγικωτάτου δράματος.

Εἶτα ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Κορίνθου ὁ Σίσυφος, μέγας ἀνὴρ καὶ διαπρεπέστατος ἥρως τῶν μυθολογικῶν χρόνων. Ὁ Σίσυφος ἐγένετο καὶ διαβόητος διὰ τὴν πανουργίαν καὶ πλεονεξίαν του, φημιζόμενος, ὡς κλεπτίστατος, ἤ, κατὰ τὸν Ὅμηρον, κέρδιστος ἀνδρῶν, ὑπερβαίνων μάλιστα κατὰ τοῦτο καὶ τὸν πάππον τοῦ Ὀδυσσέως Αὐτόλυκον, μαθητὴν διαβόητον τοῦ Ἑρμοῦ εἰς τὴν τέχνην τοῦ κλέπτειν καὶ ἀπατᾷν. Ὑπεροπτικὸς καὶ θρασύς, ὁ Σίσυφος ἤθελε νὰ ἐξισωθῇ πρὸς τὸν Δία καὶ ἀπῄτει νὰ προσφέρωνται αὐτῷ θεῖαι θυσίαι, ἀναβαίνων δ' ἐφ'

ἅρματος, ἀπεμιμεῖτο τεχνητῶς τὰς βροντὰς καὶ ἀστραπὰς τοῦ ἄνακτος τοῦ Ὀλύμπου. Ἕνεκα τούτων ἢ διότι προέδωκε τῷ Ἀσωπῷ τὴν ὑπὸ τοῦ Διὸς ἁρπαγὴν τῆς θυγατρός του Αἰγίνης, ὁ Ζεύς, ὀργισθείς, ἔπεμψεν αὐτῷ τὸν θάνατον. Ὁ Σίσυφος ὅμως ἔδεσε τὸν θάνατον διὰ δεσμῶν κρατερῶν καὶ συνέβη τότε οὐδεὶς ν' ἀποθνήσκῃ ἐν τῷ κόσμῳ, ἕως οὗ ἐπελθὼν ὁ Ἄρης ἔλυσε τὸν δεσμώτην καὶ παρέδωκεν αὐτῷ τὸν Σίσυφον. Ἐν τούτοις ὁ πανουργότατος τῶν θνητῶν καὶ αὐτὸν τὸν Ἅδην ἐξηπάτησε καὶ κατώρθωσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸν κόσμον, ὅπως δῆθεν παραπονεθῇ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ Μερόπῃ, ὅτι δὲν τῷ ἔστειλεν εἰς τὸν Ἅδην τὰ νενομισμένα. Ἐπὶ τέλους κατέβαλον αὐτὸν τὸ γῆρας καὶ ὁ Ἑρμῆς, οἱ δὲ θεοὶ τὸν κατεδίκασαν νὰ κυλίῃ αἰωνίως ἐν τῷ Ταρτάρῳ μέγαν λίθον πρὸς ὑψηλὸν βράχον.

Ὁ Σίσυφος συνεκέντρωσε καὶ ἐμόρφωσεν, ὡς πόλιν, τὴν Κόρινθον καὶ ὑπῆρξε διάσημος αὐτῆς βασιλεύς, περὶ τὰ μέσα τῆς 14ης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Ἐγένετο δὲ ἀρχηγὸς μεγάλης πατριᾶς δυναστῶν τῆς Κορίνθου.

Υἱὸς τοῦ Σισύφου ἐγένετο ὁ Γλαῦκος, ὅστις κατεσπαράχθη ὑπὸ τῶν ἰδίων του ἵππων ἐν Ποτνιαῖς τῆς Βοιωτίας, καὶ θανὼν κατέλιπε τρεῖς υἱοὺς τὸν Βέλλερον, τὸν Πειρῆνα καὶ τὸν Ἱππόνοον, νέον ὡραιότατον καὶ ἀνδρειότατον. Ὁ Ἱππόνοος ἐγένετο λαμπρὸς καὶ περιώνυμος μυθολογικὸς ἥρως ὑπ' ὄνομα, ὅπερ θὰ ηὔχετο ἴσως νὰ μὴ ἀποκτήσῃ ποτέ. Διότι ἐφόνευσεν ἐξ ἀμελείας τὸν βασιλέα τῆς Κορίνθου Βέλλερον καὶ ἐπεκλήθη ἕνεκα τούτου Βελλεροφόντης. Τόσον ὅμως ἐδόξασε καὶ ἐλάμπρυνε τὸ νέον του ὄνομα, ὥστε ὑπὸ τὴν αἴγλην αὐτοῦ παρωράθη ὁ Ἱππόνοος καὶ ἐλησμονήθη ὁ ἀδελφοκτόνος.

Ὁ Βελλεροφόντης ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐκ τῆς Κορίνθου καὶ ἀπῆλθεν εἰς Τίρυνθα. Ἐκεῖ δὲ ἕνεκα τῆς ἐξαισίας καλλονῆς του καὶ τῆς ἐρατεινῆς ἀνδρείας περιέστη εἰς νέαν περιπέτειαν. Ἠράσθη αὐτοῦ ἡ βασίλισσα Ἄντεια ἢ Σθενέβοια. Ἐπειδὴ δὲ ἐκεῖνος, ἐνάρετος καὶ ἱπποτικώτατος, ἐσεβάσθη τὴν ἱερότητα τῆς ξενίας, ἡ Ἄντεια ἐξεμάνη λυσσώδης καὶ διέβαλεν αὐτὸν τῷ βασιλεῖ Προίτῳ, ἀπαιτήσασα τὴν κεφαλήν του ἐπὶ πίνακι. Ὁ Προῖτος ἐν τούτοις ἀπέστειλε τὸν Βελλεροφόντην πρὸς τὸν Ἰοβάτην, βασιλέα τῆς Λυκίας καὶ πενθερόν του μετὰ κρυπτογραφικῶν σημάτων, ὅπως τὸν ἐξολοθρεύσῃ. Ὁ δὲ Ἰοβάτης πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπέταξεν αὐτῷ νὰ φονεύσῃ τὴν Χίμαιραν, φοβερὸν καὶ ἀκατανίκητον πυρίπνουν τέρας, μαστίζον δεινῶς τὴν χώραν του.

Διὰ νὰ φονεύσῃ ὅμως τὴν Χίμαιραν, ὁ Βελλεροφόντης εἶχεν ἀνάγκην νὰ ἐπιβῇ τοῦ Πηγάσου, ἀγρίου καὶ πτερωτοῦ ἵππου, βόσκοντος ἐπὶ τοῦ

Ἀκροκορίνθου παρὰ τῇ Πειρήνῃ πηγῇ. Ἐπανῆλθε λοιπὸν εἰς Κόρινθον καὶ μετὰ πολλὰς ἀποπείρας, τῇ συμβουλῇ τοῦ περιφήμου μάντεως Πολυείδου, ἐκοιμήθη παρὰ τῷ βωμῷ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ εἶδεν ἐν ὀνείρῳ τὴν θεόν, ἐγχειρίζουσαν αὐτῷ χρυσοῦν χαλινόν, ὃν καὶ εὗρε πλησίον του, ἐγερθείς. Διὰ τοῦ χαλινοῦ δὲ τούτου, ἐξ οὗ ὠνομάσθη ἡ ἐν Κορίνθῳ Ἀθηνᾶ Χαλινῖτις, ἐδάμασε τὸν Πήγασον καί, ἐπιβὰς αὐτοῦ, φθάνει ἐναέριος εἰς Λυκίαν καὶ φονεύει τὴν Χίμαιραν. Πλὴν δὲ αὐτῆς νικᾷ καὶ τοὺς Σολύμους καὶ τὰς Ἀμαζόνας.

Τότε ὁ Ἰοβάτης, ἐκπλαγεὶς διὰ τὰ ὑπεράνθρωπα αὐτὰ κατορθώματα καὶ πεισθείς, ὅτι ὁ Βελλεροφόντης εἶνε γόνος θεοῦ, ἔδωκεν αὐτῷ εἰς γάμον τὴν ἑτέραν τῶν θυγατέρων του καὶ τὸν κατέστησε κληρονόμον τοῦ βασιλείου του.

Οἱ Σισυφίδαι, ἐν οἷς ἀναφέρεται καὶ ὁ Λύκαιθος καὶ ὁ Ἱππότης, ἐβασίλευσαν τῆς Κορίνθου μέχρι τοῦ ἔτους 1075 π. Χ. περίπου, ὅτε συνέβη ἡ κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν.

Τότε ὁ Ἡρακλείδης Ἀλήτης ἐξώσας τοὺς Σισυφίδας, ἐβασίλευσε τῆς Κορίνθου, ἐγένετο δὲ ἀρχηγὸς 10 ἢ 12 κατὰ σειρὰν βασιλέων αὐτῆς, ἀρξάντων ἐπὶ 300 περίπου ἔτη. Ἐπὶ τῆς βασιλείας δὲ τοῦ Ἀλήτου ἤρξατο ἡ πολιτικὴ ἀκμὴ τῆς Κορίνθου.

Ὁ πέμπτος τῶν διαδόχων αὐτοῦ, καλούμενος Βάκχις, βασιλεύσας τῷ 850 π. Χ. κατέστη ὀνομαστὸς διὰ τοὺς ἀπογόνους του, οἵτινες ἀπ' αὐτοῦ ἐπεκλήθησαν Βακχιάδαι, ἐβασίλευσαν δὲ τῆς Κορίνθου μέχρι τῶν ἱστορικῶν χρόνων, οἵτινες, ὡς γνωστόν, ἄρχονται ἀπὸ τοῦ ἔτους 776 π.Χ., ὅτε συνέστησαν αἱ Ὀλυμπιάδες. Οἱ Βακχιάδαι ἦσαν πλούσιοι καὶ πολλοὶ καὶ τὸ γένος λαμπροί, ὡς λέγει ὁ Στράβων· συνέκειτο δὲ τὸ γένος αὐτῶν ἐκ πλειόνων τῶν 200 μελῶν, ἐξ ὧν κατ' ἔτος ἐξελέγετο εἷς πρύτανις, ἔχων τάξιν βασιλέως. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτῶν ἤρξατο προαγομένη ἡ Κόρινθος εἰς τὴν ναυτιλίαν, ἐμπόριον καὶ πλοῦτον.

Ἡ ὀλιγαρχία ὅμως τῶν Βακχιαδῶν διήρκεσε μέχρι τοῦ ἔτους 655· ὅτε ὁ λαὸς τῆς Κορίνθου ἐξανέστη καὶ κατέλυσεν αὐτούς, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχων τὸν Κύψελον, ἄνδρα ἔξοχον καὶ ἐπιφανῆ. Οἱ Βακχιάδαι τότε ἐξωρίσθησαν τῆς Κορίνθου καὶ μετῴκισαν εἰς Λακεδαίμονα, Ἐτρουρίαν καὶ Σικελίαν.

Τριάκοντα ἔτη ἐβασίλευσε τῆς Κορίνθου ὁ Κύψελος, ὁ ἀρχηγὸς τῆς δυναστείας τῶν Κυψελιδῶν. Ἐπανέφερεν εἰς αὐτὴν τὴν τυραννίαν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἦν σκληρός, ἀπάνθρωπος καὶ φορολογικώτατος, ὕστερον δ' ἐφάνη εἰρηνικός, πρᾷος καὶ δημοτικώτατος, κατέστη δὲ πλουσιώτατος ἐκ τῆς φορολογίας ἢ μᾶλλον εἰπεῖν τῆς λαφυραγωγίας

τῶν ὑπηκόων του. Ἦτον ὅμως καὶ μεγαλοπρεπὴς καὶ πολυτελέστατος εἰς ἐπιδείξεις καὶ ἀναθήματα, ἓν τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ κολοσσιαῖος χρυσοῦς σφυρήλατος Ζεύς, ὅστις ἐκόσμει τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ Ἡραῖον.

Τὸν Κύψελον διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Περίανδρος ἐν ἔτει 625· μεγάλη προσωπικότης ἐν τῇ Κορινθιακῇ ἱστορίᾳ, τύπος ἐκ τῶν μᾶλλον παραδόξων καὶ ἀλλοκότων καὶ ὡς ἄνθρωπος καὶ ὡς βασιλεύς. Ἐκυβέρνησε τὸ πρῶτον μετὰ πρᾳότητος, πλὴν κατόπιν ἐγένετο πολὺ μιαιφονώτερος τοῦ πατρός του. Κατὰ συμβουλὴν τοῦ φίλου του Θρασυβούλου, τυράννου τῆς Μιλήτου, ὡς διηγεῖται ὁ Ἡρόδοτος, ἐγένετο τύραννος, αἱμοβόρος καὶ ἀφόρητος. Περιστοιχιζόμενος ὑπὸ 300 δορυφόρων, ἐφόνευε, κατεδίωκε, κατετυράννει, ἐλαφυραγώγει καὶ ἐξώριζε τοὺς πολίτας καὶ πάμπολλα ἰδιωτικὰ κτήματα ἐδήμευε πρὸς ἴδιον αὐτοῦ ὄφελος. Καὶ ὡς σύζυγος ἀκόμη καὶ πατὴρ ἐγένετο ἄστοργος. Ἐφόνευσε παραφόρως καὶ ἀγρίως τὴν δυστυχῆ γυναῖκα του Μέλισσαν, λακτίσας αὐτὴν εἰς τὴν κοιλίαν, ἔγκυον οὖσαν, ἐκ διαβολῆς τῶν ἐρωμένων του, ἃς ὅμως ὕστερον κατέκαυσε ζώσας, ὅτε ἔγνω τὴν ἀθῳότητα τῆς Μελίσσης. Ἀπεκήρυξε καὶ ἐξώρισεν εἰς Κέρκυραν τὸν λαμπρὸν υἱόν του Λυκόφρονα. Ἐκήρυξε πόλεμον κατὰ τοῦ πενθεροῦ του Προκλέους, βασιλέως τῆς Ἐπιδαύρου, ὃν καὶ ἐζώγρησεν. Ἀποτρόπαιόν τι διηγοῦνται διὰ τὴν μητέρα του Κράτειαν. Διὰ νὰ τιμωρήσῃ δὲ τοὺς Κερκυραίους, φονεύσαντας τὸν υἱόν του, τόσην ἔδειξε θηριωδίαν, ὥστε συνέλεξε 300 παῖδας ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων οἰκογενειῶν αὐτῶν καὶ δὲν ἐφόνευσεν, ἀλλ᾽ἀπέστειλεν αὐτούς, εἰς Σάρδεις πρὸς τὸν Ἀλυάττην πρὸς ἐκτομήν, ἀπὸ τῆς φρικώδους δὲ αὐτῆς ποινῆς ὅλως τυχαίως διεσώθησαν ὑπὸ τῶν Σαμίων ἢ τῶν Κνιδίων οἱ ἀθῷοι κατάδικοι.

Ἐν τούτοις ὁ παράδοξος αὐτὸς ἀνὴρ διὰ τῶν προτερημάτων του, διότι εἶχε καὶ τοιαῦτα οὐκ ὀλίγα, τῆς πολιτικῆς περινοίας, τῆς ἰσχυρᾶς θελήσεως, τῆς ὑπερηφανείας καὶ τῆς ἀνεξαντλήτου δραστηριότητός του ἐδόξασε τὴν Κόρινθον. Ἐπὶ τῆς τεσσαρακονταετοῦς δυναστείας τοῦ Περιάνδρου ἡ πόλις αὐτὴ κατέστη ἰσχυροτάτη καὶ ἤκμασεν ἐξόχως καὶ τὸ κράτος αὐτῆς ἐπεξετάθη διὰ κατακτήσεων. Πρῶτος αὐτὸς ἐπεχείρησε τὴν τομὴν τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ μόνος αὐτὸς ἐκ τῶν βασιλέων καὶ τυράννων ἀνηγορεύθη σοφὸς καὶ συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν περιλαλήτων ἑπτὰ σοφῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἦν δὲ καὶ νομοθέτης. Φίλος ἔνθερμος τῆς ποιήσεως καὶ τῆς μουσικῆς, ἐπροστάτευσεν, ἐκτὸς τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν τεχνῶν, τὰ γράμματα. Εἰς τὴν φιλομουσίαν αὐτοῦ ὀφείλεται τὸ ἐν Λεχαίῳ πολύκροτον συμπόσιον, ὅπερ παρέθετο εἰς τοὺς ἑπτὰ σοφοὺς καὶ οὗ μετέσχον καὶ ἄλλοι λόγιοι, γυναῖκες δὲ ἡ Μέλισσα

καὶ ἡ σοφὴ κόρη Εὔμητις ἢ Κλεοβουλίνη, Κορινθία ποιήτρια, περιβόητος περὶ τὰ αἰνίγματα, ἅτινα διέπλεκε τόσον εὐχερῶς, ὅσον ἄλλαι διέπλεκον τὰ ζώνια καὶ τοὺς κεκρυφάλους. Ὁ Περίανδρος ἐποίησεν εἰς ὑποθήκας ἔπη δισχίλια καὶ ἀπέθανεν ὀγδοηκοντούτης.

Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ψαμμήτιχος ὑπῆρξεν ἄσημος Κυψελίδης· ἐβασίλευσε δὲ ἐπὶ τρία μόνον ἔτη μέχρι τοῦ 582, ὅτε κατελύθη ἡ ἐν Κορίνθῳ τυραννία ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν.

Τότε ἐπεκράτησεν ἐν Κορίνθῳ ἄλλο πολίτευμα, ἡ Τιμοκρατία, ἥτις ἦν ἡ πρὸ τοῦ Κυψέλου ὀλιγαρχία, ἀλλ' ὑπ' ἄλλην μορφήν· ἡ ἀρχὴ δηλαδὴ περιῆλθεν, οὐχὶ πλέον εἰς τὴν προτέραν κληρονομικὴν ὀλιγαρχίαν, ἀλλ' εἰς τοὺς εὐπορωτάτους τῶν πολιτῶν. Τὸ πλουτοκρατικὸν δὲ τοῦτο πολίτευμα, ὅπερ διετηρήθη ἐν Κορίνθῳ ἐπὶ 245 ἔτη περίπου, ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι καθιερώθη πρῶτον ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τοῦ Σόλωνος, ὅστις εἶχε παραλάβει αὐτὸ ἐκ τῶν κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, ἃς ἐν τῇ νεότητι αὐτοῦ ἐπεσκέφθη χάριν ἐμπορίας, εἶχε δὲ ἐπικρατήσει καὶ εἰς πολλὰς τῶν ἐν Σικελίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ.

Ὑπὸ τὸ πολίτευμα τοῦτο ἡ Κόρινθος ἀνῆλθεν εἰς τὸ κατακόρυφον τῆς ἀκμῆς αὐτῆς καὶ δόξης. Ἐκτὸς τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, εἰς ὃν εἶχε μετάσχει, ἀποστείλασα στρατὸν ὑπὸ τὸν Εὐχήνορα, τὸν υἱὸν τοῦ μάντεως Πολυείδου, σπουδαίως συνηγωνίσθη ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας εἰς τοὺς ἐναντίον τῶν Περσῶν λαμπροτάτους καὶ θαυμαστοὺς ἀγῶνας, πλουσία τότε καὶ ἰσχυρὰ οὖσα, ἰδίως δὲ ναυτικὴ δύναμις ἐκ τῶν πρωτίστων. Ἐν τῷ Ἰσθμῷ συνεκροτήθη ἡ πρώτη πανελλήνιος σύνοδος πρὸς παρασκευὴν κοινῆς ἐθνικῆς ἀμύνης, ἥτις ἦτον ἡ πρώτη ἀπόπειρα ὁλοσχεροῦς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἑνώσεως.

Μετὰ δὲ τὰ Μηδικά, ὅτε ὁ δαίμων τῶν ἀντιζηλιῶν καὶ ἐρίδων κατεμίανε τὰς ψυχὰς τῶν μεγάλων Περσομάχων, οἱ Κορίνθιοι ἀνεμίχθησαν καὶ αὐτοὶ ζωηρῶς εἰς τοὺς ὀλεθρίους ἐμφυλίους πολέμους. Φίλοι τῶν Λακεδαιμονίων, ἐπολέμησαν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ἕνεκα τῶν Μεγαρέων, πρὸς οὓς ἤριζον περὶ ὅρων γῆς. Τῷ 435 π. Χ. ἐξερράγη ὁ μεταξὺ Κορινθίων καὶ τῶν ἀποίκων αὐτῶν καὶ Κερκυραίων πόλεμος ἕνεκα τῆς κοινῆς αὐτῶν ἀποικίας Ἐπιδάμνου. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ ἐβοήθησαν τοὺς Κερκυραίους, οἱ Κορίνθιοι μνησικακοῦντες εἰργάσθησαν ἐμπαθέστατα, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολιτικῆς περινοίας καὶ εὐστοχίας πρὸς ἐκδίκησιν καὶ ἐγένοντο αὐτοὶ ὁ κυριώτερος μοχλὸς τῆς ἐκρήξεως τοῦ καταστρέψαντος τὴν ὑπεροχὴν καὶ δύναμιν τῶν Ἀθηνῶν Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτοῦ, πλὴν μικροῦ διαλείμματος, οἱ Κορίνθιοι συνεμάχουν τοῖς Λακε-

δαιμονίοις· ὅτε ὅμως μετὰ ταῦτα ἡ πολιτικὴ εὐτυχία διέφθειρε τὸν Λύσανδρον καὶ τὴν Σπάρτην καὶ ἐφιλοδόξησεν αὕτη νὰ γίνῃ τῆς Ἑλλάδος πάσης ἡγεμών, οἱ φιλελεύθεροι Κορίνθιοι ἀπέστησαν αὐτῆς μετὰ τῶν Βοιωτῶν καὶ ἐπῆλθεν οὕτω κατὰ τὸ ἔτος 395 ὁ ἐπικληθεὶς τὸ πρῶτον Βοιωτικὸς καὶ εἶτα Κορινθιακὸς πόλεμος μέχρι τῆς εἰρήνης τοῦ Ἀνταλκίδου. Ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας τῶν Θηβαίων ἡ Κόρινθος ἐγένετο θέατρον πολέμου, καθ' ὃν ἐπὶ τέλους συνωμολόγησεν εἰρήνην πρὸς τὰς Θήβας. Καθ' ὅλους τοὺς ῥηθέντας πολέμους, καθ' οὓς ἀνέδειξε στρατηγούς, ναυάρχους καὶ ἐπιφανεῖς πολιτικοὺς ἄνδρας, ἦτο δύναμις μεγάλη, ὡς ναυτικὴ μάλιστα, σύμμαχος περιζήτητος καὶ πολέμιος ἐπικίνδυνος, διά τε ἄλλους λόγους καὶ διότι ἀμύθητα πλούτη διέθετε πρὸς παρασκευὴν στρατῶν καὶ ἐξοπλισμὸν στόλων. Χρυσᾶς δὲ σελίδας τῆς ἱστορίας αὐτῆς ἀποτελεῖ ἡ ἐπὶ Σικελίαν λαμπρὰ ἐκστρατεία ὑπὸ τὴν στρατηγίαν τοῦ περιωνύμου Τιμολέοντος. Ὁ Τιμολέων ἐγένετο ὁ ἄριστος ἐπὶ φιλοπατρίᾳ καὶ ἀρετῇ πάντων τῶν ἀνδρῶν, οὓς παρήγαγεν ἡ Ἀφνειὸς Κόρινθος, τύπος ἔξοχος φιλελευθέρου καὶ μεγάλου ἀνδρός. Κατέστρεψεν ὅλας τὰς τυραννίδας τῆς Σικελίας, ἐξημέρωσε καὶ ἐξεπολίτισε τὴν χώραν, ἐπαγίωσε τὴν ἡσυχίαν καὶ εὐτυχίαν τῶν Συρακουσῶν καὶ τὸν ἄθλιον τύραννον αὐτῶν Διονύσιον τὸν νεώτερον, ἐκθρονίσας, ἀπέστειλεν εἰς Κόρινθον διὰ μικροῦ πλοίου αὐτόν, τὸν 400 τριήρεις τέως διαθέτοντα! ..

IV

Ἐφάμιλλος τῆς πολιτικῆς δόξης τῆς χώρας ἀπέβη καὶ ὁ Κορινθιακὸς πολιτισμός, ἀποτελῶν ἐξαίρετον περίοδον ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ.

Ἀπὸ τῆς Ηης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐπὶ τῶν Βακχιαδῶν ἡ Κόρινθος ἴσχυσε καὶ ἐπλούτησε διὰ τῆς ναυτιλίας, ὅσον οὐδεμία ἄλλη Ἑλληνὶς πόλις τῶν χρόνων ἐκείνων· προήχθη δ' ἔτι μᾶλλον ἐπὶ Περιάνδρου καὶ ἐπὶ Τιμοκρατίας, ἰδίως δὲ κατὰ τὴν Δ' ἑκατονταετηρίδα ἡ ἀκμὴ αὐτῆς ἔφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον. Πρῶτοι οἱ Κορίνθιοι, πλὴν τῶν ἐμπορικῶν πλοίων, ἐναυπήγησαν ἐν Κορίνθῳ τριήρεις, τὰ πρῶτα μεγάλα πολεμικὰ πλοῖα ἐν ἔτει 703 π. Χ. καὶ ἵδρυσαν περίφημα ναυπηγεῖα. Ἀναφέρεται ἀρχαῖος Κορίνθιος ναυπηγός, ὁ Ἀμεινοκλῆς, ὅστις ἐναυπήγησε καὶ τοῖς Σαμίοις ναῦς. Οὕτως ἔκπαλαι ἀναφαίνεται πρώτης τάξεως ναυτικὴ δύναμις. Ἐξυπηρέτησε δὲ σπουδαίως καὶ τὸν ἀρχαῖον κόσμον· διότι οἱ Κορίνθιοι διαπλέοντες εὐτόλμως τὰ πελάγη, κατέλυσαν τὴν πειρατείαν καὶ ἐπροστάτευσαν τὴν ἐλευθερίαν τῶν θαλασσῶν. Ἀξιοσημείωτον μάλιστα εἶνε, ὅτι αὐτοὶ συνῆψαν ἐν ἔτει 664

τὴν πρώτην γνωστὴν ναυμαχίαν, κατὰ τῶν Κερκυραίων πολεμοῦντες.

Ἡ ναυτιλία προήγαγε τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου καὶ ἡ Κόρινθος ἀνεδείχθη βαθμηδὸν τὸ παγκόσμιον κέντρον αὐτοῦ. Ὅλος ὁ ἐμπορικὸς καὶ ναυτικὸς κόσμος περὶ αὐτὴν ἐστρέφετο. Πολλὰς καὶ ἀπεράντους εἶχεν ἀποθήκας χάριν τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου. Δεσπόζουσα ἀμφοτέρων τῶν θαλασσῶν, εἰσέπραττε παρὰ τῶν ναυτιλλομένων πολλοὺς τελωνιακοὺς δασμούς, διαπόρια καὶ δικαιώματα διαμετακομίσεως. Ὁ πλοῦτος ἔρρεεν ἐντεῦθεν εἰς αὐτὴν ἄφθονος καὶ ποταμηδόν. Οὕτω θαλασσοκράτειρα καὶ πλουσία, ἀνεδείχθη περιφανὴς μητρόπολις μεγάλων Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, ἐπεκλήθη δὲ ὑπὸ τῶν ποιητῶν Ἀφνειός.

Ἀπὸ τῶν Βακχιαδῶν ὡσαύτως καὶ ἐπὶ Περιάνδρου ἐγένετο ἑστία τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν, ἀνέδειξε δὲ πρὸ πάντων ἄνδρας ἐξόχους ἐν ταῖς πολιτικαῖς ἐπιστήμαις. Τέκνα τῆς Κορίνθου ἦσαν ὁ Φιλόλαος, ὁ πανάρχαιος τῶν Θηβῶν νομοθέτης, Γόργος, ὁ νομοθέτης τῆς Ἀμβρακίας, ὁ πολὺς Περίανδρος, ὁ νομοδιδάσκαλος Κέφαλος, ὁ φιλελεύθερος πολιτικὸς ἀνὴρ καὶ εὔγλωττος Σωσικλῆς, οἱ ποιηταὶ Εὔμηλος, Αἴσων, Εὔμολπος, Ἰφίων καὶ ἡ Εὔμητις, Μάχων ὁ κωμῳδιοποιός, οἱ φιλόσοφοι Ξενιάδης, Θρασύμαχος καὶ Κάλιππος, ὁ ἱστορικὸς Χρύσερμος καὶ Δείναρχος, ὁ ῥήτωρ, ὁ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐπικαλούμενος ἄγροικος ἢ κρίθινος Δημοσθένης. Πρῶτος δὲ τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὁ πολυθρύλητος κιθαρῳδὸς Ἀρίων ἐποίησεν, ὠνόμασε καὶ ἐδίδαξε διθύραμβον. Διέπρεψαν δὲ οἱ Κορίνθιοι καὶ εἰς τὴν μουσικὴν καὶ δικαίως ὁ Ἑλικώνιος κύκνος, ἐπαινῶν τὴν φιλομουσίαν των, ἔψαλλεν, ὅτι παρ' αὐτοῖς «Μοῦσα ἡδύπνοος ἀνθεῖ». Διεκρίθησαν ὅμως ἐξόχως ἐν τῇ καλλιτεχνίᾳ καὶ τῇ βιομηχανίᾳ. Ἡ Κόρινθος ἐφεῦρε τὰ ἀετώματα τῶν ναῶν, ἤ, ὡς λέγει ὁ Πίνδαρος, ἐπέθηκεν ἐπὶ τῶν ναῶν τῶν θεῶν διπλοῦν τὸν βασιλέα τῶν ὀρνέων. Ὁ Κορίνθιος ἀρχιτέκτων Σπίνθαρος ὑπῆρξε περιώνυμος. Διέπρεψεν ἐπὶ τῶν Κυψελιδῶν καὶ αὐτὸς ᾠκοδόμησε τὸν ἐν Κορίνθῳ ναὸν τῆς Χαλινίτιδος Ἀθηνᾶς, αὐτὸς δὲ ἀνῳκοδόμησε καὶ τὸν περίφημον τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Δελφοῖς μετὰ τὸν ἐν ἔτει 548 ἐμπρησμόν του· ὅτε δὲ μετὰ τὸν Δώριον ἀνεφάνη ὁ ποικιλώτερος Ἰώνιος ῥυθμός, ἀνέπτυξε τοῦτον καὶ λαμπρῶς ἐπεκόσμησεν ὁ πλούσιος Κορίνθιος ῥυθμὸς μετὰ τοῦ πολυυμνήτου αὐτοῦ κιονοκράνου, ὅπερ ἐφεῦρεν ὁ περίφημος καλλιτέχνης Καλλίμαχος, ὁ ἐπικληθεὶς κατατηξίτεχνος, ὡς εἰς τὰς λεπτομερείας καὶ τὴν ἀκρίβειαν κατατήκων τὴν τέχνην. Τὸ κιονόκρανον τοῦτο, διπλασθὲν περὶ τὸ ἔτος 430 ὡς κάλαθος, περιβαλλόμενος ὑπὸ φύλλων ἀκάνθης, πολυειδῶς βαθμηδὸν ἐτροποποιήθη μέχρι τῆς εὐγενεστάτης

αὐτοῦ μορφῆς πολυποίκιλον καὶ περικαλλέστατον· ὁ Κορίνθιος ῥυθμὸς ἐπεκράτησεν οὕτως ἐν τῇ πλουσίᾳ τέχνῃ καὶ ὁ περίφημος αὐτοῦ κίων διέλαμψεν εἰς τὰ ἀριστουργήματα τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Ἡ πλουσία Κόρινθος ἀνέπτυξε πρώτη φιλοκαλίαν καὶ πολυτέλειαν καὶ εἰς τὰς ἰδιωτικὰς οἰκοδομάς, κοσμήσασα τὰς ὀροφὰς τῶν πολυτελῶν οἴκων διὰ φατνωμάτων. Τόσῳ δ᾽ ἐξέπληττεν ὁ νεωτερισμὸς οὗτος, ὥστε ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Λεωτυχίδης ὁ πρεσβύτερος, δειπνῶν ποτε ἐν Κορίνθῳ καὶ ἰδὼν τὸν ὄροφον τοῦ φιλοξενοῦντος οἴκου πολυτελῆ καὶ φατνωματικόν, ἠρώτησε τὸν οἰκοδεσπότην, «εἰ τετράγωνα παρ᾽αὐτοῖς τὰ ξύλα φύεται».

Ἐν Κορίνθῳ διέπρεψε καὶ ἡ πλαστικὴ καὶ ἤκμασεν ἐκεῖ ἐργαστήριον αὐτῆς, ὅπερ ἦτον ἓν τῶν ἐννέα περιωνύμων καλλιτεχνικῶν ἐργαστηρίων, ἅτινα ἐδόξασαν τὴν Ἑλληνικὴν τέχνην. Ἀναφέρονται Κορίνθιοι γλύπται οἱ Εὔχειρος, Δίυλος, Ἀμυκλαῖος καὶ Χίονις.

Ἐξόχως ὅμως ἐκαλλιεργήθη ἡ πηλοπλαστικὴ καὶ κεραμευτική, ὅσον καὶ ἐν Ἀθήναις,καὶ αἱ δύο αὗται πόλεις ἦσαν αἱ πρῶται ἕδραι τῆς τέχνης ταύτης. Ὁ Κορίνθιος Ὑπέρβιος ἐφεῦρε τὸν κεραμευτικὸν τροχὸν καὶ ὁ ἐν Κορίνθῳ ἐργαζόμενος Σικυώνιος, πλαστικὸς ἑρμογλύφος, Βουτάδης ἐφεῦρε τὸν τρόπον τοῦ κατασκευάζειν ἐκ πηλοῦ ὁμοιώματα ἀνθρώπων καὶ πρῶτος οὗτος ἐκόσμησε διὰ προτύπων καὶ ἐκτύπων προσωπείων τὰ ἀκρωτήρια καὶ τὰς ἡγεμόνας κεραμίδας τῶν ναῶν. Ὁ δὲ Κορίνθιος κεραμεὺς Θηρικλῆς ἐφεῦρε τὴν πολύκροτον Θηρίκλειον κύλικα.

Ἀλλὰ καὶ ἡ γραφικὴ δὲν ἔμεινε ταπεινὴ ἐν τῇ φιλοκάλῳ πόλει· παρήγαγε δὲ αὕτη ἐξόχους ζωγράφους, ὡς καὶ ἡ γείτων Σικυών. Ὁ Κορίνθιος Κλεάνθης ἐφεῦρε τὴν ἰχνογραφίαν καὶ ἔργον αὐτοῦ ἦν ἡ γραφὴ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τοῦ Διός, ἥτις ἀνέκειτο ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀλφειώσας Ἀρτέμιδος, ἐν τῇ κλεινῇ Ὀλυμπίᾳ. Ὁ δὲ Κορίνθιος Κράτων ἐφεῦρε τὸν χρωματισμόν. Θαυμάσια ἦσαν τὰ Κορινθιακὰ ἀγγεῖα, πεποικιλμένα διὰ πολυχρώμων γραφῶν μορφῶν ζῴων, ἀνθρώπων καὶ ἄλλων. Κορίνθιος ἐπίσης ἦτο καὶ ὁ Εὐφράνωρ, περίφημος γλύπτης, ζωγράφος καὶ συγγραφεὺς περὶ συμμετρίας καὶ χρωμάτων, μαθητὴς ἔνδοξος ἐνδόξου διδασκάλου, τοῦ ἐπισημοτάτου ζωγράφου Ἀριστείδου, τοῦ γράψαντος τὸν Διόνυσον.

Τόσῳ δὲ ἤκμασαν αἱ τέχναι αὗται ἐν Κορίνθῳ, ὥστε ἐκεῖθεν μετεδόθησαν καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν διὰ τῶν ἀποικιῶν καὶ τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων. Ἐκαλλιεργήθησαν ἐν τῇ πόλει αὐτῇ καὶ ἡ ξυλουργία καὶ μεταλλουργία. Ἀριστούργημα τῆς τοῦ ξύλου τορευτικῆς ἀναφέρεται ἡ

περιφημοτάτη λάρναξ τοῦ Κυψέλου, ἐν ᾗ οὗτος βρέφος διεσώθη ἀπὸ χειρῶν δολοφόνων ὑπὸ τῆς μητρὸς Λάβδας καὶ ἣν ὕστερον ἀφιέρωσεν εἰς τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ Ἡραῖον· ἔξοχον δὲ προϊὸν τῆς μεταλλουργίας εἶνε καὶ ὁ μέγας χρυσοῦς σφυρήλατος Ζεὺς τῶν Κυψελιδῶν. Περίφημος ἦτον ὁ Κορίνθιος χαλκός, μῖγμα χαλκοῦ, χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, καὶ περιζήτητος διὰ τὴν χρόαν καὶ τὸ κάλλος του, διότι, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος, ἦν ἀνθηρός, κυανοῦς καὶ στίλβων. Ἐξ αὐτοῦ, ὃν διάπυρον ἔβαπτον εἰς τὸ ὕδωρ τῆς Πειρήνης, ἵνα γένηται στιλπνότερος, κατεσκεύαζον θώρακας, περικεφαλαίας, εἰδωλίδια, κύπελλα, κάτοπτρα καὶ διάφορα ἀγγεῖα πολυποίκιλτα. Ἐκ τοῦ μετάλλου τούτου ἀνέκειτο ἐν τῷ ἐν Δελφοῖς θησαυρῷ τῶν Κορινθίων, ὃν ἀνήγειρεν ὁ Κύψελος, λαμπρότατος φοῖνιξ χαλκοῦς, φέρων περὶ τὴν ρίζαν ἐντετορευμένους βατράχους καὶ ὕδρους. Ἐξ αὐτοῦ ἐπίσης κατεσκευάσθη καὶ ὁ περίφημος πίναξ, ἐφ' οὗ ἐτέθη ὁ ἄρτος καὶ φαγητὰ εἰς τοὺς συνδαιτυμόνας κατὰ τὴν πολυτελεστάτην ἑστίασιν, ἥτις παρετέθη εἰς τοὺς ἐν Μακεδονίᾳ πολυκρότους γάμους τοῦ Καράνου.

Ἐν Κορίνθῳ εὑρίσκομεν καὶ τὴν νομισματογλυφίαν. Τὰ νομίσματα αὐτῆς διακρίνονται μεταξὺ τῶν ἐντελεστέρων, ἔχουσι δὲ ἐπιτετυπωμένον τὰ πλεῖστα τὸν Πήγασον καὶ ὑπ' αὐτὸν τὸ Κόππα ἀντὶ τοῦ Κάππα.

Πάντα τέλος τὰ εἴδη τῆς πολυτελείας ἐτεχνουργοῦντο ἐκεῖ, πέπλοι κλίνης περίφημοι, τὰ παροιμιώδη στρώματα, ἅτινα ἦσαν περιζήτητα εἰς ὅλον τὸν ἀρχαῖον κόσμον καὶ αἱ ἐξαίσιαι χαλασίριδες, φορέματα πορφυρᾶ, ἰοβαφῆ, ὑακίνθινα, φλόγινα ἢ θαλασσοειδῆ.

Πλὴν τῶν τεχνῶν, προήγαγον τὴν πόλιν καὶ αἱ ἑορταὶ αὐτῆς. Οἱ Κορίνθιοι ἦσαν φιλέορτοι. Ἑορταὶ καὶ πανηγύρεις αὐτῶν, ἀναφέρονται τὰ Ἀφροδίσια, εἰς τιμὴν τῆς πολιούχου θεοῦ· τὰ Ἑλλώτια εἰς τιμὴν τῆς Ἀθηνᾶς Ἑλλωτίδος, ἣν ἑώρταζον μετὰ λαμπαδοδρομικῶν ἀγώνων· τὰ Εὔκλεια εἰς τιμὴν τῆς Εὐκλείας Ἀρτέμιδος διὰ τὴν κατὰ τῶν Μήδων νίκην τῶν Ἑλλήνων· τὰ Ἥραια πένθιμος ἑορτὴ καὶ ἐξιλαστήριος διὰ τὸν φόνον τῶν τέκνων τῆς Μηδείας· τὰ Ἰνῷα, εἰς τιμὴν τῆς Ἰνοῦς· τὰ Κοτύττια εἰς τιμὴν τῆς Κοτυττοῦς, θεᾶς τῶν ἡδονῶν καὶ τῆς ἀκολασίας, τελούμενα ἐν ὥρᾳ νυκτός. Ἡ ἐπιφανεστάτη ὅμως τῶν πανηγύρεων, ἥτις ἐγένετο καὶ καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα ὀνομαστὴ καὶ προσείλκυε τὸ Πανελλήνιον, ἦσαν τὰ Ἴσθμια, τελούμενα εἰς τὸν Ἰσθμὸν ἐν τῷ αὐτόθι τεμένει τοῦ Ποσειδῶνος.

Ἡ σύστασις τῶν Ἰσθμίων ἀνάγεται εἰς τοὺς μυθικοὺς χρόνους. Κατὰ Δίωνα τὸν Χρυσόστομον, τοῦ πρώτου ἐκεῖ τελεσθέντος ἀγῶνος θεοὶ ἦσαν

οἱ ἀγωνοθέται, ὁ Ποσειδῶν καὶ ὁ Ἥλιος, ἡμίθεοι δὲ καὶ ἥρωες οἱ ἀθληταί, ὁ Κάστωρ, ὁ Κάλαϊς, ὁ Ὀρφεύς, ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Πολυδεύκης, ὁ Πηλεύς, ὁ Τελαμών, καὶ ὁ Θησεύς, οἵτινες ἐτέλεσαν ἀγῶνας ποικίλους, σωματικοὺς καὶ μουσικούς· ἐτέθη δὲ καὶ ἵππων ἀγὼν καὶ πλοίων ἅμιλλα, καθ' ἣν ἐνίκησεν ἡ Ἀργώ. Ἄλλοι δὲ ἀποδίδουσι τὴν σύστασιν τῶν Ἰσθμίων εἰς τὸν Σίσυφον ἐκ τοῦ μύθου τοῦ Ἀθάμαντος, Λευκοθέας καὶ Παλαίμονος. Ἡ πανήγυρις αὐτὴ ἐγένετο βαθμηδὸν περιφανεστάτη καὶ μετὰ τὰ Μηδικὰ μία τῶν τεσσάρων λαμπροτάτων Πανελληνίων, αἵτινες μεγάλως συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀκμὴν καὶ δόξαν τῆς Ἑλλάδος. Συνέρρεον ἐκεῖ πανταχόθεν ἀθληταὶ καὶ φιλοθεάμονες χάριν τῶν τελουμένων Πανελληνίων ἀγώνων, οἵτινες ἦσαν γυμνικοί, ἱππικοὶ καὶ μουσικοί. Τῶν Ἰσθμιονικῶν τὰ ὀνόματα ἀπηθανάτισαν οἱ ἀρχαῖοι ποιηταί, ἰδίως δὲ ὁ Πίνδαρος καὶ οἱ ἐπιγραμματογράφοι. Θαυμάζουν πολὺ τὸν διάσημον Θεαγένην τὸν Θάσιον, ὅστις ἔλαβε χιλίους καὶ τετρακοσίους στεφάνους εἰς ὅλους τοὺς Ἑλληνικοὺς ἀγῶνας. Ἐπίσης καὶ τὸν περιώνυμον Ξενοφῶντα τὸν Κορίνθιον καὶ τὸν πατέρα αὐτοῦ Θεσσαλὸν ἐκ τοῦ λαμπροῦ γένους τῶν Ὀλιγαιθιδῶν, οἵτινες εἰς ὅλους ἐν γένει τοὺς ἐν Ἑλλάδι ἀγῶνας ἀναριθμήτους ἔλαβον στεφάνους, ἀναδειχθέντες παναρισταί. Εἰς τὰ Ἴσθμια πολλάκις ἐστεφανοῦντο δημοσίως οὐ μόνον ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ πόλεις καὶ συνθῆκαι ἀνεγράφοντο ἐπὶ στηλῶν καὶ Ἰσθμικαὶ σπονδαί, ὡς ἀνακωχὴ πολέμων ἐκηρύσσοντο. Ἐκεῖ ὁ Ἡρόδοτος ἀνέγνω πάσας τὰς ἱστορίας του, καὶ ὁ πλουσιώτατος Θεμιστοκλῆς, μεταβαίνων, ἐξέπληττε τοὺς πανηγυρίζοντας μὲ τὰς μεγαλοπρεπεῖς δεξιώσεις του καὶ τὰ πολύκροτα γεύματα. Ἐκεῖ συνεκροτήθησαν αἱ περίφημοι σύνοδοι τῶν Πανελλήνων κατὰ τὰ Μηδικὰ καὶ ὁ Φίλιππος, Μέγας Ἀλέξανδρος καὶ Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς ἀνεκηρύχθησαν ἡγεμόνες τῶν Ἑλλήνων.

Αἱ ἑορταὶ καὶ πανηγύρεις αὐταί, συγκεντροῦσαι ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τοῦ τότε κόσμου πολὺν κινητὸν πληθυσμὸν ἐν Κορίνθῳ, ἐπλούτισαν τὴν πόλιν, ὅσον σχεδὸν καὶ ἡ ναυτιλία, τὸ ἐμπόριον, καὶ ἡ λαμπρὰ αὐτῆς βιομηχανία. Πάμπολλοι ἦσαν οἱ πλούσιοι τῆς Ἀφνειοῦ. Ἐκ τούτων ὅμως διαβόητος ἐγένετο ὁ Κύδων, μεγαλοπρεπέστατος καὶ τόσῳ πολύκροτος διὰ τὴν φιλοξενίαν τοῦ οἴκου του, ὥστε ἀπ' αὐτοῦ ἐπεκράτησεν ἀρχαία παροιμία «Ἀεί τις ἐν Κύδωνος». Ὡσαύτως καὶ ὁ Ἀρχιτέλης, ὅστις εἶχε πολλοὺς θησαυροὺς ἀπέφθου χρυσοῦ καὶ κατέπληξε τὸν ἐν Συρακούσαις Ἱέρωνα. Οἱ δὲ Θεοκλῆς καὶ Θρασωνίδης ἐφημίζοντο, ὡς μεγαλόδωροι καὶ ἐλεήμονες καὶ προστάται τῶν πτωχῶν. Τοὐναντίον ὁ Μοίριχος καὶ ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ἀριστέας βαθύπλουτοι καὶ

αὐτοί, ἦσαν τόσῳ φιλάργυροι, ὥστε περιεποιοῦντο καὶ ἐκολάκευον ἀλλήλους διὰ νὰ κληρονομήσῃ ὁ εἷς τὸν ἕτερον καὶ ἐποιήσαντο μάλιστα, ἀμοιβαίως διαθήκας, δι' ὧν ἐγκαθίστων ἀλλήλους μοναδικοὺς κληρονόμους. Οἱ παράδοξοι ὅμως οὗτοι ἄνθρωποι, περὶ ὧν χαριέντως ἐλέγετο, ὅτι ἐφύλαττον τὸ χρυσίον διὰ τῶν ὀδόντων καὶ ὀνύχων αὐτῶν ἀκόμη, ἠτύχησαν εἰς τὴν προσδοκίαν των· ἀπέθανον ἀμφότεροι ταὐτοχρόνως, πνιγέντες, ἐν ᾧ διέπλεον ἀπὸ Σικυῶνος εἰς τὸν Κρισσαῖον κόλπον, πρὸς ἀπερίγραπτον χαρὰν τῶν συγγενῶν των. Ἀλλόκοτος ἦτον ὁ Δᾶμις, ἑκατομμυριοῦχος, ἔχων περιουσίαν χιλίων ταλάντων. Ἐννενηκοντούτης ὢν, παρεδίδετο εἰς ἀσωτείας καὶ τρυφάς· ἀλλ' ἦν τόσῳ φίλαυτος, ὥστε ἐδαπάνα ἀφειδῶς μόνον δι' ἑαυτόν· διὰ δὲ τοὺς ἄλλους οὐδὲν ἐθυσίαζε καὶ εἰς αὐτὸν ἔτι τὸν υἱόν του, νεανίαν δεκαοκταέτη καὶ ζωηρότατον, παρεῖχε μόνον τέσσαρας ὀβολούς. Πανουργότατος δὲ χρηματιστὴς ἦν ὁ περιφανὴς τραπεζίτης Φιλοστέφανος, ὅστις διεβοήθη καὶ διότι ἠθέλησε νὰ σφετερισθῇ τεσσαράκοντα τάλαντα, ἅτινα τῷ εἶχεν ἀφήσει ὁ Θεμιστοκλῆς πρὸς φύλαξιν, ἀλλ' ἄνευ ἀποδείξεως, πρὶν ἢ ἐξορισθῇ τῶν Ἀθηνῶν.

V

Ἂν ἡ Κόρινθος ἀνεδείχθη καὶ ἤκμασε διὰ τῆς ναυτιλίας, τοῦ ἐμπορίου, τῶν τεχνῶν καὶ τοῦ πλούτου, κατέστη ὅμως διαβόητος ἐν τῇ ἀρχαιότητι πόλις διὰ τὰς γυναῖκάς της, αἵτινες ἐξόχως ἐφημίζοντο διὰ τὰ κάλλη καὶ θέλγητρα, τὸ πνεῦμα καὶ τοὺς ἁβροὺς αὐτῶν τρόπους. Οἱ Κορίνθιοι ἦσαν πολυτελεῖς καὶ εἰς ἄκρον φιλήδονοι. Ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ Ἀκροκορίνθου ἀρχαίων ἱερῶν τῆς Ἀφροδίτης, τοῦ Ἔρωτος καὶ τοῦ Ἡλίου ἀποδεικνύεται, ὅτι ἔκπαλαι ἐλάτρευσαν τὴν ἀγάπην καὶ τὸ φῶς, δύο θεότητας, αἵτινες θὰ δεσπόζωσι τοῦ κόσμου αἰωνίως. Ἡ Ἀφροδίτη ἐγένετο ἡ προστάτις τῆς πόλεως θεὸς καὶ ἠγέρθη αὐτῇ ἐν Κορίνθῳ ναὸς λαμπρότατος, χρυσελεφάντινον ἔχων τῆς Ἀφροδίτης τὸ ἄγαλμα καὶ πλουσιώτατος εἰς ἀναθήματα καὶ προσόδους. Ὁ ναὸς δὲ οὗτος ἐφημίζετο διά τε τ' ἄλλα καὶ διότι εἶχεν ὑπὲρ τὰς χιλίας ἱεροδούλας ἑταίρας, περικαλλεῖς καὶ συλλεγομένας ἐκ διαφόρων μερῶν τοῦ κόσμου, ἐξ ὧν συνέρρεον εἰς τὴν τρυφηλὴν πόλιν, διότι οἱ Κορίνθιοι ἐξαιρέτως καὶ γενναίως ἐξετίμων τὸ κάλλος. Τοιαύτας δὲ ἱεροδούλους προσέφερον εἰς τὸν ναὸν καὶ πολλοὶ ἰδιῶται, ὡς ἀφιερώματα διὰ τὴν καλὴν ἔκβασιν τῶν ὑποθέσεων αὐτῶν. Οὕτως ὁ περίφημος Ὀλυμπιονίκης Ξενοφῶν, νικήσας εἰς τοὺς ἀγῶνας, προσέφερε τῷ ναῷ τῆς Ἀφροδίτης ἑκατὸν ἱεροδούλους διὰ μιᾶς ! Πλὴν δὲ τούτων τὴν φήμην καὶ

τὸν ἀριθμὸν τῶν ἱεροδούλων ηὔξησε καὶ τὸ ἐξῆς γεγονός. Κατ' ἀρχαῖον νόμιμον τῆς πόλεως εἰς τὰς ἐκτάκτους περιστάσεις καὶ κινδύνους αὐτῆς, αἱ ἱερόδουλοι ἐλιτάνευον μετὰ τῶν πολιτῶν καί,ψάλλουσαι τοὺς ἱεροὺς ὕμνους, ἱκέτευον τὴν Ἀφροδίτην νὰ προστατεύσῃ τὴν πόλιν. Ὅτε μάλιστα ἦλθεν ὁ Ξέρξης εἰς τὴν Ἑλλάδα, αἱ Κορίνθιαι ἑταῖραι συνηθροίσθησαν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἀφροδίτης καὶ ηὐχήθησαν αὐτῇ ἐν πομπῇ νὰ ἐμβάλῃ εἰς τοὺς ἄνδρας ἔρωτα καὶ σθένος, ὅπως πολεμήσωσι γενναίως ὑπὲρ τῆς τῶν Ἑλλήνων σωτηρίας· μετὰ δὲ τὴν νίκην οἱ Κορίνθιοι πρὸς τιμὴν αὐτῶν ἀνήρτησαν περίοπτον πίνακα, ἐφ' οὗ ἔγραψαν τὰ ὀνόματα τῶν ποιησαμένων τὴν ἱκεσίαν ἑταιρῶν καὶ τιμητικώτατον δι' αὐτὰς ἐπίγραμμα. Πόσαι δὲ χιλιάδες τοιούτων γυναικῶν ὑπῆρχον εἰς ὅλην τὴν πόλιν ἂς φαντασθῇ τις κρίνων ἐκ τοῦ τεραστίου πληθυσμοῦ αὐτῆς καὶ ἰδίως τοῦ ποικίλου καὶ συμμίκτου κινητοῦ πληθυσμοῦ τῶν ξένων, πλουσίων, ἐμπόρων καὶ φιληδόνων ἐν γένει, οἵτινες ἄμετροι συνέρρεον εἰς Κόρινθον χάριν τῶν ἡδονῶν αὐτῆς.

Καὶ δὲν ἦσαν μόνον ὡραῖαι αἱ γυναῖκες αὐταί, ἀλλ' ἦσαν καὶ θελκτικώταται καὶ ἄριστα ἐγνώριζον τὴν τέχνην τοῦ ἀρέσκειν· ἐκαλλωπίζοντο δ' ἐξαισίως καὶ κοσμούμεναι δι' ἀνθέων καὶ μύρων σπανιωτάτων, ἐφαίνοντο ὡς ὑπεράνθρωπα καὶ αἰθέρια ὄντα, ἔμψυχα ῥόδα καὶ λάμψεις ζῶσαι καὶ χάριτες θνηταί· διότι ἦσαν καὶ πνευματώδεις καὶ μεμορφωμέναι· τεχνικώταται δὲ εἰς τὴν ἄγραν τῶν ἐραστῶν, εἶχον πολλὴν ἱκανότητα εἰς τὴν διάγνωσιν τῶν πτωχῶν καὶ τῶν πλουσίων. Αἱ γυναῖκες αὐταὶ ἦσαν ὁ βόθρος τῶν πλουσίων καὶ τῶν φιληδόνων. Ἀνήκουστος ἀσωτεία καὶ δαπανηρότης, ἅμα δὲ καὶ ἀπληστία τῶν ἑταιρῶν τούτων ἔφθειρε τάχιστα ὁλοκλήρους πλοίων ἀποσκευάς· μνημονεύεται δέ τις, ἡ ὁποία πρὸς τὴν ὀνειδίζουσαν αὐτήν, ὅτι δὲν ἦτο φιλεργός, οὐδ' ἐρίων ἥπτετο, εἶπε λογοπαίζουσα «ἐγὼ μέντοι ἡ τοιαύτη, τρεῖς ἤδη καθεῖλον ἱστοὺς ἐν βραχεῖ χρόνῳ, τούτῳ!» Εἰς τὰ παρὰ τὸ Λέχαιον ἐντευκτήριά των αἱ πολυπληθεῖς καὶ ἀκατανίκητοι αὐταὶ Σειρῆνες ἐπαγίδευον πρῶτον τοὺς ναυκλήρους καὶ ξένους, μόλις προσορμιζομένους καὶ ἀπεγύμνουν αὐτούς, διότι σπανιώτατα ἠδύνατο θνητὸς ν' ἀνθέξῃ εἰς τὰ κάλλη των· εἶτα δὲ αἱ κατὰ τὴν πόλιν καὶ τὸν ναὸν συνεπλήρουν τὸν ὄλεθρον.

Αἱ διασημότεραι τῶν ἐν Κορίνθῳ ἑταριῶν ἦσαν αἱ Κυρίνη, Λέαινα, Σινώπη, Λίβυσσα, Πυρρίνη, Σικυώνη, Ὤκιμον, Χρύσιλλα, Δημώνασα, ἡ διαβόητος Νέαιρα, ἡ Βακχίς, ἡ ἀπαράμιλλα ἔχουσα τὰ φαιδρὰ ὄμματα καὶ τὸ γλυκύτατον μειδίαμα καὶ ἥτις ἦν τόσον ὡραία, ὥστε καὶ ὁ σκυθρωπότατος τῶν ἀνδρῶν δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἀπα-

θὴς πρὸς τὸ κάλλος της, ἡ Πυθιονίκη, ἡ πολυθρύλητος ἐρωμένη τοῦ πολυταλάντου Μακεδόνος Ἁρπάλου καὶ ἡ ὡραιοτάτη Ἀρισταγόρα.

Πασῶν ὅμως διασημοτάτη καὶ βασιλὶς τῶν τε ἐν Κορίνθῳ καὶ τῶν ἁπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἑταιρῶν ἀνεδείχθη ἡ περίφημος Λαΐς. Τὸ θελκτικώτατον, τὸ ἀπερίγραπτον κάλλος αὐτῆς σύμπασα ἡ Ἑλλὰς ἐθαύμαζεν, ἡ δὲ μνήμη ἢ ἡ φήμη αὐτοῦ ἐνέπνεε τοὺς ποιητὰς καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτῆς ἀκόμη! Ἂν λάβητε δὲ ὑπ' ὄψιν πόσον λεπτὴν καλλαισθησίαν εἶχεν ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς κόσμος καὶ ὅτι τὸ ὄνομα τῆς διαβοήτου αὐτῆς γυναικὸς ἦτον εἰς ὅλων ἁπανταχοῦ τὰ στόματα σύνθημα θαυμασμοῦ, θὰ εἶνε δύσκολον καὶ νὰ φαντασθῆτε ἀκόμη τὴν ἀκτινοβόλον καὶ γόησσαν αὐτῆς καλλονήν.

Παιδίσκη, δεκαέτις μόλις, διεφημίσθη εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Ὁ διάσημος καλλιτέχνης Σκόπας πρωΐαν τινὰ περιεπάτει ῥεμβάζων εἰς τὸν ἐν Αἰγίνῃ ναὸν τῆς Ἥρας, διότι κατεγίνετο εἰς τὴν σύνθεσιν τῆς περιφήμου αὐτοῦ Ἀφροδίτης τῆς Εὐχάριτος καὶ ἀνεζήτει τύπον τῆς ὑψηλῆς αὐτοῦ ἐμπνεύσεως. Ἐκεῖ δὲ ὑπὸ τὸ περιστύλιον τοῦ ναοῦ, ὅπερ ἐπλήρουν δροσεραὶ ἀνθοπώλιδες, συνήντησε τὴν μικρὰν Λαΐδα, πωλοῦσαν στεφάνους ἀνθέων. Ὁ καλλιτέχνης ἐξεπλάγη εἰς τὸ ἐξαίσιον κάλλος, καί, πλησιάζων, «Ἐν ὀνόματι τῆς Ἀφροδίτης! τῇ λέγει· εἶσαι ἡ θελκτικὴ μορφή, ἣν ὀνειροπολῶ· φέρε εἰς τὸν οἶκόν μου τὰ ἄνθη σου, ἅτινα εἶνε ὀλιγώτερον δροσερὰ τῶν παρειῶν σου». Ἡ Λαῒς ἠκολούθησε τῷ Σκόπᾳ καὶ τὸ κάλλος αὐτῆς ἐχρησίμευσεν ὡς πρωτότυπον τοῦ ἀριστουργήματος τοῦ καλλιτέχνου. Τὸ ἐξαίσιον δὲ τοῦτο ἄγαλμα, ὅπερ ἀπέκτησε κατόπιν ἡ Κόρινθος καὶ διεφύλαξεν ὡς τιμαλφέστατον θησαυρόν της, ἐπέσυρε τὸν γενικὸν θαυμασμὸν καὶ διήγειρε πάντοτε τὸν ἔρωτα τοῦ καλοῦ. Ὁμοίως καὶ ἡ Φρύνη ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον δύο περιφημοτάτων καλλιτεχνικῶν ἔργων, τῆς Κνιδίας Ἀφροδίτης τοῦ Πραξιτέλους καὶ τῆς ἀναδυομένης τοῦ Ἀπελλοῦ.

Ἐξ Αἰγίνης ἡ Λαῒς ἦλθεν εἰς Ἀθήνας καὶ ἔλαβε τὴν πρώτην μόρφωσιν καὶ ἔμαθε τὴν τέχνην τοῦ ἀρέσκειν παρὰ τῇ διασήμῳ Ἀσπασίᾳ, χήρᾳ ἤδη τοῦ Περικλέους, ἥτις διετήρει σχολὴν ῥητορικὴν καὶ Ἀκαδημίαν ἐρωτικήν, παρ' ᾗ ἐφοίτων καὶ ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀντισθένης, ὁ Ξενοφάνης καὶ ἄλλοι φιλόσοφοι καὶ ἔξοχοι ἄνδρες. Μετὰ τὸν θάνατον δὲ τῆς Ἀσπασίας ἀπῆλθεν εἰς Κόρινθον, πρὸς ἣν εἶχεν ἐστραμμένα τὰ βλέμματα, ὡς φημιζομένην διὰ τὴν λατρείαν τοῦ κάλλους.

Ἡ εἰς Κόρινθον ἐμφάνισις καὶ ἐγκατάστασις τῆς διαβοήτου αὐτῆς καλλονῆς ἐγένετο πολύκροτος καὶ θριαμβευτική. Ὁ λαὸς ἐγοητεύθη ἐκ

τῶν ἀπεριγράπτων θελγήτρων αὐτῆς καὶ ἐν βραχεῖ χρόνῳ ἡ Λαῒς κατέκτησε τὸν θαυμασμὸν ὅλων τῶν ἡλικιῶν ἀμφοτέρων τῶν φύλων. Ὁ ἐνθουσιασμὸς αὐτὸς καὶ τὸ θάμβος τῶν Κορινθίων εἰκονίζεται ζωηρότατα ἐν τῇ ἑξῆς ἐπιστολῇ, ἣν μετ' ὀλίγον ἔγραψαν αἱ ἐν Κορίνθῳ ἑταῖραι πρὸς τὰς ἐν Ἀθήναις. Ἀκούσατε!

«Αἱ ἐν Κορίνθῳ ἑταῖραι ταῖς ἐν ἄστει χαίρειν.

«Οὐκ ἐπύθεσθε τὰ νεώτερα νῦν πράγματα; Οὐκ ἠκούσατε καινὸν ἑταίρας ὄνομα; Ὦ, πόσον ἡμῖν ἐπιτετείχισται χρῆμα, Λαῒς, ὑπὸ Ἀπελλοῦ τοῦ ζωγράφου θηριοτροφηθεῖσα! Ἄθλιαι, κλείσατε τὰ ἐργαστήρια αὐτῶν, μᾶλλον δὲ καὶ ἑαυτὰς ἀποκλείσατε. Μία νῦν ἐστιν ἡ τὴν Ἑλλάδα ὅλην διασοβοῦσα γυνή, μία· Λαῒς ἐν τοῖς κουρείοις, Λαῒς ἐν τοῖς θεάτροις, ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἐν τοῖς δικαστηρίοις, ἐν τῇ βουλῇ. Πανταχῇ πάντες αὐτὴν λαλοῦσι, νὴ τὴν Ἀφροδίτην, καὶ οἱ κωφοὶ διανεύουσιν ἀλλήλοις τὸ ἐκείνης κάλλος· οὕτω γλῶσσα γίνεται καὶ τοῖς λαλεῖν μὴ δυναμένοις Λαῒς. Εἰκότως· ἐνδεδυμένη μὲν γὰρ εὐπροσωποτάτη ἐστίν, ἐκδῦσα δὲ ὅλη πρόσωπον φαίνεται, οὔτε κατάξηρος, οὔτε κατάσαρκος, ἀλλ' οἵας λέγομεν ἡμεῖς τὰς ἰσχνεγχύλους· τρίχες ἐνουλισμέναι φύσει, ξανθίζουσαι δὲ ἀφαρμάκευτα καὶ τῶν ἀκρωμίδων ὑπερκεχυμέναι μαλακῶς. Ὀφθαλμοὶ δέ, νὴ τὴν Ἄρτεμιν, ὅλης σελήνης εὐκυκλότεροι· καὶ τὸ μέλαν αἱ κόραι μελάνταται καὶ τὸ κύκλῳ λευκόν!...»

Ἡ Λαῒς ηὐτύχησε νὰ γίνῃ ταχέως καὶ πλουσία. Ἵδρυσε δ' ἐν Κορίνθῳ σχολὴν ῥητορικὴν καὶ ἀκαδημίαν ἐρωτικήν, ἧς ἡ ἕδρα ἦτον ἐντὸς τῶν κήπων της. Μέγιστοι, πολυτελέστατοι καὶ μεγαλοπρεπέστατοι ἦσαν οἱ περίφημοι αὐτοὶ κῆποι, κατεστολισμένοι διὰ τῶν ὡραιοτάτων ἀνθέων, ἀναβρυτηρίων καὶ καταρρακτῶν, πρασιῶν καὶ δενδροστοιχιῶν, εἰκόνων καὶ ἀγαλμάτων καλλιτεχνικωτάτων, ἐφωτίζοντο δὲ κατὰ τὰς νύκτας διὰ μαγικῶν φανῶν. Ἀντήχουν ἐκεῖ μουσικαὶ ἐναρμόνιοι. Ἐντὸς τῶν κήπων αὐτῶν ἡ Λαῒς ἔδιδε διαβοήτους ἑσπερίδας καὶ ἐτέλει μεγαλοπρεπεῖς ἑορτὰς καὶ συμπόσια πολυτελέστατα, καθ' ἃ περικαλλέσταται ἑταῖραι, ὡς νύμφαι παριστάμεναι, ἔψαλλον μελῳδικωτάτους ὕμνους ὑπὲρ τῆς Λαΐδος τῆς θεᾶς, τοῦ Βάκχου καὶ τοῦ Ἔρωτος. Καὶ ἐλέγετο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, οὐχὶ ἀχαρίτως, ὅτι «ἂν αἱ Ἀθῆναι καυχῶνται διὰ τὸν Παρθενῶνά των, ἡ Κόρινθος ὑπερηφανεύεται διὰ τοὺς κήπους τῆς Λαΐδος». Εἰς τοὺς παραδείσους δὲ αὐτοὺς συνηθροίζοντο εὐπατρίδαι νέοι, εὐγενεῖς καὶ πλούσιοι ξένοι, ῥήτορες, ποιηταί, φιλόσοφοι, καλλιτέχναι καὶ μεγιστᾶνες, οἱ ἐπιφανέστεροι, κομίζοντες πάμπολλα καὶ πλουσιώτατα δῶρα· εἰσήρχοντο ὅμως ἐκεῖ οἱ

καλῶς ἀνατεθραμμένοι, ἀξιέραστοι καὶ πνευματώδεις, αθύοντες ταῖς Χάρισι πρὸ τοῦ θῦσαι τῷ Ἔρωτι».

Διὰ τοῦ κάλλους, τῶν χαρίτων καὶ τῆς εὐφυΐας της ἡ Λαῒς ἐσαγήνευσε καὶ ἄνδρας ἐπιφανεστάτους, ὡς τὸν Διογένη τὸν κύνα, τὸν καταφρονητὴν πάσης ματαιότητος καὶ ἡδονῆς, τὸν πλουσιώτατον ἀρχηγὸν τῆς Κυρηναϊκῆς σχολῆς Ἀρίστιππον, τὸν Δημοσθένη τὸν ῥήτορα, τὸν πολύχρυσον Φαρνάβαζον καὶ ἄλλους. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ζωγράφοι ἤρχοντο πρὸς αὐτήν, ὅπως λάβωσιν ἐμπνεύσεις, ὅτε ἤθελον ν' ἀπομιμηθῶσι τῆς γυναικὸς τὰ στήθη.

Ἐπὶ τέλους ὁ χρόνος ἐμάρανε τὰ κάλλη τῆς διαβοήτου ἑταίρας. Γραῖα δὲ ἤδη, ἡ Λαῒς ἀφιέρωσε τῇ Ἀφροδίτῃ τὸ περίφημον κάτοπτρον αὐτῆς, προσφωνήσασα μελαγχολικώτατα: «Εἰς τὴν Παφίαν τὸ κάτοπτρον· διότι δὲν θέλω νὰ βλέπω ὁποία εἶμαι ἤδη· δὲν δύναμαι δὲ νὰ ἴδω, ὁποία ἤμην πρότερον». Καὶ αἱ τελευταῖαι τοῦ βίου της στιγμαὶ ἦσαν ποιητικώταται. Διέταξε θεραπαινίδα νὰ θέσῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς στέφανον ἐκ μύρτων· συνήθροισε πάσας τὰς παρ' αὐτῇ ἑταίρας ἐν τοῖς κήποις πρὸ τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἀφροδίτης, ἄλλας ἀνακρουούσας λύρας καὶ ἄλλας φερούσας ἀνθοδέσμας ἐκ ῥόδων, πάσας δ' ἐστεμμένας δι' ἀνθέων. Ἄφθονον κιννάμωμον ἐπλήρωσεν εὐωδίας τὴν ἀτμόσφαιραν. Ἡ Λαῒς δὲ ἤχθη ἐν μέσῳ αὐτῶν, ἐν ᾧ αἱ μουσικαὶ γυναῖκες ἔψαλλον, ἀπεχαιρέτισε τοὺς περὶ αὐτὴν καὶ ἐξέπνευσεν ἐστεμμένη διὰ τῶν συμβόλων τοῦ ἔρωτος ἡ διάσημος καλλονή, «ὑπὲρ ἧς διηγωνίζοντο αἱ δύο θάλασσαι τοῦ Ἰσθμοῦ», καὶ ἥτις ἐθαυμάσθη καὶ ἐτιμήθη ὑφ' ὅλης τῆς Ἑλλάδος. Οἱ Κορίνθιοι βαρέως ἐπένθησαν ἐπὶ τῷ θανάτῳ της, ἐκήδευσαν αὐτὴν πομπωδέστατα καὶ ἔκοψαν μετάλλιον εἰς τιμήν της. Ἐτάφη δὲ ἐν τῷ Κρανείῳ ἄλσει καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου της ἐστήθη ὄρθιος λέων, κρατῶν ἐπὶ τῶν ὀνύχων του κριόν, κοιμώμενον ἐπὶ δωρικοῦ κιονοκράνου.

VI

Ἡ Κόρινθος ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἀκμῆς εἶχεν 600,000 κατοίκων, ἐξ ὧν 460,000 ἦσαν δοῦλοι. Ὁ πληθυσμὸς δὲ αὐτὸς ηὔξανε ἐκ τοῦ κινητοῦ τῶν ἀενάως εἰς αὐτὴν συρρεόντων ξένων.

Μυθώδης πλοῦτος, δημόσιος καὶ ἰδιωτικός, ἐνεκλείετο εἰς τὴν εὐδαίμονα πόλιν, ἡ δὲ πολυτέλεια, τρυφὴ καὶ εὐμάρεια τῶν κατοίκων της εἶχε καταστῇ παροιμιώδης. Τὰ δεῖπνα καὶ συμπόσια αὐτῶν ἦσαν πολυτελέστατα, καθιστάμενα τερπνότερα διὰ τῶν ὀρχηστρίδων καὶ αὐλητρίδων, μουσικῶν καὶ πεζῶν ἑταιρῶν καὶ τόσῳ πεφημισμένα, ὥστε

πολλοὶ χάριν αὐτῶν ἤρχοντο εἰς Κόρινθον, ἄκλητοι, ἀπὸ μακρινῶν πόλεων. Οἶνον ἔπινον ξενικόν, διότι ὁ ἐγχώριος ἦτο, κατὰ τὸν Ἄλεξιν, βασανισμός. Ἐν ᾧ δὲ ἦσαν τρυφηλοὶ καὶ φιλήδονοι, ἦσαν καὶ τόσῳ φιλόκαλοι, ὥστε, ὅπου ἠκούετο εἰκών τις ἢ ἄγαλμα, ἔργον ἐξόχου τεχνίτου, ἀπέκτων αὐτὸ δι' ἁδρᾶς δαπάνης καὶ ἐκόσμουν τὴν ὡραίαν πόλιν των. Ὅ,τι ὡραῖον καὶ ζηλευτὸν εἶχεν ὁ ἀρχαῖος κόσμος ἐκεῖ συνέρρεεν.

Καὶ ἔβλεπέ τις εἰς τὰ παράλια τῶν ἐπινείων της κατὰ στοιβάδας φακέλλους βύβλων καὶ ἱστία πλοίων, μετακομιζομένους ἐξ Αἰγύπτου, ὀστᾶ ἐλεφάντων ἀπὸ τῆς Λιβύης, δέρματα τῆς Κυρρήνης, ἀρώματα τῆς Συρίας, φοίνικας τῆς Φοινίκης, προσκεφάλαια τῆς Καρχηδόνος, τυρὸν τῶν Συρακουσῶν, ἀπίδια καὶ μῆλα τῆς Εὐβοίας, ταρίχη τοῦ Ἑλλησπόντου, κυπαρίσσους τῆς Κρήτης,ἰσχάδας τῆς Ρόδου, ἀμύγδαλα τῆς Νάξου, ἀνδράποδα ἐκ Φρυγίας καὶ Θεσσαλίας καὶ ἄλλα παντοειδῆ ἀντικείμενα τῆς εὐμαρείας καὶ τοῦ ἐμπορίου. Ἄφθονοι δ' ἐκομίζοντο οἱ ξενικοὶ οἶνοι, ὁ εὐώδης Βύβλινος, ὁ Πράμνειος, ὁ Χῖος, ὁ Θάσιος, ὁ Μενδαῖος, ὁ ἐξ Ἡραίας τῆς Ἀρκαδίας καὶ ἄλλοι περίφημοι.

Πολυδαίδαλος καὶ πολυθόρυβος πόλις! Ἐν τῇ ἀγορᾷ διέλαμπον αἱ χαριτόβρυτοι ἀνθοπώλιδες. Ὁ Διογένης ὁ κύων ἐκύλιεν ἐν τῷ Κρανείῳ τὸν πίθον, ἵνα μὴ μένῃ ἀργός, ὅτε ὅλη ἡ Κόρινθος ἀνάστατος παρεσκευάζετο εἰς ἄμυναν κατὰ τοῦ Φιλίππου ἢ ἄλλοτε ἐδέσποζε τῶν συναναστροφῶν τῆς Λαΐδος ἢ ἐμάστιζεν ἢ ἐφαίδρυνε τὸν κόσμον διὰ τῆς εὐφυΐας του ἢ περιεφρόνει τὸν Μ. Ἀλέξανδρον. Ὁ πλούσιος καὶ περίκομψος Ἀρίστιππος ἠσώτευεν ἄφθονα χρήματα εἰς ἡδονάς. Ἔκπτωτοι ἡγεμόνες,ὡς ὁ Δουκέτιος τῶν Σικελῶν καὶ Διονύσιος ὁ νεώτερος, ἦσαν ἀξιοθρήνητον ἀντικείμενον γενικῆς περιεργείας,ἐπιχαιρεκακίας καὶ χλεύης, μάλιστα δὲ ὁ Διονύσιος, διατρίβων περὶ τὰς ὀψοπώλιδας ἢ ἐν μυροπωλείοις ἢ ἐν καπηλείοις, πίνων οἶνον καὶ διαπληκτιζόμενος μετ' αὐλητρίδων περὶ θεατρικῶν ᾀσμάτων καὶ μουσικῆς ἢ μετερχόμενος τὸν γραμματοδιδάσκαλον. Ὁ κιθαρῳδὸς Στρατόνικος, ἐρίζων πρὸς γραῖαν, ἥτις εἶχε προσηλώσει ἐπ' αὐτοῦ τὰ βλέμματά της, ἐκίνει τὸν γέλωτα πάντων. Ὁ γλυκύτατος ψάλτης τῶν ῥόδων καὶ τῶν ἐρώτων Ἀνακρέων ὁρμαθοὺς ἐρώτων εἶχεν ἐκεῖ. Ὁ Ἀθηναῖος τερατοσκόπος καὶ σοφιστὴς Ἀντιφῶν, ὁ ἐπικληθεὶς λογομάγειρος, πρὶν ἢ τραπῇ ἐπὶ τὴν ῥητορικήν, διετήρει οἴκημα παρὰ τὴν ἀγοράν, ἐφ' οὗ ἐπέγραψεν, ὅτι «δύναται τοὺς λυπουμένους διὰ λόγων θεραπεύειν!» Καλλιτέχναι, ἀγύρται, θαυματοποιοί, τερατοσκόποι, γόητες, ἀνεμοκοῖται, δηλ. οἱ ἐπαγγελλόμενοι τὴν τέχνην τοῦ κοιμίζειν τοὺς ἀνέμους, μυροπῶλαι καὶ μυ-

ρᾳψοί, κιθαρῳδοί, φιλόσοφοι, κυνικοὶ ἰδίως, καὶ ἑταῖραι καὶ ἑταιρίδες ἰδῶ καὶ ἐκεῖ. Ἡ πολυτέλεια τοῦ βίου, αἱ παντοειδεῖς ἀσωτεῖαι καὶ αἱ χιλιάδες τῶν ἑταιρῶν ἀπεγύμνουν εὐχερῶς τοὺς πολίτας καὶ πρὸ πάντων τὴν νεολαίαν. Ἐντεῦθεν δ' ἐμάστιζε πολλοὺς ἀνήκουστος πενία. Καὶ ἔβλεπέ τις ἐν τῷ Κρανείῳ ἄλσει ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ νεανίσκους, ὡραίους, κομψοὺς καὶ εὐγλώττους, διατρίβοντας καὶ ἀναστρεφομένους μετὰ τῶν ἀρτοπωλίδων καὶ ὀπωροκαπήλων. Ἐκεῖ δέ, κύπτοντες εἰς τὸ ἔδαφος, ἄλλος μὲν συνέλεγε φλοιοὺς θέρμων, ἄλλος δὲ ἠρεύνα τὰ κελύφη τῶν καρύων, μὴ εὕρῃ ἐν αὐτοῖς τι, κατὰ λάθος ἀπομεῖναν, ἄλλος ἀπέγλυφε διὰ τῶν ὀνύχων τοὺς φλοιοὺς τῶν ῥοιῶν, μὴ εὕρῃ κόκκον τινά, καὶ ἄλλοι συνέλεγον καὶ κατέτρωγον λαιμάργως τ' ἀπορριπτόμενα καὶ ὑπὸ πολλῶν πεπατημένα λείψανα καὶ ψιχία τῶν ἄρτων! Εἰς τοιαύτην πόλιν, ἕνεκα τῆς φοβερᾶς δαπανηρότητος τοῦ βίου καὶ τῶν ἐκ τῶν ἑταιρῶν κινδύνων, ἦτο τόσῳ δύσκολον νὰ πλεύσῃ καὶ διαμείνῃ τις, τόσῳ δὲ προβληματικὸν καὶ κινδυνῶδες διὰ τοὺς ἄνδρας ἰδίως, ὥστε εἶνε εὐνόητος καὶ χαρακτηριστικωτάτη καὶ ἄριστα ἁρμόζουσα ἡ περὶ αὐτῆς ἔκπαλαι πολυθρύλητος παροιμία,

«Οὐ παντὸς ἀνδρὸς ἐς Κόρινθον ἔσθ' ὁ πλοῦς».

VII

Τοιαύτη ἦτον ἡ Ἀφνειὸς Κόρινθος ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, ἐν σκιαγραφίᾳ, μέχρι τῶν μέσων τῆς Δ' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἐφ' ὅσον διετήρησε πλήρη τὴν αὐτονομίαν ἢ ἐθνικὴν κυριαρχίαν αὐτῆς.

Ἔκτοτε ὅμως ἤρξατο ἡ παρακμή.

Μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην, ἐν ᾗ ἐτάφη ἡ Ἀθηναϊκὴ ἐλευθερία, ὁ Φίλιππος κατέστη κύριος ἁπάσης τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὴν Μακεδονικὴν δὲ κυριαρχίαν ὑπετάχθη καὶ ἡ Κόρινθος. Ἐν ἔτει 243 π. Χ. ὁ μεγαλεπήβολος Ἄρατος ἤνωσεν αὐτὴν μετὰ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἀφοῦ τὴν ἐκυρίευσεν ἀπὸ τῶν χειρῶν Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ, καὶ ἡ Κόρινθος ἔκτοτε κατέστη τὸ πολιτικὸν κέντρον τῆς Ἑλλάδος ὅλης.

Περὶ τὰς ἀρχὰς δὲ τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος αἱ Ρωμαϊκαὶ λεγεῶνες ἐθριάμβευον καὶ ἐζήτησαν δάφνας μεγάλης δόξης. Οἱ Ρωμαῖοι ἐκήρυξαν καὶ διεξήγαγον κατὰ τῆς Μακεδονίας πόλεμον νικηφόρον, ὅστις καὶ κατέστησεν αὐτοὺς κυρίους τῆς χώρας καὶ ἐπήγαγε τὴν κατάλυσιν τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου, μεταβληθέντος εἰς Ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν. Ἐπῆλθον δὲ τότε σκληροὶ ἐν Ἑλλάδι διωγμοὶ καὶ ἐκδικήσεις πολλῶν ἐπιφανῶν πολιτῶν, ὡς Μακεδονιζόντων, καὶ ἡ συκοφαντία ὑπέθαλψε καὶ ἀνέπτυξε δεινῶς τὰ ἐμφύλια μίση καὶ ὁ δημό-

σιος καὶ ἰδιωτικὸς βίος περιέστη εἰς οἰκτρὰν καὶ ἀξιοθρήνητον κατάστασιν, ἣν ἐξεικόνισε ζωηρῶς ὁ φιλόπατρις ἱστορικὸς Πολύβιος. Ἡ Ρώμη ἐποφθαλμία τὴν Ἑλλάδα, ἰδίως ὅμως προεμελέτησε νὰ καταστρέψῃ τὴν Κόρινθον, ἐν ᾗ διέβλεπε δεινὸν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀνταγωνιστὴν κατὰ τὴν ναυτιλίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, πιθανῶς δὲ καὶ κέντρον πολιτικῆς δυνάμεως, ἐπεδίωξε δὲ καὶ εὗρε προφάσεις διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ καταχθονίου πολιτικοῦ σχεδίου.

Ἡ Σπάρτη ἦλθεν εἰς διενέξεις πρὸς τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν καὶ ἐζήτησε τὴν προστασίαν τῶν εὐνοούντων αὐτὴν Ρωμαίων. Ἡ Ρώμη τότε ἐπενέβη διπλωματικώτατα καὶ οὕτως, ὥστε ὁ πόλεμος ἐπὶ τέλους κατέληξε καθαρῶς μεταξὺ Ρώμης καὶ Ἀχαιῶν, οἵτινες ἐξεπροσώπουν τὴν Ἑλληνικὴν ἐλευθερίαν.

Ἡ Ρώμη ἦν τότε παντοδύναμος καὶ πρὸ μηνῶν μόλις περατώσασα θριαμβευτικῶς τὸν τελευταῖον Καρχηδονικὸν πόλεμον, εἶχεν ἐξολοθρεύσει διὰ τοῦ Σκιπίονος Αἰμιλιανοῦ τὴν λαμπρὰν καὶ περίβλεπτον Καρχηδόνα. Εἶχε δὲ μέγαν, ἐμπειροπόλεμον καὶ ἄριστα ὠργανωμένον στρατὸν καὶ ἐπὶ πλέον μεγάλους πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς ἄνδρας. Ἐν ᾧ ἡ Ἀχαΐα, ὡς ἐκαλεῖτο τότε ἡ Ἑλλάς, ἦτον εἰς οἰκτρὰν πολιτικὴν ἔκλυσιν καὶ ἕρμαιον ἐλεεινὸν θερμοκεφάλων ἢ ἀχρείων καὶ ἰδιωφελῶν δημαγωγῶν. Ἦν δὲ καὶ ἐξηντλημένη ἐκ τῶν μακροχρονίων ἐμφυλίων πολέμων. Ἀπέστειλε λοιπὸν ἡ Ρώμη εἰς Κόρινθον μεθ' ἱκανοῦ στρατοῦ τὸν ὕπατον Λεύκιον Μόμμιον, εἰς ὃν ἀνέθηκε τὴν κατάλυσιν τοῦ Ἀχαϊκοῦ ἐπικληθέντος πολέμου τούτου, κυρίως δὲ τὴν κατάλυσιν τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας καὶ τὴν καταστροφὴν τῆς Κορίνθου.

Ὁ Μόμμιος ἔφθασεν εἰς τὸν Ἰσθμὸν περὶ τὸ φθινόπωρον τοῦ ἔτους 146 καὶ ἤρξατο τοῦ κατὰ τῶν Ἀχαιῶν ὀλεθριωτάτου πολέμου. Δυστυχῶς ἦν ἀδύνατος ἡ παρασκευὴ προσηκούσης ἀμύνης. Ἐστρατήγει τῆς ἀτυχοῦς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας ὁ παράφορος καὶ ἄθλιος Δίαιος, ἀνακηρυχθεὶς στρατηγὸς διὰ τῶν ὄχλων, κατάπληξις δὲ καὶ πανικὸς εἶχον καταλάβει τοὺς δυστυχεῖς Ἕλληνας, ὥστε δὲν ἠδύναντο νὰ ἴδωσιν, ὅτι πάντες ἤγοντο εἰς βέβαιον ὄλεθρον πανέστιοι, καί, ὡς λέγει μετὰ πόνου καὶ εὐγλωττίας ὁ Πολύβιος, «οἷον ὑπὸ χειμάρρου τινὸς λάβρου προωθούμενοι καὶ φερόμενοι μετὰ βίας, ἐπηκολούθουν τῇ τοῦ προεστῶτος ἀνοίᾳ καὶ παρακοπῇ». Οὔτε τῶν παρὰ τὴν Καρχηδόνα Ἀσταπαίων κἂν εἶχον τὴν ἀρετήν, οἵτινες, πολεμούμενοι ὑπὸ τῶν ὑπὸ τὸν Μάρκιον Ρωμαίων, ἠγωνίσθησαν μετ' ἀπογνώσεως καὶ ἔπεσον ἅπαντες εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, πλὴν πεντήκοντα, οἵτινες, ὡς εἶχον

προορισθῇ, κατέσφαξαν τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδία, ἔθεντο πῦρ εἰς τὰς περιουσίας των, ἃς εἶχον συσσωρεύσει ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ ἐπέρριψαν καὶ ἑαυτοὺς εἰς τὰς φλόγας, ἀκερδῆ τοῖς πολεμίοις τὴν νίκην ἐργασάμενοι, κατὰ τὸν Ἀππιανόν.

Τὸ φρικῶδες τέλος ἐπῆλθε ταχέως. Παρὰ τὴν θέσιν Λευκόπετραν, πιθανώτατα κειμένην ἐν τῷ πεδίῳ τῶν σημερινῶν Ἑξαμιλλίων, μεταξὺ τῶν Κεγχρεῶν καὶ τῆς ἀρχαίας Κορίνθου, ἐκεῖ ἐπλήγη θανασίμως καὶ ἐτάφη ἡ αὐτονομία καὶ ἐλευθερία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Αἱ Ρωμαϊκαὶ λεγεῶνες διεσκόρπισαν καὶ κατετρόπωσαν τοὺς τελευταίους Ἕλληνας καὶ ἐκυρίευσαν τὴν Κόρινθον.

Ἡ ἅλωσις ὑπῆρξε φρικαλέα καὶ δραματικωτάτη. Κατέσφαξαν πρῶτον τοὺς ἐναπομείναντας ἄνδρας, ἐξηνδραπόδισαν δὲ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδία. Εἶτα ἐλαφυραγώγησαν τὴν πόλιν, ἧς ἔκθαμβοι εἶδον τὸν πλοῦτον τῶν ἀναθημάτων καὶ ἀναριθμήτων καλλιτεχνημάτων· ἦσαν δὲ ταῦτα τόσῳ πολλά, ὥστε τὰ μὲν ὡραιότατα καὶ θαυμάσια μετηνέχθησαν εἰς Ρώμην, τὰ δὲ δευτερεύοντα ἐδωρήθησαν εἰς τοὺς συμμάχους Περγαμηνοὺς καὶ ἄλλους ἢ ἐδημοπρατήθησαν. Μετὰ ταῦτα κατέσκαψαν τὰ λαμπρὰ τείχη καὶ τέλος εἰς συμπλήρωσιν τῆς φρίκης καὶ καταστροφῆς ἔθεντο πῦρ. Οἱ Ρωμαῖοι στρατιῶται, ὑπὸ τὸν ἦχον τῶν πολεμικῶν σαλπίγγων, κρατοῦντες δᾷδας ἀνημμένας, μεθύοντες ἐκ τῆς νίκης, μαινόμενοι καὶ ἀλαλάζοντες, ἔθεντο πανταχόθεν πῦρ καὶ ἡ ὡραία καὶ ὀλβιωτάτη πατρὶς τοῦ Περιάνδρου, τοῦ Τιμολέοντος καὶ τῆς Λαΐδος, ἡ λαμπρὰ καθέδρα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου, τῶν τεχνῶν, τοῦ πλούτου καὶ τῆς ἡδυπαθείας ἐγένετο παρανάλωμα τοῦ λυσσωδεστάτου πυρός, οὗ αἱ φλόγες καὶ ὁ καπνὸς ἀνῆλθον μέχρι τῶν κορυφῶν τοῦ Ἀκροκορίνθου καὶ μετεβλήθη εἰς σκηνὴν καὶ θέαμα Ταρτάρειον. Ἐκαίοντο οἱ πολυδαίδαλοι ναοί, τὰ ἱερά, οἱ θαυμαστοὶ κῆποι, τὸ Κράνειον, αἱ περίβλεπτοι καὶ καλλιτεχνικώταται οἰκοδομαί· ἐκαίοντο τὰ μὴ λαφυραγωγηθέντα ἀριστουργήματα τῆς τέχνης, τῆς γλυπτικῆς, τῆς πλαστικῆς καὶ τῆς γραφικῆς· ἐκαίοντο τὰ βαρύτιμα τεχνουργήματα καὶ τὰ ἐργοστάσια τῆς λαμπρᾶς βιομηχανίας, οἱ θησαυροὶ τοῦ πλούτου τῆς Κορίνθου, τὰ περίφημα καὶ ἄπειρα ἀρώματα, ἅτινα ἐπὶ αἰῶνας ὅλους ἐξυπηρέτουν τὴν ἡδυπάθειαν τῶν Κορινθίων· ἐκαίετο τέλος ἡ Κόρινθος, ἡ Ἀφνειὸς καὶ πολυύμνητος Κόρινθος καὶ ὁ θηριώδης στρατηγός, ἄμουσος δὲ καὶ σκαιὸς Ρωμαῖος, ἀπαθὴς καὶ ἄτεγκτος, ἐθεᾶτο τὴν παμμεγέθη καταστροφήν, ἥτις ἔμεινε καὶ θὰ μείνῃ αἰωνία κηλὶς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ρώμης.

Ἐξηφανίσθη οὕτως ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς ἡ Ἀφνειὸς Κό-

ρινθος. Ἡ ἐρημωθεῖσα πόλις καὶ ἡ περιοχὴ αὐτῆς ἐκηρύχθησαν ἀγρὸς Ρωμαϊκός, ἐκποιούμενος ἢ ἐκμισθούμενος, ὡς κτῆμα τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ. Ἐπὶ ἑκατὸν ὅλα ἔτη ἐκάθισεν ἔρημος καὶ μόνη ἡ χώρα, ἡ πεπληθυμμένη λαῶν. Ὁ Μόμμιος ἐπωνομάσθη κατὰ δόγμα τῆς Συγκλήτου Ἀχαϊκὸς καὶ κατήγαγεν ἐν Ρώμῃ θρίαμβον, κατακοσμηθέντα διὰ τῶν ἐκ τῆς Κορίνθου συληθέντων καλλιτεχνημάτων καὶ λαφύρων.

Ἡ πτῶσις δὲ τῆς Κορίνθου συνεπήγαγε καὶ τὴν πτῶσιν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Εἰς τὰ ἐρείπια αὐτῆς ἐτάφησαν διὰ παντὸς τὰ λείψανα τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας κατὰ τὸ ἀπαίσιον 145 π. Χ. ἔτος. Διὰ ψηφίσματος τῆς Συγκλήτου τῆς Ρώμης ἡ Ἀχαϊκὴ Συμπολιτεία κατελύθη, μετ' αὐτῆς δὲ καὶ ἡ Ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία· ἡ Ἑλλὰς δὲ ὅλη, ἐπονομασθεῖσα Ἀχαΐα, ἐκυβερνήθη ὑπὸ Ρωμαίων καὶ βαθμηδὸν κατήντησεν ὁριστικῶς Ἐπαρχία Ρωμαϊκὴ ἐπὶ Αὐγούστου. Καὶ ἀνῴκισε μὲν τὴν Κόρινθον μετὰ ἑκατὸν ἔτη δι' ἀπελευθέρων Ρωμαίων ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ· ἀλλ' ἡ νέα πόλις ὑπῆρξεν ἄλλη Κόρινθος καὶ οὐχὶ ἡ περίφημος, ἡ Ἀφνειὸς ἐκείνη. Ἡ Ἀφνειὸς ἀπώλετο φεῦ, διαπαντὸς πλέον. Διὰ τὸν φρικώδη δὲ αὐτῆς ὄλεθρον κατεθλίβη εὐλόγως ὅλος ὁ ἀρχαῖος κόσμος καὶ οἱ λογογράφοι καὶ ποιηταὶ ἐθρήνησαν αὐτὴν συμπαθέστατα. Συγκινητικώτερον δὲ πάντων καὶ γραφικώτερον ὁ Ἀντίπατρος ἐν ἐπιδεικτικῷ ἐπιγράμματι ἔψαλλε μετὰ βαθυτάτου πόνου.

«Ποῦ τὸ περίβλεπτον κάλλος σέο, Δωρὶ Κόρινθε;
Ποῦ στεφάναι πύργων, ποῦ τὰ πάλαι κτέανα;
Ποῦ νηοὶ μακάρων, ποῦ δώματα, ποῦ δὲ δάμαρτες
Σισύφιαι, λαῶν θ' αἱ ποτὲ μυριάδες;
Οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἴχνος, πολυκάμμορε σεῖο λέλειπται,
Πάντα δὲ συμμάρψας ἐξέφαγε πόλεμος·
Μοῦναι ἀπόρθητοι Νηρηΐδες ὠκεανοῖο
Κοῦραι, σῶν ἀχέων μίμνομεν ἀλκυόνες».

Ἤτοι,

«Ποῦ εἶνε τὸ περίβλεπτον κάλλος σου, ὦ Κόρινθε; Ποῦ αἱ στεφάναι τῶν πύργων σου καὶ ποῦ τὰ πάλαι ἀγαθά σου; Ποῦ εἶνε οἱ ναοὶ τῶν θεῶν καὶ τὰ δώματα; Ποῦ δὲ αἱ Κορίνθιαι γυναῖκες καὶ αἱ ποτὲ μυριάδες τῶν λαῶν σου; Φεῦ, οὐδὲ ἴχνος σου κἂν διεσώθη, πολυδύστηνε Κόρινθε! Τὰ πάντα συνήρπασε καὶ κατέφαγεν ὁ πόλεμος. Καὶ οὐδὲν ἔμεινεν ἀπόρθητον, οὐδέν, εἰμὴ μόναι αἱ Νηρηΐδες, αἱ κόραι τοῦ Ὠκεανοῦ, ἀλκυόνες θρηνῳδοῦσαι τὰς συμφοράς σου!»

Δημ. Κ. Βαρδουνιώτης

ΠΑΤΡΙΚΗ ΚΑΡΔΙΑ

Α'.

Μέσῳ εὐδένδρων κοιλάδων ἐπὶ τῆς κλιτύος λοφίσκου, ἔνθα ἔπλεκεν ἀειθαλὲς ἔαρ τὴν ἀνθεμόεσσαν φωλεάν του, ἀοιδὸς εὐδαίμων διεβίου εἰρηνικῶς. Ἐκεῖ οἱ Ζέφυροι, φιλίως πρὸς αὐτὸν ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς γελώσης πετῶντες, ἐπέρραινον ἐπὶ τὸ εὐρὺ μέτωπόν του τοὺς καλλιλαμπεῖς ἀδάμαντας τῆς αὐγερινῆς δρόσου διὰ τῶν γαλανολεύκων πτερύγων των. Ἐκεῖ ἡ παραδείσιος κόρη τῆς αἴγλης, ἡ Μοῦσα, ἀπὸ χρυσῶν νεφελῶν κατερχομένη, κατηύγαζε τὸ ὄρος διὰ τῶν λαμπρῶν τῆς μορφῆς της ἀκτίνων, ἐν ᾧ δ' ἐπ' αὐτοῦ ὑπὸ τὸ βῆμα τοῦ νεφελοπλάστου ποδός της ἐφύοντο δάφναι καὶ κρίνα, ὁ ζείδωρος αὐτῆς σπινθὴρ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ εὐκόμου νεανίου εἰσδύων, ἐκίνει τὰ μελιτώδη αὐτοῦ χείλη εἰς ἡδυλάλους ψαλμούς.

Ἔψαλλε γηθοσύνως ὁ ἀοιδὸς ὁ εὐδαίμων καὶ ζωή του ἦτο τὸ ᾆσμά του. Ἐτρύφα ἁγνῶς μέσῳ τῆς θαλλούσης φύσεως ἐκείνης, τὴν δὲ ἀργυρᾶν αὐτοῦ λύραν, ἐφ' ἧς ἡ δροσόχειρος Μοῦσα εἶχεν εὐεργετικῶς ἐπιπνεύσει, δὲν θ' ἀντήλλασσεν οὐδ' ἀντὶ θησαυρῶν χρυσίου ὀγκωδεστέρων ἢ τὸ ἐφ' οὗ διεβίου καλλίχλοον βουνόν, οὐδ' ἀντὶ πορφύρας καὶ θρόνου βασιλικοῦ. Ποθεῖ ποτε τὸν δαμασίφρονα χρυσὸν καὶ τἀδαμαντόστιλπνα πλούτη ὁ ἄγγελος ὁ εἰς τοὺς χρυσανθεῖς τοῦ αἰθέρος λειμῶνας διαβιῶν μακαρίως ; ποθεῖ κλωβὸν χρυσοῦν καὶ μαργαρώδη τὸ λάλον τοῦ δάσους πτηνόν ;

Ἀλλ' ἡ Μοῖρα, βλοσυρὸν βλέμμα ἐπ' αὐτοῦ ἀτενίσασα, ἐφθόνησε τὸ ἁγνόν του χάρμα, καὶ ὡσεὶ λέων ἀπηνὴς κατ' αὐτοῦ βρυχωμένη, κατῆλθε γοργὴ ὡς σφοδρὸς καταρράκτης τὸ χιονοκόρυφον ὄρος, ἐφ' οὗ ἀφανῶς ἐδρεύουσα κατασκοπεύει τὸν βίον τῶν δυστήνων βροτῶν.

Εὗρεν αὐτὸν ἡ ἀνηλεὴς ἐγγὺς κρυσταλλώδους πηγῆς κατοπτριζούσης τὰ νέφη, ἐν ᾗ χρυσόκερως ἔλαφοι ἔπινον ὕδωρ καὶ κλίνουσαι γλαφυρῶς ἡ ῥοδῆ καὶ ἡ εὔσκιος πίτυς ἐδροσοβόλουν τοὺς κλάδους των. Ἠτένιζε γηθοσύνως ὁ ἀφελὴς μεῖραξ τὰ μακρὰν μειδιῶντα ἡλιόχρυσα πελάγη καὶ εἰς ἔκτασιν ἱερὰν πρὸ τοῦ γλαυκοῦ ἀχανοῦς περιπίπτων, οὐδὲ κἂν προεῖδε τὴν ἐχθρὰν θεότητα, ἧς, κυματίζοντες ὑπὸ τὰς αὔρας, οἱ βα-

θυμέλανες πέπλοι ἐκηλίδουν τὴν γελόεσσαν τοῦ τοπείου αἴγλην διὰ τῆς ζοφερᾶς χροιᾶς των, ὡς τετανυσμέναι γιγάντειοι ἀπαισίου κόρακος πτέρυγες.

Μόνον δὲ ὅτ' ἐπέθηκε τὸ φάσμα ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ τὴν σκελετώδη του χεῖρα, ἠνώρθωσεν ἐν ἐκπλήξει τὴν κεφαλήν. Οὕτω φεῦ! συνήθως ἀτενίζομεν μειδιῶντες τὸ μέλλον εἰς ὀνείρων πλέοντες χρυσᾶ πελάγη, ἐν ᾧ λάβρον πρὸς ἡμᾶς προβαίνει τὸ μελανόπεπλον φάσμα τῆς συμφορᾶς.

— Ἐπὶ πολὺν χρόνον, τῷ εἶπεν, ἐβίωσας ἐν τῷ κόσμῳ εὐδαίμων, ἀπερίγραπτος δὲ νόμος μεταβολῆς τῶν ἀνθρωπίνων ἔγκειται ἀπ' αἰώνων εἰς χεῖράς μου· καὶ ἤδη ἐν τῇ ἀεννάῳ ἐπὶ τὸν κόσμον περιτροπῇ τοῦ ὀξυδερκοῦς βλέμματός μου, τὴν χλοεράν σου κρύπτην ἰδοῦσα, ἦλθον ἵν' ἁρπάσω ἐκεῖνο, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν ἀμείωτον τέως χαράν σου, τὴν λάλον λύραν σου.

Ὠχρὸς ὡς νεκράνθεμον ἀνύδρως ἐπὶ τάφου θάλλον ὁ τάλας ἤνωσε τὰς χεῖρας γονυπετῶν πρὸ τῆς ἀγρίας θεαίνης, ἀσπαζόμενος ἱκετικῶς τοὺς νυκτοβαφεῖς αὐτῆς πέπλους, ὡς πῖπτον καταφιλεῖ τοὺς πόδας τοῦ ἀστερογείτονος ἀκταίου βράχου τὸ φῦκος τὸ ταπεινόν.

— Ἅρπασόν μοι πᾶν ἄλλο, θεὰ ὀργίλη, ἀνέκραξε στενάζων, ἀλλὰ πρὸς Θεοῦ! τὴν λύραν μου μή!

Πλὴν μάτην! ἄκαμπτος ὡς ὁ βράχος ἡ ἀδυσώπητος ἐκείνη.

— Καὶ τί ἄλλο σὺ κατέχεις; ἠρώτησεν εἰρωνικῶς μειδιῶσα· δὲν ἔχεις πλούτου καλλίχρυσον ὄλβον, οὐδὲ καλλιμάρμαρον μέλαθρον, ὅπως ἄρδην αὐτὸ ἀνατρέπουσα διὰ μιᾶς μόνης βολῆς τῆς πανσθενοῦς χειρός μου, ὡς συνήθως πράττω, σὲ ῥίψω τὴν ἐπιοῦσαν ἄστεγον ἐπαίτην ἀνὰ τὰς εὐρείας ὁδούς. Γυμνήτης σύ, ἀλλὰ γυμνήτης εὐδαίμων, οὗ ἡ ἀμιγὴς χαρά, παντὸς ἄλλου θνητοῦ τὴν ἐπιτυχίαν ὑπερβαίνουσα, ἰδιαζόντως μὲ σκανδαλίζει, δύο τινὰ μόνον κέκτησαι, τὴν λύραν καὶ τὸ ὄμμα δι' οὗ εἰς τῆς φύσεως τὰ κάλλη τρυφᾷς· σοὶ δωροῦμαι τὸ πρῶτον, ἂν στέρξῃς νὰ στερηθῇς τοῦ δευτέρου.

Ὢ! πόσον θερμῶς ἀγαπᾷ τὴν θεόδοτον λύραν ὁ ποιητής! πρὸς αὐτὴν ὑπάρχει συνδεδεμένη στενῶς ἡ ἔνθους ψυχή του, ὡς ἡ Ἀμαδρυὰς πρὸς τὴν δρῦν, τὴν καλλίσκιον στέγην της.

— Γένοιτο!.. ἀνέκραξεν ἐπὶ στιγμὴν μόνον διστάσας ὁ ἀοιδός, καὶ μαργαρόστιλπνον δάκρυ πεσὸν ἀπὸ τῶν ὠχρῶν του βλεφάρων, ἐκυλίσθη ἐπὶ τὰ ἁβρὰ τῆς χλόης ἀνθύλλια· ἡ χλόη ὑπὸ τὸ πῦρ αὐτοῦ ἐμαράνθη, ἀλλὰ δὲν ἐμαλάχθη, οἴμοι! τῆς Μοίρας ἡ ἀγρία ψυχή.

Καὶ τῷ ἀφήρεσε τὴν ὅρασιν.

Ἔκτοτε δὲν ἐκόσμησε πλέον τὴν σφριγηλὴν κόμην του ἡ μύρτος καὶ τὸ ῥόδον, ἀλλὰ πενθίμου ἰτέας κλάδον ἐστεμμένος, ἔψαλλε καθήμενος ὑπὸ πτελέαν ὑψιτενῆ.

Ὦ τῆς πικρᾶς, ὦ τῆς σκληρᾶς μου Μοίρας !
τοῦ ταρταρείου ζόφου ἀδελφός,
ἐρημολάλος θρηνῳδὸς Θαμύρας
δὲν βλέπω πλέον τῆς αὐγῆς τὸ φῶς.

Ἂς μὲ θρηνῇ ἐπὶ πρασίνων κλάδων
ἡ ἀηδὼν λαλοῦσα θλιβερῶς !
ἂς μὲ φιλῇ τῶν ἀφελῶν Δρυάδων
ὁ λευκοχίτων εὐμειδὴς χορός !

Μ' ἀνθοστεφὲς ὁπόταν φθάνῃ ἅρμα
χρυσῆς εὐδίας θέαινα ξανθή,
καὶ γλυκερὸν μυστηριῶδες χάρμα
ἐπὶ τὴν φύσιν τὴν χλωρὰν ἀνθῇ,

Τί πρὸς ἐμὲ ἐὰν ἐγγὺς εὐώδης
ἡ μαργαρόδροσος γελᾷ ῥοδῆ ;
τί πρὸς ἐμὲ ἂν Φοίβη ἀργυρώδης
τὴν νύκτα στέφῃ μ' αἴγλην εὐμειδῆ ;

Τί ἂν χρυσοῦς ἐπανατέλλῃ Φοῖβος,
ἂν σαπφειρώδης πόντος σελαγῇ ;
φεῦ ! δι' ἐμὲ τοῦ βίου εἶν' ἡ τρίβος
ἄλυτος ζόφος καὶ ταρτάρου γῆ !

Θνητέ, φθονῶν τὴν λάμπουσαν πορφύραν,
θνητέ, ποθῶν τὰ πλούτη τἀργυρᾶ !
πτωχέ, ἀρὰς τοξεύων εἰς τὴν Μοῖραν
ὅτι σκληρῶς ἀεὶ σὲ παρορᾷ,

Εὐφήμει, ὦ ! τὸ βλάσφημόν σου στόμα
ὑπ' εὐλαβοῦς ἂς σφραγισθῇ σιγῆς !
Ἂν διὰ θρήνους μόνον ἔχῃς τὄμμα,
πάλιν εὐδαίμων εἶσαι ἐπὶ γῆς !

Β'.

Ὁ θυελλόπτερος πανδαμάτωρ ὁ δι' ἀγρίας πνοῆς μαραίνων τῆς χαρᾶς ἡμῶν τὰ ῥόδα, μαραίνει ὁμοίως καὶ τὰς ζοφερὰς ἰτέας τῆς θλίψεως, καθιστῶν δυνατὴν οὕτω τὴν νέαν ὑπὲρ αὐτὰς ἀναβλάστησιν ἀνθέων φαιδρῶν. Ἔτη τινὰ παρῆλθον καὶ ὁ ἀνδρωθεὶς ἤδη νεανίας ψάλτης

τῶν λειμώνων. εὗρε παραμυθίαν τῆς μοιραίας αὐτοῦ συμφορᾶς· εὗρε παραμυθίαν ἐπὶ τῶν χορδῶν τῆς προσφιλοῦς αὐτοῦ λύρας, ἁβρὰ δὲ παρθένος ῥοδόμορφος καὶ γλυκεῖα ὡς Ὀρειὰς τοῦ βίου αὐτοῦ συνεμερίσθη, καὶ ἤδη ἐπὶ τῆς στέγης τοῦ λευκοτειχοῦς αὐτῶν οἰκίσκου, ἐν ᾧ οὐχὶ ἀπὸ χρυσῶν κυλίκων, ἀλλ' ἀπὸ ἀφελοῦς ποιμενικοῦ κισσοβίου ἀντλοῦσι νέκταρ εὐδαιμονίας, γλαφυρῶς πεπλεγμένος κισσὸς καὶ ῥοδῆ· συμβολοποιοῦσι τὴν ἄρρηκτον αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Ὑμεναίου συνένωσιν. Ἀλλ' ἡ κορωνὶς τῆς εὐδαιμονίας αὐτῶν εἶνε τὸ γλυκὺ καὶ ὡς ὁ Φοῖβος χρυσόκομον τέκνον των, ὅπερ τερετίζει χαρὰν ἐν τῷ οἴκῳ, ὅτε παῖζον πλαταγεῖ τὰς χεῖρας ἐρεῖδον τὴν κεφαλὴν εἰς τοὺς μαρμαρώδεις κόλπους τῆς εὐπέπλου μητρός.

Γ'.

Ἀλλ' ἐπέρριψε πάλιν ἐπὶ τοῦ παρηγορηθέντος δυστυχοῦς τὸ λάβρον βλέμμα ἡ Μοῖρα, καὶ κατῆλθεν ὑπὸ τοῦ ὑπερμήκους ὄρους αὐτῆς, ὅπως τῷ ἀφαιρέσῃ καὶ πρὸς τὸν ἀδελφόν της θάνατον παραδώσῃ τὸ πολυφίλητον τέκνον του.

Γονυπετὴς ὁ τάλας καὶ ὠχρότερος νεκρικῶν βρυκολάκων, πρὸς αὐτὴν ἐδεήθη, ἀλλὰ μάτην τὰ φλογώδη δάκρυά του ῥέοντα ἔτηξαν τοὺς ἀναισθήτους χάλικας τοῦ ἐδάφους· οὐδόλως ὑπ' αὐτῶν ἐμαλάχθη ἡ χαλυβδίνη τῆς θεαίνης ψυχή.

— Μόνον ἂν ἀντ' αὐτοῦ μοὶ δώσῃς τὴν λύραν σου, στέργω, τῷ εἶπεν ἀπαθῶς αὐτὸν ἀτενίζουσα.

Ὦ σκληρὰ ἐνδόμυχος πάλη, δύο ἐρώτων ἐπίσης ἡδέων, ἐπίσης ἁγνῶν! ὦ στιγμὴ ἱερᾶς ὀδύνης, ἧς ἡ θέα θὰ συνεκίνει καὶ τῶν βουνῶν τὸν αἱμοδιψῆ λύκον, καὶ τῶν δρυμῶν τὸν βροντόφωνον λέοντα!

— Γένοιτο! ἀνέκραξε τρέμων ὁ τάλας ὡς κλὼν ῥαπιζόμενος ὑπ' ἀνέμου σφοδροῦ· χαίρετε, εὐανθεῖς γενέθλιοί μου κοιλάδες, χαίρετε, εὔσκια ἄλση καὶ εὔυδροί μου λοφίσκοι, ὧν τὰ κάλλη διετέλουν ἀνεξιτήλως ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἐζωγραφημένα καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀλύτῳ τῆς τυφλότητός μου νυκτί! δὲν θὰ σᾶς ψάλλῃ ἐφεξῆς γηθοσύνως ἡ ἀργυρᾶ μου λύρα, ἧς στεροῦμαι ὅπως σώσω τὸ τέκνον μου. Ὦ λιγυρὰ καὶ εὐδροσός μου πτελέα! δὲν θὰ θωπεύσῃς πλέον, ῥιπιζομένη ὑπὸ τῶν Ζεφύρων, διὰ τῶν εὐφύλλων σου κλώνων τὸ μέτωπόν μου ὑπὸ τὴν στέγην σου καθημένου, διότι δίδων τὴν λύραν μου τὴν καρδίαν μου δίδω, καὶ δὲν θὰ ἐπιζήσω τῆς στερήσεώς της, ὡς δὲν ἐπιζῇ τῆς δρυὸς αὐτῆς τῆς φιλτάτης ἡ δασόβιος Ἀμαδρυάς!

Καὶ τὸ ὕστατον φιλῶν περιπαθῶς τὴν ἀργυρᾶν αὐτοῦ λύραν, μει-

δίαμα δὲ δακρυομιγὲς πρὸς τὸ τέκνον αὐτοῦ ἀπευθύνων ἔβαλεν ἄρρητον στόνον, ὃν ἀντεβόησε θρηνοῦσα σκιώδης τῶν κοιλάδων ἠχώ.

Τότε σφοδρὸν καὶ παλμῶδες ἄλγος συνεκίνησε μυστηριωδῶς τὴν ἄψυχον φύσιν· αἱ πίτυες τῆς κοιλάδος διεσείσθησαν ῥιγοῦσαι, ἐστέναζαν τοῦ ὄρους οἱ ἄλαλοι βράχοι καὶ ὁ ποταμὸς ὁ εὐφλοίσβως κυλινδούμενος ἐγγύς των ἀνέστειλεν αἰφνιδίως τἀργυρορρέοντα ῥεῖθρά του· βαθύπονος δὲ τῆς ὅλης φύσεως στοναχὴ πρὸς τὸν οὐρανὸν ὑψουμένη ἀντελάλησεν εἰς τοὺς εὐρεῖς αὐτοῦ θόλους τὸ πανσθενὲς τῆς πατρικῆς στοργῆς μεγαλεῖον, τὸ θλιβερὸν ὕψος τῆς θυσίας τῆς εὐγενοῦς καὶ δυστήνου ἐκείνης ψυχῆς. Τότε τὸ πρῶτον ᾐσθάνθη συμπαθείας παλμοὺς ἡ ἄτεγκτος καρδία τῆς βλοσυρώπιδος θεαίνης, ἥτις χαριζομένη τὸ τέκνον εἰς τὸν πατέρα καὶ διὰ τῆς ἄκρας τῆς ζοφεροῦ αὐτῆς πέπλου λαθραῖον σπογγίζουσα δάκρυ, ἔστρεψε σιγηλῶς τὰ νῶτα, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν μακρὰν καὶ ἀνάντη πορείαν της.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Κορνηλία Λ. Πρεβεζιώτου

ΠΕΡΙ ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ*

Χάριν τῆς Γλυκέρας ὁ Ἅρπαλος ἔστειλεν εἰς τὰς Ἀθήνας μέγα φορτίον οἴνου, πρὸς ἀμοιβὴν τοῦ ὁποίου ἐπολιτογραφήθη καὶ ἐτιμήθη μεγάλως ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων· τόση ἦτο ἡ πενία τοῦ Ἀττικοῦ λαοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, τόσον εἶχε καταπέσῃ τὸ παλαιόν του φρόνημα! Τὴν δεινὴν δὲ ταύτην ἀπορίαν καὶ τὴν εὐτέλειαν τῶν τότε Ἀθηναίων, ὡς καὶ τὴν δωρεὰν τοῦ Ἁρπάλου καὶ τὰς τιμὰς τῆς Γλυκέρας, ἔσκωψεν εὐφυῶς ἡ κωμῳδία Ἀγνὴ ἡ διδαχθεῖσα παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ὑδάσπους ἐνώπιον τοῦ νικηφόρου στρατοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἧς ποιητὴς ὑπό τινων μὲν λέγεται ὁ Πύθων, ὑπ' ἄλλων δὲ αὐτὸς ὁ βασιλεύς. Τῆς κωμῳδίας ταύτης ὀλίγους τινὰς στίχους διέσωσεν ἡμῖν ὁ Ἀθήναιος, ἀλλὰ τὸ κείμενον εἶναι λίαν ἐφθαρμένον, οὐδ' ἴσχυσαν νὰ τὸ διαφωτίσουν αἱ εὐφυεῖς εἰκασίαι τοῦ Κασαυβῶνος, τοῦ Egger καὶ τοῦ Guizot. Ὁ Μένανδρος δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ δώσῃ εἰς τὴν

* Συνέχεια, ἐκ τοῦ προηγουμένου φυλλαδίου.

Γλυκέραν ούτε αυλήν ούτε ανδριάντα· την ετίμησεν όμως και την απηθανάτισεν ασφαλέστερον εκλέξας αυτήν, αν όχι ως ηρωΐδα, τουλάχιστον ως κύριον πρόσωπον μιας των κωμῳδιών του (Meinek Menandri et Philemon Reliqu. ed. mapor p. 39. Ὁ χαριέστερος των Ἑλλήνων επιστολογράφων, ὁ Ἀλκίφρων εκληροδότησεν ημίν δύο θελκτικάς εικόνας των σχέσεων του Μενάνδρου και της Γλυκέρας εις τας δύο επιστολάς, ας συνέθεσεν επ' ονόματί των. Ἐν αυταίς αναπαρίστανται δι' υπαινιγμών επιτυχών οι χαρακτήρες των δύο εραστών και υπομιμνήσκονται διάφορα του βίου των συμβάντα. Ἡ πρώτη επιστολή είναι του Μενάνδρου περιγράφοντος εις την φίλην του τας λαμπράς προτάσεις του βασιλέως της Αιγύπτου, τας οποίας ὁ ποιητής απέρριψεν ένεκα του προς αυτήν έρωτος. Ἡ λεπτότης της γλώσσης, η τρυφερότης των αισθημάτων, η ποίησις των εικόνων και η φυσική του πνεύματος πρωτοτυπία απόλλυνται βεβαίως εν τῃ συνοπτικῄ μεταφράσει, ην παραθέτω, αλλά δυστυχώς διά τον τόπον μας αι επιστολαί του Ἀλκίφρονος είναι αληθής Ἀρκαδία.

Ὁ Μένανδρος προς την Γλυκέραν «Ὀμνύει πρώτον εις την Δήμητρα και την Κόρην, τας οποίας τοσάκις επεκαλέσθη μάρτυρας των προς την Γλυκέραν του ερωτικών όρκων, ότι την επιστολήν του δεν υπηγόρευσεν αίσθημα αλαζονείας· προς τί ; τί άλλο ειμπορεί να τον καταστήσῃ τόσον υπερήφανον όσον η αγάπη της και πού ειμπορεί να εύρῃ την ηδονήν αυτής ; το θέλγητρον και η ευχισθησία της Γλυκέρας του θα καθιστώσι δι' αυτόν νεανικά και τα έσχατα ακόμη έτη του γήρατός του, το μόνον του όνειρον είναι νάπολαύσουν ομού την νεότητα και ομού να κατέλθουν εις τον τάφον· διότι δεν αρμόζει ὁ έτερος εξ αυτών να συνοδεύηται εν τῷ Ἅδῃ από την ανήσυχον ζηλοτυπίαν, διά τας νέας ηδονάς, τας οποίας ὁ επιζών άνευ αυτού δυνατόν να απολαύσῃ... ὁ Πτολεμαίος ὁ βασιλεύς της Αιγύπτου του γράφει ὁ ίδιος υποσχόμενος εις αυτόν τὸ δὴ λεγόμενον τοῦτο τῆς γῆς τἀγαθὰ και τον παρακαλεί με τρόπον αληθώς βασιλικόν να έλθῃ εις την αυλήν του... Θα πράξῃ ὅ,τι του είπῃ η Γλυκέρα, διότι αυτή είναι ὁ χρησμός του, αυτή το παν, ὁ Ἄρειος Πάγος, η Ἡλιαία.......αλλ' όχι, μα την Ἀθηνάν, δεν εσκέφθη κάν να εγκαταλείψῃ τας γλυκείας αγκάλας της, το ιδικόν του βασίλειον, να διαπεράσῃ τόσας θαλάσσας, να διατρέξῃ τόσους κινδύνους και να έλθῃ να ζήσῃ εν μέσῳ της πολυανθρώπου εκείνης ερημίας, εν ᾗ βασιλεύει η δουλεία, η κολακεία και η άπιστος εύνοια των ισχυρών....Χάριν των θηρικλείων και των χρυσίδων και καρχησίων, τα οποία θα εύρῃ εν Αιγύπτῳ, δεν θα εγκαταλείψῃ ὁ Μέ-

νανδρος τὰς ἡδείας αὐτοῦ διατριβὰς ἐν τῷ Λυκείῳ, τὰ Λήναια καὶ τὴν θείαν Ἀκαδήμειαν. Ὄχι, μὰ τὸν Βάκχον καὶ τὸν κισσόν του, τὸ διάδημα τοῦ Πτολεμαίου δὲν εἶναι πολυτιμότερον ἀπὸ τὸν στέφανον τοῦ θεάτρου, ὅταν μάλιστα ἡ Γλυκέρα, καθημένη ἐκεῖ, σεμνύνηται διὰ τὸν ἀγαπημένον ποιητήν της...πῶς θὰ ἀφήσῃ τὰς Ἀθήνας του, τὴν Ἀκρόπολιν, τὸν Κεραμεικόν, τὴν Ἀγοράν, τὴν Ἐκκλησίαν, τοὺς Πρυτάνεις, τὸ περισχοίνισμα, τὴν Σαλαμῖνα, τὸν Μαραθῶνα, τὴν Ψυττάλειαν, τὴν Ἑλλάδα ὁλόκληρον συγκεντρωμένην ἐν Ἀθήναις, θὰ ἀφήσῃ ὅλα αὐτὰ καὶ μετ' αὐτῶν τὴν Γλυκέραν του, ἵνα κερδήσῃ χρυσὸν καὶ ἄργυρον! καὶ τίς ἐπὶ τέλους εὐτυχία εἶναι δι' ἕνα πολίτην ἐλευθέρας πόλεως νὰ ζῇ μὲ τὸν Πτολεμαῖον καὶ τοὺς σατράπας του, τὰς κενὰς αὐτὰς καὶ ἐξῳδηκυίας ψυχάς, τῶν ὁποίων ἡ φιλία εἶναι τόσον ἀκροσφαλὴς καὶ ἡ ἔχθρα τόσον ἐπικίνδυνος; Ὅταν ἡ Γλυκέρα εἶναι θυμωμένη ἐναντίον του, ἀρκεῖ ἓν φίλημα, ἵνα τοὺς συμφιλιώσῃ· ἂν ὅμως ὁ θυμός της εἶναι μεγαλήτερος, τότε πρέπει τὸ φίλημα νὰ εἶναι θερμότερον, καί, ἂν μηδὲ τοῦτο ἀρκῇ νὰ τὴν ἐξιλεώσῃ, ὀλίγα δάκρυα χυνόμενα ἀπὸ τὸν Μένανδρον ἀρκοῦν ἵνα τὴν καταστήσουν ἱκέτιδα...... καὶ ὁ Νεῖλος αὐτὸς ὁ θαυμάσιος, ὁ βαθυδίνης ποταμὸς δὲν τὸν ἑλκύει· καὶ μὴ δὲν εἶναι ἀξιοθέατος καὶ ὁ Εὐφράτης καὶ ὁ Τίγρις καὶ ὁ μέγας Ἴστρος καὶ ὁ Θερμώδων καὶ ὁ Ἅλυς; ἃς διέλθωσιν ὅμως ἄλλοι τὸν βίον των ἐπισκεπτόμενοι τοὺς ποταμοὺς τῆς γῆς, δι' αὐτὸν ἀρκοῦσα εὐτυχία εἶναι τῆς Γλυκέρας του αἱ ἀγκάλαι, ὁ ἀττικὸς κισσὸς καὶ ἕνας τάφος χλοερὸς εἰς τὴν γῆν τῶν πατέρων του· καὶ ἄλλο δὲν ζητεῖ ἀπὸ τοὺς Θεοὺς ἢ νὰ ψάλλῃ κατ' ἔτος παρὰ τὴν Θυμέλην ὕμνον πρὸς τὸν Βάκχον, να διδάσκῃ κατ' ἔτος ἓν νέον δρᾶμα γελόεν καὶ εὔθυμον, νὰ αἰσθάνηται τὰς συγκινήσεις τοῦ ἀγῶνος καὶ νἀπολαύῃ τὴν χαρὰν τῆς νίκης; «Ἀλλὰ σύ, προσφιλεστάτη Γλυκέρα, ἄφες ἐπὶ τέλους τὰ ἀτελεύτητα αὐτὰ μυστήρια [1] καὶ σπεῦσον πρὸς τὸν ἐραστήν σου· σὺ δέ, Θεά, ἔσο ἡμῖν ἵλεως ἐς ἀεί.»

Εἰς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἀπαντᾷ ἡ Γλυκέρα, παρ' Ἀλκίφρονι πάντοτε, δι' ἑτέρας ἐπιστολῆς, ἐν ᾗ ἡ ὑπερήφανος καὶ ἐρωτικὴ χαρά της μὲ τόσην περιγράφεται ἀλήθειαν, ὥστε τὸ μυθιστόρημα τοῦ σοφιστοῦ φαίνεται ὡς ἡ ἀληθὴς ἱστορία τοῦ ἐρωτύλου ποιητοῦ.

Ἡ Γλυκέρα λαμβάνουσα τὴν ἐπιστολὴν ἐν Ἐλευσῖνι θριαμβικῶς ἐπιδεικνύει αὐτὴν εἰς τὴν μητέρα της, εἰς τὴν ἀδελφήν της καὶ ἄλλην τινὰ ἑταίραν φίλην της καὶ διαχύνεται εἰς περιγραφὴν τῆς εὐτυχίας

[1] Τὰ Ἐλευσίνια, διότι ἡ Γλυκέρα ὑποτίθεται ἑορτάζουσα ἐν Ἐλευσῖνι.

της, ἐξ ἧς μανθάνομέν τινα περὶ τοῦ οἰκιακοῦ βίου τοῦ ποιητοῦ· ἡ Γλυκέρα λ. χ. ἐβοήθει αὐτὸν εἰς τὴν διασκευὴν τῶν προσωπείων τῶν χρησίμων εἰς τὴν κωμῳδίαν, καὶ παρευρίσκετο ἐν τῷ θεάτρῳ περιμένουσα ἐναγωνίως τὰς τῶν θεατῶν ἐπευφημίας, κατὰ σύμπτωσιν δὲ περίεργον εὑρέθη ἐν Ἡρακλείῳ (Herculanum) πίναξ παριστῶν ἀκριβῶς μίαν τοιαύτην σκηνήν· ὁ δὲ Boettiger, ὅστις πρῶτος ὑπέθεσεν ὅτι ἡ εἰκὼν αὕτη παρίστα τὸν Μένανδρον καὶ τὴν Γλυκέραν, οὕτω πως περιγράφει τὸν πίνακα.

«Κάθηται ἐπὶ θρόνου ὁ ποιητὴς μὲ σκεπτικὴν τὴν ὄψιν στηρίζων τὸν πώγωνα ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς χειρός, πλησίον κάθηται κρατοῦσα ἐπὶ τῶν γονάτων της κωμικὸν προσωπεῖον καὶ προτείνουσα μικρὸν τὸ μέγεθος κύλινδρον (βιβλίου), διὰ δὲ τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς πατοῦσα ἐπὶ ἠχείου....» Ἡ Γλυκέρα, καίτοι χαίρουσα διὰ τὴν ἀφοσίωσιν τοῦ ἐραστοῦ της, τὸν συμβουλεύει ὅμως νὰ μὴ σπεύσῃ νἀπαντήσῃ ἀρνητικῶς εἰς τὸν Πτολεμαῖον. Ἴσως πρέπει νὰ δεχθῇ τὰς προτάσεις του· ἔχει συγγενεῖς, ἔχει πατρίδα, καὶ φίλους, τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ συλλογισθῇ· ἂς συμβουλευθοῦν τὸν Ἐπίκουρον καὶ τὸν Θεόφραστον, ἂς ἐρωτήσουν τὴν Πυθίαν, ἢ μᾶλλον ἂς ἐμπιστευθοῦν εἰς τὴν μαγικὴν τέχνην τῆς ἐμπείρου φαρμακίδος τῆς ἄρτι ἀφιχθείσης ἐκ Φρυγίας. Αὐτὴ ἡ Γλυκέρα θὰ τὴν συμβουλευθῇ, ἀφοῦ συντελέσῃ τὰς καθάρσεις καὶ παρασκευὰς τὰς ἀπαιτουμένας εἰς τὴν τέχνην της. Καὶ ἂν ὅλα αὐτὰ συμβουλεύσουν τὴν Αἴγυπτον, ἂς ἀφήσῃ ὁ τρυφηλὸς ποιητὴς τὸ τερπνὸν ἐν τῇ Μουνυχίᾳ ἐνδιαίτημα καὶ ἂς διαπλεύσῃ τὸν πόντον· ἡ Γλυκέρα — μὴ τὸ στοχασθῇ ποτὲ — δὲν θὰ τὸν ἀφήσῃ μόνον του εἰς τὰ φοβερὰ κύματα, ὁ ἔρως της πρὸς τὸν ποιητὴν θὰ καταστήσῃ πᾶσαν τῆς γῆς γωνίαν προσφιλὲς τῆς Ἀφροδίτης κρησφύγετον, καὶ παραβάλλει ἑαυτὴν πρὸς τὴν Ἀριάδνην, χωρὶς ὅμως νὰ φοβῆται τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς Νάξου, τόσην ἔχει πεποίθησιν εἰς τὸν θερμὸν ἀλλὰ σώφρονα ἔρωτα τοῦ ποιητοῦ.... Κατόπιν ἡ ἑταίρα ἐκφράζει τὴν γνώμην της περὶ τῶν διαφόρων κωμῳδιῶν, ὅσαι θὰ ἥρμοζον νὰ διδαχθῶσιν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Πτολεμαίου καὶ ὑποδεικνύει τὸν Μισούμενον, τὸν Θρασυλέοντα, τὴν Θαΐδα, τὸν Σικυώνιον, τὴν Ῥαπιζομένην. Αὐτὴ δὲν ἔχει βέβαια κριτικὰς ἀξιώσεις, ἀλλ' ὁ ἔρως της ἀναπληροῖ τὴν ἐπιστήμην· καὶ ἔπειτα, αὐτὸς ὁ Μένανδρος δὲν ἐδίδαξεν ὅτι «Εὐφυὴς γυνὴ ταχέως παρ' ἐρώτων μανθάνει; [1]» Τέλος ἡ Γλυκέρα ἐκφράζει τὴν φιλόδοξον ἐπιθυμίαν νὰ διδαχθῇ ἐπὶ τῆς βασιλικῆς σκη-

[1] Τὸν στίχον ἤκασεν ὁ Bergler, ἀπέκρουσεν ὅμως ὁ Boissonade.

τῆς ἐκείνη ἡ κωμῳδία, ἐν ᾗ αὐτὴ ἡ ἑταίρα εἶναι τὸ κύριον πρόσωπον· οὕτως ὁ βασιλεὺς Πτολεμαῖος θὰ ἐννοήσῃ τὸ μέγεθος καὶ τὴν ἰσχὺν τοῦ πρὸς αὐτὴν ἔρωτος τοῦ Μενάνδρου.

Οἱ λόγοι οὗτοι τῆς Γλυκέρας καὶ ἀπόσπασμά τι εὑρισκόμενον ἐν τῷ Πρισκιανῷ, ἐν ᾧ φαίνεται ὁ ποιητὴς ἀποτεινόμενος πρὸς τὴν Γλυκέραν:

«Τί κλαίεις; ὀμνύω σοι τὸν Δία
τὸν Ὀλύμπιον καὶ τὴν Ἀθηνᾶν, φιλτάτη,
ὀμωμοκὼς καὶ πρότερον ἤδη πολλάκις»

ἔδωκαν ἀφορμὴν νὰ πιστευθῇ κατ' ἀρχάς, ὅτι ὁ Μένανδρος εἶχε γράψῃ κωμῳδίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Γλυκέρας. Ἀλλ' ὁ Ἀθήναιος (XIII 567. c) ἀριθμῶν τὰς κωμῳδίας τοῦ Μενάνδρου τὰς ἐχούσας Ἑταίραν ὡς ἡρωΐδα, ἀναφέρει τὴν Θαΐδα καὶ τὴν Φάνιον· πιθανῶς λοιπὸν τὸ παρὰ Πρισκιανῷ ἀπόσπασμα ἐλήφθη ἐκ τῆς Θαΐδος, ἐν ᾗ ὁ ποιητὴς ἀντιπαρέβαλλε τὰς ἑταιρικὰς τέχνας τῆς Θαΐδος πρὸς τὰ εἰλικρινῆ καὶ ἀπέλπιδα δάκρυα τῆς ἐρωμένης του. Ἐπίστευον δὲ οἱ ἀρχαῖοι ὅτι ὁ Μένανδρος ἐποίησε τὴν Θαΐδα, ἵνα ἐκδικηθῇ τὴν ὁμώνυμον ἑταίραν, εἰς τῆς ὁποίας τὰ τεχνικὰ δίκτυα εἶχε καὶ αὐτὸς ἐμπέσῃ.

Εἴδομεν πόσον μετριοφρόνως ἐκφράζεται ἡ Γλυκέρα περὶ τῆς κριτικῆς της δεινότητος προκειμένου περὶ δραμάτων· τὴν αἰσθητικὴν ἐπιστήμην παρ' αὐτῇ ἀναπληροῖ μόνος ὁ ἔρως· καὶ ὅμως πρέπει ἴσως νὰ προσθέσωμεν, ἂν καὶ κάπως ἀλλότριον τοῦ προκειμένου, ὅτι ἡ μετριοφροσύνη της αὐτὴ δὲν εἶναι πάντῃ δικαιολογημένη. Ἡ ἐρωμένη τοῦ Μενάνδρου καὶ τοῦ Φιλήμονος οὐ μόνον περιγράφεται ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου ὡς εὐμοιροῦσα πνευματικῆς μορφώσεως καὶ ἐναβρυνομένη μάλιστα ἐπὶ τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ὁ Μάχων (οὗ ἀποσπάσματα διέσωσεν ἡμῖν ὁ αὐτὸς Ἀθήναιος) κατέταξε τὴν Γλυκέραν πλησίον τῆς Γναθαίνης, τῆς ὁποίας τὰ εὐφυῆ σκώμματα καὶ λογοπαίγνια ἀπησχόλουν εἰς τὸν καιρόν της ὅλους τοὺς μορφωμένους καὶ ἀργοσχόλους νέους τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἣν ὁ Guizot παραβάλλει δικαίως πρὸς τὴν περίφημον ὑποκρίτριαν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, τὴν Σοφίαν Arnould τῶν Παρισίων.

Καὶ τώρα ἤθελέ τις ἀπορήσῃ πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξαχθῶσι διδάγματα καὶ πληροφορίαι περὶ τοῦ κατ' ἰδίαν βίου τοῦ Μενάνδρου ἐξ ἐπιστολῶν πλαστῶν ὁμολογουμένως, αἱ ὁποῖαι συνετέθησαν ἴσως πρὸς ῥητορικὴν ἄσκησιν καὶ μόνον ὑπὸ σοφιστοῦ μεταγενεστέρου, μὴ γνωρίσαντος οὐδὲ τὰ πρόσωπα οὐδὲ τὰ ἤθη τὰ ὁποῖα περιγράφει. Ἀλλ' ὅμως ἁπλῆ παραβολὴ τῶν ἐπιστολῶν τούτων πρὸς τὰ σῳζόμενα λείψανα τῶν κωμῳδιῶν τοῦ Μενάνδρου καὶ τὰς ὑπὸ τοῦ Τερεντίου μιμήσεις αὐτῶν πείθει τὸν παραβάλλοντα ὅτι ὁ μεταγενέστερος αὐτὸς σο-

φιστὴς εἰς οὐδένα ἢ ἐλαχίστους ὑπέπεσεν ἀναχρονισμούς. Ὁ ἔρως τῆς Γλυκέρας ὁ παρ' Ἀλκίφρονι περιγραφόμενος εἶναι ἀκριβῶς ὁ ἔρως τοῦ Μενάνδρου καὶ τῆς νέας κωμῳδίας· ἔρως ἀπέχων ἐξ ἴσου ἀπό τε τὸν ἔρωτα τῶν αἰσθήσεων, ὅν εὑρίσκομεν παρ' Ἀριστοφάνει καὶ τοῖς ἀρχαιοτέροις Ἕλλησι, καὶ ἀπὸ τὸν καθ' ὑπερβολὴν ἰδανικὸν ἔρωτα τῶν νεωτέρων μυθιστοριογράφων.

Αἱ ἐπιστολαὶ τῶν δύο ἐραστῶν οὐδὲν σχεδὸν ἔχουσι τὸ εταιρικὸν καὶ ἠδύναντο ἴσως μὲ μικρὰς παραλλαγὰς ν' ἀνταλλαχθῶσι μεταξὺ δύο νομίμων ἀλλὰ τρυφερῶν συζύγων. Τὸν ἤρεμον δ' αὐτὸν καὶ οἰκογενειακὸν χαρακτῆρα τοῦ ποιητοῦ καὶ τῆς ἑταίρας δεικνύει προσέτι καὶ τὸ παρ' Ἀθηναίῳ ἱστορούμενον ἁπλοῦν ἀλλὰ χαρακτηριστικὸν ἀνέκδοτον (Ἀθην. XIII sect. 19 p. 585. c). Κατὰ τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο, ὁ Μένανδρος δυσημερήσας ποτέ, εἰσῆλθεν ἀδιάθετος εἰς τὸν κοινὸν οἶκον ἑαυτοῦ καὶ τῆς Γλυκέρας· ἡ ἑταίρα τότε ὡς σύζυγος φιλόστοργος προσέφερεν εἰς αὐτὸν κύαθον πλήρη θερμοῦ γάλακτος καὶ τὸν παρεκάλει νὰ ῥοφήσῃ· ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἐπιφάνεια τοῦ γάλακτος ἦτο ἐρρυτιδωμένη, «γραῦς ἦν ἐφεστηκυῖα», ὡς λέγει ὁ Ἀθήναιος, ὁ Μένανδρος, ὡς μαμμόθρεπτον παιδίον, εἶπεν ὅτι ἀηδιάζει νὰ τὸ πίῃ· ἡ δὲ Γλυκέρα ἀπήντησε μετὰ τρυφερότητος «Ἀποφύσα καὶ τῷ κάτω χρῷ». Τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο παραθέτων ὁ Guizot δὲν θέλει νὰ ἴδῃ ἐν αὐτῷ ὑποκρυπτομένην ἔννοιαν οὐδὲ νὰ ὑπονοήσῃ τολμηρὸν λογοπαίγνιον ἐνυπάρχον ἴσως καὶ βασιζόμενον εἰς τὴν διπλῆν σημασίαν τῆς λέξεως γραῦς. Ἀλλ' ὅμως, ὅπως καὶ ἂν ἐξηγηθῇ, τὸ μικρὸν αὐτὸ ἐπεισόδιον μᾶς δεικνύει ἐναρμόνιον οἰκογενειακὸν βίον, ὁποίου δὲν ὑπέθετέ τις ἐπιδεκτικὸν ἕνα κωμικὸν ποιητὴν καὶ μίαν ἑταίραν. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὁ Μένανδρος δὲν εἶναι οὔτε ὁ ἡδυπαθὴς Ἐπικούριος οὔτε ὁ δαφνοστεφὴς ποιητὴς τοῦ Ἀττικοῦ Θεάτρου, εἶναι ἁπλοῦς οἰκοκύρης εἰσερχόμενος εἰς τὸν οἶκόν του ὀλίγον ἀδιάθετος, ἡ δὲ Γλυκέρα δὲν εἶναι πλέον ἡ λατρευθεῖσα ἑταίρα τοῦ Ἁρπάλου, εἰς ἣν ἱδρύθησαν ἀνδριάντες καὶ προσεφέρθησαν θυμιάματα, δὲν εἶναι ἡ ἑταίρα ἡ ἔκδοτος εἰς τὴν ἀπόλαυσιν, ἡ βακχευμένη ἀπὸ τὴν αἴγλην τῆς αὐλῆς τῆς Ταρσοῦ, εἶναι ἁπλῶς τρυφερὰ οἰκοδέσποινα, γλυκεῖα νοσοκόμος τοῦ ἀνδρός της· καὶ ὡς τοιαύτη ὑπενθυμίζει εἰς τὸν Guizot τὴν Καρλότταν θέλγουσαν τοῦ Βερθέρου τὴν καρδίαν μὲ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐμοίραζε τὸν ἄρτον εἰς τὰ χαριτωμένα ἀδελφάκια της.

Ὁ γνωρίζων ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς καὶ μάλιστα ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους κωμικοὺς τὸν ἀνώμαλον, τὸν ἀκατάστατον, τὸν ῥυπαρὸν οἰκογενειακὸν βίον τῶν ἑταιρῶν τῶν χρόνων τούτων ἐκπλήσσεται ἀλη-

θῶς διὰ τὴν οἰκογενειακὴν αὐτὴν σκηνὴν καὶ δυσκόλως πιστεύει ὅτι ἡ σχέσις τοῦ ποιητοῦ καὶ τῆς Γλυκέρας ὡμοίαζε πρὸς πᾶσαν εταιρικὴν σχέσιν καὶ ἔμελλέ ποτε νὰ διαρραγῇ, διότι τοῦτο συνέβη μετ' ὀλίγον· τίς ὅμως ἐκ τῶν δύο ἐραστῶν ἠπίστησε πρῶτος;

Παρ' Ἀλκίφρονι εὑρίσκομεν μικρὰν ἀλλὰ χαρίεσσαν ἐπιστολὴν τῆς Γλυκέρας πρὸς τὴν Βακχίδα, τὴν περιπαθεστέραν καὶ ἐναρετωτέραν ἑταίραν τῆς ἀρχαιότητος, τὴν ῥωμαντικὴν ἐκείνην Βακχίδα, ἡ ὁποία τόσα παρουσιάζει κοινὰ σημεῖα πρὸς τὴν ἡρωΐδα τοῦ Δουμᾶ καὶ ἀξίζει ἀληθῶς ἰδίαν πραγματείαν.

Διὰ τῆς ἐν λόγῳ ἐπιστολῆς ἡ Γλυκέρα συνιστᾷ εἰς τὴν Βακχίδα τὸν Μένανδρον ἀπερχόμενον εἰς Κόρινθον πρὸς θέαν τῶν Ἰσθμίων. Ἀλλ' ὅμως ἡ ζηλότυπος ἐρωμένη δὲν κρύπτει τὰς ὑποψίας της, τόσον φιλαπόδημος εἶναι ὁ Μένανδρος, ὥστε οἱ ἀγῶνες ἐκεῖνοι δὲν φαίνονται μόνοι νὰ τὸν ἑλκύουν εἰς τὴν Κόρινθον. Ἡ Γλυκέρα ἔχει πεποίθησιν εἰς τὴν Βακχίδα, εἰς τὴν ἁγνὴν καὶ φιλικὴν καρδίαν της. Ἀλλ' ὁ Μένανδρος εἶναι τόσον εὔκολος εἰς τοὺς ἔρωτας, τόσον ἐπιθυμεῖ νὰ ἀρέσῃ εἰς τὴν Βακχίδα, τόση τέλος θὰ εἶναι ἡ δυστυχία της ἂν τὸν χάσῃ, ὥστε θερμῶς παρακαλεῖ τὴν συνάδελφον νὰ μὴ τῆς τὸν ἀφαιρέσῃ καὶ τότε θὰ τῆς εἶναι εὐγνώμων καὶ φίλη ἐς ἀεί.

Ἀλλ' ὅμως δὲν φαίνεται νὰ εἰσηκούσθη ἡ παράκλησις καὶ ὁ Μένανδρος δὲν ἔμεινεν ἄτρωτος ἀπὸ τὸ ὠχρόν, τὸ ῥωμαντικὸν κάλλος τῆς Σαμίας ἑταίρας. Τοῦτο, τοὐλάχιστον, δικαιούμεθα νὰ εἰκάσωμεν ἐκ τοῦ σῳζομένου ἀποσπάσματος τοῦ ἀποδιδομένου εἰς τὸν Μένανδρον.

> Βακχὶς θεὸν σ' ἐνόμισεν εὐδαῖμον λύχνε.
> Κ' εἶ τῶν θεῶν μέγιστος εἰ ταύτῃ δοκεῖς.

Τοιούτους στίχους λατρείας πρὸς τὸν λύχνον μόνον ἐραστὴς ἠδύνατο νὰ τονίζῃ. Οὕτως ἔγραφεν ὁ Ἀνδρέας Chenier, δι' ἄλλον λύχνον προσφιλῆ.

> Et toi, lampe nocturne, astre cher à l'amour,
> sur le marbre posée, ô toi jusqu'au jour
> de ta prison de verre èclairais nos tendresses,
> c'est toi qui fus témoin de ses douces promesses.

Τὴν ἀφορμὴν λοιπὸν ἔδωκε πιθανῶς ὁ Μένανδρος· ἡ δὲ γνωστὴ ἑταιρικὴ ἀστασία, ἣν βλέπομεν παρὰ τῷ Πλαύτῳ καὶ τῷ Λουκιανῷ ὑψουμένην εἰς ἀξίωμα μάλιστα παρὰ ταῖς πρεσβυτέραις τῶν ἑταιρῶν, καὶ ἡ ἐπιτηδειότης ἴσως τοῦ Φιλήμονος συνεπλήρωσαν τὴν διάστασιν. Διότι ῥητῶς μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου (XIII, sect. 66. p. 594. d.), ὅτι ὁ Φιλήμων καὶ ὁ Μένανδρος ἦσαν ἀντίζηλοι οὐ μόνον εἰς τὸ θέα-

τρον ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἔρωτα· καὶ ὁ Φιλήμων, ὁ ποιητής, ὃν τόσον ὑπεροπτικῶς ἤλεγχεν ὁ Μένανδρος, κατώρθωσε νὰ τοῦ ἀφαιρέσῃ οὐ μόνον τὸν στέφανον τὸν Βαχχικὸν πολλάκις, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ἐπὶ τέλους τὴν ἑταίραν του. Μετὰ τὴν ἔριδα βεβαίως ὁ Φιλήμων εἰς μίαν ἐκ τῶν κωμῳδιῶν του ἐπήνεσε τὴν ἀρετὴν τῆς Γλυκέρας, καὶ τότε ὁ Μένανδρος ἀντέγραψεν ὅτι

«Οὐδεμία ὑπάρχει ἐνάρετος γυνή». ('Αθήν. ἔ. ἀν.).

Μετὰ ταῦτα δύσκολοι καιροὶ ἐπῆλθον διὰ τὰς 'Αθήνας. Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς ἐγένετο κύριος τῆς πόλεως καὶ ὁ ὄχλος ὁ εὐτελής, ὁ ταπεινὸς καὶ ἐκπεφυλισμένος ὄχλος τῶν 'Αθηνῶν ἔσπευσε νὰ τὸν θεοποιήσῃ· τριακόσιοι ἑξήκοντα ἀνδριάντες ἱδρύονται πρὸς τιμήν του καὶ τὸ 'Αττικὸν πνεῦμα τὸ ἐν πᾶσι μεγαλουργῆσαν ὑπερβάλλει τώρα καὶ ἐν τῇ κολακείᾳ καὶ τῇ ταπεινότητι. Τὰ πλήθη ἕρπουσι πρὸ τοῦ τυράννου καὶ μὲ τὰ πλήθη ἀναγκάζεται νὰ προσέλθῃ καὶ ὁ φιλόσοφος καὶ ἀνεξάρτητος ποιητής· ἦλθεν ὅμως μεταξὺ τῶν τελευταίων, ὅπως πάντες οἱ ἀπράγμονες repunt ultimi, λέγει ὁ Φαῖδρος, τοῦ ὁποίου τὴν ἀτελῆ περιγραφὴν συνεπλήρωσε νεολογικώτερον ὁ Γάλλος μυθογράφος Boullanger de Rivery. (Fables et Contes)

Ὁ Δημήτριος εἶχεν ἀναγνώσῃ τὰς κωμῳδίας του καὶ θαυμάσῃ αὐτάς, ἀλλὰ τὸν ποιητὴν δὲν ἐγνώριζε προσωπικῶς, μολονότι δὲν εἶναι ἀπίθανον, σύγχρονοι καὶ ὁμήλικοι σχεδὸν ὅπως ἦσαν, νὰ εἶχον συναντηθῇ ποτε κατὰ τὴν νεανικήν των ἡλικίαν ἐν τῇ σχολῇ τοῦ Θεοφράστου, ἔνθα ἐφοίτησε καὶ ὁ Δημήτριος, κατὰ τὴν μαρτυρίαν Διογένους τοῦ Λαερτίου. Τότε ὅμως ὁ Δημήτριος παρατηρήσας αὐτὸν νωχελῶς πως βαίνοντα καὶ δεικνύοντα ἴσως εἰς τὸ βλέμμα καὶ εἰς τὸ βάδισμα πόσον ὀχληρὰ τοῦ ἦτο ἡ παρουσίασις ἐκείνη, ἠρώτησε τίς ἦτο αὐτὸς ὁ νωθρὸς καὶ ὑπό τι θρασὺς 'Αθηναῖος. 'Αλλ' ἀκούσας ὅτι ἦτο ὁ Μένανδρος, μετέβαλε τρόπον, τὸν ἐδέχθη φιλοφρόνως καὶ κατέστη προστάτης του, καθὸ καὶ ἄλλως ἀγαπῶν τὴν τέχνην καὶ τιμῶν τὰς χάριτας.

'Αλλὰ τὸν Φαληρέα διεδέχθη νέος δεσπότης, ὁ Πολιορκητὴς Δημήτριος καὶ νέα εὐτέλεια, νέα ἀνήκουστος κολακεία, νέα θεοποίησις ὑπὸ τοῦ χαμερποῦς δήμου· οἱ ἀνδριάντες τοῦ προκατόχου κατερρίφθησαν πάντες πλὴν ἑνός, ὃν ἔσωσεν ἡ μεγαλοφροσύνη τοῦ Μακεδόνος, βωμοὶ ἱδρύθησαν καὶ ναοὶ ᾠκοδομήθησαν οὐ μόνον εἰς τὸν νικητὴν ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἑταίρας του τὴν Δημώ, τὴν Λάμιαν, τὴν Χρυσίδα, αἵτινες ἐκηρύχθησαν ὁμότιμοι τῆς πολιούχου 'Αθηνᾶς, καὶ ἀσεβὴς ὕμνος 'Ιθυφαλλικός, ψαλεὶς κατὰ τὴν ἐκ Κερκύρας ἐπάνοδον τοῦ Δημητρίου ἀπεκάλει τοῦτον τὸν μόνον ἀληθῆ Θεόν, ὃν ἔπρεπε τοῦ

λοιποῦ νὰ σέβωνται καὶ νὰ λατρεύωσιν. Οἱ δὲ φίλοι καὶ ὀπαδοὶ τοῦ Φαληρέως ἀνεζητοῦντο ἐπιμόνως καὶ κατεδιώκοντο δικαστικῶς· τότε λοιπὸν οἱ συκοφάνται κατηγόρησαν μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ τὸν Μένανδρον καὶ ἕτοιμοι ἦσαν νὰ τὸν εἰσαγάγωσιν ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ εἶχε βεβαίως, ἕνεκα τῆς δουλείας, τὸ θάρρος νὰ τὸν ἀθῳώσῃ. Ἀλλ' ἔσωσε τότε τὸν ποιητὴν μεσολαβήσας ὑπὲρ αὐτοῦ ὁ ἐξάδελφος τοῦ Δημητρίου Τελεσφόρος, κατὰ τὴν ὁμόφωνον μαρτυρίαν τοῦ Λαερτίου καὶ τοῦ Σουίδα. «Ὁπηνίκα δ' ἐσυκοφαντεῖτο ἐν ταῖς Ἀθήναις Μένανδρος ὁ κωμικὸς παρ' ὀλίγον ἦλθε κριθῆναι δι' οὐδὲν ἄλλο ἢ ὅτι φίλος ἦν αὐτῷ (τῷ Φαληρεῖ)· ἀλλ' αὐτὸν παρῃτήσατο Τελεσφόρος ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Δημητρίου». Ἀπεδόθη λοιπὸν καὶ αὖθις ὁ Μένανδρος εἰς τὴν ποίησιν ἐν τῇ ἀκμῇ ἐκ τῆς ἡλικίας καὶ ἐν τῇ ὡριμότητι τοῦ πνεύματός του, δυνάμενος διὰ πολλῶν ἀκόμη καὶ τελείων ἔργων νὰ πλουτίσῃ τὴν κωμικὴν σκηνήν. Ἀλλὰ μοιραίως εἰς ἡλικίαν 52 ἐτῶν, ἐνῷ ἐκολύμβα μίαν ἡμέραν ἐν Πειραιεῖ, ἐπνίγη καὶ ἡ νεωτέρα κωμῳδία ἐστερήθη προώρως τοῦ σπουδαιοτέρου ἀντιπροσώπου της.

Ὁ Φιλήμων καίτοι πρεσβύτερος ἐν τῷ σταδίῳ κατὰ 15 ἔτη, ἐπέζησεν ὅμως αὐτοῦ. Κατὰ σύμπτωσιν δὲ ὁ Μένανδρος εἶναι ὁ εἰπὼν τὸ παρὰ Πλουτάρχῳ (παραμυθητικὸς πρὸς Ἀπολλώνιον) ἀναφερόμενον

«Ὃν οἱ θεοὶ φιλοῦσιν ἀποθνήσκει νέος».

Οἱ Ἀθηναῖοι ἐτίμησαν τὴν μνήμην του ἱδρύσαντες αὐτῷ μνημεῖον, τὸ ὁποῖον ἐσῴζετο μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Παυσανίου παρὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Πειραιᾶ, οὐχὶ μακρὰν τοῦ κενοταφίου τοῦ Εὐριπίδου.

Α. Τραυλαντώνης

Ο ΒΕΛΛΙΝΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΑΥΤΟΥ ΕΡΩΤΕΣ[1]

Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1822 ὁ Βελλίνης ἠράσθη εὐγενοῦς καὶ πεπαιδευμένης νεάνιδος, ὡραιοτάτης καὶ περιποιητικωτάτης ὀνομαζομένης Μαγδαληνῆς Φουμαρόλη καὶ ἀνηκούσης εἰς ἔντιμον οἰκογένειαν εὐπατριδῶν. Ἦτο θυγάτηρ τοῦ Φραγκίσκου Ξαβερίου ἐπιφανοῦς προέδρου τῶν δικαστηρίων, ἀκεραίου τὸ ἦθος καὶ λίαν τιμωμένου παρὰ τοῖς Νεα-

[1] Ἡ παροῦσα πραγματεία μετεφράσθη ἐκ τοῦ συγγράμματος La Scuola musicale di Napoli e i suoi conservatori, per Francesco Florimo.

πολιτανοῖς· καὶ διὰ τὸν ἄνθρωπον τοῦτον ἡ ἀγωγὴ τῆς θυγατρός του Μαγδαληνῆς ἦτο τὸ ἀντικείμενον τῶν τρυφερωτάτων αὐτοῦ φροντίδων. Αἱ φροντίδες αὗται δὲν κατεβλήθησαν ἐπὶ ματαίῳ, διότι ἡ νεᾶνις μόλις εἰκοσαέτις ἤδη ἠπίστατο λίαν καλῶς τὴν ζωγραφικὴν καὶ οὐχὶ ὀλιγώτερον τὴν μουσικήν. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὰ τῆς φιλολογίας εἶχε διδάσκαλον τὸν σοφὸν Ραϊμόνδον Γουαρίνην, ἰδιαιτέρως δὲ ἔτρεφεν ἀγάπην πρὸς τὴν ποίησιν. Παρουσιασθεὶς ὁ Βελλίνης εἰς τὸν οἶκον Φουμαρόλη, ὅτε ἦτο μαθητὴς τοῦ Κολλεγίου, ἐγένετο μετὰ φιλοφρονήσεων δεκτός, ὡς ἦτο συνήθεια παρὰ τῇ εὐγενεῖ ἐκείνῃ οἰκογενείᾳ. Ἔκτοτε ἐντὸς ὀλιγίστου χρόνου ἠδυνήθη διὰ τῶν εὐγενῶν τρόπων του νὰ γίνῃ ἀγαπητὸς εἰς ὅλους, ὥστε βλέμματα, φιλοφρονήσεις καὶ προτιμήσεις ἀπενέμοντο αὐτῷ δαψιλῶς· καὶ αὐτὸς δέ, αἰσθανόμενος ἤδη μύχιόν τι αἴσθημα πρὸς τὴν νεάνιδα, προσεφέρθη νὰ δίδῃ εἰς αὐτὴν μαθήματα ᾠδικῆς, ὅπερ ἐγένετο μετ' εὐχαριστήσεως δεκτόν. Αἱ νεαραὶ καρδίαι συνηντήθησαν, ἐνοήθησαν, ἠγαπήθησαν.

Αἱ δύο πισταὶ καὶ καὶ ἀχώριστοι ἀδελφαί, ἡ ποίησις καὶ ἡ μουσική, μὲ τὸ ἄφωνον αὐτῶν δέλεαρ, ἔτρεφον τὸν ἀμοιβαῖον τοῦτον ἔρωτα.

Οὐδόλως εἶνε ἄξιον ἐκπλήξεως τοῦτο, διότι, ἐὰν ὅλοι ἀγαπῶσιν εἰς ἡλικίαν εἴκοσιν ἐτῶν, πολλῷ περισσότερον ἔπρεπε νὰ ἀγαπᾷ ὁ Βελλίνης, ὁ πεπροικισμένος διὰ τῆς θερμουργοῦ ἐκείνης ψυχῆς καὶ τοῦ τελείου ἐκείνου πάθους, ἅτινα ἐκδηλοῦνται εἰς τὰς συνθέσεις του. Καὶ ἔπειτα ἡ νεᾶνις ἦτο ἀνταξία τοῦ πάθους τοῦ Βελλίνη· πεπροικισμένη διὰ χάριτος πνεύματος καὶ ἀρετῆς σπανίας, ἠδυνήθη νὰ διεγείρῃ ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ τὸν ἔρωτα ἐκεῖνον, τὸν ὁποῖον βραδύτερον ἔμελλεν οὗτος νὰ ἐξιδανικεύσῃ εἰς τὰς ἡρωΐδας τῶν ἔργων του.

Εἰς οὐδένα τῶν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Φουμαρόλη συχναζόντων ἦτο πλέον μυστήριον ὁ ἁγνὸς ἔρως τῶν δύο νέων· μόνον οἱ γονεῖς της τὸν ἠγνόουν, οἵτινες τέλος, ἐννοήσαντες τὰ πάντα, παρεκάλεσαν τὸν Βελλίνην νὰ διακόψῃ τὰ μαθήματά του, νὰ τοὺς ἐπισκέπτηται σπανιώτερον, τελευταῖον τὸν ἀπεμάκρυναν διὰ παντὸς τοῦ οἴκου των. Δύναταί τις νὰ φαντασθῇ τὴν λύπην τῶν δύο νέων· σπανίως ἐχύθησαν τόσα δάκρυα μᾶλλον φλογερὰ καὶ προερχόμενα ἐκ τοσούτῳ ἁγνοῦ αἰσθήματος, σπανίως ἡ ἀνθρωπίνη καρδία ἐσπαράχθη τοσούτῳ σκληρῶς!

Ὁ Βελλίνης, ἔπρεπε νὰ κλίνῃ τὴν κεφαλὴν καὶ νὰ ὑπακούσῃ· ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἄλλως; Ἀλλ' οὐχ ἧττον μετὰ τῆς ἀγχινοίας ἐκείνης ἥτις οὐδέποτε ἐλλείπει κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν, ἐκ συμφώνου μετὰ τῆς ἐρωμένης του εὗρε μέσον ὅπως διατηρῇ καθ' ἑκάστην ἀλληλογρα-

φίαν μετ' αὐτῆς. Τότε ὁ Βελλίνης ἔγραψε τὴν ῥομάντσαν· «Dolente imagine di Fille mia»· καὶ τὴν σκηνὴν μὲ recitativo, andante καὶ cabaletta, ἐπὶ στίχων τῆς Μαγδαληνῆς «Quando incise su quel marmo, l'infedele il nome mio» μὲ τοσούτῳ συγκινητικὴν μουσικήν, ὥστε ἔσχον μεγίστην ἐπιτυχίαν ἰδίως παρὰ τῷ ὡραίῳ φύλῳ. Καὶ ἄλλας ποιήσεις συνέθεσεν ἡ νεᾶνις, ἃς νῦν δὲν ἐνθυμοῦμαι· ἅπασαι ὅμως ἀπεκάλυπτον τὸ φλογερὸν αὐτῆς πάθος ὡς καὶ τὴν ἀγνότητα τῆς ψυχῆς της.

Ἐν τούτοις ὁ Βελλίνης ἠσχολεῖτο γράφων τὸ δρᾶμά του, ὅπερ ἔμελλε νὰ παρασταθῇ κατὰ τὰς Ἀπόκρεως τοῦ 1825 ἐν τῷ μικρῷ θεάτρῳ τοῦ Κολλεγίου ἐν Ἁγίῳ Σεβαστιανῷ. Ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν θὰ ἐγένετο δεκτὸν τὸ πρῶτον αὐτοῦ ἔργον ἤλπιζον οἱ δύο ἐρασταὶ τὴν συναίνεσιν εἰς τὴν ἕνωσιν αὐτῶν. Εὔκολον λοιπὸν νὰ ἐννοήσῃ τις μεθ' ὁποίας ζέσεως εἰργάζετο ὁ Βελλίνης εἰς τὸ πρῶτον αὐτοῦ ἔργον.

Μάταιαι ἀπέβησαν αἱ ἐλπίδες! Τὸ δρᾶμά του ἡ Ἄδελσον καὶ Σαβίνης ἐπέτυχε καὶ παρίστατο καθ' ὅλας τὰς Κυριακὰς τοῦ ἔτους ἐκείνου μετὰ μεγίστης ζωηρότητος, ὁ Βελλίνης ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπιτυχίας ἐνόμισεν ὅτι ἦλθεν ἡ στιγμὴ ὅπως ἀποτολμήσῃ τὴν ἐπίσημον αἴτησιν εἰς τοὺς γονεῖς της διὰ μέσου τοῦ φίλου του καὶ φίλου τῆς οἰκογενείας Φουμαρόλη κυρίου Ἰωσὴφ Μαρσίλλη, (Marsigli) διακεκριμένου ζωγράφου, διδασκάλου τῆς Μαγδαληνῆς· ἐν τούτοις ἡ ἀποστολὴ τούτου ἔσχεν ἀτυχεστάτην ἔκβασιν.

Ὁ νεανίας εἶχεν ἐλπίδα εἰς μόνον τὸ μέλλον του, καθότι οἰκογένεια διακεκριμένης κοινωνικῆς θέσεως δὲν ἠδύνατο, καὶ τοῦτο εἶνε ὀρθόν, νὰ ἐμπιστευθῇ τὸ ἀγαπητὸν αὐτῆς τέκνον εἰς ἄνδρα νέον, μὴ εἰσέτι ἀποκτήσαντα σταθερὰν κοινωνικὴν θέσιν. Ἐπαναλαμβάνω, τοῦτο ἦτο λογικόν, δικαιότατον, ὥστε τὸ ὑπὸ τοῦ φίλου του γενόμενον τόλμημα, ἀφ' οὗ καὶ ἐγὼ τὸν ἀπέτρεψα, ἦτο ἄτοπον καὶ ἁρμόζον μόνον εἰς ἄπειρον νέον. Ἀλλὰ μόνον ἐκεῖνος ὅστις ἠγάπησέ ποτε δύναται νὰ ἀγνοῇ ὁποῖον ἦτο τὸ τοὺς δύο νέους κυριεῦον σφοδρὸν πάθος, οἵτινες καίτοι τεθλιμμένοι διὰ τὴν τοσούτῳ ἀπότομον ἀποποίησιν, ἀντὶ νὰ μεταβάλωσι γνώμην, τοὐναντίον ᾐσθάνοντο ἰσχυροτέρους τοὺς δεσμοὺς τοῦ ἔρωτός των καὶ ὡρκίσθησαν ὅπως οὐδεὶς αὐτῶν δεχθῇ νὰ γείνῃ σύζυγος ἄλλου ἀλλ' ἀμφότεροι μείνωσι πιστοὶ εἰς τὸν ἔρωτά των μέχρι μεταβολῆς τῶν πραγμάτων.

Ὁ Βελλίνης ἐκ τοῦ περιστατικοῦ τούτου ὠφελήθη πολὺ εἰς τὸ στάδιόν του. Ἀναγνωρισθεὶς ὡς τέλειος διὰ σύνθεσιν καὶ ἱκανὸς νὰ τονίζῃ δρᾶμα, δυνάμενος νὰ γράφῃ ᾠδὴν ἢ μονόπρακτον δρᾶμα διὰ τὸ θέατρον τοῦ Fondo ἢ τοῦ San Carlo, τῇ μεσιτείᾳ τοῦ Δουκὸς τῆς Νόϊας ἐπέτυχε

νὰ γράψῃ διὰ τὸν ἐργολάβον τῶν θεάτρων Βαρβάγιαν δίπρακτον δρᾶμα διὰ τὴν ἑσπέραν τῆς 12 Ἰανουαρίου. Ἀλλ' ἡ παράστασις ἀνεβλήθη καὶ ἐγένετο τὴν ἑσπέραν τῆς 30 Μαΐου τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Ἡ Λευκὴ καὶ ὁ Γερνάνδος ἦτο τὸ θέμα ὅπερ ἐξέλεξε, κατεχόμενος δὲ πάντοτε ὑπὸ τῆς σταθερᾶς ἰδέας νὰ ἐξέλθῃ τοῦ κύκλου τῶν συγχρόνων του μουσικῶν καὶ νὰ γίνῃ ἡμέραν τινὰ διάσημος ἐν τῇ μουσικῇ, ἐπελήφθη τοῦ ἔργου μετὰ τοσαύτης θελήσεως καὶ ζήλου, ὥστε κατὰ τὸ τέλος αὐτοῦ ἐξεδήλου τὴν εὐχαρίστησίν του διὰ τῆς πρὸς ἐμὲ ἐπιστολῆς του ὡς ἑξῆς: «Τὴν Λευκὴν ταύτην τὴν ἐμελέτησα καὶ ἔγραψα ὅσον καλλίτερον ἠδυνάμην, ἐλπίζω δὲ ὅτι θὰ μοὶ προσπορίσῃ ἐπιτυχίαν καὶ θὰ μοὶ ἀνοίξῃ ὁδὸν εἰς λαμπρὸν μέλλον! Ἆ! πόσον θὰ εὐχαριστηθῇ ἡ ἐκλεκτὴ τῆς καρδίας μου! Μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν, ἐὰν μοὶ τὴν χορηγήσῃ ὁ Θεός, θὰ ἀνανεώσω τὴν αἴτησίν μου ὅπως λάβω τὴν χεῖρά της· ἐλπίζω ὅτι δὲν θὰ τὴν ἀρνηθῶσιν εἰς ἐκεῖνον, ὅστις ἐθριάμβευσεν εἰς τὸ San Carlo· ἂς ἴδωμεν!».

Ἡ Λευκὴ καὶ ὁ Γερνάνδος ἐπέτυχον ὄντως λαμπρῶς[1]· αἱ ἐπευφημίαι ἦσαν γενικαί, αὐθόρμητοι, καὶ ὄντως ἐνθαρρυντικαί· ἀλλ' οὐδ' ὑπὸ τούτου μετεπείσθησαν καθόλου οἱ γονεῖς τῆς Μαγδαληνῆς, οἵτινες, εἰς τὸν Μαρσίλλην, ὅστις ἀνενέωσε τὴν αἴτησιν, ἔδωκαν τὸ δεύτερον ἤδη τὴν αὐτὴν ἀρνητικὴν ἀπάντησιν, προβάλλοντες τὰς αὐτὰς δικαιολογίας.

Καὶ ἐνῷ ὁ Βελλίνης ἐτρέφετο ὑπὸ τῶν ἐλπίδων τοῦ μέλλοντος, ὅπερ προσεδόκα φαεινότατον, ἐκεῖνοι ἐφάνησαν ὅτι εἶχον πολὺ ὀλίγην πίστιν εἰς αὐτόν.

Ἐνθυμοῦμαι ὅτι ὁ Βελλίνης περιέμενε μετ' ἐμοῦ τὴν ἔκβασιν τῆς ἀποστολῆς ταύτης, καὶ εὔκολον νὰ ἐννοήσῃ τις μεθ' ὁπόσης ἀγωνίας· ἀλλὰ μόλις ἐπεφάνη ὁ Μαρσίλλης, ἀνέγνωσεν ἐπὶ τοῦ μετώπου τοῦ φίλου του, καίτοι οὗτος προσεπάθει νὰ τὴν ἀποκρύψῃ, τὴν ἀτυχῆ ἔκβασιν. Τὸν εἶδον ὠχριῶντα εἰς τοὺς λόγους αὐτοῦ, οἵτινες τοῦ ἐπεκύρουν ἀκριβῶς τοὺς φόβους του· τὸν εἶδον ὅλον τρέμοντα· ἀλλ' ἡ ψυχή του ἀνέκτησε πάλιν τὴν προτέραν αὐτῆς ἀπάθειαν, καὶ μὲ ἐβεβαίωσε, σφίγγων μοι τὴν χεῖρα, ὅτι θὰ ἐπιμείνῃ καὶ θὰ νικήσῃ.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε ἔλαβε παραγγελίαν παρὰ τοῦ Βαρ-

[1] Ἐν ἐπιστολῇ ἣν ὁ Δονιζέτης ἔγραψεν ἐκ Νεαπόλεως τὴν 30ην Μαΐου 1826 ἀπαντῶσι τὰ ἑξῆς: «Τὴν ἑσπέραν ταύτην ἀναβιβάζεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ San Carlo ἡ «Λευκὴ καὶ Γερνάνδος» τοῦ Βελλίνη μας, πρῶτον αὐτοῦ ἔργον, ὡραῖον, ὡραῖον, ὡραῖον καὶ μάλιστα ὡς πρῶτον αὐτοῦ ἔργον. Εἶνε λίαν ὡραῖον.....»

6άγια, ἀγνοῶ ἂν πρὸς καλὸν ἢ κακὸν ἐν σχέσει πρὸς τὸ πάθος του, νὰ γράψῃ μέγα δρᾶμα διὰ τὴν Scala τοῦ Μιλάνου, ἐπὶ τῇ συμφωνίᾳ, ἐὰν παρεδέχετο, νὰ ἀναχωρήσῃ αὐθωρεὶ μετὰ τοῦ Ρουδίνη (Rubini) διὰ τὴν πόλιν ἐκείνην. Ἡ φωνὴ τῆς δόξης δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ εὕρῃ ἄμεσον ἠχὼ ἐν τῇ ψυχῇ ἐκείνῃ. Χαίρων ἐδέχθη τὴν πρότασιν, λίαν πεποιθὼς ὅτι ἡ ὁδὸς τῆς δόξης θὰ ἦτο δι'αὐτὸν καὶ ἡ τῆς εὐτυχίας ἐν τῷ ἔρωτι.

Εὔκολον νὰ ἐννοήσῃ τις τί ὑπέφερον αἱ δύο εἰλικρινεῖς καὶ ἠγαπημέναι ἐκεῖναι καρδίαι κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν τοῦ ἀποχωρισμοῦ των, ὃν ἐθεώρουν πρόσκαιρον, ἐνῷ ἐν τῇ αἰωνίᾳ βίβλῳ τῆς εἱμαρμένης ἦτο γεγραμμένον ὅτι ἔμελλε νὰ εἶνε διαρκής. — Ἄπειροι ἦσαν αἱ περὶ πίστεως ὑποσχέσεις, ἄπειροι οἱ ὅρκοι οὓς ἀντήλλαξαν. Ἄμετρα δάκρυα ἐχύθησαν κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ αἰωνίου φεῦ! ἀποχωρισμοῦ των.

Β'

Ἀποκαταστὰς ἐν Μεδιολάνῳ ὁ Βελλίνης ἤρχισεμετὰ περισκέψεως καὶ σοβαρότητος νὰ ἀσχολῆται περὶ τοῦ μέλλοντός του, καὶ τὸ μελόδραμα «ὁ Πειρατής», ὅπερ εἶχεν ἀρχίσῃ νὰ τονίζῃ, ἦτο ἡ πρώτη τῆς πρωίας σκέψις του καὶ ἡ ἐσχάτη τῆς ἑσπέρας. Ἔζη ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ τῆς ἀγωνίας, τῶν φόβων καὶ τῆς ἐλπίδος, ἐξ ὧν πάντοτε περιστοιχοῦνται οἱ θέλοντες ν'ἀποκτήσωσι φήμην παγκόσμιον. Οὐχ ἧττον ὅμως ἡ μετὰ τῆς Μαγδαληνῆς ἀλληλογραφία διετηρεῖτο τακτική. Ἀλλ' ἡ ἀλληλογραφία αὕτη ὑπέστη τὰς ἑξῆς φάσεις. Κατ' ἀρχὰς ἦτο ἐνθουσιώδης· κατόπιν ἠρεμωτέρα· πειστικὴ καὶ γαλήνιος ἀκολούθως, καὶ ἐπὶ τέλους σχεδὸν ψυχρά..... Ὡς δύναταί τις νὰ ἐννοήσῃ, ὁ μέγας θρίαμβος τοῦ «Πειρατοῦ», ἐὰν εἰς τὴν γυναῖκα παρέσχε τὰς λαμπροτέρας ἐλπίδας, εἰς τὸν ἄνδρα, ἢ κάλλιον εἰπεῖν, εἰς τὸν καλλιτέχνην, εἶχε δώσει τὴν πρώτην ὤθησιν πρὸς ἐξάλειψιν τοῦ ἔρωτος καὶ τὴν θέσιν αὐτοῦ κατέλαβεν ὁ πόθος τῆς δόξης.

Ὁ Βελλίνης ἐγένετο ἤρεμος· ἐκ τῶν ἐπιστολῶν του διαφαίνεται ὅτι κατέστη σκεπτικώτερος καὶ ὅτι ἡ θέσις ἣν πρότερον κατεῖχεν ὁ ἔρως κατελήφθη ὑπὸ τοῦ θερμοτέρου πάθους τῆς δόξης. Οὐδὲ εἶνε διὰ τοῦτο ἀξιοκατάκριτος. Ἡ Εὐρώπη σύμπασα τὸν ἐθαύμαζε καὶ ἦτο φανερὰ ἡ ζωηρὰ συμπάθεια ὅλων ἐκείνων, οἵτινες προέβλεπον ἐν αὐτῷ νέον ἀστέρα, μέλλοντα νὰ διαλάμψῃ ἐν τῷ μουσικῷ ὁρίζοντι.

Δὲν ἐνθυμοῦμαι ἀκριβῶς τῇ προτροπῇ τίνος ἀνενεώθησαν αἱ ἤδη ἀποτυχοῦσαι αἰτήσεις παρὰ τοῖς συζύγοις Φουμαρόλη, ἀλλὰ πιθανῶς διὰ τοῦ Μαρσίλλη, παρακινηθέντος ὑπὸ τῆς δυστυχοῦς Μαγδα-

ληνῆς. Τὴν φορὰν ταύτην δὲν ἦτο πλέον ὁ φίλος, ὅστις ἐξύμνει τὰς ἀρετὰς τοῦ φίλου· ἦτο ἡ φήμη τοῦ μεγάλου μουσουργοῦ, ὅστις ἔθελγε διὰ τῶν ἔργων τὴν Εὐρώπην σύμπασαν. Εὐνόητον ὅτι οἱ γονεῖς της ἔσπευσαν νὰ παραδεχθῶσι τὴν αἴτησιν, ὁ δὲ Μαρσίλλης ἐσπευσμένως ἔγραψεν εἰς Μεδιόλανα πρὸς τὸν Βελλίνην τὴν ἀπάντησιν· ἀλλ' ἡ πρότασις αὕτη ἦλθεν εἰς μοιραίαν στιγμήν. Ἡ συγκατάνευσις εὗρε τὸν Βελλίνην, πᾶν ἄλλο ἢ ἐνθουσιώδη! Οὐχ ἧττον δὲν ἠθέλησε νὰ ἀπαντήσῃ χωρὶς νὰ σκεφθῇ, καὶ ἐπί τινας ἡμέρας ἔμενεν ἀναποφάσιστος περὶ τοῦ πρακτέου. Ἐπὶ τέλους ἡ θέλησις, καὶ ἡ λογικὴ ὑπῆρξαν ἰσχυρότεραι τῶν ἐν τῇ καρδίᾳ εὑρισκομένων λειψάνων τοῦ μαρανθέντος ἤδη ἔρωτός του, καὶ μετὰ ψυχραιμίας ἔλαβε τὴν ἀπόφασιν νὰ ἀπαντήσῃ ἀρνητικῶς εἰς τὴν γενομένην αὐτῷ προσφοράν. Μήπως συνέβη τοῦτο ἕνεκα τῆς πρὸς τὴν τέχνην ἀφοσιώσεώς του ;.. Μήπως διότι ἐν τῇ καρδίᾳ του πρὸ πολλοῦ ἤρξατο ἐξαλειφομένη ἡ ἀρχαία τοῦ ἔρωτος φλόξ ;...Πιθανῶς δι' ἀμφότερα ταῦτα, καὶ πιθανώτερον διὰ τὸ τελευταῖον· ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας εἶνε πάντοτε ἡ αὐτή!

Δὲν ἔλειψεν ὅμως, ὅσον καλλίτερον ἠδύνατο, τοῦ νὰ αἰτιολογήσῃ τὴν ἀποποίησίν του, προφασιζόμενος τὰ σπουδαιότατα καθήκοντα, ἅτινα τῷ ἐπέβαλλεν ἡ νέα αὐτοῦ κοινωνικὴ κατάστασις· ἀλλ' ἦτο ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ καρδία τοῦ Βελλίνη ἐσίγα, ὅταν ἐσκέπτετο οὕτω. Δὲν συνέβαινεν ὅμως τοῦτο καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς ἀτυχοῦς Μαγδαληνῆς· μόλις ἀνέγνω τὴν ἀπαίσιον ἐπιστολήν του, ἐν ᾗ ἐδικαιολόγει τὴν ἄρνησίν του, κατελήφθη ὑπὸ φοβερᾶς θλίψεως, οὐδὲ ὑπῆρχον λέξεις παραμυθητικαὶ δι' αὐτήν. Οὐδὲν ἧττον ἀνατραφεῖσα μὲ εὐγενῆ καὶ γενναῖα αἰσθήματα καὶ πεπροικισμένη μὲ ἀγαθωτάτην ψυχήν, μετὰ μεγάλης ἐγκαρτερήσεως ἠδυνήθη νὰ εὕρῃ ἀνακούφισιν, ἀναλογιζομένη τὸ μέλλον ὅπερ παρουσιάζετο εἰς τὸν Βελλίνην της· καὶ ὅταν ἐγίνετο λόγος ἐν τῇ οἰκογενείᾳ της περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ἐνῷ ἄλλοι ἐμέμφοντο τὸν ἀπόντα μουσουργόν, αὐτὴ τοὐναντίον ὡς δικαίας, ἰσχυροτάτας καὶ εὐλογωτάτας ἐχαρακτήριζε τὰς δικαιολογίας τὰς ἀναφερομένας ἐν τῇ ἀποποιήσει αὐτοῦ. Συνάμα ἔλεγεν ὅτι θεωρεῖ αὐτὴν λίαν εὐχαριστημένην, ὄχι νὰ τὸν ἐγκαταλείψῃ, διότι δὲν θὰ ἠδύνατο ποτὲ νὰ πράξῃ τοῦτο, ἀλλὰ νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν σκληρὰν αὐτῆς ἀντίζηλον, εἰς τὴν τέχνην ἐκείνην, ἥτις ἤδη εἶχεν ἀρχίσῃ παρέχουσα αὐτῷ δόξαν, τιμὰς καὶ πλοῦτον.

Ὁ Βελλίνης ἔμαθε τὰ ἀψευδῆ καὶ ἁγνὰ αἰσθήματα, ἅτινα ἐνεποίουν τιμὴν εἰς τὴν ἀγαπητὴν ἐκείνην νεάνιδα καὶ δὲν δύναμαι νὰ

βεβαιώσω ἐάν, ἵνα ἀπολογηθῇ ἢ ὅπως φαιδρύνῃ τὴν ἀτυχῆ ἐγκαταλελειμμένην, τῇ ἔγραψεν ἐπιστολὴν πλήρη θελξικαρδίων λόγων, ἣν αὕτη ἀνέγνω χύνουσα θερμὰ δάκρυα καὶ ζηλότυπος τὴν διεφύλαττεν ὅλον τὸν λοιπὸν βίον της, διότι ἐν αὐτῇ τῇ ὑπέσχετο νὰ μὴ νυμφευθῇ ποτὲ ἄλλην γυναῖκα, (ἀσθενεστάτη παρηγορία δι' ἐκείνην ἥτις ἀγαπᾷ καὶ πάσχει), καὶ τὴν ἐβεβαίου ὅτι αἱ μόναι αὐτῆς ἀντίζηλοι, ἃς ἠδύνατο νὰ φοβηθῇ ἐν τῷ μέλλοντι, θὰ ἦσαν τὰ ἔργα του.

Ἀλλ' ἡ χαρὰ ὀλίγον διήρκεσεν· ἡ Μαγδαληνὴ ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν βαθείας μελαγχολίας καὶ κατεχομένη πάντοτε ὑπὸ τοῦ ἀτυχοῦς αὐτῆς πάθους, καθ' ἑκάστην ἔφθινε, μέχρις οὗ τέλος ὑπέκυψε, θῦμα μακρᾶς καὶ σκληρᾶς ἀσθενείας. Τὴν ἐθρήνησαν πάντες ἐκεῖνοι, οἵτινες τὴν εἶχον γνωρίσῃ καὶ ὅσοι τὴν ἐνεθυμοῦντο νεάνιδα πλήρη ζωῆς καὶ ἐλπίδων καὶ πεπροικισμένην διὰ σπανίων ἀρετῶν. Ὁ θάνατός της κατέθλιψε τὸν Βελλίνην· κατελήφθη ὑπὸ στυγνῆς κατηφείας, ὥστε ἐκ Παρισίων τὴν 7ην Ἰουνίου 1835 μοὶ ἔγραψε τὴν ἑξῆς ἐπιστολήν:

Φίλτατε Φλώριμε.

«Ὁ ἀπροσδόκητος θάνατος τῆς ἀτυχοῦς Μαγδαληνῆς ἐσπάραξε τὴν καρδίαν μου, καὶ τὸ φοβερὸν αἴσθημα ὅπερ ἐν τῇ ψυχῇ μου παρήγαγεν ἡ ἀπαίσιος εἴδησις, εἶνε εὐκολώτερον νὰ τὸ ἐννοήσῃς μόνος σου ἢ νὰ σοῦ τὸ περιγράψω. Ἀναγινώσκων τὴν ἐπιστολήν σου ἐθρήνησα πικρῶς τὴν ἀπώλειάν της. Πόσα παρεληλυθότα συμβάντα μοὶ ἐπανῆλθον εἰς τὸν νοῦν, πόσαι ἀναμνήσεις, πόσαι ὑποσχέσεις, πόσαι ἐλπίδες!! Τὰ πάντα εἶνε πρόσκαιρα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τῶν φαντασμαγοριῶν! Ὁ Θεὸς ἂς δεχθῇ τὴν ἀγαθὴν αὐτῆς ψυχὴν ἐν τῇ αἰωνίᾳ αὐτοῦ δόξῃ· ἡ γῆ δὲν ἦτο ἀξία νὰ τὴν κρατῇ. Τὰ ποιήματα τὰ ὁποῖα ἐγράφησαν διὰ τὸ πένθιμον συμβὰν ὑπὸ σοῦ τονισθέντα μοῦ ὑπερήρεσαν ἀμφότερα καὶ ἐκ τῶν δακρύων ἅτινα ἔχω χύσῃ ἀναγινώσκων αὐτὰ βλέπω καθαρῶς ὅτι ἡ σπαραχθεῖσα καρδία μου εἶνε καταπεπονημένη καὶ δὲν δύναμαι νὰ ἀγαπῶ πλέον, ἀλλὰ μόνον νὰ ὑποφέρω..... Ἀρκεῖ! δὲν θέλω νὰ σὲ λυπήσω περισσότερον· πέμψε μου ποίημα τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ τῶν «Δύο Ἐλπίδων», ἁρμόζον εἰς τὰς σπανίας ἀρετὰς καὶ εἰς τὴν ἀγαθότητα τῆς Μαγδαληνῆς, ὅπερ ἐγὼ θὰ τονίσω. Παράγγειλε νὰ γραφῇ οὕτως, ὥστε νὰ εἶνε οἱονεὶ ἀπάντησις εἰς τὰς «Δύο Ἐλπίδας» καὶ νὰ φαίνεται ὅτι ὁμιλῶ ἐγὼ εἰς τὴν ψυχήν της. Χαῖρε, φίλτατε Φλώριμε, ἡ γραφίς μοῦ διαφεύγει τῶν χειρῶν καὶ τὰ δάκρυα μὲ ἐμποδίζουσι νὰ ἐξακολουθήσω.

Ἔρρωσο

«Β. ΒΕΛΛΙΝΗΣ»

Υ.Γ. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐγράφη χθές, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶμαι ἀκόμη τεταραγμένος ἐκ τῆς πικρᾶς στερήσεως, τὴν ἐλησμόνησα ἐπὶ τοῦ γραφείου μου· τώρα θὰ τὴν φέρω εἰς τὸ ταχυδρομεῖον ἐγὼ αὐτὸς καὶ σοῦ προσθέτω ὡς ὑστερόγραφον τὸ ἑξῆς· ὅτι ὁ μοιραῖος θάνατος τῆς Μαγδαληνῆς ὡς κεραυνὸς πεσὼν ὅπως πλήξῃ ἐμέ, κατετάραξε τὴν τεθλιμμένην καρδίαν μου καὶ μὲ κατήντησε κατηφῆ, τρομερῶς κατηφῆ! Ἀπό τινων ἡμερῶν πένθιμος καὶ φοβερὰ ἰδέα μὲ ἀκολουθεῖ παντοῦ καὶ πάντοτε καὶ τρέμω νὰ τὴν φανερώσω καὶ εἰς σὲ ἀκόμη. Ἀλλά! ἄκουσέ την τέλος καὶ μὴ τρομάζῃς. Νομίζω, καὶ σοὶ τὸ λέγω φρικιῶν, ὅτι μετ' οὐ πολὺ μέλλω νὰ ἀκολουθήσω εἰς τὸν τάφον τὴν ἀτυχῆ, ἥτις πλέον δὲν ζῇ καὶ ἣν τοσοῦτόν ποτε ἠγάπησα. Εἴθε νὰ διαψευσθῇ ὁ ἀπαίσιος οἰωνός! Μὴ νομίσῃς παιδικοὺς τοὺς φόβους μου· ἔχω γεννηθῆ τοιοῦτος. Τί τὰ θέλεις;.... οἴκτειρόν με ἢ κάλλιον θρήνησόν με, ἀγαπητέ μου Φλώριμε. Χαῖρε. «Β. Β».

Εἰς τοιαύτην συμφορὰν δὲν ἠδυνάμην νὰ μείνω ψυχρὸς θεατής· ἀκατάσχετος δύναμις μὲ ἔκαμε νὰ χύσω ἄφθονα δάκρυα, τὰ ὁποῖα ὀλίγαι γυναῖκες θὰ ἤξιζον ἐκτὸς τῆς Μαγδαληνῆς. Διὸ παρεκάλεσα τὸν κύριον G. Morelli, φίλον καὶ αὐτὸν τοῦ τε Βελλίνη καὶ τῶν Φουμαρόλη καὶ λίαν συγκινηθέντα διὰ τὸν σκληρὸν αὐτῆς θάνατον, νὰ γράψῃ στίχους τινὰς ἀναφερομένους εἰς τὸ θλιβερὸν τοῦτο συμβάν. Αὐτὸς εὐγενῶς προσφερόμενος ἔγραψε ποίημα, ὅπερ ἐτόνισα ἐν εἴδει ρομάντσας καὶ ἀφιερώσας ἔπεμψα εἰς τὸν Βελλίνην. Ὁ φίλος μου μοὶ ἀπήντησε διὰ τῆς ἀνωτέρω ἐπιστολῆς. Δυστυχῶς οἱ πένθιμοι αὐτοῦ φόβοι ἐπραγματοποιήθησαν! Τὸ ποίημα ὅπερ οὗτος ἐζήτει παρὰ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ ἐν εἴδει ἀπαντήσεως εἰς τὰς «Δύο Ἐλπίδας» δὲν ἔφθασεν ἐγκαίρως. Ἀφ' ἧς σχεδὸν ἡμέρας μοὶ ἔγραψεν ἐκ Παρισίων τὴν ἄνω ἐπιστολήν, δεινὸν νόσημα τὸν ἔπληξεν ὅπερ τέσσαρας καὶ ἥμισυν μῆνας κατόπιν ἔμελλε νὰ κόψῃ τὸ νῆμα τῆς ζωῆς του· ἡ σκέψις του νὰ τονίσῃ ᾆσμα εἰς μνήμην τῆς Μαγδαληνῆς του κατῆλθε μετ' αὐτοῦ ἐν τῷ τάφῳ!! Ἀλλ' οἱ στίχοι οἱ ὑπὸ τοῦ κ. G. Morelli γραφέντες ἐτονίσθησαν ὑπ' ἐμοῦ ὑπὸ τὸν ἑξῆς τίτλον:

«Ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς Μαγδαληνῆς Φουμαρόλη».
«Δύο Ἐλπίδες»

Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν παντοῦ ἐν τῇ διηγήσει ταύτῃ τὸ μοιραῖον;..

Κ. Ν. Καιροφύλαξ

Ο ΤΑΣΣΟΣ ΕΙΣ ΤΗ ΦΥΛΑΚΗ

'Σ τὴ φυλακὴν ὁ Τάσσος μόνος μένει
'Σ τοὺς μαύρους λογισμούς του βυθισμένος·
'Ακόμη νέαις σκληρότητες προσμένει
Κ' ἐδῶ κ' ἐκεῖ κυττάζει φοβισμένος·
Ἕνα δάκρυ 'ς τὸ μάτι του προβαίνει
Φωνάζει «'Ελεονώρα!», ἀπελπισμένος,
Τὰ στήθη του κτυπᾷ καὶ πάντα τρέχει,
Γιατὶ μπροστὰ 'ς τὴ σκέψι του τὴν ἔχει.

Ἡ κόλασις ὡστόσο ἀναγαλλιάζει
Ποῦ τὸν Τορκουάτο ἀδιάκοπα ἀγροικάει
Γιὰ τὴ σκληρὴ νὰ τρέμῃ, νὰ στενάζῃ
Καὶ τί νὰ κάμῃ μόνη μελετάει.
Τοὺς ἀρχηγοὺς εἰς τὸ συνέδριο κράζει·
Ἡ καταχθόνια σάλπιγγα ἀντηχάει,
Τρέχουν μεμιᾶς, πυκνόνουνε τὰ πλήθη
Κι' ὁ βασιλιᾶς τους πρῶτος ἐκινήθη.

Λέγει σ' αὐτοὺς «ὦ ἔνδοξοι, ὦ μεγάλοι,
Ποῦ τὴ δόξα τῆς κόλασις ποθεῖτε,
'Ατρόμητοι ἐδειχτήκατε 'ς τὴν πάλη
Κ' ἐλπίζω τώρα πάλι νὰ φανῆτε.
Ὁ υιός, ποῦ τοῦ Χριστοῦ ταὶς νίκαις ψάλλει,
'Σ τὴν φυλακὴν εὑρίσκεται, ὡς θωρεῖτε,
Δόξα, ἀδελφοί, μεγάλη μᾶς προσμένει
Ἂν ἰδικός μας ἠμπορῇ νὰ γένῃ».

«Τῆς κορασιᾶς, ποῦ ὁ Τάσσος ἐζητοῦσε
Κ' ἐγύριζε γι'αὐτὴ περίσσιους τόπους,
Ἕνας νὰ λάβῃ τὴ μορφὴ ἂν μποροῦσε,
Τὴ φορεσιά, τὸ μίλημα, τοὺς τρόπους

Καὶ νὰ τοῦ πῇ πῶς πάντα τὸν ποθοῦσε,
Ἀλλὰ γιὰ ν' ἀπατήσῃ τοὺς ἀνθρώπους,
Ἔδειχνε πῶς σκληρὰ τὸ νὲ μισάει,
Ἐνῷ μὲ τὴν καρδιὰ τὸν ἀγαπάει».

Ἀφ' τὴ χαρὰ σηκώθηκαν τὰ πλήθη
Κ' ἕνας μεμιᾶς τὰ χέρι του σηκόνει,
Τῆς Λεονώρας τὴ μορφὴν ἐντύθη
Καὶ τὰ φτερά του εἰς τὸν ἀέρα ἁπλόνει,
Σὰν κεραυνὸς εἰς τὸν αἰθέρα ἐχύθη,
Ἡ κεντημένη φορεσιὰ φουσκόνει,
Τρέχει γοργά, τὸν οὐρανὸ περνάει
Καὶ 'ς τὸ πλευρὸ τοῦ Τάσσου σταματάει.

Ὁ δυστυχὴς γιὰ λίγο ἀποκοιμήθη
Κ' ἐκεῖνος τρέχει εὐθὺς 'ς τὸ στοχασμό του·
Χαρὰ γλυκειὰ 'ς τὸ πρόσωπό του ἐχύθη
Ποῦ τὴ νὲ βλέπει ἀκόμη 'ς τ' ὄνειρό του.
Οἱ στεναγμοὶ πετιοῦνται ἀπὸ τὰ στήθη
Ποῦ τὴν θωρεῖ νὰ στέκῃ 'ς τὸ πλευρό του,
Ὅμως ξυπνᾷ, τὰ μάτια του γυρίζει
Κι' ἀφ' τὸ θυμὸ φωνάζει καὶ δακρύζει.

Κ' ἐνῷ παραλογᾷ, νάσου ἀγροικάει
Λεπτὴ φωνούλα ποῦ θερμὰ τὸν κράζει·
Γυρίζει σαστισμένος καὶ τηράει
Καὶ λυπημένη ἡ κόρη τὸν κυττάζει.
Ἀφ' τὴ χαρὰ θρηνεῖ, χαμογελάει
Τρέμει ποῦ τὴ σιμόνει, αὐτὴ στενάζει,
Γλυκὰ γελᾷ, τὰ χέρια της ἁπλόνει
Καὶ δυνατὰ τὸν Τάσσο περιζώνει.

Εὑρίσκονται κι' οἱ δύο σφικτὰ ἑνωμένοι
Χίλια φιλιὰ 'ς τὸ στόμα τοῦ προσφέρει,
Ἀναίσθητος ὡστόσο ὁ Τάσσος μένει
Καὶ μιὰ φωνὴ νὰ βγάλῃ δὲν ἠξέρει·
Τόσο σφικτὰ κρατιοῦνται ἀγκαλιασμένοι,
Ποῦ γιὰ νὰ ἰδῇ προβαίνει κάθε ἀστέρι·
Κι' ὅσα φιλιὰ 'ς τὸ πρόσωπο τοῦ δίνει
Τόσ' ἀχνάρια τῆς κόλασις τ' ἀφίνει.

Ἐνῷ τὸ νὲ φιλεῖ, νάσου ἀγροικάει
Τρομασμένος τὴν κόλασι σιμά του,
Κάνει νὰ φύγῃ, αὐτὴ τὸ νὲ βαστάει
Ποῦ πνίγεται ἡ φωνὴ 'ς τὸ λάρυγγά του·
Ὅσον αὐτὸς περισσότερο βογγάει
Τόσον ἀφρίζει ἡ κόλασις μπροστά του
Καὶ τόσο ἐκεῖνα τὰ φιλιὰ ἀντηχᾶνε,
Ποῦ θαρρεῖ πῶς στὸν ᾅδη μέσα νᾶνε.

Ὅσο μπορεῖ τραβιέται γιὰ νὰ φύγῃ
Κι' ἀφ' τὸν ἀγῶνα λίγο ξεκολλάει·
Ὅπου στραφῇ μπροστά του τὴν ξανοίγει
Κι' ὅσο μπορεῖ περσότερο πηδάει,
Ἀλλὰ τὸ στόμα μὲ τὸ στόμα σμίγει
Κι' ὅπου πατήσῃ σύψυχα βουλιάει·
'Σ τὴ χλαλοὴ μιὰ θύρα ἀνοιγοκλειέται
Καὶ ἡ θρησκεία μ' ἕνα σταυρὸ πετιέται.

Ἐμπρὸς εἰς τὸν Τορκουάτο εὐθὺς ἐστάθη
Κινῶντας τὸ σταυρὸ μ' ἀνησυχία,
Μόλις τὴν εἶδε ἡ κόλασις, ἐχάθη
Καὶ 'ς τὸ πλευρό του ἐκάθισε ἡ θρησκεία.
Ὁ δυστυχὴς μέσ' 'ς τῆς καρδιᾶς τὰ βάθη
Αἰσθάνεται κρυφὴ παρηγορία,
Κ' ἕνα δάκρυ 'ς τὸ μάτι του προβαίνει
Πῶς μέσ' 's τὴ γῆ πανέρημος δὲ μένει.

Στέφανος Μαρτζώκης.

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΔΥΤΙΚΩΝ
ΕΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΩ
ΕΠΙ ΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ
(1685 — 1800).

Πλήρεις ἐκτάκτου χριστιανικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἀθρόοι ἐλάμβανον τὰ ὅπλα οἱ χριστιανοί, ὅπως δράμωσιν εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ νὰ ἐλευθερώσωσι τὸν Τάφον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἶνε ὅμως ἱστορικὴ ἀλήθεια ὅτι οὐχὶ πάντες οἱ χριστιανοὶ ἐκινοῦντο ὑπὸ χριστιανικοῦ ζήλου. Οἱ μὲν ἀπέβλεπον εἰς πολιτικοὺς λόγους, οἱ δὲ εἰς ἐμπορικοὺς σκοποὺς καὶ ἄλλοι πάλιν εἰς ποταπὰς ἰδιοτελείας. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ ἁπλούστεροι καὶ φύσει θεοσεβεῖς, ἐπίστευον ὅτι ἐπρόκειτο περὶ θεαρέστου ἐκστρατείας καὶ ἐφαντάζοντο ὅτι διὰ τῆς συμμετοχῆς των ἤθελον ἀποκτήσει λαμπρὰν θέσιν εἰς τὰς οὐρανίους μονάς. Τῇ ἀληθείᾳ ἀποροῦμεν διατὶ ὁ γερμανὸς ἱστορικὸς Heeren [1] ἐφάνη τόσον συνηγορῶν ὑπὲρ τῶν Σταυροφόρων καὶ διατὶ τινὲς τόσον ἐξεθείασαν ἀνθρώπους, ὧν οἱ πλεῖστοι, ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ, διέπραξαν πολλὰ ἄτοπα. Ὁ πρακτικὸς ὅμως ἄγγλος Robertson [2], ἂν καὶ κληρικός, ἀποφαίνεται ὅτι πολιτικοὶ καὶ ἐμπορικοὶ λόγοι ἐκίνησαν τοὺς ἀγωνιστὰς τοῦ Χριστοῦ. Βεβαίως, νομίζομεν ὅτι παραδεκτέα δὲν εἶνε πάντα τὰ δεινά, ἅτινα διακρίνει ὁ Mosheim [3], οὐδὲ ὀρθὴ ἡ μέση ὁδός, ἣν ἀκολουθεῖ ὁ Herter [4].

Οἱ στρατιῶται τοῦ Χριστοῦ ἀπέτυχον τοῦ πραγματικοῦ σκοποῦ αὐτῶν, οἱ πρακτικώτεροι ὅμως ὠφελήθησαν καὶ ἐπέτυχον τοῦ σκοπουμένου. Τὸ ἐμπόριον, ἡ ναυτιλία, ἡ μεσαία τάξις ἔλαβον νέαν ζωήν [5]. Οἱ Πάπαι δὲν ἠδυνήθησαν καὶ μέχρι τῆς Ἀνατολῆς νὰ ἐπεκτείνωσι

[1] *Essai sur l'influence des Croisades.* Paris 1808, κατὰ μετάφρασιν τοῦ Villers.

[2] *History of reign of the emperor Charles,* ἐν τῇ εἰσαγωγῇ.

[3] *Institutiones historiae ecclesiasticae* σελ. 341.

[4] *Idées sur l'histoire du genre humain* Paris 1821, κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Luinet.

[5] Πρβλ. Cibrario *Della Economia politica del Medio Evo* — Boccardo. *Storia del Commercio, dell'Industria e dell' Economia Politica* κ τ.λ.

τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν, ἀλλ' οἱ πρακτικώτεροι εἶχον μαντεύσει ὅτι ἡ ὡραία ἡμῶν χώρα ἦτο ἐπιτηδεία πρὸς πᾶσαν ἐμπορίαν καὶ ὅτι ἐκ τῆς χώρας ἡμῶν ἡ πατρὶς αὐτῶν θὰ ἐπωφελεῖτο διττῶς, ὑλικῶς τουτέστι καὶ ἠθικῶς. Ὑλικῶς μὲν διὰ τῶν νέων ἐπιχειρήσεων, καὶ τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ ἐμπορίου, ἠθικῶς δέ, διότι καὶ ἐκ τῆς χώρας μας καὶ ἐξ ἁπάσης τῆς Ἀνατολῆς νέας θὰ ἠρύοντο γνώσεις. Ὅμως ἐκ πάντων τῶν ἐπιχειρηματιῶν τῆς Δύσεως τὰ μάλιστα ὠφελήθησαν ἐμπορικῶς οἱ Ἰταλοί, ὡς ὁ Γερμανὸς Heyd ἀπέδειξεν[1].

Ἡ ἱστορία τοῦ ἐμπορίου ἀπὸ τῶν Σταυροφοριῶν εἶνε ἀληθὲς ὅτι εἶνε, κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος, ἰταλικὴ ἱστορία, ἀλλ' ἐκ τῶν Ἰταλῶν, τέλος, τὰ πρωτεῖα ἔλαβον οἱ κερδαλεόφρονες Ἐνετοί, ἕνεκα τῆς πολιτικῆς δεινότητος, τοῦ πρακτικοῦ νοῦ, καὶ τῆς ἱκανότητός των[2].

Καὶ ἡ Γένουα ἐγένετο κυρίαρχος ἑλληνικῶν χωρῶν, εἶχε ναυτικὸν καὶ ἀπέκτησε πολλὴν φήμην εἰς τὸ ἐμπόριον, ὥστε γνωστὴ εἶνε ἡ παροιμία *Genuensis ergo mercator*. Ἀλλ' ἡ ἀντίζηλος αὕτη τῆς Ἐνετίας, ἐνόησε τέλος ὅτι τὰ πρωτεῖα ἐν Ἑλλάδι καὶ Ἀνατολῇ ἀνῆκον εἰς τὴν Ἐνετίαν.

Ἡ πολιτικὴ τῆς Ἐνετίας, ὅσον παλίντροπος καὶ παλίμβουλος καὶ ἂν ἐθεωρεῖτο, δὲν ἔφερεν εἰς ὄλεθρον τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ τὴν Ὀρθοδοξίαν. Ἐξ ὅλων τῶν δυτικῶν πολιτειῶν τῶν πονηρῶν ἐκείνων χρόνων, ἡ Ἐνετία ἦτο ἡ καλλιτέρα, ἡ μᾶλλον συνετή, καὶ ἀνεξίθρησκος ὡς αἱ νεώτεραι ἱστορικαὶ μελέται ἀποδεικνύουσι.

Λυπηρὸν ὅμως εἶνε ὅτι, ἐνῷ ἡ Δύσις ὠφελήθη ἐκ τῆς ἐπιμιξίας μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ πάσης τῆς Ἀνατολῆς, ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν ἐφάνη ἱκανὸς ν' ἀνακτήσῃ νέας δυνάμεις ἐκ τοῦ νεωτέρου δυτικοῦ πολιτισμοῦ. Ἀνωφελεῖς ἔριδες, διχόνοιαι, πάθη, μῖσος ἐνίοτε ἀδικαιολόγητον κατὰ τῆς Δύσεως, ἐπετάχυνον τὴν καταστροφὴν τῆς ἡμετέρας χώρας. Ἐκ διαλειμμάτων ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ ζητήματος ἐδώσαμεν ἀφορμὰς ἐπιθέσεως. Τὰ λάθη ἡμῶν ταῦτα καὶ ἡ φιλαρχία καὶ ἡ πλεονεξία τῆς Δύ-

[1] Ἡ ἀξία παντὸς ἐπαίνου μελέτη τοῦ Heyd ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft, herausgegeben von der Staatswirtchschaftlihen Facultat in Tubingen (1858—1864), ἥτις τῷ 1866 διεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου συγγραφέως καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν ἰταλικῇ μεταφράσει ὑπὸ τοῦ S. Muller ὑπὸ τὸν τίτλον: Le Colonie Commerciali degli Italiani in Oriente nel medio Evo. Τῷ 1879 ἐδημοσιεύθη γερμανιστὶ φέρον τὸν τίτλον Geschichte der Levantebandels in Mittelalter καὶ ἐν γαλλικῇ μεταφράσει, ἣν μετὰ προσθήκης ἀκολούθως ἐδημοσίευσεν ὁ Furey Raynaud.

[2] Πρβλ. Cibrario, Roccardo, Heyd καὶ τὸ πόνημα τῆς ἀγγλίδος Oliphant τιτλοφορούμενον ***The Makers of Venice.***

σεως ἐπήνεγκον τὸν ὄλεθρον τοῦ βυζαντινοῦ κράτους· τὸ εὐτύχημα ὅμως εἶνε ὅτι οὐδεὶς τῶν κατακτητῶν ἠδυνήθη νὰ καταστρέψῃ ἄρδην τὸ ἑλληνικὸν αἴσθημα καὶ τὸν πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὸ ἐθνικὸν ἰδεῶδες ἔρωτα.

Ἐκ τῶν ὑστέρων ἀποδεικνύεται ὅτι ὅλοι οἱ τῶν ἄγαν ὀρθοδόξων φόβοι περὶ ἐκλατινίσεως τῶν Ἑλλήνων ἦσαν μάταιοι. Λατινόφρονες ἡγεμόνες κατέλαβον τὴν Κρήτην, τὴν Ῥόδον, τὴν Κύπρον, τὴν Χίον, τὴν Ἑπτάνησον, ἀλλ' οἱ κάτοικοι διεφύλαξαν τὴν συναίσθησιν τῆς ἑλληνικῆς καταγωγῆς καὶ τῆς θρησκείας τῶν πατέρων των, καὶ μάλιστα οἱ πλεῖστοι τῶν λατίνων ἠσπάσθησαν, σὺν τῷ χρόνῳ, τὴν ὀρθοδοξίαν, τὴν σήμερον δὲ μόνον ὀλίγαι χιλιάδες δυτικοὶ ὑπάρχουσιν ἐν Ἑπτανήσῳ, ἐν Σύρῳ, ἐν Τήνῳ, ἐν Θήρᾳ καὶ ἀλλαχοῦ.

* * *

Εἶνε ἀληθὲς ὅτι οἱ Ἑνετοὶ κατὰ τὰς Σταυροφορίας δὲν ἐπέδειξαν θρησκευτικὸν ἐνθουσιασμόν, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ συμφέροντος τῆς πατρίδος των δὲν ἔμειναν ἀδιάφοροι καὶ ἁπλοῖ θεαταί· ἔλαβον τὰ ὅπλα καὶ συνέδραμον τοὺς στρατιώτας τοῦ Χριστοῦ, ὅπως μὴ χάσωσι τὴν εὐκαιρίαν τῆς ὠφελείας [1]. Κατὰ τὴν πρώτην Σταυροφορίαν, μεταξὺ τῶν Ἑνετῶν, ἦσαν καὶ δύο υἱοὶ τοῦ Δόγη, ἐπίσκοπος ὁ εἷς καὶ πολεμιστὴς ὁ ἕτερος, συμβολίζοντες οὕτως ὅτι ὁ ἀγὼν ἦτο ὑπὲρ τῆς θρησκείας καὶ τῆς πατρίδος [2]. Εἰς τοὺς Ἑνετοὺς ἡ ἰδέα τῆς ἐκστρατείας εἰς τὴν Παλαιστίνην εἶχεν ἐπέλθει καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Δόγη Ὀρδελάφου Φαλιέρη (1102—1116), ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἰδέα συνεδέετο πάντοτε ἐν τῇ ψυχῇ των μὲ τὴν τοῦ συμφέροντος τῆς πατρίδος. Διὸ ἐργασθέντες ἠδυνήθησαν νὰ συνάψωσι νέας ἐμπορικὰς σχέσεις, νὰ κατακτήσωσι νέας χώρας καὶ ν' ἀρυσθῶσι νέας ἠθικὰς δυνάμεις [3]. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἡ ἰδέα τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἁγίου Τάφου εἶχε παραμεληθῆ· ἀλλ' εἰς αὐτὴν ἔδωκε νέαν ζωὴν ὁ Πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Γ'. Ἡ Γαλλία ἠσπάσθη ἐκθύμως αὐτὴν καὶ εἰς Ἑνετίαν ἀφίκετο πρεσβεία τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ Χριστοῦ, ἧς προΐστατο ὁ Βιλλεαρδουῖνος καὶ ἥτις συνωμολόγησε συνθήκην μετὰ τοῦ φιλοπάτριδος Δόγη Ἐρρίκου Δανδόλου. Οἱ ὅρκοι δὲν ἐτηρήθησαν ἀκριβῶς ἐκ μέρους τῶν Ἑνετῶν, οἵτινες ἐπολιτεύθησαν πρὸς ἴδιον ὄφελος μᾶλλον ἢ πρὸς ἀπελευ-

[1] *Venezia e le sue Lagune* τομ. Α'. μερ. Α'.— Sanudo. *Storia Civile e politica di Venezia.*

[2] *A. Morosini. Imprese e spedizioni di* Terra Santa σελ. 15.

[3] Πρβλ. P. G. Molmenti. *Storia di Venezia nella vita privata.* Τορῖνον 1885 κεφ. VIII. Τοῦ ἰδίου *La Dogheressa di Venezia.* Τορῖνον 1884, κεφ. III.

θέρωσιν τοῦ ἁγίου Τάφου. Ὁ Δάνδολος παρέχων δείγματα θαυμαστῆς φιλοπατρίας καὶ σταθερᾶς θελήσεως, ἀνέλαβεν εἰς ἡλικίαν ἐννενήκοντα καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν καὶ ἐνῷ ἦτο σχεδὸν ἀόμματος, τὴν ἀρχηγίαν τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῆς Ἐνετίας. Ὁ Πάπας ἐπεκύρωσε τὴν σύμβασιν τὴν μεταξὺ Ἐνετῶν καὶ Σταυροφόρων, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι οὗτοι δὲν θὰ πολεμήσωσι κατὰ χριστιανῶν, παρεκτὸς ἐὰν χριστιανοὶ ἀντετάσσοντο εἰς τὸ ἐπιχείρημα κακοβούλως· καὶ τότε ὅμως πάλιν δὲν ἐπετρέπετο νὰ πολεμήσωσιν εἰμὴ τῇ συναινέσει τῶν συστρατευόντων Ἀποστολικῶν ἐπιτρόπων. Ἐκ τούτων φαίνεται ὅτι ὁ Πάπας ἀπηγόρευε πᾶσαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιχείρησιν. Ὁ Δάνδολος ἀπέπλευσεν ἀποκρύπτων τοὺς σκοπούς του, οἵτινες ὅμως δὲν ἐβράδυναν νὰ φανερωθῶσιν. Οἱ σύμμαχοι ἠγκυροβόλησαν εἰς Ζάραν, ἡ πόλις κατεστράφη καὶ ἡ Ἐνετία ἔλαβε τὴν μερίδα τοῦ λέοντος. Καὶ εἰς τὰ κατόπιν γενόμενα, τὸ σπουδαιότερον κέρδος ἐσφετερίζοντο οἱ Ἐνετοί· ὀλίγιστα ὠφελοῦντο οἱ Γάλλοι βαρῶνοι καὶ σχεδὸν τίποτε ὁ κοινὸς τῶν Σταυροφόρων ὅμιλος. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ρώμης ἀργὰ ἐνόησεν ὅτι ἐπλανήθη. Τοῦ Δανδόλου τὸ ἰδιοτελὲς σχέδιον ἐξετελέσθη καὶ ἡ Ἐνετία ἐγένετο κάτοχος νέων μερῶν καὶ ἡ Ἐνετικὴ σημαία ἐκυμάτισεν ἐπὶ τῶν φρουρίων τοῦ Βυζαντίου, καὶ ὁ Δόγης τῆς Ἐνετίας προσέθηκεν εἰς τοὺς τίτλους καὶ τὸν ἑξῆς: Dominus quartae partis et dimidiae Imperii Romani. Ἡ ἐνετικὴ ἰσχὺς ἐβασίλευσεν ἔκτοτε εἰς τὴν Ἀνατολήν. Οἱ Ἐνετοὶ ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ Βυζαντίου ἔζων πλέον αὐτόνομοι, ὡς ἐν ἰδίᾳ πόλει, καὶ ὡς πρακτικώτατοι, κατώρθωσαν νὰ παγιώσωσιν ἑαυτοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ νὰ διασώσωσί τινας τῶν κατεστραμμένων χωρῶν πολὺν χρόνον μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν παντελῆ κατάληψιν τῶν λοιπῶν φραγκικῶν κατακτήσεων. Ἐπαρχίαι τοῦ Δυρραχίου, παράλιά τινα τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τῆς Προποντίδος, ἡ Νικόπολις, αἱ Κυκλάδες, αἱ Σποράδες καὶ Ἰόνιοι νῆσοι, μέρη τινὰ τῆς Πελοποννήσου καὶ ἄλλαι πρὸς τούτοις χῶραι μνημονεύονται ὡς περιελθοῦσαι εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἐνετῶν [1]. Οἱ Ἐνετοὶ προσεπάθουν πάντοτε νὰ κατακτήσωσι πόλεις, νήσους, καὶ χώρας ἐν γένει παραθαλασσίους χάριν τοῦ ἐμπορίου καὶ ναυτικῆς ὑπεροχῆς. Ἐκτὸς τῶν διὰ τῶν ὅπλων κατακτήσεων καὶ διὰ χρημάτων ἐγένοντο κύριοι ἀξιολόγων χωρῶν. Ἡγό-

[1] Tafel καὶ Thomas. *Urkunden zur alteren Handels und Staatsgeschiche von Venedig* Α'. 464 καὶ ἑξῆς· P. Rannusio. *Della Guerra di Constantinopoli per la restitutione degli Imperatori Comneni fatta dai Sig. Venetiani.* Βενετίᾳ 1604 σελ. 121, 201, 202 κλ.

ρασαν τὴν Κρήτην παρὰ τοῦ Βονιφατίου, μαρκησίου τοῦ Μονφερράτου [1].

Ὡς ὀξυδερκεῖς ἐνόησαν ὅτι αἱ μακριναὶ κατακτήσεις ἐξασθενίζουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις, διὸ ἐσκέφθησαν, νὰ καθυποβάλωσι καὶ νὰ διατηρήσωσιν ἐν ὑποτελείᾳ χώρας καὶ νήσους, καὶ ἐκήρυξαν ὅτι παρεχωρεῖτο ἡ χωροδεσποτεία πρὸς οἱονδήποτε τῶν Ἐνετῶν ἢ τῶν φίλων τῆς Ἐνετικῆς πολιτείας, ὅστις ἤθελεν ἐπιχειρήσει, ἰδίοις ἀναλώμασι, τὴν κατάκτησιν, ἐφ' ὅρῳ νὰ ἀναγνωρίζῃ τὴν Ἐνετίαν ὡς ἐπικυρίαρχον. Τούτου ἕνεκα πολλαὶ ἑλληνικαὶ νῆσοι περιῆλθον εἰς τὴν κτῆσιν φιλοδόξων ἢ τυχοδιωκτῶν, οἵτινες ἔλαβον τίτλους δουκῶν, κομήτων, μαρκησίων καὶ ἦσαν ἀληθεῖς ἡγεμόνες, ἐνῷ ἐν Ἐνετίᾳ θὰ ἦσαν ἁπλοῖ πολῖται. Οὐ μόνον οἱ ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ γυναῖκες ἀπέκτησαν ἀξιώματα καὶ ἐξουσίαν ἰδίαν. Ἡ χήρα τοῦ Μαρίνου Δανδόλου, ἔλαβε τὸ ἥμισυ τῆς νήσου Ἄνδρου καὶ ἡ Φλωρεντία Σανούδου (1362) ἀνῆλθεν εἰς τὸ δουκικὸν ἀξίωμα τοῦ Αἰγαίου, ἡ κόρη αὐτῆς Μαρία ἔλαβε τὴν Ἄνδρον καὶ ἑτέρα Φλωρεντία Σανούδου (1376) ἔλαβε τὴν Μῆλον. [2] Διό, ὀρθῶς ἡ Ἐνετία τὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατάλυσιν ἐθεώρησε μέγα γεγονός, ὥστε ἐν τῷ τότε ἐν Ἐνετίᾳ παρεκκλησίῳ (Capella) τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἀπεικόνισαν εἰς τὸν τοῖχον τὴν ἅλωσιν τοῦ Βυζαντίου καὶ κατ' ἔτος, τῇ 6 Δεκεμβρίου, παρευρίσκετο εἰς τὴν λειτουργίαν ὁ τῶν Ἐνετῶν Δόγης [3].

Βεβαίως διὰ τὴν Ἰταλίαν τὸ μᾶλλον ἀξιοσημείωτον γεγονὸς ἦτο ἡ τετάρτη Σταυροφορία, καθότι δι' αὐτῆς ἄρχεται διὰ δευτέραν φορὰν [4]

[1] Sanudo. *Vitae ducorum venetorum* κτλ., παρὰ Μουρατόρῃ *Rer. Ital. Scrip.* τόμ. XXI.

[2] Ὁ ἐπιφανὴς φίλος μας ἱστορικὸς Molmenti ἐπὶ λέξει λέγει «......In tal guisa la donna (Ἐνετὶς) non più soggetta al marito, ma sovrana di sè e delle cose sue, e che ha diritti da far valere e da diffendere, appare sotto un nuovo aspetto e porta con sè un altro ordine di vicende e d'idee. *(La Dogaressa di Venezia* σελ. 100).

[3] P. Ramnusio. *Della Guerra di Costantinopoli* κτλ. σελ. 205.

[4] Λέγομεν διὰ δευτέραν φοράν, καθότι, ὡς γνωστόν, οἱ Ῥωμαῖοι τὸ πρῶτον μετέβαλον, οὕτως εἰπεῖν, τὴν Μεσόγειον εἰς λιμένα των (πρβλ. Enrico Criscuolo: *La Sovranità degli Stati sulle Acque*, Napoli 1886) καὶ ἐπενήργησαν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος. (Πρβλ. Hertzberg. *Geschichte Griechenlands unter der Herrschaft der Römer* Halle 1866 — 1875.—Petit de Julleville, *Histoire de la Grèce sous la Domination Romaine* Paris 1876). Ἀλλὰ μεταξὺ Ῥώμης καὶ Ἀθηνῶν καὶ πρὸ τῆς ῥωμαϊκῆς κατακτήσεως ὑπῆρξε σχέσις καὶ ἐκ τῆς χώρας ἡμῶν οἱ Ρωμαῖοι ἐπωφελοῦντο (Πρβλ. Hinstin. *Romains à Athènes avant l'Empire*, Paris 1877).

ἡ ἡγεμονία τῶν Ἰταλῶν εἰς τὴν Μεσόγειον. Ἀλλὰ διὰ τὴν Ἑλλάδα ἡ Σταυροφορία αὕτη ἦτο φοβερωτάτη, καθότι μετὰ τὴν ῥωμαϊκὴν κατάκτησιν οὐδὲν ἄλλο γεγονὸς τοσοῦτον μετέστησε τὰ πράγματα, τοσοῦτον ἐπενήργησεν ἐπὶ τῶν πνευμάτων, τῆς γλώσσης, τῶν ἐθίμων καὶ τῆς ὅλης τῆς Ἑλλάδος τύχης. Μετ' αὐτὴν ἱδρύεται ἡ ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἱπποτικὴ πολιτεία τοῦ μεσαίωνος ἐν ὅλῳ τῷ ἰδιοτύπῳ αὐτῆς χαρακτῆρι.

Διὰ τῆς καταλύσεως τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας εἰς νέαν ἐποχὴν τὸ δυστυχὲς τῶν Ἑλλήνων γένος εἰσέρχεται [1], ἐποχὴν ταπεινώσεως καὶ δοκιμασίας, μίσους καὶ παθῶν, ἀσκεψιῶν καὶ περιφρονήσεων. Ἡ Κωνσταντινούπολις γίνεται καὶ πάλιν ἑλληνικὴ ἐπὶ δύο μόνον αἰῶνας, ἀλλ' ἡ ἄλλη Ἑλλὰς καὶ αἱ νῆσοι καταπλημμυρίζονται ὑπὸ ξένων ἀρχόντων.

* *
*

Ἡ Πελοπόννησος, ἥτις εἶνε τὸ θέμα τῶν ἱστορικῶν τούτων σημειώσεων, ἀπετέλεσε τὸ λεγόμενον πριγκιπᾶτον τῆς Ἀχαΐας, ὅπερ ἦτο ἡ σπουδαιοτέρα τῶν ἐν Ἑλλάδι φραγκικῶν κτήσεων καὶ περιῆλθεν ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Γουλιέλμου Champ—Litte τοῦ ἐν τῷ χρονικῷ τοῦ Μωρέως καλουμένου Καμπανέσου (Champenois), ὅστις τῇ βοηθείᾳ τοῦ Βιλλαρδουΐνου ἐξεπόρθησε τὸ ἥμισυ τῆς Πελοποννήσου καὶ διένειμεν εἰς δώδεκα Βαρωνίας. Ἀλλ' ὁ σκοπὸς ἡμῶν δὲν εἶνε νὰ ἐξιστορήσωμεν τὰ ἐν Πελοποννήσῳ συμβάντα ἐπὶ τῶν Φράγκων ἢ μᾶλλον τῶν ἐπὶ τῶν χρόνων ἐκείνων Ἑνετῶν· ἀπέχομεν ἐπίσης νὰ ἐξιστορήσωμεν τὴν τῆς Ἑλλάδος κατοχὴν ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν εἰς τοὺς μετέπειτα αἰῶνας. Μόνον τῇ ὁδηγίᾳ τῶν ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς Δυτικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου σῳζομένων ἐπισήμων ἐγγράφων καὶ ἄλλων τῆς ἐποχῆς ἐπισήμων ἐντύπων κατηρτίσαμεν καὶ δημοσιεύομεν μικρὰν συμβολὴν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Πελοποννήσου ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος μέχρι τοῦ τέλους τοῦ δεκάτου ὀγδόου. Πρόκειται ὅμως μόνον περὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ δυτικοῦ κλήρου κατὰ τὴν τελευταίαν (1685—1715) ἐνετικὴν κατοχὴν καὶ περὶ τῆς πολιτείας

[1] Πρβλ. Ῥωμανοῦ. Ἱστορικὴ μελέτη περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι Φραγκοκρατίας καὶ τῶν Παλατίνων Κομήτων κτλ. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ Γρατιάνου Ζώρζη τοῦ Χόπφ. Ὅρα καὶ τὰ ἔργα τοῦ Χόπφ. Τινὲς τῶν ἡμετέρων καὶ ξένων κατέγειναν εἰς τὴν μελέτην τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ δυστυχῶς εἰσέτι δὲν ἐδημοσιεύθη πλῆρες καὶ ἀκριβὲς περὶ αὐτῆς πόνημα.

τῆς ἀνεξιθρήσκου κυβερνήσεως καὶ περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐνεργείας τοῦ ἰδίου κλήρου ἐπὶ τῆς τελευταίας τῶν Τούρκων κατοχῆς.

Τὴν ἐποχήν, εἰς ἣν ἀνάγεται ἡ ἡμετέρα μελέτη ἡ θαλασσοκράτειρα Ἑνετία δὲν διετέλει πλέον ἐν τῇ ἀκμῇ της, ἐξασθενήσασα ἐκ τῶν πολυχρονίων πολέμων ἀφ' ἑνός, καὶ ἐκ τῆς παρακμῆς τοῦ ἐμπορίου της ἀφ' ἑτέρου, ἕνεκα τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἀμερικῆς καὶ τοῦ Εὐέλπιδος ἀκρωτηρίου Ἀλλ' ἂν εἶχε παρέλθει ἡ ἀκμή της, διέσωζεν ὅμως ἡ Ἑνετικὴ δημοκρατία καὶ συναίσθησιν καὶ θάρρος. Τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἑνετίας κατέπεσεν ἀρκετὰ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Κρήτης (1669), εἰ καὶ ἀπεζημιώθη ἀνακτήσασα τὴν Πελοπόννησον. Ἀλλὰ κατὰ τὰς τελευταίας αὐτῆς λάμψεις ἀνέδειξε τὸν Φραγκῖσκον Μοροζίνην (1684—99) καὶ τὸν Ἄγγελον Ἔμον (1684—86). Ἡ Ἑνετία ἀνακτήσασα διὰ τελευταίαν φοράν, τῇ ὁμοφώνῳ συμπράξει ὅλων τῶν τάξεων τοῦ ἔθνους, τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας, εἶχεν ἄλλους σκοπούς. Τὰ πράγματα εἶχον μεταβληθῇ. Δὲν ὑπῆρχε τιμαριωτικὸν σύστημα καὶ ἱππόται· ἄλλη διοίκησις ἐδεσπόζει, ἄλλαι προσδοκίαι, ἄλλαι ἐλπίδες. Ἡ Πελοπόννησος περιῆλθεν εἰς τὰς ἑνετικὰς χεῖρας ἐν ἀθλίᾳ καταστάσει. Καὶ ὅμως ἡ καλὴ κυβέρνησις τὰ πάντα κατορθοῖ καὶ πάντα τὰ ἐμπόδια ὑπερπηδᾷ. Ἡ εὐημερία δὲν ἤργησε νὰ βασιλεύσῃ, σχετικὴ πάντοτε καὶ ἀνάλογος πρὸς τοὺς πονηροὺς ἐκείνους χρόνους καὶ πρὸς τὴν κατάστασιν τὴν ἐπακολουθήσασαν μετὰ τὸν πεισματώδη καὶ αἱματηρὸν πόλεμον.

* * *

Ἀμέσως μετὰ τὴν κατάκτησιν, οἱ Ἑνετοὶ ἔπεμψαν εἰς τὴν Πελοπόννησον τρεῖς εὐπατρίδας ἱκανοὺς διὰ τὴν πρώτην τακτοποίησιν τῆς χώρας, καλουμένους Συνδίκους Καταστιχωτὰς (Sindici Catasticatori), τοὺς Ἰωάννην Ρενιέρην [1], Μαρῖνον Μιχιὲλ καὶ Δομίνιγον Γρίττην. Ἡ τακτικὴ μορφὴ τῆς διοικήσεως ἤρχισε σχεδὸν ἀμέσως [2].

[1] Ὁ Ρενιέρης ἀσθενήσας ἀπέθανε.

[2] Πλήρη ἱστορίαν τῆς ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν κατοχῆς τῆς Πελοποννήσου δὲν ἔχομεν. Ὁ Ranke ἐδημοσίευσε μικρὰν μελέτην, ἥτις ἐξελληνίσθη ὑπὸ τοῦ ἐπιφανοῦς ἐπιστήμονος καὶ λογίου κ. Π. Καλλιγᾶ. Ἀλλ' οἱ καταγινόμενοι εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν πρέπει νὰ διαφυλάττωσι μνήμην εὐγνώμονα εἰς τὸν διαπρεπῆ ἱστορικὸν κ. Σ. Λάμπρον, ὅστις ἐδημοσίευσε λαμπρὰν ὕλην ἐν ταῖς Mittheilungen des K. deutschen archeologischen institutes, ἐν τῷ *Δελτίῳ τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος, ἐν τοῖς ἱστορικοῖς μελετήμασι* καὶ ἀλλαχοῦ· Τούτου ἕνεκα ἐλπίζομεν ὅτι ἐν τῷ προσεχῶς δημοσιευθησομένῳ του τόμῳ τῆς *Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος* θὰ περιλάβῃ τὰ δέοντα καὶ περὶ τῆς σπουδαίας ταύτης περιόδου.

Ἓν τῶν σπουδαιοτέρων ζητημάτων ἦτο τίνι τρόπῳ ἐν τῷ μέλλοντι νὰ βεβαιοῦται ἡ προσωπικὴ κατάστασις τῶν ἀτόμων, ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ γάμου καὶ τῆς γεννήσεως, πρὸς τούτοις δὲ νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἡ ἐπίσημος ἀπόδειξις περὶ τοῦ θανάτου αὐτῶν. Ὁ θεσμὸς τῶν ληξιαρχείων δὲν ὑπῆρχε τότε ὡς ἔχει σήμερον, ἀλλ' εἰς τὸν κλῆρον ἀνετίθετο ἡ φροντὶς περὶ βεβαιώσεως τῶν γεννήσεων, γάμων καὶ ἀποβιώσεων ἐν τοῖς βιβλίοις τῶν ἐνοριῶν. Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο τὸ τόσον σπουδαῖον ἐπεκράτει πρότερον ἐν Πελοποννήσῳ πλήρης ἀταξία. Οὐδεὶς ἐγνώριζε τὸ πραγματικὸν ἔτος τῆς γεννήσεώς του, συχνότατα δὲ ἠγείροντο ζητήματα περὶ γνησιότητος τέκνου ἢ γάμου[1] Διὸ ἐξεδόθη νόμος ἐγχώριος περὶ ἀναγραφῆς τῶν γεννήσεων, γάμων καὶ ἀποβιώσεων ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων καὶ δυτικῶν ἱερέων τῶν ἁρμοδίων νὰ συντάττωσι τοιαύτας πράξεις. Ὁ νόμος ἐδημοσιεύθη ἰταλιστὶ καὶ ἑλληνιστί, καὶ οἱ ἁρμόδιοι ἐφημέριοι ἀντέγραψαν αὐτὸν εἰς τὰ βιβλία, εἰς ἃ ἐπρόκειτο νὰ γείνῃ ἡ ἀναγραφή. Ὅπως ὁ ἀναγνώστης λάβῃ ἰδέαν τινὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐπισήμου γλώσσης τῶν χρόνων ἐκείνων ἐν Πελοποννήσῳ, δημοσιεύομεν τὸν ἐν λόγῳ νόμον, ὡς ἔχει, μὴ τηρήσαντες μόνον τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ πρωτοτύπου. Ἰδοὺ ὁ νόμος:

«Δοσμένη ἀπὸ ταῖς ἄκραις ἀποφάσεις τοῦ Ὑψηλοτάτου Σενάτου εἰς »Ἐμᾶς τοὺς Συντίχους καὶ Καταστιχαδώρους τοῦ Μωρέως ἡ ἐξουσία »νὰ ὀρδινιάσωμεν τὸν πλέον χρήσιμον τρόπον ὃ διὰ τὴν Κυβέρνησιν »ἐτουνοῦ τοῦ βασιλείου χαρισμένου ἀπὸ τὴν ἄνωθεν ἐλεημοσύνην τῶν »ἀνικήτων ἁρμάτων τῆς Γαληνοτάτης Αὐθεντίας καὶ γνωρίζοντας τὸ »χρειαζόμενον δικαίωμα τοῦ Πρέντζιπε νὰ ἠξεύρῃ τὸ μέτρον τοῦ νέου »λαοῦ, ὃ διὰ νὰ τὸν κάμῃ νὰ ἀπολαύσῃ τὰ ἔργα τῆς πατρικῆς του »ἀγάπης καὶ ὃ διὰ νὰ ἀλλάξῃ ἀπ' αὐτοὺς εἰς ταῖς χρείαις του τὰ »πρεπούμενα καὶ δικάσῃ μία τῶν ἔργων καὶ πιστώσῃ τῶν λοιπῶν μὲ »τὴν ἐξουσίαν τοῦ Συντιχάτου μας, ἀποφασίζομεν πῶς ἀπὸ τῶν ἀρα»ζονάτων μας νὰ δοθῇ καθ' ἑνοῦς ἀπὸ τοὺς παπάδες τῶν ἐνοριῶν καὶ »ἐκκλησιῶν ἐτουνῆς τῆς χώρας καὶ τῆς περιοχῆς της καὶ ἀκόμη εἰς »τοὺς ἄλλους ἱερεῖς τοῦ βασιλείου ἕνα λίμπρο μὲ φύλλα μετρημένα ὃ »διὰ νὰ γράφουσιν ἀπάνω εἰς αὐτὰ ἐπιμελῶς ὅλα τὰ παιδία ἀρσενικὰ »καὶ θηλυκὰ ὁποῦ θέλουσι γεννηθῇ μὲ τὰ ὀνόματα καὶ παρονόματα »τῶν γονέων τους καὶ ταῖς παντριγιαῖς ὅλαις ἐκείνων, ὁποῦ εὐλογοῦν»ται, γράφοντας τὸ ὄνομα τοῦ γαμπροῦ καὶ τῆς νύμφης καὶ περιγρά»φοντας ἀκόμη ὅλους τοὺς ἄντρας καὶ γυναῖκας καὶ παιδία εἰς ποίαν

[1] **Filza diversorum** παρὰ τῷ ἀρχείῳ τῆς Δυτικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου.

»ἡλικίαν καὶ πόσον χρόνων ἀποθνήσκουσι καὶ τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου »τους. Ἀκόμη νὰ γράφουσι καὶ ὅσαις ψυχαὶς τώρα εὑρίσκουνται εἰς »τὴν ἐνορίαν καθενός. Καὶ ὃ διὰ νὰ ἔχουσι εἰς κάθε καιρὸν οἱ αὐθεν»τάδες οἱ Σύντιχοι καὶ οἱ προβεδῶροι[1] εἴδησιν ἀνίσως καὶ γίνεται »ἐτούτη τους ἡ ὀρδινία μὲ ὑποταγὴν ἀπὸ τοὺς παπάδες ἀποφασίζουσι »πῶς οἱ αὐτοὶ ἱερεῖς νὰ κάνουσι κάθε χρόνον ἕνα (sic) ξεκάθαρες τῶν »λίμπρων τῶν γεννημένων καὶ ἀποθαμένων θηλυκῶν καὶ ἀρσενικῶν, ὃ »διὰ νὰ εἶνε πρεζεντάδες, καὶ λείποντας οἱ παπάδες νὰ μὴν κάνουσι »τὸ παρόν, ὡς τοὺς προστάζομεν, θέλουσι πέσει εἰς τὰς πλέον δεινὰς »τιμωρίας, καὶ ἐτούτη μας ἡ ὀρδινία θέλει εἶσθαι περιγραμμένη εἰς τὸ »βιβλίον ὁποῦ θέλει δοθῇ εἰς τοὺς ἱερεῖς ὃ διὰ εἴδησίς των καὶ τοῦ »παπᾶ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐνορίας.

»Dom. Gritti Sind. e Ca. dor
»Marino Michel Sind. e Ca. dor
»Zuane Donatini[2]».

Σπυρίδων δὲ Βιάζης

Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΤΡΟΥΡΙΑΣ

Ἡ γλῶσσα τῶν Ἐτρούσκων εἶνε φιλολογικὸν πρόβλημα, μεθ' ὅλας τὰς τρισχιλίας περίπου ἐπιγραφάς, αἵτινες ἄχρι νῦν ἀνεκαλύφθησαν. Φαίνεται περίεργον, διατί τρισχίλια τοιαῦτα μνημεῖα δὲν ἔρριψαν φῶς ἐπὶ τοῦ προβλήματος. Ἀλλ' αἱ διασωθεῖσαι αὗται ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαί, πλὴν δύο ἢ τριῶν ἐξαιρέσεων, ἀποτελοῦνται ἁπλῶς ἐκ κυρίων ὀνομάτων. Τὸ ἐτρουσκικὸν ἀλφάβητον ἐξιχνιάσθη καὶ αἱ λέξεις ἀναγινώσκονται εὐκολώτατα, ἀλλὰ τίς ἡ ἔννοια τῶν λέξεων, τίς ἡ γένεσίς των, τίς ἡ συγγένειά των πρὸς τὰς λέξεις τῶν ἄλλων γλωσσῶν, τοῦτο εἶνε τὸ πρό-

[1] Ἐν Ἑπτανήσῳ ἐλέγοντο *Προβεδοῦροι*.

[2] Ἀρχεῖον τῆς δυτικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου. Τὰ βιβλία τῶν δυτικῶν ἱερέων σὺν τῷ ἀνωτέρῳ ἐγχωρίῳ νόμῳ ἐσώθησαν ἐν Ζακύνθῳ εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς ἐπισκοπῆς, ἔνθα ἐκομίσθησαν πολλὰ ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἀγνοοῦμεν ἂν εἰς τὰς ἐκκλησίας τῶν ὀρθοδόξων τῆς Πελοποννήσου σῴζονται τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τὰ βιβλία, ἅτινα θὰ ἦσαν σπουδαῖα.

βλημα. Εἰς τὴν λύσιν αὐτοῦ κρίνεται συντείνουσα ἡ ἀνεύρεσις Ἐτρουσκικοῦ βιβλίου. Παράδοξον εἰπεῖν, τὸ βιβλίον τοῦτο ἀνευρέθη ἐντὸς τοῦ φερέτρου αἰγυπτιακῆς μουμίας, καὶ ὄχι τελευταίως ἀλλὰ πρὸ εἰκοσιπενταετίας. Οἱ φιλόλογοι ἐξέλαβον αὐτὸ αἰθιοπικόν, ναβαθιανικὸν καὶ πᾶσαν ἄλλην γλῶσσαν ὑπώπτευσαν ἢ τὴν Ἐτρουσκικήν. Πρῶτος ὁ ἐν Βιέννῃ καθηγητὴς Κρὰλλ κατέδειξε πρὸ διετίας, ὅτι οἱ χαρακτῆρες δι' ὧν εἶνε τὸ βιβλίον γεγραμμένον, ἀνήκουσιν εἰς τὸ λίαν γνωστὸν ἀλφάβητον τῆς ἀγνώστου γλώσσης τῶν Ἐτρούσκων. Ἔκτοτε ὁ Κρὰλλ ἠσχολήθη εἰς τὴν μεταγραφὴν τοῦ κειμένου καὶ ἡ Βιενναία Ἀκαδημία ἐδημοσίευσε πρό τινος τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐργασίας αὐτοῦ. Τὸ κείμενον, ὅπερ εἶνε γεγραμμένον ἐπὶ λινοῦ ὑφάσματος, διῄρητο εἰς τμήματα περιλαμβάνοντα ἐν ὅλῳ δώδεκα στήλας. Ἐκ τῆς συχνότητος ἐν ᾗ λέξεις τινὲς καὶ φράσεις ἐπαναλαμβάνονται, εἰκάζεται ὅτι τὸ βιβλίον εἶνε τελετουργικῆς φύσεως. Τὴν εἰκασίαν ταύτην ἐπιρρώννυσιν ἡ ἐπανειλημμένη μνεία μιᾶς λέξεως, ἥτις εἶνε ἤδη γνωστὴ ὡς σημαίνουσα πνεῦμα. Δὲν μένει σχεδὸν ἀμφιβολία, ὅτι τὸ προκείμενον σύγγραμμα εἶνε ἐξ ἐκείνων τῶν θρησκομαγικῶν ἔργων, ἐφ' οἷς ἡ Ἐτρουρία εἶνε περιώνυμος. Ἡ οἰωνοσκοπία τῶν Ῥωμαίων προδήλως προέκυψεν ἐκ φιλοσοφίας τινὸς ἐκλιπούσης καὶ σχούσης τὴν κοιτίδα της ἐν Ἐτρουρίᾳ. Πράγματι ὅ,τι οἱ Ῥωμαῖοι ἔκρινον ὡς μέθοδον τοῦ γινώσκειν τὸ μέλλον ἐκ σημείων, οἷα ἡ κατάστασις τῶν ἐντοσθίων τοῦ σφαγίου καὶ ἡ διεύθυνσις τῆς ἀστραπῆς, ἦτο ἁπλῆ παρακμὴ τελείου τινὸς συστήματος γνώσεως ἀκμάσαντος παρὰ τοῖς Ἐτρούσκοις καὶ δι' ἡμᾶς ἀπολωλότος. Ἐὰν τὸ ἀνακαλυφθὲν βιβλίον παράσχῃ καὶ ἀμυδρὰν κἂν ἰδέαν τῶν Ἐτρουσκικῶν γνώσεων, ἀφ' ὧν ἴσως ἔχουσι τὴν ἀρχήν των πολλὰ ἔνστικτα τοῦ λαοῦ, ἅπερ καλοῦμεν δεισιδαιμονίας, τὸ κέρδος τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης ἔσται οὐχὶ σμικρόν.

Τὸ ὕφασμα, ἐφ' οὗ τὸ κείμενον εἶνε γεγραμμένον, περιείλισσε τὸ σῶμα γυναικὸς ἀποθανούσης, κατὰ τὸ πιθανόν, ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας τῆς Αἰγύπτου.

Εἶνε γνωστὸν ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι ἔθαπτον μετὰ τῶν νεκρῶν κεφάλαια ἀρχαίων θρησκευτικῶν βιβλίων, πρὸς χρῆσιν τοῦ πνεύματος τοῦ μεταστάντος, ὅστις ἀναγινώσκων αὐτά, διηυκόλυνε τὴν διάβασίν του εἰς τὸν οὐράνιον κόσμον. Ἡ Ἐτρουρία καὶ ἡ Αἴγυπτος ἀπετέλουν ποτὲ ταὐτοχρόνως μέρος τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, πιθανὸν δὲ ἡ νεκρὰ νὰ ἦτο Ἐτρουσκὶς καὶ παραμένουσα ἐν Αἰγύπτῳ νὰ ἠκολούθησε τὸ ἔθος τῶν Αἰγυπτίων, ἐξ οὗ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἐν τῇ Ἐτρουρίᾳ ἐκράτουν ἰδέαι περὶ πνευμάτων προσόμοιαι ταῖς ἐν Αἰγύπτῳ κρατούσαις. Ἀνε-

ξαρτήτως τοῦ κέρδους ὅπερ δύναται νὰ προσπορίσῃ τῇ ἐπιστήμῃ ἡ ἐξιχνίασις τῆς ἐννοίας τοῦ βιβλίου, αἱ περὶ Ῥώμης ἀρχαιολογικαὶ καὶ ἱστορικαὶ γνώσεις μας θὰ ὠφεληθῶσι μεγάλως. Ὁλόκληρον τὸ ῥωμαϊκὸν οἰκοδόμημα καὶ ἡ ῥωμαϊκὴ φυσιογνωμία εἰσὶ προϊόντα ἰδεῶν καὶ πεποιθήσεων προγενεστέρου πολιτισμοῦ, οἷος ὁ τῆς Ἐτρουρίας. Λαμβανομένου ὑπ' ὄψει πόσον ὁ παρ' ἡμῖν πολιτισμὸς ἑδράζεται ἐπὶ τοῦ ῥωμαϊσμοῦ, πλεῖστα ὅσα σκοτεινὰ μέρη τῆς γενέσεως καὶ ἀρχῆς τῶν κρατούντων σήμερον θεσμῶν δύνανται νὰ διαλευκανθῶσι διὰ τῆς μελέτης τῶν ἐτρουσκικῶν μνημείων. Εἰ καὶ φαίνεται ὅτι ὁλόκληρον σχεδὸν τὴν ἐτρουσκικὴν τέχνην ἐνέπνευσεν ἡ ἑλληνική, ὡς δεικνύουσι τὰ περισωθέντα ἔργα γλυπτικῆς καὶ ζωγραφικῆς, ὁ πολιτισμὸς τῆς Ἐτρουρίας δὲν δύναται κατὰ πάντα νὰ θεωρηθῇ μίμησις τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ διαφυλάττει κεντρῷόν τι γνώρισμα, ἰδιάζον τῷ ἐτρουσκικῷ χαρακτῆρι. Ἡ ἑλληνικὴ ἄλλως τε δὲν ἦτο ἡ μόνη ἐπιρροὴ ἡ ἐπιδράσασα ἐπὶ τοῦ Ἐτρούσκου καλλιτέχνου, διότι ἀνευρίσκομεν ἀλάθητα ἴχνη ἐπιρροῆς κατ' ἀρχὰς μὲν φοινικικῆς, εἶτα δὲ αἰγυπτιοβαβυλωνικῆς. Κατόπιν τῶν ἀνατολικῶν τούτων ἐπιδράσεων ἡ ἑλληνικὴ ἐπίδρασις, κινηθεῖσα ὡς φαίνεται ἐκ κορινθιακοῦ κέντρου, κατέστη μόνιμος πηγὴ ἐμπνεύσεως. Τίς ἡ προέλευσις τῶν Ἐτρούσκων καὶ μέχρι τίνος σημείου ἐχώρησεν ὁ πολιτισμός των, ἡ ἀρχαιολογία δὲν κατώρθωσε μέχρι τοῦδε νὰ εἴπῃ μετὰ θετικότητος. Γνῶμαι ὑπάρχουσι πολλαὶ καὶ μολονότι πολλοὶ ὑποστηρίζουσιν, ὅτι οἱ Ἐτροῦσκοι προῆλθον ἐκ τῶν βορείων μερῶν τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης, ἐπικρατοῦσα φαίνεται ἡ γνώμη, ὅτι πρώτη κοιτὶς αὐτῶν ἦτο ἡ Λυδία, γνώμη ἣν εἶχον καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, καὶ ἣν ἐπεστήριζεν ἐσχάτως ἡ ἀνεύρεσις ἐτρουσκικῶν ἐπιγραφῶν ἐν Λήμνῳ. Ἡ εὕρεσις ἐτρουσκικῶν ἰχνῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει φαίνεται κατ' ἀρχὰς οὐχ ἧττον παράδοξος ἢ εὕρεσις ἐτρουσκικοῦ βιβλίου ἐν τῷ φερέτρῳ αἰγυπτιακῆς μουμίας, ἀλλ' ἡ ταχεῖα διαδοχὴ τῶν ἀνακαλύψεων ἴσως μετ' οὐ πολὺ καταστήσῃ τὸ πρᾶγμα λίαν ἁπλοῦν καὶ φυσικόν. Οἷα δήποτε καὶ ἂν εἶνε ἡ προέλευσις τοῦ ἐτρουσκικοῦ λαοῦ, τὸ ἐν λόγῳ πρόγραμμα, μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ Κράλλ, παρέχει ἡμῖν ἐπαρκῆ ἰδέαν τῶν ἐπὶ λινοῦ ἱερῶν βιβλίων τῆς Ῥώμης, ἅπερ ἀναφέρει ὁ Λίβιος.

Π. Ε. Δρακούλης

Η ΟΡΧΗΣΙΣ ΕΝ ΤΩ ΔΡΑΜΑΤΙ

Τῆς τελειότητος καὶ ποικιλίας τῶν ἄλλων ὀρχήσεων οὐδόλως ὑπελείποντο αἱ ἐν τῷ θεάτρῳ εἴτε ὑπὸ τοῦ χοροῦ, εἴτε ὑπὸ τοῦ ὑποκριτοῦ ἐκτελούμεναι. Διότι ἐν τῷ ἀρχαίῳ δράματι, τῷ ὑψίστῳ καὶ τελειοτάτῳ εἴδει τῆς ποιήσεως, ὄχι μόνον ἡ μουσικὴ συνετέλει εἰς πληρεστέραν τοῦ κειμένου κατάληψιν, ἀλλὰ προσετίθεντο εἰς ταύτην καὶ τῶν χορῶν καὶ τῶν ὑποκριτῶν αἱ ὀρχηστικαὶ κινήσεις, ἀνάλογοι τῆς μουσικῆς, ἀνάλογοι τοῦ κειμένου. Μουσικὴ καὶ ὀρχηστικὴ ἐν τῷ ἀρχαίῳ θεάτρῳ ὑπηρέτουν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἰδέαν καὶ ἐν πάσῃ τῇ σαφηνείᾳ καὶ λαμπρότητι καθίστων γνωστὰ τὰ συνταράξαντα τὴν καρδίαν τοῦ ποιητοῦ αἰσθήματα, ὅτε ἐποίει τοὺς στίχους αὐτοῦ [1] Αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἦτο ἐκεῖνος, ὅστις ἐδίδασκε καὶ τὴν μουσικὴν τῶν δραμάτων αὐτοῦ, ὅστις ἐδίδασκε τὸν χορὸν τὰ ὀρχηστικὰ κινήματα,[2] ὅστις τέλος πολλάκις ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀνήρχετο, ἵνα ᾄσῃ τοὺς ἰδίους στίχους ἢ ἵνα χορεύσῃ ἑρμηνεύων τὰ ἴδια αἰσθήματα, [3] ἢ αὐτὸς ἵνα παίξῃ αὐλὸν ἢ κιθάραν. Λέγουσι δὲ ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ποιηταὶ Θέσπις, Πρατίνας, Κρατῖνος, Φρύνιχος ὀρχησταὶ ἐκαλοῦντο ὄχι μόνον διότι τὰ ἑαυτῶν δράματα ἀνέφερον εἰς ὄρχησιν τοῦ χοροῦ, ἀλλὰ καὶ διότι ἔξω τῶν ἰδίων δραμάτων ἐδίδασκον τοὺς βουλομένους νὰ ὀρχῶνται. [4] Ἦτο λοιπὸν τὸ ἀρχαῖον δρᾶμα μελόδραμα κυρίως εἰπεῖν καὶ μελόδραμα τελειότερον καὶ σαφέστερον, διότι ἐν αὐτῷ ἡ μουσική, μὴ οὖσα τὸ κύριον ὡς σήμερον ἐχρησίμευεν εἰς κατάληψιν τοῦ κειμένου ἁπλουστέρα καὶ σαφεστέρα,[5] οὖσα, πρὸς δὲ εἶχε καὶ τὰς ὀρχηστικὰς κινήσεις, ὧν στερεῖται ὡς ἐπὶ τὸ

[1] Ἐμέμφοντο τὸν Εὐριπίδην, ὅστις τὰς συνθέσεις τῶν δραμάτων αὐτοῦ ἐποίει διὰ τοῦ Ἰοφῶντος καὶ Τιμοκράτους τοῦ Ἀργείου.

[2] Βραδύτερον εὑρίσκομεν ἰδιαιτέρους *ὀρχηστοδιδασκάλους* ἢ *χοροδιδασκάλους* καὶ *αὐλητῶν διδασκάλους* ἐν ἐπιγραφαῖς.

[3] Ἀθήν. 14. 33 «ὀρχηστῶν καὶ ποιητῶν κοινωνία πᾶσα καὶ μέθεξις ἀλλήλων» πρὸς Πλατ. Σιμεών. 9. 15. 2. Ὁ Σοφοκλῆς ἐν ταῖς *Πλυντρίαις* ἔπαιξε τὴν σφαῖραν τῆς Ναυσικᾶς, ἥτις παιδιὰ μετὰ μουσικῆς βεβαίως ἐγένετο καὶ χοροῦ· ἐν δὲ τῷ *Θαμύρᾳ*, τῷ μαθητῇ ἀοιδῷ, παριστάνων ἔπαιζε κιθάραν.

[4] Ἀθήν. 1,22.

[5] Ἡ πρᾶξις λέγει ὁ Böckb (Encpl. 517) ἐν τῷ σημερινῷ μελοδράματι εἶναι φανός, ἐν ᾧ ἡ *μουσικὴ* φωτίζει. Ἐν τοῖς ἀρχαίοις δράμασι τὸ κύριον ἦτο ἡ πρᾶξις

πλεῖστον τὸ νεώτερον μελόδραμα.[1] Εἴδομεν, ὅτι τοιαύτη ἦτο καὶ τῆς μελικῆς ποιήσεως ἡ διεξαγωγὴ καὶ δὲν δύναταί τις ἢ νὰ θαυμάσῃ τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο τὸ ὑπέροχον τῶν Ἑλλήνων, ὅπερ ἐζήτει σαφῶς νὰ ἐκδηλώσῃ ὅ,τι ᾐσθάνετο ἡ καρδία, σαφῶς νὰ ἐξιδανικεύσῃ ὅ,τι ὑπῆρχεν ἐν τῇ φύσει καὶ κατώρθωνε τοῦτο ἐν ὑψίστῃ πλαστικῇ τελειότητι, διὰ μέσων ποικίλων μὲν ἀλλ' ἁπλουστάτων ἐν τῇ ποικιλίᾳ αὐτῶν, ἅτινα ἑνούμενα πάντα συνεισέφερον εἰς κατάληψιν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἰδέας, ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ αἰσθήματος, τὰ πάντα διαπνέοντος καὶ παριστανομένου ὡς λαμπούσης ἀκτῖνος ἐν ὕδατι ἁγνῷ καὶ ἀθόλῳ οὐχὶ ὡς ἀκτῖνος μόλις διαφαινομένης διὰ μέσου καπνῶν καὶ νεφελῶν, ὅπως συμβαίνει ἐν τοῖς νεωτέροις καλλιτεχνήμασιν. Δὲν δύναται παρὰ νὰ κλαύσῃ ὁ νεώτερος κόσμος τὴν ἀπολεθεῖσαν μυστικὴν ταύτην δύναμιν, ἥτις δὲν διαφέρει τῆς ἄλλης — ἀπολεσθείσης καὶ ἐκείνης — ἥτις κατεσκεύαζεν Ἑρμᾶς καὶ ἀνίδρυε Παρθενῶνας.

Εἶναι γνωστόν, ὅτι ἐκ τῶν ἀγροτικῶν τῷ Διονύσῳ ἑορτῶν, ἁπλῶν, ἀφελῶν, τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἀνέπτυξε τὸ τελειότατον τῆς ποιήσεως καὶ τέχνης καθ' ὅλου εἶδος, τὸ δρᾶμα, ὅπερ ἤγαγεν εἰς ἄνθησιν καὶ τελειότητα ὑψίστην. Αἱ πρῶται ἡμέραι τοῦ δράματος ἦσαν ἐκεῖναι, καθ' ἃς ἐπὶ ἁμαξίου ὁ Θέσπις ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεταβαίνων, παρίστανε τὰ ἄξεστα καὶ ἀκατέργαστα αὐτοῦ δράματα, ὅτε τὰ κατ' ἀγροὺς ἑωρτάζοντο Διονύσια[2].

Οἱ συγχορευταί, οἱ ᾄδοντες τὸ ἁπλοῦν ποίημα, περὶ οὗ ὁμιλεῖ ὁ Δονᾶτος[3] περὶ τὸν βωμόν, ἐμιμοῦντο τοὺς Σατύρους, καὶ ἐπειδὴ οὗτοι τράγοι ἐκαλοῦντο, ὁ χορὸς ἐκλήθη τραγικός χορὸς,[4] τὸ δὲ ᾆσμα αὐτῶν τραγῳδία, ᾆσμα τῶν τράγων. Τῆς τραγῳδίας βάσις ἔμεινεν ὁ τραγικὸς χορός, ὅστις ἐκράτησε καὶ ὅτε πλέον δὲν ἀπετελεῖτο ἐκ σα-

[1] Κατὰ ταῦτα αἱ ἀπόπειραι μεταρρυθμίσεων, αἵτινες ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος ἤρχισαν γινόμεναι καὶ ὧν κύριοι ἀντιπρόσωποι ὁ Glück, Wagner οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀπόπειραι πρὸς προσέγγισιν τοῦ ἰδανικοῦ τῆς παλαιᾶς τραγῳδίας. Τί ἄλλο ζητοῦν ὁ Glück καὶ ὁ Wagner ἢ ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ προσώπῳ νὰ συνενώσουν τὴν ἰδιότητα τοῦ ποιητοῦ καὶ τοῦ συνθέτου, ἐκεῖνο δηλ. ἀκριβῶς, ὅπερ ὁ Αἰσχύλος εἴκοσι καὶ πλέον αἰῶνας ἐποίει πρὸ αὐτῶν; Καὶ ἐνταῦθα, λέγει ὁ J. Reinach (Manuel de phil. σ. 190) ἡ τέχνη τοῦ ἀπωτάτου παρελθόντος γίνεται ἡ *τέχνη τοῦ μέλλοντος*, ἥτις εὑρίσκει κατὰ σύστημα, ὅ,τι ἡ ἀρχαία τέχνη εἶχεν εὕρῃ κατὰ ἔνστικτον.

[2] Καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ὑποκριταὶ τοιοῦτοι πλανόδιοι ὑπῆρχον (Preller Gr. Mph. I 17).

[3] Comm. com. ὅρα τὴν προηγουμένην μελέτην μου ἐν τῷ Παρνασσῷ».

[4] ΜΕ «τὰ πολλὰ οἱ χοροὶ ἐκ Σατύρων συνίσταντο οὓς ἐκάλουν τράγους 761»

τύρων. Ἡ δὲ κωμῳδία ἐκλήθη ἐκ τῶν κώμων, καθ' οὓς ἔψαλλον φαλλικὰ ᾄσματα.[1] Τὸ δὲ σατυρικὸν δρᾶμα στενώτερον συνεδέθη μετὰ τῆς τραγῳδίας·[2] εὗρε δὲ τοῦτο Πρατίνας ὁ ἐκ Φλιοῦντος, ὅστις μεταξὺ τῶν ἄλλων χορῶν εἰσήγαγε καὶ χορὸν φέροντα περιβολὴν Σατύρων[3]

Μετὰ τῶν πρώτων δὲ τούτων ἀρχῶν τοῦ δράματος ἀναμιγνύεται καὶ ὁ Διθύραμβος, ὅστις τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς ἦτο ἐκδήλωσις βακχικοῦ ἐνθουσιασμοῦ κατὰ τὰς ἑορτὰς τοῦ Διονύσου, ὅτε ὁ οἶνος ἀφθονώτερος ἔρρει καὶ εὐθυμότεροι πάντες ἑώρταζον τὸν αἰώνιον παῖδα, κατὰ μικρὸν δὲ εἶτα πρὸς τῷ ὀργιαστικῷ τῶν τελετῶν τοῦ Βάκχου χαρακτῆρι συνανεμίγη καὶ ἡ σεμνὴ τῶν τοῦ Ἀπόλλωνος πρὸς τῇ μουσικῇ τοῦ αὐλοῦ ἢ τῆς λύρας, προσέλαβεν ἴδιον χαρακτῆρα καὶ χωρισθεὶς τοῦ δράματος ἀπετέλεσεν ἴδιον εἶδος. Ἐν τῷ διθυράμβῳ ἡ μουσικὴ καὶ ἡ ποίησις ἐμερίζετο μεταξὺ κωμικῆς φαιδρότητος καὶ τραγικῆς σοβαρότητος[4] Καὶ ἡ ὄρχησις ἡ συνοδεύουσα τοιαύτην μουσικὴν καὶ ποίησιν τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα εἶχεν, ἄλλοτε μὲν σφοδρὰ καὶ τὰ μάλιστα κεκινημένη, ἄλλοτε δ' ἥσυχος καὶ μεμετρημένη.[5] Δὲν ἐπαίζετο δὲ μόνον αὐλός, ἀλλ' ἡ λύρα ἐν τοῖς κυκλίοις τούτοις χοροῖς, ἐν οἷς ἡ μίμησις κατεῖχε σπου-

[1] *Baumeister* Denkm. ἐν λ. Choros. Ὅρα καὶ *Bender* Gr. Litter.

[2] Τὸ δρᾶμα τοῦτο, λέγει ὁ Lennormant Elite (τόμ. β'. σελ 210) διὰ τὸ εἶδος τῆς ὀρχήσεως ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ θριαμβευτικὸν ᾆσμα τοῦ ποιητοῦ νικήσαντος εἰς ἀγῶνα σεμνότερον.

[3] Ἡ λέξις παρ' Ὁμήρῳ *χορὸς* σημαίνει καὶ τόπον ἐν ᾧ γίνεται ἡ ὄρχησις (λιαίνειν χορὸν) καὶ αὐτὴν τὴν ὄρχησιν. Ἐνωρὶς δὲ καὶ σύστημα χορευόντων καὶ αὐτὰ τὰ ᾀδόμενα ᾄσματα. Κατ' ἀρχὰς δύο τινὰ διακρίνονται: τὸ ᾆσμα συστήματος ἀνθρώπων βαδιζόντων διὰ βήματος ῥυθμικοῦ καὶ ἡ ὄρχησις, ἧς ἡ ῥίζα ἐκ τοῦ *ἔρχεσθαι* ἐκτελουμένη κατὰ ῥυθμὸν ᾀδομένου μέλους ἢ παιζομένου ὑπὸ προσώπων μὴ ἀποτελοῦντος μέρος τοῦ συστήματος τῶν χορευτῶν. (Daremberg Diction σ. 1119

[4] *Preller* Gr. Myth. 558.)

[5] *Daremlerg* Diction. εἰκ 2257. Ἡ στάσις σοβαρὰ καὶ ἡ κίνησις βραδεῖα. Οἱ αὐληταὶ ἠκολούθουν τὸν ῥυθμόν. (Παυσ. 9 12 5 ἄξιον παρατηρήσεως τὸ χωρίον) ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ψέγει τὰς σφοδροτέρας αὐτῶν κινήσεις (Ποιητ. 26). Οἱ φαῦλοι ὑποκριταὶ κυλίονται, λέγει, ἂν δίσκον δέῃ μιμεῖσθαι, καὶ ἕλκουσι τὸν κορυφαῖον ἂν Σκύλλαν αὐλῶσιν. (Ὅπως ἡ Σκύλλα εἵλκυε τοὺς πλείονας εἰς τὸ σπήλαιόν της). Παρατήρει τὴν χρῆσιν τοῦ αὐλεῖν ἐπὶ τῆς σημασίας διδάσκω). Ἐν εἰκ. 2256 (Daramb.) ἔρχεται καὶ ὁ παίζων τὴν λύραν. Βραδύτερον φαίνεται ἐν ταῖς διθυραμβικαῖς παραστάσεσιν ἡ μουσικὴ καὶ δὴ τοῦ αὐλοῦ ὅτι ἦτο οὐ μόνον τῆς ὀρχήσεως ἀλλὰ καὶ τῆς ποιήσεως κυριώτερον.

δαῖον φαίνεται μέρος, ἀφ' οὗ ὁ Ἀριστοφάνης σκώπτει τὸν διθυραβικὸν ποιητὴν Κινησίαν [1] καὶ τὴν ὑπερβολικὴν αὐτοῦ μιμικήν.

Κατ' ἀρχὰς ἤγοντο ἐπὶ τῆς δημοσίας πλατείας, κατόπιν ἐκτίσθη ἴδιον οἰκοδόμημα, τὸ Ὠδεῖον. Οἱ δὲ χοροὶ ἦσαν καὶ ἀνδρῶν καὶ παίδων, καλούμενοι ἁπλῶς καὶ ἄνδρες, παῖδες. Ἦσαν δὲ οἱ χοροὶ κυκλικοὶ ἀνάλογοι τῶν καθ' ἡμᾶς καὶ ἀνάμνησις τῶν παλαιῶν περὶ τὸν βωμὸν κυκλικῶν ὀρχήσεων.

Ἐν δὲ τῇ δραματικῇ ποιήσει, κατὰ τὸν Ἀριστόξενον, τὸν κυριώτατον τῶν ἀρχαίων θεωρητικῶν [2], διακρίνομεν τρία εἴδη τῆς δραματικῆς ὀρχήσεως, τὴν ἐμμέλειαν, τὴν σίκιννιν καὶ τὸν κόρδακα, ἀντιστοιχοῦντα τῇ γυμνοπαιδικῇ, πυρρίχῃ, καὶ κόρδακι τῆς λυρικῆς ποιήσεως. Ἐχορεύετο δὲ ἡ μὲν ἐμμέλεια ἐν τῇ τραγῳδίᾳ, ἡ σίκιννις ἐν τῷ σατυρικῷ δράματι καὶ ὁ κόρδαξ ἐν τῇ κωμῳδίᾳ.

Κατὰ πρῶτον παρατηροῦμεν ὅτι, ἐπειδὴ ὁ ποιητὴς ἐν τῇ δραματικῇ ποιήσει δὲν ἀκολουθεῖ μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ θεμελιώδει ἰδέᾳ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ χορικοῦ του, αἱ στροφαὶ καὶ ἀντιστροφαὶ ποικίλλουσι πολὺ περισσότερον ἢ ἐν τῇ λυρικῇ ποιήσει, τοῦ Πινδάρου π. χ., ὅστις ἀναπτύσσει μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἰδέαν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Τὴν ποικιλίαν ταύτην τῶν αἰσθημάτων, ἣν καθιστᾷ καταφανεστέραν τὸ διάφορον τῶν στροφῶν μέτρον, ἀκολουθεῖ καὶ ποικιλία ἐν τῇ μουσικῇ, ἑπομένως καὶ ποικιλία ἐν ταῖς ὀρχηστικαῖς κινήσεσιν, ἐξ οὗ συμπεραίνω, εἶχε περισσοτέρους ἑλιγμοὺς καὶ στροφὰς νὰ κάμῃ ὁ χορὸς τοῦ δράματος ἢ ἐν τῇ χορικῇ λυρικῇ ποιήσει.

Ἐμμέλεια ἐκαλεῖτο φαίνεται πᾶσα ἡ ὄρχησις, ἡ ἐκτελουμένη εἴτε ὑπὸ τοῦ χοροῦ εἴτε ὑπὸ τοῦ ὑποκριτοῦ κατὰ τὴν τραγῳδίαν· ἦτο δὲ βραδεῖα, σεμνή, σοβαρά, σύμφωνος τῇ φύσει τῆς τραγῳδίας. Τὸ ὑπὸ τοῦ χοροῦ μετὰ τὸν πρόλογον ᾀδόμενον ᾆσμα ἐκαλεῖτο πάροδος, ἥτις συνίστατο ἐκ συστημάτων ἀναπαιστικῶν (ἐνίοτε ἐν τῷ τέλει καὶ δακτυλικῶν), ἅτινα ἥρμοζον πρὸς τὸν ρυθμὸν τὸν ταχὺν καὶ σφοδρὸν τοῦ ἐμβατηρίου—ἀφοῦ ὁ χορὸς νῦν ἐποιεῖτο τὴν ἑαυτοῦ εἴσοδον εἰς τὴν ὀρχήστραν. Ἡ κίνησις αὐτοῦ ἥρμοζε τῷ ἐμβατηρίῳ, πολλάκις δ' ἱστάμενος ὁ χορὸς συνῴδευε τοὺς λόγους διὰ χειρονομίας ζωηρᾶς καὶ ταχείας.[3]

[1] Τὸ ὄνομα Κινησίας ἴσως ἐποίησεν αὐτὸς ὁ Ἀριστοφάνης, ἵνα ἐπὶ τὸ κωμικώτερον δηλώσῃ τοὺς *κεκινημένους* χοροὺς τοῦ διθυραμβικοῦ ἐκείνου. (Περὶ τῶν κυκλίων χορῶν καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς αὐλημάτων ὅρα καὶ *Wieseler* das Satyrspiel σ. 45 ἑξ.)

[2] Παρ' Ἀθην. 14 630.

[3] *Myriantheus* Marsilieder des gr. Drama D. 8, 34 74, παρὰ Flach σημ. 64. Τὸ βιβλίον δὲν εὗρον ἐγώ. Τοῦ ᾄσματος προηγεῖτο προανάκρουσμα ψιλῆς αὐλήσεως.

Τὰ δὲ ᾄσματα τὰ μεταξὺ τῶν ἐπεισοδίων, τῆς κυρίας δηλ. πράξεως ὑπὸ τοῦ χοροῦ ψαλλόμενα, ἐκαλοῦντο στάσιμα καὶ ταῦτα πρὸς αὐλόν, ὅστις κατεῖχεν ἐν τῷ ἀρχαίῳ θεάτρῳ τὴν θέσιν, ἣν κατέχει σήμερον ὁλόκληρος ἡ ὀρχήστρα ἐν τοῖς μελοδράμασιν [1]. Καὶ ἐνταῦθα ὁ χορὸς ἐποίει ὀρχηστικὰς κινήσεις, αἵτινες ὅμως ἦσαν ἡσυχώτεραι· ὁσάκις ὅμως τὸ πάθος ηὔξανε καὶ ὁ χορὸς λησμονῶν τὸ οὐδέτερον πρόσωπον ἐλάμβανε μέρος εἰς αὐτὴν τὴν πρᾶξιν καὶ ἔχαιρεν ἐπὶ αἰσίῳ γεγονότι, ἢ ἐλυπεῖτο, ἢ μετέπιπτεν ἀπὸ ἀπελπισίας εἰς ἐλπίδα, τὰ ὀρχηστικὰ κινήματα καθίσταντο σφοδρότερα, καὶ ἀνάλογα πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ ᾄσματος ἐκφραζομένην ἰδέαν, ἣν ἠκολούθει καὶ ἡ ἁρμόζουσα ἀλλαγὴ τῆς ἁρμονίας· τοῦτο ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ μετὰ τὴν τελειοποίησιν τοῦ Προνόμου «ὅς πρῶτος ἐπενόησεν αὐλοὺς ἐς ἅπαν ἁρμονίας ἔχοντας ἐπιτηδείως [2].»

Οὕτω ὁ χορὸς τῶν παρθένων παρ' Αἰσχύλῳ χορεύει κατὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Ἑπτὰ ᾄδων παθητικὸν ᾆσμα καὶ ἐλπίζων ὅτι οἱ θεοὶ τῆς πόλεως ἤθελον δράμῃ εἰς βοήθειαν· ἐν τῇ Ἀντιγόνῃ τοῦ Σοφοκλέους χορεύει, ὅτε νομίζει, ὅτι «ἐπεφάνη τέλος τὸ φῶς τῆς χρυσῆς ἡμέρας τῇ ἑπταπύλῳ Θήβῃ»· ὅτε δ' ἐν τῷ Αἴαντι νομίζει ὁ χορός, ὅτι ἐσώθη ὁ ἄναξ, καλεῖ σύντροφον τῆς ὀρχήσεως αὐτοῦ τὸν χαροποιὸν ἄνακτα τῶν θεῶν «τὸν Πᾶνα»· ἐν ταῖς Τραχινίαις ὁ χορὸς τῶν παρθένων ἀκούσας, ὅτι ὁ Ἡρακλῆς νικηφόρος ἐπιστρέφει χορεύει «λαμβάνουσα καὶ μὴ διώκουσα τὸν αὐλόν, τὸν τύραννον τῆς φρενὸς καὶ ὑπὸ τοῦ κισσοῦ ἀναταρασσόμενος βακχίαν ἅμιλλαν ἁμιλλᾶται [3]».

[1] Μόνον ἐν τῇ παρακαταλογῇ (εἶδος recitativa) ὅπου π. χ. ἐδείκνυτο ἡ εἴσοδος νέου προσώπου εἰς τὴν σκηνήν, ἠρκοῦντο εἰς τὴν συνοδίαν τῶν λεπτῶν ἤχων τῆς λύρας. Μαρτυρεῖται, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἠγάπων τὴν συνένωσιν αὐλοῦ καὶ λύρας (Ἔφιππος παρ' Ἀθην. 14, 11), εἶχον δὲ φαίνεται τὴν εὐχαρίστησιν ν' ἀκούωσιν ἀμφότερα ἐν τῷ θεάτρῳ. Λύρα καὶ αὐλὸς ἐπὶ παναθηναϊκοῦ ἀμφορέως, ὅπου κῶμος νέων. Καὶ ἐν τοῖς κυκλικοῖς χοροῖς προσετίθετο λύρα (*Wieseler* Das Satyns piel σελ. 52 ἑξ.). Σημειωτέον, ὅτι διὰ τὴν πρὸς τὸν αὐλὸν περιφρόνησιν ἐκαλοῦντο ἐνίοτε ξένοι αὐληταὶ καὶ δὴ ἐκ Βοιωτίας (ὅρα Grasberger τόμ. 6.' σελ. 374).

[2] Ὁ Ὑγῖνος διηγεῖται ὅτι ὁ Ἀπόλλων ἐνίκησε τὸν Μαρσύαν, διότι στρέψας τὴν ἁρμονίαν ἐτάραξεν αὐτόν, ὅστις δὲν ἠδυνήθη νὰ ποιήσῃ τὸ αὐτὸ διὰ τοῦ αὐλοῦ του. Ὁ δὲ Παυσανίας (γ. 12, 5, 4) διηγεῖται «τέως μὲν ἰδέας αὐλῶν τρεῖς ἐκτῶντο οἱ αὐληταί· καὶ τοῖς μὲν αὔλημα ηὔλουν Δώριον· διάφοροι δὲ αὐτοῖς ἐς ἁρμονίαν τὴν Φρύγιον ἐπεποίηντο αὐλοί· τὸ δὲ καλούμενον Λύδιον ἐν αὐλοῖς ηὐλεῖτο ἀλλοίοις». Τὸ ὄνομα *Πρόνομος* ἴσως συμβολικόν.

[3] Αἰσχ. Ἑπτὰ 78 ἑξ. Σοφ. Ἀντιγ. 105 Αἴας 643 ἑξ. Τραχ. 205.

Ἐν δὲ τῷ ὑπορχήματι, οὗτινος ταχύτερος ὁ ῥυθμός, ἡ ὄρχησις ἦτο σφοδροτέρα καὶ ἐν τοῖς κόμμοις δὲ ἡ πρώτη μορφὴ ἦτο ἡ ἐν ταῖςνεκρικαῖς πομπαῖς (κόπτω=κτυπῶ τὸ στῆθος) θρηνῳδία καὶ οἵτινες ἐψάλλοντο κατὰ τὰς στιγμὰς μεγάλου πάθους, δὲν πρέπει ν' ἀμφιβάλλωμεν, ὅτι δὲν ἔμενον ἀργὸς ὁ χορὸς καὶ ὁ ὑποκριτής, διότι ἀμφότεροι ἔψαλλον τοὺς κόμμους. Παρατηρητέον δ' ὅτι ἢ οἱ χορευταὶ ἔψαλλον πάντες καὶ ὠρχοῦντο, ἢ οἱ μὲν ἔψαλλον, οἱ δὲ ὠρχοῦντο, ἢ τέλος ὁ κορυφαῖος ἔψαλλε καὶ οἱ ἄλλοι ὠρχοῦντο.

Μαρτυρεῖται δὲ ὅτι γραμμαὶ ὡρισμέναι κεχαραγμέναι ἦσαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἵνα κανονίζωσι τοὺς ἑλιγμούς, οὓς ὤφειλε νὰ κάμῃ ὁ χορός [1].

Καὶ οἱ ὑποκριταὶ δὲ ἔψαλλον ἢ ἀπήγγελλον ἀκίνητοι ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Ὁ Κοϊντιλιανὸς λέγει, ὅτι πᾶσα τῶν ὑποκριτῶν ἡ τέχνη συνίσταται εἰς τὴν μίμησιν [2], ἡ στάσις τοῦ σώματος, τῆς κεφαλῆς, αἱ κινήσεις τῶν ἄλλων μερῶν τοῦ σώματος, τὸ βάδισμα, αἱ χειρονομίαι τὰ πάντα ἐξέφραζον τὴν ἰδέαν τοῦ ᾄσματος, χαράν, λύπην, ὀργήν, παράκλησιν, ἔλεος· διάφοροι δὲ χειρονομίαι κατὰ γένος, ἡλικίαν, κοινωνικὴν θέσιν [3].

Κατὰ τὸν Ἀθήναιον ὁ Αἰσχύλος ἦτο ἱκανώτατος εἰς τὸ νὰ εὑρίσκῃ πολλὰ σχήματα ὀρχηστικά, ἅτινα ἐδίδασκε τοὺς χορευτάς, ἵνα ἐκτελῶσιν ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Διηγεῖται δ' ὅτι ὁ Τελέστης οὕτω τεχνίτης ἦν, ὥστε ἐν τῷ ὀρχεῖσθαι τοὺς Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις φανερὰ τὰ πράγματα διὰ τῆς ὀρχήσεως ἐποίησεν. Ὁσάκις δ' οἱ ὑποκριταὶ εἰσήρχοντο εἰς τὴν σκηνὴν ἢ κατέλειπον αὐτήν, ἔπραττον ταῦτα ὑπὸ ἀναπαίστους, οὓς ἔψαλλεν ὁ χορὸς καὶ οὓς ἠκολούθουν οἱ ὑποκριταὶ δι' ἁρμοζόντων ὀρχηστικῶν κινημάτων. Συνήθεις πρὸ πάντων παρ' Εὐριπίδῃ εἶναι τῶν ὑποκριτῶν μόνων οἱ χοροὶ (Solotänze).

Ἐν δὲ κωμικῷ δράματι ἐχορεύετο ὁ κόρδαξ. Ἦν δὲ ὁ κόρδαξ, ὃν αὐτὸς ἔλεγον ὁ Διόνυσος ἐξεδίδαξεν, ὄρχησις ἄσεμνος, ἀνειμένη, αἰσχρὰ καθ' ἣν «αἰσχρῶς τὴν ὀσφὺν ἐκίνουν [4]». Περίεργον εἶναι, ὅτι ἐν Ἤλιδι εἰς τιμὴν τῆς Ἀρτέμιδος ἤγετο ὁ χορὸς οὗτος, ἐξ οὗ Κορδάκια ἐπε-

[1] Ἡσύχ. I. σ. 855.

[2] Quint. 1, 1, 19 «ars omnis constat imitatione».

[3] Baumeister Denkmäl. des Kl. Alt. σ. 1579.

[4] Ὁ Δημοσθ. ἐνόνει «ἀκρασίαν τοῦ βίου καὶ κορδακισμούς», ὁ δὲ Θεόφραστος ὑβρίζων τινὰ λέγει, ὅτι εἶναι ἱκανὸς καὶ νήφων νὰ χορεύσῃ τὸν κόρδακα. Τὸ δὲ αἰσχρότατον ἐν τοῖς περὶ τὸν Φίλιππον ἦτο ὅτι καθ' ἡμέραν ἐκορδάκιζον μεθύοντες (Δημοσθ. II, 18. Θεόφ. Χαρακτ. 6. Ἀθήν, 4, 630. Σουΐδ. ἐν λ.). Παράστασιν ἐν ᾗ νὰ ὀρχῆταί τις κόρδακα δυστυχῶς δὲν ἔχομεν.

καλεῖτο ἐνίοτε ἡ Ἄρτεμις. Ὁ Παυσανίας λέγων, ὅτι αἱ τοῦ Πέλοπος ἀκόλουθοι τὰ ἐπινίκια ἤγαγον τῇ θεᾷ ταύτῃ καὶ ὠρχήσαντο ἐπιχώριον τῆς περὶ τὸν Σίπυλον κόρδακα ὄρχησιν», προφανῶς δεικνύει τὴν ἀσιατικὴν τοῦ χοροῦ τούτου καταγωγήν, ὡς δεικνύει καὶ τὴν ἐκ τῆς Ἀσίας προέλευσιν τῆς θεᾶς [1].

Ὁ χορὸς τῶν κωμῳδιῶν, «ὅστις τὸ κωμικὸν δρᾶμα ἔθετεν ἐν τῷ κόσμῳ τῶν ὀνείρων καὶ τῆς φαντασίας διὰ τῶν παντοίων σχημάτων καὶ μορφῶν, ἃς ὑπεδύετο [2] ἐν μέσῳ τῆς πράξεως, ἤλλασσε τὴν θέσιν αὐτοῦ καὶ προήλαυνε πρὸ τῶν θεατῶν, βακχικὴν πομπὴν μιμούμενος καὶ ὀρχούμενος τὸν κόρδακα, ἀνάμνησιν τῶν «φαλλικῶν ἐπὶ Διονύσῳ ὀρχημάτων». Διὰ τὴν μεγάλην του ὅμως αἰσχρότητα δὲν ἐχορεύετο ἐν πάσαις ταῖς κωμῳδίαις καὶ ὁ Ἀριστοφάνης εἰς ἔπαινον τῶν Νεφελῶν αὐτοῦ λέγει, ὅτι κατ' αὐτὰς «οὐδὲ κόρδαχ' [3] εἵλκυσεν», γνωρίζομεν ὅμως ὅτι εἰσήγαγεν αὐτὸν ἐν ταῖς Σφηξὶ καὶ ταῖς Θεσμοφοριαζούσαις [4]. Ἐνίοτε φαίνεται ἐχορεύετο καὶ βαρβαρικόν τι ὄρχημα ὄκλασμα καλούμενον, καθ' ὃ «ὤκλαζον καὶ ἐξανίσταντο» [5]. Καὶ οἱ ὑποκριταὶ δὲ ἐξετέλουν ὀρχηστικὰς κινήσεις τῆς αὐτῆς φύσεως.

Μετριωτέρα δὲ καὶ κοσμιωτέρα ἦτο τοῦ σατυρικοῦ δράματος ἡ ὄρχησις, ἥτις σίκιννις ἐκαλεῖτο. Ἡ ἀρχαιοτάτη μάλιστα σίκιννις ἦτο «ἱερά, ᾗ ἐχρῶντο ἐν τοῖς θείοις ναοῖς οἱ χειρονομοῦντες ἐρρωμένοι» ἐντεῦθεν ἡ σίκιννις διέβη εἰς τὸ θέατρον, τὸ κατ' ἀρχὰς σεμνὴ οὖσα ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Αἰσχύλου καὶ τοῦ Πρατίνα. Ἐν τῇ παλαιᾷ ταύτῃ σικίννει ἡ Χειρονομία κατεῖχε τὸ κυριώτατον μέρος. Ὁ Wieseler τῆς παλαιᾶς ταύτης καὶ σεμνῆς διακρίνει τὴν ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις διαμορφωθεῖσαν, ἥτις δὲν ἦτο ἐλαφρὰ καὶ ἄσεμνος ὥς τινες ἐνόμισαν, ἀλλὰ «ἀναμφιβόλως σεμνοπρεπὴς καὶ πομπική, μετὰ δυνά-

[1] Ἡ ἐξ Ἀσίας αὕτη Ἄρτεμις πιθανὸν εἶναι ἡ *Τμωλία* Ἄρτεμις (Ἀθήν. 14—663), ἥτις πολλὰς ὁμοιότητας μετὰ τῆς Κυβέλης ἔχει, ὡς ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς μετὰ τοῦ Βάκχου.

[2] *Daremberg* Diction. σ. 1125.

[3] Στ. 540.

[4] Σχολ.

[5] Ξεν. Ἀνάβ. 6. 1. 10. Παράστασιν, καθ' ἣν ὁ ὀκλάζων φέρει ἐρυθρὸν ἔνδυμα, κυανᾶ ὑποδήματα, φρυγικὸν πῖλον (Stéphani Compte-Rendu 1866 σ. 57). Ἐκ παρανοήσεως χωρίου τοῦ Πολυδεύκους (4. 100 οὕτω γὰρ τὸ ἐν ταῖς Θεσμοφοριαζούσαις ὀνομάζεται ὄρχημα τὸ Περσικὸν καὶ σύντονον) ἐνομίσθη, ὅτι ἐχορεύετο κατὰ τὰ Θεσμοφόρια, ὅπερ ἄλογον (Flach σημ. 76).

μεως ἐκτελουμένη ὄρχησις.» [1] Ἐξετελεῖτο δὲ ὑπὸ τῶν χορευτῶν τῶν σατύρους μιμουμένων καὶ κατὰ τὸν Λουκιανὸν περιέργως ἐνδεδυμένων.

Ὅτι δίκαιον ἔχει ὁ Wieseler, ὅτι δηλ. σεμνὴ ὄρχησις ἦν ἡ σίκιννις, δεικνύει καὶ ἡ εἴδησις τοῦ Λουκιανοῦ, καθ' ἣν τόσον πολὺ ἡ ὄρχησις αὕτη ἤρεσεν εἰς τοὺς ἐν τῷ Πόντῳ καὶ Ἰωνίᾳ, ὥστε δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ηὐχαριστοῦντο θεώμενοι Πᾶνας καὶ Σατύρους καὶ Κορύβαντας καὶ ὡς τιμὴν ἐθεώρουν οἱ εὐγενέστατοι νὰ λαμβάνουν μέρος εἰς αὐτούς. Παρατηρητέον ἐν τούτοις, ὅτι ἐν τῷ Κύκλωπι τοῦ Εὐριπίδου ὁ κρότος τῶν σικιννίδων, λέγεται ὅμοιος μ' ἐκεῖνον, ὅτε τῷ Βαχχίῳ ἐν τοῖς κώμοις χορεύουσι μὲ βαρβάρους ἀοιδὰς σαυλούμενοι ἢ μαλακῶς καὶ γυναικείως χορεύοντες. (Κύκλ. 37)[2].

Τοιαῦτά τινα εἶναι ὅσα δύναταί τις νὰ εἴπῃ περὶ τῆς ὀρχήσεως ἐν τῷ θεάτρῳ. Ὅπως ἡ μελικὴ τῶν ᾀσμάτων τοῦ χοροῦ εἶναι ἄγνωστος, βεβαίως δὲν εἶναι καὶ ἡ ὀρχηστικὴ αὐτῶν· ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι τοῦ χοροῦ τὰ ὀρχηστικὰ κινήματα ἐμελετήθησαν τόσον καλῶς, ὅσον ἡ μετρικὴ τῶν ᾀσμάτων αὐτῶν, ἐν ᾗ οἱ Hermann, Böckh, Dindorf, Westphal, Weil κατέβαλον μεγάλην ὑπομονὴν καὶ εὐφυΐαν. Εἶναι δὲ λυπηρὸν τοῦτο, διότι ἐκ τοιαύτης μελέτης ἠδύνατο οὐ μόνον νὰ δειχθῇ ἡ πάντεχνος καὶ παναρμόνιος τοῦ ἀρχαίου δράματος πλοκή, ἀλλὰ καὶ ἡ ἑρμηνεία τοῦ ποιητοῦ νὰ προαχθῇ.

Ὅτε ἡ Ἰοκάστη ἐν ταῖς Φοινίσσαις ἐπαναβλέπει τὸν υἱὸν αὐτῆς Πολυνείκην μετὰ χρόνον πολύν, καταλαμβάνεται ὑπὸ χαρᾶς καὶ ταύτην διά τε τοῦ μέλους καὶ τῆς λέξεως καὶ τῶν ὀρχηστικῶν κινημάτων ἐκδηλώνει. «Ἐκεῖσε καὶ δεῦρο περιχορεύουσα» τέρψιν τῶν παλαιῶν λαμβάνει ἡδονῶν. Τὴν δὲ μεγάλην αὐτῆς ἡδονὴν ἀποκαλεῖ «πολυέλικτον» καὶ τὴν ἐκφράζει καὶ «χερσὶ καὶ λόγοισι» προσκαλοῦσα τὸν Πολυνείκη νὰ λάβῃ διὰ τῶν χειρῶν τὸν μαστόν της καὶ ν' ἀκουμβήσῃ τὴν

[1] **Wieseler** σ. 64. Παραστάσεις Σατύρων ἐπὶ ἀγγείων ὀρχουμένων ἄπειροι· ἀλλὰ πάντα τὰ *σχήματα*, ἃ βλέπομεν παρ' αὐτοῖς, βεβαίως δὲν ἀναφέρονται εἰς τὸ θέατρον μόνον· νοητέα καὶ περὶ τῶν βακχικῶν πομπῶν. Ὅρα παρὰ Daremberg (εἰκ. 1124, Σάτυρον ὀρχούμενον ποιοῦντα τὴν *δεῖξιν*, στηρίζοντα τὴν δεξιὰν ἐπὶ τοῦ ἰσχίου, τὴν ἀριστερὰν τεταμένην ἔχοντα καὶ ἐγείροντα τὸν πόδα).
Ὁ Wieseler ἐν τῇ μελέτῃ αὐτοῦ τὸ πλεῖστον μέρος ἀφιερόνει εἰς τὸ περὶ τὴν ἐνδυμασίαν τῶν Σατύρων καὶ δὴ ἀπὸ σ. 66 καὶ ἑξ.

[2] Ξενικὴν τὴν καταγωγὴν τῆς σικίννιδος ἐπίστευον οἱ ἀρχαῖοι. Ὁ Εὐστάθιος ἀπὸ Ἀρριανοῦ παραλαμβάνων λέγει, ὅτι οἱ Φρύγες ὠρχήσαντο αὐτὴν πρὸς τιμὴν τοῦ Σαβαζίου Διονύσου· ἄλογα δ' εἶναι τὰ τοῦ ΜΕ λέγοντος ὅτι ἀπὸ τοῦ παιδαγωγοῦ τοῦ Θεμιστοκλέους Σικίννου ἔλαβε τὸ ὄνομα.

κεφαλήν του εἰς τὸ στῆθός της ὥστε τῆς χαίτης του ὁ μαῦρος πλόκαμος νὰ σκιάσῃ τὸ πρόσωπόν της [1]. Ἀλλὰ συνηθέστεροι καὶ ὡραιότεροι ἦσαν οἱ χοροί, εἰς οὓς παρεδίδοντο οἱ ὑποκριταὶ ἐν στιγμαῖς λύπης μεγάλης· διότι, ὡς θὰ δείξωμεν ἄλλοτε, οὐ μόνον τῆς χαρᾶς ἀλλὰ καὶ τῆς λύπης δηλωτικὸς ἦτο ὁ χορὸς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Ἡ Ἀντιγόνη ὅτε ἔμαθε τὴν ἀλληλοκτονίαν τῶν ἀδελφῶν καὶ τὴν αὐτοχειρίαν τῆς μητρὸς ψάλλει θρῆνον, ὃν δὲν δύναταί τις ἄνευ δακρύων ν' ἀναγνώσῃ. «Τίς ὄρνις, ἀνακράζει, ἢ εἰς τῆς δρυὸς ἢ τῆς ἐλάτης τὰ φύλλα κεκρυμμένη θὰ ἔλθῃ νὰ συνοδεύσῃ τοὺς ὀδυρμοὺς τῆς ὀρφανῆς;» Κλαίουσα καὶ ψάλλουσα τὸ θρηνητικὸν μέλος παραδίδεται εἰς χορὸν βακχικόν, χορὸν ἁρμόζοντα εἰς τοὺς νεκροὺς τοῦ Ἅδου, καὶ μὴ καλύπτουσα τὴν ἁβράν της παρειὰν διὰ τῆς βοστρυχώδους κόμης οὐδὲ ἔχουσα εἰς τὴν παρειὰν τὸ ἐρυθρὸν τῆς αἰδοῦς χρῶμα, ὅπερ εἶναι τόσον ὡραῖον ὅταν βάπτῃ τὴν παρειὰν τῆς παρθένου, φέρεται «βάκχη νεκρῶν, ρίψασα μακρὰν τῆς κεφαλῆς τὰς καλύπτρας, ἀφήσασα τὸ τῆς τρυφῆς ἔνδυμα—ἀπαρχαὶ αὗται τοῦ πολυστόνου νεκρικοῦ της θρήνου». Ἐνώπιον τῶν τριῶν πτωμάτων, δύο ἀδελφῶν καὶ γραίας μητρὸς [2] ἐκτελεῖται ὁ θρῆνος καὶ ὁ χορὸς αὐτὸς τῆς χρυσῆς παρθένου· ὁποίαν ἐντύπωσιν νὰ ἔκαμε εἰς τοὺς θεατὰς καὶ πόσα δάκρυα θὰ ἔχυσαν καὶ οἱ σκληρότεροι!

Ὅμοιον θρῆνον μὲ χορὸν ἐκτελεῖ ἡ Ἠλέκτρα, ἡ στυγνὴ τοῦ Τυνδάρεω κόρη, κλαίουσα διὰ τοὺς σχετλίους πόνους καὶ τὴν στυγεράν της ζωήν. «Ἐμπρός, φωνάζει ἡ ἰδία, ὥρα εἶναι νὰ τανύσῃς τοῦ ποδὸς τὴν ὁρμήν, προχώρει, προχώρει κατακλαίουσα». Προφανῶς δὲ ὅταν κραυγάζῃ «διὰ σέ, ὦ πάτερ τοὺς γόους τούτους θρηνῶ, κατατέμνουσα μὲν τὸ πρόσωπόν μου, τὴν δὲ χεῖρα ἐπὶ τὴν κόμην μου θέτουσα, ἵνα κόψω αὐτὴν ἐπὶ τῷ θανάτῳ σου», ἀκολουθεῖ τοὺς λόγους της διὰ τῶν προσηκόντων ὀρχηστικῶν κινημάτων καὶ χειρονομιῶν [3]. Καὶ τοῦτο μὲν ἐν τῇ τραγῳδίᾳ Ἠλέκτρᾳ· ἐν δὲ τῷ Ὀρέστῃ θρηνεῖ καὶ πάλιν ἡ Ἠλέκτρα χορεύουσα «λευκὸν ὄνυχα θέτουσα ἐπὶ τῆς παρειᾶς, κτυποῦσα τὴν κεφαλήν, σίδηρον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς της διὰ νὰ κόψῃ τὴν κόμην θέτουσα [4]»· χειρονομικῶς ἐκτελοῦνται ἅπαντα ταῦτα. Ὡραία θὰ ἦτο ἡ μετὰ δρόμου εἰς τὴν σκηνὴν εἰσελάσασα μαινὰς Κασσάνδρα, ἡ δυστυχὴς προφῆτις, ἥτις ἐγελᾶτο καὶ ἐσκώπτετο τὰς δυστυχίας προλέγουσα. Αἱ αἰχμάλωτοι Τρῳάδες πρόκειται νὰ διανεμηθῶσι δοῦλαι εἰς τοὺς νικητὰς Ἕλληνας καὶ ἡ Κασσάνδρα μὲ πικροτάτην εἰρωνείαν θρηνεῖ τὴν τύχην αὐτῆς. «Ἐμπρὸς ἐμπρός· φῶς φέρε, σέβομαι τοῦ Ὑμεναίου τὴν φλόγα, ἥτις θὰ φωτίσῃ τοὺς ἐν Ἄργει γάμους μου· σὺ κλαίεις, μῆτέρ

[1] Εὐριπ. Φοιν. 301 ἑξ.

[2] Ὅτι τὰ πτώματα εἶχον φέρει εἰς τὴν σκηνὴν δεικνύεται ἐκ τῶν κατωτέρω, ὅπου ὁ Οἰδίπους ζητεῖ τυφλὸς νὰ θωπεύσῃ διὰ τῆς χειρὸς τοὺς νεκρούς (στ. 170 ἑξ.)

[3] Ἠλ. 112 ἑξ.

[4] Ὀρ. 960 ἑξ.

μου, κλαίεις τὸν θανόντα πατέρα καὶ τὴν φίλην πατρίδα, αὐτὸ τὸ πῦρ διὰ τοὺς γάμους μου ἀνάπτω, ὅπως συνηθίζεται εἰς τὰς παρθένους· ἐμπρός, πάλλε τὸν πόδα, ἄρχισε χορόν, εὐάν, εὐοῖ, ἐμπρὸς ὁδήγει τὸν χορὸν σύ, Φοῖβε· χόρευε, μῆτερ, ἕλισσε ἰδῶ καὶ ἐκεῖ τὸν πόδα σου ὅπως καὶ ἐγώ· ἐμπρὸς μέλπετε, καλλίπεπλοι τῶν Φρυγῶν κόραι, τοὺς γάμους μου, τὸν πεπρωμένον μοι σύζυγον [1].»

Καὶ παρ' Αἰσχύλῳ ἡ Κασσάνδρα θρηνεῖ ἔνθεος καὶ βακχευομένη, χορεύουσα συγχρόνως πρὸ τοῦ ἐκπλήκτου χοροῦ Ἀργείων πρεσβυτῶν. Συγχρόνως προμαντεύεται ἡ Κασσάνδρα τὸν ἑαυτῆς καὶ τοῦ Ἀγαμέμνονος θάνατον, ὃν ὅμως γνωρίζει ὅτι δὲν δύναται αὐτὴ νὰ φύγῃ. Εἶτα πηδᾷ εἰς τὰ δώματα ὡς μέλλουσα ν' ἀποθάνῃ καὶ ῥίπτει συγχρόνως τοὺς στεφάνους, οὓς ὡς μάντις φορεῖ. «Τοῦτο τὸ μέρος τοῦ δράματος θαυμάζεται, λέγεται ἐν τῇ ὑποθέσει, ὡς καὶ ἔκπληξιν καὶ οἶκτον ἐμποιεῖν [2]».

Θρήνους μετ' ὀρχήσεως ἀναβοᾷ καὶ ἡ Κρέουσα, ὅτε κλαίει τὴν ἀπιστίαν τοῦ συζύγου της, ὡς νομίζει· [3] ὁμοίως καὶ ἡ Ἑλένη, ὅταν ἐξ ὑπαμοιβῆς κλαίῃ μετὰ τοῦ χοροῦ τὴν τύχην της[4], καὶ ἡ Εὐάδνη ὅταν ἐπὶ βράχου ἱσταμένη, εἶναι ἑτοίμη νὰ πέσῃ ἐπὶ τοῦ πτώματος τοῦ ἀνδρός της «ἀπὸ τῆς πέτρας ἐκείνης καὶ νὰ συμμίξῃ τὸ σῶμά της μὲ τὸ ὑπὸ τοῦ πυρὸς ἀποξηρανθὲν καὶ τὸ δέρμα πλησίον τοῦ δέρματος νὰ θέσῃ».[5] Δύσκολον ὄρχησιν θὰ εἶχε νὰ ἐκτελέσῃ ὁ ὑποκριτὴς ὁ τὴν Ἀγαύην ὑποκρινόμενος, ὅτε ἐν μανικῷ καὶ ἐνθέῳ ὀργιασμῷ εἰσορμᾷ εἰς τὴν σκηνήν, τὴν κεφαλὴν τοῦ ἰδίου υἱοῦ, ὃν αὐτὴ διεσπάραξεν, ἐπὶ τοῦ θύρσου ἔχουσα καὶ μανθάνει παρὰ τοῦ Κάδμου ὅ,τι ἔπραξεν [6].

Ἀλλὰ περὶ τοὺς θρήνους τούτους καὶ τοὺς κατ' αὐτοὺς χοροὺς τῶν ὑποκριτῶν χρειάζεται ἔρευνα περισσοτέρα. Ἀκόμη καὶ τώρα διεξερχόμεθα αὐτοὺς καὶ συγκινούμεθα καὶ δακρύει τὸ ὄμμα μας — ποίαν ἐντύπωσιν νὰ ἔκαμνον εἰς τὸν Ἀθηναϊκὸν δῆμον οἱ μετ' ὀρχήσεων αὐτοὶ θρῆνοι τοῦ ἀγαπητοῦ των ποιητοῦ, τοῦ μεγίστου τραγικοῦ ποιητοῦ τῶν αἰώνων, οἱ θρῆνοι αὐτοί, οἵτινες ἦσαν ἀντανάκλασις τῆς ἀείποτε θρηνούσης εὐγενοῦς του ψυχῆς;

Ὄρχησις ἐν τῷ νεωτέρῳ δράματι δὲν ὑπάρχει, ἀφοῦ καθόλου ὁ χαρακτήρ του εἶναι ἄλλος παρὰ τὸ ἀρχαῖον δρᾶμα. Ἐν τούτοις οἱ Ἱσπανοὶ δραματογράφοι, ὁ Καλδερὼν καὶ Λόπε δὲ Βέγα, ἔχουσιν ἐνίοτε καὶ ὄρχησιν ἐν τοῖς δράμασιν αὐτῶν καὶ ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Βαλλεστάϊν τοῦ Schiller οἱ κυνηγοὶ χορεύουσι βὰλς μετὰ κορῶν, ὑπὸ τοὺς ἤχους ἐγχωρίων ὀργάνων, τὰ ὁποῖα παίζουσιν ἄλλοι ὑποκριταί.

Ἀδαμάντιος Ἰ. Ἀδαμαντίου

[1] Τρῳάδες 308 ἑξ.
[2] Αἰσχύλ. Ἀγαμέμν. 1020 ἑξ.
[3] Ἴωνι. 859 ἑξ.
[4] Ἑλ. 164 ἑξ.
[5] Ἱκέτ. 990 ἑξ.
[6] Βάκχαι 1168.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΙ ΚΡΟΚΥΛΕΓΜΟΙ

Α'.

Περὶ τῶν ὀνομάτων εἰς-πουλλος-πούλλα-πουλλον. πουλλί κτλ.

Διαλαμβάνων πρὸ πολλοῦ χρόνου ἐν τῇ Πεντηκονταετηρίδι τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου Περὶ τῆς ὀρθογραφίας τῶν κατὰ συνεκδρομὴν γενομένων λέξεων καὶ τύπων ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἑλληνικῇ σελ. 175 κέξ. εἶπον καὶ περὶ τῶν εἰς—πουλλος ὀνομάτων σελ. 189 ὅτι αἐπειδὴ τὰ ἀπὸ τοῦ δεκάτου αἰῶνος ἐν χρήσει (Γαβριηλόπουλος) ὀνόματα ταῦτα εἶναι σύνθετα οὐχὶ ἐκ τοῦ πῶλος, ἀλλ' ἐκ τοῦ pullus-ποῦλλος, ὅπως ἀποδείκνυται ὑπὸ τῆς προφορᾶς τῶν νησιωτῶν ἐκείνων ὅσοι τὰ διπλᾶ σύμφωνα διαστέλλουσι τῶν ἁπλῶν, διὰ ταῦτα διὰ διττοῦ λλ ὀφείλομεν νὰ γράφωμεν αὐτά, ἐφαρμόζοντες καὶ ἐν τῇ γραφῇ τούτων τὴν ἐπικρατήσασαν ἐν τῇ γλώσσῃ ἡμῶν ἀπὸ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων μέχρι σήμερον ἱστορικὴν (οὐχὶ φωνητικὴν) ὀρθογραφίαν. Ἐν δὲ τῇ Εἰκοσιπενταετηρίδι τοῦ σεβαστοῦ μοι Καθηγητοῦ Κ. Σ. Κόντου σελ. 54 κέξ. ἀποδεικνύων διὰ πολλῶν παραδειγμάτων ὅτι ἐν τῇ διαλέκτῳ τῆς Ἰκάρου τὰ διπλᾶ σύμφωνα προφέρονται διαφόρως τῶν ἁπλῶν ἐμνημόνευσα πλὴν ἄλλων καὶ τοῦ Ποῦλλος, Πουλλάκις, βασιλοπούλλα. Ἐν δὲ Ἀθηνᾶς τομ. ς'. σελ. 41 κέξ. καταγράφων πολλὰ παραδείγματα τῆς διηνεκοῦς καὶ κανονικῆς διαφόρου τούτων προφορᾶς ἐπί τε τῆς Ἰκάρου, τῶν ἄλλων νοτίων Σποράδων καὶ τῆς Κύπρου παρέθηκα ἐν σελ. 43 τό τε πουλλὶ καὶ ἄλλα οὐκ ὀλίγα μετ' αὐτοῦ σύνθετα καὶ εἰς-πουλλος-πούλλα-πουλλον λήγοντα, ἡρμήνευσα δὲ τὸ διπλοῦν λλ ἐκ τοῦ λατινικοῦ pullus.

Κατὰ τῆς διδασκαλίας μου ταύτης ἐξηνέχθησαν αἱ ἑξῆς ἀντιρρήσεις, α') ὅτι τὸ πουλλὶ πουλλάκι καὶ τὰ μετ' αὐτῶν σύνθετα παράγονται οὐχὶ ἐκ τοῦ Λατινικοῦ pullus, ἀλλ' ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ πῶλος πωλίον· β') ὅτι ἡ ὀρθογραφία καὶ τῶν μεσαιωνικῶν συγγραφέων καὶ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων συνηγορεῖ τῇ δι' ἁπλοῦ λ γραφῇ· γ') ὅτι καὶ ὁ Κοραῆς καὶ ὁ Ἰ. Οἰκονομίδης ταύτην τὴν ἐτυμολογίαν καὶ γρα-

φὴν συνιστῶσιν· δ') ὅτι ἡ διὰ διττοῦ λλ προφορὰ τούτων ἐπὶ τῶν νοτίων Σποράδων καὶ ἐπὶ τῆς Κύπρου ὡς ἰδιωματικὴ οὐδὲν ἀποδεικνύει· ε') ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν πῶλος ἐλέγετο καὶ ἐπὶ τῶν νεογνῶν, τῶν νεαρῶν τέκνων τῶν ἀνθρώπων· ς') ὅτι τὸ pullus — ποῦλλος οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ.

Ἐπειδὴ εἰς ἐξεύρεσιν τοῦ ἐτύμου τῶν λέξεων ἀπαιτεῖται ἕνωσις καὶ συνύπαρξις πολλῶν φυσικῶν χαρισμάτων, οἷον μνήμης, μαντικῆς τινος φαντασίας καὶ κριτικῆς τῶν ἰδίων ἐπινοημάτων, ἐγὼ δὲ φοβοῦμαι ὅτι δὲν ἔχω πάσας τὰς ἀρετὰς ταύτας, διὰ τοῦτο σπανίως ἐπιλαμβάνομαι τοῦ ἔργου τούτου· μόνον δ' ὅταν κατὰ τὴν ἐξακρίβωσιν φθογγικοῦ ἢ κλιτικοῦ τινος νόμου παρατηρήσω ὅτι λέξις τις ὑπάγεται ὑπὸ τοὺς νόμους τούτους ἢ ἀντιβαίνει αὐτοῖς, ἐπιχειρῶν ν' ἀποδείξω τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην σχέσιν ἐτυμολογῶ καί τινας ἀγνωστοτέρας λέξεις. Οὐδ' ἐν τῷ παρόντι παραβαίνω τὴν συνήθειάν μου ταύτην, εἰ καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται, ὅτι σκοπῶ νὰ διαλάβω περὶ μόνου τοῦ ἐτύμου τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος λέξεων. Διότι κατ' ἀλήθειαν δὲν πρόκειται περὶ τοῦ ἐτύμου αὐτῶν, ἀλλὰ περὶ τῆς ἐξελέγξεως σειρᾶς ὅλης μεθοδικῶν σφαλμάτων, δυναμένων νὰ παραβλάψωσι σφόδρα τὴν ἔρευναν τῆς γλώσσης ἡμῶν, ἂν μὴ ἐξελεγχθέντα περιπέσωσιν εἰς τὴν λήθην, ἧς εἶναι ἄξια. Διότι ἄνευ ὑπερβολῆς διατείνομαι ὅτι τῶν μνημονευθεισῶν ἀντιρρήσεων ἄλλαι μὲν εἶναι ἁπλῶς δυισχυρισμοὶ ἀναπόδεικτοι καὶ εἰς οὐδενὸς τὴν ἀπόδειξιν, ὡς εἰκός, συντελοῦντες, ἄλλαι δὲ στηρίζονται ἐπὶ μεγάλης ἀμεθοδίας, καὶ ἄλλαι ἐπὶ ἐλλιποῦς, ἀσυγγνώστου σήμερον δύναμαι νὰ εἴπω, γνώσεως τῶν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης.

Ἄρχομαι τοῦ ἐλέγχου τῶν ἐπιχειρημάτων τούτων καθ' ἣν σειρὰν προηνέχθησαν· α') ὅτι τὰ εἰς-πουλλος-πούλλα-πουλλον, τὸ πουλλί, πουλλάκι, πουλλακίδα κττ. παράγονται ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ πῶλος καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ Λατινικοῦ pullus, εἶναι δυισχυρισμὸς ἁπλοῦς καὶ πρὸς τούτοις ἀναλήθης, ὅπως εὐθὺς κατωτέρω θ' ἀποδειχθῇ.

β') Ὅτι οἱ μεσαιωνικοὶ συγγραφεῖς, καθὼς οἱ νεώτεροι Ἕλληνες, γράφουσι ταῦτα δι' ἑνὸς λ, οὐδεμίαν δι' ἡμᾶς δύναται νὰ ἔχῃ σημασίαν, ἂν μόνον περὶ τοῦ ἐτύμου αὐτῶν ἔχωμεν ἀκριβῆ καὶ ἀναμφισβήτητον γνώμην. Διότι καὶ ἐκεῖνοι καθὰ καὶ οἱ σημερινοὶ συνέχεον ἐν τῇ ἀπαγγελίᾳ τὰ διπλᾶ καὶ ἁπλᾶ σύμφωνα, τὰ μακρὰ καὶ βραχέα φωνήεντα, τὰ διάφορα ι, ει, η, οι, υ, υι, αι, ε κττ. Ἐντεῦθεν ἡ ὀρθογραφία αὐτῶν μόνον τὰς δοξασίας ἃς εἶχον περὶ τοῦ ἐτύμου τῶν λέξεων καὶ τῶν τύπων δύναται νὰ διδάξῃ ἡμᾶς, οὐχὶ δὲ οὐδαμῶς περὶ τῆς ἀληθοῦς ἐτυμολογίας αὐτῶν ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἢ ἐξ ἄλλης τινὸς

γλώσσης. Ἄλλως ἔχει προδήλως τὸ πρᾶγμα προκειμένου περὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων τῶν διαστελλόντων ἐν τῇ προφορᾷ τὰ διπλᾶ τῶν ἁπλῶν, τὰ μακρὰ τῶν βραχέων, τὰ διάφορα ὑπὸ τῶν μεσαιωνικῶν καὶ νεωτέρων Ἑλλήνων συγχεόμενα φωνήεντα καὶ τὰς διφθόγγους κτλ. Ὅστις ἄρα ἐπὶ τῆς ὀρθογραφίας τῶν μεσαιωνικῶν καὶ νεωτέρων Ἑλλήνων στηρίζει τὰς περὶ τοῦ ἐτύμου τῶν λέξεων καὶ τύπων δοξασίας του, ὅστις λ. χ. διδάσκει ὅτι γραπτέον οἱ τιμές, οὐχὶ ἡ τιμαίς, καὶ διατείνεται ὅτι οὐχ εὑρίσκει μὲν αὐτὸς πρῶτος ἀλλ᾽ἀποδεικνύει τὴν ὀρθογραφίαν ταύτην, τὴν δ᾽ ἀπόδειξιν ταύτην ἀρύεται ἐκ τῆς συνήθους γραφῆς τούτων ὑπὸ τῶν μεσαιωνικῶν συγγραφέων, οὗτος σφάλλεται δεινότατον μεθοδικὸν σφάλμα, ἅτε συγχέων τὴν γνησίαν καὶ ἀληθῆ παράδοσιν πρὸς τὴν συνθηματικήν, τεχνητὴν καὶ ἐπὶ ταύτης στηρίζων τὰ διδάγματα αὐτοῦ.

Οἱ μεσαιωνικοὶ συγγραφεῖς γράφουσι λ. χ. ὁσπήτιον διὰ τοῦ η, ὁμοίως σήμερον οὐκ ὀλίγοι πλειστάκις κώδηξ, πρίγκηψ διὰ τοῦ η, ἀλλὰ τίς σωφρονῶν θὰ θελήσῃ ν᾽ ἀκολουθήσῃ τῷ παραδείγματι αὐτῶν τούτῳ, ἀφοῦ εἶναι πασίγνωστον, ὅτι hospitium καὶ codex codicis princeps principis ἐλέγοντο ὑπὸ τῶν Ρωμαίων καὶ δὴ ὅτι τὸ η ἐν τούτοις οὐδένα δύναται νὰ ἔχῃ ἀληθῆ λόγον ;

γ᾽) Εἶναι ἀληθὲς ὅτι καὶ ὁ ἀοίδιμος Κοραῆς καὶ ὁ μακαρίτης Οἰκονομίδης παράγουσι τὸ-πουλλος, πουλλὶ κττ. ἐκ τοῦ πῶλος. Τοὺς ἄνδρας ἐκείνους σέβομαι καὶ τιμῶ μέγιστον, καὶ δι᾽αὐτὸ ὁσάκις μὲν εὑρίσκω ὅτι τὰ διδάγματα αὐτῶν εἶναι κατὰ τὴν ἐμὴν κρίσιν ὀρθά, μνημονεύω διαρρήδην αὐτῶν, ὁσάκις δ᾽ ὅμως κρίνω ὅτι ἐσφάλησαν, παρασιωπῶ τὰ σεβαστὰ ἐκείνων ὀνόματα. Τοῦτο, φρονῶ, ἐπιβάλλει μοι ὁ πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς ἐκείνους εὐεργέτας σεβασμός, οὐχὶ δὲ jurare in verba magistri. Ἐν τῷ παρόντι δὲν δύναμαι νὰ πείσω ἐμαυτὸν ὅτι ἡ διδασκαλία αὐτῶν ἔχεται ἀληθείας, ἐπειδὴ λόγοι, οὓς ἐκεῖνοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἠξεύρουν, ἀναγκάζουσί με νὰ φρονῶ περὶ τοῦ ἐτύμου τούτων ἄλλως ἢ ὅπως ἐκεῖνοι.

δ᾽) Τὸ καθολικῶς λεγόμενον ὅτι τὰ τοπικὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα δὲν πρέπει νὰ λαμβάνωνται ὑπ᾽ὄψιν καὶ νὰ προσκαλῶνται μάρτυρες προκειμένου περὶ τῆς ἐξετάσεως διαφόρων φαινομένων τῆς γλώσσης ἡμῶν, ἅτε ἰδιωματικά, τοῦτο εἶναι ἀσύγγνωστον εἰς ἐπιστήμονα μεθοδικὸν σφάλμα. Περιέπεσε δ᾽ εἰς τοῦτο καὶ εἰς ἄλλα πολλὰ ὁ ἀντιλέγων, διότι, ὅτε ἐφοίτα εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, δὲν ἠκροᾶτο τῶν γλωσσικῶν μαθημάτων. Αἱ διάλεκτοι καὶ τὰ τοπικὰ ἰδιώματα δύνανται βεβαίως νὰ παρέχωσι γλωσσικὰ φαινόμενα, ἅτινα ὡς νεωτερισμοὶ εἶναι ἀλλότρια τῶν παλαιοτέ-

ρων περιόδων καὶ δὴ καὶ τῆς συμπάσης γλώσσης, καὶ τότε βεβαίως εἶναι ἄχρηστα προκειμένου περὶ φαινομένων ἀναφερομένων εἰς τὴν ὅλην γλῶσσαν· τοιοῦτος νεωτερισμὸς καὶ δὴ ἄχρηστος εἶναι λ.χ. ἡ τροπὴ τοῦ σι εἰς schi πολλαχοῦ τῆς Πελοποννήσου καὶ ἀλλαχοῦ γενομένη, ἡ τοῦ ἡμιφώνου ἰ κατὰ τὰς συνιζήσεις τροπὴ εἰς κ ἐν Κύπρῳ χωρία-χωριὰ-χωρκά, ἡ ἀντικατάστασις τῆς αἰτιατικῆς πληθυντικῆς τῶν δευτεροκλίτων διὰ τῆς ὀνομαστικῆς, τσ' ἀθρώποι=τοὺς ἀνθρώπους ἐν τῇ βορείᾳ Ἑλλάδι καὶ ἀλλαχοῦ. Τοιοῦτος νεωτερισμὸς ἦτο τὸ πάλαι ὁ ἀναβιβασμὸς τοῦ τόνου ἐν τῇ Αἰολίδι τῆς Ἀσίας, ἡ τροπὴ πολλῶν συνῃρημένων ῥημάτων εἰς τὴν τάξιν τῶν εἰς-μι ἐν πάσῃ τῇ Αἰολικῇ, ἡ ἐν ταῖς Δωρικαῖς διαλέκτοις τροπὴ τοῦ ε εἰς ι πρὸ τῶν ἁδροτέρων φωνηέντων α, ο, ου, ὁσάκις μεταξὺ τοῦ ε καί τινος τούτων εἶχεν ἐκπέσει σ ἢ j, οὐχὶ δ' ὅταν F, ἡ τροπὴ τοῦ μεταξὺ φωνηέντων σ εἰς δασὺ πνεῦμα ἐν τῇ Λακωνικῇ καὶ εἰς ρ ἐν Ἐρετρίᾳ κλπ. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα εἶναι βεβαίως ἄχρηστα προκειμένου περὶ κρίσεως φαινομένων τῆς ὅλης γλώσσης.

Ἀλλὰ τὰ διαλεκτικὰ καὶ ἰδιωματικὰ ταῦτα φαινόμενα δύνανται νὰ εἶναι καὶ ἀρχαία κληρονομία διασωθεῖσα ἐν μιᾷ μόνῃ διαλέκτῳ ἢ ἑνὶ μόνῳ ἰδιώματι, καὶ τότε ταῦτα εἶναι πολυτιμότατα μαρτύρια καὶ διδακτικώτατα διὰ τὴν καθόλου γλῶσσαν. Οὕτω λ. χ. κρίνονται τὰ διπλᾶ ὑγρὰ καὶ ἔρρινα ἐν τῇ Αἰολίδι τῆς Ἀσίας καὶ Θεσσαλίας, ἔφθερρα, ἔστελλα, ἔνεμμα, ἔμεννα, τὸ Fοφλεῖν ἐν μόνῳ τῷ ἰδιώματι τῶν Μαντινέων, τὸ F ἐν τῷ μέσῳ τῶν λέξεων πιστότερον ἢ ἀλλαχοῦ διασωθὲν ἐν τῇ διαλέκτῳ τῆς Κύπρου, πρβλ. Hoffmann Ἑλλ. Διαλ. Α' 192 κέξ., ἡ κατάληξις τῆς γενικῆς τοῦ ἑνικοῦ τῶν δευτεροκλίτων εἰς-οιο ἐν μόνῃ τῇ διαλέκτῳ τοῦ Ὁμήρου, ἡ κατάληξις τοῦ τρίτου πληθυντικοῦ προσώπου εἰς-σι ἀντὶ ν ἐπὶ ὀλίγων τινῶν νήσων καὶ ἐν Μάνῃ κάνουσιν, μποροῦσι, ἡ διατήρησις τοῦ ἔνι ἐν Πόντῳ καὶ ἐν Κύπρῳ, τοῦ ἔναι ἐν Σφακίοις τῆς Κρήτης, τοῦ τελικοῦ ν ἐν τοῖς ὀξυτόνοις ὑποκοριστικοῖς ἐν Πόντῳ καὶ ἐν Κύπρῳ, τυρίν πουλλίν, τοῦ ω ἐν πολλαῖς λέξεσι τοῦ Πόντου, οἷον καρδών, σαπών, ρωθὼν κλπ. κλπ.

Διὰ ταῦτα δὲν δυνάμεθα, ἂν σωφρονῶμεν, ν' ἀποφαινώμεθα καθολικῶς περὶ τῶν ἰδιωματικῶν φαινομένων, ὅτι ταῦτα ὡς ἰδιωματικὰ οὐδὲν σημαίνουσι προκειμένου νὰ ἐξευρεθῇ ὁ λόγος παλαιοτέρων φαινομένων τῆς ὅλης γλώσσης καὶ νὰ καθορισθῇ ἡ γένεσις καὶ ἡ ὀρθογραφία αὐτῶν, ἀλλ' ἀνάγκη ἀπαραίτητος, ἵνα γίνηται βάσανος

ἰδιαιτέρα περὶ ἑνὸς ἑκάστου καὶ γινώσκηται, ἂν πρέπῃ τοῖς νεωτερισμοῖς ἢ τοῖς ἀρχαϊσμοῖς νὰ συγκαταλέγηται.

Κατὰ ταῦτα ἄρα ἐπιβάλλεται ἡμῖν ἐν τῷ παρόντι ἡ ἐξέτασις τῆς χρήσεως τῶν διπλῶν συμφώνων ἐν τοῖς ἰδιώμασι τῶν νοτίων Σποράδων καὶ τῆς Κύπρου καὶ ἡ κατάταξις αὐτῶν εἰς τὰ νεωτερικὰ ἢ ἀρχαϊκὰ φαινόμενα. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι βεβαίως δύσκολον, διότι ἀπαιτεῖ νὰ συλλεχθῶσι μὲν τῶν διαλέκτων τούτων αἱ λέξεις πᾶσαι αἱ μετὰ διπλοῦ συμφώνου προφερόμεναι, νὰ παραβληθῶσι δὲ πρὸς τὰς ἀντιστοίχους τῆς ἀρχαίας ἢ τῶν ξένων γλωσσῶν, ἂν εἶναι ἄλλοθεν εἰλημμέναι, καὶ οὕτως ἐξευρεθῶσι μὲν τὰ ὁμαλῶς ἔχοντα, ἑρμηνευθῶσι δὲ τὰ ἀνωμάλως. Τοῦτο ὁμολογουμένως εἶναι πολὺ δυσκολώτερον τῆς διὰ μιᾶς πάντων τούτων καταδίκης ὡς ἀχρήστων ἅτε διαλεκτικῶν, ἰδιωματικῶν καὶ δὲν ἠξεύρω τί ἄλλο· ἀλλ' ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τὰ εὐκολώτερα δὲν εἶναι διὰ τοῦτο καὶ μεθοδικώτερα οὐδὲ χρησιμώτερα. Ὁ προτείνας τὰς ἀντιρρήσεις ταύτας κατὰ τῆς ἐτυμολογίας τοῦ πουλλὶ κτλ. ἐκ τοῦ pullus προέκρινε τὴν ἁπλουστέραν ὁδὸν καὶ τὸ δὴ λεγόμενον τὰ ἔκαμεν ὅλα θάλασσα· τοῦτο δ' ἀληθῶς εἶναι σήμερον σφόδρα παράδοξον, ἵνα μή τι ἄλλο εἴπω, ἐπειδὴ πρὸ πολλοῦ χρόνου εἶναι ἀποδεδειγμένον ὅτι μόνον ἐκεῖ οἱ νησιῶται οὗτοι προφέρουσι διπλᾶ σύμφωνα ὅπου καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἢ οἱ ξένοι ἐν ταῖς ξέναις λέξεσιν ἀπήγγελλον αὐτὰ διπλᾶ, ὅπου δ' ἐκεῖνοι εἶχον ἁπλᾶ σύμφωνα, ἐκεῖ καὶ οἱ σημερινοὶ νησιῶται ἔχουσιν ὁμοίως ἁπλᾶ. Ὀλίγα δέ τινα φαινόμενα κατὰ πρῶτον ἀνώμαλα λ. χ. μεγαλλώννω, πίννω, γρυλλὶ πλύμμα κτλ. ἑρμηνεύονται εὐκόλως. Οὕτω λ. χ. ἡρμηνεύθη τὸ διπλοῦν νν ἐν τοῖς ῥήμασιν εἰς-ννω ὡς ἔχον κάλλιστα, διότι τὰ παλαιὰ εἰς-ννυμι-ννυω ῥήματα μετεπλάσθησαν ὑπὸ τῶν μεσαιωνικῶν κατὰ τὰ βαρύτονα ἐκ τοῦ ἀοριστικοῦ θέματος, ἀλλ' ὁ ἐνεστώς; τούτων διέσωσε τὸ διπλοῦν αὐτοῦ σύμφωνον, διὸ καὶ ἐν πολλοῖς μεσαιωνικοῖς μνημείοις ἀναγινώσκεται οὕτως. Ὁμοίως ἡρμηνεύθη τὸ ἀγρέλλα (=ἀγριελαία), ἄγρελλος, φασόλλι φασούλλι, πασσούλλι, κτλ. ὡς μετασχηματισθέντα κατὰ τὰ πολυάριθμα ὀνόματα τὰ μετὰ τῆς ξενικῆς καταλήξεως-έλλα-ούλλι-ούλλα κτλ. ἐκφερόμενα. Ὡσαύτως τὸ μεγαλλώννω ἐν Χίῳ κατὰ τὸ συνώνυμον πολλύννω, τοῦτο δὲ πάλιν προσέλαβε τὸ διττὸν λλ, πολλὺς πολλύ, ἐκ τῶν τύπων ἐκείνων τῶν ἀρχαιόθεν μετὰ διπλοῦ λλ λεγομένων, πολλὴ πολλοῦ πολλοὶ κτλ. πρβλ. καὶ Ἀθηνᾶς τόμ. Ϛ' σελ. 43. Εἶναι βεβαίως κάλλιστα δυνατὸν ἔνιαι τῶν ἑρμηνειῶν τούτων νὰ μὴ ἐπιτυγχάνωσι τοῦ ἀληθοῦς, δυνατὸν καὶ ἄλλα αἴτια νὰ συνετέλεσαν εἰς τὴν δίπλωσιν τῶν συμφώνων τούτων (πρβλ. Σ. Μενάρδον ἐν

'Αθηνᾶς τόμ. Ϛ' σελ. 169 κἑξ.)· πάντοτε ὁ ἐπιχειρῶν νὰ μαντεύσῃ πόθεν ὡρμήθη καὶ τίνα ψυχολογικὴν ὁδὸν ἔδη τὸ γλωσσικὸν αἴσθημα τῶν λαλούντων, ὥστε ἐκαινοτόμησε καὶ ἔπλασε τοῦτο ἢ ἐκεῖνο, φύσει ὑπόκειται ταῖς ἀναποφεύκτοις ἀνθρωπίναις πλάναις· ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα οὔτε ν' ἀποστῶμεν τῶν εἰκασιῶν τούτων ὅλως, οὔτε ἂν τοῦτο ποιῶμεν, νὰ πιστεύωμεν ὅτι ἐργαζόμεθα ἐπιστημονικῶς. Ἐνταῦθα πρόκειται ἀγὼν πνεύματος πρὸς πνεῦμα, ἐν ᾧ κατὰ τὸν Σοφοκλέα σοφίᾳ δ' ἂν σοφίαν παραμείψειεν ἀνήρ, οὐχὶ δὲ δειλὴ καὶ ἀνεπιστήμων φυγομαχία.

Ὅτε πρὸ ἐτῶν ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ Kuhn Τόμ. ΛΑ'. σελ. 114 κἑξ. καὶ ἐν τῇ Einleitung σελ. 36 κἑξ. ἐγὼ ἐζήτουν νὰ εὕρω, τίνος ἕνεκα λόγου λέγεται ὀξυτόνως μὲν τὸ χαρτί, καρφί, ἀσκί, παιδί, τυρί, ψωμὶ κτλ. κτλ. ἀλλ' ὅμως χέρι, πόδι, βόλι κτλ., δὲν συνέρριψα ἅπαντας δικαίους καὶ ἀδίκους ὁμοῦ, ἀλλὰ συλλέξας καὶ φυλοκρινήσας τὰ μερικὰ παραδείγματα πρῶτον μὲν εὗρον ὅτι κατὰ τὸν κανόνα τοῦ παλαιοῦ Ἡρῳδιανοῦ ἐκ τῶν τρισυλλάβων ὑποκοριστικῶν τῶν σχηματιζομένων διὰ τῆς καταλήξεως—ιον τὰ μὲν ὄντα τὸ πάλαι δακτυλικοῦ ῥυθμοῦ (—υυ) παρωξύνοντο μὲν τότε (ἀσκίον, παιδίον, τυρίον), ὀξύνονται δὲ νῦν μετὰ τὴν ἀποβολὴν τῆς τελικῆς συλλαβῆς ον· τὰ δὲ χορείου ὄντα τὸ πάλαι ῥυθμοῦ (υυυ) προπαρωξύνοντο μὲν τότε, παροξύνονται δὲ νῦν, κτένιον—χτένι, πόδιον—πόδι. Ἐπειδὴ δὲ καί τινα ἐφαίνοντο ἀνώμαλα, ἐζήτησα νὰ ἑρμηνεύσω αὐτὰ κατὰ δύναμιν, ἤτοι χέρι (ἀντὶ χειρίον-χερὶ) κατὰ τὸ πόδι, τραγὶ κατὰ τὸ ἀρνί, γυαλὶ κατὰ τὸ καρφί, πλακὶ κατὰ τὸ πετρὶ κτλ., πρβλ. καὶ Ἀθηνᾶς τόμ. Ε'. σελ. 491. Δὲν ἀντιλέγω οὐδαμῶς ὅτι ἡ τοιαύτη ἐργασία εἶναι πολὺ δυσκολωτέρα τῆς διὰ μιᾶς πάντων καταδίκης, καθὼς οὐδ' ὅτι τις κινδυνεύει νὰ σφάλληται συχνότατα κατὰ τὰς εἰκασίας ταύτας, ἀλλ' οὔτε τὰ ῥᾷστα οὔτε τὰ ἀκινδυνότατα προτιμῶσιν οἱ ἀποδυόμενοι εἰς τοὺς ἀγῶνας.

ι'.) Ὅτι τὸ πῶλος πωλίον ἐλέγετο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ ἐπὶ τῶν τέκνων τῶν ἀνθρώπων, εἶναι ἀνάληθες.(Πολὺ ὀρθότερον ἐδίδαξεν ὁ ἀοίδιμος Κοραῆς ἐν 'Ατ. Α'. 172 ὅτι «τὸ πῶλος ἐσήμαινε παλαιὰ τὸ νέον γέννημα τῶν κτηνῶν, οἷον ἵππων, ὄνων κτλ., καθὼς καὶ εἰς ἡμᾶς τὸ ὑποκοριστικὸν πωλάριον πουλάρι(ν) ἐφύλαξε τὴν αὐτὴν σημασίαν...Ἄλλο ὑποκοριστικὸν ἀρχαῖον τοῦ πῶλος εἶναι τὸ πωλίον, τὸ ὁποῖον ἐσήμαινε τῆς κοινῆς γλώσσης τὸ πουλάριον...»). Ἐλέγχει δὲ ὁ διατεινόμενος τοῦτο δεινὴν ἄγνοιαν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Διότι πάντες σήμερον μετὰ τοσούτων ἐτῶν διδασκαλίαν τοῦ κάλλιστα καὶ

ἄριστα φυλοκρινήσαντος καὶ διδάξαντος ταῦτα φιλτάτου καὶ σεβαστοῦ μοι διδασκάλου Κόντου ἠξεύρομεν—ἢ τοὐλάχιστον ὠφείλομεν νὰ ἠξεύρωμεν—ὅτι οὐχὶ πάντα ὅσα ἡ τῶν τραγικῶν ἢ τῶν λυρικῶν ποιητῶν ἡ γλῶσσα παρέχει, ἦσαν γνήσια τοῦ Ἀττικοῦ καὶ καθόλου τοῦ συνήθους Ἕλληνος λόγου κτήματα. Ὅστις ἄρα ἀποδεικνύει χρῆσίν τινα ἐκ μόνων τῶν τραγικῶν, δὲν πρέπει νὰ φαντάζηται ὅτι ἀποδεικνύει τι τῆς ὅλης γλώσσης. Οὕτω λ.χ. ἐλέγετο ὑπὸ τῶν τραγικῶν καὶ τὸ δάμαλις καὶ τὸ μόσχος καὶ τὸ πόρτις, καὶ τὸ πῶλος καὶ τὸ σκύμνος καὶ τὸ δράκων κττ. ἐπὶ τῶν τέκνων (μικρῶν ἢ μεγάλων ἀδιάφορον) τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ὑπὸ τῶν πεζογράφων, τῶν ἀποφευγόντων τὰ ἐξεζητημένα καὶ παρηλλαγμένα ταῦτα, οὐδέποτε. Ἡ ἀχρηστία δὲ τούτων ἐν τοῖς πεζογράφοις ἐμφαίνει ὅτι ταῦτά καὶ ἐν τῷ καθ' ἡμέραν συνήθει λόγῳ τῶν Ἑλλήνων ἦσαν ἄχρηστα. Καὶ ἀληθῶς πῶς δύναταί τις, ἂν μὴ θύῃ τῷ Βάκχῳ, νὰ ὀνομάσῃ ἐν τῷ συνήθει λόγῳ τὸν υἱὸν ἢ τὴν θυγατέρα τινός, ἐνίοτε βασιλέως ἢ βασιλίσσης, πουλάρι, μουσκάρι, δαμάλι ἤ τι τοιοῦτον; πουλλὶ καὶ πουλλάκι δύναται κάλλιστα νὰ ὀνομάσῃ αὐτὰ καθ' ὃν τρόπον καὶ οἱ ἀρχαῖοι καὶ ἐν αὐτῷ τῷ καθ' ἡμέραν λόγῳ ἔλεγον αὐτὰ νεοττούς, νεόττια [1].

Αὐτόδηλον δ' ὅτι ἀφοῦ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲν ἐποιοῦντο ἐν τῇ λαλουμένῃ καὶ συνήθει γλώσσῃ αὐτῶν χρῆσιν τῆς λέξεως πῶλος πωλίον ἐπὶ τῶν τέκνων τοῦ ἀνθρώπου, ἀδύνατον παντάπασιν ἦτο νὰ διασωθῇ αὕτη παρ' ἡμῖν μετὰ τῆς σημασίας ταύτης· ὅ,τι δὲν εἶχον ἐκεῖνοι, δὲν ἠδύναντο βέβαια νὰ παραδώσουν ἡμῖν [2]. Τὴν λέξιν πῶλος

[1] Πρβλ. Ἑκάβῃ 139 ἥξει δ' Ὀδυσσεὺς ὅσον οὐχ ἤδη *πῶλον* ἀφέλξων σῶν ἀπὸ μαστῶν (=Πολυξένην), 202 *σκύμνον* γάρ μ' ὥστε οὐρειθρέπταν, 521 σκίρτημα *μόσχου* σῆς καθέξοντες χεροῖν ἕσποντο, 1149 ἐγὼ θὴρ ὥς διώκω τὰς μιαιφόνους *κύνας* (=Τρωάδας γυναῖκας). Ὀρέστῃ 469 ὁ μητροφόντης ὅδε πρὸ δωμάτων *δράκων*, 1206 ἑλόντες *σκύμνον* ἀνοσίου πατρὸς (=Ἑρμιόνην), 1372 κυκνοπτέρου καλλοσύνας Λήδας *σκύμνου*, δυσελένας. 1481—2 ἄθυρσοι δ' οἷά νιν δραμόντε Βάκχαι *σκύμνον* ἐν χεροῖν ὀρείαν συνήρπασαν (=Ἑρμιόνην). Φοινισσ. 946 οὗτος δὲ *πῶλος* τῇδ' ἀνειμένος πόλει (=Μενοικεὺς)· Ἱππολ. 546 τὰν μὲν Οἰχαλίᾳ πῶλον (=Ἰόλην). Αἰσχυλ. Χοηφ. ἀνδρὸς φίλου πῶλον εὖνιν ζυγέντ' ἐν ἅρμασιν πημάτων (=Ὀρέστην). Καὶ Ἀνακρεοντ. 75 (Bergk Β' σελ. 1029) πῶλε Θρηικίη, τί δή με λοξὸν ὄμμασι βλέπουσα νηλεῶς φεύγεις, δοκέεις δὲ μ' οὐδὲν εἰδέναι σοφόν; κτλ.

[2] Ὑπολάβῃ μηδεὶς ὅτι διὰ τὸ κύριον ὄνομα *Πῶλος* ἀποδείκνυται τοιαύτη χρῆσις καὶ ἐν τῷ πεζῷ τῶν ἀρχαίων λόγῳ· διότι, ὅπως πάντες ἠξεύρουσιν, οὐ μόνον τοῦτο ἀλλὰ καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα κύρια ὀνόματα ἐλέγοντο, πρβλ. *Αἰγὼ Αἴγων, Βοιὰ Βοίων, Δράκων Δράκης, Θήρας Θῆρις Θήρων Θηρώ, Ἵππος Ἱπ-*

πωλάριον εἶχον ἐκεῖνοι ἀληθῶς ἐπὶ τῆς γνωστῆς σημασίας, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἐκληρονομήσαμεν αὐτὴν καὶ λέγομεν πουλάρι καθὼς καὶ μουσκάρι καὶ (ἐ)ρίφι καὶ ἀρνὶ καὶ σκυλλάκι κτλ. ἕκαστον κατὰ τὴν ἀρχαίαν χρῆσιν.

ϛʹ.) Ὅτι τὸ pullus ποῦλλος οὐδέποτε εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, καὶ ὅτι κατ' ἀκολουθίαν τούτου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἐκ τοῦ ποῦλλος τούτου ἐσχηματίσθη τὸ πουλλίον—πουλλί, εἶναι παντάπασιν ἀσύστατος δυισχυρισμὸς στηριζόμενος ἐπὶ δεινοῦ μεθοδικοῦ σφάλματος. Διότι τῶν ἀρχαίων ὀνομάτων, Ἑλληνικῶν καὶ ξένων, ἄλλα μὲν ἐσώθησαν ἡμῖν κατὰ ἕνα μόνον τύπον, τὸν οὐχ ὑποκοριστικόν, λ. χ, δρόμος, χορδή, βούλλα, κάλανδα, καρίνα, κόξα, κουβέρτα, μανδᾶτον, ρόγα, σαβούρρα, σεντίνα, σκούπα, στάβλος, τέμπλο, τέντα, φάβα κτλ., ἄλλα δὲ κατὰ δύο ἢ καὶ πλείους, λ. χ. κεφαλὴ κεφάλι κεφαλάκι κεφαλάρι, χέρα, χέρι χεράκι χερούλλι χερούδι, πόδας πόδι ποδάρι ποδαράκι, λίμνη λιμνάκι, σκάλα σκαλὶ σκαλάκι, τάβλα ταβλὶ ταβλάκι κτλ. Οὐκ ὀλίγων ἐκ τούτων δὲν σῴζονται μὲν σήμερον ἐν τῇ λαλουμένῃ πάντες οἱ τύποι οὗτοι, ὅ τε πρωτότυπος καὶ οἱ παράγωγοι, ἀλλ' οἱ πρωτότυποι τούτων ἀναγινώσκονται ἐν τοῖς παλαιοῖς ἢ μεσαιωνικοῖς συγγράμμασιν, ὥστε οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι ἐξ αὐτῶν ἐσχηματίσθησαν οἱ νῦν ἐν χρήσει ὑποκοριστικοί, λ, χ. πάννος παρὰ Δίωνι Κασσίῳ, παννί(ον) ἔπειτα, σάγος παρὰ Πολυβίῳ, σαγίον — σαγὶ ἔπειτα, σκοῦτον παρὰ Λυδῷ, σκουτάρι ἔπειτα, λάρδος παρὰ Λυδῷ καὶ ἐν Ἱερακοσοφίῳ 374, λαρδὶ μετὰ ταῦτα, σίκλος παρὰ τοῖς Οʹ καὶ σίκλον παρὰ Γαληνῷ, σικλὶ καὶ σικλάκι βραδύτερον, τράπεζα ἀρχαῖον, τραπέζι (ον) καὶ τραπεζάκι ἔπειτα, ὁμοίως ἔχουσι τὰ ἀκόλουθα τυρὸς τυρὶ τυράκι, ψωμὸς ψωμὶ ψωμάκι, κάλαμος καλάμι καλαμάκι καλαμίδι, χάρτης χαρτὶ χαρτάκι, ὕαλος γυαλὶ γυαλάκι, κάρφος καρφὶ καρφάκι, ἔριφος (ἐ)ρίφι ριφάκι, ὄψον ὀψάριον ψάρι ψαράκι, ἀμνὸς ἀρνὶ ἀρνάκι κτλ. κτλ. Ἄλλων δ' ὅμως τέλος ξένων ὀνομάτων δὲν παρεδόθη ἡμῖν

πων *Ἱππώ, Κριός, Λάγων, Λέων Λέαινα, Λύκος Λύκων, Μόσχος, Ὀνᾶς Ὀνίδας, Σκύλλαξ, Σκύμνος, Ταῦρος Ταυρέας, Φρύνος Φρύνιχος Φρύνη, Χηνέας, Χοῖρος, Χοιρίλος* κτλ. Ἀλλὰ ταῦτα προῆλθον ὡς γνωστὸν διὰ συγκοπῆς ἐξ ἄλλων συνθέτων λ. χ. *Ἐχέπωλος, Ἱππόνικος, Ἵππαρχος, Θηραμένης, Ταυροσθένης* κτλ. καὶ δὴ δι' αὐτῶν δὲν ἀποδεικνύεται πολλοῦ γε καὶ τοῦ παντὸς δεῖ ἡ χρῆσις αὐτῶν ὡς προσηγορικῶν ὀνομάτων ἐπὶ τῶν τέκνων τοῦ ἀνθρώπου.

ἐν τοῖς παλαιοτέροις γλωσσικοῖς μνημείοις ὁ πρωτότυπος τύπος, ἀλλὰ μόνον ὁ ἐξ αὐτοῦ σχηματισθεὶς εἰς ἢ πλείους, ἀλλ' εἶναι προφανὲς ὅτι, ἀφοῦ ἔχομεν τὰ ἐν Ἑλλάδι καὶ κατὰ τοὺς νόμους τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης γεννηθέντα τέκνα, θὰ εἴχομεν κατ' ἀνάγκην ἀμείλικτον πρότερόν ποτε καὶ τοὺς γονεῖς αὐτῶν παρ' ἡμῖν· διότι ἄλλως εἶναι ὅλως ἀδιανόητος ἡ ὕπαρξις τῶν ὑποκοριστικῶν τούτων ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Ἑλληνικῇ. Οὕτω λ. χ. λέγομεν πάντες βαβούλλι, βετούλλι, καπίστρι, κουρέλλι, κουβούκλι, πλουμί, σκαμνί, τσικούρι, φελλί, φραγγέλιον ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ: κτλ., ἀλλὰ τὰ πρωτότυπα αὐτῶν οὔτε γραπτῶς οὔτε προφορικῶς, παρεδόθησαν ἡμῖν. Ἀλλὰ τίς δὲν βλέπει ὅτι καθ' ὃν τρόπον ἀπὸ τοῦ ἡ ἀξουγκία (Γαληνῷ καὶ Διοσκουρίδῃ) προῆλθε τὸ ἀξοῦγκι — ξύγκι, ἀπὸ τοῦ λάρδος τὸ λαρδί, ἀπὸ τοῦ λάμνα τὸ λαμνί, ἀπὸ τοῦ κέλλα τὸ κελλί κτλ., κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀνάγκη ἀπαραίτητος ἐπιβάλλει ἡμῖν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι καὶ ἔκ τινος *βάβουλα ἢ *βαβούλλα (valvulae valvuli [1]), *βίτουλος (vitulus), *κάπιστρον (capistrum), *κούρελλον (coriellum-corellum), *κούβουκλον (cubiculum καὶ cubiclum), *πλούμα (pluma), *σκάμνον (scamnum), *σίκουρις (securis), *φέλλα (offella), *φράγγελον (flagellam) προῆλθον τὰ ἡμέτερα ὑποκοριστικὰ βαβούλλι, βετούλλι, καπίστρι, κουρέλλι, κουβούκλι, πλουμί, σκαμνί, (τ)σικούρι, φελλί, φραγγέλιον; Ἢ πῶς ἄλλως θὰ νοηθῶσιν ἄλλα τε καὶ τὸ ὀξύτονον τοῦ πλουμί σκαμνί, φελλί; πρβλ. καὶ κοσκυλμάτια παρ' Ἀριστοφάνει, εἰ καὶ δὲν παρεδόθη ἡμῖν παλαιότερον κόσκυλμα. Μεθοδολογικὴ ἄρα ἀνάγκη θὰ ἐπειθανάγκαζεν ἡμᾶς νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι, ἐπειδὴ σήμερον λέγομεν πάντες τὸ τέκνον, ἤτοι τὸ ὑποκοριστικὸν πουλλί, πρότερόν ποτε θὰ ἐλέγετο ἐν Ἑλλάδι καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, τ.ἔ. ὁ ποῦλλος, καὶ ἂν μὴ τοῦτο ἀληθῶς μήτε γραπτῶς μήτε προφορικῶς εἶχε παραδοθῆ ἡμῖν.

Νῦν δ' ὅμως τὸ ὄνομα παρεδόθη καὶ τοῦτο οὐχὶ μόνον διὰ τῆς γραπτῆς ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς προφορικῆς παραδόσεως· πρβλ. Σακελλαρίου Κυπριακῶν Β' σελ. 758 «ποῦλλος ὁ νέος καὶ εὐχάριστος ἄνθρωπος». Καὶ θὰ ἠδύνατο μέν τις νὰ ὑπολάβῃ ὅτι τὸ ἀρσενικὸν τοῦτο ποῦλλος εἶναι μεγεθυντικὸν τοῦ πουλλὶ κατὰ τὰ ἐν Ἀθηνᾶς τόμ. Ϛ' σελ. 13—4 εἰρημένα, ἀλλ' ἡ διάφορος σημασία τούτου ἀπὸ τοῦ ἀληθῶς ὑπάρχοντος ἐν Κύπρῳ μεγεθυντικοῦ ἔπεισεν ὀρθῶς τὸν κ. Σακελλάριον νὰ χωρίσῃ αὐτά· ἐντεῦθεν γράφει ἰδιαιτέρως τὸ μεγεθυντι-

[1] Πρβλ. G. Meyer Neugr. Studien III 12. 23.

κὸν ποῦλλος παρατηρῶν ὅτι λέγεται «ἐπὶ ἀναστήματος μεγάλου, εἶντα **ποῦλλον** ἐπῆρεν αὐτὴ ἡ κωπέλλα ;» Καὶ παρὰ Δουκαγκίῳ Α'. σελ. 1213 ἀναγινώσκεται ἐξ Ἱερακοσοφίου Δημητρίου Κωνσταντινοπολίτου Α'. 55 (=390 τῆς ἐκδόσεως Hercher). «Διάχρισμα προφυλακτικὸν **πούλων** ἱεράκων»· (τὸ χωρίον τοῦτο παρέθηκε καὶ ὁ κ. Κόντος ἐν Παρνασσῷ τόμ. Α'. σελ. 195). Τὴν δὲ σημασίαν τοῦ πούλων ἑρμηνεύει ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ εὐθὺς ἐπιφερομένου καὶ ὑπὸ ἄλλον τύπον ἐπαναλαμβάνοντος ταὐτά «Περὶ χρίσματος προφυλακτικοῦ εἰς τοὺς ἱέρακας ἔτι **νεοττοὺς** ὄντας», **πούλων** ἄρα=**νεοττῶν**. Ἐκ τῶν εἰρημένων γίνεται ἡλίου φαεινότερον ὅτι ὁ δισχυρισμὸς ὅτι τὸ ποῦλλος οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ, εἶναι ψευδής.

Μετὰ τὴν ἐξέλεγξιν τῶν ἀντιρρήσεων ἐπαναλαμβάνω ἐξ ἀρχῆς τὴν ἐξέτασιν τοῦ πράγματος, ἐρωτῶν ποτέρα ἆρά γε ἐτυμολογία τοῦ τε πουλλὶ καὶ τῶν εἰς-πουλλος ληγόντων ὀνομάτων, ἡ ἐκ τοῦ pullus ἢ ἐκ τοῦ πῶλος, εἶναι πιθανωτέρα ; Ἐγὼ ἀδιστάκτως ἀποφαίνομαι ὑπὲρ τῆς ἐκ τοῦ Λατινικοῦ pullus πειθόμενος τοῖς ἀκολούθοις λόγοις.

α') Ἡ λέξις πῶλος πωλίον πωλάριον εἶχεν, ὡς ἐμοὶ τοὐλάχιστον φαίνεται, πάντοτε τοιαύτην σημασίαν, ὥστε δυσκόλως θὰ ἠδύνατο νὰ λέγηται καὶ ἐπὶ τῶν τέκνων τοῦ ἀνθρώπου· τοὐναντίον δ' ἡ λέξις ποῦλλος πουλλί, καθὰ καὶ ἡ παρ' ἀρχαίοις χρῆσις τοῦ νεοσσὸς νεόσσια διδάσκει, εἶχεν ἐπιτηδειοτάτην πρὸς τοιαύτην ἐπέκτασίν σημασίαν· πρβλ. τὴν ῥῆσιν τοῦ κόλακος παρὰ Θεοφράστῳ ἐν Χαρακτήρων Β'. 27 «χρηστοῦ πατρὸς νεόττια».

β') Ἡ λέξις πουλλίον εὑρίσκεται ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἐν μνημείοις ἱκανῶς παλαιοῖς, λ. χ. ἐν τῷ Ἀποκρύφῳ Εὐαγγελίῳ τοῦ Ἀποστόλου Θωμᾶ σελ. 140 (τῆς ἐκδ. 1876), συνταχθέντι πιθανῶς κατὰ τὸν δεύτερον μ. Χ. αἰῶνα. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὰ ἀντίγραφα τῶν Εὐαγγελίων τούτων καθόλου δὲν εἶναι τοσοῦτον παλαιά, ἀλλ' ὅμως εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα τὸ—πουλλος (οὕτω μετὰ τοῦ ου) εὑρίσκεται ὡς κατάληξις δηλωτικὴ οὐ μόνον τῶν τέκνων τῶν ἀνθρώπων (Γαβριηλόπουλος ἀρχοντόπουλος παρὰ Πορφυρογεννήτῳ) ἀλλὰ καὶ καθόλου παντὸς νεογνοῦ, πρβλ. Συμεὼν Σὴθ σελ. 80. «Ἡ τῶν ἀλεκτορίδων καὶ τῶν ὀρνιθοπούλων **λεγομένων** σάρξ» καὶ «τὰ δὲ **λεγόμενα** ὀρνιθόπουλα»[1] καὶ σελ. 86 «Ἡ τῶν

[1] Ἡ ἔκδοσις εἰς ἣν παραπέμπω εἶναι ἡ νεωτάτη, ἡ τοῦ Langkavel, τοῦ 1868, Teubner, αὕτη δὲ καταρτισθεῖσα ἐκ τῶν ἀρίστων κατὰ τὸ ἐνὸν ἀντιγράφων πα-

περιστεροπούλων σάρξ». Διὰ τῆς προσθήκης τὰ λεγόμενα, τῶν λεγομένων παριστᾷ ὁ Σὴθ τὴν σύγχρονον αὐτοῦ προφορὰν καὶ χρῆσιν, ἐφ' ᾗ, ὡς φαίνεται, αἰτεῖται συγγνώμην.

Ὁ Σὴθ γράφει καὶ φασούλιον 117, καὶ ὁ λεγόμενος φουκᾶς 118, ἀλλ' ὅμως πάλιν λάθυρος, καίτοι πρὸ Χριστοῦ τὸ λάθυρος εἶχε γίνει λάθουρος, (ἴδε ἐμὴν Einleitung σελ. 104).

Καὶ ἐν τῷ ὑπὸ Hercher ἐκδοθέντι Ὀρνεοσοφίῳ ἀναγινώσκονται συχνὰ τοιαῦτα εἰς—πουλον—πουλιον ὑποκοριστικά, ἀλλ' ἀεὶ ἐπὶ ζῴων λ. χ. περιστερόπουλον 523, 2,532, 22,572, 17, 573,7 κτλ. ὀρνιθόπουλον 532,22, 539,28, 579,19, 580,4, ὀρνιθοπουλίου δὲ 579,29, ἀγριοπούλια 577,15, σκυλλόπουλον 253,20 καὶ 524,5 κτλ.

Ταῦτα πάντα ἅτε δημώδη καὶ παντάπασιν ἀφεστῶτα τοῦ ἀρχαΐζοντος γραπτοῦ λόγου μένουσιν ἄθικτα· τοὐναντίον δὲ ἐν σελ. 578,6 ἀναγινώσκεται «τὰ φαλκώνια τὰ ἐξώπιαστα κρείττονα παρ' ὃ τὰ πωλότροφα» ἀντὶ πουλλότροφα, διότι τούτου ὁ δῆθεν ἐξελληνισμὸς ἐνομίζετο εὔκολος.

Ὁμοίως ἀναγινώσκεται ἐν τῷ Ἰατροσοφίῳ Σταφίδα σελ. 16,466 καὶ 468 σκυλλόπουλα. Κατὰ δὲ τὸν δωδέκατον αἰῶνα παρὰ Προδρόμῳ εὑρίσκεται τὸ—πουλον λεγόμενον καθόλου ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ μικροῦ ἐπί τε ἐμψύχων καὶ ἀψύχων, πρβλ. ψησσόπουλον, ἐμποτόπουλον, ψαλιδόπουλον. Ταῦτα δὲ διδάσκουσιν ὅτι πολὺ πρὸ τοῦ 10 αἰῶνος ἡ λέξιςποῦλλος πουλλὶ εἶχε καταστῆ συνηθεστάτη παρ' ἡμῖν ἐπὶ τῶν νεογνῶν ἔν τε τῇ συντάξει καὶ τῇ συνθέσει, ἐντεῦθεν κατὰ μικρὸν καὶ ἐπὶ παντὸς μικροῦ, (ψαλιδόπουλον τὸ μικρὸν ψαλίδιον ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ σύνηθες). Ἡ ἐμφάνισις ἄρα τοῦ πουλία, οὕτω μετὰ τοῦ ου, ἐν τοῖς ἀποκρύφοις Εὐαγγελίοις τοῦ 2 μ. Χ. αἰῶνος οὐδὲν ἔχει τὸ θαυμαστόν. Ἀλλὰ τώρα γεννᾶται τὸ ἐρώτημα, ἦτο ἄρά γε

ρέχει ταῦτα διὰ τοῦ *ου*, οὐχὶ διὰ τοῦ ω, ὅπως γράφει ὁ δοὺς ἀφορμὴν εἰς τὴν διατριβὴν ταύτην λαμβάνων ἐκ τοῦ Δουκαγκίου ἢ ἄλλοθέν ποθεν. Ἀλλ' ὁ αὐτὸς παραπέμπει καὶ εἰς Πορφυρογεννήτου *Ἀδμ.* παραλαβὼν πάντως ἔκ τινος λεξικοῦ, τοῦ Δουκαγκίου ἢ Σοφοκλέους, ὅπου γράφεται de Administrado κτλ., καίτοι ὁ Πορφυρογέννητος ἑλληνιστὶ ἔγραψε καὶ ἐπέγραψε τὸ βιβλίον του τοῦτο «*Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν*» καὶ ἑλληνιστὶ ἐπιγράφεται *Περὶ διοικήσεως τῆς αὐτοκρατορίας*. Ἀγνοῶ δ' ἐγὼ τοὐλάχιστον ἀπὸ τίνος χρόνου εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ συνήθεια νὰ παραπέμπωμεν εἰς τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς διὰ τῶν ξένων ὀνομασιῶν· οἷον Πλάτωνος Ρεσπουπλ. ἢ Αἰσχύλου Σουπλ., Ἀριστοφάνους Ραν. κτλ. Ἀλλ' ὁ αὐτὸς παρέπεμψε καὶ εἰς τοῦ Κουρτίου «loc. laud». ἐκλαβὼν αὐτὸ ὡς βιβλίου ἐπιγραφήν! Πόσον καλῶς θὰ τὸ εἶχε μελετήσει!

τότε τὸ ω τοῦ πῶμα(=ποῦμα),πωλάριον κτλ. τετραμμένον εἰς ου, ὥστε ἤδη τότε ἐλέγετο καὶ πουλίον ἀντὶ πωλίον; Οὐδὲν τούτου ὑπάρχει τεκμήριον, οὐδὲ φαίνεται τὸ πρᾶγμα πιθανόν. Καὶ ὅμως τοῦτο κατ' ἀνάγκην ἀμείλικτον ὀφείλει νὰ ἀποδείξῃ ἢ τοὐλάχιστον νὰ ὑποθέσῃ ὁ τὰ πουλία τῶν Εὐαγγελίων ἐκ τοῦ πωλία παράγων. Τοῦτο δὲν τὸ ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν ὁ ἀντιλέγων, ἀλλὰ τοῦτο πράξας ἐδήλωσεν ὅτι δὲν ἠξεύρει νὰ ἐργάζηται ὅπως πρέπει, ἤτοι μεθοδικῶς, ἐπιστημονικῶς.

γ') Ἐπειδὴ οὕτω παλαιόθεν φαίνεται εἰσαχθὲν καὶ εὐχρηστοῦν τὸ ὄνομα πουλλίον, οὕτω μετὰ τοῦ ου καὶ τὰ εἰς — πουλλος καὶ τὸ πουλλίτσιν ἐν Ἰατροσοφίῳ Σταφίδα 2, 42, οἱ δὲ μετὰ τοῦ ω τύποι πωλία πάντες εὕρηνται ἐν Σχολιασταῖς καὶ Λεξικογράφοις κλπ., ὧν συνήθως ὅ τε χρόνος καὶ ἡ πίστις περὶ τῆς ἀκριβοῦς παραστάσεως τῶν προφερομένων φθόγγων παντάπασιν ἀμφίβολος (πολὺ πρὸ τοῦ Εὐσταθίου ἔγραφεν ὁ Σὴθ ὀρνιθόπουλα περιστερόπουλα καὶ ὁ Πορφυρογέννητος ἀρχοντόπουλα μετὰ τοῦ ου), διὰ ταῦτα οὐδεμία πρέπει ν' ἀπονεμηθῇ σημασία εἰς τὴν διὰ τοῦ ω γραφὴν τούτων, καθὼς οὐδ' εἰς τὸ ω τοῦ μωλάριον τοῦ Πορφυρογεννήτου Ἐκθ. 458,22. Ἡ γραφὴ αὕτη ἀναφανεῖσα ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων καὶ τῶν Κομνηνῶν καὶ ἑξῆς ὀφείλεται πάντως εἰς τὴν τότε ἐπίδοσίν τινα λαβοῦσαν καλλιεργίαν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ δὴ οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀπόπειρα, ἵνα ἐξελληνισθῇ τὸ παλαιότερον πουλλὶ—πουλλος.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους καὶ ὁ *burdo* μέχρι τότε γραφόμενος διὰ τοῦ ου βούρδων, ἐξηλληνίσθη δῆθεν εἰς βόρδων. Ὁμοίως ἐλέχθη ἢ μᾶλλον ἐγράφη καὶ τριβωνάλιον ἀντὶ τριβουνάλιον (ἴδε Κόντον ἐν Παρνασῷ τόμ. Α'. 108). Ἰδιαιτέρως δ' ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι, καθὰ εἴδομεν τὰ μὲν σύνθετα εἰς-πουλον ἀμετάβλητα φυλαττόμενα ἐν τῷ Ἱερακοσοφίῳ, τὸ δὲ πουλλότροφα τετραμμένον εἰς πωλότροφα, οὕτω συμβαίνει καὶ ἐν τοῖς τοῦ Πορφυρογεννήτου, τὰ μὲν σύνθετα εἰς-πουλλος-πουλλον, ἅτε παντάπασιν ἀφιστάμενα τοῦ ἀρχαίου λόγου, οὐδ' εὐκόλου τῆς ἀντικαταστάσεως αὐτῶν δι' ἀρχαίων λέξεων οὔσης, παρέμειναν ἀλώβητα, τὸ δὲ πουλλία καὶ μουλάριον ἐξηλληνίσθησαν εἰς πωλία καὶ μωλάριον! ἔστωσαν ταῦτα διδακτικώτατα περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς γλώσσης τῶν συγγραφέων τούτων.

δ') Ἡ διὰ τοῦ διττοῦ λλ γραφὴ τοῦ πουλλὶ-πουλλος καὶ δὴ καὶ ὁ χωρισμὸς αὐτῶν ἀπὸ τοῦ πῶλος πωλίον πωλάριον πουλάρι διδάσκεται σαφέστατα ὑπὸ τῆς προφορᾶς τῶν νησιωτῶν ἐκείνων ὅσοι διακρίνουσι τὰ διπλᾶ τῶν ἁπλῶν συμφώνων. Διότι οὗτοι διακρίνουσι κάλλιστα τὸ πουλλὶν ποῦλλος πουλλάδα πουλλοῦ

πουλλοῦδα-πουλλος-πουλλον ἀπὸ τοῦ πουλάριν πουλαρούδιν (πρβλ. Σακελλαρίου Κυπρ. Β'. 757—8 καὶ Μουσαίου Βατταρισμῶν σελ. 118).

ς') Καὶ αἱ τῶν Ἰταλιωτῶν Ἑλλήνων διάλεκτοι διδάσκουσιν ὅτι οὐδὲν κοινὸν τῷ πουλλὶ καὶ πουλάρι· διότι καὶ ἐν ταύταις τὸ διπλοῦν λλ διαστέλλεται ἐν τῇ προφορᾷ τοῦ ἁπλοῦ, οὕτως ὥστε τὸ μὲν ἁπλοῦν λ μένει ἀπαθές, τὸ δὲ διπλοῦν τρέπεται εἰς γλωσσικὸν dd, πρβλ. Morosi Studi 165 καὶ ἀλλαχοῦ πολλαχοῦ καὶ Ast. Pellegrini Bova 212. Ἐντεῦθεν λέγεται ἐν Ἰταλίᾳ πουλάρι μὲν μεθ' ἁπλοῦ ἀπαθοῦς λ, ἀλλὰ πούddα, πουddάκι, πουddέddα, ὅπως καὶ μαddὶ καὶ παddηκάρι καὶ ἀddάφσω καὶ φσύddο (=ψύλλος) καὶ βάddω καὶ φτερούddι καὶ ἀφτερούddα, μανέddα, γυναικέddα, ἀνδρούddι, μααλούddι, μικέddι, φτωχούddι, κττ.

ζ') Καὶ ἰδιώματά τινα τοῦ Πόντου συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τοῦ χωρισμοῦ τοῦ πουλλὶ καὶ πουλάρι. Ἐπειδὴ τὸ ω ἐν πολλαῖς λέξεσι διεσώθη ἐν Πόντῳ ἄμεινον ἢ ἐν τῇ συνήθει ἡμῖν γλώσσῃ, λ. χ. κωδών, ζωμίν, κωπίν, κωφός, μωδῶ=αἱμωδιῶ, λωρίν, ρωθών,καρδών, σαπὼν κττ. (Πλάτωνος Ε'. 389), ἐπῆλθέ μοι νὰ ἐξετάσω, μὴ καὶ τὸ ω τοῦ πῶλος πωλάριον σῴζεται αὐτόθι· ἔκρινον δηλ. ὅτι ἂν ἐπιστοῦτο ὅτι λέγεται πωλάριον μὲν ἀλλὰ πουλλίν, τοῦτο θὰ ἦτο ἄλλη ἀπόδειξις ὑπὲρ τῆς ἐτυμολογικῆς αὐτῶν διαφορᾶς. Διὰ ταῦτα ἠρώτησα περὶ τούτων δι' ἐπιστολῆς τὸν ἐν Κερασοῦντι καλὸν κἀγαθὸν φίλον κ. Ἰωάννην Βαλαβάνην, τὸν φιλοπονώτατον ἐρευνητὴν τῶν ποικίλων ἰδιωμάτων τοῦ Πόντου, ὁ δὲ προθύμως ἀπήντησεν ὅτι απωλάρ(ιν) ἀληθῶς λέγεται ἐν Ἀργυροπόλει, Ἀλούτσερι, Χαλδίᾳ, Τουρψίῳ καὶ Καβαζίτᾳ τῆς ἐπαρχίας Νικοπόλεως (ἤδη Κολωνίας) καὶ ἐν Ἀπέσ' τῆς νομαρχίας Σεβαστείας, ἀλλαχοῦ δὲ λέγεται πουλάρι». Ὅτι δὲ τὸ πουλλὶν οὐδέποτε οὐδαμοῦ τοῦ Πόντου λέγεται πωλλὶν διὰ τοῦ ω, ἔμαθον παρ' ἄλλων Ποντικῶν, πρβλ. καὶ Παρνασοῦ Δ'. 316, ἔνθα καὶ ρῆμα πουλώνω (γρ. πουλλώνω) =γεννῶ πουλλία, ἀναγινώσκεται, καὶ Οἰκονομίδην Lautlehre des Pont. 52, 91 ἔνθα λέγεται ὅτι ἐν Ὄφει τὰ εἰς-πουλλος λέγονται ἀκέραια, πινακόπουλλο, ἐν Οἰνόῃ δὲ ἄνευ τοῦ ου, ἀρνόπλον, καρυδόπλον, ἀλλαχοῦ δ' ἄνευ καὶ τοῦ λ, ἀρνόπον, λωμόπον, νυφόπον, χερόπον, καρυδόπον, δαδόπον, ραχόπον, νυχόπον, πουλλόπον (τοῦτο καὶ ἐν Καππαδοκίᾳ ἐν χρήσει (πρβλ. Καρολίδου Καππαδ. Γλωσσαρ. 207) καὶ εἶναι ἰδιαιτέρας παρατηρήσεως ἄξιον, διότι ἐμφανίζεται συγκείμενον ἐξ ἑαυτοῦ,

ἤτοι ἐκ τοῦ πουλλὶ+πουλλου=πουλλόπουλλον(=νεόττιον)-πουλλόπλον πουλλόπον)[1].

Λοιπὸν ἡ σημασία τῆς λέξεως πῶλος δὲν φαίνεται εὐαρμοστοῦσα εἰς ὀνομασίαν τῶν τέκνων τοῦ ἀνθρώπου, τοὐναντίον δὲ ἡ τοῦ πουλλιοῦ, νεοσσοῦ· ἡ λέξις πουλλίον εὑρίσκεται οὕτω μετὰ τοῦ ου καὶ ἐν τοῖς Ἀποκρύφοις Εὐαγγελίοις, ὅτε ἀκόμη τὸ ω δὲν εἶχε τραπῆ εἰς—ου, καὶ κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα, ὅτε ἐλαμβάνετο καὶ ἐπὶ μεταφορικῆς ἐννοίας ἐν συνθέσει (Γαβριηλόπουλος ἀρχοντόπουλος), ἔπειτα δὲ μετὰ τοῦ ω· παλαιότερον ἄρα τὸ ου, ἄλλως τε καὶ ἀφοῦ οὐδὲν παράδειγμα τροπῆς τοῦ ω εἰς ου κατὰ τὸν δεύτερον αἰῶνα ἔχομεν. Τὸ διπλοῦν λλ τῆς λέξεως πουλλὶ καὶ τῶν μετ' αὐτῆς συνθέτων παρέχουσι καὶ τὸν χωρισμὸν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ πουλάρι ὑποστηρίζουσιν οὐ μόνον τὰ ἰδιώματα τῶν νησιωτῶν, ἀλλὰ κατὰ ἰδιαίτερον τρόπον καὶ τὰ τῶν Ἰταλιωτῶν Ἑλλήνων, πρὸς δὲ καὶ Ποντικῶν τινων, τ.ἔ. πάντων τῶν Ἑλλήνων ὅσοι μέχρι τοῦδε διακρίνουσιν ἐν τῇ προφορᾷ τὰ διπλᾶ τῶν ἁπλῶν καὶ τὸ ω τοῦ ου. Δῆλον ἄρα ὅτι αἱ πολλαπλαῖ αὗται μαρτυρίαι τοσούτων καὶ οὕτω μακρὰν ἀλλήλων κειμένων χωρῶν, συμφωνοῦσαι εἰς τὴν διάφορον προφορὰν τοῦ πουλλὶ καὶ πωλάρι πουλάρι, δὲν δύνανται ἢ νὰ σημαίνουν μέγα καὶ νὰ πείθουν ὅτι τὸ πῶλος πωλίον πουλάρι οὐδὲν ἔχει κοινὸν τῷ πουλλὶ καὶ τοῖς ἐξ αὐτοῦ παραγώγοις ἢ συνθέτοις.

Β'.

Περὶ τῆς ὀρθογραφίας τῶν ὑποκοριστικῶν εἰς—είδιον.

Ὁμοίως διημφισβητήθη μὲν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἡ διὰ τῆς διφθόγγου ει γραφὴ τῶν ὑποκοριστικῶν εἰς-είδιον, ὑπὲρ ἧς οἵ τε παλαιοὶ Γραμματικοὶ ἐπανειλημμένως ἀποφαίνονται καὶ ἣν ὁ κ. Κόντος καὶ ἐγὼ ἀσπαζόμεθα, ὑπεστηρίχθη δὲ παρὰ τὴν ῥητὴν τῶν παλαιῶν Γραμματικῶν μαρτυρίαν ἡ διὰ τοῦ ι γραφή. Λόγοι δὲ ὑπὲρ αὐτῆς πρoηνέχθησαν οἱ ἀκόλουθοι: 1) ὅτι ἐν ἐπιγραφαῖς Ἀττικαῖς τοῦ τετάρτου αἰῶνος π. Χ. ἀναγινώσκεται ὀφῖδιον καὶ ἐν Ἀριστοφάνους Λυσιστράτῃ 53 ξιφῖδιον καὶ ἐν Νεφέλαις 223—237 Σωκρατῖδιον. 2) Ὅτι ὁ χρόνος τῆς προ-

[1] Ἐν Παρνασσοῦ Δ'. 314 τὸ ἐπίθημα τοῦτο-πον παράγεται ἐκ τοῦ *τόπος-τόπον* κατὰ συγκοπήν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἡ συγκοπὴ ὅλης συλλαβῆς *το* οὐδένα ἔχουσα λόγον, τοῦτο δὲ αἱ *μεταβατικαὶ μορφαὶ-όπουλο-όπλο* πείθουσι πάντα ὅτι οὐκ ἐκ τοῦ *τόπος* ἀλλ' ἐκ τοῦ-πουλλος ταῦτα σύγκεινται.

παραληγούσης τούτων ἦτο μακρός, οἱ δὲ μεταγενέστεροι συνήθως παρίστων τὸν μακρὸν φθόγγον ῑ διὰ τοῦ ει. 3) Ὅτι ἡ παραγωγὴ δὲν ἐπιτρέπει νὰ προστεθῇ ἡ κατάληξις - ίδιον εἰς θέμα λῆγον εἰς ε ὡς ἐξ ἄλλων συνθέσεων καὶ παραγωγῶν καταφανὲς γίνεται, ἀλλ' εἰς θέμα λῆγον εἰς ι, ὡς ταξίαρχος, ληξίαρχος, φυσιολόγος, πολιοῦχος, ὀφιοφόρος, ὀφιώδης, Σαρδιανός, Τραλλιανὸς κ.τ.τ.

Κατὰ πρῶτον παρατηρῶ ὅτι, ἐνῷ ἐν τοῖς ἀνωτέρω περὶ τῶν εἰς—πουλλος ληγόντων λεγομένοις κατηγορούμην ἐγὼ ὅτι δὲν ἠκολούθουν τῇ παραδεδομένῃ ὀρθογραφίᾳ τῶν Βυζαντιακῶν συγγραφέων, τῶν συγχεόντων προδήλως τὰ διπλᾶ σύμφωνα τοῖς ἁπλοῖς, τώρα προκειμένου περὶ τῶν ὑποκοριστικῶν τούτων εἰς—είδιον ὁ αὐτὸς κατήγορος λησμονήσας, ὡς φαίνεται, ἐν τῷ μεταξὺ τὴν κατηγορίαν ἐκείνην περιπίπτει εἰς ἀντίφασιν καὶ δὴ αὐτὸς τώρα καταφρονεῖ μαρτυρίας ῥητῆς καὶ ταύτης οὐχὶ τῶν τὰ πάντα συγχεόντων Βυζαντιακῶν συγγραφέων ἀλλ' αὐτῶν τῶν ἐκκρίτων ἀρχαίων Γραμματικῶν, οἵτινες διαρρήδην ἀποφαίνονται ὅτι ταῦτα ἐγράφοντο καὶ διὰ ι καὶ διὰ ει. Ἔπειτα δ' ὅτι ἡ δοξασία, καθ' ἣν ταῦτα πάντα οὐχὶ διὰ τοῦ ει ἀλλὰ διὰ τοῦ ῑ ἐξεφέροντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων παρὰ τὴν ῥητὴν διδασκαλίαν ἄλλων τε Γραμματικῶν καὶ δὴ καὶ τοῦ Διδύμου καὶ τοῦ Ἡρῳδιανοῦ, δὲν εἶναι κἂν πρωτότυπος, ἀφοῦ καὶ ἐν τῇ γραμματικῇ τοῦ Kühner-Blass τομ. Β'. σελ. 278 ἀναγινώσκεται «ἐχῑδιον ἐκ τοῦ ἔχις, ὀφῑδιον (οὕτως ἐν Ἀττικαῖς ἐπιγραφαῖς) ἐκ τοῦ ὄφις. Λοιπὸν καὶ λεξῑδιον, ῥησῑδιον κτλ. παρὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἡρῳδιανοῦ ἐν Β'. 457, ὃς ἀπὸ τῆς γενικῆς λέξεως ἀπαιτεῖ λεξείδιον.» Ἡ γνώμη ἄρα τοῦ Blass σιωπηλῶς ἐπανελήφθη, καὶ ταύτης ἡ ὑποστήριξις ἐζητήθη διὰ τῶν προμνημονευθέντων λόγων, εἰς ὧν τὴν βάσανον ἔρχομαι.

Κατ' ἐμὴν γνώμην οἱ λόγοι οὗτοι οὐδεμίαν ἀποδεικτικὴν δύναμιν ἔχουσι, στηρίζονται δ' ἁπλῶς ἐπὶ ἀμεθοδίας, ἀγνοίας καὶ συγχύσεως τῶν πραγμάτων.

Οὕτω πρῶτον, δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Ἀριστοφάνης εἶπε Σωκρατῖδιον καὶ ξιφῖδιον μετὰ μακροῦ ῑ. Ἰδοὺ τοὺς στίχους. Νεφ. 223 ὦ Σωκρατίδιον! τί με καλεῖς ὦ 'φήμερε; 237 ἴθι νῦν, κατάβηθ' ὦ Σωκρατίδιον, ὡς ἐμέ, 746 ὦ Σωκρατίδιον φίλτατον.—τί ὦ γέρον; Λυσιστρ. 53 μήτε ξιφίδιον· κτήσομαι περιβαρίδας. Ὅτι δ' ἐν τούτοις αἱ συλλαβαί, κρατιδι, ξιφιδι, χορεῖον καὶ οὐχὶ ἀμφίβραχυν ἀποτελοῦσι, τοῦτο ἐπίστανται καὶ οἱ ἄκρῳ δακτύλῳ μετρικῆς ἀψάμενοι. Ἔπειτα δεύτερον δὲν εἶναι βέβαιον, ὅτι τὸ ι τῆς προπαραληγούσης τῶν ἀναγραφομένων ἄλλων ὑποκοριστικῶν εἰς—ίδιον (ἀπὸ τριτοκλίτων πρω-

τοτύπων εἰς-ις παραγομένων) ἦτο μακρόν, ἤτοι ὅτι ἐλέγετο λεξῖδιον, ῥησῖδιον, ὀφῖδιον δαμαλῖδιον, πολῖδιον, ἐξῖδιον, φυσῖδιον, κτλ. Διότι ταῦτα δὲν ἀπαντῶσιν ἐν τῷ ἐμμέτρῳ τῶν παλαιῶν λόγῳ, οὐδεὶς ἄρα δύναται νὰ ἠξεύρῃ τὸν χρόνον τοῦ ι τῆς προπαραληγούσης αὐτῶν. Ἡ δὲ παραβολὴ τούτων πρὸς ὑποκοριστικὰ οἷον οἰκῖδιον, γωνῖδιον, οὐσῖδιον, ἱματῖδιον, γραμματῖδιον δεσμῖδιον, κρῖδιον, γυμνασῖδιον, κορασῖδιον βιβλῖδιον, δικαστηρῖδιον κτλ. ἢ πρὸς ἄλλα οἷον ἀφῦδιον, δακρῦδιον, δικτῦδιον, καρῦδιον, σμινῦδιον, σικῦδιον κτλ. (πρβλ. Κ. Σ. Κόντον ἐν Ἐφημερίδι τῶν Φιλομαθῶν 1879 σελ. 129 κέξ.) οὐδὲν ἀπολύτως ἀποδεικνύει, διότι ἐν τούτοις μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ φωνήεντος τῆς ληγούσης α, η, ο, οἰκί(α), γωνί(α), οὐσί(α), ἱμάτι(ον), γραμμάτι(ον), δεσμί(ον), κρι(ός), γυμνάσι(ον), κοράσι(ον), βιβλί(ον), δικαστήρι(ον), ἀφύ(η), δάκρυ(ον), δίκτυ(ον), κάρυ(ον), σμινύ(η), σικυ(ός) τὸ ι τοῦ ιδιον συνεχωνεύθη μετὰ τοῦ ὑπολειπομένου φωνήεντος τῆς παραληγούσης τῶν πρωτοτύπων, τοῦ ι καὶ υ εἰς ῑ καὶ ῡ. Τὸ αὐτὸ δὲ συνέβη καὶ ἐν ἄλλοις προδηλοτέραν σῴζουσι τὴν συναλοιφὴν ταύτην, πρβλ. σπήλαιον-σπηλαι-ίδιον-σπηλᾴδιον, ἔλαιον, ἐλαι-ίδιον-ἐλᾴδιον, κρέας-κρεα-ίδιον-κρεᾴδιον, κῶας-κω-ίδιον-κῴδιον, γραῦς-γρα-ὸς-γρᾴδιον, βοῦς βοὸς-βο-ίδιον-βοΐδιον, νοῦς-νοΐδιον κτλ. Οὕτω δ' ἐξηγεῖται διὰ τί ὁ Ἀριστοφάνης λέγει ἐν Νεφελ. 92 ὁρᾷς τὸ θύριον τοῦτο καὶ τῳκίδιον; ἐν δὲ Ταγηνισταῖς μηδὲ τὰ φαληρικὰ τὰ μικρὰ τάδ' ἀφῦδια παρ' Ἀθηναίῳ Ζ'. 285, καὶ ἐν Πλούτῳ 227, καὶ δὴ βαδίζω· τοῦτο δὲ τὸ κρεᾴδιον. Ὁ δ' Εὔπολις ἐν Αὐτολύκῳ παρὰ Πολυδεύκει Γ'. 161 οἰκοῦσι δ' ἐνθάδ' ἐν τρισὶν καλιδίοις· ἄλλα παραδείγματα παρὰ Κόντῳ ἔνθα ἀνωτέρω.

Αὐτόδηλον δ' ὅτι ἀφοῦ ὁ μακρὸς χρόνος τοῦ ι τούτων δὲν ἀποδεικνύεται οὔτε ὑπὸ τοῦ μέτρου οὔτε ὑπὸ τῆς ἀναλογίας τῶν μνημονευθέντων, ἐν οἷς γίνεται συναίρεσις τοῦ φωνήεντος τῆς παραληγούσης μετὰ τοῦ ι τοῦ-ιδιον, οὐδ' ἡ ὑποτιθεμένη παράστασις τοῦ φθόγγου τούτου διὰ τοῦ ει ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις ὡς δῆθεν μακροῦ δύναται νὰ εἶναι βεβαία, ὅπως λ. χ. ἡ διὰ τοῦ ει γραφὴ τοῦ λειτὸς Μείλητος, νεικῶ, πολείτης, πείπτω, βελτείω, κτλ. ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων διδάσκει ἡμᾶς ὅτι ἀρχαιόθεν ταῦτα εἶχον τὸ ι μακρόν. Ἀνάγκη ἄρα ἄλλοι λόγοι νὰ ζητηθῶσιν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ μακροῦ ἢ βραχέος χρόνου τούτων. Ἐγὼ ἀποφαινόμενος ὑπὲρ τῆς βραχύτητος τοῦ ι ἐν τοῖς ἀπὸ τριτοκλίτων εἰς-ις ληγόντων παραγομένοις ὑποκοριστικοῖς εἰς-ίδιον, φέρω τὰ ἀκόλουθα ὑπὲρ τῆς γνώμης μου τεκμήρια.

Ἡ διὰ τοῦ ει γραφὴ τούτων δὲν φέρεται μόνον ἐν ἐπιγραφαῖς καὶ ἀντιγράφοις συγγραφέων, ἔνθα συχνὴ ἦτο ἡ σύγχυσις τοῦ ει καὶ τοῦ ι, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς Γραμματικοῖς. Τὴν διάκρισιν ταύτην τῆς παραδόσεω; δὲν ἐννοεῖ ὁ ἀντιλέγων μοι, οὕτω δὲ περιπίπτει εἰς ἄλλο μεθοδικὸν σφάλμα. Διότι οἱ ἔκκριτοι Γραμματικοὶ ἐκεῖνοι δὲν συνέχεον ταῦτα, ὅπως οἱ ἄλλοι, ἀφοῦ αὐτὸ τοῦτο τὴν διάκρισιν τῆς ὀρθογραφίας τῶν οὕτως ἢ ἄλλως ὑπὸ τῶν ἀρχαίων προφερομένων καὶ γραφομένων ἐσκόπουν, καὶ προσέχοντες εἰς τὴν παλαιάν, γνησίαν παράδοσιν ἀπεφαίνοντο ἑκάστοτε ὑπὲρ ταύτης ἢ ὑπὲρ ἐκείνης τῆς γραφῆς. Οὕτω λ. χ. ὁ Ἡρῳδιανὸς διαστέλλων τίνα τῶν ἐθνικῶν γραπτέα διὰ τοῦ -ίτης καὶ τίνα διὰ τοῦ είτης (Β'. 865—870) καὶ γράφων ἐν Β'. 526 Ἰοπίτης ἐκ τοῦ Ἰοπία, ἀλλὰ Ἰοπείτης ἐκ τοῦ Ἰόπεια κ.τ.τ. δὲν διαστέλλει βεβαίως τὴν χρῆσιν τῶν χρόνων αὐτοῦ, ἀλλὰ τὴν τῶν δοκίμων. Ὁμοίως ὅταν ἐν Β'. 860 διδάσκῃ ὅτι Αἰγινητικός, Ἑλληνικός ... ἀλλὰ Δεκελεικός, Κεραμεικός, βοεικὸς κτλ. ὡσαύτως 857—8 Νεστορίδης ἀλλ' Ἡρακλείδης, Πηλείδης κτλ. κτλ. Ὁ Ἡρῳδιανὸς ἄρα ἀκολουθεῖ πιστῶς τῇ γνησίᾳ τῶν παλαιῶν ὀρθογραφίᾳ, διὸ καὶ οὐδέποτε γράφει ἐσφαλμένως πείπτω, βελτείω, Σαλαμεῖνος κττ. κατὰ τὸ ἔθος τῶν μεταγενεστέρων (πρβλ. Κόντον ἐν Ἀθηνᾶς Γ'. 306—8), ἀλλ' ἀεὶ ὀρθῶς ὅπως οἱ ἀρχαῖοι. Ὅταν ἄρα ὁ Ἡρῳδιανὸς γράφῃ ἐν Α'. 357, 6 «Κῴδιον, βοΐδιον, βιβλίδιον, ὀΐδιον καὶ ἐν συναιρέσει οἴδιον, ζῴδιον, στῴδιον, καλῴδιον, **φυσείδιον, λεξείδιον**, γήδιον ...» καὶ ἐν Β'. 457,15 «τὰ διὰ τοῦ -ιδιον ὑποκοριστικὰ τὴν τρίτην ἀπὸ τέλους εἰ μὲν ἀπὸ πρωτοτύπου ἔχει τὸ ε, διὰ τῆς ει γράφεται, οἷον φύσεως **φυσείδιον**, λέξεως **λεξείδιον, γλυκείδιον, ἑξείδιον, ὀξείδιον, ῥησείδιον**...» καὶ 486, 5 «λέγει δὲ ὁ Δίδυμος, ὅτι ἔστι γέα διὰ τοῦ ε, καὶ ἐπειδή, ἡνίκα ἡ τελευταία συλλαβὴ τῆς γενικῆς τοῦ πρωτοτύπου ...παραλήγει τῷ ε ἢ τῷ ο, τότε γίνεται διὰ τοῦ -διον ἡ παραγωγὴ καὶ προσέρχεται...τὸ ι, οἷον πράξεως **πραξείδιον**, βοῦς βοὸς βοΐδιον, λέξεως-**λεξείδιον**, νόος νόου νοΐδιον...» καὶ 508, 4 **ἑξείδιον**: σημαίνει δὲ τὴν ἕξιν· διὰ τῆς **ει** τὸ **ξει**· γέγονε δὲ ἀπὸ ἕξεως **ἑξείδιον**, ὥσπερ ἀπὸ τῆς λέξεως **λεξείδιον** καὶ ὄφεως **ὀφείδιον** ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς γενικῆς· εἰ δὲ ἀπὸ τῆς ἕξιος, διὰ τοῦ ι», καὶ 544,20 «**λεξείδιον**, εἰ μὲν ἀπὸ τῆς λέξις λέξεως, διὰ τῆς **ει** διφθόγγου· εἰ δὲ ἀπὸ τῆς λέξιος Ἰωνικῶς, διὰ τοῦ ι, ὡς ἀπὸ τῆς ῥήσεως **ῥησείδιον**, ἀπὸ δὲ τῆς ῥήσιος γενικῆς Ἰωνικῆς ῥησίδιον καὶ τὰ ὅμοια». Ὅταν, λέγω, τοιαῦτα διδάσκῃ καὶ ἀντιδιαστέλλῃ ὁ ἀκριβέστατος τηρητὴς τῆς παλαιᾶς παραδόσεως Ἡρῳδιανός, οὐδενὶ ἀνθρώπων, ἂν μόνον σω-

φρονῇ, ἐπιτρέπεται ν' ἀμφιβάλῃ, ὅτι οὗτος ἐν τοῖς παλαιοῖς ἀντιγράφοις εὕρισκεν ἀμφοτέρας τὰς γραφὰς ἃς πιστῶς ἀναγράφει.[1] Ἐντεῦθεν πειρᾶται κατὰ δύναμιν νὰ ἑρμηνεύσῃ αὐτάς. Καὶ τὰς μὲν ἑρμηνείας αὐτοῦ δυνάμεθα ἡμεῖς σήμερον νὰ μὴ παραδεχώμεθα ἐξευρίσκοντες ἄλλας, ἀλλὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ οὐδέποτε, ἂν μὴ θέλωμεν νὰ περιπίπτωμεν εἰς μεθοδικὰ ἁμαρτήματα. Ἡ παραβολὴ ἄρα τῶν ὑπὸ τῶν παλαιῶν Γραμματικῶν οὕτως ἀσφαλέστατα καὶ βεβαιότατα μεμαρτυρημένων ὑποκοριστικῶν εἰς -είδιον πρὸς τὰ ἐσφαλμένως γραφόμενα ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων σεῖτος, Σαλαμεῖνα, πείπτω κτλ. εἶναι παντάπασιν ἄτοπος καὶ ἐλέγχει δεινὴν ἀμεθοδίαν.

Ἔπειτα παρατηρῶ ὅτι ἡ κατάληξις τούτων δὲν εἶναι πάντοτε -ιδιον ἀλλὰ καὶ—διον μόνον, καθ' ἃ ὁ καθηγητὴς Wilhelm Schulze ἐν Quaestiones Epicae σελ. 177 σημ. 5 ἀπέδειξεν, ἔνθα παραθεὶς τὸ βού-διον, ἰχθῠ-διον παρ' Ἀρχεστράτῳ ἀποσπ. 45, 15, χλάνδιον ἐξ ἐπιγραφῆς, καὶ παραβαλὼν ταῦτα πρὸς τὸ ἰχθῡδιον χλανίδιον ἀποφαίνεται ὅτι τὸ ἰχθυ-ιδιον-ἰχθῡδιον, χλανίδιον ἔχει πρὸς τὸ ἰχθῠ-διον, χλάν-διον, ὅπως τὸ Ἀσκωνίδης, Φιλωνίδης Σαωνίδης πρὸς τὸ Ἀσκώνδας, Φιλώνδας, Σαώνδας, τ. ἑ. τὸ οὐδέτερον-ιδιον : ἀρσ.-ιδης=οὐδ.-διον : ἀρσ.-δας. Καὶ ἀληθῶς, ἄν τις ἐνθυμηθῇ, ὅτι τὰ ὑποκοριστικὰ ταῦτα εἰς-ιον καὶ-ιδιον εἶναι πάντα μεθομήρεια καὶ ὅτι τούτων οὐδὲν ἀντίστοιχον εὑρίσκομεν ἐν ταῖς συγγενέσι γλώσσαις, ἐννοεῖ εὐκόλως ὅτι αἱ παραγωγικαὶ καταλήξεις αὗται δὲν παρεδόθησαν ἡμῖν ἀπ' αὐτῶν τῶν Ἰαπετικῶν χρόνων ἀλλ' ἐσχηματίσθησαν ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις ἐν τῇ Ἑλλάδι. Ἐντεῦθεν ὁ Brugmann ἐν Συνόψει Β'. 121 ἑρμηνεύει τὴν γένεσιν τῆς ὑποκοριστικῆς καταλήξεως-ιον ἐκ τῆς ἐπιθετικῆς-ιος-ια-ιον, λέγων ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ ἀνήκοντός πως, ὀλίγον, ἐγένετο ἡ γέφυρα τῆς σημασιολογικῆς μεταβολῆς· ἐντεῦθεν ὀρνίθιος-ία-ιον καὶ ἔπειτα τὸ ὀρνίθιον, ἁρμάτιος-ία-ιον καὶ τὸ ἁρμάτιον κτλ. (πρβλ. ὅσα ἐν τῇ Εἰκοσιπενταετηρίδι Κόντου σελ. 78 διέλαβον περὶ τῆς τροπῆς τῶν εἰς-ωπός ἐπιθέτων εἰς ὑποκοριστικά, λ. χ. χαρωπὸς κοκκινωπὸς κτλ.). Ἡ κατάληξις δ' αὕτη-ιον προστιθεμένη εἰς ὀνόματα διαφόρου χα-

[1] Πρβλ. καὶ 524, 5, «*ἱέρεια* διὰ τοῦ ι ἡ ἄρχουσα κατὰ **παράδοσιν**, καὶ ἡ παραλήγουσα διὰ τῆς *ει* διφθόγγου», 526,3 «*ἰοειδὴς* μέλας· *ει* ἡ **παράδοσις**», 527, 6 «*ἱστία* παρὰ τὸ ἵζω, ἡ δὲ *ἑστία* παρὰ τὸ ἕζω»· 522, 17 «*θρῴσκω*... Δίδυμος χωρὶς τοῦ ι... οἱ δὲ ἄλλοι πάντες σὺν τῷ ι. Οὕτω δὲ ἔχει ἡ **παράδοσις**». Ὁμοίως 521,1, «*θνῄσκω*, ὁ Δίδυμος χωρὶς τοῦ ι... ἡ μέντοι **παράδοσις** ἔχει τὸ ι» κτλ.κτλ.

ρακτῆρος καὶ συναπτομένη μετ' αὐτῶν ἠδύνατο ὕστερον καὶ νὰ χωρίζηται ἀποσπωμένη οὐχὶ ἀπταίστως ἀλλὰ μετά τινος μέρους τοῦ θέματος, ἐντεῦθεν ἐλέχθη τοῦτο μὲν δελφάκ-ιον, μυάκ-ιον, λαυράκ-ιον καμάκ-ιον ὅθεν ἔπειτα ἀδελφ-άκιον, παιδ-άκιον κττ.· τοῦτο δὲ ἐσχάρ-ιον, καμάρ-ιον, κανθάρ-ιον, κισσάρ-ιον, μαργάρ-ιον, μαρμάρ-ιον, ταλάρ-ιον κτλ. ὅθεν ἔπειτα καὶ ἀνδρ-άριον, σκευ-άριον ἱππ-άριον, ζευγ-άριον, πλοι-άριον, ψυχ-άριον κτλ.· τοῦτο δὲ ἐλάφ-ιον, ἀσκαλάφ-ιον, κροτάφ-ιον, κολάφ-ιον ὅθεν ἔπειτα καὶ χρυσ-άφιον καὶ ξυρ-άφιον κτλ., τοῦτο δὲ ἀκρίδ-ιον ἀσπίδ-ιον, ἀλουργίδ-ιον, γογγυλίδ-ιον, κτλ., καὶ πόδ-ιον καὶ κλειδ-ίον καὶ ἰσχάδ-ιον καὶ ἐμβάδ-ιον κτλ. ὅθεν τὸ μέν-διον, τὸ δέ-ιδιον, τὸ δέ-αδιον ἠδύνατο ν' ἀποσπασθῇ, πρβλ. πηγ-άδιον ὑφ-άδιον, ἀλφ-άδιον, σημ-άδιον κτλ. καὶ ἡμερ-ίδιον πηγ-ίδιον, καὶ ἰχθύ-διον πολί-διον, ὀφί-διον, ῥησί-διον, βού-διον, ῥού-διον κτλ.

Οὕτως ἑρμηνεύεται ἡ γένεσις τῶν ποικίλων καταλήξεων τούτων, αἵτινες οὔτε ἐξ ἀρχῆς παρεδόθησαν ἡμῖν ἀκέραιαι, ιον-ιδιον-αδιον -αριον κτλ. οὔτε ἐφεξῆς διέμειναν ἀμετακίνητοι.

Ἐκ τῶν εἰρημένων καθίσταται δῆλον ὅτι καὶ ὁ τρίτος λόγος, καθ' ὃν «ἡ παραγωγὴ δὲν ἐπιτρέπει νὰ προστεθῇ ἡ κατάληξις-ιδιον εἰς θέμα λῆγον εἰς-ε, ἀλλ' εἰς θέμα λῆγον εἰς ι, ὅπως ἐξ ἄλλων συνθέσεων καὶ παραγωγῶν καταφανὲς γίνεται», εἶναι πλημμελὴς καὶ στηρίζεται ἐπὶ δεινῆς ἀγνοίας τῶν πραγμάτων. Μὴ μόνη ἡ κατάληξις-ίδιον ὑπῆρχε καὶ οὐχὶ καὶ ἡ-διον; Ἔπειτα δὲ παραβάλλονται ἀτόπως τὰ Ἰωνικὰ φυσιολόγος, ὀφιόδηκτος, Σαρδιανός, Τραλλιανός, ἅτινα δὲν ἠδύναντο ἄλλως ἢ εἰς-ι νὰ λήγωσιν, ἀφοῦ ἐν τῇ Ἰάδι τὰ εἰς-ις ὀνόματα φυλάττουσι τὸ ι σχεδὸν ἐν πάσαις ταῖς πτώσεσιν, πρβλ. Herbert Weir Smyth Jonic Dialect σελ. 387 κέξ. Ἐκ τῶν θεμάτων ἄρα τούτων, τῶν σχεδὸν πανταχοῦ ληγόντων εἰς-ι δὲν ἠδύναντο βεβαίως νὰ σχηματισθῶσιν ἐν Ἰωνίᾳ ἄλλοι τύποι ἢ οἱ σχηματισθέντες μετὰ τοῦ ι. Ἐκ τῆς Ἰωνίας δ' ἐκομίσθησαν οὗτοι καὶ εἰς τὴν Ἀττικήν. Ἡ παραβολὴ ἄρα τούτων πρὸς τὰ οὐκ Ἰωνικὰ λεξείδιον, ῥησείδιον κτλ. εἶναι ὀφθαλμοφανῶς ἄτοπος. Τοὐναντίον δ' ἐπειδὴ ἐν Ἀθήναις τὰ εἰς-ις λήγοντα ὀνόματα ἐκλίνοντο μετὰ τοῦ ε ἐν ταῖς πλείσταις πτώσεσιν, ἤτοι ὄφεως ὄφεϊ-ὄφει, τὼ ὄφεε -ὄφει ὄφεῳν, ὄφεες-ὄφεις ὄφεων, ὄφεσι ἀντὶ ὄφισι, ὅπως καὶ ἡδέσι ἀντὶ ἡδύσι, ὄφεας-ὄφεις, ἦτο φυσικώτατον νὰ σχηματισθῇ ἐν τοῖς λαλοῦσι τὸ αἴσθημα ὅτι ὀφε-λεξε-ῥησε κτλ. μᾶλλον ἢ ὀφι-λεξι-

ρησι-κτλ. ἦτο τὸ θέμα τούτων. Ἐντεῦθεν ἐσχηματίσθη καὶ τὸ Πλατωνικὸν κάλλιστα ἔχον ὀφεῶδες καὶ οὐδαμῶς μετακινητέον. Καθ' ὃν ἄρα τρόπον ἐσχημάτιζον τὰ ὑποκοριστικὰ ἐκ τῶν ἄλλων τριτοκλίτων ἀφαιροῦντες τὴν πτωτικὴν κατάληξιν τῆς γενικῆς ος ἢ-ως καὶ προσθέτοντες εἰς τὸ ὑπολειπόμενον μέρος τῶν λέξεων τὰς τῶν ὑποκοριστικῶν καταλήξεις, οὕτως ἠδύναντο καὶ ἐκ τῶν εἰς-εως ληγόντων νὰ πράξωσιν, ἤτοι ὅπως ἔλεγον γαλάκτ-ιον, ἁρμάτ-ιον, γονάτ-ιον, δοράτιον, γυναίκ-ιον, ἱμάτ-ιον, γερόντ-ιον θυγάτρ-ιον, ἀρν-ίον, γαστρ-ίδιον, κλημαт-ίδιον, χρωτ-ίδιον, ἱμαντ-ίδιον, θυγατρίδιον, κυν-ίδιον, πατρ-ίδιον, γρα-ίδιον—γρᾴ-διον, βο-ίδιον βοίδιον, βασιλε-ίδιον, ἀμφορε ίδιον κτλ. κτλ., οὕτω καὶ λεξείδιον, ῥησε-ίδιον κτλ. Ὁ εἰς-είδιον δὲ σχηματισμὸς οὗτος φαίνεται ὅτι ἦτο ὁ γνήσιος Ἀττικός.

Διὰ τῶν παραδειγμάτων ἀμφορείδιον βασιλείδιον ἀποδείκνυται περιφανῶς ὅτι τὸ ἐπίθημα-ιδιον ἠδύνατο νὰ προστεθῇ καὶ εἰς θέμα λῆγον εἰς-ε μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς καταλήξεως τῆς γενικῆς-ως, ὥστε βασιλέ-ως βασιλε-ίδιον-βασιλείδιον, ὅπως καὶ λέξε-ως λεξείδιον. Τὰ παραδείγματα ταῦτα παρέθηκε μὲν ἐν τέλει καὶ ὁ ἀντιλέγων, ἀλλ' ὡς φαίνεται ἐν τῇ σπουδῇ του νά μ' ἐξελέγξῃ δὲν ἐνόησε τὴν μεγάλην αὐτῶν σημασίαν. Πάντως δὲ εἰς τὴν αὐτὴν ὑπερβάλλουσαν σπουδὴν ἀποδοτέον καὶ τὴν ἔκτακτον τόλμην αὐτοῦ νὰ μετακινήσῃ καὶ αὐτὴν τὴν κάλλιστα ἔχουσαν παρὰ Πλάτωνι παράδοσιν χάριν τῆς θεωρίας του, καὶ δὴ νὰ γράψῃ ὀφιῶδες ἀντὶ ὀφεῶδες. Ἀλλ' ὁ βιάζων οὕτω τὴν ἀσφαλεστάτην παράδοσιν τῶν τε παλαιῶν Γραμματικῶν καὶ τῶν ἀρίστων ἀντιγράφων τοῦ Πλάτωνος δὲν δύναται νὰ μεμψιμοιρῇ οὔτε διότι οὐδεμιᾶς ἀξιοῦται πίστεως οὔτε διότι κρίνεται παντάπασιν ἀμέθοδος καὶ ἀνεπιστήμων ὑπὸ τῶν εἰδημόνων. Ὅτι δὲ καὶ θέματα λήγοντα εἰς ε παραλαμβάνονται ὡς πρῶτα συνθετικὰ ἠξεύρουσι πάντες (πρβλ. Περσεφόνη, ἀρχέκακος ἀλλ' ἀρχιτέκτων, ἀκερσεκόμης καὶ ἀκερσικόμης κτλ.). Κατ' αὐτὰ εἶναι παντάπασι ψευδὲς ὅτι «ἡ παραγωγὴ δὲν ἐπιτρέπει νὰ προστεθῇ ἡ κατάληξις-ιδιον εἰς θέμα λῆγον εἰς ε ὡς ἐξ ἄλλων συνθέσεων καὶ παραγωγῶν καταφανὲς γίνεται».

Δῆλον δ' ἐκ τῶν ἀνωτέρω περὶ τοῦ ἰχθύδιον χλανίδιον καὶ ἰχθύδιον χλάνδιον λεχθέντων ἐγένετο, ὅτι παρὰ τὸν τύπον τοῦτον εἰς—είδιον ἠδύνατο κάλλιστα καὶ ὁ ἕτερος εἰς-ίδιον νὰ εὐχρηστῇ, προσκολλωμένου εἴτε τοῦ—διον εἰς τὸ θέμα τὸ λῆγον εἰς ι εἴτε τοῦ-ιδιον μετὰ τὴν ὀλεσχερῆ ἀποβολὴν τοῦ θεματικοῦ φωνήεντος ι ἢ ε, καθὼς εἴδομεν

ἐν τῷ Σωκρατΐ-διον, ξιφ-ΐδιον, κω-ιδιον-κῴδιον κττ. ἢ ὅπως γίνεται ἐν τῷ ἄστυ ἄστεως ἀστ-ὸς ἀστ-ικὸς ἀστ-ίτης (πρβλ. Κόντου Γλωσ. παρατηρ. σελ. 172), ἐν τῷ Τυνδαρ-ίδης, ὅπου ὁλόκληρον τὸ εω ἀποβάλλεται τοῦ Τυνδάρεω κ.τ.τ. Ὁ δὲ διισχυρισμὸς ὅτι εὐχρηστοῦντος τοῦ ἑτέρου σχηματισμοῦ, λ.χ. τοῦ εἰς-ιδιον, ἦτο ἀδύνατος ὁ ἕτερος, ἐλέγχει δεινὴν τοῦ πράγματος ἄγνοιαν, σημαίνει τὸ αὐτὸ ὡσεί τις διισχυρίζετο ὅτι ὑπάρχοντος τοῦ ὡραῖος ὡράζω, ἦτο ἀδύνατον τὸ ὥριος ὥριμος, ἢ ὑπάρχοντος τοῦ θυραῖος ἀδύνατον τὸ θύριον, τοῦ ἀστεῖος τὸ ἀστός, τοῦ κεφάλαιον τὸ κεφάλιον κεφαλίς, τοῦ κρηναῖος τὸ κρηνίς, ἢ τοῦ κρεάδιον ἐκ τοῦ κρέα-ος, ἀδύνατον τὸ κῴδιον ἐκ τοῦ κῶ-ας κώ-εα, τοῦ γλυκὺς γλυκύ-θυμος τὸ γλυκ-ερὸς γλυκαίνω, τοῦ ἡδὺς ἡδύτης ἡδυμελὴς τὸ ἡδίων ἥδομαι ἀνδάνω, τοῦ ἀληθία ἀμαθία αὐθαδία ὠφελία κττ. τὸ ἀλήθεια ἀμάθεια αὐθάδεια ὠφέλεια, τοῦ Ὄα Ὄαθεν Ὀαεὺς, τὸ Παιανία Παιανιεὺς, Ἰκαρία Ἰκαριεύς, τοῦ ὀπτάνιον τῶν Ἀττικῶν ἐπιγραφῶν (πρβλ. Meisterhans 42) τὸ ὀπτανεῖον (πρβλ. Ἡρῳδιανοῦ Α΄, 363,5 ὀπτάνιον παρ' Ἀττικοῖς· γράφεται καὶ ὀπτανεῖον»· 417,28 καὶ Β΄. 459,31 καὶ 417 «ὀπτανεῖον δεῖ γινώσκειν ὅτι διὰ τῆς ει διφθόγγου γράφεται· πρῶτον μὲν ὅτι λέγεται ὀπτανήϊον, δεύτερον δὲ τῷ λόγῳ τοῦ βαλανεῖον»). κττ. κττ.

Οἱ ἀρχαῖοι πλάττοντες ταῦτα ὡρμῶντο ἐκ διαφόρων ἀναλογιῶν καθ' ὃν τρόπον καὶ ἐν τῇ συνθέσει γίνεται, ἐντεῦθεν λέγεται καὶ αἱμα-κουρίαι καὶ αἱματο-λοιχὸς καὶ αἱμο-βαφὴς κτλ. Μεθοδικῶς ἄρα καὶ ἐπιστημονικῶς ἐργαζόμεθα, ἂν μὴ ἀποφαινώμεθα ἀλογίστως μηδὲ καταφρονῶμεν καὶ διαφθείρωμεν τὴν παράδοσιν, ἀλλ' ἂν ζητῶμεν τὴν ἑρμηνείαν αὐτῆς, ἔστω καὶ ἂν αὕτη εἶναι ποικίλη, ὅπως ἔν τε τῷ παρόντι καὶ ἐν ἄλλοις πολλοῖς.

Γ΄.

ἐλάλουσαν — ἐλαλοῦσαν.

Ὁμοίως κατηγορήθην ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ κατηγόρου ὅτι καὶ ἡρμήνευσα τὴν γένεσιν τῶν παρατατικῶν εἰς-οῦσα (ἐλαλοῦσα-σαν, κτλ.) κακῶς, καὶ ἐτόνισα πλημμελῶς τὰ τῆς Κοινῆς ἐδολίουσαν, ἐνίκωσαν, ἐλάλουσαν κτλ., διότι, λέγει, «τὰ περὶ τούτου ἔχουσιν ὧδε: ὡς τὸ τρίτον πληθυντικὸν πρόσωπον τοῦ ἐνεργητικοῦ παρακειμένου ἀντὶ τῆς καταλήξεως-ασι ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ τρίτου π. Χ. αἰῶνος κατ' ἀναλογίαν τοῦ πρώτου ἀορίστου ἔληξεν εἰς-αν (παρείληφαν...), οὕτω καὶ τὸ τρίτον πληθυντικὸν τοῦ ἐνεργητικοῦ παρατατικοῦ

κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἀορίστου πρώτου ἀντὶ τοῦ-ν ἐν τοῖς μετὰ τὸν Μ. Ἀλέξανδρον χρόνοις ἔληξεν εἰς-σαν, ὅπερ συνέβη καὶ ἐν ἀσίγμοις ἀορίστοις ὡς εἴπασαν, ἤλθοσαν...», καὶ «φαίνεται δὲ ὁ πλημμελὴς τονισμὸς ἐκ τῶνδε: διότι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ τὰ ἐκ συνῃρημένων ῥημάτων γινόμενα τρίτα πληθυντικὰ ἐτονίσθησαν ἐν τῇ παραληγούσῃ καὶ οὐχὶ ἐν τῇ προπαραληγούσῃ, κατ' ἀναλογίαν τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου πληθυντικοῦ, ὡς ἐδολιοῦμεν ἐδολιοῦτε ἐδολιοῦσαν καὶ οὐχὶ ἀνωμάλως ἐδολιοῦμεν ἐδολιοῦτε ἐδολίουσαν. Πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲ, εἰ εἴχομεν τρίτον πληθυντικὸν προπαροξύτονον ἐδολίουσαν, ἡ δημώδης θὰ ἐσχημάτιζεν ἀναλόγως τύπους ἐδολίουσα, ἐδολίουσες... κτλ.».

Ὡς φαίνεται τὸ τοῦ Ἑρβάρτου περίφημον λόγιον «τὸ σκέπτεσθαί ἐστι δύσκολον» κινδυνεύει ἐν τῇ πρωτοτύπῳ ἡμῶν χώρᾳ νὰ μετατραπῇ ὡς πρός τινας εἰς ἄλλο οἷον τὸ «σκέπτεσθαί ἐστιν ἀδύνατον». Παρακαλῶ τὸν ἀναγνώστην νὰ ἐπιστήσῃ καλῶς τὴν προσοχὴν ἐπὶ τὸν συλλογισμὸν τοῦ ἀντιλέγοντος. Ὅπως, λέγει, ὁ παρακείμενος ἐν τῷ τρίτῳ πληθυντικῷ προσώπῳ ἔληξεν εἰς-αν ἀντὶ-ασι (παρείληφαν ἀντὶ παρειλήφασι), οὕτω καὶ ὁ παρατατικὸς (πρότερον λήγων εἰς-ουν-ον-ων κτλ.) ἔληξε κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους εἰς-σαν. Ἀλλ' ἢ ἐγὼ παντάπασι μαίνομαι, ἢ ὁ συλλογισμὸς εἶναι ἄτοπος. Ἂν ἐλέγετο, ὅτι ὅπως ὁ παρακείμενος κτλ. ἔληξεν εἰς-αν (εἴσχηκαν, διατετέλεκαν), οὕτως ἔληξε καὶ ὁ παρατατικὸς εἰς-αν, λ. χ. ἔλεγαν, ἔφευγαν, θὰ ἐνόει πᾶς ἄνθρωπος τὴν ὁμοιότητα καὶ τὸν συλλογισμόν· ἀλλὰ τὸ νὰ λέγηται, ὅτι κατ' ἀναλογίαν τοῦ παρακειμένου τοῦ λήξαντος εἰς-αν ἀντὶ-ασι ἔληξεν ὁ παρατατικὸς εἰς-σαν ἀντὶ ων-ουν-ον κτλ. εἶναι, κρίνω, καθ' ὁλοκληρίαν παράλογον. Πολὺ βεβαίως πιθανωτέραν θὰ εὕρῃ μετ' ἐμοῦ ἕκαστος τὴν ἑξῆς ἑρμηνείαν τοῦ φαινομένου: ὅπως τὸ-σαν ἀπὸ τοῦ ἐνσίγμου ἀορίστου (ἔδειξαν ἐποίησαν) (εἰς τὸν ἔνσιγμον ἀόριστον ὑπάγεται γενετικῶς καὶ ὁ ὑπερσυντελικὸς) καὶ ἐκ τοῦ ἦσαν μετηνέχθη παλαιότατα ἐπὶ τὸν ἐνεργητικὸν παρατατικὸν καὶ ἀόριστον τῶν εἰς-μι, ἐπὶ τὸν ἀόριστον β' τῶν κατὰ τὰ εἰς-μι κλινομένων καὶ ἐπὶ τὸν παθητικὸν ἀόριστον (ἔτιθεν-ἐτίθεσαν, ἔδιδον-ἐδίδοσαν, ἔδυν ἔδυσαν, ἐμίανθεν ἐμιάνθησαν) καὶ ἐπὶ τὴν ἄνευ θεματικοῦ φωνήεντος εὐκτικὴν (δοῖεν δοίησαν, ληφθεῖεν ληφθείησαν), (πρβλ. Joh. Schmidt ἐν τῷ Περιοδικῷ Kuhn τόμ. ΚΖ'. σ. 323 καὶ Kühner -Blass Β'. 54—6 καὶ G. Meyer Ἑλλην. γραμμ. σελ. 478 κτλ.), οὕτως ἐν μὲν τοῖς δοκίμοις χρόνοις ἐπὶ τὴν προστακτικὴν (γνόντω-γνόντωσαν, δόντω δόντωσαν, φερέτωσαν φερέσθωσαν), ἐν δὲ τοῖς

μεταγενεστέροις χρόνοις καὶ ἐπὶ τὸν παρατατικὸν καὶ ἄσιγμον ἀόριστον καὶ ἐπὶ τὴν μετὰ θεματικοῦ φωνήεντος εὐκτικήν, εἴδοσαν εἴπασαν, διελάβοσαν, ἐνίκωσαν, ἐδολίουσαν, ἴδοισαν, παρέχοισαν, ὀλέσαισαν κτλ. (πρβλ. R. Meister Ἑλλ. Διάλ. Α'. 188 καὶ 277), ἐν δὲ τοῖς νεωτέροις χρόνοις καὶ ἐπὶ τὸν παρατατικὸν τῆς μέσης φωνῆς, ἐρχόντησαν, ἐλεγόντησαν, ἐμαζευόντησαν κτλ.

Αἰτία δὲ τῆς τοιαύτης ἐξαπλώσεως τοῦ-σαν τούτου ἐπὶ τὸ γ' πληθ. τῶν παρῳχημένων χρόνων, τῆς εὐκτικῆς καὶ τῆς προστακτικῆς εἶναι οὐ μόνον ὅτι τοῦτο ἦτο ὁμολογουμένως ἁδρομερέστερον καὶ δὴ ἐκφραστικώτερον τῶν προτέρων καταλήξεων, ἀλλὰ καὶ τόδε ὅτι καθ' ὃν τρόπον ἐν τῷ ἐνσίγμῳ ἀορίστῳ διεστέλλετο δι' αὐτοῦ τὸ γ' πληθυντικὸν πρόσωπον ἀπὸ τοῦ α' ἑνικοῦ (ἔδειξα ἔδειξαν, ἐποίησα ἐποίησαν) οὕτως ἐγένετο δι' αὐτοῦ δυνατὸν νὰ διασταλῇ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις χρόνοις ἀκριβῶς τὸ γ' πληθυντικὸν πρόσωπον τοῦ α' ἑνικοῦ· ἔτιθεν-ἐτίθεσαν, ἔγνον-ἔγνωσαν, ἔδιδον ἐδίδοσαν, ἐδολίουν ἐδολίουσαν, ἔλεγον ἐλέγοσαν, εἶδον εἴδοσαν, εἶχον εἴχοσαν κ.τ.τ.

Ἐνῷ δ' ἐν τῇ ἐξαπλώσει τοῦ-σαν καὶ τῇ μεταβολῇ τῶν τύπων τούτων ἐπρυτάνευσεν ἡ ἀρχὴ τῆς σαφοῦς ἀντιδιαστολῆς τῶν προσώπων ἀπ' ἀλλήλων (ἐποίουν ἐποίουσαν, ἐλάλουν ἐλάλουσαν), ἐν τῷ μετασχηματισμῷ τοῦ πεφύκασιν εἰς πέφυκαν, εἰλήφασιν εἰς εἴληφαν κτλ. δὲν ἐπενήργησεν ἡ ἀρχὴ τῆς σαφηνείας καὶ ἀντιδιαστολῆς, ἀλλὰ μόνη ἡ τῆς ἁπλοποιήσεως τοῦ πλούτου τῶν καταλήξεων (τὸ πεφύκασι ἦτο βέβαια διάφορον τοῦ πέφυκα), τ. ἔ. ἐπειδὴ ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις ἡ τοῦ παρακειμένου σημασία ἤρχισε νὰ συμπίπτῃ πολλαχῶς πρὸς τὴν τοῦ ἀορίστου (πρβλ. Einleitung σελ. 204—5), διὰ τοῦτο ἐνομίσθη ὅτι ὅπως τοῦ ἀορίστου, κατὰ μικρὸν δὲ κατ' ἄλλην ἐξίσωσιν καὶ πάντων τῶν παρῳχημένων, τὸ γ' πληθ. ἔληγεν εἰς-αν (ἔλεξαν εἶπαν, ἔπειτα καὶ εἶδαν, εἶχαν κτλ.), οὕτως ἠδύνατο νὰ λεχθῇ καὶ πέφυκαν, ἀφοῦ καὶ οὗτος ἦτο πλέον παρῳχημένος καὶ οὐδεμία ἀνάγκη ἰδιαιτέρας χάριν αὐτοῦ καταλήξεως. (πρβλ. ὅσα ἐν Einleitung σελ. 185—6 διέλαβον περὶ τούτου.)

Τὰ φαινόμενα ἄρα ὡρμήθησαν ἐκ διαφόρων ψυχολογικῶν λόγων καί, ὅπερ ἔτι μᾶλλον σημειῶδες, ἅτε καταδεικνύον τὸ ἀνεξάρτητον αὐτῶν ἀπ' ἀλλήλων, ἐτελέσθησαν χωρὶς ἑκάτερον. Οὕτω λ. χ. ἡ Βοιωτικὴ διάλεκτος παρέχει τὸ πρῶτον τοῦ παρατατικοῦ εἰς-ωσαν παράδειγμα ἐνίκωσαν ἀντὶ ἐνίκων (Meister Α'. 277) πολὺ πρὸ τοῦ ἐν αὐτῇ μεταπλασμοῦ παρακειμένων εἰς-αν ἀντὶ ασι (πέφυκαν ἀντὶ πεφύκασι). Ἡ δ' Ἀττικὴ ἀντιστρόφως, βραδύτερον ἐν τοῖς Ῥωμαϊκοῖς

χρόνοις, παρέχει μὲν ἤλπιζα, ἔσχα κτλ. (Meisterhans[2] 147), ἀλλ' οὐχὶ καὶ τύπους εἰς-σαν (ἐλάλουσαν). Δῆλον ἄρα καὶ ἐντεῦθεν ὅτι τὰ φαινόμενα ταῦτα εἶναι διάφορα καὶ παντάπασιν ἀνεξάρτητα ἀπ' ἀλλήλων καὶ δὲν πρέπει μήτε νὰ συγχέωμεν αὐτὰ μήτε τοῦτο ποιοῦντες νὰ φανταζώμεθα ὅτι τὰ ἑρμηνεύωμεν.

Καὶ τόδε δὲ φαίνεται σημειώσεως ἄξιον, ὅτι καίτοι τὸ τῷ Εὐριπίδῃ ἀποδιδόμενον ὑπὸ τῶν ἀρχαίων γραμμάτων ἐπληροῦσαν ὑπ' ἄλλων ἤδη ἐξηλέγχθη (πρβλ. καὶ Κόντον ἐν Παρνασσοῦ τόμ. Δ'. σελ. 189), ὁ ἀντιλέγων συνῳδὰ τῷ ἀρχαίῳ αὐτοῦ ἔθει (γνωστὸν εἶναι ὅτι καὶ ἡ ἐναίσιμος αὐτοῦ διατριβὴ ἔβριθε τοιούτωνάμαρτημάτων καὶ ἐκρίθη ἐπιλήψιμος) προσποιεῖται μὲν ἄγνοιαν τῶν παλαιοτέρων ἐργασιῶν, θαρραλέος δ' ἐπιχειρεῖ καὶ αὐτὸς νὰ θεραπεύσῃ τὸ κακῶς ἔχον!

Καὶ ἂν τοὐλάχιστον παρεῖχέ τι εὐφυές, δικαιολογοῦν τὴν κατὰ τοὺς παλαιοὺς ἤδη χρόνους γενομένην φθορὰν τοῦ κειμένου ἄμεινον τῶν προτέρων, κακὴ ὑπομονή. Νῦν δ' ὅμως, ἐνῷ ἄλλοι πρὸ πολλοῦ εὐφυῶς ἤκασαν ὅτι ὁ τραγικὸς ἔγραψε (στ. 569 Ἑκάβῃ) ὧδε: ΦΥΛΛΟΙΣΕΒΑΛΛΟΝΗΟΙΔΕΠΛΗΡΟΥΣΙΝΠΥΡΑΝ ἤτοι φύλλοις ἔβαλλον, οἱ δὲ πληροῦσιν πυράν, ἀλλὰ τὸ μὲν ἐκ κακοῦ χωρισμοῦ, οἱ δ' ἐπλη- ἀντὶ οἱ δὲ πλη, τὸ δὲ ἐκ μικροῦ παλαιογραφικῶς εὐνοήτου σφάλματος, ΑΝ ἀντὶ ΙΝ, προῆλθε τὸ οἱ δ' ἐπληροῦσαν πυράν, ὅπερ εὗρον οἱ παλαιοὶ γραμματικοὶ ἐν τῷ κειμένῳ· οὗτος τώρα προτείνει νὰ γραφῇ τοῦ παρατατικοῦ ὁ γνωστὸς τύπος ἐπλήρουν, νὰ εἰσαχθῇ δὲ τὸ ἄρθρον τήν, ἤτοι νὰ γραφῇ οἱ δ' ἐπλήρουν τὴν πυράν. Ἀλλ' ἕκαστος βλέπει, ὅτι οὔτε ἡ φθορὰ τοῦ ἐπλήρουν οὔτε ἡ παράλειψις τοῦ τήν, ἂν ταῦτα ἦσαν γνήσια, ἑρμηνεύονται παλαιογραφικῶς, καὶ δὴ ὅτι οὐδεμίαν πιθανότητα ἔχουσι τὰ προτεινόμενα. Καθὰ δὲ φαίνεται, οὐδ' ἐνταῦθα ἠδυνήθη νὰ ἐργασθῇ ἀνεξαρτήτως, ἀλλ' ἐπείσθη τῷ Blass διδάσκοντι (ἔνθα ἀνωτ.), ὅτι μόνος ὁ παρατατικὸς εἶναι δυνατὸς ἐν τῷ προκειμένῳ χωρίῳ. Ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη τοῦ περιφανοῦς φιλολόγου δὲν εἶναι ὀρθή, διότι ὁ ἱστορικὸς λεγόμενος ἐνεστὼς δύναται κάλλιστα νὰ κεῖται καὶ ἀντὶ παρατατικοῦ. Χάριν συντομίας ἀναγράφω δύο μόνα χωρία ἐκ τοῦ Αἰσχύλου Πέρσαις 305 κέξ ... ἰθαγενὴς θαλασσόπληκτον νῆσον Αἴαντος πολεῖ... οἱ δ' ἀμφὶ ... κυκώμενοι κύρισσον· καὶ 375 κέξ. ἐπορσύνοντο ... τροποῦτο ... ἐπῄει ... ἐχώρει ... παρεκάλει ... πλέουσι ... καθίστασαν.

Ὅπως δὲ τὰ κατὰ τὴν διάδοσιν τοῦ - σαν ἐν τοῖς παρατατικοῖς τῶν συνῃρημένων, οὕτως ἐσφάλη καὶ ἐν οἷς πρὸς ἔλεγχον τοῦ τονισμοῦ ἐδολίουσαν λέγει. «Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ, δια-

τείνεται, τὰ ἐκ συνῃρημένων ῥημάτων γινόμενα τρίτα πληθυντικὰ ἐτονίσθησαν ἐν τῇ παραληγούσῃ καὶ οὐχὶ ἐν τῇ προπαραληγούσῃ κατ' ἀναλογίαν τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου πληθυντικοῦ, ἐδολιοῦσαν, κατὰ τὸ ἐδολιοῦμεν ἐδολιοῦτε», καὶ «εἰ ἐτονίζετο ἐδολίουσαν, ἔδει νὰ λέγηται σήμερον ἐδολίουμεν, ἐδολίουτε». Ἀλλὰ πρῶτον ἡ φράσις «ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ» δὲν εἶναι ὀρθή, ἀφοῦ ταῦτα ἐσχηματίσθησαν οὐχὶ ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις, ἀλλ' ἐν τοῖς μεταγενεστέροις. Ἔπειτα ἐρωτῶ, πόθεν εἶναι γνωστὸν ὅτι ἤδη τότε κατ' ἀναλογίαν τοῦ προπερισπωμένου πρώτου καὶ δευτέρου πληθυντικοῦ προσώπου, ἐδολιοῦμεν ἐδολιοῦτε, κατεβίβασε τὸν τόνον του καὶ προπεριεσπάσθη καὶ τὸ τρίτον, ἐδολίουσαν· ἐδολιοῦσαν ; τ.ἔ. πῶς ἀποδείκνυται ὅτι εὐθὺς ὅτε τὰ πρόσωπα ταῦτα χάριν διαστολῆς αὐτῶν ἀπὸ τῶν πρώτων ἑνικῶν προσώπων προσέλαβον τὴν ἐκφραστικὴν κατάληξιν-σαν, τότε εὐθὺς κατεβιβάσθη καὶ ὁ τόνος; Μαρτυρίαν παλαιοῦ Γραμματικοῦ οὐδεμίαν ἔχομεν, τοῦτο δὲ πιθανῶς σημαίνει ὅτι τότε δὲν ἐτονίζοντο ἐπὶ τῆς παραληγούσης οἱ σχηματισμοὶ οὗτοι. Διότι καθὼς οἱ Γραμματικοὶ δὲν παραλείπουν νὰ διδάξουν ἡμᾶς ὅτι οἱ Δωριεῖς ἐτόνιζον ἐτρέχον ἐλέγον ἐφάγον . . . πρβλ. Ahrens Β'. 28, οὕτω, φαίνεταί μοι, θὰ ἐμνημόνευον καὶ τοῦ τονισμοῦ ἐδολιοῦσαν, ἂν μόνον ἤξευρον αὐτόν. Ἐκ τοῦ τονισμοῦ τῆς σημερινῆς λαλουμένης δὲν ἐπιτρέπεται ἡμῖν, σωφρονοῦσι, νὰ συναγάγωμεν τὸ συμπέρασμα, ὅτι καὶ τότε ἤδη ἐτονίζοντο ταῦτα ἐπὶ τῆς παραληγούσης· διότι τότε πρέπει νὰ ὑποτεθῇ ὅτι καὶ ἐλέγαν καὶ ἐκάναν καὶ οἱ ἀνθρῶποι καὶ οἱ ἀγγέλοι καὶ τῆς μάχαιρας κτλ. ἐτονίζοντο. Ὁμοίως εἶναι παράσημος ὁ συλλογισμὸς ὅτι «ἂν ἐλέγετο ἐδολίουσαν ἔδει ἡ λαλουμένη νὰ τονίζῃ σήμερον ἐδολίουμεν ἐδολίουτε», διότι μείζω ἑλκτικὴν δύναμιν εἶχον βέβαια τὰ δύο πρόσωπα, α' καὶ β' πληθυντικόν, ἢ τὸ γ' μόνον. Πρβλ. καὶ ἐλέγαν καὶ ἐγράφαν καὶ ἐγράψαν, κτλ. ἴσα ἴσα διὰ τὸ α' καὶ β' πρόσωπον τὰ ἐπὶ τῆς συλλαβῆς ταύτης τονιζόμενα. Ἔπειτα μετὰ τοῦ αὐτοῦ δικαίου θὰ συνεπέραινέ τις ὅτι καὶ τὸ πάλαι θὰ ἐτονίζετο ἐλέγαν, ἐτρώγαν, ἐγράφαν, ἐφάγαν, ἐγράψαν, διότι, ἂν ἐτονίζετο ἔλεγαν, ἔτρωγαν, ἔγραφαν, ἔγραψαν κτλ., ἔπρεπε νὰ τονίζωμεν σήμερον καὶ τὸ α' καὶ β' πρόσωπον ἐπὶ τῆς αὐτῆς συλλαβῆς ἔλεγαμε ἔλεγετε, ὅπως ἀληθῶς ποιοῦσι πολλαχοῦ τῆς βορείας Ἑλληνικῆς.

Εἰς ἐμὲ φαίνεται πιθανωτέρα ἡ γνώμη, καθ' ἣν τότε μὲν διὰ τοῦ-σαν κατέστη τὸ γ' πληθ. διάφορον τοῦ α' ἑν. καὶ οὐδὲν πλέον (ἐλάλουν-ἐλάλουσαν, ὅπως παρέχοιμι παρέχοισαν, εἶδον εἴδοσαν κτλ).,

ἔπειτα δὲ βραδύτερον, ἄγνωστον πότε, ἐγένετο ἡ ἐξίσωσις τούτων ὡς πρὸς τὸν τονισμὸν ἐλαλοῦμεν ἐλαλεῖτε ἐλαλοῦσαν, ὅπως καὶ ἡ τῶν μνημονευθέντων ἐλέγαν ἐτρώγαν ἐφάγαν, ἀγγέλοι ἀνέμοι, θάλασσας, ἅμαξας κτλ., (περὶ ὧν ἴδε 'Αθηνᾶς τομ. Α'. σελ 252-3).

'Αλλ' ὁ Χατζιδάκις, διατείνεται ὁ ἀντιλέγων, περιέπεσεν εἰς ἀντίφασιν, ἅτε πρότερον μὲν τονίσας ἐδολιοῦσαν, ὕστερον δὲ ἐδολίουσαν. Τοῦτο εἶναι ἀναντιλέκτως κακόν, καὶ λυποῦμαι σφόδρα ἐπὶ τούτῳ, ἀλλ' ὁμολογῶ παρρησίᾳ ὅτι δὲν δύναμαι ν' ἀρνηθῶ τὴν πρόοδον τῆς ἐπιστήμης, τ.ἔ. τὴν μετακίνησιν καὶ διόρθωσιν τῶν ἅπαξ ἐγνωσμένων. Ὁ Tischendorf ἔγραφεν ἐν ταῖς ἐκδόσεσιν αὐτοῦ ἐδολιοῦσαν, ἠνομοῦσαν κτλ. αὐθαιρέτως, διότι ὁ Σιναϊτικὸς κῶδιξ, ἡ βάσις τῶν ἐκδόσεών του, οὐδένα φέρει τόνον. Τούτῳ δ' ἠκολούθησα καὶ ἐγώ, μέχρις οὗ βασανίσας αὐτὸς τὸ πρᾶγμα εὗρον ὅτι πιθανώτατα εἶχον δίκαιον οἱ τονίζοντες ἐπὶ τῆς προπαραληγούσης τὰ ἐν τοῖς μεταγενεστέροις συγγραφεῦσι καὶ ἐπιγραφαῖς ἀπαντῶντα παραδείγματα ταῦτα, πρβλ. R. Meister Ἑλλ. Διαλ. Α'. 277 καὶ Cauer[2] 208 ἀριθ.. 301, 4, καὶ Meister ἐν Bezzenberger's Beitr. Ε'. σελ. 220, 213, καὶ G. Meyer σελ. 416, καὶ Curtius, Verbum Α'. 74, Boeckh πολλαχοῦ κλπ.[1]. Ἐντεῦθεν τονίζω καὶ ἐγὼ μετ' αὐτῶν οὕτως, αἰτιολογῶ δὲ τὸν τονισμὸν τοῦτον ὅπως ἀνωτέρω ἐξέθηκα· φρονῶ δὲ ὅτι ὁ Blass ἔνθα ἀνωτέρω τονίζων ἐπληροῦσαν, καὶ ὁ Μαυροφρύδης ἐν Δοκ. 190 ὁμοίως ἐπληροῦσαν ἀλλ' οὐδένα λόγον ὑπὲρ τούτου προτείνοντες ἠπατήθησαν ὑπὸ τοῦ σημερινοῦ τονισμοῦ, ὅστις καθ' ἃ ἐλέχθη, δύναται κάλλιστα νὰ εἶναι νεώτερος τῶν 'Αλεξανδρεωτικῶν χρόνων.

'Αλλ' ὁ δεινὸς ἐλεγκτὴς δὲν παρακολουθεῖ, ὡς ὤφειλεν (ἀφοῦ ἀνέλαβε τὸ βαρὺ ἔργον τοῦ ἐπικριτοῦ) ταῖς προόδοις τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς, τούτου δ' ἕνεκα ἄλλα τε ἁμαρτάνει καὶ τόδε, ὅτι ἠθέλησε καὶ νέον σφάλμα μου ν' ἀποκαλύψῃ, ὅτι τὰ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις εἰς-ους ἐν δὲ τῇ καθ' ἡμᾶς Ἑλληνικῇ εἰς-ος λήγοντα ὀνόματα δὲν ἐχρονολόγησα ἀκριβῶς. 'Αλλ' ἡ δικαιοσύνη, νομίζω, ἀπαιτεῖ κατὰ τὴν κρίσιν καὶ καταδίκην τῶν ἐμῶν νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν πάντα τὰ χωρία, καὶ πρὸ πάντων τὰ νεώτατα, ἐν οἷς περὶ τοῦ πράγματος διέλαβον. Ἂν τοῦτο ἐποίει ὁ ἐλέγχων, θὰ εὕρισκεν ὅτι ἐν τῇ Einleitung σελ. 306 οὐ μόνον ἐπιγραφικὰ μαρτύρια, ὧν οὐδεμίαν αἴσθησιν ἔχει, παρέθηκα ἀλλὰ καὶ τὸν χρόνον τῆς ἐμφανίσεως τούτων ἀκριβέστερον ὥρισα, τέλος δ' ὅτι καὶ τὴν αἰτίαν τῆς τροπῆς τοῦ ους εἰς ος ἡρμήνευσα(τοῦτο ἔπραξα

[1] Ὁ δεινὸς ἐπικριτὴς φρονεῖ ὅτι μόνος ὁ ἀοίδιμος Boeckh ἐτόνισεν ἐπὶ τῆς προπαραληγούσης, ἐφ' ᾧ καὶ ψέγει αὐτόν! Ὡς μακάριος ὁ ἄνθρωπος!

πρῶτον ἐν τῇ ἐναισίμῳ μου διατριβῇ κατὰ τὸ 1883). Ὁ δεινὸς ἐλεγκτὴς περὶ τῆς ἑρμηνείας ταύτης, ἥτις βεβαίως τὸ σπουδαιότατον ἐν πάσῃ ἐρεύνῃ, οὐδὲν λέγει οὐδ', ὡς φαίνεται, αἰσθάνεται, τούτου δ' ἕνεκα λέγει καὶ ὅτι ταῦτα ἐν τῇ νέᾳ Ἑλληνικῇ ἐκφέρονται ἀσυναίρετα! νομίζει δὲ τὸν ἀδύνατον ἀκριβῆ καθορισμὸν τοῦ χρόνου τῆς τροπῆς μέγα ζήτημα καὶ κατόρθωμα. Τοῦτο δὲ πράττων εἰς νέον ἐπιστημονικὸν περιπίπτει ἁμάρτημα, διότι ἀγνοεῖ ὅτι, ἐπειδὴ ταῦτα οὐχὶ φωνητικῶς ἀλλ' ἀναλογικῶς ἐγένοντο, δι' αὐτὸ οὐκ ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ πάντα ἀλλὰ κατὰ μικρὸν ἐτελοῦντο, καθ' ἃ τὸ σῳζόμενον ἔτι μέχρι σήμερον βοῦς, νοῦς (μόνον ἐν Κύμῃ ὁ νὸς) ἀποδεικνύει, καὶ δὴ ὅτι περὶ ἀκριβοῦς καθορισμοῦ τῆς χρονολογίας τούτων οὐδεὶς δύναται νὰ γίνηται λόγος.

Μετὰ τὴν ἐξέλεγξιν τῶν κατηγορηθέντων κατ' ἐμοῦ δέν μοι φαίνεται ἄτοπον νὰ δηλώσω, ὅτι, ἐπειδὴ ἀσχολοῦμαι περὶ τὴν νεωτέραν Ἑλληνικήν, περὶ πρᾶγμα δηλ. παντάπασι πρὸ ἐμοῦ παρημελημένον καὶ ἀκαλλιέργητον, οὐκ ὀλίγα ἐσφάλην (ἂν τὰ σφαλερὰ ἢ τὰ ὀρθὰ εἶναι πλείονα, ἂν καθόλου ἠδυνήθην νὰ ῥίψω ἀκτῖνάς τινας φωτὸς εἰς τὸ βαθὺ σκότος τῆς ἱστορίας τῆς γλώσσης ἡμῶν ἢ μή, τὴν περὶ τούτων κρίσιν ἀφίημι τῷ χρόνῳ καὶ τοῖς ἐπιεικέσι τῶν κριτῶν)· τούτων ἔνια μὲν ἐπηνώρθωσα καὶ αὐτὸς ἐγώ, καί, νομίζω, δὲν εἶναι δίκαιον νὰ ἐλέγχωμαι ἐπὶ ἀντιφάσει τούτων ἕνεκα· ἄλλα δὲ θὰ ἐπανορθώσῃ ὁ χρόνος. Πᾶς λοιπὸν ὅστις μικρὸν ἢ μέγα συμβάλλεται εἰς ἐπανόρθωσιν τῶν ἡμαρτημένων μοι καὶ εἰς ἐξεύρεσιν τῆς ἀληθείας καὶ καλλιεργίαν τῆς ἐπιστήμης, θὰ τύχῃ τῆς εὐγνωμοσύνης οὐ μόνον τῶν ἄλλων γλωσσοδιφῶν ἀλλὰ καὶ ἐμοῦ (περὶ τούτου ἔστω βέβαιος)· πᾶς δ' ὅμως ὅστις, ἐπειδὴ ἀπέτυχεν ἐν τῷ διαγωνισμῷ τῶν διδακτικῶν βιβλίων, φέρει μὲν βαρέως τὴν ἐκ τῆς ἀποτυχίας ὑλικὴν ζημίαν, νομίζει δὲ συμφέρον αὐτῷ νὰ δημοσιογραφῇ καὶ τοῦτο μὲν διαλαμβάνων περὶ πραγμάτων κάλλιστα ὑπ' ἄλλων πρότερον ἐξηκριβωμένων, τοῦτο δὲ μετὰ στόμφου ὅλως ἀλλοτρίου ἀνδρῶν ἀληθῶς ἐπιστημόνων γράφων φράσεις οἷον «τὰ περὶ τούτου ἔχουσιν ὧδε» ἢ «ταῦτα οὕτως εἰρημένα ὑπὸ τοῦ κ. Χατζιδάκι οὐδαμῶς φαίνονται ὀρθά[1]» ἐπιτίθεται κατ' ἐμοῦ,

[1] Ἄξιον ἰδιαιτέρας σημειώσεως εἶναι ὅτι τὸ οὕτως ἀποβαλλόμενον ἐμὸν οὐδὲν διαφέρει τοῦ εἰς ἀντικατάστασιν προτεινομένου. Ἐγὼ δηλ. ἀντιλέγων τῷ διδάξαντι ὅτι ἡ νεωτέρα Ἑλληνικὴ κατηρτίσθη βραδύτατα, κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα, ἐπειρώμην ἐν τῇ διατριβῇ ἐκείνῃ (Πενταχονταετηρίδι τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου) ν' ἀποδείξω ὅτι τὰ σπουδαιότατα χαρακτηριστικὰ αὐτῆς εἶχον συντελεσθῇ πρὸ τοῦ 10ου αἰῶνος μ. Χ., καὶ οὕτως ἀνῆγον τὴν μεταμόρφωσιν τῆς ἀρχαίας εἰς νέαν Ἑλληνικὴν εἰς χρόνους πολὺ ἀφεστῶτας ἡμῶν, ἤτοι πρὸ τοῦ 1000 μ. Χ. Συνῳδὰ

(δστις προβλέπων τὰς ἔχθρας ταύτας καὶ πάσχων τὸν στόμαχον παντάπασιν ἄκων ἐγενόμην κριτής—πρὸς τοῦτο ἐπικαλοῦμαι τὴν μαρτυρίαν τοῦ κ. Σπ. Μηλιαράκη καὶ τοῦ κ. Γ. Κασδόνη), καὶ διὰ τούτων τῶν πομπωδῶν ἐπιστημονικῶν δῆθεν ἐξελέγξεων ἀγωνίζεται νὰ πείσῃ οὐχὶ τοὺς ἀληθεῖς ἐπιστήμονας (διότι τὰ χάριν αὐτῶν λεγόμενα δὲν δημοσιεύονται ἐν πολιτικαῖς ἐφημερίσιν), ἀλλὰ τὸν πολὺν ὅμιλον, ὅτι οἱ καταδικάσαντες τὰ βιβλία του κριταὶ δὲν ἔχουν ὅσην αὐτὸς παιδείαν, καὶ οὕτως ἐλαττώσῃ τὴν παρὰ τοῖς λογίοις σχηματισθεῖσαν πεποίθησιν περὶ τῆς ἀρετῆς καὶ χρηστότητος τῶν βιβλίων του (ὅρα μάλιστα πάντων ὅσα ὁ κ. Παπαδημητρακόπουλλος ἔγραψεν ἐν τῇ περυσινῇ Ἐκθέσει τῶν κριτῶν σελ. 156—9) καὶ δὴ ἐπιτύχῃ πάλιν νὰ πωλῇ τὸ ἐμπόρευμά του, οὗτος παρὰ τοῦ Κοινοῦ μὲν τίνων θὰ τύχῃ, ἀγνοῶ, παρ' ἐμοῦ δ' ἑνὸς μόνου ἀπὸ τοῦδε θὰ τυγχάνῃ (διότι ἄλλως θὰ ἡμάρτανον εἰς τὴν ἐπιστήμην), εἶναι δὲ τοῦτο ἡ παντελὴς σιγή [1].

τούτοις εἶπον καὶ τάδε : «Πιθανώτατα τὰ συνῃρημένα εἰς-*ους* εἶχον λάβει *πολὺ* πρὸ τοῦ 9 αἰῶνος τὸν νεωτερικὸν τύπον, *χρυσός, ἀργυρός, διπλὸς* κτλ». Ὁ δὲ ἐξελεγκτὴς γράφει : Ταῦτα οὕτως εἰρημένα ὑπὸ τοῦ κ. Χατζιδάκι οὐδαμῶς φαίνονται ὀρθά· *διότι ταῦτα φαίνονται πολλῷ ἀρχαιότερα τοῦ ἐννάτου* (sic) μ. Χ. αἰῶνος, ὡς τὸ χρυσὸς τοῦ 638 μ. Χ., ἀργυρὸς παρὰ Πορφυρογ. (ὅστις Πορφυρογέννητος ἔγραψε κατὰ τὸν 10 αἰῶνα!) κτλ. Λοιπὸν ἐγὼ μὲν εἶπον ὅτι ταῦτα *πολὺ πρὸ τοῦ 9 αἰῶνος* κτλ., ὁ δὲ *πολλῷ ἀρχαιότερα τοῦ 9 αἰῶνος*, καὶ δι' αὐτὸ ἐσφάλην τοσοῦτον! Μὰ τὴν ἀλήθειαν ὅταν τοιαῦτα κατηγορῶμαι, σημαίνει ἢ ὅτι δὲν σφάλλομαι ἢ ὅτι ὁ ἐπιχειρῶν νά μ' ἐλέγξῃ δὲν δύναται νὰ ἀνακαλύπτῃ τὰ σφαλερά, τοῦτο δὲ φαίνεταί μοι πιθανώτερον.

[1] Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον οὐδεμιᾶς προσοχῆς ἢ ἀπαντήσεως κρίνω ἀξίους ὅσοι τῶν ἐξελεγχθέντων κατὰ τὸν διαγωνισμὸν συγγραφέων πειρῶνται διὰ δημοσιεύσεως φυλλαδίων νὰ ἐπιδείξωσιν ἣν μᾶλλον ἐν τοῖς κρινομένοις βιβλίοις ὤφειλον νὰ ἀποδείξωσι σοφίαν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 26 Μαρτίου 1895.

Γ. Ν. Χατζιδάκις

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΔΑΚΡΥΩΝ ΠΑΡ' ΕΛΛΗΣΙ [1]

Κατὰ τὴν μεγάλην τῶν Ἐλευσινίων τελετὴν ὁ κῆρυξ ἀπομακρύνων τοὺς μὴ μέλλοντας νὰ μυηθῶσι τὰ μυστήρια ἐβόα· «ἑκὰς βέβηλοι, μηδεὶς ἀτέλεστος εἰσίτω». Καὶ οἱ βέβηλοι ἀπήρχοντο ἐκ τοῦ

[1] Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Παρνασσῷ τῇ 3ῃ Μαρτίου 1895.

ἱεροῦ τόπου. Ἐὰν κατὰ τὴν ἑσπέραν ταύτην ἠκούετο ἐνταῦθα ἡ φωνὴ «μηδεὶς ἀδάκρυτος εἰσίτω», θὰ ὑπῆρχέ τις ὃν θὰ ἀπεδίωκεν αὕτη τοῦ κήρυκος ἡ προσταγή; Τίνος ἐξ ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοὶ δὲν ὑγράνθησαν ἐκ συναισθήματος λύπης ἢ χαρᾶς; Τίνος αἱ παρειαὶ δὲν ᾐσθάνθησαν κυλιομένους ἐφ' ἑαυτῶν τοὺς μαργαρίτας τούτους; ὁ Βολταῖρος εἶπε:

> **Nul de nous n'a vécu sans connaître les larmes**
> «καὶ ποιός στὸν κόσμον ἔζησε ποῦ νὰ μὴ χύσῃ δάκρυ;»

Ἀρχαία δὲ Γαλλικὴ παροιμία, ἧς τὴν ἀλήθειαν δὲν ὑπάρχει ἡμέρα, καθ' ἣν νὰ μὴ διαβλέπωμεν, λέγει·

> **«Peu de gens sans rire ont été;**
> **on ne sait nul qui n'ait ploré»**
> ὑπῆρξαν ὀλίγοι ἀγέλαστοι
> ἀλλ' ἀδάκρυτος οὐδείς.

Ποία χαρά, ποία λύπη, ποία εὐτυχία, ποία δυστυχία ἄνευ δακρύων; Τὰ δάκρυα, ὁ κοινός, ὁ παγκόσμιος οὗτος τρόπος τῆς ἐκδηλώσεως ὡρισμένου κύκλου συναισθημάτων, τὰ μὴ φειδόμενα μήτε τοῦ πλουσίου μήτε τοῦ πτωχοῦ, τὰ καταβρέχοντα τὴν περιπόρφυρον τῆς εὐγενείας κλίνην καὶ τὸ ἀχύρινον τοῦ ἀγρότου στρῶμα, τὰ δάκρυα, ἐν τοῖς ὁποίοις ὁ σοσιαλισμὸς εὑρίσκει πλήρη καὶ ἀναίμακτον τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ, εἶνε τὸ ὑποκείμενον τῆς ὁμιλίας μου.

Δὲν ἠθέλησα νὰ γενικεύσω τὸ θέμα μου, διότι θὰ ὑπερέβαινε τὰ ὅρια τῆς συμμετρίας· θὰ ἐξετασθῶσι τὰ δάκρυα ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐν παραβολῇ πρὸς τὰ σημερινά. Καὶ οὕτως ἐλπίζω ὅτι θὰ δυνηθῶ νὰ παρουσιάσω πρὸ ὑμῶν φάσιν τινὰ τοῦ βίου τῶν ἡμετέρων προγόνων καὶ νὰ δείξω, ἐὰν καὶ κατὰ τί ἠλλοιώθη ἐν τούτῳ ὁ χαρακτὴρ τῆς παρούσης κοινωνίας ἀπὸ τῆς ἀρχαίας.

Ἐάν τις ἐρευνήσῃ τὰ ἠθικὰ αἴτια τὰ προκαλοῦντα τὴν ἐκροὴν τῶν δακρύων τοῦ ἀνθρώπου, δύναται νὰ συνοψίσῃ ταῦτα γενικῶς εἰς τὰ ἑξῆς δύο· εἰς τὴν λύπην, καὶ τὴν χαράν.

Καὶ πρῶτον θὰ ἐξετασθῶσι τὰ ἐκ τῆς λύπης πηγάζοντα δάκρυα.

Παρὰ τοῖς παλαιοῖς Ἕλλησι καὶ ἐν γένει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις λαοῖς ἡ λύπη ἐκδηλοῦται φυσικῶς διὰ τῶν δακρύων. Τὸ δάκρυον εἶνε ἀναπόσπαστος σύντροφος αὐτῆς, ἐξ οἱωνδήποτε αἰτίων καὶ ἂν προῆλθεν [1]. Ἐπὶ τῷ θανάτῳ προσφιλοῦς προσώπου ὁ Ἕλλην ἀφίεται ὅλως φυσικῶς εἰς τὴν λύπην αὐτοῦ. Παρ' Ὁμήρῳ ὁ Ἀχιλλεὺς καταβρέχει διὰ δα-

[1] Ὅθεν καὶ ἡ παραγωγὴ τῆς λέξεως ἐκ τοῦ δάκνειν «δακνομένης γὰρ οἷον ψυχῆς πρόεισι δάκρυον» (Σχολιαστὴς Ὁμήρου).

κρύων τὸ πτῶμα τοῦ προσφιλοῦς ἑταίρου, μοιρολογεῖ [1], κυλίεται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ ἐπιπάσσει κόνιν ἐπὶ τῆς ὡραίας αὐτοῦ κεφαλῆς· ὁ Πρίαμος θρηνεῖ τὴν ἀπώλειαν τοῦ ἀνδρείου Ἕκτορος· καὶ οἱ λοιποὶ ἥρωες καὶ αὐτοὶ οἱ θεοὶ κατὰ τὸν αὐτὸν φυσικὸν τρόπον ἐκδηλοῦσι τὴν θλῖψιν αὐτῶν ἐπὶ τῷ θανάτῳ ὄντος προσφιλοῦς.

Καὶ κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους ἡ αὐτὴ φυσικότης ἐπικρατεῖ. Οὐδεὶς ἀγών, οὐδεμία προσπάθεια πρὸς συγκράτησιν ἢ ἀπόκρυψιν τῶν δακρύων.

Ἐν τῇ λυρικῇ ποιήσει καὶ τῷ δράματι καὶ εἰς τἆλλα εἴδη τοῦ λόγου πολλαχοῦ εὑρίσκει τις πατέρας, ἀδελφοὺς θρηνοῦντας τὸν θάνατον προσφιλῶν υἱῶν καὶ ἀδελφῶν [2]. Καὶ αὐτὴ τέλος ἡ ἐκπροσώπησις τῆς μεγαλοψυχίας ὁ Ἀλέξανδρος ὀλοφύρεται ἀγρίως ἐπὶ τοῦ νεκροῦ τοῦ Ἡφαιστίωνος. Ποιοῦμαι λόγον περὶ τῶν ἀνδρῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, διότι, ὡς ἐν πᾶσι τοῖς λαοῖς ἡ γυνὴ εἶνε ἐπιρρεπεστέρα εἰς τὰ δάκρυα, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι κλαίει, θρηνεῖ, μοιρολογεῖ, στερνοκτυπεῖται, σπαράττει τὴν κόμην καὶ τὰς παρειάς. Ἐνίοτε σήμερον ἐπιδιώκεται ὑπ' ὀλίγων τινῶν ἡ συγκράτησις τῶν δακρύων εἰς τὰ πένθη πρὸς ἐπίδειξιν ἰσχύος ψυχικῆς. Καὶ τὸ ἄλγος τῆς ψυχῆς ὑποβάλλεται εἰς τὰς πέδας τοῦ συρμοῦ. Ἡ μόδα, ὁ ἀκόρεστος οὗτος γὺψ ἐμπήγει καὶ ἐνταῦθα τοὺς ὄνυχάς του τοὺς αἰχμηρούς. Ἐάν τις ἀναπαραστήσῃ ἐν τῇ φαντασίᾳ αἴθουσαν νεκροῦ Ἕλληνος ἀρχαίου, ἢ καὶ σημερινὴν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις καὶ τοῖς χωρίοις, θὰ κατανοήσῃ, ὁποία διαφορὰ ὑπάρχει περὶ τὴν ἐκδήλωσιν τῆς θλίψεως ἐν τούτοις καὶ τῇ λεγομένῃ καλῇ τάξει τῆς πρωτευούσης. Ἐν ἐκείνοις ὁ νεκρὸς περιβάλλεται ὑπὸ συγγενῶν καὶ φίλων κλαιόντων, κοπτομένων, μοιρολογούντων καὶ ὅλως ἀνεπιτηδεύτως ἐξωτερικευόντων τὸ ἄλγος αὐτῶν· ἐν τούτοις ἐπικρατεῖ σιγὴ πράγματι νεκρική· ἐπιτήδευσις ἐνίοτε μεγαλοψυχίας. Τὰ μοιρολόγια δὲν εἶνε πλέον τοῦ συρμοῦ· τὰ δάκρυα ἀραιά.

Δὲν δύναμαι νὰ λησμονήσω φαιδρόν τι ἐπεισόδιον ἐν τῷ οἴκῳ ὀψιπλούτου ἐπαρχιώτου. Ἔκειτο νεκρὸς ἐν τῇ αἰθούσῃ ὁ γέρων πατὴρ τραπεζομεσίτου, εὐνοηθέντος ὑπὸ τῆς τύχης ἐν τῷ χρηματιστηρίῳ. Τὰ τῆς κηδείας ἐκανονίσθησαν κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ συρμοῦ ἐν πάσῃ ἀκριβείᾳ. Τὸ φέρετρον περιέβαλλεν εὐρὺς κύκλος γνωρίμων γυναικῶν, ὧν δύο ἢ τρεῖς μὲ πολλοὺς ἀγῶνας προσεπάθουν νὰ καταστέλλουν τὴν ἑκάστοτε ἐπικειμένην ἔκρηξιν τῶν ὀλοφυρμῶν τῆς γηραιᾶς συζύγου, ἡ ὁποία δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ, πῶς τὴν ἐμποδίζουν νὰ κλαύσῃ, ὅπως

[1] Ὁμήρ. Ἰλ. Σ.

[2] Ὅρ. Σοφοκλ. Ἀντιγ. 1261 καὶ ἑφ. Τραχ. 971 κλπ.

θέλει, ἐκεῖνον μετὰ τοῦ ὁποίου ἐπέρασε ὅλες ταῖς χαρὲς καὶ ὅλες ταῖς λύπες ἀντάμα. «Δὲν κάνει, θὰ κατηγορήσουν τὸ παιδί σου», ἀπεκρίνοντο αἱ περὶ αὐτήν, καὶ ἡ δυστυχὴς ἐκ μητρικῆς στοργῆς ὑπεβάλλετο εἰς τὴν ἀγωνίαν τῆς καταπνίξεως τῶν δακρύων της. Ἀλλ' ἡ ὥρα τῆς ἐκφορᾶς τοῦ νεκροῦ ἐπέστη· ἡ κρίσιμος ἐκείνη ὥρα ἡ κορυφοῦσα τὴν θλῖψιν καὶ συντρίβουσα τὴν καρδίαν. Πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἀναποφεύκτων ξεφωνητῶν, ἅτινα οὐδεμία βία θὰ ἠδύνατο νὰ παρακωλύσῃ, ἐκρίθη καλὸν ν' ἀπομακρυνθῇ τεχνηέντως ἡ πρεσβῦτις ἐκ τῆς αἰθούσης τοῦ νεκροῦ, καὶ νὰ ἐγκλεισθῇ ἐν παρακειμένῳ δωματίῳ, ἔνθεν ἀμυδρῶς ἠκούοντο οἱ ἀσθενεῖς αὐτῆς στεναγμοί.

Τὸ πᾶν ἀπέβη κατ' εὐχήν, καὶ τὰ στρατηγικὰ σχέδια τοῦ νεωτεριστοῦ κατὰ τῶν δακρύων καὶ κοπετῶν ἐφάνησαν ἐπιτυχόντα. Ἀλλὰ δὲν εἶνε ἀληθές, ὅτι πολλάκις ἡ ἐλαχίστη ἀπροσεξία ἀνατρέπει καὶ τοὺς συνετωτάτους ὑπολογισμούς, καὶ τὰ τεχνικώτερα σχέδια; Ἡ νεκρικὴ πομπὴ ἐπανῆλθεν ἐκ τοῦ κοιμητηρίου, καὶ ὁ ὀψίπλουτος ἡτοιμάζετο νὰ ἐπιδείξῃ κατὰ τὸ φιλοδώρημα τοῦ καφὲ πολύτιμον συσκευὴν Κινεζικῶν κυπέλλων, ἀπηλλαγμένος, ὡς ἐνόμιζε, πάσης πλέον ἀνησυχίας ἐκ πραξικοπήματός τινος τῆς μητρός του. Ἀλλὰ δὲν εἶχε συλλογισθῇ, ὅτι κατὰ τὸν θάνατον προσώπου προσφιλοῦς τρία κυρίως εἶνε τὰ σημεῖα, καθ' ἃ ἡ ἀνθρωπίνη καρδία ὑφίσταται τοὺς ἰσχυροτάτους καὶ βιαιοτάτους κλονισμούς· ἡ στιγμή, καθ' ἣν ἡ ζωὴ ἐκμηδενίζεται καὶ διαδίδεται ἡ ἀπαισία λέξις «ἐτελείωσε», ἡ στιγμὴ τῆς ἐκ τοῦ οἴκου ἐκφορᾶς τοῦ νεκροῦ, καὶ ἡ στιγμὴ τῆς ἐπανόδου τῶν συγγενῶν ἐκ τοῦ κοιμητηρίου, καὶ ἡ συνάντησις αὐτῶν μετὰ τῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ ὑπολειφθεισῶν γυναικῶν. Αἱ μὲν δύο πρῶται στιγμαὶ ἔχουσί τι τὸ ἀγρίως πένθιμον, ἐμποιοῦσαι τὴν ἀπόγνωσιν εἰς τοὺς ἐπιζῶντας· ἀλλ' ἡ τρίτη δηλ. τῆς ἐκ τοῦ κοιμητηρίου ἐπανόδου τῶν προσπεμψάντων τὸν νεκρὸν παροξύνει ἐν τῇ ψυχῇ τῇ ἐξαντλημένῃ τὸ ἄλγος, καὶ περιάγει τοὺς πενθοῦντας εἰς ἀλλοφροσύνην. Τετέλεσται· τὸ προσφιλὲς πρόσωπον ἐκρύβη ὑπὸ τὴν γῆν· οὐδέποτε θὰ ἀτενίσῃ αὐτὸ τὸ μητρικὸν βλέμμα, οὐδέποτε θὰ θωπεύσῃ ἡ χεὶρ συζύγου πιστῆς. Οἱ προπέμψαντες αὐτὸν ἐπανῆλθον μὲ κενὰς τὰς χεῖρας, μόνοι, ἔρημοι, πιστὸν κάτοπτρον τῆς σκληρᾶς πραγματικότητος.

Τὴν τρίτην ταύτην στιγμὴν δὲν εἶχεν ὑπολογίσῃ ὁ ἀψυχολόγητος ὀψίπλουτος. Εἰσέρχεται ἀμέριμνος εἰς τὴν αἴθουσαν καὶ δίδει τὰς δεούσας προσταγάς, ὅτε προσβάλλουσι τὴν ἀκοὴν αὐτοῦ τῆς γηραιᾶς μητρὸς οἱ ὀξεῖς κωκυτοί, καὶ ἀντηχοῦσιν ἀνὰ τὸ μέγαρον τὰ μοιρολόγια τῆς πατρίδος της.

Μάτην σπεύδουν νὰ καταστείλωσι τοῦτον τὸν παροξυσμόν. Τὸ πῦρ ὑπέβοσκεν ἐπὶ πολύ· ἦτο φυσικώτατον νὰ ἀναφλεχθῇ. Ἡ ψυχὴ τῆς γηραιᾶς πρεσβύτιδος ἐπὶ ὥρας ἤδη ἦτο ὑποβεβλημένη εἰς μαρτύριον δεινόν· ἐδεσμεύθη. Ὡμοίαζε πρὸς τὸν θυμοειδῆ ἐκεῖνον ἵππον, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς ἰσχυρᾶς τῶν ἡνίων συσφίγξεως ἀναχαιτίζεται εἰς τὸν ἐλεύθερον δρόμον, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου αἰσθάνεται τὰ ὀξέα τῶν πτερνιστήρων κεντήματα. Καί, ὡς ὁ ἵππος πολλάκις ἐπιλαμβανόμενος τυχαίας τινὸς ἀμελείας τοῦ ἀναβάτου, δάκνει τὸν χαλινὸν καὶ δυσπειθῶν ὁρμᾷ ἀκάθεκτος, οὕτω καὶ ἡ γηραιὰ πρεσβῦτις, τῆς ὁποίας τὴν ψυχὴν κεντριζομένην ἐκ τῆς θλίψεως ἐδέσμευον τέως αἱ πέδαι τοῦ συρμοῦ, νῦν ἐπιλαβομένη τῆς εὐκαιρίας ἀφίεται ὅλως εἰς τὴν φύσιν, οὐ μόνον δυσπειθοῦσα εἰς τὰς παρακελεύσεις τῶν περὶ αὐτήν, ἀλλὰ καὶ ἀγριαίνουσα καὶ διαμαρτυρομένη μὲ ὅσην δύναμιν εἶχεν ὅτι δὲν τὴν ἀφίνουν νὰ τὸν κλάψῃ.

Τὸ ἐπεισόδιον ἐκίνησε μελαγχολικήν τινα παρὰ τοῖς παρισταμένοις ἱλαρότητα.

Ἐπὶ πολὺ ἀνεζήτησα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι νὰ ἀνεύρω, ἐὰν ὑπῆρξεν ἀνὴρ (διότι περὶ γυναικῶν οὐδὲ λόγος) προσπαθῶν νὰ συγκρατῇ τὰ δάκρυά του εἰς τὰ πένθη. Ἡ ἱστορία παρέχει ἡμῖν μόνον τὸ παράδειγμα τοῦ Περικλέους.

Κατὰ τὸν ἐνσκήψαντα εἰς Ἀθήνας λοιμὸν ὁ Περικλῆς, λέγει ὁ Πλούταρχος [1], «ἔχασε τὴν ἀδελφήν του καὶ τῶν συγγενῶν καὶ φίλων τοὺς πλείστους καὶ χρησιμωτάτους πρὸς τὴν πολιτείαν. Ἀλλ' ὅμως δὲν ἐκάμφθη, οὐδὲ προέδωκε τὸ φρόνημα καὶ τὸ μέγεθος τῆς ψυχῆς ὑπὸ τῶν συμφορῶν, οὐδ' ὤφθη κλαίων οὐδὲ πρὸς τάφῳ τινὸς τῶν συγγενῶν». Ἀλλὰ καὶ ὁ μεγαλόψυχος οὗτος ἀνὴρ ἡττᾶται τέλος ὑπὸ τῆς συμφορᾶς. «Ἀλλ' ὅτε», ἐξακολουθεῖ ὁ Πλούταρχος, «ἀπέθανε καὶ ὁ ὑπολειπόμενος αὐτῷ ἐκ τῶν γνησίων υἱῶν ὁ Πάραλος, ἐπὶ τούτῳ καμφθεὶς ἐπειρᾶτο μὲν νὰ μείνῃ σταθερὸς εἰς τὸν χαρακτῆρά του, καὶ νὰ διαφυλάξῃ τὸ μεγαλόψυχον· ἀλλ' ὅμως καταθέτων ἐπὶ τοῦ νεκροῦ στέφανον, ἡττήθη ἐπὶ τῇ θέᾳ τῆς συμφορᾶς ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε κλαυθμόν τε ῥῆξαι καὶ πλῆθος ἐκχέαι δακρύων, οὐδέποτε τοιοῦτον οὐδὲν ἐν τῷ λοιπῷ βίῳ πεποιηκώς».

* *
*

Ἀλλ' οὐ μόνον εἰς τὰ πένθη, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας τοῦ βίου συμφορὰς καταβάλλεται προσπάθεια σήμερον νὰ καταστέλληται τὸ δάκρυ, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἄφθονον αὐτοῦ σπονδὴν ἐν τῇ ἀρχαιότητι.

[1] Πλουτ. Περικλ. 36, 15 καὶ ἑφ.

Βρίθει ἡ ποίησις καὶ ὁ πεζὸς τῶν ἀρχαίων λόγος παραδειγμάτων ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν κλαιόντων ἐπὶ τοῖς ἐν τῷ βίῳ ἀτυχήμασιν. Ἡ Ἑλένη ἐν τῇ Τροίᾳ προκαλουμένη [1] ὑπὸ τοῦ πενθεροῦ νὰ παραστῇ θεατὴς τῆς μονομαχίας τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Μενελάου χύνει τρυφερὰ δάκρυα ἐκ πόθου τοῦ προτέρου ἀνδρός, ὃν εἰς τὰ στήθη της ἐνέβαλεν ἡ θεά. Καὶ εἶνε εἰλικρινῆ καὶ πικρὰ τὰ δάκρυα ταῦτα τῆς Ἑλένης, τὰ ὁποῖα χέει οὐχὶ ἐπιδεικνυομένη, ἀλλὰ καλυπτομένη διὰ τοῦ ἱματίου. Εἶνε πικρά, διότι κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην οὐδεὶς τὰ σπογγίζει. Κατὰ δὲ τὴν ῥῆσιν σοφοῦ τινος, ἐκείνων τῶν δακρύων ἡ πικρία εἶνε ἄκρατος, ἅτινα δὲν πίπτουσιν εἰς τὸν κόλπον οὐδενός, καὶ τὰ ὁποῖα οὐδεὶς σπογγίζει.

Οἱ Ἀχαιοὶ ἐν τῷ Τρωϊκῷ πεδίῳ βλέποντες τοὺς πολεμίους ἐπερχομένους λάβρους κατ' αὐτῶν «ὑπ' ὀφρύσι δάκρυα λεῖβον [2]». Ὁ Πάτροκλος βαρέως φέρων τὴν ἀπὸ τῆς μάχης ἀποχήν, παρίσταται πρὸ τοῦ Ἀχιλλέως «δάκρυα θερμὰ χέων, ὥστε κρήνη μελάνυδρος, ἥ τε κατ' αἰγίλιπος πέτρης δνοφερὸν χέει ὕδωρ [3]».

Ἡ θεὰ Θέτις προμαντεύει τὸν θάνατον εἰς τὸν πεφιλημένον υἱὸν δακρυρροοῦσα [4]. Ὁ Ὀδυσσεὺς ὑπὸ τῆς Καλυψοῦς κρατούμενος νοσταλγεῖ «δάκρυσι καὶ στοναχῇσι καὶ ἄλγεσι θυμὸν ἐρέχθων [5]». Ὁ αὐτὸς δ' ἐπίσης ἥρως ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ βασιλέως τῶν Φαιάκων συγκινηθεὶς ἐκ τοῦ ᾄσματος τοῦ θείου ἀοιδοῦ μουσκεύει τὰς παρειάς του διὰ δακρύων, κλαίων ὡς γυνή, ἡ ὁποία περιπίπτει ἐπὶ τοῦ πτώματος τοῦ συζύγου της, ὅστις θέλων νὰ ἀποκρούσῃ τὸν ἐπικείμενον τῆς δουλείας ζυγὸν ἀπὸ τοῦ ἄστεος καὶ τῶν τέκνων του ἐφονεύθη [6]. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ Πηνελόπη ἐν Ὀδυσσείᾳ [7] τήκεται δακρυχέουσα, ὡς τήκεται ἡ χιὼν εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων. Καὶ αὐτὸς τέλος ὁ Ἀχιλλεὺς ἰδὼν ἀπαγομένην ἀπὸ τῆς σκηνῆς αὐτοῦ τὴν Βρισηΐδα δακρύει [8].

Καὶ παρὰ τοῖς τραγικοῖς [9] ἐπίσης ἄφθονα ἀπαντᾷ τις τὰ τοιαῦτα

[1] Ὁμήρ Ἰλ. Ι 142.
[2] Ὁμήρ. Ἰλ. Ν. 88.
[3] Ὁμήρ. Ἰλ. Π. 75.
[4] Ὁμήρ. Ἰλ. Σ. 95.
[5] Ὀδύσσ. Ε. 83 καὶ 152.
[6] Ὀδύσσ. Θ. 522 καὶ ἑξ.
[7] Ὀδύσ. τ. 205.
[8] Ἰλ. Α. 349.
[9] Σοφοκλ. Ἀντιγόνη 803, Τραχιν. 838, 919, Ἠλ. 166. Εὐριπ. Μήδ. 25 καὶ 903. Ἰφιγ. ἐν Αὐλ. 888. Ἡρ. μαινόμ. 1206. Εὐρ. Ὀρέστ. 135 καὶ 529.

παραδείγματα καὶ ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ, ὧν μνημονεύομεν ἕν. Ὁ στρατηγὸς τῆς Σπάρτης Παυσανίας [1], ἐπειδή, ἐπικειμένων ἐν Πλαταιαῖς τῶν πολεμίων, δὲν ἐπέτρεπεν εἰς αὐτὸν ὁ μάντις νὰ ἐπιπέσῃ κατ' αὐτῶν, ὡς μὴ γιγνομένων καλῶν τῶν ἱερῶν, «τρέπεται πρὸς τὸ Ἡραῖον τῇ ὄψει δεδακρυμένος καὶ τὰς χεῖρας ἀνασχὼν ηὔξατο Κιθαιρωνίᾳ Ἥρᾳ καὶ θεοῖς ἄλλοις».

Παρατηροῦμεν λοιπὸν ἐν τούτοις ὅτι τὰ πλήγματα τῆς συμφορᾶς ἐκίνουν τὰς πηγὰς τῶν δακρύων ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι, οὐδ' ἐνομίζετο ἡρωϊσμὸς ἡ κατάποσις αὐτῶν. Οἱ ἥρωες κλαίουν ἐπί τε τοῦ πεδίου τῆς μάχης καὶ ἐν τῷ οἴκῳ, καὶ τὰ δάκρυα αὐτῶν θεωροῦνται φυσικώτατα. Σήμερον ὅμως ποίαν ἐντύπωσιν θὰ ἐποίει στρατηγὸς ἢ στρατιώτης, ἐάν, βλέπων τὸν κίνδυνον ἐπικείμενον, ἀνελύετο εἰς δάκρυα ; Οἱ κανόνες τῆς μεγαλοψυχίας ἀπαιτοῦσι προσποίησιν ψυχραιμίας, καὶ ὄμμα ἐπομένως ἀδάκρυτον.

Ἐὰν ἡ συγκράτησις τῶν δακρύων κατὰ τὰς διαφόρους τοῦ βίου συμφορὰς προέρχηται ὅλως φυσικῶς, εἶνε θαυμαστὴ ὁμολογουμένως ἡ ψυχικὴ αὕτη ῥώμη, καὶ κατὰ τοῦτο δὲν δυνάμεθα ἢ νὰ ἀνομολογήσωμεν ὅτι ἡ σημερινὴ τῆς Ἑλλάδος κοινωνία παρέχει πλείονα τούτου παραδείγματα τῆς ἀρχαίας. Ἀλλ' ἐὰν ὁ ἐγωϊσμὸς καὶ ἡ προσποίησις καὶ ἡ ὑστεροβουλία κανονίζωσι τὸ μέτρον τῆς ἐκροῆς τῶν δακρύων, τὸ θέαμα εἶνε ἀηδές.

Ὑπάρχουσι μάλιστα λῦπαι, συγκινήσεις τινές, καθ' ἃς ὁ ἀγὼν πρὸς ἀπόκρυψιν τῶν δακρύων ἐμπνέει τὴν ἀποστροφήν. Εἶνε ψυχικῆς ἰσχύος πολλάκις τεκμήριον τὸ ἀδάκρυτον ὄμμα ἐν ταῖς συμφοραῖς ταῖς πληττούσαις τὸ ἴδιον ἄτομον. Ἀλλ' ὅταν τὰ πλήγματα δεινὰ καταφέρωνται κατὰ τοῦ πλησίον, ὅταν βλέπῃς τὸν ἄλλον ἀσπαίροντα ὑπὸ τοὺς ὄνυχας τῆς συμφορᾶς καὶ ἐπιτηδεύησαι ἀπάθειαν, εἶσαι ἀνάλγητος. «Καταφρόνει» λέγει ἄλλος σοφὸς «τὸν ἀλαζόνα τὸν αἰσχυνόμενον νὰ χύσῃ δάκρυα». Τὰ δάκρυα τὰ χυνόμενα ἐπὶ τῇ ἀλλοτρίᾳ συμφορᾷ εἶνε δάκρυα ἱερά, εἶνε μαργαρῖται κοσμοῦντες τὰς παρειὰς ἐπὶ τῶν ὁποίων κυλίονται. Διατί νὰ ἀποκρύψω τὴν ἐκδήλωσιν τῆς συγκινήσεώς μου ἐπὶ τῇ θέᾳ γέροντος λευκότριχος, οὗτινος τὸν πολιὸν πώγωνα καταβρέχει ἡ συμφορὰ διὰ δακρύων ; Διατὶ νὰ μὴ συνδακρύσω ἐπὶ τῇ συμφορᾷ ὀρφανῶν πλασμάτων ῥιγούντων καὶ πεινώντων, ὧν ἡ κεφαλὴ οὐδέποτε ἀνεπαύθη ἐπὶ τοῦ μητρικοῦ κόλπου καὶ τὰ χείλη δὲν ἐδέχθησαν τὸ ἀδολώτερον ἐν τῷ κόσμῳ φίλημα ; Πῶς νὰ μὴ συγ-

[1] Πλουτ. Ἀριστ. 18.

κλαύσω μετὰ τῆς Ἀνδρομάχης, ὅταν ὀλοφύρηται περὶ τὸν Ἕκτορα, ἢ μετὰ τοῦ Πριάμου, ὅταν καταβρέχῃ διὰ δακρύων τοὺς πόδας τοῦ φονέως τοῦ υἱοῦ του, καὶ καταφιλῇ τὰς αἱμοσταγεῖς αὐτοῦ χεῖρας; Πῶς νὰ μὴ καμφθῶ ἐκ τοῦ θρήνου τῆς Διδοῦς, τῆς γυναικὸς τῆς ἀπέλπιδος καὶ αὐτόχειρος;

Τιμὴ καὶ σεβασμὸς εἰς τὰ δάκρυα τὰ συγκερχννύμενα μετὰ τῶν τῆς ἀλλοτρίας συμφορᾶς. Καὶ ταῦτα τὰ δάκρυα ἔλεγεν ὁ Σατωβριάνδος μητέρας τῶν ἀρετῶν.

* *
*

Εἰσερχόμενοι εἰς τὴν ἔρευναν ἄλλης τινὸς φύσεως δακρύων, ἐκ τῆς λύπης κατὰ τὸ φαινόμενον προερχομένων, ἀνάγκη νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι, ὡς πᾶν αἴσθημα εὐγενὲς διὰ τῆς καταχρήσεως, ἢ διὰ τῆς ἐπενεργείας ἄλλων λόγων εὐτελῶν, καταπίπτει ἀπὸ τοῦ ὕψους, ἐφ' οὗ ἵσταται ἄκρατον καὶ ἀκραιφνές, οὕτω καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐκδηλώσεως αὐτοῦ. Ὡς π.χ. ἡ φιλανθρωπία, ὅταν κινῆται ἐκ τῆς φιλαυτίας καὶ τῆς πρὸς ἐπίδειξιν ὁρμῆς, ἀπόλλυσι πολὺ ἐκ τῆς εὐγενείας της, οὕτω καὶ ἡ ἐκδήλωσις αὐτῆς, ἡ ἐλεημοσύνη λ.χ. γιγνομένη μόνον πρὸς ἐπίδειξιν, δὲν ἐνέχει τὰ ἠθικὰ ἐκεῖνα στοιχεῖα τῆς ἐλεημοσύνης, τῆς ἑδραζομένης ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ τοῦ Εὐαγγελίου ῥητοῦ. Πολλάκις μάλιστα αἱ ἐκδηλώσεις τῶν νενοθευμένων τούτων αἰσθημάτων καθίστανται εἴτε κωμικαί, εἴτε ἀηδεῖς. Εἰς τὴν τάξιν ταύτην κατατακτέα τὰ ἐκ τῆς προσποιητῆς λύπης προερχόμενα ψευδῆ δάκρυα, τὰ δάκρυα τὰ ἀπατηλά, ἡ ἐκροὴ τῶν ὁποίων δὲν εἶνε ἀβίαστος, ὡς ἡ ἐκ τῆς ἀληθοῦς λύπης, ἀλλὰ προκαλεῖται πρὸς ἐπιτυχίαν μυχίου τινὸς σκοποῦ. Τῶν δακρύων τούτων τῶν προσποιητῶν δὲν εἴμεθα μὲν καὶ οἱ ἄνδρες ἀμέτοχοι, ἀλλ' ἡ μερὶς τοῦ λέοντος ἀνήκει ὁμολογουμένως εἰς τὸ ἕτερον φῦλον. Τοῦτο ὁ καθ' ἡμέραν βίος, τοῦτο ἡ ἀπηνὴς ἱστορία διδάσκει, παρέχουσα ὕλην ἐκ πάσης σχεδὸν ἐποχῆς πρὸς συγγραφὴν ἰδίας μακρᾶς πραγματείας περὶ τῆς διὰ τῶν δακρύων ἐπιδράσεως τῆς γυναικὸς ἐπὶ τοῦ ἀνδρός, καὶ μάλιστα ἐν τῷ ἔρωτι. Ἐπὶ τῶν δακρύων τούτων ἐφαρμόζεται ἡ Γαλλικὴ παροιμία «Femme rit, quand elle peut; et pleure, quand elle veut». Ὁ ἀνὴρ θεωρεῖ ὡς ἀδυναμίαν πολλάκις νὰ καταφύγῃ εἰς τὰ δάκρυα πρὸς ἐπιτέλεσιν σκοποῦ τινος· ἀλλ' ἡ γυνή, ὅταν ἐν τῷ ἀγῶνι τοῦ βίου ἐξαντλήσῃ τὰ ἐκ τῆς γλώσσης καὶ τῶν θελγήτρων αὐτῆς ἐφόδια, ἀνοίγει τὴν φαρέτραν, ἐν ᾗ εἶνε ἐναποτεθειμένα αἰχμηρότατα ἀληθῶς βέλη, προωρισμένα διὰ τὴν ὑστάτην ἐπίθεσιν, τὰ δάκρυα. Ὁ Ἀνακρέων ἐν χαριεστάτῃ ᾠδῇ λέγει· Ἡ φύ-

σις ἔδωκεν εἰς τοὺς ταύρους κέρατα, εἰς τοὺς λαγοὺς ποδωκίαν, εἰς τοὺς λέοντας χάσμα ὀδόντων, εἰς τοὺς ἰχθῦς τὸ κολυμβᾶν, εἰς τὰ πτηνὰ τὴν πτῆσιν, εἰς τοὺς ἄνδρας φρόνημα. Εἰς τὰς γυναῖκας δὲν εἶχεν οὐδὲν πλέον νὰ δώσῃ. Λοιπόν;

δίδωσι κάλλος
ἀντ' ἀσπίδων ἁπασῶν,
ἀντ' ἐγχέων ἁπάντων.
νικᾷ δὲ καὶ σίδηρον
καὶ πῦρ καλή τις οὖσα.

Ἐὰν ὁ Ἀνακρέων ἔζη εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους, καθ' οὓς μὲ ἅλματα γιγαντιαῖα προέβη ἡ τέχνη ἡ πολεμική, δὲν θὰ ἔδιδεν ὡς ὅπλον ἀντὶ τοῦ κάλλους τὰ δάκρυα, ἢ κάλλιον δὲν θὰ ἐτελειοποίει τὸ παλαιὸν ὅπλον διὰ τῆς νέας ἐφευρέσεως;

Τὰ δάκρυα ταῦτα εἶνε προσποιητά, καὶ περὶ τούτων ἐνταῦθα ὁ λόγος, καὶ οὐχὶ περὶ τῶν δακρύων ἐκείνων τῆς γυναικὸς τῶν κινουμένων ἐξ αἰσθημάτων εὐγενῶν πρὸς ἐπιτυχίαν σκοποῦ τινος· περὶ τῶν δακρύων π.χ. τῆς μητρὸς τοῦ Κοριολάνου, τὰ ὁποῖα προβάλλει ὡς προμαχῶνα ὑπὲρ τῆς πατρίδος αὐτῆς. Τὰ δάκρυα ταῦτα εἶνε ἀληθῆ, εἶνε ἱερά.

Τῆς φύσεως ταύτης τῶν δακρύων, ὧν πάντες μᾶλλον ἢ ἧττον πεῖραν καθ' ἑκάστην λαμβάνομεν, εὕρηνται πολλὰ καὶ ποικίλα ἐν τῇ ποιήσει καὶ τῇ ἱστορίᾳ τῶν νεωτέρων χρόνων παραδείγματα. Ἵνα παραλίπωμεν τὰ κροκοδείλεια τῆς Δαλιδᾶς δάκρυα ἐν τῷ πολλάκις καὶ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας σκηνῆς διδαχθέντι ὁμωνύμῳ δράματι τοῦ Ὀκταβίου Φεγιέ, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις, ἀναφέρομεν ἓν περιέχον πάντα τὰ στοιχεῖα πρὸς ποίησιν ἀστειοτάτης κωμῳδίας. Ἡ σκηνὴ ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τοῦ Μ. Ναπολέοντος καὶ ἐν τοῖς ἰδιαιτέροις αὐτοῦ δωματίοις. Μετὰ τὸ γεῦμα ὁ αὐτοκράτωρ ἐκδηλοῖ πρὸς τὴν αὐτοκράτειραν Ἰωσηφίναν τὴν περὶ διαζεύξεως ἀπόφασίν του. Ἡ Ἰωσηφίνα, ἀπὸ πολλοῦ ἀναμένουσα τοιαύτην ἐκδήλωσιν, ἦτο παρεσκευασμένη πρὸς ἄμυναν αὐτῆς. Πρὶν λοιπὸν προφθάσῃ ὁ Ναπολέων νὰ συμπληρώσῃ τὴν φράσιν του, καὶ τὰ δάκρυα δίκην χειμάρρου ῥέουσιν ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῆς, καὶ τὸ δωμάτιον ἀντηχεῖ ἐκ τῶν λυγμῶν, καὶ τέλος πληγεῖσα ὡς ὑπὸ κεραυνοῦ ἐκ τῆς ἥκιστα τρυφερᾶς ταύτης ἐκδηλώσεως, πίπτει λιπόθυμος. Ὁ μέγας Ναπολέων οὐχὶ τόσον ἐκ λύπης, ὅσον, ὡς λέγει χαιρεκάκως ὁ ἱστορικός, ἐκ τρόμου μὴ τὸ ἀπροσδόκητον τοῦτο ἐπεισόδιον προξενήσῃ σκάνδαλον ἐν τῇ αὐλῇ, ἀνοίγει ὀλίγον τὴν θύραν καὶ καλεῖ

τὸν θαλαμηπόλον αὐτοῦ, ὅστις καὶ διηγεῖται τὴν σκηνὴν ταύτην. Ἐπικαλεῖται λοιπὸν τὴν βοήθειαν τοῦ αὐλικοῦ τούτου, ὅπως μετακομίσωσι διὰ μυστικῆς τινος κλίμακος τὴν αὐτοκράτειραν εἰς τὰ ἰδιαίτερά της δωμάτια. Ὁ μὲν λοιπὸν θαλαμηπόλος ἀναλαμβάνει εἰς τὰς ἀγκάλας του τὴν Ἰωσηφίναν ἀναίσθητον, ὡς ἐνόμιζεν, αὐτὸς δ' ὁ Ναπολέων ἀνέχει τοὺς πόδας αὐτῆς. Καὶ οὕτω, προηγουμένου τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ἑπομένου τοῦ θαλαμηπόλου, κατεβιβάσθη ἡ Ἰωσηφίνα διὰ τῆς πρώτης κλίμακος. Ἀλλ' ὅτε κατήρχοντο ἄλλην στενήν τινα κλίμακα, ὁ θαλαμηπόλος, ἐμπλεχθέντος τοῦ ξίφους εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ, κατέβαλλε τὰς ὑπερτάτας δυνάμεις, ἵνα κρατήσῃ καλῶς τὸ πολύτιμον φορτίον του. Ἀλλὰ πόσον ἐξεπλάγη, ἀκούσας αἴφνης τὴν αὐτοκράτειραν λέγουσαν πρὸς αὐτὸν χαμηλοφώνως· «Προσέχετε, κύριε, μὲ σφίγγετε πάρα πολύ». Ἀλλὰ δὲν ὠφέλησαν τὴν δυστυχῆ Ἰωσηφίναν τὰ δάκρυα ταῦτα. Διότι καὶ τὰ γυναικεῖα ταῦτα ὅπλα, ὅταν γίγνηται κατάχρησις αὐτῶν, ἀμβλυνόμενα δὲν ἔχουσι τὴν ἰσχὺν νὰ διαπεράσουν τὴν καρδίαν τοῦ ἀνδρός. Ὁ ἀνὴρ ὅσον φοβερὰ καὶ ἂν εἶνε τὰ συνηθίζει, ὡς οἱ Ρωμαῖοι καταπλαγέντες ἐν ἀρχῇ ἐξωκειώθησαν ὅμως εἶτα πρὸς τὰς ἐπιθέσεις τῶν ἐλεφάντων. Διὰ τοῦτο πεπειραμένος τις Δὸν Ζουὰν ἔλεγε· «μὴ φοβοῦ τὴν γυναῖκα τὴν χύνουσαν πολλὰ δάκρυα». Ἐν τῇ ἀπωτέρω ἀρχαιότητι, ἔνθα ἐπικρατεῖ πλείων εἰλικρίνεια καὶ μεγαλειτέρα ἁπλότης, τοιαύτης φύσεως δάκρυα δὲν ὑγραίνουσι τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν Ἑλλήνων, ἢ τοὐλάχιστον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γραμμάτων δὲν μνημονεύονται οὐδαμοῦ. Παρ' Ὁμήρῳ οἱ ἥρωες καὶ ἡρωΐδες κλαίουν ἐκ λύπης, δακρύουν ἐκ χαρᾶς, δακρυόεν γελῶσι [1], ἀλλ' οὐδαμοῦ παρίστανται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ χέοντες δάκρυα ὀπισθοβούλως καὶ ὑποκριτικῶς. Τοιαῦτα ἐρωτικὰ δάκρυα καὶ ἐν τῇ μεθ' Ὅμηρον ποιήσει δὲν ἀνευρίσκονται οὐδαμοῦ. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀποδεικνύει, ὅτι ἐν τῷ Ἑλληνικῷ βίῳ ἀπὸ τοῦ πέμπτου μάλιστα αἰῶνος καὶ μετέπειτα ἦτο ἄγνωστος ἡ φύσις τῶν τοιούτων ἐν τῷ ἔρωτι δακρύων. Τὰ δάκρυα εἶνε τὰ αἰχμηρότερα τῶν γυναικῶν ὅπλα ἐν τῷ ἔρωτι, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι αἱ πολυμήχανοι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἑταῖραι ὑστέρησαν κατὰ τὴν ἐπινόησιν καὶ χρῆσιν τούτου, ἀφ' οὗ μάλιστα ὁ βίος αὐτῶν ὁ καθημερινός, ἡ διηνεκὴς δηλονότι σπουδὴ πρὸς σαγήνευσιν τῶν ἀτιθάσσων τῶν πλουσίων καρδιῶν, ὡδήγει αὐτὰς πρὸς ἀναζήτησιν φίλτρων ἰσχυρῶν.

Τοιαύτης φύσεως δάκρυα μνημονεύονται οὐκ ὀλιγάκις παρὰ τοῖς

[1] Ὁμήρ. Ἰλ. Ζ. 484.

ἐπὶ τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ἀκμάσασιν Ἕλλησιν. Παρὰ τῷ Λουκιανῷ [1] ἡ Μύρτιον παραπονουμένη κατὰ τοῦ ἀπίστου Φείδωνος, ὅτι καταλείπων αὐτὴν μέλλει νὰ νυμφευθῇ, πλὴν ἄλλων λέγει· «οἱ τοσοῦτοι δ' ὅρκοι, οὓς ὤμοσας, καὶ τὰ δάκρυα ἐν ἀκαρεῖ πάντα οἴχεται». Ἀλλαχοῦ δὲ [2] πάλιν ἡ μήτηρ φοβουμένη ὅτι ὁ ἐραστὴς τῆς θυγατρὸς αὐτῆς θὰ καταλίπῃ τὴν Μουσάριον, ἐὰν πλευτήσῃ λέγει· «μνησθήσεται ἔτι τότε τῶν δακρύων ἢ τῶν φιλημάτων ἢ τῶν ὅρκων πέντε ἴσως τάλαντα προικὸς βλέπων ;». Ἀλλ' ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, καὶ οἱ ἄνδρες δὲν εἶνε ἀμέτοχοι τῶν τοιούτων δακρύων. Πλὴν τῆς καθημερινῆς πείρας καὶ τῶν ἀνωτέρω παρατεθέντων ἐκ τοῦ Λουκιανοῦ παραδειγμάτων, μάρτυρες ἀψευδεῖς εἶνε καὶ οἱ ἑξῆς πονηροὶ στίχοι τοῦ Ὀβιδίου, ἀπευθυνόμενοι πρὸς τοὺς ἐρωτιῶντας.

Et [3] lacrimae prosunt : lacrimis adamanta movebis
Fac madidas videat, si potes, illa genas
Si lacrimae (neque enim veniunt in tempore semper),
deficient, uda lunina tange manu.

«Καὶ τὰ δάκρυα δηλ. ὠφελοῦν· διὰ τῶν δακρύων καὶ ἀδάμαντα δύνασαι νὰ μετατρέψῃς. Προσπάθησον, ἐὰν δύνασαι, νὰ ἴδῃ ἐκείνη ὑγρὰς τὰς παρειάς σου. Ἐὰν δὲ τὰ δάκρυα ἐλλείπωσι (διότι δὲν ἔρχονται πάντοτε ἐπικαίρως), ψαῦσον τοὺς ὀφθαλμούς σου διὰ δακτύλων βεβρεγμένων». Καὶ ἀλλαχοῦ [4] «si fleret, flere memento»· ἐὰν ἐκείνη κλαίῃ, καὶ σὺ προσπάθει νὰ κλαίῃς.

Ἐν τοῖς δελεαστικοῖς τούτοις δακρύοις δύνανται νὰ καταλεχθῶσι καὶ ἄλλης τινὸς φύσεως δάκρυα, ἄγνωστα μὲν ἢ ἀνεπισήμως χυνόμενα σήμερον, καταπλημμυροῦντα δὲ τὸ πάλαι ἐπισημότατα τὰ Ἀθηναϊκὰ καὶ Ρωμαϊκὰ δικαστήρια. Οἱ ἐναγόμενοι δηλ. ἐπὶ διαφόροις ἐγκλήμασι πλὴν τῶν ῥητορικῶν λόγων, οὓς παρὰ τῶν λογογράφων ἠγόραζον, πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἑαυτῶν ὑποθέσεων, ἐπεκαλοῦντο εἰς ἐπικουρίαν καὶ τὰ δάκρυα, ὅπως κάμψωσι τὰς καρδίας τῶν δικαστῶν. Ἀνεβίβαζον δηλ. εἰς τὸ δικαστήριον συγγενεῖς καὶ φίλους, καὶ ἠνάγκαζον αὐτοὺς νὰ θρηνῶσιν ἐνώπιον τῶν δικαστῶν, ἵνα παριστῶσι ζῶσαν, οὕτως εἰπεῖν, τὴν εἰκόνα τῆς συμφορᾶς, ἡ ὁποία θὰ ἐπισκήψῃ ἐπ' αὐτοὺς ἐκ τῆς δυσμενοῦς τυχὸν ψήφου τοῦ δικαστηρίου. Καὶ πολλάκις

[1] Ἑταιρ. διάλογ. 2, 1.
[2] Ἑταιρ. διάλογ. 74.
[3] Art. Amand. 1, 659.
[4] Αὐτόθ. 2,201.

ὅ,τι δὲν κατωρθοῦτο διὰ τῶν πιθανῶν, τῶν ἀριστοτεχνικῶν ἐπιχειρημάτων, ἐπετυγχάνετο διὰ τῶν δακρύων, ἡ ὑφαρπαγὴ δηλ. ἐκ τῶν ὀνύχων τοῦ νόμου τῶν ἐγκληματιῶν. Τοσοῦτον δ' εἶχον ἐξοικειωθῇ οἱ Ἀθηναῖοι δικασταὶ πρὸς τὰ δάκρυα ταῦτα, ὥστε ἐξωργίζοντο κατὰ τῶν παραλειπόντων τὴν ἔνδακρυν ταύτην ἀπολογίαν, ἐκλαμβάνοντες, ὡς εἰπεῖν, τοῦτο ὡς καταφρόνησιν πρὸς αὐτούς. Ἄριστα ζωγραφεῖ τὴν διάθεσιν ταύτην τῶν Ἀττικῶν δικαστηρίων ἀφελὴς τοῦ Λυσίου ῥῆσις, ἀπαντῶσα ἐν τῷ λόγῳ «ὑπὲρ τῶν τοῦ Νικίου ἀδελφοῦ»· ὁ ἀγωνιζόμενος εἶχε τὸ ἀτύχημα νὰ εἶνε ἔρημος συγγενῶν, ἀποθανόντων, ὡς αὐτὸς διατείνεται, ὑπὲρ πατρίδος. Δικαιολογούμενος λοιπὸν πρὸς τοὺς δικαστὰς διὰ τὴν ἀήθη ταύτην παράλειψιν, λέγει μετὰ πολλῆς ἁπλότητος· «Οὐκ ἔχω, ὦ ἄνδρες δικασταί, οὕστινας δεησομένους ὑπὲρ ἡμῶν ἀναβιβάσομαι· τῶν γὰρ προσηκόντων οἱ μὲν ἄνδρας ἀγαθοὺς αὐτοὺς παρασχόντες καὶ μεγάλην τὴν πόλιν ποιοῦντες ἐν τῷ πολέμῳ τεθνᾶσιν, οἱ δ' ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς ὑμετέρας ἐλευθερίας ὑπὸ τῶν τριάκοντα κώνειον πιόντες». Καὶ ἐν τοῖς ἐπιλόγοις δικανικῶν τινων λόγων εὑρίσκομεν μνημονευομένην τὴν συνήθειαν ταύτην. Ἀλλ' ἰσχυρότατα τούτου τεκμήρια διεσώθησαν δύο ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ἐν τῇ δίκῃ τῆς Ἀσπασίας καὶ ἐν τῇ τοῦ Σωκράτους. Ἐναχθείσης τῆς Ἀσπασίας ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Περικλέους, ὁ Ὀλύμπιος ἀνὴρ θέλων νὰ ἀποτρέψῃ τὸν κίνδυνον ἀπὸ τῆς φιλτάτης γυναικός, δὲν ἠρκέσθη νὰ ὑπερασπίσῃ αὐτὴν διὰ τῆς γλώσσης ἐκείνης, ἀλλὰ μετὰ τῶν λόγων αὐτοῦ ἀνέμιξε καὶ τὰ δάκρυα. Ἵνα δὲ κατανοηθῇ ἡ δύναμις τῶν δακρύων τούτων, ἀνάγκη νὰ μνημονευθῇ λόγος τις παρὰ Πλουτάρχῳ[1] ἀναφερόμενος, εἰκονίζων μετὰ παιδιᾶς τὴν ῥητορικὴν τοῦ Περικλέους δεινότητα. Ἀρχίδαμος ὁ τῶν Λακεδαιμονίων βασιλεὺς ἐρωτᾷ τὸν πολιτικὸν τοῦ Περικλέους ἀντίπαλον τὸν Θουκυδίδην, «πότερον αὐτὸς ἢ ὁ Περικλῆς παλαίει βέλτιον». Ὁ Θουκυδίδης ἀποκρίνεται· «ὅταν ἐγὼ καταβάλω παλαίων, ἐκεῖνος ἀντιλέγων, ὡς οὐ πέπτωκε, νικᾷ καὶ μεταπείθει τοὺς ὁρῶντας». Καὶ ὅμως ὁ κεραυνοβόλος οὗτος Ζεύς, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλουτάρχου[2] «Ἀσπασίαν ἐξῃτήσατο πολλὰ πάνυ παρὰ τὴν δίκην ἀφεὶς ὑπὲρ αὐτῆς δάκρυα».

Ἕτερον παράδειγμα ἀνευρίσκομεν ἐν τῇ Σωκράτους ἀπολογίᾳ τοῦ Πλάτωνος. Ὁ Σωκράτης δικαζόμενος δὲν ἐμιμήθη τοὺς λοιποὺς ὑποδίκους. Ὁ δίκαιος καὶ ὑπερήφανος χαρακτήρ του ἀπηγόρευσεν εἰς αὐ-

[1] Πλουτ. Περικλ. 20.
[2] Πλουτ. Περ. 25.

τὸν νὰ καταφύγῃ εἰς τὸ παραπειστικὸν καὶ οἰκτρὸν τοῦτο μέσον. Ἀλλ' αἰσθανόμενος ὅτι οἱ δικασταὶ διετέθησαν δυσμενῶς πρὸς αὐτὸν διὰ τὴν ἀήθη ταύτην συμπεριφοράν του, καὶ ἐπιθυμῶν νὰ ἐκριζώσῃ, εἰ δυνατόν, τὴν ἐπικρατοῦσαν ταύτην συνήθειαν, ἐπιλέγει·

«Πιθανὸν νὰ ἀγανακτήσῃ τις ἐξ ὑμῶν, ἀναμνησθείς, ὅτι ἄλλος μέν τις καίπερ ὑπόδικος ἐλαφροτέρου ἐγκλήματος, ἐδεήθη καὶ ἱκέτευσε τοὺς δικαστὰς μετὰ πολλῶν δακρύων, καὶ τὰ παιδία του ἀναβιβάσας εἰς τὸ δικαστήριον, ἵνα ἐξεγείρῃ ὅσον ἔνεστι μείζονα ἔλεον, καὶ ἄλλους τῶν οἰκείων καὶ φίλων πολλούς· ἐγὼ δὲ οὐδὲν τούτων ποιῶ, καὶ ταῦτα κινδυνεύων τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Ἴσως λοιπὸν ταῦτά τις ἀναλογισθεὶς δύναται νὰ ὀργισθῇ κατ' ἐμοῦ καὶ οὕτως ὠργισμένος νὰ θέσῃ τὴν ψῆφον. Ἐὰν λοιπὸν οὕτω διάκειταί τις, ἀποκρίνομαι τάδε· ἐγώ, ὦ ἄριστε, ἔχω οἰκείους τινάς· καὶ δὲν ἐγεννήθην, ὡς λέγει ὁ Ὅμηρος, ἀπὸ δρυὸς οὐδ' ἀπὸ πέτρης, ἀλλ' ἐξ ἀνθρώπων, ὥστε καὶ οἰκείους καὶ υἱοὺς ἔχω, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τρεῖς· ἀλλ' ὅμως οὐδένα ἐξ αὐτῶν ἀναβιβάσας ἐνταῦθα θὰ σᾶς παρακαλέσω νά με ἀθῳώσητε. Διατί; οὐχὶ αὐθαδιζόμενος, οὐδὲ καταφρονῶν ὑμῶν, ἀλλὰ διότι δὲν νομίζω ὅτι παρέχει τιμὴν καὶ εἰς ἐμὲ καὶ εἰς ὑμᾶς καὶ εἰς ὅλην τὴν πόλιν νὰ πράξω τι τοιοῦτον, ἐν ᾧ καὶ εἰς τοιαύτην ἡλικίαν εὑρίσκομαι καὶ ταύτην τὴν φήμην ἔχω, ἀδιάφορον ἐὰν ἀληθὲς ἢ ψευδές, ὅτι δηλ. διαφέρει ὁ Σωκράτης κατά τι τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Εἶνε λοιπὸν ἐντροπὴ νὰ πράττουν τοιαῦτα οἱ νομιζόμενοι ὡς ὑπερέχοντες εἴτε κατὰ σοφίαν εἴτε κατ' ἄλλην τινὰ ἀρετήν. Καθὼς βλέπω πολλάκις ὅτι τινές, οἱ ὁποῖοι νομίζονται ὅτι εἶνε κἄτι τι, ὅταν δικάζωνται, εἰς πάντα τὰ μέσα καταφεύγουσι, νομίζοντες ὅτι δεινόν τι θὰ πάθωσιν, ἐὰν ἀποθάνωσιν, ὡς ἐὰν θὰ εἶνε ἀθάνατοι, ἐὰν μὴ καταδικάσητε ὑμεῖς αὐτούς· οὗτοι, κατὰ τὴν γνώμην μου, περιάπτουσιν αἰσχύνην εἰς τὴν πόλιν· διότι ξένος τις δύναται νὰ νομίσῃ ὅτι οἱ ὑπερέχοντες τῶν Ἀθηναίων ἐπ' ἀρετῇ οὐδὲν γυναικῶν διαφέρουσιν. Οὔτε λοιπὸν ἡμεῖς πρέπει νὰ πράττωμεν ταῦτα, οὔτε ὑμεῖς νὰ ἐπιτρέπητε τοῦτο, ἀλλ' ὀφείλετε νὰ δηλώσητε ὅτι πολὺ μᾶλλον θὰ καταδικάζητε τοὺς εἰσάγοντας τὰ ἐλεεινὰ ταῦτα δράματα καὶ καταγέλαστον τὴν πόλιν ποιοῦντας, ἢ τὸν ἡσυχίαν ἄγοντα».

«Ἀλλὰ πλὴν τῆς δόξης οὐδὲ δίκαιον νομίζω νὰ παρακαλῇ τις τοὺς δικαστάς, ἀλλὰ νὰ πείθῃ αὐτούς. Διότι δὲν κάθηται ἐπὶ τούτῳ ὁ δικαστής, ἵνα καταχαρίζηται τὰ δίκαια, ἀλλ' ἵνα κρίνῃ αὐτά, καὶ ὡρκίσθη οὐχὶ ὅτι θὰ χαρίζηται κατὰ βούλησιν, ἀλλ' ὅτι θὰ δικάζῃ κατὰ τοὺς νόμους. Δὲν πρέπει λοιπὸν οὔτε ἡμεῖς νὰ ἐξοικειώνωμεν ὑμᾶς εἰς

τὴν ἐπιορκίαν, οὔτε ὑμεῖς νὰ συνηθίζητε. Διότι οὔτε ἡμεῖς οὔτε σεῖς θὰ εἶσθε εὐσεβεῖς. Μὴ λοιπὸν ἔχετε τὴν ἀξίωσιν, ὦ ἄνδρες, τοιαῦτα νὰ πράττω ἐνώπιον ὑμῶν, τὰ ὁποῖα δὲν θεωρῶ μήτε ἔντιμα μήτε δίκαια μήτε εὐσεβῆ, καὶ πολὺ μᾶλλον ἐπειδὴ δικάζομαι ἐπὶ ἀσεβείᾳ».

Ἀλλὰ τὰ ἀκαταμάχητα ταῦτα τοῦ ἀνδρὸς ἐπιχειρήματα δὲν ἴσχυσαν νὰ μαλάξωσι τὰς ψυχὰς τῶν ὀργισθέντων διὰ τὴν αὐθάδειάν του δικαστῶν, καὶ διὰ τοῦτο μετὰ τὴν εἰς θάνατον καταδικαστικὴν ἀπόφασιν ἐπιτιμῶν αὐτοὺς ὁ Σωκράτης πλὴν ἄλλων λέγει καὶ τὰ ἑξῆς.

«Ἴσως, κύριοι, νομίζετε ὅτι κατεδικάσθην ἐξ ἀπορίας τοιούτων ἐπιχειρημάτων, δι' ὧν θὰ ἠδυνάμην νὰ σᾶς πείσω, ἐὰν ἐνόμιζον ὅτι τὰ πάνταὤφειλον νὰ πράξω καὶ νὰ εἴπω, ὥστε νὰ ἀθφωθῶ. Οὐδαμῶς. Κατεδικάσθην ἐξ ἐλλείψεως οὐχὶ ἐπιχειρημάτων, ἀλλὰ τόλμης καὶ ἀναισχυντίας καὶ θελήσεως εἰς τὸ νὰ εἴπω ἐνώπιον ὑμῶν τοιαῦτα, ὁποῖα θὰ εἴχετε μεγίστην εὐχαρίστησιν νὰ ἀκούσητε, καὶ νὰ θρηνῶ καὶ νὰ ὀδύρωμαι, καὶ ἄλλα νὰ ποιῶ καὶ νὰ λέγω ἀνάξια ἐμοῦ, ὁποῖα ὑμεῖς εἶσθε συνειθισμένοι νὰ ἀκούητε παρὰ τῶν ἄλλων. Ἀλλ' οὔτε τότε ἐνόμισα ὅτι ὤφειλον πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ κινδύνου νὰ πράξω τι ἀνελεύθερον, οὔτε νῦν μεταμέλομαι οὕτως ἀπολογηθείς, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον προτιμῶ οὕτως ἀπολογηθεὶς νὰ ἀποθάνω, ἢ ἄλλως νὰ ζῶ».

Τὰ δάκρυα ταῦτα, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, δὲν χύνονται μὲν σήμερον ἐπισήμως ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς δικαστηρίοις, ἀλλ' ὁ δικαστικὸς κόσμος δύναται νὰ μαρτυρήσῃ πόσαι ἑκάστοτε τοιαῦται ἀπόπειραι γίγνονται ἰδίᾳ πρὸς δελεασμὸν τῶν συνειδήσεων αὐτῶν. Ἐὰν δὲ τὰ δάκρυα ταῦτα ἔχωσι τὴν ἰσχὺν νὰ κάμπτωσι τὴν ἄτεγκτον τῆς Θέμιδος καρδίαν, τοῦτο ἀνήκει εἰς τὰ ἀπόρρητα τῆς δικαστικῆς ὑπηρεσίας.

Πλὴν τῶν ἐν τοῖς δικαστηρίοις χυνομένων δακρύων, ἡ ἱστορία τῆς ἀρχαιότητος παρέχει ἡμῖν ἄλλο ἰσχυρότατον παράδειγμα ἀπατηλῶν δακρύων καὶ δὴ ἐν στρατοπέδῳ χυθέντων. Ὁ Ξενοφῶν ἐν τῇ Ἀναβάσει [1] διηγεῖται ὅτι οἱ Μύριοι ἀφικόμενοι εἰς Ταρσοὺς τῆς Κιλικίας ἠρνοῦντο νὰ προχωρήσωσιν, ἐπειδὴ ὑπώπτευον ὅτι ὁ Κῦρος ὡδήγει αὐτοὺς κατὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως. Ὁ Κλέαρχος, ὁ ἐπισημότατος τῶν Ἑλλήνων στρατηγῶν, προσεπάθησε διὰ τῆς βίας νὰ ἐξαναγκάσῃ τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ εἰς τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν. Ἀλλὰ τὸ Ἑλληνικὸν στράτευμα, ἐπιτεθὲν κατ' αὐτοῦ, μικροῦ δεῖν ἐφόνευεν αὐτὸν διὰ λιθοβολίας. «Ὁ Κλέαρχος λοιπὸν» λέγει ὁ Ξενοφῶν, «ἐπειδὴ ἐνόησεν ὅτι δὲν θὰ δυνηθῇ διὰ τῆς βίας νὰ κατορθώσῃ ὅ,τι ἐπεθύμει, συνήγαγεν

[1] Ξενοφ. Κύρ. Ἀναβ. 1,3,2.

ἐκκλησίαν τῶν αὐτοῦ στρατιωτῶν. Καὶ πρῶτον μὲν ἐδάκρυε πολὺν χρόνον ἑστώς· οἱ δὲ ὁρῶντες ἐθαύμαζον καὶ ἐσιώπων, εἶτα δὲ κλπ.».

Τὰ δάκρυα ταῦτα τοῦ Κλεάρχου ἐν τοῖς τοιαύτης φύσεως κατατακτέα, διότι ὡς ἐκ τῆς ἑπομένης τοῦ Ξενοφῶντος διηγήσεως καταδείκνυται, ἡ ὅλη συμπεριφορὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ εἶνε πανοῦργος καὶ δολερά. Ἡ ἐντύπωσις τῶν δακρύων τούτων ὑπῆρξε μεγάλη εἰς τὰς ψυχὰς τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ, ἕνεκα τοῦ χαρακτῆρος τοῦ στρατηγοῦ τούτου. «Ὁ Κλέαρχος» λέγει ἀλλαχοῦ [1] ὁ Ξενοφῶν «ἦτο στρατηγὸς χαλεπός· καὶ γὰρ ὁρᾶν στυγνὸς ἦν καὶ τῇ φωνῇ τραχύς, ἐκόλαζέ τε ἰσχυρῶς· τὸ ἐπίχαρι οὐκ εἶχεν, ἀλλ' ἀεὶ χαλεπὸς ἦν καὶ ὠμός». Καὶ ὅμως καὶ ὁ ἀνὴρ οὗτος, τοῦ ὁποίου ἀμφίβολον εἶνε ἐὰν ὑγράνθησάν ποτε οἱ ὀφθαλμοὶ ἐν τῇ ἀνδρικῇ του ἡλικίᾳ, μὴ δυνηθεὶς νὰ ἐπιβληθῇ μήτε διὰ τῆς αὐστηρότητος μήτε διὰ τῆς βίας, κατώρθωσε διὰ τῶν δακρύων τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ. Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο τοῦ Κλεάρχου ἀριδήλως μαρτυρεῖ τὴν ἄμαχον δύναμιν τὴν ἐνυπάρχουσαν εἰς τὰ δάκρυα, ὅταν ῥέωσιν ἐξ ὀφθαλμῶν σπανίως ὑγραινομένων. Τὰ δάκρυα ταῦτα κάμπτουσι τὸ σθένος καὶ τῆς γενναιοτέρας καὶ σκληροτέρας ψυχῆς, διότι ἐν αὐτοῖς κατοπτρίζεται ἄλγος ἀσύνηθες καταβιβρῶσκον τὴν καρδίαν τοῦ σπανίως δακρύοντος.

Πρὸς συμπλήρωσιν τῶν παρὰ τοῖς Ἕλλησι προσποιητῶν καὶ βεβιασμένων δακρύων παρατίθεμεν δύο τῶν ἀρχαίων παροιμίας, ἀποσπῶντες αὐτὰς ἐκ τῆς συλλογῆς τῶν ἀρχαίων παροιμιῶν [2]. Ἡ πρώτη εἶνε «Μεγαρέων δάκρυα», «τέτακται δέ» κατὰ τὴν ἐξήγησιν τοῦ Ζηνοβίου «ἐπὶ τῶν πρὸς βίαν δακρυόντων καὶ μὴ ἐπὶ οἰκείῳ πάθει». Ἡ ἀρχὴ τῆς παροιμίας ταύτης εἶνε σκοτεινή. Κατά τινα γνώμην «λέγουσι Βάκχιόν τινα Κορίνθιον γῆμαι τὴν Κλυτίου τοῦ Μεγαρέων βασιλέως θυγατέρα, ἧς ἀποθανούσης, ἀναγκασθῆναι τοὺς Μεγαρέας ὑπὸ τοῦ Κλυτίου πέμπειν παρθένους καὶ ἠϊθέους εἰς Κόρινθον τοὺς μέλλοντας αὐτοῦ τὴν θυγατέρα καταθρηνήσειν». Κατ' ἄλλην δὲ γνώμην ἡ παροιμία ἐπλάσθη «ὅτι πλεῖστα δοκεῖ φύεσθαι ἐν τῇ Μεγαρέων σκόροδα· ἔνθεν τὴν παροιμίαν εἰρῆσθαι ἐπὶ τῶν προσποιητῶς δακρυόντων, παρ' ὅσον οἱ ἐμπιμπλάμενοι τῶν σκορόδων ἀποδακρύουσι συνεχῶς ὑπὸ τῆς δριμύτητος. Ὅθεν τὰ μὴ ἐκ παθῶν μηδὲ ἐκ βάθους δάκρυα, ἀλλ' ἐξ ἐπιπολῆς, Μεγαρέων δάκρυα ἔλεγον».

Ἡ δευτέρα, ὁμοία κατὰ τὸν νοῦν πρὸς τὴν πρώτην οὖσα εἶνε πρὸς

[1] Ξενοφ. Κύρ. Ἀνάβ. 2,6,9.

[2] Μιχ. Ἀποστ. Xi, 10. Ζηνοβ. V, 8.

σῆμα μητρυιᾶς θρηνεῖν. Εἶνε ἀνάγκη νὰ ζητηθῇ ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ αἴτιον τῆς παροιμίας ταύτης;

* * *

Μέλλων νὰ διαλάβω περὶ τοῦ ἑτέρου αἰτίου τῶν δακρύων, τῆς χαρᾶς, ἀναμιμνήσκομαι λεληθότως εὐφυεστάτης παρατηρήσεως τοῦ Πλάτωνος ἐν Φαίδωνι [1]. Δὲν δύναμαι δὲ νὰ ἀποκρύψω ὅτι, ὁσάκις οἱ ὀφθαλμοί μου ὑγράνθησαν ἐκ τοιούτων δακρύων, ἡ μνήμη μου ἀνεκάλεσε τὴν ἀρχὴν τοῦ εἰρημένου διαλόγου. Ἡ σκηνὴ ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ. Εἶνε ἡ πρωΐα τῆς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Σωκράτους. Πρὸς τὸν μέγαν φιλόσοφον σπεύδουσιν ὄρθριοι οἱ μαθηταί, ἵνα συνδιατρίψωσι τὸ ὕστατον μετὰ τοῦ ἐνθέου διδασκάλου. Ὁ Σωκράτης, δν εἶχον λύσῃ τῶν δεσμῶν οἱ ἕνδεκα, «ἀνακαθιζόμενος εἰς τὴν κλίνην συνέκαμψε τὸ σκέλος καὶ ἔτριψεν αὐτὸ διὰ τῆς χειρὸς λέγων συγχρόνως· πόσον παράδοξον πρᾶγμα εἶνε, ὦ ἄνδρες, τοῦτο, τὸ ὁποῖον καλοῦσιν οἱ ἄνθρωποι ἡδύ· πόσον θαυμασίως εἶνε συνεζευγμένον πρὸς τὸ συναίσθημα τὸ νομιζόμενον ὡς ἐναντίον, δηλ. τὸ λυπηρόν· δὲν συνηθίζουν μὲν καὶ τὰ δύο συγχρόνως νὰ ἔρχωνται εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἐάν τις θηρεύσῃ τὸ ἕτερον καὶ λάβῃ αὐτό, ἀναγκάζεται σχεδὸν νὰ λάβῃ καὶ το ἕτερον, ὡς ἐὰν εἶνε ταῦτα, δύο ὄντα, συνημμένα ἐκ μιᾶς κορυφῆς. Καὶ νομίζω ὅτι, ἐὰν ὁ Αἴσωπος ἐσκέπτετο τοῦτο, θὰ συνέθετε μῦθον, ὅτι ὁ θεὸς ἐπιθυμῶν νὰ συνδιαλλάξῃ ταῦτα πολεμοῦντα, ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο, συνῆψεν εἰς ταὐτὸ τὰς κορυφάς των, καὶ διὰ τοῦτο, εἰς ὃν ἂν τὸ ἕτερον ἐπέλθῃ, ἐπακολουθεῖ καὶ τὸ ἄλλο. Καθὼς συνέβη καὶ εἰς ἐμὲ αὐτόν· ἐπειδὴ ἕνεκα τοῦ δεσμοῦ ἦτο πρότερον ἐν τῷ σκέλει τὸ ἀλγεινόν, φαίνεται ὅτι ἐπῆλθεν ἐπακολουθοῦν τὸ ἡδύ».

Εἶνε ἀληθῶς παράδοξος ἡ σύζευξις τῶν δύο τούτων συναισθημάτων· ἀλλ' ἔτι παραδοξοτέρα ἡ σύζευξις τῶν μέσων τῆς ἐκδηλώσεως αὐτῶν.

Ἑκάτερον τῶν συναισθημάτων τούτων, ὅταν μετρίως καταλαμβάνῃ τὴν ἀνθρωπίνην ψυχήν, ἐκδηλοῦται διὰ τρόπου πάντῃ διαφόρου καὶ διισταμένου τοῦ ἑτέρου· ἀλλ' ὅταν εἴτε ἡ χαρὰ εἴτε ἡ λύπη ἀνέλθωσιν εἰς τὸ ἀκρότατον σημεῖον τῆς ψυχικῆς κλίμακος, ἑκάτερον δὲν θεωρεῖ ἐπαρκῆ τὰ μέσα, τὰ ὁποῖα διαθέτει πρὸς ἐξωτερίκευσιν αὐτοῦ, ἀλλὰ δανείζεται παρὰ τοῦ ἑτέρου τὸν ἴδιον αὐτῷ τῆς ἐκδηλώσεως τρόπον. Καὶ ἐντεῦθεν τὸ φαινόμενον τοῦ γέλωτος μὲν ἐν λύπῃ σφοδροτάτῃ, τῶν δακρύων δὲ ἐν ἐξάλλῳ χαρᾷ, καὶ τὸ φαινόμενον τῆς μίξεως αὐτῶν.

[1] Πλτ. Φαίδ 3,60.

Καὶ ὁ Αἴσωπος, ἂν παρετήρει τοῦτο, θὰ συνεπλήρωνεν ἴσως τὸν ἀνωτέρω μῦθον, λέγων ὅτι, ἐπειδὴ ὁ θεὸς δὲν ἠδυνήθη νὰ συνδιαλλάξῃ τὴν λύπην καὶ τὴν ἡδονήν, συνεκέρασε τὰ μέσα τῆς ἐκδηλώσεως τῶν συναισθημάτων τούτων, δηλ. τὸν γέλωτα καὶ τὰ δάκρυα καὶ οὕτω παρήγαγε τὸν κλαυσίγελων. Τῆς κράσεως ταύτης τῶν δακρύων καὶ τοῦ γέλωτος ἀπαράμιλλον εἰκόνα ἀνευρίσκει τις ἐν Ἰλιάδι τοῦ Ὁμήρου [1]. Ὁ Ἕκτωρ μέλλων νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης διαλέγεται παρὰ τὰς Σκαιὰς τοῦ τείχους πύλας μετὰ τῆς γυναικός του Ἀνδρομάχης. Εἶνε ἡ περίφημος τοῦ Ὁμήρου ὀαριστύς. Μετὰ τοὺς διαμειφθέντας λόγους ὁ Ἕκτωρ λαμβάνει τὸν μικρόν των υἱὸν Ἀστυάνακτα, καί, ἀφ' οὗ ἐφίλησεν, ἐχόρευσεν αὐτὸν καὶ ηὐχήθη εἰς τοὺς θεοὺς νὰ γίνῃ ἀριπρεπὴς ἐν τοῖς Τρωσίν, ὡς ὁ πατήρ του, καὶ νὰ ἐπιστρέφῃ ἐκ τοῦ πολέμου φέρων λάφυρα ἡματωμένα πρὸς χαρὰν τῆς μητρός, τὸν παραδίδει εἰς τὴν Ἀνδρομάχην.«Αὕτη δὲ ἐδέχθη αὐτὸν εἰς τὸν εὐώδη κόλπον της, δακρυόεν γελάσασα».

Τὰ τῆς χαρᾶς δάκρυα εἶνε δάκρυα εὐγενῆ, οὐδὲ δύναται πᾶν εἶδος χαρᾶς νὰ ἐρεθίσῃ τοὺς δακρυογόνους ἀδένας. Τὰ δάκρυα ταῦτα εἶνε κατ' ἐξοχὴν ἐκλεκτικά. Συνοδεύουν μόνον τὴν ἐξ ἠθικῶν αἰτίων προελθοῦσαν χαράν, μισοῦν δ' ἀμειλίκτως καὶ φεύγουσι τὰ εὐάρεστα συναισθήματα τὰ ἐξ ἀνηθίκων ἐλατηρίων κινούμενα· ὅσῳ δὲ λεπτότερα καὶ ἠθικώτερα τὰ αἴτια τῆς εὐφροσύνης, τοσούτῳ θαλερώτερα καὶ θερμότερα ῥέουν τὰ δάκρυα. Τὴν ἀλήθειαν τῆς παρατηρήσεως ταύτης ἐπικυροῖ ὁ καθ' ἡμέραν βίος καὶ ἡ ἱστορία. Οὐδέποτε π. χ. εἶνε δυνατὸν νὰ ὑγρανθῇ τὸ ὄμμα κακούργου, ὁ ὁποῖος διὰ πράξεως ἀθεμίτου παρεσκεύασεν ἑαυτῷ ἄνετον καὶ τρυφηλὸν βίον. Τοὐναντίον ἡ διὰ τῆς ἐργασίας ἐπιτυχία σκοποῦ τινος, τὸ ἀγαθόν, εἴτε ὑφ' ἡμῶν, εἴτε ὑπ' ἄλλων διαπραττόμενον, διεγείρει χαρμόσυνον συγκίνησιν εἰς τὴν ψυχήν μας καὶ προκαλεῖ τὰ δάκρυά μας. Ὁ Ῥωμαῖος Ἀντώνιος, ὅτε οἱ δήμιοι παρουσίασαν πρὸς αὐτὸν τὴν κεφαλὴν τοῦ δεινοῦ ἀντιπάλου του Κικέρωνος, ἠσθάνθη ἐπὶ τῇ θέᾳ ταύτῃ ἔξαλλον χαράν· ἀλλ' ἡ χαρὰ ἐκείνη ἦτο ἀγρία, ἀνήθικος, καὶ ἑπομένως τὸ ὄμμα αὐτοῦ ἔμεινε ξηρὸν καὶ ἀδάκρυτον.

Ἐν τῷ τρόπῳ τούτῳ τῆς ἐκδηλώσεως τῆς χαρᾶς οὐδεμίαν διαφορὰν ἀνευρίσκει ὁ ἐρευνητὴς τοῦ ἀρχαίου ἑλλην. κόσμου καὶ τοῦ σημερινοῦ. Ἡ φύσις ἐνεργεῖ ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ δυνάμει, ἀδέσμευτος, ἀπηλλαγμένη πάσης ὀπισθοβουλίας καὶ ἐπιφυλακτικότητος. Ἡ ἐκ-

[1] Ὁμ. Ἰλ Ζ, 484.

στασις τῆς χαρᾶς εἶνε μείζων τῆς λύπης· αἱ ἰσχυραὶ εὐάρεστοι ἐντυπώσεις καταλαμβάνουσι τὴν ψυχὴν ἡμῶν καθ' ὅλην της τὴν ἔκτασιν, καὶ κυριαρχοῦσιν ἐν αὐτῇ· καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἶνε κύριον τὸ ἄτομον τῶν δακρύων τούτων, ἀλλὰ νικώμενον ὑπὸ τῆς ἡδονῆς ἐπαφίεται ἕρμαιον αὐτῆς.

Βρίθει ὁ ἀρχαῖος λόγος πεζός τε καὶ ποιητικὸς παραδειγμάτων δακρύων ἐκ χαρᾶς προερχομένων. Ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δὲ τὰ δάκρυα ταῦτα χύνονται ἐπὶ τῇ ἐπανόδῳ ἐκ τῆς ξένης προσφιλῶν προσώπων, εἴτε ὡς νεκρῶν νομισθέντων, εἴτε ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀποδημούντων.

Παρ' Ὁμήρῳ εἶνε ἰσχυρόταται αἱ τοιαῦται δι' ἀφθόνων δακρύων τῆς χαρᾶς ἐκδηλώσεις. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἐν τῇ καλύβῃ τοῦ Εὐμαίου ἀποκαλυπτόμενος πρὸ τοῦ υἱοῦ του Τηλεμάχου καταφιλεῖ αὐτὸν δακρυρροῶν [1], ὁ δὲ Τηλέμαχος [2] «ἀμφιχυθεὶς πατέρ' ἐσθλὸν ὀδύρετο δάκρυα λείβων»· ἀμφοτέρους δὲ καταλαμβάνει σφοδρὸς πόθος θρήνου· καὶ ἔκλαιον λιγέως· καὶ ἔκλαιον γοερώτερον πτηνῶν, τῶν ὁποίων τοὺς νεοσσούς, ἀπτῆνας εἰσέτι, ἀγρόται «ἐξείλοντο» ἐκ τῶν φωλεῶν. Ἐν τῷ αὐτῷ ἐπίσης ἔπει ἀκούουσα ἡ Πηνελόπη παρὰ τῆς γραίας Εὐρυκλείας τὴν ἄφιξιν τοῦ Ὀδυσσέως ἐχάρη, καὶ ἀναπηδήσασα ἀπὸ τῆς κλίνης ἐνηγκαλίσθη αὐτήν, «βλεφάρων δ' ἀπὸ δάκρυον ἧκεν [3]». Ἀναγνωρίσασα δ' ἔπειτα τὸν ἄνδρα της, τὸν ἐναγκαλίζεται καὶ κλαίει, τοιαύτην χαρὰν αἰσθανθεῖσα, οἵαν αἰσθάνονται ναυαγοί, οἱ ὁποῖοι μετὰ τὴν συντριβὴν τοῦ καλοκαμωμένου πλοίου των καὶ τὴν ἀπώλειαν ὑπὸ τὰ κύματα πολλῶν συντρόφων, κολυμβῶντες ἐπιβαίνουσιν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς περιχαρεῖς, διότι ἀπέφυγον τὸν ὄλεθρον [4].

Παρὰ Σοφοκλεῖ [5] ἡ Ἠλέκτρα ἐναγκαλιζομένη τὸν πρὸ μικροῦ ὡς νεκρὸν νομισθέντα ἀδελφόν της ἀναβοᾷ· «οὔποτ' ἐκλήξω χαρᾷ δακρυρροοῦσα». Ὁ δὲ χορὸς τῶν γυναικῶν βλέπων τὴν ἀπροσδόκητον ταύτην τῆς τύχης μετάστασιν «ὦ παῖ [6]» ἀναφωνεῖ «κἀπὶ συμφοραῖσί μοι γεγηθὸς ἕρπει δάκρυον ὀμμάτων ἄπο».

Καὶ ἀλλαχοῦ ἐν τῇ ποιήσει καὶ τῷ πεζῷ λόγῳ καὶ μάλιστα ἐν τοῖς παλαιοῖς μυθιστορήμασιν, ἐν οἷς συχνότατα ἀνευρίσκονται προσφιλῆ πρόσωπα ἐκληφθέντα ὡς ἀπολωλότα, χύνονται δάκρυα τοιαῦτα. Ὁ

[1] Ὀδ. π. 190.
[2] Ὀδ. π. 214 καὶ ἑξ.
[3] Ὁμ. Ὀδ. ψ, 33.
[4] Ὁμ. Ὀδ. ψ, 233.
[5] Σοφ. Ἠλ. 1312.
[6] Σοφ. Ἠλ. 1230.

ἀναγινώσκων σελίδας τοῦ ἀρχαίου λόγου ἀνακαλεῖ διὰ τῆς φαντασίας ὁμοίας σκηνὰς διαδραματιζομένας ἐν τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ.

Ἡ ἀναγνώρισις καὶ ἀμοιβὴ τῶν ποικίλων ψυχικῶν ἀρετῶν ἀναμφισβητήτως διεγείρει ἐν ἡμῖν συναίσθημα χαρμοσύνου συγκινήσεως καὶ προκαλεῖ τὰ δάκρυα ἡμῶν· ἀλλ' οὐδεμία ἀρετὴ δύναται νὰ νεμισθῇ πηγὴ δαψιλεστέρα τοιούτων αγεγηθότων», ὡς λέγει ὁ Σοφοκλῆς, δακρύων, ὡς ἡ μεγαλοφυία, ὅταν πανδήμως ἀναγνωριζομένη ἀμείβεται. Πολλὰ καὶ ποικίλα παραδείγματα ἐκ πάσης ἐποχῆς δύναται νὰ παραθέσῃ ἀνδρῶν πολιτικῶν δακρυσάντων ἐκ χαρᾶς, ἐπιστημόνων, στρατιωτικῶν, ποιητῶν, ὑποκριτῶν, ὡς εὐεργετῶν ἀναδειχθέντων διὰ τῆς μεγαλοφυοῦς αὐτῶν δράσεως, καὶ παγκοίνως διὰ τῆς κοινῆς ἐκτιμήσεως καὶ εὐγνωμοσύνης ἀνταμειφθέντων.

Ἡ ἱστορία τῶν ἀρχαίων γραμμάτων δὲν διέσωσεν ἡμῖν οὐδεμίαν τοιαύτην σκηνήν, ἐν ᾧ τοὐναντίον ὁ σύγχρονος βίος εἶνε πολλῶν τοιούτων μεστός. Ἀρκοῦμαι μόνον εἰς τὴν ὑπόμνησιν ἑνός. Ὁ Βίκτωρ Οὐγκὼ ἑώρταζεν ἐν Παρισίοις πρό τινων ἐτῶν δὲν ἐνθυμοῦμαι τίνα ἐπέτειον τοῦ ἐνδόξου αὐτοῦ βίου. Ἡ μεγαλόπολις ἐκείνη σύσσωμος παρήλαυνε πρὸ τῆς οἰκίας τοῦ περικλεοῦς τέκνου της, τελοῦσα φόρον εὐγνωμοσύνης εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν. Αἱ κραυγαὶ τοῦ πλήθους αἱ ἐγκάρδιοι, αἱ ἁγναί, ὧν ἐλατήριον ἦτο μόνον ἡ ἐκτίμησις, ὁ θαυμασμὸς καὶ ἡ ἀφοσίωσις πρὸς τὴν μεγαλοφυΐαν ἐκείνην τοῦ αἰῶνος, ἐκάλεσαν τὸν Βίκτωρα Οὐγκὼ εἰς τὸν ἐξώστην. Περιέστρεψε τὴν χιονώδη κεφαλήν του, καὶ εἶδε τὴν πρωτεύουσαν τοῦ παγκοσμίου πολιτισμοῦ πρὸ τῶν ποδῶν του· ὠσφράνθη τὸν λιβανωτὸν ἀφθόνως πρὸς τιμήν του καιόμενον, καὶ εἶδε τὴν εἰκόνα του ἐν μέσῳ τῶν νεφῶν τοῦ εὐώδους καπνοῦ περιελισσομένην καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνυψουμένην. Εἶδε κενὴν ἕδραν μεταξὺ τῶν ἀθανάτων ἀναμένουσαν αὐτόν. Ἔστη ἄφωνος ἐν ἐκστάσει. Ἤθελε νὰ ἐκφράσῃ τὰ συναισθήματα τῆς χαρᾶς καὶ εὐγνωμοσύνης του. Ἀλλ' ἡ γλῶσσα δὲν εἶνε ἱκανὸς ἀντιπρόσωπος τῆς καρδίας ἐν τοιαύταις στιγμαῖς. Αἴφνης ἐκρήγνυνται οἱ κρουνοὶ τῶν δακρύων αὐτοῦ, καὶκατ αβρέχεται ὁ λευκὸς πώγων τοῦ γηραιοῦ πρεσβύτου. Ἦτο ἱκανὴ ἀπόδοσις τῶν φιλοφρονημάτων τοῦ Παρισινοῦ λαοῦ. Τοῦ πλήθους ἡ συγκίνησις ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν δακρύων ἐκείνων ὑπῆρξεν ἀπερίγραπτος. Οὐδεὶς ἔμεινεν ἀδάκρυτος.

* *
*

Ἡ λέξις δάκρυον ἐχρησίμευσεν ὡς τίτλος ἔργων τινῶν νεωτέρων πεζῶν τε καὶ ποιητικῶν. Ἐκλαμβάνεται συνήθως ὡς λέξις περιληπτικὴ σκηνῶν τοῦ βίου ἀλγεινῶν. Τὰ δάκρυα ἐνέπνευσαν ποιητὰς καὶ

καλλιτέχνας ἐν πάσῃ ἐποχῇ. Ὁ Schubert ἔχει ἀφιερωμένας ὡραιοτάτας μουσικὰς σελίδας εἰς ἐγκώμιον τῶν δακρύων, ὁ δὲ Βίκτωρ Οὐγκὼ ἀφιέρωσεν εἰς αὐτὰ στίχους συγκινητικωτάτους καὶ ποιητικωτάτους εἰς τὰ «φθινοπωρινά του φύλλα».

Ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ ποιήσει μεταξὺ ἄλλων ὀνομάτων λύπης δηλωτικῶν, οὐχ ἅπαξ προετιμήθη ἡ λέξις «δάκρυα» ὡς ἐπιγραφὴ ᾀσμάτων μελαγχολικῶν. Πλὴν ἄλλων ἀρκούμεθα εἰς τὴν ὑπόμνησιν τοῦ γνωστοῦ εἰς ἑξαμέτρους στίχους τοῦ Ζαλοκώστα καὶ φερωνύμου ποιηματίου τοῦ Βαλαωρίτου.

Ἀλλὰ πλὴν τούτων ἀνευρίσκονται στίχοι σχετικοὶ πρὸς τὰ δάκρυα διεσπαρμένοι πολλαχοῦ, ἐξ ὧν ἐκλέγων δύο μαργαρίτας ἐκ τῶν ποιημάτων τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου, θὰ κοσμήσω τὸ τέλους τοῦ λόγου μου.—Ὁ Σαμουήλ, ὁ μοναχὸς τῶν ἀποκρήμνων τοῦ Σουλίου βράχων, ὁ ἀπαθανατισθεὶς διὰ τῆς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας αὐτοθυσίας του, καὶ διὰ τῆς μούσης τοῦ ποιητοῦ, περιζωσθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ μέλλων νὰ ταφῇ ὑπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ κοινωνεῖ μετὰ τῶν ὀπαδῶν του τῶν ἀχράντων μυστηρίων.

«Σιγᾶτε» ἀναφωνεῖ ὁ ποιητὴς «βρόντοι τουφεκ̮ιῶν, πᾶψτε,
φωναῖς πολέμου,
»Κ' ὁ Σαμουὴλ τὴν ὕστερη τὴν Κοινωνι̮ὰ θὰ πάρῃ.
»Κ' ἐκεῖ ποῦ κύτταζ' ὁ παπᾶς τὴ Σάρκα τοῦ Θεοῦ του,
»Ἐκύλισ' ἀπ' τὰ μάτ̮ια του στοῦ ποτηριοῦ τὰ σπλάγχνα
»Σὰν τὴ δροσοῦλα διάφανο κρυφὰ κρυφὰ ἕνα δάκρυ.
—Θεέ μου καὶ πατέρα μου, θαμμένος ἐδῶ μέσα
ἐδίψασα—χωρὶς νερὸ ἡ θεία κοινωνι̮ά σου
Θὰ ἔμεν' ἀτελείωτη. Δέξου γλυκέ μου Πλάστη,
αὐτὸ τὸ μαῦρο δάκρυ μου, μὴ τὸ καταφρονέσῃς·
ἀμόλυντο καὶ καθαρὸ βγαίν' ἀπ' τὰ φυλλοκάρδ̮ια·
δέξου το, Πλάστη, δέξου το, ἄλλο νερὸ δὲν ἔχω.
»Ἤτανε ἥλιος κ' ἔλαμψε τὸ ἱερὸ τὸ σκεῦος.
»Τὸ αἷμα ἐζεστάθηκε, ἄχνισε, ζωντανεύει,
»Ἀναγαλλιάζ' ὁ Σαμουὴλ ποῦ εἶδε τὴ θεία χάρι
»Καὶ τρέμοντας ἀγκάλ̮ιασε τὸ Θεϊκὸ ποτῆρι
»Καὶ τὤσφιξε στὰ χείλη του κ̮ι' ἄκουσε ποῦ χτυποῦσε,
»Σὰν νἄτανε λαχταριστὴ καρδ̮ιὰ ζωὴ γ̮ιομάτη.

Μετὰ ταῦτα μεταδίδει τῶν μυστηρίων καὶ εἰς τοὺς πέντε λαβωμένους συντρόφους του, τῶν ὁποίων

»Σταλαματ̮ιὰ σταλαματ̮ιὰ τὰ δάκρυά τους πέφτουν,
»Κι' ἡ πλάκα ποῦ τὰ δέχεται ραγίζεται καὶ τρίζει.

»Παράκονο τοὺς ἔπιασε, ὄχι θανάτου φόβος,
»Καὶ κλαίοντας ὁ Σαμουὴλ, εἰς τὤνα του τὸ χέρι
»Τὸ ἱερὸ ποτῆρί του καὶ στἄλλο τῇ λαβίδα
»Ἀρχίνησε τὴν Κοινωνιὰ τοῦ Πλάστη νὰ μεράζῃ».

Ἐν ἑτέρῳ ποιήματι τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου εἰς τὸν Ἀθανάσιον Διάκον, ὁ ἥρως μέλλων νὰ πολεμήσῃ κατὰ τῆς Ἀρβανιτιᾶς καλεῖ τοὺς συντρόφους του πρῶτον νὰ προσευχηθῇ μετ' αὐτῶν.

»Ἤτανε νύχτα. Τὰ βουνά, ἡ λαγκαδιαῖς, τὰ δέντρα,
»Ἡ βρύσαις, τἀγριολούλουδα, ὁ οὐρανός, τἀγέρι,
»Στέκουν βουβὰ ν' ἀκούσουνε τὴν προσευχὴ τοῦ Διάκου».

Ἐκ τῆς προσευχῆς ἀποσπῶ τοὺς τρεῖς τελευταίους στίχους, ἵνα συνδέσω αὐτοὺς μετὰ τῶν ἑπομένων τῶν σχετικῶν πρὸς τὸ θέμα μου.

»Δυνάμωσέ μας Πλάστη μου! Γιὰ ν' ἀκουστῇ στὴ Δύση
»Πῶς δὲν ἀπονεκρώθηκε καὶ πῶς θ' ἀνθοβολήσῃ
»Τώρα μὲ τὰ Μαγιάπριλα ἡ δουλωμένη χώρα.
»Εὐλογημέν' ἡ ὥρα.
»Ἔσκυψ' ὁ Διάκος ὡς τὴ γῆ ἔσφιξε μὲ τὰ χείλη
»Κ' ἐφίλησε γλυκὰ γλυκὰ τὸ πατρικό του χῶμα.
»Ἔβραζε μέσα του ἡ καρδιά, καὶ 'ς τὰ ματόκλαδά του
»Καθάριο, φωτοστόλιστο, ξεφύτρωσ' ἕνα δάκρυ....
»Χαρὰ σ' τὸ χόρτο πὤλαχε νὰ πιῇ σὲ τέτοια βρύσι» !

Καὶ περὶ τοῦ δακρύου τούτου, ὁ ποιητὴς προοιωνιζόμενος αἴσια ὑπὲρ τῆς φίλης πατρίδος, ἀναφωνεῖ :

»Μ' ἐκείνην τὴν ρανίδα
»πὤσταξ' ἀπὸ τὰ μάτια του θὰ ξεπλυθῇ ἡ μαυράδα,
»ποῦ ἐλέρωνε τῆς μοίρας μου τὸ νεκρικὸ δεφτέρι».

Γ. Μπουκουβάλας

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΔΥΤΙΚΩΝ
ΕΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΩ
ΕΠΙ ΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ
(1685—1800).

Ἐκ τῶν βιβλίων τούτων μανθάνομεν σὺν ἄλλοις ὅτι ἠσπάσθησαν τὴν καθολικὴν θρησκείαν τινὲς ὀθωμανοὶ τοῦ Μουσταφᾶ, ὅστις ἐπωνομάσθη Ἀναστάσιος. Ἐπίσης μανθάνομεν ἐπισήμως ὅτι τῇ 27 Δεκεμβρίου

τοῦ 1693 ἀπέθανεν ὁ ἔνδοξος Φραγκῖσκος Μοροζίνης, ὅστις μετὰ τοῦ στόλου του εὑρίσκετο εἰς Ναύπλιον. Ὁ Ἐνετὸς οὗτος, ὅστις ἐπωνομάσθη Πελοποννησιακὸς [1], εἵμαρτο καὶ νὰ τελευτήσῃ εἰς Πελοπόννησον. Βλέπομεν ὅτι ὁ δυτικὸς ἱερεὺς ἐσημείωσε 27 Δεκεμβρίου 1693, ἐνῷ αἱ ἐνετικαὶ ἱστορίαι ἀναφέρουσιν ὅτι ὁ ἥρως οὗτος ἀπέθανε τῇ 6 Ἰανουαρίου 1694. Ἐκ τούτου καταφαίνεται ὅτι ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἐπισήμως ἦτο ἐνίοτε ἐν χρήσει τὸ παλαιὸν ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον καὶ οὐχὶ τὸ γρηγοριανόν, καθότι ἡ 6 Ἰανουαρίου 1694 ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν 27 Δεκεμβρίου 1693. Προκειμένου, ὡς γνωστόν, περὶ τοῦ προπαρελθόντος αἰῶνος, αἱ προσθετέαι ἡμέραι τῇ ἀρχαίᾳ ἡμερομηνίᾳ εἶνε δέκα [2]. Ἕτερος νόμος διέταττε νὰ καταγράφωνται ἐπιμελῶς τῶν ἐκ-

[1] Ζῶντος τοῦ Μοροζίνου ἡ Ἐνετία, τῇ 11 Αὐγούστου 1687, ἠθέλησεν ἵνα ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ συμβουλίου τῶν Δέκα τεθῇ χάλκινος προτομή του μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς:

Francisco Mauroceno
Peloponnesiaco Adhuc Viventi
Senatus.

[2] Ἐπὶ Ἐνετοκρατίας ἐν Ἑπτανήσῳ ἦτο ἐν χρήσει τὸ παλαιὸν ἡμερολόγιον καὶ οἱ δυτικοὶ συνεώρταζον μετὰ τῶν ὀρθοδόξων τὸ Πάσχα καὶ τὰς λοιπὰς ἑορτὰς (πρβλ. Λούντζη: Della Condizione politica delle Isole Jonie sotto il dominio Veneto σελ. 371—373). Ἔκτοτε καὶ μέχρι σήμερον κρατεῖ ἐν Ἑπτανήσῳ τὸ σύστημα τοῦτο. Ἐπὶ Ἐνετοκρατίας μάλιστα ἐν Ἑπτανήσῳ συνέταξαν καὶ ἴδιον οἱ δυτικοὶ ἑορτολόγιον. Τὸ τῆς Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου τοῦ 1773 εἴδομεν τυπωμένον μετὰ τοῦ ἑξῆς τίτλου. Ordo Recitanti Divinum officium juxta ritum ecclesiarum Cathed. Zacynthi ac Cephaleniae *antiquo nimirum Kalendario* Correctionis Nicenae. Ex indulto Greg. XIII retento servata tamen omnino forma Missalis et Breviarii Romani Clementis et Urbani VIII. Auctoritate Recogniti pro anno Domini MDCC LXXIII primo post bissext. Illustriss. ac Reverendiss. D. D. Balthassare Maria Remondini episcopo Zacynthi ac Gephaleniae. Venetiis Apud. Dominicum Lovisa. Superiorum premissu. Ἐπειδὴ τὸ βιβλίον εἶνε σπανιώτατον, δημοσιεύομεν τὸν τίτλον. Ἀντίτυπον σῴζεται εἰς τὴν *Φωσκολιανὴν βιβλιοθήκην*. Ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ παλαιοῦ ἡμερολογίου, περιεργείας χάριν ἀναφέρομεν ὅτι ἡ ἐν Λιβόρνῳ παροικία τῶν Ἀρμενίων ὑποκειμένη τῷ ἀρχιερεῖ τῆς Ῥώμης διετάχθη τῷ 1674 νὰ ἀσπασθῇ τὸ νέον ἡμερολόγιον. Οἱ Ἀρμένιοι, ἂν καὶ τῷ Πάπᾳ ὑποκείμενοι ἐκκλησιαστικῶς, θορυβοῦντες ἀπεποιήθησαν τὸν νεωτερισμὸν καὶ οὕτως ἡ αὐτὴ Ῥώμη ἀπεφάσισε, τῷ 1699, νὰ ἀφήσῃ αὐτοὺς νὰ ἀκολουθήσωσι τὸ ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον. Πρβλ. Lettera della Santità di Nostro Signore Benedetto Papa XIV a Monsignor Arcivescozvo di Rodi Segretario della Congregazione di Propaganda Fide, Nella quale si proibisce ad alcuni Sacerdoti Armeni di celebrare tre Messe nel giorno del S. Natale. Τοῦ σπανίου τούτου βιβλιαρίου ἀντίτυπον σῴζεται ἐν τῇ Φωσκολιανῇ βιβλοθήκῃ.

κλησιῶν τὰ κτήματα, ὅπως ἡ κυβέρνησις γνωρίζῃ ἐπισήμως τὰ εἰσοδήματα τῶν τε ἐκκλησιῶν καὶ μονῶν [1]. Τοῦτο πολὺ δυσηρέστησε τοὺς ὀρθοδόξους ἱερεῖς καὶ μοναχούς, οἵτινες δημοσίως ἐξεφράζοντο ὅτι οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐπίεζον τόσον, οὐδ' ἐπενέβαινον εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ὅσον οἱ Ἐνετοί. Οἱ ἐφημέριοι καὶ ἡγούμενοι πρὸ πάντων ἤθελον νὰ εἶνε ἀνεξάρτητοι, πᾶσαν δὲ τῆς Κυβερνήσεως ἐποπτείαν ἐθεώρουν πίεσιν καὶ διέδιδον ὅτι οἱ δυτικοὶ προσηλυτίζουσιν [2].

* *
*

Οἱ Δυτικοὶ εὑρίσκοντο ἤδη ἐν Πελοποννήσῳ πρὸ πολλοῦ. Ἡ ὑπὸ τῶν Φράγκων ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπέβη κατ' ἐξοχὴν ἀρεστὴ εἰς τὸν κλῆρον τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, ὅστις συνέλαβεν ἐλπίδας περὶ τῆς ὑποταγῆς τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας τῷ ἀρχιερεῖ τῆς Ῥώμης. Οἱ φράγκοι ἐξήλασαν ἐκ τῶν ἐπισκοπικῶν θρόνων τοὺς Ἕλληνας ποιμένας, ἥρπασαν τὰ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας κτήματα καὶ ἐδώρησαν αὐτὰ τῇ δυτικῇ, ἥτις ἔλαβε προσέτι τιμάρια, ἰδίως ἐν Πελοποννήσῳ, ὅπου ὁ μὲν λατῖνος μητροπολίτης Πατρῶν ἐπροικίσθη δι' ὀκτὼ τιμαρίων, οἱ δὲ λοιποὶ ἓξ ἐπίσκοποι, οἱ ὑπ' αὐτὸν διατελοῦντες, διὰ τεσσάρων ἕκαστος [3]. Πλῆθος δυτικῶν μοναχῶν συνέρρευσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, οἱ μὲν ἀφ' ἑαυτῶν, οἱ δὲ προσκαλούμενοι ὑπὸ τῶν νέων δεσποτῶν, ἐπὶ σκοπῷ νὰ ἐκλατινίσωσι δῆθεν τὴν καταχτηθεῖσαν χώραν. Συνεπῶς πολλαχοῦ ἵδρυσαν λαμπρὰ καὶ μεγάλα μοναστήρια. Μνημονεύονται σὺν ἄλλοις τὰ τῶν Πατρῶν καὶ τῆς Γλαρέντσας. Μάλιστα περὶ τῆς μονῆς τῆς τελευταίας ταύτης χώρας, λόγος πολλαχοῦ γίνεται ἐν τῷ *Livre de la Conqueste* καὶ ἐν τῷ χρονικῷ τοῦ Μωρέως, καθότι εἰς αὐτὸ πολλάκις οἱ πρίγκιπες τῆς Ἀχαΐας συνεκάλουν τοὺς βαρώνους τῆς Πελοποννήσου ἵν' ἀπὸ κοινοῦ συσκεφθῶσιν [4]. Ἔκτοτε οἱ δυτικοὶ ἱερεῖς προσεπάθουν νὰ διαδώσωσι διὰ παντοίων τρόπων τὰ καθολικὰ δόγματα εἰς τὴν Πελοπόννησον. Κατὰ δὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος οἱ κάτοικοι τῶν Πατρῶν ἐκ φόβου μὴ περιέλθωσιν ὑπὸ τὴν δεσποτείαν βαρβάρων, διετράνωσαν πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῶν Λατίνων ὅτι μόνον οἱ Ἐνετοὶ ἠδύναντο ἀποτελεσματικῶς ν' ἀντιμετωπίσωσι πᾶσαν κατὰ τῆς πόλεως προσβολὴν καὶ ὅτι ἦτο

[1] Diversorum, Ἀρχεῖον δυτικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου.

[2] Lettere Varie, Ἀρχειοφυλακεῖον Ζακύνθου.

[3] Πρβλ. Ρωμανοῦ ἔνθ. ἀντ. καὶ Σ. Ν. Θωμοπούλου, *Ἱστορία τῆς πόλεως Πατρῶν* σελ. 273 καὶ ἐφεξῆς.

[4] Πρβλ. Ῥωμανοῦ *ἔνθ. ἀνωτ.*

πρέπον νὰ παραχωρήσῃ εἰς τοὺς Ἐνετοὺς τὰς Πάτρας. Ὅθεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος, τῇ συγκατανεύσει τοῦ Πάπα ἐπώλησε τὰς Πάτρας εἰς τοὺς Ἐνετούς [1].

Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Φραγκίσκου Μοροζίνη κατάκτησιν τῆς Πελοποννήσου μόνον ἐπρόκειτο νὰ λάβῃ, εἰ δυνατόν, ὁ καθολικισμὸς νέαν ζωήν, νέας δυνάμεις, ὡς ἐφρόνουν οἱ δυτικοὶ μοναχοὶ καὶ ἱερεῖς, οἵτινες δὲν ἔλειψαν νὰ δείξωσι ζῆλον μέγιστον [2].

Οἱ Ἐνετοὶ εὐθὺς ἔστρεψαν τὴν προσοχὴν εἰς τὰ τῆς θρησκείας, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῆς περὶ Πελοποννήσου ἐκθέσεως τοῦ Βενετοῦ προβλεπτοῦ Κορνέρ, ἣν ἐδημοσίευσεν ὁ φιλόπονος φίλος κ. Σ. Π. Λάμπρος [3]. Ὁ ἱστορικὸς οὗτος ὀρθῶς παρατηρεῖ ὅτι ἡ διεκτραγῴδησις τῆς οἰκτρᾶς καταστάσεως τῆς ἐκκλησίας ἐν Πελοποννήσῳ ἦτο θέμα κοινὸν εἰς τοὺς ἐκ Βενετίας ἄρχοντας, οὐδ᾽ ἀποδοτέον τὴν εἰκόνα ταύτην εἰς μῖσος τῶν ἀλλοδόξων εὐπατριδῶν πρὸς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν, ἐπειδὴ οὐ μόνον ἐπιεικῶς ἀνεξίθρησκοι ἀπεδεικνύοντο, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς δεινότητος ἀντεπεξήρχοντο κατὰ τῶν παρεκτροπῶν τῶν ἐν Πελοποννήσῳ λατινοφρόνων κληρικῶν. Ἡ ἀγανάκτησις αὐτῶν ἔχει ἄλλην ἀρχήν, ὡς ἀκολουθῶν ἱστορεῖ ὁ ἴδιος φίλος κ. Λάμπρος· ἐρχόμενοι ἐκ πόλεως ἐχούσης ναοὺς περιφανῶς κεκοσμημένους, συνηθισμένοι εἰς τὴν πομπικὴν τέλεσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν καὶ εἰς τὴν ἀναστροφὴν μεθ᾽ ἱεραρχῶν πλουσίων τὴν περιβολὴν καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εὐπαιδεύτων, θεωροῦντες, ὡς πᾶς Βενετός, καθημερινὸν καθῆκον τὴν εἰς τὸν ἅγιον Μάρκον χάριν προσκυνήσεως φοίτησιν, ἐξεπλήσσοντο ἅμα τῇ εἰς Πελοπόννησον μεταβάσει εὑρίσκοντες ἀκαλλεῖς τὰς πλείστας ἐκκλησίας καὶ πολλάκις ἠρειπωμένας καὶ ποταπὰ αὐτῶν τὰ σκεύη, τοὺς κατοίκους ἥκιστα προσανέχοντας εἰς τὴν τέλεσιν τῶν θρησκευτικῶν τύπων, τοὺς δὲ ἱερεῖς, πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, πενιχροὺς, πτωχοὺς καὶ ἀγραμμάτους [4]. Ὁ Ἐνετὸς Κορνὲρ ἐπὶ λέξει ἔλεγεν εἰς τὴν Κυβέρνησίν του ὅτι «... ἐνεποίει φρίκην τὸ νὰ βλέπῃ τις »τὸ μὲν ἱερὸν μεταπεποιημένον οἱονεὶ εἰς τρώγλην, τὴν δὲ εὐλάβειαν »ἐγκαταλελειμμένην καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν λελησμονημένην, ἐπικρα»τοῦσαν δὲ παρὰ τοῖς ἱερεῦσι μόνον τὴν σιμωνίαν καὶ τὸ συμφέ-

[1] Ἴδε Θωμοπούλου ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 308—309.

[2] Lettere diverse. Ἀρχεῖον δυτικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου.

[3] Τὴν σπουδαίαν ταύτην ἔκθεσιν ἐδημοσίευσε ὁ κ. Λάμπρος εἰς τὸ *Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, τομ. Β′. σελ. 282—317.

[4] Λάμπρου ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 285—286.

ρον». Πολλὰ τῶν κακῶν τούτων ἐβελτιώθησαν διὰ τῆς ἐπιμεμελημένης φροντίδος τῶν Βενετῶν καὶ διὰ τῆς ἐπιδεικνυομένης ἀνεξιθρησκείας, ἧς τὴν συναίσθησιν προσεπάθησαν ναὐξήσωσι παρὰ τοῖς ἐγκατοίκοις διὰ τῆς ἀποφάσεως νὰ μὴ ἀπαλλοτριῶνται αἱ ἑλληνικαὶ ἐκκλησίαι τῶν κτημάτων, ἅτινα εἶχον ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες, κατὰ τὸν Κορνέρ, κατέφευγον ἐνίοτε εἰς δόλους, ἀπαιτοῦντες ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἀνοικοδομήσεως τῶν ἐκκλησιῶν τὰ κτήματα, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἔκπαλαι εἰς αὐτὰ δεδομένα, ἀλλ' ἀποκρύπτοντες ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἀπελάμβανον ἐξ αὐτῶν τὴν δεκάτην. Κατελάμβανον δὲ ἐκτεταμένας γαίας, αἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐχρησίμευον μᾶλλον εἰς εὐμάρειαν τῶν ἱερέων ἢ εἰς κόσμον τῶν ἐκκλησιῶν. Ὡς δ' ἓν τῶν κυριωτάτων μέσων πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν κακῶς ἐχόντων θρησκευτικῶν πραγμάτων προέτεινεν ὁ Κορνὲρ τὴν προσήκουσαν πλήρωσιν τῶν χηρευουσῶν ἐπισκοπικῶν ἑδρῶν διὰ τῆς εἰς ταύτην ἀναμίξεως τῆς βενετικῆς πολιτείας· καὶ τοῦτο καθότι οὐχὶ ὀλίγοι τῶν ἐπισκόπων ἦσαν ἄξιοι ἐλέγχου, ὡς ἀποδεικνύει ἡ ἀπόφασις τῶν συνδίκων καταστιχωτῶν, οἵτινες ἠναγκάσθησαν νὰ δημοσιεύσωσι προκήρυξιν ἀπαγορεύουσαν τὰς εἰς τοὺς ἐπισκόπους δωρεάς, ἕνεκα τῶν γενομένων καταχρήσεων. Ἂν ὁ Ἑνετὸς διὰ τόσων ζωηρῶν χρωμάτων ἐπικρίνῃ δικαίως τὸν ὀρθόδοξον κλῆρον, οὐχ ἧττον ὅμως σπουδαίως ἐλέγχει τὴν ἀταξίαν, τὴν ἀκοσμίαν καὶ τὰς καταχρήσεις τῶν δυτικῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἱερέων, ὧν τινες μέν, οἷον οἱ Δομινικανοὶ καὶ Θηρεσιανοὶ μοναχοί, διῆγον αὐστηρότερόν πως βίον, οἱ δὲ λοιποὶ ἦσαν ἀξιόμεμπτοι, ἐπὶ λέξει δὲ λέγει ὁ εἰλικρινὴς Ἑνετός: «Anco nel rito Latino vi è d'accusare li suoi disordini, poichè se ben li padri Domenicani Osservanti e gli altri dell'ordine di S. Teresa menano vita austera e mortificata, edificando chi si specchia nella morigeratezza e le loro Costumi, *vi sono ad ogni modo altri, che se ben da me ripresi e castigati, passandola con genio indulgente alla sodisfatione de'loro pochi honesti appetitipostergano it debito dell'esemplarità per darsi in braccio alle proprie concupiscenze.* Ciò noce, perchè ad ogni apertura di speditione di religiosi in Regno, vi si cacciano li più scandalosi e penitentiabi come in esilio, *più in punitione de loro delitti che a corretione degli altrui.* L' ammonire per questo li superiori ad estraher li più accostumati et indonei a radicare il culto divino sarà cosa di singolare proffitto che va-

lerà anco ad istillar coll'esempio affetto di pontualità ne'professori del rito Greco[1]».

* * *

Τὰ ἱερὰ τῶν δυτικῶν τάγματα ἐν τούτοις ἐνησχολήθησαν εἰς τὴν ἀνακαίνισιν καὶ ἐπικράτησιν τῆς θρησκείας. Ἐσκέπτοντο καὶ εἰργάζοντο διαρκῶς περὶ τούτου. Ἡ Ἑνετικὴ πολιτεία εἶχεν ὅμως ἐπ' αὐτῶν ἐστραμμένην ἄγρυπνον τὴν προσοχήν της.

Οἱ Ἑνετοὶ γενόμενοι κύριοι μετέβαλον εἰς χριστιανικοὺς ναοὺς τὰ ὀθωμανικὰ τεμένη. Ἀφιέρωσαν αὐτὰ εἰς τὴν Θεοτόκον τῆς Ἀσπίλου Συλλήψεως (Immacolata), εἰς τὸν ἅγιον Ἀντώνιον ἐκ Παταβίου, εἰς τὴν Θεοτόκον τοῦ Ροζαρίου[2] καὶ εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Γαστούνης, ἄλλα δὲ ἀλλαχοῦ εἰς διαφόρους ἄλλους ἁγίους. Τούτων δύο ἐκ Πατρῶν ἀφιερώθησαν εἰς τὸν ἅγιον Ἀνδρέαν καὶ εἰς τὸν ἅγιον Μάρκον. Οἱ ναοὶ ἐδίδοντο εἰς ἱερεῖς διαφόρων ταγμάτων ἰδίως[3].

Δυνάμει τῶν ἐγγράφων τῆς παραχωρήσεως ὑπεβάλλοντο οἱ μοναχοὶ καὶ ἱερεῖς εἰς διαφόρους ὑποχρεώσεις, οἷον νὰ λειτουργῶσι τακτικά, νὰ προσφέρωσιν ἐτησίως εἰς τὴν κυβέρνησιν κηρὸν ὡς δεῖγμα τοῦ Πατρωνικοῦ δικαιώματος (jus patronato). Τινὲς ὑπεχρεοῦντο νὰ διατηρῶσιν εἶδός τι καταλυμάτων διὰ τοὺς κληρικούς, ἢ νὰ δέχωνται τοὺς πτωχούς, τοὺς ἀσθενεῖς καὶ διδάσκωσι δωρεὰν γράμματα. Ἐν Πάτραις ἐπίσης εἷς ἱερεὺς διετάχθη νὰ δέχηται τὰ ἔκθετα. Οὕτως οἱ ἱερεῖς διετήρουν, οὕτως εἰπεῖν, εἶδος νοσοκομείου, πτωχοκομείου καὶ ἐκθετοτροφείου. Ἡ κυβέρνησις ὅμως πολλάκις ἐξέφρασε παράπονα περὶ τῆς μὴ αὐστηρᾶς ἐκτελέσεως τοῦ καθήκοντος τῶν ἱερέων, ὥστε ἀπεφάσισεν ἐν Πάτραις καὶ ἄλλαις χώραις νὰ ἱδρυθῶσι δημόσια ἄσυλα[4].

[1] Λάμπρου ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 286, 287. καὶ 298.

[2] Ἡ ἐπωνυμία αὕτη, ἣν οἱ Δυτικοὶ δίδουσιν εἰς τὴν Θεοτόκον, συνδέεται στενώτατα μετὰ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας, δῆλα δὴ μετὰ τῆς ἀξιομνημονεύτου ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου (1571). Ἴδε τὸν ὡραῖον καὶ πατριωτικὸν πανηγυρικόν, τὸν ὁποῖον ἀπήγγειλε τὴν πρώτην κυριακὴν τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ παρελθόντος ἔτους ὁ διαπρεπὴς δυτικὸς ἱερεὺς κανονικὸς κ. Θ. Α. Πόλιτος ἐν τῷ ἐν Κερκύρᾳ δυτικῷ ναῷ τῆς Υ. Θ. Εὐαγγελιστρίας καὶ ἐν Κερκύρᾳ ἐδημοσίευσε μετὰ ἱστορικῶν σημειώσεων, ὑπὸ τὸν τίτλον il Santissimo Rosario.

[3] Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν διαφόρων ἐγγράφων τῶν σῳζομένων εἰς ἀρχεῖον τῆς δυτικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου.

[4] Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ διαφόρων ἐπιστολῶν σῳζομένων εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς δυτικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου καὶ ἐκ διατάγματος τοῦ 1700, σῳζομένου εἰς τὸ Ἀρχειοφυλακεῖον Ζακύνθου Libro terminationi.

Ἄγνωστον ἂν τὰ ἱδρύματα ταῦτα συνεστήθησαν. Γνωρίζομεν μόνον ὅτι ὁ δυτικὸς κλῆρος ὅπως δήποτε ἐγένετο ὠφέλιμος εἰς τὸν λαὸν καὶ ὅτι ἡ Ἑνετία πάντοτε ἐμερίμνα ὑπὲρ τῶν δυστυχῶν.

Τὸ σχολεῖον τῶν ἐν Πάτραις δυτικῶν ἱερέων ἔφθασε νὰ ἔχῃ 164 μαθητάς. Καὶ ἐκεῖνο τῆς Γαστούνης ἀναφέρεται ὡς ἔχον πολλοὺς μαθητάς, παρασιωπωμένου ὅμως τοῦ ἀριθμοῦ. Ἐκ τῶν δυτικῶν ἱερέων ἀναφέρονται μετ' ἐπαίνων ὁ μοναχὸς Θωμᾶς ἐκ Κρήτης, οἱ ἱερεῖς Ἀναστάσιος Βινιέρης καὶ ὁ Ἰωάννης Δούναβις. Ἐν τοῖς ἐγγράφοις ἀναφέρονται ἱερεῖς δυτικοὶ ἐν Πελοποννήσῳ οἱ ἑξῆς, Παῦλος ἐκ Βεργάμου, Ἄγγελος ἐκ Τρέντου, Φερδινάνδος ἐκ Βεργάμου, Γουλιέλμος ἐξ Ἀριάνου, Ματθαῖος Σουριάνος, Αὐγουστῖνος Κορνάρος,, Ἰννοκέντιος Ζαγκαρώλ, Ἀντώνιος Πέζαρος, Ἀνδρέας Σκώττης Τόζης, Βονιφάτιος Μαρία Σερίνας, Ἰωάννης ἐκ Βασσάνου, Φραγκῖσκος Φιλιππούτσης, Ἀλβίζης Δαλάτιας, Βουοναμᾶνος Κιόζης, Ἰωάννης ἐκ Βρεσκίας Σέρβιο, Σαλβιάτης, Ἰωσὴφ ἐκ Χίου, Διονύσιος Δολφίν, Φραγκῖσκος Μουάτζος Κυριακὸς Ρατζάνης, Ἄγγελος Μαρία Δὶ Ζόρλης, Λεοπόλδος ἐκ Βενετίας κλπ.

*
* *

Περιεργείας χάριν δημοσιεύομεν καὶ ἄλλα δύο διατάγματα ἑλληνιστὶ γεγραμμένα, ἵνα ὁ ἀναγνώστης λάβῃ καλλιτέραν ἰδέαν περὶ τοῦ ὕφους τῶν ἐν Πελοποννήσῳ δημοσιευθέντων διαταγμάτων, ὡς ἐν χειρογράφῳ σῴζονται ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς δυτικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου.

«Ἐμεῖς Μάρκος Νταρίβας πρεβεδόρος εἰς τὸ Γαστοῦνι καὶ περιοχῆς».

«Παινεμένη καὶ βεβαιωμένη ἀπὸ τὴν δοξασμένη μεγαλότητα τοῦ »ἐξοχωτάτου ἀφέντη Καπετὰν Γκενεράλην Μολὴν μὲ δύναμιν τοῦ σου»φραγγίου [1] στὰς 20 τοῦ Μαγίου τοῦ παρόντος ἀπερασμένου ἡ κοντζε»σιὸν [2] τοῦ μπράμα του [3] καμωμένη εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ποτὲ παπᾶ Ἀνα»στασίου Βενιέρη, ἦτανε ἐφημέριος τῆς ἐκκλησίας ὀνομαζένη ἡ ἁγία »Τριάδα εὑρισκομένη εἰσὲ τοῦτον τὸν τόπον καὶ πρῴην τοῦ παπᾶ »Ἰωάννη Ντούναβη τώρα ἐφημέριος ὡς καθὼς φαίνονται. Καμωμένη »τὴν πρώτη Σεπτεμβρίου 1687 μᾶς ἐφανερόνει ταπεινότατα ἐτοῦτος »ὅτι περιμαζόνει μέσα εἰς τὰ αὐτὰ πράγματα ἕνα περιβόλι εἰς τὸν τό-

[1] Ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ **suffragio**.
[2] Ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ **concessione**, *παραχώρησις*.
[3] Δηλαδὴ *πρᾶμα=κτήματα* ἐνταῦθα ἐννοεῖ.

»πον λεγόμενον στὸ Μελίσση μὲ τὰ χωράφια τοῦ 'Αγᾶ νὰ τὰ τρώγῃ »τὰ φροῦτα μὲ ἐδική του ἐξουσία καὶ δίχως κανένα θεμέλιο ἀπὸ τὸν »πατέρα Φίλιππο 'Αντώνιο Ταντέη ἐναντίο τὸ θέλημα τῆς ἀφθεντίας, »ὁποῦ ἦτανε διὰ νὰ ζωοθρέφεται ὁ ἐφημέριος τῆς λεγομένης ἐκκλη»σίας καὶ διὰ τὰ μέριτα [1] τοῦ ἰδίου ξακλούθησις, μὰ σὲ ξακλούθησις »ἐπιμελητεφτὴς εἰς τὰ πρώην λεγόμενα θεμέλια. Προστάζομεν εἰσὲ »ἀποφασιστικοῦ τρόπου τὸν λεγόμενον πατέρα Ταντέη ὅτι νὰ ἀφήσῃ »τὸ αὐτὸ περιβόλι καὶ τὰ χωράφια καὶ νὰ ἀφήσῃ εἰς τὸ ποσέσο τοῦ »γυρευτῆ, προστάζοντας κάθε σέμπρο καὶ γεωργὸ εἰς τὰ αὐτὰ στε»κούμενα διὰ νοικοκύρη ὡσὰν ἰδικά του καὶ νὰ τοῦ δοθοῦν καὶ τὰ »φροῦτα τοῦ λεγομένου Παπᾶ 'Ιωάννη Ντούναβη εἰσὲ πένα [2] καθενοῦς »ἀπειθῆς (sic) νὰ πληρόνῃ ριάλια 100 νὰ δοθοῦν εἰς ταὶς ἀφεντικαὶς »χρείαις [3] καὶ ἄλλαις παίδευσαις θλιβεραὶς τῆς θελήσεώς μας καὶ ἔχον»τας κανεὶς τὸ ἐναντίο ἂς φανερωθῇ, ὁποῦ τυχαίνει καὶ θέλει τοῦ γίνει δικαιοσύνη:

«Γαστοῦνι, 3 τοῦ 'Ιουλίου 1696, ἔτος νέο ὁ πρεβεδόρος ὡς ἄνωθεν».

«'Εμεῖς Μάρκος Πριούλης διὰ τὴν Γαληνοτάτην Αὐθεντίαν τῶν 'Ενετῶν Προβεδόρος εἰς τὸ Γαστοῦνι».

»'Εχοντας ἰοὺς [4] ἡ ἐκκλησία τῆς ἁγίας Τριάδος ἡ φράγκικη εἰς ἐκεί»νην τῆς 'Υπεραγίας Θεοτόκου Παρθένας, ὁποῦ εὑρίσκεται εἰς τὸ χω»ρίο τοῦ Βαρθολομαίου, ὁ αἰδεσιμώτατος παπᾶς κυρ. 'Ιωάννης Ντού»ναβης ἐφημέριος τῆς ἄνωθεν μὲ τὸ νὰ τυχαίνῃ νὰ ἐφημερέψῃ εἰς τὴν »ἰδίαν μας, ἐφανερώνη εὐλαβητικὰ πῶς στέλνει ταχὺ τὸν παπᾶ Συ»μεὼν 'Αραζῆ εἰς τὸ ἴδιο χωρίο τοῦ Βαρθολομαίου διὰ νὰ εἰπῇ τὴν »ἁγίαν λειτουργίαν εἰς τὴν αὐτὴν ἐκκλησίαν τῆς Θεοτόκου διὰ τὸ κό»μοντο [5] ἐκείνου τοῦ λαοῦ καὶ ὅλων τῶν ἐγκατοίκων μὲ τὸ νὰ εἶνε »ταχὺ ἡ ἑορτὴ [6] τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας καὶ διὰ τοῦτο εἰς ἀναζήτηξί »του προστάζομεν καθαένα νὰ μὴ τυχαίνῃ εἰσὲ τέτοιο λογῆς πήραξι »τοῦ λεγομένου Παπᾶ Συμεῶνε, εἰσὲ πένα ριάλια πενῆντα, τὰ ὁποῖα »θέλουνε εἴσθε ἀπληκάτα [7] εἰς τὰς ὑπηρεσίας τοῦ ἀφεντικοῦ καρτέρη,

[1] 'Εκ τοῦ ἰταλικοῦ Meriti, ἐννοεῖ *ἐκδουλεύσεις*.
[2] 'Εκ τοῦ ἰταλικοῦ pena=ποινή.
[3] Τὸ ἰταλικὸν κείμενον ἔχει pubbliche occorenze, ἤτοι *δημοσίας ἀνάγκας*.
[4] Jus=δικαιοδοσία, ὡς ἐνταῦθα ἐννοεῖ.
[5] 'Εκ τοῦ ἰταλικοῦ commodo=εὐκολία.
[6] Τὸ ἰταλικὸν κείμενον ἔχει domani δηλαδὴ *αὔριον*.
[7] 'Εκ τοῦ ἰταλικοῦ applicata.

»δπου χτίζεται εισὲ τούτη τὴ χώρα καὶ ἄλλαις παίδευσαις φυλαγμέ-»ναις τῆς θελήσεώς μας ταυτὰ καὶ τὰ ἑξῆς».

«Γαστοῦνι 9 Ἀπριλίου 1703 κατὰ τὸ νέο Μάρχος Πριούλης Πρεβεδόρος».

* *
*

Ἡ Πελοπόννησος ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἤρχισε νὰ εὐημερῇ. Πολλοὶ ἐγκατέλειπον καὶ τὰς Ἀθήνας καὶ μετῴκουν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Οἱ ἡμέτεροι εἶχον ἐστραμμένην τὴν προσοχήν των ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ κλήρου τινὲς μὲν φοβούμενοι αὐτόν, οἱ δὲ πολλὰ ἐξ αὐτοῦ προσδοκῶντες.

Μεταξὺ τῶν ἐνδιαφερομένων ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος τῆς χώρας ἀναφέρονται ὑπὸ ἐγγράφων, ἅτινα εἴδομεν, οἱ Ἀθηναῖοι Γεώργιος καὶ Βενιζέλος κόμητες Ροΐδη [1].

[1] Ὁ μακαρίτης Λεωνίδας Κανταχίτης ἰατρὸς ἦτο κάτοχος τῶν περγαμηνῶν τῆς οἰκογενείας τῶν κομήτων Ροΐδη. Χάριν τῆς ἱστορίας δημοσιεύομεν τὰ ἑξῆς λόγου ἄξια.

Aloysius Mocenico Dei Gra. Dux Venetiar, et universi et singulis ad quos hac Nostrae pervenierunt significamus hodiae in Cons° No^ro Rogatorum captam fuisse partem tenoris infrascripti videlicet.

Anche dalle giurate informationi hora lette delli ritornati Sindici Inquisitori in Morea rissulta sempre più *distinto il merito di Zorzi* e *Benisello Roidi che abbandonata* Athene ove nacquero, e ridottisi ad habitar, sudditi volontarii in Morea diedero e con esborsi nella cassa pubblica e coll'impiego delle persone, e col seguito di gente a proprie spese, vivi testimonii di fedele e costante vassallaggio in tutti gli incontri di pubblico servitio. Implorando essi però alcun atto della pubblica munificenza, che vaglia di consolatione al loro gradito ossequio. *L'anderà parte che li suddi Zorzi e Benisello Roidi, con i loro figliuoli e legitimi discendent, in perpetuo siano per benignità di questo consiglio decorati del titolo di Conti.* Cosichè da tale testimonio della pubblica generosità possano sempre più infervorarsi nella loro distinta devotione. Quare auctoritate supradicti Consilii mandamus vobis ut ita exiqui deleatis.

Datae in Nostro Ducali Palatio.
Die V februarii Ind^ne XIII, MDCCIV

Τὸ δουκικὸν τοῦτο δίπλωμα τοῦ 1704, δι' οὗ οἱ Ροΐδαι γίνονται κόμητες, διατηρεῖται λαμπρῶς καὶ περιέχει δύο οἰκόσημα. Δι' ἑτέρων ἐγγράφων οἱ Πελοποννήσιοι οὗτοι κόμητες Ροΐδη λαμβάνουσι κτήματα. Οὕτω δι' ἐγγράφου 9 Νοεμβρίου 1702 ἐκ Μεθώνης λαμβάνουσιν ἐν Agarrochi τῆς Γαστούνης στρέμματα καλλιεργημένα 460. Δι' ἐγγράφου ἐκ Πατρῶν χρονολογουμένου τὴν 25 Νοεμβρίου 1703 παραχωροῦνται εἰς αὐτοὺς γαῖαι εἰς τὰ χωρία Δραγάνον, Μπέσο, Μπράτι Σεῦτι, Στοῦσι, ἐπίσης καλλιεργημένα μετὰ τῶν οἰκίσκων τῶν ἐργατῶν καὶ μύλος εἰς Δραγάνον τῆς Νερατζές, τὸ ὅλον στρέμματα 2154. Δι' ἑτέρου ἐγγράφου τῆς 30 Ὀκτωβρίου 1703 λαμβάνουσιν εἰς τὸ χωρίον Agarrochi καλλιεργημένας

Ἡ Ἐνετικὴ πολιτεία εἶχεν ὅμως συνήθως τὴν φρόνησιν νὰ ἐννοῇ ὅτι δὲν συμφέρει αὐτῇ νὰ παραβιάζηται ἡ συνείδησις τῶν ὀρθοδόξων αὐτῆς ὑπηκόων. Ὁ λατινικὸς κλῆρος, ὅταν ἠδύνατο, ἀντέπραττεν εἰς τὰ γενναῖα τῶν Ἐνετῶν αἰσθήματα. Πολλάκις ἐντεῦθεν ἐπῆλθε ῥῆξις μεταξὺ τῆς Ἐνετικῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ δυτικοῦ κλήρου. Ἐνίοτε οἱ Ἕλληνες ἐθεώρουν ὡς πιέσεις μέτρα σωτήρια τῆς κυβερνήσεως. Περὶ τούτων ὡς καὶ περὶ τοῦ μικτοῦ γάμου, περὶ τῶν Ἰησουϊτῶν καὶ περὶ τοῦ προσηλυτισμοῦ κατωτέρω θὰ ἐξιστορήσωμεν πολλὰ περίεργα.

Σπυρίδων Δὲ Βιάζης.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ ΤΩΝ ΟΝΕΙΡΩΝ[1]

ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΑΡΧΑΙΟΙΣ

Α'.

Ὁ Ἐπίκουρος ἀπεδέχετο τὰ ὄνειρα οὐχὶ ὡς παραστάσεις, ἀλλ' ὥς τι ἀληθῶς ὑπάρχον, διότι κίνησίν τινα τοῦ πνεύματος παράγουσι, τὸ δὲ μὴ ὑφιστάμενον οὐδεμίαν παρέχει κίνησιν. Διογένης ὁ Λαέρτιος λέγει (Σ. 32): «τά τε τῶν φαινομένων φαντάσματα καὶ τὰ κατ' ὄναρ ἀληθῆ· κινεῖ γάρ, τὸ δὲ μὴ ὂν οὐ κινεῖ». Αὕτη δὲ ἡ περὶ ὀνείρων δοξασία συμφωνεῖ τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ φιλοσόφου περὶ τῆς σωματικότητος τῆς ψυχῆς καὶ περὶ τῆς γνώσεως, στηριζομένη καθόλου ἐπὶ τῆς κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεως. Κατὰ ταῦτα φαίνεται θεωρῶν τὰ ὄνειρα ὡς ἐντυπώσεις προσγιγνομένας τῷ πνεύματι ἔξωθεν. Ἀλλὰ τὴν προφητικὴν δύναμιν τῶν ὀνείρων ὡς καὶ πᾶσαν ἐν γένει μαντικὴν ὤφειλον οἱ Ἐπικούρειοι νὰ διαψεύδωσι, διότι ἐδόξαζον ὅτι οἱ Θεοὶ ἐν μέσῳ τῶν ἀνθρώπων ἐκ διαλείμματος ἐπὶ θρόνου καθεζόμενοι ἥσυχοι καὶ ἀτάρακτοι, οὐδόλως ἐπέδρων ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων, καὶ οὐδεμίαν ἐντεῦθεν ἐλάμβανον περὶ τούτων μέριμναν. Ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ περὶ γνωμῶν τῶν φιλοσόφων συγγράμματι: (V. I.) λέγει· «Ξενοφάνης καὶ Ἐπίκουρος

γαίας στρέμματα 960, οἰκίαν εἰς Γαστοῦνι εἰς τὴν συνοικίαν Μιχαὴλ Ἀρχαγγέλου μετὰ κήπου καὶ ἐργαστηρίου (bottega) εἰς τὴν συνοικίαν τῆς Παναγίας καὶ κῆπον εἰς τὸ χωρίον Κελεβῆ. Κατὰ τὰ ἔγγραφα ταῦτα, ἡ οἰκογένεια Ροΐδη ἦτο ἐκ τῶν Ἀθηνῶν (del primo ordine de Atheniesi).

[1] Ἀποσπάσματα ἐξ ἀναγνώσματος γενομένου ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ Κωνσταντινουπόλεως.

ἀναιροῦσι τὴν μαντικήν»· ὁ δὲ Τερτυλλιανὸς ἐπάγεται τάδε· «Vana in totum Somnia Epicurus judicavit liberans a negotiis divinitatem et dissolvens ordinem rerum et in passivitate omnia spargens at eventui exposita et fortuita»· ἤτοι ὁ Ἐπίκουρος ἔκρινε καθόλου τὰ ἐνύπνια κενὰ ἀπαλλάσσων τὴν μαντικὴν χαλεπῆς ἀσχολίας καὶ ἀναιρῶν τὴν τῶν ὄντων τάξιν καὶ τὰ πάντα διασκεδαννὺς εἰς ἀκαταστασίαν ὡς ἐκτεθειμένα εἰς τὴν τύχην καὶ τὸ αὐτόματον· Ὡσαύτως δὲ γινώσκομεν ὅτι ἐκ τῶν Κυνικῶν φιλοσόφων ὁ Διογένης ἀρνούμενος καὶ αὐτὸς καθόλου τὴν μαντικὴν ἀπέρριπτε καὶ τῶν ὀνείρων πᾶσαν τοιαύτην σημασίαν, δοξάζων ὅτι εἶνε κενὰ τῆς φαντασίας ἰνδάλματα. Ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος αὖθις λέγει· (VI 24) «ὅτε δὲ πάλιν ἴδοι ὀνειροκρίτας καὶ μάντεις καὶ τοὺς προσέχοντας τούτοις, οὐδὲν ματαιότερον νομίζειν ἀνθρώπων ἔλεγεν». Καὶ ἀλλαχοῦ (43)· «πρὸς δὲ τοὺς περὶ τὰ ὀνείρατα ἐπτοημένους ἔλεγεν ὡς ὑπὲρ ὧν μὲν πράττουσιν ὕπαρ οὐκ ἐπιστρέφονται, ὑπὲρ ὧν δὲ καθεύδοντες φαντασιοῦνται πολυπραγμονοῦσιν». Τοσαῦτα γινώσκομεν περὶ τῆς γνώμης τῶν Ἐπικουρείων, διεξελθόντες πάντα συντόμως καί πως οὐσιωδῶς, ἐξ ὧν δῆλον ἐγένετο ὅτι ἐλάχιστα καὶ ἄνευ πολλῆς ἐπιστασίας προσέσχον εἰς τὰ ὄνειρα, τὸ ἀξιοπαρατήρητον τοῦτο φαινόμενον τῆς ψυχῆς, ἐνῷ, ὡς εἴδομεν, οἱ πρὸ αὐτῶν φιλόσοφοι καὶ ἰδίᾳ ὁ προεξάρχων πάντων Ἀριστοτέλης μεθοδικώτατα ἀναλύσας τὰ κατ' ὄνειρον, ἐπειράθη διὰ λόγων τὰ μάλιστα πιθανῶν νὰ ἐξηγήσῃ φυσικῶς καὶ τὸ φαινόμενον τοῦτο τῆς ψυχῆς, εὐδόλως ἀφ' ἑτέρου ἀμφιβάλλων ἐν οὐκ ὀλίγοις ὀνείροις περὶ τῆς θείας δυνάμεως· διὸ καὶ ἀποδίδωσιν εἰς ταῦτα φύσιν δαιμονίαν.

Ἀλλὰ προϊόντες εἰς τοὺς Στωϊκοὺς παρατηροῦμεν αὐτοὺς περὶ πολλοῦ ποιουμένους τὴν μαντικήν, περὶ ἧς ἐπήνεγκον πολλὰς καὶ ποικίλας θεωρίας. Παρεδέχοντο ταύτην ὡς εἶδός τι τεχνικὸν καὶ ἕτερον φυσικόν· εἰς δὲ τὸ τελευταῖον ὑπάγουσι πλὴν τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τὴν μαντικὴν τῶν ὀνείρων. Ὁ Πλούταρχος ῥητῶς λέγει (Βίος Ὁμηρ. 212) «οἱ Στωϊκοὶ τῆς μαντικῆς τὸ μὲν τεχνικόν φασιν εἶναι, οἷον ἱεροσκοπίαν, τὸ δὲ ἄτεχνον καὶ ἀδίδακτον, τουτέστιν ἐνύπνια καὶ ἐνθουσιασμούς». Ταὐτὰ δὲ ἀναφέρει καὶ ὁ Κικέρων ἐν τῷ ἀξιολόγῳ περὶ μαντικῆς συγγράμματι αὐτοῦ. Πῶς δὲ τὰ ὄνειρα τὰ προσημαίνοντά τι ἐτύγχανον τοῦ προφητικοῦ αὐτῶν σκοποῦ ἐπαληθεύοντα, φαίνεται ὅτι αἱ περὶ τούτου δοξασίαι καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς ἀναπτύξεως τῆς τῶν Στωϊκῶν Σχολῆς ποικίλλουσι καὶ εἰς πολλὰς ὑπόκεινται μεταβολάς, λαμβάνουσαι οὕτω σὺν τῷ χρόνῳ τελειοτέραν μορφήν. Ὁ Χρύσιππος, περίφημος Στωϊκὸς φιλόσοφος τῷ 282 ἔτει π.Χ. ἀκμάσας, συγ-

γράψας δ' ἐν συνόλῳ 705 συγγράμματα κατὰ Διογένην τὸν Λαέρτιον ἡρμήνευε τὴν ὀνειρολογίαν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ὁρᾶν καὶ ἐξηγεῖσθαι πᾶν ὅ,τι τοῖς ὀνειρώττουσιν ὑπὸ τῶν θεῶν διὰ σημείων ἀποκαλύπτεται. Ἐπίστευε λοιπὸν ὅτι τὰ ὄνειρα ἔξωθεν ὑπὸ τῆς Θεότητος ἐπιπέμπονται τοῖς ἀνθρώποις. Ὁ Τερτυλλιανὸς λέγει : «Sed et Stoïci deum malunt providentissimum humanae institutione inter cetera praesidia divinatricum artium et disciplinarum somnia quoque nobis incidisse, peculiare solatium naturalis oraculi». Ἀλλὰ καὶ οἱ Στωϊκοὶ προαιροῦνται, ἵνα ὁ θεὸς προνούστατος τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων πρὸς τοῖς λοιποῖς ἐπικουρήμασι τῶν μαντικῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν καὶ ἐνύπνια ἡμῖν ἀποστέλλῃ ὡς ἐξαίρετον παρηγόρημα φυσικοῦ μαντείου. Ἀλλὰ σαφέστερον ἐδόξαζε περὶ τούτων ὁ Ποσειδώνιος· «οἱ ἄνθρωποι, ἔλεγεν, ὑπὸ θείας τινὸς δυνάμενος ἐξεγειρόμενοι τριχῇ ὀνειρώττουσι· πρῶτον διότι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καθ' ἑαυτὸ θεωρεῖ τὰ μέλλοντα ὡς συγγενεῦον πρὸς τὸ θεῖον πνεῦμα· δεύτερον διότι ὁ ἀὴρ εἶνε πλήρης ἀθανάτων ψυχῶν, ἐν αἷς εἰσι καθαρῶς ἀποτετυπωμένα σημεῖα τῆς ἀληθείας· καὶ τελευταῖον ὀνειρώττει ὁ ἄνθρωπος, διότι αὐτοὶ οἱ θεοὶ διαλέγονται τοῖς κοιμωμένοις». Ἀλλ' ἡ τελευταία αὕτη γνώμη ἐναντιοῦται πρὸς τὰς ἄλλας θεωρίας τῶν Στωϊκῶν, οἵτινες τὴν ἐπενέργειαν τῶν Θεῶν ἐν οἱᾳδήποτε μαντικῇ τέχνῃ ἠρνοῦντο, ἀλλὰ μεσολάβησιν τῶν δαιμόνων μεταξὺ θεότητος καὶ ἀνθρώπου προβλέποντες ἐντεῦθεν τὰ μέλλοντα παραδέχονται. Ὁ Γερμανὸς Wachsmuth ἀναπτύσσων διὰ πολλῶν τὰς θεωρίας τῶν Στωϊκῶν περὶ μαντικῆς καὶ δαιμόνων μνημονεύει ἐκ τοῦ Στοβαίου καὶ τάδε· «μαντικὸν μόνον εἶνε τὸν σπουδαῖον ὡς ἂν ἐπιστήμην ἔχοντα διαγνωστικὴν σημείων τῶν ἀπὸ θεῶν ἢ δαιμόνων πρὸς ἀνθρώπινον βίον τεινόντων». Ὁ πρῶτος τρόπος τῆς ἐμφανείας τῶν ὀνείρων στηρίζεται ἐπὶ τῆς γνώμης ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου ὡς μετέχον θείας φύσεως, ἐπειδὴ καθ' ὕπνον ἀπαλλάσσεται τῆς τοῦ σώματος ἐπιδράσεως καὶ ἄνευ τῆς βοηθείας τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων, τῶν ἐποίων βεβαίως οὐδ' αὐτοὶ οἱ θεοὶ ἔχουσιν ἀνάγκην, βλέπει ὅ,τι δὲν δύναται νὰ ἴδῃ ἐν ἐγρηγόρσει, παρακωλύοντος τοῦ σώματος τὴν ὑψηλοτέραν τῆς ψυχῆς ἐνέργειαν.

Κατὰ τὴν τελευταίαν λοιπὸν ταύτην δοξασίαν ἡ διὰ τῶν ὀνείρων πρόρρησις τῶν μελλόντων δὲν ἔχει τὸν λόγον ἐπὶ ἰδιαιτέρας θείας ἐνεργείας, ἀλλὰ κατ' ἀνάγκην ἀπορρέει ἐξ αὐτῆς τῆς θεοειδοῦς φύσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἡ ἀνάγκη δὲ αὕτη καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς διδασκαλίας τῆς Στοᾶς περὶ εἱμαρμένης, ἥτις ἐν ταὐτῷ διδάσκει καὶ τὸ δυνατὸν νὰ προβλέπῃ τις τὰ μέλλοντα ἀκριβέστερον. Κατὰ τὰς

ἀρχὰς τῆς Στοᾶς, ἡ τοῦ κόσμου διάταξις συνίσταται ἔν τινι ἀναγκαίᾳ συναφῇ καὶ ἀλληλουχίᾳ αἰτίων καὶ αἰτιατῶν· διά τινων δὲ σημείων γινώσκεται ἡ προϋπαρξις τῶν αἰτίων, ἐξ ὧν ὡρισμένα γεγονότα πρέπει νὰ προέρχωνται· ὡρισμένων λοιπὸν γεγονότων προηγοῦνται ὡρισμένα σημεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων ὀλίγων τινῶν καὶ ὁ ἄνθρωπος κατ' ὄναρ ἀντιλαμβάνεται. Ὁ Κικέρων λέγει· (de div. 1, 52) placet stoïcis -ita a principiis inchoetum esse mundum, ut certis rebus certa signa praecurrerent, alia in extis, alia in somniertium visis. Οἱ Στωϊκοὶ δοξάζουσιν ὅτι ὁ «κόσμος ἀρχῆθεν ἐπλάσθη οὕτως, ὥστε ὡρισμένων πραγμάτων ὡρισμένα σημεῖα νὰ προγίγνωνται, ἄλλα μὲν ἐν τοῖς σπλάγχνοις τῶν ἱερείων, ἄλλα δ' ἐν τοῖς φαντάσμασι τῶν ὀνειροπολούντων». Καὶ περαιτέρω περὶ τοῦ Ποσειδωνίου: Hic esse censet in natura signa quaedam rerum futurum. Ἐντεῦθεν δὲ ἕπεται πρὸς τούτοις ὅτι πρὸς κατανόησιν τῶν ὀνείρων δεῖταί τις ὡρισμένων γνώσεων καὶ ὅτι ὁ ἄριστος ὀνειροκρίτης εἶνε ὁ διακριβώσας τὴν ἀναγκαίαν συναφὴν τῶν αἰτίων καὶ αἰτιατῶν καὶ τῶν σημείων τούτων ἤτοι ὁ ἀληθὴς σοφός. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω φαίνεται ὅτι καὶ ἡ Σχολή, ὡς ἡ τῶν Ἐπικουρείων, ἐνῷ περὶ τὴν μαντικὴν μετὰ ἰδιάζοντος ζήλου ἠσχολεῖτο, διὰ τῆς περὶ ὀνείρων θεωρίας αὐτῆς οὐδὲν νεώτερον ἠδυνήθη νὰ ἐπινοήσῃ, διότι πάσας τὰς δοξασίας καὶ οἱ πρότερον φιλόσοφοι μεταλλάξαντες μόνον τὴν μορφὴν ἀνέπτυξαν. Διὸ τελευτῶντες τὰ τῶν Στωϊκῶν ἀναφέρομεν μόνον ὡς ἀξιοπαρατήρητον, ὅτι ἐκ τῶν ὕστερον Στωϊκῶν ὁ Παναίτιος πᾶσαν μαντικὴν ἀπέρριπτεν, ἢ τοὐλάχιστον ἐν ἀμφιβόλῳ ἔθετο ταύτην. Διογένης δ' ὁ Λαέρτιος λέγει (VII. 149) «Παναίτιος τῇ μαντείᾳ κατ' οὐδὲν ἐπεστρέφετο». Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν Στωϊκῶν.

Ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν φιλοσόφων τῆς νεωτέρας Ἀκαδημείας ἡ ὕπαρξις ἀληθινῆς μαντικῆς τέχνης ὡς καὶ ἡ σπουδαιότης τῶν ὀνείρων ἀπερρίπτετο. Ἡ κριτική, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὁ Κικέρων ἐν τῷ Β' βιβλίῳ τῆς συγγραφῆς de divinatione τὰς ποικίλας περὶ ὀνείρων γνώμας τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν ὑποβαλὼν αὐστηρότατα ἐβασάνισεν, ἀγωνιζόμενος τὴν κενότητα πάσης προφητείας νὰ καταδείξῃ, πάντα τὰ ὅπλα της ἠρύσθη κυρίως παρὰ τῆς νεωτέρας Ἀκαδημείας καὶ μάλιστα παρὰ τοῦ Καρνεάδου, ὡς φαίνεται ἐξ αὐτοῦ τοῦ Κικέρωνος. Ἀλλ' ὅσῳ μᾶλλον ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς διαβιοῦσα προσήγγιζε τῇ οὐρανόθεν ἀποκαλυφθείσῃ πίστει καὶ δι' ἐπουρανίου καὶ ὑπερφυσικῆς βοηθείας προσεδόκα τὴν ποθουμένην ἀπολύτρωσιν τῆς ψυχῆς, τοσούτῳ μᾶλλον ἰσχυρότερον ἔδει νὰ ἐπιταθῇ ἡ πίστις εἰς τὴν προ-

φητείαν. Παρὰ Πλουτάρχῳ καταφαίνεται ἤδη αὕτη ἐν ταῖς διδαχαῖς τῶν Στωϊκῶν, καθ' ἃς μεσιτεία τις διὰ τῶν δαιμόνων τελεῖται, οἵτινες μάλιστα καὶ παρὰ τοῖς νεωτέροις Πυθαγορείοις σπουδαῖον ὑποκρίνονται πρόσωπον. Βραδύτερον δὲ κατὰ τοὺς Νεοπλατωνικοὺς ἐν τῇ τοῦ κόσμου διατάξει ἀποτελοῦσιν ἀναγκαίαν τινὰ βαθμῖδα, μεταξὺ θεότητος καὶ ἀνθρώπων. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα βλέπομεν τούτους ἐπανιόντας εἰς τὰ δόγματα τῶν Στωϊκῶν, ὡς ἐξαρτῶντας τὸ προστατεύειν ἐκ τῆς γνώσεως τῆς ἀναγκαίας ἀλληλουχίας τῶν νόμων, καθ' οὓς διέπεται ὁ κόσμος. Ἕνεκα δὲ τῆς ἰσχυρᾶς κλίσεως τοῦ φιλοσοφικοῦ τούτου συστήματος εἰς τὴν μαγείαν καὶ εἰς ἄλλα ὑπερφυσικὰ μέσα ἐθεωρήθη καὶ τὸ ὄνειρον ὡς προφητεῦον ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τῆς Σχολῆς ταύτης ἰδιαζόντως σπουδαῖον, ἂν καὶ οὗτοι δυσκόλως ἀπέκλειον καὶ τὴν θεωρίαν ὅτι ὁ ἄνθρωπος κέκτηται γνώσεις ἐκ τῶν προτέρων.

Ἀλλ' ὅπως οἱ φιλόσοφοι μεγίστην ἐδείκνυον ἐπιμέλειαν περὶ τὴν ἔρευναν τῆς σημασίας τῶν ὀνείρων ἐξετάζοντες ὑπὸ καθαρῶς ψυχολογικὴν ἔποψιν, οὕτω καὶ τῶν ἀρχαίων ἰατρῶν οἱ ἐπισημότεροι δὲν ἀπελείφθησαν ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ἐξακριβώσει τούτων. Ἡ ἄμεσος δὲ μάλιστα ἀναφορὰ τῶν ὀνείρων πρὸς τὰς σωματικὰς καταστάσεις τοῦ ἀνθρώπου ἐκίνει ἔτι μᾶλλον αὐτῶν τὴν προσοχὴν πλὴν τῆς περιστάσεως, καθ' ἣν θεία ἐπίπνοια δι' ὀνείρων τελουμένη παρέσχεν εἰς τοὺς ἰατροὺς ἀξιολογωτάτας ὑπηρεσίας καὶ ἀφορμὰς πρὸς διάγνωσιν καὶ θεραπείαν διαφόρων ἀσθενειῶν. Διότι, καθόσον τὰ ὄνειρα ὡς προμηνύματα ἀσθενειῶν ὑπελαμβάνοντο ὑπὸ τῶν Ἀσκληπιαδῶν, ἠξίουν οἱ σπουδαῖοι ἰατροί, ὡς παρατηρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης, «λέγουσι μὲν καὶ τῶν ἰατρῶν οἱ χαρίεντες, ὅτι δεῖ σφόδρα προσέχειν τοῖς ἐνυπνίοις», ἵνα πάντες λίαν προσέχωσιν εἰς τὰ ὄνειρα. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ ὑπὸ τὴν σωματικὴν ὄψιν ἐξετάσαντες ταῦτα ἐμόρφωσαν καὶ διαφόρους θεωρίας· πῶς δῆλα δὴ ἐξ ὡρισμένων σωματικῶν καταστάσεων ὡρισμένα ὄνειρα παράγονται, καὶ πῶς τις ἐκ τούτων τὴν οὐσίαν τῆς ἀσθενείας δύναται νὰ διαγνῷ. Καὶ ἤδη ἀρχόμεθα ἀπὸ τοῦ Ἱπποκράτους.

Ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ διαπρεποῦς τούτου Ἀσκληπιάδου συγκαταλέγεται καὶ μικρά τις πραγματεία περὶ ἐνυπνίων, τῆς ὁποίας ἡ γνησιότης ὡς γνωστὸν ἀμφιβάλλεται. Ἐν ταύτῃ παρατηρεῖ τις ὅτι ἡ ψυχὴ ἐν ἐγρηγόρσει δὲν εἶνε ἀνεξάρτητος, ἀλλ' ἐπηρεάζεται ἐν μέρει ὑπὸ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ σώματος, τοῦ σώματος δὲ καθεύδοντος, τότε ἀναλαμβάνει τὸ κράτος ἡ ψυχὴ ἐπὶ τοῦ οἰκήματός της ἐκτελοῦσα αὐτὴ πάσας τὰς λειτουργίας τοῦ σώματος. Διότι τὸ κοιμώμενον σῶμα οὐδὲν αἰσθάνεται, ἡ δὲ ψυχὴ ὡς ἐγρηγοροῦσα αἰσθάνεται· βλέπει

τὰ ὁρατά, διανοεῖται καὶ ἐν γένει ἐκτελεῖ πάσας τὰς ἐργασίας τὰς σωματικὰς καὶ πνευματικάς. Ἂν δὲ καὶ ὁ συγγραφεὺς οὐδένα λόγον ποιῆται περὶ τῆς φύσεως τῶν ὀνείρων, ἀποδείκνυται ὅμως ἐκ ταύτης τῆς ἀσαφῶς πως παρασταθείσης ἐνεργείας τῆς ψυχῆς ἡ οὐσία τούτων. Διὸ κατόπιν λέγει ὅτι, ὅστις ὀρθῶς ταῦτα δύναται νὰ κρίνῃ, μέγα μέρος τῆς σοφίας κατέχει· «ὅστις οὖν ἐπίσταται κρίνειν ὀρθῶς ταῦτα, μέγα μέρος ἐπίσταται σοφίας». Ἐκ ταύτης δὲ τῆς ἐξηγήσεως ἠδύνατο νὰ νομίσῃ ὅτι τὰ ὄνειρα οὐδὲν ἄλλο εἰσὶ ἢ φυσικόν τι φαινόμενον τῆς ψυχῆς ἐνεργούσης. Ἀλλ' ὅμως ἐκ τῶν ἑπομένων ἐξάγεται ὅτι ὁ Ἱπποκράτης τὰ ὄνειρα ἐν μέρει ἀπεδέχετο ὡς ἐμφανιζόμενα κατὰ θείαν τινὰ παραχώρησιν ἤτοι ὡς θείας ἐπιπνοίας, δι' ὧν προαγγέλλονται γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἄνευ τῆς συνεργείας τῶν ἐνυπνιαζόντων συμβαίνουσιν. Ἀποφαίνεται δὲ περὶ τούτων ὡς ἑξῆς· «ὁπόσα μὲν οὖν τῶν ἐνυπνίων θεῖά ἐστι καὶ προσημαίνει τινὰ συμβησόμενα ἢ πόλεσιν ἢ τῷ ἰδιώτῃ λαῷ ἢ κακὰ ἢ ἀγαθὰ μὴ δι' αὐτῶν ἁμαρτίαν εἰσὶν οἳ κρίνουσι περὶ τῶν τοιούτων ἀκριβῆ τέχνην ἔχοντες». Ἀλλὰ περὶ τῶν θείων τούτων ὀνείρων οὐδὲν ἕτερον ἀποφαίνεται, ἐνῷ ἐξ ὧν αὐτὸς λέγει περὶ τῆς σημασίας τῶν ὀνείρων ὡς πρὸς τὴν διάγνωσιν τῆς σωματικῆς καταστάσεως βλέπομεν αὐτὸν δοξάζοντα ὅτι ταῦτα ἐμφανίζονται τῷ κοιμωμένῳ ἕνεκα τῆς ἐπηρείας τῆς σωματικῆς καταστάσεως ἐπὶ τῆς ψυχῆς καὶ ὅτι ὁσάκις τις ὀνειρώττῃ ἀναλόγως πρὸς τὰς καθ' ἡμέραν αὐτοῦ ἐνασχολήσεις καλῶς ἔχει. Διὸ λέγει : «ὑγείην γὰρ σημαίνει, διότι ἡ ψυχὴ παραμένει ἐν τοῖς ἡμερινοῖσι βουλεύμασιν, οὔτε πλησμονῇ τινι κρατηθεῖσα οὔτε κενώσει οὔτε ἄλλῳ οὐδενὶ ἔξωθεν προσπεσόντι· ὅταν δὲ πρὸς τὰς ἡμερινὰς πράξεις ὑπεναντιῶται τὰ ἐνύπνια καὶ ἐγγίγνηται περὶ αὐτέων ἡ μάχη, ἡνίκα ἂν τοῦτο συμβαίνῃ, ταραχὴν σημαίνει ἐν τῷ σώματι». Πρὸς τούτοις δὲ φαίνεται παραδεχόμενος ὅτι τὰ ὄνειρα ὑγιῶς ἔχοντος τοῦ σώματος ἀποτελοῦσιν ἀπήχησίν τινα τῆς ψυχῆς, μὴ κωλυομένης κατὰ τὰς ἐνεργείας της· αἱ δὲ τοῦ σώματος διαταράξεις καὶ αὐτὴν τὴν ἐνέργειαν τῆς ψυχῆς παρεμποδίζουσι καὶ καταταράττουσι,τὰς ὁποίας ἡ ψυχὴ ὡς προσημαινούσας ἀσθένειαν ἀναγνωρίζει· λέγει δὲ καὶ περὶ τούτων ὡς ἑξῆς· «ὅ,τι δ' ἂν τούτων οὐρανίοισιν ἐφέζεσθαιδόξει σοι καθαρὸν καὶ ὑγρὸν ἰόν, ὑγιαίνειν σημαίνει, διότι ἐκ τοῦ αἰθέρος εἰς τὸν ἄνθρωπον κατελθόν ἐστι· τοιοῦτον δὲ καὶ ἡ ψυχὴ ὁρᾷ οἷον περ εἰσέλθῃ· ὅ,τι δ' ἂν μέλαν ᾖ καὶ μὴ καθαρὸν μηδ' ἀφανὲς νοῦσον σημαίνει οὔτε διὰ πλησμονὴν οὔτε διὰ κένωσιν ἀλλ' ἔξωθεν ἐπαγωγῇ». Ποίαν δὲ τέλος ἀξίαν ἀπεδίδω ὁ Ἱπποκράτης εἰς τὴν προφητικὴν δύναμιν τῶν ὀνείρων, δὲν διακρίνεται ἀκριβῶς, καὶ τεκμαίρε-

ται ἐκ τοῦ Γαληνοῦ τάδε λέγοντος περὶ Ἱπποκράτους : «ἔνιοι δὲ καὶ ὀνειροπόλους ἐν τοῖς μάντεσι καταλέγουσιν, ἀλλ' ὅτι Ἱπποκράτης τοὺς οἰωνιστὰς μόνους ὀνομάζει μάντεις».

Ἕτερος δὲ Ἀσκληπιάδης ζήσας ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ πρώτου βασιλέως Πτολεμαίου ὁ Ἡρόφιλος διακρίνει τρία εἴδη ὀνείρων· τὰ θεόπεμπτα, τὰ φυσικά, ἅπερ φαίνονται, τῆς ψυχῆς φανταζομένης τὴν εἰκόνα παντὸς χρησίμου ἑαυτῇ, καὶ τὰ ἀνάμικτα, καὶ τὰ ὁποῖα καθ' ἑαυτὰ διὰ τῆς παρεμπτώσεως ἰνδαλμάτων εἰς τὴν ψυχὴν παράγονται, ὁσάκις ὁρῶμεν, ὅπερ ἐπιθυμοῦμεν. Περὶ τούτου ὁ Πλούταρχος διαρρήδην λέγει· (de plac. V, 2, 3). «Ἡρόφιλος τοὺς ὀνείρους τοὺς θεοπνεύστους κατ' ἀνάγκην γίγνεσθαι, τοὺς δὲ φυσικοὺς ἀνειδωλοποιουμένης ψυχῆς τὸ συμφέρον αὐτῇ καὶ τὸ πρὸς τούτοις ἐσόμενον· τοὺς δὲ συγκραματικοὺς ἐκ τοῦ αὐτομάτου κατ' εἰδώλων πρόσπτωσιν, ὅταν ἃ βουλόμεθα βλέπωμεν, ὡς ἐπὶ τῶν τὰς ἐρωμένας ἔχειν οἰομένων ἐν ὕπνῳ γίγνεται». Σαφῆ ὅμως θεωρίαν ἐκ τῆς συντόμου ταύτης μαρτυρίας περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς διαιρέσεως ταύτης δὲν δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν, ἂν καὶ φαίνηται ἐκ τῶν προειρημένων, ὅτι τὰ ὄνειρα ἐν μέρει μὲν ἔξωθεν προέρχονται, ἐν μέρει δὲ ὑπ' αὐτῆς τῆς ψυχῆς παράγονται, καὶ ἐν μέρει τέλος ἀποτελούμενα ἐκ τῆς ἀναμίξεως ἀμφοτέρων. Ποίαν δὲ σχέσιν εἶχον πρὸς τὴν κατάστασιν τοῦ σώματος οὐδὲν λέγει καὶ ἰατρὸς ὤν.

Ὁ Γαληνὸς τέλος ἀποφαίνεται ὅτι τὰ ὄνειρα κατάστασίν τινα τοῦ σώματος προμηνύουσι. «Τὸ ἐνύπνιον, λέγει, ἐνδείκνυται ἡμῖν διάθεσιν τοῦ σώματος». Ἐντεῦθεν δὲ ἐξαρτῶνται κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῆς προσλαμβανομένης ἐν τῷ σώματι τροφῆς καὶ ἐκ τοῦ χρόνου. Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν σωματικῶν καταστάσεών εἰσι καὶ αἱ τῆς ψυχῆς, ἃς ἐμποιοῦσιν αὐτὰ τὰ ὄνειρα, καθόσον ταῦτα ἀναφέρονται πρὸς ὅ,τι καθ' ἡμέραν πράττομεν καὶ διανοούμεθα (σελ. 833). Λέγει δέ : «ἐπεὶ δ' ἐν τοῖς ὕπνοις οὐκ ἐπὶ ταῖς τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ διαθέσεσι φαντάζεται μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν συνήθων ἡμῖν πραττομένων ὁσημέραι, ἔνια δὲ ἐξ ὧν πεφροντίκαμεν». Τέλος δὲ προστίθησιν ὅτι τινὰ τῶν ὀνείρων, ὡς ἡ πεῖρα μαρτυρεῖ, προμαντεύονται τὸ μέλλον. «Καὶ δή τινα μαντικῶς ὑπ' αὐτῆς προδηλοῦντα, καὶ γὰρ τοῦτο τῇ πείρᾳ μαρτυρεῖται». Οὕτω δ' ἐνταῦθα καταλήγει καὶ ἡ ἱστορία περὶ τῆς σημασίας τῶν ὀνείρων, καθ' ἃ καὶ οἱ ἐξοχώτατοι ἐφρόνουν.

Νῦν δὲ ἀναθεωροῦντες ἐπ' ὀλίγον τὰ ἀνωτέρω παρατηροῦμεν ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ τούτων ἔρευνα δὲν ἠδυνήθη νὰ ὑπερβῇ στενόν τινα κύκλον θεωριῶν, τὰς ὁποίας σχεδὸν τὰς αὐτὰς βλέπομεν οἱονεὶ περιοδικῶς ἀναφαινομένας, καὶ μόνον ἐφ' ὡρισμένων περιστάσεων καὶ μεμονωμένων

ἐτόλμησε νὰ θίξῃ τὴν θείαν τῶν ὀνείρων φύσιν καὶ τὴν προφητικὴν αὐτῶν δύναμιν. Τοὐναντίον ὅμως συμβαίνει ἐν τῷ λαῷ· οὗτος ἔφερεν ἐν ἑαυτῷ βαθέως ἐρριζωμένην τὴν πίστιν εἰς τὴν προφητικὴν δύναμιν τῶν ὀνείρων, ἥτις σὺν τῷ χρόνῳ ἀναπτυσσομένη ἀπετέλεσε μέρος ἀδιάσπαστον τῆς θρησκευτικῆς πίστεως. Τὸ φαινόμενον δὲ τοῦτο εἶνε ἴσως εὐνόητον, καθόσον διετέλει ἀπολύτως ὑπὸ τὴν μυστηριώδη ἐντύπωσιν, ὅτι εἶνε ἀδύνατον φυσικῶς νὰ ἐξηγηθῶσι τὰ ὄνειρα. Διὸ καὶ προσευχόμενοι ἐδέοντο νὰ ἐπιπέμψωσιν αὐτοῖς οἱ θεοὶ προφητικὰ ὄνειρα. Ἡ ἐπιθυμία δὲ αὐτῶν πρὸ πάντων ἱκανοποιήθη ὑπὸ τῶν μαντείων τῶν ἐγκοιμωμένων, ἅπερ κυρίως εὑρίσκοντο ἐν τοῖς ναοῖς τῶν χθονίων θεῶν, εἰς τὰ ὁποῖα προσερχόμενοι οἱ ἔχοντες ἀνάγκην χρησμοῦ ἐνεκοιμῶντο ἐν αὐτοῖς, ὅπως διὰ τῶν θεοπέμπτων ὀνείρων διαγνώσωσι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἀπέχοντες δὲ νὰ μακρολογήσωμεν περὶ τῆς ποικίλης χρήσεως τοῦ ἔθους τούτου, περὶ οὗ ὁ Γερμανὸς ἀρχαιολόγος Schömann πολὺν καὶ ἀκριβῆ λόγον ποιεῖται, ὡς ἀποπλανώμενος εἰς ξένας χώρας, παρατηροῦμεν μόνον ὅτι μεγίστην σπουδαιότητα ἐκτήσαντο ναοί τινες ὡρισμένοι τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τοῦ Σεράπιδος, ἔνθα ἐδίδοντο τοῖς ἀσθενέσιν ἐγκοιμωμένοις καὶ φάρμακα κατ' ὄναρ πρὸς ἀποτροπὴν τῶν νόσων. Τοιαῦται δὲ διατάξεις διεφυλάσσοντο καὶ πρὸς μεταγενεστέραν χρῆσιν, καὶ τούτου ἕνεκα οἵ τε ἱερεῖς τῶν ναῶν καὶ ἄλλοι ἰδιῶται συνέλεγον ταύτας. Τελευτῶντες δὲ βλέπομεν σαφῶς ὅτι ἐνῷ ὁ ἀπαίδευτος ὑπὸ τῆς πίστεως μᾶλλον κινούμενος καὶ τὸ μυστηριῶδες πάντοτε ἐν τῷ βίῳ του πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων ἀποδέχεται τὴν θεότητα τῶν ὀνείρων ἐν τῇ προφητικῇ αὐτῶν δυνάμει ἐκδηλουμένην, καὶ ὁ ψυχρὸς ἐπιστήμων, εἰ καὶ τὰ πάντα ὀρθοτομεῖ διὰ μόνου τοῦ λόγου καὶ σχεδὸν πάντοτε πρὸς τὴν πιθανότητα ἀποκλίνει ἢ καὶ πρὸς τὴν ἀπιστίαν, ὅταν οὗτος λίαν ἐγωϊστικῶς κρίνῃ τὸν κόσμον καὶ μάλιστα τὰ ψυχολογικὰ φαινόμενα, κατορθοῖ τέλος ν' ἀποθεώσῃ ἑαυτὸν ἀρνούμενος ἐν τῇ συνειδήσει του καὶ ἕτερον κόσμον, καὶ νὰ ἐκριζώσῃ ἐκ τοῦ ἀειθαλοῦς αὐτοῦ ψυχικοῦ παραδείσου τὸ εὐωδέστατον καὶ περικαλλέστατον τῶν ἀνθέων τὴν πίστιν, καὶ ὁ τοιοῦτος λέγομεν καὶ ἀμφιταλαντευόμενος τέλος δὲν δύναται τὰ ὑπὸ τῆς πείρας τοὐλάχιστον μαρτυρούμενα νὰ καταπολεμήσῃ. Ἀλλὰ τὴν προφητικὴν δύναμιν τῶν ὀνείρων ἐν αὐτῇ τῇ οὐσίᾳ τῶν ὀνείρων δέον νὰ ζητήσωμεν ἢ ἀλλαχοῦ; περὶ τούτου ἐφεξῆς.

Β'.

Διερχόμενοι, ἐν τοῖς προηγουμένοις συντόμως τὰς διαφόρους περὶ

ὀνείρων γνώμας τῶν ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἀκμασάντων φιλοσοφικῶν συστημάτων καὶ εἶτα τὰς τῶν Ἀσκληπιαδῶν εἴδομεν τελευτῶντες, ὅτι παρὰ τῷ λαῷ παρέμεινεν ἤδη βαθέως ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἐρριζωμένη ἡ πίστις εἰς τὴν μαντικὴν τῶν ὀνείρων δύναμιν. Πρὸς δὲ ὅτι οὐδαμῶς ἐξήρκεσεν ἡ ἐπιστημονικὴ τούτων ἔρευνα κατὰ τὸ πλεῖστον αἴρουσα ἀπ' αὐτῶν τὴν προφητικὴν ἰδιότητα, νὰ συνάρῃ καὶ τοῦ λαοῦ τὴν πίστιν, ἂν καὶ αὕτη ἐν οὐκ ὀλίγοις τοὐλάχιστον ὀνείροις ἐπαληθεύουσα παρενέβαλε πρὸς ἐξήγησιν τῶν θεῶν τὴν μεσολάβησιν εἴτε καὶ ἄλλους λόγους ἐπενόησε. Κατεφάνη δὲ τέλος ὅτι οὐδεμία ὑπέκειτο ἀπορία ἢ ἀμφιβολία περὶ τῆς δυνάμεως ταύτης τῶν ὀνείρων, ἀλλ' ἔδει πρὸ πάντων νὰ τραπῶσιν ἐπὶ τὴν ἔρευναν τοῦ λόγου ταύτης, ἂν δηλ. ἐξ αὐτῆς τῆς οὐσίας καὶ φύσεως τῶν ὀνείρων πηγάζῃ ἡ ἰδιότης αὕτη ἢ ἀλλαχόθεν. Ἀναζητοῦντες λοιπὸν οἱ ἀρχαῖοι τὸν λόγον τῆς προφητικῆς τῶν ὀνείρων δυνάμεως, ἠναγκάζετο ἕκαστος, καθ' ἣν ἐμόρφωσε περὶ τούτων θεωρίαν, νὰ προβάλῃ ἑαυτῷ διαφόρους λόγους πρὸς λύσιν τοῦ φαινομένου. Καὶ ἐνταῦθα οἱ μὲν ὑπολαμβάνοντες τὰ ὄνειρα ὡς παραστάσεις ἁπλᾶς τοῦ πνεύματος, ἃς αὐτὸ κέκτηται ὡς διατελοῦν ἐν σχέσει τινὶ ἀναγκαίᾳ πρὸς τὸν λοιπὸν πνευματικὸν κόσμον, ἡρμήνευον τὴν ἐπαλήθευσιν τῶν ὀνείρων ἐξαρτῶντες αὐτὴν ἐκ τῆς ὀρθότητος ἢ ἀληθείας τῶν παραστάσεων. Ὅσῳ δὲ μᾶλλον τὸ πνεῦμα ἀπαλλασσόμενον τῶν ἔξω δεσμῶν καὶ ἰδίως τῶν σωματικῶν ἐπιδράσεων ὑψοῦτο ἀνενόχλητον εἰς καθαρὰς ἐποπτείας, τοσούτῳ μᾶλλον ἐναργεστέρα καὶ ἀληθεστέρα ἀπέβαινεν ἡ εἰκών, ἧς συνείδησιν ἐλάμβανεν ὁ ὀνειρώττων καὶ ἐντεῦθεν τέλος τὸ ὄνειρον μείζονος μετεῖχεν ἀληθείας, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Κικέρων. (Cic. de. div. 1, 51). Ἐντεῦθεν δὲ ἔχει τὸν λόγον καὶ ἡ προμνημονευθεῖσα ἤδη αὐστηρὰ τῶν Πυθαγορείων ἐπιταγὴ πρὸς ἐξάσκησιν σωματικῆς ἐγκρατείας, διότι οὕτως ἡ ψυχὴ καθίσταται ἐπιτηδειοτέρα πρὸς τὸ ὁρᾶν ἀληθῆ ὄνειρα. Ἀλλὰ καὶ ἡ γνώμη τοῦ Πλάτωνος καὶ ἐν μέρει τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν περιπατητικῶν, ὡς εἴδομεν, ἐπὶ τῆς θεωρίας ταύτης στηρίζεται. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ δὲ λόγου, ὡς φαίνεται, ἐξηγεῖται καὶ ἡ μεγάλως διαδοθεῖσα ἰδέα, ὅτι ἡ ἀλήθεια τῶν ὀνείρων οὐσιωδῶς ἐξαρτᾶται ἔκ τινος ἐξωτερικῆς ἐπενεργείας, εἰς ἣν ὑπόκειται ὁ ὀνειρώττων. Τὰ ὄνειρα δῆλον ὅτι, ἅπερ τις βλέπει ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς ἀρχομένης, ἐνομίζοντο ἄπιστα καὶ ἀμφίβολα, ἐν μέρει μὲν διότι ἡ ἔξωθεν ἡσυχία λείπει, ἐν μέρει δὲ διότι ὁ ἐδεσμάτων καὶ ποτῶν πεπληρωμένος στόμαχος δὲν ἐπιτρέπει εἰς τὴν ψυχήν, ὅπως ἀνακτήσηται τὴν ἀναγκαίαν ἐλευθερίαν καὶ καθαριότητα· ἴσως δὲ καὶ διότι ἐπιστεύετο, ὅτι ἐν τῇ ἀρχῇ

τοῦ ὕπνου αἱ πρὸ μικροῦ παραχθεῖσαι ἐν τῇ ψυχῇ ἐντυπώσεις δὲν ἀπεσβέσθησαν ἔτι. Ὁ Πλίνιος περὶ τούτου λέγει· (Φυσλ. Ἱστορ. X. 211) a vino et a cibis proxuma atque in redormitione vana esse visa prope convenit· ἤτοι τὰ ἐγγύτατα τῷ οἴνῳ καὶ τῇ τροφῇ ἐνύπνια συμβαίνει καὶ καθ' ὕπνον κενὰ εἶναι. Ὁ δὲ Γαληνὸς (VI. 832) λέγει «δεῖ δὲ καὶ καιρῷ καὶ τῇ ληφθείσῃ τροφῇ προσέχειν». Τοὐναντίον δὲ τὰ περὶ μέσας νύκτας ὁρώμενα ἢ περὶ τὴν αὐγὴν ἐνομίζοντο ὡς τ'ἀληθέστατα. Ὁ Ὅμηρος περὶ τῆς κρατούσης ταύτης γνώμης σαφῶς ἀποφαίνεται διὰ τῶν ἑξῆς ('Οδ. δ. 841) : «ὡς οἱ ἐναργὲς ὄνειρον ἐπέσοντο νυκτὸς ἀμολγῷ», ἤτοι περὶ τὸ λυκαυγές. Ὁ δὲ Μόσχος ὁ ἐκ Συρακουσῶν ποιητὴς εἰδυλλίων ἐπιφέρει τάδε· «νυκτὸς ὅτε τρίτατον λάχος ἵσταται ἐγγύθι δὲ ἠώς, εἶτα καὶ ἀτρακέων ποιμαίνεται ἔθνος ὀνείρων». Τὰ αὐτὰ δὲ καὶ ὁ Ὁράτιος καὶ Ὀβίδιος καὶ Τερτυλλιανὸς πρεσβεύουσι περὶ τῆς ἀληθείας τῶν ὀνείρων, καθ'ὅσον ταῦτα τῆς ἡμέρας ἢ τῆς νυκτὸς ἐμφανίζονται. Ὁ Ὁράτιος λέγει post mediam noctem visus, cum somnia vera· μετὰ μέσας νύκτας τὰ φαντάσματα, ἐπεὶ ἀληθῆ ἐστι τὰ ἐνύπνια. Ἐντεῦθεν δὲ δέον νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψει καὶ τὴν ἐπήρειαν τὴν ἐκ τῶν διαφόρων τοῦ ἔτους ὡρῶν προερχομένην, διότι οἱ ἀρχαῖοι ἐπίστευον, ὅτι τὰ ὄνειρα τοῦ μὲν χειμῶνος καθόλου εἶνε ἀπατηλά, τοῦ δὲ ἔαρος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀληθινὰ καὶ ταῦτα εἴτε διότι ἡ γεῦσις τῶν καρπῶν τοῦ φθινοπώρου διαταράττει κατ' ἐπίδρασιν τὴν γαλήνην τῆς ψυχῆς, εἴτε διότι οἱ διάφοροι καιροὶ τοῦ ἔτους ἀλλοίως ἐπενεργοῦσιν ἐπὶ τῆς ψυχῆς. Ὁ Ἀλκίφρων, ἕλλην σοφιστὴς τοῦ τρίτου μ. X. αἰῶνος (Ἐπιϛ. Γ', 10) λέγει ὅτι : «ἀνεγειρόμενος περιχαρὴς ἦν ἐγώ, εὐθύμιον δὲ ποιησάμενος τοὺς φυλλοχόους μῆνας ἱστάναι, ἔγνων εἶναι τὰ ἐνύπνια ψευδέστατα». Καὶ ὁ Πλούταρχος ὡσαύτως τάδε λέγει· «τὸ λεγόμενον περὶ τῶν ἐνυπνίων ὥς ἐστιν ἀβέβαια καὶ ψευδῆ μάλιστα περὶ τοὺς φυλλοχόους»· περαιτέρω δὲ αὖθις διὰ πολλῶν πραγματεύεται τὸ διὰ τί τοῖς φθινοπωρινοῖς ἐνυπνίοις ἥκιστα πιστεύομεν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ θέσις τοῦ κοιμωμένου ἔχει ἐπήρειαν ἐπὶ τῆς καθαριότητος τῶν ἐνυπνίων, ὡς ὁ Τερτυλλιανὸς μαρτυρεῖ λέγων : Iten ex ipsius quiëtis situ, si neque resupinus, neque dextere latere decumbat neque corresupinatis in ternis quasi refusis loculis statio sensuum fluïtet aut compressu jecoris anosina sit mortis.=Καὶ ἐκ τῆς θέσεως αὐτοῦ ἡσυχάζοντος εἰ κατάκειται μήτε ὕπτιος κατακλιθεὶς μήτε τῇ δεξιᾷ πλευρᾷ μὴ τῶν ἔνδον ἅμα ὑπτιαζόντων, ὡσπερεὶ τόπων ἐκχύτων, ἡ στάσις τῶν αἰσθήσεων κυμαινέτω ἢ τῇ συνθλίψει τοῦ ἥπατος ἔστω

συνάγχη (ἤτοι φλεγμονὴ τῶν ἐσωτερικῶν μυῶν τοῦ φάρυγγος). Οἱ δὲ διορῶντες ἐν τοῖς ὀνείροις ἄμεσον τῶν θεῶν ἀνακοίνωσιν ἐκτός γε τῆς ἰδιαζούσης περιπτώσεως, καθ' ἣν οἱ θεοὶ σκοπίμως δι' ἀπατηλῶν ὀνείρων ἠπάτων τοὺς ἀδίκως καὶ ὑβριστικῶς φερομένους, ἐπίστευον ὅτι ἡ ἀλήθεια ἢ τὸ ψεῦδος δὲν ἀπέρρεεν ἐξ αὐτῶν τῶν ὀνείρων, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐλλιποῦς αὐτῶν ἀντιλήψεως, καὶ τὴν ἑρμηνείαν καὶ τὴν γνώμην ταύτην ἠσπάζοντο μάλιστα οἱ Στωϊκοί. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἀπατηλῶν ὀνείρων μαρτυρεῖ ὁ Ὅμηρος, ὅστις ὡς γνωστὸν ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς Β'. Ραψῳδίας παρίστησι τὸν Ἀγαμέμνονα ψευδῶς ἐνυπνιασθέντα καὶ δεινὰ ἐντεῦθεν παθόντα. Περὶ τῆς ἑτέρας γνώμης λέγει ὁ Κικέρων· (1, 52 de dev.), male conjecta maleque interpreteta falsa sunt: ἤτοι τὰ κακῶς παρασταθέντα καὶ μὴ ὀρθῶς ἑρμηνευθέντα ψευδῆ εἰσιν. Ἡ δὲ γνώμη τοῦ Δημοκρίτου ὅτι ἡ βεβαιότης τῶν ὀνείρων εἶνε μείζων ἢ ἐλάσσων, καθ' ὅσον τὰ εἴδωλα τὰ ὁποῖα αὐτὸς δοξάζει ὅτι ἔξωθεν εἰσδύουσιν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ κοιμωμένου, ἐν τάξει τινὶ καὶ καθαριότητι ἢ ἀσαφείᾳ καὶ ἀταξίᾳ ἐμφανίζονται τῷ ὀνειρευομένῳ, δυνατὸν νὰ παρέλθωμεν ταύτην ἐν σιγῇ, διότι ἐλαχίστους ἔσχε τοὺς ὀπαδούς.

Αὗται δὲ αἱ θεωρίαι αἱ διαφόρως ἐξηγοῦσαι τὴν ἐπαλήθευσιν ἢ μὴ τῶν ὀνείρων, ἔδει νὰ καταλήξωσιν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ σημασία τῶν ὀνείρων οὐχὶ καθ' ὅλας τὰς περιστάσεις καὶ καθ' ἑαυτὴν εἶνε σαφής, οὐδὲ κατανοεῖται ἄνευ ἑτέρων βοηθημάτων, ἀλλ' ὅτι πρὸς κατανόησιν αὐτῶν χρήζει τις πρὸ πάντων κριτικῆς ἑρμηνείας, δι' ἧς ἀποχωρίζονται τὰ σημαντικὰ τῶν ἀσημάντων· πρὸς τούτοις δὲ ἐπιστεύετο, ὅπερ ἐστὶ καὶ τὸ σπουδαιότατον, ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν ὀνείρων παριστῶσι πράγματα, τὰ ὁποῖα οὐδέποτε δύνανται παρομοίως νὰ πραγματοποιηθῶσιν. Ὥστε ὁ ἀποδίδων εἰς τὰ τοιαῦτα προφητικὴν δύναμιν ἔβλεπεν ἑαυτὸν ἠναγκασμένον νὰ παραδεχθῇ, ὅτι ταῦτα ὑπὸ μορφὴν εἰκόνος ἢ ἀλληγορίας τεκμαίρονται τὰ μέλλοντα ἀληθῶς νὰ συμβῶσι. Τὰ ὄνειρα λοιπὸν χρήζουσι τὸ πρῶτον αὐστηρᾶς ἑρμηνείας, ὁσάκις τις διετέλει ἐν ἀβεβαιότητι, ἂν τὸ ὄνειρον εἶδεν ἀκριβῶς κατὰ τὸ περιεχόμενον ἤτοι τὴν οὐσίαν, ἢ εἰκονικῶς, ἔπειτα δὲ βεβαιούμενος περὶ τοῦ δευτέρου ἔδει νὰ ἐξακριβώσῃ τὰ ὑπὸ τῆς εἰκόνος σημαινόμενα ἀλληγορικῶς. Τοιαύτη δὲ ἐξήγησις τούτων ἐδεῖτο ὡρισμένων γνώσεων καὶ μάλιστα ἀναλόγως τῆς θεωρίας, ἣν εἶχεν ἕκαστος καθόλου περὶ ὀνείρων· ἠδύνατο δὲ ν' ἀποδώσῃ τὴν πρόσκτησιν ταύτην εἴτε εἰς θείαν ἔμπνευσιν εἴτε εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν περὶ τῆς φύσεως τούτων ἔρευναν εἴτε τέλος καὶ εἰς τὴν πεῖραν· Ὁ Κικέρων περὶ τούτου λέγει τάδε (de dev. 11, 60): Aut enim di-

vina vis quaedam consulens nobis somniorum significationes facit, aut conjectura ex quadam convenientia et conjuctione naturae, quam vocant συμπάθειαν, quid cuique rei conveniat ex somniis et quid quamquam rem sequatar intelligant aut eorum neutrum est sed quae, dam observatio constans atque diuturna, quum quid visum secundum quiëtum est, quid evenire et quid sequi soleat : ἤτοι ἢ γάρ τις θεία δύναμις μεριμνῶσα περὶ ἡμῶν ὀνείροις ὑποσημαίνεται, ἢ εἰκάζοντες ἔκ τινος ἁρμονίας καὶ συγγενείας τῆς φύσεως, ἣν καλοῦσι συμπάθειαν, ὅτι ἐν τῶν ἐνυπνίων οἵῳ δήποτε πράγματι συγγενὲς τυγχάνῃ καὶ τούτῳ ἕπηται ἐννοοῦσιν, ἢ οὐδέτερον τούτων ἐστίν, ἀλλὰ παρατήρησίς τις εὐσταθὴς καὶ μεθημερινή. κτλ. Ἡ πρώτη τῶν γνωμῶν τούτων φαίνεται ὑπάρξασα καὶ ἡ ἀρχαιοτέρα, διότι καὶ ἐν τοῖς παναρχαίοις ἤδη χρόνοις ἐπίστευον περὶ τῶν ὀνειροκριτῶν ὡς καὶ περὶ τῶν ἄλλων μάντεων, ὅτι τὴν τέχνην ταύτην ἐχαρίσαντο τοῖς ἀνθρώποις ὡς δῶρον οἱ θεοί. Διὸ καὶ ἀπαντῶμεν ἐν τοῖς μύθοις τὴν ἀρχὴν τῆς ὀνειρομαντείας εἴς τινα θεὸν ἢ τοὐλάχιστον εἰς ἥρωα. Ἡ παράδοσις λέγει ὅτι ἡ Οἰνόη μαινάς τις τὴν τέχνην ταύτην ἐδιδάχθη παρὰ τῆς Ρέας, κατ' ἄλλην δὲ φήμην ὁ Ἀμφικτίων ἐγένετο ὁ ἐξευρετὴς ταύτης. Ὁ δὲ Ἀμφιάραος λέγεται ὅτι ἔτυχε θείων τιμῶν, διότι κατεῖχε τὴν τέχνην τοῦ ἐξηγεῖσθαι τὰ ὄνειρα, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Παυσανίας (1, 34): «δοκῶ δὲ Ἀμφιάραον ὀνειράτων διακρίσει μάλιστα προακεῖσθαι, δῆλον δέ, ἡνίκα ἐνομίσθη θεὸς δι' ὀνειράτων μαντικὴν καταστησάμενος». Τὴν γνῶσιν δὲ ταύτην εὐγνωμόνως ἐπέδιδον εἰς τὸν εὖ φρονοῦντα ἑαυτοῖς Ἀπόλλωνα, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ Ὁμήρου (Α'. 244). Ὁ δὲ Αἰσχύλος ἐν τῷ δράματι «Προμηθεὺς δεσμώτης», ἐπιτρέπει εἰς τὸν Τιτᾶνα τὸν ὁμώνυμον ἥρωα νὰ σεμνύνηται ὅτι πρῶτος ἐξήσκησεν τὴν μαντικὴν τέχνην τῶν ὀνείρων ὅπως καὶ ἄλλα εἴδη μαντικῆς λέγων ὅτι «κἄκρινα πρῶτος ἐξ ὀνειράτων, ἃ χρὴ ὕπαρ γενέσθαι». Ὁ δ' Ὅμηρος κατατάσσει τοὺς ὀνειροπόλους ἐν τῇ αὐτῇ βαθμῖδι πρὸς τοὺς μάντεις, οἵτινες ἐνομίζοντο θεόληπτοι· λέγει δὲ (Ἰλ. 4. 148), υἱέας Εὐρυδάμαντος ὀνειροπόλοιο γέροντος τοῖς οὐκ ἐρχομένοις ὁ γέρων ἐκρίνατ' ὀνείροις». Ἐπειδὴ δὲ προϊόντος τοῦ χρόνου ἡ ὀνειροκριτικὴ οὐκέτι ἐτιμᾶτο ὡς τὰ ἄλλα εἴδη τῆς μαντικῆς, ὧν χρῆσιν καὶ ἡ πολιτεία, ὡς ἐν τῇ ἀρχῇ εἴδομεν, ἐποιεῖτο, ἀπώλεσε κατ' ὀλίγον τὴν θείαν αὐτῆς ἰδιότητα, πιστευομένη μόνον ἡ ἐξασκουμένη ὑπὸ τῶν ἱερέων, οἵτινες διέτριβον ἐν τοῖς ὀνειρομαντείοις.

Ἀλλὰ πρὸς τῇ μεγάλῃ σπουδαιότητι, ἥτις ἐν τῷ κατ' ἰδίαν βίῳ καθόλου ἀπεδίδετο εἰς τὰ ὄνειρα, ἡ ὀνειροκριτικὴ καὶ ἀνθρωπίνη τέχνη,

πρὸς ἐξάσκησιν τῆς ὁποίας δὲν ἦτο ἀναγκαία θεία τις ἔμπνευσις, ἀλλ' ἀκριβὴς καὶ σαφὴς γνῶσις πάσης περιστάσεως καὶ σχέσεως τῶν ὀνείρων, ὡς τοιαύτη ἀπέλαυε διαρκῶς μεγάλης τιμῆς. Ἠδύνατο δὲ αὕτη ὡς δεξιότης τις μᾶλλον θεωρουμένη νὰ στηρίζηται ἐπὶ διαφόρων θέσεων, διότι οἱ ὀνειροκρίται ἑκάστοτε ἡρμήνευον τὰ ὄνειρα εἴτε κατά τινα ἐπιστημονικὴν μέθοδον διά τινος προϋποτιθεμένης συναφείας τῶν ὀνείρων πρὸς τὰ ἀληθῆ γεγονότα, τὴν ὁποίαν ἐφαντάζοντο ὅτι ἔχουσι κατανοήσει, ἢ στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς ἐμπειρίας, ἣν ἐκτήσαντο διὰ τῆς παρατηρήσεως τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ταῦτα ἐπραγματοποιοῦντο.

Ἡ πρώτη μέθοδος τοῦ ἑρμηνεύειν τὰ ὄνειρα, ἣν δύναταί τις νὰ ὀνομάσῃ καὶ τὴν ἐντιμοτέραν, διετέλει ἐν μικρᾷ καὶ περιωρισμένῃ χρήσει ἐν τῷ κύκλῳ ἐξασκουμένη, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῆς μαρτυρίας, ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι, ὡς ἐρρήθη, ἐξ ὡρισμένων σημείων ἐγίνωσκον, ἂν τὸ πρόσωπον τὸ καθ' ὕπνον δρώμενον ζῇ ἔτι ἢ τέθνηκεν. Ὁ Πλούταρχος ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ περὶ τοῦ δαιμονίου τοῦ Σωκράτους (de genio Socratis (16) ἐν παρόδῳ λέγει περὶ τῶν Πυθαγορείων τάδε· «ὡς οὖν ἔγνωμεν ἐκ τῶν ὀνείρων τὴν Λύσιδος τελευτὴν (διαγιγνώσκομεν δὲ σημείῳ τινὶ φαινομένῳ κατὰ τοὺς ὕπνους εἴτε τεθνηκότος εἴτε ζῶντος εἴδωλόν ἐστιν) ἔννοια πολλοῖς ὑπεισῆλθεν ὡς ἐπὶ ξένης ὁ Λῦσις ἄν τις κηδεύηται καὶ κινητέον ἐστὶν ἡμῖν, ὅπως ἐκεῖ μεταλάχῃ τῶν νομιζομένων». Ὅτι δὲ καὶ αἱ ἐν τοῖς ἱπποκρατείοις συγγράμμασιν ἀπαντῶσαι ἑρμηνεῖαι στηρίζονται ἐπὶ τοιαύτης μεθόδου, παρετηρήσαμεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω καὶ δὲν εἶνε ἀδύνατον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι καὶ ἐν τοῖς ναοῖς κατὰ παράδοσιν διεσῴζετο παραπλήσιός τις τρόπος ἐπιστημονικὸς πρὸς ἐξήγησιν τῶν ὀνείρων.

Τοὐναντίον δὲ ἡ τὰ μάλιστα ἐξαπλωθεῖσα καὶ συχνότατα ἐν μεγίστῃ χρήσει παρὰ τῷ λαῷ ἐξασκουμένη ὀνειρομαντικὴ τέχνη ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς τελευταίας θεωρίας τῆς προϋποδειχθείσης. Δῆλον ὅτι τὰς ἑρμηνείας ἐκείνας πρὸ πάντων, τὰς ὁποίας ἕκαστος μὴ ὢν ἐξ ἐπαγγέλματος ὀνειροκρίτης ἐπεχείρει νὰ δίδῃ εἰς τὰ ἴδια αὐτοῦ ὄνειρα ἢ καὶ τὰ τῶν φίλων του, ἠδύνατο νὰ στηρίζῃ μόνον ἐπὶ τῆς ἀναλογίας πρὸς ὅ,τι διὰ τῆς πείρας διέγνω καὶ διεφύλαξεν. Ἐκ τῆς τοιαύτης δὲ ἐμπειρίας καθ' ὅσον αὕτη ὁμοιοτρόπως ἐπαναλαμβανομένη κατέστη γενικὸς κανών, ἐσχηματίσθησαν ὡρισμέναι ἀρχαὶ ἰδίως ὡς πρὸς τὴν συμβολικήν, αἵτινες διὰ τῆς ζώσης παραδόσεως εἰς τὴν πίστιν τοῦ λαοῦ μεταφυτευθεῖσαι ἐκέκτηντο καθολικὸν κῦρος ἀνεξέλεγκτον.

Ἐπειδὴ δ' ἕνεκα τῆς ἀπείρου ποικιλίας τῶν μορφῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας τὰ ὄνειρα ἐπιφαίνονται, δὲν ἠδύνατο πᾶς τις τὰ συμπεράσματα

μακροχρονίου πείρας ἀκριβῶς νὰ γιγνώσκῃ, περιήρχετο δὲ ἐντεῦθεν ἕκαστος πολλάκις εἰς ἀμηχανίαν περὶ τὴν ἐξήγησιν, οὐ δυνάμενος καὶ παρὰ τῶν οἰκείων νὰ μάθῃ ἐπαρκῆ ἑρμηνείαν, διὰ ταῦτα κατὰ φυσικὴν ἀνάγκην τὴν καθολικὴν ταύτην τοῦ λαοῦ πίστιν εἰς τὰ ὄνειρα ἐπωφελήθησαν διάφοροι τάξεις ἀνθρώπων, οἵτινες εἴτε ἐξ ἰδιάζοντος ἔρωτος πρὸς τὴν ἀλήθειαν, εἴτε μᾶλλον εἰς τὴν χρηματολογίαν ἀποβλέποντες, μετὰ πολλῶν πόνων ἠγωνίζοντο ν'ἀποβῶσιν ἔμπειροι τῆς ὀνειροκριτικῆς ἢ τοὐλάχιστον ἐπειρῶντο νὰ ἐμπνεύσωσιν εἰς τὸν λαὸν πίστιν, ὅτι κατεῖχον τοιαύτας πρακτικὰς περὶ ὀνείρων γνώσεις, δυνάμενοι ἀποτελεσματικῶς νὰ ὑπηρετῶσι πάντα βουλόμενον νὰ κάμῃ χρῆσιν τῆς τέχνης των. Κατὰ τὴν Αἰγυπτιακὴν τῶν Ἀθηναίων ἐκστρατείαν ἀπαντῶμεν τοιοῦτον ἄνδρα φίλον τοῦ Κίμωνος, καὶ μάλιστα διαρκοῦντος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου τοιοῦτοι ὀνειρομάντεις τὰς διατριβὰς ἐποιοῦντο δημοσίᾳ ἐγγὺς τοῦ Ἰακχείου, ἤτοι τοῦ ἱεροῦ τοῦ Βάκχου βόσκοντες ἐκεῖ κατὰ Πλούταρχον. Ταὐτὸ δὲ συνέβαινε καὶ ἐν ἄλλαις ἑλληνικαῖς πόλεσιν. Ὁ Πλούταρχος ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ Κίμωνος λέγει : «οὕτω δὲ δυσκρίτου τῆς ὄψεως οὔσης, Ἀστύφιλος ὁ Ποσειδωνιάτης μαντικὸς ἀνὴρ καὶ συνήθης τῷ Κίμωνι φράζει θάνατον αὐτῷ προσημαίνειν τὴν ὄψιν». Ὅτι δὲ πάλιν διέτριβον διαρκῶς παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Βάκχου, μαρτυρεῖ ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἀριστείδου, ἐπαγόμενος τάδε· «ὁ δὲ Φαληρεὺς ἐν τῷ Σωκράτει φησὶ μνημονεύειν Ἀριστείδου θυγατριδοῦν εὖ μάλα πένητα Λυσίμαχον, ὃς ἑαυτὸν ἐκ πινακίου τινὸς ὀνειροκριτικοῦ παρὰ τὸ Ἰακχεῖον λεγόμενον καθεζόμενος ἔβοσκεν». Ἀλλ' ὅσῳ μᾶλλον ἠμαυροῦτο ἡ ἀρχαία πίστις τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς θεούς, ἡ δὲ δεισιδαιμονία λυμαινομένη αὐτοὺς κατέφευγεν εἰς τοὺς μάντεις ἢ τοιούτους γόητας ζητοῦσα παρ' αὐτῶν συμβουλὰς καὶ βοήθειαν, ἐπὶ τοσοῦτον καὶ τὸ ἔργον τῶν τοιούτων ὀνειροκριτῶν προήγετο. Κατὰ τὴν δευτέραν δὲ ἑκατονταετηρίδα μετὰ Χριστὸν αἱ ἀγοραὶ τῶν σημαντικωτέρων πόλεων τῆς Ἀσίας, Ἑλλάδος καὶ Ἰταλίας ἐπληροῦντο τοιούτων, οἵτινες συνέρρεον ἰδίᾳ κατὰ τὰς πανηγύρεις, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἀρτεμίδωρος (1 9). Ἀνήκοντες δὲ τὸ γένος εἰς λίαν ταπεινὴν κοινωνικὴν τάξιν ὀλίγον ἐτιμῶντο ὡς καὶ οἱ τοιούτου εἴδους ἀγύρται καὶ θαυματοποιοί, ἐν οἷς καὶ οὗτοι κατετάσσοντο ὡς συνδέοντες τὴν τέχνην των μὲ τοιαύτας γοητείας, καίτοι οὐδαμῶς ἐκωλύοντο πάσης τάξεως ἄνθρωποι ἐν ἀνάγκῃ νὰ ἐξαιτῶνται τὴν βοήθειαν αὐτῶν. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἀσημότητος τοῦ γένους αὐτῶν λέγει ὁ Κικέρων (de dev. 11, 63) ὅτι κατήγοντο ex levissimo et indoctissimo genere. Πρὸς τούτοις δὲ ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἀριστείδου βλέπομεν ὅτι οἱ ἀπόγονοι

αὐτοῦ ἐκ πτωχείας εὗρον καταφύγιον εἰς τὸ τῆς μαντικῆς ἐπάγγελμα, ὅτι δὲ τέλος προσήρχοντο τούτοις οἱ ἀρχαῖοι, μαρτυρεῖ ὁ Θεόφραστος (Χαρ. 16): «καὶ ὅταν ἐνύπνιον ἴδῃ, πορεύεται πρὸς τοὺς ὀνειροκρίτας, πρὸς τοὺς μάντεις, πρὸς τοὺς ὀρνιθοσκόπους ἐρωτήσων τίνι θεῷ ἢ θεᾷ εὔχεσθαι δεῖ». Ὁ δὲ Πλούταρχος λέγει περὶ τῶν δεισιδαιμόνων ὀνειρευομένων, ὅτι δαπανῶσιν εἰς ἀγύρτας καὶ γόητας ἀνθρώπους ἐμπεσόντες. Ὡσαύτως δὲ ὁ Ἀρτεμίδωρος ἐπιμαρτυρεῖ τάδε· «καὶ σφόδρα διαβεβλημένων τῶν ἐν ἀγορᾷ μάντεων, οὓς δὴ προΐκτας καὶ γόητας καὶ βωμολόχους ἀποκαλοῦσιν οἱ σεμνοπροσωποῦντες καὶ τὰς ὀφρῦς ἀνεσπακότες». Ἐμισθοῦντο δὲ αὐτοὺς ἀναλόγως τῆς ἀξίας των· ὁ δὲ συνήθης αὐτῶν μισθὸς ὑπερέβαινε τοὺς δύο ὀβολούς, οὓς ἐδέχετο μόνη ἡ κοινοτάτη τάξις τῶν μάντεων. Ὁ Ἀριστοφάνης ἐν τῇ κωμῳδίᾳ «Σφῆκες» λέγει· «εἶτ' ἐγὼ δοὺς δύο ὀβολὼ μισθώσομαι οὕτω ὑποκρινόμενον σοφῶς ὀνείρατα»· ὁ δὲ Λουκιανὸς ἐν τῷ συμβουλίῳ τῶν Θεῶν λέγει· «μαντεύεται ὁ γενναῖος ἐν ἡλικίᾳ ψευδόμενος τὰ πολλὰ καὶ γοητεύων τοῖν δυοῖν ἕνεκα».

Πρὸ πάντων δὲ λίαν ἐφημίζοντο ὡς περίφημοι τερατοσκόποι καὶ ἐξηγηταὶ ὀνείρων οἱ κάτοικοι τῆς Τελμησσοῦ, πόλεως τῆς Καρίας, περιφήμου καὶ ταύτης καταστάσης ἐν τῇ ἀρχαιότητι διὰ τοὺς μάντεις αὐτῆς, ὁ δὲ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς λέγει (Στρ. 1, 16) ὅτι οἱ Τελμησσεῖς τὴν δι' ὀνείρων μαντικὴν ἐξεπόνησαν· ὁ δὲ Τερτυλιανὸς (de anim. 46) Telmissenses nulla somnia eracuant, imbecillitatem conjectationis incusant=οἱ Τελμησσεῖς οὐδὲν ἐνύπνιον ἀκυροῦσι, τὴν δὲ ἀσθένειαν τῆς εἰκασίας ψήχουσι. Περὶ δὲ τοῦ διασημοτάτου τούτων, τοῦ Ἀριστάνδρου, ὅστις ἠκολούθησε τῷ Ἀλεξάνδρῳ ἐκστρατεύοντι, θέλομεν σημειώσει ἀξιοπαρατήρητά τινα ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ. Βραδύτερον δὲ κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους φαίνεται ὅτι οἱ ἐξ Ἀνατολῆς μάντεις διέπρεπον καὶ ἐπὶ ὀνειρομαντείᾳ, ὡς ὁ Λουκιανὸς περὶ τούτων μαρτυρεῖ: «οἵ τε ἀπὸ τῶν ἄστρων τεκμαιρόμενοι τὸ μέλλον, οἵ τε ἀπὸ τῶν ὀνειράτων, ὥς γε Χαλδαίων παῖδες».

Πρὸ πολλοῦ οἱ ὀνειροκρίται τὴν τέχνην των ἐξασκοῦντες ἐβοηθοῦντο ὑπὸ γραπτῶν σημειώσεων. Μνημονεύεται ἤδη ἀπὸ τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος ὅτι οὗτοι ἐποιοῦντο χρῆσιν πινάκων, τοὺς ὁποίους ὁ Πλούταρχος ὀνομάζει ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἀριστείδου, ἀγυρτικοὺς πίνακας. Περὶ δὲ τῆς ποιότητος τούτων οὐδὲν ὑπεμφαίνεται. Δυνάμεθα δὲ νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ἐν τούτοις περιείχοντο ἴσως ἐν τάξει καὶ συνοπτικῶς τὰ κυριώτατα τῶν ὀνείρων φαινόμενα, ὥστε νὰ δύνανται τὸ ἑκάστοτε ὄνειρον νὰ ὑπαγάγωσιν εἰς ὡρισμένην κατηγορίαν, ἑρμηνεύοντες οὕτω

ταῦτα. Τότε δὲ τὸ πρῶτον ἤρξαντο οἱ περὶ ταῦτα ἀσχολούμενοι νὰ πραγματεύωνται συστηματικῶς καταθέσαντες, οὕτως εἰπεῖν, τὰ θεμέλια τῆς ὀνειρολογίας, ἥτις ὁσημέραι ἔπειτα ἱκανῶς ἀνεπτύσσετο. Ὁ Εὐστάθιος λέγει: «καί εἰσιν ἔγγραφοί τινες τέχναι ὀνειροκριτικαί»· ὁ δὲ Τερτυλλιανὸς (de anim. 46) ἀναφέρει καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν ὡς ἑξῆς· (de anim. 46). Quanti autem comnientetores et attiametores in hanc rem.Artēmon, Antīphon, Strato,Philichōrus, Epichār-mus, Serapion, Cratippus et Dionysius Rhodius, Hermīppus. tota seculi literatura. Ἐκ δὲ τῶν σημειώσεων οὐχὶ τῶν ἀναξίων λόγων τῶν διασωθεισῶν ἐν διαφόροις συγγράμμασιν, ἐξ ὧν φαίνονται οἱ ἀνωτέρω ὑπομνηματισταὶ καὶ βεβαιωταὶ τῶν ὀνείρων, μανθάνομεν ὅτι συλλογαὶ ὀνείρων μεθ' ὑποδείξεως τῆς πραγματώσεως αὐτῶν, ἀπετέλουν τὸ σπουδαιότατον μέρος τῶν τοιούτων συγγραφῶν. Ἐπραγματεύοντο δὲ ταῦτα θεωρητικῶς καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ἐμπειρικῶν γνώσεων ἔδιδον ὀρθὰς ὁδηγίας καὶ μεθόδους πρὸς ἐξήγησιν τῶν ὀνείρων.

Καὶ αὗται δὲ ὑπῆρξαν αἱ περὶ ὀνείρων θεωρίαι ἐν τῇ ἀρχαιότητι, δι' ὧν ἐπειρῶντο ἑκάστοτε νὰ ἐμβαθύνωσιν ἔτι μᾶλλον εἰς τὴν ἐξήγησιν τῆς προφητικότητος αὐτῶν. Ἐν μέσῳ δὲ τῶν ποικίλων τούτων δοξασιῶν, ἡ τὰ μάλιστα κρατοῦσα γνώμη, ἐφ' ὅσον ἤκμαζεν ἅπας ὁ Ἑλληνικὸς βίος, ἦτο ἡ ἀσάλευτος τῶν Ἑλλήνων πίστις, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὡς θεοειδὴς καὶ θεία τις ἀπόμοιρα δύναται ἐν τῇ ψυχικῇ αὐτοῦ ἀγνότητι καὶ καθαριότητι νὰ προμαντεύσηται διὰ τῶν ὀνείρων τὰ μέλλοντα, θείας βουλήσεως διὰ τούτων ἀποκαλυπτομένης. Ἡ τοιαύτη δὲ πίστις τοῦ Ἕλληνος δὲν ἦτο τυφλόν τι αἴσθημα ἀπηλλαγμένον πάσης μελέτης καὶ ἐρεύνης καὶ μὴ φωτιζόμενον ἐντεῦθεν ὑπὸ τοῦ λόγου, ὥστε ἄνευ ἐξετάσεως νὰ πιστεύῃ εἰς ταῦτα. Τοὐναντίον ἐνταῦθα πρὸ παντὸς πρέπει νὰ θαυμάζωμεν τὴν διανοητικὴν ἐλευθερίαν τοῦ Ἕλληνος, ὅστις καὶ συγγενεύων τῷ Ἀνατολίτῃ δὲν ἐξέπεσεν εἰς τὸν μυστικισμὸν καὶ τὴν πνευματικὴν ῥαθυμίαν τοῦ μὲν παρόντος κόσμου καταφρονῶν, δι' ἀχαλινώτου δὲ φαντασίας ἀφιέμενος εἰς ἕτερον κόσμον, ἄμορφον καὶ ἀόριστον καὶ χαώδη, ἀλλ' ἠδυνήθη νὰ συνδυάσῃ ἁρμονικώτερον τὴν πρὸς τὰ θεῖα πίστιν καὶ τὴν διανοητικὴν αὐτοῦ ἐλευθερίαν, παραστήσας αὐτὸ ἐν ταῖς πνευματικαῖς αὐτοῦ ἐνεργείαις διὰ ποικιλωτάτων καὶ καλλιμορφοτάτων καλλιτεχνημάτων. Διὸ καὶ τὸ φαινόμενον τοῦτο τῆς ψυχῆς, καὶ ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ ὡς τὸ ὑπερφυσικὸν ἐπίστευεν, ἐκδηλοῦν οὕτω τὴν πρὸς τὰ θεῖα εὐσέβειάν του, οἱ κατὰ καιροὺς φιλοσοφήσαντες καὶ ἰδίᾳ ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, οἱ ἐξ ὑγιεστέρων ἀρχῶν τὰς ὑψηλὰς αὐτῶν θεωρίας ἐμπεδοῦντες,

δὲν παρῆλθον καὶ τοῦτο ἀπαρατήρητον, ἀλλὰ τῆς ἀληθείας ὀρεγόμενοι ἐξήνεγκον περὶ αὐτῶν ἑρμηνείας ἀναλόγους μὲν πρὸς ἃς ἐπρέσβευον ἀρχὰς περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' οὐχὶ καὶ λίαν ἀφισταμένας τῆς πίστεως τοῦ λαοῦ, διότι καὶ οὗτοι ἐν τῇ πίστει πρὸς τὸ θεῖον ἐξεπαιδεύθησαν. Διεθέρμανε λοιπὸν καὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν ἡ πίστις ἀλλὰ μετὰ λόγου, οὐδὲ κατήντησαν ἐρευνῶντες εἰς ἀπιστίας οἱ δυνάμενοι φυσικῶς νὰ ἑρμηνεύωσι τὸ παράδοξον τοῦτο φαινόμενον τῆς ψυχῆς. Διὸ θαυμάζομεν τῇ ἀληθείᾳ τὸ πνεῦμα τοῦ Ἕλληνος καὶ ἐπὶ τῇ ἐρεύνῃ τῆς τῶν ὀνείρων ἀληθείας, παριστῶν ἡμῖν εἰκόνα ψυχῆς ἑρμηνευτικώτατα αὐτενεργούσης καὶ πρὸς τὴν τελειότητα ἀενάως φερομένης. Διότι ὁ Ἕλλην, ὡς γνωστόν, ὑπὲρ πᾶν ἄλλο σύγχρονον ἔθνος μόνον ἐννοήσας εἰς τί συνίσταται ἡ ἐλευθέρα τοῦ πνεύματος μόρφωσις, ἀνέπτυσσε μεθοδικῶς ἐν τῇ ψυχῇ ἁπάσας ἐκείνας τὰς ἰδιότητας καὶ ἀρετὰς τῆς ψυχῆς, δι' ὧν καὶ μόνον ἐννοεῖται ἡ ἀληθὴς τοῦ ἀνθρώπου μόρφωσις, κατεφάνη δὲ καὶ ὁ σκοπὸς αὐτῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἡ φυσικότης, ἡ ἁπλότης, τὸ σύμμετρον, τὸ ἀνεπιτήδευτον, ἡ φιλαλήθεια καὶ τὸ φιλελεύθερον εἶνε αἱ ἰδιάζουσαι τοῦ Ἕλληνος ἀρεταί, αἵτινες πρέπει νὰ εἶνε καὶ ἀρεταὶ τοῦ ἀνθρώπου καθόλου. Διὰ τούτων περιεκοσμεῖτο ὁ Ἕλλην εἴτε πολιτευόμενος, εἴτε ἰδιωτεύων, εἴτε τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην καλλιεργῶν. Πασῶν δὲ τούτων τῶν ἀρετῶν τὴν ἁρμονίαν ἀπεργάζεται ἡ πάντοτε διαθερμαίνουσα τὴν καρδίαν αὐτοῦ πίστις καὶ εὐσέβεια περὶ τὰ θεῖα. Καὶ ἀληθῶς, διότι ἐφ' ὅσον μὲν ὡς γνωστὸν διέπνεε τὸν ὁρίζοντα τοῦ ἑλληνικοῦ βίου ἡ αὔρα τῆς ἀνυποκρίτου πρὸς τὸ θεῖον πίστεως, βλέπομεν αὐτοὺς ἐν τῇ ἱστορίᾳ μεγαλουργοῦντας, οὐ μόνον ἐν τῷ πολιτικῷ καὶ κοινωνικῷ βίῳ διὰ πολεμικῶν τροπαίων καὶ τελειοτέρων θεσμῶν τελειοποιοῦντας τὸν ἄνθρωπον καὶ ἐγγύτερον εἰς τὸν προορισμόν του καθοδηγοῦντας, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τῇ τέχνῃ ἀναπτύσσοντας ὡσαύτως τὰς ὑψίστας ἰδέας καὶ ἀληθείας, ὧν πρὸ πάντων χρῄζει ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς πρὸς τελειοποίησιν αὐτοῦ. Πᾶσαι δὲ αὗται αἱ συμφυεῖς τῷ Ἕλληνι ἀρεταὶ δὲν θὰ ἀπετύπουν βεβαίως ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ τὴν ἑρμηνείαν, εἰ μὴ ἐθερμαίνοντο ὑπὸ τῆς πίστεως, παρεχούσης αὐτῷ τὸ ἀληθὲς μέτρον πρὸς ὀρθὴν ἀντίληψιν καὶ κρίσιν περὶ τῶν ὄντων, ὥστε ἐν πάσῃ αὐτοῦ πνευματικῇ ἐνεργείᾳ νὰ διαβλέπωσιν ἑκάστοτε τὰ ὅρια τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, τὰ ὁποῖα ὁ εὐσεβέστατος τῶν τότε, ὁ Σωκράτης, μεγαλοφώνως ἐξαγγέλλων διέκρινε διδάσκων, ὅτι πρὸς οὐδὲν ἡ ἀνθρωπίνη σοφία, ἐξ ἧς ἰδέας δύναται νὰ μαρανθῇ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ Γνῶθι σαυτόν, ἐξ οὗ ἕπεται ἡ μετριοφροσύνη καὶ ἡ ἀθόρυβος διη-

νεκὴς αὐτοῦ τάσις πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἐκδηλουμένη ἑκάστοτε ἄνευ ἐπιδείξεως καὶ ματαιοφροσύνης διὰ τῆς ἀκριβοῦς ἐκπληρώσεως τοῦ καθήκοντος.

Ἐν ὅσῳ λοιπὸν ὁ Ἕλλην ἔζη ὑπὸ τοιαύτην ἀτμόσφαιραν, ἠθικότητα ἀποπνέουσαν, ἐπεδείκνυεν ἐν παντὶ ἔργῳ τὴν θείαν αὐτοῦ καταγωγήν. Ἀλλ' ἐκλιπούσης τῆς πίστεως ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ Ἕλληνος, τότε τὴν Ἑλλάδα κατέκλυσαν σμήνη ἀγυρτῶν καὶ δοκησισόφων, οἵτινες πρὸς μὲν τὴν ἀλήθειαν οὐδένα ᾐσθάνοντο ἔρωτα ἀλλὰ χρηματισμοῦ χάριν καὶ ἐπιδείξεως καλλιεπεῖς λόγους πλάττοντες καὶ κόμπους λόγων μετερχόμενοι ἠγωνίζοντο καὶ τὸ ἱερὸν ἔδαφος τῆς ἐπιστήμης νὰ βεβηλώσωσι καὶ ἐκ τῆς καρδίας τοῦ λαοῦ τέλεον νὰ ἐκριζώσωσιν εἴ τι ἔτι ἀπελείπετο ἐν αὐταῖς ἱερὸν αἴσθημα ὑπὸ ἐνδόξω, προγόνων κληροδοτηθέν. Γνωστοὶ εἶνε εἰς ἡμᾶς οἱ ἐγγράμματοι ἐκεῖνοι ἄνδρες οἱ τὰ μέγιστα εἰς τὸ ναυάγιον τῆς πατρίδος συμβαλόμενοι. Οἱ Σοφισταί, λέγομεν, ὑπὸ τὴν ὄψιν ταύτην ὀλεθρίως ἐπέδρασαν διὰ τῆς ψευδοῦς αὐτῶν διδασκαλίας ἐπὶ τῆς κακοδαιμονίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐσπούδαζον δηλ. οὗτοι ν' ἀπομαυρώσωσι καὶ ἐντελῶς κατασβέσωσι τὸ δι' οὗ ὁ ἄνθρωπος ἀμυδρῶς τὸ πρῶτον ἐν τῇ συνειδήσει συνδέεται πρὸς τὸ θεῖον, εἴτε τὸν λόγον, διδάσκοντες ὅτι ἐξ ἀντικειμένου ἀλήθεια οὐχ ὑφίσταται, ἑπομένως μάτην τείνει πρὸς ταύτην ὁ ἄνθρωπος· ὡς δέ τις ἀντιλαμβάνεται, τοῦτο εἶνε καὶ ἡ μόνη ἀλήθεια. Τίνας δὲ συνεπείας δύνανται νὰ ἔχωσιν αἱ τοιαῦται ψευδεῖς ἀρχαί, γινώσκετε πάντες ἐκ τῆς ἐπελθούσης μετὰ ταῦτα γενεᾶς τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες, ὥς ποτε ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ ἐν Αἰγύπτῳ ὑπὸ βαρὺν ζυγὸν ἐστέναζε, ταὐτὰ ἔπασχον, διότι ὀνόματι μόνον ἐκαλοῦντο Ἕλληνες, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν καρδίαν δοῦλοι καὶ ἀνελεύθεροι, οὐδόλως αἰσθανόμενοι ὅτι τὴν πατρίδα αὐτῶν λυμαίνεται ἀπάνθρωπος ῥωμαϊκὸς ζυγός.

Ἐν τῇ χορείᾳ τούτων συγκαταλέγονται καὶ οἱ ἡμέτεροι ἥρωες, οἱ ὀνειροκρίται, οἵτινες τὴν αὐτὴν ὑπ' ἄλλην μορφὴν ψυχὴν φέροντες ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ ἐπιστήμονος ἐσπούδαζον νὰ ἐξαπατῶσι τὸν λαὸν καὶ νὰ διαφθείρωσιν αὐτὸν ψευδολογοῦντες καὶ ἄλλα τοιαῦτα τερατολογοῦντες, οὕτω δ' ὑπηρετοῦντες τὰς ἐγωϊστικὰς αὐτῶν καὶ ἰδιοτελεῖς ὀρέξεις καὶ χρηματολογοῦντες. Οὕτω λοιπὸν ἡ ὡς θεία τις τέχνη πιστευομένη ἱερομαντεία ἐξασκουμένη ὑπὸ τοιούτων τερατολόγων ἐκπίπτει εἰς ἀγυρτείας, συντελέσασα καὶ αὕτη τὸ ἐπ' αὐτῇ εἰς τὸ παντελὲς ναυάγιον τοῦ ἑλληνισμοῦ. Καὶ ὅ,τι δὲν ἠδυνήθησαν πάντα τὰ ἀπειράριθμα ἐκεῖνα τοῦ Ἡροδότου βάρβαρα στίφη νὰ κατορθώσωσι, τὸν παντελῆ ὄλεθρον τῆς Ἑλλάδος ἐπιζητοῦντα, ἀλλ' ὑπὸ εὐαρίθμων πλὴν ἐραστῶν τῆς

ἐλευθερίας καὶ τῆς πρὸς τὸ θεῖον πίστεως, ἄλλα μὲν κατεποντίσθησαν ἐν Σαλαμῖνι, τὰ δὲ λοιπὰ παντελῶς ἐξηφανίσθησαν ἐν Πλαταιαῖς, τὸ θαῦμα τοῦτο κατώρθωσεν ἡ κατ' ὀλίγον μαραινομένη ἔλλειψις τῆς πίστεως καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἀνηθικότης παράγουσα παντοειδεῖς ἀγύρτας, ἐν οἷς καὶ οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ὀνειροκρίται καὶ συγγραφεῖς καὶ ἐξηγηταί, περὶ ὧν προσεχῶς θέλομεν ἐκτενέστερον διαλάβῃ.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει. **Φ. Τάγης.**

ΟΙ ΙΝΔΟΙ ΜΑΓΝΗΤΙΣΤΑΙ

Διάσημος γάλλος περιηγητής, ἐπὶ μακρὸν ἐν Ἰνδίαις διατρίψας, ἀφηγεῖται τὰ ἑπόμενα, ὧν μάρτυς ὑπῆρξεν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, καὶ ἅτινα ὑπό τε τὴν ἔποψιν τῆς ἁπλῆς περιεργείας καὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐνδιαφέροντος, θεωροῦμεν ἄξια ν' ἀπασχολήσωσι τὴν προσοχὴν τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ «Παρνασσοῦ».

«Ἐγνώριζον ἀπὸ πολλοῦ τοὺς ἰνδοὺς ἐκείνους γόητας, ὧν τὰ αὐτοσχέδια τερατουργήματα παράγουσιν ἐπὶ τοῦ τυχόντος ἀτόμου τὰ περιεργότατα τοῦ μαγνητισμοῦ καὶ τῆς καταληψίας φαινόμενα. Ὅθεν δὲν ὤκνησα, εὐκαιρίας ἑκάστοτε παρεχομένης, νὰ παρευρίσκωμαι εἰς τὰ περίεργα ταῦτα πειράματα. Μεταχειρίζομαι ἀπὸ σκοποῦ τὴν ἐπιστημονικὴν ταύτην ἔκφρασιν, καθόσον πλὴν τῶν καθαρῶς γοητειῶν, εἶδον ἐν τοῖς ὑπὸ τῶν Φακιρῶν τούτων ἐκτελουμένοις πράγματα τόσον παράδοξα, τόσον ἀνεξήγητα, ὥστε διηρωτώμην πολλάκις, ἂν οἱ Βραχμᾶνες ἐν τῇ μελέτῃ τῶν ἀποκρύφων ἐπιστημῶν, εἰς ἃς ἐνέκυπτον, δὲν εἶχον κάμῃ τῷ ὄντι μεγάλας καὶ σπουδαίας ἀνακαλύψεις ἐπὶ τῶν ζητημάτων ἐκείνων, ἅτινα ἀνακινηθέντα πάλιν ἀπό τινος ἐν Εὐρώπῃ εὑρίσκουσιν ἀπίστους ἀφ' ἑνὸς καὶ φανατικοὺς ἀφ' ἑτέρου, μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιμονῆς ὑποστηρίζοντας τὰς ἰδίας γνώμας καὶ τοὺς ἀντιφρονοῦντας αὐταῖς ὡς παράφρονας θεωροῦντας. Θὰ περιγράψω ἁπλῶς ὅ,τι αὐτοῖς ὄμμασιν εἶδον, χωρὶς οὔτε εἰς ἐξηγήσεις, οὔτε εἰς συμπεράσματα νὰ προβῶ, περιοριζόμενος ν' ἀναφέρω τὰ πράγματα καὶ τὰ φαινόμενα, ὡς ἐξετελέσθησαν. Κηρύττω ἀδιστάκτως εἰς ἐκείνους τῶν ἀναγνωστῶν μου, ὅσοι ἤθελον θεωρήσει παράδοξα καὶ ἀδύνατα ὅσα θέλω ἀναφέρει, ὅτι ἐν τοῖς κατωτέρω ἐκτιθεμένοις, δὲν ὑπάρχει οὐδὲ ἓν γεγονός, οὗ μάρτυς δὲν ὑπῆρξα καὶ οὗτινος δὲν πιστοποιῶ τὴν ἀκρίβειαν, χωρὶς ν' ἀξιῶ νὰ ἐξηγήσω αὐτό.

Ὅτε ἐν κομψῇ μαρμαροστρώτῳ καὶ κατὰ τὸν ἀνατολικὸν τρόπον διεσκευασμένῃ αἰθούσῃ συνήχθημεν πάντες, προσηνέχθη ἡμῖν καφὲς ἐντὸς κυπέλλων μαύρης γῆς τοῦ Κοεμπατούρ· ἕκαστος ἐτοποθετήθη, ὡς ἐβούλετο, ἐπὶ τοῦ ἀνακλίντρου, ὁ δὲ σὶρ Μάξβελλ, ὁ ξενίζων ἡμᾶς, διέταξε τὸν ὑπηρέτην του νὰ εἰσαγάγῃ τὸν γόητα.

Μετά τινας στιγμὰς Ἰνδὸς σχεδὸν ὁλόγυμνος ἐνεφανίσθη, χαλκόχρους τὴν ὄψιν, ἀσκητικὴν ἔχων τὴν μορφὴν καὶ λάμπον τὸ βλέμμα. Περὶ τὸν τράχηλον, τοὺς βραχίονας, τὰς πλευρὰς καὶ ὅλον αὐτοῦ τὸ σῶμα διαφόρου ὄγκου ὄφεις ἦσαν περιτετυλιγμένοι, οἵτινες οὐδὲν κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ζωῆς σημεῖον παρέχοντες· ἐφαίνοντο κοιμώμενοι.

Τὰς δύο χεῖρας ἐπὶ τοῦ μετώπου ἐπιθεὶς καὶ ἐλαφρῶς ὑποκλινάμενος ὁ Φακίρης ἀπήγγειλε τὴν ἱερὰν φράσιν, ἧς ἄνευ οὐδεὶς Ἰνδὸς ἐτόλμα νὰ πλησιάσῃ ἡμῖν.

— Σαλὰμ σαέπ, ὁ Θεὸς ἔστω μεθ' ὑμῶν. Ὀνομάζομαι Σίμπ Χοντόρ, υἱὸς τοῦ Σίμπ Γκουτνὰρχ Μανά.

— Σαλάμ, Σίμπ Χοντόρ, υἱὲ τοῦ Σίμπ Γκουτνὰρχ Μανά, ἀπήντησεν ὁ οἰκοδεσπότης· δώῃ σοι ὁ Θεὸς ν'ἀποθάνῃς θεωρῶν τὸν Γάγγην! ὑρίσκεται ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ρισσαλτὰρ (διοικητοῦ) τῶν λευκῶν σπαχήδων.

— Τί θέλετε παρ' ἐμοῦ; ἐξηκολούθησεν ὁ Ἰνδός.

— Ἡ φήμη σου ἀφίκετο μέχρις ἡμῶν· ἐπιθυμοῦμεν νὰ δείξῃς εἰς ἡμᾶς ὅ,τι γινώσκεις νὰ πράττῃς.

— Ὑπακούω εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Σιβά, ὅστις μὲ ὡδήγησε πρὸς ὑμᾶς.

Ταῦτα εἰπὼν ὁ Ἰνδὸς ἐκάθισεν ἐνοκλάζων ἐπὶ τοῦ λιθοστρώτου· πάραυτα οἱ περὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ τετυλιγμένοι ὄφεις ἤρχισαν νὰ ἐγείρωσι τὴν κεφαλὴν ἠρέμα συρίζοντες καὶ χωρὶς νὰ φαίνωνται ἠρεθισμένοι· ἀκίνητος, τοὺς ὀφθαλμοὺς αἴρων πρὸς τὸν οὐρανὸν ὁ Φακίρης ἀπήγγειλε τρὶς ἱεράν τινα ᾠδήν.

Ἐπικαλεσθεὶς οὕτω τοὺς εὐμενεῖς θεοὺς ὁ Ἰνδὸς ἤρξατο τῶν γοητειῶν αὐτοῦ. Παραλείπω πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν δεξιότητα τῶν χειρῶν καὶ τὴν θαυματοποιΐαν, καθόσον τούτων εὐχερῶς δύναταί τις νὰ λάβῃ ἰδέαν ἐκ τῶν ἐν Εὐρώπῃ θαυματοποιῶν, οἵτινες ἐν τούτοις εἰσὶν ἀσυγκρίτως ἧττον ἐπιτήδειοι τῶν ἰνδῶν γοήτων. Πράγματι οἱ τελευταῖοι οὗτοι οὐδενὸς ποιοῦνται χρῆσιν ὀργάνου ἢ βοηθήματος· οὔτε τὰς διπλᾶς τραπέζας, οὔτε τὰς κοτύλας, οὔτε τὰς ἀνεξαντλήτους φιάλας, οὔτε τὰς σφαίρας τὰς ἐντὸς ἀλλήλων εἰσερχομένας γνωρίζουσιν· οὐδὲν δύνανται νὰ κρύπτωσιν ἐφ' ἑαυτῶν, διότι ὡς μόνον ἔνδυμα φέρουσι τεμάχιον ὑφάσματος εἴκοσι τετραγωνικῶν ἑκατοστομέτρων ἐν εἴδει ἀμπελοφύλλου.

Πάντα ταῦτα ἐγένοντο ὡς προεισαγωγή· ἡ ἀληθὴς παράστασις ἔμελλεν ἤδη ν' ἀρχίσῃ. Λαβὼν εἶδός τι μικροσκοπικοῦ αὐλοῦ καλουμένου βαγκουτάχ, ὅνπερ ἔφερεν ἐπὶ τῶν βοστρύχων τῆς κόμης του ὁ Σίμπ Χοντὸρ ἤρξατο νὰ παράγῃ δι' αὐτοῦ ἤχους μόλις αἰσθητοὺς καὶ λίαν παρεμφερεῖς τῷ κελαδήματι τοῦ ταλαπάκα, εἴδους πτηνοῦ, οὕτω καλουμένου διότι ἀγαπᾷ καθ' ὑπερβολὴν τὸν καρπὸν τοῦ κοκκοφοίνικος, ὃν ἔρχεται καὶ συλλέγει καὶ διὰ τοῦ μέσου ἔτι τῶν ποδῶν τῶν ἐλεφάντων ἐν τοῖς ἐλαιομύλοις. Ὁ Ἰνδὸς ἐμιμεῖτο θαυμασίως τὸ ᾆσμα τοῦ πτηνοῦ τούτου, ἐν ᾧ δὲ ἠπορούμεν τίνος ἕνεκα ποιεῖ τοῦτο, εἴδομεν τοὺς ὄφεις ν' ἀποσπῶνται κατὰ μικρὸν ἀπὸ τῶν μηρῶν, τῶν βραχιόνων καὶ τοῦ τραχήλου αὐτοῦ καὶ νὰ ὀλισθαίνωσιν ἀλληλοδιαδόχως ἐπὶ τοῦ μαρμαροστρώτου ἐδάφους. Μόλις ἕκαστος ὄφις ἤγγιζε τὸ ἔδαφος, ἀνήγειρε τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ τρίτον σχεδὸν τοῦ σώματος καὶ ἤρχιζε νὰ ταλαντεύηται ἐρρύθμως ἀκολουθῶν τὸν χρόνον, ὃν ὁ Φακίρης ἔδιδεν εἰς τὸ μέλος· ἦσαν περὶ τοὺς δέκα, πάντες ἐκ τοῦ εἴδους τῶν κόβρα-καπέλ, τῶν ἐπικινδυνοτάτων τῆς Ἀφρικῆς. Αἴφνης ὁ Φακίρης ἀφεὶς τὸν ὄργανον αὐτοῦ, ἤρξατο νὰ ἐκτελῇ κινήσεις τινὰς τῶν χειρῶν ἐνώπιον τῶν ὄφεων, προσβλέπων αὐτοὺς ἀτενῶς μετὰ παραδόξου ἐκφράσεως, χωρὶς οὐδεὶς τοῦ προσώπου αὐτοῦ μῦς νὰ κινῆται· ἠδύνατο νὰ ἐκλάβῃ τις τὴν κεφαλήν του ὡς χυτὴν ἐξ ὀρειχάλκου κεφαλήν. Εἰ καὶ τὸ βλέμμα τοῦ Φακίρου δὲν διηυθύνθη πρὸς ἐμέ, ᾐσθάνθην μετὰ μικρὸν ἀόριστόν τινα δυσθυμίαν καὶ ἀπέστρεφον τὰ βλέμματα, ἵν' ἀποφύγω τὴν γοητείαν· πάντες οἱ παριστάμενοι εὑρίσκοντο ὑπὸ τὸ κράτος τῶν αὐτῶν ἐντυπώσεων.

Τὴν στιγμὴν ταύτην, μικρὸς σοκρά, νεαρὸς ὑπηρέτης ἔργον ἔχων νὰ φέρῃ πῦρ διὰ τὰ σιγάρα, μὴ ἀντέχων εἰς τὴν ἕλξιν ἔπεσε κατὰ γῆς καὶ ἀπεκοιμήθη· παρῆλθον οὕτω πέντε λεπτά· μαγνητικὰ ρεύματα ἀδιαφιλονεικήτου δυνάμεως ἀπέρρεον πράγματι ἀπὸ τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς θελήσεως τοῦ γόητος· ᾐσθανόμεθα πάντες ὅτι, ἂν ἀπ' εὐθείας ἀπηυθύνετο πρὸς ἡμᾶς, θὰ μᾶς ἀπεκοίμιζε πάντας ἐντὸς τινῶν δευτερολέπτων.

Τοιαύτη ἦν ἡ παραγομένη ἐπιρροή, ὥστε δὲν ἐβλέπομεν πλέον τοὺς ὄφεις· εὑρισκόμεθα δὲ ὑπὸ τὸ κράτος ἰσχυρᾶς ἀλλοφροσύνης, ὅτε ὁ Σίμπ Χοντὸρ ἠγέρθη· ἐκίνησε δίς, πρὸς τὸν ὑπηρέτην ἀπευθυνόμενος, τὰς χεῖρας χωρὶς ν' ἀφυπνίσῃ αὐτὸν καὶ τῷ εἶπε· «Δὸς τὸ πῦρ εἰς τὸν διοικητήν». Τὸ σιγάρον τοῦ σὶρ Μάξβελλ ἦν τῷ ὄντι ἐσβεσμένον. Ὁ παῖς ἠγέρθη ἀνενδοιάστως οὐδόλως κλονούμενος καὶ ὑπῆγε νὰ προσφέρῃ τὸ πῦρ εἰς τὸν κύριόν του· τὸν ἐκέντησαν, τὸν ἔσυραν κατὰ διαφόρους τρόπους· ὁ ὕπνος ἦν ἀδιαφιλονείκητος· μάτην τῷ ὡμιλήσαμεν καὶ ἡμεῖς καὶ ὁ διοικητὴς δίδων αὐτῷ διαταγάς· δὲν ἐκινήθη ἐκ τῆς παρὰ τῷ σὶρ Μάξβελλ θέσεως αὐτοῦ ἢ ὅτε ὁ Φακίρης, ὅστις μόνος συνεκοινώνει μετ' αὐτοῦ, διέταξε τοῦτο. Ἂν ὁ ὑπηρέτης μὴ ἐκοιμᾶτο, ὁ Φακίρης δὲν θὰ κατώρθωνεν οὔτε ποτήριον ὕδατος νὰ ζητήσῃ καὶ λάβῃ ἄνευ τῆς συναινέσεως ἡμῶν.

Ἐστράφημεν τότε πρὸς τοὺς ὄφεις· θέαμα παραδοξότερον ἀνέμενεν ἡμᾶς· οἱ ὄφεις ὑπὸ τοῦ μαγνητικοῦ ρεύματος παραλελυμένοι ἔκειντο

ἐκτάδην ἐπὶ τῶν μαρμάρων, ὡς κλάδοι ξύλου· δὲν ἐπρόφθασαν μάλιστα ναρκωθέντες νὰ λάβωσι τὴν συνήθη αὐτοῖς θέσιν· προσηγγίσαμεν τὰ ἐπικίνδυνα ταῦτα ζῷα, ἐπὶ στιγμὴν ἀβλαβῆ καταστάντα· οὐδεμία παρετηρεῖτο κίνησις, ἀλλ' ἡ ἐλαφρά τις νευρικὴ συστολή, ὡσεὶ ῥῖγός τι ὑπὸ τὸ δέρμα, ὅπερ ἐξεδήλου τὴν ζωήν.

Ὁ Φακίρης τότε ἔνευσεν ἡμῖν νὰ λάβωμεν τοὺς ὄφεις εἰς τὰς χεῖρας, ὅπερ ἐπράξαμεν μετά τινος δισταγμοῦ. Ὁποία ὑπῆρξεν ἡ ἔκπληξις ἡμῶν, ὅταν εἴδομεν ὅτι ἠδυνάμεθα ν'ἀνεγείρωμεν αὐτοὺς λαμβάνοντες ἀπὸ τῆς μιᾶς ἄκρας, ὡς ἀνεγείρει τις ῥάβδον· εὑρίσκοντο ἐν πλήρει καταληψίᾳ.

Ἀφοῦ ἱκανῶς ἐξητάσαμεν αὐτούς, τοὺς κατεθήκαμεν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἔνθα ὁ Φακίρης ἀφύπνισεν αὐτοὺς ἀλληλοδιαδόχως· καθ' ὅσον ἕκαστος ὄφις ἀνεκτᾶτο τῶν αἰσθήσεων τὴν χρῆσιν, ἀνελάμβανε τὴν περὶ τὸν τράχηλον, τοὺς βραχίονας καὶ τὸ σῶμα τοῦ γόητος θέσιν του.

Μετὰ τῆς αὐτῆς εὐκολίας καὶ διὰ πλειόνων τινῶν κινήσεων ὁ Σὶμπ Χοντόρ μετεβίβασε τὸν ὑπηρέτην ἀπὸ τῆς καταστάσεως ἁπλοῦ ὕπνου εἰς τὴν καταληπτικὴν κατάστασιν καὶ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν ἡμῶν ἐπανέφερεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην κατάστασιν.

Ἐρωτηθείς, ἂν χωρὶς ν' ἀποκοιμίσῃ ἡμᾶς, ἠδύνατο νὰ μᾶς καταστήσῃ ὑποχειρίους τῆς μαγνητικῆς του δυνάμεως, ἐμειδίασε καὶ παρεκάλεσεν ἡμᾶς νὰ καθεσθῶμεν. Ἀφοῦ δὲ συνεμορφώθημεν τῇ παραγγελίᾳ ταύτῃ, ἐπλησίασεν ἑνὶ ἑκάστῳ καὶ μετέδωκε τὸ μαγνητικὸν αὐτοῦ ῥεῦμα εἰς τὰς κνήμας ἡμῶν· αὐτοστιγμεὶ ἀπωλέσαμεν τῶν μελῶν τούτων τὴν χρῆσιν καὶ κατέστη ἡμῖν ἀδύνατον ν' ἀπαλλαγῶμεν τοῦ ἀνακλίντρου καὶ περιπατήσωμεν.

Ὁ Σὶμπ Χοντὸρ ἐποίκιλλε τὸ θέαμα παράγων φαινόμενα τῆς ἐπιρροῆς αὐτοῦ ἐπὶ ἀψύχων ἀντικειμένων· δὲν τολμῶ νὰ περιγράψω τὰ ποικίλα παίγνια, ἅπερ ἐξετέλεσεν . . . ὑπάρχουσι πράγματα, ἅτινα δὲν δύναταί τις νὰ εἴπῃ καὶ ἂν ἔτι ἰδίοις ὄμμασιν εἶδεν αὐτά, ἐκ φόβου μὴ ὑποληφθῇ ὡς διατελῶν ὑπὸ τὸ κράτος ἀνεξηγήτου παραλογισμοῦ· καὶ ἐν τούτοις δεκάκις, εἰκοσάκις εἶδον τὸν Φακίρην κατορθοῦντα παρόμοια ἀποτελέσματα ἐπὶ τῆς ἀψύχου ὕλης.

Ὑπάρχει βεβαίως φυσική τις δύναμις ἐν πᾶσι τούτοις. Τὸ νὰ κατορθοῖ νὰ ὠχριῶσι καὶ σβεννύωνται αἱ λαμπάδες, ἃς κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ ἤναπτον εἰς τὰ ἀπώτατα τῆς οἰκίας μέρη, νὰ κινῇ τὰ ἔπιπλα, τ' ἀνάκλιντρα, ἐφ' ὧν ἐκαθήμεθα, ν' ἀνοιγοκλείῃ τὰς θύρας, καὶ ταῦτα χωρὶς νὰ ἐγείρηται ἀπὸ τοῦ ἐδάφους ἦσαν ἁπλαῖ παιδιαὶ διὰ τὸν γόητα. Ἰδὼν ἀπὸ τοῦ παραθύρου Ἰνδὸν ἀνασύροντα ὕδωρ ἐκ φρέατος, ἔκαμε κίνησίν τινα καὶ τὸ σχοινίον δὲν ἐτυλίσσετο ἐπὶ τῆς τροχαλίας πρὸς μεγάλην ἔκπληξιν καὶ ἀγανάκτησιν τοῦ ἰνδοῦ κηπουροῦ, ὅστις ἠγνόει ποῦ ν' ἀποδώσῃ τὸ πρᾶγμα· δευτέρα κίνησις τοῦ Φακίρου ἀπέδωκεν εἰς τὸ σχοινίον τὴν ἐλευθερίαν τῆς κινήσεως.

Ἴσως εἴπῃ τις ὅτι κακῶς εἶδον, ὅτι ἐν πᾶσι τούτοις οὐδὲν ἕτερον ὑπάρχει ἢ ἔκτακτος δεξιότης καὶ εὐστροφία. Δυνατόν· δὲν συζητῶ, ἀλλ' ἀφηγοῦμαι ἁπλῶς, προστίθημι δὲ μίαν ἔτι παρατήρησιν· ἑκατοντάδες, χιλιάδες ἀνθρώπων εἶδον καὶ βλέπουσι καθ' ἑκάστην, ὡς ἐγώ,

τὰ αὐτὰ πράγματα· εὑρέθη εἷς μόνος ἐν αὐτοῖς, ἵν' ἀποκαλύψῃ ταῦτα καὶ παραγάγῃ τὰ αὐτὰ φαινόμενα ; Ἐπαναλαμβάνω δὲ λέγων, ὅτι πάντα ταῦτα, δὲν τελοῦνται ἐν θεάτρῳ τῇ βοηθείᾳ ποικίλων ἐργαλείων καὶ μηχανικῶν βοηθημάτων. Ὄχι, εἷς ἐπαίτης, κατὰ γῆς καθήμενος παίζει μετὰ τῆς διανοίας, τῶν αἰσθήσεων καὶ παντός, ὅ,τι κατὰ συνθήκην καλοῦμεν ἀναλλοιώτους τῆς φύσεως νόμους, ὧν φαίνεται κατὰ βούλησιν μεταβάλλων τὴν πορείαν.

Μεταβάλλει δὲ τῷ ὄντι τῶν νόμων τούτων τὴν πορείαν, οὐχί, ἀλλὰ μεταστρέφει αὐτοὺς τῇ βοηθείᾳ δυνάμεων, αἵτινές εἰσιν ἡμῖν ἄγνωστοι, λέγουσιν οἱ πιστεύοντες.

Ὁ Σὶμπ Χοντὸρ ἔθηκε τέρμα εἰς τὴν παράστασιν διὰ τοῦ περιεργοτάτου τῶν ὅσων ἐν Ἰνδίαις εἶδον παιγνίων, ὅπερ σπεύδω νὰ δηλώσω ὅτι πολλοὶ περιηγηταὶ περιέγραψαν, ἵνα μὴ φέρω μόνος τῆς διηγήσεως τὴν εὐθύνην. Ζητήσας ῥάβδον ἐστήριξε τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ἐπὶ τοῦ μήλου τῆς ῥάβδου καὶ ὑψούμενος κατὰ μικρὸν ἔμεινε μετέωρος εἰς ὕψος δύο ποδῶν ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, ἀκίνητος ὡς ἄγαλμα, οὐδὲν ἄλλο ἔχων στήριγμα πλὴν τῆς ῥάβδου.

Ὅτε ὁ Σὶμπ Χοντὸρ λαβὼν τὴν ἀμοιβὴν αὐτοῦ ἀπήρχετο, ἐπλησίασα αὐτῷ καὶ τῷ εἶπον.

— Ὁ υἱὸς τοῦ Γκουτνὰρχ Μανὰ δύναται ν'ἀπαντήσῃ εἰς ἐρώτησιν, ἣν ἐπιθυμῶ νὰ τῷ ἀπευθύνω ;

— Ὁμίλει, θὰ εἴπω ὅ,τι ἐπιτρέπεται.

— Γνωρίζω ὅτι ὀφείλεις νὰ μὴ ἀποκαλύψῃς τὰ μυστήρια ἃ ἐμυήθης. Ἐπεθύμουν ὅμως νὰ μάθω παρὰ σοῦ, ἂν ἐνεργῇς ἐπὶ τῆς ἐνοργάνου καὶ αἰσθανομένης ὕλης, οἷον τῶν ὄφεων, τοῦ ὑπηρέτου, τοῦ κηπουροῦ, οὓς ἔκαμες κατὰ βούλησιν νὰ σοὶ ὑπακούσωσι, διὰ τῶν αὐτῶν μέσων, ἅτινα χρησιμοποιεῖς καὶ ἐπὶ τῆς ἀνοργάνου καὶ ἀναισθήτου ὕλης, τῶν λαμπάδων, ἃς ἀπέσβεσας, τῶν καθισμάτων καὶ τῶν ἐπίπλων, ἅτινα ἐκίνησας.

— Ἓν μόνον ἔχω μέσον, ὅπως δεσπόζω ἀμφοτέρων.

— Ποῖον εἶνε τοῦτο ;

— Ἡ θέλησις....ὁ ἄνθρωπος, ὅστις εἶνε ἡ συνισταμένη πασῶν τῶν πνευματικῶν καὶ ὑλικῶν δυνάμεων ὀφείλει νὰ δεσπόζῃ πασῶν.

— Τοῦτο μόνον ;

— Οὐδ' οἱ Βραχμᾶνες θὰ ἠδύναντο νὰ εἴπωσί τι πλειότερον.

— Εὐχαριστῶ, σαλὰμ Σίμπ Χοντόρ.

— Σαλάμ, σκέπ.

Καὶ διὰ τῆς χειρὸς χαιρετίσας τὸν διοικητὴν καὶ τοὺς κεκλημένους, ὡς εἶχε πράξει εἰσελθὼν ὁ Φακίρης ἀπῆλθε καὶ ἐξηφανίσθη διευθυνόμενος πρὸς τὴν τῷ Σιβᾷ ἀφιερωμένην παγόδαν, εἰς τὸ τάγμα τῆς ὁποίας ἀνῆκεν.

Φώτιος Δημητριάδης.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΜΑΡΤΙΟΣ — ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1895.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Συνεκροτήθη μία τακτικὴ συνεδρίασις.

Ἐγένοντο τὰ ἑξῆς ἀναγνώσματα.

Ὁ κ. Ἠλ. Τσιτσέλης ἀντεπιστέλλον μέλος ὡμίλησε περὶ προλήψεων καὶ δεισιδαιμονιῶν ἐν Κεφαλληνίᾳ καὶ δὴ περὶ ἀγγέλων καὶ δαιμόνων.

Ὁ κ. Γ. Μπουκουβάλας τακτικὸν μέλος περὶ τῶν δακρύων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις.

Ὁ κ. Μ. Καλαποθάκης πάρεδρον μέλος περὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ χαρακτῆρος τῆς Ἁγίας Γραφῆς.

Ἡ κυρία Καλλιόπη Κεχαγιᾶ ἐπίτιμον μέλος ὡμίλησε περὶ τῶν μνημείων τῆς ἀρχαίας τέχνης.

Ἐγένοντο τέσσαρες θρησκευτικαὶ ὁμιλίαι δύο ὑπὸ τοῦ κ. Α. Διομήδους Κυριακοῦ καὶ δύο ὑπὸ τοῦ κ. Ἰγνατίου Μοσχάκη.

Ἐγένοντο τὰ ἑξῆς μαθήματα διὰ Κυρίας.

Ὁ κ. Πέτρος Ζαλοκώστας ἐδίδαξεν ἅπαξ χημείαν κατ' οἶκον.

Ὁ κ. Α. Μηλιαράκης ἐδίδαξε τρὶς γεωγραφικὰ ἀναγνώσματα.

Ὁ κ. Ν. Χ. Ἀποστολίδης ἐδίδαξε δὶς βίον καὶ μεταμορφώσεις τῶν ἐντόμων.

Ὁ κ. Α. Κουρτίδης ἐδίδαξε δὶς ψυχολογίαν τοῦ καθεκάστην βίου.

Ὁ Σύλλογος ἐπισήμως κληθεὶς παρέστη εἰς τὰ ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς τοῦ Ἐρνέστου Κουρτίου ἐν Ὀλυμπίᾳ διὰ τοῦ προέδρου αὐτοῦ κ. Ν. Γ. Πολίτου καὶ τοῦ κ. Σ. Π. Λάμπρου Προέδρου τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τμήματος ὡς ἀντιπροσώπων.

Τὰ μέλη τοῦ Συλλόγου μετὰ τῶν κυριῶν αὐτῶν ἐξέδραμον τὴν Δευτέραν τοῦ Πάσχα εἰς Ὀλυμπίαν ἔνθα ἀνέπτυξαν τὰ τῶν ἀρχαίων μνημείων οἱ κ. κ. Ν. Γ. Πολίτης καὶ Σ. Π. Λάμπρος. Ἡ ἐκδρομὴ διήρκεσε τριήμερον.

Γενομένων τῶν ἀρχαιρεσιῶν τοῦ Συλλόγου διὰ τὸ ἀπὸ προσεχοῦς Σεπτεμβρίου ἀρχόμενον λα'. ἔτος ἐξελέχθησαν πρόεδρος ὁ κ. Ν. Γ. Πολίτης, ἀντιπρόεδροι οἱ κ.κ. Δημοσθένης Παπαμιχαλόπουλος, Λεων. Ἀργυρόπουλος καὶ Βασ. Ἀντωνόπουλος, γενικὸς γραμματεὺς ὁ κ. Μιχ. Π. Λάμπρος, εἰδικοὶ γραμματεῖς οἱ κ.κ. Ἰω. Λαμπρίδης καὶ Α. Μάτσεσης, ἔφορος ὁ κ. Ἰφ. Κοκίδης συνταγματάρχης, ταμίας ὁ κ. Δημ. Ἠλιόπουλος καὶ ἐπιμελητὴς τῆς βιβλιοθήκης ὁ κ. Κωνστ. Κουτσαλέξης. Ἐξελέχθη ὁμοίως ἔφορος τῆς Σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων ὁ κ. Σῖμος Μπαλάνος, κοσμήτορες δὲ οἱ κ.κ. Ἀλέξ. Καμπᾶς, Σπυρ. Κωνοφάος, Ν. Γ. Ματζαβῖνος, Ἀθ. Βρυζάκης, Μ. Στελλάκης, Θ. Ζώρας, Ἰάκ. Θεοφιλᾶς, Εὐαγγ. Παπαχατζῆς. Τέλος μέλη τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς οἱ κκ. Β. Γεωργαντόπουλος, Γ. Ἀναγνωστόπουλος, Α. Γιαννόπουλος Ἠπειρώτης.

Η ΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ

εἰς τὰ διάφορα Κράτη τοῦ Κόσμου καὶ ἐν Ἑλλάδι καὶ τὰ ἐντεῦθεν πορίσματα περὶ τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ

Δὲν ἀφίσταται ἀφ' ἡμῶν κατὰ πολὺ ἡ ἐποχή, καθ' ἥν, τὰ εἰς τὴν κοινωνικὴν οἰκονομίαν ἀναφερόμενα θέματα, ἦσαν ὅλως ἄγνωστα τοῖς πολλοῖς. Τὸ ἀναβιῶσαν ἔθνος περὶ ἄλλων ἐξηναγκάζετο ν' ἀσχολῆται, οὐδ' ηὐκαίρει νὰ προκόψῃ εἰς ζητήσεις, περὶ ὧν οὐδόλως ἐπίστευεν ὅτι ἔμελλεν ἐν προσεχεῖ καιρῷ ἐναγωνίως νὰ ἐνδιαφέρηται. Αἱ Κυβερνήσεις ἠσχολοῦντο εἰς τὴν ἐμπειρικὴν τῶν οἰκονομικῶν τοῦ Τόπου διαχείρισιν, ἡ δὲ κοινωνία, χαλαρώτερον ἔχουσα πρὸς τὰ μεγάλα τοῦ πολιτισμοῦ κέντρα, καὶ τὰ ἤθη ἁγνότερα ἔτι διαφυλάττουσα, ἠρκεῖτο εἰς αὐτοματικὴν πρὸς πορισμὸν τῶν ἑαυτῇ χρησίμων ἐργασίαν, ἐπ' ὀλίγοις ἀναπαυομένη. Ἀλλ' ἡ νηπιώδης αὕτη κοινωνιολογικὴ κατάστασις, ἦτον ἀδύνατον νὰ διαρκέσῃ ἐπ' ἄπειρον. Ἡ τεραστία τῆς συγκοινωνίας κίνησις, τιθεῖσα τάχιστα τὴν ἐλευθερωθεῖσαν Ἑλλάδα εἰς ἄμεσον μετὰ τῶν πολυτελῶν τῆς Εὐρώπης πόλεων ἐπαφήν, διήνοιξε βαθμηδὸν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν τέκνων αὐτῆς, ἐκπλαγέντων πρὸ τοῦ μεγαλείου τῆς ἐν αὐταῖς καταβαλλομένης πυρετώδους ἐργασίας ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ὅσον ἔνεστι μείζονος προαγωγῆς τῆς εὐζωίας, αἱ δ' ἐν τοῖς κέντροις ἐκείνοις ἐκ τῆς δίψης τῶν ἀπολαύσεων τεχθεῖσαι ἰδέαι, δὲν ἦτον ἄλλως δυνατόν, ἢ βαθεῖαν νὰ ἐμποιήσωσιν ἐντύπωσιν τῇ φύσει εὐεξάπτῳ φαντασίᾳ τοῦ Ἕλληνος. Ἡ ἐντύπωσις δ' αὕτη, παραλλήλως πρὸς τὴν παγίωσιν τῆς εὐνομίας αὐτοῦ, τὴν καλλιέργειαν τῶν δημοσίων ἠθῶν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν κοινωνικῶν καὶ εἰρηνικῶν ἕξεων παραχθεῖσα ἔδει, κατ' ἀνάγκην, τέλεον τὴν διάνοιαν τοῦ Ἕλληνος πρὸς τὰς νεωτέρας ἰδέας νὰ διαπλάσῃ. Ἐντεῦθεν ἡ Ἑλληνικὴ κοινωνία ἤρξατο σύντονον προσηλοῦσα τὴν προσοχὴν αὐτῆς πρὸς ἀντικείμενα τέως ἄγνωστα καὶ ἀδιάφορα αὐτῇ, ὧν τοσούτῳ μᾶλλον ὠρέχθη, ὅσῳ αἱ ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτῆς ὑπεγερθεῖσαι μεγαλομανεῖς τῆς Δύσεως ἰδέαι, προσελάμβανον σάρκα ἐπὶ τῇ θέᾳ τῆς εἰκόνος, ἣν πρὸ τῶν ἐκπεπληγ-

μένων αὐτῆς ὀμμάτων, ἐξετύλισσον οἱ ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐγκαταστάντες ζάπλουτοι ὁμογενεῖς, οἵτινες ἐν τοῖς κέντροις τοῦ πολιτισμοῦ πολυτελῶς διαβιώσαντες, συναπέφερον μεθ' ἑαυτῶν τὰς τῶν κέντρων ἐκείνων ἰδέας καὶ τὰ ἤθη. Ἠλλοιώθησαν οὕτως ἄρδην αἱ οἰκονομικαὶ συνθῆκαι ὑφ' ἅς, μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης, διεβίου ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία.

Δυστυχῶς κατὰ τὴν μεταβατικὴν ταύτην καὶ κρίσιμον περίοδον τοῦ Ἐθνικοῦ βίου, περίοδον ἥτις ἀλλοιοῦσα ὅλως τὰς προτέρας συνθήκας, ἀνυπολόγιστον ἔμελλε νὰ ἐξασκήσῃ ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, ἐγκατελείφθη αὕτη εἰς τὰς ἑαυτῆς φυσικὰς δυνάμεις, διότι οὐδεμία ἐλήφθη πρόνοια περὶ διαπαιδαγωγήσεως αὐτῆς ἐν τῷ πεδίῳ τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης, ἵνα οὕτως ἐκμάθῃ νὰ ἐξερευνᾷ τὰ αἴτια ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἀποτελέσματα, τοὺς νόμους τοὺς παράγοντας ὡρισμένα φαινόμενα ἐν τῇ ἐπαλλήλῳ τῆς παραγωγῆς, τῆς κυκλοφορίας, τῆς διανομῆς καὶ τῆς καταναλώσεως τοῦ πλούτου ἐργασίᾳ, καὶ δυνηθῇ φρονιμώτερον καὶ ἐπωφελέστερον νὰ διαρρυθμίζῃ τὰ καθ' αὑτήν. Αἱ ἀπὸ τῆς δημοσιογραφίας διδασκαλίαι, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀβασανίστως μεταδιδόμεναι, ἀπεδεικνύοντο ἀνεπαρκεῖς νὰ διαμορφώσωσι τὴν κοινωνίαν ἐν ζητήμασι δυσκόλοις καὶ περιπλόκοις, βαθεῖαν ἀξιοῦσι γνῶσιν, ἣν μόνοι οἱ εἰς ταῦτα ἐνδελεχῶς σπουδάζοντες δύνανται νὰ προσκτήσωσιν, ἡ δὲ ἀπὸ τῆς Πανεπιστημιακῆς καθέδρας βοῶσα διαπρεπὴς φωνὴ τοῦ δυσαναπλήρωτον καταλιπόντος κενὸν πολυκλαύστου Καθηγητοῦ, διὰ τὸ ἀπαράσκευον ἔτι τῆς σπουδαζούσης νεότητος πρὸς τὰς τοιαύτας μελέτας, εὐαρίθμους εἵλκυεν ἀκροατάς. Τοιουτοτρόπῳ, ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία ἐγκαταλειφθεῖσα εἰς τὰς ἑαυτῆς ἐντυπώσεις, δὲν διέβλεπεν ἢ τὰ ἀποτελέσματα, πρὸς ταῦτα μόνον ἠτένισε καὶ προσηλώθη, τούτων μόνον ἐπόθησεν, οὐδόλως φροντίσασα νὰ ἐγκύψῃ βαθύτερον, οὐδόλως δείξασα ἐνδιαφέρον νὰ γίνῃ κάτοχος τῶν ἀναγκαίων πλουτολογικῶν γνώσεων, ἐξ ὧν μόνον ἤθελε πορισθῇ τὰς δυνάμεις, δι' ὧν τὴν ἑαυτῆς ἐλευθέραν ἐνέργειαν, ἐν ἐπιγνώσει ἑκάστοτε διαρρυθμίζουσα, ἤθελε παρακάμψει τὴν ὕφαλον τῆς δυσπραγίας. καθ' ἧς μοιραίως ἔμελλε νὰ προσκρούσῃ. Καὶ νομίζομεν ὅτι δὲν ὑπερβάλλομεν, ἐὰν εἴπωμεν ὅτι, καὶ σήμερον ἔτι, οὐχὶ οἱ πλεῖστοί εἰσιν οἱ τὰ οἰκονομικὰ καθόλου κατανοοῦντες ζητήματα, πλανῶντες δὲ καὶ πλανώμενοι ἐκ τῆς δαιδαλώδους τούτων φύσεως, κατατρομάζουσιν οὗτοι πρὸ τῶν συνεπειῶν, διότι ἀδυνατοῦσι νὰ διαγνώσωσιν ἀσφαλῶς τὰς αἰτίας καὶ κατ' ἀκολουθίαν νὰ διίδωσι τὴν δυνατὴν θεραπείαν. Μηδέποτε ἐγκύψαντες εἰς τὰς οἰκονομικὰς μελέτας, ἀγνοοῦσι φυσικῶς οἱ πλεῖστοι παρ' ἡμῖν, ὁποῖα παρ' ἄλλοις Ἔθνεσιν, ὑπὸ τὰς αὐτὰς τῶν ἡμετέρων εὑρεθεῖσι συνθήκας, παρήχθη-

σαν ἐπίφοβα ἀποτελέσματα, ἀγνοοῦσι πῶς καὶ ὑπὸ τίνας περιστάσεις αἱ δυσμενεῖς ἐκεῖναι συνθῆκαι ἤρθησαν καὶ σὺν αὐταῖς ἐξηφανίσθησαν αἱ προσγενόμεναι εἴς τε τὸ Κράτος καὶ τὴν κοινωνίαν βαρεῖαι ζημίαι καὶ αἱ ταπεινώσεις. Ἡ οἰκονομικὴ ἱστορία τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ἡ ἀφορῶσα ἰδίως εἰς τὸ ὄργανον τῶν ἀνταλλαγῶν τῆς κοινωνίας, δηλονότι τὸ νόμισμα, εἶναι εἰς ἡμᾶς γενικῶς ἄγνωστος, ἐλλείπει ἑπομένως ἀφ' ἡμῶν ἡ θετικὴ βάσις, ὁ ἀσφαλὴς ὁδηγός, ὅστις δύναται νὰ διαπεράνῃ ἡμᾶς διὰ τοῦ σκότους τῆς ἀγνοίας, προσπορίζων τ' ἀπαραίτητα πρὸς ἀποτροπὴν μειζόνων ἐν τῷ μέλλοντι συμφορῶν διδάγματα.

Ἐκ τῶν σκέψεων τούτων καταστενοχωρούμενος, ἐπεχείρησα ἀπὸ τοῦ Μαρτίου τοῦ παρελθόντος ἔτους συγγραφήν, ἐν ᾗ πρὸ πάντων ἠσχολήθην εἰς τὴν διαφώτισιν τοῦ παραδοξοτάτου τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων, τῆς εὐφυοῦς ταύτης ἐφευρέσεως τῶν νεωτέρων ἰδεῶν, τῆς ἀναγκαστικῆς δηλονότι τοῦ πιστωτικοῦ νομίσματος κυκλοφορίας, διότι ὁ ἐνίοτε μὲν χρήσιμος ἀλλὰ συνήθως καταστρεπτικὸς οὗτος θεσμὸς μαστίζει ἤδη τὴν Ἑλληνικὴν κοινωνίαν καὶ προκαλεῖ τὴν ἐνεστῶσαν ἀφόρητον κατάστασιν, ὡς ἐμάστισε καὶ φοβερὰς ἐπήνεγκε καταστροφὰς ἐν ἄλλαις χώραις. Οὕτως, ἵνα, κατὰ τὰς δυνάμεις μου, φανῶ χρήσιμος εἰς τὸ πολὺ Ἑλληνικὸν κοινόν, παρέχων αὐτῷ ἀσφαλῆ τὰ μέσα, δι' ὧν δύναται νὰ ἐκτιμήσῃ τὰ παρ' ἡμῖν παθήματα καὶ προνοήσῃ περὶ τῆς ἄρσεως αὐτῶν, ἐκ τῆς γνώσεως τῶν παθημάτων καὶ τῶν συνεπῶν ἐνεργειῶν τῶν ἄλλων, προέταξα πιστὴν ἀφήγησιν τῆς ἱστορίας τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας εἰς τὰ ξένα Κράτη, ἀπὸ τῶν παλαιοτάτων ἀρξάμενος ἐποχῶν καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν καταλήξας, ἀφηγήθην εἶτα ἐν πλεοναζούσῃ λεπτομερείᾳ τὴν ἱστορίαν τῶν τεσσάρων ἐν Ἑλλάδι ἀναγκαστικῶν καὶ συνεπέρανα δι' ἐπιμεμελημένης μελέτης, περὶ τῆς ἐντεῦθεν οἰκονομικῆς ἡμῶν καταστάσεως, ἐν ᾗ ἐπειράθην νὰ συναγάγω τὰ ἐκ τῶν πραγμάτων πορίσματα. Τὴν συγγραφὴν ταύτην, ἐδημοσίευσεν ἐν συνεχέσι φύλλοις ὁ «Οἰκονομολόγος» Ἀθηνῶν, ἤθελον δ' ἀρκεσθῇ εἰς τὴν ἐν τῷ ἐγκρίτῳ ἐκείνῳ περιοδικῷ δημοσίευσιν, ἐὰν δὲν ἤθελον τύχει πολλαχόθεν παρακινήσεως, μείζονα νὰ προσδώσω εἰς τὸ ἔργον διάδοσιν, τὸ ὁποῖον εὐμενῶς ἐθεωρήθη ὡς περιέχον χρήσιμα κατὰ τὰς παρούσας περιστάσεις διδάγματα, μεταβιβάζον δὲ εἰς τὸ ἑλληνικὸν κοινὸν γνώσεις ἐπιτακτικῶς ἀναγκαίας καὶ ἱκανὰς νὰ διαχειραγωγήσωσιν αὐτὸ ἐν τῇ ἐφεξῆς οἰκονομικῇ αὐτοῦ πορείᾳ. Οὕτω, τυχὼν εὐγενοῦς δεξιώσεως ἐν ταῖς στήλαις ταύταις, ἀπεφάσισα νὰ προβῶ εἰς τὴν νέαν ταύτην δημοσίευσιν, ἐν ᾗ ἔκρινα ἀναγκαῖον νὰ προτάξω τὸ βραχὺ τοῦτο ἐπεξη-

γηματικὸν προοίμιον μὴ ἐν τῷ «Οἰκονομολόγῳ» δημοσιευθέν, προσθέσω δ' ἐν τέλει ἐπίλογον ὃν προκαλοῦσι τὰ ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ τελευταίου μέρους τῆς περὶ ἧς πρόκειται συγγραφῆς ἐπελθόντα σπουδαῖα ἐν τῇ οἰκονομικῇ ἡμῶν καταστάσει γεγονότα.

Εἰς μόνην τοῦ ἔργου τὴν χρησιμότητα ἀποβλέψας πρὸς διαμόρφωσιν ἀσφαλοῦς γνώμης παρὰ τῷ ἑλληνικῷ κοινῷ, ἐπὶ ζητήματος ζωτικωτάτου καὶ ὑπερτάτου ἐνδιαφέροντος, λογισθήσομαι εὐτυχής, ἐὰν κατ' ἐλάχιστον τύχω τοῦ σκοποῦ, διότι τοιουτοτρόπῳ ἕξω τὴν πολύτιμον ἱκανοποίησιν, ἣν μόνον ποθῶ, ὅτι μοὶ παρεσχέθη αὖθις ἡ εὐκαιρία νὰ προσκομίσω λιθάριον εἰς τὴν ἐθνικὴν οἰκοδομήν.

Ἐν Ἀθήναις τὴν 16 Μαΐου 1895. **Σ. Π. Σκιαδᾶς.**

ΜΕΡΟΣ Α'.

Η ΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΕΙΣ ΤΑ ΞΕΝΑ ΚΡΑΤΗ

ΑΓΓΛΙΑ

Εἶναι γνωστόν, ὅτι ἡ Τράπεζα τῆς Ἀγγλίας (Bank of England), τὸ μέγιστον τῶν Πιστωτικῶν Καταστημάτων τοῦ Κόσμου, ἐτέχθη ἐκ τῆς ὑπερτάτης ἀνάγκης χρημάτων, εἰς ἣν ἐν ἔτει 1694 περιῆλθε τὸ Κράτος πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ κατὰ τῆς Γαλλίας πολέμου. Ἓν ἑκατομμύριον καὶ διακόσιαι χιλιάδες λίραι, συλλεχθεῖσαι ἐντὸς δέκα ἡμερῶν διὰ δημοσίας ἐγγραφῆς, ἀπετέλεσαν τὸ πρῶτον κεφάλαιον τῆς Τραπέζης τὸ ὁποῖον ὁλόκληρον παρέλαβεν εἰς δάνειον ἡ Κυβέρνησις ἐπὶ ἐτησίῳ τόκῳ 8 %. Κατὰ συνέπειαν νεωτέρων τοῦ Κράτους ἀναγκῶν ἐπετράπη εἰς τὴν Τράπεζαν κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἡ ἔκδοσις νέων ὁμολογιῶν πρὸς αὔξησιν τοῦ κεφαλαίου αὐτῆς. Οὕτω διὰ τῶν διαδοχικῶν τούτων προσαυξήσεων εὑρίσκομεν τὸ κεφάλαιον τῆς Τραπέζης συνιστάμενον τῷ 1709 εἰς λ. 5,068,547, τῷ 1710 εἰς λ. 5,559,996, τῷ 1722 εἰς λ. 8,959,995, τῷ 1742 εἰς λ. 9,800,000, τῷ 1746 εἰς λ. 10,680,000 καὶ τῷ 1781 εἰς λ. 11,742,400. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἡ Τράπεζα εἶχε δανείσει εἰς τὸ Κράτος σχεδὸν ὁλόκληρον τὸ κεφάλαιον αὐτῆς, διότι τοῦτο ὤφειλεν εἰς τὴν Τράπεζαν λ. 11,686,800. Κατὰ τὸ 1797 τὸ πρὸς τὴν Τράπεζαν χρέος τοῦ Κράτους ηὔξησε κατὰ λ. 8,000,000, τὸ δὲ μεταλλικὸν ἀποταμίευμα τῆς Τραπέζης συνίστατο εἰς μόνον λ. 1,280,000. Τὸ κοινὸν θορυβηθὲν ἐξώρμησε πρὸς τὰς θυρίδας τῆς Τραπέζης, ἵνα ἐξαργυρώσῃ τὰ εἰς χεῖρας αὐτοῦ γραμμάτια καὶ ἑπομένως ἡ πτῶσις τῆς Τραπέζης ἐπήρχετο ἄμεσος, καθ' ὅσον τάχιστα ἐξηντλεῖτο τὸ ἰσχνὸν αὐτῆς ἀποταμίευμα, τὴν καταστροφὴν

ὅμως προέλαβεν ἡ φρόνησις τοῦ Ἔθνους. Τὸ κοινοβούλιον διὰ τοῦ Νόμου τῆς 3 Μαΐου 1797 ἐπέτρεψεν εἰς τὴν Τράπεζαν ν' ἀναστείλῃ τὴν ἐξαργύρωσιν τῶν γραμματίων αὐτῆς ἐπὶ 52 ἡμέρας, ὑπεχρέωσεν ὅμως αὐτὴν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς μέταλλον τὰς παρακαταθήκας, αἵτινες δὲν ὑπερέβαινον τὰς λ. 500 μέχρι τῶν $^3/_4$ ἑκάστης· δύο ἡμέρας ὅμως πρὸ τῆς παρελεύσεως τῆς ταχθείσης προθεσμίας παρετάθη αὕτη δι' ἄλλου Νόμου μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς συγκλήσεως τοῦ κοινοβουλίου. Κατόπιν διὰ νεωτέρων νόμων ἡ ἀναστολὴ τῆς ἐξαργυρώσεως παρετάθη μέχρι τοῦ 1803, εἶτα καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ κατὰ τοῦ Ναπολέοντος πολέμου καὶ ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς συνθήκης, ἡ ἀναστολὴ παρετάθη διαδοχικῶς μέχρι τοῦ 1816, 1818, 1819 καὶ τέλος μέχρι τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1820 καὶ μόνον τὴν 1 Μαΐου 1821 ἐπανελήφθησαν αἱ εἰς μεταλλικὰ νομίσματα πληρωμαί.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξάγεται ὅτι, ἡ ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία τῶν γραμματίων τῆς Τραπέζης τῆς Ἀγγλίας, θεσπισθεῖσα κατ' ἀρχὰς ἐπὶ 52 μόνον ἡμέρας, διήρκεσεν ὑπὲρ τὰ 24 ἔτη ἐν τῇ πλουσιωτάτῃ καὶ ἰσχυροτάτῃ τῆς Ἀγγλίας χώρᾳ. Τὰ πρὸ τῆς ἀναγκαστικῆς ἐν κυκλοφορίᾳ γραμμάτια τῆς Τραπέζης ἀνήρχοντο εἰς μόνον λ. 10,800,000, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀναγκαστικὴν τὸ ποσὸν τῶν κυκλοφορούντων γραμματίων ὑπερεδιπλασιάσθη, διότι ἐν ἔτει 1817 εὑρίσκομεν αὐτὸ συμποσούμενον εἰς λ. 28,480,000· δὲν πρέπει δὲ νὰ λησμονηθῇ ὅτι καὶ ἄλλαι Τράπεζαι, ἐκτὸς τῆς τῆς Ἀγγλίας, εἶχον τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκδίδειν γραμμάτια, τούτων δὲ τὸ ποσὸν ὑπολογίζεται ὅτι ἦτο ἴσον τῷ ὑπὸ τῆς Τραπέζης τῆς Ἀγγλίας κυκλοφορουμένῳ, ὥστε τὸ ὅλον ποσὸν τῶν κυκλοφορούντων ἐν Ἀγγλίᾳ γραμματίων κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐξίκετο μέχρις ἑξήκοντα ἑκατομμυρίων λιρῶν, καὶ σημειωτέον ὅτι τότε ἡ Ἀγγλία πόρρω ἀφίστατο τοῦ ἐνεστῶτος μεγαλείου καὶ πλούτου!

Ὑπὸ τοιαύτας οἰκονομικὰς καὶ πολιτικὰς συνθήκας δὲν ἦτο βεβαίως δυνατὸν τὸ πιστωτικὸν νόμισμα νὰ διατηρηθῇ ἐν ἰσοτιμίᾳ. Οὕτως εὑρίσκομεν αὐτὸ διαδοχικῶς ὑποτιμώμενον μέχρις οὗ τὸ 1813 τὰ γραμμάτια τῆς Τραπέζης τῆς Ἀγγλίας εὑρίσκομεν ὑποτετιμημένα κατὰ τὸ $^1/_3$ τῆς ἀξίας αὐτῶν, ὑπερτιμηθέντος τοῦ χρυσοῦ κατὰ 29 $^1/_4$ %. Ἡ κυβέρνησις, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἀναγκαστικῆς, διάφορα συνῆψε πρὸς τὴν Τράπεζαν δάνεια, ὧν τὸ ποσὸν διεκυμαίνετο ἐτησίως ἀπὸ 10 μέχρις 28 ἑκατομμυρίων λιρῶν, ἐπειδὴ δὲ τὰ δάνεια ταῦτα συνωμολογοῦντο ἐπ' ἀνοικτῷ λογαριασμῷ διὰ τραπεζικῶν γραμματίων, ταῦτα δέ, ὡς εἴρηται, ἦσαν ὑποτετιμημένα κατὰ τὸ τρίτον τῆς ἀξίας αὐτῶν,

εἶναι εὐχερὲς νὰ ἐννοηθῇ ὁπόσην βαρυτάτην ζημίαν ὑπέστησαν ἐντεῦθεν τό τε Κράτος καὶ ἡ κοινωνία.

Διδακτικώτατος εἶναι ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἤρθη ἡ ἀναγκαστικὴ αὕτη τῶν γραμματίων τῆς Ἀγγλικῆς Τραπέζης κυκλοφορία. Ἐν ἔτει 1819 τὸ Κοινοβούλιον ἐψήφισε τὴν ἄρσιν τῆς ἀναγκαστικῆς ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου 1820 τὰ παρουσιαζόμενα πρὸς ἐξαργύρωσιν γραμμάτια ἔπρεπε νὰ ἐξαργυρῶνται μέν, ἀλλ' ἐπὶ ὑποτιμήσει 4 % τῆς ἀρχικῆς αὐτῶν ἀξίας, ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου μέχρι τοῦ Μαΐου τοῦ 1821 2 ½ % καὶ τέλος ἀπὸ τοῦ Μαΐου τοῦ 1821 μέχρι τοῦ Μαΐου τοῦ 1823, ὅτε ὑστάτην ἐποιήσατο προθεσμίαν πρὸς ἐπανάληψιν τῶν εἰς μέταλλον πληρωμῶν, ½ % μόνον, αἱ πληρωμαὶ ὅμως, ὡς ἐρρήθη ἤδη, ἐπανελήφθησαν τὴν 1 Μαΐου 1821, διότι ἡ Τράπεζα δὲν ἐποιήσατο χρῆσιν τῶν παραχωρηθεισῶν αὐτῇ ὑπὸ τοῦ νόμου προθεσμιῶν. Τοιούτῳ τρόπῳ μετὰ 24 ὅλα ἔτη κατωρθώθη ἡ ἄρσις τῆς ἀναγκαστικῆς τῶν γραμματίων κυκλοφορίας ἐν Ἀγγλίᾳ, διὰ τρόπου ὅστις εἶναι ἀναντιρρήτως γνήσιον προϊὸν τῆς πρακτικότητος τοῦ νοῦ τοῦ Ἀγγλικοῦ λαοῦ. Αὕτη ὅμως, ἡ τοῦ 1797 — 1821 ἀναγκαστικὴ δὲν εἶναι ἡ μόνη ἐν Ἀγγλίᾳ.

Τὴν 25 Ὀκτωβρίου 1847 τὸ μεταλλικὸν ἀποταμίευμα τῆς Τραπέζης ἀνήρχετο μόλις εἰς λ. 1,600,000, ὅθεν ἐδέησε νὰ παύσωσιν αἱ προεξοφλήσεις καὶ ν' ἀνασταλῇ ἡ ἰσχὺς τοῦ Καταστατικοῦ Νόμου τῆς Τραπέζης τῆς 19 Ἰουλίου 1844, καθ' ὃν ὁ ἀνώτατος ὅρος τῆς ἐκδόσεως τῶν γραμματίων ὡρίσθη εἰς λ. 14,000,000, ἐπετράπη δηλαδὴ εἰς τὴν Τράπεζαν νὰ ἐκδώσῃ γραμμάτια καὶ πέραν τοῦ ὅρου τούτου. Ἐν ἔτει 1857 ἡ Τράπεζα εὑρέθη αὖθις εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ζητήσῃ τὴν ἀναστολὴν τῆς ἰσχύος τοῦ Καταστατικοῦ αὐτῆς Νόμου, ἐπιτρεπομένου αὐτῇ νὰ ἐκδώσῃ τοιαῦτα πέραν τοῦ ὁρισθέντος ὅρου ἐκ δύο ἑκατομμυρίων λιρῶν. Ἐν ἔτει 1866, ὑπὸ τὰς αὐτὰς εὑρεθεῖσα περιστάσεις, ἡ Τράπεζα ἐζήτησε καὶ ἔλαβεν ὁμοίαν ἀναστολὴν τοῦ Καταστατικοῦ αὐτῆς Νόμου. Κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1889, ἐὰν οἱ Τραπεζῖται τῆς Νέας Ὑόρκης δὲν ἀπέστελλον εἰς τὴν Τράπεζαν λίρας 1,200,000 εἰς χρυσόν, αὕτη ἤθελεν εὑρεθῇ εἰς τὴν ἀνάγκην καὶ τετάρτην τοῦ Καταστατικοῦ αὐτῆς Νόμου ἀναστολὴν νὰ ζητήσῃ.

Αἱ περιοδικαὶ αὗται τῆς ἰσχύος τοῦ Καταστατικοῦ νόμου τῆς Τραπέζης τῆς Ἀγγλίας ἀναστολαὶ ἰσοδυναμοῦσι πρὸς ἀναγκαστικὴν κυκλοφορίαν, ὥστε δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα ἡ Μεγάλη Βρεττανία πεντάκις ἐθέσπισεν ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῆς τὴν ἀναγκαστικήν. Εἶναι δὲ ἄξιον πολλῆς προσοχῆς, ὅτι τὰ γραμ-

μάτια τῆς μεγίστης τῶν Τραπεζῶν τοῦ Κόσμου ὑπετιμήθησαν μέχρι 30 %!

ΑΥΣΤΡΙΑ

Ἡ ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία κρατεῖ ἐν Αὐστρίᾳ ἀπὸ ὅλου αἰῶνος. Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἐκυκλοφόρει ἀναγκαστικῶς ἐν Αὐστρίᾳ ποσὸν ὑπέρμετρον γραμματίων ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ Κράτους ἐκδιδομένων. Ὡς ἦν ἑπόμενον, ἡ ὑποτίμησις τῶν γραμματίων τούτων ἐπήρχετο ῥαγδαία, ἐξιχθεῖσα ἐν ἔτει 1810 μέχρις ἀπωλείας τῶν 4/5 τῆς ὀνομαστικῆς αὐτῶν ἀξίας, διότι ἀντὶ 100 ἀργυρῶν φιορινίων κατεβάλλοντο 500 εἰς γραμμάτια. Βραδύτερον ἡ ὑποτίμησις ἀνῆλθεν 1,100 %, διότι 100 ἀργυρᾶ φιορ. ἀντηλλάσσοντο πρὸς 1,200 εἰς γραμμάτια. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὸ ὑπὸ τοῦ Κράτους ἀναγκαστικῶς κυκλοφορούμενον ποσὸν γραμματίων, ἀνήρχετο εἰς 1,080,000,000 φιορίνια. Ἡ ἀξία τῶν γραμματίων τούτων γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα Banco-Zettel, διεκυμαίνετο τοσοῦτον ἀποτόμως, ὥστε μετεβάλλετο ἀπὸ μιᾶς εἰς ἄλλην ἡμέραν κατὰ 20 καὶ μέχρι 30 %. Τὴν τοιαύτην οἰκτρὰν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῆς χώρας ἐσκέφθη τότε τὸ Κράτος νὰ θεραπεύσῃ, ἀλλ' ἡ θεραπεία ἣν ἐπενόησεν ἰσοδυνάμει πρὸς τὴν ἐπίσημον χρεωκοπίαν ἢ ὀρθότερον πρὸς τὴν λήστευσιν τοῦ Κοινοῦ, διότι διὰ τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Διατάγματος τῆς 20 Φεβρουαρίου 1811 ἐθεσπίσθη ὅτι τὰ Banco-Zettel ἔδει νὰ ἀνταλλαχθῶσιν ἀπὸ τῆς 1 Φεβρουαρίου 1813 καὶ ἐφεξῆς διὰ γραμματίων νέων καλουμένων γραμματίων ἄρσεως (Einlösungsscheine) ἐπὶ τιμῇ κατὰ 4/5 ἐλάσσονι τῆς ὀνομαστικῆς αὐτῶν ἀξίας, δηλαδὴ τὸ Κράτος ἀντὶ 500 φιορινίων ἐπλήρωνεν εἰς τὸν κάτοχον αὐτῶν μόνον 100, καὶ ταῦτα εἰς χαρτί! Δὲν ἠρκέσθη ὅμως εἰς τοῦτο τὸ Κράτος, ἀλλὰ διὰ νεωτέρου Διατάγματος ἠλάττωσε τοὺς τόκους ὅλων τῶν ὁμολογιῶν τοῦ Δημοσίου κατὰ τὸ ἥμισυ, κηρύξαν τοιουτοτρόπως τὴν χρεωκοπίαν. Τὰ νέα γραμμάτια δὲν ἐβράδυνον, ὡς εἰκός, ῥαγδαίως νὰ ὑποτιμηθῶσι, τὴν δ' ὑποτίμησιν εὑρίσκομεν ἐν ἔτει 1816 ἀνελθοῦσαν εἰς 150 %, ὁρισθεῖσαν δὲ δι' Αὐτοκρατορικοῦ Διατάγματος εἰς 60 %. Τότε συνεστήθη ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Αὐστρίας, πρὸς ἣν ἐχορηγήθη τὸ προνόμιον τῆς ἐκδόσεως γραμματίων ἐξαργυρωτέων ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει, διὰ συμβάσεως δὲ μεταξὺ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς νέας Τραπέζης, τὰ εἰς κυκλοφορίαν γραμμάτια τοῦ Κράτους ἀντηλλάγησαν κατὰ τὸ πλεῖστον πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς Τραπέζης ἐκδοθέντα. Ἐν ἔτει 1839 ὑπῆρχον μόνον ἐκ τῶν παλαιῶν γραμματίων τοῦ Κράτους ἐν ἀναγκαστικῇ κυκλοφορίᾳ 13,500,000 φιορίνια, τῶν λοιπῶν ἀντικατασταθέντων διὰ γραμματίων

τῆς Τραπέζης· οὕτω μέχρι τοῦ 1848 ἐκυκλοφόρουν ἐν Αὐστρίᾳ, παραλλήλως δύο εἰδῶν γραμμάτια, τὰ τοῦ Κράτους ἔχοντα ἀναγκαστικὴν κυκλοφορίαν καὶ τὰ τῆς Τραπέζης ὄντα ἐξαργυρώσιμα. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 1848 καὶ ἐντεῦθεν ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τῆς Αὐτοκρατορίας ἐδεινώθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐδέησε νὰ χορηγηθῇ τὸ προνόμιον τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Τράπεζαν.

Ἡ Κυβέρνησις ἐπανειλημμένα συνωμολόγησε πρὸς τὴν Τράπεζαν δάνεια ἐπὶ τῷ μεγάλῳ τόκῳ 2 καὶ μέχρι 3 %, τὸ δὲ χρέος αὐτῆς τὸ ὁποῖον ἐν ἔτει 1848 ἀνήρχετο εἰς 135,900,000 ἐξίχθη ἐν ἔτει 1854 μέχρι 294,000,000 φιορινίων. Ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου τὸ πρὸς τὴν Τράπεζαν χρέος τοῦ Κράτους ἤρξατο ἐλαττούμενον, συμποσούμενον τὸ 1874 εἰς 80 μόνον ἑκατομμύρια φιορίνια. Ἀλλ' ἐὰν ἠλαττώθη τὸ ἐπ' ἀναγκαστικῇ κυκλοφορίᾳ χρέος τοῦ Κράτους πρὸς τὴν Τράπεζαν, ηὔξανεν ὅμως παραλλήλως τὸ ἕτερον πρὸς τὴν χώραν ἐπ' ἀναγκαστικῇ χρέος αὐτοῦ διὰ τῆς ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ Κράτους ἐκδόσεως νέων γραμματίων, τὰ ὁποῖα ἐν ἔτει 1873 ἀνήρχοντο εἰς 373,000,000.

Ἐξετάζοντες ἤδη ὁποία ἦτο ἡ κατάστασις τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας τῶν γραμματίων τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης τῆς Αὐστρίας εὑρίσκομεν ὅτι, ἐν ἔτει 1848 τὸ ποσὸν αὐτὸ ἀνήρχετο εἰς 218,971,000 φιορίνια, ὅτι δὲ μετὰ 10 ἔτη τὸ ποσὸν τοῦτο ἀνεβιβάζετο εἰς 370,022,000, καὶ ὅτι βραδύτερον ἀνῆλθεν εἰς 452,249,000, ὅτι δὲ τέλος τὸ 1874 κατῆλθεν εἰς 293,000,000 φιορίνια, εἰς τὰ ὁποῖα ὅμως δέον νὰ προστεθῶσι καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Κράτους ἐκδοθέντα ἐπ' ἀναγκαστικῇ κυκλοφορίᾳ γραμμάτια, ὥστε τὸ σύνολον τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας κατὰ τὸ εἰρημένον ἔτος συνεποσώθη εἰς 700,000,000 φιορίνια. Σήμερον κυκλοφοροῦσιν ἀναγκαστικῶς ἐν Αὐστρίᾳ 312,000,000 φιορίνια, ἐξ ὧν τὰ 218 ἑκατομμύριά εἰσι γραμμάτια τοῦ Κράτους. Ἡ ἀναλογία τῶν ὡς ἀντισήκωμα τῶν κυκλοφορούντων γραμματίων, τῶν ἐν τοῖς ταμείοις τῆς Τραπέζης ἀξιῶν, ἤτοι μεταλλικῶν νομισμάτων, συναλλαγματικῶν καὶ δανείων πρὸς ἰδιώτας, διεκυμαίνετο καθ' ὅλην τὴν μνησθεῖσαν περίοδον ἀπὸ 56 μέχρι τοῦ κατωτάτου σημείου (1861) 43 %. Ἐν ἔτει 1874 αἱ τραπεζικαὶ ἀξίαι ἦσαν ἴσαι τῷ ποσῷ τῶν ἀναγκαστικῶς κυκλοφορούντων γραμματίων τῆς Τραπέζης. Περίεργοι εἶναι αἱ διακυμάνσεις τῆς ὑποτιμήσεως τῶν γραμματίων τῆς Τραπέζης ἐν Αὐστρίᾳ. Ἐν ἔτει 1848, πρὸ τῆς θεσπίσεως τῆς ἀναστολῆς τῆς ἐξαργυρώσεως τῶν γραμματίων τῆς Τραπέζης, ἡ ὑποτίμησις αὐτῶν ἦτο μόλις 1/8 %· εὐθὺς μετὰ τὴν ἀναστολὴν ἀνῆλθεν αὕτη εἰς 10 %, βραδύτερον ἡ ὑποτίμησις ἔβη προοδευτικῶς αὔξουσα, μέχρις οὗ ἐξίχθη

εἰς 52 °/₀ μὴ ὑπερβᾶσα ἔκτοτε τὸ ὅριον τοῦτο. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἡ ὑποτίμησις αὕτη ὑπολογίζεται σχετικῶς πρὸς τὸν ἄργυρον, ὅστις ἀποτελεῖ ἐν Αὐστρίᾳ τὴν νόμιμον νομισματικὴν μονάδα, εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ἀπό τινων ἐτῶν σπουδαίαν ὑπέστη ὁ ἄργυρος ὑποτίμησιν, ὥστε ἐὰν τὴν ὑποτίμησιν ταύτην λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ἡ τοῦ γραμματίου πρὸς τὸν χρυσὸν ὑποτίμησις ἀνέρχεται εἰς 15 ἢ 20 °/₀ ἔτι πλέον τῆς πρὸς τὸν ἄργυρον. Ἐν ἔτει 1877 ἡ ὑποτίμησις τῶν γραμματίων ἦτο πρὸς τὸν χρυσὸν μὲν ἴση πρὸς 23 °/₀, ἐν ᾧ ἡ πρὸς τὸν ἄργυρον ἀνήρχετο μόλις εἰς 7 °/₀.

Ἀκριβῶς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τὸ συνάλλαγμα ἔβη σταθερῶς βελτιούμενον, οὕτως ὥστε ἐν ἔτει 1891 εὑρίσκομεν αὐτὸ εἰς τιμὴν μόλις κατὰ 12 °/₀ ὑστεροῦσαν τοῦ ἀρτίου. Τὰ φοβερὰ τοῦ προϋπολογισμοῦ ἐλλείμματα, τὰ εἰς μίαν μόνην δωδεκαετίαν ἀπὸ τοῦ 1848 μέχρι τοῦ 1859, εἰς 232,400,000 φιορίνια ἀνελθόντα, σχεδὸν ἐξέλιπον, τὸ συνάλλαγμα ἐν ἔτει 1892 μόλις ἐτιμᾶτο 3 °/₀, σωφρονεστέρα δὲ τῶν Δημοσίων οἰκονομικῶν διαχείρισις καὶ ἡ σπουδαία τῶν παραγωγικῶν τοῦ τόπου δυνάμεων ἀνάπτυξις, παρέσχον εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὴν εὐκαιρίαν νὰ σκεφθῇ οὐ μόνον περὶ τῆς ἄρσεως τῆς ἀπ' αἰῶνος μαστιζούσης τὴν Αὐτοκρατορίαν ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας, ἀλλὰ καὶ περὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ κρατοῦντος ἐν τῇ Μοναρχίᾳ νομισματικοῦ συστήματος διὰ τῆς παραδοχῆς τοῦ χρυσοῦ ὡς μονάδος νομισματικῆς (étalon d'or). Εἶνε τῷ ὄντι ἄξιαι μελέτης αἱ ἀρχαί, ἐφ' ὧν ἡ Αὐστριακὴ Κυβέρνησις στηρίζει τὴν σημαντικωτάτην ταύτην τῆς μεταρρυθμίσεως ἐργασίαν, ἥτις θεωρεῖται ὡς ἓν τῶν σπουδαιοτάτων οἰκονομικῶν γεγονότων τοῦ παρόντος αἰῶνος. Ἡ μελέτη τῶν ἀρχῶν τούτων καὶ τῶν σκέψεων, ἐξ ὧν ὁρμᾶται ἡ Κυβέρνησις τῆς Αὐτοκρατορίας, ὅπως ἀγάγῃ εἰς πέρας τὴν δυσχερεστάτην αὐτῆς ἀποστολήν, σοφὰ διδάγματα δύναται νὰ προσπορίσῃ.

Ἡ ἔκθεσις δι' ἧς ἡ Κυβέρνησις ὑπέβαλεν εἰς τὰς Αὐστροουγγρικὰς Βουλὰς τὰ ἀπὸ τῆς 8 Αὐγούστου π. ε. γενόμενα νόμοι νομοσχέδια, ἄρχεται λέγουσα, «τὰ ὑποβαλλόμενα νομοσχέδιά εἰσι τὸ πρῶτον βῆμα, ἐν τῇ νομοθετικῇ ὁδῷ, πρὸς τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ νομισματικοῦ ἡμῶν συστήματος, τοῦ ὁποίου τὰ ἐλαττώματα, παραλλήλως πρὸς τὴν ἐκτυλισσομένην παρ' ἡμῖν οἰκονομικὴν πρόοδον, ζωηρῶς συναισθάνονται πᾶσαι αἱ κοινωνικαὶ τάξεις. Τὸ ἡμέτερον νομισματικὸν σύστημα στηριχθὲν κατ' ἀρχὴν ἐπὶ τοῦ ἀργύρου, δὲν ἠδύνατο ν' ἀποφύγῃ τὰς διακυμάνσεις τῆς ἀξίας τοῦ μετάλλου τούτου, ἀποσπασθέντες δ' ἀναγκαίως καὶ ἀπὸ τῆς μεταλλικῆς ταύτης βάσεως, ἤχθημεν εἰς τὴν παραδοχὴν νομισματικοῦ συστήματος βάσιν ἔχοντος τὸν χάρτην, οὐδένα ἔχοντος σύν-

δεσμον πρὸς τὰ νομισματικὰ συστήματα τῶν ἄλλων πεπολιτισμένων κρατῶν καὶ ἐντεῦθεν, ἔν τε τῷ ἐμπορίῳ καὶ ταῖς ἐπιχειρήσεσιν ἡμῶν ἄπειροι παρεμβάλλονται δυσχέρειαι, ζημίαι σπουδαῖαι καὶ συνεχεῖς ἐπέρχονται καὶ ἐκτιθέμεθα εἰς ἀνυπολόγιστον κίνδυνον διὰ τὸ μέλλον». Μετὰ τοῦτο ἡ ἔκθεσις ἀφηγεῖται διὰ μακρῶν τὰς ἀρχάς, ἐφ᾽ ὧν ἡ Κυβέρνησις στηρίζει τὴν ἑαυτῆς ἐνέργειαν, ὅπως ἡ περὶ ἧς πρόκειται μεταρρύθμισις πραγματοποιηθῇ κατὰ τρόπον τοιοῦτον «ὥστε νὰ προστατευθῶσιν αἱ μετὰ τῶν ξένων σχέσεις, ἐνισχυθῇ δὲ ἡ ἐθνικὴ πίστις καὶ προστατευομένης τῆς παραγωγῆς ὠφεληθῇ πολλαχῶς ἡ ἐθνικὴ οἰκονομία, ἐξασφαλισθῶσι τέλος αἱ νόμιμοι τοῦ ἐμπορίου ἀπαιτήσεις διὰ τῆς διευκολύνσεως τῆς χρησιμοποιήσεως τῆς πίστεως», περιγράφεται εἶτα ὁ τρόπος καθ᾽ ὃν πρόκειται νὰ ἐφαρμοσθῇ ἡ μεταρρύθμισις ἐν ταῖς τεχνικαῖς αὐτῆς λεπτομερείαις, ἐν σχέσει πρὸς τὸν κανονισμὸν τῆς ἀξίας τοῦ φιορινίου (valuta). Ὡς πρὸς τὴν ἄρσιν τῆς ἀναγκαστικῆς, τοῦθ᾽ ὅπερ ἀμεσώτερον ἐνδιαφέρει τὴν παροῦσαν μελέτην, ἡ ἔκθεσις λέγει ἐπὶ λέξει: «Ἡ παγίωσις τοῦ ἐσωτερικοῦ χρέους τοῦ Κράτους, δέον κατ᾽ ἀνάγκην νὰ προηγηθῇ τῆς ἐπαναλήψεως τῆς εἰς μεταλλικὰ νομίσματα πληρωμῆς, ἥτις γενήσεται ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ, ἔσται δ᾽ ἐπίσης συμφέρον νὰ περιληφθῇ ἐν τῇ ὅλῃ ἐργασίᾳ (opération) καὶ ἡ μετατροπὴ τοῦ παγίου 5 %. Ἡ παγίωσις τοῦ ἐσωτερικοῦ χρέους ἐπιβάλλει τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκκλήσεως πρὸς τοὺς πόρους τῆς Μοναρχίας, ἀλλ᾽ ἡ Κυβέρνησις θέλει καταγείνει νὰ ἐλαττώσῃ ὅσον ἔνεστι περισσότερον τὰς ἀπαιτήσεις τῆς καταστάσεως, προστατεύουσα μὲν τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα, μὴ διακινδυνεύουσα ὅμως τὸν σκοπὸν ὃν προτίθεται. Τὰ ὑποβαλλόμενα νομοσχέδια δὲν παρέχουσι συνεπῶς ἢ μέτρα προπαρασκευαστικά, τὰ ὁποῖα προτείνονται ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ δυνηθῶμεν, ἐν χρόνῳ εὐθέτῳ, νὰ χωρήσωμεν εἰς τὴν ἄρσιν τῶν γραμματίων τοῦ Κράτους». Οἱ περὶ ὧν πρόκειται νόμοι εἰσὶν οἱ ἑξῆς: α᾽) περὶ κανονισμοῦ τῆς ἀξίας τῆς κορώνας (αὕτη εἶναι ἡ νέα νομισματικὴ μονὰς ἥτις διετιμήθη 1,05 φράγκον κατὰ $^1/_2$ ἀργυροῦν φιορίνιον), β᾽) περὶ κυρώσεως τῆς μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Οὐγγαρίας νομισματικῆς συμβάσεως, γ᾽) περὶ μετατροπῆς τῶν εἰς χρυσᾶ φιορίνια συνομολογηθέντων χρεῶν εἰς χρυσᾶ νομίσματα τοῦ νέου συστήματος, δ᾽) περὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ ἄρθρ. 87 τῆς Αὐστροουγγρικῆς Τραπέζης, ε᾽) περὶ συνομολογήσεως δανείου εἰς χρυσὸν ἀξίας 183,456,000 φιορινίων πρὸς κοπὴν τῶν νέων νομισμάτων καὶ ς᾽) περὶ μετατροπῆς τοῦ δανείου 5 % καὶ τῶν σιδηροδρομικῶν ὁμολογιῶν 5 καὶ 4 $^1/_2$ %.

Πρώτην πρᾶξιν, συμφώνως πρὸς τοὺς ἀνωτέρω νόμους, ἐπετέλεσεν ἡ

Κυβέρνησις τὴν μετατροπὴν τῶν δανείων, ὧν τὸ ποσὸν ἀνήρχετο εἰς 800 ἑκατομμύρια φιορίνια εἰς δάνειον πάγιον ἐπὶ τόκῳ 4 % μόνον ἀντὶ 5 καὶ 4 $^{3}/_{4}$ %. Ἡ μετατροπὴ ἐγένετο εὐθὺς ἀποδεκτὴ προθύμως ὑπὸ τῶν κατόχων τῶν παλαιῶν ὁμολογιῶν καὶ μόνον κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ὑπολείπονται 50 ἔτι ἑκατομμύρια νὰ μετατραπῶσι. Τὸ εἰς χρυσὸν δάνειον ἐπρόκειτο νὰ ἐκδοθῇ τμηματικῶς ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ παρελθόντος ἔτους, ἀλλ' ἡ γενικὴ κατάστασις τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀγορῶν ἠνάγκασε τὴν κυβέρνησιν ν' ἀναβάλῃ ἐπὶ καιρὸν τὴν ἔκδοσιν αὐτοῦ, ἐξεδόθη δὲ μόνον τὴν 15 Φεβρουαρίου παρελθόντος. Τὸ εἰς δημοσίαν ἐγγραφὴν ἐκδοθὲν ποσὸν ὡρίσθη εἰς 60 ἑκατομμύρια φιορίνια, τιμὴ δὲ ἐκδόσεως 98 $^{1}/_{2}$ καὶ τόκος 4 %. Εἶνε γνωστὸν ὅτι τὸ δάνειον τοῦτο ἐκαλύφθη δεκάκις.

Τοιουτοτρόπως ἡ Αὐστριακὴ Μοναρχία, διὰ τῆς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη σώφρονος τῶν οἰκονομικῶν αὐτῆς διαχειρίσεως, εἶδεν ἀνατείλασαν τὴν στιγμήν, καθ' ἣν δύναται ἐν ἀνέσει, ἄνευ κλονισμῶν, οὐ μόνον τὴν πιέσασαν αὐτὴν ἐπὶ αἰῶνα ἀναγκαστικὴν κυκλοφορίαν νὰ ἄρῃ, ἀλλὰ καὶ τὸ νομισματικὸν αὐτῆς σύστημα ἐκ θεμελίων νὰ μεταρρυθμίσῃ. Εἶνε ἀναντίρρητον ὅτι ἡ ἐπιτυχία τοῦ διπλοῦ τούτου σκοποῦ εἶνε ἐκ τῶν προτέρων ἐξησφαλισμένη, διότι ἡ κυβέρνησις χωρεῖ βραδέως μὲν ἀλλ' ἀσφαλῶς, πρυτανεύει δὲ τῶν πράξεων αὐτῆς τελεία τῆς καταστάσεως γνῶσις, προϊὸν ἐπισταμένης καὶ μακρᾶς εἰδημόνων μελέτης καὶ βαθυτάτη περίσκεψις.

ΡΩΣΣΙΑ

Ἡ ἀναγκαστικὴ ἐν Ῥωσσίᾳ εἰσήχθη ἔτι πρωϊμώτερον ἢ ἐν Αὐστρίᾳ. Ἐν ἔτει 1768 τὸ Κράτος ἤρξατο ἐκδίδον γραμμάτια ἐπ' ἀναγκαστικῇ κυκλοφορίᾳ, ὧν τὸ ποσὸν μετὰ ἓξ ἔτη διὰ τοῦ οὐκαζίου τοῦ 1774 ὡρίσθη ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπερβῇ τὰ 20 ἑκατομμύρια ῥούβλια (1 ῥούβλιον ἰσοδυναμεῖ πρὸς 4 φράγκα). Ἀλλὰ μόλις μετὰ δώδεκα ἔτη τὰ ἐν κυκλοφορίᾳ ταῦτα γραμμάτια τοῦ Κράτους ἀνήρχοντο εἰς 100 ἑκατομμύρια ῥούβλια καὶ τὸ ποσὸν τοῦτο δὲν ἔπαυσεν ἐξογκούμενον, μέχρις οὗ ἐν ἔτει 1796 ηὐξήθη μέχρις 150 ἑκατομμυρίων. Ὑπὸ τοιαύτας διαδοχικὰς τοῦ πιστωτικοῦ νομίσματος αὐξήσεις ἦτον ἀδύνατον τὸ ῥούβλιον νὰ διατηρηθῇ ἐν ἰσοτιμίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο εὐθὺς ἀπὸ τοῦ 1796 ἡ ὑποτίμησις αὐτοῦ ἀνῆλθεν εἰς 47 %, δῆλα δὴ δι' ἓν ἀργυροῦν ῥούβλιον ἐπληρώνοντο 1,47 εἰς γραμμάτια. Αἱ τῇ τοιαύτῃ νομισματικῇ καταστάσει παρεμαρτοῦσαι συνέπειαι, δὲν ἐβράδυναν νὰ ἐκδηλωθῶσιν. Ἅπαντα τὰ τοῦ βίου χρειώδη ὑπερετιμήθησαν καὶ ἡ κοινωνία στενοχωρηθεῖσα ἐπεκαλεῖτο θεραπείαν παρὰ τῆς Κυβερνήσεως, αὕτη δὲ

προσῆλθεν ἐπίκουρος εἰς τὴν κοινωνίαν κατὰ τρόπον ὅλως πρωτοφανῆ, μαρτυροῦντα τὴν τελείαν ἀνεπάρκειαν περὶ τὰ οἰκονομικὰ πράγματα τῆς τότε ἐποχῆς. Δι' οὐκαζίου ηὐξήθη ὁ κεφαλικὸς φόρος τῶν χωρικῶν, «διότι διὰ τῆς ὑπερτιμήσεως τῶν προϊόντων αὐτῶν ἐκέρδιζον περισσό»τερα·» τοιοῦτος ὁ λόγος τῆς αὐξήσεως κεφαλικοῦ φόρου ὁ ἐν τῷ οὐκαζίῳ τοῦ 1797 ἀναφερόμενος!

Ἐν ἔτει 1810 τὸ ἐπ' ἀναγκαστικῇ κυκλοφορίᾳ ἐκδεδομένον ὑπὸ τοῦ Κράτους ποσὸν χαρτίνου νομίσματος ἀνήρχετο εἰς 577 ἑκατομμύρια ῥούβλια. Εὑρέθη τότε εἰς τὴν ἀνάγκην τὸ Κράτος, πρῶτον μὲν νὰ ὑποθηκεύσῃ ἐπισήμως εἰς τὸ χρέος αὐτοῦ ὁλόκληρον τὴν περιουσίαν τοῦ Δημοσίου, εἶτα δὲ νὰ ὑποσχεθῇ ὅτι οὐδόλως ἐφεξῆς θέλει αὐξήσει τὸ ποσὸν τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ γραμματίων, δὲν ἐτήρησεν ὅμως τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην, διότι ἀκριβῶς μετὰ 7 ἔτη τὸ ποσὸν τὸ εἰς ἀναγκαστικὴν κυκλοφορίαν ἐκδεδομένον ἀνήρχετο εἰς 836 ἑκατομμύρια ῥούβλια καί, ὡς ἦν ἑπόμενον, ἡ ὑποτίμησις τοῦ γραμματίου ἔβη καλπάζουσα μέχρις οὗ ἀνῆλθεν εἰς 75 %. Ἡ στενοχωρία τῆς χώρας κατέστη ἀφόρητος, ἧς ἕνεκα ἐπεβάλλετο ἐπιτακτικῶς εἰς τὴν Κυβέρνησιν νὰ προνοήσῃ ἀμέσως περὶ τῶν μέσων τῆς θεραπείας. Ἤρξατο τότε τὸ Κράτος δανειζόμενον, καὶ ἀπὸ τοῦ 1819 διὰ σειρᾶς δανείων δύο μὲν ἐσωτερικῶν δῆλα δὴ εἰς χαρτὶ ἐπὶ τόκῳ 6 % καὶ τιμῇ ἐκδόσεως 83 ¹/₂ καὶ 85 καὶ ἄλλων ἐξωτερικῶν δῆλα δὴ εἰς χρυσὸν ἐπὶ τόκῳ 5 % καὶ τιμῇ ἐκδόσεως 72,77 καὶ 77 ¹/₂, κατώρθωσε νὰ ἐλαττώσῃ σπουδαίως τὸ ποσὸν τῶν εἰς κυκλοφορίαν χαρτίνων ῥουβλίων, οὕτως ὥστε μετὰ 5 ἔτη ἀνεβιβάζετο τοῦτο εἰς μόνον 595,750,000 ῥούβλια. Ἐν τούτοις, μεθ' ὅλην τὴν ἐλάττωσιν ἡ ὑποτίμησις τοῦ χαρτίνου ῥουβλίου δὲν ὑπεχώρησεν, ἀλλ' ἐξηκολούθησεν εἰς τὸ αὐτὸ διατηρουμένη σημεῖον τοῦ 75 %, δῆλα δὴ κατεβάλλοντο πάντοτε 1.75 χάρτινα ῥούβλια ἀντὶ ἑνὸς ῥουβλίου ἀργυροῦ. Ἡ στενοχωρία τῆς χώρας ἔβαινε μείζονας λαμβάνουσα διαστάσεις, ἐφ' ᾧ ἡ Κυβέρνησις, τὴν Αὐστρίαν μιμουμένη, δὲν ὤκνησε νὰ κηρύξῃ ἐπισήμως τὴν χρεωκοπίαν τῆς Αὐτοκρατορίας διὰ τοῦ ἱστορικοῦ οὐκαζίου τοῦ 1839. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἓν ἀργυροῦν ῥούβλιον ἐτιμᾶτο 3 ¹/₂ χάρτινα, ἦτο δηλαδὴ ὑποτετιμημένον τὸ χάρτινον ῥούβλιον ἀπέναντι τοῦ ἀργυροῦ κατὰ 350 %, κατὰ 404 % δὲ ἀπέναντι τοῦ χρυσοῦ, τὴν βάσιν λοιπὸν ταύτην τῆς ἀξίας τοῦ χαρτίνου πρὸς τὸ ἀργυροῦν ῥούβλιον λαβοῦσα ἡ Κυβέρνησις ἐθέσπισεν ὅτι ἐφεξῆς ἓν ἀργυροῦν ῥούβλιον ἤθελε τιμᾶσθαι 3 ¹/₂ χάρτινα ἐφ' ᾗ τιμῇ ἔδει νὰ κανονίζωνται πᾶσαι αἱ πρὸς τὸ Κράτος καὶ αἱ μεταξὺ ἰδιωτῶν σχέσεις!

Ὁ τρόπος οὗτος οὐ μόλις πρὸ πεντηκονταετίας δύο μεγάλαι τῆς Ἠπει-

ρωτικῆς Εὐρώπης χῶραι ἐπελάβοντο, ὅπως σωθῶσιν ἀπὸ τῶν στενοχωριῶν αὐτῶν, οὐδόλως διαφέρει τοῦ καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην μέχρι τέλους τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι κρατήσαντος συστήματος τῆς ἀλλοιώσεως ἢ ὀρθότερον τῆς καταδολιεύσεως τοῦ νομίσματος, διὰ τῆς κατὰ βούλησιν τοῦ τε βάρους καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἀξίας αὐτοῦ μεταβολῆς. Ἐν Γαλλίᾳ Φίλιππος ὁ Ὡραῖος ἐν διαστήματι δωδεκαετίας πεντάκις ἤλλαξε τὴν ἀξίαν τοῦ νομίσματος ἀνυψῶν αὐτὴν ὁσάκις ἐπρόκειτο νὰ λάβῃ καὶ καταβιβάζων αὐτὴν ὁσάκις ἐπρόκειτο νὰ πληρώσῃ. Ἐν Ῥώμῃ ἡ τοῦ νομίσματος ἀλλοίωσις ἐθεωρεῖτο ὡς πόρος τοῦ Κράτους! Ἐνταῦθα δὲν μοὶ εἶναι ἄκαιρον νὰ παρατηρήσω ὅτι αἱ Ἀθῆναι οὐδέποτε ἐσκέφθησαν ν' ἀλλοιώσωσι τὸ ἑαυτῶν νόμισμα, εἰς τὴν εὐθύτητα δὲ ταύτην τῆς πολιτείας ἐκείνης ἔχομεν ἀναντιρρήτως ἕνα ἔτι παράγοντα τοῦ ἐμπορικοῦ αὐτῆς μεγαλείου.

Μετὰ τέσσαρα ἔτη ἤτοι τὸ 1843, τὰ ἐν κυκλοφορίᾳ χάρτινα ῥούβλια ἀντικατεστάθησαν διὰ τῶν λεγομένων πιστωτικῶν γραμματίων, πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ὁποίων τὸ Κράτος μετεβίβασε τὴν ὑποθήκην τῆς περιουσίας τοῦ Δημοσίου· ἐκ τῶν γραμματίων τούτων ἐξεδόθη ποσὸν ἐξ 170 ἑκατομμυρίων ῥουβλίων, ἤτοι κατὰ $^1/_8$ σχεδὸν ἔλασσον τοῦ εἰς κυκλοφορίαν ποσοῦ τῶν χαρτίνων ῥουβλίων, ἀλλὰ ἐκ τῶν γραμματίων τούτων τὸ ἀρχικὸν ποσὸν ταχέως μετεβλήθη, προοδευτικῶς αὐξανόμενον, οὕτως ὥστε μετὰ ἓξ ἔτη ἀνήρχετο εἰς 300,000,000· τὸ 1854 εἰς 345, 927,000· τὸ 1855 εἰς 509,000,000· τὸ 1856 εἰς 689,000,000 καὶ τέλος τὸ 1857 εἰς 735,000,000. Ἡ ὑποτίμησις ἔβαινε φυσικῶς καλπάζουσα κατὰ σχέσιν εὐθεῖαν πρὸς τὰς προσαυξήσεις τοῦ ποσοῦ τῶν πιστωτικῶν γραμματίων. Ἱδρύθη τότε ἡ Αὐτοκρατορικὴ Τράπεζα, ἀναλαβοῦσα τὴν ἐντολὴν νὰ συγκεντρώσῃ καὶ ἐκκαθαρίσῃ ὅλας τὰς τοῦ Κράτους ὑποχρεώσεις διὰ τοῦ κανονισμοῦ τοῦ χρέους αὐτοῦ. Ἐν ἔτει 1861 τὰ ὑπὸ τῆς Τραπέζης κυκλοφορούμενα γραμμάτια τοῦ Κράτους συνεποσοῦντο εἰς 714,000,000 ῥούβλια, τὸ δὲ μεταλλικὸν αὐτῆς ἀποταμίευμα ἀνήρχετο εἰς μόλις 12 % ἤτοι εἰς 86 ἑκατομμύρια ῥούβλια. Τότε ἀπεφασίσθη ἡ ἐκ τῆς κυκλοφορίας ἄρσις τῶν πιστωτικῶν γραμματίων κατὰ τὸ ἐν Ἀγγλίᾳ ἐφαρμοσθὲν ἐν ἔτει 1821 σύστημα. Ἡ Κυβέρνησις συνωμολόγησε νέον εἰς χρυσὸν δάνειον ἐξ 93,750,000 ῥουβλίων ἐπὶ τόκῳ 5 %, τὸ προϊὸν δ' αὐτοῦ παρεδόθη εἰς τὴν Τράπεζαν πρὸς αὔξησιν τοῦ μεταλλικοῦ αὐτῆς ἀποταμιεύματος ὅπως, ἐξαργυροῦσα τὰ εἰς τὰς θύρας αὐτῆς παρουσιαζόμενα γραμμάτια, ἐξαφανίζῃ αὐτά. Κατὰ τὸ σχετικὸν οὐκάζιον τὰ γραμμάτια ταῦτα ἔδει νὰ ἐξαργυρῶνται, ὡς ἐρρήθη, κατὰ τὸ ἐν Ἀγγλίᾳ ἐφαρμοσθὲν σύστημα· ὡρίσθη λοι-

πὸν ὅτι ἀπὸ τοῦ Μαΐου 1862 τὸ πρῶτον ἤθελον ἀνταλλάσσεσθαι κατὰ 10 $^1/_2$ % ὀλιγώτερον τῆς ἀξίας αὐτῶν, ὅτι δὲ βαθμηδὸν ὁ ὅρος οὗτος ἤθελε μειοῦσθαι μέχρι τοῦ 1864, καθ' ἣ ἐποχὴν ὡρίσθη ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐξαργυρῶνται εἰς τὸ ἄρτιον. Ἀλλ' ἡ ἀπόπειρα αὕτη πρὸς ἐπανάληψιν τῶν εἰς χρυσὸν πληρωμῶν ἀπέτυχεν, ὡς εἰκός, διότι τὸ μεταλλικὸν ἀποταμίευμα τῆς Τραπέζης ἦτο πάνυ δυσανάλογον πρὸς τὸ ἐξαργυρωτέον ποσὸν τῶν γραμματίων, ἑπομένως ἐδέησε, κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1863, δηλαδὴ πρὸ τῆς ταχθείσης διὰ τοῦ οὐκαζίου ὑστάτης προθεσμίας τῆς εἰς τὸ ἄρτιον ἐξαργυρώσεως, ν' ἀνασταλῇ ἡ τῶν γραμματίων ἐξαργύρωσις.

Ἐν τούτοις ἐκ τῆς ἀποπείρας ταύτης τῆς ἄρσεως τῆς ἀναγκαστικῆς, καίτοι ματαιωθείσης, προέκυψεν οὐ σμικρὰ ἀνακούφισις εἰς τὴν κοινωνίαν, διότι τὸ ποσὸν τῶν εἰς κυκλοφορίαν γραμματίων πάντως ἠλαττώθη κατελθὸν μέχρις 634,773,929 ρουβλίων. Δυστυχῶς νεώτεραι καὶ διαδοχικαὶ προσαυξήσεις τοῦ ἐπ' ἀναγκαστικῇ κυκλοφορίᾳ χαρτίνου νομίσματος, ἕνεκα διαφόρων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν λόγων προκληθεῖσαι, ἐδυσχέραναν αὖθις τὴν οἰκονομικὴν τῆς Αὐτοκρατορίας κατάστασιν. Ἀπὸ τοῦ 1863 τὸ ποσὸν τῶν εἰς κυκλοφορίαν γραμματίων ηὔξησε καθ' ἅλματα. Ἐν ἔτει 1874 ἀνήρχετο τοῦτο εἰς 800,000,000 ρούβλια ἀπέναντι μεταλλικοῦ ἀποταμιεύματος ἀναλογοῦντος πρὸς 25 % μόλις, τὸ 1878 τὸ ποσὸν τῶν εἰς κυκλοφορίαν γραμματίων ἀνῆλθεν εἰς 1,188,000,000 ρούβλια. Ἔκτοτε τὸ ποσὸν τοῦτο μικρὰς ὑπέστη παραλλαγάς, τὴν δὲ 31 Δεκεμβρίου 1892 εὑρίσκομεν αὐτὸ ἀνερχόμενον εἰς 1,013,500,000 ρούβλια, ηὔξησεν ὅμως τὸ μεταλλικὸν τῆς Τραπέζης ἀποταμίευμα, διότι κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀνήρχετο τοῦτο δι' ἀμφοτέρας τὰς Τραπέζας, τήν τε Αὐτοκρατορικὴν καὶ τὴν τῆς Φιλανδίας εἰς 419,175,000 ρούβλια εἰς χρυσὸν καὶ εἰς 4,625,000 εἰς ἄργυρον, ἀναλογοῦντα πρὸς 47 $^1/_2$ % ἐπὶ τῆς ὅλης κυκλοφορίας. Τὸ συνάλλαγμα, τὸ ὁποῖον ἐν ἔτεσι 1875 καὶ 1876 διεκυμαίνετο μέχρις 20 %, ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου ἐδεινώθη, ἐξιχθείσης τῆς ὑπερτιμήσεως μέχρι 44 %. Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἓν ρούβλιον ἀξίζει φρ. 2,52 ἤτοι ἀπόλλυσι μόνον 37 %.

Εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι αἱ ἐνσκήψασαι εἰς τὴν χώραν τελευταῖον συμφοραί, ἡ φοβερὰ σιτοδεία τοῦ 1891 καὶ ἡ ἐπάρατος χολέρα ἀπομακρύνουσι τὴν στιγμὴν τῆς ἐπαναλήψεως τῶν εἰς χρυσὸν πληρωμῶν, ἀλλ' εἶναι ἐπίσης ἀναντίρρητον ὅτι ἀνυπολόγιστός ἐστιν ἡ εὐρωστία τῆς Αὐτοκρατορίας, ἐκδηλουμένη ἔν τε τῷ σθένει, μεθ' οὗ ἀντεπεξῆλθε κατὰ τῶν ἐνσκηψασῶν ἐπ' αὐτὴν συμφορῶν καὶ ἐν τῷ πνεύματι τὸ ὁποῖον

πρυτανεύει ἐν τῇ διοικήσει τῶν οἰκονομικῶν, μαρτυρουμένῳ ὑπὸ τῆς ἐλαττώσεως τοῦ δημοσίου χρέους δι' ἀλλεπαλλήλων μετατροπῶν, τῆς ἐλαττώσεως τῶν δαπανῶν τοῦ Κράτους καὶ τῆς παραλλήλως χωρούσης ἀναπτύξεως τῶν παραγωγικῶν τῆς χώρας δυνάμεων. Ὁ νέος ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν τῆς Ῥωσσίας Wytte ὑποβάλλων τῷ Αὐτοκράτορι τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ 1893, ἐκτίθησι διὰ μακρῶν τὴν οἰκονομικὴν πολιτικὴν τῆς Αὐτοκρατορίας, πολιτικὴν σώφρονα, μεμετρημένην καὶ ὅλως ἀποβλέπουσαν πρὸς τὴν εἰς τὸ ὀφειλόμενον ὕψος τήρησιν τῆς πίστεως τῆς μεγάλης Αὐτοκρατορίας.

ΙΤΑΛΙΑ

Κατὰ τὸ ἔτος 1866, ἡ Κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ προσφύγῃ εἰς τὴν πίστιν τῶν Τραπεζῶν, δανεισθεῖσα παρὰ τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης 250 ἑκατομμύρια λίρας[1] ἐπ' ἀνοικτῷ λ/σμῷ καὶ τόκῳ 60 ἑκατοστῶν τοῖς %. Μετὰ τοῦ δανείου τούτου τὸν Μάϊον 1866, παρεχωρήθη εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν καὶ εἰς τὰς ἄλλας Τραπέζας τὰς ἀπολαυούσας τοῦ προνομίου τῆς ἐκδόσεως γραμματίων ἡ ἀναγκαστικὴ τούτων κυκλοφορία. Ἠλπίζετο ὅτι ταχέως ἤθελεν ἀρθῇ ἡ ἀναγκαστικὴ αὕτη διὰ τῆς ἐπικλήσεως εἰς τὸν πατριωτισμὸν τῶν Ἰταλῶν, ἀλλὰ τὸ πρὸς τοῦτο ἐκδοθὲν πατριωτικὸν δάνειον ἀπέτυχεν, ὡς πάντοτε καὶ πανταχοῦ ἀποτυγχάνουσι τὰ τοιούτου εἴδους δάνεια, καὶ τοιουτοτρόπως ἡ τῆς ἀναγκαστικῆς ἄρσις ἀνεβλήθη ἐπ' ἀορίστῳ, διήρκεσε δὲ 17 ὅλα ἔτη.

Ὡς ἦν ἑπόμενον, τὸ ποσὸν τῶν εἰς ἀναγκαστικὴν κυκλοφορίαν γραμματίων τῶν Τραπεζῶν ἔβη προοδευτικῶς αὐξάνον, οὕτως ὥστε ἐν ἔτει 1874 εὑρίσκομεν αὐτὸ ἀνερχόμενον εἰς 1,600,000,000 λίρας. Τὸ μέγα τοῦτο ποσὸν ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν γραμματίων οὐ μόνον τῆς Ἐθνικῆς, ἀλλὰ καὶ ἑτέρων 5 Τραπεζῶν, αἵτινες πᾶσαι ἑνωθεῖσαι ἀπετέλεσαν τὸ διὰ τοῦ νόμου τῆς 30 Ἀπριλίου 1874 ὀνομασθὲν Consorzio degli Istituti di Emissione. Ἐκ τοῦ ποσοῦ τούτου τῶν εἰς κυκλοφορίαν γραμματίων 740,000,000 ὠφείλοντο ὑπὸ τοῦ Κράτους καὶ ἐκυκλοφόρουν διὰ λογαριασμὸν αὐτοῦ καὶ 860,000,000 ἐκυκλοφόρουν διὰ λογαριασμὸν τῶν Τραπεζῶν. Ὑπὸ τοιαύτην κυκλοφορίαν πιστωτικοῦ νομίσματος ἡ ἀξία τῶν γραμματίων δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ διατηρηθῇ εἰς τὸ ἄρτιον. Πολλὰς ὑπέστη διακυμάνσεις, ὧν ὁ κατώτατος ὅρος ἀνῆλθεν εἰς 5 %, ὁ δ' ἀνώτατος εἰς 22 %.

Ἡ ἀναγκαστικὴ ἐν Ἰταλίᾳ δὲν ἔσχε πολὺ μακρὰν διάρκειαν, διότι ἤρθη μετὰ 17 ἔτη ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως αὐτῆς. Ὑπουργοῦντος τοῦ

[1] Λίρα=φράγκον.

Magliani τὰ οἰκονομικὰ τῆς χώρας περιῆλθον εἰς εὐρωστίαν ἱκανὴν ἵνα ἐπιτρέψωσιν εἰς τὸ Κράτος νὰ προβῇ εἰς συνομολόγησιν μεγάλου δανείου πρὸς ἄρσιν τῆς ἀναγκαστικῆς. Τότε ὁ ὑπουργὸς οὗτος ὑπέβαλεν εἰς τὴν ἐπιψήφισιν τῆς βουλῆς διὰ τῆς περιφήμου ἐκθέσεώς του τὸ σοφὸν ἐκεῖνο νομοσχέδιον (Dissegno di Legge), τὸ ὁποῖον ἀπετέλεσε τὸν νόμον τῆς 7 Μαΐου 1881, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκανονίσθη ὁ τρόπος καὶ ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἔδει ν' ἀρθῇ ἡ ἀναγκαστικὴ τῶν γραμματίων κυκλοφορία. Θεωρῶ διδακτικὸν νὰ μνημονεύσω ἐνταῦθα τῶν κυριωτέρων διατάξεων τοῦ νόμου τούτου.

Καταργεῖται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἡ ἕνωσις τῶν 6 Τραπεζῶν (Consorzio) τὰ δ' ὑπ' αὐτῶν κυκλοφορούμενα γραμμάτια κηρύττονται ἀποτελοῦντα ἀπὸ τῆς 1 Ἰουλίου 1881 χρέος τοῦ Κράτους. Τὰ γραμμάτια τῆς Ἑνώσεως ἐξακολουθοῦσι μὲν ἀπολαύοντα τοῦ προνομίου τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας, ἀλλὰ μόνον μέχρι τῆς ἐκδόσεως Β. Δ., δι' ὧν θέλει κανονισθῇ ὁ τρόπος τῆς ἐξαργυρώσεως αὐτῶν. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς διὰ τῶν Β. Δ. ὁρισθησομένης πρὸς ἐπανάληψιν τῶν εἰς μέταλλον πληρωμῶν τὰ γραμμάτια ἀξίας 50 ἑκατοστῶν καὶ 1 καὶ 2 λιρῶν, τὰ ὁποῖα ἤθελον εὑρεθῇ ἐν τοῖς Ταμείοις τοῦ Κράτους, δὲν δύνανται πλέον νὰ τεθῶσιν εἰς κυκλοφορίαν, τῶν δὲ ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης παρουσιασθησομένων διατάσσεται μὲν ἡ ἐξαργύρωσις, ἀλλ' οὐχὶ ὑφ' ὅλων τῶν ταμείων τοῦ Κράτους, ἀλλ' ὑπὸ 13 μόνον τοιούτων, ἤτοι τοῦ κεντρικοῦ καὶ ὑπὸ τῶν ἐπαρχιακῶν τῆς Βάρης, Βολωνίας, Καλιάρης, Φλωρεντίας, Γένοβας, Λιβόρνου, Μεσσηνίας, Μιλάνου, Νεαπόλεως, Παλέμου, Τορίνου καὶ Βενετίας. Ὁρίζεται δὲ ὅτι δι' ἄλλων Β. Δ. θέλει ἐπιτραπῇ ἡ ἐξαργύρωσις καὶ ὑπ' ἄλλων ταμείων. Διατάσσεται ἡ ἐξαφάνισις τῶν εἰσαχθέντων ἐν τοῖς ταμείοις γραμματίων ἀξίας 2 καὶ 1 λιρῶν, 50 ἑκατοστῶν ὡς καὶ τῶν λιρῶν 5 μέχρι ποσοῦ 105,400,180 καὶ πάντων τῶν γραμματίων τῆς Ἑνώσεως τῶν ἐχόντων ἀξίαν μείζονα τῶν 10 λιρῶν. Ἡ Κυβέρνησις ἐξουσιοδοτεῖται νὰ συνομολογήσῃ δάνειον 644 ἑκατομμυρίων λιρῶν ἐπὶ τόκῳ οὐχὶ ἀνωτέρω τῶν 5 % καὶ ἐπὶ τέλους πρὸς πολλὰς ἄλλας κανονιστικὰς διατάξεις, προστίθεται καὶ ἡ καθ' ἡμᾶς λίαν σπουδαία διάταξις τοῦ ἄρθρου 24, καθ' ἣν συνιστᾶται δωδεκαμελὴς ἐπιτροπὴ ἑδρεύουσα διαρκῶς ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν Οἰκονομικῶν, ἀποτελουμένη δ' ἐκ τεσσάρων γερουσιαστῶν καὶ τεσσάρων βουλευτῶν ἐκλεγομένων ὑπὸ τῶν οἰκείων βουλῶν ὡς καὶ ἐκ τεσσάρων ὑπαλλήλων τοῦ Κράτους ἐκλεγομένων ὑπὸ τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου ἵνα «γνωμοδοτῇ ἐφ' ὅλων τῶν πάσης φύσεως μέτρων, ἅτινα θέλουσι λη»φθῇ πρὸς ἐξαφάνισιν καὶ ἀνταλλαγὴν τῶν γραμματίων, πρὸς ἀντι-

»κατάστασιν τῶν Ἑνωτικῶν διὰ νέων καὶ πρὸς ἐκπόνησιν τῶν ἐκδο»τέων πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν διὰ τὴν ἄρσιν ἀπαιτουμένων ἐνεργειῶν »κανονισμῶν.»

Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀνωτέρω νόμου, ἐξεδόθη διὰ τοῦ ἀπὸ 16 Ἰουνίου 1881 Β. Δ. κανονισμὸς διατάσσων τὰ τῆς ἐκτελέσεως αὐτοῦ ἐν ὅλῃ τῇ λεπτομερείᾳ καὶ βραδύτερον ἐψηφίσθη ὁ ἀπὸ 1 Μαρτίου 1883 ἕτερος νόμος, καθ᾽ ὃν ὡρίσθη ὡς ἡμέρα τῆς ἄρσεως ἡ 12 Ἀπριλίου ἰδίου ἔτους. Τὰ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἀναγκαστικῶς κυκλοφοροῦντα γραμμάτια συνεποσοῦντο εἰς 940 μὲν ἑκατομμύρια λίρας διὰ λογαριασμὸν τοῦ Κράτους καὶ 810 διὰ λ]σμὸν τῶν Τραπεζῶν. Τὸ Κράτος συνωμολόγησεν εὐχερῶς τὸ κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐπιτραπὲν δάνειον τῶν 644 ἑκατομμυρίων καὶ διὰ τοῦ προϊόντος αὐτοῦ ἐξηγόρασε καὶ ἐξηφάνισεν 600 ἑκατομμυρίων γραμμάτια ἀξίας 1 καὶ 2 λιρῶν καὶ 50 ἑκατοστῶν. Διέμειναν οὕτω ἐν κυκλοφορίᾳ τὰ διὰ λογαριασμὸν τοῦ Κράτους ὑπολειπόμενα 340 ἑκατομμύρια καὶ τὰ διὰ λογαριασμὸν τῶν Τραπεζῶν 810 ἐν ὅλῳ 1,150,000,000 λίραι, τὰ ὁποῖα, ὡς ἀπολαύοντα νομίμου καὶ οὐχὶ ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας, ἐξηργυροῦντο εὐθὺς ἅμα τῇ παρουσιάσει διὰ χρυσοῦ ἢ καὶ δι᾽ ἀργύρου.

Τοιουτοτρόπῳ ἡ Ἰταλία δι᾽ ἐνεργείας εἰς ἄκρον σώφρονος καὶ περιεσκεμμένης κατώρθωσε νὰ ἀπαλλαχθῇ τῆς μάστιγος τῆς ἀναγκαστικῆς ἐν χρονικῷ διαστήματι σχετικῶς λίαν βραχεῖ καὶ κατὰ τρόπον ἐξασφαλίσαντα τὴν κοινωνίαν ἀπὸ βιαίων κλονισμῶν. Εὐχόμεθα δὲ τῇ γείτονι φίλῃ χώρᾳ νὰ ἐξέλθῃ ταχέως τῶν οἰκονομικῶν δυσχερειῶν, καθ᾽ ὧν κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην παλαίει, ἵνα μὴ ἐμπέσῃ αὖθις εἰς τὴν δεινοτέραν τῶν συμφορῶν, τὴν ἀναγκαστικήν.

ΗΝΩΜΕΝΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑΙ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

Ἡ χώρα ἥτις κατέπληξε τὸν κόσμον διὰ τοῦ μεγαλείου, τῆς προόδου καὶ τοῦ πλούτου αὐτῆς, δὲν ἠδυνήθη ν᾽ ἀποφύγῃ τὴν μάστιγα τῆς ἀναγκαστικῆς. Εἰς δυσχερεῖς οἰκονομικὰς περιστάσεις περιελθοῦσα κατὰ συνέπειαν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἐξηναγκάσθη κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1862 νὰ κηρύξῃ τὴν ἀναγκαστικὴν τῶν γραμματίων τοῦ Κράτους κυκλοφορίαν. Ἡ ἀναγκαστικὴ αὕτη διήρκεσε 17 ἔτη ἀρθεῖσα τῷ 1879. Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ὑπολείπονται ἐν κυκλοφορίᾳ 333,364,743 δολλάρια ἐκ τῶν ἀναγκαστικῶν Greenbacks. Τὰ ἐπ᾽ ἀναγκαστικῇ κυκλοφορίᾳ γραμμάτια ἐξεδόθησαν ἀπ᾽ εὐθείας ὑπὸ τοῦ Κράτους, ταῦτα δέ, γνωστὰ ὑπὸ τὸ ἀνωτέρω ὄνομα Greenbacks, ἀντικατέστησαν τὰ πρὸ τῆς ἀναγκαστικῆς, ἤτοι τὰ πρὸ τοῦ 1862 κυ-

κλοφοροῦντα ὑπὸ τὸ ὄνομα Demand-notes, γραμμάτια καὶ ταῦτα ὑπὸ τοῦ Κράτους ἀπ' εὐθείας ἐκδιδόμενα. Κατ' ἀσφαλεῖς στατιστικὰς ὑπολογίζεται ὅτι ὁ ἀνώτατος ὅρος εἰς ὃν ἔφθασε τὸ ἐν κυκλοφορίᾳ ποσὸν τῶν Greenbacks ἀνῆλθεν εἰς 1,028,571,428 δολλάρια, ὅτι δὲ ὁ μέσος ὅρος τῆς κυκλοφορίας αὐτῶν ἀνῆλθεν εἰς 600,000,000 δολλάρια. Ἡ τῶν ἀναγκαστικῶν τούτων γραμματίων ἀξία σχετικῶς πρὸς τὸν χρυσόν, διεκυμάνθη καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἀναγκαστικῆς λίαν ἀποτόμως, ἡ δ' ὑποτίμησις καθ' ἅλματα χωρήσασα, ὠξύνθη μέχρι σημείου οὐχὶ μοναδικοῦ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις. Ἕνα μῆνα εὐθὺς μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς ἀναγκαστικῆς ὁ χρυσὸς ὑπερετιμήθη κατὰ 20 %· βραδύτερον μετὰ δέκα μῆνας εὑρίσκομεν αὐτὸν ὑπερτετιμημένον κατὰ 60 %. Ἔκτοτε ἡ ὑπερτίμησις τοῦ πολυτίμου μετάλλου ἔβη, ὡς εἴπομεν ἤδη, καθ' ἅλματα προϊοῦσα, μέχρις οὗ τὸ 1864, ἤτοι δύο μόνον ἔτη μετὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς ἀναγκαστικῆς, εὑρίσκομεν τὰ γραμμάτια τοῦ Κράτους ὑποτετιμημένα ἀπέναντι τοῦ χρυσοῦ κατὰ 186 %, ἐδίδοντο δηλαδὴ 186 δολλάρια εἰς γραμμάτια ἀντὶ 100 δολλαρίων χρυσῶν. Ὁ ὅρος οὗτος τῆς ὑποτιμήσεως εἶναι τὸ κατακόρυφον σημεῖον εἰς ὃ αὕτη ἐξίχθη, ἔκτοτε δὲ ἤρξατο ἐλαττουμένη, οὐχὶ ὅμως κατὰ σχέσιν εὐθεῖαν πρὸς τὴν πορείαν τῆς ὑποτιμήσεως, ἀλλὰ βραδέως καὶ βαθμηδόν, ἐξέλιπε δὲ τέλεον μόνον τῷ 1879 μετὰ τὴν ἄρσιν, ἥτις χάρις εἰς τὸν ἄπειρον πλοῦτον τῆς χώρας ἐτελέσθη πάνυ ἀκόπως. Φαίνεται καὶ εἶναι ἀληθῶς ἄξιον προσοχῆς, πῶς ἐν χώρᾳ τοσοῦτον πλουσίᾳ οἷαι αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι, ἡ ἀναγκαστικὴ δὲν ἤρθη ἐνωρίτερον, ἀλλὰ διήρκεσεν ὅλα 17 ἔτη. Οἱ λόγοι οἵτινες παρέτειναν ἐν τῇ Ὁμοσπονδίᾳ τὴν ἀναγκαστικὴν μαρτυροῦσιν ἔτι ἅπαξ ὅτι ἡ ἀναγκαστικὴ τοῦ νομισματικοῦ χάρτου κυκλοφορία πολλὰς ἀλλοκότους δοξασίας γεννᾷ ὡς ἐκ τῶν παραδόξων φαινομένων, τὰ ὁποῖα ἐπακολουθοῦσιν εἰς αὐτήν, ὥστε νομίζω οὐχὶ ἄσκοπον νὰ εἴπω δύο λέξεις περὶ αὐτῶν.

Ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις οἱ παραγωγοί, ἰδίως οἱ γαιοκτήμονες καὶ οἱ βιομήχανοι, εἶχον τὴν ἰδέαν ὅτι ἡ τιμὴ τῶν ὑπ' αὐτῶν παραγομένων προϊόντων, κανονιζομένη ὑπὸ τῶν ἀγορῶν τῆς καταναλώσεως καὶ καταβαλλομένη αὐτοῖς εἰς χαρτονομίσματα, κατέλιπεν ὑπὲρ αὐτῶν ἅπαν τὸ κέρδος τὸ προκῦπτον ἐκ τῆς διαφορᾶς τῆς ἀξίας τοῦ χάρτου πρὸς τὸν χρυσόν. Μήπως καὶ παρ' ἡμῖν δὲν ὑπάρχουσί τινες μεταξὺ τῶν παραγωγῶν τ' αὐτὰ φρονοῦντες ! Ἀλλὰ καὶ οὗτοι ὡς καὶ οἱ Ἀμερικανοὶ Inflationists ἀπατῶνται οἰκτρῶς, διότι δὲν λαμβάνουσιν ὑπ' ὄψιν ὅτι, ὅ,τι λαμβάνουσιν ὡς διαφορὰν μεταξὺ χρυσοῦ καὶ χάρτου, ἀποδίδουσι πολλαπλάσιον εἰς ἀγορὰν τῶν εἰδῶν, ὧν ἔχουσιν

ἀνάγκην διὰ τὴν ἑαυτῶν συντήρησιν, διότι ὁ παραγωγὸς εἶναι βεβαίως καὶ καταναλωτής. Οὗτοι λοιπὸν οἱ Inflationists κατώρθωσαν νὰ παρατείνωσι τὴν ἀναγκαστικὴν δεκαεπτὰ ὅλα ἔτη. Ἡ ἐνεστῶσα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν νομισματικὴ κατάστασις εἶναι ἀξία πολλῆς προσοχῆς, νομίζω δὲ ὅτι προλαμβάνω τὴν ἐπιθυμίαν τῶν ἀναγνωστῶν ἐπιχειρῶν, ἐπὶ τῇ παρούσῃ εὐκαιρίᾳ, βραχεῖαν τῆς καταστάσεως ταύτης ἔκθεσιν, ἵνα ὁ παρακολουθῶν τὰς σελίδας ταύτας τελείαν ἀποκομίσῃ γνῶσιν τοῦ μεγάλου ζητήματος, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἀπασχολεῖ τὴν χώραν ἐκείνην καὶ μετ' αὐτῆς τὸν κόσμον σύμπαντα, διότι, ἐὰν ταχεῖα καὶ δεξιὰ δὲν ἐπέλθῃ λύσις, δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ προκύψῃ τεραστία νομισματικὴ κρίσις ἐν ταῖς πλουσίαις Ἡνωμέναις Πολιτείαις, ἧς τὸν ἀντίκτυπον θέλει αἰσθανθῆ σύμπας ὁ ἐμπορικὸς κόσμος.

Κατὰ τὴν στατιστικὴν τῶν ἐτῶν 1890 καὶ 1891 τοῦ Νομισματοκοπείου τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, ἡ μέση ἐτητία παραγωγὴ τῶν πολυτίμων μετάλλων ἐν τῷ κόσμῳ ἀνῆλθεν ἀπὸ τοῦ 1831—1875 εἰς 147,168 χιλιόγραμμα χρυσοῦ καὶ εἰς 1,082, 518 ἀργύρου· μετὰ δέκα ἔτη ἤτοι τῷ 1885 εἰς 155,972 χιλιόγραμμα χρυσοῦ καὶ εἰς 3,036,000 ἀργύρου· τῷ δὲ 1891 τοῦ μὲν χρυσοῦ ἡ παραγωγὴ ἀνῆλθεν εἰς 188,531 χιλιόγραμμα, τοῦ δὲ ἀργύρου εἰς 4,465,822, ὥστε ἡ ἀπὸ τοῦ 1831 μέχρι τοῦ 1891 μεσαία ἐτησία παραγωγὴ ἐν τῷ κόσμῳ τοῦ μὲν ἀργύρου ἀνῆλθεν εἰς 943,388 χιλιόγραμμα, τοῦ δὲ χρυσοῦ εἰς 60,489 χιλιόγραμμα. Αἱ παράγουσαι τὸν ἄργυρον χῶραί εἰσι κυρίως αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι, τὸ Μεξικὸν καὶ ἡ Κεντρῴα καὶ Νότιος Ἀμερική· ἡ ἀναλογία τῆς ἐτησίας μεσαίας παραγωγῆς τοῦ ἀργύρου τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν πρὸς τὸ ὅλον τῆς παραγωγῆς ποσὸν κατὰ τὰ τελευταῖα τεσσαράκοντα ἔτη, εἶναι 52.9%, διότι ἀπὸ τοῦ 1851 μέχρι τοῦ 1891[1] ἀνέρχεται κατὰ μέσον ὅρον ἐτησίως εἰς 449,151 χιλιόγραμμα. Παράγουσι λοιπὸν αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι τὸ ἥμισυ καὶ πλέον ποσὸν τοῦ ἀργύρου ὅλου τοῦ κόσμου. Ἀλλ' ἐνῷ τεραστίως ηὔξησεν ἡ τοῦ ἀργύρου παραγωγή, ἐξαπλασιασθεῖσα σχεδόν, ἐν διαστήματι 60 ἐτῶν, διότι ἐνῷ τῷ 1851 ἡ ὅλη τοῦ κόσμου παραγωγὴ ἀνῆλθεν εἰς μόνον 886,115 χιλιόγραμμα, ἐν ἔτει 1891 ἀνῆλθεν αὕτη εἰς 4,465,000 χιλιόγραμμα, ἐξ ὧν 1,814,600 παρήχθησαν ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις, ἡ τοῦ χρυσοῦ παραγωγὴ ἔμεινεν απολύτως στάσιμος ἢ μᾶλλον ἠλαττώθη, διότι, ἐξαιρέσει τῆς πενταετίας ἀπὸ τοῦ 1856—1860, καθ' ἣν ἀνῆλθεν ἐτησίως εἰς 201,750 χιλιό-

[1] Ἡ ἀπὸ τοῦ 1831—1850 παραγωγὴ εἶναι ἀσήμαντος.

γραμμα, ἐνῷ ἐν ἔτει 1851 ἀνῆλθεν εἰς 199,388 χιλιόγραμμα, ἐν ἔτει 1891 ἀνῆλθεν εἰς μόνον 188,531.

Ὑπὸ τοιαύτας πρὸς ἄλληλα ἀναλογίας παραγωγῆς τῶν πολυτίμων μετάλλων ἔπρεπεν ἀναγκαίως νὰ ἐπέλθῃ σχετικὴ τοῦ ἀργύρου πρὸς τὸν χρυσὸν ὑποτίμησις, τοιαύτη δ' ἐπῆλθεν ἀληθῶς ἐπίφοβος· ἐν ἔτει 1871 ὁ ἄργυρος ἐτιμᾶτο πρὸς τὸν χρυσὸν εἰς 1 : 15.97, ἐνῷ ἐν ἔτει 1891 ἐτιμᾶτο εἰς 1 : 20 70· σήμερον τιμᾶται εἰς 1 : 23 ½, ὑπετιμήθη δηλαδὴ ὁ ἄργυρος ἐν διαστήματι 20 μόνον ἐτῶν κατὰ 43 καὶ ἐπέκεινα τοῖς %.

Ὡς ἦν ἑπόμενον, ἡ ραγδαία αὕτη τοῦ ἀργύρου ὑποτίμησις ἐξεθορύβησε τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας αἵτινες, οὐ μόνον, ὡς ἀνωτέρω ἐρρήθη, παράγουσιν ἐκ τοῦ μετάλλου τούτου τὸ ἥμισυ καὶ πλέον τῆς τοῦ κόσμου παραγωγῆς, ἀλλ' ἔχουσιν ὡς νομισματικὴν βάσιν πρὸς τὸν χρυσόν, καὶ τὸν ἄργυρον. Ἐφοβήθησαν λοιπὸν οἱ Ἀμερικανοὶ ὅτι ἕνεκα τῆς ὑποτιμήσεως ταύτης τοῦ ἀργύρου, ἥτις ἐφαίνετο ὅτι, προϊόντος τοῦ χρόνου, μείζονας ἤθελε προσλάβει διαστάσεις, ἐπικίνδυνος ἤθελεν ἐπέλθει διατάραξις ἐν ταῖς συναλλαγαῖς τῶν Ἡνωμ. Πολιτειῶν καὶ εἰργάσθησαν ἵνα ἐξεύρωσι μέσα εἰς πρόληψιν τοῦ κακοῦ. (Ἀκολουθεῖ).

ΛΕΟΝΤΟΣ ΤΟΛΣΤΟΗ

ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΤΟΥ ΖΟΦΟΥ[1]

Ἢ «ΠΙΑΣΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟ ΝΥΧΙ — ΧΑΘΗΚΕ ΟΛΟ ΤΟ ΠΟΥΛΙ»

ΔΡΑΜΑ

ΕΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΠΕΝΤΕ

ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΠΡΑΞΕΩΣ

Πέτρος. Πλούσιος μουζῖκος (χωρικός), 42 ἐτῶν, νυμφευμένος εἰς δεύτερον γάμον, καχεκτικός.

Ἀνύσια. Σύζυγός του, 32 ἐτῶν, κομψευομένη.

[1] Ἡ ἀπὸ σκηνῆς διδασκαλία δὲν ἐπιτρέπεται ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ μεταφραστοῦ. Α. Γ. Κ.

Ἀκουλίνα. Θυγάτηρ τοῦ Πέτρου ἐκ τοῦ πρώτου γάμου, 16 ἐτῶν, βαρήκοος, εὐήθης.
Ἀνιούτκα. Δευτέρα κόρη, 10 ἐτῶν.
Νικήτας. Ἐργάτης των, μισθωτός, 25 ἐτῶν, κομψευόμενος.
Ἀκείμ. Πατὴρ τοῦ Νικήτα, 50 ἐτῶν, δύσμορφος, θεοφοβούμενος.
Ματρώνα. Σύζυγός του, 50 ἐτῶν.
Μαρίνα. Κόρη ὀρφανή, 22 ἐτῶν.

ΠΡΑΞΙΣ ΠΡΩΤΗ

Ἡ σκηνὴ παριστᾷ εὐρύχωρον καλύβην τοῦ Πέτρου ἔν τινι χωρίῳ κατὰ τὸ φθινόπωρον. Ὁ Πέτρος κάθηται ἐπὶ θρανίου, ἐπιδιορθόνων περιλαίμιον ἵππου (λαιμαριάν). Ἡ Ἀνύσια καὶ ἡ Ἀκουλίνα κλώθουσι.

ΣΚΗΝΗ Α'.

Πέτρος, Ἀνύσια καὶ Ἀκουλίνα (αἱ τελευταῖαι ᾄδουσιν ἐν διῳδίᾳ).

Πέτρος (παρατηρῶν ἐκ τοῦ παραθύρου). Ἔφυγαν πάλι τἄλογα, καὶ νὰ ἰδῇς, ποῦ θὰ μοῦ σκοτώσουνε τὸ πουλάρι. Νικήτα, ἔ, Νικήτα! Κουφάθηκε! (Ἀκροᾶται· πρὸς τὰς γυναῖκας). Φτάνει σας πιὰ τὸ τραγοῦδι· τίποτε δὲ μπορεῖ ν' ἀκούσῃ κανείς!

Φωνὴ Νικήτα (ἔξωθεν). Τί θέλεις;

Πέτρος. Νὰ συμμαζέψῃς τἄλογα.

Φωνὴ Νικήτα. Καλά, τὰ συμμαζεύω, ἔχουμε καιρό.

Πέτρος (κινῶν τὴν κεφαλήν του). Αἴ μωρὲ κι' αὐτοὶ ἀργάταις! Τί νὰ σοῦ κάμω, ποῦ εἶμαι σακάτης, εἰδεμή, γιὰ ὅλο τὸν κόσμο δὲ θά τονε κρατοῦσα στὴ δουλειά μου. Κολάζεται κανεὶς μὲ δαύτους... (Ἐγείρεται καὶ κάθηται πάλιν). Νικήτα!... Ποῦ νάκούσῃ. Δὲν πηγαίνει καμμιὰ ἀπὸ τὰ σᾶς; Ἀκουλίνα, πήγαινε σὺ νὰ τὰ συμμαζέψῃς.

Ἀκουλίνα. Ποιά, τἄλογα;

Πέτρος. Κιαμὲ ποιά;

Ἀκουλίνα. Τώρα. (Φεύγει).

ΣΚΗΝΗ Β'.

Πέτρος καὶ Ἀνύσια.

Πέτρος. Καὶ σοῦ εἶνε ἕνας ἀκαμάτης.... βαρυέται νὰ σαλέψῃ. Ἀκατάστατος!

Ἀνύσια. Δὲν εἶδες ἐσὺ πολὺ προκομμένος ποὖσαι...Ἀπὸ τὴ φουγοῦ

καὶ στὸ σκαμνί. Μόνο γιὰ νὰ ξεγυρεύῃς τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἄλλου εἶσαι.

Πέτρος. Καὶ γιὰ νὰ μὴ σᾶς μιλήσῃ κανεὶς—εἶστε χαμένοι ἀθρῶποι. Αἴ μωρὲ ἀθρῶποι!

Ἀνύσια. Μᾶς φορτόνεις μὲ ἕνα σωρὸ δουλειὲς κ' ὕστερα φωνάζεις κι' ὅλας. Εὔκολο πρᾶμα εἶνε νὰ προστάζῃ κανεὶς ἀπὸ 'πάνω ἀπ' τὴ φουγοῦ.

Πέτρος (στενάζων). Αἴ μωρέ, κι' ἂ δὲ μὲ κόλλαγε αὐτὴ ἡ ἀρρώστια, οὔτε μιὰ μέρα θὰ τὸν ἐκρατοῦσα.

Φωνὴ τῆς Ἀκουλίνας (ὄπισθεν τῆς σκηνῆς). Ψέ, ψέ, ψέ! (Ἀκούεται ὁ χρεμετισμὸς τοῦ πώλου καὶ ὁ ποδοβολητὸς τῶν ἵππων, οἵτινες εἰσελαύνουσι διὰ τοῦ πυλῶνος. Ἡ πύλη τρίζει).

Πέτρος. Μόνο γιὰ νὰ διηγᾶται ἀνοησίαις εἶνε καλός. Ἀλήθεια, ποτὲς δὲ θὰ τὸν ἐκρατοῦσα.

Ἀνύσια (ἐξερεθίζουσα αὐτόν). Δὲ θὰ τὸν ἐκρατοῦσα... Ἂς ἐπήγαινες νὰ τὰ φέρῃς ὁ ἴδιος, τότες νἄχες νὰ πῇς.

ΣΚΗΝΗ Γ'.

Οἱ ἄνω καὶ Ἀκουλίνα.

Ἀκουλίνα (εἰσέρχεται). Εἶδα κ' ἔπαθα νὰ τὰ φέρω! Ἐκεῖνο τὸ ψαρί...

Πέτρος. Κι' ὁ Νικήτας, ποῦ εἶνε;

Ἀκουλίνα. Γιὰ τὸ Νικήτα εἶπες; Μὲς στὴ μέση τοῦ δρόμου στέκει.

Πέτρος. Καὶ γιατί στέκει μὲς στὸ δρόμο;

Ἀκουλίνα Γιατὶ στέκει; Νά, στέκει καὶ φαφλατίζει.

Πέτρος. Δὲ μπορεῖς νὰ καταλάβῃς τί θέλει νὰ σοῦ πῇ. Μὲ ποιόνε φαφλατίζει;

Ἀκουλίνα (μὴ ἀκούσασα). Τί λέει; (Ὁ Πέτρος ἀποστρέφει τὸ πρόσωπον ἐν ἀγανακτήσει. Ἡ Ἀκουλίνα κάθηται καὶ κλώθει.)

ΣΚΗΝΗ Δ'.

Οἱ ἄνω καὶ Ἀνιούτκα.

Ἀνιούτκα (εἰσέρχεται. Πρὸς τὴν Ἀνύσιαν). Τοῦ Νικήτα ἡ μάνα καὶ ὁ πατέρας ἤρθανε νὰ τόνε δοῦν. Θὰ τόνε πάρουνε, λέει, στὸ σπῆτί τους, νὰ μὴ χαρῶ τὸ φῶς μου.

Ἀνύσια. Ψέματα λές.

Ἀνιούτκα. Ἀλήθεια! Νὰ μοῦ χυθοῦν τὰ μάτια! (Γελᾷ). Πέρασα ἀπὸ κοντὰ κι' ἄκουσα τὸ Νικήτα, ποὔλεγε: Ἔχε γειά λέει, τώρα,

Ἄννα Πετρόβνα, Σὲ προσκαλῶ, λέει στὸ γάμο μου νὰ 'ρθῇς νὰ ξεφαντώσῃς. Σᾶς ἀφίνω γειά, λέει καὶ γελᾷ.

Ἀνύσια (πρὸς τὸν σύζυγόν της). Μεγάλη ἀνάγκη σ' ἔχουνε, βλέπεις. Μοῦ σηκώθηκε νὰ μοῦ πάῃ ὁ ἴδιος: «Τὰ φέρνω ἐγώ» !...

Πέτρος. Κι' ἂν φύγῃ τάχατες τί ;—ὁ δρόμος ἀνοιχτὸς εἶνε. Τάχα μου—δὲ βρίσκω ἄλλους ;

Ἀνύσια. Καὶ τοὔχεις κιόλας δοσμένα καὶ μπροστά. (Ἡ Ἀνιούτκα πλησιάζει πρὸς τὴν θύραν, ἀκούει τί λέγουν καὶ φεύγει).

ΣΚΗΝΗ Ε'.

Πέτρος καὶ Ἀνύσια.

Πέτρος (σκυθρωπάζει). Κι' ἂν ἐπῆρε μπροστὰ χρήματα, τί τάχατες ; Τὸ καλοκαῖρι τὰ ξεδουλεύει.

Ἀνύσια. Ἐσένα ἡ χαρά σου εἶνε νὰ τόνε βγάλῃς, — ἕνα στόμα ὀλιγώτερο βλέπεις. Μὰ δὲν ἀρωτᾷς κ' ἐμένα τί ἔχω νὰ τραβήξω τὸ χειμῶνα μόνη μου, σὰν κανένα χτηνό. Ἡ γυναῖκά σου νὰ λυώνῃ στὴ δουλειὰ καὶ σὺ νἆσαι ξαπλωμένος. Σὲ ξέρω 'γὼ ἐσένα !

Πέτρος. Χωρὶς ν' ἀκούσῃς τίποτε, κουράζεις ἄδικα τὴ γλῶσσά σου.

Ἀνύσια. Ἐγέμωσε τὴν αὐλὴ μὲ ζᾶ. Ἐλυπήθηκε νὰ πουλήσῃ τὴν ἀγελάδα κ' ἐκράτησε τὰ πρόβατα στὸ χειμάδι—δὲν τὰ προφταίνεις νερὸ καὶ θροφὴ καὶ θέλεις νὰ βγάλῃς τὸν ἀργάτη. Ἐγὼ βαρειὲς δουλειὲς δὲ θὰ καταπιαστῶ καὶ ξέρε το. Θὰ τεντώσω κ' ἐγὼ τὸ κανί μου, καλὴ ὥρα σὰν κ' ἐσένα τώρα, καὶ στάχτη νὰ γίνουν οὖλα. Κάμε ὅπως θέλεις.

Πέτρος (τῇ Ἀκουλίνᾳ). Πήγαινε σὺ νὰ ταγίσῃς τὰ ζᾶ—ὥρα εἶνε.

Ἀκουλίνα. Νὰ ταγίσω τὰ ζᾶ λές ; Καλά, πάω. (Φορεῖ ἐπενδύτην καὶ λαμβάνει σχοινίον).

Ἀνύσια. Ὄχι, δὲ τὲ δουλεύω—φτάνει πιά. Δὲ δουλεύω, δὲ δουλεύω ! Δούλεψε μοναχός σου.

Πέτρος. Αἴ, φτάνει πιά. Μπᾶς κ' ἐζουρλάθηκες ; Εἶδές την ἐκεῖ καλέ, ποῦ μοῦ γίνηκε σὰν προβατίνα στρογγυλή.

Ἀνύσια. Σὺ εἶσαι σκύλλος λυσσασμένος ! Μήτε γιὰ δουλειὰ εἶσαι μήτε γιὰ χαρά. Μόνο γιὰ τὸ φαῒ εἶσαι καλός. Σκυλλὶ δαιμονισμένο, ἀλήθεια κι' ἀπ' ἀλήθεια !

Πέτρος (πτύει ἐν ἀγανακτήσει καὶ ἐνδύεται). Τφοῦ σου ! Θεέ μου σχώρεσέ μου ! Ἂς πᾷ νὰ μάθῃ κανεὶς τί γίνεται ὄξω. (Φεύγει).

Ἀνύσια (κατόπιν του). Διάβολε ξυδᾶτε, μύταρε !

ΣΚΗΝΗ ΣΤ'.

'Ανύσια καὶ 'Ακουλίνα.

'Ακουλίνα. Γιατί βρίζεις τὸν πατέρα;

'Ανύσια. Ἔλα καὶ σὺ ζεβζέκα, σώπα!

'Ακουλίνα (βαίνει πρὸς τὴν θύραν). Ξέρω 'γὼ γιατί τόνε βρίζεις. 'Εσὺ εἶσαι ζεβζέκα, σκύλλα! Δὲ σὲ φοβοῦμαι.

'Ανύσια. Μιλᾷς καὶ σύ; ('Αναπηδᾷ καὶ ζητεῖ τι νὰ τὴν κτυπήσῃ). Κύτταξ' ἐδῶ, μ' αὐτὸ τὸ ξύλο θὰ τῆς φᾷς.

'Ακουλίνα (ἀνοίγουσα τὴν θύραν). Εἶσαι σκύλλα τρισκατάρατη, σκύλλα, σκύλλα! (Φεύγει).

ΣΚΗΝΗ Ζ'.

'Ανύσια (μόνη).

'Ανύσια (σύννους). Ἔλα, λέει, στὸ γάμο. Τί εἶνε πάλι αὐτά, ποῦ θένε νὰ μοῦ κάμουν; Θένε τάχατες νὰ τόνε παντρέψουνε; Ἄνοιξε καλὰ τὰ μάτια σου, Νικήτα: ἂν ἴσως αὐτὰ εἶνε ἰδέαις δικές σου, ἐγὼ ξέρω τί κάνω... 'Εγὼ χωρὶς αὐτόνα δὲ μπορῶ νὰ ζήσω. Δὲ θὰ τὸν ἀφήσω νὰ τὸ κάμῃ!

ΣΚΗΝΗ Η'.

'Ανύσια καὶ Νικήτας.

Νικήτας, (εἰσέρχεται καὶ παρατηρεῖ περὶ αὐτόν. Βλέπων τὴν 'Ανύσιαν μόνην, τρέχει πρὸς αὐτήν. Ταπεινοφώνως). Βρὲ παιδί, κακὰ μαντάτα. Ἦρθ' ὁ πατέρας μου καὶ θέλει νὰ μ' ἐβγάλῃ ἀπὸ 'δῶ, θέλει νὰ μὲ πάρῃ μαζύ του. Καὶ καλὰ καὶ σώνει νὰ σὲ παντρέψω, λέει, καὶ ζῆσε στὸ χωριό μας.

'Ανύσια. Καὶ τί τάχατες, δὲν πᾷς νὰ παντρευτῇς; τί μὲ κόφτει ἐμένα;

Νικήτας. Μωρὲ μπράβο! 'Εγὼ νὰ γυρεύω πῶς νὰ σιάξω τὴν δουλειὰ καλείτερα, κι' αὐτή: — παντρέψου, λέει! Τί πᾷ νὰ ποῦν αὐτά; (Κάμνει νεῦμα). Μήπως τὰ ξέχασες;....

'Ανύσια. Δὲν πᾷς νὰ παντρευτῇς; Πολὺ ποῦ μὲ κόφτει...

Νικήτας. Τ' εἶνε πάλι αὐτὸς ὁ θυμός. Καλὲ εἶδές την ἐκεῖ, οὔτε νὰ τήνε χαδέψω δὲ μ' ἀφίνει... Τί ἔπαθες;

'Ανύσια. Νά, γιατί θέλεις νὰ μὲ παρατήσῃς. Κι' ἂν θέλῃς πάλι νὰ μὲ παρατήσῃς, ἀνάγκη δὲ σ' ἔχω! Αὐτὸ εἶνε ούλο τὸ παραμῦθι.

Νικήτας. Ἔλα τώρα, Ἀνύσια. Μὴ δὰ ἐγὼ μπορῶ νὰ σὲ ξεχάσω ; Ποτὲ στὴ ζωή μου. Ὅπου λέγει ὁ λόγος, δὲ σὲ παρατῶ ὅλως διόλου καὶ στοχάζομαι, πῶς κι' ἂν μὲ παντρέψουνε, ἐγὼ θἄρθω πίσω κοντά σου· ἐκεῖ ποτὲς δὲ θὰ μείνω.

Ἀνύσια. Καὶ τί νὰ σὲ κάμω 'γὼ παντρεμένονε ;

Νικήτας. Μὰ πῶς θέλεις πάλι, τ' ἀδέρφι, νὰ παρακούσω τοῦ πατέρα μου ; Αὐτὸ δὲ μπορεῖ νὰ γείνῃ.

Ἀνύσια. Αὐτὰ εἶνε δικά σου τερτίπια, καὶ τὰ ρίχνεις οὖλα ἀπὰ στὸν πατέρα σου. Ἀπὸ πολὺν καιρὸ τἄχεις ψημένα μὲ τὴν πατσαβούρα σου ἐκείνη, τὴ Μαρίνα. Ἐκείνη τὰ κάνει οὖλ' αὐτά. Ἄδικα δὲν ἤτανε προχτὲς ἐδῶ πέρα.

Νικήτας. Ποιὸς—ἡ Μαρίνα ; ! Ἀνάγκη ποῦ τὴν ἔχω, βλέπεις ! πόσαις σὰν κι' αὐτήν...

Ανύσια. Καὶ γιατί τὸ λοιπὸν τότες ἦρθε ὁ γονειός σου ; Σὺ τοῦ μήνυσες νἄρθῃ ! Μ' ἐκορόϊδευες... (Κλαίει).

Νικήτας. Ἀνύσια, πιστεύεις τὸ Θεὸ ἢ ὄχι ; Σοῦ κάνω ὅρκο, πῶς οὔτε στὸν ὕπνο μου δὲν τὦδα τέτοιο πρᾶμα. Μήτε εἶδα τίποτε μήτε ξέρω. Στοῦ πατέρα μου τὸ κεφάλι ἐκατέβηκαν οὖλ' αὐτά.

Ἀνύσια Ἂν ἐσὺ δὲν ἤθελες, ποιὸς μποροῦσε νὰ σὲ βιάσῃ ;

Νικήτας. Στοχάζομαι, πῶς καὶ ἐνάντια νὰ πάω στὸν πατέρα μου δὲν πάω, μὰ καὶ ὄρεξι πάλι γιὰ παντρειὰ δὲν ἔχω.

Ἀνύσια. Ἀντιστάσου καὶ πάει λέοντας.

Νικήτας. Ἀντιστάθηκε κ' ἕνας ἄλλος μιὰ φορά, μὰ τοῦ τῆς ἔβρεξαν τόσο καλὰ στὸ χωριό, ποῦ... Ἀμὲ τί θαρρεῖς ; Νὰ σοῦ πῶ δὲν τὸ θέλω. Λένε πῶς τὸ ξύλο τσούζει...

Ἀνύσια. Ἂς τὰ χωρατά, κι' ἄκουσέ μου 'δῶ, Νικήτα : ἂν τύχῃ καὶ πάρῃς τὴ Μαρίνα, δὲ ξέρω τί θὰ πάθω νὰ γείνω...θ' ἀποφασίσω τὴ ζωή μου ! Ἐκριμάτισα, ἀνόμησα, ἔγεινα ὅ,τι ἔγεινα—μὰ πίσω δὲ γυρίζω. Ἀνίσως μὲ παρατήσῃς καὶ σὺ καὶ φύγῃς, ἐγὼ θὰ κάμω....

Νικήτας. Καὶ γιατί θὰ φύγω ; Ἂν ἐγὼ ἤθελα νὰ φύγω—ἔφευγα τώρα τόσον καιρό. Δὲν εἶνε πολὺς καιρὸς ποῦ μ' ἐζήτησε γιὰ ἁμαξᾶ ὁ Ἰβὰν Συμεώνιτς...Καὶ τί ζωὴ εἶνε κοντά του — ξέρεις. Καὶ ὅμως δὲν ἐπῆγα. Γιατί στοχάζομαι, πῶς κάθε ἕναν μπορῶ νὰ φχαριστήσω μὲ τὴν ἐργασία μου. Ἂν ἐσὺ πιὰ δὲ μ' ἀγαποῦσες—ἐκεῖνο ἦταν ἄλλος λογαριασμός.

Ἀνύσια. Αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ τὸ ξεχνᾷς. Ὁ γέρος μου σήμερ'-αὔριο πεθαίνει, ἐσκέφθηκα, καὶ τότε σκεπάζοντα οὖλα τὰ κρίματά μας. Σὲ στεφανόνομαι—εἶπα μέσα μου καὶ γίνεσαι σὺ νοικοκύρης.

Νικήτας. Αὐτὸ δὲ θέλει θεολογία. Τί μὲ μέλει ἐμένα; Ἐγὼ δουλεύω, ποῦ λέει ὁ λόγος, σὰν νᾆμαι στὸ χτῆμά μου. Ἐμένα, γιατί ποῦ λές, καὶ τ' ἀφεντικὸ καὶ ἡ κυρὰ μ' ἀγαπᾶνε. Κι' ἂν μ' ἀγαπᾶνε τάχατες ἡ γυναῖκες—φταίω 'γώ; Ἔτσι δὲν εἶνε;

Ἀνύσια. Κ' ἐμένα θὰ μ' ἀγαπᾷς;

Νικήτας (περιπτύσσεται αὐτήν). Νὰ ἔτσι δά! Πῶς σ' εἶχα στὴν καρδιά μου...

ΣΚΗΝΗ Θ'.

Οἱ ἄνω καὶ Ματρώνα (εἰσέρχεται διαρκῶς σταυροκοπουμένη πρὸ τῶν εἰκόνων. Ὁ Νικήτας καὶ ἡ Ἀνύσια ἀποχωρίζονται).

Ματρώνα. Ὅ,τι εἶδα—δὲν τῶδα κι' ὅ,τι κι' ἂν ἄκουσα—δὲν τἄκουσα. Ἔπαιζες μὲ τὴν κυρά—καὶ τί τάχατες; Καὶ τὸ μοσχάρι, ξέρεις—κ' ἐκεῖνο παίζει. Γιατί νὰ μὴν παίξετε; — Αὐτὰ ἔχει ἡ νεότη. Τ' ἀφεντικό σου σ' ἐγύρευε ὄξω, γυόκα μου.

Νικήτας. Ἐμπῆκα μέσα γιὰ νὰ πάρω τὸ τσικοῦρι.

Ματρώνα. Ἀμ' ξέρω 'γώ, ξέρω, παιδί μου, γιὰ ποιὸ τσικοῦρι μπῆκες. Αὐτὸ τὸ τσικοῦρι πάντα κοντὰ στῆς γυναῖκες βρίσκεται.

Νικήτας (κύπτει καὶ λαμβάνει τὸν πέλεκυν). Μὲ παντρεύετε, λέει, μάνα, ἀλήθεια εἶνε; Ἐγὼ τὸ βρίσκω ὅλως διόλου περιττό, καὶ νὰ σοῦ πῶ καὶ τὴν ἀλήθεια, δὲν ἔχω κάμμιὰ διάθεσι.

Ματρώνα. Ὑ—ῦ, παιδάκι μου, ποιὰ ἡ ἀνάγκη νὰ παντρευτῇς; Αὐτὰ εἶνε τοῦ γέρου δουλειές, καλὰ εἶσαι κἔτσι. Πήγαινε, παιδί μου, καὶ 'μεῖς καὶ χωρὶς ἐλόγου σου θὰ σκεφτοῦμε τί θὰ κάμωμε.

Νικήτας. Παράξενο πρᾶμα, ἀλήθεια. Πρῶτα λένε νὰ παντρευτῶ κ' ὕστερα λέει, δὲν εἶν' ἀνάγκη. Τίποτε δὲ μπορῶ νὰ καταλάβω. (Φεύγει).

ΣΚΗΝΗ Ι'.

Ἀνύσια καὶ Ματρώνα.

Ἀνύσια. Αἴ, καλὲ θειὰ Ματρώνα, δὲ μοῦ λές, ἀλήθεια θέλετε νὰ τόνε παντρέψετε;

Ματρώνα. Μὲ ποιόνε θὰ τόνε παντρέψωμε, κόρη μου; Τάχατες δὲ ξέρεις ἐλόγου σου τὴν κατάστασί μας; Ὁ γέρος μου ἔτσι κάθεται καὶ σαλιαρίζει· τὸ λέει καὶ τὸ ξαναλέει καὶ καλὰ νὰ τόνε παντρέψωμε. Μὰ ἔννοια σου· κι' αὐτὴ ἡ δουλειὰ δὲν εἶνε γιὰ τὰ δόντια του. Τὴ γάτα τὰ ψάρια δὲν τήνε στομαχιάζουνε· σὰν κάνῃς τὸ καλό, καλὸ νὰ μὴν περιμένῃς· ἔτσι εἶνε κι' αὐτὴ ἡ δουλειά. Μὴ δὰ 'γὼ δὲ βλέπω (νεύει διὰ τῶν ὀφθαλμῶν) ποῦ γέρνει ἡ δουλειά;

'Ανύσια. 'Από σένανε, θειά Ματρώνα, δὲ μπορῶ νὰ κρυφτῶ. 'Ελόγου σου τὰ ξέρεις οὖλα. Ἔκαμα τὸ κρῖμα αὐτὸ—ἀγάπησα τὸ γυό σου.

Ματρώνα. Αὐτὸ εἶνε παληὰ δουλειά. Ηὗρες τὴν θειὰ Ματρώνα νὰ μὴ τὸ ξέρῃ. Αἴ, κόρη μου, ἡ θειὰ Ματρώνα εἶνε τριμμένη, τριμμένη καὶ ξανατριμμένη. Ἡ θειὰ Ματρώνα, ποῦ λές, κυρά μου, μπορεῖ νὰ δῇ μιὰ πῆχυ βαθειὰ μὲ στὴ γῆ. Οὖλα τὰ γνωρίζω, κόρη μου! Ξέρω, γιατί ἡ νειαὶς χρειάζονται τὸ ὑπνωτικό.... Σοῦ τὤφερα. (Λύει κόμβον τινά). Ὅ,τι χρειάζεται τὸ βλέπω, κι' ὅ,τι δὲ χρειάζεται οὔτε τὸ ξέρω οὔτε τὸ καταλαβαίνω. Ἔτσι εἶνε. Κ' ἡ θειὰ Ματρώνα ἤτανε μιὰ φορὰ νειά. Καί, καταλαβαίνεις, μὲ τὸ ξεκουτιασμένο σου πρέπει νὰ ξέρῃς νὰ ζήσῃς. 'Εγὼ οὖλαις τῆς 77 διαβολιαὶς τῆς ξέρω. Βλέπω 'γώ, κυρά μου, πῶς σ' ἐπαίδεψε, πῶς σ' ἐβασάνισε ὁ γέρος σου. Μὲ ποιόνα τὸ λοιπὸν νὰ περάσῃς τὸν καιρό σου; Αὐτόνα μὲ τὸ διχάλι νὰ τόνε τρυπᾷς—γαῖμα δὲ βγάζει. Κύτταξε νὰ δῇς ποῦ θὰ τόνε θάψῃς τὴν ἄνοιξι. Καὶ τότενες, οὖλο πρέπει δὰ νὰ πάρῃς καὶ κανέναν ἄντρα στὸ σπῆτί σου. Δὲ βλέπω τί τοῦ λείπει τοῦ γυοῦ μου νἆνε καλὸς δουλευτής, οὔτε δὰ καὶ χειρότερος εἶνε ἀπ' ἄλλους. Δὲ βλέπω ποιὰ ἡ ὠφέλεια νὰ τόνε βγάλω ἀπὸ μιὰ τέτοια καλὴ δουλειά. Μὴ δὰ—'γὼ θέλω τὸ κακὸ τοῦ παιδιοῦ μου;

'Ανύσια. Φτάνει μονάχα νὰ μὴ φύγῃ ἀπὸ κοντά μας.

Ματρώνα. Δὲ θὰ φύγῃ, πουλάκι μου, κ' ἔννοια σου. Αὐτὰ οὖλα εἶνε, ξέρεις, κουταμάρες τοῦ γέρου μου. Τἄχει πιὰ ὅλως διόλου χαμένα. Μὰ καμμιὰ φορὰ τοῦ καρφόνεται στὸ ξερό του κἄτι τι κ' ὕστερα μὲ χίλια ζόρια δὲν τοῦ τὸ βγάζεις.

'Ανύσια. Μὰ πῶς τοῦ κατέβηκε αὐτὸ τὸ πρᾶμα;

Ματρώνα. Νὰ σοῦ πῶ, κόρη μου·—ὁ νειὸς — σὺ δὰ τόνε ξέρεις τί γυναικᾶς εἶνε—αἴ, εἶνε κι' ὥμορφος δά, νὰ ποῦμε καὶ τὴν ἀλήθεια, εἶχε τὸ λοιπόν, γιατί ποῦ λές, δουλειὰ στὸ σιδερόδρομο. 'Εκεῖ ἤτανε κ' ἕνα κορίτσι ἀρφανό, ποῦ τοὺς ἔκανε τὴ μαγέρισσα. Αὐτὸ λοιπόν, ποῦ λές, τὸ κορίτσι ἄρχισε νὰ τοῦ φορτόνεται.

'Ανύσια. Ἡ Μαρίνα;

Ματρώνα. Αὐτὴ—ποῦ νὰ μὴν τὴν εὖρ' ὁ χρόνος. Τὸ λοιπόν,—ἤτανε τίποτις—δὲν ἤτανε—τἄμαθε ὁ γέρος μου. Ξένοι πιὰ τοῦ τἄπανε—αὐτὴ ἡ ἴδια τοῦ τὰ σφύριξε...δὲ μπορῶ νὰ σοῦ πῶ...

'Ανύσια. Εἶδές τηνε καλὲ θάρρος, ἡ ντροπιασμένη!

Ματρώνα. Κ' ἔτσι, ποῦ λές, ἐφουσκότανε τοῦ παλαβοῦ τοῦ δικοῦ μου τὰ μυαλά, καὶ καλὰ καὶ σώνει νὰ τόνε παντρέψωμε, γιὰ νὰ βγάλωμε, λέει, ἀπὸ πάνω του τὴν ἁμαρτία. Νὰ πάρωμε, λέει, τὸ

παλληκάρι στὸ χωριὸ καὶ νὰ τὸ παντρέψωμε. Καὶ τί δὲν τοῦ 'πα· μὰ κεῖνος ποῦ ν' ἀκούσῃ ! Πάει καλά, εἶπα· ἂς τὸ γυρίσωμε κι' ἀλλοιῶς. Τέτοιους κουτομόγιδες ἔτσι πρέπει νὰ τοὺς γελᾷ κανείς. Ὄλο καὶ ναὶ νὰ τοὺς λέγῃ. Κι' ὅταν ἔρθῃ ὁ κόμπος στὸ χτένι, τότενες τοὺς φέρνει μὲ τὰ νερά του. Ἡ γυναῖκα, γιατὶ ποῦ λές, 77 διαολιαῖς σκαρφίζεται ἀπὸ τὸ πουρνὸ ποῦ θὰ σηκωθῇ. Τὸ λοιπόν, ποῦ νὰ τὸ καταλάβῃ αὐτός. Αἴ, τοῦ λέω, γέρο μου, καλὴ δουλειὰ εἶν' αὐτὴ ποῦ λές. Πρέπει ὅμως νὰ τήνε καλοσυλλογιστοῦμε. Πᾶμε, τοῦ λέω, νὰ βροῦμε τὸ γυό μας καὶ νὰ συβουλευτοῦμε καὶ τὸν Πέτρ-Ἰγνάτιτς, νὰ ἰδοῦμε τί θὰ πῇ κ' ἐκεῖνος, καὶ νά μας κ' ἤρθαμε.

Ἀνύσια. Ὤ-ὤχ, κυρὰ θειά, νὰ 'δοῦμε τί θὰ γίνῃ τώρα, τί θὰ προστάξῃ ὁ πατέρας του !

Ματρώνα. Τί θὰ προστάξῃ ; Ἡ προσταγή του καὶ τὰ σκυλλιὰ δεμένα. Σύ, νὰ μὴν ἔχῃς καμμιὰ ἔννοια. Αὐτὸ τὸ πρᾶμα δὲ θὰ γίνῃ. Ἐγὼ μὲ τὸ γέρο σου θὰ τήνε κοσκινίσω οὔλη αὐτὴ τὴ δουλειὰ ἔτσι, ποῦ νὰ μὴ μείνῃ τίποτις. Ἐγὼ θὰ πάρω τὸ μέρος του καὶ νὰ ἰδῇς. Ἀκοῦς ἐκεῖ ! Ὁ γυός μου, καλέ, νἆν' εὐχαριστημένος, νὰ περνᾷ καλά, νὰ περιμένῃ εὐτυχία, κ' ἐγὼ θὰ πᾷ νὰ τόνε παντρέψω μ' αὐτὴ τὴ γυρίστρα ; Τί, μπὰς κ' εἶμαι καμμιὰ ἀνόητη ;

Ἀνύσια. Ἦρθε, βλέπεις κ' ἐδῶ νὰ τόνε 'δῇ—γιὰ τὴ Μαρίνα λέω. Καλὲ πιστεύεις, κυρὰ θειά, σὰ μοῦ τὤπανε, θαρρεῖς καὶ μοῦ πέρασαν μ' ἕνα μαχαῖρι τὴν καρδιά. Στοχάζομαι πῶς ἐκεῖνος τὴν ἀγαπᾷ.

Ματρώνα. Τί λές, καλὲ κόρη μου ! Γιὰ κανένα κουτὸ τόνε πέρνεις ; Πάει αὐτὸς ν' ἀγαπήσῃ αὐτὴ τὴ γυρίστρα, τὴ ξεσπητωμένη ; Ὁ Νικήτας μου, ποῦ λές, εἶνε γνωστικὸ παιδί. Ξέρει ποιόνα πρέπει ν' ἀγαπήσῃ. Σύ, κόρη μου, νὰ μὴν ἔχῃς καμμιὰ ἔννοια. Ἐμεῖς γιὰ τὸν κόσμο οὔλο δὲ θὰ τόνε πάρωμε ἀπὸ 'δῶ, οὔτε θὰ τόνε παντρέψωμε. Λίγα λεπτουδάκια μονάχα νὰ μᾶς οἰκονομήσῃς κι' ἂς μένῃ.

Ἀνύσια. Μοῦ φαίνεται, πῶς ἐγὼ δὲ θὰ μπορέσω νὰ ζήσω στὸν κόσμο, ἂν τύχῃ καὶ φύγῃ ὁ Νικήτας.

Ματρώνα. Αὐτὰ ἔχει ἡ νεότη. Εὔκολο πρᾶμα τὤχεις ; !...Τέτοια γυναῖκα ζουμερή, σὰν κ' ἐσένα καὶ νὰ ζῇς μ' ἕνα τέτοιο νερουλιασμένο...

Ἀνύσια. Τὸ χωρατεύεις, καλὲ κυρὰ θειά ! Τόνε βαρέθηκα πιά, τόνε συχάθηκα τὸ μυταρᾶ, κι' οὔτε θέλουνε νὰ τόνε 'δοῦν τὰ μάτια μου.

Ματρώνα. Καὶ βέβαια, δίκηο ἔχεις. Γιὰ κύτταξ' ἐδῶ. (Ταπεινοφώνως. Παρατηρεῖ περὶ αὐτήν). Ἤμουνα, γιατί ποῦ λές, σ' ἐκεῖνο τὸ γέρο γιὰ τὰ σκονάκια...Ἐκεῖνος μοῦ τὤδωκε τὸ γιατρικό...σὲ δυὸ φορές, λέει. Κύτταξ' ἐδῶ, τοῦτο, λέει, εἶνε ὑπνωτικό. Δόσε του, λέει τό

ἕνα· θὰ τοῦ φέρῃ τέτοιο ὕπνο, λέει, ποῦ καὶ νὰ τόνε πατῇς, λέει, δὲ θὰ νοιώθῃ. Αὐτό, λέει, εἶνε τέτοιο γιατρικό, ποῦ σὰν τοῦ τὸ δώσῃς, λέει, νὰ τὸ πιῇ, ἔχει μεγάλη δύναμι. Δὲν ἔχει τὴν παραμικρὴ μυρωδιά. Σ' ἑφτὰ φορές, λέει, ἀπὸ μιὰ πρέζα κάθε βολά. Θὰ τοῦ τὸ δώσῃ, λέει ἑφτὰ φορὲς καὶ γλήγορα, λέει, θὰ δῇ τὴ λευτεριά της.

Ἀνύσια. Ὤ—ὤ—ὤ!...Τ' εἶνε τοῦτο;

Ματρώνα. Δὲν ἀφίνει, λέει, κανένα σημεῖο. Ἕνα ρούμπλι μοῦ πῆρε γι' αὐτό. Φτηνότερα δὲ γίνεται, λέει. Γιατί, ξέρεις, δὲν εἶν' εὔκολο νὰ τὸ πιτύχῃς. Τὤδωσα, μάτια μου, καὶ τὸ πῆρα. Θὰ τὸ πάω, εἶπα, τῆς Μιχάηλοβνας καὶ θέλει ἂς τὸ πάρῃ—θέλει ἂς μὴν τὸ πάρῃ.

Ἀνύσια. Ὤ—ὤχ, μὴ λάχῃ καὶ τοῦ κάμουνε κακό!

Ματρώνα. Ἀμ' τί κακὸ μποροῦνε νὰ τοῦ κάμουνε, πουλάκι μου; Καὶ νἄτανε πιὰ ὁ ἄντρας σου κανένας γερὸς ἄθρωπος, καλά, μὰ αὐτὸς μόνο τὤνομα ἔχει πῶς εἶνε ζωντανός. Γιὰ ζωντανὸς τάχα περνᾷ τώρα κι' αὐτός; Πόσοι καὶ πόσοι πῆγαν σὰν κι' αὐτόν...

Ἀνύσια. Ὤχ, βοὴ ποῦ μοῦρθε στὸ κεφαλάκι μου! Φοβοῦμαι, κυρὰ θειά, νὰ μὴ μ' εὕρῃ κανένας μπελᾶς. Ὄχι. Τ' εἶνε τοῦτο!

Ματρώνα. Μπορῶ καὶ νὰ τὸ δώσω 'πίσω.

Ἀνύσα. Καὶ δὲ μοῦ λές—πῶς, σὰν καὶ τῆς ἄλλαις, μὲς τὸ νερὸ θὰ τῆς λυώσω;

Ματρώνα. Στὸ τσάϊ, λέει, καλλίτερα. Τίποτις λέει, δὲ θὰ νοιώσῃ. Οὔτε μυρωδιὰ ἔχει, λέει, οὔτε τίποτις. Κι' αὐτός, βλέπεις, γνωστικὸς ἄθρωπος.

Ἀνύσια (λαμβάνει τὴν κόνιν). Ὤ—ὤχ, φτωχό μου κεφαλάκι! Θἄκανα 'γὼ αὐτὴ τὴν πρᾶξι, ἂν δὲν εἶχα τέτοια τυραννισμένη ζωή;

Ματρώνα. Τὸ ρουμπλάκι μου νὰ μὴ ξεχάσῃς. Εἶπα τοῦ γέρου, πῶς θὰ τοῦ τὸ πάω. Πασκίζει, βλέπεις, κι' αὐτός.

Ἀνύσια. Καὶ βέβαια. (Πλησιάζει πρὸς κιβώτιον καὶ κρύπτει τὴν κόνιν).

Ματρώνα. Κύτταξε, πουλάκι μου, κρύψε της καλλίτερα νὰ μὴ τῆς 'δῇ κανένας. Κι' ἂν τύχῃ τίποτε, ὁ Θεὸς νὰ φυλάγῃ, νὰ πῇς πῶς εἶνε γιὰ τῆς κατσαρίδες. (Λαμβάνει τὸ ρούβλιον). Γιὰ τῆς κατσαρίδες.... (Διακόπτει τὸν λόγον).

ΣΚΗΝΗ ΙΑ'.

Αἱ ἄνω, Πέτρος καὶ Ἀκείμ.

Ἀκείμ (εἰσέρχεται, σταυροκοπούμενος πρὸ τῶν εἰκόνων).

Πέτρος (εἰσέρχεται καὶ κάθηται). Τὸ λοιπόν, πῶς νὰ γείνῃ, μπάρμπα Ἀκείμ;

Ἀκείμ. Νὰ τοῦ τὰ πῇς καλείτερα... Γιὰ νὰ μὴν τύχῃ τίποτις. Κακομαθημένος, ποῦ θὰ πῇ. Ἤθελα, γιατί ποῦ λές....γιὰ τὴ δουλειὰ τοῦ γυοῦ μου ἤθελα μαθές. Μὰ ἀνίσως ἐσύ, ποῦ θὰ πῇ μαθές...γίνεται κι' αὐτό. Ὅσο μπορεῖς καλείτερα...

Πέτρος. Πάει καλά, πάει καλά. Κάτσε νὰ τὰ ποῦμε. (Ὁ Ἀκεὶμ κάθηται). Τί τρέχει, μπὰς καὶ θέλεις νὰ τόνε παντρέψῃς ;

Ἀκείμ. Ὅσο γιὰ τὴν παντρειά, Πέτρ-Ἰγνάτιτς, ἔχουμε καιρό. Ἡ ἀνάγκες μου, τὸ ξέρεις κι' ὁ ἴδιος, Πέτρος-Ἰγνάτιτς, ἡ ἀνάγκες μας. Τί παντρειαῖς μοῦ λές, ποῦ ψοφοῦμ' ἀπὸ τὴν πεῖνα. Τί παντρειαὶς μοῦ κουβεντιάζεις !...

Πέτρος. Σκεφθῆτε τὸ καλειότερο.

Ἀκείμ. Τί βία εἶνε νὰ τόνε παντρέψωμε. Ἔτσι εἶν' αὐτὴ ἡ δουλειά. Δὲν ἐχάθηκε ὁ κόσμος.

Πέτρος. Κι' ἂν τονε παντρέψετε—δὲν εἶνε κι' ἄσκημη δουλειά.

Ἀκείμ. Ἤθελα, ποῦ θὰ πῇ...Γιατί ἐμένα, ποῦ λέει ὁ λόγος, μοῦτυχε μαθὲς μιὰ δουλίτσα στὴ χώρα, γιατὶ ποῦ λές . . . Καλὴ δουλίτσα μαθές...

Ματρώνα. Χαρὰ στὴ δουλειὰ ποῦ τοῦ 'τυχε ! Νὰ παστρέβῃ λάκκους. Ἦρθε τῆς προάλλαις κ' ἐσκυλλεβρόμαγε. Τφοῦ !

Ἀκείμ. Αὐτὸ εἶν' ἀλήθεια, στὴν ἀρχή, ποῦ θὰ πῇ, βρωμᾶ, ἅμα ὅμως τὴ συνηθίσῃς—τὴ βρῶμα μαθές, δὲ σὲ πειράζει, μοιάζει, ποῦ λέει ὁ λόγος, μὲ τὴν τρυγιά...Ὅσο γιὰ τὴ βρῶμα, ποῦ θὰ πῇ...σὲ μᾶς τοὺς φτωχούς, ποῦ λές, δὲν πειράζει. Μπορεῖς πάλι ν'ἀλλάξῃς τὰ ῥουχαλάκια σου. Ἤθελα, γιατί ποῦ λές, νὰ μείνῃ ὁ Νικήτας στὸ χωριό, νὰ μείνῃ ἐκεῖνος, ποῦ λές, στὸ χωριὸ νὰ κυττάζῃ τὸ σπῆτι κ' ἐγώ, μαθές, νὰ κυττάζω τὴ δουλίτσα μου στὴ χώρα.

Πέτρος. Θέλεις ν' ἀφήκῃς τὸ γυό σου στὸ χωριό. Πάει καλά, κι' ἀμὲ τὰ χρήματα ποῦ πῆρε μπρός ;

Ἀκείμ. Σωστά, σωστά, Ἰγνάτιτς, μιλεῖς· αὐτὸ ποῦ λές, εἶνε σωστό, γιατί ποῦ λέει ὁ λόγος: ἐμισθώθηκες—ἐπουλήθηκες,—ἂς τὰ ξεδουλέψῃ—κ'ὕστερα παντρεύεται, ποῦ λές. Ἀφοῦ εἶν' ἔτσι τὸ λοιπόν, δός του ἄδεια γιὰ κἄμποσαις μέραις, ποῦ λές.

Πέτρος. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ γείνῃ.

Ματρώνα. Ἔχομε μαζὺ κάποιαις διαφοραῖς, αὐτὸ εἶνε. Μπροστά σου, Πέτρ-Ἰγνάτιτς θὰ ξομολογηθῶ, σὰ 'μπροστὰ στὸν πνευματικὸ καὶ κρῖνέ μας. Ἐφαγώθηκε, καλὰ καὶ σώνει νὰ τόνε παντρέψῃ! Ποιὰ ὅμως θὰ τοῦ δώσῃ, γιὰ ἀρώτησέ τονε. Ἂν ἤτονε ἡ νύφη καμμιὰ κατὰ πῶς πρέπει, ὀχτρὸς εἶμ' ἐγὼ τοῦ παιδιοῦ μου νὰ μὴ θελήσω ; Μὰ ἡ νύφη ἔχει κουσοῦρι.

Ἀκείμ. Ἀ, αὐτὸ εἶν' ἄδικο πρᾶμα. Ἄδικο εἶνε, γιατί ποῦ λές, νὰ κακολογᾷς τὸ κορίτσι. Ἄδικο μαθές. Γιατί αὐτὸ τὸ κορίτσι τ' ἀδίκησε, τ' ἀδίκησε ὁ ἴδιος ὁ γυός μου, αὐτὸς τ' ἀδίκησε, γιατί ποῦ λές, τὸ κορίτσι μαθές.

Πέτρος. Καὶ πῶς τ' ἀδίκησε.

Ἀκείμ. Φαίνεται, ποῦ θὰ πῇ, μὲ τὸν ὑγυό μου, ποῦ λές... τὸ Νικήτα. Μὲ τὸ Νικήτα, ποῦ θὰ πῇ...

Ματρώνα. Στάσου σύ, ἄφησε νὰ τὰ πῶ 'γώ, ποῦ ἐμένα εἶνε πιὸ μαλακιὰ ἡ γλῶσσά μου. Προτοῦ νὰ τόνε πάρῃς ἐσὺ τὸ γυό μας, ἐδούλευε, καθὼς ξέρεις, στὸ σιδερόδρομο. Ἐκεῖ τοῦ φορτώθηκε ἕνα κορίτσι, νὰ ποῦμε, λιγόμυαλο, ποῦ τήνε λὲν Μαρίνα καὶ τὴν εἴχανε μαγέρισσα. Τὸ λοιπὸν ἡ Μαρίνα αὐτή, λέει, πῶς ὁ γυός μας μαθές, ὁ Νικήτας τὴν ἀπάτησε τάχατες.

Πέτρος. Αὐτὰ δὲν εἶνε καλὰ πράματα.

Ματρώνα. Κι' αὐτὴ ἡ ἰδία εἶνε παραστρατισμένη, γυρίζει μὲ τοὺς ἄντρες. Μιὰ γυρίστρα.

Ἀκείμ. Πάλι, ποῦ θὰ πῇ, γρῃά, δὲν εἶν' ἔτσι, γιατί ποῦ λές, δὲν εἶν' ἔτσι...

Ματρώνα. Ὅλο αὐτὰ εἶνε τὰ λόγια τοῦ σταυραητοῦ μου: ποῦ θὰ πῇ καὶ ποῦ θὰ πῇ,—καὶ δὲ λέει τίποτα. Μὴν ἀρωτᾷς ἐμένα, Πέτρ-Ἰγνάτιτς, τὸν κόσμο ἀρώτησε νὰ σοῦ ποῦν γι' αὐτήν. Ἡ γυρίστρα, ἡ ξεσπητωμένη.

Πέτρος (τῷ Ἀκείμ). Νὰ σοῦ πῶ, μπάρμπα Ἀκείμ, ἀφοῦ εἶν' ἔτσι ἡ δουλειά, δὲν εἶνε καὶ καμμιὰ ἀνάγκη νὰ τόνε παντρέψῃς. Δὲν εἶνε δὰ καὶ τσαροῦχι ποῦ νὰ τὸ πετάξῃς ἀπ' τὸ πόδι σου.

Ἀκείμ. Ψέμματα λές, γρῃά, γιὰ τὸ κορίτσι μαθές, ψέμματα λές, γιατί τὸ κορίτσι, ποῦ θὰ πῇ, εἶνε πολὺ καλό. Τὸ κορίτσι εἶνε πολὺ καλό, πάει νὰ πῇ, ἐγὼ τὸ λυποῦμαι, γιατί ποῦ λές, τὸ κορίτσι.

Ματρώνα. Ἐσὺ δὰ εἶσαι ὁ γέρο κοσμοκλάψας, ποῦ οὖλο τὸν κόσμο τόνε λυπᾶται καὶ κάθεται στὸ σπῆτί του νηστικός. Λυπᾶται τὸ κορίτσι καὶ δὲ λυπᾶται τὸ γυό του. Ἀφοῦ τήνε λυπᾶσαι, κρέμασέ τηνε στὸ λαιμό σου κ' εὖγα ὄξω μαζύ της. Φτάνουνε πιὰ ἡ κουταμάρες.

Ἀκείμ. Ὄχι, δὲν εἶνε κουταμάρες.

Ματρώνα. Ἔλα, μὴν ἀρχινήσῃς πάλι τὰ ἴδια. Ἄφησε νὰ μιλήσω 'γώ.

Ἀκεὶμ (διακόπτων). Ὄχι δὲν εἶνε κουταμάρες. Ἐσύ, ποῦ θὰ πῇ, τὰ γυρίζεις καταπῶς σὲ συμφέρει,—ἢ γιὰ τὸ κορίτσι, ἢ γιὰ τὸν ἑαυτό σου—σὺ τὰ γυρίζεις ὅπως σοῦ 'ρχεται καλείτερα, μὰ ὁ Θεός, γιατί

ποῦ λές, θὰ τὰ φέρῃ ὅπως θέλει 'κεῖνος, ποῦ θὰ πῇ, ἔτσι κι' αὐτοῦνό.

Ματρώνα. Αἴ, τὴ γλῶσσά του κουράζει κανεὶς μαζύ σου.

'Ακείμ. Ἡ κόρη εἶνε δουλεύτρα, ποῦ λὲς καὶ προκομμένη καὶ καταπιάνεται σὲ οὖλα...Καὶ γιὰ μᾶς τοὺς φτωχούς, ποῦ θὰ πῇ, θὰ εἶνε δεξὶ χέρι· κ' ἡ παντρειά, δὲ θὰ κοστίσῃ ὅσο θὰ κοστίσῃ τὸ ἄδικο, μαθές, ποῦ θὰ γείνῃ στὸ κορίτσι. Εἶν' ἄδικο πρᾶμα.

Ματρώνα. Κάθε μιά, σὰν κι' αὐτή, τὰ ἴδια θὰ πῇ...

'Ανύσια. Θὰ κάνῃς καλά, μπάρμπα 'Ακείμ, ν' ἀκοῦς καὶ μᾶς τῆς γυναῖκες. 'Εμεῖς ξέρουμε καλείτερα!

'Ακείμ. Κι' ἀμ' ὁ Θεός, ὁ Θεός! Τάχ' αὐτὴ δὲν εἶνε ἄθρωπος, τὸ κορίτσι μαθές; Κι' αὐτήνα, γιατί ποῦ λές, ὁ Θεὸς δὲν τὴν ἔκαμε; Κι' ἀμὲ πῶς θαρρεῖς;

Ματρώνα. Τώρα τὸ διώρθωσες!

Πέτρος. Νὰ σοῦ πῶ, μπάρμπα 'Ακείμ, τόσο πολλὴ πίστι νὰ μὴ δίνῃς καὶ σ' αὐτὰ τὰ κορίτσια. Ἔπειτα δὰ ὁ γυός σου εἶνε ζωντανός. Μακρυὰ δὲν εἶνε. Τόνε φωνάζομαι καὶ τόνε ρωτοῦμε τὸν ἴδιο. Δὲν εἶν' ἔτσι; Αὐτὸς δὲ θὰ θελήσῃ ν' ἀφανίσῃ μιὰ ψυχή. Φωνάξτε τὸ παλληκάρι! (Ἡ 'Ανύσια ἐγείρεται). Πές του πῶς τόνε φωνάζει ὁ πατέρας του. (Ἡ 'Ανύσια φεύγει).

ΣΚΗΝΗ ΙΒ'.

Οἱ ἄνω ἐκτὸς τῆς 'Ανύσιας.

Ματρώνα. Νὰ φρόνιμος ἄθρωπος! Καλὰ λέει· ἂς ἀρωτήσωμε καὶ τὸ ἴδιο τὸ παλληκάρι. Σήμερα μὲ τὸ ζόρι δὲν παντρεύεται ὁ κόσμος. Πρέπει ν' ἀρωτήσουμε καὶ τὸν ἴδιο· αὐτὸς μὲ κανένα τρόπο δὲ θὰ θελήσῃ νὰ τήνε πάρῃ, νὰ πᾷ νὰ 'ντροπιαστῇ. Ἂν ἀρωτήσῃς τὴ γνώμη μου—ἂς κάτσῃ κοντά σου κι' ἂς σὲ δουλεύῃ. Καὶ τὸ καλοκαῖρι, ποῦ θὰ ξεδουλέψῃ, τότενες μποροῦμε νὰ τόνε πάρουμε. Καμμιὰ δεκαριὰ ρούμπλια μοναχὰ δόσε μας ἐλόγου σου κι' ἂς μείνῃ.

Πέτρος. Ὅσο γι' αὐτὸ ἔχομε καιρό, θἄρθῃ μὲ τὴ σειρά του. Ἂς τελειώσῃ ἡ μιὰ δουλειά, καὶ βλέπομε ὕστερα καὶ γιὰ τὴν ἄλληνε.

'Ακείμ. 'Εγὼ σοῦ μιλῶ ἔτσι, Πέτρ-'Ιγνάτιτς, γιατί ἔχει γείνει τὸ κακὸ μαθές. Νὰ κυττάξῃς, γιατί ποῦ λέει ὁ λόγος, τὸ ντιερέσο σου, μὰ νἄχῃς κ' ἔγνοια τοῦ Θεοῦ. Τὸ θαρρεῖς πῶς εἶνε καλείτερα...τὸ γυρίζεις μὲ τὸ συφέρο σου, μὰ νὰ ἰδῇς ὕστερα, ποῦ ξεσπᾷ στὸ κεφάλι σου, γιατί ποῦ λές. Θὰ σκεφτοῦμε τὸ καλειότερο κι' ὅ,τι θέλει ὁ Θεός.

Πέτρος. Αὐτὸ ν'ἀκούγεται, πῶς πρέπει νὰ θυμούμαστε καὶ τὸ Θεό.

'Ακείμ. Καὶ βέβαια. Σὰν πηγαίνῃς μὲ τὸ νόμο καὶ θεϊκά, οὖλο,

πού λές, αναγαλιάζει ή καρδία σου "Έχει νά πή, πού λέει ό λόγος. "Έτσι κ' έστοχάσθηκα, πού λές, τόνε παντρεύω, είπα καί τόνε γλυτόνω άπό τό κρίμα Θάνε στό χωριό, πού λές, όπως πρέπει νάνε, κ'έγώ πιά θά δουλεύω, μαθές, στή χώρα. Είνε καλή ή δουλίτσα. Βγάνει κανείς. Μέ τού Θεού τή στράτα, γιατί πού λές είνε τό καλειότερο. Κι' αυτή, άρφανή είνε ή κακομοίρα. "Έτσι καί πέρσυ, πού πήραμε ξύλα άπό τό ξυλά· μέ τόν ίδιο τρόπο, είπαμε νά τόνε γελάσωμε. Καί τό ξυλά τόν έγελάσαμε, τό Θεό όμως, γιατί πού λές, δέν τόν έγελάσαμε. Κ' έτσι τό λοιπόν . . .

ΣΚΗΝΗ ΙΓ'.

Οι άνω Νικήτας καί 'Ανιούτκα.

Νικήτας. Μ' έζητήσετε ; (Κάθηται καί εξάγει τήν καπνοθήκην του).

Πέτρος (χαμηλή τή φωνή, έπιτιμητικώς). Τί κάνεις εκεί ; Νά φερθής δέν ξέρεις ; Ό πατέρας σου σ' έφώναξε νά σ' άρωτήση καί σύ παλεύεις μέ τόν καπνό καί μούκατσες ; "Έλα 'δώ, σήκω. (Ό Νικήτας ίσταται παρά τήν τράπεζαν νωχελώς έπερεισθείς καί μειδιών).

'Ακείμ. "Έχομε, γιατί πού λές παράπονα, Νικήτα, μαζύ σου, παράπονα, πού θά πή, έχομε.

Νικήτας. Καί ποιός έχει παράπονα μαζύ μου ;

'Ακείμ. Παράπονα ποιός έχει ; — τό κορίτσι τ' άρφανό μαθές έχει παράπονα. Αυτή έχει παράπονα, πού λές, ή Μαρίνα έχει παράπονα !

Νικήτας (σαρκάζων). "Όχι δά ! Καί τί λογώ παράπονα έχει ; Ποιός σού τάπε ; Αυτή ;

'Ακείμ. 'Εγώ τώρα, γιατί πού λές, θά σ' άρωτήσω καί σύ χρωστείς νά μ' άποκριθής. "Έχεις καμμιά σχέσι, πού θά πή, μέ τό κορίτσι ; "Έχεις καμμιά σχέσι μ' αυτήνα τάχατες ;

Νικήτας. Δέν καταλαβαίνω, τί μ' άρωτάτε !

'Ακείμ. Πού θά πή, άνοησίαις, άνοησίαις, γιατί πού λές, έκαμες μαζύ της ; άνοησίαις έκαμες ;

Νικήτας. Νά ή ώρα τώρα νά πώ τί έκανα. Κι' άν δέν είχα τί νά κάνω κ' έχωράτεψα μέ τή μαγέρισσα, κι' άν τής έπαιξα τή φυσαρμόνικα κ' έχόρεψε, — άσχημη πράξι τάχατες έκαμα ;

Πέτρος. Νικήτα, μή ξεροκαμόνεσαι, καί δόσε σωστή άπόκρισι τού πατέρα σου, πού σ' άρωτά.

'Ακείμ (πανδήμως). Νικήτα ! 'Απ' τούς άθρώπους μπορείς νά τό κρύψης, μά όχι κι' άπό τό Θεό ! 'Ακούς, Νικήτα ; Ψέμματα νά μή

μοῦ λές, ποῦ θὰ πῆ! Εἶν' ἀρφανὴ μαθές, μπορῶ νὰ τήνε γελάσω, ἀρφανὴ εἶνε, ποῦ θὰ πῆ. Μίλει πιὸ καλείτερα.

Νικήτας. Μὰ τί νὰ σοῦ 'πῶ, ἀφοῦ δὲ ξέρω τίποτα. Ὅ,τι εἶχα νὰ πῶ-τῶπα. (Ἐρεθιζόμενος). Αὐτὴ τί δὲ θὰ πῆ; Ἂς λέγῃ ὅ,τι θέλει— ἐγὼ δὲ σκαμπάζω. Καὶ γιατί δὲ λέει καὶ γιὰ τὸ Θοδωρῆ τοῦ Μιχήσκην; Τάχατες δὲ μπορεῖ κανεὶς σήμερα πιὰ καὶ νὰ χωρατέψῃ; Αὐτὴ ἔχει τὸ ἐλεύθερο νὰ λέγῃ ὅ,τι θέλει.

Ἀκείμ. Αἴ, Νικήτα, παιδί μου, κύτταξε καλά! Τὸ ψέμμα δὲν κρύβεται. Ἔγεινε τίποτις ἢ ὄχι;

Νικήτας (κατ' ἰδίαν). Με παραφορτώθηκαν. Εἶπα πῶς δὲ ξέρω τίποτες, πῶς δὲν ἔκαμα τίποτες. (Μὲ θυμόν). Νά, μὰ τὸν Ἰησοῦ Χριστό, νὰ μὴ προφτάσω νὰ σηκωθῶ ἀπὸ δῶ χάμω! (Σταυροκοπεῖται). Τίποτε δὲν ἠξεύρω. (Σιγή. Ὁ Νικήτας ἐξακολουθεῖ θυμωδέστερον). Τί, μὴν ἔχετε σκοπὸ νὰ μὲ παντρέψετε μ' αὐτήνα; Ἆ, μὰ τὴν ἀλήθεια τοῦτο εἶνε βάσανο πιά. Αὐτὸ κι' ὁ νόμος σήμερα δὲν τὸ λέει—νὰ παντρεύεται κανεὶς διὰ τῆς βίας. Καὶ βέβαια. Νά, ποῦ σᾶς ἄμωσα, πῶς δὲν ἠξέρω τίποτις.

Ματρώνα (τῷ Ἀκείμ). Καλὲ εἶδες ἐσὺ τὸ ξεκουτιασμένο, τὸν ἀνόητο, νὰ πιστεύῃ ὅ,τι κι'ἂν τοῦ σφυρίξουνε! Ἄδικα μονάχα ντροπιάζει τὸ παλληκάρι. Τὸ καλείτερο εἶνε νὰ μένῃ ἐκεῖ ποῦ μένει μὲ τ'ἀφεντικό του, ποῦ γιὰ τῆς ἀνάγκαις μας θὰ μᾶς δώσῃ τώρα δέκα ρουμπλάκια. Καὶ μὲ τὸν καιρό...

Πέτρος. Τί λές, καὶ σύ, μπάρμπα Ἀκείμ;

Ἀκείμ (νεύει πρὸς τὸν Νικήταν). Κύτταξε καλά, Νικήτα. Ὅποιος κάμῃ τὸν ἄλλον νὰ κλάψῃ, ποῦ θὰ πῆ, τ' ἄδικα δάκρυα στὸ κεφάλι του θὰ ξεσπάσουνε, γιατί ποῦ λές. Κύτταξε νὰ μὴν πάθῃς καὶ σὺ τὰ ἴδια.

Νικήτας. Τί νὰ κυττάξω—ἐσὺ κύτταξε. (Κάθηται).

Ἀνιούτκα. Πάγω νὰ τὰ πῶ τῆς μάνας μου. (Ἐξέρχεται).

ΣΚΗΝΗ ΙΔ'.

Πέτρος, Ἀκείμ, Ματρώνα καὶ Νικήτας.

Ματρώνα (τῷ Πέτρῳ). Αὐτὴ εἶνε οὔλη ἡ ἱστορία Πέτρ-Ἰγνάτιτς. Τέτοιος ξεκουτιάρης εἶν' ὁ γέρος μου· ὅ,τι τοῦ κατέβῃ στὸ ξερό του, δύσκολα τοῦ τὸ βγάζεις. Ἄδικα μονάχα σοῦ χαλάσαμε τὴν ἡσυχία σου. Ἂς μένῃ ὁ γυός μας ὅπως πρῶτα. Κράτησέ τονε—σκλάβος σου εἶνε.

Πέτρος. Τί λές, τὸ λοιπόν, μπάρμπα Ἀκείμ;

Ἀκείμ. Τί νὰ πῶ κ' ἐγώ; Δὲν τόνε περιορίζω, μὰ δὲν ἤθελα, ποῦ θὰ πῆ...ἤθελα γιατί ποῦ λὲς νά...

Ματρώνα. Τὰ μπερδεύεις καὶ δὲ ξέρεις τί λές. Ἂς μείνῃ 'κεῖ ποῦ 'νε. Καὶ τὸ παιδὶ ἀπατό του δὲν ἔχει διάθεσι νὰ φύγῃ. Τί νὰ τόνε κάμωμε 'μεῖς; Μποροῦμε νὰ περάσωμε καὶ μονάχοι.

Πέτρος. Ἕνα πρᾶμα μονάχα, μπάρμπα 'Ακείμ. Ἂν τόνε πάρῃς τὸ καλοκαῖρι, τὸ χειμῶνα, σοῦ τὸ λέω, δὲν τόνε χρειάζομαι. Ἂν θὰ μείνῃ, πρέπει νὰ μείνῃ μὲ τὴ χρονιά.

Ματρώνα. Ναί, μὲ τὴ χρονιὰ θὰ μείνῃ. Ἐμεῖς, σὰν ἔρθῃ ὁ καιρὸς τῆς δουλειᾶς, πέρνουμε κανένα ἀργάτη στὸ χωριό, κι' ἂς μένῃ τὸ παλληκάρι κοντά σου. Μόνο τώρα νὰ μᾶς δώσῃς καμμιὰ δεκαριὰ ρούμπλια...

Πέτρος. Ἔ, ἀκόμη γιὰ ἕνα χρόνο τὸ λοιπόν;

'Ακείμ (στενάζει). Τί νὰ γείνῃ πιά, γιατί ποῦ λές, ἀφοῦ εἶν' ἔτσι, ποῦ θὰ πῇ...

Ματρώνα. Πάλι γιὰ μιὰ χρονιά, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ σάββατο τ' Ἀϊδημητριοῦ. Ὅσο γιὰ τὸ μιστὸ πιά—δὲ θὰ τὸν ἀδικήσῃς. Τώρα ὅμως δόσε μας τὰ δέκα. Κάνε μας τὴ χάρι. ('Εγείρεται ὑποκλίνουσα).

ΣΚΗΝΗ ΙΕ'.

Οἱ ἄνω, 'Ανύσια καὶ 'Ανιούτκα.

'Ανύσια. (Κάθηται κατὰ μέρος).

Πέτρος. Καλὰ τὸ λοιπόν, ἀφοῦ εἶν' ἔτσι, πᾶμε νὰ πιοῦμε τὰ καλορρίζικα. Πᾶμε, μπάρμπα 'Ακείμ, νὰ πιοῦμε ἕνα ρακάκι.

'Ακείμ. Δὲν τὸ πίνω, τὸ ρακὶ τάχατες, δὲν τὸ πίνω.

Πέτρος. Αἴ, πίνεις τσάϊ.

'Ακείμ. Γιὰ τσάϊ δὲν ἔχω λόγο. Τὸ τσάϊ τὸ πίνω.

Πέτρος. Νὰ πιοῦνε κ' ἡ γυναῖκες. Σύ, Νικήτα, κύτταξε νὰ μπάσῃς μέσα τὰ πρόβατα καὶ νὰ μαζέψῃς τἄχερα.

Νικήτας. Πάει καλά. (Πάντες ἐξέρχονται ἐκτὸς τοῦ Νικήτα. Σκοτεινιάζει).

ΣΚΗΝΗ ΙϚ'.

Νικήτας (μόνος).

Νικήτας (καπνίζει σιγάρον). 'Αμμὰ μ' ἐφορτώθηκαν: πές μας καὶ πές μας, πῶς ἐδιασκέδασες μὲ τὰ κορίτσα. Αὐταὶς τῆς ἱστορίαις χρειάζεται πολὺς καιρός, γιὰ νὰ τῆς πῇ κανείς. Παντρέψου τήνε, λέει. Κι' ἂν παντρευόμουνα ἐγὼ τὴν κάθε μιά—πολλαὶς γυναῖκες θἄπερνα. 'Ανάγκη ἔχω, βλέπεις νὰ παντρευτῶ. Κ' ἔτσι περνῶ καλείτερα ἀπὸ παντρεμμένος καὶ μὲ ζουλεύουνε οὗλοι. Καὶ θαρρεῖς, πῶς κάποιος μ' ἐ-

σκούντηξε κι' ἄμοσα στὰ κονίσματα κ' ἔτσι μονομιᾶς τοὺς ἔκοψα τὸ βῆχα. Λένε, πῶς εἶνε κρῖμα ν' ἀμόνῃ κανεὶς ψέμματα. Δὲ βαρυέσαι, κουταμάρες. Ἕνας λόγος εἶνε καὶ τίποτις ἄλλο.

ΣΚΗΝΗ ΙΖ'.

Νικήτας καὶ Ἀκουλίνα.

Ἀκουλίνα (εἰσέρχεται, φοροῦσα καφτάνιον· ἀποθέτει τὸ σχοινίον, ἀπεκδύεται καὶ διευθύνεται πρὸς τὴν ἀποθήκην). Δὲν ἀνάβεις τὸ φῶς ;

Νικήτας. Γιὰ νὰ καμαρώσω ἐσένανε ; Κ' ἔτσι σὲ βλέπω.

Ἀκουλίνα. Εἶδές τον ἐκεῖ !

ΣΚΗΝΗ ΙΗ'.

Οἱ ἄνω καὶ Ἀνιούτκα.

Ἀνιούτκα (προσπεύδει· τῷ Νικήτᾳ χαμηλοφώνως). Νικήτα, ἔλα γλήγορα, κάποιος σὲ γυρεύει, νὰ μὴ σώσω.

Νικήτας. Ποιὸς εἶνε ;

Ἀνιούτκα. Ἡ Μαρίνα, ἀπὸ τὸ σιδερόδρομο. Πίσω ἀπ' τὴ γωνιὰ στέκει.

Νικήτας. Ψέμματα λές.

Ἀνιούτκα. Νὰ μὴ σώσω !

Νικήτας. Καὶ τί μὲ θέλει.

Ἀνιούτκα. Εἶπε νὰ πᾷς ἐκεῖ. Ἕνα λόγο μονάχα, λέει, θέλω νὰ πῶ τοῦ Νικήτα. Τὴν ἀρώτησα τί θέλει, μὰ δὲ μοῦπε. Μ' ἀρώτησε μονάχα, ἂν εἶν' ἀλήθεια, πῶς φεύγεις ἀπὸ μᾶς. Ἐγὼ τῆς εἶπα, πῶς δὲν εἶν' ἀλήθεια, πῶς ὁ πατέρας σου ἤθελε νὰ σὲ πάρῃ νὰ σὲ παντρέψῃ, μὰ ἐσὺ δὲν ἤθελες κ' ἔμεινες κοντά μας γιὰ ἕνα ἀκόμη χρόνο. Κ' ἐκείνη μοῦ λέει : στεῖλέ μοῦ τονε, λέει, ἐδῶ, γιὰ τὴν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ, χωρὶς ἄλλο, λέει, θέλω νὰ τοῦ πῶ ἕνα λόγο. Περιμένει τώρα τόση ὥρα. Πήγαινε τὸ λοιπὸν νὰ τὴν εὕρῃς.

Νικήτας. Αἴ, τώρα κι' αὐτή, ἂς πάῃ στὸ καλό· ποῦ νὰ πηγαίνω ;

Ἀνιούτκα. Λέει πῶς ἂν ἐσὺ δὲν πᾷς, θὰ 'ρθῇ αὐτὴ στὴν καλύβα νὰ σεύρῃ. Νὰ μὴ σώσω, θὰ 'ρθῇ, λέει.

Νικήτας. Ἔννοια σου καὶ θὰ δῇς, πῶς θὰ καθήσῃ καὶ θὰ φύγῃ.

Ἀνιούτκα. Μπᾶς καὶ θέλουνε, λέει, νὰ τόνε παντρέψουνε μὲ τὴν Ἀκουλίνα ;

Ἀκουλίνα (ἔρχεται πρὸς τὸν Νικήταν ἵνα λάβῃ τὴν ἠλακάτην). Καὶ ποιόνα παντρεύουνε μὲ τὴν Ἀκουλίνα ;

Ἀνιούτκα. Τὸ Νικήτα.

Ἀκουλίνα. Εὔκολο τὸ θαρρεῖς. Καὶ ποιὸς τὸ λέει αὐτό;

Νικήτας. Ὁ κόσμος φαίνεται πῶς τὸ λέει. (Παρατηρεῖ αὐτὴν γελῶν). Ἀκουλίνα ἔρχεσαι νὰ σὲ πάρω γυναῖκα ;

Ἀκουλίνα. Ἐσένανε ; Προτήτερα μπορεῖ, μὰ τώρα ὄχι.

Νικήτας. Καὶ γιατί ὄχι τώρα ;

Ἀκουλίνα. Γιατί δὲ θὰ μ' ἀγαπᾷς.

Νικήτας. Καὶ γιατί δὲ θὰ σ' ἀγαπῶ ;

Ἀκουλίνα. Γιατί δὲ σ' ἀφίνουνε. (Γελᾷ).

Νικήτας. Ποιὸς δὲ μ' ἀφίνει ;

Ἀκουλίνα. Νά, ἡ μητριά μου. Ὅλο μὲ βλαστημᾷ, ὅλο ἐσένα βλέπει.

Νικήτας (γελᾷ). Ἔλα δά ! βλέπω, πῶς εἶσαι ἀνοιχτομμάτα !

Ἀκουλίνα. Ποιὸς ἐγώ ; Καὶ τί θὰ δῶ ἐγώ ; Μὴ δὰ εἶμαι στραβή ; Σήμερα τοὔψαλε τοῦ μπαμπᾶ μου, τοὔψαλε ἡ στρίγλα ἡ χοντρομούρα. (Ἀπέρχεται εἰς τὴν ἀποθήκην).

Ἀνιούτκα. Νικήτα ! Κύττα 'δῶ. (Βλέπει ἐκ τοῦ παραθύρου). Νά, ἔρχεται. Νὰ μὴ σώσω, ἐκείνη 'ναι, ἐγὼ φεύγω. (Ἀπέρχεται).

ΣΚΗΝΗ ΙΘ'.

Νικήτας, Ἀκουλίνα ἐκ τῆς ἀποθήκης καὶ Μαρίνα.

Μαρίνα (εἰσέρχεται). Τί ν' αὐτὸ ποῦ μοῦ κάνεις ;

Νικήτας. Τί σοῦ κάνω ; Τίποτις δὲ σοῦ κάνω.

Μαρίνα. Θέλεις νὰ μ' ἀπαρνηστῇς ;

Νικήτας (ἐγειρόμενος μεθ' ὁρμῆς). Ἔ, τί θέλεις τώρα, τί ἦρθες ἐδῶ νὰ κάμῃς ;

Μαρίνα. Ἄχ. Νικήτα !

Νικήτας. Ξέρεις ποὖσαι παράξενη ; τί ἦρθες ἐδῶ νὰ κάμῃς ;

Μαρίνα. Νικήτα !

Νικήτας. Αἴ, τί Νικήτα καὶ Νικήτα ! Ἐδῶ εἶμαι, τί θέλεις ; Πήγαιν' ἀπὸ δῶ σοῦ λέω.

Μαρίνα. Τὸ βλέπω γώ, νὰ μὲ παρατήσῃς, νὰ μ' ἀπαρνηστῇς γυρεύεις.

Νικήτας. Καὶ γιατί πρᾶμα νὰ σὲ θυμοῦμαι ; Δὲ ξέρει κι' αὐτή. Ἐστεκόσουνα στὴ γωνιά, ἔστειλες τὴν Ἀνιούτκα νὰ μὲ φωνάξῃ, εἶδες

ποῦ δὲν ἦρθα, θὰ πῇ, πῶς δὲ σὲ χρειάζομαι. Αὐτὸ εἶνε. Τὸ λοιπὸν πήγαινε στὴ δουλειά σου.

Μαρίνα. Δὲ σοῦ χρειάζομαι! Τώρα δὲ μὲ χρειάζεσαι πιά. Ἐπίστεψα πῶς μποροῦσες νὰ μ' ἀγαπήσῃς. Τώρα ποῦ μὲ κατάστρεψες— δὲ μὲ χρειάζεσαι πιά.

Νικήτας. Αὐτὰ ποῦ λὲς δὲν ἔχουνε τὸν τόπο τους· οὖλα εἶνε κουταμάρες. Ἔχατσες καὶ τἄπες τοῦ πατέρα μου. Κάμε μας τὴ χάρι τώρα καὶ πήγαινε στὴ δουλειά σου.

Μαρίνα. Τὸ ξέρεις κι' ὁ ἴδιος, πῶς ἐγὼ κανέναν ἄλλον ἀπὸ σένα δὲν ἀγάπησα. Μ' ἔπερνες ἢ δὲ μ' ἔπερνες γυναῖκα, ἐμένα δὲ μ' ἐπείραζε. Ἐγὼ ξέρω, πῶς σὲ τίποτε δὲ σοὔφταιξα. Γιατί νὰ μ' ἀρνηστῇς, γιατί;

Νικήτας. Τί τὰ θέλεις τώρα τὰ πολλὰ λόγια. Πήγαινε. Κουταμάρες!

Μαρίνα. Δὲ μὲ μέλει τόσο, ποῦ μοῦ πες νὰ μὲ πάρῃς καὶ μ' ἐγέλασες—μοῦ πονεῖ μόνο ποῦ 'παψες νὰ μ' ἀγαπᾷς. Κι' ὄχι πάλι τόσο— ποῦ δὲ μ' ἀγαπᾷς, ὅσο ποῦ μὲ ἄλλαξες μὲ ἄλλη—ξέρω 'γὼ ποιά!

Νικήτας (ἔρχεται πρὸς αὐτὴν ὀργίλως). Ἔ, μὲ σᾶς τῆς γυναῖκες νὰ μιλῇ κανείς· δὲ μπορεῖ νὰ σᾶς δώσῃ νὰ καταλάβετε. Φύγε σοῦ λένε, νὰ μὴ μὲ φέρῃς σὲ θέσι καὶ γίνουν χειρότερα!

Μαρίνα. Ὥστε, ποῦ θὰ πῇ, περασμένα-ξεχασμένα. Θέλεις νὰ ξεχαστοῦμε! Καλά, Νικήτα, νὰ μοῦ τὸ θυμηθῇς. Ἐφύλαγα τὴ τιμή μου καλείτερα ἀπ' τὰ μάτια μου. Μὲ κατάστρεψες χωρὶς αἰτία, μὲ ἀπάτησες. Δὲ μ' ἐλυπήθηκες τὴν ἀρφανή. (Κλαίει). Μ' ἀρνήστηκες. Μ' ἐθανάτωσες, μὰ γὼ δὲ σοῦ βαστῶ κακία. Ὁ Θεὸς μαζύ σου! Ηὗρες καλείτερη ἀπὸ μένα—ξέχασέ με, ηὗρες χειρότερη,—θὰ μὲ θυμηθῇς! Θὰ μὲ θυμηθῇς, Νικήτα! Σ' ἀφίνω γειὰ τὸ λοιπόν. Καὶ ὅμως, πόσο σ' ἀγαποῦσα!...Ἔχε γειὰ γιὰ τελευταία φορά. (Ζητεῖ νὰ τὸν ἐναγκαλισθῇ καὶ τὸν λαμβάνει ἐκ τῆς κεφαλῆς).

Νικήτας (ἀποσπώμενος). Αἴ, νὰ μιλῇ κανεὶς μ' αὐταῖς. Σὰ δὲ θέλεις ἐσὺ νὰ φύγῃς, φεύγω γὼ καὶ σὺ μεῖνε.

Μαρίνα. Χειρότερα; Τί μπᾶς καὶ θέλεις νὰ μὲ δείρῃς; Νά, χτύπα! Τί γυρίζεις ἀπὸ κεῖ τὰ μοῦτρά σου; Ἔ, Νικήτα, Νικήτα!

Νικήτας. Καὶ βέβαια δὲν κάνεις καλά· ἀθρῶποι ἔρχονται. Τί νὰ χάνουμε τὰ λόγια μας.

Μαρίνα (ἀναφωνεῖ). Θερίο! (Παρὰ τὴν θύραν). Ὁ Θεὸς καλὸ δὲ θὰ σοῦ δώσῃ! (Ἀπέρχεται κλαίουσα).

ΣΚΗΝΗ Κ'.

Νικήτας καὶ Ἀκουλίνα.

Ἀκουλίνα. (Ἐξέρχεται τῆς ἀποθήκης). Σκύλλος εἶσαι ὅμως, Νικήτα.

Νικήτας. Γιατί ;

Ἀκουλίνα. Πῶς ἔκλαιγε ἡ κακομοῖρα.

Νικήτας. Καὶ τί σὲ κόφτει ἐσένανε ;

Ἀκουλίνα. Τί μὲ κόφτει ;—Τὴν ἀδίκησες. Ἔτσι καὶ μένα μπορεῖ νὰ μοῦ κάμῃς τὰ ἴδια...Σκύλλε ! (Ἀποσύρεται εἰς τὴν ἀποθήκην).

ΣΚΗΝΗ ΚΑ'.

Νικήτας (μόνος).

Νικήτας. (Σιγή). Τί κουτόμυαλη. Τῆς ἀγαπῶ αὐταὶς τῆς γυναῖκες σὰν τὴ ζάχαρη· ἁμάρτησες ὅμως μ' αὐταῖς—δυστυχία σου !

Αὐλαία.

(Μετάφρασις ἐκ τοῦ Ρωσσικοῦ).

Ἀγαθοκλῆς Γ. Κωνσταντινίδης.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΘΡΑΚΗι ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Α'. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Οὐ τοῦ παρόντος βεβαίως τὸ διεξελθεῖν περὶ τῆς ἀρχαίας Θράκης. Ἡ μεγάλη χώρα, εἰς ἣν ἀνήκει καὶ ἡ μεγαλούπολις αὕτη, ἔχει ἱστορίαν καὶ ταύτην μακράν. Ἐν αὐτῇ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους κατῴκουν διάφοροι λαοὶ Ἀρίας καταγωγῆς, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον βάρβαροι παραμείναντες, τούτων δὲ οἱ μᾶλλον ἀξιόλογοι ἦσαν οἱ Ὀδρύσαι, οἰκοῦντες ἐν τῷ μέσῳ τῆς Θράκης καὶ ἔχοντες κράτος ἐκτεταμένον, τοῦ ὁποίου εἶναι γνωστοὶ οἱ Βασιλεῖς Σεῦθαι καὶ Κότυες καὶ λοιποί. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἰσχυρὸν κράτος τῶν Ὀδρυσῶν κατελύθη ὑπὸ τῆς κοσμοκρατείρας Ῥώμης, ἡ δὲ Θράκη ἐγένετο ἐπαρχία ῥωμαϊκή. (26 π. Χ.) Καθ' ὅλην δὲ τὴν μακρὰν περίοδον τῆς ἱστορίας τῆς Θράκης μέχρι τῆς ἐντελοῦς αὐτῆς ὑποταγῆς εἰς τοὺς Ῥωμαίους τὸ ὄνομα τῆς Ἀδριανουπόλεως, κειμένης ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ὀδρυσῶν, εἰς τὴν συμβολὴν τριῶν ποτα-

μῶν, τοῦ Ἕβρου ἐκ δυσμῶν, τοῦ Ἀρτίσκου ἐκ τοῦ νοτιοδυτικοῦ καὶ τοῦ Τόνζου ἐκ βορρᾶ, δὲν ἀναφέρεται· ἀλλ' ἆρά γε ἐν τῇ θέσει αὐτῆς ὑπῆρχεν ἄλλη τις πόλις; Τοῦτο μέλλομεν νὰ ἐξετάσωμεν ἐν τοῖς ἑφεξῆς. Ἐννοεῖται, ὅτι εἰς τὸν προσδιορισμὸν τῆς θέσεως πόλεων, ναῶν καὶ ἑτέρων οἰκοδομημάτων ἀπαιτοῦνται πρώτιστα καὶ μάλιστα μνημεῖα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐπιγραφαί, νομίσματα καὶ ἕτερα λείψανα ἀρχαῖα, μαρτυροῦντα περὶ τῆς θέσεως ἢ τοῦ ὀνόματος τοῦ μέρους ἐκείνου· μετὰ δὲ τὰ μνημεῖα ἔρχονται αἱ μαρτυρίαι τῶν συγγραφέων, κυρίως τῶν συγχρόνων, εἶτα τῶν μεταγενεστέρων, οἵτινες ἤντλησαν τὰς εἰδήσεις αὐτῶν ἐκ τῶν συγγραμμάτων ἐκείνων.

Τὰ μέχρι τοῦδε ἀνακαλυφθέντα μνημεῖα τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ ὀλίγα εἶναι καὶ οὐχὶ πολὺ ἀρχαῖα, διότι ἀνασκαφαὶ συστηματικαὶ δὲν δύνανται νὰ γείνωσι. Τῶν σῳζομένων μνημείων δύο ἐπιγραφαὶ ἀνήκουσιν εἰς τοὺς μακεδονικοὺς χρόνους, αἱ δὲ λοιπαὶ εἰς τοὺς ῥωμαϊκοὺς καὶ τοὺς κατόπιν Βυζαντινούς· αἱ δὲ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων πάλιν τινὲς εἰς τοὺς πρὸ τῆς ἐπισήμου εἰσαγωγῆς τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὴν πόλιν. Εἰς οὐδεμίαν μέχρι τοῦδε ἐπιγραφὴν ἀναφέρεται ὁλόκληρον τὸ ὄνομα τῆς πόλεως· εἰς μίαν μόνην εὑρεθεῖσαν πρὸ ἑνὸς ἔτους ἀνέγνωμεν ΑΔΡ. .... Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἐπιγραφῶν σῴζονται πολυάριθμα νομίσματα τῆς πόλεως, ἐν οἷς ῥητῶς εἶναι ἀναγεγραμμένον τὸ ὄνομα Ἀδριανουπολιτῶν· Ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦτο κατάγεται ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥώμης Ἀδριανοῦ, ὃς ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 117—138 μ. Χ. Τὸ ζήτημα εἶναι, ἂν πρὸ τοῦ Ἀδριανοῦ ὑπῆρχε πόλισμά τι ἐν τῇ αὐτῇ θέσει, καὶ ἂν ὁ Ἀδριανὸς εὗρε προηγουμένως οἱονδήποτε πόλισμα, τὸ ὁποῖον ἐπεξέτεινεν, ὡς ὁ Κωνσταντῖνος τὸ Βυζάντιον βραδύτερον.

Ὁ γεώγράφος Στράβων, κατὰ τὸν Α' αἰῶνα μ. Χ. ἀκμάσας, ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς Θράκης οὐδεμίαν ἀναφέρει πόλιν ἐν τῇ θέσει τῆς νῦν Ἀδριανουπόλεως. Ὁ Πλίνιος ἐπίσης, καίπερ ἀναφέρων τὴν Βιζύην ἀκρόπολιν ἢ φρούριον τῶν Βασιλέων τῆς Θράκης.[1] Οὔτε Στέφανος ὁ Βυζάντιος, περὶ τὰ τέλη τοῦ Δ' ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ε' μ. Χ. αἰῶνος ἀκμάσας, ἀναφέρει τι ἐν τῷ λεξικῷ αὐτοῦ. Ὁ Στέφανος ἐν λέξει Γονεῖς λέγει: «Γονεῖς, πόλις Θράκης, οἱ κατοικοῦντες ὁμοίως· οἱ δὲ Ἀδριανουπολίτας τούτους ἐκάλεσαν»[2]. Τοῦτο φαίνεταί μοι ἀσαφές. Βραδύτερον τρεῖς Ῥωμαῖοι ἱστορικοὶ τῶν χρόνων τῶν αὐτοκρατόρων (Scriptores Historiae Augustae, 325—400 μ. Χ.), ὁ Εὐτρόπιος, ὁ Σέξτος Ροῦφος καὶ ὁ Ἀμμιανὸς Μαρκελλῖνος, ἀναφέρουσιν, ὁ μὲν περὶ

[1] Βιβλ. Δ'. 18, 8 «Intus Bizya arx regum Thraciae».

[2] Καὶ ὁ Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης ἐπίσης, Παρεκβολὴ εἰς Ὅμηρον, 291, 42.

τὴν Φιλιππούπολιν, οἱ δὲ ἐν τῇ θέσει τῆς νῦν Ἀδριανουπόλεως πόλιν τινὰ καλουμένην θρᾳκιστὶ Οὐσκουδάμαν, τέταρτος δὲ ὁ Αἴλιος Λαμπρίδιος, σύγχρονος καὶ οὗτος ἱστορικός, ἀναφέρει ἐν τῇ αὐτῇ θέσει τῆς Ἀδριανουπόλεως πόλιν Ὀρέστειαν. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἡ ἀρχικὴ βάσις τῆς Ἀδριανουπόλεως εἶναι ἡ Οὐσκουδάμα ἢ Ὀρέστεια, ἢ καὶ ἀμφότερα.

Ὁ Εὐτρόπιος, ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου ἀκμάσας καὶ βραδύτερον ἐπὶ Ἰουλιανοῦ καὶ Οὐάλεντος, περὶ τὰ 370 μ. Χ. ἀναφέρων περὶ τῶν πράξεων τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ῥωμαίων Λουκούλλου (73 π.Χ.) λέγει: «Alter autem Lucullus, qui Macedoniam administrabat Bessis primus Romanorum intulit bellum atque eos ingenti proclio in Haemo monte superavit, oppidum *Uscudamam* quod Bessi habitabant, eodem die quo aggressus est, vicit, Cabylem cepit usque Danubium penetravit»[1]. Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου ἐξάγεται, ὅτι ἡ πόλις Οὐσκουδάμα ἔκειτο ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Βέσσων, οἵτινες κατῴκουν τὰ περὶ τὸν Αἷμον μέρη τῆς Θράκης. «Βέσσοι δὲ (λέγει ὁ Στράβων) ὑπὲρ τὸ πλέον τοῦ ὄρους νέμονται τοῦ Αἵμου καὶ ἀπὸ τῶν λῃστειῶν λῃσταὶ προσαγορεύονται, καλυβῖταί τινες καὶ λυπρόβιοι, συνάπτοντες τῇ τε Ῥοδόπῃ καὶ τοῖς Παίοσι καὶ τῶν Ἰλλυριῶν τοῖς τε Αὐταριάταις καὶ τοῖς Δαρδανίοις».[2] Ὥστε δὲν ἐφαρμόζεται ἀκριβῶς εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν ἡ Οὐσκουδάμα τοῦ Εὐτροπίου, ἣν κατῴκουν οἱ Βέσσοι, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὰ περὶ τὴν Φιλιππούπολιν.

Ὁ δὲ Σέξτος Ροῦφος, περὶ τὰ 364 μ. Χ. ἀκμάσας, λέγει τάδε. «Haemi montum subegit. Eumolpiadem quae Philippopolis dicitur, *Uscudamam* quae modo *Hadrianopolis* nominatur, in ditionem nostram redegit, Cabylem cepit».[3] Ἐκ τούτου ἐξάγεται, ὅτι ἡ πρότερον Οὐσκουδάμα ἐκλήθη κατόπιν Ἀδριανούπολις. Ὁ Ἀμμιανὸς Μαρκελλῖνος, περὶ τὰ 400 π. Χ. ἀκμάσας, λέγει, ὅτι ἡ Ἀδριανούπολις ἐκαλεῖτο πρότερον Οὐσκουδάμα. «Post haec (Thraciam specialem) Haemi montus Hadrianopolim habet, quae dicebatur *Uscudama*, et Anchialum, civitates magnas»[4] Καὶ ἀλλαχοῦ «Emensis itaque longis intervallis et planis cum Hadrianopolin cutroisset, urbem Haemimontanam *Uscudamam*

[1] Βιβλ. VI, 10. Παρβλ Histoire universelle... Traduite de l'anglais Tom. VI, 660.
[2] Βιβλ. Ζ', ἑ, 13.
[3] Κεφ. IX.
[4] Κεφ. XXVII, 4. 12.

antehat appellatam»[1]. Καὶ ταῦτα μὲν οὗτοι, ὁ δὲ Αἴλιος Λαμπρίδιος, Ῥωμαῖος ἐπίσης ἱστορικὸς τῶν αὐτοκρατόρων περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀκμάσας τὴν μὲν Οὐσκουδάμαν ταύτην ἀγνοεῖ, θεωρεῖ δὲ πρόδρομον τῆς Ἀδριανουπόλεως τὴν Ὀρέστειαν. Ὁ Λαμπρίδιος ἐν βίῳ Ἀντωνίνου Ἡλιογαβάλου λέγει : Postea quamse apud tria flumina circa Hebrum ex responso purificavit (ὁ Ὀρέστης) etiam Orestiam condidit civitatem, quam saepe cruentari hominum sanguine necesse est. Et Orestiam quidem urbem Hadrianus suo nomine vindicari jussit eo tempore, quo furore coeperat laborare ex responso, cum ei dictum esset, ut in furiosi alicujus domum vel nomen irreperet». [2] Ἐκ τούτου ἐξάγεται, ὅτι ὑπῆρχεν ἔκπαλαι πόλις καλουμένη Ὀρέστεια, ὑπὸ Ὀρέστου τοῦ Ἀγαμέμνονος κτισθεῖσα, ἣν κατόπιν ὁ Ἀδριανὸς ᾠκειώσατο.

Κατὰ τὴν αὐτὴν λοιπὸν περίπου ἐποχήν, κατὰ τὴν Δ′ καὶ Ε′ μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα, καὶ μόνον παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς τῶν αὐτοκρατόρων φαίνεται τὸ διώνυμον τῆς αὐτῆς πόλεως, τὸ θρᾳκικὸν Οὐσκουδάμα καὶ τὸ ἑλληνικὸν Ὀρέστεια ἢ Ὀρεστιάς. Ἡ διπλῆ ὀνομασία πόλεων ἔν τε τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις καὶ τοῖς νεωτέροις οὐδόλως φαίνεται ἡμῖν παράδοξος διὰ τὴν συχνὴν ἐπικράτησιν ὁτὲ μὲν τούτου τοῦ ἔθνους, ὁτὲ δὲ τοῦ ἄλλου. Πόσαι πόλεις σήμερον καὶ παρ' ἡμῖν ἔτι δὲν ὀνομάζονται δυσὶ καὶ τρισὶν ἐνίοτε ὀνόμασιν ὑπὸ τῶν διαφόρων παροίκων ἐθνῶν; Ἀλλὰ τίς λαὸς ἐπὶ τέλους κατῴκει τὴν πόλιν ταύτην ;

Οἱ ἡμέτεροι Βυζαντινοὶ φυσικῷ τῷ λόγῳ ἐτήρησαν τὴν ἑλληνικὴν ὀνομασίαν καλοῦντες τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ Ὀρεστιάδα. Οἱ μετὰ Θεοφάνη γράψαντες λέγουσι περὶ τούτου. «Ἥτις (Ἀδριανούπολις) τὸ πρὶν μὲν Ὀρεστιὰς ἐκαλεῖτο ἐξ Ὀρέστου, υἱοῦ Ἀγαμέμνονος, ὃς ζήλῳ δικαίῳ διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα Κλυταιμνήστρας δολοφονίαν ταύτην σὺν Αἰγίσθῳ ἀποκτείνας λίαν ἐκμέμηνε καὶ ἐν τῇ συνελεύσει Ἕβρου, Ἄρζου (ἴσως Τόνζου) καὶ Ἀρτάκου τῶν τριῶν ποταμῶν γε λουσάμενος τῆς νόσου ἀπήλλακτο· ἔνθα ταύτην οἰκοδομήσας ἐπὶ τῷ ἰδίῳ ὀνόματι κέκληκεν. Ἀδριανὸς δὲ Καῖσαρ εὐκτίστοις οἰκήμασιν αὐτὴν μεγαλύνας πόλιν Ἀδριανοῦ μετακέκληκεν» [3].

Συμεὼν ὁ Μάγιστρος ἐπίσης καλεῖ αὐτὴν Ὀρεστιάδα[4]. Ἰωάννης ὁ Μαλαλᾶς ἀναφέρει ἁπλῶς, ὅτι ὁ Ἀδριανὸς ἔκτισεν ἐν Θρᾴκῃ πόλιν, ἣν

[1] Κεφ. XIV, 11, 1 5.
[2] Κεφ. Ζ′.
[3] Οἱ μετὰ Θεοφάνη σελ. 387 ἔκδ. Βόννης.
[4] Αὐτόθι σελ. 686.

ἀπεκάλεσεν Ἀδριανούπολιν[1]. Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος καλεῖ Ὀδρυσὸν καὶ Ὀρεστιάδα τὴν Ἀδριανούπολιν. «Ὀδρυσὸς καὶ Ὀρεστιὰς ἡ Ἀδριανούπολις» ἔνθα δηλοῦται τὸ κράτος τῶν Ὀδρυσῶν, ἡ Ὀρεστιὰς πόλις τοῦ Ὀρέστου, καὶ ἡ Ἀδριανούπολις τοῦ Ἀδριανοῦ.[2]. Γεώργιος ὁ Κεδρηνὸς τῷ 1050 ἀκμάσας ἀνάγει τὴν κτίσιν αὐτῆς εἰς τὸν Ἀδριανόν, λέγων: «Οὗτος (Ἀδριανὸς) ἐν Μοισίᾳ θηράσας ᾠκοδόμησε πόλιν καὶ μετωνόμασεν αὐτὴν Ἀδριανοῦ Θήρας ἐν τοῖς μιτάτοις· ὡσαύτως καὶ ἑτέραν πόλιν ἐν Θρᾴκῃ προσαγορεύσας αὐτὴν Ἀδριανούπολιν καὶ ναὸν ἐν Κυζίκῳ[3]». Λέων ὁ Διάκονος κατὰ τὴν ΙΑ' ἑκατονταετηρίδα ἀκμάσας, λέγει· «Ἰωάννης δὲ ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου ἀπάρας εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν σὺν παντὶ τῷ στρατεύματι παραγίνεται, ἣν Ὀρέστην φασὶ πολίσαι τοῦ Ἀγαμέμνονος, ὅτε τὸν πλάνον ὑπέστη μετὰ τὴν ἀναίρεσιν Κλυταιμνήστρας τῆς ἰδίας μητρὸς ἐξ ἐκείνου τε. Ὀρεστιάδα κεκλῆσθαι τὸ πρότερον, Ἀδριανὸν δ' αὖθις τὸν αὐτοκράτορα Σκύθαις μαχόμενον ἁλῶναί τε τῇ θέσει τῆς χώρας καὶ ταύτην ὀχυροῖς περιβόλοις τειχίσαι καὶ Ἀδριανοῦ ὀνομάσαι[4]».

Ὁ δὲ Ἰωάννης Τζέτζης περὶ τὰ 1150 ἀκμάσας λέγει λεπτομερέστερον.

> «Ἀδριανὸς Ἀδριανοῦ τοῦ Ἄφρου παῖς ὑπάρχων
> ἐπ' ἀδελφῇ Τραανοῦ Τριαανῷ γαμβρεύσας
> καὶ μετὰ θάνατον αὐτοῦ λαβὼν τὴν βασιλείαν,
> κατὰ Σκυθῶν στρατεύσας τέ ποτε καὶ κυνηγήσας
> περὶ Ἀδριανούπολιν, τερφθείς τε τῇ ἀγρεύσει,
> τὸ πρὶν μικρὸν πολίχνιον κλῆσιν Ὀρεστιάδα
> ὃ Ἀγαμέμνονος υἱὸς πρὶν ἤγειρεν Ὀρέστης,
> (ἐκεῖ λουσθεὶς γὰρ ποταμοῖς ἰάθη τῆς μανίας)
> καθηρηκὼς Ἀδριανὸς ὁ Βασιλεύς, ὃν ἔφην,
> Ἀδριανὸς καὶ Αἴλιος διπλῆν ἔχων τὴν κλῆσιν,
> εἰς κάλλος τε καὶ μέγεθος ἀνήγειρεν αὐξήσας,
> πόλιν Ἀδριανούπολιν Αἰλίαν ὀνομάσας[5].

Τὰ περὶ τῆς ἰάσεως τοῦ Ὀρέστου ἐν τοῖς ποταμοῖς τῆς Ἀδριανουπόλεως ἄντικρυς ἀντιφάσκοντα τῇ παραδόσει παρ' Αἰσχύλῳ ἐν Εὐμενίσι παραλείπομεν. Καὶ ἐφεξῆς οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ καλοῦσι τὴν πόλιν τῷ ὀνόματι τούτῳ Ὀρεστιάδα, οἷον ὁ Ζωναρᾶς περὶ τὰ 1120 ἀκμάσας, ὁ Ἐφραίμιος περὶ τὰ 1310, ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς περὶ τὰ

[1] Αὐτόθι σελ. 280.
[2] Κωνστ. Πορφυρογέννητος σελ. 281—2.
[3] Κεδρηνὸς Α', 437.
[4] Αὐτόθι σελ. 130.
[5] Ἰω. Τζέτζης βιβλ. Ἱστορ. 8,954.

1350 πανταχοῦ καλεῖ αὐτὴν 'Ορεστιάδα [1]. Νικήτας ὁ Χωνιάτης [2] καὶ Λαόνικος ὁ Χαλκοκονδύλης ἐπίσης [3]. 'Ολίγον δὲ πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῷ Πίνακι πόλεων μετονομασθεισῶν λέγεται 'Οδρυσὸς καὶ 'Ορεστία ἡ νῦν 'Αδριανούπολις [4].

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς ἡμετέρας πόλεως οἱ ἀρχαῖοι καὶ οἱ Βυζαντινοί, παρατίθεμεν δ' ἐνταῦθα καὶ τὰς γνώμας τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν καὶ γεωγράφων. 'Ο Γάλλος Raoul Rochette ἀκολουθῶν τῇ περὶ 'Ορέστου παραδόσει λέγει, ὅτι ἴσως ἦν ἡ 'Ορεστιὰς ἀποικία Αἰολέων ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν εἰμὴ τοῦ 'Ορέστου, τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Πενθίλου [5]· ὁ δὲ E. Reclus, Γάλλος ἐπίσης γεωγράφος, ἐν τῇ λαμπρᾷ αὐτοῦ Γεωγραφίᾳ καλεῖ τὴν πρόδρομον τῆς 'Αδριανουπόλεως 'Ορεστιάδα [6]. 'Ο διάσημος Γάλλος ἀρχαιολόγος Albert Dumont καλεῖ αὐτὴν 'Ορεστιάδα, θεωρεῖ δὲ πιθανόν, ὅτι ἐν τῇ θέσει τῆς νῦν 'Αδριανουπόλεως ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῶν τειχῶν αὐτῆς ἦτο παναρχαία πόλις τῶν 'Οδρυσῶν. «Le Paleo-castro byzantin, qui s'élève au milieu d' Andrinople, offre dans quelques parties, surtout derrière le Bazar, à droite de la grande porte du centre en sortant de cet édifice, des murs très antiques, postérieurs toutefois à ceux de Trimontium. Des blocs de granit de 1 et de 2 mètres de long sur 1 mètre au plus de haut, taillés sur les bords, bruts au milieu et légèrement bombés, sont disposés par assises parallèles et réunis sans trace du ciment. Cette construction est imposante. En deux endroits, en particulier, ces restes ont 15 pas de long et 4—5 mètres de haut. De plus, tout autour de la citadelle, on peut suivre la trace d'une enceinte primitive; des blocs pareils se voient à la base du mur; ils portent souvent une assise de pierre de taille plus petite, d'un bon travail, qui paraît être romain. Faut il reconnaître, dans ces derniers vestiges d'une magnifique muraille, les restes

[1] Νικ Γρηγορ. σελ. 15, 224, 302, 319. 320, 359, 458, 620, 62?, 762, 805, 839.

[2] Σελ. 360.

[3] Σελ. 31.

[4] Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων ὑπὸ Γ. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλῆ τομ Ε', 494.

[5] Raoul Rochette, Histoire critique de l'établissement des colonies Grecques, tom. 11, 450—3.

[6] Reclus, tom. 1,162.

d'une construction élevée par les rois Odrysses? On est d'autant plus porté à le croire que ces blocs énormes et bien appareillés font contraste avec les assises romaines, belles encore, mais d'un mérite bien inférieur. Dans ce cas, au temps de Titalcès et de Seuthès, cette ville antique, une des capitales des Thraces, aurait eue une étendue et occupée une place sur laquelle nous pourrions avoir aujourd'hui des renseignements les plus précis, puisque sous les Antonins comme sous les Césars de Constantinople on ne fit que réparer et reconstruire les murailles primitives.» [1] Τοιούτους ὀγκολίθους εἴδομεν πλείστους ἐν Ἀδριανουπόλει βραδύτερον ἐκ θεμελίων τειχῶν πλησίον τοῦ λεγομένου Καφὲς-καποῦ, ἐν τῷ νῦν ἀλευροπωλείῳ τοῦ Δ. Παπαδοπούλου, παρὰ δὲ τὴν οἰκίαν Τσαροπούλου εἴδομεν στύλους ὀγκώδεις ἐντετειχισμένους πλαγίως.

Ὁ Γερμανὸς Kiepert ἐν τῇ ἀρχαίᾳ αὐτοῦ γεωγραφίᾳ καλεῖ αὐτὴν Οὐσκουδάμαν τῷ θρᾳκικῷ αὐτῆς ὀνόματι [2], ἐν ᾧ ἐν τοῖς χάρταις αὐτοῦ σημειοῖ Ὀρεστιάδα. Ὁ δὲ ἐπίσης γνωστὸς Τσέχος καθηγητὴς Tireîek λέγει, ὅτι οἱ Ὀδρύσαι ἔκτισαν εἰς τὴν ἀριστερὰν γωνίαν τῆς ἐκβολῆς τοῦ Τόνζου τὴν Οὐσκουδάμαν, ἓν τῶν κυριωτέρων αὐτῶν φρουρίων, τῶν ὁποίων ἡ πτῶσις τῷ 73 π. Χ. ὑπὸ Λουκούλλου κατέστησε τὴν φυλὴν ταύτην ὑποτελῆ τῶν Ρωμαίων. Τὸ ὄνομα Ὀρεστιὰς τοσοῦτον συχνάκις ἀπαντῶν παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς χρονολογεῖται ἐκ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀδριανὸς ἐξωράϊσε τὴν πόλιν καὶ ἔδωκεν αὐτῇ τὸ ὄνομά του [3]. Καὶ ἐκ τῶν γνωμῶν τῶν νεωτέρων γεωγράφων ἔχομεν τὸ διώνυμον τῆς πόλεως, τὸ θρᾳκικὸν Οὐσκουδάμα καὶ τὸ ἑλληνικὸν Ὀρεστιάς.

Εἰς ἐπιστημονικὸν καὶ ἀκριβῆ ὁρισμὸν τῆς ὀνομασίας καὶ τῆς τοποθεσίας τῆς πόλεως ἀπαιτοῦνται βεβαίως μνημεῖα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τὰ ὁποῖα δυστυχῶς ἐλλείπουσι. Τὰ μεγάλα κτίρια τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν αὐτῆς (1316) ἀνεγηγερμένα τεμένη, ξενῶνες, κρῆναι, καὶ τὰ τοιαῦτα ἐξήλειψαν πᾶν ἴχνος τῆς ἀρχαιότητος. Ἴσως ὁ ἐπερχόμενος χρόνος θέλει παραγάγει εἰς φῶς τοιαῦτα εὑρήματα, ἰδίως ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως κεκρυμμένα. Ἐξ ἀνάγκης λοιπὸν θέλομεν περιορισθῇ εἰς τὰς ὑπαρχούσας μαρτυρίας. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Ἀδριανουπόλεως, ὡς

[1] A. Dumont, Archives des missions scientifiques et littéraires etc. Paris 1871, tom. VI, 457.

[2] Alte Geographia σελ. 320—321.

[3] Tirelek Heerstrasse ect σελ. 47—48.

προείπομεν, δύο ἀνάγονται εἰς τοὺς Μακεδονικοὺς τοὐλάχιστον χρόνους, ὡς ἔστιν εἰκάσαι ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων αὐτῶν· τούτων ἡ μία εὕρηται ἐν τῷ ἀρχαιολογικῷ μουσείῳ Ἀδριανουπόλεως, ἡ δὲ ἄλλη ἐπὶ τῇ βάσει ἑνὸς παρὰ τὸ Οὔτζ-σεριφιλὶ Μεδρεσὲ κίονος τῆς στοᾶς. Ἔχει δὲ ἡ μὲν πρώτη οὕτως. «Ἐσβρίζελμις Σεύθου Πριανεύς», ἡ δὲ δευτέρα οὕτως. «Ἀρισταγόρης τῆς Ἀπολλοδώρου». Δι' αὐτῶν ἀνερχόμεθα εἰς τοὺς Μακεδονικοὺς καὶ μετὰ τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον χρόνους. Ἐκ τῶν κατόπιν ῥωμαϊκῶν χρόνων, καὶ μάλιστα ἀπὸ τῆς ἀνιδρύσεως αὐτῆς ὑπὸ Ἀδριανοῦ, τὰ μνημεῖα ἀφθονοῦσιν. Ἐπιγραφαί, νομίσματα, ἀνάγλυφα καὶ ἕτερα μαρτυροῦντα περὶ τῆς προαγωγῆς καὶ εὐημερίας τῆς πόλεως, δύο ἐπιγραφαὶ ἀνατιθέμεναι τῷ Ἀσκληπιῷ καὶ τῇ Ὑγείᾳ, ὧν ἡ μία ἐν Corpus inscriptionum Graecarum[1], ἡ δὲ ἄλλη ἐντετειχισμένη τῇ γεφύρᾳ Μιχαὴλ (Μιχὰλ κιοπροῦ)[2], πλεῖσται ἄλλαι ἐπιτύμβιοι, πλεῖστα νομίσματα ἀπὸ Ἀδριανοῦ μέχρι Γορδιανοῦ Εὐσεβοῦς (244 μ. Χ.) φέροντα τὸν Δία, τὴν Ἥραν, τὸν Ἀπόλλωνα, τὴν Ἄρτεμιν, τὸν Ἑρμῆν, τὴν Δήμητρα, τὸν Ἡρακλέα, τοὺς ποταμίους θεοὺς τῆς Ἑλλάδος, τὸν Βάκχον, τὰς τρεῖς Χάριτας, τὸ κέρας τῆς Ἀμαλθείας, τὸν Τριπτόλεμον, τοὺς Ἕλληνας ἥρωας τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου, τὸν Ἔρωτα, τὴν Τύχην, τὸν Τελεσφόρον, ἐν γένει γράμματα καὶ σύμβολα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, πάντα ταῦτα μαρτύρια ζῶντα καὶ σῳζόμενα μέχρι τῆς σήμερον καὶ κείμενα πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν, μαρτυροῦσι προφανέστατα, ὅτι ἡ Ἀδριανούπολις ἀπὸ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων καὶ ἐντεῦθεν ἦτο πόλις ἑλληνικὴ τιμῶσα καὶ γεραίρουσα τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τοὺς θεοὺς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.[3]

Ἐκτὸς τῶν μνημείων τούτων ἔχομεν καὶ τὴν παράδοσιν περὶ Ὀρέστου, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ βασανίσωμεν ὁπωσδήποτε. Περὶ τοῦ Ὀρέστου τοῦ υἱοῦ τοῦ εὐρυκρείονος Ἀγαμέμνονος, τοῦ στρατηλάτου τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τρώων, οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον, ὅτι διωκόμενος ὡς μητραλοίας ὑπὸ τῶν Ἐριννύων ἐπλανήθη εἰς πολλοὺς καὶ μεμακρυσμένους τόπους καὶ δὴ καὶ εἰς τὴν χώραν ταύτην, ἐν ᾗ ἡ Ἀδριανούπολις. Πόθεν προῆλθε, πῶς μετεδόθη καὶ διετηρήθη ἡ παράδοσις αὕτη εἰς τὴν χώραν ταύτην, πῶς ἐπίστευσεν εἰς αὐτὴν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀδριανός, ὅστις ἦλθεν ἐνταῦθα, ὡς λέγει ὁ Λαμπρίδιος, καθὼς ὁ Ὀρέστης; Εἶναι βέβαιον ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν, αἵτινες σῴζονται καὶ μέχρι

[1] Τόμ. II, 73

[2] I. Mordtmann Zur Epigraphik von Thracien σελ. 200.

[3] Mionnet, Description des médailles antiques grecques et romaines, Tom. 1,385—7. Supplément 11,308.

τῆς σήμερον, ὅτι ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὑπῆρχεν Ἀσκληπιεῖον, ἱερὸν δηλαδὴ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, θεοῦ τῆς ἰατρικῆς καὶ θεραπευτήριον, ἐν ᾧ οἱ θεραπευόμενοι ἀνετίθεσαν τὰς ἀναθηματικὰς ἐπιγραφὰς τῷ Ἀσκληπιῷ καὶ τῇ Ὑγιείᾳ. Ὑπῆρχε λοιπὸν ἰατρεῖον, ἐν ᾧ ἐθεραπεύοντο ἐκ τῶν ὑδάτων οἱ πάσχοντες, καὶ μάλιστα παράφρονες μανιώδεις. Ἁπλῶς δὲ καὶ ὡς ἔτυχε, δὲν ἠδύνατο ν' ἀπατηθῇ μέγας καὶ λόγιος αὐτοκράτωρ, ὡς ὁ Ἀδριανός, ὅστις ἤκουσε βεβαίως τὰ περὶ Ὀρέστου καὶ ἦλθεν εἰς τὴν τότε πιθανῶς καλουμένην πολίχνην Ὀρεστιάδα, τὴν ὁποίαν κατόπιν καταβαλὼν ἀνήγειρε καὶ εἰς κάλλος καὶ μέγεθος ηὔξησε καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἐκόσμησε.

Ἡ παράδοσις αὕτη εἶναι ἑλληνική, Ἕλληνες δὲ μόνον ἠδύναντο νὰ ἔχωσι καὶ νὰ διατηρῶσιν αὐτήν. Ὀρέσται κατῴκουν ἐν Μακεδονίᾳ, Ὠρρήσκιοι καὶ Ὀρρήσκιοι κατῴκουν ἀνὰ τὰ ὄρη τῆς Θρᾴκης καὶ Μακεδονίας, ὧν νομίσματα εὕρηνται παρὰ Mionnet[1] Εἶχον ἆρά γε σχέσιν τινὰ μετ' αὐτῶν οἱ κάτοικοι τῆς ἡμετέρας Ὀρεστιάδος; Δὲν γνωρίζομεν. Πιθανώτερον φαίνεταί μοι τὸ ἑξῆς. Ἡ ἡμετέρα πόλις πρὸ τοῦ Ἀδριανοῦ ἦτο πόλις ἑλληνική, ὡς προαπέδειξα, μικρὰ ὅμως, κειμένη ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ὀδρυσῶν, ἴσως δὲ καὶ μικρὸν καὶ ἀσήμαντον φρούριον αὐτῶν, διότι δὲν ἀναφέρεται οὔτε ὑπὸ τοῦ Στράβωνος, οὔτε ὑπὸ τοῦ Πλινίου. Εἰς χρόνους ἀρχαιοτέρους τῶν Μακεδονικῶν, ἔμποροι Αἴνιοι ἀναπλέοντες τὸν Ἕβρον διὰ τῶν σχεδιῶν αὐτῶν ἠγόραζον τὸν σῖτον καὶ τὰ λοιπὰ προϊόντα τῶν Θρᾳκῶν, καταπλέοντες δὲ μετεκόμιζον αὐτὰ εἰς τὴν εὐλίμενον καὶ ἐμπορικὴν Αἶνον καὶ διὰ τῆς θαλάσσης εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀλλαχοῦ. Ὁ ῥοῦς τοῦ Ἕβρου εἶναι, κατ' ἐμέ, ὁ δρόμος, τὸν ὁποῖον ἠκολούθησαν οἱ ἔμποροι τῆς Αἴνου εἰς τὰ μεσόγεια τῆς Θρᾴκης, πιθανῶς δὲ καὶ διὰ τῶν ἄλλων ποταμῶν, Ἀρτίσκου καὶ Τόνζου, ἵδρυσαν περαιτέρω ἐμπορικὰ πρακτορεῖα εἰς τὰ παραποτάμια καὶ μάλιστα εἰς τὴν συμβολὴν τῶν τριῶν ποταμῶν παρὰ τὴν πόλιν ἡμῶν. Αἴνιοι πρέπει νὰ ἵδρυσαν τὴν Ὀρέστειαν ἢ Ὀρεστιάδα, ὄντες δὲ Ἕλληνες, πιθανῶς δὲ καὶ ἀπόγονοι τοῦ Ὀρέστου ἢ Πενθίλου, μετέφερον εἰς τὴν νέαν μικρὰν αὐτῶν ἀποικίαν τὴν παράδοσιν τοῦ Ὀρέστου, ἥτις διετηρήθη μέχρι τοῦ Ἀδριανοῦ. Διὸ συμφωνῶ μᾶλλον τῷ Raoul Rochette εἰκάζοντι, ὅτι ἡ Ὀρεστιὰς ἦν ἀποικία αἰολικὴ ἀρχαία, ἀναγομένη εἰς τὸν Ὀρέστην, ἢ εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Πενθίλον ἢ εἰς τοὺς ἀπογόνους αὐτοῦ.

Οἱ ἐγχώριοι Θρᾷκες ἐκάλουν αὐτὴν Οὐσκουδάμαν, τὸ δὲ ὄνομα τοῦτο φαίνεται, ὅτι εἶναι σύνθετον, διότι τὸ δεύτερον συνθετικὸν μέρος εἶναι

[1] Supplméent Τόμ. III, 85.

δάμα, ὅπερ σημαίνει οἶκον, σανσκριτιστὶ damas, ἑλληνιστὶ δόμος, λατινιστὶ domus. Εἰς τὸ πρῶτον συνθετικὸν μέρος Οὔσκου περιέχονται ἆρά γε λείψανα τοῦ Ὀρέστου παρεφθαρμένα, ὡς συμβαίνει συνήθως εἰς ξένας βαρβάρους γλώσας; Συμβαίνει ἆρά γε καὶ ἐνταῦθα ὅ,τι εἰς τὸ Βησσα—πάρα=πόλις Βέσσων, Δρούσι—πάρα=πόλις Ὀδρυσῶν, Δόβυρος ἢ Διό—βυρος = Διὸς πόλις; Μήτοι τὸ Οὐσκουδάμα σημαίνει οἶκον, κατοικίαν, πόλιν, ἱερὸν τοῦ Ὀρέστου; Τίς οἶδε; Τὸ διπλώνυμον τοῦτο, ὡς εἶπον ἀνωτέρω, δὲν σημαίνει πολύ, διότι περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ μὲν ὀνόματος καὶ τῆς ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῆς πόλεως ἔχομεν πλεῖστα μαρτύρια, περὶ τοῦ θρακικοῦ ὅμως οὐδὲν σαφὲς καὶ βέβαιον.

Ἐπὶ τῆς θέσεως λοιπὸν τῆς νῦν Ἀδριανουπόλεως ὑπῆρχε κατὰ τοὺς Μακεδονικοὺς χρόνους (350 π. Χ.) πόλισμά τι μικρὸν ὑπὸ Ἑλλήνων οἰκούμενον καὶ εἰς τὸν Ὀρέστην ἀποδιδόμενον, τὸν υἱὸν τοῦ βασιλέως τῶν Μυκηνῶν Ἀγαμέμνονος, ὡς δεικνύουσιν αἱ παραδόσεις καὶ τὰ σῳζόμενα μνημεῖα. Τὸ πόλισμα τοῦτο καθηρηκὼς ἐπηύξησε βραδύτερον ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥώμης Ἀδριανός, βασιλεύσας ἀπὸ τοῦ 117—138 μ. Χ. ἢ κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν του εἰς Θρᾴκην, πιθανῶς περὶ τὰ 133, ἢ μετὰ τὴν νίκην αὐτοῦ τῷ 135 μ. Χ. Ἐὰν δὲ ἀκολουθήσωμεν τὴν γνώμην τοῦ Λαμπριδίου, ἣν ἀναφέρομεν ἀνωτέρω, ὁ Ἀδριανὸς πιθανῶς ἀνῳκοδόμησε τὴν πόλιν περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου αὐτοῦ νοσήσας, ἤτοι μετὰ τὸ 135 μ. Χ. Πιθανῶς ἐπίσης, ὅτι ὁ νῦν εὑρισκόμενος ἀκέφαλος κορμὸς μέχρι τοῦ στήθους ἐκ γρανίτου ἐν τῷ ἱμαρετίῳ τοῦ Σουλτὰν Βαγιαζὴτ τοῦ Ἰλδρὶμ εἶναι ἀνδριὰς τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς πόλεως αὐτοκράτορος. Ἔκτοτε, κατὰ τὸ σύστημα τῶν ἀρχαίων, ἡ μικρὰ μὲν πρότερον, μεγαλυνθεῖσα δὲ ὕστερον πόλις ἐκλήθη Ἀδριανόπολις ἢ Ἀδριανούπολις ἢ Ἀδριανοῦ συντομώτερον, ὡς πρότερον ἡ βορειοδυτικώτερον αὐτῆς κειμένη Φιλιππούπολις καὶ βραδύτερον ἡ ἀνατολικώτερον Κωνσταντινούπολις. Τὸ ὄνομα τῆς ἡμετέρας πόλεως διατηρεῖται καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἀνακαλοῦν ἑλληνιστὶ καὶ εἰς αὐτὴν ἔτι τὴν γλῶσσαν τῶν κρατούντων Ἐδιρνὲ τὴν κλῆσιν τοῦ τῆς κοσμοκρατείρας Ῥώμης αὐτοκράτορος.

Καὶ ταῦτα μὲν ἔστωσαν τό γε νῦν ἱκανὰ περὶ τῆς ἀρχαιολογίας τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἐπισυνάπτομεν δ' ἤδη ἐν συντόμῳ τὰ κυριώτερα τῆς ἱστορίας αὐτῆς.

Β'. ΙΣΤΟΡΙΑ ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ὁ χριστιανισμός, τότε τὸ πρῶτον κηρυχθείς, πρώϊμος διεδόθη εἰς τὰς παραλίους πόλεις τῆς Θρᾴκης, εἰς Βυζάντιον διὰ τοῦ ἀποστόλου Ἀνδρέου, καὶ εἰς τὰς μεσογείους πόλεις βραδύτερον, πιθανῶς διὰ τῶν ἑλ-

ληνικῶν ἀποικιῶν, τῶν Ἰουδαίων ἐμπόρων καὶ τῶν λεγεώνων τῶν Ῥωμαίων, ἐν αἷς ὑπῆρχον πολλοὶ χριστιανοὶ στρατιῶται. Ἐπὶ Λικινίου. (305 μ. Χ.) ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Συναξαριστοῦ (1 Σεπτεμβρίου) ἐν Ἀδριανουπόλει διάκονος τῆς Ἐκκλησίας Ἀμμοῦν καλούμενος, ὅστις μετὰ τεσσαράκοντα παρθένων, ὧν διετέλει κατηχητὴς καὶ διδάσκαλος, προσήνεγκεν ἑαυτὸν ὁλοκαύτωμα τῷ Κυρίῳ. Τοῦτο δὲ εἶναι τὸ ἀρχαιότερον ἱστορικὸν γεγονὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας Ἀδριανουπόλεως, τὸ ὑπὸ τῆς ἱστορίας βεβαιούμενον καὶ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας προσεπικυρούμενον. Πρῶτος δ' ἐπίσκοπος Ἀδριανουπόλεως μνημονεύεται ὑπὸ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ὁ Εὐτρόπιος, ἀκμάσας ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου (324—337) καὶ τοῦ τὸν ἀρειανισμὸν ὑποστηρίζοντος υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίου (337—361), ὅτε καὶ τὰ πάνδεινα ὑπέστη ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείρας διὰ τὴν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν εὐστάθειάν του. Περὶ τούτου λέγει ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἔν τινι ἐπιστολῇ. «Καὶ γὰρ Εὐτρόπιος ὁ ἐν Ἀδριανουπόλει ἐπίσκοπος, ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ ἐν πᾶσι τέλειος, ἐπειδὴ πολλάκις τὸν Εὐσέβιον ἤλεγξε, τοῖς τε διοδεύουσι συνεβούλευε μὴ πείθεσθαι τοῖς ἀσεβέσιν Εὐσεβίου ῥήμασι, τὰ αὐτὰ τῷ Εὐσταθίῳ πάσχει καὶ τῆς πόλεως ἐκβάλλεται (ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν ἐννοεῖται). Βασιλίνα γὰρ ἦν ἡ πάνυ κατ' αὐτοῦ σπουδάζουσα»[1]. Ἐπαινεῖ δὲ τὸν ἄνδρα καὶ ὁ Ἀντιοχείας Εὐστάθιος λέγων· «Ἀεὶ μὲν ἄγαμαι τὸν ἀξιοφανῆ τῆς ἐνθέου πολιτείας σου ζῆλον, ὦ διαπρεπέστατε τῆς ὀρθοδοξίας ἱεροκῆρυξ Εὐτρόπιε, τόδε τῆς εὐσεβείας σου γνώρισμα πολλαχῶς ἐκπληττόμενος οὐχ ἥκιστα καὶ περὶ τόδε μάλιστα τεθαύμακα τὸ μέρος[2]». Ἀπὸ τοῦ 305 λοιπὸν μ. Χ. ὁ χριστιανισμὸς εἰσαχθεὶς ἐν Ἀδριανουπόλει καὶ τῇ λοιπῇ Θράκῃ ἔκτοτε ἐπεκράτησεν· ἔχομεν δὲ σειρὰν ἐπισκόπων τῆς Ἀδριανουπόλεως ἀδιάλειπτον, καθὰ ἀπέδειξεν ὁ ἡμέτερος ἐν Ἀδριανουπόλει συνάδελφος κύριος Γ. Λαμπουσιάδης ἐν ἀνεκδότῳ ἔτι πραγματείᾳ αὐτοῦ.

Μετατεθείσης ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου τῆς ἕδρας τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους εἰς τὸ Βυζάντιον, διαιρεθέντος δὲ κατόπιν τοῦ ὅλου κράτους εἰς ἀνατολικὸν καὶ δυτικόν, ἡ Ἀδριανούπολις ἐγένετο πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας Αἱμιμόντου, ἥτοι ἐξετείνετο μέχρι τοῦ Εὐξείνου ὁ προμαχὼν οὖσα τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους κατὰ τῶν ἐκ βορρᾶ ἀδιαλείπτως εἰσβαλλόντων βαρβάρων. Πάντες οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ἀπὸ Πρίσκου τοῦ Πανίτου (450 μ. Χ.) καὶ Μάλχου τοῦ ἐκ τῆς ἐν Παλαιστίνῃ

[1] Ἐν Τόμῳ α' τῶν ἁπάντων αὐτοῦ σελ. 700 ἴδε Migne.

[2] Κατὰ Ὠριγένους εἰς τὸ τῆς ἐγγαστριμυθίου θεώρημα Τόμ. ΙΗ'. 613 (ἐλλ. σειρά), Migne.

Φιλαδελφείας μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀφορμῆς διδομένης λόγον ποιοῦνται περὶ αὐτῆς.

Ἡ Θράκη, χώρα πλουσία καὶ εὔφορος κατὰ τὸν μεσαίωνα, περιέχουσα πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, πρωτεύουσαν τοῦ Κράτους, ὑπέκειτο ἀνέκαθεν εἰς τὰς ἐπιδρομὰς διαφόρων βαρβάρων λαῶν ἀπ' ἄρκτου εἰσβαλλόντων εἰς αὐτό. Πάντες οἱ ἐπιδραμόντες βάρβαροι οὗτοι φοβερῶς αὐτὴν ἐδῄουν καὶ ἐκάκουν, τούτου δ' ἕνεκεν ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς καὶ σήμερον ἔτι εἶναι σχετικῶς πολὺ ἀραιός. Παραλείποντες δὲ τὰ ἀρχαιότερα, ὡς ἀσαφέστερα, ἀναφέρομεν μόνον τὰ γνωστότερα τῶν γενομένων. Γότθοι, Οὖννοι, Σλαῦοι, Βούλγαροι, Ἄραβες, Οὔγγροι, Πατζινάκαι, Κουμάνοι καὶ πολλοὶ ἄλλοι πολυώνυμοι λαοὶ εἰσέβαλον ἐπανειλημμένως εἰς τὴν ἀτυχῆ χώραν, διαρπάζοντες δ' αὐτὴν καὶ τοὺς κατοίκους ἐξανδραποδίζοντες κατηρήμωσαν αὐτήν. Πολλαὶ εἰσβολαὶ καὶ μάχαι τῶν ἐπιδρομέων πρὸς τοὺς Ῥωμαίους αὐτοκράτορας ἀναφέρονται, τινὲς δὲ τούτων συνεκροτήθησαν περὶ τὴν Ἀδριανούπολιν, τὴν κυριωτέραν πόλιν τῆς Θράκης. Τῶν συμβάντων τούτων παρατίθεμεν ἐνταῦθα τὰ κυριώτερα.

Ὁ Λικίνιος νικήσας εἰς κρίσιμον μάχην τὸν Μαξιμῖνον τῇ 1 Μαΐου 313 περὶ τὴν Ἀδριανούπολιν [1], ἄγων δὲ τὸν στρατὸν αὐτοῦ κατὰ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου, ἡττήθη τῷ 323 μ. Χ. πρὸς νότον τῆς αὐτῆς κατόπιν Ἀδριανουπόλεως [2]. Παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν προσέβαλον οἱ Γότθοι τῇ 9 Αὐγούστου τοῦ 378 τὸν αὐτοκράτορα Οὐάλεντα καὶ ἐνίκησαν αὐτόν, ἀποθανόντα μετ' ὀλίγον ἐν καιομένῃ καλύβῃ. [3] Ὁ Ἀττίλας, γενόμενος βασιλεὺς τῶν Οὔννων τῷ 434, ἀνὴρ διαβόητος ἐπὶ τόλμῃ, πλεονεξίᾳ καὶ κατακτητικῇ ὁρμῇ, αὐξάνων τὰς χρηματικάς του ἀπαιτήσεις, μὴ ἐνδιδούσης δ' εἰς ταύτας τῆς κυβερνήσεως τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ, ἐπεχείρησε τῷ 441 πολυετεῖς φοβερὰς ἐπιδρομὰς ἐπὶ τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας τοῦ Κράτους καὶ ἀνηλεῶς ἐλεηλάτησε τὴν Μοισίαν, Θράκην καὶ Μακεδονίαν. Ἡ Ἀδριανούπολις τότε διέφυγε τὴν ἐκπόρθησιν τοῦ Ἀττίλα. Ὁ Θεοφάνης λέγει· «Τοῦ δὲ λαοῦ, ὡς προέφημεν, ἐν Σικελίᾳ ἐκδεχομένου τὴν τῶν πρεσβευτῶν Γιζερίχου ἄφιξιν καὶ τὴν τοῦ Βασιλέως κέλευσιν, ἐν τῷ μεταξὺ Ἀττίλας, Ὀμνουδίου παῖς, Σκύθης, γενόμενος ἀνδρεῖος καὶ ὑπερήφανος, ἀποβαλὼν Βδέλαν τὸν πρεσβύτερον ἀδελφὸν καὶ μόνος ἄρχων

[1] Schlosser Weltgeschichte τόμ. Γ', 532 ἔκδ. 1675, Παπαρρηγοπ. Β', 556.

[2] Εὐσέβιος ἐν βίῳ Κωνσταντίνου βιβλ. Β', 17 ἐν σημ. ἔκδ. Βιέννης. Ζωσιμᾶς βιβλ. Β', 22, Παπαρρηγ. Β',556—60.

[3] Ζώσιμος Δ', 20—4, Κ. Παπαρρηγόπουλος, Ἑλλ. Ἱστορία.

τὸ τῶν Σκυθῶν βασίλειον, οὓς καὶ Οὔννους καλοῦσι, κατατρέχει τὴν Θρᾴκην, δι' ὃν καὶ μάλιστα Θεοδόσιος σπένδεται Γιζέριχον καὶ ἐπανάγει τὸν στόλον τῆς Σικελίας. Ἀποστέλλει δὲ τὸν Ἄσπαρα σὺν τῇ ὑπ' αὐτὸν δυνάμει καὶ Ἀριόβινδον καὶ Ἀργάλισκον ἐπὶ τὸν Ἀττίλαν, Ῥατιάρειαν ἤδη καὶ Νύσσαν καὶ Φιλιππούπολιν καὶ Ἀρκαδιούπολιν καὶ Κωνσταντίαν καὶ ἕτερα πλεῖστα πολίσματα καταστρεψάμενον καὶ σὺν αἰχμαλώτοις πολλοῖς ὑπέρογκον συμφορήσαντα λείαν. Τῶν οὖν στρατηγῶν ἐλαττωθέντων σφόδρα ταῖς μάχαις, προῆλθεν Ἀττίλας καὶ μέχρι θαλάσσης ἑκατέρας τῆς τε ἀπὸ τοῦ Πόντου καὶ τῆς πρὸς Καλλίπολιν καὶ Σηστὸν κεχυμένης πᾶσαν πόλιν καὶ φρούρια δουλούμενος πλὴν Ἀδριανουπόλεως καὶ Ἡρακλείας, τῆς ποτὲ Περίνθου κληθείσης, ὥστε καὶ εἰς τὸν Ἄθυραν αὐτὸν φρούριον ἐλθεῖν. Ἀναγκάζεται οὖν Θεοδόσιος πρεσβεύσασθαι πρὸς Ἀττίλαν καὶ ἑξάκις χιλίας μὲν αὐτῷ λίτρας ὑπὲρ τῆς ἀναχωρήσεως παρασχεῖν, χιλίων δὲ λιτρῶν ἐτήσιον φόρον ἠρεμοῦντι προσωμολόγησε τελεῖν'[1]». Ὁ Ἰορνάνδης βεβαιοῖ, ὅτι ὁ Ἀττίλας ἡγούμενος Οὔννων, Γεπίδων, Γότθων, Ἀλανῶν καὶ ἄλλων ἠρήμωσε τὴν Ἰλλυρίαν, Θρᾴκην, Δακίαν, Μυσίαν καὶ Σκυθίαν[2].

Πλὴν τούτων ἐδῄουν τὴν Θρᾴκην οἱ Σλαῦοι καὶ Βούλγαροι, ἔθνη διαφόρου μὲν καταγωγῆς, ἀλλ' ἐνωρὶς συνεισβαλόντα εἰς τὸ ἀνατολικὸν ῥωμαϊκὸν κράτος. Μικρὸν μετὰ τὴν ἀνάβασιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὸν θρόνον εἰσβάλλουσιν οἱ Ἄνται, λαὸς Σλαυϊκός,[3] περὶ δὲ τὰ τέλη τῆς βασιλείας Ἰουστίνου Β' οἱ Σλαῦοι ἐλεηλάτησαν τὴν Θρᾴκην καὶ ἄλλα τοῦ κράτους μέρη[4] πολλά. Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ οἱ Σλαῦοι εἰσβάλλουσιν εἰς τὴν Θρᾴκην, προσβάλλει δ' αὐτοὺς ὁ βασιλικὸς στρατὸς περὶ τὴν Ἀδριανούπολιν. Ὁ Προκόπιος λέγει· «Οὗτος ὁ στρατὸς (τοῦ Ἰουστινιανοῦ) μοῖραν τῶν βαρβάρων Σκλαβηνῶν καταλαμβάνουσιν ἀμφὶ Ἀδριανοῦ πόλιν, ἥπερ ἐπὶ Θρᾴκης ἐν μεσογείοις κεῖται πέντε ἡμερῶν ἀπὸ Βυζαντίου διέχουσα»[5]. Οἱ δὲ Βούλγαροι εἰσβαλόντες διὰ τοῦ Ἴστρου εἰς τὸ κράτος πρῶτον μὲν τῷ 485, δεύτερον δὲ τῷ 499, ἐπέδραμον τὴν Θρᾴκην τῷ 512, εἶτα τῷ 517, προελάσαντες δὲ μέχρι Μακεδονίας, Θεσσαλίας καὶ ἀρχαίας Ἠπείρου ἐγκατέστησαν ὁριστικῶς τῷ 679, ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Παγωνάτου, ἐν τῇ κάτω Μοισίᾳ τῇ ὑπ'

[1] Θεοφάνης Α', 158—59, Παπαρρηγόπουλος Β', 766, Πρίσκος σελ. 141. Histoire universelle, traduite de l'anglais etc. Tom. XIII, 501,

[2] Rer. Goth. Cap. 44.

[3] Παπαρρηγ. Γ'. 63 (ά)

[4] Αὐτόθι Γ', 227.

[5] Προκόπιος περὶ τοῦ Γοτθικοῦ πολέμου τόμ. Β', 453.

αὐτῶν ἔκτοτε κληθείσῃ Βουλγαρίᾳ[1]. Ἕτερος βαρβαρικὸς λαὸς οἱ Ἄβαρες ἐπὶ αὐτοκράτορος Μαυρικίου τῷ 584, παρακινοῦσι τοὺς Σκλαβηνοὺς (Σλαύους), ἵνα ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν Ῥωμαίων, οἱ Σκλαβηνοὶ ὅμως ἡττῶνται ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Κομεντιόλου. Ὁ Θεοφύλακτος λέγει· «Τότε δὴ τότε Κομεντίολος οὐκ ἄκομψον ταξιαρχίαν πιστεύεται· κατὰ δὲ τὴν Θράκην ἐπιὼν ἀπελαύνει τῶν Σκλαβηνῶν πλήθη, ἀφικνεῖται δὲ καὶ κατὰ τὸν Ἐργινίαν οὕτω καλούμενον ποταμὸν καὶ ἀδοκήτως ἐπὶ τοῖς Σκλαβηνοῖς καὶ καρτερικῶς ἐπιτίθεται, καὶ θάνατον πολὺν τοῖς βαρβάροις ἀπεσχεδίασε· διά τε τοῦτο καὶ στρατηγὸς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος αὖθις χειροτονηθεὶς ἀποστέλλεται, τήν τε τοῦ Πρεσεντίου τὴν παρὰ Ῥωμαίου λεγομένην ἔνοπλον ἡγεμονίας τιμὴν ἀποφέρεται. Εἶτα περιόντι τῷ θέρει τὰς ῥωμαϊκὰς συναθροίσας δυνάμεις ἐπὶ τὴν Ἀδριανοῦ πόλιν φοιτᾷ καὶ συντυγχάνει Ἀδραγάστῳ ἐπισυρομένῳ πλήθη Σκλαβηνῶν πολλά, ἄγρας τε αἰχμαλώτων ἀξιολογωτάτας καὶ λείας λαμπράς. Διανυκτερεύσας τε ὄρθριος ἧκε πλησίον Ἐνοίνου τοῦ φρουρίου καὶ γενικῶς τοῖς βαρβάροις συμπλέκεται, τὸ δὲ πολέμιον πρύμναν τε ἐκρούσατο καὶ εἰς φυγὴν ἐξωθεῖτο καὶ τῆς ἀστικῆς αὐτῆς ἀπηλαύνετο[2].» Μετὰ δύο ἔτη, τῷ 586, οἱ Ἄβαρες κηρύττουσι πάλιν τὸν πόλεμον, ὁ δὲ Χαγάνος πολιορκεῖ τὴν Ἀδριανούπολιν, ἀλλὰ τῷ 587 κατατροποῦται περὶ αὐτὴν ὑπὸ τῶν στρατηγῶν τοῦ Μαυρικίου Ἰωάννου τοῦ Μυστάκωνος καὶ τοῦ ὑποστρατήγου Δρόκτωνος.[3] Οἱ Ἀβαροσλαυϊκοὶ πόλεμοι ἐπαναλαμβάνονται, σλαυϊκοὶ δὲ λαοὶ λεηλατοῦσι τὴν Θράκην τῷ 588, τῷ 597 Σλαῦοι καὶ Ἄβαρες ἐπαναλαμβάνουσι τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν, τῷ δὲ 598 ὁ στρατηγὸς τοῦ αὐτοκράτορος Πρίσκος εἰσβάλλει εἰς τὴν χώραν αὐτῶν καὶ τῷ 600 συνομολογεῖται εἰρήνη, καθ' ἣν ὁ Ἴστρος ἐγένετο ὅριον τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους [4].

Εἴπομεν ἀνωτέρω, ὅτι οἱ Βούλγαροι τῷ 679 ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου ἐγκατέστησαν ὁριστικῶς ὑπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτῶν ἐν τῇ κάτω Μυσίᾳ, κληθείσῃ τοὐντεῦθεν Βουλγαρίᾳ. Ἔκτοτε οἱ πρὸς τὸ Βυζαντινὸν κράτος λείας καὶ ἁρπαγῆς χάριν πόλεμοι αὐτῶν ὑπῆρξαν ἀδιά-

[1] Ζωναρᾶς σελ. 47, Παπαρρηγ. Γ', 162,353. Histoire universelle... ἔ. α' tom. XIV, 62.

[2] Θεοφύλακτος Ἱστορ. 1, 7, 8. Παπαρρηγ. Γ', 230. Ἐπιγραφὴ σῳζομένη καὶ νῦν ἔτι ἐν Ἀδριανουπόλει, ἐν τῷ λαυρεωτικῷ Μετοχίῳ τοῦ ἁγίου Στεφάνου, ἀναφέρει Κυμεντίολον ταφέντα αὐτόθι, ἆρά γε ἔχει σχέσιν τινὰ πρὸς τὸν στρατηγὸν τοῦτον Κομεντίολον; Πρβλ. J. Mordtmann, Zur Epigraphik von Thracien σελ. 201.

[3] Θεοφύλακτος αὐτόθι 11, 17 σελ. 103—4 Παπαρρηγ. Γ', 231.

[4] Παπαρρηγόπουλος Γ', 231, 237—243 (α').

κοποι, ἡ δὲ Ἀδριανούπολις κειμένη μεταξὺ τῆς Βουλγαρίας καὶ Κωνσταντινουπόλεως ἐγίνετο πάντοτε τὸ ἐπικαιρότατον σημεῖον τῶν προσβολῶν αὐτῶν. Κατὰ τὴν ὀλεθρίαν μάχην πρὸς τοὺς Βουλγάρους ἡττηθέντος τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου καὶ πεσόντος ἐν τῇ μάχῃ τῇ 25 Ἰουλίου 811, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Σταυράκιος ἀνηγορεύθη ἐν Ἀδριανουπόλει αὐτοκράτωρ, εὐθὺς ὅμως ἀνεχώρησεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ μετ᾽ὀλίγον ἀπέθανεν [1]. Ἐπὶ αὐτοκράτορος Λέοντος Ε', Κροῦμος ὁ βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων πολιορκεῖ τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ κυριεύει αὐτὴν τῷ 813—814. «Ἐπεὶ δὲ Κροῦμος (λέγει ὁ Κεδρηνὸς) ὁ τῶν Βουλγάρων ἄρχων ταῖς κατὰ Ῥωμαίων νίκαις πεφυσημένος μέγα στρατόπεδον ἀγείρας ἐπολιόρκει τὴν Ἀδριανούπολιν μηδενὸς χεῖρε ἀνταῖραι τούτῳ τολμῶντος ἀνυποστάτῳ τυγχάνοντι διὰ τὰς προηγουμένας εὐτυχίας, χρόνον τῇ πόλει περικαθήσας ἐφ᾽ ἱκανὸν ὡμολόγει ταύτην διὰ τὴν τῶν ἀναγκαίων ἔνδειαν παραστήσασθαι, πάντας τοὺς ἐν αὐτῇ, οἷς ἠριθμεῖτο καὶ ὁ τῆς πόλεως ἀρχιερεὺς Μανουήλ, εἰς Βουλγαρίαν μετέστησε· συνέβη δὲ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοὺς τοῦ Βασιλείου (τοῦ Μακεδόνος) γεννήτορας ὑπομάζιον αὐτὸν φέροντας εἰς τὴν Βουλγάρων ἀπαχθῆναι» [2]. Τῶν Βουλγάρων ὅμως κατόπιν ἡττηθέντων κατὰ κράτος τῷ 815 καὶ τοῦ Κρούμου φονευθέντος, ἀνεκτήθησαν ὑπὸ τῶν ἡμετέρων αἱ ἐντεῦθεν τοῦ Αἵμου καταληφθεῖσαι ὑπ᾽ αὐτῶν χῶραι καὶ πόλεις, ὡς καὶ ἡ Ἀδριανούπολις [3]. Ἐπὶ τῆς μεγάλης στάσεως τοῦ στρατηγοῦ Θωμᾶ κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Β' τοῦ Ἀμορίου ὁ Θωμᾶς ἡττηθεὶς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ τραπεὶς εἰς φυγὴν ἐκλείσθη ἐν Ἀδριανουπόλει. Ἀμέσως τοῦ Μιχαὴλ πολιορκήσαντος τὴν πόλιν, οἱ στασιασταὶ παρέδωκαν τὸν Θωμᾶν τῷ αὐτοκράτορι δι᾽ ἔλλειψιν τροφῆς ἀναγκαιοτάτης [4].

Βραδύτερον ὁ οὐχ ἧττον τοῦ Κρούμου φοβερὸς τῶν Βουλγάρων βασιλεὺς Συμεὼν (893—927) δὶς ἐκυρίευσε τὴν Ἀδριανούπολιν τῷ 914 καὶ 922, ἀλλὰ κατέλιπεν αὐτήν. Ἐπὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, υἱοῦ τοῦ Βασιλείου, οἱ Βούλγαροι ὁδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ Συμεὼν ἐπανέλαβον τοὺς πολέμους αὐτῶν κατὰ τῶν Βυζαντινῶν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος, τῷ 912, ἡ βασιλεία περιῆλθεν εἰς τὸν ἑπταετῆ αὐτοῦ υἱὸν Κωνσταντῖνον Ζ' τὸν Πορφυρογέννητον. Οἱ τότε ἐχθροὶ τοῦ κράτους Βούλ-

[1] Θεοφάνης Α', 675. Παπαρρηγ. Γ', 643.

[2] Κεδρηνὸς σελ. 184—5. Ἀνώνυμος σελ. 345. Συμ. Μάγιστρος σελ. 615. Γεώργιος Μοναχὸς σελ. 765. Παπαρρηγ. Γ', 677.

[3] Παπαρρηγ. Γ', 681.

[4] Οἱ μετὰ Θεοφάνη σελ. 68. Παπαρρηγοπ. Γ'. 721.

γαροι πολεμοῦντες καὶ εἰρηνεύοντες προσκαίρως ἐπανελάμβανον ὅμως τὰς ἐχθροπραξίας, ὅπερ συνέβη δίς, τῷ 914 καὶ 922. Ὁ Κεδρηνὸς λέγει· «Πολιορκοῦντος τοῦ Συμεὼν τὴν Ἀδριανούπολιν ἡμέρας ἱκανὰς καὶ μηδὲν ἀνύοντος, Παγκρατούκας τις τὸ γένος ὢν Ἀρμένιος καὶ εἷς τῶν φυλάττειν τεταγμένων τὴν πόλιν χρυσίῳ δελεασθεὶς προὔδωκεν αὐτὴν τῷ Συμεών. Μετ' ὀλίγον δὲ ἀπεστάλη παρὰ τῆς Αὐγούστης ὁ Πατρίκιος Βασίλειος ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου καὶ Νικήτας Ἑλλαδικὸς καὶ χρυσίῳ καὶ χρήμασι πλείστοις πάλιν αὐτὴν ἀνεκτήσατο». [1] Αὐγούστα ἦν ἡ Ζωή, μήτηρ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Ζ'. Περὶ δὲ τῆς δευτέρας πολιορκίας καὶ ἁλώσεως τῆς Ἀδριανουπόλεως ὑπὸ Συμεὼν τῷ 922 λέγει ὁ Κεδρηνός. «Συμεὼν δὲ ὁ τῶν Βουλγάρων ἄρχων τὴν Ἀδριανούπολιν καταλαβὼν καὶ ταύτην χάραξι καὶ τάφροις περιστοιχίσας ἐπιμελῶς ἐπολιόρκει· ἐστρατήγει δὲ τῆς πόλεως ὁ Πατρίκιος Λέων, ὃν διὰ τὴν ὀξύρροπον πρὸς τοὺς πολέμους ῥοπὴν Μωρολέοντα ἐκάλουν. Οὗτος εὐψύχως τὴν πολιορκίαν ἐδέξατο καὶ γενναιοτάτως ποτὲ μὲν ἀπὸ τοῦ τείχους τοὺς προσιόντας τῶν Βουλγάρων ἠμύνετο, ποτὲ δὲ τὰς πυλίδας ἀναπεταννὺς ἐπετίθετο σὺν ῥώμῃ ἀνυποστάτῳ καὶ ῥᾳδίως ἐτρέπετο. Ἐπεὶ δὲ ὁ σῖτος τοὺς ἐν τῇ πόλει ἐπέλειπε καὶ λιμὸς ἐπίεζε τοὺς ἔνδοθεν κραταιός, μηδαμόθεν ἐλπίδα ἔχοντες ἐπισιτισμοῦ, τῇ ἐνδείᾳ πιεσθέντες προδεδώκασι τὴν πόλιν καὶ ἑαυτοὺς καὶ τὸν στρατηγὸν τοῖς Βουλγάροις· ὃν χειρωσάμενος ὁ Συμεὼν καὶ ὧν εἰς τοὺς Βουλγάρους ἐνεδείξατο μεμνημένος κακῶν, μυρίαις αἰτίαις τιμωρησάμενος τελευταῖον ἀπέκτεινε θανάτῳ οἰκτρῷ. Βουλγάρους οὖν ἐπιστήσας φύλακας τῇ πόλει ὑπεχώρησεν, οἵτινες ῥωμαϊκὸν στρατόπεδον ἀκηκοότες ἥκειν κατ' αὐτῶν καταλιπόντες τὴν πόλιν ἔφυγον καὶ πάλιν ἡ Ἀδριανούπολις ὑπὸ Ῥωμαίους ἐγένετο» [2].

Αἱ μετὰ τῶν Βουλγάρων συμφωνίαι τῶν ἡμετέρων ὀλίγον διήρκεσαν, αἱ δὲ ἀφορμαὶ δὲν ἔλειπον ἑκατέρωθεν πρὸς πόλεμον. Ὁ βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων Σαμουὴλ ἐβουλεύθη καταλῦσαι καὶ αὐτὸ τὸ Βυζαντινὸν κράτος, τοῦθ' ὅπερ ἐγένετο ἀφορμὴ τοῦ μακροῦ καὶ διαβοήτου πολέμου Βασιλείου τοῦ Β', κατὰ τῶν Βουλγάρων. Κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον ὁ Σαμουὴλ ἐκυρίευσε τὴν Ἀδριανούπολιν τῷ 1002 καὶ λεηλατήσας αὐτὴν ὑπέστρεψεν εἰς Βουλγαρίαν, ὡς λέγει ὁ Κεδρηνός. «Ὁ δὲ

[1] Κεδρηνὸς Β', 284. Γεώργ. Μοναχὸς σελ. 880.

[2] Κεδρηνὸς Β', 302—3. Οἱ μετὰ Θεοφάνη σελ. 387, 404—5. Λέων Γραμματικὸς σελ. 309. Συμ. Μάγιστρος σελ. 704. Παπαρρηγόπ. Δ', 86. Histoire universelle... ἔ. α' tom. XIV, 75.

βασιλεὺς (Βασίλειος ὁ Β') κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος, Ἰνδικτιῶνος ΙΕ', ἐκστρατεύει κατὰ τῆς Βιδύνης καὶ ἐφ' ὅλους ὀκτὼ μῆνας ἐμφιλοχωρήσας τῇ προσεδρείᾳ αἱρεῖ κατὰ κράτος τὴν πόλιν. Ἐν ᾧ δὲ τῇ πολιορκίᾳ οὗτος προσήδρευεν, ὁ Σαμουὴλ εὐζώνῳ χρησάμενος ὁδοιπορίᾳ ἐπιτίθεται ἐξ ἐφόδου τῇ Ἀδριανουπόλει κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς Κοιμήσεως τῆς ὑπεράγνου Θεοτόκου, καὶ τήν τε πανήγυριν, ἥτις εἰώθει ἐτησίως τελεῖσθαι δημοτελής, αἱρεῖ ἐξαίφνης ἐπιπεσὼν καὶ λείαν πολλὴν ὑπερποιησάμενος ὑπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια»[1]. Ἀλλὰ καὶ ἡ Βουλγαρία αὐτὴ διὰ τῶν ἀγώνων τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου Β' ἐγένετο ἐπαρχία τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους τῷ 1018.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Κομνηνοῦ (1081—1118) οἱ Κουμάνοι ἐκ τῶν βορείων μερῶν παρὰ τὸν Ἴστρον πολιορκοῦσι τὴν Ἀδριανούπολιν, ἀλλ' ἡττῶνται καὶ ἡ πόλις ἀπαλλάσσεται, ὁ δὲ νικητὴς τῶν Κουμάνων Ἀλέξιος διατρίβει ἐν Ἀδριανουπόλει[2]. Ὅτε δὲ βραδύτερον Ἰσαάκιος ὁ Ἄγγελος ἐβασίλευεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐπανίστανται κατὰ τοῦ κράτους οἱ περὶ τὸν Αἷμον Βούλγαροι καὶ Βλάχοι· τρεῖς ἀδελφοί, Πέτρος, Ἀσὰν καὶ Ἰωάννης, καίτοι ἐκ Βλάχων καταγόμενοι, παρέστησαν ὡς ἀπόγονοι τοῦ ἀρχαίου ἐν Τουρνόβῳ βουλγαρικοῦ βασιλικοῦ οἴκου καὶ ἐκάλεσαν εἰς τὰ ὅπλα ἀμφότερα τὰ φῦλα τῶν Βουλγάρων καὶ Βλάχων τῷ 1186. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν Βουλγάρων Πέτρος εἰσβαλὼν εἰς Θρᾴκην ἀποκρούεται ὡς καὶ τῷ 1187. Μετ' ὀλίγον ἡττηθέντες οἱ ἡμέτεροι ἐξέβαλον πάλιν τῆς Θρᾴκης τοὺς Βουλγάρους διὰ τοῦ στρατηγοῦ Ἀλεξίου τοῦ Βρανᾶ, ὅστις στασιάσας κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐπιθυμῶν νὰ καταλάβῃ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα, ἀνηγορεύθη μὲν αὐτοκράτωρ ἐν Ἀδριανουπόλει, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἡ στάσις κατεβλήθη καὶ ὁ Βρανᾶς ἐφονεύθη[3]. Οἱ ἐκ τῆς Δύσεως Σταυροφόροι εἰς τοὺς ἁγίους τόπους πορευόμενοι διὰ ξηρᾶς διήρχοντο διὰ τῆς Θρᾴκης καὶ Ἀδριανουπόλεως. Ἐπὶ τῆς δευτέρας Σταυροφορίας γενομένης τῷ 1144—49 ἐπὶ αὐτοκράτορος Ῥωμαίων Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ, συγγενής τις τοῦ ῥηγὸς τῆς Γερμανίας Κορράδου διελθὼν δι' Ἀδριανουπόλεως ἐκάη ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὑπό τινων Ἀνάρτων, ὡς λέγει ὁ Χωνιάτης, ἀλλ' ὁ ῥὴξ ἐτιμώρησεν αὐτούς[4]. Ἐπὶ τῆς τρίτης Σταυροφορίας οἱ Γερμανοὶ Σταυροφόροι εἰσέβαλον εἰς Ἀδριανούπολιν τῷ 1189, ἔνθα ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας (ῥὴξ τῶν Ἀλλαμανῶν)

[1] Κεδρηνὸς Α', 454. Παπαρρηγόπ. Δ'. 248.

[2] Ἄννα Κομνηνὴ σελ. 276—282 ἔκδ. Παρισ. Παπαρρηγόπ. Δ', 656—9.

[3] Νικ. Χωνιάτης σελ. 84.

[4] Ν. Χωνιάτης ἔ. α'. Παπαρρηγόπ. ἔ. ἀ.

Φρειδερῖκος Βαρβαρόσας καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων Ἰσαάκιος Ἄγγελος ἀνανεοῦσι τοὺς ὅρκους τῷ 1190[1].

Ἐπὶ τῆς τετάρτης Σταυροφορίας κατακερματισθέντος τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἡ Κωνσταντινούπολις ἑάλω ὑπὸ τῶν Λατίνων τῷ 1204, αὐτοκράτωρ δὲ Κωνσταντινουπόλεως ἀνηγορεύθη τότε ὑπὸ τῶν νικητῶν ὁ Βαλδουῖνος περὶ τὰ μέσα τοῦ 1204, ὢν συγχρόνως κύριος τῆς Θράκης. Ἡ Ἀδριανούπολις ἐκακοῦτο πολὺ ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν, εἰς ὧν τὸν κλῆρον περιελήφθη ἐν τῇ διανομῇ τοῦ κράτους. Οἱ Ἕλληνες τῆς Θράκης συνεννοηθέντες μετὰ τοῦ Ἰωάννου Βασιλέως τῶν Βουλγάρων ἐπανίστανται κατὰ τῶν κυρίων αὐτῶν Ἐνετῶν καὶ καταλαμβάνουσι τὴν Ἀδριανούπολιν. Ὁ Βαλδουῖνος καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Ἐνετὸς Δάνδολος ἐκστρατεύσαντες κατ' αὐτῶν περὶ τὰ μέσα Μαρτίου τοῦ 1205 καὶ πολιορκήσαντες τὴν Ἀδριανούπολιν ἡττῶνται ὑπὸ τοῦ Βουλγάρου Βασιλέως Ἰωάννου τῇ 15 Αὐγούστου 1205 καὶ ὑποχωροῦσιν εἰς Ῥαιδεστόν, ὅτε ὁ Βαλδουῖνος ἐγένετο ἀφανής. Περὶ τὰ μέσα Ἰανουαρίου τοῦ 1206 ὁ Ἰωάννης εἰσβάλλει αὖθις εἰς Θράκην μετὰ Βλάχων καὶ Βουλγάρων καὶ Κουμάνων, τῇ δὲ 31 τοῦ μηνὸς κατετρόπωσε περὶ τὴν Ἀδριανούπολιν ἀπόσπασμά τι τοῦ φραγκικοῦ στρατοῦ, αὐτόθι δ' ἔπεσον πάντες σχεδὸν οἱ περιλιπόμενοι τῶν Σταυροφόρων. Ὑποτελὴς τῶν Φράγκων ἄρχων Ἀδριανουπόλεως καὶ Διδυμοτείχου ἐγένετο ὁ Βρανᾶς. Ὁ Ἰωάννης κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν τῶν Ἀδριανουπολιτῶν ἐπεθύμει γενέσθαι κύριος τῆς πόλεως ταύτης, οὗτοι ὅμως ἠρνήθησαν ἀκολούθως, διὸ πολιορκεῖ μὲν τὴν Ἀδριανούπολιν, προσβάλλεται ὅμως ὑπὸ τοῦ νέου αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἐρρίκου καὶ ὑποχωρεῖ εἰς Μακεδονίαν, ἣν κατελῃίσατο[2].

Ὁ βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων Ἀσὰν νικήσας τὸν αὐτοκράτορα Θεσσαλονίκης Ἄγγελον Κομνηνὸν παρὰ τὴν Κλοκοτενίτζαν παρὰ τὸν Ἕβρον τῷ 1230, ἐκυρίευσε τὴν Ἀδριανούπολιν, ἀλλὰ κατέλιπεν αὐτὴν λῃισάμενος[3]. Ὅτε πάλιν οἱ Βούλγαροι ἐπανέλαβον τῷ 1265 τὰς δῃώσεις καὶ ἁρπαγὰς αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Τείχου ὁδηγούμενοι, ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἀνακτησάμενος τὴν Κωνσταντινούπολιν τῷ 1261, εἰς προφύλαξιν αὐτῆς ἀπὸ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν ἐπεσκεύασε τὰ τείχη τῆς Ἀδριανουπόλεως, ὡς μαρτυρεῖ τὸ

[1] Ν. Χωνιάτης σελ. 537—8. Παπαρρηγόπ. Δ', 669.

[2] Ν. Χωνιάτης σελ. 811—14, 830. Γεώργιος Ἀκροπολίτης σελ. 23—6. Παπαρρηγόπουλος Ε' 3, 12—5.

[3] Ἀκροπολίτης σελ. 46. Παπαρρογόπουλος Ε', 61.

ἔξωθεν τοῦ νάρθηκος τῆς μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως σῳζόμενον ἐπίγραμμα·

Ἄναξ Μιχαὴλ Αὐσόνων ὄντως κλέος
λύτρωσιν εὗρε δι' ὃν ἡ Κωνσταντίνου
πύργωμα τεύχει κατέναντι βαρβάρων
μάχας πρὸς αὐτῶν ἀπτόητον καθάπαξ [1].

Ἐπὶ αὐτοκράτορος Ἀδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου οἱ διαβόητοι Καταλάνοι ἐληίζοντο τὴν Θράκην τῷ 1305—1307. Τότε, φαίνεται, περὶ τοὺς ἑξήκοντα αὐτῶν κλεισθέντες ἐν Ἀδριανουπόλει ἀπώλοντο καέντες [2].

Κατὰ τοὺς δυστυχεῖς χρόνους τοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην καταρρέοντος Βυζαντινοῦ κράτους, ἰδίως δὲ κατὰ τὴν ΙΔ' ἑκατονταετηρίδα, ἡ Θράκη καὶ ἡ Ἀδριανούπολις ἰδίᾳ ἔπασχον τὰ πάνδεινα οὐ μόνον ὑπὸ τῶν εἰσβαλλόντων ξένων, ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἡμετέρων. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος, ὁ πρεσβύτερος, ἤριζε πρὸς ἔγγονον αὐτοῦ Ἀνδρόνικον τὸν νεώτερον, ὅστις τῷ 1321 μετέβη εἰς Ἀδριανούπολιν, ἐν ᾗ ἤδρευεν ὡς βασιλεὺς ἀνεξάρτητος ἔχων ὑφ' ἑαυτὸν ἅπασαν τὴν Θράκην [3].

Καὶ πάλιν, ἐπὶ τῶν διενέξεων τῶν Κανταχουζηνῶν Ἰωάννου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ματθαίου ἀφ' ἑνὸς καὶ Ἰωάννου Παλαιολόγου ἀφ' ἑτέρου, ἡ Ἀδριανούπολις κατελαμβάνετο ἀλληλοδιαδόχως ὑπὸ τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἄλλου τῶν διαπληκτιζομένων.

Ὁ Ἰωάννης Κανταχουζηνὸς στέφεται τὸ δεύτερον ἐν Ἀδριανουπόλει τῷ 1340, ὁ δὲ Ματθαῖος Κανταχουζηνὸς ἀνακηρύττεται βασιλεὺς Ἀδριανουπόλεως τῷ 1347 [4]. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων Ἀλέξανδρος συζευχθεὶς πρότερον ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν Μαρίαν Παλαιολογίναν τῷ 1337, κληθεὶς δὲ βραδύτερον ὑπὸ τοῦ δήμου τῶν Ἀδριανουπολιτῶν κατὰ τοῦ Κανταχουζηνοῦ, ἵνα μὴ ὑπολίπηται καὶ οὗτος τῶν λοιπῶν βασιλέων τοῦ ἔθνους τούτου, προσεπάθησε τῷ 1341 νὰ καταλάβῃ τὴν Ἀδριανούπολιν, ἀλλ' ἀποτυχὼν ἐστρατοπέδευσεν ἐν Διδυμοτείχῳ, ὁπόθεν ἐληίζετο τὰς κατὰ τὴν Θράκην πόλεις [5].

Ὅτε ὅμως ἦλθε καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους τὸ πεπρωμένον τέλος,

[1] Γ. Παχυμέρης Α' 210, 238. J. Mordtmann ἐ. ἀ. Παρὰ τὴν οἰκίαν Τσαροπούλου, ἐν τῷ τείχει, ὑπάρχει ἄνωθεν πύργος μετὰ ναΐσκου Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, ὡς λέγεται.

[2] Παχυμέρης σελ. 554—6.

[3] Παπαρρηγόπουλος Ε', 210.

[4] Κανταχουζηνὸς Γ', 29, 238—40. 244. 310. Παπαρρηγόπουλος Ε', 265—7.

[5] Κανταχουζηνὸς Α'. 508—9 Β' 179—181.

κατέλαβε τὴν Ἀδριανούπολιν ὁριστικῶς ὁ Ὀσμανίδης Σουλτάνος Μουράτ ὁ Α' διὰ τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ Λαλᾶ Σαχὶν τῷ 1361. Περὶ τούτου λέγει ὁ Δούκας. «Ἐν δὲ τῷ αὐτῷ ἔτει ἐτεθνήκει ὁ προρρηθεὶς Ὀρχάν, ὁ ἀρχηγὸς τῶν Τούρκων, καταλείπων τὴν ἡγεμονίαν αὐτῶν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Μουράτ, ὃς ἐγκρατέστερος τῶν θρᾳκικῶν πόλεων γενόμενος πολιορκήσας τὴν Ἀδριανούπολιν ἔσχε καὶ Θετταλίαν πᾶσαν πλὴν Θεσσαλονίκης»[1]. Ἐνταῦθα παρὰ τῷ Δούκᾳ σημειοῦται ἐν τῷ περιθωρίῳ ἔτει 1362, Ἐγείρας 763. Δύο γνῶμαι ὑπάρχουσι περὶ τῆς χρονολογίας τῆς ἁλώσεως τῆς Ἀδριανουπόλεως ὑπὸ τῶν ὀθωμανῶν. Ὁ ἐκδότης τοῦ Δούκα ἐν ταῖς σημειώσεσι (σελ. 539) λέγει. «In margine adjecimus annum ex Leunclavii hist. Musulm., libr. 5, Hegirae 763. Christi 1362. At Annales referrunt ad annum 761, id est Christi 1360, quem annum Calvisius retinuit». Ὁ Hammer τίθησιν ἔτος τῆς ἁλώσεως τῆς Ἀδριανουπόλεως τῷ 1351[2] καὶ ὁ ἡμέτερος Κ. Παπαρρηγόπουλος ἐπίσης[3].

Εἰς ταύτην μετέθετο τὴν ἕδραν αὐτοῦ ὁ Μουρὰτ τῷ 1365 μέχρι τῆς τελείας ἀποπερατώσεως τοῦ περιφήμου Σεραγίου, εἰς τὴν λεγομένην βασιλικὴν λιβάδα τῶν Βυζαντινῶν, διατρίβων ἐν τῷ μεταξὺ ἐν Διδυμοτείχῳ. Ἔκτοτε ἡ Ἀδριανούπολις ἐγένετο ἡ ἕδρα τῶν μεγαλοφυεστέρων Σουλτάνων Ὀσμανιδῶν ἀπὸ τοῦ 1361—1453.

Ἡ περίοδος αὕτη εἶναι ἡ λαμπροτέρα τῆς βασιλικῆς ἤδη παρὰ τὸν Ἕβρον πόλεως ὡς πρωτευούσης πλέον κράτους τῶν κραταιοτάτων ἡγεμόνων τῆς ὑφηλίου, διὸ ἡ ἱστορία τῆς Ἀδριανουπόλεως κατὰ τὴν ἑκατονταετῆ ταύτην περίπου χρονικὴν περίοδον εἶναι ἀξία ἰδιαιτέρας μελέτης, εἶναι δὲ καὶ ἔργον ἄλλης περιστάσεως καὶ ἄλλου ἱστορικοῦ. Ἐπὶ τοῦ παρόντος λέγομεν μόνον, ὅτι ἐν αὐτῇ ἐβασίλευσαν οἱ μεγαλοφυέστεροι Σουλτάνοι καὶ στρατηγοὶ τῶν Ὀσμανιδῶν, Μουρὰτ ὁ Α' (1361—1389), Βαγιαζίτ, ὁ ἐπιλεγόμενος Γιλδιρὶμ (1389—1402), οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Σουλεϋμάν, Μουσᾶ καὶ Μεχμὲτ ὁ Α' (1402—1421), Μουρὰτ ὁ Β' (1421—1451) καὶ τελευταῖος Μεχμὲτ ὁ Β' ὁ πορθητὴς τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1451—1453), τελευταῖος Σουλτάνος ἐν Ἀδριανουπόλει. Ἐξ Ἀδριανουπόλεως ἐξεπέμποντο αἱ φοβεραὶ διαταγαὶ εἰς τὰς τρεῖς ἠπείρους, καὶ εἰς αὐτὴν προσέφερον τὰ σεβάσματα

[1] Δούκας σελ. 15.

[2] Hammer, Histoire de l'Empire Ottoman, trad. de l'allemand par Dochez Tom. 1, 74—5.

[3] Παππαρηγόπουλος Ε', 282. Ὁ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης λέγει, ὅτι τὴν Ἀδριανούπολιν ἐκυρίευσεν ὁ Σουλεϊμάν, υἱὸς τοῦ Ὀρχὰν καὶ ἀδελφὸς τοῦ Μουράτ·

καὶ τὰς ὑποκλίσεις αὐτῶν ὅλοι οἱ βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης, Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς οἱ ὁπωσδήποτε σχέσιν ἔχοντες πρὸς τοὺς κραταιοτάτους δυνάστας. Τὸ τμῆμα τοῦτο τῆς ἱστορίας τῆς Ἀδριανουπόλεως εἶναι, ὡς προείπομεν, ἄξιον ἰδιαιτέρας μελέτης, διότι ἡ ἡμετέρα πόλις κατεῖχε κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην θέσιν ἐπισημοτέραν τῆς τῶν Παρισίων ἐπὶ τῶν Ναπολεόντων καὶ τοῦ Βερολίνου κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους

Πόσοι πρέσβεις δὲν προσήρχοντο μετ' εὐλαβείας εἰς τὸ νῦν ἠπειρωμένον Σεράγιον, ἵνα διαπραγματευθῶσι τὰς ὑποθέσεις τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν. Πόσοι ἡγεμόνες τῶν παριστρίων ἡγεμονιῶν, πόσοι ἡμέτεροι Πατριάρχαι δὲν προσήρχοντο τρέμοντες ἵνα περιβληθῶσι τὸ καβάδιον καὶ ἀναλάβωσι τὸ ἀξίωμα αὐτῶν! Πόσα καὶ πόσα γεγονότα δὲν ἐσχεδιάσθησαν ἐν Ἀδριανουπόλει! Οὐ μόνον δὲ κατὰ τὴν ἑκατονταετηρίδα ταύτην (1361—1453), ἀλλὰ καὶ βραδύτερον ἡ Ἀδριανούπολις ἦτο ἡ κυρία ἕδρα τῶν Σουλτάνων μέχρι τῶν μέσων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, καὶ σήμερον δὲ ἡ ἕδρα τῶν κυριωτέρων στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς αὐτοκρατορίας ἐν Εὐρώπῃ, τὸ στῆθος οὕτως εἰπεῖν αὐτῆς. Τοιαῦται ἐν συντομίᾳ αἱ τύχαι τῆς ἐν Θράκῃ Ἀδριανουπόλεως.

Ἐν Σμύρνῃ. **Ματθαῖος Παρανίκας.**

ΤΟ ΨΩΡΟΣΠΙΤΟ

Μοναχὸ καὶ ῥειπισμένο, χάλασμα ἀπ' τὴν πολυκαιρία, σπιτάκι χτισμένο μέσα σ' ἕνα γούπατο, ποιὸς ξέρει ἀπὸ ποιὸν καιρό, σὲ μιὰ γωνιὰ παράμερα, λὲς κ' ἤθελε κι' αὐτὸ νὰ κρύψῃ τὴν κατάντια του, κάνοντας νὰ μὴ φαίνεται ἡ φτώχια κ' ἐρημιά του μέσα στοὺς πολλοὺς γύρῳ φυτρωμένους βατουλιῶνες καὶ φραγκοσυκές, γυρμένο στὴ μιά του μεριά, μὲ πολλὲς σχισμάδες στῆς πάντες καὶ στὰ πρασινισμένα κεραμίδια του, τὰ μαλλιασμένα, τὰ χοντρὰ καὶ πλακουδά, κεραμίδια τοῦ παληοῦ καιροῦ, μ' ἕνα παράθυρο μονάκριβο κι' αὐτό, μονόφυλλο, καὶ μιὰ σαπόπορτα ξεθωριασμένη, χορταριασμένο γύρῳ στοὺς τοίχους, τρανὸ σημάδι πῶς ἦταν πολυκαιρινό, παμπάλαιο, στυλωμένο ἀπόξω μὲ γυρτὲς ξύλινες, ἄλλοτε γερὲς κολῶνες, τρύπιο 'δῶ καὶ 'κεῖ ἀπ' τῆς γκρεμισμένες πέτρες ποὔχαν ξεφύγῃ ἀπ' τὰ μουράγια του στῆς βροχὲς τοῦ χειμῶνα, κι' εἶχαν ξεσουρθῆ ἀπ' τἀνεμόχολα, καὶ τὸ βορειὰ τοῦ Γεννάρη, μὲ τέσσερες τρύπες τετράγωνες στὴ μιά του πάντα, ἀπ' τὴ μιὰ καὶ ἄλλη μεριὰ τῆς πόρτας, στὸν τοῖχο μέσα, γιομάτες κουρέλια καὶ

παληόρρουχα, κι'ἄλλα παληοπράματα, μὲ δυὸ παλούκια μπηγμένα στὸν τοῖχο, δίπλα στὴν πόρτα, καὶ βαλμένη ξαπλωτὰ ἀπάνω τους μιὰ σαπόταβλα ξεβαφουλιάρικη, ποῦ κράταγε στὴ ῥάχι της μιὰ βίκα σπασμένη, μισοκούτουλη, κουτζοχεριασμένη, καὶ μιὰ κάλπη ξελαιμιασμένη ξέθωρη κι'αὐτή, ποῦ ἄλλοτε ποιὸς ξέρει τί ἔβγαλε ἀπὸ μέσα της καὶ τόρα εἶχε θέσι γλάστρας 'κεῖ, γιομάτη μαντζουράνα μισομαραμμένη καὶ ἀπότιστη, μὲ γερμένα κατὰ κάτω τὰ κλωνάρια της, ποῦ νόμιζες πῶς καὶ τούτη καταλάβαινε τὴν παραπεταμένη καὶ λησμονημένη θέσι της, γιομισμένο πάνες σ' ὅλες τῆς μεριές, μὲ μιὰ ἀγριοσυκούλα φυτρωμένη ξέρω καὶ 'γὼ πῶς ψηλὰ μὲς τὸν τοῖχο, κοντὰ στὰ κεραμίδια, ἀπὸ πάνου ἀπ' τὸ παραθυράκι του, σοῦ φαινόνταν ἕτοιμο νὰ πέσῃ στὸ πρῶτο ἀνεμόβροχο, στὸ φύσημα τ' ἀγέρα, στῆς βροντῆς τὸν τάραχο, κι' ὅλη του ἡ μορφὴ σοῦ ἔδειχνε τὴν ἐρημιά, τὴ γδύμια, καὶ τὴ δυστυχιά, ποῦ μέσα στὰ ἀνήλιαγά του ἔκλεινε σωθικά, καὶ σκέπαζε σπλαχνικὰ καὶ φιλόξενα, ἀτάραχο στοῦ βορειᾶ τῆς φοβέρες καὶ τὰ μουγκρητά κι' ἀκούνητο στοῦ κυβερνήτη ὅλου τοῦ κόσμου, τοῦ καιροῦ, τὸ γοργοπέρασμα τ' ἀλύπητο, ποῦ παρασέρνει ὅτι βρῇ στὸ διάβα του τὸ φοβερό καὶ δὲ ῥωτάει φύσι οὔτε δύναμι καμμιά, παρὰ περνάει καὶ γύρω του σκορπάει ἄσπλαχνα, τὸ χαλασμὸ καὶ τὸ φρικτὸ συντσάκισμα καὶ πίσω του ἀφίνει σ' ὅλα παραμόρφωσι καὶ λύπησι δὲν ἔχει γιὰ τὸ τίποτα.

Μικρὸς τότε καὶ ἄμαθος ἐγώ, γεννημένος ἀπὸ τοῦ χωριοῦ τὰ σπλάγχνα μέσα στὸ χωριό, εἶχα ζήσει καὶ ἀνατραφῆ καὶ ζυμωθῆ, μὲ τὰ παιδιὰ τὰ ἄλλα, ἄκουγα πολλὲς φορὲς νὰ μολογᾶνε γυναῖκες ἄλλες ντόπιες στὴ μητέρα μου πολλὰ γιὰ τὸ «ψωρόσπιτο» καὶ τὸν Ψωροδῆμο καὶ τὴν Ψωροδήμαινα—ἔτσι λέγαν στὸ χωριό κι' αὐτοὺς καὶ τὸ σπίτι τους — καὶ νὰ τὰ λένε σιγά, γιὰ νὰ μὴν ἀκοῦμε 'μεῖς τὰ παιδιά, καὶ νὰ τὴ συμβουλεύουνε γιὰ τὸ καλό της νὰ μὴ στέλνῃ τὰ παιδιά της καὶ νἀγοράζῃ γάλα πειὰ ἀπὸ τῆς Δήμαινας τὴ γίδα· πολλὲς φορὲς ἄκουγα τοὺς χωριανοὺς νὰ ξιστορᾶνε θαυμαστὲς γιὰ τὸ «ψωρόσπιτο» ἱστορίες φοβερὲς, καὶ νὰ λένε πῶς εἶνε μαγεμένο σπίτι, πῶς τὸ χτίσανε ξωθιὲς καὶ ἀερικά, κι' ἄλλοτε νὰ λένε πῶς σὰν διάβαινε κανεὶς νύχτα ἀπὸ 'κεῖ, ἄκουε νὰ φυσάῃ καὶ νὰ βγαίνῃ νὰ τὸν χτυπάῃ στὸ πρόσωπο ἕνα ἀέρι κρύο, παταγοῦδι, κι' ἂν ἀγκρουμαζότανε καλὰ-καλά, ἄκουγε νὰ φτάνῃ στ' αὐτιά του μιὰ βουή, ποῦ ἐρχόταν ἀπ' τὴ μεριὰ τοῦ «ψωρόσπιτου», καὶ κάτι μουρμουρητὰ ἀτέλειωτα, ποῦ φαινόταν πῶς μοιρολόγαγαν γλυκόφωνες κοπέλες μὲ ἁρμονικὰ μοιρολόγια, κι' ἀκοῦς, ἂν τύχαινε νὰ διάβαινε κανεὶς ἀπὸ 'κεῖ,

ἀπάνου στὰ μεσάνυχτα, καῦλα του τοῦ ἄραχνου! δὲ γλύτωνε κ' ἦταν ἀδύνατο νὰ μὴ τὸν συνεπάρουνε τ' ἀερικὰ καὶ νὰ μὴ τὸν τσακίσουνε ἡ στρίγγλες, ποῦ κεῖθε μέσα ὁλονυχτὶς τριγυρνοῦσαν, καὶ γιὰ δαῦτο ὅποιος ἔκατσε μέσα στὸ σπίτι τοῦτο δὲν εἶδε καλό, κι' ἡ 'μέρες τῆς ζωῆς του λίγες ἤτανε, ἢ πέθαινε μὲ φοβερὴ ἀρρώστια, ἢ παράλυτος γινόταν, ἢ παρμένος καταντοῦσε, νεραϊδόπαρτος.

Περίεργος ἐγὼ νὰ μαθαίνω καὶ ν' ἀκούω ἀπὸ τέτοιες ἱστορίες, καὶ περισσότερο γιὰ τὸ «ψωρόσπιτο», τσούλωνα τ' αὐτιά μου κι'ἀφογκραζόμουνα καὶ μοῦ μεγάλωνε ἡ περιέργεια, σὰν ἔβλεπα νὰ τὰ λένε σιγαλὰ καὶ μυστικὰ ἡ γυναῖκες στὴ μητέρα μου, γιὰ τὴ Δήμαινα καὶ γιατί ἤξερα τὴ ζωή τους τὴν ἔρημη καὶ περιφρονημένη κι' ἔβλεπα τὴ δυστυχιὰ καὶ τὴ μοναξιὰ πῶς εἶχαν πάντοτε ἀγαπητὲς κι' ἀχώριστες συντρόφισσες καὶ τὴ μικρή τους Ἑλενίτσα, ἕνα μαραμμένο πρὶν ἀνοίξῃ λούλουδο, κίτρινο, μαραζιάρικο, ἐλεεινό, τὸ μόνο τους παιδάκι, μὲ τὴ μονάκριβή τους τὴ γιδούλα, μόνο τους κτῆμα ποῦ τοὺς ἀπόμεινε, καὶ τοὺς ἔδινε τ' ἀφράτο γαλατάκι της εἰσόδημα.

Λεβεντοδῆμο τότε τὸν ἐλέγανε, κ' ἦταν ἀκοῦς ὄνομα καὶ πρᾶμμα ὁ κακόμοιρος, σὰν γύρισε ἀπ' τὸ στρατιωτικό, ποῦ ἦταν εὔζωνας, λεβέντης τότε τοῦ χωριοῦ καμαρωτός, π' ἀντάμωσε τὴ Βγένω τ' Ἅϊ-γηωργιοῦ, στὸ πανηγύρι τοῦ χωριοῦ μας τὸ πασίχαρο, ὁποῦ κρατάει τρεῖς μέρες, μὲ χορούς, μὲ γλέντι, μὲ ξεφάντωμα, κ' εἶνε συνήθεια τότε κι' ἀπομόναχα νὰ σμίγουν στοὺς χοροὺς μόνον ἡ νειὲς μὲ τοὺς λεβέντες τῆς παντρειᾶς καὶ 'κεῖ νὰ γλυκορρίχνουν ἔρωτα ματιές· τοὺς δίνετε καιρὸς καὶ γλυκοσκάζουν στὰ χειλάκια τους χαμόγελο ἀγάπης· ἐκεῖ καμάρι, νειάτα, λεβεντιά, καὶ μυρωδιὰ ἀγάπης βασιλεύει.

Στὸ πανηγύρι τοῦτο ὁ Λεβεντοδῆμος εἶδε τὴ Βγενιώ, τὴ μάτιασε, καὶ δὲν περάσαν 'μέρες λιγοστὲς ποῦ 'κάναν τὸ συμπεθερειὸ καὶ τὴν ἐπῆρε ταῖρί του χρυσό. Ζοῦσαν καλὰ στοὺς πρώτους μῆνες, μὰ ἀπάνου στὸ βασίλεμμα τοῦ «μελοφέγγαρου» στὸ χρόνο ἀπάνου, ἡ μοῖρα ζήλεψε τὴν εὐτυχία τους, κι' ἀρρώστια ἔστειλε ἡ ἄπονη κ' ἔτρωγε σκληρὰ καὶ ρούφαγε τὴ λεβεντιὰ τοῦ Δήμου καὶ τὰ νειάτα του ἐμάραινε.

Περάσαν πέντε χρόνια, ἔξη γίνανε, καὶ φάγαν ὅ,τι εἶχαν στοὺς γιατροὺς γιὰ νά 'βρῃ τὴν ὑγειά του· μὰ τοῦ κάκου χάνονταν, ἀνώφελα ὅ,τι ἔκαναν, γιατί ἦταν ἀγιάτρεφτ' ἡ ἀρρώστια του κι' ἀνώφελη τέτοια ζωή· καλλίτερα νὰ τοῦ 'λειπε ὁλότελα. Ἔκαναν καὶ τὸ μόνο τους παιδί, τὸ ἄμοιρο κορίτσι τὴν Ἑλένη τους, τὸ φέρανε στὸν κόσμο, γιὰ νὰ πληρώσῃ ἄδικα κι' αὐτὸ ποιός ξέρει ποιὲς ἁμαρτίες τοῦ πατέρα του, καὶ τόσα χρόνια τόρα παντρεμένοι καλὴ 'μέρα δὲν εἴδανε,

χαρὰ δὲν ξέρανε στὸ σπῆτί τους, παρὰ τὴν πίκρα, τὸν καϋμὸ τῆς δυστυχιᾶς καὶ καταφρόνεσι τοῦ κόσμου. Ὅλοι οἱ χωριανοὶ τὴ λέγαν ψωροφαμιλιά, ψωρόσπιτο, δὲν τοὺς ἰζύγωνε κανείς κι' οὔτε ποῦ τοὺς ἐδάνειζε τὸ τίποτα κανένας, ἂν ζήταγαν καμμιὰ φορά· μονάχα ἡ μητέρα μου τοὺς ἔδινε καὶ τοὺς εὐκόλυνε, γιὰ τὶ τοὺς ψυχοπονιόταν καὶ τοὺς ἐλυπόταν. Γιὰ δαῦτο ἡ γυναῖκες τῆς τὸ λέγανε, πῶς κάνει πολὺ ἄσχημα νὰ στέλνῃ τὰ παιδιά της στὸ ἐρημαδιακὸ τῆς Ψωροδήμαινας καὶ μουρμουρίζαν καὶ σταυροκοπιόντανε μαζῆ:

— Ἡ Παναγίτσα νὰ σοῦ φυλάῃ τὰ παιδάκια σου, καλότυχη, ἀπὸ ἀπάντεχο κι' ἀμελέτητο κακό.

Κάθε πρωΐ, ταχτικὰ μ' ἔστελνε ἡ μητέρα, μ'ἕνα ξύλινο κανάτι, ἐλάτινο, ἀπὸ κεῖνα ποῦ φτιάνουν οἱ ξυλοκόποι τοῦ Ταΰγετου ἀπ' τ' ἀθάνατα καὶ μυρωδάτα ἔλατά του, ποῦ σ' εὐωδιάζει τὸ στόμα σὰν 'πίνῃς ἀπ' τὰ μοσχοβολησμένα χείλια του νερό· κατέβαινα τὴ μικρὴ σκαλίτσα τοῦ σπιτιοῦ μας, ἔβγαινα στὴν αὐλή μας, πέρναγα τὸν κῆπο τὸ φτωχικό μας, ὄχι ὅμως καὶ γιὰ τοῦτο ἄσχημο, φυτεμμένον μὲ ἕνα-δυὸ λεμονίτσες καὶ πορτοκαλίτσες, μὲ μιὰ μυγδαλιά, μιὰ ροδακινιά, λίγες ἀγκινάρες γύρῳ, καὶ μιὰ θεώρατη ρίζα δεντρολίβανου, τόσῳ μεγάλη, ποῦ 'μεῖς τὰ παιδιὰ σὰν παίζαμε τὸ κρυφτό, χωνόμαστε ἀπὸ κάτω στοὺς κλάδους του, τοὺς τουφωτοὺς καὶ φουντωμένους καὶ κρυβόμαστε ἀπ' τὰ μάτια τοῦ «φύλακα», ποῦ μᾶς γύρευε κυνηγῶντάς μας, μὲ λίγα ἄλλα δέντρα, καὶ σκορπιστὰ μυριστικὰ—ποῦ καὶ ποῦ ἔβλεπες καὶ καμμιὰ μαντζουράνα καὶ λίγο βασιλικὸ καὶ μιὰ μισόξερη τριανταφυλλίτσα—περιφραγμένον μὲ ξερολιθιὰ κι'ἀπάνω ριγμένες καὶ πλακωμένες μὲ χοντρὲς πέτρες, ἀφάνες καὶ σφαλάχτια ἀγκαθερά· τὸν διάβαινα πηδῶντας τὴ φράχτη ἀπ' τὴνποριά του, τραβοῦσα κάμποσο δρόμο στρωμένον ἀπ' ἀγριοτρόχαλα καὶ βράχεια, κ' ἔφτανα στὴ μάντρα τῆς αὐλῆς τῆς Θειὰ-Δήμαινας, τὴν ἀνέβαινα σὰν γάτος κι' ἀπὸ 'κεῖ ἀπάνω φώναζα.

— Θειὰ-Δήμαινα !...Αἴ! Θειὰ-Δήμαινα !...

Κείνη σὰν ἄκουγε τὴ φωνή μου, ποῦ τὴν εἶχε συνειθισμένη, καὶ σὰν ἤξερε πῶς δὲν ἔχει ἄλλον κανένα ταχτικὸ πρωϊνὸ μουστερὴ παρὰ μένα, ξεπετιῶταν ἀπ' τὸ μικρὸ ρείπιο σπιτάκι της, τὸ χάλασμα τὸ φτωχικό, μὲ καλημέριζε γλυκὰ-γλυκά, ἂν ἦταν νιμμένη, εἰδαλλοιῶς, ἂν ἦταν ἄνιφτη, μὲ ρώταγε τί κάνω μονυχὰ-γιατὶ δὲν κάνει, κ' εἶνε κακὸ ἄνιφτος κανεὶς νὰ λέῃ καλημέρα-μοῦ 'παιρνε τὸ κανάτι, καὶ τὸ γιόμιζε ἀφράτο γάλα, ἀπ' τὰ μαστάρια τὰ χυμερὰ τῆς ἀσπρούλας της γιδούλας, ποῦ κεῖ δίπλα ἀπὸ ἕνα κλαδὶ ἀναχάραζε μασῶντας τὰ

φύλλα του, ἀπομεινάδια τῆς νυχτιᾶς· ἀπὲ τῆς ἔδιδα τὰ λεφτὰ κ' ἔφευγα τρεχᾶτος, κατέβαινα μὲ προσοχὴ τὴ μάντρα, ἀφοῦ πρῶτα φρόντιζα νὰ εἰπῶ τῆς Δήμαινας νὰ μοῦ δώσῃ τὸ κανάτι, σὰν ῥοβολήσω ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, καὶ μὲ 'δυὸ τότε δρασκελιὲς βρισκόμουνα στὸ σπίτι, χύνοντας στὸ δρόμο τὸ μισὸ ἀπ' τὴ βιασύνη μου γάλα, καὶ μὲ λαχτάρα καὶ λαχανιάζοντας ἀπὸ τὸ φόβο μου καὶ 'κεῖ ἔτρωγα τὴν κατσάδα μου ἀπὸ τὴ μητέρα γιὰ τὸ μωρό μου κ' ἄσκοπο ποῦ εἶχα φόβο σὰν πήγαινα στῆς Δήμαινας γιὰ γάλα, καὶ τὸ περισσότερο γιὰ τὸ χύσιμο τοῦ κανατιοῦ.

Μιὰ αὐγινή, πρωΐ-πρωΐ, ἅρπαξα τὸ κανάτι ὅπως ἐσυνείθιζα καὶ πετάχτηκα ἀπὸ τὸ σπίτι καὶ τρέχοντας, ἔφτασα στὴ μάντρα τῆς Δήμαινας, τὴν ἀνέβηκα καὶ στάθηκα ἐκεῖ, βλέποντας μὲ περιέργεια ἕνα σαλίγγαρο ποὖχε σκαρφαλώσει ἀπάνου στὸν τοῖχο, στολισμένο τὸ καβούκι του μὲ μαργαριταρένιες σταλαγματιὲς πρωϊνῆς δροσιᾶς· τὸν ἔβλεπα ἀχόρταγα καὶ θάμαζα τὶς ἀργυρόχρωμες γραμμὲς ποῦ χάραζε κι' ἄφηνε στὸ διάβα του ἀπάνου στὸν τοῖχο, κ' ἐκεῖ καρφωμένα τὰ μάτια φώναξα μὲ μεγάλη ἀφηρημάδα, ὄχι τ' ὄνομα ποῦ πάντα τῆς ἐφώναζα, ἀλλὰ ἔσκουξα δυνατά:

— Ψωροδήμαινα !...Αἴ !...Ψωροδήμαινα !...

Τὸ ξανάειπα δυναμόνοντας τὴ φωνή μου κᾶνα-δυὸ φορὲς κ' εἶχα τὸ νοῦ μου στὸ σαλίγγαρο. Ἡ Δήμαινα πρόβαλε στὸ κατῶφλι τῆς πόρτας σκιαχτὰ-σκιαχτά, βγῆκε, στάθηκε στὴν κολῶνα, ποῦ ἦταν στύλωμα ἀπόξω τοῦ ῥείπιου της σπιτιοῦ, καὶ κυττάζοντας κατὰ μένα εἶπε, μὲ παράπονο καὶ μ' ἕνα γλυκόπικρο χαμόγελο, ὅμοιο μὲ 'κεῖνο ποῦ χαράζει στὰ μαραμμένα χείλια τοῦ ἑτοιμοθανάτου στὸ ψυχομάχημά του:

— Μπράβο...μπράβο!...καὶ 'γὼ δὲν τὤλπιζα...μπράβο σου!...

'Εγὼ εἶχα καταλάβει τόρα τὶ ἔκαμα ἀπάνου στὴν ἀφηρημάδα μου, πῶς τῆς 'φώναξα μὲ τὄνομα τῆς βρισιᾶς, τὸ παρατσούκλι της, κι' ἀμέσως κρύφτηκα πίσω ἀπ' τὴ μάντρα, σὰν τὴν εἶδα νὰ προβάλῃ καὶ νὰ μοῦ μιλήσῃ ἔτσι, ὡς ποῦ σούρθηκα ζγουφτὰ καὶ σούρτακα, σὰν φεῖδι, τάχα νὰ μὴ φαίνουμαι ἀπ' τὴ Δήμαινα, κι' ἔφτασα στὸ σπίτι στὴ στιγμὴ καὶ εἶπα τῆς μητέρας μου ὅτι δὲν εἶχε γάλα κείνη τὴν αὐγὴ τῆς Δήμαινας ἡ γίδα. Κι' ἀπὸ τότε εἶχα πλειότερο φόβο ἅμα διάβαινα ἀπ' τὸ «ψωρόσπιτο», ἀπὸ τὸ φόβο ποῦ εἶχα κάθε φορὰ ποῦ πήγαινα γιὰ γάλα, κ' εἶχα τρομάρα καὶ καρδιοχτύπι δυνατό, γιατὶ φοβόμουνα μὴ με μαγέψῃ, καὶ κύτταζα νὰ φύγω τὸ ταχύτερο· καὶ τὴ λαχτάρα μου αὐτὴ δοκίμαζαν ὅλοι οἱ χωριανοί, ὄχι μόνο τὴ νύχτα,

σὰν διάβαιναν ἀπὸ τὸ «ψωρόσπιτο» ἀλλὰ καὶ τὸ νταλαμεσήμερο, παραδὲ ἂν τύχαινε νὰ διαβαίνουν ἀπ' τὸ δρόμο ποῦ τραβοῦσε κατὰ τὸν κάμπο, δίπλα 'πὸ τὴ στενὴ αὐλούλα τοῦ μικροῦ σπιτιοῦ τῆς Δήμαινας· ἀρῃὰ καὶ ποῦ, ἔβλεπα ἀπ' τὸ παράθυρό μας νὰ περνοῦνε ἀπὸ τὸ δρόμο κεῖνον ἐργάτες χωριανοὶ γιὰ τὸν κάμπο· δὲν συχνοδιάβαιναν, γιατὶ ἔπαιρναν τὸν ἄλλο δρόμο, ἂν καὶ πειὸ μακρύτερο καὶ δυσκολοδιάβατο, τὸν προτιμοῦσαν, κ'ἔτσι ἀπόφευγαν νὰ περνοῦν ἀπὸ τὸ «ψωρόσπιτο» τῆς Δήμαινας, τὸ μαγεμμένο σπίτι· κι' ἂν περνοῦσε καμμιὰ φορὰ κανένας στρατολάτης, δουλευτάρης ἢ ἡμεροδουλιάρης τὴν κονταυγή, γιατὶ κοντηνότερα τὸν ἔβγανε ἡ στράτα του ἀπὸ κεῖ καὶ τοῦ βολοῦσε γρηγορότερα νὰ φτάσῃ, γιατὶ βιάζονταν, 'στὴ δουλειά του μὲ τὰ ὕπουργα, τὸν ἔβλεπες σὰν ζύγωνε κοντὰ στὸ διάβα ποῦταν τὸ «ψωρόσπιτο» σιγὰ-σιγὰ νὰ μουρμουρίζῃ κάτι ἀπὸ μέσα του, νὰ τὸ κυττάζῃ σκιαχτερὰ καὶ φοβισμένα καὶ βιάζοντας ἀναγκαστὰ τὴν περπατησιά του, πάσχιζε γοργὰ νὰ διαβῇ τὸ πέρασμα καὶ νὰ βρεθῇ στὴν πέρα ῥάχη τὸ ταχύτερο καὶ πισωγυρίζοντας συχνά, νὰ κυττάζῃ λαφιασμένος ἕνα γύρῳ καὶ λοξά, σὰν νὰ φοβώτανε πῶς κάποιος ἀκλουθῶντας, τὸν ἔπερνε ξωπίσω. Κι' ἂν ἦταν ἀποβραδὺς νὰ τύχῃ νὰ διαβῇ κανείς, λαχτάρα τότε πλειότερη τὸν ἔπιανε καὶ τό κοβε στὰ τέσσερα, γιὰ νὰ ξεφύγῃ γλήγορα 'πὸ κεῖθε, ἀπ' τὸ μαγεμμένο σπίτι, τὸ ῥημαδιακὸ χάλασμα τὸ μοναχό, ποῦ φαινόταν πῶς μέσα του δὲ βρίσκεται ἄνθρωπος, καὶ δὲ μέλεβε ψυχὴ στ' ἀνήλιαγά του σωθικά, παρὰ μοναχὰ βολές, βολὲς ἔβλεπα ν'ἀνοίγῃ διάπλατη ἡ πόρτα του, νὰ βγαίνῃ στὴν αὐλὴ καὶ νὰ κάθεται στὸν ἥλιο καὶ νὰ λιάζεται ἕνας ἀστενιάρης, κιτρινόμαυρος, χωρὶς σάρκες, κοκκαλιάρης, σκέλεθρο σωστό, μὲ ζαρωμένο πετσὶ καὶ μουχλιασμένα μοῦτρα, μὲ μαλλιὰ μισοπεσμένα, μαδημένα, μαδημένα τσίνορα καὶ μάτια χλωμά, ζαρωμένα γύρῳ στῆς κόχες, θολά, βαθουλιασμένα, ξεψυχισμένος, μὲ καμπουριασμένη ῥάχη· μόλις σουρνόταν ὄξω στὴν αὐλὴ κουτσένωντας καὶ ἀκουμπῶντας σὲ μιὰ μαγκούρα, σούρνωντας τὸ ἄσαρκο κορμί του καὶ ξεραγκιανό, χωμένο τὤνα πόδι στὸν τάφο, ζωντανὸς στὸν κάτου κόσμο ἀπὸ τώρα ὁ ἄμοιρος, συδιπλωμένος μ' ἕνα παληοκούρελο, καθότανε σὲ μιὰ γωνιὰ ἀμίλητος, κουκουλωμένος ἀπὸ μελίσσι μυῖγες γύρῳ στὸ κεφάλι, καὶ στὸ σῶμά του, συφοριασμένος, περίμενε μέρα μὲ τὴν ἡμέρα τὸ χάρο νὰ πάῃ νὰ τὸν πάρῃ, γιὰ νὰ ξεγλυτώσῃ ἀπὸ τέτοια σάπικη ζωὴ ἀλήθεια, τυραννισμένη καὶ βασανισμένη, δύστυχη, κι' ἀπὸ ἀρρώστια ποῦ βύζαινε σὰν λάμια τοῦ παραμυθιοῦ τὸ αἷμα τῆς καρδιᾶς του καὶ τὸν πότιζε ὡς τὰ μελούδια τὸ φαρμάκι της.

Τὰ σκοληταρούδια ἅμα περνοῦσαν ἀπόξω, σὰν γύριζαν ἀπ' τὸ σχολειὸ

καὶ θωροῦσαν ἄξαφνα τὸ σωριασμένο κεῖνο σκέλεθρο νὰ κάθεται σγουμένος στὴν αὐλή του, τσακίζονταν ἀπ' τὴ φευγάλα τους, σὰν νὰ βλέπαν βρυκόλακα ἀληθινό, ποιὸ νὰ πρωτοφύγῃ ἀπὸ κεῖ καὶ σκορπιζόνταν καὶ γίνονταν ἄφαντα, σὰν κότες ἅμα 'δοῦνε στὰ ψηλὰ τῆς μαῦρες κι' ἄγριες τοῦ κόρακα φτεροῦγες, καὶ ἀκούσουνε τὸ φοβερό του κράξιμο, ψιθυρίζοντας πρῶτα τὤνα στ' ἀλλουνοῦ ταὐτὶ ψιψιριστά :

— Ὁ Ψωροδῆμος...ρέ...ὁ Ψωροδῆμος!...νἆτος...νἆτος!...

Πολλὲς φορὲς κοντά του ἔπερνε στὰ πόδια του τὸ ἄμοιρο κορίτσι του, τὴν πεταλούδα αὐτὴ τὴν ἀξεπέταγη, μὲ κομμένα τὰ φτερά της πρόωρα, τὸ μαραμμένο λουλουδάκι καὶ τὸ πατημένο ἄσπλαγχνα ἀπὸ τῆς τύχης του τὴ χοντροπετσιασμένη φτέρνα, ντυμένο φτωχικά, γιομᾶτο λύγδες, λάδια, κουρελιάρικο, ἀξάγκλιγο, ξυπόλητο, στεγνό, χωρὶς κανένα χρῶμα, χωρὶς ὄνειρο, μὲ τὴν ἀστένεια ποτισμένο ὡς τὸ κόκκαλο, τὴ μόνη ποὖχε γιὰ κληρονομιὰ 'πὸ τὸν πατέρα του πρὶν βγῇ ἀπὸ τῆς μάνας τὴν κοιλιὰ καὶ τὴν ἰδῇ ὁ ἥλιος τῆς ζωῆς καὶ τοῦ φιλήσουν τὰ μαλλάκια ἡ ἀχτίδες του· ἕνα κομάτι σάρκα σάπικη κι' αὐτή, φαρμακωμένη, μὲ μπλάβο αἷμα καὶ θολό, μούχλας γέννημα, ἀστένειας δόλιο πλάσμα. Δὲν ἔπαυε στοὺς δρόμους πάντα νὰ γυρίζῃ καὶ στὴν ἀγορά, στὰ σπίτια γύρῳ καὶ στὴς ἐκκλησιές, νὰ ζητιανεύῃ διακονίζοντας, καὶ νὰ τὸ διώχνουν, νὰ τὸ 'βρίζουν τὰ παληόπαιδα, καὶ νὰ τραβιῶνται ἀπὸ κοντά του καὶ νὰ φεύγουν μακρυά, σὰν λωβιασμένο νὰ τὸ θεωροῦν καὶ νὰ τὸ φτύνουν σὰν σιμά τους πέρναγε καμμιὰ φορά, κι' ἡ γρηὲς ἡ μουρμουρίστρες νὰ ξορκίζουνε στὸ διάβα του, νὰ φτύνουν τρεῖς φορὲς στὸν κόρφο τους, ἅμα τὸ βλέπαν, νὰ ζαρώνουν πειὸ πολὺ τὰ μοῦτρά τους καὶ νὰ μουρμουρίζουν μὲς τὸ ῥείπιο καὶ ξεκλειδωμένο, σπηλιασμένο στόμα τους:

— Κληρονομιά, μαθές...κληρονομιά...τρομάρα του!...

Πήγαινε ἀπελπισμένο στὴς νοικοκυρὲς λίγο ψωμάκι νὰ ζητήσῃ, καὶ κεῖ τοῦ κλεῖναν ἄκαρδα τὴν πόρτα τους, ἢ βάναν τὰ σκυλιά τους καὶ τὸ βάβιζαν γιὰ νὰ φύγῃ ἀπὸ κεῖ τὸ γρηγορώτερο, μὴ τύχῃ καὶ ἀφήσῃ τὸ κακόμοιρο στὴν σκάλα τους ἀρρώστια, ἢ καὶ στὴν αὐλή, ἢ στὸν ἀέρα π' ἀναπνέανε αὐτές. Ἔφευγε κι' ἀπὸ κεῖ τὸ ἄτυχο μὲ πικραμμένη τὴν καρδιά, καὶ τράβαγε κατὰ τὰ μαγαζιά, καὶ 'δῶ τὰ ἴδια πάλι πάθαινε, κι' ἀκόμη πειὸ χειρότερα.

— Φεύγα 'πὸ 'δῶ, μαγάρα τοῦ χωριοῦ, σκουλῆκι τοῦ διαβόλου... τοῦ φώναζαν οἱ μαγαζάτορες, σὰν θάρρευε ἐλεημοσύνη να ζητήσῃ ἀπ' αὐτούς· κι' ἀπελπισμένο τώρα, πονεμένο ἔφευγε καὶ γύριζε στοὺς δρόμους, στὸ κρύο καὶ μὲ τὴ βροχή, γυμνὸ καὶ πεινασμένο, φύλλο πεσμένο,

ἀπ' τὸ κλαδὶ τοῦ δέντρου τῆς ζωῆς, παράωρα παρμένο σ' ἄγριο τοῦ βορειᾶ τῆς τύχης φύσημα· μῆλο ποῦ μέσα τοῦ βοσκάει καὶ τοῦ βυζαίνει τὸ σκουλῆκι τὸ χυμό, καὶ κιτρινίζει ἄγουρα καὶ πέφτει κάτ' ἀπ' τὴ μηλιά, ἄκαιρα μαραμμένο καὶ ἀγίνωτο, ἀπ'ὄξω κάπως φαίνεται γερό, καὶ μέσα κούφιο, σάπικο. Κ' ἡ μάνα του ἡ δύστυχη πολυβασανισμένη ξενοδούλευε, γιὰ νὰ μπορέση νὰ βγάλη κάτι τι νὰ ζήσουν καὶ νὰ φᾶνε τὸ ξερὸ ψωμάκι τους, περνῶντας ἔτσι τὴ ζωή τους τὴν κακή, γιομάτη δυστυχιὰ καὶ καταφρόνεσι.

Ἕνα βράδυ συντρόφευα τὸ μικρό μου ἀδελφό, σᾶν μοῦ 'λεγε νὰ τὸν κυττάζω ὡς ποῦ νὰ περάση ἀπ' τὸ σκοτάδι καὶ νὰ σκαπετήση, γιατί σκιάζονταν μονάχος νὰ πάη στὰ πέρα μαγαζιὰ γιὰ νὰ ψωνίση· τὸν συντρόφεψα ὡς πάρα κάτου, καὶ κεῖ ποῦ γύριζα μονάχος στὸ σπίτι καὶ τρεχᾶτος, περισσότερο φοβιτσάρης ἀπὸ κεῖνον, ἔπεσε τὸ μάτι μου στὴ φράκτη τοῦ κήπου μας, καὶ κεῖ ἀπόδιπλα εἶδα δυὸ γυναῖκες νὰ στέκουν καὶ νὰ κρυφοκουβεντιάζουν· ὄξω ἀπὸ κοντά μου, εἶπα μέσα μου, καὶ σταυροκοπήθηκα, κι' εἶπα νὰ λακήσω στὴν ἀρχή, μὰ ἔλα ποῦ ἡ περιέργειά μου ἔδιωξε τὸ φόβο κείνη τὴ στιγμὴ καὶ στάθηκα γιατί μὲ γκάρδιωσε ἡ ἰδέα, ποῦ μοῦ φάνηκε πῶς ἄκουσα τὴ μιὰ φωνή, πῶς ἦταν τῆς μητέρας μου, ζύγωσα κοντὰ ζαγὰ-ζαγά, πατῶντας στὰ νύχια καὶ μπουσουλῶντας ἔφθασα χωρὶς νὰ μὲ καταλάβουν σὲ μιὰ θέσι, ἀπὸ πίσω σ' ἕνα δέμα κλήματα, 'πὸ δῶ μεριὰ τῆς μάντρας, κι' ἀπὸ κεῖ ἄκουγα καλὰ καὶ καθαρὰ τί λέγανε· ἀγκρουμάστηκα βαστῶντας τὴν ἀναπνοή μου καὶ διάκρινα τὴ φωνὴ τὴ μιὰ πῶς ἦταν τῆς μητέρας μου κ' ἡ ἄλλη ἦταν τῆς Δήμαινας· φαίνεται κείνη τὴ βραδειὰ κάλεσε τὴ μητέρα μου κειδά, νὰ τῆς ξεμυστερευθῆ καὶ ξεμολογηθῆ, τὸ τί ἀποφάσισε νὰ κάμη, γιατὶ τὴ θεωροῦσε, ἔλεγε, τὴν καλλίτερη καὶ σπλαχνικώτερη γυναῖκα τοῦ χωριοῦ, κι' ἄκουσα νὰ τῆς λέη σιγά σᾶν νά κανε μυστήριο καὶ σᾶν νά λεγε τὴν προσευχή της μπρὸς σὲ κόνισμα:

— Βαργκέστησα πλειὰ τέτοια ζωὴ καὶ δὲ βαστῶ, θὰ πεθάνω ἂν κάτσω 'δῶ, καὶ γιὰ δαῦτο ἀποφάσισα νὰ φύγω, νὰ πάω ὅπου 'βρῶ, νὰ μπῶ δοῦλα, ἢ ὅ,τι μπορῶ νὰ κάνω γιὰ νὰ ψευτοπερνῶ, καὶ νὰ τρώγω τὸ ψωμί μου· ἐκεῖ μπορεῖ νὰ 'βρῶ καὶ γιατριά· ποιὸς ξέρει. Σὲ σένα, τὸ ξεμολογιῶμαι, κυράτσα μου, γιατὶ σὲ γνώρισα καλόψυχη, καὶ σὲ παρακαλῶ, ποῦ νὰ χαρῆς τὰ παιδάκια σου καὶ τὴν ψυχούλα σου, ὅσῳ εἶσαι 'δῶ, τὸ κακόμοιρο 'κεῖνο, ποῦ αὔριο μεθαύριο θὰ καταντήση τρισάρφανο, νὰ τὸ βοηθᾶς, σ'ὅ,τι μπορεῖς, καὶ νὰ τοῦ δίνης ὅ,τι σὲ φωτάη ὁ θεὸς κ' ἡ Παναγίτσα· κεῖνο ἔννοια σου καὶ λίγο θὰ

ζήση ὕστερα ἀπὸ τὸν πατέρα του· θὰ τὸν ἀφήσω κι' αὐτὸν στὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ καὶ στὴν τύχη του· ἂν θέλουνε οἱ χωριανοὶ ἂς τὸν βοηθήσουνε, εἰδαλλοιῶς, ἂς πεθάνῃ μιὰ ὥρα ἀρχήτερα νὰ γλυτώνῃ ἀπὸ τέτοια ζωή· τί τὴ θέλει ; κάλλιο νὰ τοῦ λείπῃ.

Δὲ-μπόρεσα ν' ἀκούσω ἄλλα πλειά, γιατὶ μοῦ φάνηκε πῶς δίπλα μου ἄκουσα ἀρβάλα, καὶ σκιάχτηκα μὴν εἶνε τίποτα, κ' ἔφυγα τρεχάλα γιὰ τὸ σπῆτι. Κι' ὅσον καιρὸ μείναμε στὸ χωριό, ἀπ' τὴν ἡμέρα ποῦ φώναξα μ' ἀφηρημάδα καὶ χωρὶς νὰ θέλω τὴ Δήμαινα μὲ τ'ἄλλο της ὄνομα, τὸ παρατσοῦκλί της, συνειθισμένος ποῦ ἄκουγα ἔτσι νὰ τὴν λένε οἱ χωριανοί, δὲν ξαναπῆγα ν' ἀγοράσω γάλα ἄλλοτε, γιατί ντρεπόμουνα. Μὰ κ' ἡ μητέρα μου δὲ μὲ ξανάστειλε πλειά, σὰν πίστεψε κι' αὐτὴ στὰ μπρόλογα ποῦ τῆς λέγαν ἡ γυναῖκες τοῦ χωριοῦ.

. . . .

. . . .

* *
*

Τὸ περασμένο καλοκαῖρι εἶχα ἔλθῃ λίγες μέρες ἀπὸ τὸ χωριὸ ἀπάνω στὸ ἀνακάτωμα τότε τῆς 'Αθήνας, ποῦ ὅλη πέρα γιὰ πέρα ξεκουνιέται ἀπὸ μιὰ ἀσυνήθιστη ἀντάρα, καὶ νοικιάζεται καὶ ξενοικιάζεται, καὶ γίνεται κεῖνος ὁ χαλασμὸς καὶ ἡ ἄταχτη μετακόμιση τὴν πρώτη τοῦ Σεπτεμβρίου, μὲ τὰ τόσα γδυμνά της καὶ τὰ περίσσια ὄμορφά της ξέφαντώματα καὶ τὰ κινητὰ τοῦ κάρου πανώρια πανοράματά της, ἀληθινὸ νταβατοῦρι ζαλιστικό, ποῦ μιὰ ὀχλοβοὴ διασκεδαστικὴ ἀκοῦς ν' ἀνταριάζῃ ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη τὴν 'Αθήνα, τὴν ἀτάραχη καὶ σιγαλή, ποῦ δὲ μοιάζει καθόλου μὲ τὴς ἄλλες τοῦ κόσμου πρωτεύουσες τὴς πολυτάραχες, ὅμοια μὲ τὴ σεμνὴ κοπελούδα ποῦ ξέρει τὴν ὀμορφιά της τὴ θαμπωτικὴ καὶ καμόνεται, κρύβοντας τάχα τὴν περιφάνειά της, μέσα σὲ παντοτεινὴ ποῦ κρατάει σιωπή. Μὲ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ συντυχαίνει νὰ συμμαζεύουνται ἀπ' ὅλη τὴν 'Ελλάδα καὶ οἱ φοιτηταὶ στὴν 'Αθήνα, καὶ βάνουν κι' αὐτοὶ τὴν καλλίτερη καὶ ζωηρότερη εἰκόνα στὴν ἀνακατοσούρα της, καὶ τὴ φαιδρύνουν, καὶ τῆς δίνουν πλειότερη ζωὴ καὶ κίνησι, γυρίζοντας κι' αὐτοὶ παρέες-παρέες τοὺς δρόμους γιὰ δωμάτια μὲ γέλοια, μὲ ἀστεῖα, μὲ χαριεντισμοὺς μὲ τὴς σπιτονοικοκυρὲς καὶ νοικατόρισσες, ὡς ποῦ νὰ πιάσουν κάμαρη· νὰ κάτσουν, γιὰ ν' ἀρχίσῃ ἡ ζωή τους ἡ φοιτητική.

Τότε καὶ 'γὼ μὲ τὸ πέσιμο τῶν φοιτητῶν σὰν τὰ ὀρτύκια στὴν 'Αθήνα, καὶ μὲ τὸ ἀνακάτωμά της εἶχα ἔλθῃ κι' ἔπιασα δωμάτιο καὶ παρεκάλεσα ἕνα φίλο μου, παληό μου στὸ χωριὸ συμμαθητὴ καὶ τόρα συμφοιτητή μου, ἂν ἔχῃ καμμιὰ πλύστρα καθαρὴ νὰ μοῦ τὴ στεί-

λη καὶ μοῦ τὴ συστήση γιὰ νὰ τῆς δώσω τὰ ρεῦχά μου νὰ μοῦ πλύνη. Ὅπου μία μέρα καθόμουνα στὸ τραπέζι μου καὶ διάβαζα κι' ἀκούω χτύπημα στὴν πόρτα μου· σηκόνουμαι, ἀνοίγω, καὶ νά σου ὁ φίλος μου παρουσιάζεται μὲ μιὰ γυναῖκα μαζῆ, γελῶντας πονηρὰ σὰν μὲ χαιρέτισε, καὶ μοῦ τὴ σύστησε γιὰ πλύστρα κ' εἶπε πῶς εἶνε καθαρὴ καὶ ταχτική, μαζῆ δὲ καὶ πατριώτισσα. Μὰ ἡ γυναῖκα αὐτὴ ἐμὲ μοῦ ἤτανε γνώριμη· τὴν κύτταζα καλὰ μὲ περιέργεια, κ' εἶδα πῶς καὶ κείνη ἔκανε τὸ ἴδιο· μὰ ὁ φίλος μου ὁ πονηρὸς καὶ γελατζῆς κατάλαβε τί τρέχει καὶ δὲ μᾶς ἄφησε νὰ τηραζώμαστε ἔτσι περισσότερο, παρὰ ἔκοψε τὴ σιωπὴ λέγοντας σ' αὐτὴ καὶ χαμογελῶντας πονηρὰ ἀπὸ κάτου ἀπὸ τὸ μουστάκι του ποῦ τόρα ἦταν μὲς τὸ χνοῦδι του:

— Τὸν θυμᾶσαι, τὸν κύριο, Βγενιώ;

— Μὰ σὰν κάπου νὰ τὸν ἔχω ἰδῆ, μοῦ φαίνεσται, εἶπε κείνη κουνῶντας τὸ κεφάλι μὲ κάποια ἀπορία φανερή.

Καὶ γὼ σὰν νὰ βγῆκα μέσα ἀπὸ βάσχνο φριχτό, σὰν νὰ ἀνάσανα ἐλευθερωμένος ἀπὸ βαρειὸ καὶ βαθυὸ καταφύγιασμα, ἀνατινάχτηκα ὁλόβολος ἅμα ἄκουσα τ' ὄνομά της, κι' ἀφοῦ πέρασαν στὴ στιγμὴ σὰν λάμψες ἀστραπῆς ἀπὸ τὸ νοῦ μου τόσες θύμησες, ποῦ ἀνακατώθηκαν καὶ ξεθάφτηκαν ἀπὸ τὸν τάφο τῆς λησμονησιᾶς:

— Ἄ!...εἶπα μουρμουριστά, ναί, καλὰ λές ..τόρα θυμήθηκα....ἡ Βγενική, προσπαθῶντας νὰ συμμαζώξω καλὰ τὸ θυμητικό μου.

Καὶ κεῖνος ζυγόνωντας τόρα κοντά μου ἔσκυψε καὶ μοῦ ψιψίρισε στ' αὐτὶ σιγά, σιγά, γιὰ νὰ μὴν ἀκουσθῇ:

— Δὲ θυμᾶσαι, ἀδερφέ, τὴν Ψωροδήμαινα στὸ χωριό, τὴ γειτόνισσά σου;

Κουνήθηκα τότε ἀπ' τὴ θέσι μου, μουρμούρισα κάτι στὸ στόμα, τὴν κύτταξα κείνη μ' ἀνοιχτὸ τὸ στόμα ἀπ' τὸ κεφάλι ὡς τὰ πόδια καλάκαλά, καὶ μίλησα ὕστερα ἄλλα ἄσχετα μὲ τὸ φίλο μου, γιὰ ν' ἀλλάξῃ ἡ κουβέντα καὶ πέσαμε στὰ δικά μας, ὡς ποῦ, ἀφοῦ εἴπαμε κάμποσα, μᾶς ἀποχαιρέτισε σὲ λίγο καὶ γελῶντας πάντα πονηρά, ἔφυγε.

Κουβεντιάσαμε ἔπειτα πολλὰ μὲ τὴ Βγενιώ, σὰν καλοθυμήθηκε ὁ ἕνας τὸν ἄλλον καὶ καλογνωριστήκαμε. Τὴ ρώτησα πῶς τὰ περνάει στὴν Ἀθήνα, ἂν ζῇ καλλίτερα ἀπὸ τὸ χωριό, κι' ἂν θυμᾶται καὶ τὸ χωριό, καμμιὰ φορά· κείνη στὸ ἄκουσμα τοῦ χωριοῦ καὶ στὸ ρώτημά μου ποῦ τῆς ἔκανα, ἂν ζῇ ὁ ἄντρας της καὶ τὸ κορίτσι της ἀκόμα, καὶ τί κάνουνε, ἀναστέναξε βαρειὰ καὶ μοῦ εἶπε, μὲ κάπως ξευγενισμένο τόρα καὶ λυπητερὸ τόνο στὴν κουβέντα της, σὰν γυναῖκα ποῦ ζῇ στὴν Ἀθήνα πλειά:

— Τί λέτε, καλέ ; τόρα εἶνε τόσα χρόνια ποῦ πέθανε ὁ μακαρίτης· δὲν πέρασε χρόνος τόμου ἔφυγα, κ' ἔμαθα τὸ κακὸ μαντάτο· ὁ Θεὸς νὰ τὸν συχωρέσῃ, γλύτωσε ἀπ'τὰ βάσανα· μονάχα κεῖνο τὸ κακομοιριασμένο πλάσμα ἔζησε λίγο ὕστερα ἀπὸ τὸν πατέρα του καὶ πρόπερσυ ἔμαθα πῶς τό 'δραν σένα δρόμο κοκκαλωμένο τὸ κακόμοιρο. Ἐδῶ κόμπιασε λίγο ἡ Βγενιώ, γιατὶ τὴν ξέκοψαν τὰ κλάϋματα, κ' ἕνα ξερὸ καὶ θολό, σὰν σταλαγματιὰ βροχῆς χοντρὴ κύλησε ἀπ' τὰ μάτια της, δάκρυο κι' ἔπεσε στὴ μποδιά της, καὶ τόρα σώπησε γέρνοντας δίπλα καὶ κατὰ κάτω λυπημένη τὸ κεφάλι της, στάθηκε γιὰ λίγο ἀμίλητη, γιατί δὲν τὴν ἄφηναν οἱ λυγμοί, κι' ἀπὲ ἄρχισε ξανὰ τόρα, μὲ παράπονο κατάπικρο στὴ φωνή της τὴν κομμένη :

— «Ἐγὼ δὲν ἤμουνα, παιδί μου, ἡ καλλίτερη νοικοκυροπούλα τοῦ χωριοῦ, ποῦ εἶχα τοὺς χρυσοῦς γονειούς, καὶ μὲ ζηλεῦαν ὅλες ἡ κοπέλες τοῦ χωριοῦ ; Ἐγὼ δὲν ἤμουνα κείνη, ποῦ μοῦ λεγαν πῶς ἡ τύχη μου εἶνε μεγάλη καὶ δὲν ἔχει ἄκρη, καὶ τὸ ῥιζικό μου τὸ ὑφαῖναν χολομοῖρες νύχτα καὶ μέρα ; καὶ τόρα ἰδὲς πῶς ἐκατάντησα 'δῶ στὴν Ἀθήνα, νὰ ζῶ ζωὴ στερεμένη, νὰ ξενοπλένω τὸν ἕναν καὶ τὸν ἄλλονε, νὰ τυραννιέμαι μοναχή, χωρὶς καμμιὰ βοήθεια, χωρὶς στήριγμα 'πὸ πουθενά, καὶ αὐτὰ ὅλα γιατὶ ἤμουνα ἄτυχη καὶ πῆρα ἄντρα τέτοιον κακομοιριασμένον καὶ λωβιάρη· ἀλλὰ τί μοῦ φταίει καὶ κεῖνος ὁ μακαρίτης ; τί μοῦ κανε ; γιατὶ ἡ τύχη μου τὤχε γραφτό, φταίει κεῖνος ;

Καὶ δῶ δὲ μποροῦσε νὰ κρατηθῇ, τὴν πῆραν πάλι τὰ δάκρυα, καὶ σώπησε γέρνοντας δίπλα καὶ κατὰ κάτω λυπημένη τὸ κεφάλι της.

Ἐγὼ ἀκούμπησα τοὺς ἀγκῶνές μου στὸ τραπέζι, ἔπιασα μὲ τὰ δυό μου χέρια τὸ κεφάλι μου, ἔκλεισα τὰ μάτια μου, κ' ἄφησα τὴ φαντασία μου καὶ φτερούγισε γοργὰ στὰ περασμένα, στὸν καιρὸ κεῖνο τῆς ζωῆς μου τοῦ χωριοῦ, κ' ἔβλεπα ὅλα νὰ διαβαίνουν ἀτόφια κι' ὅπως τἄφησα 'πὸ μπρός μου, τὤνα μὲ τἄλλο συγκρατητά, τὸ μικρό μας σκολειό, τὰ συμμαθητούδια μου, τοὺς φίλους μου, τὸ δάσκαλό μας μὲ τὸ μακρυό του κομπολόϊ, τὰ μαλλιά του καὶ τὴ λυγδωμένη σκούφια στὸ κεφάλι του τὸ φαλακρό, τὸ σπίτι μας, τὸν κῆπό μας, τὰ παιγνίδια μου, τὴ βρύσι μὲ τὸν πλάτανο τὸν πανώριο, ποῦ τὴ σκέπαζε μὲ στοργὴ ἀπὸ κάτου στοὺς παχειούς του κλάδους καὶ τὴν πλάκωνε μὲ τὸν ἴσκιο του, καὶ ποῦ τὸν κορμό του μεῖς τὰ παιδιὰ πιανόμαστε πέντε ἀπὸ τὰ χέρια καὶ τότε τὸν ἀγκαλιάζαμε.

Ἔπειτα τὸ σπίτι, τὸ ψωρόσπιτο τῆς Δήμαινας, ποῦ τόσο μ' εἶχε τρομάξει τότε καὶ μοὖχε γιομάτη τὴν παιδιακίσια μου φαντασία ἀπὸ

φόβους, λάμιες καὶ βρυκόλακες· φανταζόμουνα ὕστερα τὸν Ψωροδῆμο, καὶ ἔβλεπα τὸ τέλος του τοῦ ἄμοιρου τὸ σπαραχτικό, τὸν ἔβλεπα μέσα στὸ σκοτεινὸ κι' ἀνήλιαστο σπιτάκι, ξαπλωμένον καὶ χωσμένον μέσα στὰ βρωμόρρουχά του, λὲς κ' ἦταν μουχλιασμένος νὰ παραδέρνῃ καὶ νάγκομαχάῃ στοῦ χάρου τὰ δόντια καταμόναχος, νάνοιγοκλῇ τὰ μάτια καὶ τὸ στόμα του, κολλημένος ἕνα σῶμα μὲ τὸ στρῶμά του τὸ κομματιασμένο, μὲ τὰ μάτια κομμένα, στραβά, γουβωμένα. Ἔβλεπα καὶ τὸ μικρό του τὸ κοριτσάκι του, παράλυτο τόρα, ξεσκλειδιασμένο, ρουφηγμένο ἀπ' τὴν ἀρρώστια τοῦ κορμιοῦ του, στεγνωμένα τὰ μαγουλάκια του, πεταμένα κατὰ ὄξω τὰ κοκκαλάκια του ἀπὸ τὴν ἀχάμνια, νὰ γέρνῃ τὸ κεφαλάκι του καὶ νὰ κοίτεται δίπλα στὸν πατέρα του, νὰ τὸν κυττάζῃ μὲ παράπονο στὸ πρόσωπο, σὰν νὰ τὸν γύρευε ψυχή, χωρὶς ἐλπίδα καὶ οἱ δυὸ ζωῆς, χωρὶς καμμιὰ βοήθεια, χωρὶς εὐσπλαχνία ἀνθρώπου, μὲ τὴν ἴδια καὶ οἱ δυὸ ἀδυναμία, ξεψυχισμένοι, ἀπελπισμένοι, στὰ χείλια τοῦ τάφου βρίσκονταν, καταδικασμένοι ἄκαρδα καὶ ἄσπλαχνα νὰ ψοφήσουν σὰν σκυλιὰ περιφρονημένοι ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους γιὰ μιὰ κουτὴ ἰδέα, γιὰ μιὰ πρόληψι, γέννημα εἴτε μιᾶς ξεκουτιασμένης γρῃᾶς, εἴτε καμμιανοῦ ἄμαθου κουτανθρώπου.

Ἐκεῖ κρατῶντας τὸ κεφάλι μου, σκεφτόμουνα καὶ φανταζόμουνα αὐτά, ὅπου στὴν ὥρα αὐτὴ ἀπάνου, χωρὶς νὰ πάρω εἴδησι 'γώ, ἡ Βγενιὼ εἶχε μαζεμμένα τὰ ροῦχα, καὶ τἄχε μπόγο καμωμένα, καὶ μὲ χαιρέταγε τόρα γιὰ νὰ φύγῃ, σκουντῶντάς με πρῶτα γιὰ νὰ τὴν ἰδῶ, κι' ἀπάνου στὴν ἀφηρημάδα μου αὐτὴ καὶ ξεσυλλοϊσιά μου, χωμένος ὅλος στὰ περασμένα καὶ ξεχασμένα, ξέρω καὶ 'γὼ πῶς τῆς μίλησα, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβω καὶ χωρὶς νὰ θέλω, σὰν ν' ἀναγκαζόμουνα ἀπὸ κάποια δύναμι ἄφαντη, μουρμούρισα μηχανικά, σὰν καταφιγιασμένος.

— Στὸ καλό, Ψωροδήμαινα...στὸ καλό !..

Σὲ μιὰ στιγμὴ π' ἀνανοήθηκα, εἶδα τὸ μπόγο χάμου, τὴν πόρτα διάπλατα τεντωμένη, καὶ τὴ Βγενιὼ φευγάτη· τρέχω τὴν προκάνω στὴ σκάλα, τῆς φωνάζω, τὴ ρωτῶ γιατί φεύγει ἔτσι καὶ δὲν πέρνει κοντά της καὶ τὰ ροῦχα, καὶ κείνη πισωγυρίζοντας καὶ κυττάζωντας κατὰ μένα, μὲ παράπονο καὶ μ' ἕνα πικρόγλυκο χαμόγελο, ὅμοιο μὲ κεῖνο ποῦ χαράζει στὰ μαραμμένα χείλια τοῦ ἑτοιμοθάνατου στὸ ψυχομάχημά του :

— Μπράβο σου...μπράβο!..καὶ 'γὼ δὲν τὤλπιζα...μπράβο σου!...

Κ' ἔφυγε. Οὔτε ποῦ τὴν ξανάειδα πλειά.

Σπήλιος Γ. Πασσαγιάννης

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΔΥΤΙΚΩΝ
ΕΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΩ[1]
ΕΠΙ ΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ
(1685—1800).

Ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ἐξῆλθε νέα κοινωνία καὶ ὁ χριστιανισμὸς προσεπάθησε ν' ἀνυψώσῃ δι' ἠθικῶν δεσμῶν τὸν γάμον. Ἀλλὰ δυστυχῶς αἱ θρησκευτικαὶ ἢ μᾶλλον αἱ δογματικαὶ ἔριδες ἐσπάραξαν τὴν χριστιανωσύνην καὶ ἐπῆλθον πολλὰ ἄτοπα καὶ δεινὰ καὶ πολλάκις διεσαλεύθη ἡ εἰρήνη ἐν τῇ οἰκογενείᾳ καὶ ἡ ἠθικὴ ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ἀπὸ τοῦ σχίσματος (1059) τῶν Ἐκκλησιῶν πολλάκις ἀνεφύησαν ζητήματα ἀντιβαίνοντα εἰς τὸ ἄδολον πνεῦμα τοῦ Θεανθρώπου, ἐν οἷς καὶ ἐκεῖνο τῶν γάμων μεταξὺ δυτικῶν καὶ ἀνατολικῶν ἰδίως ὡς πρὸς τὰς σχέσεις τῆς ἐκκλησίας πρὸς τὸ πολίτευμα. Οἱ μικτοὶ γάμοι ἐπὶ φραγκοκρατίας πρὸ πάντων ἦσαν ἀναπόφευκτοι. Ἄλλως τε, ὡς κατωτέρω θὰ ἱστορήσωμεν, οἱ μικτοὶ γάμοι, δὲν ἐζημίωσαν τὴν ὀρθοδοξίαν, καθότι αἱ ὀρθόδοξοι μητέρες εὐχερῶς ἠδύναντο νὰ κατηχῶσι τὰ τέκνα εἰς τὸ ἴδιον αὐτῶν θρήσκευμα. Δυστυχῶς ὁ μικτὸς γάμος καὶ παρ' ἡμῖν παρέσχεν ἀφορμὰς εἰς πολλὰς διενέξεις καὶ διαφωνίας[2]. Αἱ ἐκκλησιαστικαὶ διατάξεις ὡς καὶ ὁ ὑπερβολικὸς ζῆλος τῆς τε ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας πρὸς παρεμπόδισιν ἐνίοτε τῶν μικτῶν γάμων δὲν εἰσηκούσθησαν· καὶ πλεῖστα παραδείγματα γάμου μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ δυτικῶν, τῇ συναινέσει τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς ἐτελέσθησαν καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀνωτάτοις στρώμασι τοῦ Βυζαντίου, ἄνευ φόβου τῶν ποινῶν τῆς ἀκυρότητος. Εἰκότως παρατηρεῖ ὁ Π. Παπαρρηγόπουλος ὅτι «τῆς «Κωνσταντινουπόλεως ἀνακτηθείσης (1061) διὰ στρατοῦ Ἑλλήνων «καὶ γασμούλων, ἤτοι τέκνων ἐκ γάμου γάλλων καὶ ἑλλήνων, ἀδύ«νατον νὰ ὑποτεθῇ ὅτι οἱ τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ πρόμα-

[1] Συνέχεια· ἴδε προηγούμενον φυλλάδιον.

[2] Πρβλ. Μ. Σ. Ἱδρωμένου: Περὶ μικτοῦ γάμου ἐν Ἑλλάδι. — Π. Καλλιγᾶ: Σύστημα Ῥωμαϊκοῦ δικαίου τόμ. Δ'. — Π. Παπαρρηγοπούλου: Οἰκογενειακὸν Δίκαιον. — Παράρτημα τῆς Πείρας Β'.

«χοι οὗτοι ἐλογίζοντο ἐστερημένοι τῆς οἰκογενειακῆς αὐτῶν τιμῆς καὶ «τάξεως μετὰ πάντων τῶν ἐξ αὐτῆς δικαιωμάτων [1].»

Ἄλλως τε δεινὸς νομολόγος, ὁ κ. Π. Καλλιγᾶς [2], ὀρθῶς παρατηρεῖ ὅτι τῶν αἱρετικῶν διαφέρουσιν οἱ χριστιανοί, καὶ τούτων οἱ παρασυνάγωγοι κατὰ τὴν σπουδαιότητα τῶν ζητημάτων, περὶ ὧν ἡ διαφωνία. Σήμερον μεταχειριζόμεθα τὴν γενικωτέραν κατηγορίαν τῶν ἑτεροδόξων, ὑφ' ἣν πάντα ταῦτα περιλαμβάνονται, ἀλλ' ἕνεκα τούτου ἀπαιτεῖται προσοχή, μὴ ἀναφέρωμεν εἰς πάντας ὅ,τι ἡ Ἐκκλησία περὶ μόνον τῶν αἱρετικῶν ἐκανόνισεν.

Ἀφοῦ οἱ δυτικοὶ ἐγένοντο κυρίαρχοι ἑλληνικῶν μερῶν, ἡ ἐπικοινωνία τούτων μετὰ τῶν ὀρθοδόξων ἦτο φυσικὸν ἀποτέλεσμα, κατὰ συνέπειαν δὲ οἱ μικτοὶ γάμοι ἐγένοντο ἀναπόφευκτοι, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν. Ὀλίγιστοι βεβαίως θὰ ἦταν, κατὰ τοὺς πονηροὺς ἐκείνους χρόνους, αἱ ὀρθόδοξοι γυναῖκες αἵτινες ἀπέστεργον τὴν τύχην ἢ δὲν ἐξεπλήρουν τῆς καρδίας τὸν πόθον, ἕνεκα τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ ἱερέων ἢ λογίων, ὧν τὸ κυριώτατον μέλημα ἦτο τότε ἡ καταπολέμησις τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, ἢ κάλλιον εἰπεῖν, τῆς παπωσύνης.

Ὅθεν καὶ ἐν Πελοποννήσῳ δυτικοὶ συνεζεύχθησαν γυναῖκας ὀρθοδόξους καὶ δυτικαὶ ἐγένοντο σύζυγοι ὀρθοδόξων [3]. Καὶ τούτων τὰ τέκνα ὑπὲρ τῆς τιμῆς τῆς πατρίδος ἐπολέμησαν καὶ ἐτίμησαν τὸν ἑλληνισμὸν καὶ τὴν ὀρθοδοξίαν.

Ἡ Ἐνετικὴ Πολιτεία ἐπέτρεπε τοὺς μικτοὺς γάμους καὶ τοὺς ἐπροστάτευεν. Ὅταν πρὸς διόρθωσιν πολλῶν ἀτόπων ἐν τῇ Δυτικῇ ἐκκλησίᾳ ἐκρίθη ἀναγκαία ἡ ἐν Τριδέντῳ Σύνοδος, ἐν ᾗ σὺν ἄλλοις καὶ τὰ περὶ γάμου διερρυθμίσθησαν [4], ἐπετράπη ἐπὶ ταῖς παραστάσεσι τῆς Ἐνετικῆς Πολιτείας ἐν ταῖς Ἀνατολικαῖς αὐτῆς κτήσεσιν ὁ γάμος λατίνων μετὰ ὀρθοδόξων. Ἐπίσης παραστάσεις ἔκαμεν ἡ Ἐνετία καὶ ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦ διαζυγίου, μαθοῦσα τὴν ἐπιθυμίαν τῆς τριδεντινῆς Συνόδου νὰ θεωρῶνται ἀναθεματισμένοι οἱ δοξάζοντες ὅτι οἱ γάμοι ἕνεκα μοιχείας διαλύονται. Ὁ κανὼν οὗτος βεβαίως προσέκρουεν εἰς τὰ συμφέροντα τῆς ἰσχυρᾶς πολιτείας τῶν Ἐνετῶν, ἥτις ἐφοβεῖτο μήπως συμβῶσι ταραχαὶ εἰς τὰς ἐν Ἀνατολῇ κτήσεις αὐτῆς.

Πρὸ τῆς Συνόδου ταύτης ἡ κοινὴ παρὰ τοῖς Λατίνοις γνώμη δὲν

[1] Οἰκογενειακὸν Δίκαιον § 37.

[2] Ῥωμαϊκὸν Δίκαιον κλ. νόμ. Α'. βιβλ. Δ'. μέρος Α'.

[3] Filza Diversorum, ἀρχεῖον δυτικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου.

[4] Concilii Tridentini. *Canones et Decreta* sessio XXIV. cap. De Reformatione Matrimonii.

ἦτο γενικῶς σαφὴς καὶ ὡρισμένη ὡς πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ γάμου καὶ τοὺς δεσμοὺς αὐτοῦ, καθότι ἂν οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Ῥώμης ἀπεφαίνοντο ὅτι τὰ συνοικέσια ὑπήγοντο ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ὅλως ἐκκλησιαστικὴν δικαιοδοσίαν καὶ ἡ τῆς Φλωρεντίας Σύνοδος ἐθέσπισεν ὅτι ὁ γάμος εἶνε μυστήριον, οὐχ ἧττον ὅμως ἐν τῇ διανοίᾳ πολλῶν δυτικῶν ἐπεκράτει ἡ πεποίθησις ὅτι ὁ γάμος εἶνε ἁπλῶς συμφωνία τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, καὶ ὡς ἐκ τούτου ὑπάγεται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς πολιτείας [1]. ἂν καὶ ἐπετρέπετο εἰς τὸν δυτικὸν νὰ λάβῃ ὀρθόδοξον σύζυγον, οὐχ ἧττον ὅμως ὁ δυτικὸς κλῆρος πολλάκις προσεπάθησε νὰ ἐμποδίσῃ τοῦτο. Καὶ οἱ ὀρθόδοξοι ἱερεῖς τὸ αὐτὸ ἔπραττον. Κατὰ τὰ ἔγγραφα ἅτινα περιῆλθον εἰς γνῶσιν ἡμῶν, οἱ κληρικοὶ ἀμφοτέρων τῶν δογμάτων ἐν Πελοποννήσῳ προσεπάθουν ἐνίοτε νὰ πείσωσι τὸ ποίμνιόν των ὅτι ὁ μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ δυτικῶν γάμος δὲν εἶνε ἀληθὲς μυστήριον, ὅτι ὁ πρὸς τὸ οἰκεῖον θρήσκευμα ζῆλος ἐξασθενίζεται ἐν τῇ οἰκογενείᾳ καὶ συνεπῶς γεννᾶται ἡ θρησκευτικὴ ἀδιαφορία καὶ ἐκ ταύτης ἡ ἀπιστία, ὅτι ἐν τῇ οἰκογενείᾳ ἀναφύονται θρησκευτικαὶ ἔριδες ἕνεκα φανατισμοῦ ἢ θρησκευτικοῦ ζήλου καὶ τὰ τοιαῦτα.

Ἡ Ἐνετία ὅμως εἶχε νόμους, καθ' οὓς ὁ μικτὸς γάμος ἦτο ἔγκυρος. Ψηφίσματα ὑπὲρ τῶν μικτῶν γάμων ἐγένοντο τῇ 12 Ἀπριλίου 1581, τῇ 31 Ἰουλίου 1593, τῇ 9 Αὐγούστου 1599, τῇ 24 Ἰουνίου 1682 καὶ τέλος τῇ 12 Ἀπριλίου 1710 [2]. Δυνάμει τῶν Ἐνετικῶν διατάξεων ἐπετρέποντο οἱ μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ δυτικῶν γάμοι ὑπὸ τὸν ὅρον ἑκάτερος τῶν νυμφίων νὰ ἀκολουθῇ τὸ οἰκεῖον θρήσκευμα καὶ τὰ τέκνα ν' ἀνατρέφωνται ἐν τῷ θρησκεύματι τοῦ πατρός. Ὁ γάμος νὰ τελῆται κατὰ τὸ θρήσκευμα τοῦ ἀνδρός. Οὔτε ὀρθόδοξος ἱερεὺς νὰ εὐλογῇ γάμον λατινίδος, οὔτε λατῖνος τὸν γάμον ὀρθοδόξου γυναικὸς

[1] Πρβλ. R. Bombelli: Il Matrimonio Civile e le Teoriche del Vaticano.

[2] Τὴν τελευταίαν ταύτην διάταξιν δημοσιεύομεν ἐπὶ λέξει κατὰ τὴν τότε δημοσιευθεῖσαν ἑλληνικὴν μετάφρασιν. «Ὅσον εἰς τὰ συνοικέσια ἀνάμεσα εἰς »Ῥωμαίους καὶ Λατίνους ἄς φυλάττεται τὸ διορισθὲν ἀπὸ τὴν Γερουσίαν εἰς τοὺς »1599 Ἰουλίου 31, ὅτι νὰ μὴν ἔχουν νὰ ἐμποδίζωνται μὲ ξεκαθάρισιν ὅτι κάθε »ἕνας ἀπὸ τοὺς νεονύμφους νὰ ἀκολουθῇ τὸ ἴδιόν του ἔθος καὶ ῥητόν. Τὰ τέκνα »νὰ ἀνατρέφωνται εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ πατρός. Ἡ ἱεροπραξία νὰ γίνεται εἰς τὴν »κατάστασιν τοῦ ἀνδρός. Οὔτε ὁ Ῥωμαῖος ἱερεὺς νὰ εὐλογῇ τὴν Λατίναν, οὔτε ὁ »Λατῖνος τὴν Ῥωμαίαν, χωρὶς τὰς ἀποδείξεις καὶ μαρτυρίας τῆς ἐλευθερίας. Καὶ »ὡσαύτως εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ διαζυγίου, εἴτε χωρισμοῦ, ἡ ἐξέτασις καὶ ἀπό»φασις νὰ πηγαίνῃ εἰς τὸν πρόεδρον ἐκείνου τοῦ ῥητοῦ, ὁποῦ μὲ τὴν προειρημέ»νην τάξιν θέλει εὐλογήσει τὸν γάμον καὶ τὰ ἑξῆς.»

ἄνευ τῆς περὶ ἐλευθέρας αὐτῆς καταστάσεως (ὡς ἀγάμου, χήρας ἢ διεζευγμένης) πιστοποιήσεως. Προσέτι ἀπῃτεῖτο ἡ προσαγωγὴ πιστοποιήσεως περὶ ἐλλείψεως κανονικοῦ πρὸς γάμον κωλύματος. Αἱ δὲ περὶ διαζεύξεως δίκαι νὰ ὑπάγωνται εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ προϊσταμένου τῆς ἐκκλησίας τῆς εὐλογησάσης τὸν γάμον. Ὁ νόμος οὗτος ἐπεκράτησεν εἰς τὰς ἐν τῇ Ἀνατολῇ κτήσεις τῆς Ἑνετίας. Ἡ πρόνοια τοῦ Ἑνετοῦ νομοθέτου, ὅπως τὰ τέκνα ἀνατρέφωνται ἐν τῷ θρησκεύματι τοῦ πατρός, δὲν συνετέλεσεν εἰς αὔξησιν τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας. Ἐξετελεῖτο μόνον ὁσάκις ἡ μήτηρ ἦτο δυτική. Ὁ δυτικὸς κλῆρος ἐν Πελοποννήσῳ διεμαρτύρετο ὅτι οἱ δυτικοὶ ἠσπάζοντο τὴν ὀρθοδοξίαν, ὅτι ἐχειροτονοῦντο ἱερεῖς ἢ μοναχοί, ὅτι εἰς τοὺς μικτοὺς γάμους, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τὰ τέκνα τῶν δυτικῶν ἐγένοντο ὀρθόδοξα, ὅτι αἱ ὀρθόδοξοι γυναῖκες εἶχον τὴν ἱκανότητα νὰ κατηχῶσι τὰ δυτικὰ τέκνα, ἔστι δ' ὅτε καὶ αὐτοὺς τοὺς συζύγους, ὅτι πολλαὶ λατινίδες ἀπέκλινον πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν, ὅτι οἱ ὀρθόδοξοι ἱερεῖς παρανόμως ηὐλόγουν γάμον δυτικοῦ μετὰ γυναικὸς ὀρθοδόξου, ὅτι διὰ τὰ διαζύγια προσέτρεχον οἱ δυτικοὶ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, καὶ ἄλλα πολλὰ δι' ὧν κατεφαίνετο ὅτι ὁ καθολικισμὸς ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἠλαττοῦτο. Ὁ δυτικὸς ἀρχιεπίσκοπος Κορίνθου κηδόμενος τοῦ γοήτρου τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας προσεπάθει νὰ πείσῃ τὴν Ἑνετικὴν κυβέρνησιν νὰ δώσῃ αὐτῷ χεῖρα ἀρωγόν. Ἡ Ἑνετικὴ Πολιτεία ὅμως, καίπερ ἐνίοτε διὰ διατάξεων προσεπάθησε νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν ζηλωτὴν τοῦτον ἱεράρχην, δραστήρια οὐχ ἧττον μέσα οὐδέποτε μετεχειρίσθη. Ἡ τοιαύτη ἀνεξιθρησκεία εἶνε ἀξιοσημείωτος, ἀφοῦ καὶ σήμερον ὑπάρχουσι Κράτη εὐρωπαϊκὰ λίαν καθυστεροῦντα ὡς πρὸς τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν. Οὕτως, ἐπὶ παραδείγματι, τὸ ἄρθρ. 187 τοῦ ῥωσσικοῦ ποινικοῦ κώδικος ὁρίζει ὅτι «ὀρθόδοξος, ὅστις ἀσπάζεται ἄλλο χριστιανικὸν δόγμα, ὄχι μόνον χάνει ὅλα αὐτοῦ τὰ δικαιώματα, ἀλλὰ καὶ ἐξορίζεται εἰς τὴν Σιβηρίαν ἢ καταδικάζεται εἰς ποινὰς τῆς πέμπτης τάξεως, συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρ. 31 τοῦ ἰδίου κώδικος».

Τῇ 12 Ἀπριλίου τοῦ 1710 ἐξεδόθη ἑνετικὴ διάταξις ὑπὲρ τῶν δυτικῶν, ἥτις μαρτυρεῖ εἰς ὁποίαν κατάστασιν ἀπογοητεύσεως διετέλει ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ἐν Πελοποννήσῳ κατὰ τὰ τέλη τῆς Ἑνετοκρατίας. Ἀποσπάσματα δημοσιεύομεν ἐν πρωτοτύπῳ χάριν τῶν καταγινομένων εἰς τὰς ἱστορικὰς μελέτας, κατὰ τὸ ἐπίσημον κείμενον, ὅπερ σῴζεται ἐν τοῖς ἐγγράφοις τοῦ ἀρχείου τῆς δυτικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου.

«1710, 12 aprile in Pregadi.

Coltivato il zelo con cui Mons. Arcivescovo di Corinto...

si vede corrisposto appunto allo stesso oggetto e porge lumi e motivi nella sua scrittura per far riparo a qualche abuso chè in detrimento del medesimo sempre. Sopra li vazii punti però ad essa scrittura [1] recevuti li esatti informazioni della nota virtù di Francesco Grimani ultimo ritornato di Proc. Gon. da Mar con l'espressione dei propri sentimenti... Essendo già onninamente *proibito a latini il passar al rito Greco* e *farsi Papà o Calogeri*, debba in ogni maniéra *impedirsi* un cosi *dannato* inconveniente e sia sotto posto chiunque v'ncorresse, alla *pena irremissibile di prigione e galera*, per l'esecuzione di chè strettamente restino incaricati d'invigilare e prestare tutt'il braccio li rappresentanti nostri pro tempore...» Ὡς πρὸς τοὺς μικτοὺς γάμους ἐπαναλαμβάνει. «Quanto a matrimoni tra Greci e Latini s'osservi il prescritto dal Senato à 31 Luglio 1599 non dovendo esser impediti con dichiarazione che ogni uno de'sposi segua il proprio rito. La prole sia educata in quello del Padre. La solennità del contratto dipenda dalla condizione dell'huomo, nè il sacerdote Greco sposi la Latina, nè il Latino la Greca senza le fedi di libertà e nelle causa pure di divorzio spetti la condizione al prelato di quel rito, che con il metodo sopra espresso havrà benedetto il matrimonio». Ὡς πρὸς τοὺς ἐφημερίους καὶ ἄλλα ἀφορῶντα εἰς τὸν δυτικὸν κλῆρον, ἀφίετο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ δυτικοῦ ἀρχιεπισκόπου Κορίνθου «... La collozione delle parrocchiali nelle diocesi di Romania e di Canonicati e prebende in quelle cattedrale debba esser fatta dal Mons areviescovo di Corinto a

[1] Μεθ' ὅλας τὰς ἐρεύνας δὲν ἠδυνήθημεν νὰ εὕρωμεν τὴν ἔκθεσιν τοῦ δυτικοῦ ἀρχιεπισκόπου Κορίνθου.

Ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς δυτικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου ὑπάρχουν ἐγκύκλιοι καὶ ἄλλα ἔγγραφα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κορίνθου Ἀγγέλου Μαρία Καρλίνη ἐκ τοῦ τάγματος τῶν Ἱεροκηρύκων. Ὁ δυτικὸς οὗτος ἀρχιεπίσκοπος διέμενεν ἐν Ναυπλίῳ, ἔνθα ἦτο καὶ τὸ ἀρχιερατικὸν μέγαρον, καθότι κάτωθι τῶν ἐγκυκλίων ἔγραφε: Data a Napoli di Romania dal nostro palazzo arcivescovile. Κατὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Ναυπλίου, ὡς ἱστορεῖ ὁ Ferrari (Delle notizie storiche della lega tra l'imperatore Carlo VI e la Repubblica di Venezia. Βενετίᾳ 1723 σελ. 52) ὁ ἀρχιεπίσκοπος Καρλίνης ἐφονεύθη μετά τινων ἱερέων. «...Perirono, λέγει ὁ ἱστορικὸς Φερράρης, il vecchio generale Franchia e altri ufficiali ....trucidato eziandio sulla piazza d' armi l'arcivescovo Carlini dell'ordine di San Domenico con altri Religiosi....»

tenore della Bolla di Allessandro VIII ai 22 novembre 1690 e di quanto fu dal Senato correlativamente espresso a Mon. Nunzio del Pontifice». Περὶ τῶν διαζυγίων ἐκ νέου ἡ πολιτικὴ ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν ὅπως μὴ οἱ δυτικοὶ προσφεύγωσιν εἰς τοὺς προϊσταμένους τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἀλλ' ἐποπτεύῃ περὶ τούτου ὁ ἐν λόγῳ τῆς Κορίνθου ἀρχιεπίσκοπος «...incovenienti de'Divorzi per li quali *ricorrono li latini alli prelati det rito greco* e volemo ch'in ogni modo resti impedito e siano severamente puniti li trasgressori, dando il braccio ch'occorresse all'arcivescovo di Corinto perchè non si manchi all'obbedienza e rispetto dovuto alla sua dignità.

Ἐκ τῶν ἐγγράφων μανθάνομεν καὶ τὰ ἑξῆς ἐπιζήμια εἰς τὸν καθολικισμὸν ἀποτελέσματα τῶν μικτῶν γάμων. Αἱ ὀρθόδοξοι μητέρες ἐνίοτε κρύφα τῶν δυτικῶν πατέρων ἐβάπτιζον ἐκ νέου τὰ τέκνα των κατὰ τὸ ὀρθόδοξον θρήσκευμα. Αἱ ὀρθόδοξοι γυναῖκες ἀπήτουν νὰ ἐπαναληφθῇ ἡ ἱεροτελεστία τοῦ γάμου καὶ ὑπὸ ὀρθοδόξου ἱερέως. Οἱ ἐκ δυτικοῦ πατρὸς γεννηθέντες παῖδες ἠναγκάζοντο ὑπὸ τῆς ὀρθοδόξου μητρὸς νὰ συχνάζωσιν εἰς τὰς ὀρθοδόξους ἐκκλησίας, νὰ ἀκολουθῶσι τὰς ὀρθοδόξους λιτανείας. Ὀλίγοι ἦσαν ἐκ τῶν δυτικῶν γονέων φανατικοὶ καὶ οἱ πλεῖστοι ἐνόμιζον ὅτι μία καὶ ἡ αὐτὴ εἶνε ἡ χριστιανικὴ θρησκεία. Ὀλίγοι ἦσαν οἱ δυτικοί, οἵτινες ἐθεώρουν ὡς αἱρετικοὺς ἢ σχισματικοὺς τοὺς ὀρθοδόξους καὶ ἐπίσης ὀλίγισται ἦσαν αἱ ὀρθόδοξοι μητέρες, αἵτινες ἠνάγκαζον τὰ τέκνα νὰ μένωσι πιστὰ εἰς τὸ πατρικὸν θρήσκευμα καὶ αἱ καθολικαὶ αἵτινες ἐφρόντιζον ὅπως τὰ ἐξ ὀρθοδόξων τέκνα κατηχήσωσιν εἰς τὸ θρήσκευμα αὐτῶν. Οἱ μικτοὶ γάμοι ἐν Ἀνατολῇ ἐζημίωσαν τὰ μέγιστα τὸν καθολικισμόν[1]. Τόσην ἀδιαφορίαν εἰς τὸ θρήσκευμά των εἶχον οἱ δυτικοὶ ἐν Πελοποννήσῳ, ὥστε ἀπέθνησκον οἱ πλεῖστοι χωρὶς νὰ ἐξομολογῶνται καὶ νὰ μεταλαμβάνωσι τῶν ἀχράντων μυστηρίων. Διὸ τῷ 1707 ἐξεδόθη διάταξις, ἐν ᾗ, σὺν ἄλλοις, ἀπηγορεύετο ἡ θρησκευτικὴ ταφὴ εἰς τὸν μὴ ἀποθνήσκοντα ὡς καθολικὸν χριστιανόν «...ordiniamo e commar-

[1] Ὁ Βάϊλος Κερκύρας Λεονάρδος Zulian ἔν τινι ἐκθέσει τοῦ 1602 παρατηρεῖ εἰκότως ὅτι «ὑπῆρχον μὲν ἄλλοτε ἐν τῷ συμβουλίῳ τῶν εὐπατριδῶν Κερκύρας »πολλαὶ οἰκογένειαι λατινικοῦ δόγματος, ἀλλὰ διὰ τὰς ἐπισυμβάσας μετ' ὀρθοδόξων ἑλληνίδων ἐπιγαμίας ἠσπάσθησαν ὕστερον καὶ αὗται τὴν ὀρθο»δοξίαν, ὀλίγισται δὲ μόνον ἀπέμειναν εἰσέτι πρεσβεύουσαι τὸ δόγμα τῶν λατίνων» Λούντζη. *Condizione politica delle Isole Jonie sotto il dominio Veneto* σελ. 366.

diamo che *non ardicca dar ecclesiastica sepoltura* alli sudditi che *moriranno senza sacramento* come si è dett., sotto *penna di scomunica*. Ὁ παραβάτης, ὁ τολμῶν θρησκευτικῶς νὰ ἐνταφιάσῃ τοιούτους καθολικοὺς μὴ ἐκτελέσαντας κατὰ τὴν τελευταίαν ὥραν τὰ θρησκευτικά των χρέη οὐ μόνον ἀνεθεματίζετο, ἀλλὰ καὶ ἐτιμωρεῖτο σωματικῶς, ὑπὸ τῆς ἁρμοδίας ἀρχῆς «...e d'altre penne corporali riservate a nostra volontà...»

Οἱ μικτοὶ γάμοι ἐν τούτοις ἐξηκολούθουν γινόμενοι καὶ θεωρούμενοι ἔγκυροι ἡ δὲ ὀρθόδοξος ἑλληνὶς ἀπέκτα δι'αὐτῶν ἠθικὴν δύναμιν ἐπὶ τοῦ καθολικοῦ συζύγου της ἐν Πελοποννήσῳ ὡς καὶ ἐν Ἑπτανήσῳ, ὥστε λίαν εὐφυῶς ὁ Ἑρμάννος Λούντζης [1] ἱστορεῖ ὅτι ἐπὶ Ἑνετοκρατίας αἱ Ἑλληνίδες ἦσαν οἱ ἱεροκήρυκες καὶ οἱ ἱεραπόστολοι τῆς ὀρθοδοξίας καὶ σύμμαχον εἶχον τὴν ἀνεξιθρησκείαν τῆς Ἑνετικῆς Πολιτείας.

Προκειμένου περὶ μικτῶν γάμων προσεπάθει ἡ Ἑνετία ὅσον τὸ δυνατὸν νὰ μὴ ταραχθῇ ἡ οἰκογενειακὴ εἰρήνη καὶ νὰ μὴ κινδυνεύωσι τὰ συμφέροντα [2].

Πᾶσα συνετὴ κυβέρνησις πρέπει νὰ φροντίζῃ πολὺ περὶ τῶν οἰκογενειῶν δι' ἐμφρόνων νομοθετημάτων.

Ὁ γάμος εἶνε ὁ μᾶλλον ἐνδιαφέρων καὶ σεπτὸς τῶν κοινωνικῶν θεσμῶν, διὸ ἡ θρησκεία, ἡ φιλοσοφία, ἡ νομολογία, ἡ φυσιολογία καὶ ἡ ἰατρικὴ μετ' ἐνδιαφέροντος ἐξετάζουσι καὶ μελετῶσι τὰ εἰς αὐτὸν ἀφορῶντα παντοῖα ζητήματα. Ἡ φυσικὴ τοῦ γάμου βάσις, μόνον διὰ τῶν καλῶν θεσμῶν γίνεται ἠθική. Διὸ καὶ ἡ Ἑνετία εἰς τὰς ἐν Ἀνατολῇ κτήσεις αὐτῆς συνειδυῖα τὴν εὐθύνην τῆς πολιτείας, ἀείποτε μετ' ἐνδιαφέροντος περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐμερίμνησε. Καλῶς ἐξεταζομένου τοῦ πράγματος, ὁ γάμος εἶνε καὶ ἀστικὸν συμβόλαιον, περὶ τῶν συνεπειῶν τοῦ ὁποίου φέρει εὐθύνην ἡ πολιτεία καὶ δὲν πρέπει ἕνεκα διατάξεων τοῦ Πάπα ἢ τοῦ Πατριάρχου, ἢ ἕνεκα ἀποφάσεως τῆς Συνόδου νὰ διακινδυνεύῃ ἡ γνησιότης τῶν τέκνων, τὰ δίκαια τῶν συ-

[1] *Della Condizione politica delle Isole Jonie sotto il dominio Veneto* σελ. 366.

[2] Δὲν εἶνε, νομίζομεν, λογικὸς ὁ νόμος, ὁσάκις ὁρίζῃ ὅτι ὁ γάμος μεταξὺ ἑτεροδόξων ἔχει κῦρος, ἐὰν τελέσῃ αὐτὸν ἱερεὺς τῆς ἐπικρατούσης ἐκκλησίας καὶ ὅτι τὰ ἐκ τοῦ γάμου τέκνα θέλουσι βαπτισθῇ καὶ ἀνατραφῇ κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν.

ζύγων, τὰ δικαιώματα τῆς κληρονομίας καὶ νὰ ἀναφύωνται ζητήματα πολλὰ καὶ διάφορα, ἐν οἷς καὶ σκανδαλώδη.

Σπυρίδων δὲ Βεάζης

Σημ. Ἐπειδὴ εἰς τὸ μέρος τῆς παρούσης πραγματείας, τὸ δημοσιευθὲν εἰς τὸ προηγούμενον τεῦχος, παρεισέφρησαν λάθη τινὰ τυπογραφικά, δημοσιεύομεν ὧδε τὴν ἐπανόρθωσιν αὐτῶν.

Σελ. 608 στίχος 33 ἀντὶ Ὀθωμανοὶ τοῦ Μουσταφᾶ ἀνάγνωθι ὀθωμανοί, ἐν οἷς καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Μουσταφᾶ, σελ. 614 στιχ. 12 ἀντὶ Σκώττης Τόζης, ἀναγν. Σκώττης, Ἰωάννης Κάρολος, Τόζης, στιχ. 29 ἀντὶ φαίνονται. Καμωμένη ἀναγ, φαίνονται καμωμένα σελ. 615 στιχ. 28 ἀντὶ τέτοιο λογῆς ἀναγ. τέτοιο ἐνέργημα νὰ ἐνοχλήσῃ ἢ νὰ διασείσῃ ἢ νὰ κάμῃ καμμίαν λογῆς, σελ. 616 ἐν σημειώσει ἀντὶ Agarrochi ἀναγ. *Agarroghi*.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΜΑΪΟΣ 1895.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Δύο συνεκροτήθησαν τακτικαὶ συνεδριάσεις.

Ὁ ἐν Πύργῳ σύλλογος ἀλληλοβοηθείας τὰ «Ὀλύμπια» καὶ ὁ ἐν Ληξουρίῳ ἐργατικὸς σύνδεσμος «Ἀδελφοποίησις» συστήσαντες σχολὰς ἀπόρων παίδων ἐζήτησαν τὴν προστασίαν τοῦ Συλλόγου ὑπὲρ αὐτῶν, ὅπερ καὶ ἐγένετο ἀποδεκτόν.

Ἐγένετο κατ' ἀρχὴν δεκτὴ ἡ πρότασις ὑπὸ τοῦ Συλλόγου, ὅπως κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐν Ἀθήναις τελέσεως τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων συγκληθῇ ὑπὸ τοῦ «Παρνασσοῦ» συνέδριον τῶν ἐν Ἑλλάδι συλλόγων. Ἀνετέθη δ' ὁ κανονισμὸς τῶν κατ' αὐτὸ εἰς τὴν ἐκλεχθεῖσαν ἐπιτροπήν.

Ἐγένετο ὁμοίως δεκτὴ πρότασις, ὅπως τὸ προσεχὲς ἔτος, ὅτε συμπληροῦται ἑβδομηκονταετηρὶς τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἑορτασθῇ μεγαλοπρεπέστερον ἡ ἑορτὴ τῆς 25 Μαρτίου. Πρὸς τοῦτο δ' ἀπεφάσισεν ὁ Σύλλογος, ὅπως συνεννοηθῇ μετὰ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας.

Ἐξελέχθησαν μέλη τῆς ἐπιτροπῆς τῶν φυλακῶν οἱ κκ. Σῖμος Μπαλάνος, Τιμ. Ἡλιόπουλος καὶ Σπυρ. Δαμασκηνός. Μέλη τῆς ἐπιτρο-

τροπῆς τοῦ περιοδικοῦ οἱ κκ. Σπυρ. Σακελλαρόπουλος, Π. Ι. Φέρμπος, Ἰγν. Μοσχάκης καὶ Γ. Μπουκουβάλας καὶ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς τῶν βιβλίων οἱ κκ. Μ. Ἠλιάδης, Ἀλ. Ῥαγκαβῆς, Ν. Δασύτης καὶ Ἀγγ. Α. Μεταξᾶς.

Ἐγένοντο τὴν 7 Μαΐου αἱ ἐξετάσεις τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν κ. Ν. Μεταξᾶ, τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως κ. Χ. Παπαμάρκου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ Συλλόγου καὶ τῆς Σχολῆς. Καθ' ὅλον τὸ ἔτος ἐνεγράφησαν εἰς τὴν Σχολὴν 1332 μαθηταί, ἐνῷ τὸ παρελθὸν εἶχον ἐγγραφῆ 1201. Ἐκ τούτων δὲ προσῆλθον εἰς ἐξετάσεις 259, ἐξ ὧν προεβιβάσθησαν 224 καὶ ἀπερρίφθησαν 35.

Ἡ τελετὴ τῆς ἀπονομῆς τῶν βραβείων ἐγένετο ἐπισήμως τὴν Κυριακὴν 14 Μαΐου ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας κ. Ἀγγέλου Βλάχου, ὅστις καὶ διένειμε τὰ βραβεῖα. Πλὴν τῶν ὁρισθέντων εἰς βιβλία βραβείων διενεμήθησαν καὶ χρηματικὰ βραβεῖα, ἅτινα ἔθετο ὁ Σύλλογος, ὁ κ. Διονύσιος Π. Λάμπρος (δρ. 100) καὶ ἡ Κυρία Ἑλένη Γεωργαντοπούλου (δρ. 50). Ταῦτα δ' ἔλαβον οἱ ἑξῆς μαθηταί.

Ε'. τάξεως, Κωνστ. Εὐαγ. Παπαδρόσου ἐκ Λιδωρικίου ὑπηρέτης.

Δ'. τάξεως, Ἀριστείδης Βιτσικουνίκης ἐκ Κρήτης τυπογράφος.

Γ'. τάξεως, Δημ. Παπαδρόσου ἐκ Λοιδωρικίου ὑπηρέτης.

Β'. τάξεως, Δημ. Ξενάκης ἐκ Κων]πόλεως ὑποδηματοκαθαριστής.

Α'. τάξεως γ' τμήματος Δ. Βοσκὸς ἐκ Φθιώτιδος κηροποιός.

Ἀπεβίωσεν ἡ **Εὐανθία Θ. Καντζελιέρη.** Ἡ φιλάνθρωπος δέσποινα, ἥτις ζῶσα ἀείποτε ἐνεθυμεῖτο τὴν Σχολὴν τῶν Ἀπόρων Παίδων, ἐν ᾗ διετήρει καὶ βραβεῖον χρηματικὸν ὑπὲρ ἑνὸς τῶν ἀριστευόντων μαθητῶν, καὶ θνήσκουσα δὲν ἐλησμόνησεν αὐτήν. Οὕτω διὰ διαθήκης αὐτῆς κατέλιπε τῷ Συλλόγῳ ὑπὲρ τῆς Σχολῆς τῶν Ἀπόρων Παίδων τὸ ἥμισυ τῆς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Αἰόλου οἰκίας της. Ὁ Σύλλογος, ἅμα περιῆλθεν εἰς γνῶσίν του ἡ γενναία δωρεὰ τῆς μακαρίτιδος, ἀνεκήρυξεν αὐτὴν μεγάλην εὐεργέτιδα καὶ ἐψήφισε τὴν τέλεσιν μνημοσύνου ὑπὲρ αὐτῆς. Τὸ μνημόσυνον τοῦτο ἐγένετο ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Εἰρήνης παρισταμένων τῶν μελῶν τοῦ Συλλόγου, ὡμίλησε δὲ κατ' αὐτὸ ἐντολῇ τοῦ Συλλόγου ὁ κ. Ἰγνάτιος Μοσχάκης.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΜΗΜΑΤΩΝ

Φιλολογικὸν καὶ ἀρχαιολογικὸν τμῆμα. Συνῆλθε δίς, καὶ ἐν μὲν τῇ α' συνεδριάσει ὡμίλησεν ὁ κ. Μ. Χρυσοχόος περὶ τῶν μεγάλων

Τουμπών τῶν ἐν Μακεδονίᾳ εὑρισκομένων, αἱ ὁποῖαι ἐχρησίμευον ὡς οἰκήσεις τῶν κατοίκων τῶν προϊστορικῶν χρόνων, ὧν αἱ πλεῖσται εὑρίσκοντο περὶ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ὅτι ἡ παρὰ τοῦ Ὁμήρου καὶ Στράβωνος μνημονευομένη Ἀμυδὼν κεῖται ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἀξιοῦ, ἐπὶ τῆς μεγάλης Τούμπας τοῦ Ἀματίβου. Μετὰ τοῦτον ὁ κ. Μ. Καλαποθάκης ὡμίλησε περὶ ἐπιγραφῆς τινος, εὑρεθείσης παρὰ τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐπικυρούσης χωρίον τι τοῦ Ἰωσήπου.

Κατὰ τὴν δευτέραν συνεδρίασιν ἐν πρώτοις ὁ κ. Γρηγόριος Βερναρδάκης ὑπέβαλε διορθώσεις τινὰς ἀναφερομένας εἰς χωρία τοῦ β'. καὶ τοῦ γ'. Πυθικοῦ Διαλόγου τοῦ Πλουτάρχου, ἐξήλεγξε δὲ πολλὰς παραδιορθώσεις τοῦ Ἄγγλου ἐκδότου Paton. Τόσον τὰ χωρία ταῦτα ὅσον καὶ πλεῖστα ἄλλα ἀναφερόμενα εἰς τοὺς αὐτοὺς διαλόγους ἀπεφασίσθη νὰ δημοσιευθῶσιν εἰς τὸ προσεχὲς τεῦχος τοῦ «Παρνασσοῦ». Μετὰ τὸν κ. Βερναρδάκην ὁ κ. Σπυρίδων Λάμπρος ὡμίλησε περὶ τῆς ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 49 χειρογράφῳ τῆς μονῆς Παντοκράτορος ἐν Ἁγίῳ Ὄρει προσωποποιΐας τῆς Νυκτὸς καὶ τοῦ Ὄρθρου, ἣν εὑρίσκομεν ὁμοίαν καὶ εἰς δύο ἄλλα χειρόγραφα τοῦ Βατικανοῦ καὶ τῶν Παρισίων. Πραγματευθεὶς δὲ τὰ κατὰ τὴν προσωποποίησιν τῆς Νυκτὸς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ φιλολογίᾳ καὶ τέχνῃ, διέκρινε τὰς ἐν τῇ τοιαύτῃ παραστάσει διαφορὰς καὶ ὑπέδειξε τὴν μεγαλειτέραν τῆς Νυκτὸς ὁμοιότητα πρὸς τὰς ἐν ἀρχαίοις σαρκοφάγοις παραστάσεις τῆς Σελήνης. Τοῦ δὲ Ὄρθρου δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀνεύρῃ ὁμοίαν παράστασιν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τέχνῃ. Ἀλλ' ὁ κ. Ν. Πολίτης παρετήρησεν, ὅτι ἴσως δύναται νὰ εὑρεθῇ καὶ τοῦ Ὄρθρου τὸ πρότυπον ἐν παραστάσει τοῦ Ἑωσφόρου.

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

Πετρου Ζητουνιατου **Γραμμές**. Ἐν Ἀθήναις 1895.

Ηλια Γ. Βαλσαμακη. **Ἐπιστημονικά**, ἤτοι ἐκλογὴ ἐπιστημονικῶν διατριβῶν καὶ εἰδήσεων δημοσιευθεισῶν ἐν τῇ ἑβδομαδιαίᾳ ἐπιθεωρήσει τοῦ *Νεολόγου*. Τόμος Α'. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1895.

K. SCHENKL. Εὐριπίδου Πολιτικαὶ θεωρίαι. Μετάφρασις Ἀριστείδου Καρακάρη. Ἐν Τεργέστῃ 1895.

Η ΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ

εἰς τὰ διάφορα Κράτη τοῦ Κόσμου καὶ ἐν Ἑλλάδι καὶ τὰ ἐντεῦθεν πορίσματα περὶ τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος[1].

Ἐσκέφθησαν λοιπὸν ὅτι, ἐὰν τὸ Κράτος ἠγόραζε μέρος τοῦ παραγομένου ἐν τῇ χώρᾳ ἀργύρου, ἡ πρὸς τὸν χρυσὸν τιμὴ τοῦ μετάλλου τούτου ἤθελε παύσει καπιοῦσα, καὶ ἐπὶ τῇ ἰδέᾳ ταύτῃ τῷ 1878 προὐκάλεσαν τὸν γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα Bland Bill νόμον, καθ' ὃν τὸ Κράτος ὑπεχρεοῦτο ν' ἀγοράζῃ 2 ἑκατομμυρίων δολλαρίων ἄργυρον κατ' ἔτος· βραδύτερον, τῷ 1890, δι' ἄλλου νόμου καλουμένου Silver Purchase Act τὸ ποσὸν τοῦτο ὑπερδιπλασίασαν, ὑποχρεωθέντος τοῦ Κράτους ν' ἀγοράζῃ 54 ἑκατομμύρια οὐγγίας ἀργύρου κατ' ἔτος, ἤτοι 4 $^1/_2$ ἑκατομμύρια οὐγγίας κατὰ μῆνα. Ἀλλ' αἱ ἀμετάβλητοι συνθῆκαι ὑπὸ τὰς ὁποίας λειτουργεῖ ἡ ἀγορὰ καὶ ἡ πώλησις τῶν ἐμπορευμάτων, τὰ δὲ πολύτιμα μέταλλα, εἰς οἱανδήποτε καὶ ἂν ὦσι μορφήν, εἰσὶ βεβαίως ἐμπόρευμα, δὲν ἐκβιάζονται· οὕτως ἀντὶ νὰ ἐπέλθῃ ἡ ἐλπιζομένη ἀναχαίτισις τῆς ὑποτιμήσεως, τοὐναντίον αὕτη ἐπετάθη ἀκριβῶς ἐπὶ μᾶλλον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Bland Bill, διότι, ἐνῷ τῷ 1878 μία οὐγγία ἀργύρου ἐτιμᾶτο 52 $^9/_{16}$ δηνάρια, τῷ 1879 ἐτιμᾶτο 51 $^1/_4$, τῷ 1880 52 $^1/_4$, τῷ 1881 51 $^{11}/_{16}$, τῷ 1882 51 $^5/_8$, τῷ 1883 50 $^9/_{16}$, τῷ 1884 50 $^5/_8$, τῷ 1885 48 $^5/_8$, τῷ 1886 45 $^5/_8$, τῷ 1887 44 $^5/_8$, τῷ 1888 42 $^1/_8$, τῷ 1889 42 $^{11}/_{16}$, τῷ 1890 47 $^{11}/_{16}$, τῷ 1891 45 $^1/_{16}$, καὶ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τιμᾶται 37 $^{15}/_{16}$.

Ἡ μεγάλη αὕτη ὑποτίμησις τοῦ ἀργύρου ἐμβάλλει εἰς πολλὴν ἀνησυχίαν τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας, διότι, ἐὰν μέχρι τοῦδε κατωρθώθη ἀληθῶς νὰ διατηρηθῇ ἐν τῇ ἀγορᾷ τὸ ἀργυροῦν δολλάριον εἰς ἰσοτιμίαν, καθόσον ἡ Κυβέρνησις ἀνταλλάσσει διὰ χρυσοῦ πάντα τὰ πρὸς ἀγορὰν τοῦ ἀργύρου ἐκδιδόμενα γραμμάτια Silver certificates, ὁ χρυσὸς ὅμως ἐφυγαδεύθη σχεδὸν ὁλόκληρος ἐκ τῆς χώρας, μὴ ὑπολειπομένων κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἢ μόνον 217,672,947 δολλαρίων

[1] Συνέχεια· ἴδε προηγούμενον φυλλάδιον.

χρυσοῦ ἀπέναντι πιστωτικοῦ νομίσματος ἐν κυκλοφορίᾳ ἐξ 1,027,480 217 δολλαρίων.

Ἡ ἀναλογία αὕτη τοῦ εἰς χρυσὸν ἀποταμιεύματος εἶναι εἰς ἄκρον ἀσθενὴς ἀπέναντι τοῦ ὑπερόγκου ποσοῦ τοῦ πιστωτικοῦ νομίσματος εἰς κυκλοφορίαν καὶ ἐμβάλλει δικαίαν ἀνησυχίαν περὶ τοῦ μέλλοντος. Ἴδωμεν ἤδη, πῶς οἱ κατέχοντες τὴν ἐξουσίαν Δημοκρατικοὶ θὰ λύσωσι τὸ μέγα πρόβλημα, ἵνα ἀποτρέψωσι τὰς δεινοτέρας τῆς ἤδη ἀρξαμένης νομισματικῆς κρίσεως συνεπείας, καθ' ἃς τὸ ἀργυροῦν δολλάριον δύναται σπουδαίως νὰ ὑποτιμηθῇ ἀπέναντι τοῦ χρυσοῦ, ἐν οἷᾳ περιπτώσε ἡ κρίσις ἔσται ὀξυτάτη, ἀνεπανορθώτους συνεπαξομένη ζημίας.

Κατὰ τὴν κρίσιν τῶν εἰδημόνων, ἡ ὀρθοτέρα λύσις εἶναι ἡ κατάργησις τῶν περὶ ἀγορᾶς τοῦ παραγομένου ἀργύρου νόμων καὶ ἡ τοῦ ἀργύρου ἐγκατάστασις ἐν τῷ Κράτει ὡς μόνης νομισματικῆς μονάδος.

ΓΑΛΛΙΑ

Τετράκις ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἡ Γαλλία ὑπέστη τὴν ἀναγκαστικήν, τῷ 1719, τῷ 1790, τῷ 1848 καὶ τῷ 1870.

1719

Ὁ Λουδοβῖκος ΙΔ', ἀποθανών, κατέλιπε τὰ οἰκονομικὰ τοῦ Κράτους τέλεον παραλελυμένα. Τὸ δημόσιον χρέος ὑπερέβαινε τὰ δύο δισεκατομμύρια ἀπέναντι ἐπιτακτικῶν τοῦ Κράτους ἀναγκῶν, τὰ δημόσια ταμεῖα ἦσαν ὅλως κενά, οὐδ' ἠλπίζετο νὰ πληρωθῶσιν ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν, διότι τὰ ἔσοδα τοῦ Κράτους εἶχον κατὰ τὸ πλεῖστον δαπανηθῇ ἐκ τῶν προτέρων. Ἡ περιβόητος Τράπεζα τοῦ Λὼ παρέλυε, μ' ὅλην τὴν προστασίαν ἣν ἐπεδαψίλευεν εἰς τὸν δημιουργὸν αὐτῆς ὁ Ἀντιβασιλεύς, μ' ὅλην τὴν λάμψιν δι' ἧς ὁ ἐπιτήδειος Σκῶτος περιέβαλλε τὴν ἀνακαινισθεῖσαν παλαιὰν εταιρείαν, διὰ τῆς ἱδρύσεως τῆς νέας εταιρείας τῶν Ἰνδιῶν· ἡ χρεωκοπία λοιπὸν ἐπέκειτο καὶ ἐδέησε σύντονος νὰ καταβληθῇ προσπάθεια πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ κακοῦ. Ὀλίγον παλαιότερον, ἤθελον ἴσως καταφύγει εἰς τὴν ἀλλοίωσιν τοῦ νομίσματος, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀκριβῶς αἱ περὶ νομισματοποιήσεως τοῦ χάρτου νεωτεριστικαὶ τοῦ Λὼ ἰδέαι, κατεκυρίευον πάντων καὶ τὸ παλαιὸν τῆς καταδολιεύσεως τοῦ νομίσματος σύστημα περιήρχετο εἰς ἀχρηστίαν. Ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις ἐξεδόθη τὸ ἀπὸ 21 Δεκεμβρίου 1719 Διάταγμα, δι' οὗ δὲν ἐπετρέπετο ἡ πληρωμὴ εἰς μεταλλικὰ νομίσματα, εἰς ἄργυρον μὲν διὰ ποσὸν μεῖζον τῶν 10 λιρῶν, εἰς χρυσὸν δὲ τῶν 300, καὶ διετάσσετο συνάμα ὅτι πᾶσαι αἱ συναλλαγματικαὶ ἔπρεπε νὰ

ἐξαργυρῶνται διὰ γραμματίων, πρὸς ἃ ἀπεδίδετο ἐφεξῆς ἀπαλλακτικὴ δύναμις (force libératoire). Τοιουτοτρόπως ἐθεσπίζετο ἐν μέρει ἡ ἀναγκαστική, ἥτις μετὰ 11 μῆνας, διὰ τοῦ Διατάγματος τῆς 28 Ἰανουαρίου 1720, ἐκηρύσσετο πλήρης ἄνευ περιορισμῶν. Δὲν ἐβράδυνεν ὅμως νὰ ἐπέλθῃ ἡ καταστροφή, ἣν ὁ τολμηρὸς χρηματιστὴς ἐπέφερε κατὰ τῆς Γαλλίας.

1790.

Ἡ ἐθνικὴ τῆς Γαλλίας Συνέλευσις, διὰ ψηφίσματος ἀπὸ 19 Δεκεμβρίου 1789, διέτασσε τὴν ὑπὲρ τοῦ Κράτους δήμευσιν τῶν κτημάτων τοῦ Θρόνου καὶ τοῦ Κλήρου, ἀλλ' ἡ πώλησις, ὑπὸ τὴν μαστίζουσαν τὴν χώραν οἰκονομικὴν δυσπραγίαν καὶ ἐν τῇ ἀβεβαιότητι τῆς ἐπαύριον, δὲν ἦτο προχείρως κατορθωτή, τὸ δὲ ταμεῖον ἐπιέζετο ὑπὸ κατεπειγουσῶν ἀναγκῶν. Ἐπενοήθησαν τότε τὰ περίφημα assignats, διετάχθη δηλαδὴ ἡ ἔκδοσις ὁμολογιῶν ἐκ φρ. 10,000 ἑκάστη καὶ ἐπὶ τόκῳ πρῶτον μὲν ἐκ 5 %, ὕστερον δὲ διὰ τοῦ Διατάγματος τῆς 15 Ἀπριλίου ἐκ μόνων 3 % μέχρι ποσοῦ 400 ἑκατομμυρίων. Αἱ ὁμολογίαι αὗται ἐξεπροσώπουν τὴν ἀξίαν τῶν κτημάτων, ὧν ἡ ἐκποίησις διετάσσετο διὰ τοῦ εἰρημένου διατάγματος, ἑπομένως οὐδὲν ἄλλο ἦσαν, κατὰ τὴν γένεσιν αὐτῶν, ἢ ἁπλᾶ ὑποθηκικὰ γραμμάτια. Συγχρόνως συνεστήθη καὶ ταμεῖον ἐκτάκτων εἰσφορῶν (Caisse de l'Extraordinaire), τοῦ ὁποίου αἱ εἰσπράξεις, συνιστάμεναι ἐκ τοῦ προϊόντος τῶν πωλήσεων τῶν κτημάτων καὶ ἐκ πατριωτικῶν εἰσφορῶν, ἀφιερώθησαν εἰς τὴν ἐξαργύρωσιν τῶν assignats, διὰ κληρώσεως ἐντὸς πενταετίας, ἐνεργητέαν! Ἀλλ' ὡς ἦν ἑπόμενον, ἐνῷ τὸ ταμεῖον τῶν ἐκτάκτων εἰσφορῶν ἔμενε κενόν, αἱ ἀνάγκαι τοῦ Κράτους καθίσταντο ὁσημέραι ἐπιτακτικώτεραι! Ἐξεδόθη τότε νέον διάταγμα, τὸ τῆς 17 Ἀπριλίου 1790, δι' οὗ τὰ assignats μετέβαλον τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν φύσιν, μεταπραπέντα ἀπὸ ὑποθηκικῶν γραμματίων εἰς νόμισμα χάρτινον, ἀπολαῦον τοῦ προνομίου τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας, καθ' ὅσον, ἐνῷ τὰ assignats ἐκηρύσσοντο ὡς ἔχοντα νόμιμον κυκλοφορίαν (cours légal) καὶ ὡς τοιαῦτα δυνάμενα ν' ἀνταλλάσσωνται ἀντὶ οἱωνδήποτε τίτλων, πιστώσεων ἢ χρεῶν τοῦ δημοσίου, τὸ ταμεῖον τῶν Ἐκτάκτων εἰσφορῶν ἐξῃρεῖτο τῆς ὑποχρεώσεως νὰ ἐξαργυρώνῃ αὐτὰ ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει. Ἐνιδρύθη λοιπὸν ἔκτοτε ἐν Γαλλίᾳ ἡ δευτέρα ἐκείνη ἀναγκαστική, ἥτις προὐξένησε καταστροφάς, ὧν ὁμοίας δὲν μνημονεύει ἡ Ἱστορία τῶν Οἰκονομικῶν τοῦ κόσμου, αἵτινες ὅμως ἠδύναντο νὰ προληφθῶσιν, ἐὰν πρὸς τὸ πρῶτον δὲν προσετίθετο καὶ δεύτερον, καὶ δὴ δεινότερον σφάλμα, τὸ τοῦ ἐπ' ἄπειρον σχεδὸν πολλαπλασιασμοῦ τῶν assignats.

Τῷ ὄντι, αἱ νέαι ἐκδόσεις τοῦ χαρτίνου τούτου νομίσματος ἔβησαν καθ' ἅλματα· ἐννέα μῆνας μετὰ τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν διάταγμα, ἐξεδόθησαν 800 ἑκατομμιρίων νέα assignats, τοῦθ' ὅπερ ἀνεβίβασε τὸ ποσὸν αὐτῶν εἰς 1200 ἑκατομμύρια· τὴν 19 Ἰουνίου 1791 ἐδημιουργήθησαν ἔτι 600 νέα ἑκατομμύρια, ἀνελθούσης οὕτω τῆς ὅλης κυκλοφορίας τῶν assignats εἰς 1800 ἑκατομμύρια. Τῷ 1793 δι' ἀλλεπαλλήλων νέων ἐκδόσεων, τὸ ἐν κυκλοφορίᾳ ποσὸν ἀνήρχετο εἰς 3776 ἑκατομμύρια, ὑποτιμηθέντα τότε κατὰ 82 %, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ Κράτος μετέτρεψε τότε 558 ἑκατομμύρια assignats εἰς γραμμάτια τῷ κομιστῇ (billets au porteur), ἡ ὑποτίμησις πρὸς στιγμὴν ἐξηρανίσθη, ἐπανελθούσης τῆς ἀξίας τῶν assignats εἰς τὸ ἄρτιον. Ἦτο καὶ τότε καιρὸς νὰ σταματήσωσιν εἰς τὴν μεθυστικὴν κατωφέρειαν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον νεώτεραι ἐκδόσεις, εἰς μικροσκοπικὰ μάλιστα κέρματα, ἐπήνεγκον τὴν φοβερὰν καταστροφήν.

Μετὰ δύο ἔτη (1795) ἓν assignat 100 φράγκων ἤξιζε μόνον 50 λεπτά, ἤτοι ἓν ἡμιεκατοστὸν τῆς ἀξίας αὐτοῦ καὶ ὀλίγῳ βραδύτερον ἀπώλεσε καὶ αὐτὴν τὴν ἡμιεκατοστιαίαν ἀξίαν του, *οὐδεμίαν* δηλαδὴ ἔχον πλέον τοιαύτην.

Τῷ 1796 ὑπελογίσθη ὅτι ὑπῆρχον εἰς κυκλοφορίαν 45,581,441,018 assignats! Ἐπενόησαν τότε οἱ κυβερνῶντες, καταπτοηθέντες ἐκ τῶν περὶ αὐτοὺς ἐρειπίων, τὴν ἔκδοσιν ἄλλου τύπου χαρτίνου νομίσματος καὶ ἐξέδοσαν 800 ἑκατομμυρίων κτηματόγραφα (mandats territoriaux), τὰ ὁποῖα ἐπὶ τῇ ἀναλογίᾳ ἑνὸς πρὸς 30 assignats προωρίσθησαν νὰ ἐξοφλήσωσι καὶ ἐξαφανίσωσιν 24,000,000,000 assignats, ἀλλ' ἡ πρὸς τὰ χάρτινα νομίσματα πίστις τοῦ κοινοῦ εἶχε πλέον τέλεον ἐξαφανισθῇ καὶ τὰ κτηματόγραφα ἐνεποίουν τρόμον. Ἐξηναγκάσθη τότε ἡ Κυβέρνησις, τὴν 21 Μαΐου 1797, ν' ἀκυρώσῃ τὰ ἐκδοθέντα κτηματόγραφα, νὰ ἐξαφανίσῃ τὰ κυκλοφοροῦντα assignats καὶ κατὰ Φεβρουάριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους νὰ συντρίψῃ τὰς πλάκας, δι' ὧν ἐξετυποῦντο.

Ἡ τελεία καταστροφὴ μυριάδων ἐν Γαλλίᾳ οἰκογενειῶν ὑπῆρξε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς περὶ τοὺς διέποντας τὴν νομισματικὴν κυκλοφορίαν νόμους ἀπειρίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ τῶν ἐντεῦθεν ἀπονενοημένων πράξεων τῶν Κυβερνήσεων.

1848.

Ἡ Κυβέρνησις πιεζομένη ν' ἀποδώσῃ εἰς τὸ Ταμιευτήριον (Caisse d'Epargne) τὰς καταθέσεις, ἃς ὤφειλεν αὐτῷ, προεξώφλησε παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ 80 ἑκατομμυρίων ἔντοκα γραμμάτια, ἀτόκως ὅμως,

διότι ἡ Τράπεζα ἐδάνειζεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὰ χρήματα ταῦτα χωρὶς νὰ ἀπαιτήσῃ τὸν ὑπὸ τῶν γραμματίων ἀποφερόμενον τόκον (prêter gracieusement). Ἐξεδόθη τότε τὸ ἀπὸ 15 Μαρτίου 1848 Διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἀνώτατος τῆς ἐκδόσεως τῶν γραμματίων τῆς Τραπέζης ὅρος ὡρίζετο εἰς 350 ἑκατομμύρια, διὰ μεταγενεστέρων ὅμως διαταγμάτων τῶν τῆς 25 Μαρτίου, 21 Ἀπριλίου καὶ 2 Μαΐου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, τὸ τῆς ἐκδόσεως τῶν γραμματίων ποσὸν ἀνεβιβάσθη ἀλληλοδιαδόχως εἰς 452 ἑκατομμύρια, διὰ δὲ τοῦ νόμου τῆς 22 Φεβρουαρίου 1849 εἰς 525,000,000 [1]. Τὸ Διάταγμα τῆς 15 Μαρτίου 1848 ἀπέδιδε συγχρόνως εἰς τὰ γραμμάτια τῆς Τραπέζης τὸ προνόμιον τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας· ἀλλ' ἡ ὅλως ἀνώδυνος τρίτη αὕτη ἀναγκαστική, ἀρθεῖσα μετὰ δύο καὶ ἥμισυ σχεδὸν ἔτη, διὰ τοῦ νόμου τῆς 6 Αὐγούστου 1850, πράγματι οὐδόλως ὑπῆρξε, διότι ἡ Τράπεζα οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἔπαυσεν ἀνταλλάσσουσα τὰ γραμμάτια αὐτῆς ἐπὶ τῇ παρουσιάσει διὰ μεταλλικῶν νομισμάτων.

1870.

Τετάρτην φοράν, εἰς ἐποχὴν ὀλίγον ἐκ τῆς παρούσης ἀφισταμένην, ἐκηρύχθη ἐν Γαλλίᾳ ἡ ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία. Ἵνα δυνηθῇ ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὰ τεράστια τοῦ κατὰ τῆς Γερμανίας πολέμου ἔξοδα, ἡ Κυβέρνησις ἐδανείσθη παρὰ τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης κατὰ διαφόρους ἐποχὰς πρὸ καὶ μετὰ τὸν πόλεμον 1,470 ἑκατομμύρια φράγκων, ἐπὶ τόκῳ κατ' ἀρχὰς μὲν πρὸς 6, βραδύτερον πρὸς 3 καὶ τέλος πρὸς 1 %, ἀπέναντι τῶν ὁποίων ἐπέτρεψεν εἰς τὴν Τράπεζαν νὰ ἐκδώσῃ γραμμάτια 3,200,000,000 ἐπ' ἀναγκαστικῇ κυκλοφορίᾳ, ὑπεχρεώθη δὲ ὡς πρὸς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ χρέους, διὰ τῆς μεταξὺ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Τραπέζης συμβάσεως, ν' ἀποδίδῃ αὐτῇ κατ' ἔτος 200,000,000 καὶ τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην τοσοῦτον εὐλαβῶς ἐξεπλήρωσεν ἡ Κυβέρνησις ὥστε κατὰ Μάρτιον τοῦ 1879 ὁλόκληρον τὸ ὑπέρογκον χρέος τῶν 1470 ἑκατομμυρίων ἦτο ἐξωφλημένον, ἀρθείσης οὕτως αὐτοδικαίως τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας καὶ ἐπαναληφθεισῶν εὐθὺς τῶν εἰς μεταλλικὰ νομίσματα πληρωμῶν.

Ἡ Τράπεζα οὐδέποτε καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἀναγκαστικῆς ἔκαμεν ὁλοσχερῆ τοῦ δικαιώματος τῆς ἐκδόσεως τῶν γραμματίων αὐτῆς χρῆσιν, διότι κατ' ἀνώτατον ὅρον, τὸ ποσὸν τῶν ὑπ' αὐτῆς ἐκδοθέντων καὶ κυκλοφορησάντων γραμματίων ἀνῆλθεν εἰς 3,071,912,000.

[1] Ὡς γνωστὸν ἤδη ἐπετράπη τῇ Τραπέζῃ νὰ ἐκδίδῃ μέχρι 3 ½ δισεκατομμυρίων γραμμάτια.

Εἶναι ἄξιον πολλῆς προσοχῆς ὅτι, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἀναγκαστικῆς, ἡ ἀξία τοῦ γραμματίου σχετικῶς πρὸς τὸν χρυσὸν οὐδόλως ὑπετιμήθη, σταθερῶς διατηρηθεῖσα εἰς τὸ ἄρτιον· μίαν μόνην φορὰν τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1871, ὑπετιμήθη κατὰ $^1/_4$ $^0/_0$ μόνον!

Εἶναι ἀναντίῤῥητον ὅτι, καὶ παρὰ τὸ σταθερῶς παρουσιασθὲν φαινόμενον τῆς ὑποτιμήσεως τοῦ γραμματίου ἐν ὥρᾳ ἀναγκαστικῆς ὁπουδήποτε, καὶ εἰς αὐτὰς τὰς πλουσιωτάτας χώρας, ἐκηρύχθη αὕτη, εἶναι ἀναντίῤῥητον λέγομεν ὅτι ἡ ἀντοχὴ αὕτη τοῦ Γαλλικοῦ γραμματίου ὀφείλεται πρὸ παντὸς εἰς τὸν ἀποκαλυφθέντα εἰς τὸν κόσμον τέως ἄγνωστον ἄπειρον πλοῦτον τῆς χώρας. Εἰδικώτερον βεβαίως ἐπέδρασαν καὶ ἄλλοι λόγοι, οὓς ἰδοὺ πῶς ἐξιστορεῖ ὁ Leroy-Beaulieu: α') διότι ἡ ἀναγκαστικὴ ἐθεωρήθη ὡς ὅλως παροδική, πάντων ἐχόντων τὴν πεποίθησιν ὅτι βραχεῖαν θὰ εἶχε διάρκειαν· τὴν πεποίθησιν δὲ ταύτην ἐνέπνεεν ἡ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ληφθεῖσα πρόνοια πρὸς ἄρσιν τῆς ἀναγκαστικῆς διὰ τῆς ἐτησίας τῶν 200 ἑκατομμυρίων καταβολῆς· β') διότι ἡ κυκλοφορία ἐκ 3 περίπου δισεκατομμυρίων φράγκων δὲν ἦτο δυσανάλογος πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς χώρας· γ') διότι ἐκτὸς ἑνὸς δισεκατομμυρίου φράγκων εἰς χρυσόν, τὸ ὁποῖον ἐξήχθη ἐκ τῆς χώρας, τὸ ὑπόλοιπον τῆς πολεμικῆς ἀποζημιώσεως ἐξωφλήθη διὰ τῶν συναλλαγματικῶν, αἵτινες περιῆλθον εἰς τὴν κατοχὴν τῶν Γάλλων ἐκ τῆς πωλήσεως διεθνῶν ἀξιῶν, ἐξ εἰσπράξεως τοκομεριδίων, ἐκ τοῦ εἰσαγομένου ἐν Γαλλίᾳ ὑπὸ τῶν ξένων χρήματος, ἐκ τῆς πραγματοποιήσεως τῶν πιστώσεων τῶν Γάλλων ἐμπόρων ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ τέλος ἐπὶ τῆς συμμετοχῆς τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰς τὰ δύο μεγάλα δάνεια τῆς Γαλλίας καὶ εἰς πάντα ταῦτα, προσεπιλέγει ὁ Γάλλος συγγραφεύς, διότι δέον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν τὸ μέγα γόητρον, οὗ ἀπολαύει ἡ Τράπεζα τῆς Γαλλίας ἕνεκα τῆς ὑπερτάτης τῶν Διοικητῶν αὐτῆς φρονήσεως.

ΜΕΡΟΣ Β'.

ΑΙ ΤΕΣΣΑΡΕΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΑΙ

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ

Διὰ τοῦ νόμου ἀπὸ 4 Ἀπριλίου 1848 «περὶ ἐξαργυρώσεως τῶν Τραπεζικῶν γραμματίων» ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα ἀπηλλάγη τῆς ὑποχρεώσεως τῆς ἐξαργυρώσεως τῶν γραμματίων αὐτῆς ἐπὶ πέντε μῆνας ἀπὸ

τῆς δημοσιεύσεως τοῦ νόμου ὑπὸ τοὺς ἑξῆς ὅρους: α') Τὰ γραμμάτια τῆς Τραπέζης νὰ ὦσι δεκτὰ εἰς τὰ Δημόσια Ταμεῖα μὲ ὑπερτίμησιν 2 % ὑπὲρ τοῦ παρουσιάζοντος αὐτά, τὴν ζημίαν δὲ ταύτην ὤφειλε νὰ ὑποστῇ ἡ Τράπεζα, ἀποδίδουσα τὰ τῆς ὑπερτιμήσεως ποσὰ εἰς τὴν Κυβέρνησιν καὶ 'β') ἡ Τράπεζα ὑπεχρεοῦτο νὰ πληρώνῃ τόκον 10 %, εἰς τὸν κάτοχον τῶν γραμματίων αὐτῆς κατὰ τὴν λῆξιν τῆς πενταμήνου προθεσμίας.

Διὰ τοῦ ἑτέρου νόμου τῆς 9 Αὐγούστου 1848 παρετάθη ἡ πεντάμηνος προθεσμία μέχρι τῆς 4 Ἀπριλίου 1849 καὶ ἔπαυσεν ὁ ὅρος τῆς ὑπερτιμήσεως τῶν 2 % καὶ ὁ τόκος τῶν 10 %, ὑπεχρεώθη ὅμως ἡ Τράπεζα νὰ δέχηται τὰ γραμμάτια αὐτῆς εἰς παρακαταθήκην ἐπὶ τόκῳ 8 %, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἀναβολῆς τῆς ἐξαργυρώσεως αὐτῶν. Τὴν 16 Δεκεμβρίου 1848, δηλαδὴ ἀκριβῶς μετὰ μῆνας 4 καὶ ἡμέρας 7 ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς 9 Αὐγούστου 1848, ἡ Τράπεζα εὑρέθη εἰς τὴν εὐάρεστον θέσιν νὰ προκηρύξῃ τὴν ἐπανάληψιν τῆς ἐξαργυρώσεως τῶν γραμματίων αὐτῆς καὶ οὕτως, ἀρθείσης τῆς ἀναστολῆς κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, ἡ πρώτη αὕτη ἀναγκαστικὴ ἐν Ἑλλάδι διήρκεσε μόνον μῆνας 8 καὶ ἡμέρας 12.

ΤΡΑΠΕΖΑΙ ΕΘΝΙΚΗ ΚΑΙ ΙΟΝΙΚΗ

Διὰ τῆς συμβάσεως τῆς 30 Δεκεμβρίου 1868 μεταξὺ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῶν Τραπεζῶν Ἐθνικῆς καὶ Ἰονικῆς, ἐπετράπη εἰς ἀμφοτέρας ἡ ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία τῶν γραμματίων αὐτῶν. Ἡ μὲν Ἐθνικὴ ἐδάνεισεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν 14,000,000 παλαιὰς δραχμάς, ἤτοι 4 μὲν εἰς μεταλλικὰ νομίσματα ἐπὶ τόκῳ 6 %, πληρωτέῳ καθ' ἑξαμηνίαν εἰς μέταλλον καὶ 10 εἰς γραμμάτια, ἐπὶ προμηθείᾳ 1 1)2 % κατ' ἔτος, ἀποδιδομένη καθ' ἑξαμηνίαν εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια. Ἡ δὲ Ἰονικὴ ἐδάνεισεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν 7,000,000 παλαιὰς δραχμάς, ὧν τὰ 2 εἰς μεταλλικὰ νομίσματα καὶ τὰ 5 εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια αὐτῆς ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς τῆς Ἐθνικῆς ὅρους. Τὸ κυρῶσαν τὴν σύμβασιν ταύτην Β. Δ. φέρει τὴν αὐτὴν τῆς 30 Δεκεμβρίου 1868 χρονολογίαν καὶ ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 65 φύλλον τῆς «Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως».

Ἀλλὰ διὰ μεταγενεστέρου Διατάγματος, τῆς 8 Ἀπριλίου 1869, τὸ δάνειον τῆς Ἐθνικῆς ἐκ 14,000,000 περιωρίσθη εἰς 8, ὧν 2 εἰς μεταλλικὰ νομίσματα καὶ 6 εἰς γραμμάτια, τὸ δὲ τῆς Ἰονικῆς ἐξ 7 ἑκατομμυρίων περιωρίσθη ἐπίσης εἰς 4, ὧν 1 εἰς μέταλλον καὶ 3 εἰς γραμμάτια,

καὶ ὡρίσθη ἀνώτατος ὅρος ἀναγκαστικῶν γραμματίων διὰ μὲν τὴν Ἐθνικὴν 30,000,000 ἀντὶ τῶν 36 ἐν ἀρχῇ ἐπιτραπέντων, διὰ δὲ τὴν Ἰονικὴν 9,000,000 ἀντὶ τῶν 12.

Τὴν 4 Μαρτίου 1870 ἐκηρύχθη ἡ ἐπανάληψις τῆς ἐξαργυρώσεως τῶν γραμματίων τῶν Τραπεζῶν Ἐθνικῆς καὶ Ἰονικῆς, ὥστε καὶ ἡ δευτέρα αὕτη ἐν Ἑλλάδι ἀναγκαστική, ἀρξαμένη τὴν 1 Ἰανουαρίου 1869, διήρκεσεν ἓν ἔτος, δύο μῆνας καὶ τρεῖς ἡμέρας.

Διὰ τῆς ἀπὸ 19 Ἰουνίου 1877 συμβάσεως μεταξὺ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῶν Τραπεζῶν Ἐθνικῆς καὶ Ἰονικῆς, ἡ μὲν Ἐθνικὴ ἐδάνεισεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν 14,000,000 παλαιὰς δραχμάς, ὧν 7 εἰς μεταλλικὰ νομίσματα, ὑπολογισθέντος τοῦ φράγκου πρὸς λεπτὰ 112, καὶ 7 εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια, ἡ δὲ Ἰονικὴ ἐδάνεισεν ἐπίσης εἰς τὴν Κυβέρνησιν 6,000,000 παλαιὰς δραχμάς, ὧν 3 εἰς μεταλλικὰ νομίσματα, ὑπολογισθέντος τοῦ φράγκου πρὸς λεπτὰ 112 καὶ 3 εἰς Τραπεζικὰ γραμμάτια. Τὸ δάνειον τοῦτο ἐγένετο ἐπ' ἀνοικτῷ λογαριασμῷ ἐπὶ τόκῳ 2 %, πληρωτέῳ καθ' ἑξαμηνίαν, τὴν 30 Ἰουνίου καὶ 31 Δεκεμβρίου ἑκάστου ἔτους, ἀνεστάλη δὲ ἀπὸ τῆς ἐπιούσης τῆς συμβάσεως ἤτοι ἀπὸ τῆς 20 Ἰουνίου 1877 καὶ μέχρι τῆς ἑσπέρας τῆς 30ῆς ἰδίου (Β. Δ. 19 Ἰουνίου 1877) ἡ ἐξαργύρωσις τῶν γραμματίων ἀμφοτέρων τῶν Τραπεζῶν καὶ ἐθεσπίσθη ἡ ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία αὐτῶν, τῶν μὲν τῆς Ἰονικῆς μόνον ἐν Ἑπτανήσῳ, τῶν δὲ τῆς Ἐθνικῆς καθ' ὅλον τὸ λοιπὸν Βασίλειον.

Κατὰ τὴν αὐτὴν τῆς 19 Ἰουνίου 1877 σύμβασιν ὡρίσθη, ἵνα ἡ μὲν Ἐθνικὴ ἔχῃ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἀναστολῆς τῆς ἐξαργυρώσεως γραμμάτια εἰς κυκλοφορίαν ποσοῦ οὐχὶ ἀνωτέρου τῶν 49 ἑκατομμυρίων παλαιῶν δραχμῶν, ἡ δὲ Ἰονικὴ 12 ἑκατομμυρίων, δημοσιεύωσι δ' ἀμφότεραι αἱ Τράπεζαι τὸν ἰσολογισμὸν αὐτῶν διὰ τῶν ἐφημερίδων. Εἰς τὰς Τραπέζας ἐπετράπη προσέτι ἡ ἔκδοσις εἰς κυκλοφορίαν γραμματίων δεκαδράχμων, εἰς μὲν τὴν Ἐθνικὴν μέχρις 6,000,000, εἰς δὲ τὴν Ἰονικὴν μέχρι 2,000,000. Ἡ διάρκεια τῆς ἀναστολῆς τῆς ἐξαργυρώσεως τῶν γραμματίων ὡρίσθη μέχρι τῆς ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ὁλοσχεροῦς ἀποδόσεως εἰς τὰς Τραπέζας τῶν γενομένων αὐτῇ δανείων, ἤτοι τῶν 10 ἑκατομμυρίων εἰς μεταλλικὰ νομίσματα καὶ τῶν 10 ἑκατομμυρίων εἰς Τραπεζικὰ γραμμάτια. Ἐπετράπη συνάμα εἰς τὰς Τραπέζας (ἄρθρ. 7). νὰ συνομολογήσωσι διὰ λογαριασμὸν τοῦ Δημοσίου δάνειον ποσοῦ ἴσου τῆς ἐκ τῆς συμβάσεως προκυψάσης ὀφειλῆς αὐτοῦ ἤτοι 20,000,000 καὶ τὸ προϊὸν τοῦ δανείου τούτου νὰ διατεθῇ ἀποκλειστικῶς πρὸς ἐξόφλησιν τῆς ὀφειλῆς τῆς Κυβερνήσεως, ἐλήφθη δη-

λαδὴ πρόνοια, κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς ἀναγκαστικῆς, πρὸς ἄρσιν ταχίστην αὐτῆς.

Ἡ ἀνωτέρω σύμβασις ἐκυρώθη διὰ τοῦ νόμου ΧΛΗ' τῆς 29 Ἰουνίου 1877, τὸ δὲ τῆς 14 Ἰουνίου 1877 Διάταγμα ἐκυρώθη διὰ τοῦ νόμου ΧΛΒ' τῆς αὐτῆς ἡμέρας καὶ οὕτως ἀπὸ τῆς 20 Ἰουνίου 1879 ἐγκατεστάθη καθ' ἅπαν τὸ Κράτος ἡ ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία τῶν γραμματίων τῶν Τραπεζῶν Ἐθνικῆς καὶ Ἰονικῆς, ἀντὶ δανείου πρὸς τὴν Κυβέρνησιν 20,000,000 δραχμῶν, τῶν 10 εἰς μέταλλον καὶ τῶν 10 εἰς γραμμάτια ἐπὶ τόκῳ 2 %.

Δι' ἑτέρας ὅμως συμβάσεως ἀπὸ 7 Νοεμβρίου 1877 μεταξὺ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης, κυρωθείσης διὰ τοῦ νόμου ΧΜΘ' τῆς 21 Νοεμβρίου 1877, μετερρυθμίσθη ἡ ἀνωτέρω τῆς 19 Ἰουνίου σύμβασις, ὡς πρὸς τὴν Ἐθνικὴν ὡς ἑξῆς:

Τὸ ἐκ δραχ. 14,000,000 δάνειον ἀνεβιβάσθη εἰς 21,000,000, πληρωτέα εἰς γραμμάτια τῆς Τραπέζης ἐπὶ τόκῳ 1 % ἀπὸ 1 Νοεμβρίου ἐπὶ τῶν ληφθεισῶν ἤδη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ποσοτήτων καὶ ἐπὶ τῶν ὑπολοίπων ἀπὸ τῆς καταβολῆς· διετηρήθη ὅμως εἰς τὴν Κυβέρνησιν (ἄρθρ. 3) τὸ χορηγηθὲν διὰ τῆς ἀρχικῆς συμβάσεως δικαίωμα, νὰ λάβῃ τὰ 7,000,000 εἰς μεταλλικὰ νομίσματα ἐπὶ τόκῳ 2 %. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ὡρίσθη ἵνα τὸ ἐκ 12,500,000 διαρκὲς μεταλλικὸν ἐναποταμίευμα τῆς Τραπέζης ἐλαττῶται κατὰ ποσὸν ἴσον πρὸς τὸ χορηγούμενον τῇ Κυβερνήσει μέταλλον, ὡς ἐπίσης ἐλαττῶται κατὰ ποσὸν ἴσον καὶ τὸ κατ' ἀνώτατον ὅρον ποσὸν τῶν 66,000,000 τῶν ἐπ' ἀναγκαστικῇ κυκλοφορούντων γραμματίων (ἄρθρ. 1).

Πρὸς ἄρσιν τῆς τρίτης ταύτης ἀναγκαστικῆς ἐγένοντο δύο ἀπόπειραι, μὴ τελεσφορήσασαι ὅμως. Πρῶτον, διὰ τοῦ νόμου ΨΟΒ' τῆς 3ης Ἰανουαρίου 1879 ἐπετράπη εἰς τὴν Κυβέρνησιν νὰ συνομολογήσῃ δάνειον δρ. 60,000,000 πρὸς θεραπείαν μὲν καὶ ἄλλων ἀναγκῶν τοῦ κράτους, ἀλλὰ πρὸ πάντων πρὸς ἄρσιν τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας (ἄρθρον 12). Καὶ πράγματι διὰ τῆς ἀπὸ 2/14 Ἀπριλίου 1879 συμβάσεως, μεταξὺ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Comptoir d'Escompte καὶ τῶν κ.κ. Κορωνιοῦ καὶ Συγγροῦ, οἱ κύριοι οὗτοι ἀνέλαβον τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἐκ δρ. 60,000,000 δανείου τούτου, κρατήσαντες δι' ἑαυτοὺς ferme 40,000 μετοχὰς ἤτοι 20,000,000 καὶ ἐκδόντες εἰς δημοσίαν ἐγγραφὴν ὅλον τὸ δάνειον· ἐκαλύφθησαν ὅμως μόνον 96,000 ὁμολογίαι, διότι αἱ λοιπαὶ 24,000 δὲν ἐξετέθησαν εἰς δημοσίαν πώλησιν. Δεύτερον, διὰ τοῦ νόμου ΩΙΓ' τῆς 18 Ἀπριλίου 1880 ἐπε-

τράπη εἰς τὴν Κυβέρνησιν ἡ συνομολόγησις δανείου ἐκ φρ. 210,00,000 πρὸς ἄρσιν τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας τῶν γραμματίων τῆς Ἐθνικῆς καὶ Ἰονικῆς, ὡρίσθη δὲ καὶ ἡ χρονολογία τῆς ἄρσεως, ἡ 1 Ἰανουαρίου 1881 (ἄρθρ. 4). Κατὰ συνέπειαν τοῦ νόμου τούτου συνήφθη μεταξὺ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης ἡ ἀπὸ 8 Μαΐου 1880 σύμβασις περὶ ἄρσεως τῆς ἀναγκαστικῆς, ἥτις ὅμως ἠκυρώθη διὰ νεωτέρας συμβάσεως ἀπὸ 8 Ὀκτωβρίου 1880.

Ἡ σύμβασις αὕτη, κυρωθεῖσα διὰ τοῦ νόμου ΩΞΖ' τῆς 2 Δεκεμβρίου 1880, φέρει ὅτι ἐπὶ τοῦ ὀφειλομένου εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν ποσοῦ ἐπ' ἀναγκαστικῇ κυκλοφορίᾳ εἰς δρ. 22,542,658 ἀνερχομένου θέλει λογίζεσθαι τόκος 1 %, ὅτι ἡ Τράπεζα δανείζει ἔτι εἰς τὴν Κυβέρνησιν 25,000,000 παλαιὰς δραχμὰς εἰς μεταλλικὰ νομίσματα καὶ 21,000,000 εἰς γραμμάτια ἐπ' ἀνοικτῷ λογαριασμῷ καὶ ἐπὶ τόκῳ 1 %. Ὅτι συνεπῶς διατηρεῖται ἡ ἀπαγόρευσις τῆς ἐξαργυρώσεως τῶν γραμματίων, ἡ διὰ τῆς ἀπὸ 19 Ἰουνίου 1877 συμβάσεως συνομολογηθεῖσα, μέχρι τῆς ὁλοσχεροῦς ἀποδόσεως ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως τῶν εἰς τὴν Τράπεζαν ὀφειλομένων, ὅτι δὲ τὸ ποσὸν τὸ εἰς ἀναγκαστικὴν κυκλοφορίαν γραμματίων διὰ λογαριασμὸν τῆς Τραπέζης ὡς καὶ τῶν παρ' αὐτῇ καταθέσεων δὲν δύναται νὰ ὑπερβῇ τὸ τριπλάσιον τοῦ μεταλλικοῦ ἐναποταμιεύματος, συνυπολογιζομένων εἰς τὸ μεταλλικὸν τοῦτο ἐναποταμίευμα καὶ τῶν δανεισθέντων κατὰ τὴν νεωτέραν ταύτην σύμβασιν εἰς τὴν Κυβέρνησιν 25,000,000 εἰς μεταλλικὰ νομίσματα. Ὑπεχρεώθη πρὸς τούτοις ἡ Τράπεζα νὰ χορηγήσῃ εἰς τὴν Κυβέρνησιν κατὰ τὴν 1 Αὐγούστου 1881 ἢ καὶ βραδύτερον, κατὰ βούλησιν τῆς Κυβερνήσεως, νέον δάνειον ἐκ 10,000,000 παλαιῶν δραχμῶν εἰς μέταλλον ἐπὶ τόκῳ 1 % ἢ τὴν ἐγγύησιν αὐτῆς ἐπὶ προμηθείᾳ 1/2 %. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ, α') ἐξησφαλίσθη ὑπὲρ τῆς Τραπέζης τὸ ἀποκλειστικὸν προνόμιον τῆς ἐκδόσεως καὶ κυκλοφορίας γραμματίων καὶ ἐν ταῖς νέαις ἐπαρχίαις· β') ἡ παράτασις τοῦ προνομίου αὐτῆς ἐπὶ νέαν εἰκοσαετίαν ἀρχομένην ἀπὸ 1ης Ἰανουαρίου 1882· γ') ἀνερρυθμίσθη τὸ Καταστατικὸν τῆς Τραπέζης ὡς πρὸς τὰς περὶ ἐκτελέσεως προνομιαίας διατάξεις· δ') ὑπεχρεώθη ἡ Τράπεζα εἰς τὴν ἄνευ προμηθείας μεταβίβασιν τῶν χρημάτων τοῦ δημοσίου, καὶ εἰς τὴν σύστασιν νέων Ὑποκαταστημάτων, πρὸ πάντων δὲ εἰς τὴν ἀπόδοσιν εἰς τὴν Κυβέρνησιν ποσοστοῦ ἐπὶ τῶν κερδῶν τῶν προκυπτόντων ἐκ τῆς κυκλοφορίας αὐτῆς, καὶ ε') ἐπετράπη εἰς τὴν Τράπεζαν νὰ ἐκδίδῃ καὶ κυκλοφορῇ τραπεζικὰ γραμμάτια τῶν 10 νέων δραχμῶν, ὧν τὸ ποσὸν δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπερβῇ τὰ 12 ἑκατομμύρια.

Δι' ἄλλης ὅμως συμβάσεως, τῆς ἀπὸ 26 Ὀκτωβρίου 1880, κατηργήθη τὸ χορηγηθὲν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν προνόμιον τῆς ἐκδόσεως καὶ κυκλοφορίας γραμματίων καὶ ἐν ταῖς νέαις ἐπαρχίαις καὶ ἐκανονίσθη σαφέστερον ἡ ὑποχρέωσις αὐτῆς περὶ ἀποδόσεως ποσοστοῦ εἰς τὴν Κυβέρνησιν ἐκ τῶν κερδῶν τῶν προκυπτόντων ἐκ τῆς κυκλοφορίας τῶν γραμματίων, ὁρισθέντος ὅτι ἀπὸ τῆς 1 Ἰανουαρίου 1892 ἡ Τράπεζα ὑποχρεοῦται ν' ἀποδίδῃ εἰς τὴν Κυβέρνησιν 25 °/₀ καθ' ἑξαμηνίαν ἐκ τῶν περὶ ὧν πρόκειται κερδῶν. Τὸ δικαίωμα αὐτῆς τοῦτο ἀπέβαλεν ἡ κυβέρνησις διὰ τῆς ἀπὸ 11 Μαΐου 1892 συμβάσεως, δι' ἧς συνωμολογήθη δάνειον ἐκ φρ. 16,500,000 μετὰ τῶν Τραπεζῶν Ἐθνικῆς, Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἠπειροθεσσαλίας.

Ἡ τρίτη αὕτη ἀναγκαστικὴ ἤρθη τὴν 1 Ἰανουαρίου 1885. Ἡ Κυβέρνησις διὰ τῆς ἀπὸ 4 Νοεμβρίου 1883 συμβάσεως, κυρωθείσης διὰ τοῦ νόμου ΑΡΚΗ' τῆς 4 Ἰανουαρίου 1884 μετὰ τῶν Τραπεζῶν Ἠπειροθεσσαλίας, Κωνσταντινουπόλεως (ἀριθμούσης ταύτης ἐν τῇ περὶ αὐτὴν σχηματισθείσῃ ὁμάδι κεφαλαιούχων τὰ πιστωτικὰ Καταστήματα Comptoir d'Escompte, Société Générale, Banque Générale d'Egypte, Banque de Paris et des Pays Bas), τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος, τῆς Γενικῆς Πιστωτικῆς Τραπέζης καὶ τῆς Τραπέζης τῆς Βιομηχανικῆς Πίστεως τῆς Ἑλλάδος, συνωμολόγησε δάνειον ἐκ φρ. 170,000,000 (περιορισθὲν εἶτα εἰς 100 ἑκατομμ.), ἵνα «τὸ προϊὸν αὐτοῦ χρησιμεύσῃ ἀποκλειστικῶς εἰς ἐξόφλησιν τῶν πρὸς »τὴν Ἐθνικὴν καὶ Ἰονικὴν ὀφειλομένων δυνάμει τῶν νόμων ΧΩΑ', »ΩΞΖ' ἀπὸ 29 Ἰουνίου 1871 καὶ 8 Ὀκτωβρίου 1880 δραχμῶν πα»λαιῶν 80,542,658, ὅπως ἀρθῇ ἡ ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία τῶν »γραμματίων αὐτῶν.»

Τοῦ δανείου τούτου πραγματοποιηθέντος, ἠδυνήθη ἡ Κυβέρνησις νὰ ἐξοφλήσῃ τὰ πρὸς τὰς εἰρημένας Τραπέζας ὀφειλόμενα καὶ συνεπῶς διὰ τοῦ ἀπὸ 31 Δεκεμβρίου 1884 Β. Διατάγματος, δημοσιευθέντος εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 505 τῆς αὐτῆς ἡμέρας φύλλον τῆς «Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως», ἐθεσπίσθη ὅτι: «ἀποδοθέντων ὁλοσχερῶς εἰς τὴν Ἐθνι»κὴν καὶ τὴν Ἰονικὴν τῶν ληφθέντων δανείων, αἴρεται ἡ ἀναστολὴ »τῆς ἐξαργυρώσεως τῶν γραμματίων αὐτῶν» καὶ τοιουτοτρόπως ἀπὸ τῆς πρωΐας τῆς 1 Ἰανουαρίου 1885 ἐπανελήφθη ἡ ἐξαργύρωσις τῶν γραμματίων τῶν μνησθεισῶν Τραπεζῶν καὶ αἱ εἰς τὸ νόμιμον μεταλλικὸν νόμισμα τοῦ Κράτους πληρωμαί. Ἡ τρίτη αὕτη ἀναγκαστικὴ διήρκεσεν *7 ἔτη, 6 μῆνας καὶ 11 ἡμέρας*. Ἐπέπρωτο ὅμως νὰ μὴ διαρκέσῃ ἐπὶ πολὺ ἡ χαροποιὸς μεταβολή.

ΤΡΑΠΕΖΑΙ ΕΘΝΙΚΗ, ΙΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΗΠΕΙΡΟΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Διὰ τῆς ἀπὸ 19 Σεπτεμβρίου 1885 συμβάσεως μετὰ τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης, αὕτη ὑπεχρεώθη νὰ χορηγήσῃ εἰς τὴν Κυβέρνησιν δάνειον 24,000,000 δραχμῶν, ὧν 12 εἰς μεταλλικὰ νομίσματα καὶ 12 εἰς τραπεζικὰ αὐτῆς γραμμάτια, ἐπ' ἀνοικτῷ λογαριασμῷ καὶ ἐπὶ ἐτησίῳ τόκῳ 1 $^0/_0$ κανονιζομένῳ καθ' ἑξαμηνίαν. Διὰ τῆς ἀπὸ 20 Σεπτεμβρίου 1885 ἑτέρας συμβάσεως μετὰ τῆς Ἰονικῆς, αὕτη ὑπεχρεώθη νὰ δανείσῃ εἰς τὴν Κυβέρνησιν 4 ἑκατομ. δραχμῶν, ὧν 2 εἰς μεταλλικὰ νομίσματα καὶ 2 εἰς τραπεζικὰ αὐτῆς γραμμάτια, ἐπὶ τόκῳ ἐτησίῳ 1 $^0/_0$ κανονιζομένῳ ὡσαύτως καθ' ἑξαμηνίαν. Καὶ τέλος διὰ τῆς ἀπὸ 23 Σεπτεμβρίου 1885 συμβάσεως μετὰ τῆς Προνομιούχου Τραπέζης Ἠπειροθεσσαλίας, αὕτη ὑπεχρεώθη νὰ δανείσῃ εἰς τὴν Κυβέρνησιν 1,800,000 δραχμῶν, ὧν αἱ 800,000 εἰς μεταλλικὰ νομίσματα καὶ τὸ 1,000,000 εἰς τραπεζικὰ αὐτῆς γραμμάτια, ἐπ' ἀνοικτῷ λογαριασμῷ καὶ ἐτησίῳ τόκῳ 1 $^0/_0$, κανονιζομένῳ καθ' ἑξαμηνίαν.

Οὕτω, διὰ τῶν συμβάσεων τούτων ἡ Κυβέρνησις ἐδανείσθη ἐν ὅλῳ δρ. 29,800,000, ὧν τὰ 14,800,000 εἰς μεταλλικὰ νομίσματα καὶ τὰ 15,000,000 εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια. Τῶν δανείων τούτων ἀντάλλαγμα ἡ Κυβέρνησις παρέχει εἰς τὰς Τραπέζας, τὰς χορηγησάσας αὐτά, τὸ δικαίωμα τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας ἀνὰ τὸ Κράτος τῶν γραμματίων αὐτῶν, προὐκάλεσε δὲ τὰ ἀπὸ 20, 21 καὶ 23 Σεπτεμβρίου 1885 Β. Διατάγματα, κυρωθέντα διὰ τῶν νόμων ͵ΑΣΟΓ', ͵ΑΣΟΔ' καὶ ͵ΑΣΟΕ' τῆς 4 Νοεμβρίου 1885, δι' ὧν ἐκυρώθησαν σύναμα καὶ αἱ μνησθεῖσαι συμβάσεις, δυνάμει τῶν ὁποίων «ἀπὸ τῆς »πρωΐας τῆς 20ῆς τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου 1885 ἀναστέλλεται ἡ ἐξαρ»γύρωσις τῶν τραπεζικῶν γραμματίων τῆς Ἐθνικῆς, Ἰονικῆς καὶ Ἡ»πειροθεσσαλίας, τὰ ὁποῖα θέλουσι κυκλοφορεῖ ὑποχρεωτικῶς ὡς νόμι»μον νόμισμα ἐπὶ τῇ ὀνομαστικῇ ἀξίᾳ αὐτῶν ἐντὸς τοῦ Κράτους, ἑπο»μένως ὡς τοιαῦτα θέλουσι δίδοσθαι καὶ λαμβάνεσθαι εἰς πάσας ἀνε»ξαιρέτως τὰς παρὰ τοῦ Δημοσίου Ταμείου πραγματοποιουμένας πλη»ρωμὰς καὶ εἰσπράξεις, καθὼς ἐπίσης καὶ μεταξὺ ἰδιωτῶν, Τραπεζῶν, »Ἑταιρειῶν καὶ σωματείων πάσης φύσεως καὶ οἵῳ δήποτε τίτλῳ μὴ »λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν ἄλλης συμφωνίας προϋπαρχούσης».

Διὰ τῶν περὶ ὧν πρόκειται συμβάσεων ὡρίσθη κυρίως ὅτι ἡ ἀναβολὴ τῆς ἐξαργυρώσεως θέλει διαρκέσει μέχρι τῆς ὁλοσχεροῦς ἀποδόσεως τῶν δανεισθέντων τῇ Κυβερνήσει ποσῶν ὑφ' ἑκάστης τῶν Τραπεζῶν, αἵτινες ἐξ ἄλλου ὑπεχρεώθησαν νὰ μὴ ἔχωσιν εἰς κυκλοφορίαν τραπεζικὰ

γραμμάτια ἡ μὲν Ἐθνικὴ πλέον τῶν 84,000,000, ὧν τὰ 24 διὰ λογαριασμὸν τῆς Κυβερνήσεως καὶ τὰ 60 δι' ἴδιον λογαριασμόν, ἡ δὲ Ἰονικὴ πλέον τῶν 12,000,000, ὧν τὰ 8 δι' ἴδιον λογαριασμὸν καὶ τὰ 4 διὰ λ]σμὸν τῆς Κυβερνήσεως, καὶ ἡ τῆς Ἠπειροθεσσαλίας εἰς ποσὸν «ἀνώτερον τοῦ κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Καταστατικοῦ αὐτῆς »ἐπιτετραμμένου, κατὰ τὰς ἀναλογίας τοῦ μεταλλικοῦ αὐτῆς ἀποτα»μιεύματος, πρὸς τὸ ποσὸν τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ γραμματίων». Ἐπετράπη δὲ εἰς μὲν τὴν Ἐθνικὴν ἡ ἔκδοσις γραμματίων δεκαδράχμων ποσοῦ οὐχὶ ἀνωτέρου τῶν 12,000,000 δρ., περιλαμβανομένων ὅμως εἰς τὸ ὁλικὸν τῆς ἐκδόσεως ποσὸν τῶν 84,000,000 καὶ περιοριζομένων, μετὰ τὴν ἄρσιν τῆς ἀναγκαστικῆς, εἰς 4,000,000, εἰς δὲ τὴν Ἰονικὴν δρ. 20,000,000 περιλαμβανομένων εἰς τὸ ὁλικὸν τῆς ἐκδόσεως ποσὸν τῶν 12,000,000, περιοριζομένων μετὰ τὴν ἄρσιν εἰς 1,500,000. Πρὸς τούτοις ἐπετράπη νὰ κόπτωνται τὰ δεκάδραχμα ταῦτα γραμμάτια εἰς δύο κατὰ πλάτος μέρη, καὶ τὸ δικαίωμα τοῦτο ἐπετράπη καὶ εἰς τὴν Τράπεζαν Ἠπειροθεσσαλίας διὰ τὰ ἴδια αὐτῆς δεκάδραχμα γραμμάτια. Τελευταῖον ὡρίσθη γενικῶς καὶ διὰ τὰς 3 Τραπέζας ὅτι ἡ ἀναβολὴ τῆς ἐξαργυρώσεως τῶν γραμματίων αὐτῶν δὲν θέλει παύσει μονομερῶς διὰ μίαν ἐξ αὐτῶν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ διὰ τὰς τρεῖς Τραπέζας, αἵτινες ὑπεχρεώθησαν νὰ δημοσιεύωσι διὰ τῶν ἐφημερίδων κατὰ τὸ τέλος ἑκάστου μηνὸς τοὺς ἰσολογισμοὺς τῆς καταστάσεως αὐτῶν.

Διὰ νεωτέρας συμβάσεως μεταξὺ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Ἐθνικῆς ἀπὸ 11 Νοεμβρίου 1885, αὕτη ἐδάνεισε προσέτι εἰς τὴν Κυβέρνησιν 2 ἑκατομμ. εἰς μεταλλικὸν καὶ 10 ἑκατομ. εἰς τραπεζικὰ ἐπ' ἀναγκαστικῇ κυκλοφορίᾳ, κατὰ τοὺς ὅρους τῆς ἀπὸ 19 Σεπτεμβρίου συμβάσεως. Ἡ σύμβασις αὕτη ἐκυρώθη διὰ τοῦ νόμου ΑΤΘ' τῆς 30 Νοεμβρίου 1885.

Διὰ μεταγενεστέρας συμβάσεως ἀπὸ 10 Δεκεμβρίου 1885, μεταξὺ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν καὶ τῶν Τραπεζῶν Ἐθνικῆς, Ἰονικῆς καὶ Ἠπειροθεσσαλίας α') μετερρυθμίσθησαν αἱ τοῦ Σεπτεμβρίου συμβάσεις, ὡς πρὸς τὸ ποσὸν τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ γραμματίων ἑκάστης τῶν Τραπεζῶν, ὁρισθέντος ὅτι ἡ μὲν Ἐθνικὴ διαρκούσης τῆς ἀναγκαστικῆς δύναται νὰ κυκλοφορῇ κατ' ἀνώτατον ὅρον ποσὸν γραμματίων 82 ἑκατομμυρίων, κατὰ τοὺς ὅρους τῶν ἀπὸ 19 Σεπτεμβρίου καὶ 11 Νοεμβρίου 1885 συμβάσεων, δηλ. 60 ἑκατομμύρια δι' ἴδιον λογαριασμὸν καὶ τὰ λοιπὰ διὰ λογαριασμὸν τῆς Κυβερνήσεως, ἡ Ἰονικὴ 9 ἑκατομμυρίων, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ ποσοῦ τοῦ δανεισθέντος εἰς τὴν Κυβέρνησιν διὰ τῆς ἀπὸ 20 Νοεμβρίου συμβάσεως, δηλ. 5 μὲν ἑκα-

τομμύρια δι' ἴδιον λογαριασμὸν καὶ 4 διὰ λογαριασμὸν τῆς Κυβερνήσεως, καὶ ἡ Τράπεζα Ἠπειροθεσσαλίας Δραχ. 6,000,000, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ δανεισθέντος εἰς τὴν Κυβέρνησιν ποσοῦ διὰ τῆς ἀπὸ 23 Σεπτεμβρίου συμβάσεως, δηλ. 4,200,000 εἰς ἴδιον λ]σμὸν καὶ 1,800,000 διὰ λ]σμὸν τῆς Κυβερνήσεως. Ἐπετράπη ὅμως εἰς τὴν Ἐθνικὴν ν' αὐξήσῃ ἐν τῷ μέλλοντι τὸ ποσὸν τῶν ἐπ' ἀναγκαστικῇ κυκλοφορίᾳ γραμματίων αὐτῆς, κατὰ ποσὸν ἴσον πρὸς τὰ τυχὸν χορηγηθησόμενα εἰς τὴν Κυβέρνησιν νέα δάνεια, τὸ ποσὸν τῶν ὁποίων καθωρίσθη διὰ τοῦ νόμου ΑΤΜΒ' τῆς 21 Δεκεμβρίου 1885, τοῦ κυρώσαντος τὴν σύμβασιν, μέχρις ἀνωτάτου ὅρου δρ. 20,000,000 εἰς Τραπεζικὰ γραμμάτια καὶ δραχμῶν 5,000,000 εἰς μέταλλον. Ἀπηγορεύθη τέλος ἡ αὔξησις τοῦ ἀνωτάτου ὅρου ἐπ' ἀναγκαστικῇ κυκλοφορίᾳ γραμματίων τῆς Ἐθνικῆς καὶ Ἠπειροθεσσαλίας ἐπὶ οἱῳδήποτε λόγῳ, καὶ β') ὑπεχρεώθησαν αἱ τρεῖς Τράπεζαι νὰ χορηγήσωσιν εἰς τὴν Κυβέρνησιν μέχρι τῆς 1ης Ἰουλίου 1886 δάνειον μὴ συμπεριλαμβανόμενον εἰς τὰ ἐπ' ἀναγκαστικῇ κυκλοφορίᾳ τοιαῦτα ἐκ δρ. 18,000,000 ἐπὶ τόκῳ 2 % εἰς γραμμάτια ὑποχρεωτικῶς δεκτὰ καθ' ὅλον τὸ Κράτος ὡς νόμιμον νόμισμα τῶν δρ. 2 καὶ δρ. 1, ἡ μὲν Ἐθνικὴ δρ. 11 ἑκατομμύρια, ἡ δὲ Ἰονικὴ δρ. 3,500,000 καὶ ἡ Τράπεζα Ἠπειροθεσσαλίας δρ. 3,500,000, ὁρισθέντος ὅτι τὰ 12 ἑκατομμύρια θὰ ὦσι τῶν δρ. 2 καὶ τὰ 6,000,000 τῆς 1 δρ., τηρουμένης ὡς πρὸς τὰς Τραπέζας τῆς ἀναλογίας τῶν ποσῶν, δι' ἃ ἑκάστη ὑπεχρεώθη καὶ τὴν ἀναλογίαν ταύτην ἐκανόνισεν ὡς ἑξῆς τὸ ἀπὸ 21 Ἰανουαρίου 1887 Β. Διάταγμα.

Ἐθνικὴ	Δίδραχμα	3,666,667	Μονόδραχμα	3,666,666
Ἰονικὴ	»	1,666,667	»	1,666,666
Ἠπειροθετ.	»	1,666,667	»	1,666,666

Τὸ δάνειον τοῦτο ὡρίσθη ν' ἀποσβεσθῇ κατὰ δόσεις, ἀρχομένας ἀπὸ τοῦ 1886 καὶ ληγούσας τῷ 1905, ὅτε τελείως ἀποσβέννυται. Αἱ Τράπεζαι ὑποχρεοῦνται νὰ ἐξαφανίζωσιν, ἐπὶ παρουσίᾳ ἀντιπροσώπων τῆς Κυβερνήσεως, ποσὸν τῶν τοιούτων γραμματίων ἴσον πρὸς τὰ εἰσαγόμενα εἰς τὸ Ταμεῖον αὐτῆς χρήματα τοῦ Δημοσίου ἐκ τοῦ ἐπὶ τοῦ οἴνου φόρου, τοῦ ῥητῶς διὰ τὴν ἀπόσβεσιν τοῦ δανείου τούτου ἀφορισθέντος. Τὸ ποσὸν τῶν δρ. 10,000,000 τοῦ δανείου τούτου δὲν συμπεριελήφθη εἰς τὸν κατὰ τ' ἀνωτέρω ὁρισθέντα ἀνώτατον ὅρον τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας τῶν λοιπῶν γραμματίων. Καὶ τέλος ὡρίσθη ὅτι, τὰ γραμμάτια τῶν Τραπεζῶν θέλουσι παύσει ἔχοντα ἀναγκαστι-

κὴν κυκλοφορίαν τρεῖς μῆνας ἀπὸ τῆς ἄρσεως τῆς ἐξαργυρώσεως, ἐπερχομένης συγχρόνως καὶ διὰ τὰς τρεῖς Τραπέζας.

Διὰ νεωτέρου νόμου, τοῦ ΑΤΝΕ' τῆς 4 Ἀπριλίου 1886, ἐπετράπη εἰς τὴν Κυβέρνησιν νὰ δανεισθῇ παρὰ τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης ἔτι 25 ἑκατομμύρια εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια ἐπ' ἀναγκαστικῇ κυκλοφορίᾳ, ὥστε τὸ ὅλον ποσόν, τὸ ἐπιτραπὲν νὰ δανεισθῇ εἰς τὴν κυβέρνησιν ἐπ' ἀναγκαστικῇ κυκλοφορίᾳ μέχρι τέλους τοῦ 1886, ἀνέρχεται εἰς Δραχ. 104,800,000, ἐν αἷς περιλαμβάνονται καὶ τὰ 14 ἑκατομ. εἰς κερματικὰ γραμμάτια, ὧν 16,800,000 εἰς μέταλλον καὶ 88,000,000 εἰς χαρτονόμισμα, ἤτοι παρὰ μὲν τῆς Ἐθνικῆς Δρ. 92 ἑκατομμ., ὧν 14 εἰς μέταλλον καὶ 78 εἰς γραμμάτια, παρὰ τῆς Ἰονικῆς 7,500,000, ὧν 2 εἰς μέταλλον καὶ 5,500,000 εἰς γραμμάτια καὶ παρὰ τῆς Ἠπειροθεσσαλίας 5,300,000, ὧν 800,000 εἰς μέταλλον καὶ 4,500,000 εἰς γραμμάτια, καὶ ἑπομένως δυνάμει τῶν νόμων τούτων συνήφθησαν κατὰ περιόδους διάφοροι μετὰ τῆς Ἐθνικῆς συμβάσεις καὶ δὴ αἱ ἀπὸ 11 Νοεμβρίου 1885, 30 Δεκεμβρίου 1885, 18 Φεβρουαρίου 1886, 10 Ἀπριλίου 1886, 22 Ἰουλίου 1886, δυνάμει τῶν ὁποίων ἡ Κυβέρνησις ἔλαβε τὰ ἐπιτραπέντα αὐτῇ ποσά.

Ἔκτοτε οὐδόλως ἠλλοιώθησαν τὰ νενομισμένα ὡς πρὸς τὴν τετάρτην ταύτην ἀναγκαστικήν, ἥτις ὁλονὲν ὑφισταμένη διέπεται ὑπὸ τῶν ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐν λεπτομερείᾳ μνημονευθέντων νόμων.

Διὰ τῆς ἀπὸ 20 Μαΐου 1889 συμβάσεως τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῶν Τραπεζῶν Ἐθνικῆς, Ἰονικῆς καὶ Ἠπειροθεσσαλίας, κυρωθείσης διὰ τοῦ νόμου ΑΥΟΤ' τῆς 28 Μαΐου 1887 μετερρυθμίσθη, ὡς πρὸς τὰ κερματικὰ γραμμάτια, ἡ σύμβασις τῆς 10 Δεκεμβρίου 1885 κατὰ τὰ ἑξῆς: α') Τὸ ποσὸν τῶν κερματικῶν γραμματίων τῶν δρ. 2 καὶ τῆς δρ. 1, τὸ διὰ τῆς εἰρημένης συμβάσεως ὁρισθὲν εἰς δρ. 18,000,000 ἐμειώθη κατὰ 4,000,000· β') ἡ Ἐθνικὴ ὑπεχρεώθη νὰ χορηγήσῃ δάνειον ἴσου ποσοῦ ἤτοι δρ. 4,000,000 εἰς τὴν Κυβέρνησιν εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια ἐπ' ἀναγκαστικῇ κυκλοφορίᾳ καὶ τόκῳ 1 %, καθ' οὓς ὅρους ἐγίνοντο καὶ τὰ λοιπὰ ἐπ' ἀναγκαστικῇ κυκλοφορίᾳ δάνεια πρὸς τὴν Κυβέρνησιν· γ') ὑπεχρεώθη ἡ Τράπεζα ν' ἀποσύρῃ ἐκ τῆς κυκλοφορίας καὶ ἐξαφανίσῃ ποσὸν ἴσον, ἤτοι δρ. 4 ἑκατομμ. δηλ. 2 ἑκατομμ. τῶν δρ. 2 καὶ 2 ἑκατομμ. τῆς 1 δρ., φέρουσα τὸ ποσὸν τοῦτο εἰς χρέωσιν τοῦ ἐπ' ἀναγκαστικῇ κυκλοφορίᾳ δανείου αὐτῆς πρὸς τὴν Κυβέρνησιν· δ') ὁ τόκος ἐκ 2 %, ὁ χορηγηθεὶς καὶ εἰς τὴν Ἰονικὴν καὶ τὴν Τράπεζαν Ἠπειροθεσσαλίας διὰ τὸ εἰς κερματικὰ γραμμάτια δάνειον αὐτῶν, περιωρίσθη καὶ διὰ ταύτας εἰς 1 %· ε') κατηργήθη ἡ

περὶ βαθμιαίας ἀποσβέσεως τοῦ δανείου τῶν κερματικῶν γραμματίων συμφωνία τῆς συμβάσεως τῆς 15 Δεκεμβρίου καὶ ἐθεσπίσθη νὰ μείνῃ τὸ ἐκ δρ. 14 ἑκατομμ. περιορισθὲν δάνειον ἀμείωτον ἐκ κυκλοφορίᾳ, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἀναστολῆς τῆς ἐξαργυρώσεως τῶν γραμματίων, ἥτις δὲν δύναται νὰ παύσῃ πρὶν ἢ ἐξοφληθῇ καὶ τὸ δάνειον τῶν κερματικῶν γραμματίων· ϛ') κατὰ τ' ἄλλα ἐκηρύχθη ἔγκυρος ἡ ἀπὸ 10 Δεκεμβρίου 1885 σύμβασις.

Τοιουτοτρόπως ἐνῷ κατὰ τὴν μνησθεῖσαν τοῦ 1885 σύμβασιν τὰ κερματικὰ γραμμάτια δὲν ἀπετέλουν μέρος τῆς ἀναγκαστικῆς, διὰ τῆς νεωτέρας ταύτης συμβάσεως τοῦ 1887 συμπεριελήφθησαν καὶ ταῦτα ἐν αὐτῇ, μειωθέντα μόνον κατὰ 4,000,000.

ΜΕΡΟΣ Γ'.

ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ

Ἀφηγηθέντες ἐν προηγουμένοις μεθ' ὅλης τῆς λεπτομερείας τὰ κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν παρ' ἡμῖν τῶν τεσσάρων κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἀναγκαστικῶν κυκλοφοριῶν τῶν γραμματίων τῶν ἡμετέρων Τραπεζῶν, θὰ ἐξετάσωμεν νῦν καὶ τὰ κατὰ τὴν λειτουργίαν τῶν ἀναγκαστικῶν τούτων, κυρίως ἐν ταῖς συνεπείαις αὐτῶν ὡς πρὸς τὸ μέτρον τῆς ἐπιδράσεως, ἣν ἔσχον ἐπὶ τῆς κοινωνίας καθ' ὅλου καὶ τοῦ Κράτους.

Καὶ περὶ μὲν τῆς πρώτης ἀναγκαστικῆς (1848) οὐδὲν ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν. Ἡ ἀναγκαστικὴ αὕτη ὑπῆρξεν ἐπὶ τοσοῦτον βραχύβιος, μόνον 8 μῆνας καὶ 12 ἡμέρας διαρκέσασα, ὥστε, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν καὶ τῶν ὁμαλωτάτων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης οἰκονομικῶν συνθηκῶν τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, οὐδεμίαν ἠδύνατο καὶ οὐδεμίαν ἔσχεν ἐπὶ τοῦ Τόπου ἐπίδρασιν, παρελθοῦσα ὅλως ἀνωδύνως.

Τὸ αὐτὸ δυνάμεθα σχεδὸν νὰ εἴπωμεν καὶ περὶ τῆς δευτέρας ἀναγκαστικῆς (1869—1870), διότι καὶ ταύτης ἡ λειτουργία ὑπῆρξε βραχεῖα, ἓν ἔτος, δύο μῆνας καὶ τρεῖς μόνον ἡμέρας διαρκέσασα καὶ αἱ καθ' ὅλου οἰκονομικαὶ τοῦ Τόπου συνθῆκαι κατ' ὀλίγον καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἶχον ἀλλοιωθῆ. Ὑπῆρξε λοιπὸν καὶ ἡ δευτέρα αὕτη ἀναγκαστικὴ ἀνώδυνος εἰς τὸν Τόπον. Καὶ τῷ ὄντι, τὴν 30 Δεκεμβρίου 1868, δηλαδὴ κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἀναστολῆς τῶν εἰς μεταλλικὰ νομίσματα πληρωμῶν, τὸ ποσὸν τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ γραμματίων τῆς Ἐθνικῆς καὶ τῆς Ἰονικῆς Τραπέζης ἀνήρχετο εἰς μόνον 27,358,255 παλαιῶν δραχμῶν.

(ἀκολουθεῖ). **Σ. Π. Σκιαδᾶς.**

ΛΕΟΝΤΟΣ ΤΟΛΣΤΟΗ

ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΤΟΥ ΖΟΦΟΥ

Ή

«ΠΙΑΣΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟ ΝΥΧΙ — ΧΑΘΗΚΕ ΟΛΟ ΤΟ ΠΟΥΛΙ»

ΔΡΑΜΑ ΕΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΠΕΝΤΕ

ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΠΡΑΞΕΩΣ

Πέτρος, 'Ανύσια, 'Ακουλίνα, 'Ανιούτκα, Νικήτας, Ματρώνα, Κουμπάρα—γειτόνισσα, λαός.

ΠΡΑΞΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

Ἡ σκηνὴ παριστᾷ ὁδὸν καὶ τὴν καλύβην τοῦ Πέτρου. 'Αριστερόθεν τοῦ θεατοῦ—καλύβη εἰς δύο οἰκήματα καὶ πρόδομος μετὰ περιπτέρου ἐν τῷ μέσῳ· δεξιόθεν—πύλη καὶ μέρος τῆς αὐλῆς. Εἰς τὸ ἄκρον τῆς αὐλῆς ἡ 'Ανύσια τρίβει κάνναβιν.

'Από τῆς πρώτης πράξεως παρῆλθον ἓξ μῆνες.

ΣΚΗΝΗ Α'.

'Ανύσια μόνη.

'Ανύσια (ἀφίνει τὴν ἐργασίαν της καὶ ἀκροᾶται). Κἄτι σαματεύει πάλι, θαρρῶ πῶς ἐκατέβηκε ἀπ' τὴ θερμάστρα.

ΣΚΗΝΗ Β'.

'Ανύσια καὶ 'Ακουλίνα (εἰσέρχεται φέρουσα ἐπ' ὤμου ζυγὸν μὲ δύο ἀμφορεῖς (κουβάδες).

'Ανύσια. Φωνάζει. Πήγαινε νὰ δῇς τί θέλει. Νά, δὲν ἀκοῦς, φωνάζει.

'Ακουλίνα. Καὶ σὺ τί κάνεις ;

'Ανύσια. Πήγαινε, σοῦ λένε. ('Η'Ακουλίνα ἀπέρχεται εἰς τὴν καλύβην).

ΣΚΗΝΗ Γ'.

'Ανύσια μόνη.

'Ανύσια. Μ' ἐκαταβασάνισε. Δὲ θέλει καὶ καλὰ νὰ μαρτυρήσῃ, ποῦ τἄχει τὰ χρήματα. Τῆς προάλλαις ἤτανε στὸ παράσπητο καὶ

στοχάζομαι, πῶς ἐκεῖ μέσα τἄκρυψε. Τώρα κ' ἐγὼ δὲ ξέρω ποῦ τἄχει. Σπολλάτη, ποῦ δὲ θέλει νὰ τἀποχωριστῇ κ' εἶνε μὲς στὸ σπίτι. Φτάνει νὰ ταὕρω μοναχά. Ἐχτὲς ὅμως δὲν τἄχε ἀπάνω του. Τώρα κ' ἐγὼ δὲ ξέρω ποῦ τἄχει. Μ' ἐκαταβασάνισε!

ΣΚΗΝΗ Δ'.

Ἀνύσια καὶ Ἀκουλίνα (ἐξέρχεται καλυπτομένη διὰ μανδηλίου).

Ἀνύσια. Ποῦ πᾷς ἐσύ;

Ἀκουλίνα. Ποῦ πάω; Νά, μοὖπε νὰ πάω νὰ φωνάξω τὴ θειά μου τὴ Μάρθα. Φώναξε, λέει, τὴν ἀδερφή μου νἄρθῃ δῶ. Θ' ἀποθάνω, λέει· ἔχω ἀνάγκη νὰ τῆς πῶ, λέει, ἕνα λόγο.

Ἀνύσια (κατ' ἰδίαν). Τὴν ἀδερφή του γυρεύει, ὤ, κεφαλάκι μου! ὤ, ὤ! θαρρῶ πῶς θέλει νὰ τὰ δώκῃ σ' αὐτήνα. Τί θὰ κάμω! ὤ! (Τῇ Ἀκουλίνᾳ). Μὴν πηγαίνῃς! Ποῦ πᾷς;

Ἀκουλίνα. Γιὰ τὴ θειά μου.

Ἀνύσια. Μὴν πᾷς, σοῦ λέω, πηγαίνω 'γώ· ἐσὺ πάρε τὰ ῥοῦχα καὶ σῦρε στὸ ποτάμι, γιατὶ ὡς τὸ βράδυ δὲ θὰ προφτάσῃς.

Ἀκουλίνα. Ἐκεῖνος ἔστειλε μένα.

Ἀνύσια. Πήγαινε 'κεῖ ποῦ σὲ στέλνουνε. Σοῦ λέω, πῶς ἐγὼ ἀπατή μου θὰ πάω γιὰ τὴ Μάρθα. Τὰ ποκάμισα νὰ πάρῃς ἀπ' τὸ φράχτη.

Ἀκουλίνα. Τὰ ποκάμισα; Κύτταξε νὰ μὴ λάχῃ καὶ δὲν πᾷς; Ἐκεῖνος τὦπε.

Ἀνύσια. Σοὖπανε πῶς θὰ πάω. Ποὖνε ἡ Ἀνιούτκα;

Ἀκουλίνα. Ἡ Ἀνιούτκα; Φυλάει τὰ μοσκάρια.

Ἀνύσια. Στεῖλέ μού την ἐδῶ. Δὲν ἔχει φόβο νὰ τῆς φύγουνε. (Ἡ Ἀκουλίνα περισυλλέγει τὰ ἀσπρόρρουχα καὶ φεύγει).

ΣΚΗΝΗ Ε'.

Ἀνύσια μόνη.

Ἀνύσια. Νὰ μὴν πάω—θὰ βλαστημᾷ. Νὰ πάω πάλι—θὰ δώσῃ τὰ χρήματα τῆς ἀδερφῆς του. Θὰ πᾶνε χαμένοι οὗλοί μου οἱ κόποι. Τί νὰ κάμω—κ' ἐγὼ δὲ ξέρω. Πᾷ νὰ μοῦ φύγουνε τὰ μυαλά μου. (Ἐξακολουθεῖ ἐργαζομένη).

ΣΚΗΝΗ ΣΤ'.

Ἀνύσια καὶ Ματρώνα, (εἰσέρχεται, κρατοῦσα ῥάβδον καὶ δέμα ὡς ταξειδιῶτις).

Ματρώνα. Ὥρα σου καλή, κυρά μου.

Ἀνύσια (παρατηρεῖ περὶ αὐτήν, ἀφίνει τὴν ἐργασίαν της καὶ κροτεῖ τὰς

χεῖρας). Δὲν τὤλπιζα, κυρὰ θειά. Ὁ Θεὸς σ' ἔφερε, θαρρεῖς, 'ς αὐτὴ τὴν ὥρα.

Ματρώνα. Αἴ, τί εἶνε;

Ἀνύσια. Ἄσε καὶ πᾷ νὰ χάσω τὸ νοῦ μου, καλότυχη. Δυστυχία!

Ματρώνα. Τί, ζῇ ἀκόμη μοῦ εἶπανε.

Ἀνύσια. Μὴν ἀρωτᾷς. Οὔτε ζῇ οὔτε πεθαίνει.

Ματρώνα. Μὴν ἔδωκε τὰ χρήματα σὲ κανένανε;

Ἀνύσια. Τώρα ἔστειλε νὰ φωνάξῃ τὴν ἀδερφή του. Γιὰ τὰ χρήματα φαίνεται.

Ματρώνα. Χωρὶς ἄλλο! Μὴν τύχῃ καὶ τἄδωκε σὲ κανένα;

Ἀνύσια. Ὄχι· ἐγὼ τὸν παραφυλάγω σὰν τὴ γάτα τὸν ποντικό!

Ματρώνα. Καὶ ποῦ τἄχει;

Ἀνύσια. Δὲν τὸ λέει. Καὶ νὰ δῇς, ποῦ δὲ μπορῶ νὰ μάθω. Κάπου τὰ κρύβει ἀπὸ ἕνα μέρος 'ς ἄλλο. Καὶ δὲ μπορῶ ν' ἀποφύγω τὴν Ἀκουλίνα. Ἡ ἀνόητη, ἡ κουτή, νὰ 'δῇς ποῦ μὲ παρακαθίζει. Ὢχ, κεφαλάκι μου. Ἐβασανίστηκα ἡ κακομοῖρα.

Ματρώνα. Ἄχ, κυρά μου, ἂν τύχῃ καὶ δώσῃ τὰ χρήματα σὲ ἄλλονα καὶ τὰ χάσῃς ἀπὸ τὰ χεράκια σου, θὲ νὰ χτυπᾷς τὸ κεφάλι σου σὲ οὕλη σου τὴ ζωή· θὰ πάρῃς τὰ παπούτσια στὸ χέρι χωρὶς νὰ σοῦ δώσουνε τὸ παραμικρό. Ἐβασανίστηκες, ἐπαιδεύτηκες, ματάκια μου, στὰ χέρια τοῦ μισησμένου τοῦ γέρου σου καὶ χήρα—θὰ βγῇς νὰ ζητιανέψῃς.

Ἀνύσια. Μὴν τ' ἀρωτᾷς, κυρὰ θειά. Ἐμαράθηκε πιὰ ἡ καρδούλα μου καὶ δὲ ξέρω τί νὰ κάμω καὶ ποιόνα νὰ συμβουλευτῶ. Τοῦ τᾆπα τοῦ Νικήτα, μὰ 'κεῖνος φοβᾶται ν' ἀνακατευτῇ 'ς αὐτὴ τὴ δουλειά. Μοὖπε μονάχα χτές, πῶς τὰ χρήματα τἄχε, λέει, ἀπὸ κάτω ἀπ' τὸ πάτωμα κρυμμένα.

Ματρώνα. Αἴ, κ' ἔψαξες;

Ἀνύσια. Δὲ μπορῶ—εἶν' αὐτὸς ἐκεῖ. Ἐγὼ εἶδα· πῶς, πότε τἄχει ἀπάνω του καὶ πότε τὰ κρύβει κάπου.

Ματρώνα. Νὰ μοῦ τὸ θυμᾶσαι, μάνα μου, πῶς ἂν τ' ἀφήσῃς μιὰ φορὰ καὶ σοῦ γλυστρίσουν ἀπ' τὰ χέρια σου, ποτὲς πιὰ νὰ μὴν τὰ περιμένῃς πῶς θὰ τὰ ξαναπιάσῃς. Τί ἔκαμες; τοὖδωκες νὰ πιῇ τσάϊ;

Ἀνύσια. Ὤ, ὤ! (Θέλει ν' ἀποκριθῇ, ἀλλὰ βλέπει τὴν γειτόνισσαν καὶ σιγᾷ).

ΣΚΗΝΗ Ζ'.

Αἱ ἄνω καὶ Κουμπάρα (βαίνει πλησίον τῆς καλύβης καὶ ἀκροᾶται).

Κουμπάρα (τῇ Ἀνύσιᾳ). Κουμπάρα! Ἀνύσια! ἔ, Ἀνύσια! Μὴν εἶνε ὁ δικός σου, ποῦ φωνάζει;

Ἀνύσια. Ὅλο ἔτσι δὰ ἀγκομαχάει, θαρρεῖς πῶς φωνάζει. Ἄσκημα πολὺ εἶνε.

Κουμπάρα (πλησιάζει πρὸς τὴν Ματρώναν). Ὥρα σου καλή, κυρὰ μάνα. Ἀπὸ ποῦ μὲ τὸ καλό ;

Ματρώνα. Ἀπὸ τὸ χωριό, μάτια μου. Ἦρθα νὰ μάθω τί γίνετ' ὁ γυιός μου. Ποκάμισα τοὔφερα. Παιδί μου εἶνε, βλέπεις, τὸ πονῶ.

Κουμπάρα. Αὐτὰ ἔχουν ἡ μανάδες. (Τῇ Ἀνύσια). Ἤθελα, κουμπάρα μου, ν' ἀσπρίσω, μὰ σκέφτηκα, πῶς εἶν' ἀκόμη νωρίς. Ἀκόμη ὁ κόσμος δὲν ἄρχισε.

Ἀνύσια. Τί βία εἶνε ;

Ματρώνα. Καὶ δὲ μοῦ λὲς—τὸν ἐκοινωνήσετε ;

Ἀνύσια. Ἀμέ, ἐχτὲς ἦτανε ὁ παπᾶς ἐδῶ.

Κουμπάρα. Τὸν εἶδα κ' ἐγὼ χτές, κυρά μου. Καλὲ δὲν τοὔμεινε πνοή. Πόσο ἀχάμνηνε. Καὶ τῆς προάλλαις ἦτανε πιὰ νὰ πεθάνῃ, μάτια μου. Τοῦ εἴχαμ' ἑτοιμάσει καὶ τὰ σάβανα καὶ τὸν ἐκλάψαμε· ἐπιάσαμε πιὰ καὶ νὰ τόνε πλύνωμε.

Ἀνύσια. Ἐζωντάνεψε κ' ἐσηκώθη· τώρα γυρίζει πάλι.

Ματρώνα. Καὶ θὰ τοῦ κάμετε εὐχέλαιο ;

Ἀνύσια. Λέμε νὰ κάμωμε. Ἂν τύχῃ καὶ ζήσῃ ὡς αὔριο, λέμε νὰ φωνάξουμε τὸν παπᾶ.

Κουμπάρα. Πώ—πώ ! καλὲ τί σκοτοῦρες ποῦ θὰ τῆς ἔχεις, Ἀνύσια μου ! Καλὰ τὸ λένε, πῶς, ὁποὔχει πόνο δὲν πονεῖ—πονεῖ ποῦ τόνε βλέπει.

Ἀνύσια. Λίγο πρᾶμμα τὦχεις ;

Κουμπάρα. Κιαμὲ βέβαια, εὔκολο τὦχεις—ἕνα χρόνο τώρα ὅλο πεθαίνει. Ἔγεινε βάρος πιά.

Ματρώνα. Κι' ἀμ' ἡ χηρειὰ πάλι εἶνε πικρὴ φαρμακωμένη. Καλὰ νᾆσαι πιὰ νηά, μὰ τὴ γρηὰ ποιὸς τήνε λυπᾶται ; Γεράματα—τρεχάματα. Καλὴ ὥρα σᾶν κ' ἐμένα. Ἐγέρασα, ἐκουράστηκα, δὲ νοιώθω τὰ πόδια μου. Ποῦ νᾆν' ὁ γυιός μου τάχατες ;

Ἀνύσια. Ζευγαρίζει. Δὲν ἔρχεσαι νὰ βάλωμε τὸ σαμοβάρι νὰ πᾆς τοῦ ἀγαπημένου σου τσάϊ ;

Ματρώνα. Κ' ἔτσι εἶμαι κουρασμένη, παιδάκια μου. Ὅσο γιὰ τὸ εὐχέλαιο, ποῦ λές, πρέπει χωρὶς ἄλλο νὰ τὸ κάμετε. Ἔχουνε νὰ ποῦνε πῶς δὲν εἶνε ἀνωφέλευτο γιὰ τὴ ψυχή.

Ἀνύσια. Ναί, αὔριο κιόλας θὰ στείλουμε.

Ματρώνα. Ἀμ' βέβαια θᾆνε καλλίτερα. Κ' ἔχομε γάμους κ' ἐμεῖς, ξεύρεις, κόρη μου.

Κουμπάρα. Πῶς αὐτό; Γάμος τὴν ἄνοιξι—πάει;

Ματρώνα. Φαίνεται, κ' ἡ παροιμία δὲν τὸ λέει ψέμματα, πῶς «τοῦ φτωχοῦ γαμπροῦ ὡς κ' ἡ νύχτα 'νε μικρή». Ὁ Συμεὼν Ματθαίγεβιτς παντρεύεται καὶ πέρνει τὴ Μαρίνα.

'Ανύσια. Εἶχε δὲν εἶχε, βρῆκε κι' αὐτὴ τὴν τύχη της.

Κουμπάρα. Εἶνε χηρευάμενος, θαρρῶ, καὶ τὴν ἐπῆρε γιὰ τὰ παιδιά του!

Ματρώνα. Τέσσερα ἔχει. Ποιὰ τίμια θὰ τόνε πάρῃ; Κ' ἔτσι τὴν ἐπῆρε, ποῦ λές. Τί ἄλλο ἤθελε αὐτή; Ἤπιανε, ξέρεις, ῥακί, μὰ δὲν τὸ βρήκανε δυνατὸ καὶ τὤχυσαν....

Κουμπάρα. Εἶδες ἐσύ! Καὶ τὤπανε; Κ' ἔχει κατάστασι;

Ματρώνα. Γιὰ τὴν ὥρα καλὰ περνοῦνε.

Κουμπάρα. Καὶ βέβαια ποιὰ ἄλλη θὰ τὸν ἔπερνε μὲ τόσα παιδιά. Νὰ ὁ δικός μας ὁ Μιχάλης, ἄς ποῦμε, χωριανός, κυρά μου, μέ....

Φωνὴ χωρικοῦ. Ἔ, Μαῦρα! τί διάβολο γίνηκες: Πήγαινε φέρε τὴ γελάδα! (Ἡ κουμπάρα ἐξέρχεται).

ΣΚΗΝΗ Η'.

'Ανύσια καὶ Ματρώνα.

Ματρώνα. (Ἐνόσῳ ἀπομακρύνεται ἡ κουμπάρα, ὁμιλεῖ μεγαλοφώνως). Ἔφυγε, κυρά μου, κι' αὐτὸς ὁ μπελᾶς ἀπὸ 'πάνω μας κι' ὁ ξεκουτιάρης ὁ γέρος μου, δὲ θἄχει πιὰ νὰ λέῃ γιὰ τὸ Νικήτα. (Αἴφνης ταπεινόνει τὴν φωνήν). Ἔφυγε! (Ψιθυρίζει). Τί ἔκαμες τὸ λοιπόν, τὸν ἐπότισες τσάϊ;

'Ανύσια. Μὴ μοῦ τὸ θυμίζῃς. Καλείτερα νὰ πέθαινε μοναχός του. Δὲ βλέπεις, δὲ θέλει ν' ἀποθάνῃ· μόνο τὴν ἁμαρτία, ποῦ 'πῆρα στὴ ψυχή μου. Ὤχ, κεφαλάκι μου! Καὶ γιατί νὰ μοῦ δώσῃς ἐκεῖνες τῆς σκόνες;

Ματρώνα. Καὶ τί ἔχουν ἐκεῖνες ἡ σκόνες; Ἡ σκόνες, κόρη μου, εἶνε ὑπνωτικές, γιατί νὰ μὴ στῆς δώσω; Αὐταὶς δὲν κάνουνε κακό.

'Ανύσια. Δὲ λέω γιὰ τῆς ὑπνωτικές. Λέω γιὰ 'κεῖνες τῆς ἀσπριδερές.

Ματρώνα. Αἴ, τί; ἐκεῖνες ἡ σκόνες εἶνε γιατρικό, κυρά μου.

'Ανύσια (στενάζουσα). Ξέρω, μὰ φοβᾶμαι. Ἄχ, πόσο μ' ἐπαίδεψε.

Ματρώνα. Καὶ δὲ μοῦ λές—ξώδεψες πολλαίς;

'Ανύσια. Δύο φορὲς τοὔδωκα.

Ματρώνα. Αἴ, καὶ τὸ κατάλαβε;

Ἀνύσια. Ἐγὼ τῆς δοκίμασα μὲ τὴ γλῶσσά μου. Εἶνε πικρούτσικες. Ἐκεῖνος ὅμως τῆς ἤπιε μὲ τὸ τσάϊ καὶ μοῦ λέει: «κι' αὐτὸ τὸ τσάϊ τὸ συχάθηκα πιά», λέει. Ἐγὼ τοῦ λέω, πῶς τοῦ ἀρρώστου οὖλα πικρὰ τοῦ φαίνονται. Καὶ νὰ σοῦ πῶ, κυρὰ θειά, ἡ ψυχή μου πόνεσε.

Ματρώνα. Τέτοια πράμματα δὲν πρέπει νὰ τὰ συλλογίζεσαι, γιατὶ ὅσο τὰ συλλογίζεσαι τόσο τὸ χειρότερο.

Ἀνύσια. Κάλλια νὰ μὴ μοῦ τῆς ἔδινες. Δὲ θἄπερνα καὶ τὸ κρῖμα στὸ λαιμό μου. Σὰν τὸ θυμηθῶ, μοῦ σπαράζει τὴν καρδιά. Ἄχ, γιατί νὰ μοῦ τῆς δώσῃς;

Ματρώνα. Καλὲ τί ἔπαθες, κυρά μου! Ὁ Χριστὸς μαζύ σου! Τί, μπὰς καὶ γυρεύῃς νὰ τὰ ῥίξῃς ἀπάνω μου; Κύτταξε καλά, κοπέλλα μου, μὴ γυρέψῃς, γιὰ νὰ γλυτώσῃς ἐσύ, νὰ τὰ ῥίξῃς σὲ μένανε. Ἂν φανερωθῇ τίποτις, ἐγὼ δὲν ἀνακατεύομαι· οὔτε νὰ ξέρω οὔτε νὰ γνωρίζω θέλω—ὅρκο πέρνω, πῶς γιὰ καμμιὰ σκόνη, οὔτε ἄκουσα, οὔτε εἶδα, οὔτε ἔδωσα, καὶ οὔτε πῶς ὑπάρχουνε τέτοιας λογῆς σκόνες ξέρω. Σκέψου το, κυρά μου, μοναχή σου. Ἐμεῖς δὲν ἐλέγαμε τὴν ἄλλη φορά, πῶς τάχατες, δυστυχισμένη μου, ἀπόκαμες πιά. Ἔχεις μιὰ προγονὴ βλᾶκα κ' ἕναν ἄντρα σαπημένονε, τέλεια στραγγισμένονε. Τέτοια ζωὴ σὰν ἔχῃ, τί δὲν κάνει κανείς;

Ἀνύσια. Αὐτὸ δὲ μπορῶ νὰ τ' ἀρνηθῶ. Ἡ ζωή, ἂς ποῦμε, ποῦ τραβῶ, ὄχι αὐτὴ τὴν πρᾶξι...μὰ σοὔρχεται ἢ νὰ κρεμαστῇς ἢ νὰ τόνε πνίξῃς. Ζωὴ 'ν' αὐτή;

Ματρώνα. Τῶδες, τὸ λοιπόν; Δὲ σοῦ μένει καιρὸς νὰ χάσκῃς. Πρέπει νὰ κάμῃς ὅ,τι θὰ κάμῃς. Νὰ ψάξῃς γιὰ τὰ χρήματα καὶ νὰ τόνε ποτίσῃς τσάϊ.

Ἀνύσια. Ὤχ, φτωχό μου κεφαλάκι! Τί νὰ κάμω τώρα—κ' ἐγὼ δὲ ξέρω. Ἔχω ἕνα φόβο! Ν' ἀπέθαινε καλλίτερα μοναχός του! Δὲ θέλω καὶ νὰ τόνε πάρω στὴ ψυχή μου.

Ματρώνα (ὀργίλως). Καὶ γιατί λοιπὸν δὲ λέει, ποῦ ἔχει τὰ χρήματα. Τί τάχατες, μαζύ του θὰ τὰ πάρῃ; Νὰ μὴν τἄχῃ κανένας; Καλὸ πρᾶμμα εἶν' αὐτό; Καλὲ ἔλα, Θεέ μου, τόσα πολλὰ χρήματα, μαθὲς θὰ πᾶνε χαμένα; Δὲν εἶνε κρῖμα; Τί κάνει λοιπόν; Αὐτόνα θὰ βλέπουμε;

Ἀνύσια. Ξέρω κ' ἐγώ;...Μ' ἐπαίδεψε τὴν κακομοῖρα.

Ματρώνα. Τί θέλεις νὰ ξέρῃς. Τὸ πρᾶμα εἶνε φῶς φανερό. Ἄφησες τὴν περίστασι νὰ σοῦ φύγῃ,—θὰ μετανοῇς σ' οὔλη σου τὴ ζωή. Δίνει 'κεῖνος τὰ χρήματα τῆς ἀδερφῆς του καὶ σὺ κάθου.

Ἀνύσια. Ἄχ, κ' ἔστειλε πιὰ νὰ τῆς μηνύσῃ—πρέπει νὰ πάω.

Ματρώνα. Περίμενε κομμάτι, μὴν πᾷς τώρα, μόνο βάλε πρῶτα τὸ σαμοβάρι. Τόνε ποτίζομε τσάϊ κ' ὕστερα ψάχνομε κ' ἡ δυὸ καὶ θὰ ταὔρωμε κ' ἔννοια σου.

'Ανύσια. Ὤχ, νὰ μὴ μᾶς τύχῃ τίποτις.

Ματρώνα. Κι' ἀμὲ πῶς; Τί τόνε βλέπομε. Καλὲ ἀκοῦς ἐκεῖ, νἄχῃς 'μπρὸς στὰ μάτια σου τὰ χρήματα καὶ νὰ μὴ μπορῇς νὰ τὰ βάλῃς στὸ χέρι; Ἔλα, κάμε.

'Ανύσια. Πηγαίνω τὸ λοιπὸν ν' ἀνάψω τὸ σαμοβάρι.

Ματρώνα. Πήγαινε, ματάκια μου, κάμε τὴ δουλειά σου κατὰ πῶς πρέπει, γιὰ νὰ μὴ χτυπᾷς, ὕστερα τὸ κεφάλι σου. Ναῖσκε. (Ἡ 'Ανύσια κινεῖται νὰ φύγῃ, ἡ Ματρώνα τὴν σταματᾷ). Κάτι θέλω νὰ σοῦ πῶ· μὴν τύχῃ καὶ κάμῃς λόγο τοῦ Νικήτα γιὰ οὖλαις αὐταῖς τῆς δουλειαίς. Αὐτὸς εἶν' ἀνόητος. Ὁ θεὸς νὰ φυλάξῃ, ἂν τύχῃ καὶ μάθῃ γιὰ τὰ σκονάκια. Μπορεῖ νὰ χαλάσῃ τὸν κόσμο. Εἶνε πολὺ πονόψυχος. Κι' ὄρνιθα, ξέρεις, νὰ τοῦ πῇς νὰ σφάξῃ—δὲν τὴ σφάζει. Μὴν τοῦ πῇς τίποτις! Δυστυχία μας! Αὐτὰ ἐκεινοῦ δὲν τ' ἀρέσουνε. (Σταματᾷ ἐν φρίκῃ. Ἐπὶ τοῦ οὐδοῦ ἐμφανίζεται ὁ Πέτρος).

ΣΚΗΝΗ Θ'.

Αἱ ἄνω καὶ Πέτρος (κρατούμενος ἐκ τοῦ τοίχου, διολισθαίνει ἐπὶ τοῦ περιπτέρου καὶ κράζει δι' ἀσθενοῦς φωνῆς).

Πέτρος. Αἴ, τί ἐπάθετε σεῖς καὶ δὲν ἀκούετε Ὤχ! 'Ανύσια ποιὸς εἶν' ἐδῶ; (Πίπτει ἐπὶ θρανίου).

'Ανύσια (ἐξέρχεται ὄπισθεν τῆς γωνίας). Τί ξετρύπωσες πάλι; Ἂς ἐκαθόσουνα δὰ 'κεῖ ποῦ καθόσουνα.

Πέτρος. Ἐπῆγε αὐτὴ νὰ φωνάξῃ τὴ Μάρθα;...Δὲ μπορῶ...ὤχ, καὶ πάρε με, Θεέ μου, μιὰ ὥρ' ἀρχήτερα..

'Ανύσια. Δὲν ἀδιάζει. Τὴν ἔστειλα στὸν ποταμό. Νὰ τελειώσω τὴ δουλειά μου καὶ πάω 'γώ.

Πέτρος. Στεῖλε τὴν 'Ανιούτκα. Ποῦ εἶνε; Ὤχ, δὲ μπορῶ! ὤχ, Θεέ μου!

'Ανύσια. Ἔστειλα νὰ τήνε φωνάξω.

Πέτρος. Ὤχ! Καὶ ποῦ εἶνε;

'Ανύσια. Ποιὸς ξέρει ποῦ εἶνε, ποῦ νὰ τήνε φάῃ ὁ λύκος!

Πέτρος. Ὤχ, δὲν ἔχω ἤπατα πιά! Μοῦκαψε τὰ μέσα. Τρυπάνια, θαρρεῖς καὶ μὲ τρυποῦνε. Τί μὲ παρατήσετε σὰν ἕνα σκύλλο...οὔτ' ἕνα ποτῆρι νερὸ δὲν εἶνε κανεὶς νὰ μοῦ δώσῃ..ὤχ! Στεῖλέ μου τὴν 'Ανιούτκα.

'Ανύσια. Νά τηνε. 'Ανιούτκα, πήγαινε στὸν πατέρα σου.

ΣΚΗΝΗ Ι′.

Οἱ ἄνω καὶ Ἀνιούτκα (εἰσέρχεται). Ἡ Ἀνύσια ἀποσύρεται ὄπισθεν τῆς γωνίας.

Πέτρος. Πήγαινε, ὤχ, στῆς θειᾶς σου τῆς Μάρθας, καὶ πέ της νἄρθῃ ἐδῶ, ποῦ τήνε χρειάζομαι.

Ἀνιούτκα. Καλά, πάω.

Πέτρος. Στάσου, 'πέ της, πῶς τήνε θέλω νἄρθῃ γλήγορα. Πέ της, πῶς θ' ἀπεθάνω—ῶ—ὤχ !...

Ἀνιούτκα. Τώρα νὰ πάρω τὸ μαντῆλί μου καὶ πάω. (Ἀπέρχεται βιαίως).

ΣΚΗΝΗ ΙΑ′.

Πέτρος, Ἀνύσια καὶ Ματρώνα.

Ματρώνα (κάμνουσα νεῦμα). Ἔ, κυρά, μὴ ξεχνᾷς τὴ δουλειά σου. Πήγαινε στὴν καλύβα καὶ ψάξε παντοῦ. Ψάξε, σὰν τὸ σκυλλὶ ποῦ ψάχνει γιὰ ναὕρῃ τὸ ψύλλο. Οὖλα νὰ τὰ ψάξῃς, κ' ἐγὼ τώρα κυττάζω ἀπάνω του.

Ἀύσια (τῇ Ματρώνᾳ). Μαζύ σου πέρνει κανεὶς θάρρος. (Διευθύνεται πρὸς τὸ περίπτερον· τῷ Πέτρῳ). Θέλεις νὰ βάλω τὸ σαμοβάρι ; Ἦρθε κ' ἡ θειὰ Ματρώνα γιὰ νὰ δῇ τὸ γυό της· πίνετε μαζὺ τσάϊ.

Πέτρος. Καλά· βάλε το. (Ἡ Ἀνύσια ἀποσύρεται εἰς τὴν στοάν).

ΣΚΗΝΗ ΙΒ′.

Πέτρος καὶ Ματρώνα. (Ἡ Ματρώνα ἔρχεται πρὸς τὸ περίπτερον).

Πέτρος. Ὥρα καλή.

Ματρώνα. Ὥρα σου καλή, εὐεργέτη μας, ὥρα σου καλή, πετροχιλίδονό μου. Πάντα ἀνήμπορος εἶσαι, βλέπω. Κι' ὁ γέρος μου πόσο λυπᾶται ὁ κακόμοιρος. Πήγαινε, λέει, νὰ 'δῇς τί κάνει, καὶ πές του προσκυνήματα. (Ὑποκλίνεται).

Πέτρος. Πεθαίνω.

Ματρώνα. Ἀμ' ἔτσ' εἶνε, κὺρ Πέτρο μου, ὁ πόνος, βλέπεις, δὲν πάει στὰ βουνά. Στράγγιξες ὅλος, στράγγιξες, καλότυχε, σὲ βλέπω. Ἡ ἀρρώστια δὲ δίνει ὠμορφιὰ στὸν ἄνθρωπο, βλέπεις.

Πέτρος. Ἦρθ' ἡ ὥρα ν' ἀπεθάνω.

Ματρώνα. Αἴ, Πέτρ Ἰγνάτιτς, ἔκαμες οὖλα ὅσα προστάζει ὁ Θεός, σ' ἐμετάλαβαν, καὶ θὰ σοῦ κάμουνε κ' εὐχέλαιο, πρῶτα ὁ Θεός. Ἡ

γυναῖκά σου, δόξα νἄχῃ ὁ Θεός, εἶνε γυναῖκα φρόνιμη, καὶ θὰ σὲ θάψῃ, θὰ σὲ μνημονέψῃ καὶ θὰ σοῦ κάμῃ καὶ τὰ κόλλυβά σου. Κι' ὁ γυιός μου, ὅσο νᾆνε, θὰ πασκίσῃ γιὰ τὸ νοικοκυριό σου.

Πέτρος. Ποιὸς θὰ τὰ κάμῃ αὐτά! Ἀκατάστατη γυναῖκα, οὗλο καὶ σὲ ἀνοησίαις καταγίνεται. Ἀμ' τὰ ξέρω 'γὼ οὗλα... τὰ ξέρω... Κουτὴ γυναῖκα καὶ νηά. Ἔφαγα τὴ ζωή μου, ὡς ποῦ νὰ κάμω αὐτὸ τὸ ῥημάδι τὸ σπῆτι· ποιὸς θὰ συλλογιστῇ. Κρῖμα εἶνε νὰ σοῦ πῶ. (Λύζει).

Ματρώνα. Ἔ, καὶ τί τάχατες, ἂν εἶνε γιὰ χρήματα ἢ ἄλλο τίποτις, μπορεῖς νὰ προστάξῃς...

Πέτρος (τῇ Ἀνύσιᾳ παρὰ τῇ στοᾷ). Τί ἔκαμε—πῆγε ἡ Ἀνιούτκα;

Ματρώνα (καθ' ἑαυτήν). Δὲν τὸ ξέχασε—εἶδες τόνε;

Ἀνύσια (ἐκ τῆς στοᾶς). Ἐπῆγε ἀπὸ τότες. Ἔμπα μέσα στὴν καλύβα κ' ἐγὼ σοῦ τήνε φέρνω.

Πέτρος. Ἄφησε νὰ κάτσω ἐδωνὰ λιγάκι γιὰ τελευταία φορά. Ἐκεῖ μέσα εἶνε βαρὺ τ' ἀγέρι. Βαρειὰ εἶμαι...ὤχ, μοῦ 'κάηκε ἡ καρδιά, ἄχ, νὰ πέθαινα νὰ γλυτώσω.

Ματρώνα. Ἡ ψυχὴ μοναχή της δὲ βγαίνει ἂν δὲν τὴ βγάλῃ ὁ Θεός. Ἡ ζωὴ κι' ὁ θάνατος εἶνε στοῦ Θεοῦ τὸ χέρι, Πέτρ Ἰγνάτιτς. Δὲ μπορεῖς ποτὲς νὰ ξέρῃς πότ' ἔρχετ' ὁ χάρος. Καμμιὰ φορὰ σηκόνεσαι κιόλας. Στὸ χωριό μας, ἕνας χωριανὸς ποῦ ἤτανε πιὰ ἡ ψυχή του, ποῦ λέει ὁ λόγος, στὰ δόντια του...

Πέτρος. Ὄχι, τὸ νοιώθω 'γώ, πῶς σήμερα θ' ἀποθάνω, τὸ νοιώθω. (Προσερείδεται καὶ κλείει τοὺς ὀφθαλμούς).

ΣΚΗΝΗ ΙΓ'.

Οἱ ἄνω καὶ Ἀνύσια.

Ἀνύσια (ἐξέρχεται). Τί θὰ κάμῃς λοιπόν, θὰ πᾷς ἢ ὄχι; Βαρυέται νὰ σὲ περιμένῃ κανείς. Πέτρο, ἔ Πέτρο!

Ματρώνα (ἀποσύρεται καὶ προσκαλεῖ διὰ τοῦ δακτύλου τὴν Ἀνύσιαν). Αἴ, τί ἔκαμες;

Ἀνύσια (κατέρχεται τοῦ περιπτέρου. Τῇ Ματρώνᾳ). Δὲν ταῦρα.

Ματρώνα. Ἔψαξες παντοῦ; Καὶ στὸ πάτωμα;

Ἀνύσια. Κ' ἐκεῖ δὲν εἶνε. Μὴν τύχῃ καὶ τἄβαλε μέσα στὸ καννάβι, ποῦ τὸν εἶδα χτὲς κ' ἐχωνούντανε 'κεῖ;

Ματρώνα. Ψάξε, ψάξε, ποιὸ καλεἴτερα. Κάμε τὰ μάτια σου τέσσερα. Ἐγὼ καθὼς βλέπω—σήμερα τὸν ἔχομε καὶ τὸν ἔχομε. Ἐμελά-

νιασαν τὰ νύχια του καὶ τὸ πρόσωπό του ἔχει τῆς γῆς τὸ χρῶμα. Εἶδες ἂν ἔβρασε τὸ σαμοβάρι ;

Ἀνύσια. Ὅπου καὶ νᾆνε θὰ βράσῃ.

ΣΚΗΝΗ ΙΔ΄.

Οἱ ἄνω καὶ Νικήτας (ἔρχεται ἐκ τοῦ ἀντιθέτου μέρους καί, εἰ δυνατόν, ἔφιππος πρὸς τὸν πυλῶνα. Δὲν βλέπει τὸν Πέτρον).

Νικήτας (πρὸς τὴν μητέρα του). Καλῶς ὥρισες, μάνα, εἴσαστε καλὰ στὸ σπῆτι ;

Ματρώνα. Δόξα νἄχῃ ὁ Θεός, κουτσοπερνοῦμε, παιδί μου.

Νικήτας. Αἴ, τί κάνει τ' ἀφεντικό ;

Ματρώνα. Σιγά, νά, ἐκεῖ κάθεται. (Δεικνύει πρὸς τὸ περίπτερον).

Νικήτας. Αἴ, δὲν πᾷ νὰ κάθεται—τί μὲ κόφτει ἐμένα.

Πέτρος (ἀνοίγει τοὺς ὀφθαλμούς). Νικήτα, Αἴ, Νικήτα, ἔλα 'δῶ ! (Ὁ Νικήτας πλησιάζει. Ἡ Ἀνύσια ψιθυρίζει τῇ Ματρώνᾳ).

Πέτρος. Γιατί ἦρθες ἔτσι νωρίς ;

Νικήτας. Ἀποζευγάρισα.

Πέτρος. Τὸ κομμάτι, ποὖν' ἀπὸ πίσω ἀπ' τὸ γιοφύρι τὸ ζευγάρισες ;

Νικήτας. Ἐκεῖ 'νε μακρυά.

Πέτρος. Μακρυά ; Ἀπὸ 'δῶ εἶν' ἀκόμη μακρύτερα. Μ' ἕνα κόπο τὤκανες. (Ἡ Ἀνύσια ἀκροᾶται ἀφανής).

Ματρώνα (προσέρχεται). Ἄχ, γυιόκα μου, γιατί νὰ μὴν κυττάζῃς τὴ δουλειὰ τ' ἀφεντικοῦ σου. Ἐκεῖνος εἶν' ἀνήμπορος κ' ἔχει σ' ἐσένα τὴν ἐλπίδα του, γιὰ τοῦτο πρέπει νὰ τόνε κυττάζῃς, σὰν πατέρα σου καὶ νὰ τόνε δουλεύῃς κατὰ πῶς σ' ἐσυμβούλεψα.

Πέτρος. Τῆς....ὤχ ! τῆς πατάτες νὰ βάλῃς νὰ τῆς διαλέξουνε ... ὤχ ! ἡ γυναῖκες.

Ἀνύσια (καθ' ἑαυτήν). Ἀμ' δὲ θὰ φύγω. Πάλι ζητᾷ νὰ μᾶς βγάλῃ ἀπὸ κοντά του· πρέπει νὰ τἄχῃ ἀπάνω του τὰ χρήματα, χωρὶς ἄλλο. Κάπου θὰ θέλῃ νὰ τὰ κρύψῃ.

Πέτρος. Γιατί, ὤ—ὤχ, θἄρθῃ ὁ καιρὸς νὰ τῆς φυτέψουμε καὶ θᾆνε νοτισμέναις. Ὤχ ! δὲν ἔχω πιὰ ἤπατα. (Ἐγείρεται).

Ματρώνα (σπεύδει πρὸς τὸ περίπτερον καὶ ὑποστηρίζει τὸν Πέτρον). Νὰ σὲ πάω ἴσα με μέσα ;

Πέτρος. Πήγαινέ με. (Σταματᾷ). Νικήτα !

Νικήτας (ὀργίλως). Αἴ, τί θὲς ἀκόμη ;

Πέτρος. Δὲ θὰ σὲ ξαναϊδῶ πιά...Πεθαίνω σήμερα...Σχώρα μου, ἂν σοῦ φταιξα μὲ λόγο ἢ μὲ ἔργο...Σχώρα μου, ἂν σοῦφταιξα καμμιὰ φορά.

Νικήτας. Τί νὰ σοῦ σχωρέσω—οὖλοι εἴμαστε ἁμαρτωλοί.

Ματρώνα. Ἄχ, γυιόκα μου, 'δὲς τὰ χάλια του!

Πέτρος. Γιὰ τὸ Χριστὸ κάμε το καὶ σχώρα μου! (Κλαίει).

Νικήτας (συγκινούμενος). Ὁ Θεὸς νὰ σοῦ σχωρέσῃ, μπάρμπα Πέτρο. Ἐγὼ δὲν ἔχω βαρυγνωμιὰ μαζύ σου. Κακὸ δὲν εἶδα ἀπὸ τὰ σένα. Ἐσὺ νὰ μοῦ σχωρέσῃς, γιατὶ ἐγὼ μπορεῖ νὰ σοῦφταιξα πιὸ πολύ. (Κλαίει. Ὁ Πέτρος λύζων φεύγει. Ἡ Ματρώνα τὸν ὑποστηρίζει).

ΣΚΗΝΗ ΙΕ'.

Νικήτας καὶ Ἀνύσια

Ἀνύσια. Ἄχ, φτωχό μου κεφαλάκι! Φαίνεται, πῶς κἄτι τρέχει, κἄτι ἐσκέφτηκε. (Πλησιάζει πρὸς τὸν Νικήταν). Τί εἶπες, πῶς τὰ χρήματα τἄχε στὸ πάτωμα—δὲν εἶν' ἐκεῖ.

Νικήτας (δὲν ἀποκρίνεται· κλαίει). Ἐγὼ ἀπ' αὐτὸν ἄλλο ἀπὸ καλὸ δὲν εἶδα. Καὶ νὰ τώρα τί κάνω!

Ἀνύσια. Ἔλα, σώπα τώρα, τὰ χρήματα ποῦ εἶνε;

Νικήτας (ὀργίλως). Ξέρω κ' ἐγώ; Ψάξε μοναχή σου.

Ἀνύσια. Πολὺ πονόψυχος εἶσαι.

Νικήτας. Τόνε λυποῦμε! Ἔκλαψε τόσο! Ἔ ἔ! καϋμένος!

Ἀνύσια. Τώρα τοῦ βρέθηκε ἡ λύπη. Ἔχεις κι' ἄλλους νὰ λυπηθῇς! Σοῦβγαλε τὴ ψυχὴ ἀνάποδα καὶ τώρ' ἀκόμη ἐζητοῦσε νὰ σὲ διώξῃ ἀπὸ τὸ σπῆτι. Καλείτερα θἄκανες νὰ λυπηθῇς ἐμένα.

Νικήτας. Γιατί νὰ σὲ λυπηθῶ ἐσένα;

Ἀνύσια. Νά, γιατί θ' ἀποθάνῃ...θὰ κρύψῃ τὰ χρήματα...

Νικήτας. Ἔννοια σου καὶ δὲν τὰ κρύβει...

Ἀνύσια. Ἄχ, Νικήτα μου, ἔστειλε πιὰ νὰ φωνάξῃ τὴν ἀδερφή του. Σ' αὐτήνα θέλει νὰ τὰ δώσῃ. Δυστυχία μας! Πῶς θὰ ζήσωμε, ἂν τῆς τὰ δώσῃ. Θὰ μὲ διώξουνε ἀπὸ δῶ μέσα. Νὰ φρόντιζες κἂν ἐσύ... Εἶπες, πῶς τὸν εἶδες ἐψὲς κ' ἐτρύπωνε μὲς στὸ λινάρι...

Νικήτας. Τὸν εἶδα τότενες, ποῦ εὔγαινε ἀπὸ 'κεῖ, μὰ ποῦ τἄχωσε—ποιὸς τόνε ξέρει;

Ἀνύσια. Ὤ, φτωχό μου κεφαλάκι, πάω 'κεῖ νὰ ψάξω. (Ὁ Νικήτας φεύγει).

ΣΚΗΝΗ ΙϚ'.

Οἱ ἄνω καὶ Ματρώνα· (ἐξέρχεται τῆς καλύβης, πλησιάζει τὴν Ἀνύσιαν καὶ τὸν Νικήταν, ψιθυρίζουσα).

Ματρώνα. Μὴν πᾷς πουθενά! Τὰ χρήματα τἄχει ἀπάνω του. Ἐγὼ τὸν ἔψαξα. Μ' ἕνα γαϊτάνι κρέμονται ἀπὸ τὸ λαιμό του.

Ἀνύσια. Ὤ, κεφαλάκι μου φτωχό!

Ματρώνα. Τώρα σοῦ 'μπῆκαν οἱ ψύλλοι στ' αὐτιά. Νἄταν κι' ἄλλα! Θἄρθῃ ἡ ἀδερφή του καὶ πήγαινε γύρευέ τα!

Ἀνύσια. Νὰ δῇς ποῦ θἄρθῃ καὶ θὰ τῆς τὰ δώσῃ. Πῶς νὰ γείνῃ; ὤχ, κεφαλάκι μου!

Ματρώνα. Πῶς θὰ γείνῃ, λές; Κύτταξ' ἐδῶ: τὸ σαμοβάρι ἔβρασε· πήγαινε νὰ ζεματήσῃς τσάϊ καὶ βάλε του νὰ πιῇ ... (Χαμηλοφώνως). Χύσε του μέσα καὶ ὅση σκόνι ἔχει μέσα τὸ χαρτάκι καὶ πότισέ τονε. Σὰν πιῇ ἕνα ποτῆρι, τότενες τράβα τοῦ τα κ' ἔννοια σου—σὲ κανένα δὲ θὰ τὸ 'πῇ.

Ἀνύσια. Ὤ, φοβᾶμαι.

Ματρώνα. Ἄφησε τὰ λόγια καὶ κάνε γλήγορα, κ' ἐγὼ θὰ παραφυλάγω τὴν ἀδερφή του, ἂν τύχῃ τίποτα. Μὴν τὰ χάνῃς! Πάρε τα χρήματα καὶ φέρ' τα 'δῶ κι' ὁ Νικήτας τὰ κρύβει.

Ἀνύσια. Ὤχ, κεφαλάκι μου! Πῶς νὰ πάω κοντά του ὔ!.. ὔ!...

Ματρώνα. Κάμε ὅ,τι σοῦ λέω κι' ἄσ' τὰ λόγια! Νικήτα!

Νικήτας. Τί;

Ματρώνα. Σύ, στάσου ἐδῶ, κάτσε 'κεῖ στὸ σοφά, μὴν τύχῃ τίποτις.

Νικήτας (ἀθύμως). Αἴ, κι' αὐταὶς ἡ γυναῖκες τί κάθουνται καὶ σκαρφίζονται. Σοῦ γυρίζουν ὁλότελα τὸ κεφάλι. Πηγαίνετ' ἀπὸ μένα! Ἄς πᾷ νὰ μαζέψω τῆς πατάτες.

Ματρώνα (τὸν σταματᾷ ἐκ τῆς χειρός). Στάσου σοῦ λένε!

ΣΚΗΝΗ ΙΖ'.

Οἱ ἄνω καὶ Ἀνιούτκα. (Εἰσέρχεται).

Ἀνύσια. Ἔ, λοιπόν;

Ἀνιούτκα. Ἤτανε στὴν κόρη της, στὸ χωράφι· τώρα θἄρθῃ.

Ἀνύσια. Κι' ἄμ' ἂν ἔρθῃ—τί θὰ κάμουμε;

Ματρώνα (τῇ Ἀνύσιᾳ). Προφταίνεις, κάμε ὅ,τι σοῦ λέω.

Ἀνύσια. Κ' ἐγὼ πιὰ δὲ ξέρω—δὲ ξέρω τίποτε, τἄχω σὰ χαμένα.

'Ανιούτκα! Πήγαινε, κόρη μου, στὰ μοσχάρια, θαρρῶ πῶς ἐφύγανε. Ὤχ, δὲν ἀποτολμῶ.

Ματρώνα. Αἴ, τί θὰ κάμῃς—θὰ πᾷς; Τὸ σαμοβάρι θαρρῶ πιὰ πῶς χύνεται.

'Ανύσια. Ὤχ, φτωχό μου κεφαλάκι! ('Εξέρχεται).

ΣΚΗΝΗ ΙΗ'.

Ματρώνα καὶ Νικήτας.

Ματρώνα (πλησιάζει πρὸς τὸν υἱόν της). Ἔτσι, γιατὶ ποῦ λές, γυιόκα μου. (Κάθηται παρ' αὐτῷ ἐπὶ τοῦ θρανίου). Πρέπει, ποῦ λές, νὰ σκεφτοῦμε καὶ γιὰ τὴ δική σου τὴ δουλειά, κι' ὄχι νὰ πηγαίνουμε ἔτσι στὰ χαμένα.

Νικήτας. Γιὰ ποιὰ δουλειὰ λές;

Ματρώνα. Τὸ πῶς θὰ ζήσῃς στὸν κόσμο.

Νικήτας. Πῶς θὰ ζήσω; θὰ ζήσω, ὅπως ζῇ ὅλος ὁ κόσμος.

Ματρώνα. Ὁ γέρος, στοχάζομαι, πῶς σήμερα πεθαίνει.

Νικήτας. Κι' ἂν ἀποθάνῃ — ὁ Θεὸς σχωρέσ' τονε. Τί μὲ κόφτει ἐμένα;

Ματρώνα (ὁμιλοῦσα, προσβλέπει πάντοτε πρὸς τὸ μέρος τοῦ περιπτέρου). Ἔ, γυιόκα μου! Οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ζωντανοὺς κι' οἱ πεθαμένοι μὲ τοὺς πεθαμένους. Σ' αὐτὴ τὴν περίστασι, μάτια μου, πρέπει νἄχῃς νοῦ καὶ νοῦ. Τί θαρρεῖς, ἐγὼ γιὰ τὴ δική σου τὴ δουλειὰ ἔτρεξα παντοῦ. Ἔφαγα τὰ νύχια μου, ποῦ λέει ὁ λόγος, γιὰ νὰ πασκίζω γιὰ τὰ σένα. Κύτταξε τὸ λοιπὸν καὶ σὺ ὕστερα νὰ μὴ μὲ ξεχάσῃς.

Νικήτας. Μὰ γιατὶ δουλειὰ ἐπάσκισες;

Ματρώνα. Νά, γιὰ τὴ δουλειά σου, γιὰ τὴν εὐτυχία σου. Τὴ σήμερον ἡμέρα ἂν δὲν πασκίσῃς—τίποτε δὲ γίνεται. Τὸν Ἰβὰν Μωϋσέϊτς —τόνε ξέρεις—καὶ σ' αὐτὸν ἐπῆγα. Ἐπέρασα τῆς προάλλαις ἀπὸ κεῖ, κ' ἐτελείωσα, γιατί ποῦ λές, μιὰ δουλειά. Ἔκατσα κι' ἀνοίξαμε ὁμιλία. Πῶς τήνε κρίνεις, τοῦ λέω, Ἰβὰν Μωϋσέϊτς, αὐτὴ τὴ δουλειά; Ἂς 'ποῦμε, τοῦ λέω, ἕνας μουζῖκος χηρεμένος ξαναπατρεύτηκε, ἂς 'ποῦμε, κ' ἔχει μοναχὰ μιὰ κόρη ἀπὸ τὴν πρώτη καὶ μιὰ κόρη ἀπ' τὴ δεύτερη γυναῖκα. Κι' ἂν ἀποθάνῃ, τοῦ λέω, ὁ μουζῖκος αὐτός, μπορεῖ, τοῦ λέω, νὰ 'μπῇ στὸ σπῆτι αὐτηνῆς τῆς χήρας ξένος μουζῖκος; Μπορεῖ, τοῦ λέω, ὁ μουζῖκος αὐτὸς νὰ 'παντρέψῃ τῆς κόραις ἐκεινοῦ καὶ νὰ γίνῃ αὐτὸς νοικοκύρης; Γίνεται, λέει, μὰ ἐδῶ χρειάζεται, λέει, νὰ

πασκίσῃς πολύ· μὲ χρήματα, λέει, οὖλα μπορεῖ νὰ γενοῦν, χωρὶς χρήματα ὅμως, λέει, δὲν πρέπει ν' ἀνακατευτοῦνε.

Νικήτας (γελῶν). Παληὰ δουλειά. Σ' αὐτουνοὺς μόνο χρηματάκια δός τους κ' ἔννοια σου. Σ'ὅλους χρειάζονται τὰ χρήματα.

Ματρώνα. Τὸ λοιπόν, ματάκια μου, ἐγὼ τοῦ τὰ 'φανέρωσα οὖλα. Πρῶτα κι' ἀρχῆς, λέει, ὁ γυιός σου πρέπει νὰ γραφτῇ 'ς ἐκεῖνο τὸ χωριό· γι' αὐτὸ χρειάζονται χρήματα—πρέπει νὰ μπουκώσῃς τοὺς δημογέροντες. Ἐκεῖνοι, ποῦ θὰ πῇ, θὰ ὑπογράψουνε. Οὖλα, λέει, πρέπει νὰ γενοῦνε μὲ σκέψι καὶ μὲ φρόνησι. Κύτταξ' ἐδῶ, (ἐξάγει ἐκ τοῦ μανδηλίου χάρτην), νά, μοὔγραψε κ' ἕνα χαρτί, διάβασέ το, σὺ νοιώθεις. (Ὁ Νικήτας ἀναγινώσκει, ἡ Ματρώνα ἀκροᾶται).

Νικήτας. Τὸ χαρτί, βέβαια, εἶνε ἀπόφασι, ποῦ θὰ πῇ. Ἐδῶ δὲ θέλει θεολογία.

Ματρώνα. Ἄκουσε τὸ λοιπόν, τί εἶπε ὁ Ἰβὰν Μωϋσέϊτς. Κύτταξε, λέει, θειά, τὸ προτιμότερο εἶνε νὰ βάλετε στὸ χέρι τὰ λεπτά. Ἂν ἐκείνη δὲ βάλῃ στὸ χέρι τὰ λεπτά, λέει, δὲ θὰ τὴν ἀφήσουνε νὰ πάρῃ κοντά της τὸ γαμπρό. Τὰ λεπτά, λέει, εἶνε τὸ κυριώτερο οὔλης τῆς δουλειᾶς. Ἄνοιξε τὰ μάτια σου τὸ λοιπόν. Ἔφτασε, γυιέ μου, ἡ ὥρα.

Νικήτας. Τί μὲ μέλει ἐμένανε. Τὰ λεπτὰ εἶνε δικά της, κι' ἂς φροντίσῃ ἀπατήτης.

Ματρώνα (εἰρωνικῶς). Τί ὄμορφα ποῦ τὰ κρίνεις! Ἡ γυναῖκα αὐτὰ τὰ πράμματα δὲ μπορεῖ νὰ τὰ καταλάβῃ. Κι' ἂν τὰ πάρῃ αὐτὴ τὰ χρήματα, ποῦ νοιώθει νὰ τὰ μεταχειριστῇ;—τῆς ξέρεις τῆς γυναῖκες. Ἄλλο εἶσαι σύ. Σύ, ποῦ λέει ὁ λόγος, μπορεῖς καὶ νὰ τὰ κρύψῃς κι' ὅ,τι ἄλλο νὰ τὰ κάμῃς. Ὅλο πιὸ πολὺ μυαλὸ ἔχεις ἐσύ, ἂν τύχῃ τίποτις.

Νικήτας. Αἴ μωρε μυαλό, ποῦ τὸ ἔχετε σεῖς ἡ γυναῖκες· ντὶπ παλαβό!

Ματρώνα. Γιατί 'νε παλαβό! Βάλε σὺ στὸ χέρι τὰ λεπτὰ καὶ τὴ γυναῖκα θὰ τὴν ἔχῃς τοῦ χεριοῦ σου. Ἀνίσως καμμιὰ φορὰ θελήσῃ νὰ ξεστομίσῃ τίποτις καὶ δὲ ξέρω τί, θὰ μπορῇς νὰ τῆς κόψῃς τὸ βῆχα.

Νικήτας. Βρὲ δὲ μ' ἀφίνετε, λέω 'γώ! Φεύγω.

ΣΚΗΝΗ ΙΘ'.

Νικήτας, Ματρώνα καὶ Ἀνύσια. (Προσπεύδει ὠχρὰ ἐκ τῆς γωνίας τῆς καλύβης πρὸς τὴν Ματρώναν).

Ἀνύσια. Ἀπάνω του τἄχε! Νά τα! (Δεικνύει ὑπὸ τὴν ποδιάν της).

Ματρώνα. Ἔ, δός τα τοῦ Νικήτα νὰ τὰ κρύψῃ. Νικήτα, πάρε τα καὶ κρύψε τα πουθενά.

Νικήτας. Καλά, δός μου τα.

Ἀνύσια. Ὤ—ὤχ, κεφαλάκι μου! Ἀμ τὰ κρύβω δὰ κ' ἐγὼ μοναχή μου. (Διευθύνεται πρὸς τὸν πυλῶνα).

Ματρώνα (συλλαμβάνει αὐτὴν ἐκ τῆς χειρός). Ποῦ πᾷς; θὰ σὲ τσακώσουνε. Νά, ἔρχεται ἡ ἀδερφή του. Δός τα αὐτουνοῦ ποῦ ξέρει. Τί ἀνόητ' εἶσαι σύ!

Ἀνύσια (ἵσταται ταλαντευομένη). Ὤ, κεφαλάκι μου!

Νικήτας. Ἔλα τὸ λοιπόν, δός τα νὰ τὰ χώσω πουθενά.

Ἀνύσια. Ποῦ θὰ τὰ χώσῃς;

Νικήτας. Τί μπὰς καὶ φοβᾶται; (Γελᾷ).

ΣΚΗΝΗ Κ'.

Οἱ ἄνω καὶ Ἀκουλίνα. (Εἰσέρχεται κομίζουσα τὰ ἀσπρόρρουχα).

Ἀνύσια. Ὤχ, κεφαλάκι μου φτωχό. (Δίδει τὰ χρήματα). Νικήτα, τὰ μάτια σου τέσσερα!

Νικήτας. Τί, φοβᾶσαι τάχατες; Ἔννοιά σου καὶ θὰ τὰ κρύψω 'γώ, ποῦ οὔτ' ὁ ἴδιος δὲ θὰ τὰ βρίσκω. (Φεύγει).

ΣΚΗΝΗ ΚΑ'.

Ματρώνα, Ἀνύσια καὶ Ἀκουλίνα.

Ἀνύσια (ἵσταται περίτρομος). Ἄχ, πῶς εἶνε;...

Ματρώνα. Αἴ, τί, ἀπέθανε;

Ἀνύσια. Ναί, θαρρῶ, πῶς 'πέθανε, γιατί σὰν τοῦ τἄπερνα, δὲ μὲ κατάλαβε.

Ματρώνα. Πήγαινε μέσα, νά, ἔρχεται ἡ Ἀκουλίνα.

Ἀνύσια. Δὲ μοῦ λές, ἐγὼ ἔκαμα τὴν ἁμαρτία κ' ἐκεῖνος μὲ τὰ χρήματα...

Ματρώνα. Ἔλα τώρα, πήγαινε μέσα, νά, ἔρχετ' ἡ Μάρθα.

Ἀνύσια. Τὸν ἐμπιστεύτηκα...Κάτι θὰ γενῇ... (Ἀπέρχεται).

ΣΚΗΝΗ ΚΒ'.

Μάρθα, Ἀκουλίνα καὶ Ματρώνα.

Μάρθα (εἰσέρχεται ἐκ τοῦ ἑνὸς μέρους ἡ Ἀκουλίνα ἀντιθέτως Τῇ Ἀκου-

λίνα). Θὰ 'ρχόμουνα προτήτερα, μὰ πῆγα στῆς κόρης μου. Αἴ, τί κάνει ὁ γέρος; Τί νἀποθάνῃ θέλει;

Ἀκουλίνα (ἐξάγει τὰ ἀσπρόρρουχα). Ποιὸς τόνε ξέρει. Ἐγὼ ἤμουνα στὸ ποτάμι.

Μάρθα (δεικνύουσα τὴν Ματρώναν). Ποιά 'ν' αὐτὴ πάλι;

Ματρώνα. Εἶμαι ἡ μάνα τοῦ Νικήτα, ἀπὸ τὸ Ζούγεβο, παιδί μου: Καλῶς ὥρισες. Ἀπόκαμε, ἀπόκαμε ὁ κακομοίρης ὁ ἀδερφός σου. Ἐβγῆκε ὄξω μοναχός του. Στεῖλέ μου, λέει τὴν ἀδερφοῦλά μου, γιατί, λέει...Ἀ! τί, μὴν ἐξεψύχησε;

ΣΚΗΝΗ ΚΓ'.

Αἱ ἄνω καὶ Ἀνύσια. (Προσπεύδει ἐκ τῆς καλύβης μετὰ κραυγῶν, περιπτύσσεται στῦλόν τινα καὶ ἄρχεται οἰμώζουσα).

Ἀνύσια. Ὠ-ὠ-ὢχ καὶ ποῦ μ' ἀφίνεις; Ὠ-ὠ-ὢχ, καὶ ποῦ μὲ παρατᾷς τὴν ἄμοιρη τὴ χήρα! Ὠ-ὢχ κ' ἐκλεῖσαν τὰ ματάκια σου! Καὶ πῶς θὰ τὸ ταγιαντήσω ἡ δύστυχη!...

ΣΚΗΝΗ ΚΔ'.

Αἱ ἄνω καὶ Κουμπάρα.

(Ἡ Κουμπάρα καὶ ἡ Ματρώνα ὑποστηρίζουσι τὴν Ἀνύσιαν. Ἡ Ἀκουλίνα καὶ ἡ Μάρθα εἰσέρχονται εἰς τὴν καλύβην. Προσέρχεται λαός).

Φωνὴ ἐκ τοῦ ὄχλου. Ἂς ἔρθουν ἡ γρηαὶς νὰ συγυρίσουνε.

Ματρώνα (ἀνεγείρει τὰς χειρίδας της). Ἔχει ζεστὸ νερό; Θαρρῶ πῶς τὸ σαμοβάρι δὲν τ' ἄδειασαν ἀκόμα. Ἂς καταπιαστῶ κ' ἐγώ!

Αὐλαία.

(Μετάφρασις ἐκ τοῦ Ρωσσικοῦ)

Ἀγαθοκλῆς Γ. Κωνσταντινίδης.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΣ

Ἡ ἰδέα τῆς ἁμίλλης ἦτο δι' αὐτὸν περιωρισμένη. Ὅτε ἦτο μικρός, τοῦ ἔφθανε νὰ γνωρίζῃ τὸ μάθημά του καλλίτερα ἀπὸ τὸν φίλον του Κωνσταντῖνον καὶ ἦτο εὐτυχὴς καὶ ἀδιάφορος διὰ τὰ πρωτεῖα ὅλων τῶν ἄλλων.

Τοῦ ἔφθανε νὰ εἶναι καλλίτερα ἐνδυμένος ἀπὸ τὸν φίλον του Κωνσταντῖνον καὶ νὰ κατορθώσῃ νὰ φέρῃ εἰς τὰ κεράσινα τοῦ φίλου του χείλη θαυμασμοῦ ἐπιφώνημα.

Εἰς τὰς ἑσπερίδας, ἐδείκνυε τόσον πνεῦμα, ὅσον ἔφθανε διὰ νὰ σκιάσῃ τοῦ Κωνσταντίνου τὰς εὐφυολογίας καὶ βραδύτερον εἰς τὴν κοινωνίαν, ἢ καλλίτερα εἰς τὴν βιωτικὴν πάλην, ἓν καὶ μόνον ἐπεζήτει, νὰ ἵσταται μίαν κἂν βαθμίδα ὑπεράνω τοῦ φίλου του.

Ἡ κοινὴ γνώμη περιωρίζετο εἰς τὴν γνώμην τοῦ Κωνσταντίνου.

Φαντασθῆτε ἂν ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο πνεῦμα στάσιμον, τί καταστροφὴ διὰ τὸν Πάτροκλον ! ! Ἀλλ' ὄχι, ἦτο νέος τῆς προόδου, καὶ ὁ Πάτροκλος προώδευε πολὺ καὶ χωρὶς νὰ τὸ ἐννοῇ (ἢ νὰ θέλῃ τοὐλάχιστον νὰ τὸ ὁμολογήσῃ) ἐξετίμα τόσον τὸν Κωνσταντῖνον, ὥστε τὸν ἐλάμβανεν ὡς ὑπογραμμόν του, ὡς πλάσμα εὑρισκόμενον πολὺ ὑψηλὰ καὶ τὸ ὁποῖον ἐπεθύμει νὰ ὑπερβῇ.

Ὁ Πάτροκλος δὲν εἶναι ὁ μόνος. Ὅλοι ἔχομεν τὸν παράλληλόν μας, τὸν ὁποῖον δι' ὀπτικῆς ἀπάτης νομίζομεν ὅτι ὑπερέβημεν, ἐνῷ ἐκεῖνος εἶναι καρφωμένος πλησίον μας καὶ ἀπέχει τόσῳ ἀφ' ἡμῶν, ὅσῳ ἀπεῖχε κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς γνωριμίας μας ἢ κάλλιτερα τῆς σταδιοδρομίας μας.

* * *

Τί ἔχει ἆρά γε ἀπό τινος ὁ Πάτροκλος καὶ εἶναι μελαγχολικός, οὐδὲ διώκει τὰ σύννεφα τῆς μελαγχολίας του ἡ παρουσία τῆς νεκρᾶς του συζύγου καὶ τοῦ νεογεννήτου υἱοῦ του ;

Τί ἔχει ; μήπως ὁ Κωνσταντῖνος τὸν ὑπερέβη . . . . μήπως καμμία ἐμπορικὴ ἐπιχείρησις ἢ ὑπουργικὴ εὔνοια τὸν ὕψωσεν ; Ὄχι, ὁ Κωνσταντῖνος ἔμεινε καὶ θὰ μείνῃ ὁ παράλληλός του.

Τὴν ῥυτίδα ἐκείνην, τὴν βαθεῖαν ὡς αὔλακα, τὴν ὑπέσκαψεν ἡ τύψις τῆς συνειδήσεως.

Κατὰ βάθος ἠγάπα τὸν παιδικόν του φίλον καὶ ἤθελε τὴν εὐτυχίαν του. Ἡ δίψα τῆς ὑπεροχῆς δὲν ἦτο δίψα αἵματος . . . . ἦτο ἴσως δίψα, ἀλλὰ διὰ τὴν ὁποίαν ἐκοπίαζεν ὁ ἴδιος καὶ ἐμόχθει, χωρίς ποτε νὰ ὀνειρευθῇ νὰ σταματήσῃ τὸ προοδευτικὸν τοῦ φίλου του βῆμα· ἕτοιμος πάντοτε νὰ ὑπερασπισθῇ τὰ συμφέροντα τοῦ φίλου του ὁλοψύχως.

Τώρα ὅμως τὸν ἔβλαψε τὸν φίλον του . . . . ναί, τὸν ἔβλαψε.

*
* *

Ὅταν ἐνυμφεύθη τὴν σύζυγόν του, ἡ ἀδελφή της περιήρχετο τὰ λουτρὰ τῆς Εὐρώπης διὰ νὰ ἐπανεύρῃ τὴν ὑγείαν της.

Ἡ σύζυγός του ἦτο ὡραία, ἀγαθή, νοήμων οἰκοδέσποινα καὶ ψυχὴ ἀφωσιωμένη, ὅπως ὅλαι αἱ σύζυγοι, πρὶν ἡ ἀδιαφορία ἢ ἡ ἀπιστία τοῦ συζύγου της νὰ τὰς δηλητηριάσῃ.

Τὴν ἠγάπησε παραφόρως καὶ τὴν ἠγάπα καὶ θὰ τὴν ἠγάπα πάντοτε. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ὅμως τῆς ἀδελφῆς της τὴν εὕρισκε μᾶλλον ἀξιαγάπητον.

Ἡ ἀδελφή της ἦτο πνεῦμα ὑπέροχον, καρδία μεγάλη. Ἐξήσκει εἶδος ἀσυναισθήτου δεσποτισμοῦ εἰς τοὺς περὶ αὐτήν, καὶ ἐνῷ ποτὲ δὲν διέταττε, τὴν ὑπήκουον ὅλοι εὐπειθεῖς εἰς τὰ νεύματά της.

Ἄ! μὲ τοιαύτην σύζυγον ἐπιβλητικήν, ἡ ὁποία ἂν ἠγάπα θὰ ἠγάπα μὲ ἀξιοπρέπειαν (κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Πατρόκλου) ὁ Πάτροκλος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἶναι εὐτυχής. Εἶχεν ὁ ἄνθρωπος καὶ τὰς μικράς του ἐλλείψεις, μέχρι τῶν ὁποίων δὲν ἔφθανεν ἡ διορατικότης τῆς συζύγου του. Ἐνίοτε εὑρίσκων ὅλα τακτικὰ καὶ γαλήνια, ἐξέφραζε καμμίαν ἄλογον ἀπαίτησιν καὶ ἡ γυναικούλα του ἦτο πρόθυμος νὰ τὸν ὑπακούσῃ, χωρὶς ἀντιλογίαν καὶ χωρὶς συζήτησιν.

Ὑποφέρει τόσα ὁ ἀνὴρ ἐντὸς τοῦ οἴκου, ὥστε θεωρεῖ τὸν οἶκον βασίλειόν του καὶ τοὺς ἐντὸς αὐτοῦ ὑπηκόους του. Ἄ, ὁ μᾶλλον ἀνεπτυγμένος τὸν θεωρεῖ τοιουτοτρόπως.

Ἡ Ἀγγελικὴ ἦτο ἡ λατρευμένη του σύζυγος· διπλασίως λατρευμένη, διότι μὲ τὴν σεβαστὴν προῖκά της ηὔξησε τὰ κεφάλαιά του, ἀλλ' ἡ Ἀγλαΐα ἦτο τὸ στόλισμα τῶν αἰθουσῶν του. Ἡ μελίρρυτος εὐγλωττία της προσείλκυεν, ἐδέσμευε καὶ ἐκυριάρχει. Ὁ Πάτροκλος τὴν ᾐσθάνετο ἀνωτέραν του, ἀλλὰ δὲν ἦτο ἡ σύζυγός του καὶ δὲν ᾐσθάνετο ταπείνωσιν, ἀναγνωρίζων τὴν ὑπεροχήν της. Ἦτο μάλιστα εὐτυχὴς (ἐκο-

λακεύετο ἡ ὑπερηφάνεια τοῦ ἀνθρώπου), ὅταν ἤκουεν ἀπείρους πανηγυρικοὺς διὰ τὴν 'Αγλαΐαν.

*
* *

Μίαν ἡμέραν ὁ Κωνσταντῖνος μετέβη εἰς τὸ γραφεῖόν του.

Ὁ Πάτροκλος τὸν ὑπεδέχθη μὲ μειδίαμα βεβιασμένον καὶ ἦτο ἀνήσυχος· εἶχε τὴν φυσιογνωμίαν ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἐπῆρε πολὺ πικρὸν ἰατρικόν.

'Εμάντευε τί ἤρχετο νὰ τοῦ εἴπῃ ὁ παιδικός του φίλος.

Τὸν ἔβλεπεν ἀπό τινος ῥεμβώδη πλησίον τῆς γυναικαδέλφης του. Τὰ θέλγητρά της τὸν ἐμάγευσαν.

'Αληθινά, ποῖος ἦτο ἄξιος ἐκτὸς αὐτοῦ νὰ τὴν ἐννοήσῃ καὶ νὰ τὴν καταστήσῃ εὐτυχῆ ! !

'Αλλ' ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο ὁ ἀντίζηλός του. Μὲ μίαν τοιαύτην σύζυγον, ἡ ὑπεροχή του ἦτο βεβαία.

Νὰ χάσῃ τῶν αἰθουσῶν του τὸ ἀγλάϊσμα δὲν ἦτο ἡ θυσία πολὺ μεγάλη, ἀλλὰ νὰ τὸ ἁρπάσῃ ὁ Κωνσταντῖνος καὶ νὰ στολίσῃ τὴν νεόδμητον φωλεάν του ! ! !

Νὰ λάβῃ ἀδελφὴν τῆς συζύγου του δηλ. νέαν τῆς αὐτῆς οἰκογενείας καὶ τῆς αὐτῆς περιουσίας καὶ μάλιστα πολὺ ἀνωτέραν . . . ἄ, ὄχι . . .

'Απὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης τὸ μέτωπόν του ηὐλακώθη ἀπὸ τὴν βαθεῖαν ἐκείνην ῥυτίδα, διότι ἔλαβεν ἀπόφασιν, τὴν ὁποίαν ἡ φύσει ἀγαθὴ καρδία του ἀπεκήρυττε καὶ ἡ συνείδησίς του κατεδίκαζε.

Ὁ Κωνσταντῖνος δειλὸς ὅπως ὅλοι οἱ ἐρωτευμένοι, ἔκαμε τὴν αἴτησίν του· διότι ἀποθανόντος τοῦ πατρὸς τῶν νέων πρό τινος, κηδεμὼν ἦτο ὁ Πάτροκλος.

Ὁ Πάτροκλος τὸν ἤκουσε μὲ προσοχήν, χωρὶς νὰ τὸν διακόψῃ· ἐμελέτα ὅσα μετ' ὀλίγον θὰ ἔλεγε . . .

Κατόπιν ἠγέρθη, ἔρριψεν ἓν βλέμμα ἐπὶ τῆς θύρας καὶ ἓν ἄλλο ἐπὶ τοῦ παραθύρου καὶ μὲ χείλη ὠχρὰ καὶ ὑποτρέμοντα ἐψιθύρισεν :

— Εἰς κάθε ἄλλον θὰ ἔλεγον ἓν ναὶ ἢ ἓν ὄχι ξηρόν.

'Αλλ' εἰς τὸν φίλον μου, ἀλλ' εἰς τὸν ἀδελφόν μου, ὀφείλω ἐξηγήσεις. 'Ενθυμεῖσαι τὸ ταξεῖδι ποῦ ἔκαμεν ἡ 'Αγλαΐα στὴν Εὐρώπη ;

— Ναί.

— 'Εταξείδευσε χάριν τῆς ὑγείας της.

— Τὸ γνωρίζω.

— 'Αλλὰ τὸ αἴτιον τῆς ἀσθενείας της δὲν τὸ γνωρίζεις.

— Ὄχι.

— Ἦτο ἔρως ἄπελπις.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἠγέρθη πολὺ ὠχρὸς καὶ μετὰ μακρὰν σκέψιν εἶπε γρήγορα, βιαζόμενος πολύ, διὰ νὰ μὴ προφθάσῃ ἡ συνειδησίς του νὰ καταδικάσῃ τὴν ἀπόφασίν του.

— Καὶ ἐθεραπεύθη ἡ ψυχή, ὅπως ἐθεραπεύθη τὸ σῶμα ;

Ὁ Πάτροκλος ᾐσθάνθη τὸ μέτωπόν του βρεχόμενον ἀπὸ ψυχρὸν ἱδρῶτα.

— Τὸ σῶμα ἐθεραπεύθη· ἀλλ' ὁ ἔρως ἐκεῖνος ζῇ ἀκόμη ἀθάνατος μέσα εἰς τὰ θνητά της στήθη. Θὰ μείνῃ ἐλευθέρα . . .

Ὁ Κωνσταντῖνος ἀνεχώρησε χωρὶς νὰ ἀποχαιρετίσῃ τὸν φίλον του καὶ δύο μεγάλα δάκρυα ἐκυλίσθησαν ἐπὶ τῶν παρειῶν του.

Ὁ Πάτροκλος μὲ τὴν ἀνεξάλειπτον ἐκείνην ῥυτίδα ἐρρίφθη ἐπὶ τῆς ἕδρας του βέβαιος ὅτι διέπραξε κακὴν πρᾶξιν.

* * *

Ἡ Ἀγλαΐα ἔμεινεν ἐλευθέρα. Ἐκυκλοφόρησεν ἴσως πολὺ τὸ βέβηλον τοῦ Πατρόκλου ψεῦδος.

Ὁ Κωνσταντῖνος ὅμως ἔγεινε δυστυχής.

Μετὰ παρέλευσιν πολλῶν ἐτῶν ἐνυμφεύθη ἓν πλάσμα χωρὶς καρδίαν καὶ χωρὶς συνείδησιν· τὸν κατέστρεψεν ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς καὶ δὲν εἶναι πλέον παλαιὸς ὁ Κωνσταντῖνος, τὸν ὁποῖον ὁ Πάτροκλος ὠνειροπόλει νὰ ὑπερβῇ ἔστω καὶ κατὰ ἓν βῆμα.

Τὸ κοριτσάκι του τὸ ὠνόμασεν Ἀγλαΐαν.

Ἔμεινε ζωντανὴ εἰς τὴν καρδίαν του ἡ ἀνάμνησις τῆς ὑπερόχου γυναικὸς καὶ τοῦ ἀθανάτου ἔρωτος, τὸν ὁποῖον ἐφιλοξένει εἰς τὰ θνητά της στήθη.

Ὁ Πάτροκλος προσπαθεῖ τώρα φέρων πάντοτε τὴν ἀνεξάλειπτον τοῦ μετώπου ῥυτίδα, νὰ παρηγορῇ τὸν δυστυχῆ φίλον του καὶ νὰ περιποιῆται τὴν Ἀγλαΐαν διπλασίως, ἀναγνωρίζων πόσον ἠδίκησεν ἀμφοτέρους.

Ἐνίοτε ὅμως παρηγορεῖται μὲ τὴν ἰδέαν «ὅτι δὲν ἦταν τυχερό τους».

(Μήπως τὴν τύχην τὴν ἀνεκάλυψε καμμία συνείδησις βαρεῖα ἢ ψυχὴ ἁμαρτωλή ;)

Ἀλεξάνδρα Παππαδοπούλου.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει.

ΕΝΘΥΜΗΣΙ ΚΑΙ ΛΗΣΜΟΝΙΑ

1

Κατάμαυρος εἶν ὁ οὐρανός
Καὶ ὁ βορριᾶς μουγκρίζει
Μέσα στὰ δένδρα φοβερός·
Τὸ μούγκρισμα ἡ λαγκαδιὰ
Φρικτὰ ἀντιβουΐζει
Μὲς τὴν ἀπέραντη ἐρημιά.

2

Συχνὰ τὰ πλάτια τ' οὐρανοῦ
Ἀπὸ τὴ λάμψη σκιοῦνται
Καὶ τὴ φωτιὰ τοῦ κεραυνοῦ
Καὶ σὰν θεόρατα θεριὰ
Τὰ σύγνεφα χτυπιοῦνται
Κατάμαυρα 'στὴν καταχνιά.

3

Ἀνεμοδέρνουνται κλαδιὰ
Καὶ δένδρα ἀνάμεσό τους
Ἀπὸ τὴ λύσσα τοῦ βορριᾶ
Καὶ τὰ χοράκια κοπαδιαὶς
Μὲ τ' ἄγριο κρώξιμό τους
Πετοῦν σταὶς μαύραις λαγκαδιαὶς.

4

Μὲ τὰ βελάσματα γυρνοῦν
Σταὶς στάναις τὰ κοπάδια
Ἀφ' τὴ βροχὴ νὰ φυλαχθοῦν
Καὶ κυματίζουν 'σὰ νερὰ
Τὰ πράσινα λιβάδια
Ἀπὸ χορτάρια τρυφερά.

5

Κάθε πουλάκι στὴ φωλιὰ
Ἀπελπισμένο τρέχει
Χωρὶς πνοὴ χωρὶς λαλιά·
Βροντᾷ κι' ἀστράφτει ὁ οὐρανός,
Φυσᾷ ὁ βορριᾶς καὶ βρέχει·
Ἄχ, ὁ βορριᾶς ὁ φοβερός!

6

Βρέχει, κ' ἐγὼ 'ς τὴν ἐκκλησιά,
Μέσα 'ς τὸ ἐρημοκκλήσι
Ἔρμος ζητῶ παρηγοριά,
Στὸ ἴδιο 'κόνισμα ἐμπρὸς
Ποῦ εἴχαμε φιλήσει
Στέκω γιὰ σὲ γονατιστός.

7

Τὸ βλέμμα μου ζερβιὰ δεξιὰ
Σ' ἀναζητᾷ σιμά μου,
Καὶ τρέμ' ἡ μαύρη μου καρδιά.
Θαρρῶ πῶς εἶναι ἡ στιγμὴ
Ποῦ ὡρκόνεσο ἐμπροστά μου
Καὶ μ' ἀποπνίγουν οἱ λυγμοί!

8

Ὅλα τὰ 'πῆρε ἡ λησμονιὰ
Ἀφ' τὸ συλλογισμό σου,
Ὅλα, καὶ ὅρκους καὶ φιλιά,
Κι' οὐδὲ σὰν φάντασμα ἀπερνῶ
Μίαν ὥρα ἀφ' τ' ὄνειρό σου!...
Πῶς εἰς τὸν κόσμο ἀκόμη ζῶ!

9

Ἄχ! εἶναι πόνος φοβερὸς
Ποῦ δὲν θὰ μοῦ τὸν σβύσῃ
Ἀπὸ τὸ νοῦ μου ὁ καιρός,
Νὰ κλαίω γιὰ μιὰ τέτοια ψυχὴ
Ποῦ μ' ἔχει λησμονήσει...
Καὶ μ' ἄλλον εἰς τὸν κόσμο ζῇ!

Ζάκυνθος 1894

Διονύσιος Ἠλιακόπουλος.

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΔΥΤΙΚΩΝ
ΕΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΩ [1]

ΕΠΙ ΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

(1685—1800).

Ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, πολλοὶ τῶν δυτικῶν δὲν ἦσαν φανατικοί, ἀλλ' ἀνεξίθρησκοι, ἐπίσης δὲ ὀλίγιστοι εἰσήκουον καὶ ἐν Πελοποννήσῳ ὡς ἐν ἄλλαις ἐνετικαῖς κτήσεσιν ἐν Ἀνατολῇ τὸν δυτικὸν κλῆρον, τὸν ἐπιθυμοῦντα, ὡς εἰκός, τὴν καταστροφὴν τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τὴν διάδοσιν τοῦ καθολικισμοῦ. Ἀλλ' ὁ ἔπαινος τῆς ἀνεξιθρησκείας ὀφείλεται πρὸ πάντων εἰς τὴν ἐνετικὴν κυβέρνησιν, ἥτις, ὡς γνωστόν, ἐκ τῶν Φράγκων κυριαρχῶν ἦτο ἡ συχνοτέρας ἔχουσα διαφωνίας πρὸς τὸν τῆς Ρώμης ἀρχιερέα καὶ τούτου ἕνεκα ἡ μᾶλλον ἀνεξίθρησκος Πολιτεία.

Ἡ ἀνεξιθρησκεία δέον νὰ εἶνε μία τῶν ἀρετῶν πάσης κυβερνήσεως καὶ μιμήσεως ἄξιον εἶνε τὸ ἐνετικὸν πολύτιμον ἀξίωμα, εἴμεθα πρῶτον Ἐνετοὶ καὶ ἔπειτα Χριστιανοὶ (Semo Veneziani e poi Cristiani). Πιστοὶ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο οἱ Ἐνετοὶ ἐρρωμένως ἀνθίσταντο εἰς τὰς ἀδίκους τῶν ἀρχιερέων τῆς Ρώμης ἀπαιτήσεις καὶ ὅλαις δυνάμεσι προσεπάθουν νὰ παρακωλύωσι τὰς αὐθαιρεσίας τοῦ λατινικοῦ κλήρου καὶ νὰ περιορίζωσι τὸν φανατισμόν. Οὐχ ἧττον ἂν ἐφέροντο αὐστηρῶς πρὸς τὰς βιαιοπραγίας τῶν δυτικῶν ἱερέων, ἐκ καθήκοντος ἐπώπτευον καὶ τὴν διαγωγὴν τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου.

Ἡ Ἐνετία, ὡς εἴπομεν, ἐρρωμένως ἀνθίστατο κατὰ τῶν παπικῶν ἀξιώσεων. Αὕτη ἀξιεπαίνως ἀπέδειξεν ὅτι ἡ ἀξιοπρέπεια τῆς πατρίδος κεῖται ὑπεράνω τῶν ἀπαιτήσεων τῆς ἐκκλησίας [2]. Τούτου ἕνεκα ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ρώμης πολλάκις ἀφώρισε τοὺς Ἐνετούς. Ἀλλ' οἱ Ἐνετοὶ τοὺς παπικοὺς ἀφορισμοὺς δὲν ἐφοβοῦντο, οὐδ' ἐταράχθησαν διὰ τὰς φοβερὰς ποινὰς τῆς ἀπαγορεύσεως (interdictum) τοῦ Κλήμεντος Ε' καὶ Παύλου Ε' [3]. Κατὰ τοῦ τελευταίου τούτου Πάπα παραδειγματικὸν θάρρος ἔδειξεν ὁ Ἐνετὸς μοναχὸς Παῦλος Σάρπης, ἔξοχος λόγιος

[1] Συνέχεια· ἴδε φυλλάδιον 8ον.

[2] Πρβλ. G. Cappelletti : Storia della Chiesa di Venezia.

[3] Ὅρα, G. Cappelletti : Storia della Repubblica di Venezia τόμ. Γ'.

καὶ ἐπιστήμων καὶ σπάνιος πατριώτης [1]. Ὁ Βροῦνος, ὁ Καμπανέλλας καὶ ὁ Σάρπης δὲν ἐπλανῶντο εἰς θεωρίας, ἀλλὰ δραστηρίως ἀνθίσταντο ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τῆς ἰδίας αὐτῶν Πατρίδος. Ὁ Ἐνετὸς Σάρπης ἐμάχετο κατὰ τοῦ Πάπα οὐχὶ ὡς φιλόσοφος ἀναμορφωτής, ἀλλὰ ὡς δεινὸς πρακτικὸς πολιτικός. Δὲν ἐφοβεῖτο τὴν μεγάλην τοῦ Πάπα ἰσχύν, ἀλλ' ἐφρόντιζε διὰ τὴν Ἐνετίαν, τὴν πατρίδα του, ὡς ἀπέδειξε διὰ τῆς περιλαλήτου Ἱστορίας τῆς τριδεντινῆς Συνόδου, ἔργου σοβαροῦ, διὸ καὶ βαρέως φέροντες τὴν φιλοπατρίαν τοῦ μοναχοῦ οἱ Ἰησουῖται ἐπειράθησαν νὰ τὸν δολοφονήσωσι· λέγεται μάλιστα ὅτι μετὰ τὸν τραυματισμόν του εἶπεν ὅτι αἱ πληγαί του ἐγένοντο Stilo Romanae Curiae. Εἶνε λοιπὸν ἀληθῶς εὐτύχημα ὅτι κατὰ τοὺς πονηροὺς ἐκείνους χρόνους, αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι ὑπήγοντο ὑπὸ τὴν Ἐνετικὴν ἐξουσίαν, καθότι πᾶσα ἄλλη λατινικὴ κυριαρχία θὰ εἰργάζετο δραστηρίως ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τοῦ καθολικισμοῦ ἐν Ἀνατολῇ καὶ ὁ δυτικὸς κλῆρος θὰ ἀφίετο ἐλεύθερος εἰς τὰς ἐνεργείας του. Ἐπὶ τῶν Ἐνετῶν, ὡς ἀνωτέρω εἴδομεν, οἱ Ὀρθόδοξοι προσείλκυον εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας των πλείστους δυτικούς. Καὶ ἐν αὐτῇ τῇ εὐάνδρῳ Κρήτῃ, ἐγερθείσης μεγάλης ἐπαναστάσεως κατὰ τῶν Ἐνετῶν περὶ τὰ μέσα τῆς δεκάτης τετάρτης ἑκατονταετηρίδος, οἱ πλεῖστοι καὶ ἐπισημότεροι τῶν λατίνων ἀποίκων ἕνεκα τῆς μακρᾶς συμβιώσεως μετὰ τῶν ὀρθοδόξων, ἀποβαλόντες πᾶσαν ἀγάπην πρὸς τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν πατρίδα Ἐνετίαν καὶ πρωταίτιοι γενόμενοι τοῦ τολμηροῦ κινήματος, κατὰ πρῶτον ἀπεκήρυξαν ἐπισήμως τὸ δυτικὸν δόγμα καὶ ἠσπάσθησαν τὴν ὀρθοδοξίαν, ἵνα ἀρεστότεροι καταστῶσι πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς Κρῆτας [2]. Τῷ 1418 ὁ Ἐνετὸς Δόγης παραπονεῖται πρὸς τὴν ἐν Κρήτῃ ἀρχήν, ὅτι ἠλαττοῦτο ὁ ἀριθμὸς τῶν δυτικῶν, καθότι οἱ λατῖνοι ἠσπάζοντο τὸ δόγμα τῶν ὀρθοδόξων [3]. Ἀλλ' ὡς παρατηρεῖ ὁ Ρωμανὸς ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ μελέτῃ περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι Φραγκοκρατίας, ἡ μεγάλη ἐλάττωσις τῶν λατί-

[1] Πρβλ. Historia particolare delle cose passate tra l'sommo pontefice Paolo V e la Serenissima Repubblica di Venezia agli anni 1605, 1606, 1627. Ἡ ἔκδοσις αὕτη ἡ φέρουσα τὸ ἔμβλημα ζήτω ὁ ἅγιος Μάρκος δὲν εἶνε ἡ πρώτη, καθότι ἡ πρώτη ἐγένετο τὸ 1624 καὶ φέρει τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως Παύλου Σάρπη—Ὅρα: F. Griselini: Memorie aneddote spettanti alla vita ed agli studi del sommo filosofo e giureconsulto F. Paolo servita. Losana ἔκδ. Β' 1670—Προσέτι πρβλ. τὴν ἀξιόλογον βιογραφίαν τοῦ Σάρπη γραφεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ A. Bianchi Giovini ἰταλιστί.

[2] G. Cappelletti, Storia della Repubblica di Venezia, Δ' σελ. 370.

[3] Coronelli: Creta Sacra Β' σελ. 173.

νων ἐν πάσαις ἐν γένει ταῖς ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Ἐνετῶν χώραις τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἡ ἐν αὐταῖς ἐπαισθητὴ τῶν ὀρθοδόξων αὔξησις ὕποπτος ἀποβᾶσα καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν ψυχρότερον τὰ τοιαῦτα κρίνουσαν ἐνετικὴν πολιτείαν, προεκάλεσαν ἐν ἔτει 1425 ψήφισμα τῆς ἐνετικῆς συγκλήτου, ὅπερ, ἐκδοθὲν πρὸς ἀναστολὴν τῶν προόδων τῶν ὀρθοδόξων ὑπηκόων, ἀπέβη καὶ τοῦτο μάταιον.

Ἡ Ἐνετία οὐ μόνον ἦλθεν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸ Ἰησουϊτικὸν τάγμα, ἀλλὰ ἐνίοτε τὸ ἐξηυτέλισε καὶ τέλος ἀπηγόρευσε τοῖς ὑπηκόοις αὐτῆς νὰ φοιτῶσιν εἰς Ἰησουϊτικὰ σχολεῖα [1]. Οἱ Ἐνετοὶ χάριν τοῦ μεγαλείου τῆς πατρίδος των τὰ πάντα παρέβλεπον. Ἦσαν ἄριστοι χριστιανοί, ἀλλ' ἤθελον ἡ θρησκεία νὰ μὴ ἀντιστρατεύηται εἰς τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω. Ὑπῆρχεν ἐν Ἐνετίᾳ κατὰ τῶν αἱρέσεων εἶδος ἱεροδικαστηρίου, ὅπερ ὅμως δὲν ἐνήργει ὅλως ἐλευθέρως, διότι, διαρκούσης τῆς συνεδριάσεως, παρευρίσκοντο ἐπόπται τῆς κυβερνήσεως φέροντες τὸν τίτλον Savi all' eresia, ἵνα μὴ οἱ κληρικοὶ καταχρῶνται τῆς δικαιοδοσίας των. Τὸ ἔργον τῶν ἱεροδικαστῶν περιωρίζετο διὰ νόμων καὶ εἰς τούτων ἦτο νὰ μὴ ἔχωσιν οὐδεμίαν ἐπὶ τῶν ὀρθοδόξων δικαιοδοσίαν. Ἦτο δικαστήριον ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι μᾶλλον ἢ δυνάμενον νὰ φέρῃ σοβαρὰ ἀποτελέσματα [2].

*
* *

Μία σχετικὴ παρένθεσις.

Ἐν ἐγγράφῳ τοῦ 1699 εἴδομεν ὅτι εἷς δυτικὸς ἱερεὺς ἐν Πάτραις ἐκήρυξεν ὅτι ἀδίκως κατὰ τὴν μεγάλην ἑβδομάδα προσέβαλλον οἱ χριστιανοὶ τοὺς Ἑβραίους καὶ ὅτι δὲν πρέπει νὰ παραδεχώμεθα ἄνευ ἀποδείξεων ὅτι οἱ Ἑβραῖοι μεταχειρίζονται χριστιανικὸν αἷμα εἰς τὰς θρησκευτικὰς τελετάς των. Ἐν ἑτέρῳ ἐγγράφῳ εἴδομεν ὅτι ἐν Πάτραις τὸ Σάββατον τοῦ Λαζάρου τοῦ 1699 ἐχάθη παιδίον χριστιανικῆς οἰκογενείας καὶ ἔπειτα εὑρέθη «πρὸς χαρὰν τῶν Ἑβραίων» [3]. Ἐκ τούτου συμπεραίνομεν ὅτι κατὰ τὸ 1699 θὰ συνέβη ἐν Πάτραις ταραχὴ ἕνεκα τῆς διαδεδομένης ἰδέας τῆς δῆθεν παρὰ τῶν Ἑβραίων τελουμένης αν-

[1] Πρβλ. Monumenti Veneti intorno i padri Gesuiti 1762—Cappelletti: Storia della Chiesa di Venezia τόμος Α'.

[2] Πρβλ. Paolo Sarpi: Discorso dell'origine, forma, leggi ed uso dell' uffi-cio dell'inquisizione in Venezia—Cappelletti: Storia della Repubblica di Venezia τομ. Γ' σελ. 55, 61. τομ. Α' σελ. 17—τοῦ ἰδίου Storia della Chiesa di Venezia.

[3] Ἀρχειοφυλακεῖον Ἰθάκης.

θρωποθυσίας. Τὸ τοιοῦτο ἔτι μᾶλλον ἐπιβεβαιοῦται ἐκ τοῦ ἑξῆς ἀποσπάσματος ἐπιστολῆς πρὸς τὸ διοικητήριον Ζακύνθου . . . «Ἄνευ τῆς »πειθοῦς τοῦ ἐφημερίου τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου (Πατρῶν) καὶ τῶν ἡμετέρων »ἐνεργειῶν τὸ ἐφετεινὸν Πάσχα δὲν θὰ ἦτο εὐχάριστον. Ἀπὸ τῆς ἐκκλη»σίας ἀνεγνώσθησαν καὶ παλαιαὶ παπικαὶ διατάξεις καὶ νέαι» [1]. . . Διὸ ἕνεκα τῆς χρονολογίας ὑποθέτομεν πρόκειται περὶ τοῦ ἀνωτέρω συμβάντος. Ἴσως ἡ ἀνεύρεσις νέων ἐγγράφων διαφωτίσῃ ἡμᾶς περὶ τούτου. Τὸ ἔγγραφον, ὡς εἴδομεν, ἀναφέρει παπικὰς διατάξεις, αἵτινες βεβαίως ἀφεώρων εἰς τοὺς Ἑβραίους. Οἱ Ἑβραῖοι ἐν τῇ παπικῇ πρωτευούσῃ ἔχαιρον ἀρκετὰ προνόμια. Οἱ πάπαι, εἰ καὶ ἀφ' ἑνὸς μὲν ἤθελον νὰ τιμωρῆται διὰ προστίμου σολδίων τεσσαράκοντα «Judeus vel Judea, qui ausus vel ausa fuerit in die dominica publice in festivitatibus beatae Mariae Virginis laborare, quam penam senator auferre teneatur, et hoc bandiri faciat et accusator habeat medietatem pene predicte», ἀφ' ἑτέρου καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πρωτευούσῃ αὐτῶν παρεῖχον αὐτοῖς προστασίαν, ὡς ἱστορεῖ ὁ Ἕκτωρ Natali [2].

Ὡς γνωστόν, ἐν Πάτραις ὑπῆρχον ἀρκετοὶ Ἑβραῖοι, ἔμποροι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, οἵτινες εἶχον καὶ συναγωγάς. Καὶ εἰς Ναύπλιον ἐπίσης ὑπῆρχον Ἑβραῖοι, καὶ διέμενον περιωρισμένοι εἰς τὸ Γέττο.

Ὁ κ. Ζαβιτσιάνος δημοσιεύει (Ἀκτὶς φωτὸς κτλ. σελ. 73, 76, 84), παπικὰ θεσπίσματα ὑπὲρ τῶν Ἑβραίων, ἐξ ὧν φαίνεται ὅτι οἱ Πάπαι δὲν παραδέχονται τὰς ἀποδιδομένας εἰς τοὺς Ἑβραίους ἀνθρωποθυσίας.

Ἐν Ἑνετίᾳ οἱ Ἑβραῖοι ὑπέστησαν τὰς καταδιώξεις, ἀλλ' ἡ πολιτεία ἐφρόντιζε περὶ τῆς διατηρήσεως τῆς τάξεως, διὸ τὸ 1475 ὁ δόγης Πέτρος Μοτσενῖγος, ἐπισήμως ἐκήρυττεν ὅτι . . . «Ἡμεῖς ἔχομεν τὴν »βεβαιότητα ὅτι ἡ φήμη αὕτη περὶ παιδὸς φονευθέντος εἶνε ἔντεχνος ἐπι»νόησις· πρὸς τίνα δὲ σκοπόν, ἄλλοις δίδοται ἀναζητῆσαι καὶ ἐξηγῆ»σαι. Ἡμεῖς πάντοτε ἠθελήσαμεν, ὅπως οἱ Ἰουδαῖοι ἀσφαλῶς καὶ ἀνε»νοχλήτως κατοικῶσιν εἰς τὰς κτήσεις ἡμῶν καὶ ἐξασφαλίζωνται ἀπὸ »οἱασδήποτε βίας, ὡς οἱ λοιποὶ ἡμέτεροι ὑπήκοοι. Καὶ ἐὰν ὑπάρχῃ »τις ἄλλως σκεπτόμενος ἢ πιστεύων, ἂς ἀναλογισθῇ ἡμᾶς καὶ τὴν ἀγα»νάκτησιν ἡμῶν . . . Ἐν τούτοις σᾶς συνιστῶμεν νὰ προνοήσητε ἀπει»λοῦντες αὐστηροτάτας ποινὰς καὶ νὰ λάβητε ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ »ὅλα τὰ μέτρα, ὅπως οἱ Ἰουδαῖοι δύνανται νὰ διαβιῶσιν ἀσφαλεῖς καὶ

[1] Φάκελλος ἐπιστολῶν παρὰ τῷ ἀρχειοφυλακείῳ Ζακύνθου.

[2] Il Ghetto di Roma — Roma 1887.

»ἥσυχοι καταδιώκοντες τοὺς ἀπειθεῖς καὶ ἐμποδίζοντες ὅπως οἱ ἀγύρ»ται ἢ ἄλλοι ὑποκινῶσι τὸν λαὸν εἰς τοιαύτας λίαν δυσαρέστους προσβολάς» . . . Τῷ 1705 ἡ συνετὴ Ἐνετικὴ πολιτεία κατεδίωξε τοὺς ἐκθέσαντας τὴν εἰκόνα, ἐν ᾗ ἀπεικονίζοντο Ἑβραῖοί τινες φονεύοντες παῖδα καὶ μετ᾽ ἐπιγραφῶν ἱκανῶν νὰ διεγείρωσι τὸν λαὸν κατὰ τῶν Ἑβραίων [1].

Ὡς φαίνεται, ἐν Πάτραις προέλαβον τὰς δυσαρέστους σκηνὰς διὰ λόγων καὶ δημοσιεύσεων διατάξεων παλαιῶν τοῦ Πάπα ἰδίως οἱ δυτικοὶ ἱερεῖς.

*
* *

Τῷ 1676 ἐγεννήθη ἐν Σεβαστείᾳ ὁ Μεχιτάρ, ὅστις ἐσκέφθη νὰ ἑνώσῃ τοὺς συμπολίτας του Ἀρμενίους μετὰ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ περιηγήθη τὴν Συρίαν, τὴν Κύπρον, τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς ἀπόστολος τῶν ἰδεῶν του. Τὸ τάγμα του συνίστατο ἐξ ἀρχῆς ἐκ μιᾶς δεκάδος. Μὴ δυνάμενος κατ᾽ ἀρχὰς νὰ εὕρῃ πολλοὺς ὀπαδοὺς δὲν ἀπεθαρρύνθη, ἐπιθυμῶν δὲ νὰ ἐργασθῇ ἐν χριστιανικῇ χώρᾳ, ἐξελέξατο τὴν Πελοπόννησον. Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ οἱ ἐχθροί του πανταχοῦ μετήρχοντο μέσα πρὸς ὄλεθρόν του, ἠναγκάσθη νὰ ἐξαποστείλῃ μόνον μέρος τῶν ὀπαδῶν του, ἐκεῖνος δὲ μετὰ τριῶν ἄλλων, προσποιούμενος τὸν ἔμπορον, μετέβη εἰς Σμύρνην, ἔπειτα εἰς Ζάκυνθον καὶ τέλος εἰς Πελοπόννησον. Ἡ Ἐνετία παρέσχεν αὐτῷ ἄσυλον καὶ τῷ παρεχώρησεν οἰκόπεδα εἰς Μεθώνην πρὸς ἵδρυσιν τῆς μονῆς του μετὰ ναοῦ. Τῷ 1708 ἐνώπιον τῶν ἀρχῶν πανηγυρικῶς κατετέθη ὁ θεμέλιος λίθος. Ὁ Ἄγγελος Ἔμος, ὁ Σεβαστιανὸς Μοτσενῖγος καὶ ἄλλοι εὐπατρίδαι Ἐνετοὶ συνέδραμον χρηματικῶς τὸν Μεχιτὰρ πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ σκοποῦ του.

Καθυπέβαλεν εἰς τὸν Πάπαν τὸ σχέδιον τῆς νέας μοναστικῆς οἰκογενείας, ἧς ἡ βάσις ἦτο τὸ τάγμα τοῦ ἁγίου Βενεδίκτου, μὲ τὸ ἔνδυμα ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ τάγματος τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου τοῦ Ἐρημίτου, ἐννοεῖται δὲ μετὰ ἰδιαιτέρων προσθηκῶν καὶ διατάξεων. Ὁ Ποντίφιξ Κλήμης ΙΑ᾽ ἐπεκύρωσε τὸ νέον τάγμα, ὅπερ ὀνομάζεται εἰσέτι τῶν Μεχιταριστῶν καὶ ὅπερ κατόπιν ἔλαβε τὴν ἄδειαν ν᾽ ἀποστείλῃ ἱεραποστόλους εἰς τὴν Ἀνατολὴν χάριν τῶν Ἀρμενίων [2]. Ὁ πόλεμος

[1] Γ. Α. Ζαβιτσιάνου : Ὁ Καταδιωγμὸς τῶν Ἑβραίων ἐν τῇ ἱστορίᾳ, Κερκύρᾳ 1891, σελ. 86, 106.

[2] Sacra Gongregatio ex hactenus adductis censuit et declaravit Monachos Armenos Congregationis sancti Antonii abbatis sub regula sancti Benedicti,

ὅμως ἐματαίωσε τὰ σχέδια τοῦ ἡγουμένου Μεχιτάρ, καθότι περιελθούσης τῆς Πελοποννήσου εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Τούρκων, ἠναγκάσθη νὰ μεταβῇ τῷ 1715 εἰς Ἐνετίαν, ὅπου μετὰ δύο ἔτη παρεχώρησεν αὐτῷ ἡ Κυβέρνησις τὴν νῆσον τοῦ Ἁγίου Λαζάρου πρὸς κατοικίαν του καὶ ἵδρυσιν τῆς μονῆς του. Οἱ ἐχθροί του ἐπολλαπλασιάζοντο, ἀλλ' ἐκεῖνος ἐξηκολούθει ἐργαζόμενος ὑπὲρ τῶν ἰδεῶν του, ἵδρυσε τυπογραφεῖον ἀρμενικὸν καὶ ἐδημοσίευσεν ὠφέλιμα βιβλία. Ἀπεβίωσε τῷ 1749, οἱ ὀπαδοί του δὲ καὶ τὸ τάγμα του ἐπιζῶσι καὶ κατέχουσιν ὄνομα εὔφημον, καθότι ἐργάζονται πρὸς διάδοσιν τῆς παιδείας παρὰ τοῖς ὁμοεθνέσιν αὐτῶν [1].

*
* *

Ἀνοίγομεν μίαν ἄλλην παρένθεσιν, ἀρυόμενοι τὰ ἐν αὐτῇ ἐξ ἀνεκδότων ἐγγράφων, καὶ σχέσιν ἔχουσαν μὲ τὰς παρούσας σημειώσεις.

Τῷ 1696 παρεπεδήμει ὡς ἐπιθεωρητὴς ἐν Πελοποννήσῳ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σκοπίας Δανιὴλ Durante. Ἐκ Πελοποννήσου μετέβη εἰς Σμύρνην, ἔνθα ἀφίκετο τῇ 22 Δεκεμβρίου. Ὑπεδέχθησαν αὐτὸν οἱ πρόξενοι καὶ οἱ ἔμποροι. Περὶ τῆς καταστάσεως τῶν δυτικῶν ἐν Σμύρνῃ ὁ ἀρχιεπίσκοπος γράφει ὅτι, καίτοι ἔζων ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν, οἱ αὐτόθι δυτικοὶ ἀπήλαυον μεγάλης θρησκευτικῆς ἐλευθερίας. Ἡ συνοικία των εἶχε μῆκος ἑνὸς περίπου μιλλίου. Ὑπῆρχον δὲ αὐτόθι τρεῖς καθολικαὶ ἐκκλησίαι, ὧν ἡ μία τῶν Ἰησουϊτῶν.

Χάριν τῶν καταγινομένων εἰς τὰς ἱστορικὰς μελέτας, καλὸν κρίνομεν νὰ παραθέσωμεν τὸ σχετικὸν τῆς ἐπιστολῆς ἐν πρωτοτύπῳ, ὡς σῴζεται ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς δυτικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου « . . . Qui poi (ἐν Σμύρνῃ) arrivai li 22 decembre e sono alloggiato nell' ospicio de'padri con 100 delle mie piastre. Il giorno seguente alla festa del SS. Natale cominciai le mie visite et in quelle sono stato civilissimo trattato da'Consoli non solo cattolici ma etiandio eretici, e da'mercanti greci e cattolici. Questa città benchè turca si vive però nella contrada nostra, quale

Venetiis residentes, non esse repertos culpabiles in iis, quae contra illos ad eamdem sacram Congregationem huc usque delata sunt. Decravit etiam licere d. Mechitar Petro abbati et superiori ejusdem Congregationis, ejusque pro tempore successoribus, suos religiosos in Orientales regiones, juxta quartum eorum votum, transmittere κτλ. Decr. Sac. Congreg. Gen. de Propagand. fide. 26 sept. 1718.

[1] G. Cappelletti : Storia della Republica di Venezia Τόμος ΙΑ' σελ. 215—222. Venezia 1854.

è lunga d'un miglio, con gran libertà. Vi sono tre chiese una sono de'regolari; uno de'reformati, et è la più miserabile, una de'padri Gesuiti, e l' altra de'Cappucini in quella de'Gesuiti, Il primo dell'anno partii felicemente con il'concorso di tutti i Cattolici e di molti eretici» . . . Ὁ ἀποστολικὸς οὗτος ἐπιθεωρητὴς εἶχε μέγαν ζῆλον ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τοῦ δόγματός του, ἀλλὰ τὸ ἀνατολικὸν ἔδαφος ἦτο διὰ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἀγονώτατον.

*
* *

Τῷ 1695 οἱ Ἐνετοὶ ἀπώλεσαν τὴν Χίον. Φοβηθέντες καὶ οἱ δυτικοὶ κάτοικοι τῆς νήσου ταύτης τοὺς νέους κατακτητάς, ἀνεχώρησαν ὅ τε μητροπολίτης Λουδοβῖκος Βαλσαρίνης καὶ ὑπὲρ τὰς ἑξήκοντα οἰκογένειαι μετὰ τῶν Ἐνετῶν μετοικήσαντες εἰς Πελοπόννησον[1]. Κατὰ τὰ σῳζόμενα εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς δυτικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου ἔγγραφα, τῷ 1699 ἡ Χιακὴ αὕτη παροικία εἶχεν ἤδη ἐκλέξει ἕνα ἐφημέριον (Parroco) καὶ δύο ἱερεῖς. Αἱ μεταναστεύσασαι οἰκογένειαι ἦσαν αἱ ἑξῆς: Στεφάνου Ἰουστινιάνη[2], Φραγκίσκου Σοφιέτη, Δόκτορος Κυριακοῦ Καστέλη, Νικολάου Καστέλη, Λαυρεντίου Γιουδίκη, Πέτρου Reggio, Ἀντωνίου Σελίνου, Ἀλεξάνδρου Ἰουστινιάνη, Ἀντωνίου Καστέλη, Μιχαὴλ Μαρκοπούλη, Κυριακοῦ Μάρκη, Ἀσκανίου δὲ Μάρκη, Σταματίου Σοφιέτη, Γεωργίου Reggio, Στεφάνου δὲ Μάρκη, Ξαβερίου Ἰουστινιάνη.

Τοῦ ἐγγράφου τούτου ὑπάρχει ἀντίγραφον γενόμενον ἐν Μεθώνῃ τῇ 3 Δεκεμβρίου 1700 καὶ ὑποβληθὲν πρὸς τὸν γενικὸν Προβλεπτὴν τῆς Πελοποννήσου Γριμάνην. Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Πελοποννήσου, αἱ ἄνω χιακαὶ οἰκογένειαι ἀνεζήτησαν ἀλλαχοῦ ἄσυλον. Τὸ 1717 ὁ Ἀνδρέας Πιζάνης φέρων τίτλον Capitan Generale, πιστοποιεῖ ὅτι μία τῶν πρωτίστων (principali) οἰκογενειῶν τῆς Χίου ἦτο ἡ τοῦ Καστέλη, ἥτις ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ ἀγαθὰ τῆς πατρίδος της Χίου, ὅπως μεταβῇ εἰς τὴν Πελοπόννησον. Αὐτόθι παρεκτὸς τῶν παραχωρηθέντων αὐτῇ κτημάτων παρὰ τοῦ γενικοῦ προβλεπτοῦ Φραγκίσκου Γριμάνη προσδιωρίσθη ὅπως ὁ ἱερεὺς Θωμᾶς Καστέλης καὶ ὁ Ἰωάννης Καστέλης λαμβάνωσιν ἕκαστος κατὰ μῆνα τέσσαρα ρεάλια καὶ τεσσαράκοντα λίτρας διπύρου. Ἐνώπιον τοῦ ρηθέντος Πιζάνη παρουσιάσθησαν ὁ Ἄγγελος καὶ Ἰωάννης Καστέλης ἐκθέτοντες τὰς πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίας.

[1] Βλαστοῦ. Χιακά σελ. 116.

[2] Ἦσαν δύο τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος καὶ ἐπωνύμου, ἡ μὲν τοῦ ποτὲ Φραγκίσκου, ἡ δὲ τοῦ Ἰωάννου Βαπτιστοῦ.

Οἱ Χῖοι καὶ ἐν τῇ πατρίδι των, καὶ ἐν Πελοποννήσῳ εἶχον παράσχει δείγματα τρανὰ τῆς πρὸς τὸ καθῆκον ἀφοσιώσεως καὶ τῆς ἀξιεπαίνου ἐν γένει ἐνεργείας των, ὅθεν ἦτο ἄδικον ἡ κυβέρνησις νὰ ἐγκαταλείψῃ αὐτοὺς εἰς τὴν τύχην των.

Τῇ 23 Αὐγούστου τοῦ ἔτους 1719 ὁ δόγης τῶν Ἑνετῶν Ἰωάννης Κορνήλιος ἀναγνωρίζων τὰ παθήματα τῶν Χίων ἕνεκα τοῦ πολέμου τῆς Πελοποννήσου ἐκ συμφώνου μετὰ τῆς Γερουσίας, ἥτις ἀείποτε ἐφαίνετο πρόθυμος πρὸς ἀνταμοιβὴν τῶν ἐκδουλεύσεων τῶν Ἑνετῶν ὑπηκόων πρὸς τὴν πατρίδα, παρεχώρησεν αὐτοῖς ὡς διηνεκῆ κτῆσιν (perpetuo godimento) τὸ παρὰ τὴν Λευκάδα Μεγανῆσι, ὅπερ ἀνῆκεν εἰς τὰς ἐνετικὰς κτήσεις, εἶχε δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς παραχωρήσεως κατοίκους ἐν ὅλῳ περὶ τοὺς ἑκατὸν τριάκοντα. Οἱ Χῖοι ὑπεχρεοῦντο εἰς τὴν πληρωμὴν τῆς δεκάτης, δυνάμει δὲ τοῦ ἰδίου διατάγματος ὡρίσθη νὰ μεταφερθῶσιν εἰς Λευκάδα, ὅπως διαμείνωσιν ἐκεῖ διαρκῶς.

Ὁ λαὸς τῆς Ἑνετίας σφόδρα ἐπήρετο διὰ τὴν κατοχὴν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Μεταξὺ τῶν δημοτικῶν αὐτοῦ ᾀσμάτων ὑπῆρχόν τινα περιέχοντα ἀγερώχους ἀπειλὰς κατὰ παντὸς ἐχθροῦ, ὅστις θὰ ἐτόλμα νὰ διαμφισβητήσῃ τὰς κτήσεις ταύτας:

Cipro, Candia, Morea xè nostri regni,
E chi ne li vol tiòr se faza avanti;
Chi dar sangue no vol xè fioli indegni;
Xè da la nostra banda tutti i santi
E vien per capo—truppa el nostro Marco
E nu lo seguitemo co l'imbarco.

Ἀξιοσημείωτον εἶνε καὶ τὸ ἑξῆς ᾆσμα, ἔνθα ὁ Ἑνετὸς στρατιώτης διατασσόμενος νὰ μεταβῇ εἰς Πελοπόννησον, ἀμφιταλαντεύεται μεταξὺ τοῦ καθήκοντος καὶ τοῦ ἔρωτος, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὑπακούει εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος.

In Morea vol che vaga la mia fede;
La mia Mora fedel qua me vol vede;
Ma Marco a tagiar vien la testa al toro
E via me manda per el so decoro.

Περίεργοι εἶνε καὶ οἱ ἑπόμενοι δημώδεις στίχοι, οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὰς σχέσεις τῶν Ἑνετῶν στρατιωτῶν μετὰ τῶν κατοίκων τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐνετικῶν κτήσεων:

Come i Zingani son tre di per liogo;
Ora in levante, son ora in ponente;
De la mia cas sa no me sento al fuogo
Pur son in mezo al mar fra la mia zente;

Amor me scalda, e mi ghe dago sfogo
Col canto sugerio de la mia mente,
E a Venezia sospiro per Violante,
Per Nastasia a Corfù, per Giullia a Zante.

Καὶ ὅμως τῷ 1715 ἐντὸς τριῶν μηνῶν ὁ μέγας βεζύρης Ἀλῆς Κουμουρτζῆς κατέκτησεν ἀλλεπαλλήλως τὰς ἐν Πελοποννήσῳ κτήσεις ἄνευ ἀντιστάσεως ἀξίας τοῦ ἐνετικοῦ ἡρωϊσμοῦ. Εἰς τὴν ἅλωσιν τῆς Σούδας καὶ Σπιναλλόγγας, αἵτινες ἦσαν τὰ τελευταῖα λείψανα τῶν ἐν Κρήτῃ ἐνετικῶν κτήσεων, ἔδειξαν ἀνδρικὸν φρόνημα ὁ Magno καὶ ὁ Giustiniani, πρὶν ἢ ἀναστηλωθῇ ἐπὶ τῶν φρουρίων ἐκείνων ἡ τουρκικὴ σημαία. Μόνον ἡ Ἑπτάνησος εἶχε μείνει εὐτυχῶς ὑπὸ τὴν ἐνετικὴν ἐξουσίαν, πᾶσαι δὲ αἱ λοιπαὶ ἐνετικαὶ ἐν Ἀνατολῇ κατακτήσεις ἐκυριεύθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὁ ἱστορικὸς Παπαρρηγόπουλος[1] εἰκότως παρατηρεῖ ὅτι οἱ Ἕλληνες εὕρισκον ὑπὸ τὴν ἐνετικὴν κυριαρχίαν ἀσφάλειάν τινα ζωῆς, τιμῆς, ἰδιοκτησίας καὶ συνειδήσεως. Ὅμως τινὲς Ἕλληνες εἴτε ἐκ φόβου, εἴτε ἐκ συμφέροντος, εἴτε ἐκ πόθου μεταλλαγῆς κυβερνήσεως συνετέλεσαν εἰς τὴν ὑπὸ τῶν ὀθωμανικῶν ὅπλων εὐχερῆ κατάκτησιν ὁλοκλήρου τῆς πατρίδος αὐτῶν. Εἰς πάσας τὰς κοινωνίας ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι, οἵτινες ἕνεκα παντοίων λόγων δὲν ἀρέσκονται εἰς τὴν αὐστηρὰν καὶ τακτικὴν κυβέρνησιν. Ἀκολούθως μετανοοῦσιν, ἀλλὰ πολὺ ἀργά. Ἐπὶ τῆς τελευταίας ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν κατοχῆς τῆς Πελοποννήσου οἱ αὐτόθι Ἕλληνες ἐβεβαίουν τὸν La Motraye (τὸν ἐν ἔτει 1727 ἐκδόντα εἰς Ἄγην τὰς ἐν Εὐρώπῃ, Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ περιηγήσεις αὐτοῦ) ὅτι, πληρώνοντες τακτικῶς εἰς τοὺς Τούρκους τὸ χαράτσιον, διετέλουν ἐντελῶς ἀνενόχλητοι ὑπ' αὐτῶν, ἐνῷ οἱ Ἐνετοὶ ἀπ' ἐναντίας ζῶσιν ἄνευ διακρίσεως ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν καὶ ἐν τοῖς κήποις, λαμβάνουσιν ὅ,τι τοῖς ἀρέσκει καὶ κακοποιοῦσι τοὺς παραπονουμένους· οἱ στρατιῶταί των σταθμεύουσι παρ' αὐτοῖς, οἱ ἀξιωματικοὶ διαφθείρουσιν ἢ ἀπάγουσι τὰς γυναῖκάς των καὶ τὰς θυγατέρας, οἱ δὲ ἱερεῖς καταναγκάζουσιν αὐτοὺς νὰ ἀλλαξοπιστήσωσιν, τοῦθ' ὅπερ δὲν πράττουσιν οἱ Τοῦρκοι. Τὸ δὲ κακὸν προέβη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἠναγκάσθη ν' ἀφορίσῃ πάντας τοὺς Ἕλληνας, ὅσοι ἤθελον λάβει ἐνετικὴν ὑπηρεσίαν! Τοιαύτη ὅμως δὲν ἦτο ἐν γένει τῶν Ἐνετῶν ἡ διοίκησις. Ἄλλως τε ἐκ πείρας γνωρίζομεν πόσον ἐνίοτε ἀπατῶνται οἱ περιηγηταὶ καὶ γενικεύουσιν ἄτοπα τυχαίως λαμβάνοντα χώραν, ἄτοπα ἅτινα συμβαίνουσιν εἰς πάσας τὰς κοινωνίας. Μήπως

[1] Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τομ. Ε' σελ. 640. ἐκδ. Β'.

καὶ σήμερον περιηγηταὶ καὶ συγγραφεῖς, οἵτινες ἐπιπολαίως μελετῶσι κοινωνίαν τινὰ ἢ λαμβάνουσι κακίστας πληροφορίας· παρὰ τῶν ἐντοπίων, ἔπειτα δὲν δημοσιεύουσιν ἔργα μεστὰ ἀναισχύντων ψευδολογιῶν; Ὁ ἱστορικὸς σήμερον κρίνων ἀπαθῶς τὴν πολυχρόνιον ἱστορίαν τῆς Πελοποννήσου δὲν δύναται βεβαίως ν' ἀποφανθῇ, ὅτι οἱ χείριστοι κυρίαρχοι αὐτῆς ἦσαν οἱ Ἐνετοί. Ἐπισήμως σήμερον γνωρίζομεν, σὺν ἄλλοις, ὅτι ἡ Ἐνετία πολλάκις συνίστα εἰς τοὺς ἐν Ἀνατολῇ ἀντιπροσώπους αὐτῆς καὶ ἐπέβαλλε νὰ σέβωνται τὸ θρήσκευμα τῶν Ἑλλήνων αὐτῆς ὑπηκόων, ἐπανειλημμένως διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο ποιήσασα παραστάσεις πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς τῆς Ρώμης. Τοῦτο ἀναφέρει καὶ ὁ Παπαρρηγόπουλος [1]. Ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι ὁ ἀείμνηστος οὗτος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἱστορικός, δὲν ἔπρεπεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ νὰ ἀναφέρῃ τὰ φληναφήματα τοῦ La Motraye [2].

Ὁ γάλλος ἱστορικὸς Daru δὲν διέκειτο λίαν συμπαθῶς πρὸς τοὺς Ἐνετούς, οὐχ ἧττον ὅμως ὁμολογεῖ ὅτι οἱ λαοί, ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Λέοντος τοῦ ἁγίου Μάρκου, ἦσαν εὐτυχέστεροι τῶν ἄλλων γειτόνων καὶ ἀπήλαυον ἐλευθεριῶν ἀγνώστων τοῖς ἄλλοις λαοῖς [3].

Αἱ πολιτεῖαι κρίνονται ἐκ τοῦ συνόλου. Μηδαμινὰ γεγονότα, ἀσήμαντα ἐπεισόδια λαβόντα ἐν τῇ κοινωνίᾳ χώραν, ἀτομικαὶ ἐκτιμήσεις, μαρτυρίαι συγχρόνων ἐχόντων συμφέροντα, δὲν πρέπει νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν. Ὁ περιγράφων μίαν ἐποχήν, μίαν πολιτείαν, ἕνα λαὸν δὲν πρέπει σημασίαν σπουδαίαν ν' ἀποδίδῃ εἰς μεμονωμένας πράξεις. εἰς ἔκτακτα ἐπεισόδια, εἰς τὰ τυχὸν ἀναφυόμενα ζητήματα. Αὐτὰ χρησιμεύουσι πρὸς ποικιλίαν τῆς ἱστορίας, ἀλλ' οὐχὶ πρὸς τελείαν κρίσιν καὶ ἐκτίμησιν ἑνὸς ἔθνους, μιᾶς ἐποχῆς. Ἡ Ἐνετία ἐπὶ τῆς τελευταίας

[1] Ἔνθα ἀνωτ. σελ. 481, 482

[2] Ἔνθα ἀνωτ. σελ. 481.—Ὁ πεφιλημένος ἡμῖν κ. Στέφανος Ν. Θωμόπουλος ἐν τῇ ἀξιολόγῳ αὐτοῦ Ἱστορίᾳ τῆς Πόλεως Πατρῶν (σελ. 383) ἀναφέρει τὰ λεγόμενα τοῦ La Montraye Ὁ διακεκριμένος οὗτος φίλος ἕνεκα τοῦ μεγίστου πρὸς τὴν πατρίδα βεβαίως ἔρωτος ἐπικρίνει τοὺς Ἐνετούς, ὁσάκις οὗτοι ὁμολογοῦσι τῶν ἡμετέρων τὰ ἐλαττώματα καὶ συμπεραίνει ἐρωτῶν «ποίαν ἐνεργητικότητα ὤφειλον »νὰ ἐπιδείξωσιν οἱ Πελοποννήσιοι, ἀφοῦ ἐκ τῶν προτέρων ἐγνώριζον τὴν ἀπλη»στίαν τῶν πρεβεδούρων καὶ τόσων ἄλλων λιμηρῶν τιτλοφόρων, οἵτινες ὡς ἅρ»πυιαι κατεβρόχθιζον πᾶν ὅ,τι διὰ τοῦ ἱδρῶτός του ὁ ἀτυχὴς τῆς Πελοποννήσου »λαὸς παρῆγεν ;» (σελ 380). Νομίζομεν ὅτι ὁ ἐθνικὸς ἱστορικὸς πρέπει νὰ ὁμοιάζῃ πρὸς τὴν φιλόστοργον καὶ αὐστηρὰν ἐκείνην μητέρα, ἥτις δὲν συγχωρεῖ τὰ τέκνα της ὁσάκις εἶνε ἄξια τιμωρίας καὶ πρὸς τὸν ἀμείλικτον ἐκεῖνον δικαστήν, ὅστις δικάζων ἔχει ὑπ' ὄψιν μόνον τὸ δίκαιον.

[3] Histoire de Vénise 66. XXXV, § III.

παρ' αὐτῆς κατοχῆς τῆς Πελοποννήσου ἦτο γεγηρακυῖα ἤδη, ὡς πᾶσα ἡ λοιπὴ Εὐρώπη. Ἐν τούτοις μεθ' ὅλα αὐτῆς τὰ γηρατεῖα διετήρει ἀκόμη δυνάμεις, καὶ ὑπερήσπιζεν ὅσον ἠδύνατο τὴν χριστιανωσύνην καὶ ἐμερίμνα ὑπὲρ τῆς δυνατῆς εὐημερίας τῶν ὑπηκόων της. Δὲν εἶνε δίκαιον ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες νὰ κατηγορήσωμεν τὴν Ἑνετοκρατίαν διὰ κακὰ καὶ δεινά, ἅτινα δὲν ἔπραξεν, ἀφοῦ διὰ τῶν χρημάτων της καὶ διὰ τοῦ αἵματός της ὑπερήσπισε πολλάκις τὴν ζωήν μας καὶ τὴν τιμήν μας, ἀφοῦ δὲν κατεπολέμησε τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, ἀφοῦ ἐξετίμησε τοὺς Ἕλληνας. Πάντων αἱ γνῶμαι εἶνε σεβασταί, διὸ λέγομεν ὅτι τὰ παρά τινων γραφόμενα περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἑνετῶν καλῶς μὲν ἐλέχθησαν οὐχὶ δὲ καὶ ὀρθῶς, ὡς ἔλεγεν ἄλλοτε ὁ Ἀριστοτέλης ἐπικρίνων τὰς περὶ πολιτείας ἰδέας τοῦ Πλάτωνος.

Σήμερον εὐτυχῶς ἡ θρησκεία δὲν ἐπεμβαίνει εἰς τὴν πολιτικὴν ἑνὸς κράτους, ἐνῷ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα τὰ κράτη διετέλουν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς θρησκείας. Ὁ κλῆρος ἦτο οὕτως εἰπεῖν ἡ ψυχὴ εἰς τὰ διεθνῆ ζητήματα, διὸ καὶ ἐπί τινας αἰῶνας ἡ μόνη διπλωματία γνωστὴ ἐν Εὐρώπῃ ἦτο ἡ παπική[1]. Ἡ συνείδησις τῆς πατρίδος ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἐληθάργει ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν πολιτῶν. Ἡ διαφθορὰ καὶ ἡ ἀκολασία ἐκυριάρχει ἀχαλίνωτος. Ἡ Σύνοδος τοῦ Τριδέντου προσεπάθησε νὰ ἠθικοποιήσῃ, νὰ ἐμποδίσῃ τὸ κακόν, νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν χρηστότητα, νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὸν κυνισμόν, Sinon casti, tamen cauti. Ἀλλ' ὅμως οἱ αὐστηροὶ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας νόμοι, ἡ λογοκρισία, ἡ ἐγγραφὴ τῶν πονημάτων τῶν μὴ συμφώνων πρὸς τὰς ἀξιώσεις τοῦ κλήρου ἐν τῷ Index librorum prohibitorum, δὲν ἐπήνεγκον τὸ ἐπιδιωκόμενον σωτήριον ἀποτέλεσμα καὶ εἰς τοῦτο μόνον συνετέλεσαν ὅτι τὸν πρότερον κυνισμὸν διεδέχθη ἡ ὑποκρισία. Οὕτω δὲ ὁ δυστυχὴς Νικόλαος Φράγκος τὸ 1569 ἀπηγχονίσθη, διότι ἐτόλμησε νὰ γράψῃ λατινικὸν ἐπίγραμμα κατὰ τοῦ πάπα Πίου τοῦ Ε'.

Δυστυχέστατοι ἦσαν ὄντως οἱ χρόνοι ἐκεῖνοι. Τυφλὴ ὑπακοὴ ἐπεκράτει εἰς τὰς ἐντολὰς τῆς θρησκείας καὶ εἰς τὰ διατάγματα τῆς ἐκκλησίας, πρὸ πάντων δὲ εἰς τὰ θελήματα τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης. Ἐλευθερία συνειδήσεως, σκέψεως καὶ συζητήσεως δὲν ἐπετρέπετο· τὸ ῥητὸν Credo quia absurdum ἴσχυε κατὰ πάντα. Ἀλλ' οἱ μεγάλοι ἐλευθερόφρονες οὐδέποτε ἔλειψαν ἐκ τοῦ κόσμου κατὰ πάσας τὰς ἐποχάς, ἀείποτε προτιμήσαντες τὰ βασανιστήρια, τὴν φυλακήν, τὴν ἐξορίαν, παρὰ τὴν δέσμευσιν τῶν ἰδεῶν των.

[1] Πρβλ. Fr. Funck—Brentano, **Le caractère religieux de la diplomatie du moyen âge** ἐν τῇ παρισινῇ **Revue d'histoire diplomatique Ἀρ. Α'. 1887.**

Πόσον δὲ πονηροὶ ἦσαν οἱ χρόνοι ἐκεῖνοι, τοῦτο μόνον τὸ περιστατικὸν δύναται νὰ μαρτυρήσῃ, ὅτι ἐθεωρήθη ὁ Λέλιος Socino (1539—1604) ὡς αἱρεσιάρχης, διότι καθυπέβαλε τὴν Ἁγίαν Γραφὴν εἰς τὴν κριτικήν, καὶ ἕνεκα τοῦ τολμήματος τούτου ἠναγκάσθη νὰ ἐκπατρισθῇ. Ἐν τούτοις ὑπὲρ πάντα τὰ τότε σύγχρονα κράτη διεκρίνετο διὰ τὸ φιλελεύθερον καὶ ἀνεξιθρησκον τοῦ φρονήματος ἡ Ἑνετικὴ Δημοκρατία, ἀποβᾶσα τὸ κέντρον τῆς ἐλευθέρας ἰταλικῆς διανοίας. Διὰ τὰς φιλελευθέρους ἰδέας του διεκρίνετο τὸ πανεπιστήμιον τῆς Παδούης, ἔνθα ἐφοίτησε καὶ ὁ πολὺς ἐνετὸς Παῦλος Παρούτας, διάδοχος τοῦ Μακιαβέλη καὶ πρόδρομος τοῦ Montesquieu, κατὰ τὸν τεχνοκρίτην De Sanctis[1]. Ὁ Παρούτας μάλιστα ἐνόησε καὶ διεκήρυξεν ὅτι ὁ δεσποτισμὸς τοῦ Πάπα καὶ τῶν Ἱσπανῶν ἀπετέλουν κίνδυνον διὰ τὴν ἐνετικὴν ἐλευθερίαν.

Οἱ πάπαι ἐμερίμνων πολὺ περὶ τῆς Ἀνατολῆς καί τινες αὐτῶν ἐδείχθησαν φιλέλληνες καὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων προστάται. Πρὸς τὸν Πάπαν Νικόλαον Ε' πρέπει πᾶς Ἕλλην νὰ διαφυλάττῃ μνήμην εὐγνώμονα, καθότι χάρις εἰς αὐτὸν κατέστησαν εἰς πάντας τοὺς λογίους τῆς δύσεως εὔληπτα καὶ προσιτὰ διὰ λατινικῶν μεταφράσεων τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ πεζογράφων. Ἐπίσης οὐδεὶς πρέπει νὰ λησμονῇ τὸν Λέοντα Ι' διὰ τὴν εἰλικρινῆ αὐτοῦ ἀφοσίωσιν πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Οἱ πάπαι ἐπεχείρησαν τὴν καταστροφὴν τῶν ἐχθρῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ οἱ στόλοι αὐτῶν ἠνδραγάθησαν εἰς τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας, ὅπου πρὸς τοῖς ἄλλοις κατορθώμασι κατέλαβον τὴν Ρόδον (1309), τὴν Σμύρνην (1344, 1472), τὰς Πάτρας (1460)[2] τὴν Λευκάδα (1502)[3], μετέσχον τῆς ἀξιομνημονεύτου ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου (1571)[4], συνήργησαν εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν πειρατῶν καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας περιστάσεις παρέσχον ἐκδουλεύσεις εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος[5].

Πρέπει ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ παρεχομένη αὕτη πρὸς τοὺς

[1] Storia della letteratura italiana κεφ. ΙΗ'.

[2] Πρβλ A. Guglielmotti : Storia della marina Pontificia nel medio Evo Firenze 1871.

[3] A. Leonetti : Papa Alessandro VI. Bologna 1880 τομ. Γ' κεφ. XXIX.

[4] Guglielmotti : Marcantonio Colonna alla battaglia di Lepanto—Firenze 1862.

[5] Guglielmotti : La guerra dei Pirati e la marineria Pontificia dal 1500—1560—τοῦ ἰδίου : La Squadra ausiliaria a Candia e alla Morea—τοῦ ἰδίου : Gli ultimi fatti della squadra romana : da Corfù all'Egitto.

Ἕλληνας συνδρομὴ δὲν ἦτο ἀμέτοχος ἰδιοτελείας, ὄνειρον δὲ τῶν Παπῶν ἦτο πάντοτε ἡ ὑποταγὴ τῆς ὀρθοδοξίας εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης. Ὅθεν οἱ Ἰησουῖται καὶ ἡ Προπαγάνδα εἰργάζοντο πρὸς τοῦτο ἐν Ἀνατολῇ παντὶ σθένει, ὁσάκις ἠδύναντο, κατὰ τοὺς πονηροὺς καὶ δυστυχεῖς ἐκείνους τῆς δουλείας χρόνους. Πλὴν οἱ περὶ ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν ἀγῶνες ὑπῆρξαν μάταιοι. Οὐδεὶς ὀρθόδοξος ἀναγνωρίζει, ὅτι ἡ Ρώμη δέον νὰ εἶνε ἡ κεφαλὴ τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Τοῦτο εἶνε ἀδύνατον διὰ τοὺς Ὀρθοδόξους, εἴτε Ἕλληνες εἶνε οὗτοι εἴτε Ρῶσσοι εἴτε Σλάβοι, καθότι ἡ ὀρθοδοξία ἤδη συνεσωματώθη μετὰ τοῦ ἐθνισμοῦ, μετὰ τῶν πόθων καὶ ἀξιώσεων ἑκάστου ὀρθοδόξου λαοῦ.

Τούτου ἕνεκα ἡ πέρυσι παρὰ τοῦ Πάπα Λέοντος ΙΓ' ἀποστολικὴ ἐγκύκλιος, δι' ἧς διεσάλπιζεν ἀνὰ τὸν χριστιανικὸν κόσμον ὅτι πατρικῶς καὶ εὐμενῶς παραινεῖ τὰ ἔθνη νὰ ἐπανέλθωσι πρὸς τὴν ἑνότητα, ματαιοπονία ἦτο, ὑπὸ πρακτικὴν ἔποψιν, ἂν καὶ ὑπόσχεται ὅτι, γενομένης τῆς ἑνώσεως, οὐδὲν θὰ ἀφαιρεθῇ ἐκ τῶν δικαιωμάτων, πατριαρχικῶν προνομίων καὶ τῶν ἐν ταῖς ἱεροτελεστίαις ἐθίμων τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν, καθότι πρόθεσις καὶ συνήθεια τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου εἶνε πάντοτε νὰ συμμορφῶται καὶ νὰ σέβηται ἀπεριορίστως καὶ μετὰ δικαιοσύνης πάντα τὰ ἔθιμα καὶ τὰς παραδόσεις τῶν διαφόρων λαῶν.

Ἀπὸ τῶν Σταυροφόρων οἱ δυτικοί, ὡς γνωστόν, ἀφῆκαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν κακὰς ἐντυπώσεις, τοῦτο δὲ μαρτυρεῖ καὶ ὁ Πάπας Ἰννοκέντιος Γ' πρὸ πολλῶν αἰώνων, γράφων ὅτι . . . «εἶναι ἀδύνατον ἡ »Ἑλληνικὴ ἐκκλησία, ἂν καὶ κατατεθλιμμένη καὶ καταδιωκομένη νὰ »ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἑνότητα καὶ εἰς τὴν ὑπακοὴν τῆς ἀποστολικῆς »ἕδρας, ἀφοῦ παρὰ τῶν Λατίνων ἔλαβε δείγματα καταστροφῆς καὶ »ἐγκλημάτων, ὥστε δικαίως ἀποστρέφεται αὐτοὺς περισσότερον τῶν κυ»νῶν (ut merito illos abhorreat plusquam canes). . .»[1]. Ποῖοι ἦσαν οἱ πραγματικοὶ λόγοι, οἵτινες ὑπηγόρευσαν ταῦτα εἰς τὸν ἐπιφανέστατον τῆς Ρώμης ἀρχιερέα, ὀλίγον ἐνδιαφέρει ἡμᾶς. Τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι δὲν ψεύδεται. Τὸ κατὰ τῶν Λατίνων μῖσος διεδίδετο, ἐνίοτε καὶ ὑπεθάλπετο ὑπὸ συμφέροντος ἢ ἀσκεψίας. Κ' ἐν αὐτῇ τῇ Ρωσσίᾳ ἐπεχείρησαν οἱ Πάπαι δι' ἁδρῶν ὑποσχέσεων οὐχὶ ἀσημάντους ἀποπείρας πρὸς ὑποταγήν, ἀλλ' ἀπέτυχον πάντοτε[2]. Ἄλλως τε ὁ ρῶσος Οὐσπένσκης ἀπο-

[1] Innocentii III. Opera ἐν τῇ λατινικῇ πατρολογίᾳ τοῦ Migne τομ. 213 Epistolarum βιβλίον VIII.

[2] Πρβλ. C. Tondini de Quarenghi: La Russia e l'unione delle Chiese ἐν τῇ Nuova Antologia μηνῶν Μαρτίου καὶ Ἀπριλίου 1895.

φαίνεται ὅτι «θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ παρακινηθῇ ἡ Ἀνατολὴ εἰς πόλεμον ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας» ! [1]. Προσέτι ὁ ἡγεμὼν τοῦ Μαυροβουνίου Νικόλαος, ὅστις προσπαθεῖ νὰ εἶνε ἀληθὴς πατὴρ τοῦ λαοῦ του, εἰς τὸ δρᾶμά του : Ἡ Αὐτοκράτειρα τοῦ Αἵμου γράφει ὅτι «προτιμότεροι οἱ Τοῦρκοι τῶν Λατίνων» [2], ὅπερ ἐπενθυμίζει ἡμῖν τὸ τοῦ μεγάλου δουκὸς Νοταρᾶ, εἰπόντος ὅτι «κρειττότερόν ἐστιν εἰδέναι ἐν μέσῃ τῇ πόλει φακιόλιον βασιλεῦον Τούρκων ἢ καλύπτραν λατινικήν». Ἁπλῶς ἀφηγούμεθα, χωρὶς νὰ ἐπιφέρωμεν κρίσεις. Ἀλλά, ὡς παρατηρεῖ ὀρθῶς ὁ ἱστορικὸς Zinkeisen, τὸ μῖσος τοῦτο κατὰ τῶν λατίνων συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπέκτασιν καὶ παγίωσιν τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας.

* * *

Τὸ ὑπὸ τοῦ ἱσπανοῦ Λοϋόλα, τῷ 1534, ἐν Παρισίοις ἱδρυθὲν τάγμα τῆς ἑταιρείας τοῦ Ἰησοῦ σκοπὸν εἶχε τὴν ὑπεράσπισιν καὶ διάδοσιν τῆς καθολικῆς θρησκείας καὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ Πάπα, ad majorem dei gloriam. Οὗτοι ὁμολογουμένως πολὺ εἰργάσθησαν πρὸς διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς ἀπίστους εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ κόσμου μέρη, ὡς τρανότατα ἀπέδειξαν, σὺν ἄλλοις πολλοῖς, ὁ τῆς Ἰαπωνίας καὶ Ἰνδιῶν ἀπόστολος Φραγκῖσκος Ξαβέριος, οὗ ὁ βίος ἐμελετήθη ὑπὸ τοῦ δεινοῦ ἱστορικοῦ Macaulay, καὶ ὁ Ματθαῖος Ricci, οὗ τὸ ὄνομα στενῶς συνεδέθη μετὰ τῆς Κίνας. Τὸ τάγμα τοῦτο παρακμάσαν τώρα ὑπέπεσεν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ κοινοῦ, ἀφοῦ ἐξεπλήρωσε τὴν ἀποστολήν του, ὡς ὁ Huber [3] ἀποδεικνύει. Διέπρεψεν εἰς τὰ γράμματα καὶ εἰς τὰς ἐπιστήμας, εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ εἰς τὸ ἐμπόριον. Τὸ εὐαγγέλιον ἐκήρυξεν εἰς τοὺς βαρβάρους καὶ πολλοὺς προσείλκυσεν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ χριστιανισμοῦ. Δυστυχῶς οἱ Πάπαι ἐξέλεξαν αὐτοὺς ὡς νέα ὄργανά των ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅπως κηρύξωσι τὴν εἰς τὸν Πάπαν καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης, ὑποταγὴν καὶ αἱ ἐνέργειαί των συνετέλεσαν ὅπως ζωηρὸν μείνῃ τὸ πρὸς τοὺς Λατίνους μῖσος.

Οἱ Ἐνετοὶ δὲν ἠγάπων τοὺς Ἰησουΐτας, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, ὅθεν ἐφ' ὅσον αἱ ἀνατολικαὶ χῶραι διετέλουν ὑπὸ τὴν Ἐνετίαν, ὁ προσηλυτισμὸς δὲν ἦτο εὔκολος. Τῶν Ἰησουϊτῶν αἱ ἐνέργειαι ἦσαν ὅμως ἐλεύθεραι ὑπὸ τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν. Ἐν ἐπισήμῳ ἐγγράφῳ τῶν χρόνων

[1] Ἐν τῷ ρωσσικῷ συγγράμματι τοῦ Οὐσπένσκη : Πῶς ἐγεννήθη καὶ ἀνεπτύχθη ἐν Ρωσσίᾳ τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα.

[2] Ἐδημοσιεύθη ἐν Κετίγνῃ τῷ 1883.

[3] Der Jesuiten—Orden. Βερολῖνον 1873.

ἐκείνων οἱ Ἰησουΐται βεβαιοῦσιν ὅτι : «ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Σουλτάνου οἱ δυτικοὶ ἔχαιρον ἐλευθερίαν οἵαν εἴθε νὰ εἶχον καὶ οἱ ζῶντες ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ὁλλανδίᾳ[1], ἐπὶ λέξει δέ ... «Pleut-il à Dieu que les catholiques eussent autant de liberté en Angleterre et en Hollande que nous en avons sur les terres du Grand Seigneur» ... Οἱ Ἰησουΐται ὑπεστηρίζοντο σπουδαίως ἐν Ἀνατολῇ παρὰ τῶν Γάλλων πρεσβευτῶν. Περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος τὸ τάγμα τοῦτο ἐγκατέστη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ Χίον, κατὰ δὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ἑβδόμου εἰς Σμύρνην, Νάξον, Κύπρον, καὶ περὶ τὰ μέσα τοῦ ἰδίου αἰῶνος εἰς Πελοπόννησον, Πάρον, Ἀθήνας κλ. Πανταχοῦ ἵδρυον σχολεῖα, καὶ εἰργάζοντο ὅπως διαδώσωσι τὸν καθολικισμόν. Ὅπως δήποτε ἐγένοντο ἀπόστολοι πολιτισμοῦ, παρέχοντες συνάμα δωρεὰν τὴν ἐκπαίδευσιν. Τῶν Ἰησουϊτῶν μαθηταὶ ὑπῆρξαν καί τινες Μητροπολῖται καὶ ἐπίσκοποι Ὀρθόδοξοι[2].

Ἀλλ' ὡς εἰκότως παρατηρεῖ ἔξοχος ἰταλὸς τεχνοκρίτης, τῶν Ἰησουϊτῶν ἡ ἐκπαίδευσις ἦτο εὔνουχος καὶ ὑποκριτικὴ (eunuca e ipocrita[3].

Τῷ 1640 κατὰ τὸν μῆνα Ἰούλιον ὁ ἐν τῇ Ἀνατολῇ Πρέσβυς τῆς Γαλλίας La Haye τῇ προτάσει τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ γάλλου προξένου Villeré ἀπέστειλε τοὺς γάλλους Ἰησουΐτας Φραγκῖσκον Blaizeau καὶ René de Saint-Cosme εἰς Ναύπλιον καὶ Πάτρας. Εὗρον εἰς Ναύπλιον 500 αἰχμαλώτους δυτικούς, Γάλλους, Ἰταλούς, Ἱσπανούς, Γερμανοὺς καὶ Πολωνούς, ὑπηρετοῦντας εἰς τὰς γαλέρας τοῦ Βέη τοῦ Ναυπλίου, οἵτινες ἐλλείψει δυτικοῦ ἱερέως, ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν δὲν ἐλειτουργοῦντο οὐδὲ ἐξωμολογοῦντο. Ἐπίσης παρετήρησαν οἱ γάλλοι Ἰησουΐται ὅτι τινὲς τῶν κατοίκων δυτικοῦ δόγματος ἠσπάσθησαν τὴν Ὀρθοδοξίαν, ἐλλείψει δυτικῶν ἱερέων καὶ εἶχον αὐτοῖς ὑποσχεθῇ νὰ ἐπα-

[1] E. Legrand : Relation de l'établissement des pp· de la Compagnie de Jésus en Levant. Paris 1869 σελ. 7.

[2] Ἐν ἐπισήμῳ ἐκθέσει τῆς ἐποχῆς ἀναγινώσκεται ἐν γλώσσῃ εἰσέτι τῶν χρόνων ἐκείνων ... «De leurs escholes sont sortis quelques métropolites ou évesques grecs ; entre aultres, Kyrillos, métropolite de Béroce ; Pachomios métropolite de Rhodes ; Kyrillos, métropolite de Trébizonde. Kyrillos de Béroce a esté patriarche de Constantinople l'année 1632. Il a esté fort reconnoissant de l'instruction qu'il avoit pris en nos escholes ; a escrit plusieurs fois au P. Denis, son maistre et a donné des témoignages assurés du respect qu'il portait au Saincte-Siège». Ἐννοεῖ ὁ γράφων τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει σχολὴν τῶν Γάλλων Ἰησουϊτῶν (Ὅρα Legrand ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 6).

[3] De Sanctis : Storia della letteratura italiana κεφ. Η'.

νέλθωσιν εἰς τὸν καθολικισμόν. Ἐνόμιζον ὅτι εἰς τὴν Πελοπόννησον ἠδύναντο νὰ ἐργασθῶσι, διότι ὑπῆρχον ἓξ ἀρχιεπισκοπαί, Κορίνθου, Χριστιανουπόλεως, Λακεδαιμονίας, Μονεμβασίας καὶ Ναυπλίου καὶ δώδεκα ἐπισκοπαί. Χάριν τῶν ἡμετέρων ἀναγνωστῶν δημοσιεύομεν ἐν πρωτοτύπῳ ὅλην τὴν περὶ Πελοποννήσου τῶν Ἰησουϊτῶν ἔκθεσιν. L'an 1640, au mois de juillet, monseigneur de la Haye, ambassadeur au Levant, à l'instace que lui fist monsieur de Villeré, consul des François en la Morée, envoya le P. François Blaizeau et le P. René de Sainct-Cosme à Napli et à Patras. Ils ne manquèrent pas d'employer à Napli, car oultre l'assistance qu'ils donnèrent aux consuls et marchands François, et aux grecs par les fonctions ordinaires de la Compagnie, ils trouvèrent 500 esclaves du rit latin François, Italiens, Espagnols, Allemans, Polonois, qui estoient dans la galère du bey de Napli, qui n'avoient peu se confesser n'y entendre la messe depuis dix, vingt ou trente ans qu'ils estoient esclaves. Ce leur fut une grande consolation de voir nos pères et participer aux sacremens de l'Eglise.

Quelques habitans du rit latin avoient passé au rit grec, à cause qu'ils n'avoient aucun prestre du rit latin Ils promettent de retourner à l'Eglise romaine s'ils ont un prestre stable. Le petit nombre d'ouvriers que nous avons faict que deux de nos pères entretiennent trois résidences, passant de l'une à l'autre. C'est en la ville de Patras que sainct André, apostre, a esté martyrisé. Et proche de là fut donnée la bataille de l'Épante. Dans la Morée ou Péloponèse on pourroit faire quelques missions, car il y a six archeveschés : Corinthe, Christianopolis, Lacedemonia, Monembasia, Napli, Patras. Il y a douze éveschés et trente-deux Kadiliks ou lieux qui ont un juge turc. La Laconie a plusieurs bons villages.

Les Magnots qui résident au bras de Mania, dict anciennement Tanarium promontorium, ont trois villes : Magni, Vitulo, Proasti et trois cent soixante-cinq villages. Ils sont chrestiens du rit grec et n'ont jamais peu estre surmontez par les Turcs ; ils ne payent point de tribut au Grand Seigneur bien que leur pays soit dans le Péloponèse [1].

Ὁ πάπας Γρηγόριος ΙΕ', ὅστις σπουδαίως ὑπεστήριξε τὸν Φερδι-

[1] Legrand : ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 30—31.

νάνδον Β' εἰς τὸν πόλεμον αὐτοῦ κατὰ τῶν διαμαρτυρομένων καὶ τοὺς Πολωνοὺς κατὰ τῶν Τούρκων, ἔδειξεν ἀφοσίωσιν πρὸς τοὺς Ἰησουΐτας. Ὁ Πάπας οὗτος μεταξὺ τῶν ἁγίων κατέταξε τὴν Θηρεσίαν, τὸν Φραγκῖσκον Ξαβέριον, τὸν Ἰγνάτιον Λοϋόλαν, τὸν Φίλιππον Νέρην, τοσοῦτον δὲ διὰ τὴν θρησκείαν ἔδειξε ζῆλον, ὥστε ἵδρυσε τῷ 1622 τὴν ἑταιρείαν πρὸς διάδοσιν τοῦ καθολικισμοῦ, τὴν γνωστὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα Προπαγάνδα[1] καὶ ἔσχεν ὡς στάδιον ἐνεργείας καὶ τὴν ecclesiam in partibus infidelium, μεταξὺ δὲ τῆς παρ' ἀπίστοις ἐκκλησίας συνηριθμεῖτο ἔπειτα καὶ ἡ Ἑλλάς. Καθῆκον εἶχεν ἡ ῥηθεῖσα Ἑταιρεία νὰ φροντίζῃ καὶ περὶ τοῦ προσηλυτισμοῦ «ἐκείνων τῶν ἄλλοτε διὰ τοσούτων λαμπρῶν προτερημάτων πεπροικισμένων λαῶν τοῦ »τουρκικοῦ κράτους, οἵτινες τώρα κεῖνται ἐν καταστάσει βλακείας, »ἀνέλαβον δὲ σχεδὸν τὴν φύσιν τῶν θηρίων, καὶ διατηροῦνται μόνον »ὅπως χρησιμεύσωσι πρὸς πληθυσμὸν τῶν κατοίκων τοῦ Ἅδου χάριν »τοῦ διαβόλου καὶ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ»[2].

Ὁ Πάπας Οὐρβανὸς ΙΗ' ἀνὴρ λόγιος[3], ὅστις κατεδίκασε τὰς δοξασίας τοῦ Ἰανσενίου, ἵδρυσε τῷ 1641 τὸ ἐκπαιδευτήριον τῆς Προπαγάνδας καὶ ἔδωκεν εἰς τὴν Βοῦλλαν in Coena Domini τὴν παροῦσαν τῆς ἑταιρείας μορφήν.

Οἱ ἱεραπόστολοι ἐν Ἀνατολῇ ἐπεδίωκον ἐνίοτε παρεκτὸς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ πολιτικοὺς σκοπούς, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ Πύλη ἤθελέ ποτε νὰ τοὺς καταδιώξῃ, ἀλλ' ὁ γάλλος πρέσβυς τοὺς ἔσωσεν. Διὰ τῆς εὐφυΐας καὶ τῆς πειθοῦς των κατώρθωσαν καὶ πολλῶν πατριαρχῶν νὰ ἑλκύσωσι τὴν εὔνοιαν. Πλὴν πάντοτε ἀπέμειναν μεμονωμένα τὰ παραδείγματα ταῦτα[4].

(Ἕπεται τὸ τέλος). **Σπυρίδων δὲ Βιάζης.**

---

[1] Congregatio de propaganda fide.

[2] Bullarium ἐκδ. Λουξεμβούργου 1727. Γ'. 272, «Si enim mentis nostrae aciem convertimus ad innumerabilem populorum jam tot saeculis agarenorum impurissima dementia captam insanique errori ac mendacii tenebris obcoecatam, miseratione commoventur viscera nostra, cernentes tam multis et variis coelestibus donis olim celebres nationes per ignorantiam et pestilentis persuationis stuporem humamitatem in bestiarum naturam fere mutasse atque ad aeterna incendia diabolo et angelis suis parata ali ac propagari».

[3] Ἔγραψε ποιήσεις.

[4] Πρβλ. Διομήδους Κυριακοῦ: Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τομ. Β'. σελ. 305—310.

ΠΕΡΙ ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ[1]

Ἡ Ἀττικὴ κωμῳδία πρὸ τοῦ Μενάνδρου. Ἀρχαία καὶ Μέση κωμῳδία.

Ἡ ἱστορία τῆς Ἀττικῆς κωμῳδίας διαιρεῖται, ὡς γνωστόν, εἰς τρεῖς διακεκριμένας περιόδους· τὴν Ἀρχαίαν κωμῳδίαν, ἧς ὑπόδειγμα καὶ κύριος ἀντιπρόσωπος εἶναι ὁ Ἀριστοφάνης, τὴν Μέσην κωμῳδίαν, ἧς οἱ γνωστότεροι ποιηταὶ εἶναι ὁ Ἀντιφάνης καὶ ὁ Ἄλεξις, καὶ τὴν Νέαν κωμῳδίαν, ἐν ᾗ διαπρέπει μάλιστα ὁ Μένανδρος.

Γοργὸν βλέμμα ἐπὶ τῶν δύο πρώτων περιόδων θὰ εὐκρινήσῃ πολλὰ σημεῖα τῆς τρίτης καὶ σαφέστερον θὰ καθαρίσῃ τὴν θέσιν τοῦ Μενάνδρου ἐν τῷ θεάτρῳ καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ ἔργου του· διότι ἡ μετάπτωσις αὕτη ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην περίοδον, ὅπως πᾶσα φιλολογικὴ μεταβολή, δὲν ἔγεινε διὰ μιᾶς καὶ τελείως, ἀλλὰ μᾶλλον βαθμηδὸν καὶ ἀνεπαισθήτως, ἀναλόγως τῶν μεταβολῶν τῆς Ἀττικῆς κοινωνίας, τῆς ὁποίας ἡ κωμῳδία εἶναι τὸ πιστότερον κάτοπτρον.

Ὁ πρῶτος καὶ κυριώτατος χαρακτὴρ τῶν ποιητικῶν προϊόντων, τὰ ὁποῖα οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἀκόμη περιέλαβον ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Ἀρχαίας Ἀττικῆς κωμῳδίας, ἔγκειται κυρίως εἰς τὸν σκοπὸν ὃν ἐπεδίωκον, καὶ τὰς ὑποθέσεις ἃς ἐξέλεγον οἱ ποιηταί των. Αἱ ὑποθέσεις εἶναι πάντοτε τοπικαὶ καὶ ὁ σκοπὸς πρακτικός. Ὁ ποιητὴς τῆς Ἀρχαίας κωμῳδίας ἦτο κυρίως Ἀθηναῖος καὶ ἀπετείνετο πρὸς Ἀθηναίους, τ.ἔ. λαὸν αὐτοδιοικούμενον, ἀπὸ τὸν φωτισμὸν καὶ τὴν ὀρθὴν κρίσιν τοῦ ὁποίου ἐξηρτᾶτο ἡ τύχη τῆς πόλεως, αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ ἡ τύχη· ὁ φωτισμὸς λοιπὸν οὗτος ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν τέρψιν ἦτο ὁ πρακτικὸς σκοπός, τὸν ὁποῖον ὁ ποιητὴς ἐπεδίωκε διὰ τοῦ ἀστείου. Καὶ ἐπειδὴ τὰ σοβαρώτερα ζητήματα, περὶ ὧν οἱ θεαταὶ ἐκεῖνοι ἔπρεπε νὰ κρίνωσι καὶ νὰ ἀποφασίζωσιν, ἦσαν τὰ πολιτικά, τὰ πολιτικὰ ἦσαν καὶ τῆς κωμῳδίας τὸ προσφιλέστερον θέμα καὶ ὁ κυριώτερος σκοπός· ψηφίσματα καὶ νόμοι, εἰρήνη καὶ πόλεμος, δημαγωγοὶ καὶ στρατηγοί, δικαστήρια, δημόσιοι πρόσοδοι, πολιτικαὶ μερίδες καὶ ὅλος ὁ πολυτάραχος δημόσιος βίος τοῦ ἀρχαίου πολίτου ἀναπαρίσταται καὶ κρίνεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ ψέγονται τὰ ψεκτὰ καὶ τὰ γελοῖα καταγελῶνται καὶ προλέγονται οἱ κίνδυνοι καὶ ὑποδεικνύεται τί ἔπρεπε νὰ γείνῃ. Πᾶν

[1] Συνέχεια καὶ τέλος. Ἴδε φυλλάδιον 7ον.

ὅ,τι δὲν ἀποβλέπει τὸν δῆμον, τοὺς ἄρχοντας, τοὺς πολιτευομένους τῆς στιγμῆς εἶναι καὶ ξένον καὶ ἀδιάφορον εἰς τὴν Ἀρχαίαν κωμῳδίαν· καὶ ἂν ποτε βλέπωμεν αὐτὴν ἐνδιατρίβουσαν εἰς κρίσεις ποιητῶν καὶ ἐλέγχους φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν, εἶναι διότι οὗτοι ἀμέσως ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τοῦ λαοῦ καὶ μορφώνουσιν ἢ διαστρέφουσι τὴν κρίσιν του, γινόμενοι οὕτω αἴτιοι πολιτικῶν πλανῶν καὶ δημοσίων κινδύνων, οὓς ὁ ποιητὴς θέλει νὰ προλάβῃ. Ἕνεκα τούτου δὲ τοῦ τοπικοῦ καὶ ἀποκλειστικοῦ χαρακτῆρος τῆς Ἀρχαίας κωμῳδίας, τὰ ἔργα της τὴν σήμερον εἶναι δυσνόητα καὶ ἀναγκαζόμεθα πρὸς ἀκριβῆ αὐτῶν κατανόησιν νὰ καταφεύγωμεν εἰς τὴν σύγχρονον ἱστορίαν ἢ νὰ συμβουλευώμεθα ἀρχαῖον σχολιαστὴν ἢ νὰ ἀναδιφῶμεν κατὰ κόρον τὰ σκανδαλώδη ἀνέκδοτα λησμονηθείσης βιογραφίας. Ἀλλ' ὅμως ἐν τῷ περιωρισμένῳ τούτῳ κύκλῳ ὁποία ἐλευθερία ἀπεριόριστος περὶ τὴν ἐκλογὴν καὶ τὴν χρῆσιν τῆς ὑποθέσεως! Ὁ παντοδύναμος ἐκεῖνος Ἀττικὸς λαός, ἐκολάκευον οἱ θρασύτατοι δημαγωγοὶ καὶ οἱ ἀγερωχότεροι στρατηγοί, ἔβλεπεν ἑαυτὸν κωμῳδούμενον καὶ ἐπευφήμει. Ὁ Ὀλύμπιος Περικλῆς, ὁ μοναρχῶν τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων καὶ κυβερνῶν σχεδὸν ἀπολύτως τὸ εὐρὺ Ἀττικὸν κράτος, δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νἀγανακτήσῃ βλέπων ἑαυτὸν σκωπτόμενον καὶ λοιδορούμενον ἐν τῷ θεάτρῳ καὶ συκοφαντούμενον εἰς ὅλας αὐτοῦ τὰς σχέσεις, εἰς τὰ προσφιλέστερα αὐτοῦ αἰσθήματα.

Διὰ τὴν τοιαύτην ὅμως ἀπόλυτον παρρησίαν καὶ ἡ πληρεστέρα δημοκρατικὴ ἐλευθερία δὲν εἶναι ἀρκετή, πρέπει προσέτι ὁ λαός, ὁ γινόμενος θεατὴς καὶ ἥρως τοῦ τοιούτου δράματος, ὁ γελῶν μὲ τὰ ἴδια σφάλματα καὶ τὰ σφάλματα τῶν μεγάλων ἀνδρῶν του, νὰ εἶναι μέγας καὶ ἰσχυρός, νὰ ἔχῃ πεποίθησιν εἰς ἑαυτὸν καὶ ἐν αὐταῖς ἀκόμη ταῖς δυστυχίαις, νὰ εἶναι ζωηρὸς καὶ θορυβώδης καὶ φιλοκίνδυνος· καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ προσόντα τὰ εἶχον ὁμολογουμένως οἱ Ἀθηναῖοι θεαταὶ τοῦ Κρατίνου, τοῦ Εὐπόλιδος καὶ τοῦ Ἀριστοφάνους, ποιητῶν ἰσοδυνάμων πρὸς τοὺς ῥήτορας τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐφαμίλλων κατά τε τὴν ἐπιβολήν, τὴν ἐπὶ τῆς κοινωνίας ἐπίδρασιν καὶ κατ' αὐτὰ ἀκόμη τὰ ἐλαττώματα πρὸς τοὺς μεγάλους δημοσιογράφους τῶν νεωτέρων χρόνων.

Ἀλλ' ἐπῆλθε τὸ ἀτυχὲς τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου· ἡ ὀφρὺς τῶν Ἀθηναίων κατέπεσε μὲ τὰ τείχη των, αἱ ἧτται ἐταπείνωνωσαν τὸ φρόνημα καὶ τὰ ἐπανειλημμένα σφάλματα ἠλάττωσαν τὴν εἰς ἑαυτοὺς πεποίθησιν· οἱ τριάκοντα ῥητῶς ἀπηγόρευσαν τὸ κωμῳδεῖν ὀνομαστί, καὶ πᾶς πολιτικὸς ὑπαινιγμὸς ἐθεωρεῖτο ἐπὶ τῆς ἀγρίας τυραννίδος ὡς ἔγκλημα κατὰ τοῦ καθεστῶτος καὶ ὡς τοιοῦτον ἐτιμωρεῖτο· καὶ ἐπανῆλθε μὲν μετ' ὀλίγον τὸ πάτριον πολίτευμα διὰ τοῦ Θρασυ-

βούλου, ἀλλὰ δὲν ἤνθησαν πλέον αἱ πάλαι ἀρεταί· ὁ δῆμος εἶχε τελείως μεταβληθῆ, ὄχι μόνον δ' ἡ μακρὰ διάρκεια τοῦ ὠμοῦ πολέμου καὶ αἱ ἀλλεπάλληλοι πολιτικαὶ στάσεις διέφθειραν τὸν χαρακτῆρά του, ἀλλὰ καὶ ἡ εὔκολος πολιτογράφησις ξένων καὶ μετοίκων καὶ ἀνθρώπων παντοδαπῶν ἐνόθευσαν τὸ πάλαι Ἀττικὸν αἷμα, ὁ δὲ δῆμος ἀπέβη τώρα νωθρὸς φίλος τῆς εὐζωΐας, φρονηματίας μόνον ἐν λόγοις, ὑπερήφανος ἐπὶ πατραγαθίᾳ, μὴ ἔχων τὸ θάῤῥος νὰ ἀναγνωρίσῃ μηδὲ τὴν δύναμιν νὰ διορθώσῃ τὰ σφάλματά του, ἀλλὰ δυσφορῶν ἐπὶ τῷ ἐλέγχῳ καὶ μηδεμίαν ἀνεχόμενος ἐπίκρισιν, ὡς ἀνάξεσιν τραύματος κακῶς ἐπουλωθέντος. Ἄλλως τε ὁ δημόσιος βίος οὐδὲν παρεῖχε τώρα ἀντικείμενον εὐθύμου διακωμῳδήσεως, καὶ ὁ κωμικὸς ποιητὴς ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ νέα θέματα καὶ νέας ὑποθέσεις, δημιουργήσας οὕτω τὴν **Μέσην κωμῳδίαν**, ἥτις καὶ αὐτὴ εἶναι μᾶλλον μετάβασις ἀπὸ τῆς Ἀρχαίας εἰς τὴν Νέαν, ἀπὸ τῆς πολιτικῆς εἰς τὴν ἠθογραφικὴν κωμῳδίαν.

Εἰς τέσσαρας δ' ἐν γένει κύκλους δύνανται νὰ ἀναχθοῦν τὰ ἀντικείμενα τῆς Μέσης κωμῳδίας.

1) Τὰς Ἑταίρας.

2) Τοὺς φιλοσόφους.

3) Τοὺς ποιητάς.

4) Τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἥρωας.

Τὰ δύο πρῶτα γένη παραδόξως συνέχονται, ὅπως συνέχονται παρὰ τῷ λαῷ ἡ φιληδονία καὶ ἡ ἀγάπη τῆς σκέψεως, αἵτινες τώρα ἀντικατέστησαν τὰ πολιτικὰ πάθη καὶ τὴν φίλαρχον δραστηριότητα τῶν Ἀθηναίων· ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Πυθαγόρας, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἦσαν τώρα ἀντικείμενα ἐνδιαφέροντος καὶ συζητήσεων, ὅπως ἄλλοτε οἱ ῥήτορες καὶ στρατηγοί, αἱ νῖκαι καὶ αἱ παρασκευαὶ τοῦ πολέμου, καὶ μετ' αὐτῶν σκανδαλωδῶς συνεδέοντο κομψὰ ὀνόματα χαριτωμένων Ἑταιρῶν. Ὁ Σωκράτης ὡμολόγει ἑαυτὸν μαθητὴν τῆς Ἀσπασίας, ὁ Πλάτων ἠγάπα τὴν Ἀρχαιάνασσαν, γραῖαν ἤδη, καὶ ἔγραφε στίχους πρὸς αὐτὴν καὶ τὰς ῥυτίδας της

> Ἀρχαιάνασσαν ἔχων τὴν ἐκ Κολοφῶνος ἑταίρην,
> ἧς καὶ ἐπὶ ῥυτίδων πικρὸς ἔπεστιν ἔρως.

ὁ δὲ Ἀριστοτέλης συνέζησε μέχρι τοῦ θανάτου του μετὰ τῆς ἑταίρας Ἑρπυλίδος, ἧς ἐμνήσθη εὐφήμως καὶ ἐν τῇ διαθήκῃ του. Πλὴν τούτων ἡ Φρύνη, ἡ Γνάθαινα, ἡ Λαῒς καὶ ἄλλαι ἦσαν πρόσωπα γνωστὰ καὶ σχεδὸν ἐπίσημα τῆς Ἀττικῆς κοινωνίας καὶ ἡ κωμῳδία εὗρεν ἐν αὐταῖς γόνιμον πηγὴν ὑποθέσεων καὶ σκωμμάτων,

Ὁ Ἐπικράτης ἐν Ἀντιλαΐδι ἀνηλεῶς σατυρίζει τὴν πολυθρύλητον Λαΐδα ὡς ἀργὸν καὶ πότιν ὁμοίαν

τοῖς ἀετοῖς· οὗτοι γὰρ ὅταν ὦσιν νέοι
ἐκ τῶν ὀρῶν πρόβατ' ἐσθίουσι καὶ λαγὼς
. . . .
ὅταν δὲ γηράσκωσιν ἤδη, τότε
ἐπὶ τοὺς νεὼς ἵζουσι πεινῶντες κακῶς.

Ὁ Ἀναξίλας ἐν Νεοττίδι σκώπτει τὰς Ἑταίρας ἐν συνόλῳ ὡς γένος παράνομον, ὡς Χιμαίρας, ὡς Σκύλλας, ὡς Χαρύβδεις καὶ ὡς παράδειγμα φέρει τὰς—γνωστὰς δηλονότι τοῖς θεαταῖς—Σινώπην, Γνάθαιναν, Φρύνην, Νάννιον καὶ Θεανώ. Ὁ Ἄλεξις περιγράφει λεπτομερῶς τὰς ποικίλας ἐρωτικὰς τέχνας των, τὸν φελλὸν διὰ νὰ φαίνωνται ὑψηλαί, τὴν ἄσβολον διὰ τὰς ὀφρῦς, τὸ ψιμύθιον, τὴν μύρριναν καὶ τὸν παιδέρωτα, καὶ τὴν φιλάρεσκον ἐπίδειξιν παντὸς ὅ,τι ἔχει καλὸν ἑκάστη, ὀδόντος ἢ χειρὸς ἢ ποδὸς ἢ στήθους. Καὶ ὄχι μόνον ψόγοι καὶ σκώμματα τῶν Ἑταιρῶν εὕρηνται παρὰ τοῖς ποιηταῖς τῆς Μέσης κωμῳδίας, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ ἐγκώμια καὶ ἐπιδοκιμασίαι· οἱ ποιηταὶ οὗτοι, καθὸ μὴ σατυρίζοντες τὴν διαφθορὰν καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ τὸν τρόπον αὐτῆς καὶ τὸν βαθμόν, ὁσάκις ἔβλεπον ἑταίραν σεμνοτέραν κἄπως καὶ ἀκινδυνοτέραν, δὲν ἐδίσταζον νὰ τὴν ἐπαινῶσι καὶ νὰ τὴν συνιστῶσιν ἀπὸ σκηνῆς εἰς τοὺς ἀκροατάς των. Οὕτως ὁ Εὔβουλος ἐν Καμπολίωνι θαυμάζει τινὰ Ἑταίραν

ὡς ἐδείπνει κοσμίως . . . . .
οὐχ ὥσπερ ἄλλαι . . .
. . . ἀλλ' ἑκάστου μικρὸν ἂν
ἀνεπότισ' ὥσπερ παρθένος Μιλησία.

Ὁ Φιλέταιρος ἐν Κορινθιαστῇ ἄλλην

ὡς τακερόν, ὦ Ζεῦ, καὶ μαλακὸν τὸ βλέμμ' ἔχει!
οὐκ ἐτὸς ἑταίρας ἱερόν ἐστι πανταχοῦ.

Ὁ Ἄμφις ἐν Ἀθάμαντι εὑρίσκει λόγους νὰ προτιμᾷ τὴν Ἑταίραν τῆς νομίμου συζύγου· ὁ Ἔφιππος ἐν Ἐμπολῇ περιγράφει πῶς ἡ Ἑταίρα

. . . . . . ἐὰν λυπούμενος
τύχῃ τις ἡμῶν ἐκολάκευσεν, ἡδέως
ἐφίλησεν . . . . .
. . . . τοῖσι στρουθίοις
χαίνουσ' ὁμοίως· εἶσε, παρεμυθήσατο,
ἐποίησε θαλερόν, εὐθέως τ' ἀφεῖλε πᾶν
αὐτοῦ τὸ λυποῦν κἀπέδειξεν ἵλεων·

καὶ ὁ Ἀντιφάνης ἐν Ὑδρίᾳ ὁμιλεῖ περὶ Ἑταίρας

ἦθός τι χρυσοῦν πρὸς ἀρετὴν κεκτημένης.

Πλὴν τῶν Ἑταιρῶν, ὡς εἴπομεν, οἱ φιλόσοφοι συχνὰ ἀνεβιβάζοντο ἐπὶ τῆς σκηνῆς· καὶ τούτων ὅμως ἐσατυρίζετο οὐχὶ ἡ κακὴ ἐπὶ τῆς κοινωνίας ἐπίδρασις, ἀλλὰ μόνον αἱ φιλοσοφικαὶ ἢ τεχνικαὶ ἐλλείψεις τοῦ συστήματός των, ἡ κατὰ κόρον λεπτολόγος ἀνάλυσίς των, ἡ ὄψις αὐτῶν ἡ λεπτή, ἡ ἄσιτος, ἡ σύκινος, κατὰ τὸν Ἀντιφάνη ἐν Κλεοφάνει.

«Τὸ πρᾶγμα τοῦτ' οὐκ ἔστιν, εἴπερ γίγνεται
οὐδ' ἔστι γάρ πω γιγνόμενόν γ' ὃ γίγνεται,
οὐδ', εἰ πρότερον ἦν, ἔστιν, ὅ γε νῦν γίγνεται».

Ὁ Ἀριστοφῶν ὁμοίως ἐν Πυθαγοριστῇ σκώπτει τοὺς ὁμωνύμους φιλοσόφους, τοὺς πρώτους ὀπαδοὺς τοῦ Πυθαγόρου ὅτι

.... ἐξ ἀνάγκης, οὐκ ἔχοντες οὐδὲ ἕν,
τῆς εὐτελείας πρόφασιν εὑρόντες καλὴν
ὅρους ἔπηξαν τοῖς πένησι χρησίμους·
ἐπεὶ παράθες αὐτοῖς ἰχθῦς ἢ κρέας
κἂν μὴ κατεσθίωσι καὶ τοὺς δακτύλους,
ἐθέλω κρέμασθαι δεκάκις......

καὶ προβαίνων περαιτέρω, διακωμῳδεῖ αὐτὴν τὴν ἀληθῆ ἐγκράτειαν·

«Ὕδωρ πίνει καὶ ὁ βάτραχος, λάχανα τρώγει καὶ ἡ κάμπη, τὸ πνῖγος τῆς μεσημβρίας ὑπομένει λαλῶν καὶ ὁ τέττιξ, ἀνυπόδητος βαίνει καὶ ὁ γερανός, ἀγρυπνεῖ καὶ ἡ νυκτερίς».

Ὁ Πλάτων, ὁ Σπεύσιππος καὶ ὁ Μενέδημος εἶναι οὐχ ἧττον ἥρωες κωμικοὶ αὐτοῦ τοῦ Ἀριστοφῶντος καὶ τοῦ Ἐπικράτους, σατυρίζοντος τὴν Πλατωνικὴν διαίρεσιν καὶ τὸν ὁρισμόν.

Καὶ ὅμως οἱ κωμῳδούμενοι αὐτοὶ φιλόσοφοι ἐπέδρων οὐδὲν ἧττον ἐπὶ τῆς κωμῳδίας καὶ οἱ σκώπτοντες ποιηταὶ ἐμιμοῦντο τοὺς σκωπτομένους, οὐ μόνον κατὰ τὸ ὕφος καὶ τὴν λεπτότητα τῶν νοημάτων, ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἀφῃρημένην ἀντίληψιν τῶν πραγμάτων. Οὕτω βλέπομεν ἐν τῷ Ἡνιόχῳ προσωποποιημένην τὴν ἰδέαν τῆς Δημοκρατίας καὶ τὴν τῆς Ἀριστοκρατίας, αἵτινες ἐν Ὀλυμπίᾳ ἐμβάλλουσι τὰς στάσεις καὶ τὸν θόρυβον εἰς τὰς ἐπίσης προσωποποιημένας πόλεις τῆς Ἑλλάδος.

Τρίτη πηγή, ἐξ ἧς ἤντλει ὑποθέσεις ἡ Μέση κωμῳδία, εἶναι ἡ ἐπίκρισις τῶν συγχρόνων καὶ τῶν προγενεστέρων ποιητῶν καὶ ῥητόρων. Ναὶ μὲν ὁ Ἀριστοφάνης εἶχεν ἄλλοτε ἐν τοῖς Βατράχοις σατυρίσει τὸν Εὐριπίδην παραβάλλων αὐτὸν πρὸς τὸν Αἰσχύλον, ἀλλ' ὁ Ἀριστοφάνης κυρίως ἀπέβλεπε πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν πολιτῶν ὀλεθρίαν, ὡς ἐνόμιζεν, ἐπίδρασιν τοῦ φιλοσόφου—ποιητοῦ καὶ ὄχι πρὸς τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ ἀξίαν·

τοὐναντίον ὁ Ἀντιφάνης, ὁ Ἀναξίλας, ὁ Ἄλεξις, ὁ Τιμοκλῆς κωμῳδοῦντες τὴν περίφημον τοῦ Δημοσθένους διάκρισιν μεταξὺ τοῦ δίδωμι καὶ ἀποδίδωμι προκειμένου περὶ ἀποδόσεως τῆς Ἀλοννήσου, δὲν ἀποβλέπουσιν οὔτε εἰς τὴν πόλιν, οὔτε εἰς τὸν Φίλιππον, οὔτε εἰς τὸν ῥήτορα, ἀλλ' ἁπλῶς παρῳδοῦσι τὴν ῥῆσιν, ὅπως ὁ Σουρῆς παρῳδεῖ σήμερον τοὺς ἀρχαίους ποιητὰς ἢ τὰ ἐγκώμια τῆς Θεοτόκου.

Καὶ τὰς παλάθας σὺν μή, μὰ τὴν Γῆν, μοί σύ γε δὸς, ἀλλ' ἀπόδος.

καὶ ὁ Ἀντιφάνης ἐν Νεοττίδι

α. Ὁ δεσπότης δὲ πάντα τὰ παρὰ τοῦ πατρὸς ἀπέλαβεν, ὥσπερ ἔλαβεν.
β. Ἠγάπησε γ' ἂν τὸ ῥῆμα τοῦτο παραλαβὼν Δημοσθένης.

Ὁ Εὐριπίδης ἐκωμῳδήθη πολλάκις, ὁτὲ μὲν ὡς κατὰ κόρον μεταχειριζόμενος τὸ σῖγμα

«Εὐριπίδου δ' ἔξ. ὡς ἴσασ' ἔσωσά σε·
. . . .
ὦ παρθέν' εἰ σώσαιμί σ' ἕξεις μοι χάριν
. . . .
καὶ τοῖς ἐμοῖσιν ἐγγελῶσι πήμασι
τὸ σῖγμα συλλέξαντες, ὡς αὐτῷ σοφοί»·

ὁτὲ δὲ διὰ τὴν ἀποκλειστικότητα τῶν θαυμαστῶν του,· ὅπως ἐν τῷ Φιλευριπίδῃ τοῦ Φιλίππου ἢ Φιλιππίδου.

Τὰς περιφράσεις οὔσας, ὡς φαίνεται, τότε τοῦ συρμοῦ, χαριέστατα ἔσκωψεν ὁ Ἀντιφάνης ἐν Ἀφροδισίῳ· ἡ Χύτρα κρεῶν περιφράζεται διὰ τεσσάρων ὅλων στίχων, ὁ πλακοῦς διὰ πέντε, ὁ οἶνος λέγεται «Βρομιάδος ἱδρὼς πηγῆς», τὸ ὕδωρ «λιβὰς νυμφαία δροσώδης» καὶ καθεξῆς. Ζητήματα φιλολογικά, κανόνες ποιητικοί, κρίσεις αἰσθητικαὶ συνεζητοῦντο πολλάκις ἐπὶ σκηνῆς ὑπὸ τῶν προσώπων τῆς Μέσης κωμῳδίας.

Τέλος τέταρτος κύκλος παρέχων ἀφθόνους ὑποθέσεις εἰς τὴν Μέσην κωμῳδίαν ἦτο ἡ θρησκεία καὶ αἱ μεγάλαι πράξεις τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων, γνωσταὶ λίαν εἰς τοὺς θεατὰς καὶ κατὰ συνέπειαν εὐκόλως παρῳδούμεναι. Αἱ Μοῦσαι, ὁ Βάκχος καὶ οἱ Σάτυροι, ὁ Ἡρακλῆς, ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ὁ Ζεὺς ἀνεβιβάζοντο ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὡς ἄνθρωποι, μὲ ἀνθρώπινα πάθη, καὶ συμβάντα γελοῖα καὶ ἄγροικα καὶ ὁ λαὸς ὁ Ἀττικὸς ἐγέλα μὲ τοὺς θεούς του.

Ἀλλ' ἡ παραδοξοτέρα μορφὴ τῆς Μέσης κωμῳδίας εἶναι ἡ αἰνιγματώδης κωμῳδία, τ.ἔ. ἡ κωμῳδία ἡ ἔχουσα ὡς ὑπόθεσιν τὴν πρότασιν καὶ τὴν λύσιν ἑνὸς αἰνίγματος· προῆλθε δὲ πιθανώτατα τὸ εἶδος τοῦτο

ἐκ τοῦ ἔθους τῶν Ἀθηναίων νὰ προτείνωσι πρὸς ἀλλήλους ἐν τοῖς συμποσίοις αἰνίγματα πρὸς λύσιν, ἐπιβάλλοντες μάλιστα εἰς τὸν ἀστοχοῦντα παράδοξόν τινα συμποτικὴν ποινήν, ἣν περιγράφει ὁ Ἀθήναιος (X. 88. 458. f) ὡς ἑξῆς· «οἱ μὴ λύσαντες ἔπινον ἅλμην παραμισγομένην τῷ αὑτῶν ποτῷ καὶ ἔδει προσενέγκασθαι τὸ ποτήριον ἀπνευστί». Διεκρίθησαν δὲ μάλιστα εἰς τοῦτο τὸ εἶδος ὁ Εὔβουλος, ὁ Ἄλεξις, ὁ Ἀντιφάνης καὶ Κρατῖνος ὁ νεώτερος ἐν ταῖς Κλεοβουλίναις, τὰς ὁποίας ὅμως ὁ Bothe, νεώτερος ἐκδότης τῆς συλλογῆς τοῦ Meineke, ἀποδίδει εἰς τὸν πρεσβύτερον Κρατῖνον· δεῖγμα δὲ περίεργον τοιαύτης κωμῳδίας αἰνιγματώδους διεσώθη μέχρις ἡμῶν ἀπόσπασμά τι τῆς Σαπφοῦς[1] τοῦ Ἀντιφάνους, ἐν ᾧ ἡ περίφημος Λεσβιὰς προτείνει εἰς τοὺς συμπότας καὶ λύει ἡ ἰδία διάφορα αἰνίγματα καὶ γρίφους

Σαπφώ· «Ἔστι φύσις θήλεια βρέφη σῴζουσ' ὑπὸ κόλπους
αὐτῆς γ' ἂν τὰ δ' ἄφωνα, βοὴν ἵστησι γεγωνεῖν
καὶ διὰ πόντιον οἶδμα καὶ ἠπείρου διὰ πάσης,
οἷς ἐθέλει θνητῶν· τοῖς δ' οὐδὲ παροῦσιν ἀκούειν
ἔξεστιν» . . .

ὁ συμπότης, ὁ προσπαθῶν νὰ λύσῃ τὸ αἴνιγμα, σατυρίζει μετὰ χάριτος τοὺς ῥήτορας τοὺς κεκραγότας τὰ διαπόντια, ἐνῷ ὁ δῆμος κάθηται, λοιδορουμένων αὐτῶν, οὔτ' ἀκούων οὔθ' ὁρῶν, ἡ Σαπφὼ τότε ἀποτυχόντος τοῦ συμπότου δίδει καὶ τὴν λύσιν τοῦ γρίφου.

Θήλεια μὲν γοῦν ἔστι φύσις ἐπιστολὴ
βρέφη δ' ἐν αὐτῇ περιφέρει τὰ γράμματα
ἄφωνα δ' ἂν τάδ' ὄντα τοῖς πόρρω λαλεῖ,
οἷς βούλεθ' ἕτερος δ' ἂν τύχῃ τις πλησίον
ἑστώς, ἀναγιγνώσκοντος οὐκ ἀκούσεται.

Ἡ τοιαύτη ποικιλία θεμάτων τῆς Μέσης κωμῳδίας δεικνύει μὲν τὸ εὔστροφον καὶ δεξιὸν πνεῦμα τῶν ποιητῶν της, ἐπιλαμβανομένων πάσης ἀφορμῆς καὶ τῆς λεπτοτέρας ἵνα δημιουργήσωσιν ἐξ αὐτῆς δρᾶμα καὶ μάλιστα εἶδος κωμικόν, ἀλλὰ δεικνύει συγχρόνως καὶ τὴν δυσχέρειαν, ἐν ᾗ εὑρέθησαν οὗτοι οἱ ποιηταί, γεννηθέντες καὶ ζήσαντες ἐν ἐποχῇ μεταβατικῇ, ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μέχρι σχεδὸν τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης. Ἠναγκασμένοι, ὅπως ἦσαν, νὰ τέρπωσι τὸ πλῆθος τῶν Ἀθηνῶν, ἀκολουθοῦντες ἑκάστοτε τὴν εὔστροφον κλίσιν καὶ τὴν εὐμετάπτωτον καλλαισθησίαν του, καὶ ἀπομακρυνθέντες τῆς

[1] Ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Σαπφοῦς παραδίδονται ἓξ ὅλοι κωμῳδίαι, ὧν μία μὲν ἀνήκει εἰς τὴν Ἀρχαίαν Ἀττικὴν κωμῳδίαν ἡ τοῦ Ἀμειψίου, μία δὲ εἰς τὴν Νέαν ἡ τοῦ Διφίλου καὶ τέσσαρες εἰς τὴν Μέσην ἡ τοῦ Ἄμφιδος, τοῦ Ἀντιφάνους, τοῦ Τιμοκλέους καὶ τοῦ Ἐφίππου.

παλαιᾶς πολιτικῆς κωμῳδίας, περιεπλανῶντο, ὡς εἰπεῖν, ἀπὸ θέματος εἰς θέμα κυνηγοῦντες πάντοτε τὸ ἐνδιαφέρον, χωρὶς ἀκόμη νὰ ἐπιτύχωσι τὴν ἀληθῆ κωμῳδίαν τῆς πλοκῆς καὶ τοῦ ἤθους, ἡ ὁποία, λαμβάνουσα ὡς θέμα τὸ ἄτομον καὶ τὸν ἰδιωτικόν του βίον, περιγράφουσα τὰ πάθη καὶ τὰς ἀρετάς του, κινεῖ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τέρπει ἀκινδύνως πᾶν πλῆθος καὶ πᾶσαν ἐποχήν.

Ἡ δόξα αὕτη ἐπεφυλάσσετο εἰς τὴν Νέαν κωμῳδίαν.

Ἡ Νέα κωμῳδία. Πλοκή.

Ἐν τῇ Ἀρχαίᾳ Ἀττικῇ κωμῳδίᾳ, ὅπως καὶ ἐν τῇ τραγῳδίᾳ τοῦ Αἰσχύλου, ἡ πλοκὴ εἶναι ἁπλουστάτη, καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι ἢ τοιαύτη· οὐ μόνον διότι ὁ χορὸς κατεῖχε τότε μέρος σπουδαῖον καὶ τὸ δρᾶμα ἔσῳζεν ἀκόμη πολὺ τοῦ λυρισμοῦ, ἐξ οὗ ἐγεννήθη, ἀλλὰ πρὸς τούτῳ ἐν τῇ κωμῳδίᾳ καὶ δι' ἴδιόν τινα λόγον, τὴν καλουμένην παράβασιν, τ.ἔ. τὸ τμῆμα ἐκεῖνο τῆς κωμῳδίας τὸ ἄσχετον πρὸς τὴν ὑπόθεσιν, ἐν ᾧ ὁ ποιητὴς ἀπὸ πρώτου προσώπου ὁμιλεῖ πρὸς τοὺς θεατὰς περὶ τῶν ὑποθέσεων τῆς πόλεως ἢ τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ. Ἡ παράβασις αὕτη συνετέλει μὲν μάλιστα εἰς τὸν πρακτικὸν σκοπόν, ὃν προετίθετο ἡ Ἀρχαία κωμῳδία, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἐκώλυε σφόδρα τὴν πλοκήν, διακόπτουσα τὴν ὑπόθεσιν καὶ μαραίνουσα τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν πρὸς λύσιν σπουδὴν τοῦ θεατοῦ· ἀλλ' ἡ παράβασις μετ' ὀλίγον ὑπενδίδει εἰς τὴν πλοκήν, καθόσον καὶ ἡ κωμῳδία ἀποβάλλει τὴν πολιτικὴν ἐπιβολήν της καὶ τέλος ἐκλείπει ἐντελῶς εἰς αὐτοῦ τοῦ Ἀριστοφάνους τὰ τελευταῖα δράματα. Καὶ ὁ χορὸς δὲ περιοριζόμενος ὁσημέραι σιγᾷ παντάπασιν ἐπὶ τέλους, οὐ μόνον διότι τοῦ ἀφηρέθη τὸ δικαίωμα τοῦ βλάπτειν, ὡς λέγει ὁ Ὁράτιος

sublato jure nocendi,

διότι ἐπὶ τέλους ὁ χορὸς ἠδύνατο νὰ καταστῇ πρόσωπον ἐνεργὸν τοῦ δράματος, οἷος περίπου εἶναι ἐν τοῖς Ὄρνισι τοῦ Ἀριστοφάνους, ἀλλὰ μᾶλλον διότι ἀπῄτει δαπάνας χορηγικὰς μεγάλας, εἰς ἃς δὲν ἐπήρκουν πλέον οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς ἡγεμονίας των. Ἐκλιπούσης δ' οὕτω τῆς παραβάσεως καὶ μάλιστα τοῦ χοροῦ, ἐξέλιπον οὐ μόνον τὰ κωλύματα πρὸς ἐντεχνοτέραν πλοκήν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ δύο τερπνὰ σημεῖα τῆς κωμῳδίας σφόδρα ἀρέσκοντα εἰς τοὺς Ἀθηναίους· ἀμφότεροι δ' οὗτοι οἱ λόγοι ὤθησαν τοὺς ποιητὰς τῆς Μέσης κωμῳδίας εἰς μείζονα ἐπιμέλειαν τῆς πλοκῆς, ἵνα δι' αὐτῆς κινῶσι τὸ ἐνδιαφέρον καὶ θεραπεύωσιν οὕτω τὴν ἔλλειψιν τοῦ ᾄσματος καὶ τοῦ

χοροῦ. Δὲν ἦτο ὅμως εὔκολος ἡ τοιαύτη θεραπεία· ἀπὸ τὴν ἔντεχνον πλοκὴν τῆς ὑποθέσεως πολὺ εὐκολωτέρα εἶναι ἡ παρεμβολὴ ᾀσμάτων καὶ χοροῦ πολυπληθοῦς φέροντος μάλιστα παραδόξους καὶ φανταστικὰς στολάς, ὧν ἡ ζωηρὰ καὶ εὔθυμος ἐπὶ τοῦ θεατοῦ ἐντύπωσις πολλὰς συγκαλύπτει ἐλλείψεις τοῦ δράματος. Καὶ τὰς δυσκολίας ταύτας ἀφελῶς ὡμολόγησεν εἰς τοὺς θεατὰς αὐτὸς ὁ Ἀντιφάνης ἐν τῇ «Ποιήσει», μακαρίζων τοὺς τραγικοὺς ὅτι εὑρίσκουσιν ἕτοιμον τὸν μῦθον καὶ γνωστὸν τοῖς θεαταῖς.

> Ἡμῖν δὲ (τοῖς κωμικοῖς ποιηταῖς) ταῦτ' οὐκ ἔστιν· ἀλλ' ἅπαντα δεῖ
> εὑρεῖν, ὀνόματα καινά, τὰ διῳκημένα
> πρότερον, τὰ νῦν παρόντα, τὴν καταστροφήν,
> τὴν εἰσβολήν· ἂν ἕν τι τούτων παραλίπῃ
> . . . ἐκσυρίττεται.

Μεθ' ὅλας ὅμως τὰς δυσκολίας, ἡ τέχνη τῆς πλοκῆς προὐχώρησεν ἀκόμη ἓν βῆμα παρ' αὐτῷ τῷ Ἀντιφάνει, ὡς βλέπομεν ἐν τῇ Νεοττίδι τοῦ ποιητοῦ, τ.ἔ. εἰς τοὺς ὀκτὼ στίχους, τοὺς ὁποίους διέσωσεν ἡμῖν τὸ συμπίλημα τοῦ Ἀθηναίου. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ ἔλλειψις παντὸς δράματος ἢ ὁπωσοῦν μακροῦ ἀποσπάσματος μεταξὺ τοῦ Ἀντιφάνους τούτου καὶ τοῦ Μενάνδρου δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀκολουθήσωμεν τὴν βαθμιαίαν πρόοδον πρὸς τὴν ἔντεχνον πλοκήν, τὴν ὁποίαν εὑρίσκομεν πλέον ἀρτίαν καὶ τετελεσμένην παρὰ τῷ ἡμετέρῳ ποιητῇ.

Ἀλλὰ μήπως τοῦ Μενάνδρου σῴζεται μία κἂν ἀκεραία κωμῳδία; Δυστυχῶς ὄχι· ὁ χρόνος ὁ παμφάγος καὶ μάλιστα ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῶν καλογήρων τοῦ Βυζαντίου ἠφάνισε τὸ ἔργον τοῦ ποιητοῦ πιθανῶς ὄχι πολὺν πρὸ τῆς Ἁλώσεως χρόνον. Ἐσώθη ὅμως πλῆρες μέχρις ἡμῶν τὸ Ῥωμαϊκὸν δραματολόγιον τοῦ Πλαύτου καὶ τοῦ Τερεντίου, οἵτινες ὁμολογοῦσιν ἑαυτοὺς μιμητὰς τοῦ Μενάνδρου· καὶ εἰς μὲν τὸν Πλαῦτον ἀπόλυτον πεποίθησιν δὲν πρέπει νὰ ἔχωμεν· πεπροικισμένος μὲ πρωτοτυπίαν καὶ ἀποβλέπων μᾶλλον εἰς τὸ πολὺ κοινὸν ἢ εἰς τοὺς μεμορφωμένους θεατάς, συχνὰ θἀπομακρύνηται τοῦ πρωτοτύπου μεταπίπτων ἀπὸ τῆς κωμῳδίας εἰς τὸν φλύακα, παρεμβάλλων σκηνὰς εὐθύμους ἀλλ' ἀγροίκους καὶ συντεμεύων ἕνεκα τούτων ἢ παραλείπων πολλὰς σκηνὰς τοῦ πρωτοτύπου. Ἄλλως τε, ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρός του, ἔρρεπε μᾶλλον εἰς τὸν Δίφιλον, τὸν Ἐπίχαρμον καὶ τὸν Φιλήμονα, ἐξ ὧν δανείζεται πολλὰς ὑποθέσεις του (τῆς Casina, τοῦ Rudens, τῆς Aulularia, τοῦ Τρινούμμου) παρὰ εἰς τὸν Μένανδρον· εἶναι δὲ ζήτημα ἂν καὶ ὁ Poenulus ἔσχεν ὡς πρότυπον τὸν Καρχηδόνιον τοῦ Ἕλληνος ποιητοῦ. Τοὐναντίον ὅμως συμβαίνει εἰς τὸν Τερέντιον· ὁ Dimidiatus

αὐτὸς Menander, ὡς τὸν ὠνόμασεν ὁ Καῖσαρ, μιμεῖται πιστῶς τὸν Μένανδρον, τοῦ ὁποίου τὰ ἔργα παριστάνοντο ἀκόμη οὐ μόνον ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς πόλεσι τῆς Σικελίας καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας· καὶ οἱ τίτλοι καὶ τὰ πρόσωπα καὶ οἱ μῦθοι καὶ ἡ κοινωνία καὶ τὰ ἤθη τὰ περιγραφόμενα ὑπ' αὐτοῦ εἶναι παντάπασιν Ἑλληνικά· ἡ σκηνὴ ὑπόκειται συνήθως ἐν Ἀθήναις, ὁ δὲ λεπτὸς καὶ ἐξηυγενισμένος χαρακτὴρ τῶν προσώπων του οὐδόλως ὑπενθυμίζει τὸν χαρακτῆρα τῶν θεατῶν του· ἡ παραβολὴ τῶν σωζομένων ἀποσπασμάτων τοῦ Μενάνδρου πρὸς ἀνάλογα χωρία τοῦ Λατίνου ποιητοῦ ἐλέγχει μετάφρασιν σχεδὸν ἀκριβῆ καὶ ἡ συνήθης μομφὴ τῶν συγχρόνων του, ὅτι ὁ Τερέντιος ἐστερεῖτο πρωτοτυπίας, εἰς τὸ αὐτὸ ἄγει συμπέρασμα. Τόσον δὲ εἶναι διαφανὲς τὸ Λατινικὸν ἔνδυμα, δι' οὗ ὁ Τερέντιος περιέβαλε τὰ Ἑλληνικὰ πρότυπα, ὥστε, κατὰ τὸν Benoist, σοφὸς Ἑλληνιστὴς ἐντριβὴς εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ Μενάνδρου θὰ ἠδύνατο ἀπὸ τῶν Λατινικῶν μιμήσεων νὰποκαταστήσῃ ἀκέραιον δρᾶμά τι τοῦ Ἕλληνος ποιητοῦ. Εὐλόγως λοιπὸν αἱ κωμῳδίαι τοῦ Τερεντίου θεωροῦνται πιστὸν κάτοπτρον τῶν τοῦ Μενάνδρου κωμῳδιῶν καὶ δικαιούμεθα ἐπ' αὐτῶν νὰ ἱδρύσωμεν τὰς περὶ τοῦ Μενάνδρου κρίσεις μας.

Πλὴν τῶν μιμήσεων καὶ μεταφράσεων, εἶναι ἀληθὲς ὅτι σῴζονται καὶ πολλὰ τοῦ Μενάνδρου ἀποσπάσματα, συναχθέντα ἐκ βιβλίων παντοδαπῶν ὅλων σχεδὸν τῶν ἐποχῶν τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας· διότι καὶ ῥήτορες καὶ φιλόσοφοι καὶ λεξικογράφοι καὶ ἠθικοὶ καὶ τεχνικοὶ συγγραφεῖς καὶ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἠρύοντο ἐκ τοῦ Μενάνδρου ἄλλοι ἄλλα καὶ δι' ἄλλον σκοπόν. Ὅταν μάλιστα, κατὰ τὴν παρακμὴν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἐπεκράτησεν ἡ μανία τῶν Ἀνθολογιῶν καὶ τῆς συλλογῆς γνωμῶν, ὁ Μένανδρος μετὰ τοῦ Εὐριπίδου καὶ τοῦ Θεόγνιδος παρέσχον πρὸς τοῦτο ὑπὲρ πάντας τοὺς ποιητὰς ἀφθονωτέραν ὕλην. Ἴσα ἴσα ὅμως ὡς ἐκ τῆς ἰδιότητος τῶν ἀποσπώντων καὶ τοῦ σκοποῦ, δι' ὃν παρετίθεντο τὰ ἀποσπάσματα ταῦτα, μακρὰ ἢ βραχέα ἢ καὶ στίχοι μεμονωμένοι, οὐδὲν σχεδὸν συμβάλλονται σήμερον πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ὑποθέσεως ἢ μερικῶν σκηνῶν τῶν ἀπολεσθέντων δραμάτων· διότι φυσικῷ τῷ λόγῳ ἐζητοῦντο καὶ παρετίθεντο ὄχι χωρία ἀναφερόμενα εἰς τὰ πρόσωπα εἰδικῶς ἢ τὸν μῦθον τῆς κωμῳδίας ἢ περιγράφοντα τὸ ἦθος τῶν προσώπων ἢ τὴν ὑφὴν μιᾶς σκηνῆς, ἀλλὰ μᾶλλον γενικότητες, ἠθικὰ παραγγέλματα ἀποβλέποντα εἰς πάντα, τόποι κοινοί, γνῶμαι ἢ σκώμματα παντοῦ ἐφαρμόσιμα ἢ τέλος στίχοι περιέχοντες λέξιν τινὰ σπανίαν πρὸς χρῆσιν τῶν λεξικογράφων· καὶ ὡς γνῶμαι καὶ ἀποφθέγματα ἠθικὰ ἔχουσιν ὁμολογουμένως τὰ τοῦ Μενάνδρου

ἀποσπάσματα μεγάλην ἀξίαν, οὐδ' εἶναι ὑποδεέστερα τῶν περιφήμων Ὑποθηκῶν τοῦ Σόλωνος ἢ τῶν οὐχ ἧττον γνωστῶν παροιμιῶν τοῦ ἀνθρωπάκου Ῥιχάρδου τῶν νεωτέρων χρόνων.

Ἐπὶ τῇ βάσει λοιπὸν τοῦ Τερεντίου καὶ κατὰ δεύτερον λόγον τοῦ Πλαύτου καὶ τῶν ἀποσπασμάτων τούτων, καὶ βοηθούμενοι ἀπὸ τὸν Καικίλιον, τὸν Αὖλον Γέλλιον, τὸν Λιβάνιον καί τινας ἄλλους συγγραφεῖς, οἱ συνάξαντες τὰ περὶ Μενάνδρου ἔργα, τὰ ὁποῖα ἔχω ὑπ' ὄψιν, προσπαθοῦσι καὶ ἐν μέρει κατορθώνουσι νἀποκαταστήσωσι πολλῶν κωμῳδιῶν τὴν ὑπόθεσιν καὶ δεόντως νὰ παρενείρωσι τὰ σωθέντα χωρία καὶ ἐν ὅλῳ νὰ συναρμόσωσιν, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀσφαλῶς ὁπωσοῦν δυνάμεθα νἀκολουθήσωμεν καὶ νὰ ἐκτιμήσωμεν τὸ τεχνικὸν τῆς πλοκῆς καὶ τὸ ἄμεμπτον τῆς λύσεως τῶν τοῦ Μενάνδρου δραμάτων.

Ἡ ἀνάλυσις δύο-τριῶν κωμῳδιῶν του καὶ ἡ παράθεσις αὐτῶν πρὸς μίαν τοῦ Ἀριστοφάνους θὰ μᾶς δείξῃ τὴν διαφορὰν καὶ τὴν παρὰ τῷ Μενάνδρῳ πρόοδον.

Ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Μενάνδρου υἱὸς ἀκόλαστος καὶ ἀσεβής, διασπαθήσας τὴν πατρικὴν κληρονομίαν πωλεῖ εἰς γέροντα τοκογλύφον οὐ μόνον τοὺς ἀγροὺς καὶ τὸν οἶκόν του, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ γήπεδον, ἐν ᾧ ἔκειτο ὁ τάφος τοῦ πατρός του· γενόμενος οὕτω πένης, ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῶν ἀπίστων φίλων καὶ δοκιμάζων ὅλα τῆς ἀπορίας τὰ πικρὰ ἐπακόλουθα γνωρίζει τὸν κόσμον, μεταμελεῖται διὰ τὴν πρὶν ἀσωτίαν του καὶ εὔχεται μόνον νὰ εἶχε τώρα μικρὰν περιουσίαν, τῆς ὁποίας ἠξεύρει πλέον ποίαν θὰ ἔκαμνε σώφρονα καὶ τιμίαν χρῆσιν· ἀλλ' αἱ εὐχαὶ εἰς οὐδὲν χρησιμεύουν καί, ζῶν ἀθλίως, ἐνθυμεῖται μίαν τελευταίαν ἐντολὴν τοῦ φρονίμου πατρός του· ὁ μακαρίτης ἀποθνήσκων εἶχε παραγγείλῃ, δέκα ἔτη μετὰ τὴν ταφήν του νὰ ἀνασκάψουν τὸ μνῆμά του καὶ νὰ κάμουν ἐν αὐτῷ εἶδος ἐπιδείπνου τ.ἔ. δείπνου νεκρωσίμου πρὸς τιμήν του· τὰ δέκα ἔτη παρῆλθον ἤδη καὶ ὁ μεταμεληθεὶς υἱὸς ἀποφασίζει νὰ ἐκτελέσῃ ταύτην τοὐλάχιστον τὴν θέλησιν τοῦ πατρός του, ἀφοῦ παρέβη πάσας τὰς ἄλλας· κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ τάφου παρευρίσκεται καὶ ὁ νέος κύριος τοῦ γηπέδου ὁ γέρων καὶ φιλάργυρος τοκογλύφος βοηθῶν τὸν νέον καὶ τὸν δοῦλόν του· αἴφνης παρατηροῦσι μετ' ἐκπλήξεως ὅτι ἐντὸς τοῦ τάφου εὑρίσκεται κεκρυμμένος θησαυρός· ἀμφότεροι διαμφισβητοῦσι τότε τὴν κατοχήν του· ὁ νέος διϊσχυρίζεται ὅτι ὁ τάφος καὶ πᾶν τὸ ἐν αὐτῷ ἀνήκει εἰς τὸν πατέρα του καὶ εἶναι κληρονομία του· ὁ γέρων ἀγοραστὴς τοῦ γηπέδου ἰσχυρίζεται τοὐναντίον ὅτι ὁ θησαυρὸς ἐκεῖνος εἶναι ἰδικός του, κατατεθείς, λέγει, ποτὲ κατὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν ἐχθρῶν εἰς τὴν χώραν, πρὸς ἐξασφάλισιν· ἡ ὑπόθεσις

ἔρχεται εἰς τὸ δικαστήριον καὶ ὁ γέρων πείθει τοὺς δικαστάς, ἀλλ' ἀνοίγεται ὁ θησαυρὸς καὶ εὑρίσκεται ἐν αὐτῷ ἰδιόγραφος ἐπιστολὴ τοῦ θανόντος, δι' ἧς ὁ φιλόστοργος καὶ προμηθεὺς πατὴρ δηλοῖ ὅτι προβλέπων τὰ κακὰ ἀποτελέσματα τῆς τοῦ υἱοῦ ἀκολασίας, τὴν σπατάλην τῆς κληρονομίας καὶ τὴν μεταμέλειαν τοῦ ἀσώτου κληρονόμου του ἀποθέτει ἐκεῖ εἰς τὸν τάφον, ὃν εἶχε πρὸ πολλοῦ κατασκευάσῃ ἑαυτῷ, τὸν θησαυρὸν ἐκεῖνον ὡς ἔσχατον καταφύγιον καὶ νέαν ἀρχὴν εὐημερίας τοῦ υἱοῦ του. Ἡ ἐπιστολὴ λύει τὸ ζήτημα καὶ ὁ νόμιμος κληρονόμος γίνεται κύριος τοῦ θησαυροῦ.

Ἡ δέσις, ὡς βλέπετε, εἶναι ἁπλῆ καὶ ἡ λύσις φυσική, αὐτομάτως προκύπτουσα ἐξ αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν προσώπων· πρὸς τούτοις τὰ πρόσωπα εἶναι φυσικὰ καὶ ἡ δρᾶσίς των πιθανὴ καὶ λογικὴ τῶν πράξεων ἡ ἀλληλουχία· τὸ δεσπόζον στοιχεῖον—καὶ τοῦτο εἶναι ὁ κυριώτερος χαρακτὴρ τῆς νέας κωμῳδίας—εἶναι ἡ παρατήρησις τῆς φύσεως καὶ ἡ μίμησις τοῦ πραγματικοῦ οὐχί, ὅπως παρ' Ἀριστοφάνει, ἡ φαντασία ἡ ἀχαλίνωτος, ἡ παρατόλμως δημιουργοῦσα πρόσωπα παρὰ φύσιν καὶ πράξεις ἀδυνάτους, πόρρω ἀπεχούσας τοῦ πιθανοῦ, περὶ οὗ οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον φροντίζει ἡ ἀρχαία κωμῳδία, διότι ὁ σκοπὸς αὐτῆς εἶναι οὐχὶ τεχνικὸς ἀλλὰ πρακτικός.

Εἰς τοὺς Ἀχαρνεῖς λ. χ. τοῦ Ἀριστοφάνους ὁ Δικαιόπολις, ὁ φίλος τῆς εἰρήνης, ἀφοῦ μάτην προσπαθεῖ νὰ μεταπείσῃ τοὺς φιλοπολέμους συμπολίτας του, ἀποφασίζει μόνος αὐτὸς νὰ συνάψῃ εἰρήνην πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους·—πρώτη αὐτὴ ἀπιθανότης· τότε ἔρχεται ὁ Ἀμφίθεος κομίζων τρία σπονδῶν δείγματα ἐν φιάλαις καὶ ὁ Δικαιόπολις τὰ δοκιμάζει, ὅπως θὰ ἐδοκίμαζεν εἴδη οἴνου—καὶ ἡ αἰσθητοποίησις αὕτη τῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν κωμικῶν συλλήψεων ἀποτελεῖ ἕνα ἐκ τῶν κυρίων χαρακτήρων τοῦ Ἀριστοφάνους. Παρουσιάζεται κατόπιν πρεσβευτὴς Ἀθηναῖος, κωμικώτατα περιγράφων τὴν πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα ἄσκοπον καὶ ἀνόητον ἀποστολήν του· βραδύτερον Μεγαρεὺς πειναλέος πωλεῖ τὰ τέκνα του ὡς χοιρίδια εἰς τὸν Δικαιόπολιν, ἄγοντα ἤδη σπονδὰς τριακοντούτιδας, ἐμπορευόμενον καὶ εὐημεροῦντα· ὁ συκοφάντης ὅμως φθονῶν τὴν εὐημερίαν του ἐπιτίθεται κατ' αὐτοῦ καὶ ζητεῖ νὰ γείνῃ κύριος τῶν ἐμπορευμάτων του· ἀλλ' ὁ Δικαιόπολις διορθώνει καλὰ καὶ τοῦτον· καὶ τότε ἔρχεται γεωργὸς τυφλὸς θρηνῶν τὴν ἀπώλειαν τοῦ ζεύγους τῶν βοῶν του, οἱ ὁποῖοι ἄλλοτε τὸν ἔτρεφον, ἐνῷ τώρα οἱ Βοιωτοὶ ἐπιδραμόντες τοὺς ἀφήρπασαν καὶ ὁ γεωργὸς κλαίων ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ των ἐτυφλώθη· ὁ Λάμαχος αἴφνης ὁ ὁρμητικὸς τῶν Ἀθηναίων στρατηγὸς διατάσσεται νὰ λάβῃ τὴν ἀσπίδα του καὶ νὰ δράμῃ εἰς τὰ σύνορα·

νίφει ἀφθόνως καὶ τὸ ψῦχος εἶναι δριμύ· ἐν τούτοις ὁ Λάμαχος ὁπλίζεται, ἐνῷ ὁ Δικαιόπολις καλὰ τυλιγμένος καὶ εὐθύμως δειπνῶν σκώπτει τὰς παρασκευάς του· ὁ δοῦλος πληροῖ ἐκ νέου τὸ ποτήριον καὶ τὸ δεῖπνον θὰ παραταθῇ ἕως οὗ ὁ Λάμαχος ἐπανέλθῃ πληγωμένος καὶ ἔχων κακῶς. Καὶ ἐὰν προσθέσωμεν εἰς ταῦτα τὴν κωμικὴν τῆς σκηνῆς διασκευήν, τὸν Πέρσην ἀπεσταλμένον, ὁ ὁποῖος ὀνομάζεται ὀφθαλμὸς τοῦ βασιλέως καὶ ἔφερεν ἴσως προσωπεῖον μὲ ἕνα ὀφθαλμὸν ὑπερμεγέθη, τὸν χορὸν τῶν Ἀχαρνέων καταδι[illegible]κοντα τὸν Δικαιόπολιν καὶ τοῦτον δανειζόμενον ἀπὸ τὸν Εὐριπίδη[illegible] τὰ ῥάκη τοῦ Τηλέφου, ἵνα δι' αὐτῶν φανῇ τραγικώτερος καὶ κινήσ[illegible] τὸν οἶκτον, τὴν μεταμόρφωσιν τῶν Μεγαρέων, τὴν τιμωρίαν τοῦ συ[illegible]κοφάντου, ἔχομεν πρὸ ἡμῶν δρᾶμα κωμικώτατον, πλῆρες ἐνδιαφέροντος, μεστὸν ἀπροσδοκήτων, μὲ δρᾶσιν γοργήν, μὲ πνεῦμα σπινθηρί[illegible]ζον, κατέχον ἀμερίστως τὴν προσοχὴν τοῦ θεατοῦ ἀπὸ τοῦ πρώτου μέ[illegible]χρι τοῦ τελευταίου στίχου· οὐδαμοῦ ὅμως βλέπομεν πλοκὴν τεχνικήν, οὐδαμοῦ δραματικὴν ἑνότητα, ἐκτὸς μόνον ὅτι ὅλαι αἱ σκηναὶ εἰς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἀποβλέπουσι σκοπόν, τὴν σύστασιν τῆς εἰρήνης καὶ τὴν ἀποτροπὴν ἀπὸ τοῦ πολέμου· ἡ χαλαρότης δὲ αὐτὴ τῆς δραματικῆς ἑνότητος ἐπιτρέπει καὶ τὴν παρεμβολὴν ἐπεισοδίων ποικίλων καὶ εὐθύμων· διότι δὲν ὑπάρχει ἄλυσις γεγονότων, μία πρᾶξις προϊοῦσα καὶ ἀναπτυσσομένη, ἀλλὰ μᾶλλον σκηναὶ καὶ εἰκόνες διαδεχόμεναι ἀλλήλας, ἑκάστη τῶν ὁποίων ἠδύνατο καὶ καθ' ἑαυτὴν νὰ ὑπάρχῃ καὶ νὰ ἀρέσκῃ· ἐντεῦθεν ἡ σπουδὴ πρὸς τὴν λύσιν ἐλλείπει παντελῶς καὶ ἡ κωμῳδία ὁμοιάζει μᾶλλον πρὸς δίκην, ἐν ᾧ διάδικοι μὲν εἶναι δύο πολιτ[illegible]καὶ μερίδες, δικαστὴς δὲ ὁ χορὸς ἐκφράζων τὴν γνώμην τοῦ ποιητοῦ. Ὁποία κατὰ τοῦτο διαφορὰ τοῦ Φάσματος, ἄλλης τοῦ Μενάνδρου κωμῳδίας, ἧς γνωρίζομεν τὴν ὑπόθεσιν.

Ὁ ἐκ τοῦ πρώτου γάμου υἱὸς τοῦ Φείδωνος ἀπὸ πολλοῦ κατασκοπεύει τὴν μητρυιάν του, ἡ ὁποία συχνάζει εἰς ἓν ἀπόκεντρον τοῦ οἴκου δωμάτιον, οὗ οἱ τοῖχοι καλύπτονται ὑπὸ κισσοῦ, ἵνα ἐκεῖ λατρεύῃ τοὺς θεούς· μίαν ἡμέραν ὁ νεανίας βλέπει αἴφνης ἐξερχομένην τοῦ τοίχου καὶ [illegible]ῦ κισσοῦ μίαν κόρην περικαλλῆ· κατ' ἀρχὰς τὴν ἐκλαμβάνει ὡς φάσ[illegible]μα, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα βεβαιούμενος ὅτι εἶναι κόρη μὲ ὀστᾶ καὶ μὲ σ[illegible]άρκα τὴν ἐρωτεύεται ἐμμανῶς. Ἡ κόρη αὐτὴ εἶναι θυγάτηρ τῆς μητρυιᾶς του, γεννηθεῖσα ἐκ κλεψιγαμίας πρὸ τοῦ γάμου της μετὰ τοῦ Φείδωνος· μὴ δυναμένη δὲ ἡ μητρυιά του αὐτὴ νὰ τρέφῃ καὶ νὰ θωπεύῃ φανερὰ τὴν κόρην της, ἐσκέφθη νὰ τὴν τοποθετήσῃ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πλησιεστέρου γείτονος καὶ νὰ ἀνοίξῃ ὀπὴν εἰς τὸν διάμεσον τοῖχον, δι' ἧς νὰ συγκοινωνῇ μὲ τὴν κόρην της· γίνεται λοιπὸν ἡ ἀναγνώρισις

καὶ ἡ κωμῳδία τελειώνει μὲ γάμον τοῦ νέου καὶ τῆς κόρης, συναινοῦντος καὶ εὐλογοῦντος καὶ τοῦ πατρὸς Φείδωνος.

Χαρακτῆρες ποικίλοι καὶ αἰσθήματα τρυφερὰ ἑνοῦνται καὶ συμπλέκονται ἐν τούτῳ τῷ δράματι, τοῦ ὁποίου ἡ λύσις καὶ ἡ πλοκὴ ὁμοιάζει μὲ μυθιστόρημα δραματικὸν περιβεβλημένον τὸν πέπλον τοῦ ἀστείου.

Ἄς παραθέσωμεν καὶ τὸν μῦθον τρίτης τοῦ Μενάνδρου κωμῳδίας, τῆς ὁποίας, Πλόκιον ἐπιγραφομένης, οὐ μόνον ἡ ὑπόθεσις σχεδὸν ἀκεραία διεσώθη ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Αὔλου Γελλίου, ἀλλὰ καὶ ἀποσπάσματα εὑρέθησαν ἀρκούντως σημαντικὰ αὐτοῦ τε τοῦ δράματος καὶ τῆς μεταφράσεως τοῦ Καικιλίου.

Δύο γέροντες συνομιλοῦσιν ἐν τῇ πρώτῃ σκηνῇ· ὁ εἷς τούτων—ὁ Σίμων ὑποτεθείσθω—ἔχει γυναῖκα τὴν Κρωβύλην, δύ...ειδῆ καὶ δεσποτικήν, τὴν ὁποίαν ἐνυμφεύθη διὰ μόνην τὴν προῖκά τ...ης συγκειμένην ἐξ ἑκκαίδεκα ταλάντων· παραπονεῖται λοιπὸν ὁ Σίμων ... πρὸς τὸν γείτονά του Μενέδημον ὅτι ἡ Κρωβύλη τὸν ἠνάγκασε νὰ πω...λήσῃ νεαρὰν δούλην καλὴν καὶ ἐπιδέξιον, τὴν ὁποίαν ἡ σύζυγός του ...ζηλοτύπει· καὶ ὁ γέρων ἀγανακτεῖ διὰ τοῦτο καὶ ὑβρίζει τὸ τρυφερόν ...του ἥμισυ ἀνηλεῶς, ἐπωφελούμενος βέβαια τῆς ἀπουσίας του.

«Ἥσυχος τώρα ἡ ἐπίκληρος γυνὴ θὰ κοιμηθῇ ἐπ' ἀμφότερα... κατεργάσασα μέγα καὶ περιβόητον ἔργον.

. . . ἐκ τῆς οἰκίας
ἐξέβαλε τὴν λυποῦσαν, ἣν ἐβούλετο,
ἵν' ἀποβλέπωσι πάντες εἰς τὸ Κρωβύλης
πρόσωπον . . .
. . . καὶ τὴν ὄψιν ἣν ἐκτήσατο
ὄνος ἐν πιθήκοις τὸ λεγόμενον ἔστι δὴ
τουτί· σιωπᾶν βούλομαι τὴν νύκτα τὴν
πολλῶν κακῶν ἀρχηγόν . . .

καθ' ἣν δηλονότι ἔλαβε τὴν Κρωβύλην

γύναιον οὖσαν πήχεως.

Καὶ ἐξακολουθεῖ ἐν ἄλλῳ ἀποσπάσματι νὰ τὴν ὀνομάζῃ Λάμ...ιαν ἐπίκληρον, τὴν ὁποίαν οὐχὶ γυναῖκα ἀλλὰ

. . . κυρίαν τῆς οἰκίας
καὶ τῶν ἀγρῶν καὶ τῶν πατρῴων ἄντικρυς
ἅπασιν ἀργαλέων, καὶ τῷ υἱῷ καὶ πολὺ μᾶλλον τῇ
θυγατρί.

Ὁ Μενέδημος ἐννοεῖ τὴν θλῖψίν του, διότι καὶ αὐτὸς δὲν εἶναι ἄμοιρος τῶν τοιούτων κακιῶν· ἡ μακαρῖτις ἡ ἰδική του μόνον ἓν καλὸν ἔπραξεν ἐν τῷ βίῳ της, ὅτι ἀπέθανεν ἐγκαίρως· ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου τὸν

ἀφῆκε πτωχὸν καὶ προσέτι πατέρα κόρης ἐν ὥρᾳ γάμου καί, τὸ χείριστον, ἡ κόρη αὐτὴ ἐν νυκτερινοῖς ὀργίοις ἐβιάσθη ὑπὸ νέου ἀγνώστου καὶ κρύψασα τὸ πάθημα μέλλει ὅσον οὔπω νὰ γείνῃ μήτηρ· καὶ ὁ δυστυχὴς Μενέδημος ἠναγκάσθη νἀφήσῃ τὸν ἀγρὸν καὶ νὰ ἔλθῃ οἰκογενειακῶς εἰς τὴν πόλιν, μήπως εὕρῃ τῆς κόρης του τὸν φθορέα. Καὶ ἐνῷ ὁ ἀτυχὴς πατὴρ λέγει ταῦτα εἰς τὸν γυναικοκρατούμενον γείτονά του, ἀκούονται τῆς κόρης αἱ ὠδῖνες τικτούσης ἤδη καὶ ὁ Παρμένων ὁ πιστὸς δοῦλος τοῦ Μενεδήμου οἰκτείρει ἐκεῖνον

ὅστις πένης ὢν ζῆν ἐν ἄστει βούλεται
ἀθυμότερον ἑαυτὸν ἐπιθυμῶν ποιεῖν·
ὅταν γὰρ εἰς τρυφῶντα καὶ σχολὴν ἄγειν
δυνάμενον ἐμβλέψῃ, τότ' αὐτὸν ἔστ' ἰδεῖν
ὡς ἄθλιον ζῇ καὶ ταλαίπωρον βίον.

Ὁ Παρμένων ὅμως ἔχει ἄδικον, διότι ὁ κύριός του καταλείπων τοὺς ἀγροὺς ἵνα ἔλθῃ εἰς τὸ ἄστυ δὲν ἐνήργησεν ἀστόχως· ἐκεῖ που πλησίον του, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γείτονός του Σίμωνος εὕρηται ὁ τῆς κόρης του βιαστής, ὅστις εἶναι αὐτὸς ὁ Αἰσχίνης, ὁ υἱὸς τοῦ Σίμωνος· γίνεται ἡ ἀναγνώρισις καὶ μέλλει νὰ τελεσθῇ ὁ γάμος· ἀλλ' ἡ εὐτυχία δὲν εἶναι πλήρης, διότι πρὸς τέλεσιν τοῦ γάμου χρειάζεται καὶ ἡ συγκατάθεσις τῆς Κρωβύλης· καὶ πῶς ἡ δυσειδὴς ἐπίκληρος θὰ δεχθῇ ὡς νύμφην της πτωχὴν καλλονήν, οἵα ἡ θυγάτηρ τοῦ Μενεδήμου; Ἀλλ' ὁ Σίμων, ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει σπουδαίους λόγους νὰ ἐκτιμᾷ τὰς πολυφέρνους, λαμβάνει πρὸς στιγμὴν τὴν δύναμιν νὰ ἀπαιτήσῃ τὴν συγκατάθεσιν τῆς συζύγου του· ὁ Μενέδημος ἀπειλεῖ ὅτι θὰ προσφύγῃ εἰς τὸ δικαστήριον καὶ ὁ Σίμων ἰσχυρίζεται ὅτι θὰ ὑποστηρίξῃ τὸ μέρος τοῦ Μενεδήμου· ἡ Κρωβύλη ἐκπεπληγμένη ἀπὸ τὴν ἀσυνήθη στάσιν τοῦ συζύγου της, μονωθεῖσα καὶ ἐπτοημένη συναινεῖ εἰς τὸν γάμον ζητοῦσα μόνον μικρὰν ἀναβολήν· οἱ ἀντίθετοι χορηγοῦσι τὴν ἀναβολὴν καὶ ἐπιδίδονται εἰς διασκέδασιν κατὰ τὸ παράγγελμα.

Ἀεὶ τὸ λυποῦν ἀποδίωκε τοῦ βίου
μικρόν τι τὸν βίον καὶ στενὸν ζῶμεν χρόνον [1]

Αὐτὴ εἶναι ἡ ὑπόθεσις· πῶς ὅμως γίνεται ἡ ἀναγνώρισις καὶ προπαρασκευάζεται ἡ λύσις, τί δὲ σημαίνει ὁ τίτλος Πλόκιον, εἶναι τὰ δύο ταῦτα συνχφῆ· καὶ Πλόκιον σημαίνει περιδέραιον, δι' οὗ ἔγεινεν ἡ ἀναγνώρισις, ὅπως ἐν τῇ Ἑκυρᾷ τοῦ Τερεντίου γίνεται ἐπὶ περιστά-

[1] Κατ' ἄλλους οἱ δύο αὐτοὶ στίχοι ἀνήκουσιν εἰς ἄλλην τοῦ Μενάνδρου κωμῳδίαν τὸν «Ἑαυτὸν πενθοῦντα».

σεως ἀναλόγου ; ἢ Πλόκιον ἦτο μᾶλλον τὸ ὄνομα τῆς θεραπαίνης, ἥτις ἐν ἀρχῇ τῆς κωμῳδίας ἀπεπέμφθη ὑπὸ τῆς Κρωβύλης καὶ ἡ ὁποία προσληφθεῖσα ἴσως ὑπὸ τοῦ Μενεδήμου ὡς νοσοκόμος τῆς θυγατρός του ἐχρησίμευσεν ὡς μέσον ἀναγνωρίσεως ; Ἡ πρώτη γνώμη φαίνεται ὑποστηριζομένη ὑπὸ χωρίου τινὸς τῆς ποιητικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐν ᾧ ἀναφέρεται ὡς μέσον ἀναγνωρίσεως καὶ τὸ Πλόκιον, ἡ δὲ δευτέρα συμφωνεῖ μᾶλλον πρὸς τοὺς κανόνας τῆς τέχνης, οἵτινες δὲν ἐπιτρέπουσιν, ὥστε πρόσωπον ἅπαξ εἰσαχθὲν ἐν τῷ δράματι νὰ μὴ μνημονευθῇ πλέον καὶ ἡ τύχη του νὰ μείνῃ ἄγνωστος εἰς τοὺς θεατάς.

Καὶ ἡ ἁπλῆ αὐτὴ παράθεσις τῆς ὑποθέσεως τῶν Ἀχαρνέων καὶ τῶν τριῶν τοῦ Μενάνδρου κωμῳδιῶν ἀρκεῖ νὰ δείξῃ τὴν σημασίαν, ἣν ὁ ποιητὴς ἀπέδιδεν εἰς τὴν ἔντεχνον πλοκήν. Ἀλλὰ καὶ ἀνέκδοτον φέρεται παρὰ Πλουτάρχῳ δεικνύον τὴν περὶ τούτου γνώμην αὐτοῦ τοῦ Μενάνδρου· «λέγεται γὰρ τῷ Μενάνδρῳ τῶν συνήθων τις εἰπεῖν· «ἐγγὺς οὖν Μένανδρε τὰ Διονύσια καὶ σὺ τὴν κωμῳδίαν οὐ πεποίηκας»· τὸν δὲ ἀποκρίνασθαι «νὴ τοὺς θεοὺς ἔγωγε πεποίηκα τὴν κωμῳδίαν· ᾠκονόμηται γὰρ ἡ διάθεσις· δεῖ δ' αὐτῇ τὰ στιχίδια ἐπᾷσαι».

Ἰδοὺ τώρα καὶ γενικός τις τύπος τῶν ὑποθέσεων τῆς νέας κωμῳδίας κατὰ τὸν Τερέντιον, τἀποσπάσματα καὶ λοιπὰς ὑποδειχθείσας πηγάς.

Α. Τραυλαντώνης.

Σημ. Ἐπειδὴ εἰς τὸ μέρος τῆς παρούσης πραγματείας, τὸ δημοσιευθὲν εἰς τὰ προηγούμενα τεύχη, Φεβρουαρίου καὶ Μαρτίου παρεισέφρησαν λάθη τινὰ τυπογραφικά, δημοσιεύομεν ὧδε τὴν ἐπανόρθωσιν αὐτῶν.

Σελ. 417 στίχος 27 ἀντὶ Meinek ἀνάγνωθι *Meineks,* σελ. 418 στιχ. 20 ἀντὶ ὀλίγα ἔτι ἐκ ἀναγ. ὀλίγα ἐκ, σελ. 422 στιχ. 4 ἀντὶ ὡς πᾶσα μεγαλοφυΐα, καὶ ἐδανείσθη ἀναγ. ὡς πᾶσα μεγαλοφυΐα τὴν συγγενῆ μεγαλοφυΐαν καὶ ἐδανείσθη, σελ. 521 στιχ. 24 ἀντὶ ἡ κωμῳδία Ἁγνὴ ἀναγ. ἡ κωμῳδία Ἀγήν, σελ. 527 στιχ. 12 ἀντὶ τόσον φιλαπόδημος ἀναγ. τόσον ὀλίγον φιλαπόδημος. Παρεισέφρησαν λάθη τινὰ καὶ εἰς τὰς παραπομπὰς ἀφιέμενα εἰς τὴν κρίσιν τοῦ ἀναγνώστου.

Η ΟΜΗΡΙΚΗ ΓΥΝΗ

«Τῇσι δὲ Ναυσικάα λευκώλενος ἤρχετο μολπῆς».
(*Ὀδυσσ. Ζ. 101*).

Ἡ ἀξιόλογος τοῦ κ. Ἀδαμ. Ἰωαννίδου Ἀδαμαντίου περὶ παντομίμου παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὀρχήσεως Διατριβὴ ἐν Παρνασσ. Τόμ. ΙΖ' Φυλλ. 6 εἶναι ἄριστον σχόλιον εἰς τὸν Πλάτωνα, εἰπόντα ἐν Νομ. ζ

816 ὅτι «μίμησις τῶν λεγομένων σχήμασι γενομένη τὴν ὀρχηστικὴν ἐξειργάσατο τέχνην ξύμπασαν». Πλὴν ὁ Πλάτων παρακατιὼν ἀφηγούμενος τὴν στενὴν τῆς μουσικῆς συνάφειαν πρὸς τὴν ὄρχησιν ἐπιλέγει· «πολλὰ μὲν δεῖ τοίνυν ἄλλα ἡμῖν τῶν παλαιῶν ὀνομάτων ὡς εὖ καὶ κατὰ φύσιν κείμενα δεῖ διανοούμενον ἐπαινεῖν· τούτων δὲ ἓν καὶ τὸ περὶ τὰς ὀρχήσεις τὰς τῶν εὖ πραττόντων, ὄντων δὲ μετρίων αὐτῶν πρὸς τὰς ἡδονάς, ὡς ὀρθῶς ἅμα καὶ μουσικῶς ὠνόμασεν ὅστις ποτ' ἦν, καὶ κατὰ λόγον αὐταῖς θέμενον ὄνομα ξυμπάσαις ἐμμελείας ἐπωνόμασε».

Τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Πλάτωνος ἐβοήθησεν ἡμᾶς μεθερμηνεύοντας τὸ ἐν Ὀδυσσ. Ζ. 101 ὁμηρικὸν «ἤρχετο μολπῆς» ἐν Κεφαλ. Γ' τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς τῶν Κερκυραϊκῶν μας Ἀπομνημονευμάτων[1]. Ἐπειδὴ δὲ ὅ,τι ἐκεῖ λέγομεν συνδέεται μὲ τὸ πρόσωπον τῆς λευκωλένου Ναυσικᾶς, τῆς μητρὸς αὐτῆς Ἀρήτης καὶ ἐν γένει μὲ τὴν παρ' Ὁμήρῳ κοινωνικὴν θέσιν καὶ περιωπὴν τῆς γυναικός, ἴσως δὲν πράττομεν ἔργον δυσάρεστον τοῖς φιλομούσοις ἀναγνώσταις τοῦ Παρνασσοῦ, ἀνατυποῦντες ἐνταῦθα ὅλην τὴν παράγραφον, τὴν ἀφορῶσαν εἰς τὸ φῦλον ἐκεῖνο, ὃ πολλάκις ὡς ἐν τῷ κακῷ ἤθει οὕτω κατὰ τὴν ἀρετὴν ὑπερβαίνει τὸν ἄνδρα.

Ἕπεται τὸ κείμενον τῶν Κερκυραϊκῶν (Μέρ. Α' σελ. 67—72).

Ἐν Α. τῆς Ὀδυσσείας ὁ Τηλέμαχος ἀποτεινόμενος πρὸς τὴν μητέρα ἐπιβάλλει αὐτῇ σιωπὴν καὶ ἀποπέμπει εἰς τὸν γυναικωνίτην λέγων—

«ἀλλ' εἰς οἶκον ἰοῦσα τὰ σ' αὐτῆς ἔργα κόμιζε
ἱστόν τ' ἠλακάτην τε καὶ ἀμφιπόλοισι κέλευε
ἔργον ἐποίχεσθαι· μῦθος δ' ἄνδρεσσι μελήσει
πᾶσι, μάλιστα δ' ἐμοί· τοῦ γὰρ κράτος ἔστ' ἐνὶ οἴκῳ.
(Α. 356—359).

Οἱ ὁπωσοῦν τραχεῖς οὗτοι λόγοι τοῦ νεαροῦ υἱοῦ τοῦ Ὀδυσσέως ἐμφαίνουσι κοινωνίαν ἔχουσαν τὴν γυναῖκα ἐν ὑποδεεστέρᾳ τοῦ ἀνδρὸς μοίρᾳ. Ὀρθοτέρα ἐκτίμησις τῆς ἀξίας τοῦ ὡραίου φύλου ἢ παρ' Ἀχαιοῖς εὕρηται παρὰ τοῖς Τρωαδίταις καὶ τοῖς Φαίαξιν. Ὅτε ἡ Ἀνδρομάχη παρακαλεῖ τὸν ἄνδρα της νὰ μὴ ἐκτεθῇ παραπολὺ εἰς τοὺς κινδύνους τοῦ πολέμου—αὐτὸς ὅστις ἦτο τὸ πᾶν δι' αὐτήν, σύζυγος, πατήρ, ἀδελφός—ἵνα μὴ τὴν ἀφήσῃ χήραν καὶ ὀρφανὸν τὸ τέκνον των, ὁ Ἕκτωρ τοῦτο ἀκούων δὲν τὴν ἀποπέμπει εὐθὺς εἰς τὸν γυναικωνίτην καὶ εἰς τὴν ἠλακάτην, ὡς ὁ τοῦ Ὀδυσσέως παῖς τὴν μητέρα μετ' ἐπιπλή-

[1] Κερκυραϊκὰ Ἀπομνημονεύματα Μέρ. Α' σελ. 72. Ἐν Κερκύρᾳ 1891.

σεως ἀναλόγου ; ἢ Πλόκιον ἦτο μᾶλλον τὸ ὄνομα τῆς θεραπαίνης, ἥτις ἐν ἀρχῇ τῆς κωμῳδίας ἀπεπέμφθη ὑπὸ τῆς Κρωβύλης καὶ ἡ ὁποία προσληφθεῖσα ἴσως ὑπὸ τοῦ Μενεδήμου ὡς νοσοκόμος τῆς θυγατρός του ἐχρησίμευσεν ὡς μέσον ἀναγνωρίσεως ; Ἡ πρώτη γνώμη φαίνεται ὑποστηριζομένη ὑπὸ χωρίου τινὸς τῆς ποιητικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐν ᾧ ἀναφέρεται ὡς μέσον ἀναγνωρίσεως καὶ τὸ Πλόκιον, ἡ δὲ δευτέρα συμφωνεῖ μᾶλλον πρὸς τοὺς κανόνας τῆς τέχνης, οἵτινες δὲν ἐπιτρέπουσιν, ὥστε πρόσωπον ἅπαξ εἰσαχθὲν ἐν τῷ δράματι νὰ μὴ μνημονευθῇ πλέον καὶ ἡ τύχη του νὰ μείνῃ ἄγνωστος εἰς τοὺς θεατάς.

Καὶ ἡ ἁπλῆ αὐτὴ παράθεσις τῆς ὑποθέσεως τῶν Ἀχαρνέων καὶ τῶν τριῶν τοῦ Μενάνδρου κωμῳδιῶν ἀρκεῖ νὰ δείξῃ τὴν σημασίαν, ἣν ὁ ποιητὴς ἀπέδιδεν εἰς τὴν ἔντεχνον πλοκήν. Ἀλλὰ καὶ ἀνέκδοτον φέρεται παρὰ Πλουτάρχῳ δεικνύον τὴν περὶ τούτου γνώμην αὐτοῦ τοῦ Μενάνδρου· «λέγεται γὰρ τῷ Μενάνδρῳ τῶν συνήθων τις εἰπεῖν· «ἐγγὺς οὖν Μένανδρε τὰ Διονύσια καὶ σὺ τὴν κωμῳδίαν οὐ πεποίηκας»· τὸν δὲ ἀποκρίνασθαι «νὴ τοὺς θεοὺς ἔγωγε πεποίηκα τὴν κωμῳδίαν· ᾠκονόμηται γὰρ ἡ διάθεσις· δεῖ δ' αὐτῇ τὰ στιχίδια ἐπᾷσαι».

Ἰδοὺ τώρα καὶ γενικός τις τύπος τῶν ὑποθέσεων τῆς νέας κωμῳδίας κατὰ τὸν Τερέντιον, τἀποσπάσματα καὶ λοιπὰς ὑποδειχθείσας πηγάς.

Α. Τραυλαντώνης.

Σημ. Ἐπειδὴ εἰς τὸ μέρος τῆς παρούσης πραγματείας, τὸ δημοσιευθὲν εἰς τὰ προηγούμενα τεύχη, Φεβρουαρίου καὶ Μαρτίου παρεισέφρησαν λάθη τινὰ τυπογραφικά, δημοσιεύομεν ὧδε τὴν ἐπανόρθωσιν αὐτῶν.

Σελ. 417 στίχος 27 ἀντὶ Meinek ἀνάγνωθι *Meineks*, σελ. 418 στιχ. 20 ἀντὶ ὀλίγα ἔτι ἐκ ἀναγ. ὀλίγα ἐκ, σελ. 422 στιχ. 4 ἀντὶ ὡς πᾶσα μεγαλοφυΐα, καὶ ἐδανείσθη ἀναγ. ὡς πᾶσα μεγαλοφυΐα τὴν συγγενῆ μεγαλοφυΐαν καὶ ἐδανείσθη, σελ. 521 στιχ. 24 ἀντὶ ἡ κωμῳδία Ἁγνὴ ἀναγ. ἡ κωμῳδία Ἀγὴν, σελ. 527 στιχ. 12 ἀντὶ τόσον φιλαπόδημος ἀναγ. τόσον ὀλίγον φιλαπόδημος. Παρεισέφρησαν λάθη τινὰ καὶ εἰς τὰς παραπομπὰς ἀφιέμενα εἰς τὴν κρίσιν τοῦ ἀναγνώστου.

Η ΟΜΗΡΙΚΗ ΓΥΝΗ

«Τῇσι δὲ Ναυσικάα λευκώλενος ἤρχετο μολπῆς».
(*Ὀδυσσ. Ζ. 101*).

Ἡ ἀξιόλογος τοῦ κ. Ἀδαμ. Ἰωαννίδου Ἀδαμαντίου περὶ παντομίμου παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὀρχήσεως Διατριβὴ ἐν Παρνασσ. Τόμ. ΙΖ' Φυλλ. 6 εἶναι ἄριστον σχόλιον εἰς τὸν Πλάτωνα, εἰπόντα ἐν Νομ. Ζ

816 ὅτι «μίμησις τῶν λεγομένων σχήμασι γενομένην τὴν ὀρχηστικὴν ἐξειργάσατο τέχνην ξύμπασαν». Πλὴν ὁ Πλάτων παρακατιὼν ἀφηγούμενος τὴν στενὴν τῆς μουσικῆς συνάφειαν πρὸς τὴν ὄρχησιν ἐπιλέγει· «πολλὰ μὲν δεῖ τοίνυν ἄλλα ἡμῖν τῶν παλαιῶν ὀνομάτων ὡς εὖ καὶ κατὰ φύσιν κείμενα δεῖ διανοούμενον ἐπαινεῖν· τούτων δὲ ἓν καὶ τὸ περὶ τὰς ὀρχήσεις τὰς τῶν εὖ πραττόντων, ὄντων δὲ μετρίων αὐτῶν πρὸς τὰς ἡδονάς, ὡς ὀρθῶς ἅμα καὶ μουσικῶς ὠνόμασεν ὅστις ποτ' ἦν, καὶ κατὰ λόγον αὐταῖς θέμενον ὄνομα ξυμπάσαις ἐμμελείας ἐπωνόμασε».

Τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Πλάτωνος ἐβοήθησεν ἡμᾶς μεθερμηνεύοντας τὸ ἐν Ὀδυσσ. Ζ. 101 ὁμηρικὸν «ἤρχετο μολπῆς» ἐν Κεφαλ. Γ' τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς τῶν Κερκυραϊκῶν μας Ἀπομνημονευμάτων [1]. Ἐπειδὴ δὲ ὅ,τι ἐκεῖ λέγομεν συνδέεται μὲ τὸ πρόσωπον τῆς λευκωλένου Ναυσικᾶς, τῆς μητρὸς αὐτῆς Ἀρήτης καὶ ἐν γένει μὲ τὴν παρ' Ὁμήρῳ κοινωνικὴν θέσιν καὶ περιωπὴν τῆς γυναικός, ἴσως δὲν πράττομεν ἔργον δυσάρεστον τοῖς φιλομούσοις ἀναγνώσταις τοῦ Παρνασσοῦ, ἀνατυποῦντες ἐνταῦθα ὅλην τὴν παράγραφον, τὴν ἀφορῶσαν εἰς τὸ φῦλον ἐκεῖνο, ὃ πολλάκις ὡς ἐν τῷ κακῷ ἤθει οὕτω κατὰ τὴν ἀρετὴν ὑπερβαίνει τὸν ἄνδρα.

Ἕπεται τὸ κείμενον τῶν Κερκυραϊκῶν (Μέρ. Α' σελ. 67—72).

Ἐν Α. τῆς Ὀδυσσείας ὁ Τηλέμαχος ἀποτεινόμενος πρὸς τὴν μητέρα ἐπιβάλλει αὐτῇ σιωπὴν καὶ ἀποπέμπει εἰς τὸν γυναικωνίτην λέγων—

«ἀλλ' εἰς οἶκον ἰοῦσα τὰ σ' αὐτῆς ἔργα κόμιζε
ἱστόν τ' ἠλακάτην τε καὶ ἀμφιπόλοισι κέλευε
ἔργον ἐποίχεσθαι· μῦθος δ' ἄνδρεσσι μελήσει
πᾶσι, μάλιστα δ' ἐμοί· τοῦ γὰρ κράτος ἔστ' ἐνὶ οἴκῳ.
(Α. 356—359).

Οἱ ὁπωσοῦν τραχεῖς οὗτοι λόγοι τοῦ νεαροῦ υἱοῦ τοῦ Ὀδυσσέως ἐμφαίνουσι κοινωνίαν ἔχουσαν τὴν γυναῖκα ἐν ὑποδεεστέρᾳ τοῦ ἀνδρὸς μοίρᾳ. Ὀρθοτέρα ἐκτίμησις τῆς ἀξίας τοῦ ὡραίου φύλου ἢ παρ' Ἀχαιοῖς εὕρηται παρὰ τοῖς Τρωαδίταις καὶ τοῖς Φαίαξιν. Ὅτε ἡ Ἀνδρομάχη παρακαλεῖ τὸν ἄνδρα της νὰ μὴ ἐκτεθῇ παραπολὺ εἰς τοὺς κινδύνους τοῦ πολέμου—αὐτὸς ὅστις ἦτο τὸ πᾶν δι' αὐτήν, σύζυγος, πατήρ, ἀδελφός—ἵνα μὴ τὴν ἀφήσῃ χήραν καὶ ὀρφανὸν τὸ τέκνον των, ὁ Ἕκτωρ τοῦτο ἀκούων δὲν τὴν ἀποπέμπει εὐθὺς εἰς τὸν γυναικωνίτην καὶ εἰς τὴν ἠλακάτην, ὡς ὁ τοῦ Ὀδυσσέως παῖς τὴν μητέρα μετ' ἐπιπλή-

[1] Κερκυραϊκὰ Ἀπομνημονεύματα Μέρ. Α' σελ. 72. Ἐν Κερκύρᾳ 1891.

ξεως καὶ ἐπιβολῆς σιωπῆς, ἀλλ' αἱμυλίως ἀπαντᾷ ὅτι ἀναγνωρίζει τὴν βασιμότητα τῶν φόβων της, ἀλλ' ἂν ἤθελεν ἀποφύγῃ τὸν πόλεμον, ἐκτὸς τοῦ ὅτι τοῦτο ἀπέστεργεν ἡ γενναία αὐτοῦ φύσις, ἤθελε φανῇ δειλὸς καὶ ἀτιμασθῇ ἀπέναντι τῶν Τρώων καὶ—ὡς ἂν ἦτό τις ἱππότης τοῦ μεσαίωνος προσθέτει—τῶν ἑλκεσιπέπλων Τρωάδων.

Ἕκτορ, ἀτάρ, σύ μοί ἐσσι πατὴρ καὶ πότνια μήτηρ,
ἠδὲ κασίγνητος, σὺ δέ μοι θαλερὸς παρακοίτης,
μὴ παῖδ' ὀρφανικὸν θήῃς, χήρην τε γυναῖκα.
. . . .
Τὴν δ' αὖτε προσέειπε μέγας κορυθαίολος Ἕκτωρ·
ἦ καὶ ἐμοὶ τάδε πάντα μέλει, γύναι· ἀλλὰ μάλ' αἰνῶς
αἰδέομαι Τρῶας καὶ Τρωάδας ἑλκεσιπέπλους,
αἴ κε, κακὸς ὥς, νόσφιν ἀλυσκάζω πολέμοιο·
οὐδέ με θυμὸς ἄνωγεν, ἐπεὶ μάθον ἔμμεναι ἐσθλὸς
αἰεί, καὶ πρώτοισι μετὰ Τρώεσσι μάχεσθαι,
ἀρνύμενος πατρός τε μέγα κλέος ἠδ' ἐμὸν αὐτοῦ
(Ἰλιάδ. Ζ 429—431. 440—446)

Ἡ Ἀνδρομάχη ἀποσύρεται εἰς τὰ δώματα αὐτῆς μετὰ τὴν γνωστὴν συγκινητικὴν σκηνήν, ἔνθα τὸ μειδίαμα τοῦ ἔρωτος, ὡς ἡλιακὴ ἀκτὶς διαπερῶσα διαλελυμένην νεφέλην, καταυγάζει τὸ δακρύβρεκτον πρόσωπον τῆς σεπτῆς δεσποίνης, ἔνθα πρὸς τὸ πατρικὸν καὶ μητρικὸν φίλτρον ἁμιλλᾶται ἡ συζυγικὴ ἀγάπη.

Τὴν Ἑλένην, αἰτίαν τοῖς Τρωαδίταις τοσούτων δυστυχημάτων, οἱ πρόκριτοι αὐτῶν, οἱ γέροντες, ὑποδέχονται μετὰ σεβασμοῦ, ἀποθαυμάζοντες τὸ θεῖον κάλλος αὐτῆς, ὁ δὲ σεβάσμιος Πρίαμος τὴν περιποιεῖται καὶ πολιτεύεται αὐτὴν ὡς πρὸς φίλην θυγατέρα (Ἰλιάδ. Γ. 154—165).

Ἡ Ἀρήτη, ἀνεψιὰ καὶ σύμβιος τοῦ Ἀλκινόου, ἐτιμᾶτο παρὰ τούτου

. . . . . ὡς οὔ τις ἐπὶ χθονὶ τίεται ἄλλη,
ὅσαι νῦν γε γυναῖκες ὑπ' ἀνδράσιν οἶκον ἔχουσιν.
(Η. 67—68).

τοσούτῳ δέ, ὥστε οἱ θέλοντες ἐπιτυχεῖν χάριν παρὰ τοῦ βασιλέως εἰς αὐτὴν ἀπετείνοντο (Ζ. 310—315).

Τὴν ἐσέβοντο οἱ υἱοί της, τὴν ἐλάτρευεν ὁ λαὸς καὶ εὐλαβῶς ἀπεδέχετο τὰς ἀποφάσεις τῆς δεσποίνης αὐτοῦ, ὅτε αὕτη, πάνυ συνετὴ οὖσα καὶ περίνους, διέλυε τὰς διαφοράς των (Η. 69—74).

Τοιαύτη τῆς γυναικὸς λατρεία φαίνεται ἀνεξήγητος παρὰ λαῷ, ὅπου οὐχὶ ἡ κόρη ἔφερε προῖκα εἰς τὸν ἄνδρα, ἀλλ' οὗτος παρεῖχε πολύτιμα

δῶρα εἰς τὸν πατέρα, ἵνα τὴν ἀποκτήσῃ. Διὸ ὁ Ὀδυσσεὺς λέγει εἰς τὴν Ναυσικᾶν·

«κεῖνος δ' αὖ περὶ κῆρι μακάρτατος ἔξοχον ἄλλων,
ὅς κέ σ' ἐέδνοισι βρίσας οἶκόνδ' ἀγάγηται» (Ζ. 158—159).

Οὐδὲ ἴχνη προικὸς δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν ἐν τῇ συνηθείᾳ, καθ' ἣν ἡ μελλόνυμφος παρεῖχε καινουργῆ ἱμάτια τῷ νυμφίῳ αὐτῆς (Ζ. 28)[1].

Πλὴν ὅ,τι ἦτο ἀπ' ἀρχῆς τίμημα ἀγοραπωλησίας κατήντησε μετὰ ταῦτα ἁπλοῦν σύμβολον, ἀπέχον πολὺ τῆς πραγματικότητος.

Ὅπου ἐπικρατεῖ ἡ μονογαμία, ὡς παρὰ Φαίαξιν, ἡ γυνὴ δὲν εἶναι δούλη, εἶναι μία σάρξ μετὰ τοῦ ἀνδρός[2], εἶναι ὁ ἀχώριστος τοῦ βίου του σύντροφος, εἶναι ἡ πρώτη διδάσκαλος τῶν παίδων του, εἶναι ἡ τιμία δέσποινα.

Μόνον εἰς τόπον ὅπου ἡ γυνὴ διετέλει ἐν ἰσοτιμίᾳ μετὰ τοῦ ἀνδρός, ἠδύνατο νὰ εὑρεθῇ κόρη ἔχουσα τὸ λεπτὸν τῆς αἰδοῦς αἴσθημα, ὁποῖον ὁρῶμεν ἐν τῇ Ναυσικᾷ (Ζ. 66). Ἐπιστρέφουσαν δ' ἀπὸ τῶν πλυνῶν ὑποδέχονται αὐτὴν οἱ ἀδελφοὶ ἱστάμενοι εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ πατρικοῦ μεγάρου ὡς οἱ ἱππόται τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ παρὰ τῇ περιαιρετῇ γεφύρᾳ τὴν δέσποιναν τοῦ Πύργου.

ἡ δ' ὅτε οὗ πατρὸς ἀγακλυτὰ δώμαθ' ἵκανεν,
στῆσεν ἄρ' ἐν προθύροισι, κασίγνητοι δέ μιν ἀμφὶς[3]
ἵσταντ' ἀθανάτοις ἐναλίγκησι, οἱ ῥ' ὑπ' ἀπήνης
ἡμιόνους ἔλυον . . . . (Η. 3—6).

Ἡ εὐειδὴς αὕτη κόρη δὲν περιωρίζετο εἰς τὸ νὰ πλύνῃ τὰ ασιγα-

[1] Ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ κ. Ῥοΐλὸς παρὰ τὴν γνώμην τοῦ κ. Μομφερράτου ὅτι τὰ δῶρα, ἅτινα οὐχὶ ἡ νύμφη ἀλλ' ὁ πατὴρ αὐτῆς ἐλάμβανε πρὸ τοῦ γάμου παρὰ τοῦ μελλονύμφου, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τὸ ἔμβρυον τῆς προγαμιαίας δωρεᾶς, ἀλλ' ὅτι ταῦτα ἦσαν τὸ τίμημα τῆς πωλήσεως τῆς γυναικός. Ῥοΐλοῦ. Τύχαι τῆς προικὸς ἐν Ἀθήναις 1890.

[2] «Ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν» κατὰ τὸν Ἀπόστολον (πρὸς Ἐφεσίους 5. 31).

[3] Σημειούσθω δὲ ὅτι τὸ ἀμφί τινα ἵστασθαι ἢ πέλειν (ἀμφίπολος) ἰσοδυναμεῖ τῷ θεραπεύειν, ὑπηρετεῖν, ὅπερ βεβαίως ἐμφαίνει τὸ ἀμέσως λεγόμενον «ὑπ' ἀπήνης ἡμιόνους ἔλυον». Ἐν τούτοις ἔτι παρὰ Χριστιανοῖς ἐν τῇ Ἀνατολῇ οἱ ἀγρόται σήμερον, ΙΘ' αἰῶνος λήγοντος, ἔχουσι τὴν γυναῖκα ὡς ὑποζύγιον. Ἐν Κερκύρᾳ, ὅταν τὸ ἀγροτικὸν ἀνδρόγυνον συνοδοιπορῇ, ὁ ἀνὴρ προπορεύεται τῆς γυναικός, ἡ δὲ ἀκολουθεῖ. Ἐρωτήσας ποτὲ χωρικὸν διατί τοῦτο; Ἔλαβον τὴν ἀπάντησιν ὅτι «ὁ ἄνδρας εἶναι κεφαλὴ τῆς γυναικός». Ὅταν ἱππεύωσιν ὅμως, ἡ γυνὴ κάθηται ἐπὶ τοῦ ἐφιππίου, ὁ δὲ ἀνὴρ 'πισωκάπουλα.

λόεντα εἵματα» ἐν τοῖς ῥείθροις τοῦ ποταμοῦ, ἀλλ' ἐπιδεξίως ἐδιφρηλάτει·

«ἡ δὲ μάλ' ἡνιόχευε . . . . , ...
. . . . νόῳ δ' ἐπέβαλλεν ἱμάσθλην
(Ζ. 319—320).

Ἐξεῖχε δ' ἐν τῇ σφαιριστικῇ, ἥτις ἀπετέλει μέρος τῆς ὀρχηστικῆς. Μάλιστα, κατὰ τὴν Κερκυραίαν ποιήτριαν Ἀναγαλλίδα, ἦτο καὶ ἡ ἐφευρετὴς τῆς παιδιᾶς ταύτης.

Ὁ Σοφοκλῆς, καθὰ ἀναφέρει ὁ Ἀθήναιος ἐν τῷ Δειπνοσοφιστῇ αὐτοῦ, παρίστα, ἔν τινι ἀπολεσθείσῃ τραγῳδίᾳ του, τὴν Ναυσικᾶν σφαιρίζουσαν, μάλιστα δ' αὐτὸς οὗτος ὁ καλὸς τραγῳδὸς ὑπεκρίνετο τὸ πρόσωπον τῆς σεμνῆς κόρης τοῦ Ἀλκινόου.

Ὅτι ἐνησμένιζε γυμναζομένη εἰς τὴν σφαιριστικήν, ἀποδεικνύουσιν ἡμῖν οἱ ἑξῆς στίχοι τοῦ Ὁμήρου, ὅπου ζωγραφίζει τὴν νεάνιδα μὲ τὴν γραφίδα ἐκείνην, ἣν ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις ἀνεῦρεν ὁ Πολύγνωτος.

«Αὐτὰρ ἐπεὶ σίτου τάρφθεν δμωαί τε καὶ αὐτή,
σφαίρῃ ταὶ δ' ἄρ ἔπαιζον ἀπὸ κρήδεμνα βαλοῦσαι,
τῇσι δὲ Ναυσικάα λευκώλενος ἤρχετο μολπῆς·
οἵη δ' Ἄρτεμις εἶσι κατ' οὔρεα ἰοχέαιρα,
ἢ κατὰ Τηΰγετον περιμήκετον ἢ Ἐρύμανθον,
τερπομένη κάπροισι καὶ ὠκείῃς ἐλάφοισιν·
τῇ δέ θ' ἅμα νύμφαι, κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο,
ἀγρονόμοι παίζουσι, γέγηθε δέ τε φρένα Λητώ·
πασάων δ' ὑπὲρ ἥ γε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα,
ῥεῖα τ' ἀριγνώτη πέλεται καλαὶ δέ τε πᾶσαι·
ὡς ἥ γ' ἀμφιπόλοισι μετέπρεπε παρθένος ἀδμής.
(Ζ. 99—109).

Ὁποία θαυμασία εἰκών! Πλὴν ἐνταῦθα σημειοῦμεν μετὰ λύπης ὅτι ἐν τοῖς πολλοῖς χαρίσμασι, μεθ' ὧν ἦτο πεπροικισμένη ἡ πολυθέλγητρος κόρη, δὲν δυνάμεθα νὰ συγκαταριθμήσωμεν καὶ τὴν ψαλτικήν. Διότι τὸ «ἤρχετο μολπῆς» δὲν ἐννοοῦμεν, ὡς ὁ κυρ. Πολυλᾶς, ἄρχιζε τὸ τραγοῦδι ἢ ὁ Ἰταλὸς Σαλβίνης principiò loro il canto ἢ ὁ Πινδεμόντης il canto intonava alle compagne. Φαίνεται ὅτι τὸ παιγνίδιον τοῦτο τῆς σφαίρας ἐπαίζετο δι' ἐρρύθμων κινημάτων τοῦ σώματος, ὡς τὰ τοῦ χοροῦ ἐπὶ τῇ σκηνῇ, καὶ οἱονεὶ ἐμμελῶς καὶ βηταρμόνως, ἵνα ὁμηρικῶς ἐκφρασθῶμεν (Θ. 250). Διὸ ὀρθῶς, πλὴν ὠχρῶς, ὁ παλαιὸς σχολιαστὴς σχολιάζει τὸ ἤρχετο μολπῆς—ἤρχετο παιδιᾶς. Ἂν εἰς τὴν Ναυσικᾶν πρωταγωνιστοῦσαν ἐν τῇ σφαιρίστρᾳ ἀντικατα-

στήσωμεν τὴν Ναυσικᾶν ᾄδουσαν, ἐν ᾧ σφαιρίζουσιν αἱ δοῦλαι αὐτῆς, ἡ ἀμέσως ἑπομένη ὡραία εἰκὼν τῆς Ἀρτέμιδος ἀπόλλυσι τὸ προσφυὲς αὐτῆς καὶ κατάλληλον. Ἄλλως παρακατιὼν ὁ Ὅμηρος προστίθησι·

«σφαῖραν ἔπειτ' ἔρριψε μετ' ἀμφίπολον βασίλεια·
ἀμφιπόλου μὲν ἅμαρτε, βαθείῃ δ' ἔμβαλε δίνῃ»·
(Ζ. 115—116).

Ἥμαρτε δὲ τοῦ σκοποῦ οὐχὶ ἕνεκα τῆς ἀδεξιότητος τῆς βασιλόπαιδος, ἀλλὰ κατὰ θέλησιν τῆς Ἀθηνᾶς, ἵνα ὡς ἐκ τούτου ἀλαλάξωσιν αἱ νεάνιδες καὶ ὁ πάταγος αὐτῶν ἐξυπνίσῃ τὸν Ὀδυσσέα (Ζ. 116), μέλλοντα νὰ εὕρῃ βοήθειαν καὶ περίθαλψιν παρὰ τῆς Ναυσικᾶς [1].

Φρ. Ἀλβάνας.

ΚΡΗΤΙΚΑΙ ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ

ΕΞ ΑΝΕΚΔΟΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΗΣ [2]

158.—Ὅποιος φοβᾶται, δὲ φοβᾶται.

159.—Ὅποιος 'φελᾷ [3].
παντοῦ 'φελᾷ.

160.—Ὅποιος φυλάει τὰ ροῦχά του, ἔχει τὰ 'μισά.

161.—Ὅποιος φυλάει τὸν τεκέ [4],
πίνει καὶ τὸ ζουμί του.

162.—Ὅποιος χαλᾷ καὶ χτίζει,
Ὄφκαιρος δὲν καθίζει.
«Πηνελόπης ἱστὸν ἀναλύειν».

163.—Ὅποιος χάν' εἰς τὰ χαρτιά,
κερδίζει στὴν ἀγάπη.

[1] Ἐσῴζετο ἐν Βονωνίᾳ νόμισμα φέρον ἔμπροσθεν μὲν τὴν κεφαλὴν τῆς κόρης τοῦ Ἀλκινόου μὲ περίγραμμα: ΗΡΩΙΔΑ ΝΑΥΣΙΚΝ. ὄπισθεν δὲ τὴν Σαπφὼ καθημένην καὶ κιθαρίζουσαν καὶ κύκλῳ τὰς λέξεις ΕΠΙΤCΡΑΤ . . . ΙΕΡΟΚΛ . . . ΜΥΤΙΛΗΝ . . . Ὁ Μουστοξύδης, ἐξ οὗ ἀρυόμεθα τὴν εἴδησιν ταύτην (Notizie per servire alla Storia Corcirese. Corfu MDCCCIV), συμπληροῖ τὰ ἐλλείποντα ὡς ἕπεται· «Ἐπιστράτηγε Ἱεροκλέος Μυτιληναίων». Τοῦτο οὐκ εὐεξήγητον. Νομίζομεν ὅτι ὀρθότερον πρέπει ν' ἀναγνώσωμεν· «ἐπὶ στρατηγοῦ Ἱεροκλέους Μυτιληναῖοι».

[2] Συνέχεια ἴδε φυλλάδιον 11ον παρελθόντος ἔτους.

[3] Ἔχει ἀξίαν.

[4] Τεκὲ λ. περσ.=μοναστήριον δερβίσιδων.

164.—Όποιος χώνει τὸν πόνο του,
μ' ἐκεῖνον ἀποθαίνει.

165.—Όποιος χώνεται 'πίσω ἀπὸ τὸ δαχτύλι του,
φαίνεται οὗλος.
«Δελφῖνα λεκάνη οὐ χωρεῖ».

166.—Όποιος ψηφᾷ[1] τὴ νηότη του,
'γλήγορα τήνε χάνει.

167.—Ὁ ποντικὸς στὴν τρύπα του δὲ χωρεῖ
καὶ κολοκύθια σέρνει.
«Μῦς εἰς τρώγλην οὐ χωρῶν,
κολοκύνταν ἔφερεν».
«Ὅς αὐτὸς αὐτὸν οὐκ ἔχει, Σάμον θέλει».
«Αὐτὸν οὐ τρέφων κύνας τρέφεις».

168.—Όπ' ἀγαπᾷ δὲν 'ντρέπεται,
μηδὲ καὶ δὲ φοβᾶται.

169.—Ὁποῦ 'καμεν ἡγούμενος
ἔκαμε καὶ κελλάρης,
κ' ἐκάτεχεν ὁ 'γούμενος
ἴντα 'θελ' ὁ κελλάρης.

170.—Ὁ πουλολόγος[2] κ' ὁ ψαρᾶς
ἔρημα τὰ παιδιά του.

171.—Ὁποῦ 'ν' ἀπόξω στὸ χορὸ
πολλὰ τραγούδια 'ξέρει.

172.—Ὁποῦ 'ναι γέρως κουζουλὸς
ἀποὺ τὰ νηᾶτα τὸ 'χει.

173.—Ὁποῦ 'ναι καλορρίζικος γεννᾷ κι' ὁ πετεινός του,
κ' ὁποῦ 'ναι κακορρίζικος ψοφᾷ κι' ὁ γαϊδαρός του.

174.—Ὁποῦ 'χ' ἀμπέλια ἂς βάν' ἐργάταις,
καὶ καράβια καλαφάταις.

175.—Ὁποῦ 'χ' ἀμπέλια ἔχει τα,
κ' ὁποῦ τὰ βλέπει τρώει τα.

176.—Ὁποῦ 'χει τὰ γένεια
βρίσκει τὰ χτένια.

177.—Ὁποῦ 'χει τὰ θάρρη του στὸ Θεὸ ἀδείπνητος δὲ θέτει,
κι' ἂν θέση καὶ ἀδείπνητος ἡ χάρι του τὸν θρέφει.

[1] Ἐκτιμᾷ ὑπερβαλλόντως.
[2] Κυνηγός.

178.—Όπ' ἀγαπᾷς κατούρησε, κ' ὅπου μισᾷς χτενίσου,
κ' ὅπου πολλὰ κακοθελᾷς κάτσε κουτσανυχίσου.

179.—Όπ' ἀκοῦς πολλὰ κεράσια,
παῖρνε καὶ μικρὸ καλάθι.
«Πολλὰ μεγάλα ἐπαγγελλόμενοι
οὐδὲ μικρὰ ποιῆσαι δύνανται».

180.—Όπ' ἀκοῦς μεγάλο τρύγος,
βάστα καὶ μικρὸ κοφίνι.

181.—Όπ' ἀστοχήσης γιάειρε [1]
κ' ὅπου 'πετύχης φύγε.

182.—Όπου γάμος καὶ τραπέζι
κ' ὁ Γιαννάκης εἰς τὴ μέση.

183.—Όπου δὲ βολεῖ [2] τοῦ διαόλου νὰ πάη ὁ ἴδιος
μπέμπει μιὰ γερόντισσα.

184.—Όπου δὲ σὲ σπέρνουνε, μὴν ξεφυτρώνης.

185.—Όπου δὲν τύπτει λόγος, πίπτει ράβδος.

186.—Όπου δὲν χωρεῖ ἡ ἀντρειά, ἔρχεται ἡ μπαμπεσιά [3].
«Όπου μὴ ἐφικνῆται ἡ λεοντῆ, προσραπτέον τὴν ἀλωπεκῆν».

187.—Όπου 'δῆς κακὴ γυναῖκα,
δυὸ βολαὶς τήνε χεραίτα.

188.—Όπου 'δῆς κ' εἶναι πολλοὶ
τὸ σακκοῦλι μὴν τὸ λεῖς.

189.—Όπου 'δῆς πολλὴ ἀγάπη,
δέξου καὶ πολλὴ ἀμάχη.

190.—Όπου 'δῆς πολλὴ φιλιά,
δέξου καὶ πολλὴ κακιά.

191.—Όπου κ' ἂν βαρῆς τοῦ βουγιοῦ, στὴν προβιὰ τοῦ βαρέχνεις.

192.—Όπου κ' ἂν 'πάης ἡ ὀκὰ εἶναι τετρακόσια.

193.—Όπου κ' ἂν 'πάη τὸ στάρι πάλι στὸ μύλο γυρίζει.

194.—Όπου κ' ἂν 'πά' ἡ ἀλωποῦ
βαστᾷ καὶ τὴν ὀρά τση.

195.—Όπου κράζουνε πολλοὶ πετεινοὶ
ἀργεῖ νὰ 'ξημερώση.

[1] Γιαείρω ἢ γιαέρνω, καὶ ἀντιντείρω ἢ ἀντιντέρνω=ἐπανέρχομαι, ἐπανακάμπτω.

[2] Δὲ βολεῖ=δὲν ὑπάρχει εὐκαιρία.

[3] Μπαμπέσης λ. ἀλβ.=πονηρός, δόλιος· παρ' ἡμῖν μπαμπεσιὰ=δολιότης, πλεκτάνη.

«Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη».
«Ἔνθα πολλοὶ ἀλέκτορες
ἐκεῖ ἡμέρα οὐ γίνεται».

196.—Ὅπου μαμή, ὄχι ἄλλη μαμή·
κ' ὅπου παπᾶς, ὄχι ἄλλος παπᾶς.
«Ἀοιδὸς ἀοιδῷ κοτέει».
Κεραμεὺς κεραμεῖ κοτέει».

197.—Ὅπου 'πάει ἕνα καλό, 'πᾶνε οὖλα τὰ καλά·
κ' ὅπου 'πάει ἕνα κακό, 'πᾶνε οὖλα τὰ κακά.

198.—Ὅπου παληὸ ραβδὶ σταθῇ,
καινούργια δέκα κάνει.

199.—Ὅπου πονεῖ κανείς, ὅλῳ χτυπᾷ.

200.—Ὅπου σοῦ 'πῇ ὁ νοικοκύρης νὰ δέσῃς τὸ γαΐδαρό του,
δέσε τονε, κι' ἂς ψοφήσῃ.

201.—Ὅπου φτάν' ἡ χέρα σου,
κρέμνα τὸ καλάθι σου.
«Εἰ μὴ δύναιο βοῦ, ἔλαυνε ὄνον».

202.—Ὅπου φτύσουνε πολλοί, πηλὸς γίνεται.

203.—Ὅπου φτώχια, καὶ μουρμούρα.

204.—Ὅσα δὲ φτάν' ἡ ἀλωποῦ
τὰ κάνει κρεμαστάρια.

205.—Ὅσαις καμινάδαις,
τόσαις νοικοκεράδαις.

206.—Ὅσαις χτυποῦν τὸ πέταλο,
ἀνυφαντοῦδαις εἶναι;
«Πολλοὶ ναρθηκοφόροι,
παῦροι δέ τε βάκχοι».
«Πολλοὶ θριοβόλοι,
παῦροι δέ τε μάντιες ἄνδρες».

207.—Ὅσα κ' ἂν ἔχῃς 'ξόδευαζε
νὰ πορπατῇς καθόντας.

208.—Ὁ σκύλλος ὅπου δὲ δαγκάνει,
ὅσῳ θέλει ἂς γαυγίζει.

209.—Ὅσον καιρὸ 'θερίζαμε Βασίλη καὶ Βασίλη,
καὶ σὰν ἀποθερίσαμε ὄξω μωρὲ κασίδη.
«Ζῇ χύτρα, ζῇ φιλία».

210.—Ὅσον ὁ καιρὸς διαβαίνει,
τόσον ἄνθρωπος μαθαίνει.

211.— Ὁ στραβὸς κ' ἀκάτεχος,
ἕναν τό 'να βάλε τση.

212.— Ὁ στραβὸς στραβὸν ὡδήγει·
«χειραγωγεῖ ὁ τυφλὸς τὸν μὴ βλέποντα».

213.—Ὅσῳ ἀρηά 'ναι τὰ σκόρδα, τόσῳ χοντραίνουνε.

214.—Ὅσῳ καλοπιάνεις τὸν κακό, γίνεται χειρότερος.

215.—Ὅσῳ πλέεις, τὸ γῦρο βάστα.

216.—Ὅσῳ σκαλίζ' ἡ ὄρνιθα τὰ πηλά, τόσῳ βρωμαίζουνε.
«Μὴ κίνει τὸν ἀνάγυρον».
«Μὴ κίνει καμαρίναν».
«Κακὸν εὖ κείμενον, μὴ κίνει».

217.— Ὁ τζαμπαζὴς [1] ἀπόθανε.

218.—Ὅ,τι γράφει, δὲν ξεγράφει.
«Ὃν ἡ τύχη μέλανα γράψει,
τοῦτον ὁ πᾶς χρόνος οὐ δύναται λευκᾶναι».
«Ἑκάστῳ τὸ πεπρωμένον ἀθεράπευτόν ἐστι».

219.—Ὅ,τι δαχτύλι κόψ' ἡ κρίσι [2], δὲν πονεῖ.

220.—Ὅ,τι κακὸ κάμει κανεὶς μοναχός του τ' ἀπατοῦ του [3],
δὲν τοῦ τὸ κάνει οὗλος ὁ κόσμος.

221.—Ὅτι κάμ' ἡ παπαδιά,
μὴ τὸ κάμ' ἄλλη καμμιά.

222.—Ὅ,τι κατέχεις 'ξυπνητός,
κατέχ' ὄντε κοιμοῦμαι.

223.—Ὅ,τι λογιάσ' ὁ κουζουλὸς 'κεῖνο καὶ μόνο κάνει,
κι' ὅσα τοῦ 'πῇ ὁ φρόνιμος μόνο τὰ λόγια χάνει·

224.—Ὅ,τι ὁ κόσμος, κι' ὁ Κοσμᾶς.

225.—Ὅ,τι 'πάει τοῦ παπᾶ,
'πάει καὶ τσῆ παπαδιᾶς.

226.—Ὅ,τι παθαίνει τὸ κορμί,
τὰ φταίει τὸ κεφάλι.

227.—Ὅ,τι περιπαίζει κανείς,
γυρίζει καὶ τὰ κουκουλώνεται.

228.—Ὅ,τι 'ποῦν ἡ 'παντρεμέναις,
στέργιομαι κ' ἐγὼ ἡ καϋμένη.

[1] Τζάμπα λ. τουρκ.—τὸ δωρεὰν διδόμενον. Ὅρα ἐν τέλει τὴν 6' σημείωσιν.
[2] Ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἐξουσία.
[3] Ἑαυτοῦ.

229.—Ὁ τσικαλᾶς κολλᾷ τοῦ τσικαλιοῦ τ' αὐτὶ ὅπου θέλῃ.

230.—Οὔγια θώρηε καί 'παιρνε πανί,
μάννα θώρηε καί 'παιρνε παιδί.
«Βλέπε μητέρα
καὶ ἄγου θυγατέρα».

231.—Οὖλα τὰ πουλιὰ μισεύουν,
κ' οἱ τρουλίταις ἀπομένουν.

232.—Οὖλα τὰ στραβὰ ψωμιὰ
τσῆ στραβῆς πινακωτῆς.

233.—Οὖλα τοῦ γάμου δύσκολα,
κ' ἡ νύφη γγαστρωμένη.

234.—Οὖλο κρητικὸ καπετάνιο,
οὖλο ρωμηὸ κονταζῆ [1].

235.—Οὖλ' οἱ σκύλλοι μιὰ γενειά.
«Ἅπας ἐχῖνος τραχύς».

236.—Οὖλοι τά 'χουνε μὲ τ' ἄρματα [2],
κ' ὁ γέρως μὲ τὴν πήττα.

237.—Οὖλο τὸ γάϊδαρο ἔφαε,
καὶ στὴν ὀρὰ ἀποστάθηκε.
«Πάντ' ἐντραγὼν τὸν βοῦν
εἰς τὴν οὐρὰν ἀπέκαμε».
«Ὅλον τὸν βοῦν ἔφαγε, κατὰ δὲ τὴν κέρκον ἀπηγόρευσε».

238.—Ὁ ὑστερνὸς γὴ πλειὸ καλορρίζικος γὴ πλειὸ κακορρίζικος.

239.—Οὔτσι οὔτσι [3] τὸ γουροῦνι
ὥς τε νὰ τὸ βάλλουνε στὸ σακκοῦλι.

240.—Ὄφκαιρος σακκούλα ὀρθὴ δὲ σταίνεται
καὶ γεμάτη δὲ συντζακκίζεται [4].
«Οὐδεὶς πεινῶν καλὰ ᾄδει».

Γ. Ἰακ. Καλαϊσάκης.

[1] Κονδὰκ λέγεται τουρκιστὶ τὸ σπάργανον, σωρὸς ὕλης εὐφλέκτου καὶ τὸ κοντάκιον πυροβόλου· κονταζῆ λέγεται κυρίως ὁ ἐμπρηστὴς καὶ ἐπιδιορθωτὴς ὅπλων. Ἡ παροιμία αὕτη λέγεται ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν.

[2] Arma ἰταλ. ὅπλον.

[3] Ὅρα ἐν τέλει τὴν Γ' σημ.

[4] Συγκάμπτεται

ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΟΥ

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ[1]

Β'.

§ 1

A tristo prence consiglier peggiore, ἔλεγέ τις ποιητὴς ἰταλὸς περὶ Τιβερίου Καίσαρος καὶ Σεϊανοῦ. Τὸ ἀντίστροφον θὰ ἔλεγε μνημονεύων Ἀλέξανδρον τὸν Α' αὐτοκράτορα τῶν Ῥωσσιῶν καὶ Ἰωάννην τὸν Καποδίστριαν, ὃν ἐκεῖνος προσεκαλέσατο τῷ 1809 εἰς Πετρούπολιν καταστήσας αὐλικὸν σύμβουλον ἐν τῷ τμήματι τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων, οὗ προΐστατο ὡς ὑπουργὸς ὁ κόμης Ν. Ῥωμαντζώφ, ὁ καὶ μέγας τότε τῆς Ἐπικρατείας Καγκελλάριος.

Ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ ἔξοχον παραστήσας πρόσωπον περὶ τὸ λυκαυγὲς τῆς ἤδη δυούσης ἑκατονταετηρίδος, δὲν ἔπλεεν ἄνω ποταμῶν, ὡς ὁ Μετερνῖχος, ἀλλ' ἔγνω κάλλιστα τὰς ῥοπὰς τῆς ἐποχῆς του· μόνον δὲ ἡ παγκρατορικὴ τοῦ Ναπολέοντος πίεσις καὶ ὁ κυριεύων τὴν ἀγαθὴν ψυχήν του μυστικισμὸς τὸν περιέπλεξαν ἐπὶ τέλους εἰς τὰ δίκτυα τοῦ πονηροῦ αὐστριακοῦ αὐλικοῦ καὶ τὸν ὤθησαν εἰς τὰ τενάγη τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας.

Εἶχεν ἐννοήσει ὅτι ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις δὲν ἦτο παροδικὴ πολιτικὴ δύναμις, δὲν ἦτο ἁπλῆ κατάργησις τῆς βουρβωνικῆς δυναστείας, ἀλλ' αὐτόχρημα κοινωνικὴ ἀναμόρφωσις μοιραίως ἐξαπλουμένη ἀπὸ Γαλλίας εἰς τὴν Εὐρώπην ὅλην.

Magnus ab integro saeculorum nascitur ordo[2]

Ὁ Τσάρος ὑπέλαβε πρὸς στιγμὴν τὸν Ναπολέοντα, οὗτινος αἱ νῖκαι ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης τῷ ἐξέπληττον τὴν φαντασίαν, ὡς ἱεροφάντην τῆς νέας τάξεως τῶν πραγμάτων καὶ ἐνθουσιῶν τῷ ἔτεινε φιλίαν χεῖρα παρὰ τὸν Νῖμεν, νομίζων ὅτι ἠδύνατο μετ' αὐτοῦ νὰ συμπράξῃ πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης καὶ εὐδαιμονίαν τῆς Εὐρώπης· ἀλλὰ τὴν ἡγεμονικὴν χεῖρά του ταχέως ἀπέσυρεν, ὅτε ἐνόησεν ὅτι ὁ Κορσικανὸς δορικτήτωρ ἐκέκτητο μὲν τὴν μεγαλοφυΐαν, οὐχὶ ὅμως καὶ τὴν μεγαλο-

[1] Τὸ πρῶτον μέρος ὅρα ἐν «Ἀττικῷ Ἡμερολογίῳ» τοῦ 1888 σελ. 273-287.

[2] P. Virgil. Mar: Bucolic. Eclog. IV. v. 5.

ψυχίαν καὶ ὅτι ἐν αὐτῷ ὁ πολιτικὸς ἀνὴρ ἦτο ἥττων τοῦ δυνάστου τοῦ ἐμπήξαντος ὀξέα τὰ σκῆπτρα αὐτοῦ εἰς τὰ σφαδάζοντα μέλη τῶν τεταπεινωμένων ἐθνοτήτων.

Μετὰ τὴν ἐν Τιλσιτίῳ εἰρήνην γνόφος ἐκάλυψε τὴν Γερμανίαν, ἐνῷ ὁ ἠπειρωτικὸς ἀποκλεισμός, εἰς ὃν εἶχε στέρξει καὶ ἡ Ῥωσσία, καίριον ἐπήνεγκε τραῦμα εἰς τὴν τὰ μένεα πνέουσαν Μεγάλην Βρεττανίαν. Πλὴν ἡ ἀπέναντι τοῦ Ὀλδεμβούργου συμπεριφορὰ τοῦ Ναπολέοντος προσωπικῶς προσέβαλε τὸν Ἀλέξανδρον. Τὸ Ὀλδεμβοῦργον ἐν τῇ Ῥηνικῇ ὁμοσπονδίᾳ ἀπετέλει δουκίαν ἀνήκουσαν εἰς ἀρχαίαν οἰκογένειαν ἀξιοῦσαν τὴν καταγωγὴν ἀπὸ Οὐϊτικίνδου καὶ παρασχοῦσαν ἡγεμόνας εἰς τὴν Δανίαν, τὴν Σκανδιναυΐαν καὶ αὐτὴν τὴν Ῥωσσίαν. Ὡς δ' ἐκ τῶν συγγενικῶν δεσμῶν του ὁ τοῦ Ὀλδεμβούργου ἡγεμονικὸς οἶκος ἦτο μᾶλλον ῥωσσικὸς ἢ γερμανικός. Ὁ τότε ἄρχων αὐτοῦ ἦτο θεῖος τοῦ Ἀλεξάνδρου, εἷς δ' ἐκ τῶν ἀνεψιῶν του εἶχε νυμφευθῆ τὴν ῥωσσίδα ἡγεμονίδα Αἰκατερίνην, ἀποφυγοῦσαν διὰ τοῦ γάμου αὐτοῦ τὴν ἀπαρέσκουσαν μνηστείαν τοῦ Βοναπάρτου, ὅστις ἀγανακτήσας ἐπὶ τούτῳ καὶ ἐκδικούμενος τὸν Ὀλδεμβούργιον οἶκον ἄνευ εὐλογοφανοῦς αἰτίας, δι' ἁπλοῦ Α. Διατάγματος, εἰς ὃ ἐπηκολούθησε τὸ ἀπὸ 13 Δεκεμβρίου 1810 συγκλητικὸν δόγμα, προσήρτησεν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τὴν δουκίαν ἐκείνην προφασιζόμενος τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπιβάλῃ τὸν ἠπειρωτικὸν ἀποκλεισμὸν ἐφ' ἅπαντα τὰ παραθαλάσσια μέρη τῆς βορείου Γερμανίας. Ὁ Ἀλέξανδρος διεμαρτυρήθη, ὁ δὲ Ναπολέων προέτεινε ν' ἀποζημιώσῃ τὸν δοῦκα διὰ τῆς προσφορᾶς τῆς Ἐρφούρτης. Ἡ ἀντικατάστασις ὅμως μικρᾶς πόλεως εἰς, ἔστω καὶ μικράν, ἐπικράτειαν ἐθεωρήθη ὡς χλεύη. Μάλιστα ἡ ἀντικατάστασις αὕτη εἶχέ τι τὸ εἰρωνικόν, καθότι ἡ Ἐρφούρτη ἦτο ἡ πόλις ὅπου εἶχον ναυαγήσει αἱ περὶ τοῦ γάμου τοῦ Ναπολέοντος μετὰ τῆς ἡγεμονίδος Αἰκατερίνης αὐταδέλφης τοῦ Τσάρου διαπραγματεύσεις.

Ὁ Ἀλέξανδρος ᾐσθάνθη βαθέως τὴν προσβολὴν πλήν, ὑποκρύπτων τοὺς προσωπικοὺς τῆς πολιτικῆς του λόγους, ἤρξατο χαλαρῶς ἐφαρμόζων τὸν ἠπειρωτικὸν ἀποκλεισμὸν καὶ ἀποτόμως ἀπεποιήθη νὰ κατάσχῃ τὰ ἀμερικανικὰ πλοῖα τὰ μετακομίζοντα εἰς τοὺς λιμένας του καὶ εἰσάγοντα εἰς τὸ Κράτος του τὰ ἀγγλικὰ προϊόντα.

Ὁ Ναπολέων διὰ νὰ τὸν φοβίσῃ συνεκέντρωσεν ἐν ἔτει 1811 στρατὸν παρὰ τὰ ῥωσσικὰ σύνορα, ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἀνεκάλεσε μέρος τῶν ἐν Τουρκίᾳ στρατιῶν του καὶ παρεσκευάσθη εἰς ἄμυναν [1].

[1] Jules Trousset: Histoire d'un siècle. Tom. V. (1807-1813).

§ 2.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, ὅτε ἦσαν καταφανῆ τὰ συμπτώματα τῆς προσεχοῦς ῥωσσογαλλικῆς συγκρούσεως, ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας ἀπεστάλη εἰς Βιέννην ὡς ὑπεραρίθμιος γραμματεὺς τῆς ῥωσσικῆς πρεσβείας τυχὼν ἀπ' ἀρχῆς ψυχρᾶς ὑποδοχῆς παρὰ τοῦ αὐτόθι ἀπεσταλμένου Στάκελβεργ, ὅστις ὅμως, ἀφοῦ ἐσχετίσθη μετὰ τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἐγνώρισεν αὐτόν, τὸν ἔκρινεν ἄξιον πάσης ἐμπιστοσύνης καὶ εἰς αὐτὸν διεπιστεύετο τὴν διεξαγωγὴν τῶν σπουδαιοτέρων ὑποθέσεων. Μεταξὺ ἄλλων ὁ Στάκελβεργ τῷ ἔδωκε πρὸς ἐξέτασιν ἔγγραφόν τι, ὅπερ ὁ Τσάρος εἶχε λάβῃ ἐν Πετρουπόλει καὶ μεταβιβάσῃ εἰς Βιέννην, ὅπως ἀκούσῃ τὴν γνώμην τῆς πρεσβείας του· τὸ ὁποῖον ἔγγραφον διελάμβανε περὶ τοῦ τρόπου τοῦ παρασκευάσαι τὴν κατάληψιν τῆς Ἰταλίας διὰ τῶν στρατιῶν τῶν δυνάμεων ἐκείνων, αἵτινες τότε πιεζόμεναι ὑπὸ τοῦ δορικτήτορος λάθρα ἐσκευώρουν κατ' αὐτοῦ καὶ προητοίμαζον τὴν συμμαχίαν, ἥτις ἐπὶ τέλους συνέτριψε τὸ σιδηροῦν ἐκείνου σκῆπτρον. Ἡ κατάληψις ὅμως αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ ἂν μὴ πρότερον ἀπετίναζον τὸν ζυγὸν τὸ Τυρόλον, τὸ Μαυροβούνιον καὶ ἡ Ἰλλυρία βοηθούμενα ὑπὸ τοῦ ῥωσσικοῦ στρατοῦ, ἀνακαλουμένου ἀπὸ τῆς Τουρκίας. Ὁ Καποδίστριας μελετήσας τὸ σχεδίασμα τοῦτο ἔγραψε τὸ πρῶτον διπλωματικὸν ὑπόμνημά του, ὅπερ διῄρεσεν εἰς δύο μέρη. Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ὑπεδείκνυε τὸ ὕπουλον τοῦ ἐπινοήματος ἐκείνου καὶ τὸ παρακεκινδυνευμένον· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ἀναχωρῶν ἐκ τῆς ὑποθέσεως ὅτι, μηδενὸς ποιουμένου τὰς ἀντιρρήσεις, ἤθελέ τις ἐπιμείνῃ νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ ἔργον, ὑποδείκνυσι τὸν τρόπον τοῦ νὰ παρακαμφθῶσιν οἱ σκόπελοι καὶ τὰς ἀναγκαίας προφυλάξεις, ὅπως μὴ τὰ ἀποτελέσματα τῶν σχεδίων τῆς πολιτικῆς καταπέσωσιν ἐπὶ τῆς ῥάχεως τῶν ταλαιπώρων λαῶν. Ὁ Αὐτοκράτωρ λαβὼν γνῶσιν τοῦ ὑπομνήματος τούτου ἐπῄνεσεν αὐτὸ σφόδρα καὶ βραβεύων τήν τε διαύγειαν τῆς διανοίας καὶ τὴν εὐαισθησίαν τοῦ γράψαντος διώρισεν αὐτὸν διευθυντὴν τοῦ διπλωματικοῦ γραφείου τοῦ ναυάρχου Τσιτσακώφ, τοῦ ἀνωτάτου ἡγήτορος τῶν παρὰ τὸν Δούναβιν στρατευμάτων[1]. Ὅθεν ὁ κερκυραῖος διπλωμάτης καταλιπὼν τὴν Βιέννην μετέβη εἰς Βουκουρέστιον, ὅπου ὁ Τσιτσακὼφ ἐστρατοπέδευε καὶ ὅπου εὐμενέστατα τὸν ὑπεδέχθη.

[1] Demetrio Arliotti : La Vita di Giovanni Co Capodistria. Corfù 1859. Ἐξεδόθη τῇ ἐπιμελεῖ ἐπιστασίᾳ τοῦ λογίου φίλου μας Νικολάου Β. Μάνεση.

§ 3

Ὅταν ὁ Καποδίστριας ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τοῦ διπλωματικοῦ γραφείου τοῦ στρατοῦ, εἶχεν ἤδη κλεισθῇ ἡ ἐν Βουκουρεστίῳ εἰρήνη μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ῥωσσίας ὑφ' ὅρους ταπεινωτικοὺς διὰ τὴν τελευταίαν ταύτην καὶ λίαν ἐπαχθεῖς διὰ τὴν Βλαχίαν, Μολδαυΐαν καὶ Σερβίαν, ἐγκαταλελειμμένας τὸ τέταρτον εἰς χεῖρας τῶν Ὀθωμανῶν. Πλὴν ἡ εἰρήνη αὐτὴ ἐπεβάλλετο τῇ Ῥωσσίᾳ ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τοῦ ν' ἀντιτάξῃ ὅλας τὰς αὐτῆς δυνάμεις εἰς τὸν ἀπὸ τῆς δύσεως ἀπειλοῦντα ἐχθρόν.

Ὁ Ἀλέξανδρος μὲ αὐτὴν τὴν θυσίαν τῶν ἐμπορικῶν τοῦ Κράτους του συμφερόντων εὐλαβούμενος τὰς ἐν Τιλσιτίῳ σπονδὰς εἶχεν ἔλθῃ εἰς ῥῆξιν πρὸς τὴν Ἀγγλίαν· πολλὰ δὲ παρεχώρησεν εἰς τὸν πονηρὸν Κορσικανόν, ἀφ' οὗ δὲν ἐπέτυχεν εἰμὴ κενὰς ὑποσχέσεις. Βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Ναπολέων οὐδεμίαν ῥητὴν καὶ θετικὴν ἀνεδέχθη ὑποχρέωσιν πρὸς τὸν Τσάρον νὰ τὸν ὑποστηρίξῃ βαίνοντα εἰς τὴν προσάρτησιν τῶν Παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν· ὁ δὲ ἔδειξε τὸ δέλεαρ τῶν περὶ τούτου ἀορίστων ὑποσχέσεων τοῦ Γάλλου αὐτοκράτορος ἀποφυγόντος νὰ τὰς συμπεριλάβῃ εἰς τοὺς φανεροὺς ὅρους τῆς ἐν Τιλσιτίῳ εἰρήνης. Ἀπήρεσκε δὲ αὐτῷ ἡ προσάρτησις τῶν Ἡγεμονιῶν εἰς τὴν Ῥωσσίαν ἢ τοὐλάχιστον ἀπεποιεῖτο ἀναφανδὸν νὰ ὑποβοηθήσῃ αὐτήν, ἵνα μὴ ἀναγκάσῃ τὴν Τουρκίαν ν' ἀποστρέψῃ ἀπ' αὐτοῦ ἄπελπι τὸ πρόσωπον καὶ ῥιφθῇ εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς Ἀγγλίας. Ἐνῷ ὁ κύριος σκοπὸς ὃν παντὶ σθένει ἐπεδίωκεν ἦτο ἡ δι' ἁπασῶν τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων καὶ διὰ τῆς Τουρκίας αὐτῆς ἐκβίασις τῆς Ἀγγλίας εἰς εἰρήνην.

Ἐντεῦθεν ἡ θέσις τοῦ Ἀλεξάνδρου εἶχε καταστῇ δυσχερής. Ὁ πρὸς τὴν Ἀγγλίαν πόλεμος ἦτο ἀντιπαθής, ὡς προσβάλλων τὰ ἐμπορικὰ αὐτοῦ συμφέροντα, εἰς τὸν ῥωσσικὸν λαὸν τὸν διατελοῦντα ὑπὸ τὸ βάρος οὐ μόνον τοῦ πολέμου τούτου, ἀλλὰ καὶ τοῦ πρὸς τὴν Τουρκίαν καὶ Σουηδίαν. Ἀντισήκωμα τῶν θυσιῶν τούτων θὰ ἦτο ἡ προσάρτησις τῶν Ἡγεμονιῶν εἰς τὴν ῥωσσικὴν αὐτοκρατορίαν, ἀλλ' ὁ Ναπολέων ἀντὶ τῶν Ἡγεμονιῶν ὑπεδείκνυεν εἰς τὸν Τσάρον τὴν πρὸς βορρᾶν ἐπέκτασιν καὶ τὴν κτῆσιν τῆς Σουηδίας. Πεισθεὶς ἐπὶ τέλους ὁ Ἀλέξανδρος ὅτι εἶχεν ἐμπαιχθῇ ὑπὸ τοῦ ἀρτιπαγοῦς Καίσαρος, ἔσπευσε νὰ συνομολογήσῃ τὴν συνθήκην τοῦ Βουκουρεστίου, ἐν ᾗ μόλις ἔσωσεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν Βασσαραβίαν[1]. Οὕτως ἐξασφαλίσας τὰ νῶτα αὐτοῦ διὰ τῆς εἰρη-

[1] Π. Καρολίδ. Ἱστορ. τοῦ ΙΘ'. αἰῶνος. Τομ. Α'. (1814-1830).

νεύσεως τῆς Ἀνατολῆς ἔστρεψεν ὅλην τὴν προσοχήν του κατὰ τὸ μέρος τῆς δύσεως, ὅπως θέσῃ φραγμὸν εἰς τὰς ἀτασθαλίας τοῦ Ναπολέοντος περιπλεχθέντος εἰς τὸν καταστρεπτικὸν τοῦ 1812 πόλεμον, καθ' ὃν ὑπέστη τὴν πρώτην πλῆξιν ἡ δρῦς, ἥτις μετ' οὐ πολὺ ἐν Οὐατερλῶ κατέπεσε μετὰ πατάγου, ἡ δρῦς ἡ ἐκ τοῦ γαλλικοῦ ἐδάφους ἄρτι φυτρώσασα καὶ ἐν ἀκαρεῖ ἀνατείνασα τὸν κορμὸν εἰς ὑπερνέφελα καὶ μεσουράνια ὕψη καὶ ἐφαπλώσασα τοὺς κλάδους αὐτῆς ἐφ' ἅπασαν σχεδὸν τὴν Εὐρώπην, ἣν διὰ τῆς ἀμφιλαφοῦς αὐτῆς σκιᾶς ἐκάλυψε καὶ ἀπενάρκωσε.

Διαρκοῦντος τοῦ γαλλορρωσσικοῦ πολέμου, ἔργον τοῦ διπλωματικοῦ τῆς στρατηγίας γραφείου, ἐν ᾧ δραστηρίως ὁ Καποδίστριας εἰργάζετο, ἦτο τὸ λάθρα διαπραγματεύεσθαι μετὰ τῆς Πρωσσίας καὶ Αὐστρίας, αἵτινες ἄκουσαι εἶχον προσδεθῇ εἰς τὸ ἅρμα τοῦ Βοναπάρτου καὶ περιέμενον πρώτην εὐκαιρίαν, ὅπως αὐτομολήσωσιν εἰς τὰς τάξεις τῶν πολεμίων του — τὸ μεταβιβάζειν ὁδηγίας εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβείαν πρὸς διαρρύθμισιν, κατὰ τὰς περιστάσεις, τῶν ἐνεργειῶν της — τὸ ἐπανορθοῦν δι' ἀληθῶν ἐκθέσεων τὰς περὶ τῶν περιπετειῶν τοῦ πολέμου ψευδεῖς φήμας τῆς γαλλικῆς αὐλῆς τὰς διασπειρομένας ἐπὶ βλάβῃ τῆς Ρωσσίας — τὸ ἀποστέλλειν ἄνδρας ἱκανοὺς εἰς τὰς ἄρτι ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐγκαταλειφθείσας ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας χώρας, οἵτινες ὑπὸ τὸ ἔνδυμα τοῦ προξένου ἦσαν προωρισμένοι νὰ κατασκοπεύωσι τὰς τουρκικὰς ἀρχὰς καὶ χαλινώνωσι τὸ κατὰ δύναμιν, προσφερόμενοι τοῦ καταθλιβομένου λαοῦ ἀρωγοί.

Τοῦτο τὸ ἔργον τοῦ Καποδιστρίου, τοῦ ἐκτελέσαντος αὐτὸ μετὰ τοσαύτης ἐπιτηδειότητος, ὥστε ὅταν ὁ Τσιτσακώφ, ὁ μὴ κατορθώσας νὰ ἐμποδίσῃ τὴν διάβασιν τῆς Βερεζίνης εἰς τὰς τραπείσας εἰς φυγὴν γαλλικὰς φάλαγγας, ὑπεχρεώθη νὰ παραδώσῃ τὴν ἀρχὴν τῷ στρατηγῷ Barclay de Tolly, ὁ αὐτοκράτωρ ἐτήρησε τὸν Κερκυραῖον εἰς τὴν θέσιν του, ἐνέκρινε τὰ ὑπ' αὐτοῦ πεπραγμένα καὶ τῷ ἀπένειμε τὸν βαθμὸν *συμβούλου ἐν ἐνεργείᾳ τῆς Ἐπικρατείας*,

Προσκεκολλημένος τῇ στρατηγίᾳ διέμεινεν ἐπὶ ἓν καὶ ἥμισυ ἔτος περίπου καὶ μέχρι τοῦ μηνὸς Νοεμβρίου τοῦ 1813, ὅτε διωρίσθη πληρεξούσιος ἀπεσταλμένος παρὰ τῇ Ἑλβετικῇ Ὁμοσπονδίᾳ καὶ ἐγκατέλιπε τὸ στρατόπεδον καθ' ὃν χρόνον αἱ σύμμαχοι δυνάμεις ἐκάλυπτον τὰς ὄχθας τοῦ Ῥήνου καὶ ἦσαν ἕτοιμαι νὰ διαζεύξωσιν αὐτὸν καὶ νὰ ἐφορμήσωσιν ὡς ἐπὶ βεβαίαν λείαν κατὰ τῆς Γαλλίας, μελλούσης δοῦναι δίκας τῶν παρανομιῶν της.

Ὑπῆρξεν αὐτόπτης μάρτυς τῶν μαχῶν τῆς Λούτζεν, τῆς Βάουτζεν, τῆς Δρέσδης, τῆς Κούλμης καὶ τῆς ἐν Λειψίᾳ ἀπηνεστάτης σφα-

γῆς. Ἐνῶ δὲ πέριξ αὐτοῦ τὸ αἷμα ἔρρει ποταμηδόν, ἐκθύμως ἐδράττετο πάσης διδομένης αὐτῷ εὐκαιρίας τοῦ νὰ παρέξῃ ἀνακούφισίν τινα τοῖς ταλαιπωρουμένοις. Οὕτω λ. χ. κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὑπηγόρευσε τὴν ἱκετήριον ἀναφοράν, ἣν ὁ στρατηγὸς Barclay εἶχε καταθέσῃ εἰς τοὺς πόδας τοῦ θρόνου, ἐν ᾗ περιεγράφοντο λεπτομερῶς τὰ δεινοπαθήματα τῆς τρομοκρατουμένης Σερβίας, ἥτις γόνυ κλίνουσα ἀπετείνετο εἰς τὸν Ἀλέξανδρον ὡς εἰς σωτῆρα ἀπ' αὐτοῦ προσδοκῶσα ἔλεος καὶ βοήθειαν. Ὁ Ἀλέξανδρος συνεκινήθη σφόδρα καὶ διέταξε τοῖς ὑπουργοῖς αὐτοῦ νὰ συνεννοηθῶσι μετὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Αὐστρίας πρὸς κατάπαυσιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου κακοῦ· πλὴν ὁ Μεττερνῖχος ἐκώφευσεν εἰς τὰς γενομένας αὐτῷ προτροπὰς θεωρῶν τὸ ἔλεος ἀδυναμίαν. Ὥστε ἡ Σερβία ἐν πυρὶ καὶ σιδήρῳ ἀπώλετο.

Ἂν ὁ ἀσθενὴς δὲν ἰάθη, πταῖσμα δὲν ἦτο τοῦ ἰατροῦ τοῦ παρασκευάσαντος τὰ κατάλληλα φάρμακα. Ἔγνω τοῦτο ὁ Ἀλέξανδρος καὶ τὸν φιλάνθρωπον Καποδίστριαν ἐβράβευσεν ἀπονείμας αὐτῷ τὸν μεγαλόσταυρον τοῦ τάγματος τῆς Ἁγίας Ἄννης. Τὰ παράσημα, ὅταν καλύπτωσι τὸ στῆθος τῶν ἀναξίων, οὐδὲν διαφέρουσι τῶν χρυσοφαλάρων τῶν ἵππων τῶν μεγιστάνων· ὅταν δὲ περικοσμῶσι τὸ στῆθος τοιούτων ἀνδρῶν, ὁποῖος ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας, ἀξίζουσι τὸν ἐκ κοτίνου στέφανον τῶν ἡμετέρων προπατόρων.

Τὸν Tolly de Barclay ὁ Καποδίστριας εἶχεν ἴδῃ τὸ πρῶτον κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Θόρν· ἔκτοτε δὲ ὁ ἀρχιστράτηγος ἐπολιτεύθη πρὸς αὐτὸν οὐχὶ ὡς προϊστάμενος, ἀλλ' ὡς φίλος εἰλικρινὴς καὶ ἐπιστήθιος. Κατὰ δὲ τὴν διάρκειαν τοῦ τελευταίου ἐν Γερμανίᾳ πολέμου τοῦ Ναπολέοντος, ἐνῷ οἱ σύμμαχοι ἐστρατοπέδευον παρὰ τῇ Λειψίᾳ, ὁ Barclay καὶ ὁ κόμης ἠσχολοῦντο ἡμέραν τινὰ ἐντὸς οἰκίσκου περὶ τὴν διεκπεραίωσίν τινων ὑποθέσεων, ὅτε αἴφνης εἰσῆλθεν ἐκεῖ ὁ Αὐτοκράτωρ. Ὁ Καποδίστριας ἀμέσως περισυνάξας τὰ ἔγγραφά του ἡτοιμάζετο ν' ἀναχωρήσῃ. «Λυποῦμαι ὅτι σᾶς διέκοψα», ἐφώνησεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τὸν στρατηγόν, «μὲ ποῖον ἐργάζεσθε ;— Μὲ τὸν κόμητα Καποδίστριαν, Μεγαλειότατε.— «Χαίρω πολύ». Καὶ στραφεὶς πρὸς τὸν κόμητα τὸν ἤδη φθάσαντα εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας ἔτεινε πρὸς αὐτὸν τὴν δεξιὰν καὶ μετὰ τῆς ἰδιαζούσης αὐτῷ χάριτος: «Κόμη», τῷ εἶπε, «πῶς δὲν σᾶς «βλέπομεν εἰς τὸ γενικὸν στρατηγεῖον ; —Μεγαλειότατε» ἐκεῖνος ἀπήντησε «διαμένω πάντοτε ὅπου ἡ Υ. Μ. ἠξίωσε νὰ μὲ θέσῃ· ἐκεῖ εἶμαι «εὐτυχέστατος.—Καλά, ἀλλ' ὑμεῖς, στρατηγέ», εἶπεν ὁ Αὐτοκράτωρ εἰς τὸν Barclay «ἔπρεπε νὰ ἐπιφορτίσητε τὸν Καποδίστριαν νὰ μὲ

«πληροφορῇ ἐνίοτε διὰ ζώσης καὶ μὲ κρατῇ ἐνήμερον. Τοῦτο θὰ σᾶς «ἀπήλλαττε τῆς συνεχοῦς ἐπιστολογραφίας».

Ὁ στρατηγὸς ὑπεκλίνατο ἐπισημαίνων ὑπακοήν, ὁ δὲ Αὐτοκράτωρ προσθεὶς καὶ ἄλλους εὐνοϊκοὺς λόγους ἀπέπεμψε τὸν Καποδίστριαν καὶ ἔμεινε μόνος μὲ τὸν ὁπλαρχηγόν του. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Τσάρου, ὁ Barclay προσεκάλεσε τὸνΚαποδίστριαν,ὅπως ἐξακολουθήσωσι τὴν διακοπεῖσανἐργασίαν καὶ προσιώνισεν αὐτῷ τὸν ἐπικείμενον προβιβασμόν του. Πράγματι μετ᾽ ὀλίγας ἡμέρας, ὅτε οἱ σύμμαχοι ἡγεμόνες συνῆλθον ἐν Φραγκοφόρτῃ ἐπὶ τοῦ Μοίνου ἀκολουθούμενοι ὑπὸ τοῦ πλείστου μέρους τῶν στρατιῶν αὐτῶν, πλησιάσας εἰς τὸν Κερκυραῖον διπλωμάτην τῷ ὡμίλησεν ὡς ἕπεται. «Αὔριον θέλετε παρουσιασθῇ εἰς τὸν Αὐτοκράτορα «κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν του. Οὐδέν τι καινὸν ἔχω νὰ σᾶς διαπιστεύσω, «ὅπως διακοινωθῇ τῇ Α. Μ. πλὴν ἔχω ἀρκετὰ διδόμενα ὅπως πεισθῶ «ὅτι ἤγγικε τὸ τέρμα τῆς παρὰ τῷ στρατῷ ὑμετέρας ὑπηρεσίας. Λυ«ποῦμαι ἐπὶ τούτῳ καὶ χαίρω σύναμα. Λυποῦμαι στερούμενος τῆς «συνεργασίας σας· χαίρω προαισθανόμενος τὴν ἐπὶ τὰ κρείττω μετα«βολὴν τῆς τύχης σας. Πηγαίνετε, εὐτυχεῖτε καὶ μὴ λησμονῆτέ ποτε «φίλον, οὗτινος ἡ φιλία ἀρτιγενὴς μὲν εἶναι, ἀλλ᾽ ἀκράδαντος, ὡς ἂν «ὁ πολὺς χρόνος εἶχε στερεώσῃ αὐτὴν καὶ ἐπιρρώσῃ διὰ τῆς σφραγῖδός του».

Τὴν ἐπιοῦσαν ὁ Καποδίστριας παρέστη εἰς τὸν Αὐτοκράτορα διὰ νὰ λάβῃ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ, ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ τάδε: «Σκοπεύω νὰ σᾶς «ἀναθέσω σπουδαίαν ὑπόθεσιν, ἣν ἐλπίζω ὅτι εὐδοκίμως θέλετε διεκπε«ραιώσῃ. Περιεποιήσατο ἄλλοτε εἰς ὑμᾶς τιμὴν ἡ δεξιὰ πρὸς τὴν πά«τριον Δημοκρατίαν ὑπηρεσία σας καὶ γνωρίζετε πῶς μὲ τοιούτου εἴ«δους κυβερνήσεις ὀφείλει τις νὰ πολιτεύηται. Πρόκειται σήμερον νὰ «σωθῇ κινδυνεύουσα Δημοκρατία καὶ νὰ ὠφεληθῶσι ταὐτοχρόνως αἱ «σύμμαχοι δυνάμεις. Ταῦτα λέγων ὠνόμασα τὴν Ἑλβετίαν, ἣν ὀρέ«γεται νὰ νοσφισθῇ ἡ Γαλλία, ὡς ἔπραξε σχετικῶς πρὸς τὰς ἐλευθέρας «τῆς Γερμανίας χώρας καὶ τὴν Γένουαν καὶ Βενετίαν. Ἐν Βέρνῃ καὶ «εἰς τὰς μείζονας τοπαρχίας οἱ ἄριστοι ἠξίουν νὰ διατηρήσωσιν ἀκέ«ραια τὰ ἀρχαῖα προνόμιά των, μηδόλως προσέχοντες εἰς τὴν μετα«βολὴν τῶν καιρῶν· ὁ λαὸς ὅμως καὶ αἱ ἀποκλεισθεῖσαι τῆς ὁμοσπον«δίας τοπαρχίαι ἐπανέστησαν καὶ ἡ Γαλλία ὑπεδαύλισε τὰς ἐκεῖ ἀνα«φυείσας διχονοίας, αἵτινες ἀπέληξαν εἰς τὴν πρὸς τὴν Γαλλίαν ὑπο«ταγὴν τῆς Ἑλβετίας. Ἡ πρὸς αὐτὴν ὅμως τοῦ Ναπολέοντος συμπε«ριφορὰ ὑπῆρξε λίαν ἐφεκτικὴ καὶ εὐεργετική, καθότι εἰσήγαγε τὴν πρὸς «ἀλλήλας τῶν τοπαρχιῶν ἰσότητα, συνέπηξε δὲ καὶ ἐνίσχυσε τὴν ὁμο-

«σπονδίαν. Πλὴν ὕποπτος εἶναι ἡ χείρ, ἡ ἀπονείμασα τὴν εὐεργεσίαν.
«Τοιοῦτον ἐχόντων εὐεργέτην τῶν Ἑλβετῶν ἡ ἀνεξαρτησία αὐτῶν κατήν-
«τησε προβληματική. Καθ' ὃν χρόνον οἱ σύμμαχοι ἑτοιμάζονται νὰ
«διαβῶσι τὸν Ῥῆνον, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἐφελκύσωσιν εἰς ἑαυτοὺς τὴν
«εὔνοιαν τοῦ ἀρειμανίου αὐτοῦ Ἔθνους καὶ τοῦτο θέλουσι κατορθώσει
«ἂν ὑποσχεθῶσιν αὐτῷ τὴν ἀπαραβίαστον τήρησιν τῶν τωρινῶν ἐλευ-
«θερίων θεσμῶν των καὶ τὴν παροχὴν τῆς ἀπαιτουμένης βοηθείας πρὸς
«ἀνάκτησιν τῶν ἁρπαγεισῶν κτήσεών του. Ἡμεῖς δὲ ἀπαιτοῦμεν ἀπὸ
«τῶν Ἑλβετῶν τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι θέλουν μείνῃ οὐδέτεροι ἀπέναντι
«τῶν ἐμπολέμων δυνάμεων καὶ ἐπιτρέψῃ, χρείας καλούσης, εἰς τοὺς συμ-
«μάχους ἡγεμόνας τὴν διὰ τῆς Βασιλείας διάβασιν τῶν στρατῶν των.
«Ἠκούσατε ὁποῖα εἶναι τῶν συμμάχων τούτων τὰ σχέδια. Σᾶς ἀνα-
«θέτω τὴν ἐντολὴν τῆς παρὰ τῇ Ἑλβετικῇ Ὁμοσπονδίᾳ ἐπιτυχίας
«των. Ἀναχωρήσατε ὅσον τάχος· συνεννοήθητε μετὰ τοῦ κ. Λέβσελτερν,
«ἀπεσταλμένου ἐκεῖ τῆς Αὐστρίας, πλὴν ἐνεργήσατε ἀπαρεγκλίτως
«καὶ συμφώνως πρὸς τὰς ὁδηγίας μου. Δὲν σᾶς ἐφοδιάζω πρὸς τὸ παρὸν
«μὲ τὰ συνήθη διαπιστευτήρια, καθότι πιθανῶς ἡ Κυβέρνησις ἐκείνη
«διὰ τὸν φόβον τῆς Γαλλίας δὲν ἤθελε σᾶς ὑποδεχθῇ ἔχοντα ἐπίσημον
«διπλωματικὸν χαρακτῆρα. Τὰ διαπιστευτήρια σταλήσονται βραδύ-
«τερον [1].»

Φθὰς ὁ Καποδίστριας εἰς Ζυρίχην ἤρξατο ἐνεργῶν συνῳδὰ πρὸς τὴν ἐντολήν του καὶ ἐνήργει κατ' εὐχήν, ὅτε τῷ παρενέβαλε πρόσκομμα ἡ ἀδεξιότης καὶ ἀπερισκεψία τῆς Αὐστριακῆς Κυβερνήσεως Ὁ Κόμης Σένφτ πράκτωρ αὐτῆς λάθρα ὤθησε τοὺς ἀριστοκρατικοὺς τῆς Βέρνης εἰς πραξικόπημα πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ἀρχαίων προνομίων των, ἰσχυόντων ὅτε ἐκράτει τὸ δημόσιον δίκαιον τῶν δεκατριῶν τοπαρχιῶν (Cantoni). Ταυτοχρόνως δὲ προκήρυξίς τις τοῦ πρίγκιπος Σβάρτσεμβεργ ἤγγειλε τοῖς Ἑλβετοῖς ὅτι οὗτος ἡτοιμάζετο νὰ εἰσχωρήσῃ μὲ τὸν στρατόν του εἰς τὴν ἐπικράτειάν των, ἐνῷ αὕτη ἦτο χώρα οὐδετέρα καὶ ἡ δι' αὐτῆς διάβασις στρατοῦ δὲν ἦτο θεμιτή, ἐκτὸς ἂν προηγεῖτο συνεννόησις μετὰ τῶν κυβερνητῶν αὐτῆς. Ὁ Λέβσελτερν παρεκάλεσε τὸν Καποδίστριαν ὅπως θέσῃ τὴν ὑπογραφήν του εἰς τὴν ἀσυλλόγιστον αὐτὴν προκήρυξιν. Ἐκεῖνος ἀπ' ἀρχῆς ἐδίστασεν ἂν ἔπρεπε νὰ ὑπογράψῃ, ἀλλ' ἔπειτα

[1] Ἐπιθ. Demetrio Arliotti αὐτόθι. Ὁ Ἀρλιώτης ἀναφέρει τὰς συνετὰς ταύτας ὁδηγίας τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου ὡς ἤκουσεν αὐτὰς ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ ἰδίου Καποδιστρίου, ὅτε οὗτος ἐν μηνὶ Μαρτίῳ τοῦ 1819 ἐπανέκαμψεν εἰς Κέρκυραν καὶ συχνῶς ἀνεστρέφετο μετ' αὐτοῦ, φίλου ἄκρου ὄντος.

ὀρθότερον σκεπτόμενος καὶ ἔχων πρόχειρον τὸ ἀντιφάρμακον τὴν ὑπέγραψε καὶ μετέβη ἐσπευσμένως εἰς Φριβοῦργον, ὅπου διέτριβεν ὁ Ἀλέξανδρος. Οὗτος μαθὼν τὰ γενόμενα ἐταράχθη σφόδρα, πλὴν ὁ Καποδίστριας τὸν καθησύχασεν ἀποδεικνύων εἰς αὐτὸν ὅτι ἐκ τοῦ ἀτοπήματος ἐκείνου ἠδύνατό τις νὰ ἐξαγάγῃ ὠφέλειαν. Εἶπε λοιπὸν ὅτι ἡ ὑπογραφή του πλησίον ἐκείνης τοῦ ἀπεσταλμένου τῆς Αὐστρίας διεσκέδαζε πᾶσαν ὑποψίαν διχονοίας ἐμφιλοχωρούσης μεταξὺ τῶν συμμάχων Δυνάμεων, ἣν ἠδύναντο οἱ Ἑλβετοὶ νὰ συλλάβωσιν, ὑποψίαν ἥτις ἐν τῇ τωρινῇ καταστάσει τῶν πραγμάτων ἦτο λίαν ἐπικίνδυνος· ὅτι ἀφ᾽ ἑτέρου ἡ αἰφνιδία ἀποχώρησις αὐτοῦ τοῦ Καποδιστρίου ἔπρεπεν ἐξ ἀνάγκης νὰ ἐμβάλῃ εἰς ἀνησυχίαν τὴν Αὐστρίαν, ἥτις πρὸς ἀποσόβησιν ἄλλων περιπλοκῶν πιθανῶς θὰ συνετίζετο καὶ θὰ ἐγκατελίμπανε τὴν σκολιὰν ὁδὸν, εἰς ἣν εἶχε παρεκτραπῆ. «Ἄλλως τε», προσέθηκεν ὁ Καποδίστριας «ἡ Ὑμετέρα Μεαγαλειότης ἂν τὸ νομίσῃ εὔλογον δύναται νὰ ἀποδοκιμάσῃ τὰ ὑπὸ τοῦ «ἀπεσταλμένου της πεπραγμένα». Προσεφέρθη δ᾽ ἕτοιμος νὰ συμβιβάσῃ τὰ πάντα, ἂν τῷ ἐπετρέπετο νὰ ἔλθῃ εἰς συνέντευξιν μετὰ τοῦ Μεττερνίχου. Συγκατατεθέντος δὲ τοῦ Αὐτοκράτορος, ὁ Κόμης παρέστησεν εἰς τὸν πολιτευτὴν ἐκεῖνον τὸ ἀκατάλληλον καὶ παρακεκινδυνευμένον τῶν τοῦ πρίγκιπος Σβάρτσεμβεργ διαβημάτων καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς γενομένοις ἐν Βέρνῃ ἀγανάκτησιν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Μεττερνῖχος ἀνεγνώρισε τὸ σφάλμα τοῦ Σβάρτσεμβεργ καὶ τὴν ἀπερισκεψίαν τοῦ Σένφτ καὶ ἐδήλωσεν ὅτι τοῦ λοιποῦ ἡ Αὐστρία, ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν ἣν ἔδει νὰ μετέρχηται πρὸς τὴν Ἑλβετίαν, θὰ συνεμορφοῦτο εἰς τὸ περὶ αὐτῆς φρόνημα καὶ μὲ τὰς βλέψεις τῆς Ῥωσσίας. Εὐθέως ὁ Καποδίστριας ἐγγράφως διετύπωσε τὰς νέας ὁδηγίας, μεθ᾽ ὧν οἱ ἐν Ἑλβετίᾳ πράκτορες τῶν συμμάχων Δυνάμεων ἔμελλον νὰ ἐφοδιασθῶσιν, αἵτινες τοσούτῳ διὰ τὸ εὔστοχον αὐτῶν εὐηρέστησαν τὸν Ἀλέξανδρον, ὥστε οὗτος μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῶν ἐφώνησε: «Κόμη, ἔχω τὴν εὐχαρίστησιν νὰ σᾶς «ἀναγγείλω ὅτι ἐν τῷ διπλωματικῷ τάγματι ὀλιγοχρόνιος εἶνε εἰσέτι «ἡ διαμονὴ ὑμῶν ὡς ὑπαξιωματικοῦ». Ἐπιστρέφων ὁ Καποδίστριας εἰς τὴν παρὰ τοῖς Ἑλβετοῖς θέσιν αὐτοῦ, κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς Ὁμοσπονδίας αὐτῆς σύμπνοιαν· πλὴν τὸ ἔργον ἀπέβη λίαν δυσχερὲς ἐπιχειρούμενον μετὰ τὴν ἀποσυνθετικὴν ἐπήρειαν τῶν εἰσηγήσεων τοῦ Σένφτ, τοῦ θέσαντος εἰς ἀναστάτωσιν τὰς παλαιὰς τοπαρχίας ἀρνουμένας νῦν ν᾽ ἀναγνωρίσωσι τὰ τῶν νέων ἡγεμονικὰ δικαιώματα καὶ ἀξιούσας νὰ ὑποτάξωσι ταύτας εἰς ἣν κατάστασιν διετέλουν πρὸ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Ἐντεῦθεν ἡ φλὸξ ἥναψε τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ ὁ Καποδίστριας ἔδραμεν εἰς τὴν

Γαλλίαν, όπου ἤδη εἶχον εἰσβάλῃ (ἔτ. 1814) τὰ νικηφόρα στρατεύματα τῶν συμμάχων, διὰ νὰ εἰδοποιήσῃ περὶ τῶν διατρεξάντων τὸν Αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον, ὃν ἔφθασεν εἰς Αὐγοῦσταν Τρηκασσῶν (Troyes) τὴν ἐν Καμπανίᾳ, ὁ δὲ τότε ὠνόμασεν αὐτὸν ἐπισήμως πληρεξούσιόν του ἀπεσταλμένον παρὰ τοῖς Ἑλβετοῖς. Ταύτην κεκτημένος τὴν πληρεξουσιότητα ὁ Καποδίστριας συνεκάλεσεν ἀμέσως τὴν γενικὴν Ἑλβετικὴν δίαιταν, ἥτις παρεδέχθη καὶ συμπεριέλαβεν εἰς τὴν Ὁμοσπονδίαν τὰς νέας τοπαρχίας, ἐθέσπισε τὴν ἰσότητα τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν, ὥρισεν ἐπιεικῶς τὰ σύνορα μιᾶς ἑκάστης καὶ ἔστερξεν εἰς τὴν οὐδετερότητα, ἣν ἀπήτουν αἱ σύμμαχοι δυνάμεις. Οὕτως εἰρηνεύθη ἡ Ἑλβετία καὶ ἐθεμελιώθη τάξις πραγμάτων, ἥτις προοιωνίζετο αἰσιώτερον μέλλον διὰ τὴν δημοκρατίαν ἐκείνην. Μετὰ ταῦτα δὲ ἡ ἐν Βιέννῃ Σύνοδος ἐνέκρινε τὰς ἀποφάσεις τῆς Διαίτης καὶ τὰς ἐπεκύρωσεν ἡ ἐπακολουθήσασα αὐτὴν ἐν Παρισίοις, ἥτις κατέστησε τὴν Ἑλβετίαν διηνεκῶς οὐδετέραν χώραν, τῇ ἀπέδωκε τὰ ἁρπαγέντα ὑπὸ τῆς Γαλλίας θέματα, εἰς τρόπον ὥστε ηὔξησεν ὁ ἀριθμὸς τῶν τοπαρχιῶν της, καὶ ηὐτύχησε νὰ συμπεριλάβῃ εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς τὴν πλουσίαν καὶ λογίαν Γενεύην τὴν πατρίδα τοῦ Κασωβών, τοῦ I. I. Ῥουσσώ, τοῦ Νέκκερ καὶ πολλῶν ἄλλων διακεκριμένων ἀνδρῶν.

Ἡ εὐάρεστος αὕτη λύσις τοῦ Ἑλβετικοῦ ζητήματος ὠφείλετο εἰς τὸν μεγάθυμον Αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον καὶ εἰς τὸν ἀντάξιον αὐτοῦ σύμβουλον Καποδίστριαν, ὅστις κατὰ τὴν ἐν Ἑλβετίᾳ τότε πάροδον αὐτοῦ οὐδὲν παρεῖδε τῶν ἀξίων παρατηρήσεως καὶ σὺν ἄλλοις ἐπεσκέφθη τὸ ἐν Hofwyl παρὰ τῇ Βέρνῃ ἐκπαιδευτικὸν Κατάστημα τοῦ Φέλλεμβεργ τὸ συνδυάσαν τὴν ἐπιστήμην μὲ τὴν πρακτικὴν καὶ τοσούτῳ ἐντελῶς κατηρτισμένον ὄν, ὥστε ὑπερέβη τὰς προσδοκίας τοῦ ἐπισκέπτου, ὃς κατενθουσιασθεὶς ὑπέβαλεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον ἐμπεριστατωμένην ἔκθεσιν περὶ τῶν ἐκεῖ ὑπ' αὐτοῦ παρατηρηθέντων, τυπωθεῖσαν τότε ἐν Γενεύῃ. Ὁ δὲ Αὐτοκράτωρ ἐπὶ τῆς ἐκθέσεως ταύτης βασισθεὶς ἐτίμησε διὰ παρασήμου τὸν Φέλλεμβεργ, εἰς ὃν ὁ Καποδίστριας ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἔγραψε τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολήν.

«Κύριε,

«Ὁ Αὐτοκράτωρ καὶ Σεβαστός μοι Κύριος ἐπεθύμησε νὰ ὑποβάλω «Αὐτῷ ἔκθεσιν περὶ τοῦ συστήματος γεωπονικῆς, θρησκευτικῆς καὶ «ἐπιστημονικῆς ἀγωγῆς, εἰς ἣν πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἀφιερώσατε τὰς ἐνδελεχεῖς μερίμνας Ὑμῶν. Τὸ δεῖγμα τῆς πρὸς Ὑμᾶς εὐνοίας τῆς Α. Μ., «ὅπερ ἐντέλλομαι νὰ σᾶς διαβιβάσω, εἶναι ἡ τρανοτάτη ἀπόδειξις τοῦ

«ἐνδιαφέροντος Αὐτῆς πρὸς πᾶν φιλάνθρωπον ἔργον. Ὀνομάσας Ὑμᾶς «Ἱππότην τοῦ τάγματος τοῦ Ἁγίου Βλαδιμήρου μὲ τοῦτο δὲν «ἐνόησε ν'ἀναβιβάσῃ Ὑμᾶς εἰς ὑψηλοτέραν παρ' ἣν κατέχετε «περιωπήν, ἀλλὰ νὰ Σᾶς ἀποδείξῃ ὁπόσον ἐκτιμᾷ τὸν ἄνδρα καὶ τὸ «ἔργον του καὶ νὰ ἑφελκύσῃ ἐφ' Ὑμῶν τὰ ὄμματα τῆς τε ἰδιαιτέρας «πατρίδος Σας καὶ τῆς Εὐρώπης. Ἡ πεφωτισμένη ψῆφος ἐνδόξου «Ἡγεμόνος ἔστω ἓν τῶν δραστικωτέρων μέσων πρὸς διάδοσιν συστή-«ματος σκοποῦντος τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον διαμόρφωσιν καὶ ἠθικοποίησιν «τῆς ἀγροτικῆς τάξεως καὶ τὴν κατευόδωσιν αὐτῆς εἰς εὐδαίμονα «καὶ ἄνετον βίον διὰ τῆς φιλοπονίας καὶ φιλεργίας. Ἐπεύχομαι ὑμῖν «τὴν πληρεστάτης ἐπιτυχίας στεφάνωσιν ἔργου, ὅπερ ἐγὼ αὐτὸς ηὐτύ-«χησα ν' ἀποθαυμάσω καὶ σᾶς παρακαλῶ νὰ μὲ πιστεύσητε ὅτι ἐν «παντὶ χρόνῳ δράξομαι τῆς εὐκαιρίας νὰ συμπράξω κατὰ τὸ ἐφικτὸν «εἰς τὴν πρόοδον αὐτοῦ».

Ἡ τοπαρχία αὕτη τῆς Γενεύης καὶ ἡ Βὼδ ἢ Βάατ (Vaud) ἐπολιτογράφησαν τὸν Κερκυραῖον πολιτευτήν, ἐκδοῦσαι ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ σχετικὸν δίπλωμα, περιέχον τὴν ἑξῆς πεφυσιωμένην μὲν τὸ ὕφος, λίαν δ' ἐξαίρουσαν τὸν ἄνδρα προσφώνησιν: «Τῷ ἐντιμοτάτῳ καὶ ἀφωσιω-«μένῳ συμπατριώτῃ, τῷ πιστῷ συμβούλῳ τοῦ μεγάλου αὐτοκράτορος «Ἀλεξάνδρου, τῷ δόξαν περιποιήσαντι τῇ ἀπελευθερωθείσῃ Ἑπτανήσῳ, «τῷ εὐγενεῖ ἀπογόνῳ τῶν Φαιάκων, τῷ υἱοθετηθέντι ὑπὸ τῆς Ἀθη-«νᾶς καὶ ὑπὸ ταύτης συνέσει καὶ ἀγαθωσύνῃ προικισθέντι, ἐκδίδομεν τὸ «δίπλωμα τοῦτο ὡς ἐνθύμημα τῆς δευτέρας πατρίδος του [1].

§ 4

Τῇ 31 Μαρτίου 1814 αἱ νικηφόροι στρατιαὶ τῆς τετραπλῆς συμμαχίας δαμάσασαι ἐπὶ τέλους τὰς γαλλικὰς εἰσήρχοντο εἰς Παρισίους καὶ μετ' αὐτῶν ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, ὅστις ἰδὼν τὴν κατήφειαν τοῦ λαοῦ διενοήσατο ν' ἀφήσῃ τῇ Γαλλίᾳ ἐλευθέραν τὴν ἐκλογὴν τῆς κυβερνήσεώς της, ἔστω καὶ ὑπὸ τύπον δημοκρατικόν, ἂν τοῦτο προὐτίμα· Συμφώνως πρὸς τὴν ἀπόφασίν του ταύτην ἐδήλωσεν εἰς τὸν πρίγκιπα Ταλλεϋράνδον, ὅτι δὲν θὰ ἐπέτρεπεν ἐν Γαλλίᾳ ἄλλην κυβέρνησιν παρ' ἐκείνην ἣν ἡ ἰδία ἤθελεν ἐκλέξῃ· δὲν συνήνεσε δὲ εἰς τὴν ἀνάκλησιν τῶν Βουρβώνων καὶ τὴν ἀναστύλωσιν τῆς λευκῆς σημαίας, εἰμὴ ὅταν διὰ τῶν ῥᾳδιουργιῶν τοῦ ἀψικόρου Ταλλεϋράνδου ἥ τε Βουλὴ τῆς Γαλλίας καὶ ἡ Γερουσία ἐκήρυξαν ἔκπτωτον τοῦ θρόνου τὸν Βοναπάρτην

[1] Journal des Débats du 17 Janvier 1817.

καὶ ἀποκατέστησαν τὴν βασιλείαν, παρέχουσαι τὸ σκῆπτρον εἰς τὸν Λουδοβῖκον ΙΗ'.

Ἐν τῇ συνθήκῃ τῶν Παρισίων τοῦ ἔτους τούτου (1814) εἶχεν ὁρισθῇ ὅτι ἐντὸς δύο μηνῶν μετὰ τὴν ὑπογραφήν της ἔμελλε νὰ συγκροτηθῇ ἡ ἐν Βιέννῃ σύνοδος, πλὴν ἕνεκα τῆς εἰς Ἀγγλίαν μεταβάσεως τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσσίας Φρειδερίκου Οὐϊλλέλμου ἡ ἔναρξις τῆς συνόδου ἀνεβλήθη διὰ τὴν 19)1 Ὀκτωβρίου ἰδίου ἔτους.

Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις ἐφάνη ὡς ἡ ἔκρηξις τοῦ ὑπολανθάνοντος ἡφαιστείου τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, οὗτινος τὸ διάπυρον ἔχυμα εἶχε καταφλέξῃ καὶ καταστρέψῃ τὸ παλαιὸν κοινωνικὸν οἰκοδόμημα. Τούτου οἱ ἡγεμόνες τῆς Ῥωσσίας Αὐστρίας, Πρωσσίας, Βαυαρίας, Σαξωνίας, Βυρτεμβέργης καὶ ἄλλοι πολλοὶ συνελθόντες ἐν Βιέννῃ κατέγιναν ἵνα περισυλλέξωσι τὰ συντρίμματα πρὸς ἀνόρθωσιν καὶ διοργάνωσιν νέου πολιτικοῦ συστήματος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου καὶ νομοθέτησιν τοῦ μέλλοντος διέπειν αὐτὸν δημοσίου δικαίου.

Ἡ σύνοδος ὅμως αὕτη ὑπῆρξεν οὐχὶ ὀλίγον θυελλώδης. Σύμφωνοι μὲν ἦσαν οἱ τῶν λαῶν ἐκεῖναι ἡγήτορες περὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἀπὸ τοῦ Ναπολέοντος καταβιβασθέντων τοῦ θρόνου ἡγεμόνων, καθόσον αὕτη συνεβιβάζετο μὲ τὴν νέαν διαίρεσιν τῆς Γερμανικῆς χώρας, τὰς κτήσεις καὶ τὰ ἀξιώματα τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν, ἅτινα διετηροῦντο. Ἐπομένως αἱ τέως ἐλεύθεραι ἢ αὐτοκρατορικαὶ λεγόμεναι πόλεις, πλὴν τῆς Φραγκοφόρτης, Βρέμης, Ἀμβούργου καὶ Λυβέκκης, προσηρτήθησαν εἰς τὰ κράτη τῶν πλησιοχώρων ἡγεμόνων καὶ ἐξελαϊκεύθησαν τὰ πρότερον ἱερατικὰ κράτη καὶ αἱ ἱερατικαὶ κτήσεις. Διεφώνουν δὲ οἱ σύμμαχοι ὡς πρὸς τὰς ἐδαφικὰς ἀπαιτήσεις τῶν μεγάλων κρατῶν καὶ ἡ διένεξις ἐτραχύνθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε τῇ 3)15 Ἰανουαρίου τοῦ ἐπομένου ἔτους (1815) συνωμολογήθη μυστικὴ συνθήκη συμμαχίας μεταξὺ Ἀγγλίας, Αὐστρίας καὶ Γαλλίας κατὰ τῆς Ῥωσσίας καὶ Πρωσσίας. Ἡ Ἀγγλία κατεπολέμει πρὸ πάντων τὴν προσάρτησιν τῆς Πολωνίας εἰς τὴν Ῥωσσίαν, ἣν ἡ δύναμις αὕτη ἐπόθει καὶ παντὶ σθένει ἐπεδίωκεν. Ἀλλ' ἡ νέα ἐμφάνισις ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς τοῦ Ναπολέοντος, ἐνθαρρυνθέντος ἐκ τῆς ἀναφυείσης μεταξὺ τῶν πολεμίων αὐτῷ ἡγεμόνων διχονοίας ἐπανήγαγε τὴν πρὸς μικρὸν διαταραχθεῖσαν σύμπνοιαν αὐτῶν καὶ ἐπετάχυνε τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ πρώτου Βιενναίου συνεδρίου.

Ἡ ἑκατονθήμερος ἀναβίωσις τῆς Ναπολεοντείου αὐτοκρατορίας πράγματι δὲν ἦτο εἰμὴ ἡ τελευταία ἔκλαμψις μεγάλης πυρᾶς κατα-

φλεξάσης τὴν Εὐρώπην ἅπασαν, ἀποσβεσθείσης δὲ τέλεον ἐν Οὐατερλώ. Ἐνταῦθα κατέβαλον τὸν γίγαντα οὐχὶ αἱ στρατιαὶ τῶν συμμάχων, ἀλλὰ τὸ ἐξῆς ὅτι ἀπέλειπεν αὐτὸν ἡ ὑπεράνθρωπος ἐκείνη δύναμις, ἥτις εἰς μὲν τὸν ἀρχόμενον καταποντίζεσθαι καὶ κράζοντα «Κύριε, σῶσον με» — «Πέτρε» ἐφώνει· «ὀλιγόπιστε! εἰς τί ἐδίστασες;» εἰς δὲ τὸν κατάφοβον συνεπιβάτην «quid times! Caesarem vehis.»—Οἱ νικηταὶ εἰσήλασαν τὸ δεύτερον τῇ 12)24 Ἰουλίου 1815 εἰς Παρισίους, ὅπου κατ᾽ἀρχὰς ἐβουλεύοντο τὸν μερικὸν διαμελισμὸν ἢ μᾶλλον τὴν ἀκρωτηρίασιν τοῦ Γαλλικοῦ Κράτους, ἀλλ᾽ αἱ γνῶμαι εἶχον δίχα ὡς πρὸς τὸν τρόπον καὶ τὰ μέσα τοῦ περιορισμοῦ. Ἡ Πρωσσία ἐζήτει ὡς ἔγγιστα ὅ,τι ὁ Βίσμαρκ ἐπέβαλεν ἐν ἔτει 1870, τὴν ἀπόδοσιν τῶν σπουδαιοτέρων κατακτήσεων καὶ προσαρτήσεων τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ΄. πρὸς προφύλαξιν τῶν ὁρίων τῆς νοτίου Γερμανίας ἀπὸ μελλουσῶν γαλλικῶν ἐπιδρομῶν· ἔτι δὲ καὶ ἀπότισιν πολεμικῆς ἀποζημιώσεως 1200 ἑκατομμ., ἐλαττουμένων κατὰ 3800 ἑκατομμ. τῶν ὅσων ἀπήτησε μετὰ πεντήκοντα πέντε ἔτη καὶ ἀπέλαυσε πρὶν ἔτι τῆς ὡρισμένης προθεσμίας. Ἡ Ἀγγλία κατ᾽ ἀρχὰς ὑπεστήριζε τὴν Πρωσσίαν, οὐχὶ ὅμως καὶ πάντες οἱ ἄλλοι σύμμαχοι, ἐν οἷς ὁ ἥκιστα διατεθειμένος νὰ εὐχαριστήσῃ αὐτῇ ἦτο ὁ Ἀλέξανδρος. Ὁ διαμελισμὸς ἢ ἀκρωτηριασμὸς τῆς Γαλλίας οὔτε πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς εἰρήνης συνεβιβάζετο, οὔτε πρὸς τὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας. Τοῦτο εἶδεν ἐπὶ τέλους καὶ ὁ Οὐέλλιγκτων, ὅστις ἀναδειχθεὶς ἄριστος πολιτευτὴς ὅσον ἄριστος στρατηγὸς ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης, εἵλκυσεν εἰς τὴν γνώμην του καὶ τὸν Ἄγγλον ὑπουργὸν Καστλερῆφον (Castelreagh).

Ὁ δοὺξ Ρισελιέ, ὁ τότε ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς τῆς Γαλλίας καὶ πληρεξούσιος τοῦ Λουδοβίκου ΙΗ΄. παρὰ τῇ δευτέρᾳ ἐν Παρισίοις συνόδῳ προσεπάθει παντοίαις δυνάμεσι νὰ ἀπομακρύνῃ τὸν ἐπαπειλοῦντα τὴν πατρίδα του κίνδυνον, ἤρχετο δὲ εἰς συχνὰς κατ᾽ἰδίαν συνεντεύξεις μετὰ τῶν συμβούλων τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου, οὗτινος ἡ γενναιοφροσύνη τῷ ἦτο γνωστὴ καὶ ὅστις ἤδη εἶχε διορίσει ὡς ἕνα τῶν πληρεξουσίων αὐτοῦ τὸν Ἰωάννην Καποδίστριαν. Οὗτος εἰς τὸν προσελθόντα αὐτῷ Ρισελιὲ εἶπε: «Γνωρίζω τρόπον ἀλάνθαστον ἵνα, κύριε δούξ, ἐπιτύχητε τοῦ σκοπουμένου. Θέλετε νὰ πειραθῆτε αὐτοῦ; — Μέγιστε Θεέ, καὶ ἀμφιβάλλετε; Ἐξηγηθῆτε παρακαλῶ. — Βραχὺς ὁ ἔτι πρὸς διαβούλευσιν ὑπολειπόμενος χρόνος· αὔριον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀποφασίζεται ἡ τύχη τῆς Γαλλίας. Τριάντα λεπτὰ μὲ ἀρκοῦν, εὐαρεστήθητε νὰ μὲ περιμένητε ὀλίγον». Καὶ ταῦτα εἰπὼν ὁ Καποδίστριας μετέβη εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ Ἀλεξάνδρου Στούρτζα, ἀκολούθου τοῦ δι-

πλωματικοῦ σώματος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου καὶ τῷ ὑπηγόρευσεν ἐπιστολήν, ἣν ἔμελλε Λουδοβῖκος ὁ ΙΗ'. ν' ἀπευθύνῃ εἰς τὸν Ῥῶσον ἡγεμόνα, ἥτις ἐπιστολὴ συντόνως συντεταγμένη ἐξέφραζε τὴν ἀδιάσειστον ἀπόφασιν τοῦ βασιλέως νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸν θρόνον, ἂν οἱ σύμμαχοι δὲν παρῄτουν τὸν σχεδιαζόμενον διαμελισμὸν τῆς Γαλλίας. Ὁ δοὺξ ἐκόμισεν ἀμελλητεὶ τὴν ἐπιστολὴν εἰς τὸν βασιλέα του, ὅστις ὁλόκληρον ἰδίᾳ χειρὶ ἀντέγραψεν αὐτὴν παραδοθεῖσαν ἔπειτα εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον. Οὗτος εἶχε προειδοποιηθῇ ὑπὸ τοῦ Καποδιστρίου πλὴν ἅμα ἀναγνοὺς τὰ γραφόμενα προσεποιήθη ἀπορίαν καὶ ἐπέδειξε τὸ γράμμα εἰς τοὺς συμμάχους, μεθ' ὧν ἐτύγχανε συσκεπτόμενος προσειπών: «Ἰδοὺ νέα ἀπροσδόκητος περιπλοκή. Ὁ Λουδοβῖκος ΙΗ'. παραιτεῖται τὸν θρόνον καί, μὰ τὸ ναί, ἄδικον δὲν ἔχει· καλῶς δὲ πράττει. «Ἡ Γαλλία εἶνε ἤδη ἀβασίλευτος· εὕρετε τώρα Ὑμεῖς, ἂν δύνασθε, «ἄλλον ἡγεμόνα δι' αὐτὴν καὶ παρακαλῶ σπεύσατε, διότι ἐπείγει ἡ ὥρα «καὶ εἶνε καιρὸς νὰ ἐπιστρέψω εἰς τὰ ἴδια». Ἀμηχανοῦντες καὶ μὴ γινώσκοντες πῶς ἄλλως νὰ ὑπερπηδήσωσι τὴν ἀναφυεῖσαν δυσχέρειαν, βλέποντες δ' ἐξ ἄλλου τὸν Ἀλέξανδρον δυσφοροῦντα ἐπὶ τῇ πλεονεξίᾳ των, ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας, ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας καὶ ἡ Ἀγγλία, ἣν συμπαρέσυρεν ὁ συνετὸς Οὐέλλιγκτων, συνεφώνησαν ἐπὶ τέλους μετὰ τοῦ μεγαθύμου ἐκείνου ἡγεμόνος τῆς Ῥωσσίας καὶ ἡ Γαλλία διέσωσε τὴν ἀκεραιότητα αὐτῆς ὑπὸ μοναρχίαν οὐκέτι ἀπόλυτον ἀλλὰ συνταγματικήν [1]. Ὁ δὲ βασιλεὺς Λουδοβῖκος εὐγνωμονῶν τῷ Καποδιστρίᾳ καὶ γνωρίζων αὐτὸν σχετικῶς πτωχόν, τῷ προσήνεγκε διὰ τοῦ ὑπουργοῦ του Ῥισελιὲ ἁδρὰν χρηματικὴν ἀμοιβήν, ἣν ὅμως ὁ φιλότιμος Ἕλλην ἀπεποιήθη καὶ ᾔτησε μόνον ἵνα ἀποσταλῶσιν εἰς Κέρκυραν πρὸς χρῆσιν τῆς καταρτισθησομένης αὐτόθι δημοσίας βιβλιοθήκης τὰ πονήματα ἅτινα ἐπερίττευον ἐν τῇ τῆς Γαλλίας. Ἐδράξατο δὲ τῆς εὐκαιρίας, ὅπως συστήσῃ τὴν ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις του διοργανωθεῖσαν τῶν «Φιλομούσων Ἑταιρείαν» σκοπὸν προτιθεμένην τὴν προαγωγὴν τῆς ἑλληνικῆς ἐκπολιτεύσεως [2].

Τῆς ἐπιστολῆς ὅμως τοῦ Λουδοβίκου ΙΗ'. εἶχε προηγηθῇ καὶ προσ-

[1] Mémoires de la Comtesse Edling née Stourdza, Demoiselle d'honneur de Sa Majesté l'Imperatrice Elisabeth Alexijevna, Moscou 1883. Imprimerie du St. Synode.—Paul Matieiw, Revue d'Histoire Diplomatique No 2, 1888.

[2] Etude sur la Grèce Contemporaine. Capodistrias par M. J. Blancarde Professeur à la Faculté des lettres de Marseille ἐν τῇ Revue du Monde Latin. Tome huitième, Quatrième année, Mars 1886 3me livraison Paris. Histoire de la Nature Grecque, par Alexandre Stourdza p. 8.

τοιμάση τὸ πνεῦμα τῶν συμμάχων τὸ ἀπὸ 28)6 Αὐγούστου ὑπόμνημα, ὅπερ ὁ σύμβουλος τοῦ ῥώσσου αὐτοκράτορος Καποδίστριας εἶχε συντάξη, οὗτινος δὲ γενικὸν συμπέρασμα ἦτο ὅτι εἰς τὴν Γαλλίαν οὐδὲν πλὴν τῆς πολεμικῆς ἀποζημιώσεως καὶ προσωρινῆς κατοχῆς ἔπρεπε νὰ ἐπιβληθῇ ὑπὸ τῶν νικητῶν της.

Ἡ πολιτικὴ τῆς Ῥωσσίας θέσις πρὸς τὴν Γαλλίαν ὑπῆρχε τότε ὁποία καὶ σήμερον μετὰ τὸ Σεδάν. Συνέφερεν ἐκείνῃ νὰ συνασπισθῇ μετὰ τῶν γερμανικῶν κρατῶν, ὅπως ἐκ συμφώνου ἀποματαιώσωσι τοὺς κατακτητικοὺς σκοποὺς καὶ τὴν παγκρατορίαν τοῦ Ναπολέοντος ἀναχαιτίσωσι, ἀλλὰ δὲν τῇ συνέφερε νὰ ἔχῃ εἰς τὸ πλευρὸν αὐτῆς συμπαγῆ ὁμοσπονδίαν γερμανικὴν ἄνευ ἀντιρρόπου τινός, ὅπερ δὲν ἠδύνατο νὰ παρέχῃ ἡ Ἀγγλία, οὖσα ἐπιθαλάσσιον καὶ οὐχὶ ἠπειρωτικὸν κράτος, ἀλλ' ἡ Γαλλία, ἧς ἡ ἐξασθένησις θὰ ἦτο ἐπιζήμιος εἰς τὰ γενικὰ τῆς Εὐρώπης συμφέροντα. Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας συμβουλεύσας τὴν ἐπιείκειαν καὶ διασώσας τὴν ἀκεραιότητα τῆς Γαλλίας ἐξυπηρέτει τὰ τέλη τῆς Ῥωσσίας, πλὴν σύναμα ἐνήργει συμφώνως πρὸς ἰδέαν, ἥτις διῆκε δι' ὅλου τοῦ βίου του, τῆς ἐλευθερώσεως τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ καὶ ἥτις ὑπελάνθανεν ἐν τῷ σχεδίῳ τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας τῷ δυστυχῶς ὑπὸ τοῦ Μεττερνίχου ἐκμεταλλευθέντι πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ἀπολυταρχικῆς πολιτικῆς του, ἀλλ' ἐν ἀγνότητι φρονημάτων συλληφθέντι ὑπὸ τοῦ φιλανθρώπου Ἀλεξάνδρου, ὅστις κατὰ συμβουλὴν τοῦ Καποδιστρίου ἐφείδετο τῆς Γαλλίας καὶ ἐπολιτεύθη πρὸς τὸν Οὐελλιγκτῶνα πολὺ συνετώτερον ἢ ὁ νεώτερος ἀδελφός του Νικόλαος πρὸς τὸν Σεϋμουρ, ὡς ἀπέδειξεν ἡ Κυανῆ Βίβλος τοῦ 1854 καὶ τὰ πολιτικὰ συμβάντα τούτου καὶ τοῦ ἑπομένου ἔτους 1885. Διετύπωσε δ' ἐν ὀλίγοις ὁ Κερκυραῖος τὴν πολιτικὴν ἐκείνου λέγων τῷ περιφήμῳ Στάϊν τῷ πρώην ὑπουργῷ τῆς Πρωσσίας: «συμφέρει τῷ αὐτοκράτορι Ἀλεξάνδρῳ νὰ ὑπάρχῃ Γαλλία ἰσχυρά, ἵνα μὴ «ἄλλα κράτη διαθέτωσιν ἐλευθέρως τὰς δυνάμεις αὐτῶν κατὰ τῆς «Ῥωσσίας».

Ἡ ἀπὸ 8)20 Νοεμβρίου Β' Παρισιανὴ συνθήκη ἐπανήγαγε τὴν Γαλλίαν εἰς τὰ ὅρια περίπου τοῦ 1789, παραχωροῦσα τῇ Πρωσσίᾳ τὴν Σααρλουὶ (Saarlouis) καὶ Σααρβρύκην (Saarbrüken), τῇ Βαυαρίᾳ τὴν Λανδαυΐαν (Landau), ταῖς Κάτω χώραις τὸ δουκᾶτον Βουλλιὼν καὶ τὰ μικρὰ φρούρια Φιλιππουπόλεως (Philippeville) καὶ τῇ Σαρδηνίᾳ τὸ κατὰ τὴν συνθήκην τοῦ 1792 εἰς τοὺς Γαλάτας ὑπολειφθὲν μέρος τῆς Σαβαυδίας. Ἐπλεονέκτει ἡ Γαλλία κατὰ τοῦτο ὅτι ἡ Ἀβινιὼν καὶ ἡ Βυρτεμβεργικὴ Κομητεία Montellliard ἔμειναν, ὡς

εἶχεν ὁρισθῇ καὶ κατὰ τὴν πρώτην εἰρήνην τῶν Παρισίων, κτήσεις γαλλικαί [1].

§ 5

Ἡ πρώτη τῶν Παρισίων συνθήκη ἡ κλεισθεῖσα τῇ 30 Μαΐου 1814 δι' ἧς ἀπεφασίσθη ἡ τύχη διαφόρων λαῶν, εἶχεν ὁρίσῃ μὲν ὅτι ἡ Μελίτη θὰ ἐξηκολούθει διατελοῦσα κτῆσις τῶν Ἄγγλων, οὐδὲν ὅμως διελάμβανε περὶ τῶν Ἰονίων νήσων· μόνον ἐπερορτίζετο ὁ στρατηγὸς Κάμβελ νὰ καθέξῃ τὴν Κέρκυραν ἐπ' ὀνόματι πασῶν τῶν συμμάχων δυνάμεων· τῆς δὲ μεταμεληθείσης Ῥωσσίας, ἥτις τῷ 1807 ἐν Τιλσιτίῳ εἶχεν ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἑπτάνησον εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Ναπολέοντος, οἱ πληρεξούσιοι προέτειναν τῇ Συνόδῳ νὰ συγκροτηθῇ ἐκ τῶν ἑπτὰ τοῦ Ἰονίου πελάγους νήσων καὶ τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῶν, συμπεριλαμβανομένης τῆς Πάργας, κράτος ἐλεύθερον, ἀνεξάρτητον καὶ οὐδέτερον ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἑπτάνησος πολιτεία.

Εἰς τὴν πρότασιν ταύτην ἀντέτεινεν ἡ Αὐστρία, συμφωνούσης μετ' αὐτῆς καὶ τῆς Ἀγγλίας, ὡς ἀπαράδεκτον. Κατ' αὐτὴν αἱ ἑπτὰ νῆσοι μετὰ τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῶν Βουθρωτοῦ, Πάργας, Πρεβέζης καὶ Βονίτζης, ἀπαρτίσασαι μέρος τῶν ἀνατολικῶν κτήσεων τῆς Βενετίας ὤφειλον προσκυροῦσθαι τῷ Αὐστριακῷ αὐτοκράτορι τῷ διαδεξαμένῳ τὴν Ἑνετικὴν πολιτείαν.

Κατὰ τὴν ἐν Βιέννῃ σύνοδον, παρακινηθέντος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου ὑπό τινος ὑπομνήματος τῶν Ἑπτανησίων [2] ὑποβληθέντος ταῖς συμμάχοις δυνάμεσιν, οἱ Ῥῶσσοι πληρεξούσιοι ἐδήλωσαν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ αὐτῶν μόνον σκοπὸν προτιθέμενος νὰ ἐπιτύχωσιν αἱ Ἑπτὰ νῆσοι διοίκησιν συμφέρουσαν τῇ γεωγραφικῇ των θέσει, ἐφρόνει ὅτι ὤφειλε νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ὑποβληθεῖσαν ὑπ' αὐτῶν εὐχὴν νὰ διαμείνωσιν ὑπὸ τὴν Ἀγγλικὴν προστασίαν. Ἡ δήλωσις αὕτη ἐγένετο τῇ 4 Ἰουνίου 1815 ἐν τῇ τελευταίᾳ συνεδριάσει τῆς συνόδου ἐκείνης καὶ ἀνεβλήθη πᾶσα ὁριστικὴ περὶ τοῦ ζητήματος ἀπόφασις μέχρι τῆς προσεχοῦς συνδιασκέψεως τῶν πληρεξουσίων ἐν Παρισίοις.

Κατὰ τὴν δευτέραν εἰσέλασιν τῶν συμμάχων εἰς τὴν πρωτεύουσαν

[1] Καρολίδ. Ἱστορ. τοῦ ΙΘ' αἰῶνος Τομ. Α' 1814-1830.

[2] Ὁ Νικόλαος Τ. Βούλγαρις ὑπολαμβάνει τὸ ὑπόμνημα τοῦτο ὡς ἀπόκρυφον. Les Sept Iles Joniennes et les Traités qui les concernent, par Nicolas Timoléon Bulgaris de Corfou. Leipzig F. A. Brockhaus 1859. Βέβαιον ὅμως εἶνε ὅτι ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας ἰδὼν ὅτι ἡ ἔρις περιωρίζετο μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Ἀγγλίας, ὑπεστήριξε κατὰ προτίμησιν ταύτης τὰς ἀξιώσεις ὡς Κράτους φιλελευθερωτέρου. Ὅρα τὸν Ἀγγλικὸν Χρόνον (Times) τῆς 23 Αὐγούστου 1830.

τῆς Γαλλίας μετὰ τὴν ἐν Οὐατερλῶ μάχην, τὸ ἑπτανησιακὸν ζήτημα ἐπανῆλθεν εἰς συζήτησιν. Τότε ὅμως οἱ Ἄγγλοι πληρεξούσιοι ἐρειδόμενοι ἐπὶ τῇ ὑπεροχῇ ἣν ὤφειλον εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ὅπλων των μετέβαλον ὕφος. Παρηγκώνισαν τὴν περὶ ἀνεξαρτησίας τοῦ Ἰονικοῦ κράτους πρότασιν, ἀπροκαλύπτως δὲ τὰς ἀξιώσεις των ἐκδηλοῦντες, τῇ 4 Αὐγούστου (1815) διεκοίνωσαν σχέδιον συνθήκης, συμφώνως πρὸς τὸ ὁποῖον αἱ νῆσοι Κέρκυρα, Παξοί, Λευκάς, Κεφαλληνία, Ἰθάκη, Ζάκυνθος καὶ Κύθηρα μετὰ τῶν ἠπειρωτικῶν καὶ νησιωτικῶν ἐξαρτημάτων αὐτῶν ἔμελλον ὑπόκεισθαι εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἀγγλίας, ἥτις συγκατένευεν εἰς ἀντάλλαγμα νὰ χορηγήσῃ εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῶν τὰ αὐτὰ ἐμπορικὰ προνόμια, ὧν ἀπέλαυον οἱ ἕτεροι ὑπήκοοι τῆς Α. Μ. τοῦ βασιλέως τῆς Μεγάλης Βρετανννίας.

Τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ὅμως καὶ τὰ προσυντεθειμένα ἀντεστρατεύοντο εἰς τὰς ὑπερφιάλους ταύτας τῆς Ἀγγλίας ἀξιώσεις. Πράγματι ἡ δύναμις αὕτη διὰ τῶν ὅπλων ἕως ἀπὸ τοῦ ἔτους 1869 ἦτο κάτοχος ἐξ τῶν ἑπτὰ νήσων, εἰς ἃς καὶ πολιτικὴν ἀνεξάρτητον ὕπαρξιν εἶχον ὑποσχεθῆ, οὐχὶ ὅμως καὶ τῆς Κερκύρας, ἥτις κατὰ τοὺς ὅρους τῆς πρώτης ἐν Παρισίοις συνθήκης τοῦ ἔτους (1814) ὤφειλε νὰ παραδοθῇ εἰς ἁπάσας τὰς συμμάχους Δυνάμεις συλλήβδην. Τῇ 8 Σεπτεμβρίου (1815) οἱ Ῥῶσσοι πληρεξούσιοι εἰς τὸ προταθὲν ὑπὸ τῶν Ἄγγλων ἄλλο ἀντιπροέτειναν σχέδιον ἀποκλεῖον τὴν ἐπὶ τῶν νήσων ἀπόλυτον κυριαρχίαν καὶ ἀντικαθιστῶν τὴν ἀποκλειστικὴν προστασίαν τῆς Ἀγγλίας, ἥτις ὅμως δὲν κατεπείθετο καὶ ἐντεῦθεν προέκυψε διαμοιβὴ διπλωματικῶν ἐγγράφων, ἐξ ὧν τὸ ἀπὸ 11)23 Σεπτεμβρίου 1815 πρὸς τὸν λόρδον Καστλερῆφον (Castlereagh) συνταχθὲν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Καποδιστρίου ἐδικαιολόγει τὸ ῥωσσικὸν σχέδιον.

«Μυλόρδ, ἔγραφεν ὁ Καποδίστριας, ὑπέβαλον εἰς τὰς διασκέψεις τοῦ Σεβαστοῦ μοι Κυρίου καὶ Αὐτοκράτορος τὸ σχέδιον συμβάσεως τὸ ἀφορῶν τὰς Ἰονίους Νήσους μετὰ τῶν τροπολογήσεων τῶν προκληθεισῶν ἐκ τῶν παρατηρήσεων τῶν ὑπὸ τῆς Υ. Ἐξοχότητος γενομένων ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἐμοῦ προλαβόντως διακοινωθέντος. Ἐπιδοκιμάσας αὐτὸ ὁ Αὐτοκράτωρ μ' ἐπέταξε νὰ τὸ διαβιβάσω εἰς τὴν Υ. Ε. συνοδευόμενον ὑπὸ τῶν διασαφήσεων τῶν ἀναγκαίων πρὸς δικαιολόγησιν τοῦ φρονήματος τῆς Α. Μ. σχετικῶς πρὸς τὴν εἰρημένην σύμβασιν. Οἱ Ἑπτανήσιοι κατὰ τὸ ἐνὸν εἶχον συνεργήσει ὅπως ἀπαλλαγῶσι τῶν δημοκρατικῶν Γάλλων, χάριν δὲ τῆς συνεργασίας ταύτης ἡ Ῥωσσία τῷ 1800 ἐφρόντισε νὰ τύχωσιν εἴδους Κυβερνήσεως συμφωνοτέρας πρὸς τοὺς πόθους αὐτῶν καὶ οὕτως ἐσχηματίσθη ἡ Ἑπτανήσιος πολιτεία, ἣν πάντα τὰ εὐρω-

παϊκὰ ἀνεγνώρισαν Κράτη. Κατὰ τὴν ὀλιγοχρόνιον διάρκειαν αὐτῆς ἡ Πολιτεία αὕτη διήγαγε συνετῶς πάνυ καὶ διὰ τῆς φρονίμου συμπεριφορᾶς της εὐηρέστησε τὰς προστάτιδας Δυνάμεις, αἵτινες εἶχον ἐγγυηθῆ τὴν διατήρησιν αὐτῆς. Ὁ Ἰόνιος λαὸς καὶ οἱ αὐτοῦ διοικηταὶ παρέσχον ἰδίως εἰς τὴν Α. Α. Μεγαλειότητα ἱκανὰ δείγματα τῆς φιλοτιμίας, τοῦ πατριωτισμοῦ, τῶν εὐγενῶν αἰσθημάτων τῶν χαρακτηριζόντων αὐτοὺς οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῆς πρὸς Αὐτὴν εὐγνωμοσύνης των. Ἡ ἐξαιρέτως κατὰ τὸ ἔτος 1806 ἀντοχὴ των κατὰ τῶν δοκιμασιῶν εἰς ἃς ὑπέκυψαν ἀντημείφθη δεόντως διὰ τῶν πρὸς τὴν Γερουσίαν αὐτῶν διαβεβαιώσεων τῆς Α. Α. Μεγαλειότητος, ὅτι ἤθελε προθύμως προστατεύσει τὴν ὕπαρξιν τῆς Ἑπτανησίου Πολιτείας, πλὴν τὰ ἀτυχῆ συμβάντα τοῦ ἔτους 1807 μετέβαλον τὴν ὄψιν τῶν πραγμάτων. Μετὰ τὴν ἐν Παρισίοις συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν ἐν Βιέννῃ διαπραγματεύσεων, οἱ Ἑπτανήσιοι διεπιστεύσαντο τὰς τύχας αὐτῶν εἰς τὰς χεῖρας καὶ τὴν εὔνοιαν τῆς Α. Α. Μ. ὑπομνήσαντες Αὐτὴν τὰς ὑποσχέσεις ἐκείνας, ἐφ' ὧν στηρίζονται αἱ ἐλπίδες των. Ὁ Αὐτοκράτωρ ἀνταποκρινόμενος εἰς τὴν πρὸς τὰ φιλοδίκαια αἰσθήματά του ἐμπιστοσύνην τῶν Ἰονίων πειθαναγκάζεται κατὰ τὰς ἀφορώσας τὰς Ἑπτὰ Νήσους διαπραγματεύσεις νὰ ἐκφέρῃ γνώμην συνᾴδουσαν πρὸς τὰ διατρανωθέντα πάντοτε πρὸς αὐτοὺς εὐνοϊκὰ αἰσθήματά του. Ἑπταετὴς πεῖρα ἀπέδειξεν ὅτι ὁ λαὸς οὗτος εἶνε ἱκανὸς νὰ αὐτοδιοικῆται ὑπὸ τὴν προστασίαν Μεγάλης Δυνάμεως. Σύμφωνοι ἑπομένως πρὸς τὰ ἐξαγόμενα ταῦτα τῆς πείρας εἶνε καὶ αἱ περὶ τοῦ μέλλοντος αὐτοῦ προσδοκίαι του. Τοιαύτη εἶνε ἡ πεποίθησις τῆς Α. Α. Μεγαλειότητος, ἥτις φρονεῖ ὅτι διὰ τῶν προτεινομένων ἐν τῷ σχεδίῳ συμβάσεως μεταρρυθμίσεων καθιστᾷ ἐναργὲς τὸ ἀμερόληπτον τῶν διανοήσεών της, τὴν πρὸς τοὺς Ἑπτανησίους εὔνοιάν της καὶ τὴν ὑψηλὴν ὑπόληψίν Της περὶ τῶν ἐλευθερίων αἰσθημάτων τῆς Μεγάλης Βρεττανίας. Ἡ Α. Α. Μ., Μυλόρδ, ἔχει δι' ἐλπίδος ὅτι τὸ σχεδίασμα τοῦτο θέλει τύχῃ τῆς ἐπιδοκιμασίας τῆς Ὑμετέρας Κυβερνήσεως, πειθομένης περὶ τοῦ φιλοδικαίου καὶ τῆς γενναιοφροσύνης τοῦ ὑπαγορεύσαντος αὐτό».

Τὸ προοίμιον τῆς ἀπὸ 5 Νοεμβρίου 1815 συνθήκης τῶν Παρισίων, ἥτις ἔχει ἀποκλειστικὸν ἀντικείμενον τὰς Ἰονίους Νήσους, ἔχει ὡς ἕπεται: «Αἱ αὐτῶν Μεγαλειότητες ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας, ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἡνωμένου Κράτους τῆς Μεγαλης Βρεττανίας καὶ Ἰρλανδίας, ὁ αὐτοκράτωρ πασῶν τῶν Ῥωσσιῶν καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας ἐπιθυμοῦσαι νὰ φέρωσιν εἰς πέρας τὰς διαπραγματεύσεις τὰς ἀναβληθείσας κατὰ τὴν ἐν Βιέννῃ σύνοδον καὶ ἀφορώσας τὰς τύχας τῶν Ἰο-

νίων Νήσων, σκοποῦσαι δὲ νὰ ἐξασφαλίσωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν, τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τῶν κατοίκων, αὐτῶν θέτουσαι τὰς ἰδέας καὶ τὸ Σύνταγμά των ὑπὸ τὴν ἄμεσον προστασίαν μιᾶς τῶν μεγάλων Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, ἐκανόνισαν ὁριστικῶς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην διὰ πράξεως εἰδικῆς, ἥτις βασιζομένη ἐπὶ τῶν δικαιωμάτων τῶν πηγαζόντων ἐκ τῆς ἐν Παρισίοις συνθήκης τῆς 30 Μαΐου 1814 καὶ ἐπὶ τῶν δηλώσεων τῆς Μ. Βρεττανίας, καθ' ὃν χρόνον τὰ ὅπλα αὐτῆς ἀπηλευθέρωσαν τὰ Κύθηρα, τὴν Ζάκυνθον, τὴν Κεφαλληνίαν, τὴν Ἰθάκην, τὴν Λευκάδα καὶ τοὺς Παξούς, θεωρηθήσεται ὡς ἀπαρτίζουσα μέρος τῆς γενικῆς συνθήκης τῆς ὑπογραφείσης ἐν Βιέννῃ τῇ 9 Ἰουνίου 1815 κατὰ τὴν αὐτόθι σύνοδον».

Ἐκ τοῦ προοιμίου τούτου καταφαίνεται ὅτι ἡ βάσις τοῦ ῥωσσικοῦ σχεδίου ἐγένετο ἐπὶ τέλους δεκτή, τουτέστιν, ἡ ἐλευθερία καὶ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑπτανήσου ὑπὸ κραταιὰν εὐρωπαϊκὴν προστασίαν. Ὅτι οἱ Ἰόνιοι εἶχον ἀνάγκην ὡς ἐκ τῆς σμικρότητος αὐτῶν ἰσχυρᾶς προστασίας, καθ' ὃν χρόνον βασίλειον τῆς Ἑλλάδος δὲν ὑπῆρχε, τοῦτο εἶνε ἀναμφίβολον, ἀλλ' ἐπίσης ἀναμφίβολον εἶνε ὅτι ἡ προστασία ξένης δυνάμεως ἀνακουφίζει καὶ πιέζει συνάμα καὶ ὅτι μὲ ταύτην δὲν συμβιβάζεται ἡ ἀνεξαρτησία τῆς ὑπ' αὐτὴν διατελούσης χώρας. Τοῦτο ἀπέδειξαν τὰ ἐπιγενόμενα καὶ τοῦτο ἦτο λογικώτατον.

Ἐν τούτοις ὁ Καποδίστριας διαβιβάζων εἰς τὴν Ἰόνιον Γερουσίαν ἀντίγραφον τῆς συνθήκης τῆς 5 Νοεμβρίου 1815 ἔγραφε τάδε: «Ἐάν τι δύναται νὰ μετριάσῃ τὰς πικρίας τοῦ ὑποχρεουμένου νὰ διάγῃ τὸν βίον αὐτοῦ μακρὰν τῆς πατρίδος του, τοῦτο εἶνε ἡ συναίσθησις τῆς ἐπιτελέσεως τοῦ πρὸς αὐτὴν καθήκοντος. Ὁ πόθος τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ καθήκοντος τούτου οὐδέποτε ἐπαύσατο νὰ διαφλέγῃ τὴν καρδίαν μου, ἀφ' ὅτου ἐχωρίσθην ἀφ' ὑμῶν, οἵτινες γνωρίζοντες ὁποῖα εἶνε τὰ αἰσθήματά μου διὰ τοῦ ἀπὸ 9)21 Μαΐου 1814 ἐγγράφου Σας μοὶ ἀνεθέσατε τὴν φροντίδα τῶν συμφερόντων τῆς πατρίδος μας. Ἡ πρὸς Ὑμᾶς εὐγνωμοσύνη μου ἀντίζυγον ἔχει τὸν ζῆλόν μου καὶ τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν γενέτειραν γῆν μου καὶ τὸ ἐμὸν κῆδος περὶ τὴν τιμὴν αὐτῆς, μεθ' ἧς συνδέονται αἱ προσφιλέστεραι ἀναμνήσεις μου, αἱ πολυτιμότεραι ἐλπίδες μου, τὰ ἱερώτερα τῶν καθηκόντων μου. Ὁ μεγάθυμος ἡγεμὼν οὗτινος χαίρω τὰ πιστά, ἐπεδαψιλεύσατό μοι τὴν τιμαλφεστέραν τῶν χαρίτων, ἐπιτρέψας μοι νὰ ἐκτελέσω τὰς διαταγάς Σας καὶ νὰ εἶμαι παρὰ τοῖς συμμάχοις Αὐτοῦ ὁ διερμηνεὺς τῆς ἀπαρασαλεύτου εὐνοίας του πρὸς τὴν ἡμετέραν πατρίδα τὴν ἐκλιπαρήσασαν παρὰ τῆς δικαιοσύνης τοῦ μονάρχου τούτου τὴν ἀποκατάστασιν τῆς πολιτικῆς της

ὑπάρξεως, ἥτις εἶνε τὸ γέρας τῶν ὧν ὑπέστη θυσιῶν καὶ ἣν ξενικαὶ ἐπήρειαι τῆς ἀφήρεσαν. Αὕτη τῇ ἀποδίδεται ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν σεβαστῶν Αὐτοῦ συμμάχων. Ἡ συνθήκη, ἣν σπεύδω, Κύριοι, νὰ διαβιβάσω εἰς Ὑμᾶς, καθιεροῖ πανηγυρικῶς πρᾶξιν ἐλευθέριον, ἀπονέμουσαν δικαιοσύνην τῷ Ἰονίῳ λαῷ διὰ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν πατρίων θεσμῶν του καὶ διὰ τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς πολιτικῆς του ὑπάρξεως ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς τῆς βρεττανικῆς προστασίας [1]».

Οὕτως ἡ Ἑπτάνησος ὑπεβλήθη εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν προστασίαν τῆς θαλασσοκρατείρας Ἀγγλίας καὶ διετέλεσεν ὑπ' αὐτὴν τοσούτῳ ἀνεξάρτητος, ὅσον δύναται νὰ εἶνε κράτος οὗτινος τὰ φρούρια κατέχει ξένη Δύναμις καὶ στερεῖται ἰδίας ἀντιπροσωπείας ἐν τῷ ἐξωτερικῷ.

Ὁ ἄγγλος ὑπουργὸς ὑποκόμης Κασтλερῆφος, ὅστις ἐγνώριζε τὴν Ἑπτάνησον ἐν ἔτει 1815 ὅσον καὶ ἐν ἔτει 1864 ἐγνώριζεν αὐτὴν ὁ Ἀλέξανδρος Κουμουνδοῦρος ἐπὶ τῆς ἀφομοιώσεως αὐτῆς μετὰ τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος [2], ἐπιθυμήσας νὰ λάβῃ πληροφορίας περὶ λαοῦ, οὗτινος ἠγνόει τὸ παρελθόν, ἀπετάθη πρὸς τὸν Καποδίστριαν καὶ παρε-

[1] N. T. Bulgaris. Αὐτόθι σελ. 48—50.

[2] Ὁ δεξιὸς πολιτευτὴς ὁρμώμενος ἀπὸ ἀνατολῶν εἰς δυσμὰς καὶ παρακάμπτων τὸν Μαλέαν ἐκυκλώθη ὑπὸ ὁμιχλώδους ἀτμοσφαίρας, τοῖς δὲ πολιτικοῖς του φίλοις τοῖς ἐρωτήσασιν αὐτὸν περὶ τῶν ὑποθέσεων τῆς Ἑπτανήσου, ἀπήντησε: «προτιμότερον ἐρωτήσατέ μοι περὶ τῶν ὑποθέσεων τῆς Οὐρανίου Αὐτοκρατορίας». Ὑπὸ τοιούτους οἰωνοὺς ἐγένετο ἡ ἀφομοίωσις. Ἀπετάθη δὲ ὁ Κασтλερῆφος (καὶ οὐχὶ *Καστλερῆγος* ὡς οἱ πλεῖστοι καὶ αὐτὸς ὁ Καρολίδης προφέρουσι) ἀπετάθη λέγω εἰς τὸν Καποδίστριαν ὡς ὁ Ἐπίτροπος τῆς Ἑλλ. Κυβερνήσεως καὶ παρὰ τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ εἰσαγγελεὺς Προβελέγιος τῷ 1867 εἰς τοὺς προκρίτους τῶν πολιτῶν Κερκύρας διὰ νὰ πληροφορήσῃ πληροφορούμενος τοὺς ἐν Ἀθήναις τί τάχα ἦτο τὸ ἀγροτικὸν τῶν Κερκυραίων ζήτημα. Ἐκ τῶν δυσπέπτων πληροφοριῶν τούτων ἐφύτρωσεν ὁ ΣΜΔ'. νόμος ὁ διὰ τῆς μακεδονικῆς σπάθης τεμὼν τὸν γόρδιον δεσμόν. Ὁ νόμος οὗτος ὑπέθετε σὺν ἄλλοις ἐν Κερκύρᾳ ὕπαρξιν τιμαρίων, ἤδη καταργηθέντων ἀπὸ τοῦ 1825· ὁ δ' ἐπακολουθήσας αὐτῷ ,ΒΣΥΓ' τὰς πρὸ 68 ἐτῶν ἀπελευθερωθείσας γαίας ἀφήρπασεν ἀπὸ τῶν κυρίων αὐτῶν, ἐδωρήσατο αὐτὰς τοῖς γεωργοῦσι καὶ ἐξεβίασε τοὺς δήμους Κερκύρας νὰ διευκολύνωσι τῷ δημοσίῳ τὴν φιλοδωρίαν ἀποζημιοῦντες τοὺς πρώην τιμαριούχους. Πρέπει ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ βουλὴ τῆς Ἑλλάδος ἐψηφίσατο τὸν νόμον τοῦτον, πλάσμα ἑνὸς βουλευτοῦ Κερκύρας, χωρὶς οἱ κύριοι τῆς ἀντιπολιτεύσεως νὰ λάβωσι τὸν ὑλικὸν καιρὸν ὅπως, πληροφορούμενοι, ὡς ἄλλοτε ὁ κ. Προβελέγιος, διασκεδάσωσι δι' ὀλίγων ἀκτίνων φωτὸς τὸ πυκνωθὲν ἐν τῷ νομοσχεδίῳ ἐκείνῳ σκότος, ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου παρεισέφρησαν λεληθότως διατάξεις ἐν τῷ Νόμῳ ἀνατρέπουσαι *ἐξαιρετικῶς* διὰ τὴν Κέρκυραν τὸ ἐπὶ ἀναγκαστικῶν ἐκποιήσεων σύστημα τῆς Ἑλλ. Πολιτικῆς Δικονομίας.

κάλεσεν αὐτὸν νὰ τὸν διαφωτίσῃ περὶ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως τοῦ λαοῦ ἐκείνου· ὁ δὲ συνέταξε τὸ ἑξῆς

Ὑπόμνημα.

«Ἡ Ἑπτάνησος ἐπὶ μακρὸν [1] διατελέσασα ὑπὸ τὴν Ἐνετικὴν ἀριστοκρατίαν ὑπετάχθη ἔπειτα ὑπὸ τῶν δημοκρατικῶν Γάλλων (1797) καὶ τῷ 1800 [2] ἀπηλλάγη αὐτῶν ἀποτελέσασα κράτος ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον [3].

«Ἡ τωρινὴ λοιπὸν ἐκπολίτισις τοῦ Ἰονίου λαοῦ εἶνε τὸ ἐξαγόμενον τῆς ὑπὸ τὴν Ἐνετικὴν Κυβέρνησιν ἀνατροφῆς του καὶ τῶν τροποποιήσεων τῶν ἐπενεχθεισῶν ἐπὶ τῆς ἠθικῆς του καταστάσεως ὑπὸ τῆς γαλλικῆς διοικήσεως τοῦ πνεύματος τοῦ αἰῶνος καὶ τῆς ἀνυψώσεως αὐτοῦ εἰς τὸ ἀξίωμα ἐλευθέρου καὶ ἀνεξαρτήτου λαοῦ».

Ἐνετικὴ διοίκησις.

«Οἱ Ἐνετοὶ διῴκουν τὴν Ἑπτάνησον διὰ τῆς διαφθορᾶς. Οἱ αὐτόθι ἀντιπρόσωποι τῆς Πολιτείας ἐκείνης ἐξελέγοντο μεταξὺ τῶν πτωχοτέρων καὶ ἀμαθεστέρων εὐγενῶν. Ἡ κυβέρνησις ἠρύετο τὴν δύναμίν της ἐκ τῶν ὑπ' αὐτῆς πονήρως ὑποθαλπομένων προλήψεων τῶν ἐντοπίων εὐγενῶν καὶ ἐκ τῶν μεταξὺ τούτων, τῶν ἀστῶν καὶ τῶν δημοτῶν ἀντιζηλιῶν [4].

«Τὰ χρήματα ἃ οἱ ἀντιπρόσωποι ἐπορίζοντο ἐκμεταλλευόμενοι τὰς διχονοίας τῶν ἐν διηνεκεῖ ἠθικῇ μὲν ἐντὸς τῆς πόλεως, ἐνόπλῳ δὲ κατὰ τοὺς ἀγροὺς συγκρούσει ἐκείνων τάξεων, ἐχρησίμευον πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ξένης δυναστείας καὶ συστηματοποίησιν τοῦ φαύλου πολιτεύματος. Οἱ Ἐνετοὶ ἐφοβοῦντο τὴν ἀνάπτυξιν λαοῦ νοήμονος καὶ προσεπάθουν νὰ δεσπόζωσιν αὐτοῦ διὰ τῆς ὑποτρεφομένης ἀμαθείας. Ἡ ἐνετικὴ σύγκλητος οὐδέποτε ἐπέτρεψε τὴν ἀνίδρυσιν δημοσίων ἐκπαιδευτηρίων ἐν

[1] Ἀπὸ τοῦ 1386 ἡ Κέρκυρα, ἀπὸ τοῦ 1482 ἡ Ζάκυνθος, ἀπὸ τοῦ 1500 ἡ Κεφαλληνία καὶ ἀπὸ τοῦ 1684 ἡ Λευκὰς μέχρι τοῦ 1797.

[2] Τῇ ἀρωγῇ τῶν συμμάχων τότε δυνάμεων Ῥωσσίας καὶ Τουρκίας.

[3] Ἀκριβέστερον εἰπεῖν εἶχεν ἀποτελέσει κράτος μὲν αὐτόνομον, πλὴν ὑπὸ τὴν ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι ἐπικυριαρχίαν τῆς Τουρκίας καὶ τὴν πραγματικὴν προστασίαν τῆς Ῥωσσίας (1800—1807). Ἀπὸ τοῦ 1807 μέχρι μὲν τοῦ 1815 ἡ Κέρκυρα, μέχρι δὲ τοῦ 1809 αἱ λοιπαὶ νῆσοι, ὑπέκυψαν εἰς τοὺς αὐτοκρατορικοὺς Γάλλους.

[4] Ὑπαινίττεται τὰς τρεῖς τάξεις εἰς ἃς ἐπὶ Ἐνετοκρατίας διῃροῦντο οἱ πολῖται ἐν Κερκύρᾳ, Κεφαλληνίᾳ καὶ Ζακύνθῳ, δηλαδὴ nobibi, civili, popolani. Ὅρα πραγματείαν περὶ τῶν ἐν Κερκύρᾳ τίτλων εὐγενείας καὶ τῶν Τιμαρίων ὑπὸ Φρ. Ἀλβάνα, Κέρκυρα, τυπογραφεῖον ἀδελ. Πετζάλη 1894.

Ἑπτανήσῳ. Οἱ κάτοικοι αὐτῶν ἔδει νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κυριάρχου κράτους ἢ εἰς τὸ πανεπιστήμιον τοῦ Παταυΐου πρὸς ἐκμάθησιν τῶν ἐπιστημῶν· πλὴν οἱ δεσπόται ὑπούλως ἐχορήγουν τὸ κακόζηλον προνόμιον τοῦ ἐπιτυχεῖν διπλώματα νομικῆς καὶ ἑτέρων ἐπιστημῶν, καί τοι τῶν νέων Ἑπτανησίων ἐστερημένων ἀπολυτηρίων γυμνασίου. Ἐπὶ τέλους, τῆς ἀπολυταρχίας πιεζούσης πάντας τοὺς διοικητικοὺς κλάδους, ἄνθρωποι καὶ περιουσίαι κατήντων ἕρμαιον τοῦ ἰσχυροτέρου».

Ἡ διοίκησις τῶν δημοκρατικῶν Γάλλων.

«Τὴν ἐπανάστασιν ἣν ὤθησαν ἐπὶ τὰς ἀκτὰς αὐτῶν αἱ στρατιαὶ τοῦ Βοναπάρτου ἀπέστερξαν αἱ ἑπτὰ νῆσοι. Ἡ ἀσέβεια, ἡ ἀνηθικότης καὶ ἡ ὑπεροψία τῶν Γάλλων ἀντιπροσώπων κατ' ἀρχὰς ἐπειθανάγκασαν αὐτὰς νὰ οἰκτείρωσι τὴν ἀπώλειαν τῶν Βενετῶν. Πλὴν ἡ δημοκρατικὴ διαμόρφωσις τῆς κυβερνήσεως ὑπεδαύλισεν ἐν ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν αἴσθημα ὃ ἐφαίνετο ὑπνῶττον, τὸ τῆς φιλοπατρίας. Ἤρχισαν αἱ ἀνώτεραι τάξεις νὰ λαλῶσι τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, ἥτις τέως εἶχε φυγαδευθῆ ἐκ τῶν συναναστροφῶν των. Αἱ ἀγορεύσεις ἀπηγγέλλοντο ἑλληνιστὶ καὶ ἑλληνιστὶ συνετάττοντο τὰ δημόσια ἔγγραφα. Ἐκηρύχθη ἐκκλησία τοῦ κράτους ἡ Ὀρθόδοξος καὶ ἡ Ῥωμαιοκαθολικὴ ὑπεβιβάσθη εἰς ἐκκλησίαν ἣν τὸ κράτος ἁπλῶς ἠνείχετο. Μὲ ὅλας τὰς καταχρήσεις τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως καὶ τὰς τρομερὰς τῶν κοινωνικῶν τάξεων συγκρούσεις, ὁ λαὸς ἤρξατο ἐπὶ τέλους εὐδαιμονῶν. Αὐστηρὰ ἀστυνομικὰ μέτρα κατέπαυσαν τὸν ἐμφύλιον πόλεμον τὸν μαστίσαντα τὴν χώραν. Ὁ λαὸς ᾐσθάνθη τὰ πλεονεκτήματα διοικήσεως ἀποβαλούσης τὴν ἐνετικὴν λύμην καὶ τὴν νεολαίαν διεβαυκάλησεν ἡ ἐλπὶς τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως. Ἡ ῥύμη τῶν πραγμάτων ἐξώθει αὐτὴν εἰς νέας ἀτραποὺς καὶ διήνοιγεν αὐτῇ νέους ὁρίζοντας. Ἔσχε βοηθὸν τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς καὶ ἀναμέσον τῶν ὑπερβολῶν τῶν ἐπαναστατικῶν τούτων καιρῶν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ ἐποτίσθη τὸ γάλα τῆς παιδείας καὶ ἐπλήσθη γνώσεων καινῶν ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς πατρίδος της».

Ἡ Ἑπτάνησος Πολιτεία.

«Ἡ κυβέρνησις αὕτη ἱδρύθη τῷ 1800 ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς καὶ τὴν προστασίαν τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς Ὀθωμανικῆς Πύλης. Ἡ διττὴ αὕτη ἐπέμβασις προὐκάλεσε σχίσματα καὶ διαιρέσεις μεταξὺ τῶν πολιτῶν. Οἱ Τοῦρκοι δῆθεν προσηταιρίζοντο τοὺς εὐγενεῖς, οἱ δὲ Ῥῶσσοι πράκτορες ἐγένοντο ἀκουσίως ὑποστηρικταὶ τοῦ δημοτικοῦ τοῦ πλήθους

ἀναβρασμοῦ. Ἐντεῦθεν αἱ πρῶται ἐμφύλιοι ταραχαί. Οἱ Γάλλοι πράκτορες καὶ οἱ τῶν ἄλλων κρατῶν ἀνεῤῥίπιζον τὸ πῦρ, ἑκάτεροι κατὰ τὰ συμφέροντα τῆς κυβερνήσεώς των. Ἑκάστη νῆσος ἠξίου νὰ εἶναι ἀνεξάρτητος καὶ ἐσφάδαζεν ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν κομμάτων, ἅτινα κατεσπάραττον τὰ στήθη αὐτῆς. Ἀπαυδήσασαι αἱ Ἀρχαὶ ἐζήτησαν τὴν στρατιωτικὴν ἐπέμβασιν τῆς Ῥωσσίας, ἥτις ἀπέστειλε στρατὸν καὶ πληρεξούσιον, δι' ὧν ἐκόπασεν ὁ σάλος καὶ διωργανίσθη κυβέρνησις συνταγματική.

«Τὸ ψηφισθὲν Σύνταγμα εἶναι ἡ ὑποτύπωσις τῆς πνευματικῆς τότε καταστάσεως τῆς Ἑπτανήσου καὶ τῆς ἐν τῇ πολιτικῇ ἐπιστήμῃ τῶν ἐν τοῖς πράγμασι προόδου· ἐν αὐτῷ δὲ διαφαίνεται τί τὸ ἔθνος ἠδύνατο νὰ προσδοκᾷ ὑπὸ τῶν Ἑπτανησίων, ἂν ὁ χρόνος καὶ τὰ μαθήματα τῆς πείρας παρεῖχον αὐτοῖς τὰ μέσα νὰ τακτοποιήσωσι καὶ ἁπλουστεύσωσι τὰς ἰδέας των, νὰ καταστήσωσιν ἐκποδὼν πᾶν τὸ ἐν τῇ διοικήσει σκολιὸν καὶ νὰ προφυλάττωσι τὸ κυβερνητικὸν μηχάνημα ἀπὸ πάσης μὴ κοινωφελοῦς ἐπηρείας.

«Τοιοῦτος βαθμὸς τελειότητος ἐν τῷ ἠθικῷ χαρακτῆρι ἔθνους τινὸς ἤ, κάλλιον εἰπεῖν, ἐν τῷ τῶν ἐκπροσωπευόντων καὶ διοικούντων αὐτὸ ἀνδρῶν εἶναι ἐν γένει τὸ ἄμεσον παραγόμενον τῆς ἀγωγῆς καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς δυνάμεως ἐκείνης, ἥτις διέπει τὰ κράτη καὶ ἣν σήμερον ἡ συνήθεια ἀποκαλεῖ κοινὴν γνώμην.

«Ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις ἡ κοινὴ γνώμη δὲν ἠλικιώθη, δὲν ἀνεπτύχθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ γείνῃ ἠθικὴ δύναμις, ἡ δὲ τῆς νεολαίας ἀγωγὴ ὑπῆρξε τὸ ἀποτέλεσμα τυχαίων περιστατικῶν μᾶλλον ἢ τὸ ἐξαγόμενον συστήματος ἐρειδομένου εἰς ὡρισμένας ἀρχάς. Πλὴν αἱ περιστάσεις ἐκεῖναι ὑπεβοήθησαν τὰς φυσικὰς τάσεις τοῦ λαοῦ πρὸς τὴν βελτίωσιν τῆς τύχης του, ἣν θέλει ἐπιτύχῃ, ἂν ἡ εὐδοκοῦσα νὰ προστατεύσῃ αὐτὸν δύναμις τὸ θελήσῃ. Τολμῶμεν νὰ ὑποδείξωμεν τὰ μέσα».

Ἀγωγή.

«Ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἔχει τὰ κράτη αὐτοῦ, ἔνθα παρὰ λαῷ εὐφυεῖ, εὐφαντάστῳ, μεστῷ ἱστορικῶν ἀναμνήσεων, εὕρηται ἡ πηγὴ ἐν ᾗ ἀντλεῖ τὰ μέσα τῆς τελειοποιήσεως αὐτοῦ.

«Σύστημα διδασκαλικὸν ἵνα ἐπωφελῶς ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς πραγματικὰς ἀνάγκας καὶ τὴν τωρινὴν κατάστασιν τῶν Ἰονίων νήσων φαίνεται ὅτι πρέπει νὰ ἔχῃ σκοπὸν τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν γενέτειραν χώραν τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν γραμμάτων καὶ τὴν προαγωγὴν τοῦ λαοῦ εἰς βαθμὸν πολιτισμοῦ ἀναλογοῦντα πρὸς τὴν μέλλουσαν πολιτικὴν αὐτοῦ

διοργάνωσιν, τοῦθ' ὅπερ θὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τῆς ἐν Ἰθάκῃ ἱδρύσεως ἐθνικοῦ πανεπιστημίου, οὗτινος ἡ λειτουργία θὰ ὡρίζετο ἐν τῷ συνταγματικῷ χάρτῃ.

«Ὁ νόμος ἔπρεπε νὰ ὑποχρεώσῃ τὰς εὐπόρους τάξεις τὰς κεκτημένας τὸ ἐκλογικὸν δικαίωμα νὰ παράσχωσι φοιτητὰς εἰς τὸ πανεπιστήμιον, νὰ διευκολύνῃ δὲ εἰς τοὺς ἀπόρους τὴν αὐτόθι ἄμισθον ἐκπαίδευσιν.

«Ἐὰν διὰ τῆς αὐστηρᾶς ἐκτελέσεως τοῦ νόμου τούτου συμπεριλάβῃ τις ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἐθνικοῦ ἐγκαθιδρύματος ὡρισμένον ἀριθμὸν νέων ἀνηκόντων εἰς τὰς διαφόρους τάξεις τῶν Ἰονίων, τὰ κόμματα ἅτινα ἔφερον εἰς διάστασιν τὰς νήσους καὶ ἡ πρὸς ἀλλήλας ἀντιζηλία των θέλουν ἐξαφανισθῇ μετὰ παρέλευσιν ὀλιγίστου χρόνου. Ἡ Ἰονικὴ ὁλομέλεια προσλήψεται ἠθικὸν χαρακτῆρα ἑνιαῖον. Οἱ ἑπτὰ λαοὶ ἀποτελέσουσιν ἕνα, καὶ οὐδεμία αἰτία ἄσχετος πρὸς τὰ ἀληθῆ συμφέροντα τῆς χώρας θὰ δυνηθῇ νὰ διαταράξῃ τὴν ἡσυχίαν της, ἢ νὰ καταστήσῃ προβληματικὴν τὴν εὐδαιμονίαν της.

«Ἡ σκέψις αὕτη ἀποδεικνύει τὴν πολιτικὴν ὠφέλειαν τὴν πηγάσασαν ἐκ τῆς ἑνότητος καὶ κεντρικότητος τοῦ ἐν λόγῳ ἐκπαιδευτηρίου, ὠφέλειαν ὅμως ἣν ἀμέσως δὲν θέλει ἐκτιμήσει ἡ πλειονότης τῶν κατοίκων τῆς Ἑπτανήσου, καθότι εἶναι πολὺ σπάνιον ὁ ἀσθενῶν νὰ ἐκτιμήσῃ δεόντως τὴν δρᾶσιν τοῦ φαρμάκου, εἰς ὃ θέλει χρεωστεῖ τὴν ἴασιν καὶ ἐνίοτε τὴν ὕπαρξίν του.

«Μολαταῦτα ἀντὶ νὰ ἐπιβάλῃ τις αὐστηρῶς εἰς τὴν Ἑπτάνησον τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐκπαιδευτήριον, εἶναι προτιμότερον νὰ μηχανευθῇ τρόπον παρακελεύοντα τὴν αὐθόρμητον παραδοχὴν αὐτοῦ, μεταχειριζόμενος πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον δύο ἰσχυροτάτους μοχλούς, τὸ ἐθνικὸν συμφέρον καὶ τὴν ἐθνικὴν φιλοτιμίαν.

«Ἂν ὁ νέος συνταγματικὸς χάρτης κηρύξῃ ὅτι αἱ δημόσιαι πράξεις πρέπει νὰ συνταχθῶσιν ἑλληνιστὶ καὶ νὰ μεταφρασθῶσιν εἰς τὴν Ἀγγλικὴν γλῶσσαν, ὅσαι σχετίζονται μὲ τὴν Ἀγγλικὴν προστασίαν, καὶ ἐν τῷ προμνημονευθέντι πανδιδακτηρίῳ θέλουν διδάσκεσθαι αἱ δύο γλῶσσαι κατὰ τὰς εἰσέτι ἀγνοουμένας ἐν Ἑπτανήσῳ ἐπιστημονικὰς μεθόδους, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι αἱ οἰκογενειάρχαι φιλοτιμούμενοι τὴν πατρίδα των νὰ ὑπηρετήσωσι, θέλουν ἀποστείλει τοὺς υἱούς των μᾶλλον εἰς τὸ ἐν Ἰθάκῃ ἐκπαιδευτήριον ἢ εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ Γερμανίαν.

«Ἡ ἐθνικὴ φιλοτιμία θέλει ἐπίσης θωπευθῇ, ἐὰν οἱ ἐν αὐτῷ διδάξοντες τὸ ἐθνικὸν θρήσκευμα, τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν φιλολογίαν τὴν ἐθνικὴν θέλουν ἐκλέγεσθαι μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἐπαξίως ἀπολαύουσι μεγάλης ὑπολήψεως ἐν τῷ φιλολογικῷ καὶ ἐπιστημονικῷ κόσμῳ

καὶ ἂν ἀπὸ τῆς συστάσεώς του τὸ ἵδρυμα τοῦτο πλουτισθῇ μὲ βιβλιοθήκην, τυπογραφεῖον, μὲ τὰ ἀναγκαιοῦντα εἰς τὴν πραγματικὴν φυσικὴν ἐργαλεῖα, ἂν ἐπὶ τέλους ἐπιδέξιοι καθηγηταὶ παρέξωσι τῇ νεολαίᾳ ἐν τῇ μητρίδι τὴν ἐκπαίδευσιν ἐκείνην, ἧς τὰς ζωογόνους πηγὰς ὡς ἔλαφος διψῶσα ἐπιζητεῖ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ.

«Ἡ Ἑπτάνησος κατ' ἀρχὰς δὲν θὰ εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ καταβάλῃ τὴν χρειαζομένην διὰ τὴν ἀνίδρυσιν καὶ διατήρησιν τοῦ ἐν λόγῳ ἐκπαιδευτηρίου δαπάνην ἄνευ τῆς ἐπὶ τούτῳ βοηθείας τῆς προστάτιδος δυνάμεως. Ἡ συνδρομὴ ἐμπρέπει εἰς τὸν γενναῖον χαρακτῆρα τῆς δυνάμεως ταύτης καὶ θέλει παρέξει ἀγλαοὺς καρποὺς ἀνταμείψοντας τὴν εὐεργεσίαν».

Διοίκησις τῶν Νήσων.

«Τὰ εὐεργετικὰ τοῦ ἱδρύματος τούτου ἀποτελέσματα δὲν θέλουσιν ἐπιδράσει ἐπὶ τῆς δημοσίας διοικήσεως ὥστε βελτιῶσαι αὐτήν, εἰμὴ μετά τινα ἔτη.

«Πλὴν ἐν τῷ μεταξὺ πρέπει νὰ ὑπάρξῃ Κυβέρνησις Ἐθνική, ἀφ' ἧς ὁ λαὸς θὰ προσδοκᾷ τὴν δημοσίαν τάξιν, τὴν τῆς δικαιοσύνης εὐσυνείδητον διαχείρισιν, τὴν πρόοδον τῆς γεωργίας, τοῦ ἐμπορίου, τῆς βιομηχανίας, τῶν τεχνῶν.

«Ἀντὶ νὰ περιγράψωμεν ἐν λεπτομερείᾳ τὴν διοργάνωσιν τῆς κυβερνήσεως ταύτης, περιοριζόμεθα νὰ ὑποδείξωμεν τὰς ἀρχάς, συμφώνως πρὸς τὰς ὁποίας εὐκόλως θέλει τις κατορθώσῃ νὰ σχηματίσῃ διοίκησιν προσήκουσαν εἰς τὰ συμφέροντα τῶν Ἰονίων Νήσων καὶ συνᾴδουσαν πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς συνθήκης, ἥτις παρέσχεν αὐταῖς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν πολιτικὴν ἀνεξαρτησίαν.

«Αἱ ἀρχαὶ αὗται ἀφορῶσιν εἰς τὰς πρὸς ἄλληλα σχέσεις τῆς Προστάτιδος Δυνάμεως καὶ τοῦ προστατευομένου ἔθνους.

«Ἡ προστάτις δύναμις πρέπει νὰ δώσῃ τοιαύτας ὁδηγίας εἰς τοὺς πράκτορας αὐτῆς, ὥστε νὰ μὴ ὑπερβῶσι μίαν αὐστηρὰν ἐπιτήρησιν ἐπὶ τῆς νομοθεσίας καὶ τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως τῶν Ἑπτὰ Νήσων, μηδόλως ἀναμιγνυόμενοι εἰς αὐτάς. Ἡ ἄμεσος ἀνάμιξις θὰ ἐξηφάνιζε τὴν ἐθνικὴν ὕπαρξιν τῶν Νήσων, θὰ προσέβαλλε τὴν φιλοτιμίαν τῶν κατοίκων, θὰ ἀπεμάκρυνεν ἐκ τῶν κοινῶν τὴν συμμετοχὴν καὶ σύμπραξιν τῶν μᾶλλον διακεκριμένων ἀνδρῶν καὶ ἐντεῦθεν ὅλος ὁ ὄγκος τῆς εὐθύνης τῆς διαχειρίσεως θὰ κατέπιπτεν ἐπὶ τοῦ ξένου δεσπότου. Ἄνδρες ἰδιοτελεῖς—καὶ τοιούτων πλεονάζει ἑκάστη χώρα—θὰ ἐπωφελοῦντο τοιαύτης καταστάσεως πραγμάτων ἐπὶ βλάβῃ τῆς πατρίδος καὶ τῆς ὑπολήψεως τῆς προστάτιδος δυνάμεως.

«Τῆς νομοθεσίας καὶ τῆς διοικήσεως οὔσης ἐμπεπιστευμένης ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς ἐγχωρίους, δέον ἡ προστάτις δύναμις διὰ μέσων ἀσφαλῶν νὰ βεβαιωθῇ ὅτι βουλευταὶ καὶ ὑπουργοὶ ἐκπληροῦσιν εὐσυνειδήτως τὰ καθήκοντά των, μόνον σκοπὸν προτιθέμενοι τὴν εὐδαιμονίαν καὶ εὐημερίαν τῆς πατρίδος των.

«Τὴν ἐπιρροήν της ἡ Προστασία δύναται νὰ ἐνασκήσῃ καθοδηγοῦσα τὴν βουλὴν κατὰ τὰς ἐργασίας της καὶ λαμβάνουσα ἀπ' αὐτῆς τὴν ἐντολὴν νὰ διορίζῃ τοὺς προϊσταμένους τῆς γενικῆς διοικήσεως, ἐξ ὧν θὰ ἐξαρτῶνται αἱ ἰδιαίτεραι ἑκάστης νήσου διοικήσεις καὶ τὰ δικαστήρια.

«Συγκροτοῦσα τὴν γενικὴν ταύτην διοίκησιν ἐκ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων ἐν τῇ χώρᾳ, ἐκλέγουσα αὐτοὺς μεταξὺ τῶν εὐϋπολήπτων, περιστοιχίζουσα αὐτοὺς μὲ ὅ,τι δύναται νὰ προσελκύσῃ τὸ πρὸς αὐτοὺς σέβας, ἡ Προστάτις Δύναμις δι' αὐτῶν θέλει ἐνασκήσει σωτήριον ἐπιρροὴν ἐπὶ πάντων τῶν κλάδων τῆς διαχειρίσεως, χωρὶς ποσῶς νὰ προσβάλῃ τὴν ἐθνικὴν φιλοτιμίαν.

«Τὰ δικαστήρια πρέπει νὰ εἶνε τὸ ἀντικείμενον ἐνδελεχοῦς μερίμνης. Ἡ Προστασία διὰ τῆς νομοτελεστικῆς ἀρχῆς θέλει πληροφορηθῇ ῥᾳδίως περὶ τῶν ἐνδεχομένων καταχρήσεων καὶ θέλει φροντίσῃ νὰ ἐξεύρῃ τὰ μέσα τὰ συμβάλλοντα εἰς τὴν βαθμιαίαν βελτίωσιν τοῦ σπουδαίου τούτου τῆς διαχειρίσεως κλάδου τοῦ περικαλυπτομένου ὑπὸ τοῦ σκότους ὃ συνεπύκνωσε περὶ αὐτὸν ἡ τῶν Ἑνετῶν διαφθορά. Ἀδύνατον νὰ διασκεδάσῃ τις ἐν ἀκαρεῖ τὸ σκότος τοῦτο, ἂν δὲ πειραθῇ τοῦτο διὰ τῶν βιαίων μέσων, προσκρούει εἰς ἕτερα ἀτοπήματα καὶ ἀποτυγχάνει τοῦ σκοποῦ».

Συμπέρασμα.

«Αἱ ἐν τῷ ὑπομνήματι τούτῳ σκέψεις εἶναι τὸ ἐξαγόμενον τῆς πείρας καὶ ὑπηγορεύθησαν ἐν πλήρει εἰλικρινείᾳ ὑπὸ τοῦ διακαοῦς πόθου νὰ ἴδω πραγματοποιουμένην τὴν ἐκπολίτισιν τῶν Ἰονίων.

«Πιθανὸν ν' ἀπαρέσωσιν εἴς τινας κενοδόξους Ἑπτανησίους, πλὴν θέλουσι τύχῃ ἐπιδοκιμασίας ὑπὸ τοῦ λαοῦ τοῦ φιλοῦντος τὴν φωνὴν τῆς ἀληθείας, δι' ἧς καὶ μόνης τὰ κρείττω ἐπιτυγχάνονται, ἧς δὲ ἐπιθυμητὸν εἶναι νὰ ἀκροασθῇ τὰς ὑπαγορεύσεις ἡ προστάτις δύναμις.

«Οἱ ἐν Ἑπτανήσῳ ἀντιπρόσωποι αὐτῆς οὔτε ἠδυνήθησαν, οὔτε ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον δυνηθήσονται νὰ παραγκωνίσωσι τοὺς δημοφιλεῖς. Οὐκ ὀρθῶς δὲ περιεστοιχίσθησαν μέχρι τοῦδε ὑπὸ ἀτόμων, ἅτινα δὲν ἐκπροσωποῦσι τὸ γενικὸν φρόνημα τοῦ τόπου, ἀλλ' ἀνήκουσιν εἰς μίαν

μερίδα αὐτοῦ τὴν μηδεμίαν παρέχουσαν ὑποψίαν ἕνεκα τῶν πρώην σχέσεών της μετὰ τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς Γαλλίας.

«Διὰ συνθήκης τῶν μεγάλων δυνάμεων ὡρίσθησαν ἀμετακλήτως αἱ τύχαι τῆς Ἑπτανήσου. Ἀμνηστία ἐπὶ πᾶσιν ἐπιβάλλεται. Αἱ πρώην πολιτικαὶ σχέσεις καὶ προλήψεις οὐκέτι ἔχουσι λόγον ὑπάρξεως. Ἡ μεγάλη Βρεττανία μόνη προστατεύει τὰ ἡνωμένα κράτη τῶν Ἰονίων νήσων. Ἀπ' αὐτῆς καὶ μόνης οἱ Ἑπτανήσιοι πρέπει νὰ ἀπεκδέχωνται τὴν ἐξωτερικήν ἀσφάλειάν των, τὴν ἐσωτερικὴν ἡσυχίαν καὶ εὐημερίαν.

«Αὕτη εἶναι ἡ ἀλήθεια, ἣν εὐελπιστῶ ὅτι θέλουν ἀναγνωρίσῃ ὁμοθυμαδὸν οἱ Ἑπτανήσιοι καὶ ὅτι ὁ Ἄγγλος ἁρμοστὴς θέλει εὕρῃ παρὰ πᾶσι τὸν αὐτὸν ζῆλον περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων των ὡς πολιτῶν, τὴν αὐτὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν Δύναμιν τὴν παρέχουσαν αὐτοῖς τὴν κραταιὰν προστασίαν της». **Φρ. Ἀλβάνας**

Η ΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ

εἰς τὰ διάφορα Κράτη τοῦ Κόσμου καὶ ἐν Ἑλλάδι καὶ τὰ ἐντεῦθεν πορίσματα περὶ τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος[1].

Τὸ ποσὸν τοῦτο ἀνῆλθεν ἀληθῶς ὕστερον, προοδευτικῶς αὐξανόμενον ἀπὸ τοῦ ἐπιόντος Ἰανουαρίου, δηλαδὴ εὐθὺς μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς ἀναγκαστικῆς, ἀλλ' οὐχὶ εἰς βαθμὸν σπουδαῖον, διότι, καθ' ὅλον τὸ 1869, τὸ ποσὸν τῶν ἀναγκαστικῶς κυκλοφορησάντων γραμματίων διεκυμάνθη κατ' ἀνώτατον μὲν ὅρον εἰς 35,240,211, κατ' ἐλάχιστον δὲ εἰς 28,712,166 παλαιὰς δραχμάς. Ὥστε κατὰ μέσον ὅρον ἡ αὔξησις, μετὰ τὴν ἀναστολὴν τῶν πληρωμῶν, τῶν πρὸ ταύτης κυκλοφορησάντων γραμματίων, δὲν ὑπερέβη τὸ 20.7 %, διὰ τοῦτο καὶ τὸ γραμμάτιον διετηρήθη καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἀναγκαστικῆς εἰς τιμὴν κατ' ἐλάχιστον ἀπέχουσαν ἐκείνης, εἰς ἣν εὑρίσκετο πρὸ τῆς ἐγκαταστάσεως. Κατὰ Δεκέμβριον ἡ παλαιὰ δραχμὴ ἐτιμᾶτο 1.15 πρὸς τὸ φράγκον, ὕστερον μετὰ τὴν ἀναβολὴν διαφόρους ὑπέστη μικρὰς διακυμάνσεις, ἐξιχθεῖσα μὲν κατ' ἀνώτατον ὅρον (Μάρτιος 1869) εἰς 1.17 $^1/_2$ ἵνα εὐθὺς ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου κατέλθῃ προοδευτικῶς μέχρι τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1870, ὅτε ἀνῆλθεν αὖθις εἰς τὸ ἄρτιον[2]. Ἡ πρὸς τὸν χρυσὸν ζημία οὐδέποτε συνεπῶς ὑπερέβη τὸ

[1] Συνέχεια καὶ τέλος· ἴδε προηγούμενον φυλλάδιον.

[2] Μέχρι τῆς 31 8βρίου 1882 τὸ φράγκον ἰσοδυνάμει πρὸς 1,12 παλαιὰς δραχ.

5 $^1/_2$ % καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἀναστολῆς, ὅριον ἀνεκτὸν καὶ διὰ τοῦτο, ὡς ἐν ἀρχῇ λέγομεν, καὶ ἡ δευτέρα αὕτη ἀναγκαστικὴ ὑπῆρξεν ἐπίσης ὡς ἡ πρώτη ἀνώδυνος εἰς τὸν τόπον.

Ἡ τρίτη ἐν Ἑλλάδι ἀναγκαστικὴ (1877 — 1884) ἀπέβη ἐπαισθητὴ μὲν εἰς τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀπολύτως ἐπώδυνος. Κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1877, πρὸ τῆς ἐγκαταστάσεως αὐτῆς, τὸ ποσὸν τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ γραμματίων τῶν Τραπεζῶν Ἐθνικῆς καὶ Ἰονικῆς ἀνήρχετο εἰς 40,700,878 παλαιὰς δραχμάς, εὐθὺς δὲ μετὰ τὴν ἀναστολὴν τὸ 1878, τὸ ποσὸν τοῦτο ἀνεβιβάσθη εἰς δρ. 72,153,763, ηὔξησε δὲ προοδευτικῶς μέχρι δραχ. 117,374,470 κατὰ Μάϊον τοῦ 1882, ἐλαττωθὲν καθ' ὅλον τὸ 1883 εἰς 110,452,679 δραχμὰς νέας καὶ κατελθὸν κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς ἄρσεως (Δεκέμβριον 1884) εἰς δρ. 102,031,071. Κατὰ μέσον ὅρον λοιπόν, κατὰ τὴν ἑπταετῆ διάρκειαν τῆς τρίτης ταύτης ἐν Ἑλλάδι ἀναγκαστικῆς, ἐκυκλοφόρησαν γραμμάτια ποσοῦ δρ. 85,954,499, τὸ ὁποῖον σχετικῶς πρὸς τὸ τοῦ κυκλοφοροῦντος πρὸ τῆς ἀναγκαστικῆς ἐκ δρ. 45,253,621 ἰσοδυναμεῖ πρὸς αὔξησιν ἐξ 111, 2 %, σημαντικὴν μὲν βεβαίως καθ' ἑαυτήν, ἀλλ' ἀποδειχθεῖσαν ἀνίκανον νὰ ἐπαγάγῃ ἀνάλογον εἰς τὴν κοινωνίαν ἐπιβάρυνσιν, ὡς ἀποδείκνυται ἐκ τῶν τιμῶν εἰς ἃς ἀνῆλθε κατὰ τὴν χρονικὴν ἐκείνην περίοδον τὸ συνάλλαγμα, τὸ ὁποῖον οὐδέποτε ὑπερέβη τὸ $^1/_4$ τῆς ἀναλογίας τῆς ὅλης αὐξήσεως τῆς κυκλοφορίας.

Μόνον κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1882 εὑρίσκομεν τὸ γραμμάτιον ὑποτετιμημένον ὡς πρὸς τὸν χρυσόν, κατὰ 23 $^1/_2$ %, καθ' ὅλον δὲ τὸ λοιπὸν διάστημα τῆς ἀναγκαστικῆς τὴν ὑποτίμησιν εὑρίσκομεν μὴ κατελθοῦσαν κάτω τῶν 5 $^1/_2$ % οὐδ' ἀνελθοῦσαν ἄνω τῶν 12 $^5/_4$ %. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως τὸ φαινόμενον τοῦτο, τὸ ὁποῖον νομίζομεν ὅτι ἔχει ἀποχρῶσαν ἐξήγησιν ἐν τῷ γεγονότι ὅτι, τὸ ποσὸν τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ γραμματίων εἰς δρ. 85,964,499 κατὰ μέσον ὅρον ἀνελθόν, εὑρέθη ἐν ἀναλογίᾳ ἢ τοὐλάχιστον ἐν οὐχὶ σπουδαίᾳ ὑπερβάσει τῶν ἀναγκῶν τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ περὶ τούτου ἕξομεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐνασχοληθῶμεν ἐκτενέστερον ἐν τοῖς περαιτέρω. Ὡς εἴπομεν λοιπὸν ἀρχόμενοι, καὶ ἡ τρίτη ἐν Ἑλλάδι ἀναγκαστικὴ ὑπῆρξε μὲν ἐπαισθητή, ἀλλ' οὐχὶ ἐπώδυνος εἰς τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν. Δυστυχῶς δὲν δυνάμεθα τὸ αὐτὸ να εἴπωμεν καὶ περὶ τῆς τετάρτης, τῆς καὶ ὑφισταμένης ἀναγκαστικῆς.

ἔκτοτε δὲ ἐκηρύχθη ἡ παλαιὰ δραχμὴ ἴση πρὸς τὸ φράγκον.—Νόμος ΣΔ' τῆς 10 Ἀπριλ. 1867.

Δύσκολος καθίσταται ἡ θέσις ἡμῶν ἐπιχειρούντων νῦν νὰ ἐξετάσωμεν τὰ κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς τετάρτης παρ' ἡμῖν ἀναγκαστικῆς, τῆς εἰσέτι δυστυχῶς ὑφισταμένης, διότι ἡ ἀναγκαστικὴ αὕτη ἱδρυθεῖσα ἐν στιγμαῖς βαρείας πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς δυσχερείας, ἐλειτούργησεν ἔκτοτε ἐν μέσῳ περιστάσεων αἵτινες, ὡς ἦν ἑπόμενον, προσηύξησαν καὶ ἐπεδείνωσαν τὸ φύσει ἐπαχθὲς τοῦ καταναγκαστικοῦ νομίσματος. Ἐκ τούτου, ἡ τετάρτη αὕτη ἀναγκαστική, κατὰ τὰ διάφορα τῆς λειτουργίας αὐτῆς στάδια, ἐξαντικειμενοῦται ἐν ἀποτελέσμασιν ὅλως ἐκτάκτοις, ὧν ἡ ἐξήγησις ἤθελεν ἀνεπαρκῶς ἀναζητηθῇ ἐν τοῖς οἰκονομικοῖς μόνον νόμοις, τοῖς τὴν κυκλοφορίαν καὶ τὸ συνάλλαγμα διέπουσι. Μᾶς φαίνεται ὅτι, ἵνα ἀπολήξωμεν εἰς συμπεράσματα δυνάμενα λογικῶς νὰ παράσχωσι μέτρον τι πρὸς ἐκτίμησιν τοῦ τε παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος, ἀνάγκη νὰ ἐπιζητήσωμεν καὶ ἐκτὸς τοῦ πεδίου τῶν οἰκονομικῶν νόμων τὰ αἴτια τὰ παραγαγόντα τὰ ἀποτελέσματα περὶ ὧν πρόκειται, ἐν αὐταῖς δηλαδὴ ταῖς καθόλου συνθήκαις ὑφ' ἃς διατελοῦσι τό τε ἔθνος καὶ ἡ πολιτεία.

Ἡ ἀναγκαστική, περὶ ἧς ἀσχολούμεθα, ἱδρύθη, ὡς εἴπομεν, ἐν προηγουμένοις, τὴν 20 Σεπτεμβρίου 1885. Μετὰ 10 ἡμέρας, δηλαδὴ τὴν 30 7βρίου ἐκυκλοφόρουν καθ' ὅλον τὸ Κράτος ἀναγκαστικῶς γραμμάτια τῶν τριῶν Τραπεζῶν ποσοῦ δρ. 65,041,754 ἴσου σχεδὸν πρὸς τὸ πρὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφοροῦν, ἀπὸ δὲ τοῦ Ὀκτωβρίου μέχρι τοῦ Δεκεμβρίου 1885 εὑρίσκομεν ὅτι ἡ κυκλοφορία ἀνῆλθε κατ' ἀνώτατον ὅρον εἰς δρ. 88,456,981, ὅτι δὲ ἡ κυβέρνησις ὤφειλεν εἰς τὰς τραπέζας δρ. 24,683,204. Κατὰ τὸ 1886 τὸ ποσὸν τῶν κυκλοφορησάντων γραμματίων ἀνῆλθε κατ' ἀνώτατον ὅρον εἰς δρ. 129,445,511, κατὰ κατώτατον δὲ εἰς δρ. 94,343,883, τὸ δὲ ἐπ' ἀναγκαστικῇ χρέος τῆς κυβερνήσεως ἀνῆλθε κατ' ἀνώτατον μὲν ὅρον εἰς δρ. 83,228,920, κατὰ κατώτατον δὲ εἰς δρ. 32,214,506. Κατὰ τὸ 1887 τὸ ποσὸν τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ γραμματίων ἀνῆλθε κατ' ἀνώτατον ὅρον εἰς δρ. 133,412,110 καὶ κατὰ κατώτατον εἰς δρ. 122.781,040, ἡ κυβέρνησις δὲ ὤφειλε κατ' ἀνώτατον ὅρον δρ. 84,375,950 κατὰ κατώτατον δὲ δρ. 72,706.920. Κατὰ τὸ 1888 τὸ εἰς κυκλοφορίαν ποσὸν τῶν γραμματίων ἠλαττώθη σχετικῶς πρὸς τὸ προηγούμενον, ἀνελθὸν εἰς δρ. 125,397,904 κατ' ἀνώτατον ὅρον καὶ εἰς δρ. 110,311,642 κατὰ κατώτατον, ἠλαττώθη δ' ἐπίσης καὶ τὸ τῆς κυβερνήσεως χρέος, ἀνελθὸν κατ' ἀνώτατον ὅρον εἰς δρ. 74,056,166 καὶ κατὰ κατώτατον εἰς δρ. 61,909,699. Ἐπὶ μᾶλλον ἠλαττώθησαν κατὰ τὸ 1889 τό τε ποσὸν τῶν κυκλοφορησάντων γραμματίων καὶ τοῦ τῆς Κυβερνή-

σεως χρέους, ἐκείνων μὲν ἀνελθόντων κατ' ἀνώτατον ὅρον εἰς δρ. 115,975,604, κατὰ κατώτατον δὲ εἰς δρ. 110,640,905, τούτου δ' ἀνελθόντος κατ'ἀνώτατον ὅρον εἰς δρ. 71,763,349, κατὰ κατώτατον δὲ εἰς δρ. 61,344,762. Τὸ 1890 ὑπερέβη τὰ δύο προηγούμενα ἔτη, διότι ἡ μὲν κυκλοφορία ἀνῆλθε κατ'ἀνώτατον ὅρον εἰς δρ. 127,939,215 καὶ κατὰ κατώτατον εἰς δρ. 116,019,585, τὸ δ' ἐπ' ἀναγκαστικῇ χρέος τῆς κυβερνήσεως ἀνῆλθε κατ' ἀνώτατον ὅρον εἰς δρ. 86.157,757 καὶ κατὰ κατώτατον εἰς δρ. 69,507,868. Τὸ 1891 ἔτι μείζονα παρουσιάζει ἐν τῇ κυκλοφορίᾳ αὔξησιν, τὸ πρῶτον ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς ἀναγκαστικῆς εἰς τοσοῦτον ἐξιχθεῖσαν, καταπεσοῦσαν δ'ἔκτοτε σταθερῶς μέχρι τέλους Μαΐου ἑ. ἔ. ὅτε γράφομεν, διότι ὁ ἀνώτατος τῆς κυκλοφορίας ὅρος ἀνῆλθεν εἰς δρ. 149,676,009 καὶ ὁ κατώτατος εἰς δρ. 129,723,731, τὸ δὲ τῆς κυβερνήσεως χρέος τοὐναντίον ἠλαττώθη κατά τι, ἐξιχθὲν κατ'ἀνώτατον ὅρον εἰς δρ. 85,827,973 κατὰ κατώτατον δὲ εἰς δρ. 71,765,406. Τὸ 1892 σπουδαίαν ἔχομεν αὔξησιν ἐν τῷ κατωτάτῳ τῆς τε κυκλοφορίας καὶ τοῦ χρέους τοῦ Δημοσίου ὅρῳ, διότι οὗτος διὰ μὲν τὰ γραμμάτια ἀνῆλθεν εἰς 140,617,410 διὰ δὲ τὸ χρέος εἰς δρ. 80,182,740 ἐνῷ ὁ ἀνώτατος ὅρος μικρὰν παρουσιάζει παραλλαγὴν ἀνελθὼν διὰ μὲν τὰ γραμμάτια εἰς δρ. 148,714,069 διὰ δὲ τὸ χρέος εἰς δρ. 87,795,712. Τὸ 1893, κατὰ τὸ διαρρεῦσαν πεντάμηνον διάστημα ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου μέχρι τέλους Μαΐου, ὁ ἀνώτατος ὅρος τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ γραμματίων ἀνῆλθεν εἰς δρ. 139,043,468 καὶ ὁ κατώτατος εἰς δρ. 133,046,243, τὸ δὲ ἐπ' ἀναγκαστικῇ χρέος ἀνῆλθεν εἰς δραχμὰς 80,192,148 κατ' ἀνώτατον εἰς ἐκ δραχμὰς 79,192,148 κατὰ κατώτατον. Ὅθεν κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα, ἀπὸ τοῦ 8βρίου 1885 μέχρι Μαΐου 1893, δηλ. ἐπὶ ἔτη 7 καὶ μῆνας 7, ἐκυκλοφόρησαν ἀναγκαστικῶς γραμμάτια τῶν Τραπεζῶν Ἐθνικῆς, Ἰονικῆς καὶ Ἠπειροθεσσαλίας κατ' ἀνώτατον μὲν ὅρον (Αὔγουστον 1891) ποσοῦ δρ. 149,676,009 κατὰ κατώτατον δὲ (Ὀκτώβριον 1885) ποσοῦ δρ. 72,319,058. Τὸ δὲ ἐπ'ἀναγκαστικῇ χρέος τοῦ δημοσίου ἀνῆλθε, κατ'ἀνώτατον μὲν ὅρον (Ἰούλιος—7βριος 1892) εἰς δρ. 87,795,712 κατὰ κατώτατον δὲ (Δεκέμβριος 1885) εἰς δρ. 24,683,204. Ἐὰν δὲ ἐκ τῶν ἀριθμῶν τούτων λάβωμεν τὸν μέσον ὅρον, ἔχομεν τοιοῦτον ἀναγκαστικῆς μὲν κυκλοφορίας δρ. 110,997,533, χρέους δὲ τοῦ δημοσίου δρ. 56,239,458. Ἴδωμεν ἤδη καὶ τὰς κατὰ τὸ αὐτὸ χρονικὸν διάστημα διακυμάνσεις τοῦ συναλλάγματος, τῆς ὑποτιμήσεως δηλ. τοῦ πιστωτικοῦ ἀναγκαστικοῦ νομίσματος σχετικῶς πρὸς τὸν χρυσόν, τοῦ ἀσφαλοῦς τούτου βαρομέτρου

τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἀναγκαστικῆς ἐπὶ τῶν συναλλαγῶν τῆς κοινωνίας.

Τὴν 30 Σεπτεμβρίου 1885, δέκα δηλαδὴ ἡμέρας μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς ἀναγκαστικῆς, εὑρίσκομεν τὸ χρυσοῦν φράγκον τιμώμενον δρ. 1.03, ἀπὸ δὲ τοῦ Ὀκτωβρίου μέχρι τοῦ Δεκεμβρίου 1885 δρ. 1.23 κατ' ἀνώτατον ὅρον καὶ δρ. 1.08 κατὰ κατώτατον. Τὸ 1886 ἡ ἀνωτάτη τοῦ χρυσοῦ φράγκου τιμὴ ὑπῆρξε δρ. 1.30, ἡ δὲ κατωτάτη δρ. 1.16. Τὸ 1887 τὸ χρυσοῦν φράγκον ἐπληρώθη δρ. 1.29 ¹/₂ κατ' ἀνώτατον ὅρον καὶ δρ. 1.19 κατὰ κατώτατον. Τὸ 1888 τὸ συνάλλαγμα ἐτιμήθη δρ. 1.29 τὸ φράγκον κατ' ἀνώτατον ὅρον καὶ δρ. 1.23¹/₂ κατὰ κατώτατον. Τὸ 1889 ὁ ἀνώτατος ὅρος ὑπῆρξε δρ. 1.24 ³/₄ καὶ ὁ κατώτατος δρ. 1.21. Τὸ 1890 τὸ φράγκον ἐτιμήθη δρ. 1,26 κατ' ἀνώτατον ὅρον καὶ δρ. 1.22 κατὰ κατώτατον. Τὸ 1891 ἔχομεν ἀξίαν λόγου αὔξησιν τῆς τιμῆς τοῦ συναλλάγματος διότι, τὸ φράγκον ἐπληρώθη δρ. 1.35 κατ' ἀνώτατον ὅρον καὶ δρ. 1.26 ³/₄ κατὰ κατώτατον. Τὸ 1892 ἡ τοῦ χρυσοῦ ὑπερτίμησις καὶ συνεπῶς ἡ τοῦ γραμματίου ὑποτίμησις εἰς ἀνησυχητικὸν ἀνῆλθε σημεῖον, διότι ἐξίχθη ἡ τοῦ φράγκου τιμὴ εἰς δρ. 1.52 ¹/₄ κατ' ἀνώτατον καὶ εἰς δρ. 1.36 κατὰ κατώτατον ὅρον, κατὰ δὲ τὸ ἐνεστὼς τοῦ 1893 πεντάμηνον ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου μέχρι τέλους Μαΐου ἡ ὑποτίμησις τοῦ γραμματίου μείζονας προσέλαβε διαστάσεις, διότι τὸ φράγκον ἐπληρώθη κατ' ἀνώτατον ὅρον δρ. 1.80. καὶ κατὰ κατώτατον δρ. 1.37 ¹/₂. Ὅθεν, κατὰ τὸ ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου 1885 μέχρι τέλους Μαΐου τοῦ 1893 διαρρεῦσαν χρονικὸν διάστημα τῶν 7 ἐτῶν καὶ 7 μηνῶν, τὸ ἀναγκαστικὸν γραμμάτιον ὑπετιμήθη σχετικῶς πρὸς τὸ διεθνὲς νόμισμα κατ' ἀνώτατον μὲν ὅρον κατὰ 80 ο)ο κατὰ κατώτατον δὲ κατὰ 3 ο)ο, τιμηθέντος τοῦ φράγκου δρ. 1.80 κατ' ἀνώτατον ὅρον καὶ δρ. 1,03 κατὰ κατώτατον, ἐξ ὧν τιμῶν συνάγομεν ὅτι, ὁ μέσος ὅρος τῆς τιμῆς τοῦ χρυσοῦ ἀνῆλθε κατὰ τὸ εἰρημένον χρονικὸν διάστημα εἰς δρ. 1.38 ¹/₂. Ἤδη προσεγγίζοντες τοὺς ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐκτεθέντας ἀριθμοὺς εὑρίσκομεν ὅτι, ἀπέναντι ἀνωτάτου ὅρου κυκλοφορίας, κατ' Αὔγουστον 1891, δρ. 149,676,009 ἔχομεν ἀνωτάτην τιμὴν τοῦ χρυσοῦ φράγκου δρ. 1.29, ἀπέναντι δὲ κατωτάτου, κατὰ Ὀκτώβ. τοῦ 1885, δρ. 72,319,058 κατωτάτην τοῦ φράγκου τιμὴν δρ. 1.08 καὶ τέλος ὅτι, ἀπέναντι μέσου ὅρου κυκλοφορίας δρ. 110,997,533 ἔχομεν μεσαίαν συναλλάγματος τιμὴν δρ. 1.38 ¹/₂.

Οἱ ἀνωτέρω ἀριθμοὶ μετ' ἐπιστασίας ἐξεταζόμενοι γεννῶσιν ἀπορίαν, διότι, ἐὰν ἀπέναντι ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας δρ. 149,676,009 ἔχωμεν τιμὴν συναλλάγματος δρ. 1.29, πῶς ἀπέναντι δρ. 110,997,533

κυκλοφορίας, ποσοῦ δηλ. κατωτέρου, ἔχομεν τιμὴν συναλλάγματος δρ. 1,38 $^1/_2$ τιμὴν δηλαδὴ ἀνωτέραν. Ἀλλ' ἡ ἀπορία ἐντείνεται, ἐὰν ἐπισκοπήσωμεν τὰ κατὰ τὴν κυκλοφορίαν καὶ τὸ συνάλλαγμα, δηλαδὴ τὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν, κατὰ τὸ πεντάμηνον τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους. Διότι ἀπέναντι κυκλοφορίας δρ. 139,043,460 (Ἰανουάριος) ἔχομεν τιμὴν συναλλάγματος δρ. 1.56 $^1/_2$, ἐνῷ ἀπέναντι κυκλοφορίας δρ. 134, 476,414 (Μάϊος) δηλαδὴ κατὰ 5 $^1/_2$ περίπου ἑκατομμύρια ἐλάσσονα, ἔχομεν τιμὴν συναλλάγματος δρ. 1.80. Εἶναι αὕτη βεβαίως ἀντίφασις ἢ ἐξήγησις, τῆς ὁποίας, ὡς εἶπον ἀρχόμενος, δὲν ἀρκεῖ νὰ ζητηθῇ εἰς τοὺς διέποντας τὴν κυκλοφορίαν καὶ τὸ συνάλλαγμα νόμους.

Μεταξὺ τῶν λόγων οἵτινες ὑπὸ τῶν ἁρμοδίων φέρονται πρὸς ἐξήγησιν τοῦ ἐν ὥρᾳ ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας φαινομένου τῆς ὑποτιμήσεως τῆς ὀνομαστικῆς ἀξίας τοῦ γραμματίου, σχετικῶς πρὸς τὸ διεθνὲς νόμισμα, οἱ ἐπικρατέστεροί εἰσι τρεῖς· α') ὑπερβολὴ κυκλοφορίας, ἤτοι ἔκδοσις ποσοῦ γραμματίων ὑπερτέρου τῶν ἀναγκῶν τῆς χώρας, β') βαθμὸς ἐμπιστοσύνης τοῦ κοινοῦ πρός τε τὸ ἐκδίδον τὰ γραμμάτια πιστωτικὸν ἵδρυμα καὶ τὸ Κράτος καὶ γ') κατάστασις τῶν διεθνῶν δοσοληψιῶν, ἢ κοινότερον τοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου. Ἐξετάσωμεν λοιπὸν ἂν καὶ ὁπόσην ἔχωσι παρ' ἡμῖν ἐπίδρασιν οἱ ἀνωτέρω λόγοι

Ὑπερβολὴ κυκλοφορίας

Ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη δογματίζει ὅτι τὸ σύνολον τῆς ἀξίας τοῦ κυκλοφοροῦντος πιστωτικοῦ νομίσματος πρέπει νὰ εἶνε ἴσον πρὸς τὸ ποσόν, τὸ ἄγνωστον μὲν ἀλλὰ βέβαιον καὶ σχεδὸν ἀμετάβλητον ἐν χρόνῳ δεδομένῳ καὶ δεδομένῃ ἐμπορικῇ καταστάσει, τῶν μεταλλικῶν ἀξιῶν ὧν ἡ χώρα ἔχει ἀνάγκην διὰ τὰς ἀνταλλαγὰς αὐτῆς· ὅτι, ἑπομένως πᾶσα χαρτονομίσματος ἔκδοσις καὶ ὑπέρβασις τῆς ἰσότητος ταύτης, συνεπάγεται ἄμεσον καὶ ἀναπόφευκτον συνέπειαν τὴν ὑποτίμησιν αὐτοῦ, ἥτις τελεῖται κατὰ λόγον εὐθὺν πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς ὑπερβάσεως. Ὁ I. B. Say XXIII p. 243 λέγει· «Ἐπειδὴ τὸ νόμισμα εἶνε τὸ ὄργανον δι' οὗ διευκολύνονται αἱ ἡμέτεραι ἀνταλλαγαί, τὸ ποσὸν τούτου, »οὗ ἡ χώρα ἔχει ἀνάγκην διὰ τὰς συναλλαγὰς αὐτῆς, καθορίζεται ὑπὸ »τοῦ ποσοῦ τῶν ἀνταλλαγῶν, τὸ ὁποῖον ὁ πλοῦτος τῆς χώρας καὶ ἡ »δρᾶσις αὐτῆς ἐν τῇ βιομηχανίᾳ ἀναγκαίως δημιουργοῦσι, διότι οὐχὶ »τὸ ποσὸν τοῦ νομίσματος δημιουργεῖ τὸ ποσὸν καὶ τὴν σημαντικό»τητα τῶν ἀνταλλαγῶν, ἀλλ' ἡ σημαντικότης καὶ τὸ ποσὸν τῶν ἀν»ταλλαγῶν δημιουργοῦσι τὸ ποσὸν τοῦ νομίσματος . . . ἑπομένως ἡ »τιμὴ τοῦ νομίσματος καταπίπτει κατὰ λόγον τῆς αὐξήσεως τῆς κυ-

»κλοφορίας». Κατὰ τὰ ἀνωτέρω λοιπόν, ἐν ὁμαλῇ καταστάσει, δηλαδὴ μὴ ὑπαρχούσης ἀναγκαστικῆς, ἔχομεν ἀσφαλὲς τὸ μέτρον τῆς κυκλοφορίας τοῦ πιστωτικοῦ νομίσματος, διότι, ὅσον περισσοτέρων γραμματίων ἐμπορικῶν ζητεῖται ἡ προεξόφλησις, τόσον μεγαλητέρα τεκμαίρεται ἡ κίνησις τῶν ἀνταλλαγῶν, ἐνῷ ὅσον ὀλιγωτέρων ζητεῖται ἡ προεξόφλησις, τόσον μικροτέρα τεκμαίρεται ἡ κίνησις τῶν ἀνταλλαγῶν, καὶ διὰ τοῦτο εἰς μὲν τὴν πρώτην περίπτωσιν ἡ κυκλοφορία τῶν γραμματίων αὐξάνει, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἐλαττοῦται, ἡ δὲ αὔξησις ἢ ἡ ἐλάττωσις εὑρίσκεται ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τὴν κίνησιν τῶν ἀνταλλαγῶν, αὐξουμένων ἢ μειουμένων καὶ ἀπαιτουσῶν ἑπομένως μεῖζον ἢ ἔλασσον ποσὸν ἀνταλλακτικῶν ὀργάνων. Διατηρεῖται οὕτω σταθερῶς ἡ ἀναλογία, ἥτις εἶνε ὅρος ἀναπόφευκτος, ὅπως τὸ πιστωτικὸν νόμισμα τηρῇ ἀρτίαν τὴν ὀνομαστικὴν αὐτοῦ ἀξίαν. Ἀλλ' ἐν καταστάσει κυκλοφορίας ἀνωμάλου, δηλαδή, ἐν ὑπάρξει ἀναγκαστικῆς ἡ ἀναλογία αὕτη, κατ' ἀνάγκην, διαταράσσεται, διότι ἐξ αὐτοῦ τοῦ γεγονότος τῆς ἱδρύσεως τῆς ἀναγκαστικῆς τεκμαίρεται αὔξησις κυκλοφορίας πιστωτικοῦ νομίσματος πέραν τῶν ἀναγκῶν τῆς χώρας. Φρονοῦσι λοιπὸν οἱ οἰκονομολόγοι ὅτι, ἵνα ἀποτρέπηται ἡ ὑπερβολικὴ τοῦ χαρτονομίσματος ὑποτίμησις, οἱ μὲν ὅτι πρέπει τὸ ἐν κυκλοφορίᾳ ποσὸν τούτου νὰ μὴ ὑπερβαίνῃ τὸ ποσὸν τῶν μεταλλικῶν ἀξιῶν, ὧν ἡ χώρα ἔχει ἀνάγκην, ν' ἀκολουθῇ δηλαδὴ ἡ κυκλοφορία τὸν νόμον, ὅστις διέπει τὴν ὁμαλὴν κατάστασιν ταύτης, οἱ δὲ ὅτι, τὸ ποσὸν τῶν ἀναγκαστικῶς κυκλοφορούντων γραμματίων δὲν πρέπει νὰ ὑπερβαίνῃ τὸ σύνολον τῶν ὑπὸ τῆς χώρας καταβαλλομένων ἐτησίως φόρων καὶ ἄλλοι τέλος, ὡς ὁ Beaulieu, ὅτι τὸ ποσὸν τοῦ κυκλοφοροῦντος ἀναγκαστικῶς χαρτονομίσματος πρέπει νὰ εἶνε καὶ ἔλασσον τοῦ ποσοῦ τῶν μεταλλικῶν ἀξιῶν, ὧν ἔχει ἀνάγκην ἡ χώρα διὰ τὰς ἑαυτῆς ἀνταλλαγάς, διότι λέγουσιν εἰς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης αὐτῶν ὅτι, τὸ κοινὸν ἀποθησαυρίζει μὲν τὸ μέταλλον, σπεύδει ὅμως ν' ἀπαλλάσσηται τοῦ χάρτου, καθ' οὗ πάντοτε φέρεται δυσπίστως. Καίτοι λοιπὸν δύναταί τις νὰ διακρίνῃ ποιάν τινα διαφορὰν γνωμῶν, ὡς πρὸς τὸ σημεῖον μέχρις οὗ πρέπει νὰ ἐξικνῆται τὸ ποσὸν τοῦ ἐν κυκλοφορίᾳ ἀναγκαστικοῦ νομίσματος, ἵνα τοῦτο μὴ παρεκκλίνῃ ὑπερβολικῶς τῆς ὀνομαστικῆς αὐτοῦ ἀξίας σχετικῶς πρὸς τὸ διεθνὲς νόμισμα, πάντες ὅμως οἱ οἰκονομολόγοι συμφωνοῦσιν ἐν τούτῳ ὅτι, τὸ ἐν κυκλοφορίᾳ ποσὸν τοῦ χαρτονομίσματος ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει πρέπει νὰ εἶνε ἀνώτερον τοῦ ποσοῦ τῶν μεταλλικῶν ἀξιῶν, οὗ ὁ τόπος ἔχει ἀνάγκην διὰ τὰς ἀνταλλαγὰς αὐτοῦ. Καὶ ἀληθῶς ἡ πρᾶξις ἀποδεικνυσιν ἀλάνθαστον τὴν δόξαν τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης. Ὅταν τὸ

ποσὸν τοῦ κυκλοφοροῦντος χαρτονομίσματος δὲν ὑπερβαίνῃ τὸ ποσὸν τῶν νομισματικῶν ἀξιῶν, ὧν ὁ τόπος ἔχει ἀνάγκην, τότε τὸ χαρτονόμισμα οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ παραστατικὸν αὐτῶν τῶν νομισματικῶν ἀξιῶν, αἵτινες ἐν ὁμαλῇ κυκλοφορίας καταστάσει, ὑπάρχουσιν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ κατόχου τοῦ χαρτονομίσματος, οὗτος δὲ οὐδεμίαν τότε αἰσθανόμενος δυσπιστίαν, οὐδόλως σπεύδει νὰ μετατρέψῃ τὸ χαρτονόμισμα εἰς μέταλλον, τὸ ὁποῖον μάλιστα ὡς ἐκ τοῦ δυσχειρίστου αὐτοῦ ἀποκρούει.

Τούτων τεθέντων, ἤδη ἴδωμεν ὁποία τις παρ' ἡμῖν ἡ ἀναλογία τοῦ ἀναγκαστικῶς κυκλοφοροῦντος χαρτονομίσματος πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς χώρας· ἀλλ' ἵνα τὴν ἀναλογίαν ταύτην καθορίσωμεν, ἀνάγκη νὰ ἐξεύρωμεν πρῶτον τὸ ποσὸν τῶν μεταλλικῶν ἀξιῶν, ὧν ἡ χώρα ἔχει ἀνάγκην διὰ τὰς ἑαυτῆς ἀνταλλαγάς. Ἐν τῇ ἐρεύνῃ ταύτῃ δὲν θὰ ἐκταθῶμεν ἐνταῦθα, διότι τὴν ἐργασίαν ταύτην ἐποιήσαμεν ἐν ἄλλῃ μελέτῃ ἡμῶν, ἣν ἐδημοσιεύσαμεν κατὰ δεκέμβριον τοῦ παρελθόντος ἔτους· ὑπελογίζομεν τότε κατὰ προσέγγισιν ὅτι, τὸ ποσὸν τὸ διὰ τὰς ἡμετέρας ἀνταλλαγὰς ἀναγκαῖον, δὲν εἶνε ἀνώτερον τῶν 75 ἑκατομμυρίων δραχ. καὶ ἑπομένως ὅτι, τὸ καθ' ὑπέρβασιν τοῦ ποσοῦ τούτου κυκλοφοροῦν χαρτονόμισμα ἀνέρχεται εἰς 65 περίπου ἑκατομ., ὁ ὑπολογισμὸς δ' ἡμῶν ἐκεῖνος ἀποδεικνύεται ἱκανῶς ἀκριβὴς καὶ ἐξ ὅσων ἀναφέρει πρὸς τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ ὁ τὰ κατὰ τὰ ἡμέτερα οἰκονομικὰ ἐξετάσας ἀπεσταλμένος τῆς Βρεττανικῆς κυβερνήσεως κ. Law ἐν τῇ ἀπὸ 10 Μαρτίου 1893 ἐκθέσει αὐτοῦ σελ. 15 ὑπὸ τὸν τίτλον «Amount of notes to be withdrawn» ὅστις τὸ μὲν ποσὸν τοῦ ἀναγκαιοῦντος εἰς τὴν χώραν νομίσματος ὑπολογίζει εἰς 80,000,000 περίπου δραχμάς, τὸ δὲ πλεόνασμα τῆς κυκλοφορίας εἰς 60 περίπου ἑκατομμύρια. Τὰς αὐτὰς λοιπὸν βάσεις τοῦ ὑπολογισμοῦ ἐκείνου δεχόμενοι καὶ ἤδη, δυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ διαγνώσωμεν ὅτι ἔχομεν ὑπερβολὴν κυκλοφορίας κατὰ 60 περίπου ἑκατομμύρια δραχμῶν, ἡ ὑπέρβασις δ' αὕτη συνεπάγεται ἀναγκαίως ἀνάλογον τοῦ χαρτονομίσματος ὑποτίμησιν. Ὑφίσταται λοιπὸν παρ' ἡμῖν καὶ ἐπιδρᾷ ἐπιζημίως ὁ πρῶτος τῆς ὑποτιμήσεως λόγος· ὡς πρὸς δὲ τὸν βαθμὸν τῆς ὑποτιμήσεως ὁπόση, δηλαδή, πρέπει νὰ εἶνε καὶ πῶς ἐκδηλοῦται αὕτη παρ' ἡμῖν, θέλομεν ἴδει ἐν τοῖς ἐφεξῆς.

Βαθμὸς ἐμπιστοσύνης.

Τὸ ἀναγκαστικῶς κυκλοφοροῦν γραμμάτιον καθίσταται κατ' ἐξοχὴν ἀντικείμενον πίστεως ἐξ αὐτοῦ τοῦ πρώτου καὶ κυρίου χαρακτηριστικοῦ αὐτοῦ ὅτι παρουσιαζόμενον οὐδόλως ἐξαργυροῦται ὑπὸ τοῦ ἐκδίδοντος αὐτὸ καταστήματος, ἀπαλλαχθέντος τῆς ὑποχρεώσεως ταύτης ὑπὸ

τοῦ Κράτους. Διὰ τοῦτο, ὁσάκις τὰ Κράτη εὑρίσκονται εἰς τὴν ὀδυνηρὰν ἀνάγκην νὰ ἐγκαταστήσωσιν ἐν αὐτοῖς τὴν ἀναγκαστικὴν κυκλοφορίαν, δὲν ἐκδίδουσι ταῦτα ἀμέσως τὰ τιθέμενα εἰς κυκλοφορίαν γραμμάτια, ἀλλ' ἀναθέτουσι τὴν ἔκδοσιν τούτων εἴς τι τῶν πιστωτικῶν καταστημάτων καὶ βεβαίως κατὰ προτίμησιν εἰς τὰς προνομιούχους τραπέζας των, ἵνα οὕτω περιβάλλωσι τὸ εἰς κυκλοφορίαν παραδιδόμενον χαρτονόμισμα διὰ τοῦ κύρους τῆς ὑπογραφῆς τῆς Τραπέζης. Ἡ Τράπεζα, διὰ τοῦ τρόπου τούτου, ἀναλαμβάνει θέσιν οἱονεὶ ἐγγυητοῦ τοῦ Κράτους πρὸς τὸ κοινόν, τὸ ὁποῖον καλεῖται νὰ δανείσῃ καταναγκαστικῶς εἰς τὸ Κράτος τὰ ἀναγκαιοῦντα αὐτῷ ποσά, διότι ἀναντιρρήτως ἡ ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ δάνειον καταναγκαστικόν, ἐν ᾧ δανειζόμενον εἶνε τὸ Κράτος, δανειστὴς δέ, μὴ ἔχων οὐδὲ συνείδησιν τῆς πράξεώς του, τὸ κοινόν. Τοιούτων λοιπῶν οὐσῶν τῶν συνθηκῶν, ὑφ' ἃς ἐνεργεῖται ἡ ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία εἶνε προφανὲς ὅτι, μὴ ὑπαρχούσης ὑλικῆς ἐγγυήσεως, ὡς ἐκ τῆς ἀναστολῆς τῆς ἐξαργυρώσεως τῶν γραμματίων, ἀπομένει μόνον ἡ ἠθικὴ ἐγγύησις, ἥτις ἀποκλειστικὴν βάσιν ἔχει τὴν πίστιν τοῦ κοινοῦ πρός τε τὸ ἐκδίδον τὸ χαρτονόμισμα πιστωτικὸν ἵδρυμα καὶ πρὸς τὸ Κράτος ἐν γένει.

Ἀπέναντι τούτων ὑπάρχει ἄρτιος ὁ βαθμὸς τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ κοινοῦ πρὸς τὰς ἐκδιδούσας τὰ ἀναγκαστικῶς κυκλοφοροῦντα γραμμάτια Ἐθνικὴν Τράπεζαν, Ἰονικήν, καὶ Ἠπειροθεσσαλίας καὶ πρὸς τὸ Κράτος καθόλου; Δυστυχῶς οἱ ἀριθμοὶ ἀπαντῶσιν ἐπαρκῶς. Ἡ ὑποτίμησις τοῦ γραμματίου, ἀποβαλόντος 70 ἢ καὶ 80 % ἐκ τῆς ὀνομαστικῆς αὐτοῦ ἀξίας, ἐξίχθη μέχρι σημείου ἐπιφόβου. Ἀλλὰ τίνες οἱ λόγοι οἱ παράγοντες τὴν δυσπιστίαν; Εἶνε αὕτη καθ' ὁλοκληρίαν δεδικαιολογημένη; Θὰ ἴδωμεν ἐν τοῖς ἑξῆς. Ἐν Γαλλίᾳ καθ' ὅλην τὴν ἑπταετῆ διάρκειαν τῆς μετὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1870 ἐγκατασταθείσης ἀναγκαστικῆς, ἐκτὸς παροδικῆς καὶ ὅλως ἀσημάντου ἐξαιρέσεως, ἡ ἀξία τῶν κυκλοφορούντων γραμματίων τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης διετηρήθη εἰς τὸ ἄρτιον. Ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ μοναδικοῦ τούτου καθ' ὅλον τὸν κόσμον, ὅπου ἐγκατεστάθη ἡ ἀναγκαστική, φαινομένου πρυτανεύει ὁ λόγος τῆς ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης τοῦ κοινοῦ πρὸς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν τῆς Γαλλίας, διά τε τὸ ἀξιόχρεον αὐτῆς καὶ τὴν σώφρονα καὶ ἐπιμεμελημένην διοίκησιν, ἥτις ἀνέκαθεν διακρίνει τὸ μέγα ἐκεῖνο πιστωτικὸν ἵδρυμα καὶ πρὸς τὴν ἀπόφασιν τοῦ Κράτους ν' ἀπαλλάξῃ, ὅ,τι ταχύτερον, τὴν κοινωνίαν τῆς μάστιγος τῆς ἀναγκαστικῆς, λαβόντος εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς ἐγκαταστάσεως αὐτῆς πραγματικὰ πρὸς ταχεῖαν ἄρσιν μέτρα, διὰ τῆς μετὰ τῆς Τραπέζης συμφωνίας, ν'ά-

ποδίδη αὐτῇ ἐτησίως 200 ἑκατομμύρια φράγκα μέχρι τελείας τοῦ ἐπ' ἀναγκαστικῇ δανείου ἀποσβέσεως.

Ἐν Γαλλίᾳ λοιπὸν τὸ γραμμάτιον οὐδεμίαν σχεδὸν ἢ ἐλαχίστην, καὶ πρὸς στιγμὴν μόνον, ὑπέστη ὑποτίμησιν, διότι ἐπέδρασαν λόγοι ὅλως ἀντίθετοι τῶν παρ' ἡμῖν. Ἐκεῖ μὲν ἀπόλυτος τοῦ κοινοῦ ἐμπιστοσύνη πρὸς τὴν Τράπεζαν καὶ τὸ Κράτος, ἐνταῦθα δὲ δυσπιστία ἀκράτητος. Δυνάμεθα λοιπὸν ἀσφαλῶς νὰ δεχθῶμεν ὅτι καὶ ὁ δεύτερος λόγος τῆς ὑποτιμήσεως τοῦ ἡμετέρου γραμματίου ὑφίσταται.

Ἐμπορικὸν ἰσοζύγιον.

Πρεσβεύουσί τινες καὶ ἐρρωμένως ὑποστηρίζουσιν ὅτι, ἵνα χώρα τις διατελῇ ἐν ἐνεργητικῇ δοσοληψίας μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ καταστάσει, πρέπει νὰ καταβάλῃ ὀλιγώτερα ὅσων λαμβάνῃ, ὅτι ἑπομένως πρέπει νὰ ἐξάγῃ περισσότερα ἢ ὅσον εἰσάγει καὶ ὅτι ἐν τούτῳ καὶ μόνῳ ὑπάρχει τὸ λεγόμενον ἐπωφελὲς ἐμπορικὸν ἰσοζύγιον. Ἐκ τῆς ἀρχῆς δὲ ταύτης ὁρμώμενοι, παρερχόμενοι δὲ ὅλως τοὺς ἄλλους ἐκείνους παράγοντας, οὓς πρέπει νὰ λαμβάνωσιν ὑπ' ὄψιν, πρὸς ἀσφαλῆ ἐπιμέτρησιν τῆς δοσοληπτικῆς καταστάσεως χώρας τινός, λαμβάνουσιν ἀνὰ χεῖρας τὴν στατιστικὴν τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου καὶ ἐπὶ τῶν ἐξαγομένων αὐτῆς καὶ μόνον στηριζόμενοι, βάλλουσι κραυγὴν ὀδύνης εὑρίσκοντες, ὅτι ἡ ἀξία τῆς εἰσαγωγῆς εἶνε ὑπερτέρα τῆς τῆς ἐξαγωγῆς καὶ κόπτονται, διότι, κατ' αὐτοὺς ἡ χώρα ἀποκάμνει, βαίνουσα εἰς ἐξάντλησιν. Καὶ ἀληθῶς, ἐὰν οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, οἱ ὑπὲρ τοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου σκιαμαχοῦντες, ἤθελον ἔχει δίκαιον ἀναμφισβήτητον, ἡ δὲ θεωρία αὐτῶν ἤθελεν ἀποδειχθῇ ἀλάνθαστος, διότι εἶνε ἀναντίρρητον ὅτι ὁ καταβάλλων 90 καὶ λαμβάνων 100 ἀποταμιεύει 10, ἐνῷ ὁ καταβάλλων 100 καὶ λαμβάνων 90 ἀφαιρεῖ 10 ἀπὸ τῶν ἰδίων πόρων. Ἀλλ' εὐτυχῶς ἄλλως ἔχουσι τὰ πράγματα. Τὸ ἐξωτερικὸν ἢ τὸ μετὰ τῶν ξένων ἐπικρατειῶν ἐμπόριον χώρας τινὸς εἶνε ἀναντιρρήτως ὁ σπουδαιότατος τῆς ἐξωτερικῆς αὐτῆς δοσοληψίας παράγων, δὲν εἶνε ὅμως καὶ ὁ μόνος. Ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι παράγοντες μᾶλλον ἢ ἧττον σπουδαῖοι, ἀναλόγως τοῦ πλούτου τῆς χώρας, οἵτινες κανονίζουσι πρὸς τὴν ἐμπορικήν, τὴν ἐν γένει δοσοληψίαν τῆς χώρας. Καὶ τοὺς παράγοντας τούτους, κατὰ τὴν ἐπιμέτρησιν τῆς καταστάσεως τῆς διεθνοῦς δοσοληψίας χώρας τινός, δὲν δυνάμεθα νὰ παρέλθωμεν, διότι ἄλλως τὰ συμπεράσματα ἡμῶν ἀπολήγουσιν εἰς πλάνην. Ἐκτὸς τούτων καὶ αὐτὴν τὴν ἐμπορικὴν στατιστικὴν ὀφείλομεν σπουδαιότερον νὰ μελετῶμεν, ἐξερευνῶντες τὰ κατὰ τὴν σύστασιν αὐτῆς καὶ μὴ ἀρκώμεθα εἰς ἐλα-

φρὰν τῶν ὑπ' αὐτῆς εἰκονιζομένων ἀριθμῶν ἀποδοχήν. Τὰς γενικὰς ταύτας, κατ' ἀνάγκην προτάξαντες ἀρχάς, ἔλθωμεν ἤδη ἐπὶ τὰ συγκεκριμένα, τὰ εἰς ἡμᾶς ἀφορῶντα.

Ἡ καθ' ἡμᾶς στατιστικὴ τοῦ ἐμπορίου δείκνυσιν ὅτι, κατὰ τὰ ἓξ ἔτη ἀπὸ τοῦ 1887, ὅτε ἤρξατο αὕτη κανονικῶς λειτουργοῦσα, μέχρι τοῦ 1892 ἡ μὲν εἰσαγωγὴ ἀνῆλθεν εἰς πραγματικὰς (χρυσᾶς) δραχμὰς 125,667,260, ἡ δ' ἐξαγωγὴ εἰς πραγματικὰς (χρυσᾶς) δραχμὰς 98, 604,481 κατὰ μέσον ὅρον ἐτησίως, ὅτι ἑπομένως ἔχομεν ὑπέρβασιν τῆς ἡμετέρας εἰσαγωγῆς ἐπὶ τὴν ἐξαγωγὴν ἐκ δρ. 27,062,779. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὅτι καταβάλλομεν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἐτησίως ποσὸν ἴσον πρὸς τὴν ἀνωτέρω ὑπέρβασιν ἐπὶ πλέον τῶν ὅσων ἐκεῖνο ἀποδίδει ἡμῖν διὰ τὰ ἡμέτερα προϊόντα. Ἀλλ' ἀληθῶς καταβάλλομεν πλείονα ὅσων λαμβάνομεν ; οὐχὶ βεβαίως. Λοιπὸν ψεύδεται ἡ στατιστική ; οὐχὶ βεβαίως.

Τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα τὰ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς λιμένας μεταφέροντα ἐμπορεύματα, τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα τὰ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ διαρκῶς, ὡς ἐν τῷ Δουνάβει καὶ τῇ Ἀζοφικῇ, ἢ προσκαίρως πλέοντα, αἱ πρόσοδοι τῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κειμένων ἀκινήτων κτημάτων εἰς Ἕλληνας ἢ ξένους ἐν Ἑλλάδι ἐγκατεστημένους ἀνηκόντων, τὰ τοκοχρεωλύσια τῶν ὑπὸ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐγκατεστημένων Ἑλλήνων ἢ ξένων κατεχομένων διεθνῶν ἀξιῶν, οἱ τόκοι τῶν ἐν Εὐρώπῃ ἀποταμιευμάτων Ἑλλήνων ἢ ξένων ἐν Ἑλλάδι διαμενόντων, τὰ διαρκῆ ἐμβάσματα εἰς τὰς οἰκογενείας αὐτῶν τῶν ἐν πάσῃ τῆς γῆς γωνίᾳ παρεπιδημούντων ἐπὶ σκοπῷ ἐργασίας Ἑλλήνων, τὸ χρῆμα τὸ ὁποῖον καταλείπουσιν οἱ περιηγούμενοι τὴν Ἑλλάδα ξένοι (Tourists) οἵτινες, χάρις εἰς τὰς ἀπείρους εὐκολίας τῶν Ἀγγλικῶν πρακτορείων καὶ τῶν θαυμασίων ὁδηγῶν τοῦ Baedeker, ἀθροώτεροι ἀπό τινος ἐπισκέπτονται τὴν Ἑλλάδα, εἰσὶν οἱ παράγοντες ὁμοῦ μετ' ἄλλων ἀγνώστων ἴσως, οἵτινες πρὸς τὸν τῆς ἐξαγωγῆς τῶν προϊόντων ἡμῶν, ἀποτελοῦσι τὴν πίστωσιν τῆς μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ γενικῆς ἡμῶν δοσοληψίας. Εἰς τί ἀκριβῶς ἀνέρχονται ἐτησίως τὰ ποσά, τὰ ἐκ τῶν παραγόντων τούτων ἢ τῶν κοινῶς καλουμένων *ἀφανῶν πόρων*, εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰσαγόμενα, δὲν εἶναι εὔκολον, ἴσως δ' εἶναι καὶ ἀδύνατον νὰ ἐξακριβωθῇ. Ὑπελογίσθησαν ταῦτα πρὸ μικροῦ ἔν τινι σπουδαίᾳ διατριβῇ, ἧς τότε ἀπεκρούσαμεν τὰ συμπεράσματα, εἰς 16 περίπου ἑκατομμύρια, ἀλλ' ἡμεῖς φρονοῦμεν, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν περιστατικά τινα, ὅτι τὸ ποσὸν τοῦ χρήματος, τὸ ἐκ τῶν ἀφανῶν τούτων πόρων εἰσαγόμενον ἐτησίως εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἶναι κατὰ τὸ τρίτον τοὐλάχιστον ὑπέρτερον τοῦ ὑπὸ τῆς διατριβῆς προσυπολογιζομένου, ἂν μὴ εἶναι ἴσως

καὶ διπλάσιον. Ἀφ' ἑτέρου τὸ λαθρεμπόριον, ἀξίας πολλῆς προσοχῆς διαστάσεις προσλαμβάνον ἐν χώρᾳ μεγάλως, ὡς ἐκ τῆς φυσικῆς αὐτῆς κατασκευῆς, ὑποβοηθούσῃ αὐτό, οἱ καταβαλλόμενοι τόκοι ὑπὸ τῶν ἡμετέρων πιστωτικῶν καταστημάτων καὶ ἄλλων ἐν Ἑλλάδι ἐπιχειρήσεων διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τῶν πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν χρεῶν αὐτῶν, τὰ κέρδη καὶ οἱ τόκοι τῶν παρ' ἡμῖν ἐγκατεστημένων ξένων ἱδρυμάτων, αἱ πρόσοδοι τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀκινήτων κτημάτων τῶν ἀνηκόντων εἰς κυρίους ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος ἐγκατεστημένους κτλ., ἰδοὺ ἕτεροι παράγοντες ἢ ἀφανεῖς πόροι, οἵτινες ἀντιθέτως πρέπει ἐπίσης νὰ προσυπολογισθῶσιν ἐν τῇ χρεώσει τῆς γενικῆς ἡμῶν μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ δοσοληψίας. Ἐν τῇ αὐτῇ ἐκείνῃ διατριβῇ ἧς ἐμνήσθημεν, οἱ ἀφανεῖς οὗτοι παράγοντες ὑπολογίζονται ὡς ἀνερχόμενοι εἰς 14 ἑκατομμύρια ἐτησίως. Τὸ ποσὸν τοῦτο φαίνεται εἰς ἡμᾶς ἐξωγκωμένον, ἀλλ' ἐν ἐλλείψει ἄλλων ἀσφαλεστέρων δεδομένων, ἀποδεχόμεθα αὐτὸ ὡς ἔχει· διότι ἐπιθυμοῦμεν ἐν τῷ λογισμῷ, εἰς ὃν προαγόμεθα, νὰ στηριχθῶμεν ἐπὶ ἐδάφους ὅσον ἔνεστιν ἑδραιοτέρου καὶ ἀνεπιδέκτου σπουδαίας ἀντιρρήσεως. Κατὰ ταῦτα λοιπόν, οὐ μόνον οἱ ἀφανεῖς τῆς γενικῆς ἡμῶν δοσοληψίας παράγοντες κλείουσιν ἐν ἀρτίῳ ἰσοζυγίῳ, ἀλλὰ καὶ μὲ κατάλοιπον εἰς πίστωσιν αὐτῆς ἐξ 6 τοὐλάχιστον ἐτησίως ἑκατομμυρίων. Δὲν καταβάλλομεν ἑπομένως εἰς τὸ ἐξωτερικὸν *ἀφανῶς* πλείονα, ὅσων ἐκεῖνο διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ ἀποδίδει ἡμῖν, ἀλλ' ἐλάσσονα. Ὑπολείπεται ἤδη νὰ ἐξετάσωμεν τὰ κατὰ τὸν ἕτερον παράγοντα τῆς δοσοληψίας ἡμῶν, τὸν ἐμφανῆ καὶ δὴ κυριώτατον, τὸν τοῦ ἐξωτερικοῦ ἡμῶν ἐμπορίου, μεθ' ὅ, ἵνα καταστῶμεν καταληπτότεροι, θέλομεν καταστρώσει καὶ γενικὸν λογαριασμὸν τῆς μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ δοσοληψίας ἡμῶν.

Κατὰ τὴν στατιστικήν, καταβάλλομεν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν κατὰ μέσον ὅρον ἐτησίως δρ. 27,062,779 πλέον ὅσων παρ' ἐκείνου λαμβάνομεν, διότι κατὰ τοσοῦτον ἡ εἰσαγωγὴ ἡμῶν ὑπερβάλλει τὴν ἐξαγωγήν, ἀλλ' ἐνῷ, ὡς θ' ἀποδείξωμεν εὐθύς, ἡ στατιστικὴ δὲν ψεύδεται, εἶνε ἀπολύτως ψευδὲς ὅτι καταβάλλομεν *πραγματικῶς* πλέον ὅσων λαμβάνομεν καὶ δὴ μέχρι τῆς ἀνωτέρω διαφορᾶς. Τοὐναντίον λαμβάνομεν πλείονα ὅσων δίδομεν.

Ἡ στατιστική, ἐφ' ὅσον καλεῖται νὰ ἐγγράψῃ καὶ συναθροίσῃ ἐν ταῖς στήλαις τῶν πινάκων αὐτῆς τοὺς ἀριθμοὺς τοὺς προκύπτοντας ἐκ τῆς οἱασδήποτε δράσεως, περὶ ἧς ἀσχολεῖται, εἶναι τέχνη κοινοτάτη, ἐφ' ὅσον ὅμως καλεῖται νὰ *προπαρασκευάσῃ* καὶ *ἀναγνώσῃ* τοὺς ἐγγραπτέους ἐν τοῖς πίναξιν ἀριθμούς, ἤτοι νὰ διατυπώσῃ καὶ συγκεντρώσῃ τὰ στοιχεῖα καὶ ἐκκαθαρίσῃ καὶ κατατάξῃ τὰ ἐντεῦθεν ἀποτελέσματα,

εἶτα δὲ συναγάγῃ τὰ ὑπ' αὐτῶν ἐνδεικνυόμενα πορίσματα, εἶναι ἐπιστήμη καὶ οὐχὶ ἐκ τῶν εὐκόλων. Διὰ τοῦτο, οὐχὶ πάντες δύνανται ν' *ἀναγνώσωσι* τὴν στατιστικήν, οἱ ἀναγινώσκοντες δ' αὐτὴν ἐπιπολαίως, ἄνευ τῶν ἐφοδίων τῶν ἀπαιτουμένων γνώσεων, περιέρχονται ἐξ ἀνάγκης εἰς πλάνην. Οὕτως, ἀναγινώσκοντες οἱ τοιοῦτοι τὴν στατιστικὴν τοῦ ἐξωτερικοῦ ἡμῶν ἐμπορίου καὶ εὑρίσκοντες τὴν εἰσαγωγὴν ὑπερβάλλουσαν τὴν ἐξαγωγὴν πείθονται ὅτι καταβάλλομεν σταθερῶς πλείω ὅσων μᾶς δίδονται, ὅτι ἑπομένως ἀδυνατοῦμεν νὰ ἐπαρκέσωμεν εἰς τὰς ὑποχρεώσεις ἡμῶν (ἁμαρτάνοντες καὶ ἐν τούτῳ ὅτι συγχύζουσι τὴν ἐθνικὴν οἰκονομίαν πρὸς τὴν δημοσιονομίαν) καὶ φωνασκοῦσιν ὅτι, ἐξαντλούμεθα μέχρι λιποψυχίας. Ἀγνοοῦσιν οὗτοι ὅτι οἱ ἀριθμοὶ τῆς στατιστικῆς ἐν τῇ ἐξαγωγῇ, ἐν ὅλαις ταῖς χώραις τοῦ κόσμου καὶ ἐν αὐταῖς ἔτι ἐν αἷς ἡ στατιστικὴ ὑπηρεσία εἶναι τὰ μάλιστα τελειοποιημένη, δὲν ἔχονται τῆς ἀκριβείας ἧς ἔχονται ἐν τῇ εἰσαγωγῇ. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ, ἐκτὸς εὐαρίθμων ἀπαλλαγῶν, πάντα τὰ ξένα ἐμπορεύματα ὑποβάλλονται εἰς τελώνισιν, ἐπειδὴ δὲ τοῦτο εἶναι γνωστὸν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν κατά τε τὴν μονάδα καὶ τὸ σύνολον δι' ἑκάστην κλάσιν ἐμπορευμάτων, ἔχομεν ἀσφαλέστατον τῶν ὑποβαλλομένων στοιχείων ἔλεγχον διὰ τῆς προσμετρήσεως τῶν ποσῶν τῶν ἐμπορευμάτων πρὸς τὸ ὀφειλόμενον τέλος, διότι ὡρισμένον τι ποσὸν τελῶν ὑποτίθησιν ἀνάλογον ἐμπορεύματος εἰσαγωγήν, ἣν δὲν δύνανται αἱ τελωνιακαὶ ἀρχαὶ οὔτε ὅλως νὰ παρασιωπήσωσιν ἐν τοῖς στοιχείοις, οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον νὰ μειώσωσιν. Ἐν τῇ ἐξαγωγῇ ὅμως ὁ ἔλεγχος οὗτος ἐλλείπει κατὰ πλεῖστον, διότι πολλὰ τῶν ἡμετέρων προϊόντων καὶ δή τινα ἐκ τῶν σπουδαίων ἀφίενται ἀσύδοτα, ἀκριβῶς δὲ ἕνεκα τῆς ἀσυδοσίας ταύτης, ἥτις ἀπαλλάσσει βαρυτέρων εὐθυνῶν τὸν ἐξαγωγέα, οὐχὶ εὐκαταφρόνητος γίγνεται ἐξαγωγὴ *ἄνευ ἀδείας* τῶν τελωνιακῶν ἀρχῶν, αἵτινες δὲν δύνανται οὕτω φυσικῶς νὰ φέρωσιν αὐτὴν ἐν τοῖς στοιχείοις καὶ κατὰ συνέπειαν οὐδ' ἐν τῇ στατιστικῇ ἐμφαίνεται αὕτη. Ἀφίεται λοιπὸν κατ' ἀνάγκην ἡ ὑπηρεσία εἰς τὴν εὐσυνειδησίαν τῶν ἐξαγωγέων καὶ τὴν ἀγαθὴν θέλησιν τῶν ἁρμοδίων ὑπαλλήλων.

Μὴ δέ τις εἴπῃ ὅτι ἡ ἀτέλεια αὕτη τῆς στατιστικῆς ἐν τῇ ἐξαγωγῇ εἶναι κτῆμα ἀποκλειστικὸν τῆς ἡμετέρας ὑπηρεσίας· ἡ αὐτὴ παρατηρεῖται ἀτέλεια ἁπανταχοῦ ἔνθα τὰ ἐξαγόμενα προϊόντα ἀφίενται ἀσύδοτα. Ἐν Ἰταλίᾳ, ἐπὶ ἐπερωτήσει τοῦ κόμητος de Cambray, προέδρου τῆς ἐπὶ τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ Τελωνιακοῦ Δασμολογίου Ἐπιτροπῆς, ἐγένοντο ἐμβριθεῖς ἐπὶ τοῦ θέματος ἔρευναι, ὧν τὰ πορίσματα συνωψίσθησαν ἐν τοῖς ἑξῆς· «Ἐὰν αἱ ἀνακρίβειαι τῶν ἀφορώντων εἰς τὸ ποιὸν

»καὶ τὸ ποσὸν τῶν διερχομένων διὰ τῆς μεθορίου γραμμῆς ἐμπορευμά»των διδομένων, δύνανται νὰ ἐξελεγχθῶσιν, ὅταν πρόκειται περὶ εἰδῶν »ὑποκειμένων εἰς τέλος, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐξελεγχθῶσιν αὗται, ὅταν »πρόκειται περὶ εἰδῶν ἀτελῶν..., ἐπειδὴ δὲ οἱ λόγοι οἵτινες ἀποφέ»ρουσι τὰς ἀνακριβείας, εἰσὶ κοινοὶ πρὸς τὰς στατιστικὰς ὅλων τῶν »Κρατῶν, οὐδὲν προσγίνεται ἄδικον εἰς τὴν Ἰταλικὴν στατιστι»κήν, ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι αὕτη δὲν εἶνε ἀπηλλαγμένη ἀνακριβειῶν». (Bolettino di Legislazione e Statistica Doganale e Commerciale Anno VIII Novembre—Decembre 1891. p. 1163).

Ἀγνοοῦσιν ἐπίσης οἱ ἐπιπολαίως τὴν στατιστικὴν ἀναγινώσκοντες ὅτι, πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἐν τῇ στατιστικῇ τῆς ἐξαγωγῆς ἀτέλειαν, δέον νὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψιν καὶ ἄλλην ἔτι σημαντικωτέραν, ἥτις κατ' ἀνάγκην ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς τῶν πραγμάτων, χαρακτηρίζει τὴν στατιστικὴν ἐν τῇ ἐξαγωγῇ. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ ἡ ἀξία τῶν ἐμπορευμάτων κανονίζεται, ἀφοῦ πρὸς τὴν ἀρχικὴν τοῦ ἐμπορεύματος ἀξίαν (prix de revient) προστεθῶσι καὶ τὰ ἀκολουθοῦντα ἔξοδα, δηλαδὴ ὁ ναῦλος, ἡ ἀσφάλεια, ἡ προμήθεια, ἡ μεσιτεία, τὰ μεταγωγικά, τὰ κέρδη, κτλ. ἤτοι πάντα τὰ ἔξοδα τὰ ἐπιβαρύνοντα τὸ ἐμπόρευμα μέχρι τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ πρὸ τοῦ τελωνείου, διότι τὰ ἔξοδα ταῦτα, ὄντα γνωστὰ ἐκ τῶν προτέρων, δύνανται νὰ προσυπολογισθῶσιν ἐνῷ ἐν τῇ ἐξαγωγῇ ἡ ἀξία τῶν προϊόντων κανονίζεται καθ' ἣν ἔχει τοῦτο ἀγοραίαν τιμήν, χωρὶς δηλαδὴ νὰ προστίθενται εἰς αὐτὴν τὰ λοιπὰ ἀκολουθοῦντα τὸ ἐμπόρευμα ἔξοδα, διότι ταῦτα εἰσὶν ἄγνωστα. Ὁ Block, (Les progrès de la Science Économique Tom. II. p. 11), τὴν ἐντεῦθεν τῶν ἀξιῶν τῆς ἐξαγωγῆς πρὸς τὰ τῆς εἰσαγωγῆς διαφοράν, ὑπολογίζει ὡς ἀνερχομένην εἰς 40 % καὶ φέρει πρακτικώτατον παράδειγμα· πραγματεία τις, λέγει, καθ' ἣν στιγμὴν ἐξάγεται ἐκ τῆς Γαλλίας, σημειοῦται ἐν τῇ στατιστικῇ τῆς ἐξαγωγῆς ὡς ἔχουσα ἀξίαν φρ. 1,000,000, πρoωρισμένη δὲ διὰ τὴν Βρασιλίαν, θέλει πωληθῇ ἐκεῖ φρ. 1,200,000, ἀντὶ τῶν ὁποίων ἀγοράζεται καφές, ὅστις μεταφερόμενος εἰς Γαλλίαν θέλει σημειωθῇ εἰς τὴν στατιστικὴν τῆς Εἰσαγωγῆς ὡς ἔχων ἀξίαν φρ. 1,400,000. Κατὰ τ' ἀνωτέρω λοιπὸν αἱ ἐν τῇ στατιστικῇ τῆς ἐξαγωγῆς σημειούμεναι ἀξίαι ὑπολείπονται τῶν πραγματικῶν, τὸ μὲν ἕνεκα τῆς ἐκ τῆς ἀσυδοσίας πολλῶν προϊόντων προκυπτούσης ἀνακριβείας, τὸ δὲ ἕνεκα τῆς παρομαρτούσης κατ' ἀνάγκην εἰς τὰς ἀξίας τῆς ἐξαγωγῆς διαφορᾶς πρὸς τὰς ἀξίας τῆς εἰσαγωγῆς. Δὲν δύνανται ἑπομένως αἱ τῆς ἐξαγωγῆς ἀτελεῖς ἀξίαι, ἐφ' ὅ

σον δὲν συμπληροῦνται, νὰ προσμετρηθῶσι πρὸς τὰς ἀρτίας τῆς εἰσαγωγῆς ἀξίας.

Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὴν ἐκ τῆς ἀσυδοσίας προκύπτουσαν ἀτέλειαν ἐν τῇ ἐξαγωγῇ, δὲν εἶνε εὔκολον νὰ ὁρισθῇ τὸ σημεῖον, μέχρι τοῦ ὁποίου δύναται νὰ ἐξιχθῇ ἡ συμπλήρωσις· δυνατὸν ἡ ἀνακρίβεια νὰ ἐξικνῆται μέχρι 5 ἢ 15 %, δυνατὸν νὰ ἐξικνῆται μέχρις ὅρου κατωτέρου. Ἡμεῖς φρονοῦμεν, ἐξ ὅσων ἐνηργήσαμεν δυνατῶν ἐρευνῶν δὲν ὑπερβάλλομεν ὑπολογίζοντες τὴν ἀνακρίβειαν, οὔτε ἐλάσσονα, οὔτε μείζονα τῶν 10 %. Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἑτέραν ἀνακρίβειαν, τὴν ἐκ τῆς διαφορᾶς τῶν ἀξιῶν προκύπτουσαν, ὁ ὑπολογισμός, (ἐννοεῖται πάντοτε ὡς καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ περιπτώσει προσεγγιστικῶς, διότι μαθηματικὴ ἀκρίβεια δὲν χωρεῖ), καθίσταται εὐχερέστερος, διότι ἐὰν ὁ Block ὑπολογίζῃ τὴν διαφορὰν εἰς 40 % ἀνερχομένην διὰ τὰς γαλλικὰς πραγματείας, ἡμεῖς δὲν θὰ θεωρηθῶμεν ὑπερβολικοὶ δεχόμενοι διὰ τὰς ἡμετέρας πραγματείας, τὰς κατὰ πολὺ τῶν Γαλλικῶν ὑποδεεστέρας καὶ κατὰ πλεῖστον φυσικῆς παραγωγῆς, τὸ ἥμισυ ἤτοι 20 %. Οὕτω λοιπὸν ἡ ὑπὸ τῆς στατιστικῆς δηλουμένη διαφορά, καθ'ὑπέρβασιν τῆς εἰσαγωγῆς ἐπὶ τὴν ἐξαγωγήν, μετρία ἄλλως καὶ ἀνάλογος πρὸς τὰς δυνάμεις τοῦ τόπου, ὑπερκαλύπτεται διὰ τῆς συμπληρώσεως τῶν ἀριθμῶν τῆς στατιστικῆς, καθ' οὓς ὅρους ὑποδεικνύομεν ἀνωτέρω, αὐτὰ τὰ πράγματα ἀκολουθοῦντες. Ἐὰν ἑπομένως εἰς τὸν ὑπὸ τῆς στατιστικῆς ἐνδεικνυόμενον μέσον ἐτήσιον ὅρον τῆς ἐξαγωγῆς ἡμῶν ἐκ δρ. 98,604,481 προσθέσωμεν 10 % λόγῳ τῆς ἀτελείας αὐτῆς καὶ 20 % λόγῳ τῆς διαφορᾶς τῶν ἀξιῶν, ἔχομεν ἐτήσιον ὅρον ἐξαγωγῆς ἐκ δρ. 127,185,825 ἀπέναντι μεσαίας ἐτησίας εἰσαγωγῆς δρ. 125,667,260. Ἔχομεν λοιπὸν πλῆρες ἰσοζύγιον καὶ ἐν τῷ τρίτῳ παράγοντι τῆς γενικῆς ἡμῶν δοσοληψίας μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ· ὑπερβάλλομεν μάλιστα κατὰ ἓν καὶ ἥμισυ περίπου ἑκατομμύριον, ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἀποδίδεται ἡμῖν ἐτησίως ὑπὸ τῶν ξένων τὸ ποσὸν τοῦτο πλέον, ὅσων καταβάλλομεν ἡμεῖς αὐτοῖς ἐν ταῖς μετ' αὐτῶν ἐμπορικαῖς ἡμῶν ἀνταλλαγαῖς. Ἐὰν δὲ ἤδη πρὸς τὴν διαφορὰν ταύτην, τὴν ἐκ τῶν ἐμπορικῶν ἡμῶν ἀνταλλαγῶν προκύπτουσαν εἰς πίστωσιν ἡμῶν, προσθέσωμεν καὶ τὴν ἐκ τῶν ἀφανῶν πόρων ἐκπηγάζουσαν, κατὰ μὲν τὴν διατριβὴν εἰς δρ. 3,000,000 ἀνερχομένην, καθ' ἡμᾶς δέ, καὶ ἔχομεν ἰσχυροὺς οὕτως ὑπολογίζοντες λόγους, σχεδὸν τριπλασίαν, ἔχομεν ἐν ὅλῳ διαφορὰν εἰς πίστωσιν ἡμῶν συμποσουμένην προσεγγιστικῶς εἰς 10 περίπου ἑκατομμύρια δραχμὰς πραγματικὰς κατ' ἔτος, καὶ ἑπομένως ὁ δοσοληπτικὸς ἡμῶν μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ λογαριασμὸς (Balance de paiements), ὁ ἔκ τε τῶν ἀφα-

νῶν καὶ καταδήλων παραγόντων γεννώμενος, κλείει εἰς πίστωσιν ἡμῶν διὰ ποσοῦ ἀξίου λόγου. Ἰδοὺ δὲ σαφέστερον οἱ ἀνωτέρω λογισμοὶ διατυπούμενοι.

Χρέωσις.

Κατὰ τὴν στατιστικὴν μέσος ἐτήσιος ὅρος εἰσαγωγῆς...........................	Δρ.	125,667,260
Ἀφανεῖς πόροι........................	»	14,000,000
τὸ ὅλον τῆς χρεώσεως τῆς μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ δοσοληψίας ἡμῶν....................	Δρ.	139,667,260

Πίστωσις.

Κατὰ τὴν στατιστικὴν μέσος ἐτήσιος ὅρος ἐξαγωγῆς...........................	Δρ.	98,604,481
Πλέον 10 °/₀ λόγῳ ἀτελείας τῆς στατιστικῆς τῆς ἐξαγωγῆς καὶ 20 °/₀ λόγῳ διαφορᾶς ἀξιῶν..	»	29,581,344
	Δρ.	128,185,825
Ἀφανεῖς πόροι......................	»	22,000,000
Τὸ ὅλον τῆς πιστώσεως τῆς μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ δοσοληψίας ἡμῶν...................	Δρ.	150,185,825
Μεῖον ἡ χρέωσις......................	»	139,667,260
Κατάλοιπον εἰς πίστωσιν τῆς δοσοληψίας ἡμῶν.	Δρ.	10,518,565

Ἀλλοίμονον, ἂν ἄλλως εἶχον τὰ πράγματα, ἂν αἱ κραυγὴν θριάμβου ὑπὲρ τῆς πεπλανημένης θεωρίας τοῦ Ἐμπορικοῦ Ἰσοζυγίου βάλλοντες ἐδικαιοῦντο ὑπὸ τῶν πραγμάτων! Ἠθέλομεν τῷ ὄντι ἐξαντληθῇ μέχρι λιποψυχίας. Ἡμεῖς ἀληθῶς λυπούμεθα ὅτι ἡ διαφορὰ τῆς Εἰσαγωγῆς πρὸς τὴν Ἐξαγωγήν, ἡ ὑπὸ τῆς στατιστικῆς εἰκονιζομένη, δὲν εἶνε κατὰ πολὺ ὑπερτέρα. Ἀκριβῶς, διότι εἶνε μικρὰ καὶ σχετικὴ πρὸς τὰς δυνάμεις ἡμῶν, ἀποδεικνύεται ὅτι, πόρρω ἀπέχομεν τῆς οἰκονομικῆς εὐρωστίας ἄλλων ἐθνῶν. Ἔχομεν ὑπ' ὄψιν τὰς τελευταίας στατιστικὰς ὅλου τοῦ κόσμου, ἰδοὺ δὲ ὁποῖα ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τοῦ Ἐμπορίου τοῦ 1891 ἐν ταῖς κυριωτέραις χώραις. Ἡ Εἰσαγωγὴ ὑπερτερεῖ τὴν Ἐξαγωγὴν ἐν Ἀγγλίᾳ λίρας 196,831,954, ἐν Γαλλίᾳ φρ 1,198,000,000, ἐν Γερμανίᾳ Μάρκας 1,063,649,000, ἐν Ἰταλίᾳ φράγκα 249,784,428, ἐν Βελγίῳ φράγκα 280,000,000 ἐν Δανίᾳ Kroners 100,800,000, ἐν Κάτω Χώραις guilders 215,585,000, ἐν Σουηδίᾳ Kroners 72,685,876, ἐν Ἑλβετίᾳ φρ.

278,389,735, ἐν Ρουμανίᾳ Lei 161,134,000, ἐν Ἱσπανίᾳ Pesetas 46,472,460, ἐν Βουλγαρίᾳ Lews 10.293,075, ἐν Πορτογαλλίᾳ Milreis 18,152,000 καὶ μόνον ἐν Αὐστρίᾳ, Ρωσσίᾳ, Τουρκίᾳ, Αἰγύπτῳ καὶ Σερβίᾳ, ἐκτάκτως τὸ 1891 καὶ ἕνεκα ἐπιτοπίων περιστάσεων, ἡ Ἐξαγωγὴ ὑπερτερεῖ τὴν Εἰσαγωγήν.

Ἐὰν λοιπὸν ἡ ὑπέρβασις τῆς Εἰσαγωγῆς ἐπὶ τὴν Ἐξαγωγήν, ἡ ὑπὸ τῆς στατιστικῆς δηλουμένη, ἦτο πραγματική· ἐὰν δὲν ἐκαλύπτετο αὕτη, ἔνθεν μὲν ἕνεκα λόγων τεχνικῶν, τῶν ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἀναπτυχθέντων, ἔνθεν δὲ ὑπὸ τῶν ἀφανῶν πόρων, οἵτινες κατὰ τὸν Beaulieu, εἶνε τοσούτῳ μᾶλλον σπουδαῖοι ὅσῳ πλουσιωτέρα καὶ μᾶλλον προηγμένη ἐν τῷ πολιτισμῷ εἶνε ἡ χώρα, ἀναντιρρήτως ὁλόκληρος ὁ κόσμος ἤθελεν εὑρίσκεσθαι εἰς κατάστασιν τελείας ἐξαντλήσεως, αὐταὶ δὲ αἱ πλουσιώτεραι τῶν χωρῶν ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία, ἤθελον εἶσθαι πτώματα οἰκονομικῶς, διότι ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ παρόντος αἰῶνος, ὅτε ἀπεβλήθησαν αἱ πεπλανημέναι περὶ Ἐμπορικοῦ Ἰσοζυγίου δοξασίαι, παρετηρήθη δὲ ἡ τῆς Εἰσαγωγῆς ὑπέρβασις, ἡ μὲν Ἀγγλία φαίνεται καταβαλοῦσα πλέον ὅσων ἔλαβεν ἐπέκεινα τῶν 100 δισεκατομμυρίων, ἡ δὲ Γαλλία μόνον κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσιπενταετίαν ἐπέκεινα τῶν 200 δισεκατομμυρίων φράγκων! Ἡ στατιστικὴ λοιπὸν δὲν ψεύδεται, εἶνε μόνον ἔν τισιν ἀτελής, διότι οὐδὲν ἔργον ἀνθρώπινον εἶνε τέλειον, οὐδὲ καταβάλλομεν πραγματικῶς πλείονα ὅσων λαμβάνομεν.

Ἀπεδείξαμεν δι' ἐπιχειρημάτων, μὴ δεκτικῶν σπουδαίας ἀντιρρήσεως, καὶ δι' ἀριθμῶν οἵτινες, ἐὰν δὲν ἔχωσι τὴν ἐπιθυμητὴν μαθηματικὴν ἀκρίβειαν, διότι ὡς εἴπομεν, αὕτη εἶνε ἀδύνατος ἐν τοιαύταις ζητήσεσιν, εἶνε ἀναντίρρητον ὅτι προσεγγίζουσιν εἰς τὴν ἀλήθειαν, καθόσον συμφωνοῦσι πρὸς τὰ πράγματα· ἀπεδείξαμεν, λέγομεν ὅτι, οὐ μόνον ὑπάρχει παρ' ἡμῖν πλῆρες τὸ ἰσοζύγιον ἐν τῇ γενικῇ μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ δοσοληψίᾳ ἡμῶν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἄξιον λόγου καταλείπεται εἰς πίστωσιν αὐτῆς ἐτησίως ὑπόλοιπον. Ἐὰν μεθ' ὅλα ταῦτα, παρὰ τὰ πράγματα καὶ τὴν λογικήν, ἀμφισβητηθῶσι τὰ συμπεράσματα ἡμῶν καὶ ἀντιταχθῇ ἡμῖν ὅτι οὐχὶ διὰ καταλοίπου εἰς πίστωσιν κλείει ὁ τῆς δοσοληψίας ἡμῶν ἰσολογισμός, ἀλλὰ διὰ καταλοίπου εἰς χρέωσιν, ἡμεῖς ἁπλῶς θὰ ἐρωτήσωμεν, πῶς οἱ Εὐρωπαῖοι δὲν κατέσχον μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης καὶ αὐτὰ τὰ ἄτομα ἡμῶν, θὰ ἐρωτήσωμεν πόθεν καὶ πῶς τὰ ἀποταμιεύματα τῶν Ἑλλήνων τὰ κατ' ἔτος αὐξάνοντα, πᾶσι δ' ὁρατά, διότι ἐξαντικειμενοῦνται ἐν παρακαταθήκαις ἐνίοτε καὶ ἀτόκοις παρὰ ταῖς Τραπέζαις ἐν Ἑλ-

λάδι καὶ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ, ἐν οἰκοδομαῖς, ἐν παντοίαις ἀγοραῖς καὶ ἐπιχειρήσεσιν, ἐν τοῖς τρόποις καθόλου τοῦ ζῆν, ὁσημέραι ἀπολαυστικωτέρου καθισταμένου.

Ὅ,τι μόνον δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ἐὰν περὶ τούτου μᾶς ἀνασκευάσωσιν, εἶνε ὅτι τὸ ἐκ 10 περίπου ἑκατομμυρίων κατάλοιπον τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν ἡμῶν ἀπομένει ἐτησίως εἰς πίστωσιν ἡμῶν, εἶνε ἔλασσον. Τὴν ἀντίρρησιν ταύτην, ἐν ἐλλείψει ἀσφαλῶν περὶ τοῦ ἐναντίου ἀποδείξεων καὶ διότι, ὡς εἴπομεν, ἐν τοιαύταις ζητήσεσι δὲν χωρεῖ μαθηματικὴ ἀκρίβεια, δεχόμεθα, ἀλλὰ δεχόμεθα μέχρι σημείου λογικοῦ, μέχρι σημείου μὴ ὑπὸ τῶν πραγμάτων ἀνατρεπομένου. Κατὰ τ' ἀνωτέρω δυνάμεθα λοιπὸν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ τρίτος λόγος τῆς ὑποτιμήσεως τοῦ γραμματίου, τὸ δυσμενὲς δηλαδὴ καλούμενον ἐμπορικὸν ἰσοζύγιον, δὲν ὑφίσταται παρ' ἡμῖν.

Ἐπεμείναμεν διὰ μακρῶν ἀναπτύξαντες τοὺς λόγους, οἵτινες φέρονται πρὸς ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου τῆς ἐν ὥρᾳ ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας ὑποτιμήσεως τῆς ὀνομαστικῆς ἀξίας τοῦ τραπεζικοῦ γραμματίου, διότι εἶναι γεγονὸς ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἡ κυριωτάτη τῆς στενοχωρίας τοῦ Κράτους, ἡ *μονωτάτη* δὲ καὶ *ἀποκλειστικὴ* τῆς οἰκονομικῆς δυσπραγίας τῆς κοινωνίας αἰτία εἶναι, ἡ τοῦ τραπεζικοῦ γραμματίου ὑποτίμησις. Ἐὰν ἀσφαλῶς διαγνωσθῶσιν οἱ λόγοι, οἵτινες συνεπάγονται τὴν νόσον, εὐχερὴς καθίσταται ἡ θεραπεία. Ἀπεδείξαμεν ὅτι οἱ δύο πρῶτοι λόγοι, ὁ τῆς ὑπερβολῆς τῆς κυκλοφορίας καὶ ὁ τῆς ἐλλείψεως τελείας ἐμπιστοσύνης τοῦ κοινοῦ πρὸς τὸ ἐκδίδον τὰ γραμμάτια πιστωτικὸν κατάστημα καὶ τὸ Κράτος, ἀποδεικνύονται ὑφιστάμενοι, ὅτι δὲ δὲν ὑφίσταται ὁ τρίτος λόγος, ὁ τοῦ δυσμενοῦς ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου.

Ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν ὑπερβολὴν τῆς κυκλοφορίας, ἐὰν στηριχθῶμεν ἐπὶ τῆς ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἀναπτυχθείσης ἀρχῆς, καθ' ἣν ἡ ὑποτίμησις τοῦ γραμματίου ἔχει σχέσιν εὐθεῖαν πρὸς τὸ ὑπερβάλλον τῆς κυκλοφορίας, ἐπὶ τοιαύτης ἀνωτάτου μὲν ὅρου δρ. (Αὔγουστον 1891) 149,676,009 ἔδει νὰ εἴχομεν ὑποτίμησιν ἴσην πρὸς 46.6 0)0, ἐπὶ κατωτάτου δὲ δρ. 72,319,058 (Ὀκτώβριος 1885) οὐδεμίαν ἔδει νὰ εἴχομεν ὑποτίμησιν ἢ μᾶλλον τὸ συνάλλαγμα ἔδει νὰ ἐκανονίζετο ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, καὶ τέλος ἐπὶ μέσου ὅρου κυκλοφορίας δρ. 110,997,533 ἔδει νὰ εἴχομεν ὑποτίμησιν οὐχὶ ἀνωτέραν τῶν 27.9 0)0. Παρὰ ταῦτα ὅμως, ὡς εἴδομεν ἤδη, ἐπὶ μὲν τοῦ ἀνωτάτου ὅρου κυκλοφορίας εἴχομεν ὑποτίμησιν ἐξ 29 0)0, ἐπὶ δὲ τοῦ κατωτάτου ἐξ 8 0)0 καὶ τέλος ἐπὶ τοῦ μεσαίου τῆς κυκλοφορίας ὅρου εὕρομεν τὴν ὑποτίμησιν ἐξιχθεῖσαν

μέχρι τῶν 38 1)2 0)0. Ἄξιον μνείας εἶναι ὅτι ἡ αὐτὴ παρετηρήθη καὶ ἐν Ἰταλίᾳ ἀνωμαλία· τῷ 1868 ἀπέναντι κυκλοφορίας 903 ἑκατομμυρίων, ἡ ὑποτίμησις δὲν ὑπερέβη τὸ 10 0)0, τῷ 1874 ἀπέναντι κυκλοφορίας σχεδὸν διπλασίας (1,600 ἑκατομμυρίων) ἡ αὐτὴ διετηρήθη εἰς μόνον 10 0)0 ὑποτίμησις. Οὕτω λοιπὸν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς, ἐπὶ ἀνωτάτου κυκλοφορίας ὅρου ἔχομεν ὑποτίμησιν ἐλάσσονα τῆς κανονικῆς κατὰ 17.6 0)0, ἐπὶ κατωτάτου δὲ ἀνωτέραν κατὰ 8 0)0, καὶ ἐπὶ μέσου κυκλοφορίας ὅρου ἐπίσης τῆς κανονικῆς ἀνωτέραν, ὑποτίμησιν κατὰ 10.6 0)0. Ἐὰν ἤδη λεπτομερέστερον ἐξετάσωμεν τὰς διαβαθμίσεις τῆς ὑποτιμήσεως τοῦ τραπεζικοῦ ἡμῶν γραμματίου κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσιπενταετίαν, δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ 1868, εὑρίσκομεν ὅτι, μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1882, ὅτε ἴσχυεν ἡ παλαιὰ δραχμή, ἥτις εἶχεν ἀξίαν κατὰ 12 λεπτὰ κατωτέραν τῆς τοῦ φράγκου, ἡ ὑποτίμησις ἐξίκετο κατὰ μέσον ὅρον εἰς 17 0)0, ἀπὸ δὲ τοῦ Νοεμβρίου 1882, ὅτε διὰ τοῦ διατάγματος τῆς 26 8βρίου 1882, ἐτέθη εἰς ἐφαρμογὴν καθ' ὅλον τὸ Κράτος ὁ νόμος ΣΔ' τῆς 10 Ἀπριλίου 1867, καθ' ὃν ἡ παλαιὰ δραχμὴ ἐκηρύχθη ἴση πρὸς τὸ φράγκον, ἡ ὑποτίμησις, ἀνῆλθε κατὰ μέσον ὅρον εἰς 38 1)2. Ἡ πρὸ τοῦ 1882 ὑποτίμησις, ἡ ἀπὸ τοῦ 1868 μέχρι τοῦ 1870 παρατηρηθεῖσα, ἐξηγεῖται μέχρι τινός, διότι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἴσχυεν ἡ δευτέρα παρ' ἡμῖν ἀναγκαστική, ὡς ἐπίσης ἐξηγεῖται καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ 1877 μέχρι τοῦ 1884 ὑποτίμησις, διότι καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἴσχυεν ἡ τρίτη παρ' ἡμῖν ἀναγκαστική, ἀλλ' ὁποίαν ἔχει ἐξήγησιν ἡ ἀπὸ τοῦ 1870 μέχρι τοῦ 1877 παρατηρηθεῖσα ὑποτίμησις, ἀφοῦ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην οὐδόλως εἴχομεν ἀναγκαστικὴν τοῦ γραμματίου κυκλοφορίαν ; Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὸ συνάλλαγμα, δηλαδὴ ὁ χρυσός, ὑπερετιμᾶτο κατὰ μέσον ὅρον μέχρι 14 0)0, ὑπετιμήθη ἑπομένως κατὰ τοσοῦτον τὸ τραπεζικὸν γραμμάτιον, ἡ ὑποτίμησις δ' αὕτη εἶναι ἀληθῶς ὑπέρογκος καὶ πρὸς πάντας τοὺς κανονίζοντας τὸ συνάλλαγμα νόμους ἀντιτάσσεται. Ἔτι σημαντικωτέρα καταφαίνεται ἡ ἀνωμαλία, ἐὰν θελήσωμεν νὰ ἐπισκοπήσωμεν βαθύτερον τὰς διακυμάνσεις, τὰς ἀπὸ τοῦ 1884 ἐν τῇ ὑποτιμήσει τοῦ τραπεζικοῦ γραμματίου, ἢ τῇ τοῦ χρυσοῦ ὑπερτιμήσει παρατηρηθείσας. Τὸ 1884 ἀπέναντι κυκλοφορίας δρ. 88,170,451 τὸ χρυσοῦν φράγκον ἐτιμᾶτο δρ. 1.03 3)4 0)0, τὸ γραμμάτιον δηλαδὴ ἐτηρεῖτο εἰς ἰσοτιμίαν σχεδόν, τὸ ἑπόμενον ἔτος ἐπὶ κυκλοφορίας ἐλάσσονος τῆς τοῦ 1884 κατὰ 18 περίπου ἑκατομμύρια, ἡ τιμὴ τοῦ χρυσοῦ ηὔξησε κατὰ 1 3)4 0)0· ἀληθῶς ἐφηρμόσθη τότε ἡ τετάρτη παρ' ἡμῖν ἀναγκαστική, ἀλλὰ καὶ τὸ 1887, ἐπὶ κυκλοφορίας δρ.

126,951,268 τὸ συνάλλαγμα ἐτιμήθη 25 1)4 0)0, ἐνῷ ἐπὶ κυκλοφορίας δρ. 117,491,570, τὸ 1888 τὸ συνάλλαγμα ἐτιμᾶτο 26 1)2 0)0, δηλαδὴ ἐπὶ ἐλάσσονος κατὰ 10 περίπου ἑκατομ. κυκλοφορίας, τὸ συνάλλαγμα ὑπερετιμήθη κατὰ 1 1)4 0)0! Ἐὰν δὲ καὶ τὰς διαφόρους στάσεις τοῦ ἐπ' ἀναγκαστικῇ χρέους τοῦ Κράτους σχετικῶς πρὸς τὴν πορείαν τοῦ συναλλάγματος ἐξερευνήσωμεν, θὰ εὕρωμεν τὴν ἀνωμαλίαν ἐπιβεβαιουμένην. Τῷ 1886 τὸ χρέος τοῦ Κράτους ἀνήρχετο εἰς δρ. 61,313,748, τὸ δὲ συνάλλαγμα ἀνήρχετο εἰς 23 3)4 0)0, τὸ 1887 τὸ χρέος ἦτο δρ. 79,031,595 καὶ τὸ συνάλλαγμα 25 1)4 0)0· τῷ 1888 τὸ Κράτος ὤφειλε δρ. 72,059,969, τὸ δὲ φράγκον ἐτιμᾶτο δρ. 1 26 1)2, δηλαδή, ἐνῷ τὸ χρέος τοῦ κράτους ἠλαττοῦτο κατὰ 7 περίπου ἑκατομμύρια τὸ συνάλλαγμα ὑπερετιμᾶτο κατὰ 1 1)4 0)0. Τῷ 1891 τὸ χρέος συνεποσοῦτο εἰς 77,158,828, ἠλαττοῦτο ἑπομένως κατὰ 2 περίπου ἑκατομμύρια τοῦ ποσοῦ τοῦ 1887, καὶ μολαταῦτα τὸ συνάλλαγμα ἀνήρχετο εἰς 29 3)4 δηλαδή, καθίστατο κατὰ 4 1)2 0)0 ἀνώτερον τοῦ 1887. Τέλος τῷ 1893, μέχρι τοῦ Μαΐου, ὅτε τὸ χρέος τοῦ Κράτους ἐγένετο πάλιν ἴσον πρὸς τὸ τοῦ 1887 εἰς δρ. 79,672,148 συμποσούμενον, τὸ συνάλλαγμα ἀνῆλθεν εἰς ὕψος πρωτοφανές· τὸ χρυσοῦν φράγκον ἐτιμήθη δρ. 1.80, ὑπερέβη δηλαδὴ τὴν τιμὴν τοῦ 1887 κατὰ 54 3)4 0)0!

Ἀπέναντι τοσαύτης περὶ τὴν τιμὴν τοῦ συναλλάγματος, δηλαδὴ τοῦ χρυσοῦ σχετικῶς πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ τραπεζικοῦ γραμματίου ἀνωμαλίας, δυνάμεθα λοιπὸν ἀσφαλῶς νὰ δεχθῶμεν ὅτι, πρὸς τὸν λόγον τῆς ὑπερβολῆς τῆς κυκλοφορίας, τὸν ἀναντιρρήτως ἐν ἀρχῇ ἐπιδρῶντα, ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι λόγοι, ἀλλότριοι τῶν ὅρων οὓς καθορίζει ἡ πολιτικὴ οἰκονομία, διὰ τὴν ἰσοτιμίαν τοῦ πιστωτικοῦ νομίσματος οἵτινες οὐχ ἧττον εἰς μέγιστον ἐπιδρῶσι βαθμόν. Καθ' ἡμᾶς οἱ λόγοι οὗτοι εἰσὶ δύο. Καὶ εἶναι μὲν οὗτοι διακεκριμένοι ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλὰ παραλλήλως ἢ ἐν συνδυασμῷ ἐπενεργοῦντες, ἐπιδρῶσι λεληθότως καὶ συνεπιφέρουσιν ὁτὲ μὲν τὴν ἀπότομον ὕψωσιν, ὁτὲ δὲ τὴν ἀπότομον πτῶσιν τῆς τιμῆς τοῦ χρυσοῦ, καθόλου δὲ τὴν ἀνωμαλίαν, τὴν ἐκδηλουμένην εἰς τὰ ἀλλόκοτα ἐκεῖνα ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα ἐν λεπτομερείᾳ ἀφηγήθημεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω.

Ὁ εἷς τῶν λόγων τούτων εἶναι ἡ εἰς τὸν Ἕλληνα ἔμφυτος, μέχρις ὑπερβολῆς, φιλοτιμία ἐν σχέσει πρὸς τὴν στενότητα τῶν Ἑλληνικῶν ἀγορῶν, ἐπιδεινουμένην ἕνεκα τοῦ εἰς ἄκρον ἀτελοῦς ὀργανισμοῦ αὐτῶν περὶ τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν κίνησιν τῶν χρηματ. ἀξιῶν, ὡς θὰ ἴδωμεν εὐθὺς διὰ τῶν πραγμάτων, ἐπιφυλαττόμενοι ν' ἀσχοληθῶμεν περὶ τοῦ δευτέρου

ἐν τοῖς ἑφεξῆς. Τὴν 12 Ἰουλίου ε. ε. εἴχομεν ἀνάγκην νὰ μεταβῶμεν παρά τινι τῶν ἐνταῦθα Τραπεζῶν, ἐνῷ δὲ μετὰ τοῦ διευθυντοῦ συνδιελεγόμεθα, προσῆλθε μεσίτης τις συναλλάγματος καὶ ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ νὰ τῷ πωλήσῃ συναλλαγματικὴν φρ. 16.000 προσθεὶς ὅτι τὴν τιμὴν τοῦ φράγκου ἄφινεν εἰς τὸν διευθυντὴν νὰ κανονίσῃ. Ὁ διευθυντὴς ἀπήντησεν ὅτι μετὰ μεσημβρίαν ἡ Τράπεζα δὲν πωλεῖ συνάλλαγμα. Ὁ μεσίτης τότε ἐφάνη στενοχωρηθεὶς καὶ ἀπήντησεν ὅτι προσφέρει δρ. 1.63—1.64· σημειωθήτω δὲ καλῶς ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, 12η Ἰουλίου, τὸ φράγκον ἐτιμᾶτο 1.61—161 1)2. Ὁ διευθυντὴς πάλιν ἠρνήθη καὶ ὁ μεσίτης ἐπὶ μᾶλλον στενοχωρηθείς, προσέφερε μέχρι δρ. 1.67 κατὰ φράγκον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν προσφορὰν ταύτην ὁ διευθυντὴς ἠρνήθη καὶ ὁ μεσίτης ἀπῆλθε λίαν στενοχωρημένος. Παρετηρήσαμεν τότε τῷ διευθυντῇ ὅτι μεγίστην θὰ εἶχεν ἀνάγκην ὁ μεσίτης, τῆς συναλλαγματικῆς ἵνα, ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν προσφέρῃ 5 ὅλα λεπτὰ τὸ φράγκον πέραν τῆς τιμῆς τῆς ἡμέρας, νὰ ὑψώσῃ δηλαδὴ ἐν μιᾷ στιγμῇ, τὸ συνάλλαγμα κατὰ 3 καὶ πλέον τοῖς ο)ο. Ὁ διευθυντὴς μᾶς ἀπήντησεν ἐπὶ λέξει· «Κάποιος φιλότιμος ἔμπορος εἶναι ὑποχρεω»μένος νὰ κάμῃ ἔμβασμα». Ἀνεχωρήσαμεν ἀπὸ τῆς Τραπέζης ἐκείνης καὶ ἐν συνεχείᾳ τῆς ὑποθέσεώς μας μετέβημεν παρ' ἄλλῃ τινί. Ἐκεῖ, συνηντήσαμεν τὸν μεσίτην ὃν εἴχομεν ἰδεῖ πρὸ ὀλίγου, ἀλλ' οὐχὶ πλέον ζητοῦντα ἢ ἐμπορικῶς συναλλασσόμενον, ἀλλὰ κυριολεκτικῶς ἐκλιπαροῦντα τὸν τραπεζίτην νὰ δώσῃ αὐτῷ τὴν συναλλαγματικὴν ἀντὶ δρ. 1.66, ὁ τραπεζίτης ὅμως ἐπιμόνως ἠρνεῖτο, ἀναβάλλων διὰ τὴν αὔριον, διότι ἡ τιμὴ τῆς ἡμέρας ἦτον, ὡς ἔλεγε, κατὰ πολὺ μικροτέρα. Καὶ ἐνταῦθα μᾶς εἶνε εὔκαιρος μία παρέκβασις. Δὲν ἔχομεν πολλὴν πίστην εἰς τὴν εὐαισθησίαν ἐν γένει τῶν εἰς τὰ χρηματιστικὰ καταγινομένων, γινώσκομεν ἐκ πείρας ὅτι ὁ χρηματιστὴς ἐν τῇ ἀγορᾷ, διότι ἀλλαχοῦ εἶνε καὶ αὐτὸς βεβαίως ἄνθρωπος, ἐξ οὐδενὸς ἄλλου ἐλαύνεται αἰσθήματος ἢ τοῦ τοῦ κέρδους· μᾶς ἔκαμε λοιπὸν ἐντύπωσιν ἡ ἄρνησις τοῦ τραπεζίτου ἐκείνου καὶ ἐσκέφθημεν ὅτι δυοῖν θάτερον συμβαίνει ἢ ὅτι δὲν εἶχε χρυσὸν διαθέσιμον, ἢ ὅτι οἱ τραπεζῖται πάντες δὲν εἶναι τοῦ αὐτοῦ φυράματος, ἀλλ' ὅτι ὑπάρχουσι μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἄνθρωποι ὑποτάσσοντες τὸ πάθος τοῦ κέρδους εἰς τὴν εὐσυνειδησίαν, εὐχαρίστως δ' ἐπείσθημεν ἐκ τῶν ὑστέρων ὅτι, παρὰ τῷ τραπεζίτῃ ἐκείνῳ, ἡ ἐπίμονος ἄρνησις δὲν προήρχετο ἐκ τῆς ἀδυναμίας νὰ διαθέσῃ τὴν συναλλαγματικήν, ἀλλ' ἐκ τῆς εὐσυνειδησίας αὐτοῦ, μὴ θέλοντος νὰ καρπωθῇ κέρδος, τὸ ὁποῖον δὲν ἐθεώρει δεδικαιολογημένον. Οὐχὶ δικαίως λοιπὸν ἐπιρρίπτεται ἡ τῆς ὀδυνηρᾶς τῆς ἀγορᾶς καταστάσεως μομφὴ

καὶ ἡ εὐθύνη ἀπολύτως εἰς τοὺς τραπεζίτας. Ὑπάρχουσι μεταξὺ αὐτῶν καὶ εὐσυνείδητοι ἄνθρωποι, οἱ πλείους ἴσως, οἵτινες ἀρκοῦνται εἰς μεμετρημένον κέρδος, ἀποκρούοντες τὴν αἰσχροκέρδειαν, ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἀναρπάζονται φυσικῶς ἐκ τῆς κρατούσης ἐν τῇ ἀγορᾷ ἀνωμαλίας, ἐξ ἄλλων αἰτίων προσγενομένης. Ἐν τοσούτῳ ὁ μεσίτης ἐξηκολούθει ἐκλιπαρῶν καὶ μετὰ τοσαύτης ἐπιμονῆς, ὥστε ὁ τραπεζίτης ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους νὰ συναινέσῃ καὶ ἔδωκεν αὐτῷ τὴν ἐκ φρ. 16,000 συναλλαγματικὴν ἀντὶ δρ. 1.66 τὸ φράγκον, εἶπε δὲ εἰς ἡμᾶς ὅτι, παρὰ τὴν θέλησίν του τὸ ἔπραξεν ἀλλ' ἐπείσθη ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶχεν ἀληθῶς ἐπιτακτικὴν τῆς συναλλαγματικῆς ἀνάγκην· προσέθηκε δὲ «εἴδατε ὅτι τῷ συνέστησα ἐχεμύθειαν ἣν παρακαλῶ καὶ ὑμᾶς νὰ τηρήσητε, ἀλλὰ χωρεῖ ἐχεμύθεια εἰς τὴν ἀγοράν; Αὔριον θὰ ἔχωμεν τὸ συνάλλαγμα 1.70». Καὶ πράγματι τὸ δελτίον τοῦ χρηματιστηρίου τῆς ἐπιούσης, τῆς 13 Ἰουλίου, ἐσημείου τὸ ἐπὶ Γαλλίαν συνάλλαγμα, τὸ τρίμηνον 1.67—1.69 τὸ δὲ ὄψεως 1.68 — 1.70! Ἐσημειώσαμεν καλῶς τὴν ἡμέραν, τὴν 12 Ἰουλίου ε. ε., καθ' ἣν ἐλάμβανε χώραν τὸ συμβεβηκός, τὸ ὁποῖον ἀνωτέρω ἀφηγήθημεν, διότι ἐν αὐτῷ ἔσχομεν τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας τῶν συλλογισμῶν εἰς οὓς ἀπὸ πολλοῦ περιηρχόμεθα. Γινώσκομεν καὶ ἄλλα πολλὰ ὁμοίας φύσεως συμβεβηκότα, ἐνισχύοντα ἐπὶ μᾶλλον τὸν ἰσχυρισμὸν ἡμῶν περὶ τῆς στενότητος τῶν ἡμετέρων ἀγορῶν ἐν σχέσει πρὸς τὴν φιλοτιμίαν τοῦ Ἕλληνος, ἀλλ' ἵνα μὴ ὑπὲρ τὸ δέον ἐκταθῶμεν, ἀπέχομεν νὰ ἀφηγηθῶμεν καὶ τὰ περὶ αὐτῶν, ἀρκούμενοι εἰς τὸ ἀνωτέρω ἱκανῶς τοῦ πράγματος δηλωτικόν.

Ἀφ' ἧς ἐποχῆς καὶ ἀκριβῶς ἀπὸ τοῦ 1891, τὸ συνάλλαγμα μετεπήδησεν ἀποτόμως ἀπὸ τῆς σχετικῆς στασίμου καταστάσεως ἐν ᾗ διετέλει ἐπὶ μακρόν, εἰς κατάστασιν οὐ μόνον τελείας ἀσταθείας καὶ ἀβεβαιότητος, ἀλλὰ καὶ ἀφορήτου ἀνωμαλίας ὡς ἐκ τῶν ἀποτόμων τῆς τιμῆς αὐτοῦ διακυμάνσεων, τὸ Ἑλληνικὸν ἐμπόριον περιῆλθεν, ὡς ἦν ἑπόμενον, εἰς ἀληθῆ ἀμηχανίαν. Οὐδὲν διὰ τὸν ἔμπορον ἐπιφοβώτερον τῶν ἀποτόμων τοῦ συναλλάγματος διακυμάνσεων. Ἀδιαφορεῖ ὁ ἔμπορος ὁποία ἢ μᾶλλον ὁπόση εἶναι ἡ τιμὴ τοῦ συναλλάγματος, ταύτην θὰ πληρώσῃ ὁ καταναλωτής, ἀρκεῖ νὰ γινώσκῃ ὅτι εἶναι αὕτη διαρκὴς καὶ σταθερὰ καὶ ὅτι θὰ πληρώσῃ τὸν εὐρωρωπαῖον προμηθευτήν του κατὰ τὴν λῆξιν τῶν δι' ὧν ὑπεχρεώθη συναλλαγματικῶν, διὰ τῆς αὐτῆς τιμῆς δι' ἧς ἠγόρασε τὰ ἐμπορεύματά του. Ὅπερ τρομάζει τὸν ἔμπορον εἶναι ἡ τοῦ συναλλάγματος ἀστάθεια καὶ κατὰ μείζονα λόγον ἡ ἀπότομος ὕψωσις αὐτοῦ, διότι ἐὰν

ἀγοράσας ἐν Εὐρώπῃ ἐμπόρευμά τι εἰς τιμὴν συναλλάγματος π. χ. δρ. 1,30 τὸ φράγκον καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ταύτῃ ἐκανόνισε τὴν τιμὴν πωλήσεως τοῦ ἐμπορεύματός του, εὑρεθῇ κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς πληρωμῆς εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἀγοράσῃ τὸ φράγκον πρὸς δρ. 1,60, προφανῶς ζημιοῦται ὁλόκληρον τὴν ἐκ 30 0)0 διαφοράν, ἐὰν ἐξεποίησεν ἤδη τὸ ἐμπόρευμα ἢ κατὰ πλεῖστον, καθόσον ἂν δὲν ἐξεποίησεν αὐτὸ καθ' ὁλοκληρίαν, δὲν δύναται νὰ ἐπιβαρύνῃ πλέον τὸ ὑπόλοιπον δι' ὅλης τῆς διαφορᾶς, διότι ἀπομακρύνονται οἱ ἀγορασταί. Περιέρχεται τότε ὁ ἔμπορος εἰς ἀμηχανίαν καὶ ἀγνοεῖ τί νὰ πράξῃ ἢ μᾶλλον παύει τὰς προμηθείας καὶ ἀναβάλλει τὴν πληρωμὴν τῶν ληξιπροθέσμων συναλλαγματικῶν του. Τοῦτο ἀκριβῶς συνέβη εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἐμπόριον. Ἐπὶ τῇ ἀποτόμῳ καὶ ὑπερβολικῇ τοῦ συναλλάγματος ὑψώσει, ἀνέβαλε τὴν πληρωμὴν τῶν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν συναλλαγματικῶν του ἐπ' ἐλπίδι βελτιώσεως τοῦ συναλλάγματος, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀναβολὴ δὲν ἐγένετο ἀορίστως, ἐγένετο ἐπὶ χρόνον, ἔδει ἀνυπερθέτως πλέον, καθ' ὡρισμένην στιγμήν, νὰ ἐκπληρωθῶσιν αἱ ὑποχρεώσεις. Τότε ὁ φιλότιμος ἔμπορος, μὴ λαμβάνων ὑπ' ὄψιν ὅτι, τὸ συνάλλαγμα οὐ μόνον δὲν ἐβελτιώθη, ἀλλὰ μᾶλλον ὑψώθη, οὐδὲν ἄλλο ἀπολύτως συλλογιζόμενος ἢ τὴν ὑπερτάτην ἀνάγκην νὰ δειχθῇ συνεπὴς πρὸς τοὺς ἀνταποκριτὰς αὐτοῦ, καλεῖ τὸν μεσίτην πρὸς ὃν δίδει διαταγὴν ἀγορᾶς συναλλάγματος εἰς οἱανδήποτε τιμήν, διότι τοῦτο ἐπιβάλλει αὐτῷ ἡ φιλοτιμία του ὡς τιμίου ἀνθρώπου καὶ ὡς ἐμπόρου, καὶ ἐκτὸς ἐπὶ δακτύλοις μετρουμένων ἐξαιρέσεων, τοιοῦτο εἶναι τὸ Ἑλληνικὸν ἐμπόριον, τίμιον καὶ φιλότιμον. Ὅταν εἰς τοιαύτην ὑπὸ τῆς φιλοτιμίας θέσιν περιέλθῃ ὁ ἔμπορος, ἐξαναγκάζεται νὰ πληρώσῃ τὴν τιμὴν ἥτις τῷ ἐπιβάλλεται, τὴν τιμὴν δὲ ταύτην κανονίζουσι καθόλου οὐχὶ αἱ γενικαὶ οἰκονομικαὶ συνθῆκαι τοῦ τόπου, ἀλλ' ὡς ἐκ τῆς στενότητος τῶν ἑλληνικῶν ἀγορῶν, ἧς ἕνεκα τὰ ἐν Εὐρώπῃ ἀποταμιεύματα εἰς ὀλίγας ἀνήκουσι χεῖρας, ἡ βούλησις τοῦ κατόχου, ἥτις καθίσταται τοσοῦτον μᾶλλον αὐθαίρετος, ἐφ' ὅσον ὑποβοηθεῖται ὑπὸ τῆς ἕνεκα τῆς ἀναγκαστικῆς ἀνωμάλου νομισματικῆς καταστάσεως καὶ τῆς ἀπουσίας οἱουδήποτε χαλινοῦ. Οὐδὲν δὲ θὰ εἴπω περὶ τοῦ αἰσχροκερδοῦς κατόχου, ὃν ὅμως εἰσὶν *ἐμπορικῶς* ἠναγκασμένοι νὰ ἀκολουθῶσι καὶ οἱ πλεῖστοι σώφρονες καὶ εὐσυνείδητοι κάτοχοι. Οὕτω τὸ συνάλλαγμα ὑψοῦται εἰς τιμὴν πάνυ δυσανάλογον πρὸς τὰς γενικὰς τῆς ἀγορᾶς συνθήκας, διότι προσεπιδρᾷ τότε πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ ὁ νόμος τῆς προσφορᾶς καὶ ζητήσεως, καθόσον σωρεύονται, ὡς συνέβη παρ' ἡμῖν, αἱ ἐπιτακτικαὶ τῶν ἐμβασμάτων ἀνάγκαι ἀπέναντι τῶν εὐαρίθμων τοῦ συναλλάγματος κατόχων.

Ἐν τοιαύτῃ πραγμάτων καταστάσει εἶνε ἀναντίρρητον ὅτι τὴν μεγίστην περὶ τὴν κίνησιν τῶν συναλλαγματικῶν ἀξιῶν ἀνωμαλίαν, τὴν σχεδὸν μαράνασαν τὸ ἐμπόριον, καθόλου δὲ περιαγαγοῦσαν εἰς ἀπόγνωσιν τὴν κοινωνίαν καὶ τὸ Κράτος, εἶνε ἀναντίρρητον, λέγομεν, ὅτι ἠδύνατο νὰ ἄρῃ κατὰ πλεῖστον ἡ δύναμις ἐκείνη, ἥτις ἀλλαχοῦ ἀποδεικνύεται ὑπερτέρα πασῶν τῶν ἐναντίων ἐπιδράσεων, ὁθενδήποτε καὶ ὁπωσδήποτε προερχομένων. Ἐννοοῦμεν τὴν δύναμιν ἥτις ἐνυπάρχει ἐν τῷ πρώτῳ καὶ προνομιούχῳ πιστωτικῷ ἱδρύματι τῆς χώρας. Δυστυχῶς, ἡ δύναμις αὕτη δὲν δύναται ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἐκδηλωθῇ. Ἡ Ἐθνικὴ ἡμῶν Τράπεζα ἀδυνατεῖ νὰ δεσπόσῃ τῆς ἀγορᾶς· ἠθέλησέ ποτε νὰ τὸ πράξῃ, ἀκριβῶς κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ παρελθόντος ἔτους, ἀλλ' ἐξηναγκάσθη εὐθὺς νὰ ὀπισθοχωρήσῃ· ἀπεδείχθη ὅμως ὅτι ἤρκετεν ἡ ἁπλῆ, ἡ στιγμιαία τῆς Τραπέζης ἐμφάνισις ἐν τῇ ἀγορᾷ ἵνα ἐξουδετερωθῇ πᾶσα ἐναντία ἐπίδρασις, διότι ἐνῷ τὸ συνάλλαγμα ἐτιμᾶτο δρ. 1.40 εὐθὺς ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ μέχρι τῆς δρ. 1.36, δηλαδή, κατὰ τέσσαρας ὅλας μονάδας. Δὲν μᾶς εἶνε εὔκαιρον ἐνταῦθα νὰ ἐκταθῶμεν εἰς τὰ ἀφορῶντα ἐν γένει εἰς τὸ κυριώτατον ἡμῶν πιστωτικὸν κατάστημα· ἐπιφυλαττόμεθα νὰ τὸ πράξωμεν εἰς ἄλλην εὐκαιρίαν. Δὲν δυνάμεθα ὅμως καὶ νὰ παρέλθωμεν ὅλως ἐν σιγῇ τὴν γνώμην ἡμῶν ὅτι, λίαν ἀτόπως, ἀδίκως καὶ ἀβασανίστως ἐπιρρίπτονται αἱ κατὰ τῆς Ἐθνικῆς ἡμῶν Τραπέζης μομφαί. Ἐὰν ἡ Ἐθνικὴ ἡμῶν Τράπεζα κατὰ τὴν σύστασιν αὐτῆς ἀνεδέχθη ἐργασιῶν, ἀσυμβιβάστων ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν, ποικιλίαν, ἀντικειμένην εἰς τὰς περὶ Τραπεζῶν παραδεδεγμένας παρ' ἄλλοις ἔθνεσιν ἀρχάς, δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν τὰς περιστάσεις καὶ τὰς ἀνάγκας ὑφ' ἃς κατὰ τὴν παρῳχημένην ἐκείνην ἐποχὴν διετέλει τὸ μόλις ἀναγεννώμενον ἔθνος, τὸ οὐδὲν τότε κεκτημένον, ἔχον δὲ πάντων ἀνάγκην. Ἐάν, ἀκριβῶς ἕνεκα τῶν ἐκτάκτων ἐκείνων περιστάσεων ἡ Ἐθνικὴ ἡμῶν Τράπεζα ἐξηναγκάσθη εὐθὺς ἀρχῆθεν νὰ ἐκτραπῇ τοῦ ἀληθοῦς αὐτῆς προορισμοῦ ἵνα, τὰς πολλαπλᾶς ἐθνικὰς ἀνάγκας θεραπεύσῃ, καὶ εἶνε σήμερον, ὅτε ἄλλη ἐδημιουργήθη ἐν τῷ ἔθνει θέσις καὶ ἄλλαι ἑπομένως ὑπάρχουσιν ἀνάγκαι, λίαν εὐκταῖον νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸν προορισμὸν αὐτῆς ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ τόπου, δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι διὰ τῆς θεραπείας τῶν πολλαπλῶν ἐκείνων ἐθνικῶν ἀναγκῶν ἡ Τράπεζα ἡμῶν πρὸ παντὸς δικαιοῦται εἰς τὸν εὐγενῆ τίτλον ὃν φέρει, διότι ἀληθῶς ἐθνικὸν ὑπάρχει τὸ ἵδρυμα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐν μέσῳ ἀπείρων δυσχερειῶν κρατερῶς ὑπεβοήθησε τὸ ἔθνος εἰς τὴν ἀνέγερσιν αὐτοῦ, αὐτὸ

δὲ εὔρωστον καὶ μόνον χρῇζον διοργανώσεως συμφώνου πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς ἀποδεικνύεται.

Οὐδεμία λοιπὸν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὡς ἀριδήλως ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει, ὅτι πρὸς τὸν λόγον τῆς ὑπερβολῆς τῆς κυκλοφορίας, ἐπιδρᾷ καὶ δὴ κατὰ πολύ, ὁ λόγος ὁ προκύπτων ἐκ τῆς ἐμφύτου φιλοτιμίας τῷ Ἕλληνι, ἐν σχέσει πρὸς τὴν στενότητα καὶ τὸ ἀχαλίνωτον τῆς ἀγορᾶς, ὅτι δὲ ἡ ἐπίδρασις αὕτη ἐξαντικειμενοῦται ἐν τῇ ὀδυνηρᾷ ἐκείνῃ ἀνωμαλίᾳ κατὰ τὴν κίνησιν τῶν χρηματικῶν ἀξιῶν, ἣν μόνη ἡ ὑπερβολὴ τῆς κυκλοφορίας εἶνε ἀνεπαρκὴς νὰ ἐξηγήσῃ. Τὴν γνώμην ἡμῶν ταύτην ἔχει καὶ ὁ ἐπιτετραμμένος τῆς Βρεττανικῆς Κυβερνήσεως κ. Law, λέγων ἐν σελίδι 15 τῆς ἐκθέσεως αὐτοῦ. «Εὐκόλως »ἐξηγεῖται ἡ περὶ τὴν τιμὴν τοῦ συναλλάγματος ἀστάθεια. Αἱ ἀγοραὶ »εἰσὶ λίαν περιωρισμέναι καὶ αὐθαιρέτως ἐνεργοῦσι μὴ ὑπάρχοντος »ἐλέγχου (χαλινοῦ)». Ἤδη, πρὶν ἢ περάνωμεν τὴν περίοδον ταύτην τῆς ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ἀναγκαστικῶν μελέτης ἡμῶν, θὰ ἐξετάσωμεν, ἐφ' ὅσον τοῦτο μᾶς εἶνε δυνατόν, ὁποία τις ἔσται ἐν τῷ μέλλοντι ἡ περαιτέρω τῆς ὑποτιμήσεως τοῦ πιστωτικοῦ ἡμῶν νομίσματος πορεία. Ἀνακόπτεται αὕτη, καταπαύει εἰς ὃ ἀφίκετο σημεῖον ἢ ἐπιδεινοῦται ; Ἐν ἄλλαις λέξεσιν εἰς ὁποίαν θὰ ἔχωμεν τιμὴν τὸ συνάλλαγμα, εἰς ἀνωτέραν τῆς μέχρι τοῦδε ἐκδηλωθείσης, κατωτέραν ἢ στάσιμον ;

Εἴδομεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὅτι ἡ ὑποτίμησις τοῦ τραπεζικοῦ γραμματίου δὲν δύναται νὰ εἶνε κανονικῶς οὔτε ἀνωτέρα οὔτε κατωτέρα ἐκείνης ἣν συνεπάγεται ἡ ὑπερβολὴ τῆς κυκλοφορίας, εἴδομεν ὅμως σύναμα ὅτι, πρὸς τὸν διέποντα τὴν κυκλοφορίαν καὶ τὴν τιμὴν τοῦ πιστωτικοῦ νομίσματος νόμον, καὶ ἄλλοι λόγοι ἐκτὸς τοῦ πεδίου τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης ὑπάρχοντες, αἱ συνθῆκαι δηλαδή, αἱ ἴδιαι ταῖς ἡμετέραις ἀγοραῖς, ὑφ' ἃς τελοῦνται αἱ μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀνταλλαγαὶ ἡμῶν, προσεπιδρῶσι σπουδαίως καὶ συνεπάγονται τὰς ἀποτόμους καὶ μὴ ἄλλως δεδικαιολογημένας διακυμάνσεις τοῦ συναλλάγματος, ὁτὲ μὲν καθ' ὑπέρβασιν ὁτὲ δὲ κατὰ μείωσιν τοῦ κανονικοῦ ὅρου, πάντως δὲ λίαν ἀνωμάλως ἐκδηλουμένας. Δυνάμεθα ἄρα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι, ἐφ' ὅσον ὑφίστανται τὰ αἴτια, θὰ συνυπάρχωσι καὶ τ' ἀποτελέσματα, ὅτι ἑπομένως θὰ ἔχωμεν καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ὑποτίμησιν ἀποτόμως διακυμαινομένην. Τούτου γενομένου δεκτοῦ, δὲν μᾶς εἶνε βεβαίως δυνατόν, γινόμενοι προφῆται, νὰ καθορίσωμεν ἀπὸ τοῦδε καὶ τὸ σημεῖον, μέχρι τοῦ ὁποίου δύναται νὰ ἐξιχθῇ ἡ ἀνακοπὴ ἢ ἡ ἐπιδείνωσις τῆς ὑποτιμήσεως. Ἐὰν ὅμως στηριχθῶμεν ἐπὶ γνωστῶν τινων δεδομένων, νομίζομεν ὅτι δυνάμεθα νὰ προΐδωμεν, ἄνευ πολλοῦ φόβου διαψεύσεως, ὅτι ἐν τῷ μέλλοντι

ἡ ὑποτίμησις, οὐ μόνον δὲν θ' ἀνακοπῇ, ἐὰν τὰ συνεπιφέροντα ταύτην αἴτια ἐξακολουθήσωσιν ὑπάρχοντα, ἀλλ' ὅτι θὰ χωρήσῃ ἐπιδεινουμένη, διότι πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐφ' ὅσον ὁ χρόνος παρέρχεται, κρατύνεται ἡ δυσπιστία τοῦ κοινοῦ πρὸς τὸ μέλλον καί, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν οἰκείῳ τόπῳ, καὶ ὁ λόγος οὗτος, ὁ τῆς δυσπιστίας τοῦ κοινοῦ, εἶνε λίαν σημαντικός, ἐπιπροστιθέμενος τοῖς ἄλλοις τῆς ὑποτιμήσεως τοῦ πιστωτικοῦ νομίσματος παράγων. Δυνατὸν πρὸς στιγμήν, ὡς ἐκ τῶν ἐφετινῶν λίαν ἐπιτυχῶν ἐσοδειῶν ὅλων τῶν προϊόντων ἡμῶν, ἡ ὑποτίμησις νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸ τῆς προσφορᾶς ἀφθόνου συναλλάγματος, ἀλλ' ἡ ὑποχώρησις ἔσται δυστυχῶς καθ' ἡμᾶς προσωρινή, βραχύβιος, διότι ὀλίγον δ' ὕστερον αὐτὴ θέλει ἐκδηλωθῇ μετὰ μείζονος ἐντάσεως. Ἐν Βραζιλίᾳ πρὸ διετίας ἡ ὑποτίμησις τοῦ πιστωτικοῦ γραμματίου ὑπεχώρησε κατὰ 10 $^{0}/_{0}$ πρὸ τοῦ ὄγκου τῆς λαμπρᾶς τοῦ 1891 ἐσοδείας τοῦ καφέ, τιμηθέντος τοῦ milreis 18 [1]) Pences ἀντὶ τῶν 17 εἰς ἃ εἶχε κατέλθῃ, ἀλλ' εὐθὺς μετὰ τρεῖς μόνον μῆνας, κατὰ Νοέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἡ ὑποτίμησις ἐπὶ μᾶλλον ἐδεινώθη, ὑπερβᾶσα τὸ σημεῖον εἰς ὃ ἀνήρχετο πρὸ τῆς ὑποχωρήσεως, διότι ἐνῷ πρὸ αὐτῆς τὸ milreis ἐτιμᾶτο 17 Pence, μετ' αὐτὴν κατῆλθε μέχρι τῶν 14 $^{3}/_{4}$, ἀπώλεσε δηλαδὴ τῆς πρὸ τῆς ὑποχωρήσεως τιμῆς 2 $^{1}/_{4}$ Pence ἤτοι 13.2 $^{0}/_{0}$!

Ὡς πρὸς τὸν δεύτερον λόγον, τὸν ὑπὸ τῶν ἁρμοδίων φερόμενον πρὸς ἐξήγησιν τοῦ ἐν ὑπάρξει ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας φαινομένου τῆς ὑποτιμήσεως τοῦ τραπεζικοῦ γραμματίου, τὸν βαθμὸν δηλαδὴ τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ κοινοῦ πρὸς τὸ ἐκδίδον τὰ γραμμάτια πιστωτικὸν ἵδρυμα καὶ τὸ Κράτος, εἴδομεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὅτι καὶ οὗτος ὑφίσταται. Εἶνε τῷ ὄντι βέβαιον ὅτι τὸ κοινὸν δυσπίστως λίαν ἔχει καὶ ὅτι, ἐὰν τὴν ὑπὸ τῶν ἀριθμῶν ἐκδηλουμένην ὑποτίμησιν τοῦ γραμματίου, ἐξιχθεῖσαν μέχρις ἐκμηδενίσεως σχεδὸν τῆς ἀξίας αὐτοῦ, λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, θὰ δεχθῶμεν κατ' ἀνάγκην ὅτι ἡ δυσπιστία ἐκορυφώθη καὶ ὁσημέραι ἐπιτείνεται· ὅτι δ' ἐντεῦθεν ἡ ὑποτίμησις κατέστη τοσούτῳ μᾶλλον βαρεῖα καὶ ἀπότομος, ὅσῳ ἡ δυσπιστία, συνδυαζομένη πρὸς τ' ἄλλα αἴτια περὶ ὧν ἠσχολήθημεν, ἔτι ἐνεργότερον ἐπιδρᾷ. Ἐν τούτοις ἐπεφυλάχθημεν τότε νὰ ἐξετάσωμεν, ἐὰν ἡ δυσπιστία αὕτη τοῦ κοινοῦ εἶνε καθ' ὁλοκληρίαν δεδικαιολογημένη. Λοιπὸν τοῦτο ἐπιχειροῦντες ἤδη, λέγομεν εὐθὺς ἐκ τῶν προτέρων ὅτι, κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν, τοιαύτη δυσπιστία εἶνε ὡς πρὸς μὲν τὰς Τραπέζας ἀπολύτως ἀδικαιολόγητος, ὡς πρὸς δὲ τὸ Κράτος πάντως ὑπερβολική.

Ὡς πρὸς τὰς Τραπέζας. Οὐδὲν οὐδὲ πόρρωθεν ὑπάρχει παρ' ἡμῖν, ἐξ ὅσων ἀλλαχοῦ ἐξεγείρουσι πάνυ δικαίως τὴν πλήρη δυσπιστίαν τοῦ

κοινοῦ. Ἐκεῖ τραπεζιτικὸν σύστημα ἀνεξέλεγκτον μέχρις αὐθαιρεσίας, ἐξηχρειωμένον μέχρι δολιότητος καὶ ἐν ἀγρίῳ ἀνταγωνισμῷ ἐν τῇ ἐπαλλήλῳ αὐτοῦ δράσει, κατώρθωσε νὰ ἐπιβληθῇ καὶ αὐτοῦ τοῦ Κράτους, περιελθόντος εἰς τὴν ἀδυναμίαν νὰ ἐνασκήσῃ τὰ εἰς αὐτὸ ἐπιβαλλόμενα καθήκοντα, πρὸς περιφρούρησιν τῶν καταστρεφομένων συμφερόντων τῆς κοινωνίας. Ἐκεῖ πλήμμυρα χαρτονομίσματος ἐκδοθέντος καθ' ὑπέρβασιν, οὐ μόνον τῶν ὑπὸ τῆς πολιτείας τεθειμένων περιορισμῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ ὁρίου τοῦ ὑπὸ τῶν Καταστατικῶν ὁριζομένου, τοῦθ' ὅπερ ἀποτελεῖ πρᾶξιν καθαρὰν διαρπαγῆς. Ἐκεῖ εὐθὺς ὡς ἡ κυβέρνησις ἐσκέφθη περὶ καταπαύσεως τοῦ κακοῦ, ἀνετράπη ὑπὸ τῆς δυνάμεως τοῦ δεσπόζοντος τραπεζικοῦ συστήματος, καταδειχθείσης ὑπερτέρας τοῦ καθήκοντος τοῦ ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας ἐπιβαλλομένου, ἡ δὲ διάδοχος Κυβέρνησις οὐδὲν συντελεστικώτερον εὗρεν ἢ νὰ νομιμοποιήσῃ τὴν ἐπὶ καταδολιεύσει τῆς κοινωνίας γενομένην ἔκδοσιν τοῦ χαρτονομίσματος. Ἐκεῖ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ Κράτους εἰσὶ τοσοῦτον στενῶς μετὰ τῶν Τραπεζῶν προσμεμιγμένα, ὥστε ἐνῷ αὗται πᾶσαι, ἐξαιρέσει λίαν εὐαρίθμων, ἀπεδείχθησαν ὑπερχρεωκοπημέναι, οὐ μόνον, ἀπολέσασαι δὶς τὰ κεφάλαια αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἔνοχοι πράξεων τῆς ἁρμοδιότητος τῶν Κακουργιοδικείων καταφωραθεῖσαι, τὸ Κράτος οὐ μόνον δὲν παρεμβαίνει ἵνα ἐπιβάλῃ τὴν γενικὴν ἐκκαθάρισιν, ἀλλ' ἔκτακτον καταβάλλει προσπάθειαν ἵνα νομοθετήσῃ κατὰ τρόπον ἐπιβάλλοντα αὖθις τὴν ἀναγκαστικὴν τοὐλάχιστον ἐπὶ ἥμισυν αἰῶνα. Ἐὰν λοιπὸν ἀλλαχοῦ τὸ κοινὸν κατελήφθη ὑπὸ δυσπιστίας ἀκρατήτου, τὸ δὲ συνάλλαγμα προβαίνῃ σταθερῶς ὑπερτιμώμενον μὲ ὅλην τὴν ἐλευθέραν τοῦ χαρτονομίσματος κυκλοφορίαν, νομίζομεν ὅτι ὑπάρχουσιν ἱκανοὶ ἢ μᾶλλον ὑπερεπαρκεῖς οἱ λόγοι, οἱ ἐπάγοντες τὴν δυσπιστίαν καὶ τὰς ἐντεῦθεν συνεπείας. Ἀλλὰ παρ' ἡμῖν τίς, ἔστω καὶ ἐν μικρογραφίᾳ, ὑπάρχει ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων λόγων; Διέπει παρ' ἡμῖν σύστημα τραπεζιτικὸν ἐξηχρειωμένον καὶ ἐπιβαλλόμενον τῷ Κράτει; Ἐγένετό που αὐθαίρετος τῶν νόμων τῆς πολιτείας καὶ δολία τῶν καταστατικῶν ὅρων ὑπέρβασις; Ἐνομοθετήθη τι ποτὲ ἐπὶ βλάβῃ τῆς κοινωνίας καὶ ἐπὶ ἀθεμίτοις τῶν Τραπεζῶν ἡμῶν ὠφελείαις; Δὲν ἀποτελοῦμεν πάντες ἀληθῆ συναυλίαν ἐν ταῖς αἰτιάσεσιν ἡμῶν ὅτι τὸ Κράτος καταπνίγει τὰς Τραπέζας, ἐπιβάλλον αὐταῖς τὰς ἀξιώσεις αὐτοῦ; Ἀλλ' ἐπὶ πάντων, δικαιοῦσι τὴν δυσπιστίαν τοῦ κοινοῦ οἱ κατὰ μῆνα ἐν τῇ ἐπισήμῳ Ἐφημερίδι δημοσιευόμενοι ἰσολογισμοὶ τῶν παρ' ἡμῖν προνομιούχων Τραπεζῶν; Ἂς μελετηθῶσιν οὗτοι καλῶς, ἂς βασανισθῶσιν ὅσον ἔνεστιν αὐστηρότερον, οὐδὲν θὰ προκύψῃ, οὐδὲ κατ' ἐλά-

χιστον, δυνάμενον νὰ ὑπεγείρῃ τὴν ἀνησυχίαν τοῦ κοινοῦ. Τοὐναντίον θὰ προκύψῃ ἡ ἀπόδειξις, ἡ τοσούτῳ μᾶλλον βεβαία ὅσῳ ἐπὶ τῶν πραγμάτων στηρίζεται, ὅτι αἱ ἡμέτεραι Τράπεζαί εἰσιν εὔρωστοι καὶ ἀκμαῖαι ἐν τῇ ὑποστάσει αὐτῶν ὡς πιστωτικῶν ἱδρυμάτων, ἐπὶ πάντων δ' ὅτι διέπει ἐν αὐταῖς τελεία ἐργασιῶν εὐθύτης καὶ ἀπαρέγκλιτος ἐν ταῖς πρὸς τὴν κοινωνίαν σχέσεσιν αὐτῶν τιμιότης. Μὴ ἐπιθυμοῦντες νὰ ἐκταθῶμεν ὑπὲρ τὸ δέον, δὲν θὰ προβῶμεν ἡμεῖς εἰς γενικὴν ἀνάλυσιν τῶν Ἰσολογισμῶν τῶν Τραπεζῶν, ἵνα παραστήσωμεν εἰς τὰ ὄμματα πάντων καταφανεῖς τὰς ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐκτεθειμένας ἀληθείας· οἱ Ἰσολογισμοί εἰσι τοῖς πᾶσι προσιτοὶ καὶ δύναται ἕκαστος νὰ μελετήσῃ τούτους ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀποκομίζων τὰς ἐντυπώσεις τῆς ἰδίας ἐργασίας. Ἡμεῖς θ' ἀσχοληθῶμεν ἐπ' ὀλίγον ἐν τῇ ἀναπτύξει μιᾶς μόνης τῶν Ἰσολογισμῶν λεπτομερείας, τῆς καὶ σημαντικωτάτης, τῆς σχέσεως δηλονότι ἥτις ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ εἰς κυκλοφορίαν ὑπάρχοντος ποσοῦ χαρτονομίσματος καὶ τοῦ ποσοῦ τῶν ἀξιῶν, αἵτινες πρέπει ν' ἀποτελῶσι τὸ ἀντίρροπον αὐτοῦ. Λαμβάνομεν λοιπὸν ἀνὰ χεῖρας τοὺς Ἰσολογισμοὺς τῆς 31 Μαΐου ε. ε. [1] καὶ εὑρίσκομεν ὅτι, τὰ εἰς κυκλοφορίαν *διὰ λογαριασμὸν τῶν Τραπεζῶν* ὑπάρχοντα γραμμάτια εὑρίσκονται σταθερῶς ἀπέναντι τῶν ἀνταλλακτικῶν ἐκείνων ἀξιῶν, αἵτινες πρὸ πάντων ἀποτελοῦσι τὸ ἐνεργητικὸν τοῦ ἐκ τοῦ χαρτονομίσματος χρέους, εἰς ἀναλογίαν ἱκανὴν νὰ ἐμπνεύσῃ πίστιν καὶ τοῖς μᾶλλον δυσπίστοις, διότι ὡς δειχθήσεται εὐθύς, ἡ ἀναλογία αὕτη εἶνε ἐν τῷ συνόλῳ ὑπερτέρα ἐκείνης ἣν δέχονται ὡς κανονικὴν τὰ Εὐρωπαϊκὰ Κράτη, τὰ μάλιστα ἐν ταῖς Τραπεζικαῖς ἐργασίαις προηγμένα. Κατὰ τοὺς σχετικοὺς τῶν Τραπεζῶν ἐκείνων κανονισμούς, αἱ τὸ προνόμιον τῆς ἐκδόσεως γραμματίων φέρουσαι, ὑποχρεοῦνται νὰ ἔχωσιν ἐν τοῖς ταμείοις αὐτῶν μεταλλικὸν ἀποταμίευμα *πρὸς τὸ τρίτον* μόνον *ἴσον* τοῦ ποσοῦ τῶν εἰς κυκλοφορίαν γραμματίων, τὰ δὲ λοιπὰ δύο τρίτα ὑποχρεοῦνται νὰ καλύπτωσι δι' ἀξιῶν διαφόρων, ἤτοι δι' ὁμολογιῶν τοῦ Κράτους, συναλλαγματικῶν, γραμματίων ἄλλων Τραπεζῶν κλπ. τῶν ὁποίων βεβαίως ἡ εἰς μέταλλον μετατροπὴ δὲν εἶνε καθ' ὅλας τὰς στιγμὰς ἀπολύτως δυνατή. Ἐκτὸς τῆς Ἀγγλίας, ἔνθα τὸ ποσὸν τῶν κυκλοφορούντων γραμματίων πρέπει νὰ εἶνε ἑκάστοτε ἴσον πρὸς τὸ ἐν τοῖς ταμείοις ποσὸν τῶν διαφόρων τοῦ κράτους ἀξιῶν, ἐν Γερμανίᾳ ἡ

[1] Ἐλάβομεν ὡς ἀφετηρίαν τῆς ἡμετέρας ἀναπτύξεως τοὺς Ἰσολογισμοὺς τῆς 31 Μαΐου ε. ε. διότι τὴν μελέτην ταύτην μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης φέρομεν· εἶνε ἄλλως γνωστὸν ὅτι οὐδόλως ἔκτοτε οὐσιωδῶς μετεβλήθη ἡ θέσις τῶν πραγμάτων.

Τράπεζα «δικαιοῦται νὰ ἐκδίδῃ γραμμάτια ἐν τῷ μέτρῳ τῶν ἀναγκῶν «αὐτῆς, *τὸ ἐν τρίτον* τῶν ὁποίων πρέπει νὰ ἐκπροσωπῆται διὰ με«τάλλου καὶ τὰ δύο τρίτα διὰ συναλλαγματικῶν καὶ γραμματίων «τῶν ἄλλων Τραπεζῶν»· ἐν Αὐστρουγγαρίᾳ, «τὸ ποσὸν τῶν ἐν κυ«κλοφορίᾳ γραμματίων, τὸ ὑπερβαῖνον τὸ μεταλλικὸν ἀποταμίευμα, «πρέπει νὰ καλύπτηται διὰ συναλλαγματικῶν, δι' ἐνεχύρων καὶ δι'ἀ«ξιῶν διαφόρων (papiers-valeurs)»· ἐν Βελγίῳ, «ἐπιτρέπεται ἡ ἔκ«δοσις γραμματίων μέχρι ποσοῦ ἀορίστου, ἀλλὰ τὸ μεταλλικὸν ἀποτα«μίευμα δὲν δύναται νὰ εἶνε κατώτερον τοῦ τρίτου τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ «γραμματίων»· ἐν Ὀλλανδίᾳ «τὸ μεταλλικὸν ἀποταμίευμα ὁρίζεται εἰς τὸ τρίτον τῆς κανονικῆς κυκλοφορίας»· ἐν Ῥωσσίᾳ αἱ ἀνταλλακτικαὶ ἀξίαι εἶναι κατὰ πολὺ κατώτεραι τοῦ κανονικοῦ ὅρου. Μετὰ τ'ἀνωτέρω, ἴδωμεν ἤδη πῶς ἔχει παρ' ἡμῖν ἡ σχέσις τῆς κυκλοφορίας πρός τε τὸ μεταλλικὸν ἀποταμίευμα καὶ τὰς λοιπὰς ἰσοτίμους τούτῳ ἀνταλλακτικὰς ἀξίας (fonds d'échange) μιᾶς ἑκάστης τῶν προνομιούχων Τραπεζῶν.

Ἐθνική

Γραμμάτια κυκλοφοροῦντα διὰ λογαριασμὸν τῆς Τραπέζης τὴν 31 Μαΐου 1893 .... Δρ. 44,541,364

Ἀνταλλακτικαὶ ἀξίαι

Μεταλλικὸν ἀποταμίευμα	Δρ.	8,814,675		
Ἐντάλματα Δημοσίου	»	987,335		
Προεξοφλήσεις	»	11,274,923		
Προσωρινὰ δάνεια Κυβερνήσεως εἰς μεταλλικόν	»	6,928,901	»	28,005,834
Ἔλαττον τῆς κυκλοφορίας			»	16,535,530

ἤτοι ἀνταλλακτικαὶ ἀξίαι ἴσαι πρὸς 62. 4 0/0 πρὸς τὸ ποσὸν τῆς κυκλοφορίας.

Ἰονική

Γραμμάτια κυκλοφοροῦντα διὰ λογαριασμὸν τῆς Τραπέζης τὴν 31 Μαΐου 1893 .... Δρ. 6,105,472

Ἀνταλλακτικαὶ ἀξίαι

Μεταλλικὸν ἀποταμίευμα	Δρ.	462,392		
Συναλλαγματικαὶ εἰσπρακτέαι ἐν Λονδίνῳ	»	445,506		
Προεξοφλήσεις	»	2.894,051	»	3,801,955
Ἔλαττον τῆς κυκλοφορίας..................			Δρ.	2,303,517

ἤτοι ἀνταλλακτικαὶ ἀξίαι ἴσαι πρὸς 62. 3 0/0 πρὸς τὸ ποσὸν τῆς κυκλοφορίας.

Ἠπειροθεσσαλίας

Γραμμάτια κυκλοφοροῦντα διὰ λογαριασμὸν τῆς Τραπέζης τὴν 31 Μαΐου 1893			Δρ.	4,720,432

Ἀνταλλακτικαὶ ἀξίαι

Μεταλλικὸν ἀποταμίευμα	Δρ.	177,924		
Προσωρινὰ δάνεια Κυβερνήσεως εἰς μεταλλικόν	»	2,649,529		
Προεξοφλήσεις	»	1.918,885	»	4,746.338
Πλέον τῆς κυκλοφορίας			Δρ.	25,906

ἤτοι ἀνταλλακτικαὶ ἀξίαι ἴσαι πρὸς 100. 6 0/0 πρὸς τὸ ποσὸν τῆς κυκλοφορίας.

Καθ' ἃ λοιπὸν ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀσφαλῶν ἀριθμῶν συνάγεται, ἡ ἀναλογία τῶν ἀνταλλακτικῶν ἀξιῶν πρὸς τὰ διὰ λογαριασμὸν τῶν Τραπεζῶν κυκλοφοροῦντα γραμμάτια εἶνε, διὰ μὲν τὴν Ἐθνικὴν καὶ τὴν Ἰονικήν, 62 καὶ πλέον τοῖς 0/0, δηλαδὴ κατὰ 30 0/0 ἀνωτέρα τῆς παγκοσμίως παραδεδεγμένης, διὰ δὲ τὴν Τράπεζαν Ἠπειροθεσσαλίας, τὰ κυκλοφοροῦντα γραμμάτια εἶνε καὶ κατὰ 0. 6 0/0 κατωτέρα τῶν ἀνταλλακτικῶν ἀξιῶν. Καίτοι δὲν εἶνε βεβαίως ἀναγκαῖον διὰ τοὺς ἀναγινώσκοντας καὶ ἐννοοῦντας τὴν παροῦσαν μελέτην, νομίζομεν ἐν τούτοις ὅτι δὲν εἶνε καὶ ἀπολύτως ἄσκοπον νὰ ὑπομνήσωμεν ὅτι οὐδόλως λησμονοῦμεν ὅτι ἐκ τῶν εἰς χεῖρας τῶν Τραπεζῶν ἀνταλλακτικῶν ἀξιῶν σημαντικὸν μέρος, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Ἐθνικὴν καὶ τὴν τῆς Ἠπειροθεσσαλίας, δηλαδὴ τὰ εἰς τὴν Κυβέρνησιν προσωρινὰ δάνεια δὲν εἶνε προχείρως ἐξαργυρώσιμα, ἀλλ' ἔχομεν ὑπ' ὄψιν ὅτι κρατεῖ παρ' ἡμῖν ἡ ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία, ἧς ἕνεκα οὐδὲ τὰ Γραμμάτια τῶν Τραπεζῶν εἰσιν ἐξαργυρώσιμα. Δυνάμεθα μάλιστα νὰ εἴπωμεν ὅτι, ἐνῷ αἱ ἀνταλλακτικαὶ ἀξίαι αἱ μέν, ὡς τὸ εἰς μέταλλον χρῆμα καὶ αἱ προεξοφλήσεις, ἐκτὸς τοῦ ἀναλογοῦντος ταύταις ἐπισφαλοῦς μέρους, εἰσὶν ἀξίαι εὐθὺς διαθέσιμοι, αἱ δέ, ὡς τὰ εἰς τὴν Κυβέρνησιν προσωρινὰ δάνεια, εἰσὶ τοιαῦται πάντως ἐν βραχεῖ μέλλοντι ἐπίσης διαθέσιμοι, τὰ κυκλοφοροῦντα γραμμάτια οὐδόλως εἰσὶν ἐξαργυρώσιμα ἐν ὑπάρξει τῆς ἀναγκαστικῆς, ὅταν δὲ αὕτη ἀρθῇ καὶ τὰ γραμμάτια καταστῶσιν ἐξαργυρώσιμα, προστεθήσονται εἰς τὰς ἀνωτέρω ἀξίας καὶ τὰ ποσὰ τὰ ὡς ἐκ τῆς ἀναγκαστικῆς ἀφαιρεθέντα ἀπὸ τῶν ταμείων τῶν Τραπεζῶν. Ἐρευνῶμεν ἐνταῦθα περὶ τῶν λόγων, οἵτινες ἀποφέρουσι

τὴν κατὰ τῶν Τραπεζῶν δυσπιστίαν τοῦ κοινοῦ ἵνα ἐξεύρωμεν κατὰ πόσον εἶνε αὕτη δεδικαιολογημένη· ἔδει ἑπομένως νὰ ἐξετάσωμεν ἀπολύτως πρῶτον ὁποῖον τὸ ποσὸν τῶν γραμματίων τῶν διὰ λογαριασμὸν τῶν Τραπεζῶν κυκλοφορούντων, κατὰ διάκρισιν ἀπὸ τῶν κυκλοφορούντων διὰ λογαριασμὸν τοῦ Κράτους, καὶ δεύτερον ὁποία ἡ πρὸς ταῦτα ἀναλογία τῶν ἀνταλλακτικῶν ἀξιῶν τῶν ἀποτελουσῶν τὸ ἀντίρροπον τοῦ ἐκ τῆς κυκλοφορίας τοῦ πιστωτικοῦ νομίσματος προκύπτοντος χρέους τῶν Τραπεζῶν πρὸς τὸ κοινόν. Εὑρίσκομεν λοιπὸν ἐκ τῆς ἐρεύνης ταύτης, ὅτι ἡ ἀναλογία τῶν ἐν ταῖς Τραπέζαις ἀνταλλακτικῶν ἀξιῶν πρὸς τὸ ποσὸν τῶν διὰ λογαριασμὸν αὐτῶν κυκλοφορούντων γραμματίων, εἶνε κατὰ πολὺ ὑπερτέρα τοῦ μέτρου τοῦ κοινῶς ἐν Εὐρώπῃ παραδεδεγμένου, καὶ σημειωτέον καλῶς ὅτι, ἵνα τὴν ἀναλογίαν καθορίσωμεν, ἐλάβομεν, ὡς εἴπομεν, μόνον τὰς ἀνταλλακτικὰς ἐκείνας ἀξίας αἵτινες πρὸ πάντων ἀποτελοῦσι τὸ ἀντίρροπον τοῦ ἐκ τοῦ πιστωτικοῦ νομίσματος χρέους τῶν Τραπεζῶν πρὸς τὸ κοινόν. Δυνάμεθα ἑπομένως νὰ δεχθῶμεν ὡς ἀσφαλῶς ἀποδεδειγμένον ὅτι εἶνε ὅλως ἀδικαιολόγητος ἡ κατὰ τῶν Τραπεζῶν δυσπιστία, διότι ἡ κατάστασις αὐτῶν οὐ μόνον οὐδόλως παρέχει ἀφορμὴν εἰς ἀνησυχίαν, ἀλλὰ τοὐναντίον τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ κοινοῦ ἔδει νὰ προσελκύσῃ.

Ὡς πρὸς τὸ Κράτος. Ὅτι τὸ Κράτος περιῆλθεν ἀπό τινος εἰς πολλὴν χρηματικὴν στενοχωρίαν, ὅτι ἐκ τούτου ἐξηναγκάσθη νὰ διακόψῃ πρὸς καιρὸν τὴν καταβολὴν τῶν τοκοχρεωλυσίων πρὸς τοὺς δανειστὰς αὐτοῦ, ὅτι, ὡς ἦν ἑπόμενον, ἐκ τῶν στενοχωριῶν τοῦ Κράτους παρήχθη σχετικὸς τῇ κοινωνίᾳ ἀντίκτυπος, εἰσὶ γεγονότα δυστυχῶς καταφανῆ, τὰ ὁποῖα ἡμεῖς βεβαίως δὲν προτιθέμεθα ν'ἀρνηθῶμεν. Αἱ εἰς τὸ Κράτος ἐπιβεβλημέναι ἀρχῆθεν πολυειδεῖς ἐθνικαὶ ὑποχρεώσεις, αὐτὴν τὴν ἀρχικὴν τοῦ Βασιλείου σύστασιν ἔχουσαι ἀφετηρίαν ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ πραχθέντα σφάλματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἦτον ἄλλως δυνατὸν ἢ νὰ ἐπακολουθήσωσιν εἰς τὴν πρώτην περίοδον τῆς ἀναστάσεως τοῦ ἔθνους, τὴν ἐν παντί, τὴν ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργικήν, ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἐν τῇ οἰκονομίᾳ καθόλου, ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἐπαρκῶς ἐξηγοῦσι τὴν ἀνωμαλίαν εἰς ἣν περιέπεσαν τὰ τοῦ Δημοσίου οἰκονομικά. Τὸ Κράτος βεβαίως δὲν ἠδύνατο ἢ νὰ σαλευθῇ ἐν τῇ διαχειρίσει τῶν κοινῶν, καὶ ἤδη κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην νοσεῖ δεινῶς, ἀφοῦ προσήγγισε τὸ σημεῖον, καθ' ὃ εὑρέθη πλέον εἰς τὴν ἀδυναμίαν, νὰ ἐκπληρώσῃ ἀκεραίας τὰς ἑαυτοῦ ὑποχρεώσεις. Ἀλλ' ἐπιβάλλεται ἡ ἐρώτησις, ἡ νόσος εἶνε ὀργανικὴ ἢ συμπτωματική; Τὸ καθ' ἡμᾶς δὲν διστάζομεν ν' ἀπαντήσωμεν ὅτι ἡ νόσος εἶνε συμπτωματική. Ἐὰν ἡ νόσος ἦτον ὀργανική, ἐὰν δὲν ἦτον

ἁπλῶς συμπτωματική, ἠθέλομεν ἔχει ἀναμφιβόλως ἀποτελέσματα ὅλως ἀλλοῖα ἐκείνων, τὰ ὁποῖα πάντες βλέπομεν. Ἠθέλομεν ἔχει τὴν ὑποτίμησιν τοῦ πιστωτικοῦ νομίσματος ἐξικνουμένην μέχρι σημείου ἐπιφόβου, ἐν νομίμῳ κυκλοφορίᾳ, δηλαδὴ οὐχὶ ἐν ὑπάρξει τῆς ἀναγκαστικῆς, ἠθέλομεν εὑρίσκεσθαι πρὸ τοῦ διλήμματος, ἢ πᾶσαν τοῦ ἔθνους τὴν παραγωγικὴν δύναμιν νὰ καταπνίξωμεν ἀφαιροῦντες καὶ τὴν τελευταίαν ἰκμάδα, ἢ τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν νὰ παραλύσωμεν ἵνα ἐπιτύχωμεν τὸ ἰσοζύγιον τῶν ἡμετέρων ἐσόδων καὶ ἐξόδων, ὡς ταῦτα συμβαίνουσι κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἐν ἄλλαις χώραις· πρὸ πάντων ὅμως, ἠθέλομεν ἔχει τὴν ἀπόλυτον ἀδυναμίαν τοῦ Κράτους ν' ἀνορθώσῃ ἑαυτό. Ἀλλ' ἡ ὑποτίμησις τοῦ πιστωτικοῦ νομίσματος εἶνε ἀναντίρρητον ὅτι ἀρχικὴν ἔχει αἰτίαν τὴν ἀναγκαστικήν, ὅτι δὲ γίγνεται βαρεῖα καὶ ἀπότομος ἕνεκα παρομαρτούντων λόγων οὓς ἐπαρκῶς ἐξηγήσαμεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω καὶ ἤδη ἀσχολούμεθα· τὸ δίλημμα τῆς καταπνίξεως τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ἢ τῆς παραλύσεως τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως, δὲν ὑφίσταται, διότι εἶνε ἤδη ἀποδεδειγμένον ὅτι οἱ προϋπολογισμοὶ ἡμῶν δύνανται νὰ κλείωσιν ἐν ἰσοζυγίῳ, ὡς ἔχουσι τανῦν παρ' ἡμῖν, ἐν περισσεύματι δὲ ἐὰν τὰς παραγωγικὰς ἡμῶν δυνάμεις ἀναπτύξωμεν, ἐὰν τὴν φορολογικὴν ἡμῶν νομοθεσίαν ἀναθεωρήσωμεν, ἐὰν τὸν Λογιστικὸν ἡμῶν νόμον μεταρρυθμίσωμεν· ἀλλὰ πρὸ πάντων τὸ Κράτος οὐδόλως περιῆλθεν εἰς τὴν ἀδυναμίαν ν' ἀνορθώσῃ ἑαυτό, καὶ διὰ τοῦτο, δὲν θὰ παύσωμεν ἐπαναλαμβάνοντες ὅτι τὸ Κράτος πάσχει μὲν δεινῶς, ἀλλ' ὅτι ἡ νόσος αὐτοῦ εἶνε συμπτωματικὴ οὐχὶ δὲ καὶ ὀργανική.

Ἡ ἀληθής, ἡ μοναδικὴ αἰτία ἥτις συνετέλεσε τὴν χρηματικὴν στενοχωρίαν τοῦ Κράτους, εἶνε ἡ δυσκολία ἢ μᾶλλον τὸ σχεδὸν ἀδύνατον τῆς ἐν δεδομέναις στιγμαῖς ἐξευρέσεως τοῦ ἀπαιτουμένου διὰ τὰς πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν ὑποχρεώσεις αὐτοῦ διεθνοῦς νομίσματος, δηλαδὴ τοῦ χρυσοῦ. Ἡ δυσκολία δὲ αὕτη ἢ τὸ ἀδύνατον, οὐδεὶς μὴ ἀμβλυωπῶν θ' ἀρνηθῇ ὅτι γεννᾶται ἐκ τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας, ἐξ ἧς ἡ καθόλου τῆς χώρας δυσπραγία. Ἡ ἀναγκαστικὴ εἶνε ἀληθῶς μάστιξ ταλαιπωροῦσα τὰς κοινωνίας δίκην ἐπιδημίας. Εἴδομεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω, ἐν τῇ ἀφηγήσει τῆς ἱστορίας τῆς ἀναγκαστικῆς εἰς τὰ διάφορα Κράτη, ὁποίας αὕτη εἶνε ἱκανὴ νὰ ἐπιφέρῃ καταστροφάς. Καὶ ἀληθῶς, διὰ τῆς ἀναγκαστικῆς, τῆς ἐπινοήσεως ταύτης τῶν νεωτέρων χρόνων, κηρύττεται ἁπλῶς δι' ἑνὸς νόμου ὡς νόμιμον, προσδίδεται δηλαδὴ ἀξία χρυσοῦ εἰς τὸ χαρτὶ τὸ φέρον τὴν ὑπογραφὴν τῶν τραπεζῶν ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ Κράτους, τὸ ὁποῖον οὕτω βεβαίως μεταμορφοῦται

εἰς νόμισμα διὰ τοὺς ἐν τῇ χώρᾳ, τὸ ὁποῖον ὅμως διὰ τοὺς ἐκτὸς τῆς χώρας, διὰ πάντας ἐκείνους μεθ' ὧν αὕτη ὁπωσδήποτε ἐπικοινωνεῖ διὰ χρηματικῆς δοσοληψίας, οὐδόλως εἶνε νόμισμα, οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν, διότι ἡ ἀνθρωπότης σύμπασα ὡς μόνον, πραγματικὴν ἔχον ἀξίαν καὶ ἀνταλλακτικὴν δύναμιν νόμισμα, ἀνεγνώρισε τὸ ἐκ τῶν πολυτίμων μετάλλων καὶ δὴ ἐκ τοῦ χρυσοῦ κατασκευαζόμενον. Λογικῶς λοιπόν, ἀφοῦ τὸ Κράτος εὑρίσκεται πρὸ τῆς ἀδυναμίας νὰ πορισθῇ οὐχὶ τὸ ἀναγκαῖον χρῆμα, διότι τοῦτο τὸ ἔθνος τίθησι δαψιλῶς εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ εἶδος τοῦ χρήματος, τὸ παρὰ τῶν δικαιούχων αὐτοῦ ἀναγνωριζόμενον, οὐχὶ διότι τοῦτο δὲν ὑπάρχει, καθόσον ἐν τῷ κεφαλαίῳ περὶ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου ἱκανῶς ἀπεδείξαμεν ὅτι ὑπάρχει, ἀδιάφορον ἂν ἐνταῦθα ἢ ἀλλαχοῦ, ἐὰν ἐμφανὲς ἢ κεκρυμμένον, ἀλλὰ διότι ἐπιβάλλεται εἰς τὸ Κράτος εἰς τιμὴν ἐκ θεμελίων διασαλεύουσαν τὴν καθόλου οἰκονομίαν αὐτοῦ, λογικῶς λέγομεν τοῦτο θὰ περιέλθῃ εἰς στενοχωρίαν ὁσημέραι ἐπιδεινουμένην καὶ καθιστῶσαν αὐτὸ σὺν τῷ χρόνῳ ἀνίκανον νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ὑποχρεώσεις αὐτοῦ. Κατὰ ταῦτα, αἴρεται ἡ αἰτία, συναίρονται καὶ τὰ ἀποτελέσματα, ἐκλείπει δηλαδὴ ἡ αἰτία τῆς στενοχωρίας τοῦ Κράτους. Ἐπιβάλλεται λοιπὸν ἐπιτακτικῶς ἡ τῆς ἀναγκαστικῆς ἄρσις.

Γνωματεύουσιν οἱ οἰκονομολόγοι ὅτι ἀπαραίτητοι διὰ τὴν ἄρσιν τῆς ἀναγκαστικῆς ὅροι εἰσὶ τὸ ἰσοζύγιον τοῦ προϋπολογισμοῦ καὶ τὸ συνάλλαγμα στρεφόμενον περὶ τὸ ἄρτιον. Ὁ εἷς τῶν ὅρων τούτων ὑφίσταται παρ' ἡμῖν, ὁ προϋπολογισμὸς ἡμῶν εἶνε ἰσοσκελής, πόρρω ὅμως ἀπέχει ἀφ' ἡμῶν ὁ ἕτερος, ὁ τοῦ συναλλάγματος. Ἐὰν ἀναμείνωμεν νὰ ἴδωμεν τὸ συνάλλαγμα κανονιζόμενον περὶ τὸ ἄρτιον, βεβαίως θὰ τελειώσωμεν ἐξ ἀσφυξίας· πρέπει λοιπὸν εὐθὺς νὰ σκεφθῶμεν περὶ τῆς ἄρσεως, ἧς ἀμέσως μὲν νὰ ἐπιληφθῶμεν, συντελέσωμεν δὲ ταύτην ἐν χρονικῷ διαστήματι ἱκανῷ ν' ἀποτρέψῃ πάντα ἀπὸ τῆς κοινωνίας κλονισμόν. Καὶ ἐνταῦθα ἀναγκαζόμεθα νὰ ὑπομνήσωμεν ὅτι, οὐδεμίαν ἔχει πρακτικὴν ἔννοιαν ἡ γνώμη ὅτι, αἰρομένης τῆς ἀναγκαστικῆς, ἡ κοινωνία θὰ στενοχωρηθῇ ἐλλείψει ἐπαρκοῦς ἀνταλλακτικοῦ ὀργάνου, διότι δὲν πρέπει νὰ λησμονηθῇ, πρέπει μάλιστα νὰ γίνῃ ἐπιμελῶς ἡ διάκρισις μεταξὺ τῆς νομίμου ἢ ἐλευθέρας κυκλοφορίας τῶν γραμματίων τῶν Τραπεζῶν καὶ τῆς ἀναγκαστικῆς τούτων κυκλοφορίας διὰ λογαριασμὸν τοῦ Κράτους, καθόσον ἐν νομίμῳ κυκλοφρίᾳ, ὡς ἔσχομεν ἀφορμὴν ἀλλαχοῦ τῆς παρούσης μελέτης νὰ ὑπομνήσωμεν, ἡ Τράπεζα ἔχει ἀσφαλὲς τὸ μέτρον τοῦ περιορισμοῦ ἢ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ πιστωτικοῦ νομίσματος ἐν τῇ μείζονι ἢ ἐλάσσονι τούτου ζητήσει. Ἐὰν λοιπόν, αἰρομένης τῆς ἀναγκαστικῆς

ἀποδειχθῇ ὅτι, τὸ ἀπομένον εἰς κυκλοφορίαν ποσὸν γραμματίων εἶναι ἀνεπαρκὲς εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν συναλλαγῶν, ἃς αὐξήσωσι τοῦτο αἱ Τράπεζαι, συμμορφούμεναι πρὸς τὰς κρατούσας ἐν ὁμοίαις περιστάσεσι τραπεζικὰς ἀρχάς. Ἐν Γαλλίᾳ ἀπὸ τοῦ 1848 μέχρι σήμερον ἀπὸ φρ. 452,000 000 (διάταγμα 25 Μαρτ. 1848) ἀνεβιβάσθη ἡ κυκλοφορία τῶν γραμματίων τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης εἰς φράγκα 3,500,000.000 (νόμος 30 Ἰανουαρίου 1884). Πρὸς ταῦτα, μὴ λησμονῶμεν ὅτι πρέπει ἐπίσης ἐπιμελῶς νὰ διακριθῇ ἡ δημοσία ἡμῶν οἰκονομία ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας, τὸ Κράτος δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ ἔθνους, διότι ἐὰν ἐκεῖνο, ὡς ἐκ τῆς συνδρομῆς ποικίλων περιστάσεων, εἰς πολλὴν στενοχωρίαν περιῆλθεν, ἐμβάλλον εἰς δυσχέρειαν καὶ τὸ ἔθνος, τοῦτο ἐξ ἐναντίου εὑρίσκεται εἰς θέσιν οἰκονομικὴν ὅλως διάφορον τῆς τοῦ Κράτους, ἔχον εὐρώστους καὶ δσημέραι ρωμαλεωτέρας καθισταμένας τὰς δυνάμεις αὐτοῦ. Ἡ διάκρισις αὕτη ἔχει ἀκροτάτην σημασίαν, διότι ἐὰν τὸ ἔθνος, δηλαδὴ ὁ ἐντολεύς, ὡς εἶνε βέβαιον, εὐρωστῇ, τὸ Κράτος, δηλαδὴ ὁ ἐντολοδόχος δύναται ν' ἀντλήσῃ τὰς ἀπαιτουμένας δυνάμεις ἵνα ἐξέλθῃ τῆς στενοχωρίας εἰς ἣν περιέπεσε. Διότι τῷ ὄντι ὅλως ἀντιθέτως ἔχουσι τὰ τῆς Ἐθνικῆς ἡμῶν οἰκονομίας. Αὕτη ἀποδεικνύεται εὐσταλὴς καὶ ἀκμαία ἐν τῷ ἀναμφισβητήτῳ γεγονότι ὅτι οὐδὲν οὐδὲ πόρρωθεν παρατηρεῖται παρ' ἡμῖν σημεῖον κοπώσεως. Μ' ὅλην τὴν φοβερὰν οἰκονομικὴν δυσπραγίαν, ἥτις ἀπό τινος δίκην καταιγίδος ἐνέσκηψεν εἰς τὸν Τόπον, ἡ κοινωνία οὐδόλως τὸν δρόμον αὐτῆς ἀνέκοψεν, εὐθαρσῶς σταδιοδρομοῦσα καὶ κατισχύουσα τῆς ἐκ τῆς τρικυμίας καταπονήσεως. Ἡ πίστις ἐν τῷ ἐμπορίῳ δὲν ἐκλονίσθη, αἱ εὐάριθμοι πτωχεύσεις εἰδικὰς ὅλως ἔχουσιν αἰτίας, οἱ φόροι δίκην μυκήτων πληθυνόμενοι, ἐπιμελῶς καταβάλλονται, οἱ πληθυσμοὶ ἡμῶν οὐδόλως ἀθρόοι μεταναστεύουσιν, οὐδ' εἰς στάσεις καὶ διαρπαγὰς ἐξετράπησαν· ἡ βιομηχανία ἡμῶν δὲν ἠτόνησεν, ἡ γεωργία δὲν ἀπέκαμε, τὸ ἐμπόριον ἀληθῶς ἔστη ἐπ' ὀλίγον, ἀλλὰ δὲν ἐνεκρώθη, ὁ κοινωνικὸς βίος δὲν ἠγροίκευσε, τοὐναντίον δσημέραι λεπτύνεται, ἡ ναυτιλία ἡμῶν καθεκάστην ἀνδροῦται, νέα πελώρια ἀτμήρη σκάφη προσκτῶσα. Δὲν δύναται λοιπὸν σπουδαίως ν' ἀμφισβητηθῇ ὅτι τὸ Κράτος δὲν πάσχει ἐν τῇ ὑποστάσει αὐτοῦ, ὅτι δὲ μόνον πάσχει ἐκ τῶν συμπτωμάτων τὰ ὁποῖα παράγονται ἐκ τῆς ἀληθοῦς νόσου, τῆς ἐν τῇ ἀναγκαστικῇ ἐμφωλευούσης. Ἐπομένως τὰ πράγματα οὐδόλως δικαιολογοῦσι τοσαύτην κατὰ τοῦ Κράτους δυσπιστίαν, ἣν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ἐχαρακτηρίσαμεν ὡς ὑπερβολικήν.

Ὑφίσταται ὅμως αὕτη, ἐν ὑπερβολῇ ὡς εἴδομεν, καὶ ἐπομένως πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ ἡ αἰτία αὐτῆς ἀλλαχοῦ, καὶ δὴ ἐν ταῖς *ἐντυπώσεσι*

(influences morales), περὶ ὧν λαλοῦσιν οἱ Γάλλοι οἰκονομολόγοι. Αἱ ἐντυπώσεις αὐταί εἰσιν ὁ ἕτερος λόγος τῶν ἀποτόμων κατὰ τὴν τιμὴν τοῦ πιςωτ. νομίσματος διακυμάνσεων, περὶ οὗ ἐπεφυλάχθημεν ἀνωτέρω· «Le papier-monnaie est généralement inconvertible, mais le »gouvernement lui garantit sa valeur, ou une certaine valeur »d' abord par la confiance qu'il inspire» . . . (Progrès de la Science Économique Tom. II § 58). Ἀλλ' ὁποίαν ἐμπιςτοσύνην δύναται νὰ ἐμπνεύσῃ πλέον τὸ Κράτος, ἀφοῦ ἡμεῖς αὐτοὶ ὑπέρτατον καταβάλλομεν ἀγῶνα ἵνα, καταρρίψωμεν τὴν πρὸς αὐτὸ πεποίθησιν τοῦ κοινοῦ ἐν τῷ ἀχάριτι ἀγῶνι συμπαρασύροντες καὶ τοὺς ξένους, οἵτινες τοσούτῳ μείζονα φέρουσιν εἰς ἡμᾶς ζημίαν διὰ τῶν ἀβασανίστων καὶ ἀναληθῶν δημοσιευμάτων αὐτῶν, ὅσῳ μείζονος ἀπολαύουσι βαρύτητος ἐν τῷ κόσμῳ; Ἂς ἀποβάλωμεν λοιπὸν τὰς ἐντυπώσεις, αἵτινες τοσοῦτον ὀλεθρίως ἐπιδρῶσαι, κατέρριψαν τὴν πίστιν ἡμῶν καὶ τὴν κοινωνίαν ταλαιπωροῦσι μέχρις ὑπερβολῆς, μὴ δικαιολογουμένης ὑπὸ τῆς ἀληθείας τῶν πραγμάτων. Ἂς ἀτενίσωμεν μετὰ θάρρους τὴν θέσιν ἡμῶν, μὴ ἀποτροπιαζόμενοι νὰ θέσωμεν τὸν δάκτυλον ἐπὶ τῆς πληγῆς· θὰ ἴδωμεν τότε καὶ ἡμεῖς καὶ οἱ ξένοι ὅτι, ἡ θέσις τοῦ Κράτους δὲν εἶναι ὁποία ἐδημιούργησαν αὐτὴν ἐν τῷ νῷ τῶν πολλῶν αἱ ἐντυπώσεις, ὅτι δὲ ἡ τοσαύτη κατ' αὐτοῦ δυσπιστία οὐδόλως ὑπὸ τῶν πραγμάτων δικαιολογεῖται, διότι, τὸ καθ' ἡμᾶς, καὶ ἐὰν ἔτι τὸ ἔθνος, ἀντὶ ἄλλης εὐχερεστέρας λύσεως, τοῦ παρελθόντος εὐλαβούμενον καὶ πρὸ τῶν ὑλικῶν συνεπειῶν, πρὸ πάντων δὲ πρὸ τῶν ἠθικῶν συνεπειῶν ὀπισθοχωροῦν, προκρίνῃ ὑπερτάτην νὰ καταβάλῃ προσπάθειαν, ὑστάτην νὰ ὑποστῇ θυσίαν, ἡ ἀνόρθωσις εἶνε ἐφικτὴ καὶ ἀσφαλής, καίτοι βραδυτέρα καὶ ἐπώδυνος.

Ἐφθάσαμεν ἤδη εἰς τὸ τέρμα τῆς συγγραφῆς, ἥτις τοσοῦτον ἔνθερμον εὗρεν ὑποδοχὴν εἰς τὰς στήλας τοῦ ὁσημέραι τὴν ὑπόληψιν τοῦ κοινοῦ, διά τε τὴν σπουδαιότητα καὶ τὴν ἀπαραίτητον ἀνάγκην τοιούτου παρ' ἡμῖν οἰκονομολογικοῦ περιοδικοῦ, κατακτῶντος «Οἰκονομολόγου» Ἀθηνῶν. Ἀφηγήθημεν χάριν τοῦ ἑλληνικοῦ κοινοῦ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας εἰς τὰ διάφορα Κράτη τοῦ κόσμου, ἐπιληφθέντες ταύτης ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων ἐποχῶν μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, ἵνα παράσχωμεν τὴν εὐκαιρίαν εἰς μελέτας καὶ συγκρίσεις πρακτικάς, ὠφελίμους ἡμῖν. Ἐπεχειρήσαμεν δέ, τὸ ἐφ' ἡμῖν, μελέτην ἐπίπονον καὶ δύσκολον ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς τεσσάρων ἀναγκαστικῶν, καὶ ἤδη ἐπειγόμεθα νὰ συμπεράνωμεν.

Εἴδομεν ὅτι ἡ πρώτη παρ' ἡμῖν ἀναγκαστικὴ (1848) ὑπῆρξεν ὅλως

ἀνεπαίσθητος, οὐδεμίαν ἀπολύτως σχοῦσα ἐπὶ τῆς κοινωνίας ἐπιῤῥοήν· ὅτι ἡ δευτέρα (1869-1870), ἀπέβη ὅλως ἀνώδυνος, καθ' ὅλον τὸ δεκατετράμηνον τῆς διαρκείας αὐτῆς διάστημα, τοῦ χρυσοῦ μὴ ὑπερτιμηθέντος ποτὲ πέραν τῶν 5 1)2 0)0· ὅτι δὲ ἡ τρίτη ἀναγκαστικὴ (1877-1884) ὑπῆρξε μὲν ἐπαισθητή, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀπολύτως ἐπώδυνος διότι, τὸ συνάλλαγμα ἐτηρήθη σταθερῶς ἐντὸς ὁρίων λογικῶν, τιμηθὲν κατ' ἀνώτατον ὅρον 12 3/4 0/0, καὶ μόνον ἐφάπαξ ἐξιχθείσης τῆς ὑπερτιμήσεως μέχρις 23 1/2 τοῖς 0/0. Ὡς πρὸς τὴν τετάρτην ὅμως ἀναγκαστικήν, καθ' ἣν καὶ αἱ ἐν γένει οἰκονομικαὶ συνθῆκαι τοῦ τόπου σπουδαίως μετεβλήθησαν, τὴν ὁλονὲν ὑφισταμένην καὶ ταλαιπωροῦσαν ἡμᾶς εἴδομεν ὅτι, οὐ μόνον ἐπώδυνος εἰς ἄκρον ἀπέβη αὕτη, ἀλλ' ὅτι ἐπ' ἐσχάτων ἐξεδηλώθη καὶ ὁσημέραι ἐκδηλοῦται ἐν ἀποτελέσμασιν ὅλως ἐκτάκτοις, εἰς ἀληθῆ ἀπόγνωσιν τὴν κοινωνίαν ἐμβάλλουσι, διότι, ὡς εἴδομεν, ἡ τιμὴ τοῦ συναλλάγματος ἀποτόμως καὶ βαρέως διακυμαινομένη, ἀφίκετο ἤδη εἰς σημεῖον ἀπειλοῦν νὰ ἐκμηδενίσῃ τέλεον τὴν ἀξίαν τοῦ τραπεζικοῦ γραμματίου. Προσεπαθήσαμεν ν' ἀνεύρωμεν τοὺς λόγους οἵτινες τὰ τοιαῦτα ὅλως ἔκτακτα καὶ καταθλιπτικὰ παράγουσιν ἀποτελέσματα, ἐξ ἧς δὲ κατεβάλομεν ἐπιμεμελημένης καὶ λεπτομεροῦς ἐργασίας, ἐπείσθημεν ὅτι, οἱ οἰκονομικοὶ ὅροι, οἱ τὴν κυκλοφορίαν καὶ τὴν πορείαν τοῦ συναλλάγματος διέποντες, εἰσὶν ἀνεπαρκεῖς νὰ ἐξηγήσωσι τελείως τὴν τοσαύτην παρ' ἡμῖν ἀνωμαλίαν ἐν τῇ δράσει τῆς ἀναγκαστικῆς· ἐντεῦθεν δὲ εὑρέθημεν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐρευνήσωμεν βαθύτερον, ἐν ταῖς καθόλου συνθήκαις, ὑφ' ἃ τὸ ἔθνος καὶ ἡ πολιτεία διατελοῦσιν, ἰχνηλατήσαντες τὰς αἰτίας. Εὕρομεν λοιπὸν ὅτι, ὑπάρχει ἀναντιρρήτως παρ' ἡμῖν ὑπερβολὴ κυκλοφορίας τραπεζικῶν γραμματίων, τοὐλάχιστον κατὰ 65 ἑκατομμύρια· ὅτι δεσπόζει παρὰ τῷ κοινῷ ἀκράτητος κατὰ τοῦ Κράτους καὶ τῶν ἐκδιδουσῶν τὰ γραμμάτια προνομιούχων τραπεζῶν δυσπιστία, ἀλλ' εἴδομεν συνάμα ὅτι, ἡ μὲν ὑπερβολὴ τῆς κυκλοφορίας εἶνε ἀφ' ἑαυτῆς ἀνεπαρκὴς νὰ ἐξηγήσῃ τὰ ἐπερχόμενα ἀποτελέσματα, ὅτι δὲ ἡ δυσπιστία εἶνε ἀδικαιολόγητος ὡς πρὸς τὰς Τραπέζας καὶ ὑπερβολικὴ ὡς πρὸς τὸ Κράτος. Ἐφθάσαμεν ἑπομένως εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι, καὶ ἄλλοι συνεπιδρῶσι λόγοι, τοιούτους δ' εὕρομεν ἔνθεν μὲν ἐν τῇ στενότητι τῶν Ἑλληνικῶν ἀγορῶν ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν πολλὴν τοῦ Ἕλληνος φιλοτιμίαν, ἔνθεν δὲ καὶ κυρίως ἐν ταῖς ἐντυπώσεσιν, αἵτινες ἐκ ποικίλων λόγων, συναφῶν πρὸς τὴν ἡμετέραν πολιτικὴν καὶ οἰκονομικὴν κατάστασιν, παρήχθησαν. Καὶ τῷ ὄντι, εἰς τὰς ἐντυπώσεις ταύτας δύναται, κατὰ τὴν ἡμετέραν κρίσιν, ν' ἀπο-

δοθῇ κατὰ πολὺ ἡ τοῦ κακοῦ αἰτία. Τὸ ἔθνος, ὡς ἀπεδείξαμεν κατὰ τρόπον μὴ ἐπιδεχόμενον λογικὴν ἀντίρρησιν, εἶνε οἰκονομικῶς εὔρωστον, ἀφοῦ ἐκ τῆς μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ δοσοληψίας αὐτοῦ, καταλείπεται ἐτησίως εἰς πίστωσιν αὐτοῦ περίσσευμα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον σπουδαῖον, αἱ δὲ Τράπεζαί εἰσιν, ὡς ἐκ τῶν ἰσολογισμῶν αὐτῶν ἀποδεικνύεται, ἐπίσης εὔρωστοι, μετὰ τιμιότητος καὶ εὐθύτητος παραδειγματικῆς ἐν ταῖς πρὸς τὴν κοινωνίαν σχέσεσιν αὐτῶν συμπεριφερόμεναι. Τὸ Κράτος, ἀληθῶς, περιέπεσεν εἰς στενοχωρίαν βαρεῖαν, ἐξαναγκάσασαν αὐτὸ νὰ διακόψῃ πρὸς καιρὸν τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποχρεώσεων αὐτοῦ πρὸς τοὺς ξένους δικαιούχους, ἀλλ' οὐδεὶς δύναται ἀσφαλῶς νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι τὸ Κράτος, δηλαδὴ ὁ ἐντολοδόχος, περιῆλθεν εἰς ἀπελπισμόν, ἀφοῦ τὸ ἔθνος, δηλαδὴ ὁ ἐντολεύς, εἶνε εὔρωστον καὶ ἀκμαῖον.

Αἱ ἐντυπώσεις λοιπόν, ἃς ἡμεῖς αὐτοὶ ἐδημιουργήσαμεν, αἵτινες ὁσημέραι ἐπιδεινούμεναι ἀπειλοῦσι νὰ προσλάβωσι τύπον ἀληθοῦς πανικοῦ, αἱ ἐντυπώσεις, αἵτινες τοσοῦτον ὀλεθρίως ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῆς καθόλου καταστάσεως, ἀφόρητον αὐτὴν καθιστῶσαι, ἐπερχόμεναι ὡς ἀκολούθημα εἰς τὴν ἀρχικὴν αἰτίαν, τὴν ἀναγκαστικὴν καὶ τὰ ταύτῃ παρομαρτοῦντα ἐπεισοδιακὰ αἴτια, εἰσὶν ὁ παράγων, ὁ κυριώτατος ἴσως τῆς ἐπιδεινώσεως τῆς παρούσης καχεξίας. Διότι αὗται ἀμβλύνουσι τὴν ἡμετέραν διάνοιαν καὶ παραλύουσι τὰς ἠθικὰς ἡμῶν δυνάμεις· αὗται καθιστῶσιν ἡμᾶς ἀνικάνους νὰ σκεφθῶμεν νηφαλιώτερον, τὴν ἐνεστῶσαν κατάστασιν μετὰ θάρρους ἀτενίζοντες, ἵνα πεισθῶμεν ὅτι τὸ ἔθνος ἔχει ἱκανὰς δυνάμεις ἵνα ἀπαλλαγῇ τῆς φοβερᾶς δοκιμασίας. Αὗται φέρουσιν ἡμᾶς ἀκρατήτους εἰς τὴν κατωφέρειαν, ἣν πάντες ἀσμένως φαινόμεθα ἀποδεχόμενοι, καίτοι εἰς τὸ τέρμα αὐτῆς ὑπάρχει ἡ μείωσις τῆς ἐθνικῆς περιουσίας καὶ τὸ δὴ σπουδαιότατον, ἡ καταισχύνη· αὗται κωλύουσιν ἡμᾶς νὰ ἴδωμεν ὅτι, ἐὰν ὑπερτάτην τῶν δυνάμεων ἡμῶν ποιήσωμεν ἔντασιν, δυνάμεθα ἔτι καὶ κατὰ τὴν ὥραν ταύτην νὰ τηρήσωμεν ἀμείωτον τὴν ὑπόληψιν τοῦ κόσμου. Αὗται τέλος ἐπισκοτίζουσι τὴν διάνοιαν ἡμῶν ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε, καίτοι τὰς ἡμετέρας ἀναμετροῦμεν δυνάμεις καὶ εὑρίσκομεν ταύτας ῥωμαλέας, ἀδυνατοῦμεν ὅμως νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι, πρὸς τὴν χρησιμοποίησιν αὐτῶν ἀπαιτεῖται καί τι ἄλλο, ἔτι τῶν ὑλικῶν δυνάμεων ὑπέρτερον, τὸ ἐν ἑνὶ ἑκάστῳ ἡμῶν συναίσθημα τοῦ καθήκοντος, τὸ ὁποῖον μόνον δύναται νὰ ἐξεγείρῃ ὁ πρὸς τὴν ἀναξιοπαθοῦσαν πατρίδα πόνος.

Σ. Π. Σκιαδᾶς.

ΛΕΟΝΤΟΣ ΤΟΛΣΤΟΗ

ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΤΟΥ ΖΟΦΟΥ

Ἤ

«ΠΙΑΣΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟ ΝΥΧΙ — ΧΑΘΗΚΕ ΟΛΟ ΤΟ ΠΟΥΛΙ»

ΔΡΑΜΑ ΕΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΠΕΝΤΕ

ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΗΣ ΤΡΙΤΗΣ ΠΡΑΞΕΩΣ

Ἀκείμ, Νικήτας, Ἀκουλίνα, Ἀνύσια, Ἀνιούτκα, Μήτριτς—γέρων ἐργάτης καὶ ἀρχαῖος στρατιώτης, Κουμπάρα Ἀνύσιας.

ΠΡΑΞΙΣ ΤΡΙΤΗ

Ἡ καλύβη τοῦ Πέτρου. Χειμών. Μετὰ τὴν δευτέραν πρᾶξιν παρῆλθον 9 μῆνες. Ἡ Ἀνύσια ἁπλῆν κοινὴν φέρουσα ἐσθῆτα, κάθηται παρὰ τὴν ἠλακάτην καὶ νήθει. Ἡ Ἀνιούτκα κάθηται ἐπὶ τῆς θερμάστρας. Μήτριτς-γέρων ἐργάτης.

ΣΚΗΝΗ Α'.

Μήτριτς, (εἰσέρχεται βραδέως καὶ ἐκδύεται). Ὦ Χριστὲ καὶ Παναγιά μου. Τί, δὲν ἦρθ' ἀκόμα τ' ἀφεντικό ;

Ἀνύσια. Τί λές ;

Μήτριτς. Ὁ Νικήτας, λέω, δὲν ἦρθ' ἀπὸ τὴ χώρα ;

Ἀνύσια. Ὄχι· δὲν ἦρθε.

Μήτριτς. Τὤρριξε στὸ γλέντι, φαίνεται. Ὤχ—Θεέ μου !

Ἀνύσια. Ἐσυγύρισες τ' ἀλῶνι ;

Μήτριτς. Κι' ἀμὲ πῶς ; ἔκαμα ὅ,τι ἔπρεπε νὰ κάμω καὶ τὸ σκέπασα μὲ ἄχερα. Ἐμένα ἡ μισὲς δουλειὲς δὲ μ' ἀρέσουνε. Ὦ Θεέ μου. ἄϊ Νικόλα μου ! (Καθαρίζει τοὺς τύλους τῶν χειρῶν του). Καιρὸς εἶνε πιὰ νἄρθῃ.

Ἀνύσια. Ποιὰ βία εἶνε ; Χρήματα ἔχει, διασκεδάζει μὲ τὴν κοπέλα· ἀμ' βέβαια...

Μήτριτς. Ἀφοῦ ἔχει χρήματα γιατί νὰ μὴ γλεντίσῃ ; Κι' ἀμ' ἡ Ἀκουλίνα τί δουλειὰ εἶχε στὴ χώρα ;

Ἀνύσια. Πήγαιν' ἀρώτα τήνε. Γιὰ τὸ διάβολο, ποῦ νὰ τήνε πάρῃ.

Μήτριτς. Μὰ τί ἤθελε στὴ χώρα ; Ἡ χώρα ἀπ' οὖλα ἔχει, μὰ πρέπει νἄχῃς καὶ σύ. Ὤχ, Θεέ μου !

Ἀνιούτκα. Τ' ἄκουσα μὲ τ' αὐτιά μου, καλὲ μάνα : λαχουρί,

λέει, θὰ σἀγοράσω, νὰ σκάσω, ἃ λέω ψέματα, λαχουρὶ θὰ σ' ἀγοράσω, λέει. Νὰ τὸ διαλέξῃς, λέει, μοναχή σου. Κ' ἐσυγυρίστηκε τὶ ὤμορφα: 'φόρεσε τὸ κοντογοῦνί της, ποῦ 'νε χωρὶς μανίκια καὶ τὸ φραντζέζικο μαντῆλι.

Ἀνύσια. Ἀμ' καλὰ τὸ λένε: πῶς τοῦ κοριτσιοῦ ἡ ντροπὴ εἶνε ἴσα μὲ τὸ κατώφλιο· ἐπέρασε τὸ κατώφλιο—χάθηκ' ἡ ντροπή. Ἄ, τὴ ξετσίπωτη!

Μήτριτς. Εἶδες ἐκεῖ! Καὶ γιατὶ νὰ ντραπῇ; ἀφοῦ ἔχει χρήματα ἄς γλεντίσῃ. Ὦ Θεέ μου! Τί λέτε, νωρὶς εἶν' ἀκόμη γιὰ φαΐ; (Ἀναβαίνει ἐπὶ τῆς θερμάστρας). Ὦ Θεέ μου, Παναγιά μου, ἅϊ Νικόλα μου θαματουργέ!

ΣΚΗΝΗ Β'.

Οἱ ἄνω καὶ Κουμπάρα.

Κουμπάρα (εἰσέρχεται). Τί, δὲν ἦρθ' ἀκόμη ἀπὸ τὴ χώρα ὁ δικός σου;

Ἀνύσια. Δὲν ἐφάνηκε.

Κουμπάρα. Ἄργησε. Νὰ μὴν ἐπέρασε ἀπὸ τὸ καπελειό μας; Ἡ Θέκλα ἡ ἀδελφή μου μοῦπε, πῶς ἀπόξω στέκονται ἕνα σωρὸ ἀμάξια ἀπὸ τὴ χώρα.

Ἀνύσια. Ἀνιούτκα, ἔ Ἀνιούτκα!

Ἀνιούτκα. Τί θέλεις;

Ἀνύσια. Πήγαινε νὰ δῇς στὸ καπελειό, μὴν τύχῃ κ' ἐπῆγ' ἐκεῖ μεθυσμένος;

Ἀνιούτκα (πηδᾷ ἐκ τῆς θερμάστρας καὶ ἐνδύεται). Τώρα πάω.

Κουμπάρα. Καὶ τὴν Ἀκουλίνα μαζύ του τὴν ἐπῆρε;

Ἀνύσια. Τί ἄλλη δουλειὰ εἶχε νὰ πάῃ; Ἐξ αἰτίας αὐτηνῆς βρέθηκαν οὔλαις ἡ δουλειαὶς τοῦ κόσμου. Ηὗρε ἀφορμὴ πῶς ἔχει νὰ λάβῃ ἀπὸ τὴν τράπεζα καὶ δός του καὶ τὸν μπερδεύει.

Κουμπάρα (κινεῖ τὴν κεφαλήν). Ἀμ' εἶνε νὰ λέγωνται. (Σιγή).

Ἀνιούτκα (ἐκ τῆς θύρας). Ἂν ἦν' ἐκεῖ, θὲς νὰ τοῦ πῶ τίποτις;

Ἀνύσια. Σὺ κύτταξε μονάχα ἂν εἶν' ἐκεῖ.

Ἀνιούτκα. Φτύσε κ' ἔρχομαι· (φεύγει).

ΣΚΗΝΗ Γ'.

Ἀνύσια, Μήτριτς, καὶ Κουμπάρα. (Μακρὰ σιγή).

Μήτριτς (χασμᾶται). Ὦ Θεέ μου, Ἅϊ Νικόλα μου θαυματουργέ!

Κουμπάρα (ἀνασκιρτᾷ). Ἄχ, ἐτρόμαξα. Ποιὸς εἶνε;

Ἀνύσια. Ὁ Μήτριτς εἶνε, ὁ ἀργάτης.

Κουμπάρα. Ἄχ, πῶς μ' ἐτρόμαξε. Κ' ἐγὼ ξέχασα. Δὲ μοῦ λές, κουμπάρα, ἀλήθεια εἶνε πῶς ἀρραβωνιάσετε τὴν Ἀκουλίνα ;

Ἀνύσια (ἀφίνει τὴν ἠλακάτην καὶ κάθηται παρὰ τὴν τράπεζαν). Μᾶς ἐστείλανε προξενιὰ ἀπὸ τὸ Δετλόβο· ἔγεινε λόγος, μὰ δὲν ἀκούστηκε πιὰ τίποτε. Ποιὸς ἔχει ὄρεξι.

Κουμπάρα. Καὶ γιὰ τὸν Λιζουνὼφ ἀπὸ τὸ Ζούγεβο ;

Ἀνύσια. Καὶ γιαυτόνα ἔγεινε λόγος, μὰ δὲ βαρυέσαι ; Ἐκεῖνος δὲ θέλει νὰ ξέρῃ τίποτε.

Κουμπάρα. Καὶ ὅμως πρέπει νὰ τελειώνῃ αὐτὴ ἡ δουλειά.

Ἀνύσια. Ἀκοῦς ἐκεῖ. Δὲν βλέπω, κουμπάρα μου, τὴν ὥρα πότε νὰ τὴ ξεφορτωθοῦμε ἀπὸ 'πάνω μας· μὰ δὲ βλέπεις, ὅλο κ' ἐμπόδια τυχαίνουνε. Ἐκεῖνος σκοπὸ δὲν τῶχει, μα' κ' ἐκείνη τὸ ἴδιο. Δὲν τὴν ἐχόρτασε ἀκόμα, βλέπεις, τὴ μορφονειά του.

Κουμπάρα. Ὑ—Ὑ! Τί ἁμαρτία, καλέ! Ὁ Θεὸς νὰ μᾶς φυλάγῃ. Κ' εἶνε μητρυός της.

Ἀνύσια. Αἴ, κουμπάρα μου! Μ' ἐγελάσανε καὶ μοῦ κλείσανε τὰ μάτια μὲ τέτοια ἐπιτηδειότη, ποῦ δὲ μπορῶ νὰ σοῦ πῶ. Τίποτις ἡ ἀνόητη δὲν ἐκατάλαβα, τίποτις δὲ μποροῦσα νὰ φανταστῶ καὶ τόνε παντρεύτηκα. Τίποτις δὲν ἐμάντεψα κι' αὐτοὶ πιὰ τὰ εἴχανε ψημένα.

Κουμπάρα. Ἄλλοι-οί-μονο δουλειαίς !

Ἀνύσια. Μὲ τὸν καιρὸ εἶδα, πῶς ἄρχισαν περισσότερο νὰ κρύβωνται ἀπὸ μένα. Ἄχ! κουμπάρα μου, ζωὴ ποῦ τήνε περνῶ ἡ δόλια! Καλὰ θὰ ἤτανε νὰ μὴ τὸν ἀγαποῦσα!

Κουμπάρα. Καλὲ τί λές-ἐκεῖ!

Ἀνύσια. Καὶ μὲ πειράζει πολύ, ξέρεις, κουμπάρα μου, αὐτὸς νὰ μ' ἀδικήσῃ ἔτσι δά! Ἄχ πόσο μὲ πειράζει.

Κουμπάρα. Ἔχουνε νὰ ποῦνε πῶς καὶ τὸ χέρι του, λέει, δὲν τὸ πολυκρατᾷ.

Ἀνύσια. Οὖλα τὰ κάνει. Καμμιὰ φορά, σὰν εἶνε νηστικός, εἶνε ἥσυχος. Μ' ἐχτυποῦσε καὶ πρῶτα, μὰ τοῦ ἄρεσα κάποτε. Τώρα σὰ θυμώσῃ, χύνετ' ἀπάνω μου καὶ θέλει νὰ μὲ ποδοπατήσῃ. Τὴν ἄλλη φορὰ μ' ἄρπαξε ἀπὸ τὰ μαλλιὰ κ' εἶδα κ' ἔπαθα νὰ ξεμπλέξω ἀπὸ τὰ χέρια του. Ἂν πῇς γιὰ κείνηνε ... χειρότερη ἀπὸ φεῖδι. Εἶμαι ν' ἀπορήσω πῶς ἡ γῆς γεννᾷ τέτοια φείδια.

Κουμπάρα Ἀ—ἄχ, κουμπάρα μου! Καθὼς βλέπω πολὺ δυστυχισμένη εἶσαι καὶ σύ. Καὶ γιὰ ποιόνα νὰ τὰ τραβᾷς αὐτά ; Ἐπῆρες ἕνα ζητιάνο ἐκεῖ κι' αὐτὸς νὰ σὲ μεταχειρίζεται μὲ τέτοιο τρόπο. Γιατί τὸν ἀφίνεις ἔτσι δά ;

'Ανύσια. Ἄχ, κουμπάρα μου ἀγαπημένη· τί νὰ κάμω μὲ τὴν καρδιὰ ποὔχω. Ὁ σχωρεμένος, τόσο βαρὺς ποῦ ἤτανε, μὰ τὸν ἐγύριζα ὅπως ἤθελα. Τώρα ὅμως, κουμπάρα μου, τίποτις δὲν μπορῶ νὰ κάμω· ἅμα τὸν ἰδοῦν τὰ μάτια μου μοῦ παύει ὁ θυμός. Σὰν εἶμαι 'μπροστά του, χάνω τὸ θάρρος μου καὶ στέκουμαι σὰν τὴ βρεμμένη κόττα.

Κουμπάρα. Ὤ ὤχ' κουμπάρα μου! Φαίνεται πῶς κἄτι θὰ σοὔχουν καμωμένα. Ἔχουνε νὰ ποῦν, πῶς ἡ Ματρώνα τῆς κάνει αὐτὲς τὲς δουλειές. Νὰ μὴ σοὔκαμε αὐτὴ τίποτις;

'Ανύσια. Κ' ἐγώ, κουμπάρα μου, αὐτὸ στοχάζομαι. Πῶς πειράζομαι καμμιὰ φορά, ποῦ ἔτσι μοὔρχεται νὰ τόνε ξεσκίσω. Κι' ἅμα τὸν ἰδῶ—δὲ μὲ βαστᾷ ἡ καρδιά μου.

Κουμπάρα. Χωρὶς ἄλλο κἄτι σοῦ 'καμε. 'Αργεῖ, καλότυχη νὰ γείνῃ τὸ κακό; 'Αμ' βλέπω 'γώ, πῶς δὲν εἶσαι στὰ σύγκαλά σου.

'Ανύσια. Ἡ μισὴ δὲν ἀπόμεινα. Καὶ κύτταξε κείνη τὴ βλάκα τὴν 'Ακουλίνα, ποῦ ἤτανε πρῶτα νὰ τὴ συχαίνεσαι, κύτταξέ τηνε τώρα —τὴν ἐμορφοστόλισε! Ὠμόρφηνε, ἐφούσκωσε σὰν μπουμπουλίθρα. Μὲ οὔλη της τὴν κουταμάρα τὧχει πάρει ἀπάνω της: ἐγὼ εἶμαι, λέει, ἡ νοικοκυρά. Τὸ σπίτι δικό μου εἶνε. Ὁ πατέρας μου σὲ μένα ἤθελε νὰ τόνε δώσῃ. Καὶ κακιά—ὁ Θεὸς νὰ γλυτώνῃ. Σὰ θυμώσῃ—τὰ ροῦχά της ξεσκίζει.

Κουμπάρα. Ἄχ ζωὴ ποῦ τήνε περνᾷς καὶ σύ, καθὼς βλέπω, κουμπάρα μου—Κι' ὁ κόσμος σὲ ζουλεύει. Πλούσιοι, λένε, μά, καθὼς φαίνεται, χύνονται κι' ἀπὸ τὸ χρυσάφι δάκρυα.

'Ανύσια. Νὰ σοῦ 'πῶ, μόνο γιὰ νὰ μᾶς ζουλέψῃ κανεὶς εἴμαστε. Καὶ τὰ πλούτη ἔτσι δὰ θὰ γενοῦνε στάχτη. Τοὺς δώσανε δρόμο ποῦ...

Κουμπάρα. Μὰ γιατί, καλὲ κουμπάρα μου, τ' ἀφίνεις καὶ σὺ ἔτσι δά; Δικά σου δὲν εἶνε μαθὲς τὰ χρήματα;

'Ανύσια. Καὶ ποῦ νὰ τἄξερες οὔλα. Ἔκαμα ὅμως κ' ἐγὼ ἕνα λᾶθος.

Κουμπάρα. Ἂν ἤμουνα 'γώ, κουμπάρα, στὴ θέσι σου, θὰ πήγαινα ἴσα στὸ διοικητή. Τὰ χρήματα εἶνε δικά σου. Πῶς μπορεῖ αὐτὸς νὰ τὰ σπαταλᾷ. Ποιὸς τοὔδωκε αὐτὸ τὸ δικαίωμα;

'Ανύσια. Αἴ, αὐτὰ σήμερα δὲν τὰ βλέπουνε, κουμπάρα μου.

Κουμπάρα. Ἄχ, κουμπάρα μου, γυρίζω καὶ σὲ βλέπω· πῶς ἀχάμνηνες!

'Ανύσια. 'Αχάμνηνα, καλότυχη, πολὺ ἀχάμνηνα. Μὲ κατάστρεψε. Τίποτις δὲ ξέρω κ' ἐγὼ ἡ ἴδια. Ὤχ, κεφαλάκι μου φτωχό.

Κουμπάρα. Κἄποιος ἔρχεται. ('Ακροᾶται. 'Ανοίγεται ἡ θύρα καὶ εἰσέρχεται ὁ 'Ακείμ).

ΣΚΗΝΗ Δ'.

Οἱ Ἄνω καὶ Ἀκείμ.

Ἀκεὶμ (κάμνει τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, ἐξάγει τὰ πέδιλά του καὶ ἐκδύεται). Ὥρα καλὴ στὸ σπητικό σας. Καλά 'στε, καλά 'σαι, κυρά;

Ἀνύσια. Καλά, σὲ χαιρετοῦμε, γέρο πατέρα. Ἀπὸ τὸ χωριὸ ἔρχεσαι;

Ἀκείμ. Εἶπα, ποῦ θὰ πῇ, εἶπα, ἂς πᾶ νὰ 'δῶ τὸ γυιό μου, νὰ πάω στοῦ γυιοῦ μου. Ἦτανε περασμένη ἡ ὥρα, ἐγιωμάτισα, ποῦ θὰ πῇ, ἐγιωμάτισα κ' ἔφυγα. Καὶ μὲ τὰ χιόνια τώρα, εἶνε δύσκολος ὁ δρόμος, δύσκολος, γιατοῦτο κ' ἐνυχτώθηκα. Κι' ἀμ' ὁ γυιός μου σπῆτι εἶνε; ποῦ θὰ πῇ, ὁ γυιός μου ἐδῶ εἶνε;

Ἀνύσια. Ὄχι, δὲν εἶνε ἐδῶ, στὴ χώρα 'πῆγε.

Ἀκεὶμ (κάθηται ἐπὶ θρανίου). Κάποια δουλίτσα ἔχω μαζύ του, μιὰ δουλίτσα ἔχω μαζύ του, ποῦ θὰ πῇ. Τοῦλεγα μαθὲς τῆς προάλλες γιὰ τῆς ἀνάγκες μου, τοῦλεγα. Τὸ χτηνό, τὸ ἄλογο τάχατες μοῦ σακατεύτηκε κ' ἤθελα ν' ἀγοράσω κανένα ἄλλο γιατὶ ποῦ λές. Γι' αὐτὸ ἦρθα, ποῦ θὰ πῇ.

Ἀνύσια. Τ' ἄκουσα, ποῦ τῶλεγε ὁ Νικήτας. Σὰν ἔρθῃ τὰ λέτε. (Βαίνει πρὸς τὴν θερμάστραν). Ἔλα νὰ δειπνήσῃς κι' ὅπου κι' ἂν εἶνε ἔφτασε. Μήτριτς, αἴ, Μήτριτς, ἔλα νὰ δειπνήσῃς.

Μήτριτς. Ὢχ Θεέ μου, Ἅϊ Νικόλα μου θαματουργέ.

Ἀνύσια. Ἔλα νὰ δειπνήσῃς.

Κουμπάρα. Ἐγὼ πηγαίνω. Ἔχετε γιά. (Ἀπέρχεται).

ΣΚΗΝΗ Ε'.

Ἀκείμ, Ἀνύσια καὶ Μήτριτς.

Μήτριτς (κατέρχεται τῆς θερμάστρας). Δὲν ἐκατάλαβα πῶς μ' ἐπῆρ' ὁ ὕπνος. Ὢ Θεέ μου, Ἅϊ Νικόλα μου! Γιάσου, μπάρμπα Ἀκείμ.

Ἀκείμ. Ἆ, ὁ Μήτριτς. Ἐσὺ τί γυρεύεις ἐδῶ, ποῦ θὰ πῇ;

Μήτριτς. Νά, ἀργάτης εἶμαι τοῦ γυιοῦ σου τοῦ Νικήτα.

Ἀκείμ. Εἶδες ἐκεῖ, ἀργάτης τὸ λοιπὸν τοῦ γυιοῦ μου, ἔτσι αἴ;

Μήτριτς. Ἐδούλευα στὴ χώρα, προτήτερα 'σ ἕνα ἔμπορα κοντά, μὰ τῶβαζα κάθε λίγο στὸ κέφι, καὶ τώρα νά, ἐπέρασα στὸ χωριό. Δὲν εἶχα τίποτις νὰ μ' ἐμποδίζῃ, κ' ἔτσι ἐμιστώθηκα. (Χασμᾶται). Ὢ Θεέ μου!

Ἀκείμ. Καὶ δὲ μοῦ λές, τόσες πολλὲς δουλειὲς εἶχε, πάει νὰ πῇ κ' ἐπῆρε ἀργάτη;

Ἀνύσια. Τί ἀνάγκη ἔχει; Ἄλλη φορὰ περνοῦσε, τώρα ἔχει ἄλλα πράματα στὸ νοῦ του, καὶ γιαυτὸ 'πῆρε ἀργάτη.

Μήτριτς. Ἀφοῦ ἔχει χρήματα, τί ἀνάγκη ἔχει;...

Ἀκείμ. Ἅ, μὰ αὐτὸ εἶν' ἄσχημο πρᾶμμα, γιατὶ ποῦ λές, αὐτὸ εἶν' ἄσχημο. Κακόμαθε, ποῦ θὰ πῆ.

Ἀνύσια. Πῶς ἐκακόμαθε, δὲν εἶνε ψέματα, αὐτὸ εἶνε τὸ κακό.

Ἀκείμ. Κ' ἐγὼ θαρροῦσα, ποῦ θὰ πῆ, πῶς πηγαίνει καλείτερα, μὰ κεῖνος πηγαίνει οὖλο καὶ στὸ χειρότερο, γιατὶ ποῦ λές. Τὰ πλούτη κακομαθαίνουνε τὸν ἄνθρωπο, τόνε κακομαθαίνουνε, ποῦ λές.

Μήτριτς. Καὶ τὸ σκυλὶ ἀπὸ τὴν καλοπέρασι λυσσιάζει. Ἀπ' τὴν καλοπέρασι πῶς νὰ μὴν κακομάθη. Κ' ἐγὼ ὁ ἴδιος ἀπ' τὴν καλοπέρασι τῶχα ρίξει ἔξω. Τρεῖς 'βδομάδες ἔπινα ἀδιάκοπα. Καὶ τὸ τελευταῖό μου βρακὶ τὤπια. Δὲν εἶχα πιὰ τίποτις ἄλλο κ' ἔτσι ἔπαψα νὰ πίνω. Τώρα πιὰ εἶπα νὰ μὴ ξαναπιῶ. Ἄς πάη στὴν εὐχή.

Ἀκείμ. Καὶ ἡ γρηά σου, ποῦ θὰ πῆ, τί γίνεται;

Μήτριτς. Ἡ γρηά μου, τ' ἀδέρφι, εὑρῆκε τὴ δουλειά της. Στῆς χώρας τὰ καπελειὰ κυλιέται. Εἶνε μιὰ χαρὰ νὰ τήνε δῆς: μὲ τὸ ἕνα μάτι βγαλμένο, τὸ ἄλλο ζουλισμένο, ἡ μούρη της γυρισμένη μὲ τὸ πλάϊ, καὶ νηστική, ποῦ νὰ τήνε πάρη ὁ διάβολος, ποτὲς δὲν τήνε βλέπεις.

Ἀκείμ. Ὦ, ὤ! Βρὲ τί μοῦ λές;

Μήτριτς. Καὶ ποιὰ ἄλλη θέσι ἔχει ἡ γυναῖκα τοῦ στρατιώτη; Τὸ χρέος της κάνει. (Σιγή).

Ἀκείμ (τῆ Ἀνύσια). Κ' ἐπῆρε τίποτις, μαθές, ὁ Νικήτας μαζύ του στὴ χώρα; Νὰ πουλήση, ποῦ θὰ πῆ, ἐπῆρε τίποτις μαζύ του;

Ἀνύσια (ἐπιστρώννει τὴν τράπεζαν καὶ παραθέτει τὸ φαγητόν). Δὲν ἐπῆρε τίποτις. Χρήματα, λέει, πῶς πῆγε νὰ πάρη ἀπὸ τὴν Τράπεζα.

Ἀκείμ (δειπνᾷ). Καὶ ποῦ λογαριάζετε νὰ τὰ βάλετε, μαθές τὰ χρήματα;

Ἀνύσια. Ὄχι, ἐμεῖς δὲν τὰ πειράζομε· μονάχα εἴκοσι ὡς τριάντα ρούμπλια, φαίνεται, πῶς τοῦ χρειάζονται νὰ πάρη.

Ἀκείμ. Νὰ πάρη; Καὶ γιατί, μαθές, νὰ τὰ πάρη τὰ χρήματα; Πέρνεις σήμερα, ποῦ θὰ πῆ, πέρνεις αὔριο, ὡς ποῦ νὰ τὰ πάρης οὖλα, ποῦ θὰ πῆ.

Ἀνύσια. Αὐτὰ τὰ πέρνει ξεχωριστά. Τὰ χρήματα ὅμως εἶν' οὖλα ἀκέρηα.

Ἀκείμ. Ἀκέρηα; Πῶς, μαθές, ἀκέρηα, Ἀφοῦ σεῖς τὰ πέρνετε, τότενες πῶς θὰ νἆνε ἀκέρηα, ποῦ θὰ πῆ; Τὸ ἴδιο, σὰν νὰ χύ-

σης στάρι πού λέει ὁ λόγος, 'στ' ἀμπάρι καὶ ν' ἀρχίσῃς νὰ πέρνῃς ἀπὸ 'κεῖ· τότες νὰ ἰδῇς ἀκέρῃο θὰ μείνῃ τὸ στάρι. Θὰ πῇ, πῶς τόνε γελοῦνε. Νὰ τὸ ξέρῃς, πῶς τόνε γελοῦνε. Τί θὰ πῇ ἀκέρῃα; Σεῖς πέρνετε καὶ θὰ μένουνε ἀκέρῃα;

'Ανύσια. Νὰ σοῦ πῶ καλὰ καλὰ δὲ ξέρω. Μᾶς ἐσυβούλεψε τότενες κι' ὁ 'Ιβὰν Μωϋσεΐτς. Βάλτε τα, λέει, τὰ χρήματά σας στὴν Τράπεζα, καὶ τὰ λεπτά σας θὰ τἄχετε ἀκέρῃα καὶ τόκο θὰ πέρνετε.

Μήτριτς (ἀποπερατώνει τὸ γεῦμά του). Σωστὰ εἶπε. 'Εγὼ ἐδούλεψα κοντὰ 'ς ἕνα ἔμπορο. Αὐτοὶ ἔτσι κάνουνε. Βάνουνε τὰ χρήματά τους στὴν Τράπεζα, καὶ κάθονται ξαπλωμένοι στὴν ἡσυχία τους καὶ πέρνουνε.

'Ακείμ. Περίφημα τὰ λές, ποῦ θὰ πῇ. Πῶς θὰ πέρνῃς; Κι'αὐτοί, μαθές, ἀπὸ ποιόνε θὰ τὰ πέρνουνε τὰ χρήματα;

'Ανύσια. Ἡ Τράπεζες τὰ δίνουνε.

Μήτριτς. Τί 'ν' αὐτὰ ποῦ λές; Ἡ γυναῖκες δὲν τὰ καταφέρνουνε. Ἄκουσ' ἐδῶ νὰ σοῦ τὰ πῶ' γὼ νὰ τὰ καταλαβῃς. 'Εσὺ ἔχεις, ἂς ποῦμε χρήματα, καὶ μένα μ' ἦρθ' ἡ ἄνοιξι χωρὶς σπορά, χωρὶς τίποτα ἢ καὶ νὰ χρεωστῶ φόρους. Ἔρχομαι λοιπὸν ἐγὼ σ' ἐσένα. 'Ακείμ, σοῦ λέγω, δόσε μου δέκα ρούμπλια καὶ σὰ μαζέψω τὸ χεινόπωρο τὸν καρπό μου, σοῦ τὰ δίνω μὲ τὸν τόκο τους. Σύ, ἂς ποῦμε, βλέπεις πῶς ἔχεις ἀπὸ ποῦ νὰ πιαστῇς: ἢ ἀπὸ κανένα ἄλογο ἢ ἀπὸ καμμιὰ 'γελάδα, καὶ μοῦ λές: δόσε μου, μοῦ λές, δυὸ τρία ρούμπλια γιὰ τόκο κ' ἐτελείωσε. 'Εγώ, ποὔχω τὴ θηλειὰ στὸ λαιμό, δὲ μπορῶ νὰ κάμω ἀλλοιῶς. Πάει καλά, σοῦ λέω, πέρνω τὰ δέκα. Τὸ χεινόπωρο τελειώνω τῆς δουλειές μου καὶ σοῦ τὰ φέρνω· καὶ σύ, μοῦ χτυπᾷς ξεχωριστὰ ἀπὸ τὰ δέκα καὶ τρία ἀκόμη ρούμπλια παραπάνω.

'Ακείμ. Κι' αὐτά, ποῦ θὰ πῇ, τὰ κάνουνε οἱ κατεργάριδες μουζῖκοι κι' ὅποιος δὲ φοβᾶται τὸ Θεό, ποῦ λές.

Μήτριτς. Στάσου δά, τώρα θὰ δῇς, ποῦ βγαίνει τὸ ἴδιο. Ποῦ θὰ πῇ τὸ λοιπόν, μ' αὐτὸ τὸν τρόπο μ' ἔγδυσες καὶ τὰ χρήματα, ἂς ποῦμε, τῆς 'Ανύσιας κάθονται. Τί νὰ τὰ κάμῃ—δὲ ξέρει· καὶ σὰ γυναῖκα ποῦνε δὲ νοιώθει νὰ τὰ μεταχειριστῇ. Ἔρχεται σὲ σένα. Δὲ γίνεται, σοῦ λέει, νὰ βγάλω κ' ἐγὼ τίποτις ἀπ' τὰ χρήματά μου; Γιατὶ ὄχι, τῆς λές. Νά σου λοιπὸν καὶ σὺ καὶ περιμένεις. Ἔρχομ' ἐγὼ πάλι τὸ καλοκαῖρι. Δόσε μου, σοῦ λέω, πάλι ἄλλα δέκα, κι' ὅσο γιὰ τὸν τόκο, ἐγὼ . . . Σὺ μὲ ξανοίγεις γιὰ νὰ δῇς, ἂν βαστᾷ τὸ πετσί μου γιὰ νὰ μ' ἐγδάρῃς ἀκόμη καὶ μοῦ δίνεις ἀπὸ τὰ χρήματα τῆς 'Ανύσιας καὶ κάνεις τὸ λογαριασμό σου, κι' ἂν ἰδῇς πῶς ἐγὼ δὲν ἔχω στὸν ἥλιο

μοῖρα καὶ βλέπεις πῶς δὲ μπορεῖς νὰ μ' ἐγδάρῃς, μοῦ λές: πήγαινε, τ' ἀδέρφι στὸ Θεὸ καὶ στὴν Παναγιὰ καὶ βρίσκεις κανέναν ἄλλον καὶ δίνεις πάλι τὰ δικά σου καὶ τῆς 'Ανύσιας τὰ χρήματα καὶ τόνε γδέρνεις. Νά, αὐτὸ θὰ πῇ Τράπεζα. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο γυρίζει. Δουλειά, τ' ἀδέρφι, μὲ πολλὴ φρόνησι.

'Ακεὶμ (ἐρεθιζόμενος). Τί ν' αὐτά, ποῦ μοῦ λές, Αὐτὸ εἶν ἄσκημη πρᾶξι. Αὐτὰ τὰ κάνουν, ποῦ λές, οἱ μουζῖκοι κχὶ τὸ θεωροῦνε γιὰ ἁμαρτία. Αὐτὴ εἶνε ἄνομη πρᾶξι, ἄνομη, γιατί ποῦ λές, ἄσκημη. Μὰ πῶς αὐτοί, σπουδασμένοι ἀθρῶποι καὶ νά . . .

Μήτριτς. Αὐτή, τ' ἀδέρφι, εἶνε ἡ πιὸ ἀγαπημένη τους δουλειά. Καὶ νὰ δῇς, ἂν τύχῃ κανένας κουτὸς ἢ καμμιὰ γυναῖκα, ποῦ δὲ μποροῦνε μοναχοί τους νὰ μεταχειριστοῦνε τὰ χρήματα, τὰ πηγαίνουνε στὴν Τράπεζα κι' αὐτοὶ ἐκεῖ, ποῦ νὰ φᾶν τὸν πνίχτη, τοὺς τὰ τρῶνε κι' ἀφανίζουνε τὸν κόσμο. Δουλειὰ περίφημη αὐτή.

'Ακεὶμ (στενάζει). Κατὰ πῶς βλέπω, ποῦ λές, καὶ χρήματα νὰ μὴν ἔχῃ κανεὶς εἶνε μπελᾶς, μὰ καὶ νἄχῃ, ἀκόμη ποιὸ μπελᾶς. Τί θὰ ποῦν αὐτά. Ὁ Θεὸς ἐπρόσταξε νὰ δουλεύωμε. Καὶ σύ, ποῦ θὰ πῇ, βάλε τὰ χρήματά σου στὴν Τράπεζα καὶ κοιμήσου, ποῦ λέει ὁ λόγος, κι' αὐτὰ θὰ σὲ θρέφουνε ξαπλωμένονε. Ἄσχημο, ποῦ λές, παράνομο πρᾶμμα.

Μήτριτς. Παράνομο λέει; Αὐτὰ δὲν τὰ ξετάζουνε σήμερα. Νὰ 'δῇς ἀκόμη ποῦ σοῦ πέρνουνε καὶ τὸ τελευταῖό σου ποκάμισο, αὐτὸ νὰ ἰδῇς ἐσύ!

'Ακεὶμ (στενάζει). Φαίνεται, γιατί ποῦ λές, πῶς ἔφτασε ἡ συντελεία τοῦ κόσμου. Εἶδα, γιατί ποῦ λές, καὶ τοὺς ἀποπάτους στὴ χώρα. Μωρὲ ποῦ καταντήσαμε, ποῦ θὰ πῇ! Λουστραρισμένοι, χρωματισμένοι, ποῦ λές, στολισμένοι, ποῦ θαρρεῖς πῶς εἶνε κανένα ἐμπορικό. Καὶ γιατί; πήγαινε νὰ μάθῃς. Ὤχ, ἐξεχάσαμε, ἐξεχάσαμε, γιατί ποῦ λὲς τὸ Θεό, τὸν ἐξεχάσαμε! Σπολλάτη, νύφη μου, σπολλάτη, χόρτασα. (Ἐγείρεται τῆς τραπέζης. Ὁ Μήτριτς ἀναβαίνει ἐπὶ τῆς θερμάστρας).

'Ανύσια (ἀναλαμβάνει τὰ τῆς τραπέζης καὶ τρώγει). Νὰ μποροῦσα κἄνε νὰ συμβουλευτῶ τὸ πατέρα του, μὰ 'ντρέπομαι.

'Ακείμ. Τί λές;

'Ανύσια. Μοναχή μου 'μιλῶ.

ΣΚΗΝΗ Ϛ'.

Οἱ ἄνω καὶ 'Ανιούτκα.

'Ανιούτκα (εἰσέρχεται).

'Ακείμ. Ἆ! τὸ κχλὸ τὸ κορίτσι! οὖλο καὶ σὲ δουλειὰ βρίσκεσαι· θὰ πάγωσες!

ἀνεπαίσθητος, οὐδεμίαν ἀπολύτως σχοῦσα ἐπὶ τῆς κοινωνίας ἐπιῤῥοήν· ὅτι ἡ δευτέρα (1869-1870), ἀπέβη ὅλως ἀνώδυνος, καθ' ὅλον τὸ δεκατετράμηνον τῆς διαρκείας αὐτῆς διάστημα, τοῦ χρυσοῦ μὴ ὑπερτιμηθέντος ποτὲ πέραν τῶν 5 1)2 0)0· ὅτι δὲ ἡ τρίτη ἀναγκαστικὴ (1877-1884) ὑπῆρξε μὲν ἐπαισθητή, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀπολύτως ἐπώδυνος διότι, τὸ συνάλλαγμα ἐτηρήθη σταθερῶς ἐντὸς ὁρίων λογικῶν, τιμηθὲν κατ' ἀνώτατον ὅρον 12 3/4 0/0, καὶ μόνον ἐφάπαξ ἐξιχθείσης τῆς ὑπερτιμήσεως μέχρις 23 1/2 τοῖς 0/0. Ὡς πρὸς τὴν τετάρτην ὅμως ἀναγκαστικήν, καθ' ἣν καὶ αἱ ἐν γένει οἰκονομικαὶ συνθῆκαι τοῦ τόπου σπουδαίως μετεβλήθησαν, τὴν ὁλονὲν ὑφισταμένην καὶ ταλαιπωροῦσαν ἡμᾶς εἴδομεν ὅτι, οὐ μόνον ἐπώδυνος εἰς ἄκρον ἀπέβη αὕτη, ἀλλ' ὅτι ἐπ' ἐσχάτων ἐξεδηλώθη καὶ ὁσημέραι ἐκδηλοῦται ἐν ἀποτελέσμασιν ὅλως ἐκτάκτοις, εἰς ἀληθῆ ἀπόγνωσιν τὴν κοινωνίαν ἐμβάλλουσι, διότι, ὡς εἴδομεν, ἡ τιμὴ τοῦ συναλλάγματος ἀποτόμως καὶ βαρέως διακυμαινομένη, ἀφίκετο ἤδη εἰς σημεῖον ἀπειλοῦν νὰ ἐκμηδενίσῃ τέλεον τὴν ἀξίαν τοῦ τραπεζικοῦ γραμματίου. Προσεπαθήσαμεν ν' ἀνεύρωμεν τοὺς λόγους οἵτινες τὰ τοιαῦτα ὅλως ἔκτακτα καὶ καταθλιπτικὰ παράγουσιν ἀποτελέσματα, ἐξ ἧς δὲ κατεβάλομεν ἐπιμεμελημένης καὶ λεπτομεροῦς ἐργασίας, ἐπείσθημεν ὅτι, οἱ οἰκονομικοὶ ὅροι, οἱ τὴν κυκλοφορίαν καὶ τὴν πορείαν τοῦ συναλλάγματος διέποντες, εἰσὶν ἀνεπαρκεῖς νὰ ἐξηγήσωσι τελείως τὴν τοσαύτην παρ' ἡμῖν ἀνωμαλίαν ἐν τῇ δράσει τῆς ἀναγκαστικῆς· ἐντεῦθεν δὲ εὑρέθημεν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐρευνήσωμεν βαθύτερον, ἐν ταῖς καθόλου συνθήκαις, ὑφ' ἃ τὸ ἔθνος καὶ ἡ πολιτεία διατελοῦσιν, ἰχνηλατήσαντες τὰς αἰτίας. Εὕρομεν λοιπὸν ὅτι, ὑπάρχει ἀναντιῤῥήτως παρ' ἡμῖν ὑπερβολὴ κυκλοφορίας τραπεζικῶν γραμματίων, τοὐλάχιστον κατὰ 65 ἑκατομμύρια· ὅτι δεσπόζει παρὰ τῷ κοινῷ ἀκράτητος κατὰ τοῦ Κράτους καὶ τῶν ἐκδιδουσῶν τὰ γραμμάτια προνομιούχων τραπεζῶν δυσπιστία, ἀλλ' εἴδομεν συνάμα ὅτι, ἡ μὲν ὑπερβολὴ τῆς κυκλοφορίας εἶνε ἀφ' ἑαυτῆς ἀνεπαρκὴς νὰ ἐξηγήσῃ τὰ ἐπερχόμενα ἀποτελέσματα, ὅτι δὲ ἡ δυσπιστία εἶνε ἀδικαιολόγητος ὡς πρὸς τὰς Τραπέζας καὶ ὑπερβολικὴ ὡς πρὸς τὸ Κράτος. Ἐφθάσαμεν ἑπομένως εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι, καὶ ἄλλοι συνεπιδρῶσι λόγοι, τοιούτους δ' εὕρομεν ἔνθεν μὲν ἐν τῇ στενότητι τῶν Ἑλληνικῶν ἀγορῶν ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν πολλὴν τοῦ Ἕλληνος φιλοτιμίαν, ἔνθεν δὲ καὶ κυρίως ἐν ταῖς ἐντυπώσεσιν, αἵτινες ἐκ ποικίλων λόγων, συναφῶν πρὸς τὴν ἡμετέραν πολιτικὴν καὶ οἰκονομικὴν κατάστασιν, παρήχθησαν. Καὶ τῷ ὄντι, εἰς τὰς ἐντυπώσεις ταύτας δύναται, κατὰ τὴν ἡμετέραν κρίσιν, ν' ἀπο-

δοθῇ κατὰ πολὺ ἡ τοῦ κακοῦ αἰτία. Τὸ ἔθνος, ὡς ἀπεδείξαμεν κατὰ τρόπον μὴ ἐπιδεχόμενον λογικὴν ἀντίρρησιν, εἶνε οἰκονομικῶς εὔρωστον, ἀφοῦ ἐκ τῆς μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ δοσοληψίας αὐτοῦ, καταλείπεται ἐτησίως εἰς πίστωσιν αὐτοῦ περίσσευμα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον σπουδαῖον, αἱ δὲ Τράπεζαί εἰσιν, ὡς ἐκ τῶν ἰσολογισμῶν αὐτῶν ἀποδεικνύεται, ἐπίσης εὔρωστοι, μετὰ τιμιότητος καὶ εὐθύτητος παραδειγματικῆς ἐν ταῖς πρὸς τὴν κοινωνίαν σχέσεσιν αὐτῶν συμπεριφερόμεναι. Τὸ Κράτος, ἀληθῶς, περιέπεσεν εἰς στενοχωρίαν βαρεῖαν, ἐξαναγκάσασαν αὐτὸ νὰ διακόψῃ πρὸς καιρὸν τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποχρεώσεων αὐτοῦ πρὸς τοὺς ξένους δικαιούχους, ἀλλ' οὐδεὶς δύναται ἀσφαλῶς νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι τὸ Κράτος, δηλαδὴ ὁ ἐντολοδόχος, περιῆλθεν εἰς ἀπελπισμόν, ἀφοῦ τὸ ἔθνος, δηλαδὴ ὁ ἐντολεύς, εἶνε εὔρωστον καὶ ἀκμαῖον.

Αἱ ἐντυπώσεις λοιπόν, ἃς ἡμεῖς αὐτοὶ ἐδημιουργήσαμεν, αἵτινες ὁσημέραι ἐπιδεινούμεναι ἀπειλοῦσι νὰ προσλάβωσι τύπον ἀληθοῦς πανικοῦ, αἱ ἐντυπώσεις, αἵτινες τοσοῦτον ὀλεθρίως ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῆς καθόλου καταστάσεως, ἀφόρητον αὐτὴν καθιστῶσαι, ἐπερχόμεναι ὡς ἀκολούθημα εἰς τὴν ἀρχικὴν αἰτίαν, τὴν ἀναγκαστικὴν καὶ τὰ ταύτῃ παρομαρτοῦντα ἐπεισοδιακὰ αἴτια, εἰσὶν ὁ παράγων, ὁ κυριώτατος ἴσως τῆς ἐπιδεινώσεως τῆς παρούσης καχεξίας. Διότι αὗται ἀμβλύνουσι τὴν ἡμετέραν διάνοιαν καὶ παραλύουσι τὰς ἠθικὰς ἡμῶν δυνάμεις· αὗται καθιστῶσιν ἡμᾶς ἀνικάνους νὰ σκεφθῶμεν νηφαλιώτερον, τὴν ἐνεστῶσαν κατάστασιν μετὰ θάρρους ἀτενίζοντες, ἵνα πεισθῶμεν ὅτι τὸ ἔθνος ἔχει ἱκανὰς δυνάμεις ἵνα ἀπαλλαγῇ τῆς φοβερᾶς δοκιμασίας. Αὗται φέρουσιν ἡμᾶς ἀκρατήτους εἰς τὴν κατωφέρειαν, ἣν πάντες ἀσμένως φαινόμεθα ἀποδεχόμενοι, καίτοι εἰς τὸ τέρμα αὐτῆς ὑπάρχει ἡ μείωσις τῆς ἐθνικῆς περιουσίας καὶ τὸ δὴ σπουδαιότατον, ἡ καταισχύνη· αὗται κωλύουσιν ἡμᾶς νὰ ἴδωμεν ὅτι, ἐὰν ὑπερτάτην τῶν δυνάμεων ἡμῶν ποιήσωμεν ἔντασιν, δυνάμεθα ἔτι καὶ κατὰ τὴν ὥραν ταύτην νὰ τηρήσωμεν ἀμείωτον τὴν ὑπόληψιν τοῦ κόσμου. Αὗται τέλος ἐπισκοτίζουσι τὴν διάνοιαν ἡμῶν ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε, καίτοι τὰς ἡμετέρας ἀναμετροῦμεν δυνάμεις καὶ εὑρίσκομεν ταύτας ῥωμαλέας, ἀδυνατοῦμεν ὅμως νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι, πρὸς τὴν χρησιμοποίησιν αὐτῶν ἀπαιτεῖται καί τι ἄλλο, ἔτι τῶν ὑλικῶν δυνάμεων ὑπέρτερον, τὸ ἐν ἑνὶ ἑκάστῳ ἡμῶν συναίσθημα τοῦ καθήκοντος, τὸ ὁποῖον μόνον δύναται νὰ ἐξεγείρῃ ὁ πρὸς τὴν ἀναξιοπαθοῦσαν πατρίδα πόνος.

Σ. Π. Σκιαδᾶς.

ΛΕΟΝΤΟΣ ΤΟΛΣΤΟΗ

ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΤΟΥ ΖΟΦΟΥ

Ή

«ΠΙΑΣΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟ ΝΥΧΙ — ΧΑΘΗΚΕ ΟΛΟ ΤΟ ΠΟΥΛΙ»

ΔΡΑΜΑ ΕΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΠΕΝΤΕ

ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΗΣ ΤΡΙΤΗΣ ΠΡΑΞΕΩΣ

Ἀκείμ, Νικήτας, Ἀκουλίνα, Ἀνύσια, Ἀνιούτκα, Μήτριτς—γέρων ἐργάτης καὶ ἀρχαῖος στρατιώτης, Κουμπάρα Ἀνύσιας.

ΠΡΑΞΙΣ ΤΡΙΤΗ

Ἡ καλύβη τοῦ Πέτρου. Χειμών. Μετὰ τὴν δευτέραν πρᾶξιν παρῆλθον 9 μῆνες. Ἡ Ἀνύσια ἁπλῆν κοινὴν φέρουσα ἐσθῆτα, κάθηται παρὰ τὴν ἠλακάτην καὶ νήθει. Ἡ Ἀνιούτκα κάθηται ἐπὶ τῆς θερμάστρας. Μήτριτς-γέρων ἐργάτης.

ΣΚΗΝΗ Α'.

Μήτριτς, (εἰσέρχεται βραδέως καὶ ἐκδύεται). Ὦ Χριστὲ καὶ Παναγιά μου. Τί, δὲν ἦρθ' ἀκόμα τ' ἀφεντικό;

Ἀνύσια. Τί λές;

Μήτριτς. Ὁ Νικήτας, λέω, δὲν ἦρθ' ἀπὸ τὴ χώρα;

Ἀνύσια. Ὄχι·δὲν ἦρθε.

Μήτριτς. Τὤρριξε στὸ γλέντι, φαίνεται. Ὢχ—Θεέ μου!

Ἀνύσια. Ἐσυγύρισες τ' ἀλῶνι;

Μήτριτς. Κι' ἀμὲ πῶς; ἔκαμα ὅ,τι ἔπρεπε νὰ κάμω καὶ τὸ σκέπασα μὲ ἄχερα. Ἐμένα ἡ μισὲς δουλειὲς δὲ μ' ἀρέσουνε. Ὦ Θεέ μου. ἄϊ Νικόλα μου! (Καθαρίζει τοὺς τύλους τῶν χειρῶν του). Καιρὸς εἶνε πιὰ νἄρθῃ.

Ἀνύσια. Ποιὰ βία εἶνε; Χρήματα ἔχει, διασκεδάζει μὲ τὴν κοπέλα· ἀμ' βέβαια...

Μήτριτς. Ἀφοῦ ἔχει χρήματα γιατί νὰ μὴ γλεντίσῃ; Κι' ἀμ' ἡ Ἀκουλίνα τί δουλειὰ εἶχε στὴ χώρα;

Ἀνύσια. Πήγαιν' ἀρώτα τήνε. Γιὰ τὸ διάβολο, ποῦ νὰ τήνε πάρῃ.

Μήτριτς. Μὰ τί ἤθελε στὴ χώρα; Ἡ χώρα ἀπ' οὖλα ἔχει, μὰ πρέπει νἄχῃς καὶ σύ. Ὢχ, Θεέ μου!

Ἀνιούτκα. Τ' ἄκουσα μὲ τ' αὐτιά μου, καλὲ μάνα: λαχουρί,

λέει, θὰ σ' ἀγοράσω, νὰ σκάσω, ἃ λέω ψέματα, λαχουρὶ θὰ σ' ἀγοράσω, λέει. Νὰ τὸ διαλέξῃς, λέει, μοναχή σου. Κ' ἰσυγυρίστηκε τὶ ὤμορφα: 'φόρεσε τὸ κοντογοῦνί της, ποῦ 'νε χωρὶς μανίκια καὶ τὸ φραντζέζικο μαντῆλι.

'Ανύσια. 'Αμ' καλὰ τὸ λένε: πῶς τοῦ κοριτσιοῦ ἡ ντροπὴ εἶνε ἴσα μὲ τὸ κατώφλιο· ἐπέρασε τὸ κατώφλιο—χάθηκ' ἡ ντροπή. "Α, τὴ ξετσίπωτη!

Μήτριτς. Εἶδες ἐκεῖ! Καὶ γιατὶ νὰ ντραπῇ; ἀφοῦ ἔχει χρήματα ἂς γλεντίσῃ. 'Ω Θεέ μου! Τί λέτε, νωρὶς εἶν' ἀκόμη γιὰ φαΐ; ('Αναβαίνει ἐπὶ τῆς θερμάστρας). 'Ω Θεέ μου, Παναγιά μου, ἅϊ Νικόλα μου θαματουργέ!

ΣΚΗΝΗ Β'.

Οἱ ἄνω καὶ Κουμπάρα.

Κουμπάρα (εἰσέρχεται). Τί, δὲν ἦρθ' ἀκόμη ἀπὸ τὴ χώρα ὁ δικός σου;

'Ανύσια. Δὲν ἐφάνηκε.

Κουμπάρα. "Αργησε. Νὰ μὴν ἐπέρασε ἀπὸ τὸ καπελειό μας; 'Η Θέκλα ἡ ἀδελφή μου μοῦπε, πῶς ἀπόξω στέκονται ἕνα σωρὸ ἁμάξια ἀπὸ τὴ χώρα.

'Ανύσια. 'Ανιούτκα, ἔ 'Ανιούτκα!

'Ανιούτκα. Τί θέλεις;

'Ανύσια. Πήγαινε νὰ δῇς στὸ καπελειό, μὴν τύχῃ κ' ἐπῆγ' ἐκεῖ μεθυσμένος;

'Ανιούτκα (πηδᾷ ἐκ τῆς θερμάστρας καὶ ἐνδύεται). Τώρα πάω.

Κουμπάρα. Καὶ τὴν 'Ακουλίνα μαζύ του τὴν ἐπῆρε;

'Ανύσια. Τί ἄλλη δουλειὰ εἶχε νὰ πάῃ; 'Εξ αἰτίας αὐτηνῆς βρέθηκαν οὖλαις ἡ δουλειαὶς τοῦ κόσμου. Ηὗρε ἀφορμὴ πῶς ἔχει νὰ λάβῃ ἀπὸ τὴν τράπεζα καὶ δός του καὶ τὸν μπερδεύει.

Κουμπάρα (κινεῖ τὴν κεφαλήν). 'Αμ' εἶνε νὰ λέγωνται. (Σιγή).

'Ανιούτκα (ἐκ τῆς θύρας). "Αν ἦν' ἐκεῖ, θὲς νὰ τοῦ πῶ τίποτις;

'Ανύσια. Σὺ κύτταξε μονάχα ἂν εἶν' ἐκεῖ.

'Ανιούτκα. Φτύσε κ' ἔρχομαι· (φεύγει).

ΣΚΗΝΗ Γ'.

'Ανύσια, Μήτριτς, καὶ Κουμπάρα. (Μακρὰ σιγή).

Μήτριτς (χασμᾶται). 'Ω Θεέ μου, "Αϊ Νικόλα μου θαυματουργέ!

Κουμπάρα (ἀνασκιρτᾷ). "Αχ, ἐτρόμαξα. Ποιὸς εἶνε;

'Ανύσια. 'Ο Μήτριτς εἶνε, ὁ ἀργάτης.

Κουμπάρα. Ἄχ, πῶς μ' ἐτρόμαξε. Κ' ἐγὼ ξέχασα. Δὲ μοῦ λές, κουμπάρα, ἀλήθεια εἶνε πῶς ἀρραβωνιάσετε τὴν Ἀκουλίνα ;

Ἀνύσια (ἀφίνει τὴν ἠλακάτην καὶ κάθηται παρὰ τὴν τράπεζαν). Μᾶς ἐστείλανε προξενιὰ ἀπὸ τὸ Δετλόβο· ἔγεινε λόγος, μὰ δὲν ἀκούστηκε πιὰ τίποτε. Ποιὸς ἔχει ὄρεξι.

Κουμπάρα. Καὶ γιὰ τὸν Λιζουνὼφ ἀπὸ τὸ Ζούγεβο ;

Ἀνύσια. Καὶ γιαυτόνα ἔγεινε λόγος, μὰ δὲ βαρυέσαι ; Ἐκεῖνος δὲ θέλει νὰ ξέρῃ τίποτε.

Κουμπάρα. Καὶ ὅμως πρέπει νὰ τελειώνῃ αὐτὴ ἡ δουλειά.

Ἀνύσια. Ἀκοῦς ἐκεῖ. Δὲν βλέπω, κουμπάρα μου, τὴν ὥρα πότε νὰ τὴ ξεφορτωθοῦμε ἀπὸ 'πάνω μας· μὰ δὲ βλέπεις, ὅλο κ' ἐμπόδια τυχαίνουνε. Ἐκεῖνος σκοπὸ δὲν τὤχει, μα' κ' ἐκείνη τὸ ἴδιο. Δὲν τὴν ἐχόρτασε ἀκόμα, βλέπεις, τὴ μορφονειά του.

Κουμπάρα. Ὑ—Ὑ ! Τί ἁμαρτία, καλέ ! Ὁ Θεὸς νὰ μᾶς φυλάγῃ. Κ' εἶνε μητρυός της.

Ἀνύσια. Αἴ, κουμπάρα μου ! Μ' ἐγελάσανε καὶ μοῦ κλείσανε τὰ μάτια μὲ τέτοια ἐπιτηδειότη, ποῦ δὲ μπορῶ νὰ σοῦ πῶ. Τίποτις ἡ ἀνόητη δὲν ἐκατάλαβα, τίποτις δὲ μποροῦσα νὰ φανταστῶ καὶ τόνε παντρεύτηκα. Τίποτις δὲν ἐμάντεψα κι' αὐτοὶ πιὰ τὰ εἴχανε ψημένα.

Κουμπάρα. Ἄλλοι-οί-μονο δουλειαίς !

Ἀνύσια. Μὲ τὸν καιρὸ εἶδα, πῶς ἄρχισαν περισσότερο νὰ κρύβωνται ἀπὸ μένα. Ἄχ ! κουμπάρα μου, ζωὴ ποῦ τήνε περνῶ ἡ δόλια ! Καλὰ θὰ ἤτανε νὰ μὴ τὸν ἀγαποῦσα !

Κουμπάρα. Καλὲ τί λές-ἐκεῖ !

Ἀνύσια. Καὶ μὲ πειράζει πολύ, ξέρεις, κουμπάρα μου, αὐτὸς νὰ μ' ἀδικήσῃ ἔτσι δά ! Ἄχ πόσο μὲ πειράζει.

Κουμπάρα. Ἔχουνε νὰ ποῦνε πῶς καὶ τὸ χέρι του, λέει, δὲν τὸ πολυκρατᾷ.

Ἀνύσια. Οὖλα τὰ κάνει. Καμμιὰ φορά, σὰν εἶνε νηστικός, εἶνε ἥσυχος. Μ' ἐχτυποῦσε καὶ πρῶτα, μὰ τοῦ ἄρεσα κάποτε. Τώρα σὰ θυμώσῃ, χύνετ' ἀπάνω μου καὶ θέλει νὰ μὲ ποδοπατήσῃ. Τὴν ἄλλη φορὰ μ' ἅρπαξε ἀπὸ τὰ μαλλιὰ κ' εἶδα κ' ἔπαθα νὰ ξεμπλέξω ἀπὸ τὰ χέρια του. Ἂν πῇς γιὰ κείνηνε ... χειρότερη ἀπὸ φεῖδι. Εἶμαι ν' ἀπορήσω πῶς ἡ γῆς γεννᾷ τέτοια φείδια.

Κουμπάρα Ἀ—ἄχ, κουμπάρα μου ! Καθὼς βλέπω πολὺ δυστυχισμένη εἶσαι καὶ σύ. Καὶ γιὰ ποιόνα νὰ τὰ τραβᾷς αὐτά ; Ἐπῆρες ἕνα ζητιάνο ἐκεῖ κι' αὐτὸς νὰ σὲ μεταχειρίζεται μὲ τέτοιο τρόπο. Γιατί τὸν ἀφίνεις ἔτσι δά ;

'Ανύσια. Ἄχ, κουμπάρα μου ἀγαπημένη· τί νὰ κάμω μὲ τὴν καρδιὰ ποὔχω. Ὁ σχωρεμένος, τόσο βαρὺς ποῦ ἤτανε, μὰ τὸν ἐγύριζα ὅπως ἤθελα. Τώρα ὅμως, κουμπάρα μου, τίποτις δὲν μπορῶ νὰ κάμω· ἅμα τὸν ἰδοῦν τὰ μάτια μου μοῦ παύει ὁ θυμός. Σὰν εἶμαι 'μπροστά του, χάνω τὸ θάρρος μου καὶ στέκουμαι σὰν τὴ βρεμμένη κόττα.

Κουμπάρα. Ὦ ὤχ' κουμπάρα μου! Φαίνεται πῶς κἄτι θὰ σοὔχουν καμωμένα. Ἔχουνε νὰ ποῦν, πῶς ἡ Ματρώνα τῆς κάνει αὐτὲς τὲς δουλειές. Νὰ μὴ σοὔκαμε αὐτὴ τίποτις;

'Ανύσια. Κ' ἐγώ, κουμπάρα μου, αὐτὸ στοχάζομαι. Πῶς πειράζομαι καμμιὰ φορά, ποῦ ἔτσι μοὔρχεται νὰ τόνε ξεσκίσω. Κι' ἅμα τὸν ἰδῶ—δὲ μὲ βαστᾷ ἡ καρδιά μου.

Κουμπάρα. Χωρὶς ἄλλο κἄτι σοῦ 'καμε. 'Αργεῖ, καλότυχη νὰ γείνῃ τὸ κακό; 'Αμ' βλέπω 'γώ, πῶς δὲν εἶσαι στὰ σύγκαλά σου.

'Ανύσια. Ἡ μισὴ δὲν ἀπόμεινα. Καὶ κύτταξε κείνη τὴ βλάκα τὴν 'Ακουλίνα, ποῦ ἤτανε πρῶτα νὰ τὴ συχαίνεσαι, κύτταξέ τηνε τώρα —τὴν ἐμορφοστόλισε! 'Ωμόρφηνε, ἐφούσκωσε σὰν μπουμπουλίθρα. Μὲ οὔλη της τὴν κουταμάρα τὤχει πάρει ἀπάνω της: ἐγὼ εἶμαι, λέει, ἡ νοικοκυρά. Τὸ σπίτι δικό μου εἶνε. Ὁ πατέρας μου σὲ μένα ἤθελε νὰ τόνε δώσῃ. Καὶ κακιά—ὁ Θεὸς νὰ γλυτώνῃ. Σὰ θυμώσῃ—τὰ ροῦχά της ξεσκίζει.

Κουμπάρα. Ἄχ ζωὴ ποῦ τήνε περνᾷς καὶ σύ, καθὼς βλέπω, κουμπάρα μου—Κι' ὁ κόσμος σὲ ζουλεύει. Πλούσιοι, λένε, μά, καθὼς φαίνεται, χύνονται κι' ἀπὸ τὸ χρυσάφι δάκρυα.

'Ανύσια. Νὰ σοῦ 'πῶ, μόνο γιὰ νὰ μᾶς ζουλέψῃ κανεὶς εἴμαστε. Καὶ τὰ πλούτη ἔτσι δὰ θὰ γενοῦνε στάχτη. Τοὺς δώσανε δρόμο ποῦ...

Κουμπάρα. Μὰ γιατί, καλὲ κουμπάρα μου, τ' ἀφίνεις καὶ σὺ ἔτσι δά; Δικά σου δὲν εἶνε μαθὲς τὰ χρήματα;

'Ανύσια. Καὶ ποῦ νὰ τἄξερες οὔλα. Ἔκαμα ὅμως κ' ἐγὼ ἕνα λᾶθος.

Κουμπάρα. Ἂν ἤμουνα 'γώ, κουμπάρα, στὴ θέσι σου, θὰ πήγαινα ἴσα στὸ διοικητή. Τὰ χρήματα εἶνε δικά σου. Πῶς μπορεῖ αὐτὸς νὰ τὰ σπαταλᾷ. Ποιὸς τοὔδωκε αὐτὸ τὸ δικαίωμα;

'Ανύσια. Αἴ, αὐτὰ σήμερα δὲν τὰ βλέπουνε, κουμπάρα μου.

Κουμπάρα. Ἄχ, κουμπάρα μου, γυρίζω καὶ σὲ βλέπω· πῶς ἀχάμνηνες!

'Ανύσια. 'Αχάμνηνα, καλότυχη, πολὺ ἀχάμνηνα. Μὲ κατάστρεψε. Τίποτις δὲ ξέρω κ' ἐγὼ ἡ ἴδια. Ὤχ, κεφαλάκι μου φτωχό.

Κουμπάρα. Κἄποιος ἔρχεται. ('Ακροᾶται. 'Ανοίγεται ἡ θύρα καὶ εἰσέρχεται ὁ 'Ακείμ).

ΣΚΗΝΗ Δ'.

Οἱ Ἄνω καὶ Ἀκείμ.

Ἀκείμ (κάμνει τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, ἐξάγει τὰ πέδιλά του καὶ ἐκδύεται). Ὥρα καλὴ στὸ σπητικό σας. Καλά 'στε, καλά 'σαι, κυρά;

Ἀνύσια. Καλά, σὲ χαιρετοῦμε, γέρο πατέρα. Ἀπὸ τὸ χωριὸ ἔρχεσαι;

Ἀκείμ. Εἶπα, ποῦ θὰ πῇ, εἶπα, ἂς πᾶ νὰ 'δῶ τὸ γυιό μου, νὰ πάω στοῦ γυιοῦ μου. Ἦτανε περασμένη ἡ ὥρα, ἐγιωμάτισα, ποῦ θὰ πῇ, ἐγιωμάτισα κ' ἔφυγα. Καὶ μὲ τὰ χιόνια τώρα, εἶνε δύσκολος ὁ δρόμος, δύσκολος, γιατοῦτο κ' ἐνυχτώθηκα. Κι' ἀμ' ὁ γυιός μου σπῆτι εἶνε; ποῦ θὰ πῇ, ὁ γυιός μου ἐδῶ εἶνε;

Ἀνύσια. Ὄχι, δὲν εἶνε ἐδῶ, στὴ χώρα 'πῆγε.

Ἀκείμ (κάθηται ἐπὶ θρανίου). Κάποια δουλίτσα ἔχω μαζύ του, μιὰ δουλίτσα ἔχω μαζύ του, ποῦ θὰ πῇ. Τοὔλεγα μαθὲς τῆς προάλλες γιὰ τῆς ἀνάγκες μου, τοὔλεγα. Τὸ χτηνό, τὸ ἄλογο τάχατες μοῦ σακατεύτηκε κ' ἤθελα ν' ἀγοράσω κανένα ἄλλο γιατὶ ποῦ λές. Γι' αὐτὸ ἦρθα, ποῦ θὰ πῇ.

Ἀνύσια. Τ' ἄκουσα, ποῦ τὦλεγε ὁ Νικήτας. Σὰν ἔρθῃ τὰ λέτε. (Βαίνει πρὸς τὴν θερμάστραν). Ἔλα νὰ δειπνήσῃς κι' ὅπου κι' ἂν εἶνε ἔφτασε. Μήτριτς, αἴ, Μήτριτς, ἔλα νὰ δειπνήσῃς.

Μήτριτς. Ὢχ Θεέ μου, Ἁϊ Νικόλα μου θαματουργέ.

Ἀνύσια. Ἔλα νὰ δειπνήσῃς.

Κουμπάρα. Ἐγὼ πηγαίνω. Ἔχετε γιά. (Ἀπέρχεται).

ΣΚΗΝΗ Ε'.

Ἀκείμ, Ἀνύσια καὶ Μήτριτς.

Μήτριτς (κατέρχεται τῆς θερμάστρας). Δὲν ἐκατάλαβα πῶς μ' ἐπῆρ' ὁ ὕπνος. Ὢ Θεέ μου, Ἁϊ Νικόλα μου! Γιάσου, μπάρμπα Ἀκείμ.

Ἀκείμ. Ἄ, ὁ Μήτριτς. Ἐσὺ τί γυρεύεις ἐδῶ, ποῦ θὰ πῇ;

Μήτριτς. Νά, ἀργάτης εἶμαι τοῦ γυιοῦ σου τοῦ Νικήτα.

Ἀκείμ. Εἶδες ἐκεῖ, ἀργάτης τὸ λοιπὸν τοῦ γυιοῦ μου, ἔτσι αἴ;

Μήτριτς. Ἐδούλευα στὴ χώρα, προτήτερα 'σ ἕνα ἔμπορα κοντά, μὰ τὤβαζα κάθε λίγο στὸ κέφι, καὶ τώρα νά, ἐπέρασα στὸ χωριό. Δὲν εἶχα τίποτις νὰ μ' ἐμποδίζῃ, κ' ἔτσι ἐμιστώθηκα. (Χασμᾶται). Ὢ Θεέ μου!

Ἀκείμ. Καὶ δὲ μοῦ λές, τόσες πολλὲς δουλειὲς εἶχε, πάει νὰ πῇ κ' ἐπῆρε ἀργάτη;

'Ανύσια. Τί ἀνάγκη ἔχει; Ἄλλη φορὰ περνοῦσε, τώρα ἔχει ἄλλα πράματα στὸ νοῦ του, καὶ γιαὐτὸ 'πῆρε ἀργάτη.

Μήτριτς. 'Αφοῦ ἔχει χρήματα, τί ἀνάγκη ἔχει;...

'Ακείμ. Ἄ, μὰ αὐτὸ εἶν' ἄσκημο πρᾶμμα, γιατὶ ποῦ λές, αὐτὸ εἶν' ἄσκημο. Κακόμαθε, ποῦ θὰ πῇ.

'Ανύσια. Πῶς ἐκακόμαθε, δὲν εἶνε ψέματα, αὐτὸ εἶνε τὸ κακό.

'Ακείμ. Κ' ἐγὼ θαρροῦσα, ποῦ θὰ πῇ, πῶς πηγαίνει καλείτερα, μὰ κεῖνος πηγαίνει οὖλο καὶ στὸ χειρότερο, γιατὶ ποῦ λές. Τὰ πλούτη κακομαθαίνουνε τὸν ἄνθρωπο, τόνε κακομαθαίνουνε, ποῦ λές.

Μήτριτς. Καὶ τὸ σκυλὶ ἀπὸ τὴν καλοπέρασι λυσσιάζει. 'Απ' τὴν καλοπέρασι πῶς νὰ μὴν κακομάθῃ. Κ' ἐγὼ ὁ ἴδιος ἀπ' τὴν καλοπέρασι τῷχα ρίξει ἔξω. Τρεῖς 'βδομάδες ἔπινα ἀδιάκοπα. Καὶ τὸ τελευταῖό μου βρακὶ τῶπια. Δὲν εἶχα πιὰ τίποτις ἄλλο κ' ἔτσι ἔπαψα νὰ πίνω. Τώρα πιὰ εἶπα νὰ μὴ ξαναπιῶ. Ἄς πάῃ στὴν εὐχή.

'Ακείμ. Καὶ ἡ γρηά σου, ποῦ θὰ πῇ, τί γίνεται;

Μήτριτς. Ἡ γρηά μου, τ' ἀδέρφι, εὕρηκε τὴ δουλειά της. Στῆς χώρας τὰ καπελειὰ κυλιέται. Εἶνε μιὰ χαρὰ νὰ τήνε δῇς: μὲ τὸ ἕνα μάτι βγαλμένο, τὸ ἄλλο ζουλισμένο, ἡ μούρη της γυρισμένη μὲ τὸ πλάϊ, καὶ νηστική, ποῦ νὰ τήνε πάρῃ ὁ διάβολος, ποτὲς δὲν τήνε βλέπεις.

'Ακείμ. Ὤ, ὤ! Βρὲ τί μοῦ λές;

Μήτριτς. Καὶ ποιὰ ἄλλη θέσι ἔχει ἡ γυναῖκα τοῦ στρατιώτη; Τὸ χρέος της κάνει. (Σιγή).

'Ακείμ (τῇ 'Ανύσιᾳ). Κ' ἐπῆρε τίποτις, μαθές, ὁ Νικήτας μαζύ του στὴ χώρα; Νὰ πουλήσῃ, ποῦ θὰ πῇ, ἐπῆρε τίποτις μαζύ του;

'Ανύσια (ἐπιστρώννει τὴν τράπεζαν καὶ παραθέτει τὸ φαγητόν). Δὲν ἐπῆρε τίποτις. Χρήματα, λέει, πῶς πῆγε νὰ πάρῃ ἀπὸ τὴν Τράπεζα.

'Ακείμ (δειπνᾷ). Καὶ ποῦ λογαριάζετε νὰ τὰ βάλετε, μαθὲς τὰ χρήματα;

'Ανύσια. Ὄχι, ἐμεῖς δὲν τὰ πειράζομε· μονάχα εἴκοσι ὡς τριάντα ρούμπλια, φαίνεται, πῶς τοῦ χρειάζονται νὰ πάρῃ.

'Ακείμ. Νὰ πάρῃ; Καὶ γιατί, μαθές, νὰ τὰ πάρῃ τὰ χρήματα; Πέρνεις σήμερα, ποῦ θὰ πῇ, πέρνεις αὔριο, ὡς ποῦ νὰ τὰ πάρῃς οὖλα, ποῦ θὰ πῇ.

'Ανύσια. Αὐτὰ τὰ πέρνει ξεχωριστά. Τὰ χρήματα ὅμως εἶν' οὖλα ἀκέρηα.

'Ακείμ. 'Ακέρηα; Πῶς, μαθές, ἀκέρηα, 'Αφοῦ σεῖς τὰ πέρνετε, τότενες πῶς θὰ νἆνε ἀκέρηα, ποῦ θὰ πῇ; Τὸ ἴδιο, σὰν νὰ χύ-

σης στάρι ποῦ λέει ὁ λόγος, 'στ' ἀμπάρι καὶ ν' ἀρχίσης νὰ πέρνης ἀπὸ 'κεῖ· τότες νὰ ἰδῇς ἀκέρηο θὰ μείνῃ τὸ στάρι. Θὰ πῇ, πῶς τόνε γελοῦνε. Νὰ τὸ ξέρῃς, πῶς τόνε γελοῦνε. Τί θὰ πῇ ἀκέρῃα; Σεῖς πέρνετε καὶ θὰ μένουνε ἀκέρῃα;

'Ανύσια. Νὰ σοῦ πῶ καλὰ καλὰ δὲ ξέρω. Μᾶς ἐσυβούλεψε τότενες κι' ὁ 'Ιβὰν Μωϋσέϊτς. Βάλτε τα, λέει, τὰ χρήματά σας στὴν Τράπεζα, καὶ τὰ λεπτά σας θὰ τἄχετε ἀκέρηα καὶ τόκο θὰ πέρνετε.

Μήτριτς (ἀποπερατώνει τὸ γεῦμά του). Σωστὰ εἶπε. 'Εγὼ ἐδούλεψα κοντὰ 'ς ἕνα ἔμπορο. Αὐτοὶ ἔτσι κάνουνε. Βάνουνε τὰ χρήματά τους στὴν Τράπεζα, καὶ κάθονται ξαπλωμένοι στὴν ἡσυχία τους καὶ πέρνουνε.

'Ακείμ. Περίφημα τὰ λές, ποῦ θὰ πῇ. Πῶς θὰ πέρνῃς; Κι'αὐτοί, μαθές, ἀπὸ ποιόνε θὰ τὰ πέρνουνε τὰ χρήματα;

'Ανύσια. Ἡ Τράπεζες τὰ δίνουνε.

Μήτριτς. Τί 'ν' αὐτὰ ποῦ λές; Ἡ γυναῖκες δὲν τὰ καταφέρνουνε. Ἄκουσ' ἐδῶ νὰ σοῦ τὰ πῶ' γὼ νὰ τὰ καταλάβῃς. 'Εσὺ ἔχεις, ἄς ποῦμε χρήματα, καὶ μένα μ' ηὗρ' ἡ ἄνοιξι χωρὶς σπορά, χωρὶς τίποτα ἢ καὶ νὰ χρεωστῶ φόρους. Ἔρχομαι λοιπὸν ἐγὼ σ' ἐσένα. 'Ακείμ, σοῦ λέγω, δόσε μου δέκα ρούμπλια καὶ σὰ μαζέψω τὸ χεινόπωρο τὸν καρπό μου, σοῦ τὰ δίνω μὲ τὸν τόκο τους. Σύ, ἄς ποῦμε, βλέπεις πῶς ἔχεις ἀπὸ ποῦ νὰ πιαστῇς: ἢ ἀπὸ κανένα ἄλογο ἢ ἀπὸ καμμιὰ 'γελάδα, καὶ μοῦ λές: δόσε μου, μοῦ λές, δυὸ τρία ρούμπλια γιὰ τόκο κ' ἐτελείωσε. 'Εγώ, ποὔχω τὴ θηλειὰ στὸ λαιμό, δὲ μπορῶ νὰ κάμω ἀλλοιῶς. Πάει καλά, σοῦ λέω, πέρνω τὰ δέκα. Τὸ χεινόπωρο τελειώνω τῆς δουλειές μου καὶ σοῦ τὰ φέρνω· καὶ σύ, μοῦ χτυπᾷς ξεχωριστὰ ἀπὸ τὰ δέκα καὶ τρία ἀκόμη ρούμπλια παραπάνω.

'Ακείμ. Κι' αὐτά, ποῦ θὰ πῇ, τὰ κάνουνε οἱ κατεργάριδες μουζῖκοι κι' ὅποιος δὲ φοβᾶται τὸ Θεό, ποῦ λές.

Μήτριτς. Στάσου δά, τώρα θὰ δῇς, ποῦ βγαίνει τὸ ἴδιο. Ποῦ θὰ πῇ τὸ λοιπόν, μ' αὐτὸ τὸν τρόπο μ' ἔγδυσες καὶ τὰ χρήματα, ἄς ποῦμε, τῆς 'Ανύσιας κάθονται. Τί νὰ τὰ κάμῃ—δὲ ξέρει· καὶ σὰ γυναῖκα ποὔνε δὲ νοιώθει νὰ τὰ μεταχειριστῇ. Ἔρχεται σὲ σένα. Δὲ γίνεται, σοῦ λέει, νὰ βγάλω κ' ἐγὼ τίποτις ἀπ' τὰ χρήματά μου; Γιατὶ ὄχι, τῆς λές. Νά σου λοιπὸν καὶ σὺ καὶ περιμένεις. Ἔρχομ' ἐγὼ πάλι τὸ καλοκαῖρι. Δόσε μου, σοῦ λέω, πάλι ἄλλα δέκα, κι' ὅσο γιὰ τὸν τόκο, ἐγώ . . . Σὺ μὲ ξανοίγεις γιὰ νὰ δῇς, ἂν βαστᾷ τὸ πετσί μου γιὰ νὰ μ' ἐγδάρῃς ἀκόμη καὶ μοῦ δίνεις ἀπὸ τὰ χρήματα τῆς 'Ανύσιας καὶ κάνεις τὸ λογαριασμό σου, κι' ἂν ἰδῇς πῶς ἐγὼ δὲν ἔχω στὸν ἥλιο

μοῖρα καὶ βλέπεις πῶς δὲ μπορεῖς νὰ μ' ἐγδάρῃς, μοῦ λές: πήγαινε, τ' ἀδέρφι στὸ Θεὸ καὶ στὴν Παναγιὰ καὶ βρίσκεις κανέναν ἄλλον καὶ δίνεις πάλι τὰ δικά σου καὶ τῆς Ἀνύσιας τὰ χρήματα καὶ τόνε γδέρνεις. Νά, αὐτὸ θὰ πῆ Τράπεζα. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο γυρίζει. Δουλειά, τ' ἀδέρφι, μὲ πολλὴ φρόνησι.

Ἀκεὶμ (ἐρεθιζόμενος). Τί ν' αὐτά, ποῦ μοῦ λές, Αὐτὸ εἶν ἄσκημη πρᾶξι. Αὐτὰ τὰ κάνουν, ποῦ λές, οἱ μουζῖκοι καὶ τὸ θεωροῦνε γιὰ ἁμαρτία. Αὐτὴ εἶνε ἄνομη πρᾶξι, ἄνομη, γιατί ποῦ λές, ἄσκημη. Μὰ πῶς αὐτοί, σπουδασμένοι ἀθρῶποι καὶ νά . . .

Μήτριτς. Αὐτή, τ' ἀδέρφι, εἶνε ἡ πιὸ ἀγαπημένη τους δουλειά. Καὶ νὰ δῆς, ἂν τύχῃ κανένας κουτὸς ἢ καμμιὰ γυναῖκα, ποῦ δὲ μποροῦνε μοναχοί τους νὰ μεταχειριστοῦνε τὰ χρήματα, τὰ πηγαίνουνε στὴν Τράπεζα κι' αὐτοὶ ἐκεῖ, ποῦ νὰ φᾶν τὸν πνίχτη, τοὺς τὰ τρῶνε κι' ἀφανίζουνε τὸν κόσμο. Δουλειὰ περίφημη αὐτή.

Ἀκεὶμ (στενάζει). Κατὰ πῶς βλέπω, ποῦ λές, καὶ χρήματα νὰ μὴν ἔχῃ κανεὶς εἶνε μπελᾶς, μὰ καὶ νἄχῃ, ἀκόμη ποιὸ μπελᾶς. Τί θὰ ποῦν αὐτά. Ὁ Θεὸς ἐπρόσταξε νὰ δουλεύωμε. Καὶ σύ, ποῦ θὰ πῆ, βάλε τὰ χρήματά σου στὴν Τράπεζα καὶ κοιμήσου, ποῦ λέει ὁ λόγος, κι' αὐτὰ θὰ σὲ θρέφουνε ξαπλωμένονε. Ἄσχημο, ποῦ λές, παράνομο πρᾶμμα.

Μήτριτς. Παράνομο λέει; Αὐτὰ δὲν τὰ ξετάζουνε σήμερα. Νὰ 'δῆς ἀκόμη ποῦ σοῦ πέρνουνε καὶ τὸ τελευταῖό σου ποκάμισο, αὐτὸ νὰ ἰδῆς ἐσύ!

Ἀκεὶμ (στενάζει). Φαίνεται, γιατί ποῦ λές, πῶς ἔφτασε ἡ συντελεία τοῦ κόσμου. Εἶδα, γιατί ποῦ λές, καὶ τοὺς ἀποπάτους στὴ χώρα. Μωρὲ ποῦ καταντήσαμε, ποῦ θὰ πῆ! Λουστραρισμένοι, χρωματισμένοι, ποῦ λές, στολισμένοι, ποῦ θαρρεῖς πῶς εἶνε κανένα ἐμπορικό. Καὶ γιατί; πήγαινε νὰ μάθῃς. Ὤχ, ἐξεχάσαμε, ἐξεχάσαμε, γιατί ποῦ λὲς τὸ Θεό, τὸν ἐξεχάσαμε! Σπολλάτη, νύφη μου, σπολλάτη, χόρτασα. (Ἐγείρεται τῆς τραπέζης. Ὁ Μήτριτς ἀναβαίνει ἐπὶ τῆς θερμάστρας).

Ἀνύσια (ἀναλαμβάνει τὰ τῆς τραπέζης καὶ τρώγει). Νὰ μποροῦσα κᾶνε νὰ συμβουλευτῶ τὸ πατέρα του, μὰ 'ντρέπομαι.

Ἀκείμ. Τί λές;

Ἀνύσια. Μοναχή μου 'μιλῶ.

ΣΚΗΝΗ Ϛ'.

Οἱ ἄνω καὶ Ἀνιούτκα.

Ἀνιούτκα (εἰσέρχεται).

Ἀκείμ. Ἆ! τὸ καλὸ τὸ κορίτσι! οὖλο καὶ σὲ δουλειὰ βρίσκεσαι· θὰ πάγωσες!

Ἀνιούτκα. Ναί, κρύωσα πολύ. Τί κάνεις, παπποῦ ;

Ἀνύσια. Αἴ, ἐκεῖ εἶνε ;

Ἀνιούτκα. Ὄχι, δὲν εἶν' ἐκεῖ. Μονάχα ὁ Ἀδριανὸς ἦρθε ἀπὸ τὴ χώρα, κ' εἶπε, πῶς τοὺς εἶδε στὸ καπελειό. Ὁ μπαμπᾶς, λέγει, εἶνε στουπὶ ἀπ' τὸ μεθύσι.

Ἀνύσια. Θὲς νὰ φᾶς ; Νά.

Ἀνιούτκα (προχωρεῖ πρὸς τὴν θερμάστραν). Τί κρύο, ποῦ κάνει. Ἐξυλιάσανε τὰ χέρια μου. (Ὁ Ἀκείμ ἐκδύεται, ἡ Ἀνύσια πλύνει τὰ ἀγγεῖα).

Ἀνύσια. Γέρο-πατέρα !

Ἀκείμ. Τίς θές.

Ἀνύσια. Δὲ μοῦ λὲς τί κάνει ἡ Μαρίνα, πῶς περνᾶ ;

Ἀκείμ. Καλὰ περνᾷ· φρόνιμη γυναικοῦλα, γιατί ποῦ λές, ἥσυχη καὶ προκομμένη γυναῖκα, τίμια, δουλεύτρα, ποῦ λές.

Ἀνύσια. Τί ἄκουσα, πῶς στὸ χωριό σας, ἕνας συγγενὴς τοῦ ἀντρὸς τῆς Μαρίνας προξενολογιέται μὲ τὴν Ἀκουλίνα μας ; Δὲν ἀκούστηκε τίποτις ;

Ἀκείμ. Γιὰ τοὺς Μηρόνωφ, θὲς νὰ πῇς. Κἄτι μουρμουρίζανε ἡ γυναῖκες, μὰ ἀκόμη τίποτε δὲν εἶνε βέβαιο, γιατί ποῦ λές. Σκοτεινὰ πράμματα. Ἡ γρῃαὶς ἔλεγαν κἄτι τις, μὰ 'γώ, ποῦ λές, δὲν ἔχω θυμητικό. Αἴ, τί τάχατες, οἱ Μηρόνωφ δὲν εἶνε καὶ ἄσκημοι μουζῖκοι.

Ἀνύσια. Δὲ βλέπω τὴν ὥρα πότε νὰ γενῇ ἡ ἀρραβῶνα.

Ἀκείμ. Καὶ γιατί ;

Ἀνιούτκα (ἀκροωμένη). Ἦρθαν.

Ἀνύσια. Μή, ἄφσε τους. (Ἐξακολουθεῖ νὰ πλύνῃ τὰ κοχλιάρια χωρὶς νὰ στρέψῃ τὴν κεφαλήν).

ΣΚΗΝΗ Ζ'.

Οἱ ἄνω καὶ Νικήτας.

Νικήτας. Ἀνύσια, γυναῖκα, ποιὸς ἦρθε ; (Ἡ Ἀνύσια προσβλέπει αὐτόν, καὶ ἀποστρέφουσα τὸ πρόσωπον, σιγᾷ).

Νικήτας (ἀπειλητικῶς). Ποιὸς ἦρθε ; Ποῦ ἔχεις τὸ νοῦ σου ;

Ἀνύσια. Πάψε τὸ θυμό σου. Ἔλα.

Νικήτας (ἀπειλητικώτερον). Ποιὸς ἦρθε ;

Ἀνύσια (πλησιάζει καὶ τὸν λαμβάνει τῆς χειρός). Αἴ, καλά, ὁ ἄντρας μου ἦρθε. Ἔμπα μέσα.

Νικήτας. Καὶ βέβαια ὁ ἄνδρας σου. Καὶ πῶς τόνε λένε τὸν ἄνδρα σου, 'πέτα σωστά !

Ἀνύσια. Αἴ, καλά, νά—Νικήτα τόνε λένε.

Νικήτας. Καὶ βέβαια! Χωριάτισσα, πὲς καὶ τὸ παράνομά μου.

'Ανύσια. Αἴ, καλά. Νά, 'Ακείμιτς!

Νικήτας (πάντοτε εἰς τὴν θύραν). Καὶ βέβαια. Όχι, νὰ πῇς καὶ τὸ ἐπίθετό μου.

'Ανύσια (γελᾷ καὶ τὸν σύρει ἐκ τῆς χειρός). Τσηλίκην. Μωρὲ θυμός!

Νικήτας. Κι' ἀμὲ πῶς; (Συγκρατεῖται ἐκ τῆς παραστάδος). Όχι, νὰ μοῦ πῇς, μὲ ποιὸ πόδι μπῆκε στὸ σπῆτί του ὁ Τσηλίκην.

'Ανύσια. Έλα, φτάνει—θὰ κρυώσῃς.

Νικήτας. Λέγε, μὲ ποιὸ πόδι μπῆκα; Εἶσαι ὑποχρεωμένη νὰ μοῦ 'πῇς.

'Ανύσια (καθ' ἑαυτήν). Θὰ βαρεθῇ τώρα. Ἐ, νά, μὲ τὸ ζερβί. Έλα τώρα θἄρθῃς;

Νικήτας. Έτσι.

'Ανύσια. Κύτταξε νὰ δῇς ποιὸς εἶν' ἐδῶ.

Νικήτας. Ὁ γονειός μου εἶνε; Καὶ τί τάχατες. Τὸ γονειό μου δὲν τονε καταφρονῶ. Τὸ γονειό μου μπορῶ νὰ τόνε τιμήσω. Γιά σου, πατέρα. (Ὑποκλίνεται καὶ τῷ δίδει τὴν χεῖρα). Πολλὰ τὰ ἔτη.

'Ακείμ (δὲν ἀποκρίνεται). Τὸ πιοτό, τὸ πιοτό, ποῦ, θὰ 'πῇ, τί δὲν κάνει. 'Αηδία.

Νικήτας. Τὸ πιοτό; Τί, πῶς ἤπια, τάχατες; Ἐ, ἔφταιξα καὶ νὰ μὲ συμπαθᾷς. Ήπια μὲ τοὺς φίλους γιὰ νὰ τοὺς χαιρετίσω.

'Ανύσια. Δὲν πᾷς νὰ πέσῃς—τί κάνεις;

Νικήτας. Γυναῖκα, πές μου, ποῦ στέκομαι τώρα;

'Ανύσια. Ἐ, καλά, καλά, πήγαινε νὰ πέσῃς.

Νικήτας. Ἐγὼ ἀκόμη θὰ πιῶ τὸ σαμοβάρι μὲ τὸν πατέρα μου. Βάλε τὸ σαμοβάρι. 'Ακουλίνα, τί κάνεις; Θαρθῇς ἢ ὄχι;

ΣΚΗΝΗ Η'.

Οἱ ἄνω καὶ 'Ακουλίνα.

'Ακουλίνα (εἰσέρχεται ἐστολισμένη, κομίζουσα διάφορα ὀψώνια. Πρὸς τὸν Νικήταν). Έπιασες καὶ τἄκαμες οὗλα μαλλιὰ κουβάρια. Ποῦ εἶνε τὸ νῆμα;

Νικήτας. Τὸ νῆμα; Ἐκεῖ 'νε τὸ νῆμα. Ἐ, Μήτριτς ποῦ εἶσαι; 'Αποκοιμήθηκες; Πήγαινε νὰ βολέψῃς τ' ἄλογο.

'Ακείμ (δὲν βλέπει τὴν 'Ακουλίναν, ἀλλ' ἀτενίζει τὸν υἱόν). Κύτταξέ τονε ἐκεῖ τί κάνει! Ὁ γέρος, ποῦ θὰ πῇ, εἶναι κουρασμένος, ἀλώνιζε, τί τοῦ μιλᾷς ἔτσι; Βόλεψε τ' ἄλογο! 'Αηδία κατάντησες, ποῦ θὰ πῇ. Τφοῦ!

Μήτριτς (καταβαίνει ἐκ τῆς θερμάτρας καὶ περιτυλίσσει τοὺς πόδας μὲ πανία). Ὦ Θεέ μου πολυέσπλαχνε! Ὄξω εἶνε τ' ἄλογο, ποῦ εἶνε; Θαρρῶ, πῶς θὰ τὸ ψόφησε στὴν κούρασι. Ἔ, τὸ πῆρ' ἡ εὐχή, κατάκαρδα τὴν ἔχει. Ὤχ, Θεέ μου, Ἅϊ Νικόλα μου! (Ἐνδύεται τὴν γοῦνάν του καὶ ἐξέρχεται εἰς τὴν αὐλήν).

Νικήτας (κάθηται). Ἄκουσε, πατέρα, νὰ μὲ συμπαθᾷς. Εἶν' ἀλήθεια πῶς τὤτσουξα λιγάκι, μὰ τί νὰ κάμῃς. Κ' ἡ κόττα πίνει—δὲν εἶν' ἔτσι; Νὰ μοῦ συμπαθᾷς. Ὅσο γιὰ τὸ Μήτριτς ποῦ λές, δὲν τοῦ κακοφαίνεται, θὰ τὸ βολέψῃ τ' ἄλογο.

Ἀνύσια. Θές, εἶπες, νὰ ἑτοιμάσω τὸ σαμοβάρι;

Νικήτας. Ἑτοίμασέ το. Ὁ γονειός μου ἦρθε. Θέλω νὰ μιλήσω μαζύ του, θὰ πιοῦμε τσάϊ. (Τῇ Ἀκουλίνᾳ). Τἄφερες οὖλα τὰ ψώνια μέσα.

Ἀκουλίνα. Ποιά, τὰ ψώνια; Τὰ 'δικά μου μονάχα 'πῆρα. Τ' ἄλλα εἶνε μὲς στὴ σάνια. Νά, αὐτὰ δὲν εἶνε τὰ δικά μου; (Ἀποθέτει ἐπὶ τῆς τραπέζης δέμα καὶ διευθετεῖ ἐν τῷ κιβωτίῳ τὰ ὀψώνια. Ἡ Ἀνιούτκα παρατηρεῖ τὴν Ἀκουλίναν διευθετοῦσαν, ὁ Ἀκείμ δὲν βλέπει τὸν υἱόν του, ἀλλ' ἀποθέτει τὰ περιπόδιά του ἐπὶ τῆς θερμάστρας).

Ἀνύσια (ἀπέρχεται μὲ τὸ σαμοβάριον). Γεμᾶτο τὸ σεντοῦκί της κι' οὖλο ἀγοράζει.

ΣΚΗΝΗ Θ'.

Ἀκείμ, Ἀκουλίνα, Ἀνιούτκα καὶ Νικήτας.

Νικήτας (λαμβάνει ὕφος νήφοντος). Σένα πατέρα νὰ μὴ σοῦ κακοφαίνωνται αὐτά. Μὴ θαρρῇς, πῶς ἐγὼ εἶμαι μεθυσμένος; Ἐγὼ οὖλα μπορῶ νὰ τὰ κάμω. Χόρευε, κυρὰ μαροῦ, κ' ἔχε κι' ἔννοια τοῦ σπητιοῦ. Ἐγὼ τώρα, πατέρα, μπορῶ νὰ κουβεντιάσω μαζύ σου. Οὖλες τῆς δουλειὲς τῆς θυμᾶμαι. Μοῦχες 'πῆ γιὰ χρήματα γιὰ νὰ πάρῃς ἄλογο, γιατί σακκατεύτηκε τὸ δικό σου. Τὸ θυμᾶμαι. Οὖλα θὰ γενοῦνε. Οὖλα αὐτὰ περνοῦν ἀπὸ τὸ χέρι μου. Ἂν ἤτανε γιὰ κανένα μεγάλο ποσό, τότες μποροῦσε πιὰ νὰ περιμένῃ κανείς, μὰ τώρα οὖλα θὰ γίνουν! Νά τα!

Ἀκείμ (ἐξακολουθεῖ ἐνασχολούμενος). Ἔ, παιδί μου, τῆς ἄνοιξις τὸ μονοπάτι δρόμος δὲ λογιέται, ποῦ θὰ πῇ.

Νικήτας. Γιατί τὸ λὲς αὐτό! Πῶς στοῦ μεθυσμένου τὰ λόγια τάχατες δὲν πρέπει νὰ βάνῃς βάσι; Ἐσὺ νὰ μὴν ἔχῃς ἀμφιβολία. Ἂς πιοῦμε τσάϊ κι' οὖλα διορθώνονται.

Ἀκείμ (κινεῖ τὴν κεφαλήν). Ἐ-έχ-έ-χέχ!

Νικήτας. Τὰ χρήματα νά τα! (Θέτει τὴν χεῖρα εἰς τὸ θυλάκιόν του καὶ ἐξάγει βαλάντιον, ἀναπτύσσει χαρτονομίσματα καὶ λαμβάνει ἓν τῶν δέκα ρου-

δλίων). Νά, γιὰ τὸ ἄλογο. Τὸ γονειό μου δὲν τόνε ξεχνῶ ἐγώ, δὲ μπορῶ νὰ τόνε ξεχάσω, γιατί εἶνε γονειός μου. Νά, πάρε. Καὶ βέβαια, ἐγὼ δὲν τὰ λυπᾶμαι. (Πλησιάζει πρὸς τὸν Ἀκείμ καὶ τῷ δίδει τὰ χρήματα. Ὁ Ἀκείμ δὲν θέλει νὰ τὰ λάβῃ).

Νικήτας (ἁρπάζει τὴν χεῖρά του). Πάρε σοῦ λένε, ἀφοῦ σοῦ τὰ δίνω, ἐγὼ δὲν τὰ λυπᾶμαι.

Ἀκείμ. Δὲ μπορῶ, ποῦ θὰ πῇ τ' ἀδέρφι, δὲ μπορῶ νὰ μιλῶ μαζύ σου, γιατί δὲν εἶσαι στὰ σύγκαλά σου, ποῦ λές.

Νικήτας. Αὐτὸ δὲν γίνεται· θὰ τὰ πάρῃς. (Θέτει εἰς τὴν χεῖρα τοῦ Ἀκείμ τὰ χρήματα).

ΣΚΗΝΗ Ι'.

Οἱ ἄνω καὶ Ἀνύσια.

Ἀνύσια (εἰσέρχεται καὶ σταματᾷ). Ἔλα, πάρε τα δά, αὐτὸς μπορεῖ νὰ ἐπιμένῃ ὡς αὔριο.

Ἀκείμ (τὰ λαμβάνει κινῶν τὴν κεφαλήν). Ὤχ, αὐτὸ τὸ ρακὶ ἀποχτηνώνει τὸν ἄνθρωπο, ποῦ θὰ πῇ...

Νικήτας. Ἔτσι δὰ βέβαια εἶνε καλείτερα. Σὰ θὰ δώσῃς νὰ δώσῃς, σὰ δὲν θέλεις νὰ δώσῃς—κάμε ὅπως θέλεις. Νά τηνε! (Προβλέπει τὴν Ἀκουλίναν). Ἀκουλίνα, δεῖξε τὰ δῶρά σου.

Ἀκουλίνα. Τί εἶπες;

Νικήτας. Δεῖξε τὰ δῶρά σου.

Ἀκουλίνα. Τὰ δῶρά μου; Τί ἀνάγκη εἶνε νὰ τὰ δείξω; ἐγὼ πιὰ τὰ βόλεψα.

Νικήτας. Φέρετα 'δῶ, σοῦ λέω. Δεῖξέ τα τῆς Ἀνιούτκας, ποῦ τῆς ἀρέσουνε. Λῦσε τὸ μαντῆλι, δός τα 'δῶ.

Ἀκείμ. Ὤχ, ἀηδιάζω νὰ τὰ βλέπω. (Ἀνέρχεται ἐπὶ τῆς θερμάστρας).

Ἀκουλίνα (λαμβάνει τὰ δῶρα καὶ θέτει αὐτὰ ἐπὶ τῆς τραπέζης). Ἔ, τί θέλετε τώρα νὰ τὰ δῆτε:

Ἀνιούτκα. Ὤμορφα εἶνε! Δὲν εἶνε χειρότερα ἀπὸ 'κεῖνα ποῦ πῆρε ἡ κυρὰ Στεφάναινα.

Ἀκουλίνα. Τῆς Στεφάναινας; καλέ, τί μου λές, κολλοιὸς καὶ κολλοιός! (Ἐρεθίζεται καὶ ἐκτυλλίσει τὰ δῶρα). Κύτταξ' ἐδῶ, τὸ πρᾶμμα, κύτταξε... σαφὶ φραντσέζικο.

Ἀνιούτκα. Καὶ τὸ τσίτι φανταχτερό! Καὶ τῆς Μάσσας ὅμως τὸ ἴδιο εἶνε, μονάχα ποῦ εἶνε πιὸ ἀνοιχτὸ κι' ὁ κάμπος γαλάζιος. Τί ὡραῖο!

Νικήτας. Κι' ἀμὲ πῶς. (Ἡ Ἀνύσια διέρχεται ὀργίλη καὶ πλησιάζει πρὸς

τὴν τράπεζαν, κρατοῦσα τὴν καπνοδόχον τοῦ σαμοβαρίου καὶ τὸ τραπεζομάντηλον).

'Ανύσια. Ἔλα καὶ σεῖς, ποῦ τὰ ξαπλώσετε ἐδῶ 'πάνω.

Νικήτας. Γιὰ κύττα, κύττα 'δῶ.

'Ανύσια. Τί νὰ κυττάξω! Σὰν πως δὲν εἶδα ἄλλη φορά. Μάζεψέ τα! ('Αρπάζει καὶ ρίπτει χαμαὶ τὸ μαντήλιον).

'Ακουλίνα. Τί τὰ πετᾷς ἔτσι! Τὰ 'δικά σου νὰ πετᾷς. (Σηκώνει τὸ μαντήλιον).

Νικήτας. 'Ανύσια, κύτταξε.

'Ανύσια. Τί νὰ κυττάξω;

Νικήτας. 'Εσύ, θαρρεῖς, πῶς σ' ἐξέχασα; Κύτταξ' ἐδῶ. (Δεικνύει αὐτῇ δέμα καὶ κάθηται ἐπ' αὐτοῦ). Σοῦ τἄχω καὶ τὰ δικά σου. Μὰ πρῶτα περιποιήσου με. Ποῦ κάθουμαι, γυναῖκα;

'Ανύσια. Φτάνουνε ἡ φοβέρες σου. Δὲ σὲ φοβοῦμαι. Δὲ μοῦ λές, μὲ ποιανοῦ λεπτὰ διασκεδάζεις, καὶ πᾷς κι' ἀγοράζεις τῆς πρίσκας σου χαρίσματα; Μὲ 'δικά μου!

'Ακουλίνα. Μάτια μου! Ζήτησες νὰ τὰ σουφρώσῃς, μὰ δὲ σοῦρθε βολικά. Στάσου ἀπὸ 'κεῖ νὰ περάσω. (Ζητεῖ νὰ διέλθῃ καὶ ἀπωθεῖ).

'Ανύσια. Τί με σπρώχνεις; Κ' ἐγὼ σὲ σπρώχνω.

'Ακουλίνα. Γιὰ δοκίμασε. ('Ανθίσταται).

Νικήτας. Ἔ γυναῖκες, γυναῖκες, φτάνει! (Τίθεται μεταξύ των).

'Ακουλίνα. Μπαίνει κι' αὐτὴ στὴ μέση. Καλὰ θἄκανες νὰ μὴ μιλᾷς καὶ νὰ τὰ ξέρῃς μοναχή σου. Χώνεται κι' αὐτή! Θαρρεῖς, πῶς δὲν τὰ ξέρουνε καὶ τὰ δικά σου!

'Ανύσια. Τί ξέρεις; 'Πέ τα, 'πέ τα, τί ξέρεις;

'Ακουλίνα. Κἄτι ξέρω καὶ γιὰ σένα.

'Ανύσια. Σουρλοῦ!... ποῦ ζῇς μὲ ξένον ἄντρα.

'Ακουλίνα. 'Αμ' ἐσὺ ποῦ ξέκανες τὸν ἐδικό σου!

'Ανύσια (ἐφορμᾷ κατὰ τῆς 'Ακουλίνας). Περίδρομος! Ψέματα λές!

Νικήτας (ἀναχαιτίζων). 'Ανύσια! Ξέχασες;

'Ανύσια. Τί φοβερίζεις; Δὲ σὲ φοβᾶμαι.

Νικήτας. Ὄξω! (Περιστρέφει καὶ ἀπωθεῖ αὐτήν).

'Ανύσια. Ποῦ θὲς νὰ πάω; Δὲ φεύγω ἀπ' τὸ σπῆτί μου.

Νικήτας. Ὄξω σοῦ λέω. Καὶ νὰ μὴν πατήσῃς τὸ πόδι σου ἐδῶ μέσα.

'Ανύσια. Δὲν πηγαίνω. (Ὁ Νικήτας ἀπωθεῖ, ἡ 'Ανύσια κλαίει καὶ κραυγάζει, ἁρπάζουσα τὴν θύραν). Τί εἶν' αὐτὰ τὰ πράμματα, ἀπὸ τὸ

σπῆτί μου μὲ διώχνουνε ; Τί κάνεις ἐσύ, κακοῦργο! Θαρρεῖς πῶς δὲν ὑπάρχει δικαιοσύνη ; Στάσου νὰ δῇς.

Νικήτας. Δὲν κοπιάζεις ;

'Ανύσια. Στὸ δήμαρχο, στὸν ἀστυνόμο θενὰ πάω.

Νικήτας "Οξω, σοῦ λέω ! (Τὴν ἀπωθεῖ).

'Ανύσια (ἐκ τῆς θύρας). Θὰ πάω νὰ πνιγῶ !

ΣΚΗΝΗ ΙΑ'.

Νικήτας, 'Ακουλίνα, 'Ανιούτκα καὶ 'Ακείμ.

Νικήτας. Δὲ φοβᾶσαι !

'Ανιούτκα. 'Ω-ὦ-ῶ ! μάνα μου μανοῦλά μου ! (Κλαίει).

Νικήτας. Βέβαια, δὲν εἶδες, πολὺ ποῦ σκοτίστηκα... Κι' ἀμὲ σὺ γιατί κλαῖς ; θἄρθῃ κ' ἔννοια σου ! Πήγαινε νὰ ἰδῇς γιὰ τὸ σαμοβάρι. ('Η 'Ανιούτκα φεύγει).

ΣΚΗΝΗ ΙΒ'.

Νικήτας, 'Ακείμ καὶ 'Ακουλίνα.

'Ακουλίνα (συλλέγει καὶ τοποθετεῖ τὰ ὀψώνια). Εἶδες τήνε τὴ χαμένη, πῶς μοῦ τὰ χάλασε ; Στάσου δὰ νὰ σοῦ σκίσω κ' ἐγὼ τὸ σάκκο σου. 'Αλήθεια θὰ τῆς τόνε σκίσω.

Νικήτας. "Ε, τώρα πιὰ τὴν ἔδιωξα, τί κάνεις ἐσύ ;

'Ακουλίνα Μοῦ λέρωσε τὸν καινούριο μου μποξᾶ. 'Αλήθεια ἡ σκύλλα ἔφυγε εἰ δὲ μὴ θὰ τῆς ἔξενα τὰ σκουλιά της, τῆς στρίγλας.

Νικήτας. "Ελα φτάσει ὁ θυμός. Τί θυμώνεις ἐσὺ πάλι ; Μπὰς καὶ τὴν ἀγαπῶ ἐγώ ;

'Ακουλίνα. "Αν τὴν ἀγαπᾷς; Μωρὲ πρᾶμμα ποῦ θ' ἀγαπήσῃς,—μιὰ στραβομοῦρα 'κεῖ. "Αν τὴν ἐπχρατοῦσες τότες—τίποτις δὲ θὰ γενότανε. "Αθε τὴ στείλῃς στὸ διάολο. Τὸ σπίτι, τὸ ἴδιο—δικό μου εἶνε καὶ τὰ χρήματα εἶνε δικά μου. Νοικοκυρὰ κι' αὐτή, νοικοκυρά, λέει, τί νοικοκυρὰ εἶνε γιὰ τὸν ἄντρα της ; Φόνισσα, ὄχι νοικοκυρά. Καὶ σένα τὰ ἴδια θὰ σοῦ κάμῃ.

Νικήτας. Τῆς γυναίκας τὸ μυαλὸ δύσκολα τὸ γυρίζεις. Λές-λές, χωρὶς νὰ ξέρῃς καὶ σὺ ἡ ἴδια τί λές.

'Ακουλίνα. "Οχι, ξέρω ἐγὼ τί λέω. Μ' αὐτήνα δὲ μπορῶ πιὰ νὰ ζήσω. Θὰ τήνε διώξω ἀπὸ 'δῶ μέσα. Δὲ μπορεῖ νὰ ζῇ μαζύ μου. Νοικοκυρά, τάχα μου κι' αὐτή. Κακούργα, ὄχι νοικοκυρά !

Νικήτας. "Ε, φτάνει σε πιά ! τί ἔχεις νὰ μοιράσῃς μαζύ της ; 'Εσὺ μὴν τήνε βλέπεις αὐτήνα. 'Εμένα κύτταξε. 'Εγὼ εἶμ' ἐδῶ νοι-

κοκύρης. Ὅ,τι θελήσω τὸ κάνω. Ἐκείνηνε τὴν ἔβγαλα ἀπ' τὴν καρδιά μου κι' ἀγάπησα σένανε. Ὅποιος μ' ἀρέσει ἐκεῖνον ἀγαπῶ. Ἐγὼ ἐξουσιάζω ἐδῶ μέσα. Αὐτὴ θὰ πάῃ στὴ φυλακή. Αὐτήνα ἐδῶ τήνε γράφω. (Δεικνύει ὑπὸ τοὺς πόδας του). Ἔχ, δὲν ἔχω τὴ φυσαρμόνικα! (Ἄδει).

Τὰ κουλούρια 'νε στὸ φοῦρνο
 καὶ στὸ τζάκι τὸ φαΐ.
Κ' ἐμεῖς θὰ ζήσουμε
 καὶ θὰ γλεντίσουμε
 κι' ἂν ἔρθῃ ὁ χάρος
 ἂς ἀποθάνωμε.
Τὰ κουλούρια 'νε στὸ φοῦρνο
 καὶ στὸ τζάκι τὸ φαΐ...

ΣΚΗΝΗ ΙΓ'.

Οἱ αὐτοὶ καὶ Μήτριτς (εἰσέρχεται, ἐκδύεται, καὶ ἀναβαίνει ἐπὶ τῆς θερμάστρας).

Μήτριτς. Φαίνεται πῶς ἐπιαστήκανε πάλι ἡ γυναῖκες, ἐτσακωθήκανε. Ὤχ, Ἅϊ Νικόλα μου μεγαλόχαρε.

Ἀκεὶμ (κάθηται ἐπὶ τοῦ χείλους τῆς θερμάστρας, λαμβάνει τὰ πανία καὶ τὰ πέδιλά του καὶ ὑποδύνεται). Ἀνέβα, ἀνέβα στὴ γωνιά.

Μήτριτς (ἀνέρχεται). Δὲ μποροῦνε νὰ μοιράσουνε, φαίνεται, ὤχ, Θεέ μου!

Νικήτας. Πιάσε τὸ σιρόπι νὰ πιοῦμε μὲ τὸ τσάϊ.

ΣΚΗΝΗ ΙΔ'.

Οἱ ἄνω καὶ Ἀνιούτκα.

Ἀνιούτκα (εἰσέρχεται πρὸς τὴν Ἀκουλίναν). Καλὲ τὸ σαμοβάρι ἔβρασε πιά.

Νικήτας. Ποῦ εἶνε ἡ μάνα σου;

Ἀνιούτκα. Ὄξω στέκεται καὶ κλαίει.

Νικήτας. Καλά, φώναξέ τηνε νὰ φέρῃ τὸ σαμοβάρι καὶ φέρε, σύ, Ἀκουλίνα, τὰ ποτήρια.

Ἀκουλίνα. Τὰ ποτήρια εἶπες; Καλά. (Συλλέγει τὰ ἀγγεῖα).

Νικήτας (λαμβάνει σιρόπιον, κολλύρια καὶ παστοὺς ἰχθῦς). Αὐτὸ γιὰ μένανε, τὸ νῆμα τῆς γυναίκας, τὸ πετρόλαδο ἐκεῖ ὄξω. Νὰ καὶ τὰ χρήματα. Στάσου νὰ τὰ λογαριάσω. Ἀλεύρι—ογδόντα καπήκια, λάδι... Τοῦ πατέρα μου δέκα ρούμπλια... Πατέρα, ἔλα νὰ πιῇς τσάϊ. (Σιγή. Ὁ Ἀκεὶμ κάθηται ἐπὶ τῆς θερμάστρας καὶ ἐκτυλίσσει τὰ λωρία τῶν πεδίλων του).

ΣΚΗΝΗ ΙΕ'.

Οἱ αὐτοὶ καὶ 'Ανύσια.

'Ανύσια (κομίζει τὸ σαμοβάριον). Ποῦ νὰ τ' ἀκουμπήσω ;

Νικήτας. 'Ακούμπησέ το στὸ τραπέζι ἐπάνω. Ἔ, ἐπῆγες στὸ Δήμαρχο ; Λέγε τὸ λοιπὸν καὶ τρῶγε. Ἔλα τώρα, μὴ θυμώνῃς. Κάτσε νὰ πιῇς. (Πληροῖ ποτήριον καὶ τῇ προσφέρει). Νὰ καὶ τὰ δικά σου χαρίσματα. (Τῇ δίδει τὸ ἐφ' οὗ ἐκάθητο δέμα· ἡ 'Ανύσια τὸ λαμβάνει καὶ σιγῶσα, κινεῖ τὴν κεφαλήν της).

'Ακείμ (κατέρχεται καὶ φορεῖ τὴν μηλωτήν του. Πλησιάζει πρὸς τὴν τράπεζαν, ἐφ' ἧς ἀποθέτει χαρτίον τι). Νὰ τὰ χρήματά σου, κρύψε τα.

Νικήτας (μὴ βλέπων τὸ χαρτίον). Γιὰ ποῦ ἑτοιμάζεσαι κ' ἐντύθηκες ;

'Ακείμ. Φεύγω, φεύγω, ποῦ θὰ πῇ, ἔχετε γιά ! (Λαμβάνει τὸν πῖλον καὶ τὴν ζώνην του).

Νικήτας. Νάτα μας ! Καὶ ποῦ θὰ πᾷς τέτοια ὥρα ;

'Ακείμ. Δὲ μπορῶ, ποῦ θὰ πῇ, δὲ μπορῶ νὰ μείνω ἐδῶ, στὸ σπῆτί σας. Δὲ μπορῶ, γιατί ποῦ λές, ἔχετε γειά.

Νικήτας. Ποῦ θὰ πᾷς χωρὶς τσάϊ ;

'Ακείμ (δένει τὴν ζώνην του). Πάω, γιατὶ ἐδῶ, ποῦ λές, στὸ σπήτι σου, Νικήτα μου, δὲν εἶνε διόλου καλά. Γιατί ποῦ λές, ἄσχημα ζῇς, Νικήτα, ἄσχημα περνᾷς. Πάω.

Νικήτας. Ἄς τὰ λόγια τώρα, καὶ κάτσε νὰ πιῇς τσάϊ.

'Ανύσια. Τί ν' αὐτά, πατέρα, μπρὸς στοὺς ἀθρώπους, ντροπὴ εἶνε. Τί σοῦ 'κάμαμε καὶ σοῦ κακοφάνηκε ;

'Ακείμ. 'Εμένα, ποῦ λές, ἐμένα, τίποτις δὲ μοῦ 'κάμετε, βλέπω μονάχα, ποῦ θὰ πῇ, πῶς ὁ γυιός μου εἶνε χαμένος ἄθρωπος· θὰ χαθῇ, γιατὶ ποῦ λὲς ὁ γυιός μου.

Νικήτας. Πῶς θὰ χαθῇ ; Ποῦ τόνε βλέπεις τὸ χαμό ;

'Ακείμ. 'Εχάθηκες, ἐχάθηκες, εἶσαι ὁλότελα χαμένος ἄθρωπος, ποῦ θὰ πῇ, θυμᾶσαι, τί σοῦ 'λεγα πέρσυ ;

Νικήτας. Καὶ τί τάχατες, πῶς ἔλεγες ;

'Ακείμ. Σοῦ ἔλεγα, μαθές, γιὰ τὴν ἀρφανή, γιὰ τὴν ἀρφανὴ τὴ Μαρίνα σοὔλεγα τάχατες, πῶς τὴν ἀδίκησες.

Νικήτας. Ποῦ πᾷς καὶ τὰ θυμᾶσαι τώρ' αὐτά· περασμένα ξεχασμένα· ἐκείνη ἡ δουλειὰ ἐπέρασε καὶ πάει . . .

'Ακείμ (ἐρεθιζόμενος). 'Επέρασε ; Ὄχι, τ' ἀδέρφι, δὲν ἐπέρασε. Τὸ κρῖμα, ποῦ θὰ πῇ, πιάνεται μὲ τὸ κρῖμα καὶ τὸ τραβᾷ μαζύ του.

Καὶ σύ, Νικήτα, εἶσαι πιασμένος μὲ τὸ κρῖμα. Βλέπω, πῶς εἶσαι δεμένος μὲ τὸ κρῖμα. Ἐδέθηκες, Νικήτα, πᾷς, ἐβούλιαξες, ποῦ θὰ πῇ.

Νικήτας. Κάτσε νὰ πιῇς τσάϊ κι' ἄστ' αὐτά.

Ἀκείμ. Δὲ μπορῶ, ποῦ θὰ πῇ, νὰ πιῶ τσάϊ. Γιατί ἀπὸ τῆς ἀηδίαις σου συχαίνομαι, ποῦ θὰ πῇ, πολὺ συχαίνομαι. Δὲ μπορῶ νὰ πιῶ τσάϊ μαζύ σου.

Νικήτας. Κάθεται καὶ ψιλολογᾷ. Ἔλα τώρα κοντὰ στὸ τραπέζι. Κάτσε.

Ἀκείμ. Εἶσαι μὲς στὰ πλούτη, σὰν νᾆσαι μὲς στὸ δίχτυ, ἄχ, Νικήτα, καὶ καταστρέφεις τὴ ψυχή σου.

Νικήτας. Μὰ δὲ μοῦ λές, τί δικαίωμα ἔχεις νὰ μὲ μαλώνῃς μὲς στὸ σπῆτί μου; Τί μοῦ 'φορτώθηκες, μὰ τὴν ἀλήθεια. Μὴ θαρρῇς πῶς εὑρῆκες κανένα μικρὸ παιδὶ νὰ τὸ τραβήξῃς ἀπ' τ' αὐτί; Αὐτὰ δὲν περνοῦνε πιὰ σήμερα.

Ἀκείμ. Αὐτὸ εἶν' ἀλήθεια, ἄκουσα, πῶς σήμερα, ποῦ θὰ πῇ, τὰ παιδιὰ σέρνουνε ἀπὸ τὰ γένεια τοὺς γονειούς τωνε. Μὰ αὐτὰ τὰ πράματα, γιατί ποῦ λὲς εἶνε τοῦ χαμοῦ, μαθές.

Νικήτας (ὀργίλως). Τὴν ἀνάγκην μας ἔχεις, τὴν ἀνάγκην σου δὲν τὴν ἔχομε.

Ἀκείμ. Τί, γιὰ χρήματα; Τὰ χρήματά σου νά τα. Κάλλια νὰ ζητιανέψω παρὰ νὰ τὰ πάρω.

Νικήτας. Ἔλα, φτάνει πιά. Γιατί θυμώνεις καὶ χαλνᾷς τὴ συντροφιά; (Κρατεῖ αὐτὸν τῆς χειρός).

Ἀκείμ (ἀναφωνεῖ). Ἔ, ἄφες με, δὲ μένω. Καλείτερα ξενυχτίζω στὸ δρόμο παρὰ μὲς στὴ βρωμοσύνη σου. Φτοῦ! Θέ μου, σχώρεσέ μου. (Φεύγει).

ΣΚΗΝΗ ΙϚ'

Νικήτας, Ἀκουλίνα, Ἀνύσια καὶ Μήτριτς.

Νικήτας. Νά τα μας!

ΣΚΗΝΗ Ζ'.

Οἱ ἄνω καὶ Ἀκείμ.

Ἀμείμ (ἀνοίγει τὴν θύραν). Ἔλα στὸ νοῦ σου, Νικήτα. Καταστρέφεις τὴ ψυχή σου. (Φεύγει).

ΣΚΗΝΗ ΙΗ'.

Νικήτας, Ἀκουλίνα, Ἀνύσια καὶ Μήτριτς.

Ἀκουλίνα (ἀναλαμβάνει τὰ κυάθια). Θὰ πιῆτε ἀκόμη; (Πάντες σιγῶσι).

Μήτριτς (στενάζων). Ὢ Θεέ μου, ἐλέησέ με τὸν ἁμαρτωλό! (Πάντες ἀνασκιρτῶσι).

Νικήτας (κατακλίνεται ἐπὶ θρανίου). Ὤχ, τί στενοχώρια, τί στενοχώρια! Ἀκουλίνα! Ποῦ εἶνε ἡ φυσαρμόνικα;

Ἀκουλίνα. Ποιά; ἡ φυσαρμόνικα; Ποῦ σοῦ ἦρθε; Τὴν ἔδωσα νὰ τὴ διορθώσουνε. Σοῦ 'βαλα τσάϊ—πιέ.

Νικήτας. Δὲ θέλω. Σβύστε τὸ φῶς... Ὤχ, πῶς στενοχωριοῦμαι, πῶς στενοχωριοῦμαι! (Κλαίει).

Αὐλαία.

ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΤΡΙΤΗΣ ΠΡΑΞΕΩΣ

ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΗΣ ΤΕΤΑΡΤΗΣ ΠΡΑΞΕΩΣ

Νικήτας, Ματρώνα, Ἀνύσια, Ἀνιούτκα, Μήτριτς, Γειτόνισσα, Κουμπάρα, Προξενητὴς—σκυθρωπὸς μουζῖκος.

ΠΡΑΞΙΣ ΤΕΤΑΡΤΗ

Φθινόπωρον. Ἑσπέρα. Σελήνη. Τὸ ἐσωτερικὸν αὐλῆς. Ἐν τῷ μέσῳ προθάλαμος, δεξιόθεν θερμὴ καλύβη καὶ πυλών, ἀριστερόθεν ψυχρὰ καλύβη καὶ ὑπόγειον. Ἐν τῇ καλύβῃ ἀκούονται ὁμιλίαι καὶ φωναὶ μεθυσμένων. Ἡ γειτόνισσα ἐξέρχεται ἐκ τοῦ θαλάμου καὶ νεύει πρὸς τὴν κουμπάραν τῆς Ἀνύσιας.

ΣΚΗΝΗ Α'.

Κουμπάρα καὶ γειτόνισσα.

Γειτόνισσα. Καὶ γιατί δὲν ἐβγῆκε ἡ Ἀκουλίνα ;

Κουμπάρα. Γιατί δὲν ἐβγῆκε ; Ἄ 'μπορεῦσε θἄβγαινε μὰ δὲν ἔχει καιρό· δὲν ἀκοῦς ; Ἤρθανε τὰ συμπεθερικὰ γιὰ νὰ ἰδοῦνε τὴ νύφη κι' ἐκείνη, κυρά μου, εἶνε πεσμένη στὴν κρύα καλύβα καὶ δὲ μπορεῖ νὰ κλείσῃ μάτι ἡ δύστυχη.

Γειτόνισσα. Καὶ τί ἔχει τάχατες ;

Κουμπάρα. Ἀπὸ μάτι θένε νὰ ποῦν, πῶς τὴν ἔπιασε ἡ κοιλιά της.

Γειτόνισσα. Καλὲ τί μοῦ λές ; !

Κουμπάρα. Ἄμ πῶς ἐθάρρεψες. (Ψιθυρίζει εἰς τὸ οὖς).

Γειτόνισσα. Ὄχι δά ! Πω-πώ, καλέ, ντροπή. Κι' ἂν τὸ μάθουνε τὰ συμπεθερικά !

Κουμπάρα. Δὲ βαρυέσαι—ποῦ θὰ τὸ μάθουνε· κι' αὐτοὶ εἶν οὖλοι τους μεθυσμένοι. Πειότερο κυνηγοῦν αὐτοὶ τὴν προῖκα. Λίγα μαθὲς τοῦ δίνουνε τοῦ κοριτσιοῦ ; Δυὸ γοῦνες, κυρά μου, ἔξη κοντογούνια, φραντσέζικο μποξά, ἔπειτα πανιὰ πολλὰ καὶ μετρητά, εἴπανε, διακόσα ρούμπλια.

Γειτόνισσα. Ἀμ' τί νὰ τὰ κάμῃς τὰ χρήματα, ἀφοῦ εἶνε στὴ μέση αὐτὴ ἡ δουλειά ! Τί ντροπὴ καλέ !

Κουμπάρα. Τς. . . Μὴν ἔρχεται ὁ συμπέθερος ; (Σιγῶσι καὶ εἰσέρχονται εἰς τὸν προθάλαμον).

ΣΚΗΝΗ Β'.

Προξενητὴς (μόνος ἐξέρχεται τῆς στοᾶς, λύζει).

Προξενητής. Ἔσκασα ἀπὸ τὴ ζέστη ἐκεῖ μέσα. Ἂς πάρω ἐδῶ λίγο ἀέρα. (Ἵσταται ἀναπνέων). Τί διάβολο, κἄτι μοῦ φαίνεται ἔτσι... σὰν νὰ μὴ μ' εὐχαριστῇ... Μὰ πῶς ἐκείνη ἡ γρηά...

ΣΚΗΝΗ Β'.

Προξενητὴς καὶ Ματρώνα.

Ματρώνα (ἐξέρχεται ὡσαύτως ἐκ τῆς στοᾶς). Κ'ἐγὼ κυττάζω : τί γένηκε, ποῦ πῆγε ὁ συμπέθερος ; Κ' ἐσύ, παιδί μου, ἤσουνα 'δῶ... Ἔ, τὸ λοιπόν, παιδί μου, δόξα νἄχῃ ὁ Θεός, οὖλα πηγαίνουνε μὲ δόξα καὶ μὲ τιμή. Ὄχι, ποῦ θὰ τὸ παινευτοῦμε—ἐγὼ δὲν ἔμαθα νὰ 'παινεύωμαι. Μιᾶς, ποὔρθεται ὅμως γιὰ μιὰ τέτοια δουλειά, πρῶτα ὁ Θεός, θὰ μείνετε εὐχαριστημένοι, Ἡ νύφη, πρέπει νὰ ξέρῃς, εἶνε σπάνιο κορίτσι. Τέτοιο κορίτσι, σὲ οὖλη τὴν ἐπαρχία δὲ βρίσκεται.

Προξενητής. Δὲ λέγω ὄχι, μὰ γιὰ τὰ χρήματα νὰ δοῦμε.

Ματρώνα. Ὅσο γιὰ τὰ χρήματα μὴν ἔχεις καμμιὰν ἔννοια. Ὅ,τι τῆς ἄφησε ὁ γονειός της—οὖλα τἄχει. Τὴν σήμερον ἡμέρα, λίγο πρᾶμμα, καλέ, τὤχεις—ἑκατοπενῆντα ρούμπλια.

Προξενητής. Ἐμεῖς γι' αὐτὸ δὲν εἴμαστε ἀδικημένοι, μὰ παιδὶ δικό μας εἶνε βλέπεις καὶ πασκίζομε γιὰ τὸ καλείτερο.

Ματρώνα. Ἐγώ, συμπέθερέ μου, σοῦ λέω τὴν ἀλήθεια. Ἂν δὲν ἤμουνα 'γώ, πουθενὰ δὲ θἄβρισκες τέτοιο κορίτσι. Ἔστειλαν προξενειὰ καὶ ἀπὸ τοὺς Καρμίλην, μὰ ἐγὼ ἐπάτησα ποδάρι. Ὅσο δὰ γιὰ τὰ χρήματα, σοῦ λέω τὴν ἀλήθεια, πῶς σὰν ἀπέθανε ὁ συχωρεμένος, Θειὸς σχωρὲς τὴ ψυχή του, ἄφησε παραγγελειὰ στὴ χήρα νὰ πάρῃ τὸ Νικήτα, κι' αὐτὰ οὖλα τὰ ξέρω ἀπὸ τὸ γυιό μου, καὶ τὰ χρήματα, μαθές, νὰ εἶνε τῆς Ἀκουλίνας. Νὰ ἤτανε ἄλλος στὴ θέσι του, θὰ ἐγύρευε νὰ ὠφεληθῇ ἀπ' αὐτὴ τὴ δουλειά, μὰ ὁ Νικήτας οὖλα ἴσα μὲ τὸ λεπτὸ θὰ τὰ δώσῃ. Λίγο πρᾶμμα, καλότυχε, τὤχεις, τόσα χρήματα!

Προξενητής. Ὁ κόσμος λέει ἀπόξω, πῶς τάχατε, ὁ γονειός της ἄφησε περισσότερα χρήματα. Ἔπειτα δὰ κι' ὁ γυιός σου, νὰ ποῦμε τὴ μαύρη ἀλήθεια, δὲν εἶνε κανένας κουτός.

Ματρώνα. Μπὰ τοὺς καλότυχους ! Ὁποῦνε ἀπόξω ἀπ' τὸ χορό, πολλὰ τραγούδια ξέρει. Ὅ,τ' εἶχε—τῆς τὸ δίνουνε. Ἐγὼ σοῦ λέω νὰ

μὴν τὰ ψιλολογᾷς. Κύτταξε τὰ στερεώτερα. Κύτταξε τὴν κοπέλλα, ποῦ 'νε ὤμορφη σὰν ἄγγελος.

Προξενητής. Οὖλ' αὐτὰ καλά, μὰ δὲ μποροῦμε νὰ καταλάβωμε γιατί τὸ κορίτσι δὲν ἐβγῆκε. Νὰ μὴν εἶνε τίποτις φιλάστενο;

Ματρώνα. Ὑ—ῦ!... Φιλάστενο; Κ' εὑρίσκεται σ' οὖλη τὴν ἐπαρχία καλλίτερο κορίτσι ἀπ' αὐτή; ποῦ θαρρεῖς, πῶς εἶνε χυτή, ἀπὸ μάρμαρο, ποῦ δὲν τσιμπιέται. Ἔπειτα δὰ σὺ τὴν εἶδες τὴν ἄλλη φορά. Ἀμὲ στὴν προκωσύνη... δεύτερη δὲν ὑπάρχει. Ἡ ἀλήθεια εἶνε πῶς κουφίζει λιγάκι· μὰ κι' ἀπ' αὐτὸ τὸ κόκκινο μῆλο 'μπορεῖ νὰ λείψῃ τὸ σκουλῆκι; Ὅσο γι' αὐτό, ποῦ δὲν ἐβγῆκε—ἔπαθε, ξέρεις, ἀπὸ μάτι, καὶ ξέρω 'γὼ ποιὰ εἶν' ἡ σκύλλα, ποῦ τὰ φτιάνει αὐτά. Ξέρανε βλέπεις, πῶς ἐβγῆκε ὁ λόγος κι' ἀρχίσανε πιά. Μὰ ἐγὼ ξέρω καὶ τ' ἀντιφάρμακο. Αὔριο σηκώνεται. Σὺ γιὰ τὸ κορίτσι δὲν πρέπει νἄχῃς καμμιὰ ὑποψία.

Προξενητής. Ἀφοῦ εἶν' ἔτσι, ἡ δουλειὰ εἶνε τελειωμένη.

Ματρώνα. Καὶ βέβαια, δὲν πρέπει νὰ τραβηχτῇς. Κ' ἐμένα νὰ μὴ μὲ ξεχάσῃς. Κ' ἐγὼ ἐπάσκισα. Κύτταξε νὰ μὴ μ' ἀφήσῃς ἔτσι δά...

Φωνὴ γυναικὸς (ἐκ τῆς στοᾶς). Ἀφοῦ θὰ φύγουμε, νὰ φύγουμε· θὰ 'ρθῇς, Ἰβάν, τί θὰ κάμῃς;

Προξενητής. Ἔφτασα. (Φεύγει. Συναθροίζονται ἐν τῇ στοᾷ καὶ ἀναχωροῦσι).

ΣΚΗΝΗ Δ'.

Ἀνύσια καὶ Ἀνιούτκα.

Ἀνιούτκα (προσπεύδει ἐκ τῆς στοᾶς καὶ νεύει, προσκαλοῦσα τὴν Ἀνύσιαν) Μάνα!

Ἀνύσια (ἐκεῖθεν). Τί εἶνε;

Ἀνιούτκα. Μάνα, ἔλα 'δῶ, γιατὶ θὰ τ' ἀκούσουν. (Ἀπομακρύνεται μετ' αὐτῆς ὑπὸ τὴν ἀποθήκην).

Ἀνύσια. Αἴ, τί εἶνε; Ποῦ εἶν' ἡ Ἀκουλίνα;

Ἀνιούτκα. Ἐπῆγε μὲς τὴν ἀποθήκη. Φόβος καὶ τρόμος εἶνε τὸ τί κάνει ἐκεῖ μέσα! Νὰ μὴ φτάσω, δὲν ἔχω λέει, πιὰ ἥπατα νὰ βαστάξω. Θὰ ξεφωνήσω, λέει, ὅσο μπορῶ, νὰ μὴ σώσω.

Ἀνύσια. Μπορεῖ νὰ περιμένῃ. Στάσου νὰ προβοδήσωμε τοὺς μουσαφιρέους.

Ἀνιούτκα. Ὤχ, μανοῦλά μου! Πόσο ὑποφέρει. Καὶ θυμώνει! Ἄδικα, λέει μὲ θυσιάζουνε. Ἐγώ, λέει, δὲν παντρεύομαι. Ἐγώ, λέει, θ' ἀποθάνω. Ἄχ, μανοῦλά μου, ἂν τύχῃ κι' ἀποθάνῃ! Ἐγὼ φοβᾶμαι.

Ἀνύσ̮α. Δὲ φοβᾶσαι, δὲν πεθαίνει. Σὺ μὴν πηγαίνῃς ἐκεῖ. Ἔλα 'δῶ. (Φεύγουν).

ΣΚΗΝΗ Ε'.

Μήτριτς (μόνος, ἔρχεται ἐκ τοῦ πυλῶνος καὶ περισυλλέγει τὸν σανόν.) Ὤχ, Θεέ μου, Ἅϊ Νικόλα μου! Δόσανε δρόμο τοῦ ρακ̮ιοῦ καὶ σκυλλοβρόμησε ὁ τόπος. Ὡς καὶ στὴν αὐλὴ ἔφτασε ἡ βρῶμα. Ἆ, νὰ σοῦ πῶ—ἄς πάῃ στὸ καλό, δὲν θέλω νὰ τὸ δῶ στὸ μάτι. Εἶδες ἐκεῖ σκορπίσανε καὶ τὸ σανό. Νὰ τὸ φᾶνε δὲν τὸ τρῶνε μοναχὰ τὸ πετοῦνε. Κύτταξε τὸ δεμάτι. Μωρὲ βρόμα! Θαρρεῖς κ' εἶνε ἀπὸ κάτ' ἀπ' τὴ μύτη σου. Ἄς πάῃ στὸ καλό! (Χασμᾶται). Καιρὸς νὰ πᾷ νὰ πλαγιάσῃ κανείς. Καὶ δὲν ἔχω διάθεσι νὰ πάω στὴν καλύβα. Θαρρεῖς, ἔτσι δὰ τριγύρω στὴ μύτη μου στριφογυρίζει! Τί καταραμένη βρῶμα. (Ἀκούεται ἡ ἀναχώρησις τῶν ξένων.) Αἶ, φεύγουνε. Ὤχ, Θεέ μου, Ἅϊ Νικόλα μου! Ὁ ἕνας γυρεύει νὰ καλουπόσῃ τὸν ἄλλονε. Οὖλα μάταια.

ΣΚΗΝΗ Ϛ'.

Μήτριτς καὶ Νικήτας.

Νικήτας (εἰσέρχεται). Μήτριτς! Πήγαινε νὰ πλαγ̮ιάσῃς κ' ἐγὼ συγυρίζω.

Μήτριτς. Καλά. Ρίξε χόρτα στὰ πρόβατα. Ἔ, ἐφύγανε;

Νικήτας. Ἐφύγανε, μὰ ἡ δουλειὰ δὲν πηγαίνει καλά. Δὲ ξέρω κ' ἐγώ, πῶς θὰ τὰ καταφέρουμε.

Μήτριτς. Μωρὲ εἶδες ἐκεῖ καϋμός! Καὶ τὸ ὀρφανοθροφεῖο γιατί τὤχουνε. Ἐκεῖ ὅποιος θέλει μπορεῖ νὰ τὸ ρίξῃ κ' αὐτὸ τὸ πέρνει. Δόσε ὅσα θές, δὲ σ' ἀρωτοῦνε. Καὶ σὲ πληρόνουνε κ̮ιόλας, φτάνει νὰ πᾷς παραμάνα. Αὐτὸ εἶνε εὔκολο πράμμα τὴ σήμερον ἡμέρα.

Νικήτας. Κύτταξε καλά, Μήτριτς, ἂν τύχῃ τίποτις, νὰ μὴ βγάλῃς μιλ̮ιά.

Μήτριτς. Τί μὲ κόφτει ἐμένανε, σκέπασε σὺ τὴ δουλειὰ ὅπως ξέρεις. Μωρὲ κρασιὲς ποῦ βρομᾷς. Ἄς πάω στὴν καλύβα. (Ἀπέρχεται χασμώμενος). Ὤχ Θεέ μου!

ΣΚΗΝΗ Ζ'.

Νικήτας (σιγᾷ ἐπὶ μακρόν. Κάθηται ἐπὶ ἑλκήθρου).

Νικήτας. Νὰ δουλειές!

ΣΚΗΝΗ Η'.

Νικήτας καὶ Ἀνύσ̮α.

Ἀνύσ̮α (ἐξέρχεται). Ἐδῶ εἶσαι σύ;

Νικήτας. Ἐδῶ εἶμαι.

Ἀνύσια. Τί κάθεσαι; Καιρὸ δὲν ἔχομε νὰ χάνουμε. Γλίγωρα πρέπει νὰ τὸ πάρῃς ἀπὸ 'δῶ.

Νικήτας. Καὶ τί θὰ κάμουμε;

Ἀνύσια. Ὅ,τι σοῦ 'πῶ ἐγὼ θὰ κάμῃς.

Νικήτας. Δὲ θὰ ἦτανε καλλίτερα νὰ τὸ πᾶμε στὸ ὀρφανοθροφεῖο;

Ἀνύσια. Πάρε το καὶ πήγαινέ το, ἀφοῦ ἔχεις διάθεσι. Γιὰ τῆς βρωμοδουλειὲς εἶσαι καλός, μὰ γιὰ τὰ ἐπακόλουθα τὰ χάνεις, βλέπω.

Νικήτας. Τί νὰ κάμω τὸ λοιπόν;

Ἀνύσια. Σοῦ λέω, πήγαινε στὸ ὑπόγειο καὶ ἄνοιξ' ἕνα λάκκο.

Νικήτας. Ἂν ἐγινότανε κανένας ἄλλος τρόπος...

Ἀνύσια (ἐξερεθίζουσα αὐτόν). Ναί, κανένας ἄλλος τρόπος. Φαίνεται πῶς ἀλλοιῶς δὲ γίνεται. Αὐτὸ ἔπρεπε νὰ τὸ σκεφτῇς προτήτερα. Πήγαινε τώρα ἐκεῖ ποῦ σοῦ λένε.

Νικήτας. Ἄχ, δουλειές, δουλειές!

ΣΚΗΝΗ Θ'.

Οἱ ἄνω καὶ Ἀνιούτκα.

Ἀνιούτκα. Μάνα, ἡ μαμμὴ σὲ φωνάζει. Θαρρῶ, πῶς ἡ Ἀκουλίνα ἐγέννησε ἕνα παιδάκι, νὰ μὴ σῴσω· τἄκουσα, ποῦ φώναζε.

Ἀνύσια. Τί γαυγίζεις ἐκεῖ, ποῦ νὰ σὲ φάῃ ὁ λύκος. Γατάκια εἶνε καὶ νιαουρίζουνε. Πήγαινε στὴν καλύβα καὶ πλάγιασε. Εἰδὲ μή, τώρα σοῦ δείχνω 'γώ.

Ἀνιούτκα. Μάνα μου, μανοῦλά μου, ἀλήθεια, σοῦ λέω, μὰ τὸ Θεό...

Ἀνύσια (ἀπειλεῖ αὐτήν). Στάσου νὰ 'δῇς... Τσιμουδιὰ νὰ μὴν ἀκούσω.

Ἀνιούτκα (φεύγει).

Ἀνύσια (τῷ Νικήτᾳ). Πήγαινε, κάμε, ὅ,τι σοῦ λένε. Εἰδὲ μή... κύτταξε καλά! (Ἐξέρχεται).

ΣΚΗΝΗ Ι'.

Νικήτας (μόνος, σιγᾷ ἐπὶ μακρόν).

Νικήτας. Νὰ δουλειὲς 'π' ἀνοίξαμε! Ἄχ, αὐταῖς ἡ γυναῖκες! Δυστυχία μου! Κάθεται καὶ σοῦ λέει, πῶς ἔπρεπε νὰ τὸ σκεφτῶ προτήτερα. Πότε νὰ τὸ σκεφτῇς προτήτερα; Πότε νὰ τὸ σκεφτῶ; Ἔτσι μ' ἐφορτώθηκε ἄλλη φορὰ κι' αὐτὴ ἡ Ἀνύσια. Καὶ τί τάχατες; Καλόγερος εἶμ' ἐγώ; Ἀπέθανε τ' ἀφεντικό, αἶ, ἔκρυψα κ' ἐγὼ τότε-

νες τὴν ἁρμαρτία μου ὅπως ἔπρεπε. Τί φταίω 'γὼ ἐδῶ; λίγα τέτοια πράμματα συμβαίνουνε; Εἶνε κ' ἐκεῖνα τὰ σκονάκια. Αἴ, μὴ δὰ ἐγὼ τὴν ἐβίασα νὰ τὸ κάμη; Μὰ ἂν τὤξερα ἐγὼ τότες αὐτὸ—θὰ τὴν ἐσκότωνα τὴ σκύλλα! 'Αλήθεια, θὰ τὴν ἐσκότωνα! Σ' αὐταὶς τῆς βρωμοδουλειὲς μ' ἔκαμε κ' ἐμένα συνένοχο ἡ συχαμένη. Καὶ νὰ δῆς ποῦ μ' ἔχει καταρρεζιλεμένονε ἀπὸ κείνη τὴ φορά. Ὅπως ἡ μάνα μου τῶπε τότες, μ' ἐντρόπιασε· μ' ἐντρόπιασε, ποῦ μ' ἔκαμε καὶ δὲν εἶχα μάτια νὰ τήνε 'δῶ. Πῶς λοιπὸν ἐγὼ 'μποροῦσα νὰ ζήσω μαζύ της; Κ' ἐπῆγε ἔτσι ἡ δουλειά...Ἄρχισε νὰ μοῦ φορτώνεται κι' αὐτὸ τὸ κορίτσι. Τί ἤθελα νὰ κάμω; Ἂν δὲν ἤμουνα 'γώ...θὰ ἤτανε ἄλλος. Καὶ νὰ τώρα τί 'βγῆκε. Καὶ 'σαὐτὸ κανένα φταίξιμο δὲν ἔχω. Ἄχ, δουλειές! ... (Κάθηται σύννους). Μωρὲ θάρρος, ποῦ σοῦ τὤχουν αὐταὶς ἡ γυναῖκες—τί σκαρφίσθηκαν. Αὐτὸ ὅμως ἐγὼ δὲν τὸ κάνω.

ΣΚΗΝΗ ΙΑ'.

Νικήτας καὶ Ματρώνα (μετὰ φανοῦ καὶ λίστρου ἐξέρχεται ἀκροποδητί).

Ματρώνα. Τί κάθεσαι σὰν τὴ κόττα, ποῦ κλωσσᾷ; τί σοῦ 'πε ἡ γυναῖκά σου νὰ κάμῃς; Τὰ ἑτοίμασες;

Νικήτας. Καὶ σὰν τί θέλετε νὰ κάμετε;

Ματρώνα. Ὅσο γιὰ 'μᾶς—ἐμεῖς ξέρουμε τί θὰ κάμωμε· ἐσὺ κύτταξε νὰ τελειώσῃς τὴ δική σου τὴ δουλειά.

Νικήτας. Νὰ μὲ μπερδέψετε θέτε.

Ματρώνα. Καὶ τί μαθές; ἢ συλλογίζεσαι νὰ τὰ γυρίσῃς; ἔφτασε ἴσα μ' ἐδῶ ἡ δουλειὰ καὶ τώρα θὰ γυρίσῃ 'πίσω;

Νικήτας. Μὰ ξέρεις τί δουλειὰ εἶν' αὐτή; Ζωντανὴ ψυχή, καταλαβαίνεις;!

Ματρώνα. Αἴ, ζωντανὴ ψυχή! Τί εἶνε; νά, μόνο μόνο ποῦ βαστιέται ἡ ψυχή του. Καὶ ποῦ θὰ τὸ πᾷς. Καὶ στὸ ὀρφανοθροφεῖο νὰ τὸ δώσῃς, τὸ ἴδιο, θ' ἀποθάνῃ. Ἔπειτα, θὰ χαλάσῃ ἡ ἀρραβῶνα, θ' ἀρχινήσῃ ὁ κόσμος τὸ κοντὸ καὶ τὸ μακρύ του καὶ ἡ κοπέλλα θὰ μᾶς μείνῃ στὸ ράφι.

Νικήτας. Κι' ἂν τὸ μάθουνε, τί;

Ματρώνα. Μὲς στὸ σπῆτί σου δὲ σ' ἐξετάζει κανένας τί κάνεις. Ἐμεῖς θὰ τὰ κάμουμε μὲ τέτοιο τρόπο ποῦ κανεὶς δὲ θὰ πάρῃ μυρωδιά. Κάμε μοναχὰ ὅ,τι σοῦ λέω. Γιατί ἐμεῖς, ὅσο καὶ νὰ πῇς—γυναῖκες εἴμαστε καὶ χωρὶς ἄντρα τίποτις δὲ μποροῦμε νὰ κάμουμε. Νά, τὴν ἀξίνη καὶ κατέβα νὰ τὰ διορθώσῃς ἐκεῖ. Ἐγὼ θὰ σοῦ φέξω.

Νικήτας. Τί νὰ διορθώσω ;

Ματρώνα (ψιθυρίζουσα θορυβωδῶς). Σκάψε τὸ λάκκο κ' ἐμεῖς τότε σοῦ τὸ φέρνομε καὶ γλίγωρα, γλίγωρα συγυρίζουμ' ἐκεῖ. Νά τηνε, φωνάζει πάλι. Τί θὰ κάμης ; — θὰ πᾶς ; Ἐγὼ φεύγω.

Νικήτας. Καὶ εἶνε πιὰ πεθαμένο ;

Ματρώνα. Καὶ βέβαια πεθαμένο εἶνε. Σὺ μοναχὰ κάμε πιὸ γλίγωρα, γιατί οἱ ἀθρῶποι δὲν ἐκοιμηθήκανε ἀκόμη. Μπορεῖ νὰ τ' ἀκούσουνε, μπορεῖ νὰ 'δοῦνε τίποτις, κι' αὐτοὶ οἱ μασκαράδες δὲ θένε πολλά. Κι' ὁ ἀστυνόμος ἀπὸ βραδὺς ἐπέρασε ἀπὸ δῶ. Νά, τί θὰ κάμης : (Τῷ δίδει τὴν ἀξίνην). Κατέβα στὸ ὑπόγειο. Ἐκεῖ στὴ γωνιὰ σκάψε ἕνα λάκκο, τὸ χῶμα εἶνε ἀχνό, ὕστερα πάλι τὸ ἰσιάζεις. Ἡ μάνα μας ἡ γῆς σὲ κανένα δὲ θὰ τὸ πῇ. Σὰν τὴ γελάδα θὰ τὸ γλύψῃ μὲ τὴν γλῶσσά της. Ἄμε, σύρε, παιδί μου.

Νικήτας. Νὰ μὲ μπερδέψετε θέτε. Βρὲ δὲν πᾶτε ἀπὸ μένα. Θὰ φύγω θέλω. Κάμετε μονάχαις ὅπως ξέρετε.

ΣΚΗΝΗ ΙΒ'.

Οἱ ἄνω καὶ 'Ανύσια.

'Ανύσια (ἐκ τῆς θύρας). Τί ἀπόκαμε—ἄνοιξε τὸ λάκκο ;

Ματρώνα. Σὺ γιατί ἔφυγες ; Τί τὤκαμες ;

'Ανύσια. Τὤχω μ' ἕνα τσοῦλι σκεπασμένο. Δὲν ἀκούγεται. Τί ἔκαμε αὐτός, ἔσκαψε τὸ λάκκο ;

Ματρώνα. Δὲ θέλει !

'Ανύσια (ἀναπηδᾷ μὲ μανίαν). Τί λέει, δὲ θέλει ; Κι' ἀμὲ στὴ φυλακὴ τὸ θέλει νὰ ταγίζῃ τῆς ψεῖρες ; ! . . Τώρα πάω καὶ τὰ λέω οὖλα στὸν ἀστυνόμο. Θὰ χαθοῦμε ποῦ θὰ χαθοῦμε. Τώρα τὰ λέω οὖλα.

Νικήτας (ζωηρῶς). Καὶ τί θὰ τοῦ πῇς ;

'Ανύσια. Τί θὰ τοῦ πῶ ; Οὖλα θὰ τοῦ τὰ 'πῶ. Τὰλεπτὰ ποιὸς τὰ πῆρε ; Ἐσύ ! (Ὁ Νικήτας σιγᾷ). Κι' ἀμὲ τὸ φαρμάκι, ποιὸς τοῦ τὤδωσε ; Ἐγὼ τοῦ τὤδωσα καὶ σὺ τὤξερες, τὤξερες, τὤξερες ! Συνεννοημένη μαζύ σου ἤμουνα !

Ματρώνα. Αἴ, φτάνει πιά. Ἐσύ, Νικήτα, τί ἀνάβεις ; Τί νὰ γείνῃ, πρέπει νὰ κοπιάσῃς. Ἔλα, παιδί μου.

'Ανύσια. Εἶδες ἐκεῖ, καλὲ τὸν παστρικό ; Δὲ θέλει ! Φτάνει ὅ,τι μοὔχεις κάμει. Μ' ἐποδοπάτησες, μὰ ἦρθε καὶ μένα τώρα ἡ σειρά μου. Ἄμε, σοῦ λέω, γιατί ἐγὼ δὲν ἀργῶ ! . . . Νὰ τὴν ἀξίνη, νά, πήγαινε !

Νικήτας. Ξέρεις, πού μὲ παραφορτώθηκες ; ! (Λαμβάνει τὴν ἀξίνην ἀλλ' ἀμφιρρέπει). Ἅ θέλω πάω, ἃ δὲ θέλω δὲν πηγαίνω.

Ἀνύσια. Δὲ θὰ πᾷς ; στάσου ! (Κραυγάζει). Ἔ—ἔ !

Ματρώνα (τῇ κλείει τὸ στόμα). Τί κάνεις. Ἐλωλάθηκες ; ! Νά, θὰ πάῃ . . . Ἄμε, παιδί μου, ἄμε, ματάκια μου ;

Ἀνύσια. Τώρα φωνάζω οὖλο τὸν κόσμο.

Νικήτας. Φτάνει πιά ! ἔ, μωρέ, ἀθρῶποι ! Ἔλα, κάμετε πιὸ γλίγωρα. Οὖλο τὸ ἴδιο εἶνε. (Πηγαίνει πρὸς τὸ ὑπόγειον).

Ματρώνα. Ἔτσ' εἶνε, παιδί μου, ἐγλέντισες—τώρα τράβα τα.

Ἀνύσια (πάντοτε τεταραγμένη). Μ' ἐμασκάρεψε μὲ τὴ 'μορφονιά του. Ἄς εἶνε ! Ἄς μὴν εἶμαι μοναχή μου. Ἄς γείνῃ κι' αὐτὸς φονειάς. Θὰ μάθῃ τί θὰ 'πῇ.

Ματρώνα. Αἴ—αἴ, 'πῆρε φωτιά ! Ἔλα καὶ σύ, κοπέλλα μου, μὴ θυμώνῃς καὶ μίλειε πιὸ σιγά· αὐτὸ εἶνε τὸ καλείτερο. Ἄμε μέσα στὸ κορίτσι. Αὐτὸς τὰ κάνει. (Ἀκολουθεῖ τὸν Νικήταν κατερχόμενον εἰς τὸ ὑπόγειον).

Ἀνύσια. Θὰ τόνε προστάξω καὶ νὰ τὸ πνίξῃ τὸ βρωμόπαιδό του ! (Πάντοτε τεταραγμένη). Ἐβασανίστηκα μοναχή μου γιὰ ὅ,τι ἔκαμα στὸν ἄντρα μου· τώρα ἂς τὸ δοκιμάσῃ κι' αὐτός. Δὲ θὰ λυπηθῶ τὸν ἑαυτό μου· τὸ εἶπα, πῶς δὲ θὰ τόνε λυπηθῶ !

Νικήτας (ἐκ τοῦ ὑπογείου). Ἔλα, τί θὰ κάμῃς, θὰ φέξῃς ;

Ματρώνα (φωτίζει. Τῇ Ἀνυσίᾳ). Σκάβει, πήγαινε, φέρε το.

Ἀνύσια. Στάσου ἀπὸ 'πάνω του, γιατί μπορεῖ νὰ φύγῃ, ὁ χαμένος, κ' ἐγὼ πάω καὶ τὸ φέρνω.

Ματρώνα. Κύτταξε μὴ ξεχάσῃς νὰ τὸ σταυροκοπήσῃς. Εἰδεμὴ ἐγὼ τὸ σταυροκοπῶ. Ἔχεις σταυρό ;

Ἀνύσια. Θαῦρω· ἐγὼ ξέρω πῶς θὰ κάμω. (Φεύγει).

ΣΚΗΝΗ ΙΓ'.

Ματρώνα (μόνη) καὶ Νικήτας (ἐν τῷ ὑπογείῳ).

Ματρώνα. Κι' αὐτὸς τρέμει σὰ γυναῖκα. Ντροπὴ νὰ τὸ 'πῇ κανείς. Νὰ δώσῃ ὁ Θεὸς νὰ σκεπαστῇ κι' αὐτὴ ἡ δουλειὰ καὶ τελειόνουνε οὖλα. Θὰ τοὺς φορτώσωμε τὴν κοπέλλα μιὰ χαρά. Θὰ μείνῃ καὶ ὁ γυιόκας μου νὰ ζήσῃ ἥσυχος κι 'ἀναπαμένος. Τὸ σπῆτί του, δόξα νάχῃ ὁ Θεός, εἶνε σὰ μοναστῆρι. Καὶ 'μένα δὰ δὲ θὰ μὲ ξεχάσῃ. Τί θὰ 'κάνανε δίχως τὴ Ματρώνα ; ! Τίποτις δὲ θὰ μποροῦσε νὰ κόψῃ τὸ κεφάλι τους. (Εἰς τὸ ὑπόγειον). Τὰ ἑτοίμασες, γυιόκα μου ;

Νικήτας (ἀνέρχεται· φαίνεται ἡ κεφαλή του). Τί κάνετ' ἐκεῖ ; Θὰ τὸ φέρετε λοιπόν ; ! Τί τὰ πασπατεύετε ; Μ̱ιὰ δουλειὰ ποῦ θὰ γείνῃ — νὰ γείνῃ.

ΣΚΗΝΗ ΙΔ'.

Οἱ ἄνω καὶ 'Ανύσ̱ια ('Η Ματρώνα βαίνει πρὸς τὴν στοὰν καὶ συναντᾷ τὴν 'Ανύσ̱ιαν, ἥτις ἐξέρχεται φέρουσα τὸ νεογνὸν περιτετυλιγμένον ἐντὸς ρακῶν).

Ματρώνα. Τί ἔκαμες, τὸ σταυροκόπησες ;

'Ανύσ̱ια. Κ̱ι' ἀμὲ πῶς ; Εἶδα κ' ἔπαθα νὰ τῆς τὸ πάρω — δὲν μοῦ τὤδινε. (Πλησιάζει καὶ τὸ ρίπτει τοῦ Νικήτα).

Νικήτας (ἀρνεῖται νὰ τὸ λάβῃ). 'Εσὺ μοναχή σου φέρ' το.

'Ανύσ̱ια. Νά, πάρ το, σοῦ λέω. (Τῷ ρίπτει τὸ βρέφος).

Νικήτας (τὸ ἁρπάζει). Ζωντανὸ εἶνε ! Μάνα μου, σαλεύει ! Ζωντανὸ εἶνε ! Καὶ τί θὰ τὸ κάμω ; . . .

'Ανύσ̱ια (ἁρπάζει τὸ βρέφος ἐκ τῶν χειρῶν του καὶ τὸ ρίπτει εἰς τὸ ὑπόγειον). Πνίξε το γλίγωρα, σκότωσέ το ! ('Ωθεῖ τὸν Νικήταν πρὸς τὰ κάτω)· Σὺ τἄκαμες, σὺ καὶ τελείωσέ τα.

Ματρώνα (κάθηται παρὰ τὸν οὐδόν). Πονόψυχος εἶνε. Δυσκολεύεται ὁ φτωχός. Μὰ τί νὰ γείνῃ ! 'Δική του ἁμαρτία εἶνε πάλι. ('Η 'Ανύσ̱ια ἵσταται ἄνωθεν τοῦ ὑπογείου. 'Η Ματρώνα κάθηται ἐπὶ τοῦ οὐδοῦ τοῦ περιπτέρου, τὴν παρατηρεῖ καὶ σκέπτεται). 'Υ — 'Υ ! πῶς ἐτρόμαξε ! Μὰ τί νὰ γείνῃ. Δύσκολο πρᾶμμα εἶνε, μὰ ἂν 'μπορῇς κάμε κ̱ι' ἀλλοιῶς. Τί νὰ τὸ κάμῃς. Σὰ συλλογιστῇ κανείς, πῶς εἶνε ἄλλοι ποῦ θέλουνε παιδιά ! Καὶ κύτταξε νὰ ἰδῇς, ὁ Θεὸς δὲν τοὺς δίνει, οὖλα ποθαμένα τὰ γεννοῦν. Νά, ἂς ποῦμε ἡ παπαδιά . . . Κ' ἐδῶ, ποῦ δὲ χρειάζεται 'γεννήθηκε ζωντανό. (Παρατηρεῖ εἰς τὸ ὑπόγειον). Φαίνεται πῶς ἐτελείωσε. (Πρὸς τὴν 'Ανύσ̱ιαν). Ἔ, τί ἔκαμε ;

'Ανύσ̱ια (παρατηροῦσα εἰς τὸ ὑπόγειον). Τὸ σκέπασε μὲ μιὰ σανίδα κ' ἔκατσε ἀπάνω. Φαίνεται πῶς ἐτελείωσε.

Ματρώνα. 'Ω-ὤχ ! Καλὸ εἶνε νὰ μὴν κριματίσῃ κανένας, μὰ τί νὰ κάμῃς ;

Νικήτας (ἀνέρχεται, τρέμων σύσσωμος). Ζωντανὸ εἶν' ἀκόμα ! Δὲ μπορῶ ! Ζωντανὸ εἶνε !

'Ανύσ̱ια. Κ̱ι' ἀφοῦ εἶνε ζωντανό, ποῦ πᾶς ; (Ζητεῖ νὰ τὸν ἐμποδίσῃ).

Νικήτας (ὁρμᾷ κατ' αὐτῆς). Φύγε ! θὰ σὲ σκοτώσω ! ('Αρπάζει τὴν χεῖρά της, ἐκείνη ἀποσπᾶται. 'Ο Νικήτας τὴν καταδιώκει μὲ τὴν ἀξίνην. 'Η Ματρώνα ὁρμᾷ πρὸς συνάντησίν του καὶ τὸν σταματᾷ. Η 'Ανύσ̱ια τρέχει πρὸς τὸ περίπτερον. 'Η Ματρώνα ζητεῖ νὰ τῷ ἀφαιρέσῃ τὴν ἀξίνην).

Νικήτας (πρὸς τὴν μητέρα του). Θὰ σὲ σκοτώσω, καὶ σένα θὰ σὲ

σκοτώσω, φύγε ! (Ἡ Ματρώνα τρέχει πρὸς τὴν Ἀνύσιαν. Ὁ Νικήτας σταματᾶ). Θὰ σᾶς σκοτώσω, οὔλους θὰ σᾶς σκοτώσω !

Ματρώνα. Αὐτὸ εἶνε ἀπὸ τὴν τρομάρα του. Δὲν πειράζει, θὰ τοῦ περάσῃ !

Νικήτας. Τί 'ν' αὐτὸ ποῦ μοὔκαμαν ; Τί 'ν' αὐτὸ ποῦ μοὔκαμαν ; Πῶς ἐμουρμούριζε... πῶς ἔτριζε ἀπὸ κάτωθέ μου. Τί μοὔκαμαν ;...Κ' εἶνε ζωντανό, ἀλήθεια, εἶνε ζωντανό ! (Σιγᾷ καὶ ἀκροᾶται) Μουρμουρίζει.. Νά. μουρμουρίζει. (Τρέχει πρὸς τὸ ὑπόγειον).

Ματρώνα (Πρὸς τὴν Ἀνύσιαν). Πηγαίνει. Φαίνεται πῶς θέλει νὰ τὸ χώσῃ. Νικήτα, νὰ μὴ θέλῃς τὸ φανάρι ;

Νικήτας (μὴ ἀποκρινόμενος, ἀκροᾶται· παρὰ τὸ ὑπόγειον). Δὲν ἀκούεται. Ἐσώπασε. (Ἀποσύρεται καὶ ἵσταται μακράν). Καὶ πῶς τρίζουνε ἀπὸ κάτω μου τὰ κοκκαλάκια του. κρ...κρ..κρ.., Τί μοὔκαμαν ! Τί εἶν' αὐτό ; Μάνα, ἔ, μάνα ! (Πλησιάζει πρὸς αὐτήν).

Ματρώνα. Τί θές, γυιόκα μου ;

Νικήτας. Μάνα μου, μανοῦλά μου, δὲ βαστῶ πιά. Τίποτις δὲ μπορῶ νὰ κάμω. Μανοῦλά μου, λυπήσου με σύ.

Ματρώνα. Ἄχ, πῶς τρομάζεις καὶ σύ, παιδί μου. Πήγαινε, ἄμε νὰ πιῇς μιὰ στάλα ρακὶ νὰ πάρῃς θάρρος.

Νικήτας. Μανοῦλά μου, ἦρθε φαίνεται κι' ἡ σειρά μου Τί ν' αὐτὸ ποῦ μοῦ 'κάματε ; Πῶς τρίζουνε 'κεῖνα τὰ κοκκαλάκια του, καὶ πῶς μουρμουρίζει ! Μάνα μου, τί μοῦ 'κάματε ! (Ἀποσύρεται καὶ κάθηται).

Ματρώνα. Πήγαινε, παιδί μου, πιὲ κάτι τι. Ἔτσι εἶνε, βλέπεις, τὴ νύχτα σὲ πέρνει πάντα φόβος. Μὲ τὸν καιρὸ θὰ σοῦ περάσῃ. Καὶ νὰ 'δῇς, πῶς σὲ ἕνα δυὸ μέρες θὰ τὸ ξεχάσῃς. Μὲ τὸν καιρὸ θὰ δώσωμε καὶ τὴν κοπέλλα κ' ἔτσι οὖλα θὰ ξεχαστοῦνε. Πήγαινε, πήγαινε νὰ πιῇς. Ἐγὼ κατεβαίνω μοναχή μου στὸ ὑπόγειο καὶ συγυρίζω.

Νικήτας (ἀνασκιρτᾷ). Ἐπερίσσεψε ρακί ; Νὰ μὴ παραπιῶ ! (Φεύγει. Ἡ Ἀνύσια ἱσταμένη καθ' ὅλον τὸ διάστημα παρὰ τὴν στοάν, ἀποσύρεται ἐκεῖθεν σιγῶσα).

ΣΚΗΝΗ ΙΕ'.

Ματρώνα καὶ Ἀνύσια.

Ματρώνα. Πήγαινε, πήγαινε, κόρη μου κ' ἐγὼ πιὰ φροντίζω καὶ κατεβαίνω νὰ τὸ θάψω. Ποῦ τὴν ἔρριξε τὴν ἀξίνη ; (Ἀνευρίσκει τὴν ἀξίνην καὶ κατέρχεται ἐν τῷ ὑπογείῳ κατὰ τὸ ἥμισυ). Ἀνύσια, ἔλα 'δῶ, φέξε μου.

Ἀνύσια. Κ' ἐκεῖνος τί κάνει ;

Ματρώνα. Ἐκατατρόμαξε. Μὰ καὶ σὺ πάλι τὸν ἐπαραφορτώθηκες. Ἔννοια σου ὅμως καὶ θἄρθῃ στὸν ἑαυτό του. Ἄφησέ τονε 'κείνονε, ἐγὼ τὰ διορθώνω. Βάλε τὸ φανάρι ἐδῶ νὰ βλέπω. (Ἡ Ματρώνα ἐξαφανίζεται ἐν τῷ ὑπογείῳ).

Ἀνύσια. (πρὸς τὴν θύραν, ἐξ ἧς ἐξῆλθεν ὁ Νικήτας). Ἐγλέντισες. Καλὸς ἤσουνα τότες. Μὰ τώρα στάσου θὰ μάθῃς κι' ἀπατός σου τί θὰ πῇ. Θὰ σοῦ πέσῃ ἡ φούρια σου!

ΣΚΗΝΗ ΙϚ'.

Οἱ ἄνω καὶ Νικήτας (προσπεύδει ἐκ τῆς στοᾶς πρὸς τὸ ὑπόγειον).

Νικήτας. Μάνα, αἵ, μάνα!

Ματρώνα (διολισθαίνει ἐκ τοῦ ὑπογείου). Τί εἶνε, γυιόκα μου;

Νικήτας (ἀκροᾶται) Μὴν τὸ χώσῃς, εἶνε ζωντανό! Μὴ δὲν τ' ἀκεῦς; Ζωντανὸ εἶνε! Νά, μουρμουρίζει... Νά, ἀκούεται καθαρὰ-καθαρά...

Ματρώνα. Καλέ, ποῦ σοῦ 'φάνηκε πῶς μουρμουρίζει; Καὶ σὺ τὧχεις κάμει πῆτα... Οὐλό του τὸ κεφαλάκι εἶνε θρύμματα.

Νικήτας. Καὶ τί ν' αὐτό; (Ἐντείνει τὴν ἀκοήν του). Οὖλο καὶ μουρμουρίζει! Κατάστρεψα τὴ ψυχή μου. Τὴν ἀφάνισα! Τί εἶν' αὐτὸ ποῦ μοὔκαμαν;... Ποῦ νὰ πάω;... (Κάθηται ἐπὶ τοῦ οὐδοῦ).

Αὐλαία.

ΠΑΡΑΛΛΑΓΗ

Τὰς σκηνὰς τῆς Τετάρτης Πράξεως, ΙΓ' ΙΔ' ΙΕ' καὶ ΙϚ' δύναται νὰ ἀντικαταστήσῃ ἡ ἀκόλουθος παραλλαγή.

Β' ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΣΚΗΝΟΓΡΑΦΙΑΣ

Ἡ καλύβη τῆς Α' πράξεως.

ΣΚΗΝΗ Α'.

Ἡ Ἀνιούτκα ἐνδεδυμένη, κοίτεται ἐπὶ θρανίου κεκαλυμμένη διὰ καφτανίου (ἐπενδύτου). Ὁ Μήτριτς κάθηται καὶ καπνίζει.

Μήτριτς. Μωρὲ βρόμα ποῦ τὴν ἄφησαν, ποῦ νὰ πιοῦνε τὸν πνίχτη. Ποτάμι χύθηκε τὸ εὐλογημένο. Μήτ' ὁ καπνὸς δὲ μπορεῖ νὰ διώξῃ τὴν ἀποφορὰ τοῦ ρακιοῦ. Ἔτσι δὰ γύρω-γύρω στὴ μύτη μου τριγυρί-

ζει. Ἄχ, Θεέ μου! Ἄς πλαγιάσωμε. (Πλησιάζει πρὸς τὸν λαμπτῆρα καὶ θέλει νὰ τὸν σβέσῃ).

Ἀνιούτκα (Ἀναπηδᾷ καὶ κάθηται). Παπποῦ μου καλέ, μὴν τὸ σβύσῃς.

Μήτριτς. Καὶ γιατὶ νὰ μὴν τὸ σβύσω;

Ἀνιούτκα. Δὲν ἀκοῦς ὄξω τί γίνεται; (Ἀκροᾶται). Ἀκοῦς; ἐπήγανε πάλι μέσα στὴν ἀποθήκη.

Μήτριτς. Καὶ τί σὲ μέλει ἐσένα; Σ' ἀρώτησε κανείς; Πέσε νὰ κοιμηθῇς. Νά, ἐγὼ θὰ σβύσω τὸ φῶς. (Συστρέφει τὴν θρυαλλίδα).

Ἀνιούτκα. Χρυσέ μου παπποῦ, μὴν τὸ σβύσῃς ὁλότελα. Ἄφησέ το μικρὸ ἴσα με τοῦ ποντικοῦ τὸ μάτι, γιατί μοῦ σφίγγεται ἡ καρδιά.

Μήτριτς (γελᾷ). Αἴ, καλά, καλά. (Κάθηται πλησίον της). Καὶ γιατί σοῦ σφίγγεται ἡ καρδιά;

Ἀνιούτκα. Τί λές, καλέ παπποῦ; Ἀκοῦς ἐκεῖ γιατί μοῦ σφίγγεται ἡ καρδιά! Νἄβλεπες, πῶς ἔκανε ἡ ἀδερφή μου! Στὸν τοῖχο ἐχτυποῦσε τὴν κεφαλή της. (Χαμηλοφώνως). Ἐγώ, ξέρω τί ἔχει... Θέλει νὰ γεννήσῃ... καὶ θαρρῶ πῶς ἐγέννησε πιά.

Μήτριτς. Ἔ μωρὲ 'ξυπνὴ ποῦ 'σαι, ποῦ νὰ σὲ φᾶν' οἱ βατράχοι. Οὗλα θὲς νὰ τὰ ξέρῃς. Πέσε κοιμήσου. (Ἡ Ἀνιούτκα κατακλίνεται.) Ἔτσι δά! (Τὴν σκεπάζει). Ἔτσι δά. Ὅποιος θέλει νὰ μαθαίνῃ πολλὰ γερνᾷ γλήγορα.

Ἀνιούτκα. Καὶ σὺ θ' ἀνέβῃς ἀπάνω στὴ θερμάστρα;

Μήτριτς. Κι' ἀμὲ ποῦ θὲς νὰ πάω; Κουτὴ εἶσαι καθὼς βλέπω. Οὗλα θέλεις νὰ τὰ ξέρῃς. (Τὴν σκεπάζει καὶ πάλιν καὶ ἐγείρεται). Ἔτσι δά! Πέσε καὶ κοιμήσου. (Διευθύνεται πρὸς τὴν θερμάστραν).

Ἀνιούτκα. Ἐφώναξε μιὰ φορὰ κ' ὕστερα δὲν ἀκούστηκε πιά.

Μήτριτς. Ἄχ, Θεέ μου, Ἄϊ Νικόλα μου!... Τί πρᾶμμα δὲν ἀκούστηκε;

Ἀνιούτκα. Τὸ μωρό.

Μήτριτς. Δὲν ἤτανε τίποτις, γιατοῦτο καὶ δὲν ἀκούστηκε.

Ἀνιούτκα. Ἐγὼ τ' ἄκουσα, νὰ μὴ σώσω, ἄκουσα τὴ φωνίτσα του.

Μήτριτς. Ἐσὺ ὅλο ἀκοῦς. Δὲν ἄκουσες ὅμως πῶς τέτοια κορίτσια, σὰν κ' ἐσένα, ὁ παιδοχτύπης τὰ βάνει στὸ σακκὶ καὶ τοὺς δίνει παρὰ μία τεσσαράκοντα.

Ἀνιούτκα Καὶ ποιὸς εἶν' αὐτὸς ὁ παιδοχτύπης;

Μήτριτς. Νά, ἐκεῖνος ποῦ 'νε. (Ἀναβαίνει ἐπὶ τῆς θερμάστρας). Τί ζεστὴ ποῦ ν' ἀπόψε ἡ θερμάστρα—ψυχή μου!... Ὤχ, Θεέ μου, Ἄϊ Νικόλα μου πολυέσπλαχνε!

Ἀνιούτκα. Παπποῦ, θὰ κοιμηθῇς ;

Μήτριτς. Κι' ἀμὲ πῶς ἐθάρρεψες, πῶς θὰ σηκωθῶ νὰ χορέψω; (Σιγή).

Ἀνιούτκα. Παπποῦ, ἔ, παπποῦ ! Σκάφτουνε ! Μὰ τὸ Θεό, σκάφτουνε. Ἀκοῦς ; Νὰ μὴ σώσω—σκάφτουνε !

Μήτριτς. Τί σκαρφίζεται—σκάφτουνε ! Νύχτα θὰ σκάφτουνε ; Ποιὸς σκάφτει ; Ἡ ἀγελάδα ξύεται καὶ σὺ κάθεσαι καὶ λὲς πῶς σκάφτουνε ! Κοιμήσου σοῦ λένε γιατί τώρα σβύνω τὸ φῶς.

Ἀνιούτκα. Παπποῦ μου χρυσέ, μὴν τὸ σβύσῃς. Δὲν τὸ ξανακάνω πιά, μὰ τὸ Θεό, δὲν τὸ ξανακάνω. Τρομάζω.

Μήτριτς. Τρομάζεις ; Ἐσὺ νὰ μὴ φοβᾶσαι τίποτις καὶ θὰ δῇς πῶς δὲ θὰ τρομάζεις. Φοβᾶται καὶ λέει πῶς τρομάζει. Πῶς νὰ μὴ τρομάξῃς ἀφοῦ φοβᾶσαι ; Τί κουτοκόριτσο ποῦ 'σαι, καϋμένη. (Σιγή).

Ἀνιούτκα (χαμηλοφώνως). Παπποῦ, ἔ παπποῦ, κοιμήθηκες ;

Μήτριτς. Αἴ, λέγε τί θὲς ἀκόμα ;

Ἀνιούτκα. Ποιὸς εἶν' ἐκεῖνος ὁ παιδοχτύπης ;

Μήτριτς. Ἔ, νὰ ἐκεῖνος ποῦ 'νε. Καὶ σὰν τοῦ τύχῃ κανένα κορίτσι σὰν κ' ἐσένα, ποῦ δὲν κοιμᾶται, ἔρχεται, χλόπ ! τὸ βάζει μὲς στὸ σακκὶ τὸ κορίτσι, μπαίνει μέσα κι' ὁ ἴδιος μὲ τὸ κεφάλι, τοῦ σηκώνει ἔπειτα τὸ ποκαμισάκι του καὶ δός του ξύλο !

Ἀνιούτκα. Καὶ μὲ τί τοῦ τῆς δίνει ;

Μήτριτς. Νά, μὲ τὸ σκουπόξυλο.

Ἀνιούτκα. Καὶ ποῦ θὰ μὲ 'δῇ αὐτὸς μὲς στὸ σακκί ;

Μήτριτς. Ἔννοια σου καὶ σὲ βλέπει.

Ἀνιούτκα. Κ' ἐγὼ θὰ τόνε δακώσω.

Μήτριτς. Ἆ, ἔχεις λᾶθος, δὲν τόνε δακώνεις.

Ἀνιούτκα. Παπποῦ, ἔρχεται κἄποιος ! Ποιὸς εἶνε ; Ἄχ, μανοῦλά μου, ποιὸς νἄρχεται ;

Μήτριτς. Ὅποιος κι' ἂν ἔρχεται, ἂς ἔρθῃ. Τί κάνεις ἔτσι ; Ἡ μάνα σου θὰ εἶνε.

ΣΚΗΝΗ Β'.

Οἱ ἄνω καὶ Ἀνύσια. (Εἰσέρχεται).

Ἀνύσια. Ἀνιούτκα! (Ἡ Ἀνιούτκα προσποιεῖται τὴν κοιμωμένην). Μήτριτς.

Μήτριτς. Τί θές ;

Ἀνύσια. Γιατί ἀνάβει τὸ φῶς ; Ἐμεῖς θὰ πλαγιάσωμε στὴν κρύα κάμαρα.

Μήτριτς. Νά, τώρα θ' ἀνέβω. Τὸ σβύνω.

Ἀνύσια (ἀναζητεῖ τι ἐν τῷ κιβωτίῳ, ψιθυρίζουσα). Σὰ χρειάζεσαι κἄτι

τις ποτὲς δὲ μπορεῖς νὰ τὤβρῃς.

Μήτριτς. Τί κάθεσαι καὶ ψάχεις ἐκεῖ ;

Ἀνύσια. Ψάχω γιὰ ναὖρω ἕνα σταυρὸ νὰ καντηλοβαφτίσουμε τὸ παιδί, μὴ δώσῃ ὁ Θεὸς κι' ἀποθάνῃ ἀβάφτιστο. Κρίμας εἶνε, βλέπεις.

Μήτριτς. Καὶ βέβαια, ἔτσι εἶνε ἡ τάξι . . . Ἔ, τὸν ηὗρες ;

Ἀνύσια. Τὸν εὑρῆκα. (Φεύγει).

ΣΚΗΝΗ Γ'.

Μήτριτς καὶ Ἀνιούτκα.

Μήτριτς. Τὸν εὑρῆκε, εἰδὲ μὴ μποροῦσα νὰ τῆς ἔδινα καὶ τὸν ἐδικό μου. Ὦχ, Θεέ μου !

Ἀνιούτκα. (ἀνασκιρτᾷ καὶ τρέμει). Ὦ, ὦ, παπποῦ ! Μὴν κοιμηθῇς, ἐγὼ πολὺ τρομάζω.

Μήτριτς. Καὶ τί ἔχεις καὶ τρομάζεις ;

Ἀνιούτκα. Θαρρῶ, πῶς θ' ἀποθάνῃ τὸ παιδί ! Τῆς θειᾶς Ἀρήνας ἔτσι τῆς 'βάφτησε ἡ μαμμὴ τὸ παιδὶ καὶ πέθανε.

Μήτριτς. Ἔ, σὰν πεθάνῃ τὸ θάβουνε.

Ἀνιούτκα. Μπορεῖ καὶ νὰ μὴ 'πέθανε, μὰ εἶν' ἐδῶ ἡ γρηὰ Ματρώνα. Ἐγώ, ξέρεις, ἄκουσα τί εἶπε· μὰ τὸ Θεὸ ἄκουσα !

Μήτριτς. Καὶ σὰν τί πρᾶμμα ἄκουσες ; Κοιμήσου σοῦ λένε. Σκεπάσου ἀπὸ κεφαλῆς κ' ἐτελείωσε.

Ἀνιούτκα. Ἂν ἤτανε ζωντανό, ἐγὼ θὰ τὸ ἐτάντευα.

Μήτριτς. Ὦ Θεέ μου !

Ἀνιούτκα. Καὶ ποῦ θὰ τὸ βάλουνε τώρα αὐτοὶ τὸ παιδί ;

Μήτριτς. Θὰ τὸ βάλουνε . . . θὰ τὸ βάλουνε ὅπου πρέπει νὰ τὸ βάλουνε. Τί σκοτίζεσαι σύ ; Κοιμήσου σοῦ λέω. Τώρα νἄρθῃ ἡ μάνα σου νὰ 'δῇς ἐσύ ! (Σιγή).

Ἀνιούτκα. Εἶπες πῶς τὸ κοριτσάκι δὲν τὸ σκότωσαν ;

Μήτριτς. Ποιό—ἐκεῖνο ; Ἐκεῖνο τὸ κορίτσι ἔγεινε ἄθρωπος.

Ἀνιούτκα. Καὶ πῶς τὸ ηὗρανε, εἶπες, παπποῦ ;

Μήτριτς. Νά, ἔτσι τὸ ηὗρανε.

Ἀνιούτκα. Καὶ ποῦ τὸ ηὗρανε ; πές μου.

Μήτριτς. Στὸ σπήτι τους τὸ βρήκανε. Ἤρθανε στὸ χωριὸ οἱ στρατιώταις κι' ἀρχίσανε νὰ ψάχουν στὰ σπήτια καὶ βρίσκουνε αὐτό, ποῦ λές, τὸ κορίτσι πεσμένο χάμου μὲ τὴν κοιλιά. Ἐγύρεψαν νὰ τὸ κλωτσήσουνε· ἐγὼ τὸ λυπήθηκα. Τὸ 'πῆρα στὰ χέρια μου, μὰ

δὲν ἤθελε. Ἐβάρυνε τόσο, ποῦ θαρρεῖς πῶς ἤτανε ἑξῆντα ὀκάδες καὶ μὲ τὰ χέρια του ἤθελε νὰ ξεσκίσῃ ὅ,τι ἔφτανε· δὲ μποροῦσες νὰ τὸ κάμῃς ζαπι. Τὤπιασα τὸ λοιπὸν ἐγὼ τότες μὲ τὰ χάδια, βρὲ μάτια, ἀπὸ δῶ, βρὲ φῶς μου, ἀπὸ κεῖ, κ' ἔτσι σιγὰ-σιγὰ ἡμέρεψε. Ἔβρεξα κ' ἐγὼ παξιμάδι καὶ τῆς ἔδωσα. Ἐκατάλαβε ὡς τόσο καὶ τὸ ροκάνισε. Τί νὰ τὴν ἐκάναμε; — τὴν ἐπήραμε. Τὴν ἐταγίζαμε τὴν ἐταγίζαμε κ' ἔτσι ἐσυνήθισε· τὴν ἐπήραμε μαζύ μας στὸν πόλεμο καὶ μᾶς ἀκλούθαγε. Καλὸ κορίτσι ἤτονε.

Ἀνιούτκα. Καὶ δὲν ἤτανε βαφτισμένο;

Μήτριτς. Ἀμ' ποιὸς τὸ ξέρει. Ἐλέγανε πῶς δὲν ἤτανε ὅλως διόλου ἀβάφτιστο. Ἔπειτα ἤτανε ξένοι βλέπεις.

Ἀνιούτκα. Γερμανοί;

Μήτριτς. Αἴ μωρὲ καὶ σὺ πάλι, Γερμανοί, ὄχι νὰ μὴν ἤτανε Γερμανοί, ἀσιάταις ἤτανε. Σὰν νὰ ποῦμε Ὠβραῖοι: μὰ ὄχι πάλι Ὠβραῖοι. Σὰν εἶδος Πολωνοί, μὰ ἀσιάταις, Κοῦροι, Κροῦδοι—δὲ ξέρω πῶς τοὺς λένε. Ἐξέχασα τώρα. Ἐμεῖς τὸ κορίτσι τὸ βγάλαμε Σάσκα, καὶ τί καλὸ κορίτσι ποῦ 'τανε. Ὄᾳλα τᾄχα ξεχάσει, μὰ 'κεῖνο τὸ κορίτσι, ποῦ νὰ τὸ πάρ' ἡ εὐχή, σὰν νὰ τὤχω μπρὸς στὰ μάτια μου. Αὐτὸ μόνο θυμᾶμαι ἀπ' οὔλη τὴν ὑπερεσία: τὸ ξύλο ποὔφαγα στὸ στρατὸ καὶ τὸ κορίτσι—αὐτὰ θυμᾶμαι. Ἐκρεμότανε καμμιὰ φορὰ στὸ λαιμό μου κ' ἐγὼ πιὰ τὸ 'σήκωνα. Τέτοιο κορίτσι ἤτονε, ποῦ δὲ μπορῶ νὰ σοῦ πῶ. Μὰ τί νὰ τὸ κάμῃς. Ὕστερα ὅμως τὸ 'δώσαμε. Τὸ 'πῆρε ἡ γυναῖκα τοῦ λοχαγοῦ καὶ τὤκανε παιδί της κ' ἔγεινε ἄνθρωπος. Πόσο ἐλυπηθήκανε οἱ στρατιώταις!

Ἀνιούτκα. Καὶ τὸ μπαμπά μου τόνε λυποῦμαι, παπποῦ, πῶς ἀπόθανε. Σὺ δὲν ἤσουνα ἀκόμη 'δῶ. Τὸ λοιπόν, ἐπροσκάλεσε τὸ Νικήτα καὶ τοῦ λέει: Σχώρεσέ μου, τοῦ λέει, Νικήτα, κι' ἀρχίνησε νὰ κλαίῃ. (Στενάζει). Τί λυπητερὸ πρᾶμμα.

Μήτριτς. Καὶ βέβαια. Τῴδές το τὸ λοιπόν;

Ἀνιούτκα. Παπποῦ, ἔ παπποῦ, ἀκοῦς; Νά, κάνουνε πάλι ταραχὴ στὸ ὑπόγειο. Ἄχ Παναγιά μου, Παναγιά μου! Ἄχ, παπποῦ, κἄτι τοῦ κάνουνε· θὰ τὸ σκοτώσουνε! Καὶ θἄνε τόσο δὰ μικρουλάκι τὸ κακόμοιρο! Ὤ-ὤ! (Καλύπτεται ἀπὸ κεφαλῆς καὶ κλαίει).

Μήτριτς (ἀκροᾶται). Ἔχει δίκηο. Κἄτι κακὰ πράμματα γίνονται ἐκεῖ μέσα, ποῦ φωτιὰ νὰ τοὺς κάψῃ. Μὰ σοῦ εἶνε κι' αὐταῖς ἡ γυναῖκες κἄτι συχαμερὰ πράματα...Εἶνε κ' οἱ μουζῖκοι, μὰ εἶνε κ' ἡ γυναῖκές τους... θερία ἀνήμερα! Τίποτις δὲ φοβοῦνται.

Ἀνιούτκα (ὑπεγείρεται). Παπποῦ, ἔ, παπποῦ!

Μήτριτς. Αΐ, τί θὲς ἀκόμα ;

'Ανιούτκα. Τὴν ἄλλη φορὰ ἐξενύχτησ' ἐδῶ ἕνας ἄθρωπος κ' ἔλεγε, πῶς τοῦ μικροῦ παιδιοῦ ἡ ψυχὴ σὰν ἀποθάνῃ πηγαίνει ἴσα στὸν οὐρανό. 'Αλήθεια εἶνε ;

Μήτριτς. Ποιὸς ξέρει. Μπορεῖ. Γιατί ἀρωτᾷς ;

'Ανιούτκα. Ἂς πέθαινα κ' ἐγὼ ! (Κλαίει).

Μήτριτς. Ἂν πεθάνῃς—ὥρα σου καλή.

'Ανιούτκα. Ἴσα με τὰ δέκα χρόνια, λέει, ἡ ψυχὴ εἶν' ἀκόμη παιδιακίσια καὶ μπορεῖ, λέει, νὰ πάῃ στὸν παράδεισο. Ὕστερ' ἀπ' τὰ δέκα, γίνεται, λέει, ἁμαρτωλή.

Μήτριτς. Καὶ Βέβαια ! Πῶς νὰ μὴ γενῆτε, σεῖς ἡ γυναῖκες ἁμαρτωλαίς ; Ποιὸς σᾶς μαθαίνει ; Τί Βλέπετε ; Τί ἀκοῦτε ; Οὖλο καὶ κακὲς πράξες. 'Εγὼ κἄτι ἔμαθα, ξέρω κἄτι 'λίγα πράμματα, δὲν εἶμαι σὰν τῆς χωριατογυναῖκες. Τί εἶνε ἡ χωριατογυναίκα ;—βρόμα καὶ δυσωδία. Ὑπάρχουνε τόσα ἑκατομμύρια γυναῖκες στὴ Ρωσσία καὶ εἶνε οὖλαις στραβαὶς σὰν τυφλοπόντικοι—τίποτες δὲ ξέρουνε. Μονάχα νὰ βόσκουνε τῆς ἀγελάδες, μαγείες λογιῶ-λογιῶ, καὶ νὰ βάζουνε τὰ παιδιὰ ἀπὸ κάτω ἀπ' τὰ κοτέτσια—πῶς θὰ τοὺς κάμῃ τάχατες καλό. Αὐτὰ ξέρουνε.

'Ανιούτκα. Κι' ἡ μάνα μου τὤκανε.

Μήτριτς. 'Αμ βέβαια. 'Εκατομμύρια γυναῖκες καὶ κορίτσια καὶ εἶστε οὖλαις θερία ἀνήμερα. Οὔτε εἴδετε οὔτε ἀκούσετε τίποτις. Ὁ μουζῖκος, ἂς ποῦμε ἢ στὸ καπελειό, ἢ στὴ φυλακή, ἢ καμμιὰ φορὰ στὸ στρατιωτικό—ὅπως ἐγώ,—κἄτι τις μαθαίνει. 'Αμ' ἡ γυναίκα...ὄχι πιὰ Θεό, μὰ οὔτε τὴν παρασκευή, τί πρᾶμμα εἶνε δὲν τὸ ξέρει. Παρασκευή, παρασκευή, μὰ 'ρώτησέ τηνε νὰ σοῦ πῆ, τί εἶνε—δὲ ξέρει. Σὰν τὰ τυφλοκουταβάκια ποῦ σέρνουνται καὶ χώνουνε τὴ μούρη τους μὲς στὴν κοπριά...Ξέρουνε μονάχα τὰ ἀνόητα τραγούδια τους : γο-γο-γο-γό... Καὶ τί θὰ πῆ γο-γό, κι' αὐταὶς δὲ ξέρουνε...

'Ανιούτκα. 'Εγώ, παπποῦ, ξέρω ἴσα με τὰ μισὰ τὸ πατερημό.

Μήτριτς. Πολλὰ πράμματα ξέρεις καὶ σύ. Μὰ καὶ νὰ σᾶς 'ρωτήσῃ κανεὶς δὲν κάνει. Ποιὸς νὰ σᾶς μάθη ; Ὁ μεθυσμένος μουζῖκος σᾶς μαθαίνει καμμιὰ φορὰ μὲ τὸ ξύλο. Τί θὰ μάθῃς ἀπ' αὐτόν ; Δὲ ξέρω, μὰ τὸ Θεό, ποιὸς θὰ δώσῃ λόγο γιὰ σᾶς ! . . Γιὰ νὰ ζητήσουνε στρατιώτη, 'ρωτοῦν τὸν πάρεδρο ἢ τὸ ληξιάρχη. Γιὰ σᾶς ὅμως, ποιόνα θ' ἀρωτήσουν. Σὰν τὰ ζᾶ, ποῦ 'νε χωρὶς νοικοκύρη, ἔτσι εἶσαστε καὶ σεῖς ἡ γυναῖκες. Πιὸ ἀνόητα καὶ πιὸ μπόσικα πλάσματα δὲν εἶνε ἄλλα ἀπὸ τὰ σᾶς τῆς γυναῖκες.

Ἀνιούτκα. Καὶ τί πρέπει νὰ γίνῃ ;

Μήτριτς. Τί νὰ γίνῃ ; . . Νά, κουκουλώσου καὶ κοιμήσου. Ὤχ Θεέ μου ! (Σιγή).

Ἀνιούτκα (ἀνασκιρτᾷ). Παπποῦ ! Κάποιος φωνάζει ! Ἀλήθεια. Μὰ τὸ Θεό, κάποιος φωνάζει. Παπποῦ μου χρυσέ, ἐδῶ ἔρχεται.

Μήτριτς. Κουκουλώσου, σοῦ εἶπα.

ΣΚΗΝΗ Δ'.

Οἱ ἄνω, Νικήτας καὶ Ματρώνα.

Νικήτας (εἰσέρχεται). Τί μοὔκαμαν, τί μοὔκαμαν ! . .

Ματρώνα. Πιέ, πιέ, μάτια μου, 'λίγο ρακάκι. Τί ἔπαθες ; (Λαμβάνει ρακὶ καὶ τῷ προσφέρει).

Νικήτας. Νὰ μὴ μεθύσω ; Δόσε μου.

Ματρώνα. Σιγά ! καὶ δὲν κοιμοῦνται ἀκόμη. Νά, πιέ.

Νικήτας. Τί ν' αὐτὰ ποῦ μοῦ κάμετε ; Πῶς σᾶς ἦρθε στὸ κεφάλι τέτοια πρᾶξι. Ἂς τὸ πηγαίνετε πουθενὰ ἀλλοῦ.

Ματρώνα (χαμηλοφώνως). Κάτσε, κατσ' ἐδῶ. Πιὲ ἀκόμη, ἢ κάμε ἕνα τσιγάρο, αὐτὸ θὰ σὲ κάμῃ νὰ μὴ συλλογιέσαι.

Νικήτας. Μανοῦλά μου, ἦρθε φαίνεται κι' ἡ σειρά μου. Πῶς ἐμουρμούριζε, πῶς ἐτρίζανε τὰ κοκκαλάκια του, κρ—κρ . . . Ἐγὼ δὲν εἶμαι πιὰ ἄνθρωπος.

Ματρώνα. Ὕ—Ὕ ! Τί ν' αὐταῖς ἡ ἀνοησίαις ποῦ λές ; Ἔτσι εἶνε, παιδί μου, ἡ νύχτα πάντα κρύα εἶνε. Μὰ ἄφησε νὰ ξημερώσῃ καὶ θὰ δῇς, πῶς ὅλα θὰ τὰ ξεχάσῃς. (Πλησιάζει πρὸς τὸν Νικήταν καὶ θέτει τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ ὤμου του).

Νικήτας. Μὴν ἔρχεσαι κοντά μου ! Τί ν' αὐτὸ ποῦ μοῦ κάμετε ;

Ματρώνα. Μὰ δὲ μοῦ λές, τί ν' αὐτά, μὰ τὴν ἀλήθεια, παιδί μου ; (Λαμβάνει τὴν χεῖρά του).

Νικήτας. Φύγε ἀπὸ κοντά μου σοῦ λέω ! Θὰ σὲ σκοτώσω ! Τώρα δὲν τὤχω τίποτις. Θὰ σὲ σκοτώσω !

Ματρώνα. Ἄχ, ἄχ, πῶς ἐτρόμαξες ! Δὲν πᾷς νὰ κοιμηθῇς :

Νικήτας. Δὲν ἔχω νὰ πάω πουθενά ! Εἶμαι χαμένος.

Ματρώνα (κινεῖ τὴν κεφαλήν της). Ὤχ, ὤχ. Ἂς πάω νὰ συγυρίσω, κι' αὐτὸς ἅμα κάτσῃ λιγάκι θὰ τοῦ περάσῃ. (Ἀπέρχεται).

ΣΚΗΝΗ Ε'.

Νικήτας, Μήτριτς, Ἀνιούτκα.

Νικήτας (κάθηται, καλύπτων διὰ τῆς χειρὸς τὸ πρόσωπον. Ὁ Μήτριτς καὶ

ἡ 'Ανιούτκα κοιμᾶται). Μουρμουρίζει, ἀληθινὰ μουρμουρίζει ! Νά, νά ! 'Ακούεται καθαρά. Τὸ θάβει αὐτή, ἀληθινὰ τὸ θάβει ! (Τρέχει πρὸς τὴν θύραν). Μάνα, μὴν τὸ θάβῃς, εἶνε ζωντανό !

ΣΚΗΝΗ Ϛ'.

Οἱ ἄνω καὶ Ματρώνα.

Ματρώνα (ἐπιστρέφουσα, χαμηλοφώνως). Ἔλα Θεέ μου, τί ἔπαθες ; ποῦ σοῦ 'φάνηκε, πῶς εἶνε ζωντανό ; Ἐκεινοῦ τὰ κοκκαλάκια του τοῦ τἄχεις θρύμματα.

Νικήτας. Δός μου ἀκόμη ρακί. (Πίνει).

Ματρώνα. Πήγαινε, παιδί μου, θὰ κοιμηθῇς καὶ θὰ περάσουν οὖλα.

Νικήτας (ἵσταται καὶ ἀκροᾶται). Ζῇ ἀκόμα . . . νά . . . μουρμουρίζει. Τί, δὲν τ' ἀκοῦς ; Νά ! . . .

Ματρώνα (χαμηλοφώνως). Ἔλα καὶ δὲν εἶνε τίποτις !

Νικήτας. Μάνα μου, μανοῦλά μου ! 'Αφάνισα τὴ ζωή μου. Τί ν' αὐτὸ ποῦ μοῦ κάμετε ; Ποῦ θὰ πάω τώρα ; (Φεύγει σπεύδων ἐκ τῆς καλύβης. Ἡ Ματρώνα τὸν ἀκολουθεῖ).

ΣΚΗΝΗ Ζ'.

Μήτριτς καὶ 'Ανιούτκα.

'Ανιούτκα. Παπποῦ μου χρυσέ, τὸ 'πνίξανε !

Μήτριτς (θυμωδῶς). Κιμήσου, σοῦ λένε ! Μπά, ποῦ νὰ σὲ φᾶν οἱ βατράχοι. Τώρα νὰ πιάσω τὴ σκοῦπα ! Κοιμήσου σοῦ εἶπα.

'Ανιούτκα. Παπποῦ μου χρυσέ. Κἄποιος μὲ τραβᾷ ἀπὸ τῆς πλάταις, μὲ τραβᾷ κἄποιος, μὲ τὰ νύχια του μὲ τραβάει ! Παππούλη μου χρυσέ, νὰ μὴ σώσω. Θἄρθω, παπποῦ μου, ἄφησέ με νἄρθω κοντά σου ! Γιὰ τὸ Θεό, ἄφησέ με, θὰ μ' ἁρπάξῃ ... θὰ μ' ἁρπάξῃ... Ἆ-ἆ ! (Τρέχει πρὸς τὴν θερμάστραν).

Μήτριτς. Εἶδες ἐκεῖ, κατατρόμαξαν τὸ καρίτσι, ποῦ νὰ τοὺς κάψῃ ἡ φωτιά ! 'Αλήθεια, κακὰ πράμματα εἶν' αὐτά ! Ἔλα, τὸ λοιπόν, ἀνέβα.

'Ανιούτκα (ἀναβαίνει ἐπὶ τῆς θερμάστρας). Νὰ μὴ φύγῃς !

Μήτριτς. Ποῦ θὰ πάω ; 'Ανέβα, ἀνέβα ! Ὤχ, Θεέ μου, Ἅϊ Νικόλα μου, Παναγία Παρθένα, Φανερωμένη μου . . . Πῶς ἐτρόμαξαν τὸ κορίτσι ! (Τὴν περικαλύπτει). Μπὰ τὴν ἀνόητη, ἀκοῦς ἐκεῖ τὴν ἀνόητη . . . Τὴν κατατρομάξανε τὴν κακομοῖρα οἱ χαμένοι, ποῦ νὰ τοὺς κάψῃ τὸ κρεμμύδι . . .

Αὐλαία.

ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΗΣ ΠΕΜΠΤΗΣ ΠΡΑΞΕΩΣ

Νικήτας, Ἀνύσια, Ἀκουλίνα, Ἀκείμ, Ματρώνα, Ἀνιούτκα, Μαρίνα, ὁ σύζυγος τῆς Μαρίνας, α' κόρη, β' κόρη, ἀστυνομικὸς ὑπάλληλος, ἁμαξηλάτης, παράνυμφος, προξενήτρια, γαμβρὸς τῆς Ἀκουλίνας, δικαστής, προσκεκλημένοι, γυναῖκες, κοράσια, λαὸς είς τὸν γάμον.

ΠΡΑΞΙΣ ΠΕΜΠΤΗ

Ἀλώνιον. Ἔμπροσθεν χορτοσωρός, δεξιᾷ σιτοβολών, ἀριστερᾷ ρύαξ. Αἱ θύραι τοῦ σιτοβολῶνος εἰσὶν ἀνοικταί· παρ' αὐταῖς ἄχυρα. Εἰς τὸ βάθος φαίνεται αὐλὴ καὶ ἀκούονται ᾄσματα καὶ τύμπανα. Παρὰ τὸν χορτοσωρὸν βαίνουσιν ἐπὶ τοῦ δρομίσκου δύο κόραι.

ΣΚΗΝΗ Α'.

Δύο κόραι.

Α' κόρη. **Νά, βλέπεις πῶς ἐπεράσαμε; οὔτε τὰ παπούτσια μας δὲν ἐλερώσαμε· στὸ χωριό μας εἶνε φοβερὴ ἡ λάσπη. (Σταματῶσι καὶ καθαρίζουσι διὰ τοῦ ἀχύρου τοὺς πόδας των).**

Α' κόρη **(παρατηρεῖ ἐντὸς τῶν ἀχύρων καὶ βλέπει τι). Αὐτό, τί πρᾶμμα εἶν' ἐδῶ;**

Β' κόρη **(παρατηρεῖ ὡσαύτως.) Ἆ, εἶν' ὁ Μήτριτς, ὁ ἀργάτης των· τί μεθύσι ποῦ τὤχει!**

Α' κόρη. **Κι' αὐτὸς δὲν τὤπινε.**

Β' κόρη. **Ὡς τὰ σήμερα φαίνεται.**

Α' κόρη. **Κύτταξε, φαίνεται, πῶς ἦρθ' ἐδῶ γιὰ νὰ πάρῃ ἄχερο. Νὰ καὶ τὸ σκοινὶ στὰ χέρια του· μ' αὐτὸ τὸν ἐπῆρ' ὁ ὕπνος.**

Β' κόρη **(ἀκροᾶται). Φαίνεται, πῶς ἀκόμα δὲν ἄρχισε ἡ στεφάνωσι. Λένε πῶς ἡ Ἀκουλίνα οὔτ' ἐδάκρυσε τὸ μάτι της.**

Α' κόρη. **Ἡ μάνα μου ἔλεγε, πῶς δὲν ἤθελε νὰ παντρευτῇ. Τὴν ἐφοβέρισε ὁ μητρυιός της εἰ δὲ μὴ ποτὲς δὲν θὰ παντρευότανε. Πόσα δὰ δὲν εἴπανε καὶ γι' αὐτή!**

ΣΚΗΝΗ Β'.

Οἱ ἄνω καὶ Μαρίνα (πλησιάζει πρὸς τὰς κόρας).

Μαρίνα. Γειά σας, κορίτσια !

Αἱ κόραι. Γειά σου, κυρὰ θειά !

Μαρίνα. Στὸ γάμο πηγαίνετε, ὠμορφοῦλές μου ;

Α' κόρη. Ἔτσι ἤρθαμε γιὰ νὰ 'δοῦμε.

Μαρίνα. Δὲ μοῦ φωνάζετε τὸ γέρο μου, τὸ Συμεὼν ἀπ' τὸ Ζούγεβο· τόνε γνωρίζετε ;

Α' κόρη. Πῶς δὲν τόνε γνωρίζομε· δὲν εἶνε, θαρρῶ, γενειὰ μὲ τὸ γαμπρό ;

Μαρίνα. Καὶ βέβαια. Εἶν' ἀνηψιὸς τοῦ ἄντρα μου ὁ γαμπρός.

Β' κόρη. Καὶ γιατί δὲν πᾷς μοναχή σου ; Εἶσαι γιὰ τὸ γάμο καὶ δὲν πᾷς ;

Μαρίνα. Δὲν ἔχω διάθεσι, κορίτσι μου, μὰ καὶ δὲν ἀδειάζω. Θέλομε νὰ φύγουμε. Ἐμεῖς δὲν εἴμαστε γιὰ τὸ γάμο. Ἐπηγαίναμε στὴ χώρα νὰ πουλήσουμε βρώμη, ἐσταθήκαμε νὰ φᾶνε τὰ ζᾶ κ' ἐκαλέσανε τὸ γέρο μου.

Α' κόρη. Καὶ ποῦ σταθήκατε—στοῦ Φιόδωριτς ;

Μαρίνα. 'Σ ἐκεινοῦ. Τώρα 'γὼ θὰ σταθῶ ἐδωνὰ καὶ σύ, ὠμορφοῦλά μου, φώναξε τὸ γέρο μου. Φώναξέ τονε, κορίτσι μου, καὶ πές του, πῶς ἡ Μαρίνα εἶπε νὰ φύγετε καί, πῶς οἱ συντρόφοι ζεύγουν τἄλογα.

Α' κόρη. Καλά, ἀφοῦ δὲν πᾷς μοναχή σου. (Αἱ κόραι φεύγουσι διὰ τῆς ἀτραποῦ εἰς τὴν αὐλήν. Ἀκούονται ᾄσματα καὶ τύμπανα).

ΣΚΗΝΗ Γ'.

Μαρίνα (μόνη).

Μαρίνα (σύννους). Μποροῦσα νὰ πήγαινα, μὰ δὲν ἔχω διάθεσι· γιατί ἀπὸ τότες, ποῦ μ' ἀρνήστηκε δὲν τὸν ματάϊδα. Πᾶνε πιὰ δυὸ χρόνια ἀπὸ τότες. Ἤθελα ὅμως νὰ ρίξω μιὰ ματιά, νὰ ἰδῶ, πῶς τὰ περνᾷ μὲ τὴν Ἀνύσια του. Λένε πῶς δὲν περνοῦνε καλά. Ἐκείνη εἶνε βάρβαρη, κακιά. Στοχάζομαι, πῶς πολλὲς φορὲς θὰ μὲ θυμήθηκε. Ἐπιθυμοῦσε τὴν καλοπέρασι. Δὲ μ' ἤθελε μένα. Αἴ, ὁ Θεὸς μαζύ του, δὲν τοῦ κρατῶ κάκια. Τότενε πολὺ μοῦ βαρυοφάνηκε. Ἄχ, πόσα ὑπόφερα ! Τώρα ὅμως ἐπαληώσανε καὶ τὰ ξέχασα. Καὶ πῶς ἤθελα νὰ τόνε 'δῶ... (Παρατηρεῖ εἰς τὴν αὐλὴν καὶ βλέπει τὸν Νικήταν). Εἶδες ἐκεῖ ; Γιατί τάχα

ἔρχετ' ἐδῶ ; Νὰ μὴν τὤπανε τὰ κορίτσια ; Καὶ γιατί ἔφυγε κι' ἄφησε τοὺς μουσαφηρέους ; Ἂς φύγω.

ΣΚΗΝΗ Ε',

Μαρίνα καὶ Νικήτας (Κατ' ἀρχὰς ἔρχεται κεκυφώς, κινεῖ τὰς χεῖρας καὶ ψιθυρίζει τι).

Μαρίνα. Τί κατσουφιασμένος ποὖνε.

Νικήτας (βλέπει τὴν Μαρίναν καὶ τὴν ἀναγνωρίζει). Ἡ Μαρίνα! Ἀγαπημένη μου Μαρίνα, τί θὲς ἐδῶ ;

Μαρίνα. Ἦρθα νὰ πάρω τὸ γέρο μου.

Νικήτας. Καὶ γιατί δὲν ἐμπῆκες νὰ δῆς τὸ γάμο ; Ἂς ἐρχόσουνα νὰ δῆς, νὰ γελάσῃς μαζύ μου.

Μαρίνα. Γιατί νὰ γελάσω μαζύ σου ; Ἐγὼ ἦρθα νὰ πάρω τὸν ἄντρα μου.

Νικήτας. Ἄχ, Μαρίνα μου ! (θέλει νὰ τὴν ἐναγκαλισθῇ).

Μαρίνα (ἀποσπᾶται ὀργίλη). Ἄφησ' αὐτὰ τὰ φερσίματα, Νικήτα. Τὰ περασμένα, 'περάσχνε. Ἐγὼ ἦρθα γιὰ τὸν ἄντρα μου. Πές μου, σὲ σᾶς εἶνε ;

Νικήτας. Τὸ λοιπόν, νὰ μὴ θυμούμαστε τὰ παληά μας—δὲν τὸ θέλεις.

Μαρίνα. Τὰ παληά του δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ τὰ θυμᾶται κανείς. Τὰ περασμένα 'πέρασαν.

Νικήτας. Ὥστε πίσω δὲ γυρίζουνε τὸ λοιπόν ;

Μαρίνα. Δὲ γυρίζουνε. Μὰ σὺ γιατί ἔφυγες ἀπὸ κεῖ ; Νοικοκύρης καὶ νὰ φύγῃς ἀπ' τὸ γάμο ; πῶς γίνεται ;

Νικήτας (κάθηται ἐπὶ τοῦ ἀχύρου). Γιατί ἔφυγα ; Ἄχ, καὶ νά 'ξερες καὶ νά 'λεγες ! Μὲ πνίγει ἡ στενοχώρια, Μαρίνα. Τόσο στενοχωρέθηκα, ποῦ σκοτιστήκανε τὰ μάτια μου καὶ σηκώθηκα ἀπὸ τὸ τραπέζι κι' ἔφυγα. Νἄτανε τρόπος νὰ μὴν ἔβλεπα κανέναν ἄνθρωπο.

Μαρίνα (ἔρχεται πλησιέστερον πρὸς αὐτόν). Καὶ γιατὶ αὐτό;

Νικήτας. Οὔτε φαΐ, οὔτε πιοτὸ πάει στὴν καρδιά μου, οὔτε ὕπνος μὲ κολλᾶ. Ἄχ, πόσο ἀηδίασα, πόσο ἀηδίασα ! Καὶ οὗλ' αὐτά, γιὰ νὰ μὴν ἔχω ἕναν ἄνθρωπο, Μαρίνα μου, νὰ μοιραστῶ τὸν καϋμό μου καὶ τὰ βάσανά μου.

Μαρίνα. Δὲν εἶν' ἄνθρωπος χωρὶς καϋμοὺς καὶ βάσανα, Νικήτα ! Ἔκλαψα, ἔκλαψα κ' ἐγώ, μὰ πέρασαν.

Νικήτας. Ἐσὺ 'μιλᾶς γιὰ περασμένα. Ἔ, ψυχή μου, ἔκλαψες,

λές, καὶ σοῦ πέρασαν· μὰ ἀρώτησε κ' ἐμένα, ποῦ εἶμαι ὡς τὸ λαιμό!

Μαρίνα. Μὰ γιατί ἔτσι;

Νικήτας. Γιατί καταρρεζίλεψα οὔλη τὴ ζωή μου, καταρρεζίλεψα τὸν ἑαυτό μου. Ἔ, Μαρίνα, κρίμας, δὲν ἤξερες ἐσὺ τότες νὰ μὲ κρατήσῃς. Ἐκατάστρεψες καὶ μένα, καὶ τὸν ἑαυτόν σου τὸν ἐθυσίασες· Τί, τάχατες, ζωὴ θὰ μοῦ τήνε πῇς κι' αὐτή;

Μαρίνα (ἵσταται παρὰ τὸν σιτοβολῶνα, κλαίει καὶ συγκρατεῖ τοὺς λυγμούς της). Ἐγώ, Νικήτα, δὲ μπορῶ νὰ πῶ τίποτε γιὰ τὴ ζωή, ποῦ περνῶ. Ὁ θεὸς νὰ δώσῃ εἰς τὸν καθένα τέτοια ζωή. Κανένα δὲν ἔχω παράπονο. Εἶδε ὁ γέρος μου πῶς ἐμετάνοιωσα καὶ μ' ἐσυχώρεσε. Καὶ οὔτε μοῦ 'πε πιὰ τίποτις. Δὲν ἔχω παράπονο γιὰ τὴ ζωὴ ποῦ περνῶ. Ὁ γέρος μου εἶνε ἥσυχος ἄνθρωπος κ' εὐχαριστημένος μαζύ μου. Ἐγὼ τοῦ 'ντύνω, τοῦ πλύνω τὰ παιδιά του κ' ἐκεῖνος μὲ λυπᾶται καὶ μὲ συμπονεῖ. Τί παράπονο νἄχω; Φαίνεται πῶς αὐτὸ ἤτανε τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Καὶ σὺ τί ἔχεις; εἶσαι πλούσιος...

Νικήτας. Ἐγὼ τί ἔχω; Δὲ θέλω νὰ ταράξω τὸ γάμο, εἰ δὲ μή, θά 'περνα αὐτὸ ἐδῶ τὸ σκοινί, (λαμβάνει τὸ ἐπὶ τῶν ἀχύρων σχοινίον), θὰ ἔκανα μιὰ θηλειά, θὰ τὸ περνοῦσα ἐδῶ καὶ θὰ κρεμαζόμουνα. Νά, ἡ ζωή μου ποιὰ εἶνε!

Μαρίνα. Χριστὸς καὶ Παναγία. Τί εἶν' αὐτά, ποῦ λές;

Νικήτας. Θαρρεῖς πῶς χωρατεύω; Θαρρεῖς πῶς εἶμαι μεθυσμένος; Δὲν εἶμαι μεθυσμένος. Σήμερα οὔτε αὐτὸ τὸ ρακὶ δὲ μὲ πιάνει. Ἡ στενοχώρια μ' ἔφαγε, ἡ στενοχώρια! Μ' ἔφερε σὲ τέτοιο χάλι, ποῦ δὲν ἔχω διάθεσι γιὰ τίποτε! Αἴ, Μαρίνα μου, ζωὴ ἤτονε μονάχα 'κείνη, ποῦ περάσαμε μαζύ. Θυμᾶσαι στὸ σιδερόδρομο πόσο μικρὲς ἤτανε ἡ νύχτες;

Μαρίνα. Αἴ, Νικήτα, μὴ ξῇς γιατρεμένες πληγές. Ἐγὼ πιὰ τώρα εἶμαι παντρεμένη καθὼς καὶ σύ. Εἶνε ἡ ἁμαρτία μου συχωρεμένη καὶ μὴ θυμᾶσαι τὰ περασμένα...

Νικήτας. Καὶ τί νὰ κάμω μὲ τὴν καρδιά μου; Τί θὲς νὰ τήνε κάνω;

Μαρίνα. Τί νὰ κάμῃς; Γυναῖκα ἔχεις—ἄλλαις μὴν κυττᾷς· φύλαγε τὴν ἰδική σου. Ἀγαποῦσες τὴν Ἀνύσια, τὸ λοιπὸν ἀγάπα τήνε.

Νικήτας. Ἄχ, αὐτὴ ἡ Ἀνύσια, πικρή, φαρμάκι εἶνε· σὰν τὸ βάτο μοῦ μπλεξε στὰ πόδια.

Μαρίνα. Ὅ,τι καὶ νᾆνε—γυναῖκά σου εἶνε. Ὅ,τι θέλεις 'πέ! Θὰ κάμῃς καλὰ νὰ πᾷς στοὺς μουσαφηρέους καὶ νὰ φωνάξῃς τὸν ἄντρα μου,

Νικήτας. Ἔ, κι' ἂν ἤξερες οὖλες τῆς δουλειές μας . . . Καὶ ποῦ νὰ τῆς ἤξερες . . .

ΣΚΗΝΗ Ε'.

Νικήτας, Μαρίνα, ὁ σύζυγός της καὶ Ἀνιούτκα.

Ὁ σύζυγος τῆς Μαρίνας (ἐξέρχεται ἐκ τῆς αὐλῆς, ὁλοπόρφυρος, μεθυσμένος). Μαρίνα! Νοικοκυρά! Γρηά! Ἐδῶ εἶσαι;

Νικήτας. Νά, ἔρχεται κι' ὁ ἄντρας σου. Ἐσένα φωνάζει. Ἔλα!

Μαρίνα. Καὶ σὺ τί θὰ κάμῃς;

Νικήτας. Ἐγώ; θὰ πλαγιάσω ἐδῶ. (Πίπτει ἐπὶ τῶν ἀχύρων).

Ὁ σύζυγος τῆς Μαρίνας. Καὶ ποῦ εἶν' αὐτή;

Ἀνιούτκα. Νά τηνε, μπάρμπα, κοντὰ στὴν ἀποθήκη.

Ὁ σύζυγος τῆς Μαρίνας. Τί στέκεσαι αὐτοῦ, ἔλα στὸ γάμο. Οἱ νοικοκυραῖοι σὲ ζητοῦνε νἄρθῃς νὰ τοὺς τιμήσῃς. Τώρα θὰ γείνῃ ὁ γάμος καὶ θἄμαστε καὶ 'μεῖς.

Μαρίνα (πηγαίνει εἰς προϋπάντησιν τοῦ συζύγου της). Δὲν εἶχα διάθεσι.

Ὁ σύζυγος τῆς Μαρίνας. Ἄμε σοῦ λέω νὰ σφίξῃς ἕνα ποτηράκι νὰ φχιστῇς τοῦ κατεργάρη τοῦ Πετρούνια. Θὰ κακοφανῇ στοὺς νοικοκυραίους. Προφταίνομε νὰ τελειώσουμε ὅλαις τῆς δουλειές μας. (Ὁ σύζυγος τῆς Μαρίνας ἐναγκαλίζεται αὐτὴν καὶ κλονιζόμενος ἐξέρχεται μετ' αὐτῆς).

ΣΚΗΝΗ Ϛ'.

Νικήτας καὶ Ἀνιούτκα.

Νικήτας (ἀνεγείρεται καὶ κάθηται ἐπὶ τοῦ ἀχύρων). Ἄχ, τὴν εἶδα καὶ ἀηδίασα τὸν κόσμο ἀκόμη περισσότερο. Ζωὴ θὰ ἤτανε μονάχα μ' ἐκείνην. Γιὰ τὸ τίποτε κατάστρεψα τὸ μέλλο μου, ἀφάνισα τὸ κεφάλι μου! (Κατακλίνεται). Τί θὰ γείνω; Ἄχ! καὶ νἄνοιγε ἡ γῆς νὰ μὲ καταπιῇ!

Ἀνιούτκα (βλέπει τὸν Νικήταν καὶ σπεύδει πρὸς αὐτόν). Πατέρα, ἔ, πατέρα! Σὲ ζητᾶνε, ἔλα κι' ἄρχισαν νὰ βλογοῦνε, νὰ μὴ σώσω, ἀρχίσανε. Θυμώνουνε πιά!

Νικήτας (καθ' ἑαυτόν). Τί θὰ γείνω;

Ἀνιούτκα. Τί λές;

Νικήτας. Τίποτις δὲ λέω. Σύ, τί μὲ φορτώνεσαι;

Ἀνιούτκα. Πατέρα, θὰ πᾶμε τὸ λοιπόν; (Ὁ Νικήτας σιγᾷ. Ἡ Ἀνιούτκα τὸν σύρει ἐκ τῆς χειρός). Πατέρα, ἔλα νὰ βλογήσῃς! Ἀλήθεια θυμώνουνε, βρίζουνε.

Νικήτας (ἀποσπῶν τὴν χεῖρά του). Ἄφησέ με !

Ἀνιούτκα. Ἔλα λοιπόν.

Νικήτας (Τὴν ἀπειλεῖ διὰ τῶν ἡνίων). Πήγαινε σοῦ λέγω. Στάσου νὰ 'δῇς !

Ἀνιούτκα. Τὸ λοιπὸν νὰ σοῦ στείλω τὴ μάνα μου. (Φεύγει).

ΣΚΗΝΗ Ζ'.

Νικήτας (μόνος, ἐγείρεται) Πῶς θὰ πάω ; Πῶς θὰ πιάσω τὸ κόνινισμα ; Πῶς θὰ τήνε 'δῶ στὰ μάτια ; (Κατακλίνεται αὖθις). Ὤχ, νἄχε τρῦπα ἡ γῆς καὶ νά 'φευγα. Δὲ θὰ μ' ἔβλεπαν οἱ ἀθρῶποι, δὲ θά 'βλεπα κανέναν. (Ἐγείρεται αὖθις). Δὲν πηγαίνω... ἄς πᾶνε νὰ χαθοῦνε οὖλοί τους. Δὲν πηγαίνω. (Ἐξάγει τὰ ὑποδήματά του καὶ λαμβάνει τὸ σχοινίον εἶτα κάμνει βρόχον καὶ τὸν ῥίπτει περὶ τὸν λαιμόν του). Νά, ἔτσι δά !

ΣΚΗΝΗ Η'.

Νικήτας καὶ Ματρώνα. (Βλέπων τὴν μητέρα του, ἐξάγει τὸ σχοινίον ἐκ τοῦ τραχήλου του καὶ κατακλίνεται ἐπὶ τῶν ἀχύρων).

Ματρώνα (πλησιάζει ἀκροποδητί). Νικήτα, αἴ, Νικήτα ! Εἶδες ἐκεῖ, οὔτε τσιμουδιὰ δὲ βγάνει. Νικήτα, τί ἔπαθες ; νὰ μὴ σ' ἔπιασε τὸ πιοτό ; Ἔλα, Νικήτα μου, ἔλα, παιδάκι μου γιατί βαρέθηκε πιὰ νὰ περιμένῃ ὁ κόσμος.

Νικήτας. Ἄχ, τί μοῦ κάματε. Δὲν εἶμαι ἐγὼ ἄθρωπος πιά.

Ματρώνα. Τί ν' αὐτὰ ποῦ κάθεσαι καὶ λές ; Ἔλα, παιδάκι μου, νὰ βλογήσῃς νὰ τελειώνουμε. Περιμένει, βλέπεις, ὁ κόσμος.

Νικήτας. Καὶ πῶς νὰ βλογήσω ;

Ματρώνα. Αἴ, δὲ ξέρεις τάχατες, πῶς θὰ βλογήσῃς ;

Νικήτας. Ξέρω 'γώ, ξέρω. Μὰ ποιόνε θὰ βλογήσω ; Ξέχασες τί ἔκαμα μ' αὐτήν ;

Ματρώνα. Τί ἔκαμες ; Νὰ ἡ ὥρα νὰ κάθεσαι νὰ τὰ θυμᾶσαι τώρα. Κανένας δὲ ξέρει τίποτις : οὔτ' ἡ γάτα οὔτ' ὁ γάτος οὔτε ὁ παπαδιαμαντῆς. Ἔπειτα ἡ κοπέλλα θέλει νὰ παντρευτῇ.

Νικήτας. Πῶς, θέλει ;

Ματρώνα. Βέβαια θέλει, ἀπ' τὸ φόβο της. Καὶ τί μπορεῖ νὰ κάνῃ ; Ἄς τὸ συλλογιζότανε, προτήτερα. Τώρα δὲ μπορεῖ νὰ ἐπιμείνῃ Ἔπειτα καὶ οἱ συμπεθέροι δὲν ἔχουνε κανένα παράπονο. Εἶδανε δύο φορὲς τὴν κοπέλλα, εἴδανε καὶ τὰ λεπτουδάκια της καὶ γένηκαν οὖλα μέλι-γάλα.

Νικήτας. Κι' ἀμὲ 'κεῖνο ποῦ εἶνε στὸ ὑπόγειο ;

Ματρώνα (γελᾶ). Τί εἶνε στὸ ὑπόγειο ; —λάχανα, μανίταις καὶ πατάταις. Τί κάθεσαι καὶ θυμᾶσαι τώρα περασμένα πράμματα ;

Νικήτας. Καλὰ θὰ ἤτανε νὰ μὴν τὰ θυμᾶμαι, μὰ δὲ μπορῶ. Ἅμα τὰ θυμηθῶ, θαρρεῖς πῶς καὶ τ' ἀκούω ! Ἄχ τί μοῦ κάμετε !

Ματρώνα. Τί κάθεσαι τώρα, μὰ τὴν ἀλήθεια, καὶ κάνεις ἔτσι ;

Νικήτας (συστρέφεται πρηνής). Μάνα! Μὴ μὲ βασανίζεις. Τὸ πρᾶμμα ἔφτασε πιὰ ὡς ἐδῶ !...

Ματρώνα. Μὰ εἶνε ἀνάγκη νἄρθῃς. Κ' ἔτσι πιὰ ὁ κόσμος λέει τὸ δικό του καὶ σὺ πατέρας καὶ δὲν ἔρχεσαι νὰ βλογήσῃς, τί θὰ πῇ; Τώρα θ' ἀρχίσουν τὴ στεφάνωσι. Ἅμα 'δοῦν πῶς δὲν ἔρχεσαι, θὰ μαντέψουνε εὐθὺς τὴν ἀφορμή. Κάμε ταραχὴ γιὰ νὰ φοβηθῇ ὁ κλέφτης : γιατί, ἂν γλυτώσῃς ἀπ' τὸ λύκο, θὰ πέσῃς στὴν ἀρκούδα. Τὸ καλὸ ποῦ θὰ κάμῃς εἶνε νὰ μὴ δείξῃς πῶς δειλιάζεις, παιδάκι μου, γιατί χειρότερα θὰ σὲ καταλάβουνε.

Νικήτας. Ἄχ, πῶς μ' ἐμπερδέψατε.

Ματρώνα. Φτάνει δὰ τώρα καὶ πᾶμε. Ἔλα νὰ τοὺς βλογήσῃς, κάμε ὅ,τι εἶνε νὰ κάμῃς νὰ τελειώνουμε.

Νικήτας (πρηνής). Δὲ μπορῶ !

Ματρώνα (καθ' ἑαυτήν). Τί ἔπαθε πάλι ; ἐπήγαιναν τόσο καλὰ κ' ἔξαφνα ... Δαιμόνου συνεργία εἶνε φαίνεται. Νικήτα, σήκω ! Νά, ἡ 'Ανύσια ἄφησε τοὺς μουσαφιρέους κ' ἔρχετ' ἐδῶ.

ΣΚΗΝΗ Θ'.

Νικήτας, Ματρώνα καὶ 'Ανύσια.

'Ανύσια (στολισμένη, ἐρυθρά, οἰνοβαρής).Καὶ τί καλὰ ποῦ εἶνε, καλὲ μάνα, τί καλά, τί ἀρχοντικὸς γάμος ! Καὶ πόσο εὐχαριστημένος εἶν' ὁ κόσμος !...Καὶ ποῦ εἶν' αὐτός ;

Ματρώνα. 'Εδῶ εἶνε, παιδί μου, ἐδῶ εἶνε. Ἔπεσε ἀπάνω στ'ἄχερα καὶ κοίτεται. Δὲ θέλει νἄρθῃ.

Νικήτας (παρατηρεῖ τὴν σύζυγόν του). Εἶδες τήνε, 'μέθυσε κι' αὐτή. Τήνε βλέπω καὶ τὴ συχαίνετ' ἡ ψυχή μου. Πῶς νὰ ζήσω 'γὼ μ'αὐτήν ; (Συστρέφεται πρηνής). Θὰ τήνε σκοτώσω καμμιὰ μέρα καὶ θὰ γείνουνε χειρότερα.

'Ανύσια. Εἶδές τον ἐκεῖ, νὰ πᾷ νὰ χωθῇ μὲς στ' ἄχερα. Μὴ σ' ἐζάλισε τὸ πιοτί ; (Γελᾷ). Θάπεφτα κ' ἐγὼ ἐδῶ μαζύ σου, μὰ δὲν ἀδειάζω τώρα. Ἔλα νὰ σὲ πάω. Νὰ δῇς τί ὥμορφα εἶνε στὸ σπῆτι ! Τί ὥμορφα ! Ἔχουνε καὶ φυσαρμόνικα καὶ χορεύουνε ἡ γυναῖκες. Τί καλά

πoῦ εἶνε .Εἶν' οὖλοι μεθυσμένοι, τί καλὰ ποῦ 'νε, τί καλά, τί ἀρχοντικά !

Νικήτας. Σὰν τί καλὰ εἶνε ;

'Ανύσια. Γάμος εἶνε καὶ χαραίς. Οὖλοι ἔχουνε νὰ τὸ κάμουν, πῶς τέτοια χαρὰ δὲν ἐμεταγείνηκε. Ἔγειναν οὖλα τόσο καλά, τόσο ἀρχοντικά ! Ἔλα τὸ λοιπόν, πᾶμε. Μαζὺ πᾶμε... Εἶμαι κ' ἐγὼ λιγάκι πιομένη μὰ μπορῶ νὰ σὲ πάω. (Τὸν λαμβάνει ἐκ τῆς χειρός).

Νικήτας (τὴν ἀπωθεῖ μετ' ἀποστροφῆς). Πήγαινε μοναχή σου. Ἔρχομ' ἐγώ.

'Ανύσια. Τί εἶσαι ἔτσι δὰ κατσουφιασμένος; Οὖλα τὰ κακὰ περάσανε, τὸ ἐμπόδιο τὸ βγάλαμε τώρα ἀπὸ 'πάνω μας· τώρα 'μεῖς θὰ ζήσουμε καὶ θὰ χαροῦμε. Οὖλα γενήκανε κατὰ πῶς πρέπει καὶ κατὰ τὸ νόμο. Ἐγὼ ἔχω τέτοια χαρά, ποῦ δὲ μπορῶ νὰ σοῦ 'πῶ. Σὰ νὰ ξαναπαντρεύουμε ἄλλη μιὰ φορὰ μαζύ σου, μοῦ φαίνεται. Ὕ-ὖ ! πῶς εἶν' εὐχαριστημενος ὁ κόσμος ! Οὖλοι εἶνε ὑποχρεωμένοι μὲ τὴν περιποίησι. Καὶ οὖλο καὶ καλοὶ προσκαλεσμένοι—κι' ὁ Ἰβὰν Μωϋσέϊτς κι' ὁ κὺρ ἀστυνόμος, ἤρθανε νὰ μᾶς εὐχηθοῦνε.

Νικήτας. Πήγαινε τὸ λοιπὸν νὰ κάτσῃς μ' αὐτουνούς· τί ἦρθες νὰ κάμῃς ἐδῶ ;

'Ανύσια. Καὶ βέβαια πρέπει νὰ πάω. Μὰ εἶνε τρόπος αὐτός, νὰ φύγουν οἱ νοικοκυραῖοι καὶ ν' ἀφήσουνε μοναχοὺς τοὺς μουσαφίρηδες ; Καὶ τέτοιους μουσαφίρηδες ;

Νικήτας (ἐγείρεται καὶ ἀφαιρεῖ τὰ ἐπ' αὐτοῦ ἄχυρα). Πηγαίνετε σεῖς κ' ἐγὼ τώρα ἔρχομαι.

Ματρώνα. Τὸν 'Απρίλη δὲν ἔβρεχε καὶ τὸ Μάη 'δροσολόγα. Ἐμένα δὲ μ' ἄκουσε καὶ τώρα ἀκούει τῆς γυναίκας του. (Ἡ Ματρώνα καὶ ἡ 'Ανύσια φεύγουν).

Ματρώνα. Θὰ 'ρθῇς—τί θὰ κάμῃς ;

Νικήτας. Τώρα θἄρθω. Πηγαίνετε σεῖς κ' ἐγὼ ἔρχομαι. Θἄρθω νὰ τοὺς βλογήσω... (Αἱ γυναῖκες σταματοῦν). Πηγαίνετε κ' ἐγὼ ἔρχομαι. Πηγαίνετε τὸ λοιπόν. (Αἱ γυναῖκες ἀπέρχονται).

Νικήτας (θεωρεῖ ταύτας ἀπερχομένας καὶ γίνεται σύννους)

ΣΚΗΝΗ Ι'.

Νικήτας μόνος, εἶτα Μήτριτς.

Νικήτας (κάθηται καὶ ἐκβάλλει τὰ ὑποδήματά του). 'Αμ' δὲ θὰ πάω ; Τί λόγος ! Ψάξετε καλλίτερα νὰ μ' εὑρῆτε στὸ ταβάνι. Θὰ περάσω

τὴ θειλειά, θὰ πηδήσω ἀπ' ἐκεῖ καὶ τρέχα γύρευέ με. Σπολλάτη, ποῦ βρίσκονται 'δῶ καὶ τὰ χαλινάρια. (Σκέπτεται). Κάνω νὰ τὸ λησμονήσω, μὰ ποῦ ! Ἐδῶ μέσα στὴν καρδιά μου εἶνε ριζωμένο, ποῦ εἶν' ἀδύνατο νὰ τὸ βγάλῃς. (Παρατηρεῖ πρὸς τὴν αὐλήν). Μὴν τύχῃ κ' ἔρχεται πάλι ; (Μιμεῖται τὴν Ἀνύσιαν). «Τί ὤμορφα ποῦ εἶνε, τί καλά ! θά 'πεφτα κ' ἐγὼ ἐδῶ μαζύ σου !..» Οὔ νὰ μοῦ χαθῇς, πανοῦκλα ! Ἔλα νὰ μ' ἀγκαλιάσῃς σὰ μὲ κατεβάσουνε ἀπ' τὴν κρεμάλα. Θὰ δώσω ἕνα τέλος. (Ἁρπάζει καὶ σύρει τὸ σχοινίον).

Μήτριτς (μεθυσμένος, ἐγείρεται· δὲν ἀφίνει τὸ σχοινίον). Δὲ τὸ δίνω. Σὲ κανένα δὲν τὸ δίνω. Θὰ τὰ φέρω μοναχός μου. Εἶπα, πῶς θὰ τὰ φέρω τ' ἄχερα — θὰ τὰ φέρω. Σὺ εἶσαι, Νικήτα ; (Γελᾷ). Ἆ, διάβολε ! Καὶ σὺ γιὰ ἄχερα ἦρθες ;

Νικήτας. Δόσε μου τὸ σχοινί.

Μήτριτς. Ὄχι, στάσου. Ἐμένα 'στείλανε οἱ μουζῖκοι. Ἐγὼ θὰ τὸ πάω... (Ἐγείρεται καὶ συλλέγει τὰ ἄχυρα, ἀλλὰ παραπαίει, κλονίζεται, προσπαθεῖ νὰ σταθῇ καὶ τέλος πίπτει). Μὲ καταπόνεσε. Πέρασε τὸ δικό του !...

Νικήτας. Δόσε μου 'δῶ τὰ γκέμια.

Μήτριτς. Εἶπα, πῶς δὲν τὰ δίνω. Ἄχ, Νικήτα, κουτὸς ποῦ 'σαι, καϋμένε ! (Γελᾷ). Σ' ἀγαπῶ, μὰ εἶσαι κουτός, ντὶπ κουτός. Κυττάζεις πῶς εἶμαι πιομένος ; Ἄς τὸ διάβολο, τὸ λοιπόν. Σὺ θαρρεῖς, πῶς ἐγὼ σ' ἔχω ἀνάγκη ; ... Κύτταξέ μ' ἐδῶ. Ἐγὼ εἶμαι δεκανέας. Κουτέ, δὲ ξέρεις νὰ τὸ πῇς : ὑπαξιωματικὸς τῶν γρενχδιέρων τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος εἰς τὸ πρῶτο σύνταγμα. Ὑπερέτησα τὸν Τσάρο καὶ τὴν πατρίδα μὲ πίστι καὶ μὲ ἀλήθεια. Καὶ ποιός εἶμ' ἐγώ ; Μὴ θαρρεῖς, πῶς εἶμαι στρατιώτης ; Ὄχι, δὲν εἶμαι στρατιώτης· εἶμαι ὁ τελευταῖος ἄθρωπος, εἶμαι ἀρφανός, εἶμαι τιποτένιος. Ὡρκίσθηκα νὰ μὴ πιῶ. Μὰ τώρα ἤπια ! Καὶ τί θαρρεῖς, πῶς ἐγὼ σὲ φοβᾶμαι ; Ἔννοια σου κ' ἐγὼ κανένανε δὲ φοβᾶμαι. Αἴ, κι' ἂν ἤπια τάχατες, αἴ ἤπια ! Τώρα δύο 'βδομάδες δὲ θὰ πάψω· θὰ πίνω, θὰ πίνω, ὡς ποῦ νὰ πουλήσω τὸ σταυρό μου, νὰ πουλήσω τὸ καπέλλο μου, τὸ διαβατῆρί μου θὰ βάλω ἀμανάτι καὶ κανένα δὲ φοβᾶμαι. Ἐμένα μ' ἐδείρανε στὸ σύνταγμα γιὰ νὰ μὴ ξαναπιῶ ! Μοῦδωσαν, μοῦδωσαν !...αἴ, μοῦ 'πανε, θὰ ξαναπιῇς ;» Θὰ ξαναπιῶ, τοὺς λέω. Τί νὰ τοὺς φοβηθῶ; — τέτοιος εἶμ' ἐγώ. Ὅπως μ' ἔκαμε ὁ Θεός, ἔτσι καὶ εἶμαι. Ὡρκίστηκα, πῶς δὲ θὰ πιῶ. Δὲν ἔπινα. Τώρα ποῦ ἄρχισα νὰ πίνω, θὰ πίνω. Καὶ δὲ φοβᾶμαι κανένανε ! Γιατὶ ἐγὼ ψέματα δὲ ξέρω, λέω 'κεῖνο ποῦνε...Τί θὰ φοβηθῶ—τὸ ξύλο ; Νάτε, ἐδῶ εἶμαι ! Ἐμένα μοῦ 'πε ἕνας παπᾶς, πῶς ὁ διάβολος εἶνε ὁ πιὸ καυχησιάρης. Κι' αὐτοί, δός

του ξύλο...«Θὰ τὸ ξανακάμῃς ;» μοῦ λένε. Ἄρχισε νὰ μοῦ πονῇ ἡ πλάτη. Δὲν τὸ ματαχάνω, τοὺς λέω, κ' εἶχα τὸ σκοπό μου. Ἀμ' ἀρχίσῃς, λέει, νὰ καυχιέσαι, γλήγορα θὰ δειλιάσῃς. Κι' ἅμα δείξῃς πῶς φοβᾶσαι ἀπ' τοὺς ἀθρώπους, σοῦ τραβοῦνε ξύλο, ποῦ βαζεις καὶ στὸν κόρφο σου. Ἐμένα ὅμως δὲ μὲ μέλει, γιατὶ ἐγὼ δὲ φοβᾶμαι τοὺς ἀθρώπους. Τοῦ χώνω μιὰ στὴ μούρη τοῦ γουρουνομύτη καὶ βλέπει. Τίποτις δὲ μπορεῖ νὰ μοῦ κάνῃ. Νὰ τὴ γροθιά μου καὶ δάγκασε.

Νικήτας (κάμνει τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ). Τί εἶν' αὐτό, μὰ τὴν ἀλήθεια, ποῦ γυρεύω νὰ κάμω 'γώ ; (Ἀπορρίπτει τὸ σχοινίον). Μήτριτς !

Μήτριτς. Τί θές ;

Νικήτας (ὑπεγείρεται). Λές, πῶς δὲν πρέπει νὰ φοβούμαστε τοὺς ἀθρώπους ;

Μήτριτς. Ἄλλο εἶν' ἐκεῖνο, ποῦ μπορεῖς νὰ φοβηθῇς—τὸ ξύλο. Τοὺς ἀθρώπους—δὲν πᾷς νὰ τοὺς 'δῇς στὸ λουτρό. Οὖλοι ἀπὸ μιὰ πάστα εἶνε καμωμένοι. Ἡ διαφορὰ εἶνε μονάχα, πῶς ἄλλος ἔχει ἀχαμνὴ καὶ ἄλλος παχειὰ κοιλιά. Ἄκουσ' ἐδῶ, ὅποιονε φοβᾶσαι—μιὰ γροθιὰ στὴ μούρη.

ΣΚΗΝΗ ΙΑ'.

Μήτριτς, Νικήτας, Ματρώνα (ἐξέρχεται ἐκ τῆς αὐλῆς).

Ματρώνα (προσκαλεῖ). Τί θὰ κάμῃς—θἄρθῃς ;

Νικήτας. Ὤχ, Καλλίτερα θὰ εἶνε νὰ πάω. Ἔρχομαι ! (Ἐξέρχεται διὰ τῆς αὐλῆς.)

Αὐλαία.

ΕΙΚΩΝ ΔΕΥΤΕΡΑ

Ἀλλαγὴ σκηνογραφίας. Ἡ ἐν τῇ Α' πράξει καλύβη πλήρης κόσμου, καθημένου παρὰ τὰς τραπέζας καὶ ἱσταμένου. Εἰς τὴν ἔμπροσθεν γωνίαν ἡ Ἀκουλίνα μετὰ τοῦ γαμβροῦ. Ἐπί τινος τραπέζης—ἱεραὶ εἰκόνες καὶ ἄρτος. Μεταξὺ τῶν προσκεκλημένων εὑρίσκεται καὶ ἡ Μαρίνα, ὁ σύζυγός της καὶ ὁ ἀγροτικὸς ἀστυνόμος. Αἱ γυναῖκες ᾄδουσιν, ἡ Ἀνύσια κιρνᾷ οἶνον. Τὰ ᾄσματα παύουσι.

ΣΚΗΝΗ Α'.

Ἀνύσια, Μαρίνα, ὁ σύζυγος τῆς Μαρίνας, Ἀκουλίνα, ὁ γαμβρός, εἷς ἀμαξηλάτης, ὁ ἀγροτικὸς ἀστυνόμος, ἡ προξενήτρια, ὁ παράνυμφος, Ματρώνα, προσκεκλημένοι καὶ λαός.

Ἀμαξηλάτης. Τί θὰ κάμουμε τὸ λοιπόν, θὰ πηγαίνουμε ; Ἡ ἐκκλησία δὲν εἶνε κοντά.

Παράνυμφος. Ἔ, στάσου λιγάκι νἄρθῃ νὰ τοὺς 'βλογήσῃ ὁ μητρυιός. Μὰ ποῦ εἶνε;

Ἀνύσια Ἔρχεται, τώρα εὐθὺς ἔρχεται· πιῆτε ἀκόμη ἀπὸ ἕνα ποτηράκι μὲ τῆς ὑγειές σας.

Προξενήτρια. Μὰ τί κάνει; Περιμένομε τώρα τόση ὥρα.

Ἀνύσια. Θἄρθη, τώρα ἔρχεται, δὲ θ' ἀργήσῃ. Πιῆτε ἀκόμη. (Προσφέρει οἶνον). Τώρα ἔρχεται. Τραγουδῆστε ἀκόμη κἄτι τις, ὠμορφοῦλές μου.

Ἀμαξηλάτης. Οὐλά τους τὰ τραγούδια τἄπανε, τώρα τόση ὥρα, ποῦ περιμένομε. (Αἱ γυναῖκες ᾄδουσιν, ὅτε εἰσέρχονται ὁ Νικήτας καὶ ὁ Ἀκείμ)

ΣΚΗΝΗ Β'.

Οἱ ἄνω, Νικήτας καὶ Ἀκείμ.

Νικήτας (κρατεῖ τὸν Ἀκείμ ἐκ τῆς χειρὸς καὶ τὸν ὠθεῖ πρὸ αὐτοῦ). Πήγαινε, πατέρα, δὲν κάνει χωρὶς ἐσένα.

Ἀκείμ. Ἐγὼ δὲν ἀγαπῶ, ποῦ θὰ πῆ...

Νικήτας (πρὸς τὰς γυναῖκας). Φτάνει, πάψετε. (Προσβλέπει πάντας τοὺς ἐν τῇ καλύβῃ). Μαρίνα, ἐδῶ 'σαι;

Προξενητρια. Ἔλα, πάρε τὸ κόνισμα καὶ βλόγησε.

Νικήτας. Στάσου, ἔχομε καιρό. (Προσβλέπει αὖθις). Ἀκουλίνα, ἐδῶ εἶσαι;

Προξενήτρια. Τί κάθεσαι καὶ καλεῖς τὸν ἕνα καὶ τὸν ἄλλον! Ἐδῶ εἶν' ἡ Ἀκουλίνα, ποῦ θὰ πάῃ; Τί παράξενος ποῦ εἶσαι.

Ἀνύσια. Χριστὲ καὶ Παναγία μου, ξυπόλυτος!

Νικήτας. Πατέρα! Ἐδῶ εἶσαι; Κύτταξέ με! Ἀδερφοὶ χριστιανοί, οὖλοι ἐδῶ εἶσαστε; Κ' ἐγὼ ἐδῶ εἶμαι! Νά με! (Γονυπετεῖ.)

Ἀνύσια. Νικήτα, τί ἔπαθες; Ὤχ, κεφαλάκι μου!

Προξενήτρια. Νά τα μας!

Ματρώνα. Ἐγὼ πιὰ τὸ εἶπα, θἄπιε πολὺ καὶ τὸν ἐπείραξε. Ἔλα στὸ νοῦ σου! (Προσπαθοῦσι νὰ τὸν ἀνεγείρωσιν, ἀλλ' οὗτος οὐδεμίαν δίδων προσοχήν, θεωρεῖ πρὸ αὐτοῦ).

Νικήτας. Ἀδερφοί! Ἁμάρτησα, θέλω νὰ 'ξομολογηθῶ.

Ματρώνα (τὸν σύρει ἐκ τοῦ ὤμου). Τί ἔπαθες, καλέ, ἐτρελάθηκες; Τοῦ 'σάλεψε ὁ νοῦς του, παιδιά μου, καὶ πρέπει νὰ τόνε πάρωμε ἀπὸ 'δῶ.

Νικήτας (τὴν ἀπομακρύνει διὰ τοῦ ὤμου του). Ἄφησέ με! Καὶ σύ, πατέρα, ἄκουσέ με. Πρῶτο καὶ κύριο! Μαρίνα, κύτταξ' ἐδῶ. (Ὑπο-

κλίνεται ἐδαφιαίως πρὸ τῶν ποδῶν της καὶ ἐγείρεται). Ἔφταιξα. Σοῦ ὑποσχέθηκα πῶς θὰ σὲ πάρω γυναῖκα καὶ σὲ ξελόγιασα. Σὲ ἀπάτησα καὶ σὲ 'παράτησα. Σχώρεσέ μου, γι' ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ. (Ὑποκλίνεται αὖθις.)

Ἀνύσια. Τί σοῦ κατέβηκε τώρα ; Ὥραις εἶνε γιὰ τέτοια πράματα ; Ποιὸς σ' ἀρωτᾶ ; Σήκω ἀπάνω. Τί κάθεσαι καὶ βρίζεσαι μοναχός σου ;

Ματρώνα. Ἀ—ἄχ, ἐτρελλάθηκε. Τί 'ν' αὐτὰ ποῦ 'παθε. Ἐτρελλάθηκε. Σήκω. Τί ἀνόητα λόγια εἶν' αὐτὰ ποῦ λές ; (Τὸν σύρει).

Νικήτας (κινῶν τὴν κεφαλήν). Μὴ μ' ἀγγίζεις !... Σχώρεσέ μου, Μαρίνα, σ' ἔβλαψα, ἐκριμάτισα, γιὰ τὸ Χριστό, σχώρεσέ μου. (Ἡ Μαρίνα καλύπτει τὸ πρόσωπον διὰ τῶν χειρῶν καὶ σιγᾷ).

Ἀνύσια. Σήκω, σοῦ εἶπα, τί 'ν' αὐτά, ποῦ λές ; Ποῦ πῆγε καὶ τὰ θυμήθηκε τώρα. Ἔλα, φτάνει. Ντροπὴ εἶνε. Ἄχ, κεφαλάκι μου, ἀποτρελαθηκε πιά.

Νικήτας (ἀπωθεῖ τὴν σύζυγόν του καὶ στρέφεται πρὸς τὴν Ἀκουλίναν). Ἀκουλίνα, τώρα σὲ σένα ὁ λόγος μου. Ἀκούσετε, ἀδερφοὶ χριστιανοί ! Εἶμαι καταραμένος ἄθρωπος ἐγώ. Ἀκουλίνα ! Ἔφταιξα καὶ σὲ σένα. Ὁ πατέρας σου δὲν ἀπέθανε μὲ φυσικὸ θάνατο. Τὸν ἐφαρμακώσαμε !

Ἀνύσια (βάλλει κραυγήν). Κεφαλάκι μου ! Τί ν' αὐτά, ποῦ 'παθε ;

Ματρώνα. Δὲν εἶνε μὲ τὰ καλά του. Πάρετέ τονε ἀπὸ 'δῶ. (Ὁ λαὸς πλησιάζει καὶ ζητεῖ νὰ τὸν ἀπαγάγῃ).

Ἀκείμ (ἐμποδίζει διὰ τῶν χειρῶν). Σταθῆτε...Σεῖς, παιδιά, ποῦ θὰ 'πῇ, σταθῆτε.

Νικήτας. Ἀκουλίνα, ἐγὼ τοὔδωσα τὸ φαρμάκι. Σχώρα μου, γι' ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ.

Ἀκουλίνα (ἀνασκιρτῶσα). Ψέματα λέει ! Ἐγὼ ξέρω ποιὸς τὸν ἐφαρμάκωσε.

Προξενήτρια. Τί κάνεις ἐσύ, κάτσε 'κεῖ.

Ἀκείμ. Ὤχ Θεέ μου ! Τί ἁμαρτίαις, τί ἁμαρτίαις !

Ἀγροτ. Ἀστυνόμος. Συλλάβετέ τον καὶ στείλετε διὰ τὸν δικαστὴν καὶ διὰ μάρτυρας. Πρέπει νὰ συνταχθῇ ἔκθεσις. Σήκω, ἐσύ, ἔλα ἐδῶ.

Ἀκείμ (πρὸς τὸν ἀστυνόμον). Ἄκουσε σύ, ποῦ θὰ πῇ, μὲ τὰ γυαλιστερὰ κουμπιά, περίμενε λιγάκι. Στάσου νὰ τὰ 'πῇ, οὖλα.

Ἀγροτ. Ἀστυν. (πρὸς τὸν Ἀκείμ). Σύ, γέρο, κύτταξε μὴν ἀνακατεύεσαι. Θὰ κάμω τὴν ἔκθεσιν.

Ἀκείμ. Ἀ, μὰ εἶσαι καὶ σύ. Περίμενε, σοῦ λέω. Ἄσε τώρα τῆς ἔκ-

θεσες, ποῦ θὰ πῇ. Ἐδῶ εἶνε τώρα θεϊκὴ δουλειά, γιατὶ ποῦ λές... ξομολογιέται ὁ ἄθρωπος, ποῦ θὰ πῇ, καὶ σὺ λὲς γιὰ ἔκθεσες ;...

Ἀγροτ. Ἀστυν. Τὸν δικαστήν !

Ἀκείμ. Ἄσε νὰ τελειώσῃ πρῶτα ἡ θεϊκὴ δουλειά, γιατὶ ποῦ λές, κ' ὕστερα ὅ,τι θὲς κάμε.

Νικήτας. Καὶ σὲ σένα, Ἀκουλίνα, ἔκαμα μεγάλη ἁμαρτία· καὶ σένα σὲ ξελόγιασα καὶ σχώρεσέ μου, γι' ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ! (Ὑποκλίνεται πρὸ αὐτῆς ἐδαφιαίως).

Ἀκουλίνα (ἐξέρχεται ὄπισθεν τῆς τραπέζης). Ἄφησέ με, δὲ θέλω νὰ 'παντρευτῶ, αὐτός μ' ἀνάγκασε νὰ παντρευτῶ, μὰ τώρα δὲ θέλω.

Ἀγροτ. Ἀστυν. Ἐπανάλαβε ὅ,τι εἶπες.

Νικήτας. Σταθῆτε, κὺρ ἀστυνόμε, σταθῆτε νὰ τὰ 'πῶ οὖλα.

Ἀκείμ (ἐν ἐκστάσει). Πέ τα, παιδάκι μου, οὖλα 'πέ τα,—θὰ ξελαφρώσῃς. Ξομολογήσου στὸ Θεό, μὴ φοβᾶσαι τοὺς ἀθρώπους. Στὸ Θεό ! Στὸ Θεό ! Σ Αὐτόν !...

Νικήτας. Ἐφαρμάκωσα τὸν πατέρα κι' ἀφάνισα ὁ σκύλλος καὶ τὴν κόρη. Τὴν εἶχα στὴν ἐξουσία μου. Κατάστρεψα κι' αὐτήνα καὶ τὸ παιδί.

Ἀκουλίνα. Ἀλήθεια εἶν' αὐτό, ἀλήθεια.

Νικήτας. Στὸ ὑπόγειο, μ' ἕνα σανίδι, ἐσκότωσα τὸ παιδί της. Ἔκατσα ἀπάνω του...καὶ τὸ πλάκωσα...Κ' ἔτριζαν τὰ κοκκαλάκια του ! (Κλαίει). Καὶ τὤθαψα στὴ γῆ. Ἐγώ, ἀπατός μου τὤκαμα !

Ἀκουλίνα. Ψέματα λέει, ἐγὼ τοῦ τῶπα νὰ τὸ κάμῃ . . .

Νικήτας. Μὴ γυρεύεις νὰ μὲ διαφεντέψῃς. Κανένα τώρα δὲ φοβᾶμαι πιά ! Σχωρέστε μου, ἀδερφοὶ χριστιανοί ! (Ὑποκλίνεται· σιγή).

Ἀγροτ. Ἀστυν. Δέσατέ τον. Ὁ γάμος σας, καθὼς φαίνεται, ἐχάλασε. (Πλησιάζουσί τινες μὲ ζώνας).

Νικήτας. Σταθῆτε, ἔχουμε καιρό... (Ὑποκλίνεται· πρὸς τὸν πατέρα του). Πατέρα μου, σχώρεσέ με καὶ σύ, τὸν ἀφωρισμένο. Μοῦ τὤλεγες ἐσὺ στὴν ἀρχή, ποῦ εἶχα πιάσει τὸν κακὸ δρόμο, μοῦ 'λεγες, πῶς, «ἐπιάσθηκε ἀπὸ τὸ νύχι, 'χάθηκε οὖλο τὸ πουλί», μὰ 'γὼ δὲν ἄκουσα, ὁ σκύλλος τὰ λόγια σου, κ' ἐβγῆκε ὅ,τι εἶπες. Σχώρεσέ μου, γι' ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ.

Ἀκείμ. (ἐν ἐκστάσει). Ὁ Θεὸς νὰ σοῦ σχωρέσῃ, παιδάκι μου. (Τὸν ἐναγκαλίζεται). Δὲν ἐλυπήθηκες τὸν ἑαυτό σου, θὰ σὲ λυπηθῇ Ἐκεῖνος ! Ὁ Θεός ! Ὁ Θεός ! Αὐτός !

ΣΚΗΝΗ Γ'.

Οἱ ἄνω καὶ ὁ Δικαστής.

Δικαστὴς (εἰσέρχεται). Ὑπάρχουν κ' ἐδῶ ἀρκετοὶ μάρτυρες.

Ἀγροτ. Ἀστυν. Τώρα θὰ προβῶμεν εἰς τὴν ἀνάκρισιν. (Ἀπάγουσι τὸν Νικήταν).

Ἀκουλίνα (πλησιάζει καὶ ἵσταται παρὰ τὸν Νικήταν). Ἐγὼ νὰ σᾶς 'πῶ τὴν ἀλήθεια. Ἀνακρίνετέ με.

Νικήτας (δέσμιος). Τίποτις δὲν ἔχει ν' ἀνακρίνετε. Οὔλα μοναχὸς ἐγὼ τὰ ἔκαμα! Δική μου ἡ σκέψι ἤτανε, δική μου καὶ ἡ πρᾶξι. Πηγαίνετέ με ὅπου θέλετε! Τίποτις ἄλλο δὲν ἔχω νὰ 'πῶ!

Αὐλαία.

(Μετάφρασις ἐκ τοῦ Ρωσσικοῦ)

Ἀγαθοκλῆς Γ. Κωνσταντινίδης.

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΣΕΛΙΔΕΣ ΖΑΚΥΝΘΟΥ

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΔΕ-ΡΩΣΣΗ [1]

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς τελευταίως πληξάσης τὴν ἀτυχῆ ἀδελφὴν Κύπρον συμφορᾶς καὶ τῶν πρὸς ἕνωσιν μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἐσχάτως δειχθεισῶν τάξεων τῶν ἀναξιοπασχόντων αὐτῆς τέκνων, δὲν κρίνομεν ἄσκοπον νὰ πραγματευθῶμεν διὰ βραχέων, ἐπὶ τῇ βάσει ἀνεκδότων ἐπισήμων ἐγγράφων περὶ γνωστῆς ἐν Ζακύνθῳ οἰκογενείας, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς πολυπαθοῦς ἐκείνης νήσου.

Ἡ εὐπατρίδης τῶν Δε-Ρώσση οἰκογένεια — κατὰ τὸ ὑπ' ὄψιν ἐν χειρογράφῳ γενεαλογικὸν δένδρον, γραφὲν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σημειώσεων τοῦ Ἰωάννου Δε-Ρώσση, Λατίνου ἐπισκόπου Ζακύνθου, ἤδη δὲ διατηρούμενον παρὰ τῷ ἀπογόνῳ αὐτοῦ καὶ ἀγαθῷ φίλῳ κ. Ἀνδρέᾳ Ἀλ. Δε-Ρώσση — ἔσχε τὴν καταγωγὴν αὐτῆς ἐκ Γαλλίας. Οὖγος Δε-Ρώσης (borgnone dalla bassa Francia da Poitou, o da Lusignano, o da Marchia, παρηκολούθησε μετ' ἄλλων τριακοσίων ἱπποτῶν τὸν

[1] Τὸ ἐπώνυμον Δε-Ρώσσης ἐκλατινισθὲν ἐγένετο Δε-Ρούβεης (De Rubeis), οὕτω δ' ἀπαντᾷ ἐν ἔτει 1572 (Atti di Consiglio di Zante 1624—1628 παρὰ τῷ ἀρχειοφυλακείῳ Ζακύνθου). Ὁ ἀείμνηστος ἀρχιεπίσκοπος Ζακύνθου Νικ. Καταρμῆς ἐν σελ. 94 καὶ 324 τῶν «*Φιλολογικῶν Ἀναλέκτων Ζακύνθου*» ἐξ ἀγνοίας ἐκλαμβάνει τὸ Δερούβεης διαφόρως τοῦ Δε-Ρώσση.

σταυροφόρον Γουΐδον Λουζινιάνα, εἰς ὃν ἐπωλήθη ἡ νῆσος Κύπρος ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Ριχάρδου τοῦ Λεοντοθύμου[1]. Πᾶσι τοῖς ἱππόταις τούτοις, ὧν οἱ πλεῖστοι ἐγκαθιδρύθησαν ἐν Λευκωσίᾳ, πρωτευούσῃ ἔκτοτε τῆς Κύπρου διατελούσῃ, παρεχωρήθησαν γαῖαι καὶ πολλὰ ἀξιώματα, ἅτε διακριθεῖσιν ἐν τοῖς κατὰ τῶν ἀπίστων καὶ τοῖς τοῦ βασιλείου ἐκείνου ἐμφυλίοις πολέμοις. Γάβανος δὲ ὁ υἱὸς τοῦ Οὔγου βαρὼν ἐπολέμησεν ἐν Πτολεμαΐδι κατὰ τὴν δ' σταυροφορίαν, αὐτῷ τε δὲ καὶ ἄλλοις τισὶ βαΐλοις ἀνετέθη ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος τῆς Βηρυττοῦ καὶ ἀντιβασιλέως τῆς Κύπρου Ἰωάννου Ἰβελίνου ἡ διοίκησις τῆς Κύπρου. Ἐπὶ τῆς ἀνηλικότητος τοῦ βασιλέως Ἐρρίκου τοῦ Δ' Πέτρος ὁ υἱὸς τοῦ Φεράντου[2] καὶ ἔγγονος τοῦ Γαβάνου κατέλαβεν ἐξ ἐφόδου τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως Πέτρου τοῦ Λουζινιάνος. Ἐκ τῶν ἀδελφῶν τοῦ Πέτρου, ἤτοι τῶν Κωνσταντίνου, Δημητρίου καὶ Ἰωάννου-Βαπτιστοῦ, ὁ πρῶτος ἐγένετο κυβερνήτης Ἀτταλίας ἐν Συρίᾳ, ἐκ δὲ τῶν υἱῶν τοῦ αὐτοῦ Πέτρου, ἤτοι τῶν Βερνάρδου, Κωνσταντίνου καὶ Δημητρίου, ὁ πρῶτος ἐγένετο στόλαρχος τοῦ βασιλείου, ὑποστηρίξας τὴν βασίλισσαν Καρλότταν, πολεμουμένην ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς Ἰωάννου Λουζινιάνος, ἐκ δὲ τῶν τέκνων τοῦ Δημητρίου, ἤτοι τῶν Ἰακώβου, Σολομῶντος, Μάρκου Ἀντωνίου καὶ Λουκᾶ, τὰ δύο τελευταῖα ἔπεσον μαχόμενα ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Ἀμμοχώστου (Famagosta). Τέκνα δὲ τοῦ Ἰακώβου ἐγένοντο οἱ Σολομών, Κωνσταντῖνος, Νικόλαος καὶ Ἰωάννης, ἐφ' ὧν καὶ θέλομεν σταματήσει, ἅτε τῆς νήσου ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτῶν περιελθούσης εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων.

Ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἡ Κύπρος κατελήφθη ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν, καὶ ἡ οἰκογένεια τῶν Δε-Ρώσση, ἕνεκα τῶν πολλῶν αὐτῆς προνομίων, τῆς μεγάλης περιουσίας καὶ τῶν πλουσίων εἰσοδημάτων ἀνερχομένων ἐτη-

[1] Ὁ Thomaso Porcacchi ἐν σελ. 152 τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ «*Le isole più famose del mondo*» Venetia MDLXXXX οὕτω διηγεῖται . . . . Nè molto dopo lo diede a' Cavalieri Templari con l'armi da Cipriotti ; lo restituiron subito a esse Riccardo : e egli con le medesime conditioni lo vendè a Guido Lusignano Francese, ch'era stato cacciato del Regno di Gierusalem, barattando con lui il tilolo : e in questo modo i Rè d'Inghilterra cominciarono a chiamarsi Rè di Gierusalem e la famiglia Lusignana prese il possesso del Regno di Cipro. Il Rè Guido menò seco in quest'isola l'anno del Signor MCXCIII molta nobiltà di Gierusalem e di Francia, ch'era andata al conquisto di terrasanta : e quasi tutta fù di Baroni Francesi . . .

[2] Οὗτος εἶχε σύζυγον τὴν Ἰσαβέλλαν, θυγατέρα τοῦ Ἰωάννου Μονφόρτ, κόμητος τῆς Bocca καὶ στρατηγοῦ τῆς Κύπρου.

σίως εἰς 3000 δουκᾶτα, κατέλαβε τὰ μᾶλλον σπουδαῖα καὶ τιμητικὰ ὑπουργήματα, ἅτινα συνήθως ἀπενέμοντο τοῖς ἐπ' εὐγενείᾳ ἐξέχουσιν ἐν τῇ πόλει τῆς Ἀμμοχώστου, ἔνθα ἡ οἰκογένεια αὕτη εἶχεν ἐγκατασταθῇ. Τοιαύτη δ' ἦτο ἡ εὐτυχὴς τοῦ οἴκου τούτου κατάστασις ἐπὶ Ἑνετῶν, ὅτε, κατὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ βασιλείου τῆς Κύπρου, ἐπέπρωτο νὰ στερηθῇ παντὸς ἀγαθοῦ καὶ περιπέσῃ εἰς μεγίστην θλῖψιν καὶ ἀξιοδάκρυτον δυστυχίαν.

Ἐκ τοῦ βιβλίου «Πράξεις τοῦ Συμβουλίου τῆς Κοινότητος Ζακύνθου [1]» τοῦ παρὰ τῷ ἀρχειοφυλακείῳ ἡμῶν σῳζομένου πολλὰ τὰ ἄγνωστα περὶ τῆς οἰκογενείας ταύτης ἐξάγομεν. Ἐν τῇ ἰσχυρᾷ καὶ δυσπορθήτῳ τῆς Ἀμμοχώστου πόλει τὴν πρωτίστην μεταξὺ τῶν εὐγενῶν οἰκογενειῶν θέσιν κατεῖχεν ἡ τῶν Δε-Ρώσση, ὧν ἡ οἰκία ὡραιοτάτη, πλουσίως διεσκευασμένη καὶ πλήρης ἀργύρου εἶχε ξενίσει πολλοὺς τῆς Ἑνετίας ἐπισήμους ἄνδρας, ἐν οἷς καὶ τὸν εὐγενῆ Ἕκτορα Μαρτινέγκον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅστις ἐπὶ δέκα καὶ τέσσαρας μῆνας ἐν Ἀμμοχώστῳ, ὅπου εἶχε μεταβῇ δι' ὑπηρεσίαν τῆς Ἑνετίας διαμείνας, εἶχε καταλύσει κατὰ τὰς πρώτας τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ ἡμέρας ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ. Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς μεγαλοπρεποῦς ταύτης ἐν Ἀμμοχώστῳ οἰκίας, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ τότε λατίνου ἐπισκόπου τῆς πόλεως ἐκείνης Ἱερωνύμου Ραγατσόνου [2], κατεῖχε προσέτι ἡ οἰκογένεια αὕτη καὶ δύο μικρὰς ἐν Καρπάθῳ κώμας, Καστρία καὶ Καμάραις καλουμένας [3], αἵτινες παρεῖχον ἄφθονον βάμβακα.

Ἓν μετὰ τὸ ἄλλο εἶχον πέσει ἡρωϊκῶς τὰ διάφορα τῆς Κύπρου φρούρια, ὅτε τῇ 18ῃ Σεπτεμβρίου 1570 τὰ ὑπὸ τὸν Μουσταφᾶν ὀθωμανικὰ στίφη εἰς πλέον τῶν 140 χιλιάδων ἀνδρῶν ἀνερχόμενα, μεθύοντα δὲ καὶ γαυριῶντα ἐπὶ ταῖς νίκαις, εἶχον πολιορκήσει τὴν ὀχυρὰν Ἀμμόχωστον, ἧς ἡ ὑπὸ τὸν ἐνετὸν στρατηγὸν Μάρκον Ἀντώνιον Βραγαδῖνον γενναία φρουρὰ μόνον εἰς ἑπτακισχιλίους ἀνήρχετο στρατιώτας. Ἡ πολιορκία αὕτη διήρκεσε μέχρι τοῦ Ἰουλίου ἐπομένου ἔτους, καὶ τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς παραδειγματικῆς φιλοπατρίας καὶ ἡρωϊκῆς γενναιότητος ἤθελε σώσει τὴν νῆσον, ἂν μὴ ἐπήρχετο ἔλλειψις τῶν τροφίμων, διότι οὐδεμίαν κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα βοήθειαν εἶχον λάβει οἱ πολιορκούμενοι, ἐλάττωσις τῶν ὁπλιτῶν καὶ ἄλλα

[1] Atti di Consiglio della Comunità di Zante 1624—1628 p. 143

[2] Ὁ ἐπίσκοπος οὗτος ἀνεχώρησεν ἐξ Ἀμμοχώστου, ἔνθα διέτριψεν ἐπί τινας μῆνας πρὸ τῆς παραδόσεως τῆς πόλεως, τῇ 4 Νοεμβρίου 1570.

[3] Αἱ κῶμαι αὗται εἶχον παραχωρηθῇ ὑπὸ τοῦ οἴκου Κορνάρου εἰς τὸν Δημήτριον Δε-Ρώσσην, πάππον τῶν ἐν Ἀμμοχώστῳ πεσόντων ἀδελφῶν.

αἴτια, ἅτινα καὶ ἐξηνάγκασαν τὸν ἀτρόμητον Βραγαδῖνον, ἵνα ὑπογράψῃ τῇ 1 Αὐγούστου 1571 τὴν περὶ παραδόσεως συνθήκην, ἥτις τοσούτῳ ἀξιοπρεπής, ἐπέπρωτο νὰ καταλήξῃ εἰς ἀληθῆ καὶ φοβερὰν τραγῳδίαν [1].

Κατὰ τὴν πολιορκίαν ταύτην οἱ ἀδελφοὶ Δε-Ρώσση οὐδόλως ἐφάνησαν κατώτεροι τῶν ἀρχηγῶν Βραγαδίνου, Βαγλιόνη, Τιέπολη καὶ Μαρτινέγκου, οἵτινες μετ' αὐταπαρνήσεως ἠμύνοντο ὑπὲρ τῆς τιμῆς τῶν ἐνετικῶν ὅπλων, ἐπισφραγίσαντες διὰ τοῦ ἰδίου αὐτῶν αἵματος τὴν πρὸς τὴν Ἐνετίαν πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν αὐτῶν. Ἐκ τούτων, ὁ μὲν Ἰωάννης γενναίως μαχόμενος καὶ ἕνεκα τῆς τρυφερᾶς αὐτοῦ δεκαπενταετοῦς ἡλικίας, καταπλήξας τοὺς πάντας, ἐφονεύθη, κατόπιν πυροβολισμοῦ, ὃν ἔλαβεν ὑπὸ τὴν πλευράν, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος διοικητὴς περιφήμου λόχου ἀνδρῶν, ὑφ' ὧν ἠγαπᾶτο καὶ ἐξετιμᾶτο, ἀφοῦ μετὰ μεγίστης τόλμης πολεμήσας ἔλαβε τρεῖς πληγάς, τὴν μὲν κατὰ τὰ ἰσχία, τὰς δὲ κατὰ πρόσωπον καὶ ἀπώλεσε τὸν ἕτερον τῶν ὀφθαλμῶν, ἐγένετο ἀτυχὴς θεατὴς τῆς καταστροφῆς τῆς ἰδίας αὐτῶν οἰκίας, ἥτις συνήθως ὑπῆρξε καταφύγιον καὶ ἄσυλον τῶν στρατιωτῶν, οἰκητήριον τῶν δημοσίων τῆς πόλεως ἐκείνης ἀντιπροσώπων, παρέχουσα χρήματα, τροφάς, ἵππους καὶ πᾶν τὸ ἀναγκαιοῦν ἐν τῇ πολιορκίᾳ ἐκείνῃ πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πόλεως. Ὁ δὲ Σολομὼν δόκτωρ γενόμενος, κατόπιν ἀρχηγέτης τῆς ἐν Μικρασίᾳ Μασσαρίας· καὶ τέλος διὰ τὴν πίστιν, τὴν προθυμίαν καὶ γενναιότητα αὐτοῦ ἐν ἁπάσαις ταῖς μᾶλλον σοβαραῖς περιστάσεσι ταμίας δημόσιος διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ Βραγαδίνου, ἅτε λίαν προσφιλὴς αὐτῷ, ἐπολέμησε μετὰ τοῦ ἀτρομήτου ἐκείνου θάρρους, ὅπερ ὀφείλεται εἰς πιστὸν καὶ ἀφωσιωμένον ὑπήκοον, ἐμψυχῶν διὰ τοῦ ἰδίου παραδείγματος, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου, τούς τε στρατιώτας καὶ πολίτας τῆς Ἀμμοχώστου, ὅπως ὑποφέρωσι καὶ θνήσκωσιν εὐχαρίστως ὑπὲρ τῆς Ἐνετίας. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτων, οἱ ἀνωτέρω ἀδελφοὶ Δε-Ρώσση—τοῦ Νικολάου μόνον διατελοῦντος τότε μακρὰν τοῦ βασιλείου—οὐδόλως ἠθέλησαν νὰ συναινέσωσι καὶ ὑπογράψωσι τὴν περὶ παραδόσεως συνθήκην, δι' ἧς εἰς μὲν τὴν φρουρὰν ἐπετρέπετο, ἵν' ἀπέλθῃ ἀνενόχλητος εἰς Κρήτην, εἰς δὲ τοὺς κατοίκους ἐδίδετο πλήρης ἐλευθερία, καὶ τῆς ὁποίας συνθήκης παραβιασθείσης κατόπιν ὑπὸ τοῦ Μουσταφᾶ, ἐθανατώθησαν μετὰ τοῦ Βραγαδίνου καὶ οἱ ἀρχηγοὶ Ἕκτωρ Βαγλιόνης, Μαρτινέγκος, Ἀντώνιος Κυρῖνος καὶ μεταξὺ αὐτῶν ὁ Σολομὼν Δε-Ρώσσης, οὗτινος ἀπεκόπη ἡ κεφαλή.

Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως, ἡ οἰκία τῶν ἀνωτέρω ἀδελφῶν Δε-

[1] Πρβλ. καὶ «Κύπρις» ὑπὸ Γ. Σ. Φραγκούδη, 1890.

Ρώσση, ἐν ᾗ κατῴκει τότε ὁ Λαυρέντιος Τιέπολος, διοικητὴς τῆς Πάφου, παρὰ τὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν, μεγίστην ὑπέστη καταστροφήν, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἀπολέσας τὴν περιουσίαν αὐτοῦ εἰς τοσοῦτον περιῆλθε δυστυχίας, ὥστε, οὐδενὸς πλέον βιωτικοῦ πόρου ἐναπομείναντος αὐτῷ, ἠναγκάσθη νὰ μεταβῇ καὶ διαμείνῃ παρὰ τῷ πενθερῷ αὐτοῦ Ἀντωνίῳ Τσουτσούνια, ἔνθα διέτριβε καί ὁ υἱὸς τοῦ Πασσᾶ, μεγάλας ὁ τελευταῖος οὗτος προξενήσας ζημίας εἰς τὸν πενθερὸν τοῦ Κωνσταντίνου. Δύο δὲ μῆνας μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως, ὁ βάϊλος τῶν χριστιανῶν Οὐαλέριος δόκτωρ, ὁ Ματθαῖος δέ-Κόλτη καὶ ὁ Δάρδανος Φιορεντῖνος, ἐπίσημα πρόσωπα, ἐπιστοποίουν, ὅτι εἶδον αὐτὸν τὸν Κωνσταντῖνον περιβεβλημένον διὰ παλαιοῦ σάκκου καὶ παραπονούμενον αὐτοῖς, μετὰ τοῦ Ἰωάννου Ἰορδάνου ποτὲ Κοσμᾶ ἐξ Ἀμβέρσης, ἄλλοτε δημοσίου καθηγητοῦ ἐν Ἀμμοχώστῳ, ἐπὶ τῷ ἐπισυμβάντι ἐκείνῳ δυστυχήματι.

Οὕτως ἠλώθη καὶ ἡ δυσάλωτος ἐκείνη τῆς Ἀμμοχώστου πόλις, καὶ τοιοῦτον ἐγένετο τὸ τέλος τῆς ἐκεῖ οἰκογενείας Δε-Ρώσση, ὡς ἐκ περισσοῦ δὲ προσθέτομεν, ὅτι ἐν τῇ αὐτῇ πόλει, πρὸ τῆς ἁλώσεως, διέμενον ὁ μοναχὸς Αὐγουστῖνος ἐκ τοῦ τάγματος τοῦ ἁγίου Στεφάνου, ὁ Πέτρος-Ἀντώνιος Κιαβέγας ἐκ Μελίτης κατέχων ἐν Ἀμμοχώστῳ, ἔνθα διέμεινεν ἐπὶ τέσσαρα ἔτη, οἰκίαν, ὁ μαγίστωρ Θωμᾶς Τσικάλας ποτὲ Νικολάου, ὅστις καὶ ἐγένετο αἰχμάλωτος ἐλευθερωθεὶς κατόπιν, οἱ δόμινοι Μαρκέτος Μορόνους καὶ Ἀνδρέας Τοντάκης, οἱ Δημήτριος Κάκκαβας καὶ Νικόλαος Βαλάμης, Ἀλέξανδρος Ποδοκάτορος ἐκ Νικωσίας, ὁ Ἡρακλῆς Μαρτινέγκος υἱὸς τοῦ κόμητος Ἀννέβα, καὶ ὅτι ὁ Ἰωάννης Λίκουρης ἐκ Μεθώνης μεταβὰς εἰς Κύπρον, μετὰ τὴν ἅλωσιν, ἐξηγόρασεν ἀντὶ διακοσίων τσεκινίων ἓν τῶν τέκνων αὐτοῦ, ὅπερ εἶχεν αἰχμαλωτισθῆ.

Ηὐδόκησεν ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἐνετίας πρὸς παραμυθίαν τοῦ Νικολάου Δε-Ρώσση, ἀδελφοῦ τῶν ἐν Ἀμμοχώστῳ ἡρωϊκῶς πεσόντων, νὰ διορίσῃ αὐτὸν διευθυντὴν τοῦ νοσοκομείου Κερκύρας, θέσις τιμητικὴ ἀπονεμομένη συνήθως εἰς Ἐνετοὺς πολίτας, καὶ ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ἐπαξίως ὑπηρέτησε μέχρι τέλους τοῦ βίου αὐτοῦ. Τούτου υἱὸς ἐγένετο ὁ Σολομὼν Δε-Ρώσσης, τελευταῖον λείψανον τῆς ἄλλοτε ἐν Κύπρῳ εὐδαίμονος ἐκείνης οἰκογενείας, ὅστις μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς πατρίδος αὐτοῦ, παρατυχὼν ἐν Ζακύνθῳ καὶ ἐπὶ δεκαπενταετίαν διαρκῶς διαμείνας ἐν αὐτῇ, διάγων βίον ἀστικὸν καὶ ἔντιμον καὶ νυμφευθεὶς τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀλοϊσίου Μιλάνου εὐγενοῦς ἐξ Ἀμμοχώστου, πολίτου δὲ τότε Ζακυνθίου, ἐξ ἧς ἀπέκτησε τέκνα Ἰάκωβον (διοικητήν, ἀποθανόντα ἔν τινι τῆς Κρήτης μάχῃ), Νικόλαον (ναύαρχον) καὶ Κωνσταντῖνον (σο-

πρακόμητα), ἐζήτησε διὰ τῆς ἀπὸ 10 Μαΐου 1624 ἀναφορᾶς αὐτοῦ πρὸς τὸ συμβούλιον, ἵνα συμπεριληφθῇ μεταξὺ τῶν πολιτῶν τῆς Ζακύνθου· ἐπειδὴ δὲ δὲν παρεδέχετο, ἵνα τεθῇ ὑπὸ τὰ βάρη ὅλα τῆς πολιτογραφήσεως καὶ ἑπομένως ἡ ἐκλογὴ αὐτοῦ δὲν ἐπεκυρώθη, διὰ νέας αὐτοῦ ἀπὸ 27 Ἰουνίου 1628 ἀναφορᾶς ἐβεβαίου, ὅτι ἦτο πρόθυμος ν' ἀναλάβῃ ὅλα τὰ βάρη ἐκεῖνα καὶ νὰ θυσιάσῃ, ὡς οἱ πατέρες αὐτοῦ, ζωὴν καὶ περιουσίαν ὑπὲρ τῆς Ἑνετικῆς Κυβερνήσεως. Τὴν ἀναφορὰν δ' ἐκείνην ἐξετάσαντες οἱ τότε Σύνδικοι Ζακύνθου, ἐπέτρεψαν, συμφώνως ταῖς ἐπὶ τοῦ προκειμένου τούτου διατάξεσι τοῦ γενικοῦ ναυάρχου Βέμβου, ἵνα οὗτος ἐκλεχθῇ πολίτης Ζακύνθου καὶ καταχωρισθῇ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν τῇ χρυσοβίβλῳ μεταξὺ τῶν εὐγενῶν Ζακύνθου.

Ἐκ τῶν ἀπογόνων τῆς ἐν Ζακύνθῳ ἐγκαθιδρυθείσης πλέον οἰκογενείας ταύτης διασημότεροι ἐγένοντο οἱ ἑξῆς. Ἀλέξανδρος, υἱὸς τοῦ ἀνωτέρω ταγματάρχου καὶ σοπρακόμητος Κωνσταντίνου καὶ ἔγγονος τοῦ Σολομῶντος, ὅστις σπουδάσας ἐν Παταυΐῳ τὴν ἰατρικὴν μετήρχετο λίαν εὐδοκίμως ταύτην ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι, συγγράψας λατινιστὶ καὶ δημοσιεύσας ἐν ἔτει 1671 σχόλια εἰς τὸν Α' καὶ Β' ἀφορισμὸν τοῦ Ἱπποκράτους (Commentarios in I et II Sectionem Hippocratis)[1]. Νικόλαος—Ἀντώνιος υἱὸς τοῦ δόκτορος Ἀλεξάνδρου—Σολομῶντος. Σχηματισθέντος ἐν Ζακύνθῳ ἐκλεκτοῦ οὐλαμοῦ ἐθνοφρουρᾶς (compagnia scelta della Guardia Nazionale) κατὰ τὰς ἀρχὰς λήγοντος αἰῶνος ἐκ τῆς εὐγενοῦς τῆς νήσου νεολαίας, διωρίσθη ὁ Νικόλαος—Ἀντώνιος Δε Ρώσσης ἀξιωματικὸς τοῦ οὐλαμοῦ τούτου. Ὁ ταγματάρχης καὶ διοικητὴς τῆς νήσου Ροζαρὼλ θέλων νὰ ἠλεκτρίσῃ τοὺς νέους τούτους καὶ δώσῃ δεῖγμα τῆς ἀξίας τοῦ σώματος τῷ τε δημοσίῳ καὶ τῇ Κυβερνήσει, προσεκάλεσε τῇ 24 Μαΐου 1808 τὸν Νικόλαον-Ἀντώνιον, ὅπως μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀνδρῶν ἀκολουθήσωσι τοῦτον πρὸς καταδίωξιν τῆς ἐν τῇ νήσῳ λῃστείας. Ἕνεκα δὲ τῶν πρὸς τὴν Γαλλικὴν Κυβέρνησιν ἐκδουλεύσεων καὶ ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ διωρίσθη τῇ 1 Νοεμβρίου ἰδίου ἔτους ἀξιωματικὸς διοικητὴς τοῦ πρώτου οὐλαμοῦ τῆς ἐθνικῆς φρουρᾶς Ζακύνθου (Capitaine Commandant la première Compagnie de la dite Garde Nationale...). Γεώργιος Δε Ρώσσης σπουδάσας ἐν Παταυΐῳ τὴν ἰατρικήν, κατεδιώχθη ὑπὸ τοῦ πρώτου Ἁρμοστοῦ Μαιτλάν, ὡς γράψας ἀναφορὰν πρὸς τὸν Γεώργιον Δ' περὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ μαιτλανδείου συντάγματος καὶ σωθεὶς φυγὰς εἰς Ἑνετίαν

[1] Πρβλ. καὶ *Φιλολογικὰ Ἀνάλεκτα Ζακύνθου* ὑπὸ Ν. Κατραμῆ.—σελ.—324 καὶ *Historia Gymnasii Patavini*. ὑπὸ N. Comneni Papadopoli. Lib. II. pag. 316.

μετέβη εἰς Λονδῖνον, ὅπως διαμαρτυρηθῇ κατὰ τῆς ἀδίκου ἐκείνης καταδιώξεως. Ἐπιστρέψας κατόπιν εἰς Ζάκυνθον ἀνῆλθεν εἰς διάφορα ἀξιώματα ἐν Ἑπτανήσῳ καὶ ἀπεβίωσεν ἐν ἔτει 1860. Αὐτῷ ἐδώρησεν ὁ Φώσκολος ὡρολόγιον, ἐφ' ἑκάστης τῶν ὡρῶν τοῦ ὁποίου ἀνεγινώσκετο ἀνὰ ἓν τῶν γραμμάτων τῆς λατινικῆς ῥήσεως *Ugo orae ruunt.*

Ἀλλὰ καὶ ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία δὲν ὑστερεῖ τοῦ ὀνόματος τῆς οἰκογενείας ταύτης· Ἰωάννης-Βαπτιστὴς Δε-Ρώσσης ἡγούμενος τῶν ἐν Ῥώμῃ Καρμηλιτῶν ἀπεβίωσεν ἐν ἁγιότητι. Ὁ Ν. Κατραμῆς ἐν τῷ πίνακι τῶν Λατινοεπισκόπων Κεφαλληνίας—Ζακύνθου [1] συγχέων τὸ Δε-Ρώσσης καὶ Δε-Ρούβεης ἀναφέρει τρεῖς τοιούτους, τὸν Κωνσταντῖνον Δε-Ρώσσην (1631), τὸν Κωνσταντῖνον Δε-Ρούβεην (1639) καὶ τὸν Ἰωάννην Δε-Ρώσσην (1654) ἀδελφὸν τοῦ Κωνσταντίνου. Ἐκ τοῦ ὑπ' ὄψιν ὅμως γενεαλογικοῦ δένδρου ἐξάγομεν δύο τοιούτους, τὸν Κωνσταντῖνον ἐπίσκοπον Ζακύνθου καὶ εἶτα Βέλλιας [2] καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰωάννην, ἐπίσκοπον ὁμοίως Ζακύνθου, εἶτα Σπίνα-Λόγγας [3] καὶ τέλος Ὀσσέρου [4] καὶ Χερσῶνος [5]. Ἐν τῷ αὐτῷ δένδρῳ εὑρίσκομεν τὸν Δὸν-Γαητάνο, ἀποστολικὸν ἐπίτροπον, τὸν καπουκῖνον Ἀλέξανδρον, τὸν κανονικὸν Δὸν-Ἰάκωβον καὶ τὸν Δὸν Ἀλέξανδρον ἐπίσης κανονικόν. Ὁ Τσικόνιας, ὅστις τὴν οἰκογένειαν Δε-Ρούβεη θεωρεῖ καταγομένην ἐκ Φριουλίου, ὡς ἐπιφανεῖς ταύτης κληρικοὺς ἀναφέρει τὸν Ἰωάννην-Πέτρον κανονικόν, τὸν Ἰωάννην ἐπίσκοπον καὶ τὸν Ἰωάννην Φραγκῖσκον ὁμοίως ἐπίσκοπον, προτιθέμενον νὰ μεταβῇ εἰς Ἑλλάδα καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κύπρον, ὡς τοποτηρητὴς τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς νήσου ἐκείνης, καὶ περὶ οὗ ὁ Πρωτονοτάριος Ἰάκωβος Μαράκκος ἔγραφε τῇ 27 Ἰουλίου 1566 «jeri parti da Udine per aviarsi a Venezia et «di là in Cipro a servir quel R. Arcivescovo per vicario et «Suffreganeo, con provisione di 600 ducati» [6]. Ἐπιγραφὴ ἐπὶ τοῦ τοίχου τοῦ ἐν Ἐνετίᾳ κατὰ τὸ 1568 ἀνοικοδομηθέντος ναοῦ τοῦ ἁγίου Σεβαστιανοῦ ἀναφέρει τὸν αὐτὸν ναὸν καθιερωθέντα τῷ 1562 ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου τούτου. Templum hoc consecratum fuit anno «Domini MDLXII tertia Domenica post Pasca P. R. Domi«num Joanem Franciscus De Robeis Episcopum Aurensis [7]».

[1] *Φιλολογικὰ Ἀνάλεκτα Ζακύνθου* σ. 92.
[2] Νῆσος ἐν τῷ Ἀδριατικῷ.
[3] Φρούριον ἐν Κρήτῃ.
[4] καὶ [5] Νῆσοι ἐν τῷ Ἀδριατικῷ.
[6] Cicogna. Inscrizioni Veneziane, fascicolo 14.
[7] Πρβλ. καὶ Ν. Κατραμῆ. «Φιλολογικὰ Ἀνάλεκτα Ζακύνθου» σελ. 314.

Ἐν δὲ τῇ πινακοθήκῃ τῆς ἐνταῦθα λατινικῆς Μητροπόλεως μία μόνη εἰκὼν τῶν ἀνωτέρω ἐπισκόπων Ζακύνθου σῴζεται.

Ταῦτα ἐν συνόψει τὰ περὶ τῆς οἰκογενείας Δε-Ρώσση ἢ Δε-Ρούβεη, τῆς ἔτι καὶ νῦν σῳζομένης ἐνταῦθα καὶ ἧς γόνοι εἰσὶν ὁ Ἀλέξανδρος, συμβολαιογράφος, πατὴρ πολλῶν τέκνων, ἐν οἷς καὶ τοῦ ἐπὶ εὐμαθείᾳ καὶ ἀγαθότητι διακρινομένου φίλου Ἀνδρέου, καὶ ὁ νομομαθὴς δικηγόρος Δημήτριος, ἀνεψιὸς τοῦ ἀνωτέρω Ἀλεξάνδρου.

Ζάκυνθος 1895 **Λεωνίδας Χ. Ζώης.**

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ

ΟΙ ΝΑΝΟΙ ΤΗΣ ΑΦΡΙΚΗΣ

Δὲν θεωρεῖται πλέον ὡς μῦθος, ἀλλ' ὡς γεγονὸς ἐπὶ αὐθεντικωτάτων στηριζόμενον ἐκθέσεων καὶ πληροφοριῶν διασήμων ἐρευνητῶν καὶ γεωγράφων, ἡ ὕπαρξις φυλῶν νάνων ἐν τῇ Ἀφρικῇ τοῦ Ἰσημερινοῦ. Οὐ μόνον δὲ ὑφίστανται αἱ φυλαὶ αὗται, ἀλλὰ καὶ κῶμαι ἁπαντῶσιν ὁλόκληροι ἀποκλειστικῶς οἰκούμεναι ὑπὸ νάνων ἀναστήματος ἑνὸς μέτρου καὶ τριάκοντα ἑκατοστῶν, ὅπερ ἀντιστοιχεῖ ἐν Εὐρώπῃ πρὸς τὸ ἀνάστημα δεκαετοῦς παιδός.

Πολὺ πρὸ τῶν νεωτέρων, ἄλλως τε, ἐρευνητῶν οἱ μαῦροι οὗτοι Πυγμαῖοι ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐμνημονεύθησαν. Περὶ αὐτῶν ὁμιλοῦσιν ὅ τε Ἡρόδοτος καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Καὶ τοῦ μὲν Ἡροδότου τὸ σχετικὸν χωρίον ἔχει ὡς ἑξῆς· «. . . . ἀπτομένοισι δὲ σφι ἐπελθεῖν ἄνδρας «μικρούς, μετρίων ἐλάσσονας ἀνδρῶν, λαβόντας δὲ ἄγειν σφέας· φω«νῆς δὲ οὔτε τι τῆς ἐκείνων τοὺς Νασαμῶνας γινώσκειν, οὔτε τοὺς «ἄγοντας τῶν Νασαμώνων. Ἄγειν δὲ δὴ αὐτοὺς δι' ἑλέων μεγίστων «καὶ διεξελθόντας ταῦτα ἀπικέσθαι εἰς πόλιν ἐν τῇ πάντας εἶναι τοῖ«σιν ἄγουσι τὸ μέγεθος ἴσους, χρῶμα δὲ μέλανας [1].» Οὐχ ἧττον δὲ σαφῶς ἐπιβεβαιοῖ τὴν ὕπαρξιν αὐτῶν καὶ ὁ Ἀριστοτέλης διὰ τῶν ἑπομένων· «μεταβαίνουσι γὰρ (οἱ γέρανοι) ἐκ τῶν Σκυθικῶν πεδίων εἰς «τὰ ἕλη τὰ ἄνω τῆς Αἰγύπτου, ὅθεν ὁ Νεῖλος ρεῖ, οὗ καὶ λέγονται «τοῖς Πυγμαίοις ἐπιχειρεῖν· οὐ γάρ ἐστι τοῦτο μῦθος, ἀλλ' ἔστι κατὰ

[1] Ἡροδότου, βιβλ. ΙΙ', § 32.

τὴν ἀλήθειαν γένος μικρὸν μέν, ὥσπερ λέγεται, καὶ αὐτοὶ καὶ οἱ ἵπποι, τρωγλοδύται δ' εἰσὶ τὸν βίον [1].» Κατὰ δὲ τὴν ὁμηρικὴν παράδοσιν οἱ Πυγμαῖοι παρίστανται πρὸς τοὺς γερανοὺς μαχόμενοι. Τὸ ἀληθὲς ὅπως δήποτε εἶνε ὅτι πολλοὺς π. Χ. αἰῶνας ἐγίνωσκον οἱ Ἕλληνες τὴν ὕπαρξιν φυλῆς νάνων οἰκούσης τὴν παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Νείλου χώραν, ἀλλὰ τὸ γεγονὸς μόλις πρὸ εἰκοσαετίας ἀπεδείχθη, διὰ δὲ τῶν τελευταίων ἐξερευνήσεων πλῆρες ἐπεχύθη ἐπ' αὐτοῦ φῶς.

Κατὰ τὸ 1870 ὁ Σβάηνφουρτ ἐξερευνῶν τὰς κοιλάδας τοῦ Νείλου ἤκουε πολλάκις τῶν Νουβίων καὶ τῶν τῆς συνοδίας αὐτοῦ ἀνδρῶν ὁμιλούντων περὶ νάνων πέραν τῆς χώρας Νιάμ-Νιάμ οἰκούντων καὶ ἐκθειαζομένων διὰ τὴν περὶ τὴν θήραν τῶν ἐλεφάντων δεξιότητα καὶ εὐτολμίαν αὐτῶν. Ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, ἔλεγον, οἰκοῦσιν ἄνθρωποι τριῶν ποδῶν ἔχοντες τὸ ἀνάστημα καὶ τὸν πώγωνα μέχρι τῶν γονάτων ἐξικνούμενον· προσετίθετο δὲ ὅτι διὰ λογχῶν ὡπλισμένοι οἱ νᾶνοι οὗτοι ὀλισθαίνουσιν ὑπὸ τοὺς ἐλέφαντας καὶ ἐξεντερίζουσιν αὐτοὺς διαφεύγοντες τοῦ κολοσσοῦ τὴν προβοσκίδα, διὰ τῆς εὐκινησίας αὐτῶν-ῆς ἕνεκα καθίστανται ἀσύλληπτοι· κατὰ τὰς αὐτὰς δὲ διηγήσεις οἱ νᾶνοι οὗτοι ἀντήλλασσον τὸν ἐλεφαντόδοντα διὰ διαφόρων τροφίμων καὶ ἐκαλοῦντο ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ *Κεμπὲρ Μπιγκιντόν*, τουτέστι μακροπώγωνες.

Ὅσῳ μᾶλλον ἤκουον τὰς ἀφηγήσεις ταύτας, λέγει ἐν μακρᾷ αὐτοῦ περὶ τῆς χώρας τῶν Φαραὼ συγγραφῇ ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐξερευνητής, τόσῳ πλέον ἐξεπληττόμην ἐκ τῶν ἀναμνήσεων ἃς προὐκάλουν ἐπ' ἐμοῦ οἱ λόγοι τῶν ἀνθρώπων τούτων· ἔπλαττεν ἆρά γε ταῦτα ἡ φαντασία των ἢ ἐνεπνέοντο ὑπὸ τῶν ἐκ παραδόσεως διηγήσεων ; Πόθεν εἶχον τὴν γνῶσιν γεγονότων, ἅτινα ψάλλει ὁ Ὅμηρος ; πῶς ἐγνώριζον πράγματα, περὶ ὧν λαλοῦσιν ὁ Ὀβίδιος, ὁ Ἰουβενάλης, ὁ Ὀππιανός, ὁ Νόννος ἀναφέροντες τὰς μετὰ τῶν γεράνων μάχας τῶν νάνων καὶ νῦν μὲν ἐκείνους παριστάντες νικητάς, ἄλλοτε δὲ τοὺς Πυγμαίους ;

Τὰς ἀπορίας ταύτας ἔμελλε νὰ λύσῃ αὐτὴ τῶν πραγμάτων ἡ σαφὴς ἀντίληψις. Ἑσπέραν τινὰ ὁ ἐξερευνητὴς ἡμῶν ἐπανακάμπτων εἰς τὰ σκηνώματα αὐτοῦ ἀπὸ μακρᾶς ἐκδρομῆς περιεκυκλώθη αἴφνης, ὡς ἀναφέρει, ὑπὸ πλήθους ἀνθρωπίσκων διὰ λογχῶν καὶ μικροσκοπικῶν βελῶν ὡπλισμένων, οὓς ἐξέλαβεν ὡς παιδία ἐπιδιδόμενα εἰς πολεμικὴν παιδιὰν καὶ ἠπόρει διὰ τὸ σπάνιον τῶν ἀγυιοπαίδων τούτων θράσος, ἐπειδὴ ἔτεινον τὸ τόξον καὶ ἐσκόπευον κατ' αὐτοῦ μετὰ μαχιμωτάτου

[1] Ἀριστοτ. περὶ ζῴων ἱστορίας, βιβλ. Η'. κεφ. XII.

ὕψους. «—Εἶνε οἱ νᾶνοι, τῷ εἶπον οἱ ὁδηγοί· ἀπατᾶσαι ἐκλαμβάνων αὐτοὺς ὡς παιδία· εἰσὶν ἄνδρες καὶ ἄνδρες λίαν ἐμπειροπόλεμοι. Καὶ ἀληθῶς αἱ ὀλίγαι αὗται τῶν πυγμαίων ἑκατοντάδες συνεκρότουν τάγμα νάνων τῆς ἀκολουθίας τοῦ βασιλέως Μουμερή, ὅστις περιώδευε τὰς χώρας ἐκείνας καὶ ἔβαινεν εἰς ἐπίσκεψιν γείτονος βασιλέως. Ἀνῆκον δὲ πάντες εἰς τὴν φυλὴν τῶν Ἀκκάς, ὧν ἡ χώρα, εἰς ἣν οὐδεὶς λευκὸς εἶχέ ποτε θέσει τὸν πόδα, ἔκειτο μεσημβρινώτερον.

Ὁ Σβάηνφουρν ἐπρομηθεύθη ἕνα τῶν νάνων τούτων, ὃν τῷ ἐδώρησεν ὁ εἰς ὃν ἀνῆκον ἡγεμὼν εἰς ἀντάλλαγμα ἑνὸς κυνός· ἦν δὲ οὗτος ἄνθρωπος βραχεῖαν φέρων κόμην καὶ πολύμαλλον, χρώματος ὁμοίου τῇ τοῦ δέρματος. Τὴν κεφαλὴν εἶχεν ὑπερμεγέθη καὶ σφόδρα δυσανάλογον πρὸς τὸν φέροντα αὐτὴν λεπτὸν καὶ ἀσθενῆ λαιμόν, τοὺς βραχίονας μακροὺς ὡς καὶ τὸ ἄνω τοῦ σώματος μέρος, τὸ στῆθος ὁμαλὸν καὶ πρὸς τὰ ἄνω πεπιεσμένον, εὐρυνόμενον, δὲ πρὸς τὰ κάτω μέχρι τῆς ὑπερμεγέθους γαστέρος· τὰ νῶτα αὐτοῦ ἦσαν ὁλοστρόγγυλα, ἡ δὲ σπονδυλικὴ στήλη τόσον εὐλύγιστος, ὥστε μετὰ γενναῖον γεῦμα τοῦ κέντρου τῆς βαρύτητος μετατιθεμένου, τὸ ψοῶδες μέρος τῆς σπονδυλικῆς στήλης ἐκυρτοῦτο καὶ τότε ἐκ τοῦ πλαγίου τὰ νῶτα τοῦ νάνου παρίστων περίπου τὸ κύρτωμα ἑνὸς C. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν τῶν αἰσθήσεων ὀξύτητα, τὴν δεξιότητα τῶν χειρῶν καὶ τὴν πανουργίαν οἱ Ἀκκὰς ὑπερτεροῦσι πάντας τοὺς περιοίκους· ἡ πανουργία αὐτῶν μετέχει ἱκανῆς κακεντρεχείας ἀπορρέουσα ἐκ μοχθηροτάτων ἐνστίκτων. Ὁ τοῦ Σβάηνφουρτ νᾶνος ἠρέσκετο νὰ βλέπῃ ἀλγοῦντας καὶ πάσχοντας τοὺς ἄλλους, ἐβασάνιζε τὰ ζῷα, τὴν δὲ νύκτα διεσκέδαζεν ἐκτοξεύων κατὰ τῶν κυνῶν τὰ δηλητηριώδη βέλη του· λίαν ἐτέρπετο βλέπων τὰς κεφαλὰς τῶν νεκρῶν τιθεμένας ἐντὸς ζέοντος ὕδατος, ὅτε ὁ Σβάηνφουρτ παρεσκεύαζε τὰ πειράματα τῶν ἐπὶ τῆς καταμετρήσεως τῶν κρανίων παρατηρήσεων αὐτοῦ· δεξιώτατοι ἐπ' ἴσης εἰσὶν οἱ νᾶνοι οὗτοι ἐν τῇ τέχνῃ τῆς στήσεως τῶν παγίδων, τῆς εὑρέσεως καὶ συλλήψεως τοῦ θηράματος, πρὸς δὲ τοὺς ξένους δεικνύουσι σκαιάν τινα ἀτολμίαν.

Ἀπὸ τῆς περιηγήσεως τοῦ Σβάηνφουρτ οὐδεὶς πλέον ἐγένετο περὶ τῶν νάνων τούτων τῆς κεντρῴας Ἀφρικῆς λόγος, ὁπότε τελευταίως ὁ δόκτωρ Λουδοβῖκος Βόλφ, μέλος τῆς ἀποστολῆς Βίσμαν, ἐξέθηκε μετὰ τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ ἐκ τῆς ἀνὰ τὰς ἀνεξερευνήτους ἀφρικανικὰς χώρας περιηγήσεως ἐνώπιον σοφῆς ἀκαδημαϊκῆς ἐν Λονδίνῳ ὁμηγύρεως περιεργοτάτας περὶ τῶν νέγρων Πυγμαίων πληροφορίας, καθόσον εὐτυχέστερος τῶν προκατόχων αὐτοῦ ἠδυνήθη νὰ ἴδῃ αὐτοὺς ἐν ταῖς ἰδίαις αὐτῶν κώμαις καὶ ἐξετάσῃ τὰ ἤθη αὐτῶν. Ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Ἄνω

Κόγκου μεταβαίνων εἰς τὴν ἕδραν τοῦ ἀρχηγοῦ Λουκάγκου, βασιλέως τῶν Βακουβὰς εἶδε τὸ πρῶτον ὁ Βόλφ τοὺς νάνους ζῶντας ἐν ταῖς ἰδίαις κώμαις, ἐξ ὁλοκλήρου ὑπὸ βραχυσώμων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν οἰκουμέναις. Ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ διακρίνονται διὰ τοῦ ὀνόματος Μπατουάς. Εἰσὶ δ' ἐν γένει φυλαὶ νομαδικαί, εἰς τὴν θήραν ἀποκλειστικῶς καὶ εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ ἐκ φοινίκων οἴνου ἐπιδιδόμεναι. Αἱ κῶμαι αὐτῶν ἐκ καλυβῶν ἀποτελούμεναι ἀπαντῶσιν ἐντὸς τῶν ἀδένδρων ἐκτάσεων τῶν δασῶν, ἅτινα τὸ πλεῖστον καλύπτουσι τὴν χώραν, φαίνεται δὲ ὅτι ἐν παντὶ διαμερίσματι αὐτῆς ὑπάρχει καὶ κώμη τις νάνων. Ἐν Κόγκῳ οἱ νᾶνοι οὗτοι θεωροῦνται ὡς ὄντα χρήσιμα, ὧν ἡ εἰδικὴ ἀποστολὴ συνίσταται εἰς τὸ προμηθεύειν θηράματα καὶ φοινικόοινον, εἰς ἀντάλλαγμα τῶν ὁποίων λαμβάνουσι μανιόκον, ἀραβόσιτον, βανάνας καὶ εὐμενοῦς ἀπολαύουσι προστασίας. Ζῶσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μεμονωμένοι, ἀλλ' ἐνίοτε συνδέονται δι' ἐπιμιξίας μετὰ τῶν εὐσωμοτέρων φυλῶν. Δεξιώτατοί εἰσι περὶ τὸ ἀναρριχᾶσθαι εἰς τὴν κορυφὴν τῶν φοινικοδένδρων καὶ ἰδίως εἰς τὸ ἐπινοεῖν παγίδας καὶ διευθετεῖν αὐτὰς πρὸς ἄγραν ζώων· ἔκτακτος εἶνε ἡ ταχύτης καὶ εὐκινησία αὐτῶν. Θηρῶντες δὲ διατρέχουσι τὰς ὑπὸ ὑψηλῶν φυτῶν καλυπτομένας ἐκτάσεις δίκην ἀκρίδων πηδῶντες, πλησιάζουσι θαρραλέως εἰς τὸν ἐλέφαντα, τὸν βούβαλον ἢ τὴν ἀντιλόπην, ἐκτοξεύουσι τὰ βέλη των μετὰ σπανίας ἐπιτυχίας καὶ ὁρμῶσι γενναίως, ἵνα φονεύσωσι διὰ τῆς λόγχης τὸ θῦμα.

Ὑπὸ φυσικὴν ἔποψιν οἱ Πυγμαῖοι οὗτοί εἰσιν εὔμορφοι καὶ οὐδὲν ἔχουσι τὸ κοινὸν πρὸς τοὺς δυσειδεῖς καὶ καχεκτικοὺς νάνους τοὺς ἐν ταῖς πανηγύρεσι τῆς Εὐρώπης ἐπιδεικνυομένους· εἰσὶν ἁπλῶς ἄνθρωποι μικρότατοι τὴν φυήν, κανονικὸν καὶ ἐν ἀναλογίᾳ ἔχοντες τὸ σῶμα, ἀνδρεῖοι καὶ πανουργότατοι· τὸ δὲ χρῶμα ἔχουσι μελανοκίτρινον καὶ ἧττον βαθὺ ἢ τὸ τῶν μεγαλοσώμων ἀφρικανικῶν φυλῶν.

Οἱ τοῦ Κόγκου νᾶνοι καλοῦνται Μπακέ-μπακέ, ἡ δὲ ὑπ' αὐτῶν οἰκουμένη χώρα εἶνε φόρου ὑποτελὴς τῷ Μακυκῷ, τῷ βασιλεῖ τοῦ Κόγκου· ἀσχολοῦνται ἀπό τινος εἰς δραστήριον ἐμπόριον ἅλατος, ὅπερ προμηθεύονται ἐν Λουκάγκῳ παρέχοντες εἰς ἀντάλλαγμα ἐλεφαντόδοντα.

Πᾶσαι αὗται αἱ αὐθεντικαὶ μαρτυρίαι πιστοῦσι τὸ γεγονός, ὅτι ὑφίσταται πράγματι ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Ἀφρικῆς χαρακτηριστικωτάτη νάνων φυλή, ἥτις ἀποτελεῖ ἴσως τὰ λείψανα μεγάλης αὐτόχθονος φυλῆς ἐξαφανιζομένης ὁσημέραι.

Φώτιος Δημητριάδης.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΤΟΥ ΙΖ′ ΤΟΜΟΥ

Φυλλάδιον 1. **Σεπτέμβριος**

Φυλλάδιον 2. **Ὀκτώβριος**

Φυλλάδιον 3. **Νοέμβριος**

Φυλλάδιον 4. **Δεκέμβριος**

Φυλλάδιον 5. **Ἰανουάριος**

Φυλλάδιον 6. **Φεβρουάριος**

Φυλλάδιον 7. **Μάρτιος**

Φυλλάδιον 8. **Ἀπρίλιος**

Φυλλάδιον 9. **Μαΐου**

Φυλλάδιον 10. **Ἰούνιος**

Φυλλάδιον 11 καὶ 12. **Ἰούλιος** καὶ **Αὔγουστος**